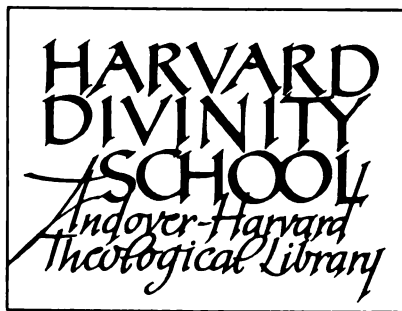

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM.

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD TEMPORA CONCILII TRIDENTINI (ANNO 1545) PRO LATINIS
ET CONCILII FLORENTINI (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIMA
ECCLESIAE SÆCULÆ ET AMPLIUS,

IUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS, AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DECENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATISTICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM DOGMATICUM, MORALE, LITURGICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ulla EXCEPTIONE; SED PRÆSENTIM DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMISSEO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANter SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA PRIOR,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSuum COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA. LATINA, JAM PENITUS EXARATA, QUOAD PRIMAM SERIEM VIGINTI-QUINQUE ET DECENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, MOXVE POST PERACTOS INDICES STABIT, AC QUINQUE-VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALIS AMPLECTITUR, ET AD NOVEN ET CENTUM VOLUMINA PERVENIT, SED SINE INDICIBUS; POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. UTRAQUE VIGESIMA QUARTA DIE DECEMBRIS 1860 OMNINO APPARUERAT. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO. UNUMQUODQUE NERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO ENITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPYOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM, 326 VOLUMINIBUS PRO AMPLIORI EDITIONE ET 272 PRO MINORI ABSQUE INDICIBUS CONSTANTEM, COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUIUSQUE VOLUMINIS AMPLI-TUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRÆ ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EAMDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VEL PRO SEX FRANCIS OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES SERIEBUS PATROLOGIÆ NONDUM EXCUSIS APPLICANTUR.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS LXX.

S. CYRILLUS ALEXANDRINUS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIINA.

AVIS IMPORTANT.

D'après une des lois providentielles qui régissent le monde, rarement les œuvres au-dessus de l'ordinaire se font sans contradictions plus ou moins fortes et nombreuses. Les *Ateliers Catholiques* ne pouvaient guère échapper à ce cachet divin de leur utilité. Tantôt on a nié leur existence ou leur importance; tantôt on a dit qu'ils étaient fermés ou qu'ils allaient l'être. Cependant ils poursuivent leur carrière depuis 31 ans, et les productions qui en sortent deviennent de plus en plus graves et soignées : aussi paraît-il certain qu'à moins d'événements qu'aucune prudence humaine ne saurait prévoir ni empêcher, ces Ateliers ne se fermeront que quand la *Bibliothèque du Clergé* sera terminée en ses 2,000 volumes in-4°. Le passé paraît un sûr garant de l'avenir, pour ce qu'il y a à espérer ou à craindre. Cependant, parmi les calomnies auxquelles ils se sont trouvés en butte, il en est deux qui ont été continuellement répétées, parce qu'étant plus capitales, leur effet entraînait plus de conséquences. De petits et ignares concurrents se sont donc acharnés, par leur correspondance ou leurs voyageurs, à répéter partout que nos Editions étaient mal corrigées et mal imprimées. Ne pouvant attaquer le fond des Ouvrages, qui, pour la plupart, ne sont que les chefs-d'œuvre du Catholicisme reconnus pour tels dans tous les temps et dans tous les pays, il fallait bien se rejeter sur la forme dans ce qu'elle a de plus sérieux, la correction et l'impression; en effet, les chefs-d'œuvre même n'auraient qu'une demi-valeur, si le texte en était inexact ou illisible.

Il est très-vrai que, dans le principe, un succès inouï dans les fastes de la Typographie ayant forcé l'Editeur de recourir aux mécaniques, afin de marcher plus rapidement et de donner les ouvrages à moindre prix, quatre volumes du double *Cours d'Ecriture sainte et de Théologie* furent tirés avec la correction insuffisante donnée dans les imprimeries à presque tout ce qui s'édite; il est vrai aussi qu'un certain nombre d'autres volumes, appartenant à diverses Publications, furent imprimés ou trop noir ou trop blanc. Mais, depuis ces temps éloignés, les mécaniques ont cédé le travail aux presses à bras, et l'impression qui en sort, sans être du luxe, attendu que le luxe jurerait dans des ouvrages d'une telle nature, est parfaitement convenable sous tous les rapports. Quant à la correction, il est de fait qu'elle n'a jamais été portée si loin dans aucune édition ancienne ou contemporaine. Et comment en serait-il autrement, après toutes les peines et toutes les dépenses que nous subissons pour arriver à purger nos épreuves de toutes fautes? L'habitude, en typographie, même dans les meilleures maisons, est de ne corriger que deux épreuves d'en conférer une troisième avec la seconde, sans avoir préparé en rien le manuscrit de l'auteur.

Dans les *Ateliers Catholiques* la différence est presque incommensurable. Au moyen de correcteurs blanchis sous le harnais et dont le coup d'œil typographique est sans pitié pour les fautes, on commence par préparer la copie d'un bout à l'autre sans en excepter un seul mot. On lit ensuite en première épreuve avec la copie ainsi préparée. On lit en seconde de la même manière, mais en collationnant avec la première. On fait la même chose en tierce, en collationnant avec la seconde. On agit de même en quarte, en collationnant avec la tierce. On renouvelle la même opération en quinte, en collationnant avec la quarte. Ces collationnements ont pour but de voir si aucune des fautes signalées au bureau par MM. les correcteurs, sur la marge des épreuves, n'a échappé à MM. les correcteurs sur le marbre et le métal. Après ces cinq lectures entières contrôlées l'une par l'autre, et en dehors de la préparation ci-dessus mentionnée, vient une révision, et souvent il en vient deux ou trois; puis l'on cliché. Le clichage opéré, par conséquent la pureté du texte se trouvant immobilisée, on fait, avec la copie, une nouvelle lecture d'un bout de l'épreuve à l'autre, on se livre à une nouvelle révision, et le tirage n'arrive qu'après ces innombrables précautions.

Aussi y a-t-il à Montrouge des correcteurs de toutes les nations et en plus grand nombre que dans vingt-cinq imprimeries de Paris réunies! Aussi encore, la correction y coûte-t-elle autant que la composition, tandis qu'ailleurs elle ne coûte que le dixième! Aussi enfin, bien que l'assertion puisse paraître téméraire, l'exactitude obtenue par tant de frais et de soins, fait-elle que la plupart des Editions des *Ateliers Catholiques* laissent bien loin derrière elles celles même des célèbres *Bénédictins Mabillon* et *Montfaucon* et des célèbres *Jésuites Petau* et *Sirmond*. Que l'on compare, en effet, n'importe quelles feuilles de leurs éditions avec celles des nôtres qui leur correspondaient, en grec comme en latin, on se convaincra que l'in vraisemblable est une réalité.

D'ailleurs, ces savants éminents, plus préoccupés du sens des textes que de la partie typographique et n'étant point correcteurs de profession, lisaient, non ce que portaient les épreuves, mais ce qui devait s'y trouver, leur haute intelligence suppléant aux fautes de l'édition. De plus les *Bénédictins*, comme les *Jésuites*, opéraient presque toujours sur des manuscrits, cause perpétuelle de la multiplicité des fautes, pendant que les *Ateliers Catholiques*, dont le propre est surtout de ressusciter la Tradition, n'opèrent le plus souvent que sur des imprimés.

Le R. P. De Buch, Jésuite Bollandiste de Bruxelles, nous écrivait, il y a quelque temps, n'ayant pu trouver en dix-huit mois d'étude, une seule faute dans notre *Patrologie latine*. M. Denzinger, professeur de Théologie à l'Université de Wurzburg, et M. Reissmann, Vicaire Général de la même ville, nous mandaient, à la date du 19 juillet, n'avoir pu également surprendre une seule faute, soit dans le latin soit dans le grec de notre double *Patrologie*. Enfin, le savant P. Pitra, Bénédictin de Solesmes, et M. Bonetty, directeur des *Annales de philosophie chrétienne*, mis au défi de nous convaincre d'une seule erreur typographique, ont été forcés d'avouer que nous n'avions pas trop présumé de notre parfaite correction. Dans le Clergé se trouvent de bons latinistes et de bons hellénistes, et, ce qui est plus rare, des hommes très-positifs et très-pratiques, eh bien! nous leur promettons une prime de 25 centimes par chaque faute qu'ils découvriront dans n'importe lequel de nos volumes, surtout dans les grecs.

Malgré ce qui précède, l'Editeur des *Cours complets*, sentant de plus en plus l'importance et même la nécessité d'une correction parfaite pour qu'un ouvrage soit véritablement utile et estimable, se livre depuis plus d'un an, et est résolu de se livrer jusqu'à la fin à une opération longue, pénible et coûteuse, savoir, la révision entière et universelle de ses innombrables clichés. Ainsi chacun de ses volumes, au fur et à mesure qu'il les remet sous presse, est corrigé mot pour mot d'un bout à l'autre. Quarante hommes y sont ou y seront occupés pendant 10 ans, et une somme qui ne saurait être moindre d'un demi-million de francs est consacrée à cet important contrôle. De cette manière, les Publications des *Ateliers Catholiques*, qui déjà se distinguaient entre toutes par la supériorité de leur correction, n'auront de rivaux, sous ce rapport, dans aucun temps ni dans aucun pays; car quel est l'éditeur qui pourrait et voudrait se livrer APRES COUP à des travaux si gigantesques et d'un prix si exorbitant? Il faut certes être bien pénétré d'une vocation divine à cet effet, pour ne reculer ni devant la peine ni devant la dépense, surtout lorsque l'Europe savante proclame que jamais volumes n'ont été édités avec tant d'exactitude que ceux de la *Bibliothèque universelle du Clergé*. Le présent volume est du nombre de ceux révisés, et tous ceux qui le seront à l'avenir porteront cette note. En conséquence, pour juger les productions des *Ateliers Catholiques* sous le rapport de la correction, il ne faudra prendre que ceux qui porteront en tête l'avis ici tracé. Nous ne reconnaissons que cette édition et celles qui suivront sur nos planches de métal ainsi corrigées. On croyait autrefois que la stéréotypie immobilisait les fautes, attendu qu'un cliché de métal n'est point élastique; pas du tout, il introduit la perfection, car on a trouvé le moyen de le corriger jusqu'à extinction de fautes. L'Hébreu a été revu par M. Drach, le Grec par des Grecs, le Latin et le Français par les premiers correcteurs de la capitale en ces langues.

Nous avons la consolation de pouvoir finir cet avis par les réflexions suivantes : Enfin, notre exemple a fini par ébranler les grandes publications en Italie, en Allemagne, en Belgique et en France, par les *Canons grecs de Rome*, le *Gerdil* de Naples, le *Saint Thomas* de Parme, l'*Encyclopédie religieuse* de Munich, le recueil des *déclarations des Papes* de Bruxelles, les *Bollandistes*, le *Suarez* et le *Spicilege* de Paris. Jusque-là, on n'avait su réimprimer que des ouvrages de courte haleine. Les in-4°, où s'engloutissent les in-folio, faisaient peur, et on n'osait y toucher, par crainte de se noyer dans ces abîmes sans fond et sans rives; mais on a fini par se risquer à nous imiter. Bien plus, sous notre impulsion, d'autres Editeurs se préparent au *Bullaire universel*, aux *Décisions* de toutes les Congrégations, à une *Biographie* et à une *Histoire générale*, etc., etc. Malheureusement, la plupart des éditions déjà faites ou qui se font, sont sans autorité, parce qu'elles sont sans exactitude; la correction semble en avoir été faite par des aveugles, soit qu'on n'en ait pas senti la gravité, soit qu'on ait reculé devant les frais; mais patience! une reproduction correcte surgira bientôt, ne fût-ce qu'à la lumière des écoles qui se sont faites ou qui se feront encore.

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM V. ANNUS 444.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΚΥΡΙΛΛΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. CYRILLI

ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPI

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA;

CURA ET STUDIO

JOANNIS AUBERTI

LAUDUNENSIS ECCLESIAE PRESBYTERI CANONICI ET IN SCHOLA PARISENSI LAUDUNENSIS COLLEGII MAGISTRI,
AC INTERPRETIS REGII.

EDITIO PARISENSIS ALTERA DUOBUS TOMIS AUCTOR ET EMENDATOR.

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J. P. MIGNÉ,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS TERTIUS.

VERNEUNT 10 VOLUMINA 100 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNÉ EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIINA.

1864

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM V. ANNUS 444.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO LXX CONTINENTUR.

Quæ stellula prænotantur, nunc primum inter opera Cyrilli comparent.

S. CYRILLUS ALEXANDRINUS ARCHIEPISCOPUS.

Commentarium in Isaiam prophetam.

Col. 9-1450

* Fragmenta in Jeremiam, Baruch et Danielelem prophetas.

1451

ANALYST
JOHN VIVIAN

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΚΥΡΙΛΛΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΚΗ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΗΣΑΙΑΝ.

ΒΙΒΛΙΟΝ Α'. ΛΟΓΟΙ ΕΣ' (1).

S. P. N. CYRILLI

ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPI

COMMENTARIUS IN ISAIAM PROPHETAM.

LIBER I. ORATIONES VI.

[PROOIMION.]

Ἀσυμψανῆς μὲν αἱ τῶν ἁγίων προφητῶν ὁ λόγος, ἅ
μερέσονται δὲ τῶν κεκρυμμένων ἐννοιῶν, καὶ μυ-
στηρίων ἡμῖν τῶν θεῶν ὠδίνει προαγόρευσιν. Τέ-
λος γὰρ νόμου, καὶ προφητῶν ὁ Χριστὸς, καθὼς γέ-
γραπται. Χρῆναι δὲ φημί, τοὺς ἐθέλοντας διατρανοῦν
τὰ οὕτως ἱσχνά, καὶ αἰνιγματώδη τῶν θεωρημάτων
πλάτῃ διανοίας δμματα περιθρεῖν ἐπείγασθαι, καὶ
μάλα εὐφρόνως τοῦτο μὲν, τῆς ἱστορίας τὸ ἀκριβές,
τοῦτο δὲ, τῆς πνευματικῆς θεωρίας τὴν ἀπόδοσιν,
ἵνα πανταχόθεν τοῖς ἐντευξομένοις ἐκδαίῃ τὸ ὠφε-
λοῦν, καὶ ἡ τῆς τῶν προκειμένων ἐννοίας διασάφησις
οὐδὲν ἔχουσα τὸ ἐνδεές διαφαίνοιτο. Οἶδα μὲν οὖν ὅτι
φθάσαντές τινες προγεγράψασιν εἰς ταῦτα, καὶ μι-
κροὺς ἡμῖν περὶ αὐτῶν ἐποίησαντο λόγους· ἀπόχρη
δὲ οἶμαι τοῦτι, καὶ πρὸς γε τὸ δεῖν ἑτέροις δοῖν
πρόφασιν οὐκ ἀγενεῆ παρασχεῖν, ἀναπεῖσαι τε σιω-
πῆσαι ἐλέσθαι μᾶλλον, οἷς ἕτεροι προειρήκασιν ἐπει-
πεῖν καὶνὸν μὲν οὐδὲν, ταυτοεπεῖν δὲ μᾶλλον, καὶ διὰ
τῶν αὐτῶν ἰέναι θεωρημάτων. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τοῦτο
συμβαίνει παθεῖν, τὸ λυποῦν ἂν εἴη παντελῶς οὐδὲν,
καὶ διὰ τῆς τῶν πλειόνων συμφωνίας ἐμπεδοῦσθαι
πρὸς ἀλήθειαν τοὺς ἀκρωμένους, δοῖν κρείττονα
γενέσθαι καὶ νῦν ἐμαυτὸν ἀναπέθω, τὸν ἐπ' ἀγαθοῖς

[PROOEMIUM.]

Obscura semper est sanctorum prophetarum oratio, et reconditis sententiis referta, ac divino-
rum mysteriorum prædictionem continet. Finis
enim legis et prophetarum est Christus, quemad-
modum scriptum est. Qui vero hanc tam subtilem
et ænigmaticam horum theorematum vim et am-
plitudinem explicaturi sunt, eos ego cum histo-
riæ accuratam rationem, tum spiritualis sensus ac-
commodationem oculo mentis, idque valde pru-
denter intueri oportere statuo, ut et his qui ea
lecturi sunt, undecunque occurrat utilitas, et sen-
tentia eorum de quibus agitur explanatio plena sit
ut nihil desiderare videatur. Equidem scio esse,
qui superioribus temporibus in hæc scripserunt,
et prolixos de his sermones instituerunt. Et hæc
quidem sufficere arbitror, ut occasionem otii non
injustam præbeat aliis, persuadeatque ut tacere
malint, et ad ea quæ prius dixerunt alii, nihil addant
novi, sed idem dicant potius, hisdemque observa-
tionibus insistant. Cum autem etiamsi usu quidem
id veniat, nihil incommodi sit per consensum plu-
rimorum, auditores in veritate confirmari: etiam
nunc otium mihi exequendum putavi, ratus su-

(1) Libri duo priores ex codice Regio sunt editi; posteriores tres ex Vaticano cod. In cod. Regio totum proœmium deerat et nonnulli versus capitulis usque ad verba φάλαγγας καταδρούσας. Interpretatio PATROL. GR. LXX.

tionem Laurentii Hunfredi aliquot in locis emenda-
tam atque recensitam e regione Græci textus posuimus. AUBERTUS.

dorem et Industriam in bonis studiis locatam ignavia præstabiliorē esse, ac laborare melius esse, quam stertere: nec plane diffusus, quin aliquando possem aliquid novum et varium invenire: quandoquidem Deus hanc comimentationum viam rationemque dilatat. Scriptum est enim: « Latum mandatum tuum vehementer ¹. »

Prophetavit igitur beatus Isaias temporibus regni Ochoziæ, et Joatham, Achazi et Ezechia. Age vero, tempora uniuscujusque memoria repetamus et quo pacto quisque vixerit, cursim et strictim dicamus. Perspicimus enim hinc propheticum sermonem rebus gestis et temporibus ipsis accommodatum esse, et peropportunum. Ozias itaque, qui et Ochozias dictus est, vir pius fuit, eoque amplitudinis et potentia proventus, ut gentes Judææ finitimas subegerit, multis tributa imposuerit ac sceptris suis subjecerit, urbes instauravit, alias accepit, finibusque Judææ terræ adjunxit. Ad extremum vero humanum quiddam passus est. Immoderata enim hac affluentia et gloriæ amplitudine victus, altum quodammodo sapuit, morboque superbiæ correptus, ² ipsi adeo divinæ legi se opposuit, quippe qui sacerdotii divini prærogativa ornandum se ac coronandum existimavit. In templum enim Dei irrumperē, ac Deo suffitus ipsemet adolere, et quæ in lege erant præscripta, præter legem exsequi molitus est. Eamque ob causam lepra continuo percussus, evasit contemptissimus: execrabilis enim secundum legem est, qui morbo lepræ tenetur. Post succedit in regnum Ozia ejus gnatus Joatham, homo quidem pius, verumtamen excelsa non diruit, sed Israelitæ etiamnum sacrificarunt operibus suarum manuum, montes et colles occupantes, sub quereu et populo, et arbore umbrosa, quia bonum umbraculum, sicut ait Oseas ³. Defuncto autem Joathamo, capessit sceptrum Achazus, vir execrabilissimus a divina religione abhorrens, omnique flagitiorum genere coopertus. Is templum ipsum Dei clausit, sacrificiis ex legis præscripto universalis Deum colere vetuit, festa Judæorum pro more celebrata prohibuit, aris in omni loco Hierusalem erectis, manu condita adorare jussit, et cælorum militiam venerari: quin et liberos suos per ignem traduxit, id est, cremavit in sacrificium impuris dæmonibus, atque, ut summam et semel dicam, in omni impietatis genere volutatus est. Deinde secundum hunc regnavit Ezechias, vir pius et religiosus, æqui et boni administrator, omnis boni sectator, et divinæ voluntatis effector. Is omnia mandavit fieri et valere, quæcumque fuerant Achazi prævaricationibus contraria, ut qui templi fores aperuit, dein sacrificia et libationes constituit Deo offerendas, ut legalibus ministeriis honoraretur: etiam Paschæ legem, longo tempore intermissam, revocandam curavit et renovandam: aras et manu condita excidit: hariolos et falsos

σπουδασμασιν ἰδρωτα καὶ πόνον τῆς ἐν τῷ ῥέγγειν ἀργείας ἀμείνω τε εἶναι πεπιστευκώς, καὶ οὐκ εἰσάπαν ἀπειρηκώς τὴν ἐλπίδα, τοῦ καὶ εἶθ' ὅτε καὶ νὺν καὶ ἐξηλλαγμένον προσεσχεῖν τι δύνασθαι, κατευρόντο· θεοῦ τὴν ἐν γε τοῖς θεωρήμασι τριβὸν. Γέγραπται γάρ, ὅτι « Πλατεία ἡ ἐντολὴ σου σφόδρα. »

Προφητεύει τοίνυν ὁ μακάριος Ἡσαίας ἐν καιροῖς βασιλείας Ὁχοζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχαζ, καὶ Ἐζεκίου. Καὶ φέρε τῶν ἐκάστου καιρῶν διαμνημονεύσωμεν, διεβίω τε ὅπως ἐπιδρομάδην λέγωμεν. Εἰσόμεθα γὰρ ἐντεῦθεν, ὅτι τοῖς δρωμένοις κατὰ καιροῦς πρέπων τέ ἐστι καὶ ἀρμοδιώτατος τῆς προφητείας ὁ λόγος. Γέγονε τοίνυν εὐσεβὴς ἀνὴρ ὁ Ὑζίας, ὁ καὶ Ὁχοζίας, προδέθηκε δὴ ὁμοῦ δόξης τε καὶ ἰσχύος εἰς τοῦτο, ὥς κατακρατῆσαι τῶν ἐθνῶν τῶν προστηκόντων τὴν Ἰουδαίαν, καὶ μὴν καὶ δασμοὺς ἐπιθεῖναι πολλοῖς, καὶ σκήπτροις ἰδίοις ὥς ἐξ ἀνάγκης ὑπενεγκεῖν, ἀναδείμασθαί τε πόλεις, καὶ προσλαβεῖν ἐτέρας, καὶ συνάγει τοῖς ὁρίοις τῆς Ἰουδαίων γῆς. Εἶτα τί πέπονθε τῶν ἀνθρωπίνων. Ἀπὸ γὰρ τοι τῆς ἀγαν τρυφῆς, καὶ τῇ τῆς εὐκλείας ὑπεροχῇ νενικημένος, τρόπον τινὰ πεφρόνηκεν ὑψηλὰ, καὶ τῇ τῆς ὑπεροψίας νόσῳ κεκρατημένος, καὶ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ κατεξάνεστη νόμου. Ὡς γὰρ δεῖν καὶ τοῖς τῆς θείας ἱερωσύνης αὐχμήσιν ἑαυτὸν στεφανοῦν. Ἐπεχείρησε γὰρ εἰς τὸν θεὸν εἰσελάσαι ναὸν, αὐτὸς δὲ δι' ἑαυτοῦ θυμῶν τῷ θεῷ καὶ πληροῦν ἐκνόμως τὰ νενομισμένα. Ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας λελέπτρωται παραχρήμα, καὶ ἦν ἀτιμώτατος· μισαὶ γὰρ κατὰ νόμον ὁ τῷ τῆς λέπρας πάθει κατισχυμένος. Εἶτα διαδέχεται τὴν τοῦ Ὑζίου βασιλείαν ὁ ἐξ αὐτοῦ γεγονὼς Ἰωάθαμ, φιλόθεος μὲν ἀνὴρ, πλὴν οὐκ ἐξῆρε, φησὶ, τὰ ὑψηλὰ, ἀλλ' ἔθυσεν ἐτι τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, ὅρη τε καὶ βουνούς καταλαμβάνοντες, ὑποκάτω δρυὸς, καὶ λεύκης, καὶ δένδρου σκιαζόντος, καθὰ φησιν Ὡση, ὅτι καλὸν σκέπη. Τελευτήσαντος δὲ Ἰωάθαμ διαδέχεται τὸ σκήπτρον ὁ Ἀχαζ ἀνὴρ βδελυρώτατος, καὶ θεομιστής, καὶ τῆς εἰς ἄκρον φαυλότητος ἡκούστης ἐμπλεως. Οὗτος καὶ αὐτὸν τὸν θεὸν ἐκλείπει ναὸν, καὶ ταῖς κατὰ νόμον θυσίαις οὐκ ἤφειε καταγεραίρεσθαι τὸν τῶν ὅλων θεὸν, κεκώλυκε δὲ καὶ τὰς ἐξ ἔθνους τῶν Ἰουδαίων ἐορτάς, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ τῆς Ἰερουσαλὴμ βωμοὺς ἀναστήσας προσκυνεῖν ἐκέλευε τὰ χειρόκμητα, καὶ λατρεύειν τὴν στρατιάν τοῦ οὐρανοῦ· καὶ μὴν καὶ τὰ ἴδια τέκνα διήγαγεν ἐν πυρὶ, τούτεστι, κατέκαυσεν εἰς θυσίαν τοῖς ἀκαθάρτοις δαίμοσι, καὶ ἀπὲξ ἀπλῶς εἰπεῖν, τρόπος αὐτῷ δυσσεβείας ἀνεπιτήδευτος ἦν οὐδεὶς. Εἶτα μετὰ τοῦτον βεθασίλευκεν Ἐζεχίας ἀνὴρ εὐσεβὴς καὶ φιλόθεος, καὶ δικαιοσύνης πρύτανις, καὶ πάντος ἀγαθοῦ ζηλωτής, καὶ τῶν θεῶν θελημάτων ἐργάτης. Οὗτος τοῦ Ἀχαζ παρανομήμασιν πᾶν πρᾶττεσθαι τε καὶ ἰσχύειν ἐκέλευεν· ἀνέχε μὲν γὰρ τὰς τοῦ ναοῦ οὐράς, εἶτα θυσίας, καὶ σπονδὰς διετύπου προσάγεσθαι τῷ θεῷ, καὶ ταῖς κατὰ νόμον ἱερουργίαις γεραίρεσθαι· καὶ μὴν καὶ διὰ χρόνων μακρῶν

¹ Psal. cxviii, 96. ² Osee iv, 15.

τὸν ἐπὶ τῷ Πάσχα νόμον ἀνανεωσασθαι ὁράται. Κα-
θελε τεμένη, καὶ βωμούς, καὶ χειρόκητα, γνῶστας
τε καὶ ψευδομάντεις, καὶ τὰς τῶν ἐπιδῶν ἀγέλας
ἡρεμεῖν ἐκέλευσε, καὶ ἦν ἀνὴρ ἀγαθὸς ἐν ὀφθαλμοῖς
τοῦ Θεοῦ. Οὐκ οὖν ἐπειδὴ περ ἐν καιροῖς βασιλείας τῶν
ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένων, ποτὲ μὲν ὥζυνετο πρὸς
ὀργῆς ὁ τῶν ὧν Θεὸς, εἰδωλολατρῶντος τοῦ Ἰσραὴλ·
ποτὲ δὲ καὶ ἐμαλάσσετο πρὸς τὸ ἡμερον, μεταπλα-
τομένου πρὸς εὐσέθειαν διὰ τῆς τοῦ κρατοῦντος ἐπιει-
κειας· ταύτη τοι μέμικται τῆς προφητείας ὁ λόγος,
καὶ πλείστην μὲν ὅσῃ ἔσθ' ὅτε ποιεῖται τὴν ἀπειλὴν,
ὥς δυσσεβούντος τοῦ Ἰσραὴλ, ὑποσχέσεως δὲ τῆς
ἐπ' ἀγαθοῖς εἰσχομίζει λόγον. Διαμένηται δὲ παν-
ταχοῦ τῆς διὰ τοῦ Χριστοῦ λυτρώσεως, καὶ φησὶν
ὅτι κατὰ καιροῦς μὲν ἔσται τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότη-
τος ἀπόπεμπτος ὁ Ἰσραὴλ, εἰσδεχθήσεται δὲ τῶν
ἔθνων ἡ πληθὺς δικαιουμένη διὰ τῆς πίστεως τῆς ἐν
Χριστῷ. Ὡς μοι δοκεῖ στεφανοῦν εὖ μάλα τὸν μα-
κάριον προφήτην Ἡσαΐαν, οὐχὶ τῇ τῆς προφητείας
χάρτι μόνῃ, ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῖς ἀποστολικαῖς αὐχῆ-
μασιν. Ἐν ταύτῃ γὰρ ἔστιν προφήτης τε ἅμα, καὶ
φαιδρίτης οὐκ ἡμολιγίας τοῦς τῆς αὐτοῦ συγγραφῆς ποιήσεται λόγους.

ΛΟΓΟΣ Α'.

*"Ορασις ἣν εἶδεν Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμώς, ἣν εἶδε
κατὰ τῆς Ἰουδαίας, καὶ κατὰ Ἱερουσαλὴμ ἐν
βασιλείᾳ Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχαζ, καὶ
Ἐζεκιῶν οἱ ἐβασίλευσαν τῆς Ἰουδαίας.*

Οὐκ ἂν οἶμαι διαψεύσαιτο τις ἐκεῖνο εἰπὼν περὶ
τῶν ἁγίων προφητῶν, ὡς οὐ μόνον ἐδέχοντο τῶν
ἐσομένων τὴν γνῶσιν, καταλαμπρύνοντος τὸ χρῆμα
αὐτοῖς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἐνηχοῦντος εἰς νοῦν,
ἀλλὰ γὰρ καὶ αὐτῶν ἔσθ' ὅτε τῶν πραγμάτων εἰπὼν
ὅτι ἐγίνοντο θεωροί. Ἔοικε τοίνυν ὁ μακάριος προφή-
της Ἡσαΐας τοῖς τῆς διανοίας ὁμῆμασι τὰ κατὰ και-
ροῦς ἐσόμενα κατὰ τῆς Ἰουδαίας τεθεσθαι πάθῃ,
τοῦτο μὲν τὰς τῶν πολεμίων φάλαγγας καταδρούσας
τὴν γῆν, τοῦτο δὲ τὰς πόλεις ἡρημασμένας, καὶ οἴ-
κους ἐμπιπραμένους, καὶ ὅσα τοῖς τοῦ πολέμου νόμοις
πράττεται παρ' ἐχθρῶν ταύτῃ τοι προέγραπται τῆς
προφητείας· «Ὁρασις ἣν εἶδεν Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμώς,
κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλὴμ.» Ἐπι-
στυμνῶνται δὲ χρησίμως τοὺς τῶν βασιλέων καιροὺς,
ἵνα φαίνηται Θεὸς προσφῶρως τοῖς ἐκάστου τρόποις
τὰ ἐν τῷ προφήτῃ λαλῶν.

*"Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος
ἐλάλησεν, ὧς ἐγέρνησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δὲ
με ἠθέτησαν. Ἐγὼ βούρῃ τὸν κησάμενον, καὶ
ὄρος τῇ γῆν φάτιν τοῦ κυρίου αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δὲ
με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαὸς με οὐ συνῆκεν.*

Τί τὸ χρῆμα, τίς ὁ λόγος, καὶ τί ἂν βούλοιο δη-
λοῦν περιαρθεῖν ἀναγκαῖον. Διαμαρτύρεται γὰρ ὡς
περ οὐρανὸν τε καὶ γῆν ὁ μακάριος προφήτης, καὶ
τοῦτο πράττων οὐκ ἄθεε, πλὴν, οὐκ ἰδίους, Θεοῦ δὲ
μᾶλλον εἶναι τοὺς λόγους φησὶν. Ὅτι πάντῃ τε καὶ
πάντως πρὸς πέρας ἐκδήσονται διὰ τούτου σημαί-
ων, καὶ τοῖς τοῦ παθεῖν δέμασι καταπτοῦν τοὺς
ἀκρωμένους. Ἀμύχανον γὰρ ψευδοσπῆσαι Θεόν·
ὁμοῦ δὲ κάκεινο, καθάπερ ἐγῆμαι, κατασκευάζων.
Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλεν τὰς κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ

vates, et incantamentorum turbam quasque greges
sustulit : et vir bonus erat in conspectu Dei. Itaque
cum universitatis Deus, temporibus horum, quos
jam diximus, nunc ad iram exaceretur, Israele ido-
latriæ dedito : nunc, eo converso ad religionem
propter virtutem et probitatem principis, ad pla-
cibilitatem emollesceret : hinc oratio hujus pro-
phetiæ mista est, et velut Israele impie agente, minas
interdum graves intendit : alias autem promissionis
bonorum mentionem facit : ubique vero redemptionis
per Christum mentionem injicit, atque subsequen-
tibus temporibus a societate et contubernio Dei exter-
minandum Israel, successuram vero gentium
multitudinem, per fidem in Christo justificatam.
Quare mihi videtur beatus propheta Isaias non sola
prophetiæ gratia plurimum exornatus, sed et deco-
ribus apostoli. Est enim hic propheta simul et apo-
stolus : et in hac descriptione sua habebit sermo-
nes evangelicæ prædicationis splendore non ca-
rentes.

ἀπόστολος, καὶ τῆς τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων
φαιδρίτης οὐκ ἡμολιγίας τοῦς τῆς αὐτοῦ συγγραφῆς ποιήσεται λόγους.

ORATIO I.

*CAP. I, VERS. 1. Visio, quam vidit Isaias filius
Amos, quam vidit contra Judæam, et contra Hieru-
salem, in regno Ozia et Joatham, et Achaz, et Eze-
chiæ, qui regnarunt in Judæa.*

Si quis dicat, sanctos prophetas non solam
rerum futurarum cognitionem accepisse, prælu-
cente hoc illis, et in animos insonante san-
cto Spiritu, verum etiam rerum ipsarum quan-
doque spectatores exstitisse, eum ego minime
errare posse arbitror. Itaque beatus pro-
pheta Isaias, mala quæ contra Judæam tem-
poribus insequentibus futura erant, I^{us} phia-
langes hostium terram vastantem, urbes desola-
tas, domos incensas, et quæcunque tandem jure
belli fieri solent ab hostibus, mentis oculo con-
templatus videtur : ideoque prophetiæ quasi proæ-
mio scriptum est : « Visio quam vidit Isaias filius
Amos, contra Judæam et contra Jerusalem. »
Opportune sane regum tempora designat, ut appa-
reat Deum hæc uniuscujusque moribus accommo-
date per prophetam dicere.

*VERS. 2. Audi, cælum, et auribus percipe, terra,
quia Dominus locutus est : Filios genui et creavi, ipsi
autem spreverunt me. Cognovit bos possessorem, et
asinus præsepe domini sui ; at Israel me non co-
gnovit, et populus me non intellexit.*

Quid hoc rei sit, quæ oratio, et quid significare
velit, operæ pretium erit considerare. Obtestatur
enim veluti cælum et terram beatus propheta :
quod dum facit, non sine divino consilio facit ; imo
non suos esse dicit sermones, sed Dei. Quo innuit
omnino ea ad exitum perventura, et horum malo-
rum metu auditores percellit : nec enim fieri potest,
ut Deus falsum dicat : simulque illud, ut ego quidem
sentio, præmunis. Quoniam enim contra Judæam
et Jerusalem vaticinaturus erat, et mala omni ora-

ione majora, calamitatesque non sanandas præmonstraturus, eos, ad quos hic sermo habetur, ira mirum in modum flagratos non ignoravit. Ideo Dominum hæc locutum ait, impiorum furorem artificiosissime reprimens, injustasque iras quasi retundens. Si enim quasi sequester adhibetur, et minister, et sermones e supernis et a Deo quasi legatus annuntiat, quis ei merito succensere poterit? Immo potius audax hoc facinus ex ira ebulliens, quidni impium contra Deum qui locutus est haberi debeat? Proinde et merito sane cælum et terram contestatur. Nam de Israele conquesturus cum esset, cum angelos cælestes, tum ipsam terram universam scire vult mores ejus impios; ne quis eum esse commotum sine causa putet, vel populum dilectum et in sortem sibi deputatum, in leviculis, et vulgaribus criminibus deprehensum, propterea fuisse rejectum: maxime quem olim summa vi ex Ægyptiorum tyrannide vindicavit. Nam misertus est illius, **2** ut et injuria affecti præter æquum et bonum, et ut præter nobilitatem et dignitatem tum patriam, et avitam, tum suam, violenta servitute oppressi. Cumque hi qui oppresserat restitissent, graviter puniti sunt, Deo illos omni genere supplicii multante. Itaque ut Israelitarum assumptio insignis et illustris fuit, ita rejectionis modum non vult ignorari. Quod si cui videatur, ipsa elementa vocari hac prophetæ voce: qui hoc ita considerat, nec ab eo quod est rationi et probabilitati consentaneum, nec a sensu verborum aberrabit. Redimebatur enim per Mosem, uti dixi, ab Ægyptiaca impietate Israel. Cum autem Pharo Dei nutui et voluntati impie resisteret ac diceret, « Dominum non novi, et Israel non dimittam », creatura a Domino suo contra inobedientes et rebelles est armata. E supernis enim et e cælo plurima, et conspicua signa facta sunt: plurima item et in ipsa terra mirabilia. Cælum enim demisit grandinem, terra produxit ranas, sicuti scriptum est: et aqua in sanguinem conversa est: cinere vero camini discurrente et dissipato, aeremque corrumpente, ulcera et pustule effervescentes omnium corporibus insederunt. Itaque perinde quasi ipsamet elementa tantum non frustra pro his qui liberati fuerunt laborassent: « Audi, inquit, cælum, et ausculta, terra, quia Dominus locutus est. » Aliiter etiam hæc explicari possunt. Israelitæ siquidem legis doctrina contempta, et salutaribus disciplinis neglectis, uno natura Deo derelicto, impuris demoniis cultum tribuerunt in montibus atque collibus et in silvosis vallibus incenderunt suffuturum, et opera manuum suarum adoraverunt. Indignatus vero propterea universitatis Deus, et quidem justissime, dixit cuidam e sanctis prophetis: « Surge et judicare apud montes, et audiant colles vocem tuam: Audite, colles, judicium Domini, et valles fundamenta terræ, quia judicium Domino adversus populum suum, et cum Israele judicabitur ». Neque tamen

Ἱερουσαλὴμ παραγορεύσεις ποιεῖσθαι, καὶ τὰ λόγου παντὸς ἐπέκεινα προκαταμηνύσειν πάθη, καὶ τὰς ἀνθρώπους συμφορὰς, οὐκ ἠγνόησεν ὅτι πάντα τε καὶ πάντως ἀκονηθήσονται πρὸς ὀργὰς οἱ πρὸς οὗς ὁ λόγος. Κύριον τοίνυν τὰ τοιαῦτα πρὸς αὐτοὺς λαλῆσαι φησιν, τὸν τῶν ἀνοσιῶν θυμὸν εὐτεχνέστατα διωθόμενος, καὶ ὅν ἐκδυσωπῶν τὰς ἀδίκους ὀργὰς. Εἰ γὰρ παρελθὼν μεσίτης καὶ διάκονος, καὶ τοὺς ἀνωθεν καὶ παρὰ Θεοῦ διαπορθμεύει λόγους, πῶς ἂν ἐπ' αὐτῷ δικαίως ὀργίζοιτο τις; μᾶλλον δὲ, πῶς οὐχὶ κατὰ Θεοῦ τοῦ λελαληκότος τὰ ἐξ ὀργῆς γένοιντο; ἂν δυσσεβῇ τολμήματα. Διαμαρτύρεται τοίνυν σφόδρα εἰκότως οὐρανὸν τε καὶ γῆν; Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλε τὰς κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ ποιεῖσθαι μομφὰς, καὶ ἀγγέλους εἰδέναι βούλεται τοὺς κατ' οὐρανὸν, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν σύμπασαν γῆν, τῆς ἐκείνου δυσσεβείας τοὺς τρόπους, ἵνα μὴ τις οἴηται κεκινήσθαι μάτην ἢ καὶ προαλῶσι ἐπὶ μικροῖς τε καὶ εὐτελεστάτοις πταίσμασιν, ἀπόβλητον ποιεῖσθαι τὸν ἡγαπημένον, καὶ εἰς κλῆρον αὐτῷ τεθέντα λαὸν, καὶ τὸ πάλοι διὰ πολλῆς ἄγαν ἰσχύος, τῆς τῶν Αἰγυπτίων πλεονεξίας ἐξηρημένον. Ἠλέτσε μὲν γὰρ ὡς ἀδικούμενον παρὰ τε τὸ εἶκος, καὶ τὴν τοῖς πατράσι πρέπουσάν τε καὶ ἐνούσαν εὐγένειαν, ἀβουλήτῃ θητεῖα κατηχθισμένους. Ἐπειδὴ δὲ ἀντέπραπτον οἱ πλεονεκτήσαντες, ἐκολάζοντο πικρῶς, πάντα τρόπον αὐτοῖς αἰκίας ἐπιβρίπτουντος Θεοῦ. Ὡς περ τοίνυν ἐπιστημοτάτη γέγονεν ἡ πρόσληψις τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, οὕτω βούλεται καὶ τὴν τῆς ἀποβολῆς μὴ ἄγνοεῖσθαι τρόπον. Εἰ δὲ δὴ βούλοιντο τινες καὶ αὐτὰ καλεῖσθαι τὰ στοιχεῖα διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς, οὐκ ἂν ἁμάρτοι τοῦ πρέποντος λόγου τῶν ἐννοιῶν ἢ δυνάμεις, ἐκείνο διεσχεμμένους. Ἐλυτροῦτο μὲν γὰρ, ὡς ἔφην, τῆς Αἰγυπτίων ἀνοσιότητος διὰ Μωσέως ὁ Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς τοῦ Θεοῦ νύμασιν ἀνοσιῶς ἀντανιστάμενος ἔφασκεν ὁ Φαραὼ, Οὐκ οἶδα τὸν Κύριον, καὶ τὸν Ἰσραὴλ οὐκ ἀποστελῶ, συνωπλιζέτο τῷ ἰδίῳ δεσπότῃ κατὰ τῶν ἀπειχθούντων ἢ κτίσις. Ἄνωθεν μὲν γὰρ καὶ ἐξ οὐρανοῦ πλείστα τε ὅσα καὶ περιφανῇ γεγόναι σημεῖα, πλείστα δὲ ὁμοίως καὶ οὐκ ἀθαύμαστα ἐν αὐτῇ τῇ γῇ. Ὁ μὲν γὰρ οὐρανὸς καθίει τὴν χάλαζαν, ἡ δὲ γῆ βατράχους ἐξέβριψε, καθὰ γέγραπται· καὶ τὸ μὲν ὕδωρ εἰς αἷμα μετασκευάζετο, αἰθάλης δὲ καμινίας κατασχιδναμένης, καὶ τὸν ἀέρα θολούσης, ἔλκη καὶ φλυκτῖδες ἀναζέουσαι ἐν τοῖς πάντων συνέβαινε σώμασιν. Ὡς οὖν καὶ αὐτῶν τῶν στοιχείων μονονουχὶ μάτην ἐπὶ τοῖς λελυτρωμένοις πεπονθήκων, « Ἄκουε, οὐρανέ, φησιν, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. » Προσβαλοῦμεν δὲ καὶ ἐτέρως ταῖς τῶν προκειμένων ἐννοίαις. Ἀτιμήσαντες μὲν γὰρ τὴν διὰ νόμου παιδευσιν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ τῶν σωτηρίων μαθημάτων ὀλιγορήσαντες τὸν ἕνα τε καὶ φύσει καταλελοιπότες Θεὸν τοῖς ἀκαθάρτοις δαίμοσιν τὰς θεραπείας προσήγον ἐν ὄρεσι καὶ βουνοῖς, καὶ ἐν ταῖς εὐδενδροτάταις φάραγξιν τεθυμιάκασι τε καὶ προσκακυνήκασιν τὴν ἐργίαν τῶν ἰδίων χειρῶν. Καὶ ἡγαύκτει μὲν ἐπὶ τοῦτοις, καὶ μᾶλα εἰκότως, ὁ τῶν ὧλων Θεὸς, ἐφῆ δὲ πρὸς ἕνα τῶν ἀγίων προφητῶν·

² Exod. v, 2. * Mich. vi, 1, 2.

« Ἀνάστηθι καὶ κρήνητι πρὸς τὰ ὄρη, καὶ ἀκουσάτωσαν οἱ βουνοὶ τὴν φωνὴν σου. Ἀκούσατε, βουνοὶ, τὴν κρίσιν τοῦ Κυρίου, καὶ αἱ φάραγγες, θεμέλια τῆς γῆς, ὅτι κρίσις τῷ Κυρίῳ πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοῦ Ἰσραὴλ διελεγχθήσεται. » Καὶ ὅτι που φημὲν ὅτι πρὸς γε τὰ ὄρη καὶ τοὺς βουνούς γεγονεν ἡ κρίσις τῷ Κυρίῳ διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς, ἐδικάζετο δὲ μᾶλλον τῷ πρὸς αὐτὴν τὴν ἀσέβειαν τοῦ Ἰσραὴλ τοῖς ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ βουνοῖς καὶ νάπαις. Ἠλέγχετο γὰρ ἀμετρίως δεδουσεσθῶς, καὶ βωμούς καὶ τεμένη κατασκευάσας ἐκαὶ τοῖς ἀκαθάρτοις δαίμοσιν. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ τῆς εἰς Θεὸν αἰδοῦς ἀλογήσαντες προσεκύνησαν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, ἡλίῳ τε φημί καὶ σελήνῃ, δεγόμενοι δὲ καὶ τὴν ἐκ γῆς ὕλην, ξύλα τέ φημι καὶ λίθους, ἐποίησαν ἑαυτοῖς εἰδωλα κατὰ τὸ ἐκάστῳ δοκοῦν, οἰκονομώματα λίαν τὴν ἐν τούτοις αὐτῶν ἀσέβειαν ὑπαινίσσεται, καὶ ὅσον εἰς ἐλεγχον καὶ ἀπόδειξιν οὐρανὸν τε καὶ γῆν εἰς μέσον ὥσπερ παρακομίζει λέγων, « Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν, » Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον, πολλοὺς εἶναι φημὲν τοὺς πατέρας ἐν οὐρανῷ, τοὺς πνευματικούς δὴλον ὅτι πολλοὺς δὲ ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦτο μὲν σαρκίους, τοῦτο δὲ πνευματικούς. Ἀλλὰ τούτοις μὲν ἅπασιν τοῖς πατέραςιν τοῖς ἄνω τε καὶ κάτω παρὰ τῶν ὑπὸ χεῖρα τέκνων προσάγονται τιμαί. Χαίρουσι δὲ λίαν οἱ τετιμημένοι, καὶ οὐδεὶς ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, ὅς οὐ πάντῃ τε καὶ πάντως ποιεῖται δυσφύρον τὸ ἀχαριστεῖσθαι παρὰ τῶν τέκνων. Ὁ δὲ πεπονηὸς ὁ τῶν ὧν Θεός, τοὺς τε ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς πατέρας διαμαρτύρεται λέγων, « Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δὲ μὴ ἠθέτησαν. Εἰσερχοίς γάρ ὁ Ἰσραὴλ διὰ τῆς χάριτος, καὶ τῆς τοῖς τέκνοις προπούσης ἡξωμένος φειδοῦς, γεγενῆσθαι λέγεται παρὰ Θεοῦ, τῆς ἀληθοῦς καὶ πνευματικῆς ἀναγεννήσεως ἐφ' ἡμῖν ἐκπεπερασμένης. Διὰ πίστεως δὲ δῆλον ὅτι τῆς ἐν Χριστῷ γεγενῆσθαι γὰρ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, καὶ δέδοται μὲν τοῖς ἀρχαιοτέροις πνεύμα δουλείας, εἰ καὶ πρωτότοκος ἦν καὶ ὠνόμαται λαός. Ἡμῖν δὲ, τῆς υἱοθεσίας ὀνομαζόμενοι καὶ πνεῦμα, χαρίζεται ὁ Θεός. » Ὅτι γάρ ἐστε, » φησὶν, « υἱοὶ, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεός τὸ πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κράζον Ἀββὰ ὁ πατήρ. » Γεγέννηκα γάρ, φησὶν, υἱούς, καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ ὕψωσα, τοῦτ' ἐστίν, ἀνέθρεψα. Τοῦτο γάρ ἡ τῶν ἐτέρων μηνυτῶν ἐπίδοσις ἔχει. Αὐλωτρωμένος γάρ ὁ Ἰσραὴλ, οὐκ ἀνεπικούρητος ἦν μετὰ τοῦτο, καὶ ἀγάπης ἔρημος τῆς παρὰ Θεοῦ. Τέθραπτο γὰρ καθάπερ τις υἱὸς ἐκ φιλόπαιδος ἀληθῶς καὶ φιλοστοργωτάτου πατρός. « Ἄρτον γὰρ οὐρανοῦ, » φησὶν, « εἶδον αὐτοῖς, ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος. » Ἐτρέφετο δὲ ἐτέρως καὶ εἰς εὐεξίαν πνευματικὴν διὰ τῆς ἐννόμους σοφίας καὶ προφητικῶν παιδευμάτων, ἀποκομιζόντων ἀστείας εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, τοῦτ' ἐστὶ Χριστοῦ. Γράφει γοῦν ὁ Παῦλος, « Ὥστε ὀνόματος παιδαγωγῆς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν. »

per hanc prophetæ vocem propterea dicimus : adversus montes et colles iudicium Domino fuisse : at potius contra ipsam impietatem Israelis, quæ erat in montibus, et collibus, et lucis iudicio conflictabatur. Etenim reprehensus est, quod haud mediocri se impietate sædavit, iisquæ immundis dæmonibus aras atque delubra extruxerit. Cum ergo Israelitæ, observantia et reverentia erga Deum posthabita, militiam cœli, solem dico et lunam adorarent, et sumpta ex terra materia, lignis, inquam, et lapidibus, idola sibi quisque pro arbitratu facerent : appositissime eorum in istis impietatem subinnuit, et velut in argumentum et demonstrationem cœlum ac terram producit in medium, inquiens : « Audi, cœlum, et ausculta, terra, quia Dominus locutus est. » Jam et alio modo dicimus esse multos in cœlo patres, spirituales videlicet : multos item in terra tam carnales, quam spirituales. Omnibus autem his tum superis, tum inferioribus honores exhibentur a liberis, potestati ipsorum subditis : et impendio gaudent, honore affecti : nec est eorum quisquam qui non omnino intolerabile ducat, ingratis modis tractari a liberis. Hoc jam passus et sentiens universitatis Deus, patres tam in cœlo, quam in terra contestatur, dicens : *Audi, cœlum, et ausculta, terra, quia Dominus locutus est : Filios genui et evesi, ipsi autem spreverunt me.* Receptis enim per gratiam Israel, et misericordia filiorum dignatus, a Deo genitus esse dicitur : dum vera ac spiritualis regeneratio in nobis per fidem, nempe in Christo consummatur. Geniti enim sumus ex aqua et spiritu. Majoribus quidem datus est spiritus servitutis, quantumvis fuerit primogenitus, et dicus etiam populus : nobis autem Deus spiritum adoptionis et nomen tribuit. « Quoniam enim, » inquit filii estis, emisit Deus spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem, Abba pater *. Idcirco dicit : Genui filios, nec id modo, sed Evexi, id est, enutriti : nam hoc aliorum interpretum expositio habet. Liberatus quippe Israel, non desertus ac destitutus auxilio deinceps fuit, non amoris divini expers : utpote qui tanquam filius a patre vere filiorum amante et indulgentissimo nutriebatur, « Panem namque cœli, » inquit, « dedit illis, panem angelorum comedit homo **. » Quin et alio modo enutritus est, vegetatione ac robore spirituali, per sapientiam legis et præcepta institutaque prophetarum, quæ ad agnitionem veritatis, nimirum Christi, placide ac molliiter provehunt. Scribit siquidem Paulus : « Itaque lex pædagogus noster factus in Christum *. » At enim eum qui genuerat repudiavit. Et quis tandem huius repudii modus ? Aversus est enim ut etiam coluerit eos qui natura dii non sunt, laboravitque morbo alio magnam cunjuslam effrenationis, ac quod his longe absurdius est, ne brutiorum quidem animalium bene-

* Rom. viii, 15. * Psal. lxxv, 24, 25. * Galat. iii, 24.

volentiam quam illa erga dominos habent, est imitatus. Hinc non sine causa ait: «Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui; Israel autem me non cognovit, et populus me non intellexit.» Nam si emat quis bovem, illum utique habebit ad rei rusticæ munera utilissimum, sive terram arare velit, sive in area triturare, et frumenti paleam excutere. Si vero quis asinum coemat, naturæ etiam motu et impulsu vocatur ad obsequium et pro his quæ jacent in præsepibus subjectionem quasi rependit et obedientiam. Onus enim bajulat volens, et herilis laboris fit socius ac particeps. At hæc quidem ita se habent in his. Israel autem sapiens, in legis pædagogia initiatus, quo id quod e re est, intelligere posset, majestatem Dei multis et admirabilibus signis edoctus, asino et bove inferiorem se præstat, et a brutis mansuetudine et probitate superatus, Dominum ignoravit. Bene sane illud dixit: Non novit, non intellexit. Tamen si enim, ut dixi, gloriam et majestatem Dei didicerat, tamen quod in effrenatam quandam perversitatem prolapsus est, propterea ei qui non noverat, non dissimilis fuit. Quod ni ita vere esset, neutiquam dixisset ligno: «Deus mens es tu,» et lapidi: «Tu genuisti me.» Unde et «obstupuit,» inquit, «cælum super hoc, et vehementer supra modum inhorruit, dicit Dominus. Quia duo mala patravit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas contritas, quæ non poterunt aquam continere * .» Posset autem hoc Christo accommodari ut dicat de illis: Israel vero me non novit, et populus me non intellexit. Siquidem per illud facta est illa etiam antiqua redemptio. Et posita est lex ad tempus usque correctionis, sicuti scriptum est. Cum autem umbra nullo modo nos justificare posset, illuxit nobis in carne unigenitum Dei Verbum, ut fide ad ipsum accedentes justificaret, et a morte atque peccato liberaret †. **5** Verumtamen cum non novit Israel quantumvis aperte dicentem: «Amen, amen dico vobis, qui sermonem meum audit, et credit ei qui misit me, habet vitam æternam, et in judicium non venit, sed transiit ex morte ad vitam. » ‡

τῷ πέμψαντί με, ἔχει ζωὴν αἰώνιον, καὶ εἰς κρίσιν τὴν ζωὴν. »

VERS. 4. *Væ gens peccatrix, populus plenus peccatis, semen nequam, filii scelesti, dereliquisti Dominum, et concitasti ad iracundiam Sanctum Israel.*

Repudii modo optime jam exposito, et magnitudine brutæ eorum insulsiatit demonstrata, transfert statim orationem partim ad eorum miseriam prædicationem, partim ad territationem. Decet enim, opinor, in primis personam prophetæ, tantum non eos deplorare, et ex immenso zelo pietatis insurgere ac dicere: *Væ genti improbæ, populo vitii onusto, se-*

A Ἄλλ' ἠθέτησε τὸν γεννήσαντα. Καὶ τίς ὁ τῆς ἀθετήσεως τρόπος εἴη ἄν; ἐτρέπετο γὰρ εἰς γε τὸ θέλειν τοῖς μὴ-φύσει λατρεύειν θεοῖς, νενόσθηκε δὲ καὶ ἐτέρως, πολὺ τὸ ἐξήνιον, καὶ τὸ ἐτι τούτων εἰς ἀτοπίαν ἐπέκεινα, οὔτε αὐτὴν μεμίμνεται τῶν ἀλόγων ζώων τὴν εὐνοίαν, ἣν ἂν ἔχουσιν ἐκεῖνα πρὸς τοὺς δεσπότας. Ταύτῃ τοι φησὶν· «Ἐγὼ βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ θνος τὴν γέννην τοῦ κυρίου αὐτοῦ, Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαὸς με οὐ συνῆκεν. » Ἄνθρωπος μὲν γὰρ εἰ ἐκπρίαιτο βοῦν, ἔξει δὴ πάντως αὐτὸν εἰς τὰ τῆς γεωπονίας ἔργα χρησιμώτατον, τοῦτο μὲν ἀροῦν, εἰ ἔλοιτο, τὴν γῆν, τοῦτο δὲ εἰς τὴν ἄλλω καταλεπτύνειν, καὶ ἀποκρίνειν τοῦ σίτου τὸ ἀχυρον. Εἰ δὲ ἢ τις πρίαιτο καὶ θνον, φυσικοῖς καὶ αὐτὸς κινήμασιν καλεῖται πρὸς εὐτίθειαν, καὶ οἷόν τινα τῶν ἐν φάτναις αὐτῷ κειμένων ἀντίδοσιν ποιεῖται τὴν ὑπόταξιν. Ἀχθοφορεῖ γὰρ ἐκὼν, καὶ τὸν τοῦ δεσπότητος μερίζεται πόνον. Ἀλλὰ ταυτὶ μὲν ἐν τούτοις. Ὁ δὲ σοφὸς Ἰσραὴλ ἐν νόμῳ παιδαγωγούμενος, ἐπὶ τὸ δεῖν εἰδέναι τὸ ὠφελοῦν, ὃ τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν διὰ πολλῶν καὶ ἀξιαγάτων σημείων ἐκμεμαθηκώς, θνου καὶ βοῦς κατόπιν ἔρχεται, καὶ τῆς τῶν ἀλόγων ἐπεικειας ἠτῶμενος ἠγνόηκε τὸν δεσπότην. Εὖ δὲ ἢ σφόδρα τὸ, οὐκ ἔγνω, φησὶν, οὐ συνῆκεν. Καίτοι γὰρ μεμαθηκώς, ὡς ἔφην, τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, καὶ διὰ τὸ ἀπονεῦσαι λίαν εἰς ἀχάρινον ἐκτροπήν, ἐν ἑσῷ γέγονεν τῷ ἠγνοηκότι. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἔστιν ἀληθῶς, οὐκ ἂν ἔφη τῷ ζῴῳ, «Θεὸς μου εἶ σύ.» καὶ τῷ λίθῳ, «Σὺ ἐγέννησάς με.» **C** Ὅθεν «ἐξέστη,» φησὶν, «ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἔφριξεν ἐπὶ πλεῖον σφόδρα, λέγει Κύριος. Ὅτι δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαὸς μου, ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὠρυξαν αὐτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἳ οὐκ ἐκρήσονται ὕδωρ συνέχειν. » Πρέποι δ' ἂν καὶ αὐτῷ τῷ Χριστῷ τὸ φάναι περὶ αὐτῶν τὸ, Ἰσραὴλ δὲ οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαὸς με οὐ συνῆκεν. Γέγονε μὲν γὰρ καὶ ἡ πάλαι λύτρωσις δι' αὐτοῦ. Τέθειται δὲ καὶ ὁ νόμος μέχρι καιροῦ διορθώσεως, καθὰ γέγραπται. Ἐπειδὴ δὲ . . . ἀνέφικτον δικαιοῦν ἡμᾶς δύνασθαι τὴν σκιάν, ἐπέφανεν ἡμῖν μετὰ σαρκὸς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἵνα δικαίωσιν τῇ πίστει τοὺς προσιόντας αὐτῷ, καὶ ἀπαλλάξῃ θανάτου καὶ ἁμαρτίας. Ἄλλ' οὐ συνῆκεν αὐτὸν ὁ Ἰσραὴλ, καίτοι λέγοντος σαφῶς· «Ἀμήν, ἀμήν **D** λέγω ὑμῖν, ὃ τὸν λόγον μου ἀκούων καὶ πιστεύων οὐκ ἔρχεται, ἀλλὰ μεταδέδωκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς

Οὐαὶ ἔθνος ἁμαρτωλὸν, λαὸς πλήρης ἁμαρτιῶν, σπέρμα πορνῶν, υἱοὶ ἀνομῶν· ἐγκατέλειπετε τὸν Κύριον, καὶ παρωργίσατε τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ.

Τὸν τῆς ἀθετήσεως τρόπον εὖ μάλα διηγγελκώς, καὶ τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ἀλογίας παραδείξας τὸ μέγεθος, μεθίστησι παραχρῆμα τὸν λόγον, τοῦτο μὲν εἰς ταλανισμὸν ἐπ' αὐτοῖς δηλονότι, τοῦτο δ' αὖ πάλιν πρὸς ἐπίπληξιν. Πρέποι δ' ἂν, οἶμαι, τῷ προφητικῷ προσώπῳ μάλιστα τὸ μονονουχὶ κατοιμῶζειν αὐτοὺς, καὶ ἐκ πολλῆς ἄγαν φιλοθείας κατ-

* Jerem. ii, 12 seq. † Hebr. ix, 40. ‡ Joan. v, 24

ἀξινίστασθαι τε καὶ λέγειν· Οὐαί ἔθνος ἀμαρτωλὸν, λαὸς πλήρης ἀμαρτιῶν, σπέρμα πονηρὸν, υἱοὶ ἀνομοί. Ἐπεταὶ γοῦν πάντως τοῖς ἀθεταῖν με θέλουσιν, τὸν ἀπάντων ἡμῖν ἀγαθῶν δωτήρα Θεὸν, τὸ ἀναπό-
νιπτον ἔχειν τὴν ἀμαρτίαν, καὶ πεφορτισθαι δεινοῖς ἀφύκτοις ἐγκλήμασιν. Νοσεῖ γάρ πως αἰεὶ ἡ ἀθέτης, τὴν ἀπόστασιν, τῆς εἰς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἐκ τόπων μεταβολῆν. Ταύτη τοι καὶ ἐπήγαγεν εὐθὺς τὸ, ἐγκατε-
λείπετε τὸν Κύριον. Σπέρμα δὲ ὀνομάζει πονηρὸν, οὐχ ὡς ὄντας, ἢ πεποιημένους κατὰ φύσιν τοιού-
τους, ἀλλ' ὅτι γεγόνασιν ἐκ πονηρῶν πατέρων υἱοὶ πονηροί, κατὰ γε τὴν Ἰωάννου φωνήν· Ἐφη γὰρ καὶ αὐτοῖς τοῖς γραμματεῦσι καὶ Φαρισαίοις ἐρχομένοις ἐπὶ τὸ τῆς μετανοίας βάπτισμα, « γεννήματα ἐχιδ-
νῶν. » Ἄγιοι μὲν γὰρ ὁμολογουμένως οἱ πρῶτοί τε καὶ ἐξ ἀρχῆς πατέρες, βέλαιοι δὲ λίαν οἱ μετ' ἐκεί-
νους. Ἐντεθραμμένοις δὴ οὖν τοῖς τῶν πατέρων ἔθεσι, καὶ προγονικῇ ζηλοῦντας ἀνοσιούτητα, σπέρμα πονηρὸν ὠνόμασεν εἰκότως. Ἐγκαταλειπίσας γὰρ τὸν Κύριον, καὶ παροτρύνοντες οὐκ ἐπαύσαντο τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ, τούτεστι Χριστόν. Οὐ γὰρ συν-
ῆκαν τὸ ἐπ' αὐτῷ μυστήριον. Τοιγάρτοι καὶ μεμενή-
κασι ἐν πληρώματι τῶν ἰδίων ἀμαρτιῶν. Καὶ τοῦτο αὐτοῖς ἐφασκεν ὁ Χριστός· « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ πιστεύητε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἀποθανεῖσθε. » Πλήρης τοίνυν ἀμαρτιῶν ὁ Ἰσραὴλ, καὶ εἰς τοῦτο λατὸν ἀφιγμένος φαυλότητος, ὡς πρέπειν αὐτῷ τὸ κολάζεσθαι δεῖν. Πληρώσασι γὰρ καὶ αὐτοὶ τὸ μέτρον τῶν ἰδίων πατέρων, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν. Μέχρι μὲν γὰρ τίνος καιροῦ καὶ μέτρου φορητὴν ποιεῖται ὁ
Θεὸς τῶν πλημμελοῦντων τὴν καταφρόνησιν· ἀφ-
ιγμένης δὲ ἤδη πρὸς πληρῶσιν τὴν ἐγνωσμένην αὐτῷ τῆς ἀμαρτίας, ἐπιφέρει τὰς δίκας, καὶ ἀναλόγως τοῖς πλημμελήμασι κολάζει τὸν ἀπειθήν. Καὶ γοῦν ὁ προφήτης Ζαχαρίας μέτρον τεθεαμένος, ἤρετο μὲν τὸν μακάριον ἄγγελον, ὅ τι δὴ τοῦτο ἔστι τὸ μέτρον τὸ ἐκπορευόμενον. Ὁ δὲ πρὸς αὐτόν, Αὐτὴ ἡ ἀδικία αὐτῶν ἐν πάσῃ τῇ γῇ. Μεμένηκε τοίνυν ἀναπότρι-
πτον ἔχων τὴν ἀμαρτίαν ὁ Ἰσραὴλ, καὶ τὴν διὰ Χριστοῦ κάθαρσιν οὐκ ἠθέλησε λαβεῖν, ἀλλὰ γὰρ πρὸς τοῦτω καταλειπώως αὐτόν, διὰ τοῦ μήτε τὴν τὸ, αἶρε, αἶρε, σταύρου αὐτόν, καὶ, Οὐκ ἔχομεν βασιλεῖα εἰ μὴ Καίσαρα.

Τί ἔτι πληγῆτε προστιθέντες ἀνομίαν· πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόρον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην· Ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς, οὐκ ἔστιν ἐπ' αὐτοῖς ὀλοκληρία, οὔτε τραῦμα, οὔτε μώλωψ, οὔτε πληγὴ φλεγμαίνουσα· οὐκ ἔστιν μάλαγμα ἐπι-
θεῖναι, οὔτε ἔλαιον, οὔτε καταδέσμους.

Ἦς ἐφ' ἐνὸς σώματος τῶν Ἰουδαϊκῶν συστημά-
των, μικρῶν τέ φημι καὶ μεγάλων, καὶ τῶν ἐν μεσότητι νοουμένων ποιεῖται τοὺς λόγους. Ἔοικε δὲ κεφαλὴν μὲν ὀνομάζειν, τὸν τοῖς βασιλείας αὐχῆ-
μασιν εὐπρεπῇ. Καρδίαν δὲ, τὴν ἱερὰν καὶ ἀπό-
λεκτον φυλὴν, τούτεστι τὴν Λευϊτικὴν, ὡς τῷ νόμῳ σεσοφισμένην, καὶ τοῦ παντὸς σώματος ἔχουσαν τὴν φροντίδα. « Χεὶρ γὰρ ἱερέως, » φησὶν, « φυλάττει

A mini malefico, filiis perditis. Omnino autem qui omnium largitorem bonorum Deum repudiare voluit, hi ut vitis contaminentur, nunquam eluen-
dis, gravibusque atque inextinguibilibus flagitiis one-
rentur, necesse est. Trahit enim semper quodam-
modo hæc repudiatio morbum defectionis et apostas-
iæ, demigratione in omne genus fæditatis. Hinc ihu
mox inducit, « Dereliquistis Dominum. » Semen porro
maleficum dicit, non quia essent aut fierent ex na-
tura tales, sed quod nati sunt ex patribus improbis
filii quoque improbi, juxta vocem Joannis. Is enim
Scribis et Pharisæis ad baptismum penitentiae acce-
dentibus : « Progenies, inquit, viperarum ». Primi ni-
mirum illi ab initio patres, plane sancti exstiterunt :
qui vero illos secuti sunt, sceleratissimi fuerunt.
Innutritos ergo patriis moribus, et avitam sectantes
impietatem, semen maleficum non immerito nomi-
navit. Dereliquerunt namque Dominum, et Sanctum
Israelis, scilicet Christum, concitare non destiterunt.
Mysterium enim de illo non intellexerunt : itaque in
cumulo ac plenitudine suorum peccatorum hæserunt.
Quod etiam illis Christus dixit : « Amen, amen dico
vobis, si non credideritis, quia ego sum, in peccatis
vestris moriemini ¹⁰. » Onustus itaque vitis Israel
en demum pervenit nequitiae, ut pœnas eum luere
fuerit æquissimum. Etenim expleverunt et ipsi men-
suram patrum suorum, juxta vocem Servatoris ¹¹.
6 Ad aliquod enim tempus et mensuram fert Deus con-
temptum delinquentium : cum autem ad plenitudi-
nem et maturitatem peccati notam sibi et perspec-
tiam jam pertigerint, supplicium irrogat, ac pro modo
et ratione delictorum inobedientes pœna afficit. Ni-
mirum hanc mensuram conspicatus propheta Zache-
rias, interrogavit beatum angelum, quænam esset
hæc mensura quæ egreditur : hic vero ad illum, Hæc
est iniquitas eorum qui sunt in universa terra. Hæ-
sit proinde Israel in peccato indelebili, nec emundari
voluit per Christum : imo vero etiam dereliquit
eum, cum fidem quæ in illum est non recipiendo,
tum ad hæc dicendo : Tolle, tolle, crucifige eum,
et : Non habemus regem nisi Cæsarem ¹².

VERS. 5. Quid percutiamini ultra, ad dentes ini-
quitatem ? Omne caput in labore et omne cor in mœ-
nore : a pedibus ad caput usque non est in eo integritas,
neque vulnus, neque livor, neque plaga tumens, non est
malagma imponere, neque oleum, neque alligaturas.

De uno velut corpore Judaicæ societatis, de pra-
vis, inquam, et magnis et mediocri sorte præditis
hominibus sermonem instituit. Caput videtur dicere
eum, qui regni prærogativis ornatus est : cor vero,
sacrosanctam et selectam tribum, id est, Leviti-
cam, veluti lege eruditam, et curam totius corporis
gerentem. « Labia enim sacerdotis, » inquit, « cusodi-
ent judicium, et legem requirunt ex ore ejus ¹³. »

⁹ Matth. iii, 7. ¹⁰ Joan. viii, 21. ¹¹ Matth. xxiii, 32. ¹² Joan. xix, 15. ¹³ Malachi ii, 7.

Pedes demum eos esse ait, qui in postremis sunt, et qui tanquam infirmam in populo stationem obtinent. Proinde cum terra Judaica calamitates non ferendas sustinuisset, depopulantibus eam nunc Babylonii, nunc finitimis gentibus, et propter impietatem in Christum, Romanorum manibus esset concremanda, cum eorum etiam regnum evertendum esset, (alienigenæ enim eos subegerunt) cumque sacerdotii munia apud eos cessarent, sacrificiis subversis, templo sublato non aris ⁱⁿ gentibus, non sacerdotio, non declarationibus, juxta prophetæ vocem, hinc dicit: Quid percutiamini ultra, addentes iniquitatem? Inflictum est, inquit, vobis omne genus iræ et supplicii a Deo, diras continuasque alias super alias pœnas deposcente: **7** ⁿibilo tamen minus contemptores estis, et alumni iniquitatis. Ergo quid percutiamini ultra? quænam ultionis mensura vobis erit satis ad emendationem? In summa quæ acerbitas, quæ calamitas inferri possit, quæ jam non accidit? Omne caput dolet, omne cor mœret, a pedibus ad caput usque. Etenim qui regia dignitate pollebant, laboribus haud parum afflictabantur, cum ad resistendum impressionibus hostium pares non essent. Sacerdotes item dolore affecti afflictique sunt abolito, ut dixeram, sacrificio. Pedes quoque, hoc est, extremi homines et infimi percutiebantur, tam hostili gladio concisi, quam fame et sterilitate domiti, et in summæ miseriæ discrimen adducti. Dicit itaque: Non est vulnus, livor, plaga tumens, nec est malagma quod apponas, non oleum, non alligaturæ. Quando scilicet medicæ plagæ humanum corpus infestant, et unum tantummodo membrum pervasit læsio; tunc moderatæ curationes eorum qui rei medicæ gnari sunt, puta malagma¹, ligamenta, et olei inunctio contentas partes ac rigidas resolvens, esse poterunt usui. Cum autem corpus totum corruptum est, quodnam curationis genus proderit? Superat enim omnem remediorum vim ac virtutem artis magnitudo morbi. Itaque populus Judaicus jam consauciatus sanari non potest: et inveteratis morbis cum labore intolerabiliter, nec ullo modo ei succurri possit, omnino periit. Unde et divini prophetæ dixerunt: « Curavimus Babylonem, non est sanata, deseruimus eam ¹². » Babyioni siquidem gentium urbi; et hæc urbs licet sancta dicta sit, propter impietatem in Christum maxime, et quia eam manufactis oppleverunt, comparatæ est: utpote cum a consuetudine institutoque Babyloniorum neutiquam recederet: quæ dicta est etiam civitas sculptilium.

VERS. 7. *Terra vestra deserta, civitates vestræ igni crematæ sunt, regionem nostram in conspectu vestro alieni devorant. Et vastata est, eversa a populi alieni.*

Quod dictum videbatur quodammodo obscurius, quam dici oportuit, id planum et apertum facit. Quid enim hoc significat, non est malagma quod

Α κρίσιν, καὶ νόμον ἐκζητήσουσιν ἐκ στόματος αὐτοῦ. Ὡς δὲ εἶναι φησι τοὺς ἐν ἐσχάτοις, καὶ οἷον κατωτάτω λαχόντας τάξιν ἐν τοῖς λαοῖς. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ δύσσοιστον μὲν ἦδη τάλαιπωρίαν ἢ τῶν Ἰουδαίων ὑπομεμένηκε γῇ, καταδρύντων αὐτήν, ὅτε μὲν Βαβυλωνίων, ὅτε δὲ τῶν προσοίκων ἐθνῶν, ἐμελλε καταπίμπρασθαι ταῖς Ῥωμαίων χειρὶν διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέθειαν, καὶ ἀνατραπήσεσθαι μὲν ἢ παρ' αὐτοῖς βασιλεία, κακρατήκασι γὰρ αὐτῶν ἀλλογενεῖς, ἀπρακτῆσειν δὲ παρ' αὐτοῖς, καὶ τὰ τῆς ἱερωσύνης ἔργα, θυσιαὶν ἀνατετραμμένων, καθρημένου τοῦ ναοῦ, θυσιαστηρίων οὐκ ὄντων, οὕτε ἱερατείας, οὕτε δέλων, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν, ταύτη τοί φησι, τί ἐτι πληγῆτε προστιθέντες ἀνομίαν; ἐπενήνεκται, φησὶν, ὑμῖν πᾶν εἶδος ὀργῆς, καὶ αἰκία παρὰ Θεοῦ, σκληρὰς καὶ ἀλλεπαλλήλους ἐξήτηθε δίκας, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ἐστὶ καταφρονῆται καὶ ἀνομίας σύντροφοι. Τί οὖν ἐτι πληγῆτε; ποῖον ὑμῖν αἰκίας ἀρχέσει μέτρον εἰς ἐπανάρθωσιν; τί δὲ ὅλως ἐπενεχθήσεται τῶν δεινῶν, ὃ μὴ πως συμβέδωκεν; πῆλα κεφαλῇ εἰς πόνον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην ἀπὸ ποδῶν εἰς κεφαλῇς. Οἱ μὲν γὰρ τὴν βασιλίδι τιμὴν λαχόντες πεπονθήκασι οὐ μετρίως, ἀντισχεῖν οὐκ ἔχοντες ταῖς τῶν πολεμίων ἐμβολαῖς. Αελύπηνται καὶ οἱ ἱερεῖς ἀργούσης ὡς ἔφην θυσίας. Ἐπλήττοντο δὲ καὶ οἱ πόδες, τουτέστιν οἱ τελευταῖοι καὶ κατώτατοι. Τοῦτο μὲν τοῖς τῶν πολεμίων ξίφεσι δαπανώμενοι, τοῦτο δὲ καὶ λιμῇς τε καὶ ἀκαρπίας κατατροχόμενοι, καὶ τῆς ἀκράτου τάλαιπωρίας εἰς πείραν ἐνηνεγμένοι. Τοιγάρτοι φησὶν, Οὐκ ἐστὶ μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὐτ' ἐλαῖον, οὕτε καταδέσμους. Ὅτ' ἂν μὲν γὰρ σύμμετροί τινες τῶ ἀνθρωπίνῳ σώματι συμβάλινωσι πληγαί, καὶ καθ' ἑνὸς τοῖ μέλους ἢ βλάβη, τοτηνικαδὲ χρῆσιμα τῆς τῶν θεραπεύσειν εἰδῶτων ἐπισκευῆς τὰ εὐρήματα, οἷον μάλαγμα, καὶ καταδέσμοι, καὶ ἐλαίου χρίσις χολῶσα τὰ συντείνόμενα. Ὅταν δὲ δι' ὅλον τὸ σῶμα νοσῇ, καὶ ἐφ' ἑαυτῷ καταφείρηται, ποῖος αὐτῷ θεραπευτικῆς ὁδὸς τὸν τρόπον; νικᾷ γὰρ πάντως τῶν ἐκ τέχνης ἐπικουρημάτων τὴν δύναμιν, τῆς νόσου τὸ μέγεθος. Ἀνίατος τοιγαροῦν ἢ τῶν Ἰουδαίων πληθὺς περιπεσοῦσα τραύμασιν, καὶ ἀφορήτως νοσοῦσα τὰ ἐξ ὀργῆς, ἀπόλων ἐλποτρόπως, μηδενὸς αὐτοῖς βοηθήσαντος τρόπου. Τοιγάρτοι ἐφασκον καὶ οἱ θεσπέσιοι προφῆται: « Ἰατρεύσαμεν τὴν Βαβυλῶνα, καὶ οὐκ ἔλαβη, ἐγκατελείπομεν αὐτήν. » Βαβυλῶνι γὰρ τῇ τῶν ἐθνῶν παρεικάζεται, καίτοι πόλις ἁγία κατωνομασμένη, διὰ τοὶ μάλιστα τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέθειαν, ἢ καὶ ὅτι τῶν χειροποιήτων ἐνεπίμπλασαν αὐτήν, ὡς κατ' οὐδένα τρόπον τῇ Βαβυλωνίων παραχωρήσειν, ἢ καὶ ὠνόμασται γῇ τῶν γλυπτῶν.

Ἡ γῇ ὑμῶν ἔρημος, αἱ πόλεις ὑμῶν πυρὶ καυστοὶ, τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον ὑμῶν ἀλλοτρίοι κατεσθίουσιν αὐτήν. Καὶ ἡρῆνεται κατεστραμμένη ὑπὸ λαῶν ἀλλοτρίων.

Τὸ ἀσαφέστερόν πως ἢ χρῆν εἰρῆσθαι δοκοῦν καθίστησιν ἐναργές. Τί γὰρ ἂν βούλοιο δηλοῦν τὸ οὐκ ἐστὶ μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὕτε ἐλαῖον, οὕτε κατα-

¹² Jerem. li. 9.

δέσμους· διερμηνεύει λευκῶς, ἡρημῶσθαι τὴν γῆν λέγων αὐτῶν, ἐμπρισθῆναι δὲ καὶ τὰς πόλεις καὶ ὑπόχειρα γενέσθαι τῶν ἐχθρῶν, καὶ τοῦτο ἄλλογενῶν, ὡς μονονουχὶ καὶ ἅπασαν ἐκ βάθρων αὐτῶν ἀνατετράφθαι. Πλείστακις μὲν οὖν συμδέδωκεν ἀλῶναι τὴν Ἰουδαίαν, ὑπὸ τε Ἀσσυρίων καὶ Αἰγυπτίων, Σύρων τε καὶ Μωαβιτῶν, Ἰδουμαίων τε καὶ τῶν καλουμένων Φιλιστεινῶν, ἥτοι Παλαιστινίων. Ἀλλὰ ὀλίγα παθούσα, καὶ συμμετέροις ἐσθ' ὅτε περιπεσοῦσα συμφοραῖς πάλιν ἀνήνεγκεν ἐπαμύοντος Θεοῦ, καὶ αὐτοῦ μοτουόντος τοῦ πληξάντος. Ἀποδῶλεν δὲ ὀλοτρόπως μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρὸν, καταδηγούντων αὐτὴν Οὐεσπασιανοῦ τε καὶ Τίτου. Τότε γὰρ δὴ συμδέδωκεν κατεμπρισθῆναι μὲν πόλεις, ἅπασαν δὲ τῶν ἐνοικούντων κενὴν γενέσθαι τὴν χώραν, καὶ ὑπὸ χεῖρα πεσεῖν τῶν κερκατηχότων, παμμοχθηρὴν δὲ τὸ ἐνώπιον αὐτῶν ἦγουν ὀρώντων καὶ ἀλγυνομένων, ὅφ' ἐτέροις εἶναι τὴν γῆν κατεσθιομένην τρόπον τινὰ καὶ δαπανωμένην. Τὸ μὲν γὰρ ἀπόντας ἀκούσαι μόνον τάχα πού φορητὴν αὐτοῖς ἂν ἐνεποίησε τὴν λύπην. Τὸ δὲ καὶ παρόντας ὀρᾶν, εἴτα μηδὲν ἐπαμύνειν δύνασθαι κατηγῆσθαι δὲ ὥσπερ ταῖς ἐξ ἀνάγκης συμφοραῖς· δύστοιτοι ἔχει καὶ παμπόλῳ τὸ λυποῦν. Δεῖ δὴ οὖν ἡμᾶς μὴ παροργίζειν τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ, ἵνα μὴ ὁρατοῖς τε καὶ ἀοράτοις περιπίπτωμεν ἐχθροῖς· εἰς τὰ τῆς ἀτιμίας καταβιάζουσι πάθη, καὶ πᾶν ὀχύρωμα τοῦ ἐν ἡμῖν ὄντος νοῦ καταστρέφουσιν, ὡς κατανέμεσθαι τρόπον τινὰ τὴν ἀθλίαν ψυχὴν, καὶ πάντας αὐτῆς δαπανᾶν τοὺς καρπούς, ἵνα οἷον ξηρὰ τε καὶ ἀτιμος ᾦ, καὶ ἀκανθότοκος· εὐρίσκηται γῆ, ἥς τὸ τέλος εἰς καύσιν, κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου Παύλου ζωντῆν.

Ἐγκαταλειφθήσεται ἡ θυγάτηρ Σιών ὡς σκηνὴ ἐν ἄμπελῳ, καὶ ὀπωροφυλάκιον ἐν σικυηλάτῳ, ὡς πόλις πολιορκουμένη.

Ἐπειδὴ τὸ χρήμα· πῶς γὰρ οὐ θρήνου τε καὶ οἰμωγῆς· ἔξων· ἡ γὰρ πόλις θυγάτηρ, καὶ τῇ κλήσει τοιαύτη τιμημένη, καὶ οἷον ὑπὸ πατρὶ φιλοστοργωτάτῳ πρᾶττουσα τῷ Θεῷ, ἡ φειδοῖ καὶ ἀγάπῃ τῇ παρ' αὐτοῦ μεθούσα, καὶ ταῖς εἰς λῆξιν εὐκλείαις παρ' αὐτοῦ στεφανουμένη, καὶ κατακρατοῦσα τῶν ἀνθιστηνόντων, καὶ ἀμετρήτῃ πληθυὶ τῶν ἐνοικούντων αὐτὴν περιχομένη, ἡ παμμακαρία καὶ διαδόχτος Σιών, ἦγουν Ἱερουσαλήμ, ἐγκαταλειφθήσεται, φησίν. Τοῦτ' ἐστίν, ἔρημος ἔσται. Γυμνὴ τε ἀπομνεῖ καὶ τῆς τοῦ σώζοντος εὐσθενείας, καὶ τῶν ἐνοικούντων αὐτὴν. Ἐγκαταλειφθήσεται δὲ οὕτως, ὥσπερ σκηνὴ ἐν ἄμπελῳ, καὶ ὡς ὀπωροφυλάκιον ἐν σικυηλάτῳ καὶ ὡς πόλις πολιορκουμένη. Οἱ μὲν γὰρ τῶν ἄμπελώνων τεταγμένοι φύλακες, ἐντεθλότων αὐτοῖς τῶν βοτρύων ἔτι, πλείστην τε ὄσπιν ποιοῦνται τὴν ἀφάλειαν, καὶ τοὺς ἀποκείρειν ἐθέλοντας καταπτοῦσι ληστὰς. Καὶ τὰ τῶν θηρίων ἐλαύνουσι γέννη. Ἔθος δὲ τοῦτο ὀρᾶν καὶ τοῖς τῶν σικυηλάτων ἐπιτηρηταῖς ἥτοι δεσπόταις. Συγκοκοιμένων δὲ τῶν βοτρύων, καὶ πεπατημένων, καὶ τῶν ἐν σικυηλάτοις ἐξηρημένων, τὸ τῶν φυλακτόνων ἐπιεικὲς ἀνεῖται

apponatur, non oleum, non alligaturæ? Terram eorum vastatam esse candide et perspicue interpretatur, dicitque urbes incensas, in manuque esse hostium atque adeo alienigenarum, totamque modo non a fundamentis excisam esse. Sæpenumero quidem accidit, ut caperetur Judæa, ab Assyriis et Ægyptiis, Syris et Moabitibus, ab Idumæis, et ab his qui Philistinim seu Palæstini vocantur: at levius pertulit, et in mala incidit tolerabilia, et opitulante Deo ipsoque vulnerante percutientem, rursus emerit. Verum post Servatoris crucem Vespasiano ac Tito eam populantibus funditus est deleta. Tunc enim evenit, ut urbes incenderentur, universa etiam regio incolis vacua vastaque redderetur et in manum victorum recideret, quodque omnium miserrimum est, in conspectu ipsorum, ipsis scilicet coram spectantibus, atque dolentibus terram esse aliis subditam, et exesam quodammodo atque consumptam. Nam absentes auribus haurire solum, dolorem afferret fortassis, at tolerabile: præsentibus vero intueri, nec tamen quidquam opis afferre posse, necessariisque quasi ingemiscere calamitatibus, intolerabilius quidem est, et sane quam molestum. Quare non est nobis sanctus Israelis concitandus, ne in hostes tam aspectabiles, quam in aspectabiles incidamus, qui in fœdas perturbaciones demergunt, et omne propugnaculum mentis nostræ subvertunt, ut miseram animam depascent quodammodo omnesque ejus fructus absument, ita ut arida quasi ac ignobilis et senticosa terra reperiat, cujus finis combustio, secundum beati Pauli dictum¹².

VERS. 8. Derelinquetur filia Sion, ut casa in vinea, ut tugurium in horto cucumerum, ut urbs obsessa.

Misera res profecto: qui enim non sit lamentis et luctu digna? Nam quæ filia quondam fuit, et tali vocatione ornata, quæ sic egit sub patre indulgentissimo Deo, quæ misericordia et charitate ejus ebria quodammodo facta est, nobilissima sorte ab eo coronata, quæ hostes subjugavit, et innumerali multitudine incolentium referta et cineta fuit, perbeata illa quidem et percelebrata Sion, Jerusalem videlicet: hæc, inquam, derelinquetur, nempe deserta erit, et cum robore corporis, tum incolis suis nudata: et ita derelinquetur, ut casa in vinea, ut tugurium in cucumerario, et ut urbs obsessa. Qui vinearum enim custodiis præficiuntur, racemis jam vigentibus ut in tuto ac securo sint, plurimum adiuntur, et fures, qui decerpere volunt, terrent, et ferarum genera arcent: quod etiam facilitare in more est excubitoribus, seu dominis cucumerariorum. Racemis vero comportatis et calcatis, et fructibus qui in cucumerariis sunt ablatis, sedulitas custodientium in posterum remittitur, et illi, suis relictis umbraculis, liberam irrumpendi potestatem faciunt quibuscum-

¹² Hebr. vi, 8.

que, qui ea perlustrare voluerint. Tale quiddam et in misera Sion fieri propheticus nos sermo docet. Dum enim adhuc fructus justitiæ haberet, secunda munitione et custodia et omni eam misericordia dignatus est Deus. Dixit enim: « Ego ero illi, ait Dominus, murus ignis circumclusus, et gloria ero in medio ejus ¹⁴. » Canit etiam beatus David: « Ecce non dormitabit, nec dormiet, qui custodit Israel ¹⁵. » Quandiu erat Israel, vinea Domini Sabaoth, obvallabatur et sepimento digna judicabatur. Peperit autem spinas, traditaque est a Deo opprimentibus; inquit enim: « Auferam sepem ejus, et erit direptioni: et auferam maceriam ejus, et erit conculcationi, et relinquam vineam meam, et non putabitur, neque fodietur ¹⁶. » Fuisse etiam illam ab apro silvestri depopulatam, et ab asino agresti depastam, desertamque a Deo vineam ac derelictam, Servator docet hisce verbis: « Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui mittuntur ad te: quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et nolulistis! Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta ¹⁷. » Exclamavit et hoc ante per vocem prophetæ, dicens: « Dereliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam, deli dilectam animam in manus inimicorum suorum. Facta est hæreditas mea mihi, ut leo in silva; edidit contra me vocem suam, propterea odi eam ¹⁸. » Josephus item Judaicæ terræ mala tragice amplificans, cum jam in proximo erat ut caperetur Jerusalem, commemorat audivisse in templo vocem sacerdotes, velut angelorum in eo clamantium: **10** Migremus hinc. Obsessa vero urbe, modum effugii ab omnibus qui in ea erant, quæsitum fuisse, qui dubium id quiddam esse potest? Hinc conficere licet, quæ Judaicæ regionis mala fuerint. Nam obsessis ter optabile videbatur, vel vitam conservare: de domo autem et facultatibus, vel etiam de civitate nulla illis omnino eura erat. Sciendum præterea hominis animam derelinqui a Deo multifariam: nisi præscripta recte exsequatur, et Domini oraculis cervicem submittat, pietatisque fructus pariat. [Etenim si quis nostrum ab initio probus fuerit,] si nuncupatus filius aut filia Dei, si etiam Sion, hoc est, specula exstiterit, nimis animo excelsus et mente purissima, mysteria intuentem ac considerantem: si vero deinde, quæ fas non est perpetrare, et sanctum Israel exacerbare conspiciatur: ab ipso deseretur, ac velut incustodita vinea prodetur Satanæ, et carnis affectibus, omnique virtute vacuus, præclarisque vite instituendæ ac conversationis decoribus nudus, omnibus onustus malis efficietur.

δρῶν, ἀ μὴ θέμις, παροτρύνων ὁρῶτο τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ, ἐγκαταλειφθήσεται παρ' αὐτοῦ, καὶ οὐδ' αὖ τις ἀφροῦρητος ἀμπελὼν ἐκδοθήσεται τῷ Σατανᾷ, καὶ τοῖς πάθεσι τῆς σαρκὸς, ἐρημός τε ἀπάσης ἀρετῆς ἀναδειχθήσεται, καὶ γυμνὸς αὐχημάτων τῶν ἐκ πολιτείας ἀγαθῆς, καὶ παντὸς ἀνάπλεως κακοῦ.

VEN. 9. Et nisi Dominus Sabaoth reliquisset no-

λοιπόν· οἱ καὶ αὐτὰς ἀφέντες τὰς ἑαυτῶν σκηνάς, ἐλευθέραν τοῖς ἐθέλουσι περιεργάζεσθαι τὰ λοιπὰ ποιῶνται τὴν εἰσβολήν. Περράχθαι τι τοιοῦτον καὶ ἐπὶ τῇ ταλαιπώρῃ Σιών ὁ προφητικὸς ἡμᾶς διδάσκει λόγος. Ἔτι μὲν γὰρ τοὺς τῆς δικαιοσύνης ἔχουσιν καρποὺς, ἀσφαλείας τε καὶ παραφυλακῆς καὶ φειδοῦς ἀπάσης ἡξίου Θεοῦ. Ἐφη γὰρ ὅτι « Ἔσομαι αὐτῇ, λέγει Κύριος, τεῖχος πυρὸς κύκλωθεν, καὶ εἰς δόξαν ἔσομαι ἐν μέσῳ αὐτῆς. » Ὡς γὰρ καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ· « Ἰδοὺ οὐ νυστάζει, οὐδὲ ὑπνώσει ὁ φυλάσσων τὸν Ἰσραὴλ. » Ἐπειδὴ δὲ καίτοι γεγυνώς ὁ Ἰσραὴλ ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαὼθ, κεχαράκωται μὲν καὶ ἡξιώθη φραγμοῦ. Τέτοκε δὲ ἰκάνοντας, καὶ δέδοται παρὰ Θεοῦ τοῖς ἀδικεῖν εἰωθότιν, « Καθελὼ γὰρ, φησί, τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν, καὶ καθελὼ τὸν τοῖχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα, καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῇ, οὐδὲ μὴ σκαφθῇ. » Τοιγάρτοι καὶ ἐλυμήνατο αὐτὴν κάπρος ἐκ δρυμοῦ, καὶ θνος ἄγριος κατενεμήσατο αὐτήν, ὅτι δὲ ἀνήκε τὸν ἀμπελῶνα Θεός, καὶ ἐγκαταλείπεται παρ' αὐτοῦ διδάσκει λέγων ὁ Σωτὴρ· « Ἰερουσαλὴμ, Ἰερουσαλὴμ, ἡ ἀποκτενοῦσα τοὺς προφῆτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ἐπισυνάγει θρῆνς τὰ νοσσία αὐτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελήσατε· Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἐρημος. » Προανακεκράγει δὲ τοῦτο καὶ διὰ φωνῆς προφήτου λέγων· « Ἐγκαταλείοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου. Δέδωκα τὴν ἡγαπημένην ψυχὴν μου εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῆς. Ἐγενήθη ἡ κληρονομία μου ἔμοι, ὡς λέων ἐν δρυμῷ, δίδωκεν ἐπ' ἐμὲ φωνὴν αὐτῆς, διὰ τοῦτο ἐμίσησα αὐτήν. » Διαμένεται δὲ πού ἰώσηπος, ὁ τὰ τῆς Ἰουδαίων γῆς ἐκτραγυδῆσας πάθη, ὅτι μελλούσης ἀλῶναι τῆς Ἰερουσαλὴμ, ἤκουον οἱ ἱερεῖς ἐν τῷ ναφ φωνῆς, ὡς τῶν ἐν αὐτῷ βοώντων ἀγγέλων, Μεταβαίνωμεν ἐντεῦθεν. Ὅτι δὲ πόλεως πολιορκουμένης, φυγῆς παρὰ πάντων ζητεῖται τρόπος τῶν ἐν αὐτῇ, πῶς ἔστιν ἀμφιβαλεῖν; ἐντεῦθεν ἔστι τὰ τῆς Ἰουδαίων χώρας διατεκμαίρεσθαι πάθη. Τριπόθητον γὰρ τοῖς πολιορκουμένοις κατεφαίνετο καὶ τὸ μόνον δύνασθαι διασωῖσαι ψυχὴν. Οἴκου δὲ καὶ περιουσίας ἢ καὶ τῆς πόλεως αὐτῆς οὐδεὶς ἦν αὐτοῖς παντελῶς λόγος.

D Ἰστέον δὲ ὅτι καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν ἐγκαταλείπεσθαι παρὰ Θεοῦ συμβαίνει πολλάκις, εἰ μὴ ἔλοιτο διορθοῦν τὰ διατεταγμένα, καὶ δεσποτικοῖς θεσπίσμασιν ὑποφέρουσα τὸν αὐχένα, τοὺς τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας ἀποτίκτει καρπούς. Εἰ καὶ κεχηρμάτικεν υἱὸς ἢ θυγάτηρ Θεοῦ, εἰ καὶ γέγονε Σιών, ὃ ἔστι σκοπευτήριον, τοῦτ' ἔστι ἐν ὕψι ἡ διανοία καὶ νῦν καθαρῶτάτῳ καὶ ὀρῶν εἰδοῖτι μυστήρια· εἴσω

Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλειπεν ἡμῖν

¹⁴ Zach. ii, 5. ¹⁵ Psal. cxx, 5. ¹⁶ Isa. v, 6. ¹⁷ Matth. xxiii, 37, 38. ¹⁸ Jerem. xii, 7, 8.

σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γομόρρα ἂν ὁμοιωθῆμεν.

Καταπρησθείσης τῆς χώρας διάτοι τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέβειαν, σέσωσται καὶ οὕτω τὸ κατάλειμμα τοῦ Ἰσραὴλ, Θεοῦ κατοικτείροντος, καὶ ταῖς τῶν πατέρων μνήμαις δῶρον καθάπερ τι καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων ἐξαίρετον ἀπονέμεντος. Οὐ γὰρ ἀπόλωλεν ὁλοτρόπως, οὔτε μὴν ἐξ αὐτῶν κατεσεύσθη βάθρων, ἀλλὰ μεμνήσκεν ἐν λειψάνοις. Ἦσαν γὰρ ἐξ αὐτῶν καὶ οἱ θεσπέσιοι μαθηταί, καὶ μὴν καὶ ὅσοι πεπιστεύκασιν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Κληθῆσονται δὲ καὶ ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς, καὶ οἱ μήπω πιστεύσαντες. Καὶ πρὸς γε τοῦτο ἡμᾶς πιστώσεται λόγος προφητικὸς. Λέγει δὲ οὕτως· « Ἐτι πολλὰς ἡμέρας καθήσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, οὐκ ὄντος βασιλέως οὐδὲ ὄντος ἀρχοντος, οὐκ οὐσης θυσίας, οὐδὲ ὄντος θυσιαστηρίου, οὔτε ἱερατείας οὔτε δέλων. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιστρέψουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐπιζητήσουσι Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν καὶ Δαβὶδ τὸν βασιλεῖα αὐτῶν. Καὶ ἐκστήσουται ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν. » Καὶ μὴν καὶ ἐτέρωθι ὁ τῶν ὅλων Θεός· « Τί σε διαθῶ Ἐφραΐμ; Ὑπερασπιῶ σου, Ἰσραὴλ; Τί σε διαθῶ; Ὡς ἡ Ἀδάμα θήσομαι σε, καὶ ὡς Σεθωεὶμ· μετεστράφη ἡ καρδία μου, ἐν τῷ αὐτῷ. Συνεταράχθη ἡ μεταμέλειά μου· οὐ μὴ ποιήσω κατὰ τὴν ὀργὴν τοῦ θυμοῦ μου. Οὐ μὴ ἐγκαταλείψω τοῦ ἐξαλειφθῆναι τὸν Ἐφραΐμ, διότι ἐγὼ Θεός εἰμι, καὶ οὐκ ἄνθρωπος· ἐν σοὶ ἅγιος. » Ἀκούεις ὅπως; οὐ κατὰ τὸ μέγεθος τῆς ὀργῆς ποιήσιν κατ' αὐτῶν ἐπηγγελίκατο, προὔπισχνεῖτο δὲ μᾶλλον πλημμε ἡπελθον μὲν γὰρ καὶ κατὰ τὴν ἐρημον οἱ ἐξ Ἰσραὴλ πρὸς αὐτοῖς γεγονότες τοῖς τοῦ Ἰορδάνου νάμασι, καὶ κληρονομεῖν μέλουντες τῆς ἐπαγγελίας τὴν γῆν. Ὅθεν ἐφη Θεός· « Ὡς ὥμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσπελεύονται εἰς τὴν κατάπυσίν μου. » Πέπτωκε γὰρ τὰ κῶλα αὐτῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἅπαντες δεδαπάνηται, πλὴν Χαλεβ υἱὸς Ἰεφονῆ, καὶ Ἰησοῦ; ὁ τοῦ Ναυῆ. Συνεισέθησαν τῷ νέῳ λαῷ, καὶ διήλθον τὸν Ἰορδάνην, καὶ κληρὸν ἐσχήκασι τὸν παρὰ Θεοῦ. Τύπος δ' ἂν εἴεν οὗτος τοῦ καταλείμματος τοῦ Ἰσραὴλ, σεσωσμένου μὲν δι' ὑπακοῆς πίστεως τῆς εἰς Χριστόν, διαδιδασθέντος δὲ μεθ' ἡμῶν τὸν ἅγιον Ἰορδάνην, καὶ κληρονομήσειν μέλλοντος τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Εὐχαριστεῖ τοιγαροῦν ὁ προφήτης, λέγων· *Εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γομόρρα ἂν ὁμοιωθῆμεν.* Δελατρευκός γάρ εἰδῶλοις τοῦ Ἰσραὴλ, ἀνελόντος δὲ καὶ προφήτας, ἀρνησαμένου τε Χριστόν, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπεκτινόντος τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, τὸν εἰσάπαν ἐλεθρον καταψήφισασθαι παντὸς γένους ἐχρῆν τὸν τῶν ὅλων Θεόν. Ἐπειδὴ δὲ ἐστὶν ἀγαθὸς ὑπὲρ λόγον, τῆτήρηκε τὸ κατάλειμμα, καὶ οὐ γεγόνασιν ἐν Ἰσρ τοῖς Σοδόμοις, οἱ παγγενεῖ τε καὶ πανοικεῖ καὶ αὐταῖς

A bis semen, essemus ut Sodoma, et quasi Gomorrha similes essemus.

Incensa regione propter impietatem in Christum, ita tamen reliquiae Israelis servatae sunt, miserante Deo; atque hoc quasi beneficium inter caetera eximium memoriae patrum largiente. Nec enim prorsus interiit, nec ab ipsis fundamentis convulsus est, sed haesit in reliquiis. Nam ex illis exstiterunt divini discipuli, et quidem quotquot in Dominum nostrum Jesum Christum spem fidemque coniecerunt: tum vocabuntur extremis saeculi temporibus et hi, qui nondum crediderunt. Ad haec fidem nobis faciet verbum, quod ita habet: « Quia multos dies sedebunt filii Israelis, sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdotio, sine manifestationibus. Postea revertentur filii Israel, et quaerent Dominum Deum suum, et David regem suum, et stupebunt ad Dominum, et super bonis ejus, in novissimis diebus ¹⁰. » Et alicubi universorum Deus: « Quid tibi, » inquit, « faciam Ephraim? Protegam te Israel? Quid tibi faciam? Ut Adama ponam te, **II** et ut Sehoim. Conversum est cor meum in ipso, conturbata est poenitudo mea, non faciam, juxta iram furoris mei, non relinquam ut deleatur Ephraim, quippe ego Deus sum, non homo, in te sanctus ²⁰. » Audin, quo pacto non pro irae magnitudine se contra eos facturum polliceatur, at denuntiet ante potius clementiam delinquentibus, ac in paucis reliquiis Israellem remansurum? Quod eodem etiam modo superiori memoria nobis ostendit. Erant enim Israelitae increduli in deserto, cum essent prope ipsum rivum Jordanis, jamjamque terram promissionis possessuri, unde Deus: « Sic Juravi, » inquit, « in ira mea, Si introibunt in requiem meam ²¹. » Ceciderunt membra eorum in deserto: et omnes consumpti sunt praeter Calebum filium Jephone, et Jesu filium Nave, qui ingressi sunt una cum populo novo, et transierunt Jordanem, et a Deo sortem consecuti sunt. Figura esse possunt et hi reliquiarum Israelis, quae per obedientiam fidei in Christum servatae, trajectoque nobiscum sacrosancto Jordane, etiam regnum caelorum hereditario accipient. Gratias itaque agens propheta, dicit: *Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, essemus ut Sodoma, essemus Gomorrhae similes.* Nam quoniam idolis serviit Israel, eque medio prophetas sustulit, ac negavit Christum, imo potius principem vitae, vita privavit: omnino totam gentem morte damnare universitatis Deum oportuerat. Cum autem sit supra quam dici potest bonus, residuum servavit, et pari conditione cum Sodomitis non fuerunt, qui cum toto genere ac familia, cum ipsis urbibus igni consumpti sunt. Si qui etiam vitiorum sordibus teneri, peccatoque vix debili contaminari volunt: his quoque hoc idem accidet; quibus a nobis dici potest non male: « An divitias bonitatis ejus, et patientiae, et longanimitatis con-

¹⁰ Osee III, 4, 5. ²⁰ Osee XI, 8. ²¹ Psal. xciv, 11.

temnis? ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam, et impœnitens cor thesaurizas tibi iram in die iræ et revelationis iusti iudicii Dei. ¹¹ Omnes enim nos repræsentari oportet apud tribunal Christi, ut referat unusquisque quæ per corpus gessit, sive bonum, sive malum. ¹² »

καὶ δικαιοκρίσας τοῦ Θεοῦ. Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς καὶ δικαιοκρίσας τοῦ Θεοῦ. Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς δεῖ δια τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἐπραξεν, εἶτε ἀγαθὸν, εἶτε φαῦλον. »

VERS. 10-14. Audite verbum Domini principes Sodomorum, attendite legem Dei, populus Gomorrhæ. Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? plenus sum victimis arietum. ¹² Adipem agnorum et sanguinem taurorum, et hircorum nolo; neque venialis, ut appareatis mihi. Quis enim quæsiuit hæc de manibus vestris? Calcare atrium meum ne perrexeritis. Si afferitis similia, vanum incensum, abominatio mihi est. Neomenias vestras, et sabbata, et diem magnum non fero: jejunium, et otium, festa vestra odit anima mea.

Cum futurorum malorum comminatione satis perterritus, et illis hæc omnino ac certissime eventura, suo tempore, prænuntiaverit, nisi meliora sapere, simulque exsequi, quæ divinæ leges postulanti, voluerint: commode transfert sermonem, ostenditque quod in rem est ut meliora cogitare et sentire velint, quo ab impendente pœnia liberentur. Nam quia in Christum debacchati sunt Israelitæ, perierunt: et præterea dicimus, eos propter impietatem eorum qui præsciebantur docendi provinciæ, cecidisse. Licet enim illum hæredem esse noverint, interfecerunt tamen: nam ejus vineam, sortem suam facere voluerunt. Quod autem stupidus Israel, principum malignitati obsecutus, a spe in Christum deciderit, confirmat universitatis Deus, voce prophetarum loquens: « Pastores multi corrumperunt vineam meam, polluerunt hæreditatem meam, dederunt partem meam desiderabilem in solitudinem inviam, redacta est ad interitum pessimum ¹¹. » Et rursus: « Quia pastores desipuerunt, et Dominum non quæsierunt, propterea omnis grex non intellexit, et dispersi sunt ¹². » Vere enim desipuerunt pastores, et populo suo interitum accersiverunt. Annon decebat eos potius, utpote per legem ac prophetas Christi mysterium probe doctos, aliis viam ad illi credendum patefacere? Atqui Servator dicit, gloriam eos ab hominibus accepisse, gloriam vero, quæ est a solo Deo, non quæsisisse. Si enim Mosi credidissent, credidissent et illi. De illo enim is scripsit. Facti sunt igitur cæci, et ruces cæcorum, itaque præcipitati sunt, et in vadaginem exitii corruerunt. Quid ergo conatur propheta bonis eos monitis mutare? Ut melius sapiant, et Servatoris dicto audientes sint. His vero admonitionibus territationem quoque utiliter admiscet: **13** variis quodammodo pharmacis adhibitis, curans

καὶ δυσασπόνπιτον ἔχειν τὴν ἀμαρτίαν. Καὶ μάλα ὀρθῶς εἰρήσεται πρὸς ἡμῶν. « Ἡ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς; ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει. Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητα σου, καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως, δεῖ φανερωθῆναι ἔμπροσθεν τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσῃς τὸ δὲ κατὰ τὸν Θεόν. »

Ἀκούσατε λόγον Κυρίου ἄρχοντες Σοδόμων, προσέχετε νόμον Θεοῦ λαὸς Γομόρρας. Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν, λέγει Κύριος; πλήρης εἰμι ὀλοκαυτωμάτων κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ **B** αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. Οὐδ' ἂν ἐρχῃσθε ὀφθῆναι μοι. Τίς γὰρ ἐξελίττεται ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; Πτεῖν τὴν αὐλήν μου οὐ προσθήσεσθε. Ἐὰν φέρετε σεμίδαλιν, μάταιον θυμίαμα, βδέλυγμά μοι ἐστίν, τὰς Νουμηρίας ὑμῶν, καὶ τὰ σάββητα, καὶ ἡμέρας μεγάλῃν οὐκ ἀνέχομαι, νηστείας καὶ ἀργίας, καὶ τὰς ἐορτὰς ὑμῶν μυστὶ ἢ ψυχῇ μου.

Καταποτήσας ἀρκοῦντως ταῖς τῶν ἐσόμενων ἀπειλαῖς, καὶ πρυσγορεύσας αὐτοῖς τὰ πάντα τε καὶ πάντως ἐσόμενα κατὰ καιροῦς, εἰ μὴ ἔλοινοτο φρονεῖν τε ὁμοῦ τὰ ἀμείνω καὶ δρᾶν, καὶ τοῖς θείοις νόμοις, μεθίστησι τὸν λόγον ἐπὶ καιροῦ, καὶ εἰσάγεται τὸ χρήσιμον. ἵνα τὰ βελτίω φρονεῖν ἡρμήνευσι, τῆς ἐπηρημένης αὐτοῖς ἀπαλλάττοντο διχῆς. **C** Ἐμπαροινήσαντες γὰρ ἐν Χριστῷ, διολώλασιν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, πεσὶν τε πρὸς τοῦτο φαρμέν αὐτοὺς, διὰ τὴν τῶν καθηγεῖσθαι λαχόντων ἀνοσιύτητα. Καίτοι: γὰρ ἐπεγνωκότες, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, ἀπεκτόνασιν αὐτόν. Ἦθελον γὰρ ἴδωσι ποιεῖσθαι κληρον τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ. Ὅτι δὲ ταῖς τῶν ἡγουμένων δυστροπίαις ἀκολουθῶν, τῆς εἰς Χριστὸν ἐλπίδος διημάρτηκεν ὁ ἀπόπληκτος Ἰσραὴλ πιστωσεται λέγων ὁ τῶν ἔλων Θεός, διὰ φωνῆς προφητῶν. « Ποιμένες πολλοὶ διέφθειραν τὸν ἀμπελῶνά μου, ἐμόλυναν τὴν κληρονομίαν μου, ἔδωκαν μερίδα ἐπιθυμητὴν μου εἰς ἔρημον ἄβυσσον. Ἐγενήθη εἰς ἀφανισμόν ἀπωλείας. » Καὶ πάλιν: « Ὅτι ποιμένες ἔφρονευσαντο, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐζήτησαν, διὰ τοῦτο οὐκ ἐνόησε πᾶσα ἡ νομὴ, καὶ διςκορπίστησαν. » Ἐφρονευσαντο γὰρ οἱ ποιμένες ἀληθῶς, καὶ **D** τοῖς ὑπὸ χεῖρα λαοῖς ὀλέθρου γεγόνασιν ἀφορμή. Καίτοι πῶς οὐκ ἔδει: μᾶλλον αὐτοὺς ὡς διὰ νόμου καὶ προφητῶν τὸ Χριστοῦ μυστήριον μάλα πεπαιδευμένους, ὁδὸν γενέσθαι τοῖς ἄλλοις ἐπὶ τὸ χρῆναι πιστεῦν αὐτῷ; Ἄλλ' ἢ φησὶν ὁ Σωτὴρ, ὁδὸν παρὰ ἀνθρώπου ἐλάβανον, καὶ τὴν ὁδὸν τὴν παρὰ τοῦ μόνου τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐζήτησαν. Εἰ γὰρ ἐπίστευον Μωσῇ, ἐπίστευον ἂν αὐτῷ, περὶ γὰρ αὐτοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν. Γεγόνασιν τοῖνυν τυφλοὶ καὶ τυφλῶν ὁδηγοί. Ταύτην τοι καὶ διωλισθήχασι, καὶ εἰς τοὺς τῆς ἀπωλείας πεπτῶχας βόθρους. Τί οὖν ὁ προφήτης ἀγαθαῖς αὐτοὺς νοουθεσίαις μετασχευάειν πειράται; πρὸς τὸ δεῖν ἐλέσθαι τὰ ἀμείνω φρονεῖν, καὶ τοῖς τοῦ Σωτῆρος πειράσθαι λόγοις. Ἀναμίσγει δὲ χρη-

¹¹ Rom II, 8. 6. ¹² II Cor. V, 10. ¹³ Jerem. XII, 10. ¹⁴ Jerem. I, 21.

σίμως ταῖς εἰς τοῦτο νοουθεσίαις τὴν ἐπίπληξιν, A
μονονουχὶ ποικίλως ἐσκευασμένῳ φαρμάκῳ τὰ τῆς
ἐν αὐτοῖς δυσθουλίας θεραπεύων τραύματα. Ταύτη
τοι, φησὶν, ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄρχοντες Σοδόμων,
προσέχετε νόμον Θεοῦ, λαὸς Γομόρρας. Ἀκούετε ἔπως
δήμοις καὶ ἄρχουσι τὴν ἐξ ἀγάπης ὁμῶ καὶ θεοφι-
λοῦς φρονήματος ἐπιφέρει ῥάβδον, καὶ πλήττει πολὺ
νοσοῦντας τὸ ἀπειθέει. Πόλεσι δὲ ταῖς δυσσεβεστάταις
παρεικάξει τὴν Ἱερουσαλήμ, ὡς πλείστης μὲν ὄσης
ἀνάμειστον ἀμαρτίας, καὶ ὡς οὐδένα παντελῶς ἔχου-
σαν ἐν αὐτῇ

. ἐδουλεύετο μὲν
γὰρ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τὰς τῶν Σοδομιτῶν κατεμπτῆ-
σαι πόλεις, καὶ ἀνεκοίνωσατο τὸ χρῆμα τῷ Ἀδραάμ;
ὁ δὲ πρὸς αὐτόν· « Μὴ ἀπολέσης δίκαιον μετ' ἀσε-
βοῦς; καὶ ἔσται ὁ δίκαιος ὡς ὁ ἀσεβής; » Ἐπηγγέλ-
λετο δὲ Θεός, εἰ εὐρεθείεν ἐν Σοδόμοις δέκα δίκαιοι,
τῆς ἐπ' αὐτοῖς καταπλήξειν ὀργῆς. Ἄλλ' οὐχ ἡρῆθη-
ται. Τοιγάρτοι καὶ ἐκτετίκασιν τὰς τοὺς αὐτῶν δυσ-
σεβήματιν ἰσομέτρους δίκας. Τοιαύτη τις ἦν ἡ κυριο-
κτόνος Ἱερουσαλήμ πολλὰν ἔχουσα τῶν δικαίων τὴν
σπάνιν. Καὶ γοῦν ἐλιπάρει μὲν ὁ προφήτης Ἱερεμίας
περὶ αὐτῆς. Ἐφη δὲ Θεός· « Περιδράματε ἐν ταῖς
ὀδοῖς Ἱερουσαλήμ, καὶ ἴδετε, καὶ γνῶτε, καὶ ζητή-
σατε ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς, ἐὰν εὕρητε ἄνδρα, εἰ
ἔστι ποιῶν κρίμα, καὶ ζητῶν πίστιν, καὶ ὡς ἔσο-
μαι αὐτῇ, λέγει Κύριος. » Ὅτι τοίνυν, ῥυπῶσά τε,
καὶ τοὺς ἐκ φαυλότητος μολυσμοῖς πολυτρόπως κεκη-
λιωμένη, καὶ πολλὰν ἔχουσα τῶν ἀγίων τὴν σπάνιν,
Σόδομά τε αὐτὴν καὶ Γομόρρα καλεῖ, λαοὺς τε καὶ
ἡγουμένους, τῆς Σοδομιτῶν ἀκαθαρσίας ἐπιφέρει τὸν
μῶμον. Τί δὲ ἦ καὶ φησιν; ἀκούσατε λόγον Κυρίου,
ἄρχοντες Σοδόμων, προσέχετε νόμον Θεοῦ λαὸς Γο-
μόρρας. Ἀνανήψατε, φησὶν, βραχύ. Καὶ ταῖς τοῦ
πανσόφου Μωσέως φωναῖς, τῆς αὐτῶν διανοίας τὸν
ὀφθαλμὸν ἐνιδόντες, τὸ Χριστοῦ νοεῖτε μυστήριον.
Ἐφη γὰρ ὁ Μωσῆς· « Ὅτι προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει
Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ὡς ἐμέ-
αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς
ὑμᾶς. » Ἀκούσατε τοίνυν λόγον Κυρίου, προσέχετε
τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον· τοῦτ' ἔστι, νοήσατε καὶ αὐτοὶ
τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων τὴν δύναμιν. Τοῦτο
προστέταχεν ὁ Μωσῆς· παιδαγωγεῖ γὰρ ἐπὶ Χριστῶν,
καὶ τῶν νομικῶν θεσπισμάτων τὸ πέρας εἰς τὸ ἐπ'
αὐτῷ βλέπει μυστήριον. Ἄλλ' οἴεσθε, φησὶν, εὐαρε-
στεῖν τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ πληροῦν ἐθέλειν τὰ ἐν τύποις
καὶ σκιαῖς. Ἀκούσατε λέγοντος τοῦ καὶ αὐτὸν ὑμῖν
τὸν πάλαι λαλήσαντος νόμον. Τί μοι κληβὸς τῶν θυ-
σιῶν ὑμῶν, λέγει Κύριος. Πλήρης εἰμί. Εἰ μὲν γὰρ
ὡς δεομένην προσάγετε, πεπλάνησθε τοῦ εἰκότος, σο-
φοῦ τε καὶ ἀληθοῦς διημαρτήκατε λογισμοῦ. Ἐνδεῖ
γὰρ διὼς οὐδὲν τῇ τὰ πάντα πληροῦσθ φύσει, οὐ
αὐτῆς δὲ πάντα, καὶ παρ' αὐτῆς τοὺς ἄλλους. « Τί γὰρ
ἔχεις ὁ οὐκ ἔλαβες; » πρέπει ἂν λέγεσθαι τῇ φύσει
κρίσει. Ἀπέχω γὰρ νῦν, φησὶν, καὶ πεπληρωμαι,
καὶ οὐκ ἂν ἐλοιμην ἔτι τὰς παρ' αὐτῶν θυσίας. Ὅν-

in illis hæc stultitiæ vulnera. Ideoque dicit: Audite
sermonem Domini, principes Sodomorum, attende
legem Dei, populus Gomorrhæ. Audisne quomodo
plebi et principibus ex amore simul et pio affectu
virgam inferat, et inobedientiæ morbo corruptos
seriat? Urbibus autem perditissimis et maxime im-
piis Jerusalem comparat, ut multis coopertam vitiis,
nec quidquam plane in se habentem, unde verisimile
esset posse eam minarum vim impetumque effugere.
Voluit enim universalis Deus urbes Sodomitano-
rum incendere, remque cum Abrahamo comuni-
cavit. Cui ille: « Nunquid perdes justum cum im-
pio? Et erit justus perinde ut impius? » Promisit
autem Deus, si in Sodomis decem justi invenirentur,
se ab ira destitutum. Atqui non sunt inventi: itaque
B dignas ac suis flagitiis pares pœnas dederunt. Talis
quoque fuit hæc Jerusalem Domini interfectrix, im
qua magna erat justorum hominum penuria. Nam
cum pro ea Jeremias propheta supplicaret, dixit
Deus: « Circumcursate in viis Jerusalem et videte,
et cognoscite, perque plateas ejus conquirete, si
quem comperietis virum, qui jus faciat et fidem
quærat, et propitius ero illi, dicit Dominus ». Quia
ergo inquinata esset, et in scelerum sordibus
multiariam voluitata, magnaue laboraret sancto-
rum inopia, Sodomam vocat eam, et Gomorrham,
et cum populo tum principibus Sodomitiæ impu-
ritatis labem aspergit. Quid enim ait? Audite ver-
bum Domini, principes Sodomorum, attende legem
C Dei, popule Gomorrhæ. Evigilate, inquit, parumper,
et sapientissimi Mosis verbis oculis mentis vestræ
intento, Christi mysterium intelligite. Dixit quippe
Moses: « Prophetam excitabit vobis Dominus Deus
vester ex fratribus vestris similem mei. Ipsum
audietis in omnibus quæcunque locutus fuerit vo-
bis ». Audite igitur verbum Domini, attendite
legem Dei, id est, intelligite etiam ipsimet angeli-
corum oraculorum vim. Hoc Moses præcepit, præda-
gogns enim est ad Christum, et finis legalium ora-
culorum pertinet ad hoc de illo mysterium. Vel
legem Dei, reprehensionem dicit (1). Verum exis-
timatis, inquit, vos pulchre placere Deo, quod
14 typica et umbratica implere studeatis. Audite eum
loquentem antiquam legem, vobisque dicentem,
D Quorsum mihi multitudo sacrificiorum vestrorum?
dicit Dominus. Plenus sum. Nam si tanquam egeni
offeris, jam ab officio recessistis, et a considerata
veraque ratione aberrastis. Omnino enim nihil
deest ei naturæ, quæ complet omnia, quia ejus
sunt omnia, et ab ea aliis suppeditatur. « Quid enim
habes, quod non accepisti? » Id enim merito dici
poterit creaturæ. Fastidio enim nunc, inquit, et
plenus sum: nec cuperem ab illis sacrificia am-
plius. Quid? dic mihi, ecquid proderit universitatis
Deo aries sacrificatus? Ecquid proderit agnorum
adepts? Et si taurorum et hircorum sanguis offeratur,

¹⁴ Gen. xviii, 25. ¹⁷ Jerem. v, 1. ²⁰⁻²² Deut. xviii, 15. ²² 1 Cor. iv, 7.

(1) Desunt hæc verba in Græco cod.

quam voluptatem ex istis caperet Deus? Quis exegit hæc de manibus vestris? Elsi enim Moses locutus est de victimis et hostiis, ea tamen cultus ratio antiquitus Deo minime fuit accepta. Nimirum quia per figuram et umbram ad veritatem erudiri oportebat, legalia constituta sunt usque ad tempus instaurationis, nec ita tamen constituta, quasi vere Deo grata. Nec omnino et absolute de sacrificiis legalibus est locutus: at quia infirma mens erat eorum, qui hisce rudimentis tunc instituebantur, per typum et umbram ad veritatem quasi manu ducebantur. Sed adventante tempore, quo veritatis pulchritudinem oportebat enitescere, typus irritus est, umbra inutilis. Ideo ait: Calcarea atria mea ne perrexeritis. Si obtuleritis similitudinem, inane incensum est, abominatio mihi est. Nos enim fide in Christum illustrati, spirituales hostias Deo offerentes, sancta ejus implemus atria, nimirum ecclesias. Christus autem in ecclesiis Judaici cultus ritum minime recipit. Nam qui similitudinem oleo maceratam et incensum cadens sub sensum offerre volent, neptiquam admittentur. Meminimus enim de eo locutum esse Deum: Abominatio est mihi. Et nos quidem certe sacrosancta in Christo festa celebramus. At Judæi a typicis significationibus non recedentes, in Neomeniis tubas inflant, diem feriatum putant esse Sabbatum, et diem quæ magna dicitur, colunt. Ea vero est festi, quod tabernaculorum fixio vocatur, dies extrema. Etiamsi Deo jejurent, pugnis humiliter se verberant. Quamobrem audiant ipsum dicentem: **15** Festa vestra odit anima mea. Hæc autem dicit, quo a typis ad veritatem traducat, persuadeatque ut Christi oraculis cervicem mentis supponant, ut nobiscum evangelice versentur, et suavitate odorum spiritualium Deum permulceant, quasque thymiana spirituale ei consecrent morum modestiam, charitatem, mutuum amorem, patientiam, temperantiam, et ante alia, fidem. His hostiis placatur Deus, et evangelicorum vaticiniorum virtus his ornamentis coronantur credentes.

πνευματικὸν ἀνατιθέντες αὐτῷ τὸ ἐπιεικὲς εἰς τρόπους, τὴν ἀγάπην, τὴν φιλαλληλίαν, τὴν ὑπομονήν, τὴν ἐγκράτειαν, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων τὴν πίστιν. Τοιαύταις θυσίαις εὐαρεστεῖται Θεός, καὶ τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων ἡ δύναμις τοῖς τοιοῦτοις αὐχῆμασιν τοὺς πιστεύοντας στεφανοῖ.

Vras. 15. Facti estis mihi in satietatem, nequam ultra dimittam peccata vestra. Cum manus expanderitis ad me, avertam oculos meos a vobis. Et si orationem multiplicetis, non exaudiam vos. Manus enim vestrae plenæ sunt sanguine.

Quæ res satietatem et nauseam pariunt, fastidiri debent, et omnino parvi fiunt, imo in odium veniunt. Siquidem sapientissimus Salomon, inquit: « Tarde infer pedem tuum ad amicum tuum, ne satur tui oderit te ²¹. » Dicit itaque universitatis Deus Judæis: Exsaturatus sum exsoleta umbra, vosque molestos mihi esse duco, si ingrediamini ad comparandum coram me. Aversoretiam solum con-

σει γὰρ ὅπως, εἰπέ μοι, τὸν τῶν ὅλων Θεὸν κριτὸς ὠλοκαυτωμένος; τί δὲ τὸ τῶν ἀρῶν ἦσει στέαρ; εἰ δὲ ἡ καὶ τράγων καὶ ταύρων αἷμα προσφέροιτο, πῶς ἡσθεῖη διὰ τοῦτο Θεός; τίς γὰρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; εἰ γὰρ καὶ λελάληκεν ὁ Μωσῆς περὶ ὀλοκαυτωμάτων καὶ θυσιῶν, ἀλλ' ἦν καὶ πάσαι τῆς τοιαύτης λατρείας ὁ τρόπος; ἀβούλητος τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τύπου καὶ σκιᾶς παιδαγωγεῖν ἔδει πρὸς ἀλήθειαν, μέχρι καιροῦ διορθώσεως τέθειται τὰ ἐν νόμῳ, οὐκοῦν ὅσον ἦκεν εἰς γὰρ τὸ ἀληθὲς ἀρέσκειν τῷ Θεῷ· οὐδ' ἂν ὅλως ἐλάλησε περὶ θυσιῶν τῶν κατὰ νόμον. Ἐπειδὴ δὲ τῶν τὸ τηνικήδε παιδαγωγουμένων ἀσθενῆς ἦν ὁ νοῦς, χειριραγωγῆντο διὰ τύπου καὶ τῆς κατὰ τὸ γράμμα σκιᾶς εἰς ἀλήθειαν. Ἐνεστηκότος δὲ τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἔδει τὸ λοιπὸν τὸ τῆς ἀληθείας ἐκφαίνεσθαι κάλλος, περιτετὸς ὁ τύπος, ἀνόνητος ἡ σκιά. Ταῦτα τοι φησὶν, ὅτι Πατεῖν τὴν αὐλῶνά μου οὐ προσθήσεσθε. Ἐὰν φέρησθε σερμίδαλιν, μάταιον θυμίαμα, βδέλυσμά μοι ἐστίν. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οἱ πιστεῖ τῇ εἰς Χριστὸν ἐκκλησιαστικῶν, τὰς πνευματικὰς θυσίας προσκομιζόντες τῷ Θεῷ, τὰς ἀγίας αὐτοῦ πληροῦμεν αὐλὰς, τοῦτ' ἐστὶν ἐκκλησίας. Ἀπαράδεκτος δὲ παρὰ Χριστοῦ παντελῶς ἐν ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαϊκῆς λατρείας ὁ τρόπος. Εἰσδεχθεὶν γὰρ ἂν ἦκιστα γὰρ σερμίδαλιν ἐλαιόδευτον, καὶ τὸ αἰσθητὸν θυμίαμα προσάγειν ἐθέλοντες. Μεμνήμεθα γὰρ Θεοῦ λέγοντος περὶ αὐτοῦ· Βδέλυσμά μοι ἐστίν. Καὶ ἡμεῖς μὲν τὰς ἀγίας ἐπὶ Χριστῷ τελούμεν ἑορτάς. Ἰουδαῖοι γὰρ μὴ τῶν ἐν τύποις οὐκ ἐξιστάμενοι, σαλπίζουσιν ἐν Νεομηνίας ἡμέρᾳ, ἀργὸν ἡγούμενοι τὸ Σάββατον, καὶ τὴν καλουμένην μεγάλην τιμῶσιν ἡμέραν. Ἔστι δὲ αὕτη τῆς ἑορτῆς τῆς καλουμένης σκηνοπηγίας ἡ τελευταία, καὶ εἰ νηστεύσειαν τῷ Θεῷ, τύπτουσι πυγμαῖς ταπεινόν. Οὐκοῦν ἀκούεωσαν λέγοντος αὐτοῦ· Τὰς ἑορτάς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. Ταῦτα δὲ φησι μεριστὰς ἐκ τύπων ἐπὶ τὸ ἀληθὲς, καὶ τοῖς διὰ Χριστοῦ θεσπίσασιν ὑποφέρειν ἀναπειθὼν τὸν τῆς διανοίας αὐχένα, ἵνα πολιτεύοιντο μετ' ἡμῶν εὐαγγελικῶς. Ταῖς νοηταῖς εὐοσμῖαις κατευφραίνοντες Θεόν. Καὶ ὥστε περὶ θυμίαμα

D Ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονήν, οὐκ ἔτι ἀνήσω τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν. Ὅταν τὰς χεῖρας ἐκτείνητε πρὸς με, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀφ' ὑμῶν. Καὶ ἐὰν πληθύνητε τὴν δέησιν, οὐκ ἀκούσομαι ὑμῶν. Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις.

Τὰ εἰς πλησμονὴν ἦτοι κόρον ἦκοντα τῶν πραγμάτων καταφρονεῖσθαι φιλεῖ, καὶ ὀλίγου παντελῶς ἀξιοῦται λόγου, μᾶλλον δὲ ἥδη καὶ διὰ μίσους ἐργεταί. Καὶ γοῦν ὁ σοφώτατος Σολομὼν, « Βραδέως εἰσαγε, φησὶ, ὃν πόδα πρὸς τὸν φίλον, ἵνα μὴ πλησθῇ σου μίσση σὲ. » Ἐφ' ὧν τῶν Ἰουδαίων ὁ τῶν ὅλων Θεός, Κατακεχώρεσμαι τῆς ἐώλου σκιᾶς, ἡγοῦμαι δὲ ἥδη φορτικὸς, καὶ εἰσέρχῃσθε ὁδοῦναι μοι. Παρ-

²¹ Prov. xxv, 17.

αιτούμαι δὲ καὶ μόνην ὑμῶν τὴν θεάν· οὐκ ἔτι ἀνήσω ὑμῶν τὰς ἁμαρτίας. Πάλαι μὲν γὰρ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ἀνοσιῶς ἀπονευκόμενοι ἐπὶ τὸ ἐλθεῖν δαίν τὸν τῶν ὄλων θεὸν παροτρύνειν ἐφ' αὐτοὺς, διὰ τοῦ λατρεύειν τῇ κτίσει, προσκυνεῖν δὲ καὶ αὐτοῖς τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν, δίδονται τοῖς Βαβυλωνίοις καὶ ἀπεχομίσθησαν τῆς Ἰουδαίας αἰχμάλωτοι, καὶ κατωκλήχασιν ἐν τοῖς ὅρεσιν Περσῶν καὶ Μήδων, πικρὰν καὶ δύσσοστον ἀνατλάντες δουλείαν. Ἐπειδὴ δὲ αὐτοῖς ἐδόμηκοσθὲν ἔτος τετέλεσται, κατηλείπει πάλιν ὁ φιλοκτενέμων Θεός. Καὶ γοῶν ὡς ἐν τῷ Ζαχαρίᾳ γέγραπται, τὰς ὑπὲρ αὐτῶν ἐποιεῖτο λιτὰς ὁ μακάριος ἄγγελος, λέγων· «Κύριε παντοκράτωρ, ἕως τίνος οὐ μὴ ἐλεήσεις τὴν Ἰερουσαλὴμ, καὶ τὰς πόλεις Ἰούδα, αἱ ὑπὲρ ἡμῶν; τοῦτο ἐδόμηκοσθὲν ἔτος»· καὶ πρὸς γε ταῦτα Θεός· «Ἐξήλυσεν τὴν Ἰερουσαλὴμ καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν, καὶ θυμὸν μεγάλον ἐγὼ ὀργίζομαι ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ συνεπιτιθέμενα, ἀνθ' ὧν ἐγὼ μὲν ὀργισθὴν ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέβησαν εἰς κακὰ· οὐλοῦν ἀνῆρχε μὲν τότε τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν, λελύτρωται γὰρ, καὶ ἀνεκομίσθη πάλιν εἰς τὴν ἑαυτῶν. Μετὰ δὲ γε τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρὸν, οὐκέτι τὰς ἁμαρτίας αὐτοῖς ἀνήσειν ἐπαγγέλλεται, διὰ τοι τὸ μακροῦς ἐφ' ἑαυτοῖς διαγενέσθαι καιροῦς, καθὼς μεμενήκασιν τοῖς ἐξ ὀργῆς κινήμασιν ὑπενηγεμένοι. Ὅτι μὲν γὰρ ἐν ἐσχάτοις ἐλεθθίσονται καιροῖς, τῇ εἰς Χριστὸν χάριτι μεθ' ἡμῶν δικαιούμενοι, διεκέρυξε τὸ γράμμα τὸ ἱερὸν, ἐπειδὴ δὲ, ὡς ἔφην, πολὺ τῶν πάλαι μακρότεροι γεγόνασιν ἐπ' αὐτοὺς οἱ τῆς ὀργῆς· χρόνοι. Ταύτη τοι φησιν· οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν· καὶ καθ' ἕτερον δὲ, εἰ βούλει, τρόπον, τῇ τῶν προκειμένων ἐννοίᾳ προσβαλεῖς. Προσεκόμενον θυσίας κατὰ τὴν πάλαι νόμον οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, τὰς ὑπὲρ γε τῶν ἰδίων πλημμελημάτων. Ἐρίφος δὲ καὶ ἀμνὸς ἐσφάζετο, καὶ συνεχώρει Θεός. Οὐκ ἀνικάνως ἔχοντος καὶ πάλαι τοῦ νόμου βοηθεῖν ἀρχαιοτέροις, ἐμροφούτο γὰρ ἐν αὐτῷ τὸ Χριστοῦ μυστήριον. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέφανεν ὁ Χριστός, ἀπρακτεῖν ἔδει λοιπὸν τὴν ἐν τύπῳ καθάρσιν, ὡς τῆς ἀληθείας ἡδὴ παρούσης. Ὅτι τοίνυν οὐκ ἀρκέσει πρὸς ἄφεσιν αὐτοῖς ἡ νόμου σκιά τὴν διὰ Χριστοῦ λύτρωσιν, οὐ προσιεμένοις, διδάσκει, λέγων· οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν. Οὕτω μὲν γὰρ παρούσης τῆς ἀληθείας, φησιν, συγκεχώρηκα τοῖς τύποις ὡφελεῖν δύνασθαι τοὺς ἐνόχους ἁμαρτίαις, αἰδοῖ τῇ πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τοῦτο ποιῶν, παρούσης δὲ ἡδὴ καὶ ἀναδεειγμένης, ἀδρανῆς ὁ τύπος, ἀνόνητος ἡ σκιά. Καὶ ἀνήσω μὲν οὐκέτι τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν, ἐπαυρόντων δὲ τὰς χεῖρας, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ εἰ πλείστας ὅσας ποιεῖν ἔλοιπες τὰς λιτὰς, οὐκ εἰσδέξομαι. Ἀρ' οὖν ἀπέστη τοῦ εἶναι χρηστός ὁ τῶν ὄλων δημιουργός; ἤγουν ἐπελάθετο τοῦ σκτενέρισι Θεός; Οὐδαμῶς, φησιν, εἰμὶ γὰρ, εἰμὶ χρηστός τε καὶ ἀγαθός καὶ φιλοκτενέμων, μόνον δὲ οὐχὶ ἄκων ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς. Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πληρεῖς. Ἀκούεις ὅπως τὸ τῆς μαιφρονίας αὐτοῦς εἰσχεκόμικεν ἐγκλημα, αἰωπῆσας τὰ ἔσρα τῶν πταισμάτων; καὶ τοὶ πολλοὶς

²² Zachar. i. 12-15.

filii perditis. Cum vero etiam prophetas trucidaverint, ipsique Christo, omnium nostrum Servatori Implas manus attulerint: hinc et quidem jure optimo gravissimam accusationem et ad condemnandum satis capitale illis intendit, dicens: Manus vestrae plenae sunt sanguine. Avertit autem faciem Deus, et Pater, **17** quippe non sustinens videre manus homicidarum filii sui sanguine rubentes.

πρόσωπον ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ὡς ὁρῶν οὐκ ἀνεχόμενος τῷ αἵματι τοῦ Υἱοῦ πεφοινιγμένας ἐστὶ τῶν μαιφθῶν τὰς χεῖρας.

VERS. 16. *Lavamini, mundi estote.*

Peccatis in memoriam revocatis, eos despondere animum non sinit, sed gratiam ex bonitate et clementia profectam percommode infert, nec fraudat eos beneficio, quod per Christum omnibus per universum terrarum orbem est propositum. « Omnes enim declinaverunt, simul inutiles facti sunt ²². » Et obnoxius factus est mundus Deo, quia gentes creaturam coluerunt, Israelitae legem sibi per Moesem datam violarunt. Caeterum gentibus illuxit Christus, et ad mirabilem ejus lucem vocatae sunt, et qui non populus quondam, facti sunt populus. Judaei autem miseri in ipsum debacchati sunt, et Principem vitae neci dederunt imple, etiam si rursus ut Deus revixit. Quia vero bonus est, et omnes homines servari vult, et ad agnitionem veritatis venire, illisque adeo viam salutis patefacere: eos quoque jubet peccata abjicere, justificatos gratis et non ex operibus legis, imo magis per fidem et sacrum baptismum, ideoque ait: « Lavamini, mundi estote. » Quod vetus lex etiam illis per umbras figuravit, et gratiam per sacrum lavacrum ante praedicavit. Dixit enim alicubi Deus ad sacerdotem Moesem: « Accipe Levitas de medio filiorum Israel, et purificabis eos, et sic facies ipsis purificationem eorum. Asperges eos aqua purificationis, et superveniet novacula super totum corpus eorum, et lavabunt vestes suas, ac mundi erunt ²³. » Dein cujusmodi sit aqua purificationis, Paulus sapientissimus docebit hisce verbis: « Si enim sanguis hircorum et vitulorum, et cinis juvencae aspersus inquinatos sanctificat ad carnis emundationem: quanto magis sanguis Christi ²⁴? » Quocirca carnalem quidem lex emundationem per aquam purificationis effecit: Christus autem per baptismum omnes sordes animi detergit. Baptizati enim sumus Spiritu sancto et igne, qui excoquit omne vitii genus in nobis et colliquefacit quodammo-do, et ut inutilem materiam, quasi-que quisquilias absumit. Nam hoc ignis opus est et proprium. Planum facit hoc B. Paulus, dicens: « Per fidem divinitus admonitus Noe aptavit arcam in salutem domus suae ²⁵, in qua paucae hoc est, **18** octo animae conservatae sunt in aqua: « cujus figura baptismus, nunc servat nos, qui non est carnis sordium depositio, sed conscientiae bonae interrogatio in Deum ²⁶. » Quod Judaicum populum facere nonet, dicens: « Lavate, mundi estote: » hoc est,

αἰτιάμασιν ἐνόχους ὄντας εὐρίσσομεν. Ἦκουον γάρ, οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτωλῶν, λαὸς πλήρης ἀμαρτιῶν, σπέρμα πονηρὸν, υἱοὶ ἀνομiei. Ἐπειδὴ δὲ ἀπεκτόνασι τοὺς προφῆτας, καὶ αὐτῷ τὰς ἀνοσίους ἐπήγαγον χεῖρας τῷ πάντων ἡμῶν σωτῆρι Χριστῷ, ταύτη τοι καὶ μάλα εἰκότως τὸ παγγάλεπον ἐγκλήμα, καὶ τὸ εἰς πᾶσαν κατὰ κρυσιν ἀρκούν αὐτοῖς ἐπιφέρει, λέγων· Αἱ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις. Ἀποστρέφει δὲ τὸ τῷ αἵματι τοῦ Υἱοῦ πεφοινιγμένας ἐστὶ τῶν μαιφθῶν

Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε.

Πάλιν αὐτοὺς εἰς ἀνάμνησιν τῶν ἡσεδημένων αὐτοῖς ἐνεγκῶν ἀπογινώσκειν οὐκ ἐβ. Ἐπιφέρει δὲ χρησίμως τὴν ἐξ ἡμερότητας χάριν καὶ οὐκ ἐξείργει τῆς δωρεᾶς τῆς προτεθείσης διὰ Χριστοῦ τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανόν. « Πάντες γὰρ ἐξέκλιναν, ἅμα ἡχρειώθησαν. » Καὶ ὑπόδικος γέγονεν ὁ κόσμος τῷ Θεῷ, τῶν μὲν ἐθνῶν τῇ κτίσει λελατρευκότων, τῶν γε μὴν ἐξ Ἰσραὴλ τὸν διὰ Μωσέως αὐτοῖς δοθέντα παραδεθκότων νόμον. Ἄλλ' ἐπέλαμψεν ὁ Χριστὸς τοῖς ἔθνεσι, καὶ κέκληται πρὸς τὴν θανάστασιν αὐτοῦ φῶς· καὶ ὁ ποτὲ οὐ λαὸς, γεγόνασιν λαός. Ἰουδαῖοι γε μὴν οἱ τάλανες πεπαροινήκασιν εἰς Χριστόν, καὶ ἀρχηγὸν ὄντα τῆς ζωῆς ἀπεκτόνασιν ἀνοσίως, εἰ καὶ ἀνεβίω πάλιν ὡς Θεός. Ἐπειδὴ δὲ ἐστὶν ἀγαθός, καὶ πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, ἀνευρύει καὶ αὐτοὺς τὴν τῆς σωτηρίας ὁδὸν καὶ ἀποκρούσθαι κελεύει τὰ ἐγκλήματα, δικαιομένου δωρεὰν καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου. Μᾶλλον δὲ διὰ τῆς πίστεως, καὶ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος, ταύτη τοι φησί: « Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε. » Τοῦτο καὶ ὁ πάλαι νόμος αὐτοῖς ὡς ἐν σκιάῃ διετύπου, καὶ προανεκήρυττε τὴν χάριν τὴν διὰ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος. Ἐφ' ἧν γὰρ ποῦ Θεὸς πρὸς τὸν ἱεροφάντην Μωσέα: « Λάβε τοὺς Λευῖτας ἐκ μέσου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἄγνισέ αὐτούς, καὶ οὕτως ποιήσεις αὐτοῖς τὸν ἄγνισμόν αὐτῶν. Περιβράνεις αὐτοὺς ὕδωρ ἄγνισμοῦ, καὶ ἐπελεύσεται ξυρὸν ἐπὶ πᾶν τὸ σῶμα αὐτῶν. Καὶ πλυνούσι τὰ ἱμάτια αὐτῶν, καὶ καθαροὶ ἔσονται. » Εἴτα ποῖον ἐστὶ τὸ ὕδωρ τοῦ ἄγνισμοῦ εἰ-δάξει λέγων ὁ σοφώτατος Παῦλος: « Εἰ γὰρ τὸ αἷμα τράγων καὶ μόσχων, καὶ σποδὸς δαμάλεως βαντίζουσα τοὺς κεκοινωμένους ἁγιάζει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα, πόσῳ μάλλον τὸ αἷμα Χριστοῦ; » Οὐκ οὖν σαρκικὴν μὲν ὁ νόμος ἐποιεῖτο τὴν κάθαρσιν διὰ τοῦ ὕδατος τοῦ ἄγνισμοῦ. Διασμῆχει δὲ ὁ Χριστὸς διὰ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος πάντα ῥύπον ἡμῶν ψυχικόν. Βεβαπτίσμεθα γὰρ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, πᾶν εἶδος τῆς ἐν ἡμῖν φαυλότητος μονονουχί συντήκοντος, καὶ ὡς ἀχρηστον δαπανῶντός τινα συρφετὸν ὕλην ἔργον γὰρ τοῦτο πυρός. Τοῦτό τοι καὶ ὁ μακάριος Παῦλος διασαφεί, λέγων: « Πίστει χρηματισθεὶς Νῶε κατεσκεύασε κιβωτὸν εἰς σωτηρίαν τοῦ σώματος αὐτοῦ, » εἰς ἣν ὀλίγοι, τοῦτ' ἐστίν, ὁκτώ ψυχαὶ διεσώθησαν δι' ὕδατος. « Ὁ καὶ ἡμᾶς ἀντίτυπον νῦν σώζει βᾶπτισμα, οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπου, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεόν. » Ὁ δὲ καὶ αὐτοῖς

²² Psal. viii, 3. ²³ Num. viii, 7 seq. ²⁴ Hebr. ix, 13, 14. ²⁵ Hebr. xi, 7. ²⁶ 1 Petr. iii, 21.

ἐλθεῖν δρᾶν τοῖς Ἰουδαίων δήμοις συμβουλευεῖν, λέγων· « Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε· » τοῦτ' ἐστίν, ἀπονήσασθε τὴν κηλῖδα, δικαιοῦντος ἡμᾶς ἐξ ἡμερό-
τητος καὶ φιλανθρωπίας τοῦ παρ' ὑμῶν ὕδρισμένου. Εὐρίσκομεν δὲ καὶ τὸν θεσπέσιον Πέτρον ἐπιπλήττον-
τα μὲν αὐτοῖς ὡς ἀπεκτονόει τὸν τῆς ζωῆς ἀρχηγόν, καὶ αἰτήσασιν ἄνδρα φονέα χαρισθῆναι αὐτοῖς, τοῦτ'
ἐστὶ τὸν Βαραβάμ. Πλὴν διανίστανται πρὸς μετάγνω-
σιν· ἔφη γάρ· « Καὶ νῦν, ἀδελφοί, οἶδα ὅτι κατὰ
ἀγνοίαν ἐπράξατε ὥσπερ καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν. Μετανοήσατε οὖν καὶ βαπτισθῆτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ
τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ
λήψεσθε τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὑμῖν γάρ

Ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου· παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν.

Ἀπόχρη μὲν πρὸς ἀπόνοιψιν ἁμαρτίας τὸ σωτήριον καὶ ἅγιον βάπτισμα, καὶ τὴν τῶν ἡδὴ προεπεισμέ-
νων διασμήχει κηλῖδα. Χρῆναι δὲ φημι τοὺς ἁπαῖς ἡγιασμένους, καθαρὰς καὶ ἀμώμους, ὡς ἂν οἶοί τε εἶεν, τὰς ἑαυτῶν φυλάττειν ψυχὰς καὶ διαμεμνηθῆναι μὲν τοῦ λέγοντος· « Πᾶση φυλακῇ τήρει σὴν καρδίαν. » Καὶ πάλιν· « Ἐὰν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναθῇ ἐπὶ σέ, τόπον σου (1) μὴ ἀφῇς, ὅτι ἱαμα καταπαύσει ἁμαρτίας μεγάλας. » Πλεῖστοι μὲν ὅσαι πρὸς τὰ αἰσχία βλέπουσαι τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν κατασεύουσιν ἡδοναί, καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων, ὁ ἐν τοῖς μέλεσι τῆς σαρκὸς ἐμψυτός τε καὶ ἀγριαίνων νόμος· εἴτα πρὸς τοῦτοις διαλογισμοὶ πονηροί, πρὸς πᾶν εἶδος φαυλότητος οὐκ ἀγεννῶς καταδροχίζόμενοι τὸν ἐν ἡμῖν ὄντα νοῦν. Δεῖ δὴ οὖν τῶν τοιούτων ἀπάντων ἀπέχεσθαι κακῶν τοὺς βεβαπτισμένους, καὶ τὰς πονηρίας ἀφελεῖν ἀπὸ τῆς ἰδίας ψυχῆς· καὶ οὕτι μόνον ἐν ὀφθαλμοῖς ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς μάλιστα τοῦ πάντα εἰδότης τε καὶ ἐφορῶντος Θεοῦ. Ὑποκρίττονται μὲν γὰρ ἔσθ' ὅτε τὸ εἶναι χρηστοί, καὶ τὴν τῆς ἐπιεικείας δόκηναι παρακλέπτοντες, ἔσωθεν δὲ εἰσιν λύκοι ἄρπαγες, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Καὶ περὶ παντὸς, οἶμαι, τοιούτου τὸν τῶν ὧλων Θεόν, διὰ φωνῆς Ἱερεμίου προφήτου λέγειν· « Τῷ στόματι αὐτοῦ λαλεῖ εἰρηνικὰ, καὶ ἐν ἑαυτῷ ἔχει τὴν ἔχθραν. » Καὶ μὴν καὶ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ· « Ἠπαλύνθησαν οἱ λόγοι αὐτῶν ὑπὲρ ἑλαίων, καὶ αὐτοὶ εἰσι βολίδες. » Ἀλλ' εἰ καὶ πᾶσαν ποιοῖντο σπουδὴν εἰς γε τὸ δεῖν δύνασθαι λαθεῖν, ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκγελάσεται αὐτούς, καὶ ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς. Οἶδεν γάρ, οἶδεν καρδίαν καὶ νεφρός· Ὁ δὲ ἀληθῶς ἀγαθὸς τοιοῦτος ἔσται μετὰ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὡς γὰρ ὁ Παῦλος φησὶν· « Προνοούμενοι κατὰ ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων. » Μέγα τοῖνον τὸ ἐξῆραι τὰς πονηρίας ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Θεοῦ. Καὶ τάχα που τοιοῦτός τις ἦν ὁ Ναθαναὴλ, περὶ οὗ φησιν ὁ Χριστός· « Ἰδε ἀληθῶς Ἰσραηλῆτης, ἐν ᾧ δόλος οὐκ ἔστιν. » Παύσασθε, φησὶν, ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, τοῦτ' ἐστὶ, καταλείπετε τῆς συντρόφου τε ὑμῖν καὶ ἐντριβοῦς δυστροπίας, μεταστήσατε πρὸς τὰ ἀμείνω τὴν ἑαυτῶν δυσ-

A abluite maculam, justificante vos ex clementia et benignitate, eo, qui apud vos contumeliis affectus est. Videmus etiam divinum Petrum eos increpare, quod vitæ principem interfecerint, et quod homicidam, scilicet Barabbam, sibi donari postulaverint. Is tamen etiam excitat ad poenitentiam; ait enim: « Et nunc, fratres, scio vos per ignorantiam fecisse, sicut et principes vestri. Resipiscite igitur, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini nostri Jesu Christi, et accipietis donum Spiritus sancti. Vobis enim sunt promissiones et filii vestris ³⁸. »
εἰσιν αἱ ἐπαγγέλαι καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν. »

B Vers. 16. Auferte mala ex animabus vestris, ab oculis meis; quiescite a malitiis vestris.

Ad peccati namque ablutionem sufficit salutem et sacrum lavacrum, abstergitque superiorum delictorum maculam. Qui vero semel sanctificati sunt, animas suas quoad ejus fieri potest, puras et illibatas servare oportere ait, et memores esse ejus qui dicit: « Omni custodia serva cor tuum ³⁹. » Et rursus: « Si spiritus dominantis ascenderit in te, cor tuum ne dimittas, quia medela reprimet peccata multa ⁴⁰. » Voluptas enim magna quæ etiam cum turpitudine conjuncta est, hominis animam labefactat, imprimisque præ aliis lex in membris carnis insita et efferata; ad hæc, pravæ cogitationes in omne vitiorum genus mentem nostram plane demergentes. Baptizatos igitur oportet ab illiusmodi sceleribus omnibus desistere: nec solum ab his partibus quæ exstant et in conspectu positæ sunt, sed et ab anima sua nequitiam remove: maxime cum videat Deus et inspicat omnia. Simulant etenim nonnunquam bonos, et probitatis opinionem aucupantur et quasi suffragantur, intus cum sint lupi rapaces, secundum id quod scriptum est ⁴¹. De quibus omnibus arbitror universitatis Deum voce Jeremiæ dicere: « Ore suo loquitur pacifica, et **19** apud sese habet odium ⁴². » Quin et voce Davidis: « Molliti sunt sermones eorum super oleum, et ipsi sunt jacula ⁴³. » Imo quantumvis latere cupiant, qui habitat in cælis irridebit eos et Dominus subsannabit eos. Novit enim ille, novit corda et renes. At qui vere bonus est, ita erit et apud Deum et apud homines, ut et dicit Paulus: « Providentes bona non solum coram Domino, sed et coram hominibus ⁴⁴. » Magnum itaque hoc est, iniquitates ab oculis Dei submovere. Qualis erat Nathanael, de quo Christus: « Ecce vere Israelita, in quo dolus non est ⁴⁵. » Desistite igitur, inquit, ab iniquitatibus vestris: id est, desinite committere peccatum quod nobiscum una coalescit et inhærescit; ad meliora cor vestrum convertite. Quod si hæc Christus loquitur, Judæos crimine arcessens, cogita quæ fecerint

³⁸ Act. iii, 17; ii, 38, 39. ³⁹ Prov. iv, 23.
⁴⁰ Psal. liv, 22. ⁴¹ Rom. xii, 17. ⁴² Joan. i, 47.

(1) Humfredus legit καρδίαν σου.

cum debaccharentur in eum, laqueos ponerent, foveas foderent, cumque modis omnibus ac totis viribus omne genus immanitatis in eum machinarentur. Nunc etenim quosdam e suis discipulis subornant cum his qui vocantur Herodiani, ut interrogarent et dicerent : « Licetne dare tributum Cæsari, an non⁴⁶ ? » Nunc etiam iterum accedunt et inquirunt : « An licet curare Sabbato ? ut accusarent eum⁴⁷. » Audiant proinde dicentem : « Amovete scelera animarum vestrarum ab oculis meis, desistite ab iniquitatibus vestris. »

« Ἀφέλεσθε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι

VERS. 17, 18. *Discite facere bonum, quaerite iudicium, oppressum liberate, iudicate pupillos et iustificate viduum, et venite, et arguamur, dicit Dominus. Et si sint peccata vestra quasi phœniceum, sicut nivem dealbabo. Et si sint ut coccinum, velut lanum dealbabo.*

Imbecillitatem cultus legalis desinivit, cum ait : « Quorsum mihi multitudo sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus ? Satur sum. » Et ubi subiit : « Quis enim exegit hæc de manibus vestris ? » Commode jam denuo evangelicæ conversationis dignitatem, et quasi elegantiam exponit, et sanctæ vitæ viam ostendit vere, quæ non in typis porro aut in umbris, sed ex rebus ipsis ornamentisque virtutum laudem habet et approbationem. Quid enim ait : « Discite bene facere ? » An igitur, quaeso, dixerit quispian, eximit omnino **20** a legis præcepto, neque sinit omnino ad illa per Mosen divinitus tradita præcepta respicere ? At qui sit ut postea dicat Christus : « Nolite putare quoniam veni solvere legem aut prophetas ; non veni solvere, sed adimplere⁴⁸. » Et quomodo etiam ait Paulus : « Quare lex quidem sancta, et præceptum sanctum, et iustum, et bonum⁴⁹ ? » Ad quæ nos rursum dicemus, bonam quidem esse legem, si quidem intelligatur spiritualiter, neque eximit nos omnino a lege Christus, imo magis deducit ad id quod excellentius est et præstantius : cum pædagogiam legis seu fundamentum in nobis præstruxerit, et umbras illas quasi typos, veri cultus tanquam progymnasma ac tyrocinium veteribus præmonstraverit. Illud ad hæc alioqui dicendum est : Lex Mosaica docet a vitio ac peccato abstinere, et commonstratrix est turpitudinis. Paulus itaque ait : « Peccatum non cognovi nisi per legem⁵⁰. » Verum prædicatio Evangelii reddit nos omnis virtutis studiosos. Idcirco merito et proprie, et vere bonum reipsa dici potest. Nam illud, « Non occides, Non adulterabis, » initiatos quidem deterrebat a peccato, non tamen quid perfecte bonum sit ostendebat, nimirum fratri non esse irascendum, non concupiscendum, nec ad virtutis apicem et ornamentum perducebat. Eximium quippe est iram vincere : admirabile est posse revellere mali cupiditates, nec permittere mentem ad tetrae et execrabilissimæ cupiditatis principia evagari.

A τροπίαν. Εἰ δὲ δὴ ταῦτα λέγοι Χριστὸς, καὶ κατατιψτο τοὺς Ἰουδαίους, ἐννοήσεις ὅσα πεπράχασιν ἐμπαρονοῦντες αὐτῷ, καὶ παγίδα ἰστάντες, καὶ διορύττοντες βόθρους. Καὶ τό γε ἤκον εἰς αὐτοῦς, καὶ εἰς δύναμιν ἐπιχειρημάτων πᾶν εἶδος σκαλιότητος ἀρτυόντες ἐπ' αὐτῷ. Ποτὲ μὲν γὰρ ἀπεστάλκασι τινας τῶν ἰδίων μαθητῶν, μετὰ τῶν καλουμένων Ἑρωδιανῶν, ἐρομένους τε καὶ λέγοντας · « Ἐξεστὶ δοῦναι φόρους Καίσαρι, ἢ οὐ ; » Ποτὲ δὲ πάλιν προσέειπεν λέγοντες, « Εἰ ἐξεστὶ τῷ Σαββάτῳ θεραπεύεσθαι ; Ἵνα κατηγορήσωσιν αὐτοῦ. » Ἀκουέτωσαν τοίνυν λέγοντος, τῶν ὀφθαλμῶν μου. Παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν. »

Μάθετε καλὸν ποιεῖν, ἐκκλητήσατε κρῖσιν, ρύσασθε ἀδικοῦμενον, κρίνατε ὄρφανῶν, καὶ δικαιοῦσατε χήραν, καὶ δεῦτε, καὶ διελεγχθῶμεν, λέγει Κύριος. Καὶ ἐὰν ὦσιν αἱ ἀμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινίκουρ, ὡς χιόνα λευκανῶ. Ἐὰν δὲ ὦσιν ὡς κόκκινον, ὥσει ἔριον λευκανῶ.

Τῆς ἐν νόμῳ λατρείας τὸ ἀδρανὲς καθορίσας, διὰ τε τοῦ φάναι, « Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν, λέγει Κύριος ; Πλήρης εἰμί. » Καὶ τοῦτοις ἐπενεγκῶν, « Τίς γὰρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν ; » Ἐπὶ καιροῦ πάλιν τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας ἐξηγεῖται τὴν ἀστείότητα, καὶ τῆς ἀληθοῦς ἀγίας ζωῆς καταδείκνυσιν τὴν ὁδόν, οὐκ ἐν τύποις ἐστὶ καὶ σκιαῖς, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς πράγμασι, καὶ τοῖς κατ' ἀρετὴν νοουμένοις αὐχμήμασιν ἔχουσι τὸ εὐδόκιμον. Τί γάρ φησι, « Μάθετε καλὸν ποιεῖν ; » Ἀρ' οὖν, εἰπέ μοι, φαίη τις ἄν, ἐξίστησι παντελῶς τῆς νομικῆς ἐντολῆς ; οὐκ ἔσ' τοῖς διὰ Μωσέως τεθεσπισμένοις ἐνατενίζειν ὅλως ; Εἴτα πῶς ἔφασκε Χριστὸς · « Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφῆτας ; οὐκ ἦλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι. » Πῶς δὲ καὶ ὁ Παῦλος ἔφασκεν · « Ὅστε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἀγία, καὶ δικαία, καὶ ἀγαθὴ ; » Πρὸς δὴ τὰ τοιαῦτα πάλιν ἐροῦμεν, ὅτι καλὸς ὁ νόμος, εἰ δὴ νοῦτο πνευματικῶς, οὐκ ἐξίστησιν ἡμᾶς ὁλοτρόπως τοῦ νόμου Χριστὸς ; ἀναβιβάζει δὲ μᾶλλον ἐπὶ τὸ προὔχον καὶ ἀμείνων, ὑποβάθραν ὥσπερ τινὰ προκαταθεὶς ἐν ἡμῖν τὴν διὰ νόμου παιδαγωγίαν, καὶ τῆς ἀληθοῦς λατρείας οἰονεὶ προγύμνασμα προαναδείξας τοῖς ἀρχαιοτέροις τὰ ὡς ἐν σκιαῖς καὶ τύποις. Ἄλλως τε καὶ αὐτοῖς τούτοις ἀναγκαίως ἐστ' εἰπεῖν · Ὁ μὲν νόμος ὁ διὰ Μωσέως, φαιλότῃς τε καὶ ἀμαρτίας ἀποσχέσθαι διδάσκει, καὶ τῶν αἰσχρόνων ἐστὶ παραδεικτικὸς. Καὶ γοῦν ὁ Παῦλος φησι · « Τὴν δὲ ἀμαρτίαν οὐκ ἔγνων εἰ μὴ διὰ τοῦ νόμου. » Τὸ δὲ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικὸν ἀρετῆς ἀπάσης ἡμᾶς ἐπιμελητὰς ἀποφαίνει. Ταύτη τοι καὶ ὀνομάζοιτο ἄν εἰκότως, κυρίως τε καὶ ἀληθοῦς αὐτὸ χρῆμα τὸ καλόν. Τὸ γὰρ, « Οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, » ἐξιστᾶν ἦν ἀμαρτίας τοὺς παιδευομένους, οὕτω γε μὴν ὅτι ποτὲ ἐστὶ τὸ καλὸν τελείως ἐκφαίνοντος. Τὸ δὲ δεῖν ὅλως μῆτε ὀργίζεσθαι τῷ ἀδελφῷ, μῆτε μὴν ἐπιθυμεῖν, τοῖς τῆς ἀρετῆς αὐχμήμασιν ἐμβιδάζοντος. Ἐξάαιρετον γὰρ τὸ καταθελεῖν ὀργῆς, ἀξιάγαστον δὲ πρὸς τοῦτο τὸ ἀνασειράζειν δύνασθαι τὰς εἰς τὸ φαῦλον ἐπιθυμίας, καὶ μὴ ἐπιτρέπειν

⁴⁶ Marc. xii, 14. ⁴⁷ Matth. xii, 10. ⁴⁸ Matth. v, 17. ⁴⁹ Rom. vii, 12. ⁵⁰ ibid. 7.

τὸν νοῦν, καὶ γοῦν εἰς ἀρχὰς ἵεναι τῆς ἐκτόπου καὶ βδελυρωτάτης ἐπιθυμίας. Οὐκοῦν τὸ καλὸν ἀληθῶς εἴη ἂν τὸ μάθημα τὸ εὐαγγελικόν, καὶ τῆς ἐν Χριστῷ πολιτείας ἡ δύναμις. Ἐπιφωνητέον δὴ οὖν τοῖς τοῦ γράμματος φίλοις, « Μάθετε καλὸν ποιεῖν, ἐκζητήσατε κρίσιν, » τοῦτ' ἐστὶ, τὸ κρίνειν ὁρθῶς. Πρὸς γὰρ τοῖς ἄλλοις ἀτοπήμασιν ἅπασιν, νενοσήκασιν καὶ τοῦτο τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς οἱ καθηγείσθαι λαχόντες, τὸ μὴ ὁρθὰς, φημί, ποιεῖσθαι τὰς ἐφ' ἐκάστω πράγματι κρίσεις· ψηφοφορεῖν δὲ μᾶλλον ἀδίκως, καὶ δώρων ἡττάσθαι καὶ χρημάτων ἡδονῆς, καὶ τοῖς ἀδικεῖν ἐθέλουσι καταπωλεῖν τῆς ἑαυτῶν ἀνοσίτου βουλῆς τὴν σύνεσιν. Ὡς γὰρ φησιν ὁ προφήτης, « Οἱ ἡγούμενοι αὐτῆς μετὰ δώρων ἔκρινον. » Ἀναγκαῖα τοιγαροῦν ἡ ἐντολή, καὶ τοῖς εὐαγγελικῶς ἐθέλουσι ζῆν οὐκ ἀσυντελῆς εἰς δικαιοσύνην τὸ κρίνειν ὁρθῶς, οὐκ ἔν γε μόνον τοῖς ἐξω πράγμασιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς εἰς νοῦν καὶ καρδίαν. Οἷον δὴ τί φημι· Θεοῦ τὴν φαυλότητα καταψέγοντος, ἐπαινεῖ ταύτην ὁ Σατανᾶς. Καὶ ὁ μὲν τοῦ Σωτῆρος ἡμᾶς ἀναπείθει νόμος, ἀξιεράστον ποιεῖσθαι τὸ ἀγαθόν· ἀνθέλκει πρὸς τὸ ἐναντίον ἐκείνος. Τότε δὴ τότε κριτὴς ὥσπερ τις ἐστὶ καὶ δικαστὴς ἐν ἡμῖν ὁ νοῦς· καὶ ἐπαινέσας μὲν τὸ ἀγαθόν, καὶ αὐτὸ τὸ χρῆναι κρατεῖν ἀπονέμων, ἐξεζήτησε κρίσιν. Ἐπιδοῦς γε μὴν φαυλότῃ τὸ νικῆν, ἐξω γέγονε τοῦ κρίνειν ὁρθῶς, καὶ ἀκούσεται δικαίως· « Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλόν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν· οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν· οἱ τιθέντες τὸ σκότος εἰς φῶς, καὶ τὸ φῶς εἰς σκότος. » Αὐχμημα τοίνυν εὐαγγελικόν τὸ κρίνειν ὁρθῶς, καὶ ἐπαμύνειν ἀδικουμένους. Τοῦτο γὰρ, οἶμαι, ἐστὶ, τὸ, « Ῥύσασθε ἀδικούμενον. » Ἐπιτηδεύειν δὲ χρὴ πρὸς τούτῳ τὸ συμπαθεῖς, καὶ τὸ ἀπροσωπώληπτον. « Κρίνατε ὁρφανῶν, » φησί, « καὶ δικαιοῦσατε χήραν· καὶ δεῦτε, καὶ διελεγχθῶμεν, λέγει Κύριος· » οὐχ ὡς κρινόμενοι τῷ Δεσπότῃ; « Δικαιωθήσεται γὰρ, φησί, πάντως ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, καὶ νικήσει κρινόμενος. » Ἔσται γὰρ οὐδεὶς ἀπὸ ρύπου καθαρὸς, ἀλλ' οὐδὲ καυχήσεται τις ἀγνήν ἔχειν τὴν καρδίαν, διελεγχόμενοι δὲ μᾶλλον, καὶ οἴονεαι καθ' ἑαυτοὺς δοκιμάζοντες, εἰ μὴ τῆς θείας φιλοτιμίας μέγεθος πολὺ τέ ἐστὶ καὶ ἀξιολόηπτον. Ὡς γε ὁ σοφὸς ἡμῖν γράφει Παῦλος· « Οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. » Ὑπσχέεται τοιγαροῦν τοῖς ἐκ νομικῆς ἀγωγῆς μεθομιζόμενοις τρόπον τινὰ διὰ τῆς πίστεως εἰς ἀστείότητα βίου τοῦ κατὰ Χριστὸν, ἄφεςιν τῶν ἤδη προπεπαισμένων. Αὕτη γὰρ ἡμῶν ἡ τῆς ἐλπίδος εἰσβολή, καὶ τῆς θείας εἰς ἡμᾶς ἡμερότητος ἀπαρχή, θύρα τε ὥσπερ καὶ ὁδός. Ὅτι δὲ καὶ τοῖς ἐισόγγαν μεμολυσμένοις, καίτοι ἐπ' ἑλάττον τοῦτο νενοσηκόσιν, ἀρξέσθαι πρὸς ἀποκαθάρσιν ἡ διὰ πίστεως χάρις, ἀναπείθει λέγων· « Ἐὰν ᾧσιν αἱ ἁμαρτίαι ὁμῶν ὡς φοινικοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ· ἔὰν δὲ ᾧσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶ. » Δυσέκπλυτον γὰρ οὐδὲν Θεοῦ διασμήχοντος. Ὡς γὰρ ὁ Παῦλος φησιν, « Οὐ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις. Καὶ πάλιν· « Τίς ἐγκαλέσει μετὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ; Θεὸς ὁ δικαίων, τίς ὁ κατακρίνων; »

A Proinde vere bona est disciplina Evangelii, et Christianæ institutionis virtus atque efficacia. Clamandum est igitur litteræ amatoribus : « Discite benefacere, exquirite iudicium, » scilicet, ut recte iudicetis. Nam præter alias seditates omnes, hoc etiam morbo laborabant Judaicæ Synagogæ nacti principatum, quod recte scilicet nusquam iudicarent, sed injuste potius ferrent calculos, et munerum atque donorum illecebra corrumpere, volentibusque inferre injuriam, impio suo consilio suffragarentur. Ut enim propheta inquit : « Duces ejus propter munera iudicabant ⁸¹. » Necessaria igitur præceptio est, etiam his, qui evangelice cupiunt vivere, nec ad justitiam inutilis, recte iudicare, non in externis solum rebus, **21** sed in aliis etiam quæ ad animum et ad cor spectant : puta, cum Deus vitium damnat, Satanæ laudat ; cum lex Servatoris suadet bonum esse amabile, ille trahit ad contrarium. Tunc in nobis mens veluti iudex est et arbiter. Si quod bonum est probarit, eique superiores partes tribuat, jam exquisivit iudicium. Sin vitio adjuget victoriam, discedit tum a recte iudicando, et merito audiet : « Væ his qui dicunt malum bonum, et bonum malum : qui dicunt amarum dulce, et dulce amarum : qui vertunt tenebras in lucem, et lucem in tenebras ⁸². » Gloria igitur et laus Evangelii est, recte iudicare, et oppressos defendere. Hoc enim, opinor, est, « Liberare oppressum. » Exercenda est præterea commiseratio quadam, nec personarum respectus habendus. Patrocinamini, inquit, pupillo, et viduæ causam agite, et adeste, et disputemus, dicit Dominus, non quasi iudicio decertantes cum Domino : « Justificabitur enim omnino in sermonibus suis, et vincet cum iudicabitur ⁸³. » Nemo quippe erit integer sordiumque purus, sed neque gloriabitur quisquam mundum se habere cor : at potius arguentes et velut apud seipsos probantes, sitne magnitudo divinæ magnificentiæ multa, et amplectenda. Sicut et nobis sapiens Paulus scribit : « Non sunt condignæ passionēs hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis ⁸⁴. » Qui ergo a legis institutione et conversatione ad Christianæ vitæ elegantiam per eundem quodammodo traducuntur, his promittit re-promissionem eorum, in quibus jam ante offenderunt. Illa enim est nostræ spei introitus, et divinæ erga nos clementiæ primitiæ, et veluti janua ac via. Fidei autem gratiam cum his qui valde inquinati sunt, tum etiam paulum morbo affectis, satis ad emundationem valituram esse, fidem facit, dicens : « Si sint peccata vestra ut purpura, velut nivem inalbabo : et si sint ut coccinum, quasi lanam inalbabo. » Nihil enim difficulter eluitur, Deo detergente. Quemadmodum et Paulus ait : « Ubi abundavit peccatum, superabundavit et gratia ⁸⁵. » Et rursus : « Quis accusabit adversus electos Dei? Deus qui justificat, quis est qui condemnet ⁸⁶? »

⁸¹ Isa. v, 23. ⁸² Isa. v, 20. ⁸³ Psal. l, 6. ⁸⁴ Rom. viii, 18. ⁸⁵ Rom. v, 20. ⁸⁶ Rom. viii, 33, 34.

VEN. 19, 20. *Et si volueritis, et si audieritis, bona 22 terræ comedetis. Si vero nolueritis, et non audieritis me, gladius vos devorabit. Os enim Domini locutum est hæc.*

Affatus est Israelitis universitatis Deus, per sapientissimum Moysen : « Ecce ego posui in conspectu tuo viam vitæ et viam mortis ⁷⁷. » Posita enim est nobis ad utrumque semita, et fructus voluntatum ejusque ceu flosculorum est præclare et legitime, aut contra culpate vivere. Sed nec esse potest cuiquam dubium, quin hi qui probam et præclaram Deoque acceptissimam vivunt vitam, semper ad vitam subvehantur : qui autem voluptatibus malis dediti sunt et addicti, exitum habent tendentem in exitium et interitum. Itaque fructus obedientiæ erit, bona terræ comedere, quæ sanctis præparata est ; cujus meminit etiam ipse Dominus noster Jesus Christus, in hanc sententiam : « Beati mites, quia ipsi hæreditabunt terram ⁷⁸. » Fructus autem malitiæ et vitæ flagitiosæ, est inutilis pœnitentia, et ex divina ira gladius et interitus, ut dictum est, et quid non istiusmodi malorum ? Oratorem vero suam fide dignam esse demonstrat propheta, cum mox inferi : « Os Domini locutum est hæc. » Cum enim fieri non possit ut Deus mentiatur, manet enim semper idem quod est, nempe veritas : annon est necessario intelligendum ea quæ prænuntiata sunt, certissime ad finem esse perventura ? Etenim illud necessum est considerare, mirifice et insigniter prodesse sermonem propheticum, cum animis perfectorum et maturorum, tum eorum etiam qui genuina germanaque fide nondum confirmantur. Cum enim posuerit universitatis Deus in propensione eorum, qui erudiantur, cum bonum eligere, tum a malis recedere, liquido probat rerum faciendarum et fugiendarum habenas cuique mortalium dedisse, ut ad id quod elegerit quis, libere ire posset. Cum hoc verum sit, vana nimirum et frigida sutela est, contendere ac dicere, naturale esse in homine malum, vel fortunam aut fatum, aut nativitate clavum rerum humanarum gubernare, et ad quod cuique eorum placet, quoslibet pro suo arbitratu adigere, ut vitium, aut virtutem colant, non ad id voluntario impulsu, sed tanquam inevitabili nutui subjugati et subditi, necessitate dominantium ægre ac difficulter impulsu. Etenim si malum natura est, **23** ac in substantia in hæret, ut isti nugantur, quomodo pro uniuscujusque voluntate, vel invalescit, vel debilitatur ? Si enim vellem bonus esse, nihil obstat quominus talis quoque videar. Si item malus, nihil etiam impedit quominus ad id etiam delabar. Ubi tandem fortunæ et fati virtus ? Et quæ est illa nativitas, quæ ulli hominum necessitatis jugum imponit, si modo hoc cujusque voluntatem sequatur, ut præstantes obedientiam, bona terræ comedant ?

Kal êar θέλητε, καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε. Ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεσται. Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα.

Προσπεφώνηκε πρὸς τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως : « Ἰδοὺ δέδωκα πρὸς προσώπου σου τὴν ὁδὸν τῆς ζωῆς, καὶ τὴν ὁδὸν τοῦ θανάτου. » Τέλειται γὰρ ἐν ἡμῖν ἡ ἐπ' ἄμφω τρίβος, καὶ τῶν ἐκάστου διανευμάτων, ἡγουν θελημάτων καρπὸς ἂν γένοιτο τὸ διαβῶναι λαμπρῶς καὶ ἐννόμως, ἡγουν ἑτερολῶς κατεψεγμένως. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἐνδοιάσειε τις, ὡς οἱ μὲν τὸν ἀγαθὸν καὶ ἀπόλεκτον καὶ Θεῷ φιλάτατον βιοῦντες βίον, πάντῃ τε καὶ πάντως καταίρουσιν εἰς ζωὴν. Οἷγε μὴ ταῖς εἰς τὸ φαῦλον ἡδοναῖς ἡττώμενοι, τὸ τέλος ἔχουσιν εἰς βλεθρον καὶ ἀπώλειαν. Εὐπειθείας οὖν ἄρα καρπὸς τὸ φαγεῖν ἔσται τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς τῆς τοῖς ἀγίοις ἡντρεπισμένης, ἥς καὶ αὐτὸς διαμέμνηται λέγων ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός : « Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. » Σκαιότητος δὲ καὶ βίου φιλαμαρτήμονος ἡ ἀνόνητος ὑστεροβουλία, καὶ τὰ ἐκ θείας ὀργῆς, μάχαιρά τε καὶ βλεθρος, ὡς ἔφην, καὶ τί γὰρ οὐχὶ τοιοῦτων κακῶν ; Ἀξιόπιστον δὲ τὸν ἑαυτοῦ λόγον ὁ προφήτης ἀποφαίνει, προσεπάγων εὐθὺς, ὅτι : « Τὸ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. » Ἐπειδὴ δὲ ἀμύχανον τὸ ψεύσασθαι τὸν Θεὸν (μένει γὰρ ἀεὶ τοῦθ' ὅπερ ἐστίν, ἀλήθεια δὲ δηλονότι), πῶς οὐκ ἀνάγκη νοεῖν ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως εἰς πέρας ἐκδύσεται τὰ προηγγελέμενα ; Πλὴν ἐκεῖνο περιθρεῖν ἀναγκαῖον, ὡς δύνῃσι πλουσίως ὁ προφητικὸς λόγος, τὰς τε τῶν ἀκεραιότερων ἔτι ψυχὰς, καὶ μὴν καὶ τὰς τῶν ἥδη γνησίων καὶ ἰδρυμένων ἐν πίστει. Ἐπειδὴ γὰρ τέθεικεν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἐν ταῖς τῶν παιδαγωγουμένων ῥοπαῖς τὸ ἐλῆσθαι μὲν τὸ ἀγαθόν, ἀποποιεῖν δὲ τῶν φαύλων, πεπληροφόρηκεν ὅτι τὰς τῶν πρακτέων ἢ μὴ δέδωκεν ἐκάστῳ τῶν ἐπὶ γῆς ἡνίας, καὶ ἐφ' ὅπερ ἂν ἔλοιτό τις, ἐλάσει μετ' ἐξουσίας. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, εἰκαῖον ἥδη καὶ ψυχρὸν, καὶ ῥαψώδημα τὸ διατείνεσθαι τε καὶ λέγειν, ὅτι φυσικὸν ἐν ἀνθρώπῳ τὸ κακὸν ἥγουν ὅτι τύχη τε καὶ εἰμαρμένη, καὶ γένεσις πηδαλιουχοῦσι τὰ ἀνθρώπινα, καὶ πρὸς γε τὸ ἐκάστη δοκοῦν, οὓς ἂν ἔλαιντο κατασφίγγουσαι φαυλότητος τε καὶ ἀρετῆς ἀποτελοῦσιν ἐργάτας, οὐκ ἐθελουσίως ῥοπαῖ ; λόντας εἰς τοῦτο, κατεψευγμένους δὲ ὥσπερ ἀφύκτους νεύμασι, καὶ δυσφορήτως ἔχοντας τῇ τῶν κρατούντων ἀνάγκῃ. Εἰ γὰρ φύσει τὸ κακὸν, καὶ ἐνυπόστατόν ἐστιν, ὡς γοῦν ἐκεῖνοι ληροῦντές φασι : πῶς τοῖς ἐκάστου θελήμασι κρατύνεται τε καὶ ἀσθενεῖ ; εἰ γὰρ ἐλοίμην εἶναι χρηστὸς, τὸ κωλύον οὐδὲν ὀρθοῦν τοιοῦτον. Εἰ δὲ ἡ καὶ πονηρὸς, ἀπελρξείεν ἂν οὐδὲν καὶ πρὸς γε τοῦτο κατολισθεῖν. Ποῦ δὲ ἡ τύχη καὶ εἰμαρμένης ἡ δύναμις ; ἡ ποία τις γένεσις ἐπιφέρει τίσι τὸν ἐξ ἀνάγκης ζυγόν, εἰ τοῖς ἐκάστου θελήμασιν ἀκολουθεῖ, καὶ τὸ φαγεῖν τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς πληροῦν ἐλομένους τὴν ὑπακοήν, καὶ μὴν καὶ τὸ ἔργον γενέ-

⁷⁷ Deut. xxx, 13. ⁷⁸ Matth. v, 4.

σθαι τῆς μαχαίρας (1), εἰ τοῖς θεοῖς ἀντεξάγοιεν ἂν ἀδεοῦ ὁ γλadio p̄reant, si per inobedientiam per-
νόμοις τὸ ἀπειθεῖς καὶ δυσήκοον;

Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών, πλήρης
χρίσεως; πρὶν ἢ δικαιοσύνη ἐκοιμήθη ἐν αὐτῇ,
rūr δὲ φορεῖται.

Καταθαυμάζει τρόπον τινὰ τῆς Ἰουδαίων συν-
αγωγῆς τὴν οὕτω σαθρὰν, καὶ οὐκ εὐάφορον μετα-
βολὴν, τῆς εἰς γε τὰ χεῖρω, φημί, καὶ τὴν ἐκ τῶν
ἀμεινόνων εἰς τὰ αἰσχρὰ μετέστασιν. Νόμῳ μὲν γὰρ
τῷ διὰ Μωσέως τὴν τοῦ συμφέροντος γνῶσιν ἐπαι-
δεύετο, καὶ εἰς ἕκαστα τῶν πρακτέων διακομιστὴν
ἔχουσιν τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, λαμπρὰ καὶ εὐδοκίμη-
τάτη, καὶ ἀξιόγαστος ἦν, πλείστοις ὅσοις ἀνδράσι
διαπρεπῆς, οἷς ὁ τῆς δικαιοσύνης καρπὸς ἐπήνθησε
πλουσίως, καὶ ἀξιόλογος ἦν τῷ Θεῷ. Ἦσαν μὲν
γὰρ ἐν αὐτῇ προφῆται τε καὶ ἱερεῖς, καὶ τῶν τῆς
δικαιοσύνης ἔργων μελεδωνοὶ, καὶ λαῶν ἡγούμενοι
φυλάττοντες κρίσιν, καὶ νόμον ἔχοντες ἐπὶ γλώττης,
καὶ τρόπον παντὶ χρηστῷ τε καὶ ἀγαθῷ κατηγγαῖ-
σμένοι. Ἐῖτα τῶν τοιούτων ἀπάντων ἐστερημένη,
μᾶλλον τῆς ἀρχαίας καὶ ἐκείνης ἐπικειμένη ἀλογεῖν ἔλο-
μένη, καὶ θεμένη παρ' οὐδὲν τῶν εἰς Θεὸν αἰδῶ, καὶ
ἀγάπησιν πρὸς μὲν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας
προσεκύνηκε τοῖς μὴ φύσει θεοῖς, τὸν ἕνα τε καὶ
ἀληθῶς Δεσπότην ταῖς εἰς τοῦτο πορνείαις ἐκτόπως
περιυβρίζουσα. Καὶ οἷα τις πολυκοινὸς καὶ σεσοθη-
μένη γυνὴ κατὰ πολλοὺς ἡσέδῃσε τρόπους. Ἄλλοτε
ἄλλοις προσκειμένη καθηγηταῖς, πρὸς πᾶν ὁτιοῦν
τῶν ἀπηρθημένων παρὰ Θεοῦ διακομίζειν εἰδόσιν.
Αἰτιᾶται γοῦν αὐτὴν διὰ φωνῆς Ἱερεμίου λέγων ὁ
τῶν ὀλων Θεός· « Ἴδε ἃ ἐποίησέ μοι ἡ κατοικία τοῦ
Ἰσραὴλ, ἐπεπορεύθη ἐπὶ πᾶν ὄρος ὕψηλόν, καὶ
ὕποκᾶτω παντὸς ξύλου ἀλυσάδους, καὶ ἐπόρνευσεν
ἐκεῖ. » Καὶ πάλιν ὡς πρὸς αὐτὴν· « Ἐὰν ἐξαπο-
στέλλῃ ἀνὴρ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἀπελθοῦσα ἀπ'
αὐτοῦ γένηται ἀνδρὶ ἐτέρῳ, μὴ ἀνακαλύπτουσα ἀνα-
καλύψει πρὸς αὐτὸν ἔτι; οὐ μαινομένη μιανθῇσεται
γυνὴ ἑαμένη; καὶ οὐ ἐξέπόρνευσας ἐν ποιμέσι πολ-
λοῖς, καὶ ἀνεκάλυπτες πρὸς με, λέγει Κύριος. Ἄρον
τοὺς ὀφθαλμοὺς σου εἰς εὐθείαν, καὶ ἴδε, ποῦ οὐκ
ἐξεφύρθης, ἐπὶ ταῖς ὁδοῖς ἐκάθισας αὐτοῖς, ὥσει κο-
ρώνη ἐν ἐρήμῳ μόνῃ. Καὶ ἐμίανας τὴν γῆν ἐν ταῖς
πορνείαις σου, καὶ ἐν πᾶσι κακίαις σου, καὶ ἔσχες
ποιμένας πολλοὺς εἰς πρόσκομμα σεαυτῇ. Ὅψις πόρ-
νης ἐγένετό σοι, ἀπηνησχύν[τ]ησας πρὸς πάντας. »
Καταφρονήσασα γὰρ, ὡς ἔφην, τῆς ὑπὸ Θεῷ δου-
λείας, ἐτράπετο πρὸς ἀπόστασιν καὶ τοῖς ἀκαθάρτοις
πνεύμασι, καὶ τοῖς τῶν εἰδώλων θεραπευταῖς, ἐχρήτο
ποιμέσι καὶ διδασκάλοις. Καὶ ταῦτ' ἐν, ὡς ἔφην,
πρὸς τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας τῆς τῶν
Ἰουδαίων συναγωγῆς τὰ ἐγκλήματα. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς
ἐπὶ τῆς γῆς ἐπέλαμψεν ὁ Χριστὸς (ἐπέφανε γὰρ
ἡμῖν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, Θεὸς Κύριος), οὐκ αὐτῷ
μᾶλλον ἐχρήτο παιδευστῇ· τετίμηκε δὲ διδασκαλίας,
ἐντάλματα ἀνθρώπων· καὶ τὸν καλὸν ἀφεῖσα ποι-

adeoque gladio p̄reant, si per inobedientiam per-
vicaciamque divinis legibus adversentur?

VERS. 21. Quomodo facta est meretrix Sion, ci-
vitas fidelis, plena judicii? In qua justitia dormivit,
in ea nunc homicidæ.

Admiratur quodammodo Judaicæ Synagoge adeo
flaccidam et lubricam mutationem, mutationem
dico et transitum in deteriora, et ex melioribus in
turpiora. Ex Mosis siquidem lege, notitiam ejus
quod utile est, docebatur: et cum Dei sermonem
quasi internuntium et tabellarium haberet, qui sin-
gula quæ agenda sunt referret et deportaret, illu-
stris ac spectatissima, et admiratione digna fuit,
ac percelebris apud quamplurimos homines, in
quibus justitiæ fructus opulenter et assatim efflo-
ruit, eratque Deo accepta. Exsiterunt enim in ea
prophetæ ac sacerdotes, et qui justitiæ muneribus
fungebantur: multitudinis quoque præfecti, judicii
tenaces et custodes fuerunt, legemque in lingua
habuerunt, bonis commodisque moribus omnibus
honestati et exornati. Ad extremum vero his tot
ac tantis bonis, et antiqua adeo illa probitate,
quasi orbata, inconsiderate maluit agere, et reli-
gionem ac reverentiam erga Deum amoremque pro
nihilo duxit atque contempsit. Siquidem ante Ser-
vatoris nostri adventum, adoravit haud natura
deos: unum autem et vere Dominum fornicationi-
bus in hoc repertis impie lædens, et tanquam pro-
stituta quæpiam ac lasciva mulier multis variis-
que modis impia fuit, alias aliis adhærescens do-
ctoribus, qui ad quidvis Deo invisum infestumque
adducere noverant. Accusati itaque illam universi-
tatis Deus voce Jeremiæ: « Scis quæ fecit mihi
dominus Israel: abierunt ad omnem montem excelsum
et sub omni ligno frondoso scortati sunt ». Et
rursus quasi ad illam: « Si dimiserit quis uxorem
suam, eaue recedens ab illo, nubat viro alteri, num-
quid revertens revertetur 24 ad eum? nonne pol-
luta polluetur uxor illa? Et tu fornicata es in pa-
storibus multis, et revertaberis ad me, dicit Domi-
nus. Attolle oculos tuos in rectum, et vide, ubi
non conspurcata sis. In viis sedibus eis, quasi cor-
nix solitaria; polluisti terram in scortationibus
tuis, et in malitia tua. » Habuisti pastores multos
in offensionem tibi ipsi. Facies meretricis facta est
tibi, sine rubore facta es ad omnes ». Etenim,
uti dixeram, cultum divinum aspernata, in apo-
stasiam conversa est: ac pastoribus doctoribusque
usa est, impuris spiritibus et idolorum cultoribus.
Hæc, ita ut dixi, fuerunt ante Servatoris adventum
Judaicæ Synagoge scelera. Postquam vero in terris
Christus effulsit, apparuit enim nobis Deus Dominus,
ut scriptum est, non iſtum adhibuit præceptorem,
sed coluit potius doctrinas, mandata hominum; ac
bono pastore repudiato, qui ad omnia præclarissima

22 Jerem. III, 6. 23 ibid. I, 2, 3.

(1) Humfred., materia et opus fiant gladii. Tritum
apud Græcos loquendi genus. Heliod. lib. I, ἔργον

γενέσθαι πολέμου. Synes., ἔργον γενέσθαι συκοφάν-
του.

instituta perducere noverat, Scribis et Phariseis agglutinata est, et addicta. Hunc ad modum scortata est, etiamsi lex et prophetæ Christi mysterium ei prædicerent, et ipsum adfuturum aliquando prænuntiarent. « Quomodo igitur, » inquit, « facta est meretrix civitas fidelis Sion, plena iudicio? » Perinde est ac si diceret: Quæ tot ad intelligendum occasiones accepit, imo vero quæ spiritualibus aſſumentis abundavit, in defectionem et apostasiam defluxit, olim fidelis et iustitiæ operatrix? In qua iustitia habitavit, hoc est, lex conquievit (domicilium enim quoddam ejus fuit, his elementis primis erudita multitudo), nunc in ea diversantur homicidæ? Audisne eum, reliquis omnibus prætermisſis, actionem cædis illis intentare? Attraxerunt namque in caput suum pretiosum Christi sanguinem, cum Pilato dicerent: « Sanguis ejus super nos et super filios nostros ». Quin et sanctos prophetas sustulerunt; id quod illis beatus Stephanus objecit: « Dura cervice et increduli corde, vos semper Spiritui sancto resistitis. Quem e prophetis non interfecerunt patres vestri? Ut patres vestri, ita et vos ».

VERS. 22, 23. *Argentum vestrum reprobum. Caupones tui mſcent vinum aqua, principes tui inobedientes sunt, socii furum, 25 diligentes munera, sequentes retributionem, pupillis non judicantes, et iudicio viduæ non attendentes.*

Causas mutationis in deterius plane enumerat ac perspicue: et quemadmodum potissimus medicus quispiam ægrotis morbi occasiones aperit, sic et ille cupiens « omnes homines salvos fieri, atque ad agnitionem veritatis pervenire », his qui ex imperitiis ab honesto decoroque deflexerunt, causas afflictionum et delictorum exponit. « Reprobum » enim, inquit, est « argentum vestrum. » Argentum vocat reprobum, præcepta, quæ apud ipsos inoleverunt, non ingenua aut liberalia, sed omni potius detestatione referta, ac quæ obesse, non prodesse auditoribus poterant. Solet nimirum Scriptura divinitus aspirata, catecheseos sermones, qui apud populum subditum habentur, argentum appellare. Et sane Dominus noster Jesus Christus simile esse dicit « regnum cœlorum homini patrifamilias, qui profecturus peregre vocavit servos suos: et huic quidem dedit quinque talenta, illi vero duo, unum alteri, quibus labore suo defunctis, dignas laudes reddens: « Euge, inquit, serve bone et fidelis. » Ei autem qui abscondit talentum, nihilque omnino labore acquisivit: « Serve, » ait, « nequam et piger, oportebat te mittere argentum meum nummulariis, et ego reversus meum cum fenore recepissem. » Canit etiam beatus David: « Eloquia Domini, eloquia pura, argentum igne examinatum, probatum terræ ». Adulterinum itaque et non probatum argentum fuit, quod apud Judæos erat, id est, quæ

μένα, τὸν εἰς πᾶν ἑτιοῦν τῶν ἀρίστων ἀποκομίζειν εἰδὸτα, προσεκολλήθη τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ Γραμματαῖοις, καὶ μὴν δὲ καὶ Φαρισαίοις. Ἐκπετόρνευκε δὲ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον. Καίτοι καὶ νόμον καὶ προφητῶν προανακεκραγᾶτων αὐτῇ τὸ Χριστοῦ μυστήριον, καὶ ὅτι παρέσται κατὰ καιροὺς προσηγγελομένων. « Πῶς οὖν ἐγένετο, φησί, πόρνη πόλις πιστῇ Σιών πλήρης κρίσεως; » Ὁμοιον ὡσεὶ λέγοι· Ποίας λαβοῦσα τὰς τοῦ νοσεῖν ἀφορμὰς, μᾶλλον δὲ πῶς ἀνάμεστος οὖσα πνευματικῶν ἐπικουρημάτων κατῶλισθεν εἰς ἀπόστασιν ἢ πάλαι πιστῇ καὶ δικαιοσύνης ἐργάτις, ἐν ᾗ κατέλυσεν ἡ δικαιοσύνη, τοῦτ' ἔστιν, ἀνεπαύσατο νόμος; οἶκος γὰρ ὥσπερ τις αὐτοῦ γέγονεν ἡ τῶν παιδαγωγουμένων πληθὺς, νῦν δὲ καταλελύχασιν φονευταί. Ἀκούεις ὅτι πάντα παρ-
εἰς τὰ ἕτερα τὴν μαιφονίαν αὐτοῖς ἐγκαλεῖ; Κατην-
τλήχασιν γὰρ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς τὸ τίμιον αἶμα Χριστοῦ, Πιλάτῳ λέγοντες· « Τὸ αἶμα αὐτοῦ ἔφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. » Ἀνηρήχασιν δὲ καὶ προφήτας ἀγίους· καὶ τοῦτο αὐτοῖς ὁ μακάριος Στέφανος ὠνείδισε, λέγων· « Σκληροτράχηλοι καὶ ἀπειθεῖς τῇ καρδίᾳ, ὑμεῖς ἀεὶ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε. Τίνα τῶν προφητῶν οὐκ ἀπέκτειναν οἱ πατέρες ὑμῶν; Ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν καὶ ὑμεῖς. »

Τὸ ἀργύριον ὑμῶν ἀδόκιμον. Οἱ κάπηλοι σου μίσγουν τὸν οἶνον ὕδατι, οἱ ἀρχοντές σου ἀπειθοῦσι, κοινῶν κλεπτῶν, ἀραπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀνταπόδομα, ὄφρα τοῖς οὐ κρίνοντες, καὶ κρίσει χήρας οὐ προσέχοντες.

Τῆς ἐπὶ τὰ χεῖρα μεταβολῆς τὰς αἰτίας ἀπαριθμεῖται σαφῶς. Καὶ ὥσπερ τις τῶν εὐτεχνεστάτων λατρῶν τοῖς ἡρῶσθηκόσι λέγει τὰς τοῦ νοσεῖν ἀφορμὰς, οὕτω καὶ αὐτὸς ὁ πάντας ἀνθρώπους θέλων σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, τοῖς ἐξ ἀμαθίας ἡρῶσθηκόσι τοῦ πρέποντος διατρανοῖ τὰς αἰτίας τῶν ἐν αὐτοῖς παθῶν καὶ πλημμελημάτων. « Ἀδόκιμον γὰρ τὸ ἀργύριον ὑμῶν, » φησί. Καὶ ἀργύριον μὲν ἀδόκιμον ὀνομάζει τῶν παρ' αὐτοῖς διδασκάλων τὸν οὐκ εὐφυσά, μᾶλλον δὲ καὶ βδελυρίας ἀπάσης ἐπίμεστον λόγον· καὶ ἀδικῆσαι μᾶλλον ἤπερ ὀνῆσαι δυνάμενον τοὺς ἀκρωμένους. Κατεῖθισται δὲ πῶς ἡ θεόπνευστος Γραφή τοὺς τῆς κατηχήσεως λόγους, οὓς ἂν ποιοῖντο τινες τοῖς ὑπὸ χεῖρα λαοῖς ἀργύριον ἀποκαλεῖν. Καὶ γοῦν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ὁμοιοῦσθαί φησι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὃς μέλλων ἀποδημεῖν ἐκάλεσε τοὺς ἑαυτοῦ δούλους· καὶ ὃ μὲν ἔδωκε πέντε τάλαντα, ὃ δὲ ἓν, καὶ ἀπεδήμησεν· πεπονηκόσι δὲ αὐτοῖς περ. . . τοὺς ἐπαίνους ἀποδιδούς, « Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ, καὶ πιστὲ, » φησί. Τῷ γε μὴν ἀποκρύψαντι τὸ τάλαντον, προσεργασμένῳ δὲ παντελῶς οὐδὲν, « Πονηρὲ δοῦλε, » φησί, « καὶ ὀκνηρὲ, ἔδει σε βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπεζίταις, καγὼ ἐλθὼν ἐκομισάμην ἂν τὸ ἐμὸν σὺν τόκῳ. » Ὡς γὰρ καὶ ὁ θεοπέσιος Δαβὶδ· « Τὰ λόγια Κυρίου, λόγια ἁγνά, ἀργύριον πεπυρωμένον δόκιμον τῇ γῇ. Κιβδηλον οὖν ἄρα καὶ ἀδόκιμον παν-

¹¹ Matth. xxvii, 25. ¹² Act. vii, 51, 52. ¹³ I Timoth. ii, 4. ¹⁴ Matth. xxv, 14-29. ¹⁵ Psal. xi, 7.

τελῶς ἀργύριον τὸ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, τοῦτ' ἐστίν, ἅ παρὰ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων λόγος, οἷα δὴ καὶ καπηλῖος προσεισκότεις ὕδατι τὸν οἶνον μίσγειν ἤθελον· τοῦτ' ἐστίν, νενοθευμένην, καὶ οὐκ ἀκατή-
λευτον ἐποιούντο τοῦ νόμου τὴν ἐξήγησιν· παρα-
πλέκοντές τι καὶ ἰδίῳν αὐτοῖς θελημάτων, καὶ ψυ-
χρῶν καὶ ὑδαρεστέρων ἐννοιῶν παρεισκρίνοντες οὐκ ἀμειγρὸς τοῦ χείρονος, οὐδὲ ὡς ἂν εἴποι τις ἄκρατον ἐποιούντο τῆς τοῦ νομοθέτου βουλῆς τὴν ἀπόδοσιν. Καὶ γοῦν προσέειπεν αὐτοῖς οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φα-
ρισαῖοι τῷ Σωτῆρι λέγοντές ποτε· « Διὰ τί οἱ μα-
θηταὶ σου παραβαίνουσι τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυ-
τέρων; οὐ γὰρ νίπνουνται τὰς χεῖρας αὐτῶν, ὅταν τὸν ἄρτον ἐσθίουσιν. Ὁ δὲ πρὸς αὐτούς· Διὰ τί καὶ ὑμεῖς παραβαίνετε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν; Ὁ γὰρ Θεὸς εἶπεν, Τίμα τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ, ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μη-
τέρα, θανάτῳ τελευτάτω· ὑμεῖς δὲ λέγετε, Ὅς ἂν εἴπῃ τῷ πατρί ἢ μητρί, Δῶρον, ὃ ἂν ἐξ ἐμοῦ ὠφελη-
θῇς, οὐ μὴ τιμήσῃ τὸν πατέρα αὐτοῦ ἢ τὴν μητέρα· καὶ ἠκυρώσατε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παρά-
δοσιν ὑμῶν. » Ὁρᾷς ἐν τούτοις τῆς Ἰουδαϊκῆς καπηλείας σαφῆ τὰ ἐγκλήματα; ταῖς γὰρ οἰκείαις παραδόσεσιν ἐπεσθαι δεῖν ἐθέλοντες, ἀκύρους ἀπέ-
φαινον τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους. Ὑποπλαττόμενοι μὲν ἐξηγεῖσθαι καὶ αὐτοὺς, συνεισφέροντες δὲ παραδό-
σεις ἐώλους καὶ ψυχράς. Αἰτιᾶται δὲ τοὺς ἄρχοντας, ὡς πολὺ νοσοῦντας τὸ ἐξήνιον, καὶ γαῦρον ὥσπερ ἀνατείνοντας τὸν αὐχέν, καὶ ἀπειθεῖν ἡρημένους. Οὐ γὰρ ἤθελον προσέειπαι τὴν πίστιν τὴν εἰς Χρι-
στὸν δηλονότι, καίτοι τοῦ νόμου διακεκραγὸς αὐ-
τοῖς ἄνω τε καὶ κάτω, τὸ ἐπ' αὐτῷ μυστήριον, καὶ κατὰ μυρίους ὅσους αὐτὸ δεικνύοντες τρόπους. Καὶ γοῦν ἔφη πρὸς αὐτούς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χρι-
στός· « Ἦ δοκεῖτε ὅτι ἐγὼ κατηγορήσω ὑμῶν πρὸς τὸν Πατέρα; » Ἔστιν ὁ κατηγορῶν ὑμῶν, Μωσῆς, εἰς ὃν ὑμεῖς ἠλπίζετε. Εἰ γὰρ ἐπιστεύετε Μωσῇ, ἐπι-
στεύετε ἂν ἐμοί, περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν. » Ἀπειθεῖς οὖν ἄρα, μήτε τὴν τοῦ νόμου βούλησιν ἄκρατον ὥσπερ καὶ ἀνόθευτον διερμηνεύειν ἐθέλον-
τες τοῖς ἄλλοις, μήτε μὴν τὴν διὰ Μωσέως καὶ προφητῶν καὶ ἁγίων προκεκηρυγμένην τιμήσαντες πίστιν. Οὐ γὰρ ἤθελον ὑπακούσαι λέγοντι τῷ Χρι-
στῷ· « Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πε-
φορτισμένοι, καὶ ἐγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Ἀρα τὸν ζυ-
γόν μου ἐφ' ὑμᾶς. » Καὶ πρὸς γε τῷ εἶναι σκληροί τε καὶ ἀπειθεῖς, κοινωνοὶ γεγόνασι κλεπτῶν· τοῦτο μὲν τοῖς δωροδοκοῦσι συνασπόμενοι (Sic), τοῦτο δὲ συνδεδραμηκότες ταῖς ἀνοσίαις βουλαῖς τοῦ προδόντος αὐτοῖς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, ὃς ἦν πονηρὸς τε ἅμα καὶ κλεπτίστατος μαθητής. Ἐρασι-
χρήματοι δὲ καὶ ἐτέρως οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, τὸ κύμινόν τε καὶ τὸ ἀνηθόν, καὶ πᾶν λάχανον ἀπο-
δεικατοῦντες, καὶ ἀφιέντες τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν, καὶ τὸ ἔλεος, καὶ τὴν πίστιν. Οὐ γὰρ ἔκρινον ὀφφανοῖς καὶ χήραις. Ζητοῦντες δὲ μᾶλλον παρὰ τῶν προσαγόντων αὐτοῖς ἀνταπόδομα, κατεδί-

a Scribis ac Phariseis proficiscatur oratio; qui cauponibus assimiles, aqua vinum permiscuerunt, id est, legis interpretationem spuriam et adulteri-
nam affinxerunt: et intexentes sua quædam placita, ac frigidos dilutosque sensus interponentes, non meram, ut ita dixerim, simplicem ac puram, sed cum deteriore mistam legislatoris voluntatis explica-
tionem reddiderunt. Adierunt nimirum Servatorem Scribæ ac Pharisei aliquando, ac dixerunt: « Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? Non enim lavant manus suas, cum panem edunt? » Quibus ille: « Quare et vos, inquit, trans-
gredimini præceptum Dei propter traditionem ve-
stram? Nam Deus dixit: Honora patrem et ma-
trem; **26** et: Qui maledicit patri aut matri, morte moriatur. At vos dicitis: Si quis dixerit patri vel matri, Munus, quodcumque est ex me, tibi proderit, non honorificabit patrem suum vel matrem suam; et irritum fecistis præceptum Dei propter traditio-
nem vestram ⁶⁶. » Videsne in his verbis manifestum crimen Judaicæ fallaciæ? Dum enim suas ac pro-
prias traditiones consecrari volunt, irritas Dei leges fecerunt: fingentes quidem eas se exposuisse: in-
ferentes tamen traditiones fuitiles ac frigidas. Insi-
mulat porro principes ut qui effreni quodam fastu laborarent, et sublata quasi cervice obedire nollent. Non enim fidem Christi admittere voluerunt, quan-
tumvis lex passim supra et infra, ejus mysterium clamitaret, idque innumeris modis ostenderet. Si-
quidem et Dominus noster Jesus Christus illis dixit: « Putatisne me accusaturum vos apud Patrem? Est qui accuset vos, Moses, in quo vos fiduciam colloca-
stis. Si enim credidissetis Mosi, credidissetis et mihi: de me enim ille scripsit ⁶⁷. » Præfracti itaque erant, neque legis voluntatem puram, sim-
plicem genuinamque interpretari volebant populo, neque fidem per Mosem et prophetas sanctos præ-
dicatam colere, neque obtemperare Christo dicenti: « Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Imponite jugum meum vo-
bis ⁶⁸. » Etenim quoniam duri et inobedientes fue-
runt, consortes furum exstiterunt: partim largien-
tibus munera consentiendo, partim cum nefariis consiliis perditis simul et furacissimi discipuli, Do-
minum nostrum Jesum Christum prodentis, conspi-
rando. Quin et alioqui attenti fuerunt ad rem Ju-
dæorum præfecti, cuminum, anethum, et omne olus decumantes; graviora autem legis capita, ju-
dicium, misericordiam, fidem prætermittentes. Nec enim orphanis judicabant, neque viduis, sed peten-
tes potius ab his qui offerrent, mercedem, impie quandoque condemnabant injuste oppressos, ini-
quissimum in eos calculum ac sententiam ferentes. Ex eo autem quod injuste judicarent, et turpius muneribus servirent, etiam in ipsum Christum sicut furiose debacchati. Ut enim a populis munera ha-
berent, vineæ dominum non receperunt, eam in

⁶⁶ Matth. xv, 1-6. ⁶⁷ Joan. v, 45, 46. ⁶⁸ Matth. xi, 28, 29.

suam proprie **27** sortem invocantes, quæ ipsi et quidem soli debebatur. Quamvis enim lex diceret : « Innocentem ac justum non occides ⁶⁹, » eum tamen insonentem justumque interfecerunt.

ἔχοντες τὰς παρὰ τῶν λαῶν δωροφορίας, οὐ προσήκαντο τὸν τοῦ ἀρπελῶνος δεσπότην, ἴδιον ποιούμενοι κληρὸν τὸν αὐτῷ καὶ μόνῳ πρέποντά τε καὶ ὀφειλόμενον. Ἀπεκτόνασι γὰρ ἀθῶν ὄντα καὶ δίκαιον, καίτοι τοῦ νόμου λέγοντος· « Ἀθῶν καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς. »

VERS. 24. Idcirco hæc dicit dominator Dominus Sabaoth : Væ fortes Israel : non cessabit enim furor meus contra adversarios, et judicium de inimicis meis faciam.

Causas cur perierit Jerusalem refert in eos qui principatum obtinebant, et sane merito. Sequitur enim illos ut plurimum vulgus quod ipsis subest : quemadmodum certe et pastores, quibus subjectus est, grex. Si enim ad pinguiam illos et copiosa prædia deducant, habitiores eyadent illi et bene saginati ; sin in terram salsam et spinarum alticem, inedia illos perdent ac periment. Idem et in nobis ipsis verum esse inveniemus. Nam interpretationibus illis, quæ ad rectitudinem, virtutem, Deique notitiam inculpatam adducunt, mens eorum qui initiantur et informantur, fecundatur quasi et pinguescit : consiliis vero ad impietatem vergentibus, ad rerum turpiorum desiderium aviditatemque quam facillime delabitur. Tale quiddam passi Israelitæ Scribarum ac Phariseorum traditionibus atque doctrinis, miseri disperierunt. Non enim sinebant eos veram et servatricem viam insistere, viam, inquam, per fidem, quæ est in Dominum nostrum Jesum Christum. Siquidem curato eo, qui ab ortu cæcus erat, cum per totam Jerusalem divini miraculi magnitudinem admirarentur, cumque is qui a morbo liberatus est, medicum prædicaret, diserte clamaverunt hi, quorum munus erat ad veritatem instruere : « **Ὁ** δὲ gloriam Deo, nos scimus hunc hominem peccatorem esse ⁷⁰. » Testatur præterea quidam e sanctis evangelistis jam convenisse Scribas et Phariseos, ut qui illum confiteretur esse Christum a communione Ecclesiæ segregaretur. Idcirco, dum pudorem ac reverentiam, quam erga se ipsi habuerunt, saluti suæ imprudentissime anteferrent ; omnino gloriæ quæ a Deo est inanes expertesque exstiterunt. Quod illis denunciavit Servator : « Quomodo potestis credere, gloriam a vobis invicem percipientes, et gloriam, quæ a solo Deo est, non quærentes ⁷¹ ? » Et etiam alicubi : « Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quoniam clauditis regnum cælorum ⁷². » Scandalum igitur facti sunt populo, et contra majestatem Christi continue pugnant. **28** Hinc itaque dicit de illis : « Væ potentibus. Non cessabit enim furor meus contra hostes, et judicium de inimicis meis exercebo. » Videsne quo pacto adversarios illos, et quidem hostes appellet ? Et in illos maxime divinam iram incursum ac sævituram ait. Par enim fuit, par fuit plecti gravius eos, et judicanti rationes reddere de

καζὸν ἀνοσίως τῶν ἀδικουμένων ἐσθ' ὅτε, ψήφον ἐπ' αὐτοῖς τὴν ἐκνομωτάτην ἐκφέροντες. Ἀπὸ δὲ τοῦ κρίνειν ἀδίκως καὶ αἰσχροῦς ἡττάσθαι λημμάτων, καὶ εἰς αὐτὸν πεπαρωνήκασιν τὸν Χριστόν. Ἴνα γὰρ

Διὰ τοῦτο τάδε λέγει ὁ δεσπότης Κύριος Σαβαώθ· Οὐαὶ οἱ ἰσχυροὶτες Ἰσραὴλ· οὐ παύσεται γὰρ μου ὁ θυμὸς ἐν τοῖς ὑπεραντίοις, καὶ κρίσιν ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου ποιήσω.

Τοῦ κατεφθάρθαι τὴν Ἱερουσαλήμ ἀνατίθῃσι τὰς αἰτίας τοῖς καθηγεῖσθαι λαχοῦσι, καὶ μάλα εἰκνῶς. Ἐπαται γὰρ ἐπὶ πᾶν αὐτοῖς τὸ ὑπήκοον· καθάπερ ἀμέλει καὶ τοῖς ποιμέσι τὰ ὑπὸ χεῖρα θρέμματα. Εἰ γὰρ ἀποχομιζοῖεν εἰς πλόνά τε αὐτὰ καὶ ἀμφίλαφῇ νομῇν, εὐρωσά τε εἰεν ἂν καὶ εὐτραφῇ λίαν· εἰ δὲ εἰς γῆν ἀλμύδα καὶ ἀκανθῶν μητέρα, καταφθεροῦσι πάντως αὐτὰ ταῖς κακοσιτ[ε]ρίαις. Τοιοῦτόν τι ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν ἀληθὲς ὃν εὐρήσομεν. Εἰσηγήσει μὲν γὰρ ταῖς εἰς ὀρθότητά τε καὶ ἀρετὴν καὶ θεογνωσίαν ἀμώμητον ὁ τῶν παιδαγωγουμένων καταπαίνεται νοῦς. Ταῖς γε μὴν εἰς ἀνοσιότητα συμβουλiais ἐτοιμώτατα καταρρέει πρὸς τὴν τῶν αἰσχινῶν ἔφεσιν τε καὶ προθυμίαν. Τοιοῦτόν τι πεπονηότες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ταῖς τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων παραδόσεις καὶ διδασκαλίας οἱ τάλανες διολώλασιν. Οὐ γὰρ εἴων αὐτοὺς τὴν ἀληθὴ καὶ σωτήριον ἰέναι τρίβον, τὴν διὰ πίστεως λέγω, τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Καὶ γοῦν θεράπευκε μὲν τὸν ἐκ γεννητῆς τυφλόν, καὶ θεαυμάσας μὲν οἱ κατὰ πᾶσαν τὴν Ἱερουσαλήμ τῆς θεοσημείας τὸ μέγεθος, κηρύττοντι δὲ τὸν ἱατρὸν τῷ τοῦ πάθους ἀπηλλαγμένῳ διαβήδῳ· ἐφασκον οἱ παιδαγωγεῖν ὀφειλοντες εἰς ἀλήθειαν· « Ἄδς δόξαν τῷ Θεῷ, ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι οὗτος ὁ ἀνθρωπος ἁμαρτωλὸς ἐστίν. » Ἐπιμαρτύρεται δὲ τις τῶν ἁγίων εὐαγγελιστῶν, ὅτι ἦδη συνετεθέιντο οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι, ἵνα ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστόν, ἀποσυνάγωγος γένηται. Ταύτη τοι καὶ τὴν εἰς ἀλλήλους αἰδῶ τῆς ἐαυτῶν σωτηρίας ἀβουλότατα προτετιμηκότες, ἀμέτοχοι παντελῶς τῆς παρὰ Θεοῦ μεμενήκασιν δόξης. Καὶ τοῦτο αὐτοῖς ἐφασκεν ὁ Σωτήρ· « Πῶς δύνασθε πιστεῦειν δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητεῖτε ; » Καὶ μὴν καὶ ἐτέρωθι· « Οὐαὶ ὑμῖν Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι κλείετε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Σκάνδαλον τοίνυν γεγόνασι τοῖς λαοῖς, καὶ τῇ δόξῃ Χριστοῦ πολεμοῦντες οὐ διαλιμπάνουσιν. Ταύτη τοι περὶ αὐτῶν φησιν· « Οὐαὶ οἱ ἰσχυροὶτες. Οὐ παύσεται γὰρ μου ὁ θυμὸς ἐκ τῶν ὑπεναντίων, καὶ κρίσιν ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου ποιήσω. » Ὅρᾳς ὅπως ἐναντίους τε αὐτοὺς καὶ μὴν καὶ ἐχθροὺς ὀνομάζει ; Καὶ ἐπ' αὐτοὺς δὴ μάλιστα τὰ ἐκ τῆς θείας ὀργῆς δραμεῖσθαι φησιν· Ἐδεῖ γὰρ, ἔδει μειζόνως κολάζεσθαι, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς τῶν ἄλλων ἀπωλείας ὑποσχεῖν τῷ κρίνοντι λόγους. Οὐς ἦν εἰκὸς δύνασθαι καὶ διασῶζειν αὐτούς, εἴπερ ἤθελον ὁρᾶ τε

⁶⁹ Exod. xiiii, 7. ⁷⁰ Joan. ix, 44. ⁷¹ Joan. v, 44. ⁷² Matth. xxiii, 13.

φρονεῖν αὐτοί, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν τὴν εἰς τοῦτο διακομίζουσαν καταδείξαι τρίβον. Ἐπεφώνει καὶ ὁ θεοπέσιος Ἰωάννης αὐτοῖς ἐπὶ τὸ τῆς μετανοίας τοῦσι βάπτισμα· ἡ γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν, φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; ἡ γέγονε τοίνυν ἐκδόχης παρὰ Θεοῦ κατὰ τῶν ἰσχυόντων· μάλιστα, τοῦτ' ἐστὶ, τῶν παρ' αὐτοῖς δυνατῶν, ἦγουν ἡγουμένων, καταδρωθείσης αὐτῶν τῆς χώρας καὶ παραδοθείσης τοῖς Ῥωμαίων γενναιοτάτοις στρατεύμασι. Καὶ τοῦτο αὐτοῖς προμεμήνυκεν ὁ Σωτὴρ· «Ὅταν ᾤεσθε κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλήμ, τότε ἔρεῖτε τοῖς ὄρεσι, Καλύψατε ἡμᾶς· καὶ τοῖς βουνοῖς, Πέσατε ἐφ' ἡμᾶς. ἡ Φοβερὸν οὖν ἄρα τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζώντος· οὐχ ὅτι σκληρὸς καὶ ἀμελίκτος· χρηστὸς γὰρ μᾶλλον καὶ ἀγαθὸς ἐστίν· ἀλλ' ὅτι λυπεῖται καταφρονούμενος, ὅταν ἑαυτοὺς μάλιστα τῶν παρ' αὐτοῦ χαρισμάτων ἀποστεροῦμεν ἡμεῖς, καίτοι παρὸν ἐλεῖν τε πλουσίως· καὶ ἐντροφᾶν αὐτοῖς ἐλομένους εἶχειν τοῖς παρ' αὐτοῦ νόμοις. Ἀποσεισμένοις τε τοὺς πονηροὺς καὶ ἀνοσίους τῶν ἐν τῷ-δε τῷ βίῳ διδασκάλους· οἱ καὶ τῆς πίστεως τὴν ὀρθότητα τοῖς ἑαυτῶν ῥήμασι παραλβεῖν ἐπέλγονται, καὶ ταῖς τῶν ἀκρασιτέρων ψυχαῖς τῆς ἑαυτῶν δυστροπίας τὸν ἰὸν ἐκχέοντες, παρατρέπουσιν αὐτὰς εἰς τὸ δεῖν ἐλέσθαι τὰ πονηρά.

Καὶ ἐπάξω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σέ, καὶ πυρώσω σε εἰς καθαρὸν, τοὺς δὲ ἀπειθοῦντας ἀπολέσω, καὶ πάντα ὑπερξάνοντας ταπεινώσω· καὶ ἐπιστήσω τοὺς κριτὰς σου, ὡς τὸ πρότερον, καὶ τοὺς συμβούλους σου ὡς τὸ ἀρχαῖον. Καὶ μετὰ ταῦτα κληθήσῃ πόλις δικαιοσύνης, μητρόπολις πιστῇ Σιών. Μετὰ γὰρ κρίματος σωθήσεται ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς, καὶ μετὰ ἐλθμοσύνης. Καὶ συντριβήσονται οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἅμα, καὶ οἱ ἐγκυταλείποντες τὸν Κύριον συντελεσθήσονται.

Ἐπάγει τὴν χεῖρα αὐτοῦ Θεός, ὡς πληττουσαν τοιοῦτον γὰρ πῶς αἰετῶν τυπόντων τὸ σχῆμα. Ὅτι οὐκ ἀνόνητος ἐστὶ παντελῶς αὐτοῖς ἡ τῆς χειρὸς ἐπαγωγή, τοῦτ' ἐστίν, ἡ τῶν δεινῶν ἐφοδὸς τε καὶ πείρα, οὔτε μὴν ἀδιακρίτως ἅπασιν τὰ ἐξ ὀργῆς συμβήσεται, φροντίδος δὲ καὶ φειδοῦς ἀξιώσει τοὺς πιστευκότας, καὶ τοῖς γνησίοις ὁπονεμεῖν τὴν ἐπὶ τῷ γε δεῖν διασώζεσθαι χάριν διδάσκει σαφῶς. Πάλαι μὲν γὰρ ἡ θεομήχος Ἱερουσαλήμ ἐκπεπρόνυκε πολυτρόπως διὰ τοῦ λατρεῦσαι θεοῖς ἑτέροις, ἐπήγαγεν δὲ αὐτῇ τὴν χεῖρα Θεός, καὶ ὥσπερ τινὶ πυρὶ ταῖς ἐκ τοῦ κολέμου παρεδίδου συμφοραῖς. Ἐπειδὴ δὲ πέπομφεν ἐξ οὐρανοῦ τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ Σωτῆρα καὶ Λυτρωτὴν, εἴτα πεπαρῶνῃκεν εἰς αὐτόν, καὶ τὰ ἐξ ἀκράτου πέπραχεν ἀπονοίας. Οὐ διαλέλοιπέ τε ταῖς ἀπειθείαις ἀγρίως περιουρίζουσα, καίτοι δικαιούντα τὴν ἀσεβῆ, καὶ τῶν ἀρχαίων πλημμελημάτων ἀπαλάττωντα διὰ τῆς πίστεως. Ἐπήγαγε δὲ αὐτῇ τὴν χεῖρα πάλιν, καὶ οἷόν τις τεχνίτης διέκρινεν ἐν πυρὶ, καὶ ἅπαν μὲν ὅσον ἦν ἐν αὐτῇ δοκιμώτατόν τε καὶ

aliorum interitu, quam prohibere ac propulsare potuisse ipsos, verisimile est, si et ipsi recte sapere, et cæteris omnibus callem eo perducentem monstrare voluissent. Occlamavit et divinus Joannes ad pœnitentiæ baptismam accedentibus : « Progenies viperarum, quis monstravit vobis ut fugeretis a futura ira ? » Sumpta est ergo ultio a Deo de potentibus maxime præsidibus, id est, qui apud illos erant præpotentes, videlicet principes ; deleta ipsorum regione, et generosissimis Romanorum copiis exposita. Præsignificavit item illis hoc Servator : « Cum videritis Jerusalem ab exercitu circumsessam, tunc dicetis montibus : Operite nos ; et collibus : Corruite in nos ⁷³ » Horrendum est igitur incidere in manum Dei viventis ⁷⁴ ; non quia durus est et implacabilis : benignus est enim potius et bonus : sed quia despiciatui ac contemptui habitus, moleste fert, maxime quando ipsi nos gratuitis ejus donis privamus : etiam cum liceat illis affatim frui, et circumfluere, modo legibus ab ipso latis parere, improbos ac impios rerum ad vitam pertinentium præceptores arcere in animum induceremus ; qui tum fidei sinceritatem suis verbis enervare, quasque luxare nituntur : tum simpliciorum animis suæ perversitatis virus infundentes in gravia mala detorquent et avertunt.

VERS. 25-28. Et inducam manum meam super te, et excoquam te ad purum : inobedientes autem perdam, et omnes superbos deprimam. Et imponam judices tuos ut prius, et consiliarios tuos ut ab initio. Et post hæc vocaberis civitas justitiæ, metropolis fidelis Sion. Cum judicio enim servabitur captivitas ipsius, et cum misericordia. Et convertentur iniqui ac peccatores simul, et qui dereliquerunt Dominum consumentur.

Inducit manum suam Deus, utpote ferientem. Is enim semper est gestus 29 percutientium. Quod autem prorsus non erit sine fructu hæc manus in eos inductio, hoc est, rerum adversarum incursio et tentatio, nec promiscue omnibus hæc supplicia accident, sed quod credentes cura et misericordia dignetur, et genuinis filiis servatricem gratiam sit largiturus, clare docet. Etenim Jerusalem olim Deo repugnans, cum alienos deos colendo multipliciter scortata fuisset, manum ei Deus induxit, et in belli calamitates tanquam in ignem quemdam conjecit. Cumque deinde Pater Filium e cælo vobis misisset, Servatorem ac Redemptorem, tumque in eum bacchata esset furiose, eaque ex impotenti patra- ret amentia, nec desineret per inobedientiam insigni contumelia afficere eum, qui impium justificat, et a veteribus flagitiis per fidem liberat ; induxit ei manum de integro, et velut artifex quispiam igne discrevit : et probatissimum ac selectum genus credentium sibi reservavit : adulterinum

⁷³ Matth. iii, 7. ⁷⁴ Luc. xxi, 20 ; xxiii, 50. ⁷⁵ Hebr. x, 51.

vero et rejectitium exitio dedit ac delevit. Quem-
admodum igitur qui igni, vel æs, vel argentum
liquant, excoquant materias; ita et ego, inquit,
exuram te ad purum. Scriptum est autem: « Eluet
Dominus sordes filiorum et filiarum Sion, et san-
guinem e medio eorum expurgabit, spiritu judicii et
ardoris ⁷⁵. » Dictum est etiam a quodam e sanctis
prophetis: « Subito veniet in templum suum Do-
minus, quem vos queritis, et Angelus testamenti
quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus: ec-
quis sustinebit diem adventus ejus? Vel quis sub-
sistet in conspectu ejus? Quia ipse venit tanquam
ignis fornacis, et tanquam herba lavantium, et se-
debit confans, velut argentum et aurum ⁷⁶. » Aliter
etiam nobis explicabit hoc sapiens Matthæus, lo-
quens de Christo: « Ego baptizo vos in aqua ad pœ-
nitentiam: at qui me sequitur, fortior me est,
cujus calceos non sum dignus portare. Ipse vos
baptizabit in Spiritu sancto et igne; cujus ventila-
brum in manu ejus, et expurgabit arcem suam,
congregabitque triticum suum in horreum, paleam
autem comburet igne inextincto ⁷⁷. » Itaque triti-
cum in horreum colligitur: infrugiferum vero, id
est paleam, ignis fore escam **30** dicit. Modum
autem si quis scire cupiat, verba proposita declara-
bunt. Mox enim inquit: « Inobedientes perdam,
et perdam omnes injustos a te, omnesque super-
bos deprimam. » Perit siquidem Israelitarum an-
tiqua multitudo, quæ in Christum admisit piaculum,
et Redemptorem negavit. Exterminati quippe sunt
omnes superbi, et qui inique vivunt, Judaicæ sci-
licet Synagogæ præfecti, et principes sacerdotum
et Pharisei. Qui enim injusti non sunt et arrogan-
tes, qui legis reverentiam ne minimum quidem cu-
rant, cornu autem in sublime tollunt, et contra
Deum injustitiam loquuntur? Dixerunt enim: « Tolle,
tolle, cruci affige illum ⁷⁸. » Sublatus est autem
eis populorum principatus, designatis in eorum
locum sanctis apostolis, de quibus dicit: « Con-
stituam judices tuos ut prius, et consiliarios tuos ut
ab initio. » Nihilo autem inferiores fuerunt priscis
illis sanctis divini discipuli, quos et judices appel-
lat, et consiliarios nominat. Utrumque enim præ-
stiterunt, dum tanquam judices redarguerent pec-
catores, infirmos autem cohortarentur quæ ad
robur spirituale illis usui forent. Nimirum sapien-
tissimus Paulus eum qui inter Corinthios scortatus
est, tradidit quidem Satanæ, ad interitum carnis,
ut spiritus salvus fieret: consilium vero dat bo-
num, et inquit: « Si quis frater nominatus, vel scor-
tator, vel avarus, vel idololatra, vel subsannator,
vel ebriosus, vel rapax, cum hujusmodi non come-
dendum ⁷⁹. » De judicibus et de consultoribus qui hic
dicuntur, beatus David ad ipsam Jerugalem in Spi-
ritu sancto dixit: « Pro patribus tuis nati sunt filii
tibi ⁸⁰, » hoc est, loco patrum geniti sunt tibi liberi:
quippe qui Judæi erant, et ex Judæis, et filii ejus,

ἀπόλεκτον γένος τῶν πεπιστευκότων τοῦτο τετήρηκεν
ἐν ἑαυτῷ, τὸ γε μὴν κίβδηλον καὶ ἀδόκιμον παραδέδω-
κεν εἰς βλεθρον καὶ ἀφανισμόν. Ὡς περ οὖν οἱ πυρὶ
κατατήκοντες, ἢ χαλκὸν, ἢ ἄργυρον, διακαθαίρουσι
τὰς ὕλας· οὕτω καὶ γὰρ, φησὶ, πυρώσω εἰς καθαρόν.
Γέγραπται δὲ, ὅτι· Ἐκπλυνεὶ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν
υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων Σιών, καὶ τὸ αἷμα ἐκκαθα-
ριεῖ ἐκ μέσου αὐτῶν, ἐν πνεύματι κρίσεως καὶ ἐν
πνεύματι καύσεως. Ὁ ἔρρηται δὲ καὶ διὰ φωνῆς ἑνὸς
τῶν ἁγίων προφητῶν, ὅτι· Ἐξαίφνης ἤξει εἰς τὸν
ναὸν αὐτοῦ Κύριος, ὃν ὑμεῖς ζητεῖτε, καὶ ὁ ἄγγελος
τῆς διαθήκης, ὃν ὑμεῖς θέλετε. Ἰδοὺ ἔρχεται, λέγει
Κύριος; καὶ τίς ὑπομενεῖ ἡμέραν εἰσόδου αὐτοῦ; ἢ
τίς ὑποστήσεται ἐν τῇ ὀπτασίᾳ αὐτοῦ, ὅτι αὐτὸς εἰς-
πεπόρευται ὡς πῦρ χωνευτηρίου, καὶ ὡς πόα πλυνόν-
των, καὶ καθιέται χωνεύων, ὡς τὸ ἀργύριον καὶ τὸ
χρυσίον. Ἐτεροτρόπως δὲ τοῦτο καὶ ὁ σοφὸς ἡμῶν
Ματθαῖος διασαφεί λέγων περὶ Χριστοῦ· Ἐγὼ μὲν
γὰρ ὑμᾶς βαπτίζω ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν· ὁ δὲ ὀπί-
σω μου ἐρχόμενος, ἰσχυρότερός μου ἐστίν, οὗ οὐκ
εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι, αὐτὸς ὑμᾶς βα-
πτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. Οὐ τὸ πτόον ἐν τῇ
χειρὶ αὐτοῦ, καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἄλωνα αὐτοῦ, καὶ
συνάξει τὸν σῖτον αὐτοῦ εἰς τὴν ἀποθήκην, τὸ δὲ ἄχυ-
ρον κατακαύσει πυρὶ ἀσθέσῃ. Οὐκοῦν συλλέγεται
ὁ μὲν σῖτος εἰς ἀποθήκην, τὸ δὲ ἄχρυσον ἄπαν,
τοῦτ' ἐστίν, τὸ ἄχρυσον πυρὸς εἰρηκεν ἔσεσθαι τροφήν.
Καὶ πῶς, εἰ τις ἔλοιτο μαθεῖν, ἡ τῶν προκειμένων
σαφηνεῖ δύναμις. Ἐφη γὰρ εὐθύς· Ἐ τοὺς δὲ ἀπει-
θοῦντας ἀπολέσω, καὶ ἀφελῶ πάντας ἀνόμους ἀπὸ
σοῦ, καὶ πάντας ὑπερηφάνους ταπεινώσω. Διόλωλε
μὲν γὰρ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ ἡ πάλαι πλῆθυσ, καὶ εἰς
Χριστὸν ἀσεβήσασα καὶ ἀρνησαμένη τὸν λυτρωτὴν
ἐξήρρηται δὲ πάντες οἱ ὑπερήφανοι καὶ ζῶντες ἀνό-
μως, τοῦτ' ἐστίν, οἱ τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς ἡγε-
μονεύειν λαχόντες, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ Φαρισαῖοι. Πῶς
γὰρ οὐκ ἂν ἀνομοί τε καὶ ἀλάζονες, οἱ μὴ τε τὴν εἰς
τὸν νόμον αἰδῶ καὶ γοῦν ὀλίγα τε πεφροντικότες, ἐπ-
αίροντες δὲ καὶ τὸ κέρας εἰς ὕψος, καὶ λαλοῦντες
κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν; Εἰρήχασι γὰρ, αἶρε, αἶρε,
σταύρωσον αὐτόν. Ἐξήρρηται δὲ τοῦ καθηγεῖσθαι
λαῶν, ἀναδεδειγμένων τῶν ἁγίων ἀποστόλων, περὶ
ὧν φησιν, Ἐπιστήσω τοὺς κριτὰς σου ὡς τὸ πρότε-
ρον, καὶ τοὺς συμβούλους σου ὡς τὸ ἀπαρχῆς. Γεγό-
νασι δὲ κατ' οὐδὲν ἐλάττους τῶν ἀρχαιοτέρων ἁγίων
οἱ θεοπέσιοι μαθηταί, οὓς καὶ κριτὰς ὀνομάζει, καὶ
συμβούλους ἀποκαλεῖ. Δεδράχασι γὰρ ἀμφοτέρω, τοῖς
ἀμαρτάνουσιν ἐπιλήττοντες ὡς κριταί, συμβου-
λεύοντες δὲ τοῖς ἡσθηνοῦσιν τὰ πρὸς εὐρωστίαν αὐτοῖς
χρήσιμα τὴν πνευματικὴν. Καὶ γοῦν ὁ σοφώτατος
Παῦλος τὸν ἐν Κορίνθῳ πεπορευκότα παρεδίδου μὲν
τῷ Σατανᾷ εἰς βλεθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ Πνεῦμα
σωθῇ· βουλὰς δὲ δίδωσιν ἀγαθὰς, καὶ φησιν· Ἐὰν δέ
τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος, ἢ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, ἢ
εἰδωλολάτρης, ἢ λοιδορός, ἢ μέθυσος, ἢ ἄρπαξ, τῷ
τοιούτῳ μὴδὲ συνεσθίειν. Περὶ τῶν ἐνθάδε λεγομένων
κριτῶν ἦτοι συμβούλων καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐν

⁷⁵ Isa. iv, 4. ⁷⁶ Malach. iii, 1, 2. ⁷⁷ Matth. iii, 11, 12. ⁷⁸ Joan. xii, 15. ⁷⁹ 1 Cor. v, 5, 11.

⁸⁰ Psal. xlii, 17.

Πνεύματι ἀγίῳ πρὸς αὐτὴν ἔφη τὴν Ἱερουσαλήμ, **A** « Ἀντὶ τῶν πατέρων σου ἐγενήθησαν οἱ υἱοὶ σου, » τοῦτ' ἐστίν, Ἐν τάξει πατέρων γεγόνασί σοι τὰ τέκνα· καὶ γὰρ ἦσαν Ἰουδαῖοι, καὶ υἱοὶ τῆς τὸ τηνικήδες Συναγωγῆς οἱ θεσπέσιοι μαθηταί. Ὅτι δὲ πατέρες γεγόναι τῶν πεπιστευκότων, ἀκούς Παύλου λέγοντος, « Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. » Καὶ πάλιν· « Τεκνία μου, οὐς πάλιν ὤδινω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Διαμέμνηται δὲ καὶ ἕτερος ἡμῖν τῶν ἀγίων προφητῶν αὐτοῦ, περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ τῆς ἀναδείξεως τῶν ἀγίων αὐτοῦ μαθητῶν, καὶ φησιν· « Ἰδοὺ δὴ βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει, καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἄρξουσιν. » Οἱ μὲν γὰρ τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς ἡγούμενοι, καὶ ζωῆς εἶχοντο τῆς ἐκνομωτάτης, καὶ τὸ μετὰ κρίσεως, τοῦτ' ἐστίν, δικαιοσύνης ἄρχειν οὐκ ᾔδεσαν. Βασιλεύσαντος δὲ Χριστοῦ τῆς ὑπ' οὐρανὸν, δίκαιοι τε καὶ ἀγαθοί, καὶ μετὰ κρίσεως ἄρχοντες, οἱ θεσπέσιοι γέγονασι μαθηταί· ὧν ἀναδεικνύμενων, κέκληται πάλιν πόλις δικαιοσύνης, καὶ μητρόπολις πιστῇ Σιών, τοῦτ' ἐστίν, ἡ Ἐκκλησία. Ὅτι δὲ οὐκ ἀδιακρίτως, ὡς ἔφην, ἀλλ' ἐν φροντίδι καὶ λόγῳ τῷ μετὰ δικαιοσύνης ἡ παρὰ Θεοῦ γέγονε πύρωσις, ἥτοι δοκιμασία, φανερὸν καθίστησι τὸ εὐδοκιμήσαν γένος διὰ τῆς πίστεως· προσεπάγει λέγων, « Ὅτι μετὰ κρίματος σωθήσεται ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς καὶ μετὰ ἐλεημοσύνης, καὶ συντριβήσονται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἅμα, καὶ οἱ ἐγκαταλιπόντες τὸν Κύριον συντελεσθήσονται. » Διακεκριμένων γὰρ ἦδη τῶν γενῶν, καὶ τοῦ μὲν πεπιστευκότος εὐδοκιμοῦν- **C**τος, ὡς ἔφην, θατέρου γε μὴν οὐ μετρίως προσηκουρόντος, σέσωται μὲν τὸ ἀπόλεκτον, ὠλόρευτο μένον, καὶ ἀπονοίας σύντροφον, καὶ βεβιωκὸς ἀνοσίως, καὶ Χριστοῦ μὴ πεφροντικὸς τοῦ σώζειν εἰδότες, καὶ ἀνιέντος ἐγκλήματα καὶ δικαιούντος τῇ χάριτι.

Δίδει καταισχυνθήσονται ἐπὶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, ἃ αὐτοὶ ἠδούλοντο, καὶ ἐπηρεχύνθησαν ἐπὶ τοῖς κήποις αὐτῶν, ἃ ἐπεθύμησαν. Ἔσονται γὰρ ὡς τερέβινθος, ἀποβεβληκυῖα τὰ φύλλα, καὶ ὡς παρὰδεισος ὕδωρ μὴ ἔχων.

Ἐφην ὅτι διττὴν ἐν τούτοις ὁ τοῦ προφήτου λόγος ποιεῖται τὴν πρόφασιν τῆς Ἰουδαίων ἀποβολῆς. Διττὰ γὰρ αὐτῶν τὰ ἐγκλήματα. Πλάι μὲν γὰρ Θεὸν ἀρέντες, τὸν ἕνα καὶ φύσει, καὶ λυτρωτὴν, λελατρεύσασιν εἰδώλοις, καὶ τεθύκασιν θυσίας τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν τὸ σέβας ἀνάπτοντες, δεδουσεβήκασιν οὐ μετρίως. Ἐπειδὴ δὲ Θεὸς Κύριος ἐπέφανεν ἡμῖν, κατὰ τὰς Γραφάς, ἠρνήσαντο καὶ αὐτὸν, καὶ πεπαρρηγήκασιν οὐ μετρίως εἰς τὸν τῆς ζωῆς ἀρχηγόν. Οὐκ οὖν ἀδελφὰ τὰ ἐγκλήματα, καὶ τῆς ἀπονοίας ὁ τρόπος οὐκ ἀποικίως τῷ πρώτῳ, μᾶλλον δὲ καὶ ἐν αἰτίᾳ ἀπονοίας μέζονι. Καὶ ἐκολάζοντο μὲν κατὰ γὰρ τοὺς πρὸ τῆς ἐπιδημίας καιροὺς ταῖς τῶν πολεμίων ἐφόδοις, πόλεων ἐμπρησμοῖς, οἰκῶν ἀνατροπαῖς

Ταῦτα γὰρ ἔδρων ἐφιέντος Θεοῦ, Πέρσαι τε καὶ Μῆδοι, Μωαβῖται, καὶ Ἰδουμαῖοι, καὶ τὰ περίοικα τῶν ἐθνῶν. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς ἔφην, καὶ εἰς αὐτὸν ἠσέθησαν τὸν Χριστὸν, οὐκ ἐν μέλει τῶν ἀρχαιτέρων γεγόν-

ae quæ tum fuit, Synagogæ, divini discipuli. Quod autem fuerint patres fidelium, Paulum audi loquentem : In Christo enim Jesu per Evangelium ego vos genui⁸⁰. Et iterum : Filioli, quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis⁸¹. Dein et alius e sanctis prophetis, de Servatore omnium nostrum Christo, et sanctorum ipsius discipulorum manifestatione, nobis ita commemorat, et inquit : Ecce rex justus regnabit, et principes cum judicio præerunt⁸². Nam Judaicæ Synagogæ proceres, et vitam coluerunt a lege **31** alienissimam, et cum judicio, id est justitia, regere haud noverunt. Cæterum regnante in terris Christo, et justii et boni fuerunt divini discipuli, cumque judicio præsederunt : quibus inauguratis, rursus civitas justitiæ, et metropolis fidelis, Sion, id est Ecclesia, est appellata. Quoniam autem non citra delectum, ut dixi, sed cum sollicitudine, et ratione, et justitia, Dei excoctio sive exploratio habetur, quæ genus per fidem approbatum discernit planeque detegit, porro addit, et dicit : Quia cum judicio servabitur captivitas ejus, et cum misericordia, et atterentur iniqui et peccatores simul, ac derelinquentes Dominum delebuntur. Discretis enim generibus, ut dicebam, et eo qui credidit approbato, altero autem graviter impingente : electum quidem servatum est ; sed periit quidquid nefandum ac odiosum fuit, et vitæ dissolutiori innutritum, quidquid impie vixit, et Christum nihili fecit, qui salvum facere novit, et peccata remittit, ac gratia justum efficit.

δὲ πᾶν ὅσον ἦν ἐν αὐτοῖς βδελυρὴν καὶ ἀπηχθῆ-
μεν.

VERS. 29, 30. Quapropter confundentur in idolis suis, quæ ipsi nolebant : et confusi sunt super hortis suis, quos concupiverunt. Erunt etenim veluti terebinthus quæ abjecit folia, et ut hortus aquam non habens.

Dixi propheticum sermonem genuinam in his verbis causam asserere Judæorum incusationis. Genuinum enim fuit eorum crimen. Nam olim relicto uno et naturali Deo ac Redemptore, idola coluerunt, sacrificia militiæ cæli sacrificaverunt, et operibus manuum suarum cultum deferentes, non mediocri impietate se obstrinxerunt. Porro etiam, cum Deus Dominus apparuisset nobis, ut est in Scripturis, negarunt et ipsum, ac nefarie in principem vitæ debacchati sunt. Itaque cognata et quasi germana fuerunt crimina ; et hujus amentitiæ modus priori fuit non absimilis : imo potius major ac gravior est dementia. Et quidem temporibus quæ adventum præcesserunt, hostium irruptionibus, civitatum conflagrationibus, domorum eversionibus, crudelitate gladii, puerorum occisionibus, et seminarum captivitatibus multati sunt et puniti. Deo namque immitente, Persæ, Medi, Moabitæ, Idumæi et accolæ gentes ista facitarent.

⁸⁰ 1 Cor. iv, 15. ⁸¹ Galat. iv, 19. ⁸² Isa. 52, 1.

Cæterum ubi, quemadmodum dixi, etiam **32** in ipsum Christum impii fuerunt, in malis versabantur, non minoribus aut levioribus illis, quæ præcesserunt. Inciderunt enim in Romanos exercitus, qui universam Judæam funditus deleverunt, cum nemo, qui quidem posset eripere, et ab illa tam acerbâ calamitate liberare, subveniret. Idcirco dicit: « Rubore suffundentur in idolis suis, quæ ipsi noluerunt: et erubuerunt in hortis suis, quos concupierunt. » Nemora siquidem occupantes et colles, deinde idola juxta proceriores arbores statuantes, atque aras erigentes, falso cognominatos deos, servatores appellabant, et in ipsis manuum suarum operibus spem omnem locabant; posse, inquit, se inimicis superiores esse et adversantes facile expugnare. Cum autem advenissent hostes, et hostilia fecissent, et destitutus a diis suis exstisset Israel, in idolis suis pudefacti sunt. Illos namque ante alios una cum hortis lucisque exutos conspexerunt, et cum delubris ipsis et altaribus. Exciderunt igitur spe, quando deos suos pati conspicerentur, tum denique vix intelligentes illud voce prophetæ dictum a Deo: « Et ubi sunt dii tui, quos ipse tibi fecisti? num surgunt et servabunt te in tempore afflictionis tuæ⁸¹? » Affecti ergo ignominia, in diis suis quos expetiverunt, et in hortis, erunt tanquam terebinthus abjectis foliis, et ut hortus aquam non habens: id est nudi et despectissimi, et multum laborantes sterilitate, spiritali videlicet bonarum actionum. Terebinthus enim et alia species quæcunque arborum, quandiu suis floribus densa est et ornata, sibi decoram gloriam retinet: amissis autem foliis, erit arida ac parum formosa, ac velut inhonorata. Hortus item, si fontes habeat, densus erit arboribus fructuumque ubertate multifariam luxuriat: siccus vero et humore carens, omnino sterilesceat fructuum inopia, imo et ipsarum quoque arborum. Inhonoratus igitur et infructuosus mansit Israel. Quis enim est virtutis fructus in idolorum cultoribus? Aut quidni sit plenius omni dedecore et contemptione, qui deserit unum et naturam Deum? « qui dicit ligno: Pater meus es tu, et lapidi: Tu me genuisti⁸²? » Erit autem **33** et alio modo Israel velut terebinthus abjectis foliis. Nam ante Servatoris adventum, dum legis umbram

Δ νασι κακῶν. Περιπετώχασι γὰρ ταῖς Ῥωμαίων στρατιαῖς, οἱ καὶ πᾶσαν ἄρδην ὠλόθρευσαν Ἰουδαίαν, ἐπαμύνοντος οὐδενὸς, ἡγουν ἐξελεῖσθαι δυναμένου, καὶ τῆς οὕτω πικρᾶς ἐξελεῖσθαι συμφορᾶς. Ταύτη τοί φησιν, ὅτι « Κατασχυνθήσονται ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, ἃ αὐτοὶ ἠβούλουντο, καὶ ἐπησχύνθησαν ἐν τοῖς κήποις αὐτῶν, ἃ ἐπεθύμησαν. » Ἄλση μὲν γὰρ καὶ δρυμοὺς καταλαμβάνοντες, εἰτα τοῖς εὐμηχεστέροις τῶν φυτῶν εἰδῶλα περιδύσαντες, ἐγείροντές τε βωμοὺς, σωτήρας ἐπεχάλουν, τοὺς ψευδωνύμους θεοὺς, καὶ ἐπ' αὐτοῖς τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν πᾶσαν ἔθεντο τὴν ἐλπίδα, τὴν τοῦ δύνασθαι κατευμεγεθεῖν ἐχθρῶν, καὶ καταγωνίζεσθαι βρῆδως τοὺς ἀνθεστηκότας. Ἐπειδὴ δὲ οἱ μὲν πολέμιοι παρήσαν, καὶ δεδράχασι τὰ ἐχθρῶν, ἀπομεμένηκε δὲ παρὰ τῶν ἰδίων θεῶν ἀνεπικουρήτος Ἰσραὴλ, κατησχύνθησαν ἐπὶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. Θεέανται γὰρ αὐτοὺς καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων ἐμπιπραμένους ὁμοῦ τοῖς κήποις, ἡγουν τοῖς ἄλσεσι, καὶ αὐτοῖς τεμένεσι καὶ βωμοῖς. Οὐκοῦν διημαρτήχασι τῆς ἐλπίδος, ὅτε παθόντας θεέανται τοὺς ἑαυτῶν θεοὺς, τότε συνέντες μόλις τὸ διὰ τῆς τοῦ προφῆτου φωνῆς εἰρημένον παρὰ θεοῦ· « Καὶ ποῦ εἰσιν οἱ θεοὶ σου, οὓς ἐποίησας σεαυτῷ; εἰ ἀναστήσονται καὶ σώσουσί σε ἐν καιρῷ τῆς κακώσεώς σου; » Παθόντες τοίνυν τὴν ἐντροπὴν τὴν ἐπὶ γε τοῖς ἰδίοις θεοῖς, οὓς ἐπεθύμησαν αὐτοὶ, καὶ μέντοι τοῖς κήποις, ἔσσονται ὡς τερέβινθος ἀποβεβληκυῖα αὐτῆς τὰ φύλλα, καὶ ὡς παράδεισος ὕδωρ μὴ ἔχων· τοῦτ' ἐστὶ, γυμνοὶ τὰ καὶ ἀτιμώτατοι, καὶ πολὺ νοσούντες τὴν ἀκαρτίαν, ὅλον δὲ ὅτι τὴν νοσητὴν τὴν ἐν πράξεσιν ἀγαθαῖς. Ἡ μὲν γὰρ τερέβινθος, ἡγουν ἑτερόν τι τῶν φυτῶν, ἕως μὲν ταῖς ἰδίαις ἀνθαις ὀρᾷται κατάκομον, τὴν αὐτῷ πρέπουσαν ἀποσώζει δόξαν· ἀποβεβληκὸς δὲ τὰ φύλλα, ξηρὸν ἔσται καὶ ἀκαλλὲς, καὶ οἷον ἡττησάμενον. Παράδεισος δὲ πάλιν, εἰ μὲν ἔχοι πηγὰς, εὐδενδρότατος ἔσται τις, καὶ ταῖς τῶν καρπῶν ἀφθονίαις πολυειδῶς ἐναδρύνεται. Ξηρὸς δὲ καὶ ἀνυδρὸς ὢν, ἔσται που πάντως ἐν ἀκαρτίᾳ, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτῶν νοσήσει τὴν ἐρημίαν. Ἄτιμος τοίνυν καὶ ἀκαρπὸς ἀπομεμένηκεν ὁ Ἰσραὴλ. Ποῖος γὰρ ἐστὶ καρπὸς ἀρετῆς ἐν τοῖς τῶν εἰδώλων θεραπευταῖς; Ἡ πῶς οὐχ ἀπάτης ἀτιμίας ἔμπλεως, ὁ θεὸν ἀφελὲς τὸν ἕνα καὶ φύσει, « καὶ λέγων τῷ ἔϋλῳ, Πατήρ μου εἶ σύ· καὶ τῷ λίθῳ, Σὺ ἐγέννησάς με; » Ἐστὶ δὲ καὶ ἑτέρως Ἰσραὴλ ὡς τερέβινθος, ἀποβεβληκυῖα τὰ φύλλα. Πρὸ μὲν γὰρ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας, τὴν τοῦ νόμου τηροῦντες σκιά, προσεοίχεσαν φυτοῖς, καρπὸν μὲν οὐκ ἔχουσι, πλὴν εὖ μάλα περιγνησιμένοις ταῖς τῶν φύλλων ἐκβολαῖς. Ἐπειδὴ δὲ προσκεκρούχασι τῷ Χριστῷ, καὶ αὐτὴν ἀποβεβληκασὶ τὴν τῆς σκιάς τήρησιν. Οὐ γὰρ ἐτι τηροῦσι τὰς κατὰ νόμον θυσίας, οὔτε μὴν τοῖς νομικοῖς αὐχήμασιν ἐπισεμνύνονται ποθεν· ὀλίγιστα δὲ κατὰ πόλεις τῶν ἀρχαίων τηροῦντες ἐθνῶν, ἀκαρποὶ εἰσιν καὶ ἡττημένοι· καὶ μάλα εἰκότως. Ἀπεκτόνασι γὰρ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, ὃν ὁ θεὸς ἡγείρεν ἐκ νεκρῶν λύσας τὰς ὀδίνας τοῦ θανάτου, καθ' ὅτι οὐκ ἦν δυνατόν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὅπ' αὐτοῦ.

⁸¹ Jer. II, 28. ⁸² ibid. 27. ⁸³ Act. III, 15.

Καὶ ἔσται ἡ ἰσχύς αὐτῶν ὡς καλὰ μὴ σιτιπύου, Α καὶ ἡ ἐργασία αὐτῶν ὡς σπινθήρες πυρὸς, καὶ κατακαυθήσονται οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἅμα, καὶ οὐκ ἔσται ὁ σθένος.

Ὁ σοφὸς εἰρηκεν Σολομών, ὅτι Σειραῖς τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτιῶν ἕκαστος σφίγγεται· καὶ ἀληθὴς ὁ λόγος. Ἐκάστη γὰρ ἡμῶν τὰ ἴδια πλημμελήματα προξενεῖ τὸν ἡλεθρον, καὶ τὰς ἐκ θείας ὀργῆς ἐπιφέρει δίκας. Ὁποῖόν τι πεπόνθασιν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ. Εἰργάσαντο μὲν γὰρ ἑαυτοὺς τοὺς ψευδυνόμους θεοὺς, καὶ ἐπ' αὐτοῖς ἐσχῆρασι τὴν ἐλπίδα, τοῦ δύνασθαι κατακρατεῖν ἐχθρῶν. Ἄλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο γέγονεν αὐτοῖς μονονουχί πῦρ τε καὶ ξύλα. Διὰ γὰρ ταύτην τὴν πλημμελείαν δέδονται πυρὶ, καὶ τοῦτο ἀσθένει, τοῦτ' ἔστι, δειναῖς τε καὶ ἀκαταλήκτοις συμφοραῖς, ἐπαμύνοντος οὐδενός. Καὶ τοῦτο ἡμῖν σαφὲς καθίστησι, λέγων· Καὶ ἔσται ἡ ἰσχύς αὐτῶν ὡς καλὰ μὴ σιτιπύου, καὶ ἡ ἐργασία αὐτῶν ὡς σπινθήρες πυρὸς. Ἡ προδοκτικθεῖσα, φησιν, ἔσεσθαι δύναμις αὐτοῖς, ἔσται ὡς καλὰ μὴ σιτιπύου, τοῦτ' ἔστι, τροφὴ πυρὸς καὶ ὑπέκκαυμα, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτῶν, ὡς πυρὸς σπινθήρες ἀκοντιζόμενοι κατ' αὐτῶν. Καυθήσονται οὖν οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἅμα. Παραιτητέον τοίνυν τὸ προσκρούειν Θεῷ, καὶ τὸ δρᾶν ἐκεῖνα αὐτὰ γὰρ ἡμῶν τὰ ἔργα, καὶ πῦρ ἡμῖν ἔσται καὶ τροφὴ πυρὸς, καθάπερ ἀμείλει καὶ τὰ ἐκ πράξεων ἀγαθῶν αὐχμήματα, καὶ ζωῆς καὶ δόξης ἐμποιητικὰ τοῖς κατορθοῦσιν εὐρίσκειται.

ΛΟΓΟΣ Β'.

Ὁ λόγος ὁ γενόμενος παρὰ Κυρίου πρὸς Ἡσαΐαν, υἱὸν Ἀμώς, περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ περὶ Ἱερουσαλήμ.

Συγγενῇ τοῖς φθάσασιν τὰ προκείμενα, καὶ διὰ τῶν ἴσων ἐννοιῶν ἐρχόμενα κατέδοι τις ἂν αὐτὰ, λεπτὸν ἐπιστήσας τοῖς θεωρήμασι τῆς διανοίας τὸν νοῦν. Γεγόνاسι γὰρ οἱ πάσαι παρὰ Θεοῦ λόγοι πρὸς τὴν θεοπράσιον προφήτην περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ. Δοκεῖ δέ πως, μέσσην τινὰ καὶ οὐ σφόδρα σαφῆ τῆς ὁράσεως τὴν ἀπόδοσιν ἔχειν τοῦ φάναι περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ περὶ Ἱερουσαλήμ. Πλὴν ὡς ἐνι σαφηνιούμεν αὐτὴν τὴν τῆς ὁράσεως δύναμιν, αἰσνεῖ πως ἐν βραχεὶ συνενεγκόντες εἰς νοῦν. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς μὲν αἰσθητῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ τὴν δῆλωσιν πειράται λέγειν, τῆς γε μὴν ἐν Χριστῷ καὶ νοητῆς τὴν ἀνάδειξιν, καὶ τὴν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ φανέρωσιν· ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, οὐχ ὑπὲρ γε τῆς Ἰουδαίας, οὔτε μὴν κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀλλὰ περὶ τῆς Ἰουδαίας, καὶ περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ τεθεᾶσθαι φησι τὴν ὄρασιν. Αἰσθητὴν δὲ φαμεν τὴν Ἰουδαίαν, καὶ μέντοι καὶ Ἱερουσαλήμ, αὐτὴν μὲν τὴν χώραν ἐν ᾗ κατέκρινεν ὁ Ἰσραὴλ, καὶ αὐτὸ τὸ σύστημα τῆς Ἰουδαίας συναγωγῆς. Νοητὴν δὲ πάλιν Ἱερουσαλήμ, ἥ γοῦν Ἰουδαίαν, τὴν Ἐκκλησίαν εἶναι νομιούμεν, ἥτοι τὴν ἐν πνεύματι περιτομῇ, τοῦτ' ἔστι, τοὺς ἐν Χριστῷ τὴν ἀχειροποιήτον περιτομὴν εἰς νοῦν ἔχοντας καὶ καρδίαν. Καὶ γοῦν Ἰουδαίοις

VERS. 31. *Et erit fortitudo eorum velut stipulae stuppæ, et opus eorum velut scintillæ ignis: et comburentur iniqui, et peccatores simul, nec erit qui exstinguat.*

Sapienter dixit Salomon: Quisque peccatorum suorum compedibus stringitur; et quidem vera est hæc oratio. Sua enim cuique nostrum delicta perniciem creant, et ex iradivina pœnas conflabunt. Quod quidem passi sunt Israelitæ. Commentitios enim et falso nuncupatos deos sibi fabricaverunt, atque in illis sperarunt se hostes superaturos. Cæterum hoc ipsum factum est illis tantum non ignis et ligna. Propter hanc enim pravitatem, igni traditi sunt, et quidem igni inextinguibili, gravibus scilicet et continuis calamitatibus, nullo ferente suppetias. Id quod nobis perspicuum facit, inquit: Et erit fortitudo eorum, tanquam culmus stuppæ, et eorum opera velut scintillæ ignis. Quod sperabant sibi fore præsidium et firmamentum, inquit, erit tanquam cumulus stuppæ, id est, alimentum ignis et fomes incendii: atque opera manuum suarum, quasi ignis scintillæ in ipsos connectæ. Quapropter iniqui comburentur, et peccatores pariter. Ideoque committendum non est, ut Deum posthac offendamus, eave designemus imprudenter, quæ propemodum invitum accendent in nos eum, qui potest omnia. Hæc etenim opera nostra, et ignis erunt nobis, et fomentum ignis: quemadmodum profecto recte ac præclare facta, laudem, vitam et gloriam, C recte viventibus conciliare videmus.

34 ORATIO II.

CAP. II. VERS. 1. *Verbum a Domino factum ad Isaiam, filium Amos, de Judæa et de Jerusalem.*

Similia superioribus sunt hæc quæ proponuntur, et pari quodammodo sententiarum tenore procedere videbit, quisquis ad hanc rem intelligendam et considerandam paululum modo animum mentemque adhibeat. Facta sunt enim olim a Deo verba ad divinum prophetam de Judæa et de Jerusalem. Videtur autem mediam quamdam nec admodum dilucidam visionis explicationem habere quod dicatur de Judæa et de Jerusalem. Nos vero, quoad ejus fieri potest, ipsam visionis vim breviter animo comprehensam explicabimus. Quoniam enim sensibilis Judææ et Jerusalem vastationem dicere conatur, ejus quæ in Christo est et intelligibilis demonstrationem et patefactionem in hoc mundo: hac de causa, non super Judæa, nec contra Jerusalem, sed de Judæa, et de Jerusalem se vidisse dicit visionem. Sensibilem vero Judæam et Jerusalem dicimus, regionem ipsam in qua habitavit Israel, et ipsum Judaicæ Synagogæ consessum. Intelligibilem rursus Jerusalem sive Judæam, statuimus esse Ecclesiam, seu eam quæ in spiritu est circumcisionem, id est, eos qui in Christo non manibus factam, sed animi ac cordis circumcissionem habent. Quippe Judæis clamavit e sanctis

prophetis unus: Circumcidamini Deo, et circumcidetis cordis vestri obstinationem, viri Judæi et habitantes Jerusalem. Agnovit etiam D. Paulus Judæum alterum, non ex carne, sed potius in spiritu. Sic enim scribit: « Non enim qui in manifesto Judæus est, neque quæ in manifesto, in carne, circumcisio est: sed qui in occulto Judæus est, et circumcisio cordis in spiritu, non in littera: cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est⁸¹. » Diligenter itaque observandum est, quando propheta contra sensibilem Jerusalem, vel Judæam verba facit; quando item de ea quæ in Christo est et intelligibili, quæ etiam **35** vere perfecta est et intaminata. Jam vero quid dicit?

VERS. 2, 3. Quia erit in novissimis diebus manifestus mons Domini, et domus Dei in verticibus montium, et extolletur supra colles, et venient ad illum omnes gentes. Et ibunt gentes multæ et dicent: Venite, ascendamus in montem Domini, et in domum Dei Jacob, et annuntiabit nobis viam suam, et ambulabimus in ea. Ex Sion enim egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem.

Terminata est siquidem et absoluta visio prophetæ. Et præcedentis prædictionis ultima clausula erat. Quapropter pudore afficientur super idolis, quæ ipsi voluerunt: et erubuerunt super hortis suis, quos appetiverunt. Quemadmodum vero pudore affecti fuerint Israelitæ in idolis suis, abunde diximus. Cum autem prophetiæ de illis mentio facta sit, incipiens propheta vicinam ordine et secundam visionem, tempus designat, quo, non in aliqua parte orbis terrarum, non in una regione et civitate, diaboli imperium concidet, in totum evulso cultu et profano apparatu idolorum: sed ex omni loco sub cælo ille morbus et immundorum dæmonum tyrannis eliminabitur. Perfectum istud vero est mortalibus in extremis diebus, id est ultimis hujus sæculi temporibus, quibus unigenitum Dei Verbum factum caro, natum ex muliere, apparuit: cum intelligibilem Judæam vel Jerusalem, hoc est Ecclesiam, sibi ipse repræsentaret ac sisteret, virginem castam, non rugam aut ejusmodi quidpiam habentem, sed potius sanctam et immaculatam, uti scriptum est. De ea vero dicit, « Quia erit in extremis diebus spectabilis mons Domini, et domus Dei Jacob super editis montibus. » Legitur quidem Sion illa Judæorum in monte sita et ædificata; intelligi tamen potest hic non crasse aut sensibilibus, at spiritualiter Ecclesia, quæ etiam monti comparatur. Etenim vere est excelsa et illustris, et omnibus ubique notissima. Aliter etiam excelsa est, quoniam terreni nihil sapit, at supra res terrenas est, et gloriam Dei, quatenus licet, animi oculis intuetur, et sublimibus, admodum de Deo opinionibus gloriatur. Græcorum enim eruditi, **36** etiamsi sapientiæ nomine valde supercilium tollerent: creaturæ tamen divinitatem affingunt, mundi que elementis venerationem attri-

⁸¹ Rom. II, 28, 29.

Ἀ ἐπεφώνησέ τις τῶν ἀγίων προφητῶν· Περιτρήθητε τῷ Θεῷ, καὶ περιτεμεῖσθε τὴν σκληροκαρδίαν ἡμῶν, ἄνδρες Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλὴμ. Οἶδεν δὲ ὁ θεσπέσιος Παῦλος Ἰουδαῖον ἕτερον, οὐ τὸν κατὰ σάρκα μᾶλλον, ἀλλὰ τὸν ἐν πνεύματι. Γράφει γὰρ οὕτως· « Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαῖός ἐστιν, οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομὴ, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομὴ καρδίας, ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι, οὗ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Χρὴ τοιγαροῦν νηφαλῶς ἐπιτηρεῖν, πηνίκα μὲν ὁ προφήτης κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἤγουν Ἰουδαίας, ποιεῖται λόγους, πηνίκα δὲ περὶ τῆς ἐν Χριστῷ καὶ νοητῆς, ἥ καὶ ἀληθῶς ἐστι τελεία καὶ ἁμωμος. Τί τοίνυν φησὶν;

« Ὅτι ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄκρων τῶν ὀρέων. Καὶ ὑψωθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν, καὶ ἤξουσιν ἐπ' αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ πορεύσονται ἔθνη πολλὰ, καὶ ἐροῦσιν· Δεῦτε ἀναβώμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ. » Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλὴμ.

Κατέληξε μὲν γὰρ ἡ ὁρασις αὐτῷ. Καὶ τῆς ἡδὴ φθασάσης προαγορεύσεως τὸ τέλος ἦν. Διότι καταίσχυνθήσονται ἐπὶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν ἃ αὐτοὶ ἠδούλοντο, καὶ ἐπησχύνθησαν ἐπὶ τοῖς κήποις αὐτῶν, ὧν αὐτοὶ ἐπεθύμησαν. Καὶ τίνα μὲν τρόπον κατησχύνθησαν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ἐπὶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, διαρκῶς εἰρήκαμεν. Ἐπειδὴ δὲ μνήμη γέγονε τῆς ἐπ' αὐτοῖς προφητείας, ἀρχόμενος ὁ προφήτης γείτονος ἐφεξῆς καὶ δευτέρας δράσεως, κατασημαίνει τὸν χρόνον, καθ' ὃν οὐκ εἰς μέρος τι τῆς γῆς, οὐδὲ ἐν μιᾷ χώρᾳ τε καὶ πόλει τὸ τοῦ διαβόλου πεσεῖται κρίτος, καθηρημένης εἰς ἅπαν τῆς τῶν εἰδώλων λατρείας καὶ βεβήλου κατασκευῆς, ἀλλ' ἐξ ἀπάσης ληφθήσεται τῆς ὑπ' οὐρανὸν ἡ τοιαύδε νόσος, καὶ τῶν ἀκαθάρτων δαιμονίων ἡ τυραννίς. Κατῶρθωται δὲ καὶ τοῦτο τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς: ἐν ἐσχάταις ἡμέραις, τοῦτ' ἐστίν, ἐν τελευταίοις τοῦ παρόντος αἰῶνος καιροῖς, καθ' οὓς ἐπέλαμψεν ὁ μωγογενῆς τοῦ Θεοῦ Λόγος, γενόμενος ἐκ γυναικός. Ὅτε καὶ αὐτὸς ἑαυτῷ παρέστησε τὴν νοητὴν Ἰουδαίαν, ἤγουν Ἱερουσαλὴμ, τοῦτ' ἐστίν, τὴν Ἐκκλησίαν παρθένον ἀγνήν, μὴ ἔχουσαν σπῆλον, ἡ ῥυτίδα, ἥ τι τῶν τοιούτων, κατὰ τὸ γεγραμμένον· ἄγλαν δὲ μᾶλλον καὶ ἁμωμον. Καὶ περὶ αὐτῆς φησιν, ὅτι ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ ἐπ' ἄκρων τῶν ὀρέων. Καὶ ἡμῖν μὲν Σιών ἡ κατὰ γε τὴν Ἰουδαίαν, ἐν ᾗ καί ποτε καὶ οἰκοδομεῖσθαι λέγεται. Νοηθεῖν δ' ἂν οὐκ αἰσθητῶς μᾶλλον, ἀλλὰ πνευματικῶς ἐν τούτοις ἡ Ἐκκλησία, ἥ καὶ ὀρεὶ παρεικάσεται. Καὶ γὰρ ἐστὶν ἀληθῶς ὑψηλὴ καὶ περίοπτος, καὶ γνωριμωτάτῃ τοῖς ἀπανταχοῦ. Ὑψηλὴ δὲ καὶ ἐτέρως· φρονεῖν γὰρ τῶν ἐπιγελῶν οὐδὲν ἄλλ', ὑψοῦ τῶν ἐπιγελῶν ἐστίν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, ὡς ἐνι, περιαβεῖ τοῖς τῆς διανοίας ὅμμασι, καὶ ὑψηλοῖς ἄγαν τοῖς περὶ αὐτοῦ δόγμασιν ἐπαυχεῖ. Ἐλλήνων

μὲν γὰρ οἱ λογάδες, καίτοι μεγάλην ἐπὶ σοφίᾳ τὴν ὄφρυν ἀνασπῶντες, θεοποιοῦσι τὴν κτίσιν, καὶ τοῖς τοῦ κόσμου στοιχείοις τὸ σέβας ἀνάπτουσι. Χθαμαλὸν γὰρ ἔχουσι τὸν νοῦν, καὶ χαμαιριφῇ τὰ θεωρήματα, καὶ τὴν καρδίαν ἐσκοτισμένην· φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἡ δὲ γε νοσητὴ Σιών, τοῦτ' ἔστιν, ἡ Ἐκκλησία, πᾶσαν μὲν ὑπερίπταται κτίσιν ὁρατὴν τε καὶ ἀόρατον, ἀφικνεῖται δὲ πρὸς αὐτὴν τὴν τῶν ὅλων ἐπέκεινα φύσιν. Φωτὸς γὰρ τοῦ θεοῦ μεμέστωται, καὶ αὐτὴν ἐπιγινώσκουσα καὶ δημιουργὸν καὶ τεχνίτην τῶν ὅλων αὐτῇ τε καὶ μόνῃ τὸ κατὰ πάντων ἀπονέμει κράτος. Καὶ τῇ τοιᾷδε δόξῃ στεφανοῖ τὸν τῶν ὅλων παμβασιλέα καὶ Θεὸν καὶ Κύριον. Ὅρος τοιγαροῦν νοσητὸν ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ δικαίως ἂν λέγοιτο. Καὶ ἐστὶ διαφανής, ὡς ἐπὶ βουνῶν ἡρμένος. Φαίη δ' ἂν τις ἐπ' αὐτοῦ καὶ μάλα εἰκότως τὸ διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος φωνῆς, ὡς ἐκ παραδείγματος ἐναργεῶς εἰρημένον· «Ὁὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω βρους κειμένη.» Καὶ πλεῖστα μὲν ἂν τις συλλέξαιτο, καὶ μάλα βράδιως τὰ δι' ὧν ἔστιν ἰδεῖν παρὰ ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς, ὅτι καὶ βουνοῖς, καὶ ὄρεσι παρεικάζεται τῆς νοσητῆς Ἱερουσαλὴμ τὸ ἀνάστημα, τοῦτ' ἔστι, τῆς Ἐκκλησίας τὸ ὕψος. Βαδιοῦμεθα δὲ πρὸς τὰ ἐφ' ἑξῆς, τοῖς φιλομαθέσιν ἀφέντες τὰ τοιάδε συλλέγειν, εἴπερ ἔλοιτο τοῦτο ὁρᾶν. Ἰδόμεν δὲ τί τὸ τελοῦν εἰς δνησιν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀπὸ γε τοῦ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ περιόπτον οὕτω γενέσθαι τοῖς ἀπανταχοῦ, ὡς δοκεῖν ἤδη πως ὑψοῦσθαι τε ἐπὶ βουνούς, καὶ ἐπ' ἄκρων κεῖσθαι τῶν ὄρεων. Οὐκοῦν πληροφωρήσει λέγων εὐθὺς ὁ προφήτης. «Καὶ ἤξουσιν ἐπ' αὐτὸ πάντα τὰ ἔθνη· καὶ πορεύσονται ἔθνη πολλὰ καὶ ἑροῦσιν. Δεῦτε, ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορεύσόμεθα ἐν αὐτῇ.» Ὅτι μὲν οὖν συνηθροίσθη πάντα τὰ ἔθνη, καὶ συνδεσραμῆχαι διὰ τῆς πίστεως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, οὐ μακρῶν ἡμῖν δεήσει πρὸς ἀπόδειξιν λόγων. Αὐτῇ δὲ τῶν πραγμάτων ἡ ἔκθρασις αὐτόμαρτυς ἔσται καὶ ἀληθής. Πλὴν ἐκεῖνο καταθαυμάζειν ἄξιον. Κέκληται γὰρ τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς, οὐ διὰ τῆς τοῦ νόμου παιδαγωγίας, οὐ διὰ προφητῶν ἁγίων· ἀγείρει δὲ μάλλον αὐτὰ θεοὶ τῆς καὶ ἀπόρρητος χάρις νοσητῶς ἐλλάμπουσα, καὶ τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας ἐντιθεῖσα τὴν ἐφεσιν. Θέα γὰρ ὅπως διακηρύξαντος αὐτοῖς οὐδενὸς ἀλλήλοις ἐπιφωνεῖ· «Δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορεύσόμεθα ἐν αὐτῇ.» Πρῶτον ἀναβαίνουσιν, εἰθ' οὕτω ζητοῦσιν ἐπαγγέλλεσθαι τε τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον αὐτοῖς. Ὑπαισχύνονται δὲ καὶ βαδίζειν τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου, δηλον δὲ ὅτι τὴν εὐαγγελικὴν, πορευομένην ἔχουσιν τὴν διὰ πίστεως καθάρσιν. Ἐοίκασι δὲ τὴν ὁδὸν Κυρίου ζητοῦντες μαθεῖν, τῆς ἀρχαίας ἐκείνης καὶ βεβήλου πλάνης προεισδέξασθαι τὴν κατάγνωσιν. Ἔσται γὰρ οὐχ ἑτέρως ἐν ἡμῖν τῶν βελτιόνων ἡ ἐφεσις, μὴ οὐχὶ δὴ πρῶτον προκατεγνωκῶν τῶν

A buunt. Terrenam siquidem habent mentem, et humiles cogitationes, et cor obtenebratum : cum se dicerent esse sapientes, infatuati sunt, sicut scriptum est ⁸². At Sion intelligibilis, Ecclesia scilicet, supra omnem creaturam et aspectabilem et inaspectabilem evolat, et ultra ipsam adeo universitatis naturam pertingit, lucē enim divina plena est, illamque agnoscit opificem artificemque universorum, illi atque adeo soli potentiam in omnia tribuit, et ejusmodi gloria universorum Regem præpotentem ac Dominum coronat. Hinc igitur mons intelligibilis domus Dei jure dici possit. Et est illustris, utpote supra colles elevata. De illa vero istud merito quis dixerit, quod illustris exempli loco Servatoris voce dictum est : « Non potest civitas abscondi suprā montem posita ⁸³. » Sunt vero plura alia quæ facillime colligi possent, unde videre est in Scripturis divinitus inspiratis, Jerusalem intelligibilis apicem, id est, Ecclesiæ celsitudinem, collibus et montibus comparari. Cæterum ad sequentia veniemus, hæc studiosis coacervanda relinquentes, si quidem id facere voluerint : videamus vero quid utilitatis mortalibus afferat, domum Dei hanc conspicuam esse ac spectabilem ubilibet omnibus, ita ut jam quodammodo evecta supra collem, et in editis montibus collocata videatur. Id vero mox propheta abunde declarabit, dicens : « Et venient ad eum omnes gentes, et ambulabunt gentes multæ, ac dicent : Adeste, ascendamus in montem Domini et in domum Dei Jacob. Et annuntiabit nobis viam suam, et ambulabimus in ea. » Atqui omnes gentes coactas fuisse, et per fidem in Ecclesiam confluisse, longiori verborum circuitu id demonstrare non erit opus : quin ipse rerum eventus ipsissimus erit ac verus testis. Illud autem admirari operæ pretium fuerit. Vocata est enim gentium multitudo, non per legis pædagogiam, non per sanctos prophetas ; sed divina potius et arcana quædam gratia, intelligenter irradians, et salutis per Christum desiderium instillans, eas congregavit. Specta enim quomodo nullo prædicante sibi invicem acclamant : « Adeste et ascendamus in **37** montem Domini, et in domum Dei Jacob. Et annuntiabit nobis viam suam, et ambulabimus in ea. » Primum ascendunt, dein sic quærent, ut verbum Domini sibi annuntietur, et recipiunt se ituros viam Domini, nimirum evangelicam, cujus aditus est purgatio per fidem. Qui autem viam Domini cupiunt discere, inveterati illius et profani erroris condemnationem videntur ante suscipere. Alioqui non erit in nobis illa meliorum expetitus, nisi prius vetera prima damnantibus. Quis ergo illis erat mystagogus ? Quis deduxit ad agnitionem veritatis, et persuasit eis, ut prima existimarent ridicula, et ad posteriora accederent ? Annon videlicet Deus ? qui, ut dixi, illorum mentibus et cordi illuxit, adduxitque ut dicerent simul et sentirent : « Ex Sion

⁸² Rom. i, 22. ⁸³ Matth. x, 14.

egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem. » **U**od geminum sensum habet. Aut enim illud dicunt, Nos verbum a domo Dei accipiemus; et cum ibi fuerimus verbum Dei cognoscemus. Aut quod lex reliquit Sion, et ex ea veluti migravit, et ab Jerusalem Dei Verbum excessit. Postquam enim in Christum debacchati sunt, et regnum ejus negarunt, eos reliquit orphanos et orbos; illudque dictum est per prophetam : « Et dixi : Non pascam vos, moriens moriatur, et deficiens deficiat, et posthac edat quisque proximi sui carnes ». » Itaque lex egressa est ex Sion, et verbum Domini de Jerusalem. Post Servatoris enim crucem obsignata est visio et prophetia : nec amplius apud ipsos Dei lex et verbum fuit. Ideoque divinus Paulus tantum non desperans, et inemendabilem Judæorum turbam conspicatus : **B**

« Vobis, » inquit, « necesse erat loqui verbum Domini : postquam autem repulistis illud, et indignos vos facitis æterna vita, ecce convertimur ad gentes. Sic enim præcepit nobis Dominus ». » Disce igitur quo pacto in gratia Dei exsultent gentes. Nam ex Sion et Jerusalem legem et verbum Domini recessisse dicunt, omninoque ad se demigrasse. Transiit enim gratia ab his, qui fidem voluerunt rejicere, ad eos qui per fidem vocati sunt.

38 VERS. 4. *Et judicabit inter gentes, et arguet C* *populum multum, et contudent gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces, et non sumet gens in gentem gladium, neque discent amplius bellum gerere.*

Cum prædixerit potentiam diaboli casuram et in nihilum abituram, idolorumque fictionem irritam cassamque futuram, exhortatione mutua sibi acclamantibus gentibus : « Adeste et ascendamus in montem Domini, et in domum Dei Jacob, et annuntiabit nobis viam suam, et ambulabimus in ea, » tempus ob oculos auditorum constituit : quo ea quæ commemorata ante sunt ad finem pervenient, et ex ipsa rerum conditione facit clarissimum. Etenim olim cum terra non esset uni jugo subdita, sed per civitates et regiones distinguerentur gentes, et quæque sigillatim suum haberet ducem, dissidium erat, et nulla hominum permistio aut consociatio, sed pugna et bella ubivis gentium perdentibus sese mutuo terræ habitatoribus, et semper alienas res diripientibus, et rapinam ac feritatem, contra quos quisque poterat, gloriam summam esse existimantibus. Nec igitur tutam habitationem habuerunt, semper migrantes ad alteram, et ab ea quam occupant deturbati a potentioribus. Cæterum cum universorum Deus Romanorum sceptris orbem

A πάλαι. Τίς οὖν ἄρα γέγονεν αὐτοῖς ὁ μυσταγωγός ; Τίς ὁ ἀναφέρων εἰς ἐπίγῳσιν ἀληθείας, καὶ ἀνα-
 πείθων αὐτοὺς καταγέλαστα μὲν ἡγεῖσθαι τὰ πρῶτα, προστρέχειν δὲ τοῖς δευτέροις ; ἢ δηλονότι Θεός ; ὁ καὶ ἐλλάμψας αὐτοῖς, ὡς ἔφην, εἰς νοῦν καὶ καρδίαν, καὶ ἀνατείλας εἰπεῖν τε ἅμα καὶ φρονεῖν, ὅτι « Ἐκ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. » Ὡδίνει δὲ τοῦτο διπλῆν ἐφ' ἑαυτῷ τὴν ἐννοίαν. Ἡ γὰρ ἐκεῖνός φασιν, ὅτι Ληψόμεθα λόγον ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον ἐκεῖ γεγονότες εἰσόμεθα ἢ ὅτι καταλέλοιπε τὴν Σιών, καὶ οἶον ἐκδέθηκεν ἀπ' αὐτῆς ὁ νόμος, καὶ ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ ἀποπεφοίτηκεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος. Ἐπειδὴ γὰρ πεπαρωνήκασιν εἰς Χριστὸν, ἠρνήσαντό τε τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καταλέλοιπεν αὐτοὺς, καὶ ἀφῆκεν ὀρφανούς. Καὶ τοῦτο ἦν τὸ διὰ τοῦ προφήτου λεγόμενον : « Καὶ εἶπα, οὐ μὴ ποιμανῶ ὑμᾶς · τὸ ἀποθνήσκον ἀποθνησκέτω, καὶ τὸ ἐκλείπον ἐκλείπετω, καὶ τὰ κατὰλοιπα ἐσθιέτω ἄνθρωπος ἕκαστος τὰς σάρκας τοῦ πλησίον αὐτοῦ. » Ἐξῆλθεν τοίνυν νόμος ἐκ τῆς Σιών, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. Ἐσφραγίσθη γὰρ ὅρασις καὶ προφητεία μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρόν. Καὶ οὐκέτι παρ' αὐτοῖς ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος τε καὶ λόγος. Καὶ γοῦν ὁ θεοσέσιος Παῦλος μονονοῦχι καὶ ἀπειρηκώς, καὶ ἀνουθέτητον βλέπων τὴν τῶν Ἰουδαίων πληθύν, « Ὑμῖν, ὡφισίν, » ἦν δὲ ἀπωθεῖσθαι αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀξίους κρίνετε ἑαυτοὺς οὕτω γὰρ ἐντέταλκεν ἡμῖν ὁ Κύριος. » Σύνες οὖν τὰ ἔθνη. Ἀπὸ γὰρ τῆς Σιών καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ μεταφοιτῆσαι δὲ πάντως εἰς αὐτά. Μεταδέθηκε γὰρ

Kαὶ κρίνεῖ ἀναμέσον τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐλέγξει λαὸν πολὺν · καὶ συγκοψύσουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα, καὶ τὰς ζιζυῖας αὐτῶν εἰς τὰ δρέπανα. Καὶ οὐ λήψεται ἔθνος ἐπὶ ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν.

Προειρηκώς ὅτι πεσεῖται τε καὶ οἰχθήσεται πρὸς τὸ μηδὲν τὸ τοῦ διαβόλου κράτος · ἀργήσει δὲ καὶ ἡ τῶν εἰδῶλων ποίησις προτροπαδὴν ἀλλήλων ἐπιφωνούντων ἐθνῶν · « Δεῦτε, ἀναδῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ » καθίστησι τοῖς ἀκρωμένοις ἐναργῆ τὸν καιρὸν, καὶ ὅν εἰς πέρας ἤξει τὰ προειρημένα, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν πραγμάτων καταστάσεως ποιεῖται γνωριμώτατον. Πάλαι μὲν γάρ, οὐκ οὐσης τῆς γῆς ὑπὸ ζυγὸν ἕνα, διωρισμένων δὲ κατὰ τε χώρας καὶ πόλεις τῶν ἐθνῶν, καὶ ἰδικῶς ἐκάστης ἐχούσης τὸν ἡγούμενον, ἀμείξια τε ἦν καὶ μάχαι καὶ πόλεμοι, πανταχῇ καταδρῶντων ἀλλήλων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ διαρπαζόντων αἰὲ τὰ ἐτέρων, καὶ τὴν κατ' ὧν ἂν δύναιντο ἕκαστοι πλεονεξίαν καὶ ἀγριότητα, δόξαν ἡγούμενοι τὴν ἀνωτάτω. Οὐκοῦν οὐδὲ ἀσφαλῆ τὴν οἰκισιν εἶχον, αἰὲ μεθιστάμενοι πρὸς ἐτέραν, καὶ ὑπὸ τῶν δυνατωτέρων τῆς εἰλημένης ἐξωθούμενοι. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τοῖς Ῥωμαίων σκήπτροις ὑπήγαγε τὴν ὑπ' οὐρανὸν, μία τε λοιπὸν ἡ κατὰ πάντων, ἐκτέταται

³⁸ Zach. xi, 9. ³⁹ Act. xiii, 46.

βασίλειά, κατέληξαν μὲν οἱ πόλεμοι, πέπαυται δὲ ἡ μάχη καὶ διχόνοια, καὶ κεκράτηκεν ἡ δικαιοσύνη, καὶ τῆς εὐνομίας τὸ ἀσφαλές, οὐδεὶς δὲ ἀρπάσσοντος· οὐ καταδοῦντος ἔτι, καὶ πόλεων ἢ χωρῶν κατατρέχοντος· οὐκ ἀνεπίπληκτον ἔχοντος τὸ πλεονεκτεῖν. Καὶ οὐχὶ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ δὲ διδεται μὲν ἡ τῶν ὀπλῶν χρεῖα μόναις τοῖς μαχιμωτάτοις, καὶ τὴν στρατεύσιμον ἔχουσι τάξιν, ὑπὸ χεῖρά τε οὔσι τὴν βασιλείῳ. Ἠλέγχθησαν δὲ καὶ ἀσθενῆ τὰ πολλὰ τῶν ἐθνῶν, ὅσα τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς ἀποσεισάμενα τὸν ζυγὸν, πόλεσι τε καὶ χώραις ἀγρίως ἐπιφοιτᾷ. Οὐ γὰρ ἔστιν αὐτοῖς ἐλευθέρως, ὥς ἂν βούλοιντο, κατατρέχειν. Ἀντανίστανται γὰρ τὰ Ῥωμαίων ὄπλα, καὶ ἡρεμεῖν ἀναγκάζουσι, καὶ καταπτοοῦσιν ὡς θῆρας, καὶ ταῖς παρὰ σφῶν εὐσθενεῖαις ἀνάνδρους ὄντας ἐλέγχουσιν. Ὅριζεται τοίνυν τὸν καιρὸν, ὡς ἔφην, ὁ μακάριος προφήτης τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως καὶ ἐπιστροφῆς. Καὶ ποῖός ἐστιν οὗτος; Ὅτε, φησὶν, ὁ τῶν ὄλων Θεός, καὶ παμβασιλεὺς, καὶ Κύριος κρινεῖ ἀπὸ μέσου τῶν ἐθνῶν, τοῦτ' ἔστι, δικαιοσύνην καὶ κρίσιν εἰς πάντα ποιεῖται τὰ ἔθνη. Κεκράτηκε μὲν γὰρ ἡ ἀδικία, καθάπερ ἔφην ἀρτίως, διαρπαζόντων ἅλλα τῶν ἐθνῶν, καὶ πάντα τρόπον ἐπιφερόντων ἀγριότητος καὶ πλεονεξίας. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα γέγονεν ἐκ μέσου, δικαιοσύνη καὶ κρίσις δέδοται παρὰ Θεοῦ, καὶ ἡλέγχθησαν, ὡς ἔφην, ἔθνη πολλὰ τοῖς Ῥωμαίων ὀπλοῖς νενικημένα. Ὡστε τοὺς ὑπὸ χεῖρα τὴν βασιλείῳς δεδιέναι μὲν οὐκέτι τὰς τιμῶν ἐφόδους, εἰς τοῦτο δὲ ἤδη προελθεῖν τὰ πράγματα αὐτοῖς εἰρήνης τε ὁμοῦ καὶ εὐμερίας, ὡς μηκέτι δεῖσθαι τῆς ἐν τῷ πολέμῳ ἐμπειρίας, ἀνθελέσθαι δὲ μέλλον καὶ λίαν ἀσμένως τοῖς εἰρήνης ἔργοις ὁμιλεῖν, καὶ τῶν τῆς γεωπονίας μεταποιεῖσθαι πόρων, καὶ φροντίδα τίθεσθαι τὰ ἐν ἀγροῖ· μεταπλάττουσι γὰρ εἰς τοῦτο τοῦ πολέμου τὰ σκεύη, ὥστε καὶ ῥομφαίαν εἰς ἀρότρου χρεῖαν ἐπιλαμβάνεσθαι· καὶ μὴν καὶ ζιβύνην ἀποτελεῖσθαι ὀρεπάνην, ἀπομαθεῖν δὲ παντελῶς τὸν πόλεμον, καὶ τὴν πρὸς ἅλλα παραιτεῖσθαι μάχην. Ἐπειδὴ γὰρ βεβασιλευκε τῶν ἐθνῶν ὁ Χριστός, ὃς ἔστιν εἰρήνη, γέγονεν ἐκ μέσου πᾶσα τε διχόνοια καὶ ἐρις, καὶ μάχαι, καὶ πᾶν εἶδος πλεονεξίας· ἐξηρηται δὲ καὶ τὰ ἐκ τοῦ πολέμου· βλάβη, καὶ τὰ ἐντεῦθεν δέγματα· κεκράτηκε δὲ τὸ αὐτοῦ θέλημα λέγοντος πρὸς αὐτοὺς· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν. »

Καὶ νῦν, ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε, καὶ πορευθώμεν τῷ φωτὶ Κυρίου. Ἀνῆκεν γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ.

Καταπτοήσας ἀρκούντως ταῖς προαναβήρῃσαι τῶν δεινῶν, οὐκ ἐξ ταῖς ἀπογνώσεσιν ἀπολέσθαι τοὺς προσκεκρυμμένους· ὑπεμφαίνει δὲ ὅτι μετανοεῖν ἐλομένους ὧς ἔσται Θεός· καὶ μεταμαθεῖν ἐθέλουσι τὰ αἰσχρῶ, καὶ τῶν ἀμεινόνων ἐφίεσθαι, κατευρυνεῖ πάλιν τῆς σωτηρίας τὴν ὁδόν, καὶ ἀμνησικακῶς προσδέξεται, καίτοι· πλειστά τε ὅσα καὶ οὐκ οἷσιν πεπλημμεληκότας. Ταύτη τοι, φησὶν, ἀναπλέκων εὐτέχνως τοῖς ἐλέγχοις τὸν παρακαλοῦντα λόγον· « Καὶ νῦν, ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε, καὶ

terrarum submisisset, et unum deinceps ubique regnum constitutum esset, bella cessarunt, pugna et dissensio conquieverunt, justitia obtinuit, atque æquilitatis securitas: cum nemo raperet, nemo jam popularetur; cum non in civitates aut regiones incursiones facerent, nec inflammari cupiditate divitiarum præclarum ducerent. Nec id modo, sed et usus adeo armorum traditus est solis bellatoribus maxinis, et militarem ordinem tenentibus, ac regis quasi manu atque potestati subjectis. Deprehensum est etiam multas gentes infirmas esse, quæcunque Romani imperii jugo excusso, civitates et regiones crudeliter invadunt. Non enim licet illis pro arbitratu libere grassari: obsistunt enim Romanorum arma, et quiescere cogunt ac instar ferarum terrefaciunt, et suis viribus illorum infirmitatem arguunt. Præfinit itaque tempus, uti dixi, beatus propheta, gentium vocationis et conversionis. Quando, inquit, universalis Deus et regnator ac Dominus inter gentes judicabit, hoc est justitiam ac judicium erga omnes gentes exercebit. Prævaluit enim, ut jam dixi, injustitia, gentibus se mutuo diripientibus, et omne genus immanitatis et libidinis invehentibus. Illis vero e medio sublatis, justitia et judicium a Deo sunt data: et arguebantur, ut dixi, gentes multæ Romanis armis devictæ: adeo ut imperatori subditæ nullos amplius impetus reformidarent. Eo denique tranquillitatis et simul felicitatis res eorum venerunt, ut non jam amplius bellicæ rei facultate et exercitatione indigerent, sed munia pacis longe lubentius amplecterentur, et labores rusticos colerent, reique agrariæ curam susciperent. In hoc enim belli mutant instrumenta, ut gladius ad aratri usum assumatur, lancea efficiatur falx, omninoque bellum dediscant, et præliari inter se supersedeant. Gentibus enim imperante Christo, qui est pax, e medio submotæ sunt omnes dissensio, et contentio, et pugna, et omne genus cupiditatis: et sublata sunt quæ ex bello oriuntur incommoda, et metus, qui inde nascitur; obtinuit autem ejus voluntas, qui nobis dicit: « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis ».

VERS. 5, 6. Et nunc, domus Jacob, venite, et ambulemus in luce Domini. Dimisit enim populum suum domum Israel.

Graviorum malorum vaticiniis abunde perterritos, non sinit desperatione eos qui offenderunt perire; at volentibus resipiscere subinnotuit Deum fore propitium; et qui vitia deponere et ad meliorem frugem redire valuerint, rursus salutis viam patefacturum; nec mala se refricaturum, sed ipsos recepturum ad se, etiamsi plurima et non ferenda commiserint. Alfibre enim reprehensionibus innectens consolationem, dicit: « Et nunc, domus Jacobi, venite, et ambulemus in lumine Domini. » Arbitror

⁸¹ Joan. xiv, 27.

vero prophetam in hac exhortatoria oratione quam adhibet, hortari Israelitas, ut dicenti Christo auscultent: «Quandiu lucem habetis, ambulate in luce, ne tenebræ vos comprehendant⁴⁸.» Ipse siquidem est lux. Idque dixit aperte: «Ego sum lux mundi. Qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit⁴⁹ lucem vitæ⁵⁰.» Lux autem Domini, et jure optimodici potest ipsius prædicationem, id est, evangelicam. Perinde est ac si dicat, Vivamus pie, evangelicæ vitæ splendorem colamus, Ænein typicis rebus imponamus, umbram relinquamus, Mosaicas litteras ad veritatem transferamus, salutarem lucem recipiamus. At cum Judæi patribus carnalibus gloriantes, supercilium erigerent, tanquam propter ipsos dilecti, et pars, et sors Dei dicti, et populus sanctus et selectus; dein nugarentur ac prorsus penitusque se curari ac diligenter a Deo crederent, quantumvis multa illi invisae facitarent, quantumvis nihil putarent legem, quantumvis etiam eam dedecori contemptuique haberent, et Servatoris adventum, gratiam scilicet adventus in carne, non recipere: necessario propheta minime affectum esse universorum Deum demonstrat, inquisiens: «Dimisit enim populum suum, domum Israel.» Tale quid per alterum quoque prophetam dicit universorum Deus, Judæorum supercilium deprimens, et insulso illos esse coarguens. Etenim, inquit, concupierunt agros, et rapuerunt pupillos, et domos vi occuparunt, et in Dominum se extulerunt, dicentes: «Nonne Dominus in nobis est? non invadent nos mala. Idcirco, propter nos, Sion ut ager arabitur, et Jerusalem ut pomorum custodia erit, et mons templi tanquam saltus silvæ⁵¹.» Si non igitur, inquit, una nobiscum desideratis in luce Domini ambulare, id est, si per Christum prædicationem rejicitis, et illustrationem ipsius aversamini: prorsus penitusque et ipse suum populum dimittet. Et hoc est diserte quod dixit illis Dominus noster Jesus Christus: «Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas missos ad te; quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alis suis, et nolueritis! Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta⁵².» Quin et Jeremiæ voce inquit, «Dereliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam⁵³.»

καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ἔρρις ἐπισυνάγει τὰ νοσσία αὐτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθελήσατε! Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν. » Καὶ ἡνὶ καὶ διὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ φωνῆς, «Ἐγκαταλείπω τὸν οἶκόν μου, ἀφήκα τὴν κληρονομίαν μου, » φησὶν.

Ibid. Quoniam repleta est ut ab initio regio illorum auguriis, ut terra alienigenarum, et filii alienigenæ facti sunt inter ipsos.

¶ Apologiam quodammodo et nunc propheta de Dei iudiciis instituit, causasque reddit cur a Deo domus Israel, sive populus ipsius adeo juste deseratur: et delictorum Israelis tam veterum quam recentium, ut dixi, meminit, eosque inimicos Dei esse ostendit, et valde crudeles et immites esse, et effrenato impetu tendere ad omnia quæcunque in

πορευθῶμεν τῷ φωτὶ Κυρίου. » Πρέπειν δὲ οἶμαι τῷ προφῆτῃ μάλιστα τὸν ἐπὶ τῷδε λόγον προτρέπειν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὑπακούειν λέγοντι τῷ Χριστῷ· «Ἔως τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτὶ, ἵνα μὴ ἡ σκοτία ἡμᾶς καταλάβῃ. » Αὐτὸς δὲ ἐστὶ τὸ φῶς. Καὶ γοῦν ἔφασκεν ἐναργῶς· «Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Ὁ ἀκολουθῶν ἐμοί, οὐ μὴ μείνῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » Φῶς δ' ἂν λέγοιτο Κυρίου, καὶ μάλα εἰκότως τὸ αὐτοῦ κήρυγμα, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ εὐαγγελικόν. Ὅμοιον οὖν ὡσεὶ λέγοι, Διαξήσωμεν εὐσεβῶς, τιμήσωμεν τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὸ περιφανές, παυσώμεθα τῶν ἐν τύποις, καταλήξωμεν τῆς σκιᾶς. Μεταπλάττωμεν τὰ Μωσέως γράμματα πρὸς ἀλήθειαν, εἰσδεξώμεθα τὸ σωτήριον φῶς. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς κατὰ σάρκα πατράσιν ἐπαυχούντες Ἰουδαῖοι, μεγάλην αἰτίαν ὄφρυν ἀνασπῆν ἐμελέτων, ὡς δι' αὐτοὺς ἀγαπώμενοι, μερίς τε καὶ κληρος χρηματίζοντες τοῦ Θεοῦ, καὶ λαὸς ἅγιος καὶ ἀπόλεκτος· εἴτα ληρούντες ὄντο πάντῃ τε καὶ πάντως ἐν φροντίδι καὶ ἀγάπῃ κεῖσθαι τῇ παρὰ Θεοῦ· κἂν εἰ πολλὰ ὀφείοντο τὰ ἀπηχρημένα αὐτοῦ· κἂν εἰ μηδὲν ἡγοῖντο τὸν νόμον· κἂν εἰ αὐτὴν ἀτιμάζοιεν καὶ ἀπαράδεκτον ποιοῖντο τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν, ἡγουν τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὴν χάριν· ἀναγκαίως ὁ προφῆτης οὐχ ὥδε ἔχοντα τὸν τῶν ὁλῶν Θεὸν καταδεικνύει, λέγων· «Ἀνῆκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ. » Τοιοῦτόν τι καὶ δι' ἑτέρου προφήτου φησὶν ὁ τῶν ὁλῶν Θεός, τὴν τῶν Ἰουδαίων ὄφρυν καταστρέφων, καὶ ἀσυνέτους ὄντας ἐλέγχων αὐτούς. Καὶ ἐπεθύμου γάρ, φησὶν, ἀγροῦς, καὶ διήρπαζον ὄφρανοὺς, καὶ οἶκους κατεδυνάστευον, καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον ἐμεγαλύνοντο, λέγοντες· «Οὐχὶ Κύριος ἐν ἡμῖν ἐστιν; οὐ μὴ ἐπέβη ἐφ' ἡμᾶς κακὰ. Διὰ τοῦτο, δι' ἡμᾶς, Σιών ὡς ἀγρὸς ἀροτριωθήσεται, καὶ Ἰερουσαλὴμ ὡς ὄπωραφυλάκιον ἔσται, καὶ ὄρος τοῦ οἴκου, ὡς ἄλσος ὄρυμου. » Εἰ μὴ τοίνυν ἔλοισθε, φησὶ, πορεύεσθαι μεθ' ἡμῶν τῷ φωτὶ Κυρίου, τοῦτ' ἐστὶν, εἰ ἀπαράδεκτον ποιείσθε τὸ κήρυγμα τὸ διὰ Χριστοῦ, καὶ τὸν παρ' αὐτοῦ φωτισμὸν ἀποστρέφετε, πάντῃ τε καὶ πάντως ἀνήσει καὶ αὐτὸς τὸν λαόν τοῦ λαόν. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ἐναργῶς ὅπερ ἔφη πρὸς αὐτοὺς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός· «Ἰερουσαλὴμ, Ἰερουσαλὴμ, ἡ ἀποκτενοῦσα τοὺς προφῆτας,

¶ Οἱ ἐνεπλήσθη ὡς τὸ ἀπαρχῆς ἡ χώρα αὐτῶν κληδορισμῶν, ὡς ἡ τῶν ἀλλοφύλων, καὶ τέκνα ἀλλόφυλα ἐγενήθησαν ἐν αὐτοῖς.

Ἀπολογεῖται τρόπον τινὰ καὶ νῦν ὁ προφῆτης ὑπὲρ τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων, καὶ ἀποδίδωσι τὰς αἰτίας τοῦ καὶ σφόδρα δικαίως ἀνείσθαι παρὰ Θεοῦ τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ, ἥτοι τὸν λαὸν αὐτοῦ. Διαμέμνηται δὲ, ὡς ἔφην, παλαιῶν τε καὶ νέων πλημμελημάτων τοῦ Ἰσραὴλ, ἀφιλοθέους ὄντας ἐλέγχων, καὶ πολὺ βλέποντας εἰς τὸ ἀπηνές, καὶ ἀχαλίνως ἰόντας πρὸς

⁴⁸ Joan. xii, 35. ⁴⁹ Joan. viii, 12. ⁵⁰ Mich. iii, 11, 12. ⁵¹ Matth. xxiii, 37, 38. ⁵² Jerem. xi, 7.

πάν ὅτι οὖν τῶν κατεφεγμένων, καὶ πολλὴν ἔχοντας ἅπασαν νόμου τὴν καταβολήν. Πρὸ μὲν γὰρ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας ὀλίγα πεφροντικότες τῆς εἰς Θεὸν αἰδοῦς, καὶ τῆς δοθείσης αὐτοῖς διὰ Μωσέως ἐντολῆς ἀλογήσαντες, πολυτρόπως ἠλάσαντο· δεδράκασιν δὲ τὰ πάντων χεῖριστα καὶ εἰς αὐτὸν τὸν τῶν ὅλων Σωτῆρα Χριστόν. Ἐξηγείται τοιγαροῦν ποτὲ μὲν τῆς εἰς τὸν νόμον ἀπονοίας αὐτῶν τὰ ἐγκλήματα, καὶ τὰς ἐπὶ τούτῳ δίχας, ἃς ἐξήτηται διακαίως, πολεμούντων αὐτοῖς τὸ τῆς κατὰ Περσῶν καὶ Βαβυλωνίων, Ἰδουμαίων, Ἑλαμιτῶν, καὶ ἐτέρων ἐθνῶν· ποτὲ δὲ τῆς κατὰ Χριστοῦ μανίας ἐγκαλεῖ τοὺς τρόπους, καὶ ὅσα συμβέβηκε ταύτης ἐνεκα τῆς αἰτίας παθεῖν αὐτοὺς, καταστρατευόντων τῆς Ἰουδαίας ἀπάσης τὴν ὑπὸ χεῖρα πληθὺν Οὐεσπασιανοῦ τε καὶ Τίτου. Ἐξηγείται τοίνυν τὸ παρὸν ὁ λόγος ἡμῖν τὰ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς πλημμελήματα· ταύτης ἐνεκα τῆς αἰτίας ἀνείσθαι φησι, τοῦτ' ἔστι, δεδόσθαι τοῖς ἐχθροῖς παρὰ Θεοῦ τὸν λαὸν αὐτοῦ, διὰ τοι τὸ πάλιν ἐλέσθαι νοσεῖν τὰ ἐν ἀρχαῖς, καὶ καλινέροισιν πρὸς ἀνοσιότητα τὴν πρῶτην. Λαλτρούκασιν μὲν γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ τοῖς ἐπιχωρίοις θεοῖς ἦτοι δαίμοσιν· εἰτα λελύτρωνται διὰ Μωσέως Θεοῦ κατοικτεῖροντος, ἀπὸ πλάττοντος τε ὁμοῦ ψυχικῆς τε ἅμα καὶ σαρκικῆς βουλείας. Ὡς περ γὰρ ἀπεσεύσαντο τῆς Αἰγυπτίων πλεονεξίας τὸν ζυγόν· οὕτω καὶ τῆς τῶν δαιμόνων σκαιότητος ἀπὸ πλάττοντος, λαλτρούντες μὲν οὐκέτι τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς, νόμῳ δὲ μᾶλλον τῷ διὰ Μωσέως παιδαγωγούμενῳ πρὸς τὸ ἀληθές, ἕνα τε καὶ φύσει καὶ ἀληθῶς ἐπιγινώσκοντες Θεόν. Ἦκουον γὰρ νομοθετοῦντός τε καὶ λέγοντος ἐν Χωρήθ· « Οὐ ποιήσεις σαυτῷ εἰδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ὄντα, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι ὑποκάτω τῆς γῆς. Οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς· ἐγὼ γὰρ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου. Ἐγγραπταὶ δὲ καὶ ἐν τῷ Δευτερονόμιῳ· « Ἐάν δὲ εἰσέλθῃς εἰς τὴν γῆν, ἣν Κύριος ὁ Θεός σου δίδωσί σοι, οὐ μαθήσῃ ποιεῖν κατὰ τὰ βδελύγματα τῶν ἐθνῶν ἐκείνων. Οὐχ εὐρεθήσεται ἐν σοὶ περικαθαίρων τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἢ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ἐν πυρὶ. Μαντευόμενος μαντεῖαν, καὶ κληδονιζόμενος, καὶ οἰωνιζόμενος, φαρμακὸς, ἐπαιδοῦς, ἐγγαστρίμυθος, καὶ τερατοσκόπος, καὶ ἐπερωτῶν τοὺς νεκρούς. Ἔστι γὰρ βδελύγμα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου πᾶς ποῦν τρυφή. Τέλεις ἔση ἐναντίον Κυρίου σου. Τὰ γὰρ ἔθνη ταῦτα, οὓς σὺ κατακληρονομήεις αὐτούς, οὗτοι κληδονισμῶν καὶ μαντείων ἀκούσονται. Καὶ σοὶ οὐχ οὕτως ἔδωκε Κύριος ὁ Θεός σου. » Καὶ ταῦτα μὲν ὁ νόμος· ἐπειδὴ δὲ ἦσαν εὐπαραχόμεστοι καὶ πολὺ δὴ λίαν ἔτοιμοι πρὸς ἀπόστασιν, ὅλον δὲ ὅτι τὴν ἀπὸ Θεοῦ, προσεινομοθέτει λέγων· « Ἐάν δὲ εἰσαγάγῃ σε ὁ Κύριος ὁ Θεός εἰς τὴν γῆν, εἰς ἣν πορεύῃ ἐκεῖ κληρονομήσαι, καὶ ἐξαρτῇς ἔθνη μεγάλα, καὶ πολλὰ καὶ ἰσχυρὰ πρὸ προσώπου σου (τὸν δεῖνα φησὶ, καὶ τὸν δεῖνα), καὶ παραδῷ αὐτοὺς Κύριος ὁ Θεός σου εἰς χεῖράς σου, καὶ πατάξεις αὐτούς. Ἀφανισμῷ ἀφανιεῖς αὐτούς, οὐ διαθήσῃ αὐ-

vitio sunt, et multum ex lege argui. Nam ante Servatoris nostri adventum, verecundia erga Deum abjecta, et mandati per Moysen illis dati nulla ratione habita, multis nominibus rei peragebantur, atque in universorum Servatorem Christum ipsum pessima quæque fecerunt. Nonnunquam igitur eorum erga legem flagitia, et ob id supplicia, quæ de illis jure sumpta sunt, exponit : bellum cum illis tunc gerentibus Persis, et Babylonis, Idumæis, Elamitis aliisque gentibus. Alias vero furorē contra Christum objicit, et quæcunque eam ob causam pati eos contigerat, Vespasiano et Tito universam Judæam subjugantibus. Proinde in præsentia commemorat nobis hic sermo quæ fuerunt ante Christi adventum Judaicæ Synagogæ delicta, eaque de causâ relictam dicit, id est, a Deo populum suum hostibus traditum, propterea quod prioribus vitiis denuo laborare maluerat, et denuo ad primam impietatem recurrere. Etenim in Ægypto indigenis et gentilitiis diis seu dæmonibus servierunt, dein per Moysen Deo commiserante redempti sunt, et animi juxta ac carnis servitute liberati. Quemadmodum enim excusserant Ægyptiacæ tyrannidis jugum, sic et a dæmonum impia sævitia eximebantur, nec amplius falso nominatis diis servierunt, sed lege potius per Moysen ad veritatem instituti, unum et naturā et vere Deum agnoverunt. Quoniam audiverunt eum, et legem ferentem et dicentem in Choreb : « Non facies tibi idolum, nec omnium similitudinem quæ in cælo sursum, et quæ in terra deorsum, et quæ in aquis sub terra : non adorabis ea : ego namque sum Dominus Deus tuus ». Quin et scriptum est in Deuteronomio : « Si vero intraveris in terram quam Dominus Deus dat tibi, non discas facere juxta abominationes gentium illarum, non reperietur in te filium suum aut filiam suam iustrans igne, vaticinans vaticinia, et divinans, et auspex, et veneficus, et incantator, ventriloquus, et præstigiator, et sciscitans mortuos. Est enim abominatio Domino Deo tuo quisquis faciet hæc. Perfectus eris coram Domino Deo tuo. Gentes enim illæ, quarum hæreditatem accipies, divinationes et vaticinationes audient. Tibi autem non sic dedit Dominus Deus tuus ». Hæc quidem lex. Quia vero illi leves et mobiles erant, et valde ad defectionem, scilicet a Deo, proclives, aliud porro præcipit, dicens : « Si vero introducat te Dominus Deus in terram, ad quam proficisceris, ut ibi sortem accipias, et ejeceris gentes magnas et robustas ante faciem tuam (aliam atque aliam nominat), et tradiderit eas Dominus Deus tuus in manus tuas, easque percusseris : delendo delebis eas, non series cum eis sædus, neque misereberis earum, neque affinitatem contrahes cum illis ; filiam tuam non dabis filio ejus, nec filiam ejus capies filio tuo : avertet enim filium tuum a me, et serviet diis alienis, et irascetur furore Dominus in vos, ac perdet te cito ». Omnibus enim modis illis cavet Deus,

¹¹ Deut. v, 8, 9. ¹² Deut. xviii, 9-13. ¹³ Deut. vii, 1-4.

ac, ut sacra Scriptura inquit, Legem ad subsidium A
dedit. Illi vero præceptionum adeo venerandarum
cura abjecta, inconsiderate conversi sunt ad omnia
præceptis contraria. Applicabant enim se divina-
tionibus et falsis vaticiniis, et ab his qui idolis ad-
dicti erant ac devoti, futurorum notitiam quære-
bant : et sane prophetas sanctos increpabant, ac
dicebant : « Alia nobis loquimini et annuntiate
nobis alium errorem⁹⁶. » Fuit quoque illis cum
filiabus vicinarum gentium commercium, etiamsi
lex hoc interdixisset, et cum mulieribus malis quas
Deus odio habuit, et quæ idololatricis ritibus innu-
tritæ erant, præter legem cohabitarunt, liberorum
alienorum exstiterunt patres, qui matrum quoque
more institutoque educati, legem Mosaicam, ut ita
dicam, ne scire quidem videri voluerunt. Itaque
impleta est, inquit, ut ab initio, regio eorum divi-
nationibus ut terra alienigenarum, et filii alienige-
næ nati sunt illis. Erat autem absurdissimum et
turpissimum, **43** ex alienigenis uxoribus natos filios,
qui sanctam civitatem inhabitarent, in gentium
moribus versari ac vivere extra legem. Et cum
Deus juberet omnem masculum octo dierum circum-
cidendum, et aperto diceret : « Tribus [et quatuor]
temporibus anni apparebit omne masculum coram
me⁹⁷; » illi tamen istuc non faciebant, sed eos qui
nati sunt offerebant dæmonibus, et in fanis idolo-
rum illorum causa sacrificabant. Vides eos omnino
legem conculcasse. At qui consentaneum erat, eos,
qui eo impietatis pervenerant, ut ne Redemptorem
quidem cognoscere vellent, ipsius populi nomine
censeri? Sanctum est igitur in eos hoc judicium,
et aversionis non infirma ratio. « Non enim persona-
rum acceptator est universorum judex⁹⁸. »
« **Υ**εσι τὰς ἐπ' αὐτοῖς ἐτέλουν θυσίας. Ὁρᾷ πανταχῇ
εἰς τοῦτο λοιπὸν ἤκοντας ἀσεβείας, ὥς μήτε εἰδέναι
βούλεσθαι τὸν λυτρωτὴν, αὐτοῦ λαὸν ὀνομάζεσθαι;
οὐκ οὖν ὅσα ψήφοις ἡ ἐπ' αὐτοῖς, καὶ τῆς ἀποστροφῆς οὐκ ἀγεννῆς ἡ πρόστασις. » Ἀπροσωπὴλητος
γὰρ ὁ τῶν ὧν κριτής. »

VEBS. 7, 8. Impleta est enim regio eorum argento
et auro, nec erat numerus thesaurorum ipsorum : et
repleta est terra equis, et non erat numerus quadri-
garum ipsorum.

Duo iterum vitia sædisima illis inesse ait, avari-
tiam et superbiam. Avaritiam omnium malorum radi-
cem esse sapientissimus Paulus testatur perspicue⁹⁹.
Arrogantiam autem rem Deo odiosam et infestam esse
constat omnibus. Scriptum est enim : « Dominus su-
perbis resistit, humilibus vero dat gratiam¹⁰⁰. » Imo a
quo tandem nequitia genere eos, qui divitiarum
studio tenentur, abesse videas? Corradunt enim
huiusmodi homines quæstum, corrogantque pecu-
nias, ex usuris et fenoribus, ex cupiditate et inju-
stitiis, ex rapina et calumnia. Adest et divitiis in-
solentia, et ad proventus nefariorum et exsecra-
tissimarum voluptatum magna proclivitas. Nam ubi
deliciae, illic omnino comessationes sunt, ebrieta-
tes, lustra, libidines, omneque genus intemperan-

τοῖς διαθήκην, οὕτε μὴ ἐλεήσει αὐτοὺς, οὐδ' οὐ
μὴ γαμβρεύσεται πρὸς αὐτούς· τὴν θυγατέρα σου
οὐ δώσεις τῷ υἱῷ αὐτοῦ, καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ οὐ
λήψῃ τῷ υἱῷ σου· ἀποστήσει γὰρ τὸν υἱόν σου ἀπ'
ἐμοῦ, καὶ λατρεύσει θεοὺς ἑτέροις· καὶ ὀργισθήσεται
θυμῷ Κύριος εἰς ὑμᾶς, καὶ ἐξολοθρεύσει σε τὸ τέ-
χος. » Πάντα γὰρ τρόπον ἀσφαλείας αὐτοῖς ἐπενόει
θεὸς, καὶ καθὰ φησι τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν, Νόμον εἰς
βοήθειαν ἔδωκεν. Οἱ δὲ τῶν οὕτω σεπτῶν ἐνταλαμά-
των ἡφειδηχότες, ἐτράποντο παραλόγως εἰς πᾶν τῶν
ἐντεταλμένων τὸ ἐναντίον. Προσέκειντο γὰρ κληδο-
νισμοῖς, καὶ ψευδομαντείαις, καὶ παρὰ τοῖς τῶν εἰδώ-
λων προσιζήκωτον ζητεῖν ἐσπούδαζον τῶν ἐσομένων,
τὴν γνώσιν, καί τοις προφήταις ἀγίοις ἐπιτιμῶντές
τε καὶ λέγοντες· « Ἄλλα ἡμῖν λαλεῖτε, καὶ ἀναγγέ-
λετε ἡμῖν ἑτέραν πλάνησιν. » Συνῆσαν δὲ καὶ ταῖς
τῶν ὁμόρων ἐθνῶν θυγατράσιν, ἀπειρηχότες τοῦ νό-
μου τῇ χρήμα. Γύναϊά τε πονηρὰ καὶ θεομιστῇ, καὶ
τοῖς τῆς εἰδωλολατρίας ἔθεσιν ἐντεθραμμένα παρα-
νόμως εἰσιοικισάμενοι, παιδῶν ἄλλοτρίων γεγόνασι
πατέρες, οἱ καὶ ἀνετρέφοντο τοῖς τῶν μητέρων
ἔθεσι, τὸν διὰ Μωσέως νόμον, οὐδ' ὅσον εἰπεῖν, εἰδέ-
ναι προσποιούμενοι. Ταύτη τοι φησιν, ὅτι ἐνεπλήσθη
ὥς τὸ ἀπαρχῆς ἡ χώρα αὐτῶν κληδονισμῶν ὥσει τῶν
ἀλλοφύλων, καὶ τέκνα ἀλλόφυλα ἐγε[ν]ήθησαν αὐτοῖς.
Ἦν δὲ σφόδρα τῶν ἀτόπων, καὶ πᾶναισχρον ἀληθῶς,
τὴν ἁγίαν πόλιν κατωκικήσας, τοὺς ἐξ ἀλλοφύλων
γυναικῶν γεγονότας αὐτοῖς· υἱεῖς, ἔθεσιν Ἑλληνικαῖς
πολιτεύεσθαι καὶ ζῆν ἔξω νόμου. Καὶ τοῦ Θεοῦ
προστάττοντος πᾶν παιδίον ἄρσεν ὀκταήμερον περι-
τέμνεσθαι, λέγοντός τε σαφῶς· « Τρεῖς καιροὺς τοῦ
ἐνιαυτοῦ ὀφθήσεται πᾶν ἄρσενικόν σου ἐνώπιόν μου·
οἱ δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἔδρων, ἀπεκομίζοντο δὲ τοῖς δαι-
μοσι τὰ γεννώμενα, καὶ ἐν τοῖς τῶν εἰδώλων τεμέ-
μεπατηκότας τὸν νόμον. Εἰτα πῶς ἦν ἀκόλουθον τοῦς
πεπατηκότας τὸν νόμον. Εἰτα πῶς ἦν ἀκόλουθον τοῦς
ἀριθμὸς τῶν ἀρμάτων αὐτῶν.

Δύο δὲ πάλιν αὐτοῖς τὰ πάντων μάλιστα τῶν
κακῶν αἰσχίονα προσεῖναι φησι, φιλαργυρίαν τε ὁμοῦ
καὶ ὑπεροφίαν. Καὶ ρίζα μὲν ὅτι πάντων ἐστὶ τῶν
κακῶν ἡ φιλαργυρία, μεμαρτύρηκεν ἐναργῶς ὁ σο-
φώτατος Παῦλος. Ἀπὸ κληδονισμῶν ἐξέρχεται τῆς ἀλαζον[ε]ίας
τὸ χρήμα παρὰ Θεοῦ, παντὶ τῷ σαφές. Γέγραπται
γὰρ, ὅτι ὁ Κύριος ὑπερηφάνους ἀντιτάσσειται, ταπει-
νοὺς δὲ δίδωσι χάριν. » Φαυλόητος τίνα τρόπον οὐκ ἔν-
τις ἐνόντα βλέποι· παρὰ γὰρ τοῖς ἐθέλουσι πλουτεῖν;
ποιοῖντο γὰρ οἱ τοιοῦτοι τὴν τῶν χρημάτων συγχο-
μιδὴν ἐκ τε τόκων καὶ πλεονασμῶν, ἐκ πλεονεξίας
καὶ ἀδικίας, ἐξ ἀρπαγῆς καὶ συκοφαντίας. Πρόσεστι
δὲ τῷ πλούτῳ καὶ τὸ ἀγέρωχον, καὶ τὸ λίαν ἔτοιμον
εἰς ἀποφορὰν τῶν ἐκτόπων καὶ βδελυρωτάτων ἡδο-
νῶν. Ὅπου γὰρ τὸ τρυφᾶν, ἐκεῖ που πάντως κῶμοι

⁹⁶ Isa. xxx, 10. ⁹⁷ Exod. xxiii, 17, xxxiv, 25; Deut. xvi, 16. ⁹⁸ Rom. ii, 11. ⁹⁹ I Timoth. vi, 10.
¹⁰⁰ Jac. iv, 6.

καὶ μέθαι, ποῖται, καὶ ἀσέλγεια, καὶ πᾶν εἶδος ἀκα-
 ρασίας. Τίς δὲ δὴ τῶν εὐ φρονεῖν εἰωθῶτων, οὐκ ἂν
 στωγῇ τὸν ποιήσασθαι τὸν ὑπερόπτον διαπτύοντα τοὺς
 ἀσθενεστέρους, ὀφρὺν ἀνασπῶντα τὴν ὑψηλὴν, περι-
 ῶντα τοὺς ἐν πτωχείᾳ, καὶ τοῖς ἐν ταλαιπωρίαις
 συναλεγεῖν οὐκ ἀνεχόμενον, ἐλεεῖν οὐκ ἀξιοῦντα τοὺς
 ἐν ἀνάγκαις καὶ πόνοις, ἡγνοηκότα δὲ λοιπὸν, ὅτι
 καὶ χροὺς ἐστὶ καὶ σποδός; Αἰτιᾶται τοῖνυν καὶ μάλα
 εἰκότως ὁ φιλάρετος ἡμῶν Θεός, ὡς ἀκόρεστον ἔχον-
 τας εἰς φιλοκερδίαν τὸν νοῦν, ὡς ἵπποις ἐποχου-
 μένους, καὶ τοῖς τῆς φιλοδοξίας ἐναλόντας βρόχοις.
 Ἐμπεπλησθαι δὲ ἵππων τὴν χώραν αὐτῶν φησιν,
 ὡς οὐχ ἔνδς ἡ δευτέρου νενοσηκότος τὴν ὑπεροψίαν,
 ἀλλ' οἷον ὅλης αὐτῶν κατειλημμένης τῆς χώρας τῷ
 πίθει, καὶ κατὰ πάντων ἰόντος τοῦ κακοῦ. Πλὴν ἐλέγ-
 χει καὶ διὰ τοῦτου τῷ νόμῳ προσκεχρυκότας, καὶ
 ἀπειθεῖν ἡρημένους Θεῷ, διειρηκότι σαφῶς. « Ἐὶν
 δὲ εἰσέλθης εἰς τὴν γῆν ἣν Κύριος ὁ Θεός σου δίδωσι
 σοι ἐν κλήρῳ, καὶ κατακληρονομήσης αὐτήν, καὶ
 κατοικήσης ἐπ' αὐτῆς, καὶ εἰπῇς· Καταστήσω ἐμαυ-
 τῷ ἄρχοντα, καθὲ καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη τὰ κύκλῳ μου·
 καθιστῶν καταστήσεις ἐπὶ σαυτὸν ἄρχοντα, ὃν ἂν
 ἐκλέξηται Κύριος ὁ Θεός σου αὐτόν. » Εἰτά φησι περὶ
 τοῦ καθισταμένου. « Διότι οὐ πληθυνεῖ ἑαυτῷ ἵππον,
 οὐδὲ μὴ ἀποστρέψει τὸν λαὸν εἰς Αἴγυπτον, ὅπως ἂν
 μὴ πληθύνῃ ἑαυτῷ ἵππον. » Καὶ πρὸς τοῦτοις ἔτι·
 « Καὶ ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐ πληθυνεῖ ἑαυτῷ σφό-
 δρα. » Αἰτιᾶται τοῖνυν ὡς ποιουμένους μὲν τῶν χρη-
 μάτων τὴν ἀθροισιν, καὶ τοῦτο ἀπλήστως, πληθύνον-
 τας δὲ ἑαυτοῖς καὶ ἵππον. Ἄπτεται δὲ, κατὰ τὸ εἰκός, ὅ
 ἐπὶ τῷδε μῶμος μάλιστα τῶν καθηγείσθαι λαχόν-
 των, ὡς παραβαινόντων τὴν ἐντολήν, οὗς ἦν ἀκόλου-
 θον καὶ πρὸς γε τῶν ἄλλων ὁρᾶσθαι τετιμηκότας τὰ
 θεοσπισμένα, καὶ τοῖς παραβαίνουσιν ἐπιτιμᾶν.

Καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ βδελυγμάτων τῶν ἔργων
 τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν οἷς ἐποίη-
 σαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν. Καὶ ἐκνύσεν ἄνθρωπος,
 καὶ ἐταπεινώθη ἀνὴρ, καὶ οὐ μὴ ἀνήσω αὐτούς.

Ἐγκαλεῖ πάλιν αὐτοῖς τὴν νοσητὴν πορνείαν, καὶ τὸ
 πᾶσι τοῖς ἐλάσαι προσκυνεῖν τῶν ψευδωνύμων θεῶν.
 Ἀποφαίνει δὲ ὅτι δυσσεβείας εἰς τοῦτο προήκουσαι
 μέτρον, ὡς παντὸς εἰς λῆξιν ἐλάσαι κακοῦ, καὶ τὸ
 τελειοτάτην ἀπόστασιν μελετῆσαι τὴν ἀπὸ Θεοῦ τοῦ
 πάντα εἰδότος, νεύματιν ὑποφέροντος, καὶ παρενεγ-
 χόντος εἰς ὑπαρξιν. Ἔοικε δὲ τρόπον τινὰ καὶ ὑπερ-
 αλγεῖν τῆς ἀνθρώπου φύσεως ὑδρισμένης ἐσχάτως.
 Τετίμηκε μὲν γάρ ὁ τῶν ὅλων Θεός αὐτοῦργια τὸν
 ἄνθρωπον. Οὐ γάρ λόγῳ μετὰ τῶν ἄλλων κτισμάτων
 ἀπασχεδιάζετο καὶ αὐτός, καθάπερ ἀμέλει τὸ, « Γενη-
 θῆτω στερέωμα, καὶ ἐγένετο οὕτως. » ἀλλ' ἔλαβε
 χροὺν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον, κατὰ
 γε τὰς τοῦ πανσόφου Μωσῆως φωνάς. Γέγονε δὲ
 κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ, καὶ οἷον τις
 ἄρχων χειροτόνηται τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Τετίμηται δὲ
 πρὸς τοῦτον καὶ πνεύματι ζωῆς. Ἐνεφύσησε γάρ
 εἰς πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς. Οὐκοῦν ὁ ἄνθρωπος
 ἐν τιμῇ ὢν, οὐ συνῆκε, κατὰ τὸ γεγραμμένον.

Αἰτιᾶται. Quis est porro eorum, qui sane sapere solent,
 qui non oderit superbum, infirmiores despicientem,
 altum supercilium tollentem, mendicitate pressos
 despicientem, versari cum calamitosis non susti-
 nentem, nec ad eos etiam qui in angustia sunt et
 laboribus, accedentem, seque pulverem esse ac ci-
 nerem ignorantem? Deus itaque noster virtutis
 amans, Judæos, et non injuria, accusat, ut inex-
 plicabili animo ad rem faciendam, ut equis insiden-
 tes, et gloriæ laqueis irretitos. Equis autem plenam
 esse regionem eorum affirmat, **44** non quasi unus
 aut alter laboraret fastu, sed velut tota ipsorum
 regio hoc affectu morboque teneretur, et per om-
 nes hoc malum permearet. Quanquam taxat etiam,
 quod in legem offenderint, neque Deo obedire vo-
 luerint, qui clare dixerat: « Si in terram, quam
 dat tibi Dominus Deus tuus, sorte veneris, et hæ-
 reditate acceperis eam, et incoleris, et dixeris:
 Præsciam mihi principem, sicut et gentes quæ cir-
 cum nie sunt: omnino constitues super te princi-
 pem quem elegerit Dominus Deus tuus ¹. » Dein de
 eo qui constitutus est dicit: « Propterea non mul-
 ticabit tibi equos, nec avertet populum in Ægy-
 ptum, ne multiplicet tibi equos. » Ad hæc porro:
 « Argentum et aurum non coacervabit tibi ipsi
 multum ². » Itaque eos perstringit, ut qui divitias
 accumularent, idque insatiabiliter, et equitatum
 quoque sibi augerent. Attingit etiam, ut videtur,
 hæc reprehensio, maxime eos qui primas tenue-
 runt, ut qui præceptum violarent, quos etiam præ-
 aliis consentaneum erat videri, et divina edicta co-
 lere, et transgredientes reprehendere.

VERS. 8-9. Et impleta est terra abominationibus
 operum manuum suarum, et adoraverunt ea quæ
 effinxerant digiti ipsorum. Et prostratus est homo,
 et dejectus est vir, et non dimittam illos.

Vocat rursum eos in crimen fornicationis spiritualis,
 quod multos fictitios, falsoque nuncupatos deos ad-
 orarent: ostenditque ad eam impietatis mensuram
 processisse, ut ad omnium malorum quasi culmen
 pertigerint, et ultimam moliti meditatiue fuerint
 defectionem a Deo, qui omnia novit, nunc susten-
 tat, et in ortum educit. Videturque quodammodo
 etiam indolere vehementer hominis naturæ, extre-
 ma contumelia affectæ. Honestavit enim universorum
 Deus suæ manus artificio hominem, nec verbo
 cum aliis creaturis statim ille conditus est, ut illud
 videlicet: « Fiat armamentum, et factum est sic; »
 at accepto de terra pulvere hominem effecit, ut a
 sapientissimo Moyse dictum est, et factus est ad ima-
 ginem et similitudinem Dei, ac tanquam princeps
 quispiam terræ præfectus est, et porro, spiritu
 vitæ ornatus. Inflavit enim in faciem ejus spi-
 raculum vitæ ³. Igitur homo in honore cum esset, non
45 intellexit, ut scriptum est ⁴: servivit enim scilicet

¹ Deut. xvi, 14, 15. ² ibid. 16. ³ Gen. i, ii, passim. ⁴ Psal. xlviii, 13.

ptilibus⁴, ac, ut prophetica habet oratio, adoraverunt ea quæ fecerunt digiti ipsorum. Et incurvatus est homo, et humiliatus est vir: Quæ injuria et in Deum ipsum redundat, et in hominis naturam. Cum enim ex pulchritudine creaturarum earum artificem proportionem quadam perspicere potuissent: « Invisibilia enim ejus a creatione mundi, per ea quæ facta sunt intellecta perspicuntur, æterna: » scilicet « ejus potentia et divinitas⁵; » istuc haud fecerunt, sed lapidibus cultum deferentes, et lignum adorantes miseri, Dominum ac Deum natura, rerum universarum architectum offenderunt, nec intellexerunt se suam quoque naturam, ut videtur, injuria afficere: siquidem homo est lignis ac lapidibus præstantior. Hinc merito indignatus omnium Opifex ait: « Incurvatus est homo, et humilitatus est vir, et nequam illos dimittam. » Unde immutabilitatem iræ ostendit, et duplici hoc nomine, ita uti par fuit contra illos ira commotus est: tum quod divinam majestatem offenderint, tum quod suam quoque naturam vilissimam reddiderint. Impleri dicit abominationibus terram ipsorum: subinnuens non paucos esse, sed innumerabiles, qui huic apostasiæ vitio fuerant obnoxii: nec cultum eorum uniusmodi fuisse, at a singulis pro suo cujusque placito adorari, et multa idolorum examina totam eorum terram complevisse. Dictum est igitur voce Jeremiæ: « Secundum numerum civitatum tuarum erant dii tui, et secundum numerum: transituum Jerusalem constituitis altaria ad sacrificandum Baal⁶. » Est igitur flagitiosum et Deo intolerandum idolorum ſigmentum, eorum, inquam, quæ sensibus patent, et illorum etiam quæ in mentem ac intelligentiam cadunt. Deprædatur etenim Satanæ hominum animas, graviter ac multipliciter, imaginibus, quas in animum et cor immittit, aliquando etiam idolorum ſigmentis in peccata impellens, atque in sædas ac prodigiosas voluptates inducens.

VERS. 10, 11. *Et nunc intrate in petras, et abdimini in terram a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, quando surrexerit ad quassandam terram. Oculi enim Domini sublimis, homo autem humilis. Et humiliabitur altitudo hominum, 46 et extolletur Dominus solus die illa.*

Idololatriæ dedita Jerusalem, imo tota Judæa errore seducta, et in ea omnia quæ Deo, virtutis amanti, invisæ sunt, effrenate prolabente, Babyloniorum bellum universam quodammodo Judæam occupavit; qui cum eam totam deprædati essent, captos trucidarunt, mulierculas et liberos in suam regionem abduxerunt, loco captivorum longo tempore habuerunt. Expeditione autem hac denuntiata, cumque jam immineret, tantus Judæas invasit metus, et eo consternationis venerunt, ut in speluncis et montium fissuris absconderentur, locosque inaccessibiles capessere; quippe cum omnis eorum manus

Α λελάτρευκε γὰρ τοῖς γλυπτοῖς· καὶ, ὡς προφητικῶς ἔφη λόγος, « Προσεκύνησαν οἷς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν. » Καὶ ἔκυψεν ἄνθρωπος, καὶ ἐταπεινώθη ἀνὴρ. Ὑβρις δὲ τοῦτο καὶ εἰς Θεὸν αὐτὸν, καὶ εἰς τὴν ἀνθρώπου φύσιν. Καίτοι γὰρ ἐνδὴν ἀπὸ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ἰδεῖν τὸν τούτων τεχνίτην· Ἐτὰ γὰρ ὁράτα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθοράται, ὃ ἦ τε ὁ αἰδίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης· τοῦτο μὲν οὖν οὐ πεπράχασιν· ἀπονεμόντες δὲ τοῖς λίθοις τὸ σέβας, καὶ τῷ λίθῳ προσκυνῶντες οἱ δειλαῖοι, προσκεκρούχασιν μὲν τῷ φύσει Δεσπότη καὶ Θεῷ καὶ τῶν ὧν δημιουργῷ, λελήθασιν δὲ, κατὰ τὸ εἶδος, καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοὶ περιυβρίζοντες φύσιν, εἴπερ ἐστὶ ζῶλον τε καὶ λίθων ἀμείνων ὁ ἄνθρωπος. Ταύτην τοι δικαίως ἀγανακτῶν ὁ πάντων δημιουργός φησιν· « Ἐκύψεν ἄνθρωπος, καὶ ἐταπεινώθη ἀνὴρ, καὶ οὐ μὴ ἀνῆσω αὐτούς. » Ἐμφαίνει δὲ διὰ τοῦτου τὸ ἀπαράτρεπτον τῆς ὀργῆς, εἰ καὶ δι' ἄμφω, κατὰ τὸ εἶδος, σεσάλευται κατ' αὐτῶν· ὅτι καὶ τὴν θείαν λελυπήχασιν δόξαν, ἀτιμοτάτην δὲ καὶ αὐτὴν τὴν ἰδίαν ἀπέφηναν φύσιν. Ἐμπεπλησθαι δὲ βδελυγμάτων τὴν γῆν αὐτῶν, οὐκ ἔλιγους ὄντας, οὕτε μὴν εὐαριθμήτους ἀποκαλῶν τοὺς τοῖς τῆς ἀποστασίας ἐναλόντας ἐγκλήμασι, καὶ ὅτι ἐδὲ σέβας αὐτοῖς οὐχ ἔν, προσκεκύνηται δὲ παρ' ἑκάστου τὸ αὐτῷ δοκοῦν, καὶ πολυειδῆς εἰδῶλων ἑσμός ὅλην αὐτῶν ἐνέπλησε τὴν γῆν. Καὶ γοῦν εἴρηται διὰ φωνῆς Ἱερεμίου, ὅτι « Κατὰ ἀριθμὸν πόλεων σου ἦσαν θεοὶ σου, Ἰουδα. Καὶ κατὰ ἀριθμὸν διδῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐτάξατε βωμοὺς, τοῦ θυμῆν τῷ Βαβύλ. » Πονηρὸν οὖν ἄρα καὶ δύσοιστον τῷ Θεῷ τῶν εἰδῶλων ἡ ποίησις, αἰσθητῶν τε φημι καὶ τῶν κατὰ νοῦν. Καταληγίζεται γὰρ ὁ Σατανᾶς τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, δεινῶς τε καὶ πολυτρόπως, ταῖς εἰς νοῦν καὶ καρδίαν φαντασίαις, ἔσθ' ὅτε καὶ εἰδῶλων ἀναπλασμοῖς καταχομίζων εἰς ἁμαρτίας, καὶ εἰς αἰσχροῦς καὶ ἐκτόπους ἀποφέρων ἡδονάς.

Καὶ νῦν εἰσέλθετε εἰς τὰς πέτρας, καὶ κρύπτεσθε εἰς τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου· καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀνάσῃ θρασυαί τὴν γῆν. Οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοὶ; ὁ δὲ ἄνθρωπος ταπεινός, καὶ ταπεινωθήσεται τὸ ὕψος τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑψωθήσεται Κύριος ὁ μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.

Εἰδωλοκρατοῦσης τῆς Ἱερουσαλὴμ, μᾶλλον δὲ ἀπάσης πεπληνημένης τῆς Ἰουδαίας, καὶ ἀπονευούσης ἀγαλλίως πρὸς πᾶν ὅτι οὖν τῶν ἀπηχθημένων τῷ φιλαρέτῳ Θεῷ· κατεχέτο τρόπον τινὰ τῆς Ἰουδαίας ἀπάσης ὁ Βαβυλωνίων πόλεμος, οἱ πᾶσαν καταδυσάντας, ἀπεκτόνασι μὲν τοὺς κατελιγμένους, γυναῖκα δὲ καὶ παῖδας ἀπεκόμισαν εἰς τὴν ἑαυτῶν· καὶ ἐν τῇ τῶν δορυκτῆτων ὄντας τάξει, μακροὺς διατετέλεχαι χρόνους. Πλὴν τῆς ἐφόδου προσηγγελένης, καὶ μελλούσης ἔσεσθαι, τοσοῦτον τοῖς Ἰουδαίοις γέγονε δαῖμα, καὶ ἀγωνίας εἰς τοῦτο πεπωκάσιν, ὥς ἐν τε σπηλαίοις καὶ ταῖς τῶν ὀρῶν ῥωγμοῖς κατα-

⁴ Psal. cv, 36. ⁵ Rom. i, 20. ⁶ Jerem. xi, 13.

κρύπτεσθαι, καὶ τόπους ἀδάτους καταλαμβάνειν, ἀπάσης αὐτῶν ἀπονοῦστος χειρὸς πρὸς τὴν τῶν ἐπιόντων ἀντίστασιν. Οὐκοῦν ὡς ὅσον οὐδέπω παρεσομένων δεινῶν, μᾶλλον δὲ ἦδη θυρῶν τε εἰσω γεγενημένων, καὶ ἐπ' αὐτῆς ὄντων τῆς χώρας, κρύπτεσθαι κελεύει, καὶ μονονουχί κατορύττεσθαι ἐπὶ γῇ ζῶντας ἔτι, ἀπὸ τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῇ θραῦσαι τὴν γῆν, τοῦτ' ἔστι, συντρίψαι τὴν γῆν. Ὅτι δὲ ὕψηλα καὶ ὑπὲρ πάντα ἀνθρώπους αἱ οὐραὶ βουλαὶ τε καὶ σκέψεις, οὐκ ἂν τις αὐταῖς ἀντιμαχῆσεται τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, σαφὲς καθίστησι λέγων· «Οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὕψηλα.» Ὁφθαλμοὺς γὰρ Κυρίου ἐν τοῦτοις φησὶν, τὰς οἰονεῖ προαναβλέψεις τε καὶ βουλὰς αὐτοῦ, καὶ τὰς ἐφ' ἑκάστῃ πράγματι κρίσεις. Ἀνθρώποι μὲν γὰρ μικροὶ μετὰ τὴν φύσιν ὄντες καὶ τὸν νοῦν, μικρὰ καὶ βουλευόμενοι, καὶ λογίζονταί ταπεινά. Ὑψηλὸς δὲ ὑπάρχων ὁ τῶν ὅλων Θεός, καὶ ἐν ἀπορρήτοις ὑπερῶν ταῖς ταῖς κατὰ πάντων νοούμενος, ἄμαχον ἔχει τὴν σκέψιν. Οὐ γὰρ ἂν δύναίτο τις ἀνθυπενεγκεῖν, ἢ βουλήν, ἢ ἐπικουρίαν ἀποσκευάσασθαι δυναμένην τὰς ἐκ τῶν θείων σχεμμάτων ἐπαγωγὰς. Μαθήσεσθαι δὲ τοῦτο φησι, καὶ οἱ πάλαι μὴ εἰδότες τοὺς Ἰουδαίους, ὅταν αὐτῶν ὁ δεινὸς κατασκήψῃ πόλεμος, καὶ πᾶσα μὲν ἡ ἐπαμύνοσα χεὶρ ἀτονῇ, ἀπρακτὴ δὲ καὶ σκέψις, καὶ ἀνθρωπίνης βουλῆς εὐρήματα, δι' ὧν ἐνόμισαν τάχα που καὶ διαφεύγειν δύνασθαι τὰς ἐκ τοῦ πολέμου συμφορὰς. Οὐκοῦν ἡ πείρα δείξει, φησὶν, ὅτι ταπεινὸς ὁ ἀνθρῶπος, καὶ ταπεινωθήσεται ἐκ τοῦ ὕψους τῶν ἀνθρώπων, ὑψωθήσεται δὲ Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Ὡς περ ἔφην ἀρτίως, ἐλεγχόμενης αὐτῶν ἰσχύος ἀπάσης ὡς ἀδρανὸς, τῆς θείας δυνάμεως ἡ ὑπεροχὴ γνωριμωτάτῃ τοῖς πεποιθόσι γυνήσεται. Πάνθεν οὖν ἄρα τὸ προσκρούειν Θεῷ, καὶ ἀπάσης ἡμῖν παραίτιον συμφορὰς τὸ χρῆμα γίνεται. Δεῖ δὲ ἡμᾶς μὴ δυνάμεσιν ἰδίαις ἐπιθαρσεῖν, ἀπονέμειν δὲ μᾶλλον τὸ πάντα δύνασθαι Θεῷ, καὶ αὐτὸν ἐπικουρον ποιεῖσθαι φιλεῖν, ὅταν τι τῶν δεινῶν ἐπιφέρηται προσκεκρουκόσι δι' ἡμαρτίας.

Ἡμέρα γὰρ Κυρίου Σαβαὼθ ἐπὶ πάντα ὕβριστήν καὶ ὑπερήφανον, καὶ ἐπὶ πάντα ὑψηλὸν καὶ μετῴρων καὶ ταπεινωθήσονται. Καὶ ἐπὶ πᾶσαν κέδρον τοῦ Λιβάνου, τῶν ὑψηλῶν καὶ μετεώρων, καὶ ἐπὶ πᾶν δένδρον βαλάνου Βασάν· καὶ ἐπὶ πᾶν ὄρος ὑψηλόν, καὶ ἐπὶ πάντα βουνὸν ὑψηλόν, καὶ ἐπὶ πάντα πύργον ὑψηλόν, καὶ ἐπὶ πᾶν τεῖχος ὑψηλόν, καὶ ἐπὶ πᾶν πλοῖον θαλάσσης, καὶ ἐπὶ πᾶσαν θῆαν πλοίων κάλλους· καὶ ταπεινωθήσεται, καὶ πεσεῖται τὸ ὕψος τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.

Τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν, καὶ τῆς ἐπ' αὐτοῖς ὀργῆς τὴν ἐκπληρωσιν ἡμέραν ὀνομάζει Κύριος. Τοῦτο γὰρ ἔθος τῇ θεοπνεύστῃ Γραφῇ. Καὶ γοῦν αὐτὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας τὸν καιρὸν τῷ τῆς ἡμέρας ὀνόματι κατεστήμαιεν ὁ Δαβὶδ οὕτω λέγων· «Αὕτη ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησε Κύριος, ἀγαλλιασώμεθα

A propulsandis his qui irruptionem fecerant par non esset. Proinde, non quasi instantibus, sed potius velut praesentibus malis, et jam intra portas et in ipsa regione versantibus, abscondi jubet, eosque qui adhuc viverent tantum non abdi in terram, a timore Domini et a gloria fortitudinis ejus : quando ad terram percutiendam, id est, conterendam surrexerit. Alqui excelsa esse, et supra omnes homines eminare divina consilia et cogitata, nominemque mortalium illis resistere posse, planum atque perspicuum facit, cum ait : « Oculi enim Dei sublimes : » oculos enim Domini hisce verbis vocat ejus velut prospicientias et consilia, et in quaque re judicium. Homines scilicet pusilli natura et mente cum sint, pusilla consultant, et humilia cogitant. Sed altus natura Deus universorum, et in omni re arcana quadam praestantia elucens et apparens, consilium habet inexpugnabile. Non enim quisquam consilium afferre posset vel subsidium satia firmum, ad divinorum consiliorum machinas subvertendas. Hoc cognituros ait Judaeos, etsi olim non agnoverint, quando grave Babyloniorum bellum eos impetet, quando omnis manus subsidiaria imbecillis erit et imbellis, cum consultatio humanique consilii inventa nihil proficiet : quibus illi forte rati sunt calamitates bellicas posse effugere. Itaque docebit, inquit, experientia, humilem esse hominem et dejectum : et depressum iri celsitatem hominum, extollendum vero Dominum solum in die illa. Nam, ut modo dixi, cum eorum robur omne velut imbecillum apparuerit, divinae potentiae excellentia et splendor in illis qui passi sunt et afflicti, maxime inclarescet. Gravissimum itaque est Deum offendere, et causa omnium calamitatum quae nobis accidunt istud est. Nec vero nostris viribus nitendum est, sed omnipotentia Deo tribuenda : et illius nobis auxilium conciliare debemus, quando aliquod grave malum nobis per peccatum offendentibus infertur.

VERS. 12-17. Dies enim Domini Sabaoth super omnem contumeliosum, et superbum, et super omnem elatum, et tumidum, et humiliabuntur. Et super omnem cedrum Libani praectam et erectam, et super omnem arborem glandis Basan : et super omnem montem editum, et super omnem collem celsum, et super omnem turrim excelsam, et super omnem murum praectum, et super omnem navim maris, et super omnem pulchrum navigiorum aspectum ; et humiliabitur, et cadet altitudo hominum, et evahetur Dominus solus in die illa.

Belli ipsum tempus, et irae expletionem in illos, diem appellat Domini ; est enim hoc solenne divinitus inspiratae Scripturae. Quippe et ipsum Servatoris nostri adventus tempus, diei appellatione designat David, dicens : « Haec dies quam fecit Dominus, exsulemus et laetemur in ea ! » Fore

¹ Psal. cxviii, 24.

ideo dicit tempus iræ contra omnem contumeliosum et superbum. Et contumeliosos quidem videtur dicere, qui divinam majestatem dedecorant, eo quod non sustineant eam adorare, sed illis potius diis affligantur, quos ipsi commenti sunt: superbos vero, qui divinam legem contemnunt, et quæ divinitus edicta sunt pro nihilo ducunt; siquidem et beatus David ait: « Superbi legem prævaricati sunt vehementer⁹. » Quoniam autem complures essent per Judæam et Jerusalem divitiis cumulati affatim, et opum copia haud mediocriter circumfluerent, cæteris præcellerent, et potentia septi ac muniti essent, illaque suæ nobilitatis haud exigua mensura exsultarent, sublataque in altum, veluti intumescerent, ideo in eos maxime hanc divinam iram dicit incursum; statum cuiusque atque gradum ænigmatice subinsinuans. Confert etenim illos et cum Libani cedris: « Vidi enim, » inquit, « impium erectum et elatum velut cedros Libani¹⁰; » quin et cum arboribus **48** quercus Basan, id est quercubus quæ sunt in Basanide terra: est autem is locus in Judæa, qui nunc Basanæa vocatur, plantarum nutrix optima, spissas et bene proceras habens cedros. Confert etiam eos similiter cum collibus et montibus, et cum turribus et muris præaltis. Addit deinde eos cumularum opum occasiones in regionem importavisse, cum dicit: « Et super omnem navim maris, et super omnem aspectum pulchrum navigiorum. » Dupliciter autem hoc intelligitur. Cum enim denuntiaretur undique bellum, et Babylonios adventare diceretur, spem in Deum figere destiterunt Israelitæ, et Ægyptios in præsidium asciverunt, Tyro, et accolis gentibus mercede conductis. Omnes enim Tyrii maritimi erant, et rei mercatoris periti, et naves habebant magnifice exstructas. Postquam autem adventit Babylonius, antequam terram Judæorum vastaret, deprædatus est Tyrios. Igitur hisce verbis vel hoc dicit propheticus nobis sermo; vel illud fortassis: Plurimi reges Israel causa negotiandi naves habebant, quæ ex Judæorum regione ac terra merces exportarent, illis rursus ex alienis regionibus ac civitatibus adveherent; ex quo factum est ut ingentes opes illis accreverint; elatiores facti sunt cedris, quercubus, montibus et turribus non dissimiles. Quod vero conflandarum opum occasio, id est, lucra quæ ex negotiatione et commutatione influunt, simul cum superbis peritura sint, luculenter denotat. Quod etiam Israelitæ multos in subsidium conducerent, non obscurum est, cum Deus de illis per alterum prophetam dicat: « Et erat Ephraim columba amens, non habens cor, Ægyptum invocavit, et ad Assyrios abiit. Et cum abierint, injiciam illis rete meum, veluti cæli volucres deducam eos, rumore afflictionis suæ erudiam eos¹¹. » Inevitabile est igitur Dei iudicium contra quos sit: Nonne vero impia est imperitia, spe

καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ. » Ἔσεσθαι τοίνυν φησὶ τῆς ὀργῆς τὸν καιρὸν κατὰ παντὸς ὕδριστοῦ καὶ ὑπερηφάνου. Καὶ ὕδριστάς μὲν εἰκεν ἀνακαλεῖν τοὺς, ὅγχε τὴν θείαν ἀτιμάζουσι δόξαν, διὰ τοῦ μὴ ἀνέχεσθαι προσκυνεῖν αὐτῇ, προσκείσθαι δὲ μάλλον, οἷς ἂν αὐτοὶ διατεκτῆναιτο θεοῖς· ὑπερηφάνους δὲ τοὺς τῶν θείων ὑπερῶντας νόμων, καὶ παρ' οὐδὲν ποιεῖσθαι μεμελετηκότας τὰ θεοσεπόμενα. Καὶ γοῦν ὁ μακάριος ἔφη Δαβὶδ· « Ὑπερήφανοι παρενόμουν ἕως σφόδρα. » Ἐπειδὴ δὲ πλείστοι τινες ἦσαν κατὰ τὴν Ἰουδαίαν καὶ μέντοι τὴν Ἱερουσαλήμ, πλούτω τε κομῶντες ἀμφιλαρῶς, καὶ ταῖς τῶν χρημάτων περιουσίαις οὐ μετρίως περιεχόμενοι, προὔχοντές τε τῶν ἄλλων καὶ δυναστείαις ὠχυρωμένοι, καὶ τῆς παρ' αὐτοῖς εὐκλείας οὐκ εἰς βραχὺ μέτρον ἀναπληθίσαντες, ἡμέτεροι τε ὄψου, καὶ οὐδέναιος ἐξογκούμενοι· ταύτῃ τοι κατ' αὐτῶν ὅτι μάλιστα τὰ ἐκ τῆς θείας ὀργῆς δραμεῖσθαι φησι, τὴν ἐκάστου τάξιν, ἥτοι μέτρον αἰνιγματωδῶς ὑπεμφαίνων. Παρεικάζει γὰρ αὐτοὺς καὶ ταῖς τοῦ Λιδάνου κέδροις· « Ἴδον γὰρ ἀσεβῆ, » φησίν, « ὑπερυψούμενον, καὶ ἐπαυρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιδάνου· » καὶ μὴν καὶ τοῖς δένδροις τῆς βαλάνου Βασάν, τοῦτ' ἐστὶ, δρυεὶ ταῖς ἐν τῇ Βασανίτιδι· χώρα δὲ αὕτη κατὰ τὴν Ἰουδαίαν, ἣ νῦν καλεῖται Βασαναία, φυτῶν ἀρίστη τροφός, παχέας τε καὶ εὐμηκεστάτας ἔχουσα τὰς κέδρους. Παρεικάζει δὲ αὐτοὺς ὁμοίως βουνοῖς καὶ ὄρεσι, καὶ προσέτι πύργοις καὶ τεύχεσιν ὀψηλοῖς. Ὅτι δὲ καὶ τὰς τοῦ πλουτεῖν ἀφορμὰς συναποβαλοῦσι τῇ χώρῃ, προτεπάγει, λέγων· « Καὶ ἐπὶ πᾶν πλοῖον θαλάσσης, καὶ ἐπὶ πᾶσαν θῆαν πλοίων κάλλους. » Διχῇ δὲ τοῦτο νοεῖται. Περιαγγελθέντος γὰρ ἡδὴ τοῦ πολέμου, καὶ προσδοκωμένων παρέσεσθαι τῶν Βαβυλωνίων, τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος τὴν διάνοιαν ἀποστήσαντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, Αἰγυπτίους ἐχάλουν εἰς ἐπικουρίαν, κατεμισθοῦντό τε τὴν Τύρον, καὶ τὰ περίοικα τῶν ἐθνῶν. Θαλασσοῦργοι δὲ πάντες οἱ Τύριοι, καὶ ἐμπορικῶν ἐπιτηδευμάτων ἐπιστήμονες, καὶ φιλοτίμωι τὰς ναῦς κατεσκευασμένοι. Ἐπειδὴ δὲ ἦκεν ὁ Βαβυλωνίος, πρὸ τῆς Ἰουδαίων γῆς, τὴν Τυρίων κατεληγίζετο. Οὐκοῦν ἡ τοῦτο φησιν ὁ προφητικὸς ἡμῖν ἐν τοῦτοις λόγος, ἡ ἐκείνῳ που τάχα· Πλείστοι γὰρ τῶν βεβασιλευκότων τοῦ Ἰσραὴλ, ναῦς εἶχον ἐμπορικὰς, τὰς[ε] ἐκ τῆς Ἰνδῶν χώρας τε καὶ γῆς ἀποφερούσας αὐτοῖς, **D** καὶ τὰς[ε] ἐξ ἐτέρων χωρῶν καὶ πόλεων· ὅθεν αὐτοῖς καὶ ὁ πολλὸς συναγέγερτο πλοῦτος· ἐξ οὗ γεγόναι ὕψηλοι, κέδροις τε καὶ δρυσὶν ἐν Ἰσρ, ὄρεσὶ τε καὶ πύργοις. Οὐκοῦν ὅτι καὶ συναπολεῖται τοῖς ὑπερηφάνοις καὶ ἡ τοῦ πλοῦτος ἀφορμή, τοῦτ' ἐστὶ, τὰ ἐκ τῆς ἐμπορίας καὶ μεταβολῆς εἰς τρέχοντα κέρδη καταπημαίνει λαμπρῶς. Ὅτι δὲ κατεμισθοῦντο πολλοὺς πρὸς ἐπικουρίαν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ οὐκ ἀσυμφανές, καὶ δι' ἐτέρου προφήτῳ λέγοντος Θεοῦ περὶ αὐτῶν· « Καὶ ἦν Ἐφραΐμ περιστερὰ ἄνους, οὐκ ἔχουσα καρδίαν, Αἰγυπτῶν ἐπεκαλεῖτο, καὶ εἰς Ἀσσυρίους ἐπορεύετο. Καθὼς πορεύονται, ἐπιβαλὼν ἐπ' αὐτοὺς τὸ δίκτυόν μου, καθὼς τὰ πετεινὰ τοῦ

⁹ Psal. cxviii, 51. ¹⁰ Psal. xxxvi, 35. ¹¹ Osce vii, 11, 12.

οὐρανοῦ κατὰξω αὐτούς. Παιδεύσω αὐτούς ἐν τῇ ἀποῇ τῆς θλίψεως αὐτῶν. » Δυσδιάφικτον οὖν τὸ τοῦ Θεοῦ κρίμα, καθ' ὃν ἂν γένοιτο· καὶ ἀμαθὲς καὶ ἀνόσιον μὴ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ἡρτησθαι φικεῖν τῆς εἰς αὐτὸν ἐλπίδος, κενόε· δὲ καὶ ἀσυνέτοις διαπαίξεσθαι λογιμοῖς οἰομένους, ὅτι κἂν εἰ βούλοιο τὸ σώζειν αὐτούς, ἐξελεῖται δέ τις ἕτερος καὶ τῆς ἐξ ἀνθρώπων ἐπικουρίας ἢ συνδρομῆς, καὶ περιέσται ποτὲ τῶν παρ' αὐτοῦ νευμάτων. Ἐὰν γὰρ κλείσῃ κατὰ ἀνθρώπου, φησί, τίς ἀνοίξει; Ἀγαθὸν τοίνυν τὸ ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον, ἢ ἐλπίζειν ἐπ' ἀνθρώπων, κατὰ τὴν τοῦ ψάλλοντος φωνήν.

Καὶ τὰ χειροποίητα πάντα κατακρύψουσιν, εἴτερεγκόντες εἰς τὰ σπήλαια, καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰς τρώγλας τῆς γῆς ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, διὰ ἀναστῆ θραῦσαι τὴν γῆν.

Γέλως ἄξιαν τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπόφαίνει σκίψιν, εἰ κατακρύπτουσι τοὺς θεοὺς, καὶ σώζειν ἐπείγονται τοὺς προσκυνουμένους. Καίτοι πῶς οὐκ εἶδει σωτήρας αὐτοὺς ἔσεσθαι προσδοκῶν, εἴπερ ὄντω; ἦδεσαν θεοὺς; Ἀλλ' αὐτοὶ τῶν ἰδίων καταδικάζοντες βουλευμάτων, καὶ μαρτυροῦντες αὐτοῖς τὸ πρὸς πᾶν ὁτιοῦν ἀδρανὲς, ἐπαμύνουσι τοῖς θεοῖς. Κατακρύπτουσι γὰρ εἰς τὰ σπήλαια, καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰς τρώγλας τῆς γῆς, ἵνα μὴ εὐρόντες οἱ πολέμιοι συναπφέρωσι τοῖς νενικημένοις ὅσον αἰχμαλώτους θεοὺς. Πῶς οὖν εἰ θεοὶ παρὰ τῶν προσκυνούντων αὐτοῖς; ἐπικουρίας δεδωκέναι, ἀλλ' ὅλη μὲν ἀψυχὸς ἐκείνη. Καὶ ὡς φησιν ὁ μακάριος Δαβὶδ, « Τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν ἀρ- » ὅριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων. » Νοσή- » σουσι γὰρ μὴν οἱ θεραπεύοντες αὐτὰ τὴν ἰσὺν αὐτοῖς ἀναισθησίαν. Αὐτοὶ γὰρ τεχνῖται καὶ δημιουργοὶ γεγονότες αὐτῶν, αἵρουσιν ἐπὶ τῶν ὤμων, καὶ πορεύονται, καὶ προσκυνοῦσιν αὐτοῖς, καὶ προσεύχονται λέγοντες· « Ἐξελού με ὅτι θεός μου εἰ σύ. » Σποδὸς τοιγαροῦν ἡ καρδία αὐτῶν, καὶ πλυνῶνται. Πρέποι δ' ἂν τοῖς εὐσεβεῖν ἐλωθῶσι, ταῖς τῶν πλυνμένων ἀβελητηρίαις ἐβρώσθαι λέγειν, καὶ μὴν οὐκ εἰλοῖσαν, θεοὶ οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν ἀπὸ τῆς γῆς. » Καὶ ὑποκάτωθεν τοῦ οὐρανοῦ τοῦτου· « Ἡμεῖν γὰρ εἰς θεός ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν. Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. »

Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκβαλεῖ ἄνθρωπος τὰ βδελύγματα αὐτοῦ τὰ ἀργυρὰ καὶ χρυσά, ἃ ἐποίησε προσκυνεῖν τοῖς μεταλοις καὶ ταῖς νυκτερίσι, τοῦ εἰσελθεῖν εἰς τὰς τρώγλας τῆς γῆς, στερεὰς πέτρας, καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν, ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, διὰ ἀναστῆ θραῦσαι τὴν γῆν.

Τοὺς παρ' αὐτῶν γεγονότας καὶ ψευδωνύμους θεοὺς ὅτι κατακρύπτειν ἐμελλον, οὐκ αἰδοῖ τῇ περὶ αὐτοὺς εἶτι νικώμενοι, κατεργνωκότες δὲ μᾶλλον ὡς ὕλης ἀχρήστου καὶ ἀδρανούς καθίστησιν ἐναργὲς προσεπινεγκῶν οἷς ἔφη· « Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκβαλεῖ ἄνθρωπος τὰ βδελύγματα αὐτοῦ, ἃ ἐποίησε προσ-

in Deum fracta ac debilitata, vanis et inconsideratis ratiunculis ludificari, et existimare, etiamsi servare nolit ipse, alium quempiam erepturum, et humani auxilii accessionem ejus nutus ac voluntates superaturam? Si, inquit, clauserit contra hominem, quis aperiet? Melius igitur est sperare in Domino, quam sperare in homine, juxta 49 vocem psalle- lis.

VERS. 19. Et manufacta omnia abscondent, inferentes in specus et in scissuras petrarum, et in rimas terrae a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, quando surrexerit ad frangendum terram.

Ridiculum ostendit Judaeorum consilium: siquidem deos occultant, et quos adorant, eos servare satagunt. Nam quidni potius servatores illos fore expectarent, siquidem revera deos esse norant? Atqui sua ipsi decreta damnantes, cumque ipsi testes sint eorum imbecillitatis, diis succurrunt. Abscondunt enim in speluncis et in scissuris saxorum, et in terrae foraminibus, ne hostes inveniant, et una cum victis captivos quoque deos asportent. Qui ergo jam dii sint, qui suorum cultorum ope indigent? Sed materia ex animis illa sunt, et, ut inquit beatus David: « Idola gentium argentum et aurum, opera manuum hominum¹¹. » Et sane qui colunt ea, simili cum illis stupiditate laborant. Ipsi enim fabri et opifices eorum cum sint, humeris ea imponunt, eunt, adorant, apprecantur, dicentes: « Eripe me, quia Deus meus es tu¹². » Stercus igitur cor eorum, et errant. Decet autem eos qui pietatem colere solent, errantium stultitiae valedicere, illudque clamare: « Di qui caelum et terram non fecerunt, perdantur de terra¹³, » et de his quae sub caelo sunt: « Nobis enim unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in ipsum, et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia, et nos per ipsum¹⁴. »

οὐρανοῦ τοῦτου· « Ἡμεῖν γὰρ εἰς θεός ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. »

VERS. 20, 21. Die illa ejiciet homo abominationes suas argenteas et aureas, quas fecit, ad adorandum vana, et vesperilliones, ut ingrediantur in cavernas solidae petrae, et in scissuras petrarum a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus quando surrexerit ad frangendam terram.

Quod falso nuncupatos deos et ab ipsis factos abscondere debbant, non quia puduerit illorum, sed potius quod eos tanquam materiam inutilem et imbellem damnassent, manifestum reddit cum subjungit his quae dixerat: « De 50 illa ejiciet homo abominationes suas quas fecit ut adoraret, et vesper-

¹¹ P. al. cxiii, 4. ¹² Psal. lvi, 2. ¹³ Jerem. x, 11. ¹⁴ I Cor. viii, 6.

tiliones. Collocata enim in adytis manufacta, adoraverunt impie: arbitrabantur nimirum esse deos. Postquam vero imminere bellum viderunt, nullamque auxilii consequendi rationem sibi prorsus esse, et lapides ac ligna esse deprehenderunt, et materia aurea et argentea, quos sospitatores et liberatores fore crediderunt, e templis ejecerunt, et in cavernis abdididerunt, magis ut parcerent materiæ, quam quod illos amplius ceu deos colerent. Frustraneum autem et inutile illis laborem esse in idolorum effusione, ostendit dicens: « Ejiciet homo abominaciones quas fecit, ut illas et vespertiliones adoraret. » Etenim suorum deorum exstiterunt opifices, et artifices eorum quæ adorabantur. Opes vero nihil ab iis acceperunt, ac fortassis vespertilionibus solis templamificaverunt. Semper enim ejusmodi volatilia sive animalcula in cæcis locis libenter habitant, et horrore et feditate replent omnia. Ejiciet itaque homo abominaciones quas fecit. Ejiciet vero ut ingrediantur in foramina duræ petræ, et in scissuras petrarum a facie timoris Domini. Vide igitur quo pacto se una cum suis diis conati fuerint sepelire miseri. Cæterum universorum Deum non viderunt talem esse. Non enim latuit, cum ex terra Ægyptiaca fugerent, et insequeretur Pharaon prosequens. Percepit enim mare, et eduxit inenarrabili eos potentia et nutu inexplicabili, et illi quidem conservati sunt, perinde quasi aridam transirent: hic vero stupidus Pharaon præfocatus est cum toto exercitu. Item, cum Rabsaces Babyloniorum dux Jerusalem obsidione undique premeret, ac contra Deum deblateraret, diceretque se totam Judæam facile devicturum: non delituit Deus, nec petrarum rimas quæsit, nec rupturas montium: sed precatus est Ezechias dicens: « Exaudi, Domine, aspice, Domine, vide sermones Rabsacis, quem rex Assyriorum misit, ut in Deum viventem probra jaceret ¹⁶. » Statimque Deum auditvit loquentem: « Propugnabo civitatem hanc propter me et propter David servum meum ¹⁷. » Et quænam tum fuit periclitantibus subveniendi ratio? **51** Incredibilis sane et Deo digna. « Egressus enim est angelus Domini, et ex castris Assyriorum centum octoginta quinquem millia interemit ¹⁸. » Quare pudore suffundantur qui adorant sculptilia, qui, omnipotente Deo relicto, diis servant, quos ante se recondunt, ne ante ipsos pereant, ubi cupiditati hostium avaritiæque fuerint expositi. Dicamus ergo secundum prophetæ Jeremiæ vocem: « Solium gloriæ exaltatum, sanctificatio vestra, expectatio Israel, Domine; omnes qui derelinquunt te, pudescant. Deficientes in terra scribantur, quia dereliquerunt fontem vitæ Dominum ¹⁹. » Jam vero si fas sit spiritualibus aliquid etiam spirituale dicere: quicunque idola mentis patiuntur, et pravaram imaginum cogitationes admittunt, sciunt fore se nidos vespertilionum, hoc est. spirituum immundorum. « Unusquisque enim tentatur, » inquit, « a propriis cupidi-

τινες. » **Κ**υνεῖν αὐτοῖς καὶ ταῖς νυκτερίσιν. » Ἰδρυσάμενοι γὰρ ἐν σηκοῖς τὰ χειροποίητα προσκεκυνήκασιν ἀνοσίως· φροντο γὰρ εἶναι θεούς. Ἐπειδὴ δὲ παρόντα τεθέσθαι τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν, εἴτα τῆς ἐπικούριας οὐδεὶς ἦν ὧλις αὐτοῖς ὁ τρόπος, λίθοι δὲ ὄντες καὶ ξύλα πεφώρηνται, ὅλη τε χρυσὴ καὶ περιάργυρος, οὓς ἐνόμισαν ἐσεσθαι σωτήρας καὶ λυτρωτάς, ἐξέβαλλον τῶν ναῶν, καὶ κατέκρυπτον ἐν σπηλαίοις, φειδόμενοι μᾶλλον τῆς ὕλης, καὶ οὐχ ὡς θεοὺς τιμῶντες ἔτι. Εἰκαστός δὲ ὅτι καὶ ἀνόνητος ὁ πόνος αὐτοῖς ὁ περὶ τὴν τῶν εἰδώλων ποίησιν, διέδειξεν εἰπὼν· « Ἐκθαλεῖ ἄνθρωπος τὰ βδελύγματα αὐτοῦ ἃ ἐποίησε προσκυνεῖν αὐτοῖς καὶ ταῖς νυκτερίσιν. » Γεγόνاسι μὲν γὰρ αὐτοὶ δημιουργοὶ τῶν ἰδίων θεῶν, καὶ τεχνῖται τῶν προσκυνουμένων, ἐσχῆκας δὲ παρ' αὐτῶν εἰς θνησιν οὐδέν. Τάχα δὲ που μόναις ταῖς νυκτερίσιν ἀνεδείμαντο τοὺς ναοὺς. Ἀεὶ γὰρ πως τὰ τοιαῦτα τῶν πτηνῶν ἦτοι ζωῶν τοῖς ἀφεγγέσι τῶν τόπων ἐμφιλοχωροῦσιν, καὶ τῆς παρ' ἐαυτῶν βδελυρίας καὶ κακοσμίας ἀνατιμῶνται τὰ ἐν αὐτοῖς. Ἐκθαλεῖ τοίνυν ἄνθρωπος ἃ ἐποίησε βδελύγματα, ἐκθαλεῖ δὲ ὅποι, τοῦ εἰσελθεῖν, φησὶν, εἰς τὰς τρώγλας τῆς στερεᾶς πέτρας, καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου. Ἀθρεῖ δὴ οἷον ὅπως τοῖς ἰδίοις θεοῖς ἑαυτοὺς ἐσπούδαζον συγκατορύττειν οἱ τάλανες. Ἄλλ' οὐ τοιοῦτον τεθέσθαι τὸν τῶν ὧλων θεόν. Ἐκρύπτετο γὰρ οὐδαμῶς, ὅτε τῆς Αἰγυπτίων ἐκδεδραμήκασιν γῆς, εἶπετο δὲ διώκων ὁ Φαραὼ. Διέβρῆξε γὰρ τὴν θάλασσαν, καὶ διήγαγεν αὐτοὺς, ἀρρήτῃ δυνάμει, καὶ ἀφράστοις νεύμασι. Καὶ οἱ μὲν ἐσώζοντο βαδίζοντες ὡς ἐπὶ ξηρᾶς· ὁ δὲ ἀπόπληκτος Φαραὼ πανστρατιᾷ κατεπνίγητο. Καὶ μὴν ὅτε Ῥαψάκης ὁ Βαβυλωνίων στρατηγός, κύκλῳ περιγῶν τὴν Ἱερουσαλήμ, πεφυλάρχε κατὰ Θεοῦ, καὶ ὅλης ἐξῆς ῥαδίως κατακρατήσεν τῆς Ἰουδαίας· οὐκ ἐκρύπτετο Θεός, οὐδὲ πετρῶν ἐζήτησε σχισμὰς, οὔτε μὴν διασφαγὰς ὁρῶν, ἀλλ' ἤρχετο μὲν Ἐzechias λέγων· « Εἰσάκουσον, Κύριε, εἰσθέλειον, Κύριε, καὶ ἴδε τοὺς λόγους Ῥαψάκου, ὃν ἐξαπέστειλε βασιλεὺς Ἀσσυρίων ὀνειδίζειν Θεὸν ζῶντα. » Παραχρῆμα δὲ Θεοῦ λέγοντος ἤκουε· « Ὑπερασπιῶ ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης, δι' ἐμέ, καὶ διὰ Δαβὶδ τὸν δοῦλόν μου. » Καὶ τίς τὸ τῆνικᾶδε κινδυνεύουσιν ὁ τῆς ἐπικουρίας ἐγένετο τρόπος; Παράδοξος καὶ θεοπετής· « Ἐξῆλθε γὰρ ἄγγελος Κυρίου, καὶ ἀνέβλεν ἐκ τῆς παρεμβολῆς τῶν Ἀσσυρίων ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας. » Αἰσχυνθήτωσαν τοίνυν οἱ προσκυνῶντες τοῖς γλυπτοῖς, οἱ τὸν πάντα ἰσχύοντα Θεὸν καταλειπότες, καὶ λατρεύοντες θεοῖς, οὓς πρὸ ἑαυτῶν κατακρύπτουσιν, ἵνα μὴ πρὸ αὐτῶν ἀπόλιντο, ταῖς τῶν πολεμούντων περιπεσόντες φιλοκερδαίαις. Λέγωμεν τοίνυν κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνὴν Ἱερεμίου· « Θρόνος δόξης ὑψωμένος, ἀγίασμα ἡμῶν, ὑπομονὴ Ἰσραὴλ, Κύριε· πάντες οἱ καταλιπόντες σε καταίσχυνθήτωσαν. Ἀφεστηκότες ἐπὶ τῆς γῆς γραφήτωσαν, ὅτι ἐγκατέλιπον πηγὴν ζωῆς τὸν Κύριον. » Εἰ

¹⁶ Isa. xxxvii, 10 seqq. ¹⁷ ibid. 35. ¹⁸ ibid. 36. ¹⁹ Jerem. xvi, 12, 13.

δὲ χρῆ τι καὶ πνευματικὸν τοῖς πνευματικοῖς εἰπεῖν, ὅσοι τῶν εἰς νοῦν εἰδῶλων ἀνέχονται, καὶ τὰς ἐκ τῶν ἐκτόπων φαντασιῶν ἐννοίας εἰσδέχονται, ἴστωσαν ὅτι ὑπερεβίων ἔσονται καλῶς, τοῦτ' ἐστὶ, τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων. « Ἐκαστος γὰρ πειράζεται, » φησὶν, « ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐπιθυμιῶν ἐξελκόμενος, καὶ δειλαζόμενος. Εἴτα ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίττει ἀμαρτίαν, ἡ δὲ ἀμαρτία ἀποτελεσθεῖσα ἀποκτείνει θάνατον. » Παραιτητέον οὖν ἅρα τὰς ἀρχὰς τῶν παθῶν, καὶ τὰ εἰς νοῦν εἰδῶλα, τὰ διὰ μόνων ἐννοιῶν εἰστρέχοντα παρωπώμεθα, τὸ γεγραμμένον εἰδότες· « Ἐάν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναβῇ ἐπὶ σέ, τόπον σου μὴ ἀφῇς· διὸ λαμα καταπαύσει ἀμαρτίας μεγάλας. »

Ἰδοὺ δὲ ὁ δεσπότης Κύριος Σαβωῶθ ἀφελεί ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἰσχύοντα, καὶ ἰσχύουσιν, ἰσχυρὸν ἄρτου, καὶ ἰσχυρὸν ὕδατος, γίγαντα καὶ ἰσχύοντα, καὶ ἄρχοντα, πολεμιστὴν καὶ δικαστήν.

Ἀποχρῶσαν ἡμῖν ποιησάμενος τὴν ἀφήγησιν, τὴν ἐπὶ γε τοῖς ἀρχαιότεροις αὐτῶν ἐγγλήμασιν, μεθίστησι πάλιν ἐπὶ καιροῦ τὸν λόγον ἐπὶ τὰς τελευταίας αὐτῶν συμφοράς, δικαίως ὑπομεμενηκόσιν ἐμπαρονήσαντες ἀνοσίως εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Ἐπέταξε γὰρ αὐτοῖς ὁ θυμὸς Κυρίου, καὶ μάλα εἰκότως· ἀνηρηκότες γὰρ τοὺς προφῆτας, καὶ αἰδοβολήσαντες τοὺς ἀπεσταλμένους, οὐδὲ αὐτὴν δεδυσώπηνται τὸν ὕβιν, ἐπεπλήδυσαν δὲ θηριοπρεπῶς, καὶ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, τὸ γε ἦκον εἰς αὐτοὺς, θανάτῳ περιβεβλήκασι, λέγοντες· « Ἀήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχυρητος ἡμῖν ἐστὶ. » Πάνδεινα μὲν οὖν ἔστιν αὐτοῖς τὰ τοῦ πολέμου συμβεβηκότα καὶ δεδραπάνηται πολυτρόπως· τοῦτο μὲν λιμῇ καὶ πολιορκίαις, πυρὶ καὶ σιδήρῳ, τοῦτο δὲ γυναικῶν τε καὶ παίδων ἀνδραποδισμοῖς. « Ὅτι δὲ καὶ τῶν ἀνωθεν καὶ παρὰ Θεοῦ χαρισμάτων νενοστήκασι τὴν ἀποβολήν, καὶ τῶν εἰς νοῦν καὶ ψυχὴν ἀγαθῶν ἐστέρηνται, διδάσκει λέγων· « Ἰδοὺ δὲ ὁ δεσπότης Σαβωῶθ, ἀφελεί ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἱερουσαλὴμ ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσιν. » Καὶ ὁ λόγος τῷ προφῆτῃ νῦν οὐ περὶ σωματικῆς ἰσχύος· εὐθεὺς γὰρ τὸ ὧδε νοεῖν· περὶ νοητικῆς δὲ μάλλον, καὶ τῆς εἰς νοῦν καὶ καρδίαν, δι' ἧς εἰθίσμεθα κατορθοῦν ἀρετὴν. Στρατεύεται μὲν γὰρ ἡ σὰρξ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός. Ταῦτα γὰρ ἀντίκειται ἀλλήλοις· κτείσται δὲ ὅσα κοσμικὰ καὶ ἀκάθαρτα τῶν ἀνθρώπων νοῦν διακυκλῶσιν ἡδοναί, καταφέρουσαι πρὸς ἀμαρτίας. Χρεῖα τοίνυν ἰσχύος τῆς ἀνωθεν καὶ παρὰ Θεοῦ. Περιέσται γὰρ οὕτως τις καὶ μόλις, καὶ στεφανοῦται κρατῶν· ἀφηρησθαι δὲ τοῦτο φησὶν ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ αὐτὰ βοήσκει τὰ πράγματα. Ποῖος γὰρ ἐστὶ λόγος ἐστὶ παρ' αὐτοῖς τοῦ κατορθοῦν ἀρετῆς; ἢ τίς ὁ εὐδόκιμος καὶ ἀντανίστασθαι μεμελητικῶς τοῖς πάθεσι τῆς σαρκός, ἧγουν ταῖς ἐφόδοις τῶν ἐκτόπων ἡδονῶν; Πρόκειται γὰρ ὡσπερ ἀπάντων ὁ νοῦς ὡς σευτλίον ἡμιεφθον, κατὰ τὴν τοῦ προφῆτου φωνήν. Οὐ γὰρ δύναται λέγειν· « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ. » Ἀφήρηται δὲ ἀπ' αὐτῶν ἰσχύς ἄρτου καὶ ἰσχύς ὕδατος· ἄρτου δὲ πάλιν οὐκ αἰσθητοῦ, ἀλλ' οὐδὲ ὕδατων τῶν ἐν κατα-

talibus tractus et inescatus, dein cupiditas postquam concepit, parit peccatum, peccatum consummatum progignit mortem ¹⁹. » Repellenda sunt itaque principia malorum; et mentis idola, quæ per solas cogitationes irrepunt, propulsemus, scientes scriptum esse : « Si spiritus dominantis ascenderit super te, locum tuum ne deseras : quia modola sedabit peccata magna ²⁰. »

CAP. III, VERS. 1, 2. Ecce itaque dominator Sabaoth auferet a Judæa et ab Jerusalem robustum et robustam, robur panis et robur aquæ, gigantem et robustum, et principem, bellatorem et judicem.

Cum fuisse satis vetera eorum vitia exposuerit, opportune rursus sermonem ad extremas eorum miserias traducit : quas in omnium nostrum Servatorem Christum impie debacchati, merito subiverunt. Effusus est enim in illos furor Domini, idque justissime. Sublatis etenim prophetis, et lapidatis legatis, ne ipsum quidem Filium reveriti sunt, sed instar ferarum insultarunt, et ducem vitæ, quantum in ipsis erat, morti tradiderunt : « Vinciamus, inquit, justum, quia incommodus nobis est ²¹. » Gravissima igitur illis ex hello evenerunt, et multis modis consumpti sunt, **52** partim fame atque obsidione, et flamma atque ferro : partim feminarum et puerorum captivitatibus. Quod etiam supernorum et divinorum donorum amissione afflicti, et mentis animique bonis orbatī fuerint, docet his verbis : « Ecce dominator Dominus Sabaoth auferet a Judæa et Jerusalem robustum et robustam. » Loquitur autem nunc propheta, non de corporea fortitudine (est enim ineptum hoc sic intelligere), sed de ea potius quæ sub intelligentiam venit, quæ ad mentem et cor pertinet : qua recte virtutem exercere consuevimus; pugnat enim caro contra spiritum, et spiritus contra carnem : hæc namque dissident inter se, et plurimæ mundanæ ac immundæ voluptates humanam mentem demergunt, et ad peccata abripiunt. Opus igitur est fortitudine quæ e supernis venit et a Deo. Sic videlicet evadet quispiam superior, idque vix, ac cum vicerit, coronatur. Hanc autem tollendam a Judæis dicit, quod etiam res ipsæ clamitabunt. Quæ est enim jam oratio apud eos de exercenda virtute? vel quis est quem laudibus ornare possis? Quis affectus carnis reprimere studet, aut monstrosarum voluptatum assultus? Exposita etenim est et prostituta quodammodo omnium mens tanquam beta semicocta, juxta prophetæ vocem. Non enim potest dicere : « Omnia possum in eo qui me confortat Christo ²². » Aufertur etiam ab illis fortitudo panis et fortitudo aquæ : panis rursus non sensibilis, nec aquarum in usu communi positarum : sed ejus verius de quo David

¹⁹ Jac. i, 14, 15. ²⁰ Eccle. x, 4. ²¹ Sap. ii, 12. ²² Philipp. iv, 13.

ait : « Panem cœli dedit illis, panem angelorum A manducavit homo ²³. » Aquas item memorare eum dicimus, quæ mentis sunt et intelligentiæ, quarum ipsemet propheta Isaias meminit : « Et haurietis aquam cum gaudio de fontibus Salvatoris ²⁴. » Et porro ipse Servator : « Omnis qui bibit ex aqua hæc, sitiet iterum : qui autem biberit ex aqua quam ego dabo illi, erit in illo fons aquæ salientis in vitam æternam ²⁵. » Cæterum diligenter observa verba prophetæ. Non enim dixit simpliciter sublatum iri a Judæis panem et aquam, sed robur panis et robur aquæ. Siquidem nos hoc docere vult. Nam qui sacros sermones et divinas Scripturas legimus, easque intelligimus, robur panis, spiritualis accipimus. « Non enim, » inquit, « in solo pane vivet homo, sed in omni verbo quod prodit ex ore Dei ²⁶. » B Eodemque modo intelliges de aquis quæ subjectæ sunt intellectui. Judæi quidem panem et aquam etiamnum habent. Multum enim occupantur in litteris Mosaicis, et legunt legem. Cum autem nihil sciant, nequaquam habent robur panis, nec etiam robur aquæ. Nuda enim et sola littera illis data est, quæ panis quidem et aquæ speciem habet, minime tamen eos ullo modo enutrit ad habitudinem ac vegetationem spiritualem. Astipulabitur huic Paulus, scribens : « Usque ad hodiernum diem, quando legitur Moyses, velum cordi eorum imponitur, non relectum, quia in Christo tollitur ²⁷. » Aliter item submoveri dicimus ex Synagoga Judæorum robur panis et robur aquæ. Et sermo est mysticus. Etenim nos qui per fidem ad sanctificationem vocati sumus, panem habemus, panem, inquam, de cœlo, hoc est, Christum seu corpus ejus. Si vero quis interroget, cujusmodi tandem illius robur ac vis sit, vivificum esse dicimus : dat enim mundo vitam. Similiter etiam recipimus per Spiritum sanctum baptismi gratiam, qui sanctificat nos : vinque aquæ dicimus esse peccatorum abolitionem, regenerationem spiritualem, ut ipsi Christo conformes simus; præterea etiam, liberum ingressum in viam, quæ ad regnum cœlorum ducit. « Nisi enim quis, » inquit, « natus sit ex aqua et spiritu, non potest ingredi regnum Dei ²⁸. » Privati sunt itaque Judæi ejusmodi bonis : quoniam apud eos non est panis robur, id est, illa, quæ est in Christo, vivificatio. Neque aquæ vim habent, quia manet in ipsis iniquitas illota : neque regnum cœlorum intrabunt, quia Christum qui introducit, honori non habuerunt; non enim crediderunt dicenti : « Ego sum via; » et, « Ego sum ostium ²⁹. » Auferet similiter et gigantem et præpotentem. Quisnam demum est ille gigas? quis ille præpotens? Equidem existimo gigantem dicere eum, qui ad terminum metamque spiritualis fortitudinis pervenit, præpotentem autem minorem paulo ac dejectiorem, et hac quæ in illo intelligitur præstantia inferiorem. Unicuique enim nostrum

χρήσει κοινή· ἐκείνου· δὲ μᾶλλον περὶ οὗ φησιν ὁ Δαβὶδ· « Ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς· ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος. » Ὑδάτων δὲ μεμνησθαι φάμεν αὐτὸν τῶν νοητῶν, περὶ ὧν αὐτός· πού φησιν ὁ προφήτης Ἡσαίας· « Καὶ ἀντλήσετε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Σωτῆρος. » Καὶ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ· « Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου διψήσει πάλιν· ὁ δ' ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἄλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Σύνες δὲ ἀκριβῶς τὰς τοῦ προφήτου φωνάς. Οὐ γὰρ εἰρήκεν ἀπλῶς τῶν Ἰουδαίων ἀφαιρεθῆσθαι ἄρτον τε καὶ ὕδωρ, ἀλλ' ἰσχύον ἄρτου καὶ ἰσχύον ὕδατος. Καὶ δεῖ ἡμᾶς τοιοῦτόν τι βοῦλεσθαι διδάσκειν αὐτόν. Ἡμεῖς μὲν γὰρ τοῖς ἱεροῖς περιτυγχάνοντες λόγοις, καὶ τὰς θείας ἀναγινώσκοντες Γραφάς, εἰτα συνιέντες αὐτάς, ἰσχύον ἄρτου νοητοῦ δεχόμεθα. « Οὐ γὰρ ἐπ' ἄρτι μόνον, » φησὶ, « ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος τοῦ Θεοῦ. » Ὁμοίως νοήσεις καὶ ἐφ' ὑδάτων νοητῶν. Ἰουδαῖοι γε μὴν ἔχουσι μὲν τὸν ἄρτον καὶ τὸ ὕδωρ ἔτι. Πολυπραγμονοῦσι γὰρ τὰ Μωσείως γράμματα, καὶ ἀναγινώσκουσι τὸν νόμον. Ἐπειδὴ δὲ γινώσκουσιν οὐδὲν, οὐκ ἔχουσι τὴν ἰσχύον τοῦ ἄρτου, οὔτε μὴν τὴν ἰσχύον τοῦ ὕδατος. Ψιλὸν γὰρ αὐτοῖς καὶ μόνον τὸ γράμμα δέδοται, ἄρτου μὲν καὶ ὕδατος ὑπόληψιν ἔχον, τρέφον δὲ αὐτοὺς κατ' οὐδένα τρόπον εἰς εὐεξίαν τὴν νοητήν. Καὶ μαρτυρήσει γράφων ὁ Παῦλος· « Ἀχρι γὰρ σήμερον, ἡνίκα ἀν' ἀναγινώσκειται Μωσῆς κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται, μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. » Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον, ἀφηρησθαι φάμεν ἐκ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς, ἰσχύον ἄρτου καὶ ἰσχύον ὕδατος. Καὶ ὁ λόγος ἐστὶ μυστικός. Ἡμεῖς μὲν γὰρ οἱ διὰ πίστεως κεκλημένοι πρὸς ἀγίασμόν, τὸν ἄρτον ἔχομεν τὸν ἐξ οὐρανοῦ, τοῦτ' ἐστὶ, Χριστόν, ἦτοι τὸ σῶμα αὐτοῦ. Εἰ δὲ δὴ τις ἐροίτο, ποία τις ἐστὶν ἡ ἰσχύς αὐτοῦ, φάμεν ὅτι ζωοποιός. Δίδωσι γὰρ τῷ κόσμῳ ζωὴν. Πρόσιμεν δὲ ὁμοίως καὶ τῇ διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος χάριτι, τοῦ ἁγιάζοντος ἡμᾶς, ὕδατος τὴν ἰσχύον εἶναι λέγοντες ἁμαρτιῶν ἀπόθεσιν, ἀναγέννησιν τὴν πνευματικὴν, εἰς συμμορφίαν τὴν πρὸς αὐτὸν τὸν Χριστόν. Καὶ προσέτι τοῖς τοις, παρ' ῥησίας εἰσόδον εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν· « Ἐὰν γὰρ μὴ τις, » φησὶ, « γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. » Ἐστέρηνται τοίνυν οἱ Ἰουδαῖοι τῶν τοιούτων ἀγαθῶν. Οὐ γὰρ ἔστι παρ' αὐτοῖς ἰσχύς ἄρτου, τοῦτ' ἐστὶν, ἡ ἐν Χριστῷ ζωοποίησις. Οὐκ ἔχουσι τὴν ὕδατος ἰσχύον· ἀπομεμένηκε γὰρ παρ' αὐτοῖς ἀναπόνητος ἁμαρτία. Οὐκ εἰσελάσσουσιν εἰς τὴν οὐρανῶν βασιλείαν, τὸν εἰσχομίζοντα Χριστόν ἀτιμάσαντες· οὐ γὰρ ἐπίστευον λέγοντι· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, καὶ ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα. » Ἀφελεῖ δὲ ὁμοίως γίγαντα καὶ ἰσχύοντα. Εἰτα τίς ὁ γίγας; τίς δὲ καὶ ὁ ἕτερος; Ὁμῖμαι δὴ οὖν ἔγωγε γίγαντα μὲν ὀνομάζειν τὸν εἰς λῆξιν ἰσχύος ἦγοντα τῆς πνευματικῆς, ἰσχύοντα δὲ τὸν

²³ Psal. lxxvii, 24, 25. ²⁴ Isa. xii, 5. ²⁵ Joan. iv, 13, 14. ²⁶ Matth. iv, 4. ²⁷ II Cor. ii, 14. ²⁸ Joan. iii, 5. ²⁹ Joan. x, 9; xiv, 6.

ὑποδεσπότα βραχύ, καὶ τῆς ἐν ἐκείνῳ νοουμένης Ἀ
 ὑπεροχῆς ἡττιώμενον. Ἐκάστῳ γὰρ ἡμῶν δέδοται
 παρὰ Θεοῦ χάριτος μέτρον. Τοῦτο ἡμῖν ἐναργὲς ὁ
 σοφώτατος Παῦλος καθίστησι, λέγων· «Θέλω δὲ πάντας
 ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἑμαυτόν· ἄλλ' ἕκαστος ἡμῶν
 ἴδιον ἔχει χάρισμα ἀπὸ Θεοῦ, ὁ μὲν οὕτως, ὁ δὲ οὕτως.»
 Ἔθος δὲ καὶ ἐτέρως τῇ θεοπνεύστῃ Γραφῇ, τοὺς
 ἄγαν εὐσθενεστάτους γίγαντας ἀποκαλεῖν. Καὶ γοῦν
 ἐπὶ τοῦ Θεοῦ περὶ τῶν ἐκ Βαβυλῶνος καταστρατευ-
 σάντων τῆς Ἰουδαίων χώρας· «Γίγαντες ἐρχονται πλη-
 ρῶσαι τὸν θυμὸν μου, χαίροντες ἅμα καὶ ὑβρίζοντες.»
 Καὶ μὴν καὶ ὁ Ψαλμῳδός· «Ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας
 δραμεῖν ὁδὸν αὐτοῦ. Ὁὐκ ἔσται δὲ παρὰ τοῖς Ἰου-
 δαίοις οὐ πολέμιστής, οὐ δικαστής. Ἡμεῖς μὲν γὰρ
 οἱ τῇ πίστει τετιμημένοι τὸν τῶν δυνάμεων Κύριον,
 νευρούμεθα παρ' αὐτοῦ, καὶ ἱκανοὶ πρὸς ἀντίστασιν
 ἀποτελούμεθα, τὴν πρὸς γὰρ τὰς πονηρίας καὶ ἀκαθάρ-
 τους δυνάμεις. Ὁὐ γὰρ ἐστὶν ἡμῖν ἡ πάλῃ πρὸς
 αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς
 ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους· πρὸς
 τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.»
 Οἷς ἀνθιστάμεθα νοητῶς τοῖς τῆς δικαιοσύνης ὅπλοις
 ἐνηρμοσμένοι, καὶ παντευχίαν ἔχοντες τὴν πνευμα-
 τικὴν. Ἐν καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος διαμνημονεύει
 λέγων· «Στήτε οὖν περιεζωσμένοι τὴν ὁσπιν ὑμῶν ἐν
 ἀληθείᾳ.» Καὶ τὰ ἐξῆς· «Τὰ γὰρ ὅπλα ἡμῶν οὐ σαρ-
 κικά, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ· καὶ ἐν σαρκὶ περιπα-
 τοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα. Παρὰ δὲ γὰρ
 τοῖς Ἰουδαίοις, οὐδεὶς τοιοῦτός ποθεν· ἀμαχεῖ δὲ
 ὥσπερ παραχωροῦσιν αἰεὶ τὸ νικᾶν παντὶ τῷ προσ-
 βάλλοντι, καὶ ταῖς σφῶν αὐτῶν ἀτιθάσσοις ἡδοναῖς.
 Οὐδ' ἂν εὖροι τις παρ' αὐτοῖς τὸν εἰδόμενόν δικάζειν
 ὁρθῶς, ἢ τοῖς εἰς νοῦν χειμένοις, ἡγρουν τοῖς ἐξωθεν
 καὶ βιωτικοῖς πράγμασιν. Εἰστρέχουσι μὲν γὰρ τὴν
 ἀνθρώπινον νοῦν ἔκτοποι τε καὶ πονηροὶ διαλογι-
 σμοὶ, καὶ δεινὰ ἀκαθάρτων ἐπιθυμιῶν διακυκλῶ-
 ρυθος· ἀλλὰ τοῦ μὲν σοφοῦ καὶ ἐπεικούς ἐσθηκεν
 ὁ νοῦς, οὐκ αὖτε τοῦ δοκιμάζοντος ἕκαστα, καὶ παρ-
 αιτούμενος μὲν τὸ φαῦλον, ἀρρήτῳ δὲ ψήφῳ τὸ
 χρήσιμον στεφανῶν. Ἀνεπιτήδευτον παντελῶς καὶ
 τοῦτό ἐστι παρὰ γὰρ τοῖς Ἰουδαίῳ δῆμοις. Οὐ γὰρ
 ἐστὶ μετ' αὐτῶν ὁ καὶ πρὸς τοῦτο ἡμᾶς ἀπευθύνων
 Θεός, ἀλλ' οὐδ' ἂν εἰ καὶ τι τῶν ἐξωθεν διαγυμνά-
 ζοιτο πῶς, δοκιμάζειν ἴσασιν τὸ ἀμωμῆτως ἔχον καὶ
 ἀρέσκον Θεῷ· πῶς γὰρ εἶδελεν τὸν ἀκριβῆ τοῦ νόμου
 σκοπὸν, οἱ τῷ νομοθέτῃ προσκεκρυμμένοι, ταύτης
 τε ἕνεκα τῆς αἰτίας συνέσεως ἀπάσης, τῆς ἐπὶ γὰρ

mensura gratiae a Deo data est. Atque hoc perspi-
 cuum nobis reddit sapientissimus Paulus, dicens :
 « Volo autem omnes homines esse sicut et ego sum ;
 verum unusquisque nostrum peculiare habet donum
 a Deo, hic quidem sic, alius vero sic ³⁰. » Est etiam
 familiare Scripturae divinitus inspiratae, gigantes
 alioqui appellare eos qui sunt robustissimi. Siqui-
 dem dixit de his Babyloniis ⁵⁴ qui Judaeorum regio-
 nem expugnant, « Gigantes veniunt ad explendum
 furorem meum, gaudentes simul et insultantes. » Et
 Psalmigraphus : « Exsultabit ut gigas ad currendum
 viam suam ³⁰. » Nec erat apud Judaeos bellator vel ju-
 dex. Nos enim qui fide Dominum virtutum columus,
 ab eo nervosi reddimur : et idonei efficimur ad oppu-
 gnandum pravas impurasque potestates. « Nec est
 enim nobis lucta adversus sanguinem et carnem,
 sed adversus principatus, et adversus auctoritates,
 adversus mundi dominos, rectores tenebrarum, ad-
 versus spiritualia nequitiae in caelestibus ³¹. » Quibus
 justitiae armis instructi, et armatura spiritali prae-
 dii, intelligibiliter resistimus. Quorum etiam divi-
 nus Paulus mentionem fecit, dicens : « State igitur
 cincti lumbis vestris in veritate ³². » Et quae sunt
 deinceps : « Arma enim nostra non carnalia, sed
 potentia Dei ; et in carne ambulantes, non juxta
 carnem militamus ³². » Apud Judaeos vero, nemo
 ejusmodi unquam fuit, sed citra pugnam cedunt
 victoriam omni ingruenti, suisque adeo indomitis
 voluptatibus. Nec quemquam norunt, qui recte novis
 judicare, vel in rebus in animo positis, vel etiam
 externis, et ad vitam pertinentibus. Incursant enim
 humanam mentem vitiosae et depravatae cogitation-
 es, et gravis immundarum cupiditatum tumultua-
 tio confundit, imo a prudentia et modestia mens
 excidit, quae velut judex quæpiam explorat singula,
 malum repudians, optimo calculo utile coronans.
 Hoc tamen a Judaico populo omnino neglectum est.
 Non enim est cum illis, qui ad hoc nos dirigii,
 Deus. Sed nec si quid rerum externarum exercetur,
 probare sciunt quid irreprehensibile, quid Deo ac-
 ceptum sit. Qui enim scirent verum legis scopum
 hi, qui legislatorem offenderunt? Eamque ob rem,
 omni intelligentia, sacrarum inquam Litterarum,
 privati sunt haud immerito.

Ἄφελεῖ δὲ ὁμοίως, φησὶ, πρὸς τούτῳ προφη- D
 τηρ, καὶ στοχαστήν, καὶ πρεσβύτερον, καὶ πνε-
 ρηκόταρχον, καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον, καὶ
 σοφὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀκροατήν· καὶ
 ἐπιστήσω νεωρίσκους ἀρχοντας αὐτῶν, καὶ ἐμ-
 παίκεται κυριεύσουσιν αὐτῶν.

Ὅτι μὲν οὖν ἐξήρηται προφητεία τῆς Ἰουδαίων
 συναγωγῆς, οὐκ ἂν ἐνδοιάσειε τις, αὐτοῦ διακεκρα-
 γότος τοῦ πράγματος. Οἱ μὲν γὰρ μακάριοι προφῆται
 κατὰ καιροὺς γεγονότες προειρητύττον τὸν Χριστόν

VERS. 2-4. Auferet etiam praeterea, inquit, pro-
 phetam et conjectorem, et seniore, et praefectum
 quinquagenarium, et admirabilem consiliarium, et
 sapientem architectum, et gnarum auditorem : et
 constituam adolescentulos principes eorum, et illuso-
 res dominabuntur illis.

⁵⁵ Itaque prophetiam ex Judaica Synagoga sub-
 latam esse, non est cur dubitet quis, cum res ipsa
 clamitet. Beati namque prophetae olim Jesum prae-
 dicaverunt. Postquam autem completum esset quod

³⁰ I Cor. vii, 7. ³¹ Psal. xlviii, 6. ³² Ephes. vi, 12. ³³ ibid. 14. ³⁴ II Cor. x, 4, 2, 3.

erat prænuntiatum, venisset etiam legis ac prophetarum finis : Deus enim Dominus, secundum Scripturas, nobis apparuit : deinde ubi in eum debacchati sunt, cessavit apud eos prophetiæ gratia. Non erat enim consentaneum, ut, qui cum Deo bellum gererent, et dominicidæ essent, manusque sanguinibus plenas haberent, prophetiæ spiritu honorarentur. Attestabitur vero his etiam beatus Daniel, obsignari dicens visionem ac prophetam. Expertaque fuit Israel adeo illustris et inclytæ gratiæ, adeoque rudis fuit et bonæ mentis inops, ut ne ullus quidem apud eos conector existeret. Conjectorem eum esse dicimus, qui singula recte veluti conjectaret, exploratisque indiciis demonstraret, et quo quidque venturum esset, et in quem aliquando finem recasurum, probe dignosceret. Qui enim inconsiderate et levi iudicio ad res agendas accedunt, ab utili deviant, et velut in tenebris versantur, ac in saxa impingunt. At qui exquisita cognitione præditi sunt, acuto oculo rerum eventus intuentur : et propterea non sine admiratione, omnia apposite administrant. Est autem hic bonæ mentis fructus, et vere lucrum ac fenus optimi consilii. Seniores autem vocamus, non tempore (plurimi enim apud Judæos etiamnum sunt, qui ad senilis ætatis summum perveniunt), at intelligentia et cognitione, et qui velut finem ac fastigium prudentiæ attigit : cui et beatus Joannes præcipit, dicens : « Scribo vobis, patres, quia cognovistis eum ab initio ²⁴. » Senes ergo intelligimus eos, qui mentem habent sedatam, qui constantes ac cani sunt animo et mente proveciore et adultiore. Quinquagenarium appellat, non absolute quinquaginta hominibus præfectum, sed veluti ex una hac requisquis simplicitatis ac omnino præfectus est, et quasi composite et ordinate versari ac vivere persuadet suos subditos. Laboravit autem cum reliquis rebus tum et hæc Judæorum Synagoga. Adhuc enim quandiu cum illis esset omnium nostrum Servator Christus, et per fidem ad vitam æternam, et ad conjunctionem cum Deo vocaret; fuerunt etiam tum apud eos sacerdotum principes, præfecti, Scribæ et Pharisei : at ubi eum interfecissent, miselli, in omnes ventos dispersi sunt, et hospites facti sunt, atque erronei, et ubi vis gentium peregrini; non duces, non præfectos, ut olim (sed erant instar gregis qui pastore destitutus est, non habens qui præsent) nec, quod etiam gravius est, consultores admirabiles habebant : quales erant olim prophetæ, qui ad salutem illis conducibilia docent, refractarios et effrenes movent, et ad omnia necessaria ad usum ac utilitatem scienter manuducunt. Minitatur porro abducturum se ab illis et sapientem architectum, et gnarum auditorem. Quæ dona spiritualia sunt, et a Deo data, et summo in honore habenda ac pretio. Sapientem quippe esse dicimus architectum, qui intelligenter ædificare novit Ecclesiam, rectis et in-

Ἰησοῦν. Ἐπειδὴ δὲ τετέλεσται τὸ προηγγελμένον, καὶ τὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν ἀφίκεται τέλος (ἔπεφάνη γὰρ ἡμῖν ὁ Θεὸς καὶ Κύριος, κατὰ τὰς Γραφάς), εἶτα παπαρφηνάσαιν εἰς αὐτόν· πάντα παρ' αὐτοῖς τῆς προφητείας ἡ χάρις. Οὐ γὰρ ἦν ἀλόλouthον θεομάχους ὄντας καὶ ὕβριστάς, γεγονότας δὲ καὶ Κυριοκτόνους, καὶ τὰς χεῖρας αἱμάτων ἔχοντας κλήρεις, τῷ τῆς προφητείας τιμᾶσθαι πνεύματι. Ἐπιμαρτυρήσει δὲ τοῦτοις καὶ ὁ μακάριος Δανιήλ, ἐσφραγίσθαι λέγων ὅρασιν καὶ προφήτην. Οὐκοῦν ἀμέτοχος τῆς οὕτω λαμπρᾶς καὶ εὐκλεσεστάτης χάριτος γέγονεν ὁ Ἰσραήλ· ἀμαθὴς δὲ οὕτω καὶ φρενὸς ἔρημος ἀγαθῆς, ὥς μὴ εἶναι παρ' αὐτοῖς μηδὲνα τὸν στοχαστήν. Στοχαστὴν δὲ εἶναι φαμεν τὸν οἶονε! συμβάλλοντα καὶ διατεκμαιρόμενον ὁρθῶς ἕκαστα τῶν πραγμάτων, καὶ ὅποι ποτὲ ἤξει, καὶ εἰς ποῖον καταντήσουσι τέλος, εὖ μάλα διαγινώσκοντα. Οἱ μὲν γὰρ ἀπερισκέπτως καὶ ἐξ ἐλαφρῶν ἐννοιῶν χωροῦντες εἰς τὰ πρακτέα, διαμαρτάνουσι τῶν χρησίμων, καὶ ὡς ἐπὶ σκότῳ βαδίζοντες, ἔρχονται κατὰ πετρῶν. Οἱ δὲ ἀκριβεῖς εἰς σύνεσιν, ὅξει βλέπουσιν ὁφθαλμοῖς τῶν πραγμάτων ἐκβάσει. Καὶ εἰσὶν οὐκ ἀθαύμαστοι, διὰ τοῦτο πάντα δρῶντες οἰκονομικῶς. Φρενὸς δὲ τοῦτο καρπὸς ἀγαθῆς, καὶ ἀρίστης ὄντως ἐπίτευγμα βουλήs. Πρεσβύτερον δὲ φαμεν οὐ τὸν κατὰ χρόνον (πλείστοι γὰρ ὅσοι παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις εἰσέτι καὶ νῦν, οἱ καὶ εἰς ἄκρον ἤκουσι πρεσβυτικῆς ἡλικίας), ἀλλὰ τὸν κατὰ σύνεσιν, καὶ ὡς ἐν τελειότητι γεγονότα φρενῶν. Οἷς καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης ἐπιστέλλει, λέγων· « Γράψω ὑμῖν, Πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπαρχῆς. » Πρεσβύτερας οὖν ἄρα νοήσωμεν τοὺς τὸν νοῦν ἔχοντας ἡρεμαῖον ἤδη, καὶ καθεστηκότας, καὶ πολιοὺς τὴν φρένα, καὶ τῷ βεδνηκὸς χρῆσθαι μεμελετηκότας. Πεντηκόνταρχον δὲ φησιν, οὐχὶ πάντως τὸν ἀνδρῶν πεντήκοντα προτεταγμένον, ἀλλ' ὡς ἐξ ἐνὸς δὴ τοῦτου πράγματος ἀπαξαπλῶς τὸν ἡγούμενον. Καὶ ὡς ἐν κόσμῳ καὶ τάξει πολιτεύεσθαι τε διαζῆν ἀναπελθόντα τοὺς ὑπερευγμένους. » Νενόσχηκε δὲ καὶ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων ἢ τῶν Ἰουδαίων Συναγωγῇ, Ἐτι μὲν γὰρ συνόντος αὐτοῖς τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ καλοῦντος διὰ τῆς πίστεως εἰς ζωὴν αἰώνιον, εἰς οὐρανῶν βασιλείαν, εἰς οἰκειότητα τὴν ὡς πρὸς Θεόν· ἦσαν ἐτι παρ' αὐτοῖς ἀρχιερεῖς καὶ ἡγούμενοι, Γραμματεῖς τε καὶ Φαρισαῖοι. Ἐπειδὴ δὲ ἀπεκτόνασιν αὐτὸν οἱ δειλαιοὶ, διεσπάρησαν εἰς πάντα ἀνεμῶν, μέτοχοι τε καὶ ἀλήται γεγονάσιν, καὶ ξένοι πανταχῇ, οὐχ ἡγουμένους ἔχοντες ἐτι καὶ προεστηκότας, καθὰ καὶ πάλαι· ἀλλ' οἷα τις ἀγέλη ποιμένων ἐρήμη, καὶ τοὺς ἐφεστηκότας οὐκ ἔχουσα, καὶ τὸ ἐτι φορτικώτερον, οὔτε συμβούλους ἔχουσα θαυμαστούς, ὅποιοι τινες ἦσαν οἱ πάλαι προφῆται, τὰ εἰς σωτηρίαν αὐτοῖς εἰσηγούμενοι, καὶ ἀφηνῶσι συμβουλευόντες, καὶ πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἀναγκαίων εἰς δνησιν χειραγωγούντες εὐτέχνως. Ἀπειλεῖ δὲ ἀποστήσιν αὐτῶν καὶ σοφὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀκροατὴν, χαρίσματα δὲ καὶ ταῦτα πνευματικὰ καὶ θεόδοτα, καὶ τοῦ παντὸς ἄξια λόγῳ. Σοφὸν γάρ

²⁴ I Joan. II, 13.

εἶναι φαιμεν ἀρχιτέκτονα, τὸν εἰδὸτα νοητῶς Ἐκκλη-
 σίαν οἰκοδομεῖν, ὁρθαίς τε καὶ ἀμωμήτοις μυσταγω-
 γίαις, καὶ καθαιρουντα μὲν τῆς ψευδωνύμου γνώ-
 σεως τοὺς φανακισμοὺς, ἀνατερίζοντα δὲ τοῖς τῆς
 ἀληθείας δόγμασι τῶν πιστευόντων τὸν νοῦν. Ὅποῖός
 τις ἦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος ἐπιστέλλων καὶ λέγων·
 « Κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθείσαν ἐμοί, ὡς σοφὸς ἀρχι-
 τέκτων θεμέλιον τέθεικα· ἄλλος δὲ ἐποικοδομεῖ.
 Ἐκαστος δὲ βλέπεται πῶς οἰκοδομεῖ. Θεμέλιον γὰρ
 ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν καίμενον, ὅς
 ἐστι Χριστός. » Οὐδεὶς οὖν ἄρα παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ὁ
 σοφὸς ἀρχιτέκτων, ἀλλ' οὐδὲ συνετὸς ἀκροατῆς, λογι-
 ζόμεθα δὲ εἶναι τοῦτον, τὸν ἔχοντα διακρίσεις πνευ-
 μάτων, καὶ συνιέναι δυνάμενος, τίς μὲν ἔστιν ὁ ἐν
 πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, τίς δὲ πάλιν ἐν τῷ Βεελζε-
 βούλ. Πολλοὶ μὲν γὰρ οἱ παρὰ πολλῶν γεγονόσι λό-
 γοι, καὶ δογματικὴν ἐξήγησιν ἔχοντες, καὶ τῆς ἐν τρό-
 πῳ ἐπιεικειας τὴν μνῆμην εἰσφέροντες. Ἄλλ' οἱ μὲν
 ἀσύνετοι καὶ ἀμαθεῖς ἀδιακρίτως ἀρπάζουσιν, καὶ
 ἀδασανιστοὺς εἰσδέχονται τοὺς λόγους, καίτοι τὸ
 ὠφελεῦν ἔχοντας οὐδὲν, πολὺ δὲ μᾶλλον τὸ βλάβος
 ἐμποιεῖν εἰσθότα. Ὁ δὲ συνετὸς ἀκροατῆς, καθάπερ
 δόκιμος τραπέζιτης εἰσδέχεται μὲν τὸ πεφυκὸς ὠφε-
 λεῖν, κατακιθήμενός δὲ καθάπερ τι παράσημον νόμι-
 σμα τὸ μὴ οὕτως ἔχον. Τοιοῦτόν τι καὶ ὁ μακάριος
 Παῦλος φησι· « Γίνεσθε φρόνιμοι τραπέζιται, πάντα
 δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε, ἀπὸ παντὸς εἰδους
 πονηροῦ ἀπέχεσθε. » Καὶ μὴν καὶ ἕτερος τῶν ἁγίων
 μαθητῶν συμφθὰ τοῦτοῖς ἐπιτάττει λέγων· « Ἀδελφοί,
 δοκιμάζετε τὰ πνεύματα, εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἔστιν. »
 Τούτων δὴ οὖν ἀπάντων ἀφηρημένων, ἐπιστήσω,
 φησὶ, νεανίσκους ἀρχοντας αὐτῶν, καὶ ἐμπαίχται
 κυριεύουσιν αὐτῶν. Νεανίσκους δὲ πάλιν οὐ κατὰ γε
 τὸν τῆς ἡλικίας χρόνον ἐνθάδε φησὶν, ἀλλὰ τοὺς οὕτω
 λαχόντας τὸ ἐν συνέσει τέλειον. Ἀφρονεῖ δὲ ἡ νεότης
 αἰ, καὶ σεσάλευται πρὸς τὸ ἀπαθεῖς, καὶ τῆς ἀρίστης
 ἡττάται βουλῆς. Διατελοῦσι δὲ καὶ εἰς δεῦρο κατὰ τὸ
 ἄληθές τοιαύτους ἔχοντας Ἰουδαίους τοὺς ἡγουμένους,
 καὶ νεωτέρους τὴν φρένα, καὶ οἶόν τινας ἐμπαίχτας.
 Ὑποκλῆπτονται γὰρ τὸ δοκεῖν εἶναι τι, καίτοι παν-
 τὸς ἀγαθοῦ καὶ ἀρετῆς ἀπάσης πολλὴν νοσοῦντες τὴν
 ἰρημίαν. Ἐμπαίχται δὲ καὶ ἐτέρως, ὠνούμενοι χρή-
 μασι τὸ καλεῖσθαι Ῥαββί, καὶ φιλοκερδίας ἕνεκα
 καὶ λημμάτων συλλογῆς τὸ καθυγεῖσθαι λαχόντας.
 Ἄλλ' οἷγε τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ τὴν
 τῆς ὑποκρίσεως διωθούμενοι νόσον, ἀληθεῖς εἰσι
 προσκυνηταί, καὶ οὐ τοῖς ἐξωθεν ὠραῖσμοις πεπλα-
 νημένην [f. πεπλασμένην] ἔχουσι τῆς ἀρετῆς τὴν
 δόκησιν, ἀλλ' ἐν τοῦ νοῦ ἐσω καὶ καρδίαν τὰ τῆς εἰς Θεὸν
 ἐχόντες αὐτὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν.
 Καὶ συμπεσεῖται ὁ λαὸς, ἄνθρωπος πρὸς ἄνθρω-
 πον, καὶ ἄνθρωπος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ.
 Προσκόψει τὸ παιδίον πρὸς τὸν πρεσβύτερον, καὶ ὁ
 δεῖμος πρὸς τὸν ἐντιμόν.

Προκαταμνήσκων ἡμῖν ὁ λόγος, ὡς ἀφαιρεθήσε-
 ται τῆς Ἰουδαίας ἰσχύς ἄρτου καὶ ἰσχύς ὕδατος, γί-
 γας τε καὶ ἰσχύων, πολεμιστῆς, καὶ δικαστῆς, καὶ

culpatis mystagogiis, et falso nominatæ scientiæ
 fucos tollere, atque mentes fidelium veritatis opi-
 nionibus communire. Cujusmodi erat divinus Pau-
 lus præcipiens et dicens : « Secundum gratiam
 datam mihi a Deo, velut sapiens architectus funda-
 mentum posui, alius autem superstruit. Unus-
 quisque vero videat quomodo superstruat. Funda-
 mentum enim aliud nemo potest ponere, præter id
 quod positum est, qui est Jesus Christus » . Nullus
 ergo apud Judæos sapiens architectus : sed neque
 gnarus auditor. Hunc esse arbitramur qui dijudi-
 catione spiritus præditus est, quique potest inter-
 noscere quis in Dei spiritu loquitur, et quis rursum
 in Beelzebub. Multi enim a multis sermones habiti
 sunt, qui enodant dogmata ac controversias, et qui
 morum probitatem inculcant. At imperiti et indocti
 citra discrimen rapiunt, et citra examen recipiunt
 sermones, etsi nihil emolumenti habeant, imo si
 nocumentum potius afferant. Atqui gnarus auditor,
 veluti expertus nummularius, quod prodesse solet,
 admittit ; quod secus habet, velut male signatum
 numisma, adulterinum judicat. Non dissimile est
 quod B. Paulus inquit : « Estote prudentes nummu-
 larii, omnia probantes, quod bonum est tenete, ab
 omni specie mala abstinete » . Alius porro e san-
 ctis discipulis præcepit hisce consona, dicens :
 « Fratres, 57 probate spiritus, an ex Deo sint » .
 His ergo omnibus submotis, substituam, inquit,
 adolescentulos principes eorum, et derisores do-
 minabuntur illis. Adolescentulos rursum non ab
 ætate hic vocat, sed qui nondum perfectum intelli-
 gentiæ culmen sunt consecuti. Desipit enim semper
 juvenis, et ignoratione jactatur et fluctuat, opti-
 mumque consilium illis deficit. Habent autem et
 hodie Judæi duces vere tales, mente juvenes et
 illusores. Suffragantur enim hominum existimatio-
 nem, omnium licet bonorum, omnisque virtutis
 magna laborent inopia. Sunt et aliter illusores,
 dum emunt pecuniis ut Rabbi vocentur, et pro-
 pter quæstus studium, ut prædas aucupentur ac
 colligant, docendi munus adipiscuntur. Verum qui
 propulsato hypoeriseos morbo, veri sunt omnium
 nostrum Servatoris Christi adoratores, non exter-
 nis decoribus fucatam habent virtutis speciem, sed
 pietatis ornamenta intra videntem et cor admittunt,
 ac in terra quidem obambulant, sed in cælis ver-
 santur, præceptorem habentes ipsum Dominum
 nostrum Jesum Christum.

ἔχοντες αὐτὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν.

ΥΒΑΣ. 5. Et concidet populus, homo ad hominem,
 et homo ad proximum suum. Impinget puerulus con-
 tra senem, et ignobilis contra nobilem.

Exposuit autem nobis hic sermo auferendum a
 Judæa robur panis, et robur aquæ, gigantem etiam
 et præpotentem, bellatorem et judicem, quia et præ-

⁵⁵ I Cor. iii, 10, 11. ⁵⁶ I Thess. v, 21, 22. ⁵⁷ II Joan, iv, 1,

phetam et divinatorem, senem, et quinquagenarium ducem, et suspiciendum consiliarium, et etiam sapientem architectum, et intelligentem auditorem. Deinceps quo tandem res evadet, et in quantum detrimentum ipsis erumpet, manifeste aperit, cum mox subdit : « Concidet populus, homo ad hominem, » id est, in seditione erunt, et in mediis tumultibus vivent vitam, juvenibus venerandam canitiem senis non reverentibus, inferiore honorem superiori negante : sed cum reprehendat nemo, nec ad id quod quemque decet, dirigat, sublato omni ordine et scientia, maxima omnium rerum apud eos perturbatio existet et confusio. Ubi enim divina non præstet lex rerum agendarum arbitet, quomodo aut unde poterit quisquam honeste aut decore vivere ? Simile enim est, ac si quis velit navim clavibus et gubernatore carentem recto et inoffenso cursu ferri.

58 VERS. 6, 7. *Quia apprehendet vir fratrem suum, vel domesticum patris sui, dicens : Vestem habes, princeps noster esto, et cibus meus penes te sit. Respondens autem dicet in die illa : Non ero princeps tuus, non enim est in domo mea vanis, neque vestis, non ero princeps populi hujus.*

Judæorum miseræ et summæ calamitatis magnitudinem prophetica nobis significat oratio. Regnarunt enim statis temporibus in Jerusalem, qui ex tribu Judæ erant : et splendidi fuerunt, celebres et divitiis ornati, et nobilitatis sorte sane quam egregie coronati. Præседerunt item alio modo, qui ex tribu fuerunt Levi, ex Aaronis ordine. Cum ita summus sacerdos præseset, seniores et Levitæ obirent ministeria, auscipiendi erant hi per universam regionem Judæorum. At ubi quæ fas non erat commisissent, nullumque non impietatis genus in Christum exercuissent, de pristina dignitate, ac celebritate divitiarum et claritate delapsi sunt ; in eamque confusionem et vililitatem res eorum devenuerunt, ut nullum omnino possent inter se ducem habere antiqua excellentia clarum, nec opibus, nec potestate, nec legis notitia præditum. Hoc ipsum docet, cum ait : « Apprehendet vir fratrem suum, vel familiarem patris sui, dicens : Vestem habes, princeps nobis esto, et cibus meus sub te sit. » Confusis etenim rebus et multum perturbatis, ita ut corruant ipsi, alius in alium, nullusque sit honor aut pudor vel juvenibus senis, vel ingloriis gloriosi : quisque, inquit, sibi quæret ducem, eumque eliget, vix etiam propinquitate generis commovens, et trahens ad misericordiam, et eliget, inquit, non veluti divitiis florentem, sed quodammodo nudum, amabitque sub eo ali, et mendico servire, et qui vix vestem habeat. Verumenimvero quamvis talis sit, non accipiet tamen imperium, etiamsi ab his qui subdi volunt, nihil petatur. Quarunt enim panem ut subiciantur, et pro alimento tenuissimo se illi in servitutem addicunt. Et quæ hæc tergiversatio ac repudiatio?

Α μὴν καὶ προφῆτης καὶ στοχαστής, καὶ πρεσβύτερος, καὶ πεντηκόνταρχος, καὶ θαυμαστός σύμβουλος· καὶ μὴν καὶ σοφὸς ἀρχιτέκτων, καὶ συνετὸς ἀκροατής. Εἴτα ὅποι ποτὲ τὸ χρῆμα αὐτοῖς ἐκδήσεται, καὶ εἰς οἷον αὐτοῖς ἐκτελεῦσθαι βλάβος, καθίστησιν ἐναργὲς προσεπάγων εὐθύς, ὅτι « Συμπεσέεται ὁ λαὸς, ἀνθρώπος πρὸς ἄνθρωπον » τοῦτ' ἐστίν, ἐν ἀταξίᾳ τε ἔσονται, καὶ θαυροῦ μεστὸν διαζήσονται βίον. Οὐ τὴν σελτὴν τοῦ πρεσβύτου πολὺν ἀισχυνομένων νέων· οὐ τὸν προῦχοντα τιμῇ ἀξιοῦντος εἶ τοῦ τὴν ἐλάττω λαχόντος τάξιν· ἀλλ' ἐπιτιμῶντος οὐδενός, ἡγουν ἀπευθύνοντος εἰς τὸ ἐκάστω πρέπον, πάντα φύρδην ἔσται παρ' αὐτοῖς εὐταξίας ἀπάσης καὶ ἐπιστήμης ἐξηρημένης. Ὅπου γὰρ θεὸς οὐκ ἐφέστηκε νόμος, τῶν πρακτέων ὁ βραδευτής, πῶς ἢ πόθεν ἂν γένοιτό τις ἐν τῷ κόσμῳ δύνασθαι διαδίου· Ὅμοιον γὰρ ὡς εἰ καὶ τις βούλοιστο ναῦν πηδάλιον τε ὁμοῦ καὶ τοῦ κυβερνήτου ἐρήμην, εὐθεὶ καὶ ἀδυστρέφῳ φέρεσθαι δρόμῳ.

Β Ὅτι ἐπιλήψεται ἄνθρωπος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἢ τοῦ οἴκελου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, λέγων· Ἰμάτιον ἔχεις, ἀρχηγὸς ἡμῶν γενοῦ, καὶ τὸ βρώμα τὸ ἐμὸν ὑπὸ σὲ ἔστω. Καὶ ἀποκριθεὶς ἐρεῖ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Οὐκ ἔσομαι σου ἀρχηγός, οὐ γὰρ ἔστιν ἐν τῷ οἴκῳ μου ἄρτος, οὐδὲ ἱμάτιον, οὐκ ἔσομαι ἀρχηγός τοῦ λαοῦ τούτου.

Γ Τῆς Ἰουδαίων ἀθλιότητος καὶ τῆς εἰς ἄκρον ταλαιπωρίας τὸ μέγεθος ὁ προφητικὸς ἡμῖν κατασημαίνει λόγος. Ἐδασθεῖον μὲν γὰρ κατὰ καιροῦς ἐν τοῖς Ἰεροσολύμοις ἢ ἐκ φυλῆς Ἰούδα, λαμπροὶ τε ἦσαν καὶ διαφανεῖς, καὶ πλοῦτῳ κομῶντες, καὶ ταῖς εἰς λῆξιν εὐκλείαις εὐ μάλα κατεστεμμένοι. Καθηγούοντο δὲ καὶ ἐτέρως, οἱ ἐκ φυλῆς Λευὶ κατὰ τὴν τάξιν τὴν Ἀαρών. Προῦχοντος μὲν τοῦ ἀρχιερέως, λειτουργούντων δὲ πρεσβυτέρων καὶ Λευιτῶν, σεπτὸι δὲ ἦσαν καὶ οἱ τοιοῦτοι· τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τῶν Ἰουδαίων τὴν χώραν. Ἐπειδὴ δὲ πεπράχασιν ἃ μὴ θέμις, καὶ τῆς εἰς Χριστὸν δυσσεβείας οὐδεὶς ἦν αὐτοῖς ἀνεπιτήδευτος τρόπος, ἀπώλυσθον μὲν τῆς ἀρχαίας ἐκείνης λαμπρότητος καὶ περιφανείας τῆς ἐν πλοῦτῳ καὶ δόξῃ, καθίσκοντο δὲ χυδαίότητός τε καὶ εὐταλείας εἰς τοῦτο τὰ πράγματα αὐτοῖς, ὡς μηδὲνα παντελῶς τὸν ἡγούμενον ἔχειν ἐφ' ἑαυτοῖς δύνασθαι λαμπρόν ἐν ὑπεροχῇ τῇ πάλαι, μήτε μὴν πλοῦτον ἔχοντα καὶ δυναστεῖαν, ἢ γνῶσιν τοῦ νόμου. Καὶ τοῦτο αὐτὸ διδάσκει, λέγων, ὅτι « Ἐπιλήψεται ἄνθρωπος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἢ τοῦ οἴκελου πατρὸς αὐτοῦ λέγων· Ἰμάτιον ἔχεις, ἀρχηγὸς ἡμῶν γενοῦ, καὶ βρώμα τὸ ἐμὸν ὑπὸ σὲ ἔστω. » Συγχευόμενον γὰρ τῶν πραγμάτων, καὶ πολὺ παθόντων τὸ ἄτακτον, ὡς συμπιπτειν αὐτοῖς ἀλλήλοις, καὶ μηδεμίαν εἶναι τιμὴν ἢ αἰδῶ, πρεσβύτου ἢ νέου, ἡγουν ἀτίμοις ἢ ἐνδόξων· ἕκαστος ἐφ' ἑαυτῷ, φησί, ζητήσῃ ἡγούμενον, καὶ τοῦτον ἐκλέξεται τῇ κατὰ γένος ἀγχιστεῖ μάλιστα ἐκδυσωπῶν καὶ καλῶν εἰς ἔλεον. Ἐκλέξεται δὲ, φησὶν, οὐχ ὡς ἔχοντα πλοῦτον, ἀλλ' ὡς οὐκ ὄντα γυμνόν, ἀγαπήσει τε ὑπ' αὐτοῦ τρέφεσθαι καὶ δουλεύειν πασχῶν. Πλὴν εἰ καὶ ὁ τοιοῦτος οὐχ ἀρπάσει τὴν ἡγεμονίαν, καίτοι μὴδὲν αἰτούμενος παρὰ τῶν ὑποκεισθαι βέβου-

λευμένων. Ζητοῦσι γὰρ ἄρτον ἵνα καὶ ὑποτάττοιεντο, καὶ τροφῆς εὐτελεστάτης ἀντιπροσάγοιεν αὐτῷ τὴν δουλείαν. Τίς οὖν ἡ παραίτησις; πτωχεία που πάντων. Ἐρεῖ γὰρ, φησὶν, οὐκ ἔστιν ἐν τῷ οἴκῳ μου ἄρτος, οὐδὲ ἱμάτιον, οὐκ ἔσονται ἀρχηγὸς τοῦ λαοῦ τούτου. Ὅρξ· τὸ παντὸς πάλοι παρ' αὐτοῖς ἄξιον λόγου, τὸ καθηγεῖσθαι φημι τὸ πολλοῖς. Ἐσθ' ὅτε τεχνήματι ζητούμενον, καὶ προσγεγονὸς ὀλίγοις, προσκαίσεται μὲν τοῖς θέλουσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἐν δεινῇ καὶ ἀπράκτῳ πτωχείᾳ τὰ πάντων ἔστι, καὶ αὐτῷ γενήσεται φευκτόν. Ἐνεστί τοίνυν ἐξ αὐτῶν ἡμῖν τῶν πραγμάτων ἰδεῖν, ἐξ οἷον εἰς οἷα μετακωλύρηκε τὰ τῶν Ἰουδαίων. Προσπεκροῦνται γὰρ οἱ τάλαν· τῷ Χριστῷ, τῷ πάντα ἡμῖν πλουσίως διανεμόντι τὰ ἀγαθὰ, καὶ στεφανοῦντι μὲν ὁδῇ τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν, χαρίσμασι δὲ τοῖς

Ζονται. Ὅτι ἀρεῖται ἡ Ἱερουσαλήμ, καὶ Ἰουδαία συμ- **B** πέπτωκεν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν μετὰ ἀρεμίας, τὰ πρὸς Θεὸν ἀπειθοῦντες.

Συμπεπτωκέναι φησὶ τὴν Ἰουδαίαν, καθάπερ ἀμέλει καὶ οἶκον ἕνα. Παθεῖν δὲ τοῦτο διττοχρηρίζεται διὰ ποίαν αἰτίαν; Τί δὲ καὶ ἀνεῖται; Τοῦτ' ἔστιν, ἡφῆθη ἢ καταλείπεται, φροντίδος ἀμέτοχος γενομένη τῆς παρὰ Χριστοῦ. Ἦκουον γὰρ λέγοντος ἐναργῶς· « Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν. » Πέπτωκε τοίνυν οὐκ ἔχουσα τὸν ἐγείροντα, καὶ σώζειν εἰδότε καὶ δυνάμενον. Θεμέλιος μὲν γὰρ ἔστιν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐπ' αὐτῷ πάντες ἐποικοδομούμεθα, λίθοι ζῶντες καὶ πνευματικοί, καὶ συναρμολογούμενοι, καὶ συμδιδαζόμενοι νοητικῶς εἰς ναὸν ἅγιον, εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ, ἐν Πνεύματι, καὶ ἐσμέν ἐπ' αὐτῷ κείμενοι. Καὶ ὑποβάθραν λαβόντες αὐτόν, ἀκλόνητον ἔχουσι τὴν **C** ἐφ' ἧς πασι τοῖς ἀγαθοῖς ἰδρυσί τε καὶ στάσιν· οἱ δὲ οὐκ ἔχοντες αὐτόν, σαθροὶ τε ἴαν, καὶ πρὸς πᾶν δαιμόνιον τῶν ἐκτόπων εὐπαράχρηστοι. Πέπτωκε τοιγαροῦν Ἰουδαία, ἀνεῖται δὲ καὶ Ἱερουσαλήμ. Τοῦτό τοι καὶ ἕτερο; τῶν ἁγίων προφητῶν προανακεκράγει, λέγων· « Οἶκος Ἰσραὴλ ἔπεσεν, οὐκ ἔσται ὁ ἀναστήσων αὐτόν. » Συμβέβηκε δὲ τὰ τοιαῦτα παθεῖν αὐτοὺς, ὅτι πρὸς ταῖς ἀπειθείαις, δυσσεβῇ καὶ ἀνομωτάτῃ ἐσχήκασι γλῶσσαν. Τί γὰρ ἔστι τῶν αἰσχυρῶν, ὃ μὴ εἰρηκότας αὐτοὺς εὐρήσομεν κατὰ γε τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ; Σαμαρίτην καὶ δαιμονιώντα, καὶ μὴν καὶ φάγον καὶ οἰνοπότην ὀνόμαζον, καὶ ἐκ πορνείας γεγεννημένον. Οὐκοῦν μετὰ τῆς ἀπειθείας διατετέλεκεν ἡ γλῶσσα αὐτῶν δυσσεβοῦσα **D** εἰς Χριστόν. Φαίη δ' ἂν τις καὶ ἐπ' αὐτοῖς· Οὐ γὰρ ὁλίως ἐκτείνεταί· εἰκτυα περρωτοῖς. Αὐτοὶ γὰρ οἱ φόνου μετέχοντες θησαυρίζουσιν ἑαυτοῖς κακὰ. Ἡ δὲ καταστrophὴ ἀνθρώπων παρανόμων κακῇ.

Διότι νῦν ἐταπεινώθη ἡ δόξα αὐτῶν, καὶ ἡ αἰσχρὴ τοῦ προσώπου αὐτῶν ἀντέστη αὐτοῖς, τὴν δὲ ἀμαρτίαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων ἀνήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν.

Τῆς Ἰουδαίων ταπεινώσεως τὸν καιρὸν κατασημαίνει, καὶ φησιν· Νῦν ἐταπεινώθη ἡ δόξα αὐτῶν πληρωμένων, ὅτι κατ' ἐκεῖνο μάλιστα τοῦ καιροῦ, καὶ ὅ

omnino mendicitas. Dicit etenim, inquit, Non est in domo mea panis, neque vestimentum, non ero princeps populi huius. **59** Vides quo pacto, quod olim apud eos in summo fuit pretio, praecease inquam, quod multis aliquando artibus quæsitum est, et paucis obtigerit, tribuetur volentibus. Sed quia in gravi inertique mendicitate res omnium positæ sunt, etiam hæc res fugienda videbitur. Licet igitur ex rebus ipsis perspicere, ex qua et quali fortuna in quam miseram conditionem ierint res Judæorum. Offenderunt namque miseri Christum, qui omnia nobis bona opulenter distribuit, qui gloria coronat diligentes se, qui donis spiritualibus suorum animas locupletat.

VENS. 8. Quia dissoluta est Jerusalem, et Judæa concidit, et lingua eorum cum iniquitate, in his quæ ad Dominum pertinent, non obediunt.

Corruisse dicit Judæam, instar parietis : et hoc quam ob causam patiat, confirmat. Quid vero est, dimittitur? hoc est, deserta est, et derelicta est, carens illa Christi cura ac sollicitudine. Audiverunt siquidem dicentem aperte : « Ecce relinquetur vobis domus vestra desolata ⁵⁸. » Corruit etiam et Judæa, non habens quis exiit, qui servare sciat et possit. Est enim Christus fundamentum, et in eo omnes exædificamur, lapides vivi ac spirituales, compacti et coagmentati mente in templum sanctum, in ædificium Dei, in Spiritu, et in ipso collocati sumus. Et qui eum basin nacti sunt, immolatum habent in omnibus bonis firmamentum et stabilimentum : qui vero non habent, ruinosi sunt, et ad quidvis flagitiosum facillime abripiuntur. Cecidit igitur Judæa, dimittitur etiam Jerusalem. Simile quiddam e sanctis prophetis alius ante proclamavit, cum dicit : « Domus Israel cecidit, non est qui eam resuscitet. » Quæ idcirco quidem acciderunt, quod præter inobedientiam, impiam præterea linguam et iniquissimam haberet. Quod enim sceditatis genus non locuti sunt contra omnium Servatorem Christum? Cum Samaritanum, dæmoniacum, edacem, vinipotorem, et ex scortatione natum, eum dicerent? Proinde cum hac inobedientia, lingua eorum, in iis quæ ad Christum spectabant, semper impie petulans fuit, de quibus dici potest : Non enim immerito tenduntur retia volatilibus. Qui enim cædis socii ac participes fuerunt, sibi ipsi mala quasi thesaurizant et recondunt ; et malus est interitus eorum virorum qui legem violant.

60 VENS. 9. Quare nunc humiliata est gloria eorum, et confusio vultus ipsorum restitit ipsis, peccatumque suum, quasi Sodomorum annuntiarent et manifestarunt.

Rejectionis Judæorum tempus notat, et ait : Jam attenuata est gloria eorum : certo confirmans, illis maxime temporibus quibus lingua eorum, non sine

⁵⁸ Matth. xxiii, 38.

scelere et iniquitate, in Christum impia fuit, omne A
 enim calamitatis genus illis fuisse irrogatum, et in
 hanc ignominiam eos incidisse. Atqui quomodo lin-
 gua ipsorum contumaciter impia fuit? Cæteris præ-
 termissis, ipse nobis propheta explicat, solam ulti-
 mam eorum blasphemiam commemorans. Fuerunt
 enim semper Christo adversi et infesti, invidentiæ-
 que telis perciti, ac quasi sauciati, multis modis
 insidias collocarunt. Demumque suum scelus maxime,
 tanquam Sodomorum annuntiarunt, et manifestum
 testatumque reddiderunt, cum eum Pilato obtule-
 runt. Nam quemadmodum habitatores Sodomorum
 intemperantia ac inmoderatione cupiditatum effre-
 nate laborarunt, voluptatibusque a natura abhor-
 rentibus victi, in beatum Lot irruerunt, dum omni
 verecundia proculcata, et prærupta quadam impu-
 dentia superante, viros ad ipsum divertentes, ad
 abusum peterent: pari modo, arbitror, et Judæi
 contra se iniquitatem suam clamitarunt et annun-
 tiarunt, cum Pilato dicunt de Christo: « Tollè, tolle,
 cruci affige eum »⁹⁹. » Hanc ipsorum Deo inimicani
 vocem accusavit etiam per quemdam prophetarum
 dicens: Dereliqui domum meam, dimisi hæredita-
 tem meam, tradidi dilectam animam meam in manus
 inimicorum ejus. Facta est hæreditas mea mihi, ut
 leo in silva, deditque contra me vocem suam, pro-
 pterea odio persecutus sum eam.

Vers. 9-11. *Væ animæ eorum, quia consularunt
 consilium magnum contra seipsum, dicentes: Vinciamus
 justum, quia inutilis nobis est. Itaque fructus
 operum suorum edent. Væ iniquo, mala pro operibus
 manuum ipsius evenient ei.*

Propheta etiam nunc Judæorum populum lugeat,
 et quærelarum causas ipsis exponit: Dixerunt
 enim, inquit, in seipsis: Vinciamus justum,
 quia inutilis nobis est. Neque enim receperunt
 per fidem, universorum Servatorem Christum,
 sed contumelia perpetuo affecerunt, **61** et re-
 vera existimarunt eum nullo modo vitæ utilem
 fore, qui in hoc venit ut omnia in ipso, quæ
 quidem nobis conveniunt, communia fierent, utque
 a legali vivendi ratione in spiritualem conversa-
 tionem eos qui ex sanguine Israelis orti sunt, ad-
 duceret. Cum ergo nihil adjunienti eum putarent
 allaturum, morte ligarunt eum, quantum quidem
 in ipsis erat, tametsi revixit de integro, ut Deus,
 inferos exinaniens, et corruptionis imperium infrin-
 gens. Vita est enim et vitæ auctor. Verum contra se-
 ipsos consilium inierunt, justum ligare volentes, et
 fetus suorum laborum comedent. Quod enim severit
 quis, hoc et metet. Et sane qui moribus probis
 sunt, et toto pectore Dei amore flagrant, bonos
 hinc fructus invenient: at qui resiliunt, et perti-
 naces sunt ac præfracti, et divinæ majestati relu-
 ctantur, edent proventus laborum suorum, ignem
 nimirum, et supplicium, et pœnam, et quæcumque

ἡ γλῶσσα αὐτῶν μετὰ ἀνομίας δεδυσσέθηκεν εἰς
 Χριστὸν, τότε καὶ πᾶν εἶδος αὐτοῖς ἐπενήνεκται
 ταλαιπωρίας, καὶ πεπώχασιν εἰς τὸ δυσκλεές. Τινὲς
 δὲ τρόπον ἡ γλῶσσα αὐτῶν δεδυσσέθηκε μετὰ ἀπει-
 θείας, αὐτοὺς ἡμῖν ὁ προφήτης διατρανοῖ, παρὲς μὲν
 τὰ ἕτερα, διαμνημονεύσας δὲ μόνως τῆς τελευταίας
 αὐτῶν δυσσεθείας. Ἦσαν μὲν γὰρ αἱ διάφοροι τῷ
 Χριστῷ, καὶ τοῖς τοῦ φθόνου βέλεσι τετραωμένοι, κατὰ
 πολλοὺς ἐπεβούλευον τρόπους. Ἐπειδὴ δὲ Πιλάτῳ
 προσήγαγον, τότε δὴ μάλιστα τὴν ἐαυτῶν ἀμαρτίαν
 ὡς Σοδόμων ἀνήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν. Ὡςπερ γὰρ
 οἱ τῶν Σοδόμων οἰκήτορες τὸ ἀκρατές εἰς ὀρέξεις νε-
 νοστικοῦτες ἀγρίως, καὶ ταῖς παρὰ φύσιν ἡδοναῖς
 ἡττημένοι κατεπεφύοντο τοῦ μακαρίου Λὼτ, αἰτοῦν-
 τες τοὺς ἀνδρας τοὺς εἰσπεπορευμένους πρὸς αὐτὸν
 εἰς κατὰχρησιν, αἰδοῦς τε ἀπάσης αὐτοῖς πεπατημέ-
 νης καὶ ἀθραύστου λοιπὴν κρατούσης ἀναισχυντίας·
 τὸν αὐτὴν οἶμαι τρόπον καὶ Ἰουδαῖοι τὴν ἀνομίαν αὐ-
 τῶν ἀνήγγειλαν κατακεκραγότες τε καὶ λέγοντες τῷ
 Πιλάτῳ περὶ Χριστοῦ: « Αἶρε, αἶρε, σταύρωσον αὐ-
 τόν. » Ταύτην αὐτῶν κατηγιδιό φωνὴν καὶ δι' ἐνὸς
 τῶν προφητῶν, λέγων· Ἐγκαταλέοιπα τὸν οἶκόν
 μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου, δέδωκα τὴν ἡγα-
 πημένην ψυχὴν μου εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῆς. Ἐγε-
 νήθη ἡ κληρονομία μου ἐμοὶ ὡς λέων ἐν δρυμῷ.
 Ἐδωκεν ἐπ' ἐμὲ φωνὴν αὐτῆς, διὰ τοῦτο ἐμίσησα
 αὐτήν.

Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ὅτι βεβούλευνται βουλὴν
 πονηρὰν κατ' ἐαυτῶν, εἰπόντες· Δῆσωμεν τὸν δίκ-
 καιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστίν. Τοίνυν τὰ
 γεννήματα τῶν ἔργων αὐτῶν φάγονται. Οὐαὶ τῷ
 ἀνόμῳ, πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ
 συμβήσεται αὐτῷ.

Ταλαντίζει καὶ νῦν ὁ προφήτης τῶν Ἰουδαίων τοὺς
 δῆμους, καὶ τῶν ἐπ' αὐτοῖς ἐδρυμένων ἀποβιδεῖσι τὰς
 αἰτίας. Εἶπον γὰρ, φησὶν, ἐν ἑαυτοῖς· Δῆσωμεν τὸν δι-
 κάκιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστίν. Οὐ γὰρ παρεδέ-
 χοντο διὰ τῆς πίστεως τὸν τῶν ὁλων Σωτῆρα Χριστὸν,
 ἀτιμάζοντες δὲ διατετελέκασιν, ἕντὸς τε κατὰ τὸ
 ἀληθές, ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον χρήσιμον ἔσεσθαι τῷ
 βίῳ τὸν ἀφιγμένον εἰς τοῦτο, ἵνα πάντα ἐν αὐτῷ καινὰ
 τὰ κατ' ἡμᾶς γέννηται, καὶ ἐκ νομικῆς πολιτείας
 μεταστῇ εἰς πνευματικὴν τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ.
 Οὐκοῦν κατ' οὐδὲν ἔσεσθαι χρήσιμον ὑπειληφότες
 αὐτὸν ἔδωσαν τῷ θανάτῳ, τό γε ἦσαν εἰς αὐτοὺς, εἰ
 καὶ ἀνεβίω πάλιν ὡς Θεὸς κενώσας τὸν ἄδην, καὶ τὸ
 τῆς φθορᾶς καταλύσας, κράτος. Ζωὴ γὰρ ἐστὶ καὶ
 ζωοποιός. Πλὴν κατ' αὐτῶν ἐβουλεύοντο δῆσαι θέλον-
 τες τὸν δίκαιον· φάγονται δὲ καὶ τὰ γεννήματα τῶν
 ἔργων αὐτῶν. Ὁ γὰρ ἐὰν σπεῖρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο
 καὶ θερίσει. Καὶ οἱ μὲν τοὺς τρόπους ἐπεικεῖς, καὶ
 φιλόθεον ἔχοντες γνώμην, ἀγαθοὺς ἐντεῦθεν εὐρύθ-
 σουσι τοὺς καρπούς· οἱ δὲ ἀπονεύοντες καὶ ἀπειθεῖς,
 καὶ τῇ θεῇ δόξῃ μαχόμενοι, φάγονται τὰ γεννήματα
 τῶν ἔργων αὐτῶν, τοῦτ' ἐστὶ, πῦρ, καὶ δίκην καὶ κό-
 λασιν καὶ τὰ ἐξ ὀργῆς συμβαίνοντα. Ἐφεταὶ γὰρ
 πάντως τὰ τοιαῦτα τῶν κακῶν τοῖς θεομαχεῖν ἡρμεί-

⁹⁹ Joan. xix, 15.

νοις. Ἀληθές οὖν ὅτι, οὐαὶ τῷ ἀνόνῳ, πονηρὰ κατὰ ἅ
τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ· ὥσπερ
γὰρ προσεχόμεσαν Πιλάτῳ τὸν Ἰησοῦν, καὶ ταῖς τῶν
στρατιωτῶν ἀτιθάσσοις ὀργαῖς, οὕτω καὶ αὐτοὶ
παραδοθήσονται, φησί, ταῖς Ῥωμαίων στρατιαῖς. Καὶ
δὴ τοῦτο λέγοντα σαφῶς καὶ διὰ φωνῆς Ἰεζεχιήλ
εὐρήσομεν. Ἐφίρται γὰρ πρὸς τὴν ἀνοσίαν καὶ κυριο-
κτόνον Ἱερουσαλήμ· καθὼς ἐποίησας, οὕτως ἔσται
σοι. Τὸ ἀνταπόδομά σου ἀνταποδοθήσεται εἰς κεφαλὴν
σου.

ΛΟΓΟΣ Γ

Λαός μου, οἱ πρῶκτορες ὑμῶν καλαμῶνται
ῥῆμα, καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες κυριεύουσιν ὑμῶν.

Ὅτι παντὸς ἀγαθοῦ νοστήσει τὴν ἐρημίαν ἡ τῶν
Ἰουδαίων χώρα, διαφανέστατα καὶ μάλα σαφῶς
προεξηγησάμενος, καὶ τὸ τί συμβήσεται τοῖς εἰς
Χριστὸν πεπρωνηκόσιν διειπλῶν, προαναπέλθει πάλιν
ἀποσχέσθαι τῶν πηρὶ μελετήματων, καὶ τοῖς ἐξ ἡμε-
ρότητος λόγοις μονονουχὶ καταγοητεύει χρησίμως,
μεθιστάς ἐπὶ τὸ ἄμεινον, καὶ τοὺς ἀπάντων αὐτοῖς
κακῶν γεγονότας αἰτίους, παραιτεῖσθαι διδάσκων. Οὐ
γὰρ οἶμαι δεῖν τοῖς κατηγεῖσθαι λαχοῦσιν ὑποκεῖσθαι
φιλεῖν, κἂν εἰ μὴ τι τῶν ὅσα ἔστι τελοῦντων πρὸς
ἐνησιν ἐπιχειρῶσι διδάσκειν, μήτε μὴν . . . οἰεῖν
διαβολῆς ἄξιον τὸ ἐν μολοῖς τετάχθαι φαυλότητος
δικαίως ἂν εἶναι πεπιστευμένον. Ἀρετὴ γὰρ δι-
δασκάλου τὸ ἀποκομιζεῖν δύνασθαι πρὸς ἀκριβὴ τοῦ
συμπερὶντος· εἰδῶσιν τοὺς παιδαγωγούμενους, κατα-
κιδηλεύειν δὲ τὸ κατασίνεσθαι πεφυκός, καὶ παρ-
ατεῖσθαι κελεύειν τὸ ἀδικεῖν ἐλωδύς. Ἐπεινὸν δ' ἂν
εἰεν ἄξιον παντὸς καὶ οἱ τελούντες ἐν μαθηταῖς, εἰ
μὴ ταῖς δόξαις τῶν διδασκόντων ἐνορῶν ἀπλῶς,
ἀλλὰ τῇ τῶν πραγμάτων φύσει, καὶ θαυμάζουσι μὲν
τοὺς διδάσκοντας, εἴπερ τινὲς εἰεν ὀρθοὶ καὶ ἐπι-
στήμονες, καὶ τῶν ἀρίστων εἰσηγηταί, καταψέγῃσι
δὲ τοὺς οἵσπερ ἂν εἴη μὴ τοιοῦτος ὁ σκοπός. Κατα-
νέμουσι μὲν γὰρ τινες ἐν ὅρεσι καὶ νάπαις τὰς ὄλων
ἀγέλας· ἀλλ' εἰ παρακείμετο τοῖς θρέμμασι βόθρος,
ἔχουν ὀρῶν ὁ κρημνός, περιφοιτᾷ τὰ πρὸ δατα, καὶ
ὡς καθίησιν ἑαυτὰ πρὸς θάνατον· παιδαγωγεῖται γὰρ
ὥσπερ δι' ἐμφύτου νόμου, πρὸς τὸ χρῆναι τῆς ἑαυ-
τῶν φείδεσθαι ζωῆς. Εἴτα πῶς οὐκ ἀτοπον, εἰ μὲν
ταῖς ἀλόγοις ζώαις τοῦτο φαίνεται κρατοῦν, ἐν δὲ
ἡμῖν αὐταῖς, καίτοι λογικῶς ὑπάρχουσι, τὴν τοῦ
χρησίμου καὶ ἀναγκαίου πρὸς ζωὴν οὐκ εἶναι γινώσκον.
Χρὴ τοιγαροῦν κἂν εἰ τινες ἡμᾶς τῶν εἰς διδασκά-
λους, καὶ κατηγητὰς τεταγμένων ἐφ' ἃ μὴ προσήκεν
ἀποκομιζεῖν ἔλαιντο, μὴ ἀπλῶς ἀνέχεσθαι φιλεῖν,
μηδὲ μὴν ἀκατασκέπτως ἐπισθαι πρὸς τὸ αὐτοῦ
δοκοῦν, ἀλλὰ δοκιμάζειν ἕκαστα τῶν πρακτέων.
Ὁ . . . χωρεῖν ἐπὶ τὸ ὅτι μάλιστα τῶν ὠφελῶν
ἐκώθεον. Ἦσαν τοίνυν οἱ τῶν Ἰουδαίων κατηγηταί,
τοῦτ' ἔστιν, οἱ Γραμματεῖς· τε καὶ οἱ Φαρισαῖοι, δεινοὶ
πρὸς τὸ χρῆναι τοῦς τῶν χρημάτων ἐρανίζεσθαι
πορισμούς, καὶ τὰ, ἐκ τῶν λαῶν συλκομιζέειν δωρο-
φορίας, ἀπαρχάς, δεκάτας, καὶ ὅσα τοῖς ἱερᾶσθαι
λαχοῦσιν ὁ νόμος εἰς κλήρον εἰδίδου. Σκοπὸς δὲ ἦν
αὐτοῖς, καὶ διὰ πάσης τέλειτο σπουδῆς τὸ ἀναπελθεῖν

ira solet afferre. Omnino enim talia mala conse-
quentur eos qui cum Deo pugnant. Est igitur ve-
rum, iniquo erit vae, et mala pro operibus manuum
ipsius obtingent ei. Nam ut Jesum Pilato et in-
domitis militum furoribus objecerunt, ita et ipsi,
inquit, Romanis copiis tradentur. Quod aperte et
clare Ezechielem inveniemus dicere. Nam dictum
est ad impiam et Domini interfetricem Jerusalem:
Quemadmodum fecisti, sic erit tibi: merces tua
rependetur in caput tuum.

ORATIO III.

CAP. III. VERS. 12. *Popule meus, exactores vestri
spoliant vos, et exigentes dominantur vobis.*

Quoniam Judæorum regionem omnium bonorum
penuria laboraturam abunde satis et clarissime
exposuit, et quæ illis qui in Christum debacchati
sunt eventura essent, enarravit: rursus persuadet
declinandum a delictis, et levibus mollibusque ver-
bis tantum non incantat utiliter, et ad meliora
convertit, docetque vitandos eos qui omnium ma-
lorum auctores ipsis et causæ exstiterunt. Non
enim existimo debere nos his qui 62 præceptorum
locum sortemque tenent subijci, nisi quatenus uti-
lia docere aggrediantur, et nisi quod vere in vitio
esse creditur, velint redarguere. Est enim virtus
doctoris, ad perfectam accuratamque ejus quod
est utile notitiam eos qui informantur, posse per-
ducere: et quod nociturum est, tanquam adulte-
rinam notare, et jubere ut id aversentur quod
solet nocere. Omni etiam laude digni sunt qui in
discipulis censentur, si non simpliciter intueantur
placita doctorum, sed rerum naturam: et si mirentur
eos qui docent, siquidem sint boni et scientes,
rerumque optimarum interpretes: quibus autem
talis scopus propositumque non est, reprehendant.
Etenim pascunt quidem etiam in montibus et silvis
ovium greges; atqui, si quæ fovea sit pecoribus ex-
posita, si præcipientium appareat, circumneunt oves,
nec sibi met mortem accersunt: nam lege veluti
quadam a natura insita docentur vitæ suæ parcen-
dum esse. An vero a ratione alienum non est, ut
hoc in animalibus ratione carentibus valere videat-
ur; in nobis autem, ipsis quantumvis ratione
præditis, rerum ad commoditatem et necessitatem
cultumque vitæ pertinentium non insit cognitio?
Parigitur est ut nos, si qui doctores ac duces con-
stituti, ad ea quæ minus deceant abstrahere velint,
non sequamur simpliciter, nec temere ac incor-
siderate ad ea quæ ipsis placent convolemus, sed
de singulis rebus agendis exquiramus, et sic ad ea
quæ maximam utilitatem afferunt, progrediamur.
Erant itaque Judæorum præceptores, id est Scribæ
ac Pharisei, in divitiarum proventibus congeren-
dis, et in colligendis oblationibus, decimis, primi-
tiis, acres et impigri, et in omnibus etiam quæ sorti
sacerdotum lex deputavit. Scopus autem eorum
consilium fuit, in eumque omne studium positum
erat, ut fidem facerent plebi legem in hisce petis-

animum conservandam esse : aliarum vero præcep-
tionum non magna apud illos ratio, ideoque ipso
Servator illis dixerat : « Væ vobis, Scribæ et Pha-
risæi hypocritæ, quoniam decimatis anethum, men-
tham et cuminum, et omisitistis graviora legis,
judicii, misericordiam et fidem ⁶⁰. » Erant itaque
lucro dediti et amantes rei pecuniariæ : et si qui
forte offenderent, acres his multas infligebant, ut
eos, **63** quocumque crimine postulatos, territa-
rent, et nonnunquam etiam ultra facultates offerre
persuaderent. Hinc dicit his qui injuriam ab illis
passi sunt : « Popule mi, expilatores tui racemant
vos, et exactores dominantur vobis. » Cum po-
pulum dicit, significat etiam adhuc Israellem, ut-
pote lenitatis et humanitatis beneficio fruiturum,
nec penitus ab ea conjunctione consuetudineque
cum ipso avellendum : si quidem velit ad id quod
ipsi collibitum est, sese transferre. Cum vero ex-
actores racemare ait, immensæ cupiditatis illorum
et avaritiæ magnitudinem indicat. Siquidem meten-
tium alii resecantis manu decidentes colligunt,
nihilque faciunt in agris residuum. Idemque facti-
ant, qui vites vindemiant. « Racemant igitur, »
inquit, « vos exactores vestri. » Perinde ac si di-
ceret : Vindemiavunt vestras copias : neque ibi inex-
plebilis eorum sistit cupiditas, sed jam racemos
decerpunt, id est, manus in ea quæ adhuc relicta
sunt, injiciunt. Bellissime vero et apte non præce-
ptores, non magistros, non aliquid aliud ejusmodi
esse dicit, sed exactores, sed æruscatores nominat,
docetque eos dominari illis non ut doctores, disci-
pulos leniter tractantes, sed ut rigidi ac sævi do-
mini, quod ipsi velint sentire cogentes, et ad quid-
vis nonnunquam impellentes. Cæterum hi qui in
Christo sunt, eum scopum non sibi proponunt.
Scribit itaque divinus Petrus vocatis ad episcopa-
tum, ascitis ad functionem docendi oves ratione
præditas, non ut dominantur in clero, id est, populo
qui sors Domini est, sed ut sint gregis exemplaria
⁶¹⁻⁶². Jam et alios exactores novit sermo mysticus:
quos debent hi, qui recte victuri sunt, fugere. Nam
malæ et adversariæ potestates omnium mortalium
studium sollicitant ad malum, extorquent et pro-
pemodum exigunt, et animi ad perturbationes pro-
clivitatem tanquam tributum quoddam colligunt.
Sacrosanctum enim verbum beatos prædicat eos
qui vocem exactoris non audiverunt. Qui enim se
a carnis cupiditatibus sevocant, ac juvenili vivida-
que prudentia, mala orta ex peccato propulsant,
principatus calcant, et spiritualia nequitiae vin-
cunt, fortiores sunt quam ut voce exactoris vinci
se patiantur. Proinde hi exactores vitandi **64** sunt,
nec concedendum ut fructum ad peccatum in nobis
metant, imo nec racement. Hoc autem præstabimus,
viribus et quasi nervis per Christum confirmatis,
et pravis nostræ mentis cogitationibus ejectis, et
sæda cupiditate, omnique genere vitiositatis.

τοὺς τὸ χρήναι φυλάττειν ἐν γὰρ δὴ τοῦτοις μάλιστα
τὸν νόμον· τῶν γὰρ μὴν ἐτέρων ἐντολῶν οὐ πολλὸς ἦν
ἄγαν παρ' αὐτοῖς ὁ λόγος. Ταύτην τοι πρὸς αὐτοὺς καὶ
αὐτὸς ἔφασκεν ὁ Σωτὴρ· « Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς
καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ ἀνθρον
καὶ τὸ ῥόδον, καὶ τὸ κύμινον. Καὶ ἀφήκατε τὰ
βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν, καὶ τὸ ἔλεος, καὶ
τὴν πίστιν. » Ἦσαν οὖν ἄρα φιλοκερδεῖς καὶ ἐρασι-
χρήματα, καὶ πικράς ἐσθ' ὅτε τοῖς πταίουσιν ἐπήγον
τὰς δίκας, ἵνα ἐκδειματοῦντες τοὺς ἐφ' ὅτωσιν ἐγκα-
λουμένους προσάγειν αὐτοῖς ἀναπειθῶσιν καὶ τὰ
ὑπὲρ δύναμιν ἐσθ' ὅτε. Ταύτην τοι φησι πρὸς τοὺς παρ'
αὐτῶν ἀδικουμένους· « Ἄδός μου, οἱ πράκτορες ὑμῶν
καλαμῶνται ὑμᾶς, καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες κυριεύουσιν
ὑμῶν. » Καὶ διὰ μὲν τοῦ λαὸν εἰπεῖν, ἔτι τὸν Ἰσραὴλ
δίδωσι νοεῖν, ὡς εἴπερ ἔλαιντο μεταφορικῶς ἐπὶ τὸ
αὐτῶ δοκοῦν, τῶν ἐξ ἡμερότητος τεύζονται καὶ φι-
λάνθρωπιᾶς, καὶ οὐκ εἰσάπαν ἀποπεσοῦνται τῆς
πρὸς αὐτὸν οὐκείωτος σχετικῆς. Καλαμᾶσθαι δὲ
εἰπὼν τοὺς πράκτορας, τῆς ἐνοούσης αὐτοῖς ἀπλη-
στίας τε ὁμοῦ καὶ φιλοκερδείας δείκνυσιν τὸ μέγεθος.
Ἐν μὲν γὰρ τοῖς λητοῖς οἱ μὲν ἀποκείρουσι σιδήρων
τὸν στάχυν, οἱ δὲ τοὺς ἐκπίπτοντας τῆς τοῦ κείροντος
χειρὸς συλλέγοντες, οὐδὲν ἀφίσιν ἐν ἄγροισι. Ἔθος
δὲ καὶ τοῖς τὰς ἀμπέλους τρυγῶσι τοῦτο δρᾶν. « Κα-
λαμῶνται· τοίνυν ὑμᾶς, φησὶν, οἱ πράκτορες ὑμῶν. »
Ὅμοιον ὡς εἰ λέγοι· Τετρυγῆκασιν ὑμῶν τὰς πε-
ριουσίας, καὶ οὐ μέχρι τούτου τὰ τῆς ἀπληστίας
αὐτοῖς. Ἄλλ' ἦδη καὶ καλαμῶνται, τοῦτ' ἐστὶ, τὰς
χειράς ἐπάγουσι, καὶ τοῖς ἔτι καταλελειμμένοις. Εἰ
δὲ δὴ σφόδρα, καὶ πρεπόντως αὐτοῖς, οὐ καθηγγτάς,
οὐ διδασκάλους, οὐχ ἑτερόν τι τῶν τοιούτων εἶναι
φησιν, πράκτορας δὲ ὀνομάζει, καὶ ἀπαιτητάς. Δι-
δάσκει δὲ ὅτι κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν, οὐχ ὡς δι-
δάσκαλοι μαθηταῖς ἡπίως προσφερόμενοι, ἀλλ' ὅσον
σκληροὶ καὶ ἄγριοι δεσπόται, τὸ δοκοῦν αὐτοῖς
φρονεῖν ἀναγκάζοντες, καὶ πρὸς πᾶν ὀτιοῦν ἀποφέ-
ροντες, καὶ τῶν παρὰ γνώμην ἐσθ' ὅτε. Ἄλλ' ὅ γε
τῶν ἐν Χριστῷ σκοπὸς οὐ τοιοῦτος ἦν. Γράφει γοῦν
ὁ θεσπέσιος Πέτρος τοῖς κεκλημένοις εἰς ἐπισκοπήν,
καὶ καθηγείσθαι λαχοῦσι τῶν λογικῶν ποιμνίων, μὴ
ὡς κατακυριεύοντες τῶν κληρῶν, ἀλλὰ τύποι γενόμε-
νοι τοῦ ποιμνίου. Οἶδεν δὲ ὁ λόγος ὁ μυστικὸς καὶ
πράκτορας ἐτέρους, οὓς ἀνάγκη παραιτεῖσθαι τοῖς
ἐθέλουσι βιοῦν ὀρθῶς. Αἱ γὰρ πονηραὶ καὶ ἀντι-
κείμεναι δυνάμεις ἕκαστον τῶν ἐπὶ γῆς μονονουχί
καὶ ἀπαιτοῦσι τὴν εἰς τὸ φαῦλον σπουδὴν, καὶ ὥσπερ
τινὰ δασμὸν παρ' ἡμῶν συλλέγουσι, τὴν εἰς τὰ πάθη
τῆς διανοίας ῥοπήν. Καὶ γοῦν ὁ ἱερὸς μακαρίζει λόγος
τοὺς μὴ ἀκούσαντας φωνὴν φορολόγου· οἱ γὰρ τῶν
τῆς σαρκὸς ἐπιθυμιῶν κατεξανιστάμενοι, καὶ κεραι-
κῶ φρονήματι· τὰ ἐκ τῆς ἁμαρτίας παρωθοῦμενοι ἁλάθῃ,
καὶ πατοῦντες ἄρχας, καὶ νικῶντες τὰ πνεύματα
τῆς πονηρίας, κρείττους γεγονάσι τῆς τοῦ φορολόγου
φωνῆς. Δεῖ τοίνυν τοὺς τοιούτους παραιτεῖσθαι
πράκτορας, καὶ μῆτε ὀφείλιν ἐν ἡμῖν τὸ εἰς ἁμαρ-
τίαν ἀποτελεσμα συγχωρεῖν, μῆτε μὴν καλαμᾶσθαι.

⁶⁰ Matth. xxiii, 23. ⁶¹⁻⁶² I Petr. v, 2, 3.

Ἀρίστοι μὲν δὲ τοῦτο διὰ Χριστοῦ νευροῦμαι, καὶ τῆς αὐτῶν διανοίας ἐκπέμποντες διαλογισμοὺς πονηροὺς, ἐπιθυμίας αἰσχυρὰς, καὶ πᾶν εἶδος φαυλότητος.

Λαός μου, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς πλανῶσιν ἅ ἡμεῖς, καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν ὑμῶν ταρασσουσιν. *Vers. 12. Popule meus, qui vos beatos prædicant: decipiunt vos, et semitam pedum vestrorum turbant.*

Εἰς νῆψιν ἐγείρει πάλιν, καὶ δοκιμαστὰς εἶναι τῶν πραγμάτων βούλεται, οὐ χρηστολογίαις ἀπλῶς χαυνούσθαι πρὸς βραθυμίαν. Περιφοιτῶντες μὲν γὰρ οἱ Φαρισαῖοι τοὺς τῶν Ἰουδαίων οἴκους χρηστοποιεῖν ἐπεχείρουν, ἡυλογημένον τε λαὸν ὠνόμαζον, καὶ κληρὸν Θεοῦ. Καὶ τάχα που τὸ διὰ φωνῆς τοῦ Βαρούχ ἐπεφώνουν αὐτοῖς· « Μακάριοι ἐσμεν, Ἰσραὴλ, ὅτι τὰ ἀρέσκοντα Θεῷ γνωστὰ ἡμῖν ἐστίν. » Ἵνα γοῦν προσεπάγοιεν τὰς τε ἐκ νόμου τεταγμένας αὐτοῖς ἰωροφორίας, καὶ μὴν καὶ δεκάτας, ἦγουν ἀπαρχὰς ἐσκήπτοντο χρηστολογεῖν, εὐπρόσιτοί τε εἶναι πολλὰς ἤθελον, καὶ τὸ ἡμεροφανὲς ἐπετήδεον· κερδῶν δὲ ἕνεκα καὶ λημμάτων καὶ αὐτὸν ἐδίδασκον παραλύειν τὸν νόμον τοὺς ὑπὸ χεῖρα λαοῦς. Ἐτιᾶτο γοῦν αὐτοῖς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, ὡς ἀκυροῦντας τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν αὐτῶν παράδοσιν. Πλανῶσι τοίνυν ὑμᾶς, φησὶν, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς, καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν ὑμῶν ταρασσουσιν. Οὐ γὰρ ἐῷσιν ὀρθοποδεῖν. Παρεξάγοντες δὲ ὥσπερ τῆς εὐθείας ὁδοῦ κατὰ κρημνῶν φέρουσι καὶ βέθρων. Ὁδὸς δὲ ἡ εὐθεῖα, καὶ ὁμαλὴ, ἡ εἰς Χριστὸν οἰκωσις διὰ πίστεως. Ἐπειδὴ δὲ ᾔδεσαν οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, ὅτι τῆς διὰ Μωσέως καταργουμένης ἐντολῆς, ἔξω κείσονται κερδῶν καὶ λημμάτων, συνετάραττον ὥσπερ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν τοῦ λαοῦ, τὸν Χριστοῦ λόγον κατακλιθεῖντες, καὶ ταῖς τοῦ νόμου σκιαῖς προσκεισθαι κελεύοντες. Τετολμήκασιν γὰρ εἰπεῖν οἱ δεῖλαιοι· « Ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι Μωσὴ λαλάληκεν ὁ Θεός· τοῦτον δὲ οὐκ οἶδαμεν πόθεν ἐστίν· » καὶ πάλιν· « Εἰ ἦν οὗτος ἀπὸ Θεοῦ ἄνθρωπος, οὐκ ἂν ἔλυε τὸ Σάββατον. » Καὶ τὸ ἔτι τούτων δυσσεβέστερον, τοὺς γὰρ ἐθέλουσιν ἀκροᾶσθαι Χριστοῦ, καὶ τοὺς παρ' αὐτοῦ προσκεισθαι λόγοις, ἀνοσιῶς ἔφασκον· « Δαιμόνιον ἔχει καὶ μαίνεται, τί ἀκούετε αὐτοῦ; » Δεῖν δὲ ὅτι καὶ ἑτέρως ὑπολαμβάνω τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ἀρετῆς ἐργάτην παραιτεῖσθαι σφέδρα τοῦς εἰς νοῦν καὶ καρδίαν μακαρίζοντας αὐτὸν λογισμοῦς. Δεινὸς γὰρ ὑπάρχων εἰς κακουργίαν ὁ Σατανᾶς, ὅτε τοὺς εὐδοκιμοῦντας τῆς αὐτοῦς φιλαίτης ζωῆς τε καὶ πολιτείας κατακομίζει οὐ δύναται, πρὸς τὸ αὐτῷ δοκοῦν ἑτέρῳ παραλύειν πειρᾶται τρέπω. Ἐπαινεῖ γὰρ ὡς κατωρθώκτας, ἀποδέχεται δὲ ὡς ἁγίους λοιπὸν, μακαρίζει δὲ καὶ ὡς φίλους ἤδη γεγονότας Θεοῦ, καὶ εἰς λῆξιν ἀπάσης ἀρετῆς ἀναβεβηκότας. Ἐἴτα τὸ τῆς ὑπεροφίας αὐτοῖς πάθος ἐντεχνῶν, προτρυφεῖν παρασκευάζει τῷ Θεῷ, καὶ κατασεῖε λοιπὸν καθάπερ τι φυτόν ἐκ βάρθρου. Οὐ γὰρ ἡγνόηκεν, ὅτι ταπεινὸς μὲν δίδωσι χάριν ὁ τῶν ὅλων Θεός, ἀντιτάσσεται δὲ τοῖς ὑπερηφάνοις. Παραιτεῖτόν τοίνυν, ὡς ἔφην, τοὺς εἰς νοῦν ἔσω καὶ καρδίαν μακαρίζοντας ἡμᾶς λογισμοῦς. Οἱ γὰρ τοὶ τὴν εὐθεῖαν ἡμᾶς οὐκ ἐπιτρέπουσι διάττειν ὅδον, δι' ἣν ἂν

Rursus expergeficit ad vigilantiam, et probatores rerum esse vult, non simpliciter blandis sermonibus ad pigritiam inhiare. Oberrabant etenim Pharisæi per Judæorum domos, blandaque verba ferebant, et benedictum populum nominabant, et sortem Dei; et fortassis etiam Baruch voce illis acclamabant: « Beati sumus, Israel, quod placita Domino cognita nobis sunt ». Itaque quo donaria ipsis ex lege statuta, decimas et primitias offerrent, blandiuscule loqui affectabant; auditum ad se facilem ac frequentem dabant, et comitati imprimis studebant, quæstusque et lucri gratia, populum subditum docebant legem violare. Insinulavit igitur illos Dominus noster Jesus Christus, quod mandatum Dei propter suam traditionem irritum fecerint. Seducunt igitur vos, inquit, qui vos beatos prædicant, et semitam pedum vestrorum conturbant: nec enim sinunt recto pede incedere, sed velut a recta via abducunt transversim, ac in præcipitia atque foveas abripiunt. Via autem recta et plana erat, conjunctio et consociatio cum Christo per fidem. At quia norant Judæorum duces, præceptis quæ Moses tradidit abrogatis, se compendiis et aucupis suis emungendis, turbantur veluti callem pedum populi, dum Christi verbum adulteraverant, et legis umbris adhærescere jusserant. Audebant enim dicere miseri: « Nos scimus quod Mosi locutus est Deus, hunc autem nescimus unde sit; » et rursus: « Si iste homo a Deo esset, minime solvisset Sabbatum ». Et quod magis impium est, volentibus Christum audire, ejusque attendere sermonibus, impie dixerunt: « Dæmonium habet et insanit, quid illum auditis? » Quin alio modo spiritali homini virtutisque cultori cogitandum est, ut ratiocinationes animi ac cordis quæ ipsum beatum prædicant, summopere fugiat. Est enim ad malitiam vafrumque instructus Satanas: cum viros ob vitam quam amplectuntur, et ob conversationem spectatos ad suam voluntatem non potest traducere, alia aggreditur via quo frangat, ac dissolutiores faciat. Nam quasi qui recte egissent laudat, quasi etiam sanctos suscipit, et quasi amicos jam Dei factos, et ad culmen omnium virtutum provectos, beatos prædicat. Denuum, postquam affectum superbæ in illis iniecit, suggerit ut Deum offenderent, et de cætero tanquam plantulam quampiam, radicitus et ab ipsa stirpe convellit et concutit. Non enim ignorat universitatis Deum submissis dare gratiam, superbis vero resistere. Proin, ita ut dixi, cogitationes quæ in mente et corde nos ut beatos efferunt, deprecari deestarique debemus: quippe ea rectam nos viam non

¹¹ Baruch. iv, 4. ¹² Joan. ix, 16, 39. ¹³ Joan. x, 20.

sinunt inire, per quam facillime quis ad id quod A τις τοι καὶ μάλα βρῆλως ἐπὶ τὸ ἀρέσκον Θεῷ.
Deo placet pertingeret.

Vers. 13-15. Sed nunc stabit in iudicio Dominus, et in iudicio sistet populum suum. Ipse Dominus in iudicium veniet cum senioribus populi sui, et cum principibus eius. Vos autem quid incendistis vineam meam? Et rapina pauperis in domibus vestris? Quid injuria afficitis populum meum, et faciem pauperum confunditis?

Non ope destitutum iri dicit propheta oppressorum multitudinem, non omni cura vacuum ac desertam, imo summam eorum curam omnium Dominum suscepturum, confirmat. Nam, inquit, causam eorum ager contra eos qui metunt, et quasi beatos suscipiunt: et semitam pedum ipsorum turbabit, et iudicio B prosequetur seniores populi, et principes vel praefectos. Redemit enim e domo servitutis populum suum, et a dominatorum importunitate liberavit, universam in eos excitans creaturam. Et sane aquas in sanguinem mutavit, grandine profundisque ac triduanis tenebris, aliisque omnibus, est enim longum singula commemorare, percussit: dein per medium mare traduxit, in deserto pavit, in terram promissionis induxit, gentes magnas et pugnacissimas tanquam spinas expulit. Divinus quoque David id declaravit, omnium servatorem et redemptorem alloquens: « Vitem ex Aegypto transtulisti, ejecisti gentes, et eam plantasti, viam praestruxisti ante illam: extendit palmites suos ad mare usque, et ad fluvios propagines suas ⁴⁶. » 66 Erat enim, inquit C propheta Jeremias, vitis secunda pampinis Israel, et felix fructus ejus. Sed cum demandata esset ejus colendae cura principibus populi, adeo injustis modis oppresserunt herilem vineam, ut jam incensa penitus esse videatur. Hanc igitur causam inpinget illis, hisce verbis: Vos cur incendistis vineam meam? Nam quos aequum erat illam vitem intelligibilem, nimirum Israel, fertilior, reddere, hi ad vastitatem omnino reduxerunt, aridamque et inutilem hero effecerunt. Ab illis itaque succensa est, a quibus turgida botris fieri, fructibusque gravida, et ab omni detrimento immunis conservari debuit. Jam quemadmodum hanc vineam intelligibilem incendisse dicantur, videre est operae pretium. Oportebat enim eos qui docendi muneri praerant, et qui legem ad omnia quae Deo placent ducentem tenebant, praeter ceteris ad legis praescriptum vivere, et justitiae gloria ornari, ita ut eorum vita, singularis cujusdam perfectissimaeque vitae exemplar quoddam et imago esset populo sibi subdito. Oportebat praeterea eos legis institutione ad omnem probitatem subditos adducere, delinquentes enarguere, lapsos erigere, pietatis iter monstrare, et ad praestantiora informare, et persuadere ut in finem legis, Christum, inquam, respicerent. « Finis enim legis et prophetarum Christus ⁴⁷. » De eo vero

Ἀλλὰ νῦν καταστήσεται εἰς κρίσιν Κύριος, καὶ στήσει εἰς κρίσιν τὸν λαὸν αὐτοῦ. Αὐτὸς Κύριος εἰς κρίσιν ἦξει μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ, καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ. Ὑμεῖς δὲ τί ἐνεπυρίσατε τὸν ἀμπελῶνά μου; Καὶ ἡ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν; Τί ὑμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαὸν μου, καὶ τὰ πρόσωπα τῶν πτωχῶν καταισχύνετε;

Οὐκ ἀνεπικουρήτον ἔσεσθαι φησιν ὁ προφήτης τῶν ἀδικουμένων πληθύν, οὔτε μὴν ἀπάσης φροντίδος ἐρήμην, ὑπεραβλήσειν δὲ μάλλον αὐτῶν τὸν τῶν ὧλων Θεὸν εὖ μάλα διίσχυρίζεται. Δικάσεται γὰρ ὑπὲρ αὐτῶν, φησὶ, τοῖς καταλαμμένους καὶ μακαρίζουσιν αὐτοῦ. Ταράξει δὲ καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν αὐτῶν. Δικάσεται δὲ πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους τοῦ λαοῦ, καὶ προσέτι τοὺς ἀρχοντας, ἦτοι τοὺς καθηγούμενους. Ἐλυτρώσατο μὲν γὰρ ἐξ οἴκου δουλείας τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἐξέλειτο δὲ τῆς τῶν κρατούντων σκαυέτητος, ὅλην αὐτοῖς ἐπαναστήσας τὴν κτίσιν. Καὶ ὕδατων μὲν εἰς αἷμα μεταβολὰς ἐργασάμενος, χαλάσας δὲ καταπαλῶν, βαθεῖ τε καὶ τριημέριον σκότῳ, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν. Μακρὸν γὰρ ἕκαστα διειπεῖν. Εἴτα διαβιβάσας διὰ θαλάσσης μέσης ἔθρψεν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Εἰσεκομίκεν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ἔθνη μεγάλα καὶ μαχηώτατα καθάπερ ἀκάνθας ἐξελών. Καὶ τοῦτο ἡμῖν ὁ θεοπέσιος Δαβὶδ κατεδήλου λέγων πρὸς τὸν τῶν ὧλων σωτήρα καὶ λυτρωτὴν· « Ἀμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας, ἐξέθαλες ἔθνη, καὶ κατεφύτευσας αὐτήν, ὠδοποίησας ἔμπροσθεν αὐτῆς· ἐξέτεινας τὰ κλήματα αὐτῆς ἕως θαλάσσης, καὶ ἕως ποταμῶν παραφύδας αὐτῆς. » Γέγονε γὰρ, ὡς προφήτης φησὶν Ἱερεμίας, ἀμπελος εὐκληματούσα Ἰσραὴλ, καὶ ὁ καρπὸς εὐθηνῶν αὐτῆς. Ἀλλὰ τατάχασιν μὲν εἰς γεωργοὺς οἱ καθηγεῖσθαι λαχόντες· ἡδίκηκασιν δὲ οὕτως ἀμπελῶνα τὸν δεσποτικόν, ὡς εἰς ἅπαν ἦδη καὶ ἐμπεπύρησθαι δοκεῖν. Ταύτην οὖν ἄρα τὴν αἰτίαν αὐτὸς ποιήσεται λέγων· Ὑμεῖς δὲ τί ἐνεπυρίσατε τὸν ἀμπελῶνά μου; Οὕς γὰρ ἦν εἰκὸς καὶ εὐτελεστέραν ἀποφαίνειν τὴν νοητὴν ἐκείνην καὶ εὐκληματούσαν ἀμπελον, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν Ἰσραὴλ, οὗτοι κατεκόμισαν εἰς ἐρήμωσιν παντελῇ, ξηράν τε καὶ ἀχρηστον ἀπετέλεσαν τῷ δεσπότῃ. Ἐμπεπύρισται δὲ τοίνυν παρ' ὧν εἰκὸς ἦν εὐδοτρυν D ἔσεσθαι καὶ καρποῖς διαβρυθῇ, καὶ παντὸς ἐπέκεινα βλάβους. Τίνα δὲ τρόπον ἐμπεπύρισται λέγονται τὸν νοητὸν ἀμπελῶνα, πῶς οὐκ ἄξιον ἰδεῖν; Ἐδεῖ μὲν γὰρ τὸ διδασκαλικὸν ἔχοντας ἐπιτηδεύμα, καὶ νόμον εἰδότες τὸν εἰς πᾶν ὁτιοῦν ἀποφέροντα τῶν ἀρεσκόντων Θεῷ, καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων ἐννομώτατά τε διαζῆν αὐτοὺς, καὶ τοῖς εἰς δικαιοσύνην αὐχήμεσιν εὖ μάλα κατακαλλύνεσθαι, ὥστε τῆς ἐξαιρέτου ζωῆς τύπον ὡς περ τινα καὶ εἰκόνα τῶν ὑπὲρ αἰώνων τῶν αὐτῶν γενέσθαι βίον. Εἴτα πρὸς τοῦτο καὶ ταῖς ἐκ νόμου παιδαγωγίαις ἀποκομίζειν ἤθελον τοὺς ὑπερευγμένους πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἀγαθῶν, καὶ

⁴⁶ Psal. LXXIX, 9-12. ⁴⁷ Rom x, 4.

πλημελοῦντας ἐλέγχειν, καὶ παύοντας ἐπανορθοῦν, καὶ τῆς εὐσεβείας καταδεικνύειν τὴν ὁδόν, καὶ πρὸς τὰ ἀμείνω παιδαγωγεῖν, καὶ πρὸς τὸ τοῦ νόμου τέλος ἀναπέλθαι ὁρᾶν, φημι δὴ Χριστόν. Ἐπεὶ γὰρ νόμου καὶ προφητῶν ὁ Χριστός. Καὶ περὶ αὐτοῦ λελάληκεν ὁ Μωσῆς διὰ σκιᾶς καὶ τύπων, προαναφωνῶν τοῖς· πάλαι τὸ σεπτὸν καὶ μέγα μυστήριον. Ἀλλὰ τούτων ἀπάντων ἡφειδῆκότες, αὐτοὶ τε ἦσαν πονηροὶ τοὺς τρόπους, ἀχάλινοι πρὸς πλεονεξίαν, ἀκρατεῖς εἰς φιλοκερδείας, ὀλίγου παντελῶς ἀξιούντες λόγου τὸ κρίνειν ὁρθῶς· καὶ οἷς ἦν ἀμείνων ἐπερυθρίαν, ἐπὶ αὐτοῖς δὴ τούτοις ἐπαυχεῖν εἰωθότες. Ἐμπεπύρισται τοίνυν ὁ ἀμπελῶν, οὔτε τῷ βίῳ τῶν καθηγείσθαι λαχόντων ὠφελοῦμενος, οὔτε μὴν ταῖς νομικαῖς εἰσηγήσεσι παιδαγωγούμενος εἰς ὁρθὴν καὶ ἀνεπιληπτον ζωὴν, ἥγουν εἰς ἐπίγνωσιν Χριστοῦ, καὶ τοῦτο ἐπιλάμψαντός τε ἦδη τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ λέγοντος ἐναργῶς· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός, καὶ ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. Ἀκούετωσαν τοίνυν· Ὑμεῖς δὲ τί ἐνεπύρισσατε τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ ἡ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν; Τί ὑμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαόν μου, καὶ τὰ πρόσωπα τῶν πτωχῶν καταισχύετε; Συνήρπαζον γὰρ τοὺς πτωχοὺς εἰς σύνεσιν ἐπὶ τὸ αὐτοῖς δοκοῦν, καὶ καταισχύεσθαι παρεσκεύαζον τὰ πρόσωπα αὐτῶν. Ὅνπερ γὰρ τρόπον οἱ τῆς δικαιοσύνης ἐπιμεληταὶ μονονοχὶ λαμπρῶ πρόσωπῳ, καὶ πολλῆς γέμοντι παρόρησία; ἐν ὀφθαλμοῖς ἐστήκασιν τοῦ Θεοῦ, οὕτω φαμέν τοὺς τῆς φαυλότητος ἐραστάς· συγγόν τε καὶ ἀμειδῆς, αἰσχύνης τε καὶ ἐντροπῆς ἀνάμεστον τὸ τῆς καρδίας πρόσωπον ἔχειν. Ἀλλ' ὥσπερ ὀνίνησιν ὁ παιδαγωγὼν εἰς σύνεσιν, καὶ τῶν καλλίστων εἰσηγητῆς, οὕτως ἀδικεῖ παστισοῦν οἶμαι τῶν τεταγμένων εἰς διδασκάλους, εἰ μὴ τῶν ἀμεινόνων ἐραστὴν ἀποτελοῖ τὸν παιδευόμενον. Καταισχύει γὰρ ὥσπερ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ πτωχὸν ὄντα πρὸς αὐτὸν πρὸς τὰ αἰσχύω. Ἦσαν δὲ καὶ ἐτέρως ἀδικοὶ τε καὶ ἄρπαγες οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταὶ, καὶ καταισχύοντες μὲν τὰ τῶν πτωχῶν πρόσωπα, προσκείμενοι δὲ πλουσίοις, καίτοι τοῦ νόμου λέγοντος· Κρίμα δίκαιον κρίνατε, καὶ παρεγγυῶντος πανταχῇ τὸ, Οὐ μὴ λήψῃ πρόσωπον ἐν κρίσει.

Τὰδε λέγει Κύριος· Ἀνθ' ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τραχήλῳ, καὶ νεύμασιν ὀφθαλμῶν, καὶ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν, ἅμα σύρουσαι τοὺς χιτῶνας, καὶ τοῖς ποσὶν ἅμα παίζουσαι, καὶ ταπεινῶσαι ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών, καὶ Κύριος ἀποκαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.

Προαπέφηνεν ἡμῖν ὁ λόγος, ὅτι τοῖς Ἰουδαίων καθηγηταῖς ἐν σπουδῇ τέλει τοῦ προὔργιστάτη τὸ χρῆναι πλουτεῖν, καὶ δόξαν ἔχειν τὴν ἐν γῇ τούτῳ διαφανῇ. Πλήρεις δὲ ἦσαν ἀδικιῶν καὶ πλεονεξίας ὡς αὐτοὺς μὲν λαμπράς τε ἐν ἄστει, καὶ μὴν καὶ τὰς ἐν ἀγροῖς ποιεῖσθαι προόδους, ἵπποις τε ἐποχουμένους, καὶ ταῖς ἑξῶθεν φαντασίαις τῶν δορυφορεῖν εἰωθότων αὐ μετρίως ἐπευρυνόμενους. Κατητιᾶτο γὰρ αὐτοὺς ἐν τοῖς ἀνωτέρω λέγων· Καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ ἵππων, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν ἀρμάτων αὐτῶν· καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ, καὶ οὐκ

A Moses locutus est in umbris ac figuris, praeis hominibus venerandum et magnum praesignificans mysterium; contemptis caeterum omnibus his, ipsi erant moribus improbi, habendi cupiditate effrenes, impotentes ad avaritiam, parvi ducentes recte judicare: et de quibus satius fuisset erubescere, in his ipsis soliti sunt superbire. Incensa est igitur vinea, quam nec vita eorum qui docendi vices gesserunt, adjuvit, nec legis rudimenta ac introductiones informarunt ad rectam et inculpata vitam, vel ad agnitionem Christi, Christi, inquam, qui jam in terra resplenduit, et luculenter dicit: « Ego sum lux mundi, ego sum via, et ego sum veritas ⁴⁸. » Ergo audiant: Quid incenditis vineam meam, et direptio pauperis in domo vestra? Quid vos injuria afficitis populum meum, et facies pauperum pudefacitis? Attraxerunt enim pauperes ad cognitionem prout ipsis visum fuit, atque vultus eorum conati sunt pudefacere. Quemadmodum enim justitiae cultores, tantum non nitido vultu multaque pleno fiducia in oculis Dei steterant: ita dicimus vitii addictos tetricam ac tristem ruboreque ac pudore opertam, cordis faciem gestare. Sed ut is qui ad cognitionem paedagogus est, rerumque pulcherrimarum praemonstrator, juvat: sic omnes, credo, qui doctores ordinati sunt, incommodum afferent, nisi rerum meliorum amantem efficiant eum qui instituitur. Rubore namque faciem ejus suffundunt, et qui scientia pauper est ac tenuis, eum detrudunt prope, et rapiunt ad turpiora. Erant item alio quoque modo injusti ac rapaces Judaeorum duces, cum dedecore perfunderent pauperum facies, et locupletibus adhaerescerent, etiam lege dicente: Judicium justum judicate; et passim praecipiente: Non accipies personam in judicio.

σύνεσιν, μονονοχὶ καὶ καταβιάζεται, καὶ συναρπάζει πρὸς τὰ αἰσχύω. οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταὶ, καὶ καταισχύοντες μὲν τὰ τῶν πτωχῶν πρόσωπα, προσκείμενοι δὲ πλουσίοις, καίτοι τοῦ νόμου λέγοντος·

VERS. 16, 17. Haec dicit Dominus: Pro eo quod elatae sunt filiae Sion, et ambulaverunt elato collo et nutibus oculorum, et ingressu pedum simul trahunt tunicas, simulque pedibus lusitant, et deprimet Deus principes filias Sion, et Dominus deteget habitum earum die illo.

Declaravit ante nobis sermo Judaeorum praefectos hoc curae studioque habuisse potissimum ut ditescerent, et ex eo gloriam illustrem consequerentur, plenosque fuisse injustitia et avaritia: quo ipsi splendidos tum in urbe, tum in agris proventus perciperent, equis invecti, externorum fulgore ac specie stipulatorum non mediocriter turgidi. Accusavit quippe illos in praecedentibus, dicens: Et repleta est terra equis, nec erat numerus currum ipsorum: et impleta est terra auro ac argento, nec erat numerus thesaurorum. Accidit etiam eorum uxores di-

⁴⁸ Joan. viii, 12; xiv, 6.

vitiis luxuriantes, auri et lapidum splendore insolere, ac toga, stolaque variegata, cultusque magnificentia multum exsultare. Est enim genus muliebre rebus prosperis et florentibus quodammodo gloriosum et ostentabundum, imprimisque splendide vestiri cupit, auro ornari, elatum supercilium tollere, corporis formositate gloriari. Sæpe etiam ob hoc ipsum, cohabitantium **68** aninus intumescit, ac quidam sibi laudi ducunt uxorum mollium. Hoc fortassis morbo affecti fuerunt Judæorum procures, dum pietatem quæ in Deum est haberent despiciant. Quo enim semper opes subministrarentur, populo ex præscripto offerente, fidem Christianam amplexi non sunt, nec persuadere aliis voluerunt, regnum Dei occludentes, quemadmodum scriptum est, nec ipsi intrantes, nec admittentes eos qui volunt ingredi. Hinc Romano exercitui in vastationem ac in directionem traditi sunt, et cum mulieribus simul et charissimis, ædibus ac opibus perierunt: aliorumque sunt, quæ summo opere ac studio coacervarant, ipsique miserandi sunt, et erronei, et in ultima miseria palam versantur. Invenitur ergo hæc oratio in eorum feminassive filias, primarias scilicet et maxime insignes, quæ etiam erant præpotentium, ac inquit: « Propterea quod elatæ fuerunt filias Sion, altaque cervice incedunt, et nutibus oculorum, » et quæ sunt deinceps. Elatæ autem sunt, non de virtute, sed propter carnalem maximeque terrenam prudentiam. Altum enim sibi sapere, deque se magnifice sentire videbantur, propter opulentam gloriam, externamque pulchritudinem, quam ex lapidibus, et auro, et veste varia conciliarunt. In his autem describit nobis sermo propheticus ingenium et habitum mulieris voluptuariæ, levis, ornatuque splendido decoratæ: puta ut ex una omnium inter ipsas seminarum demonstraret superbiam. Incedebant enim, inquit, extento collo, et nutibus oculorum; cum feminæ ornatissimæ, vitamque cum gravitate et probitate colenti, verecundia sit gratissima, nimique deceat virorum oculis conspici. Hæ autem in tantam stoliditatem atque impudentiam impeerunt, ut in processibus ac incessibus suis sese venditarent, cervicem erigerent et extendere, intuentibus annuerent, interdum etiam afflenderent, et risu propemodum se intuentibus congressum promitterent. Est enim meretricius animus instabilis semper et fluctuat, multumque otio diffuit, unde major existit ad voluptates propensio. Objicit autem et illis crimen desidii, et scortari dicit: simul trahunt tunicas et lusitant pedibus. Nimirum verisimile est et hoc ab illis ad elegantiam complendam fieri: estque meretricium hoc institutum, et abominationis extremæ argumentum. **69** Nam ubi pedum strepitus cum carminibus numerosis consentit, ibi videlicet omnino et manuum ipsarum plausus resonat, et omne genus sceditatis, et invitatur spectatores ad turpitudinem. Sub id vero tempus deprimet, inquit, Deus principes filias

A ἤν ἀριθμὸς τῶν θησαυρῶν αὐτῶν. Εἰτα συνέδρανε τὰς τῶν ἐν πλούτῳ γυναῖκας, ἅτε δὴ τρυφώσας ἐναθρύνησθαι ζητεῖν, καὶ τοῖς ἐκ χρυσίου καὶ λίθων ὥραϊσμοῖς, ἐπιγάνυσθαι δὲ λίαν καὶ στολῇ ποικίλῃ, καὶ ἐσθημάτων πολυτελείαις. Ἄει γὰρ πως τὸ θῆλυ γένος ἐν ταῖς ἄγαν εὐημερίαις φιλόδοξόν τέ ἐστι καὶ φιλεπιδεικτικόν. Ἥδιστα δὲ λίαν εὐίματαις, καὶ μέντοι καὶ χρυσαῖζεται, καὶ ὑψηλὴν ἀνασπῶν τὴν ὀφρὺν, ἐπαυχεῖ τῇ τοῦ αὔματος ὥρᾳ. Καὶ ἐπ' αὐτῇ δὴ τοῦτω πλειστάκις τὸ τῶν συνοικούντων αὐταῖς ἐσχοῦται φρόνημα· καὶ δόξαν ἰδίαν ποιοῦνται τινες τὴν τῶν γυναικῶν ἐξίτηλιαν. Τοῦτο τάχα πεπόνθασιν οἱ τῶν Ἰουδαίων λαμπροί, τῆς εἰς Θεὸν εὐσεδείας ἡφειδῆκότες. Ἰνα γὰρ ἔχοιεν αἰ μενούσας αὐτοῖς τὰς τοῦ πλουτεῖν χορηγίας, προσκομιζόντων τῶν **B** λαῶν τὰ κατὰ τὸν νόμον οὐ προσέεντο τὴν πίστιν τὴν εἰς Χριστὸν, οὔτε μὴν ἐτέρους πιστεῦεν ἤθελον, κλείοντες τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καθὰ γέγραπται, καὶ μὴτε εἰσερχόμενοι, μὴτε τοῖς ἐθέλουσιν ἐφίεντες εἰσελθεῖν. Ταῦτῃ τοι καὶ δέδονται ταῖς Ῥωμαίων στρατιαῖς εἰς ἐρήμωσιν, εἰς διαρπαγὴν, καὶ ἀπολώλασιν, γυναῖοις τε ὁμοῦ, καὶ τοῖς φιλότοις, οἰκοῖς τε καὶ πλούτῳ. Γεγόνاسι γὰρ ἐτέρων τὰ ὡς ἐν πλειστήτῃ σπουδῇ συναγερμέναι· οἰκτροὶ δὲ αὐτοὶ καὶ ἀλλήται, καὶ πρὸς ἐσχάτην ὀρῶνται ταιπωρίαν. Κατατρέχει τοίνυν ὁ λόγος τῶν παρ' αὐτοῖς γυναικῶν, ἥρουν τῶν θυγατέρων οἶον τῶν ἀρχουσῶν μάλιστα, καὶ περιφανιστέρων, αἱ καὶ ἦσαν τῶν ἰσχυρόνων, καὶ φησὶν· « Ἀνθ' ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ **C** τραχὺν, καὶ νεύμασιν ὀφθαλμῶν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ὑψώθησαν δὲ οὐ κατὰ ἀρετήν, ἀλλ' ὡς ἐν φρονήματι σαρκικῷ καὶ γεωδεστάτῳ. Μέγα γὰρ αὐτοῖς, ὡς ἔφη, φρονεῖν ἐδόκει, ἐπὶ πλούτῳ, καὶ δόξῃ, καὶ ὥραϊσμοῖς τοῖς ἐξωθεν, οὓς ἐκ λίθων καὶ χρυσοῦ, καὶ στολῆς ποικίλης συλλέγουσι. Γράφει δὲ ἡμῖν ὁ προφητικὸς ἐν τοῦτοις λόγος φρόνημά τε καὶ σχῆμα φιληδόνου τε καὶ ἀσέμου γυναικὸς, καὶ κόσμῳ διαφανεῖ κατηγλαϊσμένης, οἶον ἐκ μιᾶς, ἀπάσης τῆς παρ' αὐτοῖς γυναικὸς καταδεικνύς τὴν ἀγερωχίαν. Ἐπορεύθησαν γὰρ, φησὶν, ὑψηλῶ τραχὺν, καὶ νεύμασιν ὀφθαλμῶν· καίτοι γυναικὶ τῇ κοσμιωτάτῃ, καὶ τὸν ἐν σεμνότητι καὶ ἐπεικεῖα τιμῶσῃ βίον, αἰδώς τέ ἐστιν ὅτι μάλιστα φίλη, καὶ πρέποι ἂν τὸ **D** μὴ δὲ ὀρᾶσθαι τοῖς ἀρρένων ὀφθαλμοῖς· αἱ δὲ πρὸς τοῦτο ἐξώκειλαν βλαβίας τε ὁμοῦ καὶ ἀναίσχυντίας, ὡς ἐπιδεικτικῶν ἐν προδόσις, καὶ αἶρειν μὲν ὑψοῦ τὸν αὐχένα, διανεύειν δὲ τοῖς ὀρώσιν αὐτάς, προσμειδιάσας ἔσθ' ὅτε, καὶ μονονουχὶ τῷ γέλῳ καθυπισχνουμένης ἤδη τοῖς ὀρώσι τὴν σύνοδον. Ὑδαρεὶ γὰρ αἰ τὸ πορνικὸν φρόνημά ἐστι, καὶ πολὺ χαλᾶται πρὸς ἐτοιμότητα τὴν εἰς ἡδονὰς, ἐπιτείνει δὲ αὐταῖς τὰ τῆς ῥαθυμίας ἐγκλήματα, καὶ πεπορνεῦσθαι φησιν, ἅμα συρῶσας τοὺς χιτῶνας, καὶ παιζούσας τοῖς ποσίν. Εἰκὸς δὲ ἦν οἰεσθαι, καὶ τοῦτο εἰς κόσμον συντελεῖν αὐταῖς· πορνικὸν δὲ τὸ ἐπιτήδευμα, καὶ βδελυρίας ἀποδείξις τῆς ἐσχάτης. Ὅπου γὰρ ὁ τῶν ποδῶν κτύπος εὐρύθμοις ἄσμασι συνηγεῖ, ἐκεῖ που πάντως καὶ αὐτὸς ὁ δὲ χερῶν ἀνακτυπεῖ

κρότος, καὶ πᾶν εἶδος αἰσχυρῶν ἐπιτηδευμάτων, καὶ πρὸς κλησὶς τοῖς ὀρώσιν εἰς ἀκαθαρσίαν. Κατ' ἐκείνο δὲ οὖν τοῦ καιροῦ ταπεινώσει, φησὶν, ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών, καὶ ἀποκαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν, τοῦτ' ἐστίν, ἡ περιελεί τὸν κόσμον, ἡ τὴν αἰσχύνην καταθήσει φανερὰν. Ἔσται δὲ τοῦτο, ὅταν ἐρημαὶ καὶ γυμναὶ κόσμου παντὸς καὶ περιβολῆς ἀποδεδειγμένοι ταῖς τῶν πολεμίων ἐναλοῖεν χερσὶν, δοῦλαι καὶ αἰχμάλωτοι, καὶ ἀπάσης ἐμπλεοὶ ταιλαιπωρίας.

Καὶ ἀρσελεῖ Κύριος τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν, καὶ τοῦ κόσμου αὐτῶν· καὶ τοὺς κοσμήτους αὐτῶν, καὶ τὰ ἐμπλόκια, καὶ τοὺς μνηίσκους, καὶ τὸ κάθεμα, καὶ τὸν κόσμον τοῦ προσώπου αὐτῶν, καὶ τὴν σύνθεσιν τῆς δόξης τοῦ κόσμου αὐτῶν, καὶ τοὺς χλιδῶνας, καὶ τὰ ψέλλια, καὶ τὸ ἐμπλόκιον, καὶ τὰ περιδέξια, καὶ τοὺς δακτυλίους, καὶ τὰ ἐνώτια, καὶ τὰ περιπόρφυρα, καὶ τὰ μεσοπόρφυρα, καὶ τὰ ἐπιβλήματα, καὶ τὰ μετὰ τὴν οἰκίαν, καὶ τὰ διαφανῆ λακωνικά, καὶ τὰ βύσσιννα, καὶ τὰ ὑακίνθινα, καὶ τὰ κόκκινα, καὶ τὰ ὑφασμένα, καὶ θέριστρα κατάκλιτα.

Ἀποκαλυφθήσεται λέγων ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τὸ σχῆμα αὐτῶν δίσκιν ἀκριβῶς, καὶ τίνα δὴ τρόπον τὸ σχῆμα αὐταῖς συμβήσεται. Ὅτι γὰρ ἐν ἐνδείᾳ καὶ ἀποβολῇ πάντων ἔσονται τῶν ἐξιτήλως ἐξηυρημένων, καὶ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης εὐημερίας καὶ τρυφῆς προσαναπαίσει προστιθεῖς, ὅτι παντὸς ἔσονται κόσμου γυμναί, τοὺς κοσμήτους ἀποβαλοῦσαι, μνηίσκους τε καὶ τὸ κάθεμα, καὶ τὰ τοῦτοις συνημμένα. Δι' ὧν ἔστιν ἰδεῖν ἀκορέστως ἐχούσας εἰς ὠραίσμους, καὶ εἰς φρόνημα τὸ φιλόκοσμον, μᾶλλον ἤδη τὸ φιλόπορνον. Γυναιεῖ μὲν γὰρ ταῖς ἀγαθαῖς τὴν φρένα, καὶ κοσμιότητος φίλαι· ἐχθρά που πάντως ἐστὶ τὰ τοιάδε τῶν ἐπιτηδευμάτων, καὶ τὰ δι' ὧν ἂν εἴεν ἐν ἀσέμνῳ σχήματι φευκτὰ καὶ μεμισσημένα, τέθεινται δὲ μᾶλλον, τὸ δεῖν ἐπαινεῖσθαι διὰ πράξεων ἀγαθῶν. Ταῖς γε μὴν ἐταίραις αἷς ἂν ὀρώτο φίλον τὸ ἐταιρίζεσθαι καὶ πασχεντιῶν πρὸς πᾶν τούναντίον μετακεχώρηκεν ὁ νοῦς, καὶ τὰ τῆς προθυμίας αὐταῖς ἐξ ἀντιστρέφου φέρεται. Ἐν σπουδῇ δὲ πάσῃ τὸ ὠρατίζεσθαι, καὶ πανταχόθεν συλλέγειν τὰ εἰς τοῦτο χρήσιμα. Καὶ πρέποι ἂν ἐκάστη τῶν τοιούτων ἀκούειν· Ἀνεπτρωμένη δὲ ἐστὶ καὶ ἄσπυτος. Μέμνηται δὲ τῆς οὕτως ἀσέμνου καὶ σεσοθημένης καὶ ὁ Σολομών λέγων· «Τὴν γυναῖκα ἥτις ἐστὶ θήρευμα καὶ σαγῆναι καρδία αὐτῆς, θεσμός εἰς χεῖρας αὐτῆς· ἀγαθὸς πρὸ προσώπου Θεοῦ ἐξαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς, καὶ ἀμαρτάνων συλληφθήσεται ἐν αὐτῇ.» Καὶ ταῦτ' ἐν ἡμῖν εἰς γε τὸ παρὸν εἰρήσεται περὶ γυναικῶν ἀσέμνων καὶ πονηρῶν. Ἰστέον δὲ ὅτι διὰ φωνῆς Ἰεζεκιήλ, πρὸς τὴν Ἰουδαίαν Συναγωγὴν διαλέγεται Θεός, ὡς πρὸς μίαν γυναῖκα· ἦν καὶ κόσμῳ ποικίλῳ κατακαλλύναί φησιν. Ἔχει δὲ οὕτω περὶ αὐτῆς γεγραμμένα· «Καὶ διεπέτασα τὰς πτέρυγάς μου ἐπὶ σέ, καὶ ἐκάλυψα τὴν ἀσχημοσύνην σου, καὶ ὤμοσά σοι. Καὶ εἰσῆλθον ἐν διαθήκῃ μετὰ σοῦ, λέγει Ἀδωνά? Κύριος, καὶ ἐγένου μοι, καὶ ἔλωσά σε ἐν ὕδατι, καὶ ἀπ-

A Sion, et formam ipsarum deteget, id est, vel circumcidet et auferet ornatum, vel ignominiam reddet manifestam. Erit autem istud, quando prostituentur desertæ ac nudæ omni elegantia et apparatu, hostiumque manibus capientur servæ ac captivæ, et calamitosissimæ.

VERS. 18-23. Et auferet Dominus gloriam testitus earum et ornatus earum, et cincinnos earum, et reticulos, et tumulas, et monile, et ornatum faciei ipsarum, et compositionem gloriosi ornatus ipsarum, et brachialia, et armillas, et reticulum, et dextralia, et annulos, et innaures, et prætextas purpureas, et purpuras clavatas, et domesticam supellectilem, et pellucida laconica, et byssina, et hyacinthina, et punicea, et byssum, cum auro et hyacintho contexta, et lectos accubitorios.

B τὴν βύσσον, σὺν χρυσῷ, καὶ ὑακίνθῳ συγκαθ-

Cum dixisset detegendam die illa formam earum, adamussim enumeratur quemadmodum hoc illis eventurum est. Etenim futuram esse inopiam et abjectionem omnium exquisite inventorum, et pristina illius felicitatis, et deliciarum, persuadet, cum subnectit, omni ornatu nudas fore, abjectis tunicis smbriatis, et monilibus, et torque, et quæ sequuntur. Unde videre est quam insatiabiliter elegantia et ornandi se, imo magis jam scortandi studio ardeant. Probæ et honestæ mulieres harum rerum studia aversantur, eaque ex quibus habitus illiberalis nascitur, illudque potius propositum habent, ex bonis factis laudem consequi. At quibus scortari placet, et obscene prurire, harum mentes in id transferuntur quod plane est contrarium et longe diversum: et ut elegantes sint omni studio adnituntur, et quæ ad id accommodata sunt, undecunque conquirunt. Hæc omnes audire debent: Alata est et intemperans. Meminit etiam **70** inhonestæ et insolentis Salomon dicens: «Mulierem, quæ laqueus venatorum est, et sagenæ cor ejus, in manibus ejus vincula. Bonus coram facie Dei liberabitur ab ea, et peccans capietur in ea⁷⁰» Et hæc quidem hactenus dicta nobis sint de mulieribus illaudatis et improbis. Sciendum autem Deum per vocem Ezechielis ad Judæorum Synagogam tanquam ad unam feminam verba facere, quam etiam dicit ornatu vario exornatam. Sic vero se habent quæ de illa scripta sunt: «Et expandi alas meas super te, et operui turpitudinem tuam, et juravi tibi, et ini i fœdus tecum, dicit Adonai Dominus, et facta es mihi. Lavi te aqua, ablui sanguinem a te, unxi te oleo, indui te acu pictis, calceavi te hyacintho, cinxi te serico, amievi te bombycino subtilissimo, ornavi te ornato, apposui armillas ad manus tuas, et torque ad collum tuum, et dedi innaurem super

narras tuas, et globulos ad aures tuas, et coronam gloriationis in caput tuum. Exornavi te auro et argento: et amictus tui hyssini, et serica tenuissima et acu pieta⁸⁰. » Proinde vario ornatu Deus perpolit animam quæ cum ipso domestica quasi conjunctione copulata est, et rerum præclarissimarum ornamentis coronat multifariam. Qui suam ipsorum vitam inculpate instituunt, et sancte ac integre versantur, bonum intelligibilis pulchritudo in major sit et cumulatione, et inconcussa persistit. Qui autem facile et procliviter ad ea quæ indecora sunt prolabantur, et leviter ad flagitiosa facinora declinant, his accidet ut omnibus omnino bonis exuantur, et his etiam quæ data sunt olim, carebunt. Nam in malos et impuros amatores incident, in principes sæculi hujus, in rectores tenebrarum, in spiritualia nequitie, qui animas virtute exultas maxime captant et venantur. Ludus enim est illis et delicie pessumdare eas, non minus profectio quam aucupes rem dignam et egregiam putant, passeret eximios capere. Scriptumque est etiam de Satana: *Esca ejus selectiores. Quare consentaneum est ut nos vigilemus, et masculo ac virili animo simus, Dei beneficio et ope, ac memores simus beati Pauli dicentis: « Quare qui stare 71 videtur, videat ne cadat⁸¹. » Ad hæc accedentes ad Deum, qui omnia potest, in precibus dicendum: « Domine, in voluntate tua præsta decori meo virtutem⁸². »*

ἀκόλουθον ἡμᾶς ἐργηγορέναι τε καὶ ἀνδρίζεσθαι μετὰ Θεοῦ, καὶ διαμεμνησθαι λέγοντος τοῦ μακαρίου Παύλου, ὥστε· « Ὁ δοκῶν ἐρτάναι, βλέπew μὴ πέσῃ. » Δεῖ δὲ δὴ πρὸς τοῦτω Θεῷ τῷ πάντα ἰσχύοντι προσιόντας λέγειν ἐν προσευχαῖς· « Κύριε, ἐν τῷ θελήματι σου παρέσχου τῷ κάλλει δύναμιν. »

VERB. 24-26. *Et erit pro suavi odore pulvis, et pro cingulo cingeris funiculo, et pro ornamento capitis aureo, calvitium habebis propter opera tua: et pro tunica clavae purpureæ accincta eris sacco. Et filius tuus pulcherrimus, quem tu amas, gladio concidet. Et præpotentes vestri gladio cadent, et humiles reddentur. Plorabunt capsæ mundi vestri, et derelinqueris sola, et ad terram allideris.*

Non abs re hic, ut videri potest nonnullis, subtiliter omnia ad vivum tractat sermo propheticus; sed dum singula in hisce delicatulis et voluptate diffluentibus feminis exacte persequitur, tum ornatus species, tum ipsas pristinas delicias ac luxum. Tum quoniam ipsas continget his omnino destitui, morderi eas et cruciari vult rerum adeo jucundissimarum ademptione, inæroribus prope conficiens, et quasi jam affictas in memoriam prosperitatis eleganter revocat, ut futurorum expectatione et terroribus inde provenientibus, imo intolerandis calamitatibus percellat vehementer, quo eas traducat ad honestatem, persuadeatque ad Dei placita recurrere. Continget igitur, non solum, inquit, ornatu privari eas quæ sic luxuriarunt, sed erit

ἐπλυνὰ τὸ αἶμα ἀπὸ σοῦ, καὶ ἔχρισά σε ἐν ἑλαίῳ· καὶ ἐνέδυσά σε ποικίλῃ, καὶ ὑπέδυσά σε ὑάκινθον, καὶ ἐξώσά σε βύσσῳ· καὶ περιέβαλόν σε τριχάπτῳ· καὶ ἐκόσμησά σε κόσμῳ, καὶ περιέθηκα ψέλλια περὶ τὰς χεῖράς σου, καὶ κάθεμα περὶ τὸν τράχηλόν σου. Καὶ ἔδωκα ἐνώπιόν σου τὴν मुखτῆρά σου, καὶ τροχίσκους περὶ τὰ ὠτά σου· καὶ στέφανον καυχήσεως περὶ τὴν κεφαλὴν σου. Καὶ ἐκόσμησά σε κόσμῳ χρυσῷ καὶ ἀργυρῷ· καὶ τὰ περιδolia σου βύσσινον, καὶ τριχάρπια, καὶ ποικίλα. » Οὐκοῦν ποικίλῳ μὲν κόσμῳ καταφαιδρύνει Θεὸς τὴν προσκεκλεισμένην αὐτῷ ψυχὴν, καὶ τοὺς ἐξ ἀρετῶν αὐχέμασιν πολυτρόπως στεφανοῖ. Ἄλλὰ τοῖς μὲν διασώζουσι τὴν ἑαυτῶν πολιτείαν ἀμώμητον, καὶ διατελοῦσιν ἐν ἀγιασμῷ, τὰ τῆς εὐκοσμίας τῆς νοητῆς ἐν ἐπιδόσειν ἔσται μείζους, καὶ ἀκράδαντα διαμενεῖ. Τοῖς γε μὴν διαπίπτουσιν ἐφ' ἃ μὴ προσήκεν ἐτοίμως, καὶ ἀπονέουσιν ἐλαφρῶς εἰς τὰ τῆς φαυλότητος ἔργα, συμβήσεται πάντως ἐν ἀποβολῇ γενέσθαι παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ τῶν πάλοι δεδορημένων νοσήσαι τὴν ἐρτηρίαν. Περιπεσεῖται γὰρ πονηροῖς τε καὶ ἀκαθάρτοις ἐρασταῖς, τοῖς ἀρχουσι τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ τοῖς κοσμοκράτοσι τοῦ σκότους τούτου, τοῖς πνευματικοῖς τῆς πονηρίας, οἱ δὲ μάλιστα τὰς ἐναρέτους θηρῶσι ψυχάς. Τρυφὴ γὰρ αὐτοῖς τὸ καταστρέφειν αὐτάς. Καθ' ἅπερ ἀμέλει καὶ τοῖς τῶν πτηνῶν θηρευταῖς, ἀξιόληπτον εἶναι τι τὸ χρῆμα δοκεῖ τὰ τῶν στρουθίων περικαλλέστερα. Γέγραπται δὲ πού καὶ περὶ τοῦ Σατανᾶ, ὅτι τὰ βρώματα αὐτοῦ ἐκλεκτά. Οὐκοῦν μετὰ Θεοῦ, καὶ διαμεμνησθαι λέγοντος τοῦ μακαρίου

Καὶ ἔσται ἀντὶ ὁσμῆς ἡδελυς κοριορτός· καὶ ἀντὶ ζώης, σχοινίῳ ζώῃ, καὶ ἀντὶ τοῦ κόσμου τῆς κεφαλῆς τοῦ χρυσίου φαιλάκρωμα ἔξει διὰ τὰ ἔργα σου· καὶ ἀντὶ τοῦ χιτῶνος τοῦ μεσοπορφύρου, περιζώσῃ σάκκον. Καὶ ὁ υἱός σου ὁ κάλλιστος, ὃν σὺ ἀγαπᾷς, μυχαίρα πεσεῖται. Καὶ οἱ ἰσχυρόντες ὑμῶν μυχαίρα πεσοῦνται, καὶ ταπεινωθήσονται, καὶ περθησοῦσιν αἱ θῆκαι τοῦ κόσμου ὑμῶν, καὶ καταλειφθήσῃ μόνη, καὶ εἰς τὴν γῆν ἐδαφισθήσῃ.

Οὐ μάτην ἐν τοῦτοις οἰοιτό τις ἰσχυρολογεῖ λίαν ὃ προφητικὸς ἡμῖν λόγος, ἕκαστα δὲ τὰ ταῖς τρυφώσαις καθ' ἥδονην οἰεσιν ἀκριδῶς τὰ τε εἶδη τοῦ κόσμου, καὶ αὐτάς τὰς πάλοι τρυφάς. Εἴτα ὅτι συμβήσεται πάντῃ τε καὶ πάντως παθεῖν αὐτάς τὴν τῶν οὕτω, ἡδίστων ἀποβολήν, διακείσθαι βούλεται μονονουχὶ συντήκων εἰς λύπας, καὶ εἰς ἀνάμνησιν τῆς εὐμερίας ὡς ἦδη παθοῦσας ἀνακομίζων ἀστείας, ἵνα τῇ τῶν ἐσομένων προσδοκίᾳ, καὶ τοῖς ἐντεῦθεν δειγματι, μᾶλλον δὲ καὶ ἀφορήτοις συμφοραῖς καταπτώσας γοργῶς μεταστήσῃ πρὸς εὐκοσμίαν, καὶ εἰς τὴν τῷ Θεῷ δοκοῦν ἀναπέσῃ παλινδρομεῖν. Συμβήσεται τοίνυν, φησὶν, οὐκ ἐν μόνῃ στερήσει τοῦ κόσμου γενέσθαι τὰς οὕτω τρυφώσας, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἔσται ἀντὶ ὁσμῆς ἡδελυς, κοριορτός, τοῦτ' ἐστίν, ἀντὶ τῶν ὀ-

⁸⁰ Ezech. xvi, 8-15. ⁸¹ I Cor. x, 12. ⁸² Psal. cxix, 8.

κων τῶν τεθυμιαμένων, ὁδοπορίαὶ μακραι καὶ κο-
νορτώδεις, ἀποφερομένων αὐτῶν εἰς αἰχμαλωσίαν
τρυφεροῖς ἔτι ποσὶ. Καὶ οὐχὶ δὴ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ
γὰρ καὶ ἔσονται καὶ ἐν σχήματι, καὶ ἐν εἴδει τῷ λίαν
ἀτιμωτάτῳ, ὡς ἀντὶ ζώνης χρυσοῦς σχοινίῳ περιδε-
δέσθαι μόνῳ, καὶ ἐν γυμνότητι κεφαλῆς ἤγουν φα-
λακρώματι, καίτοι πάσαι χρυσοῖς κοσμήσεις ἀνεσφιγ-
μένης. Ἄμφιον δὲ δίδωσιν αὐταῖς, καὶ ταῖς αἰχμαλώ-
ταις πρέπον, παχύ τε καὶ εὐτελές, ὃ καὶ ὀνομάζει σάκ-
κον, καὶ τοῦτο αὐταῖς ἀντὶ τοῦ μεσοπορφύρου χιτῶ-
νος καὶ τρυφερῶν ἐσθημάτων. Προσεπάγει δὲ τοῦτοις,
ὅτι Καὶ ὁ υἱός σου ὁ κάλλιστος, ὃν ἀγαπᾷς, μαχαίρᾳ
πεσσεῖται. Ἔθος γὰρ τοῖς ἐλοῦσι πόλιν ἢ χώραν, ἐξ
αὐτῆς ἀρπάζειν θήλει· καὶ κόλπῳ μητρὸς, τὰ μι-
κρά τε καὶ ὑποτίθια βρέφη φονεύειν ὡμῶς, ἵνα
βαδίζουσιν αἱ τούτων μητέρες οὐ πεφορτισμέναι, καὶ
μὴ τῇ τῶν νηπίων φροντίδι κατηχθισμέναι. Οὐκοῦν ἢ
κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον μαχαίρᾳ πεσεῖσθαι φησι τὸν
ἀγαπητὸν αὐταῖς υἱόν, ἢ καὶ ἐτέρως μαχόμενον, καὶ
τῇ τῶν πολεμίων θενωτῶτα χειρὶ. Πενθήσειν γε μὴν
τάς θήκας ἔφη τοῦ κόσμου αὐτῶν, οὐχ ὡς τῶν αἰσθη-
τῶν θηκῶν πενθεῖν δυναμένων, ἀλλ' ὡς ἂν εἴ τις λέ-
γοι καὶ οἶκον πενθεῖν οὐδενὸς οἰκοῦντος ἐν αὐτῷ.
Προσεπάγει δὲ τοῦτοις τὸ, Καὶ καταλειφθήσῃ μόνη,
καὶ εἰς γῆν ἐδαφισθήσῃ, τοῦτ' ἔστιν, ἔση τις ἐλεεινὴ
καὶ κατεβριμμένη, καὶ οἷον εἰς γῆν κειμένη. Τοιούτος
γάρ πως ὁ βίος τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ καὶ ἀθλιότητι,
καὶ σκληρᾷ καὶ ἀφορήτῳ δουλείᾳ. Πάνδεινον οὖν ἄρα
τὸ προσκροῦσαι Θεῷ, καὶ τοῦ ἐν ψυχαῖς καταφρονῆ-
σαι κάλλους. Τοὺς γάρτοι λίαν ἀπονενευκότας ἐπὶ τὸ
ῥάθυμον, παντὸς ἐξίστησι κόσμου Θεός, ὃλον δὲ ὅτι
τοῦ νοητοῦ, καὶ γυμνοῦς ἀποφύνας ἀπάσης ἀρετῆς
παραδίδωσι τοῖς ἐχθροῖς. Οὕτω φαμέν δεδόςθαι τινὰς
εἰς ἀδόκιμον νοῦν, καὶ εἰς πάθη ἀτιμίας. Συνέχοντος
μὲν γὰρ ἡμᾶς εἰς ἰσχὺν τὴν πνευματικὴν τοῦ ἐπὶ
πάντας Θεοῦ, διασώζομεν ἐν ἑαυτοῖς τὸ λαμπρὸν τῆς
ἰδίας φύσεως κάλλος. Ἀφιστάντος δὲ τὴν ἐπικουρίαν,
γυμνοὶ δὴ πάντως ἐσόμεθα παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ τῶν
ἐξ ἀρετῆς αὐξημάτων ἀποβαλόντες τὴν ὡραιότητα,
τοῖς τῆς ἀτιμίας πάθεσιν ὑποκεισόμεθα, καὶ δουλεύ-
σομεν ἐχθροῖς.

Καὶ ἐπιλήφονται ἐπὶ γυναικας ἀνθρώπου
ἐνός, λέγουσαι· Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, καὶ
τὰ ἱμάτια ἡμῶν περιβαλοῦμεθα, πλὴν τὸ ὄνομα
τὸ σὸν κεκληθῆσθαι ἐφ' ἡμᾶς, ἄφελε τὸν ὄνειδισμὸν
ἡμῶν.

Διαπεράνας εὖ μάλα τὸν λόγον, ἐπὶ γε ταῖς Ἰου-
δαίων γυναιξὶ ταῖς ἐκ τρυφῆς καὶ πλοῦτου βαδισμέ-
ναις εἰς αἰχμαλωσίαν, πειράται δεικνύειν, ὅτι κέναν-
δροι μὲν αἱ τῆς Ἰουδαίας ἀπομεινοῦσαι πόλεις, ἔσονται
δὲ καὶ ἐν σπάνει πολλῇ τῶν πάλαι μαχηματάων.
Ἐφη γὰρ, ὅτι « Πάντες οἱ ἰσχύοντες ὡμῶν μαχαίρᾳ πε-
σοῦνται. » Ποία τις οὖν ὦν ἔφη τὴν δεξιάν· εὐφυνὸς ἄγαν
καὶ ἀστελιὺς ἐσκευασμένη. Νόμου γὰρ δὴ τοῦ διὰ Μω-
σέως λέγοντος τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, « Οὐκ ἔσται ἐν σοὶ
ἄγονος οὐδὲ στεῖρα » ἐν ἰσχύατος ὀνειδισμοῖς παρὰ
τοῖς Ἰουδαίοις λελόγιστο τὸ γυναικα μὴ τεκεῖν, ἔγγουν

A etiam illis pro odramento suavi cinis, id est, pro
domibus suffitis, profectiones multæ et pulveru-
lentæ, cum in captivitatem abducentur, pedibus
adhuc teneris et delicatulis. Nec id solum, sed for-
ma ac specie erunt quam abjectissima, ut zonæ
aureæ loco, solo fume circumligentur, patienturque
nuditatem capitis, calvitium scilicet, licet quondam
aureis capillorum nodis redimitum fuerit. Indumen-
tum etiam dat illis dignum captivis, crassum et
vile, quod saccum nominat, idque purpuratæ ves-
tis et lauti amictus vice. Subjungit porro: Et filius
tuus pulcherrimus, quem tu diligis, gladio corruet.
Est enim id in more his qui regionem capiunt vel
urbem, parvulos ab ipsis uberibus et e gremio ma-
tris, et sub nutricibus altos infantulos rapere et
occidere crudeliter, quo ire possint matres eorum
non onustæ, nec parvulorum pondere pressæ. Vel
ergo sic gladio occisurum ait dilectum 72 ipsa-
rum filium, vel etiam in prælio et hostium manu
interfectum. Ploraturas autem dicit arculas ornatas
ipsarum, non quasi sensu præditæ sint arculæ, ut
plorare possint, sed perinde ac si dixerit quispiam
lugere domum, cum nemo in ea habitet. Producit
ad hæc et illud: Relinqueris sola, et in terram ad
pavimentum prosterneris, id est, misera eris et
projecta, et velut humi jacens. Hæc siquidem fere
est vita eorum qui captivitate, qui ærumnis, qui
aspera et intolerabili servitute premuntur. Est igitur
gravissimum, Deum offendere, et animi pul-
chritudinem parvducere. Qui enim ignaviæ se
dedunt et torpori, eos Deus omni ornatu spoliât,
scilicet mentis et intellectus, ac omni virtute nuda-
tos tradit hostibus. Ita dicimus aliquos in repro-
bam mentem et perturbationes ignominiosas tra-
ditos esse. Dum enim Deus qui super omnes
Deus est, nos robore spirituali continet et coercescit,
retinemus in nobis splendidum propriæ naturæ
decorem. Sin opem suam subtrahat, denudati eri-
mus omnibus bonis virtutibusque, et abjecta pul-
chritudine, sædis affectibus succumbemus, ac ser-
viamus hostibus.

CAP. IV. VERS. 1. Et apprehendent mulieres se-
ptem unum virum, dicentes: Panem nostrum ede-
mus, et vestimentis nostris operiemur; tantum-
modo nomen tuum super nos vocetur, aufer dedecus
nostrum.

Pulchre jam conclusa oratione de Judæorum
mulieribus, propter luxum et opulentiam in captivi-
tatem venturis, ostendere conatur Judææ urbes
viris orbas mansuras, fore etiam multam hominum
quondam bellacissimorum inopiam. Nam dixerat:
« Omnes prævalentes inter vos gladio corruent. »
At quæ tandem est horum quæ dixi demonstratio?
Valde opportuna, et scite instituta. Cum enim lex
per Moysen dicat filiis Israel: « Non erit in te orba
neque sterilis », maximo probro dabatur apud
Judæos mulierem non parere, vel in viris haberi

⁷¹ Deut. vii, 14.

qui liberis carerent; statim enim illis effectæ et sterilis macula inusta est. Atqui spiritualis hæc lex erat. Promisit enim universorum Deus Israhel intelligibilem, hoc est, mentem Deum contemplantem, infructuosam non fore nec sterilem, sed fertilem potius, instar exinixæ cujusdam ac secundæ terræ.

73 Verum hoc Judæi secundum carnem intellegebant. Animales quippe erant, spiritum non habentes. Erit itaque, inquit, tanta per regionem virorum raritas, bello sexum vastante, ut septem mulieres, nempe multæ, uno viro apprehenso dicituræ sint: « Panem nostrum comedimus, et vestibus nostris operiemur, ac nomine tuo vocemur, aufer dedecus nostrum. » Videsne eas orbitalis infamiam extimescere, et orbæ ac sterilis nomen refugere? Accedunt enim non consueta quærentes, et quæ moris est uxores a maritis accipere (sibi enim in hoc satis suppeditaturas fore dicunt), sed petunt tantummodo, quemadmodum dixi, ut tollatur dedecus. Specta vero mihi hujus sermonis profunditatem. Si enim dives fuisset qui rogabatur, nentiquam dixissent mulieres: Panem nostrum edemus, et vestibus nostris operiemur. Sed quoniam norant qui ex bello servati sunt et vix effugerant, ad ultimam recidisse mendicitatem, et in magna versari miseria, omnino nihil quærent; hoc solum petunt, matres esse liberorum. Et hæc est historica oratio hactenus. Detorquent autem quidam nescio quomodo id quod propositum est ad considerationem spiritualem, non sane satis recte: alioqui enim omni laude digni essent. Siquidem asserunt septem mulieres septem esse spiritus, virum deinde unum Christum. Tum decora parum observato, septem spiritus aiunt ei dicere: Aufer dedecus nostrum, et panem nostrum edemus, et vestibus nostris operiemur. Quanquam cur potius non dicendum, septem mulieres multas esse animas, quæ et Christum receperunt per fidem, quæ ipsum ut panem et ut vestem salutis quærent, et ab ipso fructum petunt? Tale enim quid etiam beatus David extulit de omnium Servatore Christo: « Qui habitare facit sterilem in domo matrem propter filios lætantem ¹⁴. » Dicitur vero sterilem parituram septem, id est multa. Variæ sunt namque virtutes, non una, imo multæ, quarum matres sunt animæ quæ amant Deum.

VERS. 2, 3. *Die vero illo splendet Deus in consilio cum gloria super terram ad exaltandum et glorificandum residuum Israel. Et erit, quod reliquum fuerit in Sion, et quod remanserit in Jerusalem: sancti vocabuntur omnes qui vocati sunt ad vitam in Jerusalem.*

74 Quia ambigunt quidam quonam tempore hæc quæ de Judæorum mulieribus sive de totæ eorum regione per vocem prophetæ prædicta sunt evenient, utrum ante vel post Servatoris adventum:

¹⁴ Psal. cxii, 9.

A ἄγονον εἶναι τινὰ τῶν τελούντων ἐν ἀνδράσιν. Εὐθὺς γὰρ αὐτοῖς ὁ τῆς ἀγόνου καὶ στειρας προσηγορία μῶμος. Καὶ πνευματικὸς μὲν ὁ νόμος ἦν. Ἐπηγγέλατο γὰρ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ὅτι ὁ νοητὸς Ἰσραὴλ, τοῦτ' ἐστὶ, νοῦς ὁρῶν Θεὸν, οὐκ ἀκαρπὸς ἔσται, οὔτε ἀπεστερωμένος, ἔγκαρπος δὲ μᾶλλον καὶ γῆ τις ὡς περ καλὴ καὶ ἐξαιρέτος. Πλὴν ἐνόουν Ἰουδαῖοι σαρκικῶς, ψυχικοὶ γὰρ ἦσαν, πνεῦμα μὴ ἔχοντες. Ἔσται τοίνυν, φησὶν, τοσαύτη σπάνις ἀρρένων κατὰ τὴν χώραν, δαπανήσαντος τοῦ πολέμου τὸ γένος, ὡς ἐπτά γυναῖκες ἦτοι πολλὰς ἐνὸς ἀνδρὸς ἐπιλαμβάνεσθαι καὶ λέγειν· « Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, καὶ τὸ ἱμάτιον ἡμῶν περιβαλούμεθα· πλὴν τὸ ὄνομα τὸ τὸν κεκλήσθω ἐφ' ἡμᾶς, ἀφείλε τὸν ὀνειδισμὸν ἡμῶν. » Ὅρῳς ὅπως δεδεῖσαι τῆς ἀτοκίας τὸν ὀνειδισμὸν, καὶ τὸ τῆς ἀγόνου καὶ στειρας παραιτοῦνται ὄνομα λίαν; Προσέρχονται γὰρ οὐ τὰ συνήθη ζητοῦντες, καὶ ὅσα δέχασθαι γυναίξιν παρὰ τῶν συνοικούντων ἕθος· ἐαυταῖς γὰρ ἀρκέσειν εἰς τοῦτό φασιν, αἰτοῦσι δὲ μόνον, ὡς ἔφην, τοῦ ὀνειδισμοῦ τὴν ἀφαίρεσιν. Ἀθροὶ δὲ οὖν τοῦ λόγου τὸ βάθος. Εἰ μὲν γὰρ πλοῦσιος ἦν ὁ παρακαλούμενος, οὐκ ἂν ἔφασαν αἱ γυναῖκες· Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, καὶ τὸ ἱμάτιον ἡμῶν περιβαλούμεθα. Ἐπειδὴ δὲ ἴσασιν τοὺς ἐκ τοῦ πολέμου σετισμένους καὶ διαφυγόντας μόλις ἐν ἐσχατῇ πεσόντας πτωχεῖα, καὶ πολλὴν ἔχοντας ἀθλιότητα, ζητοῦσι μὲν παρ' αὐτῶν παντελῶς οὐδὲν, αἰτοῦσι δὲ μόνον τὸ τέκνων γενέσθαι μητέρες. Καὶ ὁ μὲν λόγος τῆς ἱστορίας ἐν τοῦτοις. Ἀποκομιζοῦσι δὲ τὸ προκείμενον εἰς θεωρίαν πνευματικὴν, οὐκ οἶδ' ὅπως, τινὲς οὐ σφόδρα ποιοῦντες ὁρθῶς· ἢ γὰρ ἂν ἐπαίνου παντὸς ἦσαν ἀξιοί. Φασὶ γὰρ εἶναι ἐπτά τὰς γυναῖκας, τὰ ἐπτά πνεύματα· ἀνθρωπὸν γε μὴν ἐν τὸν Χριστόν. Εἴτα τοῦ πρέποντος ὀλίγα πεφροντικότες, τὰ ἐπτά πνεύματα φασὶ λέγειν οὕτως· Ἀφείλε τὸν ὀνειδισμὸν ἡμῶν, καὶ τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, καὶ τὰ ἱμάτια ἡμῶν περιβαλούμεθα. Καίτοι πῶς οὐκ ἄμεινον εἰπεῖν, τὰς ἐπτά γυναῖκας πολλὰς εἶναι ψυχὰς, αἱ καὶ ἐπελάβοντο διὰ πίστεως τοῦ Χριστοῦ, αὐτὸν ὡς ἄρτον ζητοῦσαι καὶ ὡς ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ τὸν ἀπ' αὐτοῦ ζητοῦσαι καρπὸν. Τοιοῦτον γὰρ τι καὶ ὁ μακάριος ἔφη Δαβὶδ περὶ τοῦ πάντων Σωτῆρος Χριστοῦ· « Ὁ κατοικίξων στειραν ἐν οἴκῳ μητέρα τέκνων εὐφραينوμένην. » Εἴρηται δὲ καὶ στειρα τεκεῖν ἐπτά, τοῦτ' ἐστὶ πολλά. Διάφοροι γὰρ ἄρεται, καὶ οὐ μία μᾶλλον, ἀλλὰ πολλὰ, ὧν εἰσι μητέρες αἱ φιλόθεοι ψυχαί.

Τῇ δὲ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπιλάμψεται ὁ Θεὸς ἐν βουλῇ μετὰ δόξης ἐπὶ γῆς, τοῦ ὑψῶσαι καὶ δοξάσαι τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ ἔσται τὸ ὑπολειφθὲν ἐν Σιών, καὶ τὸ καταλειφθὲν ἐν Ἱερουσαλὴμ· ἄγριοι κληθήσονται πάντες οἱ κληθέντες εἰς ζωὴν ἐν Ἱερουσαλὴμ.

Ἐνδοιαζόντων τινῶν κατὰ πόλιν ἔσται καιρὸν τὰ ἐπὶ γε ταῖς τῶν Ἰουδαίων γυναίξιν, ἦτοι πάσης αὐτῶν τῆς χώρας προσηγορευμένα διὰ τῆς τοῦ προφῆτου φωνῆς, πότερα πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιόδου.

μίας, ἔγουν μετ' αὐτήν, πεπληροφόρηκεν ἀπλανῶς ἅ τῶν προκειμένων ἡ δύναμις, ὡς οὐχ ἕτερον ἡμῖν ὁ προφήτης κατασημαίνει καιρὸν, ἢ ἐκείνον αὐτὸν καθ' ὃν τῆς εἰς Χριστὸν δυσσεβείας ἔνεκα. Παπαρνήκασι γὰρ εἰς αὐτὸν οἱ δειλαιοί, καὶ τὴν αὐτοῖς ὅτι μάλιστα πρέπουσαν ἀποτετίκασι δίκην, κυκλουμένης ὑπὸ στρατοπέδῳ τῆς Ἱερουσαλήμ. Ὅτε καὶ εἰς τοῦτο δειμάτων κατακομισθῆναι φαμέν τῶν Ἰουδαίων τὸν νοῦν, ὡς φάναι τοῖς ὄρεσι· « Καλύψατε ἡμᾶς, καὶ τοῖς βουνοῖς· Πέσετε ἐφ' ἡμᾶς. » Τῇ τοίνυν, φησὶν, ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τοῦτ' ἐστὶ, κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ καθ' ὃν εἰς πέρας δραμεῖται τὰ προηγγελμένα, ἐπιλάμψαι ὁ Θεὸς ἐν βουλῇ, μετὰ δόξης ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ ὑψῶσαι καὶ δοξάσαι τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ γὰρ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος, οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· βαθὺ δέ τι καὶ ἀπόρρητον ἐβουλεύσατο περὶ ἡμῶν. Ἐν μορφῇ γὰρ καὶ ἰσότητι Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὑπάρχων, γέγονε καθ' ἡμᾶς, καὶ ἐπεφάνη μὲν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς· πλὴν οὐ δίχα δόξης, καὶ εἰ γέγονε σάρξ. Εἰργάσατο γὰρ τὰ θεοπρεπῆ, καὶ σημείων γέγονεν ἀποτελεστής, ἃ δὴ καὶ παντὸς ἀξιούται καὶ λόγου καὶ θαύματος. Ἐπιλάμψας γὰρ κατήλθεσε τὸν Ἰσραήλ, οὐ γὰρ ἀπόλωλεν εἰσάπαν. Τετήρηται δὲ τὸ κατάλειμμα, ὑψώθη τε καὶ θεδόξασται, καὶ ἐν βίβλῳ γέγραπται ζωῆς διαπρέψαν ἐν ἀγιασμῷ. Ἰδοὶ δ' ἂν τις ἀληθῆ τῆς προφητείας τὸν λόγον, ὡς ἐν ἀπαρχῇ τῶν σεσωσμένων τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις, οἳ καὶ ὑψώθησαν ἀληθῶς, καὶ τοῖς θεοῖς χαρίσμασιν ἐκλελυμπρυσμένοι, τὸ ἐν δόξῃ περιφανὲς πεπλουτήκασιν. Ἐλαβον γὰρ ἐξουσίαν κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων, ὥστε ἐκβάλλειν αὐτά. Θεραπεύκασιν γὰρ καὶ ἐν ἀρρώσταις ὄντας πολλούς· ἄλλ' ἦσαν καὶ ἐν βίβλῳ γεγραμμένοι ζωῆς. Καὶ γοῦν ἔχαιρον μὲν ὅτι τὰ δαιμόνια ὑπετάσσοντο αὐτοῖς, καὶ τοῦτο λέγουσιν ὑπὲρ πάντων Χριστὸς, καὶ τοῖς ἔτι μεῖζον ἐπιγάνυσθαι διδάσκων αὐτούς· « Μὴ χαίρετε, » φησὶν, « ὅτι τὰ δαιμόνια ὑποτάσσονται ὑμῖν· χαίρετε δὲ μᾶλλον ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ὑψώθησαν τοίνυν οἱ ἐξ Ἰσραήλ, ὡς ἐν μοίρᾳ τῇ τοῦ ἐγκαταλείμματος, περισσεωσμένοι· ἤξιωνται γὰρ τῆς παρὰ Χριστοῦ φιλοτιμίας καὶ χάριτος· υἱοὶ κεχηματίκασιν Θεοῦ· ἀδελφοὶ δὲ αὐτοῦ καὶ φίλοι· κοινωνοὶ τέθεινται τῆς δόξης· ἤξιωνται δὲ καὶ τῆς ἀνωθεν καὶ ἐν οὐρανοῖς ἀπογραφῆς, καὶ πολῖται κεχηματίκασιν τῆς νοητῆς Ἱερουσαλήμ, τῆς τῶν ἁγίων μητρὸς. ἥς αὐτὸς ὁ προφήτης Ἠσαίας διαμέμνηται λέγων· « Οἱ ὀφθαλμοὶ σου ὄψονται Ἱερουσαλήμ· πόλις πλουσία, σκηναὶ αἱ οὐ μὴ σείσθαι. »

Ἄνιψεν δὲ ὁ τοῦ προφήτου λόγος, καὶ τὰς ἐσόμενας ἔσθ' ὅτε παρὰ τινων εὐρεσιλογίας περιττὰς ἀποφαίνει, καὶ τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων κατεξανιστασθῆναι τισι κατ' οὐδένα τρόπον ἐπεὶ προαπολογεῖται χρησίμῳ· ὥσπερ γὰρ τινος ἐκεῖνο βρῶντος·

“ Luc. xxiii, 30. “ Luc. i, 20. “ Isa. xxxiii, 20.

certo persuadet horum verborum sensus et vis, non aliud nobis tempus denotare prophetam, quam illud ipsum quo, propter impietatem in Christum, miscui eum deblaterarunt, maximeque se dignam poenam luerunt, cum obsideretur Jerusalem ab exercitu, quando eum terrorem dicimus Judæorum mentibus injectum, ut montibus dicerent: « Operite nos; et collibus, Obruite nos ». Quare illo, inquit, die, hoc est, sub id temporis quo ad exitum hæc quæ prænuntiata sunt, procurret, emicabit Deus in consilio cum gloria super terram, ut exaltet et glorificet quod est residuum in Jerusalem. Verbum enim Dei Patris non rapinam duxit æquale esse Deo, altum vero quiddam arcanumque de nobis cogitavit. In forma enim et æqualitate Dei et Patris existens, factum est nostræ conditionis particeps, et nobis in terra gentibus apparuit, at non sine gloria, tametsi caro factum est. Operatum est enim Deo digna, et signa effecit quæ quidem omni oratione et admiratione digna sunt: et postquam apparuit, miserius est Jerusalem. Non enim periit in totum, sed conservatæ sunt reliquæ, quæ erectæ sunt, et glorificatæ, et sanctitate entescentes, in libro vitæ inscriptæ. Verum autem esse prophetieum sermonem quilibet videre potest, velut in primitiis eorum qui servati fuerunt sanctis apostolis, qui et elati vere sunt, et divinis gratiis illustrati, gloriæ claritate ditati sunt. Acceperunt enim potestatem contra spiritus immundos, ut eos ejicerent, et curarunt multos infirmitatibus affectos, sed et in libro vite descripti sunt. Quippe cum gauderent dæmonia sibi subjecta esse, idque dicerent, occurrit illis Christus, et majoribus rebus adhuc lætatuus docet: « Nolite gaudere, » inquit, « quod dæmonia vobis subdita sint, sed gaudete magis quod nomina vestra scripta sint in cælis ». Sunt ergo erecti Israelitæ, qui tanquam in censu ac sorte harum reliquiarum servati sunt. Etenim digni habiti sunt honore ac gratia a Christo; filii vocati sunt Dei, 75 fratresque ejus et amici, gloriæque ejus socii ac particeps: digni etiam habiti sunt ut in cælesti libro describerentur, et cives nuncupati sunt intelligibilis Jerusalem, quæ est mater sanctorum, cujus ipsemet propheta Isaias meminit dicens: « Oculi tui contemplabuntur Jerusalem civitatem divitem, tentoria quæ non quantantur ».

VERS. 4. Quia eluet Dominus sordes filiorum et filiarum Sion; et sanguinem de medio eorum purgabit, in spiritu judicii et spiritu combustionis.

Redit ad se rursus prophetæ oratio, et nonnullorum commenta irrita fore ostendit, cumque nullo modo permittat cuiquam divinis resistere judiciis, apologia quadam præmunit utiliter, ac si quispiam illud ocellamaret: Extollentur de integro filii Jeru-

saalem, et ornabuntur gloria, et hoc et in caelesti libro describi merebuntur, licet impietatem laud mediocriter exercuerint, prophetas occiderint, missos lapidibus obruerint, ipsum demum Christum morti tradiderint, eorumque manus sanguine redundaverint. Quid igitur propheta? « Eluet Dominus, inquit, sordes filiorum et filiarum Sion, et sanguinem expurgabit e medio eorum, in spiritu iudicii et spiritu ardoris. » Deliquerunt siquidem citra controversiam, justificavit vero omnes gratia per Christum, ipsorumque interfectorum peccata oblivione sepelivit. Nimirum et divinus Petrus Iudaeum populum affatur alicubi dicens: « Vos Sanctum et Justum negastis, et flagitastis homicidam donari vobis⁸⁸. » Alicubi iterum: « Et nunc, fratres, novi quod ex ignorantia fecistis, sicuti et principes vestri. Resipiscite itaque, et baptizetur unusquisque vestrum in nomen Domini Jesu, et accipietis donum sancti Spiritus: vobis enim sunt promissiones et filii vestris⁸⁹. » Quapropter, inquit, universorum opifex et Dominus, multum misericors, qui mansuetudine et clementia humanae mentis angustias excedit, qui non vult mortem morientis, quo eum a via sua prava avertat, et vivat: abluet sordes eorum qui peccarunt, et e medio illorum purgabit sanguinem, spiritu iudicii et spiritu ardoris. Iudicii autem spiritum dicimus, ex iudicio recto et iustitia latum in nos a Deo calculum. **76** Scilicet ita inquit Servator: « Nunc iudicium est saeculi huius⁹⁰. » Iudicio enim contendit cum mundo hoc et cum Satana: et hunc quidem ejecit ut injuria afficerent, illos vero justificavit e mundo per fidem, injuria affectos. Ardoris vero spiritum dicimus, gratiam in sacrosancto baptismo, non absque Spiritu nobis ingeneratam. Baptizati autem et loti sumus, non aqua nuda, sed nec cinere vituli emundati sumus, ad solam carnis purificationem, quemadmodum inquit beatus Paulus⁹¹, sed Spiritu sancto, et igne divino ac intelligibili, qui sordes vitiositatis in nobis detrit et absumit, et peccati iniquitatem liquat et excoquit. Hunc Servatoris adventum nobis et alter quoque e sanctis prophetis praesignificavit inquit: « Quia ecce egredietur quasi ignis fornacis, et quasi herba lotorum, et purgabit confuso quasi argentum et quasi aurum⁹². » De Iudaeis enim qui inobedientiae crimini affines permanserunt: « Defecit follis, » inquit, « ab igne; defecit plumbum, in vauum faber argentum conflavit: malitiae eorum liquefactae sunt; argentum reprobatum vocavit eos, quia reprobavit eos Dominus⁹³. » In nobis autem qui credidimus, non in irritum laboravit faber argentarius, neque defecit follis ab igne, nec plumbum; purgati enim sumus in spiritu iudicii et in spiritu ardoris. Quod si quis velit dicere purificationem in spiritu iudicii et spiritu combustionis in Iudaico populo factam esse per calamitates bellicas, et per ea quae passi sunt (purganti enim et emundanti punitiones,

Ἰσραὴλ ἑσθῆσονται πάλιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ· δοξασθήσονται δὲ, καὶ τὴν ἄνω κερδανούσιν ἀπογραφῇν, καίτοι δεδυσσαθήκασιν οὐ μετρίως, ἀπεκτόνασι τοὺς προφῆτας, ἐλιθοβόλησαν τοὺς ἀπεσταλμένους, καὶ αὐτὸν δὲ τελευτώντας προσέθεσαν τὸν Χριστὸν, καὶ γεγόνασιν αὐτῶν αἱ χεῖρες αἵματος πλήρεις. Τί οὖν ὁ προφήτης; « Ἐκπλυνεῖ, » φησί, « ὁ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν, καὶ τῶν θυγατέρων Σιών, καὶ τὸ αἷμα ἐκκαθαριεῖ ἐκ μέσου αὐτῶν, ἐν πνεύματι κρίσεως καὶ ἐν πνεύματι καύσεως. » Πεπλημμελήκασι μὲν γὰρ ὁμολογουμένως· ἐδικαίου δὲ πάντας ἡ χάρις ἡ διὰ Χριστοῦ, καὶ αὐτοῖς δὲ τοῖς πεφρονεκόσιν ἐχαρίζετο τὴν ἀμνησίαν. Καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Πέτρος τοῖς Ἰουδαίων δήμοις προσεφώνει λέγων, ποτὲ μὲν, ὅτι « Ὑμεῖς δὲ τὸν Ἅγιον καὶ Δίκαιον ἠρνήσασθε, καὶ ἤτιστα ἀνδρά φονέα χαρισθῆναι ὕμῖν. » Ποτὲ δὲ πάλιν· « Καὶ νῦν, ἀδελφοί, οἶδα, κατὰ ἀγνοίαν ἐπράξατε, ὥσπερ καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν. Μετανοήσατε οὖν, καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, καὶ λήψεσθε τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ὑμῖν γὰρ εἰσιν αἱ ἐπαγγελίαι καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν. » Ὁ τοίνυν, φησὶν, ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς καὶ Κύριος, ὁ πολὺς εἰς ἔλεος, ὁ νικῶν ἡμερόντητι τὰς ἀνθρωπίνους μικροψυχίας· ὁ μὴ θέλων τὸν θάνατον τοῦ ἀποσθησκοντος, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς, καὶ ζῆν αὐτόν, ἐκπλυνεῖ τὸν ῥύπον τῶν ἡμαρτηκότων, ἐκκαθαριεῖ δὲ καὶ τὸ αἷμα ἐκ μέσου αὐτῶν ἐν πνεύματι κρίσεως καὶ ἐν πνεύματι καύσεως. Καὶ τὸ μὲν τῆς κρίσεως πνεῦμα φαμεν, τὴν μετὰ κρίσεως ὁρθῆς, ἥτοι δικαιοσύνης, ἐξενεχθεῖσαν ἐφ' ἡμῖν παρὰ Θεοῦ ψῆφον. Οὕτω γὰρ ποῦ φησιν ὁ Σωτὴρ· « Νῦν κρίσις· ἐστὶ τοῦ αἰῶνος τούτου. » Ἐδίκασε γὰρ τῷ αἰῶνι τούτῳ καὶ τῷ Σατανᾷ· καὶ τὸν μὲν ἐκδέδωκεν ὡς ἡδίκηχότα· δεδικαίωκε δὲ τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ διὰ τῆς πίστεως ὡς ἡδικημένους. Καύσεως δὲ πνεῦμα φαμεν τὴν ἐπὶ τῷ ἁγίῳ βαπτισματι χάριν, οὗ διχα Πνεύματος ἐν ἡμῖν γινωμένην. Βεβαπτισμέθα μὲν γὰρ οὐκ ἐν ὕδατι γυμνῷ, ἀλλ' οὐδὲ σποδῷ σαμάλεως, ἐβράντισμέθα δὲ πρὸς μόνην τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα, καθά φησιν ὁ μακάριος Παῦλος, ἀλλ' ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ πυρὶ τῷ θεῷ καὶ νοητῷ, τοὺς τῆς ἐν ἡμῖν φαυλότητος βαπανώντες ῥύπους, καὶ τὸν ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἐκτὴκοντι μολυσμόν. Τοιαύτην ἡμῖν τοῦ Σωτῆρος τὴν ἀτίξιν καὶ ἕτερος τῶν ἁγίων προφητῶν προκαταμεμήνυκε λέγων· « Ὅτι ἰδοὺ αὐτὸς εἰσπορεύεται ὡς πῦρ χωνευτηρίου, καὶ ὡς πόα πλυνόντων, καὶ καθιεῖται χωνεύων ὡς τὸ ἀργύριον καὶ ὡς τὸ χρυσίον. » Περὶ μὲν γὰρ τῶν Ἰουδαίων, οἱ καὶ τοῖς τῆς ἀπειθείας ἐγκλήμασιν ἔνοχοι μεμενῆκασιν· « Ἐξέλιπε, » φησὶ, « φουστῆρ ἀπὸ πυρὸς, ἐξέλιπε μόλιδος, εἰς κενὸν ἀργυροκόπος ἀργυροκοπεῖ. Πονηραί αὐτῶν οὐκ ἐτάχσαν· ἀργύριον ἀποδοκίμασμένον καλέσατε αὐτοὺς, ὅτι ἀπεδοκίμασεν αὐτοὺς Κύριος. » Ἐφ' ἡμῖν δὲ τοῖς πεπιστευκόσιν, οὐκ εἰς κενὸν κεκοπήκαμεν ἀργυροκόπος, οὔτε μὴν ἐξέλιπε φουστῆρ ἀπὸ πυρὸς ἢ μόλιδος, κεκαθάρμεθα γὰρ ἐν πνεύματι κρίσεως καὶ ἐν πνεύματι καύσεως. Εἰ δὲ ἡ

⁸⁸ Act. iii, 14. ⁸⁹ ibid., 17 seqq. ⁹⁰ Joan. xii, 51. ⁹¹ Hebr. ix, 13, 14. ⁹² Malach. iii, 2, 3. ⁹³ Jerem. vi, 29.

βούλοιστο τις τὴν ἐν πνεύματι καύσεως ἀποκαθάρσιν A
γεγενῆσθαι λέγειν ἐπὶ τοῖς Ἰουδαίων δήμοις, διὰ τῆς
ἐκ τοῦ πολέμου συμφορᾶς· καὶ ὧν ὑπομεμενέμεν κασιν
(ἀποκαθαίρουσι μὲν γὰρ αἱ κολάσεις, καὶ ἀπαλλάττει
δικας τῶ πάντων κριτῇ)· φορέσει καὶ οὕτω τὸ ἀληθές ὁ λόγος.

Καὶ ἔξει, καὶ ἔσται, πᾶς τόπος τοῦ ὄρους Σιών,
καὶ πάντα τὰ περικύκλω αὐτῆς, σκιάσει νεφέλη
ἡμέρας, καὶ ὡς καπνοῦ, καὶ ὡς φωτὸς πυρὸς
κωομένου νυκτός, πάση τῇ δόξῃ σκεπασθήσεται.
Καὶ ἔσται εἰς σκιάσιν ἀπὸ καύματος, καὶ ἐν σκέπῃ
καὶ ἐν ἀποκρύφῳ ἀπὸ σκληρότητος καὶ ὕετοῦ.

Περὶ τίνος ἄρα τὸ, Ἥξει, φησί; Πότερα τοῦ καιροῦ,
καθ' ὃν ἔσται ταῦτα, ἢ περὶ τοῦ καθέντος ἑαυτὸν εἰς
κένωσιν, καὶ καταβάντος ἐξ οὐρανοῦ ἵνα τὸ ἀνθρώπι-
νον διασώσῃ γένος; Ἀρμόσει τοίνυν ὁ λόγος, καὶ ἐν B
τέ τις λέγοι περὶ τοῦ καιροῦ τῆς ἐπιδημίας εἰρησθαι
ταυτί· καὶ ἐπ' οὖν ἐπ' αὐτοῦ βούλοιστο τοῦ Χριστοῦ.
Ἀφικόμενος γὰρ τοὺς τῆς νοητῆς Σιών υἱοὺς καὶ
τῆς ἐλευθέρως Ἰερουσαλὴμ τῆς παρ' ἑαυτοῦ χάριτος
στεφανῶν ἀπέφηνε μακαρίους, καὶ οἶδ' ὅτι αὐτοῖς
γένετο σκεπαστῆς, μονονουχί τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην
ἐπαρτήσας νεφέλην τὴν πάλαι κατασκαίχουσαν ἐν τῇ
ἐρήμῳ τὸν Ἰσραὴλ· ταύτῃ τοί φησι· Καὶ ἔξει, καὶ
ἔσται πᾶς τόπος τοῦ ὄρους Σιών, καὶ τὰ πάντα τὰ
περὶ κύκλω αὐτῆς σκιάσει νεφέλη ἡμέρας. Ἰνα γὰρ
τοῦ παρόντος βίου τὸν καύσωνα, καὶ τὰς ἐκ τῶν πει-
ρασμῶν δοκιμασίας ἦγγον πυρώσεις διαδιδράσκουσιν
οἱ τὴν νοητὴν οἰκοῦντες Σιών, τοῦτ' ἔστι, τὴν Ἐκ-
κλησίαν, νεφέλης δίκην μονονουχί καὶ ἐπικρεμάμενος
σκεπαστῆς ἔσται, φησὶν, ὁ Χριστός· ὁ αὐτὸς δὲ πάλιν C
τὸν ἐκ τῆς ἀμαθίας καὶ διαβολικῆς σκαϊότητος ἀπο-
σοθεὶ σκότον, ἐπιλάμπων εἰς νοῦν, ὡς φῶς ἐν σκότῳ,
καὶ ὡς πυρὸς αὐγὴ. Γέγραπται δὲ περὶ τῶν υἱῶν
Ἰσραὴλ, ὅτι Ὠδήγησεν αὐτοὺς ἐν νεφέλῃ ἡμέρας,
καὶ ὅλην τὴν νύκτα ἐν φωτισμῷ πυρός. Ἀλλὰ τύποι
μὲν ἐκεῖνα, καὶ τῶν νοητῶν εἰκόνες· ἀλήθεια δὲ τὰ
διὰ Χριστοῦ. Καὶ γὰρ ἔστιν αὐτὸς ἡ ἀλήθεια. Οὐ τῆς
ἐπικουρίας ἡξιομένοι, πάντῃ τε καὶ πάντως ἔσονται,
φησὶν, ὡς εἰς σκιάσιν ἀπὸ καύματος, καὶ ἐν σκέπῃ
καὶ ἐν ἀποκρύφῳ ἀπὸ σκληρότητος καὶ ὕετοῦ. Σκλη-
ρότητι δὲ καὶ ὕετοῖς παρεικάζει πάλιν τὴν τῶν πει-
ρασμῶν φαιδρότητα καὶ ἀκμαιοτάτην προσβολήν.
Οὕτω γὰρ ποῦ φησὶν ὁ Χριστός· « Πᾶς οὖν ὅστις
ἀκούῃ λόγους τούτους καὶ ποιῇ αὐτοὺς, ὁμοιωθήσεται
ἀνδρὶ φρονίμῳ, ὅστις φικαδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ
ἐπὶ τὴν πέτραν· καὶ κατέβη ἡ βροχὴ, καὶ ἦλθον οἱ
ποταμοί, καὶ ἐπνευσαν οἱ ἄνεμοι· καὶ προσέπεσαν τῇ
οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ἔπεσαν· τεθεμελιώτω γὰρ ἐπὶ
πέτρᾳ. » Προστιθεὶς δὲ, ὅτι πάση τῇ δόξῃ σκεπα-
σθήσεται, δίδωσι νοεῖν, ὡς οὐ μερικὴ τις ἔσται παρὰ
Χριστοῦ τοῖς πεπιστευκόσιν εἰς αὐτὸν ἡ χάρις, ἀλλ'
ἐν ολοκλήρῳ προθυμίᾳ τῆς ἐπ' αὐτοῖς ἔσται φειδοῦς.
Ἔσονται δὲ ἐν περιβολῇ καὶ σκηπῇ τοῦ σώζειν ισχύον-
τος, καὶ παντὸς ἔξω τιθέντος κακοῦ.

Ἄσω δὲ τῷ ἡραπηνένῳ ᾠσμα τοῦ ἀγαπητοῦ
τῷ ἀμπελῶνι μου.

Ὅρος ὡς περ τις καὶ προγραφή τῶν εἰρησθαι μελ-

et omnium judici dare poenas, interdum a multis
delictis liberat), a vero ne sic quidem aberrabit
oratio.

ὅτε πολλῶν πληγμελημάτων τὸ ὑποσχεῖν τὰς

VERS. 5, 6. Et veniet, et erit omnis locus montis
Sion, et omnia quæ in circuitu ejus sunt, obumbrabit
nubes interdiu, noctu vero instar fumi et instar
splendoris ignis incensi, omni gloria obtegatur, et
erit loco umbræ ab æstu, et loco legumenti, et als-
conditionis a seditia et pluvia.

De quo igitur dicit, Veniet? Num de tempore quo
hæc futura sunt, an de eo qui se ad exinanitionem
demisit, et de cælis descendit ut genus humanum
demiserit? Quadrabit ergo oratio, sive hæc quis
de adventus tempore extulerit, sive malit de ipso
77 Christo enuntiari. Nam cum is venit, Sionis sub
intelligentiam cadentis et liberæ Jerusalem filios,
sua coronans gratia, felices reddidit, et veluti pro-
tector quispiam illis exstitit, tantum non veterem
illam nubem repræsentans, quæ olim in deserto
obumbravit Israel; hinc dicit: Et veniet, et erit
omnis locus montis Sion, et omnia quæ in circuitu
ejus sunt, obumbrabit nubes die. Ut enim vitæ hu-
jus æstum et probationes quæ ex tentationibus
proficiscuntur, atque ustiones fugiant hi qui Sion
intelligibilem habitant, id est Ecclesiam, nobis in-
star propemodum, impendebit, inquit, et protector
erit Christus, ipse ignorationis et diabolicæ nequi-
tiæ dispellet tenebras, illucescens menti, tanquam
lux in caligine, et tanquam ignis coruscatio. Scri-
ptum quoque est de filiis Israel, In nube divina eos
deduxit, et in splendore ignis per totam noctem.
Verum hæc typi fuerunt, et rerum verarum simu-
lacula: veritas autem per Christum. Est enim ipse
veritas Itaque qui opitulatione digni sunt habiti,
ubique et undique erunt, inquit, in umbraculo ab
æstu et in tegumento, et in occulto ab asperitate et
pluvia. Rursus tentationum vehementiam et acer-
rum assultum comparat asperitati et pluviis. Sic
enim quodammodo inquit Christus: « Omnis igitur
quicumque audit sermones meos, et perficit
illos, assimilabitur viro prudenti, qui ædificavit do-
mum suam super petram; et descendit imber, et
venerunt flumina, et flaverunt venti, et incubue-
runt in domum illam, nec cecidit. Fundata est enim
super rupem ⁶⁴. » Cum vero adjicit, Omni gloria ob-
tegetur, innuit non particularem aliquam fore gra-
tiam Christi iis qui in eum crediderunt, sed omnem
in universum honorem ac thesaurum misericordiæ
illis tribuendum. Erunt autem sub operculo et ve-
lamento ejus qui servare potest, et qui extra omne
malum collocat.

CAP. V. VERS. 1. Cantabo nunc dilecto canticum
dilecti vineæ meæ.

Primus versus propositæ sententiæ veluti desinit.

tio quædam est seu limes, et dicendorum præscriptio. Quid enim acturus sit propheta, subinnuit dicens: Cantabo dilecto meo: id est, Christo. Sic enim nobis eum et Deus et Pater nominavit, cum dicit: « Hic est Filius meus dilectus, in quo conquievi ». Nunquid ergo, o propheta, **78** tuam vocem audiemus? et ex tuis solis cogitationibus verba effluunt? At specta quorsum odæ scopus, et quid eloquatur. Elsi, inquit, per me habeatur sermo hic, non est meus, sed est dilecti. Confectus est autem de dilecto vineæ meæ: seu, ut alii interpretes dicunt, de vinea ejus. Sin autem de vinea mea dixerit, non hæc loquitur, quod ipsius esset vinea, sed quod ipse unus sit eorum qui in vinea recensentur. Invenimus etenim prophetas etiam de populo Dei ejusmodi interdum vocibus uti. Exempli causa, propheta Jeremias: « Quis dabit mihi in solitudine tugurium ultimum, et deseram populum meum, et discedam ab illis? » Quasi enim unus sit e populo, populum suum dicit, sanguine nimirum et genere propinquos. Cantat itaque propheta dilecto; dictum autem est carmen de vinea dilecta, id est, Israelis. Scriptum enim est: « Vineæ Domini Sabaoth homo Juda, plantula dilecta ». Quid autem hujus carminis tenor velit ostendere, ex insequentibus intelligemus.

VERS. 2. Vineæ facta est dilecto, in cornu, in loco opimo. Et sepem circumdedit, et obvallavi, et plantavi vitem Sorec, et edificavi turrim in medio ejus, et torcular fodi in ea, et exspectavi ut ferret uvas, ac protulit spinas.

Israele cum vinea collato, persistit in ea metaphorâ per totam orationem. « Erat igitur vinea, » inquit, « dilecto, in cornu, in loco opimo. » Añint nonnullis interpretum satis videri, si dicant: In loco opimo, quasi cornu nobis aliud quiddam designaret. Nonnullis autem placet in cornu intelligere, quasi Dei virtute et potentia. Nam accepit Israel terram promissionis hæreditariam, divina ope his victis qui olim eam inhabitaverunt. Quocirca alloquitur ipsum in quadragesimo tertio psalmo: « In te inimicos nostros cornu ventilabimus, et in nomine tuo spernemus insurgentes contra nos ». Sumitur porro cornu in divina Scriptura pro fortitudine et potentia, et gloria regia. Licet igitur audire beatum David, interdum dicentem veluti in persona justi cujusvis: « Evehetur instar unicornis cornu meum »; interdum etiam de Christo: « Cornu ejus attolletur in gloria ». Splendidissimum quippe **79** est regnum Christi. Opimam vero esse terram promissionis, attestatur Scriptura sacra. Ubique enim eam vocat terram fluentem lacte et melle. Confirmat deinde hoc divinus Psaltes, psallens et loquens de Israele: « Vitem ex Ægypto transtulisti, eiecisti gentes, et plantasti eam ».

Α λόντων ο πρώτος ἄν εἴη τοῦ προκειμένου στίχος. Τί γάρ βούλεται ὁρᾶν ὁ προφήτης ὑποσημαίνει, λέγων· Ἄσω δὴ τῷ ἡγαπημένῳ· τοῦτ' ἐστὶ Χριστῷ. Οὕτω γάρ ἡμῖν αὐτὸν καὶ ὁ θεὸς καὶ Πατὴρ ὠνόμαζε λέγων· « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἡδύκαχσα. » Ἀρ' οὖν, ὦ προφήτα, τῆς σῆς ἀκουσώμεθα φωνῆς; καὶ ὡς ἐκ μόνων τῶν σῶν ἐννοιῶν ἀναδύουσιν οἱ λόγοι; βλέπει δὲ ὅποι φράσον τῆς ψόδης ὁ σκοπός. Οὐκοῦν εἰ καὶ δι' ἐμοῦ, φησὶν, ἀλλ' οὐκ ἐμός ὁ λόγος, ἀλλ' ἐστὶ τοῦ ἀγαπητοῦ· πεποιεῖται δὲ ἐπὶ τῷ ἀγαπητῷ ἀμπελῶνι μου· ἢ, καθά φασιν οἱ ἕτεροι τῶν ἐρμηνευτῶν, τῷ ἀμπελῶνι αὐτοῦ. Εἰ δὲ ὅη καὶ λέγοι ἐπὶ τῷ ἀμπελῶνι μου, οὐχ ὡς αὐτοῦ τυχὸν τοῦ ἀμπελῶνος ὄντος· τὰ τοιάδε φησὶν, ἀλλ' ὡς ὑπάρχων εἰς τῶν τελούτων ἐν τὸν ἀμπελῶνα. Εὐρήσμεν γάρ τοὺς προφήτας, καὶ ἐπὶ τοῦ λαοῦ τοῦ θεοῦ ταῖς τοιαύταις ἐσθ' ὅτε κεχρημένους φωναῖς. Οἶον ὁ προφήτης Ἰερεμίας· « Τίς δώσει μοι ἐν τῇ ἐρήμῳ σταθμὸν ἐσχατον, καὶ καταλείψω τὸν λαόν μου, καὶ ἀπελεύσομαι ἀπ' αὐτῶν; » Ὡς γὰρ εἰς ὑπάρχων τοῦ λαοῦ, λαὸν ἑαυτοῦ φησὶ τοὺς καθ' αἷμά τε καὶ γένος οἰκειούς. Ἄδει τοίνυν ὁ προφήτης τῷ ἡγαπημένῳ, καὶ ἐστὶν αὐτοῦ τὸ ἄσμα εἰρημένον ἐπὶ τῷ ἀμπελῶνι τῷ ἀγαπητῷ, τοῦτ' ἐστὶ, τοῦ Ἰσραὴλ. Γέγραπται γάρ, ὅτι· « Ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαώθ ἀνθρώπος τοῦ Ἰούδα, νεόφυτον ἡγαπημένον. »

Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ, ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πίνον. Καὶ φραγμὸν περιέθηκα, καὶ ἐχημάκωσα, καὶ ἐφύτευσα ἀμπελον Σωρήκ, καὶ ὠκοδόμησα πύργον ἐν μέσῳ αὐτοῦ, καὶ πολίσνην ὄρυξα ἐν αὐτῷ, καὶ ἐμεῖνα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας.

Ἀμπελῶν παρεικάσας τὸν Ἰσραὴλ, ἐπιμένει δι' ὅλου τῇ τοῦ λόγου μεταφορᾷ· « Γέγονε τοίνυν, » φησὶν, « ἀμπελῶν τῷ ἡγαπημένῳ, ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πίνον. » Φασὶ τοὺς ἐτέρους τῶν ἐρμηνευτῶν ἀρχεσθῆναι τῷ εἰπεῖν ἐν τόπῳ πίνον, ὡς τοῦ κέρατος ἡμῖν οὐδὲν ἕτερον, ἢ τοῦτο αὐτὸ σημαίνοντος. Δοκεῖ δὲ τισιν τὸ ὡς ἐν κέρατι νοεῖν, ὡς ἐν δυνάμει θεοῦ. Κεκληρονόμηκε γάρ ὁ Ἰσραὴλ τῆς ἐπαγγελίας τὴν γῆν, τοὺς πάλαι κατοικήκοντας ἐν αὐτῇ νικήσας διὰ θεοῦ. Τοιγάρτοι φησὶ πρὸς αὐτὸν, ἐν τεσσαρακοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ· « Ἐν σοι τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν κερατιοῦμεν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματι σου ἐξουδενώσωμεν τοὺς ἐπανισταμένους ἡμῖν. » Λαμβάνεται δὲ τὸ κέρας παρὰ τῇ θεῇ Γραφῇ, εἰς ἰσχὺν καὶ εἰς δύναμιν, καὶ εἰς δόξαν τὴν βασιλικὴν. « Ἐστὶ γούν ἀκούσθαι τοῦ μακαρίου Δαβὶδ ποτὲ μὲν λέγοντος, ὡς ἐκ προσώπου δικαίου παντός· « Ὑψωθήσεται ὡς μονοκέρως τὸ κέρας μου· » ποτὲ δὲ πάλιν περὶ Χριστοῦ· « Τὸ κέρας αὐτοῦ ὑψωθήσεται ἐν δόξῃ. » Περιφανεστάτη γάρ ἡ βασιλεία Χριστοῦ. Ὅτι δὲ πῶν τῆς ἐπαγγελίας ἡ γῆ, μεμαρτύρηκε τὸ Γράμμα τὸ ἱερόν. Πανταχῇ γάρ αὐτὴν ὀνομάζει γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι. Προσεμπεδοῖ δὲ τὸ λόγον καὶ ὁ θεσπέσιος Μελωδὸς ψάλλον τε καὶ λέγων περὶ τοῦ Ἰσραὴλ· « Ἀμπελον ἐξ Αἰγύπτου μετήρας,

⁶⁸ Matth. iii, 17. ⁶⁹ Jerem. ix, 2. ⁷⁰ Isa. v, 7. ⁷¹ Psal. lxxix, 9.

⁶⁸ Psal. xliiii, 6. ⁶⁹ Psal. xci, 11. ⁷⁰ Psal. cxi, 9.

ἐξέβαλες ἐθνη, καὶ κατεφύτευσας αὐτήν. » Ὁρᾷς τὸ ἄν
 ἐν κέρατι, τὸ ὡς ἐν δυνάμει Θεοῦ σημαίνον ἐν τούτοις;
 Καταφύτευται γὰρ ἐκβεβλημένων ἐθνῶν. Εἰρησθαι
 δὲ καὶ ἐτέροις τὸ ἐν κέρατι δοκεῖ, ὡς ἐν ὑψηλῇ τε
 καὶ ἐπηρμένῃ χωρίῳ· τοιαύτη γὰρ ἡ Σιών ἐν ὄρει
 κειμένη. Καταφύτευσας δὲ οὖν τὸν ἀμπελῶνα, φησί,
 καὶ φραγμὸν περιέθηκα, καὶ ἐχαράκωσα, καὶ κατε-
 φύτευσα ἄμπελον Σωρήκ. Περιδέδετο δὲ καθάπερ
 τινὶ φραγμῷ, καὶ ἀγγελικαῖς δυνάμεσι, καὶ ταῖς
 ἄνωθεν ἐπικουρίαις ὁ Ἰσραήλ. Ἐχαράκωθη δὲ πρὸς
 τοῦτο. Καὶ τί δὴ τοῦτό ἐστιν; Οἱ τῆς τῶν ἀμπελῶ-
 νων γεωργίας ἐπιστήμονες δόνακας ἐκάστη παραπη-
 γνούντας εὐτεχνῶς, αἰρούσι τε αὐτὰς ὑψοῦ, καὶ ἀνα-
 θεσμῶσι τῆς γῆς. Σῶος γὰρ οὕτως ὁ ἐξ αὐτῶν καὶ
 ἀδιαιώθητος ἐστὶ καρπός. Τοιοῦτόν τι πέπραχε καὶ
 ὁ τῶν ὁλῶν Θεός, νόμῳ τῷ διὰ Μωσέως μονονοχί
 χαράκωσας τὸν ἀμπελῶνα τὸν νοητὸν, ἵνα μὴ εἰς γῆν
 ἐβρίμμενος, καὶ μόνον φρονῶν τὰ σαρκὰς καταφθει-
 ρηται πολυτρόπως, δύναιτο δὲ καὶ τὸ ἄνω φρονεῖν.
 Ἀποφέρει γὰρ τῶν γῆινων ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος, οἷον
 ἀνέχων ὑψοῦ τῶν παιδαγωγουμένων τὸν νοῦν. Ὅτι δὲ
 καὶ εὐγενὴς ὁ ἀμπελῶν, διατρανοὶ λέγων, οὐχ ἀπλῶς
 τὴν τυχοῦσαν ἄμπελον ἐν τῷ πόντῳ πεφυτεῦσθαι
 τόπῳ, ἀλλὰ γὰρ Σωρήκ, τοῦτ' ἐστὶν, ἐκλεκτῇ.
 Ἑβραίοις δὲ δοκεῖ, καὶ εἰδος ἀμπελίου, ἥτις οὖν ὄνομα
 καλῆς καὶ εὐφρωτάτης διὰ τοῦ Σωρήκ σημαίνεσθαι.
 « Ἰκοδόμησα δὲ, φησί, καὶ πύργον ἐν μέσῳ αὐτοῦ,
 καὶ προλήνιον ὠρυξά ἐν αὐτῷ. » Ἐγγχεῖται γὰρ ἐν
 τοῖς Ἱεροσολύμοις ὁ διαβόητος ἐκείνος ναός, οἷον τις
 πύργος καὶ ἐνδιαίτημα Θεοῦ, καὶ μὴν ὠρυκεται καὶ
 προλήνιον. Τέθειται δὲ θυσιαστήριον ἐν αὐτῷ, καὶ
 κρηδὴν, ἥ ἐστὶ γαζοφυλάκιον, ἐν ᾧ πᾶσα δωροφορία
 τῶν προσιόντων συνεκομίζετο. Ἐπειδὴ δὲ τὸν ἀμπε-
 λῶνα, φησὶν, εὖ ἔχοντα διὰ πάντων ἀπέφηνα, προ-
 ἐδόκησα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν. Ὁρῶν γὰρ, ὁρῶν,
 οὐχ ἑτερόν τι ποιήσῃ αὐτὴν, ἢ τὸν εὐγενῆ τῆς
 ἀμπελίου καρπὸν ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. Οὐκοῦν ἡμάρ-
 τηκε τῆς ἐλπίδος, ἐβέβηκε δὲ, καὶ ἀκάνθας τέτοκεν
 ἀντὶ βουτρύων ὁ Ἰσραήλ. Οὐ γὰρ τοι γέγονε νομοφύ-
 λαξ, οὐδὲ τοῖς τῆς ἐπιεικείας κατακαλλύονθ καρποῖς,
 ἀλλ' ἐξώκειλεν ἄλλοτρόπως, καὶ πεποίηκεν ἀκάνθας,
 τοῦτ' ἐστὶν, ἔργα πυρὸς, ἥγουν ὅσα πληττεῖ τοὺς
 ἐπαφρωμένους καὶ προσεγγίζοντας. Λυπεῖ δὲ Θεὸς
 ἥπερ ἂν γένοιτο παρ' ἡμῶν ἁμαρτία, καὶ ὅπερ ἐστὶ
 παρ' ἡμῖν ἡ ἀκανθα, τοῦτο καὶ παρ' αὐτῷ φαυλότητος
 τρόπος. Ἀλλ' ὡς ὁ μακάριος γράφει Παῦλος· « Γῆ
 μὲν ἡ πισυσα τὸν ἐπ' αὐτῆς ἐρχόμενον πολλαῖς
 ὑετίν, καὶ τίκτουςα βοτάνην εὐθετον ἐκείνοις, δι' οὗς καὶ
 γεωργεῖται, μεταλαμβάνει εὐλογίας ἀπὸ Θεοῦ.
 Ἐκφέρει οὖσα δὲ ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀδόκιμος, καὶ
 κατάρας ἐγγὺς, ἥς τὸ τέλος εἰς καθυσιν. »

Καὶ νῦν, ὁ ἄνθρωπος τοῦ Ἰουδα, καὶ οἱ ἐν-
 οικοῦντες Ἱερουσαλὴμ, κρίνατε ἐν ἐμοί, καὶ
 ἀναμέσον τοῦ ἀμπελῶνός μου. Τί ποιήσω τῷ
 ἀμπελῶνί μου, καὶ οὐκ ἐποίησα αὐτῷ; Δίδει
 ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ
 ἀκάνθας.

Παράδειγμα δεικνύειν ἀπροσάριστον παντελῶς τῶν
 Ἰουδαίων τὸ βέβητον καὶ πρὸς γε τοῦτον τὴν εἰς γε

Viden' illud, in cornu, potentiam Dei in his verbis
 significare? Est enim plantata ejectis gentibus. Cæ-
 terum videtur aliis in cornu dici, tanquam in edito
 et excelso loco: talis enim est Sion, in monte
 posita. Plantavi igitur, inquit, vineam, et sepe
 circumdedi et circumvallavi, et plantavi vitem So-
 rec leucissimam. Circumdabatur enim Israel veluti
 quodam sepimento tum angelorum virtute, tum su-
 pernis præsiidiis obvallabatur. Et quid hoc est? Qui
 culturæ vinearum periti sunt, palos cuique scienter
 apponunt, et in altum tollunt, et in terra figunt.
 Sic enim earum fructus erit salvus et incolumis.
 Tale quiddam etiam fecit universorum Deus, lego
 Mosaica prope obvallans vineam intelligibilem, ne
 in terra projecta, et solum quæ carnis sunt resi-
 piens, multis modis periret, utque quæ supra sunt
 posset sapere. Abducit enim a terrenis Dei lex,
 sublevans videlicet in sublime mentem eorum qui
 instituuntur. Quod autem et generosa vinea sit,
 explicat cum ait, non simpliciter quamvis vitem in
 opimo loco plantatam, sed Sorec, id est electam.
 Hebræis autem videtur species et nomen pulchræ
 et feracissimæ vitis per Sorec declarari et exprimi.
 « Ædificavi, inquit, et turrin in medio ejus, et
 torcular fodi in ea. » Erigebatur nempe Hierosoly-
 mis celebratissimum illud templum, tanquam turris
 quædam et hospitium Dei: quin et fodiebatur tor-
 cular, et arca in illa ponebatur et corban, quod est
 gazophylacium, seu thesauri custodia, in quam om-
 nis oblatio advenientium conjiciebatur. Cum autem,
 inquit, eam omnibus rebus instruxissem, exspe-
 ctabam ut uvam proferret. Putabam enim, inquit,
 putabam eam non aliud quam vitis fructum nobi-
 lem ac generosum esse reddituram; at protulit spi-
 nas. Itaque spes frustrata est, et sefellit Israel, et
 vice botrorum peperit spinas. Nec enim legem ob-
 servavit, nec probitatis fructibus ornatus est, sed
 pluribus modis impegit, et spinas tulit, id est, opera
 ignis, aut quæcunque eos qui attraherent, et prope
 accedunt, consauciant. Offendit autem Deum quod a
 nobis sit peccatum; et quod nobis est spina, id etiam
 est illi vitiositas. Sed ut beatus Paulus scribit:
 « Terra quæ sæpe imbrem in se venientem combibit,
 et herbam gignit accommodam illis a quibus coli-
 tur, accipit benedictionem a Deo; at quæ spinas
 profert et tribulos, reproba est, et maledictioni
 proxima, cujus finis in combustionem. »

VERS. 3, 4. Et nunc, homo Juda, et qui incolitis
 Hierusalem, judicate inter me et inter vineam meam.
 Quid faciam ultra vineæ meæ quod non fecerim
 ei? Quoniam exspectavi ut ferret uvas, sed tulit
 spinas.

Demonstrare conatur inexcusabilem omnino Ju-
 dæorum ignaviam, et adversus legem impudentiam.

Cum enim præclaram et laudatam legitimæ vitæ et Christianæ institutionis viam inire potuissent, ipsi obliquam et deviam coluerunt : et fructificandi neglectu, infructuosa velut terra facti sunt, quæ alitrix est, et nutritrix non mitium fructuum, sed quæ agrestis est potius spinosa et silvestris. Prodeant igitur, inquit, qui inter vos sunt sapientes, judicent inter me vineæ dominum et ipsas vites. Quid igitur boni illis defuit ut inutiles fierent? Si enim rerum ad usum necessariorum quippiam a me qui plantaveram, forte prætermisum fuerit, causæ nihil dicam, nec pœnas exigam. Quid enim facerem, inquit, quod non ei fecerim? Cum vero rebus eam utilibus plenam nulliusque rei indigam fecerim, spinas tamen peperit, licet exspectarem ut eam pulchris fructibus ornatam viderem : quæ tandem a iudice feretur sententia? Num igitur inertem, num desidiosum agricolam dicet? an potius illos accusabit qui tanta sollicitudine curati a me, adeo fertilitatem suam neglexerunt, ut inanem silvam ac turbam spinarum pro racemis pepererint? Quod autem de spina sensibili sermonem non habeat, nec de racemina aut uva, cuius perspicuum est. Si vero vinea sit sub intelligentiam cadens, tales omnino sunt et fructus.

81 Vers. 5, 6. *Nunc autem annuntiabo vobis quid faciam vineæ neæ : auferam sepem ejus, et erit direptioni, et diruam murum ejus, et erit conculcationi. Et dimittam vineam meam, et non putabitur, neque fodietur : et ascendent in eam velut in terram incultam spinæ. Et mandabo nubibus, ne pluant super eam imbrem.*

Non caret, ut mihi videtur, admiratione istius orationis forma : etenim ipsa, tacentibus etiam his qui ad ferendam sententiam inter ipsum et vineam asciti erant, pœnam deciderit deinceps, et quibus item hæc eventura sunt, diserte prænuntiat. Cum enim nihil ei deesset eorum quæ ipsis utilia sunt, sua sponte sterilis permansit. Oportebat igitur ut qui ad tantam perversitatem devenissent, manu et cura et auxilio Domini in posterum privarentur. Proin, inquit, auferam sepem ipsius, et erit direptioni, et auferam maceriem ejus, et erit in conculcationem. Vineam siquidem quæ sepimento et muro caret, patebit omnino quibusvis diripere volentibus, ceu convivium omnibus expositissimum, et ceu trita senilia iter facientibus, nemine prohibente. Nam Christo nos obmuniante, et arcanis quibusdam adminiculis ceu maceria tantum non cingente, obvii et expositi non erimus, neque immundorum spirituum incursioni, nec direptioni ferarum agrestium objecti, nec ludus et deliciæ vulpibus, de quibus in Cantico canticorum scriptum est : « Comprehendite nobis vulpeculas parvas destruentes vineas ». Dicuntur etiam nonnulli

⁷³ Cant. II, 15,

τὸν νόμον ἀναισχυντίαν. Μετὸν γὰρ αὐτοῖς καὶ μάλα βραδίως τὴν εὐκλειᾶ καὶ εὐδόκιμον τῆς ἐν νόμῳ ζωῆς, ἡγουν τῆς ἐν Χριστῷ πολιτείας, εἶναι, τρίβον, αὐτοὶ τετιμῆκασιν τὴν διεστραμμένην. Καὶ μὴν τὸ δύνασθαι καρποφορεῖν ἀφέντες ὡς ἔωλον, γῇ τις ὥσπερ γεγόνασιν οὐ καρπῶν ἡμέρων τροφή· ἀγρία δὲ μᾶλλον καὶ ἀκανθοτόκος καὶ ὕλομανής. Ἠκέτωσαν τοίνυν, φησὶν, οἱ ἐν ὑμῖν σοφοί, δικαζέτωσαν ἐν ἔμοι τῷ τοῦ ἀμπελῶνος δεσπότη, καὶ αὐταῖς δὲ ταῖς ἀμπελοῖς. Τίνος δὴ οὖν ἄρα τῶν ἀγαθῶν ἐλλειποπότην αὐταῖς ἀχρεῖοι γεγόνασιν; Εἰ μὲν γάρ τι τῶν ἀναγκαίων εἰς ὄνησιν παρῶνται τυχὸν ἔμοι τῷ περύτευκότη, διελλεγέτω τις καὶ πεπαύσομαι. Ἀποστήσω αἰτίας, καὶ οὐκ αἰτήσω δικας. Τί γὰρ ποιήσω, φησὶν, ὃ μὴ πεποίηκα αὐτῷ; Ἐπειδὴ δὲ τῶν χρησίμων πλήρη τε ἀπέφηνα καὶ οὐδενὸς ἐπιδέδωκα, εἴτα γέγονεν ἀκανθοτόκος, καί τοι προσδοκῶντος ἔμοι καρποῖς ὥραιοις κομῶντα βλέπειν. Ποῖα τις ἔσται λοιπὸν ἢ παρὰ τοῦ δικάζοντος ψῆφος; Ἄρα γὰρ ἀτημελῇ καὶ ῥέθυμον ὀνομάσει τὸν γηρόνουν, ἢ μᾶλλον ἐκείνους αἰτιάσεται τοὺς ἐν μεθέξει γεγονότας τῆς παρ' ἔμοι φροντίδος, ἡμεληκότας δὲ οὕτω τῆς ἑαυτῶν εὐκαρπίας, ὡς εἰκαλὴν ὕλην καὶ ἀκανθῶν ὄχλον ἀντὶ βοτρυῶν ἐκτεκεῖν; Ὅτι δὲ οὐ περὶ τῆς αἰσθητικῆς ἀκάνθης ὁ λόγος αὐτῷ, οὕτε μὴν βοτρυῶν ἢ σταφυλῆς, παντὶ τῷ σαφές. Εἴπερ ἔστι νοητὸς ὁ ἀμπελῶν, τοιοῦτοι δὲ πάντες; καὶ οἱ καρποὶ.

Nūn δὲ ἀπαγγελῶ ὑμῖν τί ποιήσω τῷ ἀμπελῶνι μου· ἀφελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ καθελῶ τὸν τοῖχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα. Καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελῶνα μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῇ, οὐδ' οὐ μὴ σκαφῇ· καὶ ἀναθήσονται εἰς αὐτὸν, ὡς εἰς χέρσον ἀκάνθαι. Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι, τοῦ μὴ βρέξαι ἐπ' αὐτὸν ὕετόν.

Οὐκ ἀθαύμαστον, ὡσγ' ἔμοι φαίνεται, τοῦ λόγου τὸ σχῆμα. Μόνον γὰρ οὐχὶ καὶ σεσιγηκότων τῶν κεκλημένων εἰς τὸ δικάσαι, αὐτῷ τε καὶ τῷ ἀμπελῶνι, τὴν δίκην αὐτοῖς ὀρίζει λοιπόν· καὶ τὰ ἐν εἶσιν ἔσται προαγορεύει σαφῶς. Ἐλλειποπότης γὰρ ὅλως οὐδενὸς αὐτῷ τῶν εἰς τὸ εὖ εἶναι χρησίμων, αὐτὸς ἐξ οἰκείας κατεχερσοῦτο γνώμης. Ἐδεῖ δὴ οὖν ἄρα τοὺς εἰς τοῦτο φαυλότητος καθιγμένους ἔξω τε χειρὸς καὶ φροντίδος, καὶ μὴν καὶ ἐπικουρίας τοῦ δεσπότη γενέσθαι λοιπόν. Οὐκοῦν ἀφελῶ, φησὶ, τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν, καὶ καθελῶ τὸν τοῖχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα. Φραγμοῦ δὲ καὶ τεύχους ἔρημος ἀμπελῶν, προκείμεται πάντως τοῖς διαρπάξουσιν ἐθέλουσιν θοῇν τις ἐτοιμοτάτη καὶ τοῖς διωδεύουσι τρίβος, ἐξείργοντος οὐδενός. Περιφράττοντος μὲν γὰρ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπορρήτοις τισὶν ἐπικουρίαις μονονουχὶ καὶ ἀνατειχίζοντος, οὐκ ἐσόμεθα βατοὶ καὶ ἐν τάξει τρίβου τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασιν· οὔτε μὴν ἔτοιμοι πρὸς διαρπαγὴν τοῖς θηρίοις τοῦ ἀγροῦ, καὶ ἀλώπεξι τρυφῇ. Περὶ ὧν γέγραπται καὶ ἐν τῷ Ἀσματι τῶν ἁσμάτων· « Πιάσατε ἡμῖν ἀλώπεκας μικροὺς ἀφανίζοντας ἀμπέλους. » Λέγονται δὲ καὶ μερίδες ἀλώπεκων γενέσθαι τινές.

Ἀνιέντος τα τοῖς ἀδικεῖν ἐθέλουσιν, καὶ φροντίδος ἅ
 τῆς ἀνωθεν ἀπαμφινυνντος Θεοῦ, πάντος εἰς πείραν
 ἔξομεν κακοῦ· καὶ πᾶς ὅστις οὖν ἐντροφῆσαι τοῖς καὶ
 ἡμῶν, κἂν εἰ νοητός τις εἴη ληστής· κἂν ἢ ὁ ἐν τοῖς
 μέλεσι σαρκὸς ἀγριαίνων νόμος· καὶ ἅπαν ἡμῶν τῆς
 διανοίας τὸ κίνημα καρποφορήσῃ τῷ Σατανᾷ. Οὐκοῦν
 δίχα τε φραγμοῦ, τοῦ μὴν ἀτελίστος ἀμπελῶν, τοῖς
 ἐθέλουσιν ἀνεθῆσεται πρὸς διαρπαγὴν. Καὶ οὐ μὴ
 τμηθῇ, οὐδ' οὐ μὴ σκαφῇ, τοῦτ' ἐστίν, οὐδεμιὰς ἐπι-
 τεύεται φροντίδος, ἐπανορθοῦν δυναμένης καὶ ἀνα-
 κομιᾶς ἐπὶ τὸ ἥμενον, καὶ τῆς οὕτω δεινῆς χειρὸς
 ἀπαλλάττειν αὐτόν. Ἐντελούμαι γὰρ δὴ καὶ ταῖς
 νοηταῖς νεφέλαις, τοῦτ' ἐστίν, τοῖς ἀγίοις προφήταις,
 ἔχουν δυνάμει ταῖς ἀγγελικαῖς, τοῦ μὴ βρέξαι εἰς
 αὐτὸν ὑετόν· ὅλον δὲ ὅτι τὸν νοητόν, τὸν ὡς ἐν παρα-
 κλήσει τῇ εἰς νοῦν καὶ καρδίαν, καὶ λόγῳ τῷ θεῷ
 πραττόμενον. Πλὴν ἐντεῦθεν ἐστὶ μάλιστα ἰδεῖν, ὅτι
 τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ οὐ πρό γε τῶν τῆς ἐπιδημίας
 καιρῶν τὰ τοιάδε συμβῆσθαι φησὶν ὁ προφητικὸς
 ἡμῖν λόγος, ἀλλ' ὅτε πεπαρωνήκασιν εἰς Χριστόν. Οὐ
 γὰρ ἐστίν, οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν, ἔχουν καταδείξαι καιρὸν,
 καὶ ὅν κατατετέλεκεν ὁ Ἰσραὴλ προφητῶν ἀγίων
 δίχα. Γεγονάσι μὲν γὰρ αἰχμάλωτοι κατὰ καιροῦς,
 καὶ εἰς τὴν Περσῶν καὶ Μήδων ἀπώχοντο χώραν γυ-
 ναιξὶν ὁμοῦ καὶ φιλάτοις. Πλὴν οὐ δίχα προφητῶν
 ἀγίων κατέδησαν εἰς Αἴγυπτον, ἡρηκότων κατὰ και-
 ροῦς τὴν διαδόχον Ἰερουσαλὴμ τῶν Βαβυλωνίων,
 ἀλλὰ συνῆν αὐτοῖς ὁ προφήτης Ἰερεμίας, τοῖς ἀνω-
 θεν καὶ παρὰ Θεοῦ διακονούμενοις λόγοις. Ἐπειδὴ δὲ
 πεπαρωνήκασιν εἰς Χριστόν, ἔρημοι φραγμοῦ διατε-
 τελέκασιν, καὶ πᾶσα αὐτῶν ἀσφάλεια πέπτωκεν. Τοῦτο
 γὰρ, εἰμαι, ἐστὶ τὸ καθαίρεισθαι λέγειν τὸν τοῖχον αὐ-
 τοῦ. Πέπτωται δὲ καὶ ἅπας προφητῶν ἀγίων ὁ ἐπ'
 αὐτοῖς λόγος, καὶ ὑετοῦ δίχην ἀνασχῶν τρόπον τινά·
 καὶ διαλελοίπασιν αἱ τῶν ἀγίων φωναί· καὶ τοῦτο,
 εἰμαι, ἐστὶ τὸ δι' ἐνὸς αὐτοῖς εἰρημένον παρὰ Θεοῦ·
 « Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἐπάξω λι-
 μὸν ἐπὶ τὴν γῆν, οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος·
 ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου. Καὶ ἀπὸ Ἀνα-
 τολῶν ἕως καὶ Δυσμῶν περιδραμοῦνται ζητοῦντες
 τὸν λόγον Κυρίου, καὶ οὐ μὴ εὑρωσι. » Καὶ ταυτὶ
 μὲν, ὡς ἔφην, τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ συμβέβηκεν, καὶ μάλα
 εἰκότως. Ἀπεῴσαντο γὰρ αὐτοὶ τὸν τῶν δυνάμεων
 Κύριον, τὸν κατάρδοντα νοητῶς ψυχὰς καὶ καρδίας,
 καὶ καταπναιόμενα δρόσοις ταῖς πνευματικαῖς· ὧν
 καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ διεμένοντο λέγων· « Ὡς δρό-
 σος Ἑρμῶν καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών. » Ἐγὴ-
 γερται δὲ ἀμπελῶν ἀντ' ἐκείνου νέος, ὁ τῶν διὰ πλ-
 στωῦς κεκλημένων εἰς ἀγιασμόν. Καὶ περὶ αὐτῶν
 φησὶν ὁ Νυμφίος ὁ ἐξ οὐρανοῦ, τοῦτ' ἐστὶ Χριστός·
 Αἱ ἀμπελοι κυπρίζουσιν, ἔδωκαν ὀσμήν. Καὶ αὐτὸς
 μὲν ἐστὶ ἡ πρώτη τε καὶ παναγία, καὶ ἀληθὴς ἀμπε-
 λος. Ἀπερητήμεθα δὲ αὐτοῦ ἡμεῖς κλημάτων δίχην,
 τῆς παρ' αὐτοῦ ζωοποιῶς πίστεως ἀναπιμπλάμενοι.
 Καὶ γοῦν ἔφασκεν ἑναργῶς· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος
 ἀληθής, καὶ ὁ Πατὴρ μου γεωργός ἐστι· πᾶν κλῆμα
 ἐν ἐμοὶ μὴ φέρων καρπὸν αἶρει αὐτό, καὶ πᾶν τὸ φέ-

A portio vulpiuin fieri. At si Deus nos injuriam facere
 volentibus relinquat, et cura superna nudet et do-
 stituat, in omnium malorum discrimen veniemus :
 et quivis nos ac bona nostra facile invadet, sive sit
 latro quispiam intelligibilis, sive in membris carnis
 grassans lex, sive quaelibet agitatio motusque ani-
 morum nostrorum qui Satanæ fructificabit. Itaque
 citra septimentum et citra murum vinea cuivis relin-
 quetur ad deprædationem. Et non putabitur, et
 non sodiatur, id est, nulla ei cura impendetur, quæ
 eam possit corrigere, et in melius reducere, et ab
 hac tam gravi sterilitate liberare. Mandabo autem
 nubibus, sub intelligentiam cadentibus, id est, san-
 ctis prophetis, vel potestatibus angelicis, ne super
 ipsam imbrem depluant, 82 scilicet intelligibilem,
 ut qui exhortatione verboque divino in mente et
 corde peragitur. Verum hinc maxime perspicere
 licet, sermonem propheticum dicere, non ante ad-
 ventus tempora filiis Israel eventura hæc, sed cum
 in Christum bacchati fuerint. Non enim memorari
 vel demonstrari tempus poterit, quo Israel sanctis
 prophetis destitutus manserit. Nam olim captivi
 fuerunt, et in Persarum ac Medorum regionem mi-
 grarunt una cum uxoribus et charissimis. Verum
 sine prophetis sanctis in Ægyptum non descende-
 runt : cum Babylonii celeberrimam Jerusalem
 evertissent, aderat tamen cum illis propheta Jere-
 mias, supernis et divinis sermonibus instructus.
 Cum vero in Christum blasphemiam evomissent,
 sepimento suo prorsus caruerant, et omnis eorum
 securitas concidit. Hoc enim, arbitror, possumus
 dicere, maceriam eorum sublatam. Cessavit vero
 omnis etiam inter illos sanctorum prophetarum
 oratio, et instar pluvie inhibita est quodammodo,
 et desierunt voces sanctorum. Atque hoc est, opinor,
 quod illis per quemdam a Deo dictum est : « Ecce
 dies veniunt, dicit Dominus, inducam famem in
 terram, non famem panis, nec sitim aquæ, sed
 famem audiendi verbum Domini. Ab Oriente ad
 Occidentem cursabunt querentes sermonem Domini,
 et non invenient ⁷⁴. » Contigerunt sane Israelitis
 hæc, ut dicebam, non immerito. Repulerunt etenim
 universorum Dominum, qui animas et corda spiri-
 taliter irrigat, et rore spirituali pinguescit ; quorum
 D etiam beatus David mentionem fecit, cum dicit :
 « Velut ros Hermon descendens super montes Sion ⁷⁵. »
 Exsurrexit autem loca illius vinea nova, eorum qui
 vocati sunt per fidem ad sanctificationem. Ad de
 illis inquit Sponsus ecclesiæ, id est Christus, Vites
 germinant, dederunt odorem. Et ille est prima et
 sanctissima et vera vitis : a qua nos pendemus cou-
 palmite, vivifica pinguedine ab illo repleti. Siqui-
 dem clare dixit : « Ego sum vitis vera, et Pater
 meus agricola est ; omnem palmitem in me non
 ferentem fructum tollit, et omamem qui fert fru-
 ctum, purgat, ut fructum uberiorem ferat ⁷⁶. » Cum
 vero illi agnati ac insiti simus per conjunctionem

⁷⁴ Amos viii, 11. ⁷⁵ Psal. cxxxii, 3. ⁷⁶ Joan. xv, 4, 2.

videllest spiritualem, fructuosi redditus sumus. Ad hoc nos confirmat ipse cum ait : « Manete in me, **83** et ego in vobis. Quemadmodum palines non potest fructum ferre a seipso, nisi maneat in vite : sic neque vos, nisi maneatis in me. Ego sum vitis, vos palmites : qui manet in me, et ego in illo, ille fert fructum copiosum : quia sine me non potestis facere quidquam ¹⁷. » Dico itaque oportere per fidem et dilectionem et obedientiam per omnia, viti veræ, id est, Christo, adhærescere. Ipse siquidem reddet nos frugiferos, ipse circumdabit sepem, et excitabit murum, et arcebit transeuntes. Et ad ipsum alicubi dicit sacrum oraculum : « Et extruentur solitudines tue perpetuæ, et monumentum in ætates, et vocaberis ædificator sepium, et semitas intermediis cessare facies ¹⁸. »

Ιερὸν· « Καὶ οἰκοδομηθήσονται σου ἔρημοι αἰώνιοι, καὶ μνημόσυνον γενεῶν γενεαῖς, καὶ κληθήσῃ οἰκοδόμος φραγμῶν, καὶ τὰς τριβύδας τὰς ἀνὰ μέσον παύσεις. »

VERS. 7. Vineam enim Domini Sabaoth, domus Israel, et homo Juda, novella plantatio dilecta. Expectari ut faceret iudicium, al fecit iniquitatem, et non iustitiam, sed clamorem.

Liquido in his verbis ostendit, non se loqui de vinea sensibus objecta, sed intellectu percepta. Sumit enim fere semper Scriptura divinitus inspirata exempla quæ apparent et patent, ad demonstrationem rerum obscuriorum, et sub intelligentiam viventium. Est enim, inquit, vinea Domini Sabaoth, et germen dilectum, domus Israel, et homo Juda. Verumtamen cum illam omni misericordia et dilectione dignarer, et omni cura prosequer, non fuit racemorum serax, non vitis generosa, legem non coluit, non probam neque sanctam vitam degit, sed spem agricolæ veluti sefellit. Ego quidem expectavi iudicium, id est, ex animo sincero reclam, et in omnibus rebus agendis opinionem irreprehensibilem seu iudicium. Sed illa, inquit, patravit iniquitatem. Alioqui enim quomodo vitis spinas pareret? Itaque sefellit, ut jam dixi. Unde enim æquum erat iustitiam fructus crescere, inde præter expectationem edita est vita quæ et a sacris legibus aliena erat, et divinis præceptis repugnabat. Idcirco fecit iniquitatem et non iustitiam, sed clamorem. Clamorem autem hoc, opinor, dicit : ostendens vitam eorum iracundia præcipientem, et plenam tumultibus. Quare et divinus Paulus sanctificationis præceptum dicens : **84** « Omnis autem clamor, et ira, et furor, et maledictum tollatur a vobis, et omne vitium ¹⁹. » Neque vero decet eos qui mento stabili ac sedata præditi sunt, stolidis uti vociferationibus : sed his convenit magis quibus vita est labilis et lubrica, imo ad omne facinus proclivis, et qui furore magis quam prudentia vitam instituunt. Videtur etiam atrocissimam Judæorum exclamationem subinnuere, quam contra ipsum Christum exeierunt. Obiciente namque Pilato an regem suum in crucem agi vellent, omni honesto et pietate posthac

ρον καρπὸν καθαίρει αὐτόν, ἵνα καρπὸν πλείονα ἐέρῃ. » Ἐπειδὴ δὲ αὐτῷ προσπεφύκαμεν δι' οἰκειότητος, δὴλον ἐστὶ τῆς πνευματικῆς, ἀποτετελεσμέθα καρποφόροι· καὶ πρὸς γε τοῦτο ἡμᾶς ἐμπεδοὶ λέγων αὐτός· « Μείνατε ἐν ἐμοί, καὶ γὰρ ἐν ὑμῖν. Καθὼς τὸ κλήμα οὐ δύναται καρπὸν φέρειν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν μὴ μένῃ ἐν τῇ ἀμπελῷ· οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς, ἐὰν μὴ ἐν ἐμοί μένητε. Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος, ὑμεῖς δὲ τὰ κλήματα· ὁ μένων ἐν ἐμοί, καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πολὺν, ὅτι χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν. » Χρῆναι δὲ οὖν ἐγωγέ φημι προσερχεῖσθαι δεῖν διὰ πίστεως καὶ ἀγάπης καὶ τῆς εἰς πᾶν ὁτιοῦν εὐπειθείας τῇ ἀμπελῷ τῇ ἀληθινῇ, τοῦτ' ἐστὶ, Χριστῷ. Αὐτὸς γὰρ ἡμᾶς ἀποφανεὶ καρποφόρους, αὐτὸς περιθήσει φραγμὸν, καὶ ἔγερεὶ τὸ τεῖχος, καὶ ἀπο-

δοστήσει διοδεύοντας. Καὶ πρὸς αὐτόν περ φησι λόγιον **D** « Ὁ γὰρ ἀμπελὼν Κυρίου Σαβα὿θ, οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶ, καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα, νεόφυτος ἡγαπημένον. Ἐμεῖνα τοῦ ποιῆσαι κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν. »

Ἀποδέδειχεν ἐναργῶς ἐν τοῦτοις, ὅτι περὶ ὁ λόγος αὐτῷ γέγονεν οὐ περὶ αἰσθητοῦ μᾶλλον ἀμπελῶνος, ἀλλὰ περὶ νοητοῦ. Δέχεται γὰρ αἰεὶ πως ἡ θεόπνευστος Γραφὴ τὰ ἐμφανῆ τῶν παραδειγμάτων εἰς ἐνδείξιν τῶν ἀφανεστέρων καὶ νοητῶν πραγμάτων. Καὶ γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ὁ ἀμπελὼν τοῦ Κυρίου Σαβα὿θ, καὶ τὸ νεόφυτον ἡγαπημένον, ὁ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα. Ἀλλὰ καίτοι τῆς παρ' ἐμοὶ φειδούς καὶ ἀγάπης ἡξιωμένος, καὶ πάσης φροντίδος ἀπολελαυκίος, οὐ γέγονεν εὐδοκῆς, οὐκ ἀμπελος εὐγενής, οὐ τετίμηκε νόμον, οὐδὲ ἐπεικὴ καὶ ἀγίαν διεδίδω ζώην· ἐψεύσατο δὲ ὥσπερ καὶ τὴν τοῦ γηπονέοντος ἐλπίδα. Ἐγὼ μὲν γὰρ προσεδόκησα κρίσιν, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν ἐκ διανοίας εἰλικρινούς ὀρθὴν καὶ ἀμώμητον τὴν ἐφ' ἅπασιν τοῖς πρακτικοῖς αἵρεσιν, ἦτοι κρίσιν. Ὁ δὲ, φησὶ, πεποίηκεν ἀνομίαν. Καίτοι πῶς ἂν ἀμπελος ἀκάνθας τέκοι; οὐκοῦν ἐψεύσατο, καθάπερ ἔφην ἄρτιως. Ὅθεν γὰρ ἦν εἰκὸς τοὺς τῆς δικαιοσύνης ἀναφύει καρπούς, ἐκεῖθεν ἀδόκητος ἐκδέδοται βίος, ὁ καὶ νόμων ἔξω τῶν ἱερῶν καὶ τῶν ἐκ τῆς θείας ἐντολῆς κατάρβησιν ἔχων. Οὐκοῦν ἐποίησεν ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν. Κραυγὴν δὲ φησὶν ἐκεῖνο οἶμα που δεικνύων, ὅτι γέγονεν αὐτοῖς σεσοθημένος μὲν εἰς ὀργὰς καὶ θυροῦδος μετὰς ὁ βίος. Διὸ καὶ ὁ θεοπέσιος Παῦλος τοῖς ἡγιασμένοις ἐντέλλεται λέγων· « Πᾶσα δὲ κραυγὴ, καὶ ὀργή, καὶ θυμὸς, καὶ βλασφημία ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν σὺν πάσῃ κακίᾳ. » Πρέποι γὰρ ἂν, οὐ τοῖς καθεστῶσαν ἔχουσι τὴν φρένα, τὸ ταῖς ἀσυφύλοις κεχρησθαι κραυγαῖς, ἐκείνοις δὲ μᾶλλον, οἷς ὁ βίος οὐκ ἀσφαλής· μᾶλλον δὲ πρὸς πᾶν ὁτιοῦν εὐκόλως τῶν κακῶν, καὶ θυμῷ μᾶλλον ἢ συνέσει διοικουμένους. Ἔοικε δὲ καὶ τὴν παγχάλεπον τῶν Ἰουδαίων κραυγὴν ὑπαινίττεσθαι, ἣν ἐπ' αὐτῷ πεποίηται τῷ Χριστῷ. Πιλάτου γὰρ ὀνειδίζοντος, εἰ δὴ βούλοιντο

¹⁷ Joan. xv, 4, 5. ¹⁸ Isa. lviii, 12. ¹⁹ Ephes. iv, 31.

σταυρούσθαι τὸν βασιλέα τὸν ἑαυτῶν, ἀπάσης εὐχο-
 σμίας τε ὁμοῦ καὶ φιλοθείας ἡφειδῆχότες ἀνακακρά-
 γασαν αὐτοί· « Αἶρε, αἶρε, σταύρωσον αὐτόν· οὐκ ἔχο-
 μεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα. » Κραυγὴ τοίνυν πονηρᾶ,
 τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς ὁ καρπὸς, δι' ἣν ἀψήχεται
 καὶ φραγμοῦ, καὶ τοίχου, καὶ ἀρδείας τῆς ἐκ νεφελῶν
 ἀγίων. Ἐστέργηται δὲ καὶ ἀπάσης ἐπιμελείας. Ἐφη
 γάρ, οὐτ' Ἀνῆσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῇ,
 οὐδ' οὐ μὴ σκαφῇ. Κατεχερσώθη δὲ ὅλος ἀκάνθας
 ἐκτετοκῶς, αἱ φλογὲς εἰσι τροφή.

Οὐαὶ οἱ συνάπτοντες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, καὶ
 ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες, ἵνα τοῦ πλησίον
 ἀφέλωνται τι. Μὴ οἰκῆσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς;
 ἤκούσθη γὰρ εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαὼθ ταῦτα.

Ἴνα μὴ τις οἴηται μάτην κατεριχηκότα τοῦ Ἰσραὴλ
 εἰκὴ τε τὴν ἀμπελον διαβαλεῖν, ὡς ἥκιστα μὲν στα-
 φυλὴν ἐκτετοκυῖαν, μᾶλλον δὲ ἀκάνθας, τοῦτ' ἔστιν,
 ἀντὶ κρίσεως, ἥτοι κριμάτων δικαίων ἀνομίας, ἀντὶ
 δὲ τῆς δικαιοσύνης κραυγὴν· ἀπαριθμεῖται χρησί-
 μως τὰ δι' ὧν ἦν εἰκὸς, οὐ μετρίως κατεγνωσμένον
 ἰδεῖν, καὶ οὐκ ἐπὶ τοῖς τυχοῦσιν ἀπλῶς, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς
 ἄγαν ἐκνομοτάτοις, καὶ τοῖς ὅτι μάλιστα κατεστρωγ-
 μένοις παρὰ γε τῇ φιλαρέτῳ Θεῷ. Ταῦτητοι φησιν·
 « Οὐαὶ οἱ συνάπτοντες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, καὶ ἀγρὸν
 πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες, ἵνα τοῦ πλησίον ἀφέλωνται
 τι. » Ἐνεστί γὰρ ὡς ἐπίπαν τοῖς ἐθέλουσι πλουτεῖν,
 καὶ μὴν καὶ τὸ δύνασθαι λαχοῦσι πρὸς τοῦτο, τὸ ἀεὶ
 τι θέλειν τοῖς ἡδὴ πεπορισμένοις ἐπισωρεῦν ἔτι,
 καὶ τὰ τῆς οὐσίας αὐτοῖς ἐν ἀκαταλήκτοις πλεονα-
 σμοῖς, ὁρᾶσθαι ποιεῖν. Καὶ γοῦν ἐπιφύονται τοῖς
 ὁμόροις αἰεὶ καὶ γείτοσιν· εὐρυτέρας τε τὰς ἐν ἄστεσιν
 οἰκίας ἀποτελεῖν σπουδάζοντες, καταβιάζονται δὲ
 τοὺς τῶν ὁμοροῦντων αὐτοῖς χωρίων δεσπότας, καὶ
 τοῖς ἰδιοῖς συνάπτοντες. Ἀκρόεστον γὰρ τι χρῆμα
 πλούσιος ἀνὴρ, εἰ παρῆκετό πως αὐτῷ τὸ δύνασθαι
 βλάδως ἅπαρ ἂν βούλοιο κατορθοῦν. Πέπνυται γὰρ
 οὐδαμῶς τοῖς τοῦ πέλας ἐπιτηδῶν· καὶ διψῇ μὲν
 αἰεὶ τὸ οὐκ ἔχειν παρὸν, γλίχεται δὲ τῶν μὴπω πεπο-
 ρισμένων. Οὐαὶ τοίνυν, φησὶ, τοῖς συνάπτεσιν ἐθέλουσι
 τὰς ἑαυτῶν οἰκίας ταῖς ἐτέρων, καὶ ἀγροῖς ἀγρούς,
 ἵνα τοῦ πλησίον ἀφέλωνται τι. Πρόφασιν γὰρ πως
 αἰεὶ τοῦ χρῆναι πλεονεκτεῖν ποιεῖσθαι σπουδάζουσι,
 τὸ μὴ δεῖν ἐτέρους γεινῆσθαι αὐτοῖς· εἰτα βιάζονται
 τοὺς ἀσθενεστέρους, καὶ πλεονεκτοῦσιν ἀνοσίως κατ-
 οιμῶντας ἑσθ' ὅτε, καὶ τῆς ἐνοῦσης αὐτοῖς σκαίδ-
 ητος κατακεκραγότες. Τί οὖν ἄρα φησὶν αὐτοῖς ὁ
 προφητικὸς λόγος; Μὴ οἰκῆσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς;
 Ἄρα γὰρ, φησὶν, εἰσεθεὶς μόνους ὑμᾶς κατὰ τὴν γῆν
 ὑπάρχειν, μὴ ἐφεστηχότος Θεοῦ, καὶ ἐφορῶντος τὰ
 ὀρώμενα; Καίτοι λίαν ἐγγὺς ὁ τῶν ὅλων ἐστὶ δεσπό-
 της· ἤκούσθη τὰ παρ' ὑμῶν. Καὶ τίνα τρόπον; Ἰσως
 ἱρεῖτε. Κατακεκραγότεων δηλονότι τῶν ἐδικημένων.
 Τοιοῦτόν τι καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν γέγραφε μαθητῆς·
 « Ἀγε νῦν, οἱ πλούσιοι, κλαύσατε ὁλολύζοντες ἐπὶ τοῖς
 ταλαιπωρίαις ὑμῶν ταῖς ἐπερχομέναις. » Καὶ πρὸς
 γε τοῦτω φησὶν· Ἰδοὺ ὁ μισθὸς τῶν ἐργατῶν τῶν
 ἀμψάντων τὰς χώρας ὑμῶν. Ὁ ἀπεστερημένος ἀφ'

A bita, exclamarunt : « Tolle, tolle, cruel affige illum ;
 non habemus regem nisi Cæsarem ». Clamor ergo
 improbus, improbus Judæci conciliabuli fructus
 est, per quem orbatui sancti sepe, et maceria, et
 irratione e sanctis nubibus, omnique etiam cura.
 Quippe dicit : Dimittam vineam meam, et non pu-
 tabitur, non fodietur. Vastata est enim tota, spinas
 gignens, quæ ignis alimentum sunt.

VERS. 8, 9. *Væ his qui conjungunt domum ad do-
 mum, et agrum ad agrum appropinquant, ut vicino
 aliquid auferant. An soli habitabitis in terra? Au-
 dita sunt enim hæc in auribus Domini Sabaoth.*

Ne quis existimet frustra eum in Israël dixisse,
 et sine causa calumniari vineam, utpote non uvas,
 sed spinas parientem, id est, pro judicio et æqui-
 tate, iniquitatem, pro justitia clamorem, commode
 enumerat ea ex quibus, quamohrem fuerit accusata,
 intueri ac videre liceat : non propter vulgaria jam
 et communia, sed propter ea quæ vehementer legi
 dissidentanea sunt, maximeque Deo virtutis amanti
 invisa. Ideo dicit : « Væ his qui conjungunt domum
 domui, et agrum cum agro copulant, ut proximo
 aliquid auferant. » Inest enim omnino his qui di-
 tescere volunt, et qui potentia valent, ut semper
 acquisitis jam, aliquid huc velint accumulare, et
 ut suas facultates ac copias infinitis accessionibus
 coacervare videantur. Insidiantur enim semper ac-
 colis vicinis, et urbanas res amplificare student, et
 dominos suis prædiis finitimos opprimunt, et cum
 suis conjungunt. Est enim insatiabile quiddam vir
 dives, siquidem quod velit ei liceat facile perficere.

85 Quiescet enim nunquam, neque cessabit proximi
 bonis inhiare : quod nondum adest, sitit, et quæ non-
 dum parata sunt, concupiscit. Væ igitur, inquit, his qui
 volunt jungere suis ædibus alienas, et agros agris, ut
 proximo auferant aliquid. Semper enim causam stu-
 dent obtendere, cur plus ipsi possidere debeant, et
 cur alios sibi contiguos esse non oporteat : dein imbecillio-
 res cogunt, et impie rapiunt ab illis ejulantibus inter-
 dum, et contra eorum sævitiam vociferantibus. Quid
 igitur illis dicit sermo propheticus? Ecquid habitabi-
 lis soli in terra? Ecquid enim, inquit, vos esse solos
 in terra arbitramini? annon præsidet, et quæ acta
 sunt inspicit Deus? Quanquam admodum prope
 est universorum Deus : audita sunt hæc vestra
 facinora. At quomodo? forsitan dicetis. Exclamarunt
 videlicet hi qui injuria affecti sunt. Simile quiddam
 Servatoris discipulus scripsit. « Agite nunc, divites,
 plorate ululantes in miseris quæ vos invadunt. » Et
 ad hæc dicit : « Ecce merces operariorum qui demes-
 suerunt prædia vestra. Defraudata a vobis clamat,
 et vociferationes eorum qui messuerunt ad aures
 Domini Sabaoth pervenerunt ». Accepit enim prom-
 ptissime voces eorum qui vexati sunt a divitibus
 sanctissima et improbitatis inimica natura. Quod

“ Joan. xix, 15. “ Jac. v, 1, 4.

autem non recessit ab hominibus, confirmabit ipse A cum dicit: «Deus appropinquans ego sum, ait Dominus, et non Deus procul⁸¹.» Audiant ergo qui avaritiæ dediti sunt, et qui vim fratribus inferunt: Numquid habitabitis soli in terra? Præsens est enim universorum Deus. Sciendum vero quod propheta aliud quiddam non invenustum nobis hisce verbis innuit. O divites enim, inquit, quid proximi bona rapitis et vicinum odio habuistis? Eveniet sane, ut vos soli inhabitetis regionem, exturbatis aliis omnibus. Desolatam proinde terram et vacuam habitatoribus reddetis. Itaque optimum et consultissimum, ea solum suscipere quæ ad vitam seipsa contentam ac moderatam pertinent. Est etenim portio tenuis cum timore Domini melior quam multi proventus cum injustitiâ. Utque etiam aliquid ex sacris Litteris desumptum commemoretur: præfuit quidam oliu Israeli in Samariâ, qui domo sumptuosa et magnifica sibi exstructa, de ea decidit, ac confestim periit. Hunc Deus reprehendens ut qui frustra laborasset: *Ædificasti, inquit, tibi ipsi domum* 86 *concinne fabrefactam, cœnacula perflutilla, diducta fenestris, materialia cedro, et peruncta mulo. Non regnabis, quia tu exasperasti in Achazo patre tuo. Melius tibi fuisset iudicium et præclarâ justitiâ exercuisse.* «Non enim proderunt thesauri iniquis,» sicuti scriptum est⁸², «sed justitia liberabit a morte.»

ποιεῖν κτίμα καὶ δικαιοσύνην καλὴν. «Οὐ γὰρ ἂν δικαιοσύνη δὲ ῥύσεται ἐκ θανάτου.»

Vers. 9. 10. Si enim fuerint domus multæ, magnæ C et pulchræ, desertæ erunt: nec erunt qui habitent in illis. Ubi enim decem juga boum laborant, facient lagunculam unam: et qui seminat artabas sex, faciet mensuras tres.

Audierat enim procul dubio Dominus Sabaoth auribus suis avaritiam potentiorum qua usi sunt in alios. Quid ergo? Num conticuit? num tacite dimisit? num iræ frenum iatulit? Nequaquam, inquit. Atque hujus rei perspicuum argumentum, quod ostendit irritum studium esse eorum qui rerum alienarum amore tenentur. Nam quæ tandem utilitas, inquit, domum domui jungere, splendide etiam atque ambitiose adornare ædes, si nullus futurus sit, inquit, qui in eis habitaturus sit, bello parvos æque ac magnos consumente? Quid vero D illis emolumentum erit ex agris amplissimis, cum propter avaritiam possidentium, hoc est, diripientium, fructus percipere Deus non permittat? Erit enim, erit tanta in agris infecunditas, ut ex viginti boum, seu decem jugerum laboribus in vineis, vix una surgat amphora; et ex salis mensuris sex, redditus fructuum ex semine jacto, vix dimidiata parte proveniant. Sufficiet autem, opinor, ad opus faciendum jugis decem boum, multum agri vitibus consiti, multum item terræ arabilis. Inutilis igitur possessio, et plura possidendi studium inane

ὁμῶν κράξει, καὶ αἱ βοαὶ τῶν θεριαίντων εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαώθ εἰσεληλύθασιν. » Δέχεται γὰρ καὶ λίαν ἐτοιμῶς τὰς τῶν πλεονεκτουμένων φωνὰς ἡ παναγία τε καὶ μισοπότηρος φύσις. Ὅτι δὲ οὐκ ἀφέστηκε τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, πιστώσεται λέγων αὐτός: «Θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι, λέγει Κύριος, καὶ οὐ Θεὸς πόρρωθεν. » Ἀκούετωσαν τοίνυν οἱ πλεονεκτεῖν ἐθέλοντες, καὶ βιάζειν, καὶ διαρκάζειν ἀδελφοί: Μὴ οἰκῆσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς; Πάρεστι γὰρ ὁ τῶν ὅλων Θεός. Ἰστέον δὲ ὅτι, καίτοι κατὰ τὸ εἰκὸς τῶν ἁγαν ἀστειοτάτων, ὁ προφήτης ἡμῖν ἐν τούτοις ὑποδηλοῖ· Ὡ γὰρ πλούσιοι, φησί, τί τὰ τοῦ πλησίον ἀρκάζετε, καὶ μεμισήκατε τὸν ἐγγύς; Συμβεβήσεται πάντως ἡμῖν δὴ καὶ μόνοι οἰκῆσαι τὴν χώραν, τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐξωθουμένων. Ἐρημον οὖν τῶν κατοικησέ- B των ἀποφανεῖτε τὴν γῆν. Ἀριστον οὖν ἔρα καὶ σοφόν, μεταποιεῖσθαι μόνων τῶν εἰς αὐτάρκειαν τὴν μεμετρημένην. Κρείσων γὰρ μερὶς μικρὰ μετὰ τοῦ φόβου Κυρίου, ἢ πολλὰ γεννήματα μετὰ ἀδικίας. Ἐλ δὲ δὴ τι χρὴ καὶ ἐξ ἱερῶν γραμμάτων λαβόντας εἰ- πεῖν, βεβασίλευκέ τις τῶν ἐν Σαμαρείᾳ κατὰ καιροῦς τοῦ Ἰσραὴλ, ὃς δὴ καὶ οἶκον πολυτελέστατον ἑαυτῷ ἀναστήσας, πίπτει μὲν παρ' αὐτοῦ καὶ παραχρῆμα διόλλυται. Διελέγων δὲ Θεὸς ὡς εἰκὴ πεποιηκότα, φησὶν· Ὁκοδόμησας σεαυτῷ οἶκον σύμμετρον, ὑπερβῶα ῥίπιστά, διεσταλμένα θυρίσιν, ἐξυλωμένα ἐκ κέδρων, καὶ κεχρισμένα ἐν μέλιτι. Μὴ βασιλεύσῃ, ἔτι σὺ παρωξύνθῃς ἐν Ἀχὰς τῷ πατρὶ σου. Βέλτιον ἦν σε ὀνήσουσι θησαυροὶ ἀνόμοις, » κατὰ τὸ γεγραμμένον·

Ἐὰν γὰρ γένηνται οἰκίαι πολλαί, εἰς ἐρήμωσιν ἔσονται μεγάλαι καὶ καλαί· καὶ οὐκ ἔσονται οἱ ἐνοικοῦντες ἐν αὐταῖς. Οὐ γὰρ ἐργονται δέκα ζεύγη βοῶν ποιήσει κεράμιον ἓν· καὶ ὁ σπείρων ἀρότρας δέ ποιήσει μέτρα τρία.

Ἦκούσθῃ μὲν γὰρ ὁμολογουμένως, φησὶν, εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαώθ, τὰ τῆς καθ' ἑτέρων πλεονεξίας ἐγκλήματα τῶν δυνατωτέρων. Ἐὶ οὖν σεσίγηκεν ἄρα, παρήκεν ἡσυχή, καὶ χαλινὸν ἐπένεγκε ταῖς ὀργαῖς; Οὐδαμῶς, φησί. Καὶ τοῦτου σαφῆς ἀπόδειξις, τὸ εἰκαῖον ἀποφῆναι τοῖς τῶν ἀλλοτριῶν ἐρασταῖς τὸ ἐπὶ τούτῳ σπουδάσμα. Ποία γὰρ δυνάμις τοῦ συν- ἀπτειν οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, λαμπρῶς τε καὶ φιλοτί- μως κατασκευάζειν ἐστίας, εἰ μὴ τις ἔσται, φησί, κατοικήσων ἐν αὐταῖς, δαπανήσαντος τοῦ πολέμου μικροῦς καὶ μεγάλους; Τί δὲ τῶν εὐρυτάτων αὐτοῖς βρελος ἀγρῶν, εὐκαρτεῖν αὐτοῖς οὐκ ἐώντος Θεοῦ, διὰ τὰς τῶν κτησαμένων, ἡγουν ἀρπασάντων πλεονεξίας; Ἔσται γὰρ, ἔσται ἐν ἀφορίᾳ τοσαύτη τὰ ἐν ἀγροῖς, ὡς εἰκοσι μόσχων, ἥτοι ἐργῶν δέκα πονούντων ἐν ἀμπελῶσιν, ἐν καὶ μόλις γενέσθαι κεράμιον· καὶ σπαρέντων μέτρων ἕξ ἐν ἡμίσει τῆς τῶν σπερμάτων καταβολῆς τὴν τῶν καρπῶν ἀπόδοσιν ἰδεῖν. Ἀρχέζει δὲ, οἶμαι, πρὸς ἐργασίαν ζεύγεται δέκα βοῶν, πλείστη μὲν ἀμπελόφυτος γῆ, πλείστοι δὲ ὁμοίως ἀρόσιμοι κλήροι. Οὐκοῦν ἀνόνητος ἡ κτήσις, καὶ τοῦ πλεον- εκτεῖν εἰκαῖος ὁ πόνος, εἰ μήτε τι οἰκῇσι τὰς ἐν

⁸¹ Jerem. xliiii, 25. ⁸² Prov. x, 2.

τοῖς ἀστεσιν οἰκίας. Μὴ μὲν εὐφορήσει τὰ ἐν ἀγροῖς, ἅ ἐστιν, nisi sit qui domos in urbibus inhabitet. Nec felicitate provenient quæ sunt in agris, Deo tante et eorum injustitiam coarguente. Quia vero quisque nostrum animo suo habet agriculturam sub intelligentiam cadentem, et sementem justitiæ facit: caveamus ne in offensionem divinam incurramus. Tunc enim, tunc virtutes multiplices ac variae in nobis tanquam in domicilio tuto ac munito habitabunt, et frumentum quasi in terra profunda multiplicabimus: et universorum Deus semini nostro benedicet, et fructus justitiæ nostræ augebit, sicuti et divinus Paulus inquit ⁸⁶

Οὐκ οἱ ἐργερόμενοι τῷ πρωῒ, καὶ τὸ σίκερα δώκοντες, οἱ μένοντες τὸ ὄψε· ὁ γὰρ οἶνος αὐτοὺς συγκαύσει. Μετὰ γὰρ κιθάρας καὶ ψαλτηρίου καὶ τυμπάνων, τὸν οἶνον πίνουσι, καὶ αὐλῶν, τὰ ἔργα Κυρίου οὐκ ἐμβλέπουσι, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσιν.

Συνάπτει τοῖς πρώτοις ἑτέρα καὶ παγχάλεπα τῶν πλουσίων ἐγκλήματα. Πάρεσται γὰρ αὐτοῖς, πρὸς γε τῷ βούλεσθαι πλεονεκτεῖν καὶ ἀκορέστως βιάζεσθαι τοὺς ἀσθενεστέρους, καὶ τὸ ἐν πότοις εἶναι φιλεῖν, καὶ τρυφαίς ἐπιγάνυσθαι, κώμοις τε καὶ μέθαις ἀκαταλήκτοις, καὶ τοῖς ἐκ φιλοσαρκίας καταμαίνεσθαι κακοῖς· καὶ τοῦτο ἐνδεδυγὼς οἶσθαι δεῖν αὐτοὺς ἐν παντὶ δὴ τοῦτο πράττειν καιρῷ. Ἰκανὸς γὰρ ὁ πλεῖστος ἀκοῦσθαι πρὸς τρυφάς, καὶ τὸν ἐπ' αὐτοῖς ἀφανίσαι πόρον. Ἄλλ' ἐὶ σπείρων εἰς τὴν σάρκα, καὶ ὅπως φησιν ὁ Παῦλος, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν. Τέλος γὰρ τῆς προσκαίρου τρυφῆς μακρὸν καὶ διηνεκές ἔσται δάκρυον, καὶ σαρκικῆς ἡδονῆς βλεθρὸς ὁ καρπός. Γράφει τοίνυν ἡμῖν ὁ προφήτης τὰς τῶν Ἰουδαίων ἀγερωχίας, καὶ τὸ ἐξίτηλον εἰς τρυφάς, καὶ τὸ κεχυμένον εἰς ἀσωτίας. Πάντα γὰρ, φησὶ, καιρὸν ἀπονεύοντες ταῖς γαστριμαργίαις, ὑπὸ τὴν ἑω ζητοῦσι τὸ σίκερα, καὶ τοῖς ἡλίου δρόμοις συνεκτείνουσι τοὺς πότους, καὶ μέχρις αὐτῆς μένοντες τῆς ἐσπέρας. Ὁ γὰρ οἶνος αὐτοὺς συγκαύσει. Ὁμολογουμένως μὲν γὰρ ἐμποιεῖ τινα καύσιν ἄδην πινόμενος τοῖς σπλάγχνοις ὁ οἶνος. Συγκαύσει δὲ καὶ ἐτέρως τοῦ μεθύειν τοὺς ἐραστάς, ἔσται γὰρ αὐτοῖς πρὸς τοῦτο κολάζοντος ἀφορμή. Συγκαυθήσονται δὲ πάντῃ τε καὶ πάντως εἰς φλόγας πεμπόμενοι τὰς διηνεκεῖς, καὶ ἡτοιμασμένους τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Ταῦτητοι καὶ ὁ μέθυος ἡμῶν τοῖς ἄλλοις βεβήλοις ἀπόκληρος ἔσται παρὰ Θεῷ, καὶ εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν οὐκ εἰσελεύσεται. Ὅρα γὰρ ὅση τῶν Ἰουδαίων γέγονε κατὰ καιροῦς ἡ ἐπὶ τὸ χρῆναι τρυφᾶν ἐξίτηλία. Ὅπου γὰρ ὁ κιθάρας κτύπος, καὶ τυμπάνων ἦχος, καὶ τῶν αὐλούντων συναναφώνησις, σὺν εὐρυθμίᾳ καὶ κρότοις, ἐκεῖ που πάντως ἐστὶ καὶ πᾶν εἶδος ἀκαθαρσίας, καὶ τὰ κρυφῇ γιγνόμενα παρ' αὐτῶν, ἃ καὶ αἰσχρὸν ἐστὶ λέγειν. Ζημιῶ δὲ τοῦτο αὐτοὺς τὸ μὴ δύνασθαι καθορᾶν τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, μήτε μὴν ἐνατενίζειν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Ὡς περ γὰρ ὁ τοῦ σώματος ὀφθαλμὸς, ἡ κόνεως ἐμβλαύουσις, ἡ λήμης ἐγκεχυ-

est, nisi sit qui domos in urbibus inhabitet. Nec felicitate provenient quæ sunt in agris, Deo tante et eorum injustitiam coarguente. Quia vero quisque nostrum animo suo habet agriculturam sub intelligentiam cadentem, et sementem justitiæ facit: caveamus ne in offensionem divinam incurramus. Tunc enim, tunc virtutes multiplices ac variae in nobis tanquam in domicilio tuto ac munito habitabunt, et frumentum quasi in terra profunda multiplicabimus: et universorum Deus semini nostro benedicet, et fructus justitiæ nostræ augebit, sicuti et divinus Paulus inquit ⁸⁶

87 Vers. 11, 12. *Væ his qui expergiacuntur mane, et sectantur siceram, et ad vespertum usque moram trahunt. Vinum enim succendet eos. Nam cum cithara et psalterio, et tympanis et tibiis vinum bibunt, opera vero Domini non intuentur, nec opera manuum ejus considerant.*

Adjungit primis alia etiam gravissima crimina in divites. Nam præterquam quod avaritiæ dediti sint, et supra modum tenuiores opprimant, hoc mali accedit etiam, ut sint frequentes in perpotationibus, ut luxuria diffuant, ut comensationibus, ebrietatibus continuis, cæterisque malis quæ ex carnis libidine oriuntur, commaculentur: idque jugiter, perinde quasi hoc omni tempore se debere facere existimarent. Opulentia enim abunde stimulare potest ad voluptates, omnemque satietatem in illis tollere. At « qui seminat in carne, » ut inquit Paulus, « ex carne metiet corruptionem ⁸⁸. » Finis enim temporarii luxur, longa et perennis erit lacryma, et carnalis voluptatis fructus, interit. Describit itaque propheta nobis Judæorum fastium, et immoderationem luxur, effusamque intemperantiam. Omne enim tempus ventri ac gulæ tribuunt, sub auroram siceram quærun, et ad solis cursum computationes protrahunt, permanentes usque ad vespertum. Vinum enim incendet eos. Excitat quippe in visceribus largiter bibentis plane quoddam incendium. Quin et alio modo vinum succendet hæc ebrietatis mancipia. Occasio nimirum erit ut supplicium de illis sumatur; siquidem incenduntur, ablegati in flamman sempiternam, diabolo ejusque angelis destinatum. Scilicet hinc ebriosus una cum aliis profanis a Deo exsors erit, et regnum cælorum nequiquam ingreditur. Observa autem quanta fuerit olim Judæorum in voluptatibus consecrandis effrenatio. Ubi namque citharæ sonus est, et tympanorum pulsus, ac tibicinum concentus cum numerorum concinnitate et plausibus, ibi omnino est et omne genus fœditatis, eaque sunt clam ab illis quæ turpe est vel dicere. Quod quidem impedimento illis est, quominus gloriam Dei intueantur, ejusque opera attendant. Nam ut corporis oculus, vel pulvere injecto, vel lippidine offusa, vel obturbante vulnere, clare non potest videre: sic mens humana

⁸⁶ II Cor. ix, 10. ⁸⁸ Galat. vi, 8.

88 carnis voluptatibus degravata ac demersa, ad Deum nequit respicere, nec facta ejus fixo obtutu contemplari: o quibus manifestissime, quis ac qualis Opifex est, liceret animadvertere. Ex creaturarum enim pulchritudine cognoscitur, eumque admirari et suspicere abunde poterit is qui rerum ab ipso factarum admiratione capi voluerit. Sicuti enim beatus Paulus scribit: « Invisibilia ejus a creatione mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, æterna scilicet ejus vis et divinitas ». Verisimile autem est, prophetam accusare Judæos, quasi qui computationibus se dedant, et ad delicias cupidissime convolent, nec animo interrim futura cogitent, id est, quæ ipsis ex ira velut divina eventura erant, quæ etiam opera manuum Dei nuncupat. Pacem enim constituit diligentibus se, mala vero creat his qui ad iram concitant. Si enim futura contra se Domini opera vidissent, perpotationibus minime indulgissent, sed curæ ac cordi fuissent illis lacrymæ, gratus fuisset luctus, labores, preces, poenitentiae officia, malis quæ ex intemperantia proveniant, longo gratiora.

Vers. 13, 16. *Captivus igitur populus meus factus est, quia Dominum non cognovit, et multi fame et siti aquæ necati sunt. Et dilatavit infernus animam suam, et aperuit os suum, sine intermissione. Descenduntque nobiles et magni, divites et pastores ejus. Dejicietur homo, et ignominia afficietur vir, et oculi elati humiliabuntur. Extolletur autem Dominus Sabaoth in judicio, et Deus sanctus gloriosus erit in justitia.*

Rem in perniciem cedere, ad ultima mala ducere eos qui volunt delicate ac molliter vivere, divina nos in his docet oratio. Cum enim Judaicæ regionis incolæ, aliis clariores illustrioresque, operum Dei curam negligerent tanquam inutilem, eumque operibus manuum ejus nullum studium impenderent, comensationibus autem perpetuis vacarent, ebrietati indulgerent, ac immodice intemperanterque tibiis canentes, in eo totos dies producerent: abituros sane captivos ait, et servituros inimicis, tantamque fore per omnem regionem mortuorum inedia et siti pereuntium multitudinem, ut infernus prælargo et inexplebili ore, hiantibusque faucibus absorbens eos qui descenderent, suisque eos thesauris spolians, quodammodo sit exsultaturus. Nam cum inferni animam dilatam audis, aliud nihil quam quod jam dixi, significare eum velle existimandum est. Nam Scriptura divinitus aspirata nominibus figurate utitur, interdum, et quasi metaphorice, etiam in rebus quæ animalibus carent, ino quæ nec in ordine ac serie animalium numerantur, aut quæ revera

A μένης, ἡ παρενοχλοῦντος τραύματος ἰδεῖν οὐ δύναται καθαρῶς· οὕτω καὶ ἀνθρώπινα νοῦς ταῖς τῆς σαρκὸς εἰ καταπαχύνονται τρυφαίς. ἀναμύειν οὐ δύναται πρὸς Θεόν, οὔτε μὴν ἀκριβῆ τοῖς παρ' αὐτοῦ γινόμενοις ἐνερεῖδειν τὴν ψῆν· δι' ὧν ἔστι καὶ μάλα σαφῶς, τίς τε καὶ ὅσος ἐστὶν ὁ Δημιουργὸς, ἐννοεῖν δύνασθαι. Γινώσκειται γὰρ ἀπὸ καλλονῆς κτισμάτων· καὶ θαυμάσειεν ἂν αὐτὸν καὶ μάλα πλουσίως ὁ τοῖς παρ' αὐτοῦ πεποτημένοις τὸ θαῦμα διδούς. Ὡς γὰρ ὁ μακάριος γράφει Παῦλος· « Τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε ἀτίδως αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης. » Εἰκόξ δὲ δὴ τὸν προφήτην κατατιτῆσθαι τοὺς Ἰουδαίους ὡς ἀγαπῶνται πότους, συλλεγομένους δὲ καὶ μάλα προθύμως εἰς τρυφάς· μὴ μὴν ἔτι καὶ εἰς νοῦν ἔχειν, ἤγουν εἰς τὰ μέλλοντα θεωρεῖν, τοῦτ' ἔστι, τὰ συμβήσονται αὐτοῖς ὡς ἐκ θείας ὀργῆς, ἢ καὶ ἔργα φησὶ τῶν χειρῶν τοῦ Θεοῦ. Ποιεῖ γὰρ εἰρήνην τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, καὶ τοῖς παροτρύνουσι κτίζει κακὰ. Εἰ γὰρ ἐώρων τὰ ἐσόμενα κατ' αὐτῶν ἔργα Κυρίου, οὐκ ἂν ἠνέσχοντο πότον, ἀλλ' ἦν ἂν αὐτοῖς ἐν σπῆνδῳ τὸ δάκρυον, καὶ φίλος ὁ θρόνος, πόνοι τε καὶ προσευχαί, καὶ τὰ τῆς μεταγνώσεως ἔργα, τῶν ἐν ἀσωτίᾳ κακῶν ἡδέονα.

Τοῖνυν αἰχμάλωτος ὁ λαὸς μου ἐγενήθη, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι αὐτοὺς τὸν Κύριον. Καὶ πληθος ἐγενήθη νεκρῶν, διὰ λιμῶν καὶ δίψαν ὕδατος. Καὶ ἐπλάτυνεν ὁ ᾄδης τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ διήνοιξεν τὸ στόμα αὐτοῦ, τοῦ μὴ διαλιπεῖν. C Καὶ καταβήσονται οἱ ἐνδοξοί, καὶ οἱ μεγάλοι, καὶ οἱ πλοῦστοι, καὶ οἱ νομεῖς αὐτῆς. Καὶ ταπεινωθήσεται ἄνθρωπος, καὶ ἀτισιθήσεται ἀνὴρ. Καὶ οἱ ὀρθαλμοὶ οἱ μετέωροι ταπεινωθήσονται, καὶ ὑψωθήσεται Κύριος Σαβαώθ, καὶ ὁ Θεὸς ἅγιος δοξασθήσεται ἐν δικαιοσύνῃ.

Ὅτι τοῖς θέλουσι τρυφᾶν ἐκτελεῦται τὸ χρέμα πρὸς βλαβρὸν καὶ πρὸς αὐτὸ που τὸ λοιπὸν ἀφικνεῖται τῶν κακῶν, ὁ θεὸς ἡμᾶς ἐν τοῦτοις διδάσκει λόγος. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ τῆς Ἰουδαίων χώρας, τῶν ἄλλων περιφανέστεροι, μεθύντες ὡς ἀκερῆς τὸ χρῆναι περιεργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ ἐμβλέπειν τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ, παρ' οὐδὲν ποιήσασθαι μεμελετηκότες, κώμοις τε διηνεκέν ἐσχόλαζον, καὶ μεθύειν ἤθελον ἀσωτότατα καταλούμενοι, καὶ τοῦτο διημερεύοντες· οἰχθήσονται μὲν αἰχμάλωτοι καὶ δουλεύουσιν ἐχθροῖς, πληθὺς δὲ τοσαύτη νεκρῶν κατὰ πᾶσαν ἔσται τὴν χώραν, λιμῶ καὶ δίψει διολωλῶτων, ὡς μονονουχὶ σπαταλῆσαι τὴν ἄδην πλατεῖ καὶ ἀπλήστῳ στόματι, χανδὸν ἐκροφούντα τοὺς καταβαίνοντας, καὶ τοῖς ἰδοῖς ἀποκλείοντα θησαυροῖς. Ὅταν γὰρ ᾄδου ψυχὴν πλατυνομένην ἀκούεις, νομιστέον ἕτερον οὐδὲν βούλεσθαι δηλοῦν αὐτὴν, ἢ ὅπερ ἔφην ἀρτίως. Κέχρηται γὰρ ἡ θεόπνευστος Γραφή τοῖς ὀνόμασι τροπικῶς ἔσθ' ὅτε, καὶ οἶον ἐκ μεταφορᾶς, καὶ ἐπὶ τῶν οὐκ ἐχόντων ψυχὴν, ἀλλ' οὐδὲ ἐν τᾷ ζῶνι ἰρὶθιμύμων, ἢ καὶ θυτῶν τούτων κατ' ἀλήθειαν. Ποῖα γὰρ ἔξου ψυχῇ;

^a Rom. 1, 20.

Τύπος δὲ μᾶλλον ὁ ἄδης, καὶ ψυχῶν ἀθλίων ἀμειδῆς ἄ
 δεσποτήριον. Οὐκοῦν τῶν ἐν τῷδε τῷ βίῳ ἐντρο-
 φόντων ψυχῶν κατοικήσονται μὲν εἰς τὸν ἄδην,
 κατεμπλήσουσι δὲ ὥσπερ τὴν ψυχὴν. Καί τι τοιοῦτον
 ἡμεῖν ὁ θεσπέσιος μελωδὸς ὑποδηλοῖ, λέγων περὶ
 πάσης, σῶμαι, ψυχῆς φιληδόνου τε καὶ φιλαμαρτήμο-
 νος· Εἰσελεύσεται ἕως γενεᾶς πατέρων αὐτοῦ, ἕως
 αἰῶνος οὐκ ἔσται φῶς. Ὡς περὶ γὰρ τοὺς ἀγίους
 ἀπαλλαττομένους τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων, προσ-
 τεθῆναι φησι τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν τοῖς πατράσιν
 αὐτῶν· εἰρήται γὰρ πού πρὸς τὸν μακάριον Ἀβραάμ·
 «Καὶ σὺ προστεθήσῃ πρὸς τοὺς πατέρας σου τραφεὶς
 ἐν γῆρᾳ καλῇ·» οὕτω καὶ τοὺς τελευτῶντας ἐν
 ἀμαρτίαις εἰς γενεὰν πατέρων αὐτῶν ἀποδραμεῖσθαι
 φαμεν, πατέρας αὐτῶν εἶναι λέγοντες τοὺς ὁμοιοειδῆ
 καὶ διὰ πάντων ἴσῃν καὶ ὁμοίως ἔχουσιν διαζῶντας
 ζῶν. Εἰ δὲ δὴ λέγοιτο πλῆθος εἶναι νεκρῶν, διὰ
 λιμὸν καὶ δίψαν ὕδατος, ἐκείνῳ φαμεν, ὅτι γέγραπεν
 Ἰωσήπος ὁ τῆς Ἰουδαίων συμφορᾶς ἐκτραγωδήσας
 τῷ βίῳ τὸ μέγεθος· ὅτι πολιορκουμένης τῆς Ἱε-
 ρουσαλὴμ γυναικαὶ μὲν κατεδήδοκεν ἅ τετόκασι κορία,
 ἤττοντο δὲ παντὸς ὑπὸ λιμοῦ καὶ ἀνάγκης τοῦ τοῖς
 ὀδοῦσιν εἰκοντος. Ὅτι δὲ οὐκ ἐν μόνῃ τοῦτο γέγονε
 τῇ Ἱερουσαλὴμ, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἐτέραις τῆς
 Ἰουδαίας πόλεσιν, πῶς ἂν ἢ πῶθεν ἐνδοιάσειε τις;
 Οὐκοῦν πλείστοι μὲν ὅσοι· δεδραπάνηται τῷ πολέμῳ,
 καὶ πεπτῶκασιν ἐν μαχαίραις· πολλῶν δὲ τῶν οὕτως
 ἀπολωλότων πλείονας ἢ τοῦ λιμοῦ κατέφθειρεν ἀγρίο-
 τῆς. Εἰ δὲ δὴ τις λέγοι, καὶ νεκρῶν ὕδατων γενέσθαι
 σπάνιν, καὶ τροφῆς τῆς θείας δεδυσσεθηκόσι τοῖς
 Ἰουδαίοις· ἀπολωλέναι δὲ οὕτως αὐτοὺς, καὶ οἷον εἰς
 ἄδου καθικέσθαι, διὰ γε τοῦ μὴ ζωοποιεῖσθαι διὰ
 Χριστοῦ, καθ' ὁμοίωσιν τῶν πιστευσάντων εἰς
 αὐτόν· οὐκ ἂν ἀμάροισι τοῦ ἀληθοῦς. Συμβέβηκε γὰρ
 αὐτοῖς καὶ τοῦτο παθεῖν. Ἀλλὰ τίνες ἂν νοηθεῖεν οἱ
 καταβαίνοντες, οἷς καὶ αὐτοῖς ὁ ἄδης καταπλατύνει
 τὴν ἰδίαν ψυχὴν, καὶ τὸ ἀπληστον ἀνοίξει στόμα,
 προσεπάγει λέγων· Οἱ ἐνδοξοὶ καὶ οἱ μεγάλοι, καὶ οἱ
 πλούσιοι, καὶ οἱ λοιμοὶ αὐτῆς. Ἐπειδὴ γὰρ ἦσαν
 τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν χώραν ἡγούμενοι καὶ περιφανέ-
 στεροι, δι' αὐτῶν ἦν εἰκὸς παιδαγωγηθῆσθαι κα-
 λῶς τὸ ὑπῆκοον· ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ ἔδρων. Τύποι
 δὲ ὥσπερ καὶ ὑπογραμμὸς γεγῆναι τοῖς ἄλλοις τῆς
 ἐπαράτου ζωῆς, καὶ πρὸς αὐτοὺς πού φησι λόγιον
 ἱερὸν· «Ὅτι παγὶς ἐγενήθητε τῇ σκοπιᾷ, καὶ ὡς
 δίκτυον ἐκτεταμένον ἐπὶ τὸ Ἰταθύριον, ὃ οἱ ἀγρεύον-
 τες τὴν θήραν κατέπηξαν.» Ὅρξῃ ὅπως παγὶς
 καὶ θήρατρον γεγῆναι τοῖς λοιποῖς, ὅτι καὶ ταῖς
 τῶν ἡγουμένων ἐπιεικείαις, καὶ μέντοι καὶ βραθυμίαις
 αἰετῶς ἔπεσθαι φιλεῖ τὸ ὑπῆκοον. Οὐκοῦν ὡς παραί-
 τιοι γεγονότες σφίσιν ἑαυτοῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι
 τοῦ ἀπολέσθαι δεῖν, πρῶτοι καταβήσονται καὶ προ-
 ελάσουσιν εἰς ἄδου, ἐπιπηδῶσης τρόπον τινὰ καὶ
 πρό γε τῶν ἄλλων αὐτοῖς τῆς θείας ὀργῆς. Κολασθῆ-
 σονται δὲ οὐχ ὅτι πλούσιοι καὶ ἐνδοξοὶ γεγῆναι,
 ἀλλ' ὅτι λοιμοὶ, τοῦτ' ἔστι, φθοροὶ καὶ λυμεῶνες,
 καὶ ἑαυτῶν, ὡς ἔφην, καὶ τῆς ἀγελαίας πληθύος. Οἱ

existunt. Quæ enim est inferni anima? Locus po-
 lins est infernus, et animarum miserarum carcer
 horridus. Animæ igitur eorum qui in hac vita deli-
 ciis et voluptatibus indulgent, ad infernum descen-
 dent, et implebunt quasi ejus animam. Cujusmodi
 est quod nobis divinus modulator subindicat, lo-
 quens, opinor, de omni anima quæ voluptatibus
 et vitiis addicta est: Ingredietur ad generationem
 patrum suorum, in sæculum non videbit lucem.
 Nam ut sanctos nostra hac mortali conditione de-
 functos patribus suis aggregari sacra Scriptura
 commemorat; etenim dictum est beato Abrahamo:
 «Et tu apponeris ad patres tuos, enutritus in
 senectute bona⁸⁷.» sic et mortuos in peccatis ad
 genus patrum suorum recurrere dicimus, patres
 eos appellantes qui per omnia consimiles sunt, et
 æqualem vitam vivunt. Sin vero dicat multitudinem
 esse mortuorum præ fame et siti aquæ, illud dici-
 mus quod scripsit Josephus, qui Judæicæ calamitatis
 magnitudinem tragice litteris prodidit. Obsessis
 jam Hierosolymis, mulierculæ ederunt quos pepere-
 rant liberos, et quidquid in dentes venit, fame ac
 necessitate urgente, devorarunt. Neque hoc solum
 Hierosolymis factum esse, sed et in cæteris Judææ
 urbibus, quomodo dubitet quispiam, et unde?
 Complures nimirum bello consumpti sunt, et gladio
 ceciderunt: at multis sic e medio sublatis, plures
 tamen inedia rabies perdidit. Sin vero dicat aliquis,
 aquarum sub intelligentiam cadentium, cibique di-
 vini inopiam fuisse, Judæis impie scelerateque
 viventibus, itaque eos periisse et velut ad inferos
 concedisse, propterea quod per Christum ad vitam
 revocati non fuerint, exemplo eorum qui in eum
 crediderant: is neutiquam a vero aberraverit. Nam
 et hoc eis accidit. Cæterum hi qui descendunt, qui-
 bus ipse adeo infernus suam animam dilatat, **90** et
 os insaturabile aperiet, quinquam intelligantur esse,
 pergit porro ostendere, cum ait: Nobiles, magni,
 divites, et pestes ejus. Nam cum totius regionis fa-
 cile principes existerent et insigniores, par erat
 ut subditi rudimentis pædagogicis per illos rite in-
 stituerentur: quod illi quidem minime fecerant.
 Typi quippe et exempla fuerunt aliis vitæ exsecra-
 bilis: quos sacrum oraculum alicubi affatur: «La-
 queus facti estis speculationi, et velut rete expan-
 sum super Itabyrion, quia venantes feram defixe-
 runt⁸⁸.» Videsne quo laqueus et pedica reliquis
 fuerint? Nimirum præfectorum probitatem, vel
 etiam socordiam imitari plerumque consueverunt
 subditi. Itaque ceu auctores et causæ interitus et
 sibi ipsis et aliis omnibus, primi descendunt, et
 præcípites ibunt ad inferos, divina ira ante alios
 quodammodo in ipsos insiliente. Punientur vero,
 non quia divites et nobiles sunt, sed quia pestes,
 id est, labes et lues tum sui ipsorum, uti dixi, tum
 gregis universi. Hi, inquit, qui magno timore in-
 flati sunt, reddentur abjecti et inhonorati. Quam

⁸⁷ Gen. xv, 15. ⁸⁸ Osce v, 1.

«nim mortis terror non prosternet? Vel quem oculum elatum et altum suspicientem gravis et intoleranda calamitas quietum et sopitum non reddet? Hæc, inquit, omnia ubi evenerint, extolletur Dominus Sabaoth die illa, id est, tum quando hæc de illis prædicta ad exitum decurrent. Extollitur vero Dominus Sabaoth in iudicio et iustitia, cum recto suo et sacrosancto calculo in populum superbum et voluptuarium animadvertit. Proin aversari lasciviam, carnisque libidines inutiles vel potius impurissimas quam longissime profligare studeamus, ne contra insultet nobis infernus inexplibilis. Meminimus enim Servatorem dixisse: « Vae vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram ⁹⁰. » Et rursus: « Beati qui lugetis nunc, quia ridebitis ⁹¹. » Desinet enim labor in quietem, et bonorum sudorum finis voluptates conciliabit æternum duraturas, Nam « qui seminat in carne, et ex carne metet interitum, » sicuti scriptum est ⁹², « et qui seminat in spiritu, et ex spiritu metet vitam æternam. » σπειρών εἰς τὴν σάρκα, ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. »

91 Vers. 17. *Et pascentur direpti, ut tauri, et solitudines eorum qui capti sunt, agni depascentur.*

Constituta adhuc regione Judæorum, rebusque secundis florente, contra sanguine Israelitico oriundos finitimæ gentes belligerabant; Deoque universitatis Israellem quasi scuto contigente, rebellantes sic devicit, ut omnes citra pugnam expugnari et fregerit, terrasque eorum diripuerit, urbes populatus fuerit, et res alienas tanquam potestate quadam et auctoritate præditi, tulerit, egerit. At ubi in Christum impie egerunt, Romani exercitus vastationi direptionique expositi sunt, urbes crematæ, omnia eorum bona direpta a victoribus: dein Romanorum copiis subducentibus se parumper accedentibus, qui olim direpti sunt, incursionem faciunt, urbes ac domos pervestigant, et reliquas res compilatas in suam quique regionem important. Cujusmodi est quod nobis Deus universitatis significat voce prophetæ: « Racemate, racemate quasi vineam reliquias Israelis: revertimini tanquam vindemiator ad cartalum suum ⁹³. » Prædicit igitur, non satis fore, hæc solum a Romano milite passos esse, sed præterea ex finitimarum gentium crudelitate hæc accessura, dicens: « Et pascentur qui direpti sunt, tanquam tauri. » Qui enim olim, inquit, direptioni eorum facile patebant, quia Deus opem ferebat, hi regionem eorum depascent cœu tauri, id est, feroces, magnanimi, et qui invictam ad resistendum vim afferent. Et solitudines eorum qui relictæ sunt, agni depascent. Relictos dicit obsessos. Agni comedent, hoc est, illi rursus qui sunt ex gentibus. Cum enim velut de tauris verba fecisset, persistens in tropo, agnos adiecit: ut tauros esse valde robustos intelligamus. Alios vero qui tales non sunt, sed inferiores ac mi-

A δὲ μεγάλα φυσῶντες, φησὶν, ἔσονται τεταπεινωμένοι καὶ ἀτίμοι. Καὶ τίνα γὰρ οὐ ταπεινοὶ τοῦ θανάτου τὸ δεῖμα; Ἡ ποῖον ὀφθαλμὸν ἐπιημένον καὶ ἄνω βλέποντα δεινὴ καὶ δύσοιστος οὐ κατακοιμίζει συμφορὰ; Τοῦτων δὲ, φησὶν, ἀπάντων συμδεδηκῶτων ὑψωθήσεται Κύριος Σαβα὿θ, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τοῦτ' ἐστὶ, κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν εἰς πέρας δραμεῖται τὰ ἐπ' αὐτοῖς προηγορευμένα. Ὑψοῦται δὲ μόνος Κύριος Σαβα὿θ ἐν κρίματι, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ, ὡς ὀρθῇ καὶ ὁσίᾳ τῇ ψήφῳ κολάσας τὸν ἀλαζόνα λαόν, τὸν ἀπειθεῖ καὶ φιλήδονον. Παραιτητέον οὖν ἄρα τὰς τρυφάς, καὶ ὡς ἀπωτάτω ποιεῖσθαι σπουδάζωμεν τὰς ἀνοήτους φιλοσαρκίας, μᾶλλον δὲ τὰς μωσαρχωτάτας, ἵνα μὴ κατατρυφήσῃ καὶ ἐφ' ἡμῖν ὁ ἀπληγτος ἄδης. Μεινῇ μεθ' αὐτὸν γὰρ τοῦ Σωτῆρος λέγοντος: « Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς πλουτοῖς, ὅτι ἀπέχετε τὴν παράκλησιν ὑμῶν. » Καὶ πάλιν, ὅτι « Μακάριοι οἱ πενθοῦντες νῦν, ὅτι γελάσετε. » καταλήξει γὰρ ὁ πόνος εἰς ἀναψυχὴν, καὶ ἀγαθῶν ἰδρώτων τὸ πέρας, τρυφῆς ἡμῖν ἐστὶ τῆς εἰς αἰῶνα πρόξενον. « Ὁ γὰρ φθορὰν, » καθὰ γέγραπται: « καὶ ὁ σπείρων εἰς

Καὶ βοσκηθήσονται οἱ διηρπασμένοι ὡς ταῦροι, καὶ τὰς ἐρήμους τῶν ἀπειλημένων ἄρνες φάγονται.

Συνεστῶτες ἐστὶ τῆς Ἰουδαίων χώρας καὶ ἐν ἀκμαῖς οὐστὴς τοῦ εὐήμερεϊν, ἐμάχοντο μὲν πρὸς τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ τὰ περίοικα τῶν ἐθνῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἦν ὁ τῶν ὁλων Θεὸς ὁ συναπτίζων τῷ Ἰσραὴλ, κεκράτηκεν οὕτως τῶν ἀνοσητήκτων ὡς νικᾶν ἀμαχεῖ, καὶ καταπτοεῖν ἅπαντας, καὶ διαρπάξειν αὐτῶν τὰς χώρας, καὶ καταδρῶν τὰς πόλεις, ἄγειν τε καὶ φέρειν τὰ ἐτέρων μετ' ἐξουσίας. Ἐπειδὴ δὲ δεδουσεδήκασιν εἰς Χριστὸν, καὶ δέδονται ταῖς Ῥωμαίων στραταις εἰς ὁλεθρον καὶ διαρπαγὴν, ἐνεπρήσθησαν μὲν αἱ πόλεις, διηρπάσθησαν δὲ πάντα τὰ ὄντα αὐτοῖς παρὰ τῶν νενικηκῶτων. Εἶτα τῆς Ῥωμαίων στρατὸς ὑπενδούστς βραχί, κατέτρεχον οἱ παλαιοὶ διαρπαζόμενοι, πόλεις τε καὶ οἶκους διερευνώμενοι, συνεκόμεζόν τε τὰ λοιπὰ, καὶ εἰς τὰς σφῶν αὐτῶν ἀπέφερον χώρας. Καί τι τοιοῦτον ἡμῖν ὑποδηλοῖ λέγων ὁ τῶν ὁλων Θεὸς διὰ φωνῆς προφήτου: « Καλαμᾶσθε, καλαμᾶσθε ὡς ἄμπλον τὰ λοιπὰ τοῦ Ἰσραὴλ· ἐπιστρέψατε ὡς ὁ τρυγῶν ἐπὶ τὸν κάρταλλον αὐτοῦ. » Ὅτι τοίνυν οὐκ ἀρκέσει μόνον παθεῖν αὐτοὺς τὰ ἐκ τῆς Ῥωμαίων στρατὸς, προστεθήσεται δὲ καὶ τὰ ἐκ τῆς ὁμότητος τῶν ὁμύρων ἐχθρῶν, προαγορευεῖ λέγων: « Καὶ βοσκηθήσονται οἱ διηρπασμένοι ὡς ταῦροι. » Οἱ γὰρ παλαιοὶ, φησὶν, ἔτι μοι διηρπασμένοι ὑπ' αὐτῶν, διὰ τὸ ἐπαμύνειν Θεόν, καταναμνηθῆσονται τὴν χώραν αὐτῶν ὡς ταῦροι, τοῦτ' ἐστὶ, δεινοὶ καὶ ἀγέρωχοι, καὶ ἀμαχον ἔχοντες τὴν ἀντίστασιν. Καὶ τὰς ἐρήμους τῶν ἀπειλειμένων ἄρνες φάγονται. Ἀπειλειμένων δὲ φησὶ, τῶν πολιορκηθέντων. Τὰς τοίνυν, φησὶν, ἐρημωθείσας πόλεις τῶν πολιορκηθέντων ἄρνες βοσκηθήσονται, τοῦτ' ἐστὶ πάλιν οἱ ἐξ ἐθνῶν. Ἐπειδὴ δὲ πάλιν ὡς περὶ ταύρων ἡμῖν πεποιτται τὸν λόγον,

⁹⁰ Luc vi, 24. ⁹¹ Matth. v, 5. ⁹² Galat. vi, 8. ⁹³ Jerem. vi, 9.

μεμένηκε τῇ τροπῇ, καὶ προστίθεικεν ἄρνας, ἵνα τοὺς μὲν ἄγαν ἰσχυροὺς νοῶμεν εἰς μόσχους. Τοὺς δὲ μὴ οὕτως ἔχοντας, ὑποδεθκώτας δὲ ἐν ἰσχυρί μελони, λέγομεν ἄρνας. Οὕτω δὴ καὶ τὴν ἐκάστου τῶν ῥαθυμούντων καρδίαν αἱ πονηραὶ καὶ ἀκάθαρτοι νεμηθήσονται δυνάμεις, ὡς μόσχοι καὶ ἄρνες. Τροπὴ δὲ αὐταῖς τὸ φιλήδονον, καὶ τοῦ βροτῆ βλέποντος εἰς τὸ πλεημμελές.

ΛΟΓΟΣ Δ'.

Οὐαὶ ἐπισπώμενοι τὰς ἁμαρτίας ὡς σχοινίῳ μακρῷ καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμάντι δαμάλως τὰς ἀνομίας, οἱ λέγοντες· Τὸ τάχος ἐγγισάτω ἡ ποιήσῃ, ἵνα ἴδωμεν, καὶ ἐλθέτω ἡ βουλὴ τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ, ἵνα γνῶμεν.

Ὁ μὲν τῶν ὅλων δημιουργὸς καὶ Κύριος, ἡμερό- B
τητι νικῶν τῆς ἀνθρώπου φύσεως τὴν ἀσθένειαν, προσελάλει τοῖς ἀρχαιότεροις διὰ τῶν ἁγίων προφη-
τῶν, τὰ δι' ὧν ἦν εἰκὸς μεταχωρῆσαι πρὸς τὰ βελ-
τίω, τὰ χεῖρω μεθέντας, καὶ φαυλότητος μὲν κατα-
λῆξαι καὶ ἁμαρτίας, διαβιώναι δὲ μάλλον ἐν ἀρετῇ,
καὶ κατορθοῦν ἐλέσθαι τὸ ἀγαθόν. Ταύτης τε ἕνεκα
τῆς αἰτίας, ποτὲ μὲν αὐτοῖς παρτίθει τὰ τέρα τὰ
τοῖς ἁγίοις ὑπερεπισμένα· ποτὲ δὲ τοὺς τῆς κολάσεως
ἀφηγγεῖτο τρόπους, τοὺς τοῖς φιλαμαρτῆμοσι πρέπον-
τας, ἵνα πανταχόθεν συνελάσῃ πρὸς τὸ ὠφελοῦν.
'Αλλ' οὐδαὶς ἦν τρόπος ὁ τὰς Ἰουδαίων ἐξιτηλίας
ἀπώσασθαι δυνάμενος. Ἀπονενευκότες γὰρ εἰς φιλο-
κερδίαν καὶ τρυφῆς, καὶ τὴν ἐσχάτην ἤδη νοσοῦντες
ἀπόνειαν κατὰ Θεοῦ, τοῖς ἁγίοις προφήταις ἐπεφύοντο
δεῖναι. Καὶ οἱ μὲν ἀπιστοῦντες παντελῶς τοῖς δι' αὐ- C
τῶν λεγομένοις ἔφασκον· « Ἄλλα ἡμῖν λαλεῖτε, καὶ
ἀναγγέλλετε ἑτέραν πλάνησιν. » οἱ δὲ μονονουχὶ καὶ
κατατιτρώμενοι τὸ τῆς θείας φύσεως ἀνεξίκακον ἀ-
λήλως κατὰ τὸ εἰκὸς προσγελῶντες ἔφασκον· 'Αλλὰ
μακρὰν αἱ ἡμέραι, ἀπόλωλε πᾶσα ὄρασις. Καὶ γοῦν
ἔφη που Θεὸς πρὸς τὸν μακάριον Ἰεζεχίηλ· « Ὑἱὲ
ἀνθρώπου, ἰδοὺ ὁ οἶκος Ἰσραὴλ ὁ παραπικραίνων,
λέγοντες λέγουσιν· 'Ἡ ὄρασις ἦν οὗτος ὄρᾱ, εἰς ἡμέ-
ρας πολλὰς, καὶ εἰς καιροὺς μακροὺς οὗτος προφη-
τεύει. Διὰ τοῦτο εἶπὼν αὐτοῖς· Τάδε λέγει ὁ Ἄδωναϊ
Κύριος· Οὐ μὴ μὴκύνωσι πάντες οἱ λόγοι μου, οὐς
ἂν λαλήσω· ὅτι λαλήσω λόγον, καὶ ποιήσω, λέγει
'Ἄδωναϊ Κύριος. » Ἐτεροὶ δὲ κἄλιν μονονουχὶ καὶ
ἀπεγνωκότες τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας καὶ ζωῆς, κατ-
εθρασύνοντο τῆς ὀργῆς, καὶ δὴ καὶ ἔφασκον· 'Ἡκέτω D
τὸ τάχος ὁ τοῦ πολέμου καιρὸς, οὐκ ἀνάνδρους ἡμᾶς
ἡ φοφοδεῖς ὄντας εὐρήσουσιν οἱ καταδρῶν ἐθέλοντες.
'Ἐμπειροπόλεμοι καὶ ἡμεῖς, καὶ εὖ εἰδότες τὰ τακτικά.
Τοὺς ταῦτα πεφρονηκώτας ταλανίζει δικαίως, καὶ
φῃσιν· « Οὐαὶ οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἁμαρτίας ὡς σχοινίῳ
μακρῷ, καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμάντι δαμάλως τὰς ἀνομίας. »
'Ἀμαρτίας δὲ καὶ ἀνομίας ἐν τούτοις φῃσὶ τὰς ὑπὲρ
γε τῶν ἁμαρτιῶν τιμωρίας ἦτοι κολάσεις, μακρὰν
μὲν οὖσας ἔτι, καὶ οὕτω πλησίον, διὰ τοι τὸ ἀνεξίκα-
κισθῆναι βούλεσθαι τὸν Θεόν, ἐλχομένους δὲ τρόπον
ἐνὰ παρ' αὐτῶν, διὰ τοῦ βούλεσθαι καὶ τοῖς ἐκ θείας

A nori robore præditi, agnos appellemus. Ad eundem quoque modum inertis cujusque et supini hominis cor, pravæ et impuræ potestates velut boves et agni devorabuntur, illisque cedent in cibum voluptuarii, et qui animos atque oculos convertunt ad peccandum.

92 ORATIO IV.

CAP. V. VERS. 18, 19. *Væ trahentibus peccata tanquam funiculo longo, et tanquam jugi loro juven- cæ iniquitates, dicentibus : Cito appropinquent quæ faciet, ut videamus, et veniat consilium sancti Israelis, ut sciamus.*

Universitatis opifex et Dominus, humanæ naturæ infirmitatem vincens clementia, per sanctos prophetas affatus est majores, unde eos ad meliora se recipere, deteriora relinquere, a vitiis ac sceleribus desistere, ac in virtute potius reviviscere, ac quod bonum est diligenter persequi, erat consentaneum. Eamque ob rem illis nunc præmia sanctis destinata proponit, nunc suppliciorum genera peccatoribus digna exponit, ut omnibus modis ad id quod expedit perducatur. Sed tum nullus erat modus aut via quæ Judæorum ignaviæ depellendæ satis esse potuit. Nam in avaritiam et libidinem prolapsi, et morbo contumaciæ in Deum extreme laborantes, in sanctos prophetas graviter concitati sunt; et alii quidem dictis eorum fidem non habentes dicere: « Alia nobis loquimini, et annuntiate alium errorem: »; alii vero, naturæ divinæ patientiam prope dixerim accusantes, inter se, ut apparet, loqui ac deridere: Procul abest dies, perit omnis visio. Idcirco ait Deus ad beatum Ezechielem: « Fili hominis, ecce domus Israel exasperans, semper dicit: Visio quam hic videt, est in multos dies, et in longinqua tempora hic vaticinatur. Propterea dic illis: Hæc ait Adonai Dominus: Non protrahentur omnes sermones mei quos loquar, quia loquar sermonem et faciam, dicit Adonai Dominus. » Rursus alii tantum non de sua ipsorum salute et vita desperantes, ita animosi et audaces facti sunt, qui etiam dixerunt: Veniat cito belli tempus, non invenient nos imbelles et ad quemvis atrepitum pavitantes, qui vastitatem illaturi sunt. Sumus et nos bellandi non imperiti, et rei militaris non ignari. Hos ergo ad hunc modum affectos merito luet, et inquit: 93 « Væ trahentibus peccata velut funiculo longo, et quasi jugali loro juven- cæ, iniquitates. » Peccata et iniquitates hic dicit supplicia et pœnas pro peccatis: procul vero abesse adhuc et nondum prope, quod Deus adhuc pati velit; trahi autem quodammodo ab illis, eo quod divinæ iræ acrimoniam et asperitatem sensuri sint. Quibus ego singulis illud congruentissime et vere dici posse arbitror: « Num divitiis bonitatis ejus et tolerantiae et lenitatis contemnitis? Ignoras

⁹² Isa. xxx, 10. ⁹³ Ezech. vii, 27, 28.

bonitatem Dei ad resipiscentiam te invitare? At secundum obstinationem tuam, et cor resipiscere nescium thesaurizas tibi ipsi iram in die iræ et revelationis iusti iudicii Dei⁹⁹. » Trahunt enim ita, uti dixi, ipsi in se punitionis tempus, fortassis etiam soluti inde et securi, quia differt punire eos, et quia turpiter delinquentibus pœnam non irrogat. Trahunt ergo peccata quasi funiculo longo, et quasi jugali loro juvencæ, iniquitates. Quemadmodum enim qui juvenecas vel boves jugis submitunt, trahunt quandoque vi multa, et alligant ad labores : ad eundem, credo, ipsum modum, hi qui se obijciunt iræ divinæ, dicunt : « Appropinquant cito quæ faciet, ut videamus, et veniat consilium sancti Israelis, ut sciamus. » Alius item e sanctis prophetis luget quoque eos qui istud dicunt idemque sentiunt. Væ, inquit, desiderantibus diem Domini, et illa est caligo et non lux, et opacitas non habens lumen suum. Quocirca, cum Deum offensum esse intelligimus, confestim duci pœnitundine oportet, et precibus assiduis illum mitigare potius, non commotum jam irritare, nec comminantem contemnere. Est enim lenis et multum misericors, auferens iniquitates, et superans injustitias, et paucis quandoque lacrymis peccantium, ad placabilitatem serenitatemque sibi gratissimam traducitur.

μετανοεῖν, καὶ ἀκαταλήκτοις προσευχαῖς μειλίσσεσθαι ὅτε μὴ ἀπειλούντος καταφρονεῖν· μακρόθυμος γάρ ἐστι, καὶ πολυέλεος, ἀποφέρων ἀνομίαν, καὶ ὑπερβαίνων ἀδικίαν· καὶ μικροῖς ἔσθ' ὅτε θαυροῖς τῶν ἡμαρτηκότων ἐπὶ τὴν αὐτῷ φιλαίτην γαληνότητα μεθιστάμενος.

VERS. 20, 21. *Væ dicentibus malum bonum, et bonum malum; qui ponunt tenebras lucem, et lucem tenebras; qui ponunt amarum dulce, et dulce amarum. Væ his qui sibi ipsis videntur sapientes, et coram semetipsis prudentes sunt.*

Insipientes esse omnino eos etiam hisce verbis arguit, qui peccata quasi longo **94** funiculo trahunt. Cum enim pœnitentiam omni laude dignam existimare, et se ab ira impendente probe ac integre vivendo conservare, et Deo omnipotenti offenso, prece et supplicatione, se probare oporteret : nummularii improbi evaserunt, turpiora in pretio habentes, notantes vero ut adulterinum citra discrimen id quod præstabilius est, et ad suam ipsorum salutem utilissimum. Convenit ergo hoc, Væ illis, sic affectis, quia in seipsos impii et stulti iudices exstiterunt. Etenim cum malum bonum esse dicerent, et tenebras lucem ducerent, et amarum dulce, et dulce amarum affirmarent : cumque maluerint calamitates belli subire, cum alioqui facile a malis immunes esse potuissent, repudiata etiam ipsa per Christum illustratione, in tenebris remanserunt. Et dicit propheta : « Cum exspectarent lucem, factæ sunt illis tenebræ; exspectantes splendorem, in caligine versabantur. » Ad eam vero impietatem animique efferationem provoluti sunt, ut quantumvis Dei clementiæ ejusque spei dulcissimus fructus illis propositus esset, pœnarum tamen ipsi acerbis-

Δ ὁργῆς περιπεσεῖν κινήμασιν. Οἶμαι δὲ ἔγωγε τῶν τοιούτων ἐκάττω πρεπωδέστατά τε καὶ ἀληθῶς δύνασθαι λέγειν ἡμᾶς· « Ἡ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει· Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ ὁργὴν, ἐν ἡμέρᾳ ὁργῆς καὶ ἀποκαλύψεως καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ. » Ἐλκουσι γὰρ, ὡς ἔφην, αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν τὸν τῆς κολάσεως καιρὸν, τάχα που μικροψυχοῦντες, ὅτι πρὸς κολάζων αὐτοὺς, καὶ μὴ πλημμελοῦσιν ἀκαθέκτως ἐπετίθει τὰς δίκας. Ἐλκουσι τοίνυν τὰς ἀμαρτίας ὡς σχοίνῳ μακρῷ, καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμάντι δαμάλεως τὰς ἀνομίας. Ὅτι γὰρ τὰς δαμάσεις, ἦτοι τὰς βούς ὑποφέροντες τοῖς ζυγοῖς, ἔλκουσι ἔσθ' ὅτε σὺν βίᾳ πολλῇ, καὶ καταδεσμεύουσιν εἰς πόνους· τὸν αὐτὸν, οἶμαι, τρόπον κάκεινοι τοῖς ἐκ θείας ὁργῆς ἐπισυμδῆσθαι μέλλουσιν ἑαυτοὺς ὑποφέροντες ἔφασκον· « Ἐγγισάτω τὸ τάχος, ἃ ποιήσει, ἵνα ἴδωμεν, καὶ ἐλθέτω ἡ βουλή τοῦ ἀγίου Ἰσραὴλ ἵνα γινώμεν. » Τοῦτο λέγοντας καὶ οὕτω περρονηκότας καὶ ἑτεροῦ τῶν ἁγίων προφητῶν ταλανίζει λέγων· Οὐαὶ οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἡμέραν Κυρίου· καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος, καὶ οὐ φῶς, καὶ γνόφος οὐκ ἔχων φέγγος αὐτοῦ. Χρὴ τοίνυν μανθάνοντας ὅτι λελύπηται θεὸς, παραχρῆμα

μᾶλλον αὐτὸν, οὐ παροτρύνειν ἐτι κεινημένον· ὅτε μὴ ἀπειλούντος καταφρονεῖν· μακρόθυμος γάρ ἐστι, καὶ πολυέλεος, ἀποφέρων ἀνομίαν, καὶ ὑπερβαίνων ἀδικίαν· καὶ μικροῖς ἔσθ' ὅτε θαυροῖς τῶν ἡμαρτηκότων ἐπὶ τὴν αὐτῷ φιλαίτην γαληνότητα μεθιστάμενος.

Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν, οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς, καὶ τὸ φῶς σκότος, οἱ τιθέντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν. Θῶαί οἱ συνέτοι ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν ἐπιστήμονες.

Ἀσυνέτους ὄντας παντελῶς καὶ διὰ τούτων ἐλέγχει τοὺς τὰς ἀμαρτίας ἐπισπωμένους ὡς σχοίνῳ μακρῷ. Δέον γὰρ ἐπαίνου παντὸς ἀξιῶν τὸ γρῆναι μετανοεῖν, καὶ διὰ πάσης ἐπιεικείας ἀπαλλάττειν ἑαυτοὺς τῆς ἐπηρετημένης ὁργῆς, καὶ ταῖς νηστεῖαις ἀπολογεῖσθαι λευπημένῳ τῷ πάντων κρατοῦντι θεῷ· ἄδικοι γέγονασι· τραπεζῖται, τιμῶντες μὲν τὰ αἰσχρῶ, κατακιδεργλεύοντες δὲ τὸ ἀσυγκρίτως ἄμεινον, καὶ τὸ ὅτι μάλιστα λυσιστελεῖς εἰς σωτηρίαν αὐτοῖς. Πρέπει δὲ οὖν ἄρα τοῖς οὕτω περρονηκόσι· τὸ οὐαί. Ἀνόσιοι γὰρ καὶ ἀσύμενοι καθ' ἑαυτῶν γέγονασι δικασταί. Τὸ μὲν γὰρ πονηρὸν καλὸν εἶναι λέγοντες, καταλογιζόμενοι τὸ σκότος φῶς, καὶ τὸ μὲν πικρὸν γλυκὺ, τὸ δὲ γλυκὺ πικρὸν εἶναι διαβεβαιούμενοι, διὰ γε τοῦ παθεῖν ἐλέσθαι τὰς ἐκ τοῦ πολέμου συμφορὰς, καί· τοι μετὸν εὐκόλως ἔξω γενέσθαι τοῦ κακοῦ, παρωτάμενοι δὲ καὶ αὐτὸν τὸν διὰ Χριστοῦ φωτισμὸν, μεμενῆκασιν ἐν σκότῳ. Καὶ τί φησιν ὁ προφήτης; « Ὑπομεινάντων φῶς ἐγένετο αὐτοῖς σκότος· μέναντες αὐγὴν ἐν σκοτίᾳ περιεπάτησαν. » Κατώλισθον δὲ δυσδουλίαν εἰς τοῦτο καὶ φρονῶν ἀγριότητος, ὥστε καὶ προκαιμένης αὐτοῖς εἰς ἀπόλαυσιν τῆς ἡμετέρας τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς ἐντεῦθεν γλυκείας ἐλπίδος,

⁹⁹ Rom. 11, 4, 5.

ἐλπιτο μᾶλλον αὐτοὶ τὰς ἐκ τοῦ κολάζεσθαι πικρίας, καὶ τοῖς οὕτω δεινοῖς ἐκτρώχεσθαι κακοῖς. Πεπονθέναι δὲ τοῦτο φησιν αὐτοὺς, ὅτι γεγονόσιν ἐν αὐτοῖς συνετοί, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες. Ἀληθὲς ὅτι κατὰ τὴν τοῦ Προφητοῦ φωνήν, « Ἀνεξέλεγκτος σοφία πλανᾷται. » Φορτικὸν δὲ καὶ ἐπιζημίον τὸ περιεστῆσθαι φιλεῖν τοῖς τοῦτο ὀρεῖν εἰσθῆναι, καὶ ἀποδιδόναι μόνῃ τῇ ἰδίᾳ γνώμῃ τὸ θαλεῖν εἰδέναι τὸ ὠφελεῖν. Οὕτω καὶ Γράμμα φησὶν ἱερὸν. Ὁ δὲ κατοιδέμενος καὶ κατατρονῆτης ἀνὴρ ἀλαζῶν οὐδὲν οὐ μὴ περᾶν. Ταύτην ἔχοντες τὴν ἀβήρωσιν εἰς νοῦν καὶ καρδίαν οἱ τῶν Ἰουδαίων καθιγγηταί, τὰς παρὰ τοῦ Σωτῆρος οὐκ ἐδέχοντο συμβουλίας. Ἡσαν γὰρ, ἦσαν, οὐκ ἐνώπιον Κυρίου μᾶλλον, ἀλλ' ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες, ἐξοφροῦμενοι μὲν καὶ μέγα φρονούντες ἐπὶ τῇ τῶν θεῶν εἰδήσει νόμων, ἐγνωκότες δὲ τὸ εὐμπαρ οὐδέν. Τυφλοὶ γὰρ ἦσαν τυφλῶν ὁδοὶ, κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος φωνήν.

Οὐαὶ οἱ ἰσχυρότεροι ὑμῶν, οἱ τὸν οἶνον πίοντες, καὶ οἱ δυνασταὶ οὐ κεκρυμμένους τὸ σίκερα· οἱ δικαιούντες τὸν ἀσεβῆ ἕνεκα δώρων, καὶ τὸ δικαιοῦν τοῦ δικαίου αἰρῶντες.

Οἱ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς ἀδρότεροί τε καὶ ἐκλεέστεροι, καὶ τὸ προὔχειν τῶν ἄλλων ἐν εἰδήσει τῶν θεῶν ἔχοντες νόμων, καὶ τὰς παρ' αὐτοῖς ποιούμενοι κρίσεις, διεβέβλητον λίαν, ὥς ἀπληστον εἰς δωροδοκίαν ἐκτείνοντες χεῖρα, καὶ τοῖς ἀδικεῖν ἐθέλουσιν ἀδελφούς τὴν παρ' αὐτῶν εὐκόλως καταπαλοῦντες ψῆφον· καίτοι τοῦ νόμου λέγοντος ἐναργῶς· « Κρίμα εἰκαίον κρίνατε. » Ὅτι δὲ ἐστὶν ἀληθὲς ὃ φημι, πιστώσεται λέγων ὁ προφήτης Ἀμβακούμ· « Ἔως τίνος, Κύριε, κεκράξομαι, καὶ οὐκ εἰσακούσῃ; βοήσομαι πρὸς σὲ ἀδικούμενος, καὶ οὐ σώσεις; Ἵνα τί εἰδείξας μοι κόπους καὶ πόνους, ἐπιθιλέπειν ταλαιπωρίαν καὶ ἀσέθειαν; Ἐξ ἐναντίας μου γέγονε κρίσις, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει. Διὰ τοῦτο διεσκέδασται νόμος, καὶ οὐ διεξάγεται εἰς τέλος κρίμα, ὅτι ἀσεβὴς καταδυναστεύει τὸν δικαίον. Ἔνεκα τούτου ἐξελεύσεται τὸ κρίμα διεστραμμένον. » Καὶ αὐτὸς δὲ πού φησιν ὁ θεσπέσιος Ἡσαίας πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ, ἥτοι τὴν Σιών· « Οἱ ἀρχόντες σου ἀπειθοῦσιν, κοινωνοὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀνατιβόημα· ὀρεζαντοὶ οὐ κρίνοντες, καὶ κρίσει χήρας τοὺς προσέχοντες. » Ταῦτα δὲ ἔδρων αἰσχυρῶν λημμάτων ἠττώμενοι· καὶ τάχα που τὰ εἰς πότους καὶ τρυφὰς ἀνοσιῶς ἐρανίζόμενοι, καὶ ἐξ ἀδικιῶν συλλέγοντες. Αἰτιᾶται γὰρ αὐτοὺς διὰ φωνῆς προφήτου, λέγων· Καὶ τὰ ἱμάτια αὐτῶν δεσμεύοντες σχοινίοις, παραπετάσματα ἐποιοῦν ἐγγόμενα τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ οἶνον ἐκ συκοφαντιῶν ἔπινον ἐν τῇ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ αὐτῶν. Οὐαὶ τοίνυν, φησὶ, τοῖς ἀδρότεροις καὶ δυνατοῖς, τοῖς ἀρτίουσι περιέργως τὸ σίκερα, τοῖς φιλοπόταις, καὶ ἀγαπῶσι μέθην, τοῖς τὸ δικαίον αἴρουν τοῦ δικαίου, τοῦτ' ἐστὶ, τοῖς κατακρίνουσι μὲν τὸν ἡδικημένον, ἀπονέμουσι δὲ ψῆφον δικαίαν τοῖς εἰσθῆναι πλεονεκτεῖν. Καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶ τὸ ἀναφανδὸν εἰπεῖν τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν, καὶ σκότος εἰς φῶς, καὶ τὸ φῶς εἰς σκότος,

latem elegerunt, et his gravissimis quidem malis divexari maluerunt. Idque propterea illis accidisse ait, quod apud seipsos sapientes, et in oculis suis prudentes viderentur. Quod quidem verum est, quia juxta Paræmiastæ vocem * : « Sapientia reprehensionis impatiens, errat. » Et sibi praeferre solere, et ex suo arbitrio judicioque solo, quid utile cognovisset, explicare, id grave est et perniciosum his qui id facere consueverunt. Sic etiam sacra Scriptura inquit : Insolens et contemptor ac vir arrogans non proficiet. Cum hoc animi morbo laborarent Judæorum duces, consilio Servatoris non acquieverunt. Erant enim, erant prudentes, non apud Dominum, sed apud se, supercilia tollentes, et alte sapientes propter divinarum legum scientiam, cum omnino nihil sciverint. Cæci enim erant, juxta Servatoris vocem, duces cæcorum.

VERS. 22, 23. *Væ his qui inter vos robusti sunt ad bibendum vinum, et validi ad miscendam siceram : qui justifcant impium propter munera, et justitiam justii tollunt ab eo.*

Primores et nobilissimi Judaicæ Synagogæ, et qui inter alios cognitione divinarum legum eminebant, judiciaque apud eos 95 exercebant, graviter hujus criminis arcescebantur, quasi ad largitiones accipiendas inexplebilem manum extendentes, et quibus animus erat injuriam facere fratribus, his facile suum suffragium vendentes, licet clare dicat lex : « Judicium justum judicate. » Verum esse quod dico confirmabit propheta Habacum, dicens : « Quousque clamabo, et non exaudies? vociferabor ad te vim patiens, et non servabis? Quare ostendisti mihi labores et dolores ut viderem miseriam et impietatem? Contra me factum est judicium, et judex accipit. Ideo dissipata est lex, et non perductum est ad finem judicium, quia impius prævalet justo. Ideo exhibet judicium perversum. » Divinus quoque Isaias ipse alloquitur Jerusalem seu Sion : « Principes tui non obediunt, socii sunt furum, diligunt munera, inhiant præmiis, pupillis non judicant, et judicio viduæ non attendunt. » Hæc autem fecerunt, corrupti sordidis muneribus, ac fortassis etiam impie colligentes, et ad fomenta fœdarum voluptatum ex injuriis corrogantes. Accusat quippe eos voce prophetæ, dicens : Vestes eorum vincientes funiculis, vela fecerunt contigua altari, et vinum ex sycophantiis biberunt in domo Dei sui. Væ itaque, inquit, his qui robusti sunt et validi, qui exquisite siceram condiunt, qui potioni indulgent, et ebrietate delectantur, qui justitiam tollunt a justo, id est, injuste oppressum condemnant, et causam hominum avaritiæ studentium justæ sententia adjuvant. Et hoc plane est, ut arbitror, malum dicere bonum, et bonum malum, tenebras lucem, et lucem tenebras, amarum dulce, et dulce amarum. Deploreat autem in omnibus robustos,

* Prov. xiv, 19. * Dent. i, 16. * Habac. i, 2-4. * Isa. i, 25.

præcellentes et præpotentes, quandoquidem potentes potenter et acriter torquebuntur, et cui multum additum est, ab eo multum exigetur, juxta vocem Servatoris. Non enim pari supplicio afficiuntur principes et subditi. Etenim hi prætexunt interdum se non scire voluntatem domini sui : at illi etsi sciant exactissime, non fecerunt tamen. Eamque ob causam merito duriora patientur ab eo qui pœnam irrogat.

VERS. 24. *Propterea quemadmodum exuretur stipula a carbone ignis, et comburetur a flamma resoluta, radix eorum quasi lanugo erit, et flos eorum ut cinis ascendet.*

96 Quoniam, inquit, contra se ipsi protraxerunt peccata velut funiculo longo, nec recti rerum æstimatores fuerunt, criminantes bonum, laudantes malum, sapientes etiam apud seipsos, et oculis suis prudentes, et quæ his scæliora erant spectantes, impium propter munera justum pronuntiantes, jus justo eripientes : his omnibus de causis, erunt materia concrenabilis, instar stipulæ, et ignis fomentum et flammæ accensæ eos depascuntur : ut una cum radicibus ipsorum quoque fructus consumantur, id est, ut cum parentibus et ex his etiam procreati simul intereant, et tanquam pulvisculus aut cinis, rapidissimi venti impetu dissipentur. Accensam vero flammam dicit, quæ a nullo exstincta est. Incidit enim quandoque ignis et in segetem, et in vites, non tamen incenduntur, quia multi succurrunt, nec sinunt eum invalescere, ut agros nullo prohibente depouletur. Cæterum si nullus laborat, nec ulterius cursum flammæ impedit, tunc accensa erit, et libera, et effrenate quodcumque obvium invadet. Quare Deo omnipotente bellicis calamitatibus eos objiciente, et sacrosancto suffragio multante, cum nullus omnium subveniret : hinc accensam faciem, optimo jure iram nominat. Ut enim beatus Moses ait : « Deus noster ignis consumens est. Et si clauserit contra hominem, quis aperiet ? » His igitur divinus David accinit dicens : « Tu formidabilis, o Domine, ecquis resistet tibi ? » Omnibus igitur viribus effugienda est hæc ira, utpote terribilis et inevitabilis. Itaque docemur in precibus dicere : « Domine, ne in furore tuo redarguas me, nec ira tua castiges me ». Non enim acerbum est castigari, sed ex ira quasi et furore id contra nos fieri, et molestum est, et intolerabile. Sic et propheta : « Castiga, » inquit, « nos, Domine, verum in judicio, non in furore : ne nos ad numerum paucissimum redigas. »

οιστον, τὸ ἐν ὀργῇ καὶ θυμῷ τοῦτο πράττεσθαι καθ' ἡμῶν, Κύριε, πλὴν ἐν κρίσει, καὶ μὴ ἐν θυμῷ, ἵνα

VERS. 25. *Non enim voluerunt legem Domini Sabaoth, sed oraculum sancti Israelis irritarunt. Et commotus est furore Dominus Sabaoth in populum suum, et iniecit manum in eos, et percussit eos, et exacerbati*

τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν. Ἰστέον δὲ ὅτι δυνατοὶ δυνατῶς ἐταπθῆσονται· καὶ ὃ παρῆντο πολὺ περισσότερον ἀπαιτοῦσι παρ' αὐτοῦ, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν. Οὐ γὰρ ἰσὺ τῷ τρόπῳ τὰ τῆς κολάσεως ἔσται τοῖς τε ἡγουμένοις καὶ τοῖς ὑπὸ χεῖρα κειμένοις. Οἱ μὲν γὰρ ἐσθ' ὅτε προβαλόντες τὸ μὴ εἰδέναι τυχόν τὸ θέλημα τοῦ κυρίου αὐτῶν· οἱ δὲ καίτοι λίαν ἐγνωκότες ἀκριδῶς οὐ δεδράκασιν. Ταύτη τοι δικαίως δυσσυχροστέραν ὑπομενοῦσι τὴν τοῦ κολάζοντος κίνησιν.

Διὰ τοῦτο, ὃν τρόπον καυθήσεται ἡ καλὰ μὴ ὑπὸ ἀνθρακος πυρὸς, καὶ συγκαυθήσεται ὑπὸ φλογὸς ἀνειμένης, ἡ ρίζα αὐτῶν ὡς χοῦς ἔσται, καὶ τὸ ἄνθος αὐτῶν, ὡς κοριοστὸς ἀραθήσεται.

Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν, φησὶν, ἐπισπασάντο τὰς ἀμαρτίας· ὡς σχοινίῳ μακρῷ, καὶ γεγόναναι οὐκ ὀρθοὶ τῶν πραγμάτων κριταί, καταψέγοντες μὲν τὸ ἀγαθόν, ἐπαινοῦντες δὲ τὸ πονηρὸν, σοφοὶ τε ἦσαν ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν ἐπιστήμονες, καὶ πρὸς τὰ ἔτι τούτων αἰσχίονα βλέποντες, δεδικαιώκασιν μὲν ἕνεκα δώρων τὸν ἀσεβῆ, τὸ δὲ δίκαιον τοῦ δικαίου ἔλαθον· τοῦτον ἕνεκα πάντωνδ' εὐκατάπρηστος ὕλη, καὶ καλὰ μὴ δίκη, πυρὸς ἔσονται τροφή, καὶ φλόγες αὐτοῦ· ἀνειμέναι κατανεμηθήσονται, ὡς ὁμοῦ ταῖς ρίζαις· τοὺς ἐξ αὐτῶν δαπανηθῆναι καρποὺς, τοῦτ' ἔστι, συνδιολέσθαι τοῖς τεκοῦσι τὰ ἐξ αὐτῶν, καὶ ὡς χοῦν ἢ κόνιν βραχδιαστάτου πνεύματος διαριπισθῆναι προσβολαῖς. Ἀνειμένην δὲ φλόγα φησὶ τὴν ὑπ' οὐδενὸς σδεννυμένην. Ἐμπέπτωκε μὲν γὰρ ἡ λητοῖς ἡγουν ἀμπέλοις ἐσθ' ὅτε πῦρ· ἀλλ' οὐ γέγονεν ἀνημμένη, ἐπαμυνόντων πολλῶν, καὶ προσελθεῖν οὐκ ἐώντων, οὔτε μὴν ἀδικαλύτως κατανέμεσθαι τοὺς ἀγρούς. Πονοῦντος δὲ οὐδενὸς, ἡγουν ἀνακόπτοντος τὸν ἐπέκεινα δρόμον τῆς φλογὸς, τότε δὴ τότε καὶ ἀνημμένη τις ἔσται καὶ ἄφετος, καὶ ἀχάλινος οὔσα πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν παρακειμένων. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ ταῖς τοῦ πολέμου συμφοραῖς ὑποφέροντος αὐτοὺς τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ, καὶ ὅσα ψήφῳ κολάζοντος, οὐδεὶς παντελῶς ἐπαμύνων ἦν· ταύτη τοι καὶ μάλα εἰκότως ἀνημμένην φλόγα τὴν ὀργὴν ὀνομάζει. Ὡς γὰρ φησιν ὁ μακάριος Μωσῆς· « Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον ἔστιν, καὶ ἐὰν κλείσῃ κατὰ ἀνθρώπου, τίς ἀνοίξει; » Καὶ τοῦτο εἰδὼς ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ ψάλλει· « Σὺ φοβερὸς εἶ, καὶ τίς ἀντιστῆσεται σοι ἀπὸ τῆς ὀργῆς σου; » Χρὴ οὖν ἅρα παντὶ υἱένει χρωμένους παραιτεῖσθαι τὴν ὀργὴν· φοβερὴν γὰρ τὸ χρῆμα, καὶ δυσδιάφυκτον· καὶ γοῦν δεδιδάγμεθα λέγειν ἐν προσευχαῖς· « Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με. » Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν τὸ παιδεύεσθαι χαλεπόν. Φορτικὸν δὲ καὶ δύσ-

Οὐ γὰρ ἠθέλησαν τὸν νόμον Κυρίου Σαβαὼθ, ἀλλὰ τὸ λόγιον τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ παρώξυναν. Καὶ ἐθυμώθη ὀργῇ Κύριος Σαβαὼθ ἐπὶ τὸν λαόν αὐτοῦ, καὶ ἐπέβαλε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς,

¹ Deut. iv, 24. ² Psal. lxxv, 8. ³ Psal. vi, 2.

καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς, καὶ παρωξύνθη τὰ ὄρη, καὶ ἔγενήθη τὰ θνησιμαῖα αὐτῶν ὡς κοπρία ἐν μέσῳ ὁδοῦ.

A sunt montes, et facti sunt morticina eorum quasi fimus in medio viae.

Ὁ σοφώτατος Ἱερεμίας ταῖς τῶν Ἰουδαίων ἀμαρτίαις τε καὶ ὑπεροφίαις ἐπιπλήττει· λέγων· « Πῶς ἔρεϊτε, ὅτι σοφοὶ ἔσμεν ἡμεῖς, καὶ νόμος Κυρίου μεθ' ἡμῶν ἐστιν; Εἰς μάτην ἐγενήθη σχοῖνος, ψευδὲς γραμματεὺς, ἡσχύνθησαν σοφοί, ἐπτοήθησαν καὶ ἐάλωσαν. Σοφία τίς ἐστιν ἐν αὐτοῖς; Ὅτι τὸν λόγον Κυρίου ἀπεδοκίμασαν. » Προσήκοντο μὲν γὰρ οὐδαμῶς τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικόν· ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸν τὸν διὰ Μωσέως τετιμῆκασιν νόμον. Ὡς γὰρ αὐτὸς εἰρηκεν ὁ Χριστός· « Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῇ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἔχεινος ἔγραψεν. » Πεπλημμελήκασι τοίνυν κατ' ἑμῶν, καὶ ἀπεδοκίμασαν οἱ Ἰουδαῖοι τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, μήτε τὰ διὰ νόμου προαγορεύσει; ὡς ἀληθεῖς δεχόμενοι, μήτε μὲν τὸν σωτήριον εὐαγγελικὸν ἐπινέσαντες λόγον. Ταῦτητοι διὰ φωνῆς Ἱερεμίου περὶ αὐτῶν ἔφη Θεός· « Πρὸς τίνα λαλήσω, καὶ διαμαρτύρομαι, καὶ εἰσακούσεται; Ἰδοὺ ἀπερίσμητα τὰ ὅσα αὐτῶν, καὶ οὐ δύνανται ἀκοῦειν. Ἰδοὺ τὸ ῥῆμα Κυρίου ἐγενήθη αὐτοῖς εἰς ὀνειδισμόν· οὐ μὴ βουλευθῶσιν αὐτὸ ἀκοῦειν. » Κατωνείδιζον γὰρ τὸ ῥῆμα Χριστοῦ, τοῖς ἀκρωμένοις περὶ αὐτοῦ λέγοντες· « Δαιμόνιον ἔχει, καὶ μαίνεται, τί αὐτοῦ ἀκούετε; » Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ οὐκ ἠθέλησαν τὸν νόμον Κυρίου Σαβαώθ, παρώτρυναν δὲ καὶ τὸ λόγιον τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ, τοῦτ' ἐστι, Χριστοῦ· Ἐθυμώθη, φησὶν, ὄργῃ, καὶ ἐπάταξεν αὐτοὺς, καὶ παρωξύνθη τὰ ὄρη. Καὶ πόλιν φησὶν ἐν τούτοις ὄρη; ἡ δηλονότι τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς, διὰ τοι τὸ ἐν ὁδῇ περιφανεῖ, καὶ τὸ ἐν ἀξιώμασιν ἐπηρμένον; Ἀπὸ δὲ τοῦ παρωξυνθῆναι τὰ ὄρη, γέγοναν αὐτῶν ὡς κοπρία τὰ θνησιμαῖα, τοῦτ' ἐστιν, οἱ ἐκ τοῦ πολέμου νεκροὶ διεβριμμένοι πανταχῇ, καὶ τάχα πῶς κείμενοι σωρηδόν, καὶ πᾶσαν αὐτῶν πιμπλάντες τὴν χώραν. Καὶ ἐτίπως δὲ κατὰ τῶν παροτρυνόντων διὰ τῆς ἀπειθείας τὸν τῶν ὁλῶν Σωτῆρα Θεόν. Παροτρύνονται γὰρ ὄρη τὰ νοητά, τοῦτ' ἐστιν, ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, καὶ οἱ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους τούτου. Οὐ δὲ γεγονότος, πᾶσά πῶς ἀνάγκη τὸν ψυχῆς ὑπομεῖναι θάνατον τοὺς ὑπενηνεγμένους αὐτοῖς. Ἐπικουροῦντο; μὲν γὰρ τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ, κἂν παροτρύνηται καθ' ἡμῶν τὰ ὄρη, λόγος αὐτῶν οὐδεὶς. Γέγραπται γὰρ, ὅτι Παρεμβάλει ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτόν, καὶ ῥύσεται αὐτούς. Ἀφιστάντος δὲ τὴν χεῖρα, καὶ οὐκ ἔτι σώζειν ἀνεχομένου, τὸ τηλικάδε κεισόμεθα, καὶ κοπρίων δίκην ὑπὸ πύδας τῶν ἐχθρῶν ἐσόμεθα.

Ἐπὶ αἰσὶ τούτοις οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς, ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλή. Τοιγαροῦν ἀρεῖ σύσσημον ἐν τοῖς ἔθνεσι τοῖς μακρὰν, καὶ συριεῖ αὐτοῖς ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς. Καὶ ἰδοὺ ταχὺ κούσως ἔρχεται· οὐ πεινάσουσιν, οὐδὲ κοπιάσουσιν, οὐδὲ νυστάξουσιν, οὐδὲ κοιμηθήσονται, οὐδὲ μὴ λύσῃσι τὰς ζώνας αὐτῶν ἀπὸ τῆς ὀσφύος αὐτῶν, οὐδ' οὐ μὴ βράψωσιν οἱ ἱμάντες τῶν

Sapientissimus Jeremias inscitiam Judæorum et superbiam taxat, dicens: « Quomodo dicetis, Sapientes sumus nos, et lex Domini apud nos est? Vanus factus est juncus, mendax scriba; pudefacti sunt sapientes, perterriti sunt, et capti sunt. Sapientia quænam illis inest? Quoniam verbum Domini respuerunt. » Neque enim prædicationem Evangelii admisserunt, imo nec ipsam legem a Mose traditam coluerunt: ut etiam ipse Christus dixerat: « Si credidissetis Mosi, credidissetis mihi: nam de me ille scripsit. » Contra utrumque ergo deliquerunt, et Dei verbum repudiaverunt miseri, neque prædictiones legales ut veras recipientes, neque salutari evangelicoque sermoni suffragantes. Idcirco voce Jeremie de ipsis locutus est Deus: « Ad quem loquar, et contestabor, et exaudiet? Ecce incircumcisæ aures eorum, nec possunt audire. Ecce verbum Domini factum est illis in opprobrium. Nolunt illud audire. » Probris enim commaculaverunt verbum Domini, cum de ipso audientibus dicerent: « Dæmonium habet, et insanit; quid illum auditis? » Cum ergo legem Domini Sabaoth non voluerint, irritaverunt oraculum sancti Israel, id est, Christi. Commotus est, inquit, furore, et percussit eos, et exacerbati sunt montes. Quosnam dicit hic montes? annon videlicet Romanum imperium propter splendorem gloriæ, et dignitatis eminentiam? Eo quod exacerbati sunt montes, facta sunt morticina eorum quasi fimus, id est, qui in bello mortui sunt, passim et sparsim projecti sunt, et acervatim jacuerunt, universamque regionem eorum repleverunt. Quinetiam aliter de his qui per inobedientiam omnium Servatorem Deum exacerbaverunt, intelligi potest. Exacerbati sunt enim montes intelligibiles, id est, principatus, et potestates, et mundi domini, rectores tenebrarum harum. Quod ubi fit, eos qui subditi illis sunt, mortem animæ subire omnino est necessarium. Et enim Deo optimo maximo suppetias ferente, quantumvis contra nos excanduerint montes, nulla eorum ratio habenda est. Scriptum est enim: Castrametabitur angelus Domini circa timentes ipsum, et eruet eos. Sin manum ille subtraxerit, nec jam servare sustinuerit, tunc jacebimus, et velut stercus pedibus inimicorum substernemur.

98 VERS. 25-30. In omnibus his non aversa est ira, sed adhuc manus excelsa. Itaque levabit signum in gentibus longinquis, et assilabit illis ab extremo terræ. Et ecce cito leviter veniant: non esuriant, neque laborabunt, neque dormitabunt, neque consopientur, neque solvent cingula sua a lumbis suis, neque rumpentur corrigiæ calceorum ipsorum: quorum tela acuta sunt, et arcus eorum extensi. *Pides*

¹ Jerem. viii, 8, 9. ² Joan. v, 46. ³ Jerem. vi, 10. ⁴ Joan. x, 20. ⁵ Ephes. vi, 12.

equorum eorum ut scilicet petra reputati sunt: totæque currum ipsorum quasi tempestas. Irruunt quasi leones, et astiterunt quasi catulus leonis. Et apprehendit et vociferabitur quasi fera, et injiciet se, nec erit qui eripiat. Et vociferabitur propter ipsos die illo, ut sonitus maris inundantis, et insipient in terram, et ecce caligo tetra in eorum inopia.

σεται δι' αὐτοὺς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὡς φωνὴ γῆν, καὶ ἰδοὺ σκότος σκληρὸν ἐν τῇ ἀπορίᾳ αὐτῶν.

Quod ira in eos justa judicantis hic non sistet, sed ulterius progrediatur, ex his quæ jam proposita sunt, perspicuum erit. Nam licet crudeliter vastati, fame et siti pressi, bellique calamitatibus impliciti fuerint miselli, tamen in hac aversione a Deo perstiterunt, nec ab ira liberi immunesque fuerunt. Hoc enim, opinor, significat ubi ait: Adhuc manus excelsa, quippe feriens eos qui peccaverunt. In altum enim semper elevatur manus percutientis. Dein quæ et quanta montium irritatio sit futura, et qui furoris eorum administri erunt, quanta cum fortitudine et audacia, et insueta in homines immanitate et sævitia adoriantur, declarat cum dicit: « Itaque levabit signum in gentibus longinquis. » Non enim vicini erant, aut Judæorum regioni contemini, qui eam vastarunt, et Hierosolyma cunctasque Judæorum urbes cremarunt; sed ex longinquis regionibus et ex omni terra congregati: complures quippe, imo innumerabiles conjunctis copiis et clypeis Vespasianum et Titum adjuverunt. Signumque, inquit, dabitur, perinde ut belli ac pugnae tempore. Sic enim ducibus solenne est, multitudinem sub ipsis merentem in aciem educturis, signum quoddam dare, et vexilla, ut vocant, in altum tollere. Quorum et propheta Isaias meminit: **99** Capietur, inquit, ut vexillum in monte, et ut signum gerens in colle. Vexillum namque collocantes in præaltis verticibus, vel recta procedunt, vel retrocedunt, vel etiam suspendunt quiddam ad quod acies respicit. Novit enim hoc pacto ducis voluntatem. Itaque levabit, inquit, signum, assibilabit illis. Sumit hoc rursus, velut a consuetudine apum. Solent enim apiarii sibilo eas excitare, et ita ex alveariis ad flores et herbas educere, et ex agris quoque reducere, domique ut immorentur efficere. Sibilabit ergo, inquit. Ili vero accurrere volucres et leves, famem magnopere non curare, nec pertimescere labores, sed insomnes esse, et præcincti, ac bellico apparatu instructissimi, indomitis equis veli, ac instar turbinis impetum facere, leonibus similes, ac more ferarum vorare: occursum adeo sævi et truces, ut citra pugnam possent vincere, nemine contra se opponente, vel ad subsidium ferendum satis vaiente. Erit item ploratus eo tempore, et clamor confusus, ut nemo sit qui præsit aliis, perinde quasi sonitus maris per regionem Judæorum dissiparetur. Erit etiam caligo tetra, idque partim propter nebulam quasi et noctem intelligitur, partim, ac quidem verius, propter terrores et consilii inopiam. Mala enim graviora menti tenebras offundunt. Inservit

*ἡ ὑποδηµάτωρ αὐτῶν, ὡν τὰ βελὴ ῥέξα ἔστι, καὶ τὰ τόξα αὐτῶν ἐντεταµένα. Οἱ πόδες τῶν ἱππῶν αὐτῶν ὡς στερεὰ πέτρα ἐλογίσθησαν· οἱ τροχοὶ τῶν ἀρµάτων αὐτῶν ὡς καταιγίς. Ὁρµῶσιν ὡς λέοντες, καὶ παρεστήκασιν ὡς σκύµνος λέοντος. Καὶ ἐπιλήψεται, καὶ βοήσεται ὡς θηρίον, καὶ ἐκβαλεῖ, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ρυόµενος. Καὶ βοήθ-
θαλάσσης κυµαίνουσης, καὶ ἐμβλέψονται εἰς αὐτῶν.*

Ὅτι μὴ μέχρι τούτων τὰ τῆς ἐπ' αὐτοῖς ὀργῆς µετρηθῇσεται παρὰ τοῦ τὰ δίκαια κρίνοντος, προεβ-
σεται δὲ καὶ ἐπέκεινα, σαφηνεῖ τὸ προκειµένον. Καί-
τοι γὰρ ἀγρίως πεπορηµένοι, λιµῶν τε καὶ δίψῃ πεπι-
εσµένοι, καὶ ταῖς τοῦ πολέμου συμφοραῖς ἐναλόντες
οἱ δέσπαινοι, µεµενήκασιν ἐν ἀποστροφῇ Θεοῦ, καὶ οὐκ
ἔξω γεγονάσι τῆς ὀργῆς. Τοῦτο γάρ, οἶμαι, σηµαίνει
λέγων τὸ, Ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλὴ, ὅτι πλήττουσα τοὺς ἡµαρ-
τηκότας. Ὑψοῦ γὰρ αἰεὶ πῶς ἡ τοῦ παλόντος αἵρεται
χεὶρ. Εἴτα τίς ἢ πόσος ὁ τῶν ὀργῶν ἔσται παροξυ-
σµός, τίνες δὲ καὶ οἱ τοῖς ἐκείνων ὑπηρετησάµενοι
θυµοῖς, καὶ µεθ' ὅσῃς ἤξουσιν ἀνδρείας τε καὶ εὐτολ-
µίας, καὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους ἀήθους ὀµότητος,
ἐµφανίζει λέγων· « Τοιγαροῦν ἀρεὶ σύσσηµον ἐν τοῖς
ἔθνεσι τοῖς μακράν. » Οὐ γὰρ ὁμοροὶ καὶ γείτονες
τῆς Ἰουδαίων χώρας οἱ ταύτην ἡρηµωκότες καὶ
κατεµπρήσαντες τὰ Ἱεροσόλυµα, καὶ ἀπάτας δὲ τὰς
τῶν Ἰουδαίων πόλεις, ἀλλ' ἐκ χωρῶν τῶν μακράν,
καὶ ἐξ ἀπάσης τῆς γῆς συναγχερµένοι. Πλείστοι
γὰρ λίαν· µᾶλλον δὲ τάχα που καὶ ἀριθµοῦ κρείττο-
νες καὶ οἱ συνασπίζοντες Οὐεσπασιανῶν τε καὶ Τίτου.
Σύσσηµον δὲ δοθῆσεται, φησὶν, ὡς ἐν καιρῷ πολέμου
καὶ μάχης. Ἔθος γὰρ τοῖς στρατηγοῖς ἐξοπλίζειν
μέλλουσιν εἰς παράταξιν τὴν ὑπὸ χεῖρα πληθύν,
σύσσηµα διδόναι, τὰς καλουµένας σηµαίας αἵροντας
ὑψοῦ. Ὅν καὶ ὁ προφητὴς Ἡσαίας διαµένηται λέ-
γων· Καταληφθήσεται, ὡς ἱστὸς ἐπ' ὄρους, καὶ ὡς
σηµαίαν φέρων ἐπὶ βουνοῦ. Ἰστοὺς γὰρ ἱστάντες ἐν
ὑψηλοῖς γηλόφοις, ἢ ὄρθουσιν, ἢ κατακλίνουσιν, ἢ
καὶ ἀπαρτῶσι τινα πρὸς ἃ βλέπει τὸ μάχιµον. Εἶδεν
δὲ οὕτω τοῦ στρατηγοῦ τί τὸ δοκοῦν. Αἵρει τοιγαροῦν
τὸ σύσσηµον, φησὶ, καὶ συριεῖ αὐτοῖς. Δέχεται δὲ
καὶ τοῦτο πάλιν, ὡς ἀπὸ γε τῆς συνηθείας τῆς ἐπὶ
τῶν µυτῶν. Ἐν ἔθει γάρ πῶς ἔστι τοῖς µελισσοκό-
μοις συρίζειν αὐταῖς· οὕτω τε τῶν σιµβλῶν ἀποφέ-
ρειν εἰς ἀνθη καὶ πόας, καὶ µὴν καὶ ἀνακοµίζειν
ἐξ ἀγρῶν, οἴκοι τε αὐτὰς ἐναυλίζεσθαι ποιεῖν. Συ-
ριεῖ τοίνυν, φησὶν. Οἱ δὲ ἀφίζονταί πτηνοὶ τε καὶ
κοῦφοι, λιµοὺ μὲν ὀλίγα πεφροντισκότες, οὐ δεδιότες
δὲ πόνους, αὔπνοοι τε καὶ εὐχρονότατοι, καὶ ἐξηρτυ-
µένοι τὰ τακτικὰ, καὶ ἀτρύτοις ἱπποῖς ἐποχοῦµενοι,
καὶ ὀρµῶντες ὡς καταιγίς, καὶ ἐν ἰσῷ λέουσι, καὶ
κατεσθίοντες ὡς θηρία. Αὐσάντητοι δὲ οὕτως ἔσονται
καὶ δεινοί, ὡς ἀµαχεῖ δύνασθαι νικᾶν ἀντεξάγοντος
οὐδενός, ἡγουν ἱκανῶς ἔχοντος· εἰς ἐπικουρίαν.
Ἔσται δὲ θρήνος κατ' ἐκείνο καιροῦ καὶ βοή συµµι-
γῆς, ὡς οὐδὲν ἕτερον ἡγεῖσθαι τινος, ἢ ὅτι θαλάσσης
ἡχὴ τῆς Ἰουδαίων κατασχιόνεται χώρας. Ἔσται ὁ
καὶ σκληρὸν σκότος καὶ οὕτι που πάντως τὸ ὡς ἐν
ὁµίχλῃ νοοῦµενον καὶ νυκτὶ, τὸ ἐκ θειµάτων δὲ µὴ-

λον καὶ ἀπορίας. Σχοτοῖ γὰρ τὸν νοῦν τὰ παγχάλεπα τῶν κακῶν. Ὀνίνησι τοιγαροῦν διὰ παντὸς ἡμᾶς ὁ τῶν ὅλων Θεός. Ποιεῖται γὰρ οὐ μάτην τὰς τῶν ἐσομένων πραγμαγορεύσεις· καὶ δίδεισιν ἀκριβῶς τὰ μεγέθη τῶν κακῶν· ἵν' ἐπειδὴ περ ἀνουθέτητοί τε πολλάκις ἐσμέν, καὶ πεποιήμεθα παρ' οὐδὲν τὸν εἰς μεταγνώσιν καλοῦντα λόγον, κἂν γοῦν ὑποπτήξαντες τὸ ταῖς οὕτω δειναῖς ἐναλῶναι δίκαις, τὸν θεῖον ἐν ἑαυτοῖς εἰσδεξώμεθα φόβον, καὶ ἀποσπουδάσαντες τὰ πονηρὰ, μετακομίσωμεν τὴν καρδίαν· εἰς γὰρ τὸ χρῆναι λοιπὸν ἐλέσθαι τὸ ἀγαθόν.

Καὶ ἐγένετο τοῦ ἔνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον Σαβαώθ, καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου· καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ. Καὶ Σεραφεῖμ εἰσπήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ. Ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἐξ αἰτέρων τῷ ἐνὶ. Καὶ ταῖς μὲν δυσὶν, κατεκάλυπτον τὰ πρόσωπα, καὶ ταῖς δυσὶν κατεκάλυπτον τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυσὶν ἐπέταντο. Καὶ ἐκέκραγον ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, καὶ ἔλεγον· Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης

οὗ καθ' ἓνα τυχόν, οὔτε μὴν ἀδιαστάτως οἱ μακάριοι προφηταὶ τὰς τῶν ὁράσεων ἀποκαλύψεις ἐδέχοντο παρὰ Θεοῦ. Ἀνὰ μέρος δὲ μᾶλλον, κατὰ τὸ Δεσπότη δοκοῦν. Καὶ ἐν χρόνοις καθ' οὓς ἤθελε τοῦτο δρᾶν ὁ ἀποκαλύπτων βαθέα καὶ ἀπόκρυφα, καὶ γινώσκων τὰ κεκρυμμένα. Καὶ γὰρ ἐστὶ μετὰ τοῦτο φῶς, καθὰ γέγραπται. Ὁζίου τοιγαροῦν τοῦ καὶ Ἀζαρίου περὶόντος ἐτι, καὶ τοὺς τῆς βασιλείας τῆς ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις διέποντος θρόνους, τοὺς ἐπὶ τοῖς ἡδὴ φθάσαι πεποίηται λόγους ὁ μακάριος προφήτης Ἡσαίας. Ἦν μὲν γὰρ Ὀζίας καὶ Ἀζαρίας τῶν ὅτι μάλιστα φιλοθεωτάτων, πεποιηκέναι γὰρ λέγεται τὸ εὐθεὶς ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ Θεοῦ. Πλὴν οὐ μέχρι παντὸς διεσώσατο καλὴν καὶ ἀμώμητον τῆς εὐσεβείας τὴν δόξαν. Κατισχύσας γὰρ διὰ Θεοῦ τῶν ὁμόρων ἐθνῶν, πλεῖστα τε ὅσα καὶ ἀξιοθαύμαστα κατ' αὐτῶν ἐργασάμενος, τοῖς τῆς εὐπραγίας μεμέθυσται τρόποις· καὶ κατώλισθεν εἰς ὑπεροψίαν. Ἀφίκετο γὰρ εἰς τοῦτο γνώμης, ὥστε καὶ λειτουργίαν ἀρπάσαι τὴν ἱερὰν, καὶ αὐτόκλητος ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ δεῖν ἱεραῖσθαι τῷ Θεῷ. Εἰσελθὼν γὰρ εἰς τὸν θεῖον ναόν, οὐ διὰ τῆς τῶν Δευιτῶν μεστειάς, ἤγουν ἱερῶν, προσκομίζειν ἤθελε τὰς θυσίας τῷ Θεῷ. Ἀλλ' ἐπ' αὐτὸ τὸ θεῖον ἀναπηδήσας θυσιαστήριον, θυμῶν ἐζήτει παρὰ τὸ εὐθεὶς καὶ τὸν νόμον. Καὶ ἠλέγχετο μὲν παρὰ τῆς ἱερατευσούσης φυλῆς ὡς ἀνόσια δρῶν, καὶ παραλείπειν ἐπιχειρῶν τὸν νόμον. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς τῆς βασιλείας αὐχμήσιν ἐντροφῶν προσενέμηκεν ἑαυτῷ καὶ τὸ ἱεραῖσθαι πρόκειν· καὶ παρ' οὐδὲν ποιούμενος τὰς τῶν ἱερῶν συμβουλὰς, ἠλέγχετο παραχρῆμα παρὰ Θεοῦ. Λιλέκρωται γὰρ, αὐτοῖς μετώποις ἐπηνοηκός τοῦ πάθους. Οἶμαι δὲ δεῖν πρὸς ἀκριβῆ τῶν εἰρημένων ἐβήσιν καὶ αὐτὰ τὰ θεῖα παραθέσθαι λόγια, τὰ ἐπ' αὐτῷ γεγραμμένα. Ἐχει δὲ οὕτως· « Ἐν ἔτει εἰκοστῷ καὶ ὀβδόμῳ τῷ Ἱεροδοῦμ βασιλεῖ Ἰσραὴλ, ἐβασίλευσεν Ἀζαρίας υἱὸς Ἀμασιου βασιλέως Ἰούδα. Ἐξ

A igitur Dens universitatis utilitati nostræ in omnibus. Nec enim sine causa facit futurorum prædictionem, et accurate narrat magnitudinem malorum, ut quoniam sæpe indociles sumus, et sermonem ad poenitentiam vocantem negligimus, saltem metuentes ne tam grandi poena involvamus, Dei timorem in nobis suscipiamus, et dediscentes mala, animum deinceps ad bonum amplectendum conver-

CAP. VI. VERS. 1-5. Et factum est anno quo mortuus est Ozias rex vidi Dominum Sabaoth sedentem in solio excelso et elevato; et plena domus gloria ejus. Et Seraphim steterunt circum eum: sex alæ uni, et sex alæ alteri; duabus quidem velabant faciem, duabus vero obvelabant pedes, et duabus volabant. Clamabantque alter ad alterum, et dixerunt: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus.

B uni, et sex alæ alteri; duabus quidem velabant faciem, duabus vero obvelabant pedes, et duabus volabant. Clamabantque alter ad alterum, et dixerunt: Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus.

C 100 Nec simul, nec sine intervallo beati prophetarum visorum revelationes acceperunt a Deo, sed paulatim et sigillatim, prout Domino visum est, et tum cum voluit facere is, qui reteggit profunda et secreta, et qui occulta cognoscit. Lux enim apud illum est, sicut scriptum est. Ozia igitur, qui et Azarias dictus est, adhuc superstite, et regni Hierosolymitani solium occupante, superiores sermiones habuit beatus propheta Isaias. Nam Ozias, qui Azarias, valde pius erat et religiosus, quippe qui legitur fecisse rectum in oculis Dei: at integram et illibatam religionis gloriam per omnia non retinuit. Expugnatis enim Dei auxilio et beneficio finitimis gentibus, et pluribus admirandisque rebus contra eas gestis, felici hoc successu inebriatus est, et ad superbiam scopulum impigit. Eo enim amentiae devenit, ut sacrum ministerium sibi ipse arripuerit, et sponte, non vocatus, ad sacrificandi munus accesserit. Ingressus enim Dei templum, non Levitarum vel sacerdotum opera vicaria uti in offerendis Deo hostiis voluit, sed ad divinum altare assiliens, præter morem et legem aggressus est incensum adolere: ac reprehensus quidem est a tribu sacerdotali, quasi impie agens, et legem violans. At is regali dignitate insolescens, sibi hanc sacerdotii functionem arrogavit, spretoque sacerdotum consilio, confestim a Deo redarguitur, lepra videlicet percussus, morbo in ipsa adeo fronte germinante. Quo autem hæc quæ dicta sunt plenius intelligantur, divina quoque ipsa oracula quæ de hac re scripta sunt, apponenda esse arbitror. Sic autem se habent: « Anno vicesimo septimo Jeroboami regis Israel, regnavit Azarias filius Amaziae, regis Juda. Filius sexdecim annorum erat, cum regnaret. Regnavitque quinquaginta duos annos in Jerusalem. Nomen autem matris Chalia (1) fuit de Jerusalem. Fecitque quod rectum erat in oculis Do-

(1) Vulg. Chelia.

mini juxta omnia quæ fecerat Amasias pater ejus : altamen excelsa non sustulit. Adhuc populus sacrificavit, et suffitum fecit in excelsis. Tetigit autem Dominus regem, et lepra correptus erat usque ad diem mortis suæ *. » Hæc quidem in Regnis. In Paralipomenis **101** autem, ut dixi : « Et ut obtinuit, » inquit, « elatum est cor ejus ad corrumpendum. Et injuste egit contra Dominum Deum suum, intravitque templum Domini ut adoleret in altari suffimentorum. Introivit autem post ipsum Zacharias sacerdos, et una cum eo sacerdotes Domini octoginta duo præpotentes, et stabant contra Oziam regem, et inquit : Non licet tibi, Ozia, adolere Domino, sed penes nos est, qui sacerdotio fungimur, qui filii Aaronis sumus, qui sanctificamur ad adolendum. Exi e sanctuario, quia recessisti a Domino, et non erit tibi hoc gloriæ a Deo. Iratus est autem Ozias, et in manu ejus thuribulum erat, ut adoleret in templo. Cumque iratus esset ipse sacerdotibus, lepra orta est in fronte ejus coram sacerdotibus in domo Domini, supra altare suffimentorum. Convertitque se ad eum summus sacerdos et sacerdotes, et ecce leprosus est in fronte, atque eum inde propere eji-riunt. Nam et ipse festinavit exire, quia arguit eum Dominus **. » Cum autem lex Mosaica sanciret, leprosum ut immundum omnino e castris emittendum esse, leprosus vero inquinaret, ac sua immunditie pollutum redderet eum quicum ipse versaretur ; habitaret tamen Ozias Hierosolymis, hinc totam promodum Jerusalem inquinans : tacuit Dominus, non quidem prophetas sanctos contumelia afficiens, sed C potius admonitione eorum indignos declarans eos, qui etiam præter legislatoris voluntatem immundo cohabitarent. Sic enim inquit alicubi et ad beatum Ezechielem : « Et linguam tuam ligabo, et obmutescas, nec eris illis corrector et censor : quia domus exasperans est ***. » Obmutuit igitur, ostendens nimirum indignationem. Commota sunt enim Hierosolyma, et concussa est universa Judæorum regio. Quod intelligemus ex his quæ propheta Amos scripsit. Habet enim sic : « Verba Amos quæ facta sunt in Accarim ex Thecæ, quæ vidit super Jerusalem, temporibus Oziæ regis Juda, et temporibus Jeroboami filii Joas regis Israel, duobus annis ante terræ motum ****. » Postquam autem obiisset Ozias desiiit tempus silentii, divinasque visiones sanctis prophetis Deus universitatis reddidit. Ideoque propheta Isaias : « Et factum est, inquit, anno quo mortuus est Ozias rex, **102** vidi Dominum Sabaoth sedentem in solio excelso et elevato. » Prophetam autem vidisse Filium in gloria Dei et Patris, nemo dubitare poterit, cum Joannes scribat de eo aperte : « Hæc autem dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus, deque eo locutus est *****. » Specta vero mihi divinæ dignitatis præstantiam, et in omnem creaturam dominatum. Ille enim est in excelso et elevato throno, pulcherrimis regni insignibus egregie

A καὶ δέκα ἐτῶν ἦν ἐν τῷ βασιλεῦσιν αὐτὸν, καὶ πενήτηκοντα καὶ δύο ἔτη ἐδασίλευσεν ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ ὄνομα τῆς μητρὸς αὐτοῦ Χαλῖα ἐξ Ἱερουσαλήμ. Καὶ ἐποίησε τὸ εὐτεὲς ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου, κατὰ πάντα ὅσα ἐποίησεν Ἀμαζίας ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Πλήν τῶν ὑψηλῶν οὐκ ἐξήρην· ἔτι ὁ λαὸς ἐθυσίαζεν, καὶ ἐθυμῖαν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς. Καὶ ἤφατο Κύριος τοῦ βασιλέως. Καὶ ἦν λελεπρωμένος ἕως ἡμέρας θανάτου αὐτοῦ. » Καὶ ταυτὶ μὲν ἐν ταῖς Βασιλείαις. Ἐν δὲ Παραλειπομέναις, ὡς ἔφην· « Καὶ ὡς κατίσχυσε, φησιν, ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ καταφθεῖραι. Καὶ ἠδίκησεν ἐν Κυρίῳ Θεῷ αὐτοῦ· καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν Κυρίου θυμιάσαι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῶν θυμιαμάτων· καὶ εἰσῆλθεν ὀπίσω αὐτοῦ Ἀζαρίης ὁ ἱερεὺς, καὶ μετ' αὐτοῦ ἱερεῖς τοῦ Κυρίου ὀδοῦντες καὶ δύο υἱοὶ δυνατοί· καὶ ἑστήσαν ἐπὶ Ὀζίαν τὸν βασιλέα, καὶ εἶπαν αὐτῷ· Οὐ σοί, Ὀζία, θυμιάσαι τῷ Κυρίῳ, ἀλλ' ἡμῖν τοῖς ἱερατεῦσιν· τοῖς υἱοῖς Ἀαρὼν τοῖς ἁγιασμένοις, θυμιάσαι. Ἐξέλθε ἀπὸ τοῦ ἁγιάσματος, ὅτι ἀπέστης ἀπὸ Κυρίου. Καὶ οὐκ ἔσται σοι τοῦτο εἰς δόξαν παρὰ Κυρίου Θεοῦ. Καὶ ἐθυμώθη Ὀζίας· καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὸ θυμιατήριον τοῦ θυμιάσαι ἐν τῷ ναῷ· ἐν τῷ θυμωθῆναι αὐτὸν πρὸς τοὺς ἱερεῖς, καὶ ἡ λέπρα ἀνέτειλεν ἐν τῷ μετώπῳ αὐτοῦ, ἐναντίον τῶν ἱερέων ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου, ἐπάνω τοῦ θυσιαστηρίου τῶν θυμιαμάτων. Καὶ ἐπέστρεψεν ἐπ' αὐτὸν ὁ ἱερεὺς ὁ πρῶτος καὶ οἱ ἱερεῖς, καὶ ἰδοὺ αὐτὸς λεπρὸς ἐν τῷ μετώπῳ. Καὶ κατέσπευσαν αὐτὸν ἐκείθεν, καὶ γὰρ αὐτὸς ἔσπευσεν ἐξελεῖν, ὅτι ἤλεγξεν αὐτὸν Κύριος. » Ἐπειδὴ δὲ τοῦ διὰ Μωσέως προστάττοντος νόμου χρῆναι δὴ πάντως ἐκπέμπεσθαι τῆς παρεμβολῆς ὡς ἀκαθάρτον τὸν λεπρὸν, καταμυαίνοντος δὲ καὶ κοινὸν ἀποφαίνοντος τῆς ἀκαθαρσίας τοῦ λεπροῦ τὸν συνόντα αὐτῷ, κατήχηκεν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις Ὀζίας, μονονουχὶ σύμπαζαν διὰ τοῦτου μιλῶν τὴν Ἱερουσαλήμ. Στεῖλγχεν ὁ Δεσπότης οὐκ ἀτιμάζων προφήτας ἁγίους, ἀναξίους δὲ μᾶλλον ἀποφαίνων τῆς παρ' αὐτοῦ νοθεσίας τοὺς ἀκαθάρτους συνοικοῦντας παρὰ γε τὸ τῷ νομοθέτῃ δοκοῦν. Οὕτω γὰρ ποῦ φησι καὶ πρὸς τὸν μακάριον Ἰεζεκιήλ· « Καὶ τὴν γλῶσσάν σου συνδύσω, καὶ ἀποκωφωθήσῃ· καὶ οὐκ ἔσῃ αὐτοῖς εἰς ἄνδρα εὐδύνοντα, ὅτι οἶκος παραπικραίνων ἐστίν. » Ἀποστεῖλγχε τοίνυν, καίτοι δεικνύων τὴν ἀγανάκτησιν. Σέσεισται γὰρ τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ κατεδυνήθη πᾶσα τῶν Ἰουδαίων χώρα. Εἰσόμεθα δὲ καὶ τοῦτο δι' ὧν ἐγεγράφει ὁ προφήτης Ἀμώς· Ἐχει γὰρ οὕτως· « Λόγοι Ἀμώς οἱ ἐγένοντο ἐν Ἀκκαρὶμ ἐν Θεκουῖ, ὅς Ἦθεν ὑπὲρ Ἱερουσαλήμ ἐν ἡμέραις Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα, καὶ ἐν ἡμέραις Ἱεροβοὰμ τοῦ Ἰωᾶ βασιλέως Ἰσραὴλ πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ. » Ἐπειδὴ δὲ τετελεύτηκεν Ὀζίας συγκατέληξεν αὐτῷ τῆς σιωπῆς ὁ καιρὸς. Καὶ πάλιν ἐδίδου τὰς θεοπτείας τοῖς ἁγίοις προφῆταις ὁ τῶν ὅλων Θεός. Ταύτη τοι φησιν ὁ προφήτης Ἡσαΐας· « Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, Ἦθεν τὸν Κύριον Σαβαὼθ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου. » Ὅτι μὲν οὖν τὸν Ὑῖον ὁ προφήτης τεθέσται ἐν τῇ δόξῃ

* IV Reg. xv, 1-5. ** II Paral. xxvi, 16-20. *** Ezech. iii, 26. **** Amos i, 1. ***** Joan. xii, 41.

τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, οὐκ ἂν ἐνδοιάσειέ τις, Ἰωάννου γράφοντος ἐναργῶς περὶ αὐτοῦ· «Ταῦτα δὲ εἶπεν Ἥσαϊας, ὅτε ἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ.» Ἀθροεὶ δέ μοι τῆς Θεοπρεποῦς ὑπεροχῆς τὸ ἀξίωμα, καὶ τὸ κατὰ πάσης κτίσεως κράτος. Ὁ μὲν γάρ ἐστιν ἐφ' ὑψηλοῦ τε καὶ ἐπηρμένου θρόνου τοῖς τῆς βασιλείας ἐκπρεπεστάτοις αὐχμήμασιν εὖ μάλα κατεστεμμένος. Αἱ δὲ ἀνωτάτω δυνάμεις, μεθ' ἃς οὐδὲν ἐπέκεινα τῶν γεννητῶν εἶναι λέγεται, κύκλῳ περιστάσι τάξιν ἔχουσαι τὴν οἰκετικὴν, καὶ ταῖς εὐφημίαις καταγεραίρουσαι. Πλήρη τε εἶναι φησι τὴν γῆν ἅπασαν τῆς δόξης αὐτοῦ. Χρῆναι δὲ ὑπολαμβάνω μὴ ἐν τοπικοῖς ὑψώμασι τὸν θεῖον αἰσθῆναι θεθεῖσθαι θρόνον. Εὐθηθες γάρ καὶ ἀσύνετον κομιδῇ τὸ χρῆμά ἐστιν. Ὑψοῦ δὲ ὁ θεὸς τέθειται θρόνος, καθὼ καὶ νοεῖται πάσης ἐπέκεινα φύσεως νοητῆς τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἡ δόξα. Ἡ δὲ κάθισις ἡ ἐπ' αὐτοῦ τὴν οἶον ἐβδαιότῃ τε καὶ ἐν ταυτοτήτῃ τῶν ἀγαθῶν ἰδρυσί τε καὶ διαμονῇ εἰσιν ὑποδηλοῦν. Ψάλλει γάρ οὕτω καὶ ὁ θεοπέσιος Δαβὶδ· «Ὁ Θεὸς κάθηται ἐπὶ θρόνου ἀγίου αὐτοῦ.» Καὶ μὴν καὶ ὁ προφήτης Ἰερεμίας πρὸς αὐτόν ποῦ φησιν· «Ὅτι σὺ καθήμενος τὸν αἰῶνα, καὶ ἡμεῖς ἀπολλύμενοι τὸν αἰῶνα.» Ἀεὶ γάρ καὶ ἐν παντὶ χρόνῳ φθαρτὴ τέ ἐστιν ἡ πεποιημένη φύσις, καὶ τῶν γεννητῶν ἐν τούτοις τὸ μέτρον· κάθηται δὲ, ὡς ἔφην, ἡ πάντων τεχνίτις καὶ δημιουργὸς σοφία, τοῦτ' ἐστιν, ἀκλόνητον ἔχει τὴν ἐν ταυτοτήτῃ διαμονήν. Πλήρη δὲ εἶναι φησι τὸν οἶκον τῆς δόξης αὐτοῦ. Οὕτω γάρ δεδουσεδηχότος τοῦ Ἰσραὴλ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, ἐπλήρου τὸν οἶκον τὸν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἡ τοῦ Θεοῦ δόξα. Ἐπειδὴ δὲ ἠρνήσαντο τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, καὶ πεπώκασιν εἰς ἀνοσιότητα τρόπων. Οὗ ἔνεκεν τὴν φωνὴν ἤκουσαν λέγοντος· «Ἰδοὺ ἀφίστα ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν.» Ἐκάτῳ δὲ τῶν Σεραφείμ ἐξ-ἐμπεφυκέναι φησὶ τὰς πτέρυγας, ὡς ταῖς μὲν δυοὶ κατακαλύπτειν τὸ πρόσωπον, ταῖς δὲ δυοὶ τοὺς πόδας, πέτασθαι δὲ ταῖς λοιπαῖς. Διερμηνεύεται δὲ Σεραφεῖμ, ἐμπερησται ἦτοι θερμαίνοντες. Ψυχρὸν γάρ οὐδὲν παρὰ γε ταῖς ἀνω δυνάμεσιν, αἵπερ ἂν εἴεν μάλιστα καὶ ἐγγύς Θεοῦ. Ταύτῃ τε καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ κολλώμενοι διὰ πίστεως καὶ πολιτείας τῆς ἀγαθῆς καὶ ἐννομωτάτης ζέοντες ἀποτελούμεθα τῷ πνεύματι, καὶ θερμοὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς Θεόν. Σύμβολον δὲ τὸ ταῖς πτέρυξι κατακαλύπτειν τὰ Σεραφεῖμ τότε πρόσωπον καὶ τοὺς πόδας, πέτασθαι δὲ ταῖς δυοῖν, τοῦ μὴ δύνασθαι τινὰς ἢ ἀρχὴν ἢ τέλος ὁρᾶν ἐννοιών ἢ λόγων τῶν περὶ Θεοῦ. Σημαίνει μὲν γάρ τὴν ἀρχὴν ἢ κεφαλὴν, καὶ τὸ πρόσωπον, τὸ δὲ γε τέλος οἱ πόδες. Ἀναρχον γάρ τὸ θεῖον καὶ τελευτᾶν οὐκ εἰδός. Προσβάλλομεν δὲ τοῖς διὰ μέσου μόλις τοῖς κατὰ γε τοὺς χρόνους φημι, καθ' οὓς τὰ οὐκ ὄντα ποτὲ παρήχθη πρὸς ὑπαρξιν. Πέ-
 τονται γε μὴν ὡς οὐδὲν ἔχοντες τὸ κατεβρίμμενον. Ὑψοῦ δὲ μᾶλλον αἰεὶ τὸ φρόνημα πρὸς Θεόν. Οὐ γάρ τοι καθ' ἡμᾶς φρονοῦσι τὰ κάτω, ἀλλ' ἐν ἀπορρήτοις τισὶν ὑψώμασιν ἐννοιών αἱ ἀνωτάτω δυνάμεις τὸν οἶκεόν ἔχουσι νοῦν. Εὐφημον δὲ καὶ τὸ στόμα αὐ-

A coronatus. Supremæ item potestates, quibus nullæ res genitæ superiores leguntur, underquaque circumstant, domesticorum locum tenentes, eumque ornantes laudibus. «Plena est, inquit, terra universa gloria ejus.» Dei autem thronum non in sublimitate loci terminata positum, meo iudicio, existimare debemus : id enim profecto stultum est et frivolum : at in sublimi Dei thronus positus est, quatenus divini regni gloria omnem naturam sub intelligentiam cadentem, superare intelligitur. Deinde sessio quæ de eo dicitur, veluti firmitatem et stabilitatem in eodem honorum tenore constantiamque videtur subnotare. Psallit enim sic et beatus David : «Deus sedet in throno sancto suo ¹⁵.» Et propheta Jeremias ad eum dicit : «Tu sedes in sempiternum, et nos perimus in sempiternum ¹⁶.» Semper enim et omnino corruptioni obnoxia est rerum natura, et eorum quæ ortum habent mensura quædam est ac terminus. Sedet autem, uti dixi, omnium rerum architectatrix et opifex sapientia, id est, immota est, et eodem modo permanet. Plenam dicit esse domum gloria ejus. Nam quandiu Israel non admisit impietatem contra Dominum nostrum Jesum Christum, gloria Dei Hierosolymitanam domum implevit. Sed postquam negarunt regnum ejus, in morum impietatem proruerunt. Idcirco audiverunt vocem dicentis : «Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta ¹⁷.» Unicuique autem Seraphim sex alas adnatas esse dicit, ut duabus faciem, duabus pedes legerent, reliquis volarent. Seraphim, igniti seu ferventes exponitur. In superis enim potestatibus nihil frigidum, ut quæ proxime Deum sunt. Nos etiam hoc modo per fidem et bonam legique maxime consentaneam vitæ institutionem illi agglutinati, spiritu ferventes perficimur, et charitate in
 103 Deum ardentes. Porro Seraphim alis velare faciem et pedes, et duobus volare, symbolum est, neminem posse vel principium, vel finem sententiarum aut sermonum de Deo introspicere. Caput enim et facies designant principium, finem pedes. Caret etenim principio Divinitas, et finis est nescia. Nos autem vix intuemur ea quæ in medio interjacent, ea, inquam, quæ tempore sunt, quo ea quæ non sunt, in effectum aliquando producantur. Volant denique, ut qui nihil proculcatum habent seu abjectum : quin potius alte semper illorum mens in Deum fertur. Non enim, ut nos, hæc infima sapiunt hæc potestates supremæ, sed mentem habent arcanis quibusdam sententiarum sublimitatibus affixam et conjunctam. Os quoque eorum plenum est faustis omINATIONIBUS ac laudibus. Gloriam enim decantant, idque alterinis vicibus, non quia defatigantur, ut ego quidem arbitror, sed honore sibi mutuo cedunt, et vicissim laudationes reddunt. Omnia enim supra ordinate sunt ac decenier. Cum vero «Sanctus» ter dicunt, claudunt hymnum in hoc, «Dominus Sabaoth,» in una deitatis natura sanctam constituentes Triadē,

¹⁵ Psal. xlvii, 9. ¹⁶ Baruch iii, 3. ¹⁷ Matth. xxiii, 38.

Subsistere enim Patrem plane dicimus, sic etiam Filium, et Spiritum sanctum. Neque vero quos dicimus, in naturalem aliquam diversitatem ulla ratio dissecat, sed in triplici hypostasi una deitas intelligitur. Hoc quidem nobis testatum faciunt per hos sanctos Seraphim, qui universam terram maiestate ejus plenam dictitant, futura præcinentes, et administratæ per Christum dispensationis mysterium prænuntiantes. Priusquam enim Verbum caro factum esset, ille dæmon, ille exitialis, ille draco, ille defector, orbem terrarum occupabat, et creatura præ Creatore et Conditor adorabatur: at ubi factus est homo unigenitum Dei Verbum, omnis terra maiestate ejus repleta est. Illi enim flectet se omne genu, et illi omnes linguæ ac tribus confitebuntur, ac illi servient, juxta id quod scriptum est. Proclamavit et hoc ante beatus David in spiritu; dixit enim: « Omnes gentes quas fecisti, venient, et adorabunt coram te ¹⁷. » Hoc perfectum est, vocata gentium multitudine, et cunctis eum qui de nobis et pro nobis factus, est adorantibus, quique per seipsum manet supra omnia.

καὶ αὐτῷ δουλεύουσιν, κατὰ τὸ γεγραμμένον. πνεύματι· ἔφη γάρ· « Πάντα τὰ ἔθνη ὅσα ἐποίησας, Τοῦτό τοι τετέλεσται κεκλημένης τῆς ἐξ ἔθνων πληθύος· καὶ προσκυνούντων ἀπάντων τῷ δι' ἡμᾶς γενομένῳ, μεμενηχότι· δὲ δι' αὐτὸν ὑπὲρ πάντα.

104 Vers. 4. *Elevatum est superliminare a voce qua clamabant, et domus repleta est fumo.*

Contemplatus est enim propheta Dominum Sabaoth sedentem in solio celso et elevato, circumstantibus undique sanctis Seraphim, et laudibus continuis eum percelebrantibus. Affirmavit etiam domum fuisse plenam gloria ejus. Nunc vero cominotum esse dicit superliminare, et domum fumo oppletam, idque quasi a voce, qua sancti Seraphim clamaverunt. Nunquid ergo vocem dicemus causam fuisse eorum quæ in domo acciderunt? Atqui id sentire, quid ni sit valde ineptum? Quonam igitur pacto horum verborum intelligentiam assequemur? Optime et sapienter. Ante Servatoris nostri inhumanationem et adventum, dum adhuc Israel secundum legem inoffense et inculpate vitam institueret, percelebre illud templum, quod Hierosolymis extruxit Solomon, gloria divina replebatur. Nam in eo sacrificabant ex legis præscripto. Cæterum ubi de cælis venientem in humana forma, et ex lege et prophetis prædicatum non receperunt, inio vitæ principem vita privarunt, dereliquit domum suam, hereditatem suam dimisit. Divertit enim ad gentes, et omnis terra gloria ejus impleta est, regio Judæorum in vastitatem redacta est, templumque ipsum incensum. Quando igitur juxta prophetiam et prædictionem, voce sanctorum Seraphim impleta est universa terra maiestate ejus, tunc superliminare templi commotum est, fumoque impletum est. Itaque hoc, « A voce qua clamabant, » temporis significationem habet: nec proreus doxologiæ opus est vel

ταῖς. Δοξολογοῦσι γὰρ καὶ τοῦτο ἐξ ἀμοιβῆς, οὐ διὰ γε τὸ κάμνειν, καθάπερ ἐγῶμαι, παραχωροῦσι δὲ μᾶλλον τὰς τιμὰς ἀλλήλως, καὶ ἀντιδωροῦμεναι τὰς δοξολογίας. Πάντα γὰρ ἐν κόσμῳ τὰ ἄνω. Τρις δὲ τὸ, « Ἄγιος, » λέγουσαι, κατακλείουσι τὴν δοξολογίαν, εἰς τὸ, « Κύριος Σαβαώθ, » ἐν μιᾷ θεότητος φύσει τὴν ἁγίαν τιθέντες Τριάδα. Ὑφίσταται μὲν γὰρ ὁμολογουμένως φαμέν τὸν Πατέρα· οὕτω δὲ καὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ λόγος οὐδεὶς διατέμνει πρὸς ἑτερότητα φυσικὴν τῶν ὁνομασμένων ἑκαστον, ἀλλ' ἐν ὑποστάσει τρισὶ νοεῖται μία θεότης. Καὶ δι' αὐτῶν ἡμῖν τοῦτο μεμαρτύρηται τῶν ἁγίων Σεραφεῖμ, οἱ καὶ πλήρη πᾶσαν τὴν γῆν εἶναι· λέγουσι τῆς δόξης αὐτοῦ, προαναφωνοῦντες τὰ ἐσόμενα, καὶ τῆς διὰ Χριστοῦ γεγεννημένης οἰκονομίας προαναγγέλλοντες τὸ μυστήριον. Πρὶν μὲν γὰρ σάρκα γενέσθαι τὸν Λόγον, κατεκράτει τῆς ὑπ' οὐρανὸν ὁ δαίμων ὁ ἀλητῆριος, ὁ δράκων, ὁ ἀποστάτης. Προσεκυνήθη δὲ καὶ ἡ κτίσις παρὰ τὸν χρίσαντα καὶ Ποιτὴν· ἐπειδὴ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, πεπληρωται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα γῆ. Κάμψει γὰρ αὐτῷ πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα φυλὴ, καὶ γλῶσσαι ἐξομολογήσονται. Προανακεκράγει δὲ καὶ τοῦτο ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐν ἡξουσίᾳ, καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου, Κύριε. » καὶ προσκυνούντων ἀπάντων τῷ δι' ἡμᾶς γενομένῳ, μεμενηχότι· δὲ δι' αὐτὸν ὑπὲρ πάντα.

Καὶ ἐπὶ ῥῆθι τὸ ὑπέρθυρον ἀπὸ τῆς φωνῆς ἧς ἐκέκραγον, καὶ ὁ οἶκος ἐπλήσθη καπνοῦ.

Τεθέαται μὲν γὰρ ὁ προφήτης τὸν Κύριον Σαβαώθ καθήμενον ἐπὶ θρόνῳ ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, περιεστηκότων ἐν κύκλῳ τῶν ἁγίων Σεραφεῖμ, καὶ ἀκαταλήκτοις δοξολογίας εὐφημούντων αὐτόν. Διεβεβαίωτο δὲ, ὅτι πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ. Νῦν δὲ ἐπὶ ῥῆθι φησι τὸ ὑπέρθυρον, ἐμπεπλησθαι δὲ καὶ τὸν οἶκον καπνοῦ, καὶ ἀπὸ γε τῆς φωνῆς ἧς ἐκέκραγον τὰ ἅγια Σεραφεῖμ. Ἀρ' οὖν ἐροῦμεν τὴν φωνὴν αἰτίαν γενέσθαι τῶν συμβεβηκότων τῷ οἴκῳ; Καίτοι πῶς οὐ σφόδρα ἐστὶν ἀκαλλῆς τὸ φρονεῖν ἐλῆσθαι ταυτί; Τίνα δὲ οὖν τρόπον ταῖς τῶν προκειμένων προσδαλούμεν ἐννοίαις; Ἀριστά τε καὶ σοφῶς. Πρὸ μὲν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρωπήσεως καὶ ἐπιδημίας, ἔτι τὴν ἐν νόμῳ πολιτεῖαν ἀκωλύτως τε καὶ ἀνεπιπλήκτως διέποντος τοῦ Ἰσραὴλ, πλήρης ἦν ὁ διαβόητος ἐκεῖνος νεῶς ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ὃν Σολομὼν ἀνεδείματο τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Ἐπετέλουν γὰρ ἐν αὐτῷ τὰς κατὰ νόμον θυσίας. Ἐπειδὴ δὲ τὸν ἐξ οὐρανοῦ ἀφικόμενον ἐν ἀνθρωπείᾳ μορφῇ, καὶ διὰ νόμου καὶ προφητῶν κεκηρυγμένον οὐ προσήκοντο, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπεκτόνασι τὴν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, ἐγκατέλιπε τὸν οἶκον αὐτοῦ, ἀφῆκε τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Ἀπονένευκε γὰρ εἰς τὰ ἔθνη, καὶ πεπληρωται μὲν πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Παραδέδοται δὲ τῶν Ἰουδαίων ἡ χώρα πρὸς ἐρήμωσιν, γμπεπληρηται δὲ καὶ αὐτὸς ὁ νεῶς. Ὅτε τοίνυν κατὰ γε τὴν προφητείαν ἤγουν προαγόμενοι ἦτοι φωνὴν τῶν ἁγίων Σεραφεῖμ ἐπλήσθη πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ, τότε ἐπὶ ῥῆθι τὸ ὑπέρθυρον τοῦ

¹⁷ Psal. LXXV, 8.

ναοῦ, καὶ ἐνεπλήσθη καπνοῦ. Οὐκοῦν τὸ, « ἀπὸ τῆς φωνῆς ἧς ἐκέκραγον, » χρόνου μᾶλλον ἐστὶ σημεῖον, οὐχὶ δὴ πάντως τῆς δοξολογίας ἔργον καὶ ἀποτέλεσμα. Σημαίνει δέ, οἶμαι, τὸ, « Ἐπῆρθη τὸ ὑπέρθυρον, » τὸ καταλείφθαι τὸν ναόν. Ὅτι δὲ καὶ ἐμπέπρησται. τὸ ἐμπεπλήσθαι λέγειν αὐτὸν καπνοῦ. Εἰ δὲ δὴ τις βούλοιτο καὶ καθ' ἕτερον τρόπον τὰ τοιαῦτα νοεῖν, καὶ τὰ κατὰ παντὸς τοῦ τῶν Ἰουδαίων ἔθνους πεπράχθαι λέγειν αὐτὰ νοητῶς, οὐκ ἂν ἀμάρτοι τοῦ πρέποντος λογισμοῦ. Ὅτε γὰρ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δόξης ἐπλήσθη πᾶσα ἡ γῆ κεκλημένων διὰ τῆς πίστεως τῶν ἔθνων, τότε τῆς Ἰουδαίων διανοίας πᾶσα μὲν ἀσφάλεια λείπεται πνευματικῇ. Καπνὸς δὲ δίκην οἱ τάλανες, τὴν ἐκ τῆς ἀμαθίας ἀχλὺν λαβόντες εἰς νοῦν τυφλοὶ γίνονται νοητῶς. Ταῦτησι καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτοῖς ἐπεφώνει λέγων· « Ἔως τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτί, ἵνα μὴ ἡ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. » Τί δὲ ἐστὶν ἀσφαλὴς καὶ εὐάλωτος τῶν Ἰουδαίων ὁ νοῦς πρὸς πᾶν ὅτι οὖν τῶν παθῶν ἐπικουρίας τῆς ἀνωθεν ἐλωθῶτων;

Καὶ εἶπα, Ὁ τάλας ἐγὼ, ὅτι κατανένυγμαί, ὅτι ἄνθρωπος ὢν, καὶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχων, ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος ἐγὼ οἰκῶ καὶ τὸν βασιλέα Κύριον Σαβαώθ εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς.

Ὁ δὲ τοῦ πανσόφου Μωσέως προστέταχε νόμος, μὴ συναμιγνύσθαι τοῖς ἁγίοις τὴν βέβηλον, καὶ πολλὴ τις ἄγαν ἡ ἐπιτήρησις παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐν τούτοις. Καὶ γοῦν τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ἀλιεύουσιν ἐντὶ προσεφώνει λέγων ὁ Κύριος· « Χαλάσατε τὰ δίκτυα ὑμῶν εἰς ἄγαν. » Οὐ δὴ γεγονότος, ἰχθύων μὲν πλῆθος συνείληπτο πολὺ, θαυμαστικῶς δὲ τοῦ λόγου τὴν δύναμιν ὁ θεσπέσιος Πέτρος, « Προσέπεσε, φησὶ, τοῖς γόνασιν τοῦ Ἰησοῦ, λέγων· Ἐξέλθε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἄνθρωπος ἁμαρτωλὸς εἰμι, Κύριε. » Ἄλλ' οὐκ ἂν ὁ Πέτρος ἠθέλησεν ἀπελθεῖν ἀπ' αὐτοῦ τὸν Χριστόν. Ἐπειδὴ δὲ ᾔδει τὸν τοῦ νόμου σκοπὸν, ὡμολόγει μὲν ὅτι ἁμαρτωλὸς ἐστίν, ἐδεόκει δὲ τῷ ἁγίῳ συνεῖναι, κατὰ γὰρ τὸ κρατήσαν ἅπασαν τὴν Ἰουδαίαν ἔθνος. Ἀφιγμένου δὲ ποτε τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὴν χώραν τῶν Γερρεσηνῶν, εἶτα τεθεραπευκότος τοὺς ἐν τοῖς μνημείοις δαιμονῶντας· ἀγρίως, θαυμάσας μὲν τὴν θεοσημείαν. Ἐφῆ δὲ ὁ Ματθαῖος, ὅτι « Πᾶσα ἡ πόλις ἐξῆλθεν εἰς συνάντησιν τοῦ Ἰησοῦ· καὶ ἰδόντες αὐτὸν, παρεκάλουν μεταβῆναι ἀπὸ τῶν ὁρίων αὐτῶν. » Καίτοι πῶς οὐκ ἔδει μᾶλλον μεταποιεῖσθαι τοῦ τεθεραπευκότος, καὶ παρακαλεῖν προσμεῖναι τε αὐτοῖς, καὶ πολλῶν ἐτέρων θαυμάτων γενέσθαι δημιουργόν; Ἄλλ' ἦν εὐλαβείας ἀπόδειξις κατ' ἐκεῖνο καιρὸς καὶ τιμὴς τοῖς ἁγίοις ὀφειλομένης τρόπος τὸ παραιτεῖσθαι τινας ἐγγίξιν αὐτοῖς. Ματθαίου κεκλημένου καὶ ἀκολουθήσαντος τῷ Χριστῷ, εἶτα κεκληκός αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ· « Καὶ ἰδοὺ, » φησὶ, « πολλοὶ ἁμαρτωλοὶ καὶ τελῶναι ἐλθόντες συνανέκειντο τῷ Ἰησοῦ καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ. Καὶ ἰδόντες οἱ Φαρισαῖοι ἔλεγον τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· Διὰ τί μετὰ τῶν ἁμαρτωλῶν καὶ τελωνῶν ἐσθίει

A effectus. Commotum autem esse superliminare, significat, ut opinor, dissolvi templum: incensum item esse, ex eo quod impleri fumo dicat, perspicuum est. Sin voluerit quis alio modo hæc intelligere, et de omni gente Judaica ea intelligibiliter perfecta esse dixerit, a recta ratione non exorbitaverit. Siquidem cum Servatoris nostri gloria omnis terra repleta esset, vocalis per fidem gentibus, tum Judæorum animi de omni spirituali securitate ac tranquillitate dimoti ac dejecti sunt, ac in morem fumī, nebula ignorationis in animum intromissa, miseri homines cæci **105** fuerunt intelligit. Hinc et Servator clamavit illis: « Quandiu lucem habetis, ambulate in luce, ne tenebræ vos occupent ¹⁰. » Judæorum autem mentes lubricas et labiles esse, ac omni generi perturbationum obnoxias, ope superna destitutas, equis tandem est qui ambigat?

B Ἐρημος ὢν, πῶς ἂν ἐνδοιάσειε τις τῶν εὐ φρονεῖ.

VERS. 5 Et dixi, O me miserum, quia compunctus sum: quia cum homo sim, et immunda labia habens, in medio populi immunda labia habentis ego habito: et regi Domini Sabaoth vidi oculis meis.

Lex per Mosen sapientissimum sanxit, profanus cum sanctis ne habeto commercium, inque eo apud Judæos summa erat observatio. Sanctos quoque apostolos jam piscantes allocutus est Dominus: « Dimittite, inquit, retia vestra ad capturam: » quofacto, magna quidem piscium multitudo capta est, ac divinus Petrus verbi vim admiratus: « Accidit, ait, ad genus Jesu dicens: Recede a me, nam homo peccator sum, Domine ¹¹. » Nolebat tamen Petrus Christum a se abire, sed cognito legis scopo, se peccatorem confessus est, ac cum sancto esse horruit, secundum eam, quæ semper apud Judæos invaluerat, consuetudinem. Cum etiam Christus in regionem Gergesinorum aliquando venisset, deinde in monumentis immaniter a dæmone vexatos curasset, divinum quidem signum admirati sunt; attamen dixit Matthæus: « Tota civitas exivit obviam Jesu, et cum vidissent illum, rogabant ut a sinibus ipsorum abscederet ¹⁰. » Annon vero decebat magis ut eum qui curaverat detinerent, et rogarent uti apud se maneret, et alia quoque plura miracula patraret? Verum illis temporibus significatio erat reverentiæ cujusdam, et honoris sanctis debiti modus quidam, cavere, ne qui eos accellerent. Matthæus etiam cum vocatus sequeretur Christum, ac postea eum in domum suam invitasset: « Ecce, » inquit, « multi peccatores et publicani accesserunt, et accubuerunt cum Jesu et discipulis ejus. Quod ubi vidissent Pharisei, dixerunt discipulis ejus: Quare cum publicanis et peccatoribus edit præceptor vester ¹¹? » Intelligis ergo eos Christum accusare, quod lege posthabita voluerit cum malis.

¹⁰ Joan. xii, 35. ¹¹ Luc. v, 4-8. ¹⁰ Matth. viii, 34. ¹¹ Matth. ix, 10, 11.

cibum capere. Incusat porro Deus eos, **106** qui A
 judicæ Synagogæ primatum occuparunt, per prophetam, dicens: « Inter sanctum et profanum non discreverunt. » Reverentiæ igitur, ut dixi, modus erat, et legalium præceptorum traditio, ut eos versari cum sanctis nollent, in quibus vitii suspicio hæreret, et qui non haberent a peccatis liberam conscientiam. Tale quiddam etiam beato prophetæ accidisse videtur, ideoque ait: « Miserum me, quia compunctus sum. » Nec quia compunctus erat, propterea miser fuit: nam hoc pacto intelligere, quid ni perineptum? sed quia compunctus sum, inquit, a conscientia, nimirum ideo dicebam: « O me miserum, quia homo sum, » et immunda labia habeo, in medio populi immunda labia habentis ego habito, et regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis. » Nam cum sancti Seraphim mundo et sanctissimo ore laudes cecinissent, timuit ille, a Deo quippe edoctus, non ignorans indecorum esse in ore peccatoris laudandam, quemadmodum scriptum est. Erant enim immunda plane Israelitarum labia, utpote qui in Dominum nostrum Jesum Christum convicia jecerunt. Sin vero ait propheta se quoque ejusmodi habere labia, licet Israeliticæ impietatis plane expers fuerit, dicimus eum ut sanctum de se modeste loqui, estque probabile, quatenus erat ex sanguine Israel, seipsum omni crimine non eximere, pervagatum autem populi vitium notare, ut servet ita illos qui peccaverant. Vel humanæ naturæ morbum confitetur: cujusmodi est illud a beato Davide contra omnem hominem dictum: « Ego dixi in excessu meo: Omnis homo mendax ». » Est enim infecta morbo mendacii ac vanitatis mens humana, licet malo hoc liberentur quidam, sobrietate id lucrificantes. Timuit ergo propheta quod cum mundus non esset, quemadmodum certe sunt sancti Seraphim, Dominum Sabaoth contemplatus fuerit et tacuerit, atque adeo a laudibus celebrandis abstinerit, quod ore non ita mundo sit præditus. Quod autem puris labiis celebrare laudes oporteat, ex eo quod quidam sanctorum discipulorum dicit de lingua, planum fieri potest: « Illa laudamus Dominum et Patrem, et illa maledicimus homines ad similitudinem Dei conditos. Non oportet, fratres mei, hæc sic fieri. Nunquid fons ex eodem **107** D
 foramine ebullit dulcem et amaram aquam? Nunquid potest, fratres mei, ficus oleas proferre? aut vitis ficus? Sicneque idem fons salsam et dulcem aquam edere ». » γλυκὺ καὶ τὸ πικρὸν; Μὴ δύναται, ἀδελφοί μου, συκὴ ἐλαίας ποιῆσαι; ἢ ἀμπέλους σύκα; Οὕτως οὐδὲ ἀλυκὸν γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ. »

VERS. 6, 7. Et missus est ad me unus ex Seraphim, et in manu habebat carbonem, quem forcipe accepit ab altari, et tetigit os meum, et dixit: Ecce tetigit hoc labia tua, et adimet iniquitates tuas, et peccata tua emundabit.

Divinus Paulus scribit de sanctis angelis, omnes

¹¹ Psal. cxv, 11. ¹² Jac. iii, 9.

ὁ διδάσκαλος ὑμῶν; » Συνῆς οὖν ὅπως ὡς ἡμεληχότα τοῦ νόμου κατητιώντο τὸν Χριστὸν, διὰ τοι τὸ θέλει· συνδιαϊτάσθαι πονηροῖς. Ἐπαιτιᾶται δὲ πού καὶ θεὸς τοὺς τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς προσεγγεῖσθαι λαθόντας διὰ προφήτου λέγων· « Ἀνὰ μέσον ἁγίου καὶ βεβήλου οὐ διεστέλλον. » Εὐλαβείας οὖν ἄρα τρόπος, ὡς ἔφην, καὶ νομικῶν ἐνταλμάτων παράδοσις τὸ μὴ συνεῖναι θέλειν τοῖς ἁγίοις τοὺς ἐν ὑπολήψει φαυλότητος, καὶ οὐκ ἐλεύθερον ἁμαρτιῶν ἔχοντας τὸ συνεῖδος. Τοιοῦτόν τι καὶ ὁ μακάριος προφήτης ὁρᾶται παθὼν, ταύτητοί φησιν· « Ὡτάλας ἐγὼ, ὅτι κατανένυγμαί. » Καὶ οὐ διὰ τοῦτο τάλας, ὅτι κατανένυγμαί· πῶς οὐκ εὐθὺς τοῦτο οὕτω νοεῖν; ἀλλ' ὅτι κατανένυκται, φησιν, ὑπὸ τοῦ συνεῖδός, ὅλον δὲ ὅτι διὰ τοῦτο ἔφην· « Ὡτάλας ἐγὼ, ὅτι ἄνθρωπος **B**
 ὢν, καὶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχων, ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος ἐγὼ οἰκῶ· καὶ τὸν βασιλεῖα Κύριον Σαβαὼθ ἴδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου. » Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ἅγια Σεραφεῖμ καθαροί· καὶ πανάγνοις στόμασιν ἐποιούνο τοὺς δοξολογίας, δέδινεν αὐτοὺς τὸ χρήμα, θεοδιδάκτος ὢν, καὶ οὐκ ἀγνοήσας· ὅτι οὐχ ὥραϊος αἶνος ἐν στόματι ἁμαρτωλοῦ, καθὰ γέγραπται. Ἦν μὲν γὰρ ὁμολογουμένως ἀκάθαρτα χεῖλη τοῦ Ἰσραὴλ· δεδυσφημήκασι γὰρ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Εἰ δὲ δὴ λέγοι καὶ ὁ προφήτης, ὅτι καὶ αὐτὸς ἔχοι τὰ χεῖλη τοιαῦτα, καί τοι τῆς τοῦ Ἰσραὴλ δυσσεβείας ἀμοιρόσας παντελῶς, φάμεν ὅτι μετριάζει μὲν ὡς ἅγιος, εἰκὸς δὲ ὅτι καὶ ὡς ὑπάρχων ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, οὐκ ἐξωτίθησι τῆς αἰτίας ἑαυτόν. Ἀλλ' ὑποφέρει τῷ κοινῷ τοῦ λαοῦ πλημμελήματι, σώζων διὰ τούτου τοὺς ἁμαρτηχότας· ἦγουν τῆς ἀνθρώπου φύσεως ὁμολογεῖ τὴν νόσον. **C**
 Ὅποιόν ἐστι τὸ παρὰ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ κατὰ τοῦ παντὸς ἀνθρώπου λεγόμενον· « Ἐγὼ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. » Νοσεῖ γὰρ τὸ ψεῦδος ἡ ἀνθρώπου διάνοια, καὶ ἐπαλλάττειν τὸν κακοῦ, νήψει τὸ χρήμα κερδαίνοντες. Δέδινεν οὖν ὁ προφήτης ὅτι μὴ ὑπάρχων οὕτω καθαρὸς, καθάπερ ἀμέλει τὰ ἅγια Σεραφεῖμ, θεάεται μὲν τὸν Κύριον Σαβαὼθ, σεσίγηκε δὲ, καί τοι μᾶλλον ὀφείλων δοξολογεῖν, διὰ τὸ μὴ οὕτως ἔχειν καθαρὸν τὸ στόμα. Ὅτι δὲ χρή καθαροῖς στόμασιν ὁμολογεῖν, σαφὲς ἂν γένοιτο περὶ τῆς γλώσσης λέγοντος ἐνδὸς τῶν ἁγίων μαθητῶν· « Ἐν αὐτῇ **D**
 εὐλογοῦμεν τὸν Κύριον καὶ Πατέρα. Καὶ ἐν αὐτῇ καταρώμεθα τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γεγονότας. Οὐ χρή, ἀδελφοί μου, ταῦτα οὕτω γίνεσθαι. Μή τι ἡ πηγὴ ἐκ τῆς αὐτῆς ὁπῆς βρούει τὸ γλυκὺ καὶ τὸ πικρὸν; Μὴ δύναται, ἀδελφοί μου, συκὴ ἐλαίας ποιῆσαι; ἢ ἀμπέλους σύκα; Οὕτως οὐδὲ ἀλυκὸν γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ. »

Καὶ ἀπεστάλη πρὸς με ἐν τῶν Σεραφεῖμ, καὶ ἐν τῇ χειρὶ εἶχεν ἄνθρακα, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιωστηρίου. Καὶ ἤψατο τοῦ στόματός μου, καὶ εἶπεν· Ἴδου ἤψατο τοῦτο τῶν χειλέων σου, καὶ ἀφελεῖ τὴν ἀνομίαν σου, καὶ τὰς ἁμαρτίας σου περικαθαρίσει.

Ὁ θεσπέσιος γράφει Παῦλος περὶ τῶν ἁγίων

ἀγγέλων, ὅτι πάντες εἰσὶ λειτουργικά πνεύματα, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν. Καὶ τὸ χρῆμά ἐστιν οὐκ ἀσυμφανές. Πάντα μὲν γὰρ ἐν κόσμῳ τὰ παρὰ ταῖς ἄνω δυνάμεσι καὶ τιμῆς ἦτοι λειτουργίας μέτρα παρ' αὐταῖς, καὶ ὅροι τέθενται τῇ ἐκάστου δόξης, παρὰ γὰρ τοῦ πάντα κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν διανέμεντος Θεοῦ.

• Πλὴν εἰς ἐφ' ἅπαντι ὁ ζυγός, καὶ ὑπηρετοῦσι νεύμασι τοῖς Δεσποτικοῖς, οὐκ ἀπαξιοῦντα τὴν δουλείαν, ἀλλ' ἐν μοίρᾳ τιμῆς καὶ δόξης καταλογιζόμενά που τὸ ἐν τούτοις γνήσιον. Προαναμορφοῦται τοῖνυν ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ προφήτου τὸ Χριστοῦ μυστήριον, διὰ τῶν ἄνω δυνάμεων εὖ μάλα διακονούμενον. Ἀποστέλλεται γοῦν ἐν τῶν Σεραφείμ ἄνθρακα ἔχον, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου. Καὶ τοῦτο ἄρα ἦν Χριστοῦ σύμβολον, ὃς δι' ἡμᾶς, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν προσεκόμισεν ἑαυτὸν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, εἰς θυσίαν πνευματικὴν καθαρὰν καὶ ἀθέβηλον καὶ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας. Ταύτη τοι καὶ μάλα εἰκότως ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου λαμβάνεται. Παρεικάζεται γὰρ μὴ ἄνθρακι καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν εἰπεῖν ἀναγκαῖον. ἘΘος τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ πυρὶ τὴν θείαν παρεικάζειν φύσιν. Ὡφθη γὰρ οὕτω τῷ μακαρίῳ Ἰσραὴλ ἐν τῷ ὄρει Χωρὴμ ἦτοι Σινᾷ τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐκκλησίας. Οὕτω καὶ αὐτῷ τῷ μακαρίῳ Μωσῇ ποιμαίνοντι κατὰ τὴν ἔρημον, ἐν εἵδει πυρὸς ἐν τῷ βάτῳ κατὰ καιροὺς, ὦφθη τε καὶ προσελάλει. Ὡσπερ οὖν ὁ ἄνθραξ ξύλον ἐστὶ τῇ φύσει, πλὴν ὅλος δι' ὅλου μεμέστωται τοῦ πυρὸς, καὶ τὴν αὐτοῦ δυνάμιν τε καὶ ἐνέργειαν ἔχει· κατὰ τοῦτον, οἶμαι, τρόπον νοοῖτ' ἂν εἰκότως καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός· ὁ Γέγονε γὰρ σὰρξ ὁ Λόγος, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ἄλλ' εἰ καὶ ἦν καθ' ἡμᾶς ὁρώμενος ἄνθρωπος οἰκονομικῶς, ἀλλ' οὖν ἅπαν τὸ τῆς θεότητος πλήρωμα κατέκχησεν ἐν αὐτῷ, κατὰ γὰρ φημι τὴν τῆς ἐνώσεως τρόπον. Ταύτη τοι καὶ διὰ τῆς ἰδίας σαρκὸς θεοπροπεσπτάτας ἔχων ὁράται τὰς ἐνεργείας. Ἦψατο γοῦν τῆς σοροῦ, καὶ ἀνέστησεν τὸν τεθνεῶτα τῆς χήρας υἱόν. Καὶ μὴν καὶ πτώσας ἐνετίθει τυφλοὺς τὸ βλέπειν, πληρῶν καταχρίων τοὺς ὀφθαλμούς. Ἀνθρακι δὲ οὖν εὖ μάλα παρεικαστέον τὸν Ἐμμανουήλ, ὃς εἰ καὶ γένοιτό πως ἐν τοῖς ἡμετέροις χεῖλεσιν, πάντῃ τε καὶ πάντως ἀφαιρεῖ τὰς ἁμαρτίας, καὶ περικαθαριεῖ τὰς ἀνομίας. Εἶτα πῶς ἐν τοῖς ἡμετέροις χεῖλεσιν ἔσται; Ὅταν τὴν πίστιν ὁμολογῶμεν τὴν εἰς αὐτόν. Οὕτω καὶ ὁ θεσπέσιος γράφει Παῦλος· ὁ Ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν, ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου· τοῦτ' ἐστὶ τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, ὃ κηρύσσομεν. Ὅτι ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου ὅτι Κύριος Ἰησοῦς, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ· καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. Ἐστω τοῖνυν ἐν τοῖς χεῖλεσιν ἡμῶν ὁ θεὸς ἄνθραξ, ὁ τὸν ἐκ τῆς ἁμαρτίας καταφλέγων συρρετὸν, καὶ τὸν ἐκ τῆς ἀνομίας ἐντήκων ῥύπον, καὶ ζέοντα ἡμᾶς ἀποτελῶν τῷ πνεύματι. Εἰ δὲ δὴ λέγοιτο τῇ λαβίδι λαμβάνεσθαι,

esse ministros spiritus, ad ministerium delegatos propter eos qui hereditatem salutis accepturi sunt²⁴. Quod non est obscurum. Omnia namque ab illis supremis potestatibus ornatè splendideque administrantur, et honoris, et administrationis termini finesque gloriæ cuique sunt constituti a Deo, qui omnia pro arbitratu suo dispensat. Atqui idem quasi jugum est omnibus sanctis spiritibus, et Domini nutui serviunt, non indignam censentes servitutem, sed honori laudique ducentes id prompto ac liberali animo facere. Præfiguratur igitur ob oculos prophetæ mysterium Christi, per superas potestates optime administratum. Mittitur itaque e Seraphim unus, carbonem habens, quem de ara sumpsit forcipe. Hæc demum erat Christi significatio et representatio, qui propter nos ac nostra causa seipsum in sacrificium spirituale, purum ac impollutum, obtulit, in odorem suavis fragrantiae. Itaque non abs re de altari accipitur. Quam autem ob causam assimiletur prunæ, dicendum est necessario. Familiare est Scripturæ divinitus inspiratæ divinam naturam igni comparare. Sic enim apparuit Israeli in monte Choreb seu Sina, in die congregationis. Sic etiam ipsi beato Mosi pascenti in deserto, specie ignis olim in rubro conspectus est, et colloquebatur. Quemadmodum igitur carbo lignum quidem natura est, verum totus omni ex parte igni plenus est, ejusque vim et efficacitatem habet: ad eundem, puto, modum et ipse Dominus noster Jesus Christus merito potest intelligi: «Caro enim Verbum factum est, et habitavit in nobis²⁵». Verum quamvis esset homo nobis similis ratione dispensationis, tamen omnis plenitudo divinitatis in eo habitavit, modo inquam unionis. Hinc et in carne sua **108** plane divinisimam operandi virtutem habere cernitur. Tactosiquidem loculo, mortuum viduæ filium suscitavit; et cum inspississet, luto inunctis oculis, cæcis visum restituit. Rectissime ergo hic Emmanuel carboni comparandus est, qui si in nostris quodammodo labiis fuerit, omnino peccata auferet, et iniquitates expurgabit. Quomodo autem in labiis nostris erit? quando fidem, quæ in ipsum est, confessi fuerimus. Ita et divinus Paulus: «Prope te verbum est, in ore tuo, et in corde tuo; hæc est prædicatio fidei quam prædicamus. Quia si confessus fueris ore tuo Dominum Jesum, et credideris corde tuo Deum excitasse ipsum e mortuis, servaberis: corde enim creditur ad justificationem, ore autem confessio fit ad salutem^{26 27}». Sit itaque in labiis nostris divinus carbo, qui peccati quisquilias exurit, et iniquitatis sordes liquat, et nos spiritu ferventes reddit. Quod autem dicitur forcipe accipi, eleganter intelliges; quod fidem in ipso ac cognitionem legalibus et propheticeis institutionibus sive prædicationibus, tanquam quapiam forcipe capimus. Unde passim ad veritatem probandam, sanctorum

²⁴ Hebr. i, 14. ²⁵ Joan. i, 14. ²⁶ Rom. xi, 8. ²⁷ ibid. 10.

apostolorum obsignatur ac confirmatur oratio. Citalis enim ex lege et prophetis testimoniis, auditoribus fidem faciunt : et ipsi quoque carbonem quodammodo eorum labris admovent, cum fidem in Christum plane simpliciterque exponunt.

χρημένοι γὰρ ταῖς ἐκ νόμου καὶ προφητῶν μαρτυρίαις, ἀναπείθουσι τοὺς ἀκροαμένους, καὶ μονονουχὶ τὸν ἄνθρωπον προσάγουσι καὶ αὐτοὶ τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν, ὁμολογεῖν τὴν πίστιν τὴν εἰς Χριστὸν παρασκευάζοντες.

VERS. 8. *Et audiui vocem Domini dicentis : Quem mittam? et quis proficietur ad populum istum? Et dixi : Ecce ego sum, mitte me.*

Postquam prophetae labia carbo tetigit, ejusque amovit iniquitates, tunc vocem Domini audit, nec extimescit amplius, et tacet illud : « O miserum me ! » ac se fortiter ad legationem obeundam sistit, eoque veluti non vocatus, ultro se ingerit : « Ecce ego, mitte me. » Quod sicut Deus : « Quem mittam, et quis proficietur ad populum istum? » non dicimus vocem esse dubitantis, aut quasi egentis aliqui qui mittatur, sed perstringentis potius Israel tanquam valde inobedientem, et qui eorum qui missi sunt nemini obsecundaverit, imo eos interemerit. Nam alios contumeliose tractarunt, lapidarunt alios, 109 alios etiam interfecerunt : quemadmodum et Christus dixit, contexta nobis in Evangelii parabola. Quem ergo mittam? Equis proficietur ad populum istum, qui ante missis non credidit, qui durus, qui crudelis fuit? Et re ipsa comprobarunt non esse hominis cujusvis cum illis rem habere, sed constantis solum, et propriam ipsam vitam abnuentis. Quod vero flecti ac moveri omnino noluerit Israel, licet ex his discere, quæ Deus ad beatum prophetam Ezechielem locutus est, quæ ita se habent : « Fili hominis, vade, ingredere ad domum Israel, et loquere sermones meos ad eum : quoniam non ad populum profundi labii et gravis linguæ emitteris, ad domum Israel, neque ad populos multos alterius vocis, vel alienæ linguæ ; neque ad eos, qui graves lingua sunt, quorum sermones non audies. Et si ad tales misissem te, audissent te : at domus Israel non vult audire te, quia nolunt audire me : quoniam tota domus Israel contentiosa est, et durno corde²⁵. » Tantum non videlicet dubitans, et, ut modo dixi, ob multam crudelitatem Israelitas insimulans. Quem igitur mitto? Propheta igitur omni cunctatione abjecta : « Ecce, inquit, ego, mitte me. » Quando ergo et nos divinus carbo contigerit, ab offensis puri erimus, et prompti, atque ad capessendam legationem juveniliter alacres : quod et fecerunt divini discipuli. Quamvis enim ex Judæis essent, et autem charitatem in Christum donatam, impura et ipsi labia haberent cum cæteris : postquam tamen fidem admisissent, præclaram confessionem ediderunt, ac carbo eos tetigit, ac tum quidem ad legationem vocati sunt, et sine mora sequebantur :

Α συνήσεις ἀστειώς ὅτι πίστιν τὴν ἐπ' αὐτῷ, καὶ μέντοι τὴν γνῶσιν, καθάπερ τινὶ λαβίδι δεχόμεθα διὰ νομικῶν τε ἄμα καὶ προφητικῶν παιδευμάτων, ἦτοι προαγορεύσεων. Ὅθεν καὶ ὁ τῶν ἀγίων ἀποστόλων εἰς ἀλήθειαν πανταχῇ κατασφραγίζεται λόγος. Καὶ

Καὶ ἤκουσα τῆς φωνῆς Κυρίου λέγοντος· Τίνα ἀποστείλω; καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον; Καὶ εἶπα· Ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι· ἀποστείλόν με.

Ὅτε τῶν τοῦ προφήτου χειλῶν ὁ ἄνθρωπος ἤψατο, καὶ ἀφῆρκεν αὐτοῦ τὰς ἀνομίας, τότε καὶ ἀκούει τῆς φωνῆς Κυρίου, καὶ δέδωκε μὲν οὐκέτι, καὶ σιωπᾷ τὸ, « Τάλας ἐγώ, » παρεισθίχει δὲ καὶ μάλα γοργῶς ἑαυτὸν εἰς ἀποστολὴν, καὶ οἷον αὐτόμολος εἰς τοῦτό τοι ἴων, τὸ, « Ἰδοὺ ἐγώ, ἀποστείλόν με. » Εἰ δὲ δὴ λέγοι Θεός· « Τίνα ἀποστείλω; καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον; » οὐκ ἡπορηκός ἐῖναι φαμεν τὴν φωνὴν, οὐδὲ οἷον ἐν σπάνει γεγονότος τοῦ πεμφθησομένου, κατατιτωμένου δὲ μᾶλλον τὸν Ἰσραὴλ ὡς ἀπειθὴ λίαν, καὶ εἰξάντα μὲν οὐδὲν τῶν προαπεσταλμένων, ἀπεικονότα δὲ μᾶλλον αὐτούς. Τοὺς μὲν γὰρ ὕδρισαν, τοὺς δὲ ἐλιθοβόλησαν, τοὺς δὲ ἀπέκτειναν, καθά φησιν ὁ Χριστὸς, τὴν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἡμῖν συντιθεὶς παραβολὴν. Τίνα δὴ οὖν ἄρα, φησὶν, ἀποστείλω; Καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον; οἱ τοῖς ἤδη προαπεσταλμένοις ἡπειθηκότες, σκληροὶ τέ εἰσι, καὶ δυσάντητοι, καὶ δι' αὐτῶν ἔδειξαν τῶν πραγμάτων, ὡς οὐκ ἂν εἴη τοῦ τυχόντος προσθαλεῖν αὐτοῖς, μόνου δὲ τάχα τοῦ καὶ αὐτῆς ἀπεγνωκότος τῆς ἰδίας ζωῆς. Ὅτι δὲ γέγονεν ἀκαρπής, καὶ ἀνουθέτητος ἄρα ὁ Ἰσραὴλ, ἀναμάθοι τις ἂν καὶ δι' ὧν ἐφη Θεὸς πρὸς τὸν μακάριον Ἐζεχίην· « Ἐχει δὲ οὕτως· Ὅτι ἄνθρωπον, βᾶδιζε, εἰσελθε εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ λάλησον τοὺς λόγους μου πρὸς αὐτὸν, διότι οὐ πρὸς λαὸν βαθύχειλον καὶ βραδύγλωσσον ἐξαποστέλλῃ, πρὸς οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ, οὐδὲ πρὸς λαοὺς πολλοὺς ἀλλοφώνους, ἢ ἀλλογλώσσους, οὐδὲ στιβαροὺς τῇ γλώσσῃ ὄντας, ὧν οὐκ ἀκούσῃ τοὺς λόγους αὐτῶν. Καὶ εἰ πρὸς τοιοῦτους ἐξαπέστειλά σε, αὐτοὶ ἂν εἰσήκουσάν σου· ὁ δὲ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ οὐ μὴ θελήσουσιν ἀκοῦσαι σου, διότι οὐ βούλονται εἰσακοῦσαι μου, ὅτι πᾶς ὁ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ φιλονεικοῖ εἰσι, καὶ σκληροκάριοι. » Εἰκότως δὴ οὖν μονονουχὶ ἀπορήσας, μᾶλλον δὲ, ὡς ἐφην, ἀρτίως ἐπὶ πολλῇ λίαν ὀμότῃ κατατιτωμένος τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ. Τίνα δὴ οὖν ἀποστείλω; Μελλήσας δὴ οὖν ὁ προφήτης κατ' οὐδένα τρόπον· « Ἰδοὺ ἐγώ, » φησὶν, « ἀποστείλόν με. » Ὅταν τοίνυν καὶ ἡμῶν ὁ θεὸς ἄνθρωπος ἐπιγγάνῃ, καθαροὶ μὲν ἐσόμεθα τῶν διεπταισμένων, πρόθυμοι δὲ καὶ νεανικοὶ πρὸς ἀποστολὴν, ἧ δὴ καὶ πεπράχασιν οἱ θεσπέσιοι μαθηταί. Καίτοι γὰρ ὄντες ἐξ Ἰουδαίων, καὶ πρὸ τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης, ἀκάθαρτά που καὶ αὐτῶν τὰ χεῖλη μετὰ τῶν ἄλλων ἔχοντες, ἐπειδὴ δὲ προσήκοντο τῇ

²⁵ Ezech. III, 4-7.

πίστιν, πεποιήνται τὴν καλὴν ὁμολογίαν, ἤφατο δὲ καὶ αὐτῶν ὁ ἄνθρωπος, τότε καὶ κέκληνται πρὸς ἀποστολήν, καὶ ἠκολούθουν ἀμελλήτῃ, καίτοι λέγοντος τοῦ πανσόφου Μωσέως· « Δέομαι, Κύριε, προχειρίσαι ἄλλον δυνάμενον, ὃν ἀποστείλεις. » Ἰερεμίου δὲ πάλιν· « Ὁ ὢν, Δέσποτα Κύριε, ἰδοὺ οὐκ ἐπίσταμαι λαλεῖν, ὅτι ἐγὼ νεώτερός εἰμι. » Θερμότεροι δὲ οὖν πρὸς ἀποστολήν καὶ διακονίαν τῶν ἀρχαιοτέρων ἁγίων οἱ ἐν Χριστῷ. Καὶ σαφὲς ἂν γένοιτο τοῦ πράγματος τύπος ὁ μακάριος προφήτης Ἠσαΐας, λέγων τό· « Ἰδοὺ ἐγὼ, ἀπόστειλόν με. »

Καὶ εἶπεν· Πορεύθητι, καὶ εἰπον τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδῃτε. Ἐπαγύνη γὰρ ἡ καρδιά τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσιν αὐτῶν βαρύνει ἡκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμυνσαν, μή ποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠσιν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰδῶμαι αὐτούς.

Πόρῳσιν μὲν ἀπὸ μέρους γεγενῆσθαι τῷ Ἰσραὴλ, ὁ θεσπέσιος γράφει Παῦλος· διερμηνεύων δὲ ὡς περ τίνα τρόπον αὐτοῖς τὴν πόρῳσιν συνέβη παθεῖν. « Ἀχρι γὰρ σήμερον, φησὶν, ἤνικα ἂν ἀναγινώσκηται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται. » Καὶ γὰρ ἦν ἀκόλουθον τοῖς εἰς τοῦτο λοιπὸν ἀγριότητος τρόπων ὠλισθηκόσιν, ὡς πολλὴ νοσεῖν τὸ ἐξέηνιον, καὶ μῆτε τοῖς Μωσέως γράμμασιν εἶκιν ἐθέλοντες, μῆτε μὴν τοῖς ἁγίοις προφήταις· προσθεῖν δ' ἂν ὅτι μὴδὲ αὐτῷ τῷ Χριστῷ, τῷ τῆς νοσητῆς ἀγλῦος καταλαμβάνεσθαι σκότῳ, καὶ ὀλίγα διενεγκεῖν τῶν ἀναισθήτων λίθων. Ταύτην οὖν ἄρα ποιεῖται τὴν προαγόρευσιν ὁ τῶν ὅλων Θεός, καὶ τῷ προφῆτῃ παρεγγυᾷ προκαταμηνύειν αὐτοῖς· ὅτι « Ἀκοῇ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδῃτε. » Γεγόνاسι γὰρ αὐτῆς τοῦ Σωτῆρος φωνῆς· ἐδίδασκεν ἐν συναγωγαῖς, προσπεφώνηκεν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις πλειστάκις, ἀλλ' ἦσαν ἐν ἰσχύ τοῖς μὴδ' ὅλως ἀκηκοῖσιν. Γεγόνασι θεωροὶ τῶν παραδόξως τετελεσμένων. Τεθῆναι γὰρ λεπρούς τοῦ πάθους ἀπηλλαγμένους, ἀναπηδῶντας χυλοὺς, τυφλοὺς ἀναβλέποντας, νεκροὺς ἐκ μνημάτων ἀνισταμένους· ἀλλ' ὥφέληνται μὲν κατ' οὐδένα τρόπον, ὡς περ δὲ καὶ αὐτῶν ὀμμάτων ἐστερημένοι, διετέλουν οἱ δειλαιοί. Ταύτῃ τοι καὶ ὀνειδίζονται διὰ τῆς τῶν ἁγίων φωνῆς, ὡς γεγονότες αἰεὶ σκληροτράχηλοι, καὶ ἀπειθεῖς τῇ καρδίᾳ, καὶ ἀπεκτονότες ἁγίους. Δεδόσθαι γε μὴν τὴν πόρῳσιν αὐτοῖς φησιν, ἵνα μὴ ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ συνῶσι τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσῃται αὐτούς. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα καὶ μάλα σαφῶς, ὅπερ ἔφη Χριστὸς ἀπειθεῖν ἡρτημένοις· « Μὴ γογγύετε μετ' ἀλλήλων· οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πατήρ μου ὁ πέμψας με ἐλκύσῃ αὐτόν. » Καὶ πάλιν· « Πᾶς ὁ ἀκούσας παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἔρχεται πρὸς με. » Οὐκ οὖν οὐ κέκληνται πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ Υἱοῦ, δι' ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὅτι μὴδὲ ἦσαν ἄξιοι τῆς δι' αὐτοῦ σωτηρίας καὶ ζωῆς. Εἰ δὲ δὴ τις βοῦ-

Ametsi Moses sapientissimus dicat : « Obsecro, Domine, coopta alium potentem, quem mittas ²⁰. » Et Jeremias iterum : « Tu qui es, o Dominator Domine, ecce non scio loqui, quoniam ego junior sum ²¹. » Ferventiores igitur ad apostolatium et ministerium Christiani, quam veteres sancti. Illustis autem hujus rei typus esse poterit beatus propheta Isaias, post carbonis attactum, cum clamat et dicit : « Ecce ego, mitte me. »

μετὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐπαφὴν ἀνακρεαγῶς τε καὶ

VERS. 9, 10. Et dixit : *Proficiscere, et dic populo huic : 110 Audiui audietis, et non intelligetis ; et videntes videbitis, et non videbitis. Crassum enim effectum est cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos suos occluserunt, nequando videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos.*

Excæcationem ex parte factam Israeli divinus Paulus scribit, interpretans fere quemadmodum illis excæcatione pati contigerit. « Ad hodiernum enim usque diem, inquit, quando legitur Moses, velum cordi eorum imponitur ²². » Etenim qui ad istam domum morum feritatem delapsi sunt, ut effrenæ plane, neque Mosaicis scriptis, neque sanctis prophetis, addo etiam, neque ipsi Christo obedire voverint : eos nebulae intelligibilis circumfundi tenebris, et minimo minus a lapidibus sensu carentibus abesse, consentaneum est. Hoc proinde vaticinium instituit universorum Deus, et jubet prophetam denuntiare illis : « Auditu audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non videbitis. » Fuerunt enim ipsi auriti testes, auditoresque vocis Servatoris ; docuit in synagogis, clamavit sæpenu-mero Hierosolymis, ac periinde erant ac si nihil omnino audivissent. Spectatores rerum admirabiliter supra fidem gestarum fuerunt. Spectarunt enim leprosos morbo liberatos, exsidentes claudos, cæcos videntes, mortuos e monumentis resurgentes : at illis hæc minime profuerunt, sed miseri homines perpetuo quasi orbat ipsi oculis exstiterunt. Hac de causa voce sanctorum probro illis vertitur, quod semper præfractæ cervicis fuerint, ac corde immorigeri, sanctosque occiderint. Datam vero illis esse cæcitatem dicit, ne videant oculis, et corde intelligant, et convertantur, et sanet eos. Hoc demum erat plane quod Christus dixit his, qui nolebant credere : « Ne murmuretis inter vos : nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum ²³. » Et rursus : « Omnis qui audivit a Patre et didicit, venit ad me ²⁴. » Itaque ad agnitionem Christi per revelationem Dei et Patris vocati non sunt, quod salute ipsius et vita digni non erant. Si cui placet alium sensum his verbis apponere, 111 hunc ad modum intelliget. Predicit enim universorum Deus, ut qui scit oc-

²⁰ Exod. iv, 13. ²¹ Jerem. i, 6. ²² II Cor. iii, 15. ²³ Joan. vi, 44. ²⁴ ibid. 45.

culta et futura, atque, omnino eos visuros, et audire, mansuros autem ac si non audissent, neque contemplati fuissent, idque ipsis propter mentis suae malitiam accideret. Addit deinde, dum hæc faciunt, suis ipsorum capitibus insidiari, et pertinaciæ morbo laborantes, nec audire velle, nec videre posse : « Ne videant oculis, et audiant auribus, et convertant se, et sanent eos. » Auctores itaque sui ipsorum interitus fuerunt, cum nec a Christo acute dictis aurem adhiberent, nec suæ mentis oculum aperirent. Si enim hoc fecissent, conversi fuissent, et si cultum quem oportuit reliquissent, salvam ac sanam suam mentem conservassent.

μήτε μὴν τὸν τῆς ἑαυτῶν διανοίας ἀνευρύνοντες τῆς καθηκούσης θεραπείας τετυχηκότες, σῶν τε
 VERS. 11, 12. Et dixi : Quousque, Domine? Et dixit : Donec vastentur urbes, ut non sit qui inhabitet, et domus, ut non sint homines, et terra derelinquetur deserta. Et post hæc elongabit Deus homines, et derelicti multiplicabuntur in terra.

Verebatur propheta, ne perpetua et sempiterna excæcatio induceretur Israelitis. Ideoque rogat ut tempus sciat quo hoc futurum est, et quousque protrahetur hæc quasi ægrotatio. Ad quæ respondens Deus, vastationem ipsorum Hierosolymorum prænuntiat, adeoque universæ Judæorum regionis, et inquit : « Donec vastentur urbes, ut non inhabitentur, et domus, ut non sint homines. » Quod ad extremum evenit, cum Vespasianus et Titus terram Judaicam, post Servatoris crucifixionem et in cælos assumptionem, depopulati sunt. Quod autem hæc supplicii mensura inobedientibus, ut hucusque duntaxat patiantur, non adhibebitur, et quod in totum cum tota stirpe non sit periturus Israel, significat dicens : « Et post hæc longe faciet Deus homines, et derelicti multiplicabuntur in terra. » Longe vero facti a Deo fuerunt, cum et sanctos, et ipsum porro vitæ principem interfecerint. Qui vero relictii fuerunt, id est, salvi ac superstitēs, et qui in Christum crediderunt, qui et sunt reliquiae 112 Israel, multiplicabuntur : idque in principio libri ipsemet etiam beatus Isaias significavit, cum ait : « Et nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, velut Sodoma facti fuissēmus, et Gomorrhæ similes fuissēmus 23. » Aliis porro videtur etiam aliter hæc verba intelligenda. Quærente enim propheta, et volente scire quousque et quandiu extenderetur excæcatio, respondet Deus : « Donec vastentur urbes, ut non habitentur, et domus, ut non sint homines, et posthæc elongabit Deus homines : » ut inde consummationis tempus intelligamus. Oportet enim primum bella et rumores bellorum audire, et gentem in gentem, et regnum contra regnum insurgere, et urbes ac domos vastari. Deinde ita fore cum finem, quo longe facti sunt homines, deinceps

λοιτο προσβαλεῖν ἑτέρως ταῖς τῶν εἰρημένων ἐννοίαις, συνήσει τοιῷσδε. Προαγορεύει μὲν γὰρ ὁ τῶν ὧν Θεός, ὡς γινώσκων τὰ κεκρυμμένα, καὶ τὰ ἐσόμενα, καὶ φησιν, ὅτι πάντη τε καὶ πάντως θύονται μὲν καὶ ἀκούσονται, μενοῦσι γὰρ μὴν ὡς μήτε ἀκηκόες, μήτε συντιθέμενοι, καὶ τοῦτο παθόντες ἐκ μοχθηρᾶς αὐτοὶ τῆς ἰδίας γνώμης. Προεπάγει δὲ τούτοις, ὅτι ταῦτα δρῶντες ἔχειν, ταῖς ἰδίαις ἐπιβουλεύουσι κεφαλαῖς. Ἠρώσθηκασι γὰρ τὸ δυσήκοον, καὶ τὸ μὴ δύνασθαι καθορᾶν, « Ἴνα μὴ ἴδωσι τοὺς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοὺς ὡσὶν ἀκούσωσι, καὶ ἐπιστρέψουσιν, καὶ ἴσωμαι αὐτούς. » Αἴτιοι τοίνυν αὐτοὶ τῆς σφῶν αὐτῶν γεγόνασιν ἀπωλείας, μήτε τὸ οὖς παραθέντες τοῖς παρὰ Χριστοῦ λεγομένοις ὅζῳ, ὀφθαλμόν. Εἰ γὰρ τοῦτο ἔδρων, ὑπέστρεψαν ἂν, καὶ καὶ ὑγιὰ τὸν ἑαυτῶν διεσώσαντο νοῦν.

B Καὶ εἶπα· Ἐως πότε, Κύριε; Καὶ εἶπεν· Ἐως ἂν ἐρημωθῶσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, καὶ οἴκοι, παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπους, καὶ ἡ γῆ καταλειφθήσεται ἔρημος. Καὶ μετὰ ταῦτα μακρυνεῖ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ οἱ καταλειφθέντες πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς.

Δέδιεν ὁ προφήτης, μὴ θρα διηνεχῆς, καὶ ἀκατάληκτος ἐπενήνεκται τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἡ πύρωσις. Ταύτῃ τοι καὶ διαμαθεῖν ἀξιοὶ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἔσται τοῦτο αὐτοῖς, καὶ μέχρι τίνος παρατείνει τὸ ἀρρώστημα. Καὶ πρὸς γὰρ δὴ ταῦτα Θεὸς προαγορεύει τὴν δέξασιν αὐτῶν τε τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ ἀπάσης τῆς Ἰουδαίων χώρας, καὶ φησιν· « Ἐως ἂν ἐρημωθῶσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, καὶ οἴκοι παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπους. » Ὁ δὲ καὶ εἰς πέρας ἐκδέδωκεν, Ὁυεσπασιανῷ τε καὶ Τίτῳ καταδρωσάντων τὴν Ἰουδαίαν μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρὸν, καὶ ἀνάληψιν τὴν εἰς οὐρανοῦς. Ὅτι δὲ οὐ μέχρι τοῦ ταῦτα παθεῖν, ἐκμετρηθήσεται τοῖς ἀπειθοῦσιν ἡ κόλασις, οὔτε μὴν εἰς ἅπαν ἔχουν ὁλόβριζος ὁ Ἰσραὴλ οἰχθήσεται, καταμηνύει λέγων· « Καὶ μετὰ ταῦτα μακρυνεῖ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ οἱ καταλειφθέντες, πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς. » Ἐμακρύνθησαν μὲν γὰρ ἀπὸ Θεοῦ, καὶ ἀγίους ἀπεκτονόντες, προσθέντες δὲ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς. Οἱ δὲ δὴ καταλειφθέντες, τοῦτ' ἔστιν, οἱ περισεσωσμένοι, καὶ πεπιστευκότες εἰς Χριστὸν, οἱ καὶ εἰσι τὸ κατὰλειμμα τοῦ Ἰσραὴλ, ἐν πολλῇ, φησιν, ἔσονται πληθύϊ. Πεπίστευκε γὰρ οὐ βραχὺ μέρος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τοῦτο ἐν ἀρχαῖς τοῦ βιβλίου καὶ αὐτὸς ὁ μακάριος προφήτης Ἠσαίας μεμήνυκε, λέγων· « Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἔγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γομόρρα ἂν ὠμοιώθημεν. » Δοκεῖ δὲ τισι καὶ ἑτέρως νοεῖν τῶν προκειμένων τὴν δύναμιν. Διερωτῶντος δὲ τοῦ προφήτου, καὶ ἀνμαθεῖν ἐθέλοντος εἰς τίνα καὶ πόσον ἐκταθήσεται καιρὸν ἡ πύρωσις, ἀποκρίνεται Θεός· « Ἐως ἂν ἐρημωθῶσιν αἱ πόλεις, παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, καὶ οἴκοι, παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπους, καὶ μετὰ ταῦτα μακρυνεῖ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους· ἵνα διὰ τοῦτου νοῶμεν τὸν τῆς συντελείας καιρὸν. Δεῖ γὰρ πρότερον πολέμους ἡμᾶς

²³ Isa. 1, 9.

ἔχουσαι, καὶ ἀκοῆς πολέμων, ἀναστῆναι τε ἐθνος ἐπ' ἐθνος, καὶ βασιλείας ἐπὶ βασιλείας, ἐρημωθῆναι τε πόλεις, καὶ οἴκους, εἴθ' οὕτω τὸ τέλος· μεθ' ὃν μακρύνονται λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι, μετὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως δηλονότι καιρὸν, τὸν εὐαγγῆ καὶ μακραίωνα διαζώντες βίον, ἀνηρημένης εἰς ἅπαν τῆς φθορᾶς, καὶ κατηρημένου τοῦ θανάτου, καὶ ἀπάσης ἀμαρτίας ἐξηρημένης. Ὅτι δὲ πεπύρωται ὁ Ἰσραὴλ, κεκλήσεται γε μὴν ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς, τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς λεγοῦσης σαφῶς τε καὶ ἐναργῶς, εἰκαὶ οἶμαι τὸ διατείνεσθαι, καὶ ζητεῖν τὰ τελούντα πρὸς πληροφάναν.

Καὶ ἐτι ἐπ' αὐτῆς ἐστὶ τὸ ἐπιδέκατον, καὶ πάλιν ἔσονται εἰς προνομὴν ὡς τερέβινθος καὶ ὡς βάλανος ὅταν ἐκπέσῃ ἀπὸ τῆς θήκης αὐτοῦ.

Διαμέμνηται καὶ νῦν ἱστορίας ὁ προφητικὸς ἡμῖν λόγος, ἣν ἀναγκαῖον, ὡς ἔοικεν, εἰπεῖν· ἔσται γὰρ οὕτω σαφές τὸ δηλούμενον. Καταστρατευόντων τοιγαροῦν τῆς Ἰουδαίων χώρας, ὡς ἦδη προείπον, Ὀυεσπασιανοῦ τε καὶ Τίτου, δεδαπάνηται μὲν ἡ τῶν Ἰουδαίων χώρα, πόλεσι τε ὁμοῦ καὶ αὐτοῖς οἴκοις ἐμπεπηρημένῃ, θέαμα δεινὸν, καὶ παντὸς οἴκου μεστὸν τοῖς ὀρύσιν ἦν, ὀλιγανδρίας ἦκειν εἰς τοῦτο λοιπὸν τὸ ἔθνος αὐτοῖς, ὡς τῆς ἀληθείας οὐκ ἀφαμαρτεῖν τὸν λέγοντα, περιλελειφθαι μόλις ἐν αὐτῇ τοῦ παντὸς δήμου τὸ ἐπιδέκατον. Εἴτα διατετέλεχασιν χρόνους τινὰς πρεσβύμενοι μὲν ἐν εἰρήνῃ, πλὴν οὐκ ἔξω δειμάτων, τοῦ καὶ εἰσαυθις παθεῖν τὴν ἡμῶν, ὃ δὴ καὶ γέγονεν. Ἀδριανὸς γὰρ κατὰ καιροῦς τῶν Ῥωμαίων βασιλείας διέπων τοὺς θάκους, καὶ μὴν Ἀντίοχος ἐπὶ κλην Ἐπιφανῆς, κατέδραμον τῆς Ἰουδαίων χώρας, καὶ οὐδὲν ἦν ἐν μέλει τῶν πάλαι κακῶν προσεσημειωμένων λειψάνων, πεμπομένων εἰς αἰχμαλωσίαν τῶν κατειλημμένων, ὅτε καὶ τὰ τῶν Μακκαβαίων συνέβη γενέσθαι πάθη. Τῶν τοιούτων διηγημάτων ἡμῖν ποιεῖται τὴν μνήμην ἐν προηγορούσει πάλιν ὁ τῶν ὧν θεὸς καὶ φησιν· «Ἐτι ἐπ' αὐτῆς ἐστὶ τὸ ἐπιδέκατον, καὶ πάλιν ἔσται εἰς προνομὴν.» Οὐ γὰρ ἔξω φροντίδος κείσεται, φησί, κἂν εἰ ἐν λειψάνοις γένοιτο, καὶ τοῦτο μικροῖς, τῶν Ἰουδαίων ὁ δῆμος· ἀλλ' ἔσται πάλιν εἰς προνομὴν. Γενήσεται δὲ ἡ χώρα καὶ τότε πάλιν αὐτοῖς ὡς τερέβινθος, καὶ αὐτοὶ δὲ ὡς βάλανος, ὅτε ἐκπέσῃ ἀπὸ τῆς θήκης αὐτοῦ. Φυτόν μὲν γὰρ ἡ τερέβινθος, ἀλλ' εἰ γένοιτο τῶν φύλων ἀποβολή, πολλὴ δὴ λίαν ἔχει τὸ ἀτερπές, ξηροτάτους ἔχων τοὺς κλώνας. Κατὰ τοῦτον οἶμαι τὸν τρόπον, καὶ χώρα παθοῦσα τῶν ἐνοικούντων αὐτὴν ἐρήμωσιν, ἐν Ἰσραὴλ που πάντως ξηροῖς ἔσται φυτοῖς, τοῖς κατ' αὐτὴν οὐκ ἔχουσι τὴν ἀνθὴν, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς παρούσης τῆς φυλλίδος τὴν ἀποβολήν. Ὅμοίως ἡ βάλανος καρπὸς μὲν ἐστὶ δρυός· ὅταν δὲ τῆς θήκης ἐκπέσῃ, τότε παρακείμεται τοῖς εἰωθόσιν αὐτὴν κατανέμεσθαι τῶν ζώων. Οὐκοῦν ἡ μὲν τῶν Ἰουδαίων χώρα μεμύηται τὴν τερέβινθον ἀποβαλοῦσαν τὰ φύλλα. Οἱ δὲ ταύτης ἀποπεπτωκότες διὰ τοῦ δραμεῖν εἰς αἰχμαλωσίαν, ὡς βάλανος κείσονται, μονονουχὶ θήκης ἰδίας ἐκπεπτωκότες τῆς ἐνεγκούσης αὐτοῦς. Τοιοῦτόν τε καὶ ὁ Σολομών φησιν· «Ὡς περ ὄρνειον ὅταν ἐκ-

nimirum post tempus resurrectionis integram Iongamque vitam viventes, interitu prorsus sublato, morte exinanita, omnique peccato submoto. Excacatum vero Israel esse, et extremis mundi temporibus vocandum, cum Scriptura divinitus inspirata clare affirmet, producere et conquirere fidei faciendæ argumenta, frustraneum esse arbitror.

VERS. 13. Et adhuc in illa est decimatio, et rursus erunt direptioni ut terebinthus, et ut glans quando exciderit ex theca sua.

Incident etiam nunc in mentionem historię prophetica oratio, quam necesse est, ut videtur, commemorare : sic erit quod exponitur manifestum. Oppugnantibus igitur regionem Judaicam, ut jam ante dixi, Vespasiano et Tito, ipsa adeo urbs Judæorum excisa est, una cum civitatibus et domibus exusta, et spectaculum crudele fuit, ac videntibus quam luctuosissimum. Etenim ad tantam virorum paucitatem gens illorum recedit, ut a vero defluxurus non sit, qui vix totius populi decimationem in ea superfuisse dixerit. Deinde aliquantulum temporis in pace alii conservatique permanserunt, non citra metum tamen etiam deinceps vastationem perpetuendi : quod factum est. Nam Adrianus olim regni Romani solum tenens, et Antiochus Illustris, in regionem Judæorum incursionem fecerunt, et nihil superiorum malorum **113** non erat in istis minimis quidem, reliquiis devastatis, missis in captivitatem his qui comprehensi erant, quando etiam Maccabæorum mala acciderunt. Hujusmodi igitur historiarum mentionem nobis facit denuo in vaticinio universitatis Deus, et inquit : «Adhuc erit in illa decimatio, et rursus erit direptioni.» Non enim cura abjicitur populi Judaici, tametsi positus sit in reliquiis parvis : sed rursus erit direptioni. Eritque etiam tunc iterum illis regio ceu terebinthus, et ipsi ceu glans quando ceciderit e theca sua. Arbor quidem est terebinthus, at si folia defluerint, valde erit deformis, ramos habens aridissimos. Pari ratione etiam regio, ut mihi videtur, cum habitatoribus suis destituetur, similis omnino erit arboribus aridis, quæ florem suum non habent, sed et foliis destituntur. Similiter glans fructus quidem est quercus; quando autem theca exciderit, tum his quæ eam depascere solent animantibus prostinetur. Proinde Judæorum regio imitata est terebinthum quæ folia abjecit. Qui autem ea exciderint, in captivitatem fugientes, jacebunt instar glandium, propemodum sua theca, terra, inquam, quæ tulit eos exturbati. Simile quiddam et Solomon ait : «Sicut avis cum ceciderit ex suo nido, sic et homo cum suo loco dimovebitur». Quid enim his qui in captivitate sunt fieri potest miserabilius? Quid

¹¹ Prov. xxviii, 8.

vero tam miserum est et tam proculcatum ac contemptibile, quam homines in manum victoris incidere?

ἐλασινδν καὶ πεπατημένον, ὡς ἀνθρώπους ὑπὸ χεῖρα

CAP. VII. VERS. 1. *Et factum est in diebus Achazi filii Joatham, filii Oziae regis Judæ, ascendit Rhaasson rex Syriæ, et Phacee filius Romeliæ rex Israel, contra Jerusalem ad obsidendum eam, et non potuerunt expugnare eam.*

Qui in Scripturis divinitus inspiratis historiam ut rem frivolam repudiant, fugiunt, ut videtur, eo quo decet modo, ea quæ in ipsis scripta sunt, intelligere. Speculatio enim spiritalis, quæ bona est et utilis, et intelligentiæ oculos maxime collustrans, cordatissimos quidem efficit; quando **114** autem aliquid historie gestum ex sacris Litteris nobis affertur, tunc illam quæ ex historia utilitatem nascitur, aucupari decet, ut Scripturam divinitus inspiratam undecunque nos et servare et juvare appareat. Enarrat itaque nobis hisce verbis sermo propheticus, quæ tempore regni Oziae tribus Juda et Benjamin, decemque tribus in Samaria, quæ et Ephraim nominabantur et Israel, contigerunt. Cum vero quatuor regum temporibus universa prophetiæ oratio habita sit, quæ sigillatim contingunt, ponit propheta, significatque necessario, ordinem visis atque sermonibus suis optimum adhibens. Defuncto igitur Azaria, qui et Ozias, succedit in regnum Joatham, scopumque ac instituta patris sui persecutus est. Dicitur quippe et ipse in oculis Domini fecisse rectum, quemadmodum et Ozias; verum excelsa non sustulit, sed etiamnum populus in excelsis adolebat. Et Ozias quidem præter fas sacrum munus ambiit, et offerre incensa aggressus est, et eam ob causam lepra affectus est. Joatham autem non sic. Postquam et ille migrasset e vivis, subrogatur in regnum Achazus, imperitante adhuc Israelitis, id est, decem tribubus, Phacee filio Romeliæ. Hic bellum contra Achazum et Judam movit, et uno die centum viginti millia interemit. Irritatus est enim universitatis Deus, propter impietates Achazi, de quo scriptum est quarto Regnorum, quod in via regis Israel ambularit. Erat enim vir impius, et serviebat idolis, et liberos suos per ignem traduxit, immundis dæmonibus sacrificans. Temporibus itaque ipsius regni, et ipse Phacee filius Romeliæ, et Rhaasson rex Aram, id est Syriæ, contra Hierosolyma et Juda conspirarunt, veneruntque populabundi. Verum non ceperunt urbem. Achazus autem, impressionem intolerabilem metuens, acervo pecuniarum magno congesto, ad Theglaphasarum regem Assyriorum legatos mittit, rogans ut velit sibi subsidio esse, utque contra Rhaasson arma capiat. Quod etiam ad exitum perductum est; **115** profectusque Assyrius cepit Damascus, obtruncavit Rhaasson. Mortuo autem Phacee filio Romeliæ, qui regnavit in Samaria super Israel, sceptrum capessit Osee filius Elæ; quo regnante, invadit Samariam Salmanasar Assyrius, totamque occupavit,

Α πύση ἐκ τῆς ἰδίας καλῶς, οὕτω καὶ ἀνθρώπος ὅταν ἀποστραθῇ ἐκ τῶν ἰδίων τόπων. ἢ Τί γὰρ ἂν γένοιτο τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ τὸ οἰκτρότερον; Τί δὲ οὕτως πεσεῖν τῶν κεκρατηκότων;

Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχαζ τοῦ Ἰωαθὰμ τοῦ υἱοῦ Ὀζίου βασιλέως Ἰουδα, ἀνέβη Ῥαασσὼν βασιλεὺς Συρίας, καὶ Φακεὲ υἱὸς Ῥομελίου βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ πολιορκῆσαι αὐτήν, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν πολιορκῆσαι αὐτήν.

Οἱ τὴν ἐν ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς ἱστορίαν ὡς ἔωλον παραιτούμενοι, φεύγουσι κατὰ τὸ εἰκὸς τὸ νοεῖν δύνασθαι, καθ' ὃν προσήκει τρόπον, τὰ ἐν αὐτοῖς γεγραμμένα. Θεωρία μὲν γὰρ πνευματικὴ καλὴ τε καὶ ὠνησιφόρος, καὶ τῆς διανοίας τὸν ὀφθαλμὸν εὖ μάλα καταλαμπρύνουσα νουνεχστάτους ἀποτελεῖ. Ὅταν δέ τι τῶν ἱστορικῶς πεπραγμένων διὰ τῶν ἱερῶν ἡμῖν Γραμμάτων εἰσφέρηται, τότε δὴ τότε τὸ ἐκ τῆς ἱστορίας χρήσιμον θηρᾶσθαι πρέπει, ἵνα πανταχόθεν ἡμᾶς ἡ θεόπνευστος Γραφή σώζουσα τε καὶ ὠφελοῦσα φαίνεται. Ἀφηγεῖται τοίνυν ὁ προφητικὸς ἡμῖν ἐν τούτοις λόγος τὰ ἐν καιροῖς τῆς Ὀζίου βασιλείας συμβεβηκότα τοῖς ἐξ Ἰουδα καὶ Βενιαμὴν, καὶ ταῖς ἐν τῇ Σαμαρείᾳ δέκα φυλαῖς, αἱ καὶ Ἐφραῖμ ὠνομάζοντο, καὶ μὲν τοὶ καὶ Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ δὲ ἐν καιροῖς τεσσαρῶν βασιλέων ὁ σύμπας τῆς προφητείας γέγονε λόγος, τὰ ἐν τοῖς ἐκάστου καιροῖς συμβαίνοντα τίθισιν ὁ προφήτης, καὶ ἀναγκαίως ἐπισημαίνεται, τόξιν ταῖς ὁράσεσιν, ἥτοι τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις τὴν ἀρίστην ἐπιτιθεῖς. Θευνῶτος τοιγαροῦν Ἀζαρίου καὶ τοῦ Ὀζίου, διαδέχεται τὴν βασιλείαν Ἰωαθὰν, ἡκολούθησέ τε τῷ σκοπῷ, καὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασι τοῦ ἰδίου πατρὸς. Λέγεται μὲν γὰρ καὶ αὐτὸς ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου ποιῆσαι τὸ εὐθές, καθὰ καὶ Ὀζίας, πλὴν τὰ ὑψηλὰ οὐκ ἐξῆρεν, ἀλλ' ἔτι ὁ λαὸς ἐθυμίων ἐν τοῖς ὑψηλοῖς. Καὶ ἐξήτησε μὲν Ὀζίας παρὰ τὸ ἐξῆν ἱσρατεῦσαι Θεῷ, καὶ προσενεγκεῖν θυμιάματα, καὶ λελέπρωται ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας. Ἰωαθὰν γε μὴν οὐχ οὕτως. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτὸς ἀπεβίω, διαδέχεται τὴν βασιλείαν ὁ Ἀχαζ, βασιλεύοντος ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, τοῦτ' ἐστὶ, τῶν δώδεκα φυλῶν, Φακεὲ υἱοῦ Ῥομελίου. Οὗτος κεκίνηκε πόλεμον κατὰ τοῦ Ἀχαζ καὶ τοῦ Ἰουδα, καὶ ἀπέκτεινε μὲν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἑκατὸν καὶ εἴκοσι χιλιάδας. Παρωτρύνετο γὰρ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἐν ταῖς τοῦ Ἀχαζ δυσσεβείαις, περὶ οὗ καὶ γέγραπται ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλείων, ὅτι ἐπορεύθη ἐν ὁδῷ βασιλέως Ἰσραὴλ. Γέγονε γὰρ ἀνὴρ δυσσεβής, καὶ λελάτρευκεν εἰδώλοις, καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ διήγαγε διὰ πυρὸς καταθυμίων τοῖς ἀκαθάρτοις δαίμοσιν. Ἐν καιροῖς τοιγαροῦν τῆς αὐτοῦ βασιλείας συνεφράξαντο κατὰ τε τῶν Ἱεροσολύμων καὶ Ἰουδα, αὐτὸς τε Φακεὲ ὁ τοῦ Ῥομελίου, καὶ Ῥαασσὼν βασιλεὺς Ἀράμ, τοῦτ' ἐστὶ Συρίας. Καὶ ἦλθον ὡς καταδηρώσοντες, πλὴν οὐχ εἶλον τὴν πόλιν. Δεδιώξ δὲ τὴν ἐφοδὸν ἀφ' ὁρητον οὕσαν ὁ Ἀχαζ, ἀθροισιν μὲν ποιεῖται χρημάτων πολλήν, πρεσβεύεται δὲ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων Θεγλαφολλασάρ, ἐπαμύνεσθαι τε αὐτῷ παρακαλεῖ, καὶ καταστρατεύσασθαι τοῦ Ῥαασσὼν, ὃ δὴ καὶ εἰς πέρας ἐνήνεκται. Ἐλθὼν δὲ Ἀσσύριος ἐπὶ τὴν Δαμασκὸν, ἀπέκτεινε δὲ καὶ τὸν Ῥαασσὼν.

Ἐλευθήσαντος δὲ καὶ τοῦ Φακεὲ τοῦ Ῥομελίου τοῦ βασιλεύσαντος κατὰ τὴν Σαμαρείαν ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, διαδέχεται τὸ σκῆπτρον Ὡση υἱὸς Ἠλα, οὗ βασιλεύσαντος, ἔρχεται κατὰ τὴν Σαμαρείαν Σαλμανασάρ ὁ Ἀσσύριος, καὶ εἶλε μὲν πᾶσαν, ἀπεκόμισε δὲ τὸν Ἰσραὴλ αἰχμάλωτον, καὶ ἀπώκησεν ἐν τοῖς ὄρεσι Περσῶν καὶ Μήδων· εἶτα τινὰς τῶν ὧφ' αὐτῷ κατοικεῖν ἐκέλευσε τὴν Σαμαρείαν, τὸν τε ἐκ Χουνθᾶ, καὶ τὸν Σαππαρουϊαν. Γέγραπται γὰρ οὕτως ἐν ταῖς Βασιλείαις, καὶ μακρὸς μὲν ὁ ἐφ' ἐκάστῳ τῶν εἰρημένων λόγος παρά γε τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ, πλὴν πεποιήμαι τὴν ἀφήγησιν βραχυλογῆσας ὥς ἐνι. Ἐροῦμεν δὲ καὶ ἀνὰ μέρος ἕκαστα, ταῖς τῶν προκειμένων ἐννοίαις ἐπόμενοι. Ἐν ταῖς ἡμέραις τοίνυν, φησὶν, Ἀχαζ τοῦ Ἰωαθὰν τοῦ υἱοῦ Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα, συμπεφωνήκασιν ὁ τε Πασσῶν βασιλεὺς Ἀράμ, τοῦτ' ἐστὶ, Συρίας, καὶ Φακεὲ υἱὸς Ῥομελίου βασιλεὺς Ἰσραὴλ, κατὰ τῶν Ἱεροσολύμων, ἀφίκοντο ὡς καταδηώσοντες, πλὴν οὐκ ἡδυνήθησαν πολιορκῆσαι αὐτήν. Ἐλθεται δὲ ταῦτα τέως ἐν προγραφῇς δυνάμει, καὶ ὡς ἐν ἀφηγήσει τοῦ συμβεβηκότος. Ἀλλοὶ γὰρ τὴν σκέψιν καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἐγγεῖρημα, προσεπάγει δὲ παραχρῆμα, καὶ τὸ τοῦ πράγματος πέρας· Οὐ γὰρ ἡδυνήθησαν, φησὶ, πολιορκῆσαι αὐτήν.

Καὶ ἀνηγγέλη εἰς τὸν οἶκον Δαβὶδ λέγοντες, *Συνεφώνησεν Ἀράμ πρὸς τὸν Ἐφραΐμ, καὶ ἐξέστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὃν τρόπον ὅταν ἐν δρυμῷ ξύλον ὑπὸ πνεύματος σαλευθῇ.*

Ὅρισάμενος, ὡς ἔφην, τῶν διηγημάτων τὴν πρόφασιν, καὶ ὡς ἐν βραχεὶ κεφαλᾷ συλλήβδην εἰπὼν τὸ ἐγγεῖρημα τῶν δύο βασιλέων, καὶ ὅτι πρὸς πέρας αὐτοῖς οὐκ ἐκδέθηκεν ὁ σκοπός, ἄρχεται λοιπὸν ἀνὰ μέρος ἕκαστα κατισχυοῦν τῷ λόγῳ. Ἀνηγγέλη γὰρ, φησὶν, εἰς τὸν οἶκον Δαβὶδ, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν βασιλεύοντα, καὶ ἀπήγγελλον ὅτι συνεφώνησεν Ἀράμ πρὸς τὸν Ἐφραΐμ. Ἀράμ δὲ φησὶ τὸν Σύρον, καὶ Ἐφραΐμ ὁμοίως τὰς ἐν Σαμαρείᾳ δέκα φυλάς. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα τούτων ἔχει τὸν τρόπον, ἐπίθετο καὶ πεπιστευκεν ὁ οἶκος Δαβὶδ, τοῦτ' ἐστὶν, ὁ Ἀχαζ. Ἐξέστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὃν τρόπον ὅταν ἐν δρυμῷ ξύλον ὑπὸ πνεύματος σαλευθῇ. Τὸ δὲ, ἐξέστη, τίθησι κοινῶς, ἀντὶ τοῦ, κατεπλάγη, καὶ μικρὸν καὶ αὐτῇ ἐκπέπτωκε φρενός. Τὰ γὰρ τοι δεινὰ τῶν δειμάτων, ἱκανὰ πῶς ἐστὶ εἰς τὸ κατασεῖσαι δύνασθαι τὸν νοῦν, καὶ καταδοῆσαι τὴν ψυχὴν, καὶ τι τοιοῦτον ὑπομεῖναι δοκεῖν, ὅποιον ἂν πάθοι καὶ τὸ ἐν δρυμοῖς ξύλον, πνευματικῶν ἀγρίων προσβολαῖς τῇδὲ τε κάκεισε διαβριπτούμενον. Γέγονε δὲ μάλιστα τῆς δειλίας ἡ πρόφασις, ἥτοι τῆς ἐκστάσεως αὐτῷ τὸ συμβεβηκός. Ἦδη γὰρ ἔφην ὅτι βασιλεύοντος αὐτοῦ, πεπολεμήκει πρὸς τὸν Ἰούδαν ὁ Φακεὲ, καὶ ἀνέβλεν ἐκ τοῦ λαοῦ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδας· ὅτε τοίνυν καὶ μόνος ὁ Φακεὲ τοσοῦτος γέγονεν, ὡς κατισχύσαι βρῆδως τῶν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις· πῶς οὐκ εἶδε τὸν ἐν τοῖς ἐσχάτοις ἐνδείξασθαι φόβον, αὐτόν τε τὸν Ἀχαζ, καὶ τὸν ἐπ' αὐτῷ λαόν, συμπεφωνηκότος τοῦ Σύρου, καὶ συνεξοπλίζοντος τῷ Ἐφραΐμ μετὰ τὸν Ἱεροσολύμων;

Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Ἠσαΐαν, Ἐξέλθε εἰς συνάντησιν Ἀχαζ, σὺ καὶ ὁ καταλειφθεὶς Ἰασοῦν ὁ υἱός σου, πρὸς τὴν κολυμβήθραν τῆς

A *Israelem captivum abduxit, et in finibus Persarum ac Medorum collocavit: deinde quosdam qui secum erant, jussit incolere Samariam, qui de Chuntha et Sappharviam. Sic enim in Regnis scriptum est. Et quidem de singulis quæ dicta sunt longa est in Scriptura divinitus inspirata oratio, et narrationem hanc quanta licuit brevitate perscrutisum. Sed particulatim dicemus singula, verborumque sententiam ordine explicabimus. Diebus igitur, inquit, Achazi filii Joatham, filii Ozæ regis Juda, Rhaasson rex Aram, hoc est Syriæ, et Phacee filius Romeliæ rex Israel, conspirarunt contra Hierosolyma, et pervenerunt civitatem deleturi, eam tamen oppugnare non potuerunt. Dicta sunt hæc inscriptionis et præfationis loco et ceu per narrationem eventorum. Declaravit item consilium ipsum: B que conatum, subjicitque continuo rei ipsius exitum: non enim potuerant eam oppugnare.*

VERS. 2. *Et renuntiatum est domui Davidis a decentibus, Conspiravit Aram cum Ephraim, et consternata est anima ejus, et anima populi ejus, quemadmodum in silva lignum a vento moventur.*

Definita ac declarata, ut dicebam, narrationum occasione, et tanquam in brevi summa comprehensim conatu duorum regum commemorato, utque ad exitum eorum consilia non pervenerint, incipit deinceps per partes singula quasi oratione persequi. Renuntiatum est, inquit, domui Davidis, id est, regnanti, et annuntiarunt Aram cum Ephraim conspirasse. Aram vero Syrum dicit, Ephraim similiter decem tribus in Samaria. Hæc cum ita se haberent, audivit et credidit domus David, hoc est, Achaz. Consternata est anima ejus, et anima populi, quemadmodum cum in silva lignum a vento movetur. Illud autem ἐξέστη, consternata seu stupore commota est, ponit communiter pro κατεπλάγη, **116** percussa est, et propemodum ipsa mente excidit. Ex gravibus enim terroribus concutitur mens, animusque exagitur, idemque videtur pati quod lignum in silvis sævorum ventorum impetu huc illuc jactatum. D Causa autem metus sive exstaseos ac perturbationis ei fuit id quod contigerat. Jam enim dicebam, illo regnante Phacee adversum Judam bellum suscepisse, et uno die ex populo centum viginti millia e medio sustulisse. Cum igitur solus Phacee talis tantusque exstiterit, ut facile Hierosolymitanos superarit, annon his extremis temporibus tum Achazum ipsum, tum subditos timere oportuit, cum consenserit Syrus, et arma copiasque cum Ephraim adversum Hierosolyma tulerit?

VERS. 3. *Et dixit Dominus ad Isaia: Egredere in occursum Achazi, tu et derelictus Jasub filius tuus, ad piscinam superioris rivi agri fullonis. Et*

dices ei, Observa ut quiescas, et ne metuas, ne anima tua debilitetur a lignis duobus titionum fumantium istorum. Cum enim ira furoris mei fuerit, iterum sanabo.

Omnino clemens est et misericors Dominus, et omnes homines servari vult, et ad agnitionem veritatis venire¹¹, omniaque gubernat sapienter, cuique salutis viam æquabilem planamque faciens. Quod ita esse ex ipsis rebus licet nobis cernere. Nam Achazus fuit idololatra, abominabilis et profanus. Cum autem in malis non fugiendis jam versaretur, et calamitatibus tantum non inebriatum atque obrutum eum clementissimus conspicatus esset, consequendæ ab ipso salutis spem facit e vestigio, ac pollicetur auxilium, ut ab idolomania desistat, studeatque jam sibi a prioribus vitiis temperare, et veræ Dei cognitionis lucem recipere. Itaque propheta jubetur ei obviam facere una præsentē Iasobo, qui *derelictio et derelictus* exponitur, figura propemodum significante tanquam in symbolo Achazo, conservandas esse reliquias Juda, qui Deo adhæserat. Typum enim Dei representans propheta, percommode offert pollicitationem auxilii in piscina superioris viæ agri fullonis, *Figura rursus est* **117** *piscina salutaris fontis sacri baptismi, quæ nos etiam in viam deducit superiorem, et fullonis sub intelligentiam cadentis, id est, ejus qui sordes nostras omnes detergit, et ab inquinamentis liberat. Firma est hæc ergo pollicitatio: et in figura particulari sapiens ænigma ac insinuatō rei generalis et per Christum, a propheta tradita est. Ait autem: «Vide ut quiescas, et ne timeas, nec anima tua debilitetur, a duobus lignis titionum istorum fumigantium.» Quod quiescere curisque vacare, et a trepidationibus molestis liberum esse præcipiat: vocantis nimirum est, idque prudentissimæ, ad obedientiam, et veluti reducētis ad principia, ut colat sermones divinos, et veritatem eorum quæ dixi, prompte suo suffragio confiteatur. Facies vero et ligna fumantia vocat eos, qui contra illum conspirarunt, quasi qui paulo post et esse et regnare desituri sint. Quemadmodum enim lignum seu titio quando ex igne extrahitur, fumigat quidem, verum ignem in sese amplius habere desinit: pari quoque ratione, arbitror, homo vel vitæ, vel rei alicujus finem facturus, merito fax dici poterit, aut lignum adhuc fumigans. Cæterum ubi eos timidos admodum et mærore magno defectos esse intelligeret, quod dimicantes contra Phæce vincerentur, et quod centum viginti millia ex Juda, ut dixi, uno die corruissent: etiam his terculamentis eos eximit, et inquit: «Quando enim ira furoris mei fuerit, iterum sanabo,» id est, nequaquam cecidissent, nisi furor meus in manum hostium eos tradidisset. Sed, inquit, si fuerit ira mea contra quosdam accensa, rursus eos qui passi sunt sanabo. Nam qui ex ira tradidit, facile ex*

¹¹ I Tim II, 4.

ἄνω οδοῦ τοῦ ἀγροῦ τοῦ κναφέως. Καὶ ἐρεῖς αὐτῷ, Φύλαξαι τοῦ ἡσυχάσαι, καὶ μὴ φοβοῦ. μὴδὲ ἡ ψυχὴ σου ἀσθενέτω ἀπὸ τῶν δύο ξύλων τῶν δαλῶν τῶν καπνιζομένων τούτων. Ὅταν γὰρ ὀργὴ τοῦ θυμοῦ μου γένηται, πάλιν ἰάσομαι.

Οἰκτερῶν ὥτως καὶ ἐλεήμων ὁ Κύριος, καὶ πάντας ἀνθρώπους ἐθέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν· οἰκονομεῖ δὲ πάντα σαφῶς, καὶ καταλείπων ἑκάστῃ τῆς σωτηρίας τὴν ὁδόν. Καὶ τοῦτο ἡμῖν ἐξ αὐτῶν ἐνεστὶ τῶν πραγμάτων οὕτως ἔχον ἰδεῖν. Ἀνὴρ μὲν γὰρ γέγονεν εἰδωλολάτρης ὁ Ἀχαζ, βδελυρὸς καὶ βέβηλος. Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἐν ἀφύκτοις ἤδη κακοῖς, καὶ μονονουχὶ μεθύοντα ταῖς συμφοραῖς ὁ φιλοκτερῶν τεθείσθαι, προστιθῆσθαι εὐθύς τὸ ἐξεῖναι μεταλαχεῖν τῆς παρ' αὐτοῦ σωτηρίας, ὑπ-

ἰσχνεῖται δὲ τὴν ἐπικουρίαν, ἵνα παύσῃ μανίας εἰδωλομανοῦς, καὶ ἀποσχέσθαι παρασκευάζῃ τῶν ἤδη προσεπταισμένων, καὶ τὸ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας ἐκδέξασθαι φῶς. Προσάττει τοίνυν ὁ προφήτης ὑπαντήσας τε αὐτῷ συνόντος Ἰασοῦ, ὃς ὑπόλειμμα καὶ ὑπολειμμένος ἐρμηνεύεται· μονονουχὶ τοῦ τύπου σημαίνοντος ὡς ἐν συμβόλῳ τῷ Ἀχαζ, ὅτι σωθήσεται τὸ ὑπόλειμμα τοῦ Ἰούδα μετὰ Θεοῦ μεμενηκός. Θεοῦ γὰρ εἰς τύπον ὁ προφήτης λαμβάνεται, εὐ δὲ δὴ σφόδρα τῆς ἐπικουρίας ποιεῖται τὴν ὑπόσχεσιν ἐπὶ τῇ κολουμβήθρᾳ τῆς ἄνω οδοῦ τοῦ ἀγροῦ τοῦ κναφέως. Τύπος δὲ πάλιν ἡ κολουμβήθρα τῆς σωτηρίου πηγῆς τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, ἥ καὶ εἰς ὁδὸν ἡμᾶς ἀποφέρει τὴν ἄνω, καὶ τοῦ νοητοῦ κναφέως, τοῦτ' ἐστὶ, τοῦ πάντα ῥύπον ἡμῶν ἐκσμήχοντος, καὶ ἀπαλλάττοντος μολυσμῶν. Ἀσφαλὴς οὖν ἡ ὑπόσχεσις, καὶ ὡς ἐν τύπῳ τῆς μερικῆς τῆς καθόλου καὶ διὰ Χριστοῦ, σοφὴν δέδοται τῷ προφήτῃ τὸ αἰνιγμα. Φησὶ δὲ τὸ, «Φύλασσου τοῦ ἡσυχάσαι, καὶ μὴ φοβοῦ, μὴδὲ ἡ ψυχὴ σου ἀσθενέτω ἀπὸ τῶν δύο ξύλων τῶν δαλῶν τῶν καπνιζομένων τούτων.» Καὶ τὸ μὲν ἐπιτάττειν ἡρεμεῖν καὶ φροντίζων δίχα διατελεῖν, καὶ μὴν καὶ δειμάτων ἀπαλλάττεσθαι χαλεπῶν· καλοῦντος ἦν ἄρα καὶ μάλα ἐμφρόνως εἰς εὐπειθειαν, καὶ οἶονεῖ εἰς ἀρχὰς ἀναφέροντος τοῦ χρῆναι τιμᾶν τοὺς περὶ Θεοῦ λόγους, καὶ οἷς ἂν λέγοι τὸ ἀληθὲς ἐτοιμῶς ἐπιψηφίζεσθαι. Δαλοὺς δὲ καὶ ξύλα καπνιζόμενα καλεῖ, τοὺς κατ' αὐτοῦ συμπεφωνηκότας, ὡς ὅσον οὐδέπω πεπαισμένους καὶ αὐτοῦ

τοῦ εἶναι, καὶ τῆς βασιλείας. Ὡς περὶ γὰρ ξύλον ἔχουν ὁ δαλός, ὅταν ἐξέλῃται τοῦ πυρὸς, καπνίζεται μὲν, πλὴν ἐν καταλήξει γίνεται, τοῦ καὶ ἔτι τὸ πῦρ ἔχειν ἐν ἑαυτῷ· κατὰ τὸν Ἰσον, οἶμαι, τούτων τὸν τρόπον, καὶ ἀνθρωπὸς μέλλων ἢ ζωῆς ἢ πράγματος ἐν καταλήξει γίνεσθαι, λέγοιτ' ἂν εἰκότως δαλός ἢ ξύλον καπνιζόμενον ἔτι. Ἐπειδὴ δὲ ἡπίστοιτο περιδεῖς μάλιστα γεγονότας, καὶ ἐν κατηφείᾳ πολλῇ, διὰ τε τὸ ἡττᾶσθαι μεμαχημένους πρὸς Φακεῖ, ὅτε καὶ πεπτώκασιν, ὡς ἔφην, ἑκατὸν εἰκοσι χιλιάδες ἐκ τοῦ Ἰούδα ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ· καὶ τούτων ἐξίστησι τῶν δειμάτων αὐτοῦς, καὶ φησιν· «Ὅταν γὰρ ὀργὴ τοῦ θυμοῦ μου γένηται, πάλιν ἰάσομαι·» τοῦτ' ἐστίν, οὐδ' ἂν ἐκεῖνοι πεπτώκασιν, εἰ μὴ δέδωκεν αὐτοῖς ὑπὸ χεῖρα τῶν

ἐγθῶν θυμὸς ἐμός. Ἄλλ' εἰ γένοιτο, φησί, τὰ ἐξ A innata quadam mansuetudine et humanitate ex-
 ὀργῆς κατὰ τινων, ἰάσονται πάλιν τοὺς πεπονθότας. mil.

Ὁ γὰρ παραδοὺς ἐξ ὀργῆς, ἐξελεῖται βῆδως δι' ἔμφυτον ἡμερότητα καὶ φιλανθρωπίαν.

Καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀράμ, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ῥομελίου, εἰ ἐβουλεύσαντο βουλὴν πορνῆράν περὶ σοῦ λέ-
 γοντες· Ἀραθισόμεθα εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ
 συλλαλήσαντες αὐτοῖς ἀποστρέψομεν αὐτοὺς
 πρὸς ἡμᾶς, καὶ βασιλεύσομεν αὐτοῖς τὸν υἱὸν
 Ταβεήλ· τὰδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Οὐ μὴ ἐμ-
 μίσῃ ἡ βουλὴ αὕτη, οὐδὲ ἔσται.

Οὕτε τῶν κατ' αὐτοῦ σκευωρημάτων τὴν ἀπαγγελίαν
 ἀπιστεῖσθαι συγχωρεῖ, οὔτε μὴν ἐφίησι περισσῶς συν-
 θραύεσθαι δεῖματι. Βεβαιώσας δὲ μᾶλλον, καὶ ἀληθεῖς
 ἀπορήνας τὰς κατ' αὐτοῦ συναινέσεις ἤγουν συμφωνίας
 τῶν δύο βασιλέων, ὑπισχνέται τὴν ἐπικουρίαν με-
 τατάττων ἐπὶ τὸ ἐπ' αὐτῶν μᾶλλον ἐρηρεῖσθαι δεῖν,
 καὶ μὴ ταῖς τῶν εἰδῶλων προσκεῖσθαι λατρείαις, καὶ
 τοῖς τῶν ψευδομαντείων λόγοις, οἳ μυρία μὲν ὅσα
 κατὰ γνώμην φασὶ τοῖς τὰς πεύσεις προτάγουσι, B
 λαλοῦσιν γε μὴν τῶν ἀληθῶν οὐδέν. Ὅτι τοίνυν ἐβου-
 λεύσαντο, φησὶν, ἀνελεῖν μὲν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ
 συλλαῆσαι τοῖς ὑπὸ χεῖρα σὴν, ἀναπείσαι τε ταῖς
 αὐτῶν ἐπεσθαι γνώμαις, ἀληθὲς καὶ ὁμολογημένον.
 Βούλονται γὰρ ἐπιστῆσαι τὸν τοῦ Ταβεήλ υἱόν. Ἄλλ'
 οὐκ ἔσται τοῦτο, φησὶν. Καὶ τίς ὁ ὑπισχνούμενος;
 Κύριος Σαβαώθ, τοῦτ' ἐστὶ, Κύριος τῶν δυνάμεων,
 ἦτοι ἐκ στρατιῶν· οὗ δὴ συννεύοντος τὸ χρῆναι νι-
 κᾶν, οἷς ἀν' ἔλοιτο τυχόν, τίς ὁ ἀναστρέψων τὰ ἐψή-
 φισμένα; Καὶ τοῖς θεοῖς αὐτοῦ χρεῖμασιν, τίς ὁ ἀν-
 εἰσάγειν δυνάμενος; Βεβαιοὶ τοιγαροῦν εἰς πίστιν
 τοὺς ἀπίστους ἔτι. Οὐ γὰρ χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ὑγιαί-
 νοντες ἱατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες, καθὰ καὶ αὐτὸς
 εἰρηκεν ὁ Σωτὴρ. Ἰστέον δὲ ὅτι υἱὸν μὲν τοῦ Ἀράμ
 τὸν Σύρον ἀποκαλεῖ, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν Ῥαασῶν, τοῦ
 γε μὴν Ῥομελίου τὸν Φακεῖ, ὃς βεβασιλευκεν ἐπὶ τὸν
 Ἰσραὴλ, τοῦτ' ἐστὶ, τῶν δέκα φυλῶν ἐν τῇ Σαμαρείᾳ.

Ἄλλ' ἡ κεφαλὴ Ἀράμ Δαμασκός, καὶ ἡ κε-
 φαλὴ Δαμασκοῦ Ῥαασῶν· ἄλλ' ἐπὶ ἐξήκοντα
 καὶ πέντε ἔτων, ἐκλείψει ἡ βασιλεία Ἐφραίμ
 ἀπὸ λαοῦ, καὶ ἡ κεφαλὴ Ἐφραίμ Σομόρων, καὶ
 ἡ κεφαλὴ Σομόρων, υἱὸς τοῦ Ῥομελίου. Καὶ ἐὰν
 μὴ πιστεύσητε, οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε.

Τοῖς διατρανοῦν ἐθέλουσι τὰ ἐν τῇ θεοπνεύστῳ
 Γραφῇ, χρεῖα ὅθι πάντως καὶ ἀφηγήσεως ἱστοριῶν,
 ἵνα πανταχόθεν τὸ ἀληθὲς τοῖς θεοῖς ἔπῃται λόγοις.
 Ἐξηγεῖται τοίνυν ὁ προφήτης τὰ ἐν τοῖς ἱεροῖς
 Γράμμασι, δι' ὧν ἐστὶ μάλιστα ταῖς τῶν προκειμέ-
 νων ἐννοίαις ἄριστα προσθαλεῖν. Οὐκοῦν ἐν καιροῖς
 βασιλείας τοῦ Ἀχαζ, συμπεφωνήκασι μὲν μετὰ τοῦ
 Ἰούδα καὶ τῶν Ἱεροσολύμων ὁ τε Ῥαασῶν βασιλεὺς
 Συρίας καὶ Δαμασκοῦ, καὶ Φακεῖ υἱὸς Ῥομελίου βα-
 σιλεῦν ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ. Δεδωὶς
 τοίνυν τὴν ἐφοδὸν ὁ Ἀχαζ πείθει χρεῖμασι τὸν Θεγλα-
 φαλλάσῶν τῶν Ἀσσυρίων βασιλεῖα ἐπαμῦναί τε ἑαυ-
 τῷ, καὶ τῶν συμπεφωνηκότων ἀνατρέψαι τὴν ἐφοδόν.
 Ὅς καὶ ἐλθὼν ἀνέλε μὲν τὴν Δαμασκὸν, μητρόπολιν
 οὖσαν τῶν Σύρων, ἀπέκτεινε δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Ῥα-

VERS. 5. *Et filius Aram et filius Romelie, quia
 inierunt consilium pravam contra te, dicentes: As-
 cendemus in Judæam, et colloquentes cum eis trans-
 feremus eos ad nos, et regem præficiemus illis filium
 Tabeel: hæc dicit Dominus Sabaoth: Non manebit
 consilium istuc, neque erit.*

Insidiarum contra ipsum rumorem neque concedit
 non credendum, neque permitit eum nimio terrore
 constringi: sed confirmat potius, et 118 conjura-
 tionibus consensusque contra ipsum duorum regum
 veros esse demonstrat, subsidium promittit, eoque
 transfert ac ducit, uti dixi, ut ipsi inniterentur,
 ac considerent, nec idolorum cultibus addicerentur,
 falsorumque vatum sermonibus, qui infinita quidem
 pro animi sui libidine sciscitantibus pronuntiant,
 veri autem nihil loquuntur. Quod igitur consilium
 inierint revertendi in Judæam, et sermones cum
 tuis subtilis conferendi, persuadendique ut suam
 sequantur voluntatem ac sententiam, verum est
 et confessum: volunt etenim illis Tabeelis filium
 prostitueret. Verum non erit hoc, inquit. Et quis
 tandem est qui promittit? Dominus Sabaoth, id
 est virtutis seu exercituum: quo annuente victoriam
 quibus voluerit, quis ea quæ decreta sunt evertet?
 Et divinis ejus judiciis quis potest resistere? Con-
 firmat proinde in fide etiam jam infideles. Non enim
 opus habent sani medico, sed male habentes “,
 sicut et ipse dixit Servator. Sciendum præterea,
 quod filium Aram appellet Syrum, id est Rhaasson,
 filium Romeliæ Phaceem, qui regnavit super Israel,
 id est, decem tribus in Samaria.

VERS. 8. *Sed caput Aram Damascus, et caput
 Damasci Rhaasson: sed in annis sexaginta et quin-
 que deficiet regnum Ephraim a populo, et caput
 Ephraim Somoron, et caput Somoron filius Romeliæ.
 Et nisi credideritis, nequaquam intelligetis.*

Qui exponere volunt quæ Scriptura divinitus
 inspirata continentur, hi opus omnino habent etiam
 narratione historiarum, ut undequaque veritas
 divinos sermones consequatur. Enarrat igitur
 propheta quæ in sacris Litteris prodita sunt, ex
 quibus maxime poterimus sensum horum verborum
 optime consequi. Itaque temporibus regni Achazi
 consenserunt contra Judam et Hierosolyma Rha-
 asson rex Syriæ et Damasci, et Phacee filius
 Romeliæ, qui Israelitico regno præerat in Samaria.
 Metuens ergo incursum Achazus, persuadet pecunia
 Theglaphallasaro Assyriorum regi, ut sibi ferat suppe-
 tias, et confederatorum insultum propulset. Qui expe-
 ditione facta Damascum evertit, quæ Syrorum metro-
 polis erat, ipsumque Rhaassonem occidit. Defuncto

vero etiam in Samaria Phacee, qui erat Romeliæ filius, A regnum **119** accipit Osee filius Elæ, vir improbus, et dæmonum deceptionibus addictior. Quo regnum gubernante, ascendit Salmanasar Assyrius adversus totam Samariam, et confestim capto Osea, et in loco servi habito, ac cuncta regione vastata, et Israelitarum terra desolata ac deserta, loco ipsorum incolarum inquilinos quosdam constituit, aut sane ex subditis suis, Ecchuthamque et Sappharvian. Gentes autem, credo, hæ Persicæ: sic enim in libris Regnorum scriptum est. Hujus nobis historiæ narrationem propheta commemorans: « Hæc dicit Dominus, inquit: Non manebit consilium hoc, neque erit, sed caput Aram Damascus, et caput Damasci Rhaasson, sed intra annos sexaginta et quinque deficiet regnum Ephraim a populo. » Et obscura quidem est verborum structura, at hunc in modum assequenda est: Caput, inquit, Aram, id est Syriæ, Damascus. Metropolis enim Syriæ Damascus, et caput Damasci Rhaassim, id est Rhaasson. Caput siquidem regionis et civitatis est, qui regnum in illos gerit. Et regnum Ephraim deficiet a populo; in annis sexaginta et quinque deficiet regnum Ephraim, id est Israel; deficiet quoque caput Aram, id est Damascus, et caput Damasci, id est Rhaasson. Cepit enim, ut dixi, Theglaphallasarus Damascum et Rhaasson, et Salmanasarus, Oseam regem Ephraim, sive Israelis, et Somorrhā, sive Samariam, communiter currente et inserviente illo verbo, *Deficiet*: et caput Ephraim civitas Somorrhorum, deficiet rursus. Caput autem Ephraim Somorrhā vocat, id est Samariam. Mater enim princepsque civitas Samariæ Somorrhā. Ephraim autem quando dicit, Israelē notat; et caput Somorrhorum filius Romeliæ, id est Phacee: redit ac recurrit iterum illud *deficiet* in omnibus. Adjungit porro hisce: « Et si non credideritis, non intelligetis. » Et hæc quidem non immerito dicuntur. Etenim qui Dei verbum propter incredulitatem onerant contumeliis, hi cognitione ejus præditi esse non possunt. Oportet igitur incunctanter recipere quæ exhibentur a Deo, et quæ pollicetur ac loquitur, his annuere alacriter. Ita nobis inerat cognitio bona, et mentem nostram illustrabit lux sapientiæ ejus.

VERS. 10. *Et perrexit Dominus loqui Achazo, dicens: Postula tibi signum a Deo* **120** *tuo, in profundum, vel in excelsum. Et dixit Achaz: Nequaquam postulabo, nequaquam tentabo Dominum.*

Achazo thronum regni obtinente Hierosolymis, et ad effrenationem quamdam valde prolapsa, et dæmoniorum cultibus falsis adhærescente, eum omnibus modis conatur ad melius traducere, et ut veritatis opiniones consecetur ac cupiat, et recta de Deo sentire velit. Quoniam igitur idolorum cultores magnificet, ac curæ studioque ei fuit rerum evenus curiosius scrutari, et ex sacris sciscitari oracula, verbisque falsorum vatum ludificari, periculis impudentibus, Achazum hæc molientem retrahit ante

ασών. Ἀποθανόντος δὲ καὶ τοῦ Φακεῆ, ἐν τῇ Σαμαρείᾳ, ὃς ἦν τοῦ Ῥομελίου, διαδέχεται τὴν βασιλείαν Ὡση υἱὸς Ἡλᾶ, πονηρὸς ἀνὴρ, καὶ ταῖς τῶν δαιμονίων ἀπάταις ἐγκείμενος. Οὐ διέποντος τὴν βασιλείαν ἀνέβη Σαλμανασάρ ὁ Ἀσσύριος κατὰ πάσης τῆς Σαμαρείας, καὶ παραχρῆμα μὲν εἶλεν τὸν Ὡσὴ, καὶ ἐν οἰκείῳ τάξει πεποιοῦται· καταδυνάσας δὲ τὴν χώραν ἅπασαν, καὶ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἀποφύνας ἐρήμην, καθίστησιν αὐτῶν τῶν Ἰδίων τινὰς ἐνοίκους, ἥτοι τῶν ὑπὸ χεῖρα, τὸν τε Ἐχχουθὰ καὶ τὸν Σαπφαρουτὰν· ἔθνη δὲ οἶμαι ταυτὶ Περσικά. Γέγραπται γὰρ οὕτως ἐν βίβλοις Βασιλείων. Ταύτης ἡμῖν ἱστορίας τὴν ἀφήγησιν ὁ προφήτης, λέγων· « Τάδε λέγει Κύριος· Οὐ μὴ ἐμμεῖνη ἡ βουλὴ αὕτη, οὐδὲ ἔσται, ἀλλ' ἡ κεφαλὴ Ἐφραὴμ Δαμασκός, καὶ ἡ κεφαλὴ Δαμασκοῦ Ῥαασσίμ· ἀλλ' ἔτι ἐξήκοντα καὶ πέντε ἐτῶν ἐκλείψει ἡ βασιλεία Ἐφραὴμ ἀπὸ λαοῦ. » Καὶ ἀσαφὲς μὲν ἡ τῶν λέξεων συνθήκη· προσβαλεῖν δὲ χρὴ τοῖς ὁδοῖς· Ἡ κεφαλὴ, φησὶν, Ἀράμ, τοῦτ' ἐστὶ τῆς Συρίας, Δαμασκός. καὶ ἡ κεφαλὴ Δαμασκοῦ Ῥαασσίμ, τοῦτ' ἐστὶν ὁ Ῥαασσών· κεφαλὴ γὰρ τῆς τε χώρας καὶ τῆς πόλεως ὁ βασιλεὺς αὐτῶν. Καὶ ἡ βασιλεία δὲ Ἐφραὴμ ἐκλείψει ἀπὸ λαοῦ· ἔτι ἐξήκοντα καὶ πέντε ἐτῶν ἐκλείψει ἡ βασιλεία Ἐφραὴμ, τοῦτ' ἐστὶ, τοῦ Ἰσραὴλ· ἐκλείψει καὶ ἡ κεφαλὴ Ἀράμ, τοῦτ' ἐστὶν ἡ Δαμασκός, καὶ ἡ κεφαλὴ Δαμασκοῦ, τοῦτ' ἐστὶν ὁ Ῥαασσών. Εἶλεν γὰρ, ὡς ἔφην, ὁ μὲν Θεγλαφαλλασάρ τὴν τε Δαμασκὸν καὶ τὸν Ῥαασσών, ὁ δὲ Σαλμανασάρ τὸν Ὡσὴ βασιλεῖα Ἐφραὴμ, ἥτοι τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τὴν Σομόρων, ἥτοι Σαμαρείαν, ἀπὸ κοινοῦ τρέχοντος τὸ ἐκλείψει· καὶ ἡ κεφαλὴ δὲ Ἐφραὴμ Σομόρων ἐκλείψει πάλιν. Κεφαλὴν δὲ Ἐφραὴμ τὰ Σόμορα καλεῖ, τοῦτ' ἐστὶ τὴν Σαμαρείαν· μητρόπολις γὰρ Σαμαρείας Σόμορα. Ἐφραὴμ δὲ ὅταν λέγει, τὸν Ἰσραὴλ δηλοῖ· καὶ ἡ κεφαλὴ Σομόρων υἱὸς τοῦ Ῥομελίου, τοῦτ' ἐστὶν ὁ Φακεῆ· τρέχει δὲ πάλιν τὸ ἐκλείψει κατὰ πάντων. Προσεπάγει δὲ τούτοις· « Καὶ ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδ' οὐ μὴ συνήτε. » Ἐχει δὲ καὶ σφόδρα τὸ εἰκὸς ὁ λόγος. Τοῖς γὰρ ταῖς ἀπιστίαις περιυβρίζουσι τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, οὐδ' ἂν ἐγγένοιτο σύνεσις ἡ παρὰ αὐτοῦ. Δεῖ τοιγαροῦν ἀμελλεῖν δέχεσθαι τὰ παρὰ Θεοῦ, καὶ οἷς ἂν ὑπισχνεῖται καὶ λαλεῖ συννεύειν ἐτοιμῶς. Ἔσται γὰρ ἐν ἡμῖν οὕτως ἡ σύνεσις ἀγαθὴ, καὶ περιαστράψῃ τὸν νοῦν τῆς παρ' αὐτοῦ σοφίας ὁ φωτισμός.

Καὶ προσέθετο Κύριος λαλήσαι τῷ Ἀχαζ λέγων· Αἰτήσων σεαυτοῦ σημεῖον παρὰ Κυρίου Θεοῦ σου εἰς βάθος, ἢ εἰς ὕψος. Καὶ εἶπεν Ἀχαζ· Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδ' οὐ μὴ περιάσω Κύριον.

Τοὺς τῆς βασιλείας διέποντα θάκους ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις τὸν Ἀχαζ, καὶ πολὺ λίαν ἀπονενευκότα πρὸς τὸ ἐξήνιον, καὶ εἰς τὸ προτρεῖσθαι φιλεῖν ταῖς τῶν δαιμονίων ψευδολατρείαις, διὰ παντὸς πειράται τρόπου μετακομίζειν ἐπὶ τὸ ἄμεινον, καὶ εἰς γε τὸ δεῖν τῶν τῆς ἀληθείας ἐφικέσθαι δογμάτων, καὶ ὀρθῶς φρονεῖν ἐλέσθαι περὶ Θεοῦ. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ τοῖς τῶν εἰδώλων θεραπευταῖς περὶ πολλοῦ ἐτέθειτο, καὶ ἦν ἐν σπουδῇ τὸ κρῆναι περιεργάζεσθαι τὰς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεις, καὶ χρησμούς αἰτεῖν ἐξ ἱερῶν,

καὶ τοῖς τῶν ψευδομάντεων φανακίζεσθαι λόγοις, ἀ κινδύνων αὐτοῖς ἐπηρητημένων, προανακώπτει τρόπον τινὰ τοῦτο μέλλοντα ποιεῖν Ἀχαζ, καὶ πρὸς τὸ τεταχέναι τι σημεῖον, οὐκ ἐκ τῶν συνηθῶν αὐτῶν τεμενῶν, οὐδ' ἐκ τῶν ψευδομάντεων ἔτι, μᾶλλον δὲ παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὸν τῆς αἰτήσεως τρόπον ταῖς αὐτοῦ ψήφοις ἀπονενέμηκεν εἰπών· « Εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος, » τοῦτ' ἔστιν, ἢ εἰς οὐρανὸν, ἢ εἰς γῆν, καὶ τὰ ἔτι κατωτέρω. Καὶ πεπληροφόρηκεν διὰ τοῦτου, καὶ δίδωσι νοεῖν, ὅτι Θεὸς ὑπάρχων τῶν ὅλων καὶ Κύριος, ἐπ' ἐξουσίας ἐργάζεται τὸ δοκοῦν, καὶν εἴτε τι τῶν ἐν οὐρανῷ βλέπειν βούλοιοτο, καὶν εἴτε τι τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Παρατεταῖ γὰρ μὴν ὁ Ἀχαζ, οὐχ ὡς Θεὸν αἰδοῦμενος, περιουθριζὼν δὲ μᾶλλον ὁ δεσπότης, καὶν εἰ τοῖς ἐξ ἐυλαθείας ἐπισπεμνύνοιο λόγοις. Οὐ γὰρ μὴ αἰτήσω, φησὶν, οὐδ' οὐ μὴ πειράσω τὸν Κύριον. Ἐπειδὴ γὰρ Θεοῦ προστάττοντος αἰτεῖν, τὸ μὴ αἰτεῖσθαι θέλειν ἐναργὲς ἔχει τὸ δυσσεβές, ὑποπλάττεται τὸ μὴ πειράσθαι θέλειν αὐτὸν, καὶ νομικὴν ὥσπερ προσέχεται λόγον· « Οὐ γὰρ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου. » Καίτοι πῶς οὐχ ἀπαστισοῦν τῆς τοῦ Ἀχαζ σκαίουτητος καταβολῆς λόγος; Αὐτοῦ γὰρ ἐπιέντος αἰτεῖν τοῦ Θεοῦ, πῶς οὐκ ἄμεινον τὸ ἐλέσθαι μᾶλλον ἐκεῖνο δρᾶν, ὃ προστέταχεν, ἢ δυστρόπως εὐσεβιστοῦν, καὶ πρόφασιν εὐπειθείας ποιεῖσθαι σαθρὰν τὸ, Οὐ μὴ πειράσω Κύριον; Ἀλλ' ἦν ὁ σκοπὸς αὐτῷ τοὺς μὲν ἀνωθεν καὶ παρὰ Θεοῦ μὴ προσίστασθαι λόγους, ψήφῳ δὲ μᾶλλον τῇ κρείττονι στεφανοῦντας τὸν χρησμολόγον, ψευδοσεβείας καὶ ταῖς ἐκ τῶν δαιμονίων ἐπιουρίας αἰτεῖν.

Καὶ εἰπὼν· Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαβὶδ, μὴ μικρὸν ὑμῖν ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις; καὶ πῶς Κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα; Διὰ τοῦτο δώσει Κύριος αὐτὸς ὑμῖν σημεῖον.

Ἀπειρηκὸς τοῦ Ἀχαζ τοῦ σημείου τὴν αἴτησιν, οὐκ ἀνεχομένου τε τιμᾶν ἢ εἰδέναι τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὂντα Θεὸν, καὶ τῶν ὅλων Κύριον, ὅτι μὴ εἰς ἅπαν ἀγνοηθήσεται παρὰ τοῦ Ἰσραὴλ, μήτε μὴν τὸν ἴδιον ἀπολέσει κληρὸν, ἀλλ' ἐπιγνώσονται κατὰ καιροῦς, αὐτὸν πειράται διδάσκειν. Πλὴν οὐκέτι λόγου μὲν ἄξιός τὸν Ἀχαζ, ὕβριστήν ὂντα καὶ θεομιστῇ, προσπεφώνηκε δὲ μᾶλλον τῷ οἴκῳ Δαβὶδ, τοῦτ' ἔστι, τοῖς ἐκ φυλῆς Ἰούδα, ἐξ ἧς καὶ αὐτὸς γέγονε τὸ κατὰ σάρκα Χριστός. Ἀνεξικακῶς δὲ λίαν ὡς Θεὸς ποιεῖται τὴν προαγόρευσιν. Προαιτιασάμενος γὰρ ὅτι πεποιήται παρ' οὐδὲν τὸ καὶ αὐτῷ προσκρούσαι τῷ πάντα ἰσχύοντι Θεῷ, καὶ ὅσον ἀγῶνας αὐτῷ καὶ καμάτων, τότε ἦσαν εἰς αὐτοὺς, σαλευεῖν ἐπιχειρεῖν διὰ γὰρ τοῦ μὴ θέλειν ὀρθοποδεῖν· τότε δὴ τότε τῆς καθόλου τε καὶ γενικωτάτης ἐπιουρίας ποιεῖται τὴν προανάρρησιν. Ὡ, τοίνυν, φησὶν, οἶκος Δαβὶδ, εἰ τὸ ἀνθρώποις προσκρούειν οὐκ ἀξήμιον, τί τῷ Κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα, τῷ κολάζειν μὲν οὐκ ἐθέλοντι, ἰσχύοντι δὲ τοῦτο δρᾶν καὶ λίαν εὐκόλως; Ἐπειδὴ δὲ παρατεταῖ τοῦ σημείου τὴν αἴτησιν, αὐτόμολός εἰμι πρὸς τοῦτο, φησὶν· καὶν εἰ βούλοισθε νοσεῖν, ἐπάγω τὴν θεραπείαν, ἐπεὶ περ εἰμὶ χρηστὸς καὶ φιλόανθρωπος. Αὐτὸς ὑμῖν Κύριος

et impedit, præcipitque ut non jam ex consuetis sibi delubris, non ex vanis vatibus, sed a Domino Deo potius signum petat. Genus etiam et modum petitionis assignat sua sententia, cum dicit : « In profundum, vel in excelsum, » hoc est, in cælum vel in terram, atque adeo inferiora. Quibus verbis probat ac significat, Deum esse universitatis Dominum, et per potestatem et auctoritatem quidquid visum est efficere, sive rerum cælestium, sive terrestrium procuracionem voluerit suscipere. Repudiat deinde Achazus, non quasi Deum reveritus, sed contumelia potius afficiens miser, etiamsi verbis piis et religiosis gloriatur. Non enim, inquit, petam, nec tentabo Dominum. Nam cum jubente Deo petere, si petere nolis, sapit manifestam impietatem, simulat se nolle ipsum tentare, et verba fere legis obtendit : « Non enim tentabis Dominum Deum tuum »¹⁷. » Annon autem est huic perversitati Achazi pleno ore reclamandum? Nam cum Deus petere juberet, annon præstabat, illud quod præcepit facere, quam maligne captiones comminsei, et excusationem inobedientiæ frivolam prætexere, scilicet : Non tentabo Dominum? Verum hoc illi in animo erat, superos atque divinos sermones non amplecti, sed fatidicorum potius deliramenta coronare, et candidiore calculo anteferre, auguriorum responsa curiosius sciscitari, et dæmonum præsidium implorare.

ταῖς οἰωνῶν τάχα που περιεργάζεσθαι πτησεσι, καὶ

VERS. 13. Et dixit : Audite, domus David : num parum vobis est molestiam exhibere hominibus? **121** etiamne Domino facessitis negotium? Propterea dabit Dominus ipse vobis signum.

Cum Achazus signi petitionem detrectasset, nec sustineret colere aut cognoscere naturam et verum Deum, et Dominum universalis, conatur docere, eum non penitus ignotum fore Israeli, neque suam sortem perditurum, sed olim eos illum agnituros, Achazum vero insolentem et Dei hostem, non ulterius alloquio dignatur, sed domum potius Davidicam compellat, id est, eos qui ex tribu Juda erant, ex qua natus est secundum carnem ipse Christus. Vaticinium autem hoc clementissime ut Deus instituit, accusans primum, quod pro nihilo haberetur, ipsum etiam Deum omnipotentem offendere et veluti molestias ac negotia exhibere ei quod ad ipsos attinet, eo quod recto pede incedere nollent. Tunc catholici latissimeque patentis auxilii vaticinium profert. O domus, inquit, Davidis : si homines quidem offendere non licet impune, Domino qui punire quidem non vult, potest autem et facillime, quid creatis molestiam? Quoniam autem vos recusatis signum petere, ipse sponte mea venio ad hoc, inquit, et licet velitis ægrotare, adduco medicinam, quandoquidem benignus sum, et hominis amantissimus. Ipse Dominus vobis signum dabit, certo per-

¹⁷ Deut. vi, 16.

suadens Israellem errantem suo tempore servatum
iri : et non ignoraturum Dominum, sed cultorem
Dei servatoris evasurum. Id autem per Christum
perfectum est, qui vocavit ad agnitionem Israellem,
omnique peccato et lignorum ac lapidum cultu libe-
ravit ipsum.

Vers. 14-16. *Ecce virgo in utero habebit, et pariet
filium, et vocabunt nomen ejus, Emmanuel. Butyrum
et mel comedet; priusquam sciat ille mala propo-
nere, eliget bonum. Ideo priusquam sciat puer bonum
vel malum, malitie non obtemperat, ut eligat
bonum. Et re'inquretur terra quam tu meluis, a
facie duorum regum.*

Reddiderunt quidam eorum qui divinas Scriptu-
ras interpretati sunt : Ecce puella in utero habebit.
Videtur quidem Judæis puellæ nomine oportere
Matrem Domini subnotari, nec vocari virginem.
Existimant siquidem fas esse vim mysterii ener-
vare, si puella non virgo dicatur. Cæterum rudes
eos esse multis modis videre licet. **122** Primum enim
licet dicatur hæc virgo puella, non privabitur eo,
ut sit virgo. Dein asseverant prophetam de uxore
Achazi dicere illud : Ecce puella in utero habebit,
et pariet filium, ut intelligamus ex eo natum Eze-
chiam. Atqui dum prophetiæ verba non examinan-
tes, inconsiderate quod lubet arripiunt, tum hoc
etiam solum habere videntur quo suum propositum
ac sententiam confirmant. Verum, o viri optimi, dixe-
rit quispiam illis, quis Ezechiam vocavit Emmanuel?
Vel unde demonstrare poterunt, quod priusquam
sciret ille bonum vel malum, malitiæ non obtempe-
raret, ut eligeret bonum? Igitur valedicamus isto-
rum præstigiis et quod rectum verumque est am-
plectamur; sanctam Virginem hac prophetia nobis a
Deo denotari credamus. Sic enim erit paradoxum vere,
atque incredibile, et signum maximum, in profun-
dum simul et excelsum, juxta divinam promissio-
nem. Et supernis enim, et ex Deo Patre secundum
naturam genitus Filius unigenitus, exinanivit seip-
sum, et ex utero virginali editus est secundum
carnem, non humana seminis emissionem unde gene-
ratio secuta sit, sed vi et efficientia sancti Spiritus.
Ita namque dictum est sanctæ Virgini voce beati
Gabrielis : « Spiritus sanctus superveniet in te, et
virtus Altissimi odumbrabit tibi ²⁸. » Pariet igitur,
ait, filium. Et tu, o domus David, quæ nunc, in-
quit, renuis Deo credere, signumque ab eo postu-
lare, ad confirmationem eorum quæ promissa sunt,
propterea quod magis idolis afflictæ et addictæ sis :
vocabis nomen ejus Emmanuel, hoc est, confiteberis
Deum in humana forma apparuisse. Cum enim
apparuit secundum nos unigenitus Dei Sermo, tunc
etiam nobiscum tacitus est. Qui enim supra omnem
creaturam fuit, factus est nobis similis. Observa

²⁸ Luc 1, 35.

δώσει σημεῖον, πληροφορῶν ὅτι καὶ σωθῆσεται κατὰ
καιροὺς ὁ πεπλανημένος Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἀγνοήσεται
τὸν Δεσπότην, ἀλλ' ἔσται προσκυνητὴς τοῦ σεσχωκίτου
Θεοῦ. Κατ'Ὠρώσεται δὲ τοῦτο διὰ Χριστοῦ κεκληγκότες
εἰς ἐπίγνωσιν τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπάτης αὐτὸν ἀπα-
λάξεντος ἀμαρτίας, καὶ τοῦ προσκυνεῖν ἐθέλειν ξύ-
λοις καὶ λίθοις.

Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται
υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ.
Βούτυρον καὶ μέλι φάγεται· πρὶν ἢ γινῶναι αὐ-
τὸν ἢ προσελέσθαι πορνῆρά, ἐκλέξουσθαί τὸ ἀγαθόν.
Διότι πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον ἀγαθὸν καὶ κακόν.
ἀπειθεῖ πορνῆρα, ἐκλέξασθαί τὸ ἀγαθόν (1). Καὶ
καταλείπῃσεται ἡ γῆ, ἣν σὺ φοβῇ, ἐρημος ἀπὸ
προσώπου τῶν δύο βασιλέων.

Ἐκδεδώκασιν μὲν τινες τῶν τὰς θείας ἐρμηνεύσαν-
των Γραφῶν, τὸ, Ἰδοὺ ἡ νεάνις ἐν γαστρὶ ἔξει. Δοκεῖ
γε μὴν Ἰουδαίοις τῷ τῆς νεάνιδος ὀνόματι καταση-
μαίνεσθαι δεῖν τὴν τοῦ Κυρίου Μητέρα, καὶ οὐχὶ ὅτῃ
μᾶλλον καλεῖσθαι παρθένον. Οἴονται γὰρ ὅτι τὴν τοῦ
μυστηρίου δύναμιν ἀπρακτῆσαι θέμις, εἰ νεάνις λέ-
γοιτο, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον παρθένος. Ἀμαθαινόντας
δὲ κατὰ πολλοὺς τρόπους κατιδοὺ τις ἂν αὐτούς. Πρῶ-
τον μὲν γὰρ, κἂν εἰ λέγοιτο νεάνις ἢ παρθένος, οὐκ
ἔξω κείσεται τοῦ εἶναι παρθένος. Εἰτά φασι περὶ τῆς
τοῦ Ἀχάζ γυναικὸς τὸν προφῆτην εἰπεῖν τὸ, Ἰδοὺ
ἡ νεάνις ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, ἵνα νοῦ-
μεν τὸν Ἐζεχίαν τὸν ἐξ αὐτοῦ γεγονότα. Ἀλλὰ τοὺς
τῆς προφητείας οὐ βασανίζοντες λόγους, τὸ ἀπερι-
σκέπτως δοκοῦν ἀρπάξουσιν, εἴτα τὸν ἑαυτῶν οἴοντα
σχοπὴν ἐμπεδῶν διὰ τοῦτου καὶ μόνου. Ἀλλ', ὡ
βέλτιστοι, φαίη τις ἂν πρὸς αὐτούς, τίς τὸν Ἐζε-
χίαν ἐκάλεσεν Ἐμμανουήλ; Ἡ πόθεν ἂν ἐπιδείξειαν
ὅτι πρὶν ἢ γινῶναι αὐτὸν ἀγαθὸν ἢ κακὸν ἠπειθήσε
πορνῆρα τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν; Οὐκοῦν ἐρρώσεται
φράσαντες ταῖς ἐκείνων τερβρίαις, τὸ ὀρθῶς τε
καὶ ἀληθῶς ἔχον παραδεξιμέθαι, τὴν ἁγίαν Παρθένον
διὰ τῆς προκειμένης ἡμῖν προφητείας κατασημαίνε-
σθαι παρὰ Θεοῦ πιστεύοντες. Οὕτω γὰρ ἔσται πα-
ράδοξον ἀληθὲς καὶ ὑπερμέγας τὸ σημεῖον, εἰς βί-
θος τε ὁμοῦ καὶ ὕψος κατὰ γε τὴν θείαν ὑπόθεσιν
γεγονός. Ὁ γὰρ ἄνωθεν καὶ ἐκ Θεοῦ Πατρός κατὰ
φύσιν γεγεννημένος Ὑἱὸς μονογενὴς, κεκένωκεν ἑαυ-
τὸν, καὶ λαγόνων ἐξεδόθη τῶν παρθενικῶν τὸ κατὰ
σάρκα, οὐκ ἐξ ἀνθρωπίνης καταβολῆς λαβούσης τὴν
γένεσιν, ἀλλ' ἐκ δυνάμεώς τε καὶ ἐνεργείας τοῦ ἁγίου
Πνεύματος. Οὕτω γὰρ εἰρηται πρὸς τὴν ἁγίαν Παρ-
θένον διὰ φωνῆς τοῦ μακαρίου Γαβριήλ· « Πνεῦμα
ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου
ἐπισκιάσει σε. » Τίξεται τόνον, φησὶν, υἱόν. Καὶ
σύ, ὡ οἶκος Δαβὶδ, ὁ νῦν, φησὶ, παραιτούμενος τὸ
ἐπὶ Θεῷ πεποιθέναι, καὶ παρ' αὐτοῦ σημεῖον αἰτεῖν,
εἰς βεβαίωσιν ὧν ἐπήγγελται, διὰ τὸ προσκεῖσθαι
μᾶλλον εἰδώλοις, καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμα-
νουήλ, τοῦτ' ἔστιν, ὁμολογήσεις τὸν Θεὸν ἐν ἀνθρω-
πείᾳ μορφεῇ πεφνήτα. Ὅτε γὰρ πέτρην καθ' ἡμᾶς

(1) Hæc, Δεδοται τὸ ἀγαθόν, propter homœoteleuton, ut videtur, in editione Auberti deerrant. Edit.

ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, τότε καὶ γέγονε καὶ Ἀ μεθ' ἡμῶν. Ὁ γὰρ ὑπὲρ πάντων τὴν κτίσιν, γέγονε καθ' ἡμᾶς. Ἄθροει δὲ ὅπως, ἵνα δεῖξῃ τὸν αὐτὸν ἀληθῶς Θεὸν ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπον, τίθησιν ἐπ' αὐτοῦ τὰ θεῖα τε καὶ ἀνθρώπινα. Ὅτι μὲν γὰρ ἐν σαρκὶ γέγονε κατ' ἀλήθειαν, πειρᾶται πληροφορεῖν, τροφὴν αὐτῷ γεγενῆσθαι λέγων τὴν νηπίους πρέπουσαν, βούτυρόν τε καὶ μέλι. Ὅτι δὲ, καίτοι σὰρξ γεγονώς, οὐδὲν ἥττον ἔσται κρείττων ἁμαρτίας ὡς Θεός, διδάσκει πάλιν ἐπιφέρων εὐθύς. Διότι πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἀπειθεῖ πονηρίᾳ, τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Ἀνθρώποι μὲν γὰρ οὕτω πρὸς ἑθὴν ἐλάσαντες, οὔτε μὴν εἰς μέτρον ἡλικίας ἀφικόμενοι, τῆς ὥς ἀπὸ τοῦ χρόνου φρονήσει τετιμημένης, οὐδ' ἂν εἰεν ὅλως ἐπιτῆδαιο διακρίνειν δύνασθαι, τί μὲν ἂν εἴη τὸ φαῦλον, τί δὲ τὸ ἀγαθόν· καλοῦντος δὲ ἡσθ B πρὸς τοῦτο καιροῦ, τότε τῶν πρακτέων ἐλευθέραν πιασύνται τὴν αἴρεσιν. Ἡ δὲ γε θεία καὶ ἀνωτάτω φύσις, οὐκ ἔν γε τοῖς καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ἐν ἰδίῳ καὶ τοῖς αὐτῇ πρέπουσιν ὑψώμασιν, ἄβυσσος αἰετῶν πονηρίας ἐστίν· καὶ τοὺς τῆς φαυλότητος ἀποσεσέεται τρόπους, οὐ πειραζομένη ποθὲν, οὐκ ὀχλησιν ὑπομένουσα, φυσικῶς δὲ μᾶλλον καὶ οὐσιωδῶς ἀπειθοῦσα τῇ πονηρίᾳ. Καὶ οὐ καθ' ἕτερον, οἶμαι, τρόπον, ἢ ὥσπερ ἂν εἴ τις λέγοι περὶ τοῦ φωτός, ὅτι ἀπειθεῖ που εἶναι σκότος. Οὐ γὰρ ἀνέχεται παθεῖν τὸ μὴ εἶναι φῶς. Φύσεις οὖν ἅρα τῆς θείας τὸ αἰετῶν πεπηγὸς εἰς τὸ ἀγαθὸν κατασημαίνει· λέγων, ὅτι « Ἀπειθεῖ πονηρίᾳ τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. » Ἀληθὲς δὲ τοῦτο καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Εἰ γὰρ καὶ γεγέννηται κατὰ σάρκα διὰ τῆς ἁγίας Παρθένου, Θεὸς ὢν φύσει καὶ ἐκ Θεοῦ πεφηνώς ὁ Λόγος, ἀλλ' ἦν ἐκ μήτρας καὶ πρὸ αὐτῆς, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ παντὸς αἰῶνος ἅγιος ὡς Θεός, τῶν ἰδίων πλεονεκτημάτων οὐκ ἀπολισθήσας διὰ τὸ ἀνθρώπινον· ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἀνθρώπων ἀμελήσας διὰ τὴν οἰκονομίαν· ἵνα πιστεῦσθαι κατ' ἀλήθειαν γεγονώς καθ' ἡμᾶς, καὶ αὐτὴν ἡμῶν ἀγίασιν τὴν γένεσιν. Καταλειφθῆναι δὲ φησι τὴν γῆν, περὶ ἧς ὑφορᾶται καὶ ἐδεδίει ἐκ προσώπου τῶν δύο βασιλέων. Ὅμοιον δὲ ὡσεὶ καὶ λέγοι σαφώς· Ὅταν ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ λαβοῦσα τέκος, σὺ, ὦ οἶκος Δαυὶδ, καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ· τότε πάντες οἱ παρενοχλοῦντες τῇ ἀγίᾳ γῇ καταλείψουσιν αὐτήν. Ἔσται γὰρ οὐκέτι βατὴ τοῖς ἐθέλουσι καταδροῦν. Πνευματικῶς δὲ ὁ λόγος. Γεννηθέντος γὰρ τοῦ Ἐμμανουὴλ, ἡ ἀληθὴς ἀγία γῆ καὶ πόλις, τοῦτ' ἔστιν ἡ Ἐκκλησία, γέγονεν ἐν καλῇ τῆς ἐλπίδος, καὶ πάντα πεπλάτηκεν ἐν ἡμῶν, οἷ καὶ ἄμαχον εἰδότες αὐτὴν ἀναχωρήχασαι, καταλειπούσας ὡς παρὰ Θεοῦ σωζομένην. Ἐγὼ γὰρ ἔσομαι αὐτῇ, λέγει Κύριος, τείχος· πυρὸς κυκλόθεν, καὶ εἰς δόξαν ἔσομαι ἐν μέσῳ αὐτῆς.

ΛΟΓΟΣ ΕΨ.

Ἄλλ' ἐπάξει Κύριος ἐπὶ σέ, καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκόν τοῦ πατρὸς σου ἡμέρας, αἱ οὐδέπω ἠκαύον, ἀρ' ἥς ἡμέρας ἀφείλεται Ἐφραΐμ ἀπὸ Ἰουδα τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων.

Τεθρονημένῳ λίαν τῷ Ἀχάζ ἐπὶ τῇ συμφωνίᾳ τῶν δύο βασιλέων, τοῦ τε Παασῶν καὶ τοῦ Φακεῶ,

vero, ut ostendat eum vere Deum simul et hominem fuisse, quo pacto ei divina et humana attribuat. Nam in carne fuisse vere, conatur certo persuadere, cum dicit, cibum ei fore parvulis convenientem butyrum et mel. Quod etiam licet caro exstiterit, nihilominus futurus esset peccato superior, Deus iterum docet cum mox infert: Antequam sciat puer bonum vel malum, malitiæ non obtemperat, ut eligat bonum. Homines enim nondum ad pubertatem proventi, **123** nec mensuram ætatis assecuti (quæ ipso tempore prudentia exulta est et ornata), nequaquam habiles et idonei esse possunt, ut quid vitiosum, quid bonum sit, valeant decernere: cum autem ad id tempus vocat, tunc rerum agendarum liberam facultatem habent. Divina autem et suprema natura, in sublimitate quadam non nostra, sed propria et sibi congruente collata est, ad quam malitiâ accessum non habet; vitique omne genus excutit, non tentata aliquando, perturbationibus vacua; imo natura sua et essentia, malitiæ non obtemperans. Non aliter, credo, quam si quis de luce dicat, quod refragetur, esse caligo, ut enim lux non sit, ferre non potest. Naturæ igitur divinæ esse, semper bono adherere, declarat, cum ait, eam non obtemperare malitiæ, quo bonum eligat. Quod in ipso Christo verum est. Etsi enim genitus fuit secundum carnem per sanctam Virginem, Deus natura et ex Deo natus Verbum: tamen ex vulva erat, et ante ipsam, imo et ante omne sæculum, sanctus ut Deus, a sua prærogativa non deturbatus propter humanitatem; sed nec humana neglexit propter administrationem, ita uti credatur vere nostræ conditionis fuisse, et nostram hanc creationem sanctificasse. Relinquendam præterea asserit terram quam suspicatur et timet, a facie duorum regum. Simile autem est ac si quis dicat aperte: Quando Virgo prægnans pepererit, et tu, o domus David, vocabis nomen ejus Emmanuel: tunc omnes qui affligunt sanctam terram, relinquent eam, nec erit deinceps obvia ulli vastitatem inferre volenti. Spiritualis vero hæc oratio. Nato enim Emmanuele, ea quæ vere facta terra est civitas, id est Ecclesia, in bonam spem vocata est, omnesque hostes calcavit, qui invictam illam videntes, recesserunt, et ut a Deo conservatam reliquerunt. Ego enim ero illi, dicit Dominus, murus igneus circumquaque, et in gloriam ero in medio ejus.

124 ORATIO V.

VERS. 17. Sed invahet Dominus tibi, et populo tuo, et domui patris tui dies, quales non venerunt, a die quo abstulit Ephraim a Juda principem Assyriorum.

Turbato plurimum Achazo propter conspirationem duorum regum, Rhaasson et Phacee, pollicitus

est universitatis Deus subsidium : et in fide eum volens corroborare, signum petere jussit « in profundo, sive in excelso. » Renuente autem Achazo, et perversissime dicente : Non petam, neque tentabo Dominum (attendit enim magis vanorum vatum imposturis), sua sponte quodammodo Deus ipse domui Davidis signum exhibuit. Ecce enim, inquit, virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel. Oratione demum de his sane bello confecta, transfert rursus futurorum predictionem ad ipsius Achazi personam. Oportebat enim, oportebat salutis per Christum prænuntiationem fieri ad eos qui ex familia erant Davidica, id est ex tribu Juda, de qua ortus est secundum carnem ipse Christus. Predictionem autem gravium et inauspicatissimorum malorum inobedientibus proponi decebat, ut perspicerent vere acerbum fore, et non impune cessurum his qui divinam majestatem de decore aspergunt, quod Domino molestias facerent, et præter ipsum alios qui dii non sunt, adorarent. Itaque successu temporis et ipsa Hierosolyma, et cunctam Judæorum regionem in ultimas calamitates devolvendam esse, et manibus hostium subdendam, enucleate præmonstrat. Cæterum obscuriorem dictionum compositionem et structuram, quoad potero, ante alia etiam aggrediar enodare. Invehit Deus, inquit, tibi et populo tuo, et domui patris tui dies, quales nunquam venerunt, a quo die sustulit Ephraim a Juda. Est autem horum versuum hæc sententia : Temporibus regni Roboami filii Salomonis, abstulit, id est avulsit seipsum Ephraim, id est **125**decem tribus a Juda tribu. Divisæ sunt enim, et decem tribus a tribu Juda inhabitantur Samariam, tribus autem Juda et dimidium tribus Manasse Hierosolymis remanserunt. At processu temporis multa adversa illis acciderunt. Vastata est enim Samaria, et contemnunt gentes, Idumæi, Moabitæ et Philistini incursum in Judæam fecerunt. Itaque perpassi sunt tam hi quam illi multa et gravia, et tempora aspera senserunt. Dies igitur invehit Deus, quales non fuerunt, sive invaserunt nos ab eo tempore, ex quo abstulit, sive sejungit se a Juda Ephraim. Quod tandem vobis erit hoc tempus, et quinam dies? Rex, inquit, Assyriorum, nimirum Nabuchodonosorus, qui Hierosolyma vastavit, universamque Judæam vi occupavit, qui divinum sanum cremavit, et nullum non ferine crudelitatis genus exercevit, cujusmodi nunquam in ullam gentem patrasse reperitur.

λσὺς, φησὶν, Ἀσσυρίων, τοῦτ' ἐστίν, ὁ Ναβουχοδονόσορ, ὃς πεπόρθηκε τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ κατὰ κράτος ἔλκε πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν, ἐνέπρησε δὲ καὶ τὸν θεῖον ναόν, καὶ οὐδὲν τὸ παράπαν τῶν εἰς ὠμότητα θηριοπρεπῆ παραλείπειν, ὃ μὴ κατὰ παντὸς

Vers. 18. Et erit in die illa, sibilabit Dominus muscis quæ dominantur parti fluminis Egypti, et apertæ quæ est in regione Assyriorum, et venient omnes, et residebunt in vallibus regionis, et in cavis petrarum, et in speluncis, et in omni scissura, et in omni signo.

κατεπηγγέλλετο μὲν τὴν ἐπικουρίαν ὁ τῶν ὧλων θεός· ἐπειδὴ δὲ προσεμπεδοῦν ἤθελεν εἰς πίστιν αὐτὸν, αἰτεῖν ἐκέλευσε σημεῖον, « εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος. » Παραιτουμένου δὲ τοῦ Ἀχαζ, καὶ δυστροπώτατα λέγοντος, Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδ' οὐ μὴ πειράσω Κύριον (ἐζήτει γὰρ μᾶλλον τοὺς ἐκ τῶν ψευδομάτων φανακισμοὺς), ὑπομόλησε τρόπον τινὰ θεός, καὶ τῷ οἴκῳ Δαβὶδ ἐδίδου σημεῖον αὐτός. Ἐφασκε γάρ· « Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. » Ἐπειδὴ δὲ ὁ περὶ τούτων εὖ μάλα διεπεραίνετο λόγος, μεθίστησι πάλιν τῶν ἐσομένων τὴν προαγορεύσιν, ἐπ' αὐτὸ τοῦ Ἀχαζ τὸ πρόσωπον. Ἐδεῖ γάρ, ἔδει σωτηρίας μὲν τῆς διὰ Χριστοῦ γενέσθαι τὴν προανάβρῃσιν πρὸς τοὺς ἐκ τοῦ οἴκου Δαβὶδ, τοῦτ' ἐστίν, τοὺς ἐκ τῆς Ἰουδα φυλῆς, ἐξ ἧς καὶ αὐτὸς ἀνατέταλκε τὸ κατὰ σάρκα Χριστός· τῶν γεμῆν συνησομένων κατὰ καιροὺς δεινῶν τε καὶ ἀπευκτῶν τοῖς ἀπειθεῖν ἡρημένοις ποιεῖται τὴν προανάβρῃσιν, ἵν' εἰδείεν ὅτι πικρὸν ἀληθῶς, καὶ οὐκ ἀζήμιον τοῖς τὴν θέαν ἀτιμάζουσι δόξαν τὸ παρέχειν ἀγῶνα Κυρίῳ, καὶ προσκυνεῖν ἐλέσθαι παρ' αὐτὸν ἑτέροις τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς. Ὅτι τοίνυν ἐμελλον κατὰ καιροὺς, αὐτὰ τε τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ ἅπαντα δὲ τῶν Ἰουδαίων ἡ χώρα ταῖς ἐσχάταις περιπεσεῖσθαι ταλαιπωρίαις, καὶ ὑπὸ χειρὰ γενέσθαι τῶν ἐχθρῶν, προκαταμηνύει λεπτῶς. Ἀσφαφέστεραν δὲ οὖσαν τὴν τῶν λέξεων συνθήκην, ὡς ἂν οἶός τε, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων διατρανοῦν πειράσομαι. Ἐπάξει, φησὶν, ὁ θεός ἐπὶ σέ, καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς σου, ἡμέρας, ἀ' οὕτω ἦκασιν, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀφείλεν Ἐφραὶμ ἀπὸ Ἰούδα. » Ἐστὶ δὲ τῶν στίχων τοιοῦτος ὁ νοῦς· Ἐν καιροῖς τῆς βασιλείας Ῥοβοὰμ υἱοῦ Σολομῶνος ἀφείλε, τοῦτ' ἐστίν, ἀπέσπασεν ἑαυτὸν ὁ Ἐφραὶμ, τοῦτ' ἐστίν, πάλιν αἱ δέκα φυλαὶ, ἀπὸ τῆς Ἰουδα φυλῆς. Ἐχωρίσθησαν γάρ καὶ αἱ μὲν δέκα φυλαὶ ἀπὸ τῆς Ἰουδα φυλῆς, κατοικήκασι τὴν Σαμάρειαν, ἡ δὲ γε φυλὴ Ἰουδα καὶ τὸ ἡμισυ φυλῆς Μινασση μεμενήκασιν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις. Ἀλλὰ προῖόντος τοῦ καιροῦ πολλὰ συμβέβηκε τῶν ἀπευκτῶν αὐταῖς. Πεπόρθηται γάρ ἡ Σαμάρεια, κατέδραμον δὲ καὶ τὴν Ἰουδαίαν τὰ περίοικα τῶν ἐθνῶν, Ἰδομαῖτοι, Μωαβῖται, καὶ οἱ ἐκ τῆς Φιλιστινίας. Πεπύθασιν τοίνυν πολλὰ δεινὰ, καὶ ἡμερῶν πεπεύρανται ὁσκληρῶν, οὗτοι τε κάκεινοι. Ἡμέρας τοίνυν, φησὶν, ἐπάξει θεός, ὥν ἴσαι οὕτω γεγόνασιν, ἥτοι ἀφίκοντο καθ' ὧμῶν ἐξ ἐκείνου τοῦ καιροῦ, ἀφ' οὗ ἀφείλεν, ἥτοι ἀπέσπασεν ἑαυτὸν ὁ Ἐφραὶμ ἀπὸ τοῦ Ἰούδα. Ποῖος δὲ ἡμῖν οὗτος ὁ καιρὸς, ἡ τίνας αἱ ἡμέραι; Ὁ βασι-

Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ συριεῖ Κύριος μύλιας, ὃ κυριεύει μέρους ποταμοῦ Αἰγύπτου, καὶ τῇ μελίσσῃ, ἡ ἐστὶν ἐν χώρᾳ τῶν Ἀσσυρίων· καὶ ἐλεύσονται πάντες, καὶ ἀναπαύσονται ἐν ταῖς φάραξι τῆς χώρας, καὶ ἐν τρώγλαις τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰ σπήλαια, καὶ εἰς πᾶσαν βαρύδα, καὶ ἐν παντὶ ξύλῳ.

Κατευρύνει τὸ διήγημα, καὶ διεῖσι λεπτῶς τοῦ Ἀ πολέμου τὴν ἔξοδον, καὶ ὅτι πᾶσαν αὐτῶν κατανεμη-
θήσονται γῆν, κώμας τε καὶ πόλεις, οἱ κατ' αὐτῶν
ἥξοντες κατὰ καιροῦς. Χρῆναι δὲ οἶμαι τὰ ἐν τῇ
τετάρτῃ τῶν Βασιλείων γεγραμμένα πάλιν εἰπεῖν,
πρὸς τὴν τῶν ἐσομένων ἀκριβῆ διασάφειν. Γέγονε
τοῖνυν υἱὸς μὲν τοῦ Ἀχαζ, πρὸς ὃν νῦν ὁ λόγος,
Ἐζεχίας, Ἐζεχίου δὲ Μανασῆς· Μανασῆ δὲ Ἀμώς.
Τούτου δὲ παῖς Ἰωσίας ἀνὴρ εὐσεβὴς, πλὴν ἀπεθίω
τοῦδε τινὶ τρόπῳ. Φαραὼ Νεχαὼ βασιλεὺς Αἰγύπτου
τὴν ἐνεγκοῦσαν ἀφείξ ἐξέθει πανστρατιᾶ καὶ κατὰ
τῆς Ἀσσυρίων ἡπείγετο γῆς. Δεδιώξ τε τοῖνυν ὁ
Ἰωσίας, μὴ ἄρα πῶς καὶ κατὰ τῆς Ἰουδαίας ἐλθὼν,
ὑπὸ χειρὰ τε τὴν ἑαυτοῦ λάθοι, καὶ κατάρξειεν αὐτῆς,
ἀντεξάγειν ἤθελε, καίτοι τοῦ Φαραὼ τὴν πρὸς αὐτὸν
παραιτουμένου μάχην· ἐνιστάμενος δὲ τετελεύτηκεν
ἐν τῷ πολέμῳ, καὶ κατεκράτησε τῆς Ἰουδαίων γῆς.
ὁ Αἰγύπτιος, εἰς τοῦτο δὲ διήλσεν ἰσχύος, ὥστε καὶ
βασιλεύσαντα τὸν Ἰωαχὰς τὸν Ἰωσίου παῖδα μετα-
στῆσαι τῆς βασιλείας, καὶ δεδεμένον εἰσνεγκεῖν εἰς
τὴν ἑαυτοῦ χώραν, καὶ χειροτονῆσαι βασιλέα τὸν
Ἐλιακίμ, καὶ δασμοὺς ἐπιθεῖναι τῷ ἔθνει, καὶ
χρημάτων ἄθροισιν αἰτῆσαι πολλήν. Εἶτα βασιλεύ-
σαντος τῆς Ἰουδαίας Ἐλιακίμ ἐπ' ἔτεσιν ὅλις ἐν-
δεκα τὸν ἀριθμὸν, διαδέχεται τοὺς θάκους Ἰεχονίας
υἱὸς αὐτοῦ· εἶτα μετὰ τοῦτον Σεδεκίας, οὗ τὴν βα-
σιλείαν διέποντος, κατεστράτευσεν τῆς Ἰουδαίας ὁ
Ναβουχοδονόσορ, ὃς καὶ πᾶσας καταεμπήσας, καὶ
προσθεῖς ταῖς ἄλλαις πόλεσιν καὶ αὐτὴν τὴν Ἱερου-
σαλήμ, εἶλεν αἰχμάλωτον τὸν Ἰσραὴλ, ὅσαυτ' τοῖς
σκεῦεσι τοῖς ἱεροῖς, κάκεινα πέπραχεν, ὅσα καὶ ἐν
τοῖς ἱεροῖς κεῖται Γράμμασι. Τούτων ἡμῖν τῶν ἱστο-
ρίων ποιεῖται τὴν ἀφήγησιν τῶν προκειμένων ἡ δύ-
ναμις. « Ἔσται τοῖνυν, φησὶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ
(τοῦτ' ἔστι, κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ), συριεῖ Κύριος
μυῖαις, ὃ κυριεύει μέρους ποταμῶν Αἰγύπτου, καὶ τῇ
μελίσῃ, ἥ ἐστὶν ἐν χώρᾳ τῶν Ἀσσυρίων. » Πεποιήται
τοῖνυν ὁ λόγος· ὡς ἐκ μεταφορᾶς τῆς τῶν μελισσοκό-
μων ἐμπειρίας, οἱ συρίσασσι τὰς μυῖας ἀποφέρουσι
τε τῶν αἰμβλῶν εἰς ἀγροὺς καὶ πάλιν ἀνακομίζουσι,
καθάπερ τισὶ σηκοῖς ἐγκαθειργνύντες θρέμματα.
Μυῖαις δὲ παρειαῖς τοὺς Αἰγυπτίους, καθάπερ
ἐγῶμαι, διότι τὸ πλῆθος καὶ τὸ μὴ λίαν εὐχεῖς τῆς
φωνῆς. Μελίσση δὲ, τὸ τῶν Ἀσσυρίων ἔθνος· ποικίλη
γὰρ, εὐχρως τε καὶ κατεστιγμένη πολυτρόπως ἡ
μέλιττα. Τοιοῦτοι δὲ πῶς, ὅσον ἦκεν εἰς ἄμφιά τε καὶ
στολήν, Ἀσσύριοι τε καὶ Πέρσαι· φιλόκοσμοι γὰρ, καὶ
τὸ ποικίλως ἐστάλλαι τιμῶντες ἀεὶ, καὶ πρὸς γε
τοῦτο κεκέντρωμένοι. Οὗτοι, φησὶν, ἥξουσι πάντες,
καὶ ἀναπαύσονται ἐν ταῖς φάραγξι τῆς χώρας, καὶ
ἐν ταῖς τρύγλαις τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰ σπήλαια,
καὶ ἐπὶ πᾶσαν βαγὰδα, καὶ ἐν παντὶ ξύλῳ. Ἐπειδὴ
γὰρ ὡς περὶ μυῖων πεποιήται τοὺς λόγους, ἐπιμένει
τῇ τροπῇ. Ἀλλοῖς γεμῖν ὅτι πᾶσαν αὐτῶν ἐρευνήσουσι
τὴν χώραν, ὡς μηδὲνα δύνασθαι τῶν κεκρυμμένων
λαθεῖν· κἂν εἴτε τυχὼν ἐν πέτραις, ἤτοι ἐν φάραγξι,
ἢ καὶ ἐν δρυμοῖς καὶ νάπαις ἑαυτοὺς κατακρύψειαν.
Καὶ καὶ ἕτερον δὲ τρόπον ἐν τοῖς παροτρύνουσι τὸν
τῶν ὧν Θεὸν, καὶ προσκρούειν αὐτῷ μὴ παραιτου-

Amplificat narrationem, et minutim impetum belli
describit, et quod omnem eorum terram, oppida et
urbes excisuri essent, qui temporibus succedentibus
eos invasuri erant. Hic rursus quo hæc melius il-
lustrantur dicenda iudico, quæ in quarto Regnorum
scripta sunt. Fuit igitur filius Achazi ad quem nunc
sermo est, Ezechias, Ezechiae autem Manasses, Ma-
nassis Amos; huius filius Josias fuit, vir pius qui-
dem, verumtamen hunc ad modum e vivis emigra-
vit. Pharaon Nechao rex Ægypti, patria relicta, om-
nes copias eduxit, et contra terram Assyriorum
propere expeditionem fecit. Veritus ergo Josias, ne
quando terram Judaicam invadens eam suæ ditioni
subjiceret, in eaque dominaretur, arma contra ferre
voluit, etiam cum in illum Pharaon pugnam detrec-
taret:urgens vero in bello occubuit, terramque
126 Judæorum expugnavit Ægyptius, qui ad tan-
tam potentiam aspiravit, ut etiam Joachaz filium Jo-
sia regnum obtinentem, regno pelleret, victum in
suam regionem inferret: Eliachim regem constitue-
ret, vectigalia genti imponeret, pecuniarumque
grandem vim exigeret. Deinceps cum regnasset in
Judæa Eliachim annos undecim integros, succedit
in locum Jechonias filius ejus; tum post hunc
Sedechias, quo tenente regnum bellum gerit contra
Judæam Nabuchodonosorus: qui eam totam incen-
dit, et præter alias urbes, ipsam etiam Jerusalem,
captivum cepit Israel, cum sacris vasibus, eaque
cessit quæ sunt in sacris Litteris. Has historias no-
bis ea quæ proposita sunt innum et insinuant. Exit
igitur in die illa, id est, sub id temporis, sibilabit
Deus muscis, quæ parti fluuminis Ægypti dominan-
tur, et apud quæ est in regione Assyriorum. Ef-
ficta proinde et figurata est oratio, quasi meta-
phora ab ope et industria eorum, qui apibus curan-
dis præsumunt, et qui muscas sibilu e vidis in agros
evocant, et iterum reducunt, veluti stabulis quibus-
dam concludentes pecora. Muscis autem, ut ego qui-
dem iudico, confert Ægyptios tum propter multitu-
dinem, tum ob vocem absonam nec ita bene sono-
ram. Apis vero gens est Assyriorum: variegata
enim est apis et pulchre colorata, et multis modis
notata ac maculata. Tales quidem fere, quantum
ad amictum et ad ornatum pertinet, erant et Assyrii
D et Persæ: nam et elegantix studiosi erant, et va-
riegatam vestem semper plurimi æstimabant, et
præterea etiam erant aculeati. Illi, inquit, venient
omnes, et in regionis vallibus, et in cavis petra-
rum, et in speluncis, et in omni scissura, omni-
que ligno residebunt. Quoniam enim veluti de muscis
oratio instituta est, in hoc tropo perstat. Enimvero
omnem ipsorum regionem perscrutaturus ostendit,
quasi nemo quantumvis absconditus latere posset,
puta sive in petris, sive in vallibus, sive in lucis ac
silvis sese occultent. Porro aliter etiam in his qui
universitatis Deum exasperant illumque offendere
non verentur, vesparum instar considunt adversa-
riæ potestates, et sædæ quæ nobis insunt cupidita-
tes, 127 arcente nullo, vel succurrente. Si enim

Deus affigere velit, quis nobis opem afferre poterit?

Εκτοπα τῶν ἐν ἡμῖν παθῶν ἀποποδοῦντες οὐδεὶς, ἔχουν ἐπαμύνοντος καὶ σώζειν ἰσχύοντος. Θεοῦ γὰρ κακοῦν ἐθέλοντος, τίς ἡμᾶς ὁ ὠφεληται δυνάμενος;

Vers. 20. In die illa radet Dominus novacula magna et inebriata, quæ est trans fluvium regis Assyriorum, caput et pilos pedum, et barbam auferet.

Primum componenda necessario et ordinanda est dictio in his verbis: sic demum quid hæsententiæ præ se ferant, dicendum. Proin, inquit, in die illa, hoc est sub id temporis, magna novacula et inebriata, quæ est regis Assyriorum qui est trans fluvium, videlicet Euphraten, radet Deus caput et pilos pedum, et barbam auferet. Novaculam autem magnam et inebriatam regis Assyriorum transfluviani, appellat gladium ejus, detondentem scilicet immisericorditer, et cadentium sanguine inebriari gestientem. Et hic quidem est sensus verborum. Dicimus autem infamie ejusdam insignis genus fuisse certo tempore, et capite et barba derasos conspici. Nunc etiam universitatis Deus comminatus filiabus Sion, fastuosis et incedentibus elata cervice, oculorumque nutibus, felicitatis ademptionem, dixit: Et erit pro odore suavi fetor, et pro zona, funiculo succingeris, et pro ornamento capitis aureo, calvitium habebis propter opera tua. Fecerunt deinde hæc quidam et super mortuis, ac dedecore sese affecerunt: unde et lex Mosæ præcipit illis qui divinum ministerium sortiti sunt, ne more aliorum super cadavere abradantur, neque formam barbæ corrumpant. Sic enim scriptum est. Devastatis vero Hierosolymis a Nabuchodonosoro, ascenderent viri a Sichem et a Salem et Samaria, quemadmodum ait Jeremias ²⁰: Octoginta viri circumcisi barba, et rupti vestibibus et concisi, et manna et libanus in manibus eorum, ut in domum Domini importarent. Itaque luctus simul et dedecoris species erat, novacula caput juxta et barbam resecare. Hoc olim Judææ regioni fore ut contingeret, propheticus sermo confirmat. Manebit enim, inquit, extinctis ipsius liberis, plorans et contemptissima. Si cui vero placet alio modo commentari, hujusmodi quidpiam fere intelliget. Capillos siquidem capitis fortasse vocat, honoratissimos homines, et opibus, rerumque exterarum prerogativa insigniter antestantes. Superius enim capite nihil est: barbæ autem crines dicit, intelligentia et mente præditos. Sic enim barba semper in Scripturâ divinitus inspirata sumitur. Quando etiam pedum crines nominat, in extrema et postrema classe constitutos homines denotare videtur. Pepercit vero omnino nulli novacula inebriata: sed una cum præstantibus viris, medios et ultimos ac prudentes e terra Judæorum excidit et amputavit, ut eam nudam et spoliatam relinqueret. Nam in montes Persarum ac Medorum universum fere Israellem Nabu-

Α μέντοι, σφτηκῶν δίκην ἐναυλιζόνται, καὶ καταλύουσιν αἱ πονηραὶ τε καὶ ἀντικείμεναι δυνάμεις, καὶ τὰ ἐκτοπα τῶν ἐν ἡμῖν παθῶν ἀποποδοῦντες οὐδεὶς, ἔχουν ἐπαμύνοντος καὶ σώζειν ἰσχύοντος. Θεοῦ γὰρ κακοῦν ἐθέλοντος, τίς ἡμᾶς ὁ ὠφεληται δυνάμενος;

Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσθλησιν Κύριος τῷ ἔσθλῳ τῷ μεγάλῳ καὶ μεμεθυμένῳ, ὃ ἐστὶ πέραν τοῦ ποταμοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων, τὴν κεφαλὴν καὶ τὰς τρίχας τῶν ποδῶν, καὶ τὸν πώγωνα ἀφαιεῖ.

Συνθεῖναι πρῶτον τὴν λέξιν καὶ ἐν τοῦτοις ἡμῶν ἀναγκαῖον· εἶθ' οὕτω λοιπὸν τὸ ἐκ τῶν ἐνοσιῶν ὑποδηλούμεον εἰπεῖν. Οὐκοῦν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, φησὶ, τοῦτο ἐστὶ, κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ, τῷ μεγάλῳ ἔσθλῳ καὶ μεμεθυμένῳ, ὃ ἐστὶ τοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων, τοῦ ὄντος πέραν τοῦ ποταμοῦ, ὁ δὲ ἐστὶ τοῦ Εὐφράτου, ἔσθλησιν Κύριος τὴν κεφαλὴν, καὶ τὰς τρίχας τῶν ποδῶν, καὶ τὸν πώγωνα ἀφαιεῖ. Ἐσθλὸν δὲ μέγα καὶ μεμεθυμένον τοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων, τοῦ ὄντος πέραν τοῦ ποταμοῦ, καλεῖ τὴν μάχαιραν αὐτοῦ, τὴν ὅν ἀφαιεῖ ἀποκαίρουσαν, καὶ χαίρουσαν τῷ μεθύσει τῷ τῶν πιπτόντων αἵματι. Καὶ ὁ μὲν νοῦς τῶν λέξεων οὗτος. Φαμέν δὲ ὅτι ἀτιμίας ἦν ἐσχάτης τρόπος, τὸ καὶ ἕνα καιρὸν ὁρᾶσθαι τινὰς κεφαλὴν τε καὶ πώγωνα καταξυρτημένους. Καὶ γοῦν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἐπηπείλησέ σου ταῖς θυγατράσι Σιών, ὑψουμέναις τε καὶ πορευομέναις ὑψηλῶ τραχήλῳ καὶ νεύμασιν ὀφθαλμῶν, τῆς εὐημερίας τὴν ἀφαιρέσιν. Ἐφ' ἧς γὰρ, ὅτι καὶ ἐστὶ, καὶ ἀντὶ ὅσῃς ἡδοναῖς κυναρτῶς, καὶ ἀντὶ ζωνῆς σχοινίου ζώπῃ, καὶ ἀντὶ τοῦ κόσμου τῆς κεφαλῆς τοῦ χρυσοῦ, φιλίαρχωμα ἐξίς διὰ τὰ ἔργα σου. Ἐδρών δὲ τοῦτο τινες, καὶ ἐπὶ νεκροῖς ἑαυτοῦς ἀτιμάζοντες· ὅθεν καὶ ὁ νόμος ὁ διὰ Μωσέως, τοῖς τὴν θείαν λαχοῦσιν ἱερουργίαν παρεγγυᾷ, τὸ μὴ ἐν ἱσθ' αἱ τοῖς ἄλλοις ἐπὶ νεκρῷ καταξυρῆσθαι, μήτε μὴ καταφθεῖναι τὴν ὄψιν τοῦ πώγωνος. Γέγραπται γὰρ ὧς. Περπορημένων δὲ τῶν Ἱεροσολύμων ἐπὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ, ἀνέβησαν ἄνδρες ἀπὸ Συχεμ, καὶ ἀπὸ Σαλήμ, καὶ Σαμαρείας, καὶ ἄφ' ἧς Ἱερουσαλὴμ· Ὑποδύοντα ἄνδρες ἐξυρτημένοι πώγωνας, καὶ διεβρώγότες τὰ ἱμάτια, καὶ κοκτώμενοι, καὶ μάννα καὶ λίθωνον ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν, τοῦ εἰσενεγκεῖν εἰς τὸν οἶκον Κυρίου. Οὐκοῦν πένθους τε ἄμα, καὶ ἀτιμίας ἦν τρόπος τὸ ἀποκαίρειν ἔσθλῳ κεφαλὴν τε καὶ πώγωνα. Τοῦτο παῖσσεσθαι κατὰ καιροῦς τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν ὁ προφητικὸς ἔφη λόγος. Ἀπορνεῖ γὰρ, φησὶν, ἀπολωλότων αὐτῆς τῶν τέκνων, πενθοῦσά τε καὶ ἀτιμωτάτη. Εἰ δὲ δὴ τις βούλοιο καὶ κατ' ἕτερον τρόπον τοῖς θεωρήμασι προσθαλεῖν, ἐννοήσει τι τοιοῦτον. Τρίχας μὲν γὰρ κεφαλῆς τάχα πού φησιν τοὺς ἐντιμωτάτους πλοῦτιον τε καὶ ὑπεροχὰς τῶν ἄλλων ὑπερανεστηκότας· ἀνὴ τέρω γὰρ κεφαλῆς οὐδὲν πώγωνα δὲ, τοὺς ἐν συνέσει καὶ φρεσὶν· οὕτω γὰρ πώγων αἱ λαμβάνεται παρὰ τῇ θεωπεύσῃ Γραφῇ. Ὅταν δὲ καὶ ποδῶν ἐνομάζει τρίχας, σημαίνει πού, κατὰ τὸ εἶδος, τοὺς ἐν τάξει κειμένους τῇ ἐσχάτῃ καὶ κατωτάτῃ. Ἐφείπατο δὲ τὸ παράπαν οὐδεὶς τὸ ἔσθλῳ μεμεθυμένον, ἀλλ' ὁμοῦ τοῖς ὑπερκειμένοις, μέσους τε καὶ τελευταίους, καὶ

²⁰ Jerem. xli, 5.

συνετοὺς τῆς Ἰουδαίων ἀπέχεις χώρας, ὡς ἀφείναι A chodonosorus traduxit.

γυμνὴν καὶ ἐφίλωμένην. Μετεκόμεναι γὰρ ὁ Ναβουχοδονόσορ εἰς τὰ ὄρη Περσῶν καὶ Μήδων σχεδὸν ἅπαντα τὸν Ἰσραὴλ.

Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὁρᾷναι ἀνθρώ-
πος θαμνίν βοῶν, καὶ δύο πρόβατα· καὶ ἔσται
ἀπὸ τοῦ πλεῖστον ποιεῖν γάλα [βοῦτυρον καὶ
μέλι φάγεται], πᾶς ὁ καταλειφθεὶς ἐπὶ τῆς γῆς.

Τοῦ ξυροῦ καὶ μεμεθυμένου καὶ μεγάλου, τοῦ-
ἔστι τῆς Βαβυλωνίων μαχαίρας. ἐμφανῆ καταστήσαι
τὴν ἐνέργειαν ὁ σκοπὸς αὐτοῦ. Καταφυλῶθῃσθαι
γὰρ φησὶν ἅπασαν τὴν Ἰουδαίων τὴν χώραν, πτω-
χείας τε ὁμοῦ καὶ ὀλιγανθρίας εἰς τοῦτο ἔλθεῖν, ὡς
τὸν περιλειφθέντα καὶ ἀναστρωσμένον ἐκ τῆς τῶν
πολεμίων χειρὸς, ἐναπομείναντά τε τῇ γῇ, δεσπότην
ἔσεσθαι θαμνάτως τε μὲν καὶ προβάτων δύο· καί τοι
πάσαι πλείστας τε ὄσας ὧν ἀγέλας, καὶ μὴν καὶ
βοῶν κεκτησθαι τε καὶ νέμειν εἰσθότων τῶν ἀνὰ
πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν. Οὐκοῦν πτωχείας· μὲν τῆς εἰς
ἄκρον ἀπόδειξις ἦδε σαφής. Ὅτι δὲ καὶ κομιδὴ βρα-
χεῖς ἐν ἀριθμῷ κατὰ τόπους ἔσονται προσποδε-
κνυσι λέγων· «Καὶ ἔσται ἀπὸ τοῦ πλεῖστον ποιεῖν
γάλα, βοῦτυρον καὶ μέλι φάγεται πᾶς ὁ καταλει-
φθεὶς ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐκ δύο προβάτων καὶ θαμνάτως
μὲν τοσοῦτον γάλα ἔσεσθαι φησὶν, ὥστε πᾶσιν ἀρ-
κίσαι τοῖς καταλειφθεῖσιν εἰς κέρον, εἰ δὲ βοῦλοινο
τάς διὰ γάλακτος ποιεῖσθαι τροφάς. Ἀρ' οὖν οὐκ
ἐναργές, ὡς εὐαρίθμητοι παντελῶς οἱ διαφυγόντες
τὸ ξυρὸν, καὶ ἐν ἐκάστῳ τόπῳ τῆς Ἰουδαίας μεμε-
νηκότων; Πόσοι γὰρ ἂν εἴεν, οἷς ἀρκέσει πρὸς
τροφὴν καὶ κέρον [γάλα] δύο προβάτων καὶ θαμνάτως
μὲν; Τί οὖν ἄρα τὸ ἐντεῦθεν εἰς δυτησιν ἡμῖν τοῖς
πνευματικοῖς ἐκδίδεται, ἔξεστιν ἰδεῖν διὰ πραγμά-
των αὐτῶν. Ὅσοι μὲν μελετῶντες τὸ δυστήκοον, καὶ
γαῦρον ἐξανιστάντες τῷ Θεῷ τὴν αὐχένα, καὶ τῇ τῶν
πνευματικῶν ἀγαθῶν ἐνδείᾳ κατατακῇσονται, καὶ
ὀλιγοστοὶ παντελῶς γεννηθήσονται, καὶ παντὸς ἐνδείης
δρεθήσονται τοῦ τρέφειν εἰδὸς εἰς εὐεξίαν τὴν
νοητήν, καὶ ἀνακομίσιν οἶον τε, καὶ μάλα γοργῶς,
εἰς ἀνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας, τοῦ πληρώμα-
τος τοῦ Χριστοῦ. Ἀκούσονται δὲ οἱ τοιοῦδε Θεοῦ λέ-
γοντος διὰ φωνῆς ἁγίου· Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι φά-
γονται, ὑμεῖς δὲ πεινᾶσθε. Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι
πίνουνται, ὑμεῖς δὲ διψήσετε. Ἀμφιλαφεστάτη γὰρ
λίαν ἡ πάντῃς ἀγαθοῦ μέθεξις παρὰ Θεοῦ τοῖς τὰ
αὐτοῦ φρονεῖν ἐγνωκόσιν, οἷς καὶ αὐτὸς προσπεφώνηκε λέγων· «Φάγετε, καὶ πίετε, καὶ μεθύετε, καὶ
ἀπληστοὶ μου.»

Καὶ ἔσται ἐκ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, πᾶς τόπος, οὗ D
ἔιν ὥσι χίλια ἄμπελοι χιλιῶν σίκλων, εἰς χέρ-
σορ ἔσονται καὶ εἰς ἀκαθῶν· μετὰ βέλους καὶ
τοξέματος ἐλεύσονται ἐκεῖ· ὅτι χέρσος καὶ
ἀκαθῶς ἔσται πᾶσα ἡ γῆ.

Ἐργον ἂν εἴη τοῦτο τοῦ ξυροῦ τοῦ μεγάλου καὶ
μεμεθυμένου, καὶ ἀπόδειξις ἐναργής τῆς τοῦ ἔθνους
ὀλιγανθρίας. Δεδαπάνηκε γὰρ οὕτως ὁ πόλεμος τοῦς
κατοικοῦντας τὴν Ἰουδαίαν, ὡς περιλειφθῆναι μόλις
ἀριθμῷ βραχεῖς· τοὺς ἐν αὐτῇ. Ταύτητοι καὶ ἀμελη-
θήσεσθαι φησι, καὶ εἰς χέρσον ἔσεσθαι καὶ εἰς ἀκαν-

VERS. 21. *Erit etiam in die illa, alet homo bucu-
lam, et duas oves, et erit ex eo quod multum lactis
proveniet, butyrum et mel comedet omnis superstes in
terra.*

Novaculæ magnæ et inebriatæ, id est gladii Baby-
lonici, effectum ac vim declarare propositum est,
dicitque totam regionem Judæorum nudatum iri, et
eo mendicitatis virorumque paucitatis redituram,
ut qui relictus est et servatus e manu hostium, re-
manseritque in terra, vix futurus sit unius buculæ
et duarum ovium dominus: licet olim numerosos
ovium greges et bonum tum possidere, tum pascere
per totam Judæam consueverint. Quare summæ
paupertatis indicium manifestum hoc est. Quod au-
tem et vere pauci numero in locis existent, præsi-
gnificat dicens: Et erit, eo quod multum lactis pro-
veniet, butyrum et mel comedet, quisquis in terra
erit superstes. E duabus ovibus et bucula una tan-
tum lactis fore affirmat, ut omnibus derelictis
abunde sit suffecturum, si ex lacte proveniens ali-
mentum facere velint. Annon igitur perspicuum est
eos qui novaculam effugerunt, qui singulis in locis
Judææ hæserunt, facile numerabiles esse? Quot
enim esse possint quibus ad nutritionem et satiata-
tem, duarum ovium uniusque buculæ lac satis erit?
Cæterum quid nobis spiritualibus hinc utilitatis
proveniet, licet ex ipsis rebus cernere: quod qui
volunt esse contumaces, et contra Deum superbam
cervicem tollunt, tum spiritualium bonorum inopia
129 contabescant, tum omnino sient paucissimi,
et quidquid eos bona mentis intelligentiæque habi-
tudine enutriet, et ad virum perfectum mensuram-
que ætatis plenitudinis Christi solide perduceret, eo
omni carere deprehendentur. Tale quiddam etiam
audient Deum voce sancti loquentem: Ecce qui ser-
viant mihi, manucubant: vos autem esurietis.
Ecce qui serviunt mihi, bibent: vos autem sitietis.
Etenim abunde cumulateque suppeditatur omnium
bonorum participatio a Deo his, qui illa quæ ejus
sunt sapiunt, quos affatus est etiam ipse: «Edite,
inquit, et bibite, et ingurgitamini, o proximi!»

VERS. 23. *Et erit in die illa, omnia loca, in quibus
sunt mille vites mille siclorum, solitudo erunt et
spineta; cum sagitta et arcibus venietur eo, quia
solitudo et spina erit omnis terra.*

Effectus hic est novaculæ magnæ et inebriatæ, et
paucitatis virorum in hac gente aperta demons-
tratio. Sic enim attrivit bellum Judææ incolas, ut
vix in ea numero pauci superstitēs fuerint. Hinc
neglectum iri et colitundinem fore et spinetum,
possessions ipsorum pulcherrimas et lectissimas

ait, nimirum cum nulli sint qui norunt terram A colere. Si enim, inquit, in uno loco mille vites mille siclorum sint, ut singulae vites singulos siclos valeant, aestimationis hæc mensura vertetur in solitudinem et in spinas, ut si quis velit regionem invadere, et ingrediat solum, hoc non possit absque sagitta et arcu efficere. Spinæ quidem non arcus, non sagittas desiderant, at statim ejus qui velit inambulare pedes sauciare poterunt. Causa igitur ratioque efficiens omnium malorum nobis erit, ea quæ fas non est velle designare. Destituemur enim quodammodo Deo, si illum non vereamur offendere. Si enim præstamus et quæ illi grata et amica sunt, sapere volumus, nec tergiversamur, virtutis fructus proferemus, nosque sua cura dignabitur. Audiemus siquidem dicentem Christum: *Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est.* ¹ *Omnia palmes in me non ferens fructum, tollit eum: 130 et omnia palmes ferens fructum, purgabit ipsum, ut fructum copiosorem ferat.* Verum si effrenate in impietatem morum provolvimur, spina sub intelligentia cadente replemur, omni vitiorum genere in nobis invalescente. Finis vero spinæ, ignis; et fumentum ignis est, aut materia inutilis. Hoc etiam beatus Paulus nobis planum faciet, cum inquit: *Terra enim quæ venientem in se pluviam combibit, et herbam parit accommodatam his propter quos colitur, ea benedictionem a Deo participat.* ² *At quæ profert spinas et tribulos, improba est et maledictioni affinis, cujus finis combustio.*

VERS. 25. *Et omnis mons arando arabitur, et non venit eo terror. Erit enim ex solitudine et vepreto in vascula ovium, et in conculcationem bovis.*

Paucos fore superstites in Judæa dicit, et eo timiditatis et ignaviæ venturos, ut præ ingenti et incredibili timore, in montibus commoraturi sint, et ab urbibus habitationibusque desideratissimis semigraturi, et festinaturi in montibus, insidiisque dolitescere. Sic enim facere consuevit tota regio et civitas, si quando aliqua sit hostium incursatio. Accurrunt enim ad editos et impervios montes, et difficultate loci, seu armatura se muniunt, et timiditatis pharmacum ac remedium est, in fissuris esse petrarum. Quinimo hoc etiam Servator ipse dixit populo Judaico: *Tum enim, inquit, qui in Judæa sunt, fugiant ad montes.* ³ Itaque, inquit, pulcherrima prædia in solitudinem et in vepreta mutabuntur: cum derelicti timerent, etiam in illis, et spineta solum etiam subire non permittentur: sed ad montes potius confugerent, ibique suspirantes rusticis laboribus manum admovebant. Arabitur enim omnis mons et omnis collis, ab his qui ad eos confugiunt, cupientes colligere, non quæ ad opes aut voluptates spectant, sed quantum ad necessarium usum corporis suppeditat, et

θαν τὰ κάλλιστα παρ' αὐτοῖς καὶ ἐξαιρετα τῶν κτημάτων, οὐκ ὄντων δηλονότι τῶν γηπονεῖν εἰδόντων. Εἰ γὰρ εἶεν, φησὶν, ἐν ἐνὶ τόπῳ χιλιαὶ ἀμπελοὶ χιλίων σίκλων, ὥς ἀξίαν ἀμπελον ἐκάστην σίκλου ἐνὸς (τιμήματος ἐκ τούτου μέτρον), εἰς χέρσον ἐσεσθαι καὶ εἰς ἀκανθαν· ὥστε καὶ εἰ τις βούλοιτο τῷ χωρίῳ προσβαλεῖν, καὶ εἰσελάσαι μόνον, μὴ ἂν ἰσχύσαι τοῦτο ὁρᾶν διχὰς βέλους καὶ τοξεύματος. Ἀποδέουσαι γὰρ οὐδὲν αἱ ἀκανθαὶ τοξευμάτων καὶ βελῶν, κατατρώσειαν ἂν εὐθὺς τοῦ περιπατεῖν ἐθέλοντος τοῦ πῶδός. Πρόξενον οὖν ἄρα παντός ἡμῖν ἔσται κακοῦ τὸ βούλεσθαι ὁρᾶν ἃ μὴ θέμις. Καταχερσοῦμεθα γὰρ τρόπον τινά, Θεῷ προσκρούειν οὐ παραιτούμενοι. Δρῶντες μὲν γὰρ, καὶ μὴν καὶ φρονεῖν ἐθέλοντες ἃ αὐτῷ θυμῆρη καὶ φίλα, καρποφορήσομεν τὴν ἀρετήν, τῆς παρ' αὐτοῦ φροντίδος ἀξιοῦμενοι. Ἀκουσόμεθα γὰρ λέγοντος τοῦ Χριστοῦ· *Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελὸς ἡ ἀληθινή, καὶ ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστιν. Πᾶν κλήμα ἐν ἐμοὶ μὴ φέρον καρπὸν, αἵρει αὐτό· καὶ πᾶν κλήμα τὸ καρπὸν φέρον καθαίρει αὐτό, ἵνα καρπὸν πλείονα φέρῃ.* Ἀπονενεχότες δὲ ἀχαλίνως εἰς ἀνοσιότητα τρώπων, ἀκάνθης τῆς νοητῆς πληρούμεθα, παντός ἐίδους φαυλότητος ἀνίσχοντος ἐν ἡμῖν. Τέλος δὲ ἀκάνθης, τὸ πῦρ· καὶ τροφή πυρός, ἡ ἀχρηστος ὕλη. Καὶ τοῦτο ἡμῖν ὁ μακάριος Παῦλος ἐνεργὲς καταστήσει λέγων· *Ἐγὼ γὰρ ἡ ποῦσα τὴν ἐπ' αὐτῆς πολλάκις ἐρχόμενον ὑετὸν, καὶ τίκτουσα βοτάνην εὐθετον ἐκείνοις, δι' οὓς καὶ γεωργεῖται, μεταλαμβάνει εὐλογίας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· ἐκφέρουσα δὲ ἀκάνθας καὶ τριβόλους, ἀδόκιμος καὶ κατάρας ἐγγὺς, ἥς τὸ τέλος εἰς καῦσιν.*

Καὶ πᾶν ὄρος ἀροτριώμενον ἀροτριάθησεται, καὶ οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἐκεῖ φόβος. Ἔσται γὰρ ἀπὸ τῆς χέρσου καὶ ἀκάνθης εἰς βόσκημα προδύτων, καὶ εἰς καταπάτημα βοός.

Ὀλίγους μὲν ἐσεσθαι τοὺς περιλειφθέντας ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φησὶν, ἥξειν τε εἰς τοῦτο δειλίας αὐτοῦς, καὶ μέντοι καὶ κακάνδρεϊας, ὥς ὑπὸ γε δεινοῦ τε καὶ ἀφορήτου δειμματος, τὰς ἐν ὄρει ποιεῖσθαι διστριβὰς, καὶ πόλεων μὲν ἀποφοιτᾶν, καὶ τῶν πόλεων τριποθητῶν αὐτοῖς ἐνδιατημάτων, ἐπελγεσθαι δὲ λαυθάνειν ἐν ὕλαις τε καὶ λόχμαϊς. Ἔθος γὰρ τοῦτο ὁρᾶν τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν χώραν τε καὶ πόλιν, εἰ δὴ τις γένοιτο πολεμίων ἐκβολή. Ἀναθέοντες γὰρ εἰς ὕψηλὰ καὶ δύσβατα τῶν ὄρων, ὅπλον ποιοῦνται τὴν δυσχωρίαν, καὶ δειλίας φάρμακον τὸ ἐν σχισμαῖς εἶναι πετρῶν. Τοῦτό τοι καὶ αὐτός ὁ Σωτὴρ τοῖς Ἰουδαίῳ ἐφασκε δήμοις· *Τότε γάρ, φησὶν, οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη.* Οὐκοῦν τὰ μὲν κάλλιστα τῶν χωρίων εἰς χέρσον ἔσονται, φησὶ, καὶ εἰς ἀκανθαν, δεδιότων τῶν περιλειφθέντων καὶ γούν ἐν αὐτοῖς εἰσελάσαι μόνον, ἢ καὶ ὑπὸ τῆς ἀκάνθης οὐ συγχωρουμένων· ἀναφυγόντες δὲ μᾶλλον ἐν τοῖς ὄρεσιν, ἐκεῖ στένοντες τῶν εἰς γεωργίαν ἄφονται πόνων. Ἀροτριάθησεται γὰρ πᾶν ὄρος καὶ πᾶς βουνός, τῶν ἐν αὐτοῖς ἀναφυγόντων συλλέγειν ἐπιθυμούντων, οὐ τὰ εἰς πλοῦτον καὶ τρυφὰς, ἀλλ' ὅσα τὴν

¹ Joan. xv, 1. ² Hebr. vi, 7. ³ Matth. xxiv, 16.

ἀναγκαίαν τοῦ σώματος θεραπεύει χρεῖαν, καὶ στερῶν καὶ δυσπρόρευτον παρατίθῃσι τροφῇν. Ποία τις οὖν πρόφασις τοῦ καὶ ἐν ὄρεσιν οἰκεῖν, καὶ αὐτὰ γεωργεῖν ἐθέλειν, καίτοι τῶν ἐξαίρετων ὑπερῶν μένων χωρίων; « Οὐ μὴ ἐπέλθῃ, » φησὶν, « ἐκεῖ φόβος. » Ταῦτα λογιούνται καθ' ἑαυτοὺς, ὥς οὐκ ἂν αὐτοῖς ἐκεῖ κατοικεῖν ἐθέλουσιν ἐπέλθῃ φόβος. Εἴτα τῆς εἰς ἄκρον ἐρημίας καταδεικνύει τὸ μέγεθος. Ἔσθαι γάρ φησιν ἅπασαν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς χειρὸς καὶ τῆς ἀκάνθης εἰς βόσκημα προβάτων, καὶ εἰς καταπάτημα βοῶν, τοῦτ' ἐστίν, εἰς κατανομὰς θρεμμάτων, τὴν πύονα, τὴν εὐάμπελον, τὴν ἐλαιοφόρον, τὴν εὐδενδροτάτην, τὴν αἰὲ κομῶσαν καρποῖς, τὴν βέουσαν γάλα καὶ μέλι, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Οὐκ οὖν θεὸν εὐφραίνοντες ταῖς εἰς πᾶν ὅτι οὖν εὐπειθείαις, ἀσφαλῶς οἰκήσομεν, καθάπερ τινὰ χώραν ἢ πῶλιν, τὴν ἀρετὴν, καὶ κατευμεγεθίσμεντων ἐχθρῶν. Καταποθήσει δὲ τὸ σύμπαν ἡμᾶς οὐδέν. Ἐσόμεθα δὲ μᾶλλον ἀπάσης ἐπιεικείας καὶ καλῶν ἔργων ἐπιμεληταί, καὶ εὐκαρκίας ἀνάμεστοι τῆς ἀρεσκούσης θῆψ, καὶ νοσητῆς ἀκάνθης ἀπηλλαγμένοι, καὶ γῆ θελητῇ, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν, καὶ θεοῦ γεώργιον ἀληθῶς.

Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με· Ἀάβε σεαυτῷ τόμον κνιουτοῦ μεγάλου, καὶ ἡράψον εἰς αὐτὸν γραψίδι ἀνθρώπου, τοῦ ὅξως προνομὴν ποιῆσαι σκύλων. Πύρεστι γάρ, καὶ μάρτυράς μοι ποιήσον πιστοὺς ἀνθρώπους, τὸν Οὐρίαν, καὶ τὸν Ζαχαρίαν υἱὸν Βαραχίου.

Ἀποχρῶσαν εὖ μάλα ποιησάμενος τὴν προαγόμευσιν τῶν μελλόντων συμβῆσεσθαι κατὰ καιροὺς τῇ τῶν Ἰουδαίων χώρᾳ, καὶ τὸ τῆς συμφορᾶς καταδείξας μέγεθος, προσεπάγει χρησίμως τὰ περὶ γε τοῦ Ἐμμανουὴλ, καὶ τὸ ἐπ' αὐτῷ γε παραδείξας μυστήριον, ἐναργέστερον ἀποφαίνει τῷ προφήτῃ θεῷ. Ἐφη μὲν γάρ· « Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ. » Ὅτι μὲν γὰρ καινῆς διαθήκης ἔσται μεσότης, καταργουμένης δηλονότι τῆς πρώτης, ὥς πολὺ τὸ ἄδρανές ἐχούσης, πεπαιτωμένης δὲ, καὶ τελειούσης οὐδένα κατὰ συνείδησιν, ὑποφαίνει λέγων· « Ἀάβε σεαυτῷ τόμον κνιουτοῦ μεγάλου. » Καὶ τί τὸ, σεαυτῷ, κατασημαίνειν ἂν, ἢ ἐκείνῳ που πάντως; Οὐ γάρ τοι, φησὶν, τοῖς ἀπειθεῖν ἡρημένοις, ἀλλὰ τοῖς ἐν πίστει τετιμημένοις τὸν ἐπ' αὐτῷ λόγον τὰ ἐν τῷ καινῷ δοθῆσθαι τόμῳ. Τοῦτ' ἐστίν, ἀποκαλυφθήσεται τὸ Χριστοῦ μυστήριον. Καινὸς οὖν ὁ τόμος καὶ μέγας. Οὐ γάρ τοι κατὰ τὴν πρώτην συνέτακται διαιθήκην ἡ καινὴ τε καὶ νέα τὸ τοῦ Χριστοῦ λαλοῦσα μυστήριον, οὕτε μὴν ὀφίηται τὸ τῆς νομικῆς ἱστορίας ἔχουσα ταπεινόν, ἀλλ' ὥς ἐν ὑπεροχῇ καὶ ὕψει γνώσεως καὶ δογματῶν. Ὅθεν καὶ ὁ θεοπέσιος Παῦλος ἡδιστά φησιν, ἐξημῶσθαι πάντα τὰ ἐν νόμῳ διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ. Πρῶτον οὖν ὅτι πεπαιτωμένης τῆς πρώτης, ὥς ἔφη, καινὸς ὁ τόμος καὶ μέγας λαμβάνεται τῆς

quantum tenorem et angustum difficulterque parabilem victum subministrat. Quid est ergo causæ, ut in montibus habitare eosque colere velint, contemptis prædiis electissimis? « Non veniet illuc terror, » inquit. Hæc apud se reputabunt ad eos, qui incolere ibi volent, metum non perventurum. Deinceps vero extremæ solitudinis **131** ac desolationis magnitudinem ostendit. Mutabitur namque, inquit, propter vastitatem et vepreta in pascua ovis, et in conculcationem bovis, id est, in depastionem ovium universa regio, regio, inquam, præpinguis, vitibus secunda, oleæ serax, arboribus egregie consita, semper fructibus compta quasi et culta, lacte et melle affluens, juxta id quod scriptum est. Itaque quandiu Deo nostra in omnibus obedientia placemus, tuto virtutem quasi civitatem vel regionem colemus et inhabitabimus, hostibus superiores erimus, neque quisquam nos omnino perterrebit: sed potius omnis prohibitiæ et bonorum operum sectatores erimus, copia et ubertate fructuum Deo placentium abundabimus: intelligibili spineto liberabimur, et terra spontanea erimus, juxta vocem prophetæ, et vere Dei agricolatio.

CAP. VIII, VERS. 1, 2. Et dixit Dominus ad me: Sume tibi librum novi magni, et scribe in eo stylo hominis, ut celeriter deripiat spolia. Adest enim, et testes mihi adhibe fidos homines, Uriam sacerdotem, et Zachariam filium Barachie.

Cum plenam et copiosam adhibuerit prædictionem eorum quæ Judaicæ regioni progressu temporis erant obventura, magnitudinemque calamitatis exhibuerit, cominor de Emmanuele subtextit, et mysterium ejus Deus monstrat prophetæ luculentius. Dicebat enim: « Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium; et vocabunt nomen ejus Emmanuel. » Quod autem Novi Testamenti sequester sit, abrogato nimirum primo, quod multum haberet infirmitatis, et quod antiquaretur, ac neminem secundum conscientiam perficeret, subindicat dicens: « Sume tibi librum novum, magnum. » Et quidnam illud, tibi, significat, nisi illud plane? Siquidem, inquit, non contumacibus, sed in fide sermonem ejus amplectentibus, quæ in novo libro sunt dabuntur, id est, Christi mysterium revelabitur. Novus igitur hic liber et magnus. Non enim ad veteris sæderis instar, hoc novum et nuperum compositum est, quod Christi mysterium enuntiat, neque legalis historię exilitatem habere, sed in eminentia et sublimitate cognitionis ac dogmatum versari conspicietur. Unde et divinus Paulus suavissime dicit, pro damnis haberi **132** omnia quæ sunt legis, præ notiæ Christi excellētia. Patet ergo quod antiquato primo, ut dixi, novum et magnum volumen secundi sæderis sumitur: quod præstantioribus sacrificiis sanctum est, quemadmodum sanctissimus Paulus ait ¹⁴. Scribitur

¹⁴ Hebr. ix, 11-25.

porro hic liber stylo hominis. Quid ita? Quando enim animi oculis sacrosanctæ et consubstantialis Trinitatis mysterium pervestigamus, dein aliis aliquando arcanum ortum unigenæ Filii Dei tradere instituimus: tunc sane, tunc opus nobis est non humano stylo, et nobis familiari. Quæ enim oratio satis erit, ut quod supra mentem et orationem est, expedire possit? His adeo subtilibus omnemque mentem ac cogitationem superantibus enarrationibus ille solum calamus suffecerit, de quo Deus et Pater voce Davidica loquitur: «Lingua mea calamus scribæ, celeriter scribentis»⁴⁵. Nemo enim novit Filium nisi Pater, sed nec Patrem quisquam agnoscit qui sit, nisi Filius, et cui volet Filius revelare. At quando de humanitate ejus verba facimus, tunc humano stylo opus est, quod et fecit sapiens Joannes, dicens: «Verbum caro factum est, et habitavit in nobis»⁴⁶. Nec vero difficile est, etiam mortem ejus secundum carnem, et ex mortuis resurrectionem nostris verbis annuntiare: et quasi primitias humanæ naturæ ad incorruptionem renovatæ ad Patrem ascendisse, et in cælis consedissee, ac constituto tempore venturum, judicemque sessurum. Proinde hominis penna de humanitate Unigeniti, homines spiritu afflati conscribunt. Porro autem præcipit, inquit: «Testes mihi adhibe fidos homines, Uriam et Zachariam filium Barachizæ. Sciendum quo tempore de hisce rebus sermo a Deo ad beatum Isaiam habitus est, Uriam prophetam fuisse, Zachariam sacerdotem et legis doctorem. Adhibentur ergo ad hanc de Christo testificationem mystagogia, quæ lege constat sanctisque prophetis, et cognitio, sive prædictio. Finis quippe legis ac prophetarum Christus. Tale quiddam monstratum fuisse sanctis apostolis tempore transfigurationis Christi in monte asserimus. Scriptum est enim quod «Post dies sex assumpsit Jesus Petrum, et Jacobum, **133** et Joannem fratrem ejus, et ducit illos in montem valde excelsum seorsum: et transfiguratus est coram ipsis. Et resplenduit vultus ejus sicut sol, et vestes ejus factæ sunt candidæ sicut lux. Et ecce apparuerunt illis Moses et Elias, colloquentes cum ipso»⁴⁷. » Observa itaque quomodo Moses et Elias, id est, sacerdotium ac lex (utraq; enim Moses), quin et Elias assumptus ante faciem sanctorum prophetarum, ipsi inter se colloquebantur de exitu, quem esset in Jerusalem impleturus. Qualis tandem exitus? Dispensationis nimirum finis, crux, mors, ex mortuis resurrectio, in cælos assumptio. Nam hæc omnia præfiguravit per umbram lex, prædixit etiam illustris et magnus sanctorum prophetarum chorus.

λουν ἀλλήλοις, περὶ τῆς ἐξόδου, φησιν, ἥς ἐμελλε πληροῦν ἐν Ἱερουσαλὴμ. Ποία δὲ ἐξοδος; Τῆς νομίας δηλονότι τὸ πέρας, ὁ σταυρὸς, ὁ θάνατος, καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσις, ἥ εἰς οὐρανούς ἀνάβη. Ταῦτα γὰρ πάντα προανετύπου μὲν διὰ σκιᾶς ὁ νόμος, προηγήρευσσε δὲ καὶ ὁ λαμπρὸς καὶ τῶν ἁγίων προφητῶν ὁ χορὸς.

δευτέρως διαθήκης, ἥτις ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίᾳ παραλαμβάνεται, καθά φησιν ὁ ἱερώτατος Παῦλος· Γράφεται δὲ ὁ τόμος γραφίδι ἀνθρώπου. Διὰ πο αἰτίαν; Ὅτε μὲν τοῖς τῆς διανοίας ὀμματαί το ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριᾶδος πολυπραγμονώμεν στήριον, εἶτα λέγειν ἑτέροις ἐπιχειρώμεν ἐπὶ τὴν ἀπόβλητον γέννησιν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ Θεοῦ· τότε δὲ, τότε χρεῖα γραφίδος ἡμῖν οὐκ ἀνό, πλὴν καὶ καθ' ἡμᾶς. Ποῖος γὰρ ἂν ἀρκέσει [εἰ] λό εἰς γε τὸ δύνασθαι διατρανοῦν τὸ ὑπὲρ νοῦν λέγον; Ἀπόκρη δὲ μόνος τοῖς οὕτως ἰσχυροῖς ὑπὲρ πάντα νοῦν διηγῆμασιν ἐκεῖνος; ὁ κάλας περὶ οὗ φησαν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ διὰ φωνῆς τοῦ διδ· «Ἡ γλῶσσά μου κάλαμος, γραμματέως δὲ γράφου.» Οἶδεν γὰρ οὐδεὶς τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ· οὐδὲ τὸν Πατέρα οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τίς ἐσ εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ὃ ἐν βούλῃται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύ· Ὅταν δὲ τοὺς περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ πο μεθα λόγους, τότε δὲ, τότε χρεῖα γραφίδος ἀνθρώπ νης· ὁ δὲ καὶ πέπραχεν ὁ σοφὸς Ἰωάννης λέγει· «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖ Χαλεπὸν δὲ ὅλως οὐδὲν, καὶ τὸν κατὰ σάρκα θάνα αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ταῖς καθ' ἡ ἀναγγέλλειν φωναῖς, καὶ ὅτι πρωτόλειον ὡσπερ καὶ ἀπαρχὴ τῆς ἀνθρώπου φύσεως ἀνανεομ εἰς ἀφθαρσίαν, ἀνέβη πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ κεκ καν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἦξε τε κατὰ καιροῦς, καθιεῖται κριτής. Οὐκοῦν ἀνθρώπου γραφίδι· τὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς γράφουσι πνευματογράφοι. Προσεπιτάττει δὲ λέγων· «Μά ράς μοι ποιήσον πιστοὺς ἀνθρώπους, τὸν Οὐρίαν, τὸν Ζαχαρίαν υἱὸν Βαρχαίου.» Ἰστέον δὲ ὅτι· ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ, καὶ ὃν ὁ περὶ τούτων ἰ παρὰ Θεοῦ γέγονε πρὸς τὸν μακάριον Ἠσαΐαν, ρίας μὲν ἦν τις προφήτης, Ζαχαρίας γεμὴν ἐς καὶ νομοδιδάσκαλος. Παραλαμβάνονται τοίνυν μαρτυρίαν τὴν ἐπὶ Χριστῷ, ἥ τε διὰ νόμου καὶ φητῶν ἁγίων μυσταγωγία καὶ σύνεσις, ἡ γοὺν ἀγόρευσις. Τέλος γὰρ νόμου καὶ προφητῶν ὁ Χρῖ· Τοιοῦτόν τι δεδιχθαι φαμεν τοῖς ἁγίοις ἀποστ ἐν καιρῷ τῆς ἐν τῷ ὄρει μεταμορφώσεως τοῦ στοῦ. Γέγραπται γὰρ, ὅτι· «Μεθ' ἡμέρας ἐξ παρὶ ὁ Ἰησοῦς τὸν Πέτρον, καὶ τὸν Ἰάκωβον, κα Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἀναφέρει α εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν· καὶ μετεμορφώθην πρῶθεν αὐτῶν. Καὶ ἔλαμψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὁ ἥλιος, καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ λευκὰ ὡς τὸ Καὶ ἰδοὺ ὤφθησαν αὐτοῖς Μωσῆς καὶ Ἠλίας· ο λούντες μετ' αὐτοῦ.» Ἀθροεῖ δὲ οὖν ὅπως Μ καὶ Ἠλίας, τοῦτ' ἔστιν, ἱερωσύνη καὶ νόμος (ὁ τερα γὰρ ὁ Μωσῆς), καὶ μὴν καὶ Ἠλίας εἰς ὡπον τῶν ἁγίων προφητῶν παραληφθεὶς, πρ

λουν ἀλλήλοις, περὶ τῆς ἐξόδου, φησιν, ἥς ἐμελλε πληροῦν ἐν Ἱερουσαλὴμ. Ποία δὲ ἐξοδος; Τῆς νομίας δηλονότι τὸ πέρας, ὁ σταυρὸς, ὁ θάνατος, καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσις, ἥ εἰς οὐρανούς ἀνάβη. Ταῦτα γὰρ πάντα προανετύπου μὲν διὰ σκιᾶς ὁ νόμος, προηγήρευσσε δὲ καὶ ὁ λαμπρὸς καὶ τῶν ἁγίων προφητῶν ὁ χορὸς.

⁴⁵ Psal. xliiv, 2. ⁴⁶ Joan. i, 4. ⁴⁷ Matth. xvii, 4, 5.

*Καὶ προσῆλθε πρὸς τὴν προφήτιν, καὶ ἐν γαστρὶ Ἀ
Ελαδς, καὶ ἔτεκεν ἄρσεν.*

Ὅτι μὴ ἐξ αἱματος, καὶ σαρκὸς, μήτε μὲν ἐκ θε-
λήματος ἀνδρὸς, ἢ κατὰ σάρκα Χριστοῦ πέπραχται
γέννησις, καινοπρεπής· δι' οὗ καὶ ἀθήτης, καὶ
τῶν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐπέκεινα νόμων, ἀπε-
κάλυψε τῷ προφῆτῃ Θεός. Αὐτὸς γάρ, φησὶν, ὁ
λέγων· « Λάβε σεαυτῷ τόμον καινοῦ μεγάλου, »
προσῆλθε πρὸς τὴν προφήτιν. Ἄθρει δὴ οὖν, ὅπως
ἀνθρώπου γραφίδι τὸ Χριστοῦ μυστήριον καὶ λόγοις
γράφεται τοῖς καθ' ἡμᾶς. Τὸ γάρ τοι, προσῆλθεν, ἔθος
τῇ θεῷ λέγειν Γραφῇ, ἀντὶ τοῦ, συνῆλθεν, ἡγουν,
κακινώνηκε γαμικῶς. Ὁρᾷ τοιγαροῦν ὁ προφῆτης
καὶ συνῶν σχῆμα γεγονός· πρὸς τὴν ἁγίαν Παρθέ-
νον, ἣν εἶναι φησι καὶ προφήτιν, πρᾶγμα διδάσκων
ἀληθές· εἶτα καὶ σύλληψιν γεγενῆσθαι φησιν, τε-
χθῆναι δὲ καὶ υἷον. Ὅξεῖα δὲ σφόδρα τῆς ὁράσεως
ἡ ἀπόδοσις, πάντα τῷ προφῆτῃ παρατιθεῖσα πρὸς
γνώσιν. Ὅτι γὰρ ἐξ ἁγίου Πνεύματος τὸ πανάγιον
ἐκεῖνο διετήγγυτο σῶμα τὸ ἐνωθὲν τῷ Λόγῳ, πῶς
ἀν' ἐνδοξασίας τις; Οὐκοῦν ἡ τοῦ Πνεύματος ἐνέργεια,
δι' ἧς τὸ ἐν τῇ ἁγίᾳ Παρθένῳ διεπλάττετο σῶμα, τῷ
τῆς συνόδου σχήματι πλαγίως κατασημαίνεται. Ἀπα-
ρχὴ γὰρ γέγονε καὶ κατὰ τοῦτο Χριστὸς τῶν ἡγια-
σμένων ἐν πνεύματι, οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ
θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ'
ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν. Γεννητὸς οὖν Πνεύματος κατὰ
γε τὴν σάρκα καὶ πρὸ τῶν ἄλλων αὐτοῦ, ἵνα καὶ
ἡμεῖς δι' αὐτὸν ἐν τούτοις. Ἐπιστημῆνασθαι δὲ
ἀναγκαῖον, ὅτι τὸν Οὐρίαν καὶ τὸν Ζαχαρίαν μάρτυ-
ρας αὐτῷ γενέσθαι προστέταχεν, τοῦ ὁξέως προνο-
μῆν ποιῆσαι σκύλων. Προστίθεται δὲ, ὅτι « Πάρσεται γάρ. »
Μεμαρτύρηκε γὰρ ὁ νόμος, καὶ μὴν ἡ τῶν ἁγίων
προφητῶν προανάβρῃσις, ὅτι γεννηθεὶς ὁ Χριστὸς
σκυλεύσει τὸν Σατανᾶν, καὶ διαρπάσει τὰ σκεύη
αὐτοῦ, καθὰ φησιν αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστίν, ἰδίους ποιή-
σεται τοὺς ἐκείνου προσκυνητάς ποτε. Τοῦτο γὰρ
καὶ αὐτὸς ἔφασκεν ὁ Χριστὸς, ὡς ἐν τῷ πῶ παρα-
δείγματι λέγων· « Ἦ πῶς θύναται τις εἰσελθεῖν
εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ
διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον δῇσῃ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ
τότε διαρπάσει τὰ σκεύη αὐτοῦ; » Λέγων δὲ, ὅτι « Πάρσεται γάρ, » οὐκ εἰς μακρὰν ἔσεσθαι τὴν ἀνάδειξιν
πρὸς τὸν μακάριον Ἀμβακούμ εὐρίσκεται λέγων·
« Ἐτι μικρὸν, ὁ ἐρχόμενος ἔξει, καὶ οὐ χρονεῖ. »

*Καὶ εἶπε Κύριός μοι· Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐ-
τοῦ. Ταχέως σκύλευσον, Ὅξεως προνόμεισον.
Διδίτι πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα
ἢ μητέρα. Λήγεται δύναμις Δαμασκού, καὶ τὰ
σκύλα Σαμαρείας, κατέναντι βασιλέως Ἀσσυ-
ρίων.*

Εἰπὼν ἀνωτέρω τὸ, « Ἰδοὺ παρθένος ἐν γαστρὶ
ἔξει, καὶ τέξεται υἷον, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ

⁶⁷ Matth. xii, 20. ⁶⁸ Habac. ii, 3.

(1) Sic corrigendum monet Aug. Mai (*Bibl. Nov.*
III, 443). Legebatur antea : « Illud enim sanctissi-
mum corpus ex Spiritu sancto e supernis verbo
formatum esse, » etc. Aubertus nimirum ἔνωθεν

*VERS. 5. Et accessit ad prophetissam : et in utero
concepit, et peperit filium.*

Quod non ex sanguine et carne, neque ex volun-
tate viri, Christi nativitas secundum carnem peracta
fuerit, sed et insolita, et ultra leges humanæ naturæ
exstiterit, Deus prophete revelavit. Etiam ipse,
inquit, qui dicit : « Cape tibi librum novum
magnum, » accessit ad prophetissam. Considera
vero quo pacto hominis penicillo Christi mysterium
nostrisque verbis scribatur. Illud autem, Accessit,
pro Coit, vel conjugali ritu communicavit, ex more
suo dicit divina Scriptura. Videt ergo propheta
etiam congressus formam cum sancta Virgine, quam
prophetissam quoque dicit, rem veram docens :
dein et conceptionem factam ait, filiumque editum.
Namque a sancto Spiritu sanctissimum illud corpus,
Verbo unitum, fuisse formatum (1), cui dubium esse
poterit? Quocirca Spiritus virtus ac vis, per quam
illud corpus in sancta Virgine formatum est, hoc
congressus habitu ac figura oblique significatur.
Primitiæ siquidem factus est hinc Christus eorum
qui sanctificati sunt in spiritu, qui non ex sangui-
nibus, neque ex voluntate carnis, nec ex voluntate
viri, sed ex Deo geniti sunt. Natus ergo est ex san-
cto Spiritu juxta carnem et ipse ante alios, ut et nos
quoque per illum nasceremur. Hic etiam notandum,
quod **134** Uriam et Zachariam testes adhiberi
jusserit, ut cito diripiat spolia. Apposuit etiam :
« Adest enim. » Attestatur etenim lex, et porro sancto-
rum prophetarum prædictio, Christum natum Sati-
nam spoliaturum, et vasa ejus directurum, ut ipse-
met, inquit, hoc est, qui hujus aliquando adoratores
essent, suos facturum. Hoc enim et ipse Christus
dixit, exempli causa, inquiens : « Quomodo
potest quispiam ingredi in domum fortis, et vasa
illius diripere, nisi primum vinciat fortem, et tunc
diripiat vasa illius? » Cum autem ait : « Adest
enim, » non longe abfore manifestationem Emmanuelis
annuntiavit. Quin et beatus Habacum dixisse repe-
ritur : « Adhuc parumper, qui accedit veniet, et non
tardabit. »

*VERS. 4. Et dixit mihi Dominus : Voca nomen ejus,
Velociter spoliato, Cito prædator. Eaprop er ante-
quam sciat puer vocare patrem vel matrem, auferet
potentiam Damasci, et spolia Samarie, coram rege
Assyriorum.*

Cum superius dixisset : « Ecce virgo in utero
habet, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus,

pro ἔνωθέν sibi nescio qua menti aberratione con-
finxerat et sensum reallididerat falsum atque Euty-
chianum.

Emmanuel; nunc jubet vocari nomen ejus, Velociter A spoliato, Cito prædator. An vero, illud primum nomen inane est et irritum, nimirum Emmanuel? et hoc maxime decebit Velociter spoliato, Cito prædator? Nequaquam istuc dicimus, sed illud dicimus potius. Mos est Scripturæ divinitus aspiratæ, diversis nominibus universitatis Deum appellare: et a rebus pro temporum ratione gestis aliquando nomenelaturas autem invenire. Hoc etiam in ipso Christo observatum est. Deus enim verus est. Et quoniam Deus natura existens, factus est nobiscum, sermo qui apparuit nostra specie, denotari Emmanuelis nomine sapientissime possit. Dein factus homo cum despoliasset Satanam, et olim abreptos, eique per peccatum servientes, ab illius tyrannide eripuisset, exseruit et declaravit illud: Velociter spoliato, Cito prædator. Quod etiam, ut Deus, redemptionem humanam inexplicabili virtute perfecturus sit, præmonstravit, dicens: « Priusquam noverit puer patrem vel matrem, auferet potentiam Damasci, et spolia Samariæ coram rege Assyriorum. » Altissimus est horum verborum sensus, **135** et enarratio spiritalis. Obducta est enim obscuritatibus fere semper divina oratio, nec ex historia rebusque sub sensum cadentibus invenerimus, Christum statim natum, vel exspoliasset Damascum, vel regionem regis Assyriorum, liberatis his qui e Samaria in ejus regionem deportabantur. Cum autem spiritaliter rem acceperimus, tum hoc verissimum esse videbimus. Erat igitur Damascus, sive Syria universa, et Assyriorum regio, scilicet Persarum et Medorum, idolis plena, idcirco terra sculptilium vocitata est, in qua scilicet erant altaria et fana ubivis locorum, et qui frequentare fana soliti sunt, falsorum, inquam, vatium genera, et incantationum periti. Robur autem et firmamentum eorum omne erant demonia, quæ singuli colebant, et princeps ac præfectus eorum Satanus. Quod igitur Damasci potentiam, regisque Assyriorum, id est, Satanam, et improbas ac profanas demoniorum turmas modo non deprædaturus sit Christus, atque ejus servitio liberaturus eos qui seducti erant, etiam antequam ad eam ætatem pertigerit, quam æquum est, scire posse patrem ac matrem vocare, declaravit cum ait: « Priusquam sciat puer vocare patrem vel matrem, potentiam Damasci auferet. » Auferet, pro, depopulabitur. Auferet item et spolia Samariæ, id est, captivos eripiet, pro illis depugnans. Coram rege Assyriorum, scilicet intelligibili, videlicet Satana. Is enim erat Damasci et Syriæ potentia. Idolorum autem cultores omnem in seipsis salutis spem habere, et Christum, quam primum natus est, et spoliasset Satanam facile est videre. Scribit enim Matthæus: « Cum vero Jesus natus esset in Bethleem Judææ diebus Herodis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolyma dicentes: Ubi est qui natus est rex Judæorum? Vidimus enim ipsius stellam in Oriente, et venimus ut adoremus eum ¹⁹. » Adorarunt ergo, et adduxerunt

¹⁹ Matth. ii, 1.

Ἐμμανουήλ· ὁ προστέταχεν νῦν καλεῖσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλευσον, Ὁξέως προνόμεισον. Ἄρ' οὖν εἰκαῖον ὄνομα αὐτῷ τὸ πρῶτον, τοῦτ' ἐστίν, Ἐμμανουήλ; πρέπου δ' ἂν ὅτι μάλιστα γὰρ τὸ Ταχέως σκύλευσον, Ὁξέως προνόμεισον; Οὐ τοῦτο φάμεν, ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον. Ἔθος τῇ θεοπνευστῇ Γραφῇ διαφόροις ὀνόμασι τὸν τῶν ὄντων Θεὸν ἀποκαλεῖν, καὶ ὡς ἀπὸ γε τῶν κατὰ καιροὺς δρωμένων ἐστὶ ὅτε προσηγορεύσιν τὰς κλήσεις. Τοῦτο τετήρηται καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Θεὸς γάρ ἐστιν ἀληθινός, καὶ ὅτι μὲν Θεός, ὡν φύσει, γέγονε μεθ' ἡμῶν ὁ Λόγος, ὅτ' ἐπέφηνε καθ' ἡμᾶς, κατασημαίνει μὲν ἂν καὶ μάλα σαφῶς τὸ, Ἐμμανουήλ. Ἐπειδὴ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος, ἐσκύλευσε τὸν Σατανᾶν, καὶ μὴν καὶ ἐξείλετο τῆς ἐκείνου σκαϊότητος τοὺς πάλαι διηρησμένους, καὶ δουλεύοντας αὐτῷ διὰ τῆς ἁμαρτίας, ἐκδείξειεν ἂν τὸ, Ταχέως σκύλευσον, Ὁξέως προνόμεισον. Ὅτι δὲ ὡς Θεὸς ἀφράστῃ δυνάμει κατορθοῦν ἔμελλε τῶν ἐπὶ γῆς τὴν λύτρωσιν προαναφαίνει λέγων· « Διότι πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψεται δύναμιν Δαμασκοῦ, καὶ σκύλα Σαμαρείας, κατέναντι βασιλέως Ἀσσυρίων. » Βαθὺς δὲ σφόδρα τῶν προκειμένων ὁ νοῦς, καὶ πνευματικὸν τὸ διήγημα. Κέκυρται γὰρ ἀσφαλείς ἀεὶ πως ὁ Θεὸς λόγος· οὐχ εὐρήσομεν γὰρ ὡς ἐν ἱστορίᾳ τε καὶ ἐν αἰσθητοῖς πράγμασιν, ὅτι γεννηθεὶς εὐθύς ὁ Χριστὸς, ἢ τὴν Δαμασκὸν ἐσκύλευσεν, ἢ τὴν χώραν τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων, λυτρούμενος τοὺς ἐκ τῆς Σαμαρείας εἰς τὴν ἐκείνου χώραν ἀπενηγεμένους. Ὅταν δὲ νοητῶς ἐκλάβωμεν, τότε δὴ πάντως τὸ ἀληθὲς ὀφόμεθα. Οὐκοῦν ἢ τε Δαμασκὸς, ἢ γένον Συρία πᾶσα, καὶ μὴν ἢ τῶν Ἀσσυρίων χώρα, τοῦτ' ἐστίν, ἢ Περσῶν τε καὶ Μήδων μεμέστωτο μὲν εἰδώλων· καὶ διὰ τοῦτο κέκληται γῇ τῶν γλυπτῶν· ἦσαν γὰρ βωμοὶ καὶ τεμένη πανταχοῦ, καὶ οἱ τοῖς τεμένεσιν ἐμφιλοχευρεῖν ἐλωθότες, φημὶ δὴ τὰ τῶν ψευδομάντεων γένη, καὶ οἷς ἢ τέχνη πρὸς γοήτειαν. Πᾶσα δὲ τούτων ἢ δύναμις ἦν, τὰ παρ' ἐκάστοις θρησκευόμενα δαιμόνια, καὶ ὁ τούτων ἡγούμενος Σατανᾶς. Ὅτε τοίνυν ἔμελλε τὴν τε Δαμασκοῦ δύναμιν, καὶ μὴν καὶ τὴν τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων, τοῦτ' ἐστὶ τὸν Σατανᾶν καὶ τὰ πονηρὰ καὶ βέβηλα τῶν δαιμονίων στίφη, μονονουχὶ καταληψασθαι Χριστὸς, ἀπαλλάξαι τε τῆς ὑπ' αὐτῷ δουλείας τοὺς ἡπατημένους, καὶ πρὶν ἡλικίας σωματικῆς εἰς τοῦτο ἔλθεῖν, ἦπερ ἂν πρέποι τοῖς εἰδέναι δύνασθαι καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, διεσάφησεν εἰπὼν· « Διότι πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψεται τὴν δύναμιν Δαμασκοῦ. » Τὸ δὲ, λήψεται, ἀντὶ τοῦ, Χαιρεῖται. λήψεται δὲ ὁμοίως καὶ τὰ σκύλα Σαμαρείας. Τοῦτ' ἐστίν, ἀπαλλάξει τοὺς αἰχμαλώτους πολέμησας ὑπὲρ αὐτῶν. Ἀπέναντι τοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων. Τοῦ νοητοῦ δηλονότι, φημὶ δὴ τοῦ Σατανᾶ. Αὐτὸς γὰρ ἦν καὶ ἡ Δαμασκὸς, καὶ ἡ Συρία δύναμις. Ὅτι καὶ οἱ τῶν εἰδώλων προσκυνηταὶ πᾶσιν ἔχουσιν ἐπ' αὐτοῖς τὴν τῆς σωτηρίας ἐλπιδά· Ὅτι δὲ ἐσκύλευσεν ὁ Χριστὸς τὸν Σατανᾶν, γεγεννημένος εὐθύς, ἀταλαίπωρον ἰδεῖν. Γράφει γάρ

ὁ Ματθαῖος· ἡ τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βη-
θλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασι-
λέως, ἰδοὺ μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν παρεγένοντο τε εἰς
Ἱερουσόλυμα, λέγοντες· Πού ἐστιν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς
τῶν Ἰουδαίων; Ἰδομεν γὰρ τὸν ἀστέρα αὐτοῦ ἐν τῇ
Ἀνατολῇ, καὶ ἤλθομεν προσκυνῆσαι αὐτῷ. ἡ Προ-
σκυνήσασι γούν καὶ προσθήγαγον χρυσίον, καὶ λί-
βανον καὶ σμύρναν. Ὁρᾷς ὅπως ἐσκύλευσε τὴν Σα-
τανᾶν, καὶ προενόμειυσεν ὀξέως; Ὅτι δὲ καὶ ὁ τῆς
ἐπιδημίας σκοπὸς εἰς λύτρωσιν βλέπει τῶν ἐν αἰχμη-
αλωσίᾳ τῇ νοητῇ γεγονότων, καταστημα [!] νειεν ἂν καὶ
αὐτὸς ὁ Χριστὸς, διὰ φωνῆς Ἠσαίου λέγων·
« Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἐχρῆσέ με,
εὐαγγελίσσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι
καὶ ὅτι οὗτος ἐδίδασκεν εἰπών· « Ὅταν ὕψωθῶ ἐκ
τῆς γῆς, πάντας ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν. »
Καὶ προσέθετο Κύριος λαλῆσαι μοι ἐτι· Διὰ τὸ
μὴ βούλεσθαι τὸν λαὸν τοῦτον τὸ ὕδωρ τοῦ Σι-
λωὰμ τὸ κορενόμενον ἡσυχῇ, ἀλλὰ βούλεσθαι
ἔχειν ῥασσὼν, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Ῥομελοῦ
βασίλεα ἐφ' ὧν, διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἀνάγει Κύριος
ἐφ' ὧν τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ τὸ ἰσχυρὸν καὶ
πολὺ, τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τὴν δό-
ξαν αὐτοῦ. Καὶ ἀναθήσεται ἐπὶ πᾶσαν φάραγγα
θμῶν καὶ περιπατήσεται ἐπὶ πᾶν τεῖχος ὧν, καὶ
ἀφαλεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἄνθρωπον, ὃς δινησέ-
ται κεφαλὴν ἄνθρωπων, ἢ δυνατὸν συντελέσαι αὐτῷ.
Καὶ ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, ὥστε πληρῶσαι
τὰ πλάτη τῆς χώρας σου.

Ὅτι παρὰ γε τὸ εἰσὺς ἀνθρώποις, ξένη τε καὶ
ἀξιάστος· ἔσται τοῦ Ἐμμανουὴλ ἡ γέννησις, ἡ δὲ
τῆς ἀγίας Παρθένου, καὶ οἱ πλείστοις τε ὅσων καὶ
περιφανιστάτων ἀληθῶς θεοσημειῶν ἀποτελεσθῆσε-
σθαι κατὰ καιροὺς εὖ μάλα διετηχώς, ἀποκαλύπτει
τῷ προφήτῃ λοιπὸν, καὶ τὴν ἐσομένην κατ' αὐτοῦ
τῶν Ἰουδαίων ἀπόνοιαν κατὰ γε τὴν τῆς ἐνανθρωπή-
σεως καιρὸν. Ἀφίκετο γεμὴν εἰς τὸνδε τὸν κόσμον ὁ
μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς
ἁμαρτίας, οὐκ ἐμφανὴς τε καὶ ὁραμένην τὴν τῆς Θεο-
προκοῦς ὑπεροχῆς δόξαν ἔχων· οὕτε μὴν κατὰ τὸ
εἰκὸς αὐτῷ φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον· οὐδὲ ταῖς ἀγ-
γελαιῖς· δυνάμει δὲ δορυφορούμενος ἐναργῶς· ἀλλ'
οὐδ' ἐν δόξῃ τυχὼν ἐπιγίγει βασιλέως· μετρίως δὲ
ἐφ' ὧν καὶ ὑφειμένως, καὶ πολὺ λίαν ἀφοφεί. Καὶ
τοῦτο ἡμῖν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ διὰ φωνῆς ἀγίων
καταμεμήνους λέγων· ἡ Ἰδοὺ συνήσει ὁ Παῖς μου
ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἡ δόξα σου· κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν
ἐξείσους οὐκ ἐρίσει, οὐδὲ κραυγᾶσει, οὐδὲ ἀκουσθήσε-
ται ἐν ταῖς πλατείαις ἡ φωνὴ αὐτοῦ. Κάλαιον συν-
τετριμμένον οὐ κατεάξει, καὶ λίαν τυφόμενον οὐ
σβέσει. Καὶ τῷ τοῦ μὲν οὕτως τῆς μετὰ σαρκὸς
ὀκνηρίας τοῦ Μονογενοῦς. Ἰουδαῖοι γεμὴν οἱ τά-
λας· τὸ ἐπ' αὐτῷ μυστήριον, ἢ οὐ συνέντας ὅλως
ἔχοντες ἀνοσίως διαδοῦμενοι, κατεπεφύοντο δεινῶς,
καὶ ἐξήκουσαν αὐτὸν ἀποκατείναι λέγοντες· ἡ Περὶ κα-
λοῦ ἔργου οὐ λιθάσομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας,
ὅτι σὺ ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν. Διατε-
ταλέσασαι δὲ καὶ μέχρι παντὸς σκληροὶ καὶ ἐξήνιοι,

A aurum et thus, et myrrham. Videsne quo pacto
Satanam spoliaret et deprædaretur velociter? Deinde
adventus sui scopum et finem fuisse redemptionem
eorum qui in captivitate intelligibili sunt,
designat et ipse Christus, voce **136** Isaie dicens:
« Spiritus Domini super me eo quod unxit me, ad
evangelizandum pauperibus misit me, ad prædican-
dum captivis remissionem, et cæcis visum ». Psallit
item et beatus David de ipso: « Ascendens in altitudinem,
captivam duxit captivitatem ». Idque docuit ipsemet,
cum dicit: « Cum sublevatus in altum fuero de terra,
omnes traham ad me ipsum ».

αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. ἡ Ὑψά-
λει εἰς ὕψος ἡχημαλῶτευσεν αἰχμαλωσίαν. ἡ
τῆς γῆς, πάντας ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν. »

B VERS. 5-8. *Et pertexit Dominus loqui mihi: Quoniam non vult populus iste aquam Siloam, fluentem placide, sed vult habere Rhasson et filium Romelie regem super vos, propterea ecce reducit Dominus super vos aquam fluvii vehementem et abundantem, regem Assyriorum et gloriam ejus. Et ascendet in omnem vallem vestram, et supergrediatur omnem murum vestrum, et auferet a Judæa hominem qui poterit caput levare, aut præstare aliquid. Et erunt castra ejus, ut impleant latitudinem regionis tuæ.*

Καὶ ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, ὥστε πληρῶσαι

Emmanuelis nativitate, præter communem consuetudinem novam hominibus peregrinam et admirabilem, ex sancta Virgine, plurimorumque ac insignissimorum vere divinorum signorum effectricem, suo tempore pulchre admodum exposuit: deinceps propheta aperit, futuram contra illum inhumanationis tempore Judæorum insaniam. Venit in mundum unigenitum Dei Verbum, in similitudine carnis peccati, non illustrem et spectabilem divinæ præstantiæ gloriam habens, nec more suo solito, lucem habitans inaccessam, neque angelico exercitu splendide stipatum; imo nec in gloria mortalis regis, sed modeste admodum, et submisce, et sine ullo strepitu. Idque nobis Deus et Pater, voce sanctorum designat dicens: « Ecce intelliget Filius meus dilectus, in quo conquievi, judicium gentibus inferet, non contendet, neque clamabit, nec audietur in plateis vox ejus, calamus contritum non confringet, et linum incensum non restingnet ». Et hic quidem modus fuit dispensationis Unigeniti in carne. Judæi autem miseri, hoc de illo mysterium non intelligentes omnino, aut certe impie opprimentes, graviter contra exstimulabantur, eique mortem moliebantur, dicentes: **137** « Ob bonum opus non lapidamus te, sed ob blasphemiam, quod tu homo cum sis, facis teipsum Deum ». Perseverarunt etiam per omnia præfracti et effrenes, et hoc præterea ad impietatem accedit. Adduxerunt enim Pilato, dicentes: « Tolle,

¹³⁶ Isa. Lxi, 1. ¹³⁷ Psal. Lxvii, 19. ¹³⁸ Joan. xii, 32. ¹³⁹ Isa. xlii, 1-3. ¹⁴⁰ Joan. x, 33.

tolle, crucifige eum. » Ille autem cum ad hæc prope
ridens diceret : Regem vestrum crucifigam ? Ex-
clamarunt dicentes : « Non habemus regem nisi
Cæsarem ²². » Vide itaque quo pacto ejus regno
parere recusarint, et Cæsarem ac homines reges
crearint. Itaque hoc ænigmatice Deus perspicuum
ac testatum prophetæ facit. Cum vero, 'ut arbitror,
explicationem sermonis hujus rebus tum gestis
accommodatam afferre consentaneum sit : dicimus
aquæ Siloam eum regnum divinum conferre, quod
ubi contempnissent Judæi, alteri sublebantur, et
tradebantur hostibus. Hinc ait : « Quoniam non vult
populus iste aquam Siloam fluentem placide, sed
habere mavult Raasson, et filium Romeliæ regem
inter vos, propterea ecce reducit Dominus in vos
aquam fluvii vehementem et abundantem, regem
Assyriorum. » Aquam Siloam adeo placide fluere
dicunt, ut quiete sine omni sonitu præterlabatur.
Vertitur autem Siloam missus. Itaque, ut jam dixi,
sumitur ut sit imago et repræsentatio nostri Ser-
vatoris adventus, qui absque omni murmure existi-
tit, ut modo dixi. Missus autem vere Christus;
quamobrem Apostolum et Pontificem confessionis
nostræ sapiens Paulus nominat ²³; accipit item
pro imagine et typo regni Dei Siloam. Proinde
quandoquidem populus iste obdurnatus et effrenatus,
aquam Siloam leniter fluentem respuit, excutit
enim Dei jugum, magisque cupit hominum regno sub-
hesse, et ut homines habendi cupiditate inflammati :
Raasson, inquam, et Phasee sibi dominantur : hanc
ob causam, in eos aquam fluvii, id est, Euphratis
immittam. At cum oratio involuitur sit, adjunxit
porro statim, et inquit : regem Assyrium et glo-
riam ejus, id est, omnes subditos ejus, et omnem gen-
tem cervicem eis substernentem. Aquæ vero compar-
at multitudinem, idque ex more divinitus aspiratæ
Scripturæ. **138** Siquidem de Ninive et multitudine
ejus innumerabili, dicit voce prophetarum : « Et Ni-
nive velut piscina aquarum, aquæ ejus ²⁴. » Immo-
ratur autem in translatione, et tanquam de unda et
fluvio dicit : « Et ascendet in omnem vallem vestram,
et perambulabit omnem murum vestrum, et auferet
a Judæa hominem qui caput levare poterit, aut effi-
cere aliquid. Et erunt castra ejus, ut latitudines re-
gionis tuæ repleant. » Perducta sunt ad exitum omnia
hæc, prophetante Jeremia, Nabuchodonosoro regionis
Judæorum bellum inferente, et Jerusalem percele-
brem delente, templo incenso, Judæorumque cla-
rissimis viris interfectis, simulque cum vasis sacris,
universa multitudine, quæ quidem residua e bello
evaserat, in ejus fines adducta. Perspicuum igitur est,
qui aquam Siloam leniter fluentem, id est, Christum
sive regnum Dei habere volunt, his omnino Assyrio-
rum regem, hoc est, Satanam insultaturum, et cap-
tivos suos jugo appositurum, et multiplicibus
peccatorum laqueis constrictos, servos effecturum.
τῶν Ἰουδαίων ἐπιστήμους ἀπεκτονῶς, ὁμοῦ τοῖς

καὶ τὸ ἐπὶ τούτων ἐπέκεινα πρὸς τὸ δυσσεβές. Προ-
ῆγον μὲν γὰρ τῷ Πιλάτῳ λέγοντες· « Αἶρε, αἶρε,
σταύρωσον αὐτόν. » Ἐκείνου δὲ πρὸς ταῦτα μονονουχὶ
καταμειδιῶντός τε καὶ λέγοντος· « Τὸν βασιλέα ὑμῶν
σταυρώσω; κατεκεκράγεσαν λέγοντες· « Οὐκ ἔχω-
μεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα. » Ἀθροὶ δὲ ὅπως ἡρνή-
σαντο μὲν τὸ ὑπ' αὐτοῦ βασιλεύεσθαι, Καίσαρα δὲ
καὶ ἀνθρώπους ἐπεγράφοντο βασιλέας. Αἰνιγματωδῶς
τοιγαροῦν τῷ προφῆτῃ Θεὸς αὐτὸ δὴ τοῦτο καθ-
ίστησιν ἐναργές. Ἐπειδὴ δὲ προσήκειν ὑπολαμβάνω,
καὶ τὸ τοῖς τινεὶ πρᾶγμασι πρέπουσαν τοῦ λόγου
ποιήσασθαι τὴν ἀπόδοσιν· φαμέν ὅτι τῷ ὕδατι τοῦ
Σιλωὰμ τὴν ὑπὸ Θεῷ παρεικάξει βασιλείαν, ἣν ἀτι-
μάσαντες Ἰουδαῖοι, γεγόνασιν ὑφ' ἐτέρῳ, καὶ δίδου-
ναι τοῖς ἐχθροῖς. Ταῦτησί τοι φησὶ· « Διὰ τὸ μὴ βού-
λεσθαι τὸν λαὸν τοῦτον τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωὰμ τὸ
πορευόμενον ἡσυχῇ, ἀλλὰ βούλεσθαι ἔχειν τὸν
'Ραασῶν, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ 'Ρομελίου βασιλέα ἐφ'
ὑμῶν, διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἀνάγει Κύριος ἐφ' ὑμᾶς τὸ
ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ τὸ ἰσχυρὸν καὶ τὸ πολλὸν, τὸν βασι-
λέα τῶν Ἀσσυρίων. » Τὸ τοῦ Σιλωὰμ ὕδωρ εἶναι οὕτω
φασὶν ἡσυχῇ, ὡς ὄχι κατ'ὸν προχέσθαι παντός.
'Ερμηνεύεται δὲ Σιλωὰμ, ἀπεσταλμένος. Δέχεται
τοῖνον εἰς εἰκόνα καὶ τύπον αὐτὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος
ἡμῶν παρουσίας, τῆς ἀποφῆτῃ γεγενημένης, καθά-
περ ἔφην ἀρτίως. Ἀπεσταλμένος δὲ κατ' ἀλήθειαν
ὁ Χριστός. Ἀπόστολον γοῦν καὶ Ἀρχιερέα αὐτὸν τῆς
ὁμολογίας ἡμῶν καὶ ὁ σοφὸς ὀνομάζει Παῦλος. Δέ-
χεται δὲ ὁμοίως καὶ ἀπαξιαπλῶς τῆς ὑπὸ Θεῷ βασι-
λείας εἰς τύπον τὸν Σιλωὰμ. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περὶ τοῦ λαοῦ
οὗτος ὁ ἀκαμψὴς καὶ ἐξήνιος, οὐ βούλεται ἔχειν τὸ
ὕδωρ τοῦ Σιλωὰμ τὸ πορευόμενον ἡσυχῇ· ἀποσεύεται
γὰρ τὸν ὑπὸ Θεῷ ζυγόν· ἐπιθυμεῖ δὲ μᾶλλον ὑπὸ
τὴν ἀνθρώπων εἶναι βασιλείαν, καὶ κατισχύσαι μᾶλ-
λον αὐτοῦ τοὺς πλεονεκτεῖν ἐθέλοντας, τὸν 'Ραασῶν,
φημί, καὶ τὸν Φακέ· ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἐπ'
αὐτοῖς ἀνήσω τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ, τοῦτο ἔστι, τοῦ
Εὐφράτου. Ἐπειδὴ δὲ ἦ ἀσαφές τις πῶς ὁ λόγος,
προσεπάγει παραχρῆμα, καὶ φησὶ, Βασιλέα τῶν Ἀσ-
συρίων, καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ· τοῦτο ἔστι, τοὺς ὑπ'
αὐτῷ πάντας, καὶ ἅπαν ἔθνος τὸ ὑπεστρωχὸς αὐτῷ
τὸν αὐχένα. Ὑδάτι δὲ παρεικάξει τὰ πλήθη. Καὶ
τοῦτο ἔθος τῇ θεοπνευστῷ Γραφῇ. Καὶ γοῦν περὶ τῆς
Νινευῆ, καὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἀναριθμήτου πληθύος, φησὶ
διὰ φωνῆς προφητῶν· « Καὶ Νινευῆ, ὡς κολυμβήθρα
ὕδατων τὰ ὕδατα αὐτῆς. » Ἐπιμένει δὲ τῇ τροπῇ
καὶ φησιν· « Ὡς ἐφ' ὕδατος τε καὶ ποταμοῦ, καὶ
ἀναθήσεται ἐπὶ πᾶσαν φάραγγα ὑμῶν, καὶ περιπα-
τήσῃ ἐπὶ πᾶν τεῖχος ὑμῶν, καὶ ἀφελεί ἀπὸ τῆς
'Ιουδαίας ἀνθρώπων, ὅς δυνήσεται κεφαλὴν ἄραι, ἣ
δυνατὸν συντελέσασθαι τι. Καὶ ἔσται ἡ παρεμβολὴ
αὐτοῦ, ὥστε πληρῶσαι τὰ πλάτη τῆς χώρας σου. »
Ἦχθη δὲ εἰς πέρας ἅπαντα ταῦτα, προφητεύοντος
'Ιερεμίου, ὅτε τῆς Ἰουδαίων χώρας κατεστράτευσεν
ὁ Ναβουχοδονόσορ· καὶ καθέλει μὲν τὴν περιβόητον
'Ιερουσαλήμ· κατεμπρήσας δὲ καὶ τὸν ναβὺν, καὶ τοὺς
σχεύεσι τοῖς ἱεροῖς τὴν ἅλλην ἕπασαν καὶ ὑπολείπει-

²² Joan. xix, 15. ²³ Hebr. iii, 1. ²⁴ Nahum ii, 8.

μένον ἐκ τοῦ πολέμου πληθύν ἀπαχόμιεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ. Πρόδηλον οὖν ὅτι τοῖς οὐκ ἐθέλουσιν ἔχειν τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωάμ τὸ πορευόμενον ἡσυχῇ, τοῦτ' ἐστὶ Χριστὸν, ἥτοι τὴν ὑπὸ Θεῷ βασιλείαν, ἐπιπηδῆσαι πάντως ὁ τῶν νοητῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, τοῦτ' ἐστὶν, ὁ Σατανᾶς, καὶ αἰχμαλώτους ἐλὼν, τοῖς ἰδοῖς ὑποθήσει ζυγοῖς, καὶ ποιήσει δούλους, ταῖς ἐκ πολυτρίπων ἀμαρτιῶν κατασφίγγων σειραῖς.

Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, γινώτε *ἔθνη*, καὶ ἡττάσθε. **A** **VERS. 9-10.** *Nobiscum Deus, scitote gentes, et vincimini: exaudite usque ad extremum terræ; qui prævalluistis, vincimini. Si enim rursus prævalleritis, etiam iterum vincimini. Et quodcumque consilium iniveritis, dissipabit Dominus, et sermo quem loquimini minime stabit, quia nobiscum Dominus Deus.*

Ἀναστρεφὲ τῷ προφῆτῃ πρὸς θυμηδῖαν ὁ νοῦς, ἐπεγνωκότες σαφῶς τὸ Χριστοῦ μυστήριον. Εἴτα τῶν ἁγίων εὐαγγελιστῶν καὶ μέντοι καὶ ἀποστόλων τό τε πρόσσωπον ὁμοῦ καὶ τὸν λόγον ἀναλαβὼν, Ἑλλήσι τε καὶ Ἰουδαίοις μονονοῦχι καὶ διαμαρτυρεται, ὅπλον τοῖς πεποιτημένοις αὐτὸν, οὐδὲν ἔσται τὸ ἀντιστατοῦν. Τοῖς μὲν οὖν ἔθνεσι δύο ταῦτα κατορθῶσαι διακελεύεται, διαγινώσκει τε τὸ Χριστοῦ μυστήριον, καὶ μὲν ὅτι καὶ ἡττάσθαι χρὴ τοῖς διδασκασιν αὐτό. Γινώτε γὰρ, φησί, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ δέξασθε λόγον, καὶ ἡττήθητε, τοῦτ' ἐστὶν, παραχωρεῖτε, καὶ μὴ ἀνίστασθε τοῖς ἁγίοις μυσταγωγοῖς· ὑπακούσατε δὲ μᾶλλον αὐτοῖς ἕως ἑσχάτου τῆς γῆς, τοῦτ' ἐστὶν, οἱ κατὰ πᾶσαν τε πόλιν καὶ χώραν, καὶ μέχρι αὐτῶν τερμάτων τῆς ὑπ' οὐρανόν. Οἱ δὲ ἡττώμενοι τε καὶ παραχωρεῖν ἐθέλοντες τὸ νικᾶν τοῖς τῆς ἀληθείας διδασκάλοις, εἰσδέχονται μὲν εὐκόλως τὸν παρ' αὐτῷ λόγον, πεπιστευκότες δὲ εἰς Χριστὸν βαδίζονται κατ' εὐθὺς παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ τὴν αὐτῷ φιλαυτῆσιν κατορθώσαντες ἀρετῇ, λαμπράν τε καὶ ἀξιοζήλωτον κατακτιρονομήσουσι δόξαν. Καὶ ταῦτ' ἐν τοῖς Ἑλλήνων στίφεσιν, ὡς ἐκ προσώπου τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ εὐαγγελιστῶν ὁ προφῆτης φησὶν· Ὑμεῖς δὲ, ὦ Ἰουδαῖοι, ἰσχυρότεροι ἡττάσθε. Ὅσον μὲν γὰρ εἴ, γε τὸν ἐνόντα τοῖς Ἰουδαίοις σκοπόν, κατήσχευεν τοῦ Χριστοῦ, σταυρῷ παραδόντες οἱ δειλοί. Πλὴν ἐβουλεύσαντο βουλῇ, ἣν οὐ μὴ δύνωνται στήσαι, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Οὐ γὰρ ἦν δύνασθαι θανάτῳ περιβαλεῖν τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς. Οὐκοῦν! καὶ νενομίκατε, φησὶν, ἰσχύσαι Κυριοκτονήσαντες, ἀλλ' οὖν ἡττήθητε λοιπόν, καὶ δότε τὸ εὐπειθὲς παραδεξάμενοι τὴν πίστιν, ἥγουν ἐκεῖνο γινώσκετε, καὶ ὅτι πάλιν ἰσχύσητε μὴ ἀνεχόμενοι τῆς διδασκαλίας, ἀλλ' ἐπιτιμῶντες ἀγρίως τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλουσι, πάλιν ἡττήθησθε κολάζοντι λοιπόν τῷ Κριτῇ. καὶ τὰς τῆς οὐτοῦ μακρὰς ἀπονοίας· αἰτοῦντι δίκας. Ὁ δὲ καὶ πέπρακται. Μετὰ γάρ τοι τὸ ἀναβιῶναι Χριστὸν, καὶ ἀνελθεῖν εἰς οὐρανόν, καὶ αὐτοῖς ἐπεβούλευον τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις· καὶ δὴ καὶ εἰσφέροντες ἐν τοῖς συνεδρίοις ἔτυπον ἐγκαινίζοντες καὶ λέγοντες· Παραγγελία παρηγγελάμεν ὑμῖν μὴ λαλεῖν τι ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦτοῦ, καὶ ἰδοὺ πεπληρώκατε τὴν Ἰερουσαλὴμ τῆς διδαχῆς ὑμῶν. Οὐκοῦν ἔδεξαν μὲν καὶ κατὰ τοῦτο ἰσχύειν, πλὴν ἀνόνητα πάντα αὐτοῖς, καὶ βουλῇ, καὶ σκέψι, καὶ λόγοι· ἐνίκων γὰρ οἱ Θεσπέσιοι μαθηταὶ λέγοντες, διότι Μεθ' ἡμῶν Κύριος ὁ Θεός. Οἱ δὲ πικρὰ· ἐξήτηνται δίκας, ταῖς Ῥωμαίων στραταῖς· καὶ οὐκ ἐκόντες ἡττώμενοι.

Exsilit præ gaudio animus prophetae, utpote qui plane Christi mysterium agnovit. Deinde sanctorum evangelistarum et apostolorum tum persona, tum oratione assumpta, Græcis et Judæis tantum non contestatur, quod si illum arma fecerint, nihil futurum sit quod resistat. Gentibus igitur præcipit, ut duo hæc recte ac diligenter faciant, ut cognoscant Christi mysterium, et ut ab his qui illud docent vinci se patiantur. Scitote enim, inquit, et ejus sermonem capite, et vincimini, id est, cedite et sanctis mystagogis nolite resistere, sed illis potius obsecundate, et exaudite, usque ad extremum terræ, id est, qui in quavis civitate et regione estis, et usque ad ipsos fines orbis terrarum. **139** Quippe victi qui sunt, quique victoriam magistris veritatis concedere volunt, facile eorum orationi accedent, et credentes in Christum, recta in omni prohibitis genere progredientur, gratissimamque ei virtutem excolentes, splendidam, et admiratione emulationeque dignissimam gloriam consequentur. Et hæc quidem Græcorum cohorti tanquam ex persona sanctorum apostolorum ac evangelistarum propheta dicit: Vos autem, o Judæi, qui prævalluistis, vincimini. Nam quod ad Judæorum quidem institutum attinet, prævalluerunt Christo cum miseri cruci cum traderent: verum iniverunt consilium, quod non potuerant stabilire, juxta id quod scriptum est. Nec enim fieri potuit, ut morte oppressum tenerent vitæ principem. Itaque etsi putavistis potiores tulisse cum Dominum trucidavistis, tamen deinceps vincimini, præstate obedientiam, fidem amplectimini, ac illud scitote, quod etsi posthac prævallueritis, tamen si mystagogiam ferre non veltis, sed his qui Evangelium annuntiant, crudeliter insultetis, de integro vincimini a Judice qui tandem punit, et tantæ tanque diuturnæ insanæ pœnæ expetit. Quod et factum est. Postquam enim revixerat Christus, et redierat in cælum, et ipsis quoque sanctis apostolis collocarunt insidias, et tractos in concilia verberarunt, crimina intentantes, ac dicentes: Annon mandato mandavimus vobis ne cuiquam loquamini in nomine isto? et ecce replevistis Jerusalem doctrina vestra. Itaque in hoc visi sunt prævallere: cæterum et consilium et prudentia et verba, omnia illis parum profuerunt. Vicerunt enim divini discipuli dicentes: Nobiscum Dominus Deus est. At isti acerbas pœnas dederunt, Romanis copiis etiam nolentes subacti.

VERS. 11, 12. Sic dicit Dominus : Forti manui A immorigeri sunt, itineri viæ populi hujus, dicentes : Nequando dicant, Durum. Quidquid enim dicit populus hic, durum est.

Dixi beatum prophetam sanctorum apostolorum et evangelistarum personam sibi imposuisse, et movisse gentes ac Judæos ut Christo subjiciantur, utque audiant ipsum etiam hi qui in remotissimis terræ sinibus habitant. Deinde Deus tantum non demirans Israelis perversitatem et insignem inscientiam, ait: **140** Forti manui immorigeri sunt. «Est enim prapoteus et infracta, et omnipotens dextera Dei et Patris Filius, per quem omnia, et in quo omnia, qui abolevit omnia, contrivit Satanam, spoliavit inferos, et corruptioni subjectos incorruptione donavit, atque omnia sicuti ab initio fuerant renovavit. Sic qui in Christo servati sunt, voce psallentis dicunt: «Dextera Domini evexit me, dextera Domini præstitit virtutem.» Dictum etiam est in canticis: «Dextera Domini nobilitata est fortitudine, dextera tua, Domine, fregit inimicos.» Itaque eo impietatis et insanix venerunt, ut forti manui facile conservanti immorigeri esse vulerint, idque pro nihilo duxerint. Immorigeri sunt etiam, inquit, viæ populi hujus, cujus personam assumens, modo dixerat: Nobiscum Deus. Quæ tandem via est populi hujus? Eorum qui Emmanuel habent, fides evangelica, vitæ institutio et conversatio, legali et umbratili rejecta. Et immorigeri sunt viæ populi hujus, dicentes, Ne quando dicatis, Durum. Omne enim quod dixerit populus hic, durum est. Siquidem durus videbatur Judæis esse sanctorum apostolorum sermo: quia circumcisa velut et ablegata peropportune umbra, non secundum Mosis legem vivere eos passi sunt, sed evangelice et spiritualiter.

VERS. 14. At timorem eorum ne timueritis, nec turbemini, Dominum ipsum gloriæ sancte colite, et erit ipse timor tuus. Et si ipsi confusus fueris, erit tibi sanctificationi, et non ut lapidi offensionis occurreris ei, nec ut petrae ruinæ.

Cum perstrinxerit ante Hierosolymitanos ut immorigeros viæ populi, Christiani nimirum, et mysticis sanctorum apostolorum institutionibus: orationem consolationis plenam ad eos convertit, et invictum animum illis addit, non debere inquiens timere eos, qui illis immorigeri sunt, nec omnino propter eorum ferociam tumultuari: sed Deo potius confisos, hostibus juvenili alacritate insultare: pro certo habentes eum arma ipsis fore et arcem fortitudinis: seque facile superaturos eos qui restiterint. Hinc ait: Timorem eorum ne timueritis, neque turbemini. Sin velit quispiam hæc subtilius scrutari, **141** et alio modo hoc licebit interpretari: sic autem res se habet. Judæi enim non parum

Οὕτω λέγει Κύριος· Τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ ἀπειθοῦσι, τῇ πορείᾳ τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ τούτου λέγοντες· Μήποτε εἰπωσι, Σκληρόν. Πᾶν γὰρ ὃ ἐὰν εἴπῃ ὁ λαὸς οὗτος, σκληρόν ἐστίν.

Ἐφην ὅτι τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ εὐαγγελιστῶν τὸ πρόσωπον ἑαυτῶ περιτιθεῖς ὁ μακάριος προφήτης, ἔθνεσιν τε καὶ Ἰουδαίοις ἡττάσθαι Χριστῷ συνεβούλευσεν, ὑπακοῦσαι· τε αὐτῷ καὶ τοὺς μέχρῃς ἐσχάτων τῆς γῆς. Εἶτα Θεὸς πρὸς αὐτὸν μονουχὶ καὶ καταθαυμάζων τὴν τοῦ Ἰσραὴλ σκαιότητα καὶ τὸ λίαν ἀμαθές, Τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ, φησὶν, ἀπειθοῦσιν. «Παναλκῆς γὰρ, » καὶ ἄθραυστος, καὶ πάντα ἰσχύουσα δεξιὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα· ὁ καταργήσας θάνατον, καὶ συντρίψας τὸν Σατανᾶν, καὶ σκυλεύσας τὸν ἄδην, καὶ ἀφθαρσίαν B δωρούμενος τοῖς ὑπὸ φόβον, καὶ ἀνακαταίνζων τὰ πάντα πρὸς τὸ ἐν ἀρχαῖς. Οὕτω καὶ διὰ τῆς τοῦ ψάλλοντος φωνῆς οἱ ἐν Χριστῷ σεσωσμένοι φασίν· «Δεξιὰ Κυρίου ὑψώσέ με, δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν.» Εἴρηται δὲ καὶ ἐν Ῥομαίς· «Ἡ δεξιὰ σου, Κύριε, δεδόξασται ἐν ἰσχύϊ· ἡ δεξιὰ σου χεῖρ, Κύριε, ἔθραυσεν ἐχθρούς.» Οὐκοῦν ἀνοσιότητός τε ὁμοῦ, καὶ μὴν καὶ φρενοδραβείας εἰς τοῦτο διεληλάκασιν, ὥς τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ τῇ σωζούσῃ ῥᾳδίως ἀπειθεῖν ἐλέσθαι, καὶ παρ' οὐδὲν ἡγεῖσθαι τὸ πρᾶγμα. Ἀπειθοῦσι δὲ ὁμοίως τῇ πορείᾳ τοῦ λαοῦ τούτου, φησὶν· οὐ τὸ πρόσωπον ἀναλαθὼν ἐφασκεν εὐθύς· Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Ὅποια δὲ τίς ἐστιν ἡ πορεία τοῦ λαοῦ; Τῶν ἐχόντων τὸν Ἐμμανουὴλ ἡ πίστις ἡ εἰς αὐτὸν, ἡ εὐαγγελικὴ πολιτεία, παρεωραμένης τῆς ἐν νόμῳ καὶ ὡς ἐν σκιαίς. Ἀπειθοῦσι δὲ τῇ πορείᾳ τοῦ λαοῦ τούτου λέγοντες· Μή ποτε εἴπωτε, Σκληρόν. Πᾶν γὰρ ὃ ἐὰν εἴπῃ ὁ λαὸς οὗτος, σκληρόν ἐστίν. Σκληρόν γὰρ εἶναι· πως τοῖς Ἰουδαίοις ἐδόκει τῶν ἁγίων ἀποστόλων ὁ λόγος, ὅτι περιστέλλοντες ὡς ἐν καιρῷ τῷ δέοντι τὴν σκίαν, ζῆν οὐκ εἶων κατὰ τὸν Μωσέως νόμον, εὐαγγελικῶς δὲ μᾶλλον καὶ πνευματικῶς.

Τὸν δὲ φόβον αὐτῶν οὐ μὴ φοβηθῆτε, οὐδ' οὐ μὴ παραχθῆτε, Κύριον αὐτὸν ἀγιάσατε, καὶ αὐτὸς ἔσται σοι φόβος. Καὶ ἐὰν ἐπ' αὐτῷ πεποιθὼς ᾖς, ἔσται σοι εἰς ἀγίασμα, καὶ οὐχ ὡς λίθου προσκόμματι συναντήσετε αὐτῷ, οὐδ' ὡς πέτρας πτώματι.

Προαιτιασάμενος τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὡς ἀπειθεῖν ἐλομένους τῇ πορείᾳ τοῦ λαοῦ, τοῦ ἐν Χριστῷ δῆλον ὅτι, καὶ ταῖς τῶν ἁγίων ἀποστόλων μυσταγωγίαις, μεθίστησι πρὸς αὐτοὺς τὸν τῆς παρακλήσεως λόγον, καὶ ἄθραυστον αὐτοῖς ἐνεργάζεται νοῦν, μὴ ὅτι χρῆναι λέγων δεδιδέναι τοὺς ἀπειθοῦντας αὐτοῖς, μήτε μὴν ὅλως τὸν ἐκ τῆς ἐκεῖνων σκαιότητος εἰσδέχεσθαι θόρυβον· τεθαβρόντος δὲ μᾶλλον ἐπὶ Θεῷ, καταναενεύεσθαι τῶν ἐχθρῶν· εὐ εἰδότες ὅτι καὶ ὄπλον αὐτοῖς ἔσται, καὶ πύργος ἰσχύος, καὶ κατακρατήσουσιν εὐκόλως τῶν ἀνθεστηκότων. Ταῦτα τοῖς φησὶν· Τὸν δὲ φόβον αὐτῶν οὐ μὴ φοβηθῆτε, οὐδὲ παραχθῆτε. Εἰ δὲ ἡ τις βούλοιο ταῖς τῶν προκειμένων ἐννοίαις ἰσχνὸν ἐνείναι τὸν νοῦν, καὶ καθ' ἕτερον αὐτὸ νοήσει

¹⁴⁰ Psal. cxvii, 16. ¹⁴¹ Exod. xv, 6.

τρῶσιν. Ἔστι δὲ οὕτως. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ ἐδεδίσαν οὐ μικρῶς μὴ ἄρα πως Θεῷ προσκρούσειαν, διωθόμενοι μὲν τῆς ἐν νόμῳ πολιτείας τὴν ὁδὸν· προσιέμενοι δὲ τοῦ Σωτῆρος· τὸν λόγον ἀπιστάντος τῶν τύπων, καὶ παρ' οὐδὲν ἡγεῖσθαι Ἀρσιστάντος τὴν σκιά. Καὶ γοῦν ἔρασαν περὶ αὐτοῦ· « Εἰ οὖν οὗτος ὁ ἄνθρωπος παρὰ Θεοῦ, οὐκ ἂν ἔλυε τὸ Σάββατον. »

« Ὅτι τοίνυν εἰ καὶ ἦσαν ἐξ Ἰουδαίων οἱ θεσπέσιοι μαθηταί, παραιτεῖσθαι χρὴν αὐτοὺς τὸν τῶν ἀπειθούντων φόβον, δεδιότων, ὡς ἔφην, προσκρούσαι τῷ νόμῳ, διὰ γε τοῦ ζῆν ἐλέσθαι μᾶλλον εὐαγγελικῶς, παρεγγυᾷ λέγων· Τὸν δὲ φόβον αὐτῶν οὐ μὴ φοβήθητε, οὐδ' οὐ μὴ ταραχῆτε· ἁγιαζέσθω δὲ μᾶλλον, φησί, παρ' ὑμῶν ὁ τῆς δόξης Κύριος, τοῦτ' ἐστίν, ὁ Χριστὸς, καὶ τιμάσθω τῇ πίστει, καὶ φοβερὸς ἔστω παρ' ὑμῖν. Ἔσται γὰρ οὕτως ὑμῖν ἁγίασμα, καὶ οὐχ ὡς λίθου προσκόμματα συναντήσετε αὐτῷ, οὐδὲ ὡς πέτρας πτώματι. Δύο τίθησιν ἐν αὐτῷ μεγάλα καὶ ἐξαίρετα. Πρῶτον μὲν γὰρ, ἁγιάσει, φησὶν, ὑμᾶς τοὺς πιστεύοντας, καὶ μετόχους ἀποφανεῖ τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· κερδανεῖτε δὲ πρὸς τοῦτῳ, τὸ μῆτε ὡς λίθω, μῆτε μὴν ὡς πέτρᾳ σκανδάλου περιπσεῖν. Ὁ δὲ καὶ πεπόνθασιν οἱ τάλανες Ἰουδαῖοι διὰ πολλὴν ἄγαν ἀμαθίαν λέγοντες· « Ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι Μωσὴ λελάληκεν ὁ Θεός· τοῦτον δὲ οὐκ οἶδαμεν πόθεν ἔστιν. » Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ οὕτε ἡγίασαν αὐτὸν, οὕτε μὴν ἦθελον ἐπ' αὐτῷ πεποιθῆναι, μεμενῆκασι μὲν ἁγιασμοῦ παντελῶς ἀμέτοχοι, προσπιτάντες δὲ ὡς λίθω πεπτώκασι, καὶ ἐν παντὶ γεγόνασι κακῷ.

Ὁ δὲ οἶκος Ἰακώβ ἐν παγίδι, καὶ ἐν κοιλάσματι ἐγκαθήμενοι ἐν Ἱερουσαλήμ· διὰ τοῦτο ἀδυνατήσουσιν ἐν αὐτοῖς πολλοὶ, καὶ πεσοῦνται καὶ συντριβήσονται, καὶ ἐγγιούσιν, καὶ ἀλώσονται ἄνθρωποι ἐν ἀσφαλείᾳ ὄντες. Τότε φανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγιζόμενοι τὸν νόμον τοῦ μὴ μαθεῖν.

Ὁ σοφὸς ἔφην Παροιμιαστής· « Υἱὲ, μὴ ζηλότυος ἦ καρδίᾳ σου ἁμαρτωλοῦς, ἀλλ' ἐν φόβῳ Κυρίου ἔσθι ὅλην τὴν ἡμέραν. » Πρέπει γὰρ ἂν τοὺς γε ἀληθῶς ἀρετίζοντας, μὴ τῆς τῶν φαύλων σκαιότητος, ἀλλὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐπεικειάς γενέσθαι μιμητάς. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ τοῖς ἁγίοις συνεδούλευε μαθηταῖς, ἁγίασμα μὲν ποιέσθαι Χριστὸν, πεποιθῆναι δὲ μᾶλλον ἐπ' αὐτῷ, καὶ τὰς τῶν διωκόντων ἀπονοίας ἡγεῖσθαι μηδὲν, προσεπῆγαγεν ἀναγκαίως, ὅσα τε καὶ οἶα τοῖς ἀπειθεῖν ἡρημένοις συμβῆσεται βλάβη. Ὁ γὰρ οἶκος, φησί, τοῦ Ἰακώβ, τοῦτ' ἐστίν, Ἰουδαῖοι, πλείστην τε ὄσπιν καὶ ἀκατάληκτον τὴν κατὰ Χριστοῦ νοσοῦντες ἀπόνοιαν, ἔσονται προσεικότες τοῖς ἐν παγίδι γεγονόσιν, καὶ τεθηρευμένοις εἰς ὄλεθρον. Ἡ καὶ τοῖς ἐν κοιλάσμασι, τοῦτ' ἐστίν, τοῖς εἰς βόθρον ὠλισθηκότιν. Ταύτης τε ἕνεκα τῆς αἰτίας ἀδυνατήσουσιν ἐν αὐτοῖς πολλοὶ, καὶ πεσοῦνται, καὶ συντριβήσονται, καὶ ἐγγιούσιν, τοῦτ' ἐστίν, ἐγγὺς ἔσονται· καὶ οὐ μακρὰν τοῦ κατασίνεσθαι πεφυκότες. Ἔσονται γὰρ ἀνίσχυες καὶ συντετριμμένοι, καὶ τοῖς πολεμοῦσιν ἀλώσιμοι. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ διὰ φωνῆς προφήτου περὶ αὐτῶν εἰρημένον ὑπὸ Θεοῦ. Ἰδοὺ ἐγὼ δίδωμι ἐπὶ τὴν λαὸν τοῦτον ἀσθένειαν· καὶ ἀσθενήσουσιν ἐν αὐ-

metuebant, ne quo modo Deum offenderent, si legalis instituti viam repudiarent, et Servatoris sermonem, qui a figuris advocat et umbram nihili facere præcipit, reciperent. Etenim de illo dicebant : « Si hic homo a Deo esset, nequitiam violaret Sabbathum⁶⁰. » Quoniam ergo ex Judæis cum essent divini discipuli, aversuri erant metum eorum qui non credebant, timentium in legem, ut dixi, impingere si evangelicam vitam legali præferrent, præcipit dicens : Timorem eorum ne timueritis, neque turbemini, sed potius sancte colatur a vobis gloriæ Dominus, id est Christus, et colatur fide, et apud vos sit terribilis. Erit enim ille vobis sanctificationi, nec ut lapidi offensionis occurretis ei, nec ut petrae ruinæ. Duo constituit in illo magna ac eximia. Primum etenim : Sanctificabit, inquit, vos qui creditis, et participes reddet vos divinæ suæ naturæ per sanctum Spiritum : atque hoc quoque lucri asferet, ut nec velut in lapidem, nec ut in petram offensionis incidatis. Quod miseris Judæis accidit propter singularem inscitiam, cum aiunt : « Nos scimus Mosis locutum esse Deum, hunc vero nescimus unde sit⁶¹. » Proin cum eum nec sancte colerent, nec ei credere vellent, sanctificationis omnino expertes existerunt, et prolapsi tanquam ad lapidem impigerunt, omnibusque in malis versati sunt.

VERS. 15, 16. *Domus Jacob in laqueo, et in volutabro sedentes in Jerusalem : propterea infirmi erunt inter eos multi, et cadent, et conterentur, et appropinquabunt, et capientur homines in securitate existentes. Tunc manifesti erunt qui obsignantur legem ut non discant.*

Sapiens Paræmiastes dixit : « Fili, ne æmuletur cor tuum peccatores, sed in timore Domini esto toto die⁶². » Decet enim vere cordatos non improbitatis pessimorum, sed probitatis bonorum imitatores esse. Postquam itaque sanctis discipulis suasit ut colere Christum satagant sancte, imo ut in ipsum credant, et furorem 142 persequentium nihili æstiment, intulit porro necessario, quanta et qualia damna immorigeris accident. Domus enim, inquit, Jacob, id est, Judæi, maxima et perpetua contra Christum contumacia quasi morbo laborantes, similes erunt his qui laqueo tenentur, et capientur ad interitum, vel his qui sunt in volutabro, id est, qui præcipitantur in foveam. Hanc ob rem infirmi erunt inter eos multi, et cadent et conterentur, et appropinquabunt, id est, haud procul erunt a noxa. Erunt enim debiles et attriti, et a bellatoribus capti. Idque nimirum voce prophetæ de illis dictum est a Deo : Ecce ego do super populum hunc debilitatem, et debilitabuntur in illo patres et filii simul, et vicinus et proximus ejus peribunt, sicut qui in Christo vocati sunt ad sanctificationem, non sic habeant. Robur enim et laus eorum Dominus, juxta id quod

⁶⁰ Joan. ix. 16. ⁶¹ Joan. ix. 29. ⁶² Prov. xxiii. 17.

scriptum est. Confirmabit autem divinus Paulus A
dicens : « Omnia possum in Christo qui corroborat
me ⁶³. » Capientur ergo, inquit, qui non credunt,
homines in securitate existentes. Quantum enim
spectat ad supernum auxilium quod Israelitis sem-
per adfuit, vix capi poterant aut expugnari ab ini-
micis, sive aspectabiles illi essent, sive inaspecta-
biles. Dixit enim alicubi Deus de Jerusalem : « Et ego
ero illi, dicit Dominus, murus ignis circumquaque,
et in gloriam ero in medio ejus ⁶⁴. » Caterum ubi
impegerunt, et in Christum temulentius deblatera-
runt, omni munitione et defensione tam intelligibili,
quam sensibili destituti desertique in mundo degunt.
Ad alios enim, id est, ad gentes migravit Servatoris
gratia. « Erunt quidem tunc, » inquit, « manifesti qui
obsignantur legem ne discant. » Et hi quinam tandem
sunt ? Qui in Christo videlicet et vocati et sanctificati
per Spiritum, a quibus illud apte dici posset :
« Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine ⁶⁵. »
Imago quippe et similitudo et tanquam facies Dei et
Patris est Filius. Lumen autem ab illo in nos missum,
est Spiritus sanctus per quem obsignamur ad pri-
mam imaginem reformati per sanctificationem. Facti
enim sumus ad imaginem et similitudinem Dei qui con-
didit. Evadent igitur in manifestationem, inquit, id
est, insignes et Deo notissimi, et in **143** mundo con-
spicui, qui sancto Spiritu obsignati sunt, ut non discant
legem. Nunquid igitur abstinēbimus a lectione legis ?
Atqui sic intelligere, quidni insecutum sit et absurdum,
cum Deus dicat perspicue : « Propterea loquor vobis :
Omnis scriba doctus in regno cœlorum similis est homi-
ni diviti, qui depromit ex thesauro suo nova et vete-
ra ⁶⁶. » Itaque scire quidem legem non recusamus :
at cavendum tamen ne ita sciamus, ut et vivere cupia-
mus legaliter et Judaice. Non enim boves sacrificabi-
mus, neque hostiis cruentis universorum Deum vene-
rabimur, at spiritalem cultum illi potius offeremus in
odore suaveolentiæ. Sicut enim, ait Servator,
« Deus spiritus est, et qui adorant illum, in spiritu et
veritate oportet adorare ⁶⁷. » Quod autem sancto Spi-
ritu obsignatis ad novitatem vitæ, magnum sit dispen-
dium, vellejam vivere et versari Judaice, scilicet secun-
dum legis umbram, probabit beatus Paulus loquens
his qui post fidem ad cultum umbratilis velut retro
abierunt : « Exorsi spiritu, nunc carne consummami-
ni ⁶⁸ ? » Et rursus : « Dico autem vobis quod si circumci-
damini, Christus vobis nihil proderit. Abalienati igitur
estis a Christo, quicumque in lege justificamini,
gratia excidistis. Nos enim per fidem spem justitiæ
exspectamus ⁶⁹. »

λατρείαν τὴν ἐν σκιάῃς · « Ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν
ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει.
βιούτε, τῇ χάριτος ἐξέπείτε. Ἡμεῖς γὰρ διὰ πίστεως

VERS. 17. *Et dicet: Exspectabo Deum qui avertit
faciem suam a domo Jacob, et confidens ero super
eum.*

τοῖς πατέρες καὶ υἱοὶ ἄμα. Γεῖτων καὶ πλησίον
αὐτοῦ ἀπολούνται · καίτοι τῶν ἐν Χριστῷ κεκλημένων·
εἰς ἀγιασμὸν οὐχ ὧδε ἐχόντων. Ἰσχύς γὰρ αὐτῶν καὶ
ὑμνησις ὁ Κύριος, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Καὶ πι-
στώσεται λέγων ὁ θεοσέσιος Παῦλος · « Πάντα ἰσχύω
ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ. » Ἀλώσονται τοίνυν
οἱ ἀπίστουντες, φησὶν, ἀνθρωποι ἐν ἀσφαλείᾳ ὄντες.
Ὅσον μὲν γὰρ ἤκεν εἰς τὴν ἀνωθεν ἐπιχοῦριαν τὴν
ὑπάρξασαν αἰετὸς ἐς Ἰσραὴλ, ἀνάλωτοί τινες ἦσαν.
καὶ δυσκαταμάχῃ τοῖς ἐχθροῖς, ὁρατοῖς τε καὶ
ἀοράτοις. Ἐφη γὰρ πού θεὸς περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ ·
« Καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτῇ, λέγει Κύριος, τείχος πυρὸς
κυκλόθεν, καὶ εἰς ὄψαν ἔσομαι ἐν μέσῳ αὐτῆς. »
Ἐπειδὴ δὲ προσκεκρούκασιν ἐμπαροινούντες Χριστῷ,
πάσης ἀσφαλείας ἔρημοι, νοητῆς τε καὶ αἰσθητῆς
διατελοῦσιν ἐν κόσμῳ. Μεταπεφοίτηκε γὰρ εἰς ἐτέ-
ρους, τοῦτ' ἐστι, τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἢ τοῦ σώζοντος χάρις.
Ἐσονται δὲ τότε, φησὶν, φανεροί, οἱ σφραγιζόμενοι
τὸν νόμον τοῦ μὴ μαθεῖν. Καὶ τίνες ἂν εἴεν οὗτοι
πάλιν; Οἱ ἐν Χριστῷ δηλονότι δεδικαιωμένοι τε καὶ
ἡγιασμένοι διὰ τοῦ Πνεύματος · οἷς ἂν ἀρμόσειεν εἰ-
πεῖν · « Ἐστημιώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου
σου, Κύριε. » Εἰκὼν μὲν γὰρ καὶ ὁμοίωσις καὶ οἰονεῖ
πρόσωπον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱός. Φῶς δὲ τὸ ἐξ
αὐτοῦ πεμπόμενον εἰς ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δι'
οὗ κατεσφραγίσμεθα πρὸς εἰκόνα τὴν πρώτην ἀναμορ-
φούμενοι δι' ἀγιασμοῦ. Πεποτημέθα γὰρ κατ' εἰκόνα
καὶ ὁμοίωσιν τοῦ κτίσαντος Θεοῦ. Ἐσονται τοίνυν
φανεροί, φησὶ, τοῦτ' ἐστιν, ἐπίσται καὶ Θεῷ γνωρι-
μῶτατοι, καὶ διαπρεπεῖς ἐν κόσμῳ · οἱ τῷ ἁγίῳ κατα-
σφραγιζόμενοι Πνεύματι, τοῦ μὴ μαθεῖν τὸν νόμον.
Ἀρ' οὖν ἀφεξόμεθα τῶν νομικῶν ἀναγνωσμάτων;
Καίτοι πῶς οὐκ ἀμαθὲς τὸ ὧδε νοεῖν, Χριστοῦ λέ-
γοντος ἐναργῶς · « Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς
γραμματοὺς μαθητευθεὶς τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν,
ὁμοίός ἐστιν ἀνθρώπῳ πλουσίῳ, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ
τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιά. » Οὐκοῦν οὐ
παραιτούμεθα μὲν τὸ εἰδέναι τὸν νόμον · τὸ γε μὴν
οὕτως εἰδέναι, φευκτὸν, ὥστε καὶ ᾗ ἐλέσθαι νομι-
κῶς, ἡγουν Ἰουδαϊκῶς. Οὐ γὰρ τοι βούς ἱερεύσομεν,
οὔτε μὴν ταῖς δι' αἰμάτων θυσίαις τιμῆζομεν τὸν τῶν
ὀλων Θεόν. Πνευματικὴν δὲ μάλλον προσκομιζόμεν
αὐτῷ λατρείαν εἰς ὁσμὴν εὐωδίας. Ὡς γὰρ φησιν ὁ
Σωτὴρ · « Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνούντας αὐ-
τὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. » Ὅτε
δὲ τοῖς τῷ ἁγίῳ Πνεύματι κατεσφραγισμένοι; εἰ;
καινότητα ζωῆς, ζημία πολλὴ τὸ θέλειν ἔτι πολυ-
τεύεσθαι τε καὶ ᾗ Ἰουδαϊκῶς, ἥτοι κατὰ τὴν τοῦ
νόμου σκιά, πιστώσεται λέγων ὁ μακάριος Παῦλος
τοῖς μετὰ τὴν πίστιν ἀνόπιν ὥσπερ ἰούσιν, εἰς
σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε. » Καὶ πάλιν · « Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι
Ἀπηλλοτριώθητε; ἀπὸ Χριστοῦ, οἱ τινες ἐν νόμῳ
μαθεῖν. »

Καὶ ἐπεὶ· Μερῶ τὸν Θεὸν ἀποστρέψαντα τὸ
πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ, καὶ πε-
ποισθῶς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ.

⁶³ Philipp. iv, 13. ⁶⁴ Zachar. ii, 5. ⁶⁵ Psal. iv, 7. ⁶⁶ Matth. xiii, 52. ⁶⁷ Joan. iv, 24. ⁶⁸ Galat. iii, 3.
⁶⁹ Galat. v, 2, 4, 5.

Ὅτι πολὺ πρότεστι τοῖς ἐν Χριστῷ τὸ εὐήνιον, καὶ διὰ τούτων ἡμᾶς ὁ προφῆτης περᾶται πληροφορεῖν. Προσπερᾶναι μὲν γὰρ αὐτοῖς ὁ τῶν ὅλων Θεὸς περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ· Κύριον αὐτὸν ἀγιάσατε, καὶ αὐτὸς ἔσται σου φόβος. Καὶ ἐὰν ἐπ' αὐτῷ πεποιθὼς ᾦς, ἔσται σοι εἰς ἀγίασμα. Οἱ δὲ καὶ λίαν ἀσμένως τὸν τῆς εἰς τοῦτο μυσταγωγίας προσηγάμενοι λόγον, μελλήσμου διχα παντὶς ὑπὸ σκυνῶνται τε τὸ εὐπειθές, καὶ πᾶσαν ἐπ' αὐτῷ θέμενοι τὴν ἐλπίδα φασί· « Μενῶ τὸν Θεόν, τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ, καὶ πεποιθὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ. » Καὶ τί τὸ μενῶ σημαίνειεν ἄν; Ἡ ἐκεῖνό που πάντως, ὃ καὶ ὁ Θεσπέσιος ἔφη Δαβὶδ· « Ὑπομένων ὑπέμεινα τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι. » Ὑπομένει δὲ τὸν Κύριον, ὃ τὰ αὐτῷ δοκοῦντα φρονεῖν ἡρμημένος, καὶ τοῖς αὐτοῦ νεύμασι κατακολουθῶν, ἥδιστα τε λίαν τοὺς ὑπὲρ τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας ὑπομένων ἀγῶνας. Πρὸς γάρ τοι τοῦτο αὐτοὺς διὰ τῆς τοῦ ψάλλοντος φωνῆς παροτρύνει τὸ Πνεῦμα λέγον· « Ἀνδρίζου, καὶ κραταιούσθω ἡ καρδία σου, καὶ ὑπόμεινον τὸν Κύριον. » Ὑπομένῳ τοίνυν, φησὶ, τὸν Θεόν τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ· Ἄθρει δὴ οὖν ἄθρει πρὸς ταῖς εὐπειθείαις πόσον ἔχουσι τὸ νουνεγές. Ἐξ ὧν γὰρ ἕτεροι προσκεκρούκασι, καὶ δὴ καὶ πεπνύθασι τοῦ Θεοῦ προσώπου τὴν ἀποστροφήν, διὰ τούτων αὐτῶν ἀσφαλεστέρας ἐργάζονται τὰς ἑαυτῶν καρδίας, πρὸς τὴν εἰς τὰ ἀμείνω ῥοπήν. Δεδίاسι γὰρ τῶν Θεῶν ὀμμάτων τὴν ἀποστροφήν. Ἀπρὸς πώλητος γὰρ ὁ κριτής, καὶ οὐκ ἂν ἐνδοιάσειε τις ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως τοῖς ἐκάστοις τρόποις πεπνύθων τε καὶ εἰκόντως ἢ χαριεῖται τὸν ἔπαινον, ἥγουν ἐποῖσιν τὴν δίκην. Καὶ τοὺς μὲν ταῖς ἀπειθείαις ἐξυθρικότας, ἔξω τε προσώπου ποιήσεται, καὶ ἡγήσεται στυγητούς. Τοὺς γε μὴν τῇ πίστει τετιμηκότας, ἡγήσεται μὲν ὡς ἀγαπητοὺς τηροῦντας τὴν πίστιν, ἀποστραφῆσεται δὲ μεθέντας τὸ γνήσιον, καὶ ἐν ἱσῷ ἡγήσεται τοῖς μηδ' ὅλως πεπιστευκόσιν, ἢ τάχα που καὶ ἐν χείροσι. Γέγραπται γὰρ περὶ τινῶν· « Κρεῖττον γὰρ ἦν αὐτοῖς μὴ ἐπεγνωκέναι τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας, ἢ ἐπιγνοῦσιν εἰς τὰ ὀπίσω ἀνακάμψαι ἀπὸ τῆς παραδοθείσης αὐτοῖς ἀγίας ἐντολῆς. »

Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός, καὶ ἔσται εἰς σημεῖα, καὶ εἰς τέρατα ἐν τῷ Ἰσραὴλ παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, ὃς κατοικεῖ ἐν ὄρει Σιών.

Τὴν καλὴν ὁμολογίαν εὖ μάλα διηρηκότων (ἔφασαν γάρ· « Μενῶ τὸν Θεόν τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ, καὶ πεποιθὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ ») παραχρῆμα τὸ αὐτοῦ πρόσωπον εἰσφέρει τοῦ Ἐμμανουὴλ, τοῖς ἐπ' αὐτῷ τὴν ἐλπίδα θεμένοις χαριζομένου τὴν οικειότητα, δῆλον δὲ ὅτι τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐνῆκε γὰρ ἡμῖν ὁ Υἱὸς τὸ ἴδιον Πνεῦμα, καὶ οικεῖοι γεγόναμεν αὐτοῦ· καὶ ἐν αὐτῷ κράζομεν, Ἄββα ὁ Πατήρ· ὀνομάζει τοίνυν ἡμᾶς παιδία τοῦ Πατρὸς, ὡς τὴν διὰ Πνεύματος ἔχοντας ἀναγέννησιν, ἵνα καὶ ἀδελφοὶ χρηματίζωμεν τοῦ κατὰ φύσιν ἀληθοῦς

Quod ii qui in Christo sunt, facile quasi freno duci et flecti possint, ex his etiam nobis propheta fidem facere conatur. Allocutus est enim eos universorum Deus de Emmanuele : Dominum ipsum sancte colite, et ille erit tuus timor. Et si ei confusus sis, erit tibi in sanctificationem. Hi autem sermonem hujus mystagogiæ libenter admodum admittentes, abjecta omni cunctatione pollicentur obedientiam ; et omnem in eo spem ponentes, dicunt : « Expectabo Deum qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confidam ei. » Et quid significat illud : Expectabo ? Num id omnino quod etiam divinus David dicebat : « Expectans expectavi Dominum, et intendit mihi ? » Expectat autem Deum, qui curare ea vult quæ ipsi placeant, et ejus nutui obsequitur, quippe 144 pro pietate certamina libentissime sustinet. Huc enim eos voce psallentis excitat Spiritus, inquit : « Viriliter age, et corroboretur cor tuum, et exspecta Dominum ». « Expectabo » igitur, inquit, « Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob. » Observa igitur, observa præter obedientiam, quanta prudentia præditi sunt. Nam unde cæteri impeerunt, et divini vultus aversionem passi sunt, inde illi suos animos magis tranquillos et minus lubricos reddunt, et ad meliora procliviores. Timuerunt siquidem divinorum oculorum aversionem. Non enim personarum acceptator est iudex, nec cuique dubium esse potest, quin ubique et semper pro cuiusque meritis convenienter et digne vel laudem tribuat, vel supplicium inferat ; et qui ex obstinatione protervi fuerunt, a conspectu removebit, et odio dignos judicabit. Qui vero fide coluerunt, charos habebit eos qui fidem servant ; at qui hanc ingenuitatem relinquunt et alijciunt, avertet eos, pari ac pejore forsitan loco habebit quam qui nunquam omnino crediderunt. Scriptum est enim de quibusdam : « Satiùs erat illis viam veritatis non agnovisse, quam, ubi agnoverint, converti ab eo quod illis traditum fuit sancto præcepto ».

VERS. 18. Ecce ego et pueri quos mihi dedit Deus, et erunt signa et ostenta in Israel a Domino Subnoth, qui habitat in monte Sion.

Postquam præclaram confessionem edidissent (dixerant enim : « Expectabo Deum qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confidam illi »), mox personam ipsius Emmanuelis introducit, qui in ipso spem collocantibus conjunctionem spiritualem videlicet indulget. Effudit enim Filius suum Spiritum in nos, et quasi domestici ac intimi facti sumus, in ipsoque clamamus : Abba, Pater. Quare pueros Dei et Patris nos vocat, utpote regenerationem per Spiritum habentes, ut et fratres ejus qui natura vere est Filius, nuncupemur. Dixit enim

¹⁰ Psal. xxxix, 1. ¹¹ Psal. xxvi, 14. ¹² II Petr. ii, 20, 21.

voce psallentis : « Annuntiabo nomen tuum fratribus meis ⁷². » Verum enimvero licet frater factus, et primogenitus nostrum propter humanitatem dictus sit, tametsi Deus sit et Filius unigena, tamen **145** gloriam ejus, et super omnem creaturam excellentiam non ignoramus. Scimus vero nos ipsi a Deo et Patre donatos. Quod ipse invenitur Patri et Deo cœlesti dixisse : « Quos dedisti mihi ex mundo, tui erant, et mihi illos dedisti ⁷³. » Dominus enim omnium est natura Filius, et in omnia quæ sunt creata, cum Deo et Patre regnum obtinet. At ubi homo factus est, cui omnia adjudicata sunt et data divinitus, accipere dicitur ea quorum exsistit Dominus ut Deus : « Postula enim, inquit, a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ ⁷⁴. » Exsultat ergo in his qui illi fidunt, id est, in his qui vocati sunt ad agnitionem veritatis per fidem, et manu tantum non protensa eos monstrat dicens : « Ecce ego et pueri quos dedit mihi Deus. » Quis igitur qui hæc loquitur ? videlicet Emmanuel, qui erit, inquit, in signa et ostenta in Israel, a Domino Sabaoth qui habitat in monte Sion. Nam ut credant terre incolæ eum qui natura Deus est, factum esse hominem, et qui universitatis Dominus exsistit, servi formam gestasse ratione dispensationis suæ propter nos, ac complurima per Judæam signa operatum esse, divinæque præstantiæ documentum clarissimum edidisse, atque ea perfecta quæ opinionem omnium et orationem superant, mortuos excitando, immundos spiritus increpando, cæcisque visum pro suo jure et auctoritate largiendo. Judaicæ autem perversitatis et impietatis criminatio, prophetica erit oratio. Signa enim et ostenta a Domino Sabaoth qui habitat in monte Sion, facta dicit : isti vero nihil non et rerum et verborum impiorum intentatum relinquentes, blasphemare ausi sunt dicentes : « Hic non ejicit dæmonia nisi per Beelzebul principem dæmoniorum ⁷⁵. »

VERS. 19, 20. *Et si dixerint vobis : Requiritis vates de terra vocem edentes, ventriloquos, vanidicos, et qui de ventre loquuntur, nonne gens ad Deum suum? Quid consulitis de vivis mortuos? Legem enim in adjumentum dedit, ut dicant : Non sicut verbum istud, de quo non est dona dare pro ipso.*

Instructionis plenam orationem prætexit ipse Emmanuel, his qui spem in ipso **146** posuerunt, qui numerabantur in filiis, et ipsi a Deo et Patre dati sunt, ut Servatori et Redemptori, et Vivificatori, quique illuminare valet, omnique malo liberare, et qui eos omnibus modis a pristinis moribus primumque dementia vindicat. Est enim in more idolorum cultoribus, oraculum dæmoniorum amplecti,

Υἱοῦ. Ἐφ' ἧν γὰρ διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος φωνῆς· « Ἀπαγγελῶ τὸ νομὰ σου τοῖς ἀδελφοῖς μου. » Πλὴν εἰ καὶ γέγονεν ἀδελφός, καὶ κεχρημάτικεν ἡμῶν πρωτότοκος διὰ τὸ ἀνθρώπινον, καίτοι Θεὸς ὑπάρχων, καὶ Υἱὸς μονογενὴς, ἀλλ' οὐκ ἠγνοήκαμεν αὐτοῦ τὴν δόξαν, καὶ τὴν κατὰ πάσης κτίσεως ὑπεροχὴν. Ἰσμεν δὲ ὅτι δεδόμεθα αὐτῷ παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Καὶ τοῦτο αὐτὸς εὐρίσκειται λέγων πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα καὶ Θεόν· « Οὗς δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου σοὶ ἦσαν, κάμοι αὐτοὺς ἔδωκάς. » Κύριος μὲν γὰρ τῶν ὅλων ἐστὶ κατὰ φύσιν ὁ Υἱός· καὶ συγκατάρχει πάντος γεννητοῦ τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. Ἐπειδὴ καὶ γέγονεν ἄνθρωπος, ὃ πάντα ἐστὶ θεόδοτα καὶ εἰσχεκριμένα λέγεται λαβεῖν, ὧν ὑπῆρχε κύριος ὡς Θεός· « Αἵτησαι γάρ, » φησί, « παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Ἐπιγάννυται τοίνυν τοῖς ἐπ' αὐτῷ πεποιθόσιν, τοῦτ' ἐστι, τοῖς πεκλημένοις εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας διὰ τῆς πίστεως· μόνον δὲ οὐχὶ καὶ χεῖρα προτείνων καταδείκνυσι, λέγων· « Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. » Τίς οὖν ταῦτα λέγων; ὁ Ἐμμανουὴλ δηλονότι. « Ὅς ἐσται, » φησὶν, « εἰς σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ Ἰσραὴλ παρὰ Κυρίου Σαδωὺθ, ὃς κατοικεῖ ἐν τῷ ὄρει Σιών. Ἵνα γὰρ πιστεῦσαιαν οἱ κατὰ πᾶσαν τὴν γῆν, ὅτι Θεὸς ὧν φύσει γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ τῶν ὅλων ὑπάρχων Κύριος, τὴν τοῦ δούλου πεφόρηκε μορφήν οἰκονομικῶς δι' ἡμᾶς· πλεῖστά τε ὅσα κατὰ τὴν Ἰουδαίαν ἐργάσατο σημεῖα, καὶ τῆς θείας ὑπεροχῆς ἐνεργεστάτην ἀπόδειξιν ἐποίησατο· τὰ παραδόξως τε καὶ ὑπὲρ λόγον ἀποτελούμενα· τοῦτο μὲν νεκροὺς ἀναστάς, τοῦτο δὲ ἀκαθάρτοις πνεύμασιν ἐπιτιμῶν· καὶ τυφλοῖς δὲ τὸ βλέπειν ἐν ἑξοῤῃα δωρούμενος. Ἐγκλημα δὲ τῆς Ἰουδαίων σκαλιότητος καὶ δυσσεβείας, ὁ προφητικὸς ἐστὶ λόγος. Τὰ μὲν γὰρ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα παρὰ Κυρίου Σαδωὺθ τοῦ κατοικοῦντος ἐν τῷ ὄρει Σιών γεγενῆσθαι φησιν. Οἱ δὲ τῶν ἐκτόπων ἢ πραγμάτων ἢ λόγων ἀνεπιτήδευτον ἔχοντες οὐδὲν, δυσφημεῖν ἀπετάλμων λέγοντες· « Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια εἰ μὴ ἐν Βεελζεβοὺλ τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων. »

Καὶ ἔτι εἰπωσιν πρὸς ὑμᾶς· Ζητήσατε τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φωνοῦντας, καὶ τοὺς ἐγγαστριμύθους τοὺς κενολογοῦντας, οἱ ἐκ τῆς κοιλίας φωνοῦσιν, οὐκ ἔθνος πρὸς Θεὸν αὐτοῦ· Τί ἐκζητοῦσι περὶ τῶν ζώντων τοὺς νεκρούς; Νόμον γὰρ εἰς βοήθειαν ἔδωκεν, ἵνα εἰπωσιν· Οὐχ ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο περὶ οὗ οὐκ ἐστὶ ὄψα δοῦναι περὶ αὐτοῦ.

Κατηχητικὸν ἐξυφαίνει λόγον αὐτὸς ὁ Ἐμμανουὴλ τοῖς ἐλπῖδα θεμένοις εἰς αὐτὸν, οἱ κατελογίσθησαν μὲν ἐν τέχναις· δέδονται δὲ αὐτῷ παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς Σωτῆρι καὶ Λυτρωτῇ καὶ Ζωοποιῷ, καὶ καταφωτίζειν ἰσχύοντι, καὶ πάντος ἀπαλλάττειν κακῶ· ἀφίστησι δὲ αὐτοὺς ὁλοτρόπως τῶν ἀρχαίων ἡθῶν, καὶ φρενοβλαθείας τῆς πρώτης. Ἔθος μὲν γὰρ τοῖς τῶν εἰδώλων προσκυνηταῖς, τοὺς ἐκ τῶν δαιμο-

⁷² Psal. xxi, 23. ⁷³ Joan. xii, 9. ⁷⁴ Psal. ii, 8. ⁷⁵ Matth. xii, 24.

νῶν χρησμούς ἀγαπᾶν, καὶ κενολόγοις τισὶ νεκρο-
 μάντεσι προσκαίεσθαι φιλεῖν, οἱ λέγουσι μὲν ἀληθές
 οὐδέν· ἀνερεύονται δὲ ὡς περ τὸ εἰς νοῦν ἦχον
 ἀπὸ τῶν. Ἄλλ' ὑμεῖς, φησί, καὶ ἐν προσέειπτό τις, λέ-
 γων· Ζητήσατε τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φωνοῦντας, τοῦτ'
 ἐστὶ, τοὺς προσποιουμένους ἀναφέρειν τοὺς νεκρούς·
 καὶ ὡς περ ἐξ ἄδου ποιεῖσθαι τὰς μαντείας· ἡγουν
 τοὺς ἐγγαστριμύθους· οἱ προσποιῶνται μὲν θεοὺς
 τινὰς ἔχειν εἰς τὴν κοιλίαν, οὕτω τε τοῖς προσιοῦσι τὰ
 παρ' ἐκείνων λαλεῖν, μὴ προσέσθης τὴν συμβουλὴν.
 Φωνοῦσι γὰρ ἀπὸ μόνης τῆς ἑαυτῶν κοιλίας, καὶ οὐκ
 εἰσὶν ἔθνος συντετὸν, ὥστε καὶ ἀναζητῆσαι Θεόν, καὶ
 παρ' αὐτοῦ τι μαθεῖν. Λέγετε δὲ τοῖς ἐκείνῃ συμ-
 βουλευούσι· Τί ἐκζητοῦσι περὶ τῶν ζώντων τοὺς νε-
 κρούς; ὁρᾷς ὅπως ἀπεργάζεται νουνεγεστάτους; Οὐ
 γὰρ μόνον ἀποφοιτᾶν ἐπιτάττει τῆς ἐκείνων σκαιό-
 τητος καὶ φρενοβλαβείας, ἀλλὰ γὰρ καὶ συμβούλους
 ἀγαθοὺς, τοῖς πεπλανημένοις γενέσθαι προστάττει.
 Λέγετε γὰρ, φησί· Τί ἐκζητοῦσι περὶ τῶν ζώντων τοὺς
 νεκρούς; κοινὸς γὰρ καὶ ἀνθρώπινος ὁ λογισμός.
 Πῶς γὰρ ἂν ἔχοι λόγον τὸ διερωτᾶν ἐθέλειν περὶ
 τῶν ἐν ζώντων τοὺς ἐν τῇ γῇ κειμένους, ἢ ἐν ἄδου
 τυχόν γενομένης ψυχᾶς; Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον,
 ἀμαθὲς παντελῶς νεκρομαντείας προσέχειν, καὶ ταῖς
 τῶν γοητῶν ψευδοεπισταῖς οἱ νεκρὸν ἔχουσι τὸν νοῦν,
 καὶ ὅσον ἀπεψυγμένην καρδίαν. Οὐ γὰρ ἴσασιν τὸν τῶν
 ὧν δημιουργὸν, οὐκ ἔχουσι ἐν αὐτοῖς τὸν ζωοποιὸν
 τοῦ Θεοῦ λόγον. Εἰσὶ δὲ πρὸς τοῦτο, καὶ νεκρῶν ἐρ-
 γων ἐπιμεληταί. Πῶς οὖν οἱ ζῶντες, τοῦτ' ἐστίν, οἱ
 τὴν δυνάμειν ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς ζωοποιήσιν, καὶ τὴν
 ζῶντα τοῦ Θεοῦ λόγον ἐκπεπλουτηκότας περὶ αὐτῶν
 ἐρωτᾶσι τοὺς νεκρούς; Ταῦτα τοῖνυν λέγετε, φησί,
 προστιθέντες ὅτι νόμον εἰς βοήθειαν ἔδωκεν, τοῦτ'
 ἐστὶ, τὸν εὐαγγελικόν, ἵν' οἱ προσέχοντες αὐτῷ λέ-
 γωσιν· Οὐχ ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο, περὶ οὗ οὐκ ἐστὶ δῶρα
 δοῦναι περὶ αὐτοῦ. Πωλοῦσι μὲν γὰρ τὸ ψεῦδος, οἱ τὰ
 ἐκ μόνης τῆς ἑαυτῶν καρδίας λαλοῦντες· ὁ δὲ γε σω-
 τήριος καὶ ἀληθὴς τοῦ Θεοῦ νόμος, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ
 θέσπισμα τὸ εὐαγγελικόν, δὲ δόδοται πρὸς ἐπικουρίαν
 τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, οὐκ ἐστὶν ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο, δη-
 λονότι τῶν ψευδομάντεων. Ἄλλ' οὐδ' ἐστὶ δῶρα δοῦναι
 περὶ αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ἐφ' ἂν ἀρτίως ὠνοῦνται τινες ἀρ-
 γυρίους τὰς τῶν γοητῶν ψευδοεπιστάς. Πρόκειται δὲ
 τοῖς ἐθέλουσι τὸ οὐράνιον θέσπισμα, δι' οὗ πρὸς πᾶν
 ὁτιοῦν τῶν ἀγαθῶν πεποδηγήμεθα. Καὶ μὴν ὅσα χρῆν
 τῶν μελλόντων γενέσθαι μεμαθήκαμεν. Τίτι γὰρ
 ἀσυμφανὲς ὅτι πράττουσιν ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ, καὶ τὸ
 γνήσιον τῆς ἀγάπης τηροῦσι Χριστῷ, πᾶν ὁτιοῦν
 ἔσται κατ' εὐχὴν; Μακαρίους γὰρ ἀποφαίνε· καὶ ἐν
 τῷδε τῷ κόσμῳ, καὶ εἰς αἰῶνα τὸν μέλλοντα. Πρό-
 κείται τοῖνυν, ἀργυρίου τε δίχα, καὶ δώρου παντός
 τὸ εἰδέναι τοῖς ἐθέλουσι τὸν δοθέντα παρὰ Χριστοῦ
 φωνῆς Ἰσαίου σοφῶς εἰρημένον· «Οἱ διψῶντες
 ριον, βαδίζοντες ἀγοράσατε ἀνευ ἀργυρίου καὶ τιμῆς.»

et vaniloquis quibusdā necromanticis adhære-
 scere, qui veri quidem nihil dicunt, sed velut eru-
 cant quidquid temere in mentem venit. Atqui vos,
 inquit, etiamsi accedat quis, ac dicat: Consultite
 vates de terra vocem edentes, id est, qui simulant
 se mortuos reducere, et velut ex inferis edi ora-
 cula; sive ventriloquos, qui fingunt deos se quosdam
 habere in ventre, et ita adeuntibus hæc ab illis se
 dicere, consilium nolite admittere. A suo enim solo
 ventre sonitum edunt, nec sunt gens intelligens, ut
 vel Deum consulant, vel ab illo discant quidpiam.
 Dicite vero his qui ea consulunt: Quid quærent
 mortuos de vivis? vident, quo pacto eos reddat pru-
 dentissimos? Non enim solum præcipit a perversi-
 tate sua et amentia desistere, sed etiam jubet ut
 his qui errant, boni consultores evadant. Dicite
 enim, inquit: Quid quærent de vivis mortuos?
 Communis enim hæc est et humana ratio. Quid
 enim rationis habet de his qui etiamnum vivunt,
 homines in terra jacentes, vel animas quæ foris
 sunt apud inferos sciscitari? Quin alio etiam modo
 insulsum et ineptum est necromantiis, falsisque
 præstigatorum verbis, qui mentem mortuam et
 animam quasi extinctum habent, attendere. Etenim
 universitatis opificem ignorant, nec habent in se-
 ipsis viventem Dei sermonem: ad hæc mortua opera
 exercent. Quo modo igitur qui vivunt, hoc est, qui
 supernam in se habent vivificationem, et vivo Dei
 Verbo ditati sunt, de ipsis mortuos consulunt? Hæc
 ergo, inquit, dicite, addentes: Legem in adju-
 mentum dedit, id est, evangelicam, ut qui ei at-
 tendunt, dicant: Non sicut verbum istud de quo non
 licet dona dare pro ipso. Qui namque ex suo ipsorum
 corde solo loquuntur, vendunt mendacium: at salu-
 tatis et vera est Dei lex, id est, oraculum evangeli-
 cum, 147 quod in adjumentum mortalium confertur,
 non est isti verbo simile, scilicet falsorum vatum.
 Sed neque licet dona dare pro illo. Siquidem, ut
 jam dixi, quidam argento incantatorum vana vati-
 cinia emunt. Præstat autem volentibus cæleste va-
 ticinium, per quod ad omnia bona deducti sumus,
 quin etiam quæ futura sunt, et fieri debent, didici-
 mus. Cui enim obscurum est, nobis bona facientibus,
 et sinceram charitatem Christo servantibus, omnia
 fore ex animi sententia? Beatos siquidem ostendit
 et in hoc mundo, et in futuro sæculo. Prostat ita-
 que absque argento et omni dono, his qui scire
 volunt datam esse a Christo legem in adjumentum.
 Id autem voce Isaïæ sapienter dictum est: «Qui
 sititit, venite ad aquam; et qui non habetis ar-
 gentum, euntes emite absque argento et pretio.¹⁰»
 νόμον εἰς ἐπικουρίαν. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα, τὸ διὰ
 πορεύεσθαι ἐφ' ὕδωρ, καὶ ὅσοι μὴ ἔχετε ἀργύ-
 ριον, βαδίζοντες ἀγοράσατε ἀνευ ἀργυρίου καὶ τιμῆς.»

VERS. 21, 22. Et invadet vos dura fames, et erit,
 ut esuriatis, contristabimini, et male dicetis principi
 institutisque patris. Et suscitiet in cælum sursum,

Καὶ ἡξεί ἐφ' ὑμᾶς σκληρὰ λιμός, καὶ ἔσται ὡς
 ἀρ πεινᾶσθε, λιπνηθήσεσθε, καὶ κακῶς ἐρεῖτε
 τὸν ἀρχοντα καὶ τὰ πάτρια. Καὶ ἀναβλέψονται

¹⁰ Isa. LV, 1.

et in terram deorsum inspicient. Ecce autem afflictio, et angustia, et caligo et egestas angusta, et tenebrae ut non videatis, et non deficiet : qui in angustia fuerit usque ad tempus.

Orationem ad contumacem gentem, id est, Israelitam transfert, qui cum amplam et uberrimam consolationem divinitus consequerentur, et legis institutis et præceptis affatim opulenterque abundarent, Christum tamen, quamvis hoc ad utilitatem suam producere intelligerent, non admiserunt. Hinc deturbati sunt ab ea quæ cum illo est conjunctione, scilicet sub intelligentiam cadenti et spiritali, et quasi fame disperierunt. Dixit enim universitatis Deus voce prophetarum : « Ecce induco famem super terram, dicit Dominus, non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi verbum Domini. Et ab oriente usque ad occasum circumcursitabunt quærentes verbum Domini et non invenient. » Quando igitur, inquit, principe vitæ interfecto, gravem et intolerabilem famem sustinebitis, sermonem Dei, panem qui de cælo descendit, qui dat mundo vitam, non habentes, tunc vero, tunc esurielitis, et ejus quod acciderit sensu tacti **148** principi et patriis institutis maledicetis. Hoc quid sibi vult? Judæorum nimirum præfecti, Scribæ, dico, et Pharisei, multitudinem sibi subditam contra Servatorem omnium Christum concitare non destiterunt. Quo autem excusationem suæ contra illum insanie obtenderent, religionem Mosis et leges allegabant. Nam persequerantur dicentes : « Si esset a Deo hic homo, non solvisset Sabbatum⁷⁸ ; » ideoque persuaserunt ut eum ceu legis prævaricatorem persequerentur. Quando igitur, inquit, vos ab illis seducti esurieritis : tunc maledicetis omnium vestrum principi, et patriis ritibus, hoc est, legis institutis et consuetudinibus. In memoriam enim revocabitis a ducibus vos concitatos. Et principum prætextus atque excusatio insanie hujus contra Christum erant patrii ritus, id est, consuetudines et traditiones, non modo quæ ex lege fluxerunt, sed etiam quæ ex vanis observationibus acceperunt, doctrinæ, mandata hominum. Aderit igitur vobis dura fames, quantumvis sursum et deorsum perlustretis, et undiquaque circumspiciatis, atque mentis oculos circumferatis, aliud, inquit, nihil videbitis præter egestatem angustam et tenebras, ut nihil quod utile sit cernatis. Quod autem dicit : « Non deficiet qui in angustia est, usque ad tempus ; » prædicit iterum vocationem gentium. Qui enim nunc, inquit, sunt in angustia et fame divinarum disciplinarum sunt oppressi, non confundentur. Siquidem illis benedictionem impertiet Emmanuel, et apponet escas spirituales, et divinam illis instruet mensam, illud dicens : Edite, bibite, et inebriamini, propinqui. Erit vero hoc, inquit, usque ad tempus, id est, non perveniet nunc ad exitum, quando

εἰς τὸν οὐρανὸν ἂνω, καὶ εἰς τὴν γῆν κάτω ἐμβλέψονται· καὶ ἰδοὺ θλίψις καὶ ἡ στενοχωρία, καὶ σκότος, ἀπορία στερῆ, καὶ σκότος ὥστε μὴ βλέπειν, καὶ οὐκ ἀπορηθήσεται ὁ ἐν στενοχωρίᾳ ὢν ἕως καιροῦ.

Μετατίθῃσι τὸν λόγον ἐπὶ τὸ ἀπειθήσαν ἔθνος, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν Ἰσραὴλ, οἱ καὶ πλατεῖαν ἔχοντες καὶ ἀμφιλαφὴ τὴν ἐκ Θεοῦ παράκλησιν, καὶ ταῖς νομί-
καίς εἰσιγγήσεσιν ἐντροφῶντες πλουσίως, εἰς γὰρ τὸ εἰδέναι τὸ τελοῦν εἰς θνήσκειν οὐ προσήκοντο τὸν Χριστόν. Ταύτῃ τοι καὶ ὠλισθήασιν τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος νοητῆς δηλονότι καὶ πνευματικῆς, καὶ οἷον λιμῷ διολώλασιν. Ἐφ' ἧν γὰρ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς διὰ φωνῆς προφητῶν. « Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω λιμὸν ἐπὶ τῆς γῆς, λέγει Κύριος· οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι τὸν λόγον Κυρίου· καὶ ἀπὸ ἀνατολῶν. ἕως δυσμῶν, περιδραμοῦνται ζητοῦντες τὸν λόγον Κυρίου, καὶ οὐ μὴ εὕρωσιν. » Ὅταν τοίνυν, φησὶ, τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀποκτείναντες, σκληρὸν καὶ δύσοιστον ὑπομένετε λιμὸν, τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον οὐκ ἔχοντες, τὸν ἄρτον τὸν ἐξ οὐρανοῦ, τὸν ζῶν διδόντα τῷ κόσμῳ, τότε πεινήσετε. Καὶ δὴ καὶ εἰς αἰσθησὶν τοῦ συμβεβηκότος ἐνηνεγμένοι, κακῶς ἐρεῖτε τὸν ἀρχοντα καὶ τὰ πάτρια. Καὶ εἰ δὴ τοῦτό ἐστιν; Οἱ μὲν γὰρ τῶν Ἰουδαίων καθήγεται, Γραμματεῖς δὴ λέγου καὶ Φαρισαῖοι, παροτρύνοντες οὐ διαλελοίπασι, κατὰ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, τὴν ὑπὸ χεῖρα πληθύν. Καὶ πρόφασιν τῆς κατ' αὐτοῦ μανίας ἐδέχοντο, τὴν εἰς Μωσέα τε καὶ νόμον αἰδῶ. Ἐδῶκον γὰρ λέγοντες· « Εἰ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος, οὐκ ἂν ἔλυε τὸ Σάββατον· οὐκοῦν ὡς παρανομοῦντα διώκειν ἂν ἐπειθον. » Ὅταν τοίνυν, φησὶ, ὑμεῖς οἱ παρ' ἐκείνων ἡπατημένοι πεινήσετε, τότε κακῶς ἐρεῖτε πάντα ὑμῶν ἀρχοντα καὶ τὰ πάτρια, τοῦτ' ἐστὶ, τὰ ἔθνη τὰ νόμιμα. Ἀναμνησθήσεσθε γὰρ ὅτι παρώτρυνον ὑμᾶς οἱ ἡγούμενοι· καὶ τῶν ἀρχόντων ἡ πρόφασιν ἦν τῆς κατὰ Χριστοῦ μανίας τὰ πάτρια· τοῦτ' ἐστὶ, τὰ ἔθνη καὶ αἱ παραδόσεις, καὶ οὐχὶ δὴ πάντως αἱ διὰ νόμου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐξ εἰκαλῶν ἐπιτηρήσεων ἐδέχοντο διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων. Ἔσται τοίνυν ἐφ' ὑμᾶς σκληρὰ λιμὸς, ἄνω τε καὶ κάτω περιδεδεμένοι καὶ πανταχόσε βλέποντες, ἦτοι τὸν τῆς διανοίας ὀφθαλμὸν περιφέροντες, ἕτερον οὐδὲν ὁψέσθε, φησὶν, εἰ μὴ ἀπορίαν **D** στενὴν καὶ σκότος, ὥστε μὴδὲν δύνασθαι τι τῶν χρησίμων βλέπειν. « Καλοῦν ἀπορηθήσεται ὁ ἐν στενοχωρίᾳ ὢν ἕως καιροῦ. » Προαγορεύει πάλιν τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν. Οἱ γὰρ νῦν ὄντες, φησὶν, ἐν στενοχωρίᾳ καὶ λιμῷ τῶν θεῶν μαθημάτων πεπιεσμένοι, οὐκ ἀπορηθήσονται. Χαριεῖται γὰρ αὐτοῖς τὴν εὐλογίαν ὁ Ἐμμανουὴλ, καὶ παραθήσει τροφὰς τὰς πνευματικὰς, καὶ τὴν θέλειν αὐτοὺς ἀπλώσει τράπεζαν. ἐκεῖνο λέγων· Φάγετε καὶ πίστε, καὶ μεθύσθητε, οἱ πλησίον. Ἔσται δὲ τοῦτο, φησὶν, ἕως καιροῦ, τοῦτ' ἐστὶν, οὐ νῦν εἰς πέρας οὐκ ἔσται, ὅτε καὶ ὁ τῆς προφητείας περὶ αὐτῶν γέγονε λόγος, ἀλλ' ἐν καιρῷ τῷ δέοντι καθ' ὃν ἐπιλάμψεται τοῖς ἐπὶ γῆς ὁ Ἐμμανουὴλ. Τότε γὰρ

⁷⁷ Amos viii, 11, 12. ⁷⁸ Joan. ix, 16.

τέκλῃται τῶν ἐθνῶν ἡ πληθύς.

Τοῦτο πρῶτον πῶς, ταχὺ ποιεῖ, χώρα Ζαβουλὼν, ἡ γῆ Νεφθαλείμ, ὁδὸς θαλάσσης, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τὴν παραλίαν καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν. Ὁ λαὸς ὁ πορευόμενος ἐν σκότει, ἴδετε φῶς μέγα. Οἱ κατοικοῦντες ἐν χώρα καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου, φῶς λάμψει ἐφ' ὑμᾶς· το πλεῖστον τοῦ λαοῦ, ὁ κατήγαγες ἐν εὐφροσύνῃ σου· καὶ εὐφρανθήσονται ἐνώπιόν σου ὡς οἱ εὐφραινόμενοι ἐν ἀμνητῷ, καὶ ὅν τρόπον οἱ διαιρούμενοι σκύλα.

Σκληρὰ τε λιμῷ καὶ μέντοι καὶ ἀπορίᾳ καταπίεσθήσεσθαι λέγων τοὺς ἀπειθεῖν ἡρημένους τῷ Ἐμμανουήλ, οὐκ ἀπορηθήσεσθαι τοὺς ἐν στενοχωρίᾳ προειρηκώς ἔως καιροῦ, κατὰ γε τὴν ἡδὴ προαποδοθεῖσαν διάνοιαν. Ἀρχεται δηλοῦν καὶ τίνες οἱ πρῶτοι πιστεύσαντες, καὶ ἀπαρχὴ γεγονότες τῶν κεκλημένων εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Ἐμμανουήλ τοῦ λέγοντος· Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παῖδιά & μοι ἔδωκεν ὁ Θεός, ὃς καὶ γέγονεν εἰς σημεῖά τε καὶ τέρατα ἐν τῷ ὄρει Ἰσραὴλ παρὰ Κυρίῳ Σαβαὼθ τοῦ κατοικοῦντος ἐν τῷ ὄρει Σιών. Φασὶ γάρ που καὶ ὅρια Ζαβουλὼν καὶ Νεφθαλείμ τῇ Τιβεριαδῇ παρακείμεναι λίμνῃ, καὶ ἐν ἐσχατιαῖς εἶναι τῆς Ἰουδαίων χώρας, ὡς ὁμορον ὑπάρχειν τῇ τῶν ἐθνῶν Γαλιλαίᾳ, ἐτέρας οὐσης τῆς πρὸς τῇ Φοινίκῃν χώρα. Ἐκ τούτων φασὶ μάλιστα τῶν φυλῶν τοὺς ἁγίους ἀποστόλους γενέσθαι κατὰ τὸ πλεῖστον. Καὶ γοῦν τὰ περὶ τῆς κλήσεως αὐτῶν, Ματθαῖος ἡμῖν ὁ μακάριος εὐαγγελιστὴς ἐξηγουόμενος, πρῶτον μὲν ἀποχομίζει τὸν Ἰησοῦν ἐν ὄροις Ζαβουλὼν καὶ Νεφθαλείμ. Εἶτα τίνα τρόπον ἀπολέκτους ἐποίησατο τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, προσεπάγει σαφῶς. Γράφει δὲ οὕτω περὶ Χριστοῦ· « Καὶ καταλιπὼν τὴν Ναζαρεθ ἐλθὼν κατώκησεν εἰς Καπερναοὺμ τὴν παραθαλάττιον ἐν ὄροις Ζαβουλὼν καὶ Νεφθαλείμ, ἵνα πληρωθῇ τὸ ρηθὲν διὰ Ἡσαίου λέγοντος· Γῆ Ζαβουλὼν, καὶ γῆ Νεφθαλείμ ὁδὸς θαλάσσης πέραν Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς καθήμενος ἐν σκότει φῶς ἰδε μέγα, καὶ τοῖς καθημένοις ἐν χώρα καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς. » Προσεπάγει δὲ τοῦτοις· « Περιπατῶν δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας ἰδε δύο ἀδελφοὺς, Σίμωνα τὸν λεγόμενον Πέτρον, καὶ Ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, βάλλοντας ἀμφιδιηστρον εἰς τὴν θάλασσαν· ἦσαν γὰρ ἀλιεῖς· καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς γενέσθαι ἀλιεῖς ἀνθρώπων. Οἱ δὲ εὐθέως ἀφέντες τὰ δίκτυα ἠκολούθησαν αὐτῷ. Καὶ προσδὲς ἔκειθεν εἶδεν ἄλλους δύο ἀδελφοὺς, Ἰάκωβον τὸν τοῦ Ζεβεδαίου, καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐν τῷ πλοίῳ μετὰ Ζεβεδαίου τοῦ πατρὸς αὐτῶν, καταρτίζοντας τὰ δίκτυα αὐτῶν, καὶ ἐκῆλεσεν αὐτούς. Οἱ δὲ εὐθέως ἀφέντες τὸ πλοῖον καὶ τὸν πατέρα αὐτῶν ἠκολούθησαν αὐτῷ. » Ἰστέον δὲ δεῖ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας τὴν Τιβεριαδὰ λίμνην τὴν Γράμμα φησὶ τὸ ἱερὸν· Ἐνθα καὶ ἡδύρεται τὴν τῶν ἀλιέων μετιόν-

A propheticus sermo de illis habitus est, sed tempore commodo, quo mortalibus illucescet Emmanuel: tunc enim vocata est gentium multitudo.

CAP. IX. VERS. 1-3. *Hoc primum bibe, cito fac, regio Zabulon, terra Nephthalim, via maris, et reliqui maritimi, et trans Jordanem, Galilæa gentium. Populus qui ambulat in tenebris, videte lucem magnam: qui habitatis in regione et umbra mortis, lux illucebit vobis. Maxima pars populi quam deduxisti in lætitia tua, et lætabuntur coram te, ut ii qui lætantur in messe, et ut ii qui dividunt spolia.*

149 Et dura fame et inopia premedos dixit, qui fidem Emmanueli habere recusarunt, non tamen defecturos qui in angustia versati sunt, usque ad tempus præfatus est, juxta prius allatam sententiam. Orditur demonstrare qui sint primi qui crediderunt, et qui primitiæ fuerunt eorum qui vocati sunt ad agnitionem Emmanuelis, dicentis: Ecce ego et pueri quos mihi dedit Deus, et qui erat in domo Israel in signa et ostenta a Domino Sabaoth, qui habitat in monte Sion. Narrat enim fines Zabulon et Nephthalim Tiberiadi stagno adjacere, et in extremis partibus Judaicæ regionis esse, ut Galilææ gentium sint conterminæ, nam altera est in regione Phœnicum. Ex his maxime tribubus dicunt plerosque sanctorum apostolorum esse. Et quidem de eorum vocatione Mathæus beatus evangelista nobis enarrans, primum quidem per fines Zabulon et Nephthalim Jesum deducit, postea quemadmodum delegerit sanctos apostolos, prudenter subjungit, sicque de Christo scribit: « Et relicto Nazareth, profectus habitavit in Capharnaum, mari finitimam, in finibus Zabulon et Nephthalim, ut impleteretur quod dictum est ab Isaia propheta dicente: Terra Zabulon, et terra Nephthalim, via maris ultra Jordanem, Galilæa gentium; populus qui sedit in tenebris, lucem vidit magnam, et sedentibus in regione et umbra mortis, lux orta est eis¹⁹. » Addit vero his: « Obambulans vero juxta mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem dictum Petrum, et Andream fratrem ejus, jacentes retia in mare: erant enim piscatores: ac dixit illis Jesus: Venite post me, et faciam vos piscatores hominum. Atque illi, continuo relictis retibus, secuti sunt eum. Inde progressus vidit alios duos fratres, Jacobum filium Zebedæi, et Joannem fratrem ejus in navi, cum Zebedæo patre suo, scientes sua retia, et vocavit eos: hique protinus relicta navi et patre suo, secuti sunt eum²⁰. » Sciendum vero Scripturam sacram dicere mare Galilææ Tiberiadem lacum, ubi divini discipuli piscatoriam artem exercere inventi sunt. Facit igitur verba **150** in præsentia universitatis Deus voce prophetæ, velut ad regiones sive civitates tribus Zabulon et Nephthalim, quæ Tiberiadi stagno erant confines: quibus tantum non

¹⁹ Matth. iv, 13-17. ²⁰ ibid. 18-22.

salutaris poculum impartitur, et vinum propinat exhilarans cor hominis, prædicationem videlicet de Christo. Hoc, inquit, primum bibe, cito facito, id est, o regio Zabulon ac Nephthalim, suscipite prædicationem salutarem. Sed facite cito, id est, citra omnem moram. Celeres, uti dicebam, fuerunt discipuli, et valde alacriter ad credendum Christo prosilierunt. Nam continuo relictis retibus et patre suo, secuti sunt; et nec longa institutione illis opus fuit. Audierunt enim: « Venite post me, et faciam vos piscatores hominum; et secuti sunt eum ⁸¹. » Pari modo et cæteros sanctos apostolos vocatos invenimus, et in disciplinam Christi se tradidisse. Scribit enim Joannes sic de Salvatore nostro Christo: « Postero die voluit exire in Galilæam, et reperit Philippum; et dicit ei Jesus, Sequere me. Erat autem Philippus a Bethsaida civitate Andreæ et Petri. Reperit Philippus Nathanaelem, et dicit ei: De quo scripsit Moses in lege, et prophetæ, invenimus Jesum filium Joseph Nazarenum ⁸². » Ubi vero accessit ad Jesum, ac dicentem deum audit: « Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, videbam te, » credidit protinus, et clamavit, dicens: « Rabbi, tu es Filius Dei, tu es rex Israel ⁸³. » Rursus Bethsaida, de qua Philippus et Nathanael oriundi sunt, adiacebat mari Tiberiadi. Meminit item beatus David electionis discipulorum, et Inquit: « Illic Benjamin junior in stupore, principes Juda, duces eorum, principes Zabulon, principes Nephthalim ⁸⁴. » Quod autem divini discipuli suis temporibus non soli vocandi essent, sed etiam multitudo gentium, designat, inquires: Et reliqui maritimi ultra Jordanem, Galilæa gentium, populus qui ambulat in tenebris, lucem vidit magnam; et qui habitatis in regione ac umbra mortis, lux illucebit vobis. Incedebant enim jam perinde ut gentes, et commemorabantur in hoc mundo, tanquam in nocte, et in tenebris, propterea quod lumen **151** veræ Dei cognitionis in animo non habent, sed ruerent quasi in omnem foveam, et in malum veluti ad quemvis lapidem impingerent. Habitare vero eos in regione et umbra mortis ait, quod sit apud eos, puta in regionibus eorum, aliud nihil quam sola nebula et caligo, mentis videlicet et intelligentiæ, quique sint instar mortuorum, adhuc viventes. Corporum namque umbra omnino eorum formas imitatur, et quantum ad figuræ similitudinem attinet, nulla ratione discrepat. Deum autem nescire qui natura est et vere Deus, imitatio quodammodo est et umbra mortis. Cæterum illis hoc morbo laborantibus lux magna affulsit, post eam quam ipse Christus intulit, oraculum quoque evangelicum. Inde fuit maxima pars populi quam deduxisti in lætitia tuâ. Multo enim plures ex gentibus vocati sunt, præter eos qui ex Israel crediderunt. Itaque, inquit, lucem vidit magnam, maxima pars populi quem deduxisti in lætitia. Illud, « Deduxisti, »

Α τες τέχνην οἱ θεσπέσιοι μαθηταί. Ποιεῖται τοῖνυν τοὺς λόγους ὁ τῶν ὁλων Θεὸς διὰ φωνῆς τοῦ προφήτου πρὸς τὸ παρὸν, ὡς πρὸς τε τὰς χώρας ἦτοι τὰς πόλεις τῆς φυλῆς Ζαβουλὼν καὶ Νεφθαλεὶμ, αἱ παρεῖκιντο τῇ Τιβεριადὶ λίμνῃ· καὶ μονονουχὶ ποτήριον αὐταῖς τοῦ σωτηρίου διδοὺς, καὶ οἶνον προσάγων τὴν εὐφραίνοντα καρδίαν ἀνθρώπου, τὸ κήρυγμα δηλονότι τὸ περὶ Χριστοῦ. Τοῦτο πρῶτον πῖε, φησί, ταχὺ ποιεῖ, τοῦτ' ἐστίν, ὡς χώρα Ζαβουλὼν καὶ Νεφθαλεὶμ, δέχεσθε τὸ κήρυγμα τὸ σωτήριον. Ἀλλὰ ποιεῖτε ταχὺ, τοῦτ' ἐστίν, μελλησμοὺ δέχα παντός. Ὅξεῖς δὲ, ὡς ἔφην, οἱ μαθηταί, καὶ λίαν ἐτοιμῶς ἰόντες ἐπὶ τὸ πιστεῦσαι Χριστῷ. Ἠκολούθησαν γὰρ εὐθὺς ἀφέντες τὰ δίκτυα καὶ τὸν πατέρα, καὶ μυσταγωγίας αὐτοῖς ἐδέξεν οὐ μακρὰς. Ἦκουον γάρ· « Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς γενέσθαι ἀλιεῖς ἀνθρώπων, καὶ ἠκολούθησαν αὐτῷ. » Κατὰ τὸν Ἰσον τρόπον καὶ ἑτέρους τῶν ἁγίων ἀποστόλων κεκλημένους εὐρήσαμεν, καὶ πεποιηκότας τῆς ἐπὶ Χριστῷ μυσταγωγίας τὸν λόγον. Γράφει γὰρ Ἰωάννης ὧδε περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ· « Τῇ ἐπαύριον ἠθέλησεν ἐξελεῖν εἰς τὴν Γαλιλαίαν· καὶ εὗρίσκει Φίλιππον, καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Ἀκολούθει μοι. Ἦν δὲ ὁ Φίλιππος ἀπὸ Βηθσαιδᾶ ἐκ τῆς χώρας Ἀνδρέου καὶ Πέτρου. Εὗρίσκει Φίλιππον τὸν Ναθαναὴλ καὶ λέγει αὐτῷ· Ὁν ἔγραψε Μωσῆς ἐν τῷ νόμῳ, καὶ οἱ προφῆται, εὐρήκαμεν Ἰησοῦν υἱὸν τοῦ Ἰωσήφ τὸν ἀπὸ Ναζαρέθ. » Ἐπειδὴ δὲ ἀφίκετο πρὸς τὸν Ἰησοῦν, εἰτα λέγοντας ἤκουσε· « Πρὸ τοῦ σε Φίλιππον φωνῆσαι ὄντα ὑπὸ τὴν συκὴν εἰδὼν σε, » πεπίστευκε παραχρῆμα, καὶ δὴ καὶ ἀνέκραγε λέγων· « Ραββί, σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ. » Βηθσαιδᾶ δὲ πάλιν ἐξ ἧς ὁ Φίλιππος ἦν καὶ μὲν τοὶ Ναθαναὴλ, παρέκειτο τῇ θαλάσῃ τῇ Τιβεριადὶ. Διαμένηται δὲ καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ τῆς τῶν μαθητῶν ἀναρρήσεως, καὶ φησιν· « Ἐκεῖ Βενιαμὴν νεώτερος ἐν ἐκστάσει, ἄρχοντες Ἰουδα ἡγεμόνες αὐτῶν· ἄρχοντες Ζαβουλὼν, ἄρχοντες Νεφθαλεὶμ. » Ὅτι δὲ ἐμελλον οὐ μόνον κληθῆσθαι κατὰ καιροὺς οἱ θεσπέσιοι μαθηταί, ἀλλὰ γὰρ καὶ αἱ τῶν ἐθνῶν ἀγγέλαι, καταμηνύει λέγων· Καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τὴν παράλιον καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ πορευόμενος ἐν σκότει φῶς ἴδε μέγα. Οἱ κατοικοῦντες ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς λάμψει ἐφ' ὑμᾶς. Ἐβάδιζον γὰρ ὥσπερ οἱ ἐξ ἐθνῶν, καὶ διέτριβον ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ· καθάπερ οἱ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν σκότι, διὰ τοὶ τὸ φῶς οὐκ ἔχουν εἰς νοῦν τῆς ἀληθοῦς θεογονίας, πίπτειν δὲ ὥσπερ κατὰ βόθρου παντός· καὶ οἳ τις λίθῳ παντὶ προσπαλεῖν κακῷ. Κατοικεῖν δὲ αὐτοὺς ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου φησίν, διὰ τὸ εἶναι παρ' αὐτοῖς, ἤγουν ἐν ταῖς αὐτῶν χώραις, ἕτερον οὐδὲν, πλὴν ὅτι μόνην ἀχλὺν καὶ σκότον, τὸν νοητὸν δηλονότι, εἶναι δὲ ὥσπερ ἐν ὁμοιώσει τῶν τεθνεώτων, καίτοι ζῶντας ἐτι. Ἡ μὲν γὰρ τῶν σωματίων σκιά μιμεῖται πάντως αὐτῶν τὰ σχήματα, παραλλάττει δὲ ὅλως κατ' οὐδένα τρόπον, ὅσον ἤκεν εἰς ἐμφέρειαν τὴν ὡς ἐν σχήματι· λέγω· τὸν δὲ γε

⁸¹ Matth. iv, 19. ⁸² Joan i, 43-45. ⁸³ ibid. 47-49.

⁸⁴ Ps. l. lxxvii, 28.

Θεὸν οὐκ εἰδέναι τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς, μίμημά πῶς ἔστι καὶ οὐκ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ τοῖς ἔκείνα νουοσηκόσι φῶς ἐπέλαμψε, μετὰ τὸ παρὰ Χριστοῦ δηλονότι, καὶ τὸ θέλημα τὸ εὐαγγελικόν. Ἐκεῖθεν γέγονε τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ, ὃν κατήγαγε ἐν τῇ εὐφροσύνῃ σου. Πλείους γὰρ λίαν οἱ ἐξ ἔθνων κεκλημένοι παρὰ τοὺς πιστευσάντας ἐξ Ἰσραήλ. Οὐκοῦν φῶς εἶδε, φησὶ, μέγα, τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ, ὃ κατήγαγε ἐν εὐφροσύνῃ σου. Τὸ δὲ Κατήγαγε, ἀντὶ τοῦ, Ἄνεκα- λίσσω, τέθεικεν, καὶ Ἐλυτρώσω, καθάπερ αἰχμαλώ- τους ἐκ πλεονεξίας διαβολικῆς γεγεννημένους. « Οὗτοι εὐφρανθήσονται ἐνώπιόν σου, ὡς οἱ εὐφραίνόμενοι ἐν ἀμνητῷ· καὶ ὃν τρόπον οἱ διαιρούμενοι τὰ σκύλα. » Νοήσωμεν δὲ διχῇ τῶν προκειμένων τὴν δῆλωσιν. Εἰ μὲν γὰρ εἴεν οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ οἱ εὐφραίνόμενοι ἐν ἀμνητῷ, καὶ διαιρούμενοι σκύλα, φαμέν ὅτι τοὺς ἐξ ἔθνων συλλέγοντες καθάπερ τινὰ σῖτον εἰς ἀπο- θήκην δεσποτικὴν, καὶ τῆς ἀρχαίας ἀποκείροντες πλάνης, εὐφραίνονται κατὰ τὸν Ἰσὺν τρόπον τοῖς ἀμώσιν ἐν ἀγροῖς, ἀρπάζοντες δὲ καθάπερ ἐκ τυραν- νικῆς πλεονεξίας τοὺς ἡπατημένους ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ, καὶ μετιστάνας διὰ τῆς πίστεως εἰς εὐσέβειαν, χαίρουσιν ὡς οἱ διαιρούμενοι τὰ σκύλα. Οἱ μὲν γὰρ τούτους, οἱ δὲ ἐκείνους ἐπειθον· καὶ ἐκάστῳ κέρδος οἱ σεσωσμένοι, καθάπερ τοῖς νενικηκόσι τὰ ἐκ τοῦ πολέμου σκύλα. Εἰ δὲ δὴ περὶ τῶν πεπιστευκότων εἰρη- σθαι λέγοι ταῦτι, ἐννοήσωμεν, ὅτι κατὰ τὸν τοῦ πλανᾶσθαι καιρὸν, καρπὸν οὐδένα δικαιοσύνης ἔχοντες, πεπλουτήκασι τοῦτον πεπιστευκότες εἰς Χριστόν. Ἀλλὰ καὶ πάλαι πορθούμενοι καὶ διαρπαζόμενοι παρὰ τε τῶν δαιμονίων καὶ τοῦ Σατανᾶ, νενικήκασι διὰ Χριστοῦ, τοὺς πάλαι σκυλεύοντας, καὶ κρείττους γεγονάσι τῆς ἐκείνων σκαιότητος. Οὐκοῦν εὐφραίνονται καὶ αὐτοί, καθά φησιν ὁ προφήτης, ὡς οἱ εὐφραίνόμενοι ἐν ἀμνητῷ, καὶ ὃν τρόπον οἱ διαιρούμενοι σκύλα.

Διότι ἀφαιρεθήσεται ὁ ζυγὸς ὁ ἐπ' αὐτῶν καί- C
μενος, καὶ ἡ ῥάβδος ἡ ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτῶν.
Τὴν γὰρ ῥάβδον τῶν ἀπαιτούντων διεσκέδασε
Κύριος ὡς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐπὶ Μαδιάμ.

Ἐλευθέρους ὄντας τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ κατ' εἰκόνα τὴν θείαν εὐ μάλα πεποιημένους, ἐκτισμένους τε, καθά φησιν ὁ μακάριος Παῦλος, ἐπὶ ἔργοις ἀγα-θοῖς, οἷς προητοίμασεν ὁ Θεὸς, ἵνα ἐν αὐτοῖς περι-πατήσωμεν, πεπλεονέκτηκεν οὐ μετρίως ὁ τῆς ἀνο-μίας εὐρετής, καὶ τῆς εἰς Θεὸν ἀποστήσας ἀγάπης, ἰδίους ἐποίησατο προσκυνητάς, δυσδιάφυκτον αὐτοῖς ἐπαρτήσας τὸν τῆς ἀμαρτίας ζυγόν. Πεπραχότας τοῖνυν ἀθλίως, καὶ ἐν τούτοις ὄντας τοῖς κακοῖς, μάλιστα τοὺς ἐξ ἔθνων ἐβρύσατο Χριστὸς, καὶ πάλιν ἀπέφηνεν ἐλευθέρους. Ταύτη τοί φησιν· « Ἀφαιρεθή-σεται ὁ ζυγὸς ὁ ἐπ' αὐτῶν κείμενος, καὶ ἡ ῥάβδος ἡ ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτῶν. » Ῥάβδον δὲ οἶμαι, φησὶν, ἡ τὸ σκῆπτρον, τοῦτ' ἔστι, τὴν βασιλείαν, δῆλον δὲ ὅτι τὴν τοῦ Σατανᾶ, ἡ τάχα που τὴν ἀνάγκην, καὶ τὴν οἰονεὶ πληγὴν τε καὶ μάστιγα. Συνέχει γὰρ ἡμᾶς εἰς τὸ οἰκεῖον-θέλημα τὸ μικρὸν καὶ βέβηλον τῶν δαιμο-νίων τὸ στίφος, καὶ ὁ τούτων ἡγούμενος ὁ Σατανᾶς, μονονουχὶ ῥάβδῳ καταπαλὺν ταῖς τῶν παθῶν δυνα-στεῖαις, ἃ ἐπιφέρει τῷ νῷ, καὶ καταβιάζεται τὴν καρδίαν εἰς τὸ δρᾶν ἐθέλειν ἢ μὴ θέμεις. Ἀποσεύσον-ται τοῖνυν, φησὶ, τὸν ἐκ πλεονεξίας ζυγόν, καὶ μὴν καὶ τὴν ῥάβδον, ἣν ἐσχῆκασι ἀεὶ κατὰ τοῦ τραχή-λου, καθάπερ οἰκέται ταῖς τοῦ δεσπότητος πληγαῖς

positum est pro Vocati, et redemisti, veluti captivos diaboli tyrannide. « Hi lætabuntur coram te, quasi qui lætantur in messe, quemadmodum qui dividunt spolia. » Bifariam autem intelligemus hæc verba. Nam si divini discipuli sint, qui lætantur in messe, et dividunt spolia, dum nimirum gentes colligunt, veluti frumentum in horreum dominicum, et anti- quum errorem amputant, gaudio afficiuntur perinde ac ii qui in agris metunt : et dum tanquam tyran- nica vi eripiunt a Satana seductos, et per fidem ad pietatem traducunt, gaudent quasi qui spolia divi- dunt. Etenim hi illos, illi alios permoverunt, et singulis in lucrum cedunt hi qui servati sunt, ut e bello spolia victoribus. Sin de his qui crediderunt istud dicat : intelligemus, eos cum erroris tempore nullum fructum justitiæ haberent, hoc credentes in Christum implevisse. Qui etiam olim vastati et cum a demoniis tum a Satana direpti, eos qui quondam spoliabant, diviserunt, et eorum malitia superiores exstiterunt. Itaque gavisī sunt et ipsi, sicuti pro- pheta dicit, tanquam qui lætantur in messe, et quemadmodum hi qui dividunt spolia.

152 VERS. 4. Quia tolletur jugum ip is impositum, et virga quæ super collum ipsorum. Virgam enim exactorum dissipavit Dominus, velut in die Madian.

Cum liberi essent in terra, et ad imaginem divi- nam pulcherrime fabricati, conditique, ut inquit beatus Paulus²⁵, ad opera bona quæ præparavit Deus, ut in illis ambularem, invasit eos et totos possedit iniquitatis inventor, et a charitate in Deum aversos, proprie suos cultores reddidit, ac inevita- bile peccati jugum imposuit. Itaque misere agentes, hisque in malis versatos gentiles maxime, Christus eripuit, et de integro in libertatem vindicavit. Idcirco ait : « Tolletur jugum ipsis impositum, et virga quæ est in collo eorum. » Virgam autem, credo, di- cit, vel sceptrum, hoc est, regnum, scilicet Satanæ ac immundorum spirituum, vel forte necessitatem ac veluti plagam et flagellum. Coercet enim nos, cogitque ad suam voluntatem sceleratam et nefariam agmen demoniorum, eorumque antesignanus Sa- tanas, affectuum imperio ceu virga propemodum verberans, quos menti offundit, animumque im- pellit, ut quæ non licet velit facere. Exeunt ergo, inquit, jugum tyrannidis, et virgam quam collo impendentem semper habuerunt, velut mancipia heri plagis subjecta. Mentionem vero rursus interserit historiæ quæ posita est in libro Judicum. Sic autem se habet : Cum dereliquissent universi-

²⁵ Ephes. ii, 10.

tatis Deum Israelitæ temporibus Judicum, ad impietatem morum devoluti sunt, Deumque opitulatorem ac vindicem molestia affecerunt, idolis affixi, operibusque suarum manuum cultum attribuentes. Hinc Madianitis traditi sunt, qui universam eorum terram depopulati sunt, urbes et castella, et quæ in agris erant, diripuerunt, tantumque timorem miseris incusserunt, ut in rupibus habitaverint, et inaccessos montes petrarumque specus sibi pararint, diraque ac diuturna inedia oppressi fuerint. Graviter autem fatiscientes ac laborantes commiseratus Deus, manu ac ministerio Geleonis asseruit, qui Madianitas devicit, et necessitate impendente ac virga Israellem liberavit. Ita ergo « dissipavit **153** exactorum virgam, sicut in die Madiam. » Quemadmodum enim tunc intolerabili tyrannide oppressos eripuit, tyrannica gente expulsa, sic eos exactorum virga depulsa et abjecta gentes conservavit. Exactores vero appellat ipsum Satanam, ipsaque cum illo dæmonia, quibus hic scopus quasi propositus est, ut peccata consueta quasi vectigal seu tributum ab hominibus exigant. Omnino enim ab eo qui scortari solet scortationem, ab eo qui furari solet furtum, ut supplet vestes vel furetur simpliciter, et a singulis demum hominibus in quibus insunt affectus, ea quæ familiaria illis sunt et amica repossunt. Unde, opinor, sacræ Litteræ quosdam vocem ejus qui tributa exigit non audientes, beatos prædicant. λωποδουτεῖν ἀπλῶς, καὶ ἐφ' ἐκάστου τῶν ἐν πάθεσιν Γράμμα τὸ ἱερὸν μακαρίζει τινάς, ὡς μὴ ἀκούσαντας

VERS. 6, 7. Quia omnem stolam congregatam fraude, et vestem cum commutatione restituent, et volent esse igne combusti. Quia puer natus est nobis, et filius datus est nobis, cujus principatus factus est super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus magni consilii Angelus. Ego enim adducam pacem super principes, pacem et sanitatem eorum. Magnus principatus ejus, et pacis ejus non erit finis : super solium Davidis, et regnum ejus, ut recte illud administret et auxilietur, in justitia et in judicio in omnem deinceps æternitatem. Zelus Domini Sabaoth fecit hæc.

Vocatæ sunt ad agnitionem Emmanuelis per sanctos apostolos reliquiæ Israelis, vocatæ sunt et gentes. Quippe dicebat : Regio Zabulon, et terra Nephtalim; quibus deinde subdit, Galilæa gentium, populus qui sedet in tenebris, videbat lucem magnam, lucem videlicet per Christum, qui intelligentiæ luce non gentem Israeliticam jam, sed totum terrarum orbem collustrat. Quod autem collustrati diaboli malitiæ jugum exuere virgamque effugere deberent, plene confirmavit, cum addit : Propterea tollitur jugum quod illis impositum est, et virga in collo eorum. Atenim videmus his qui creaturæ serviunt et opera manuum suarum adorant, diabolicæ malitiæ jugum incubuisse; Israelitis etiam legis pondus non ferendum, et onus vere intolerandum. Siquidem beati discipuli reprehenderunt eos, qui

ὑποκείμενοι. Μένονται δὲ πάλιν ἱστορίας κειμένης ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Κριτῶν. Ἔστι δὲ αὕτη. Καταλειπόντες γὰρ τὸν τῶν ὄλων Θεὸν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ἐν ταῖς τῶν Κριτῶν ἡμέραις, ἐτράποντο πρὸς ἀνοσιότητα τρόπων, καὶ λευπηχότες οὐ μετρίως τὸν ἐπαμύνοντα Θεὸν, εἰδώλοις προσκείμενοι, καὶ τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν προσάγοντες λατρείας. Ταύτη τοι δέδονται τοῖς Μαδιθηναίοις· οἱ πᾶσαν αὐτῶν κατελήφοντο γῆν, πόλεις τε καὶ κώμας διαρπάζοντες, καὶ τὰ ἐν ἀγροῖς. Καὶ τοσούτων ἐνεποίησαντο τοῖς ὅλοις τὸ δειμα, ὥστε καὶ πέτρας αὐτοὺς ἐλέσθαι κατοικεῖν, καὶ τὰ δύσβατα τῶν ὁρῶν, καὶ τὰς τῶν σπηλαίων περιεργάζεσθαι καταδύσεις, ἀγρίῳ τε καὶ μακρῷ καταβλῖδεσθαι λιμῷ. Κεκμηχότας δὲ οὐ μετρίως ἤλπει Θεὸς, εἴτα σέσωκεν αὐτοὺς διὰ χειρὸς Γεδεὼν, ὃς νενίκηκε τοὺς Μαδιθηναίους, ἡλευθέρου τε τὸν Ἰσραὴλ τῆς ἐπηρητημένης αὐτοῖς ἀνάγκης καὶ ράβδου. Οὕτω τοίνυν διεσκέδασεν ὁ Κύριος τὴν τῶν ἀπαιτούντων ράβδον, ὡς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐπὶ Μωδίαμ. Ὡς γὰρ ἐβρύσατο τότε τοὺς ταῖς ἀφορήτοις πλεονεξίαις ἐνησχημένους, τὸ πλεονεκεῖν ἐξελάσας ἔθνος, οὕτω σέσωκε τοὺς ἐξ ἐθνῶν, τὴν τῶν ἀπαιτούντων ἐλάσας ράβδον. Ἀπαιτοῦντας δὲ φησιν, αὐτὸν τε τὸν Σατανᾶν, καὶ τὰ δαιμόνια, οἷς ὁ σκοπὸς καὶ ἡ πᾶσα σπουδὴ, τὸ ἀπαιτεῖν ἀνθρώπους καθάπερ τινὰ δασμὸν, ἢ τέλος τὰς συνήθεις ἀμαρτίας. Ζητοῦσι γὰρ πάντως, ἀπὸ μὲν τοῦ πορνεύειν εἰωθότες τὴν πορνείαν, ἀπὸ δὲ τοῦ κλέπτειν τὴν κλεψίαν, ἤγουν τὸ ὄντων, τὰ αὐτῷ συνῆθη καὶ φίλα. Ὅθεν οἶμαι τὸ τὴν τοῦ φορολόγου φωνήν.

Ἦτις πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγμένην δόλω, καὶ ἱμάτιον μετ' ἀλλαγῆς ἀποτίσουσιν· καὶ θελήσουσιν, εἰ ἐγενήθησαν πυρίκαυστοι. Ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν υἱός, καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγεννήθη ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται ὁδὸς αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἀγγελος. Ἐγὼ γὰρ ἄξω εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἀρχοντας, εἰρήνην καὶ ὑγίαν αὐτῶν. Μεγάλῃ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔσται ὄριον· ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, κατορθώσας αὐτήν, καὶ ἀντιλαβέσθαι αὐτῆς, ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ ἐν κρίματι, ἀπὸ τοῦ νῦν, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον· ὁ ζῆλος Κυρίου Σαβα὿θ ποιήσει ταῦτα.

Κέκληται μὲν εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Ἐμμανουὴλ διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων τὸ κατάλειμμα τοῦ Ἰσραὴλ· κέκληνται δὲ καὶ τὰ ἔθνη. Καὶ γοῦν ἔφασκεν· Χώρα Ζαβουλὼν καὶ γῆ Νεφθαλείμ· εἴτα τούτοις ἐπήγαγεν, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν· ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει φῶς εἶδε μέγα, τὸ διὰ Χριστοῦ δηλονότι καταφωτισθέντος νοητῶς, οὐχ ἐν ἔθνος ἔτι τὸ ἐξ Ἰσραὴλ, σύμπασαν δὲ μᾶλλον τὴν ὑπ' οὐρανόν. Ὅτι ἐμελλόν οἱ πεφωτισμένοι τῆς τοῦ διαβόλου σκαϊότητος ἀποδύσασθαι τὸν ζυγόν, διαφυγεῖν τε τὴν ράβδον, πεπληροφόρηκε προτιθεῖς· διότι ἀφαιρεθήσεται ὁ ζυγὸς ὁ ἐπ' αὐτῶν κείμενος, καὶ ἡ ράβδος ἡ ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτῶν. Ἀλλ' ὁρῶμεν ὅτι τοῖς μὲν τῇ κρίσει λελατρευκόσι καὶ τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν προσκεκμηχόσιν, ὁ τῆς διαβολικῆς σκαϊότητος ἐπεβρίπτο ζυγός· τοῖς γε μὴν ἐξ Ἰσραὴλ τὸ τοῦ νόμου ἡσθακόμειστοι

μαχός, καὶ ὁσίοισιν ἀληθῶς φορέϊν. Καὶ γοῦν οἱ μακάριοι μαθηταὶ τοῖς μετὰ τὴν πρίστιν ἀναπεψίθουσι τινας τὰ ἐν νόμῳ τηρεῖν ἐπετίμων λέγοντες· « Καὶ νῦν τί πειράζετε τὸν Θεὸν ἐπιθεῖναι ζυγὸν ἐπὶ τὸν τραχύλον τῶν μαθητῶν, ὃν οὐτε ἡμεῖς, οὐτε οἱ πατέρες ἡμῶν ἱσχύσαμεν βαστάσαι· » Δυσφόρητος οὖν ἄγαν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ὁ τοῦ νόμου ζυγός· καὶ πρὸς γε τοῦτο τὸ ἐτι φορτικώτερον, ἡ τῶν Φαρισαίων σκαϊότης συνέτριθεν οὐ μετρίως συνθραύουσα ταῖς ἀπληστείαις. Ἐρασιχρήματοι γὰρ οἱ τῆς Ἰουδαίου συναγωγῆς ἡγούμενοι, καὶ σκοποὶν ἔχοντες ἔνα τὸ πανταγρόθεν συλλέγειν, καὶ καταδιάσθαι τοὺς ὑπὸ χεῖρα λαούς. Οὐκοῦν πρέποι ἂν καὶ μάλα ὀρθῶς καὶ περὶ γε τῶν ἐξ Ἰσραὴλ· « Ὅτι ἀφαιρεθῆσεται ὁ ζυγὸς ὁ ἐπ' αὐτῶν κείμενος, καὶ ἡ ῥάβδος ἡ ἐπὶ τοῦ τραχύλου αὐτῶν. » Ῥάβδον δὲ κατὰ τὸ εἶδος, τὴν ἐκ τῶν ἡγουμένων ὀνομάζει πλουεξίαν, διάτοι τὸ ἀπονεύσαι δεσινῶς εἰς φιλοκερδίας. Ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, οἱ δεσποῖται, καὶ αὐτὸν ἀπεκτόνασι τὸν Ἰϋδν. Καίτοι γὰρ ἰδόντες ὅτι αὐτοὶ ἐστὶν ὁ κληρονόμος, « Εἰπαν ἐν ἑαυτοῖς, φησὶν· Δεῦτε ἀποκτείνωμεν αὐτόν, καὶ σχώμεν ἑαυτοὺς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. » Ὅτι τοῖνυν δυσσεβῇ καὶ ἀνόσιον ἔχοντες τὸν ἐπὶ τῷδε σκοπὸν, ἥδιστα ἂν τῶν θνόντων αὐτοῖς ἀπάντων ὑπέμειναν τὴν ζημίαν· ἡ ἰδὼν ἐπιλάμψαντα τῷ κόσμῳ τὸν Ἐμμανουήλ, ὑπεμφαίνει· λέγων· « Ὅτι πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγμένην δόλῳ, καὶ ἱμάτιον μετὰ καταλλαγῆς, ἀποτίσουσι, καὶ θελήσουσιν εἰ ἐγεννήθησαν πυρίκαυστοι. Ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἑδῶθη ἡμῖν. » Ἐκ δόλου μὲν γὰρ καὶ ἀπάτης, καὶ ἀπὸ τοῦ κρίνειν οὐκ ὀρθῶς, τὴν τῶν χρημάτων ἀθροισιν ἐποίησαντο, φησὶν· ἀλλ' ἡδὴ καὶ φίλον αὐτοῖς, καὶ μέχρι αὐτῆς τῆς περιστολῆς καὶ τῶν ἱματίων μετὰ καταλλαγῆς, τοῦτ' ἐστὶ, μετὰ προσθήκης, ἀποπέμψασθαι καὶ ἀποβαλεῖν, μᾶλλον δὲ φησὶν, ἡθέλησαν καταφλεγεθῆναι καὶ πυρὶ, δυσφοροῦντες ἄγαν, ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν υἱός. Περὶ στευμένοι γὰρ τὸν δεσποτικὸν ἀμπελώννα, τοὺς καρποὺς ἡθέλησαν ἔχειν αὐτοὶ καὶ μόνοι, προσκομίζοντες τῷ δεσπότῃ τὸ σύμπαν οὐδέν. Παιδίον δὲ λέγων γεγεννησθαι, διελέγχει σαφῶς τῆς τῶν Μανιχαίων δόξης τὸ ἀδρανές, οἱ παραιτοῦνται λέγειν, ὅτι γέγονε σὰρξ ὁ Λόγος· τοῦτ' ἐστὶ, τὴν ἡμῶν πεφόρηκε σάρκα αὐτῇ ἡμᾶς οἰκονομικῶς. Ἄλλ' εἰ βούλοιντο φρονεῖν ὀρθῶς, καὶ τῆς ἑαυτῶν δυσδοκίας καταφρονηθῆσθαι, μὴ ἀτιμαζέτωσαν τὰς τοῦ προφήτου φωνὰς, παιδίον ἡμῖν γεγεννησθαι λέγοντος. Ὅπου γὰρ τόκος ἐκ γυναικὸς ἀληθῶς, ποῖον ἂν ἔχει τόπον τὸ δοκῇσι καὶ σιγῇ, καὶ ὥς ἐν μόναις εἰπεῖν φαντασίαις γεγεννησθαι τὴν ἐπιδημίαν· πλὴν ἡμῖν δεδῶσθαι φησὶ τὸν υἱόν. Γέγονε γὰρ ἄνθρωπος ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος οὐ δι' ἑαυτὸν, ἀνακαινίων δὲ μᾶλλον τὰ καθ' ἡμᾶς εἰς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, καὶ τῆς ἀπάντων ζωῆς ἀνεκλυτρον, τὸ ἰδίον σῶμα προσκομιῶν εἰς ὁσμήν εὐωδίας αὐτῷ καὶ Πατρὶ. Γεγεννησθαι δὲ φησὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῷ ὠμοῦ αὐτοῦ, καὶ δοκεῖ μὲν τισὶ τοιοῦτον τι νοεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ἑαυτὸν τὸν σταυρὸν εἰς ὠμούς· ὅκων ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ

⁶⁶ Act. xv, 10. ⁶⁷ Matth. xxi, 38.

obtinuit : hinc fuisse dicitur principatus ejus super humero ejus. Habet vero aliquid probabilitatis hæc oratio, nec sententia recte posita vituperanda est, si quis eam laudandam susceperit. Videtur nimirum hic propheticus sermo humerum appellare fortitudinem : omne siquidem robur nostrum in brachiis et humeris situm est. Et quidem brachium Dei ac Patris dicitur Filius. « Domine, enim, inquit, quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est ⁷⁷ ? » Imperavit ergo orbi terrarum sua ipsius potentia Christus : quippe fortitudo est Dei ac Patris. Vocatur præterea et magni consilii Angelus, videlicet Dei et Patris. Attestabitur autem de his loquens sapiens Joannes : « Qui accepit ejus testimonium, is obsignavit Deum verum esse. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur ⁷⁸. » Et ipse dicit sanctis apostolis : « Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis. Non jam vos dico servos, quia servus non intelligit quid facit dominus ejus. Vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audivi a Patre meo, patefeci vobis ⁷⁹. » Magni itaque consilii Angelum hac de re nominat Eminentem. Postquam autem factus est homo, ipse omnium a se gestorum vim et virtutem Deo ac Patri attribuit. Quod ipsum Deus ac Pater ipse per hæc nobis ostendit, cum ait : Ego enim adducam pacem super principes, pacem et sanitatem eorum. Pacem ipsissimam sanctis apostolis ut suam ac propriam dedit Christus. Omnia enim quæ sunt Patris, sunt ejus. Dicebat item : « Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis ⁸⁰. » Si vero dicatur ipse Emmanuel pacem et sanitatem accipere, cogita mihi rursus dispensationis, in carne, singulare **156** consilium. Accepit enim pacem quæ est ex mundo videlicet, Patre ei tradente omnia, et ut pacem erga ipsum habeant persuadente, illum adorando, regnique ejus jugum suscipiendo. « Nemo enim potest, » inquit, « venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum ⁸¹. » Proclamavit etiam alicubi sapiens Isaias : « Faciamus pacem ei, faciamus pacem accedentes ad eum ⁸². » Accipit itaque pacem a Patre, ad eum quem dixi modum. Audivimus siquidem eum alloquentem Patrem et Deum cælestem : « Quos dedisti mihi ex mundo, tui erant, ac illos mihi dedisti ⁸³. » Accipit item sanitatem, id est, e mortuis vitæ renovationem. Cum enim infirmatus paululum dicatur, quod permiserit carni suæ, gratia Dei pro omnibus mortem gustare, sanitatem accipit, renovationem vitæ accipit, idque rursus ipse præstitit. Excitavit enim suum templum, cum ipse sit potentia Patris. Si enim ipse est resurrectio et vita, quid tandem ad vivificationem desiderasset vita ? Et si aliorum corpora excitasse conspicitur sua rursus vi ac potentia, quidni ante aliorum corpora suum excitasset ? Affatur autem ipse Judæos : « Solvite templum hoc, et in tribus

Χριστός, πρὸς τὸ σωτήριον εἶη πάθος, ὁφύθη δὲ καὶ κακράτηκε τῆς ὑπ' οὐρανὸν δι' αὐτοῦ, ταύτη τοι καὶ γενέσθαι λέγεται ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ. Ἔχει δὲ τὸ πιθανὸν ὁ λόγος, καὶ οὐκ ἀτιμαστέον τὴν ἔννοιαν ὀρθῶς ἔχουσαν, καὶ ἐλ' ἐλοιτό τις ἐπαίνειν αὐτήν. Ἔοικε δὲ τὸν ὦμον ὁ προφητικὸς ἡμῖν ἐν τοῦτο- τοῖς λόγος τὴν ἰσχὺν βούλεσθαι δηλοῦν. Πᾶσα γὰρ ἡμῶν ἰσχὺς ἐν βραχίονι τε καὶ ὤμοις. Καὶ τοῦν εἰρη- ρηται δεξιὰ καὶ βραχίον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Υἱός. « Κύριε » γὰρ, φησί, « τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν ; καὶ ὁ βραχίον Κυρίου τίς ἀπεκαλύφθη ; » Ἡρξε τοίνυν τῆς ὑπ' οὐρανὸν διὰ τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως ὁ Χριστός. Ἰσχὺς γὰρ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Κέκληται δὲ καὶ μεγάλῃς βουλῆς Ἀγγελος, δῆλον δὲ ὅτι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Καὶ μαρτυρῆσαι λέγων ὁ σοφὸς Ἰωάννης περὶ αὐτοῦ. « Ὁ λαμβάνων αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν ἐσφράγισεν ὅτι ὁ Θεὸς ἀληθὴς ἐστίν. Ὅν γὰρ ἀπ- ἔστειλεν ὁ Θεός, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ. » Καὶ αὐ- τὸς δὲ πού φησι τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις. « Ὑμεῖς φί- λοι μου ἐστέ, ἐὰν ποιήσητε, ἃ ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν. Οὐκέτι λέγω ὑμᾶς δούλους, ὅτι ὁ δούλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ Κύριος. Ὑμεῖς δὲ εἰρηκα φίλους, ὅτι πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ἐγνώρισα ὑμῖν. » Μεγάλῃς οὖν ἄρα βουλῆς Ἀγγελον ταύτης τε ἕνεκα τῆς αἰτίας ὀνομάζει τὸν Ἐμμανουήλ. Ἐπειδὴ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος, αὐτὸς τε ἀνέτιθι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὴν ἐφ' ἅπασιν τοῖς παρ' αὐτοῦ δρωμένοις ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν, καὶ αὐτὸς δὲ διὰ τούτων ἡμῖν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, αὐτὸν δὲ τοῦτο παραδηλοῖ λέ- γων. Ἐγὼ γὰρ ἄξω εἰρήνην ἐπ' τοὺς ἄρχοντας, εἰρή- νην καὶ ὑγίειαν αὐτῶν. Τὴν μὲν οὖσαν εἰρήνην τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις, ὡς ἰδίαν ἐδίδου Χριστός. Ἔστι γὰρ αὐτοῦ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ δὴ καὶ ἐφα- σκεν. « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν. εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν. » Εἰ δὲ δὴ λέγοιτο καὶ αὐτὸς ὁ Ἐμμανουήλ εἰρήνην καὶ ὑγίειαν λαβεῖν, νόει μὲν πάλιν τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸ εὐτεχνές. Ἐδέ- χετο γὰρ εἰρήνην τὴν ἀπὸ τοῦ κόσμου δηλονότι, προσ- ἄγοντος αὐτῷ σύμπαντος τοῦ Πατρὸς, καὶ εἰρηνευεῖν πρὸς αὐτὸν ἀναπειθόντος, διὰ γε τοῦ προσκυνεῖν αὐτῷ, καὶ τὸν τῆς βασιλείας αὐτοῦ δέχεσθαι ζυγόν. « Οὐ- δείς γὰρ δύναται, » φησὶν, « ἐλθεῖν πρὸς μὲ, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με ἐλκύσῃ αὐτόν. » Προσανακε- κράγει δὲ πού καὶ ὁ σοφὸς Ἡσαΐας. « Ποιήσωμεν εἰρήνην αὐτῷ, ποιήσωμεν εἰρήνην οἱ ἐρχόμενοι. » Δέχεται μὲν οὖν τὴν εἰρήνην παρὰ τοῦ Πατρὸς, κατὰ τόνδε τὸν τρόπον, ὡς ἔφην. Ἀκηκόαμεν γὰρ αὐτοῦ λέ- γοντος πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα καὶ Υἱόν. « Οὗς δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου, σοὶ ἦσαν, καὶ ἐμοὶ αὐτοὺς ἔδωκάς. » Δέχεται δὲ καὶ ὑγίειαν, τοῦτ' ἐστι, τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀσθενῆσαι λέγεται βραχὺ, διὰ τοι τὸ ἐφεῖναι τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ πάντων γεύσασθαι θανάτου, δέχεται τὴν ὑγίειαν, τοῦτ' ἐστι, τὴν ἀναβίωσιν, καὶ τοῦτο πάλιν ἐνεργήσας αὐτός. Ἠγείρει γὰρ τὸν ἑαυτοῦ νῶν, αὐ- τὸς ὑπάρχων ἡ δύναμις τοῦ Πατρὸς. Εἰ γὰρ αὐτός

⁷⁷ Isa. LIII, 1. ⁷⁸ Joan. III, 33. ⁷⁹ Joan. XV, 14, 15. ⁸⁰ Joan. XIV, 27. ⁸¹ Joan. VI, 66. ⁸² Isa. XLVII, 5. ⁸³ Joan. XVII, 9.

ἔστιν ἡ ἀνάστασις; καὶ ἡ ζωὴ, τίνας ἀν' ἐδεήθη πρὸς ζωοποιήσιν ἡ ζωὴ; Καὶ εἰ τὰ τῶν ἐτέρων ἐγγεργῶς ὁρᾶται σώματα δυνάμει πάλιν ἰδίᾳ, πῶς ἀν' οὐκ ἀνέστησε καὶ πρὸς γε τῶν ἄλλων τὸ ἴδιον; Καίτοι, φησὶ, πρὸς Ἰουδαίους αὐτός· « Λύσατε τὸν ναὸν τούτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. » Ὅτι γὰρ ἀκλόνητος ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ ἐρηρυσμένον ἔχουσα διὰ παντὸς διδάσκει, λέγων· « Μεγάλη ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ὅριον. » Ἦρξε γὰρ οὐκέτι μόνης τῆς Ἰουδαίας, ἀπάσης δὲ μᾶλλον τῆς ὑπ' οὐρανόν. Καὶ τέλος οὐκ ἔσται τῆς παρ' ἡμῶν προσφερομένης αὐτῷ εἰρήνης. Εἰρηνεύομεν γὰρ πρὸς αὐτόν, αὐτῷ προσκυνούμεν, ὡς ἔφη, καὶ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Καὶ τὴν τοῦ πολέμου πρόξενον ἀμαρτίαν ἐκ μέσου ποιεῖν, σπουδάζοντες. Ὅτι δὲ ἀφίκετο τὸ τῶν Ἰουδαίων ἐλευθερώσων ἔθνος, διδάσκει προτιθεῖς· « Ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ, καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ κατορθώσαι αὐτήν· καὶ ἀντιλαθέσθαι αὐτῆς ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ ἐν κρίματι, ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. » Ἐπειδὴ δὲ ἀποχωρῶντες ἡμῖν τὸν περὶ γε τοῦ Ἐμμανουὴλ ἐποιήσατο λόγον ὁ μακάριος προφήτης τῆς ἐνανθρωπήσεως τὸν καιρὸν ἀποδίδωσι, λέγων· « Ὁ ζῆλος Κυρίου Σαβαὼθ ποιήσει ταῦτα. » Ποῖος δὲ ζῆλος καὶ ἐπὶ τίσιν ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Ὁ μὲν γὰρ Δράκων ὁ ἀποστάτης ἤρπασε τὴν ὑπ' οὐρανόν, καὶ τοῖς ἰδίαις ὑπέθηκε σκήπτροις τὸν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενόμενον ἄνθρωπον. Ἦν οὖν ἄρα ζήλου παντὸς ἄξιον ἀληθῶς, καὶ πλεονεξίας ἀπάσης ἀνάμεστον τὸ κατ' ἡμῶν γεγονός, ἡλευθέρωσε τοίνυν ὁ ζῆλος Κυρίου Σαβαὼθ τοὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον, C παραζήλωσαν αὐτὸν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ἐπ' οὐ θεοῖς καθὰ γέγραπται, καὶ ἐν τοῖς ματαίοις αὐτῶν, καὶ τελευτῶντες ἐσταύρωσαν τὸν Ἐμμανουὴλ. Παραζηλώθησαν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καθὰ φησιν αὐτός· Αὐτοὶ παραζήλωσαν με ἐπ' οὐ θεοῖς. Παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, καὶ γὰρ παραζήλωσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθνει, ἐπ' ἔθνει· ἀσυνέτῳ παροργισῶ αὐτούς.

ΛΟΓΟΣ Γ'.

Θάνατος ἀπέστειλε Κύριος ἐπὶ Ἰακώβ, καὶ ἤλθεν ἐπὶ Ἰσραὴλ, καὶ γινώσκειται πᾶς ὁ λαὸς τοῦ Ἐφραῖμ, καὶ ἐγκαθημένοι ἐν Σαμαρείᾳ, ἐφ' ὕβρει καὶ ὑψηλῇ καρδίᾳ λέγοντες· Πλήνθιοι πεπτώκασιν, ἀλλὰ δεύτε λαξεύσωμεν λίθους, καὶ κόψωμεν συκαμίνους, καὶ κέδρους καὶ οἰκοδομήσωμεν αὐτοῖς πύργον.

Μακρὸς μὲν γέγονε τῷ προφῆτῃ λόγος ὁ περὶ γε D τοῦ Ἐμμανουὴλ, ὃν διαπεράνας εὐπαλῶς, πάλιν ἐπάνεισιν ἐπὶ τὰ ἐν ἀρχαῖς· ἦσαν δὲ ταυτί· Ἐπητιᾶτο γὰρ λίαν τὸν Ἰσραὴλ, ὡς ἀπειθοῦντά τε καὶ παροτρύνοντα τὸν δεῖ σεσωκότα Θεὸν, ταύτης τε ἕνεκα τῆς αἰτίας, τοῖς ἐσχάτοις ἑαυτὸν ἐνέντα κακοῖς· ἔφασκε γὰρ ὅτι οὐκ ἠθέλησαν τὸν νόμον Κυρίου Σαβαὼθ· ἀλλὰ τὸ λόγιον τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ παρῶξυναν. Καὶ ἐθυμώθη ὁργῇ Κύριος ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἐπέβαλε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς, καὶ ἐγένεθη τὰ θνησιμαῖα αὐτῶν ὡς κοπρία ἐν μέσῳ ὁδοῦ. Ὅρη δὲ φησὶ τὰ παρωξυμμένα τοὺς τῶν Ἀσσυρίων βασι-

diebus excitabo illud *. » Regnum vero Christi omnino fixum et firmum esse docet, cum ait : « Magnus principatus ejus, et pacis ejus non erit finis. » Non enim soli Judææ, sed toti orbi terrarum imperavit. Nec finis erit pacis, quæ a nobis illi affertur. Pacem enim erga eum habemus : adoramus eum, ut dixi, sic et per illum, et in illo Deum ac Patrem. Et peccatum unde bellum conflatum et ortum est, exterminare debemus. Venisse autem eum ad gentem Judæorum liberandum docet, cum addit : « Super solium Davidis, et super regnum ejus, ut dirigat illud, et administret in justitia, et judicio, in omnem deinceps perpetuitatem. » Postquam autem satis de Emmanuele verba nobis fecit beatus propheta, humanitatis tempus explicat, dicens : « Zelus Domini Sabaoth fecit hæc. » Qui autem zelus, et pro quibus necessario dicendum. Draco nimirum apostata orbem terrarum prædæ habuit, et suis sceptris 157 hominem ad Dei imaginem factum subjecit. Erat igitur vere omni zelo dignum, et omni tyrannide plenum, quod in nos factum est. Liberavit igitur zelus Domini Sabaoth omnes terræ incolas. Aliter autem sic : Ad æmulationem provocarunt eum Israelitæ in non diis, sicut scriptum est, et in vanitatibus suis, et tandem Emmanuelem in crucem subegerunt. Accensi autem sunt ipsi æmulatione in gentibus, quemadmodum ipse dicit : Illi ad æmulationem incenderunt me in non diis, irritaverunt me in idolis suis. Ego autem ad æmulationem provocabo eos in non gente, C in gente stulta irritabo eos.

ORATIO VI.

CAP. IX, VERS. 8-10. Mortem immisit Deus in Jacob, et invasit Israel, scietque omnis populus Ephraim, et considentes in Samaria, superbe et elato animo dicentes : Lapidés ceciderunt, at venite, dolemus lapides, et excidamus sycomoros et cedros, et ædificemus nobis ipsis turrim.

Prolixa quidem fuit prophetæ oratio de Emmanuele qua scite admodum confecta, rursus ad principia revertitur. Erant autem hæc : Graviter siquidem accusabat Israel, utpote Deo immorigerum et ad iracundiam excitantem eum qui semper servaverat, eaque ultimis sese calamitatibus involventem. Dicebat enim nolle se legem Domini Sabaoth : at oraculum sancti Israelis exasperarunt. Ac stomachatus est Dominus populo suo, immisitque illis manum suam, ac percussit eos, et exacerbat sunt montes, et facta sunt morticinia eorum velut stercus in medio viæ. Montes vero dicit exacerbatos, reges Assyriorum : superbi enim erant,

* Joan. II, 19.

et fastidiosi, et elati animo, qui, tota Samaria a fundamentis concussa et convulsa, captivum Israellem ceperunt, et in montes Persarum et Medorum abduxerunt. Absoluto itaque, uti dicebam, vaticinio de Emmanuele, denuo institutum **158** principio scopum prosequitur, et Samariæ vastationem exponit, cum ait: « Mortem emisit Deus in Jacob, et invasit Israellem. » Sciendum autem Hebræorum interpretationem, cæterosque expositores pro morte, sermonem posuisse. « Sermone enim, inquit, misit Dominus super Jacob. » Quem sermonem? nempe condemnantem eos qui impietatem exercuerunt, et pœnas irrogantem iis qui, ipso relicto, operibus suarum manuum procubuerunt. Sive igitur dicat: Mortem misit Deus, sive maledictionem, vel sermonem, vis sententiarum non erit absurda, sed ad unum et eundem scopum tendet. Cæterum hic mentionem injicit historiæ, quam brevibus dicam. Sic namque vix etiam manifestum evadet quod enarratur. Regnarunt igitur diversis temporibus Hierosolymis in Juda atque Jacob viri tum probi, tum improbi, nec minus in Israel, Ephraemitis in Samaria. Nam erat ex tribu Ephraim etiam primus eorum rex Jeroboamus, filius Nabati, qui ut vitulos aureos adorarent persuasit. Eorum ergo qui regnaverunt Hierosolymis, ac in Samaria, certis temporum vicibus, complures, uti dixi, Deum offenderunt, intrepide profani idololatæ, adorantes militiam cæli, lignisque et lapidibus impie servientes. Cujusmodi etiam fuit ille Achazus, qui suos adeo liberos per ignem traduxit, plurimaque contra Hierusalem mala est machinatus, atque in ipsum Dei templum transgressus est. Quo e medio per mortem sublato, capessit sceptrum Ezechias, regnante in Samaria super Israele seu decim tribubus, Osea filio Elæ: quo regnum administrante, bellum Samariæ intulit Assyriorum rex, et una cum ea cepit et multas alias urbes Judææ. Deinde vero post, Sennacherimus terram Judæorum incurrans, quandoquidem pius erat Ezechias, mirabiliter Deus Jerusalem conservavit. Est autem sic scriptum quarto libro Regnorum¹¹¹: Factum est anno quarto regis Ezechiz: qui fuit annus septimus Osee filii Elæ, regis Israel: expeditionem fecit Salmanassar rex Assyriorum in Samariam, eamque obsedit, ea post triennium capta anno sexto Ezechiz, qui fuit annus **159** nonus Osee regis Israel. Et capta est Samaria, et traduxit rex Assyriorum Samariam in Assyrios, et in Alae, et in Abior fluvio Gozan, et in montibus eos collocavit Medorum, eo quod non audiverunt vocem Domini Dei sui, et violarunt sœdus ejus, nihil eorum quæ præcepit Moses servus Domini audiverunt, nec fecerunt. Decimo autem quarto anno regis Ezechiz, ascendit Sennacherimus rex Assyriorum in urbes Judææ munitas, easque occupavit. Et hæc quidem ex sacris Litteris. Quod autem depopulatus sit Samariam

λέας· ὑπέροπτοι γὰρ καὶ ἀλαζόνες, καὶ ὑψηλοὶ τὰς φρένας γεγόνασιν. Οἱ καὶ πᾶσαν ἐκ βάθρων κατασείσαντες τὴν Σαμαρείαν, εἰλον αἰχμάλωτον τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπεκόμισαν εἰς τὰ ὄρη Περσῶν καὶ Μήδων. Διαπεράνας τοίνυν, ὡς ἔφην, τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Ἐμμανουὴλ, ἔπεται δὴ πάλιν τῷ ἐν ἀρχαῖς προτεθέντι σκοπῷ, καὶ τῆς Σαμαρείας τὴν δῆωσιν ἀφηγεῖται λέγων· « Θάνατον ἀπέστειλε Κύριος ἐπὶ Ἰακώβ, καὶ ἦλθεν ἐπ' Ἰσραὴλ. » Ἰστέον δὲ ὅτι καὶ ἡ τῶν Ἑβραίων ἐκδοσις, καὶ ἕτεροι δὲ τῶν ἐρμηνευτῶν, ἀντὶ τοῦ θανάτου τεθεῖσθαι λόγον. « Λόγον· γὰρ, φησὶν, ἀπέστειλεν ὁ Κύριος ἐπὶ Ἰακώβ, καὶ ἦλθεν ἐπὶ Ἰσραὴλ. » Λόγον δὲ ὅποιον· Καταδικάζοντα δηλονότι τῶν ἡσεδηκῶτων, καὶ ὑποτιθέντα ποιναῖς τοὺς αὐτὸν μὲν καταλελοιπότητας, προσκεκυνηκότητας τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν. Εἰτούν λέγοιτο, Θάνατον ἀπέστειλε ὁ Θεός, εἰτούν Ἀρὰν ἡ λόγον, οὐκ ἀσύμματος ἔσται τῶν ἐννοιῶν ἡ δύναμις, βαδιεῖται δὲ μᾶλλον εἰς ἓνα τε καὶ τὸν αὐτὸν σκοπόν. Διαμείνηται γὰρ μὴν ιστορίας ἐν τούτοις, ἣν ἐρῶ διὰ βραχείων. Ἔσται γὰρ οὕτω καὶ μολὶς καταφανὲς τὸ δηλούμενον. Βεβασίλευκας τοίνυν κατὰ καιροὺς ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τὸν Ἰούδαν, ἦτοι τὸν Ἰακώβ, ἄνδρες ἀγαθοὶ τε καὶ πονηροί· οὐδὲν δὲ ἤττον καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ οἱ ἐκ φυλῆς Ἑφραῖμ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ. Ἦν γὰρ ἐκ φυλῆς Ἑφραῖμ καὶ ὁ πρῶτος αὐτῶν βεβασίλευκός Ἱεροβοάμ ὁ τοῦ Νάβατ, ὃς καὶ ταῖς δαμάλεσιν αὐτοῦ ταῖς χρυσαῖς ἀνέπεισε προσκυνεῖν. Τῶν τοίνυν κατὰ καιροὺς βεβασίλευκῶτων ἐν τε τοῖς Ἱεροσολύμοις καὶ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ πλείστοι γεγόνασιν, ὡς ἔφην, Θεῷ προσκρούοντες ἀδελῶς, βέβηλοι τε καὶ εἰδωλολάτραι, προσκυνούντες τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, ξύλοις τε καὶ λίθοις ἀνοσίως λελατρευκότες· ὁποῖός τις ἦν καὶ οὗτος ὁ Ἀχαζ, ὃς καὶ τὰ ἴδια τέκνα διήγαγε διὰ πυρὸς, πλείστα τε ὅσα κατὰ τὴν Ἱερουσαλὴμ εἰργάτατο κακὰ, παρανενόμηκε δὲ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν θεῖον νῆον. Ἐπειδὴ δὲ γέγονεν ἐκ μέσου θανάτῳ κατελιγμένος, διαδέχεται τὸ σκήπτρον Ἐζεχίας, βασιλεύοντος ἐν τῇ Σαμαρείᾳ τοῦ Ἰσραὴλ, ἦτοι τῶν δέκα φυλῶν ὡσπὲρ υἱοῦ Ἠλᾶ. Οὗ διεπόντος τὴν βασιλείαν κατεστράτευσεν τῆς Σαμαρείας ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς. Συνεξέτε δὲ αὐτῇ καὶ πολλὰς ἐτέρας τῆς Ἰουδαίας πόλεις. Εἶτα μετὰ τοῦτο τοῦ Σενναχειρίμ κατατρέχοντος τὴν Ἰουδαίαν σέσωκε Θεὸς παραδόξῳ· τὴν Ἱερουσαλὴμ εὐσεβοῦς ὄντος Ἐζεχίου. Γέγραπται δὲ οὕτως ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν· Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἔτει τῷ τετάρτῳ βασιλεῖ Ἐζεχίᾳ, αὐτὸς ὁ ἐνιαυτὸς ἑβδόμος· τῷ ὡσπὲρ υἱῷ Ἠλᾶ βασιλεῖ Ἰσραὴλ, ἀνέβη Σαλαμαναζάρ βασιλεὺς Ἀσσυρίων ἐπὶ Σαμάρειαν καὶ ἐπολιοῖκε αὐτήν. Καὶ καταλάβετο αὐτὴν ἀπὸ τέλους τριῶν ἐτῶν, ἐν ἔτει ἕκτῳ τῷ Ἐζεχίᾳ, αὐτὸς ὁ ἐνιαυτὸς ἑννατὸς τῷ ὡσπὲρ βασιλεῖ Ἰσραὴλ. Καὶ συνελήφθη Σαμάρεια, καὶ ἀπώκειτο βασιλεὺς Ἀσσυρίων τὴν Σαμάρειαν εἰς Ἀσσυρίους, καὶ ἔθηκεν αὐτοὺς ἐν Ἀλαῖ καὶ ἐν Ἀδιώρ ποταμῷ Γωζάν, καὶ εἰς τὰ ὄρη Μήδων· ἀνὴρ ὢν, ὅτι οὐκ ἤκουσαν φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτῶν,

¹¹¹ IV Reg. xviii, 9 seqq.

καὶ παρέδωκαν τὴν διαθήκην αὐτοῦ, πάντα ὅσα ἐν
 ἐπιταγῇ Μωσῆς ὁ δούλος Κυρίου, καὶ οὐκ ἤκουσαν,
 καὶ οὐκ ἐποίησαν. Καὶ τῷ τεσσαρεσκαίδεκάτῳ ἔτει
 βασιλείῳ Ἐζεχίου, ἀνέβη Σενναχειρείμ βασιλεὺς
 Ἀσσυρίων ἐπὶ τὰς πόλεις τῆς Ἰουδαίας τὰς ὀχυράς,
 καὶ συνέλαβεν αὐτάς. Καὶ ταυτὶ μὲν ἐκ τῶν ἱερῶν
 Γραμμάτων. Ὅτι δὲ πεπόρθηκε τὴν Σαμάρειαν ὁ
 Σενναχειρείμ, ἀναβαίνων κατὰ τῶν Ἱεροσολύμων, ἐξ
 ὧν αὐτὸς γέγραφεν ὁ μακάριος Ἡσαΐας ὁ προφῆτης
 ἀκονητὴ διωρόμεθα. Προσπεφώνηκε γὰρ οὕτως Ῥα-
 φάκης τοῖς καθημένοις ἐν τῷ τείχει· Μὴ ὑμᾶς ἀπα-
 τάτω Ἐζεχίας, λέγων· Ὁ Θεὸς ὑμῶν ῥύττει ὑμᾶς.
 Μὴ ἐβρόσαντο οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ
 χώραν ἐκ χειρὸς βασιλείῳ Ἀσσυρίων; Ποῦ ἔστιν ὁ
 θεὸς Ὁμὰθα, καὶ Ἀρφαθ; καὶ ποῦ ἔστιν ὁ θεὸς τῆς
 πόλεως Σεπφάρουεϊμ; μὴ ἐδύναντο σωσαὶ Σαμάρ-
 ρειαν ἐκ χειρὸς μου; Προανήρηκε τοίνυν τὴν Σα-
 μάρειαν ὁ Σενναχειρείμ ταῖς ἄλλαις ὁμοῦ πόλεσιν τε
 καὶ χώραις· εἰτα πεπολιόρθηκε τὴν Ἱερουσαλήμ.
 Ἐπειδὴ γὰρ τῆς θείας κατεφυλάρησε δόξης, ἐξηλθεν
 ἄγγελος παρὰ Κυρίου, καὶ ἀνείλεν ἐκ τῆς παρεμβο-
 λῆς τῶν Ἀσσυρίων ἐν μιᾷ νυκτὶ ἑκατὸν καὶ ὀγδοή-
 κοντα πέντε χιλιάδας. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ ἀφίκετο
 μὲν κατὰ τῶν Ἱεροσολύμων ὁ Σενναχειρείμ, προ-
 ἀνείλε δὲ τὴν Σαμάρειαν Θεοῦ παραδόχτος αὐτὴν,
 διάτοι τὸ ὄρᾶν ἐλέσθαι τὰ χεῖρω τῶν ἐν τοῖς Ἱερο-
 σολύμοις, ἀναγκαιῶς φησί· «Θάνατον ἀπέστειλε
 Κύριος ἐπὶ Ἰακώβ, καὶ ἦλθεν ἐπὶ Ἰσραήλ.» Ἀλλ'
 ἐμπέπηρηται μὲν ἡ Σαμάρεια ἐν ἣ κατήκνησεν ὁ
 Ἰσραήλ, τοῦτ' ἔστιν, αἱ δέκα φυλαὶ, καὶ ἀπόλωλεν
 ὁλοτελῶς. Ἦν δὲ οἱμαὶ σοφὸν ἐννοῆσαι λοιπὸν τοὺς
 περιληφθέντας ἐν αὐτῇ, ὅτι τὸ προσκρούειν Θεῷ
 παγγάλεπον ἀληθῶς· εἰτα τοῦτο διεγνωκότας ἐκ-
 μελίσσεσθαι τὸν λελυτημένον χρόναι δὴπου πάντως,
 καὶ ταῖς εἰς τὸ ἄμεινον μεταβολαῖς καταμαλθάσσειν
 παρωτρυμένον. Οἱ δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἔδρων, οὐδὲ
 εἰς νῦν ἐδέχοντό ποθεν· ἀπονοοῦμενοι δὲ καὶ ἔτι
 μεϊζόνως ἐφασκον· «Πλὴνθιοὶ πεπτώκασιν, ἀλλὰ λα-
 ξεύσωμεν λίθους, καὶ κόψωμεν συκαμίνους καὶ κέ-
 δρους, καλοικοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πύργον.» Ὁ πολλῆς
 ἀμαθίας. Πῶς γὰρ οὐκ ἔδει μᾶλλον εἰπεῖν· Προσκε-
 κρούκαμεν ἐξ ἀδουλίας τῷ πάντα ἰσχύοντι Θεῷ;
 Ἠλώσαν τε ταύτης ἐνεκα τῆς αἰτίας, αἱ παρ' ἡμῖν
 πόλεις τε καὶ κῶμαι. Δεῦτε, ταῖς μεταγνώσεσιν
 ἀποφορτισώμεθα τὴν ὀργήν. Οἱ δὲ ταυτὶ μὲν οὐκ
 ἐφασκον· περιυβρίζοντες δὲ μᾶλλον τῆς ἐπικουρίας
 τῆς παρὰ Θεοῦ τὴν ἀσφάλειαν ἐφασκον ὅτι τὰ τῶν
 πόλεων τείχη τῶν κατὰ τὴν Σαμάρειαν πεποίητο μὲν
 ἐκ πλίνθου σαθροῦ. Ἐὰν δὲ λίθους λαξεύσωμεν, καὶ τὰ
 ἄσηπτα τῶν ξύλων, συκαμίνους δὲ φημί, καὶ κέδρους
 ἀρμόσωμεν αὐτοῖς καὶ ἀναστήσωμεν πύργον, ἀνάλω-
 τοί τε ἐσόμεθα τοῖς ἐχθροῖς, καὶ ἀπόρρητοι μενου-
 μεν. Οἱ τοίνυν ταῦτα, φησὶν, ἐφ' ὕβρει καὶ ὑψηλῇ
 καρδίᾳ λέγοντες, γνώσονται, τοῦτ' ἔστι, μαθήσονται
 πάλιν, ὅποι ποτὲ βαδίζεται τὸ σκέμμα αὐτοῖς, καὶ
 ἔτι πάλιν ἐκτελευτήσει πρὸς θάλασσαν ἢ βουλὴ αὐτοῖς.
 Ἰστέον δὲ ὅτι μετὰ τὴν πόρθησιν τοῦ Σεννα-
 χειρείμ ἐν καιροῖς Ἱερουσαλήμ, πεπολέμηκε τὴν Ἰουδαίαν ὁ
 Ναβουχοδονόσορ εἰς τὴν πᾶσαν κατὰ κράτος.

A Sennacherimus expeditione facta contra Hieroso-
 lyma, ex his quæ beatus Isaias propheta scripsit,
 nullo negotio videbimus. Clamavit siquidem Rhap-
 saces his qui sederunt in mœnibus, hunc in mo-
 dum : Ne vobis imponat Ezechias, dicens : Deus
 vester eripiet vos. Nam eripuervnt dii gentium
 suam quisque regionem e manu regis Assyriorum ?
 Ubi est deus Amath, et Arphath ? et ubi deus ci-
 vilitatis Sepharaim ? Num Samariam a manu mea
 defendere poterant ? Evertit nimirum ante Sama-
 riam Sennacherimus, cum aliis simul urbibus et
 regionibus, ac demum Jerusalem obsedit. Post-
 quam enim in divinam majestatem hæc dicta
 jecisset, egressus a Domino angelus, occidit ex
 castris Assyriorum una nocte centum et octo-
 ginta quinque millia. Cum igitur expeditionem fe-
 cisset contra Hierosolyma Sennacherimus, Sama-
 ria prius occupata, Deo tradente eam, quod
 nequiora his quæ Hierosolymis facta sunt, patra-
 verit, necessario inquit : « Mortem emisit Deus in
 Jacob, et invasit Israel. » At incensa est civitas
 Samaritanorum, in qua habitavit Israel, id est,
 decem tribus, et funditus periit. Erat porro sa-
 pientia, credo, ut deinceps considerarent, hi qui
 in ea relictii erant, Deum offendere, esse reipsa
 gravissimum : dein hoc cognito et perspecto, placare
 offensum omnino oportere, et mutationibus in me-
 lius mitigare. Quod hi non fecerunt, neque in
 animum induxerunt, unde mente capti ambitiose
 jactarunt, « Lateres ceciderunt, sed venite, incidamus
 lapides, incidamus sycomoros, et cedros, et ædificemus
 nobis ipsis turrim. » O magnam inscitiam ! An
 non æquius **160** erat dicere, Offendimus per stultitiam
 et incogitantiam omnipotentem Deum ? Vexatæ
 sunt hanc ob causam urbes nostræ et vici : venite,
 hanc iram resipiscentia exoneremus ? At hi mini-
 me isthæc dixerunt, sed divini auxilii securitate
 et præsidio contumeliose contempto, dictitabant :
 « Urbium Samariæ muri exstructi sunt ex latere
 vitioso. Quod si nos lapides cædimus, et ligna
 incorrupta, sycomoros, inquam, et cedros adapta-
 verimus, turrimque erexerimus, non capiemur ab
 hostibus, et invicti manebimus. Qui ergo, inquit,
 hæc superbe et elato corde dicunt, scient, id est,
 discant rursus, quo tandem evadet hoc suum
 institutum, et quod rursus in perniciem cadet suum
 consilium. Sciendum autem post vastationem Sen-
 nacherimi, temporibus Jeremias, Nabuchodonosorum
 Judæam oppugnasse et cepisse, ac vastasse totam
 Samariam, ipsamque adeo Jerusalem. Proin
 propheta Jeremias ait : « Maledictus qui spem
 habet in homine, et firmat carnem brachii sui,
 et a Domino discedit cor ejus ⁹⁸. » Servabit enim
 nemo eum, qui divinæ iræ obnoxius est : « Manum
 enim excelsam quis avertet ⁹⁹ ? » sicuti scriptum est.

⁹⁸ Jerem. xvii, 5. ⁹⁹ Isa. xiv, 27.

καὶ πεπορθῆκε τὴν Σαμαρείαν, καὶ αὐτὴν καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ. Οὐκοῦν φησιν ὁ προφήτης Ἱερεμίας· « Ἐπικατάρατος, ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον. Καὶ στηρίζει σάρκα βραχίονος αὐτοῦ. » Διασώσει γὰρ οὐδεὶς τὸν ὑπὸ θείαν ὀργὴν γεγονότα. « Τὴν γὰρ χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει, » κατὰ τὸ γεγραμμένον;

VERS. 11, 12. *Et allidet Deus consurgentes contra A montem Sion, et hostes dissipabit, Syriam a solis ortu, et Græcos a solis occasu, qui Israellem toto ore devorent.* Καὶ ῥάξει ὁ Θεὸς τοὺς ἐπανισταμένους ἐκ, ὅρος Σιών ἐπ' αὐτοὺς, καὶ τοὺς ἐχθροὺς διασκεδάσει· Συρίαν ἀπ' ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ τοὺς Ἕλληνας ἀπ' ἡλίου δυσμῶν, τοὺς κατασθλοῦρας τὸν Ἰσραὴλ ὅλῳ τῷ στόματι.

Cum percutit Deus ob multa peccata, inducit credentibus medelam, ut appareat omnibus modis, dolore, inquam, et consolatione ad poenitentiam vocare. Et nunc simile quiddam his qui direptionem passi sunt, appromittit, habetque historia explicationem, quod propositum est, quam, ut dixi, commemorare paucis est necesse. Ultimū enim bellum contra universam Judæam et Samariam a Nabuchodonosoro gestum est, in quo abducti sunt captivi, et hostibus septuaginta annos servierunt. Tempore vero iræ exacto, universitatis Deus iterum misertus est, effecitque ut remitterentur, cum Cyrus filius Cambysis Babylonios subegisset. Cum vero ad sanctam civitatem reversi essent, qui tantum ærumnarum pertulerant, eam denuo reficere voluerunt, idque fecerunt, divinumque 161 suum templum restaurarunt. Cæterum licet tanta passi fuissent, et veterum delictorum pœnas luissent, nihilo tamen minus de integro ex invidia vicinæ gentes aggressæ sunt. Nec enim volebant Jerusalem invalescere, maxime vero omnium aliorum Syri vicini, et Damasceni acerbissime infestarent. Verum Deo servante, et illis captivis succurrente, victi sunt: gentes enim superarunt. Deinde tempore progrediente, Antiochus, cui cognomen erat Epiphanes, regnum ienens Asiæ, offensus est in eum, qui tum temporis Ægyptiacæ terræ regnum occupabat Ptolemæum, prælioque commisso victus est, vixque salvus effugit. Ne vero omnino re infecta domum rediret, nullo potitus victoriæ monumento, bello illato Judææ Hierosolyma occupavit, et sub manum ditionemque redigens, omnia vasa sacra diripiens Lysiam quemdam ducem Judææ præfecit, ac præfecturam ei tuendam ac conservandam demandavit. Tum Antiocho, quem commemoravi, ad suum regnum reverso, bellum gerentes Judæi cum Lysia præfecto, subegerunt. Quo cognito, Antiochus præ dolore obiit. Promittit itaque auxilium universitatis Deus a Nabuchodonosoro quidem subactis, captivitatem tamen licet ægre effugientibus, et ait: « Et allidet Deus insurgentes contra montem Sion. » Audin', quo pacto etiam qui percutit, sanat? qui sunt ergo insurgentes? Syria a solis ortu, et Græci a solis occasu. Græcus enim genere erat Antiochus, qui e Macedonia eruperat. Ea vero est ad occasum: quippe pars occidentis est Macedonum regio, maxime quando veluti per comparisonem quoad situm de Græcis intelligitur. Syri autem hi et Damasceni. Quoniam autem de Græcis ait, devorantes Israellem toto ore, sciendum, Antiochum

Ὅτε πλήττει Θεὸς διὰ πολλὰς ἀμαρτίας, ἐπάγει τοῖς πεπορθοῦσι τὴν μώτῳσιν, ἵνα φαίνεται διὰ παντὸς τρόπου καλῶν εἰς μετάνοιαν, διὰ τὰ πῶνον φημι καὶ παρακλήσεως. Τοιοῦτόν τι καὶ νῦν τοῖς παθοῦσι τὴν δόλῳσιν ἐπαγγέλλεται. Ἱστορία δὲ ἀπόδοσιν ἔχει τὸ προκείμενον, ἦν ἀναγκαῖον, ὡς ἔφην, διὰ βραχέων εἰπεῖν. Τελευταῖος μὲν γὰρ κατὰ πάσης ὁμοῦ τῆς Ἰουδαίας, καὶ μὲν τοι καὶ τῆς Σαμαρείας, ὁ παρὰ τοῦ Ναβουχοδονόσορ πόλεμος γίνεται, καὶ ἀπεκομίσθησαν αἰχμάλωτοι, καὶ δεδουλευκασιν ἐχθροῖς ἑβδομήκοντα ἔτη. Ἐπειδὴ δὲ συμπεπέρασται τοῖς ἀπὸ τῆς ὀργῆς ὁ καιρὸς, κατηλέησε πάλιν ὁ τῶν ὅλων Θεός, καὶ δὴ καὶ ἀνεθῆναι παρεσκεύασεν, Κύρου τοῦ Καμβύσου νενικηκότος τοὺς Βαβυλωνίους. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἀγίαν ἀφίκνυτο πόλιν οἱ πεπονηκότες, ἀνατειχίζεῖν ἤθελον αὐτήν. Καὶ δὴ καὶ πεπράχασιν, καὶ τὸν θεὸν αὐτὸν ἀνεδείμαντο νεῶν. Ἀλλ' οὐδὲν ἤττον, καίτοι τοσαῦτα πεπορθοῖσι, καὶ τὰς τῶν ἀρχαίων πλημμελημάτων ἐκτετικὸς δίκας, ἐπεφύοντο πάλιν ἐκ βασκανίας τὰ περιόικα τῶν ἐθνῶν. Οὐ γὰρ ἤθελον ἰσχυσαί τὴν Ἱερουσαλήμ. Μάλιστα δὲ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐπέκειντο δριμεῖς οἱ ἀπὸ τῆς Συρίας τῆς γείτονος καὶ τῆς Δαμασκού. Πλὴν νενίκητο, Θεοῦ σώζοντός τε καὶ ἐπαμύνοντος τοῖς ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας. Κεκρατήκασιν γὰρ τῶν ἐχθρῶν. Εἴτα χρόνου προϊόντος, Ἀντίοχος ὁ ἐπικύην Ἐπιφανῆς βασιλεῦν τῆς Ἀσίας, λελύπηται μὲν πρὸς τὸν βασιλεύοντα τὸ τνηκῆδες τῆς Αἰγυπτίων γῆς Πτολεμαῖον· συγκροτήσας δὲ πόλεμον, νενίκητο μὲν, διεσώζετο δὲ μόλις. Ἦνα δὲ μὴ ἀπρακτος παντελῶς δράμοι οὐκ ἔαδε, οὐδὲν ἔχων νίκης ὑπόμνημα, κατεστράτευσε τῆς Ἰουδαίας, εἶλε τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ ὑπὸ χεῖρα λαβὼν, πάντα τὰ σκεῦη τὰ ἅγια διαρπάσας, Λυσίαν τινὰ στρατηγὸν ἐνέδρυσεν ἐπὶ Ἰουδαίᾳ, τηρεῖν ἐπιτάξας αὐτῷ τὴν ἀρχήν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ μνημονευθεὶς Ἀντίοχος εἰς τὴν ἑαυτοῦ δεδράμηκε βασιλείαν, πεπολεμήκασιν οἱ Ἰουδαῖοι Λυσίᾳ τῷ στρατηγῷ, καὶ νενικήκασιν. Ταῦτα δὴ μαθὼν ὁ Ἀντίοχος ἐκ λύπης τελευτᾷ. Ὑπὸ σφινδεται τοῖνυν τὴν ἐπικουρίαν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τοῖς πεπορθομένοις ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ, διαφυγοῦσι δὲ μόλις τὴν αἰχμαλωσίαν φησὶν· « Καὶ ῥάξει ὁ Θεὸς τοὺς ἐπανισταμένους ἐπ' ὅρος Σιών ἐπ' αὐτούς. » Ἀκούεις ὅπως καὶ πλήξας καὶ μωτοῖ; τίνας οὖν οἱ ἐπανισταμένοι; Συρία ἀπ' ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ οἱ Ἕλληνες ἀπ' ἡλίου δυσμῶν. Ἕλλην γὰρ ἦν τὸ γένος ὁ Ἀντίοχος, ὁ ἐκ Μακεδονίας ὀρμώμενος. Πρὸς δυσμαῖς δὲ αὐτῇ. Μέρος γὰρ τῆς Ἑσπέρας ἡ τῶν Μακεδόνων χώρα, μάλιστα ὅταν ὡς πρὸς σύγκρισιν νοεῖται, κατὰ γὰρ τὴν θέσιν, τῶν ἀπ' ἡλίου ἀνατολῶν. Σύροι δὲ οὗτοι καὶ

Διαμασκηνοί. Ἐπειδὴ δὲ φησι περὶ τῶν Ἑλλήνων, Α τοὺς κατεσθίνοντας τὸν Ἰσραὴλ ὅλην τῇ στόματι, ἰστέον ὅτι ὡμῶς τε καὶ ἀπανθρώπως προσενήνεκται τοῖς Ἰουδαίοις ὁ Ἀντίοχος, καὶ ἀναριθμήτους ἀπέκτονεν οἰκτρῶς τε καὶ ἐλεεινῶς, ὅτε καὶ ἤθλησαν οἱ Μακκαβαῖοι, καὶ τὰ σεμνά τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων πέπρακται νικητήρια. Ταῦτα δὲ ἰώσηπος ἱστορεῖ ἐν τῇ περὶ αὐτῶν βίβλῳ. Κατεσθίουσί γε μὴν Ἑλλήνων παῖδες καὶ ἐτέρως τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ὅπως εἰπεῖν ἀναγκαῖον. Οἱ μὲν γὰρ παρ' αὐτοῖς ποιηταὶ καὶ λογάδες, εἰς ἄκρον ἤκοντες εὐγλωττίας, καὶ τό γε ἤχον εἰς λόγους, θεῖνοί τε ὄντες καὶ σοφοί, συναρπάζουσιν ἐσθ' ὅτε τὸν νοητὸν Ἰσραὴλ, τοῦτ' ἔστι, καὶ νοῦν ὁρῶντα Θεὸν, καὶ ἀπατῶσι τοὺς ἡδὴ πιστεύσαντας εἰς Χριστὸν, ὥστε καὶ ἐλεῶσθαι σὺν αὐτοῖς τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα προσκυνεῖν. Οὗτοι κατεσθίουσιν ὅλην τῇ στόματι τὸν Ἰσραὴλ, οἷς οὐ προσεκτέον. Λόγου μὲν γὰρ λαμπρότης ἔργοις ἀγαθοῖς εἰ ὁρῶτο σύνδρομος, ἴσται καὶ δεκτὴ, καὶ ἀνδάνουσα τῷ Θεῷ. Ψιλὴ δὲ καὶ μόνῃ τί ἂν ἕτερον εἴη λοιπὸν, ἢ καθάφησιν ὁ σοφώτατος Παῦλος, « χαλκὸς ἡχῶν, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον ; »

Ἐπὶ τούτοις ἅλασιν οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς, ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλὴ. Καὶ ὁ λαὸς οὐκ ἀπεστράφη ὥς οὐ ἐπλήγη, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐζήτησαν.

Σέσωκε μὲν γὰρ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς καὶ πλημμελοῦντα τὸν Ἰσραὴλ, καὶ δεδώρηται τὴν ἐπικουρίαν, ὥστε καὶ μείζους γενέσθαι τῶν ἐκ Συρίας τῆς γείτονος, καὶ τῶν ἄφ' ἡλίου δυσμῶν, οἳ κατέσθιον αὐτὸν ὅλην τῇ στόματι. Πλήν ὁ ἐπ' αὐτοῖς θυμὸς Κυρίου, φησὶν, οὐκ ἀπεστράφη, τοῦτ' ἔστιν, οὐ κατέληξεν, ὑψηλὴ δὲ μέλλον ἀπομεμένηκεν ἡ τοῦ παῖοντος χεὶρ, ἐτοίμως ἔχουσα δηλονότι πληγὰς αὐτοῖς καὶ ἐτέρας ἐπενεγκεῖν. Διὰ ποίαν αἰτίαν; Οὐ γὰρ ἀπεστράφη, φησὶν ὁ λαός, οὐδὲ τῶν ἰδίων ἀπέσχετο πλημμελῶν. Οὐκ ἐξεζήτησε τὸν Κύριον, διὰ γε τὸ βούλεσθαι τὰ αὐτῷ δοκοῦντα καὶ φίλα φρονεῖν τε καὶ ὀρεῖν. Μεμενῆκας δὲ τοιαύτην ἔχοντες τὴν γνώμην, ἄχρις ἂν αὐτοῖς ἡ ὑψηλὴ τε καὶ παναλκῆς ἐπενήνεκται χεὶρ. Ποία δὲ πάλιν ἡ μετέπειτα πληγὴ, πῶς οὐκ ἔξιον ἰδεῖν; Τελευταῖος μὲν γὰρ, ὡς ἔφην, ὁ Ναβουχοδονόσορ εἴλε τὴν Ἰουδαίαν πᾶσαν. Μετώκησε δὲ καὶ τὸν Ἰσραὴλ εἰς τὰ ὄρη Περσῶν καὶ Μήδων. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς ἔφην, ἡδὴ πεπερασμένων τῶν τῆς αἰχμαλωσίας καὶρῶν, ἀνεκομίσθησαν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ κατοικήκασιν τὴν Ἱερουσαλὴμ, οὐκέτι διηρημένων εἰς δύο τῶν φυλῶν, ἀλλ' εἰς ἓνα λοιπὸν οἱ πάντες βασιλεῖα γεγεννημένοι. Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν εἰρημένον· « Καὶ ἀναθήσονται ἐκ τῆς γῆς, καὶ θήσονται ἑαυτοῖς ἀρχὴν μίαν. » Μετὰ τοίνυν τὸ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ὑπονοστήσαι σύμπαντας εἰς τὴν Ἰουδαίαν, πεπολεμήκασιν αὐτοῖς οἱ ἀπὸ Συρίας, καὶ οἱ ἄφ' ἡλίου ἀνατολῶν, πλὴν ἡτηνται καὶ αὐτοὶ προασπίζοντες Θεοῦ τῶν λελυτρωμένων. Εἴτα διατελέκασιν τὸν μεταξὺ καίρῳ μέχρι τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας οὐ ζῶντες αἰσῶς, οὔτε μὴν εἰς ἅπαν

crudeliter et inhumaniter impetum in Judæos fecisset et innumerabiles miserum in modum trucidasse : quando et Machabæi certarunt, illustresque de illis hominibus celebratæ sunt victoriæ. Historiam hanc refert Josephus in libro quem de eo conscripsit. Devorant et alio modo Græci Israellem, idque quo pacto fiat, est dicendum. Nam poetæ eorum et oratores, ad summum apicem facundiæ pervenientes, et dicendi facultate præstantes, ac viri sapientes, Israellem spiritualem, **162** id est, mentem contemplatricem Dei, arripunt, et eos qui jam in Christum crediderunt, seducunt, ut malint cum ipsis creaturam præ Creatore adorare. Hi toto ore Israellem devorant, quibus non est attendendum. Splendor enim orationis si cum operibus bonis conjunctus videretur, esset accepta et Deo placens oratio. Nuda autem, et solitaria, quid aliud porro sit, quam, ut sapientissimus Paulus ait * : « æs sonans vel cymbalum tinniens ? »

VERS. 15. In his omnibus non aversus est furor, sed etiamnum manus excelsa est : et populus non conversus est, donec percussus est, et Dominum non exquisiverunt.

Nam servavit universitatis Deus Israellem etiam delinquentem, et tulit suppetias, adeo ut Syris finitimis et hominibus occidentalibus fuerit superior, qui eum toto ore devorarent. Verum, inquit, in his furor Domini non aversus est, id est, non desit, sed excelsa remansit ferientis manus, parata videlicet illis et plagas alias infligere. Quam ob causam? Non enim, inquit, conversus est populus, nec peccare destitit. Non quæsit Dominum, ut quæ ipsi placent, et quæ grata sunt ea sentire velint, et agere : sed eo animo semper fuerunt, donec illis excelsa et ad omnia instructissima manus illata est. Quæ rursum fuerit hæc plaga ulterior, annon operæ pretium est videre? Novissime enim, ut dicebam, Nabuchodonosorus cepit omnem Judæam, et præterea Samariam, et Israellem in montes Persarum et Medorum transtulit. Cæterum, ut jam dixi, elapso captivitatis tempore, in Judæam reducti habitaverunt Hierosolymis, non jam in duas tribus divisi, sed uni deinceps omnes regi subditi. Hoc enim ab uno sanctorum prophetarum dictum erat : « Et ascendent e terra, et constituent sibi principatum unum **. » Itaque postquam cuncti ex captivitate in Judæam redierunt, bellum in eos susceperunt, qui a Syria, et qui ab ortu solis venerant, qui tamen devicti sunt, Deo liberatos quasi scuto protegente. Deinceps vero perseverarunt interea temporis, usque ad Servatoris nostri adventum, non viventes sancte, nec omnino a pristinis illis vitiis recedentes, sed nec decore, nec secundum legem versantes, valdeque negligentes et incurii.

* I Cor. XIII, 1. ** Osee I, 11.

163. Cum etiam per omnem terrarum orbem emicuit Christus (apparuit enim nobis Deus Dominus, juxta Psallentis vocem **), effrenationem suam retinuerunt, et quæ fas non erat, patrarunt, nec verbum ejus receperunt, nec fidem coluerunt. At quid hæc dico? Impie contumelia affecerunt, et eo impietatis devenerunt, ut et cruci traderent, et hominem cum sanctum, tum justum, negarent, mortemque vitæ principi machinarentur, impium justificanti, et hac de causa universæ terræ incolis illucescenti, ut mortem aboleret, et peccati aculeum, hebetem et inefficacem efficeret. Omnibus hisce de causis manus ferientis mansit excelsa, et furor non est aversus. Expositi enim sunt vastationi, Vespasiano et Tito cum illis belligerantibus, cunctaque Romanorum manu, quando et funditus miseri perierunt, juxta Servatoris vocem, incensa regione, convulso ipso templo, omninoque corridente, ut lapis lapidi impositus non conspiceretur. Connivente igitur ad nostra delicta misericorde Deo, incogitantes esse omnino gravissimum est, omnibusque modis convenire dico, ut offensum placeamus. Elsi delinquentes cumulat beneficiis, ac inobedientes pro sua clementia conservat. Ne sit igitur in nobis auius obstinatio nec ad sentienda ejus dona tardus, sed per ea quibus novit etiam improbos beneficiis afficere, per hæc ipsa nos ad agnitionem benignitatis ejus pervenientes, de præteritis pœnitundine ducamur, nostramque voluntatem ad serviendum ei, et ad probitatem morum amplectendam conver-tamus.

Ἀλλὰ δι' ὧν ἔγνω καὶ οὐκ ὄντας ἀγαθοὺς εὐεργετεῖν, διὰ τούτων αὐτῶν, ἐς ἐπίγνωσιν τῆς ἐνοούσης αὐτῶν φιλανθρωπίας ἐρχόμενοι, μεταγινώσκωμεν ἐπὶ τοῖς παρωχηκόσι. Μεταπλάττωμεν δὲ τὸ ἴδιον θέλημα πρὸς τὸ χρῆναι δουλεύειν αὐτῷ, καὶ τοὺς τῆς ἐπεικειας ἀνδελέσθαι τρόπους.

VERS. 14-16. Et auferet Dominus Israeli caput et caudam, magnum et parvum una die; senem, et eos qui facies admirantur, hoc principium est, et prophetiam, et qui docet iniqua, is est cauda. Et erunt qui beatum dicent populum hunc, seducen-tes, et seducunt ut devorent eos.

Quia excelsam manum in omnes porrectam dicit, neilum iram divinam sinem habituram declarat dilu-cide, et quinam temporum delapsus futurus sit mo-dus pœnæ ab illis exigendæ. Auferetur enim, in-quit, una die, id est, simul uno tempore, **164** vi-delicet belli Romanorum, caput et cauda. Quid autem hoc ænigmatis sit, explicat, cum ait : Ma-gnum et parvum, id est, et illustrem et obscurum. Eos etiam qui sint, rursus demonstrat, cum addit : Senem, et eos qui facies admirantur. Quibus, ut ego quidem censeo, innuit tribum quæ sacerdotii munus sortita est, id est, eos qui sunt ex sanguine Levitico, quos etiam populi subditi seniores nomi-nabant. Et saue divini discipuli eos sic appellabant, dicentes : « Principes populi et seniores, si nos hodie de beneficio in hominem infirmum collato in

τῶν ἀρχαίων ἐκείνῳ πλημμελῶν ἀποφοιτήσαντες. ἀλλὰ γὰρ ἐκτόπως καὶ παρανόμως πολιτευόμενοι, καὶ λίαν ἡμελημένως. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἐπέλαμψεν ὁ Χριστός. Ἐπέφανε γὰρ ἡμῖν Θεός, κατὰ τὴν τοῦ ψάλλοντος φωνὴν· τετηρήχασιν τὸ ἐξήγιον, καὶ δεδράκασιν ἃ μὴ θέμις, οὐ προσηγάμενοι τὸν παρ' αὐτοῦ λόγον, οὐ πίστευ-τιμήσαντες. Καὶ τί ταῦτα λέγω; Περιυβρίζοντες ἀνοσίως, καθίσκοντο δὲ δυσσεβείας εἰς τοῦτο, καὶ ἀνοσιότητος τρόπων, ὥστε καὶ σταυρῷ παραδόναι, καὶ τὸν ἅγιον καὶ δίκαιον ἀρνῆσθαι, καὶ θανάτῳ πεῖρασθαι περιβαλεῖν τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ· καὶ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἐπιλάμψαντα τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, ἵνα καταρ-γήσῃ θάνατον, καὶ ἀβρανῆς ἀποψήνῃ τῆς ἀμαρτίας τὸ κέντρον. Τούτων ἕνεκα πάντων ἡ τοῦ παλίντος χεὶρ ἀπομεινῆκεν ὑψηλῇ, καὶ ὁ θυμὸς οὐκ ἀπε-ετράφη. Δέδονται γὰρ ἐς ἐρήμωσιν, πολεμούντων αὐτοῖς Οὐεσπασιανὸς τε καὶ Τίτου, καὶ ἀπάσης δὲ τῆς, Ῥωμαίων χειρὸς, ὅτε καὶ ἀρδὴν οἱ τάλανες ἀπολώλασιν, κατεμπρησθείσης αὐτοῖς τῆς χώρας. κατασεσισμένον δὲ αὐτοῦ τὸ ναοῦ, καὶ πεπτωκότος εἰς ἅπαν, ὥστε λίθον ἐπὶ λίθῳ μὴ ὁρᾶσθαι κείμενον, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν. Ἀνεξίκαχοῦντος τοί-νυν ἐπὶ τοῖς ἡμῶν πταίσμασι τοῦ φιλοικτελμονος Θεοῦ τὸ ἀπονοεῖσθαι παγγάλεπον, χρῆναι δὲ φημι διὰ παντὸς ἡμᾶς ἐκμειλίσεσθαι τρόπου λευπημέ-νων. Καὶ μὴ πλημμελοῦντας εὐεργετεῖ· σῶζει δὲ ἀπειθεῖν ἡρημένους διὰ τὴν αὐτῷ πρέπουσαν ἡμερό-τητα. Μηδεὶς οὖν ἔστω σκληρὸς ἐν ἡμῖν, μήτε μὴν

C βραδὺς εἰς αἰσθησιν τῶν παρ' αὐτοῦ χαρισμάτων. Καὶ ἀφελεῖ Κύριος ἀπὸ Ἰσραὴλ κεφαλὴν καὶ οὐρὰν, μέγαν καὶ μικρὸν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, πρεσβύ-την καὶ τοὺς τὰ πρόσωπα θαυμάζοντας· αὕτη ἡ ἀρχὴ· καὶ προφήτην, καὶ διδάσκαον ἀνομα-οῦτος ἡ οὐρά. Καὶ ἔσονται οἱ μακαρίζοντες τὸν λαὸν τοῦτον πλανῶντες, καὶ πλανῶσιν ὅπως κατακλίσιν αὐτούς.

Ὑψηλὴν ἀπομείναι τὴν τοῦ παλίντος χεῖρα λέγων, οὐποτε τὴν θείαν ὀργὴν καταλῆξαι τὴν ἐπ' αὐτοῖς ἀφηγείται λαμπρῶς, καὶ ὁποῖός τις ἔσται κατὰ **D** καιροὺς τῆς ἐπενεχθησομένης αὐτοῖς αἰχίας ὁ τρόπος. Ἀφαιρεθήσεται γὰρ, φησιν, ἀπὸ Ἰσραὴλ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ, τοῦτ' ἐστὶ, καθ' ἓνα καιρὸν, ὅλον δὲ ὅτι πάντως πού τὸν τοῦ πολέμου τοῦ παρὰ Ῥωμαίων, κεφαλὴν τε καὶ οὐράν. Καὶ τί τὸ ἀνιγμα, διερμη-νεύει, λέγων, μέγαν καὶ μικρὸν, τοῦτ' ἐστὶ, περι-φανῇ τε καὶ ἀσημον. Καὶ τίνες ἂν εἴεν οὗτοι, πάλιν προσαπέδειξε προστιθείς· Πρεσβύτην, καὶ τοὺς τὰ πρόσωπα θαυμάζοντας. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων, καθάπερ ἐγῷμαι, τὴν ἱερᾶσθαι λαχοῦσαν φυλὴν, τοῦτ' ἐστὶ, τοὺς ἐξ αἵματος Λευὶ, οὓς καὶ πρεσβύ-τεροὺς ὠνόμαζον οἱ ὑπὸ χεῖρα λαοί. Καὶ γοῦν οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ προσπεφωνήκασιν αὐτοῖς, οὕτως

** Psal. cxxvii, 27.

λέγοντες· « Ἀρχοντες τοῦ λαοῦ καὶ πρεσβύτεροι, εἴ
 ἡμεῖς σήμερον ἀνακρουόμεθα ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀνθρώ-
 που ἀσθενοῦς, ἐν τίνι οὕτως σέσωσται, γνωστὸν ἔστω
 ὑμῖν καὶ παντὶ τῷ λαῷ, ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ
 Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου. » Οὗτοι γὰρ οἱ πρεσβύτε-
 ροι, τὴν τοῦ κρίνειν ἔχοντες ἐξουσίαν, οὐκ ὀρθᾶς
 τὰς ἐφ' ἑκάστῳ τῶν παρ' αὐτοῖς κρινομένων ἐποι-
 οῦντο ψήφους, δωροδοκούντες ἀπλήστως, καὶ τὰ τῶν
 πλουσιῶν θαυμάζοντες πρόσωπα, καίτοι τοῦ διὰ
 Μωσέως κεκραγὸς νόμου· « Κρίμα δίκαιον κρί-
 νετε· » καὶ τὸ, « Οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐν κρίσει, » τι-
 θέντος πανταχῇ. Αὕτη τοίνυν, φησὶν, ἡ ἀρχή· λε-
 λόγιστο δὲ καὶ εἰς κεφαλὴν. Κεφαλὴ γὰρ λαῶν ἱε-
 ρεὺς, ὅταν ὡς ἐφ' ἐνὸς νοεῖται σώματος. Συναφαιρε-
 θήσεσθαι δὲ τῷ πρεσβύτῃ φησὶ καὶ προφήτην καὶ
 διδάσκοντα ἄνομα. Καὶ τοῦτον εἶναι φησὶ τὴν οὐρὰν,
 τοῦτ' ἔστι, τὸ ἐπόμενον. Ἦσαν μὲν γὰρ τινες παρὰ
 τοῖς Ἰουδαίοις, τὸν διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως διερ-
 μηθεύοντες νόμον· ἔδρων δὲ τοῦτο διεστραμμένως,
 τοῖς διὰ Μωσέως λόγοις ἐπάγοντες οὐκ ὀρθῶς παρα-
 δόσεις ἀγράφους, ἐντέλματα ἀνθρώπων καὶ διδασκα-
 λίας. Οὗτοι τὸν τῶν Ἰουδαίων πεπλανήκασι δῆμον,
 καὶ γαῦρον ἐγείρει κατὰ Χριστοῦ πεποιθήκασι τὸν
 αὐχέναν. Ἐπειδὴ τοίνυν εἶποντο καὶ οὗτοι ταῖς τῶν
 ἱερῶν γνώμαις, οἳ καὶ ἐν τάξει τέλει τῆς κεφα-
 λῆς, οὐρὰν ὠνόμασεν αὐτούς. Ὡς γὰρ ἔφη, ὅταν
 ὡς ἐφ' ἐνὸς νοῦμεν σώματος, ἔπεται πάντως ἡ οὐρὰ
 τῇ κεφαλῇ. Ἐπειδὴ δὲ προφήτας ὠνόμασεν αὐτούς,
 οὐχ ἀτίους εἶναι καὶ ἀληθεῖς λογιούμεθα. Προστέ-
 θεικε γὰρ τὸ, ὅτι διδάσκουσιν ἄνομα. Πλὴν ἐκεῖνό
 φασιν· Ἦσαν μὲν γὰρ ἐν τῷ Ἰσραὴλ ψευδοπροφῆται
 κατὰ καιροὺς, δηλονότι καθ' οὓς ἦσαν οἱ κατὰ ἀλή-
 θειαν προφῆται. Μετὰ δέ γε τοὺς τῆς αἰχμαλωσίας
 καιροὺς, ἀραρότως εἰπεῖν οὐκ ἂν δύναιτό τις, ὅτι
 γεγέννησι κατ' ἐκείνους ἑτεροὶ τινες· εἰ μὴ ἄρα τις
 ἐκείνους λέγοι, ὧν καὶ διαμέμνηται Γαμαλιὴλ νομο-
 διδάσκαλος ὢν, καὶ τίμιος παντὶ τῷ λαῷ, κατὰ γε
 τὸ γεγραμμένον ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἁγίων ἀποστό-
 λων. Προσπεφώνηκε γὰρ οὕτω περὶ τῶν ἁγίων
 ἀποστόλων τοῖς ἐν τῷ συνεδρίῳ, λέγων· « Ἄνδρες
 Ἰσραηλῖται, προσέχετε ἑαυτοῖς ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις
 τούτοις, τί μέλλετε πράττειν. Πρὸ γὰρ τούτων τῶν
 ἡμερῶν ἀνέστη Θεοδᾶς λέγων τινὰ εἶναι ἑαυτὸν μέ-
 γαν, ᾧ προσεκλήθη ἀνδρῶν ἀριθμὸς ὡσεὶ τετρακο-
 σίων· ὃς ἀνῆρέθῃ. Καὶ πάντες ὅσοι εἶποντο αὐτῷ
 διαλύθησαν, καὶ ἐγένοντο εἰς οὐδέν. Μετὰ τούτων
 ἀνέστη Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος, ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς
 ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστησε λαὸν ὅπισω αὐτοῦ. Κά-
 κεινος ἀπώλετο, καὶ πάντες ὅσοι ἐπέθοντο αὐτῷ
 διεσκορπίσθησαν. » Ἀφαιρεθῆσεσθαι τοίνυν φησὶ κε-
 φαλὴν καὶ οὐρὰν, κατὰ γε τὴν ἀρτίως ἡμῖν προ-
 αποδοθεῖσαν διάνοιαν. Πλὴν τοὺς μακαρίζοντας τὸν
 λαὸν τοῦτον πλανῶντας ἔσεσθαι φησὶ, καὶ πλανῶ-
 σιν ὅπως καταπίωσιν αὐτούς· οἱ γὰρ τῶν Ἰουδαίων
 καθηγῆται τὴν ἱεράν τε καὶ θείαν πεπιστευμένοι
 σκητὴν, καὶ τὰς κατὰ νόμους θυσίας ἐπιτελεῖν ἐπι-
 τεταγμένοι, προὔτρεπον εἰς δωροφορίας τοὺς ὑπὸ

A *judicium vocamur, quomodo ille servatus sit, no-
 tum sit vobis, et toti populo, quod in nomine Jesu
 Nazarei* ¹. » Hi enim seniores, penes quos judican-
 di potestas erat, non rectas de rebus singulis tulerunt
 sententias, insatiabili cupiditate munera capientes,
 et proximorum facies admirantes, quan-
 tumvis lex per Moysen clamaret : « *Judicium justum
 julicate* » ² : » et ubique inculcaret : « *Non accipies
 personam in judicio* » ³. » Hoc est igitur, inquit,
 principium. Habetur vero etiam caput. Caput enim
 populi sacerdos, quando velut in uno intelligitur
 corpore. Auferendum vero ait cum sene, et pro-
 phetam et docentem iniqua : quem dicit esse cau-
 dam, hoc est, id quod sequitur. Erant enim quidam
 B interpretabantur quidem, sed perverse faciebant,
 Mosaicis verbis inducentes haud recte traditiones
 non scriptas, mandata hominum atque doctrinas.
 Hi Judaicam plebem deceperunt, et ut superbam
 cervicem contra Christum erigeret, effecerunt.
 Quoniam igitur sequebantur hi quoque sacerdotum
 sententias, qui in ordine locoque capitis collocati
 sunt, eos caudam nominavit. Nam, ut dicebam, cum
 de uno intelligimus corpore, cauda semper caput
 subsequitur. Cum autem prophetas appellat eos,
 minime sanctos esse, et veros putabimus. Adjecit
 enim eos docere iniqua. Verum illud dicimus :
 Erant videlicet in Israel pseudoprophetae diversis
 temporibus, tum scilicet cum etiam essent veri
 prophetae. Post captivitatis autem tempora tum
 fuisse alios, nemo commode et vere dixerit : nisi
 C forte quis eos dicat, quos Gamaliel legis doctor, et
 165 vir toti populo venerabilis commemoravit,
 quemadmodum scriptum est in Actis apostolorum.
 Sic enim de sanctis apostolis afflatus est eos qui
 erant in concilio : « *Viri Israelitae*, » inquit, « at-
 tendite vobis ipsis, quid de hominibus his sitis fa-
 cturi. Nam ante hos dies exortus est Theudas, qui
 dicebat se esse quempiam magnum, cui numerus
 hominum plus minus quadringentorum adhaesit. Et
 is sublatus est, et quotquot parebant ei deleti, et
 ad nihilum redacti sunt. Post hunc exortus est Ju-
 das Galilaeus temporibus descriptionis, et avertit
 populum post se : sed et is periit, et omnes qui
 parebant ei, dispersi sunt » ⁴. » Auferendum itaque
 dicit caput, et caudam, juxta eum sensum quem
 D nunc reddidimus. Verum fore dicit, qui hunc po-
 pulum felicem praedicant, seducunt, et seductu-
 ros, ut absorbent eos. Judaeorum enim principes,
 quibus sacrum divinumque tabernaculum concre-
 ditum est, et qui ad sacrificia juxta legem facienda
 constituti erant, populum sibi subditum ad donorum
 oblationes cohortabantur, beatos eos dicentes esse,
 si abunde utraque manu offerrent, idque acriter
 factitabant, non religionis erga Deum cura tacti,
 sed suum quæstum spectantes. Hac ratione, inquit,
 seducunt, ut absorbent eos. Cum enim insatiabili

¹ Act. iv, 8-10. ² Deut. i, 16. ³ ibid. 17. ⁴ Act. v, 35-37.

divitiarum cupiditate tenerentur, ut dixi, non docebant [populos, quod oportebat, implendo legem, universitatis Deum placare : sed hortabantur potius ut etiam ultra facultates oblationibus colerent : ob eamque causam neque ipsi fidem Christianam amplexi sunt, sed veluti clauso regno cœlorum, ne alios quidem eo ingredi permiserunt. Etenim legalium umbra deleta, et evangelica prædicatione suscepta sciebant typicum et cœnium cultum penitus cessaturum, et in vecto cultu spiritali, desitura sacrificia. Atque hæc quidem erat inexplebilis ipsorum avaritiæ integra eversio.

τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, οὐδ' ἐτέρους εἰσελθεῖν κατὰ νόμον ἀργούσης σκιάς, καὶ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων εἰσδεδεγμένων, πεπνύσεται πάντως ἡ ἐν τύποις καὶ δι' αἱμάτων λατρεία, ἀργήσουσι δὲ καὶ θυσίαι, τῆς ἐν πνεύματι λατρείας εἰσκεκομισμένης. Τοῦτο δὲ ἀναίρεσις παντελὴς τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ἀκορέστου φιλοκερδίας.

VERS. 17. Proinde juvenibus eorum non delectatur Deus, et pupillorum ipsorum, et viduarum ipsorum non miserebitur, quia omnes iniqui et improbi, et omne os loquitur injusta.

Deducit nos etiamnum hæc oratio exemplis illustribus, ad ea quæ sensum **166** excedunt, et sub intelligentiam recidunt. Juvenes enim hic dicit, non semper viribus corporis, aut carnis pubertate florentes, sed denotat verius eos qui animi et cordis robur spirituale habent, ut possint juvenili alacritate recte obire ea, unde illustres evadant, Deoque spectatissimi, omnique genere probitatis cumulati. Qui hac sunt habitudine, eos alloquitur etiam beatus Joannes, iniquis : « Scribo vobis, adolescentes, quoniam fortes estis, et vicistiis malum ». Cæterum ante Servatoris nostri adventum exstiterunt quidam etiam apud Judæos, qui eo, quem jam dixi, modo fortiter agere studuerunt : et mandati citra reprehensionem exequendi voluntate, et legalium ornamentorum splendore. Non erant autem a Deo rejecti. Adhuc enim tempus erat umbræ legalis : et cum evangelica ac Christiana vita nondum patefacta esset, hæc quidem erant summæ laudis. Sic scriptum est de Zacharia et Elizabeth : « Fuit diebus Herodis regis Judææ sacerdos quidam, nomine Zacharias, ex vice Abia, et uxor ei e filiabus Aaron, cui nomen erat Elizabeth. Erant vero justi ambo coram Deo, ambulantes in præceptis et justificationibus Domini sine querela ». Ad hunc modum etiam sancti prophetæ vixerunt, opinor. Quinimo divinus Paulus, licet manifeste dicat se fuisse in legis justitia inculpatum, ait tamen : « Quæ mihi lucro erant, hæc duco propter Christum damna ». Itaque ante adventum omnium nostrum Servatoris Christi, nonnulli laude ipsius legis conspicui, et fortes erant et juveniles. At post apparitionem ejus, prædicationemque Evangelii cessarunt legalia, transivit umbra in veritatem, ac spiritalis verusque cultus est introductus. Quare non delectatur Deus Judæorum juvenibus, id est, qui viriliter adhuc

χειρα λαούς, μακαρίους αὐτοὺς εἶναι λέγοντες, εἰ προσάγοιεν ἀμφίλαφως. Ἐδρων δὲ τοῦτο πικρῶς, οὐ τῆς εἰς Θεὸν αἰδοῦς μεταποιούμενοι, καὶ παφροντικότες, ἀλλ' εἰς τὰς σφῶν αὐτῶν ὀρῶντες φιλοκερδίας. Ταύτη τοι, φησί, πλανῶσιν, ὅπως καταπίωσιν αὐτούς. Ἀκόρεστοι γὰρ ὄντες, ὡς ἔφην, εἰς τὸ βούλεσθαι πλουτεῖν, οὐχ ὅτι προσήκει, διὰ τοῦ τὸν νόμον ἐλέσθαι πληροῦν, τὸν τῶν ὅλων εὐφρανῆναι Θεὸν ἐδιδασκον τοὺς λαοὺς· προὔτρεπον δὲ μᾶλλον καὶ ταῖς ὑπὲρ δύναμιν καταγεραίρειν προσαγωγαῖς. Ταύτης γὰρ ἕνεκα τῆς αἰτίας, οὐτε αὐτοὶ προσήκοντο τὴν πίστιν τὴν εἰς Χριστὸν, κλειόντες δὲ ὥσπερ συγκεχωρήκασιν εἰς αὐτήν. Ἦδεσαν γὰρ ὅτι τῆς

Διὰ τοῦτο ἐπὶ τοὺς νεανίσκους αὐτῶν οὐκ εὐφρανθήσεται ὁ Θεός, καὶ τοὺς ὀρφανοὺς αὐτῶν, καὶ τὰς χήρας αὐτῶν οὐκ ἐλεήσει, ὅτι πάντες ἀνομοὶ καὶ πονηροὶ, καὶ πᾶν στόμα λαλεῖ ἀδίκᾳ.

Ἀποφέρει καὶ νῦν ὁ λόγος ἡμᾶς, ἐκ παραδειγμάτων ἐμφανῶν, εἰς τὰ ὑπὲρ αἰσθησίν τε καὶ νοητά. Νεανίσκους γὰρ ἐνθάδε φησιν, οὐχὶ δῆπου πάντως τοὺς ἐν εὐρωστίᾳ σώματος, ἦτοι τοὺς ἐν ἀκμαῖς τε καὶ ἡβῇ σαρκικῇ, σημαίνει δὲ μᾶλλον τοὺς οἵπερ ἂν ἔχοιεν εἰς νοῦν καὶ καρδίαν ἰσχυρὴν τὴν πνευματικὴν, ὥστε δύνασθαι κατορθοῦν καὶ μάλα νεανικῶς τὰ ἐν ὧν ἔσονται λαμπροὶ, καὶ Θεῷ γνωριμώτατοι, καὶ ἀπάσης ἐπιεικειᾶς ἐμπλοεῖ. Τοῖς ὧδε τὴν ἑξὶν διακειμένοις, καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης προσπεφώνηκε, λέγων· Ἐγράψω ὑμῖν, νεανίσκοι, ὅτι ἰσχυροὶ ἐστέ, καὶ νενικήκατε τὸν πονηρὸν. Ἄλλὰ πρὸ μὲν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας, γεγονόσι τινας, καὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, καθ' ὃν ἔφην ἀρτίως τρόπον, ἀνδρίζεσθαι μεμελετηκότες, διὰ τοῦ καὶ ἀμωμήτως ἐλέσθαι πληροῦν τὴν παραδοθεῖσαν ἐντολὴν, καὶ τοῖς κατὰ νόμον αὐχίμασιν διαπρέπειν δύνασθαι καὶ μάλα πλουσίως. Ἦσαν δὲ οὐκ ἀπόβλητοι παρὰ Θεῷ. Καιρὸς γὰρ ἦν ἐν τῇ ἐν νόμῳ σκιά, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς καὶ ἐν Χριστῷ πολιτείας οὐπω πεφανερωμένης, ἐν ἐπαίνοις ἦν ἐκεῖνα πολλοῖς. Οὕτω καὶ γέγραπται περὶ τοῦ Ζαχαρίου καὶ Ἐλισάβεθ· Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας ἱερεὺς τις, ὀνόματι Ζαχαρίας, ἐξ ἑφημερίας Ἀβιά, καὶ γυνὴ αὐτοῦ ἐκ τῶν θυγατέρων Ἀράων, καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς Ἐλισάβεθ. Ἦσαν δὲ δίκαιοι ἀμφοτέρω ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, πορευόμενοι ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς καὶ δικαιώμασι τοῦ Κυρίου ἀμεμπτοί. Κατὰ τοῦτον οἶμαι διαβιῶναι τὸν τρόπον καὶ αὐτοὺς τοὺς ἁγίους προφήτας. Καὶ μὴν καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος καίτοι λέγων ἀναφανδὸν, ὅτι γέγονε κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ ἀμεμπτος· Ἀλλὰ τί ἦν μοι κέρδος; ταῦτα, φησὶν, ἤγγμαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν. Οὐχοῦν πρὸ μὲν τῆς ἐπιδημίας τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, τοῖς κατὰ νόμον αὐχίμασιν εὐδοκίμουτέ τις, ἀνδρεῖοί τε ἦσαν, καὶ νεανίκοι. Μετὰ δὲ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, καὶ τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικόν,

¹ I Joan. II, 13. ² Luc. I, 5, 6. ³ Philipp. III, 7.

πέπαιται τὰ ἐν νόμῳ, μετεφοίτησεν ἡ σκιά πρὸς ἀλήθειαν, εἰσχεκόμεσται δὲ ἡ ἐν πνευματί τε καὶ ἀληθῆς λατρεία. Οὐκ οὖν εὐφραίνεται Θεὸς ἐπὶ τοῖς τῶν Ἰουδαίων νεανίσκοις, τοῦτ' ἔστι, τοῖς ἀνδρίζομένοις ἔτι, διὰ γε τοῦ ζῆν ἐλέσθαι νομίμως. Ἀπαράδεκτοι δὲ αἱ δι' αἱμάτων θυσίαι, καὶ σαρκὸς περιτομή, βαπτισμῶν διδασκαί, καὶ Σαββάτων ἀργεῖαι. Δεδιδάγμεθα δὲ, ὡς ἔφη, τῆς ἀνδανούσης Θεῷ πολιτείας τὴν ὁδόν. Ἀπόβλητοι δὲ οὖν καὶ μάλα εἰκότως μετὰ τὴν κατὰλῃσιν τῆς σκιάς οἱ κατ' αὐτὴν νεανίσκοι· καὶ τοῦ κατοικτεῖρεσθαι μακρὰν ὄρφανόι τε καὶ χήραι. Ὁρφανούς δὲ φησι, τοὺς οἷον ἀναστροφῆς δεομένους τῆς πνευματικῆς, καὶ παιδαγωγίας τῆς ἐκ διδασκάλων. Χήρας τε ὁμοίως, ψυχὰς εἶναι φάμεν τὰς τοῦ δύνασθαι καρποφορεῖν ἐν ἡδελῇ γεγεννημένας διὰ τε τὴν μὴ ἔχειν τὸν ἀπάντων αὐταῖς τῶν ἀγαθῶν μαθημάτων σπορέα τε καὶ χορηγόν. Ὅτι δὲ παιδεύσεως ἀληθοῦς ἡμοιρηκότας εὐρήσομεν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, διὰ γε τὴν εἰς Χριστὸν παροινίαν, ἐπαινέσειεν ἂν σκεῖς. Ἐσχοτίσθησαν γάρ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, κατὰ τὴν τοῦ ψάλλοντος φωνήν. Καὶ συνεκάμθη τὰ νῶτα αὐτῶν. Καὶ τοῦτο διὰ παντὸς ὡς μὴ δύνασθαι τὰ ἄνω βλέπειν, ἀλλ' οἴονεϊ κεκυφάτας, τοῖς γηϊνοῖς ἐνεργεῖσθαι πράγμασι. Πείσονται δὲ τοῦτο, φησὶν, οὐ μάτην· ἀλλ' ὅτι πάντες ἄνομοι γεγόνاسιν καὶ πονηροί, καὶ πᾶν στόμα λαλεῖ ἄνομα. Ὡς γὰρ οὐκ ἄνομοι, καὶ ἀπάσης ἐμπλοῖσι πονηρίας, οἱ θανάτῳ περιβαλεῖν σπουδᾶσαντες τὸν καλοῦντα πρὸς ζωὴν, τὸν οὐκ εἰδότεν τὴν ἁμαρτίαν, καίτοι τοῦ νόμου λέγοντος σαφῶς· Ἐθῶν καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς· Ὡς οὐ πᾶσα γλῶσσα τῶν Ἰουδαίων λελάληκεν ἄδικα· Κατεκράγεσαν γὰρ τοῦ Χριστοῦ Πιλάτῳ λέγοντες· Αἶρε, αἶρε, σταύρωσον αὐτόν. Καὶ Ἐάν μὴ τοῦτον ἀποκτείνῃς, οὐκ εἶ φίλος τοῦ Κεῖσαρος.

Ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς, ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλή. Καὶ καυθήσεται ὡς πῦρ ἡ ἀνομία, καὶ ὡς ἄγρωστις ξηρὰ βρωθήσεται ὑπὸ πυρός· καὶ καυθήσεται ἐν τοῖς δάσεσι τοῦ δρυμοῦ, καὶ συγκαταφάγεται τὰ κύκλῳ τῶν βουνῶν πάντα· διὰ θυμὸν ὀργῆς Κυρίου, συγκέκασται ἡ γῆ ὅλη, καὶ ἔσται ὁ λαὸς ὡς ὑπὸ πυρὸς κεκαυμένος, ἄνθρωπος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ οὐκ ἐλεήσει, ἀλλ' ἐκκλινεῖ εἰς τὰ δεξιὰ, ὅτι πειράσει καὶ φάγεται ἐκ τῶν ἀριστερῶν, καὶ οὐ μὴ ἐμπλησθῇ ἄνθρωπος ἐσθίων τὰς σάρκας τοῦ βραχίονος αὐτοῦ. Φάγεται γὰρ Μανασσῆς τοῦ Ἐφραῖμ, καὶ Ἐφραῖμ τοῦ Μανασσῆ· ὅτι ἅμα πολιορκήσουσι τὸν Ἰούδα.

Ἀκμαζούσης ἔτι τῆς θείας ὀργῆς, ἐπιρτημένης δὲ καὶ αὐτῆς τῆς χειρὸς τῆς ἐπαγούσης τὴν μάστιγα καὶ τὰς αἰκίας αὐτοῖς, ἕκαστα σαφῶς τῶν συμβησομένων προαναγορεύειν πειράται, σωφρονεστέρους τοῖς δέμασι τοὺς ἀκρωμένους ἀποτελῶν. Ταύτης γὰρ ἕνεκα τῆς αἰτίας προαναβήσεις τῶν δεινῶν ἐποιεῖτο Θεός, ἵνα δεδιότες τὸ προσκρούειν αὐτῷ, μὴ τοῖς ἐξ ὀργῆς ὑπενεχθεῖεν κακοῖς, ἔξω δὲ μᾶλλον ἀποφείοντο τῶν δεινῶν. Καυθήσεσθαι τοίνυν τὴν ἀνομίαν ὡς πῦρ. Ἀνομίαν δὲ φησὶν οὐκ αὐτό που

Agunt suscepto vitæ legalis instituto : non sunt autem accepta cruenta sacrificia, et carnis circumcisio, lotionum doctrinæ et Sabbatorum otia. Docemur autem, ut dixi, instituendæ vitæ, quæ Deo placet viam. Rejectioni sunt ergo, et quidem valde merito, qui post cessationem umbræ, per eam juvenes sunt. Et longe sunt a miseratione pupilli et viduæ. Pupillos autem **167** vocal, qui velut alimentum indigent spirituali, et institutione magistrorum. Viduas similiter animas esse dicimus, quæ cum omnium bonarum disciplinarum satorem et suppeditatorem non habeant, facultate fructificandi destituuntur. Quod autem veræ doctrinæ expertes inveniemus Israelitas, propter debacchationem in Christum, laudare nemo potest. Obtenebat enim oculi eorum ne videant, juxta Psallentis vocem⁹, et incurvata sunt terga eorum omnino, ut non possent supra aspicere, sed veluti incurvi terrenis rebus affigerentur. Accidet vere hoc illis, inquit, non sine causa : sed quia omnes, inquit, et mali extiterunt, et omne os loquitur iniqua. Qui enim omnibus sceleribus cooperti non sint, qui eum qui vocabat ad vitam, qui nesciebat peccatum, morti tradere studuerunt? Quamvis lex manifesto dicat : « Innocentem et justum non interficies⁹. » Annon etiam omnis lingua Judæorum locuta est iniqua? acclamarunt enim Christo, dicentes Pilato : « Tollè, tolle, crucifige eum¹⁰. » Et, « Si hunc non occidas, non es amicus Cæsaris¹⁰. »

VERS. 19, 20. In omnibus his non aversus est furor, sed adhuc manus excelsa. Et succendetur velut ignis iniquitas, et velut herba arida devorabitur igne, et succendetur in densitate saltus, et devorabit omnia quæ circum colles sunt. In ira furoris Domini combusta est terra universa, et erit populus quasi combustus ab igne. Homo fratris sui non miserebitur, sed declinabit ad dexteram, quia esuriat : et comedet a sinistris, et non saturabitur homo, comedens carnes brachii sui. Comedet Manasses Ephraim, et Ephraim Manassem, quoniam simul oppugnabunt Judam.

Vigente adhuc divina ira, et imminente illa manu, flagellum suppliciaque illis admovent, singulaque quæ eventura sunt, conatur apte præmonstrare, moderatiores efficiens auditores terroribus. Hanc igitur ob causam vaticinationes gravium malorum instituit Deus, ut timentes eum offendere, malis ex ira illatis non sint obnoxii, sed potius ab illis gravibus liberentur. Et succendetur, inquit, ergo iniquitas ut ignis. Iniquitatem **168** vero appellat, non rem ipsam (hoc enim, vel intellectu, vel

⁹ Psal. LXXIII, 24. ⁹ Exod. XXIII, 7. ¹⁰ Joan. XIX, 15. ¹⁰ ibid. 12.

dictu ineptum est), sed iniquitatibus implicatos, qui eo demum improbitatis morum veniunt, ut non jam iniqui, sed verius iniquitas debeant nominari. Ili igitur quasi ignis ardebunt, inquit, id est, ipsi ignis erunt. Nemo enim alius flammam illis inferet, sed ipsi ad hoc sibi inter se sufficient. Succendentur etiam quasi herba arida, et ut densitas silvarum. Furit enim semper flamma, si in materiam ustam, herbam, inquam, aridam, et ligna silvestria incidat. Credo autem ego, propheticum sermonem hisce verbis nobis hæc velle demonstrare: Vespasiano enim et Tito, quemadmodum jam supra dixi, vastantibus Judæam, urbesque ejus oppugnantibus, maxima erat undique tumultuatio, partim fame conficiente, partim ubique seditionis hominibus, tum domos discipientibus, tum eos qui videbantur insigniores invadentibus, ut intestina incolarum molimina ipso externo graviora existerent. Horum Josephus discrete contextit historiam. Ergo, inquit, ardebunt ceu in densitate silvæ. Agrestem vero herbam et aridam densitatemque silvæ, gregariam turbam eum dicere arbitror. Divisi erant quippe adversum se ipsi in factiones et dissidia populares. Deinceps vero ad eos qui videbantur esse aliquid, malum perventurum porro ostendit, dicens: Et devorabit quæ in circuitu sunt collium omnia. Colles, puto, vocat eos qui præstant aliis, et vel gloria, vel opibus, vel alio quopiam modo excellunt. Jam dixi, iis qui splendidiore esse videbantur, graviter vim fecisse qui in quaque civitate seditiones concitare soliti erant, adeo ut desperati facerent ea quæ ne ipsa quidem hostium manus aliquando egerit. Et hæc, inquit, in ira furoris Domini. Succensa est enim sic universa terra Judæorum. Quæ vero recte dixit, cum illa plana fecisset audientibus, statim adnectit: Et erit populus velut igni succensus: homo fratris suis non miserebitur. Quemadmodum enim qui bobus ignem admovent, exstimulant ad iram, efficiuntque ut ferociore impetu ferantur in eos quos impetunt: sic erit, inquit, unusquisque populus, velut igni incensus. Violenti enim et immisericordes erunt, et fratres non agnoscent, acres et agrestes, ac fero animo invicem omnes, et ferarum instar quæ 169 fame acuuntur, et rabide aguntur in aliquos: declinabunt ad dextram, et edent a sinistris, id est, huc et illuc convertentur, illos a dextris mordentes, hos a læva, parcentes nemini, insatiabili cupiditate seipsos invadendi ardentes. Non enim, inquit, satiabitur homo comedens carnes brachii sui. O rem miram et incredibilem! Non, inquit, sibi ipsis comparcent, ex impotenti videlicet insaniam. Prorupta enim semel et desperata audacia freti, ad omnia turpissima acerrime et juvenili more progredientur. Postea dicit: Comedet enim Manasses Ephraim, et Ephraim Manassem. Ephraim vero et Manasses fuerunt duo fratres, et filii Joseph. At neque inter sanguinis charitate conjunctos, inquit, natura ipsa tunc pacem constituet: leges consanguinitatis inanes erunt et irritæ. Surgent

τὸ πρᾶγμα· τοῦτο γὰρ εὐθεὶς ἢ νοεῖν ἢ λέγειν· ἀλλὰ τοὺς ταῖς ἀνομίαις κατηχημένους, ἤκοντάς τε ἡδὴ πρὸς τοῦτο σκαιότητος τρόπων, ὡς μηκέτι μὲν ἀνύμους, ἀνομίαν δὲ μᾶλλον ὀνομάζεσθαι δεῖν. Οὗτοι τοιγαροῦν ὡς πῦρ καυθήσονται, φησὶ, τοῦτ' ἐστίν, αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν γενήσονται πῦρ. Οὐ γὰρ ἑτερόστις ἐποίσει τὴν φλόγα αὐτοῖς, ἀλλ' ἀρκέσουσιν ἀλλήλοις εἰς τοῦτο αὐτοί. Καυθήσονται δὲ ὡς ἄγρωστις ξηρὰ, καὶ ὡς δάση δρυμῶν. Μαίνονται γὰρ αἱ φλόγες, εἰς ὕλην πεσοῦσαι τὴν εὐκατάπρηστον· ἄγρωστιν δὲ φημι τὴν ξηρὰν, καὶ τὰ ἐν δρυμοῖς ξύλα. Οἶμαι δὲ ἔγωγε τὸν προφητικὸν ἡμῖν λόγον ἐκεῖνα βούλεσθαι δηλοῦν ἐν τούτοις· Οὐεσπασιανοῦ γὰρ καὶ Τίτου, καθάπερ ἦδη προεῖπον, καταδρύντων τὴν Ἰουδαίαν, καὶ τὰς ἐν αὐτῇ πολιορκούντων πόλεις, πλεῖστος ἦν ὁ ἐν ἐκάστῃ θόρυβος, τοῦτο μὲν λιμοῦ κατατρήκοντος, τοῦτο δὲ τῶν ἐν ἐκάστῃ στασιαστῶν οἰκους τε διαπραζόντων, ἐπιφυομένων δὲ τοῖς δοκοῦσιν εἶναι διαφρασετέροις, ὡς γενέσθαι φορτικώτερον τὸν ἐξωθεν μάχης τὰ ἐκ τῶν ἐνοικούντων τολμήματα. Ταῦτα δὲ σαφῶς Ἰωσήπος ἱστορεῖ. Οὐκοῦν καυθήσεσθαι φησιν ἐν ταῖς δάσεσι τοῦ δρυμοῦ, ἄγρωστιν οἶμαι ξηρὰν, καὶ δάση δρυμοῦ τὴν ἀγελαίαν πληθὺν ὀνομάζων. Ἐμερίζοντο γὰρ κατ' ἀλλήλων εἰς διχονομίας καὶ στάσεις οἱ ἔθνη. Ὅτι δὲ καὶ τῶν εἶναι τι δοκούντων ἄψεται τὸ κακὸν, προσ- ἀποφαίνει λέγων· Καὶ συγκαταφάγεται τὰ κύκλῳ τῶν βουρῶν πάντα· βουρῶς οἶμαι λέγων τοὺς τῶν ἄλλων ὑπερκειμένους, καὶ ἀνεστηχότας, ἢ κατὰ τὴν δόξαν, ἢ κατὰ τὸν πλοῦτον, ἢ καθ' ἑτερόν τινα τρόπον. Ἐφ' ἧν δὲ ἀρτίως, ὅτι τοῖς εἶναι δοκοῦσι λαμπροῖς ἐπεφύετο δεινῶς τὸ ἐν ἐκάστῃ πόλει στασιάζειν εἰωθός, ὡς ἐν ἀπογνώσει δρῆν, ἢ μὴδ' ἂν αὐτὴ δέδρακεν ἐστ' ὅτε τῶν πολέμιων ἡ χεὶρ. Καὶ ταῦτα, φησὶ, διὰ θυμὸν ὀργῆς Κυρίου. Συγκέκαυσται γὰρ οὕτως ἡ σύμπασα τῶν Ἰουδαίων γῆ. Ἄ δὲ εἰρηκεν αἰνιγματικῶς, ταῦτα τοῖς ἀκρωμένους σαφῆ καθιστάς, προσεπάγει παραχρῆμα· Καὶ ἔσται ὁ λαὸς ὡς ὑπὸ πυρὸς κατακαυμένος. Ἀνθρωπος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ οὐκ ἐλεήσει. Ὡς περ γὰρ οἱ μάχοις ἐπάγοντες πῦρ, παραθῆγουσιν εἰς ὀργάς, καὶ τὰς καθ' ὧν ἂν ἴοιεν ἐφόδους ἀδρωτέρα ποιεῖσθαι παρασκευάζουσιν· οὕτω, φησὶ, καὶ ἕκαστος ἔσται τῶν λαῶν ὡς ὑπὸ πυρὸς κατακαυμένος. Ὀρμηταὶ τε γὰρ καὶ ἀφιλοικτεῖρμονες, καὶ ἀδελφοὺς οὐκ εἰδότες, δεινοὶ τε καὶ ἀγριόθυμοι πάντες ἔσονται· κατ' ἀλλήλων, καὶ θηρίων δίκην λιμῷ τεθηγμένων εἰς ἀγριότητα τὴν κατὰ τινῶν· ἐκκλινούσιν εἰς τὰ δεξιὰ, καὶ φάγονται ἐκ τῶν ἀριστερῶν τοῦτ' ἐστίν, τῇδε κάκσις περι- στραφῆσονται, καταδακόντες τοὺς ἐκ δεξιῶν, τοὺς ἐξ εὐωνύμων, φειδόμενοι τε μηδαμῶς οὐδενός, καὶ ἀκόρεστον ἔχοντες τῆς κατ' ἀλλήλων ἐφόδου τὸν πόθον. Οὐ γὰρ μὴ ἐμπλησθῇ, φησὶν, ἄνθρωπος ἐσθίων τὰς σάρκας τοῦ βραχίονος αὐτοῦ. Ὡ παραδόξου πράγματος! Οὐδὲ ἑαυτῶν φείσονται, φησὶν, ὡς ἐξ ἀκράτου μανίας. Ἀπεγνωκότες γὰρ ἅπας πρὸς πᾶν ὀτιοῦν τῶν ἐκτοπωτάτων βαδιῶνται νεανικῶς. Εἰτά φησιν, ὅτι Φάγεται γὰρ Μανασσῆς τοῦ Ἐφραΐμ, καὶ Ἐφραΐμ τοῦ Μανασσῆ· Ἐφραΐμ δὲ καὶ Μανασσῆς

δύο γεγόνασιν ἀδελφοί, καὶ Ἰωσήφ υἱός. Ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἐξ αἵματος, φησὶν, εἰς διάθεσιν συνημμένοις βραβεύσει τότε τὴν εἰρήνην ἡ φύσις· ἀργήσουσι τῆς συγγενείας οἱ νόμοι. Κατεξαναστήσονται γὰρ ἀλλήλων ἀδελφοί καὶ ὁμόσποροι, εἰς τε καθ' ἑνός, καὶ καθ' ἑτέρου δύο. Φάγεται γὰρ, φησὶ, Μανασσῆς τοῦ Ἐφραΐμ, καὶ Ἐφραΐμ τοῦ Μανασσῆ, ὅτι ἅμα πολιорκήσουσι τὸν Ἰούδαν. Συγχύσεως οὖν ἄρα τὰ πάντα μεμέστωτο, καὶ ἀδιάκριτα πᾶσι τὰ ἐξ ὀργῆς, καὶ καθ' ὧν οὐ θέμις, καὶ παρ' ὧν οὐ θέμις. Καὶ ταυτὶ μὲν, ὡς ἔφην, ἱστορικῶς ταῖς τῶν Ἰουδαίων ἀγέλαις συνέβη παθεῖν. Παραφυλακτέον δὲ καὶ ἡμῖν αὐτοῖς. Κολάζεται γὰρ τὸ δυσήκoon, καὶ εἰ τις εἰς τοῦτο πέσοι, ὡς ὑπὸ πυρὸς καυθήσεται, καταφλεγούσης αὐτὸν καὶ σαρκικῆς ἡδονῆς, καὶ θερμῆς ἐπιθυμίας. Ἐξεῖ δὲ καὶ εἰς νοῦν καὶ καρδίαν ἀφόρητον μάχην· κατεξαναστήσεται γὰρ τοῦ πνεύματος ἡ σὰρξ, καὶ ἐν θυροῦσι ἔσται πολλοῖς. Διὸ, καθὰ φησὶν ὁ θεοπύσιος Παῦλος· «Ἐν πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε.» Ὑποταττόμενοι γὰρ τῷ Θεῷ περιπατήσομεν ἐν πνεύματι, καὶ κρείττους ἐσόμεθα σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, καὶ τὰς εἰς νοῦν ἔσω νικήσομεν φλόγας, καὶ ἀστασίαστον τηρήσομεν τὴν καρδίαν. Ἡ γὰρ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ, καθὰ γέγραπται, ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, φρουρήσει τὰς καρδίας ἡμῶν καὶ τὰ νοήματα ἡμῶν.

Ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς, ἀλλ' ἔτι χειρὶ ὑψηλῇ. Οὐαὶ τοῖς γράφουσι πονηρίαν. Γράφοντες γὰρ πονηρίαν γράφουσιν· ἐκκλίνοντες κρίσιν πτωχῶν, καὶ ἀρπάζοντες κρίματα πενήτων τοῦ λαοῦ μου, ὥστε εἶραι αὐτοῖς χίρην εἰς ἀπατήν, καὶ ὄφρα δὲ εἰς προνομίην. Καὶ τί ποιήσωσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς; Ἡ γὰρ θλίψις ὑμῖν πόρρωθεν ἦξει· καὶ πρὸς τίνα καταφεύξεσθε, τοῦ βοηθηθῆναι; καὶ ποῦ καταλήψετε τὴν δόξαν ὑμῶν, τοῦ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς ἐπαγωγήν;

Ὅτε τὰς τῶν Ἰουδαίων συμφορὰς, καὶ τὰ ἐσόμενα βλάβη διὰ τῆς τῶν πολέμων χειρὸς, πλατύτερον ἡμῖν ὁ προφητικὸς ἐξηγεῖται λόγος, τότε δὴ λίαν σοφῶς τε καὶ οἰκονομικῶς ἐπιφέρει τὰς αἰτίας, ἐφ' αἷς ὁ τῶν ὄλων λελύπηται Θεός, καὶ πειράται διδάσκων ὅτι ψῆφος ἐπ' αὐτοῖς ὅσα γέγονε καλοῦσα πρὸς δίκην. Οὐ γὰρ ἀδίκως ἐκτείνεται δίκτυα πτερωτοῖς, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Οὐαὶ τοῖνυν, φησὶ, τοῖς γράφουσι πονηρίαν. Γράφοντες γὰρ πονηρίαν γράφουσιν, ἐκκλίνοντες κρίσιν πτωχῶν, καὶ ἀρπάζοντες κρίματα πενήτων τοῦ λαοῦ μου. Ἦσαν μὲν γὰρ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις οἱ καλούμενοι γραμματεῖς. Ἔργον δὲ ἦν αὐτοῖς τὸν ἐφ' ἑκάστῳ πράγματι τοῦ νόμου σκοπὸν τοῖς θέλουσι μαθεῖν σαφῆ τε ποιεῖν, καὶ τοῖς τὸ διακρίνειν λαοὺς ἐγκεχειρισμένοις τὰ τοιαῦτα προσβαλεῖν. Γέγραπται δὲ, ὅτι· «Χεὶρ ἱερῆως φυλάσσεται κρίσις, καὶ νόμον ἐκζητήσουσιν ἐκ στόματος αὐτοῦ.» Ἦσσότι μὲν οὖν αἰσχυρῶν λημμάτων, ἀδίκους ἐποιούντο τὰς συγγραφὰς, δὲ τῷ θεῷ νόμῳ δοκοῦν ἀνοσίως ἐκκαπηλεύοντες, καὶ ὁλοὶ μίσγοντες τὸν οἶνον ὕδατι, καὶ τὸ καθαρὸν ἀργύριον, ἀδόκιμον ἀπο-

A enim alius in alium fratres, et eodem prognati semine, unus in unum, duo in alterum. Comedet nempe, inquit, Manasses Ephraim, et Ephraim Manassem, quoniam simul Judam oppugnabunt: itaque confusione repleta sunt omnia, et in quos non licebat, et a quibus non licebat, permiscue furor egit omnia. Et hæc quidem historice, quemadmodum dixi, cœtui Judæorum acciderunt. Nobis autem ipsis etiam cavendum est. Punitur enim inobedientia, et in quam quisquis recidit, tanquam igni comburetur, eumque et carnalis voluptas, et ardens cupiditas incendunt: ac erit ei intus in animo ac corde pugna intolerabilis, ac insurget contra spiritum caro, et ingens erit jactatio ac tumultuatio. Quare sicuti et divinus Paulus inquit: «Spiritu ambulate, et cupiditatem carnis ne perfeceritis¹¹.» Nam si Deo subditi sumus, ambulabimus in spiritu, et carnales cupiditates superabimus, internasque animi faces vincemus, et cor tranquillum pacatumque conservabimus. Pax enim Dei, sicut scriptum est¹², quæ superat omnem mentem, custodiet corda nostra, et cogitationes nostras.

CAP. X. VERS. 1-4. In omnibus his non aversus est furor, sed adhuc manus excelsa. Væ qui scribunt iniquitatem. Scribentes enim iniquitatem scribunt; declinantes judicium pauperum, et diripientes jus inopibus populi mei, quo viduas habeant præde, 170 et pupillos diripiunt. Quid vero facient in die visitationis? Afflictio enim vobis de longe veniet. Et ad quem perfugietis, ut auxilium consequamini? Et ubi relinquetis gloriam vestram, ne incidatis in abductionem?

Cum Judæorum calamitates, et incommoda hostili manu futura, latius nobis propheticus sermo exponit, tunc prudentissime quoque et apposite infert causas, propter quas universitatis Deus offensus est, docereque conatur, causam hanc esse sanctum decretum Dei, ad pœnam vocantis. Non enim injuste tenduntur retia volucribus, juxta id quod scriptum est. Væ igitur, inquit, qui scribunt iniquitatem. Scribentes enim iniquitatem scribunt, detorquentes judicium pauperum, et eripientes jus inopibus populi mei. Exstiterunt etenim apud Judæos Scribæ, ut vocantur, quorum officium erat, legis scopum ac in quaque re sensum quibuslibet discere volentibus explicare, et quibus judicandorum populorum munus erat demandatum hæc suggerere. Scriptum vero est: «Labia sacerdotis custodient judicium, et legem exquirent ab ore ejus¹³.» Itaque turpis quæstus illecebra victi libros iniquos scribebant, legis mentem impie cauponantes, ei velut vinum aquæ miscentes, et purum argentum, adulterinum reddentes, ut viduam injuria afficerent,

¹¹ Galat. v. 16. ¹² Philipp. iv, 7. ¹³ Malch. ii, 7.

et eriperent jus pauperibus, ac orphanum veluti prædā aliquam ditescere volentibus facile expositam subjicerent. At, inquit, isti, quid facient in die visitationis? Visitationis autem diem vocat belli tempus, quo inspexit Deus scribentes iniquitatem, et recta legis judicia detorquentes. Quæ enim opes vobis opitulabuntur? inquit. Quonam pacto congregatarum a vobis rerum ex avaritia coærvatio juvabit? Injuriam fecistis, corrupistis legem, proculcastis consilium legislatoris: jam quo tandem evadetis? quid etiam ageris, aut quid loquimini, quo effugiatis diem visitationis? Afflictio etenim vobis a longe veniet. Pugnant quippe Judæi sæpenumero adversus accolæ gentes, Idumæos inquam et Elamitas, et Moabitas, et Syros, et qui Philistini dicuntur: evenitque ut multis meliores, ac in pugna superiores viderentur. Sed nunc, inquit, afflictio vestra procul veniet, **171** id est, non adversus Idumæos vobis certamen erit, non adversum Moabitas bellum, sed nec adversus ullos accolæ, quos aliquando subegistis, et ex prælio majorem laudem consecuti, corona nobilissima redimisti estis: sed nunc vobis afflictio procul veniet. Videtur autem hinc vel Assyriorum incursionem, vel Romanorum subindicare. Nam et hi et illi e longinquo venerunt. Incumbente vero afflictione, ubi relinquetis vestram gloriam, ut non incidatis in abductionem? Fregistis enim, inquit, sæpe hostes, et invadentibus restitistis, ac urbes et regiones vestras conservastis: nunc autem gloriam istam ubi relinquetis? Cadetis enim omnes, fortitudine, quæ sæpe contra alios valuit, nullo modo vos juvante. Quid enim facietis ut non incidatis in abductionem? Abductionem vocat, illatam ipsis ab ira divina, et bellicam calamitatem. Deo nimirum inducente delinquentibus pœnas, quis avertet? Aut qua ratione qui pœnæ et supplicio obnoxii sunt, juvabuntur? nulla. Etenim et divinus David psallit dicens: « Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me ¹⁴. » Et rursus: « Tu es terribilis, et quis resistet tibi? ex tunc ira tua ¹⁵. » Amolietur siquidem divinam iram nemo. At eam quasi emollit pœnitentia: imo, ne quatietur quidem prorsus imperium, si quis velit recte et legitime et secundum oraculorum ejus placita vivere.

ὁργήν. Καταμαλάσσει δὲ ὥσπερ αὐτὴν ἡ μετάνωσις· βιοῦν ἐθέλοι τις ὁρθῶς καὶ ἐννόμως, καὶ κατὰ γὰρ τὸ

VERS. 5-10. In omnibus his non aversus est furor, sed etiam manus excelsa. Væ Assyrii, virga furoris mei, et ira est in manibus eorum. Iram meam in gentem iniquam mittam, et populo meo edicam ut faciat spolia, et prædās agat, et conculcet urbes, et redigat eas in pulverem. Ipse autem non sic cogitavit, et animo non sic reputavit: sed mutabit animum suum, ut etiam disperdat gentes non paucas. Quod si dixerint ei: Tu solus es princeps; et dicet: Non cepi regionem quæ est supra Babylonem, et Chalanem, ubi

φαίνοντες, ἵνα χήραν ἀδικῶσι, καὶ ἀρπάξωσι χρίματα πενήτων, καὶ τοῖς ἐκ πλεονεξίας κακοῖς ὑπάγωσιν ὀρφανόν, καθάπερ τινὰ προνομήν τοῖς ἐθέλουσι πλουτεῖν ἐτοίμως παρερρίμμεν. Ἀλλ' οὗτοι, φησί, τί ποιήσουσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς; Ἐπισκοπῆς δὲ φησὶν ἡμέραν, τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν, καθ' ὃν ἐπεσκέψατο Θεὸς τοὺς γράφοντας πονηρίαν, καὶ τὰ ὀρθὰ τοῦ νόμου κρίματα διαστρέφοντας. Ποῖος γὰρ ὁμὴν πλοῦτος βοηθήσει, φησὶν; Ὁνήσει δὲ κατὰ τὴν τρόπον τῶν ἐκ πλεονεξίας ὁμὴν συνειλεγμένων ἡ ἀθροισίς; Ἠδικήσατε, κατεφείρατε νόμον, πεπατήκατε τὸν τοῦ νομοθέτου σκοπόν. Εἴτα ὅποι ποτὲ βαδίζετε; τί δὲ καὶ ὀρῶντες ἢ λέγοντες, διαφεύξεσθε τὴν ἡμέραν τῆς ἐπισκοπῆς; Ἡ γὰρ θλίψις ὁμὴν πόρρωθεν ἤξει. Ἐμάχοντο μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι πλειστάκις πρὸς τὰ περίοικα τῶν ἐθνῶν, Ἰδουμαίους τέ φημι καὶ Ἐλαμίτας, Μωαβίτας, καὶ Σύρους, καὶ τοὺς καλούμενους Φιλιστίνους· συνέβαινε δὲ καὶ ἀμείνους ὀρᾶσθαι πολλῶν κρατοῦντας ἐν μάχαις. Ἀλλὰ νῦν, φησὶν, ἡ θλίψις ὁμὴν πόρρωθεν ἤξει· τοῦτ' ἐστίν, Οὐ πρὸς Ἰδουμαίους ὁμὴν ἡ μάχη, οὐ πρὸς Μωαβίτας· ὁ πόλεμος· ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τινὰς τῶν ὁμόρων, ὧν ἐσθ' ὅτε καὶ κεκρατήκατε, καὶ τὴν ἀμείνω λαχόντες ψήφον ἐν μάχῃ τὸν τῆς εὐκλείας ἀνεθήσασθε στέφανον· ἀλλὰ νῦν ὁμὴν ἡ θλίψις πόρρωθεν ἤξει. Ἔοικε δὲ διὰ τούτων, ἢ τῶν Ἀσσυρίων τὴν ἐφοδὸν, ἤγουν τὴν τῶν Ῥωμαίων ὑποδηλοῦν. Πόρρωθεν γὰρ οὗτοι τε καὶ κείνοι. Ἐπενηνεγμένης δὲ τῆς θλίψεως, ποῦ καταλήψετε τὴν ἑαυτῶν δόξαν, τοῦ μὴ ἐμπσεῖν εἰς τὴν ἐπαγωγὴν; Κατηνδρίσασθε μὲν γὰρ πολλὰκις, φησί, τῶν ἐχθρῶν, καὶ τοῖς ἐπιούσιν ἀνταγιστάμενοι σεσώκατε τὰς παρ' ὁμὴν πόλεις τε καὶ χώρας. Νυνὶ δὲ τὴν ἐπὶ τούτῳ δόξαν ποῦ καταλήψετε; πεσεῖσθε γὰρ πάντες, κατ' οὐδένα τρόπον ὠφελοῦσης ὑμᾶς τῆς κατὰ τῶν ἐτέρων εὐανδρίας. Τί γὰρ ποιήσετε τοῦ μὴ ἐμπσεῖν εἰς ἐπαγωγὴν; Ἐπαγωγὴν δὲ φησὶ, τὴν ἐπενεχθεῖσαν αὐτοῖς ὡς ἀπὸ γὰρ τῆς θείας ὀργῆς, καὶ τὴν ἐκ τοῦ πολέμου συμφορὰν. Θεοῦ γὰρ ἐπάγοντος τοῖς πλημμελοῦσι τὰς δίκας τίς ὁ ἀποστρέψων; ἢ ποῖος ἂν τοῖς ὑπὸ ποινὴν καὶ κόλασιν ἐπικουρήσει τρόπος; οὐκ ἐστὶν οὐδεὶς. Τοιγάρτοι καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ ψάλλει καὶ φησὶν· Ὁ Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃ με, μὴδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃ με. Καὶ πάλιν· Ὁ Σὺ φοβερός εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοι; Ἀπὸ τότε ἡ ὀργή σου. Ἀποστρέφει μὲν οὖν οὐδεὶς τὴν θείαν μᾶλλον δὲ οὐδ' ἂν ὅλως σαλευοῖτο τὴν ἀρχὴν, εἰ δὲ δοκοῦν τοῖς παρ' αὐτοῦ θεοπίσμασιν.

Ἐπὶ τούτοις πᾶσιν οὐκ ἀποστρέφῃ ὁ θυμὸς, ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψηλὴ. Οὐαὶ Ἀσσυριοῖς, ἡ ῥάβδος τοῦ θυμοῦ μου, καὶ ἡ ὀργή ἐστίν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. Τὴν ὀργὴν μου εἰς ἔθνος ἀνομον ἀποστελῶ, καὶ ἐγὼ ἐμῷ λαφὺ συντάξω τοῦ ποιῆσαι σκύλα καὶ προνομήν, καὶ καταπατεῖν τὰς πόλεις, καὶ θεῖναι αὐτάς ὡς κορυττόν. Αὐτὸς δὲ οὐχ οὕτως ἐνεθυμήθη, καὶ τῇ ψυχῇ οὐχ οὕτως λελόγισται· ἀλλὰ ἀπαλλάξει ὁ νοῦς αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἔθνη οὐκ ὀλίγα. Καὶ ἐὰν εἰπωσιν

¹⁴ Psal. vi, 1. ¹⁵ Psal. lxxv, 8.

αὐτῷ, Σὺ μόνος εἰ ἄρχων, καὶ ἐρεῖ· Οὐκ ἔλαβον Ἀ
 τὴν χώραν τὴν ἐπάνω Βαβυλῶνος καὶ Χαλάνη, οὐ
 δὲ πύργος φθορομήθη. Ἐλαβον Ἀραβίαν καὶ
 Δαμασκόν, καὶ Σαμαρείαν; Ὅν τρέπον τυύτας
 ἔλαβον, καὶ πάσας τὰς χώρας λήψομαι.

Πανταχοῦ τῆς οἰκείας δόξης πεφροντικῶτα Θεὸν
 εὐρύησομεν. Χαλεπαίνειν μὲν γὰρ εἰ δὴ τινὰς βλέποι
 καταφρονεῖν ἡρημένους, καὶ παρ' οὐδὲν ποιεῖσθαι
 σπουδάζοντας τὸ αὐτῷ δοκοῦν, πάντα δὲ ὡς περ σεῖον-
 τας κάλον, εἰς γε τὸ δεῖν ἀπονεῦσαι πρὸς τὰ ἐκτοπώ-
 τατα. Περιτρέπει δὲ τοὺς τοιούτους μονονουχὶ καὶ
 ἀνασειράζων εὐσθενῶς, εἰς τὸ ὅτι μάλιστα τελοῦν
 εἰς ἔνθα αὐτοῖς. Οὕτω γὰρ ποῦ φησι καὶ ὁ μακάριος
 Δαβὶδ· « Ἐν χαλινῷ καὶ ἐν κημῷ τὰς σιαγόνας αὐ-
 τῶν ἀγχαῖς τῶν μὴ ἐγγιζόντων πρὸς σέ. Πολλὰ αἱ
 μάστιγες τοῦ ἀμαρτωλοῦ. » Ἐπιφέρει δὲ τοῖς πλημ-
 μελοῦσι τὴν κόλασιν, οἷόν τινα ῥάβδον εἰς χεῖρας ἐπι-
 δοῦς τὴν ἰδίαν ὀργὴν ἀνδράσιν οὐκ ἀγαθοῖς, ἔν'
 αὐτοῖς γένοιτο κολαστὰ τῶν ἡσεβηκότων. Συμβαίνει
 δὲ τοὺς εἰς τοῦτο παρελθόντας φρονήσαι τι μέγα
 κατὰ τῶν κεκολασμένων, μᾶλλον δὲ κατὰ τοῦ παρα-
 δότος αὐτοῦς. Οὐ γὰρ ἐννοοῦσιν ὅτι κεκρατήκασιν
 αὐτῶν ἐφέντος Θεοῦ, καὶ ψήφον ἐπάγοντος τὴν τοῦ
 χρῆναι παθεῖν αὐτοῦς· οἴονται δὲ ὅτι καὶ σώσειν
 ἐθέλοντος κεκρατήκασι. Μεθίστησι τοίνυν ἐπ' αὐτοῦς
 τὴν ὀργὴν, καὶ σφόδρα εἰκότως. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς ὑπερ-
 ηφάνοις ἀντιτάττεται, κατασεῖει μὲν αὐτῶν τὴν ὀφρὺν,
 ποιναῖς δὲ ὑποτιθεῖς ταῖς αὐτοῖς πρεπούσαις, πειρά-
 ται πληροφορεῖν ὅτι μὴ τῆς ἰσχύος ἐκείνων ἔργον
 ἦν, ἀλλὰ τῶν παρ' αὐτοῦ νευμαίων τὸ κρατῆσαι τῶν
 κεκολασμένων. Πέπρονθ' ἐν τοιούτῳ ὁ τῶν Ἀσσυρίων
 βασιλεὺς. Ἐπειδὴ γὰρ εἴλε τὴν Ἰουδαίαν, καὶ πεπόρ-
 θηκε τὰς πόλεις, μέγα πεφρόνηκεν ἐφ' αὐτῷ, καὶ
 δὴ καὶ ὥστε τῆς ἀγίας κρατῆσαι γῆς, καὶ παρὰ βού-
 λησιν Θεοῦ τοῦ προσεστηκότος αὐτῆς, καὶ σώσειν ὑπ-
 ἰσχυρομένου. Ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας φησὶν, οὕτω
 μὲν ἀπεστράφη τὸν θυμὸν, ἐπενεχθήσεσθαι δὲ καὶ
 Ἀσσυρίοις τὸ, οὐαί. Καὶ ποῖα τίς ἐστὶν ἡ τοῦδε πρό-
 φασις; Ἡ μὲν γὰρ ῥάβδος, φησὶ, τῆς ἐμῆς ὀργῆς,
 ἐν ταῖς αὐτῶν δέδοται χερσίν, παρ' ἐμοῦ δηλονότι,
 ὥστε καταπαλεῖν ἐν αὐτῇ τοὺς εἰς ἐμὲ δεδυσσεβηκότας.
 Ἐγὼ συνέταξα αὐτοῖς, ὥστε ποιῆσαι σκύλα, καὶ
 πρηνομήν τὸν ἐμὸν λαόν, καὶ καταπατεῖν τὰς πόλεις,
 καὶ θεῖναι αὐτὰς εἰς κονιορτόν. Εἰ μὴ γὰρ τὴν σώ-
 ζουσιν ἀπέστησα χεῖρα, καὶ γυμνοῦς ἀπέφηνα τῆς
 αἰεὶ καὶ συνήθους αὐτοῖς, καὶ παρ' ἐμοῦ δοθείσης
 ἐπικουρίας, οὐδ' ἂν ἤλωσάν ποτε, κρείττους αἰεὶ γε-
 γονότες δι' ἐμοῦ τῶν ἐχθρῶν. Αὐτός γε μὴν ὁ Ἀσσύ-
 ριος οὐχ οὕτως ἐνεθυμήθη, καὶ τῇ ψυχῇ οὐχ οὕτω
 λελόγισται, ἀλλ' ὅσον ἦκεν εἰς τὸν αὐτοῦ νοῦν, ἀπαλ-
 λάξει· τοῦτ' ἐστὶν, ὀλοθρεῦσαι ἔθνη οὐκ ὀλίγα. Οἴεται
 γὰρ ὅτι ταῖς αὐτοῦ δυνάμεσιν ἀνταναστήσεται μὲν
 οὐδεὶς, κρατήσῃ γε πάντως ἀμογητῇ, καὶ παντὸς
 ἔθνους ἔσται δεσπότης, ἀντεξάγοντος οὐδενός. Ἀπλη-
 στον δὲ οὕτως ἔχοντι τὴν ψυχὴν, καὶ αἰεὶ τῶν ὅλων
 κρατεῖν ἐθέλοντι. καὶ εἰ προσίοι τις λέγων· Σὺ μόνος
 εἰ ἄρχων, τοῦτ' ἐστὶν, ἄρα δυνήσῃ μόνος ἀπάσης κατ-

Ubique Deum suae gloriæ curam habuisse inve-
 niemus. Etenim indigne feri jam cum videt aliquos
 placita sua contemnere, **172** ac pro nihilo ducere,
 et omnem funem movere ut ad omne genus turpi-
 tudinis deflectant. Tales autem ille convertit, et
 tantum non trahit fortiter ad id quod in eorum
 commodum maxime cedit. Sic enim inquit beatus
 David : « In camo et freno maxillas eorum constrin-
 ges, qui non appropinquant ad te. Multa flagella
 peccatoris ¹⁶. » Infert autem supplicium his qui delin-
 quunt, tradens iram suam veluti virgam quam-
 dam in manus hominum non bonorum, ut sint im-
 piorum castigatores. Contingit autem eos qui ad hoc
 assumpti sunt, alto elatoque esse animo contra eos
 in quos animadvertitur, imo vero in eum qui eos
 tradidit. Non enim considerant hi, permittente Deo,
 et sententiam ferente ut paterentur illi, se eos
 subegisse. At vero isti etiam ipso servare volente
 se vicisse existimant. Derivat ergo hanc iram in il-
 los, et jure quidem optimo. Dum vero superbis resis-
 tit ¹⁷, eorumque superbiam deprimit, et cum pœ-
 nas irrogat ipsis dignas, plenam fidem astruere co-
 nat, non fortitudinis eorum opus, sed ipsius nutus
 et voluntatis fuisse, ut eos punitos superarent. Si-
 mile quiddam accidit regi Assyriorum. Postquam
 enim cepisset Judæam, urbesque vastasset, altum
 apud se sapuit, et sane putavit se terram sanctam,
 præter voluntatem Dei ei præsentis, et servare
 promittentis, subacturum. Hanc ob causam dicit,
 nondum furem suum aversum, sed illud vix in-
 ducendum Assyriis. Et quæ tandem hujus rei causa?
 Virga enim, ait, iræ meæ, in manus eorum tradi-
 tur, a me videlicet, ut illa feriat eos qui in me
 impietatem moliti sunt. Ego mandavi illis ut spolia
 faciant, et prædæ habeant populum meum, et pro-
 culcent urbes, et in pulverem eas redigant. Si enim
 manum servatricem non subduxissem, et auxilio
 semper et solito et a me tradito non denudassem,
 capti non fuissent unquam, per me superiores sem-
 per facti hostibus. Cæterum ipse Assyrius non sic
 cogitavit, neque sic animo reputavit, sed quod ad
 ejus quidem animum spectat, mutabit, id est, ever-
 tet gentes non paucas. Putat enim resistere posse
 neminem suis viribus, sed absque labore se cunctas
 adeo gentes debellaturum, foreque dominum, nullo
 se opponente. Ita dum **173** inexplabilem animum
 habet, et rerum summa potiri vult, si accedat ali-
 quis dicens ei : Tu solus es princeps, id est, an tu
 possis solus imperitare orbi terrarum? Ad hæc, in-
 quit, superbam vocem emittens, dicet : Nonne cepi
 regionem quæ est supra Babylonem, et Chalanen,
 ubi turris ædificata est? Cepi Arabiam, et Dama-

¹⁶ Psal. xxxi, 9, 10. ¹⁷ Jer. iv, 6.

scum, et Samariam : quemadmodum cepi has, ita omnes regiones capiam. Chalane igitur, ubi turris ædificata a majoribus, in extremis quodammodo Orientis partibus, ultra regionem et terram Babyloniorum sita est. Itaque quemadmodum, inquit, in ipsis finibus orientalis terræ, mei regni terminos constitui, cepi autem Damascum et Samariam, quibus dii ipsorum nequaquam succurrerunt, sic et alias regiones exterarum capiam. Quod autem Rapsaces verba referens ab Assyriorum rege, sedentibus in muro dixerit, necesse habeo commemorare. Hec dicit rex Assyriorum : Ne decipiat vos Ezechias sermonibus qui vos eripere non poterunt. Nec dicat vobis Ezechias, erepturum vos Deum ; et post alia rursus : Num liberarunt dii gentium suam quisque regionem e manu regis Assyriorum ? Ubi est deus Amath, et Arphath ? Et ubi est deus civitatis Sepharaim ? Num potuerunt eripere Samariam e manu mea ? Quis tandem est ex omnium gentium illarum diis, qui terram suam ex manu mea liberavit, quoniam liberabit Deus Israel de manu mea ? Proinde regem Assyriorum, qui de se magnifice sensit, et divinam majestatem deridere voluit, prænisi subiecturum se denuntiat. Etenim et nobis ipsis superbiæ morbus odio est habendus : cum autem contra ipsam divinam majestatem audaci animo inflatus fuerit, tunc, tunc vix, et quidem iustissime, hoc facere volentibus irrogabitur.

ἡρρημένον ὑποθήσειν ἐπαγγέλλεται ταῖς δίκαις. Ἀπηχθημένον μὲν γὰρ καὶ παρ' ἡμῖν αὐτοῖς τῆς ἀλαζονείας τὸ πάθος. Ὅταν δὲ δὴ καὶ αὐτῆς τῆς θείας καταθρασύνῃται δόξης, τότε δὴ τότε τὸ οὐαὶ καὶ σφόδρα δεικτικῶς τοῖς τοῦτο δρῶν ἐθέλουσι ἐποιεσθῆσεται.

VERS. 11. *Ululate sculptilia in Jerusalem et in Samaria. Quemadmodum enim feci Samariæ ejusque manufactis, sic faciam et Jerusalem, et idolis ejus.*

Induxit modo alta et tumida cogitantem Assyrium. Samariæ enim urbes deletæ cum essent, diis falso nuncupatis non succurrentibus, imo incensis etiam cum ipsis delubris et altaribus : cumque subjicere ditioni suæ 174 Hierosolymam sive Judæam, etiam invito sempiterno ejus assertore et conservatore Deo, cogitasset, causas illico nobis, et cur ipsa caperetur Samaria, compluresque urbes Judææ, prophetica oratio adjicit. Hinc nec sane immerito ipsum impietatis genus in memoriam redigit, eosque ululare jubet et plorare : et tantum non obstupefactus præ defectione a singulari illa pietate, proclamatur : Ululate sculptilia in Jerusalem et Samaria. Nam ubi dignis honoribus Deum universitatis colere oportuit, illic contemnitur, et honore suo congruente et debito privatus est. Sculptilibus siquidem veneratione attributa, ausi sunt miseri dicere ligno : « Deus meus es tu ; et lapidi : Tu genuisti me ¹⁸. » Itaque velut attonitus propheta, hanc exclamationem facit : scilicet, sculptilia in Jerusalem et in Samaria. Cujusmodi est quod et voce Jeremiæ dicit de Jerusalem : Quid dilecta fecit in

ἀρῆσαι τῆς ὑπ' οὐρανόν ; Πρὸς τοῦτο, φησὶν, ὑπέρ-
οπτον ἀφήσει φωνήν, ἐκείνο λέγων· Οὐκ ἔλαβον τὴν
χώραν τὴν ἐπάνω Βαβυλῶνος, καὶ Χαλάννη, οὐδ' ὁ
πύργος ψυχοδομήθη ; Ἐλαβὼν Ἀραβίαν, καὶ Ἀμα-
σκόν, καὶ Σαμάρειαν· ὃν τρόπον ταύτας ἔλαβον, καὶ
πάσας τὰς χώρας λήψομαι. Χαλάννη, οὐδ' ὁ πύργος
ψυχοδομήθη παρὰ τῶν ἀρχαιοτέρων, κεῖται μὲν ἐν
ἐσχάτοις τρόπον τινὰ τῆς ἐψῶς μέρεσιν, ἐπέκεινα δὲ
τῆς Βαβυλωνίων χώρας τε καὶ γῆς. Ὡς περ οὖν, φη-
σιν, ἐξ αὐτῶν τερμάτων τῆς ἐψῶς γῆς τῆς ἑμαυτοῦ
βασιλείας τέθεικα τοὺς ὅρους, εἶλον δὲ Δαμασκὸν καὶ
Σαμάρειαν, ὠφελήμενας οὐδὲν ἀπὸ γε τῶν ἐν αὐταῖς
θεῶν· οὕτω καταλήψομαι καὶ τὰς ἔξω χώρας. Με-
μνησθῆαι δὲ ἀναγκαῖον ὅτι καὶ Παφάκης, τὰς παρὰ τοῦ
βασιλέως Ἀσσυρίων ἀναγγέλλων φωνάς, προσπεφώ-
νηκε τοῖς ἐν τῷ τείχει καθημένοις· Τάδε λέγει ὁ βα-
σιλεὺς Ἀσσυρίων. Μὴ ἀπατάτω ὑμᾶς ὁ βασιλεὺς
Ἐζεκίας λόγοις, οἳ οὐ δυνήσονται ῥύσασθαι ὑμᾶς·
καὶ μὴ λεγέτω ὑμῖν Ἐζεκίας, ὅτι Ῥύσεται ἡμᾶς ὁ
θεός· καὶ μεθ' ἑτέρα πάλιν· Μὴ ἐρρύσαντο οἱ θεοὶ
τῶν ἐθνῶν ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ χώραν ἐκ χειρὸς βα-
σιλέως Ἀσσυρίων ; ποῦ ἐστὶν ὁ θεός ; Ἐμὰθ καὶ
Ἀρφάθ ; καὶ ποῦ ἐστὶν ὁ θεός τῆς πόλεως Σεπφα-
ρουεῖμ ; μὴ ἐδύναντο ῥύσασθαι Σαμάρειαν ἐκ χειρὸς
μου ; τίς τῶν θεῶν πάντων τῶν ἐθνῶν τούτων ἐρρύ-
σατο τὴν γῆν αὐτοῦ ἐκ χειρὸς μου, ὅτι ῥύσεται
Ἰσραὴλ ἐκ χειρὸς μου ; Μεγάλα τοίνυν πεφρονηκότα
τὸν Ἀσσύριον, καὶ τῆς θείας ὀργῆς καταμειδιῶν

Ὁλολύξατε τὰ γλυπτὰ ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐν
Σαμαρείᾳ. Ὅν τρόπον γὰρ ἐποίησα Σαμαρείαν καὶ
τοῖς χειροποιήτοις αὐτῆς, οὕτως ποιήσω καὶ ἐν
Ἱερουσαλὴμ, καὶ τοῖς εἰδώλοις αὐτῆς.

Εἰσχεκόμενεν ἀρτίως ὑψηλὰ καὶ ὑπέροχτα πεφρο-
νηκότα τὸν Ἀσσύριον. Ἐπειδὴ γὰρ τὰς τῆς Σαμα-
ρείας ὠλόθρευνε πόλεις οὐκ ἐπικουρούντων αὐταῖς
τῶν ψευδυνύμων θεῶν, κατεμνησθέντων δὲ πάλιν
αὐτοῖς τεμένεσι καὶ βωμοῖς. Διατεθειμένου δὲ ὅτι καὶ
αὐτὴν ὑπὸ χεῖρα ποιῆσαι τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἦτοι τὴν
Ἰουδαίαν, καὶ εἰ μὴ βούλοιο τυχόν ὁ προασπίζων
αὐτῆς ἀεὶ τε σώζων Χριστός, τὰς αἰτίας εὐθύς ὁ
προφητικὸς ἡμῖν παρατίθῃ λόγος τοῦ καὶ αὐτὴν
ἀλῶναι τὴν Σαμάρειαν, πλείστας δὲ ὄσας καὶ τῆς
Ἰουδαίας πόλεις. Ταύτη τοι καὶ μάλα εἰκότως τῶν
τῆς δυσσεθείας τρόπων εἰς ἀνάμνησιν ἀποφέρει,
ὀλολύζειν τε αὐτοὺς, καὶ κατοικιμῶσαι κελεύει. Μόνον
δὲ οὐχὶ κατατεθηπῶς τὴν ἀπόστασιν ἐκ φιλοθείας τῆς
ἀγαν ἀναφωνεῖ· Ὁλολύξατε, γλυπτὰ ἐν Ἱερουσαλὴμ
καὶ ἐν Σαμαρείᾳ. Ὅπου γὰρ ἔδει ταῖς καθηκούσαις
τιμαῖς τὸν τῶν ὀλων καταγεραίρεσθαι θεόν, ἐκεῖ
παραορᾶται, καὶ τῆς αὐτῷ πρεπούσης τε καὶ ὀφειλο-
μένης τιμῆς ἐστέρηται. Γλυπτοὶς γὰρ τὸ σέβας ἀνα-
θέντες οἱ δεῖλαιοι, τετολμήκασιν εἰπεῖν τῷ ξύλῳ·
« Θεός μου εἰ σύ· καὶ τῷ λίθῳ, Σὺ ἐγέννησάς με. »
Οὐκοῦν μετ' ἐκπλήξεως οἰοῖται τῷ προφῆτῃ γέγονεν

¹⁸ Jerem. II, 27.

ἀναζώνημα τὸ εἰρημένον· τοῦτ' ἔστιν, γλυπτὰ ἐν Ἀ
 'Ιερουσαλήμ καὶ ἐν Σαμαρείᾳ. Τοιοῦτόν τι καὶ διὰ
 ζωνῆς 'Ιερεμίου φησὶ περὶ τῆς 'Ιερουσαλήμ· Τί ἡ
 ἡγαπημένη ἐν τῷ οἴκῳ μου ἐποίησε βδελύγμα· ἔφη
 δέ που καὶ δι' ἐνός προφήτου· ἡ Σκοπὸς 'Εφραὶμ μετὰ
 Θεοῦ, προφήτης παγίς σχολιά, ἐπὶ πάσας ὁδοὺς αὐ-
 τῷ, μανίαν ἐν οἴκῳ Κυρίου κατέπηξαν. Ἰδρυσάμενοι
 γὰρ ἐν τοῖς 'Ιεροσολύμοις βωμοὺς καὶ χειρόκμητα, τε-
 θύκασιν τῇ Βαβλ., καὶ τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ. Δεδρά-
 κασι δὲ ταυτί καὶ οἱ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ. Ὁν τρόπον τοί-
 νυν, φησὶν, ἐποίησα Σαμαρείαν, καὶ τοῖς χειροποιήτοις
 αὐτῆς, οὕτως ποιήσω καὶ 'Ιερουσαλήμ, καὶ τοῖς εἰδώ-
 λοις αὐτῆς. Οἷς γὰρ ἀδελφὰ τὰ τολήματα, τούτοις
 ἔποιτο ἂν εἰκότως καὶ ἱσοπαλὴς ἡ δίκη. Οὐκοῦν ἔλαβε
 μὲν ὁ Ἀσσύριος καὶ Δαμασκὸν καὶ Σαμάρειαν. Ὅδὸς
 δὲ τοῦ πράγματος αὐτῷ, καὶ τοῦ κατισχύσαι πρόφα-
 σις, ἡ τῶν εἰδώλων ποίησις ἦν, ἡ ἐν τε τῇ Σαμαρείᾳ,
 καὶ τοῖς 'Ιεροσολύμοις. Ταύτητοι καὶ τοῖς τὰ τοιαῦτα
 δρᾶν ἐπιθόσιν, τὰς περὶ πωδεστάτας ἐξήτηνται δίκας.
 Καλεπὸν οὖν ἄρα, καὶ ὀργῆς ἡμῖν τῆς παρὰ Θεοῦ
 πρέξενον ἡ τῶν εἰδώλων ποίησις πανταχοῦ, καὶ εἰ
 τις εἰς νοῦν καὶ καρδίαν τοῦτο δρῶν τυχόν. Ἀπο-
 φέρι γὰρ κακείνα τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης, καταγοητεύοντα
 τὴν καρδίαν, καὶ ἐφ' ἧ μὴ προσήχεν ἐξ-
 ἰκοντα.

Καὶ ἔσται ὅταν συντελέσῃ Κύριος πάντα ποιῶν
 ἐν τῷ ὄρει Σιών, καὶ ἐν 'Ιερουσαλήμ, ἐπάξει ἐπὶ
 τὸν τοῦν τὸν μέγαν τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων,
 καὶ ἐπὶ τὸ ὄψος τῆς δόξης τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ.
 Εἶπε γάρ· Τῇ ἰσχύϊ ποιήσω, καὶ τῇ σοφίᾳ τῆς
 συνθέσεως, ἀφελῶ θρία ἐθνῶν, καὶ τὴν ἰσχύϊν αὐ-
 τῶν προσηύσω· καὶ στίσω πόλεις κατοικουμέ-
 νας, καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ
 χειρὶ ὡς ροσσίων, καὶ ὡς καταλειμμένα ὠά
 ἀρῶ· καὶ οὐκ ἔστιν, ὃς διαφεύξεται με, ἢ ἀντελεπῇ
 μοι.

Οὐκ ἔξω κοινής γενήσεσθαι τὸν Ἀσσύριον τὰ οὐ-
 τως ὑπέρογκα πεφρονηκότα φησὶ. Κύριος γὰρ ὑπερ-
 ηφάνους ἀντιτάσσεται, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ τῶν
 τῆς ἀλαζονείας αἰτιαμάτων τοὺς ταύτην νενοσηκότας
 πράττεται μὲν αἰετὸς τοὺς λόγους, ἀποφαίνει δὲ αὐτοὺς
 οἰκτροὺς καὶ κατεβρίμμένους, ὡς ἂν εἶδεεν μὴ ἐπαί-
 ρειν εἰς ὕψος τὸ κέρας, κατὰ τὸ γεγραμμένον· εἶεν
 δὲ μᾶλλον ἐπιγνώμονες τῆς ἑαυτῶν φύσεως τε καὶ
 ἀσθενείας. Ὅταν γὰρ, φησὶ, συντελέσῃ πάντα ποιῶν
 ἐν τῷ ὄρει Σιών, καὶ ἐν 'Ιερουσαλήμ, τοῦτ' ἔστιν,
 ὅταν εἰς τέλος ἔρχηται τὰ τῆς ἐπ' αὐτοὺς ὀργῆς, ἐπα-
 ξεί τότε τὴν χεῖρα, καὶ τὴν καταπαλοῦσαν βάρβαν,
 ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων.
 Νοῦν δὲ αὐτὸν ἀπεκάλεσε μέγαν, οὐ πρὸς ἐπαίνου τῇ
 χρήματι αὐτῷ, καταφύγων δὲ μᾶλλον, ὡς οὐδὲν
 ἕτερον ὄντα πλὴν ὅτι μόνον ὑπεροφίαν τὴν θεομιση. Πε-
 φρόνηκε γὰρ ἀνθρώπινον μὲν οὐδέν· ὅσα δὲ καὶ τάχα
 καὶ πᾶσαν τὴν γενετὴν ὑπερνέχεται φύσιν. Ἐπάξει
 τοίνυν ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς δόξης τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ· ὀφ-
 θαλμῶν δὲ φησὶν ἐν τούτοις, ἀντὶ τοῦ τῶν ἐθνῶν, ἡτοι-
 τῶν ἐνθυμημάτων. Ὑψηλὰ γὰρ, ὡς ἔφην, καὶ ὑπέ-
 ρογκα ταυτί. Θεὸς δὲ ὑπάρχων, καὶ εἰς καρδίαν ὁρῶν
 καὶ νεφροὺς, εἰδὼς τε τὰ κεκρυμμένα, καὶ ἡμῖν αὐτὰ

domo mea abominationem? Dixit porro et per unum
 prophetam: « Speculator Ephraim cum Deo, propheta
 laqueus tortuosus in omnibus viis ejus: insaniam
 in domo Domini confixerunt¹⁸. » Collocatis enim Hie-
 rosolymæ altaribus et manuconditis, Baalo et mili-
 tiæ cæli sacrificarunt. Quod etiam Samariæ incolæ
 fecerunt. Quemadmodum igitur, inquit, feci Sama-
 riæ et manufactis ejus, sic faciam et Jerusalem et
 idolis ejus. Quorum enim similia et cognata sunt
 maleficia, eos merito consimilis etiam pœna con-
 sequetur. Cepit igitur Assyrius Damascum et Sa-
 mariam: via autem hujus rei conficiendæ et occasio
 victoriæ fuit, idolorum effectio, cum Samariæ tum
 Hierosolymis: ideoque his qui talia patrare con-
 sueverunt, dignissimas pœnas infligit. Est itaque
 grave scelus, et iram divinam nobis accersit ubique
 idolorum effectio: idque etiam si quis forte hoc in
 animo et mente fabricaverit. Abducunt enim illa a
 dilectione in Deum, incantant animum, et ad quæ
 non oportet trahunt.

VERS. 12-14. Et erit cum consummaverit Dominus
 omnia faciens in monte Sion, et Jerusalem, inducet
 super mentem magnam, principem Assyriorum, et
 super celsitudinem gloriæ oculorum ejus. Dixit enim:
 In fortitudine faciam, et **175** sapientia intellectus,
 tollam gentium terminos, et robur earum deprædabor,
 et concutiam urbes habitatas, et orbem terræ totum
 comprehendam manu, et ut derelicta ova tollam. Et
 non est qui effugiat me, vel contradicat mihi.

Non immunem fore Assyrium a pœna, quippe qui
 tantopere intumuerat, asseverat. Dominus enim
 superbis resistit, juxta id quod scriptum est¹⁹, et
 eorum qui arrogantiae vitio laborant verba exigit,
 illosque miseros reddit et projectos, ut sciant non
 esse tollendum cornu in altum, sicuti scriptum est,
 sintque conscii potius suæ ipsorum naturæ et in-
 firmitatis. Quando enim, inquit, consummaverit
 omnia faciens in monte Sion, et Jerusalem. id est,
 cum iræ in ipsos finis venerit: tunc inducet manum,
 et virgam ferientem mentem magnam, principem
 Assyriorum. Mentem vero ipsum appellavit magnam,
 non laudi hoc verbum ei tribuens, sed vitio dans
 potius, quippe qui nihil aliud sit quam superbia
 Deo exosa. Nihil enim de se sensit humanitus, sed
 quæ omnem naturam mortalem excedunt et super-
 eminent, cogitavit. Inducet igitur super celsitudi-
 nem gloriæ oculorum ejus.²⁰ Oculorum vero hic di-
 cit, pro opinionum seu cogitationum. Altæ enim
 sunt illæ, ut dixi, et prætumidæ. Deus autem cum
 sit qui cor introspicit et renes, et qui perlustrat
 occulta, nobis etiam illa plane demonstrat, et inquit.
 Dixit enim: In fortitudine faciam, et sapientia in-

¹⁸ Ose. ix. 8. ¹⁹ Jac. iv. 6

telligentiæ tollam gentium terminos, et robur earum deprædabor, et deturbabo urbes habitatas. Observa igitur quomodo quasi auxilio superno non egens, suis ipsius viribus solis incensus sit, quasi omnia quæ velit, posset facere: seque adeo sapientem fore et rei militaris scientem, ut ad se terminos gentium transferre facillime, et earum potentiam perfringere, et deprædari, et urbes imbelles desertasque posset concutere: etiamsi complures et innumerabiles incolas habeant. Sed non hic hæsit ejus arrogantia. Jactat enim se universum orbem, terrarum expugnatum, idque facillime, et prompte et citra pugnam se facturum decernit, ac constituit, quantum animo quidem reputat. Comprehendam **176** enim totum orbem terræ, velut nidum, et velut derelicta ova tollam, et non est qui effugiat vel resistat mihi. O insignem superbiam, o cogitationes stultas! quasi unius passeruli nidus esset, universa hæc machina, ita eam considerat: ovis relictis ab altrice ave, totius terræ incolas confert, ut quasi draco invadat et absorbeat, oditque contradicentes, nedum, ut sic dicam, exspectat, ut obsessi secum in colloquium veniant. Hæc ad personam ipsius Satanæ quoque referri decet. Est enim ille pater superbiæ: putatque se orbem comprehensurum, nullo contraveniente. At res non sic demum abit, inio evenit illi ad extremum exitus rerum longe contrarius. Etenim contradixit pro nobis Christus, nec contradixit solum, sed et pro vita omnium in certamen descendit, et exitialem illum vicit, pedibusque sanctorum substravit: nam dixit eis: « Ecce dedi vobis facultatem calcandi super serpentes et scorpiones, et supra omnem potestatem inimici ²⁹. »

τῶν ἁγίων ὑπέστρωσε ποσίν. Ἐφη γάρ αὐτοῖς καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ

VERS. 15, 16. Num gloriabitur securis sine illo qui secet ea? num attolletur serra sine eo qui trahit eam? Similiter si quis levaverit virgam vel lignum, nonne sic? Sed emitte Dominus Sabaoth in tuum honorem ignominiam, et in tuam gloriam ignis ardens incendetur.

Aperte redarguit Assyriam et temere inflatum, et prorsus ignarum quod non inanus ejus opus fuerit Samaritanis perdere, et una cum ea alias quoque urbes capere, sed potius decretum supremum, quod iis qui intolerabiliter sunt impii, ceu bipennem quandam, vel virgam, vel lignum infert. Cedo enim mihi, inquit, o amentissime omnium! num securis gloriabitur sine illo qui secet ea? Bipennis enim si optime exacuatur, accommoda est ad ligna agri detondenda. Num igitur laudabit quis, inquit, securim, quasi hoc præstare absque incidente cum ea valeat? Serra per se quid efficiet, nisi quis traxerit illam, ac rursus depulerit? Si vero quis contra quodcunque seu virgam, seu lignum elevet, annon rursum sic erit? Jacebit enim virga in terra,

Α καθίστησιν ἐναργῆ, καὶ φησιν. Εἶπε γάρ· Τῇ ἰσχυρί ποιήσω, καὶ τῇ σοφίᾳ τῆς συνέσεως ἀφελεύθω ὅρια ἐθνῶν, καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν προνομεύσω, καὶ σείσω πόλεις κατοικουμένας. Ἄθρει δὴ οὖν ὅπως, ὡς τῆς ἀνωθεν ἐπικουρίας οὐ δεδεημένος, ταῖς ἐαυτοῦ δυνάμεσιν ἀνάπτει μόναις τὸ πάντα δύνασθαι δρᾶν, ὅσα περ ἂν βούλοιτο· οἴεται δὲ ὅτι καὶ σοφὸς οὕτως ἐστίν, καὶ στρατηγικὸς, ὡς καὶ μάλα ῥᾶδίως ἐφ' ἐαυτὸν δύνασθαι μεθιστᾶν τὰ ὅρια τῶν ἐθνῶν, διαβρῆγγυνά τε αὐτῶν τὴν ἰσχύ, καὶ ἐν προνομίᾳ ποιεῖσθαι, καὶ κατασελεῖν πόλεις, οὐκ ἀνάνδρους καὶ ἡρημωμένας, ἀλλ' εἰ καὶ πλείστους ὅσους, καὶ ἀναριθμήτους ἔχουεν τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐταῖς. Καὶ οὐ μέχρι τούτων τὰ τῆς ἀλαζονείας αὐτῷ. Περιαιτίζεται γὰρ καὶ ἀπάσης ὅτι καταδράζηται τῆς ὑπ' οὐρανὸν, καὶ λίαν εὐκόλως, ἐτοίμως τε καὶ ἁμαχῇ διατίθεται καὶ φρονεῖ κατὰ γε τὸ εἰς νοῦν ἦκον αὐτῷ. Καταλήφομαι γὰρ, φησὶ, τὴν οἰκουμένην ὅλην ὡς νοσσίαν, καὶ ὡς καταλελειμμένα ὡς ἄρῳ, καὶ οὐκ ἐστὶν ὃς διαφεύξεται με, ἢ ἀντεῖπῃ μοι. Ὡς δεινῆς ὑπεροφίας, ὡς λογισμῶν ἀσυνέτων! Ὡς ἐνὸς στρουθίου καλιὰν τὴν σύμπασαν βλέπει, ὥστε καταλελειμμένους ὑπὸ τῆς θαλπούσης θρόμβος παρεικάξει τοὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, ἔν' ὡς δράκων ἐπιελθὼν καταπίη. Μισεῖ δὲ τοὺς ἀντιλέγοντας, καὶ οὐδ' ὅσον εἰπεῖν εἰς λόγους ἔξῃεν αὐτῷ προσδοκᾷ τοὺς πολιορκουμένους. Ταυτὶ πρέποι ἂν καὶ εἰς τὸ αὐτοῦ πρόσωπον ἀναφέρειν τοῦ Σατανᾶ. Καὶ γὰρ ἐστὶν αὐτοῦ ὁ τῆς ὑπερηφανίας πατήρ. Ὡς θη δὲ ὅτι καταλήψεται τὴν οἰκουμένην ἀντιπράττοντος οὐδενός. Ἄλλ' οὐχ οὕτω ποθέν· ἐκθέθηκε δὲ μᾶλλον αὐτῷ πρὸς πᾶν τούναντιον τῶν πραγμάτων τὸ πέρας. Ἀντεῖρθηκε γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστός· καὶ οὐκ ἀντεῖρθηκε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπερήλθε τῆς ἀπάντων ζωῆς, νενίκηκε τὸν ἀλητήριον, καὶ τοῖς Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄψεων ἐχθροῦ. »

Μὴ δοξασθῇσεται ἀξίην ἀνευ τοῦ κόπτοντος ἐν αὐτῇ· Ἡ ὑψωθῇσεται πρίων ἀνευ τοῦ ἑλκοῦτος αὐτόν· Ὡσαύτως ἐὰν τις ἄρῃ ῥάβδον ἢ ξύλον· οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἀποστελεῖ Κύριος Σαβαὼθ εἰς τὴν σὴν τιμὴν ἀτιμίαν, καὶ εἰς τὴν σὴν δόξαν πῦρ καιόμενον καυθήσεται.

Διελέγχει σαφῶς τὸν Ἀσσύριον, εἰκῇ τε ἀναφυσώμενον, καὶ ἡγνοηκότα παντελῶς, ὡς ἥκιστα μὲν τῆς αὐτοῦ χειρὸς ἔργον γέγονε τὸ ἀπολέσαι τὴν Σαμαρείαν, ἔλθῃν δὲ σὺν αὐτῇ καὶ τὰς ἐτέρας πόλεις, ψήφου δὲ μᾶλλον τῆς ἀνωθεν ἐπιφερούσης αὐτῶν τοῖς ἀφόρητα δεδυσσεδηκόσι, καθάπερ τινὰ πέλεκυν, ἢ ῥάβδον ἢ ξύλον. Εἶπε γὰρ μοι, φησὶν, ὦ πάντων ἀνούστατε, μὴ ἀξίην δοξασθῇσεται ἀνευ τοῦ κόπτοντος ἐν αὐτῇ. Πέλεκυς μὲν γὰρ ὀριστα τεθηγμένος καὶ τομὸς ἐπιτηδείως ἂν ἔχοι πρὸς τὸ ἀποκαίρειν δύνασθαι τὰ ἐν ἀγροῖς ξύλα. Ἄρ' οὖν ἐπαινέσαι τις τὴν ἀξίην, ὡς τοῦτο δρᾶν δυνάμενην, δίχα τοῦ κόπτοντος ἐν αὐτῇ; Ἐνεργήσῃ ἐκ τῆς καθ' ἐαυτὸν ὁ πρίων, εἰ μὴ τις ἑλκοῖτο τε αὐτόν, καὶ καυθήσεται πάλιν; Εἰ δὲ δὴ τις καθ' ὅτιον ἢ ῥάβδον, ἢ ξύλον· ἄρ' οὐχ οὕτως

²⁹ Luc x, 19.

ἔσται πάλιν; Κεῖσεται μὲν γὰρ ἡ ῥάβδος εἰς γῆν, ἔρριπται δὲ καὶ τὸ ξύλον, ἀλλ' εἴ τις λαθῶν ἐπάγοι τι· τότε δὴ πάντως εἰς ἔργον ἤξει τὰ δι' αὐτῶν. Τί τοίνυν, φησὶ, πεφρόνηκας ὤψηλά; Τί δὲ τὴν ὀφρὺν ἀνασπᾷ; Οἶει ὅτι ἰδίᾳ δυνάμει κατῶρθωκας αὐτὸς τὸ ἐλεῖν τὰς πόλεις, ἐν οὐρανῷ τάξει παραληφθεὶς παρὰ τῆς ἐκείνα ποιούσης χειρὸς, δηλονότι τῆς θείας; Οὐ σὴ τοιγαροῦν ἡ δόξα Θεοῦ δὲ μᾶλλον τοῦ καθάπερ τινὰ πέλεκυν, ἢ ῥάβδον, ἢ ξύλον τὴν σὴν ἐπάγοντος ὁμότητα τοῖς αὐτῷ προσκεκρυκόσιν. Ἐσθ' τοίνυν οὐχ οὕτω, φησὶν, ὡς ψήθης αὐτός. Οὐτε μὴν ἐν ταυτότητι δόξης διαμένεις, ἀλλ' οὐδὲ ταῖς οὕτως ἀδραῖς ἐνσπαταλήσεις τιμαῖς. Οὐ τῇ ἰσχύϊ ποιήσεις, οὐδὲ τῇ σοφίᾳ τῆς συνέσεως ἀφελεῖς ὄρια ἐθνῶν. Οὐ καταλήψῃ τὴν οἰκουμένην ὡς ὡς καταλελειμμένα. Ἄλλ' ἀποστελεῖ Κύριος Σαβαῶθ εἰς τὴν σὴν τιμὴν ἀτιμίαν, καὶ εἰς τὴν σὴν δόξαν πῦρ καιόμενον καυθήσεται. Τιμὴν δὲ αὐτοῦ φησὶ, τὴν ὑπ' αὐτῷ πράττουσάν τε καὶ ὑποκειμένην στρατιάν. Ἐπ' αὐτῇ γὰρ δεδόξαστο. Πῦρ οὖν ἤξει κατ' αὐτῆς, φησὶ, καὶ καταφλέξει τὴν σὴν τιμὴν. Τίνα δὲ τρόπον καὶ τοῦτο γέγονε, διατρανοῶ πάλιν, καὶ οὐκ εἰς μακράν.

Καὶ ἔσται τὸ φῶς τῷ Ἰσραὴλ εἰς πῦρ, καὶ ἀγιάσει αὐτὸν ἐν πυρὶ καιόμενῳ, καὶ φάγεται ὡς χόρτον τὴν ὕλην. Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀποσβεσθήσεται τὰ ὄρη, καὶ οἱ βουνοὶ, καὶ οἱ δρυμοὶ. Καὶ καταφάγεται ἀπὸ ψυχῆς ἕως σαρκῶν. Καὶ ἔσται ὁ φεῦγῶν ὡς φεῦγῶν ἀπὸ φλογὸς καιόμενης· καὶ οἱ καταλειφθέντες ἀπ' αὐτῶν ἔσονται ἀριθμὸς, καὶ παιδίον γράψει αὐτούς.

Δυσέφικτον σφόδρα τὸ εἰρημένον, καὶ ἡ τῆς λέξεως συνθήκη τὴν ἀπόδοσιν ἔχει δυσχερεστάτην. Σαφηνισμένοι δὲ πάλιν, τὸν ἐν γε τοῖς προκειμένοις κρυπτόμενον νοῦν, ἐκεῖνα προειρηκότες. Ἐλε μὲν γὰρ τὴν Σαμάρειαν ὁ Σαλαμανασάρ ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, ἀπέστειλε δὲ Παφάχην ἐκ Λαχεὶς εἰς Ἱερουσαλὴμ, ὃς ἐλθὼν, καὶ πολιορκήσας αὐτὴν προσελάληκε τοῖς ἐν τῷ τείχει τὰ παρὰ τὸ πεπομφότος αὐτόν, προσετίθει δὲ τούτοις τὰς κατὰ τοῦ Θεοῦ δυσφημίας λέγων, ὅτι Οὐ μὴ ῥύσεται ὁ Θεὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐκ χειρὸς βασιλέως Ἀσσυρίων. Πρὸς δὲ τὰ τοιαῦτα δεδυσφορηκὼς ὁ βασιλεὺς Ἐζεκίας τὰς πρὸς Θεὸν ἐποιεῖτο λιτὰς λέγων· Εἰσάκουσον, Κύριε, εἰσδελψόν, Κύριε, καὶ ἴδε τοὺς λόγους Παφάχου, οὓς ἐξαπέστειλε βασιλεὺς Ἀσσυρίων, ὃνειδίξειν Θεὸν ζῶντα. Ἐπηγγέλλετο δὲ Θεὸς τὴν σωτηρίαν αὐτοῖς. Καὶ δὴ καὶ ἐξηλθεν ἄγγελος Κυρίου, καὶ ἀνέβλεν ἐν μιᾷ νυκτὶ ἐκ τῆς παρεμβολῆς τῶν Ἀσσυρίων ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας. Οὗ δὲ γεγονότος, ἐδόλλετο μὲν ὁ Ἀσσύριος ἀφορήτῳ δέσματι. Ἀκούσας δὲ ἄγγελον ὅτι Σαρσαθὰ βασιλεὺς Αἰθιοπῶν ἐξῆλθε κατὰ τῆς γῆς αὐτοῦ σὺν ὀλίγοις παντελῶς τοῖς περιλειμμένοις, ὥχeto φυγὰς. Τοῦτο καὶ νῦν ὁ προφητικὸς ἡμῖν αἰνιγματωδὺς· διερμηνεύει λόγος. Φῶς μὲν γὰρ γέγονε τῷ Ἰσραὴλ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς τὸν καταφωτίζειν ἰσχύοντα διορισάμενος νόμον. Ἀλλὰ τοῦτο, φησὶ, τὸ φῶς τὸ ὑπάρξαν τῷ Ἰσραὴλ, οὐ φῶς ἔσται τοῖς Ἀσσυρίων στρατεύμασιν, ἀλλ' εἰς πῦρ ὁλοβρεῦον. Ὅτι δὲ οἰκτεῖον αὐτῷ καὶ ἀνατρεψιμένον ἡγεῖται λαὸν ὁ

et lignum projicietur : at si quis acceperit, et applicaverit, tunc omnino ea quæ per illa sunt, in opus venient. Quid ergo, inquit, alta sapis? quid supercilium tollis? Exsistimasne tua vi hoc 177 perfunctum esse te, ut caperes urbes, cum tanquam instrumentum a manu nimirum divina, quæ hæc facit adhibitus fueris? non igitur tua gloria, sed Dei potius, quia tua crudelitate tanquam securi quapiam seu virga, seu ligno, adversus eos qui ipsum offenderant usus est. Non igitur eris, ait, ita uti ipse cogitas : nec eundem gloriæ tenorem retinebis, sed neque tam delicatis honoribus lassivies, nec in fortitudine facies, nec sapientia intelligentiæ tolles gentium terminos, non capies orbem terrarum ut ova relicta, sed mittet Dominus Sabaoth in tuum decus, dedecus, et in gloriam tuam ignis ardens accendetur. Decus autem ejus dicit exercitum, qui sub ipso merebat. Inde enim gloriatus est. Ignis ergo, inquit, invadet illum, tuumque decus amburet. Quemadmodum igitur hoc factum sit, rursus explanat, nec id prolixè.

VERS. 17-19. *Et erit lux Israelis pro igne, et sanctificabit eum igne ardentem, et edet sicut senum silvam. Die illa exstinguentur montes, et colles, et saltus, et devorabit ab anima usque carnes. Et erit fugiens velut fugiens a flamma ardente. Et superstites ex illis erunt numerus, et parvulus scribebit eos.*

Valde obscurum est quod dicitur, et orationis structura sensum affert intellectu difficillimum. Explicabimus autem rursus sensum in his verbis latentem, illud præfati : Cepit nimirum Salmanassar rex Assyriorum Samariam, legavitque e Laches Rapsacem Jerusalem : qui cum advenisset, eamque obsidione cinxisset, eos qui erant in mœnibus affatus est, quæ ab eo qui ipsum misit acceperat. Quibus adjunxit blasphemias et convicia in Deum : Non liberabit, inquit, Deus Jerusalem e manu regis Assyriorum. Quæ iniquo ferens animo Ezechias rex, suscitans ad Deum precibus, inquit : Exaudi, Domine, aspice, Domine, et contemplare verba Rapsacis, quæ emisit rex Assyriorum, ut probris Deum viventem insectaretur. Repromisit vero Deus salutem illis : egressusque exivit angelus Domini, et una nocte e castris Assyriorum centum octoginta quinque millia interemit : quo facto, ictus est Assyrius ingenti timore. Accepto vero nuntio Sarsatha regem Æthiopum contra terram suam 178 expeditionem facere, cum paucis omnino relictis abiit profugus. Hoc nunc prophetica nobis interpretatur oratio. Lux enim Israeli Deus universitatis existit, qui solus legem quæ illuminare potest constituit. Sed hæc, inquit, lux quæ existit Israeli, non erit lux Assyriorum copiis, sed pro igne erit exitiis. Quod autem Hierosolymitanos proprium sibi ac consecratum populum universitatis Deus existimet, per ignem ardentem inter

Assyrios, docebit omnes quotquot ubique sunt. Atque hoc est quoddam, « Sanctificabit eum igne ardente. » Quod enim sanctificari dicitur, non semper erit omnis sanctitatis particeps, at potius in gloriam consecratum esse Deo significat. Cujusmodi est quod dicit ad Moysen : « Sanctifica mihi omne primogenitum aperiens vulvam, inascula Domino ». Et illud, sanctifica, in his ait, pro, consecra. Sanctificabit igitur, inquit, Israellem universi Deus, hoc est, illi consecratum et repositum efficiet in igne ardente : per ignem incensum contra Assyrios. Ignem autem appellat hic, inopinatum interitum. Nisi enim peculiarem sibi duxisset hunc populum, nunquam incendiasset contra adversarios ignem, qui etiam consumpsit, velut fenum vel silvam, Assyriorum multitudinem. Illa itaque, inquit, die, hoc est, circiter illud temporis, exstinguuntur montes, et colles, et saltus, et devorabit tam animam quam carnes. Collibus et montibus et silvis pulchre assimilant ipsas Assyriorum copias, earumque duces, quique aliis, cum colles et montes, præcellunt. Verum hi quidem exstinguuntur, hoc est, qui olim validi erant et ferventes, vel invitati exanimabuntur. Hoc enim declarat, exstinguuntur. Devorabit enim eos mors, tantum non animas conficiens et corpus. Quod etenim non interierint simul cum corporibus et animæ, cuivis perspicuum est : verum hinc iræ vim subindicat. Sed erit, inquit, qui fugit, velut fugiens a flamma ardente, et superstites ex illis erunt numero pauci, ut puer eos describat. Pauci enim prorsus, ut dixi, quasi ex flamma succensa vix exsistentes, simul cum rege fugerunt. Tantillum autem numerum fore dicit, ut pueri adhuc infantis mens possit eum consequi et describere, seu dimetiri. Habet enim Hebræorum traditio, **179** quod soli decem numero residui remanserint qui cum Rapsace, id quod evenit, regi Assyriorum renuntiarent. Hæc superbiam ejus stipendia. Nobis quoque hic typus utilis est. Si quis enim iram divinam effugere velit, minimeque illaqueari malis a Deo, caveat vehementer ne in morbos consimiles paresque illorum perversitati incidat. τῆς θείας ὀργῆς, καὶ μὴ τοῖς θεοῖς ἀναλῶναι κακοῖς, τροπίας τὰ συγγενῇ τε καὶ ἴσα.

VERS. 20, 21. *Et erit die illa, non ultra adjiciet residuum in Israel, et qui evaserint ex Jacob, ex ultra confident iis qui injuriam ipsis faciunt, sed Deo sancto Israel vere confident. Et erit residuum Jacob, super Deum potentem.*

Exardesciente igne contra exercitum Assyriorum, duo hæc, inquit, commode evenient et existent : Superbus enim ille et scelestus, desinet volens nolens tam grave et odiosum supercilium tollere. Abibit enim pavidus, et præter expectationem fractus et debilitatus. Intelliget etiam ex hac re, etiamsi

τῶν ὅλων Θεὸς τοὺς ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις διὰ τοῦ πυρὸς τοῦ ἐκκαυθέντος ἐν τοῖς Ἀσσυρίοις, διδάξει τοὺς ἀπανταχῇ. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ, « Ἀγιάσει αὐτὸν ἐν πυρὶ καιομένῳ. » Τὸ γὰρ ἀγιάζεσθαι λεγόμενον, οὐχὶ παντὸς ἀγιασμοῦ μετέχον ἔσται, σημαίνει δὲ μᾶλλον καὶ τὸ εἰς δόξαν ἀνατεθειμένον τῷ Θεῷ. Οὐδὲν τί φησι πρὸς Μωσέα· « Ἀγιάσον μοι πᾶν πρῶτότοκον διανοήγον μήτραν, τὰ ἀρσενικά τῷ Κυρίῳ. » Καὶ τὸ, ἀγιάσον, ἐν τούτοις, ἀντὶ τοῦ, ἀνόθεις, φησὶν. Ἀγιάσει τοίνυν, φησὶ, τὸν Ἰσραὴλ ὁ τῶν ὅλων Θεός, τοῦτ' ἐστίν, ἀνατεθειμένον αὐτῷ καὶ ἀπόλεκτον ἀποφανεῖ ἐν πυρὶ καιομένῳ διὰ τοῦ πυρὸς τοῦ ἐκκαυμένου κατὰ τῶν Ἀσσυρίων. Πῦρ δὲ φησιν ἐν τούτοις τὸν ἀδόκητον δεσθρον. Εἰ μὴ γὰρ ἴδιον ἤγειτο λαόν, οὐκ ἂν ἐξέκαυσε κατὰ τῶν ἐναντίων τὸ πῦρ, ὃ καὶ δεδανήνηκε καθάπερ χόρτον ἢ ὕλην τὴν τῶν Ἀσσυρίων πληθύν. Κατ' ἐκείνην δὴ οὖν τὴν ἡμέραν, φησὶ, τοῦτ' ἐστίν, κατ' ἐκείνου τοῦ καιροῦ ἀποσθεσθήσεται τὰ ὄρη, καὶ οἱ βουνοὶ καὶ οἱ ὄρυμοι, καὶ καταφάγεται ἀπὸ ψυχῆς ἔως σαρκῶν. Βουνοὶ καὶ ὄρυμοὶ καὶ ὄρεσι παρεικάξει καλῶς αὐτὴν τε τὴν τῶν Ἀσσυρίων πληθύν, καὶ τοὺς ἡγουμένους αὐτῆς, καὶ τῶν ἄλλων ὑπερανέχοντα καθάπερ βουνοὺς ἢ ὄρη. Ἄλλ' οὗτοι μὲν ἀποσθεσθήσονται τοῦτ' ἐστίν, οἱ πάλοι θερμοὶ καὶ δεινοὶ, καὶ οὐχ ἐκόντες ἀποψυχθήσονται. Τοῦτο γὰρ τὸ ἀποσθεσθήσονται, δηλοῖ. Καταφάγεται γὰρ αὐτοὺς ὁ θάνατος, μονονουχὶ καὶ ψυχῆς δαπανῶν καὶ σώματα. Ὅτι μὲν γὰρ οὐ συνανήρηται τοῖς σώμασιν αἱ ψυχὴ παντὶ τῷ σαφές. Ὑπεμφαίνει δὲ διὰ τούτων τὸ τῆς ὀργῆς εὐσθενές. Ἄλλ' ἐστίν, φησὶν, ὁ φεύγων, ὡς ὁ φεύγων ἀπὸ φλογὸς καιομένης, καὶ οἱ καταλειφθέντες ἀπ' αὐτῶν ἔσονται ἀριθμὸς, καὶ παιδὶον γράψει αὐτούς. Ὅλιγοι γὰρ παντελῶς, ὡς ἔφην, ὡσεὶ φλογὸς καιομένης ἀποπηδήσαντες μόλις συναπέδραμον τῷ βασιλεῖ. Τοσούτους δὲ εἶναι φησὶ τὸν ἀριθμὸν αὐτοὺς, ὡς μὴ ὑπερκεῖσθαι καὶ τὴν παιδὸς ἐτι νηπίου φρένα, τὸ δύνασθαι γράφειν, ἢ ἀπομετρεῖν αὐτούς. Ἐχει γὰρ ἡ Ἑβραίων παράδοσις, ὅτι μόνοι περιελεῖσθαι δέκα τὸν ἀριθμὸν, οἱ μετὰ Ῥαφάκου τὸν συμδὴν ἀπαγγεῖλαντες τῷ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεῖ. Ταῦτα τῆς ὑπεροψίας τῆς ἐκείνου τὰ ὀψώνια. Χρήσιμος δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς ὁ τύπος. Εἰ γὰρ δὴ βούλοιο τίς ἔξω τε εἶναι παραιτεῖσθαι ἴλαν τὸ νοσεῖν ἐθέλειν τῆς ἐκείνων δυσ-

Καὶ ἐστὶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ οὐκέτι προστεθήσεται τὸ καταλειφθὲν Ἰσραὴλ, καὶ οἱ σωθέντες τοῦ Ἰακώβ οὐκέτι μὴ πεποιθότες ὧσιν ἐπὶ τοὺς ἀδικήσαντας αὐτοὺς, ἀλλ' ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ. Καὶ ἐστὶν τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰακώβ ἐπὶ Θεὸν ἰσχύοντα.

Ἐκκαυμένου τοῦ πυρὸς κατὰ τῆς Ἀσσυρίων στρατιᾶς, δύο ταῦτα κατορθωθήσεται καὶ ὑπάρξει, φησὶν· ὁ μὲν γὰρ ἀλαζὼν τε καὶ ἀλητῆριος, καταλήξει καὶ οὐχ ἐκὼν τῆς οὕτω δεινῆς καὶ ἀπηχθμένης ὀφρῦος. Οἰχθήσεται γὰρ δεδιώς, καὶ ἀδοκῆτως κατηρσχυμένος. Ἐξέσται δι' αὐτοῦ τοῦ πράγματος,

¹¹ Exod. xii, 2.

καὶ εἰ μὴ βούλοιοτο τυχόν, ὅτι τῆς θείας ὀργῆς κατὰ Ἀ τῶν ἡμαρτηκότων γέγονεν ὄργανον, καὶ οὐκ αὐτός που πάντως ὡς ἐξ ἰδίας ἰσχύος πεπλεονέκτηκεν αὐτούς. Καὶ ταῦτ' ἐν τῷ Βαβυλῶνι συμβήσεται. Τοῖς γε μὴν ἐξ Ἰσραὴλ πρὸς ὠφελείας ἔσται τὸ θαῦμα, καὶ οἱ κατάλοιποι τῶν ἐν Σαμάρειᾳ, τοῦτ' ἐστὶ, τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ μέντοι τοῦ Ἰακώβ, τοῦτ' ἐστὶ, πάλιν τῶν δύο φυλῶν τῶν οὐσῶν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, τῆς ἀρχαίας ἀποπεπαύονται πλάνης, καὶ ψυχρῶν καὶ ἀνοητῶν ἐννοειῶν. Οὐ γὰρ ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τοὺς ἀδικήσαντας αὐτούς. Ἐπειδὴ γὰρ πέπτωκεν ὁ πολέμιος ἀγγέλου χειρὶ δαπανώμενος, ἐγνώκασιν ἀκριβῶς τὴν πάντα ἰσχύουσαν τοῦ σώζοντος δεξιάν, αὐτὸν δὲ ποιήσονται σωτήρα καὶ λυτρωτὴν, καὶ ἐπ' αὐτῷ πᾶσαν ἔξουσιν τὴν ἐλπίδα, περιπτύσαντες τοὺς ἡδικοῦσας αὐτούς. Τίνες δὲ οὗτοι, καὶ τίνα τρόπον ἡδικοῦσιν εἰπεῖν ἀναγκαῖον. Σέσωκε μὲν γὰρ τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ ὁ τῶν ὅλων Θεός, προστεχνῶν τε καὶ προασπίζων, καὶ ἀποφαινων κρείττενας τῶν ἀνθεστηκότων. Ἐπειδὴ δὲ ἐτράποντο πρὸς ἀντίστασιν, καὶ οἱ μὲν δαμάειν ἐτακτῆσαντο χρυσᾶς· οἱ δὲ τὴν Χαμῶς καὶ Βεελφεγῶρ, καὶ αὐτοῖς ἀνῆπτον τὸ σῆμα· προσκεκυνήκασιν δὲ καὶ τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ· παρεδίδου κατὰ καιροῦς ὁ τῶν ὅλων Θεός τοὺς ἀνθεστηκότας ποτὲ μὲν τοῖς κύκλῳ καὶ περιεκοῦσι τὴν Ἰουδαίαν ἔθνεσιν, Ἰδουμαίοις τέ φημι καὶ Μωαβίταις, καὶ τοῖς ἐξ Ἑλὰμ, ποτὲ δὲ τοῖς μακρῶν, Ἀσσυρίοις τέ φημι καὶ Αἰγυπτίοις. Πολέμου τοιγαροῦν κατασκήπτοντες καὶ περιηγγελημένοι τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν χώραν, πῶς οὐκ ἄμεινον τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ἀπολογεῖσθαι λελυπη- C μένῳ τῷ πάντα ἰσχύοντι Θεῷ, καὶ ταῖς εἰς τὸ ἄμεινον ἀναδρομαῖς ἀποσχευάζεσθαι τὴν ὀργήν; Ἔδει γὰρ ἐκ μέσου τὴν βέβηλον τῶν εἰδώλων ποιεῖσθαι πληθύν, καὶ αὐτὸν ἐπιγράφεσθαι σωτήρα καὶ λυτρωτὴν. Ἀλλὰ τούτων μὲν ὀλίγος ἦν παντελῶς ὁ λόγος αὐτοῖς. Ἐπρέσβευον δὲ ποτὲ μὲν πρὸς Αἰγυπτίους, ποτὲ δὲ πρὸς Ἀσσυρίους, καὶ τὰς παρ' αὐτῶν ἐπικουρίας ἐκάλουν. Ἐντεῦθεν, οἶμαι, Θεός, καὶ ἐτι μειζρῶς ἐπ' αὐτοῖς καταβέβηκε. Ἠδικήκασιν τοίνυν τὸν τὸν Ἰσραὴλ, καὶ τὸν Ἰακώβ, τοῦτο μὲν οἱ ψευδώνυμοι θεοί, τὴν θείαν ἐπ' αὐτοῖς καλοῦντες ὀργήν, καὶ ἐπ' αὐτοῖς πεποιθέναί παρασχευάζοντες· τοῦτο δὲ οἱ χρήμασι τε καὶ δώροις πωλοῦντες αὐτοῖς τὴν ἀνόνητον ἐπικουρίαν. Δαπανηθείσης τοίνυν, φησί, τῆς τῶν πολεμίων πληθούς ἐν μιᾷ νυκτὶ, λοιπὸν ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ Θεῷ, καὶ διὰ πείρας αὐτῆς ἐγνωκότες τὴν πανακτὴν τοῦ σώσαντος δεξιάν, οὐκ ἐπὶ τοῖς ἀδικήσασιν αὐτοὺς ποιήσονται τὴν ἐλπίδα, ἀλλ' ἐπ' αὐτὸν τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ. Καὶ ἔσται τὸ γὰρ ξύλοις καὶ λίθοις ἐτι θαρσύνουσιν, αὐτὸν δὲ ἐπικουρὸς τε αἰεὶ, καὶ προασπιστής, ὅπλον καὶ τείχος

Καὶ ὅταν γένηται ὁ λαὸς Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. Λόγος γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ, ἔτι λόγον συντεταγμένον ποιήσει ὁ Θεός ἐν τῇ οικουμένῃ ὅλη.

Ὅτι τῶν ἀπειθεῖν ἡρημένων, καὶ πολὺ νενοσχηκότων τὸ ἀπηγνῆς καὶ δυσάγωγον οὐδεὶς ἂν γένοιτο

non velit fortassis, se divinæ iræ organum contra peccatores exstitisse, nec suis prorsus viribus eos invasisse. Atque hæc quidem barbaro accident. Israelitis item hoc miraculum cedit in commoditatem, et qui reliqui sunt in Samaria, id est, Israele, et in Jacob, hoc est, duabus tribubus Hierosolymitanis, ab inveterato recedent errore, et frigidis ac stultis cogitationibus. Non enim his qui sibi fecerunt injuriam confident. Postquam enim hostis cecidit manu angeli confectus, omnipotentem conservantis dexteram optime perspexerunt, ipsumque facient servatorem et vindicem, ac in eo omnem spem habebunt, despuentes eos a quibus injuriam acceperunt. Quinam autem hi, et quomodo injuriam intulerint, necesse habeo dicere. Servavit enim eos qui sanguine Israelitico orti sunt universitatis Deus, cum et præsideret, et quasi clypeo propugnaret, et fortiores adversariis redderet. Postquam autem ad defectionem aversi sunt, et hi quidem vitulos aureos fabricarunt, illi Chamos, alii Belphegor, illisque venerationem tribuerunt, atque cæli militiam adorarunt, Deus eos renitentes, et resistentes, diversis temporibus tradidit interdum finitimis Judææ gentibus, Idumæis dico, et Moabitibus, et Elamitis, 180 interdum et longe remotis, Assyriis, inquam, et Ægyptiis. Bello itaque grassante et passim per totam regionem denuntiato, annon satius erat Israelitis reconciliari offenso Deo omnipotenti, et cursu in melius commutato, iram depellere? Oportebat enim profanam idolorum multitudinem exterminare, et ipsum conservatorem et redemptorem nuncupare. Cæterum hujusce rei nulla apud eos ratio habita est. Legatos enim nunc ad Ægyptios, nunc ad Assyrios mittebant, eorumque subsidium implorabant. Hinc, arbitror, Deus gravius etiam in eos exacerbatus est. Injuria itaque affecerunt Israelitam et Jacobum, cum falso nominati dii, divinam in ipsos iram evocantes, et ut sibi fiderent efficiantes: tum vero hi, qui pecuniis et donis inutile ipsis auxilium divendebant. Consumpta igitur bellantium multitudine una nocte, deinceps confident Deo, et ipso experimento cognita fortissima servantis dextera, non iis qui injuriam fecerunt, confident, sed in ipso sancto Israelis vere spem suam collocabunt. Et erit residuum Jacob, cum Deo potente. Nec enim lignis aut lapidibus amplius nitentur, sed potius in illo præsidium collocabunt, qui fuit semper illis opitulator et propugnator, armatura et murus infractus.

τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰακώβ ἐπὶ Θεὸν ἰσχύοντα. Οὐ μᾶλλον ποιήσονται τὴν ἰσχύν, ὅς γέγονεν αὐτοῖς ἀρράγεις.

VERS. 22, 23. Quod si fuerit populus Israelis velut arena maris, reliquiae eorum servabuntur. Verbum enim consummans et concidens in justitia, quia concisum sermonem faciet Deus in orbe terræ universo.

Quod Deus pervicaces et inobedientes ac refractarios nihili æstimet, servet autem omnique misce-

ricordia dignetur hominem morigerum et sequacem, hisce verbis nobis pulcherrime ostendit. Profectus est siquidem Assyrius in omnem gentem Judaicam, ac in animo habuit nemini parcere, sed universam regionem stirpitus excindere, hominibusque desertam et incolis vacuam reddere. Et delevit quidem Samariam, et una cepit Judææ urbes innumeras. Servavit autem mirabiliter Hierosolymitanos. Quæ est itaque hujus ratio? Certe, inquit, quoniam omnis Israel impietate se non commaculavit, sed aliquot exstiterunt **181** qui impie peccantibus in Deum indignarentur: idcirco sancta et justissima sententia fuit, quæ in solos peccantes pœnam diceret. Verum autem esse hoc verbum nullo labore videbimus ex his quæ scripta sunt apud Ezechielem prophetam. Dixit enim Israelitarum quosdam visos esse solem adorare, Deum autem dicentem de ipsis audisse: « Vidisti, fili hominis, nunquid parum fuit domui Israel, ut facerent iniquitates quas patrarunt hic? quia impleverunt terram iniquitate, et conversi sunt ut ad iram concitarent me ». Dein ait, quemdam visum esse talarem vestem habentem et succinctum, cui dixit universitatis Deus: « Peragra mediam Jerusalem, et signato frontes virorum gementium et dolentium super cunctis iniquitatibus quæ fiunt in medio ipsius. Et illis dixit audiente me: Ite in civitatem post eum, et cædite, nec comparcite oculis vestris, nec miseremini. Seniores, juniores, virginem, et infantes et mulieres interficite ad internecionem. Sed quisquis signum habet, ad eum ne accedite ». **C** **182** **183** **184** **185** **186** **187** **188** **189** **190** **191** **192** **193** **194** **195** **196** **197** **198** **199** **200** **201** **202** **203** **204** **205** **206** **207** **208** **209** **210** **211** **212** **213** **214** **215** **216** **217** **218** **219** **220** **221** **222** **223** **224** **225** **226** **227** **228** **229** **230** **231** **232** **233** **234** **235** **236** **237** **238** **239** **240** **241** **242** **243** **244** **245** **246** **247** **248** **249** **250** **251** **252** **253** **254** **255** **256** **257** **258** **259** **260** **261** **262** **263** **264** **265** **266** **267** **268** **269** **270** **271** **272** **273** **274** **275** **276** **277** **278** **279** **280** **281** **282** **283** **284** **285** **286** **287** **288** **289** **290** **291** **292** **293** **294** **295** **296** **297** **298** **299** **300** **301** **302** **303** **304** **305** **306** **307** **308** **309** **310** **311** **312** **313** **314** **315** **316** **317** **318** **319** **320** **321** **322** **323** **324** **325** **326** **327** **328** **329** **330** **331** **332** **333** **334** **335** **336** **337** **338** **339** **340** **341** **342** **343** **344** **345** **346** **347** **348** **349** **350** **351** **352** **353** **354** **355** **356** **357** **358** **359** **360** **361** **362** **363** **364** **365** **366** **367** **368** **369** **370** **371** **372** **373** **374** **375** **376** **377** **378** **379** **380** **381** **382** **383** **384** **385** **386** **387** **388** **389** **390** **391** **392** **393** **394** **395** **396** **397** **398** **399** **400** **401** **402** **403** **404** **405** **406** **407** **408** **409** **410** **411** **412** **413** **414** **415** **416** **417** **418** **419** **420** **421** **422** **423** **424** **425** **426** **427** **428** **429** **430** **431** **432** **433** **434** **435** **436** **437** **438** **439** **440** **441** **442** **443** **444** **445** **446** **447** **448** **449** **450** **451** **452** **453** **454** **455** **456** **457** **458** **459** **460** **461** **462** **463** **464** **465** **466** **467** **468** **469** **470** **471** **472** **473** **474** **475** **476** **477** **478** **479** **480** **481** **482** **483** **484** **485** **486** **487** **488** **489** **490** **491** **492** **493** **494** **495** **496** **497** **498** **499** **500** **501** **502** **503** **504** **505** **506** **507** **508** **509** **510** **511** **512** **513** **514** **515** **516** **517** **518** **519** **520** **521** **522** **523** **524** **525** **526** **527** **528** **529** **530** **531** **532** **533** **534** **535** **536** **537** **538** **539** **540** **541** **542** **543** **544** **545** **546** **547** **548** **549** **550** **551** **552** **553** **554** **555** **556** **557** **558** **559** **560** **561** **562** **563** **564** **565** **566** **567** **568** **569** **570** **571** **572** **573** **574** **575** **576** **577** **578** **579** **580** **581** **582** **583** **584** **585** **586** **587** **588** **589** **590** **591** **592** **593** **594** **595** **596** **597** **598** **599** **600** **601** **602** **603** **604** **605** **606** **607** **608** **609** **610** **611** **612** **613** **614** **615** **616** **617** **618** **619** **620** **621** **622** **623** **624** **625** **626** **627** **628** **629** **630** **631** **632** **633** **634** **635** **636** **637** **638** **639** **640** **641** **642** **643** **644** **645** **646** **647** **648** **649** **650** **651** **652** **653** **654** **655** **656** **657** **658** **659** **660** **661** **662** **663** **664** **665** **666** **667** **668** **669** **670** **671** **672** **673** **674** **675** **676** **677** **678** **679** **680** **681** **682** **683** **684** **685** **686** **687** **688** **689** **690** **691** **692** **693** **694** **695** **696** **697** **698** **699** **700** **701** **702** **703** **704** **705** **706** **707** **708** **709** **710** **711** **712** **713** **714** **715** **716** **717** **718** **719** **720** **721** **722** **723** **724** **725** **726** **727** **728** **729** **730** **731** **732** **733** **734** **735** **736** **737** **738** **739** **740** **741** **742** **743** **744** **745** **746** **747** **748** **749** **750** **751** **752** **753** **754** **755** **756** **757** **758** **759** **760** **761** **762** **763** **764** **765** **766** **767** **768** **769** **770** **771** **772** **773** **774** **775** **776** **777** **778** **779** **780** **781** **782** **783** **784** **785** **786** **787** **788** **789** **790** **791** **792** **793** **794** **795** **796** **797** **798** **799** **800** **801** **802** **803** **804** **805** **806** **807** **808** **809** **810** **811** **812** **813** **814** **815** **816** **817** **818** **819** **820** **821** **822** **823** **824** **825** **826** **827** **828** **829** **830** **831** **832** **833** **834** **835** **836** **837** **838** **839** **840** **841** **842** **843** **844** **845** **846** **847** **848** **849** **850** **851** **852** **853** **854** **855** **856** **857** **858** **859** **860** **861** **862** **863** **864** **865** **866** **867** **868** **869** **870** **871** **872** **873** **874** **875** **876** **877** **878** **879** **880** **881** **882** **883** **884** **885** **886** **887** **888** **889** **890** **891** **892** **893** **894** **895** **896** **897** **898** **899** **900** **901** **902** **903** **904** **905** **906** **907** **908** **909** **910** **911** **912** **913** **914** **915** **916** **917** **918** **919** **920** **921** **922** **923** **924** **925** **926** **927** **928** **929** **930** **931** **932** **933** **934** **935** **936** **937** **938** **939** **940** **941** **942** **943** **944** **945** **946** **947** **948** **949** **950** **951** **952** **953** **954** **955** **956** **957** **958** **959** **960** **961** **962** **963** **964** **965** **966** **967** **968** **969** **970** **971** **972** **973** **974** **975** **976** **977** **978** **979** **980** **981** **982** **983** **984** **985** **986** **987** **988** **989** **990** **991** **992** **993** **994** **995** **996** **997** **998** **999** **1000** **1001** **1002** **1003** **1004** **1005** **1006** **1007** **1008** **1009** **1010** **1011** **1012** **1013** **1014** **1015** **1016** **1017** **1018** **1019** **1020** **1021** **1022** **1023** **1024** **1025** **1026** **1027** **1028** **1029** **1030** **1031** **1032** **1033** **1034** **1035** **1036** **1037** **1038** **1039** **1040** **1041** **1042** **1043** **1044** **1045** **1046** **1047** **1048** **1049** **1050** **1051** **1052** **1053** **1054** **1055** **1056** **1057** **1058** **1059** **1060** **1061** **1062** **1063** **1064** **1065** **1066** **1067** **1068** **1069** **1070** **1071** **1072** **1073** **1074** **1075** **1076** **1077** **1078** **1079** **1080** **1081** **1082** **1083** **1084** **1085** **1086** **1087** **1088** **1089** **1090** **1091** **1092** **1093** **1094** **1095** **1096** **1097** **1098** **1099** **1100** **1101** **1102** **1103** **1104** **1105** **1106** **1107** **1108** **1109** **1110** **1111** **1112** **1113** **1114** **1115** **1116** **1117** **1118** **1119** **1120** **1121** **1122** **1123** **1124** **1125** **1126** **1127** **1128** **1129** **1130** **1131** **1132** **1133** **1134** **1135** **1136** **1137** **1138** **1139** **1140** **1141** **1142** **1143** **1144** **1145** **1146** **1147** **1148** **1149** **1150** **1151** **1152** **1153** **1154** **1155** **1156** **1157** **1158** **1159** **1160** **1161** **1162** **1163** **1164** **1165** **1166** **1167** **1168** **1169** **1170** **1171** **1172** **1173** **1174** **1175** **1176** **1177** **1178** **1179** **1180** **1181** **1182** **1183** **1184** **1185** **1186** **1187** **1188** **1189** **1190** **1191** **1192** **1193** **1194** **1195** **1196** **1197** **1198** **1199** **1200** **1201** **1202** **1203** **1204** **1205** **1206** **1207** **1208** **1209** **1210** **1211** **1212** **1213** **1214** **1215** **1216** **1217** **1218** **1219** **1220** **1221** **1222** **1223** **1224** **1225** **1226** **1227** **1228** **1229** **1230** **1231** **1232** **1233** **1234** **1235** **1236** **1237** **1238** **1239** **1240** **1241** **1242** **1243** **1244** **1245** **1246** **1247** **1248** **1249** **1250** **1251** **1252** **1253** **1254** **1255** **1256** **1257** **1258** **1259** **1260** **1261** **1262** **1263** **1264** **1265** **1266** **1267** **1268** **1269** **1270** **1271** **1272** **1273** **1274** **1275** **1276** **1277** **1278** **1279** **1280** **1281** **1282** **1283** **1284** **1285** **1286** **1287** **1288** **1289** **1290** **1291** **1292** **1293** **1294** **1295** **1296** **1297** **1298** **1299** **1300** **1301** **1302** **1303** **1304** **1305** **1306** **1307** **1308** **1309** **1310** **1311** **1312** **1313** **1314** **1315** **1316** **1317** **1318** **1319** **1320** **1321** **1322** **1323** **1324** **1325** **1326** **1327** **1328** **1329** **1330** **1331** **1332** **1333** **1334** **1335** **1336** **1337** **1338** **1339** **1340** **1341** **1342** **1343** **1344** **1345** **1346** **1347** **1348** **1349** **1350** **1351** **1352** **1353** **1354** **1355** **1356** **1357** **1358** **1359** **1360** **1361** **1362** **1363** **1364** **1365** **1366** **1367** **1368** **1369** **1370** **1371** **1372** **1373** **1374** **1375** **1376** **1377** **1378** **1379** **1380** **1381** **1382** **1383** **1384** **1385** **1386** **1387** **1388** **1389** **1390** **1391** **1392** **1393** **1394** **1395** **1396** **1397** **1398** **1399** **1400** **1401** **1402** **1403** **1404** **1405** **1406** **1407** **1408** **1409** **1410** **1411** **1412** **1413** **1414** **1415** **1416** **1417** **1418** **1419** **1420** **1421** **1422** **1423** **1424** **1425** **1426** **1427** **1428** **1429** **1430** **1431** **1432** **1433** **1434** **1435** **1436** **1437** **1438** **1439** **14**

Ἰσραὴλ, τοῦτ' ἔστιν, οἱ πίστει τιμήσαντες τὴν ἐπι-
φάνειαν αὐτοῦ, τῆς ἐτέρας πληθύος παθοῦσης τὴν
ἀποστροφὴν. Παπαρῶνῃ καὶ γὰρ εἰς τὸν τῶν ὅλων

καὶ λιθοβολήσαντες τοὺς ἀπεσταλμένους· καὶ τί γὰρ
Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Μὴ φο-
βοῦ, λαός μου, οἱ κατοικοῦντες ἐν Σιών, ἀπὸ
Ἀσσυρίων, οἱ ἐν ῥάβδῳ πατάξει σε. Πληγὴν
γὰρ ἐγὼ ἐπάγω ἐπὶ σέ, τοῦ ἰδεῖν ὁδὸν Αἰγύπτου.
Ἔτι γὰρ μικρὸν, καὶ παύσεται ἡ ὀργή, ὃ δὲ θυμὸς
μου ἐπὶ τὴν βουλὴν αὐτῶν.

Ἐπειδὴ γὰρ ὅσα ψήφω καὶ τῇ αὐτῷ πρεπούσῃ
κίχρημένος ἡμερότητι, σώζει μὲν τοὺς γενναίους,
παραδίδωσι δὲ τοὺς λελυπηκότας αὐτὸν ὁ τῶν ὅλων
Θεός· Μὴ φοβοῦ, ψῆσιν, ὁ λαός μου, οἱ κατοικοῦντες
ἐν Σιών, ἀπὸ Ἀσσυρίων. Ἀφίκετο μὲν γὰρ ὁ Ῥα-
φάκης εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ πεπολιόρχηκεν αὐτήν, B
ἔπειλῃσε δὲ κατεμπρήτειν καὶ ὀλοθρεύσειν ἅπαντας.
Ἠδίκησε δὲ παντελῶς οὐδέν. Ὁρᾷτο γὰρ φυγὰς,
πεποῦσης αὐτῷ παρ' ἐλπίδα τῆς στρατιᾶς, καὶ ἀπο-
σόμενης ἐν μιᾷ νυκτί. Οὐκοῦν ὠλόθρευσε μὲν μα-
χαίρᾳ τοὺς ἐν Σιών. Ἐπειδὴ δὲ ἅπαξ κατεπτόησε
ταῖς ἐφόδοις, καὶ ἐν φόβῳ τοῦ παθεῖν γενέσθαι
παρεσκέυασε, μονονοχὶ ῥάβδον ἀνατείνας ἐπ' αὐτοὺς
ὁράται μόνην. Μὴ τοίνυν, ψῆσι, καταδείσῃς ἀπὸ τῶν
Ἀσσυρίων, ῥάβδῳ γὰρ σε πατάξει, καὶ βραχείαν
ὥσπερ ἐποίει τὴν πληγὴν, τὴν ὡς ἀπὸ γε τοῦ δει-
ματος, ἐφείντος ἐμοῦ καὶ τοῦτο πράττεσθαι κατὰ
σοῦ, τοῦ ἰδεῖν ὁδὸν Αἰγύπτου, τοῦτ' ἔστιν, ἵνα μά-
θῃς, ὅσον σαυτὸν ἠδίκησας, ἀπειλῶν εἰς Αἴγυπτον,
καὶ τὴν ἐκείθεν ζητήσας ἐπικουρίαν, παρεωραμένου C
Θεοῦ σώζοντος. Ἐξέχιας μὲν οὖν, οὗ καὶ βασιλεύον-
τος πεπολιόρχηκε τὴν Ἱερουσαλὴμ ὁ Ἀσσύριος, οὐκ
ἐξήτησε τὴν τῶν Αἰγυπτίων ἐπικουρίαν. Ὡς δὲ μάλ-
λῳ τοῦ Ἠλὰ βασιλεύον ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦτο πεπρα-
χὸς εὐρίσκεται. Γέγραπται δὲ οὕτως ἐν τῇ τετάρτῃ
τῶν Βασιλειῶν· «Καὶ ἐκοιμήθη Ἀχαζ μετὰ τῶν πατέ-
ρων αὐτοῦ, καὶ ἐτάφη ἐν πόλει Δαβὶδ. Καὶ ἐβασίλευσεν
Ἐξέχιας υἱὸς αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ. Ἐν ἔτει δωδεκάτῳ
Ἀχαζ βασιλέως Ἰούδα, ἐβασίλευσεν Ὡσὴ υἱὸς Ἠλὰ ἐν
Σαμαρείᾳ ἐπὶ Ἰσραὴλ ἐννέα ἔτη. Καὶ ἐποίησε πονηρὸν
ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου, πλην οὐκ ὡς οἱ βασιλεῖς Ἰσραὴλ,
οἱ ἦσαν ἐμπροσθεν αὐτοῦ. » Ἐπ' αὐτὸν ἀνέβη Σαλ-
μανασάρ βασιλεὺς Ἀσσυρίων, καὶ ἐγενήθη αὐτῷ
Ὡσὴ δοῦλος· καὶ ἐπέστρεψεν αὐτῷ Μαναῆ. Καὶ
εὗρε βασιλεὺς Ἀσσυρίων ἐν τῷ Ὡσῇ ἀδικίαν, ὅτι
ἀπέστειλεν ἀγγέλους πρὸς Σηγὼρ βασιλέα Αἰγύ-
πτου· καὶ οὐκ ἤνεγκε Μαναῆ τῷ βασιλεῖ Ἀσσυρίων ἐν
τῷ ἐνιαυτῷ ἐκεῖνῳ. Καὶ ἐπολιόρχησεν αὐτὸν ὁ βασι-
λεὺς Ἀσσυρίων, καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ἐν οἴκῳ φυλακῆς,
καὶ ἀνέβη εἰς Σαμάρειαν, καὶ ἐπολιόρχησεν αὐτὴν
τρεῖς ἔτη. Ἰστέον δὲ ὅτι καὶ Ἀχαζ ὁ Ἐξέχίου πατὴρ,
πολεμῶντος αὐτῷ τοῦ Δαυασκηνῶν βασιλέως, ἐξ-
επέμψεν τὴν ἐπικουρίαν τὴν παρὰ γε τῶν Ἀσσυρίων,
ἐφ' ᾧ καὶ σφόδρα λελύπηται Θεός. Ἐπάγω τοίνυν,
ψῆσιν, ἐπὶ σέ πληγὴν, τοῦ ἰδεῖν ὁδὸν Αἰγύπτου·
πλην ἔτι μικρὸν, καὶ παύσεται ἡ ὀργή, ὃ δὲ θυμὸς
μου ἐπὶ τὴν βουλὴν αὐτῶν. Διολόγῃ γὰρ, ὡς ἔφην,

erant, lapidassent, et quid tandem accleris non
admisissent?

Σωτήρα καὶ Κύριον, προαπεκτονότες προφήτας,
οὐχὶ τῶν ἐκτόπων ἐπιτηδεύσαντες;

VERB. 24, 25. Propterea haec dicit Dominus
Sabaoth: Ne metue, popule mi, qui habitas in Sion,
Assyrios, quia virga percutiet te. Plagam enim
ego infligam tibi, ut videas viam Aegypti. Brevi
enim tempore cessabit ira, furor autem meus super
consilium eorum.

Quandoquidem enim sancta sententia et man-
suetudine se digna adhibita, servat suos, eosque
tradit a quibus offenditur, universitatis Deus:
Ne, inquit, metue, popule mi, qui habitas in Sion,
Assyrios. Pervenit enim Rhapsaces Jerusalem, eam-
que obsedit minatusque est se concrematurum
omnes et deleturum. Ixerit autem omnino nihil.
Nam abiit fugitivus, exercitu ejus præter speciem
concidente, et una nocte disperdito: itaque gladio
eos qui in Sion habitabant peremit. At ubi semel
suis incursibus perterruisset, et metum aliquem
malorum injecisset, quasi virgam solam videtur in
eos extendisse. Ne igitur, inquit, metues ab Assyriis;
virga enim te sciet, et brevem veluti plagam
inferet, plagam, inquit, ad terrorem, me hoc contra
te Meri permittente, ut videas viam Aegypti, id
est, ut discas quantum tibi ipsi incommodaveris,
dum Aegyptum proficisceris, inde quarrens auxi-
lium, Deo salutis auctore despecto. Ezechias itaque,
quo regnante Assyrius cinxit Jerusalem, subsidium
Aegyptiorum non exoptavit. At Oseas Elie
filius regnum tenens Israelis, istuc fecisse inve-
nitur. Scriptum est enim sic quarto Regnorum:
«Dormivit autem Achazus cum patribus suis, et
sepultus est in civitate Davidis, et regnavit Eze-
chias filius ejus pro eo. Anno autem duodecimo
Achazi regis Juda, regnavit Oseas filius Elie in
Samaría, apud Israelitas novem annos, ac designa-
vit malum in oculis Domini, verum non ut reges
Israel ejus majores ». Hunc Oseam Salmana-
sarus rex Assyriorum, facta in eum expeditione
subegit, et reddebat ei Manaa. Et 183 invenit rex
Assyriorum in Osea injustitiam, quia misit nuntios
ad Segor regem Aegypti; et non attulit Manaa regi
Assyriorum anno illo. Obsedit eum rex Assyrio-
rum, et ligavit in domo custodiæ, et adortus Sa-
mariam, triennium obsedit. Illud autem sciendum,
Achazum patrem Ezechiae, Damascenorum rege cum
ipso bellum gerente, auxilium ab Assyriis comisse,
unde vehementer Deus commotus est. Induco igitur, in-
quit, plagam super te, ut videas viam Aegypti: verum
brevis post tempore cessabit ira, furor vero meus
super consilium ipsorum. Perierunt enim, ut dixi,
per iram divinam. Cumque statuissent ipsam quoque
Jerusalem capere, a scopo aberrarunt, et irrita
fuit eorum machinatio, Deo exitum vertente om-
nino in contrarium præter expectationem.

24 IV Reg. xvi, 20; xvii, 1. 2.

PATROL. GR. LXX.

Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, Ἀφαιρεθήσεται ἅ ὁ φόβος αὐτῶν ἀπὸ σοῦ, καὶ ὁ ζυγὸς αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὤμου σου, καὶ καταφθαρήσεται ὁ ζυγὸς ἀπὸ τῶν ὤμων ὁμῶν.

Ἐφην οὖν δαυμὸς ἐπέθηκε τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ κρατικῶς ὁ Ἀσσύριος, καὶ σκηπτρῶς ἰδίους ὑποφέρειν ἤθελε τὸν ἐκνεμηθέντα λαὸν τῷ παναγίῳ Θεῷ. Ταύτης τε ἕνεκα τῆς αἰτίας κατὰ τῶν Αἰγυπτίων ὠπλίζετο. Τί οὖν ἄρα φησί; Νενικηκὼς Αἰγυπτίους ἐπιθήσει πάλιν τὸν ἑαυτοῦ ζυγὸν τοῖς ἐλευθεροῦν ἐσχηκόσιν ἀεὶ τὸν αὐχένα, καὶ μόνην εἰδόσι τὴν ὑπὸ Θεῷ βασιλείαν; Οὐδαμῶς, φησίν. Ἀφαιρεθήσεται γὰρ κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ ὁ φόβος αὐτοῦ ἀπὸ σοῦ, καὶ ὁ ζυγὸς αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὤμου σου. Ἐπειδὴ γὰρ πέπτωκεν ὁ ἀριθμὸς κρείττων ἐκείνος λεώς, καὶ ἀπόλωλεν ἐν μιᾷ νυκτὶ, δαπανῶντος ἀγγέλου, πῶς οὐκ ἐξήρηται πᾶς φόβος; Ἡ πῶς ὁ ζυγὸς ὁ κατὰ παντὸς ὤμου, μονονουχὶ καὶ ἀπεινάσθη, καὶ πρὸς γε τούτῳ καὶ καταφθάρη, τοῦτ' ἔστιν, εἰς ἅπαν ἔρχετο; Ζητοῦντες ἐκεῖνο τὸ σῶζεσθαι μόνον, καὶ οἰκοὶ δραμεῖν, καὶ οὐκ ἐπαίροντες ἔτι κατὰ τῆς Ἰουδαίας τὴν πρώτιον ὀφρύν. Ἐσκέπτετο γὰρ, ὡς ἔφην, τοῖς Ἰουδαίοις αὐτὴν ὑποθεῖναι ζυγοῖς. Μεματαιώται δὲ τὰ τῆς ἐλπίδος αὐτῶν, καὶ πρὸς πᾶν τούναντιον τὸ προσδοκῆθαι ἐκθέθηκεν. Ἐσώζετο γὰρ ἀγαπητῶς οὐχ ὅπλοις νενικημένος, θεῖος δὲ μᾶλλον νύμιασιν καὶ ἀγγέλου χειρὶ· καὶ τό γε παρὰδοξον. Ἰνα γὰρ φαίνεται πάντα εἰδῶς, καὶ τῶν πραγμάτων τὸ πέρασ, καὶ εἰ μὴ πῶ γέγονεν, ἐν ὀφθαλμοῖς ἔχων ὡς Θεός, καὶ τῆς ἐκείνου φυγῆς σαφέστατόν τε καὶ ἐναργῶς ἀπαγγέλλει τὸν τρόπον, τόπους τε καὶ καταλύματα, καὶ οὗτοι πλείστας ἐκδειματώσει τῆς Ἰουδαίας πόλεις, καίτοι φυγὰς ἀποδραμῶν ὁ δειλῆσιος. Ἡξεῖ γὰρ, φησίν, εἰς πόλιν Ἀγγαί, καὶ παρελεύσεται εἰς Μαγεδώ. Πόλειον δὲ καὶ κομῶν, ἥτοι τόπων ὀνόματα ταυτί. Καὶ ἐν Μαχμάς θήσει τὰ σκεύη αὐτοῦ. Φασὶ γὰρ Ἑβραῖοι γεγονότα τὸν Ἀσσύριον ἐν Μαχμάς, ἀπασαν αὐτοῦ τὴν ἀποσκευὴν ἐκεῖ καταλείψαι, δεδιότα τὸν διώκοντες. Ἐῖτα φησι·

Καὶ παρελεύσεται φάραγμα, καὶ ἥξει εἰς Ἀγγαί. Φόβος λήγεται Ῥάμα πόλιν Σαούλ. Φεύξεται ἡ θυγάτηρ Γαλλίμ, ἐπακούσεται ἐν Ἀναθώ· ἐξέστη Μαδεβηρά, καὶ οἱ κατοικοῦντες Γιββεῖρ.

Ἐχει δὲ τι τοιοῦτον ἡ τῶν Ἑβραίων παράδοσις. Φασὶ γὰρ ὅτι [δέκα] διασωθέντες μόνοι πρὸς αὐτὸν ὑπενόστησαν ἐκ τῶν Ἱερουσαλὴμων καὶ τὸ γεγονός ἀπηγγέλλαντιν. Εἶτα σὺν ὀλίγοις κομιδῇ πρὸς τὴν ἐνεγκούσαν ἀνεκομίζετο, καὶ πάσας τεθορύθηκε τὰς τε κώμας καὶ πόλεις, καὶ μόνην αὐτοῦ τὴν ὡς ἐν φυγῇ καὶ δειλῇ παρόδον ἀφόρητον ἐποίησαντο. Ἐνθα δ' ἂν ἐπαμύνη Θεός καὶ σώσειν ἐθέλῃ, ἐκεῖ τὸ λυποῦν οὐδὲν, ἀλλὰ πᾶσα μὲν ἀτονήσει τῶν πολεμούντων ἡ χεὶρ, ἀπρακτήσει δὲ ἰσχύς καὶ πολέμων ἐμπειρία, καὶ τέχνη τῶν τακτικῶν.

Παρακαλεῖτε σήμερον ἐν ὁδῷ τοῦ μεῖναι τῇ χειρὶ. Παρακαλεῖτε τὸ ὄρος τὴν θυγατέρα Σιών, καὶ οἱ βουνοὶ οἱ ἐν Ἱερουσαλήμ.

Συνθέντες τὴν λέξιν ἐποίησεν ἀναγκαῖως τὴν τοῦ νοήματος διασάφην. Ὡς τοίνυν βουνοὶ, φησὶ, τοῦτ'

VERS. 27. *Et erit in die illa, Tolleitur timor ejus tibi, et jugum ejus ab humero tuo, et corrumpetur jugum ab humeris vestris.*

Dixi Assyrium postquam vicisset, tributa Israelitis imposuisse, et populum sanctissimo Deo peculiariter dicatum, suo sceptro voluisse subjicere. Ergo quid dicit? Nunquid, devictis Aegyptiis, iterum suum jugum imponet his qui liberum collum semper habuerunt, et solum Dei regnum agnoverunt? Nequaquam, inquit. Tolleitur enim sub id temporis timor ejus tibi, et jugum ejus humero tuo. **185** Nam postquam populus ille innumerabilis concidisset, et una nocte angelo consumente interiisset, B annon omnis formido exempta est? annon cunctis humeris jugum ejus tantum non excussum, ac praeterea corruptum est, id est, omnino perit. Idque solum quaerit ille, ut servetur et domum recurrai, nec deinceps contra Judaeam, ut prius, supercilium attollit. Et enim cogitavit, uti dixi, suo eam jugo supponere: at spe sua frustratus est, aliudque accidit expectationi longe contrarium. Conservatus est enim sufficienter non armis devictus, sed divino potius nutu et manu angeli, idque admirabiliter. Ut enim appareat Deum omnia nosse, et rerum exitum, quamvis nondum fiat, ob oculos habere, fugae ipsius modum, et locos et diversoria, manifestissime et clare aperit, et quod Judaeae plurimas urbes timore impleturus sit, quamvis miser ac profugus. Veniet enim, inquit, in civitatem Ange, et transibit per Mageddo. Urbium et vicorum ac locorum haec sunt nomina. Et ad Machmas deponet vasa sua. Dicunt enim Hebraei, Assyrium ad Machmas omnia sua impedimenta deposuisse, impetum Israelitarum reformidantem, siquidem eos ad persequendum procursuros putavit. Deinde ait: C τῶν ἐξ Ἰσραὴλ τὴν ἐφοδον. Ὡς το γὰρ ὅτι δραμοῦν-

VERS. 29. *Et transibit vallem, et veniet in Ange. In timore erit Rhama, civitas Sauli. Fugiet filia Gallim, audietur in Anathoth: obstupescit Ma-debena et incolae Gibbir.*

Habet hujusmodi quiddam Hebraeorum traditio. Nam decem solum ad ipsum ex Hierosolymis superstites reversos esse dicunt, ut quod factum est renuntiarent. Tum cum paucis admodum in patriam est reductus, cunctasque urbes, ac vicos, suam ipsius terram fugiendo turbavit; ac timiditas effecit transitum intolerabilem. Ubi autem Deus succurrit et servare vult, ibi quod officiat nihil est, sed debilis erit omnis manus bellantium, ac robor et peritia inimicorum, et ars militum in irritum recident.

VERS. 32. *Consolamini hodie in via, ut maneat manu: consolamini montem filiam Sion, et colles in Jerusalem*

Cum orationis structura ordinata fuerit, explanationem sententiae inducere necessum est. O igitur,

inquit, **186** colles, id est, o vos qui excellitis et eminentis, aliisque antestatis in Jerusalem. Qua voce significat, vel prophetas sanctos, vel etiam ipsum sacerdotum chorum. Consolamini montem, id est, meam filiam Sion. Consolamini autem manu tantum non contingentes, et contrectantes caput ut maneat in hac via. Quæ est autem illa? Videlicet hac fiducia in Deum. Promisit enim se eripitum et conservatum facile, et dejecturum Assyrium, et terrorem ejus amoliturum, corrupturum jugum, et ab omni eos tyrannide liberaturum. Sed, inquit, hæc erunt quoniam in hac via perrexerint, nimirum fiducia in Deum. Quare consolamini hodie, id est, tempore rei gerendæ opportuno, et ut constanti ac firmo animo prædita sit, efficite. Non enim potest mentiri veritas, nec loquetur mendacia Deus. Si enim aliquid annuerit, id utique perveniet ad exitum, si nos fide coluerimus, et sincera mente eum qui salutem promisit exhilaraverimus. Pari ratione nos etiam consolantur sancti, dicentes: Resistite diabolo, et fugiet a vobis. Et castrametabitur angelus Domini in circuitu timentium eum, et liberabit eos. Dixit etiam ipse voce Davidis de omni homine qui credit, et spem locat in eo: « In me speravit, et liberabo eum; clamabit ad me, et exaudiam eum ²⁰⁻²². Cum ipso sum in afflictione, et eripiam, et glorificabo eum. » Nam qui ipsum glorificant, eos glorificabit omnium nostrum Servator et Dominus Jesus Christus, per quem et cum quo Patri una cum sancto Spiritu gloria sit in omne ævum. Amen.

Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ, καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ Ἀμήν.

²⁰⁻²² Psal. xc, 14-15.

ἔστιν, οἱ προεχόντες τε καὶ ὑπερχείμενοι, καὶ τῶν ἄλλων οἱ ὑπερανεστηκότες ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ἡ προφήτας ἁγίους, ἡ καὶ αὐτὸν τὸν τῶν ἱερῶν χορόν. Παρακαλεῖτε τὸ ὄρος, τοῦτο ἔστι, τὴν ἐμὴν θυγατέρα Σιών. Παρακαλεῖτε δὲ μόνον οὐχὶ καὶ χεῖρὶ καταψώντες, καὶ ἐπαψώμενοι κρηφάλης, ὥστε ἐμμεῖναι ταύτῃ τῇ ὁδῷ. Ποία δὲ ταύτη; Τῇ εἰς Θεὸν πεποιθήσει δηλονότι. Ἐπηγγέλται μὲν γάρ, ὅτι καὶ ἐξελεῖται, καὶ διασώσει ῥάβδῳ, καὶ καταβάλλει [αἰ. καταβαλεῖ] τὸν Ἀσσύριον, καὶ ἀποστήσει τὸν φόβον αὐτοῦ, καὶ καταφείρη τὸν ζυγόν, καὶ ἀπάσης αὐτοῦς ἀπαλλάξει πλεονεξίας. Ἀλλ' ἔσται ταῦτα, φησὶν, ὅταν ἐμμεῖνῳσι ταύτῃ τῇ ὁδῷ, ὅτλον δὲ ὅτι τῇ εἰς Θεὸν πεποιθήσει. Διὸ δὴ παρακαλεῖτε σήμερον, τουτέστι, κατὰ γε τὸν εὐκλότα τῷ πράγματι καιρὸν, καὶ ἰδρυμένον ἐνεργάζεσθε τὸ φρόνημα αὐτῇ. Οὐ γάρ ἐστι διαψεύδεσθαι τὴν ἀλήθειαν, οὐ ψευδοεῖται Θεός. Εἰ γάρ δὴ κατανεύσειε τι, τοῦτο δὴ πάντως ἤξει πρὸς πέρας, ὅταν ἡμεῖς τῇ πίστει τιμῶμεν, καὶ γνησίῳ φρονήματι κατευφραίνωμεν τὸν διασώζειν ἐπηγγεμένον. Κατὰ τένδε τὸν ἴσον τρόπον καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς παρακαλοῦσιν οἱ ἅγιοι λέγοντες, Ἀντίστητε τῷ διαβόλῳ, καὶ φεύζεται ἀφ' ἡμῶν, καὶ, ὅτι παρεμβαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτόν, καὶ ῥύσεται αὐτούς. Ἐφη δὲ καὶ αὐτὸς διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ, περὶ παντὸς ἀνθρώπου πεποιθότος ἐπ' αὐτόν, καὶ τὴν ἐλπίδα θεμένου· « Ὅτι ἐπ' ἐμὲ ἤλπισε, καὶ ῥύσομαι αὐτόν. Κεκράζεται πρὸς μὲ, καὶ ἐπακούσομαι αὐτοῦ, μετ' αὐτοῦ εἰμι ἐν θλίψει, καὶ ἐξελοῦμαι, καὶ δοξάσω αὐτόν. » Δοξάσει γὰρ C τοὺς δοξάζοντας αὐτόν ὁ πάντων ἡμῶν Σωτὴρ καὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.

187 BIBAION B', TOMOI E'.

LIBER SECUNDUS, TOMI QUINQUE.

TOMUS I.

CAP. X. VERS. 33, 34. *Ecce Dominator Dominus Sabaoth, conturbabit gloriosos cum fortitudine, et elati superbia conterentur, et deficientur, et cadent elati gladio, ac Libanus cum excelsis cecidet.*

In libro jam absoluto sermo erat de Assyriis, et de rege Persarum, cum Judæa et Hierosolymis beligerante, ac iræ divinæ severitatem ex improvise sentiente. Nam Israel, non arcum tendens, non scutum arripiens, non equitatu, non arte phalangibus ejus resistens, non lege militari adversariorum

D

TOMOS A'.

Ἰδοὺ δὴ ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαώθ, συνταράξει τοὺς ἐνδόξους μετὰ ἰσχύος, καὶ οἱ ὑψηλοὶ τῇ ὕψει συντριβήσονται, καὶ ταπεινωθήσονται, καὶ πεσοῦνται οἱ ὑψηλοὶ μαχαίρᾳ, ὁ δὲ Λιβάνος σὺν τοῖς ὑψηλοῖς πεσεῖται.

Ἐν μὲν τῷ τετελεσμένῳ βιβλίῳ περὶ τῶν τε τῶν Ἀσσυρίων ὁ λόγος ἦν, καὶ τοῦ τὰ Περσῶν διοικούντος κράτη, καταστρατεύοντος μὲν τῆς Ἰουδαίας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, παθόντος δὲ ἀδοκίμως τὰ ἐκ θείας ὀργῆς. Σέσωσται γὰρ παραδόξως ὁ Ἰσραὴλ, οὐ τόξον ἐντείνας, οὐ θυρεὸν ἀρπάσας, οὐχ ἱππότην, οὐ τέχνην

ταῖς ἐκείνου φάλαγξιν ἀντεξάγων, οὐ πολέμου νόμῳ τῆς τῶν ἐναντίων κατακρατήσας χειρὸς, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ καὶ χάριτι. Ἐξῆλθε γὰρ ἄγγελος Κυρίου, φησί, καὶ ἀνέειλεν ἐν μιᾷ νυκτὶ ἐκ τῆς παρεμβολῆς τῶν Ἀσσυρίων ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας. Οὐ δὴ γεγονότος ἑναργεῖς, οἱ μὲν ἀπολείσθαι προσδοκῶντες ἐχόρευον, ἀνεκόμεζόν τε τῷ διασώσαντι Θεῷ τὰς χρισστηρίους ψῆδς λέγοντες τό· « Ἐσπέρας αὐλισθῆσεται κλαυθμὸς, καὶ εἰς τὸ πρῶτ' ἀγαλλίασις. » Καὶ πρὸς γε δὴ τοῦτοις· « Ἐστρεψας τὸν κοπετόν μου εἰς χαρὰν ἐμοί, διέρρηξας τὸν σάκχον μου, καὶ περιέζωσάς με εὐφροσύνην. » Ὁ δὲ θρασὺς, καὶ ὑπέροπτος, καὶ τὸ μέγα καὶ ἐξίτηλον ἐκεῖνο βοῶν, τὴν οἰκούμενην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ, ὡς νοσησίαν, καὶ ὡς καταλειμμένα ὡς ἀρῶ, καὶ οὐκ ἔστιν, ὃς διαφραξέται με, ἢ ἀντίπερ μοι, μάτην ἐφ' ἐαυτῷ μέγα φρονήσας ἠλέγχωτο. Διέδρα γὰρ μόλις, καὶ φυγὰς οἴκος μεθίστατο τὴν Ἰουδαίαν ἀψείς. Τοιγάρτοι καὶ ἔφρασκεν ὁ τῶν ὄλων Θεός· Μὴ φοβοῦ, ὁ λαός μου, οἱ κατοικοῦντες ἐν Σιών, ἀπὸ Ἀσσυρίων. Κατεγράφετο δὲ καὶ ὁ τῆς φυγῆς τρόπος, μονονουχὶ πόλεις τε καὶ κώμας κατασεύοντος αὐτοῦ τῇ παρόδῳ. Καὶ πάλιν· Φόβος λήφεται· Παρὰ πόλιν Σαούλ. Διερχομένης δὲ τὰ τοιαῦτα, πεποιήμεθα τὴν ἀφ' ἡγετην ἱστορικώτεραν μὲν, πλὴν οὐκ ἔξω τῆς ἀληθείας. Πᾶσα γὰρ πως ἀνάγκη, τῇ τῶν προκειμένων ποιότητι καὶ δυνάμει κατὰλληλιν τὸν τῆς ἐρμηνείας ἐφαρμόζεσθαι λόγον. Ἐπειδὴ δὲ ἔστιν ἔθος τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ, διὰ τῶν ἐν τάξει (1), καὶ ἱστορικῶς δρωμένων καταδηλοῦν ἐπὶ ὅτε τὰ μυστήρια, καὶ κεκρυμμένων ἐννοιῶν ἀναπλάττειν εἰκόνας, φαινὲν ὅτι τετυράννηκε μὲν καθ' ἡμῶν ὁ τῆς ἀμαρτίας εὐρετής, καὶ τοῖς τοῦ Σωτῆρος λαοῖς τοῖς ἡγιασμένοις, δηλονότι διὰ Πνεύματος, καὶ κεκαθαρμένοις διὰ τῆς πίστεως, δεινῶς ἐπεπῆδα καὶ πικρῶς, καὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ κατεστρατεύετο, τῶν ὑπὸ χεῖρα πνευματικῶν ἐπιστῶν αὐτῇ τὴν ἀνοσιωτάτην φάλαγγα· καὶ τάχα που καὶ ἀναστρέψειν αὐτὴν ὥσθ' ἵνα δύνασθαι, καὶ λίαν ἀμογητῇ, τὴν σεπτὴν ἀληθῶς καὶ ἀγίαν πόλιν τοῦ Θεοῦ, τὴν νοσητὴν Ἰερουσαλήμ, ἀλλ' ἦλιν πεφρονηκῶς τῶν ἐνδεχομένων οὐδέν. Οὐ γὰρ ἦν ἰσχύσαι, τὴν ἀγίαν αὐτὴν ἐκπολιορκῆσαι πόλιν, καὶ κατακρατῆσαι δεξιᾷ τῆς οὕτω εὐθυθεσεστάτης. Τίς γὰρ ἀντιστήσεται τὰ πάντα ἰσχύοντι Θεῷ; Ἀπόλωλε τοίνυν ὁμοῦ τοῖς εἰκείοις ὑπασιπισταῖς, καὶ τῆς πῶν εὐσεβοῦντων ἀγέλης ἀπελέαχται, θηρὸς ἀνημέρου δίκην ἐπιπηδῶν· ἐκβέβληται δὲ τῆς καθ' ἡμῶν τυραννίδος. Καὶ τοῦτο ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ ἐδίδαξεν εἰπών· « Νῦν χρίσις ἐστὶ τοῦ αἰῶνος τούτου, νῦν ἄρχων τοῦ αἰῶνος τούτου ἐκβλήθηται ἔξω. Κἀγὼ ἐὰν ὠφωθῶ ἐπὶ τῆς γῆς, πάντας ἰλκύνω πρὸς ἐμαυτόν. » Ἀνατροπὴ γὰρ θανάτου, καὶ παρόλου καθαίρεσις, καὶ ἀμαρτίας ἀναίρεσις τὸ τοῦ Χριστοῦ γέγονε πάθος, ὠφουμένου μὲν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, καταχομίζοντος δὲ καὶ καταβρίπτουστος εἰς γῆν τοῦ διαβόλου τὸ καύχημα. Ἐπὶ καιροῦ τοίνυν μετ'

A manum debellans, sed potentia Dei et gratia conservatus est mirabiliter. Exivit enim, inquit, angelus Domini, et occidit una nocte e castris Assyriorum, centum octoginta quinque millia. Quo propalam facto, illi perisse **188** sperantes, tripudiare, odasque gratulatrices Deo conservatori reddere, ac dicere: « Vesperī commorabitur fletus, et mane letitia ²⁷. » Et ad hæc : « Vertisti luctum meum in gaudium mihi, discidisti saccum meum, et circumcinxisti me letitia ²⁸⁻²⁹. » At iste confidens et superbus, magnum et inane illud crepans, Orbem terræ universum capiam quasi nidum, et quasi relicta ova tollam, nec est qui effugiet me, vel qui resistat mihi : frustra apud se animo altum sapiens redarguebatur, et vix elapsus, fugitivus domum, Judæa relicta, se recepit. Itaque dixit etiam universitatis Deus : Ne metne, popule mi, qui habitas in Sion, Assyrios. Depictus est etiam modus fugæ, cum ille urbes et vicos in transitu tantum non concuteret. Et rursus : In timore erit Rhama civitas Saul. Hæc interpretantes, narrationem quidem magis historicam instituimus, sed non a veritate alienam. Etenim propositarum rerum qualitati et vi interpretationem ex altera parte respondentem accommodare omnino est necesse. Cum vero Scripturæ divinitus inspiratæ familiare sit, rebus crasse et historice gestis quandoque ostendere mysteria, et occultorum sensuum imagines adumbrare : dicimus inventorem peccati in nos exercuisse tyrannidem, et populo Servatoris sanctificato, videlicet per Spiritum, et per fidem purgato, graviter insultasse et acriter, atque Ecclesiam Dei impugnasse, spirituum ejus imperio parentium sceleratissimam phalangem contra eam concitando : ac cogitasse forsitan posse se absque omni sudore et labore evertere, venerandam sane et sacrosanciam Dei civitatem, intelligentia perceptam Jerusalem. Sed deprehensus est, ea quæ fieri nullo modo poterant apud se cogitasse. Non enim potis erat sanctam obsidere urbem, nec dexteram fortissimam expugnare. Quis enim potest omnipotenti Deo resistere? Perii itaque simul cum satellitibus suis, et e grege piorum seclusus est, indomitus feræ inatar insiliens, et de sua tyrannide contra nos deturbatus est. Quod nos Servator docuit inquit : « Nunc judicium est sæculi hujus, nunc princeps hujus sæculi ejicietur foras. Et ego si exaltatus fuero de terra, omnes traham ad meipsum ³⁰. » Eversio enim mortis, et diaboli subversio, **189** et peccati demolitio, Christi fuit passio, evecti in cruce, depriementis et dejicientis in terram diaboli gloriam. Opportune igitur deinceps etiam nunc universitatis Deus nativitatē Unigeniti in carne sermonem inducit, et voce prophetica mysterium ante patefacit, ut rebus ad exitum pervenientibus, indubitatam fidem faciat omnibus. Hinc ait : « Ecce Dominator

²⁷ Psal. cxix, 6. ²⁸⁻²⁹ Ibid., 12. ³⁰ Joan. xii, 31, 32.

(1) Hunfr. legisse videtur πᾶχει.

Dominus Sabaoth, conturbabit gloriosos cum fortitudine. » Ad novitatem vitæ evangelicæ, ac Christi mysterium, revocat et reformat terræ incolas, ever- sis nimirum antiquis ritibus, moribusque umbraticis et typicis obtinere viam suam amplius non valentibus. Sed adventus sui in hunc mundum hic scopus fuit, venitque prædicaturus, et ante alios Israelitis, quod quæ usque ad restorationis tempus instituta erant, id est, lex in littera posita, ea de cætero tollit, animo fidellum, uti dixeram, ad meliorem et spiritalem vitæ institutionem transforma- to. Nova enim in Christo omnia. Et si vero dece- bat ei obtemperare præ cæteris Judaicæ synagogæ primores, et qui sacerdotii honoribus haud medio- criter insolecebant: hi tamen e contrario repu- gnabant juveniliter ac petulanter, resistebant impie, et legem a Mose sapientissimo promulgatam sem- per in ore habentes, mysterium dispensationis Uni- geniti in carne, quantum in se erat irritum facere volebant: sed penes eos non erat hoc præstare, at omnium Servatori et Deo suum supercilium oppo- nentes, mali male perierunt, partim alter in alto- rum assultantes, et lege belli insidiantes, partim in Romanorum manus incidentes, qui ipsum adeo templum incenderunt. Ecce igitur Dominator Do- minus Sabaoth conturbantem nominat; auditoribus terrorem incutiens, ne quis forte existi- met debiliorem fore ipsum, vel etiam minas adhi- buisse inefficaces, et quæ omnino ad finem non es- sent perventuræ. Quid enim inefficax seu imper- fectum erit eorum quæ a Domino Sabaoth, hoc est exercituum, suscipiuntur? Conquassaturum se dicit elatos superbia. Celsi enim et elati vere superbia erant, qui non modo prophetas sanctos trucidarunt, et **190** rectissime consulentibus impudenter di- cunt: « Alia nobis loquimini, et annuntiate nobis alium errorem²¹; » sed etiam in ipsum Christum linguam exacuunt, et cornua in sublime tollunt, et, ut scriptum est, contra Deum loquuntur injusti- tiam²². At hi, inquit, reddentur humiles, et cadent gladio. Interierunt etenim, ut dicebam, vel cum Deus vehementissima ira inflictæ, velut acuto gladio eos consumeret, sacerdoti insignia auferret, officio gubernandi populum abdicaret, vel etiam alio modo illos casuros gladio ait, nimirum hostium, quemadmodum modo dixi. Sed et Libanus, inquit, cum excelsis corruet. Libanum in his, sicuti est probabile, appellat templum, quod subversum est et incensum, ceciditque simul cum his qui alto sunt supercilio. Fastuosa enim erant vere sacerdotum examina, et ipse cum illis Israel, qui universorum Servatorem et Redemptorem dedecore conspurcavit. Invenimus etiam ipsam Jerusalem appellari Liba- num. Etenim propheta Zacharias alicubi dixit ei²³: « Aperi, Libane, portas tuas, et devoret ignis cedros tuas. Ploret pinus, quippe cecidit cedrus; plorate,

Α ἐκεῖνα καὶ νῦν ὁ τῶν ὀντων Θεός, τὸν περὶ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ Μονογενοῦς εἰσκομίζει λόγον, καὶ προαναφαίνει τὸ μυστήριον διὰ φωνῆς προφητῶν, ἵνα τῶν πραγμάτων εἰς πέρας ἐκθεδηκότων, ἀναμ- φίλογον δέχοιτο παρὰ πάντων τὴν πίστιν. Τί τοίνυν φησὶν· « Ἰδοὺ δὴ ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαώθ, συν- ταράξει τοὺς ἐνδόξους μετὰ ἰσχύος; » Εἰς καινότητα ζωῆς εὐαγγελικῆς τὸ τοῦ Χριστοῦ μυστήριον ἀνα- μορφοῦ τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνατετραμμένων δηλονότι τῶν ἀρχαιοτέρων ἐθνῶν, καὶ τῶν ἐν σκιαίς καὶ τύ- ποις, οὐκ ἐχόντων εἶναι τὸ δύνασθαι κρατεῖν. Ἄλλ' ὁ μὲν τῆς ἀφίξεως τῆς εἰς τὸνδε τὸν κόσμον αὐτῷ σκο- πὸς γέγονεν οὕτως, καὶ διακηρύξων ἀφίχεται, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ὅτι τὰ μέχρι και- ροῦ διορθώσεως ἐπιχειρήματα, τούτέστιν, ὁ ἐν γράμ- μασι νόμος, κατατρεῖ λοιπὸν εἰς τέλος, μεταπλαττο- μένης, ὡς ἔφην, εἰς τὰ ἀμείνω καὶ πνευματικὴν πολιτείαν τῆς τῶν πιστευόντων διαβολας. Κατὰ γὰρ πάντα τὰ ἐν Χριστῷ. Ἄλλὰ καίτοι καταπαθεσθαὶ δεῖον αὐτῷ, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων τῆς Ἰουδαίας συν- αγωγῆς τοὺς προσεστηκότας, καὶ τοῖς τῆς ἱερουσάλιμ ἀρχήμασιν οὐ μετρίως κομπάζοντας, ἐκ τῶν ἐναν- τιῶν ἀντεφέροντο νεανικῶς, ἀντέπραπτον ἀφοσίως, καὶ τὸν διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως δεῖ λαλοῦντας νό- μον, ἀπρακτον ἀποφαίνειν ἥθελον τό γε ἔχον εἰς αὐ- τοὺς τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τοῦ Μονογενοῦς τὸ μυστήριον. Ἄλλ' ἦν ἀνέφικτον αὐτοῖς τοῦτο ὁρᾶν, ἀν- τεξάγοντες δὲ τῷ πάντων Σωτῆρι καὶ Θεῷ τὸ οἰκεῖον θέλημα, κακοὶ κακῶς διολώλασι, τοῦτο μὲν ἀλλήλοις ἐπιφύομενοι, καὶ τὸν πολέμου νόμον ἐπιβουλευόντε- ς, τοῦτο δὲ ταῖς Ῥωμαίων περιπεσόντες χερσίν, οἱ καὶ αὐτὸν ἐνέπρησαν τὸν ναόν. Ἰδοὺ τοίνυν ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαώθ συνταράξει τοὺς ἐνδόξους μετὰ ἰσχύος. Κύριον Σαβαώθ ὀνομάζει τὸν συνταράσσοντα, καταπτοῶν τοῖς δαίμασι τοὺς ἀκρωμένους, ἵνα μὴ τις οἴηται τάχα που, καὶ ἀσθενήσῃν αὐτὸν, ἢ καὶ ἀνὴνυτοὺς ἀπειλαῖς κεχρησθαι μάλλον, καὶ οὐχὶ δὴ πάντως ἐκθεσημένους εἰς πέρας. Τί γὰρ ἀνήνυτον ἔσται τῶν ἐγχειρουμένων παρὰ Κυρίου Σαβαώθ; Συντριβήσεσθαι δέ φησι τοὺς ὑψηλοὺς τῇ ὕψει. Ὑψηλοὶ γὰρ ὄντως τῇ ὕψει γεγόνασιν, οὐ προσήτας ἀγίους ἀποκτείναντες μόνον, καὶ τοῖς κάλλιστα συμ- βουλευούσιν ἀνέδην λέγοντες· « Ἄλλα ἡμῖν λαλεῖτε, καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἑτέραν πλάνησιν, » ἀλλὰ γὰρ καὶ αὐτῷ τὴν γλῶτταν ἐπιθήγοντες τῷ Χριστῷ, καὶ τὸ κέρας μὲν εἰς ὕψος ἐπαίροντες, ἀδικίαν δὲ λα- λοῦντες κατὰ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὴν γεγραμμένην. Ἄλλ' οὗτοι ταπεινωθήσονται, φησὶ, καὶ πεσοῦνται μαχαίρᾳ. Διολώλασι γὰρ, ὡς ἔφην, τοῦτο μὲν τομωτάτην ἐπι- φέροντος αὐτοῖς τὴν ὀργήν, καὶ οἷον ὀξεῖα μαχαίρᾳ δαπανῶντος αὐτοῦ; τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν τῆς δικαιοσύ- νης ἀποκείροντο; αὐχημάτων, καὶ τοῦ καθηγεῖσθαι λαῶν ἀποπέμποντος, ἔχουν καὶ καθ' ἑτερον τρόπον, μαχαίρᾳ πεσεῖσθαι φησὶν αὐτοὺς, τῇ τῶν πολεμίων δηλονότι, καθάπερ ἔφην ἀρτίως. Ἄλλὰ καὶ ὁ Λίβα- νος, φησὶ, σὺν τοῖς ὑψηλοῖς πεσεῖται. Λίβανον ἐν τούτοις κατὰ γε τὸ εἰκὸς ὀνομάζει τὸν ναόν,

²¹ Isa. xxx, 10. ²² Psal. lxxiv, 6. ²³ Zachar. xi, 1.

ὅς καθήρηται, καὶ ἐμπέπησται, πέπτωκέ τε ὁμοῦ Ἀ τοῖς ὑψηλὴν ἔχουσι τὴν ὀρρύν. Ὑπέρποτος γὰρ ἀληθῶς ὁ τε τῶν ἱερῶν ἐσμός, καὶ αὐτὸς δὲ σὺν αὐτοῖς ὁ Ἰσραὴλ, τὸν τῶν ὅλων Σωτῆρα καὶ λυτρωτὴν ἀτιμάτας Εὐρήσομεν δὲ καὶ αὐτὴν τὴν Ἱερουσαλήμ Λιβανὸν ὀνομασμένην. Καὶ γοῦν ὁ προφήτης Ζαχαρίας ἔφη πρὸς αὐτήν· « Διάνοιξον, ὁ Λιβανός, τὰς θύρας σου, καὶ καταπαγέτω πῦρ τὰς κέδρους σου. » Ὁλολύξατω πίτυς, διότι πέπτωκε κέδρος· ὀλοῦνται, δρυὲς τῆς Βασανίτιδος, ὅτι κατεσπάσθη ὁ ὄρυμός σου ὁ σύμφυτος. Ἐπειδὴ γὰρ ὄρει τῷ Λιβάνου παρεικάζων τὴν Ἱερουσαλήμ, οὕτως ὀνόμαζεν αὐτήν, ἀναγκαιῶς τῆς τοῦ λόγου τροπῆς πιθανῶς ἐχόμενος, κέδρους καὶ δρυμῶ συμφύτῃ, τοὺς τε ἐν αὐτῇ λαοὺς, καὶ μὲν τοὺς ἡγουμένους ὀνομάζει χρησίμους, οἷς καὶ ὀλοῦνται διακελεύεται, διάτοι τὸ δρυμῶν δίκην ἐπιπηδῶν αὐτοῖς τοὺς ὀλοθρευκότητας. Εἰ δὲ δὴ τις ἔλοιτο κεκρυμμένην ἄφασθαι θεωρίας, καὶ τὴν τῶν προκειμένων ἐφαρμόσαι δύναμιν αὐτῶς τε τῷ Σατανᾷ, καὶ ταῖς ὑπ' αὐτὸν δυνάμεσι ταῖς ἀλιτηρίαις, οὐδὲ οὗτος ἔξω τοῦ εἰκότος βαδιεῖται σκοποῦ. Συνετρίβη δὲ καὶ ἀπόλωλε τῶν δαιμονίων τὸ φιλοκακοῦργον στίφος, καὶ αὐτὸς δὲ σὺν αὐτοῖς ὁ δράκων ὁ ἀποστάτης, ὁ ὑψηλός, καὶ ὑπέροφρος, καὶ οἷον ὄρει τῷ Λιβάνῳ παρεικασμένος. Πρὸ γὰρ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας περιφανῆς τις ἦν ἄπαισι, καὶ ἀτυπὸς πανταχῇ προσκυνούμενος, καὶ τὴν τῆς θεότητος δόξαν ἀρπάσας ἐφ' ἑαυτῷ.

Kaὶ ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰσσαι, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ρίζης ἀναθήσεται, καὶ ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα τοῦ θεοῦ, πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας, ἐμπλήσει αὐτὸν πνεῦμα φόβου θεοῦ.

Προεγνωκῶς ὁ προφήτης διὰ τῆς ἀνωθεν δόδου- C χίας τὰ ἐσόμενα σαφῇ ποιεῖται τὴν προαγόρευσιν. Εἴρηται γὰρ μὲν ἐν ὑστέροις καιροῖς πρὸς τὸν μακάριον Δαβὶδ παρὰ τοῦ πάντων κρατοῦντος θεοῦ· « Ἐκ καρπῷ τῆς σπύρας σου θήσεται ἐπὶ τὸν θρόνον σου. » Ἐπειδὴ δὲ ἦν ὁ πάντα εἰδὼς τοῖς ἁγίοις προφήταις τὴν τῶν ἐσόμενων πρόγνωσιν ἐντελεῖς, ἐκπεμφθεῖται καὶ τοῦτο παρ' αὐτῶν, ἵνα πανταχόθεν μαρτυρηται τὸ μυστήριον, καὶ πιστεῦνται γνηνός. Ῥάβδον τοίνυν ἐκ τῆς ρίζης Ἰσσαι ἐξελεύεσθαι φησιν, ἀναθήσεσθαι δὲ καὶ ἄνθος, καὶ οὐ μετὰ γε τὸ παραχθῆναι τοὺς ἐνδόξους μετὰ ἰσχύος, ταπεινωθῆναι δὲ καὶ τοὺς ὑψηλοὺς, καὶ σὺν αὐτοῖς πασεῖσθαι τὸν Λιβανόν, τότε τὴν ῥάβδον ἐκ τῆς Ἰσσαι ρίζης ἀναφυῆναι φησιν. Ἄλλ' ἐν μὲν τοῖς πρώτοις κεφαλαίοις τὸν ἡ τοῦ παντὸς πράγματος ἐθελούτο δύναμιν. Τίνα γὰρ ἐμελλε συμβῆσεσθαι τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ πεκαρπωνηκόσιν ἀνοσίως εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, ἐν βραχεὶ λόγῳ μαμαθήκαμεν· ἀναφοιτᾷ δὲ νῦν ἡ διήγησις ἐπ' αὐτὴν ὥσπερ τὴν ἀνωτάτω τοῦ πράγματος ἀρχὴν, φημὶ δὴ τὴν ἐνανθρωπήσιν τοῦ Μονογενοῦς, καὶ τὴν οἰκονομικῶς ἐσομένην ἐκ γυναικὸς κατὰ σάρκα γέννησιν. Ῥάβδον θὴ σὺν ὀνόματι τὸν ἐκ ρίζης Ἰσσαι κατὰ σάρκα Χριστόν· καὶ μὴν πρὸς τοῦτω καὶ ἄνθος, καὶ διὰ μὲν τῆς ῥάβδου, κατὰ γε τὸ εἶδος, τὸ βασιλικὸν ἔχον ἀξίωμα πλαγίως ὑποσημαίνεται. Σύνθημα γὰρ βασιλείας ἡ ῥάβδος. Καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ πρὸς

quercus Basan, quippe succisus est saltus consitus. Postquam enim monti Libani Jerusalem comparans ita nominasset eam, necessario in sermonis tropo diserte immorans, cedrorum silvæque consitæ appellatione populos in ea et principes vocat commode, quas lugere jubet, propterea quod insultent illis tanquam silvis, hi qui disperdiderunt. Si quis autem velit tectam et reconditam sententiam attingere, et sensum vniunque horum verborum Satane subtilis ipsi potentatibus nefariis accommodare, hic a scopo decore nequaquam recesserit. Contrita est enim, et perit, ad omnem malitiam projecta et profligata dæmonum cohors, et ipse cum illis draco apostata, elatus et superciliosus, et veluti Libano monti assimilis. Nam ante Servatoris nostri adventum illustris erat omnibus, et insolens, ubique locorum adoratus, et gloriam deitatis ad se rapuit.

Cap. XI. Vers. 1-3. 191. Et egredietur virga de radice Jessæ, et flos de radice ascendet. Et requiescet super eum spiritus Dei, spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis, complebit ipsum spiritus timoris Dei.

Cap. XI. Vers. 1-3. 191. Et egredietur virga de radice Jessæ, et flos de radice ascendet. Et requiescet super eum spiritus Dei, spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis, complebit ipsum spiritus timoris Dei.

Præscius rerum futurarum propheta, facce e supernis accensa, claram prædictionem facit. Posterioribus enim temporibus dictum est ad beatum Davidem a præpotente Deo : « De fructu lumbi tui ponam super sedem tuam ». Cum vero omnia sciret, futurorum perspicientiam sanctis prophetis inseruit : et hoc ab illis quoque ante proclamatum est, ut undecunque testatum fieret mysterium, et cum factum esset crederetur. Itaque virgam de radice Jessæ egressuram ait, floremque ascensurum. Non autem gloriosis in fortitudine conturbatis, elatus deiectis, Libanoque cum illis collapse, tuum virgam dicit de stirpe Jessæ germinaturam : sed in superioribus totius negotii summa in genere demonstrabatur. Quæ namque eventura essent Israelitis, impie in Dominum nostrum Jesum Christum debacchatis, brevi sermone didicimus ; nunc autem narratio ad summum veluti rei principium regreditur, ad humanitatem inquam Unigenæ, et ad nativitatem secundum carnem, ex muliere ratione dispensationis futuram. Proinde virgam nominavit Christum de radice Jessæ juxta carnem, et præterea etiam florem : et per virgam, eum regiam dignitatem habere, oblique subindicari videtur. Nam tessera et signum regni virga. Hinc divinus David ipsi Filio dicit : « Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi, virga reetitudinis virga regni tui ». Quin et aliter virga dici potest, quoniam habet omnia, et in recto statu

²⁴ Psal. cxlxi, 11. ²⁵ Psal. xlii, 7.

continet ac conservat, et quod infirmum est, facit consistere: sive humanam naturam, quæ tantum non conquassata est, et ærumnis et afflictionibus obruta, et quodammodo inebriata. Cantat igitur beatus David, communi omnium persona sibi imposita: « Virga tua, et baculus tuus, ipsæ me consolata sunt ³⁶. » Confirmat enim justos Deus, quemadmodum scriptum est: et vocatus est voce prophetarum, baculus gloriosus, virga **192** magnificentiæ ³⁷: Virga etiam aliter, quia bonus pastor est, animam suam ponens pro ovibus ³⁸. Dictum est igitur ei a quopiam sanctorum prophetarum: « Pasce populum tuum in virga, tribum tuam, oves hæreditatis tuæ ³⁹. » Sin autem cuiquam videtur, quia iudex est, et reddit singulis pro ratione operum suorum, ideoque eum et meritisimo nominari virgam, rite intelliget. Nam dictum est ei, Israele in illum debacchante, et impotenter ad inobedientiam prolapsæ: « Pascies eos in virga ferrea, et ut vasa figuli comminues eos ⁴⁰. » Sic nobis illum sapientissimi Moyses lex designat. Assumitur enim in typum Christi etiam virga Aaronis quæ floruit, et in Sancta sanctorum illata est. Effloruerunt enim juglaudes: quid autem causæ sit, et quæ umbrarum sententia, dicendum est. Quidam enim physiologiam rationesque naturales attingunt, et affirmant virgam ex juglandibus, si capiti alicujus apponatur, vigilantiam naturaliter efficere. Itaque cum Christus, sicuti dicit B. Paulus ⁴¹, gratia Dei pro omnibus mortem gustaturus esset, et paulisper veluti nictans tanquam ex somno excitatus esset iterum, et morte conculeata divinitus revixisset, hinc virgæ juglandium comparatur. Hac divina et intelligibili virga Moyses operatus est miracula, dum Israellem servitute Egyptiaca eximit, ideoque eam virgam Dei nominavit. Erat quippe ei virga virtutis, sicut scriptum est ⁴². Cum igitur propheta ænigmatice et lectius mysterium Christi subinnuens, e stirpe Jessæ virgam nobis exoriri dicit, tunc quidem, tunc animi oculis illum unigenitum Dei Sermonem, illum per quem omnia, et in quo sunt omnia, et incarnatum, et hominem factum, et ad voluntariam exinanitionem se demittentem, et propter nos nativitate dispensationis suæ causa subeuntem, iuxta carnem, inquam, et ex muliere contemplans, dicit cum propheta: « Domine, audi vocem tuam, et pertimui, cognovi opera tua, et obstupui. » Virga itaque propter causas quas modo commemoravimus, vocatus est. Flos vero rursum, quoniam hominis natura in illo ad incorruptionem et ad novitatem conversationis evangelicæ refluivit. Aliter etiam flos propter suavem fragrantiam sub intelligentiam cadentem appellatur. « Ego enim, inquit, flos campi, **193** lilium convallium ⁴³. » Erat sane et nobis voluti odor quidam cognitionis Dei et Patris. Nimirum divinus Paulus in epistola dicit: « Deo autem gratia, qui semper triumphat

αὐτόν πού φησι τὸν Ἰδὼν· « Ὁ θρόνος σου ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα, **ῥάβδος** εὐθύτητος ἡ **ῥάβδος** τῆς βασιλείας σου. » **Ῥάβδος** δὲ καὶ ἐτέρως, ὡς ἂν ἔχων τὰ πάντα, καὶ εἰς τὸ εὖ εἶναι συνέχων, συνεστάναι τε ποιῶν τὸ ἡσθενηκός, ἦτοι τὴν ἀνθρώπου φύσιν, μονονουχὶ κατασαιομένην, καὶ μεθύουσαν ὑπὸ παθῶν. Ὡς γοῦν ὁ μακάριος Δαβὶδ, τὸ κοινὸν ἀπάντων προσώπων ἑαυτῷ περιθεῖς, « Ἡ **ῥάβδος** σου, καὶ ἡ βακτηρία σου, αὐταὶ με παρεκάλεισαν. » Ὑποστηρίζει γὰρ τοὺς δικαίους ὁ Κύριος κατὰ τὸ γεγραμμένον· ὠνόμαζται δὲ διὰ φωτὸς prophetῶν βακτηρία εὐκλεής, **ῥάβδος** μεγαλοσύνης· **ῥάβδος** δὲ καὶ ἐτέρως, ἐπεὶ περ ἐστὶ ποιμὴν ἀγαθός, τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ τιθεὶς ὑπὲρ τῶν προβάτων. Εἰρηται γοῦν πρὸς αὐτὸν δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων prophetῶν· « Ποίμαινε λαὸν σου ἐν **ῥάβδῳ**, φυλὴν σου, πρόβατα κληρονομίας σου. » Εἰ δὲ τῷ δοκεῖ, καὶ ἐπεὶ περ ἐστὶ κριτὴς, καὶ ἀποδιδούς ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ταύτῃ τοι, καὶ μάλα εἰκότως ὀνομάζεσθαι **ῥάβδον**, νοήσει καλῶς. Εἰρηται γὰρ πρὸς αὐτὸν, ἐμπαρανιήσαντός τε αὐτῷ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἀκρατὸς ἀπονευκτός εἰς ἀπειθείαν· « Ποιμανεῖς αὐτοὺς ἐν **ῥάβδῳ** σιδηρᾷ, καὶ ὡς σκευὴ κεραμῆως συντρίψεις αὐτούς. » Οὕτως ἡμῖν αὐτὸν καὶ ὁ τοῦ πανσόφου Μωσέως κατασημαίνει νόμος· παραλαμβάνεται γὰρ εἰς τύπον Χριστοῦ καὶ ἡ **ῥάβδος** Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα, καὶ εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων εἰσκακομισμένη. Ἐξῆρθησε γὰρ κάρυα, καὶ πῖ δὴ τὸ χρῆμα τῶν ἐν σκαίς ἰννοῶν, εἰπεῖν ἀναγκαῖον. Ἀπυτνται μὲν γὰρ φυσιολογίας τινές, καὶ δὴ καὶ φησι τὴν καρυτὴν **ῥάβδον**, εἰ πρὸς τῇ κεφαλῇ κείνῳ τινων, ἀνυπνίας εἶναι φυσικῶς ἐμποιητικὴν. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ ἐμελλεν ὁ Χριστὸς, χάριτι μὲν Θεοῦ, καθά φησιν ὁ μακάριος Παῦλος, ὑπὲρ πάντων γεύσασθαι θανάτου, βραχὺ δὲ ὥσπερ ἀπονυστάξας, καθάπερ ἐξ ὕπνου διεγερθῆναι πάλιν, ἀναβιώσθαι τε θεοπροπῶς, παπατημένου θανάτου. Ταύτῃ τοι **ῥάβδῳ** καρυτὴν παρεικάζεται. Διὰ ταύτης τε τῆς θείας τε καὶ νοητῆς **ῥάβδου** τεθουματούργηκεν ὁ Μωσῆς, τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δουλείας ἀπαλλάττων τὸν Ἰσραὴλ. **Ῥάβδον** γοῦν αὐτὴν ὠνόμαζε Θεοῦ. Γέγονε γὰρ αὐτῷ **ῥάβδος** δυνάμειως, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ὅταν τοίνυν ὁ προφήτης αἰνιγματωδῶς τὸ Χριστοῦ μυστήριον ὑποφαίνων, ἐκ τῆς Ἰεσσαὶ ρίζης τὴν **ῥάβδον** ἡμῖν ἀναφανῆναι λέγῃ, τότε δὴ, τότε τοῖς τῆς διανοίας ὁρμασιν αὐτὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον, τὸν δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα, σαρκαρῶμεν τε καὶ ἐνανθρωπήσαντα θεωρῶν, καὶ εἰς ἐκούσιον ἑαυτὸν καθέντα κένωσιν, καὶ τὴν δι' ἡμᾶς οἰκονομικὴν ἀνατλάντα γέννησιν, φημι δὴ τὴν κατὰ σάρκα καὶ ἐκ γυναικὸς, ὁμοῦ τῷ προφῆτῃ λέγει· « Κύριε, εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν σου, καὶ ἐφοθήθην· κατενόησα τὰ ἔργα, καὶ ἐξέστην. » **Ῥάβδος** δὲ οὖν ὠνόμασται διὰ τοὺς ἀρετῶς ἡμῖν εἰρημένας αἰτίας. Ἄνθος δὲ πάλιν· ἀνέθαλε γὰρ ἡ ἀνθρώπου φύσις ἐν αὐτῷ πρὸς ἀφθαρσίαν, καὶ εἰς ζωὴν, καὶ εἰς καινότητα πολιτείας εὐαγγελικῆς· ἄνθος δὲ καὶ ἐτέρως, διὰ τὴν

³⁶ Psal. cxvii, 4. ³⁷ Jerem. xlviii, 17. ³⁸ Joan. x, 15. ³⁹ Mich. vii, 14. ⁴⁰ Psal. ii, 9. ⁴¹ Hebr. ii, 10. ⁴² Psal. cix, 2. ⁴³ Cant. ii, 1.

νοητὴν εὐοσμίαν. « Ἐγὼ γάρ, » φησὶν, « ἄνθος τοῦ Α
πεύλου, κρῖνον τῶν κοιλάδων. » Γέγονε δὲ καὶ ἡμῖν
ὁσμὴ τις ὡσπερ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς.
Καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος ἐπιστέλλει, καὶ φησὶ·
« Τῷ Θεῷ χάρις, τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν
τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φα-
νεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ, ὅτι Χριστοῦ εὐω-
δία ἐσμὲν, τῷ Θεῷ ἐν τοῖς σωζομένοις, καὶ ἐν τοῖς
ἀπολλυμένοις· οἷς μὲν ὁσμὴ θανάτου εἰς θάνατον,
οἷς δὲ ὁσμὴ ζωῆς εἰς ζωὴν. » Ταύτῃ τῇ ῥάβδῳ φη-
σὶν, ἥτοι τῷ ἄνθει τῷ ἐκ τῆς βίβλης Ἰεσσαὶ τεχθησο-
μένῳ, κατὰ καιροῦς ἐπαναπαύσεσθαι Πνεῦμα Θεοῦ
πολλὰς ἔχον τὰς ἐνεργείας. Πνεῦμα γὰρ αὐτὸ βουλῆς
καὶ συνάσεως ὀνομάζει, γνώσεώς τε καὶ σοφίας, εὐ-
σεβείας καὶ φόβου Θεοῦ. Φαμέν δὲ, ὅτι τῆς προφητι-
κῆς εὐτεχνίας τὸ κήρυγμα οὐκ ἀνθρωπινον ἡμῖν ψιλὸν
εἰσκομίζει τὸν Ἰησοῦν, εἰτα γεγονότα πνευματο-
φόρον, καὶ ὡς ἐν τάξει τῇ καθ' ἡμᾶς χαρισμάτων
τῶν παρὰ Θεοῦ γεγονότα μέτοχον, ἐνανθρωπήσαντα
δὲ μᾶλλον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον καταδηλοῖ, πλήρη μὲν
ὄντα παντὸς ἀγαθοῦ, τὸ γέ ἤκον εἰς τὴν αὐτοῦ φύσιν,
οἰκειομένου δὲ μετὰ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τὰ αὐ-
τῆς. Ἰδιον γὰρ ἀνθρωπότητος, τὸ οἰκοθῆν μὲν ἔχειν,
καὶ ὡς ἐξ ἰδίας φύσεως τῶν ἀνωθεν χαρισμάτων
οὐδέν· « Τί γὰρ ἔχεις, ὃ οὐκ ἔλαβες; » εἴρηται πρὸς
αὐτήν, καταπλουτεῖν δὲ μᾶλλον ἐξωθέν τε καὶ ἐπα-
κτῶς, παρὰ Θεοῦ δηλονότι, τὰ ὑπὲρ φύσιν ἰδίαν.
Ἔδει τοίνυν καθέντα πρὸς κένωσιν ἑαυτὸν τὸν
μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον, τὸ ἐκ τῆς κενώσεως μὴ
παρατεῖσθαι σμικροπρεπὲς, καὶ πλήρη κατὰ φύσιν
ὄντα δέχεσθαι διὰ τὸ ἀνθρώπινον, οὐχ ἑαυτῷ μᾶλλον,
ἀλλ' ἡμῖν τοῖς ἐν ἐνδείᾳ παντὸς ἀγαθοῦ. Ὡστε κἂν
εἰ λέγοιτο ποτε τὸ Πνεῦμα λαθεῖν, καίτοι χορηγὸς ὢν
αὐτὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ οὐκ ἐκ μέτρου δι-
δοῦς, ἀλλ' ὡς ἐξ ἰδίου πληρώματος διανέμων αὐτὸ
τοῖς ἁγίοις, τῶν τῆς κενώσεως μέτρων νοεῖσθω τὸ
λαθεῖν, κατευθὺ γὰρ οὕτω τῆς ἀληθείας ἤξομεν. Πλὴν
ἐκεῖνο ἄθρει· « Ἀναπαύσεται γὰρ ἐπ' αὐτὸν, φησὶ,
Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. » Δέδοται γὰρ ἐν ἀρχαῖς τῇ τοῦ
γένους ἡμῶν ἀπαρχῇ, τούτεστι, τῷ Ἀδὰμ, ἀλλὰ γέ-
γονε ῥάθυμος περὶ τὴν τήρησιν τῆς δοθείσης αὐτῷ
ἐντολῆς, κατημέλησε τῶν προστεταγμένων, κατεβίβασ-
θη πρὸς ἁμαρτίαν, οὐχ εὗρεν ἀνάπαυσιν ἐν ἀνθρώποις
τὸ πνεῦμα. « Πάντες γὰρ ἐξέκλιναν, ἅμα ἡχρεώθη-
σαν, οὐκ ἦν ὁ ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἦν ἔως ἐνός. »
Εἰτα γέγονεν ἀνθρώπος ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος,
καίτοι τὸ εἶναι Θεὸς οὐ μεθεῖς. Ἐπειδὴ δὲ καίτοι
γεγονὼς καθ' ἡμᾶς, ἀνάλωτος ἦν ἁμαρτίαις, ἐπαν-
επαύσατο τῇ ἀνθρώπου φύσει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς
ἐν αὐτῷ καὶ πρώτῳ, καὶ ὡς ἐν ἀπαρχῇ τοῦ γένους
δευτέρῳ, ἵνα καὶ ἡμῖν ἐπαναπαύηται, καὶ μένη λοι-
πὸν ταῖς τῶν πιστευόντων διανοαῖς ἐμφιλογωροῦν.
Οὕτω γὰρ ποῦ καὶ ὁ θεσπέσιος Ἰωάννης τεθεῖσθαι
φησὶν ἐξ οὐρανοῦ καταροτῆσαν τὸ Πνεῦμα ἐπὶ
Χριστόν. Ὡσπερ συγκληρονόμοι γεγονάμεν τῶν
συμβεβηκότων τῷ πρωτοπλάστῳ κακῶν, οὕτως ἐσό-
μεθα μέτοχοι τῶν ὑπαρχθέντων οἰκονομικῶς τῇ

nos in Christo, et odorem nostræ suæ manifestat
per nos in omni loco, quia Christi bonus odor sumus
Deo in iis qui salvi sunt, et in iis qui pereunt; aliis
quidem odor mortis in mortem, aliis vero odor
vitæ in vitam ⁴⁵. » Idcirco in hac virga, seu in hoc
germine ex stirpe Jessæ, suis temporibus acquietu-
rum ait Spiritum Dei, multis virtutibus et viribus
pollentem. Spiritum enim ipsum nominat consilii,
et intelligentiæ, et cognitionis, et sapientiæ, et
fortitudinis, et religionis, et timoris Dei ⁴⁶. Dicimus
autem prophetam in hoc præconio suo artificium
sic temperasse, ut non hominem merum nobis
inducat Jesum, dein Spiritu afflatum, et quasi nostri
ordinis ac conditionis esset, charismatum divino-
rum participem factum, sed potius Dei Verbum
humanam naturam assumpsisse declarat, cumula-
tum bonis omnibus (quatenus ad ipsius naturam
pertinent) ac etiam una cum humanitate quæ ad eam
spectant, velut sua ac propria sibi vindicans. Pro-
prium namque humanitatis est, ex se et ex propria
quasi natura nihil supernorum donorum habere
(dictum enim est ei: « Quid enim habes quod non
accepisti? »), at exterius magis et aliunde adsciti-
tiis, nimirum a Deo, locupletari donis, quæ propriam
naturam superant. Oportebat igitur unigenitum Dei
Sermonem qui se exinanivit et demisit, illius ex-
inanitionis humilitatem non recusare, sed propter
humanitatem suscipere, non sua causa, sed nostra
potius, qui omnium bonorum laboramus indigentia.
Itaque licet interdum dicatur Spiritum accipere,
cum sit tamen ipse subministrator sancti Spiritus,
et non ex mensura det, sed veluti de propria plen-
titudine illud dignis impartiat, hoc pro mensura
et modulo exinanitionis intelligatur accipere: sic
enim recta ad verum perveniemus. Verum illud
mihi specta: « Requiescet enim super ipsum, inquit,
Spiritus Dei. » A principio enim datum est nostri
generis primitiis, id est, Adamo, verum in observa-
tione mandati, quod traditum erat piger et remis-
sus, jussa posthabuit, ac demersus est in peccatum,
nec invenit in hominibus requietem spiritus. « Om-
nes » etenim « declinaverunt, simul inutiles facti
sunt, non erat qui **194** faceret bonum, non erat
usque ad unum ⁴⁶. » Post factus est homo unigenitum
Dei Verbum, licet Deus esse non desineret: cum-
que similis nobis esset, irretitus tamen peccatis
non est, Spiritusque sanctus in hominis natura
insedit, velut in ipso primo et quasi in secundis
primitiis generis, ut et in nobis deinceps conquie-
scret ac maneret, et in credentium mentibus cum
voluptate habitaret. Sic enim et divinus Joannes
vidisse ait se descendentem de cælo Spiritum in
Christum. Ut enim consortes eramus, et hæredes
malorum quæ protoplasto primūque condito ho-
mini acciderunt: sic etiam eorum quæ per dispen-
sationem exstiterunt secundis nostri generis primi-
tiis, id est, Christo, erimus participes. Quod autem

⁴⁵ II Cor. II, 14. ⁴⁶ Isa. XL, 2. ⁴⁷ Rom. III, 12.

non particularem aliquam ei gratiam addiderit, A quemadmodum in sanctis conquirere dicitur Spiritus, sed quod plenitudo deitatis in sacrosancta carne velut in suo templo commorata fuerit, et non in experte animi, sed potius animato anima intelligenti, planum faciet propheta, dicens: « Complebit eum spiritus timoris Domini. » Uni autem Spiritui multiplicem tribuit efficacitatem: nec enim alius est Spiritus sapientiæ, alius intelligentiæ, vel consilii, et fortitudinis, ac reliquorum: at quemadmodum unus est ex Deo Pater Sermo, energia autem et efficientia nominatur multifariam (vita namque est, et lux, et virtus): sic etiam in sancto Spiritu intelliges: unus nimirum cum sit, intelligitur multipliciter, et sic etiam operatur. Quippe Paulus sapientissimus ubi diversorum charismatum species nobis enumeravit: « Hæc omnia, inquit, operatur unus et idem Spiritus, dividit singulis prout vult. »

VERS. 4, 5. *Non secundum gloriam judicabit, neque juxta sermonem arguet, sed judicabit humili judicium, et arguet humiles terræ, et percutiet terram verbo oris sui, et spiritu per labia necabit impium. Et erit iustitia cinctus lumbum suum, et veritate involutus costas.*

Emmanuel suum tempore nasciturum cum optime prædixisset, adducit porro peropportune ex quibus rebus posset inlarescere, a virtute scilicet quæ ipsi inest divina, operumque splendore. Oportebat enim, oportebat, inquam, eos, qui prædictiones propheticas habent, diligenter ante persuadere his qui fidem in eum amplecturi erant, 195 quis et qualis sit, et in quibus præclare sit venturus. Quemadmodum enim si quis nostrum aliquem hominibus, qui eum non norunt monstraturus, ex his quæ novit verbis depingat, et de eo prædicat, non esse capillitio denso, sed mediocriter tenui et raro, et gratioso esse oculo, et sabridenti obtutu, et mire gracili ac subtili naso, cæterasque corporis partes persequitur: pari, credo, ratione etiam beatus propheta, quoniam ei de Verbo humanitatem propter nos assumens sermo est, ideo signa divinæ præstantiæ et excellentiæ enumerat, deque eo dicit: « Non secundum gloriam judicabit, neque ex sermone arguet. » Digna res Deo summæque naturæ consentanea. Etenim non in gloriam hominum intueri, sed rectum, et immotum in re quaque, et omnino irreprehensibile exercere judicium, nonne omnium rerum reginam naturam decet? Non enim novit personam respicere, nec divitiis vel elegantia cultus, vel auctoritate decoratum quemque honore aut æstimatione ille dignatur, alios spoliare volentem, sed operarium iniquitatis condemnat prorsus et detestandum reddit. Non arguet autem ex sermone, quemadmodum debeat intelligi, disserere necesse est. Plerique enim nostrum qui laudare volunt,

δευτέρα τοῦ γένους ἡμῶν ἀπαρχῇ, τουτέστι Χριστῷ. Ὅτι δὲ οὐ μερικὴν αὐτῷ τὴν χάριν εἰργάζετο, καθάπερ ἐν τοῖς ἁγίοις τὸ ἐπαναπαύεσθαι λεγόμενον Πνεῦμα, ἀλλ' ἦν πλήρωμα τῆς θεότητος, τὸ ὡς ἐν ἰδίῳ ναφ̄ τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ καταλύον, καὶ οὐκ ἀψύχῳ ποθὲν, ἐψυχωμένην δὲ μᾶλλον ψυχῇ νοερεῖ, σαφηνεῖ λέγων ὁ προφήτης· « Ἐμπλήσει αὐτὸν πνεῦμα φύλου Θεοῦ. » Ἐνὶ δὲ τῷ Πνεύματι πολυειδῶς δέδωκε τὴν ἐνέργειαν. Οὐ γὰρ τοι Πνεῦμα μὲν ἄλλο τῆς σοφίας, ἕτερον δὲ τὸ συνέσεως, ἦτοι βουλῆς, καὶ ἰσχύος, καὶ τῶν λοιπῶν, ἀλλ' ὥσπερ εἰς μὲν ἐστὶν ὁ ἐκ τοῦ Θεοῦ Πater ὁ Λόγος, ὀνομάζεται δὲ καὶ ἐνέργεια πολυτρόπως· ζωὴ γάρ ἐστι, καὶ φῶς, καὶ δύναμις· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἁγίου συνήσεις Πνεύματος· ἐν γὰρ ὑπάρχων νοεῖται πολυειδῶς, ἐνεργεῖ δὲ καὶ οὕτως. Καὶ γοῦν ὁ σοφώτατος Παῦλος διαφόρων ἡμῖν χαρισμάτων ἰδέας ἀπαριθμοῦμενος· « Ταῦτα πάντα, » φησὶν, « ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαίρει ἐκάστῳ ἰδίᾳ, καθὼς βούλεται. »

Οὐ κατὰ τὴν δόξαν κρινεῖ, οὐδὲ κατὰ τὴν λαλίαν ἐξελέγξει, ἀλλὰ κρινεῖ ταπεινῷ κρίσιν, καὶ ἐλέγξει τοὺς ταπεινοὺς τῆς γῆς, καὶ πατάξει τὴν τῷ λόγῳ τοῦ στομάτος αὐτοῦ, καὶ ἐν πνεύματι διὰ χειλέων ἀναλεῖ ἀσθεῖ. Καὶ ἔσται δικαιοσύνη ἐξωσμένος τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἀληθεῖα εἰλημένος τὰς πλευράς.

Ὅτι τεχθήσεται κατὰ καιροὺς ὁ Ἐμμανουὴλ εὖ μάλα προειρηκώς, προσεπάχει χρησίμως, καὶ τὰ δι' ὧν ἂν εἴη γινώριμος ὡς ἀπὸ γε τῆς ἐνοῦσης αὐτῷ θεοπρεποῦς ἀρετῆς, καὶ τῆς ἐν ἔργοις λαμπρότητος. Ἐδεῖ γάρ, ἔδει προαναπειθεῖν ἀκριβῶς προφητικῇν ἔχοντα, προαγόρευσιν, τοὺς οἷ γε τὴν ἐπ' αὐτὸν ἐμελλον παραδέχεσθαι πίστιν, τίς δὲ γε, καὶ ποῖος, καὶ διὰ ποίων ἔξει κατορθωμάτων. Ὅσπερ γὰρ εἰ τις ἐνα τῶν κατ' ἡμᾶς, τοῖς οὐκ εἰδόσιν αὐτὸν καταστημαίνειν βεβουλημένος, ἐξ ὧν οἶδεν ὄντα λόγῳ ζωγραφεῖ, λέγει δὲ περὶ αὐτοῦ, ὡς εἴη μὲν τὴν κόμην οὐ βαθύς, συμμετρώς δὲ ψιλός, καὶ χαροπὸν μὲν ὅτι τὸ ἔμφαν αὐτῷ, καὶ ὑπογεῶσαν ἔχον τὴν βολήν, ἰσχυρὸς δὲ τὴν βίαν, καὶ τὰ ἕτερα δὲ τοῦ σώματος διεξίτοι μέρη, τὸν αὐτὸν, οἶμαι, τρόπον καὶ ὁ μακάριος προφήτης, ἐπεὶ περ ἐστὶν ὁ λόγος αὐτοῦ περὶ τοῦ δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, ταύτη τοι τὰ τῆς θεοπρεποῦς ὑπεροχῆς καὶ μέντοι ἐξουσίας ἀπαριθμεῖται σημεῖα, καὶ δὴ καὶ φησι περὶ αὐτοῦ· « Οὐ κατὰ τὴν δόξαν κρινεῖ, οὐδὲ κατὰ τὴν λαλίαν ἐλέγξει. » Θεοπρεπὲς τὸ χρῆμα, εἰκότως τε φύσει τῇ ἀνωτάτῳ. Τὸ γὰρ μήτε εἰς δόξαν τὴν ἐν ἀνθρώποις ὀρεῖν, ὀρεθῆν τε καὶ ἀδιάστροπον τὴν ἐφ' ἐκάστῳ ποιεῖσθαι· κρίσιν καὶ ἀκώμητον παντελῶς, πῶς οὐκ ἂν πρόποι τῇ τῶν ὧν βασιλίδι φύσει; Οὐ γὰρ οἶδεν ὀρεῖν εἰς πρόσωπον, οὔτε μὴν τὸν ταῖς ἐκ πλούτων περιβολαῖς, οὔτε μὴν ἀξιώμασιν ἐξωραϊσμένον ἀξιοῖ τιμῆς ἢ λόγου, πλεονεκτεῖν ἐθέλοντά τινος, κατακρίνει δὲ πάντως, καὶ ἐπάρατον ἀποφαίνει τὸν τῆς ἀνομίας ἐργάτην. Οὐκ ἐλέγξει δὲ κατὰ τὴν λαλίαν· καὶ τίνα τρόπον χρὴ ἐννοεῖσθαι, καὶ

⁴⁷ I Cor. xii, 11.

τοῦτο διειπεῖν ἀναγκαῖον. Πλείστοι μὲν γὰρ ὅσοι τῶν καθ' ἡμᾶς τοὺς ἐπαινέειν ἐθέλοντας ἀξιοῦσι τιμῆς, καὶ εἰ μὴ τινες εἶεν ἀγαθοὶ τοὺς τρόπους, μισθὸν δὲ ὡς περ τῆς κολακείας· αὐτοῖς ἀπονέμουσι τὸ καὶ θεράπευειν ἐσθ' ὅτε, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοὺς ἐλέγχουσι συστάλλουσιν. Ἀλλ' οὐ τοῦτο δεδρακότα κατῆδοι τις ἂν τὸν Κύριον καὶ Θεὸν ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Τοιγάρτοι καὶ τοὺς χρηστοσεπτεῖν ἡρημένους, οὐ μὴν ἔτι καὶ ἀγαθοὺς ὄντας κατὰ ἀληθειαν, ἀποτόμοις ἐλέγχουσι μεθίστη πολλάκις ἐπὶ γε τὸ βιοῦν ἐλέσθαι σωφρονέστερον. Προσηέσαν μὲν γάρ ποτε τῶν καλουμένων Ἡρωδιανῶν τινες, πράκτορες δὲ οὗτοι τε-λωνῶν, εἶτα ὄλον αὐτῷ πικρὸν ἀρτίοντες, ἔφασκον· « Διδάσκαλε, οἶδμεν ὅτι τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ διδάσκεις, καὶ οὐ μέλει σοι περὶ οὐδενός. Οὐ γὰρ βλέπεις εἰς πρόσωπον ἀνθρώπων. Ἐξεστὶ δοῦναι φόρους Καίσαρι, ἢ οὐ; Αὐτὸς δὲ πρὸς ταῦτα, Τί με πειράζετε, ὑποκριταί; ἐπιδείξατέ μοι τὸ νόμισμα τοῦ κήνσου. » Ἀθρεῖ δὴ οὖν ὅπως διελέγχει κολακεύοντας, καὶ χρηστολογούντας ἀποσεύεται. Διήλεγξε δὲ, καὶ οὐ κατὰ γε τὴν λαλίαν αὐτῶν· οἱ μὲν γὰρ προσεδόκων ἐπαινεθήσεσθαι, τάχα που κατεῖ-ρωνευόμενοι μὲν, πλην εὐφυᾶ καὶ στωμυλεστάτην ἐπιτηδεύοντες τὴν κομφολογίαν, ὃ δὲ ἀδοκῆτως πειράζοντας καὶ ὑποκριτὰς ἐκάλει. Οὐκοῦν οὐ κατὰ τὴν ὁδὸν κρινεῖ, τούτέστιν, οὐ προσωπολήπτης ἔσται δικαστῆς, οὔτε μὴν ἐλέγξει κατὰ τὴν λαλίαν. Οὐ γὰρ ἀνέξεσται, φησί, τῶν ἀνόσια μὲν φρονεῖν ἡρημένων, προσωπεῖον δὲ ὡς περ ἀπάτης καὶ ὁλοῦ περιτιθέν-των ἐαυτοῖς τὴν κομφολογίαν. Τοῦτό τοί φησιν ἐναργῶς· « Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε, Κύριε, εἰσελεύ-σεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Καὶ πάλιν· « Πολλοὶ ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, τῇ τῆς κρίσεως δηλονότι· Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σὺ ὀνόματι προσφητεύσαμεν, καὶ δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; Ἀλλὰ τότε, φησὶν, ἔρῳ αὐτοῖς· Ἀμὴν, λέγω ὑμῖν, οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς. » Τί δὲ δὴ ἄρα πρὸς τούτοις ὁ ἀπροσωπολήπτης ἐργάζεται δικαστῆς; Κρινεῖ ταπεινῶ κρίσιν, τούτέστιν, οὐ περιόφεται τινα τῶν ταπεινῶν, ἀλλ' ὀρθὴν καὶ ἀμώμητον ἐπ' αὐτῷ τὴν κρίσιν ἐξοίσει. Ἐξελέγξει δὲ ὁμοίως τοὺς ταπεινοὺς τῆς γῆς· ὡς περ γὰρ οὐ τὸ τοῦ πλουτοῦ πλεονεκεῖν ἐθέλοντος ἐρυθριάσει πρόσωπον, ἀλλὰ δικαίαν ἐπὶ τῷ ταπεινῷ ποιήσεται κρίσιν· οὕτω καὶ ἐν τῷ φησὶ, τῶν ἐν ὑπέσει καὶ σμικροπρεπεῖα τῇ κατὰ τὸν βίον, ἔξω τῶν θείων φέροίτο νόμων, καὶ τοῖς τῆς ἀδικίας ἐγκλήμασιν ἐαυτὸν ἀνιέις ἀλίσκοιτο, φησὶν, ἐλεγχθήσεται καὶ οὗτος. Γέγραπται γάρ, ὅτι « Πένητα οὐκ ἐλεήσεις ἐν κρίσει. » Ὡς περ γὰρ τὸν ἐν πλούτῳ, καὶ ὑπεροχῇ, καὶ μέντοι καὶ δυναστείας οὐκ ἀπαλλάξει τῶν αἰτιαμάτων τὸ περιφανές, εἰ ἐπὶ τισι τῶν ἐκτόπων καταγινώσκειτο, οὕτως οὐκ ἐλευθερώσει τοῦ εἶναι πονηρὸν τὸ ἐν ὑπέσει καὶ ταπει-νότητι σμικροπρεπές, οὔτε μὴν ἀπαλλάξει τοῦ κολά-ζεσθαι δεῖν τὸν τῇ πτωχείᾳ κατηχισμένον, καὶ τὸν ἀπεικτὸν καὶ τρισάθλιον ἀμείβοντα βίον. Ποσеп-

A honorem impertiunt licet minus bonis moribus praeiis, eisque mercedem velut adulationis tri- buunt, ut interdum etiam colant eos et observent, ac reprehensiones supprimunt. Verum Dominum ac Deum nostrum Jesum Christum hoc factitare nemo viderit. Qui enim blande volunt loqui, neque vere boni sunt, hos acerbissimis reprehensionibus con- vertit saepe, ut vitam velint instituere moderatius. Accesserunt enim aliquando quidam Herodiani, ut vocantur : erant autem hi publicanorum exactores : ac dolo in illum egregie instructo dicebant : « Ma- gister, scimus te viam Dei in veritate docere et non esse tibi curam de aliquo; non enim respicis per- sonam hominum : licetne censum dare Cæsari, annon? Quibus ille : Quid me tentatis, hypocritæ? ostendite mihi numisma census⁴⁸. » Observa igitur quo pacto redarguat palpantes, et blandientes re- pellat. Coarguit autem, idque non ex sermone ipsorum : **196** nam hi sperabant se laudatum iri, cum cavillarentur quidem, sed ingenuum et blan- dum orationis leporem adhibentes, hic autem eos tentatores et hypocritas de improvviso nominavit. Itaque non iudicabit ex opinione, id est, non acce- ptator erit personarum iudex, neque redarguet ex sermone : Non enim, inquit, adhærebit his qui impie affecti sunt, quique leporem orationis tan- quam fraudulentæ ac versutiæ personam sibi as- sumunt. Quod diserte dicit : « Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlo- rum, sed qui facit voluntatem Patris mei qui est in cœlis⁴⁹. » Et rursus : « Multi dicent mihi illo die, » iudicii nimirum, « Domine, Domine, nonne in no- mine tuo prophetavimus, et virtutes multas præ- stitimus? Sed tunc, inquit, dicam illis : Amen dico vobis : nunquam novi vos⁵⁰. » Quid porro agit iudex hic a personarum acceptatione alienus? Iudicabit humili iudicium, id est, non despiciet quemquam humilem, at rectum et inculpatum de eo iudicium proferet. Similiter etiam arguet hu- miles terræ : quemadmodum enim personam divitis, rapere ac spoliare volentis, non verebitur, sed justum de humili exercebit iudicium : ita, inquit, si quis eorum qui in tenui fortuna et angustiis rerum ad vitam necessariam constitutus est, ex- tra leges divinas evagetur, et iniustitiæ crimine convictus ac constrictus teneatur, etiam is coar- guetur. Scriptum enim est : « Pauperem non mi- sereberis in iudicio⁵¹. » Quemadmodum etenim divitiis, et dignitate, et principatu auctum orna- tumque claritas et amplitudo criminibus non absolvit, si reus peractus sit fœdorum scelerum : sic abjectæ fortunæ et humilis hominem parvitas hæc a malo non vindicabit, nec a supplicio prohi- bebunt defendetve eum qui mendicitate gravatur et opprimitur, et qui sordidam ac ter miseram vitam transmittit. Adjungit præterea his et alia quædam divinæ excellentiæ genera, quæ dicit in omnium

⁴⁸ Matth. xxii, 16-21. ⁴⁹ Matth. vii, 21. ⁵⁰ Ibid. xxii, 23. ⁵¹ Exod. xxiii, 3.

Servatore Christo esse, quia non nudus et simplex homo nostræ conditionis fuerit, sed, uti dixi, Verbum Dei unigenitum incarnatum, et humanæ naturæ participes. Quid ergo efficiet? inquit. Percutiet terram verbo oris sui. Et quam **197** terram? Maxime quam execratus est. Est quidem hoc verum, imo de omni terra verissimum. Maledixit enim universæ terræ, seu hominis naturæ in Adamo, inquit: « Terra es, et in terram ibis ²². » Maledixit nihilominus impio mundo, quem aqua oppressit. Maledixit etiam adhuc Judææ, cum incolæ ejus temulente in illum debilerarent. Dixit enim: « Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et ad te missos lapidas, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluistis? Ecce relinquitur vobis domus vestra ²³. » In illo enim, relinquitur domus vestra, derelictionis in ea factæ calamitas explicatur. Derelicta vero ab eo, bello, igne et adversariorum manibus consumpta est. Est item illud aliud signum et complementum summæ potestatis: Spiritu labiorum auferet impium. Increpavit enim immundos spiritus, et quantum humanam naturam attingit, vox personuit ex ore et labiis, vique spiritus inexplicabili dæmoniorum multitudo fracta est. Erunt autem, ait, et iustitia cincti lumbi ejus, et veritate involuta latera. Perinde enim est, ac si quis dicat, Potestatem et auctoritatem in rebus mundanis habet omnino nullam, ac gloriam verius divinam, et quasi succinctus est iustitia et veritate. Zona autem signum est principatus, et cum dicat, ei involuta latera, nihil aliud est quam si declaret, tanquam balteum quempiam circumpositurum sibi iustitiam, et præterea veritatem. Verisimile est autem, eum iustitiam et veritatem appellare novam et evangelicam prædicationem, quemadmodum dictum est ei psallentis voce: « Iustitia tua, iustitia in omnem æternitatem, et lex tua veritas ²⁴. » Iustitiæ enim magistra erat et lex, sed non mansit in æternum, melliore et perfectione introducta, scilicet quæ per Christum lata est. Rursus lex non erat veritas, sed typus potius et umbra. Christus autem et ejus leges pure et simpliciter erant veritas. Si quidem dixit: « Ego sum veritas ²⁵. »

λος καὶ ὁ νόμος ἦν. ἀλλ' οὐ μνήμενεν εἰς τὸν αἰῶνα, δῆλον δὲ ὅτι τῆς διὰ Χριστοῦ. Ἦν δὲ καὶ ὁ πάλαι νόμος οἷον ἀλήθεια μᾶλλον, ἀλλὰ τύπος καὶ σκια· Χριστὸς δὲ καὶ τὰ αὐτοῦ καθαρῶς ἡ ἀλήθεια. Τοιγάρτοι καὶ ἔφασκεν· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. »

198 VERS. 6-9. Et simul pascetur lupus cum agno, et pardus accubabit hæde, et vitulus, et taurus, et leo simul pascentur, et puer parvulus aget eos: et bos, et ursus pascentur, et simul catuli eorum erunt; et leo, et bos simul vescentur paleis. Et puer parvulus in foramen aspidum, et in cubile sætuum aspidum manum immittet, nec lædenti, neque poterunt quemquam perdere in monte sancto meo, quia impleta est universa terra cognitione Domini, quasi aqua multum cooperiat mare.

ἐρεπλήσθη ἡ σύμπασα τοῦ γινῶραι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πολὺ καλύψαι θάλασσαν.

Α γὰρ δὲ τοῦτοις καὶ ἑτέρα τινὰ τῶν ὅτι μάλιστα θεοπρεπεστάτων ἀξιομαμάτων, ἃ καὶ προσεῖναι φησὶ τῷ πάντων Σωτῆρι Χριστῷ, ὅτι μὴ ψιλλὸς ἀνθρώπος καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ἦν, ὡς ἔφη, σαρκωθείς καὶ ἐνανθρωπήσας ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος. Τί τοίνυν ἐργάζεται; φησὶν. Πατάξει γῆν τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Καὶ ποῖαν ἄρα γῆν; Μάλιστα μὲν ἦν ἂν καταράσαιοτο. Ἀληθὲς δ' ἂν εἴη καὶ ἐπὶ πάσης τῇ εἰρημένῳ. Κατηράσαιοτο γὰρ σύμπασαν γῆν, ἥτοι τὴν ἀνθρώπου φύσιν, εἰπὼν ἐν Ἀδάμ· « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » Κατηράσαιοτο γὰρ οὐδὲν ἦντον κόσμον ἀσεβῶν ὕδατι καταπνίξας. Κατηράσαιοτο δὲ πρὸς τοῦτοις τὴν Ἰουδαίαν, ἐμπαροινησάντων αὐτῷ τῶν οἰκούντων αὐτήν. Ἐφη γάρ· « Ἰερουσαλὴμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφῆτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν· ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον θρῆνις ἐπισυνάγει τὰ νοσσία ἑαυτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθέλησται; ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν. » Ἐν γὰρ τῷ, ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν, τὸ τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς ἐπ' αὐτῇ γενομένης διαφαίνεται πάθος. Ἐγκαταλείφεσθαι δὲ παρ' αὐτοῦ δεδαπάνηται καὶ πολέμῳ καὶ πυρὶ, καὶ ταῖς τῶν ἀνηρηκέντων χερσίν. Ἐτερον δὲ πρὸς τοῦτω σημεῖον, καὶ τῆς ἀνωτάτω δυνάμεως ἀποτέλεσμα, τὸ ἐν πνεύματι διὰ χειλέων ἀνελεῖν ἀσεβῆ. Ἐπετίμα γὰρ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι, καὶ ὅσον μὲν ἦκεν εἰς γε τὸ ἀνθρώπινον, ἡ διὰ στόματος καὶ χειλέων ἀπεκτυπεῖτο φωνή, τῇ δὲ ἀόρατῳ δυνάμει τοῦ πνεύματος ἡ τῶν δαιμονίων πληθὺς συνεθραύετο. Ἔσται δὲ, φησὶ, καὶ δικαιοσύνη ἐξωσμένος τὴν ὁσφὺν αὐτοῦ, καὶ ἀληθεῖς εἰλημένος τὰς πλευράς. Ὅμοιον γὰρ ὡς εἰ λέγοι, Δύναμις αὐτῷ, καὶ ἀξίωμα τῶν μὲν ἐν κόσμῳ τὸ σύμπαν οὐδὲν, ἔδξα δὲ μᾶλλον ἡ θεοπρεπῆς, καὶ οἷον ἐξῶσθαι δικαιοσύνη καὶ ἀληθεῖς. Ζώνη δὲ σημεῖον ἀρχῆς, καὶ τὸ εἰλησθαι λέγειν αὐτὸν τὰς πλευράς, ἕτερον οὐδὲν εἴη ἂν ἢ αὐτὸ δὴ τοῦτο κατασημαίνοντο, ὅτι καθάπερ τινὰ ζωστήρα περιεκίσταται τὴν δικαιοσύνην, καὶ πρὸς αὐτῇ τὴν ἀλήθειαν. Εἰκόξ δὲ δὴ ὅτι καὶ δικαιοσύνην καὶ ἀλήθειαν τὸ νέον τε καὶ εὐαγγελικὴν ἀπεκάλασε κήρυγμα, κατὰ τε τὸ διὰ τῆς τοῦ ψάλλοντος φωνῆς πρὸς αὐτὸν εἰρημένον· « Ἡ δικαιοσύνη σου δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια. » Δικαιοσύνης μὲν γὰρ διδασκαλίας, τῆς κρείττονος καὶ τελωτέρας εἰσεκομιμμένης,

Καὶ συμβοσκηθήσεται λύκος μετὰ ἀρνός, καὶ πάρδαλις συναναπαύσεται ἐρίφῳ, καὶ μοσχάριον, καὶ ταῦρος, καὶ λέων ἅμα βοσκηθήσονται, καὶ παιδίον μικρὸν ἄξει αὐτούς. Καὶ βοῦς καὶ ὄνος ἅμα βοσκηθήσονται, καὶ ὡμα τὰ παιδία αὐτῶν ἔσονται· καὶ λέων καὶ βοῦς ἅμα φάγονται ἄχυρα, καὶ παιδίον νήπιον ἐπὶ τρώγλῃν ἀσπίδων καὶ ἐπὶ κολίτην ἐγγόνων ἀσπίδων τὴν χεῖρα ἐπιβαλεῖ· καὶ οὐ μὴ κακοποιήσωσιν, οὐδ' οὐ μὴ δύνηται ἀπολέσαι οὐδέν· ἐπὶ τὸ ὅρος τὸ ἅγιόν μου· ὅτι

²² Gen. iii, 19. ²³ Matth. xxiii, 37, 38. ²⁴ Psal. cxviii, 142. ²⁵ Joan. xiv, 6.

Πρὸς τοὺς ἤδη προειρημένους, μέγα καὶ ἐξαίρετον Α καὶ τοῦτο σημεῖον, καὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπι-
δημίας οὐκ ἀθαύμαστον ἀποτέλεσμα δοίη τις ἀν-
εἶναι, καὶ μάλα εἰκότως. Πρὶν μὲν γὰρ γενέσθαι καθ'
ἡμᾶς ἀνθρώπων τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον· πρὶν
ἐπιλαθέσθαι σπέρματος Ἀβραάμ, ὁμοιωθῆναι τε
κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς, καθὰ γέγραπται, σύμπαν
τὸ ἐπὶ γῆς γένος, φημί δὴ τὸ ἀνθρώπινον, εἰς ἔθνη
διῆρητο δύο, εἰς τε τῶν Ἰουδαίων, καὶ τῶν τῇ κτί-
σει λελατρευκόντων παρὰ τὸν κτίσαντα. Καὶ γνωστὸς
μὲν ἦν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός· πολὺς δὲ καὶ ἄπλετος
εἰδῶλων ἐσμός παρὰ τῶν ἐτέρων ἐθησκέυετο· καὶ
τὸ ἑκάστῳ δοκοῦν τῇ τοῦ Θεοῦ δόξῃ τετίμητο·
« Πάντες γὰρ ἐξέκλιναν, ἅμα ἡχρεώθησαν, καὶ οὐκ
ἦν ὁ ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἦν ἕως ενός. » Ἀλλ'
Ἰουδαῖοι μὲν διὰ τῆς τοῦ νόμου παιδαγωγίας, οἷοναι Β
πῶς ἐξημερούμενοι καὶ τοῖς τῆς δικαιοσύνης τρόποις
τίθασσεύμενοι, βίον τετιμήκασιν ἀνθρωποπρεπῆ·
οἳ γε μὴν ἕτεροι, τοῦτ' ἔστιν, οἱ τοῖς ἀφύχοις εἰδῶ-
λοις λατρεύοντες, τὸν ἰθυτήρα νόμον οὐκ ἔχοντες
δεινοὶ τε ἦσαν τὰς γνώμας, ἄγριοι τε καὶ ἀρπακτι-
κοὶ ἔτοιμοι πρὸς πλεονεξίας, ὁρμηταὶ πρὸς ἡδονὰς
καὶ τὰς ἄγαν ἐκτόπους, καὶ πρὸς πᾶν τῶν αἰσχί-
στων οὐτιῶν προαλέστατοι· ὧν ὁ μὲν τις ἦν λύκῳ
προσεοικώς, ὁ δὲ παρδάλει παραπλήσιος, διὰ τε τὸ
πλείσταις ὅσαις καὶ πολυεῖδεσι παθῶν διαφοραῖς μο-
νονουχὶ κατεστήχθαι τὰς φρένας· ὁ δὲ ἐπὶ τοὶ τὴν γνώ-
μην ἄσχετος ἦν, τὴν καθ' ὧν ἔλοιτο πλεονεξίαν ἀμογητὶ
κατορθῶν, τοῖς λέουσιν εἰκασμένους διατέλει κατὰ τὸν
βίον. Ἀλλὰ τοῖς οὕτως ἄγριοις ἡβησὶ τε καὶ τρόποις
ἐντεθραμμένοι, Χριστῷ μεταπλάττοντος εἰς ἡμέ-
ρωτάτην τε καὶ ἁγίαν ζωὴν, κατέληξαν μὲν τῆς
ἐνοῦσης αὐτοῖς ὁμότητος· τετιμήκασιν δὲ καὶ αὐτοὶ
τὸν ἀνθρώποις πρέποντα βίον τὸν ἐν πραότητι δηλον-
ότι. Πειστεύκασιν γὰρ λέγοντι τῷ Χριστῷ· « Ἄρατε
τὸν ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς, καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι
πραὸς εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσετε
ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. » Ὁμοῦ τοιγαροῦν τῇ
πίστει κεκερδήκασιν καὶ τῆς ἀρχαίας ὁμότητος τὴν
ἀπεμπολήν, καὶ τὸ εἶναι χρηστοὶ τε καὶ πραοὶ, καὶ
τὸ τοῖς ἁγίοις ἀναμιξῇ πολιτεύεσθαι. Κεχρηματίκασιν
γὰρ καὶ αὐτοὶ συμπολιταὶ τῶν ἁγίων καὶ οἰκεῖοι τοῦ
Θεοῦ· τοῦτο οἶμαι πολυτρόπως ἡμῖν τὸν προφητικὸν
ἐν τούτοις ὑπαινίττεσθαι λόγον. Συμβοσκηθήσεται
γὰρ, φησὶ, λύκος μετὰ ἀρνός, καὶ παρδάλις συνανα-
παύσεται ἐρίφῳ, τοῦτ' ἔστι, διὰ Χριστοῦ συναφθήσον-
ται τὰ ἄγρια τοῖς ἡμέροις, τὰ κατ' οὐδένα τρόπον
ἱερὰ τοῖς ἱεροῖς καὶ ἁγίοις. Ὅσον γὰρ ἦκεν εἰς τὸ
πεπαιδευθῆναι νόμῳ τὸν Ἰσραὴλ καὶ τοὺς τῆς ἐπιει-
κειᾶς εἰδέναι τρόπους, ἡμερὸς τε καὶ πραὸς ἦν, ὁμοῦ
τε καὶ ἱερὸς, καὶ οἷον προβάτω καὶ αἰγὶ παραπλή-
σιος· ἱερὰ δὲ ἄμφω καὶ καθαρὰ τὰ ζῶα, καὶ πρὸς γε
τούτῳ τὸ τιθασθῆναι παρ' αὐτῆς λαχόντα τῆς φύσεως.
Λύκος δὲ καὶ παρδάλις, καὶ μέντοι καὶ λέων, ἄγριά
τε φυσικῶς, ἀσύμβατά τε τοῖς ἄλλοις· ἀλλ' ἐν Χριστῷ
καὶ τοῦτο κατάρθωται. Συνηνέχθησαν γὰρ ἀλλήλοις,
Ἰουδαῖοι τε καὶ Ἕλληνες, κοινὴν ὥσπερ ποιούμενοι

Ad ea quæ jam prius commemorata sunt, addere
poteris et illud magnum et eximium signum, et
mirificum Servatoris nostri adventus effectum :
idque valde merito. Priusquam enim homo fieret
similis nobis unigenitum Dei Verbum, priusquam se
Abrahami semini insereret, et per omnia fratribus
similis esset, quemadmodum scriptum est, univer-
sum genus in terra, humanum dico, in duas gentes
divisum est, tum in Judæorum, tum eorum qui
creaturam supra Creatorem coluerunt. Notus autem
erat in Judæa Deus, copiosumque et ingens idolorum
agmen ab aliis adorabatur, Deique majestati pro
cujusque arbitratu honor tribuebatur. « Omnes enim
declinarunt, simul inutiles facti sunt, nec erat, qui
faceret bonitatem, non erat usque ad unum¹⁷. » Sed
Judæi legis pædagogia velut mansuefacti, et justitiæ
moribus cicurati, vitam coluerunt hominibus dignam :
illi vero alii, id est, qui inanissimis simulacris servie-
runt, rectricem legem non habentes, mente sæva
præditi exstiterunt, et agrestes, et rapaces, avaritiam
addicti, impetuousi, et proni ad voluptates, easque
turpissimas, et ad omnia scdissima præcipientes, quo-
rum alius lupo assimilis erat, alius pardis vicinus
et conformis, propterea quod mentem plurimis et
variis perturbationibus, et affectibus notatam habe-
ret : alius vero animo impotens et effrenis rapacitate
facile persequens, in vita leonibus assimilis exstitit.
Verum hi adeo efferatis et moribus et motibus innu-
triti, Christo eos ad mansuetissimam ac 199 san-
ctam vitam transformante, crudelitate sua relicta et
rejecta, vitam hominibus convenientem, nimirum
quæ cum mansuetudine conjuncta esset, excolue-
runt. Crediderunt enim Christo dicenti : « Tollite
jugum meum super vos, et discite a me quia mitis
sum et humilis corde, et invenietis requiem ani-
mabus vestris¹⁸. » Itaque una cum fide lucrifeci-
runt et veteris immanitatis abolitionem, et ut boni
essent, et ut una cum sanctis versarentur. Nuncu-
pati sunt enim concives sanctorum, et domestici
Dei. Hoc nobis arbitror propheticum sermonem
hiscæ verbis varie subnotare. Compascet enim, in-
quit, lupus cum agno, et pardus accubabit hædo, id
est, contigua erunt et conjuncta per Christum sæva
cum mansuetis, et quæ nullo modo sacra, cum sa-
cris et sanctis. Nam Israel quatenus lege institutus
esset, et probitatem morum cognitam perspectamque
haberet, placidus erat, et mitis simul et sanctus, et
quasi ovi et capræ consimilis : ambo siquidem sacra
sunt et munda animalia, et præterea ab ipsa natura
ad mansuetudinem efficta. Lupus autem, pardus et
leo, immania sunt naturaliter, nec inter se congre-
gabilia : at in Christo hoc quoque perfectum est.
Consociati sunt enim inter se mutuo Judæi et
Græci, communem veluti capientes cibum, evange-
licam et apostolicam scilicet prædicationem, et uni
pastori omnium principi subditi qui pascere novit,
sicut dicit propheta, in pascuis bonis, et in loco

¹⁷ Psal. xiii, 3. ¹⁸ Matth. xi, 29.

præpingui. Sed vitulus, inquit, et taurus, et leo simul pascentur. Videtur autem vitulum appellare novitum et recentem credentium populum, in Christo scilicet puerascentem : taurum autem fortassis Israellem, velut veteranum. Cum enim tener sit vitulus, taurus prior est et maturior tempore. Vel per vitulum designat eum qui cognitione et virtute eminet. Quale est quod dicitur : Pusillos cum magnis, et seniores cum juvenibus benedicendos, juxta vocem psallentis. Novit vero et sapientissimus Joannes mentis et animi ætatem talem. Scribit igitur et patribus, et parvulis, et præterea **260** adolescentibus, comparans, arbitror, mensuram cujusque mentis, et notitiæ et divinæ cognitionis corporum ætatibus. Pascentur itaque, inquit, simul et uno in loco, vitulus, et taurus, et leo. Tum commode vitulo et tauro leonem adjungit, ut rursus ænigmatice et obscure subintelligas fide justificatos, et sceptro Christi omnium nostrum Servatoris subjectos, non ex solis esse mundis et sanctis, nempe ex placidis et mitibus, id est, ex lege mansuefactis, sed etiam ex agrestibus, videlicet ex gentibus, conglutinante et ad concordiam animorum componente eos nostrum omnium Salvatore Christo, et bonum inde etiam in filios filiorum, id est, ex ipsis natos transmittente. Nam huc etiam propagatur a nobis pax Christi, et consensionis animorum, et fidei bonum. Istuc enim, puto, ostendit cum adjicit : Simul catuli eorum erunt, et leo, et bos simul vrescentur paleis, inquit. Observa quod dicit non mite in alimentum feris usitatum, sed in mitis nutritionem ferum demigrare. Carnivora quippe plane sunt ursus et leo : bos autem et vitulus, et hardus non ita, sed herbas carpunt ejusmodi animantia. Atqui a consuetis ac solitis, inquit, silvestria recedent, et potius ad cibaria mansuetorum transibunt, et illa vrescentur palea. Typus autem doctrinæ possit esse hæc pastio. Est igitur intelligendum, ante fidem in Christum gentes improbos habuisse præceptores, pecuniam illis tradentes doctrinam, et porro suadentes, corruptissima et perditissima consecrari. At ubi ad agnitionem Dei, qui vere Deus est, vocati sunt, tum simul a pristino errore et doctrinis in quibus enutriti et educati sunt, desciverunt, floridum et deliciis affluentem pastum evangelicarum institutionum simul cum Israelitis sectantes. Cæterum, inquit, etiam puer parvulus ducet eos, id est, magistris subjiciuntur puerorum formatoribus non acerba mente viliisque dedita præditi, sed potius simplicibus, et in malitia Infantibus, animoque sapientibus, quales omnino sunt Christiani, divinum habentes thesaurum **201** in testacis vasculis, et corde perversitate ac improbitate libero præditi, ac nuper natis puerulis nulla in re inferiores. Tales enim ipse Servator dignos esse ait regno celorum : « Sinite enim, inquit, pueros, et ne prohibete illos venire ad me, talium est enim regnum celorum ». » Quod autem, licet innocentissimi

²⁰ Matth. xix, 14.

τροφῆν, τὸ εὐαγγελικόν τε καὶ ἀποστολικὸν δηλονότι κήρυγμα, καὶ ὅψ' ἐνὶ γεγονότες τῷ πάντων ἀρχιποιμένει, τῷ κατανέμειν εἰδοί, καθά φησιν ὁ προφήτης, ἐν νομῇ ἀγαθῇ, καὶ ἐν τόπῳ πίνειν. Ἀλλὰ καὶ μισχάριον, φησί, καὶ ταῦρος καὶ λέων ἅμα βοσκηθήσονται. Ἔοικε δὲ μισχάριον ἀποκαλεῖν, τὸν ἀρτιφύδ καὶ νέον τῶν πιστευσάντων λαόν, τοῦτ' ἐστίν, τὸν ἐν Χριστῷ νηπιάζοντα· ταῦρον δὲ τάχα πού τὸν Ἰσραὴλ ὡς πρεσβυγενῆ. Νεογνοῦ γὰρ μόσχου πρωτερεύει ταῦρος κατὰ τὸν χρόνον. Ἦγουν διὰ μόσχου καταδηλοῖ τὸν ὡς ἐν γνῶσει τε καὶ κατὰ ἀρετὴν ὑπερκεῖμενον. Ὅμοιον ἐστὶ τὸ εὐλογηθῆσθαι λέγειν παρὰ Κυρίου τοὺς σμικροὺς μετὰ τῶν μεγάλων, καὶ πρεσβύτας μετὰ τῶν νεωτέρων, κατὰ τὴν τοῦ ψάλλοντος φωνήν. Οἶδεν δὲ καὶ ὁ σοφώτατος Ἰωάννης νοῦ καὶ ψυχῆς ἡλικίαν τοιαύτην. Γράφει γοῦν καὶ πατράσι καὶ παιδίοις, καὶ πρὸς γε τοῦτω καὶ νεανίσκοις, τὸ, ὁἱ μαι, τῆς ἐκάστου διανοίας τὸ μέτρον, ἦτοι συνέσεως καὶ θεωργωσίας, ταῖς τῶν σωματικῶν ἡλικίαις ἀφομοῶν. Βοσκηθήσονται τοίνυν, φησιν, ἅμα καὶ κατὰ ταῦτόν, μισχάριον καὶ ταῦρος, καὶ λέων. Ἀναπλέκει δὲ πάλιν χρησίμως μισχαρίῳ τε καὶ ταῦρῳ τὸν λέοντα, ἵνα πάλιν αἰνιγματωδῶς ἐνεσχῇ τοῦτον ἐν πίστει δεδαικωμένους, καὶ ὑπὸ σκήπτρα γεγονότας τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ οὐκ ἐκ μόνων εἶναι καθαρῶν τε καὶ ἱερῶν, ἦγουν ἐξ ἡμέρων τε καὶ πράων, τοῦτ' ἐστίν, τῶν διὰ τοῦ νόμου τετιθασσευμένων, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐκ τῶν ἀγρίων, δηλονότι ὅτι τῶν ἐθνῶν, συνελποντος εἰς ὁμοφυλίαν αὐτοὺς τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, παραπέμποντάς τε τὸ ἐντεῦθεν ἀγαθὸν καὶ εἰς παίδων παῖδας, ἦτοι τοὺς ἐξ αὐτῶν. Ἐκτείνεται γὰρ εἰς δεῦρο καὶ παρ' ἡμῖν ἡ εἰρήνη Χριστοῦ, καὶ τὸ ἐκ τῆς ὁμοφυλίας τε ὁμοῦ καὶ ὁμοπιστίας ἀγαθόν. Τοῦτο γάρ, οἱ μαι, δηλοῖ προστιθεῖς, ὅτι ἅμα τὰ παιδία αὐτῶν ἔσονται, καὶ λέων καὶ βοῦς ἅμα φάγονται ἀχυρά, φησίν. Ἐπιτήρησον ὅτι οὐ τὸ ἡμέρον εἰς τὴν τοῖς ἀγρίοις κατειθισμένην μεταφοίτησιν ἐφη τροφήν, ἀλλ' εἰς τὴν τοῦ ἡμέρου τὸ ἀγρίον· σαρκοβόρα μὲν γὰρ ὁμολογουμένως ἀρκετος καὶ λέων, βοῦς δὲ καὶ μότχος, ἦγουν ἐρις οὐκέτι· ποτηραγῇ δὲ μᾶλλον τὰ τοιαῦτα τῶν ζώων. Ἀλλὰ τῶν ἐν ἔθει, φησίν, τὸ ἀγρίον ἀποστῆσεται. Μεταχωρήσει δὲ μᾶλλον ἐπὶ τὴν τῶν ἡμέρων τροφήν, ἀχυροφαγήσει γὰρ καὶ αὐτά. Καὶ τύπος ἂν εἴη διδαγμάτων ἢ τροφῇ. Ἔστι τοίνυν ἐννοεῖν, ὅτι πρὸ μὲν πᾶς πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν τὰ ἔθνη πονηροὺς μὲν ἐσχέκασιν διδασκάλους, θηριοπρεπεῖς αὐτοὺς παρατιθέντας τὸ μάθημα, καὶ τὰ φθορὰς τε καὶ ἀπωλείας ἔργα τιμᾶν ἀναπειθοντας. Ἐπειδὴ δὲ κέκληνται πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ κατ' ἀλήθειαν ὄντος Θεοῦ, ὁμοῦ τῇ ἀρχαίᾳ πλάνῃ καὶ τῶν συντρόφων αὐτοῖς ἀπηλλάττοντο μαθημάτων, τὴν εὐαγθὴν τε καὶ εὐδιόρυθμον τῶν εὐαγγελικῶν παιδευμάτων ὁμοῦ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τιμῶντες τροφήν. Ἀλλὰ καὶ παιδίων, φησὶ, μικρὸν ἄξει αὐτοὺς, τοῦτ' ἐστίν, ὑπὸ διδασκάλους ἔσονται παιδαγωγοὶς οὐ μικρόν τε καὶ φιλοκάλουργον ἔχουσι νοῦν, ἀπλοὺς δὲ μᾶλλον καὶ νηπιάζουσι μὲν ἐν κακίᾳ, σοφοὶς δὲ τῆς φρένας. Τοιοῦτοι δὲ πάντες οἱ ἐν Χριστῷ τὸν θεῖον

Εχοντες Θησαυρὸν ἐν ὀσφράκινος σκεύεσιν, καὶ δυσ-
τροπίας μὲν καὶ φαιδότητος ἔλευθέραν ἔχοντες τὴν
καρδίαν, ἀρτιγενῶν τε παιδίων κατ' οὐδὲν ἀποδέον-
τες. Τοὺς γὰρ τοιοῦτους καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἀξίους
εἶναι φησὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· « Ἀφίετε »
γάρ, φησὶ, « τὰ παῖδια, καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ ἔρχε-
σθαι πρὸς μέ· τῶν γὰρ τούτων ἔστιν ἡ βασιλεία τῶν
οὐρανῶν. » Ὅτι δὲ καὶ ἐπὶ πλείστην ἔχοιεν τὴν
ἀκακίαν εἰς νοῦν, ἀχειρώτοί τε καὶ ἀληπτοί, καὶ
ἀπάντων ἔσονται δειμάτων ἀμείνους, ὑπεμφάνει λέ-
γων· « Καὶ παιδίον νήπιον ἐπὶ τρώγλιν ἀσπίδων, καὶ
ἐπὶ κοίτην ἐγγόνων ἀσπίδων τὴν χεῖρα ἐπιβαλεῖ, καὶ
οὐ μὴ κακοποιήσωσιν, οὐδ' οὐ μὴ δύνωνται ἀπολέσαι
οὐδένα ἐπὶ τῷ ὄρος τῷ ἁγίῳ μου. » Τρώγλας δὲ οἶμαι
καὶ κοίτας ἀσπίδων, ἢ τὰ πονηρὰ τῶν δαιμονίων
ὀνομάζει στίφη, ἦγουν τὰς τῶν ἀνοσίων αἰρετικῶν
οἶον οἰκίας τε καὶ καταδύσεις· ἵνα μὴ λέγωμεν ἐκ-
κλησίας· αἷς τὴν χεῖρα πλείστακις ἐπιφέροντες οἱ
ἐν Χριστῷ νηπιῶντες περιγίνονται ῥαδίως, κατ'
οὐδένα τρόπον ἀδικούμενοι· Χριστὸς γὰρ ἔστιν ὁ
ἐπαμύνων αὐτοῖς, καὶ τῆς ἐκείνων σκαιότητος ἀφανί-
ζων τὰ δῆγματα, ἀπρακτὸν τε τὸν ἦν ἀποφαίνων.
Οὐ γὰρ μὴ δύνωνται, φησὶν, ἀπολέσαι τινὰ ἐπὶ τῷ
ὄρος τῷ ἁγίῳ μου. Ἄγιον δὲ ὄρος φησὶ τὴν Ἐκκλη-
σίαν, διὰ τὸ ὑψοῦ τεθεσθαι τὸ γε ἦκον εἰς ὄψαν, καὶ
τῶν ἐν αὐτῇ δογμάτων τὸ ἐπηρμένον. Χθαμάλιν γὰρ
οὐδὲν ἐν ἡμῖν. Οὐ γὰρ ἴσως τῇ κτίσει τῷ Κτίστη τὸ
σέβας ἀνάπτειν ἡθίσμεθα παρὰ τὸν Κτίστην καὶ
Ποιητὴν· οὐτε μὴν τὸν τῶν ὁλων δημιουργὸν Θεὸν
Λόγον, τῆς αὐτῷ πρεπούσης καταβεβῆζομεν δόξης,
συναριθμοῦντες αὐτὸν τοῖς κτίσμασιν. Ἐμπεπλησθαι
τέ φησὶ τὴν σύμπασαν τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον, οὕτω
τε εἶναι πλήρη τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας, καθάπερ
μεστὴ τῶν ἰδίων ὑδάτων ἐστίν. Ἴδοι δ' ἂν τις καὶ τοῦτο ἀληθές.
Ποῦ γὰρ ὅλως ἢ παρὰ τίσιν οὐκ ὀνομά-
ζεται Χριστός; ἢ ποῖον ἀνθρώπων γένος οὐκ ὑποπέπτωκεν;
Κάμψει γὰρ αὐτῷ πᾶν γόνου, καὶ πᾶσα γλῶσσα
ἐξομολογήσεται αὐτῷ κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς
Χριστὸς εἰς ὄψαν Θεοῦ Πατρὸς.

Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ἡ ρίζα τοῦ
Ἰεσσαί καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ'
αὐτῷ ἑλπιούσιν, καὶ ἔσται ἡ ἀνάπαυσις αὐτοῦ
τιμὴ.

Ἀναλάμπει κατὰ βραχὺ τῶν ἀμυδρῶς εἰρημένων
ἡ θεωρία, καὶ ἅπερ ἔφη δι' αἰνιγμάτων, ταῦτα τοῖς
φιλακρόμοσιν εὖ μάλα διατρανοῖ. Τίνα γὰρ τρόπον
βοσκηθήσεται μὲν ὁ λύκος μετὰ ἀρνός, συναναπαύ-
σεται δὲ ἐρίφω πάρδαλις, καὶ μοσχάριον, καὶ βοῦς,
καὶ λέων ἅμα φάγονται ἄχυρα, πότε δὲ ὅλως ἔσται
ταυτὶ, καὶ τίνες οἱ ποτὲ μὲν ὦμοι καὶ ἀπηνεῖς, ἐσά-
μενοι δὲ μετὰ τοῦτο τιθασσοί τε καὶ πρᾶοι, ἔσονται
δὲ ὅπως ἀναμῖξ τοῖς ἡμέροις τε καὶ ἱεροῖς ὕψ' ἐν τῷ
πάντων ἀρχιποιμένῳ νεμηθησόμενοι, καταλευκαίνει
λέγων· Καὶ ἔσται ἡ ρίζα τοῦ Ἰεσσαί. Ἔσται δὲ τί
καὶ ἐπὶ τίσιν; Ὡστε κατάρχει, φησὶ, τῶν ἐθνῶν, γε-
νέσθαι δὲ καὶ εἰς ἑλπίδα τοῖς οὐκ ἔχουσιν ἑλπίδα,
αὐτοῖς δὲ δηλονότι τοῖς ἔθνεσιν, οἷς καὶ ὁ σοφώτατος
Παῦλος ἐπιστέλλει λέγων· « Διδ' ὅτι μνημονεύετε ὑμεῖς
τὰ ἔθνη, οἱ λεγόμενοι ἀκροθυσία ὑπὸ τῆς λεγομένης
ἐν σαρκὶ περιτομῆς χειροποιήτου, ὅτι ἦτε ἐν τῷ
καίρῳ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ, ἀπηλλοτριωμένοι τοῦ

A forent et simplicissima mente, inexpugnabiles, inde-
prehensibiles, omnibusque terroribus superiores
futuri sunt, subindicat dicens : « Et puer parvulus
in foramina aspidum, et in cubile foetuum aspidum
manum immittet, nec laedent, neque poterunt quem-
quam perdere in monte sancto meo. » Foramina
autem et cubilia aspidum, credo, dicit malas damo-
niorum turmas, vel impiorum haeticorum lustra
ac latibula, ecclesias enim dicere non lubet, in quas
saepenumero manus immittentes, qui in Christo
infantes sunt, facile superant nihil prorsus laesi.
Christus siquidem eos vindicat, et sinistrae illorum
perversitatis morsus reprimat, virusque inefficax
efficit. Nec enim poterunt, inquit, perdere quem-
quam in monte sancto meo. Sanctum montem dicit
B Ecclesiam, propterea quod in alto gloriae fastigio
collocata sit, et propter dogmatum in ea sublimitatem.
Humile enim nihil est in nobis. Non etenim
creaturae supra Creatorem venerationem deferre
solemus, nec omnium opificem Deum Verbum de
gloria debita deturbamus, nec eum creaturis annu-
meramus. Repletam dein ait universam terram
cognitione Domini, tanta religione erga eum plenam,
quantis scilicet aquis spatiosum et laxum mare
operitur. Quod verum esse a quovis perspicere pote-
t et intelligi. Ubi enim et apud quos Christus non
nominatur? Et quod genus hominum illi non paret?
Flectet etenim se illi omne genu, et omnis lingua
illi confitebitur, quemadmodum scriptum est : Quia
Dominus Jesus Christus in gloria Dei Patris ⁶⁰.

Vers. 10. Et erit in die illa radix Jessæ, et qui
consurgit, ut sit princeps gentium, in ipso gentes
sperabunt, erit requies ejus honor.

Elucet paulatim eorum quæ obscure dicta sunt
intelligentia, et quæ per ænigmata dixit, hic atten-
tis auditoribus optime explanat. Nam quomodo
compascet lupus cum agno, **202** et pardus hædo
accubabit, et vitulus, et bos, et leo simul vescu-
tur paleis, quando vere hæc omnino fient, et qui-
nam olim crudeles, deinceps evadent cives et
mites, et quo pacto placidis et sanctis permisce-
buntur, sub uno summo omnium pastore pascentes,
candide et aperte declarat, cum ait : Et erit radix
Jessæ. At quid erit et in quibus? Ut princeps sit,
D inquit, gentium, et ut spes sit spem non habentibus,
ipsis videlicet gentibus, quibus sapientissimus
Paulus scribit dicens : « Propter quod memores
estote vos gentes, qui dicebamini præputium ab
ea quæ dicitur circumcisio in carne, manufacta :
quod eratis in tempore illo sine Christo, alienati
ab Israel, et hospites testamentorum, promissionis

⁶⁰ Philipp. II, 10, 11.

spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Jesu vos qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi ¹¹. » Verum etsi erant spei expertes, et Deum non habentes in mundo (procubuerunt enim operibus suarum manuum), tamen vocati sunt per fidem ad agnitionem Christi, et ei subjecti sunt, et Deum habuerunt naturalem et verum, et spei sanctorum erant consortes. Erit autem, inquit, requies ejus honor. Dupliciter intelliges quod dicitur. Si quis enim mallet requiem hic Christi mortem in carne significare, quam propter nos sustinuit volens, non tanquam mortem sustinens (vita enim erat natura), sed velut quiescere carnem faciens ad tempus: hoc illi aliud nihil erat quam honor. Glorificatus est enim omnium Salvator et Dominus noster Jesus Christus, cum necem pro mundo subisset, et pro omnium vita voluntariam mortem esset perpassus. Affatus nimirum est Patrem cœlestem ad pretiosissimam crucem profecturus: « Pater, glorifica tuum Filium, ut et Filius tuus glorificet te ¹²; » et rursus: « Nunc glorificatus est Filius hominis, et Deus glorificatus est in eo ¹³. » Quatenus enim ad crucifigentium dementiam et impios et crudeles conatus attinebat, labem illi et ignominiam aspersit passio; putabant enim forte invitum eum esse passum. At ubi revixit, spoliato inferno, et morte se superiorem hac re ostendens, honori ei et gloriæ hujus rei eventum fuisse comperiemus. Erit itaque, inquit, hoc modo requies ei, honor. Si vero quis **203** aliter his commentationibus adicere velit, sic dictorum sensum accipiet: Non enim in solam spem erit gentibus Servator, sed manifestabitur etiam statim temporum curriculo, sive resurget, non ut imperet solum illis, sed etiam requiem quæ gloriæ ipsis et honori sit, donabit. Hospitium enim gratum illi est sanctorum mens, et commoratur cum dignis, et conquiescit cum animabus sacris ipsum colentium. Quod qui consecuti sunt, his honori est et gloriæ. Quid enim cum hac nobilitate et gloria conferendum est, Deum habere diversantem et in corde habitantem? Erit itaque, modo velinus, etiam hac ratione in nobis requies ejus honor: « Si enim quis, inquit, audiet sermonem meum, **D** diliget eum Pater meus, et ad eum veniamus, et in eo manebimus ¹⁴. »

Vers. 11. Et erit die illa, perget Dominus ostendere manum suam, ad æmulandum residuum populi, quod relictum fuerit ab Assyriis, et ab Ægypto, et Babylonia, et Æthiopia, et ab ortu solis, et ab Arabia.

Diem itaque nominat propheta hic tempus quo Christi adventus fuit, et dispensatione cum carne

A Ἰσραὴλ, καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν, τῆς ἐπαγγελίας ἐλπίδα μὴ ἔχοντες καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. Νυνὶ δὲ οἱ ποτὲ ὄντες μακρὰν, ἐγενήθητε ἐγγὺς ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ. » Ἀλλ' εἰ καὶ ἦσαν ἐλπίδος δίχα, καὶ Θεὸν οὐκ ἔχοντα κατὰ τὸν κόσμον· προσκεκυνηκασί γὰρ τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν· ἀλλ' οὖν κεκλημένα διὰ τῆς πίστεως εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὑπ' αὐτῷ τέθενται, καὶ Θεὸν ἐσχῆκασιν τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς, καὶ τῆς τῶν ἁγίων ἐλπίδος γεγόνασι κοινωνοί. Ἔσται δὲ, φησὶν, ἡ ἀνάπαυσις αὐτοῦ τιμῆ. Διχῇ νοήσεις τὸ εἰρημένον. Εἰ μὲν γάρ τις ἔλοιτο τὴν ἀνάπαυσιν ἐν τοῦτοις ὑποδολοῦν τὸν ἐν σαρκὶ θάνατον τοῦ Χριστοῦ, ὃν δι' ἡμᾶς ὑπέμεινεν ἐκὼν, οὐχ ὡς θάνατον ὑπομένων, ζωὴ γὰρ ἦν κατὰ φύσιν, ἀλλ' ὅσον ἡρεμῆσαι βραχὺ τὴν σάρκα ποιῶν· τιμὴ τὸ χρεῖμα, καὶ ἑτερον οὐδέν. Δεδόξασται γὰρ ὁ τῶν ὁλων Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, τὴν ὑπὲρ γε τοῦ κόσμου σφαγὴν ὑπομείνας, καὶ ὑπὲρ τῆς ἀπάντων ζωῆς ἐθειλοντῆς ἀνατῆλαι τὸν θάνατον. Καὶ γοῦν ἔφασκε πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς Πατέρα, μέλλων ἐπὶ τὸν τίμιον ἵναί τε σταυρόν· « Πάτερ, δόξασόν σου τὸν Υἱόν, ἵνα καὶ ὁ Υἱός σου δοξάσῃ σε. » Καὶ πάλιν· « Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ Θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ. » Ὅσον μὲν γὰρ ἦκεν εἰς τὴν τῶν σταυρωσάντων ἀπόνοιαν, καὶ τὸ ἀνόςιόν τε καὶ ἀπαχθὲς ἐγχείρημα, μῶμος ἦν αὐτῷ καὶ ἀδοξία τὸ πάθος. ὦντο γὰρ ἰσως καὶ οὐχ ἔκόντα παθεῖν. Ἐπειδὴ δὲ ἀνεβίω σκυλεύσας τὸν βῆλον, καὶ δεῖ θανάτου κρείττων ἐστὶν δι' αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἀπορήνας, εἰς τιμὴν αὐτῷ καὶ δόξαν ἐκτελεωτῶσαν εὐρήσμεν τὴν τοῦ πράγματος ἔκδοσιν. Ἔσται τοίνυν, φησὶ, κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἡ ἀνάπαυσις αὐτοῦ τιμῆ. Εἰ δὲ ἡ καὶ ἐτέρως τοῖς θεωρήμασι προσβαλεῖν βούλοιτό τις, ἐκδέχεται τοιῶσδε τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν. Οὐ γὰρ εἰς ἐλπίδα μόνην ἔσται τοῖς ἔθνεσιν ὁ Χριστὸς, ἀναδειχθήσεται δὲ κατὰ καιροῦς, ἡγουν ἀναστήσεται οὐ πρὸς τὸ κατάρχει μόνον αὐτῶν, ἀλλὰ γὰρ εἰς τιμὴν καὶ δόξαν αὐτοῖς χαριεῖται τὴν ἐν αὐτοῖς ἀνάπαυσιν. Ἐνδιατμηα μὲν γὰρ αὐτῷ φλιν τῶν ἁγίων ὁ νοῦς, ἐναυλιζέται δὲ τοῖς ἁγίοις, καὶ ἀναπαύεται ψυχαῖς ἱεραῖς τῶν σεβομένων αὐτόν, καὶ τοῖς λαβοῦσι τὸ χρεῖμα τιμῆ τέ ἐστι καὶ δόξα. Τί γὰρ ἂν γένοιτο ἰσοστατοῦν εἰς εὐκλείας λόγον τοῦ Θεοῦ ἔχειν ἐνηυλισμένον καὶ ἐνοικοῦντα καρδίαις; Ἔσται τοίνυν καὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἡ ἐν ἡμῖν ἀνάπαυσις αὐτοῦ τοῖς ἀπαξ ἐθέλουσι τιμῇ· « Ἐάν γάρ τις ἀκούσῃ, » φησὶ, « τῶν λόγων μου, ἀγαπήσει αὐτὸν ὁ Πατὴρ μου, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ ἐν αὐτῷ καταλίσσομεν. »

Καὶ ἔσται ἐν ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, προσθήσει Κύριος τοῦ δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ, τοῦ ζηλώσαι τὸ καταλίσσθαι ὑπόλοιπον τοῦ λαοῦ, ὃ ἐστὶν καταλίσσθαι ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἀπὸ Αἰγύπτου, καὶ Βαβυλωνίας καὶ Αἰθιοπίας, καὶ ἀπὸ Ἑλαμιτῶν, καὶ ἀπὸ ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ ἐξ Ἀρυβίας.

Ἡμέραν μὲν οὖν ὁ προφήτης ἐν τοῦτοις τὸν καιρὸν ὀνομάζει, καθ' ὃν ἡ Χριστοῦ γέγονε παρουσία, καὶ

¹¹ Ephes. II, 14, 12. ¹² Joan. XVII, 1. ¹³ Joan. XIII, 31. ¹⁴ Joan. XIV, 23.

τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τοῦ Μεσσηνίου ἀνεδείχθη ἡ μυστήριον. Τότε δὴ οὖν, τότε, φησί, καταδείξει Κύριος τὴν ἑαυτοῦ χεῖρα, τρῦς ἔστι, δυναστείας ἐπιδείξεις ἔσται πολλή· καὶ τοῦτο οὐ μάτην, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ ζηλωσαὶ τὸ καταλείψθην ὑπολοίπων τῶν λαῶν, ὃ ἐὰν καταλείψῃ ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων, φησί, καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Δεῖ δέ, οἶμαι, τὴν τῶν εἰρημένων δυνάμιν κατευρύνοντας ἀπεργάσασθαι διαφανεστέραν. Κατὰ μὲν γὰρ τοὺς ἄνωθεν ἔτι καιροὺς κέχυμην οὐ μετρίως τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος, καταδρύντων αὐτὸ, τοῦτο μὲν Ἀσσυρίων καὶ Ἑλαμιτῶν, τοῦτο δὲ τῶν ἀπὸ Αἰγύπτου καὶ Βαβυλωνίας, καὶ ἀπὸ ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ ἐξ Ἀραβίας. Ἐπιλάμπας δὲ μετὰ τοῦτο Χριστὸς ἡ πανοθενεστάτη χεὶρ καὶ παντοῦργος δεξιὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἑαυτὴν ἐμφανῆ καθίστη διὰ θαυμάτων, καὶ πληροφορεῖν ἡπείγετο τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ὅτι τε εἴη κατὰ ἀλήθειαν Θεός, καὶ Θεοῦ τοῦ κατὰ ἀλήθειαν Υἱός. Τί γὰρ τῶν ἄγαν θαυμασμένων οὐ τετέλεσται παρ' αὐτοῖς; πάντα γὰρ ἦν ὁσοπρεπὴ καὶ παράδοξα, καὶ τῆς ἀνωτάτω δυνάμεως σαφὴ τε καὶ ἐναργεστάτην ἔχοντα τὴν ἐπίδειξιν. Κατ' ἔχεν, φησί, τοίνυν τοῦ καιροῦ προσθήσει Κύριος τῷ δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ, ὑπὲρ τοῦ ζηλωσαὶ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ εἶναι μὴ μόνοις τοῖς ἔθνεσι παραχωρῆσαι Χριστὸν, ἐλθεῖν δὲ καὶ αὐτοὺς ἐλπίδα ἔχειν τὴν ἐπ' αὐτῷ, καὶ μὴ καὶ ὑπ' αὐτῷ γενέσθαι ζητεῖν, ἀρχοντά τε ποιεῖσθαι, καθηγητὴν καὶ διδάσκαλον, τὸν ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας γενόμενον ἄνθρωπον. Καὶ γοῦν ἔφασκε διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ· « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὅρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ, διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα Κυρίου. » Ἦκεν μὲν γὰρ ὁ Χριστὸς, οὐκ ἀπεσθῆναι λέγων εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωλὸτα πρόβια οἴκου Ἰσραὴλ. Καὶ γοῦν παρ' αὐτοῖς διεκρύβετο πρῶτοις, ἐνετέλλετο δὲ καὶ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις· « Εἰς ὅθην ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε· πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ ἀπολωλὸτα πρόβια οἴκου Ἰσραὴλ. » Ἐπειδὴ δὲ διατελεσθῶσιν ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀπολασ οἱ δέλαιοι τὸν ἀφιγμένον εἰς τοῦτο ταῖς ἀπειθείαις περιυβρίζοντες, μεταπεφοίτηκεν ἐπὶ τὰ ἔθνη λοιπὸν, καὶ γεγόνασιν οἱ ἔσχατοι πρῶτοι, καὶ οἱ πρῶτοι ἔσχατοι. Ταύτη τοι καὶ νῦν ὁ προφήτης, ἅτε δὴ καὶ ὑπάρχων Πνευματοφόρος ἀνὴρ, καὶ τῶν ἐσόμενων τὴν γνῶσιν διὰ τῆς ἄνωθεν βιβλικῆς πεπλουτηκώς, πρῶτον διαμνηται τῶν ἔθνῶν, εἶτα μετ' ἐκείνους τοῦ Ἰσραὴλ, ὡς ἐβρίμμενον κατ' ὅπιν τῶν διὰ πίστει ἡγιασμένων, τεθειμένου τε εἰς νῶτον καὶ ἐν τοῖς περιλοίοις, κατὰ τὸ γεγραμμένον.

Καὶ ἀρεῖ σημεῖον εἰς τὰ ἔθνη, καὶ συνάξει τοὺς ἀπολωμένους Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς διασπαρμένους τοῦ Ἰουδα συνάξει ἐκ τῶν τεσσάρων περὶ γῶν τῆς γῆς. Καὶ ἀφαιρεθήσεται ὁ ζῆλος Ἐφραῖμ, καὶ οἱ ἐχθροὶ Ἰουδα ἀπολοῦνται. Ἐφραῖμ οὐ κληῖται Ἰουδα, καὶ Ἰουδας οὐ κληῖται Ἐφραῖμ.

Παράδοξος ἡμῖν ὁ προφήτης τὸν ἐν γε τοῖς τοῖς μάλιστα διαπεραινέει λόγον. Δέχεται γὰρ τὸ ἱστορικῶς γεγονὸς εἰς εἰκόνα πράγματος νοητοῦ· χρῆναι δὲ οἶμαι ὡς ἐνὶ εἰπεῖν καὶ τοῦτο λαμπρῶς. Διεδέξατο γὰρ τὴν Σολομῶντος ἀρχὴν ὃ ἐξ αὐτοῦ γεγονὸς Πρ-

Unigeniti mysterium patefactum est. Tunc, inquit, tunc ostendet Dominus suam manum, id est, potentiae magna erit declaratio, idque non frustra, sed ad æmulandum relictum residuum populi quod relictum fuerit ab Assyriis, et ab aliis gentibus. Cæterum sensum eorum quæ dicta sunt explicare oportere me arbitror, et efficere illustriorem. Superioribus enim temporibus haud mediocriter divexata est gens Judaica, partim eam Assyriis, et Elamitis, partim iis qui ab Ægypto, et Babylonia, et ab ortu solis, et ex Arabia profecti sunt, depopulantibus. Post hæc autem cum Christus affuisset, omnipotentissima manus omniumque effectrix illa dextera Dei et Patris se clare exhibuit, et Israelitis persuadere conatus est se esse verum Deum, et Dei vere Filium. Quid enim gestum est apud eos non valde stupendum? Omnia enim erant divina et communem opinionem excedentia, et summæ potentiae clara et illustrissimam habentia demonstrationem. Hoc igitur tempore, 204 inquit, perget Dominus ostendere manum suam, ad æmulandum Israel: videlicet non ut ad solas gentes accederet Christus, sed ut hi quoque in illo spem haberent, illi subessent, illum principem facerent et ducem, principem et doctorem qui hac de causa homo factus est. Dixit autem voce Davidis: « Ego constitutus sum rex ab eo super montem Sion sanctum ejus, prædicans præceptum Domini ». Venit enim Christus, dicens se non missum nisi ad oves perditas domus Israelis. Et sane apud eos primum prædicavit, præcepitque sanctis apostolis: « In viam gentium ne abieritis, et in civitatem Samaritanorum ne intretis, sed ite potius ad oves perditas domus Israel ». Cum autem ex singulari amentia, euni qui ad hoc venit, sua inobedientia, miseri homines affecissent insigni contumelia, transmigravit deinceps ad gentes, et facit sunt ultimi primi, et primi ultimi. Hinc et propheta nunc, quippe vir Spiritu affatus, et futurorum scientia, face prælucente e supernis, dictatus, primum mentionem facit gentium, dein post illas, Israelis, utpote qui projectus est a tergo eorum, qui per fidem sanctificati sunt, et in dorso positus est et inter reliquias, quem admodum scriptum est.

VERS. 12. Et tollet signum in gentes, et congregabit perditos Israelis, et dispersos Judæ coget a quatuor alis terræ: et auferetur zelus Ephraim, et inimici Judæ peribunt, et Ephraim non confunditur Judam, et Judas non affiget Ephraim.

Propheta sermonem hunc hisce verbis mirabiliter pertexit. Sumit enim quod historice factum est ad imaginem describendam rei sub intelligentian cadentis. Idque dicendum esse arbitror, quatenus licet, dilucide. Cepit enim regnum Solomonis natu-

²⁰⁴ Psal. II, 6. ²⁰⁵ Matth. x, 5, 6.

ejus Roboamus, a quo dissecta est in dissidium A gens Judaica, et decem tribus cum dimidia tribu Ephraim commigrarunt Samariam : Hierosolymis vero remansit tribus Juda, et dimidia tribus Manassis. Regnaruntque vicissim stans temporibus, et horum et illorum aliquot : Hierosolymis, qui ex tribu Juda, in Samaria vero qui ex tribu erant Ephraim. Et magna interea loci **205** inter partes offerbuit æmulation, bella crebra, et aliorum in alios tumultus et incursions, sicuti in libris Regnorum diserte exponitur. Ubi autem Chaldaei, et Babylonis Persicæ reges, universam prope, ut ita dixerim, Judæam devastassent, in suam ipsorum terram, tum Israel, tum Judam captivos abduxerunt, id est, tam eos qui in Samaria, quam qui Hierosolymis degebant. Dein liberati ex captivitate, denuo reversi sunt in suam regionem, et habitarunt non sparsim et divisim amplius, sed Hierosolymis omnes, cessaruntque separatim reges sibi ac principes ungere, et alter alterum afflictere, ac invidere, sicut prius. Subditi enim erant tum uni Zorobabeli filio Salathielis, qui erat e tribu Juda, tum et Jesu filio Josedech, qui sacerdotio clarebat. Et hæc quidem est in his historica oratio. Prophetæ autem consilium et scopus fuit, ut ex rebus evidentioribus, et ex illis quæ olim evenerunt, Servatoris nostri adventus præclaras res gestas ostenderet. Erecto etenim signo, id est, pretiosa cruce, et per universum orbem terrarum gentibus ac populis exhibito, facta est eorum qui captivitate, videlicet intelligibili, detinebantur, remissio, concursus ad concordiam, studium ad animorum fideique consensionem, inter eos, qui olim divisi erant, qui multorum ac impiorum tyrannorum jugo oppressi (servierunt enim impuris spiritibus) eorum jugum depulerunt, et ad Sion intelligibilem seu Jerusalem, id est, Ecclesiam, summa cum alacritate confluerunt, uniusque regi subditi sunt, id est, Christo, cujus typum præ se gessit Zorobabel, reducens ex captivitate Israel, versante cum illo etiam Jesu sacerdote magno, ut in eo intelligatur Christus, rex pariter et sacerdos, sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, et excelsior cælis factus, sicuti inquit divinus Paulus ⁶⁷. Quod autem Christi lignum, id est, pretiosa crux, quasi conciliatrix et mediatrix fuerit, ut universæ terræ incolæ in fidei conspersionem coalescerent, et per illum Patri sanctissimo intime ac domesticè conciliarentur, ex his quæ scripsit divinus Joannes evangelista, clarum esse poterit et perspicuum. Introduxit enim maledictum illum Caipham in concilio, dicentem : « Vos nescitis quidquam, neque cogitatis expedire **206** nobis, ut unus homo moriatur pro populo, et non totus populus pereat ⁶⁸. » Quibus subiunxit : « Hoc autem dixit non a seipso, sed sacerdos cum esset anni illius, prophetavit moriturum esse Jesum pro gente, et non pro gente

δοῶν· κατεσχίσθη δὲ πρὸς διχόνοιαν ἀπ' αὐτοῦ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος· καὶ αἱ μὲν δέκα φυλαὶ καὶ τὸ ἡμισυ φυλῆς Ἐφραὶμ μετῴκησαν ἐν τῇ Σαμαρείᾳ, ἐν δὲ γε τοῖς Ἱεροσολύμοις ἀπομεμένηκεν ἡ Ἰουδα φυλὴ, καὶ τὸ ἡμισυ φυλῆς Μανασσῆ. Ἐδρασιεύον τε κατὰ καιροὺς τούτων τε καὶ κείνων τινές· ἐν μὲν τοῖς Ἱεροσολύμοις, οἱ ἐκ φυλῆς Ἰούδα· ἐν δὲ γε τῇ Σαμαρείᾳ, οἱ ἐκ φυλῆς Ἐφραὶμ· καὶ πολλοὶ ἄ μεταξὺ τοῖς μέρεσιν ἀνεκαίετο ζῆλος, πόλεμοι τε συχνοὶ, καὶ κατ' ἀλλήλων ἐπαναστάσεις, καθὰ καὶ ἐν βίβλοις τῶν Βασιλειῶν διηγόρεται σαφῶς. Ἐπειδὴ δὲ Καλδαῖοι καὶ οἱ Βαβυλωνῶς τῆς Περσικῆς βεβασιλευκότες, ἄπασαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὴν Ἰουδαίαν καταδρῶσαντες, ἀπεκόμισαν αἰχμάλωτων εἰς τὴν ἑαυτῶν τὸν τε Ἰσραὴλ καὶ τὸν Ἰούδαν, τοῦτ' ἐστὶ, τοὺς τε ἐν τῇ Σαμαρείᾳ, καὶ τοὺς ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις· εἰτα τῆς αἰχμαλωσίας ἀππληγμένοι, πάλιν ὑπενόστησαν εἰς τὴν ἑαυτῶν, καὶ κατῴκησαν οὐκέτι διττημένως, ἀλλ' ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἄπαντες· ἐπαύσαντο δὲ τοῦ καὶ ἀνὰ μέρος χρίειν ἐφ' ἑαυτοῖς βασιλέας τε καὶ ἄρχοντας, θλίβειν τε ἀλλήλους, καὶ ζηλοῦν ἑτι, καθὰ καὶ πρότερον. Ὅφ' ἐν γὰρ γεγόνασι τὴ τῆνικαδὲ Ζωροβάβελ τῷ τοῦ Σαλαθιήλ, ὃς ἦν ἐκ φυλῆς Ἰούδα, καὶ μέντοι καὶ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ἰωσεδὲχ τῷ προύχοντι καθ' ἱερωσύνην. Καὶ ὁ μὲν τῆς ἱστορίας ἐν τούτοις λόγος. Γέγονε δὲ τῷ προφῆτῃ σκοπὸς, ὡς ἐκ πραγμάτων ἐμφανεστέρων καὶ ἐκ τῶν τοῖς πάλαι συμπεδηκῶτων τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας καταδείξαι τὰ κατορθώματα. Ἐγγυερμένου γὰρ τοῦ σημείου, τοῦτ' ἐστὶ, τοῦ τιμίου σταυροῦ, καὶ ἐμφανοῦς γεγονότος τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἔθνεσιν τε καὶ λαοῖς, γέγονεν ἄφεσις τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ (ὅηλον δὲ ὅτι τῇ νοητῇ), συνδρομὴ πρὸς ὁμοψυχίαν, σπουδὴ πρὸς ὁμόνοιαν καὶ ὁμοπιστίαν τῶν πάλαι διττημένων· οἱ πολλοὶς τε καὶ ἀνοσίους τυράννοις κατεζευγμένοι (θεδουλεύκασιν γὰρ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι), ἀπεσεύσαντο μὲν τὸν ἐκείνων ζυγόν, συνδεσπμήκασιν δὲ καὶ μάλα προθύμως εἰς τὴν νοητὴν Σιών, ἤγουν Ἱερουσαλὴμ, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ὅφ' ἐν γέγονας βασιλεῖ, τοῦτ' ἐστὶ Χριστῷ, οὗ καὶ εἰς τύπον ὁ Ζωροβάβελ ἦν, ἀνακομιζὼν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τὸν Ἰσραὴλ συνόντος αὐτῷ καὶ Ἰησοῦ τοῦ ἱερέως καὶ μεγάλου, ἵν' ἐν αὐτῷ νοῆται Χριστὸς βασιλεὺς τε καὶ ἄρχιερεὺς, ὁσιος, ἀκακος, ἀμίαντος, κεχωρισμένος ἀπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν, καὶ ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν γεγονώς, καθὰ φησιν ὁ θεσπέσιος Παῦλος· Ὅτι δὲ τὸ Χριστοῦ σημεῖον, τοῦτ' ἐστὶν, ὁ τίμιος σταυρὸς γέγονε πρόξενος τοῦ συνενεχθῆναι πρὸς ὁμοπιστίαν τοὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, οἰκειωθῆναι τε οὕτω δι' αὐτοῦ τῷ παναγίῳ Πατρὶ, σαφές ἂν γένοιτο δι' ὧν γέγραπεν ὁ θεσπέσιος Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστής. Εἰσ-κεχόμικε γὰρ τὸν ἐπάρατον Καϊάφαν τοῖς ἐν τῷ συνεδρίῳ λέγοντα· « Ὅτι μὲν οὐκ οἴδατε οὐδὲν, οὐδὲ λογίζεσθε ὅτι συμφέρει ἡμῖν, ἵνα εἰς ἀνθρώπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόλῃται. » Προσεπήνεγκε δὲ τούτους αὐτοῖς· « Τοῦτο δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ οὐκ εἴπεν, ἀλλ' ἄρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου,

⁶⁷ Hebr. vii, 26. ⁶⁸ Joan. xi, 49.

προεφθέτευεν ὅτι ἔμελλεν Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ Ἀ τοῦ ἔθνους, καὶ οὐχ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ τὰ διεσκηρπισμένα συναγάγῃ εἰς ἓν. Ὁ γέγονε γὰρ ὁ Χριστὸς εἰρήνην ἡμῶν, κατὰ τὰς Γραφάς, ὃ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, καὶ τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας, καὶ εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον τοὺς δύο κτίσας λαούς· ἅμφοι τε δι' ἐκautoῦ καταλλάττων τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ τὴν μεταξὺ καταλῶν ἐχθραν, ἵν' οἱ πάντες ἐν ἑνὶ πνεύματι καὶ ἐν ἑνὶ σώματι, σύμφυχοι τε ἀλλή- λους καὶ σύσσωμοι γέγονότες, ἐν αὐτῷ δὲ δηλονότι τῷ Χριστῷ, καρποφορήσωμεν αὐτῷ τὴν ὑπὲρ νόμον δικαιοσύνην, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὴν κα- θαρότητα. Οὐχοῦν ὥς ἀπὸ γε τῶν ἱστορικῶς πεπρα- γμένων εἰς θεωρίαν ἐρχόμενος τὴν πνευματικὴν, συν- ἦψεις εὖ μάλα τοῦ Χριστοῦ τὸ μυστήριον.

Καὶ πετασθήσονται ἐν πλοίοις ἀλλοφύλων· θάλασσαν ἅμα προνομεύουσιν, καὶ τοὺς ἀφ' ἡλίου ἀνὰ τοὺς ἰσθμους, καὶ ἐπὶ Μωὰβ πρῶτον τὰς χεῖρας ἐπιβαλοῦσιν· οἱ δὲ υἱοὶ Ἀμ- μὼν πρῶτοι ἐπακούσονται.

Τίνα δὴ πρόπον οἱ ἐκ τῶν τεσσάρων πετεύγων τῆς γῆς, τοῦτ' ἐστίν, πάντα τὰ ἔθνη συνεχεῖν ἡσθῆναι πρὸς ἐνότητα τὴν ἐν Χριστῷ διὰ πίστεως, καὶ εἰς σύνδεσμον ἀγάπης ἁγιοπρεποῦς, διατρανοῖ πάλιν ἐν τούτοις. Πρὸ μὲν γὰρ τοῦ τιμίου σταυροῦ τοῖς ἁγίοις ἀποστό- λους ἐφασκεν ὁ Χριστὸς· « Εἰς ὁδὸν ἔθνων μὴ ἀπέλ- θητε, καὶ εἰς πόλιν Σιμαρειτῶν μὴ εἰσέλθῃτε· πο- ρεῦσθε δὲ μᾶλλον πρὸς ἀπολωλῆτα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. » Ὡς γὰρ αὐτὸς ἐφη πάλιν· « Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωλῆτα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. » Ἐπειδὴ δὲ δυσσεβείας ἀπάσης ἔκρινον ἐλληλοχότες πε- ριρρηκήσασιν εἰς Χριστὸν, καὶ ἀπεκτόνασιν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, καὶ τὸν ἅγιον καὶ δίκαιον ἠρνήσαντο· τότε δὲ, τότε πατήσας τὸν θάνατον, καὶ ἐγγεγενημένος ἐκ νεκρῶν, τοῖς ἁγίοις ἐνετέλλετο μαθηταῖς· « Πορευ- θέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος· διδάσκοντες αὐτοὺς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετείλαμην ὑμῖν. » Ἐπειδὴ δὲ ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἶτα καταπεφύετο εἰς αὐτοὺς ἡ ἐξ οὐοῦ δύναμις, οὐκέτι μεμενήκασι κατὰ μόνην τὴν Ἰου- δαίαν εὐαγγελιζόμενοι τὸν Ἰησοῦν, ἀλλ' οἱ μὲν εἰς Ἡβρ., καὶ τὰς τῆς πόλεως ἀπὸντες ἐκρήρυττον· οἱ δὲ τὴν Ἑσπερίαν καταλαμβάνοντες, ἄλλοι δὲ τοῖς ἡμ- ἄροις ἐθνεσι τοὺς τῆς κατηχήσεως ἔχαριζοντο λόγους· ἦν δὲ πῶς ἀνάγκη τὴν ὕψ' ἡλίῳ πάσαν περινοστεῖν ἐθέλοντας κεχρησθαι καὶ πλῶ. Καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποιηκέναι δισχυ- ρίζεται. Καὶ ὁ τὰς Πράξεις δὲ τῶν ἁγίων ἀποστόλων συγγεγραφώς, ἐπειδὴ νῆα φησιν αὐτὸν καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ πλοῖον Ἀλεξανδρίνων παρασήμῳ Διοσκούροις, Ἔθος γὰρ πῶς ἐν ταῖς Ἀλεξανδρέων μάλιστα ναυαὶ πρὸς γε τῇ πρώτῃ δεξιᾷ τε καὶ εὐώνυμα γραφὰς εἶναι τοιαύτας. Ἐπειδὴ δὲ ἦν εἰκὸς, εἰδωλολατρίας κρατούσης κατ' ἐκεῖνον καιρὸν, ἐγγεγράφαι τῇ νηϊ

solum, sed ut filios Dei dissipatos in unum cogeret¹⁰. Factus est enim Christus pax nostra, juxta Scripturas¹¹, qui medium parietem maceris solvit, et legem mandatorum in decretis evacuavit, et in unum novum hominem duos populos condidit, ambos per seipsum Deo et Patri reconciliavit, et intermediam inimicitiam diremit, ut omnes in uno corpore, et in uno spiritu, et animæ et corporis societate inter se juncti, in ipso videlicet Christo fructum ei justitiæ, quæ supra legem est, et puritatem evangelicæ vitæ proferamus. Itaque si ab his quæ historice gesta sunt, ad theoriam et contemplationem spiri- tualem venias, optime Christi mysterium intel- liges.

VERS. 14. *Et volabunt in navibus alienigenarum, mare simul prædabuntur, et eos qui a solis ortu, et Idumæam, et in Moab primum manus injicient; filii vero Ammon primi obedient.*

Quomodo ex quatuor alis terræ, id est, omnes gentes ad fidei Christianæ societatem, et vinculum sanctæ dilectionis congregandæ essent, denum ex- plicat hisce verbis. Ante pretiosam enim crucem sanctis apostolis dixit Christus: « In viam gentium ne abieritis, et in civitatem Samaritanorum ne in- gredimini: sed ite potius ad oves perditas domus Israel¹². » Quemadmodum enim ipse iterum dixit: « Non sum missus nisi ad oves perditas domus Israel¹³. » At cum ad summum ac culmen omnis impietatis proveci, debilerassent in Christum, ac vitæ principem interemissent, et sanctum et justum negassent, tunc quidem, tunc morte calcata, et suscitatus e mortuis, sanctis discipulis in mandatis dedit: « Profecti docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, do- centes servare omnia quæ præcepi vobis¹⁴. » Postquam autem conscendit in cælum, et in eos ex alto virtus demigravit: non jam in sola hæserunt Judæa²⁰⁷ evangelizantes Jesum, sed alii quidem ad Orientem ejusque urbes profecti prædicabant; alii Occidente occupato, alii finitimis genibus sermonem catecheseos gratuito impartiebant, etiamque necesse, ut qui universum orbem terrarum per- agraturi erant, etiam navi uterentur. Siquidem divi- nus Paulus noctem ac diem se in profundo maris egisse, affirmat¹⁵. Et qui Acta sanctorum aposto- lorum conscripsit, ait, eum et comites ejus conscendisse navem Alexandrinam, quæ insigne Casto- ris et Pollucis habebat¹⁶. Moris enim erat, ut na- ves, maxime Alexandrinæ, in prora dextrorsum et sinistrorsum hujusmodi picturis insignirentur. Cum autem verisimile sit, idololatria per id tempo- ris vigente, inscriptos navi Dioscurus, hinc alieni- genam, id est, idololatriam navis dominum fuisse,

¹⁰ Joan. xi, 50-52. ¹¹ Ephes. ii, 14. ¹² Matth. x, 5, 6. ¹³ Matth. xv, 24. ¹⁴ Matth. xxviii, 19, 20. ¹⁵ II Cor. xi, 25. ¹⁶ Act. xxviii, 14.

intelligendum videtur. Igitur in navigiis alienigenarum extenduntur, inquit, id est, colores et quasi volucres transibunt, et prædabuntur mare. Est autem familiare Scripturæ divinitus inspiratæ, mare appellare partes occidentales, eo quod ibi spatiosum admodum sit mare. Etenim beatus David, totius mundi architectum declarans universitatis Deum : « Aquilonem, » inquit, « et mare tu condidisti ⁷⁶. » Quod autem et divinus Petrus, et ipsemet Paulus sapientissimus, occidentalibus partibus occupatis, Christum annuntiaverint, nemo est qui ambigat. Deprædabuntur vero, inquit, et qui ab ortu solis sunt, et Idumæam, et in Moabitæ manus injicient. Filii autem Ammon primi obedient. Nam post Judæorum regionem, omnes deinceps finitimæ et vicinæ, ac etiam longius dissitæ, plenæ erant idololatriæ, sensu et opinionibus dissidentes ab his, qui unum et natura et vere Deum cognoscunt. Idumæi dein et Moabitæ, et filii Ammon, finitimi quidem erant Israëlitis, et conterminam regionem incolebant, dissenserunt tamen, et graves et pugnacissimi hostes exstiterunt, astra adorarunt, omnique religione Luciferum persecuti sunt, aliorumque decorum principem et antislitem nominarunt. Quorum animo ac cordi imprimis illuxit vere Lucifer, et lux diei sub intelligentiam cadentis resplenduit. Nam pristina nebula abjecta, et cultu creaturæ jam repudiato, Christum adoraverunt, et quosdam insensissimos, **208** Israelitas, inquam, mystagogos, et sacrorum antistites, et præmonstratores viæ ad salutem perducantis constituerunt. τῷ Χριστῷ, καὶ τοῦς πάλαι πολεμιωτάτους, φημί δὴ ὁδοῦ τῆς ἀποφερούσης εἰς σωτηρίαν.

Vers. 15, 16. Et vastabit Dominus mare Ægypti, et admovebit manum fluvio spiritu violento, et percutiet septem valles, ut transeat ipse in calceamentis. Et erit transitus relicto meo populo in Ægypto, et erit Israeli, quasi dies quando egressus est e terra Ægypti.

Inventor et pater peccati, cum in omnes orbis terrarum incolas imperium vi ac tyrannide usurpavit, hominemque extra septa veritatis seductum, gregis dæmoniorum cultorem reddidit, ac suo eum iugo subiecit : tum vero Ægypti præ aliis superstitiosissimæ, et in hoc acerrimi impigerrique exstiterunt. Delubra enim passim et aras per regionem, et simulacra infinita habebant, et examina signorum, eaque in adytis multiformia. Adorarunt enim volatilia et pisces, capram et ovem : et vitulus ab illis in honore habitus est. Sic tamen affectos invisit Deus, et simul cum aliis vocavit ad lucem et ad agnitionem veritatis. Prædicarunt enim inter illos Evangelium Christi, cum Marcus beatus evangelista, tum cæteri post illum suis temporibus, partim qui ex Hebræorum regione venerunt, partim ex ipsis qui crediderunt, duces mysteriorum, et

Α τοὺς Διасκούς, ταύτη τοίνυν ἀκόλουθον ἀλλοφύλων εἶναι, τοῦτ' ἔστιν, εἰδωλοάτρην τῆς νεώς τὸν δεσπότην. Οὐκοῦν ἐν πλοίοις ἀλλοφύλων πετασθήσονται, φησὶ, τοῦτ' ἔστι, δρομαῖοι καὶ πρόθυμοι καὶ οἰονεῖ πτηνὸι διαθήσονται, καὶ προναμεύουσιν τὴν θάλασσαν. Ἔθος δὲ τῇ θεῇ Γραφῇ θάλασσαν ἀποκαλεῖν τὰ πρὸς τῇ ἐσπέρᾳ μέρη, διότι τὸ σφόδρα πολλὴν καὶ εὐρείαν εἶναι τὴν ἐκεῖνης θάλασσαν. Καὶ τοῦν ὁ μακάριος Δαβὶδ, παντὸς τοῦ κόσμου δημιουργὸν ἀποφαίνων τὸν τῶν ὧλων Θεόν, « Τὸν βορρᾶν, » φησὶ, « καὶ θάλασσαν σὺ ἐκτίσας. » Ὅτι δὲ καὶ ὁ θεσπέσιος Πέτρος, καὶ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ πάνσοφος Παῦλος, τὰ τῆς ἐσπέρας καταλαβόντες μέρη, κατηγγέλασι τὸν Ἰησοῦν, ἐνδοιάσειεν ἂν οὐδεὶς. Προναμεύουσιν δὲ, φησὶ, καὶ τοὺς ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ Ἰουμαίαν, καὶ ἐπὶ Μωᾶδ τὰς χεῖρας ἐπιβαλοῦσιν. Οἱ δὲ υἱοὶ Ἀμμὼν πρῶτοι ὑπακαθίστανται. Μετὰ γὰρ τοὶ τῶν Ἰουδαίων χώραν, ἅπασαι λοιπὸν αἱ ὁμοφαῖ τε καὶ γείτονες, εἰ καὶ ἔτι πορρωτέρω, μεστὰ μὲν ἦσαν εἰδωλολατρῶν, ἀσύμβατοι δὲ τοῖς φρονήμασι τοῖς τὸν ἔνα καὶ φύσει καὶ ἀληθῶς εἰδόσι Θεόν. Ἰουμαῖοι τε καὶ Μωαβῖται, καὶ μέντοι καὶ υἱοὶ Ἀμμὼν, ὁμοφαῖ τε ἦσαν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ γείτονα μὲν κατενέμοντο χώραν, διάφοροι δὲ δεσινῶς, καὶ τῶν ἐν μάλιστα πολεμιωτάτων. Προσεκύνουν δὲ τοῖς ἀστροῖς, καὶ δι' αἰδοῦς ἀπάσης ἐπαίουοντο τὸν Ἑωσφόρον, προῦ[σ]χοντα δὲ τῶν ἄλλων ἀπεκάλουν Θεόν. Ἀλλ' αὐτοῖς καὶ πρῶτοις εἰς νοῦν καὶ καρδίαν ἀνέλαμψεν ὁ ἀληθῶς Ἑωσφόρος, καὶ διηύγασε τῆς νοητῆς ἡμέρας τὸ φῶς. Ἀποβεβληκότες δὲ τὴν ἀρχαίαν ἐκεῖνην ἀχλὺν, καὶ τὸ κτίσει λατρεύειν-τι παρωσάμενοι, προσεκυνήκασι τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ἐποιοῦντο μυσταγωγούς καὶ καθηγητάς

Καὶ ἐξηρμῶσει Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου, καὶ ἐπιβαλεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν πνεύματι βιαίῳ, καὶ κατάρξει ἐκτὰ φάραγγος, ὥστε διαπορεύσθαι αὐτὸν ἐν ὑποδήμασιν. Καὶ ἔσται διόδος τῷ καταλειφθέντι μου λαῷ ἐν Αἰγύπτῳ· καὶ ἔσται τῷ Ἰσραὴλ ὥσει ἡ ἡμέρα ὅτε ἐξηλθεν ἐκ τῆς Αἰγύπτου.

Κεκράτηκε μὲν ἐκ πλεονεξίας τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὕπ' οὐρανὸν ὁ τῆς ἁμαρτίας εὐρέτης καὶ πατήρ. Ἀποβουκολήσας τῆς ἀληθείας τὸν ἄνθρωπον, τῆς τῶν δαιμονίων ἀγέλης ἀπετέλει προσκυνητὴν, καὶ τοῖς ἰδίους ὑπετίθει ζυγοῖς. Αἰγύπτιοι δὲ μάλιστα δεισιδαιμονέστατοι παρὰ τοὺς ἄλλους καὶ δεινοὶ πρὸς τοῦτο γεγύνασι. Τεμένη γὰρ ἦσαν πανταχοῦ καὶ βωμοὶ κατὰ τὴν χώραν αὐτοῖς, ἔδη τε μυρία, καὶ ἀγαλμάτων ἔσμυς, πολύμορφά τε τὰ ἐν σηκοῖς. Προσεκυνήκασι γὰρ πτηνοῖς καὶ ἰχθύσιν, αἰγὶ καὶ προβάτῳ, καὶ μόσχῳ ἢ τὸ σέβας αὐτοῖς. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἔχοντας ἐπεσκέπετο Θεός, καὶ ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις ἐκάλεε πρὸς τὸ φῶς, καὶ πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας. Διεκήρυξαν γὰρ ἐν αὐτῇ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ Μάρκος τε ὁ μακάριος εὐαγγελιστής, καὶ ἕτεροι δὲ μετ' αὐτὸν κατὰ καιρούς· τοῦτο μὲν ἐκ τῆς Ἑβραίων ὁρμώμενοι χώρας, τοῦτο δὲ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν πεπιστευούτων

⁷⁶ Psal. LXXXVIII, 13,

μουσταγωγοὶ καὶ διδάσκαλοι κατὰ καιροὺς ἀναβέδει-
γμένοι. Τίνα δὴ τρόπον καὶ τοῦτο κατώρθωται, δι-
ειπεῖν ἀναγκαῖον, τὸν τῆς ἱστορίας κατευρύνοντας λό-
γον. Πρῶν μὲν γὰρ τὰ Ῥωμαίων κατὰ πάντων ἰσχύσαι
κράτη, χιῶρας τε ἐκάστης ἰδίον ἐχούσης τὸν ἡγούμε-
νον, ἥτοι βασιλεύοντα, πολλή τις ἦν τοῖς ἔθνεσιν ἡ
διαφορά· τοῦτο μὲν ὅτι καὶ τὸ τῆς θρησκείας ἑτεροῖον
ἀνταίεσθαι μεταξὺ τὴν ἔχθραν ἐποιεῖτο, τοῦτο δὲ ὅτι
καταληγῆς τοῖς ἐθέλουσιν ἐξῆν τὸν ἐκ τῆς ἐτέρας,
ἐπιτιμῶντος οὐδενός. Ἦν οὖν ἀμείζια πρὸς ἄλληλα
φιλειότης τέως τοῖς ἔθνεσι, καὶ τὸ ἀλῶναι τισι τῆς ἐτέ-
ρων χώρας εἰσω γεγνόσιν οὐκ ἀζήμιον. Ἐπειδὴ δὲ
ἔτυχσε κατὰ πάντων ἡ Ῥωμαίων ἀρχή, καὶ ὅψ' ἕνα
γεγόνασιν τὸν ἡγούμενον, νόμοις τοῖς παρ' αὐτῶν δια-
διοῦν ἐδιδάχθησαν, ἐπιμιξία τε λοιπὸν αἱ πρὸς ἄλ-
ληλα τῶν ἐθνῶν γεγόνασιν ἀδελφεῖς, καὶ πολλὰ κεκρά-
τηκεν ἡμερότης· τότε δὴ, τότε τοῖς εὐαγγελιζομένοις
τὸν Ἰησοῦν γέγονε δόδος, ἥτοι ὁδός, τοῦ καὶ ἐν Αἰγύ-
πτῳ δύνασθαι παρελθεῖν. Ἐπὶ δὲ τίνα τρόπον τὴν
Αἰγυπτίων ὁ Αὐγουστος Καῖσαρ, ὁ προφητικὸς ἡμῖν
διαρμηνεύει λόγος. Ὁ μὲν γὰρ τῆς Αἰγύπτου ποταμὸς
εὐρύς τε καὶ πῶλός, καὶ πλημμυρῶν κατὰ καιροῦς,
δὲ ἐπὶ τὰ στόματ' ἔρχεται, ἀλλ' ἐπὶ γείτονι τὸ νῆμα
δαρῶμενος· γεγόνως γε μὴν ἐν τοῖς μέρεσι τῶν
ἐλευθέρων ἀνδρῶν, λίμνας ἀποτελεῖ μακρὰς καὶ εὐρείας,
καὶ ἅπασαν αὐτῶν ἐπικλύζει τὴν γῆν, ὥστε καὶ ναυ-
όπιστον εἶναι τὴν πυροφόρον. Ὡς οὖν ὁ Αὐγουστος
Καῖσαρ τῆς Ἰουδαίας κεκρατηκώς ἦκεν εἰς τὴν Αἰ-
γυπτίαν, φροντο μὲν οἱ ταύτης οἰκητορες, ὅτι καὶ ἐν εἰ-
δοῖντο κατηρεμεῖν, ἀποσχέσθαι τε πολέμου καὶ
δύλλων, ἀληθέως ἐκείνῳ τὴν χώραν ἐργάσεται τὸ δι-
εζῶσθαι λίμνας τε καὶ ποταμούς. Ἐπειδὴ δὲ τῷ τῶν
ἐλευθέρων κρατοῦντι θεῷ τοῖς Ῥωμαίων σκῆπτροις ὑπο-
φέρειν ἐδόκει καὶ αὐτὴν μετὰ τῶν ἄλλων τὴν Αἰγυ-
πτίαν, ἀνέμῳ νότῳ βιαιοτάτῳ τὸ τοῦ ποταμοῦ κα-
τωθήσας ὕδωρ ἐπὶ τὴν θάλασσαν, βάσιμον ἅπασαν
ἐτίθει τὴν χώραν, ὥστε τοὺς διαπερατοῦσθαι
θελοῦντας λίμνας τε καὶ αὐτὰς δὲ τὰς φάραγγας,
ἥτοι τὰ ἐπὶ τὰ στόματα τοῦ ποταμοῦ, μηδ' ὅσον εἰπεῖν,
ἀπολύσαι τοῦ ποδὸς τὸ ὑπόδημα. Κατακαίνοντος τοῦ-
νον τοῦ Θεοῦ τὴν πάροδον τῇ Ῥωμαίων στρατιᾷ, νε-
νίκηται τὰ Αἰγυπτίων. Τοῦτο πάλιν ἡμᾶς ὁ προφήτης
διδάσκει λέγων· Ἐγὼ λέγει Κύριος Σαβαώθ, καὶ
κρίνεται οἱ Αἰγύπτιοι ὕδωρ τὸ παρὰ θάλασσαν· ὁ δὲ πο-
ταμὸς ἐκλείψει καὶ ξηρανθήσεται· καὶ ἐκλείψουσιν οἱ
ποταμοί, καὶ αἱ διώρυγες τοῦ ποταμοῦ· καὶ ξηραν-
θήσεται πάντα συναγωγὴ ὕδατος, καὶ ἐν παντί ἔλει-
ψαίματος καὶ πικύρου, καὶ τὸ ἀχὶ τὸ χλωρὸν πᾶν τὸ κύ-
κλω τοῦ ποταμοῦ, καὶ πᾶν τὸ σκεπρόμενον διὰ τοῦ πο-
ταμοῦ ξηρανθήσεται ἐν ἀνεμοσφορίᾳ. — Ἐξερρηκώσε-
τοῖνον, φησὶ, Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου. Ἔθος
δὲ τῇ θεῇ Γραφῇ, καὶ αὐτὰς τὰς λίμνας θαλάσσης
ἀποκαλεῖν. καὶ ἐπάξει τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποτα-
μὸν πνεύματι βίαιῳ. Χειρὸς γὰρ ἔργον, ἥτοι δυνάμει
τῆς θείας, γενέσθαι φάμεν τοῦ βιαιοτάτου πνεύματος
τὴν κατὰ τῶν ὕδατων ἐπαγωγὴν. Ἐπάταξε γὰρ τὰς
ἐπὶ τὰς φάραγγας, τοῦτ' ἐστὶ, τὰ στόματα, καὶ ἀποτε-

A doctores ac magistri, temporibus subsequētibz,
efficiebantur. Quo autem modo hoc perfectum fuerit,
historiam aperiēdo dicendum est. Prius enim quam
Romani imperium in omnes obtinerent, singulis
regionibus suum ducem ac regem habentibus, ma-
gna erat inter gentes dissensio : tum quod prædas
agere liceret quibus lubebat, et alios aliunde nullo
reprehendente diripere. Erat itaque maxima gen-
tium inter se disjunctio et dissociatio, nec impune
capiebantur intra aliorum regionem constituti.
Verum cum in omnes Romanorum imperium in-
valisset, et unius imperio subditi ad legum quas illi
tulerunt normam vivere docti essent, commercia-
que ac societates gentium deinceps citra metum
ultra citroque haberentur, et summa mansuetudo
et clementia vigeret : tunc quidem, tunc evangeli-
zantibus Jesum transitus, seu via patefacta est, ut
etiam Ægyptum pertransire potuerint. Quomodo au-
tem ceperit Ægyptiacam **208** terram Augustus Cæ-
sar, prophetica nobis interpretatur oratio. Fluvius
enim Ægypti, et latus et magnus, certis tempori-
bus inundans, per septem ostia means, in mare vici-
nam induit ; verumtamen cum in partibus palustrium
hominum exsistit, paludes longas et latas efficit, et
cunctam eorum terram inundat, ita ut quæ fru-
menti fertilis erat, fiat navigabilis. Postquam igitur
Augustus Cæsar, Judæorum devicta terra, in regio-
nem Ægyptiorum venisset, existimabant ejus in-
colæ, etiam ipsis quiescentibus, et a bello armisque
sibi temperantibus, non posse regionem ab eo capi,
quod lacubus et fluvio cingeretur. At postquam
universitatis dominatori Deo placuit una cum aliis
etiam hanc, Ægyptiorum inquam, Romanorum
sceptris submittere, vento Noto violentissimo, fluvii
unda in mare depulsa, planam totam regionem et
meabilem fecit, ut qui lacus et valles, sive septem
fluvii ora trajicere vellet, ne pedis sui, ut sic
dixerim, calcem solverent. Complantebant igitur
Deo, et aperiēte transitum Romanorum exercitui,
fractæ sunt vires Ægyptiorum. Hoc rursus propheta
ipse nos docet, inquit : « Hæc dicit Dominus
Sabaoth : Et bibent Ægyptii aquam quæ juxta mare,
fluvius autem deficiet et exarescet, et deficiet
fluvius, et rivi fluvii, et exarescet omnis collectio
D aquæ, etiam in omni palude calami et papyri, et
achii viride omne circum fluvium, et omne quod
seminatur circa fluvium arescet a venti corruptione
». « Vastabit igitur, inquit, Dominus mare Ægy-
pti. Solet autem Scriptura divina ipsas lacus iuxta
appellare. Et admovebit manum fluvio, spiritu vio-
lento. Manus enim et potentia divinis opus esse
dicimus, vehementissimi spiritus in aquas indu-
ctionem. Percussit autem septem convalles, hoc est,
fauces et ostia, adeoque exsiccavit, ut illas calceis
pertransirent. Tunc, inquit, tunc erit transitus in
Ægypto derelicto populo meo. Et qualis tandem et
quis est ? **210** Qui in Israel credebant, de quibus

et propheta Isaias dicit : « Si fuerit numerus filiorum Israel velut arena maris, reliquiae servabuntur ⁷⁸. » Primitiae vero velut reliquiarum beati erant discipuli, et qui cum illis fuerunt, quorum unus erat divinus Marcus. Erit etiam, inquit, quasi dies, quando egressi sunt ex Aegypto, id est qui ex sanguine Israelitico orti, divinum et caeleste verbum illis qui erant in Aegypto praedicarunt, impendio gaudebunt, quemadmodum sane illo die gavisi sunt, cum e terra Aegypti exiverunt. Rursus enim illi e servitute Aegyptiaca erepti sunt. Qui autem divino praeconiorum ministri facti sunt, et evangelicorum vaticiniorum custodes veri ac genuini, non servitute carnali liberabant Aegyptios, sed e manu diaboli extractos, liberos reddiderunt. Et intermediente quidem sapientissimo Mose, fluvijs in sanguinem conversus est : nunc vero facta illis est in Christo aqua salutifera. Servamur enim per sacrum baptismum. Suffocati tamen fuerunt illi qui mare Rubrum intrarunt, persequentes Israel : at a sanctis apostolis edocti sunt, ex hujus vitae undis onatari, et ex mundanis fluctibus eluctari fortiter. Incubuit illis grando vehemens et validissima : at ubi mystico sermone dispensationis in carne initiati sunt, pluvia divina in mentem eorum demissa fructuosos reddidit. Profundae et trium dierum spatio inductae sunt tenebrae : sed in luce versati sunt. Luxerunt primogenia : sed eos servavit ex morte et corruptione Primogenitus ex mortuis, id est, Christus. Proinde in his omnibus consentaneum erat ut Israelitae laetarentur, quemadmodum ubi egressi erant ipsi ex terra Aegypti.

θέσωκεν αὐτοὺς ἐκ θανάτου καὶ φθορᾶς ὁ Πρωτότοκος ἀπασί χαίρειν ἦν ἀκόλουθον τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς ὅτε

VERS. 1, 2. Et dices in die illa : Benedicam te, Domine, quia iratus es mihi, et avertisti furem tuum a me, et miseris es mei. Ecce Deus meus, Servator meus Dominus. Confidam ei, et salvus ero in eo, et non timebo, quoniam gloria mea, et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem.

Cum dixisset conservatos esse gentiles **211** per fidem in Christum, et ad agnitionem veritatis venisse, qui praeter aliis superstitionisissimi erant, merito eos benedicentes introduxit. Nam liberatos fuisse omnino priore ignorantia qua principio laborabant, et demum conversos esse ut ea saperent quae soli servanti Deo placent : documentum manifestum sit, quod ad Dei gloriam decantandam, et velut ad spirituale quoddam gratiarum actionis sacrificium ei offerendum instigantur. Quare sub id temporis, inquit, quo fiet transitus in Aegypto, hoc est, illis evangelici et salutaris verbi praekonibus : Tu, inquit, qui in altis olim versatus es tenebris, et magnus idololatra exististi, et daemoniorum imposturis conturbatus es, cum animi oculis lucem con-

τέλεκεν οὕτω ξηρὰς, ὡς διαπορεύεσθαι αὐτὰς ἐν ὑποδήμασι. Τότε δὴ, τότε, φησὶν, ἔσται δίοδος ἐν Αἰγύπτῳ τῷ καταλειφθέντι μου λαῷ. Καὶ ποῖος οὗτος ἦν ; Οἱ ἐξ Ἰσραὴλ πιστεύσαντες, περὶ ὧν καὶ ὁ προφήτης Ἦσαϊας : « Ἐὰν ἦ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατὰλειμμα σωθήσεται. » Ἀπαρχὴ δὲ ὥσπερ τοῦ κατὰλειμματος οἱ μακάριοι μαθηταὶ καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς, ὧν εἰς γέγονε καὶ ὁ θεσπέσιος Μάρκος. Ἀλλὰ καὶ ἔσται, φησὶν, ὡς ἡ ἡμέρα, ὅτε ἐξῆλθον ἐκ γῆς Αἰγύπτου· τοῦτ' ἔστιν, οἱ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, τὸν θεῖον τε καὶ οὐράνιον λόγον τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ διακηρύξαντες, ἡσθήσονται λίαν, καθάπερ ἀμέλει καὶ κατ' ἐκείνην ἡσθήσαν τὴν ἡμέραν, ὅτε ἐξῆλθον ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Πάλιν μὲν γὰρ αὐτοὶ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δουλείας ἀπεπομύζοντο. Κληρυγμάτων δὲ τῶν θεῶν ἱεροουργοὶ γεγονότες, καὶ τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων ταμίαι γνήσιοι, οὐ σαρκικῆς δουλείας ἀπηλλάκτον Αἰγυπτίους, ἀλλὰ τῆς τοῦ διαβόλου χειρὸς ἐξελόντες ἐλευθέρους ἀπετέλουν. Καὶ μεσιτεύοντος τοῦ μὲν [τοῦ] πανσόφου Μωσέως, ὁ ποταμὸς εἰς αἷμα μετεσχευάζετο· νυνὶ δὲ γέγονεν αὐτοῖς ἐν Χριστῷ τὸ ὕδωρ σωτήριον. Σσεώσμεθα γὰρ διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Κατεπνίγοντο τότε τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ προσδεδληκότες οἱ διώκοντες τὸν Ἰσραὴλ· ἐδιέδαχθησαν δὲ διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, τὸν τοῦ παρόντος διανήχεσθαι βίου κλύδωνα, καὶ κυμάτων ἀμείνωνος ὁρᾶσθαι κορυφῶν· ἐπέπιπτεν αὐτοῖς ἡ χάλαζα τότε δεινὴ καὶ ραγδαϊοτάτη. Ἐπειδὴ δὲ μεμυσταγώγηται τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὸν λόγον, ὑετὸς αὐτοῖς ὁ θεὸς εἰς νοῦν καταβέβηκεν, ἐγκάρπους ἀποτελῶν. Βαθύς καὶ τριήμερος ἐπενήνεκται σκότος· ἀλλὰ γαγόνασιν ἐν φωτί. Τεθρηνήκασι τὰ πρωτότοκα· ἀλλὰ ἐξῆλθον αὐτοὶ ἐκ γῆς Αἰγύπτου.

Καὶ ἔρεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Εὐλογήσω σε, Κύριε, διότι ὠργίσθης μοι, καὶ ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἠλέησάς με. Ἰδοὺ ὁ θεός μου, Σωτήρ μου Κύριος, πεποιθὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ, καὶ σωθήσομαι ἐν αὐτῷ, καὶ οὐ φοβηθήσομαι, διότι ἡ δόξα μου καὶ ἡ αἰνesis μου Κύριος, καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν.

Ἀνασσεῖσθαι λέγων τοὺς ἐξ ἐθνῶν διὰ πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἰλθεῖν τοὺς ὅτι μάλιστα τῶν ἄλλων δεισιδαιμονεστάτους, εἰκότως αὐτοὺς δοξολογούντας εἰσφέρει. Τοῦ γὰρ ἀπηλλάχθαι μὲν ὁλοτρόπως τῆς πρώτης τε καὶ ἐν ἀρχαῖς ἐνοούσης αὐτοῖς ἀμαθίας, μεταφοιτῆται δὲ λοιπὸν εἰς γε τὸ ἐλθεῖν αὐτοῦ φρονεῖν τὰ αὐτῷ δοκούντα καὶ μόνῃ τῷ διασώσαντι θεῷ, γένοιτ' ἂν ἀνάδειξις ἐναργής, τὸ ἐπίγεσθαι δοξολογεῖν, καὶ καθάπερ τινὰ θυσίαν πνευματικὴν προσκομίζειν αὐτῷ τὰς εὐχαριστίας. Ὁλοκύν κατ' ἐκεῖνο, φησὶ, τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἂν γένοιτο δίοδος ἐν Αἰγύπτῳ, τοῦτ' ἔστι, τοῖς τὸν εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον πρεσβεύουσιν λόγον, Σὺ, φησὶν, ὁ ἐν σκότῳ πάλαι βεβηθὲς, καὶ πικρὸς εἰδωλολάτρης ὁ ταῖς τῶν δαιμονίων ἀπάταις ἐγκλωσμένος, ὅταν τι εἰς

⁷⁸ Isa. x, 22.

τῆς διανοίας ὁμμασιν ἀναβλέψης πρὸς τὸ φῶς· ὅταν ἰδῇς τοῦ κεκληχότος τὴν δόξαν, καὶ εἰς αἴσθησιν ἐνεχθῇς, ἐξ οὗων εἰς οἷα μετακεχώρηκας πράγματα· καὶ ὅτι πικρῷ τυράννῳ κατεσκευμένος, ἔξω μὲν τῆς ἐκείνου γέγονας πλεονεξίας, ὑπέδραμες δὲ τὴν ἐπικουρίαν τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ καὶ διασώζοντος τοὺς ἀπολωλότας· τότε δὴ, τότε σεαυτῷ δὴ λίαν καὶ μάλα εἰκότως ἐπιγαννύμενος ἀναφωνήσεις λέγων· Ἐὐλογήσω σε, Κύριε, διότι ὠργίσθης μοι, καὶ ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἠλέησάς με. Ἀνακομιζοῖσι δὲ τὰ χαριστήρια, καὶ ἀνάπτουσι τὰς δοξολογίας, οὐχ ὅτι γεγονάσιν ὑπὸ θεῖαν ὀργὴν, ἀλλ' ὅτι γεγονότες ἠλέηνται. Ὀργίσθαι δὲ φαμεν τοῖς τὰ τοιαῦτα λέγουσι τὸν τῶν ὧων Θεὸν, δηλον ὅτι τοῖς εἰδωλόατραις. Διὰ ποίαν αἰτίαν; Παῦλος ἡμῖν ὁ θεσπέσιος σαφηνεῖ γεγραπῶς· «Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράθησαν. Καὶ ἠλλάξαντο τὴν δόξαν τοῦ ἀφάρτου Θεοῦ, ἐν ὁμοιώματι εἰκόνης φαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν καὶ ἐρπετῶν, καὶ τετραπόδων. Ταύτη τοι, » φησί, « παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, καὶ εἰς πάθη ἀτιμίας ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα. » Οἱ γὰρ δὴ τὴν θεῖαν παρασημάναντες δόξαν, καὶ τῆς ἀνωτάτης φύσεως τὸ ἐξαίρετον κάλλος τοῖς οὕτως οἰκτροῖς ἀναθέοντες κτίσμασι, πῶς οὐ σφόδρα εἰκότως τοῖς ἐκ θεῖας ὀργῆς κινήμασιν ὑπενεχεθεῖεν ἄν; Ἐπειδὴ δὲ, φησὶν, ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν σου, ἠλέησάς με (κέκλημαι γὰρ εἰς ἐπίγνωσιν διὰ πίστεως, οὐ κατὰ τὰ ἔργα ἃ ἐποίησαμεν ἡμεῖς, καθὰ γέγραπται, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος)· ταύτη τοι, φησὶν, εἰς αἴσθησιν τῆς μεγαλοδωρίας ἐνηνεγμένος, ἀκατάληκτον προσοίσω σοι τὴν δοξολογίαν, καὶ δὴ καὶ ἔρῳ· Ἰδοὺ ὁ Θεός μου, Σωτὴρ μου Κύριος, πεποικῶς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ καὶ σωθήσομαι ἐν αὐτῷ. Πάλαι μὲν γὰρ ξύλοις τε καὶ λίθοις προσπίπτοντες, καὶ τοῖς ἀναισθητοῖς ἀγάλλμασι προσκομιζόντες θυσίας, σῶζεσθαι δι' αὐτῶν παρεκάλουν. Ἐπειδὴ δὲ Θεὸν ἐγνώκασιν τὸν ἀληθινόν, τοὺς ψευδωνύμους παρωσάμενοι, αὐτόν τε καὶ μόνον καταδεικνύουσι λέγοντες· Ἰδοὺ ὁ Θεός μου Σωτὴρ μου Κύριος. Οὐκ ἐπὶ ξύλοις ἔτι καὶ λίθοις ἔσομαι πεποικῶς, φησὶν, ἀλλ' ἐπ' αὐτῷ καὶ μόνῳ, καὶ δι' αὐτοῦ σωθήσομαι. Κἂν ὁ πάλαι πλεονεκτήσας καὶ συναρπάσας εἰς πλάνην, προσέρχεται πάλιν πειράζων καὶ μαχόμενος, Νικήσω, φησὶν, ὅτι ἡ δόξα μου καὶ ἡ αἰνέσις μου Κύριος. Ὅρξῃ ὅπως ἐγνώκασιν ὅτι σωτήριον χρῆμα τὸ δοξολογεῖν; «Θύσον, » γὰρ, φησί, « τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Ὑψίστῳ τὰς εὐχὰς σου. » Καὶ, « Ἐπικαλέσεις με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με. »

Καὶ ἀνελήσατε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Σωτηρίου.

Φιλότιμος ὁ κεκληχὼς, ἔτοιμος εἰς ἀντίδοσιν ὁ διασώσας Θεός, εὐεργετῇ τοὺς ἐπεγνωκότας, θεοὶς τε καὶ πνευματικοῖς κατευφραίνει πλουσίως τοὺς δοξολογούντας αὐτόν. Ἀφρεῖ γὰρ ὅπως οἱ μὲν ὠμολόγουν λέγοντες· Ἰδοὺ ὁ Θεός μου, Σωτὴρ μου Κύριος, πεποικῶς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ· ὁ δὲ παραχρῆμα, καὶ πηγὰς αὐτοῖς καὶ ὕδωρ ἐπαγγέλλεται σωτήριον. Ἔδει

A spexeris, cum contemplatus fueris vocantis gloriam, et ad sentiendum redieris ex qualibus in quantas res transisti, atque ut et ab acerbo tyranno subjugatus, ab ejus tyrannide liber factus es, et ad Dei cuncta potentis, qui perditos conservat, opem confugeris: tunc quidem, tunc apud te multum et sane meritissime glorians, acclamabis dicens: Benedicam te, quia iratus es mihi, et avertisti furorem tuum a me, et misertus es mei. Offerunt autem gratiarum hostias, ac gloriam tribuunt, non quod iræ divinæ subjicerentur, sed cum subjecti et obnoxii fuissent, misericordiam consecuti sunt. Irasci dicimus talia loquentibus universitatis Deum, videlicet simulatorum cultoribus. Quam ob causam? Paulus divinus nobis aperiet, dicens: « Cum se dicerent sapientes esse, infatuati sunt, et mutarunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volatilium, et quadrupedum, et reptilium. Propterea, » inquit, « tradidit eos Deus in reprobum sensum, et in cupiditates ignominiosas, ut faciant quæ non decent⁷⁹. » Qui enim divinam adulterarunt gloriam, et supremæ naturæ excellentem pulchritudinem adeo miseris creaturis attribuerunt, annon justissime divinæ iræ severitati subjicerentur? Cum autem, ait, avertisti furorem tuum, misertus es mei (vocati enim sumus ad agnitionem per fidem: non ex operibus quæ fecimus nos, sicut scriptum est⁸⁰, **212** sed ex multa ejus misericordia), idcirco, inquit, ad intelligentiam tuæ magnificentiae perductus, assidue tribuam tibi gloriam et laudes, et dicam: Ecce Deus meus, Servator meus Dominus, confidam ei, et salvus ero. Quondam enim lignis lapidibusque procidentes, et imaginibus sensu carentibus offerentes sacrificia, servari per illa rogabant. At postquam, Deo vero agnito, falso nominatos profligarunt, illum et solum demonstrant, dicentes: Ecce Deus meus, Servator meus Dominus. Non jam lignis, non lapidibus fidam amplius, inquit, sed in eo, et quidem solo, et per ipsum servabor. Et licet qui olim spoliavit et in errorem abripuit, rursus accedit tentans et pugnans, Vincam tamen, inquit, quia gloria mea et laudatio mea Dominus. Viden' quomodo noverint salutare esse, laudes canere ac glorificare? « Sacrifica » enim, inquit, « Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua⁸¹; » et: « Invocabis me in die afflictionis tuæ, et eripiam te, et glorificabis me⁸². »

VERS. 3. Et haurite aquam cum lætitia de fontibus Salutaris.

Gloriosus ille qui vocavit, promptus et paratus ad remunerationem, qui conservavit Deus, benefacit agnoscentibus, et gloria decorantes ipsum divinis atque spiritualibus donis affatim exhilarat. Contemplare etenim, quo pacto hi quidem confitebantur dicentes: Ecce Deus meus, Servator meus Dominus, confidam ei. Ille confestim et fontes ipsis, et

⁷⁹ Rom. i, 22 seq. ⁸⁰ Tit. iii, 5. ⁸¹ Psal. xlix, 14. ⁸² ibid. 15.

Δεδικαίωκε διὰ πίστεως, ἤγαγε διὰ τοῦ Πνεύματος, Α perent, justificavit per fidem, sanctificavit per spiritum, filios effecit Dei quondam fugitivos et ignobilem degentes vitam et execrabilem. Rebus ipsis certo fidem fecit, se natura et vere Deum 214 esse. Excitavit mortuos, leprosos fecit mundos, infirmitatibus laborantes nutu sanavit, spirituum assultus præscidit, mare sævum vultu compe- scuit. Quocirca annuntiate in gentibus gloriōsa ejus, et cōmmemorate quod sublime sit nōmen ejus. Excelsa enim fecit. Sunt namque verè suprā hominis manum, imo ultra omnem admirationem præclare ab illo præstita. Exsultate igitur et lætamini, qui habitatis Sion, id est, qui firmam fidem habetis in Ecclesiis, quoniam sublimis est sanctus Israelis in te. Quamvis etenim homo factus sit sanctus Israelis, et in forma servi venerit propter nos ad dispensationis perfu- B sionem, ex effectibus tamen operumque splendore, divina subvectus est dignitate, et quis naturā sit, perspeximus.

καὶ τὴν ἀνάγγελαν ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἔνδοξα αὐτοῦ, καὶ διὰ μνήμης ποιείσθαι πολλῆς, ὅτι ὑψώθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ὑψηλὰ γὰρ ἐποίησεν. Καὶ γὰρ ἐστὶν ἀληθὺς ὑπὲρ ἀνθρώπου χεῖρα, μᾶλλον δὲ καὶ παντὸς ἐπέκεινα θαύματος τὰ κατωρθωμένα. Ἀγαλλισθεθὲ δὴ οὖν καὶ εὐφραίνεσθε οἱ κατοικοῦντες Σιών, τοῦτ' ἐστίν, οἱ ἑδραίαν ἔχοντες τὴν πίστιν ἐν Ἑκκλησίᾳ· ὅτι ὑψώθη ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ ἐν μέσῳ ὄνο. Εἰ γὰρ καὶ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ θῖος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἐν δούλου μορφῇ καθίκετό δι' ἡμᾶς οἰκονομικῶς, ἀλλ' οὖν ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων, καὶ τῆς τῶν ἔργων λαμπρότητος, ὑψώθη θεοπρεπῶς καὶ τίς κατὰ φύσιν ἐστίν, ἐγνώκαμεν.

ΤΟΜΟΣ Β'.

Ὅρασις ἣν εἶδεν Ἡσαίας υἱὸς Ἀμὸς κατὰ Βαβυλῶνος.

Ἡ μὲν κατὰ Βαβυλῶνος ὄρασις, καὶ μὴν καὶ αἰ τῷτῃ καθέξῃς, κατὰ γε Ἰδουμαίων καὶ Μωαβιτῶν, καὶ μὲν τοι καὶ Αἰγυπτίων, καὶ προσέτι τῶν ἐτέρων πεποιθῆναι μὲν εἰς παράκλησιν τῷ Ἰσραὴλ· ιστορικωτέραν δὲ πως τῶν σηματομένων ἔχουσι τὴν ἀπόδοσιν, πλὴν ἐφέτι τοῖς βουλευστέροις, ὡς ἐκ πηγείας καὶ νῦν εἰκόνας μεταχαράττειν ἀστελῶς εἰς πνευματικὴν θεωρίαν τὰ τοῖς ἀρχαίοις συμβεβηκότα σφρασεσάτην· ὁ τοῖς ἐντευξομένοις ποιήσεται τὴν ἀφ' ἡγῆσιν προτῶν ὁ λόγος, καὶ τῶν γεγραμμένων ἕκαστα διερμηνεύων ὡς ἐνι. Χρῆναι δὲ οἶμαι καὶ νῦν ἐπὶ τὴν τοῦ πράγματος ἀρχὴν ἀναδραμεῖν, καὶ τὰς τῆς ὁράσεως αἰτίας προσφηγήσασθαι. Κεκλημένος γὰρ διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως ὁ Ἰσραὴλ εἰς ἐπίγνωσιν καὶ λατρείαν τοῦ κατὰ ἀλήθειαν ὄντος Θεοῦ, καὶ νόμον ἔχων τὸν ἀπευθύνοντα πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν τεθαυμασμένων, κατημέλησε μὲν τῆς αὐτῷ δοθείσης ἐντολῆς, ἐτράπετο δὲ πρὸς διδασκαλίαν ἐντάλματα ἀνθρώπων, μᾶλλον δὲ καὶ τοῖς ἐτι χείροσιν ἑαυτὸν ἐνείκε, τοῖς τῆς εἰδωλολατρείας ἐνώλισθε βόθροις. Ἐπ' ἡμεῖς τοιοῦτα ὁρᾶν ἐλομένους ὁ τῶν ὄλων Θεὸς διὰ παντὸς προφήτου, καὶ πολλὴν ἐποιεῖτο δεδουσεβηκότος αὐτοῦ τὴν καταδοχὴν. Ἐφη γοῦν· « Ἐγγίξει μοι ὁ λαὸς οὗτος, τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν τιμῶσί με· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Μάτην δὲ σέβονται με διδάσκοντες διδασκαλίαν ἐντάλματα ἀνθρώπων. » Καὶ πάλιν· « Τί ἡ ἡγαπῆμένη ἐποίησεν ἐν τῷ ὄλῳ μου βδέλυγμα; » Βδέλυγμα δὲ τὸ εἰδωλον ὀνομάζει. Οὐκοῦν ἀπονενευκότα θεινῶς εἰς ἐκτόπους ἐξιτηλείας, καὶ τῆς ὑπὸ Θεῷ δουλείας ἀποφύγοντας τὸν αὐχένα, καὶ γαῦρον ὥσπερ αὐτῷ τὸ οἰκεῖον ἀντεγείροντες φρόνημα, παρέδιδου κατὰ καιροῦς, ποτὲ μὲν τοῖς τὴν γείτονα νεμομένοις χώραν, Ἰδουμαίοις τέ φημι, καὶ μέντοι καὶ Μωαβί-

ΤΟΜΟΣ II.

CAP. XIII. VERS. 1. Visio quam vidit Isaias filius Amos contra Babylonem.

Visio hæc contra Babylonem, et quæ hic deinceps contra Idumæos, et Moabitas, et Ægyptios porro et reliquos sunt, ad consolandum Israël adhibentur: explanationem autem habent magis historicam, quam quæ significantur: verum licet acutioribus quæ majoribus acciderunt velut ex crassa figura ac imagine, ad spiritualem considerationem venuste convertere: oratioque progrediens, etiam quæ scripta sunt sigillatim, quantum licuerit, interpretans, narrationem lectoribus efficiet planissimam. Jam, ut arbitror, ad rei primordium recurrendum; et visionis causæ prius exponendæ. Nam vocatus per sapientissimum Moysen Israel ad agnitionem cultumque veri Dei, et legem habens ad omnia admirabilia dirigentem, præceptum sibi datum neglectui habuit, conversusque est ad doctrinas, mandata hominum, imo deterioribus adhuc se immiscens, delapsus est in idololatriæ voragines. Invectus est igitur in eos qui talia commiserunt universitatis Deus per omnes prophetas, 215 multumque vociferatus est in eum qui tanta impietate se obstrinxit. Dixit ergo: « Appropinquat mihi populus hic, labiis suis honorant me, cor autem eorum procul abest a me. Frustra autem colunt me docentes doctrinas, mandata hominum ». Et rursus: « Quid dilecta fecit in domo mea abominationem? » Abominationem idolum nominat. Itaque velut graviter ad sædam supinitatem declinantes, et a servitio Dei cervicem subducentes, suumque sensum superciliosum contra eum erigentes, certis temporibus tradidit, nunc contiguam regionem occupantibus, Idumæis: inquam, Moabit, Ægyptiis et Philistinis, nunc graviore illis plaga illata, mortalium crudelissimos in eos

immisit, Babylonios inquam, qui etiam universa Judæorum regione citra laborem devastata, captivam abduxerunt in suam regionem multitudinem innumerabilem. Cæterum hæc eventura esse illis, qui Deum universitatis ad iram provocarent, prædixerunt olim beati prophetæ. At hi, licet quæ prænuntiata jam sunt, etiam ad finem pervenissent, nihilo secius præfracti erant et pervicaces, execrandam et a legis regula alienissimam vitam instituentes. Appositissime ergo universitatis Deus post plagam et flagella, et quæ his definitis temporibus ab hostibus erant obventura, suavissimarum rerum, quæ delectare poterant, facit præsignificationem: promittitque jam quantumvis factis captivis reditum se adornaturum, et miseræ nexus relaxaturum, illosque qui olim vicerunt, in manus hostium traditurum. Maxime enim conveniebat etiam si inemendati propter illa fuerint, posterioribus tamen hisce impense deinceps gaudere, et in spem desideratarum rerum velut alis evectos, gratissimum Deo cultum in pretio habere, et mentem illi affixam ac immotam custodire. Quoniam igitur, licet complures olim Judæorum regiones populati fuerint, crudeliores tamen aliis et sæviores fuerunt, Chaldæi maxime, et qui tum temporis Babylonii præfuerant, illis quodammodo primum oratio prophetica insultat, ac inquit:

ἀλλ' ὅς γε τῶν ἄλλων ἀπηνέστεροι τε καὶ ἀγριώτεροι ποτεὶς κατὰ καιροὺς αὐτοῖς οἰοῦνται καὶ πρῶτους ὁ τῆς προφητείας λόγος ἐπιπηδᾷ καὶ φησιν·

VERS. 2. *In monte campestri tollite signum.*

Opportere autem existimo qui diligenter **216** verba proposita enarrare voluerint, aliquid quod ad rem facit, necessario præfari. Cyrus ergo patre quidem Cambyse, matre vero Mandana natus, Persiæ ac Mediæ rex, oppugnavit Babylonem et omnem regionem Chaldæorum, licet ampla sit et maxima; et sane expugnavit cepitque eam non viribus suis, neque robustiori manu (invicta siquidem et insuperabilis erat gens Chaldæorum, et propter multitudinem, et propter magnam rei militaris peritiam), sed potius quod Deus ei adversarios subjeceret, impiumque Babyloniorum imperium labefacteret: quippe quod apud illos præstigia maxime vigerent, et innumerabilia idolorum examina essent: nimirum terra sculptilium nominata est, vel propter turbam idolorum, vel etiam quod unusquisque incolarum nullo modo ab idolo discrepare deprehenderetur, in quantum nempe impotenter et effrenate in errorem prolabebantur. Ad hæc, quia sancta terra et Deo deputata, id est, Judæa devastata, et Hierosolymis ipsoque divino templo incensis, abduxerunt in suam regionem vasa sacra, atque impotenti ira concitati Israellem occiderunt, quantumvis sanctus populus, et portio et sors Dei nominaretur. Nam quod Israellem idola colentem tradiderit Deus in manus hostium, non obscurum est sacrarum Litterarum scientibus, sed qui ad hoc vocati sunt, eos non levi supplicio affecerunt. Invenietur enim alicubi dixisse universitatis Deus voce Zachariæ:

ταῖς, Αἰγυπτίοις καὶ τοῖς ἐκ Φυλιστιείμ, ποτὲ δὲ καὶ δυσαχθεστέραν αὐτοῖς ἐπιφέρων πληγὴν, τοὺς ὅτι μάλιστα τῶν ἐπὶ γῆς ὠμωτάτους αὐτοῖς ἐπηφείη, φημί δὴ τοὺς Βαβυλωνίους, οἱ καὶ πᾶσαν ἀμογητὴν τῶν Ἰουδαίων καταδρῶσαντες χώραν, αἰχμηλάτων ἀπεκόμισαν εἰς τὴν ἑαυτῶν ἀριθμοῦ κρεῖττονα πληθύν. Ἀλλὰ ταυτὶ μὲν ὅτι συμδῆσεται παροτρύνουσιν αὐτοῖς τὸν τῶν ὅλων Θεὸν, προηγόρευον κατὰ καιροῦς οἱ μακάριοι προφῆται. Οἱ δὲ καίτοι πρὸς πέρας αὐτοῖς ἐκθεσθῶτων τῶν ἤδη προηγγελμένων, οὐδὲν ἤττον ἦσαν σκληροὶ τε καὶ ἀπειθεῖς, βδελυρᾶν καὶ ἐκνομωτάτην ἐπιτηδεύοντες ζωὴν. Οἰκονομικώτατα τοίνυν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς μετὰ πληγὴν καὶ μάστιγας καὶ τὰ ἐκ τῶν πολεμίων συμβεβηκότα κατὰ καιροῦς αὐτοῖς, καὶ τῶν ἡδίστων καὶ κατευφραίνεσθαι εἰδῶτων ποιεῖται τὴν προαγόρευσιν· ὅπως γινέσθαι δὲ ὅτι καὶ τοὺς ἤδη γεγονότας αἰχμηλῶτους ὑπονοστήσαι παρασκευάσει, καὶ τῶν τῆς ταλαιπωρίας ἀνήσει δεσμών, παραδώσει δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς πάλαι νικῆσαντας εἰς χεῖρας ἐχθρῶν. Ἦν γὰρ δὴ πού καὶ μάλα εἰκὸς, εἰ καὶ ἀνουθέτητοι μεμενῆκασιν ἐπ' ἐκείνοις, ἀλλ' οὖν ἐλέσθαι λοιπὸν τὸ κἂν γοῦν τοῖς δευτέροις ἐφησθῆναι τε ἅμα, καὶ εἰς ἐλπίδα τῶν ποθουμένων ἀναπερουμένους, τὴν τῷ Θεῷ φιλαίτην τιμῆσαι λατρείαν, καὶ ἀκλόνητον αὐτῷ τηρῆσαι τὸ φρόνημα. Ἐπειδὴ τοίνυν, εἰ καὶ πολλοὶ τινες ἦσαν οἱ κατὰ καιροῦς τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν παπορθηκότες, Καλδαῖαι μάλιστα, καὶ οἱ τῆς Βαβυλώνος βασιλευ-

C *Ἐκ' ὅρου πεδινῷ ἄρματα σημειῶν.*

Δεῖν δὲ οἶμαι τῆς ἐρμηνεύσεως τῶν προκειμένων ἀκριβῆ ποιεῖσθαι τὴν ἀπόδοσιν ἡρημένου; προσηγήσασθαι τι τῶν ἀναγκαιοτάτων. Κύρος τοιγαροῦν, ὁ πατὴρ μὲν Καμβύσου γεγονώς, μητὴρ δὲ Μανδάνης, Περσῶν τε καὶ Μήδων βασιλευσώς, κατεστράτευσε τῆς Βαβυλώνος, καὶ πάσης δὲ τῆς τῶν Χαλδαίων χώρας εὐρείας τε οὐσας καὶ πολλῆς ἄγαν· καὶ δὴ καὶ κεκράτηκεν. Ἐβλεν αὐτὴν οὐ δυνάμειν ἰδίαις, οὔτε μὴν ἀλκιμωτέρᾳ χειρὶ χρῆσασθαι δυναθεῖς (ἅμαχον γάρ τι καὶ ἀνανταγώνιστον τὸ Χαλδαίων ἔθνος ἦν, διὰ τε πληθύν, καὶ τὸ εὖ μάλα γε γυμνάσθαι τὰ τακτικά), Θεοῦ μᾶλλον ὑποφέροντος αὐτῷ τοὺς ἀνθεστηκότας, καὶ τὰ δυσσεβῆ τῶν Βαβυλωνίων κατασεύοντος κράτη· διότοι τὸ πλεῖστον μὲν ὅσων παρ' αὐτοῖς εἶναι τὴν γοητείαν· ἀριθμοῦ δὲ κρεῖττονα τὸν τῶν εἰδῶλων ἔσμον· καὶ γοῦν γῆ τῶν γλυπτῶν κατωρόμασται, ἥ διὰ τὴν τῶν εἰδῶλων πληθύν, ἤγουν ὅτι καὶ ἕκαστος τῶν ἐκεῖσε κατωρχηκότων κατ' οὐδένα τρόπον εἰδῶλου διενεργῶν ἡλίσκετο, κατὰ γέ φημι τὸ ἀσχετῶς τε καὶ ἀκρατῶς ἀπονεῦσαι πρὸς πλάνησιν. Ἔπειτα πρὸς τοῦτοις, ὅτι τὴν ἁγίαν καὶ ἐκνεμηθεῖσαν τῷ Θεῷ καταδρῶσαντες γῆν, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν Ἰουδαίαν, κατεμπρῆσαντές τε τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ αὐτὸν τε τὸν θεῖον ναὸν, ἀπεκόμισαν μὲν τὰ σκευὴ τὰ ἱερὰ εἰς τὴν ἑαυτῶν, θυμῷ δὲ ἀκράτῳ χρώμενοι τὸν Ἰσραὴλ ἀπεκτόνουν, καίτοι λαὸν ἅγιον ὠνομασμένον, μερίδα τε καὶ κληρὸν Θεοῦ. Ὅτι μὲν γὰρ εἰδωλολατρήσαντα τὸν Ἰσραὴλ παρεδίδου Θεὸς εἰς χεῖρας ἐχθρῶν οὐκ ἀσυμφανὲς τοῖς τῶν

Ιερῶν γραμμάτων ἐπιστήμοσιν, ἀλλ' ἐκόλαζον οὐ
μετρίως οἱ κεκλημένοι πρὸς τοῦτο. Καὶ γοῦν εὐρί-
σκεται που λέγων ὁ τῶν ὅλων Θεὸς διὰ φωνῆς Ζαχα-
ρίου· « Ἐζήλωκα τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν Σιών
ζῆλον μέγαν, καὶ θυμὸν μεγάλῳ ἐγὼ ὀργίζομαι ἐπὶ
τὰ ἔθνη τὰ συνεπιτιθέμενα, ἀνθ' ὧν ἐγὼ μὲν ὠργί-
σθην ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακὰ. » Καὶ
πρὸς γὰρ τὴν Βαβυλῶνά φησιν· « Ἐγὼ δέδωκα αὐτοὺς
εἰς τὰς χεῖράς σου, σὺ δὲ οὐκ ἔδωκας αὐτοῖς ἔλεος. »
Κύρῳ δὲ οὖν παρεδίδου Θεὸς τὴν ἀλαζόνα καὶ ὑβρί-
στριαν, τὴν ἀπάσης φαυλότητος μητέρα καὶ τροφὸν,
φημι δὲ τὴν Βαβυλῶνα. Γένοιτο δὲ καὶ τοῦτο σαφές
λέγοντος αὐτοῦ διὰ Ἰσαίου οὕτως· « Τάδε λέγει
Κύριος τῷ χριστῷ μου Κύρῳ, οὗ ἐκράτησα τῆς
θεξιᾶς, ἐπακουῖσαι ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ πόλεις
οὐ συγκλεισθήσονται· Ἐγὼ ἐμπροσθέν σου πορεύσο-
μαι, καὶ ὁρη ὁμαλίῳ. Θύρας χαλκᾶς συντρίψω, καὶ
μοχλοὺς σιδηροὺς συγκλάσω. » Νενικηκὼς δὲ ὁ Κύριος
ἔντηκε τῆς αἰχμαλωσίας τὸν Ἰσραὴλ, οἵκοι τε χαί-
ροντας ἵνααι προστέταχεν, καὶ μὴν καὶ αὐτὸν ἀνα-
δείμασθαι τὸν θεὸν ναόν. Καὶ γοῦν ὁ προφήτης
Ἰερემίας, « Ὁ λόγος, » φησιν, « ὃν ἐλάλησε Κύριος
ἐπὶ Βαβυλῶνα· Ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ
ἀκουστά ποιήσατε, καὶ μὴ κρύψετε. Ἐπάτα· Ἐάλωκε
Βαβυλὼν, κατησχύνθη Βῆλ, ἡ ἀπίετος, ἡ τρυφερά.
Παρεδόθη Μεδάχ, ὅτι ἀνέβη ἐπ' αὐτὴν ἔθνος ἀπὸ
βορρᾶ, αὐτὸς θῆσει τὴν γῆν αὐτῆς εἰς ἀφανισμόν,
οὐκ ἔσται ὁ κατοικῶν ἐν αὐτῇ ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως
κτήνους. Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, καὶ ἐν τῷ καιρῷ
ἐκείνῳ, ἤξουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ καὶ οἱ υἱοὶ Ἰούδα
ἐπὶ τὸ αὐτὸ βαδίζοντες καὶ κλαίοντες πορεύσονται
τὸν θεὸν αὐτῶν ζητοῦντες· ἕως Σιών ἐρωτήσουσι
τὴν ὁδόν. Ὡς γὰρ τὸ πρόσωπον αὐτῶν δώσουσι,
καὶ ἤξουσιν, καὶ καταφεύξονται πρὸς Κύριον. Δια-
θήκη γὰρ αἰώνιος οὐκ ἐπιλησθήσεται. » Καὶ πάλιν·
« Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐκδιπῶ ἐπὶ
τὸν βασιλεῖα Βαβυλῶνος, καὶ τὴν γῆν αὐτοῦ, καθὼς
ἐξεδίχῃσω τὸν Ἰσραὴλ εἰς τὴν νομὴν αὐτοῦ· καὶ νεμηθήσεται
ἐν τῷ Καρμὴλ, καὶ ἐν ὄρει Ἐφραῖμ, καὶ ἐν τῷ
Γαλαὰδ, καὶ ἐμπλησθήσεται ἡ ψυχὴ αὐτοῦ. »

Ἐπ' ὄρους πεδινοῦ ἄρατε σημεῖον, ὑψώσατε
τὴν φωνὴν ἑαυτοῖς, μὴ φοβεῖσθε, παρακαλεῖτε τῇ
χειρὶ, ἀνολέξατε οἱ ἄρχοντες. Ἐγὼ συντάσσω, καὶ
ἐγὼ ὄγω αὐτούς. Ἡγασμένοι εἰσὶν, καὶ ὄγω ἄνω
αὐτούς. Γίγαντες ὄρχονται πληρῶσαι τὸν θυμὸν
μου, χαίροντες ἅμα καὶ ὑβρίζοντες.

Ὁ μακάριος προφήτης μεμεστωμένος ἔχων τὸν
νοῦν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, γεγονώς τε ἐν ὀπτασίαις
πραγμάτων, οἷον ἐ γραφομένων, μονονουχὶ καὶ ἐξ-
άλλεται, Πέρσαις τε καὶ Μήδοις ἐπιφωνῶν, ὡς ἦδη
κεκρατηκόσι τῆς Βαβυλωνίων, αἶρειν τε ὑψοῦ τῆς
νίκης τὸ σύμβολον· τουτὶ γάρ, οἶμαι, ἐστὶ τὸ σημεῖον·
καὶ καταλαλάειν τῆς Χαλδαίων στρατιᾶς, ὡς ἦδη
πεσούσης καὶ παραβούσης αὐτοῖς τὴν ἀλαζόνα καὶ
ἀσιδισμόν, ἣν καὶ σφύραν τῆς γῆς ὁ προφήτης Ἰερε-
μίας ἀπεκάλει λέγων περὶ τῆς Βαβυλωνίων· Πῶς
ἔάλω καὶ συνετριβή ἡ σφύρα τῆς γῆς; πᾶσα γὰρ
συνετριβή πόλις τε καὶ χώρα καταπαισμένη τρόπον

Ἀ *Æmulatus sum Jerusalem et Sion æmulatione magna, et ira magna irascor gentibus quæ superimpositæ sunt : pro eo quod ego iratus fui modice, ipsæ vero superimpositæ sunt in mala ⁸⁶. » Et Babylonii ait : « Ego dedi eos in manus tuas, tu autem non impartivisti illis misericordiam ⁸⁷. » Cyro igitur tradidit Deus superbam et insolentem, omnis vitiositatis matrem et nutricem, dico autem Babylonem. Hoc autem manifestum esse poterit, dicente ipso Isaiæ voce sic : « Hæc dicit Dominus christo meo Cyro, cuius prehensavi dexteram, ut auscul- tent coram eo gentes, et civitates non occudentur : Ego ante te ambulabo, et montes complanabo, portas æneas conteram, et vectes ferreos confringam ⁸⁸. » 217 Cum subegisset vero Cyrus, laxavit captivitate Israel, domumque lætos ire jussit, ipsumque Dei templum restaurare. Quin et propheta Jeremias inquit : « Verbum quod locutus est Dominus super Babylonem : Annuntiate inter gen- tes, et audita facite, et ne celate. Dicite : Capta est Babylon, confusus est Bel ; imperterrita, mollis, tradita est Meodach, quia ascendit contra eam gens ab Aquilone, ipse rediget terram ejus in vastitatem, nec erit inhabitans in ea, nec homo, nec jumentum. In diebus illis et in tempore illo venient filii Israel ipsi, et filii Juda, una ambulantes et fientes ibunt, Deum suum quærentes, usque ad Sion interro- gabunt viam. Huc enim faciem suam dabunt, et venient, et confugient ad Dominum. Fœdus enim æternum non tradetur oblivioni ⁸⁹. » Et rursus : « Propterea hæc dicit Dominus : Ecce ego vindic- tam sumam de rege Babylonis et de terra ipsius, sicuti vindictam sumpsit de rege Assur, et restituiam Israel in pascua sua, et pascet in Carmelo, et in monte Ephraim, et in Galaad, et implebitur anima ejus ⁹⁰. »*

ἐξεδίχῃσα ἐπὶ τὸν βασιλεῖα Ἀσσοῦρ· καὶ ἀποκατα-
στήσω τὸν Ἰσραὴλ εἰς τὴν νομὴν αὐτοῦ· καὶ νεμηθήσεται ἐν τῷ
Καρμὴλ, καὶ ἐν ὄρει Ἐφραῖμ, καὶ ἐν τῷ Γαλαὰδ, καὶ ἐμπλησθήσεται ἡ ψυχὴ αὐτοῦ. »

VERS. 2, 3. *In monte campestri tollite signum, ele- vate vocem eis, consolamini manu, aperite, principes : ego instruo, et ego adduco eos, sanctificati sunt, et ego adduco eos. Gigantes veniunt ut expleant furo- rem meum, gaudentes simul et insultantes.*

Beatus propheta mentem habens repletam san- cto Spiritu, et constitutus in specula ut res ve- luti sibi descriptas et ob oculos positas contem- pletur, tantum non exultat, Persis juxta ac Me- dis acclamans, ac si jam subjugassent Babylonios, ut et tollant in altum victoriæ symbolum : hoc enim est, opinor, signum : et ut vocem tollant con- tra Chaldæorum exercitum, velut corruentem jam et tradentem ipsis superbam illam et celebrem re- gionem, quam malleum terræ propheta Jeremias vocavit, dicens de terra Babyloniorum : Quomodo captus est et contritus malleus universæ terræ ?

⁸⁶ Zachar. i, 14, 15. ⁸⁷ Isa. XLVII, 6. ⁸⁸ Isa. XLV, 1, 2. ⁸⁹ Jerem. L, 4-5. ⁹⁰ ibid. 18, 19.

Tota enim civitas et regio contrita est et conquassata quodammodo, velut quopiam malleo, eorum rapinis. Montem autem, puto, campestrum nominat, veluti humilem et instar tumuli. Non enim in montibus excelsis vexilla statuunt vel tropæa aut signum, sed in collibus non ita editis, **218** ut simul et in loco nimis edito non ponatur, et toti exercitui maxime sit conspicuum et cognitum. Tollite igitur, inquit, signum quasi jam victores, Deo tanquam scuto protegente. Elevate vocem, id est, clamores contra phalangem inimicorum tollite. Ne timeate. Potens enim procul dubio et inexpugnabilis omnibus ubique gentibus Babyloniorum manus, nec si qui extimescerent eam, illos quisquam reprehenderit. Sed nunc, ait, nolite timere, cum Deus eorum superbix iram suam opponat. Evocate manu. Et quid tandem est istud? Solent fortassis militum duces manu excitare, et nutu excitulare fortissimos, et ad incursiones contra aliquos faciendas animare, cum veluti in magno tumultu vox ad hoc minus valeat. Proinde jubet ut qui rebus gerendis præficiuntur, copias quæ sub potestate sunt, manibus et nutibus cohortentur suosque ad invictam quamdam alacritatem exacuunt. Acclamat etiam rursus: Aperite, principes. Vel enim iis imperat ut Babylonis jam quasi devictis aperiant portas, et superbam olim et insolentem urbem tradant: vel etiam forte exercitui sancto, jussu et imperio Dei succurrenti Medis, et illis ardua licet ac prærupta agendis equis accommoda reddituro. Quo autem pugnantium insuperabilem manum demonstret, adnectit, et inquit: Ego instruo, et ego adduco eos; sanctificati sunt, et ego adduco eos. Simile enim fere est ac si diceret: Medorum exercitus multitudo non ultro venit ad vos, neque sola sua sponte ac voluntate Persarum populus accessit, sed ego potius eos ad hoc sanctificavi. Sic autem, sanctificavi, dicit pro segregavi, et velut selegi, ad ea gerenda quæ in vos statui. Igitur veniunt, inquit, quos ego adduco, velut gigantes quidam, ut furorem meum expleant, gaudentes simul et insultantes: gaudentes quippe qui confidunt se victoria potituros: insultantes autem, pro despuentes eos, ceu multum imbelles, et nullius prelii homunculos. Istiusmodi enim fere est semper barbarorum animus, propendens in spem victoriæ, et elevans semper adversarios et abiciens. Ira enim eos maxime ad hoc regit, eumque fortitudinis ardorem ingenerat, ut omne periculum ac formidinem contemnant.

219 VERS. 4, 5. Vox gentium multarum in montibus similis gentium multarum: vox regum et gentium congregatarum. Dominus Sabaoth præcepit genti bellicosa ut veniat e terra longinqua. Ab extremo fundamento cæli Dominus, et bellatores ejus ad defendendum omnem orbem terræ.

Velut jam vociferantibus Medis, et vocem bellicosam extollentibus, velut equo hinniente, et per-

τινὰ καθάπερ τινὲ σφύρα, ταῖς ἐκείνων πλεονεξίαις. Ὅρος δὲ, οἶμαι, πεδινὸν ὀνομάζει τὸ οἶονε γθαμαλὸν, καὶ ὡς ἐν τάξει γηλόφου. Οὐ γάρ τοι πρὸς τὰ ἀνεστηκότα τῶν ὄρων ἀναβαίνοντες τὰς σηµασίας ἰσθᾶναι, ἦτοι τὰ τρόπαια, ἡγουν τὸ σημεῖον, ἀλλ' ἐπὶ βουνῶν οὐ λίαν ἡρµένων, ἐν ἐν ταύτῃ καὶ τὸ ὕψος τεθεῖσθαι λίαν διασφύγη, εἰη δὲ καὶ ἀπάση τῇ στρατιᾷ γνωριµύτατον. Ἀρατε τοίνυν, φησί, σημεῖον, ὡς ἤδη νενικηκότες Θεοῦ προασπίζοντες. Ὑψώσατε τὴν φωνήν, τοῦτ' ἐστὶ, καταλαλάετε τῆς τῶν ἐχθρῶν φάλαγγος, µὴ φοβεῖσθε. Δεινὴ μὲν γὰρ ὁμολογουµένως καὶ ἀνανταγώνιστος τοῖς ἀπανταχοῦ τῶν Βαβυλωνίων ἡ χεὶρ, καὶ οὐκ ἂν τις κατὰµωµήσαιτο τοὺς δεδιώτας αὐτήν. Ἀλλὰ νῦν µὴ φοβεῖσθε, φησί, Θεοῦ ταῖς ἐκείνων ὑπεροφίαις τὴν ἰδίαν ὀργὴν ἀντεξάγοντος. Παρακαλεῖτε τῇ χειρὶ. Καὶ τί δὴ τοῦτό ἐστιν; Ἔθος τάχα που τοῖς τῶν τακτικῶν ἡγουµένοις χειρὶ παραθήγειν, καὶ νεύμασι παροτρύνειν τοὺς μαχηµεπάτους, ἐγείρειν τε πρὸς ἐφόδους αὐτοὺς τὰς κατὰ τινων, φωνῆς ἀτονούσης τοῦτο ὄρῳ, ὡς ἐν θυρόδῳ πολλῷ. Προσάττει τοιγαροῦν τοῖς τῶν πραγµάτων προσεσηκόσι τὰς διὰ χειρῶν καὶ νευµάτων παρακλήσεις ποιεῖσθαι ταῖς ὑπὸ χεῖρα στρατιαῖς, καὶ εἰς ἀµαχόν τινα προθυµίαν παραθήγειν αὐτοὺς. Ἐπιφωνεῖ δὲ πάλιν τὸ, Ἀνοίξατε οἱ ἀρχοντες. Ἢ γὰρ αὐτοῖς ἐπιτάττει τοῖς Βαβυλωνίοις, ὡς ἤδη κεκρατηµένοις ἀνοιγνῦναι τε τὰς πύλας, καὶ παραδιδόναι τὴν ἀλαζόνα ποτὲ καὶ ὑβρίστριαν πόλιν· ἡ τάχα που καὶ δυνάµειν ἀγίαις κατὰ πρόσταξιν Θεοῦ συνασπιζούσαις τοῖς Μήδοις, ἀποφαίνονταίς τε αὐτοῖς ἐκπλήματα καίτοι λίαν δυσχερῆ. Ἴνα δὲ τὴν τῶν μαχοµένων ἀήτητον ἀποδείξῃ χεῖρα, προστίθισι καὶ φησιν· Ἐγὼ συντάσσω καὶ ἐγὼ ἀγω αὐτοὺς. Μόνον γὰρ οὐχὶ τοιοῦτόν τι φησιν· Οὐ στρατιάς ὑμῖν Μηδικῆς ὑποτομολήσε πληθὺς, οὐδὲ ἐκ μόνης τῆς ἰδίας γνῶμης ὁ Περσῶν ἐπεφοίτησε δῆμος· ἡ τάχα μᾶλλον αὐτοὺς ἐγὼ καὶ ἡγίασα πρὸς τοῦτο. Τὸ δὲ ἡγίασα φησὶν ἐν τοῦτοις, ἀντὶ τοῦ ἀφώρισα καὶ οἶονε ἐξελεξάµην πρὸς κατόρθωσιν ὧν βεβούλευμαι καθ' ὁµῶν. Ἐρχονται τοίνυν, φησὶν, οὗς ἐγὼ ἀγω, καθάπερ τινεὶς γίγαντες πληρῶσαι τὸν θυµὸν μου, χαίροντες ἅµα καὶ ὑβρίζοντες· χαίροντες μὲν ὅτι δὴ καὶ τεθαρρήκοτες ὅτι κρατήσουσιν· ὑβρίζοντες δὲ, ἀντὶ τοῦ περιπτύοντες ὡς πολὺ νοσοῦντας τὸ ἀνάλκας, καὶ οὐδενὸς ὄντας ἀξίους. Τότουτον γὰρ πως αἰεὶ τὸ βάρβαρον φρόνηµα, καὶ προαλὲς εἰς ἐλπίδα τὴν ἐπὶ γε τὸ δύνασθαι κρίτείν, καὶ κατασµικρύνον αἰεὶ τοὺς ἀνθεστηκότας. Στρατηγῇ γὰρ µάλιστα θυµὸς πρὸς τοῦτο αὐτοὺς, καὶ τὸν τῆς εὐανδρείας ἐντίκτει πόθον, τὸ καὶ πάντος κινδύνου καὶ φόβου ὑπερορῶν.

Φωνὴ ἐθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ὁρέων ὁμοία ἐθνῶν πολλῶν, φωνὴ βασιλέων καὶ ἐθνῶν συνηγμένων. Κύριος Σαβαὼθ ἐγγέταται ἐθνεὶ ὁπλοµάχῳ ἐρχεσθαι ἐκ γῆς πόρρωθεν ἀπ' ἀκρου θαµελίου τοῦ οὐρανοῦ Κύριος, καὶ οἱ ὁπλοµάχοι αὐτοῦ τοῦ καταφθεῖραι τὴν οἰκουμένην δλην.

Ὡς ἀλαλαζόντων ἤδη τῶν Μήδων, καὶ τὴν τοῖς πολέμοις πρέπουσαν ἐξιπρόντων φωνήν, ὡς ἱπποῦ

μὲν χρημετίζοντας καὶ διακόντων τινῶν, τραπομένων Ἀ
 ἤ ἤδη πρὸς φυγὴν ἐτέρων, μεγάλης τε καὶ παμμι-
 γοῦς διασκιδναμένης ἡχῆς, « Φωνή, » φησί, « πολλῶν
 ἐθνῶν ἐπὶ τῶν ὀρέων, ὁμοία ἐθνῶν πολλῶν. » Οὐ
 τοιαύτη, φησὶν, ἡ φωνή, ὥστε καὶ εἰκάσαι τινὰς
 εὐαριθμήτους εἶναι τοὺς κεκραγότες, οὐσαὶ δὲ
 μᾶλλον καὶ ἀριθμοῦ κρείττονα τὴν τῶν βοῶντων
 εἶναι πληθύν. Ἀποφαίνει δὲ ὁ λόγος ὁμοῦ τοῖς ὑπε-
 ρευγμένοις τοὺς καθηγεῖσθαι λαχόντας καταπεπλη-
 χθαι τοῖς δαίμασιν. Ἐθνῶν γὰρ εἶναι καὶ βασιλέων
 ἰσχυρίζεται τὴν φωνήν. Οὐκοῦν εἰεν ἂν οἱ κεκραγό-
 τες, ὁ Βαβυλωνίων ἄπλετος δῆμος, καὶ σὺν αὐτοῖς οἱ
 περιφανέστεροι, δορυλῆπτον ἤδη γεγεννημένην ὀρῶν-
 τες τὴν πόλιν, ἡγουν Πέρσαι τε καὶ Μῆδοι τῶν
 ἀλόντων καταλαλᾶζοντες. Αὐτοὺς δὲ, εἰμαι, καὶ ὀπλο-
 μάχους ἀποκαλεῖ, καὶ ἐκ γῆς πόρρωθεν ἐρχόμενον
 ἔθνος· ἀπ' ἄκρου θεμελίου τοῦ οὐρανοῦ, τοῦτ' ἐστίν,
 ἐξ αὐτῶν τῶν τερμάτων τῆς Μηδικῆς, καὶ τῶν ἐσω-
 τάτων γῆς τῆς βορειωτάτης. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ βούλη-
 σιν Θεοῦ τὴν ἐφοδὸν ἐμελέτων ὀπλομάχους αὐτοὺς τοῦ
 Κυρίου καλεῖ, ἦχθαι τέ φησι πρὸς τὸ καταφθεῖραι
 τὴν οἰκουμένην ὅλην, καὶ οὐχὶ δὴ πᾶσαν τὴν καθ'
 ἡμᾶς. Οἷτε γὰρ τοῦτο γεγονός εὐρήσομεν παρὰ τε
 Κύρου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ. Οἰκουμένην δὲ ἀποκαλεῖ
 τὴν Χαλδαίων, διότι τοῦ πλείστου εἶναι καὶ εὐρείαν
 ἀμέτρως, καὶ ὅσον οἰκουμένη φιλογεκεῖν, διὰ τὴν
 τῶν ἐνοικούντων πληθύν.

Ὁλολύξατε· ἔγγυς γὰρ ἡ ἡμέρα Κυρίου, καὶ
 συντριβὴ παρὰ Θεοῦ ἔξει. Διὰ τοῦτο πᾶσα χεὶρ
 ἐκλυθήσεται, καὶ πᾶσα ψυχὴ ἀνθρώπου δειλιάσει.
 Καὶ παραχθήσονται οἱ πρέσβεις, καὶ ὠδῖνες
 αὐτοὺς ἐξουσιν, ὡς γυναῖκός τικτούσης· καὶ
 συμφοράσουσιν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, καὶ
 ἐκστήσονται, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῶν ὡς φλόξ
 μετθαλοῦσιν.

Ὅς ἀπὸ τοῦ ἀπάσης ἀνηρημένης, ὡς οὐδενὸς ἐτι
 περιλειμμένου τοῖς Βαβυλωνίοις, πλην ὅτι δὴ μό-
 νον τὸ χρῆναι καταλοφύρεσθαι, τὸ, ὁλολύξατε, φησί.
 Προστίταχε δὲ καὶ ὅσον ἀπογινώσκειν τὴν σμῆτηρίαν,
 καὶ μὴ ἀνονήτους πράγμασιν ἐπιχειρεῖν, μὴ μελε-
 τώτας τὴν ἀντίστασιν, ὡς θείας αὐτοῖς ἐξουλισμέ-
 νης ὀργῆς, καὶ συντριβῆς ἐπηνεγεμένης διὰ ψήφου
 τῆς ἀνωθεν. Ἄμαχον δὲ τὸ χρῆμα παντελῶς· « Τὴν
 γὰρ χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει; » κατὰ τὸ
 γεγραμμένον. Καὶ πάλιν· « Ἐάν κλείσῃ κατὰ ἀν-
 θρώπου, τίς ἀνοίξει; » Ποία γὰρ ἰσχύς, ἣ καὶ τίνος
 ὅλως πολέμῳσι θεῷ; διὰ τοῦτο φησιν, ὅτι πᾶσα
 χεὶρ ἐκλυθήσεται, καὶ πᾶσα ψυχὴ ἀνθρώπου δειλιά-
 σει· κατασιόντος γὰρ εἰς δειλίας τὰς τῶν ἀνθρώ-
 πων ψυχὰς τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ, τίς ἐνήσει τὸ
 θάρρος, ἡγουν εὐφύχον ἀποφανεῖ, καὶ ἱκανῶς
 ἔχοντα πρὸς ἀντίστασιν; Ταραχθήσεσθαι δὲ τοὺς
 πρέσβεις φησὶ, καὶ ὠδῖσιν αὐτοὺς ὡς γυναῖκός
 τικτούσης περιπεσεῖν, συμφοράσειν δὲ ἕτερος πρὸς
 τὸν ἕτερον, καὶ μὴν καὶ ἐκστήσεσθαι, καὶ τὸ πρὸς-
 ὤπον αὐτῶν ὡς φλόγα μεταδαλεῖν. Πρέσβεις δὲ,
 εἰμαι, φησὶ, τοὺς τῶν εἰδῶλων ἱεουργοὺς, τοὺς τῇ

sequentibus nonnullis, cæterisque in fugam jam
 versis, et ingenti ac confuso sono dissipato : « Vox, »
 inquit, « gentium multarum in montibus similis
 gentium multarum. » Non ea, inquit, vox est, ut
 paucos esse eos qui clamarent conjicere quis possit,
 sed potius innumerabilem esse clamantium multi-
 tudinem pulet. Ostendit autem hæc oratio, una cum
 subditis metu perculsos fuisse etiam eos qui prin-
 cipem locum obtinuerunt. Gentium enim et regum
 vocem esse affirmat. Itaque illi, qui clamores sus-
 tulerunt, inquitus populus sint Babyloniorum, et in
 his insigniores, captam jam urbem conspicati : vel
 etiam Persæ et Medi, captis occlamantes, illos
 autem, credo, armatos quoque bellatores nuncupat,
 et e longinquo venientem gentem ab extremo sup-
 damento cœli, id est, ab ipsis finibus Mediæ re-
 gionis, et interioribus terræ, maxime borealiæ.
 Quoniam autem consilio et voluntate Dei hanc im-
 pressionem susceperunt, bellatores ipsos Dei appellat
 et adductos ait ad delendum totum orbem terræ :
 non quidem totam hanc quæ apud nos est : nec enim
 hoc a Cyro et comitatu ejus factum inveniemus.
 Orbem vero terræ vocat Chaldæorum terram, ut-
 pote maximam et supra modum spatiosam, et quæ
 cum orbe terrarum quodammodo certaret, propter
 habitantium multitudinem.

VERS. 6-8: *Prope enim est dies Domini, et con-
 tritio a Deo venit. Propterea omnis manus resolve-
 tur, et omnis anima hominis timebit, et perturbabun-
 tur legati, et dolores tales habebunt, quales sunt
 mulieris parientis : condolēscent alter ad alterum, et
 stupebunt, et faciem suam tanquam flamma muta-
 bunt.*

Tanquam spe omni sublata, et nulla re 220 alia
 Babylonis, nisi solum ut lugeant relicta : Plorate,
 inquit. Jussit autem et quasi desperare salutem,
 et non res inutiles ingredi, ac frustra repugnare,
 cum divina ira sit in eos velut armata, et superno
 decreto inducta sit vastatio : id quod omnino ineluc-
 tabile est : « Manum enim excelsam quis avertet? »
 quemadmodum scriptum est. Et rursus : « Si clau-
 serit adversus hominem, quis aperiet? » Quæ
 enim fortitudo, aut cujus plane bellabit cum Deo?
 Propterea inquit : Omnis manus resolveatur, et om-
 nis anima hominis timebit : Deo enim omnipotentē
 concutiente animos hominum timore, quis exeret
 fortitudinem? quisve animosum se et ad resistendum
 habilem ac validum satis ostendet? Turbandos ve-
 ro inquit legatos, et in dolores tanquam femine
 parientis adventuros, et alterum apud alterum con-
 doliturum, et attonitos fore, et faciem ipsorum in-
 star flammæ mutandam. Legatos vero, ut arbitror,
 dicit idolorum sacrificos, magica arte insignes apud
 Babylonios, dæmoniorum cultores, qui, ut apparet,
 cum expeditio adornaretur, et adventantes Medi cum

¹¹ Isa. xiv, 27. ¹² Job xii, 14.

Cyru et Persis exspectarentur, vaticinabantur bona, et auxilia quærebant a dæmonibus, supplicationibus decretis, et donaria stata offerentes, cæremônias videlicet et sacrificia impia adhibentes, et pro universa regione deprecatorios se pollicentes. Hi proinde, inquit, dæmoniorum cultores et supplicatores, sacrificia pro omnibus nuncupantes, quando viderint res præter spem mutatas, perturbabuntur, et gravibus affligentur doloribus, et alter cum altero congemiscet, id est, secum acclamabunt, velut præ nimia miseria, illud, væ, scilicet et similia. Et velut a flamma mutabunt faciem. Solet enim eorum facies qui animo dejecto sunt, denigrari, ut aliud nihil esse videatur, quam favilla et cineris marcidæ reliquæ.

του συμφορᾶς, τὸ, οὐαί, δηλονότι καὶ τὰ παραπλήσια. Φιλεῖ γάρ πως τὸ τῶν ἀθυμούντων καταμελαίνεσθαι πρόσωπον, ὡς οὐδὲν ἕτερον εἶναι δοκεῖν πλὴν οὗτοιο σποδίου καὶ σποδοῦ μαρναθείσης λείψανον.

VERS. 9-11. *Ecce enim dies Domini venit insanabilis, furoris et iræ, ut redigat orbem terrarum in vastitatem, et ex ea peccatores tollat. Astra enim cæli, et Orion, et omnis ornatus cæli lumen non dabunt: et 221 tenebræ offundentur sole oriente, et luna non dabit lucem suam. Et mandabo universo orbi mala, ac impiis peccata sua: delebo insolentiam iniquorum, et insolentiam superbiorum deprimam.*

Perspicue his verbis conatur docere, quid tandem causæ sit, cur principes inter se condolent, faciemque veluti a flamma mutant. Cum enim vaticinarentur, ut dixi, illis ex animi ipsorum sententia, idque Babyloniiis omnibus, spe vero exciderint; propterea dicit: Mœrore erunt pleni. Invasit enim eos insanabilis dies, universitatis Domino eam inducente. Diem rursus vocat tempus, quo divina hæc et inevitabilis ira exstitit, ut terram Chaldaeorum in vastitatem redegerit, et peccatores ex ea perdidit. Nec quasi ibi quidam essent ab ira immunes, propterea quod essent boni viri, idcirco dicitur perditurum se peccatores: quin hoc nomen potius omnibus Chaldaicæ regionis habitatoribus jure competere poterit, quippe qui omnes nequam fuerint et idololatræ. Quoniam vero magnitudo calamitatum quandoque humanam mentem tantum non caligine et tenebris opplet, ut etiam cum dies sit, lux solis abesse existimetur, et ad lumen præbendum omnis ille ornatus cæli et ipsius lunæ orbis inefficax esse videatur, ideo inquit, Astra cæli et Orion, et omnis ornatus cæli lumen non dabunt, et tenebræ Babyloniiis seu menti Babyloniorum offundentur, etiam sole oriente, et luna splendens, etiam si elementa lumen suum non contraxerint, sed quod illi velut præ magno metu divinæ iræ subjecti essent, et animo noctem et tenebras haberent. Mandabo autem, inquit, universo orbi mala. Mandabo, ait pro, minabor, vel inferri præcipiam ut superbiam iniquorum evertam, et superbos illos, nimirum arrogantes deprimam. Fastuosa

μάγῃ τέχνῃ διαπρεπεστάτους παρὰ τοῖς Βαβυλωνίοις, τοὺς τῶν δαιμονίων θεραπευτὰς, οἱ κατὰ γε τὴν εἰκόσ τῆς ἐφθόδου μελετωμένης ἀφίξεσθαι τῶν Μήδων Κύρῳ τε ἡμοῦ καὶ Πέρσαις προσδοκωμένων, κατεμαντεύοντο τὰ χρηστὰ, καὶ τὰς παρὰ τῶν δαιμονίων ἐκάλουν ἐπικουρίας, λιτὰς ἀνατείνοντες καὶ γέρα προσεπάγοντες τὰ νενομισμένα, τελετὰς δὴλον οὖν καὶ τὰς βεβήλους θυσίας, πρεσβεύειν τε ὑπὲρ ἀπάσης τῆς χώρας ὑπισχνούμενοι. Οὗτοι τοίνυν, φησὶν, οἱ τῶν δαιμονίων θεραπευταὶ καὶ ἰκέται, οἱ τὰς ὑπὲρ πάντων τελούντες θυσίας, ὅταν ῥωσιν ἀντεστραμμένα πρὸς τὰ παρ' ἐλπίδα τὰ πράγματα αὐτοῖς, παραθῇσονται τε καὶ ἐν ὧδῃσιν ἔσονται πικραῖς, συμφορᾶσους τε ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, τοῦτ' ἐστίν, ἀλλήλοις ἐπιφωνήσουσι τὰ ὡς ἐξ ἀκράτου. Ὡς περ δὲ ὑπὸ φλογὸς μεταβαλοῦσι τὸ πρόσωπον, ὡς οὐδὲν ἕτερον εἶναι δοκεῖν πλὴν οὗτοιο

B Ἰδοὺ γὰρ ἡμέρα Κυρίου ἀνίστατο θυμοῦ καὶ ὀργῆς, θεῖναι τὴν οἰκουμένην ὅλην ἔρημον, καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐξολοθρεῦσαι ἐξ αὐτῆς. Οἱ γὰρ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὁ Ὀρίων καὶ πᾶς ὁ κόσμος τοῦ οὐρανοῦ τὸ φῶς οὐ δώσουσι· καὶ σκοτισθήσεται τοῦ ἡλίου ἀνατέλλοντος, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φῶς αὐτῆς. Καὶ ἐντελοῦμαι τῇ οἰκουμένῃ ὅλη κακὰ, καὶ τοῖς ἀσεβέσι τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν· καὶ ἀπολῶ ὅσιν ἀνθρώπων, καὶ ὅσιν ὑπερηφάνων ταπεινώσω.

Ἀναφανδὸν ἐν τούτοις διδάσκειν πειρᾶται, ὅποια τῆς ἐστίν ἡ πρόφασις τοῦ συμφορᾶσαι μὲν πρὸς ἀλλήλους τοὺς ἄρχοντας, μεταβαλεῖν δὲ τὸ πρόσωπον ὡς ἀπὸ φλογός. Ἐπειδὴ γὰρ κατεμαντεύοντο μὲν, ὡς ἔφην, τὰ κατ' εὐχὴν ἑαυτοῖς, καὶ πᾶσι δὲ τοῖς Βαβυλωνίοις· διημαρτήκασι δὲ τῆς ἐλπίδος· ταύτη τοι, φησὶ, καὶ κατηφείας ἔσονται μεσοί. Ἐφέστηκε γὰρ αὐτοῖς ἀνίστατο ἡμέρα, τοῦ πάντων Κυρίου αὐτὴν ἐπάγοντος· ἡμέραν δὲ πάλιν ὀνομάζει τὸν καιρὸν, καθ' ὃν γέγονεν ἡ θεία τε καὶ ἀνουθέτητος ὀργή, ὡς τεθῆναι τὴν τῶν Χαλδαίων ἔρημον, καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀπολέσαι ἐξ αὐτῆς. Καὶ οὐ δὴ που πάντως ὡς ὄντων ἔειπε τινῶν, οἱ καὶ ἔξω τίθενται, τῆς ὀργῆς διὰ τὸ εἶναι χρηστοί, τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀπολέσθαι φησὶ· ἅπασιν δὲ μᾶλλον τοῖς τὴν Χαλδαίων οἰκοῦσι χώραν ἁρμόσειεν ἀνελκόμενος τοῦ νοῦ, διὰ τοῦ τὸ πάντας πονηροὺς εἶναι καὶ εἰδωλολάτρους. Ἐπειδὴ δὲ τὰ μεγέθη τῶν συμφορῶν ἔσθ' ὅτε μονονοῦχι σκότους καὶ ἀγλῦος τὸν ἀνθρώπινον καταπιμπλᾷ νοῦν, ὡς καὶ ἡμέρας οὕσης ἀπεῖναι δοκεῖν τοῦ ἡλίου τὸ φῶς, ἀπρακτεῖν δὲ πως, εἰς γε τὸ δύνασθαι καταυγᾶσαι, φημί, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, καὶ αὐτῆς δὲ τῆς σελήνης τὸν κύκλον· ταύτη τοι φησὶν· Οἱ γὰρ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὁ Ὀρίων, καὶ πᾶς ὁ κόσμος τοῦ οὐρανοῦ τὸ φῶς οὐ δώσουσι· σκοτισθήσεται δὲ τοὺς Βαβυλωνίους, ἦτοι τῶν Βαβυλωνίων τὸν νοῦν καὶ ἀνελκόμενος τοῦ ἡλίου, καὶ ἀναλαμπόσης σελήνης, καίτοι τῶν στοιχείων οὐ συνεσταλκόμενος τὸ φῶς, ἀλλ' ὡς ἐκ πολλοῦ δέϊματος καὶ ταῖς θείαις ὀργαῖς ὀπηνηνεμμένων, νύκτα τε καὶ σκότος ἐχόντων εἰς νοῦν. Ἐντελοῦμαι δὲ, φησὶ, τῇ οἰκουμένῃ ὅλη κακὰ. Τὸ, ἐντελοῦμαι

φῆσιν, ἀντὶ τοῦ, ἀπειλήσω, ἡγουν ἐπενεχθῆναι προστάξω, ὥστε καὶ ὕβριν ἀνόμων καθελὲν, ταπεινώσαι δὲ τοὺς ὑπερηφάνους, αὐτοὺς δηλονότι τοὺς ἀλαζδνας. Ὑπέρροπτον γάρ πως αἶε καὶ ἐξιτηλότατον τὸ Ἀσσυρίων γεγονός, καὶ πρὸς γε τοῦτῃ θεομισίς. Τετίμητον γάρ παρ' αὐτοῖς τῶν μὲν ἀρίστων οὐδὲν ἅπαν δὲ μᾶλλον τὸ καταλυπεῖν πεφυκὸς τὸν τῶν ὧλων Θεόν. Ἰστέον δὲ ὅτι οἱ τὴν θείαν διερμηνεύσαντες Γραφὴν, Ὡρίωνος πεποιήνται μνήμην, ἐν τῶν ἀστέρων τὸ ἐπισημότατον δι' αὐτοῦ σημαίνοντες, καὶ οὐ τί που πάντως ταῖς Ἑλλήνων τεθρβείαις κατακολουθήσαντες τὰ τοιαῦτα φασίν, κατεχρήσαντο δὲ μᾶλλον τῷ κατὰ συνήθειαν ὀνόματι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐν τῷ Ἰωβ γέγραπται: «Ὁ ποιὼν Πλειάδα καὶ Ἑσπερον καὶ Ἀρκτοῦρον καὶ ταμίαια Νότου.»

Καὶ ἔσονται οἱ καταλειμμένοι ἔντιμοι μᾶλλον ἢ τὸ χρυσίον τὸ ἀπυρρον καὶ ὁ ἄνθρωπος μᾶλλον ἔντιμος ἔσται, ἢ ὁ λίθος ὁ ἐκ Σουφείρ.

Ἐντιμον (1) ἐν τούτοις τὸ ζητητέον. Ὀλιγανδρήσειν τοῖνων φῆσιν οὕτω τὴν Βαβυλωνίων, καὶ ἅπασαν δὲ τὴν Ἀσσυρίων χώραν, ὡς δυσευρέτους γενέσθαι τοὺς ζῶντας ἐν αὐτῇ, καὶ τοσαύτην τῶν περιλειμμένων τὴν σπάνιν, ὅση καὶ λίθων Ἰνδικῶν, καὶ χρυσοῦ τοῦ δοκιμωτάτου. Δοκεῖ γάρ πως τὰ τοιαῦτα παρὰ τισιν εἶναι τίμια, διὰ τὸ λίαν δυσπόριστον, καὶ μὴν ὅτι ὀλίγα, καὶ μόλις. Οὐχοῦν, ὡς ἂν εἶεν, φῆσι, δυσπόριστα τὰ ἀνθρώποις τεθραυσμένα λίθοι τε τίμιοι, καὶ τὸ ἀπύρρτον χρυσίον, τοῦτ' ἔστι, τὸ δοκιμωτάτον, οὕτως ἔσονται ὀλίγοι, καὶ μόλις οἱ ἐκ πολέμου περιλειμμένοι, καὶ τὸ τῶν μεμαχημένων διαφυγόντες στίφος.

Ὁ γὰρ οὐρανὸς θυμωθήσεται, καὶ ἡ γῆ σεισθήσεται ἐκ τῶν θεμελίων αὐτῆς, διὰ θυμὸν ὀργῆς Κυρίου Σαβαώθ τῇ ἡμέρᾳ, ὅταν ἐπέλθῃ ὁ θυμὸς αὐτοῦ.

Δαλοῦσι μὲν ὑπερβολικῶς οἱ μακάριοι προφηταί, καὶ τὴν θείαν τε καὶ ἀφραστον δύναμιν τε καὶ δόξαν μεγέμενοι κατὰ νοῦν, αἰρουσιν ὑψοῦ τὰς φωνάς, καὶ μεγέθη τοῖς διηγήμασιν ἐπινουοῦσιν τὰ ἐξαίρετα. Αἶε δὲ πως ὀργιζομένη Θεῷ συγκαταθήγεται πρὸς ὀργὰς καὶ ἡ δούλη κτίσις, διανιστάντος πάντως πρὸς τοῦτο αὐτὴν τοῦ πάσι προσταττόντος. Καὶ γοῦν ὠργίζετο μὲν Αἰγυπτίοις, ἀπρακτεῖν δὲ ἡ κτίσις οὐκ ἠνέσχετο. Μεθίστατο μὲν γάρ εἰς αἶμα τὸ ὕδωρ, ἐξῆρε δὲ καὶ ἡ γῆ βατράχους, καθὰ γέγραπται, καθίει δὲ χαλάζας ὁ οὐρανός· καὶ μὴν καὶ βαθύς, καὶ τρίτημερος ἀπάσης αὐτῶν τῆς χώρας κατεσπίδνατο σκότος. Οὐχοῦν θυμωθήσεται, φῆσι, καὶ αὐτὸς ὁ οὐρανός, καὶ ὅλον ἐκ βάθρων ἡ γῆ σεισθήσεται, διὰ θυμὸν ὀργῆς Κυρίου. Συνεκπολεμεῖ γάρ ἡ κτίσις ἐπὶ τοὺς ἄφρονας, καὶ λελυπημένου δεσπότητος μονονουχὶ συγκαθίσταται καὶ ἡ αὐτὴ πρὸς τοῦτο. Πάντα γὰρ τῇ ὑπερτάτῃ συντρέχει βουλῇ, καὶ οὐδὲν ἔστι τῶν ὄντων, ὃ μὴ τοῖς θεοῖς νεύμασι, καὶ ἀβουλῆτως παραχωρῇ.

Καὶ ἔσονται καταλειμμένοι ὡς δορυάδιοι ψεῦ-

¹¹ Job xxxviii, 32.

(1) Tractus hic Ἐντιμον ἐν τούτοις, usque ad finem versiculi sequentis ὁ θυμὸς αὐτοῦ, deest in codice Regio et supplieitur ex Vaticano.

A enim semper et dissolutissima fuit Assyriorum natio, et porro Deo invisā. Quidquid enim bonum est, nullo apud eos in honore habebatur: omnia autem fuerunt ad universitatis Deum offendendum comparata. Sciendum vero qui interpretati sunt divinam Scripturam, Orionis fecisse mentionem, ut unum aliquod ex astris insignissimum significarent; nec, 222 dum ista dicunt, Græcorum incantamenta secuti sunt, sed potius abusi sunt nomine usitato et trito, quemadmodum profecto etiam in Job scriptum est: « Qui facit Pleiadas et Vesperum, et Arcturum, et promptuaria Noti ¹¹. »

B VERS. 12. Et erunt superstites pretiosiores auro obrizo, et homo pretiosior erit lapide ex Saphiro.

Pretiosum in his quid sit, querendum est. Itaque dicit terram Babyloniorum, et totam regionem Assyriorum ea paucitate virorum laboraturam, ut vivos in ea reperire futurum sit difficile, tantamque raritatem superstitem quanta est lapidum Indicorum et auri probatissimi. Videtur enim ejusmodi apud quosdam in honore esse et pretio, eo quod difficulter admodum parabilia sint, et quod pauca sint, et raro inveniantur. Ut igitur, inquit, quæ apud homines in admiratione sunt, paratu difficilia sunt, pretiosi lapides, et aurum obrizum, id est, spectatissimum: sic erunt et pauci et raro, qui e bello C derelicti catervam bellatorum effugient.

VERS. 13. Cælum enim irascetur, et terra concutietur a fundamentis suis propter furorem iræ Domini Sabaoth, eo die quo venerit furor ejus.

Loquuntur hyperbolice beati propætæ, et divinam ac inexplicabilem potentiam ac gloriam animo capientes, alte voces exaggerant, et magnitudinem eximiam in narrationibus suis considerant, ac semper irato Deo, simuletiā ad iram exacuitur serva creatura, omnino eam huc excitante eo, qui omnibus imperat. Succensuit quippe ille Ægyptiis: creatura autem cessare non sustinuit. Transiit quippe in sanguinem aqua, scaturivit terra ranas, cælum demisit grandinem, profundæ tenebræ trium dierum spatio per totam eorum regionem dissipatæ sunt, sicut scriptum est. Itaque, inquit, irascetur etiam ipsum cælum, et velut a fundamentis terra concutietur propter furorem iræ Domini. Pugnabit enim uxor adversus stultos ipsa creatura, et commotus Domino, etiam ipsa ad hoc propemodum instructa est. Omnia siquidem cum suprema voluntate conspirant atque concurrunt, et nihil est in rerum natura, quod non divino nutui cedat etiam invitum.

223 VERS. 14-16. Et erunt relictī quasi damulæ fu-

giens, et quasi ovis errans, et non erit qui congreget, ita ut homo ad populum suum revertatur, et homo in regionem suam expellatur. Qui enim captus fuerit, opprimetur, et qui congregati fuerint, occumbent gladio. Et filios eorum coram eis allident, domos diripient, et uxores habebunt.

Paucos relictos fore dicit, verumtamen eos parum viriles, et maxime imbelles, eoque timiditatis ac vecordiae dejectos, ut nihil aliud in votis habeant, quam ut fugiant solum, instar damæ: et ut serventur, inquit, cum dedecore, prorsusque renuant hostilem incursionem propulsare. Quod autem sine præfecto et sine principe maneant, etiam hi numero pauci, subindicat, cum dicit, velut ovem errantem fore, sine pastoris cura, et a pascuis procul palantem, ut et jam a septis consuetis procul absit. Non enim erit, inquit, qui congreget, ut homo ad populum suum convertatur, et homo ad regionem suam impellatur. Illud autem, impelli, dixit pro abduci, etiamsi grata sit sua cuique regio, et patrio victu nihil præstantius; verum, inquit, rerum charissimarum privatio jucunda erit, propterea quod quisquis deprehensus fuerit, statim pereat, statque materia gladii Medorum. Eventurum quoque et aliud longe tristissimum, prophetica confirmat oratio. Filios, inquit, eorum coram ipsis allident, domos diripient, et uxores habebunt. Quid autem parentibus liberorum cæde possit esse molestius? Immo nonne omni supplicio gravius et intolerabilius, domos videre direptas, et uxorum pudicitiam victorum intemperantiæ obnoxiam? Beatus Psalmographus ejusmodi quiddam alicubi commemorat. Nam de Babylonis verba faciens: «Beatus,» inquit, «qui tenebit et allidet parvulos tuos ad lapidem⁹.» Cæterum hæc quidem historice Assyriæ ejusque urbibus et regionibus contigerunt, quia omnes etiam idololatræ et insolentes non tolerabiliter, et Dei hostes acerbæ et magiæ periti artifices exstiterunt. Ipsi vero sanctam civitatem depopulati sunt, et Dei sortem, id est, 224 est, Israellem vastarunt, captivorum loco ac numero habentes, novum ac inconsuetum illis jugum servitutis imposuerunt. Consistet autem hæc de illis oratio, non solum in his quæ historice et conspicue gesta sunt, sed etiam qui volunt, poterunt intelligere spiritualiter, si rerum gestarum vim ad ipsum omnis vitiositatis inventorem, Dei hostem immanissimum, Satanam inquam, prudenter traducant, maxime quoniam prophetica oratio, Christi mysterio præscito, et prædictione de eo optime jam adhibita, vicinam contra Babylonem visionem introduxit, tantum non auditorum mentes excitans, ut quæ historice et contra Babylonem, et contra universam terram Assyriorum facta sunt, spiritualiter intelligantur. Itaque draco iste apostata multis modis Dei cultoribus insidias struere nun-

Α γορ, καὶ ὡς πρόβατον πλανώμενον, καὶ οὐκ ἔσται ὁ συνάγων, ὥστε ἄνθρωπον εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀποστραφῆναι, καὶ ἄνθρωπον εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ διώξαι. Ὅς γὰρ ἂν ἄλλῃ ἡττηθῇσεται, καὶ οἵτινες συνηγμένοι εἰς μαχαίρα πεσοῦνται, καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν ῥάξουσιν, καὶ τὰς οἰκίας αὐτῶν προρομεύσουσιν καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν ἔξουσιν.

Εὐαριθμήτους κομιδῇ τοὺς περιλειφθέντας ἔσεσθαι φησι, πλὴν καὶ αὐτοὺς ἀνάνδρους τε καὶ ἀφιλομαχωτάτους, καὶ δειλίας εἰς τοῦτο κατεβράγμένους, ὥς οὐδὲν ἕτερον ἐλέσθαι δρᾶν, πλὴν ὅτι μόνον τὸ φεύγειν, ἐν ἰσφ. δορυκἀδι, καὶ τὸ ἀτίμως σώζεσθαι φησιν, καὶ ἀπρεπεῖν εἰς ἅπαν τὸ κἀν γούν ἀνταναστήναι μόνον ταῖς τῶν πολέμων συμφοραῖς. Ὅτι δὲ ἀνεπιστάτη- τοί τε καὶ ἀναρχοὶ μενούσι, καίπερ δυνεὶ ἀριθμῷ βραχεῖς, ὑπεμφαίνει λέγων, ὡς πρόβατον ἔσεσθαι πλανώμενον, καὶ τῆς τοῦ ποιμαίνοντος ἐπιεικείας ἐστερημένον, καὶ ἔξω που νομῆς ἴν, ὡς καὶ σηκών τῶν κατειθισμένων ἐλέσθαι μακράν. Οὐ γὰρ ἔσται, φησὶν, ὁ συνάγων, ὥστε ἄνθρωπον εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀποστραφῆναι, καὶ ἄνθρωπον εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ διώξαι. Τὸ δὲ, διώξαι, φησὶν ἀντὶ τοῦ ἐπειγῆσθαι, καίτοι φίλον ἅπασιν ἡ χώρα, καὶ πατρῶν ἐνδιατημάτων ἄμεινον οὐδέν. Ἀλλὰ καὶ τῶν οὕτως αὐτοῖς φιλαϊτάτων ἡ στέρησις ἤδεῖα, φησὶ, διάτοι τὸ πάντα τὸν ἀλίσκόμενον παραχρημὰ τε διόλλυσθαι.

... συμβῆσθαι δέ τι καὶ ἕτερον τῶν ἐν μά- λιστα πεφυκότων ἀνίην ὁ προφητικὸς δισχυρίζεται λόγος. Τὰ γὰρ τέκνα αὐτῶν, φησὶν, ἐνώπιον αὐτῶν ῥάξουσιν, καὶ τὰς οἰκίας αὐτῶν προρομεύσουσιν, καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν ἔξουσιν. Τί δ' ἂν γένοιτο τοῖς γεγεννηκόσι δυσαχθέστερον τῆς τῶν τέκνων σφαγῆς; ἢ πῶς οὐχ ἀπάσης αἰκίας δυσφορητότερον, τὸ ἰδεῖν μὲν οἴκους διηρπασμένους, σεμνότητα δὲ γυναικῶν ἀδικουμένην, καὶ ταῖς τῶν κεκρατηκότων ἀσελγείαις ὑπενηγεμένην; Μένονται γὰρ καὶ ὁ μακάριος φάλμ- φδὸς τοιοῦτου τινός. Ποιούμενος γὰρ τοὺς λόγους περὶ τῆς Βαβυλωνίων «Μακάριος,» φησὶν, «ὃς κρατήσῃ, καὶ ἑδραίῃ τὰ νήπιά σου πρὸς τὴν πέ- τραν.» Ἀλλὰ ταυτὶ μὲν ἱστορικῶς τῇ τῶν Ἀσσυρίων συμβέβηκε χώρα, καὶ ταῖς ἐν αὐτῇ πόλεσι τε καὶ χώραις, ὅτι καὶ πάντες εἰδωλόλατραι καὶ ἀλαζόνες ὁ φησὶν, καὶ θεομάχοι δεινῶς, καὶ μάγου τέχνης ἐπι- στήμονες. Αὐτοὶ δὲ καὶ τὴν ἁγίαν πεπορθήκασι πόλιν, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ κληρον καταδρῶσαντες, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν Ἰσραὴλ, ἐν τῇ τῶν δορυκτῆρων μοῖρα πεποιημέ- νοι, τὸν ἀσυνήθη τῆς βουλείας αὐτοῖς ἐπέβηκαν ζυ- γόν. Καὶ στήσεται μὲν ὁ περὶ τούτων λόγος, οὐκ ἐν γε τοῖς κατὰ μόνην τὴν ἱστορίαν, καὶ τοῖς ἐμφανῶς γεγονόσιν. Ἐξεστὶ δὲ μᾶλλον τοῖς ἐθέλουσι νοεῖν καὶ πνευματικῶς, εἰ δὴ μετατάττειεν εὐφῶς τῶν γεγο- νότων τὴν δύναμιν, ἐπὶ τε αὐτὸν τὸν ἀπάσης τῆς φαυλότητος εὐρέτην, τὸν θεοστυγῆ τε καὶ ἀπηνέστα- τον, φημὶ δὴ τὸν Σατανᾶν, μάλισθ' ὅτι τῆς προφη- τείας ὁ λόγος τὸ Χριστοῦ μυστήριον προσενεγκὼν, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ προσαγόρευσιν εὖ μάλα πεποιημέ-

⁹ Psal. cxxxi, 9.

νοί, εἰσπεκόμεναι γείτονα τὴν κατὰ Βαβυλῶνος ὄρατιν ἅ μονονουχί τῶν ἀκρωμένων τὸν νοῦν καταθήγων ἐπὶ τὸ γε χρῆναι νοεῖν, καὶ πνευματικῶς τὰ ἱστορικῶς γεγονότα, κατὰ τε αὐτῶν Βαβυλῶνος, καὶ μὴν καὶ καθ' ὅλης τῆς Ἀσσυρίων γῆς. Κατέληξε δὴ οὖν οὕτω ποτὲ πολυτρόπως ἐπιδουλεύων τοῖς Θεῷ δουλεύουσιν ὁ δράκων ὁ ἀποστάτης, ἔγκειται δὲ καὶ μάλα νεανικῶς, εἰς τὸ αὐτῷ δοκοῦν ἀεὶ καταστρέφω, καὶ ἀποφέρει πλειστάκις, οἷά περ αἰχμαλώτους ἔλδον, καὶ τοῖς τῶν παθῶν ἐνίησι βόθροις, δουλείας δὲ ὥσπερ αὐτοῖς ἐπιτιθεῖς δεινὸν τε καὶ ἀνεξήτητον ζυγὸν καταγαυριᾶ τῶν εἰλημμένων, καὶ ἀλαζονεύεται, καθάπερ ἀμέλει κατὰ τῶν Ἀσσυρίων κατὰ καιροὺς βεβασιλευσάμενος ἐπέχειρον τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ὅτι γῆς τῆς αὐτῶν ἔξω γεγονότες καὶ πόλεως τῆς ἁγίας δεδουλεύουσι τοῖς ἄλλογενέσιν. Ἀλλ' οὐ μέχρι παντὸς ἡ τοῦ διαδόλου τυραννὸς κατήσχυσεν τῶν διηρπασμένων. Ἐγὼ γάρ τὸ τοῦ Σωτῆρος σημεῖον, τοῦτ' ἔστιν, ἐπινικίου· ὥδ' ἀνατεθείκαμεν τῷ δι' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμῶν νικήσαντι· πεποιήμεθα δὲ καὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως τὴν ὁμολογησίαν. Τοῦτο γάρ, οἶμαι, ἐστὶ τὸ, Ὑψώσατε τὴν φωνὴν ἑαυτοῖς. Ἐντέταται δὲ καὶ ὁ Κύριος ἔρχεσθαι ἔθνεσι ὀπλομάχῳ, δῆλον δὲ ἐστὶ τῶν ἁγίων, οἷς ἡ μάχη καὶ ὁ πόλεμος οὐ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, πρὸς ἀρχὰς δὲ μᾶλλον καὶ ἐξουσίας, καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Οἱ καὶ ἀντιτάξαντο καὶ νενικήχασιν, κρατοῦσι δὲ καὶ εἰς δεῦρο, καὶ τὸ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων ἐκπολιορκουσι σίφος, καὶ οἷά τινα πόλιν τὴν εἰδωλολατρείαν ἐκπεπορθήκασιν, τὴν πάλαι δεινὴν καὶ ἀχείρωτον. Κατευμεγεθούσι δὲ τῶν ἀνθεστηκότων οἰονεῖ στρατηγούντος Χριστοῦ, καὶ συνασπισόντων ἁγίων ἀγγέλων, ὥστε καὶ εὐαριθμήτους εἶναι παντελῶς τοὺς τὰ ἐκείνων ἐστὶ σέβοντας κράτη, εἶναι δὲ αὐτοὺς οἰκτροὺς καὶ ἀνάνδρους καὶ περιδεεῖς, καὶ ἀπειρηκότας παντελῶς τὴν ἀντίστασιν, τὴν πρὸς γέφυμιν τοὺς τῶν προκειμένων τὰ καθέξῃς, τοιαύτης τινὸς θεωρίας πνευματικῆς συλλεγέτω γινώσκων καὶ ἀνιγμάτων. Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπεγείρω ὑμῖν τοὺς Μήδους, οἱ οὐ λογίζονται ἀργύριον, οὐδὲ χρυσοῦ χρυσίου ἔχουσι. Τοξεύματα reanίσκων συντρίψουσιν, καὶ τὰ τέκνα ὑμῶν οὐ μὴ ἐλεήσωσιν, οὐδὲ ἐπὶ τοῖς τέκνοις σεν φείσονται οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν. Καὶ ἔσται Βαβυλῶν, ἡ καλεῖται Ἐρδοξος ὑπὸ βασιλέων Χαλδαίων, ὃν τρόπον κατέστρεψεν ὁ Θεὸς Σόδομα καὶ Γόμορραν, οὐ κατοικηθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον· οὐδ' οὐ μὴ εἰσέλθωσιν εἰς αὐτὴν διὰ πολλῶν γενεῶν, οὐδ' οὐ μὴ διέλθωσιν αὐτὴν ἀπ' αὐτῆς.

Φανερωτάτην ἐν τούτοις ποιεῖται λοιπὸν τοῦ πολέμου τὴν προαγόμευσιν, καὶ ὥσπερ τι κατασκήνωμα τοῖς λόγοις ἐπερριμμένον τὴν ἀσάφειαν περιελάων, γυμνὴν καὶ ἀναφανδὸν καὶ ὅσον ἐν ὕψει τῆς ὅσον οὐδέπω παρεσομένην συμφορὰν. Ἥξουσιν γάρ ἥξουσιν οἱ Μῆδοι, φησὶν, οὐ χρημάτων ἡττώμενοι καὶ δωροδοκίας τῆς παρ' ὑμῶν οὐ πεφρι-

A quam destilit, incumbitque acerrime, semper ad id quod sibi videtur transversim abripiens, comprehensosque tanquam captivos sepe abducit, et in perturbationum voragines præcipitat, et jngo servitutis duro et inevitabili illis imposito, in captos gloriatur, et insolescit : quemadmodum sane qui apud Assyrios olim regnarunt, insultabant Israelitis, quod a sua terra et sancta civitate extranei, alienigenis servierint. Sed non semper diaboli tyrannis in eos quos diripuit, obtinuit. Excitatum enim est Servatoris signum, id est, pretiosa crux, nosque contra illum jubilavimus, id est, victrices odas obtulimus ei, qui propter nos et nostra causa vicit, et rectæ fidei confessionem elidimus. Hoc autem est, ut arbitror, illud : Elevate vocem contra eos. Præcepit etiam Dominus venire genti bellatrici, videlicet sanctorum, quibus lucta et bellum est, non contra sanguinem et carnem, sed potius contra principatus, et potestates, et mundi dominos, rectores tenebrarum harum, adversus spiritualia nequitiæ in supercælestibus **. Hi acie contra instructa vicerunt, et adhuc obtinent, et adversariorum potestatum agmen oppugnant, et idololatriam veluti civitatem quamdam depopulati sunt : Palæstinam, inquam, quantumvis nulla manu expugnabilem. Superiores autem evaserunt adversariis, Christo veluti exercitum ductante, et sanctis angelis sinuul pugnantibus, ita ut pauci omnino sint hi, qui eorum potestatem adhuc venerantur, sintque etiam miseri, et imbelles, et 225 meticulosi, quique prorsus desperent se resistere posse iis qui Christo servant. Cæterum si percurrat hanc visionem et reliqua verba quæ sequuntur, aliquam ejusmodi spiritualis sensus notitiam efficiat quisquis prudens est, valetque parabolam et tenebrosam sermonem, dictaque sapientum ac ænigmata cognoscere.

Χριστῷ δουλεύοντας. Ἐπιτρέχων δὲ τὴν ὁρσιν καὶ σκοπεῖν τὸν λόγον, ῥήσεις τε σοφῶν καὶ ἀνιγμάτα.

VERS. 17-20. Ecce ego suscito vobis Medos, qui despiciunt argentum, nec auro opus habent. Arcus juvenum conterent, et liberorum vestrorum non miserebuntur, nec filiis tuis parcent oculi eorum. Et erit Babylon, quæ vocatur Inclyta a rege Chaldæorum, quemadmodum subvertit Deus Sodemam et Gomorham : non habitabitur ullo ævo : neque ingredientur in eam per multas ætates. Nec transibunt eam Arabes, neque pastores requiescent in ea.

Ἀραβες, οὐδὲ ποιμένες, οὐ μὴ ἀναπαύσονται ἐν

Luculentissimam deinceps in his facit belli predictionem, et velut adumbratione quadam et obscuritate, quam sermonibus suis offudit, circumcisam nudam et propalam ac velut in conspectu collocat eam, quæ mox adfutura est, calamitatem. Venient enim, inquit, Medi, non corrupti pecunia, non largitiones vestras curantes ; imo superiores

** Ephes. vi, 12.

erunt velut opportune, omnibus maximo studio ab illis et elaboratione comparatis, ut arcus juvenum conterant. Si quis enim Barbarorum infestationes et expeditiones contra regiones et urbes factas consideret, non aliam ob causam fieri reperiet, quam ut spolient et rapiant, et opes undique obvenientes coacervent. Cæterum, inquit, Medi non capiuntur quæstu, et lucrum despiciunt, ut Babylonium supercilium deprimant. Nam sagittandi dexteritate plurimum gloriantur, et artis ejus peritiam maximi faciunt. Inferiores tamen erunt hostibus. Asperi autem et immites adeo erunt victores, ut miserande etiam ætatis nulla capi velint misericordia, neque pereuntibus miserabiliter infantibus, ullam humanitatis lacrymam profundere. Sed Babylon, quæ Inclitya vocatur a rege Chaldæorum, ad eam redigetur vastitatem, inquit, ut a combustis Sodomis et Gomorrhis nullo modo differat: neque incoleatur: quam fugient perinde finitimi, atque **226** qui e longinqua gente eam peragunt, ut ne Arabes quidem pastores in ea pecora sua velint pascere, quod omnino desolata sit et deserta. Sciendum autem, eum gentes Saracenorum, et quæ ad ipsam terram Assyriorum pertingunt, et intimam eremum incolunt, nominare Arabas. Vicinam namque habent terram Arabum. Et probabile est illos ex Arabia Saracenos promiscue Assyriorum deserta obambulare.

Vers. 21, 22. *Et requiescent ibi bestię, et implebuntur domus sonitu; ibi requiescent sirenes, ibi saltabunt dæmonia, et onocentauri ibi habitabunt, nidos construent in domibus eorum erinacei. Cito venit, et non tardabit.*

Feræ in locis desertis degere amant, et vacua urbs complures iis speluncas se contegentes, ac rudes et velut fortuito ac temere inventas suppeditat. In desertis autem et quietis locis tenuis quidam sonitus præ magno silentio, haud scio quomodo, exoritur, et in aures eorum subit qui eremum incolunt. Itaque, inquit, bestię requiescent, et sonitu domus plenæ erunt, id est, nullum omnino incolam habentes, sonum edent desertis convenientem. Saltabunt, inquit, illic et dæmonia. Dicunt enim illis quoque proprium esse in desertis locis libenter commorari, et quasi diversorium quietum constituere. Sirenes autem dicit volucres suaviter canentes, vel, secundum Hebræorum expositionem, noctuam. Agrestes asinos onocentauros nominat, et echinos, id est, erinaceos, mures acutis spinis velut hirtos et horrentes. Hæc omnia merito vastatis, vel urbibus, vel domibus convenire possent. His autem subdit: Cito venit, et non tardabit: aut Assyriis acriorem curam excitans, aut his qui sunt ex semine Israel consolationem haud exiguam eadem opera afferens. Cum enim in captivitate versarentur, et Cyro cum Persis et Medis Babylonio-

A νηκότες, ἀμείνους δὲ! μᾶλλον ὥς ἐν καιρῷ γεγονότες, καὶ τῶν ὅτι μάλιστα διὰ σπουδῆς αὐτοῖς τεθειμένων, ἵνα τοξεύματα νεανίσκων συντερίψουσιν. Εἰ μὲν γάρ τις λογίζεται τὰς τῶν Βαβυλῶν ἐφοδούς, αἶπερ ἂν γένοιντο κατὰ χωρῶν ἢ πόλεων, οὐχ ἑτέρου τινὸς ἕνεκα δρωμένας εὐρήσει, πλὴν ὅτι μόνου τοῦ διαρπάσαι χάριν, ἄθροισιν δὲ χρημάτων ποιεῖσθαι τὴν παρεμπίπτουσιν. Ἀλλ' ἔσονται, φησί, καὶ λεημάτων ἀμείνους οἱ Μῆδοι, καὶ κερδῶν ἀφειδήσουσιν, ἵνα τὴν τῶν Βαβυλωνίων ὄφρυν κατασπάσωσι. Μέγα μὲν γὰρ αἰεὶ πως αὐτοῖς ἐπὶ ταῖς τοξείαις φύσημα, καὶ τὸ εὐτυχές ἐν τούτοις ποιοῦνται περὶ πολλοῦ. Ἀλλ' ἥττους ἔσονται τῶν ἐχθρῶν. Σκληροὶ δὲ οὕτω καὶ ἀφιλοκτείρονες οἱ νεανικηκότες, ὥς μηδὲ τῆς ἔλεεινῆς ἡλικίας φειδῶ ποιεῖσθαι τινα, μήτε μὴν οἰκτρῶς ἀπολλυμένων νηπίων, τὸ ἐξ ἡμερότητος ἐπιστάξαι δάκρυον. Βαβυλὼν δὲ, ἣ καλεῖται Ἐνδοξος ὑπὸ βασιλείᾳ Χαλδαίων, πρὸς τοῦτο, φησὶν, ἐρημίας κατοικήσεται, ὥς κατ' οὐδένα τρόπον διενεγκεῖν τῶν ἐμπεπρησμένων Σοδόμων τε καὶ Γομόρρας· ἔσται δὲ καὶ ἀοίκητος· φευκτὴ δὲ οὕτως καὶ τοῖς ὁμόροις, ὥς ἔθνους μακροῦ περινοστοῦσιν αὐτὴν, ὥς μηδὲ ποιμένας τοὺς ἐξ Ἀράβων κατανεμῆσαι τι τῶν ἰδίων θρεμμάτων ἐν αὐτῇ· διάτοι τὸ ἡρημῶσθαι παντελῶς. Ἰστέον δὲ ὅτι τὰ Σαρακηνῶν ἔθνη, καὶ μέχρις αὐτῆς διήκοντα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τὴν ἐσωτάτω νεμομένους ἔρημον, Ἀραβας ὀνομάζει. Γεῖτονα γὰρ ἔχουσι τὴν Ἀράβων. Εἰκὸς δὲ δὴ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐξ Ἀραβίας Σαρακηνοὺς ἀναμῆξ τὰς Ἀσσυρίων ἐρήμους περιφοιτᾶν.

C Καὶ ἀναπαύσονται ἐκεῖ θηρία, καὶ ἐμπλησθήσονται αἱ οἰκίαι ἡχου. Καὶ ἀναπαύσονται ἐν εἰσειρήνῃ, καὶ δαιμόνια ἐκεῖ ὀρχήσονται. Καὶ ὄνοκένταυροι ἐκεῖ κατοικήσουσιν, καὶ νοστοποιήσουσιν ἐχθροὶ ἐν τοῖς οἰκοῖς αὐτῶν. Ταχὺ ἔρχεται, καὶ οὐ χρονεῖ.

Φίλον πως αἰεὶ τοῖς ἀνήμεροις τῶν ζώων ἐνδιότημα ποιεῖσθαι τὰ τῶν χωρίων ἡρημωμένα, καὶ πόλεις ἐρειπομένης πλείστας τε ὅσας αὐτοῖς, καὶ μὴν καὶ εὐρεῖς τὰς καταδύσεις ἀποτελεῖ αὐτορόφους τε καὶ ἐσχεδιασμένας, καὶ ὥς ἀπὸ γε τοῦ συμβεβηκότος αὐτομάτως ἐξηυρημένας· ἐν ἐρήμοις τε καὶ τοῖς σιωπῶσι τῶν τόπων, ἡχῶ τις ἰσχνή, καὶ οἷον ἀπὸ σιγῆς τῆς ἄγαν, οὐκ οἷδ' ὅπως, ἀνίσχει τε καὶ ταῖς τῶν ἡρεμούντων ἀκοαῖς εἰσπρίνεται. Οὐκοῦν θηρία μὲν ἀναπαύσεται, φησὶν, ἡχου δὲ αἱ οἰκίαι πλησθήσονται· τοῦτ' ἔστιν, οὐδένα παντελῶς τὸν οἰκοῦντα ἔχουσαι, τὴν ταῖς ἐρημίαις πρέπουσαν ἡχῶ κατακτείνονται. Ὀρχήσονται δὲ, φησὶν, ἐκεῖ καὶ δαιμόνια. Φασὶ γὰρ πως καὶ αὐτὰ τοῖς ἡρεμοῦσι τῶν τόπων ἰδίον ἐμφιλοχωρεῖν, καὶ οἷον ἐναύλισμα ποιεῖσθαι σχολαίων. Σειρήνας δὲ, οἶμαι, φησὶ τὰ εὐστομεῖν εἰδὸτα πτηνὰ, ἢ, κατὰ γε τὴν Ἑβραίων ἔκδοσιν, τὴν γλαυκά. Τοῦς δὲ γε τῶν θυνων ἀγρίους ὄνοκένταυρους ὀνόμασεν· καὶ μὴν καὶ ἐχίλους τοὺς ἀκάνθαις ὀξείαις οἰονεὶ φρίττοντας τῶν μυῶν. Ταῦτ' δὲ σύμπαντα πρέποι ἂν εἰκότως ταῖς εἰσάπαν ἡρημωμέναις ἢ πόλεσιν ἢ οἰκίαις. Ἐπιλέγει δὲ τούτοις, ὅτι ταχὺ ἔρχεται, καὶ οὐ χρονεῖ. Ἡ τοῖς Ἀσσυριοῖς πιχροτέραν ἐνείλε

τὴν φροντίδα, ἤγουν τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ παρά-
κλινειν οὐ μικρὰν τὸ χρῆμα ποιούμενος. Ἐπειδὴ γὰρ
ἦσαν ἐν αἰχμαλωσίᾳ, ἀνεθίσεσθαι γε μὴν προσ-
εδόκων καταστρατεύσαντος τῆς Βαβυλωνίων ὁμοῦ
Πέρσαις τε καὶ Μήδοις τοῦ Κύρου, ταχέϊαν αὐτοῖς
ὑπὸ τῶν ἀνιερῶν τὴν λύσιν, καὶ ὅτι τὰ ἐν
δραμεῖται κατὰ πόδα τοῦ λόγου.

Καὶ ἐλεήσει Κύριος τὸν Ἰακώβ, καὶ ἐκλέξεται
ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἀναπαύσονται ἐπὶ τῆς γῆς
αὐτῶν, καὶ ὁ γῆρας προστεθήσεται ἐπ' αὐτούς.
Καὶ προστεθήσεται πρὸς τὸν ὄλκον Ἰακώβ· καὶ
λήψονται αὐτοὺς ἔθνη, καὶ εἰσάξουσιν εἰς τὸν
τόπον αὐτῶν. Καὶ κατακληρονομήσουσι, καὶ
πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ Θεοῦ, εἰς δού-
λους καὶ εἰς δούλας· καὶ ἔσονται αἰχμάλωτοι, οἱ
αἰχμαλωτεύσαντες αὐτούς, καὶ κυριευθήσονται
οἱ κυριεύσαντες αὐτῶν· καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ
ἐκείνῃ, ἀναπαύσει σε ὁ Θεὸς ἐκ τῆς δόξης καὶ
τῆς ἐδούλευσας αὐτοῖς.

Εἰς ἐλπίδα χρηστὴν ἀνακομίζει πεπονηκότας τοὺς
ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, καὶ ὑποσχέσιν ἀγαθαῖς ἀνα-
βώνουσιν εἰς εὐθυμίαν, κατηχισμένους οὐ φορητῶς
ταῖς τῶν ἐλόντων πλεονεξίαις. Ὅτι γὰρ ἀνελεύσονται
μὲν τῆς αἰχμαλωσίας, ἀποστήσονται δὲ τῆς ἀσυν-
ήθους δουλείας τὸν ζυγόν, πεπονημένους τῆς Βα-
βυλωνος, καὶ ἀπάσης δὲ τῆς Ἀσσυρίων χώρας,
προηγόρευσε σαφῶς. Οὐ γὰρ ἀπόδλητος ἔσται, φη-
σιν, εἰσάπαν ὁ Ἰσραὴλ· οὐδὲ τῶν πλημμελημάτων
ἀτελευτήτους ὑφέξει δίκας· ἐληθῆσεται δὲ καὶ ἀνα-
πνεύσει κατὰ καιροῦς ὁ ἐξελεγμένος· καὶ ἐπεὶ τοι
τίθεται πρῶτόκοκος ἐν τέκνοις, ἐπισκοπῆς τε καὶ
ἐυμενείας τῆς παρὰ Θεοῦ τεύχεται. Ὑπονοστήσειν δὲ
αὐτοὺς εἰς τὴν ἐνεγκοῦσαν, φησὶ, συναναθήσεσθαι δὲ
καὶ τὸν γῆραν. Γῆραν δὲ φησιν τὸν αὐθιγενῆ
καὶ αὐτόχθονα, τοῦτ' ἔστι, Βαβυλωνίαν· πλείστοι
γὰρ ὅσοι τῶν Βαβυλωνίων εἶποντό τε τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ,
τοῦτο μὲν τὴν πρὸς αὐτοὺς συγγένειαν ἐσχιστάς,
τοῦτο δὲ τῇ κατὰ νόμον λατρίᾳ προσανεκρίτες.
Ἐπειδὴ γὰρ μακροὺς διατετέλεχασιν ἐν τῇ αἰχμαλω-
σίᾳ χρόνους, εἰκὸς δὴ πού τῶν αὐθιγενῶν οὐ με-
τρίαν αὐτοῖς προσανεμῆσθαι πληθύν. Προστεθήσεται
τοίνυν ὁ γῆρας, φησιν, αὐτοῖς, τοῦτ' ἔστιν, ἔψεται
καὶ ἀκολουθήσει καὶ ὁ αὐτόχθων αὐτοῖς. Λήφονται
δὲ αὐτοὺς ἔθνη, καὶ εἰσάξουσιν εἰς τὴν τόπον αὐ-
τῶν. Ὅτι γὰρ Κύριος ἀνῆκε τὸν Ἰσραὴλ, τοῖς τῶν
χωρῶν ἄρχουσιν παραπέμπειν ἐκέλευσεν ἀπληγὰ τε
καὶ ἀνεπιβούλευτον. Πέπραχεν δὲ τοῦτο καὶ ὁ μετ'
αὐτῶν τὰ τῶν Ἀσσυρίων σκήπτρα διαδεξάμενος·
Ξέρξης οὗτος ἦν. Ἐξεστὶ δὲ τοῖς ἐθέλουσιν ἐξακρι-
βοῦν τὰ τοιαῦτα περιτυχεῖν τοῖς Ἑσδρά βιβλίοις, καὶ
ἀπλανεστάτην ἐφ' ἅπασιν τοῖς εἰρημένοις τὴν γνῶσιν
εἶναι. Ἀνέβαινον γὰρ ἐκ τῆς Ἀσσυρίων εἰς τὴν
Ιουδαίαν, διέποντος μὲν τὴν βασιλείαν Ζοροβάβελ
τοῦ Σαλαθιήλ, ὃς ἦν ἐκ φυλῆς Ιουδα, ἡγουμένου δὲ
τοῦ ἱεροῦ τάγματος Ἰησοῦ τοῦ Ἰωσεδέκ τοῦ ἱερέως
τοῦ μεγάλου. Ἐθῆν δὲ οὖν παραπέμψουσιν αὐτοὺς,
φησὶ, καὶ εἰσάξουσιν εἰς τὴν γῆν αὐτῶν, καὶ τὸν
ἀνωθεν αὐτοῖς ἐκνεμηθέντα καθέξουσιν κλήρον. Καὶ
τὸ ἔτι πιοδαζότερον, οἷ ποτε τῶν εἰδύλων θερα-

rum fines expugnante, liberatum Iri se sperarent,
celerem ipsis molestiarum levationem pollicetur, et
quod ea quæ in votis erant, non diu differrentur,
sed quasi prope ante pedes essent, et dictam seque-
rentur.

εὐχαῖς οὐκ εἰς ἀνάδελψιν ἔσται μακρὰν, ἀλλ' ὅσον

CAP. XIV, VERS. 1-3. 227 Et miserebitur Dominus
Jacob, et eliget adhuc Israelem, et requiescent in terra
sua, et advena illis adjungetur, et adjungetur domui
Jacob, et accipient gentes, et introducent in locum eor-
um, et possidebunt, et multiplicabuntur in terra Dei in
servos et servas. Et erunt captivi qui in captivitate
duserant eos, et dominatui subjicientur qui dominati
erant illis. Et erit in die illa, requiescere te faciet
Deus ex dolore tuo, et iracundia tua, et a servitute
dura qua servisti illis.

τοῦ θυμοῦ σου, καὶ τῆς δουλείας τῆς σκληρᾶς,

Ex sanguine Israelis ortos afflictos et laborantes
in bonam spem rursus erigit, et bonis promissis
ut bono sint animo confirmat, qui capientium tyran-
nide vexati erant intolerabiliter. Quod enim rever-
suri essent e captivitate, et novæ, et inauditæ ser-
vitudinis jugum excussuri, vastata Babylone, omnique
regione Assyriorum, inculenter prædixit: Non
enim, inquit, in perpetuum rejicietur Israel, neque
delictorum continuas pœnas dabit, sed misericordiam
consequetur et respirabit aliquando qui electus
est. Et quia positus est primogenitus in filiis, visi-
tatione et misericordia divina non destituetur. Et
redituros dicit eos in patriam, et una ascensurum
advenam. Advenam autem vocat indigenam et
vernaculum, id est, inquit, Babylonium. Quam-
plures enim Babylonii sequebantur Israelitas,
partim cum ipsis cognatione conjuncti, partim legis
studio et cultui addicti. Cum enim longo tempore
in captivitate permansissent, verisimile est ex illa
gente non mediocrem illis accessisse multitudinem.
Adjungetur igitur, inquit, advena ipsis, id est,
sequetur et comitabitur ipsius terræ alumnus et
indigena. Accipient autem eos gentes, et introdu-
cent in locum suum. Quando enim Cyrus liberavit
Israelem, regionum principibus mandavit ut eum
securum ac salvum deducerent. Facilitavit idem post
illum is qui sceptra Assyriorum suscepit, Xerxes.
Possunt autem qui exactius hæc pervestigare volunt,
libros Esdræ legere, et omnium quæ commemoravi
certissimam cognitionem excerpere. Ascenderunt
enim ex Assyriorum terra in Judæam, regnante
228 Zorobabele filio Salathielis ex tribu Juda,
præfecto vero sacri ordinis Jesu, filio Josædec,
pontifice maximo. Gentes igitur, inquit, deducunt
eos, et introducent in terram ipsorum, et sortem
ipsis superne distributam obtinebunt: et quod est
adhuc ab opinione magis alienum, qui olim cultora-
res idolorum erant, qui deos multos et innumera-
biles nuncupabant, in terra Dei in servos et ancil-
las multiplicabuntur, eruntque captivi qui ceperunt

eos. Qui enim captivum abduxerunt Israel, simul adducti cum eo, et adventantes, inquit, in Judæam, legis iugo cervicem supponent, et velut præclaram et salutarem captivitatem perpassi, Dominum et Deum inscribent et nuncupabunt eum, qui omnium est opifex. Vel enim istuc dicit, vel illud fortassis vult innuere, quod qui olim victoria potiti sunt, et Israel, Judæa abduxerunt, suoque subjecerunt iugo, dominationi subjiçientur et captivabuntur: Cyro nimirum et Persis et Medis eos ad vastitatem redigentibus. Die enim illa, hoc est, illo tempore recreaberis ex dolore et iracundia tua, id est, ex ira tibi impendente, nempe divina, effugiesque duram servitutem, et recreaberis ex doloribus. Sed agendum rursus, quantum licet crassam historię superficiem ad considerationem spiritualem transferentes, simile quiddam in Satana, et in his qui a Christo redempti sunt, factum contemnemur. Erant siquidem captivi idolorum servitio affixi, et ejus qui summam exercebat tyrannidem imperia venerantes; sed miscritur est nos ut injuste violatos universitatis Opifex, misit nobis ex cælo redemptiorem, proprium Filium in nomine Domini, id est, non ut ex sanctis prophetis quempiam, sed in dominationis gloria, qui demolitus est idololatriam velut civitatem quamquam superbam et insolentem, spem suam conferentibus bellatoribus armatis suis, id est, sanctis apostolis, qui tota quodammodo regione diaboli excisa, secum in sanctam civitatem, Jerusalem intelligentię subjectam, Ecclesiam inquam, duxerunt eos qui decepti sunt, et iugo servitutis oppressi. Qui etiam in terra Dei multiplicati sunt, et in servos ac servas evaserunt. Et qui ante in ditione ac manu sua habebant captivos, id est, demoniorum cultores, et qui eorum ritus docebant, ac ad interitum irretiebant, hi captivi facti sunt, id est, victi sunt prædicatione 229 sanctorum apostolorum, et sub Christo egerunt: dominatui namque suo eos subdidit, fidem nimirum amplexatos. Conquieverunt enim a servitute, quam prius servierunt, antequam Domino ejusque militibus subderentur.

δηλονότι τὴν πίστιν. Ἀνεπαύσαντο γὰρ καὶ ἐκ τῆς καστὶ, πρὶν ὑπὸ Κυρίου γενέσθαι, καὶ τοῖς ὀπλομάχοις

Vers. 4-7. Et interis hoc luctu in regem Babylonis, D et dices illa die: Quomodo cessavit exactor, et cessavit sollicitator? Contrivit Deus jugum peccatorum, et jugum principum, percutiens gentem iracundia, plaga insanabili, verberans gentem plaga ira, quæ non periret, requievit confidens.

Tantam acerbitem futuram ait bellicarum calamitatum Babylonis ipsique Nabuchodonosoro, ut etiam hostes ad misericordiam commoveantur: et quos par erat non ferenda perpassos tantum non insultare jacenti, illi et converso etiam deinceps condolcant, et multitudinem eorum quæ iis evenerunt, ad commiserationem descendunt: vel etiam ut alio modo deplorent eos, qui occubuerunt, nou

Α πευται, οἱ θεοὺς ἐπιγραφόμενοι πολλοὺς καὶ ἀναριθμήτους πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ θεοῦ, εἰς δούλους καὶ δούλας, ἔσονται δὲ καὶ αἰχμάλωτοι, οἱ αἰχμαλωτεύσαντες αὐτούς. Οἱ γὰρ αἰχμάλωτοι λαβόντες τὸν Ἰσραὴλ, συναναγκασθέντες αὐτῷ καὶ ἀφίγμενοι, φησὶν, εἰς τὴν Ἰουδαίαν, τοῖς τοῦ νόμου ζυγοῖς ὑποθήσουσι τὸν αὐχένα, καὶ οἷον καλὴν καὶ σωτήριον ὑπομείναντες τὴν αἰχμαλωσίαν, Κύριον καὶ Θεὸν ἐπιγράψονται τὸν τῶν ὅλων Δημιουργόν. Ἡ γὰρ τοῦτο, φησὶν, ἥ ἐκεῖνό που τάχα βούλειται δηλοῦν, ὅτι οἱ πάλαι κρατήσαντες καὶ ἀποκομίσαντες μὲν τὸν Ἰσραὴλ τῆς Ἰουδαίας, ὑποθέντες δὲ τοῖς ἰδίοις ζυγοῖς, κυριευθήσονται καὶ αἰχμαλωτευθήσονται, Κύρου δηλονότι, Περσῶν τε καὶ Μήδων αὐτούς ἡρηκόντων. Ἐν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τοῦτ' ἐστὶ, B κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, ἀνεθήσῃ μὲν ἐκ τῆς ὁδύνης καὶ τοῦ θυμοῦ σου· τοῦτ' ἐστὶν ἐκ τῆς ὀργῆς τῆς ἐπιρτημένης σοι, θείας δηλονότι· διαρρύξη γὰρ τὴν πικρὰν δουλείαν, καὶ ἀνεθήσῃ τῶν πόνων. Ἀλλὰ φέρε δὴ πάλιν, μεταπλάττοντες ὡς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ πάχος, εἰς θεωρίαν πνευματικὴν τοιοῦτόν τι γεγόνως καταρρόημεν. Ἦσαν μὲν γὰρ αἰχμάλωτοι ταῖς τῶν εἰδῶλων λατρείαις προσκείμενοι, καὶ τὰ αὐτοῦ τοῦ πλεονεκτήσαντος σέβοντες κράτη. Ἀλλ' ἡλέησεν ὡς ἡδικημένους ὁ πάντων Δημιουργός, πέπομφεν ἡμῖν ἐξ οὐρανοῦ λυτρωτὴν τὸν ἴδιον Υἱόν, ἐν ὀνόματι Κυρίου, τοῦτ' ἐστὶν, οὐχ ὡς ἓνα τῶν ἁγίων προφητῶν, ἀλλ' ἐν κυριότητος ὁδῷ· ὅς καὶ πεπόρθηκεν οὐδ' αὖτις πόλιν ἀλαβόνα καὶ ὀδύσσειαν, συνασπίζοντων αὐτῷ τῶν ὀπλομάχων αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστὶν, τῶν ἁγίων C ἀποστόλων· οἱ πᾶσαν ὥσπερ τοῦ διαβόλου τὴν χώραν καταδῆρῶσαντες συνανέκομισαν ἑαυτοῖς, ὡς εἰς ἁγίαν πόλιν τὴν νοτήν Ἱερουσαλὴμ, φημὶ δὴ τὴν Ἐκκλησίαν, τοὺς ἡπατημένους καὶ ζυγῷ δουλείας ἐνησχημένους, ὁ καὶ ἐπληθύνησαν ἐν τῇ γῇ τοῦ Θεοῦ, γεγόνασι τε εἰς δούλους καὶ δούλας. Οἱ δὲ πρὶν ὑπὸ χεῖρα καὶ αἰχμαλωτὺς ἔχοντες, τοῦτ' ἐστὶν οἱ τῶν δαιμονίων θεραπευταὶ, καὶ τὰ ἐκείνων διδάσκοντες ἔθνη, καὶ σαγηνεύοντες εἰς ἀπώλειαν, αἰχμάλωτοι γεγόνασι, τοῦτ' ἐστὶν, νενίκηνται τοῖς κηρύγμασι τῶν ἁγίων ἀποστόλων, καὶ ὑπὸ Χριστῷ πεπράχασι· κατεκυρίευσεν γὰρ αὐτῶν προσεκαμένων δουλείας τῆς σκληρᾶς, ἥς ἔδῃ φθάσαντες δεδουλεύ- αὐτοῦ.

Καὶ λήψῃ τὸν θρῆνον τοῦτον ἐπὶ τὸν βασιλεῖα Βαβυλῶνος, καὶ ἐρεῖς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Πῶς ἀναπέπαιται ὁ ἀπαιτῶν, καὶ ἀναπέπαιται ὁ ἐπισπουδαστικός; Συνέτριψεν ὁ Θεὸς τὸν ζυγὸν τῶν ἁμαρτωλῶν, τὸν ζυγὸν τῶν ἀρχόντων· πατάξας ἔθνος θυμῷ, πλητῇ ἀνιάτῃ, πύλων ἔθνος πλητῇ θυμοῦ, καὶ οὐκ ἐξείστατο, ἀνεπαύσατο πεποιθώς.

Εἰς τοῦτο σκληρότητος τοῖς Βαβυλωνίοις διέλασαι φησὶ τὰς ἐκ τοῦ πολέμου συμφορὰς, καὶ αὐτῷ δὲ τῷ Ναβουχοδονόσορ, ὡς κατοικτεῖρεσθαι παρ' ἐχθρῶν, καὶ οὗς ἦν εἰδὸς οὐ φορητὰ πεπονητάς μονονουχί καὶ ἐπορχεῖσθαι καίμενῳ, τούτους ἐκ περιτροπῆς, καὶ ἐπαγγῆσαι λοιπὸν, καὶ τῷ πλήθει τῶν συμβεβηκότων αὐτοῖς εἰς οἶκτον ἔλθειν, ἧγον καὶ ἐτέρως θρηνησαι πεσόντας, καὶ οὐχὶ δὴ πάντως ἐπορχεῖροντας, ἐφ-

τρωμένους δὲ μᾶλλον, καὶ τοῖς παρ' ἐλπίδα κατελθόν-
 μένοις ἐπιτωθίζοντας. Ἐξυφαίνει δὲ καὶ τὸν ὀρθή-
 ον αὐτοῖς ἄσπασμα τε δίδωσιν εὐχόμενος τοῖς συμπεθε-
 ρήσιν. Ἐρεῖς γάρ, φησὶ, Πῶς ἀναπέπαιται ὁ ἀπαιτῶν; Τὸ
 ἀναπέπαιται φησὶν εὐρήμως, ἀντὶ τοῦ, διόλωλέ τε
 καὶ πέρας ἔχει. Ἀπαιτοῦντα δὲ καὶ ἐπισπουδαστὴν
 ὀνομάζει τὸν Βαβυλωνίων, ὃς ἐκ πολλῆς ἄγαν ὑπερ-
 οφίας, οὐχὶ τοῖς ὁμοίοις ἐπετίθει μόνους τῆς ἑαυτοῦ
 πλεονεξίας τὸν ζυγὸν, ἀλλὰ γὰρ ἐν ταῖς ἄγαν ἀπωχι-
 σμέναις πόλεσιν τε καὶ χώραις τοὺς φορολόγους ἐκ-
 πέμπων δασμῶς ἀπῆται καὶ τέλη. Θαυμάζουσι τοῖ-
 νυν πῶς ὁ τοιοῦτος πέπαιται, καὶ ἡ πάντα πλεονεκ-
 τοῦσα κατέληξε γείρ. Ὅτι δὲ οὐκ ἠγνοήκασιν τοῦ πεσεῖν
 αὐτὸν τὰς αἰτίας καταδεικνύοντες φασί. Συνέτριψεν
 ὁ Θεὸς τὸν ζυγὸν τῶν ἀμαρτωλῶν, τὸν ζυγὸν τῶν
 ἀρχόντων. Ἀκούεις ὅπως ἀρχοντας ὀνομάζει φρόνημα
 ὃ ἀγέροντος περιτιθεῖ αὐτοῖς; Ἐπεπῆδων γάρ, ὡς
 ἔφην, ἄπασιν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν
 γῆν, τοῖς ἰδίοις αὐτοῦς ὑποφέροντες ζυγοῖς. Ἀρχεῖν
 δὲ ἦν ἐσθ' ὅτε ὁμοῦ καὶ σκολοῦς αὐτοῖς. Ἀλλ' ἐπάταξε,
 φησὶν, ὁ Θεὸς τὸ ὑπέρσφρυ γένος, ἦγον ἔθνος πατά-
 ξας πληγῇ ἀνείατο. Ὁ δὲ πεπιθὼς ἐφ' ἑαυτῷ μέγα
 καὶ περρονικῶς, καὶ οὐκ ἐκὼν ἀνεπαύσατο, τοῦτο
 ἔστιν, οἴχεται πρὸς πέρας τὸ αὐτῷ προωδίστατον,
 πληγὴν ὑπομένοντας ἀνείατον θυμοῦ, φειδοῦς ἀπάσης
 ἐξηρημένους. Ἀλλὰ ταῦτα δὴ φάναι πρόποι ἂν καὶ
 ἡμῶς αὐτοῦ, καὶ οἷον ἐπαλαλᾷ τῷ Σατανᾷ, ἀπαι-
 τοῦνται καὶ ἐπισπουδάζοντι, καὶ μάλα πικρῶς. Ἐγ-
 κείται γάρ τῇ ἐκάστου διανοίᾳ, παρατρέπον αὐτὴν
 τῶν ἀρίστων καὶ ἀγαθῶν σπουδασιμάτων τῶν ἐν εὐ-
 σεβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ φημι, σὺν βίᾳ δὲ ὡς περ ἀπο-
 φέρων ἐπὶ τὸ αὐτῷ δοκοῦν· καὶ οἶδόν τις πικρὸς δα-
 σμολόγος τὸ εἰς ἀμαρτίαν ἐπιμελὲς παρ' ἐκάστου ζη-
 τῶν. Ἀλλὰ συνέτριψεν ὁ Σωτὴρ τὸν ζυγὸν τῶν ἀμαρ-
 τωλῶν, ἀποβαλὼν μὲν ἐκείνον, ὑπενεγκῶν δὲ μᾶλλον
 ἡμῶς τοῖς ἑαυτοῦ ζυγοῖς, καὶ πατάξας ἔθνος πληγῇ
 ἀνείατο. Ἐθνος δὲ ποῖον, ἡ πάντως· που τὸ τῶν δαι-
 μονίων, οἷς καὶ ἐπέταττεν εἰς τὴν ἀβυσσον ἀπελθεῖν;
 καὶ μὴν καὶ αἰκίας τὰς παγγαλέπους ἐπῆγεν· καὶ
 γοῦν ἀνακαυχόμενοι λέγοντες· «Ἐκ, τί ἡμῖν καὶ σοί,
 ἡμᾶς.»

Πᾶσα ἡ γῆ βοᾷ μετ' εὐφροσύνης, καὶ τὰ ξύλα
 τοῦ Λιβάνου ηὐφρανθήσονται ἐπὶ σοί, καὶ ἡ κέδρος
 τοῦ Λιβάνου ἀφ' οὗ σὺ κεκοίμησαι, οὐκ ἀνέβη ὁ
 κόπτης ἡμῶν.

Μέρος τοῦ ὀρθήου καὶ τοῦτο· καὶ ὅσον μὲν ἦκεν εἰς
 γε τὸν τῆς ἱστορίας λόγον, εὐφροσύνη γέγονεν ἐν πάσῃ
 τῇ γῇ, τῇ; Ἀσσυρίων παπορθημένης, καὶ καταλήξαν-
 τος τοῦ ἐπισπουδαστοῦ, καὶ παρὰ πάντων αἰτοῦντος
 τὸ ὑποτάττεσθαι δεῖν αὐτῷ, ὅς καὶ ξύλα τοῦ Λιβάνου
 ὁ προφητικὸς ὀνομάζει λόγος· τοὺς ἐν ἀρχαῖς που
 πάντως, καὶ ἐν δυνάμει τῶν ἐθνῶν κίδους παρτι-
 κίζων. Πλὴν οἷα τις δρυσομός ὁ Ναβουχοδονόσορ
 κατατείων αὐτοῖς τοῖς ἰδίοις ὑπετίθει ζυγοῖς. Αἱ κί-
 δροι τούτων, φησὶν, ἐπὶ σοί χαίρουσαι φασὶν. Ἀφ' οὗ
 σὺ κεκοίμησαι, οὐκ ἀνέβη ὁ κόπτης ἡμῶν. Εἰ δὲ δὴ
 βούλοιστο τις τὸν τοιοῦτον λόγον ἐφαρμόσαι μόνους τοῦ-

A solum commiserando, sed lætando potius, et homi-
 nibus præter spem captis insultando. Pertexit au-
 tem lamentationem suam, ac carmen etiam dat
 eventui conveniens. Dices enim, inquit : Quomodo
 cessavit exactor? Cessare, molliore nomine dicit,
 pro perire, et finem habere. Exactorem vero et
 instigatorem nominat Babylonium, qui propter
 immensam superbiam, non finitimis modo tyrannidis
 suæ jugum imposuit, sed in remotissimis civitatibus
 ac regionibus tributorum exactoribus emissis ve-
 ctigalia exigebat ac tributa. Mirantur igitur qui sit
 ut talis cessaverit, et ea manus, quæ omnia rapie-
 bat, destiterit. Quod autem non ignoraverint occa-
 sus illius causas, ostendunt et inquirunt : Contrivit
 Deus jugum peccatorum, jugum principum. Audis
 quo pacto principes nominat, mentem illis superbam
 attribuens? Insultabant enim, ut dixi, omnibus,
 quodammodo per omnem terram, suo eos jugo
 submittent. Imperare autem et solebant illi et
 volebant. Sed percussit Deus, inquit, superciliosum
 genus, sive gentem percutiens plagâ insanabili.
 Ille vero confidens sibi ipsi, et elato animo nolens
 cessare, id est, finem habuit **230** se dignissimum,
 plagam subiens insanabilis iræ, omni sublata mise-
 ricordia. Sed hæc nos ipsos dicere convenit, et
 velut acclamare Satanæ exigenti et urgenti, idque
 acriter. Oppugnat enim cujusque mentem, eam ab
 optimis et honestis studiis, pietatis, inquam, et
 justitiæ avertens, et vi quocunque libet velut
 auferens : et cæci rigidus quispiam exactor peccati
 assiduitatem et diligentiam requirens a singulis.
 Sed contrivit Deus jugum peccatorum, illud abji-
 ciens, nosque magis suq ipsius jugo supponens, et
 verberans gentem plagâ insanabili. Quæ est autem,
 vel ubi prorsus est hæc gens dæmoniorum, quæ in
 abyssum ire jussit et pœnas illas quidem graves
 inflixit? Clamabant siquidem, ac dicebant : « Ab !
 quid nobis et tibi, Jesu Nazarene? venisti hic
 ante tempus perdere nos⁹¹. »

VER. 8. Omnis terra clamat cum lætitia, et
 D ligna Libani lætata sunt super te : et cedrus Libani,
 ex quo tu dormivisti, non ascendit qui succidat
 nos.

Et hæc est pars quedam lamentationis, et quan-
 tum quidem attinet ad historiam, lætitia fuit per
 totam terram, Assyriorum regione devastata, et
 cadente exactore, et eo qui ab omnibus subjec-
 tionem exegit : quos et ligna Libani prophetica
 nominal oratio, in principatu nimirum et potestate
 positos apud gentes cedris comparans ; verum tan-
 quam frondator quispiam Nabuchodonosorus qua-
 tiens eos suo jugo submitit. Cedri igitur, inquit,
 gaudentes propter te, aiunt : Ex quo tu dormivisti,
 non ascendit qui succidat nos. Si quis autem hanc
 orationem velit solis Israelitis adaptare, hunc ad

⁹¹ Macc. i, 24.

modum intelliget. Libanus mons ingens est in terra A Phœnicum, cedris et thuribus quasi comatus et decoratus, et densus ac spissus arboribus. Saepè itaque illum Scriptura divinitus inspirata terræ Judæorum comparat, propterea quod complures essent in ea et potentia et gloria clarissimi, essentque etiam alii sacerdotii insignibus alle subvecti, et velut odore fragrantissimi. Et sane Zacharias propheta cum Libano confortat Judæam : qui in ea erant, cedris et quercubus et pinubus : igni autem cunctivoro Romanum exercitum, qui post Christi crucem **231** totam eorum regionem incendit ; sicque ait : « Aperi, Libane, portas tuas, et exeat ignis cedros tuas : plorat pinus, quia cecidit cedrus, plorate, quereus Basan, quia evulsus est saltus consitus⁶⁶. » Sit igitur Judæorum hæc oratio, velut a lignis Libani sumpta, quæ gaudent et dicunt Babylonio ipsiusque servis : Ex quo tu dormivisti, non ascendit qui succidat nos. Elegantissime vero in hac sermonis translatione immoratus est. Nam quia velut a lignis Libani facta est vox, ideo inquit : Non ascendit qui succidat nos. Nam post reditum Israelitarum ex Babylone, nequaquam contra illos bellum ex terra Assyriorum excitatum est. Dicemus et nos merito Satanæ, qui olim ab illo eversi, stabilem deinceps mentem in Christo habemus, animumque in pietate firmum et radices agentem, et pectus florentissimum : Ex quo tu obdormivisti, non ascendit qui nos succidat.

Vers. 9-11. *inferus subltus exacerbatuſ est tibi occurrens; excitati ſunt ſimul tibi omnes gigantes qui dominabantur terræ, qui excitabant de thronis ſuis omnes reges gentium. Omnes respondebunt, tibiſque dicent : Et tu captuſ eſ quemadmodum et noſ. Inter noſ autem reputatuſ eſ. Deſcendit ad inferoſ gloria tua, multa lætitia tua. Tibi ſubſternent putredinem, et hoſpitiuſ tuuſ vermīſ.*

In more est Scripturæ divino afflatu præditæ, personas fingere aliquando, et veluti ipsis rebus voces accommodare : quale illud est : « Erubescere, Sidon, dixit mare ; et fortitudo maris ait : Non parturivi, neque peperivi, neque enutrivit adolescentulos, neque **D** exevi virgines⁶⁷. » Applicat vero hunc sermonem in hoc Tyrionum civitati, quæ olim a Babyloniis excisa est ; dicimusque hanc orationem naturæ rerum quadrare. Sic et Michæas propheta induxit Jerusalem, Babylonem alloquentem : « Ne insultes mihi, inimica mea, quod ceciderim, et resurgam. Propterea si sederò in tenebris, Dominus illucescet mihi ; iram Domini sustinebo, quia peccavi illi, donec iustam promuntiet ipse causam meam ; et faciet iudicium meum, et educet me in lucem. Videbo iustitiam ejus, et videbit inimica mea, et vestietur ignominia, quæ dicit **232** mihi : Ubi Dominus Deus tuus ?

Ἐξ Ἰσραὴλ, περινοήσῃ τοιῷσδε. Λιβανὸς ὄρος ἐστὶ παρμεγεθὲς κατὰ τὴν Φοινίκων γῆν, κέδροις τε καὶ λιβάνοις κατὰχρον, δασύ τε καὶ εὐδενδρον· παρεικάξει τοίνυν αὐτὸ πλειστάκις ἡ θεόπνευστος Γραφή τῇ τῶν Ἰουδαίων χώρᾳ, διάτοι τοὶ πλείστους ἐν αὐτῇ διαπρεπεστάτους εἶναι κατὰ τὴν δυναστείαν καὶ δόξαν, εἰναὶ γὰρ μὴν καὶ ἐτέρους τοῖς τῆς ἱεροσύνης ἀρχήμασιν ὑψοῦ τε ἡρμένους καὶ οἶον εὐσομοτάτους. Καὶ γοῦν ὁ προφήτης Ζαχαρίας, Λιβάνῳ μὲν παρεικάζων τὴν Ἰουδαίαν· κέδροις τε δρυσί τε καὶ πίτυσι τοὺς ἐν αὐτῇ· πυρὶ δὲ παμράγῳ τὴν Ῥωμαίων στρατείαν, τὴν μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρὸν ὅλην αὐτῶν κατεμπρήτσαν τὴν χώραν, οὕτω φησί· « Διάνοιξον, ὁ Λιβανὸς, τὰς θύρας σου. Καὶ καταφαγέτω πῦρ τὰς κέδρους σου. Ὀλολύξάτω πίτυς, διότι πίπτει καὶ κέδρος. Ὀλολύξατε, δρύες τῆς Βασιανίτιδος, ὅτι κατεσπάσθη ὁ δρυμὴς ὁ σύμφυτος. » Ἔστω τοιγαροῦν Ἰουδαίων ὁ λόγος ὡς ἀπὸ ξύλων τοῦ Λιβάνου εὐφραينوμένων τε καὶ λεγόντων τῷ Βαβυλωνίῳ καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτόν· Ἀφ' οὗ σὺ κεκοίμησαι, οὐκ ἀνέβη ὁ κόπτων ἡμᾶς. Ἀστείδετατα δὲ σφόδρα μεμνήκει τῇ τοῦ λόγου τροπῇ. Ἐπειδὴ γὰρ ὡς ἀπὸ ξύλων τοῦ Λιβάνου γέγονεν ἡ φωνή, ταύτητοι φασὶ τὸ, οὐκ ἀνέβη ὁ κόπτων ἡμᾶς. Μετὰ γάρ τοι τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, οὐκέτι πρὸς αὐτοὺς ὁ ἐκ τῆς Ἀσσυρίων κεκίνηται πόλεμος. Ἐροῦμεν δὲ καὶ ἡμεῖς εἰκότως τῷ Σατανᾷ, οἱ πάλαι μὲν παρ' ἐκείνου πεπορημένοι, ἔδραϊον δὲ λοιπὸν ἐσχηκότες ἐν Χριστῷ τὸ φρόνημα, καὶ νοῦν εἰς εὐσέδειαν ἀσφαλῆ, καὶ ἐβρίζωμένον, καὶ **C** καρδίαν εὐθαλεστάτην· Ἀφ' οὗ σὺ κεκοίμησαι, οὐκ ἀνέβη ὁ κόπτων ἡμᾶς.

Ὁ ἄλλος κάτωθεν ἐκικρύνθη συναντήσας σοι· συννηγέρθησάν σοι πάντες οἱ γίγαντες οἱ ἀρξάντες τῆς γῆς, οἱ ἐγελραντες ἐκ τῶν θρόνων αὐτῶν πάντας βασιλεῖς ἐθνῶν. Πάντες ἀποκριθήσονται, καὶ ἐροῦσί σοι· Καὶ σὺ ἑάλως ὥσπερ καὶ ἡμεῖς· ἐν ἡμῖν δὲ κατελογίσθη· κατέβη εἰς ἄβυσσον ἡ δόξα σου, ἡ πολλὴ εὐφροσύνη σου· ὑποκάτω σου στρώσουσι σῆψιν, καὶ τὸ κατακάλυμμά σου σκώληξ.

Ἔθος τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ προσωποποιεῖν ἐσθ' ὅτε, καὶ οἶον αὐτοῖς τοῖς πράγμασιν ἐφαρμόζειν φωνὰς, ὁποῖόν ἐστι τὸ, « Αἰσχύνθητι Σιδὼν, εἶπεν ἡ θάλασσα· ἡ δὲ ἰσχύς τῆς θαλάσσης εἶπεν· Οὐκ ὤδινον, οὐδὲ ἔτεχον, οὐδὲ ἔθρεψα νεανίσκους, οὐδὲ ὑψώσα **D** παρθένους. » Περιτίθησι μὲν γὰρ τὸν ἐπὶ τῷδε λόγον τῇ Τυρίων πόλει πεπορημένη κατὰ καιροὺς παρὰ τῶν Βαβυλωνίων· φανερὸν δὲ πρέπειν τῇ τῶν πραγμάτων φύσει τὸν λόγον. Οὕτω καὶ ὁ προφήτης Μιχαίας εἰσεκεκομικέ που τὴν Ἱερουσαλήμ πρὸς τὴν Βαβυλῶνα λέγουσαν· « Μὴ ἐπ' ἐμοὶ, ἐχθρά μου, ὅτι πέπτωκα καὶ ἀναστήσομαι. Διότι ἐὰν καθίσω ἐν τῷ σκότει, ὁ Κύριος φωτισεῖ μοι· ὀργὴν Κυρίου ὑποοίσω, ὅτι ἡμαρτον αὐτῷ, ἕως τοῦ δικαιῶσαι αὐτὸν τὴν δίκην μου· καὶ ποιήσει τὸ κρίμα μου, καὶ ἐξάξει με εἰς τὸ φῶς. Ὁψομαι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ῥέγεται ἡ ἐχθρά μου, καὶ περιθαλεῖται αἰσχύνη ἡ λέγουσα

⁶⁶ Zach. xi, 1, 2. ⁶⁷ Isa. xxiii, 4.

πρὸς μέ· Ποῦ Κύριος ὁ Θεός σου; Οἱ ὀφθαλμοί μου A
ἐπόψονται αὐτήν· νῦν ἔσται εἰς καταπάτημα ὡς πη-
λὸς ἐν ταῖς ὁδοῖς ἡμέρας ἀλοιφῆς πλύνθου· ἐξάλειψίς
σου ἡ ἡμέρα ἐκείνη. » Καθ' ἣν δηλονότι ὁ Κύριος τε
καὶ Μῆδοι Πέρσας ἀναμίσξῃσιν τὴν Βαβυλωνίων.
Προσωποποιεῖ τοιγαροῦν καὶ νῦν οὐδὲν ἦττον ὁ μα-
κάριος προφήτης· παρωξύνεται τε φησιν, ἡγουν πεπι-
κράνθαι τὸν ἄδην καταδύνοντι συναντήσαντα. Καί
μοι τοῦ λόγου περιάθροι τὴν οἰκονομίαν. Καταδει-
κνυσι γὰρ διὰ τοῦτου μισθόνον ὄντα καὶ αἱμάτων
πλήρη, ὥστε καὶ ἔργον τῆς ἐνοῦσης ὠμότητας αὐτῶ
πάντα σχεδὸν γενέσθαι τὸν ἄδην, ἦτοι τοὺς ὄντας ἐν
ἄδῃ. Οὐ γὰρ διαλέλοιπεν ὁ ἀλαζὼν ἔθνη τε καὶ βασι-
λεῖς ἄρδην ἀποκείρων, καὶ ψυχῶν ἀδελῶν τὸν ἄδην
ἀναμιμνῆσθαι. Πάντες οὖν οἱ γίναντες, φησὶ, τοῦτ'
ἔστιν, οἱ κατ' ἰσχὺν ἐπίσημοι γεγονότες, καὶ πολλῶν B
ἄρξαντες ἐθνῶν, ἀνηρημένοι δὲ διὰ σοῦ, ἀποκριθί-
σονται, καὶ ἐροῦσι, Καὶ σὺ ἐάλως ὥσπερ καὶ ἡμεῖς.
Ίσθα μὲν γὰρ ἀνθρώπος, φασίν, ἀλλ' οὐκ ἤξιους
τοῦτο εἰδέναι καὶ φρονεῖν· ἀλλ' οὐδ' ἂν ὥφθης, ὅτι
καὶ κρείσσων ἔσται τις τῆς σῆς ὀφρύος, καὶ τῆς δυσ-
αντήτου χειρὸς, εἰσὶ δὲ οἱ καὶ θανάτου κρείττων,
οὐκ ἔξω που τάχα τέθεικας τῆς ἐλπίδος, μόλις δὲ καὶ
οὐχ ἐκόντα σε μάχαιρα πέπεικε Μηδικῇ διὰ πείρας
αὐτῆς ἐκμαθεῖν, ὅτι καθ' ἡμᾶς ἦσθα καὶ αὐτός. Καί
τοῦν ἐάλως, ὥσπερ καὶ ἡμεῖς. Κατέβη δὲ εἰς ἄδῃ ἡ
δόξα σου, ἀντὶ τοῦ, ἐσβέσθη θανάτῳ· καὶ τὸ ἀμείδῃς
τῆς φθορᾶς ἐπενήνεκται κράτος. Τὴν σὴν εὐφροσύνην C
ἔψεται καὶ μόλις θεοεικὸς ἐκ μέσου. Σπρωθῆσεται δὲ
σῆψις μὲν ὑποκάτω σου, γενήσεται δὲ σοι καὶ ἄμφω
ὡς σκύληξ. Καὶ κοινὸν μὲν τοῦτο. Πεπονώσει γὰρ
ἅπασι τοῖς ἀνθρωπίνους σώμασι τὸ ἀποθάνειν, συμβή-
σεται πάντως σῆψις καὶ σκύληξ. Πλὴν ἐπ' ἐκείνου
λέγεται καλῶς, ὡς ἐν τάξει πικρῶν ὄνειδισμῶν. Οἱ
γὰρ εἰς λήθην πεσόντες τῆς ἐκυτῶν ἀθθενείας, καὶ
ἐκ πολλῆς ἄγαν ὑπερφίας, οὐδὲ οἱ πείσονται τὰ
ἀνθρώπινα προσδοχέσαντες, κατὸνείδουσιντο ἂν εἰκό-
τως· ὡς ἐν γε τῇ παθεῖν αὐτὰ μαθόντες μόλις, ἃ
χρῆν εἰδότες ἐλέσθαι φρονεῖν μετριώστερα. Ὁ τοίνυν,
φησὶν, ἐξιτήλοισ καὶ βασιλικαῖς ἐνσπατάλησας τρυ-
φαῖς, ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις κείσεται περιστολῆς δίχα, καὶ
ἡξυμένους οὐδενὸς τῶν τοῖς θεοθεῶσι νενομισμένων.

Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ Ἑωσφόρος ὁ
πρῶτ' ἀνιτέλλων; συνερίθη εἰς τὴν γῆν ὁ ἀπο-
στέλλων πρὸς πάντα τὰ ἔθνη;

Ἀστὴρ τῶν ὅτι μάλιστα περιφανεστάτιον ὁ Ἑωσ-
φόρος ἐστίν· ἀνίσχει δὲ βραχὺ πρὶ ἀυγῆς, καὶ οἰονεῖ
τις πρῶτ' ἀγγεῖλος τῆς ἡλίου μαρμαρυγῆς. Ὅτι δὲ πλου-
σίῳ φωτὶ καταλάμπεται, διαδείξειεν ἂν αὐτὸ τουτοῖ τὸ
βραχὺ φαίνεσθαι πρὶ ἀυγῆς. Ἐω; μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ
αἰθέριον καταμελαινεται σῶμα, μονονοῦτῃ φριγώσῃς
νυχτὸς, καὶ ἐν ἀκμαῖς ὄντος τοῦ σκότους, ἐκφαν-
στέραν ἔχουσι τὴν ἐκλαμψιν οἱ κατ' οὐρανὸν ὄντες
ἀστῆρες· ἡμέρας δὲ οὐσας ἐγγύς, καὶ ὅσον ἐν πρώταις
ἐσχραταῖς τοῦ ἡλιακοῦ γεγονότος κύκλου, συστέλλεται
πῶς τὸ ἐκάστου φῶς παραχωροῦν τῷ προδόντι, καὶ
ἡττώμενον τῷ μείζονι σέβει. Ἀμφιφρὸς δὲ οὗτος

Oculi mei videbunt ipsam, nunc erit conculcationi,
ut lutum in viis, diebus lituræ lateris: delebitte dies
ille⁹⁰. » Quo scilicet Cyrus et Medi cum Persis con-
iunctim terram Babyloniorum sustulerunt. Itaque
nihilominus et hic per prosopopœiam beatus propheta
exacerbari dicit et exasperari inferos, accursantes
regi Babyloniorum descendenti. Et mihi intueri
orationis œconomiam ac dispositionem. Ostendit
enim homicidam eum esse et sanguinis plenum, ut
totus fere infernus, nimirum hi qui apud inferos
sunt, opus et materia fuerint ejus, quæ in ipso erat,
crudelitatis. Non enim destitit superbus et gentes
et reges stirpitus evellere, et miseris animabus infe-
ros replere. Omnes igitur gigantes, inquit, id est,
viribus insignes, et multis imperitantes gentibus, et
per te sublatis respondebunt, et dicent, Et tu captus
es, quemadmodum et nos. Eras enim, inquit,
homo, sed non dignatus es hoc nosse neque sentire:
sed nec existimasti quemquam fore qui supercilium
tuum, et manum immanem ac horrendam posset
superare, imo forte te mortem posse vincere non
desperabas; vix autem etiam nolenti gladius Medi-
cus persuasit, ut hoc experimento disceres, te no-
stræ quoque conditionis ac sortis fuisse. Et tu captus
es sicut et nos: descenditque ad inferos gloria tua,
pro, extincta est morte; et triste mortalitatis impe-
rium invecium est, tuamque lætitiā quam suscu-
lit, vix aspiciet. Substernetur etiam tibi putredo,
sietque tibi vermis pro indumento. Atque hoc quidem
est commune: nam cum seniel passa sunt mortem
humana corpora, semper et putrefactio et vermis
accident. Sed de illo pulchre dicitur acerbæ contu-
melie loco: qui enim in oblivionem venerunt suæ
ipsorum infirmitatis, et propter insignem quamdam
insolentiam, se nihil passuros humanitus exspe-
ctant, merito probris exagitantur et dicteriis, ut ista
patiēdo ægre licet discant quemadmodum oporteat
sentire de se modestius. Qui igitur, inquit, mollibus
ac regalibus diffluxit et luxuriavit deliciis, is simul
cum aliis jacebit sine amictu, nec his quæ sunt de-
creta et sancita mortuis dignus habebitur.

VERS. 12. Quomodo cecidit de cælo Lucifer qui
mane oriebatur? attritus est in terram qui mittebat
D ad omnes gentes?

233 Stella lucidissima est Lucifer, et ante
splendorem auroræ paululum oritur, et coruscatio-
nis veluti solis quidam est prænuntius. Quod autem
abundanti, et quasi divite luce effulgescat, illud in-
dicio esse poterit, quod paulo ante diluculum eluceat.
Quandiu enim ætherium corpus atrum est nocte
quasi condensata, et invalescentibus tenebris, luci-
diorem habent claritatem cœlestes stellæ: cum au-
tem adventat dies, et veluti solis extremo circulo
imminet, contrahitur quodammodo earum omnium
lux, cedens præstantiori, et a majori lumine sup-
erata. At Luciferi lumen adeo copiosum est, ut dilu-

⁹⁰ Mich. vii, 8-11.

culo appareat, et emicinationem emittat radiis solari-
bus proximam. Componit itaque cum Lucifero
Babylonium, eo quod antecellat cæteris, et nemo ei
similis imperiis et regnis conspiciatur, itaque con-
spicuous et illustris sit, ut quasi inter astra reliqua
Lucifer habeatur. Cæterum quacunque, inquit,
gloria circumdatus, et in sublime elevatus, et in-
victa nobilitate resplendens, quomodo deciluit velut
ex cælo? attritusque est ad terram qui mittebat ad
cunctas gentes? Illud autem, mittit, pro jubet, dicit,
vel etiam alio modo. Placuit enim fere semper Ba-
byloniorum tyrannis genus humanum omne in suam
manum ac potestatem redigere, et ad jugum servi-
tutis trahere. Miserunt ergo ad omnes, glebam po-
tentes terræ, et aquam in vas: veluti ex parte
quærentes totum, terram, inquam, et mare, quasi
domini essent rerum omnium.

Vers. 15-17. *Tu autem dixeris in animo tuo: In
ælum ascendam, supra astra cæli ponam solium
meum, sededo in monte celso, super montes celso
qui ad Aquilonem, ascendam supra nubes, ero simi-
lis Altissimo. Nunc autem ad inferos descendes et ad
fundamenta terræ. Qui videbunt te, admirabuntur te,
et dicent: Iste homo, qui irritabat terram universam,
qui concutit reges, qui ponebat orbem totum in so-
litudinem, et urbes evertit, et qui in obductione erant,
non solvit.*

Inopinatis calamitatibus ipsum involutum esse ait,
et in malis præter spem et **234** opinionem versa-
tum, vix tandem ex rebus ipsis didicisse se homi-
nem esse, et hominibus ante se mortuis similem.
Quantum enim spectat ad verba superbiæ, et ad
animum Dei odio flagrantem, atque adeo summiæ
insolentiæ ac fastus plenissimum, Paululum te,
inquit, a divini præstantiæ celsitudine abesse
putabas, cælumque forte ipsum tibi fore pervium ex-
spectabas, tumque solium cum supremo throno
certaturum: Deo æqualem te esse et supra creatu-
ram stolidè existimasti; te ultra nubes scandere, et
in ipsis stellis considere credidisti. Cæterum depre-
hensus es frustra hæc cogitasse. Arguit tuam si-
nistram incogitantiam rerum exitus. Descendes
enim ad inferos, et ad fundamenta terræ. Et hæc
ait, ut forte locum significet infirmi, id est, exte-
rioris tenebras. Eris autem, inquit, miraculum
videntibus, idque jure optimo. Crebræ enim muta-
tiones, maxime quæ præter spem, percellunt spe-
ctantes. Quodnam autem spectaculum, et quæ erit
oratio de illo? Dicent quippe: Iste est homo? at
cum passus fuerit, vix hominem nominant, fortassis
olim hoc dicere veriti: Verum hicne ille homo,
qui concutit universam terram, qui reges concutit,
qui religit orbem terrarum in solitudinem, et urbes
evertit? Mirati sunt non abs re, siquidem unus
homo contra totum orbem terrarum bellum gesserit,
regna conquassavit, orbem habitabilem in solitudi-

A ἐστὶ τὸ φῶς τοῦ Ἑωσφόρου, ὡς καὶ ἐν αὐγῇ φαίνε-
σθαι, καὶ ταῖς ἡλίου βολαῖς γειτονά πως ποιεῖσθαι
τὴν ἀνάδειξιν. Παραίκαζει τοίνυν Ἑωσφόρου τὸν Βα-
βυλωνιον, διὰ τοῦ τὸ προὔχεν τῶν ἄλλων, καὶ μηδένα
κατ' αὐτὸν ὁρᾶσθαι τῶν ἐν ἀρχαῖς τε καὶ βασιλείαις·
εἶναι δὲ οὕτω περιφανῆ καὶ περίοπτον, ὡς ἂν νοεῖτο
καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἄστροις ὁ Ἑωσφόρος. Ἀλλ'
ὁ τοιαύτη δόξη περιχέομενος, φησὶν, ὑψοῦ τε ἡρμένος,
καὶ ἀνικήμενος εὐκλείαις λελαμπρυσμένος, πῶς ἐξ-
έπασεν ὡς ἐξ οὐρανοῦ; συνστρίβη δὲ καὶ εἰς τὴν γῆν
ὡς ἀποστέλλων πρὸς πάντα τὰ ἔθνη; Τὸ δὲ ἀποστέλ-
λων, ἀντὶ τοῦ κελεύων, φησὶν, ἢ καὶ ἑτερον τρό-
πον. Ἐδόκει γάρ πως αἰ τοῖς Βαβυλωνίων τυράννοις
ἅπαν ἀνθρώπων ἔθνος ὑπὸ χεῖρα ποιεῖσθαι τὴν ἐαυ-
τῶν χώρας τε ἀπάσας ὑπὸ ζυγῇ δουλείας ἑλθεῖν.
B Ἀποστέλλων γοῦν πρὸς πάντα τὰ ἔθνη, βῶλον αἰ-
τούντες γῆς, καὶ ὕδωρ εἰς ἄγρος, οἶον ἐκ μέρους
ζητούντες τὸ πᾶν, γῆν τε φημι καὶ θάλασσαν, ὡς
τῶν ὄλων ὄντες δεσπόται.

Σὺ δὲ εἰπας ἐν τῇ διανοίᾳ σου· Εἰς τὸν οὐρα-
νον ἀναβήσομαι, ἐπάνω τῶν ἄστρον τοῦ οὐρα-
νοῦ θήσω τὸν θρόνον μου, καθὼ ἐν ὄρει ὑψηλῇ,
ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ πρὸς βορρᾶν τὰ ὑψηλὰ, ἀναβήσο-
μαι ἐπάνω τῶν νεφελῶν, ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ἰψί-
στω. Νῦν εἰς ἥδον καταβήσῃ, καὶ εἰς τὰ θεμέλια
τῆς γῆς. Οἱ ἰδόντες σε θαυμάσουσιν ἐπὶ σοί, καὶ
ἐροῦσιν· Οὗτος ὁ ἄνθρωπος ὁ παροξύνων πᾶσαν
τὴν γῆν, ὁ σείων βασιλεῖς, ὁ θείς τὴν οἰκουμέ-
νην ὄλην ἔρημον, καὶ τὰς πόλεις καθεῖλε. Τοὺς
C ἐν ἐπαγωγῇ οὐκ ἔλυσε.

Ἀδοκίμοις αὐτὸν συμφοραῖς ἐναλῶναι φησὶ, καὶ
τοῖς παρ' ἐλπίδα παραδόξοις ὠμολογῶν, δι' αὐτῶν
καὶ μόλις ἀναμαθεῖν τῶν πραγμάτων, ὅτι τε ἀνθρῶ-
πος εἴη, καὶ τοῖς πρὸ αὐτοῦ τεθεωῶσι παραλήσιος.
Ὅσον μὲν γὰρ ἦεν εἰς λόγους ὑπεροψίας, καὶ εἰς
φρόνημα τὸ θεομιεῖς, καὶ τῆς εἰς ἄκρον ἀλαζονείας
ἐμπλεῶν· Ὅλίγα παραχωρεῖν ἔδοκει σοί, φησὶ, τοῖς
τῆς θείας ὑπεροχῆς ὑψώματι, βάσιμον ἔσεσθαι σὺ
πῶς καὶ αὐτόν που τάχα προσεδόκας τὸν οὐρανόν,
καὶ θρόνοις τοῖς ὑπεράτοις τὸν σὺν ἀμύλησθαι
θάκον· ἐνόμισας ἀμαθῶς, ἰσόθεος εἶναι τις καὶ ὑπὲρ
τὴν κατὰ τὴν ἐδόκεις ὑπερνεφῆς εἶναι τε, καὶ ἐπ' αὐ-
τῶν ἰσῆσαι τῶν ἄστρον. Ἀλλ' ἦλως εἰκὴ τὰ τοιαῦτα
πεφρονηκώς. Ἥλεγξεν τὴν σὴν εἰκαισουλίαν τῶν
πραγμάτων τὸ πέρας· καταβήσῃ γὰρ εἰς ἥδον, καὶ
D εἰς τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Καὶ ταῦτά φησιν, ἵνα τὸν
χώρον τάχα που σημαίνῃ τὸν κατωτάτω, τοῦτ' ἔστι,
τὸ ἐξιώτερον σκότος. Ἐσθ' δὲ θαῦμα τοῖς ὁρώσι, φησὶ,
καὶ μάλα εἰκότως. Αἱ γὰρ ἀθρόοι μάλιστα τῶν παρ'
ἐλπίδα μεταβολαί, καταπλήττουσι τοὺς θεωμένους.
Τί δὲ τὸ θαῦμα, καὶ πῶς ἂν γένοιτο λόγος ὁ ἐπ'
αὐτῷ; Ἐροῦσι γὰρ, Οὗτος ὁ ἄνθρωπος; παθόντα
μόλις ἀνθρώπων ὀνομάζουσι· τάχα που τοῦτο εἶπεῖν
δεδιότες πάλα· Πλὴν οὗτος ὁ ἄνθρωπος, ὁ παροξύνων
πᾶσαν τὴν γῆν, σείων βασιλεῖς, ὁ θεὸς τὴν οἰκουμέ-
νην ὄλην ἔρημον, καὶ τὰς πόλεις καθεῖλε; θεαυμά-
κας εἰκότως, εἰ ἄνθρωπος εἰς ὅλης κατηρέετο τῆς
ἐπ' οὐρανόν, κατεδόνησε βασιλεῖς, ἐρήμην ἀπέφηνε
τῶν οἰκούντων τὴν οἰκουμένην, κατέσειε δὲ καὶ τὰς

πόλεις. Καὶ τί πρὸς τοῦτους ἕτερον, τοὺς ἐν ἐπαγωγῇ ὡς ἔλυσεν; Ἐπεὶ δὲ τίνα τῶν ἀντιγράφων ἔχει· τοὺς ἐν ἐπαγωγῇ, εἰ μὲν τις οὕτως βούλοιο νοεῖν, ἐροῦμεν, ὅτι τὸ τῆς ἀπαγωγῆς ὄνομα τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὴν ἐξανάστασιν τῶν ἐξ Ἰσραὴλ κατασημαίνειν ἂν. Ἀπεκομίσθησαν γὰρ ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Ἀσσυρίων. Εἰ δὲ δὴ τοὺς ἐν ἐπαγωγῇ λέγοι τὸ γράμμα τὸ ἱερὸν, οὐδὲν ἤττον σὺ νοήσεις, ὅτι τοὺς ὄντας ἐν ἐπαγωγῇ τοῦ Κυρίου. Ἐπὶ νύχθι γὰρ αὐτοῖς ὁργὴ διὰ πολλὴν ἁμαρτίαν. Ὁ Ναβουχοδονόσορ ὡς ἔλυσε, τοῦτ' ἐστίν, ὡς ἀνῆκε τῆς ταλαιπωρίας. Ἐδεῖ γὰρ, ἔδει τὸν ἀλιτῆριον, οὐκ ἀλαζδὸνα μόνον ὀρᾶσθαι, ἀλλὰ γὰρ καὶ θεομάχον, καὶ πεπορθηκότα τὴν γῆν, καὶ σκληρόν, καὶ ἀφιλοκτείμενον, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον εἰδὼτα ἔλσειν τοὺς ἐν ἐσχάταις ὄντας συμφοραῖς, καὶ πεπραχότας ἀθλίως. Ἐφαρμόσαι δ' ἂν τις καὶ μάλα εἰκότως τῇ τοῦ πάντα συντρίψαντος κεφαλῇ, φημὶ δὴ τοῦ ἀρχεκάκου δράκοντος, τὰ ἱστορικῶς εἰρημένα. Ἦν μὲν γὰρ ἀπαιτῶν καὶ ἐπισπουδασθῆς, καθ' οὗς ἦδη προσέπαμεν τρόπους· πέπνυται ἔλ, καὶ ἐκ μέσου γέγονε, καταπαλόντος αὐτὸν τοῦ θεοῦ πληγῇ θυμῷ ἀνιάτῃ, καὶ κατέληξε κόπτων, οἷά τις δροστόμος· εὐσθενῆς, τὰς κέδρους τὰς νοητὰς, ὣν καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ διαμμένεται· λέγων πρὸς τὸν τῶν ὁλῶν Θεόν· « Αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου ἂς ἐρύττευσας. » Ἐπειδὴ δὲ καταπεφοίτηκεν εἰς ᾧδου πάντως που καταδικασμένος ὁ δαίλιος, ἐκεῖ τῇ παμφάγῳ συνεχόμενος φλογὶ, τεθραυμάσας τοῦτο παθόντα, κατὰ γε τὸ εἶδος, αἱ πονηραὶ τε καὶ ὑπ' αὐτὸν δυνάμεις, καὶ τάχα που καὶ τεθρηνήσας λέγουσαι· Καὶ σὺ ἑάλως ὥσπερ καὶ ἡμεῖς, ἐν ἡμῖν δὲ κατελογίσθης, καὶ τὰ τοῦτοις ἐφ' ἑξῆς. Ἦν μὲν γὰρ τὸ γε ἦγον εἰς δόξαν, ἐπίσημος ἐν ἀγγέλοις, καὶ ἐν ταῖς ἄνω δυνάμεσιν περιφανής, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐν τοῖς ἄστροις· Ἐωσφόρος. Ἐξέπεσε δὲ καὶ συνετρίβη πεφροντικῶς ὑπέρογκα, καὶ τὴν μόνην πρέπουσαν τῇ ὑπερτάτῃ φύσει τιμῇν τε καὶ δόξαν ἀρπάσαι τολμήσας, τὸ γε ἦγον εἰς ἐγκλησημάτων δύναμιν καὶ εἰς νοῦν τὸν ἐν αὐτῷ. Ἀλλ' ὡς φησὶν ὁ προφήτης· Καταβίβηκεν εἰς ᾧδου, καὶ εἰς τὰ θεμέλια τῆς γῆς ὁ πάλαι σείων πᾶσαν τὴν γῆν, ὁ θεὸς τὴν οἰκουμένην ὡς ἔρημον· ἔρημον γὰρ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας ἀπέφηνε τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ οὐδένα παντελῶς ἔχουσαν τῆς ἀρετῆς ἐργάτην. Καὶ οὐκ ἔλυσε μὲν τοὺς ἐν ἐπαγωγῇ. Κεχάρισται δὲ τοῦτο τοῖς αὐτὸ πεποιθήσιν ὁ Κύριος, εἰρηκῶς· τοῖς ἐν δεσμοῖς· Ἐξέλθετε, καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει· Ἀνακαλύψθητε. Καὶ μὴν καὶ τοῖς ὑπὸ θείαν ὁργὴν γεγονόσι διὰ τὸ τοῖς θεοῖς ἐμπαροινῆσαι νόμοις, ἀμνησιχάκως ἀφείς τὰ ἐγκλήματα, καὶ ἀπαλλάξας δικῆς τοὺς ἐξ ἀσθενείας ἀνθρωπίνης πολλοῖς ὑπενηγεμένους πταίσμασιν.

Πάντες οἱ βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν ἐκοιμήθησαν ἐν τιμῇ, ἄνθρωπος ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Σὺ δὲ ριψήσῃ ἐν τοῖς ὄρεσιν ὡς νεκρὸς ἐβδελυγμένος· μετὰ πολλῶν τεθνηκότων ἐκκεκρενημένων μαχαίραις, καταβαινόντων εἰς ᾧδου.

nem redegerit, urbesque concusserit. Et præterea quid illud alterum sibi vult: Et qui in inductione erant non solvit? Quoniam vero quædam exemplaria habent: Qui erant in ἀπαγωγῇ⁹⁹, id est, abductione, si quis ita velit intelligere, dicemus abductionis nomen, captivitatem Israelitarum et e mortuis resurrectionem posse significare. Abducti sunt enim ex Judæa in Assyriam. Sin eos qui in ἐπαγωγῇ¹, id est, inductione erant, sacra Scriptura dicat, nihilo secius intelliges, quippe qui erant in inductione iræ Domini. Inducta enim illis ira propter multa peccata. Nabuchodonosor non solvit, id est, ex miseria non relaxavit. Oportuit enim, oportuit nefarium hominem non insolentem modo conspici, sed et Deo repugnantem et terram vastantem, et durum et immisericordem et qui nullo modo norit misereri eorum, qui in extremis fuerunt calamitatibus, misereque egerunt. Adaptare autem quis poterit, et quidem valde merito, hæc quæ dicta sunt historice, capiti ejus qui omnia comminuit, draconis, inquam, principis malorum.²³⁵ Erat enim exacior et instigator, illis quos jam diximus modis. Cessavit autem et e medio sublatus est, Deo illum percutiente plaga furoris insanabili, et supersedit secare velut frondator robustus cedros intelligibiles, quarum etiam beatus David meminit, affatus universitatis Deum: « Cedri Libani quas plantasti². » Postquam autem descendit in Orcum omnino condemnatus miser, ibi flamma omnium rerum elace detentus, mirabantur hoc eum pati, ut verisimile est, nequam ac illi subtilitæ potestates: et fortassis plorarunt dicentes: Et tu captus es quemadmodum et nos, sed inter nos reputatus es, et quæ consequuntur. Erat enim, quod ad gloriam attinet, insignis inter angelos, et in superis potestatibus spectabilis. veluti nimirum inter astra Lucifer. Cecidit vero et comminutus est superba cogitans, et honorem ac gloriam soli summæ naturæ congruentem rapere cupiens, quantum nolimine et animo poterat. Sed ut propheta ait: Descendit ad inferos et in fundamenta terræ, qui olim totam terram concutiebat, qui universum orbem redegit in desertam; desertum enim omnem terræ orbem effecit vera Dei notitia, quæ nullum prorsus haberet virtutis cultorem. Nec solvit eos qui erant in inductione ac custodia. Sed hoc largitus est Dominus his qui in ipso crediderunt, dicens « vinctis: Exite; et illis qui erant in tenebris: Revelamini³; » sed et divinæ iræ obnoxiiis, quod in divinas leges debaccharentur, remittens culpas, oblivione peccata obliterans, et supplicio eximens qui ex infirmitate humana multis vitiis implicabantur.

VERS. 18, 19. Omnes reges gentium dormierunt in honore, homo in domo sua. Tu autem projectus eris in montibus, quasi mortuus abominabilis cum multis mortuis confossis gladio, descendentibus ad inferos.

⁹⁹ Abductio, exsilium. ¹ Inductio, vinculum, carcer. ² Psal. ciii, 16. ³ Isa. xlix, 9.

Ex rebus præteritis aliquando, inquit, graviores A
ejus calamitatem ostendit; et verum est quod dixi: siquidem non pari sorte cum reliquis potiri eum contigit, qui sic fastuosus est et cervicosus, et incomparabili dignitate evectus, ut in alto culmine locatus videatur. Illi enim, inquit, obdormierunt non absque honore, neque sine charissimis sibi hospitibus. At tu horum exsors omnino, in montibus jacebis execrandus et projectus, **236** id est, olitus et aspectu invenustus. Quid enim corpore mortuo et vestitum non habente esse poterit execrabilius? Occumbes igitur cum reliquis qui Medici gladii opera interierunt, nullo te lugente, neque lacrymam mortuorum comitem distillante, non parentationis honore colonestante: sed ita miserabilis, ita proculcatus eris, ut a subditis tuis, iisque despectissimis, nulla in re differas. Sed et sciendum est usque ad illa processuram lamentationem.

VERS. 20. *Quemadmodum vestis sanguine conspersa non est munda, sic neque tu eris mundus: propterea quod terram meam perdidisti, et populum meum interfecisti, nequaquam permanebis in perpetuitatem temporis.*

Quæ gravia admodum flagitia sunt, quæque ab auctoribus suis difficulter elui possunt, ea tincturæ cujusdam instar colorata videre licet. Ostendit vero eos commisisse digna extrema ira, et dignos supplicio vitii ex æquo respondente. Igitur non absolveris, inquit, a peccatis neque mundus eris, neque misericordia dignus. Eris autem contaminatus, et indelebili cædis crimine commaculatus, quemadmodum sane vestimentum sanguine mistum. Perdidisti enim terram sanctam, et occidisti populum, mihi deputatum. « Quando » enim, inquit, « dividebat Altissimus gentes, filios Adam quos dispersit, constituit fines gentium secundum numerum angelorum Dei; et factus est pars Domini populus ejus, Jacob: funiculus hæreditatis ejus Israel¹. » Est igitur gravissimum se contra terram Domini, id est Ecclesiam, attollere, et adversus populum Christo deputatum audere homicidii scelus admittere. Nullo enim modo erit mundus, qui tam prodigiosis sceleribus irretitur. Dixerit autem quispiam, credo, Judææ et ipsorum Jerosolymorum calamitates animo et cogitatione versans: Ergone sua sponte venit Babyloniorum tyrannus, et Judaicam terram oppugnavit, cepitque sanctam civitatem, non permittente illi Deo hoc facere, imo non tradente? Equidem inquit ipse propheta Isaias nobis: « Sibilo vocabit Dominus muscas quæ dominantur parti fluvii Ægypti, et api quæ est in regione Assyriorum, et venient omnes, et requiescent in fossis **237** regionis tuæ, et in specubus petrarum, et in speluncis, et in omni scissura, et in omni ligno². » Qui igitur factum est ut ex divino nutu pendens Babylonius, insanabili scelere perditus sit, adeoque graviter pos

Ex τῶν ὑπαρχόντων ἐστὶ δὲ, φησὶ, φορτικωτέραν αὐτοῦ τὴν συμφορὰν διαδείκνυσι· καὶ ἀληθὲς ὅπερ ἐφην· εἰ μὴ δὲ τῶν ἰσῶν συνέβη τυχεῖν τοῖς ἄλλοις, τὸν οὕτω περιφανῆ καὶ ὑψαυχένα καὶ ἀσυγκρίτοις ὑπεροχαῖς, εἰς τὸ ὑψοῦ τεθεῖσθαι δοκεῖν ἡρμένον. Οἱ μὲν γὰρ κεκοίμηγται, φησὶν, οὐ δίχα τιμῆς, οὔτε μὴν ἔξω που τῶν ὅτι μάλιστα φιλαίτατων αὐτοῖς ἐνδiciaτημάτων. Σὺ δὲ καὶ τούτων ἀμοιρῆσας παντελῶς, ἐν ὅρεσι καίσῃ βδελυρὸς, καὶ ἐρρίμμενος, τοῦτ' ἐστίν, ὁδωδὺς τε καὶ ἀτερπής· εἰς θέαν. Τί γὰρ ἂν γένοιτο βδελυρώτερον σώματος νεκροῦ καὶ περιστολῆν οὐκ ἔχοντος; Κείσῃ δὲ οὖν ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις, οἱ μαχαίρας ἔργον γηγόναισι Μηδικῆς, οὐδενὸς ἐπὶ σοὶ θρηγῆσαντος, οὐ τὸ τοῖς τεθνεῶσι ἀκολουθοῦν ἐπιστάξαντος δάκρυον, οὐκ ἐνταφίους τιμήσαντος· οἰκτρὸς δὲ οὕτως καὶ ἐρρίμμενος, ὡς μηδενὸς τῶν ἄλλων διενεγκεῖν, οἱ καὶ γεγόναισιν ὑπὸ χεῖρα σὴν, καὶ ἀσημότατοι παντελῶς. Εἰδέναι δὲ ἀναγκαῖον, ὅτι μέχρι τούτων ὁ θρῆνος στήσεται.

Ὅν τρόπον ἡμῶν πεφυρμένον ἐν αἵματι, οὐκέτι καθαρὸν, οὕτως οὐδὲ σὺ ἔση καθαρὸς· διότι τὴν γῆν μου ἀπώλεσας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτεινας, οὐ μὴ μείνης εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον.

Τὰ παγγέλεπα τῶν δυσσεδημάτων δυσέκπλυτά τε ἐστὶ, καὶ τοῖς δεδρακόσιν αὐτὰ βαφῆς τιнос δίκην ἐγκεχρωσμένα καταθεῖτό τις ἄν. Ἀποδείκνυσι γερμὴν αὐτοῦς τῆς εἰς λῆξιν ἡκούσης ἀγανακτήσεως πεπραχότας ἄξια, καὶ δίκης ἀξίους τῆς ἰσορρόπου τοῖς αἰτιάμασιν. Οὐχοῦν οὐκ ἀπαλλαχθήσῃ, φησὶ, τῶν πλημμελημάτων, οὐδ' ἂν γένοιτο καθαρὸς, καὶ κατοιικτεῖρεσθαι πρέπων. Ἐστὶ δὲ οὕτω μεμολυμένος, καὶ ἀναπόβλητον ἔχων τῆς μαιφονίας τὸ ἐγκλήμα, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἡμῶν αἵματι πεφυρμένον. Ἀπώλεσας γὰρ τὴν γῆν τὴν ἁγίαν, ἀπέκτεινας δὲ καὶ τὸν ἐκνεμηθέντα μοι λαόν· « Ὅτε γὰρ διεμέριζε, » φησὶν, « ὁ Ὑψίστος ἔθνη, οὓς διέσπειρεν υἱὸς Ἀδάμ, ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν, κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ· καὶ ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχολισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. » Πάνθεν οὖν ἄρα τὸ κατεπαῖρεσθαι τῆς τοῦ Κυρίου γῆς, τοῦτ' ἐστὶ, τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τὰ τῆς μαιφονίας τολμήματα πληροῦν, κατὰ τοῦ ἐκνεμηθέντος λαοῦ τῷ Χριστῷ. Ἔσται γὰρ κατ' αὐθέντα τρόπον καθαρὸς, ὁ τοῖς οὕτως ἐκτόποις ἐναλοῦς ἐγκλήμασιν. Φαίη δ' ἂν οἰμαί τις, τὰς ἐπὶ γε τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ αὐτοῖς δὲ τοῖς Ἰεροσολύμοις συμφορὰς ἐκνενοήσας· Ἄρα γὰρ αὐτόμολος ἦκεν ὁ Βαβυλωνίων τύραννος, καὶ κατεστράτευσε τῆς Ἰουδαίων γῆς, εἰς δὲ καὶ τὴν ἁγίαν πόλιν, οὐκ ἀφέντος αὐτῷ τοῦτο δράσαι Θεοῦ, μᾶλλον δὲ οὐκ αὐτῷ δεδωκότος; καίτοι φησὶν αὐτῷ, ὁ προφήτης ἡμῖν Ἡσαίας; ὅτι· « Συριεὶ Κύριος μυίας, ὃ κυριεύει μέρους ποταμοῦ Αἰγύπτου, καὶ τῇ μελίσσει, ἣ ἐστὶν ἐν χώρᾳ τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἐλεύσονται πάντες, καὶ ἀναπαύσονται ἐν ταῖς φάραγμας τῆς χώρας, καὶ ἐν ταῖς τρώγλαις τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰ σπήλαια, καὶ εἰς πᾶσαν βράχιν, καὶ ἐν παντὶ

¹ Deut. xxxii, 8, 9. ² Isa. vii, 18-19.

ξύλῳ. » Πῶς οὖν ἄρα τοῖς νεύμασιν ὑπηρετήσας ὁ Βαβυλωνίος ἀνεξίτητον ἔχει τὸ ἔγκλημα, καὶ οὕτω κεκλωσται δεινῶς, ὥς ἐπέκεινα μηδὲν ὀρᾶσθαι τῆς ἐπενοχθείσης ὀργῆς αὐτῷ; Ναὶ καὶ μάλα εἰκότως. Ἡθέλησε μὲν γάρ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἀπονευνοχότα πρὸς ἀπόστασιν ἐλέγξει τὸν Ἰσραὴλ, καὶ συμμέτροις αἰκίαις ἀναπεισάιν παλινδρομεῖν εἰς τὴν αὐτῷ συνήθη λατρείαν, φημι δὴ τὴν νομικὴν. Ὁ δὲ, καίτοι πρὸς τοῦτο ἡγμένος, θηρίου δίκην ἀμελικτος ἦν, καὶ ἀχαλίνους ἐχρήσατο τοῖς θυμοῖς, καὶ γοῦν ἐγκαλεῖται Θεοῦ λέγοντος ἐναργῶς. « Ἐξήλωκα τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὴν Σιών ζήλον μέγαν, καὶ θυμῷ μεγάλῳ ἐγὼ ὀργίζομαι ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ συνεπιτιθέμενα· ἀνθ' ὧν ἐγὼ μὲν ὠργίσθην ὀλίγα· αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακὰ. » Ὅσπερ δὲ σκευὸς ὄντα θυμοῦ καὶ ὀργῆς τὸν Φαραῶ καὶ ὑποκείμενον ἤδη κολάσει δι' οἰκεία πταίσματα ἐξήγειρε, καθά φησιν αὐτῷ, ἵν' ἐνδείξηται ἐν αὐτῷ τὴν τε ἰδίαν δύναμιν, καὶ τῆς δικαιοκρατίας τὴν ἀκριβὲς· οὕτω νοήσεις καὶ ἐπὶ τοῖς Βαβυλωνίοις. Σκευὴ γὰρ ὄντες ὀργῆς, καὶ κολασθῆναι δικαίως ὀφειλοντες, ἐπηνέχθησαν τοῖς Ἱεροσολύμοις· ἵνα παιδεύσας τοὺς Ἰσραὴλ, ἐξαυτηθεῖεν μετὰ τοῦτο καὶ ἀρροδιωτάτην κλάσιν.

Σπέρμα πονηρὸν, ἐτοίμασον τὰ τέκνα σου σφαγῆναι ταῖς ἁμαρτίαις τοῦ πατρὸς σου, ἵνα μὴ ἀναστῶσιν, καὶ ἐμπλήσωσιν τὴν γῆν πολέμων. Καὶ ἐπαναστήσομαι αὐτοῖς, λέγει Κύριος Σαβαῶθ, καὶ ἀπολῶ αὐτῶν ὄνομα, καὶ κατάλειμμα, καὶ σπέρμα.

Πάνθαινα μὲν δέδρακε κατὰ παντὸς ἔθνους ὁ Ναβουχοδονόσορ, καὶ οἱ μετ' αὐτὸν δὲ καὶ ἐξ αὐτοῦ γεγονότες, μέχρι Βαλτάσαρ, ταῖς τοῦ πατρὸς ἐπόμενοι δυστροπίαις, ὑπερῆλαντο τὰ ἐκείνου, ὧμοί τε καὶ ἀπηνεῖς κατὰ παντὸς γεγονάσιν ἔθνοισ, κατεπεφύοντό τε τοῦ Ἰσραὴλ, καίτοι γεγονάσιν ἐν αἰχμαλωσίᾳ καὶ ζυγῷ δουλείας ἐνησχρημένοι. Περφρονήκασιν δὲ οὕτω τι μέγα, καὶ κατ' αὐτῆς τῆς τοῦ Θεοῦ βούλης, ὥστε καὶ τὸν ἀλιτήριον Βαλτάσαρ, ποιοῦντα πότον τοῖς μεγιστάσιν αὐτοῦ, παρενεγκεῖν εἰς μέσον τὰ σκευὴ τὰ ἅγια, καὶ πιεῖν ἐν αὐτοῖς ταῖς παλλακίσιν ὁμοῦ καὶ ταῖς παρακοίταις αὐτοῦ, ὅτε καὶ ἐξῆλθεν ἀστράγαλος χειρὸς, καθά φησιν ὁ Δανιὴλ, καὶ γραφὴν ἐν τῷ τοίχῳ πεποίηται· *Mārth, Thekēl, Pharēs*· ὃ δὴ καὶ διερμηνεύων ὁ Θεοπέσιος Δανιὴλ, μεμερίσθαι μὲν ἔφη τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, δεδῶσθαι δὲ Μήδοις καὶ Πέρσαις. Φασὶ τοιγαροῦν ὀλοῦντο ἀπολέσθαι τότε τὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ γένος, καὶ μὲν τοὶ τὸ Βαλτάσαρ, ὥστε μηδένα τὸ παράπαν ἐξ αἵματος αὐτῶν ἐπιβῆναι μετ' αὐτοὺς τοῖς πατρὸς βασιλείας θάκοις. Τοῦτο, οἶμαι, διὰ τῶν προκειμένων ἡμῖν ὁ προφητικὸς διαδείκνυσι λόγος. Ἄθροει γὰρ ὅπως κατὰ παντὸς τοῦ πονηροῦ σπέρματος ἡ θεία κενώρηκεν ὀργή. Ἐτοίμασον γὰρ, φησὶ, τὰ τέκνα σου σφαγῆναι ταῖς ἁμαρτίαις τοῦ πατρὸς σου. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ πατέρες γεγονάσιν ἀσεβεῖς, πέπαιται τὸ ἐξ αὐτῶν σύμπαν ἐσόμενον γένος. Διὰ πολὺν αἰτίαν; ἵνα μὴ ἀναστῶσι, φησὶ, καὶ τὴν γῆν κληρονομήσωσι, καὶ ἐμπλήσωσι τὴν γῆν πολέμων· τοῦτ' ἐστίν, ἵνα μὴ ταῖς τῶν πατέρων

niatur, ut amplius non conspiciatur, ira ei inflictā? Certe jure optimo. Voluit enim universitatē Deus declinantem ad defectionem Israelē arguere, et modico supplicio persuadere, ut denuo ad consuetum cultum, legalem, inquam, recurreret. Iste autem licet ad hoc ductus, feræ more inmitis erat, et effrenato furore agebatur. Siquidem accusatur a Deo manifeste dicente: « Æmulatus sum Jerusalem et Sion æmulatione magna, et furore magno ego irascor gentibus conspirantibus, pro eo quod ego succensui parum, illi conspirant in mala⁴⁴. » Pharaonem item tanquam vas furoris ac iræ, et propter sua peccata animadversione jam dignum, excitavit, sicuti ipse ait, ut in ipso et suam potentiam et justī iudicii severitatem ostenderet. Ita quoque de Babyloniis intelliges. Cum enim essent vasa iræ, et juste plectendi, invaserunt Jerosolyma, ut Israele castigato, et ipsi cum illo ad pœnam se dignissimam deposcerentur.

Vers. 21, 22. Semen improbum, præpara liberos tuos ut occidantur ob culpas patris tui, ne resurgant et terræ hæreditatem adeant, impleantque terram bellis. Et consurgam super eos, dicit Dominus Sabaoth, et perdam nomen eorum, et reliquias, et semen.

Gravissime afflixit omnes gentes Nabuchodonosorus, et post eum et ex eo nati, usque ad Baltasarum, patrisque sui perversitatem sectantes eum etiam superarunt, crudelesque et immanes in omnes gentes exstiterunt, et Israelitis insultarunt, tametsi in captivitate fuerunt et iugo servitutis oppressi. Adeoque se etiam contra divinam majestatem efferebant, ut sceleratus Baltasar convivio magnatibus suis adornato sacra vasa afferret in medium, et ex illis cum pellicibus et concubinis biberet: quando etiam egressus articulus manus, sicuti ait Daniel, scripturam in pariete fecisset: *MANE, THECEL, PHARES*: quod interpretans divinus Daniel 238, divisum esse dixit regnum ejus, et Medis ac Persis traditum. Aiunt igitur tunc genus Nabuchodonosori et Baltasari funditus periisse, ut nemo prorsus post illos sanguine eorum oriundus regiam illam sedem conscenderit. Hoc, ut opinor, his verbis quæ proposita nobis sunt, propheticus sermo declarat. Intuere enim quo pacto in universum semen improbum divina ira grassetur. Præpara enim, inquit, liberos tuos ut occidantur propter culpas patris tui. Cum enim patres essent impii, omnis eorum posteritas deleta est. Quam ob causam? Ut non resurgant, inquit, et terræ hæreditatem adeant, et terram bellis impleant, id est, ne paternam insolentiam sectantes, et avitæ impietatis æmuli, bellis terram impleant, sicuti illi videlicet, fiantque ejus domini. Et insurgam contra

⁴⁴ Zach. 1, 14, 15. * Dan. v, 25.

eos, dicit Dominus Sabaoth, et perdam eorum nomen, et reliquias, et semen. Quemadmodum enim Deus promisit regibus Israel qui ei placuerint, etiam quartam prolem in solis eorum concessuram, benedictionem in futurum eorum genus extendens: sic eorum qui impii valde sunt, generis propagationem amputat. Impii enim, inquit⁴, radicitus ex terra peribunt. Audiat igitur quoque omnium hostis, peccati inventor, et omnium nobis causa malorum: Quemadmodum vestis cruore conspersa non erit munda, sic neque tu eris mundus, eo quod terram meam perdidisti, et populum meum occidisti. Non satis fuit generis nostri originem ad transgressionem convertisse, sed etiam totum terrarum orbem a divino ovili seductum, et hominem terrenum a dilectione Dei abductum, suum cultorem fecit, et in foveam interitus precipitavit. Proinde mundus non erit, sed neque durabit in perpetuitatem temporis; non enim per omnia iniustitiæ habenas obtinuit, Deo tyrannidem rewahente, et protervie in nos impetum cohibente et retardante. Periit enim simul cum filiis suis, id est impuris dæmonibus: semen enim erant malum. Perierunt autem catenis tenebrarum detenti in Tartaro, quemadmodum dicit Servatoris discipulus⁵: ne resurgant, et terræ hæreditatem adeant, et impleant terram bellis. **239** Depulsi sunt enim sua in nos tyrannide, et factus est nobis pax Christus. Quemadmodum enim B. Paulus scribit: « Pax Christi quæ superat omnem intellectum, custodiat corda nostra et cogitationes nostras⁶. » At quoniam pacto hoc illis acciderit, ipsemet nobis universitatis Deus ostendet, dicens: Et insurgam contra illos, ait Dominus Sabaoth. Et perdam eorum nomen, et reliquias, et semen.

φρουρήσει τὰς καρδίας ἡμῶν, καὶ τὰ νοήματα αὐτῆς ἡμῖν ὁ τῶν ὀλων Θεὸς σφραγισθεὶς λέγων· Καὶ ἀπολῶ αὐτῶν τὸ ὄνομα, καὶ κατάλειμμα, καὶ σπέρμα.

VERS. 23. *Hæc dicit Dominus: Et ponam Babyloniam in desertum, ut inhabitent erinacei, et redigetur in nihilum, et ponam eam luti barathrum in perditionem.*

Oraculum hoc nobis jam propositum videtur esse quædam eorum quæ latius ac fusius dicta sunt concisa et brevissima anacephalæsis. Ostendit enim aliud nihil quam illud omnino, hominibus vacuum fore Babyloniam, et animalibus plenam, quibus habitaculum gratum est solitudo. Cum vero, ut apparet, maximum undarum defluxum habeat, cumque fluvius eam, ut fertur, in duas secet partes, accidit ut, quia nullus rivus ad ea quæ par erat loca vim suam derivaret, per omnem regionem diffunderetur, et stagnorum multitudinem efficeret: ut quæ regio olim clara et celeberrima erat, et reliquarum regina, et gloriosissima dicebatur, ea luti barathrum ac puteus evaderet corruentibus in perditionem.

ἀγαρωχαῖς ἐπόμεινοι, καὶ προγονικῆς δυσσεβείας γενόμενοι ζηλωταί, κατεμπλήσωσι μὲν πολέμου τὴν γῆν, καθάπερ ἀμέλει κάκεινοι, γένοιντο δὲ αὐτῆς καὶ κύριοι. Καὶ ἐπαναστήσομαι αὐτοῖς, λέγει Κύριος Σαβαώθ, καὶ ἀπολῶ αὐτῶν ὄνομα καὶ κατάλειμμα, καὶ σπέρμα. Ὅνπερ γὰρ τρόπον τοῖς εὐαρεστήσασιν βασιλείων τοῦ Ἰσραὴλ υἱοὺς τετάρτους ἐπηγεῖλατο Θεὸς καθήσασθαι ἐπὶ τῶν θρόνων αὐτῶν, ἐκτείνων τὴν εὐλογίαν καὶ εἰς τὸ ἐξ αὐτῶν ἐσόμενον γένος· οὕτω τῶν ἀγαν γεγονότων δυσσεβῶν ἀνακρίπτει τοῦ γένους τὴν ἐπίδοσιν. Οἱ γὰρ ἀσεβεῖς, φησὶν, ὁλόβριζοι ἐκ γῆς ὀλοῦνται. Ἀκουέτω δὴ οὖν καὶ ὁ πάντων ἐχθρὸς, ὁ τῆς ἀμαρτίας εὐρέτης, καὶ ἀπάντων ἡμῖν παραίτιος γεγονὼς τῶν κακῶν· Ὅν τρόπον ἱμάτιον ἐν αἵματι πεφυρμένον, οὐκ ἔσται καθαρὸν, οὕτως οὐδὲ σὺ ἔση καθαρὸς, διότι τὴν γῆν μου ἀπώλεσας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτεινας. Οὐ γὰρ ἐρχέσθῃ τῇ μεταστῆσαι πρὸς παράβασιν τὴν τοῦ γένους ἡμῶν ἀρχήν, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἅπασαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἀποθουκῶλῃται Θεοῦ, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀποκομίσας ἀγάπης τὸν ἐπὶ γῆς ἄνθρωπον, ἰδὼν ἀπέφηνε προσκυνητὴν, καὶ τοῖς τῆς ἀπωλείας ἐνῆκε βόθροις. Οὐκ οὖν οὐκ ἔσται καθαρὸς, ἀλλ' οὐδὲ μέμνηκεν εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον· οὐ γὰρ μέγρι παντὸς κεκράτηκε τῶν ἡδικημένων, ἀνασειράζοντος Θεοῦ τὴν πλεονεξίαν, καὶ ἀνακόπτοντος τῆς κατ' ἡμῶν σκαιότητος τὰς ὁρμάς. Ἀπώλωλε γὰρ ὁμοῦ τοῖς ἰδίοις τέκνοις, τοῦτ' ἔστι, τοῖς ἀκαθάρτοις διαίμοι· σπέρμα γὰρ ἦσαν πονηρόν. Ἀπολώλασι σειροῖς ζέφου τεταρταρωμένοι, καθά φησι τοῦ Σωτῆρος ὁ μαθητῆς, ἵνα μὴ ἀναστῶσι καὶ τὴν γῆν κληρονομήσωσι, καὶ ἐμπλήσωσι τὴν γῆν πολέμων. Ἐκθέβληνται γὰρ τῆς κατ' ἡμῶν τυραννίδος, καὶ γέγονεν ἡμῖν εἰρήνη Χριστός. Ὡς γὰρ ὁ μακάριος γράφει Πιῦλος· « Ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, ἡμῶν. » Συνέβη δὲ τοῦτο παθεῖν αὐτοὺς τίνα τρόπον, ἐπαναστήσομαι αὐτοῖς, λέγει Κύριος Σαβαώθ, καὶ ἀπολῶ αὐτῶν τὸ ὄνομα, καὶ κατάλειμμα, καὶ σπέρμα.

Τάδε λέγει Κύριος· Καὶ θήσω τὴν Βαβυλωνίαν ἔρημον, ὥστε κατοικεῖν ἐχίνους, καὶ ἔσται εἰς οὐδέν· καὶ θήσω αὐτὴν πληθὺ βάραθρον εἰς ἀπώλειαν.

Ἔοικεν εἶναι τι τῶν κατὰ πλάτος εἰρημένων ἀνακρίψαι αἰσῶσις συντομωτάτῃ τὸ προκείμενον ἡμῖν βητόν. Ἀλλ' οὐ γὰρ ἕτερον οὐδὲν, πλὴν ἐκείνου που πάντως, ὡς ἀνθρώπων μὲν ἔρημος ἔσται παντάπασιν ἡ Βαβυλωνίων, ζῶων δὲ πλήρης, οἷς ἐνδοξασμα φησὶν ἡ ἐρημία. Ἐπειδὴ δὲ πλείστην, κατὰ τὸ εἶδος, ὕδατων ἔχει καταφορὰν, φασὶ δὲ καὶ ποταμὸν αὐτὴν τέμνειν διχα, συμβέβηκεν οὐδεὶς τῶν ναμάτων τὴν ῥύμην παροχετεύοντος, ἐφ' οὗ ἦν ἀκλόουθον ἰέναι τίπους, διασπιδνασθῆναι τε κατὰ πίσης τὸ ὕδωρ, καὶ τελμάτων ἀποτελεῖσαι τὴν πληθύν, ὡς πάλαι λαμπρὰν καὶ διαβόητον, βασιλῖδα τε τῶν ἄλλων, καὶ ἐνδοξαστήν κατ' ἐκείνην, πληθὺ βάραθρον γενέσθαι καὶ τοῖς ἐμπίπτουσιν εἰς ἀπώλειαν.

⁴ Psal. XXXVI, 58. ⁵ Jud., 5, 6. ⁶ Ph. Ep. IV, 7.

Τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Ὅν τρέπον εἰρῆκα, οὕτως ἔσται, καὶ ὃν τρέπον βεβούλευμαι, οὕτως μενεῖ, τοῦ ἀπολέσαι τοὺς Ἀσσυρίους ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἐμῆς, καὶ ἐπὶ τῶν ὀρέων μου· καὶ ἔσονται εἰς καταπάτημα, καὶ ἀφαιρῶσθῆσεται ἀπ' αὐτῶν ὁ ζυγὸς αὐτῶν· καὶ τὸ κῦδος αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὤμων ἀφαιρεθήσεται.

Προφητεύει μὲν ὁ μακάριος Ἡσαίας ἐν βασιλείᾳ Ὁζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχαζ, καὶ Ἐζεχίου· ἔοικε δὲ τοιούτοις ποιῆσθαι τοὺς λόγους, τοὺς κατὰ γὰρ τῆς Βαβυλωνίως, ἣ καὶ ἀπάσης τῆς Ἀσσυρίων γῆς· περιόντος ἔτι καὶ τὴν βασιλείαν τιμὴν μετὰ χειρὸς ἔχοντος τοῦ Ὁζίου, δὲ ἔστι καὶ Ἀζαρίας. Ἐπειδὴ δὲ βασιλεύοντος Ἐζεχίου κατεστράτευσεν τῆς Ἰουδαίας· Σενναχειρεῖμ ὁ Ἀσσύριος, καὶ πλείστας μὲν εἰς τῆς Σαμαρείας πόλεις, ἐλθὲν λεγκται δὲ διὰ χειρὸς Θεοῦ, καὶ αὐτοῖς ἐπιτηδῆσας τοῖς Ἱεροσολύμοις· ἀπέθανον γὰρ ἐν μιᾷ νυκτὶ τῶν ἀλλοφύλων ἑκατὴν καὶ ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδες, ἀγγέλου χειρὶ δαπανώμεναι· ταύτης ἔνεκα τῆς αἰτίας, ἵνα μὴ τι τῶν παρὰ Θεοῦ πρὸς παράκλησιν τοῦ Ἰσραὴλ εἰρημένων διαπίπτειν δοκεῖ, προαναφωνεῖ καὶ τοῦτο καὶ φησιν, ὅτι Ὅν τρέπον εἰρῆκα, οὕτως ἔσται· κατοικήσεται γὰρ, φησὶν, εἰς πηλοῦ βράθρον ἢ Βαβυλωνίων· ἔσται δὲ καὶ ἡρημωμένη, μενεῖ δὲ κάκεινον· καὶ πάντῃ τε καὶ πάντως ἐκτελευθήσεται, φησὶν, εἰς αἰῶνα πέρας, ὃ βεβούλευμαι τε καὶ ταῖς παρ' ἑμαυτοῦ κεκύρωκα φήγοις, τοῦ ἀπολέσαι τοὺς Ἀσσυρίους ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἐμῆς, καὶ ἐπὶ τῶν ὀρέων μου· καὶ ἔσονται εἰς καταπάτημα· ἀφαιρεθήσεται δὲ καὶ ζυγὸς αὐτῶν, καὶ τὸ κῦδος αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὤμων αὐτῶν. Ἀπέσταλτο μὲν γὰρ παρὰ τοῦ Σενναχειρεῖμ ὁ Ραζάκης ἐπὶ Λαχεὶς εἰς Ἱερουσαλήμ. Εἶτα ταῖς Βαβυλωνίων στρατιαῖς ὅλην ἐν κύκλῳ περισχὼν, τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης καταπεφυλάρηκεν οὐ μετρίως· καὶ βαρβαρικῶς φρονήματι πρέπουσαν ἤφειε φωνῇ· « Μὴ γὰρ ἀπατάω, φησὶν, ὕμᾶς Ἐζεχίας λέγων, ὅτι ῥύσεται ὕμᾶς ὁ Θεὸς ἐκ χειρὸς Ἀσσυρίων· » ζυγὸν δὲ δουλείας τοῖς ἄνωθεν ἐλευθέρους ἐπιρρίψαι ζητῶν, μέγα τὸ κῦδος, τοῦτο ἔστι, δόξαν, ἐκτυπῇ τε καὶ τῷ οἰκείῳ δεσπότη περιτιθεῖς, εἰς ἀδόκητον κατενηνεκται συμφορὰν. « Ἀναστάντες γὰρ, φησὶ, τὸ πρωῒ, εὗρον πάντα τὰ σώματα νεκρά. » Ἐγνώσθαι δὲ διὰ πείρας, ὅτι τέ ἐστιν παναλήκης ὁ τῶν ἀντιστατῶν οὐδέν.

Αὕτη ἡ βουλὴ ἦν βεβούλευται Κύριος ἐπὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην· καὶ αὕτη ἡ χειρὶς ἡ ὑψηλὴ ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη τῆς οἰκουμένης ὅλης. Ὁ γὰρ Θεὸς ὁ ἅγιος βεβούλευται, τίς διασκεδάσει; καὶ τὴν χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστεφύσει;

Ἰστέον δὲ πάλιν, ὡς οὐ κατὰ πάσης τῆς οἰκουμένης, ἥτοι τῆς ὑπ' οὐρανὸν, ἢ τῆς προφητείας τῆς ἐν γὰρ τούτοις ἔρχεται δύναμις, γέγονε δὲ μᾶλλον ὁ τῆς προαγορεύσεως λόγος κατὰ πάσης τῆς Ἀσσυρίων γῆς, ἣν καὶ οἰκουμένην ἀποκαλεῖ, διότι τοῦ εἶναι πολλὴν καὶ εὐρείαν, ἔθνεσι τε μυρίοις καὶ ἀριθμοῦ χρειτοσιν ἀναπεπλησθαι πλουσίως. Οὐκοῦν τὰ εἰρημένα, φησὶ, κατὰ πάσης ἤξει τῆς Ἀσσυρίων γῆς,

VERS. 24, 25. *Hæc dicit Dominus Sabaoth : Ut dixi, ita erit, et ut decrevi, ita manebit, ut perdam Assyrios in terra mea, et in montibus meis. Et erunt concultationi, et auferetur ab illis jugum eorum, et decus eorum ex humeris demetur.*

Prophetat igitur beatus Isaias regnante Ozia, Iothamo, Achazo et Ezechia : videturque contra Babylonem, inquam, totamve terram Assyriorum orationem habere, superstite etiamnum et regum honorem sustinente Ozia, qui est etiam Azarias. Cum autem, regnante Ezechia, Sennacherim Assyrius Judææ bellum indixisset, plurimasque urbes Samaritanorum cepisset, ac per manum Dei repressus esset, quantumvis ipsis Hierosolymis insultans (mortui sunt enim una nocte alienigenarum centum octoginta quinque millia, angeli manu consumpta) : hanc **240** ob causam, ne quidquam eorum quæ a Deo ad consolandum Israellem dicta sunt, intercedere videatur, proclamat et illud, et inquit : *Ut dixi, ita erit, descendet enim in luti bathrum Babylonia, eritque desolata, illudque omnino manebit : ad auspicatum, inquit, finem perveniet quod decrevi, quod mea sententia confirmavi, ut deleam Assyrios in terra mea, et in montibus meis, et erunt concultationi, aufereturque jugum eorum, et decus ex humeris ipsorum.* Missus enim est ab ipso Sennacherim Rapaces ex Laches in Jerusalem, deinde Babyloniorum copijs tota undique circumdata, et divinam majestatem hand parum ludificans, barbarico animo dignam vocem edidit : « Ne enim, inquit, decipiat vos Ezechias dicens : Liberabit vos Deus e manu Assyriorum ; » cumque servitutis jugum hominibus superiore memoria liberis studeret imponere, magnum decus, id est gloriam sibi ac suo domino tribuens, in calamitatem deductus est inexpectatam. « Surgentes enim, inquit, mane, invenerunt omnia corpora mortua. » Atque experimento cognovit, fortissimum esse sanctorum principem, divinæque ejus nutui nihil obistere.

τῶν ἁγίων προσετηκώς, καὶ τοῖς θεοῖς αὐτοῦ νεύουσιν·

VERS. 27, 28. *Hoc est consilium quod decrevit Dominus super totum terræ orbem : et hæc manus excelsa super omnes gentes terræ. Nam quod Deus sanctus decrevit, quis rescindat? et manum excelsam quis avertet?*

Rursus sciendum est vim prophetiæ hujus non per omnem terram, aut per orbem terrarum vagari, sed hoc vaticinium potius contra omnem Assyriorum terram institui, quam et orbem appellari, quod ampla sit et spatiosa, quodque gentibus infinitis ac innumeris copiose replatur. Itaque, inquit, contra omnem terram Assyriorum venient quæ dicuntur, et ad exitum pervenient prorsus quæ

¹ Isa. xxxvi, 18. ² Isa. xxxvii, 36.

prænuntiantur. Cum igitur nemo vincula solvat, aut certe possit divinæ iræ obnoxiiis opem afferre, pergit porro sermocinari ac dicere : Nam quod Deus sanctus decrevit, quis rescindet? et manum excelsam quis avertet? Præscindit enim omnem Babylonio spem, ac opportune corroborare pergit Israelitis, **241** quo animo sint constanti, et omnipotentissimam manum omnia domantem, rectam atque supremam promissa servaturam vere sentiant. Cum enim terribilem atque formidabilem Assyriorum potentiam existimarent, quæ nemini cederet ac vinci se non pateretur, ac propterea consentaneum esset propheticis sermonibus diffidere : hinc jure optimo hoc illis accidere non sinit, ac tantum non contrarium suadet, et incredulitatis morbum resecat, cum dicit : Manum excelsam quis avertet?

VERS. 28, 29. Απὸ quo mortuus est Achaz rex, factum est verbum hoc : Ne lætamini, omnes alienigenæ. Contritum est enim jugum percutientis vos. Nam ex semine serpentum egredientur progenies aspidum, et progenies eorum egredientur serpentes pennati.

Diversas habebant diversis temporibus revelationes sancti prophetæ, rerum naturæ congruentes, ad eorum qui tum vixerunt utilitatem. Etenim Israel, qui exaruerat, et divinarum legum curam abjecerat, universitatis Deus ad meliorem mentem traducere voluit : multis beneficiis afficiendo, et in illos qui ei adversabantur iram accendendo, atque eos qui sanctam civitatem, Jerusalem dico, habitabant, ad bonam spem revocando, quo unum scirent ac solum universitatis Dominum, et alium præterea neminem. At vero illi creaturam præter Creatorem honore ac veneratione prosequentes, atque falso nominatis diis liba offerentes, offensarunt non mediocriter. Talem igitur nunc ordinem ac artificium tenor prophetice lectionis nobis propositæ subindicat. Cæterum primum aperire operæ pretium est historica, et singula exponere dilucide : erit quippe sic lecturis perspicuum maxime id quod explanatur. Regnavit igitur Hierosolymis in Israele Ozias qui et Azarias. Hic quidem fuit cultor pietatis : fecit enim rectum in oculis Domini, ut de eo scriptum est ¹. Potentissimus autem erat et formidabilis admodum hostibus, nimirum in alienigenas fortitudinem bellicam exerens. Cum igitur obsedit, cepit, atque vastavit multas urbes Philistinorum, scilicet alienigenarum, id est, Palæstinorum eorumque qui ex Cæle Syria. Scriptum **242** est autem sic de illo in secundo Paralipomenon : « Et exivit, et belligeravit adversus alienigenas, et debellavit muros Geth, et muros Jamniæ, et muros Azoti, et ædificavit civitates Azoti, et in alienigenas roboravit eum Dominus, et in Arabas habitantes in Petra,

ὅτι τε πάντῃ τε καὶ πάντως εἰς πέρας ἐκδύσεται τὰ προηγγελμένα, παραλύοντος δὲ οὐδενός τὴν ἐπαγωγὴν, ἥγουν ἐπαμύνειν τοῖς ὑπὸ θεῖαν ὀργὴν ἰσχύοντος, προσαποφαίνει λέγων· Ἄ γὰρ ὁ Θεὸς ἅγιος βεδούλεται, τίς διασκεδάσει; καὶ τὴν χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει; Ἀποκείρει μὲν γὰρ εἰσάπαν τὴν τῶν Βαβυλωνίων ἐλπίδα· προσεμπεδοὶ δὲ χρησίμως τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, εἰς τὸ ἀραρότως διακείσθαι καὶ φρονεῖν, ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως ἀποπερᾶναι τὰ ἐπηγγελμένα πανσθενεστάτῃ τε ὑπάρχουσα, καὶ κατακρατοῦσα τῶν ὅλων, ἡ θεία τε καὶ ὑπερτάτῃ χεῖρ. Ἐπειδὴ γὰρ ὄντο δεινὴν καὶ δυσάντητον τὴν τῶν Ἀσσυρίων ὑπάρχειν ἰσχύν καὶ παραχωροῦσαν οὐδενί, καὶ τὸ ἡττᾶσθαι παραιτουμένη, ἀπιστῆσαι δὲ ἦν διὰ τοῦτο εἰκὸς τοῖς τῆς προφητείας λόγοις· ταύτητος καὶ μάλα εἰκότως τοῦτο παθεῖν οὐκ ἐπ' ἑξῆς μόνον δὲ οὐχὶ καὶ ἐκδυσωπεῖ, καὶ τῆς ἀπιστίας τὴν νόσον προσαποκείρει λέγων· Τὴν χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει;

Τοῦ ἔτους οὗ ἀπέθανεν Ἀχαζ, ἐγενήθη τὸ ρῆμα τοῦτο· Μὴ εὐφρανθῆτε, πάντες οἱ ἀλλόφυλοι· συνετρίβη γὰρ ὁ ζυγὸς τοῦ παλιντος ἡμᾶς. Ἐκ γὰρ σπέρματος ὄψεων ἐξελεύσονται ἐκροισασιδίων, καὶ τὰ ἐκγονα αὐτῶν ἐξελεύσονται ὄφεις πετόμενοι.

Διάφοροι κατὰ καιροὺς ἀποκαλύψεις ἐγένοντο τοῖς ἁγίοις προφήταις, καὶ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων συμβαίνουσαι πρὸς δυνάμειν τῶν τηλικαύτων. Καίτοι γὰρ ἀπεσκληρότατα τὴν Ἰσραὴλ καὶ τῶν θείων νόμων ἀπειθήνεια μεταπλάττειν ἤθελεν εἰς γὰρ τὸ χρῆναι τὰ ἀμείνω φρονεῖν ὁ τῶν ὅλων Θεός, πολυτρόπως εὐεργετῶν, καὶ τοῖς μὲν ἀνθεστηκόσιν αὐτῷ καταξανιστάς τὴν ὀργὴν, ἀνακομίζων δὲ τοὺς τὴν ἁγίαν οἰκοῦντας πόλιν, φημὶ δὴ τὴν Ἱερουσαλὴμ, εἰς ἐλπίδας ἀγαθὰς, ἐν εἰδέν ὡς εἰς τε καὶ μόνος ἐστὶν ὁ τῶν ὅλων Κύριος, καὶ ἕτερος μὲν παρ' αὐτὸν οὐδεὶς. Αὐτοὶ δὲ τῇ κτίσει τὸ σέβας παρὰ τὸν Κτίστην ἀνάπτοντες, καὶ σπουδὰς τοῖς ψευδωνύμοις προσκομίζοντες θεοῖς, προσεχερούχασιν οὐ μετρίως. Τοιαύτην τινα καὶ νῦν οἰκονομίαν ἡ τῶν προκειμένων ἡμῖν προφητικῶν ἀναγνωσμάτων ὑπεμφαίνει δύναμις. Δεῖ δὲ, οἶμαι, τὰ ἱστορικῶς γεγονότα προσηγήσασθαι, καὶ διειπεῖν ἕκαστα σαφῶς· ἔσται γὰρ οὕτω τοῖς ἐντευξομένοις ἐναργὲς ὅτι μάλιστα τὰ δηλούμενον. Βεθασιλευκε τοίνυν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ Ὀζίας, ὁ καὶ Ἀζαρίας. Οὗτος γέγονε μὲν εὐσεβείας ἐπιμελητής. Ἐποίησε γὰρ τὸ εὐθεῖς ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου, καθὰ γέγραπται περὶ αὐτοῦ. Δυνατώτατος δὲ καὶ δυσάντητος κομιδῇ τοῖς δι' ἐναντίας, ἥγουν τοῖς ἀλλογενέσι, τὴν ἐν τοῖς πολέμοις ἀντεξάγων ἰσχύν. Πολλὰς γοῦν ἐκπολιορκήσας εἶλε τε καὶ πεπόρθηκε πόλεις τῶν Φυλιστινέων, ἥτοι τῶν ἀλλοφύλων, τοῦτ' ἐστὶν, τῶν Παλαιστινίων, καὶ ἐκ τῶν τῆς καλουμένης Κοίλης Συρίας. Γέγραπται δὲ οὕτω περὶ αὐτοῦ, ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων· « Καὶ ἐξῆλθε καὶ ἐπολέμησε πρὸς τοὺς ἀλλοφύλους· καὶ κατίσχυσε τὰ τεῖχη Γεθ, καὶ τὰ τεῖχη

¹ II Paral. xxvi, 4.

Ἀζώτου, καὶ φκοδόμησε πόλεις Ἀζώτου, καὶ ἐν ταῖς ἀλλοφύλοις. Κατίσχυσεν αὐτὸν Κύριος, ἐπὶ τοὺς ἀλλοφύλους καὶ Ἀραβας, τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς Πέτρας, καὶ ἐπὶ τοὺς Μιναίους. Καὶ ἔδωκαν οἱ Μιναῖοι τῷ Ὁζίᾳ δῶρα, καὶ ἦν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἕως εἰσόδου Αἰγύπτου, ὅτι κατίσχυσεν ἕως αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἀπεβίω, διαδέχεται τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ὁ ἐξ αὐτοῦ γεγωνὺς Ἰωάθαμ. Εἶτα μετὰ τοῦτον Ἀχαζ, πονηρὸς τε καὶ ἀποστάτης ἄνθρωπος, καὶ τοῖς τῆς ἀπάτης τέλμασιν ἐμβεβηκώς. Λελάτρευκε γὰρ ξύλοις τε καὶ λίθοις, καὶ ἀπάσῃ τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ· διήγαγε δὲ καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν πυρὶ, τέθυκε γὰρ τοῖς δαιμονίοις αὐτόν. Ὁ Γέγραπται δὲ οὕτω καὶ περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλείων· « Καὶ οὐκ ἐποίησεν εὐθὲς ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ πιστῶς· ὡς Δαβὶδ πατὴρ αὐτοῦ· καὶ ἐπορεύθη ἐν δόξῃ βασιλείων Ἰσραὴλ, καὶ γε τὸν υἱὸν αὐτοῦ διήγαγεν ἐν πυρὶ, κατὰ τὰ βδελύγματα τῶν ἐθνῶν ὧν ἐξῆρξεν Κύριος ἀπὸ προσώπου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. Καὶ ἐθυμίασεν ἐν τοῖς ὕψηλοις, καὶ ἐπὶ τῶν βουνῶν, καὶ ὑποκάτω παντὸς ξύλου ἀλσώδους. Τότε ἀνέβη Ῥααζῶν βασιλεὺς Συρίας· καὶ Φακεὲ υἱὸς Ῥωμελίου καὶ βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ εἰς πόλεμον· καὶ ἐπολιοῦσεν ἐπὶ Ἀχαζ, καὶ οὐκ ἤδυναντο πόλεμειν· καὶ μεθ' ἑτέρα· « Καὶ ἀπέστειλεν Ἀχαζ ἀγγέλους πρὸς Θεγλαφαλαζάρ βασιλέα Ἀσσυρίων λέγων· Δούλός σου, καὶ υἱός σου ἐγώ. Ἀνάβηθι, σῶσόν με ἐκ χειρὸς βασιλέως Συρίας, καὶ ἐκ χειρὸς βασιλέως Ἰσραὴλ τῶν ἐπανισταμένων ἐπ' ἐμέ. Καὶ ἔλαθεν Ἀχαζ ἀργύριον καὶ χρυσίον τὸ εὗρεθὲν ἐν θησαυροῖς οἴκου Κυρίου, καὶ οἴκου τοῦ βασιλέως, καὶ ἀπέστειλε τῷ βασιλεῖ δῶρα. Καὶ ἤκουσεν αὐτοῦ βασιλεὺς Ἀσσυρίων, καὶ παρεγένετο εἰς Δαμασκὸν, καὶ συνέλαβεν αὐτὴν καὶ ἀπώκησεν αὐτήν, καὶ τὸν Ῥααζῶν ἐθανάτωσεν. Οὐκοῦν πρῶτον μὲν Ὁζίας ὁ καὶ Ἀζαρίας ἐκπεπόρθηκε τοὺς ἀλλοφύλους, πᾶσαν τε αὐτῶν καταδῆρῶσας τὴν γῆν, δασμοὺς ἐκομίζετο καὶ τέλη. Δεύτερος δὲ μετὰ τοῦτον ὁ Ἀχαζ κατεμισθοῦτο τὸν Ἀσσιρίων, καὶ ἐπαφῆκεν αὐτοῖς· ὅς καὶ πᾶσαν ἐξαναστῆσας τὴν Παλαιστίνων χώραν, αὐτοὺς γὰρ εἶναι φησι τοὺς ἀλλοφύλους, ἀπεκόμισεν αἰχμαλώτους εἰς τὴν ἑαυτοῦ, τοὺς ἐκ τοῦ πολέμου περιλείμενους. Ἐπειδὴ δὲ τετελεύτησεν ὁ Ἀχαζ, ἀνεσκήρτησαν ἐπὶ τούτῳ τῶν ἀλλοφύλων αἱ πόλεις, ὡς ἐκ ποδῶν γεγονότος τοῦ καταπαίοντος αὐτοὺς, καὶ δυσφόρητον ὥσπερ τὸν τῆς πλεονεξίας ἐπιτιθέντος ζυγόν. Ἰσθινηκότες γὰρ ἅπας, καὶ πεπορθημένοι διὰ τῆς Ἀσσυρίων χειρὸς, κατεπικραίνοντο μὲν ἐπὶ τῷ Ἀχαζ, ἀμύνασθαι τε μὴν οὐκ ἦσαν ἱκανοί. Ὁ τοίνυν ἀλλοφύλοι, φησὶν, ἐπειδὴ καθά φαστε καὶ νομίζετε, τετελεύτηκός τοῦ Ἀχαζ, συνετρίβη λοιπὸν ὁ ζυγὸς τοῦ παίοντος ὑμᾶς, τοῦτ' ἐστὶ, τοῦ συντρίβοντος, ἐπὶ τούτῳ μὴ εὐφρανθεῖητε. Καίτοι φαίη τις ἂν, ὡς εἰδιωολάτρης ὁ Ἀχαζ ἦν βέβηλός τε καὶ θεομισῆς· εἶτα πῶς ἀνακόπτει Θεὸς τὸν ἐπ' αὐτῷ γέλωτα τῶν δι' ἐναντίας; Οὐκοῦν οὐ κατ' ἐκείνου που πάντως ἦν ὁ γέλως· ἀλλ' εἴπου τε

A et in Minæos. Et dederunt Minæi Oziaë dona, et inclaruit nomen ejus usque ad ingressum Ægypti, quia obtinuit etiam supra. Cum autem e vivis discessit, capessit regnum ejus natus Joathamus. Dein post eum Achazus, nequam et apostata, et in erroris cœno volutatus. Coluit enim ligna et lapides, et omnem militiam cœli: traduxitque filium suum per ignem, siquidem eum dæmoniis obtulit ¹⁰. Scriptum est enim de eo sic quarto Regum: « Neque fecit rectum in oculis Domini Dei sui fideliter, quemadmodum David pater ipsius, ambulavitque in via regum Israel, et filium suum traduxit per ignem, secundum abominaciones gentium, quas evertit Dominus ante faciem filiorum Israel. Et adolevit in excelsis et in collibus, et sub omni ligno silvestri. B Tunc ascendit Rhaasson rex Syriæ, et Phaceo filius Rhomeliæ rex Israel in Jerusalem ad bellum, et obsederunt Achazum, et non potuerunt expugnare, etc. Et emisit Achazus nuntios ad Theglaphalassarum regem Assyriorum, dicens: Servus tuus et filius tuus ego, ascende, serva me ex manu regis Syriæ, et ex manu regis Israel, qui insurgunt contra me. Et cepit Achazus argentum et aurum inventum in thesauris domus Domini, et domus regis, et misit regi munera. Et audivit eum rex Assyriorum, ac venit Damascum, et eam captam transtulit, et Rhaasson interfecit. Igitur primum quidem Ozias qui et Azarias est, captivos duxit alienigenas, omnique eorum terra vastata, tributa accepit et vectigalia. Secundus vero post ipsum Achazus mercede conduxit Assyrium, et invasit eos, qui et universam evertit regionem Palæstinorum (eos enim dicit esse alienigenas) abduxitque captivos in suam terram, eos qui et bello erant relictis. Mortuo autem Achazo, ob id resiliunt alienigenarum civitates, **243** velut e medio sublato eo qui percusserat, ac intolerabile velut jugum tyrannidis induxerat. Debilitati enim semel et excisi manu Assyriorum, ira exacerbantur quidem in Achazum, at ulcisci se non valebant ¹¹. O igitur vos, inquit, alienigenæ: quandoquidem sicut dicitis et creditis, defuncto Achazo, contritum est imposterum jugum percutientis vos, id est, conterentis, propterea ne gaudete. Quanquam dixerit quispiam, Achazum idolorum cultorem fuisse, et profanum, et Dei hostem: qui sit ergo ut propter hunc impediat Deus risum adversariorum? Non contra illum omnino hic risus erat, sed si quid adversi Judææ contigisset, non tam patientes, quam Dei manum quæ Israellem quasi scuto defendit, sannis conviciisque conabantur insectari adversarii. Putabant siquidem attenuatam et infirmatam esse potentissimam dexteram, et suos deos custode Israelis fuisse meliores. Proinde quamquam profanus fuerit Achazus, tamen quia alienigenæ, ut jam dicebam, ludibrio habuerunt Israelitas, comprimit letitiam, et quasi retrahit ac refrenat gaudium, dicens: non liberatos esse eos jugo

¹⁰ II Paral. xxvi, 6-8; xxviii, 1; xxviii, 1-4. ¹¹ IV Reg. xvi, 1 seqq.

premente, sed passuros se digna, et volentes nolentes cruciandos, non mediocriter. Quid enim ait? Ne lætami, dicentes percutientis vos jugum esse contritum. Scitote vero potius quod ex semine serpentis egredientur focus aspidum. Bifariam hoc intelligas. Erat nimirum Ozias qui et Azarias, uti dixi, tum immitis, tum bellacissimus, et ita manui suæ ac potestati eos subiecit, ut præter solitum vicis et urbibus tributa imperarit. Deinde post illum Achazus, tametsi non sua quidem manu fortassis nec armis patriis, Assyriorum tamen viribus, paria in eos gessit. Cepit enim Damascus Theglaphalassarum, civitatesque alienigenarum, et ipsum Rhaasson trucidavit. Demortuo Achazo, in regnum succedit justus ille quidem ac pius Ezechias. Scriptum est autem de eo in quarto Regnorum: « Et defecit a rege Assyriorum, nec servivit ei. Ipse percussit alienigenas usque ad Gazam, et usque ad terminum ejus a turre custodientium, usque ad civitatem munitam ¹¹. » Itaque velut ex semine serpentis Ozia, fetus aspidum ortus est **244** Achazus: dein secundum illum serpens volans, id est, acer Ezechias. Mordebant enim quodammodo alienigenas, delictis eorum urbibus. Elsi autem serpentes dicti sunt Ozias et Ezechias, licet alioqui pii, illud tamen prudentissime intelligendum, sermonis scopum ad exprimendos Philistinos sive alienigenas dirigi atque collimitare. Oportebat ergo eos non placidos, non milites fore, sed truces et acres, serpentium in morem in adversarios insilire solitos. Quare vel hunc ad modum intelliges illud, Ex semine serpentis egredientur progenies aspidum, vel alia si placeat ratione. Conduxerat nempe Achazus Theglaphalassarum Assyrium, et regionem alienigenarum invadens, cum totam depopulatus esset, ipsum quoque, ut dixi, regem Raasson interemit. Temporibus autem regis Ezechia, contra Samariam eduxit exercitum Salmanasarum, ipse quoque rex Assyriorum. Grassansque primum in regionem Palaestinarum seu alienigenarum, barbaricam in omnes exercuit crudelitatem, ita ut ex semine serpentis Theglaphalassar, fetus aspidis exierit Salmanasarum tanquam serpens et ipse, non ad assultus piger, non ad impetus in obsidendo tardus, sed acer potius, et quasi volucris urbibus imminens.

καθ' ἕτερον, εἰ βούλει, τρόπον. Κατεμισθοῦτο μὲν ὁ Ἀχαζ Θεγλαφαλασσάρ τὸν Ἀσσύριον, καὶ τῇ τῶν ἀλλοφύλων ἐπαφῇ χιώρα, ὅς καταδῆσας ἅπασαν, ἀπέκτεινε καὶ αὐτὸν, ὡς ἔφην, τὸν βασιλέα Παασσών. Ἄλλ' ἐν καιροῖς τοῦ βασιλείως Ἐζεχίου κατεστράτευσεν τῆς Σαμαρείας ὁ Σαλαμανασάρ, βασιλεὺς καὶ αὐτὸς ὑπάρχων τῶν Ἀσσυρίων. Ἐπιφοιτήσας δὲ πρώτη τῇ τῶν Παλαιστινίων χώρᾳ, ἦτοι τῇ τῶν ἀλλοφύλων, τὰ ἐκ βαρβαρικῆς ὁμότητος κατὰ πάντων εἰργάζετο. Οὐκοῦν ὡς ἐκ σπέρματος ὕδρευς, τοῦ Θεγλαφαλασσάρ ἐκγονοῦ ἀσπίδος ἐξῆλθεν ὁ Σαλαμανασάρ, οἷον ὕψις καὶ αὐτὸς, οὐκ ὀκνηρὸς ἐπ' ἐφύδους, οὐ βραδὺς εἰς κίνησιν τὴν ἐπὶ τὴν τοῦ χρῆναι πολιορκεῖν, ὅξως δὲ μᾶλλον, καὶ πτηνοῦ οἴκην ταῖς πόλεσιν ἐφιστάμενος.

VERS. 30. Et pascentur mendici per ipsum, et pauperes in pace requiescent, et perimet fame semen inimicum, et reliquias tuas interficiet.

¹¹ IV Reg. xviii, 1 seqq.

τῶν καταλυεῖν εἰωθότων τὴν Ἰουδαίαν γενέσθαι συμβέβηκεν, οὐ τοὺς παθόντας μᾶλλον, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ χεῖρα, τὴν τῇ Ἰσραὴλ συνασπίζουσαν, κατακερτομεῖν ἐπεχειροῦν οἱ δι' ἐναντίας. Ἀσθενῆσαι γὰρ ᾤοντο τὴν παναλκῇ δεξιάν, καὶ τοὺς γε ὄντας παρὰ σφίσι θεοὺς ἀμείνους γενέσθαι τῆς τοῦ φυλάττοντος τὸν Ἰσραὴλ. Οὐκοῦν εἰ καὶ βέβηλος ὁ Ἀχαζ ἦν, ἀλλ' ἐπέπερ ἐπετώθασον οἱ ἀλλοφύλοι, καθάπερ ἔφην ἀρτίως, τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀνείργει τὴν εὐφροσύνην, καὶ οἷον ἀνασειράζει τὴν εὐφημίαν, οὐκ ἀπρὸς λήγειν λέγων αὐτοὺς τοῦ θλιδόντος ζυγοῦ, πείσεσθαι δὲ μᾶλλον τὰ ἐφ' οἷς ἦν εἰκὸς καὶ οὐκ ἐκόντας αὐτοὺς δυσφορήσειν οὐ μετρίως. Τί γάρ φησι; Μὴ εὐφρανθεῖτε, συντετριφθεὶς λέγοντες τὸν τοῦ καταπαίοντος ὕμνος ζυγόν. Ἰστε δὲ μᾶλλον, ὅτι ἀπὸ σπέρματος ὕδρευς ἐξελεύσεται ἔκγονα ἀσπίδων. Διχῇ τοῦτο νοήσεις· γέγονε μὲν γὰρ Ὀζίας ὁ καὶ Ἀζαρίας, ὡς ἔφην, ἀπηνῆς τὴν καὶ μαχημώτατος· κατεχειρώσατο δὲ οὕτως αὐτοὺς, ὥστε καὶ ἀσυνήθως δασμολογῆσαι τὰς παρ' αὐτοῖς πόλεις τε καὶ κώμας. Εἶτα μετ' ἐκείνων ὁ Ἀχαζ, εἰ καὶ μὴ χειρὶ τυχὸν ἰδίᾳ καὶ δυνάμεσι ταῖς ἐπιχειροῖσι, ἀλλ' οὖν τῇ τῶν Ἀσσυρίων τὰ ἴσα πέπραχεν εἰς αὐτούς. Εἶπε γὰρ τὴν Δαμασκὸν ὁ Θεγλαφαλασσάρ, καὶ τὰς τῶν ἀλλοφύλων πόλεις· ἀπέκτεινε δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Παασσών. Τελευτήσαντος δὲ τοῦ Ἀχαζ, διαδέχεται τὴν βασιλείαν δίκαιός τε καὶ εὐσεβής· ὁ Ἐζεχίας. Γέγραπται δὲ καὶ περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλείων· « Καὶ ἠθέτησεν ἐν τῇ βασιλείᾳ Ἀσσυρίων, καὶ οὐκ ἐδούλευσεν αὐτῷ. Οὗτος ἐπάταξε τοὺς ἀλλοφύλους ἕως Γάζης, καὶ ἕως ὁρίου αὐτῆς, ἀπὸ πύργου φυλασσόντων, ἕως πόλεως ὀχυρᾶς. » Οὐκοῦν ὡς ἐκ σπέρματος ὕδρευς τοῦ Ὀζίου ἐκγονοῦ ἐκδέβηκεν ἀσπίδος ὁ Ἀχαζ· εἶτα μετ' ἐκείνων ὕψις πετόμενος, τοῦτ' ἐστίν, ὅξως ὁ Ἐζεχίας. Κατέδακνον γὰρ τρόπον τινα τοὺς ἀλλοφύλους, καὶ δεδαπανῆκασι τὰς πόλεις αὐτῶν. Εἰ δὲ ὕψις ὠνομάσθησαν Ὀζίας τε καὶ Ἐζεχίας, καίτοι γεγονότες εὐσεβεῖς, ἀλλ' ἔννοσιν ἐκεῖνο προσήκει καὶ μάλα ἐμφρόνως, ὡς ὁ τοῦ λόγου σκοπὸς τέτραπται τε καὶ βλέπει· πρὸς ὅτι μάλιστα τοῦτον τοὺς Φυλιστιεῖμ, ἦτοι τοὺς ἀλλοφύλους. Ἐδοὶ τοίνυν, οὐχ ἡμέρους τινὰς καὶ πρᾶτους ἔσεσθαι λέγειν αὐτοὺς, ἀλλὰ δεινοὺς καὶ ὀξεῖς, ὡς ὕδρευς δίκην ἐπιτηδῶν εἰωθότας τοῖς δι' ἐναντίας. Οὐκοῦν ἡ τοιῶσδε συνήσεις τὸ, Ἐκ σπέρματος ὕδρευς ἐξελεύσονται ἔκγονα ἀσπίδων, ἡ τι καὶ

καὶ βοσκοθήσονται πτωχοὶ δι' αὐτοῦ· πτωχοὶ δὲ ἄνδρες ἐπ' εἰρήνης ἀναπαύσονται· ἀνελεῖ δὲ λιμὴν τὸ σπέρμα σου, καὶ τὸ κατὰλεμμί σου ἀνελεῖ.

Φθάσας ἔφην, ὅτι τεινεῦτος τοῦ Ἀχαζ, κατεπλά-
 τύνοντο μὲν εἰς εὐθυμίαν οἱ ἀλλόφυλοι· κατεμειδίον
 γε μὴν οὐκ ἐκεῖνον μάλλον, ἀλλὰ τῆς πανσθενοῦς
 δεξιᾶς τῆς τοῦ σῶζοντος τὸν Ἰσραὴλ, φημί δὴ Θεοῦ.
 Ἄλλ' ὅτι μὲν οὐκ ἐπιλείψουσιν οἱ μαχόμενοι καὶ
 μετὰ τὸν Ὀζιαν, εὖ μάλα διαμεμήνυκεν, ἐκ σπέρμα-
 τος ὅπως ἐξελεύσεσθαι λέγων ἔκγονα ἀσπίδων.
 Ἐπειδὴ δὲ τῆς θείας κατορχήσαντο δόξης, ἀναγκαίως
 δείκνυσιν ἡμῖν ὁ προφήτης ἐν τούτοις, ὅτι καὶ δια-
 σώσει τὸν Ἰσραὴλ ὁ προσπίζων αὐτοῦ, καὶ ὅτι
 τοῖς δι' ἐναντίας πάντες τε καὶ πάντως ἐποίσει τὸν
 ὠεθρον. Πεπολιόρχηκε μὲν γὰρ τὴν Ἱερουσαλὴμ ὁ
 Σαλαμαναζάρ μετὰ τὸ πᾶσαν εἰλεῖν τὴν Σαμαρειτῶν.
 Πεπολιόρχηκε δὲ Ῥαψάκην ἀποστειλάς ἐκ Λαχεῖς,
 καθὰ γέγραπται, ἀλλὰ σέσωκεν ἀδοχῆτως τοὺς ἐξ
 Ἰσραὴλ ὁ τῶν ὧλων Θεός. Πεπιώκασιν γὰρ οἱ Ἀσ-
 σύριοι, δαπανῶντος αὐτοὺς ἀγγέλου Κυρίου· τὸ δὲ
 τῶν ἀλλοφύλων σπέρμα, καὶ πᾶν τὸ κατάλειμμα τὸ
 ἐκ τῆς πρώτης πολιορκίας τῆς ἐν καιροῖς γενομένης
 τοῦ Θεγλαφαλασάρ ἀνήρηται παντελῶς καὶ ἀπ-
 ὠλεν εἰς ἅπαν λιμὴν τάχα που πεπιεσμένον. Ἔπεται
 γὰρ αἰεὶ πως τῷ πολιορκεῖσθαι πόλεις καὶ τὰ ἕτερα
 βλάβη. Οὐκοῦν βοσκηθήσονται μὲν διὰ Θεοῦ πτωχοί,
 καὶ μετριόφρονες ἄνδρες, τοῦτ' ἐστὶ, νεμηθήσονται
 τὴν ἑαυτῶν, καὶ ἐπ' εἰρήνης ἀναπαύσονται. Τὸ δὲ
 σὸν σπέρμα, καὶ τὸ κατάλειμμα καταφθερεῖ λιμῷ.
 Φοδερὸν οὖν τὸ ἐπιτωθάζειν τοῖς ὑπὸ χεῖρα τοῦ Θεοῦ,
 καὶ κατεπαίρεσθαι τῶν ὑπὸ φροντίδα γεγονότων
 τὴν πρ' αὐτοῦ. Περιόφεται γὰρ οὐδαμῶς, ἐπα-
 μυνεῖ δὲ πάντως τοῖς ἑαυτοῦ γνωρίμοις, ἵνα μὴ
 θείν, ὡς οὐκ ἔχοντα διαρκῶς εἰς τὸ διασώζειν
 Ὀλολύξατε, πύλαι πόλεων, κεκραγέτωσαν πό-
 λεις τεταραγμέναι, οἱ ἀλλόφυλοι πάντες, ὅτι
 καπνὸς ἀπὸ βορρᾶ ἔρχεται, καὶ οὐκ ἐστὶ τοῦ
 εἶναι.

Τὸ, Ἐκ σπέρματος ὅπως ἐξελεύετα· ἔκγονα ἀσπί-
 δων, οὕτως ἀν νοεῖσθαι πρέπει, ὡς διερμηνεύοντες
 λέγομεν, ὅτι πεπόρθηκε μὲν τὰς τῶν ἀλλοφύλων
 πόλεις, εἰλε δὲ καὶ τὴν Δαμασκὸν ὁ Θεγλαφαλασάρ,
 εἰτα μετ' ἐκεῖνον, ταῖς ἔτι φορτικώτεροις ἐνήχεν αὐ-
 τοὺς συμφοραῖς ὁ Σαλαμαναζάρ ἐν καιροῖς τῆς
 Ἐξελείψας βασιλείας, τὰς Σαμαρειτῶν ἐκπολιορκήσας
 πόλεις. Ὡς οὖν ἦδη τῆς ἐφ' ὅδου συγκεκροτημένης,
 καὶ παρούσης τῆς Ἀσσυρίων στρατιᾶς, ὡς ἦδη ταῖς
 πύλαις ταῖς ἐν ἐκάστη πόλει τῶν ἐλεπόλεων προσκε-
 κομισμένων, μελλόντων δὲ ἦδη κατασεῖσθαι τῶν
 τειχῶν, ταῖς ἀφορητοῖς αὐτῶν προσβολαῖς· ὀλολύ-
 ζειν μὲν κελεύει τὰς πύλας, ἀνακεκράγειν δὲ τὰς
 πόλεις, οὐκ ἐπιγαυρίστας ἔτι τοῖς ἐξ αἵματος
 Ἰσραὴλ, οὐχὶ τὴν τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ κατα-
 κερτομούσας· δόξαν, οὐ τεινεῦται τῷ Ἀχαζ ἐπορχου-
 μένας, μελετώσας δὲ μάλλον κομμόν τε καὶ θρήνους,
 καὶ ταῖς ὅσον οὐδέποτε παρесоμμέναις συμφοραῖς οὐ
 μετρίως ἐπιστυγναζούσας. Ἀνθ' οὗτο γὰρ δὴ προσ-
 τέταχα, φησὶν, ἀνοιμῶζειν τὰς πόλεις, ὅτι καπνὸς
 ἀπὸ βορρᾶ ἔρχεται, καὶ οὐκ ἐστὶ τοῦ εἶναι. Καπνὸν
 ἐν τούτοις τὸν ἀπὸ βορρᾶ, τὸν ἐκ τῆς Ἀσσυρίων γῆς
 ὁρμώμενον ὀνομάζει, ἢ αὐτὸν τὸν Σαλαμαναζάρ, ἢ
 τὴν συνοῦσαν αὐτῷ στρατιάν. Νοτιωτάτῃ μὲν γὰρ

PATROL. GR. LXX.

A Supra dixi, mortuo Achazo, effusus in lætitiā
 fuisse alienigenas, et derisisse non illum modo, sed
 fortissimam dextram, conservatricem inquam Israe-
 lis. Caterum non destituros pugnare etiam post
 Oziam, declaravit optime, cum dicit, ex semine
 serpentum orituros fetus aspidum. Quoniam autem
 divinæ majestati insultabant, necessario ostendit
 nobis his verbis propheta, servaturum esse Israe-
 lem, qui protector ejus est, et adversariis interne-
 cionem prorsus penitusque illaturum. Obsedit nam-
 que Jerusalem Salmanasarus, tota Samaria capta :
 obsedit item Rhapsaces, expeditione missa ex La-
 ches, uti scriptum 245 est : at servavit præter
 opinionem Israelitis universitatis Deus. Conciderunt
 enim Assyrii, consumente eos angelo Domini : et
 B semen alienigenarum, et universæ reliquię ex prima
 obsidione temporibus Theglaphalassari facta, om-
 nino sublatæ sunt, et in totum perierunt, fame for-
 tassiss oppressi. Nam obsidionem urbium semper et
 alia mala consequuntur. Igitur pascentur per Deum
 mendici, et mansueti homines, id est, suam ipso-
 rum terram incolent, et in pace requiescent. Tuum
 vero semen et reliquias perdet fame. Horrendum
 igitur est sanis excipere Dei subditos, seque contra
 eos qui curæ ejus commissi sunt attollere. Minime
 enim despiciet, sed omnino suis notis et familiari-
 bus succurret, ne effuse ac ore diducto rideant ad-
 versarii, Deumque incessant conviciis, qui non pos-
 set subditos suos tueri satis et conservare.

πλατὴ γελῶν οἱ δι' ἐναντίας, καὶ κατονειδίῳσι
 δύνασθαι τοὺς ὁπερ εἰεν ἐπ' αὐτῷ πεποϊθότες.

C VERS. 31. *Ululate, portæ urbium, clament urbes
 turbate, alienigenæ omnes, quia fumus ab Aquilone
 venit, et non est ut sit.*

Illud, Ex semine serpentium egredientur progenies
 aspidum, quomodo intelligendum esset exponentes,
 diximus Theglaphalassarum alienigenarum urbes
 vastasse, et Damascus cepisse : dein post illum in
 graviores eos calamitates Salmanasarus conjecisse
 temporibus regni Ezechie, cum Samaritanorum ur-
 bes obsideret. Quasi enim jam acies instructa esset,
 et Assyriorum adesset exercitus, quasi jam hostes,
 ad portas cujusque urbis adducti, jamjam intole-
 randis suis tormentis muros percutere pararent :
 plorare jubet portas, et clamare urbes, non am-
 D plius, contra sanguine Israelitico cretos, gloriantes,
 non omnipotentis Dei majestatem conviciis et dicte-
 riis proscindentes, non de mortuo Achazo insul-
 tantes, sed tragicum potius luctum et lamenta me-
 ditantes, et ex miseriis jamjam præsentibus haud
 levi dolore confectas. Propterea enim, inquit, plo-
 rare urbes jussi, quia fumus ab Aquilone venit, et
 non est ut sit. Fumum in his ab Aquilone venien-
 tem dicit, vel ipsum Salmanasarum ex terra Assy-
 riorum prorumpentem, vel 246 qui cum eo erat
 exercitus. Australis enim maxime est Judæorum
 regio, magis autem Aquilonaris Assyriorum. Fumo
 autem bellacem exercitum comparat, ut qui velut

13

lacrymas captis excitat. Elicit enim semper ex oculis fumus lacrymarum. Non est autem dissentaneum fidei, in his verbis alia de causa bella comparari fumo. Quemadmodum enim fumus incidens in corporis oculos, visus aciem illis adimit: sic et formido mortis tantum non inebriat mentem, cor turbidum reddit, et gravibus ac intolerandis terroribus prope denigrat et offuscat. Veniet igitur fumus ab Aquilone. At quis erit hujus incursionis exitus? Non est ut sit, inquit, id est, extrema internecio urbes et domos, et qui in illis sunt pessumdabit.

Ἦξει τοίνυν καπνὸς ἀπὸ βορρᾶ. Εἴτα ποῖόν ἐστι τῆς ἐφόδου τὸ τέλος; οὐκέτι τοῦ εἶναι ψησι, τοῦτ' ἐστι, πανωλεθρεία καταφθερεῖ πόλεις τε καὶ οἰκούς, καὶ

VERS. 32. *Et quid respondebunt reges gentium? Quia Dominus fundavit Sion, et per illum servabuntur humiles populi.*

Impressione Assyriorum facta, captæ sunt alienigenarum urbes, devastatæ nihilominus etiam Samaritanorum civitates: servata est autem egregie præ cæteris ac mirabiliter sola Jerusalem, Assyriorum copiis; manum admoliente eo, qui omnia facile ac recte potest efficere. Mortui sunt enim una nocte alienigenarum centum octoginta quinque millia. Quando igitur Aquilonares isti incenderint alienigenarum urbes, populati fuerint etiam Judææ vicinam Samariam, deinde cingentes undique ipsam Jerusalem, nullo resistente, una nocte corruerunt: tunc, tunc, inquit, velint nolint, confitebuntur gentium reges, quod Dominus fundavit Sion, et quod per eum servabuntur humiles populi. Humiles populi vocat eos, qui in illo solo spem salutis suæ collocant; qualis erat ipse rex Ezechias, et qui circa illum erant procidentes et dicentes: « Exaudi, Domine, respice, Domine, et vide sermones Rhapsacæ, quos emisit rex Assyriorum, probra jaciens in Deum vivum ¹³. » Verum e diverso ipse audivit Deum loquentem aperte: « Hæc ait Dominus: Propugnabo civitatem hanc propter me, et propter David puerum meum ¹⁴. » « Bonum est igitur confidere Deo ¹⁵. » Quod etiam beati prophetæ non ignorarunt. Jeremias quippe dicit: « Beatus homo qui confidit in Domino, et erit Dominus spes ejus ¹⁶. » Sapientissimus **247** etiam David: « Domine Deus virtutum, beatus homo qui sperat in te ¹⁷. » Nemo enim perdet eum qui divino ejus nutu adjutus est, et superno favore ac benevolentia quasi muro probe obvallatus. Dignatur enim cura sua amantes se, et qui diligenter quæ ipsi placent cogitare et agere student, hi ut firmis et diuturnis bonis potiantur facile annuet. γὰρ φροντίδος τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, καὶ τοῖς τὰ διεσπουδακόσι, τὸ ἐν βεβαίῳ κείσθαι τῶν ἀγαθῶν κατανεύει προχειρῶς.

TOMUS III.

CAP. XV. VERBUM CONTRA MOABITIDEM.

Confecto sermone de Babyloniiis aliisque rectissime, rursus ad Moabitidem, id est, contra Moabitarum metropolim regionemque universam ipsum-

Α ἔστιν ἡ τῶν Ἰουδαίων χώρα. βορειωτέρα δὲ πως ἡ τῶν Ἀσσυρίων. Καπνῷ γε μὴν τὴν φιλοπόλεμον παρεικάζει στρατιάν, ὡς δακρύων τοῖς ἀλοῦσιν ἐμποιητικὴν. Ἐξέλκει γὰρ αἰὲν πως τῶν ὀμμάτων τὸ δάκρυον ὁ καπνός. Οὐκ ἀπίθανον δὲ καὶ ἐτέρως καπνῷ παρεικάζεσθαι τοὺς πολέμους. Ὡς περ γὰρ ὁ καπνὸς τοῖς τοῦ σώματος ἐμπίπτων ὀφθαλμοῖς παραιρεῖται πάντως αὐτοὺς τὸ τῆς ὀφθαλμοῦ ἀκριβὲς, οὕτω καὶ θανάτου φόβος μονονουχὶ καταμεθύσκει τὸν νοῦν, καὶ καταβολαὶ τὴν καρδίαν, δεινοῖς τε καὶ ἀφορήτοις δειμασιν μονονουχὶ καταμελαίνων αὐτήν. τοὺς ἐν αὐταῖς.

Καὶ τί ἀποκριθήσονται βασιλεῖς ἐθνῶν; Ὅτι Κύριος ἐθεμελίωσε Σιών, καὶ δι' αὐτοῦ σωθήσονται οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ.

Τῆς ἐφόδου τῶν Ἀσσυρίων γεγενημένης ἤλυσαν μὲν αἱ τῶν ἀλλοφύλων πόλεις. Ἐκπεπόρθηται δὲ οὐδὲν ἦττον καὶ αἱ τῶν Σαμαρειτῶν· σέσωται δὲ Ἱερουσαλήμ παραδόξως μόνῃ παρὰ πάσας, ταῖς τῶν Ἀσσυρίων στρατιαῖς ἐνενεγκόντος τὴν χεῖρα τοῦ πάντα εὐκόλως κατορθοῦν ἰσχύοντος. Ἀπέθανον γὰρ ἐν νυκτὶ μιᾷ τῶν ἀλλοφύλων ἑκατὸν καὶ ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδες. Ὅταν τοίνυν καταπρῆσῃ μὲν τὰς τῶν ἀλλοφύλων πόλεις οἱ ἀπὸ βορρᾶ, καταθώσῃ καὶ τὴν τῆς Ἰουδαίας γείτονα τὴν Σαμαρειτῶν, εἴτα περισχόντες κύκλῳ καὶ αὐτὴν τὴν Ἱερουσαλήμ, οὐδενὸς ἀντεξάγοντος ἐν μιᾷ πέσωσι νυκτὶ· τότε δὴ, τότε καὶ οὐχ ἐχόντες, φησὶν, ὁμολογήσωσιν οἱ τῶν ἐθνῶν βασιλεῖς, ὅτι Κύριος ἐθεμελίωσε Σιών· καὶ ὅτι δι' αὐτοῦ σωθήσονται οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ. Ταπεινοὺς δὲ φησι τοῦ λαοῦ, τοὺς ἐπ' αὐτῷ δὴ καὶ μόνῳ τὴν τῶν σώζεσθαι θεμένων ἐλπίδα, ὁποῖός τε τις ἦν αὐτὸς ὁ βασιλεύων Ἐζεχίας, καὶ οἱ ἀμφ' αὐτὸν Θεῷ προσπίπτοντες, καὶ λέγοντες· « Εἰσάκουσον, Κύριε, εἰσθεψόν, Κύριε, καὶ ἴδε τοὺς λόγους τοῦ Ῥαφάκου, οὗς ἐξαπέστειλεν ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων, ὀνειδίσειν Θεὸν ζῶντα. » Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἀντήκουσεν Θεοῦ λέγοντος ἐναργῶς· Ἐὰν δὲ λέγει Κύριος· Ὑπερασπίζῃ ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης δι' ἐμὲ, καὶ διὰ Δαβὶδ τὸν παῖδά μου. » « Ἀγαθὸν οὖν ἔρα τὸ ἐπὶ Θεῷ πεποιθέναί. » Καὶ τοῦτο εἰδότες οἱ μακάριοι προφηταὶ φασιν, Ἱερεμίας μὲν, ὅτι, « Μακάριος ἄνθρωπος ὁ πεποιθὺς ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἔσται Κύριος ἐλπίς αὐτοῦ. » Ὁ δὲ σοφώτατος Δαβὶδ· « Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, μακάριος ἄνθρωπος ὁ ἐλπίζων ἐπὶ σέ. » Ἀπολέσει γὰρ οὐδεὶς τὸν τοῖς θεοῖς αὐτοῦ νεύμασιν ἐπικουρούμενον, καὶ ταῖς ἀνωθεν εὐμενείαις εὖ μάλα τετελιχσμένον. Ἀξιοὶ αὐτῷ δοκοῦντα φρονεῖν τε καὶ δρᾶν ὅτι μάλιστα

TOMOS Γ'.

TO PHMA TO KATA THS MOABITIDOS.

Διαπεράνας εὖ μάλα τὸν ἐπὶ γε τοῖς Βαβυλωνίοις καὶ τοῖς ἀλλοφύλοις λόγον, μεθίστησι πάλιν τὴν προαγόρευσιν ἐπὶ τῇ Μωαβίτιδι· τοῦτ' ἐστὶ κατὰ

¹³ IV Reg. xix, 16. ¹⁴ ibid. 34. ¹⁵ Psal. cxviii, 8.

¹⁶ Jerem. xvii, 7. ¹⁷ Psal. lxxxiu, 13.

τῆς τῶν Μωαβιτῶν μετροπόλεως χώρας τε ἀπάσης Α καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας. Ἔθνος καὶ αὐτοὶ βάρβαρον, ἀπηχθημένον παρὰ Θεῷ, διάτοι τὸ ἐγκαίεσθαι μὲν ὀλοτρόπως ταῖς τῶν εἰδώλων λατρείαις, ἐπιπαρσεῖν δὲ μάλιστα τῇ μάγῃ τέχνῃ, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ κατεπαίρεσθαι διζῆς, εἶναι τε τῶν ὅτι μάλιστα πολεμιωτάτων τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ. Καὶ γοῦν ὅτε τῶν Αἰγυπτίων ἀπηλλαγμένοι πλεονεξίας, ἐπὶ τὴν τῆς ἐκχυγελίας ἀπῆσαν γῆν, μικροῦ δεῖν ἅπαντες διολῶσαι, τό γε ἤχον εἰς τὸ ἐγγεῖρημα Βαλὰχ, ὃς ἦν βασιλεὺς τὸ τηνικάδε τῶν Μωαβιτῶν. Γέγραπται δὲ οὕτως ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς· « Καὶ ἅπαντες υἱοὶ Ἰσραὴλ παρενέβαλον ἐπὶ δυσμῶν Μωάβ, παρὰ τὸν Ἰορδάνην κατὰ Ἱερικό. Καὶ ἰδὼν Βαλὰχ υἱὸς Σεπφὼρ, πάντα ὅσα ἐποίησεν Ἰσραὴλ τῷ Ἀμορραῖω· καὶ ἐφοβήθη Μωάβ τὸν λαὸν σφόδρα, ὅτι πολλοὶ ἦσαν. Καὶ προσώχθησε Μωάβ ἐκ προσώπου υἱῶν Ἰσραὴλ. » Εἶτα ποῖον αὐτῷ γέγονε τὸ κακούργημα; Κατεμισθοῦτο τὸν Βαλαάμ ἐκ τῆς Μεσοποταμίας· ψευδόμαντις δὲ οὗτος καὶ οἰωνοσκοπός· εἶτα παρακαλεῖ, λέγων· Ἐκάρασαί μοι τὸν Ἰσραὴλ. Οἶδα γάρ, φησὶν, ὅτι οὓς ἂν σὺ εὐλογῇς, ἡλόγηνται, καὶ οὓς ἂν σὺ καταράτῃ, κκατῆρυνται. Καὶ οἱ μὲν τῆς γοητείας ἐπράττοντο παρ' ἐκείνου τρόποι, βωμῶν τε ἐγγεγμένων, καὶ θυσιῶν προσκεκομισμένων. Ἐσφάλλετο δὲ τῆς ἐλπίδος ὁ Βαλὰχ, καὶ τῶν κατὰ γνώμην ἡμάρτηκεν, εὐλογούντος ἀδοκῆσαι τὸν Ἰσραὴλ τοῦ παρλειφθέντος εἰς τὸ παρράστασθαι δεῖν. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ παρ' ἐλπίδας ἐκδέδχετο αὐτῷ τὸ ἐγγεῖρημα, πάλιν ἐτέρῳ μέτεισι τρόπῳ τῆς κατ' αὐτῶν δυστροφίας τὸ χρῆμα. Σεσαγήνευκε γὰρ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ταῖς τῶν γυναικῶν ὥραις συνηρπασμένους ἐπὶ γε τὸ χρῆμα τῆς πρὸς θεῖν ἀγάπης ἀποφοιτῶν, καὶ προσκυνεῖν ἐλθεῖναι τῷ Βεελφεγὼρ· εἰδῶλον δὲ τοῦτο τῶν Μωαβιτῶν. Γέγραπται δὲ οὕτω πάλιν ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς· « Καὶ κατέλυσεν ὁ Ἰσραὴλ ἐν Σατταίμ, καὶ ἐβεθελώθη ὁ λαός, ἐκπορνέυσαι ἐπὶ τὰς θυγατέρας Μωάβ, καὶ ἐκάλεσαν αὐτοὺς ἐπὶ ταῖς θυγατέρας τῶν εἰδώλων αὐτῶν, καὶ ἔφαγον ἐν λαῷ τῶν θυσιῶν αὐτῶν· καὶ προσεκύνησαν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν καὶ ἐτελέσθη Ἰσραὴλ τῷ Βεελφεγὼρ, καὶ ὠργίσθη θυμῷ Κύριος τῷ Ἰσραὴλ. » Ἐπειδὴ γὰρ Θεοῦ ἐπαμύνοντος δεινὸς καὶ δυσάντητος ἦν ὁ Ἰσραὴλ, ταύτην τοι καὶ μάλα πικρῶς καὶ φιλοκακούργως, ἀφισπέντες αὐτοῦ τὴν ἐπικουρίαν, προσκροῦσιν ἀνέπειθον τῷ ἐπὶ πάντας Θεῷ. Διατετελέχασιν δὲ καὶ μέχρι πάντος καιρὸν ἔχοντες γνώμην, καὶ εἰ συνέθη τὸν Ἰσραὴλ κοινωνήσαι συμφοραῖς προσκεκρουκότα Θεῷ, κατῆλαζονεῦοντο καὶ κατεκερτόμουν ἐκεῖνοι, καὶ μηδὲν ὥπως δύνασθαι κατηγοροῦντες Θεοῦ, τοῦ σῶζειν ὑποσχομένου τοὺς προσκυνούντας αὐτῷ. Καὶ τούτου μάρτυς ὁ μακάριος Ἱερεμίας ἐν τῇ κατ' αὐτῶν ὁράσει λέγων· « Κατεάχθη χεῖρας Μωάβ, καὶ τὸ ἐπιγέριον αὐτοῦ συνετρίβη. Μεθύσατε αὐτὸν ὅτι ἐπὶ Κύριον ἐμεγαλύνθη. » Καὶ πάλιν· « Ὅτι οὕτως εἶπε ὁ Κύριος, Ἐλήφθη Ἀριώθ· καὶ ὀχυρώματα συνέληφθη. Καὶ ἀπολείται Μωάβ ἀπὸ λαοῦ, ὅτι ἐπὶ Κύριον ἐμεγαλύνθη. » Ἦκε μὲν γὰρ κατὰ καιροὺς ὁ

que adeo regnum transfert vaticinium. Gens vero barbarica fuerunt etiam hi, Deo exosa, quod idolorum cultui toti adhærescerent, magicæque arti maxime confiderent, ac divinæ majestati sese opponerent, et Israelitis essent quam infestissimi. Cumque Ægyptiaca tyrannide liberati, ad terram venissent promissionis, parum aberat quin omnes perierint, quantum quidem conatus Balachi tunc regis Moabitarum potuit efficere. Scriptum est autem sic in Numeris : « Et descendentes filii Israel castrametati sunt ad occidentem Moab, apud Jordanem juxta Jericho, et videns Balachus filius Sephori, quæcunque fecit Israel Amorrhæo, et pertimuit Moab populum valde, quia multi erant : et timuit Moab a facie filiorum Israel ¹⁸. » Deinde quæ tandem ejus fuit machinatio? Conductum Balaamum ex Mesopotamia (erat autem is falsus vates et augur) rogavit dicens : Exsecrare mihi Israel. Novi enim quod quibus tu benedixeris, benedicuntur, et quos tu exsecratus fueris, execrationi subjiciuntur. Incantationis autem modus hic ab eo adhibitus fuit, aris excitatis, hostiisque oblatis. Cæterum spe falsus est Balac, et animi sententia excidit, beneprecante præter opinionem Israeli eo qui ascitus est **248** ad imprecandum. Cum autem hoc molimen ei præter spem evenisset, rursus alio modo hanc rem nefariam contra eos aggreditur. Israelitas enim illaqueavit ut muliebri forma correpti, a Dei dilectione exorbitarent, et Beelphegor, idolum scilicet Moabitarum, adorarent. Scriptum est iterum sic in Numeris : « Commoratus est Israel in Sattin, et contaminatus est populus ut fornicaretur cum filiabus Moab, vocaruntque eos ad sacrificia idolorum suorum, ac comedit populus de sacrificiis eorum, et adoraverunt idola eorum, et initiatus est Israel Beelphegor, et iratus est animo Dominus Israel ¹⁹. » Nam cum Deo juvante, potens et terribilis esset Israel, hinc fraudulenter et malitiose ejus submoto præsidio, Deum universitatis offendere persuaserunt, et semper in suscepto consilio perstiterunt. Quod si in calamitatum societatem venire Israel contingeret, quod Deum offenderent : se contra efferebant illi, ac convitiabantur causantes Deum, qui servare cultores suos promiserat, nihil omnino potuisse. Hujusque testis est beatus Jeremias in sua de illo visione, dicens : « Confractum est cornu Moab, et præmium ejus contritum. Inebriate illum, quia in Dominum magnus factus est ²⁰. » Et rursus : « Sic dicit Dominus : Capta est Arioth, et munitiones simul captæ sunt. Et peribit Moab a populo, quia in Dominum magnificatus est ²¹. » Venit enim olim Assyriorum et Babyloniorum tyrannus, ad Judæam perdendam : cepitque urbes Samariæ : Moabitæ autem de integro irrident eos qui perierant, sarnisque ac ludibriis vexarunt, et non mediocriter divinam majestatem probris assidue asperserunt. Hanc ob causam traditi sunt et ipsi internecioni, et cum

¹⁸ Num. xxii, 13. ¹⁹ Num. xxv, 1-5. ²⁰ Jerem. xlviii, 25, 26. ²¹ ibid. 41, 42.

urbibus et domibus, totoque populo funditus perierunt, ut jam quodammodo ne esse quidem videantur. Meminit itaque visio proposita eorum, quæ ab initio nimirum superiore memoria illis acciderunt, et inquit :

πρὸς ἐρήμωσιν, ἄρδην τε ἀπολώλασιν ὁμοῦ πόλεσι τε καὶ δῆμῳ καὶ οἰκῷ παντὶ, ὥστε ἤδη πως μὴδὲ ὑπάρξει τῶν συμβεβηκότων αὐτοῖς · ἐξ ὀργῆς δηλονότι τῆς ἁνωθεν, καὶ φησιν ·

VERS. 1. *Nocte peribit Moabites, nocte enim peribit murus Moabitidis.*

Quidam eorum qui hæc pertractarunt diligenter, tradiderunt, bellum in illos capessentibus Babylo-
niis, motu facto adeo concussam esse Moabitarum metropolim, ut totus ejus murus **249** noctu et in tenebris, sua sponte tremefactus fuerit : quo facto, ante impressionem hostium propemodum eorum omnis spes salutis perierat. Ideo dicit, noctu periisse Moab.

VERS. 2. *Sed, inquit, contristamini in vobis ipsis.*

Simile est ac si dicat : Sæpe erecto supercilio alto, alienis insultastis calamitatibus, at tunc ad vos ipsos bellum erumpit, ad vos properat, et quæ hinc sunt incommoda, vestris implis impendent capitibus. Contristamini igitur, non aliorum, sed vestra causa.

Peribit enim Lebedon [al. Debon], ubi est ara vestra.

Dixi sævos et superbos fuisse Moabitas, et imposturis dæmonum fretos ac magica arte, ratos, se omnium potentiam superaturos, ipsumque adeo Israellem, etiamsi Deus succurreret : igitur in ea quæ vocatur Lebedon, aram habebant et delubrum admirabile, quantum ad structuram pertinet, ibi celebrabant vaticinia, ac se plurimum efferebant, et præ cæteris hunc locum venerabilem augustumque reidebant. Sed peribit, inquit, etiam vaticinii hujus officina.

Illuc ascendetis ad plorandum super Nabay Moabitidis.

Civitas autem hæc munitissima est.

Plorate, inquit : super omne enim caput calvitium.

Id est, una pervadet omnes ignominia : caritium quippe ignominiaæ symbolum.

Erunt et omnia brachia concisa.

Plangendo et lamentando : vel quod idolorum cultoribus solenne fuerit incisiones tum genis, tum brachiis inferre. Frustra igitur et hoc agelis, inquit, siquidem res est omnino inutilis.

VERS. 3, 4. *Igitur in plateis ejus circumcingimini saccos, et plangite in domibus, et in plateis, et in vicis ejus. Omnes ululate cum planctu, quiis clamavit Ezebon, et locuta est (1), donec exaudita est vox ejus.*

Effugiem urbium non mediocri terrore fluctuan-

(1) Sept. legunt præ Ἐλάλησε, locuta est, Ἐλάλη, ut est in Hebr.

Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων τύραννος καταδηώσων τὴν Ἰουδαίαν. Εἶπε δὲ τὰς τῆς Σαμαρείας πόλεις. Μωαβίται δὲ πάλιν καταμειδιῶντες τῶν ἀπολωλότων ἐπετώθασον οὐ μετρίως, καὶ κατονειδίζοντες διετέλουν τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν. Ταύτη τοι δέδονται καὶ αὐτοὶ καὶ δῆμῳ καὶ οἰκῷ παντὶ, ὥστε ἤδη πως μὴδὲ ὑπάρξει τῶν συμβεβηκότων αὐτοῖς · ἐξ ὀργῆς δηλονότι τῆς

Νυκτὸς ἀπολεῖται ὁ Μωαβίτης · νυκτὸς γὰρ ἀπολεῖται τὸ τεῖχος τῆς Μωαβίτιδος.

Τινὲς τῶν ταῦτα ἡκριθωκότων παρέδωκαν ὅτι μελλόντων τῶν ἐπ' αὐτοὺς αἰρεῖν πόλεμον τῶν Βαβυλωνίων, σεισμοῦ γεγονότος κατεδοθήθη τοσοῦτον Μωαβιτῶν μητρόπολις, ὥς ὅλον αὐτῆς αὐτομάτως κατατεισθῆναι τὸ τεῖχος ἐν νυκτὶ καὶ σκότῳ · οὐ δὲ γεγονότος, πρὸ τῆς τῶν πολεμίων ἐφόδου, μονονουχὶ καὶ ἀπολώλεν αὐτοῖς ἡ τῆς σωτηρίας ἐλπίς. Ταύτη τοι φησὶ νυκτὸς ἀπολεῖσθαι τὴν Μωαβίτιδα.

Ἀλλὰ λυπεῖσθε, φησὶν, ἐφ' ἑαυτοῖς.

Ὅμοιον ὡς εἰ λέγοι, Πλειστάκις ὄφρυν ἐπαίροντες διήλθον ταῖς ἐτέρων ἐνετρυφήσατε συμφοραῖς · ἀλλὰ νῦν ἐφ' ὑμᾶς αὐτοὺς ὁ πόλεμος τρέχει, καὶ τὰ ἐντεῦθεν βλάβη ταῖς ἀνοσίαις ὑμῶν ἐπικρέμαται κεφαλαῖς. Λυπεῖσθε τοίνυν οὐκ ἐφ' ἐτέροις τισὶν, ἀλλ' ἐφ' ἑαυτοῖς.

Ἀπολεῖται γὰρ Λεβεδὼν, οὗ ὁ βωμὸς ὑμῶν.

Ἐφην ὅτι δεινοὶ καὶ ἀγέρωχοι Μωαβίται γεγόνασι, καὶ ταῖς τῶν δαιμονίων ἀπάταις ἐπιθαρσέσαντες, καὶ διὰ μάγου τέχνης κατευμεγεθήσιν οἰόμενοι τῆς ἀπάντων χειρὸς, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Ἰσραὴλ κἂν εἰ ἐπαμύνοι Θεός · οὐκοῦν ἐν τῇ καλουμένῃ Λεβεδῶν, βωμὸς ἦν αὐτοῖς καὶ τέμενος οὐκ ἀθαύμαστον, τόγε ἦκον εἰς κατασχευήν. Ἐκεῖ τὰς μαντείας ἐπετέλουν, ἐφρόνουν τε μέγα, καὶ σεπτὸν ὅτι μάλιστα παρὰ τοὺς ἄλλους ἐποιοῦντο τὸν χώρον. Ἀλλ' ἀπολεῖται, φησὶ, καὶ τὸ τῆς μαντείας ὑμῶν ἐργαστήριον.

Ἐκεῖ ἀναθήσεσθε κλαλεῖν ἐπὶ Ναβαὺ τῆς Μωαβίτιδος.

Πόλις δὲ αὕτη τῶν ἀλκιμωτάτων.

Ὀλολύξατε, φησὶν · ἐπὶ γὰρ πόσης κεραιλῆς φάλακρωμα.

Τοῦτ' ἔστιν, ἀτιμία κατὰ πάντων δραμεῖται μία. Φάλακρωμα γὰρ ἀτιμίας σύμβολον.

Ἔσονται δὲ καὶ πάντες βραχίονες κατατε-

D τμημένοι.

Ἀπὸ τοῦ κόπτεσθαι καὶ θρηνεῖν. Ἡ ἔτι τοῖς σιδωλοατροῦσιν ἔθος τὰς καλουμένας ἐντομίδας ταῖς τε παρειαῖς καὶ τοῖς βραχίουσιν ἐπιφέρειν. Μάτην οὖν ἄρα καὶ τοῦτο δράσετε, φησὶν, ἀνόνητον γὰρ τὸ χρῆμα παντελῶς.

Οὐκοῦν ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς περιζώσασθε σάκκοις, καὶ κόπτεσθε ἐπὶ τῶν δωματίων αὐτῆς, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς, καὶ ἐν ταῖς ρύμαις αὐτῆς, πάντες ὀλολύξετε μετὰ κλαυθμοῦ, ὅτι κέκραγεν Ἐσεβὼν, καὶ ἐλάλησεν ἕως ἡκούσθη ἡ φωνὴ αὐτῆς.

Πόλεων ἡμῖν οὐ μετρίους δαίμυσιν ἐντρυφήσων

καταγράφει σχῆμα τῆς προφητείας ἡ δύναμις. Πολέμου γάρ περισχόντος, καὶ συμφορᾶς τῆς ἐσχάτης ἐπνηνεγμένης πόλεσι τε καὶ οἴκοις, οἱ μὲν πλατεῖαι καὶ στενωποὶ οἰκίζοντες διαθέουσι. Τό γε μὴν ὅσον ἐστὶν ἀσθενὲς τε καὶ ἄμαχον, οἷον τὸ θηλύων γένος, καὶ τὸ νηπιὸν ἐπ' αὐτῶν ἀνεπήδησε δωμάτων, κομρὸν ποιεῖται καὶ ὀλοφυγῆν, ταῖς τῶν πολεμίων ἐν-ορῶν φάλαγγι, καὶ τὴν ὅσον οὐδέπω παρεσομένην ἐννοήσαντες σφαγῇν. Ὀλοφύετε τοίνυν· κέκραγε γάρ Ἐσεβὼν, καὶ ἐλάλησεν ἕως ἡκούσθη ἡ φωνὴ αὐτῆς. Πόλεις δὲ ταύτας εἶναι φησι τὰς Μωαβίτιδος τὰς μαχίμωτάτας. Ἄλλ' εἰ καὶ οὕτως ἔχοιεν, φησί, τοσαύτην ποιήσονται τὴν ὀλοφυγῆν, ὥς μὴ λεληθῶτος, μηδὲ ἐν παραδύστῳ κλαίειν, ἀκουστὴν δὲ μᾶλλον γενέσθαι τὴν φωνήν, καὶ ἀναφανδὸν ὀλοφύρεσθαι, κατημεληκότων τῶν ἐν αὐταῖς τῆς αὐτῆς συνήθους ἀνδρείας, συντεθραυσμένων δὲ οὕτως, ὥς ἀμοιρῆσαι παντελῶς εὐσθενείας τε καὶ θράσους, καὶ τῶν εἰς ἀλκὴν ἐννοιῶν καὶ ἐγχειρημάτων.

Ἡ ὁσφὺς τῆς Μωαβίτιδος βοᾷ· ἡ ψυχὴ αὐτῆς γινώσεται, καὶ καρδίᾳ τῆς Μωαβίτιδος βοᾷ ἐν αὐτῇ, ἕως Σηγῶρ· δάμαλις γάρ ἐστι τριετής. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀναβάσεως τῆς πρὸς σέ, κλαίοντες ἀναθήσονται ἐπὶ ὁδῷ Ἀρωνιελμ' βοᾷ σύντριμμα καὶ σεισμός.

Προσβάλλουσιν ἀεὶ τῶν ἀνηκέστων συμφορῶν δριμύταί τε λύπαι, καὶ ἀθυμίαι παγγάλεποι, καὶ δειμάτων ἐφοδος, οὐκ ἀνικάνως ἔχουσα καὶ τὴν ἄγαν εὐτολμοτάτην καταθραύσαι καρδίαν. Ἐντεῦθεν οἶμαι πρὸς ὅσα μὲν γενέσθαι σκυθρωπά, καὶ οἷον ἐκ βάθους ἀναπηδῶντας στεναγμούς, καὶ τῆς ἔσω φλογὸς τὴν ζῆσιν διερμηνεύοντα. Ἡ ὁσφὺς τοιγαρὸν τῆς Μωαβίτιδος βοᾷ· τοῦτ' ἐστίν, ἐν ᾧ δῖσιν ἐστίν, καὶ κεκραυγμένους ἔχει τοὺς πόνους, προκαταπτουμένη δηλονότι ταῖς φήμαις, καὶ τὸν οὐδέπω παρεσόμενον ἐννοοῦσα πόλεμον. Ἐγὼ γὰρ τοῦτο ἡ ψυχὴ αὐτῆς. Ταύτης τε ἕνεκα τῆς αἰτίας, ὀλοφύρεται τε καὶ κέκραγεν ἐν αὐτῇ ἕως Σηγῶρ, τοῦτ' ἐστίν, Μωαβίτις ἅπασα χώρα, μέχρι καὶ αὐτῶν τερμάτων. Φασὶ γὰρ ἐπ' αὐτοῖς τοῖς ὅροις τῶν Μωαβιτῶν τεθεῖσθαι τὴν Σηγῶρ. Τίνος οὖν ἕνεκα ταῦτα συμβήσεται παθεῖν αὐτήν; Δάμαλις ἐστὶ τριετής. Ὁ τρίτος ἐνιαυτὸς τοῖς ἀλόγοις τῶν ζώων ἀρκεῖ πρὸς ἀκμήν, καὶ εἰς τὸ σφριγῶσαν αὐτοῖς ἐνεργήσασθαι δύναμιν. Τοιγάρτοι καὶ τοῦ χρῆναι δαμάζεσθαι καιρὸς αὐτοῖς ἐκεῖνός ἐστιν. Ἔως τοίνυν ἐστὶν ἡ δάμαλις ἀπειρόζυγος, σφριγῶσά τε καὶ νέα, καὶ ἀρτιφύεις ἐκφέρουσα κέρα, κατασχιρῶσα τῶν αὐλῶν καὶ τῶν ἐπαύλειων κατορχεῖται πλειστάκις· τοιαύτη τις γέγονεν ἡ Μωαβιτῶν, ἐπιπρῶσα τοῖς πέλας, καὶ κατασχιρῶσα τῶν ἀσθενεστέρων. Ὑψηλὴν δὲ εἶναι φασὶν αὐτήν, καὶ λεωφόρον τινὰ τὴν Ἀρωνιελμ οὕτω κεκλημένην, ἀναχομίζειν τε εἰς αὐτήν τοὺς ἐξ ἐτέρων ἤκοντας ἢ πόλεων ἢ χωρῶν. Ἐπ' αὐτῆς τοίνυν, φησί, τῆς ἀναβάσεως τῆς Ἀρωνιελμ, κλαίοντες ἀναθήσονται. Φωνὴ δὲ τοῖς κλαίουσιν, σύντριμμα καὶ συσσεισμός. Προανακεκράχαι γὰρ τὰ ἐκ τοῦ πολέμου συμβεβηκέναι πύθη, μονονουχὶ συσσεινόντο; ἅπαντα, πόλεις τε καὶ οἴκους, καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς συντριβόντος.

Τὸ ὕδωρ τῆς Νεβερίμ ἐρημιον ἔσται, καὶ ἡ χίρ

atium, nobis prophetica sententia describit. Bello enim circumstante, et ultima **250** calamitate, tam urbibus quam domibus invecta, illi in plateis et angipertis ejulantes discurrunt, quodcumque nimirum inbecillum est ac imbelles, veluti feminarum, et infantium genus, domi exsiliens, luctum edit et ejulatum, cum hostiles phalanges aspicit, cum jamjam affore eadem cogitant. Plorate igitur, clamavit enim Esobon, et locuta est, donec exaudita est vox ejus. Urbes has narrant esse Moabitarum bellicosissimas. At tametsi, inquit, ita sint, tantum attamen luctum excitabunt, ut non obscure, non in abscondito plorent, imo ita ut percipi auribus vox possit, et clare ejulent, incolis suam fortitudinem solitam negligentibus, et ita contusis et accisis, ut prorsus nihil virium, nihil nervorum habeant, nihilque fortiter aut cogitent aut suscipiant.

VERS. 5. *Lumbus Moabitidis clamat: anima ejus cognoscat, et cor Moabitidis clamat in ipsa usque ad Segor: vitula enim est triennis. Super autem ascensum ad te fientes ascendent via Aroniim: clamat contritio, et concussio.*

Inmittunt se et ingerunt semper ante incurrabiles calamitates, diri cruciatus et exanimationes acerrimæ, pavorumque incursio, quæ satis est ad animum fidentissimum labefactandum. Hinc fit, arbitror, ut quibusdam facies tetricæ sint, et suspiria veluti ex profundo trahantur, internæ flammæ fervorem exprimentia. Clamat igitur lumbus Moabitidis, id est, in doloribus est, labores angoresque habens intestinos rumoribus ante percussus, bellumque nondum intentatum pensitans. Cognovit enim hoc anima ejus. Hanc ob causam lamentabatur et clamabat in se usque ad Segor, nimirum tota regio Moabitica, et usque ad ipsos terminos. Narrant videlicet in ipsis finibus Moabitarum sitam esse Segor. Cujus igitur rei gratia hæc ei accidit? Vitula est triennis. Tertius annus animantibus ratione carentibus, ad ætatis florem, et ad maturas vires efficiendas sufficit. Itaque et eo tempore domari debent. Quandiu ergo vitula est jugi inexpertæ, lasciviens et juvencula, et tenerum ac novum cornu proferens, exultans ex septis et vestibulis ac stabulis, saltitat **251** identidem. Talis exstitit Moabitis, insultans vicinis, et in infirmiores insiliens. Excelsam autem dicunt esse, et popularem Aroniim ut vocatur, recipereque quotquot ad eam ex aliis seu urbibus, seu regionibus ventitant. Igitur, ait, ex ascensu Aroniim fientes ascendent. Vox autem fientium est, contritio et concussio. Siquidem clamaverunt ob acerbitates eventuras ex bello, quod scilicet omnes tam urbes, quam domos concutit, et qui in iis sunt conerit.

VERS. 6. *Aqua Nemrim deserta erit, et herba ejus*

deficiet: herba enim viridis non erit; nunquid et sic debet servari?

Urbem Nebrim [al. *Nemrim*] positam esse aiunt in extrema ora regionis, mari Rubro vicinam, adeoque aquosam et feracem, ut equis multis abundare possit, ideoque esse etiam pugnacissimos homines, habereque equitatum bellandi peritum. Ex divina ergo, inquit, ira, ex hostium impressione, destituta erit aquis, viridique herba. Quosane facto, jacebit omnino rei militaris scientia, sublatis ante equis, ac inedia intereuntibus. At si hoc, inquit, fiat, num igitur alte de se ac tam magnifice sentiet? Num si hoc contigerit, servabitur, et inimicorum manus effugiet? Fracta enim et extincta eorum potentia, quæ demum erit spes salutis?

VERS. 7-9. *Inducam enim in vallem Arabes, et capient eam. Pertigit enim clamor ad terminum Moabitidis Agallim; et ejulatio ejus usque ad puteum Elim. Aqua Rhembon [al. Dimon] replebitur sanguine. Inducam enim super Rhembon Arabes. Et tollam semen Moab et Ariel. Et residuum Adama mittam tanquam reptilia super terram.*

Partes Damascenorum ad Austrum maxime vergentes, innumerabilia genera eorum qui Saraceni vocantur, incolere dicunt, et ad Persiam usque porrigi. Ili arma contulerunt, copiasque junxerunt cum Babylonis, et populati sunt Moabitudem: sequebantur quippe et ipsi, licet ex ea gente essent, Moabitarumque vicini. Vocati sunt enim hi quoque Arabes. Capiendum itaque dicit Neurim: Inducam enim super vallem Arabes, et capient **252** eam. Vallem, ut videtur, Neurim nominat, quippe quæ in concauo loco sita sit, nimirum cum aliæ urbes in altum evectæ, et in montibus positæ sint. Quoniam vero non pars Moabitarum bello attrita est, sed tota omnino ac in totum conquassata est, et in morem ebrii jactata; ideo inquit a finibus ad fines perventurum clamorem, ululantium videlicet et eorum, qui casum pereuntium soliti sunt deplorare. Pertigit enim clamor, inquit, terminum Moabitudis, Agallim, et ejulatio ejus usque ad puteum Elim. Extimas autem urbes, et in ipsis locatas terminis nominat: Agallim, inquam, et puteum Elim. Cumque lamentum per omnes provincias tollendum asseverasset, uti dicebam, inde ait: Aqua Rhembon implebitur sanguine. Maxime autem irriguam Rhembon esse perhibent. Sed replebitur sanguine, inquit, hoc scilicet dicens, quod sanguis belli tempore occumbentium, cum largitate et copia aquarum contendet, et rubefacti apparebunt fluvii, diffundeturque aqua terræ, non jam pura, non aquæ speciem habens, sed diversi coloris, et sanguinea. Capiendamque eam ait ab Arabibus, ut totum semen Moab, et Ariel, tollatur, id est, perdatur et conficiatur. Et residuum mittam, inquit, velut reptilia super terram. Qui enim sunt acres et acerbi,

αὐτῆς ἐκλείψει· χόρτος γὰρ χλωρὸς οὐκ ἔσται, μὴ καὶ οὕτως μέλλει σωθῆναι;

Πόλιν εἶναι φασὶ τὴν Νεβρείμ κειμένην μὲν ἐν ἐσχατιαῖς τῆς χώρας, γειτνιώσαν θαλάσῃ τῇ Ἐρυθρᾷ, εὐδρον δὲ οὕτως καὶ εὐδοτον, ὡς καὶ ἵππον δύνασθαι κεκτῆσθαι πολλὴν τοὺς ἐν αὐτῇ· ταύτῃ τοι καὶ εἶναι μαχιμωτάτους, ἔχειν τε τὴν ἵππον ἐμπειροπόλεμον. Ἐκ θαλάσσης τοίνυν, ψῆσιν, ὀργῆς, ἐκ τῆς τῶν πολεμίων ἐφρόδου, ἔρρημος ἔσται καὶ ὑδάτων καὶ χόρτου χλωροῦ. Οὐδὲ γὰρ γεγονότος, ἀτονήσκει πάντως ἡ τῶν τακτικῶν ἐμπειρία προανηρημένων τῶν ἵππων, καὶ διολωλότων ὑπὸ λιμοῦ. Ἀλλ' εἰ τοῦτο γένοιτο, φησὶ, μὴ ἄρα φρονήσκει μέγα καὶ οὕτως ἐφ' ἑαυτῆς; μὴ τοῦτου συμβεβηκότος μέλλει σωθῆναι, καὶ τὰς τῶν πολεμίων διαδράναι χεῖρας; προανηρημένης γὰρ αὐτῶν τῆς ἰσχύος, ποῖα τι; ἔσται λοιπὸν ἡ τῆς σωτηρίας ἐλπίς;

Ἐπάξω γὰρ ἐπὶ τὴν φάραγγα Ἀραβας, καὶ λήψονται αὐτήν. Συνῆψε ἡ βοή τὸ ὄριον τῆς Μωαβιτιδος τῆς Ἀγαλλίμ, καὶ ὀλολυγμός αὐτῆς ἕως τοῦ φρέατος τοῦ Ἐλείμ. Τὸ δὲ ὕδωρ τὸ Ῥεμμὼρ πλησθήσεται αἵματος· ἐπάξω γὰρ ἐπὶ Ῥεμμὼρ Ἀραβας. Καὶ ἄρῳ τὸ σπέρμα Μωάβ, καὶ Ἀριήλ, καὶ τὸ κατὰλοιπον Ἀδαμα ἀποστελῶ ὡς ἐρπετὰ ἐπὶ τῆς γῆς.

Τὰ νοτιώτατα μέρη τῶν Δαμασκηῶν κατανέμεσθαι φασὶ τὰ τῶν καλουμένων Σαρακηῶν ἀναρρόμητα γένη, καὶ μέχρι αὐτῆς παρατείνοντα τῆς Περσῶν. Αὐτοὶ συναπλίζοντο τοῖς Βαβυλωνίαις, καὶ κατεδύον τὴν Μωαβιτιδῶν· εἶποντο γὰρ καὶ αὐτοὶ καίτοι τάχα που καὶ γένος ὄντες, καὶ γείτονες τῇ Μωαβιτιδῶν. Κέκληντο γὰρ καὶ Ἀραβες καὶ αὐτοί. Ληφθήσεσθαι τοίνυν φησὶ τὴν Νεβρείμ· Ἐπάξω γὰρ ἐπὶ τὴν φάραγγα. Ἀραβας, καὶ λήψονται αὐτήν. Φάραγγα, δὲ κατὰ τὸ εἶδος, ὀνομάζει τὴν Νεβρείμ, διὰ τὸ ἐν κοίλῳ κεῖσθαι τόπω. Καίτοι τῶν ἐτέρων πύλων ἡρμένων ὑψοῦ, καὶ ἐν ὄρεσιν οὐσῶν. Ἐπειδὴ δὲ οὐ μέρος ἦν τῆς Μωαβιτιδῶν τὸ τῷ πολέμῳ συνεστριμμένον, ἀλλ' ὅλη δι' ὅλου κατεδονήθη τε καὶ σεσάλευται μεθύοντος δίκην· ταύτῃ τοι φησὶν ἐκ περάτων εἰς πέρατα συναφθήσεσθαι τὴν βοήν, τῶν ὀλολυζόντων δηλονότι, καὶ τὸν τοῖς ἀπολείσθαι μέλλουσι θρήνον ἐκμελετᾶν εἰωθότων. Συνῆψε γὰρ ἡ βοή τὸ ὄριον τῆς Μωαβιτιδος, φησὶ, τῆς Ἀγαλλίμ, καὶ ὀλολυγμός αὐτῆς ἕως τοῦ φρέατος τοῦ Ἐλείμ. Τὰς δὲ ἕξω πόλεις, καὶ ἐπ' αὐτοῖς τοῖς τέρμασι κειμένας ὀνομάζει, τὴν τε Ἀγαλλίμ φημι, καὶ τὸ φρέαρ τοῦ Ἐλείμ. Τεθεῖσθαι δὲ τὸν θρήνον εἰς πᾶσαν αὐτῶν τὴν χώραν διαβεβαιούμενος, ὡς ἔφην, εἰτά φησιν, ὅτι· Τὸ ὕδωρ τὸ Ῥεμμὼν πλησθήσεται αἵματος. Ἐνυδροτάτην δὲ εἶναι λόγος τὴν Ῥεμμὼν. Ἀλλὰ πλησθήσεται, φησὶν, αἷματος, ἐκεῖνό που λέγων, ὅτι ταῖς τῶν ὑδάτων δαψιλείαις φιλονεικήσκει κατὰ τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν τῶν πεπτόντων τὸ αἷμα· καὶ πεφοινιγμένοι μὲν ὑφθῆσονται ποταμοὶ, κατασχεδασθήσεται δὲ τῆς γῆς τὸ ὕδωρ, οὐκέτι καθαρὸν, οὕτε μὴν ὕδατος ὤψιν ἔχον, ἀλλ' ἐτερόχρουν καὶ αἵματοειδές. Ληφθήσεσθαι δὲ καὶ αὐτὴν ἐξ Ἀράβων φησὶν, ὥστε ἅπαν μὲν σπέρμα Μωάβ, καὶ Ἀριήλ ἐξερῆναι,

τοῦτ' ἔστιν, ἀπολέσθαι τε καὶ δαπανηθῆναι. Τό γε ἄμην ὑπολειμμένον ἀποστελῶ, φησὶν, ὡς ἔρπειτ' ἐπὶ τῆς γῆς. Πικροὶ γὰρ ὄντες ἀεὶ βαδιῶνται πρὸς αἰχμαλωσίαν, καθάπερ τινὲς· ὅφεις ταῖς τινῶν ἐπιφθαῖς γεγοητευμένοι, καὶ οἷον ἀπονυστάξαντες, εἰς τὸ ἀνυψῆθαις ἡμερον. Τὸ γάρτοι λέγειν 'Αποστελῶ, τὸ ἐκπέμψαι δηλοῖ. 'Ἔθος γάρ τοις ἐλοῦσι χώραν ἢ πόλιν, οὐχὶ πάντας ἀρδῆν ἀπολύειν ἔσθ' ὅτε, δεδαπανημένης αὐτῆς μαχηματώτης πληθῆος, ἐν δορυλήπτων ποιῆσθαι τάξει τοὺς περιλειμμένους. Εἰ δὲ χρὴ τινα καὶ ταῖς ἱστορίαις ἐφαρμόσαι λόγον ἀναγκαῖον, ἰστέον, ὅτι ψυχὴ μὲν τῷ θεῷ φόβῳ τετειχισμένη, ἰσχυρά τέ ἐστι καὶ δυσάλωτος, καὶ τῆς τῶν μαχομένων αὐτῇ κατευμεγεθυῖσα χειρός. Νικᾷ γὰρ ἀρχάς τε καὶ ἐξουσίας καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου, τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Εἰ δὲ δὴ παρατρέποιο πρὸς ἃ μὴ προσήκειν, ἔξω τε τῆς εὐθείας φέροιτο τρίβου, καὶ τὸ θεῷ δοκοῦν παρατρέχουσα, πρὸς τὰ ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ καταφέρειτο πάθη, καὶ τὸν τῆς εὐπειθείας ἀποσεύσαιτο ζυγὸν, ἀγυμνοὶ πάσης αὐτὴν ἐπικουρίας, καὶ οἷον ἀτειχιστον αὐτὴν ἀποφαίνει, καὶ ἀνασφαλεῖ τοῖς πολεμοῦσιν ἐργάζεσθαι, καταλαίειναι τε τὰς ἐφθόδους τὰς ἐπ' αὐτῇ τοῖς πάθεσιν, ὡς κατὰ μὲν τὸν τρόπον ἰσχυῖσαι διαφυγεῖν. Οὕτω παραδίδονται μὲν εἰς ἀδύκμον νοῦν, καὶ γεγόναναι εὐάλωτοι ταῖς ἐκτόποις ἐπιθυμίαις, σώζει δὲ αὐτὰς οὐδὲν, ἀλλ' εἰσὶν ὑπὸ πόδας ἐχθρῶν, ἀνάνδρως διεσπόμεναι. 'Εὰν μὲν γὰρ κλείσῃ κατὰ τοὺς ἀνθρώπους, φησὶν, ὁ τῶν ὅλων θεός, τίς ἀνοίξει, καὶ τὴν παναλκῇ τοῦ παραδεδωκότος πλεονεκτήσει δεξιάν; Μένωμεν τοίνυν ἐν τῷ θεῷ φόβῳ. Κερδανούμεν γὰρ οὕτω τῆς ἀνωθεν εὐμενείας τὴν χάριν· καὶ καταναεινυσόμεθα πνευματικῶς, καὶ ἀμαρτίας, καὶ παθῶν, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου πλεονεξίας ὀλίγα κομιδῇ φροντίζοντες, πρὸς τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως καταντήσομεν, τὴν εὐκλεῆ καὶ δοκιμασίαν κατορθοῦντες ζωὴν.

Μὴ πέτρα ἔρημος ἐστὶ τὸ ὄρος Σιών· Ἔση γὰρ ὡς πτηνὸν ἀνιταμένον νεοσσὸς ἀφηρημένος, θυγάτηρ Μωάβ.

Κατεστράτευσεν τῆς Σαμαρείας κατὰ καιροὺς Σαλμανασάρ ὁ Ἀσσύριος, εἰλὲν τε τὰς ἐν αὐτῇ πόλεις, καὶ προσέτι τῶν τῆς Ἰουδαίας προσεδίκησε πολλὰς, καὶ δορυλῆπτον ἀπεκόμισεν πληθὺν εἰς τὴν ἑαυτοῦ. Τρυφῆς τε ἕνεκα τῆς αἰτίας, ἐπετιύθαζον τῇ Σιών ἡτοὶ τῇ Ἱερουσαλὴμ τὰ Μωαβιτῶν ἔθνη, καὶ πέτραν αὐτὴν ἡρημωμένην ὠνόμαζον, οὐκ αὐτῆς που τάχα καταμειδῶντες οἱ τάλανες, ἀλλὰ τοῦ ἐπὶ πάντας Θεοῦ· καὶ γοῦν καὶ ἐφασκον τὴν σώζουσαν αὐτοὺς ἀπονήσαι χεῖρα, τρυφῆς τε ἕνεκα τῆς αἰτίας ὑπὸ πόδας ἐλθεῖν τῶν ἐχθρῶν. Ὡς τοίνυν θυγάτηρ Μωάβ, φησὶν, ἐνθῆκε δὲ πάντως ὁ λόγος, μὴ πέτρα ἔρημος ἐστὶ τὸ ὄρος Σιών· Ἄρα μόνῃ, φησὶ, κέκμηκεν ἡ Σιών· ἄρα μόνῃ πέπτωκεν ὑπὸ πόδας ἐχθρῶν; καὶ τὴν τῶν ἐνοικούντων αὐτὴν νερόσκηκεν ἐρημίαν; ἢ τοῖς ἔτι χείροσιν αὐτῆς περιπέπτωκας; Ἀληθῆς γὰρ παρ' ἐχθρῶν, καὶ οἷον ἐκ καλῆς νεοσσὸς ἀφηρη-

A semper ibunt in captivitate, velut serpentes quidam aliquorum incantationibus praestigiisque fascinati, et praeter solitum mansueti, conniventes. Dicendo enim, Mittam, amandare denotat. In more enim est his qui ceperunt regionem, vel civitatem, quandoque omnes delere funditus, sed multitudine pugnacissima consumpta, reliquos in classe numeroque captivorum ponere. Si vero historiis alium quempiam sermonem necessarium inserere liceat: tenendum est, animam Dei timore, velut muro obseptam, fortem esse et quodammodo invictam, et manum eorum, qui cum ipsa pugnant, superare. Vincit enim principatus, et potestates, mundi dominos, rectores harum tenebrarum, spiritualia nequitiae in supercaelestibus. Sin divertat ad ea quae *B* non convenit, et extra rectum callem feratur, et Dei placita praeteriens ac praetercurrens, ad mundanas cupiditates devolvatur, atque jugum obedientiae respuat: omni eam denudat **253** subsidio, et velut sine maceria patentem efficit, hostibusque reddit incustoditam, viam praestruit et complanat assultibus cupiditatum contra eam, ita ut nullo modo possit effugere. Sic traduntur quidam in reprobam mentem, suntque expugnabiles, expositique monstrosi cupiditatibus, nec quidquam defendit eos, sed pedibus inimicorum projecti sunt ignaviter. Si enim, inquit, clauserit contra hominem universitatis Deus, quis aperiet? et praepotentem tridentis dexteram quis superabit? Permaneamus itaque in timore Dei. Sic enim supernae misericordiae gratiam lucrificamus, peccatum ac cupiditates spiritualiter tanquam juvenes vincemus, et diaboli tyrannidem parvi admodum ducentes, laudatam et probatissimam vitam recte instituantes, ad praenium supernae vocationis pervenimus.

CAP. XVI. VERS. 1, 2. Num petra deserta est mons Sion? Eris enim veluti avis volantis pullus ablatas, filia Moab.

C Oppugnavit Samariam capta opportunitate Salmanasar Assyrius, cepitque ejus civitates, porro etiam Judææ multas male tractavit, et captivam multitudinem in suam regionem abduxit. Hanc ob causam illuserunt Sioni seu Jerusalem gentes Moabitarum, et petram desertam eam appellarunt: non tam irridentes eam miseri homines, quam eum qui est super omnes Deus, quippe dictitantes ejus manum opitulatricem elanguescere, et hanc ob rem etiam sub pedes venire hostium. O igitur filia Moab, inquit: usitata quidem est semper hæc oratio: num petra deserta est mons Sion? An, inquit, sola laboravit ac succubuit Sion; an sola corruit sub pedibus inimicorum? Et inopia incolarum afflicta-tur? Vel tu in deteriora quam ea sit, incidisti? capieris enim ab hostibus, et tanquam e nido pullus ereptus in alienam migrabis regionem, et inimicis

¹⁶ Job xii, 11.

servies; erisque apud illos captiva, miserabilis et profligata, et servituti subjecta. Utile igitur et necessarium præceptum illud : « Si ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas super eum, quia videbit Dominus, et non placebit ei, et avertet furorem suum ab ipso ¹⁷. » Non enim convenit alienis lætari calamitatibus, nec id quod vicino accidit, nostræ voluptatis occasionem ansamque facere : at si quis forte sit mœrore confectus, **254** condolere illi potius, et ad nostra peccata oculo intento, multum reformidare. ne et in nos cædentis ira deveniat.

VERS. 5, 4. *Deinde vero, Arnon, plura consule, et fac tegmen planctus ipsi semper : in meridiana tenebris fugitant, obstupuerunt. Non ab initio habitabunt (1) apud te fugitivi Moab. Erunt tegumenta vobis a facie persequentis, quia sublatum est auxilium tuum, et princeps peritit conculcans super terra.*

Ad interpretandum difficilis est mens horum verborum, propter personarum in personas transitiones, et compositionis asperitatem; nec omnium intelligentiæ obviæ. Veruntamen quoad potero, enitar explicare. Deleta itaque tota Moabitude, everis urbibus, incensis domibus, et prorsus rabiose sævientibus Babylois, qui elabi poterant, Arnon se receperunt. Urbs autem hæc munitissima est, et Moabitudi contermina. Habetur igitur ad eam sermo. Tu autem, inquit, posthac, o Arnon, plura consule. **C** Observa, inquit, quo pacto servare poteris superstitis, eosque qui immanitatem vastatorum potuerunt evadere. Fac etiam tegmen planctus ipsi semper. Et fac, inquit, comminiscere aliquid humanum, latebra esto intolerabili luctu confectis. Fugitant enim in meridiana tenebris, id est, cum dies est, et sol in meridie lucet, ipsi mentis caliginem circumferunt. Satis est enim ad turbandum animum mortis metus : et summæ desperationis assultum tanquam noctem quamdam mentis offundit. Hinc etiam ait : Et obstupuerunt. Nam belli terroribus perculsi, tantum non mente sensuque privati sunt. At si acceperis, inquit, Moabitas, scito tamen planissime, quod servasti non omnes, sed exiguas tantum et paucas eorum qui exstincti sunt reliquias. Hoc puto ostendere velle, cum dicit : Non a principio habitabunt juxta te fugitivi Moab. Non, cum primum movebatur bellum, inquit, suscepisti profugos : nonne admodum pauci et rari qui effugere potuerunt? Itaque producta sunt ad finem ea quæ a Deo contra Moabitas dicta sunt. Peritit enim, licet exigua, et vix quidem conservatæ sunt reliquæ. Sed, o, inquit, Arnon, suscepisti Moabitas, **255** sperans fortassis eos quoque olim fore latibulum vobis a facie persequentis. Erit autem hoc minime. Unde ?

¹⁷ Prov. xxiv, 17, 18.

(1) Sec. Sept. ἀχθῆς; ne ducaris, habitabunt, etc.

μένον, εἰς ἑτέραν οἰκίστην χώραν, καὶ δουλεύετε ἐχθροῖς, ἔση τε παρ' αὐτοῖς αἰχμάλωτος οἰκτρά, καὶ κατεβριμμένη, καὶ ὑπὸ ζυγὰ δουλείας. Χρήσιμον οὖν ἔρα καὶ ἀναγκαῖον παράγγελμα τό· « Ἄν πέσῃ ὁ ἐχθρός σου, μὴ ἐπιχάρῃς αὐτῷ, ὅτι ἔσται Κύριος, καὶ οὐκ ἄρῃσει αὐτῷ· καὶ ἀποστρέψει τὸν θυμὸν αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ. » Οὐ γάρ τοι προσήκει ταῖς ἑτέρων ἐπιγάννυσθαι συμφοραῖς, οὐδὲ θυμηδεῖας ποιεῖσθαι πρόσφασιν τὸ τῷ πέλας συμβεβηκός, κἂν εἰ τις εἶη τυχὸν τῶν καταλυπεῖν εἰωθότων, ἐπιστυγνάξειν δὲ μᾶλλον αὐτῷ, καὶ τοῖς ἰδίοις πταίσμασιν ἐνέντας τὸν ὀφθαλμὸν, δεδιέναι σφόδρα, μὴ ἄρα πως καὶ ἐφ' ἡμᾶς ὁ τοῦ κατακαίοντος ἐπέλθοι θυμός.

Ἔπειτα δὲ, Ἀρνὼν. πλεῖον βουλευόν, ποιεῖ τε σκέπην πένθους αὐτῇ διὰ παντός· ἐν μεσημβρινῇ σκοτιᾷ φεύγουσιν, ἐξέστησαν. Μὴ ἀπαρχῆς παροικήσουσιν οἱ φυγάδες Μωάβ· ἔσονται σκέπη ὑμῖν ἀπὸ προσώπου διώκοντος, ὅτι ἦρθη ἡ συμμαχία σου, καὶ ὁ ἄρχων ἀπώλετο ὁ κατακατῶν ἐπὶ τῆς γῆς.

Δυσσερμηνεὺτος κομιδὴ τῶν προκειμένων ὁ νοῦς, διὰ τοι τάς τε τῶν προτύπων εἰς πρόσωπα μεταβάσεις, καὶ τὸ τῆς συνθήκης τραχὺ καὶ οὐ βάσιμον νῶ παντί. Πλὴν ὡς ἂν οἶδς τε ὧ, πειράσσομαι διεπεῖν. Περπορθημένης τοίνυν ἀπάσης τῆς Μωαβιτῶν, πόλεως τε κατηρησιπομένων, καὶ οἰκων ἐμπερησμένων, καὶ ἀπαξᾶπλῶς ἐκλελυτηκότων ἀγρίως τῶν Βαβυλωνίων, οἱ διαφυγεῖν ἰσχύσαντες μετώκησαν εἰς τὴν Ἀρνῶν. Πόλις δὲ αὕτη τῶν ὀχυροτάτων, ὁμορὸς τοῦ τάχα τῇ Μωαβιτῶν. Ἔστι τοίνυν πρὸς αὐτὴν ὁ λόγος. Σὺ δὲ, φησὶ, μετὰ τοῦτο, ὦ Ἀρνῶν, πλεονα βουλεύου. Κατασκέπτου, φησὶ, τίνα τρόπον διασῶσαι δύνησιν τοὺς περιλειμμένους καὶ διαφυγεῖν ἰσχύσαντας τῶν πεπορθηκότων τὴν ἀγριότητα. Ποίει τε σκέπην πένθους αὐτῇ διὰ παντός. Ναί, φησὶν, ἐπσέψω τι φιλάνθρωπον, σκέπη γένου τοῖς ἀφορήτῳ πένθει κατελημμένοις. Φεύγουσι γάρ ἐν μεσημβρινῇ σκοτιᾷ, τοῦ· ἔστιν, ἡμέρας εὐσης, καὶ ἡλίου μεσημβρίζοντος αὐτοῖς σκοτιὰν ἔχουσι κατὰ νοῦν. Ἰκανὸς γὰρ λίαν ὁ τοῦ θανάτου φόβος καταβολῶσαι ψυχὴν, καὶ οἷον τίνα νύκτα καταχέαι τοῦ νοῦ τῆς εἰς ἄχρου δυσθυμίας τὴν ἐφοδόν. Ταῦτῃ τοί φησιν, ὅτι καὶ ἐξέστησαν. Μόνον γὰρ οὐχὶ καὶ τοῦ φοβεῖν ἐξω γεγονάσιν, τοῖς ἐκ τοῦ πολέμου καταπτοούμενοι δέμασιν. Ἄλλ' εἰ καὶ δέξαιο, φησὶ, τοὺς ἀπὸ γε τῆς Μωαβιτῶν, ἀλλ' οὖν ἴσθι τοι καὶ μάλα σαφῶς, ὅτι σέσωκας οὐ πάντας, ἀλλὰ βραχὺ καὶ εὐαριθμητον τῶν ἀπολωλότων λείψανον. Τοῦτο οἶμαι δηλοῦν ἐθέλειν λέγοντα· Μὴ ἀπαρχῆς παροικήσουσιν οἱ φυγάδες Μωαβ. Μὴ ἐν ἀρχαῖς ὄντος τοῦ πολέμου, φησὶν, ὑπεδέξω τοὺς φυγάδας· οὐκ εὐαριθμητοὶ κομιδῇ καὶ ὀλίγοι παντελῶς οἱ διαφυγεῖν ἰσχύσαντες; Οὐκοῦν εἰς πέρα ἐνήνεκται τὰ εἰρημένα παρὰ Θεοῦ κατὰ Μωαβιτῶν. Ἀπόλωλε γὰρ εἰ καὶ βραχὺ, καὶ μόλις διασέσωσται λείψανον. Ἄλλ', ὦ, φησὶν, Ἀρνῶν, ὑπεδέξω τοὺς ἐκ

τῆς Μωαβιτῶν, προσδοχήσασα τάχα που, ὅτι καὶ αὐτοὶ κατὰ καιροῦς ἔσονται σκέπη ὑμῖν ἀπὸ προσώπου διώκοντος. Ἔσται δὲ οὐχὶ τοῦτο. Πλὴν; Ἡρῆθ γὰρ ἡ συμμαχία σου· καὶ ὁ ἄρχων ἀπώλετο ὁ καταπατῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ γὰρ αἶψά σοι συνασπίσας, φησὶ, τῆς Μωαβιτῶν ἡγούμενος, ὁ δεινὸς καὶ ὑπέροπτος, καὶ ὡς περ τινὰ χοῦν καταπατεῖν εἰωθὺς· τοὺς ἀνθεστηκίτας, ὥχετο καὶ ἀπόλλωλεν. Ἡρῆθ γὰρ, καὶ ἐκ μέσου γέγονεν. Διδοᾶσκει δὲ διὰ τούτων, ὅτι προσανήρηται τοῖς Μωαβίταις, καὶ ἡ τοῦ δύνασθαι ποτε κρατῆσαι πάλιν αὐτοὺς ἐλπίς. Οἱ γὰρ ἀσεβεῖς ἐκ γῆς ἐλόρριζοι, φησὶν, ὀλοῦνται· θεοῦ δὲ ὅλως ἐπιπηδῶντος θυμοῦ, ποῖον ἔσται τῶν πεπονθότων λείψανον; Ἡ τίς ὁ ἀναστῆσαι δυνάμενος, Θεοῦ καταστρέφοντος;

Καὶ διορθωθήσεται μετ' ἐλέους θρόνος, καὶ **B** κυοιῖται ἐπ' αὐτοῦ μετὰ ἀληθείας ἐν σκηνῇ Δαβὶδ, κρίνων καὶ ἐκζητῶν κρίμα, καὶ σπεύδων δικαιοσύνην.

Ἐν τούτοις σαφῶς ἐπαγγέλλεται τὸ ἀπαλλαγῆσθαι κατὰ καιροῦς τὸν Ἰσραὴλ τῆς ἀφορήτου ταλαιπωρίας, καὶ τῶν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας κακῶν. Κύρου γὰρ ἐλόντος· τὴν Βαβυλωνίων ἀνέβη μὲν ὁ Ἰσραὴλ, ἀνεκομισθὴ δὲ κατοικτεῖροντος Θεοῦ εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, ἡγουμένων Ζωροβάβελ τοῦ Σαλαθιήλ, ὃς ἦν ἐκ φυλῆς Ἰούδα καὶ Δαβὶδ, καὶ μὲν τοι καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ἰωσεφὸς τοῦ ἱερέως τοῦ μεγάλου. Ὁ τοῖνον θρόνος, φησὶ, τοῦ· ἔστιν, ἡ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις βασιλεία, διορθωθήσεται μετὰ ἐλέους, τοῦ· ἔστιν, εἰς τὴν οἰκειαν ἐπανήξει τάξιν, κατοικτεῖροντος Θεοῦ. Καθιεύεται δὲ πάλιν ἐπ' αὐτοῦ μετ' ἀληθείας ἐν σκηνῇ Δαβὶδ, κρίνων καὶ ἐκζητῶν κρίμα. Καὶ σκηνήν, ὡς ἔοικεν, ὀνομάζει τὰς βασιλείας, ἐν οἷς ποιούμενοι τὰς διατριβὰς εἰδικάζον, ἐν ὁμῶς αὐτοὺς τοὺς τῆς βασιλείας διέποντας θάκους. Καὶ τό γε ἦχον εἰς τὸ Θεῷ δοκοῦν, ἐπιμελεῖται δικαιοσύνης γεγόναν, εἰ καὶ τῆς ἀρετῆς διημερτήκασι τινες, ἀπονενευκότες ἐπὶ τὰ χεῖρω. Ἰστέον δὲ ὅτι μετὰ τὴν ἐκ τῆς Βαβυλῶνος ἐπάνοδον, οὐκέτι διηρημένως κατωκῆκασιν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς εἶναι μὲν ἐν τῇ Σαμαρείᾳ τὰς δέκα φυλάς, καὶ τὸ ἡμισυ φυλῆς Ἐφραΐμ, βασιλεύοντος ἐπ' αὐτοῖς τινος, ἐν δὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις τὴν Ἰουδα φυλὴν, καὶ τὸ ἡμισυ φυλῆς Μανασσῆ, πάλιν ἑτέρου καὶ ἰδικῶς βασιλεύοντος τινος ἐπ' αὐτῶν, ἀλλ' εἰς μίαν συνενεχθέντες διάνοιαν, κατωκῆκασιν ὁμοῦ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἕνα λοιπὸν χρίοντες βασιλεῖα. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ διὰ φωνῆς προφήτου περὶ αὐτῶν εἰρημένον· Καὶ ἀναβήσονται ἐκ τῆς γῆς, καὶ κοπάσουσι μικρὸν τοῦ χρίειν βασιλεῖα καὶ ἄρχοντα. Πλὴν ὑπισχνεῖται Θεὸς τοῦ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις θρόνον τὴν ἐπανόρθωσιν, μονοφυλὴ κατονειδίζων τὴν Μωάβ. Πεφύλαρχε μὲν λέγουσα, ὅτι Πέτρα ἐρημὸς ἐστὶ τὸ ὄρος Σιών. Ἀλλὰ σοὶ μὲν, φησὶ, τοῦτο χάκεϊνο συμβήσεται πλατὺ γελῶσθαι κατὰ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ. Τοὺς δὲ πάντα τε καὶ πάντως ἐλεήσει Θεός, καὶ ἀνήξει μὲν τῶν συμβεβηκότων ἀποκαταστήσει δὲ πρὸς τὸ ἐν ἀρχαῖς τὴν παρ' αὐτοῖς βασιλείαν ἐπανορθώσει.

ἤκουσαμεν τὴν ὕβριν Μωάβ, ὕβριστῆς σφόδρα.

Προσπαυμένης εὖ μάλα τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας

A Sublatum est enim auxilium tuum, et princeps periit conculcans super terram. Qui enim, inquit, suppetias tibi semper tulit, Moabiticæ terræ præfectus, acer et elatus, qui tanquam pulverem calcare solitus est eos qui rebellaverunt, periit et interiit. Exterminatus est enim et sublatus e medio. Docet enim hæc, quod etiam sit ablata et præcisa Moabitis spes posse aliquando rursus superiores obtinere. Impii enim, inquit, radicitus de terra perdentur; divina autem ira omnino insiliente, ejusmodi erunt, eorum qui afflicti sunt reliquiæ? Vel quis restaurare potest, subvertente Deo?

B Vers. 5. Et dirigetur cum misericordia solium, et sedebit in eo cum veritate in tabernaculo Davidis judicans et exquirens judicium, et accelerans justitiam

In istis verbis aperte promittitur, Israellem suis temporibus a non ferenda infelicitate malisque quibus in captivitate oppressus erat, esse liberandum. Cum enim Cyrus Babyloniam cepisset, liberatus est Israel reductusque est Deo commiserante in sanctam civitatem, ducibus Zorobabel filio Salathiel, qui erat ex tribu Juda et David, et Jesu filio Josedech magno sacerdote. Solium igitur, inquit, id est, Judaicum regnum instaurabitur cum misericordia, id est, in suum quasi proprium statum ac dignitatem restituetur miserante Deo: et residet denuo in eo cum veritate, et in tabernaculo David, judicans et vestigans judicium. Et tabernaculum ut videtur nominat basilicas seu regias, in quibus commorabantur judicantes legitime eos qui sedem regni administrabant. Et quod ad Dei voluntatem attinet, justitiæ cultores exstiterunt etiam si a virtute aberraverint quidam, ad deteriora declinantes. Sciendum autem est post reditum e Babylone, non jam divisim habitasse Israelitas, ut Samariæ decem tribus et dimidia tribus Ephraim essent, imperitante illis uno, Hierosolymis autem tribus Juda, et dimidium tribus Manassis, rursus privatim regnante altero: sed in unam mentem conflati ac conspirantes, incolebant simul Hierosolyma, unum porro regem innungentes. Hoc erat videlicet **256** voce prophetæ de illis dictum: Et ascendent de terra, et laborabunt paululum, ungendo regem et principem. Verum pollicitus est Deus Judaici throni instaurationem, tantum non probra in Moab jaciens. Scommata enim illa torsit, dicens: Petra deserta est mons Sion. Imo tibi, inquit ille, istud continget, quæ hianti ac largo ore rides Israelitas: horum vero prorsus penitusque miserebitur Deus, et ex his quæ acciderunt recreabit ac relaxabit, et in antiquam conditionem rediget, regnum eorum reformando.

Vers. 6. Audivimus superbiam Moab, valde contumeliosus est.

Cum declaraverit superius reditum Israelitarum

e captivitate, juxta prius expositam rationem, et quod iterum ad veterem formam principatus, nimirum regni ipsorum, futura sit relictio, recipit se de integro ad Moab, ad eosque sermonem transfert. Dictum est autem velut ex persona sanctorum prophetarum illud: Audivimus insolentiam Moab, valde insolens est. Collaudant enim per hæc veluti in judicio punientem Deum, debitumque ac dignum illis inferentem supplicium. Audisse se dicunt insolentiam Moab, primum illam vetustissimam historiam non ignorantes, quam divinus Moses exponit. Ut enim supra diximus, conduxit Balaamum Balachus, Ades, inquit, exsecrare mihi Israel, et præterea quamplurima facta sunt olim, ex fastu ac superbia Moabitarum, cum divina majestate pugnancia.

Superbiam sustuli.

Sanctis prophetis disertissime confitentibus audivisse se insolentiam Moabitidis, et scire se valde insolentem ipsam esse, ex adverso respondet Deus, et ait: Superbiam sustuli, hoc est, non quidem simpliciter fastuosam Moab, sed veluti ipsa fastum et ipsam insolentiam e medio tollendam curavi. Bellum enim gero cum superbis, et pugno cum his qui de se modeste sentire nolum, imo frustra intumescunt, et alie tollunt supercilium, suæque naturæ ignorant imbecillitatem. Scriptum est autem ²⁵⁻²⁹, quod Dominus superbis resistit. Deinde docens quod juste puniat, et simpliciter pœnas non abs re inducat, accusationem intendit contra Moab, superbia veluti morbo intolerabiliter laborantem.

257 *Non sic divinatio tua, non sic.*

Sustuli, inquit, igitur ego superbiam, hoc est, exiidi Moab, sed hæc tibi non prænuntiarunt vaticinia tua. Annuntiarunt enim falsidici vates, quod bellicas incursiones superabis, ac facile vinces adversarios, neque capi poteris ab hostibus, victisque illudes. Verum hæc ita se non habent, at plurimum abest, imo in diversum evenit, et non pro voto ac spe, rerum erit exitus. Difficile igitur et vere noxium irradientium sermones attendere, et præstigatorum vocibus abripi, quæ juxta spem nunquam eveniunt.

VERS. 7. *Utulabit Moab: in Moabide enim omnes plorabunt, inhabitantibus Deseth meditationes.*

Quod non ita ut expectarant cecidit divinatio, sed aliter omninoque diverse, demonstrat liquido, cum ait: Plorabit Moab, etsi qui divinationem et magicam artem exercebant, ploraturam eam minime prædicebant, imo deletis hostibus, applausuros et insultaturos jacentibus. Igitur omnes, inquit, in Moabide lamentabuntur. Et meditatio erit habitantibus Deseth. Civitas autem hæc Moab,

ἐπάνοδον τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ ὅτι πάλιν ἀναφοίτης ἐστὶ πρὸς τὸ ἀρχαῖον τῆς παρ' αὐτοῖς ἀρχῆς, ἡγοῦν βασιλείας, ἐπάνεισι πάλιν ἐπὶ τὴν Μωάβ, καὶ μεθίστησιν ἐπ' αὐτοὺς τὸν λόγον. Εἴρηται δὲ ὥσπερ ἐκ προσώπου τῶν ἁγίων προφητῶν, τὸ, Ἠκούσαμεν τὴν ὕβριν Μωάβ, ὕβριστης σφόδρα. Συναινοῦσι γὰρ διὰ τούτων, ὡς ἐν δίκῃ κολάζονται τῷ Θεῷ, ὀφειλομένην τε καὶ πρέπουσαν αὐτοῖς ἐπενεγκόντι τὴν τιμωρίαν. Ἀκηκοῖναι δὲ φασὶ τὴν ὕβριν Μωάβ, πρῶτον μὲν τὴν ἀρχαιοτάτην ἐκείνην ἱστορίαν οὐκ ἡγνοχότες, ἣν ὁ θεοσπίσιος ἀφηγεῖται Μωσῆς. Ὡς γὰρ φθάσαντες εἴπομεν, κατεμισθοῦτο τὴν Βαλαάμ ὁ Βαλάχ· Δεῦρο, λέγων, ἐπάρασαι μοι τὸν Ἰσραὴλ. Πλείεστα δὲ ὅσα πρὸς τοῦτο πέπραχται κατὰ καιροὺς παρὰ τῆς Μωαβιτῶν ὑπεροφίας τῇ τοῦ Θεοῦ μαχόμενα δόξη.

τὴν ὑπερηφανίαν ἐξῆρα.

Τῶν ἁγίων προφητῶν ἐναργέστατα διωμολογημάτων, ἀκηκοῖναι τε τὴν ὕβριν Μωάβ, εἶδέναι τε ὅτι καὶ σφόδρα ἐστὶν ὕβριστης, ἀνταποκρίνεται Θεὸς καὶ φησι· τὴν ὑπερηφανίαν ἐξῆρα· τοῦτ' ἐστίν, οὐχ ὑπέροπτον ἀπλῶς οὐσαν τὴν Μωάβ, ἀλλ' οἷον αὐτὸ χρῆμα γενομένην ὑπεροφίαν ἐκ μέσου γενέσθαι παρεσκευάσα. Πολεμῷ γὰρ ὑπερηφάνοις, καὶ μάχομαι τοῖς οὐ μέτρια φρονεῖν ἡρημένοις, εἰκὴ δὲ μᾶλλον ἐξογκουμένοις, καὶ ὑψοῦ τὴν ὀφρὺν ἀνατείνουσι, καὶ τῆς ἐαυτῶν φύσεως ἡγνοχόσι τὴν ἀσθένειαν. Γέγραπται δὲ, ὅτι Κύριος ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται. Διδάσκων δὲ ὅτι κολάζει δικαίως, καὶ οὐ μάτην ἀπλῶς ἐπάγει τὰς δίκας, καταγορεύει τῆς Μωάβ ὡς ἀφορήτως νοσούσης τὴν ὑπεροφίαν.

Οὐχ οὕτως ἡ μαντεία σου, οὐχ οὕτως.

Ἐξῆρα μὲν οὐκ ἐγὼ τὴν ὑπερηφανίαν σου, φησὶ, τοῦτ' ἐστίν, ἐξέκοψα τὴν Μωάβ, ἀλλ' οὐ ταῦτά σοι προήγγελλον αἱ πρὸς σοῦ ἁμαρτίαι. Ἐπηγγέλλοντο γὰρ ψευδοποῦντες οἱ μάντεις, ὅτι καὶ κρείττων ἔση τῆς τοῦ πολέμου προσβολῆς, καὶ νικήσεις εὐπετῶς τοὺς ἀνθεστηκότας, καὶ ἀνάλωτος ἔση τοῖς ἐχθροῖς, καὶ ἡττωμένοις ἐπιτωθάσεις. Ἀλλ' οὐχ οὕτως αὐτ' ἔχει, πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Μᾶλλον γὰρ ἐξέβη πρὸς τὸ ἐναντίον, καὶ οὐ κατ' ἐλπίδα σὴν, τῶν πραγμάτων τὸ πέρας. Παγγάλεπον οὖν καὶ ἐπιζήμιον ἀληθῶς, τὸ τοῖς τῶν διαπαιζόντων προσέχειν λόγοις, καὶ ταῖς τῶν δογμάτων ἀποκομιζέσθαι φωναῖς, εἰς ἐλπίδας οὐκ ἐκδισομένης.

Ὁλολύξει Μωάβ. Ἐν γὰρ τῇ Μωαβιτιδί πάντες ὀλολύξουσιν· τοῖς κατοικοῦσι Δεσὲθ μελετήσεις.

Ὅτι μὴ οὕτως ἐκδέθηκεν ἡ μαντεία, καθὰ προεδόκησαν, ἀλλ' ἑτεροτρόπως, καὶ εἰς πᾶν τούναντίον, διαδείκνυσαι σαφῶς, λέγων· Ὁλολύξει Μωάβ, καί τοι τῆς μαντείας, ἡγοῦν τῇ τῶν μάγων τέχνῃ κεχρησθαι μεμελετηκότων οὐκ ὀλολύξιν αὐτὴν προηγορευκότων, ἀλλὰ γὰρ ἐπαλαλάξιν ἀπολωλόσιν ἐχθροῖς καὶ ἐπρηχίσασθαι καί μιν. Οὐκοῦν ἅπαντες, φησὶν, οἱ ἐν τῇ Μωαβιτιδί κατολοῦντες· καὶ μελέτησις ἐστὶ τῆς

κατοικοῦσι Δισέθ. Πόλις δὲ καὶ αὕτη τῆς Μωάβ, οἱ κομμὸν τάχα που καὶ θρήνον εὐρυθμόν τε καὶ εὐμελὴ καθ' ἑαυτῶν μελετήσαντες, διὰ τούτου σημαίνονται.

Καὶ οὐκ ἐντραπήσονται πρὸς τὰ πεδία Ἐσεβῶν· περθῆσθαι ἀμπέλους Σεβαμά. Καταπίνοντες τὰ ἔθνη, καταπατήσατε τὰς ἀμπέλους αὐτῆς ἕως Ἰαζήρ.

Ὁ λόγος ἐστὶν ἐν τοῖς πρὸς αὐτοὺς τάχα που τοὺς τὴν Μωάβ ἡρμήκτας, Ἀσσυρίους τέ φημι καὶ Βαβυλωνίους, οἷς προτέταχε τὰ τῆς Ἐσεβῶν πεδία μὴ ἐντρέπεσθαι· ἔτι καὶ αὐτὴν κατεμπρῆσαι τὴν Ἐσεβῶν· διαθεῖναι δὲ οὕτω καὶ τὴν Σαυαμά, ὡς πενθῆσαι καὶ τὰς οὖσας ἀμπέλους ἐν αὐτῇ. Πρὸς αὐτοὺς δὲ δὴ καὶ φησι· Καταπίνοντες τὰ ἔθνη. Ὑμῖν γὰρ ἐπιτάττει, φησὶν, ὧ τῶν ἐθνῶν ὀλετήρας, καὶ ἀπλειστοί μοι καὶ ἀπηνέστατοι θῆρες, ἔθνη καταπίνοντες, καταπατήσατε τὰς ἀμπέλους αὐτῆς ἕως Ἰαζήρ. Πόλις δὲ καὶ αὕτη τῶν Μωαβιτῶν. Ἀμπέλους δὲ πάλιν ἐν τούτοις, τοὺς τῶν Μωαβιτῶν οἰκήτορας ὀνομάζει. Ἔθος γὰρ τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ, καὶ δρυμοῖς καὶ ξύλοις καὶ μὴν καὶ ἀμπέλοις περιεχάζειν τοὺς ἐν ἐκάστη πόλει τε καὶ χώρῃ. Καὶ γοῦν περὶ τοῦ Ἰσραὴλ φησὶν· Ὁ γὰρ ἀμπέλων Κυρίου Σαβαὺθ ὁ ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα, νεόφυτος ἐγαπημένος. Λέγων δὲ, ὅτι Καταπατήσατε τὰς ἀμπέλους αὐτῆς, δείκνυσιν· πάλιν, ὅτι μὴ τῆς τῶν Ἀσσυρίων χειρὸς ἔργον ἦν τὸ νικῆσαι τὴν Μωάβ, ἀλλ' ἦν ὁ πάντα ἰσχύων Θεὸς ὑποφέρων τοῖς αὐτοῦ ποσὶ τοὺς ἀνθεστηκότας, καὶ τὸ δύνασθαι κρατεῖν τῆς ἐκεῖνων χειρὸς δωροῦμενος.

Οὐ μὴ συνάψετε, πλανήθητε τὴν ἔρημον, οἱ ἀπεσταλμένοι· ἐγκατελείφθησαν, διέβησαν τὴν ἔρημον.

Φασὶν ὅτι τῶν Ἀσσυρίων ἐμβεληκότων, πλεῖστοι τῶν Μωαβιτῶν εἰς τὴν ὁμορὸν τε καὶ γείτονα φυγόντες ἔρημον διαλανθάνειν ἐσπούδαζον, καὶ μόλις ἐσπούδαζον, κομιδῇ βραχεῖς τὸν ἀριθμόν. Καὶ ἦν μὲν ἰσως οὐ χαλεπὸν τοῖς Βαβυλωνίοις κάκείνους ἀνευρεῖν, ἐπαφέντος Θεοῦ, καὶ μέχρις αὐτῶν ἐκτεινόντος τὴν ὁργήν. Ἐπειδὴ δὲ κολάζει μεμετρημένως φιλόανθρωπος ὢν, μονονοχὴ καὶ ἐντέλλεται τοῖς πεπορθηκόσι τὴν Μωάβ, μὴ συνάπτειν τοῖς ἀπολωλόσι τοὺς φυγάδας, πλανᾶσθαι δὲ ὥσπερ ἔφην τὴν ἔρημον, τοὺς ἔστι, λήθη δοῦναι καὶ παραπέμπεσθαι τὴν ἐρευναν τῶν ἐν αὐτῇ συνδεσπασμένων. Ταῦτητοι φησι, πλανηθῆναι τε τὴν ἔρημον. Οἱ ἀπεσταλμένοι ὑμεῖς, φησὶν, οἱ διὰ τῆς ἐμῆς ὁργῆς ἀπεσταλμένοι πρὸς τὸ κατὰ κράτος εἰεῖν τὴν Μωάβ, πλανήθητε τὴν ἔρημον, λήθη ὅτε, καὶ παραπέμψαθε τὴν ἔρημον, διέβησαν γὰρ αὐτὴν. Εἰτα ἐπὶ βῆσται· μεταξὺ τῶν Ἐγκατελείφθησαν, ἐκείνο πάλιν διδάσκων, ὡς οὐκ ἂν ἐν τούτοις γέγονεν ἡ Μωαβιτῶν, εἰ μὴ προσέκρουεν οὐ μετρίως τῷ πάντα ἰσχύοντι Θεῷ.

Διὰ τοῦτο κλαύσομαι ὡς τὴν κλαυθμὴν Ἰαζήρ, ἀμπέλους Σεβαμά. Τὰ δένδρα σου κατέβαλεν Ἐσεβῶν, καὶ ἐλάλει· Ἐπὶ τῷ θερισμῷ καὶ ἐπὶ τῷ τρυγητῷ σου καταπατήσω, καὶ πάντα πεσοῦνται,

A qui lugubres cantiones et lamentationes numerosas contra se excogitarunt, hinc significantur.

VERS. 8. Et non reverebuntur campos Esebon, planget vitis Sebama. Qui absorbetis gentes, conculcate vites usque ad Jaser.

In hisce sermo videtur esse ad eos qui Moab sustulerunt, ad Assyrios inquam, et Babylonios, quibus præcepit campos Esebon non revereri, id est, et ipsam Esebon incendere, et sic disponere Sebama, ut plangent vites quæ sunt in ea. Quibus etiam dicit: Absorbentes gentes. Vobis enim edico, inquit, o gentium perniciēs et inexplebiles interfectores, qui tanquam crudeles et immanissimæ feræ gentes absorbetis, conculcate vites ejus usque ad Jaser. Est autem hæc et urbs Moabitarum. Vites rursus hic Moabitarum incolæ nominat. Est enim familiare Scripturæ divino afflatu proditæ, et silvis, et lignis, et sane vitibus assimilare eos, qui in singulis urbibus sunt atque provinciis. Et certe de 258 Israele ait: Vitis enim Domini Sabaoth, domus Israel est, et homo Juda, novella planta dilecta. Cum dicit: Conculcate vites ejus, rursus ostendit, non fuisse opus fortitudinis Assyriorum, expugnare Moab, sed Deus erat omnipotens, qui ipsorum pedibus eos qui adversantur subjicit, et dat ut eorum manum valeant superare.

Ne contingite, errate per eremum, qui missi estis: relictī sunt, pertransiverunt eremum (1).

Assynt Assyriis irrumpentibus complures Moabitarum in conterminam et vicinam confugisse eremum, et latere studuisse, et numero paucissimos vix fuisse conservatos. Nec difficile fuit Babylonis etiam illos invenire, Deo permittente, et ad eos usque iram extendente. Sed cum p'ectit moderate, benignus cum sit, tantum non in mandatis dat his qui everterunt Moab, non adjungere se his qui delent profugos, sed errare sinat velut per desertum, id est, oblivioni tradant, et indagationem mittant eorum qui istuc confluerunt. Hinc ait: Errate in eremo. Vos qui missi estis, inquit, qui ex mea ira emittimini, ut vi capiatīs Moab, errate per eremum, date oblivioni, et explorationem remittite: tierunt enim illam. Deinde illud interponitur, Relicti sunt, illud rursus docens, quod non in his malis versata fuisset Moabica provincia, nisi Deum omnia valentem nimium offendisset.

VERS. 9, 10. Propterea plorabo velut ploratur Jaser, vitim Sebama: arbores tuas dejecit Esebon, [al. Eleale] et dixit: In messe et in vindemia tua calcabo, et omnia cadent, et auferetur lætitia et exultatio de

(1) Τὴν ἔρημον; sec. Sept. et ll. br. ὁλάσαν, mare.

vineis tuis, et in vineis tuis non lætabuntur, nec calcabunt vinum in torcularibus, nam cessavit.

Effingit propheticus sermo personam Moabitarum calamitatibus illacrymantem, et etiam Jaser, supra reliquas devastatæ. Sic et alias lugere ait, ita ut par fuit, ipsam Jaser. Vites autem et arbores appellat eos qui inhabitaverunt civitates, enumeratque **259** subversas urbes Sabama et Esebon. Hostilis autem populus loquitur. In messe et in vindemia tua, inquit; at quid loquitur? Calcabo videlicet, et omnia cadent. Et ad hæc: Auferetur porro lætitia et exultatio ex vineis tuis. Est enim festivitatis amans Moabita, plurimis cæremoniis prosequens dæmonas, pernoctans in aris, et ausam lætitiæ habens, semper sacrificare. Plorabit et flebit, omnique voluptate procul aberit. Non enim lætitia afficientur, non calcabunt vinum in torcularibus: nam cessavit. Non erit, inquit, fructus vitibus; peribunt enim cum ipsis quæ ab iis nata sunt. Et de vitibus, si exscindantur penitus, vera hæc oratio. Sin pertineat ad nos, velut exempli gratia de rebus humanis, docet rursus hic sermo, quod cum gignentibus ea quæ genita sunt exolescent, ut neque ipsis prægnantibus ulla ab hostibus tribuatur misericordia. Passam hoc fuisse Jerusalem dicimus in bello adversus Romanos. Servator nimirum dixit, prænuntians ea quæ illi eventura erant, quod obsideretur ab exercitu, accideretque vix parientibus et uterum gerentibus, illis diebus maxime.

ὑπὸ στρατοπέδων· συμβῆσεται δὲ τὸ οὐαὶ μάλιστα ναὶ ταῖς ἡμέραις.

VER. 11. *Propterea tener meus super Moab velut cithara sonabit, et interiora mea velut murus quem renovasti.*

Submotis, inquit, gaudio et lætitia de vineis tuis, et nullo in illis latante, cum hoc usu venerit, fient interiora mea cithara et cantilena et modulatio super te. Tua enim enuntio mala, et percelebro inflictam tibi calamitatem. Et velut cithara quædam concinna resonabo, et sic percutiam, et exaudibile faciam carmen, velut murum quem renovasti. Dixit enim in principio visionis beatus propheta: Noctu peribit Moabitis; noctu enim destruetur murus Moabitudinis. Cum autem nos sensum horum dictorum interpretaremur, diximus, terræmotu facto, murum disruptum fuisse Moabitudinis, et ante hostium conflictum, tantum non de fundamentis commotum, ac Moabiticam regionem quasi tonitru perterrefecisse. Quem etiam refecerunt, sed irritum plane laborem in hoc **260** insumentes. Ceperunt namque facile citra laborem omnem terram Assyrii et Babylonii. Sonabunt igitur interiora mea, inquit, in tuis calamitatibus quasi cithara, et luctum adeo celebrem edam: quemadmodum scilicet murus, qui dejectus est, quem refecisti quidem, verum inutiliter. Etenim corridente sua

καὶ ἀρθήσεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα ἀπὸ τῶν ἀμπέλων σου· καὶ ἐν τοῖς ἀμπελώσι σου οὐ μὴ εὐφρανθήσονται· καὶ οὐ μὴ πατήσουσιν οἶνον εἰς τὰ ὑπολήνια, πέπαιται γάρ

Ἀναπλάττει πρόσωπον ὁ προφητικὸς ἡμῖν λόγος, ἐπὶ ταῖς τῶν Μωαβιτῶν δακρυρρόουν συμφοραῖς, καὶ τάχα που τῆς Ἰαζήρ ὑπὲρ τὰς ἐτέρας πεπορημένης· οὕτω καὶ τὰς ἄλλας κατολοφύρεσθαι φησιν, ὥσπερ ἂν πρέποι καὶ τὴν Ἰαζήρ. Ἀμπέλους δὲ καὶ δένδρα τοὺς ἐνοικοῦντας ταῖς πόλεσιν ὀνομάζει. Ἀπαριθμεῖται δὲ καὶ τὰς πεπορημένας τῆς πόλεως Σαδαμά καὶ Ἑσεβῶν. Ὁ δὲ γε τῶν πολεμίων δῆμος ἐλάλησεν. Ἐπὶ τῷ θερισμῷ σου καὶ ἐπὶ τῷ τρυγητῷ σου, φησὶν· ἐλάλησε δὲ τί; Τὸ, Καταπατήσω δηλονότι, καὶ ἅπαντα πεσοῦνται. Καὶ πρὸς τοῦτοις ἔτι· Ἀρθήσεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα ἐκ τῶν ἀμπέλων σου· ὁ γὰρ φιλόρτος Μωαβίτης, ὁ πλείστας τοῖς δαίμοσιν ἀνατιθεὶς τελετὰς, ὁ διανυκτερεύων ἐπὶ βωμοῖς, καὶ πρόφασιν εὐφροσύνης τὸ θύειν ἔχων ἀεὶ. Κατοιμῶζει καὶ κλαύσεται, καὶ ἀπάσης θυμηδείας ἔσται μακράν. Οὐ γὰρ μὴ εὐφρανθήσονται· οὐδ' οὐ μὴ πατήσουσιν οἶνον εἰς τὰ ὑπολήνια, πέπαιται γάρ. Οὐκ ἔσται, φησὶν, ἐν ἀμπέλοις καρπός· συνοικήσεται γὰρ αὐταῖς τὰ ἐξ αὐτῶν τικτούμενα. Καὶ ἐπὶ μὲν ταῖς ἀμπέλοις εἰ ἐκκόπτειν ὀλω, ἀληθῆς οὗτος λόγος. Εἰ δὲ δὴ γένοιτο πρὸς ἡμῶν, ὡς ἐν δυνάμει παραδειγμάτων ἐπὶ τὰ ἀνθρώπινα διδάσκει πάλιν ὁ λόγος, ὡς ὁμοῦ γονεῦσι τὰ ἐξ αὐτῶν οἰχῆσεται, ὡς μηδὲ αὐταῖς ταῖς κυφορούσαις δοθῆναι τινα παρὰ τῶν πολεμίων τὸν ἔλεον. Πισπονήναι δὲ τοῦτο κατὰ τὴν Ἱερουσαλήμ φαμεν ἐν τῷ πρὸς Ῥωμαίους πολέμῳ. Καὶ γοῦν ἔφρασκεν ὁ Σωτὴρ προταπαγγέλλων τὰ συμβησόμενα αὐτῇ, ὅτι κυκλωθήσεται μὲν ταῖς τικτούσαις καὶ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις ἐν ἐκείνῃ.

Διὰ τοῦτο ἡ κοιλία μου ἐπὶ Μωὰδ ὡς κιθάρα ἠχῇσει, καὶ τὰ ἐντὸς μου ὡς τεῖχος, ὃ ἐνεκαίνισας.

Ἀφρημένων, φησὶν, ἀγαλλιάματος τε καὶ εὐφροσύνης ἐκ τῶν ἀμπέλων σου, καὶ οὐδενὸς ἐν αὐτοῖς εὐφρανθησάμενου, συμβεβηκότος δὲ τούτου κακείνου, γενήσεται τὰ ἐντὸς μου καὶ κιθάρα καὶ ψῆδ καὶ μέλος ἐπὶ σοι. Τὰ σὰ γὰρ ἐξαγγέλλω πάθῃ, καὶ διαδόχον ἀποφαίνω τὴν ἐπενεχθεῖσάν σοι συμφορὰν. Καὶ ὥσπερ τις εὐρυθμός ἀναβοήσω λύρα, κατακτυπήσω δὲ οὕτως, καὶ ἐξάκουστον ἐργάσομαι τὴν ψῆδν, ὡς τεῖχος ὃ ἐνεκαίνισας. Ἐφη μὲν γὰρ ἐν ἀρχαῖς τῆς ὀράσεως ὁ μακάριος προφήτης· Νυκτὸς ἀπολείται ἡ Μωαβίτις· νυκτὸς γὰρ ἀπολείται τὸ τεῖχος τῆς Μωαβίτιδος. Διερχομένης οὖν δὲ ἡμεῖς τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν, ἀλέγομεν, ὅτι σεσμοῦ γεγονότος, τὸ τῆς Μωαβίτιδος κατηρράγη τεῖχος, καὶ πρὸ τῆς τῶν πολεμίων ἐκβολῆς μονονοῦχ καὶ ἐκ βάθρων ἀναμοχλευθὲν κατεβρόντησε τῆς Μωαβιτῶν, ὃ δὴ καὶ ἀνεκαίνισαν, ἀνώνητον παντελῶς τὸν ἐπὶ γε τοῦτω δαπανήσαντες πόνον. Εἶλον γὰρ ἀμογήν τὴν σύμπασαν γῆν Ἀσσύριοι τε καὶ Βαβυλώνιοι. ἤχησε τοίνυν τὰ ἐντὸς μου, φησὶν, ἐπὶ ταῖς σαῖς συμφοραῖς ὡς κιθάρα, καὶ διαδόχον οὕτως τὸ σὸν ἐργάσομαι· πάθος· καθάπερ ἀμέλει τὸ σὸν κατηνέχθη τεῖχος, ὃ ἐνεκαίνισας μὲν, πλὴν ἐπ' οὐδενὶ

τῶν χρησίμων. Πεπωκός γάρ αὐτομάτως τοῦ τέλους, οὐδένα τῶν κατὰ πᾶσαν τὴν Μωαβιτῶν, ἤγουν καὶ ἐτέραις ὄντων πόλεσι τε καὶ χώραις ἔλαθεν τὸ συμβεβηκός.

Καὶ ἔσται ἐν τῷ ἐντραπήνῳ σε, ὅτι ἐκοκλάσε Μωὰβ ἐπὶ τοῖς βωμοῖς, καὶ εἰσελεύσεται εἰς τὰ χειροποίητα αὐτῆς, ὥστε προσεῦξασθαι, καὶ οὐ μὴ δύνῃται ἐξελεῖσθαι αὐτόν.

Καὶ τὶ πρὸς τοῦτω, φησὶ, συμβήσεται· πάλιν, ὅπερ σοι γενήσεται πρὸς αἰσχύνῃς καὶ ἐντροπῆς· ματαίους γάρ ἀνατλήσεις πόνους, ἀναπιμπλὰς μὲν αἱμάτων τοὺς παρὰ σοὶ βωμοὺς, καὶ ἀκαταλήκτους ποιοῦμενος τὰς θυσίας, καλὶ τὰς προσάγων τοῖς χειροποίητοις. Τεύξη τε οὐδενὸς τῶν εἰς ὀνήσιν τε καὶ σωτηρίαν. Οὐ γὰρ σε δυνήσονται τῶν ἐπηρητημένων ἀπαλλάξαι κακῶν. Ποία γὰρ ἰσχὺς ἐν εἰδώλοις ἀψύχοις, καὶ τέχνης ἐστὶν ἀνθρωπίνης εὐρήματα, καὶ δημιουργοὺς ἔχουσι τοὺς προσκυνοῦντας αὐτά· Οὐκοῦν καθὰ φησιν ὁ μακάριος Δαβὶδ· Ὅμοιοι αὐτοῖς γίνονται οἱ ποιοῦντες αὐτά, καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς. Ἰστέον δὲ, ὅτι δεισιμονέστεροι λίαν οἱ Μωαβῖται γεγόνασιν, ὡλνοσκοποὶ τε καὶ ψευδομάντεις, καὶ τερατολόγοι, καὶ πολλὴ λίαν ἐπιθαρήσαντες τοῖς ἐκ γοητείας κακοῖς. ὦντο γὰρ ἰσως κατευμεγεθῆσιν δύνασθαι τῆς τῶν πολεμίων χειρὸς, οὐ τοσοῦτον, ὥς γε οἶμαι, ταῖς τῶν τακτικῶν ἐμπειρίαις, ὅσον ταῖς ἐπικουρῆσαι τῶν παρὰ σφίσι θεῶν. Ἀλλ' ἡμαρτήκασι τῆς ἐλπίδος, ἄψυχον ὕλην διὰ θυσίων τε καὶ λιτῆς καλέσαντες εἰς ἐπικουρίαν.

Τοῦτο τὸ ῥῆμα ὁ ἐλάλησεν Κύριος ἐπὶ Μωὰβ ὁπότε καὶ ἐλάλησεν.

Αὕτη, φησὶν, ἡ ὁρασις, ἡ κατὰ τῆς Μωαβιτῶν λαλῆθεῖσα παρὰ Θεοῦ· ὁπότε καὶ ἐλάλησε, τοῦτ' ἐστίν, εἰ καὶ πρὶν τοὺς δι' ἐμοῦ γενέσθαι λόγους, πλείστα τε ὅσα λελάληκε περὶ αὐτῆς, καὶ ἐπὶ μυρίοις αὐτὴν κατηγιδότο κακοῖς. Ὡς γὰρ ἔφην φθάσας, καὶ ὁ θεοπέσιος Μωσῆς τῆς τοῦ ἔθνους διαμμένῃται δυστροπίας, καὶ ἐν τοῖς ὅτι μάλιστα κατεστρυγμένοις ποιέσθαι προσεταχεν. Ἐφ' ἧσιν· Οὐκ εἰσελεύσεται Ἀμμωνίτης καὶ Μωαβίτης εἰς ἐκκλησίαν Κυρίου, καὶ ἕως δεκάτης γενεᾶς. Ἀπεκομίσέ ποτε καὶ τὸν Ἰσραὴλ τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης, καὶ προσκυνεῖν ἀνέπεισε τῷ Βεελφεγῶρ, ταῖς εἰς αἰσχρότητα τεθηγμένον ἡδοναῖς, καὶ γυναικῶν ὥραις σεσαγηνευμένον εἰς ἀπώλειαν. Οὐκοῦν λελάληκε μὲν περὶ αὐτῆς ὁ τῶν ὄλων Θεός. Καὶ νῦν δὲ δι' ἐμοῦ τοῦτο γέγονεν ἐπ' αὐτῆς τὸ ῥῆμα, φησὶν.

Καὶ νῦν λέγω, ἐν τρισὶν ἔτεσιν ἐτῶν μισθοῦ αὐτῆς ἀπαισθήσεται ἡ δόξα Μωὰβ, ὅν κατὰ τῷ πλοῦτι τῷ πολλῷ, καὶ καταλειφθήσεται ὀλιγοστός καὶ οὐκ ἐντιμος.

Εἰς ἀνάμνησιν ἱστορίας ἡμᾶς καὶ νῦν ὁ προφητικός ἀποκομίζει λόγος. Ἀποφικησάσαι γὰρ τῶν Ἱεροσολύμων δέκα τοῦ Ἰσραὴλ φυλαί, καὶ τὸ ἡμισυ φυλῆς Ἐφραῖμ, κατωκῆκασιν ἐν τῇ Σαμαρείᾳ· προσκεκνήκασιν δὲ ταῖς χρυσαῖς· ἐνέκτος αὐτοὺς εἰς τοῦτο, καὶ δυσσεβῶς κατωθῆσαντος Ἱεροβοάμ τοῦ Νάβη. Ἐἴτα καὶ ἐτέρας ἐπενόησαν ἐκαὶ τὰς ψευδο-

A sponte muro, nemo erat vel in tota Moabitude, vel etiam in aliis urbibus ac provinciis, quem latebat quod acciderat.

Vers. 12. Et erit tibi dedecori ac pudori, quod laboraveris Moab super aris, et ingreditur in manufacta sua ad supplicandum, et non poterunt eripere eam.

Rursus continget et aliud quiddam præterea, quod tibi pudori erit et ignominiae. Frustraneos enim labores exantlabis, sanguinibus altaria tua replendo, et juges sacrificaciones faciendo, et manufactis supplicationes offerendo: consequeris autem nihil quod ad commodum salutemve pertineat: non enim ab te impendentibus malis poterunt liberare. *B* Idolis enim inanibus quid tandem inest fortitudinis? quæ et humanæ artis inventa sunt, et artifices habent qui ea adorant. Itaque sicut beatus David ait: Similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui fidunt in illis⁹⁹. Sciendum autem, existisse Moabitas superstitionissimos, et augures et vanos vates, et miraculorum jactatores, et præstigiis plurimum confisos. Existimabant enim se hostium manum devicturos, non tamen, ut ego quidem censeo, usu peritiaeque armorum, quam ipsorum deorum adminiculis. Verum spe frustrati sunt, qui inanimam materiam sacrificiis precibusque in auxilium vocarunt.

Hoc est verbum quod locutus est Dominus super Moab, quando et locutus est.

C Hæc, inquit, visio est contra Moabiticam dicta a Deo: quando etiam locutus est, id est, etiamsi antequam per me verba fierent, quamplurima de ea locutus est, et ob infinita mala eam insinulavit. Quemadmodum enim superius dixi, divinus Moses gentis hujus commemorat perversitatem, et in odiosissimis ac infestissimis haberi jussit. Dixit itaque: Non ingreditur Ammanita, et Moabita in ecclesiam **261** Domini, etiam usque ad decimam ætatem. Abduxit item aliquando Israel a charitate in Deum, persuasitque adorare Beelphegor, voluptatibus ad fœditatem stimulatam, et venustate muliercularum illaqueatum ad interitum. Itaque de ea locutus est universitatis Deus. Et nunc, inquit, per me factum est verbum super ea.

Vers. 14. Et nunc dico, in tribus annis annorum mercenarii, ignominia afficietur gloria Moab cum omnibus divitiis, iisque multis, et relinquetur paucissimus, et non honoratus.

Ad commemorationem historię nunc quoque revocat nos sermo propheticus. Secesserunt videlicet ab Hierosolymis decem tribus Israel, et dimidia tribus Ephraim, habitaveruntque in Samaria, ac juvenecas aureas adorarunt, invitante eos ad hoc Jeroboam filio Nabat, impieque impellente. Dein et alios cultus commentitios illic excogitarunt, quisque

⁹⁹ Psal. cxiij, 2.

pro suo arbitrato consecrantes quasi Deum. Indignatus igitur his universitatis Deus, utpote majestate ipsius contumeliose commaculata, patriisque scitis proculcatis, tantum non conductum Assyrium Salmanasarum in eos immisit, qui et totam Samaritanorum terram in manum potestatemque redegit, tribus continuis annis illi insidens ac incubans: eodemque toto tempore vi capta est terra Moabitica. Proinde, inquit, quanquam locutus sit olim Deus, sed et nunc dico, quod in tribus annis annorum mercenarii, id est, regis Assyriorum, ignominia afficietur gloria Moab. Quo verbo, vel ipsorum dicit regnum, vel magnitudinem urbium, vel inhabitantium multitudinem, vel fortassis ætatem rei bellicæ peritam. Derelinquetur autem inquit, paucissimus, et non honoratus; id est, bello conficietur quidquid est apud eos honorificum: superstites et jam omnino pauci erunt, abjectissimi, et parum masculi, nullosque habiti in pretio. Terribile igitur incidere in manus Dei viventis^{31.32}; et Omnipotentem audere offendere, quid aliud est, quam omnes calamitates consciscere? At salus est libenter illi parere, ipsum solum scire, et erroris laqueos evitare, eique cum affectu bono dicere: Domine, extra te alium non cognovimus, nomen tuum nominamus.

262 CAP. XVII. VERBUM CONTRA DAMASCUM.

Fortissima et clarissima civitas Damascenorum, ac impia et Deo rebellis, et sanctissimo Deo maxime invisa, ac cultrix idolorum, tum impietate atque elatione ipsis Assyriis nullo modo inferior. Offendit item alia ratione omnipotentem Deum. Oriundi enim sanguine Israelis, id est, decem tribus et dimidia tribus Ephraim, quæ migrarunt ab Hierosolymis, et quæ incoluerunt Samariam, vitulis aureis sese prostraverunt, inducente ad hoc ac impellente impio Jeroboam filio Nabat: omninoque refugerunt, modisque omnibus a charitate in Deum resiliuerunt in oblivionem legis datæ sibi a sapientissimo Mose, adducti. Cum autem aliquando tempus vocaret, et bellum adventaret, non in Deo vivente spem locarunt, sed asciverunt potius eos qui illis temporibus Damasci omnisque Assyriorum terræ regnum obtinebant, ut ipsis ferrent auxilium, et e manu hostium eriperent. Succensuit igitur hanc ob causam, et contra eos exacerbatus est universitatis Deus. Obliti enim prorsus se ex Ægypto fuisse redemptos, intolerabile jugum servitutis excussisse, et per medium mare transivisse, dein manna edisse, aquam ex petra potasse, omnibusque inimicis prævaluisse, hæredes bonorum patribus repromissorum exstitisse, ab hominibus opem implorabant miseri, modo non Deum atro notantes calculo, quasi eos servare non potuerit. Hanc igitur ob causam traditi sunt regi Assyriorum, qui universa capta Samaria

³² Hebr. x, 31.

Ἀλατρεσίας ἕκαστοι τὸ δοκούν ἀνατιθέντες ὡς Θεόν. Ἀγανακτῆσαι τοιγαρὺν ἐπὶ τοῦτοις ὁ τῶν ὅλων Κύριος, ὅτε δὴ καὶ ὑβρισμένης αὐτοῦ τῆς δόξης, καὶ πεπαισμένων τῶν πατέρων θεσμῶν, μονονουχὶ κατεμισθώτατο τὸν Ἀσσύριον Σαλμανασάρ καὶ ἐπαφῆκεν αὐτοῖς, ὅς καὶ πᾶσαν τὴν Σαμαρειτῶν κατεχειροῦτο γῆν, τρισὶν ὅλοις ἔτεσιν ἐνιζήσας αὐτῇ· κατὰ τὸν αὐτὸν τουτοῖν χρόνον ἦλω κατὰ κράτος ἡ Μωαβιτῶν. Οὐκοῦν εἰ καὶ λελάληκε, φησί, καὶ πάλαι Θεός, ἀλλὰ καὶ νῦν λέγω, ὅτι ἐν τοῖς τρισὶν ἔτεσιν τῶν ἐτῶν τοῦ μισθωτοῦ, τοῦτ' ἐστὶ, τοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων, ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ. Καὶ διὰ γε τούτων, ἦτοι τὴν παρὰ αὐτοῖς βασιλείαν φησὶν, ἣ καὶ κατὰ τὰ μεγέθη τῶν πόλεων, καὶ τὴν τῶν ἐνοικοούντων πληθύν, ἣ τάχα που, τὴν ἐμπειροπόλεμον ἡλικίαν. Καταλειφθήσεται δὲ, φησὶν, ὀλιγοστὸς καὶ οὐκ ἔντιμος, τοῦτ' ἐστὶ, δαπανηθήσεται μὲν τῷ πολέμῳ πᾶν ὅπερ ἐστὶ τίμιον παρ' αὐτοῖς· οἱ δὲ γε περιλειφθέντες ὀλίγοι τε ἔσονται παντελῶς, ἀτιμώτατοι τε καὶ ἀνάνδροι, καὶ τοῦ μηδενὸς δέξιοι λόγου. Φοβερὸν οὖν ἄρα, τὸ ἐμπσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος· καὶ τὸ προσκρούειν ἀποτολμᾶν τῷ πάντα ἰσχύοντι, πῶς οὐχ ἀπάσης ἐστὶ πρόξενον συμφορᾶς; Σωτήριον δὲ καὶ τὸ ὑποκεῖσθαι φιλεῖν αὐτῷ, καὶ αὐτὸν εὐδέναι μόνον, καὶ τῶν τῆς πλάνης ἀρχῶν ἀποφοιτᾶν, λέγειν τε αὐτῷ μετὰ διαθέσεως ἀγαθῆς· Κύριε, ἐκτός σου ἄλλον οὐκ οἶδαμεν, τὸ δοῦμά σου ὀνομάζομεν.

TO PHMA TO KATA THE DAMASKOY.

Γέγονε μὲν ἀλκιμωτάτῃ καὶ ἐπισημοτάτῃ πόλει ἡ Δαμασκήνων· δυσσεδῆς δὲ καὶ θεομάχος, καὶ τῶν ὅτι μάλιστα κατεστρατηγμένων παρὰ γε τῷ παναγίῳ Θεῷ· καὶ ἦν εἰδωλολάτρης, καὶ ταῖς Ἀσσυρίων βδελυρίαις τε ὁμοῦ καὶ ὑπεροφίαις κατ' οὐδένα παραχωροῦσα τρόπων. Προσάχεκρourke δὲ καὶ ἐτέρως τῷ πάντα ἰσχύοντι Θεῷ. Οἱ γὰρ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, τοῦτ' ἐστὶν, αἱ δέκα φυλαί, καὶ τὸ ἡμισυ φυλῆς Ἐφραὶμ ἀποπορήσασαι τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ κατοικήσασαι, προσκεκυνήχασαι μὲν ταῖς δαμάλεσι ταῖς χρυσαῖς, κατενεγκόντος αὐτὰς εἰς τοῦτο, καὶ κατωθήσαντος ἀνοσίως Ἱεροβοάμ τοῦ Ναβὰτ· ἀποσχιρτήσασαι δὲ εἰσάπαν, καὶ τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης ὁλοτρόπως ἀποπηδήσασαι· νόμου δὲ τοῦ δοθέντος αὐτοῖς διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως εἰς λήθην ἐνηνεγμένοι. Καιροῦ καλοῦντος ἔσθ' ὅτε, καὶ πολέμου μέλλοντος ἤξειν ἐπ' αὐτοὺς, οὐκ ἐπὶ γε τῷ σώζοντι Θεῷ μᾶλλον ἐποιοῦντο τὴν ἐλπίδα, παρεχάουν δὲ μᾶλλον τοὺς κατὰ καιρὸν τῆς Δαμασκοῦ, καὶ ἀπάσης δὲ τῆς Σύρων βασιλεύοντας γῆς ἐπαμῦναι τε σφίσι, καὶ τῶν πολέμιων ἐξελεῖσθαι χειρὸς. Ἠγανάκτει τοιγαρὺν καὶ ταύτης μάλιστα τῆς αἰτίας· ἐνεκα, καὶ κατεπικραίνετο πρὸς αὐτοὺς ὁ τῶν ὅλων Θεός. Ἐπιλαθόμενοι γὰρ εἰσάπαν, ὅτι λελύτρωνται μὲν ἐξ Αἰγύπτου, καὶ τὸν δυσφόρητον τῆς δουλείας ἀπεσεύσαντο ζυγὸν, διεθιδάσθησαν δὲ καὶ διὰ θαλάσσης μέσης, εἶτα τὸ μάννα φαγόντες, καὶ ὕδαρ τῆς πέτρας πεποτισμένοι, κατευμεγεθσαντές τε

παντὸς ἐχθροῦ, κληρονομίαι γεγόνاسι τῶν τοῖς πα-
 τράσιν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν, τὰς ἐξ ἀνθρώπων
 ἐκάλουν ἐπικουρίας οἱ τάλανες, μονονουχὶ τὸ μὴ δύ-
 νασθαι σώζειν αὐτοὺς καταψηφίζόμενοι τοῦ Θεοῦ.
 Ταύτης τοι ἕνεκα τῆς αἰτίας παρεδόθησαν τῷ τῶν
 Ἀσσυρίων βασιλεῖ, ὃς πᾶσαν ἐλὼν τὴν Σαμαρείαν,
 καὶ αὐτὴν πεπόρθηκε τὴν Δαμασκὸν, καὶ ἄπασαν δὲ
 τὴν τῶν Σύρων ἡρῆμωσε γῆν. "Οτι ἀληθεῖς ἡμῖν οἱ
 περὶ τούτων γεγόνاسι λόγοι, πιστώσεται λέγων αὐ-
 τὸς ὁ προφήτης "Ἡσαΐας· Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέ-
 ραις "Αχαζ τοῦ Ἰωάθαμ τοῦ υἱοῦ Ὁζιῦ βασιλέως
 Ἰούδα, ἀνέβη Ῥαασσὼν βασιλεὺς Ἀράμ, καὶ Φακεὲ
 υἱὸς Ῥομελίου βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ πο-
 λεμῆσαι αὐτὴν, καὶ οὐκ ἔδυνήθησαν πολιορκῆσαι
 αὐτὴν. Καὶ ἀνηγγέλη εἰς τὸν οἶκον Δαβὶδ λέγοντες·
 Συνεφώνησεν Ἀράμ πρὸς τὸν Ἐφραῖμ, τοῦτο ἔστιν,
 ὁ Σύρος πρὸς τοὺς ἐν τῇ Σαμαρείᾳ. Ὁ μὲν γὰρ
 Ἀράμ διερμηνεύεται Σύρος· ὁ δὲ Ἐφραῖμ ὡς ἀπὸ
 φυλῆς Ἐφραῖμ, ἅπαντα τὸν Ἰσραὴλ τὸν ἐν τῇ Σα-
 μαρείᾳ κατωκνηκῶτα δηλοῖ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ φυλῆς
 Ἐφραῖμ γέγονεν Ἱεροβοάμ ὁ πρῶτος αὐτῶν βεβα-
 σιλευκῶς, καὶ μετ' ἐκείνων οἱ καθ' ἑξῆς, ὡς ἐκ τῆς
 βασιλευσύνης φυλῆς, φημὶ δὴ τῆς τοῦ Ἐφραῖμ, ὁ
 σύμπτας Ἰσραὴλ ὁ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ σημαίνεται. Εὐ-
 ρήσομεν δὲ καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν, ὅτι
 βασιλεύοντος ἐν τῇ Σαμαρείᾳ Φακεὲ, καταπεφύοντο
 βασιλευκῶς Ῥαασσῶν. Εἴτα χρήμασι ἀναπεῖθει τὸν
 ἥκειν, καὶ ἐπαμῦναι μὲν αὐτῷ, καταδρῶσαι δὲ τὴν
 Δαμασκὸν· ὃ δὲ καὶ γενέσθαι συμβέβηκεν. Τίνα τοί-
 νυν διόλωλε τρόπον ἢ μαχιμωτάτῃ καὶ πανσθενῆς
 ὁ προφήτης, καὶ φησιν·

Ἰδοὺ Δαμασκὸς ἀρθήσεται ἀπὸ πόλεων, καὶ ὡς
 ἔσται εἰς πτώσιν, καταλειμμένη εἰς τὸν αἰῶνα,
 εἰς κοίτην ποιμνίων καὶ ἀνάπαυσιν, καὶ οὐκ
 ἔσται ὁ διώκων.

Οὐχ ἀπλῶς εἰς πείραν πολέμων, καὶ τῶν ἐντεῦθεν
 κακῶν ἀφῆξεσθαι φησιν αὐτὴν· ἀρθῆναι δὲ μᾶλλον,
 τοῦτο ἔστιν, ἄρδην ἀπολέσθαι, καὶ ἀποπεσεῖσθαι
 παντελῶς τοῦ εἶναι καὶ πόλιν. Ἔσται γάρ, φησίν,
 εἰς πτώσιν εἰς τὸν αἰῶνα καταλειμμένη· καταλε-
 ιμμένη δὲ πρὸς τίνων, ἢ πάντως πού τῶν κατοι-
 κούντων αὐτὴν, οὐχ ὡς ἐπὶ μετωκνηκῶτων, ἀλλ' ὡς
 τοῖς τῶν πολεμίων ξίφεσι δεδαπανημένων. Ἔσεσθαι
 δὲ λέγων αὐτὴν εἰς κοίτην ποιμνίων, τὴν παντελῆ
 δέδειχεν ἐρημίαν· οὐ γὰρ ἂν ἀνεπαύσαντο ποιμένες,
 καὶ ἐν αὐτῇ κατέδυσαν αἱ τῶν θρεμμάτων ἀγέλαι,
 εἴπερ τινὲς ἦσαν ἐν τοῖς οἰκοῖς αὐτῆς. Ταύτῃ τοι καὶ
 σφόδρα εἰκότως προσεπάγει λέγων· Καὶ οὐκ ἔσται
 ὁ διώκων. Οὐδεὶς γὰρ τοῖς ποιμέσιν ἐπιτιμήσει, φη-
 σίν, ὅτι κατὰλυμα πεποίηται· τὴν οὕτω λαμπρὰν καὶ
 αἰοδιμον πόλιν.

Καὶ οὐκ ἔτι ἔσται ὀχυρὰ τοῦ καταφυγεῖν
 Ἐφραῖμ, καὶ οὐκέτι ἔσται βασιλεία ἐν Δαμασκῷ,
 καὶ τὸ λοιπὸν τῶν Σύρων. Οὐ γὰρ σὺ βελτίων
 εἰ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ τῆς δόξης αὐτῶν.

Ἵπὲρ τῆς τῶν προκειμένων ἀκριβοῦς σαφηνείας,
 οἴησμαι δεῖν ὑπομῆσαι· πάλιν ἱστορίας κειμένης ἐν
 βιβλίοις Βασιλειῶν. Βασιλεύοντος γὰρ τοῦ "Αχαζ ἐπὶ

A ipsam delevit Damascus, et omnem Syrorum ter-
 ram vastavit. Vera autem esse de illis hæc verba,
 confirmabit ipsemet propheta Isaias ⁴³, cum dicit :
 Et factum est diebus Achaz Joathan, filii Osie regis
 Juda, ascendit Raasson rex Aram, et Phacee filius
 Romelie rex Israel contra Jerusalem ut oppugnaret
 eam : et non potuerunt obsidere eam. Et nuntiatum
 est domui David a dicentibus : Conspiravit Aram
 contra Ephraim, id est, Syrus contra **263** Samari-
 tanos. Aram quippe interpretatur Syrus : Ephraim
 autem velut a tribu Ephraim, omnem Israelieum
 qui in Samaria habitavit designat. Quia enim
 ex tribu Ephraim exstiterat Jeroboam, primus
 eorum rex, et secundum illum hi qui subsequuntur
 ordine, tanquam ex regia tribu, tribu inquam
 Ephraim, universus Israel qui in Samaria fuit,
 significatur. Inveniemus autem in libro quarto
 Regnorum, Phacee in Samaria regnante, adversatos
 fuisse Israelitis Assyrios, et Raasson qui Damasci
 regnum administravit. Post pecunia persuadet ty-
 ranno Assyriorum Achaz, evocatque ut curriculo
 veniat ipsique succurrat, Damascumque propulset :
 quod etiam fieri contigit. Quomodo itaque hæc
 bellicosissima et potentissima et insolens deleta est,
 rursus hisce verbis proclamatur propheta, et inquit :
 τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, οἱ Σύροι, καὶ ὁ τῆς Δαμασκοῦ βε-
 Ἀσσυρίων τύραννον ὁ "Αχαζ, παρακάλεϊ δὲ δρομαῖον
 Δαμασκὸν· ὃ δὲ καὶ γενέσθαι συμβέβηκεν. Τίνα τοί-
 καὶ ὕβρις τρια, προαναφωνεῖ πάλιν ἡμῖν ἐν τούτοις

VERS. 1, 2. Ecce Damascus to. e. ur ae civitatis,
 et erit in ruinam, derelicta in sæculum, in cubile gre-
 gum et requielem, et non erit persequens.

Non simpliciter in periculum bellorum et malorum
 hinc nascentium eventuram dicit eam, sed auferen-
 dam potius, id est stirpitus perdendam, omninoque
 casuram, ut non sit futura civitas. Erit enim in
 ruinam, inquit, in perpetuitatem relicta, dereli-
 ctæque ab aliquot, vel in totum ab his qui eam inco-
 lunt. non quod ad alium recessum receptumque
 commigrent, sed hostium gladiis confecti sint et
 absumpti. Cum dicit, fore eam in cubile gregum,
 omnimodam ostendit desolationem. Non requiesce-
 rent pastores, non in ea pecorum greges stabula-
 rent, si qui essent in ejus domibus. Hanc ob rem
 et meritissime protulit, dicens : Et non erit perse-
 quens. Nemo enim, inquit, increpabit pastores, quod
 civitatem tam illustrem et decantatam stabulum ef-
 fecerint.

VERS. 3. Et non amplius erit munita, ut confugiat
 illuc Ephraim. Et non amplius erit regnum in Da-
 masco, et reliquum Syrorum. Non enim tu melior es
 filiis Israel, et gloria eorum.

Pro exacta declaratione eorum quæ proposita
 sunt, rursus existimo commemorandam esse histo-
 riam positam in libro Regnorum. Regnante enim

⁴³ Isa. vii, 1 seqq.

Achaso super Judam Hierosolymis, Phacee filius A Romeliæ **264** regnans in Samaria super decem tribus, oppugnavit Hierosolyma. At cum vereretur ne non satis potens esset ad capiendum, armorum socium et commilitonem fecit Raasson regem Syrorum et Damasci. Sic autem ait beatus propheta Isaias ²⁶ : Et factum est, diebus Achaz, filii Joatham, filii Ozia regis Juda, ascendit Raasson rex Aram (exponitur vero, Syrorum seu Syriæ :) et Phacee filius Romeliæ rex Israel in Jerusalem, ut pugnaret contra eam. Et nuntiatum est domui David a dicentibus : Consensit Aram adversus Ephraim, id est, Syrus adversus eum qui ex tribu Ephraim regnum tenuit Samariæ. Et obstupuit anima ejus, et anima populi ejus, quemadmodum in silva lignum a vento jactatum. Itaque Ephraim, relicto universorum Servatore Deo, ejusque manu atque auxilio parvipens, Damasci Syrorumque presidem adiutorem ascivit : eamque ob causam, nec immerito offendit Deum. Damascus itaque, inquit, vastata, et in desolationem facta, bellicasque calamitates subiens, non erit amplius munitio ut confugiat Ephraim, sed nec erit in ea regnum. Quanquam dixerit quispiam, Etiam post excidium inventi sunt quidam reges Damasci. Meminit proinde et Paulus inquit : « In Damasco prefectus gentis, Areta rege, quæsit ut me comprehenderet ²⁷. » Itaque sermo propheticus magnam emphasim habet. Non enim amplius fore ait regnum : potens in Damasco et illustre, etiamsi postea toparchæ fuerint, seu potius prefecti tribuum, qui tamen veri regni splendorem non sunt adepti. Non itaque erit, inquit, in Damasco regnum, etiam residuum Syrorum in ea debilitabitur, id est, universa gens in ea. Metropolis etenim Syriæ Damascus. Deinde dicit ei : Non enim tu melior es filiis Israel, et gloria eorum. Nam, inquit, si non peperci sorti distributæ, ac deputatæ mihi, nimirum Israelitis in me delinquentibus, quidni tu detrimenta ex bello importata omnibus modis sustineres, nulla in re Israele melior?

καὶ πάντως ὑπομένεις καὶ αὕτη τὰ ἐκ τοῦ πολέμου

Vers. 4. *Hæc dicit Dominus Sabaoth, Erit die illa, defectio gloriæ Jacob, et pinguis gloriæ ejus conquassabuntur.*

265 Jacobum hisce verbis nominat, ex Jacobo natos, vel decem tribus in Samaria et dimidium tribus Ephraim, quæ tantum a charitate erga Deum resilierunt, et a spe salutis in ipso collocanda, ut sibi ipsis confiderent, et de sola multitudine et gloria altum supercilium erigerent. Hi erant eorum mores. Atque hoc nobis propheta manifesto declarat. Dixit enim de illis : Gloriæ eorum ex partibus, ex puerperiis, ex conceptionibus. Quibus subdit : Da illis, Domine. Quid dabis illis? Da illis matricem effectam, et mammas aridas. Erit itaque sub id

τὸν Ἰούδαν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, Φακεὶ υἱὸς Ῥομελίου βασιλεύων ἐν τῇ Σαμαρείᾳ δέκα φυλῶν κατεστρατεύετο τῶν Ἱεροσολύμων. Ἐπειδὴ δὲ ἐδεδῆαι μὴ ἄρα πως ἀτονήσῃ πρὸς τὸ ἐλεῖν αὐτήν, σύνοπλον ἐποιεῖτο τὸν Ῥαασσὸν τὸν βασιλέα Σύρων καὶ τῆς Δαμασκού. Ἐφθ δὲ οὕτως αὐτὸς ὁ μακάριος προφήτης Ἡσαΐας· Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχαζ τοῦ Ἰωάθαμ τοῦ υἱοῦ Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα, ἀνέβη Ῥαασσὼν βασιλεὺς Ἀράμ, (διερμυνεύεται δὲ Σύρων, ἥτοι Συρίας·) καὶ Φακεὶ υἱὸς Ῥομελίου βασιλεὺς Ἰσραὴλ εἰς Ἱερουσαλὴμ πολεμῆσαι αὐτήν. Καὶ ἀνηγγέλη εἰς τὸν οἶκον Δαβὶδ, λέγοντες· Συνεφώνησεν Ἀράμ πρὸς τὸν Ἐφραῖμ, τοῦτ' ἐστίν, ὁ Σύρος πρὸς τὸν ἐκ φυλῆς Ἐφραῖμ βασιλεύοντα τῶν ἐν Σαμαρείᾳ. Καὶ ἐξέστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὃν τρέπον ὅταν ἐν δρυμῶ ξύλοι ὑπὸ πνεύματος σαλευθῇ. Οὐχοῦν ὁ Ἐφραῖμ τὸν τῶν ὀλων Σωτήρα Θεὸν καταλελοιπῶς, χεῖρα καὶ ἐπιουρίαν ὀλίγου παντελῶς ἀξιώσας λόγου, τὸν Δαμασκὸν καὶ Σύρων ἡγούμενον ὑπαπιστήν ἐποιεῖτο. Ταύτης τε ἐνεκα τῆς αἰτίας καὶ μάλα εἰκότως προσέκρουκε τῷ Θεῷ. Ἡ τοίνυν Δαμασκός, φησί, καταβρωθεῖσά τε καὶ ἡρμηωμένη, καὶ τὰς ἐκ τοῦ πολέμου συμφορὰς ὑπομείνας, οὐκέτι ἔσται ὄχυρά τοῦ καταφυγεῖν Ἐφραῖμ. Ἀλλ' οὐδὲ ἔσται ἐν αὐτῇ βασιλεία· καίτοι φῆσαιεν ἂν τις, Καὶ μετὰ τὴν πόρθησιν γυρῇνται τινες βασιλεύοντες τῆς Δαμασκού. Διαμέμνηται γοῦν καὶ ὁ Παῦλος λέγων, ὅτι· « Ἐν Δαμασκῷ ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτα τοῦ βασιλέως ἐζήτησεν αὐτὸν πιάσαι. » Οὐχοῦν ὁ λόγος ὁ προφητικὸς ἐμφανὲς ἔχει πολλήν. Οὐκέτι γάρ ἐσσεσθαι φησιν εὐσθεῖν καὶ ἐπίστημον ἐν τῇ Δαμασκῷ βασιλείαν, εἰ καὶ γεγόναι μετὰ τοῦτο τοπάρχαι τινὲς καὶ φύλαρχοι μᾶλλον, καὶ οὐχὶ τῆς ἀληθοῦς βασιλείας τὴν λαμπρότητα περιελόμενοι. Οὐκ ἔσται τοίνυν ἐν Δαμασκῷ βασιλεία, φησὶν· ἀτονήσῃ δὲ σὺν αὐτῇ καὶ τὸ λοιπὸν τῶν Σύρων, τοῦτ' ἐστίν, ἅπαν τὸ ἔθνος τὸ ὑπ' αὐτῇ. Μητρὶ πόλις γὰρ Συρίας ἡ Δαμασκός. Εἴτα πρὸς αὐτὴν φησιν· Οὐ γὰρ σὺ βελτίων εἰ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ τῆς δόξης αὐτῶν. Εἰ γὰρ καὶ κλήρου, φησὶ, τοῦ ἐκπεπλημεληκότων οὐκ ἐφεστάμην, πῶς οὐ πάντῃ τε βλάβη κατ' οὐδὲν οὕσα βελτίων τοῦ Ἰσραὴλ;

Tὰδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Ἔσται τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκλείψις τῆς δόξης Ἰακώβ, καὶ τὰ πύονα τῆς δόξης αὐτοῦ σεισθήσεται.

Ἰακώβ ἐν τούτοις ὀνομάζει τοὺς ἐξ Ἰακώβ γεγόντας, ἥτοι τὰς ἐν τῇ Σαμαρείᾳ δέκα φυλὰς, καὶ τὸ ἡμισυ φυλῆς Ἐφραῖμ, αἱ τοσοῦτον ἀπεπῆδησαν τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης, καὶ τοῦ τὴν ἐλπίδα τοῦ σώζεσθαι ποιεῖσθαι μᾶλλον ἐπ' αὐτῷ, ὥστε καὶ ἐφ' ἑαυτοῖς πεποιθέναι, καὶ ὑψηλὴν ἀνατείνειν ὄφρ' ἐπὶ πλῆθει μόνῃ καὶ δόξῃ. Ἦν τρέπος οὗτος αὐτοῖς. Καὶ τοῦτο ἡμῖν ἐναργέστατα πάλιν προφήτης φησὶν. Ἐφ' ἡ γὰρ περὶ αὐτῶν· Αἱ δόξαι αὐτῶν ἐκ τόκων καὶ ὠδίνων καὶ συλλήψεων. Εἴτα τοῦτοις ἐπιφέρει· Ἀδὲς αὐτοῖς, Κύρις. Τί δώσεις αὐτοῖς; Ἀδὲς αὐτοῖς μήτραν ἀτεκνοῦ-

²⁶ Loc. supra cit. ²⁷ II Cor. xi, 32.

σαν, καὶ μαστὸς ξηρὸς. Ἔσται τοίνυν, φησὶ, κατ' Ἀ
ἐκεῖνο καιροῦ, ἐκλειψίς τῆς δόξης Ἰακώβ, τοῦτ' ἐστὶ,
δαπανηθήσεται ταῖς τῶν πολεμίων μαχαίραις ἢ πολλή
τε καὶ ἀναρίθμητος πληθὺς τῶν ἐξ Ἰακώβ, ἐφ' ἣ καὶ
ἰδοῦναι θέλει, καὶ φρονεῖν ἐπεχειρεῖ μέγα. Ἀλλὰ καὶ τὰ
πίονα τῆς δόξης αὐτοῦ σεισθήσεται· τοῦτ' ἐστὶ, καὶ
παρ' αὐτοῖς βασιλεία κατενεχθήσεται. Γέγραπται γάρ
ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν, ὅτι βασιλεύοντος Ὡση
υἱοῦ Ἡλὰ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ, ἐλθὼν ὁ Σαλμανασάρ
πεπολιόρκηκε τὴν Σαμάρειαν ἐφ' ὅλοις ἔτεσι τρισίν,
ἐλέ τε αὐτὴν καὶ τὸν Ὡσὴ μετόκησεν εἰς Βαβυ-
λῶνα. Πίονα τοίνυν τῆς δόξης Ἰακώβ νοθεύειν ἂν ὁ
ἐν τῇ Σαμαρείᾳ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ βεβασίλευκός, ἢ
τάχα πού οἱ κατὰ πᾶσαν τὴν χώραν λαμπροὶ καὶ
ἐπιστημότεροι τῶν ἄλλων, πλοῦτός τε καὶ δυναστεία
τὸ τῶν ἐτέρων πλεονεχτοῦντες μέτρον, καὶ ἀδρυν-
μενοι ταῖς τρυφαῖς καὶ ταῖς παρὰ πάντων τιμαῖς.

Καὶ ἔσται ὁν τρόπον ἂν τις συναγάγη ἀμνητὸν
ἐσθηκόντα, καὶ σπέρμα ἀσταχύων ἀμῆση· καὶ
ἔσται ὁν τρόπον ἂν τις συναγάγη ἀσταχὺν ἐν
γόρραγι στερεῇ. Καὶ καταλειφθῇ ἐν αὐτῇ κα-
λάμῃ, ἢ ὡς ῥώγας ἐλαίας δύο ἢ τρεῖς, ἐπ' ἄκρου
μετεώρου, ἢ τέσσαρες ἢ πέντε, ἐπὶ τῶν κλάδων
αὐτῆς καταλειφθῇ.

Ὅτι καὶ ἐτοίμως καὶ ἀνδρωτὶ περιέσσονται τῶν ἐν
Σαμαρείᾳ πολεμοῦντες Ἀσσύριοι, καὶ πρὸς τοῦτω
πάλιν, ὅτι μὴ πρὸς ἅπαν καὶ ὀλοτελῶς οἰχέσεται πρὸς
ἀπώλειαν, ἀλλ' ἔσται τι καὶ καταλείμμα βραχὺ, δια-
μεμῆνυκεν ἐναργῶς ἐν τοῦτοις ἡμῖν ὁ προφητικὸς
λόγος. Οἱ μὲν γὰρ τὴν τοῦ θερίζειν τὰς ἀστάχους
ἐμπειρίαν ἔχοντες, ἀποκείροντες εὐτέλῃως τὸν μὲν
οἶτον συλλέγουσιν· ἀεὶ δὲ κατόπιν ἔωντες ὡς ἄχρη-
στον τὴν καλάμην ὅλον ἐπιτρέχουσι τῶν λητῶν τὸ
πλάτος. Οἱ δὲ γε τρυγᾶν εἰσθότες τὸν τῶν ἐλαίων καρ-
πὸν, τοῦτο μὲν ῥάδδω καταπαύουσιν αὐτάς, τοῦτο
δὲ καὶ χερσὶν ἐπαφώμενοι καὶ τῶν ὀρπήκων ἀρπά-
ζοντες συναγείρουσιν· ἀλλ' εἰκὸς ἀπομένειν αὐταῖς
τρεῖς ἢ τέσσαρες, ἢ πέντε τυχὸν ἐπ' ἄκρῳ τῶν κλά-
δων, καὶ τοὺς τῶν τρυγῶντων διαλαθεῖν ὀφθαλμοῦς.
Τοιοῦτόν τι συμβῆσθαι φησὶ τοῖς ἐν Σαμαρείᾳ·
πεῖσεσθαι γὰρ αὐτοὺς δυσχυρίζεται καθὰ καὶ ὁ στά-
χυς, ὅτε ταῖς τῶν ἀμύντων περιπίπτει χερσὶν· κα-
ταλειφθήσεσθαι δὲ ὥσπερ ἐν αὐτῇ καλάμῃ, τοῦτ'
ἐστίν, ὀλίγους τῶν ἀσημοτέρων, ἢ καὶ ὡς ῥώγας
ἐλαίας δύο ἢ τρεῖς τὸν τῶν τρυγῶντων λαθούσας
ὀφθαλμῶν, διότι τὸ ἐν τοῖς ἀνωτάτω κεκρύφθαι
κλάδοις.

Τὰδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· Τῇ ἡμέρᾳ
ἐκείνῃ πεποιθὼς ἔσται ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῷ
ποιήσαντι αὐτόν, οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὸν
ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ ἐμβλέψονται· καὶ οὐ μὴ πε-
ποιθότες ὦσιν ἐπὶ τοῖς βωμοῖς, οὐδὲ ἐπὶ τοῖς ἔρ-
γοις τῶν χειρῶν αὐτῶν, ἃ ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι
αὐτῶν, ἀλλ' ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τὸν ἅγιον τοῦ
Ἰσραὴλ. Καὶ οὐκ ἐξοισθήσονται αὐτῶν, οὐδὲ
τὰ βδελύγματα αὐτῶν.

Ὁ σοφώτατος Παῦλος, οὐκ ἀνόνητον εἰδὼς, οὐδὲ
εἰκαῖον τὸ χρεῖμα, τὸ παιδεύεσθαι· παρὰ τοῖς δι' αὐ-

A temporis decrementum gloriæ Jacob, id est, ho-
stium absumetur gladiis frequens et innumerabilis
multitudo nepotum Jacob, de qua gloriabatur, et
altum sapiebat. Sed et præpinguia gloriæ ejus con-
quassabuntur, id est, regnum eorum prosternetur.
Scriptum est enim libro quarto Regnorum²⁶, re-
gnante Osea filio Elæ in Samaria, adventantem
Salmanasarum civitatem obsidione cinxisse con-
tinuos tres annos, cepisseque eam, et Oseam Baby-
lonem transtulisse. Pinguia igitur gloriæ Jacob
intelligi possunt, is qui in Samaria circiter id tem-
poris regnavit, et fortassis homines per totam re-
gionem splendidi, et reliquis insigniores divitiis
et potentia, aliorum mensuram excedentes
deliciis, et præ cæteris sibi placentes honori-
bus.

VERS. 5, 6. Et erit perinde ac si quis congreget
messem stantem, et semen spicarum metat. Et quem-
admodum si quis congreget spicam in valle dura,
et relicta fuerit in ea stipula; vel sicut grana olivæ
duo aut tria in extremitate sublimi, vel quatuor, vel
quinque in ramis ejus relinquantur.

Quod et facile et sine sudore victuri essent Sa-
maritanos Assyrii bellantes, et ad hæc rursus, quod
non in totum ac prorsus ad interitum ruerent, sed
futurum esset residuum pusillum, denotavit mani-
feste nobis hisce verbis sermo propheticus. Nam
qui metendi spicas habent peritiam, artificiose de-
messum frumentum colligunt, semper autem post
se stipulam, velut inutilitatem, relinquentes, totam
segetum latitudinem percurrunt. Et qui vindemiare
solent olearum fructum, partim quidem 266 eos
baculo decutunt, partim etiam et manibus attingunt,
et ramis præreptis congregant: at tres in illis,
vel quatuor, vel forte quinque in summis frondibus
remanere verisimile est, et vindemiantium oculos
latere. Tale quiddam et Samaritanis usu venturum
ait: eventurum enim illis affirmat, sicuti cum spica
in metentium manus incidit: relictum autem iri in
ea velut stipulam, id est, paucos ignobiliores, vel
etiam grana oleæ duo aut tria quæ racemantium
oculum fugiunt, propterea quod in summis ramis
occultentur.

VERS. 7, 8. Hæc dicit Dominus Deus Israel: Die
illo confidet homo ei qui fecit eum. Oculi ejus in san-
ctum Israelis intuebuntur, et non confident altaribus,
non operibus manuum suarum, quæ fecerunt digiti
eorum, sed fident sancto Israelis, et non respicient
arbores suas, neque abominationes suas.

Ἰσραὴλ. Καὶ οὐκ ἐξοισθήσονται αὐτῶν, οὐδὲ

Sapientissimus Paulus cum videret, neque inutilitatem,
neque vanam esse rem ut erudirentur a Deo

²⁶ IV Reg. XVII, 5.

hi qui ab ipso ad agnitionem veritatis vocati sunt, scribit his verbis: « Si eruditionem sustinetis, ut filiis vobis se offert Deus: quis enim est filius, quem non erudit pater? » Apponit et illa ex Scriptura divinitus inspirata; infert enim statim: « Fili, ne contempnas eruditionem Domini; neque deficias ab illo correptus. Quem enim amat Dominus, castigat: flagellat autem omnem filium quem suscipit ». Cum enim bonus sit universorum opifex, et omnes vult salvos esse, et in agnitionem veritatis venire. Hinc igitur monuit sæpe per prophetas sanctos, Israelitas, maxime vero Hierosolymitanos, qui ad Samariam commigraverunt. Hi autem intemperanter ad id quod ipsis placitum est declinarunt, et Deo natura ac vere derelicto, cultores dæmoniorum exstiterunt, et idolis inanitis cultum tribuerunt. Cum vero tanta laborarent ignorance, ut resipiscere rennerint, tandem Deus punivit. Quos enim non juvant verba, mutat afflictio, convertens eos velut ex necessitate ac vi, ad id quod Deo placet. Simile quid invenitur beatus quoque David dixisse: « In freno et camo maxillas eorum constringas qui prope ad te non accedunt ». Nam quemadmodum qui pollos domare solent, earumque rerum periti, equos feriores ad cursum moderatum frenis circumagunt: sic universitatis Deus, necessitate laboris ac doloris, sæpe agitat ac circumducit, ut rebellis et effrenis recte vivere desideret. Tale quid usu venit in Samaria habitantibus, qui postquam belli calamitates sustinuissent, vix punientem agnoverunt et offensum, et profligato cultu idolorum, ad sanctum Israelis oculum mentis transtulerunt, ab illo nimirum exspectantes fore auxilium, et a malis sibi invectis liberationem. Non enim, inquit, confident altaribus, nec operibus suarum manuum quæ fecerunt digiti eorum, et non intuebuntur arbores suas, neque abominationes suas. Solebant enim montium vertices conscendere, et sub quercu ac populo, sicuti scriptum est, procumbere operibus suarum manuum. Sed non, inquit, respicient amplius hæc, cum reipsa et experimento didicerint rem esse irritam ac prorsus infrugiferam, omniumque potius causam miseriarum. Hanc enim ob causam perierunt, et traditi sunt inimicis. Consultissimum itaque est cavere, et omnibus viribus iram divinam declinare, et non experiendo discere malis occurrere, sed ante potius causas mature remove, de quibus Deus irasci poterat, Deoque commoto, ante plagam et verbera turpiora evitando, optima excolendo, omneque virtutis genus exercendo, sese purgare. μάλα γοργῶς τὰς αἰτίας, ἐφ' αἷς ἂν ὀργίζοιτο Θεός, μένῃ διὰ γε τοῦ παραιτεῖσθαι μὲν τὰ αἰσχία, τιμῶν ἀρετῆς.

VERB. 9, 10. Die illa erunt derelictæ urbes tuæ, quemadmodum reliquerunt Amorrhæi, et Euei, a facie filiorum Israelis, et erunt desolatæ, quoniam

Α τὸν κεκλημένους εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, ἐπιστέλλει καὶ φησιν· « Εἰ παιδείαν ὑπομένετε, ὡς υἱοὶς ὑμῖν προσφέρεται ὁ Θεός· τίς γὰρ ἐστὶν υἱὸς ὃν οὐ παιδεύει πατήρ; » Παρατίθησι δὲ καὶ τὰ ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς· ἐπιφέρει γὰρ εὐθύς· « Υἱὲ, μὴ ὀλιγώρει παιδείας Κυρίου, μηδὲ ἐκλύου ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγχόμενος. Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐστὶν ἀγαθὸς ὁ τῶν ὄλων δημιουργός, πάντας ἐθέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν. Ταῦτητοι νενουθέτηκε πλειστάκις διὰ προφητῶν ἁγίων τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, μάλιστα δὲ τοὺς ἐξ Ἰερουσαλὺμων μεταφοιτήσαντας εἰς Σαμαρείαν. Οἱ δὲ ἦσαν ἀσχέτως ἐπὶ τὸ αὐτοῖς δοκοῦν ἀπονενευκότες, καὶ Θεὸν ἀφάντες τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς, θεραπευταὶ γεγόνασι δαιμονίων, καὶ εἰδώλοις ἀφύχοις προσεκόμιζον τὰς λατρείας. Ἐπειδὴ δὲ πολὺ λίαν ἀμαθαινοντες, οὐδὲ ὅτι προσήκοι μεταγινώσκειν αὐτοὺς ἐβουλεύοντο, λοιπὸν ἐκολάζετο Θεός. Οὕς γὰρ οὐκ ὤνιθσι λόγος, μεθίστησι πόνος, περιτρέπουν αὐτοὺς ὡς ἐξ ἀνάγκης καὶ βίας ἐπὶ τὸ ἀρέσκον Θεῷ. Τοιοῦτόν τι καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ εὗρίσκειται λέγων· « Ἐν χαλινῷ καὶ κημῷ τὰς σιαγόνas αὐτῶν ἄρξαις, τῶν μὴ ἐγγιζόντων πρὸς σέ. » Ὅνπερ γὰρ τρόπον οἱ πωλοδαμνεῖν εἰωθότες, καὶ ταῦτα σοφοί, περιτρέπουσι χαλινοῖς τοὺς τῶν ἵππων ἀγριωτέρους εἰς ἐπιστήμονα δρόμον· οὕτως καὶ ὁ τῶν ὄλων Θεός, ταῖς ἐκ πόνων ἀνάγκαις, περιστήσι πλειστάκις εἰς τὸ ἐλέσθαι βιοῦν ὁρθῶς τὸν ἀπειθῆ καὶ ἐξήνιον. Τοιοῦτόν τι πεπονθότες, οἱ ἐν Σαμαρείᾳ κατωκηκότες, μετὰ γε τὸ παθεῖν τὰς ἐκ τοῦ πολέμου συμφορὰς, μόλις ἐπέγνωσαν τὸν κολλάζοντα καὶ λελυπημένον· καὶ ἀπείσαντο μὲν τὰς τῶν εἰδώλων λατρείας, μετέβαλον δὲ τῆς διανοίας τὸν ὀφθαλμὸν ἐπὶ τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ, παρ' αὐτοῦ δὲ δηλονότι προσδοκῶντες ἔσσεσθαι τὴν ἐπικουρίαν, καὶ τῶν ἐπηνεγμένων αὐτοῖς κακῶν τὴν ἀπαλλαγὴν. Οὐ γὰρ μὴ πεποιθότες ὥσι, φησὶν, ἐπὶ τοῖς βωμοῖς, οὐδὲ ἐπὶ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν, ἀ ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν· καὶ οὐκ ἐφύονται τὰ δένδρα αὐτῶν, οὐδὲ τὰ βδελύγματα αὐτῶν. Ἔθος μὲν γὰρ ἦν αὐτοῖς τὰς τῶν ὀρών καταλαμβάνειν κορυφὰς, καὶ ὑποκάτω θρυδὸς καὶ λεύκης, καθὰ γέγραπται, προσκυνεῖν τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν. Ἄλλ' οὐκ ἐτι τοῖς ἐμβλέφονται, φησὶ, πείρα μαθόντες ὡς εἰκαῖον αὐτοῖς καὶ ἀνόνητον παντελῶς τὸ χρῆμά ἐστιν, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπάσης αἰτίου συμφορὰς. Ταύτης γὰρ ἕνεκα τῆς αἰτίας, καὶ διολώλασι, καὶ δέδονται τοῖς ἐχθροῖς. Ἀριστον οὖν ἄρα τὸ φυλάττεσθαι καὶ παντὶ παραιτεῖσθαι σθάνει τὴν θείαν ὁργὴν, καὶ μὴ πείρα μαθεῖν ἐκδέχεσθαι τὰ κακά. Προσταποδύεσθαι δὲ μᾶλλον καὶ πρὸ πληγῆς καὶ μαστιγοῦ· ἀπολογεῖσθαι λελυπηθὲ δὲ τὰ κάλλιστα, καὶ πάντα τρόπον ἐπιτηδεύειν

Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσονται αἱ πόλεις σου ἐγκαταλελειμμέναι, ὃν τρόπον ἐγκατέλιπον οἱ Ἀμορραῖοι καὶ οἱ Εὐαῖοι ἀπὸ προσώπου τῶν

²⁷ Hebr. xii, 7. ²⁸ ibid. 5, 6; Prov. iii, 11, 12. ²⁹ I Timoth. ii, 4. ³⁰ Psal. xxxi, 9.

υἱὸν Ἰσραὴλ· καὶ ἔσονται ἄρημοι, διότι ἐγκατέλι-
 πες τὸν Θεὸν τὸν Σωτῆρά σου, καὶ Κυρίου τοῦ
 ῥηθοῦ σου οὐκ ἐμνήσθης.

Ἐξ αὐτῶν ἀναπείθει τῶν θυμωδῆχότων ἐννοεῖν
 ὅτι γέγονεν αὐτοῖς ἐξ ἀντιστροφῆς τὰ πράγματα.
 Πάλιν μὲν γὰρ ἐνίκουν ἐπικουρούντος Θεοῦ, καὶ φο-
 βεροὶ τινες ἦσαν ταῖς τῶν ἐθνῶν πόλεσι τε καὶ χώ-
 ραις. Εἶλον γὰρ αὐτὰς ἀνδριῶτι, κατευμαρίζοντες
 αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ πᾶν ὅσον ἦν ἀναντές τε καὶ δυσήνυ-
 τον. Ἐπειδὴ δὲ τῆς ἐκείνων ἀνοσιότητος γεγόνασι
 μιμηταί, δειλοὶ καὶ εὐάλωτοι κατ' ἐκείνους γεγόνασιν.
 Ἠρήμυνται γὰρ αἱ πόλεις αὐτῶν, καὶ κατελείφθη-
 σαν ὑπὸ τῶν κατοικούντων ἐν αὐταῖς, κατὰ τὸν ἔσον
 τρόπον, καθ' ὃν οἱ Εὐαῖοι καὶ Ἀμορραῖοι ποτε τοῖς
 αὐτῶν ἕλπεσιν ἐπιπτον δαπανώμενοι· ἐναργῆ δὲ καθ-
 ἴστησι τὴν αἰτίαν εὐθὺς τοῦ πρὸς τοῦτο κατολισθεῖν
 ἀσθενείας αὐτοῦς, καὶ τὴν οὕτως ἀπηνῆ καὶ δύσοι-
 στον ὑπομείναι συμφοράν· Ἐγκατέλιπες γὰρ τὸν Θεὸν
 τὸν Σωτῆρά σου, φησί, καὶ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου οὐκ
 ἐμνήσθης. Δέον γὰρ εὐχαριστεῖν ἐφ' οἷς εὐηργέτηνται,
 τοῦτο μὲν δουλείας τῆς ἐν Αἰγύπτῳ λελυτρωμένοι,
 τοῦτο δὲ κατακρατοῦντες ἐχθρῶν, καὶ καταδρῶντες
 τὰς πόλεις τῶν ἀνθεστηκότων, τοῦτο δὲ ὅτι καὶ εἰς
 αὐτὴν εἰσεκομίσθησαν τῆς ἐπαγγελίας τὴν γῆν· πο-
 νηρὰς ἀμοιβὰς ἀντεκόμιζον τῷ Δεσπότη προσκρούον-
 τες ἀδελῶς, καὶ οὐ καθ' ἓνα λυποῦντες τρόπον, ἀλλὰ
 νόμου μὲν τοῦ διωρισμένου διὰ τοῦ πανσόφου Μω-
 σέως μικρὰ κομιδὴ φροντίσαντες, ἀπολακτίσαντες δὲ
 παντελῶς τὴν εἰς Θεὸν εὐσέθειαν, καὶ ἀψύχοις ὕλαις
 ἀναθέντες τὸ σέβας, εἰρηκότες δὲ ταῖς δαμάλεσι ταῖς
 χρυσαῖς· «Ὅστι οἱ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ, οἵτινες ἀνήγα-
 γόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου.» «Ὅτε τοίνυν ἐσμέν μετὰ
 Θεοῦ, τὰ αὐτοῦ δηλονότι φρονεῖν σπουδάζοντες, καὶ
 τὰ αὐτῷ φίλα κατορθοῦν ἡρημένοι· τότε δὴ πάντως
 κρείττους ἐσόμεθα τῶν ἐχθρῶν, καὶ πατήσομεν ἀρ-
 χήν, καὶ ἐξουσίας, καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκό-
 τους τούτου τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, τότε πε-
 ρισόμεθα, καὶ μάλα γοργῶς, τῶν ἐκτόπων ἡδονῶν
 καὶ τῶν τῆς σαρκὸς κινήματων· τότε λογισμοὺς
 νικήσομεν πονηροῦς, καὶ τὰ πνεύματα τοῦ ἐξουσιάζ-
 οντος οὐχ εὐρήσει τόπον ἐν ἡμῖν. Ἡμεληκότες δὲ
 τοῦ προσκίεσθαι Θεῷ, ἀσθενεῖς καὶ ἄνδρες, καὶ ὑπὸ
 πόδας ἐσόμεθα τῶν ἐχθρῶν, καὶ πλεονεκτοῦντα τὸν
 Σατανᾶν οὐδεὶς ἀνακόψει τρόπος.

Διὰ τοῦτο φυτεύσεις φύτευμα ἄπιστον, καὶ
 σπέρμα ἄπιστον. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ, ἣ ἂν φυτεύσεις,
 πλανηθήσῃ. Τὸ δὲ πρῶτ' ἔαν σπείρης, ἀνθήσει
 εἰς ἄνητον, ἣ ἂν ἡμέρᾳ κληρώσῃ, καὶ ὡς πατήρ
 ἀνθρώπου κληρώσῃ τοὺς υἱούς σου.

Ἀσφαλεῖς πολλῇ κατημφισμένην τοῦ προκειμένου
 τὴν ἐννοίαν διατρανοῦν ὡς ἐνι πειράσσομαι. Ἔστι
 τοίνυν ὁ φησι τοιοῦτον· Φθάσας ἔφην, ὅτι· πλανῶντές
 τε καὶ πλανώμενοι, καὶ φρονούντες ἅ μὴ θέμις οἱ ἐξ
 Ἰσραὴλ (ἦχουν ὁ Ἐφραῖμ, ἵνα τὰς δέκα νοήσης φυ-
 λὰς, τὰς ἐν τῇ Σαμαρείᾳ μετῴκισμένας), ὕψηλὴν
 εἶχον τὴν ὄψυν, ὥντο δὲ μηδένα παντελῶς τῶν
 ἐχθρῶν τῆς αὐτῶν δύνασθαι κατευμεγεθῆσαι· χειρὸς,
 διατοὶ τὸ ἀναριθμήτους εἶναι· καὶ σφόδρα πολλούς.

⁶¹ Exod. xxxi, 4.

A dereliquisti Deum Servatorem tuum, et Domini adju-
 toris tui non recordata es.

Ex his quæ acciderunt certiores eos facit, in con-
 trarium illis res evenisse. Iterum enim vicerunt
 auxiliante Deo, et gentium urbibus et provinciis
 formidabiles fuerunt. Ceperunt enim eas sine sudore,
 Deo illis distribuyente quidquid arduum erat et diffi-
 cile. Postquam autem impietatis eorum imitatores
 facti sunt, meticolosi evaserunt, et facile capi pote-
 rant. In solitudinem enim redactæ sunt urbes
 eorum, et derelictæ sunt ab **268** inhabitantibus,
 quo modo Evæi olim, et Amorrhæi, eorum gladiis
 conciderunt consumpti; evidentemque causam red-
 dit, cur adeo debilitati et imminuti fuerint, et cur
 tam crudelem ac intolerandam calamitatem susti-
 nuerint: Dereliquisti enim Deum Servatorem tuum,
 inquit, et Domini Dei adjutoris tui non recordatus
 es. Cum enim eos gratias agere oporteret de his
 quibus affecti sunt beneficiis, partim quia ex servi-
 tute Ægyptiaca redempti sunt, partim quia hostibus
 superiores facti sunt, et adversariorum urbes depopu-
 labantur; partim etiam quia in ipsam promissio-
 nis terram fuerint introducti: illi Domino malum
 rependebant secure offendentes, nec uno modo cru-
 ciantes, sed legem etiam per sapientissimum Moysen
 descriptam pro minimo ducentes, divinæ quoque
 religioni prorsus recalcitrantes, et inanitis mate-
 riis venerationem attribuentes, vitulis aureis dicen-
 tes: «Hi dii tui, Israel, qui reduxerunt te de terra
 Ægypti». Quando igitur cum Deo sumus, et quæ
 ejus sunt studiose curamus, et illi grata facere
 cupimus, tunc quidem tunc omnino superiores erimus
 hostibus, et principatus, et potestates, et mundi
 dominos rectores tenebrarum harum, spiritualia
 nequitiae calcabimus, tunc quamprimum subigemus
 monstrosas voluptates motusque carnis, tunc ratio-
 cinia perversa superabimus, et spiritus dominantis
 nou inveniet locum in nobis. At ubi adhiæscere
 Deo negligimus, imbecilles sumus, et parum viriles,
 et pedibus inimicorum subjiçiemur, et prævalen-
 tem Satanam nulla ratio infringere poterit aut
 impedire.

D VERS. 11. Propterea plantabis plantationem infi-
 delem, et semen infidele: die qua plantabis, errabis.
 Mane si semines, florebit in messum, quo die hære-
 ditaveris, et ut pater hominis filiis tuis hæreditatem
 distribuas.

Obscuritate multa oblectam sententiam hujus ora-
 culi, quantum licet, conabor explicare. Est itaque
 quod dicit hujusmodi: Dixi superius quod decipien-
 tes et decepti, et quæ fas non erat machinati Israelitæ
 sive Ephraim (ut decem tribus intelligas in Sama-
 riam translatis) alto fuerunt supercilio, omninoque
 rati sunt, hostes nullos ipsorum manum superare
 potuisse, eo quod innumerabiles essent, et valde
 populosi. Atqui spe **269** frustrati sunt. Caci-
 de-

runt enim partim bello confecti, partim in victorum regiones asportati, captivi et timidi, et omnibus malis exerciti. At ubi Cyro imperante ex regione Persarum in civitatem sanctam reducti sunt, post separatim et seorsim reges habere supersederunt, omnesque Hierosolyma incoluerunt, et legem Dei coluerunt, inque pretio ac honore habuerunt; tunc immunes incolumesque fuerunt eorum liberi, et ad filios filiorum successiones excurrerunt. Tale quidam docet hæc oratio nunc, frumenti et spicarum quasi ænigma proponens. Cum enim, inquit, Domini Dei tui non memineris, eam ob causam infidelis eris, et non ad perpetuitatem stabilis plantatio, id est, ex te semen et genus. Quando autem plantaveris, et numerosum genus videris, tunc errabis. Putabis enim te multitudine, inquit, niti; at non vere reputabis. Spicarum enim in morem cadent, et spem in illis omnino reperies esse inutilem. Si mane seminas, id est, si in luce versaris, et demum agnoveris natura et vere existentem Dominum, servan-tem facile et ad opitulandum potentem, tunc quod est plantatum florebit in messem, id est, fructificabit. Etenim immaturam spicam consumi, agricolis affert tunc laborum, tunc spei jacturam: ad messem vero pervenire, spem dat bonorum plenissimam. Florebit igitur in messem, id est, plenum fructum feret tua plantatio, quando sit tibi mane, id est, cum velut in luce ac die, et in agnitione Dei versari deprehenderis. Tunc et quasi pater hominis sortem suppeditabis filiis tuis: transmites enim ad filios velut sortem quamdam ac patrimonium animi tranquillitatem, et supremi auxilii communicationem.

VERS. 12, 13. *Væ multitudini gentium multarum! sicut mare fluctuans, sic conturbabimini, et dorsum gentium multarum, tanquam aqua sonabit; tanquam aqua multa, gentes multæ, quasi aquæ multæ vi impulsæ. Et exterminabit eum, et longe eum persequetur, ut pulverem paleæ tentilantium coram vento, et quasi putrem rotæ tempestas impellens.*

Non relinquit Israelitas consolatione destitutos universitatis Deus hominum amans, spemque bonorum cum metu sæpenumero **270** facit configere, idque apte, ut utrinque juvet audientes. Quod itaque civitates eorum in desolationem redigendæ essent, dictum est manifesto: et quæ afflictionum occasio, docuit, cum ait: Dereliquisti Dominum Deum tuum, et Domini Dei tui adjutoris non recordatus es. Sed is qui percussit, confestim se curaturum promittit. Exponit autem quiddam quod accidit, quod propter utilitatem paucis dicere necesse est. Ezechia illis temporibus regni sedem occupante Hierosolymis, Sennacherim rex Assyriorum contra urbes Judææ munitas expeditione facta, eis cepit. Scriptum est enim sic¹¹: Dein ahlegat Rapsacem ex Laches Jerusalem ut

A 'Αλλ' ἐσφάλλοντο τῆς ἐλπίδος. Πεπιτώκασι γάρ, καὶ οἱ μὲν δεδαπάνηται τῷ πολέμῳ, οἱ δὲ εἰς τὰς τῶν νενικηκότων ἀποκομίζονται χώρας, αἰχμάλωτοι καὶ περιδεεῖς καὶ ἐν παντὶ γεγονότες κακῷ. Ἐπειδὴ δὲ καιροῦ διηπιεύσαντος, ἀνεκομίσθησαν ἐκ τῆς Περσῶν χώρας εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, εἰτα κατέληξαν τοῦ ἀνὰ μέρος ἔχειν τοὺς βασιλεύοντας, κατιπώκασι δὲ οἱ πάντες τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ τετιμῆχασιν νόμον· τότε καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ γέγονασιν οἱ ἐξ αὐτῶν παῖδες, καὶ εἰς τέκνα τέκνων δεδραμῆκασιν αἱ διαδοχαί. Τοιοῦτόν τι διδάσκει καὶ νῦν ὁ λόγος, ὡς περὶ σίτου καὶ ἀσταχύων αἰνίγμα διδούς. Ἐπειδὴ γάρ, φησὶ, Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου οὐκ ἐμνήσθης, ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἀπιστον ἔσται, καὶ οὐκ ἀσφαλὲς εἰς διατήρησιν, ὅπερ ἂν φυτεύσης φύτευμα, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ ἐκ μέσου σπέρμα τε καὶ γένος. Ὅταν δὲ φυτεύ-
B σης, καὶ πολὺ γεγονὸς ἴδῃς, τότε πλανηθήσῃ. Οἴησῃ μὲν γάρ, φησὶ, τῷ πλήθει θεορασηκῶς, ἀλλ' οὐκ ἀληθῆ λογίῃ. Ἀσταχύων γὰρ δίκην πεσοῦνται, καὶ ἀνόνητον εὐρήσεις παντελῶς τὴν ἐπὶ γε τοῦτοις ἐλπίδα. Τὸ δὲ, πρῶτ' ἐν σπείρῃς, τοῦτ' ἐστίν, ἐν φωτὶ γεγονὼς, καὶ λοιπὸν ἐπιγινούσιν τὴν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα ἀεσπό-
C τιν, σώζοντά τε βρῶδ' καὶ ἐπικουρεῖν ἰσχύοντα· τότε τὸ πεφυτευμένον, ἥτοι κατασπαρὲν ἀνθήσει εἰς ἀμυτὸν, τοῦτ' ἐστὶ, τελεσφορηθήσεται· τὸ γὰρ πρό-
ωρον δαπανᾶσθαι τὸν ἀσταχύν, ζημίαν καὶ πόνων καὶ ἐλπίδος ἔμποιεῖ τοῖς γηπονέειν εἰωθόσιν· τὸ γε μὴν εἰς ἀμυτὸν ἔλθειν, πληρεστάτην δίδωσι τὴν ἐπ' ἀγα-
θοῖς ἐλπίδα. Ἀνθήσει τοίνυν εἰς ἀμυτὸν, τοῦτ' ἐστὶ, τελεσφορηθήσεται τὸ σὺν φύτευμα, ὅτ' ἂν γέννηται
σοι πρῶτ', τοῦτ' ἐστίν, ὅταν εὐρεθῇς ὡς ἐν φωτὶ καὶ ἡμέρᾳ καὶ ἐν ἐπιγνώσει Θεοῦ γεγονώς. Τότε καὶ ὡς πατήρ ἀνθρώπου κληρώσῃ τοὺς υἱοὺς σου. Παραπέμ-
ψεις γὰρ εἰς υἱοὺς καθάπερ τινὰ κληρὸν τὴν εὐθυ-
μίαν καὶ τῆς ἀνωθεν ἐπικουρίας τὴν μέθεξιν.

Ὅσαι πληθοὶ ἐθνῶν πολλῶν! ὡς θάλασσα κυμαίνουσα, οὕτω ταραχθήσεσθε· καὶ ῥῶτος ἰθρῶν πολλῶν, ὡς ὕδωρ ἡγήσει· ὡς ὕδωρ πολὺ ἐθρη πολλὰ, ὡς ὕδατος πολλοῦ βίᾳ καταφερομένου. Καὶ ἀποσκορακίει αὐτὸν, καὶ ἀέρῳ αὐτὸν διώξεται, ὡς χνοῦν ἀχύρου λιμῶντων ἀπέναντι ἀνέμου, καὶ ὡς κοριορτὸν τροχοῦ καταιγὶς φέρουσα.

Οὐκ ἀπαρχλήτους ἐξ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ φιλάνθρω-
πος ὢν ὁ τῶν ὅλων Θεός, συνεισθάλλουσαν δὲ τῷ φόβῳ τὴν ἐπ' ἀγαθοῖς ἐλπίδα ποιεῖται πλειστάκις, καὶ τοῦτο οἰκονομικῶς, ἵνα δι' ἀμφοῖν ὠφελῇ τοὺς ἀκρωμένους. Ὅτι τοίνυν ἐρηκωθήσονται μὲν αἱ πόλεις αὐτῶν, εἴρηται σφῶς· καὶ πόλα γέγονε τοῦ παθεῖν ἢ πρόφασις, ἐξιδάξαι λέγων, ὅτι Ἐγκατέλιπε Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ Κυρίου τοῦ βοηθοῦ σου οὐκ ἐμνήσθης. Ἀλλ' ὁ πλήξας εὐθύς ἐπαγγέλλεται καὶ μοτοῦν. Ἐξηγῆται δὲ τι συμβεβηκός, ὃ καὶ εἰπεῖν ἀναγκαῖον ὡς ἐνι λόγοις διὰ τὴν χρείαν. Ἐξε-
χίου κατὰ καιροὺς τοὺς τῆς βασιλείας διέποντος θρόνους ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, ἀνέστη Σενναχηρείμ βασιλεὺς Ἀσσυρίων ἐπὶ τὰς πόλεις Ἰουδαίας τὰς ὄχυράς, καὶ ἔλαθεν αὐτάς. Γέγραπται γὰρ ὡδί· Εἰτα

¹¹ IV Reg. xviii, xix.

πέμψει· Ῥαψάκην ἐκ Λαχεΐς εἰς Ἱερουσαλὴμ πολιορκῆσαι αὐτήν, ὃς δὴ καὶ ἀφικόμενος, κατεφλυάρησεν μὲν τῆς δόξης τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Θεοῦ· μὴ γὰρ δύνασθαι διασωῶν αὐτούς, καὶ εἰ βούλοιοτο τοῦτο θρῆν, ὃ παράφρων διετείνετο. Βαρδάρῳ δὲ γλώττῃ καὶ νῶ κεκρημένος, ἔγνω τῇ πείρᾳ μαθὼν, ὅτι σκληρὸν ἀνθρώπῳ παντὶ τῆς ἀνωτάτω κατεπαίρεσθαι δόξης. Ἐξῆλθε γάρ ἄγγελος Κυρίου, καὶ ἀνέλεν ἐν μιᾷ νυχτὶ ἐκ τῆς παρεμβολῆς τῶν ἀλλοφύλων ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας· καὶ ἀναστάντες τὸ πρωῒ, εὗρον πάντα τὰ σώματα νεκρά. Ἐπειδὴ δὲ τῶν προσδοκηθέντων ὁ πεπομπῶς ἐσφάλετο, φημί δὴ Σενναχηρείμ, ὑπενόστησε φυγὰς, καὶ μόλις ἐσώζετο τὰ οἶκοι καταλαβὼν, εἰ καὶ διόλωλε καὶ οὐκ εἰς μακρὰν ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ παίδων. Ἐγένετο γάρ, φησὶν, ἐν τῷ προσκυνεῖν αὐτὸν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ Ἀσαράχ τὸν πάτραρχον αὐτοῦ, Ἀδραμελῆχ καὶ Σαρασάρ, οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, ἐπάταξαν αὐτὸν μαχαίραις. Ταύτης διαμέμνηται τῆς ἱστορίας ὁ προφητικὸς ἡμῖν ἐν τούτοις λόγος, τὴν δὲ γε τῶν Ἀσσυρίων ἔφοδον προαφηγείται, καὶ φησὶν· Οὐαὶ πληθὺς ἐθνῶν! καὶ τὰ τούτοις ἐφ' ἑξῆς. Τελανίλει μὲν γὰρ αὐτούς, ὡς ὅσον οὐδέ πω τεθνηξομένους ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, διόλλυντος ἀγγέλου. Ὅτι δὲ οὐχ ἔν ἦν ἔθνος, πλεῖστα δὲ μᾶλλον, διαδεικνυσιν ἐναργῶς, πληθὺς ἐθνῶν ὀνομάζων αὐτά. Ἐπήρσαν δὲ ταῖς χώραις, ἦτοι ταῖς πόλεσι τῆς Ἰουδαίας, ὡς ὕδωρ πολὺ καὶ ὡς βίᾳ καταφερόμενον, καὶ θορύβους ἐμποιοῦν, μόνον δὲ οὐχὶ θαλάσσης δίκην τῶν ἀνθεστηκότων κατακυμαίνοντες. Νῦτον δὲ αὐτούς πολλῶν ἐθνῶν ἐν τούτοις ἀποκαλεῖ, διότι τὴ πολλὰ διώκεσθαι παρ' αὐτῶν ἔθνη. Τρέχουσι δὲ κατὰ νότου πάντῃ τε καὶ πάντως τῶν φευγόντων οἱ διώκοντες. Εἴτα τί μετὰ τοῦτο; Ἀποσκορακίζει αὐτὸν, φησὶ, τοῦτ' ἐστίν, ὁπίσω πέμψει, καὶ πόρρω αὐτὸν διώξεται, ὡς χνοῦν ἀχύρου λιχμῶντων ἀπέναντι ἀνέμου, καὶ ὡς κοινορτὸν τροχοῦ κταίγιθος φέρουσα. Τί γὰρ οὕτως εὐδαιρίπιστον, ὡς χροῖς ἐκ τροχοῦ καὶ ἄλῳνος, πνεύματος λάθρου κατασπλάζοντος; Ὅτι δὲ ὄρετο φυγὰς ὁ Σενναχηρείμ, πιστώσεται λέγων ὁ τῶν δλων Θεὸς πρὸς αὐτὸν σου, καὶ χαλινὸν εἰς τὰ χεῖλη σου, καὶ ἀποτρέψω σε ἐν τῇ ὁδῷ ἣ ἦλθες ἐν αὐτῇ.

Πρὸς ἑσπέραν ἔσται πένθος πρὶν ἢ πρωῒ, καὶ οὐκ ἔσται. Ἀδτη ἡ μερίς τῶν ὑμῶς¹ προνομευσάντων, καὶ κληρονομία τῶν ὑμῶς κληρονομησάντων.

Φθάσας ἔφην ὅτι περιστήσας ὁ Ῥαψάκης τοῖς Ἱεροσολύμοις τὸ μάχιμον, καὶ οὐκ εἰς μακρὰν αἰρήσειν αὐτὴν ἀπειλήσας, ἀπόλωλε πανστρατιᾷ πρὸ αὐγῆς καὶ ἡμέρας. Πένθος τοίνυν ἔσται, φησὶ, πρὸς ἑσπέραν, πάντως που προσδοκησάντων ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἔσεσθαι πρωῒ, καὶ τοῦ πολέμου τὴν προσβολὴν, ἀλλὰ πέπαυται πρὸ αὐγῆς. Διὰ τοῦτό φησιν· Ἔσται μὲν πένθος πρὸς ἑσπέραν· οὐκ ἔσται δὲ πρὶν ἢ πρωῒ, τοῦτ' ἐστίν, πεπαύσεται καὶ καταλήξει τὸ δάκρυον· καὶ ὁμοῦ τοῖς ἐκ τοῦ παθεῖν οἰχῆσται δέμας· ἐπικουροῦντος Θεοῦ, καὶ παραδόξως ἀνηρηκὸς τὰς τῶν πολεμίων φάλαγγας, καὶ προσέτι τὸν ἡγού-

eam obsideret; qui ubi venisset, majestatem omnium nostrum Servatoris Dei habuit derisui: non enim posse eos servare, etsi hoc velit maxime, affirmabat. Barbarica autem lingua ac mente usus, cognovit experientia edoctus, durum esse homini cuivis contra supremam majestatem sese attollere. Egressus est enim angelus Domini, et sustulit una nocte ex castris alienigenarum centum octoginta quinque millia, ac surgentes mane invenerunt omnia corpora mortua. Et cum exspectatione frustratus esset is qui misit, Sennacherim inquam, reversus est perfuga, et servatus est vix sua domi recuperans: quin et ipse trucidatus est non longe post a suis filiis. Factum est, inquit, dum adoraret domi suæ Sarach patriarchum suum, Adramelech et Sarasar, filii ejus, eum gladio confoderunt. Hujus historiæ hoc loco meminit nobis sermo propheticus; incursumque Assyriorum præmonstrat, ac inquit: Væ gentium multarum multitudini! et quæ consequuntur. Luget enim eos miseros quasi jamjam morituros, per-dente angelo. Quod autem non una fuerit gens, sed plures, demonstrat perspicue, cum gentium multitudinem nominat. Invaserunt autem provincias seu urbes Judææ velut aqua copiosa, et tanquam impetus aquæ desilientis et murmurantis, tantum non maris in morem contra adversarios inundantes. Incursant autem semper tergum eorum qui fugiunt, hi qui persequuntur. Dorsum vero in his multarum gentium appellat, eo quod multæ gentes apud ipsos persecutione premantur. Deinde postea exterminabit eum, inquit, id est, a tergo mittet, et **271** eum longe persequetur, quasi pulverem paleæ ventilatum a vento, et ut pulvisculum rotæ turbo auferet. Quid est enim sic leve et inobile, ut pulvis vento rapido ex rotis et area sordidante? Quod autem discesserit fugitivus Sennacherim, probabit dicens ei universitatis Deus, voce Isaie: « Et injiciam retinaculum nari tuæ, et frenum ori tuo, et vertam te in via qua venisti¹. »

διὰ φωνῆς Ἡσαίου· « Καὶ ἐμβαλῶ φιδὸν εἰς τὴν ρίνα ἐν τῇ ὁδῷ ἣ ἦλθες ἐν αὐτῇ. »

VERS. 14. *Ad vesperum erit luctus, antequam sis diluculum, et non erit. Hæc erit portio deprædantium vos, et hæreditas eorum qui vestras hæreditates adiverunt.*

Dixi in superioribus quod, cum Rapsaces circumconsideret Hierosolyma, et bellatores non longo post intervallo interempturum comminaretur, ante lucem et diem cum toto exercitu perit. Luctus igitur erit, inquit, sub vesperum, semper expectantibus Hierosolymitanis, fore mane impressionem bellique impetum; verum cessavit ante lucem, idcirco ait: Erit quidam luctus vesperi, sed antequam luceat, non erit, id est, desinet, et desinet lacryma, et simul cum metu patiendi facesset, subveniente Deo, et admirabiliter hostilem aciem fundente, et ducem insuper ex terra

¹ Sept. ἡμεῖς, ut in Hebr. ² Isa. xxxvii, 29.

Judaica profligante. Hoc etiam beatus David interpretatur, dicens : « Vesperī commorabitur fletus, et mane exsultatio ⁴². » Sed hæc, inquit, sors, hæc pars eorum qui prædati sunt vos, et velut suum patrimonium diripuerunt. Convellit hic Israelæm, quod ea designaverint ipsi, unde par erat gentem totam radicitus deleri. Commiseratur rursus ipse, et morte mulctat eos qui populum sibi destinatum diripuerant : « Divisit enim, inquit, Altissimus gentes, dispersit filios Adam, constituit terminos gentium juxta numerum angelorum Dei. Et factus est portio Domini populus ejus Jacob, funiculus hereditatis ejus Israel ⁴³. » Cæterum hoc mihi adhuc contemplare articulatius et subtilius, et veluti a rebus gestis historice, ad penitiores descende sententias. Cum impiæ et adversariæ potestates, aquæ violentiæ instar in nostram animam effusæ, vel externis invadentes tentationibus, vel insitis motibus carnis, mentem bene constitutam obsidere aggrediuntur : ne in enervem timiditatem delabere, **272** quiaquis palman ac primas ferre, Deo juvante, cogitas; sed illi potius innixus, omnem terrorem exsuperabis. Quod enim auxilio illius potiturus sit, dubitare qui licet? Novit enim Dominus pios eripere ex tentatione, et beatus Paulus scribit : « Potens est Deus, ut non permittat vos tentari ultra quod potestis, sed efficiet cum tentatione exitum, ut sustinere vos queatis ⁴⁴. » Et ut Psaltes ait : « Castrametabitur angelus Domini in circuitu timentium eum, et eripiet eos ⁴⁵. » Quando etiam ignari sacrorum dogmatum hæretici sna freti contumacia insurgunt contra veritatis cultores, acresque et audaces adoriuntur, vel bella excitando, et persecutiones, vel afflictiones ipsis accumulando, et mortis metum, nihilominus debilitabuntur etiam hi : manu enim secreta bellum gerit Dominus adversus Amalec, in omnes ætates, sicut scriptum est. oδὲν ἤτονον ἀσθενήσουσι καὶ οὗτοι· χειρὶ γὰρ χρυφαίᾳ πολεμεῖ Κύριος ἐπὶ Ἀμαλήκ ἀπὸ γενεῶν εἰς γενεάς, καθὰ γέγραπται.

CAP. XVIII. VERS. 1, 2. *Væ terræ narium alis ultra flumina Æthiopiæ! Qui mittit in mari obsides, et epistolas chartaceas super aquas. Ibunt enim nuntii leves ad gentem excelsam, et petegrinum populum et durum. Quis ultra illum? Gens desperata et conculcata.*

Mirari quis poterit apud se, et ratiocinari forsam et dicere : Cujus rei gratia, cum hic contra Damascus sermo propheticus fuerit, etiam terræ quæ est ultra fluvios Æthiopiæ mentionem inducit? Dicimus igitur Israelitas multis ac diversis temporibus, universorum conservatore et Deo incaute relicto, in errorem plurium deorum devolutos esse, et cura Mosaicæ præceptionis in totum abjecta, a Deo castigatos, bello multoties in eos concitato, et hinc calamitatibus quasi colliquefactos et attritos. Hi autem, cum debuissent penititudine sanare offensum,

Α μενον ἐξελάσαντος τῆς Ἰουδαίων γῆς. Τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐξηγεῖται λέγων· « Τὸ ἐσπέρας αὐλισθήσεται χλαυθμὸς, καὶ εἰς πρωὶ ἀγαλλίαςις. » Ἄλλ' οὗτος, φησὶν, ὁ κληρὸς· αὕτη δὲ καὶ ἡ μερὶς τῶν ὑμᾶς προνομευσάντων καὶ διαρπαζόντων ὡς Ἰδιον κληρὸν. Κατονειδίζει διὰ τούτων τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ὅτι πεπράχασι μὲν αὐτοὶ τὰ δι' ὧν ἦν εἰκὸς ὀλοῦντο ἀπολέσθαι τὸ ἔθνος, κατοικτεῖρει δὲ πάλιν αὐτὸς, καὶ θανάτῳ καλᾷ τοὺς διαρπαζόντας τὸν ἐκνεμηθέντα λαὸν αὐτῶν. « Ὅτε γάρ, φησὶ, διεμέριξεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστησεν ὅρια ἔθνων κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ· καὶ ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχολισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. » Ἀλλὰ μοι πρὸς τοῦτοις κάκεινο δῆρει λεπτῶς, καὶ ὡς ἀπὸ γε τῶν ιστορικῶς γεγονότων εἰς ἐννόλας ἔρχου τὰς ἐσωτάτω. « Ὅταν ἡμᾶς αἱ πονηραὶ τε καὶ ἀντικείμεναι δυνάμεις, ὕδατος βιαίου δίκην καταχερόμεναι τῆς ψυχῆς, ἢ τοῖς ἐξωθεν πειρατμοῖς ἐμβάλλουσαι, ἤγουν τοῖς ἐμφύτοις κινήμασι τῆς σαρκὸς, ἐκπολιορκεῖν ἐπείγεται τὸν εὐσεβηκότα νοῦν· μὴ εἰς ἀβρανῆ δειλίαν καταπιπτέτω τις τῶν ἀριστεύειν ἐιδότων μετὰ Θεοῦ, ἐπ' αὐτῶν δὲ μάλλον ποιησάμενος τὴν ἐλπίδα, παντὸς ἔστω κρείττων δαίματος. Τεύξεται γὰρ ὅτι τῆς ἐπιβουλίας παρὰ αὐτοῦ, πῶς ἔστιν ἀμφιβαλεῖν; Οἶδε γὰρ Κύριος εὐσεβεῖς ἐκ πειρασμοῦ ρύεσθαι, καὶ ὁ μακάριος δὲ γράφει Παῦλος· « Δυνατὸς ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἔσται ὑμᾶς πειραθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἐκδοσιν τοῦ δύνασθαι ὑπενεχεῖν. » Καὶ ὡς ὁ Ψάλτης φησὶν· « Παρεμβалеῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ρύεται αὐτούς. » Ὅταν δὲ καὶ οἱ τῶν ἱερῶν δογματῶν ἐπιστήμονες αἱρετικοὶ, ταῖς ἑαυτῶν δυστροπίας χρώμενοι καταπαύονται τῶν τῆς ἀληθείας προσκυνητῶν, ἐπέρχονται δὲ δεινοὶ καὶ θρασεῖς, ἢ πολέμους ἀνιστάντες καὶ διωγμοὺς, ἢ θλίψεις αὐτοῖς, καὶ θανάτῳ φόβον ἐπισωρεῦντες· **D** οὐαὶ γῆς πλοίων πτέρυγες ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας! ὁ ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ δμηρα, καὶ ἐπιστολὰς βιβλινὰς ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Πορεύονται γὰρ ἄγγελοι κοῦροι πρὸς ἔθνος μετέωρον, καὶ ἔθρον λαόν, καὶ χαλεπόν. Τίς αὐτοῦ ἐπέκεινα; Ἔθνος ἀνέλιπστον καὶ κατακαπατημένον.

Θαυμάσειεν ἂν τις, καὶ δὴ καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐκείνη τάχα που διαλογίζεται, καὶ ἐρεῖ· Τοῦ δὴ χάριν ὁ προφητικὸς ἡμῖν ἐν τούτοις λόγος γέγονε μὲν κατὰ τῆς Δαμασκού, εἰσχομίζει δὲ μνήμην καὶ τῆς γῆς τῆς ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας; Φαμὲν σὺν ὅτι κατὰ καιροὺς οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, τὸν τῶν ὄλων σωτῆρα Θεὸν καταλιπεῖν ἀφυλάκτως μεμελητηκότες, κατῴχοντο μὲν εἰς πολυθεὸν πλάνην· κατημεληκότες δὲ εἰς ἅπαν τῆς διὰ Μωσέως ἐντολῆς, ἐπαιθεύοντο παρὰ Θεοῦ, πολέμους αὐτοῖς ἐπανιστάντος κατὰ καιροὺς, καὶ ταῖς ἐντεῦθεν κατατήκοντος συμφοραῖς. Οἱ δὲ,

⁴² Psal. xxix, 6. ⁴³ Deut. xxxii, 8, 9. ⁴⁴ I Cor. x, 13. ⁴⁵ Psal. xxxiii, 8.

καίτοι δέον ταῖς μεταγνώσεσι θεραπεύειν λελυπημένον, καὶ ἀποφοιτῆν μὲν τῆς αὐτῶν φαυλότητος, ἀνακομιζέσθαι δὲ πρὸς τὸ τῷ νομοθέτῃ δοκοῦν, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ διψῆν ἐπικουρίαν, τὰς τῶν ὁμόρων ἐθνῶν κατεμισθοῦντο συμπολίας· καὶ ποτὲ μὲν προσέεισαν τοῖς τῆς Δαμασκού βασιλεῦσι, ποτὲ δὲ τοῖς Αἰγυπτίω· καὶ οὐχὶ μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὰς τῶν ἐπικουρούντων αὐτοῖς ἐθνῶν λατρείας μανθάνοντες, καὶ αὐτὰς ἠπειγόντο ζηλοῦν. Καὶ γοῦν ὁ Ἀχαζ ὁ τοῦ Ἰωάθαμ βασιλεὺς Ἰουδα, γενόμενος ἐν τῇ Δαμασκῷ, εἶτα θυσιαστήριον ἀνατεθειμένον εἰδῶλερ τεθεισμένος ἐκεῖσε καινοπρεπῶς εἰργασμένον, τὸ ἔμφορὲς κατεσκευάσας, καὶ ἀνατίθεικεν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ. Οὐκοῦν· γέγονεν ἡ ὄρασις κατὰ Δαμασκού. Ἰδοὺ γάρ, φησὶ, Δαμασκὸς ἀρθῆσεται ἀπὸ πόλεων, καὶ οὐκ ἔσται ἔτι ὄχυρά τοῦ καταφυγεῖν Ἐφραῖμ. Ὁρᾷς τὴν αἰτίαν ἐπεννηγεμένην εὐθύς, τοῦ ἐκ πόλεων ἀρθῆσθαι λέγειν τὴν Δαμασκόν; Οὐ γάρ ἔτι ἔσται, φησὶν, οὕτως ὄχυρά, ὥστε καὶ προσφεύγειν αὐτῇ τὸν Ἐφραῖμ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ βεδασιλευκός. Μεθίστησι τοίνυν τὸν λόγον ἐπὶ τὴν Αἰγυπτίω. Προσέεισαν γάρ καὶ αὐτοῖς οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, μάλιστα δὲ οἱ κατοικοῦντες ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, καὶ μετεποιοῦντο σφόδρα τῆς παρ' αὐτῶν συνδρομῆς καὶ ἐπικουρίας, ἐπὶ τῶν μάλιστα τῶν Βαβυλωνίων. Καὶ γοῦν διὰ φωνῆς προφήτου φησὶν· «Οὐαὶ οἱ καταθαίνοντες εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ βοήθειαν, οἱ ἐφ' ἵπποις καὶ ἄρμασι πεποιθότες!» Συμβέβηκε δὲ τι τοιοῦτον. Κατεστρατεύετο μὲν γάρ τῆς Ἰουδαίων γῆς ὁ Ναβουχοδονόσορ κατὰ καιρούς. Ἐν δὲ τῷ παρατρέχειν, ἀπάσας, ὡς ἔπος εἰπείν, τὰς τῆς ἐβρας κατεληγέτο πόλεις. Ἐπειδὴ δὲ τὴν Τυρίων ἐλεῖν ἠθέλησε, νῆσον οὖσαν τὸ τηνικάδε, εἶτα τῶν διαβιδαζόντων πλοίων ἐν ἀποβίᾳ γέγονε, Περσικῷ φρονήματι κεχρημένος, ἐπιθαρσίσας δὲ τῷ πλήθει τῆς στρατιᾶς, βατὴν ἐκέλευσε γενέσθαι τὴν θάλασσαν, χώματος ἐγειρομένου, καὶ λεωφόρον αὐτὴν πλατεῖαν ἀποτελούντος ἀπὸ τῆς χέρσου μέχρις αὐτῆς τῆς Τυρίων. Δεδότες τοίνυν αὐτοὶ οἱ Τύριοι, μὴ ἴδρα πως ἡ πόλις ἀλφῷ, πρὸς πέρας ἐννηγεμένων τοῖς Βαβυλωνίοις τῶν ἐγγχειρημάτων, ναῦς πανταχόθεν συναγεργρότες, ἀπεκομίζοντο τῆς νήσου, ἐρήμην ἀφέντες αὐτῷ τὴν πόλιν. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο μεμάνηκεν ὁ Ναβουχοδονόσορ, μεθίστη τὴν στρατιάν ἐπὶ τὸ χρῆναι λαβεῖν τῶν Αἰγυπτίων τὴν χώραν, εἰλέ τε αὐτὴν ἀκόνητι, Θεοῦ κατεξουσιάζοντος τοῖς Αἰγυπτίοις αὐτόν· ὅτι καὶ αὐτοὶ μεγάλην ἀνασπώντες αἰὲν τὴν ὀφρὺν, καταλαζονεύοντο τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς οὐκ ἔχοντων Θεὸν τὸν διασώζειν αὐτοὺς ἰσχύοντα. Καλούμενοι γάρ εἰς ἐπικουρίαν, καὶ εἰς τὸ ἐπαμύνειν αὐτοῖς, ἀλκιμωτέρους ἔφασκον εἶναι τοὺς παρὰ σφίσι θεοὺς τοῦ τῆς Ἰουδαίας Θεοῦ. Ὅτι δὲ τὴν Αἰγυπτίω εἰλεν ὁ Βαβυλωνίος μετὰ γὰρ τὸν Ἰδρωτὰ τὸν ἐπὶ Τύρῳ, σαφὲς ἂν γένοιτο τοῦ Θεοῦ λέγοντος πρὸς τὸν προφήτην Ἰεζεκιήλ· «Υἱὲ ἀνθρώπου, Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς Βαβυλῶνος κατεδουλώσατο αὐτοῦ τὴν δύναμιν δουλεῖα μεγάλη ἐπὶ Τύρον. Πᾶσα κεφαλὴ φελάκρωμα, καὶ πᾶς ὥμος

et a sua discedere pravitare, et ad id quod legi-
latori visum esset reduci, ipsiusque sitire opitula-
tionem, conspirationes finitimarum gentium pretio
mercabantur, nunc se regibus Damasci, nunc
Ægyptiorum adiungendo: nec id solum, quia
etiam gentium sibi ferentium præsidium culcus
didicerunt, illosque æmulari contenderunt. Etenim
Achazus filius Joatham, rex Juda, cum esset in
Damasco, 273 ibi demum aram idolo sacram
conspicatus, nova fabricatum elegantia, simile
adornavit, et in domo Dei dedicavit. Proinde facta
est visio contra Damascum. Ecce enim, inquit 43,
Damascus spoliabitur civitatibus, et non erunt
munita ut confugiat Ephraim. Videsne causam
illico introductam, cur dicat Damascum civitatibus
B expoliandam? Non enim amplius erunt, inquit,
sic munita, ut profugiat eo Ephraim, qui in Sa-
maria regnavit. Traducit igitur orationem ad terram
Ægyptiorum. Accedebant enim et ad eos Israelitæ,
maxime vero hi qui habitabant Hierosolymis,
ipsorumque consortium et subsidium magnopere
expetebant, invadentibus maxime Babylonis. Si-
quidem voce prophetæ ait: «Væ descendantibus
in Ægyptum propter auxilium, qui equis et curribus
confisi sunt 44!». Hoc autem ita se habuit. Arma tulit
contra terram Judæorum Nabuchodonosorus, aliis
atque aliis temporibus. In transitu autem omnes,
ut sic dixerim, orientales urbes deprædatus est.
Cumque Tyriorum urbem capere vellet, insulam
tum, navium autem laboraret inopia, quæ trajice-
rent, Persico animo ac stomacho præditus, ac
C multitudine copiarum confusus, mare jussit fieri
permeabile, mole aggesta, unde ex terra ad Tyrio-
rum usque urbem lata via sibi præberetur. Veriti
igitur Tyrii, ne forte caperetur civitas, Baby-
loniorum conatibus ad finem perductis, navibus
undecunque convectis, discedunt ab insula, et
vacuam ei relinquunt civitatem. Quod ubi didi-
cisset Nabuchodonosorus, dimisso exercitu ad re-
gionem Ægyptiorum capiendam, eam sine pulvere
ac labore occupavit, Deo illum in Ægyptios exci-
tante: quoniam isti quoque magno semper com-
tracto supercilio, in Israelitas se gerebant arro-
gantius, quasi Deum haberent qui eos conservare
minus valeret. Vocati enim in subsidium et ad opem
illis ferendam, suos deos Judææ Deo jactabant
fortiores. Babylonium autem cepisse Ægyptium,
post illum laborem in Tyro sumptum, planum fieri
poterit, ex eo quod Deus dicit prophetæ Ezechiel:
«Fili hominis, Nabuchodonosor rex Babylonis in
servitutem tradidit copias suas servitute magna
contra 274 Tyrum. Omne caput calvitium, et
omnis humerus depilis, et merces non erat ei, et
copiis suis propter servitutem duram, qua servivit in
Tyro. Propterea dedi ei terram Ægypti 45». Infert ita-
que propheta huic illud, Væ, dicens: Væ terræ navium
alis ultra flumina Æthiopiz. Æthiopiz flumina septem

43. Isa. xvii, 1, 3. 44. Isa. xxxi, 1. 45. Ezech. xxix, 18, 19.

ostia dicit, per quæ latus et magnus Ægypti fluvius A in mare influit. Terram vero ultra fluvios nominat, eam quæ nunc est Alexandria, tunc On vocata. Erat autem populosissima, et incolas habebat fortissimos, et a fluminibus Ægypti distabat paululum. Nam ab ultimo ostio, cui nomen est Heracleum, ad Occidentem stadiis plus minus octoginta determinatur. Quoniam vero in more ac consuetudine erat positum, hanc, quæ commemorata est, civitatem habitantibus ultro citroque fluvium transmittere, utpote semper navigabilem, et exportare res ad alios, et importare, et ex emporiis ac negotiationibus quæstum uberrimum comparare: ileo exclamat his verbis in naves propheticus sermo: nec tamen contra naves inferens Væ, sed contra eos potius, qui semper eis usi sunt, et gaudentes et circumfluentes illo quæstu, ut dixi, quem ex his conflaverant. Occupata siquidem cuncta regione a Nabuchodonosoro, cessavit omnis mercatura, et ita fiducia magnitudo præcisa est, pereuntibus simul his qui eas possederunt. Væ igitur, ait, alis navigiorum terræ illius, quæ est ultra fluvios Æthiopiar. Alas autem navigiorum nominat vela, in quæ ventorum impetus incidentes, per medios fluctus alitis instar eas deferunt. Qui mittit in mari obsides, et epistolas chartaceas per aquas. Difficilis est admodum horum dictorum sententia: continet autem historiæ Græcanicæ narrationem, quam etiam commemorare oportet, non ut ab officio decoroque Christiani sermonis deerremus, sed ut sententiarum explicationem auditoribus perspicuam faciamus. Habet vero se hoc modo historia: Fabulantur quidam apud Græcos poetæ, Myrrham fuisse Cyniræ cuiusdam filiam, qui effreni impetu ad voluptatem ferebatur, ac cum propria filia congressus libidinoſe, eam fecit pueri matrem, 275 quem etiam nominavit Adonidem. Quo facto erubescens, et naturæ legibus, impii flagitii convictus, in monte, ut fertur, infantem exposuit. Acceperunt autem eum quædam nymphæ illic, quas etiam montanas vocant dæmonas, educarunt et conservarunt: qui cum ad pubertatem et ad juventutis maturitatem profecisset, venustissima forma esse videbatur, venationemque exercuit, studium illud in silvis diligenter colebat. Quem tum, ut aiunt, conspicata illic Venus, meretricia muliercula, amare, coire, et nunquam non amplecti. Quo offensus Mars æmulus ac rivalis Veneris, suis forma assumpta, in venantem insilit. Perit ille e vestigio. Quæ res causam luctus Veneri præbuit: itaque consternata, metuque confecta est, ut ad Orcum usque descenderet, amasium reductura. Cum autem Plutonis uxor adolescentulum impendio quam complecteretur, et pulchritudine admirabili præstantem non dimitteret, convenerunt inter se, ut anni periodo divisa, et alternis vicibus eum haberent. Reversa Venus cum hoc suis familiaribus seu amicis seu cultoribus renuntiaret, in festum res exit ac celebritatem. Itaque Græci hinc tale festum excogita-

μαδών· καὶ μισθὸς οὐκ ἐγενήθη αὐτῷ καὶ τῇ δυνάμει αὐτοῦ, ἀντὶ τῆς δουλείας τῆς σκληρᾶς, ἥς ἐδούλευσαν ἐπὶ Τύρῳ. Ἀντὶ τοῦτου δέδωκα αὐτῷ γῆν Αἰγύπτου. » Ἐπιφέρει τοίνυν ὁ προφήτης καὶ αὐτῇ τὸ, Οὐαὶ, καὶ φησιν· Οὐαὶ γῆς πλοίων πτέρυγες ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας! Αἰθιοπίας μὲν οὖν ποταμούς τὰ ἑπτὰ στόματά φησι, δι' ὧν ὁ εὐρύς τε καὶ μέγας τῆς Αἰγύπτου ποταμὸς τῇ θαλάσῃ μίσγεται. Γῆν δὲ τὴν ἐπέκεινα ποταμῶν ὀνομάζει, τὴν νῦν οὖσαν Ἀλεξάνδρειαν, καλουμένην δὲ τὸ τηνικάδε Ὄν. Ἦν δὲ δὴ πολυανδρούσα λίαν, καὶ ἀλκιμωτάτους ἔχουσα τοὺς οἰκήτορας, ἀφειστήκει δὲ βραχὺ τῶν Αἰγύπτου ποταμῶν. Ἀπὸ γάρ τοῦ τελευταίου στόματος (ἰδὲν δὲ αὐτῷ τὸ Ἡρακλεῖον), διίσταται πρὸς ἑσπέραν σταδίοις τέσσαρα πρὸς τὸν ἀριθμὸν ὁδοφχοντα. Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἔθος τοῖς τὴν μνημονευθεῖσαν οἰκοῦσι πόλιν, ἄνω τε καὶ κάτω τὴν ποταμὸν διαπλεῖν, αἱ μὲν ὄντα ναυσίπορον, ἄγειν δὲ καὶ φέρειν τὰ τε παρ' αὐτῶν εἰς ἐτέρους, παρὰ τε σφίσι τὰ ἐξ ἐτέρων, καὶ φιλοκερδίαῖς ἐντροφᾶν ταῖς ἐξ ἐμποριῶν· ταῦτ' αὖτοι ταλανίζει τὰς ναῦς ὁ προφητικὸς ἐν τοῖσι λόγοις, καὶ οὐ κατὰ γὰρ τῶν νῆων ἐπιφέρει τὸ, Οὐαὶ· κατ' ἐκείνων δὲ μᾶλλον, οἵπερ ἦσαν αὐταῖς αἱ χρώμενοι, χαίροντες τε καὶ ἐντροφῶντες, ὡς ἔφην, ταῖς ἐξ αὐτῶν γινομέναις φιλοκερδίαῖς. Κατελιγμένης γάρ ἀπάσης τῆς χώρας ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ, πέπαυται μὲν ἐμπορία πᾶσα, καὶ τῆς εἰς τοῦτο παρῆρσις τὸ πλάτος ἀνεκόπτετο, διολωλῶτων τέσσαρα πρὸς τὴν κεκτημένων αὐτάς. Οὐαὶ τοίνυν, φησιν, αἱ πτέρυγες τῶν πλοίων τῆς γῆς ἐκείνης τῆς οὐσῆς ἐπέκεινα τῶν ποταμῶν Αἰθιοπίας! Πτέρυγας δὲ πλοίων ὀνομάζει τὰ ἱστία, οἷς αἱ τῶν πνευμάτων ἐμπέππουσαι προεβολαί, πτηνοῦ δίκην αὐτάς ἀποφέρουσι διὰ μέσου κύματος. Ὁ ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ ὄμηρα, καὶ ἐπιστολὰς βδελύνας ἐπάνω τοῦ ὑδατος. Δυσέφικτος μὲν κοιμῶν τῶν εἰρημένων ὁ νοῦς· ὠδίνει γὰρ μὴν ἱστορίας Ἑλληνικῆς ἀφήγησιν, ἣν καὶ ἀναγκαίως ἐροῦμεν, οὐκ ἔξω βαίνοντες τοῦ εἰκότος, ἡγουν τοῦ πρέποντος λόγοις Χριστιανικοῖς, ἀλλ' ὑπὲρ γὰρ τοῦ σαφῆ καταστήσαι τοῖς ἀκρωμένοις τὴν τῶν ἐννοιῶν ἀπόδοσιν. Ἐχει δὲ οὕτω τῆς ἱστορίας ὁ λόγος· Μυθολογοῦσι τινες τῶν παρ' Ἑλλήσι ποιητῶν Μῦρραν γενέσθαι τὴν τοῦ Κινύρου τινὸς θυγατέρα, ἧς δὴ καὶ ἀγαλίνους ὀρμαῖς ταῖς εἰς φιληθονίαν ἡττώμενος, συνεπλέκετο μὲν ἀσελγῶς τῇ ἰδίᾳ θυγατρὶ, μητέρα δὲ αὐτῇ ἐποίησε παιδὸς, ὃν δὴ καὶ ὠνόμασεν Ἀδωνιν. Ἐπερυθρίων δὲ τῷ γεγονότι καὶ τοῖς τῆς φύσεως νόμοις, ὅτι πέπραχεν ἀνοσίως ἐξελεγχόμενος, ἐξέθηκεν ὡς φασὶ τὸ παιδίον ἐν θρῆνι. Λαβούσαι δὲ τοῦτο τῶν ἐκείσε νυμφῶν τινες, ἧς καὶ ὀρεάδας καλοῦσι δαίμονας, ἔθρεψάν τε καὶ διεσώσαντο· ἧς δὴ καὶ ἡδύσας, καὶ ἐν νεανίαις ἦδη τελῶν, εὐπερπεσάτην μὲν ἔχων τὴν ὥραν ἐφαίνετο· ἥπτετο δὲ κυνηγ[ε]ίας, καὶ τὰς ἐπὶ τούτῃ σπουδὰς καθ' ὕλας ἐποιεῖτο περὶ πολλοῦ. Εἶτα, φησὶ, θεασαμένη τοῦτον ἢ παρ' αὐτοῖς Ἀφροδίτῃ (ἐταιρικὸν δὲ τοῦτο γύναιον ἦν), ἡράτθη τε καὶ συνεγένετο, καὶ περιέπουσα διετέλει. Καὶ πρὸς γὰρ τοῦτο λελυπημένος ὁ Ἄρης, ἀντεραστῆς ὑπάρχων τῆς Ἀφροδίτης, οὐ παρέκάζεται, καὶ θηρῶντι μὲν

ἐπιπηδῶ, διέλλυσι δὲ παραχρῆμα· καὶ θρήνου πρό-
 φασις γέγονε μὲν τὸ χρῆμα τῇ Ἀφροδίτῃ, φησίν.
 Καθίκετο δὲ δυσθυμίας εἰς τοῦτο καὶ λύπης, ὥστε
 καὶ εἰς αὐτὸν καταφοιτῆσαι τὸν ἄδην, ἀνακομίσαι
 θέλουσα τὸν ἐρώμενον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τοῦ Πλούτωνος
 γυνὴ μεταποιεῖτο τοῦ νεανίσκου σφόδρα, καὶ ἀξιο-
 θαύμαστον ἔχοντα τὴν ὥραν οὐκ ἠφείει, συνέθεντο
 πρὸς ἀλλήλας, ὥστε μερίσασθαι τοῦ ἐναντιοῦ τὸν
 κύκλον· καὶ ἐξ ἡμισείας ἔχειν αὐτόν. Ἀνελθοῦσης
 δὲ τῆς Ἀφροδίτης, καὶ τοῦτο ἀναγγελιάσης τοῖς
 ἐκωτῆς οἰκειοῖς, ἦτοι φίλοις, ἢ λατρευταῖς, ἑορτὴ τὸ
 χρῆμα γέγονε καὶ πανήγυρις. Ἐπλάττοντο τοῖνυν
 Ἕλληνες ἑορτὴν ἐπὶ τοῦτῃ τοιαύτην. Προσεποιοῦντο
 μὲν γὰρ λυπούμενῃ τῇ Ἀφροδίτῃ, διὰ τὸ τεθνάναι
 τὸν Ἀδωνιν, συνολοφύρεσθαι καὶ θρηνεῖν· ἀνελθού-
 σης δὲ ἐξ ἄδου, καὶ μὴν καὶ ἡρῆσθαι λεγούσης
 τὸν ζητούμενον, συνήδεσθαι καὶ ἀνασχιρτᾶν· καὶ
 μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς καιρῶν ἐν τοῖς κατ' Ἀλεξάν-
 δρειαν ἱεροῖς ἐτελεῖτο τὸ παλινῶν τοῦτο. Μεμαθή-
 κασι καὶ οἱ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, καὶ δὴ καὶ ἔδρων
 αὐτὸ, θεὸν μὲν ἀφέντες τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς, ἀπο-
 νευσκότες δὲ πρὸς ἃ μὴ θέμις, καὶ ταῖς τῶν δαιμο-
 νίων ἀπάταις εἰς βλεθρον καὶ ἀπώλειαν ἀσυνέτως
 συνηρπασμένοι. Διαμέμνηται τοῦτου καὶ ὁ μακάριος
 προφήτης Ἰεζεχὴλ· ἔφη γὰρ οὕτως· «Καὶ ἰδὼν,
 καὶ ἰδοὺ ἐκεῖ γυναῖκες καθήμεναι, θρηνοῦσαι τὸν
 Θαμμουζ·» διερμηνεύεται δὲ ὁ Θαμμουζ ὁ Ἀδωνις.
 Ἐπράττετο δὲ τι τοιοῦτον παρὰ τῶν ὄντων ἐν τῇ γῇ
 τῇ ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας, περὶ ἧς ἐν τοῖς
 ἀνωτέρω βραχὺ σαφῶς εἰρήκαμεν. Κέρζοντο λαβόντες,
 αἵτα γράφοντες ἐπιστολὴν πρὸς τὰς ἐν Βίβλῳ γυναῖ-
 κας, ὡς ἡρμημένου τοῦ Ἀδωνίδος, καὶ ἐνθέντες τε
 αὐτὴν τῷ κεράμῳ, καὶ σφραγίσαντες, καθίσαν εἰς
 τὴν θάλασσαν, τελετὰς τινὰς ἐπ' αὐτῷ ποιησάμενοι·
 καὶ ὡς γε ἐφασκον, αὐτομάτως εἰς Βίβλον ἀπεκομί-
 ζετο (1) κατὰ φανεράς τοῦ ἔτους ἡμέρας. Ὅν δὴ καὶ
 ἀποδεξάμεναι γυναῖκές τινες τῆς Ἀφροδίτης φίλαι,
 εἶτα λαβοῦσαι τὴν ἐπιστολὴν ἐπαύοντο τοῦ θρηνεῖν,
 ὡς ἡρμημένου παρὰ τῆς Ἀφροδίτης τοῦ Ἀδωνίδος.
 Διατελεῖ τοῖνυν ὁ προφητικὸς ἡμῖν λόγος, ὡς εἰδωλο-
 λάτρας ποτὲ καὶ ἀνοήτους, καὶ ἀπατεώνας, καὶ θεο-
 μισεῖς, τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν τὴν ἐπέκεινα
 ποταμῶν Αἰθιοπίας, καὶ φησιν· Ὁ ἀποστέλλων ἐν
 θαλάσῃ ὄμηρα, καὶ ἐπιστολὰς βιβλῖνας ἐπάνω τοῦ
 ὕδατος. Ἐπεταὶ δὲ πάντως καὶ τούτῳ τὸ, Οὐαί·
 καθάπερ ἀμέλει καὶ ταῖς πέτρῃς τῶν πλοίων. Οὐαί
 γὰρ γῆς πέτρυγες πλοίων, φησὶν! Οὐκοῦν ἀπὸ κοινοῦ
 προσεπάγεται τὸ, Οὐαί, τῷ ἀποστέλλοντι ἐν θαλάσῃ
 ὄμηρα· τοῦτ' ἐστίν, ἐνέχυρα τῆς ὁμαφυχίας. Ὡς γὰρ
 Ἀφροδίτης τέλουντες μυστήριον τοῖς ταύτην ἐν Βίβλῳ
 σεβομένοις, καὶ τὴν ἴσῃν αὐτοῖς νοσοῦσι μανίαν,
 ἐξέπεμπον τὰς ἐπιστολὰς, οὐ πλοιοῖς ἐνθέντες τοὺς
 διακομιστάς, ἀλλ' οἷον ἐπάνω τοῦ ὕδατος, διὰ τὸ
 κεράμῳ, καθάπερ ἔφην, ἐνθεῖσθαι ταύτας. Ἦναγκά-
 σμεθα δὲ μύθων ὁδωδῶτων καὶ γεγηρακότων, καὶ

runt, ut se cum Venere propter mortem Adonidis
 mœsta condolere et lugere : redeunti autem ex
 Orco et inventum esse dicenti, quem quæsierat,
 gratulari, et una exsultare simularent; et ad no-
 stram usque ætatem in Alexandrinis delabris hoc
 ludierum peragebatur. Hoc quoque ex sanguine
 Israelitico orti didicerunt, idque ipsum factitarunt,
 Deo videlicet naturali et vero derelicto, ad id quod
 fas non erat delapsi, et dæmonum imposturis in
 perniciem et interitum imprudenter abrepti. Me-
 minit hujus etiam beatus propheta Ezechiel. Dixit
 enim sic : « Et vidi, et ecce mulieres sedentes, lu-
 gentes Thammuz » (exponitur autem Thammuz
 Adonis). Factum est autem tale quiddam ab his qui
 erant in terra trans fluvios Æthiopiæ, de qua in
 superioribus paulo planius diximus. Accepto fictili,
 dein conscriptam in papyro epistolam ad feminas,
 quasi invento Adonide, ac fictili impositam et
 276 obsignatam, in mare demiserunt, quibusdam
 celebratis cæremoniis : et ut dicebant temere, et
 casu in chartas, juxta manifestos anni dies refe-
 rebatur. Quod ubi illæ feminæ Veneris amicæ una
 cum epistola accepissent, perinde ac si repertus
 fuisset a Venere Adonis, luctum ponebant. Deridet
 ergo sermo propheticus nobis velut idololatræ
 impios, seductores, et Dei hostes eos qui terram
 eam inhabitant, trans fluvios Æthiopiæ, et inquit :
 Qui mittit in mari obsides, et epistolas papyraceas
 superaquam. Hoc etiam omnino sequitur Væ, quem-
 admodum certe alis navium. Væ enim, inquit,
 terræ navium alis. Quare in commune extendit
 illud Væ ad eum etiam qui mittit in mari obsi-
 des, id est, concordiæ ac consensionis pignora.
 Nam perinde quasi Veneris mysteria celebrarent,
 eam in papyro colentibus ac pari laborantibus in-
 sania, miserunt epistolas, non impositis navi ta-
 bellariis, sed velut super aquas, eo quod, uti dixe-
 ram, eas in urcenlo posuerunt. Coacti sumus, so-
 lum ut verborum intelligentiam declararemus, fu-
 bulas putidas et aniles, et Græcam abominationem
 commemorare. Ibunt enim nuntii celeres ad gen-
 tem excelsam, et peregrinum populum et durum.
 Quis ultra illum? Gens desperata et proculcata.
 Dixi offendisse reges Assyriorum, eos qui terram
 trans fluvios Æthiopiæ habitant : quoniam flagi-
 tantibus auxilium Israelitis non solum promiserunt,
 sed etiam miserunt, etiamsi nihil prorsus illos ju-
 verint. Hinc illi commoti, postquam universam, ut
 hoc verbo utar, Judæam depopulati sunt, bello
 Ægyptiis illato, totam terram nullo labore ceperunt,
 Deo illis dante ut adversariorum manum expugna-
 rent, eo quod in Ægyptiis concitati fuerint. Proin
 expugnatura regionem eorum Babylonio, cursores
 quidam ex Judæa profecti, non longe absfuturam
 incursionem pronuntiarunt. De quibus propheta :

¹ Ezech. viii, 14.

(1) Corr. Αὐτομάτως εἰς Βύβλον ἀπεκομίζετο·
 cili, junceus, et urbs Phœnicium.

Sua sponte in Byblum perferebatur. Byblus enim

Ibunt nuntii leves, id est, veloces, et veluti pennati A et agiles, et vicinam ac jam in foribus præsentem belli calamitatem denuntiabunt. Gentem excelsam, ac populum peregrinum ac durum, Ægyptios nominat: excelsam 277 et elatam, pro, superbam vel levem et agilem, et nulli vulnere aut ictui expositam; peregrinam autem et duram, tanquam rara quadam sævitia ac inusitata immanitate præditam, quæ hic non habeat superiorem. Quis enim ultra illum, inquit, pro, Quis aden levis et rudis, et imperitus, quis tantam bonis insuetam perversitatem exercuit, quantam Ægyptiacus populus? Maximi enim erant cultores idolorum. Quocirca etiam gentem desperatam, et conculatam populum nuncupat: desperatam, eo quod eum qui natura et vere Deus est ignorarent; conculatam autem, quoniam dæmoniorum erroribus animum subditum substratamque habentes, tantum non pedibus eorum succubuerunt. Quia aliter quod dictum est accipias. Nam dum in manus Assyriorum caderent, omni spe gaudii abjecta, sic procucati sunt, ut restitui, si fas sit dicere, nunquam possent, quin victorum pedibus subiaceant ac substernantur.

Αἰγυπτίους ὀνομάζει· τὸ, μετώρον, ἀντὶ τοῦ, ὑπέροπτον, ἦτοι τὸ κοῦφον καὶ ἐλαφρὸν, καὶ ἀνούστατον· ξένον δὲ καὶ χαλεπὸν, ὡς ἐν χαλεπότητι θενίζον, καὶ οὐκ ἔχον τινὰ τὸν ἐπέκεινα πρὸς τοῦτο. Τίς γὰρ αὐτοῦ ἐπέκεινα, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, Τίς οὕτω κοῦφος, καὶ ἀμαθὴς καὶ ἀσύνετος, καὶ ἀσυνήθη τοῖς ἄλλοις ἐπιτηδεύων φαυλότητα, ὡς ὁ ἐν Αἰγύπτῳ λαός; Σφόδρα γὰρ ἦσαν εἰδωλολάτραι. Τοιγάρτοι καὶ ἔθνος ἀνέλπιστον καὶ καταπεπατημένον αὐτοὺς ὀνομάζει. Ἀνέλπιστον μὲν, διὰ τοῦτο μὴ εἰδέναι τὴν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεόν· καταπεπατημένον δὲ, ὅτι ταῖς τῶν θαιρονίων ἀπάταις πολὺ δὴ λίαν τὸν νοῦν ὑποστρώσαντες, μονοουχὶ τοῖς ἑκείνων ὑπέκειντο ποσὶν· ἢ καὶ ἐτέρως ἐκδέξῃ τὸ εἰρημένον. Περιπεσόντες γὰρ ταῖς Ἀσσυρίων χερσὶν, πᾶσαν ἀποθεβήκασιν εὐθυμίας ἐλπίδα, καταπεπάτηνται δὲ οὕτως, ὡς μηδὲ, ὅσον εἰπεῖν, ἀνασφῆλαι δύνασθαι ποτε, ὑποπεπτωκέναι τε καὶ ὑπεστρώσθαι ταῖς τῶν νενικηκότων ποσὶν.

Vers. 3. Nunc fluvii terræ omnes, ut regio habitata, incoletur regio eorum.

Commode etiam modum captivitatis prædicat. Credebant enim Ægyptiacæ terræ incolæ se a Babylonis non posse capi, quia tota eorum regio plurimis et magnis cincta esset fluminibus, et spatiosas ac ingentes paludes haberet. Sunt enim regiones huiusmodi inaccessæ grassatoribus, nec ita ad incursiones opportuna. At ubi Deus illis succensuit, paratum hoc et facile Babylonis reddidit. Omni enim aquarum confluxu exsiccato, humidam terram effecit equestrem. Hoc arbitror prophetam hic denotare, cum ait: Nunc fluvii terræ omnes, quasi regio habitata, incoletur regio eorum. Et enim, inquit, illa loca quæ erant navigabilia semper et humida, erunt ejusmodi tempore belli, ut jam futura sit regio omnino habitata, et terra plane aquis destituta. Quid enim divinæ et omnipotens et suprema natura non poterit efficere?

ὕδατιν ἔρημον. Τί γὰρ οὐκ ἂν δύναίτο κατορθοῦν ἡ ὕδατιν ἔρημον. Τί γὰρ οὐκ ἂν δύναίτο κατορθοῦν ἡ

Quasi in signum de monte levabitur, quasi iube vox, sub auditum cadet.

Roi militaris duces belli tempore, in tumultu quosdam statuunt, et jubent identidem signum tollere: quæ res manifestum est cuncto exercitui si-

βδελυρίας Ἑλληνικῆς ποιήσασθαι μνήμην, ὑπὲρ γε τοῦ σαφηνίσαι μόνον τῶν προκειμένων τὸν νοῦν. Πορεύονται γὰρ ἄγγελοι κοῦφοι πρὸς ἔθνος μετώρον, καὶ ξένον λαὸν καὶ χαλεπόν. Τίς αὐτοῦ ἐπέκεινα; Ἔθνος ἀνέλπιστον καὶ καταπεπατημένον. Φθάσας ἔφην, ὅτι προσκεκρούκασιν τοῖς Ἀσσυρίων βασιλεῦσιν οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν τὴν ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας· ἐπεὶ περ αἰτοῦσιν ἐπικουρίαν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, οὐ κατεπαγγέλλοντο μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ πεπόμφασιν, εἰ καὶ ὤνησαν αὐτοὺς παντελῶς οὐδέν. Οἱ δὲ πρὸς τοῦτο λελυπημένοι, μετὰ τὸ πᾶσαν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, καταδηῶσαι τὴν Ἰουδαίαν, κερωρήκασιν κατὰ τῆς Αἰγυπτίων, εἰλὸν τε ἄπασαν ἀμογητὶ, Θεοῦ διδόντος αὐτοῖς τὸ δύνασθαι κατευμεγεθεῖν τῆς τῶν ἀνθεστηκότων χειρὸς, διὰ τοῦτο τὸ λελυπηθῆναι κατ' Αἰγυπτίων. Μέλλοντος τοίνυν καταστρατεύειν τῆς χώρας αὐτῶν τοῦ Βαβυλωνίου, δρομαῖοι τινες ἐβαδίζοντο ἐκ τῆς Ἰουδαίας, ἀπαγγέλλοντες αὐτοῖς τὴν οὐκ εἰς μακρὰν ἐσπόμεν ἔφοδον. Καὶ περὶ αὐτῶν φησὶν ὁ προφήτης, ὅτι Πορεύονται ἄγγελοι κοῦφοι, τοῦτ' ἔστι, ταχεῖς, καὶ οἰονεῖ πτηνὸς τε καὶ ἐλαφροῦ, γείτονά τε καὶ ἐπὶ θύραις ἤδη γεγεννημένην τὴν ἐκ τοῦ πολέμου καταμηνύοντες συμφορὰν. Ἔθνος δὲ μετώρον, καὶ ξένον λαὸν καὶ χαλεπόν, τοὺς

Nūn οἱ ποταμοὶ τῆς γῆς πάντες, ὡς χώρα κατοικουμένη, κατοικηθήσεται ἡ χώρα αὐτῶν.

Προαπαγγέλλει χρησίμως καὶ τὸν τῆς ἀλώσεως τρόπον. ᾠοντο μὲν γὰρ οἱ τὴν Αἰγυπτίαν ἔχοντες γῆν, ἀνάλωτοι γεγενῆσθαι τοῖς Βαβυλωνίοις, διὰ τοῦτο πᾶσαν αὐτῶν τὴν χώραν πλείστοις τε ὁσοῖς καὶ μέντοι καὶ μεγάλοις διεζῶσθαι ποταμοῖς, εὐρείας τε καὶ μακρὰς ἐσχηκέναι τὰς λίμνας. Δυσέμβατοι γὰρ πως, καὶ οὐκ εὐκατάδρομοι λίαν τοῖς καταδροῦν ἐθέλουσιν, αἱ τοιαῖδε τῶν χωρῶν. Ἐπειδὴ δὲ Θεὸς αὐτοῖς ἐπεμήνισεν, ἔτοιμον καὶ τοῦτο τοῖς Βαβυλωνίοις ἐτίθει. Πᾶσαν γὰρ ὕδατων ἀποξηράνας σύστασιν, ἱππῆλατον αὐτοῖς ἀπέφηνε τὴν ὑγρὰν. Τοῦτο οἶμαι διελούν τὸν προφήτην ἐν τουτοῖσι λέγοντα· Νῦν οἱ ποταμοὶ τῆς γῆς πάντες, ὡς χώρα κατοικουμένη, κατοικηθήσεται ἡ χώρα αὐτῶν. Τὰ γάρ ται πλοῖμα, φησὶ, καὶ αἱ πως ὑγρὰ τῶν χωρίων ἔσται τοιαῦτα, κατὰ τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν, ὡς δοκεῖν ἤδη πως καὶ χώραν εἶναι κατοικουμένην διὰ παντός, καὶ χέρσον ἀπλῶς θεία τε καὶ παναλκή, καὶ ἀνοτάτω φύσις;

Ὡσεὶ σημεῖον ἀπὸ θρουν ἀρθῇ, ὡς σάλπιγξ φωνῇ, ἀκουστὸν ἔσται.

Οἱ τῶν τακτικῶν ἡγούμενοι, κατὰ τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν ἐν γηλόφοις ἱστάντες τινὰς, ἀφρεσθαι πλείστακις ποιοῦσι σημεῖον καὶ σύνθημα τοῦτο τῇ στρατείᾳ

γίνεται τράγματος· ἐναργούς. Κέχρηται δὲ καὶ ταῖς διὰ σαλπύγων φωναῖς, ἥ διανιστάντες ἐπὶ τὸ μάχυσθαι κατὰ τινα συνήθη ῥυθμὸν, ἥ καὶ ἀφιστάντες τοῦ πολέμου κατὰ γε τὸ αὐτοῖς εὖ ἔχειν δοκοῦν. Ἔστι τοίνυν καὶ τὸ αἰρόμενον ὕψος σημεῖον ἐπισημότατον. Ἐστήκασι γὰρ εἰς ὅρος οἱ τεῦτο δρᾶν εἰωθότες, καὶ μὴν καὶ ἅπασιν τοῖς κατὰ τὴν μάχην ἐξάκουστος καὶ σαφὴς ἡ τῶν σαλπύγων ἡχὴ. Ἔσται τοίνυν, φησὶ, τῆς Αἰγυπτίων τὸ πάθος γνωριμώτατον οὕτω τοῖς ἅπανταχοῦ, ὥστε παρεικάσθωσι σημεῖον τῷ κατὰ τι τῶν ὁρῶν ἐτηγεμένῳ· ἐκπυστον δὲ οὕτω, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἡ διὰ τῶν σαλπύγων ἡχὴ. Ἀπὸ δὲ τῶν ποιοῦτων ἐκεῖνο εἰσόμεθα, καὶ πρὸς ὠφέλειαν ἡμῖν ἔσται πολλῆς. τὸ κατὰ μηδὲνα τρόπον καταθῆγειν εἰς ὁράας τὴν ἀκήρατον φύσιν· ἥ πάντῃ τε καὶ πάντως δρῶντας· ἃ μὴ θέμις, καὶ τὴν ὕπ' αὐτῷ λατρείαν παραιτουμένους, ἡγουν συντρέχοντας ἀποστάταις, καὶ τοῖς ὑπὸ θείαν ὁργὴν τοὺς ἑαυτῶν συμπλάττοντας τρόπους, κοινωνεῖν αὐτοῖς τῆς συμφορᾶς, καὶ τὴν ἴσιν πράττεσθαι παρὰ Θεοῦ δίκην. Τοῦτα πεπονθόνας τοὺς τῶν Αἰγυπτίων οἰκήτορας κατίδοι τις ὄν. Ἐπειδὴ γὰρ προσκεκρούκασιν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, εἴτα σώζειν αὐτοὺς ἐπιγγέλλαντο, κἂν εἰ μὴ βούλοιοτο ὠλεῖσθαι.

Ὅτι οὕτως εἶπέ μοι Κύριος· Ἀσφάλεια ἔσται ἐν τῇ ἐμῇ πόλει, ὥς φῶς καύματος μεσημβρίας, καὶ ὥς νεφέλη ὁρόσου ἡμέρας ἀμνητοῦ ἔσται πρὸ τοῦ θερисμοῦ.

Σαφὴς μὲν τῆς ἱστορίας ὁ λόγος· πλὴν ἐπιδραμεῖσθαι ἐροῦμεν. Σέσωκε γὰρ τὰ Ἰερουσόλυμα Θεὸς παλιόχουντος αὐτὰ Παύλου, καὶ τὴν ἀναρίθμητον τὴν τῶν Ἀσσυρίων πληθύν περιεστήσαντος· σέσωκεν ὅπως; « Ἐξῆλθε γὰρ ἄγγελος Κυρίου, » φησὶ, « καὶ ἀνέβλεν ἐκ τῆς παρεμβολῆς τῶν Ἀσσυρίων ἐν μιᾷ νυκτὶ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας. » Ἔσται τοίνυν, φησὶν, ἀσφάλεια ἐν τῇ πόλει τῇ ἐμῇ. Καὶ ὅτι γέγονα κινδυνεύουσιν ἐπικουρος ἐγὼ, διαφανὲς οὕτω τοῖς ἅπανταχόσε γενήσεται, ὥς ἔστι λαμπρὸν καὶ ἀκμαιότατον τὸ ἐν μεσημβρίᾳ φῶς. Ἡλίου γὰρ μεσημβριζόντος, καὶ ἀκμαιότατην ὄνωθεν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς ἐνιέντος τὴν ἀκτίνα, πλουσιωτάτων φωτὶ τὰ πάντα καταλαμπρύνεται. Ἔσται τοίνυν, φησὶ, κινδυνεύουσιν ἡ παρ' ἐμοῦ δοθησαμένη τὴν τινηράδα χάρις τε καὶ ἀσφάλεια, ὥσπερ ἂν εἰ καὶ νεφέλη ὁρόσου ἐν ἡμέραις ἀμνητοῦ πρὸ τοῦ θερисμοῦ. Καὶ τί δὲ βούλεται δηλοῦν, ἔρω πάλιν· Ἐθὺς τοῖς ἀμύσει μὴ πρότερον τοῖς ἀστάχυσιν ἐπαφῆναι τὸν σίδηρον, εἰ μὴ ἄρα πως προκατενέχθωσι δρόσος, εὐαφεστέραν αὐτοῖς τὴν καλὰμην ἐργάσεται. Ἐν εὐχῇ τοιγαροῦν τὸ χρῆμα αὐτοῖς, τὸ καθιεσθαι φημι παρὰ Θεοῦ τὴν δρόσον. Τριπλόητος οὖν τοῖς ἐν τοῖς Ἰερουσόλυμοις ἡ παρὰ Θεοῦ γέγονεν ἀσφάλεια, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἡ δρόσος ἐν ἡμέραις ἀμνητοῦ κίπτουσα πρὸ τοῦ θερисμοῦ.

Ὅταν συντελεσθῇ σιτάχης, καὶ ὀμραῖς ἀνθήσῃ ἀκθος ὀμφαλίζουσα. Καὶ ἀρεαῖ τὰ βοτρυδία τὰ μικρὰ τοῖς δρεπάνοις, καὶ τὰς κλημεῖδας ἀρεαῖ,

signum et indicium. Utuntur etiam sonis tubarum, vel cum usitato quodam concentu ad pugnandum excitant, vel **278** cum (ubi visum est) receptui canunt. Est hoc igitur quod sit in sublimi loco, signum illustre. Stant enim in monte, qui hoc faciunt; et omnibus qui in prælio sunt, exaudibilis est et clarus tubarum clangor. Erit ergo, inquit, Ægyptiorum casus ubivis gentium adeo celebratus, ut signo in monte aliquo erecto comparari possit: adeo autem clarus et exaudibilis, ut est sane tubarum sonitus. Ex his illud intelligemus, idque nobis o re erit, ut nullo modo ad iram immortalem exacnamus naturam: ac vel omnino quæ fas non est admittendo, et ejus cultum aversando, vel cum desertoribus et apostatis conspirando, mores hominum divinæ iræ obnoxiorum imitando, in societatem cum ipsis calamitatum veniamus, et pares pœnas divinitus luamus. Hoc usu venisse Ægypti incolæ videre licet. Offendentibus enim Israelitis, atque adeo istis promittentibus servare eos, etiam Deus volente, deduntur hostibus in exitium et interitum.

Θεός, δίδονται τοῖς ἐχθροῖς εἰς ἔλεθρον καὶ ἀπώ-

VERS. 4, 5. Quia sic dixit mihi Dominus: Securitas erit in mea civitate, velut lux ardoris in meridie, et velut nubes roris in die messis ante messem.

Aperta est hæc historia, attamen cursim commemorabimus. Servavit nempe Hierosolyma Deus, cumque obsideret Rapsaces, et innumerabili Assyriorum multitudine circumsideret, tamen conservavit. « Egressus est enim angelus Domini, » inquit, « et interenit ex castris Assyriorum una nocte centum octoginta quinque millia. » Erit ergo, inquit, in civitate mea securitas. Quod autem ego periclitantibus fuerim adiutor, hinc perspicuum fiet ubivis gentium: quia lux meridiana, clarissima est et fortissima. Sole nimirum sub meridiem lucente, et desuper in terrestria radium intensissimum emitente, ditissimo et copiosissimo lumine collustrantur omnia. Erit proinde, inquit, periclitantibus gratia et securitas quæ tam a me dabitur, perinde ut nubes roris in diebus messis ante messem. Quid autem demonstare velit, de integro repetam. In more est metentibus, non ante spicis admovere ferrum, quam ros demissus meliorem **279** cultum et tactu faciliorem efficiat. Illud igitur in votis est maxime, ut scilicet ros divinitus descendat. Hæque securitas hæc divinitus Hierosolymitanis fuit ter desiderabilis et optabilis, quemadmodum profecta in diebus messis ros ante messem.

VERS. 5, 6. Quando consummatus fuerit flos, et immatura uva effloruerit, florem germinans immatura, et auferet racemos parvos falciibus, et eam

menta auferet, et abscindet et relinquet simul volucribus cæli et bestiis terræ. Et congregabuntur super illos volatilia cæli, et omnes bestię terræ eo venient.

Difficilis est admodum, nec parum obscura horum verborum sententia, et ipsa præterea dictionis compositio; at, quoad licuerit, conabor expedire. Transfert ergo orationem velut a scientia agriculturæ. Moris enim illis est, quando vitis botros effloruisse viderint, et jam uvarum speciem habere, redundantem propagines amputare, et minulos racemulos superflue appensos, et majoribus intersertos, falcibus rescare, ut secundiore succum majores botri percipientes fructum possint fundere. Tale quiddam fecisse dicit universitatis Deum, sive de Assyriis, sive etiam de Ægyptiis: nec enim satis aperta est oratio, quibus maxime congruat. Si quis ergo malit intelligere velut unam vitem, Assyriorum multitudinem, quæ sanctam urbem obsidione pressit: dicimus invenire nos posse magnum in ea botrum significari, scilicet eum qui regio solio splendens cum reliquis non perit, sed evasit ille quidem, cætera autem turba velut ordinem ac seriem pusillorum racemorum occupans, consumpta est, et paratissimus Domini gladius quasi falx quæpiam eos velut supervacaneos surculos detondit. Ceciderunt enim, ut dixi, angeli manu extincti, et fuerunt cadavera eorum deliciæ animantibus agri et volatilibus cæli. Sin de Ægyptiis velis hæc dici, intelliges Assyrios, dum eam populati sunt, non stirpitum omnem, non funditus internecioni dedisse, sed domicilia hinc inde sparsim, et vicos velut parvos racemulos gladio percussisse, ad Dei misericordis iras 280 se attemperantes, qui castigat quidem offensantes, sæpe tamen poenas abruptit, nec prorsus interire sinit eos qui castigantur.

τοὺς θυμοὺς τοῦ φιλοικτεῖρμονος Θεοῦ, παιδεύοντας τὰς δίκας, καὶ οὐκ εἰς ἅπαν ἔωτος ἀπόλλυσθαι τοὺς

VERS. 7. In tempore illo adducentur munera Domino Sabaoth a populo afflicto et avulso, et a populo magno, deinceps et in æternitatem. Gens sperans et conculcata, quæ est in parte fluvii regionis ejus, in loco ubi nomen Domini Sabaoth invocatum est mons Sion.

Cum ea quæ in bello eventura erant olim Ægyptio populo pulcherrime edisseruerit, mentionem facit deinceps etiam conversionis ad Deum, et quod pristina erroris caligine ab oculis animi ablegata, et idololatriæ vale dicto, ad meliora se confereunt, et natura et vere Deum et universitatis opificem Dominum agnoscent, et divergentes velut ad novam quampiam et selectam vitam, fructificabunt Deo in his quibus esse possunt accepti, et omnibus abundantes laudibus, et quasi munera adducent in odorem suavitatis Deo, fidem, spem, charitatem. Afflictum autem nominat eum populum, quippe quod plurimas sustineant calamitates, et divinæ iræ vim subeant. Ad hæc, evulsum dicit: fortassis transitum

καὶ κατακόψει καὶ καταλίψει ἅμα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῖς θηρίοις τῆς γῆς. Καὶ συναχθήσεται ἐπ' αὐτοὺς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πάντα τὰ θηρία τῆς γῆς ἐπ' αὐτὸν ἔξει.

Δυσχερὲς μὲν λίαν καὶ δυσκάτοπτος οὐ μετρίως τῶν προκειμένων ὁ νοῦς. Καὶ αὕτη δὲ πρὸς τούτο τῆς λέξεως ἡ συνθήκη. Πλὴν ὡς ἐν διειπεῖν πειράσσομαι. Ποιεῖται τοίνυν ὡς ἀπὸ τῆς τῶν γεωργῶν ἐπιστήμης τὸν λόγον. Ἔθος γὰρ ἐκείνοις, ὅταν τῆς ἀμπέλου λοιπὸν ἐξανθήσαντας τοὺς βότρους θεάσωνται, καὶ ἦδη πως τὸ τῶν ὀμφάκων ἔχοντας εἶδος, ἀποκείρειν μὲν τὰς περιττὰς κληματίδας, καὶ τὰ μικρὰ τῶν βοτρυδίων περιττῶς τοῖς μείζουσι παρηρητημένα ταῖς δρεπάναις ἀποτέμνειν, ἵνα καὶ τροφιμωτάτην ἱκμάδα δεχόμενοι τῶν βοτρῶν οἱ μείζους τελεσφορεῖσθαι δύναιντο. Τοιοῦτόν τι πεπραχέναι φησὶν ὁ τῶν ὄλων Θεός, ἡ ἐπὶ γε τοῖς Ἀσσυριοῖς, ἦθουν καὶ ἐπὶ τοῖς Αἰγυπτίοις· οὐ γάρ τοι λίαν ἐναργὲς ὁ λόγος, κατὰ τίνων ἂν τοι καὶ φέροιτο πρεπωδέστερον. Φαμὲν δὲ, ὅτι εἰς τὸν οὐρανὸν ὡς ἀμπέλον μίαν τὴν τῶν Ἀσσυρίων πληθύν, τὴν πολιορκήσαντας τὴν ἁγίαν πόλιν, εὐρήσομεν ὅτι ὁ μέγας ἐν αὐτῇ νοούμενος βότρους, τοῦτ' ἐστίν, ὁ τοῖς τῆς βασιλείας θάκοις ἐκλελαμπρυσμένος, οὐ συνδιόλωλε τοῖς ἑτέροις, ἀλλὰ σέσωσται μὲν αὐτός, δεδαπάνηται δὲ ὡς ἐν τάξει τῶν μικρῶν βοτρῶν ἡ ἑτέρα πληθὺς, καὶ οἷον τῶν περιττῶν κλημάτων δίκην καθάπερ τινὶ δρεπάνῃ περιέκειρεν αὐτοὺς ἡ τομωτάτη μάχαιρα τοῦ Κυρίου. Πεπτώκασι γάρ, ὡς ἔφη, ἀγγέλου χεὶρὶ δαπανώμενοι, καὶ γεδονασιν αὐτῶν τὰ πτώματα τρυφῇ τοῖς θηρίοις τοῦ ἀγροῦ, καὶ τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ. Εἰ δὲ δὴ τις βούλοιο καὶ ἐπὶ τοῖς Αἰγυπτίοις εἰρησθαι λέγειν αὐτὰ, συνήσεις ὅτι καταδηγόντες αὐτὴν οἱ Ἀσσύριοι, οὐκ ἀρδὴν ἄπασαν, οὔτε μὴν ὀλοσχερῶς ἀνέλινον, ἀλλ' οἷον μικροῖς βοτρυδίοις ταῖς κατὰ τόπους συνοικ[ε]ίας ἡ κύμαις ἐπαφιέντες τὴν μάχαιραν, συνεμέτρησαν μὲν τοὺς προσκρούοντας, κολοβοῦντος δὲ πλειστάκις παιδευομένους.

Ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἀνεγχεθήσεται δῶρα Κυρίῳ Σαβαώθ ἐκ λαοῦ τετιμμένου καὶ τεθλιμμένου, καὶ ἀπὸ λαοῦ μεγάλου ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. Ἔθνος ἐλπίζον καὶ καταπεκατημένον, ὃ ἐστὶν ἐν μέρει ποταμοῦ τῆς χώρας αὐτοῦ, εἰς τὸν τόπον οὗ τὸ ὄνομα Κυρίου Σαβαώθ ἐπεκλήθη τὸ ὄρος Σιών.

Τὰ ἐν τῷ πολέμῳ συμνησόμενα κατὰ καιροὺς τοῖς Αἰγυπτίῳ δῆμοις εὖ μάλα διειρηκῶς, διαμένηται καὶ τῆς μετὰ τούτο πρὸς Θεὸν ἐπιστροφῆς, καὶ ὅτι τὴν ἀρχαίαν τῆς ἀπάτης ἀγλὺν, τῶν τῆς διανοίας ὁμάτων ἀποπεμφάμενοι, καὶ ταῖς τῶν εἰδώλων λατρείαις ἐρρώσθαι φράσαντες, βαδίζονται πρὸς τὰ ἀμείνω· καὶ τὸν μὲν ψύσει καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεὸν, καὶ τῶν ὄλων δημιουργὸν καὶ Κύριον ἐπιγινώσκοντας, μεταστοιχειούμενοι δὲ ὥσπερ πρὸς νέαν τινὰ καὶ ἀπόλεστον ζωὴν, καρποφοροῦσι τῷ Θεῷ τὰ ἐφ' οἷς ἂν εἰεν εὐδόκιμοι καὶ παντὸς ἐπαίνου μεστοί, καὶ οἷον δῶρα προσκοιμοῦσι τὰ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας τῷ Θεῷ, τὴν πίστιν, τὴν ἐλπίδα, τὴν ἀγάπην. Τεθλιμμένον δὲ αὐτὸν ὀνομάζει λῆθον, διότι τὸ πλείστην ὄσπν

ὑπομείναι ταλαιπωρίαν τὰ ἐκ τῆς θείας ὀργῆς ὑπομείναντα. Καὶ πρὸς γε τοῦτω καὶ τετιλμένον· τάχα πρὸς τὴν εἰς τὰ ἀμείνω μεταστάσιν αὐτῶν διὰ τούτου δηλῶν. Τὸ γὰρ τοι φυτὸν μεταμοσχεύεται, καὶ βόθρου τοῦ ἐν αὐτῷ ἀποτετιλμένου, μεταχωρεῖ πρὸς ἕτερον· γεωργίας δὲ τῆς ἀρίστης οὗτος ὁ τρόπος τοῖς εἰωθόσι γηπονεῖν. Οὕτω καὶ τῶν ἐν πλάναις ὁ νοῦς μεταδοθεύεται, τρόπον τινὰ, τῆς μὲν ἀρχαίας ἀπάτης οἷον ἐκτετιλμένος, ἐμφυτευθεὶς δὲ πρὸς ἐτέρας ἐννοίας, καὶ πρὸς γε τοῦτω σπουδᾶς καὶ γνῶσιν τὴν προδουσαν, μᾶλλον δὲ καὶ ἀσυγκρίτως τῆς ἀρχαίας ἐν ἀμείνωσιν. Καρποφορήσιν δὲ αὐτοὺς εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, τοῦτ' ἐστὶ, διηνεκῶς, οὐ διακοπῆς τινος μεταστροφισμένης, ἀεὶ δὲ μᾶλλον καὶ μέχρι παντός. Τοιγάρτοι καὶ μέγαν αὐτὸν ὀνομάζει λαόν· ἢ τὸ πολὺχουν αὐτοῦ διὰ τούτου σημαίνων, ἢ ὅτι γέγονεν εὐδόκιμος κεκλημένος διὰ πίστεως τῆς εἰς Χριστόν. Οἱ γὰρ τοὺς ἄλλους ἅπαντας πικρόντες ποτε πρὸς τὴ τῆς εἰδωλολατρίας ἐγκλήματα, νῦν εἰσιν πολλὸν ἀμείνους καὶ συνετώτεροι, καὶ ἀκμαϊοτάτην ἔχοντες τὴν εἰς Χριστὸν ἀγάπην, καὶ τὴν εἰς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἀγαθῶν εὐτολμίαν. Οὗ γὰρ ἐπλεόνασεν ἡ ἀμαρτία, φησὶν, ὑπερεπερί[ε]σσευσεν ἡ χάρις. Ποῦ τοίνυν καρποφορήσουσιν; Εἰς τὸν τόπον, φησὶν, οὗ τὸ ὄνομα Κυρίου Σαβαώθ ἐπεκλήθη ὄρος Σιών, τοῦτ' ἐστὶν, εἰς τὴν ὄρος τὸ Σιών, ἐνθα ἂν ἐπικληθεῖ τὸ ὄνομα Κυρίου Σαβαώθ. Σημαίνει δὲ διὰ τούτου τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν μέγα καὶ νοητὸν ὄρος· γθαμαλὸν γὰρ οὐδὲν ἐν αὐτῇ, ἀλλ' οὐδὲ τῶν πεπατημένων δογμάτων, ἀλλ' εἴ τι μέγα καὶ ὑψηλόν, ἢ περὶ Θεοῦ τοῦ κατ' ἀλήθειαν γινώσκοντος, ἢ δὴλωσὶς τε καὶ μάλα σαφὴς τῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μυστηρίων. Σιών δὲ ὄρος ὀνομάζει κλειστάκις ἡ θεόπνευστος· Γραφή τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ, ὡς ἀπὸ γε τῆς πρώτης ὀνομάζουσα νοητῶς τὴν ἀληθεστέραν Σιών, ὅ ἐστιν ὑψηλὴ καὶ σκοπευτήριον. Προεῖρήνεται δὲ διὰ μέσου· Τὸ ἔθνος ἐλπίζον καὶ καταπατημένον, ὅ ἐστιν ἐν μέρει ποταμοῦ τῆς χώρας αὐτοῦ. Ἦρξάτο γὰρ ἡ τῶν Αἰγυπτίων ἐπιστροφή πρὸς Θεὸν ἀπὸ τινος μέρους τῆς χώρας καίμενης ἐπέκεινα τοῦ ποταμοῦ· ἵνα νοῆς τῆς Ῥινοκορυφῶν, ἦγουν τῶν αὐτόθι πόλεων μίαν. Αἰεὶ γὰρ ἐν τοῖς ἐφ' ἐξῆς, ἐν τῇ ὁράσει τῆς Αἰγύπτου· Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ ἐν χώρᾳ Αἰγυπτίων, καὶ στήλη πρὸς τὸ ὄριον αὐτῆς τῷ Κυρίῳ. Καὶ ἔσται εἰς σημεῖον Κυρίῳ καὶ εἰς τὸν αἰῶνα ἐν χώρᾳ Αἰγύπτου. Καὶ πεπατημένον μὲν ὡς συνετριμμένον ταῖς ἐκ τοῦ πολέμου συμφοραῖς· ἐλπίζον δὲ, ὅτι καὶ αὐτὸ πεποιήται τὴν ἐλπίδα λοιπὸν ἐπὶ Χριστῷ, καὶ ταῖς ὑπ' αὐτῷ ζεύγλαις ὑπὴνεγκες τὸν αὐχένα, καὶ δεδούλευκεν αὐτῷ, καὶ τοὺς τῆς εὐσεβείας κεκάρπιξε τρόπους.

TOMOS Δ

ΟΡΑΣΙΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ.

Ἰδοὺ Κύριος καθέσται ἐπὶ νεφέλης κούφης, καὶ ἔξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σειςθήσεται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἡ καρδία αὐτῶν ἠττηθήσεται ἐν αὐτοῖς.

Τίνα δὲ τρόπον ἡ τῶν Αἰγυπτίων σείσεται χώρα

⁴⁹ I Timoth. i, 14.

A eorum ad meliora inde designans. Planta enim viviradices emitit, et fundamento suo evulsa, transit ad alterum. Hæc agriculturæ optimæ species quædam est apud agricolas: sic etiam animus eorum qui in erroribus versantur, transplantatur quodammodo, a veteri seductione tanquam revulsus, et in aliam mentem ad alia studia aliamque cognitionem præstantem, imo antiqua incomparabiliter meliorem, traducta ac insita. Ut fructificent in æternitatem, id est continenter, nulla interruptione, nulla remora interveniente, imo vero semper et usque in omnem perpetuitatem. Quare et magnum eum populum nominat, vel fecunditatem ejus late fuscum inde signans, vel quod probatus exstiterit, per idem quæ est in Christum, vocatus. Qui enim alios omnes idololatriæ scelere olim superarunt, nunc præstantiores sunt multis et prudentiores, et intensissima in Christum charitate, et ad omnia bona fortitudine ac fidentia præditi. Ubi enim abundavit peccatum, **281** superabundavit gratia ⁴⁹. Ubi ergo fructum ferent? In loco, inquit, ubi nomen Domini Sabaoth invocatum est mons Sion, id est, in monte Sion, ubi invocatum est nomen Domini Sabaoth. Unde significat Ecclesiam, magnum et spiritalem montem: nihil enim in ea humile, non protrita aut projecta dogmata, sed quidquid est magnum et excelsum, vera scilicet Dei cognitio, et illustris Servatoris nostri mysteriorum patefactio. Sion autem montem nominat sæpenumero divinitus inspirata Scriptura, Ecclesiam Christi, velut a prima nominans spiritualiter veriozem Sion, quod est excelsa et specula. Interjectum est deinde in medio illud: Gens sperans et conculcata, quæ est in parte fluvii regionis ejus. Cæpit enim Ægyptiorum conversio ad Deum a quadam regionis parte ultra fluvium sita, ut Rhinocoruretarum, vel unam aliquam civitatum quæ inibi sunt, intelligas. Dicit enim in subsequentibus, in visione Ægypti: Die illa erit altare Domino in regione Ægyptiorum, et columna ad terminum ejus Domino. Et erit in signum Domino, et in æternum tempus in regione Ægypti. Conculcata vero est, quasi belli calamitatibus attrita et contusa: sperans autem, quoniam postea in Christo spem fixit, ejusque jugo cervicem submisit, eique servit, et pietatis mores quasi fructus protulit.

TOMUS IV.

VISIO ÆGYPTI.

CAP. XIX. VERS. 1. Ecce Dominus insidet nubi levi, et veniet in Ægyptum, et conculcietur manufacta Ægypti a facie ejus, et cor eorum deficiet in ipsis.

Quomodo Ægyptiorum regio servata fuerit, et ad

pietatem quasi illaqueata, per fidem videlicet Christianam, quantumvis multorum deorum cultrix, et erroris morbo prodigiose affecta, docere nititur hisce verbis propheta. Erant etenim tanquam **282** profundis tenebris obruti, natura Deum et vere universitatis architectum et Dominum prorsus ignorantes, creaturæ venerationem attribuentes, et, quod adhuc absurdius est, suorum deorum artifices esse deprehendebantur, et multiplicia idolorum examina in delubris habere, et animantium ratione carentium figuras effingere, et erectis altaribus, illis sacrificare. Oportuit ergo abundante in illis peccato, superabundare gratiam, et tam infenso morbo laborantibus illucescere medicum, et corde obtenebratis divinum lumen atque cœlestē inclarescere. Ecce igitur, inquit, Dominus residet in nube levi, et veniet in Ægyptum. Quid autem sibi vult in nube levi conspici Dominum? Age dicamus quoad poterimus. Quidam interpretes levem dixerunt esse nubem, sanctam Domini carnem, id est, ex Virgine sumptum templum, quod propterea forsitan nubi conferunt, quod a terrenis motionibus ac cupiditatibus liberetur, et sursum velut ac in altum evolet. Est enim omnino purissimum omni que terrestri immunditia liberum, ac immune sanctum corpus omnium nostrum Servatoris Christi. Alii rursus levem nominari nubem autumant sanctam Virginem. Equidem censeo alterius cujusdam sensus amplitudinem nobis subindicari, dum eum dicit nubi levi insidere. Multifariam enim beati prophetae majestatem Domini conspicati visiones conscripserunt. Isaïas enim in solio celso et elevato dicit conspectum esse Dominum Sabaoth, supremis potestatibus ratione præditis undequaque circumstantibus, ac hymnos illi cantantibus, cælumque ac terram majestate ejus repleti dicentibus ²⁸. Sapientissimus item Daniel Antiquum dierum in solio collocat, ac mille millia ei ministrare contendit, ac mille myriadas circumstare asserit, et visum esse quasi Filium hominis in nubibus venientem, aliaque posuit deinceps his consentanea ²⁹. Ezechiel similiter firmamentum se ait vidisse, Seraphim subjectis, ac in throno hominem esse visum, seu speciem hominis, cujus superna electro dicit esse similia, a lumbis autem ad pedes usque quasi aspectum ignis ³⁰. Quibus visionibus

Α και σεσαγήνεται πρὸς εὐσέβειαν, διὰ πίστεως· διὰ δὲ δηλονότης τῆς ἐν Χριστῷ, καίτοι παλῦθος καὶ ἐκτόπως νοσοῦσα τὴν πλάνην, πειράζεται διδάσκειν ὁ προφήτης ἐν τούτοις. Ἦσαν μὲν γὰρ οὐκ ἔπαρ ἐν σκότει βαθεῖ, τὸν μὲν φύσει θεὸν καὶ ἀληθῶς ὄντα τῶν ὅλων δημιουργὸν καὶ Κύριον ἡγνοηκότας παντελῶς, ἀνάπτοντες δὲ τῇ κτίσει τὸ σέβας· καὶ τὸ ἐπὶ τούτου παραλογώτερον, τεχνουργοὶ τῶν ἰδίων ἀναδεικνύμενοι θεῶν, καὶ πολὺμορφον εἰδώλων ἐσμὲν ἐν τοῖς τεμένεσιν ἔχοντες, ὡς καὶ ζῶων ἀλόγων ἀναπλάττειν τύπους, καὶ βωμοὺς ἱστάντας καταθύειν αὐτοῖς. Ἔδει τοίνυν πλεοναζούσης ἐν αὐτοῖς ἁμαρτίας, ὑπερπερισσεῦσαι τὴν χάριν, καὶ τοῖς οὕτως ἐχθίστως νενοσηκόσι ἐπιλάμψαι τὸν ἱατρὸν, καὶ τοῖς τὴν καρδίαν κατεσκοτισμένοις τὸ θελόν τε καὶ οὐράνιον ἐνασπράσαι φῶς. Β Ἰδοὺ τοίνυν, φησί, Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλῃς κούφης, καὶ ἦξει εἰς Αἴγυπτον. Ἀλλὰ τί ἂν βούλοιο παραδελοῦν τὸ ἐπὶ νεφέλῃς κούφῃς ὁρᾶσθαι τὸν Κύριον; Φέρε λέγωμεν ὡς ἐνι· Τινὲς μὲν τῶν ἐξηγητῶν κούφην ἔφησαν εἶναι νεφέλην τὴν ἁγίαν τοῦ Κυρίου σάρκα, τούτ' ἐστι, τὴν ἐκ τῆς Παρθένου ληφθέντα ναόν· καὶ νεφέλῃ παρεικάουσαι, δίδωσι τὸ ἀπληλῆσθαι τάχα που κινήματων καὶ ἐπιθυμιῶν τῶν γεωδεστέρων ἄνω τε καὶ ὡσπερ ὕψου. Πάναγρον γὰρ ἀληθῶς καὶ ἀπάσης γεώδους ἀκαθαρσίας ἀπηλλαγμένον τὸ ἅγιον σῶμα τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος· Χριστοῦ. Ἔτεροι δὲ αὐτὴν κούφην ὠνομάσθαι νεφέλῃν ὑπελήφασιν τὴν ἁγίαν Παρθένον. Οἶμαι δὲ ἔγωγε τάχα που καὶ ἐτέρων ἡμῶν ἐννοιῶν ὑποσημῆναι πλάτος, τὸ ἐπὶ νεφέλῃς κούφῃς καθῆσθαι λέγειν αὐτόν. Πολυτρόπως μὲν γὰρ οἱ μακάριοι προφηταί, τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν καταθεώμενοι, γεγράφασιν τὰς ὁράσεις. Ὁ μὲν γὰρ Ἠσαῖα· ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου τεθεσθαι φησὶ τὸν Κύριον Σαβαώθ, περιεστώτων ἐν κύκλῳ τῶν ἀνωτάτων δυνάμεων λογικῶν, ὁμολογουσῶν τε αὐτόν, πλήρη τε εἶναι λεγουσῶν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν τῆς δόξης αὐτοῦ. Ὁ δὲ γε πένσοφος Δανιὴλ Παλαιὴν ἡμερῶν ἐπὶ θρόνου καθίζει· χιλίας τε χιλιάδας λειτουργεῖν αὐτῷ διατείνεσθαι, καὶ μυρίας μυριάδας περιεστάναι φησί· τεθεσθαι δὲ καὶ ὡς Ἰδὼν ἀνθρώπου μετὰ τῶν νεφελῶν ἐρχόμενον, καὶ τὰ τούτοις τέθεικεν ἐφεξῆς. Ἰεζεχιὴλ δὲ ὁμοίως στερέωμα, φησὶν, ἰδὼν, ὑποκειμένων τῶν Σαραφείμ· ἐπὶ θρόνου δὲ ἀνθρώπων τεθεσθαι, ἦτοι εἶδος ἀνθρώπου, οὗ τὰ μὲν ἄνω φησὶν ἡλέκτρῳ προσεοικέναι, τό γε μὴν ἐξ ὀσφύος εἰς πόδας ὡς ὄρασις πυρός. Ἐκάστη δὲ τῶν τοιούτων ὁράσεων, ἐμφασὶν τινα δόξης τῆς θεοπροποῦς, καὶ μυστηρίου τοῦ κατὰ Χριστὸν, ἀστελῶς ἡμῖν ὑπαινίσσεται. Οὐδὲν οὖν ἄρα τὸ καλῶν καὶ τούτῳ νοεῖν, ἐπὶ νεφέλῃς κούφῃς τεθεσθαι τὸν Κύριον, χρεωδέστατά τε καὶ ἀναγκαίως. Ἀποπληροὶ γὰρ ἡμῖν ἡ νεφέλῃ τύπον θεοῦ τε καὶ δρόσου πνευματικῆς, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ σιωτηρίου βαπτίσματος. Καὶ γοῦν ὁ μακάριος Παῦλος, τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ βεβαπτίσθαι φησὶν ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ· ἐπήρητο καὶ τὴν βαθεῖαν ἐκεῖνην διαπεραιουμένοις ἔρημον, ἐν ἡμέρᾳ μὲν ἡ νεφέλῃ· προηγίτο δὲ καὶ νυκτὶ στύλος πυρός. Ἐγρά-

²⁸ Isa. vi, 1. 3. ²⁹ Dan. vii, 9 seqq. ³⁰ Ezech. i, 1 seqq. ³¹ 1 Cor. x, 1 seqq.

φατο ὅτι ἄμφοιν ὁ Χριστὸς, ἦτοι τὸ ἐπ' αὐτῷ μυστήριον, ἦγουν ὡς ἐν πίστει τε καὶ ἁγίῳ βαπτίσματι, δικαίωσις καὶ ἁγιασμός. Ἔδει τοίνυν ἐπὶ καθάρσει τε καὶ μεταβολῇ ἰόντα τὸν Κύριον τῶν Αἰγυπτίων, θεοπροπῶς δὲ δηλονότι καὶ νοητῶς, ἐπὶ νεφέλης ὁρᾶσθαι κούρης. Οὐ γὰρ ἦν ἑτέρως ἀποσμήχεσθαι τῆς τῶν πλανωμένων ψυχῆς τὴν ἐντετηγμένην αὐτῇ κηλῖδα, μὴ οὐχὶ διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Οὐ καὶ εἰς τύπον τὴν νεφέλην εἶναι διορίζομεθα. Κούρη δὲ ἡ νεφέλη καὶ μάλα εἰκώτως ὠνόμασται. Βαπτίζομεθα γὰρ εἰς ἀπόθεσιν ἁμαρτίας, καὶ οἶονεῖ τι δυσδιακόμιστον ἀληθῶς φορεῖον ἀποτρεπόμενοι τὴν ἀσέβειαν, ὑπόπτεροι τρόπον τινὰ διὰ τοῦτου γινόμεθα, καὶ τὰ ἄνω φρονεῖν, καὶ τὰς καρδίας ἔχειν ὑψοῦ μανθάνομεν. Τό γε μὴν ἐπικαθῆσθαι τῇ νεφέλῃ τὸν Κύριον, ἐκεῖνο οἶμαι δηλοῦν. Ἡ καθήσις ἡ ἀνάπαυσις, ἦγουν ἐξουσίαν ἡμῖν ὑπαινίττεται. Οὐκοῦν ἐπαναπαύεται Χριστὸς. οὐχὶ τῇ κατὰ νόμον λατρείᾳ ποθὲν, ἐν τελειώσει δὲ μᾶλλον τῇ διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Βεβασιλευκε δὲ οὕτω τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Σεισθήσεσθαι δὲ φησι τὰ χειροποιήτα Αἰγύπτου ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. Ἀναδεειγμένου γὰρ ἤδη τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ Χριστοῦ λοιπὸν ἐπιλάμψαντος, πᾶσά πως ἀνάγκη, τὰ τῆς ἀρχαίας ἀπάτης ἀφανίσσεσθαι παίγνια, καὶ τὰς τοῦ διαδόλου παγίδας ὁρᾶσθαι συνθετραυσμένας. Σαυγῆνευκε δὲ πρὸς δλεθρον καὶ ἀπώλειαν ἅπαν μὲν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἔθνος τε καὶ γένος. μάλιστα δὲ τῶν ἄλλων τοῖς Αἰγυπτίοις. Δεισιδαιμονέστατοι γὰρ γεγονάσι παρὰ τοῖς ἄλλοις, καὶ τάχα που νικῶντες ἐν πλάνῃ Περσας τε καὶ Ἀσσυρίους· καίτοι τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς περὶ τῆς ἐκεῖνων λεγούσης χώρας, ὅτι γῆ γλυπτῶν ἐστίν. Ἐττηθήσεσθαι δὲ τὴν καρδίαν τῶν Αἰγυπτίων φησὶν, παραχωρήσασαν, ὡς γε οἶμαι, τὸ χρῆναι νικᾶν τοῖς εὐαγγελικοῖς κηρύγμασι, καίτοι πάλαι θεομάχον οὔσαν, καὶ τοῖς τῆς ἀληθείας ἀντεξάγουσαν λόγοις. Εὐρήσομεν οὖν τὸν Φαραῶ τοιοῦτον ὄντα σαφῶς. Ὁ μὲν γὰρ ἱεροφάντης Μισθῆς ἐφασκεν ἐναργῶς· Ὁ Θεὸς τῶν Ἑβραίων ἀπέσταλκεν ἡμᾶς πρὸς σὲ, λέγων· Ἐξαπόστειλον τὸν λαόν μου, ἵνα λατρεύσωσί μοι ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ὁ δὲ πρὸς αὐτούς· Τίς ἐστίν, οὐ εἰσακούσομαι τῆς φωνῆς αὐτοῦ; Οὐκ εἶδα τὸν Κύριον, καὶ τὸν Ἰσραὴλ οὐκ ἀποστέλλω. Ἐττηθήσεται γὰρ ἡ καρδία αὐτῶν ἐν αὐτοῖς, τοῦτ' ἐστίν, οὐκ ἄθραυστος, οὐδὲ σκληρὰ, καὶ ἀνοουθέτητος διαμενεῖ· παραδέξεται δὲ μᾶλλον τὸ σωτήριον κήρυγμα.

Καὶ ἐπεγερθήσονται Αἰγύπτιοι πρὸς Αἰγυπτίους, καὶ πολεμήσει ἄνθρωπος τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ, καὶ ἄνθρωπος τὸν πλησίον αὐτοῦ. Καὶ ἐπεγερθήσεται πόλις ἐπὶ πόλιν, καὶ τομὸς ἐπὶ τομὸν (1). Καὶ ταραχθήσεται τὸ πνεῦμα τῶν Αἰγυπτίων ἐν αὐτοῖς, καὶ τὴν βουλήν αὐτῶν διυσκιδάσω.

Τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶν ἐναργῶς ἕτερον οὐδὲν, ἢ ἐκεῖνό που πάντως ὅπερ ἔφη Χριστὸς· Ἐμὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν· οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν. ἦλθον γὰρ διχάσαι ἄνθρω-

illa in fide et sacrosancto baptismate justificatio et sanctificatio. Decebat itaque Dominum, cum ad emundationem et mutationem Ægyptiorum se conferret, divino scilicet et spirituali more, in nube levi apparere. Non enim fieri aliter poterat ut macula animis peccantium aspersa abstergeretur, nisi sancto baptismo, cuius figuram nubem esse statuimus. Porro levis nubes non sane abs re nominatur. Nam baptismο tingimur, ut repudiemus et abnegemus peccatum, et impietate ceu vere intolerabili onere rejecta, alati quodammodo inde efficiamur, et quæ supra sunt cogitare, et corda in alto fixa et intenta habere discamus. Illud vero, Considerare in nube Christum, hoc puto demonstrare. Sessio vel requiem nobis innuit vel potestatem. Christus itaque non in legali cultu requiescat unquam, sed potius in ea quæ est per sacrum baptismi perfectione. Sic etiam regnum in res terrenas obtinuit. Concutietur deinde, inquit, manufacta Ægypti a facie ejus. Exhibito enim jam sacro baptismate, et Christo deinceps irradiante, inveterati erroris ludicra obscurari et evanescere, et diaboli laqueos perfringi, omnino est necesse. Irretivit autem, ut sic dixerim, omnem gentem genusque omne ad interitum et exitium, maxime vero præ cæteris Ægyptios. Erant quippe præ cæteros superstitionisimi, et quidem Peræas ipsos Assyriosque errore vicerunt, Scriptura videlicet inspirata divinitus de ea regione dicente, eam esse terram sculptillium. Dicit porro cor Ægyptiorum defecturum, nimium, ut ego quidem existimo, cedet evangelicæ prædicationi, ut primas ferat et evinceat, etsi olim cum Deo bellaverit, et veritati obstitit: talem esse Pharaonem manifeste 284 inveniemus. Moses enim sacrorum antistes aperte dixit: « Deus Hebræorum misit nos ad te, dicens: Dimitte populum meum ut serviant mihi in eremo. » Quibus ille: « Quis est? » inquit. « Non audiam vocem ejus; non novi Dominum, et Israel non dimittam. » Deficiet igitur cor eorum In ipsis, id est, non erit refractarium et pertinax, non durum et inemendabile manebit, sed prædicationem potius salutarem admittet.

VERS. 2, 3. Et concitabuntur Ægyptii adversus Ægyptios, et oppugnabit homo fratrem suum, et homo vicinum suum. Et concitabitur civitas contra civitatem, et præfectura in præfecturam. Conturbabitur spiritus Ægyptiorum in ipsis, et consilium eorum dissipabo.

Hoc plane aliud nihil est, arbitror, quam quod dixit Christus: « Nolite putare me venisse ad mittendum pacem in terram; non veni ut mittam pacem, sed gladium. Veni enim ut dissidere faciam

¹ Exod. v, 2, 3.

(1) LXX, νόμος ἐπὶ νόμον, lex in legem.

hominem contra patrem suum, et filiam contra matrem suam, et nurum contra socrum suam, et inimici omnes homines qui in domo ejus sunt ⁸⁵. Proclamata enim divina et evangelica prædicatione, observantia erga parentes posthabita, inimica ac invis ipsi cogitarunt homines, et bello tantum non pro lege concitato, in fratres insurrexerunt. Illi enim inveterato indulgentes errori, et ad idolorum imposturas effreni cursu proruentes, fidei sermonem non recipiunt. Illi autem ridiculum et impium omnino rati, velle deos a se fabricatos adorare, ad veritatis sermones convolarunt, et cum olim longe abessent, facti sunt propinqui, et declarati per fidem domestici Christi, ac intimi, et spei sanctorum et fidei in sæculum duraturæ scripti hæredes. Concussis igitur, ait, manufactis Ægypti, eo quod ad eam veniat Dominus in nube levi, magna erit familiarum et cognatorum dissensio, et bella, tum singulorum, tum universorum: ita ut civitas in civitatem, præfectura in præfecturam impressionem sit factura. Nomus autem dicitur ab his qui regionem Ægyptiorum incolunt, unaquæque civitas et vicini agri, et pagi qui ei subsunt, ac trita est apud eos hæc dictio. Deinde ait: Turbabitur spiritus Ægyptiorum in ipsis, et consilium eorum dissipabo. Dicinus autem quod cum diversis dissiderent opinionibus, tumultuati eunt non mediocriter: sed cum seducti turbas excitarent, et bella contra credentes, universitatis Deum belantem cum ipsis et repugnantem invenient. Dissipabo enim, inquit, ipsorum consilia, id est, omnem eorum solertiam vanam esse ostendam, et inutiles omnino conatus illorum qui adversus eos qui ad me confugiunt, intenduntur.

VERS. 4. *Et interrogabunt deos suos et simulacra sua, et eos qui de terra vocem edunt, et ventriloquos, et ariolos. Et tradam Ægyptum in manus hominum dominorum durorum, et reges duri dominabuntur ipsis*

Quomodo, et quo etiam tempore, salutaris prædicationis divitias acceperint Ægyptii, studiose conatur propheta explanare. Sensusque historię his qui rerum bonarum studio tenentur, non erit inutilis. Cum vastasset igitur Judæorum regionem Vespasianus, et incendisset Hierosolyma, omnibus copiis ac viribus descendit in Ægyptum, quam etiam in manum suam ac potestatem redegit. Quod quidem ex voluntate Dei fecit, qui Romanorum sceptris provincias omnes simul et civitates subjecit. Existimaverunt quidem Ægyptii facile servitutis jugum effugere se potuisse, seque extra aleam captivitatis positos, quod aquis plurimis cincta fuerat regio. Sed errarunt a spe. Deus enim si quid perficere velit, omnia cedunt facile: et quæ inaccessa et

πον κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ θυγατέρα κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς, καὶ νύμφην κατὰ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς· καὶ ἔχθροὶ πάντες οἱ ἄνδρες οἱ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Ἀναφωνηθέντος γὰρ ἡδὴ τοῦ θεοῦ τε καὶ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, καὶ τῆς εἰς γονεᾶς αἰδοῦς κατημεληκότες ἄνθρωποι, πεφρονήκασιν ἐχθρὰ καὶ μεμιστημένα αὐτοῖς, καὶ μονονοῦχι τὸν πολέμου νόμον ἐξητρυμένοι, κατεξανέστησαν ἀδελφῶν. Οἱ μὲν γὰρ τῇ ἀρχαίᾳ συναγορεύοντες πλάνῃ, καὶ ταῖς τῶν εἰδώλων ἀπάταις ἀγαλλίνως προσενευκότες, ἀπαράδεκτον ποιῶνται τὸν τῆς πίστεως λόγον. Οἱ δὲ καταγέλαστον τε χρῆμα καὶ ἀνόσιον παντελῶς ἡγούμενοι προελεύσθαι προσκυνεῖν τοῖς παρ' αὐτῶν τεχνουργουμένοις θεοῖς, τοῖς τῆς ἀληθείας προσεδραμηκασιν λόγοις, καὶ μακράν ὄντες ποτὲ, γεγόνασιν ἐγγύς, καὶ οἰκείῳ διὰ τῆς πίστεως ἀναδεδειγμένοι Χριστοῦ, εἰσω τε γεγόνασι τῆς τῶν ἁγίων ἐλπίδος, καὶ κληρονόμοι τέθενται τῆς εἰς αἰῶνα ζωῆς. Κατασεσείσμενων τοίνυν, φησὶ, τῶν χειροποιήτων Αἰγύπτου, διὰ τὸ ἐλθεῖν ἐν αὐτῇ τὸν Κύριον ἐπὶ νεφέλῃς κούρης, ἐπανάστασις ἔσται πολλὴ καὶ οἰκείων καὶ συγγενῶν, καὶ καθ' ἓνα καὶ κατὰ πληθύν οἱ πόλεμοι, ὥστε καὶ πόλιν καὶ νομὸν ἐπὶ νομὸν ποιεῖσθαι τὰς ἐφόδους. Νομὸς δὲ λέγεται παρὰ τοῖς τὴν Αἰγυπτίων οἰκοῦσι χώραν, ἐκάστη πόλις καὶ αἱ περιοικίδες αὐτῆς καὶ αἱ ὑπ' αὐτῇ κῶμαι· καὶ τέτριπται παρ' αὐτοῖς ἡ τοιάδε φωνή. Εἰτά φησιν, ὅτι Ταραχθήσεται τὸ πνεῦμα τῶν Αἰγυπτίων ἐν αὐτοῖς, καὶ τὴν βουλὴν αὐτῶν διασχεδάσω. Φαμέν δὲ ὅτι διάφορον ἐσχληκότες κατ' ἀλλήλων τὸ φρόνημα, τεθορύβηται μὲν οὐ μετρίως· ἐπαναστάσεις δὲ καὶ μάχας μελετῶντες κατὰ τὴν πεπιστευκότητα οἱ πλανώμενοι, πολεμοῦντα αὐτοῖς καὶ ἀνθεστηκῶτα τὸν τῶν ὅλων εὐρήσουσι Θεόν. Διασχεδάσω γὰρ αὐτῶν τὰς βουλὰς, φησὶν, τοῦτ' ἐστὶ, πᾶσαν αὐτῶν σκέψιν εἰκαλίαν ἀποφανῶ, καὶ ἀνόνητα παντελῶς. τὰ κατὰ τῶν ἐμοὶ προσεδραμηκῶτων ἐπιχειρήματα.

Καὶ ἐπερωτήσουσι τοὺς θεοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ ἀγάλματα αὐτῶν, καὶ τοὺς ἐκ τῆς γῆς φωνοῦντας, καὶ τοὺς ἐγγυστριμύθευς, καὶ τοὺς γνώστας. Καὶ παραδώσω Αἰγύπτου εἰς χεῖρας ἀνθρώπων κυρίων σκληρῶν· καὶ βασιλεῖς σκληροὶ κυριεύσουσιν αὐτῶν.

Τίνα δὴ τρόπον, ἢ κατὰ ποῖον ὅλως καιρὸν, Αἰγύπτιοι πεπλουτήκασιν τὸ σωτήριον κήρυγμα, σπουδῇ τῷ προφήτῃ διατρανοῦν. Οὐκ ἀνόνητος δὲ τῆς ιστορίας ὁ λόγος τοῖς γε ἀπᾶς χρηστομαθεῖν ἡρημένοις. Καταδρώσας τοίνυν τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν Οὐεσπασιανὸς, καὶ κατεμπήσας τὰ Ἱεροσόλυμα, πανστρατιᾷ καταβέβηκεν εἰς τὴν Αἰγυπτίων χώραν, χειρωσόμενος καὶ αὐτήν. Ἐδρα δὲ τοῦτο κατὰ βούλησιν τοῦ Θεοῦ, τοῖς Ῥωμαίων ὑποφέροντος σκήπτροις χώρας τε ἀπάσας ὁμοῦ καὶ πόλεις. Ἀλλ' ὄνον μὲν Αἰγύπτιοι καὶ διαφυγεῖν δύνασθαι βραδίως τὸν τῆς δουλείας ζυγὸν, εἶναι τε ἀνάλωτοι παντελῶς, διάτοι τὸ πλείστοις ὕδασιν διεζῶσθαι τὴν χώραν. Ἀλλ' ἡμαρτήκασιν τῆς ἐλπίδος. Θεοῦ γὰρ τι κατορθοῦν ἐθέλοντος, πάντα ὑπέλκει βραδίως, καὶ τὰ ἀνέφικτα

⁸⁵ Matth. xx, 34-36.

καὶ δυσήνυτα παρὰ δόξως κατευμαρτίζεται. Τὴν γὰρ Ἀ
 χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει ; κατὰ τὸ γεγραμ-
 μένον. Συμδέθηκε τοίνυν πάντα τὰ παρ' αὐτοῖς
 ὕδατος, τὰ τε ἐν λίμναις, καὶ μὲν τοι καὶ ποταμοῖς
 ἀφανισθῆναι παντελῶς, ὥς διοδεύεσθαι ποσὶν. Οὕτω
 τε λοιπὸν δυσχερεῖας ἀπάσης ἐψιλωμένην τὴν Αἰγυ-
 πτίων εὐρών, κεκράτηκεν αὐτῆς Οὐεσπασιανός.
 Κατ' ἐκεῖνο δὴ οὖν τοῦ καιροῦ, συμδέθηκεν εἰσελ-
 θεῖν εἰς τὴν Αἰγυπτίων τοὺς τὸ θεῖόν τε καὶ σωτήριον
 ἱερουργοῦντας κήρυγμα, καὶ τὰ ἔθνη σαγηνεύοντας
 διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ, πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας
 ἐπίγνωσιν. Μεμαθηκότες τοίνυν Αἰγύπτιοι, φησί,
 τῆς Ῥωμαίων στρατιᾶς τὴν παναλκῆ καὶ δυσκατ-
 αγώνιστον ἐφοδόν, τεθορυβημένοι τε λίαν, καὶ ὅποι
 ποτὲ αὐτοὺς τὸ τοῦ πράγματος ἐκδῆσεται πέρας,
 ἀναμαθεῖν ἐθέλοντες, ἐπερωτήσουσι τοὺς θεοὺς αὐ-
 τῶν, καὶ τὰ ἀγάλματα αὐτῶν, καὶ τοὺς ἐκ τῆς γῆς
 ρωνοῦντας, καὶ τοὺς ἐγγαστριμύθους, καὶ μέντοι
 καὶ γνώστας. Διάφοροι γὰρ παρ' αὐτοῖς ψευδομαν-
 τείας ἦσαν τρόποι, καὶ πεπλασμένοι προφῆται. Οἱ
 μὲν τοὺς νεκροὺς ἐπερωτᾶν προσποιούμενοι · οἱ δὲ
 καὶ ἀπὸ τῆς σφῶν αὐτῶν καρδίας ἐρευνώμενοι λό-
 γους. Ἕτεροι δὲ καὶ γνώσται, τοῦτ' ἔστι, τοὺς ἐκ
 θυσιῶν καπνοὺς, καὶ τοὺς ἐν τοῖς ἡπάσι τῶν σφαζο-
 μένων ζώων παλμοὺς πολυπραγμονοῦντες ἀνοσίως.
 Ἄλλ' οὐδεμιὰς ἔσται, φησὶν, ἐκ μαντείας αὐτοῖς ἡ
 ὁρησις· οὐτε μὴν ἐπαμύναι δυναμένους αὐτοὺς εὐ-
 ρήσουσι, τοὺς νομισθέντας εἶναι θεοὺς. Παραδώσω
 γὰρ Αἰγυπτὸν εἰς χεῖρας ἀνθρώπων κυρίων σκλη-
 ρῶν, καὶ βασιλεῖς σκληροὶ κυριεύσουσιν αὐτῶν.
 Ἐκλήρους δὲ ὅταν ἀκούσης, μὴ ἀπνηεστάτους νοήσης,
 ἀθραύστους δὲ μᾶλλον, καὶ παραχωρεῖν εἰδότας τὸ
 ἐκκλίστατοι βασιλεῖς, τῆς θείας τε καὶ ἀπορρήτου
 γοῦν κεκρατήκασι τῆς ὑπ' οὐρανόν.

Τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Καὶ πύονται οἱ
 Αἰγύπτιοι τὸ ὕδωρ τὸ παρὰ θάλασσαν· ὁ δὲ πο-
 ταμὸς ἐκλείψει, καὶ ξηρανθήσεται. Ἐκλείψου-
 σιν οἱ ποταμοὶ καὶ διώρυγες τοῦ ποταμοῦ, καὶ
 ξηρανθήσεται πᾶσα συναγωγὴ ὕδατος, ἐν παντὶ
 ἔλει καλὰ μόν, καὶ καπῖρου, καὶ τὸ ἄχι τὸ χλω-
 ρόν, πᾶν τὸ κύκλῳ τοῦ ποταμοῦ, πᾶν τὸ σπει-
 ρόμενον διὰ τοῦ ποταμοῦ ξηρανθήσεται ἀνεμο-
 φθορίᾳ. Καὶ στενάζουσιν οἱ ἀλλεῖς, στενάζουσι
 πάντες οἱ βάλλοντες ἀγκιστρὸν εἰς τὸν ποταμόν,
 καὶ οἱ βάλλοντες σαγήνας, καὶ οἱ ἀμφιβολαῖς
 περνήσουσι. Καὶ ἡ αἰσχόνη λήψεται τοὺς ἐρ-
 γαζομένους τὸ λῖνον τὸ σχιστόν, καὶ τοὺς ἐργαζομένους τὴν βύσσον· καὶ ἔσονται οἱ ἐργαζό-
 μενοι αὐτὰ ἐν ὀδύνῃ, καὶ πάντες οἱ τὸν ζῦθον
 σοῦσιν.

Συναρμόσεις καὶ τάδε τοῖς ἀρτίως ἡμῖν εἰρημέ-
 νοις. Εὐυγοτάτην γὰρ οὕτως τὴν Αἰγυπτίων, ξηρὰν
 ἀπέφηεν ὁ πάντα ἰσχύων θεός, ὥστε καὶ ἀνδρωπὶ
 βάσιμον εἶναι τοῖς ἐθέλουσι διὰ λιμνῶν λέναι καὶ
 ποταμῶν. Διήρηται δὲ πᾶς τῶν Αἰγυπτίων ἡ χώρα·
 καὶ οἱ μὲν ἔχουσι τὴν γῆν τὴν ἀρόσιμον, καὶ γονιμο-
 τάτην, καὶ ἀμπελώσιν ὅτι μάλιστα μελεδωνοί. Οἱ δὲ
 πρὸς αὐταῖς οἰκοῦσι ταῖς λίμναις, τὰ ἐξ αὐτῶν δρε-

immota sunt, inopinato dissipantur. Manum enim
 excelsam quis avertet? quemadmodum scriptum est.¹⁶
 Accidit ergo, omnes eorum aquas in lacubus et flu-
 minibus auferri penitus, ut pedibus trajecerint :
 Itaque deinceps, cum nudatam Ægyptum inveniret
 Vespasianus, eam facillime devicit. Quare sub id
 temporis evenit, ut ingrederentur Ægyptum divinæ
 ac salutaris prædicationis sacri ministri, et gentes
 per fidem **286** in Christo ad veritatis agnitionem
 irretiverunt. Itaque ubi Romani exercitus fortissi-
 mam ac insuperabilem incursionem Ægyptii intel-
 lexissent, valde tumultuati, et scire desiderantes
 quo tandem rei exitus evasurus sit, deos et imagi-
 nes suas, et de terra vocem edentes, et ventrilo-
 quos, et ariolos interrogabunt. Diversa enim apud
 eos erant falsarum vaticinationum genera, et ficti
 prophetæ, alii qui se mortuos sciscitari simula-
 bant, alii qui ex suo pectore verba eructabant. Alii
 etiam erant arioli, id est, qui fumos ex sacrificiis,
 et palpitationes in hepate mactatorum animantium
 indagant curiose et impie. Sed nulla, inquit, erit
 vaticiniorum utilitas. Nec enim qui dii putantur,
 eos auxilium afferre potuisse inveniunt. Tradam
 enim Ægyptum in manus hominum dominorum
 durorum, et reges duri dominabuntur eis. Duros
 autem cum audis, non immitissimos esse cogites,
 sed invictos potius et invulnerabiles, et victoriam
 cedere cuiquam nescios. Quales exstiterunt Roma-
 norum celeberrimi imperatores, divino et secreto
 consilio, ut dicebam, illis subjiciente omnia : quippe
 orbem terrarum subjugarunt.

νεκρὸν οὐδέν. Τοιοῦτο γὰρ οἱ Ῥωμαίων γεγονάσιν
 βουλῆς ὑποτιθείσης, ὡς ἔφην, τὰ πάντα αὐτοῖς. Καὶ

VERS. 5-10. Hæc dicit Dominus Sabaoth : Et
 bibent Ægyptii aquam quæ juxta mare : fluvius
 autem deficiet et exarescet. Deficient fluvii et rivi flu-
 vii. Et exsiccabitur omnis congregatio aquæ in omni
 palude calami et papyri. Et achi viride, omne circum
 flumen, omne quod seminatur juxta flumen, arescet,
 ventoque peribit. Et gement piscatores, et gement om-
 nes mittentes hamum in fluvium, et mittentes sagenas,
 et jacientes reia plorabunt. Et confusio apprehendet
 operantes linum fissile, et operantes byssum, et
 operabuntur ea in dolore, et omnes zythum facientes
 contristabuntur, et animis dolebunt.

Aptabis et hæc illis quæ sunt a nobis jam com-
 memorata. Terram enim Ægyptiorum humidissi-
 mam, aridam effecit omnipotens Deus, ut enim
287 sine sudore pervia sit, stagna et fluvios per-
 transire volentibus. Divisa est autem quodammodo
 Ægyptiorum regio : et alii habent terram arabilem
 et fecundissimam, et vitium sunt cultores studio-
 sissimi. Alii autem lacus accolunt, et quæ inde

¹⁶ Isa. XIV. 27.

proveniunt, decerpunt. Piscatores enim sunt, et papyrus desecant, ac chartæ sunt artifices, et linum fissile operantur. Palustres autem homines sive bubulci denominantur. Sunt enim apud eos innumera bouum armenta : panis, vini, aliarumque rerum magna penuria. Deficientibus itaque aquis, inquit, bibent aquam. Nam in littoribus quandoque fodientes, potabilem inde laticem exhauriunt. Deficient autem et exarescent omnes fluvii et alvei. Erit autem in omni palude calami et papyri raritas aquarum. Et omne quod in aquis nascitur, inquit, excrescabitur, ut et lugeant piscatores, et qui linum conficiunt fissile, et in dolore magno versentur qui ea exercent ; et præterea qui apud eos zythum apparant. Aquis enim deficientibus, inopia laborabunt omnium quæ exhilarare solent, et ad vitam opportuna et accommoda affatim suppeditare. Et hoc quidem quatenus ad historiæ declarationem pertinet, clare dictum est. Sin velit quis aquarum raritatem aliter accipere, et ad subtilioris intelligentiæ profunditatem descendere, non a scopo recedet, si anilem et insulsam orationem Græcorum sapientium aquis comparet, piscibus autem et papyro et calamo, aliisque, quorum alumna et nutrix est aquarum natura, hominum frequentiam. Piscatoribus vero, et rerum aquatiliū curatoribus, eos qui inescare norunt gregariam multitudinem, et qui student sermonibus in errorem deducentibus eam quasi linis quibusdam implicare. Hi lugebunt et contristabuntur, et animis dolebunt, cum eorum oratio diluta sit, et inefficax, quam merito aquis comparari posse hinc patet, quod ea prorsus deficiat, et omnia inde enutrita exarescant. Hi faciunt zythum : non enim vinum offerunt quod hominis cor exhilarat, sed spuriam quamdam et inutilem doctrinam, eamque verbis subtilibus et elimatis, ut quidem putant, efferunt. Hoc enim, ut opinor, byssus significat, ut dicat 288 eos nimium subtilitati et argutiis studere. Et linum fissile. Minutiæ enim apud eos subtiliter ac tenuiter disseruntur, verum prorsus frivola, et frigidis speculationibus referta. Frigidus enim zythus. Est autem Ægyptiorum quidam potus, sed frigidus et turbidus, talis siquidem est eorum oratio, et tales sunt doctrinæ, quæ sitim non sedant imbibitæ, sed inflammant potius, et insuaves sunt bibentibus, et ob vehementem frigiditatem morbos insanabiles pariunt.

πόμενοι. Ἰχθυοθῆραι τε γὰρ εἰσι, καὶ πάπυρον ἀποκείροντες, χάρτου τέ εἰσι δημιουργοὶ, καὶ λῖνον ἐργάζονται τὸ σχιστόν. Ἐλαιοὶ δὲ ἄνδρες ἦγουν βουκόλοι κατονομάζονται· καὶ γὰρ εἰσι παρ' αὐτοῖς ἀριθμοῦ κρείττονες αἱ βοῶν ἀγέλαι· πλείστη τε ἀρτου καὶ οἶνου καὶ τῶν ἄλλων ἡ σπάνις. Ἐκλειοπύτων τοιγαροῦν τῶν ὑδάτων, φησὶν, πίονται ὕδωρ. Ὅρύττοντες γὰρ ἐν τοῖς αἰγιαλοῖς ἐσθ' ὅτε τινές, πότιμον ἀρύονται νᾶμα. Ἐκλείψουσι δὲ καὶ ξηρανθήσονται οἱ ποταμοὶ, καὶ πᾶσαι αἱ διώρυγες. Ἔσται δὲ σπάνις ὑδάτων ἐν παντὶ ἔλει καλάμου, καὶ παπύρου. Καὶ πᾶν τὸ ἐν τοῖς ὕδασι φυόμενον ξηρανθήσεται, φησὶν, ὥστε καὶ στενάξαι τῶν ἰχθύων τοὺς θηρευτὰς, καὶ τοὺς τὸ λῖνον ἐργαζομένους τὸ σχιστόν, καὶ ἐν ὁδῷ γενέσθαι πολλῇ τοὺς ἐργαζομένους αὐτά· καὶ πρὸς τοῦτοις ἐτι, τοὺς τὸν παρ' αὐτοῖς ζύθον ἀρτύοντας. Ἐκλειοπύτων γὰρ τῶν ὑδάτων, ἐν ἐνδείᾳ παντὸς ἔσονται τοῦ κατεμφραίνειν εἰδότας, καὶ τὰ πρὸς ζωὴν αὐτοῖς ἐπιτήδεια παρατιθέντος πλουσίως. Καὶ ταυτὶ μὲν τό γε ἦκον εἰς τὸ ἐκ τῆς ἱστορίας δηλούμενον εἰρηται σαφῶς. Εἰ δὲ δή τις ἔλοιτο τῶν ὑδάτων τὴν σπάνιν καὶ ἐτέρως ἐκλαβεῖν, καὶ ἰσχυρότερον ἐννοίῃν εἰς βάθος ἐλθεῖν, οὐκ ἀπὸ σκοποῦ βαδιεῖται, παρειακάων ὕδασι τὸν παρά τε τοῖς τῶν Ἑλλήνων σοφοῖς, γραῶδη τε καὶ ἀσύνητον λόγον· ἰχθύσι γε μὴν τὴν τῶν ἀνθρώπων πληθύν, καὶ μὴν καὶ παπύρω, καλάμῳ τε καὶ τοῖς λαποῖς, ὧν ἐστι τροφὸς ἡ τῶν ὑδάτων φύσις. Ἀλειυσαί γε μὴν, καὶ οἷς ἂν ἔργον εἴη τὰ ἐν τοῖς ὕδασι, τοὺς σαγηνεύειν εἰδότας τὴν τῶν ἀγελαίων πληθύν, καὶ καθάπερ λῖνοις τισὶν ἐμπλακῆναι παρασκευάζοντας τοῖς εἰς ἀπάτην αὐτοὺς ἀποφέρουσι λόγοις. Οὗτοι στενάζουσι καὶ λυπηθῆσονται, καὶ τὰς ψυχὰς πονέουσιν, ἀπρακτοῦντες ἦδη πως τοῦ παρ' αὐτοῖς ὄντος λόγου· ὅν καὶ ὕδασι παρειακάζοντες διεβεβαιούμεθα σαφῶς, διὰ τὸ ἐκλειοπέναι παντελῶς αὐτὸν, ξηρανθήσεσθαι δὲ πάντα τὰ δι' αὐτοῦ τρεφόμενα. Οὗτοι ποιῶσι τὸν ζύθον· οὐ γὰρ οἶνον προσάγουσι τὸν εὐφραίνοντα καρδίαν ἀνθρώπου, ἀλλὰ νόθην τινὰ καὶ ἀχρηστον διδασκαλίαν, καὶ τοῖς ἰσχυοῖς αὐτὴν ὥσπερ οὖν οἶνον κατατεμνύνοντες λόγοις. Ὑπαινίττεται γὰρ, εἶμαι, τοῦτ' ἐν τῷ βύσσον λέγειν αὐτοὺς ἐργάζεσθαι, τὴν ἰσχυοτάτην ἀγαν. Καὶ λῖνον δὲ τὸ σχιστόν. Σκινδάλαμοι γὰρ ὥσπερ ἰσχυομυθίας τὰ παρ' αὐτοῖς· πλην ἀνόνητα παντελῶς, καὶ ψυχρῶν θεωρημάτων ἀνεπιμπλάντα. Ψυχρὸς γὰρ ὁ ζύθος (1).

VERS. 11. Et stulti erunt principes Taneos, sapientes consilarii regis, et consilium eorum insuabitur.

Imminente videlicet Ægyptiis inevitabili calamitate, et regione captivitati proxima, et cum janijam licet inviti alieno iugo cervicem daturi essent : conternatus haud medioeriter, et intolerando terrore percussus is qui principatum sortitus erat,

Καὶ μωροὶ ἔσονται οἱ ἀρχόντες Τάνεως, οἱ σοφοὶ σύμβουλοι τοῦ βασιλέως, ἡ βουλή αὐτῶν μωρανθήσεται.

Ἐπηρετημένης γὰρ Αἰγυπτίοις τῆς ἀφύκτου συμφορᾶς, καὶ μελλούσης ἀλῶναι τῆς χώρας, καὶ δεῖν οὐδέπω τοῖς ἐτέρω ζυγοῖς, καὶ εἰ μὴ βούλοιντο τυχόν, ὑπενεγκεῖν τὸν αὐχένα, τεθορυβημένος οὐ μετρίως, καὶ ἀφορήτους δαίμασι κατεπτοημένος ὁ

(1) Lacuna hic relicta est, licet in Vaticano et Regio nulla reperiat.

καθηγεσθαι λαχών, συνεκόμισε μὲν τοὺς ἐπὶ κλην A sapientes, qui et magi dicuntur, coegit, et ad quem tandem finem hæc res exiret, et quo pacto belli impetum frangere possent, diligentissime interrogavit. Tantum abest, ut hi aliquid opportunum aut verum potuerint dicere, ut etiam insignis stultitiæ daminarentur. Deo enim volente malum inferre, parum valebit omne consilium humanum et potentia. Si enim clauseris contra hominem, quis aperiet? sicuti scriptum est 77. Sophos igitur Taneos, pseudoprophetas ejus delubrorum curatores dicit; qui cum arte magica se efferrerent, ex ipsis rebus nihil esse prorsus arguebantur.

Πῶς ἐρεῖτε τῷ βασιλεῖ· Υἱοὶ συνετῶν ἡμεῖς, B VERS. 12. Quomodo dicetis regi: Filii intelligentium nos, filii regum ab initio? Ubi sunt nunc sapientes tui, et annuntient tibi, et dicant: Quid consilii cepit Dominus Sabaoth super Ægyptum?

Ἐπὶ ποίοις, φησὶ, κατορθώμασιν ἀνασπάσεται τὴν ὄρρυν; Τί τὴν Αἰγυπτίων ὄνταςαντες χώραν θαυμασθήσεσθε παρ' αὐτῶν, ἢ ποίοις κέχρησθε λόγοις τὸν βασιλεύοντα συναρπάζοντες· λέγοντες, ὅτι Υἱοὶ συνετῶν ἡμεῖς, τοῦτ' ἐστὶ, προφητῶν; Μάγοι καὶ ἐκ μάγων· οἱ καὶ τῆς χώρας ἀπάσης, μονονουχὶ βεβασιλεύκασι, διαδόχον ἐσχηκότας παρὰ τοῖς τῶν εἰδώλων θεραπευταῖς τὴν δόξαν, καὶ τοῖς κρατοῦσιν αἱ συνόντες τε καὶ συνδιατιώμενοι· ἅτε δὴ καὶ βουλάς ἐφ' ἅπασιν τοῖς πρακτέοις εἰσχομίζεσθαι εἰσθότες, τῶν ψευδωνύμων θεῶν ἐνηχοῦντων αὐτοῖς τὴν τοῦ συμφέροντος θήραν. Ὅταν τοίνυν ψευδηγοροῦντες ἐλεγχθῆσεσθε, φησὶ, καὶ τῶν ἀληθῶν εἰδότες οὐδὲν, πῶς ἐρεῖτε τῷ βασιλεῖ· Υἱοὶ συνετῶν ἡμεῖς; υἱοὶ βασιλέων τῶν ἐξ ἀρχῆς; Καὶ γέγονε μὲν ἐν τούτοις ὁ προφητικὸς ἡμῖν λόγος, ὡς πρὸς γε τοὺς δοκοῦντας εἶναι σοφοὺς· εἴτα μέτεισιν ἐπὶ τὸ αὐτοῦ πρόσωπον τοῦ καθηγεσθαι λαχόντος, καὶ φησὶν· Ποῦ εἰσὶ νῦν οἱ σοφοί σου; καὶ ἀναγγελλάτωσάν σοι, καὶ εἰπάτωσαν τί βεβούλευται Κύριος· Σαβαώθ ἐπ' Αἰγυπτου. Εἰ μὴ γάρ εἰσι φένακες, φησὶν, ἢ ἀπατεῶνες καὶ βωμολόχοι, καὶ ψευδηγορεῖν εἰσθότες, καὶ τὰ ἀπὸ καρδίας αὐτῶν λαλοῦντες μόνῃς, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου· μάθανε παρ' αὐτῶν τὰ τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπιτηρτήματα, καὶ αὐτίκα δὴ μᾶλα συμβησόμενα διὰ βουλῆς Κυρίου Σαβαώθ. Ἐπιτωθάζει δὲ ὡς περ ὁ λόγος τοῖς οὐκ εἰδότες Θεόν, ἀλλ' ὅσον ἐν σκότῳ βαθεῖ κειμένοις, διὰ τοῦ προσκεῖσθαι φιλεῖν ταῖς τῶν εἰδώλων λατρείαις. Πάνθενιν οὖν ἄρα, μᾶλλον δὲ καὶ εἰκαῖον παντελῶς, τὸ ταῖς τῶν ψευδομάντεων ἀπάταις ἐπαθροεῖν· εἰδότες γὰρ ὅπως τὸ σύμπαν οὐδὲν, ἢ τῶν ἐσομένων, ἢ καὶ ὧν ἂν ἐπιφέρει Θεός, ἀργυρολογίας ὑπόθεσιν ποιοῦνται τὴν ψευδομαντίαν, καὶ θεοκλυτεῖν ὑποπλάττοντες, τὰ ἀπὸ μόνῃς τῆς σφῶν βουλῆς ἐρευγόμενοι, καὶ τὴν τῶν προσκειμένων αὐτοῖς καταγοητεύοντες νοῦν. Λαλοῦσι γὰρ ἂν βούλοιστό τις, καὶ μόνον ἐκεῖνός φασιν, ὅπερ ἂν εἶναι τεκμήριον τοῖς ἀπρωμένους καθ' ἡδονήν. Ἀλλ' ὁ γε Θεός ἡμῖν ἐπι-

Ob quænam, inquit, præclara facinora, attolletis supercilium? Quid adjumenti regioni Ægyptiæ attulistis, ut in admiratione apud eos sitis? Vel qua oratione utemini, cum regem corripitis, dicentes: Filii intelligentium nos, id est, prophetarum? Magi ex magis: qui etiam per universam regionem tantum non regnarunt, qui apud cultores idolorum exstimationem et 289 gloriam celeberrimam adepti sunt: qui cum potentibus versati semper fuerunt, et vicitarunt, quippe consilia in omnibus rebus agendis adferre soliti, falso nominatis diis quid conducere insipientibus. Cum igitur falsa coniectiones, inquit, et veri nihil scientes convincemini, quomodo dicetis regi: Filii intelligentium nos? Filii regum qui a primis exstiterunt temporibus? In his autem sermone propheticus spectat ad eos qui esse videbantur sapientes; dein vero transitum facit ad personam ejus qui principatum sortitus erat, et ait: Ubi sunt sapientes tui nunc? Et annuntient tibi, et dicant quid consilii cepit Dominus Sabaoth de Ægypto. Etenim, inquit, si non sunt impostores et deceptores, et scurræ, si non falso prædicare solent, nisi ex suo peccatore solo loquantur, non ab ore Domini: discite ab illis quæ Ægyptiis impendent, et quæ ex consilio Domini Sabaoth primo quoque tempore sunt evenitura. Insultat quasi illis qui Deum non cognoverunt, sed velut in profundis tenebris jacuerunt, eo quod idolorum cultui affigerentur. Gravissimum igitur, imo vero prorsus frustraneum, imposturis falsorum vatum confidere. Cum enim futura et quæ Deus infert, omnino ignorent, coacervandi argenti materiam faciunt artem pseudomanticam, vaticinationes, et a Deo audire se fingunt quæ suo solo arbitratu eructant, animumque eorum qui ipsis adhærent, excantant. Loquuntur enim quæ placent aliis, illud dicunt solum quod voluptati esse audientibus conjiciunt. Cæterum divina lex præcipit ab hujus-

77 Job xii, 14.

modi hominibus recedere. Habet enim sic : « Si ingressus sis in terram quam dat tibi Dominus Deus tuus, non discas facere secundum abominaciones gentium earum. Non inveniatur in te qui lustrat filium suum vel filiam suam igni, aut vaticinans vaticinium, vel ariolus, vel augur, vel qui veneficiis incantat, aut ventriloquus, vel qui ostenta considerat, aut qui interrogat mortuos. Etenim abominatio Domino Deo tuo quicunque talia facit ¹². » Adjungit porro bis, et ait : « Perfectus eris coram Domino Deo tuo ¹³. » Nam gentes illæ quas tu hereditate possides, ariolationes et vaticinationes audiunt. Tibi vero non sic dedit Dominus Deus tuus : « Prophetam de fratribus tuis excitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audietis per omnia, **290** quæcunque loquetur vobis ¹⁴. » Omnino enim Dei amore vacuus erit, et pietatis ornamentis nudabitur, qui vaticiniis, ariolationibus, auguriis et incantatorum fucis animum adhibuerit. At is spei bonæ vere plenus erit, qui evangelicis oraculis animum intenderit, et his quæ Christus dicit, veritatis calculum attulerit. Siquidem ille est prophetarum Dominus, et omnis cognitionis largitor, etiam si pro mensura humanitatis propheta nominetur.

VERS. 13-15. Defecerunt principes Taneos, et erecti sunt principes Mempheos, et decipient Ægyptum secundum tribus. Dominus enim confudit eos spiritu erroris, et deceperunt Ægyptum in omnibus operibus ejus, sicut errat ebrius et vomens simul; nec ullum opus habent Ægyptii quod faciat caput et caudam, principium et finem.

Deridet nobis quodammodo falsorum vatum nugas et vanitates in hisce verbis sermo propheticus. Ægyptiorum enim præfectus, qui cum ipso semper erant præstigiatores et vanos vates, qui etiam nominabantur sophi, interrogavit in quem tandem finem expectata devenirent. Postquam autem consilio frustrati sunt, et mendacii convicti, nullusque esset qui consilii utilis viam indicaret, nibili facti sunt, ac alii deinceps sapientes quærebantur : et quidam mirabantur principes Mempheos, id est, sacerdotes et magos, qui, inquam, Memphim incolebant. Eximii enim quasi videbantur hi tum temporis, et cum ad magicæ peritiæ summum pervenissent fastigium, omni veneratione digni idololatris habebantur. Defecerunt igitur, inquit, principes Taneos, id est, pro nihilo habiti sunt, et summi ac admirabiles regi ac omnibus qui circum illum erant esse visi sunt Memphitarum præsides et antistites. Verum seduxerunt et illi Ægyptum secundum tribus, id est, oppidatim et vicatim, non viritum solum, sed etiam catervatim. Habebant enim illis fidem, etiamsi quod e re esset nihil dicerent : nam quomodo confiei sunt? Dominus enim, inquit, confudit eos spiritu erroris, id est, omnem veritatis sermonem ab eorum lingua excussit, ut nihil veri

A τάττει νόμος τῶν τοιούτων ἀποφοιτᾶν. Ἐχέι γὰρ οὕτως : « Ἐὰν εἰσέλθῃς εἰς τὴν γῆν ἣν Κύριος ὁ Θεός σου δίδωσί σοι, οὐ μαθήσῃ ποιεῖν κατὰ βδελύγματα τῶν ἐθνῶν ἐκείνων. Οὐχ εὐρεθήσεται ἐν σοὶ περικαθαίρων τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἢ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ἐν πυρὶ, μαντευόμενος μαντεῖαν, κληδωνιζόμενος, καὶ οἰωνιζόμενος, φαρμακός, ἐπάδων, ἐγγαστριμυθος, καὶ τερατοσκόπος, καὶ ἐπερωτῶν τοὺς νεκρούς. Ἔστι γὰρ βδελύγμα Κυρίου τῷ Θεῷ σου πᾶς ποικὺν ταῦτα. » Προσεπάγει δὲ τοῦτοις καὶ ψαῖς : « Τέλειος ἔσῃ ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου. » Τὰ γὰρ ἔθνη ταῦτα, οὕς σὺ κατακληρονομεῖς αὐτούς, οὗτοι κληδωνισμῶν καὶ μαντειῶν ἀκούσονται. Σοὶ δὲ οὐχ οὕτω δέδωκεν Κύριος ὁ Θεός σου : « Προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου ἀναστήσει σοὶ Κύριος ὁ Θεός σου, αὐτοῦ ἀκούσεσθε **B** κατὰ πάντα ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς. » Ἀφιλόθεος γὰρ παντελῶς, καὶ τῶν εἰς εὐσέθειαν αὐχημάτων ἔσται γυμνός ὁ μαντεῖαις προσέχων καὶ κληδωνισμοῖς, οἰωνοσκοπίας τε καὶ τοῖς τῶν γοητῶν φανακισμοῖς. Ἐλπίδος γε μὴν ἀγαθῆς ἐπίμεστος ἀληθῶς, ὁ τοῖς εὐαγγελικαῖς θεασίσμασι προσέχων τὸν νοῦν, καὶ οἷς ἂν λέγοι Χριστὸς, τὴν τῆς ἀληθείας ψήφον ἐπιτιθεῖς. Καὶ γὰρ ἐστὶ προφητῶν Δεσπότης, καὶ ἀπάτης γνῶσεως χωρηγός, εἰ καὶ προφήτης ὠνόμασται, διάτοι τὸ τῆς ἀνθρωπότητος μέτρον.

Ἐξέλιπον οἱ ἄρχοντες Τάνεως, καὶ ὑψώθησαν οἱ ἄρχοντες Μέμφεως, καὶ πλανήσουσιν Αἴγυπτον κατὰ φυλάς. Κύριος γὰρ ἐκέρασεν αὐτοῖς πνεῦμα πλανήσεως, καὶ ἐπλάνησαν Αἴγυπτον ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτῶν, ὥς πλανᾶται ὁ μεθύων, καὶ ὁ κμῶν ἅμα. **C** Καὶ οὐκ ἔσται τοῖς Αἰγυπτίοις ἔργον, ὃ ποιήσει κεφαλὴν καὶ οὐρὰν, ἀρχὴν καὶ τέλος.

Ἐπιμειδιᾶ τρόπον τινὰ τοῖς τῶν ψευδολόγων ἀδύρμασι, καὶ κενωφωναίαις ὁ προφητικὸς ἡμῖν ἐν τοῦτοις λόγος. Ἦρτο μὲν ὁ τῶν Αἰγυπτίων ἡγούμενος τοὺς ἀεὶ συνόντας αὐτῷ γοητάς τε καὶ ψευδομάνεις, οἱ καὶ ὠνομάζοντο σοφοί, πρὸς ποῖον αὐτῷ καταστήσει τέλος τὰ προσδοκώμενα. Ἐπειδὴ δὲ βουλῆς ἡμάρτανον, καὶ ψευδοποιῦντες ἠλέγγοντο, καὶ οὐδεὶς ἦν αὐτοῖς ὁ βουλῆς ὀνησιφόρος καὶ σκεμμάτων ἐπαγγελῶν εἰσχομίζων ὁδόν· κατελογίσθησαν μὲν εἰς οὐδὲν, ἔτεροι δὲ λοιπὸν ἐζητούντο σοφοί· καὶ ὅθι καὶ θαυμάκασί τινες τοὺς ἄρχοντας Μέμφεως, τοῦτ' ἐστὶ, τοὺς ἱερεῖς τε καὶ μάγους, τοὺς κατὰ γέφυρμιν τὴν Μέμφιν. **D** Ἀπόλεστον γὰρ ὥσπερ ἐδόκουν εἶναι τὸ τηνικάδε, καὶ μαγικῆς ἐμπειρίας εἰς ἄκρον ἐλληλαχότες τοῦ παντός ἄξιοι λόγου τοῖς εἰδυλολάτραις ἐφαίνοντο. Ἐξέλιπον τοίνυν, ψαῖσιν, οἱ ἄρχοντες Μέμφεως, τοῦτ' ἐστὶ, κατελογίσθησαν εἰς οὐδὲν, ὥςτοι καὶ εἶναι καὶ θαυμασμένοι παρὰ τε τῷ βασιλεῖ καὶ ἅπασιν τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἔδοξαν εἶναι τῆς Μέμφεως οἱ προσετηχότες. Πλὴν πεπλανήκασιν καὶ αὐτοὶ τὴν Αἴγυπτον κατὰ φυλάς, τοῦτ' ἐστὶ, κατὰ πόλεις καὶ κώμας· καὶ οὐ κατ' ἓνα μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ κατὰ πληθύν. Τέφρα σήκασι γὰρ αὐτοῖς, καίτοι τῶν ἀναγκαίων οὐδὲν ἔχουσιν εἰπεῖν· θελαρσῆκασιν γὰρ τίνα τρόπον· Κύριος γὰρ, φησὶν, ἐκέρασεν αὐτοῖς πνεῦμα πλανήσεως,

¹² Deut. xviii, 10-12. ¹³ ibid. 13. ¹⁴ ibid. 15.

τοῦτ' ἐστὶ, πάντα λόγον ἀλγθείας ἀπετίναξε τῆς Ἀ
 γλώττης αὐτῶν, ὡς μὲν ἔτι οὖν ἰσχυῖσαι τῶν ἀληθῶν
 ἢ νοεῖν ἢ λέγειν. Οὐ γὰρ ἔδει ταῖς τῶν εἰδωλολα-
 τρούντων γλώτταις ἐνιζῆσαι τὴν ἀλγθείαν. Πεπλα-
 νήκασι τοίνυν τὴν Αἴγυπτον, ὡς πλανᾶται ὁ μεθύων
 καὶ ὁ ἐμῶν ἄμα. Ἔθος γὰρ τοῖς μεθύουσι, τὸ ταῖς
 ἐξ ἐμέτων περιπίπτειν ἀκαθαρσίαις. Ταύτητοι φησὶν·
 Οὐκ ἔσται τοῖς Αἰγυπτίοις ἔργον, ὃ ποιήσει κεφαλὴν
 καὶ οὐρην, ἀρχὴν καὶ τέλος. Οὐδὲ γὰρ ἐγγειρημάτων
 ἄφονται νεανικῶν. Τοῦτο γὰρ ἀρχὴ καὶ κεφαλὴ. Οὕτε
 μὲν εἰς εὐκταίστατον αὐτοῖς καταστήσει τέλος τὰ
 ἐρώμενα· τοῦτο γὰρ ἡ οὐρὰ καὶ τὸ τέλος· πάντα γὰρ
 σκέψις ἀνθρώπων ἀνόντητος, καὶ πᾶν ἐπικούρημα
 σαθρὸν, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον ὄνῃσαι δυνάμενον·
 Θεοῦ γὰρ καχοῦντος, ὡς ἔφην, καὶ χεῖρα τὴν παν-
 αλκὴ τοῖς ἀποσκιρτῶσιν ἐπάγοντος, καὶ εἰς τὸ αὐτῶν
 δοκοῦν μετατρέποντος τῶν πραγμάτων τὰς φύσεις.

Τῇ δὲ ἡμέρᾳ δεικνύει ἔσονται οἱ Αἰγύπτιοι ὡς αἱ
 γυναῖκες ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ, ἀπὸ προσώπου
 τῆς χειρὸς Κυρίου Σαβαώθ, ἣν αὐτοὶ ἐπιβαλεῖ
 ἐπ' αὐτούς. Καὶ ἔσται ἡ χώρα τῶν Ἰουδαίων τοῖς
 Αἰγυπτίοις εἰς φόβητρον. Πᾶς δὲ ὃν ὀνομάσῃ
 αὐτὴν αὐτοῖς φοβηθήσονται, διὰ τὴν βουλὴν ἣν
 βεβούλευται Κύριος ἐπ' αὐτήν.

Οἱ γὰρ πάλαι θρασεῖς καὶ ἀνήμεροι, καὶ κινδύνου
 παντὸς καταφρονῆται, περιδεεῖς ἔσονται, φησὶ, καὶ
 τεθρυμμένην εὐρήσουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν καρδίαν, ὡς
 γυναικῶν τῶν ἀσθενεστάτων ἀποδεῖν οὐδὲν, ἀλλ'
 οἰκονεῖται· εἰς θηλυπρεπὲς ἀνανδρίας κατολισθεῖν.
 Πρόφασις δὲ αὐτοῖς τοῦ δειμάτος, καὶ τῆς ἐπὶ τούτῳ
 ποίσεως, ἡ χεὶρ ἔσται Κυρίου Σαβαώθ, ἣν αὐτοὶ ἐπι-
 βαλεῖ ἐπ' αὐτούς. Χεῖρα δὲ Κυρίου Σαβαώθ ἐν τού-
 τοις· τὸ παναλκὲς θέλημα τοῦ Θεοῦ διορίζεται τῇ
 Ῥωμαίων βασιλείᾳ τῶν Αἰγυπτίων ὑποφέροντος
 ἔθους. Ἀμαχος δὲ παντελῶς ἡ θεία βουλὴ, καὶ τοῖς
 τῆς ἀνωτάτω φύσεως σκέμμασι τὸ δοκοῦν πᾶσά πως
 ἀνάγκη διαπεραινέσθαι. Ἔσται δὲ πρὸς τούτοις ἡ
 χώρα τῶν Ἰουδαίων τοῖς Αἰγυπτίοις εἰς φόβητρον·
 καὶ τί δὴ ἄρα φησὶν ἐν τούτοις, εἰδόμεν ἀκριβῶς·
 ἀσαφὲς γὰρ λίαν τὸ δηλούμενον. Οὐκοῦν ἐσώζετο μὲν
 πάλαι τῶν Ἰουδαίων ἡ χώρα προσσπίζοντος Θεοῦ, καὶ
 εὐσταταγώνιστον αὐτὴν ἀποφαίνοντος ἀπάσαις, ὡς
 ἔπος εἶπεν, ταῖς ἐν κύκλῳ βασιλείαις τῶν ἐθνῶν.
 Ἀλλὰ καί ποί τοσοῦτον ἔχουσα τὸν ἐπίκουρον, ἥλω καὶ
 γέγονεν ὑπὸ Ῥωμαίους, καὶ ἐμπέπηρσται μὲν πᾶσα
 πόλις, κένανδροι δὲ μεμενήκασι οἴκοι τε καὶ κῶμαι.
 Καὶ ποία γέγονεν αὐτοῖς ἡ τοῦ ἁλώνα· πρόφασις; Ἡ
 βουλὴ δεικνύει Κυρίου, ἣν καὶ ἐπ' αὐτῇ βεβούλευται.
 Παραδίδεται γὰρ καὶ αὕτη ταῖς ἁλλαῖς ὁμοῦ τῇ
 Ῥωμαίων πανσθενεστάτῃ χειρὶ. Ἔσται τοίνυν ἡ
 χώρα τῶν Ἰουδαίων τοῖς Αἰγυπτίοις εἰς φόβητρον. Οἱ
 μὲν γὰρ τῶν ψευδομάντων λόγος παραθαρσύνειν
 ἔθελον, ὅτι καὶ ἀμείνους ἔσονται σὺς τῶν ἐπιόντων
 χειρὸς, καὶ κρατήσουσιν ἀντεξάρχοντες. Τὸ δὲ ὅτι
 παραδεδόσθαι καὶ αὐτὴν αὐτοῖς τὴν τῶν Ἰουδαίων
 χώραν, καί ποί Θεὸν ἔχουσαν τὸν ὑπεραβλοῦντά ποτε,
 πάνδεινον αὐτοῖς ἐκτεθεῖν τὸ δαίμα. Προσεδόχσαν γὰρ
 ἐντεθεῖν, πάντῃ τε καὶ πάντως τοῖς καταδρόνῳ ἐθέλουσιν
 ὑποκείσθαι, παθοῦσιν τοῦτο καὶ τῆς Ἰουδαίων γῆς,

potuerint vel cogitare, vel dicere. Et enim 291
 in linguis idololatriarum veritas residere nullo mo-
 do potuit. Deceperunt itaque Ægyptum, sicuti errat
 ebrius et vomens simul. Solent enim ebrii in vo-
 mitionum incidere intemperantiam. Itaque dicit :
 Non habent Ægyptii ullum opus quod faciat caput
 et caudam, principium et finem. Nec enim egre-
 gia cœpta juveniliter aggredientur, hoc enim est
 principium et caput ; nec in optatissimum finem
 occurrunt quæ geruntur : hoc enim est cauda et
 finis : omnis enim humana consultatio infructuosa,
 et omne præsidium imbecillum, nec ultra ex parte
 juvare potest, si Deus, ut dixi, mutat ac perna
 efficit, manumque omnipotentem resiliētibis affert,
 et ad suam voluntatem rerum naturas convertit.

VERS. 16, 17. Die vero illa erunt Ægyptii velut
 mulieres in timore et in tremore a facie manus Domini
 Sabaoth, quam ille injiciet eis. Et erit regio Judæo-
 rum Ægyptiis terrori. Si quis nominaverit eam ipsis,
 expavescent ob consilium quod decrevit in illam Do-
 minus.

Qui enim olim audaces et immites et omnium
 periculorum contemptores fuerunt, pavidī, inquit,
 et fracto corde erunt, ut a mulieribus infirmis
 nihil differant, sed tanquam muliebriter effeminentur.
 Causa vero metus et terroris hujus, manus
 erit Domini Sabaoth, quam ipse injiciet eis. Manus
 Domini Sabaoth hic definitur esse omnipotens vo-
 luntas Dei, Ægyptiacam gentem Romanorum regno
 subjiciens. Invictum est divinum consilium, et quod
 supremæ naturæ placuerit, prorsus confici necesse
 est. Erit præterea regio Judæorum terrori Ægyptiis.
 Quid autem hic dicat, consideremus diligenter ;
 valde enim obscurum est quod dicitur. Itaque con-
 servata quidem olim est Judæorum regio, propu-
 gnante Deo, ita ut nulla, ut ita dicam, regna gentium
 quæ circumcirca sunt, expugnare potuerint. Cæte-
 rum licet tantum haberet opitulatorem, capta est,
 et Romanis subjecta, et omnes urbes incensæ, et
 domus juxta ac vici viris vacui remanserunt. Et
 quæ tandem causa fuit ut caperentur? Consilium
 nimirum quod contra illam 292 decrevit Dominus.
 Tradita enim est et ea una cum aliis Romanorum
 manui potentissimæ. Erit ergo regio Judæorum
 Ægyptiis terrori. Falsi enim vates, suis verbis ani-
 mum addere illis voluerunt, quod et manu invadun-
 tium robustiores essent, et, si oppouerent se, supe-
 rarent. Verum cum ipsa Judaica regio etiam quæ
 Deum victorem olim habebat, illis tradita sit, hoc
 gravissimum timorem ipsis injecit. Expectarunt
 enim inde semper, ut quibuslibet popularis sub-
 jicerentur, cum, ut dixi, Judaicæ terræ hoc accidisset :
 non quod is qui servat, debilior esset, sed quod
 suo eam subjeceret nutui, et Romanorum sceptris
 submitteret. Aliis placet etiam aliter hoc quod pro-
 ponitur intelligere. Postquam enim visitavit in uni-

versum Ægyptios, et a tenebris in lucem transtulit universitatis Deus, et a ritu idololatriæ traduxit, deditque ut de cætero cognoscerent quis esset natura ac vere Deus, ac universitatis fabricator (crediderunt enim in Christum, et per illum et in illo noverunt quoque Patrem) : hinc ait, propter magnam ipsorum probitatem et religionem, ipsis fore regionem Judæorum terrori. Terrori autem cum dicit, metum ex pietate intelliges profectum. Colunt enim omnes Hierosolyma, eo quod ibi natus fuerit Christus, et cruce pro mundi salute pertulerit, et in monumento positus, denuo revixerit, adque Patrem emigravit. Olim quippe Ægyptiorum odio flagravat Judæorum regio, erat enim pugnaus et discrepans eorum religio. Illi enim creaturam et opera suarum manuum adoraverunt; hi vero sanctissimo Deo servierunt, et legibus ejus gubernati, sinceræ conversationis imitatores exstiterunt. Hæc igitur quondam invisæ regio, terror veluti quidam, et religionis erit causa et materia, propterea quod in ea Christus natus fuerit, ut dixi, qui ex tenebris eos ad mirabilem ipsius lucem vocavit.

τοῖς παρ' αὐτοῦ διοικούμενοι νόμοις, τῆς εὐαγούσας μένη χώρα ποτὲ, φόβητρον ὥσπερ τι καὶ εὐλαβείας Χριστὸν, ὡς ἔφην, τὸν ἐκ σκότους αὐτοὺς καλέσαντα

VERS. 18. Die illa quinque civitates in Ægypto loquentur lingua Chananæa, et jurabunt nomine Domini. Civitas Asedec vocabitur una civitas.

Mirari quis poterit in his, et valde quidem merito, argutam et exquisitam beati prophetæ tractationem, qui 293 eorum prorsus nihil ignoravit, quæ regionis Ægyptiorum adventus tempore essent futura: qui et sigillatim prædicit particularia, et quomodo evangelica prædicatione suscepta fuerit, clare disserit. Loquentur, inquit, quinque civitates in Ægypto lingua Chananæa, id est, Syrorum vel Palæstinorum. Una enim lingua loquuntur Phœnices et Palæstini. Sunt autem contermini sibi quæque ipsi contigui Palæstini et Ægyptii, nec quidquam est intermedium, sed statim in extremis finibus Ægypti quæ ad orientem et ad mare spectat, inquam, Palæstinæ terræ primum introitus et quasi fauces apparent. Confinis igitur Chanaan Ægyptus: ideoque civitates illæ in confinio Ægypti, primum Evangelii receperunt prædicationem: fuerunt autem hæc quinque, quarum primam eam quæ nunc Rhinocoruretarum est, dicimus. Loquuntur enim etiam lingua Chananæa. Illis enim urbibus studio est, non tantum operæ curæque in Ægyptiorum sermone, quantum in Syriaca lingua ponere. Quidam etiam narrant in suis scriptis Josephum disertè commemorare quemdam nomine Joniam ministerio functum inter eos qui sanguine Levitico oriundi sunt, et sacerdotio ex lege ornatum simul, qui ut ex terra Judaica demigrasset, quod simultatem cum quodam cognato suo exercuisset, vel forte persecutionem perpassus fuisset, ad quinque has urbes finitimas Chanaan pertigisse. Hic, inquit, infinita coacta Ju-

ως ἔφην, οὐκ ἡσθενηκότος τοῦ διασωζόντος, ἀλλ' ἰδίως καὶ αὐτὴν ὑποτιθέντος νεύμασιν, καὶ τοῖς Ῥωμαίων σκλήπτροις ὑπάγοντος. Δοκεῖ δὲ τισὶ καὶ ἐτέρως νοεῖν τὸ προκειμένον. Ἐπειδὴ γὰρ ὁλως ἐπεσκέψατο τοὺς Αἰγυπτίους, καὶ μετεκόμισεν ἐκ σκότους εἰς φῶς ὁ τῶν ὁλων Θεός, καὶ ἀπέστησε μὲν τῆς τῶν εἰδωλολατρειῶν ἐθῶν, δεδιώρηται δὲ τὸ εἰδέναι λοιπὸν, τίς ὁ φύσει καὶ ἀληθῶς ἐστι Θεός, καὶ τῶν ὁλων δημιουργός. Πεπιστεύκασιν γὰρ εἰς Χριστόν· ἐγνώκασιν δὲ δι' αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ τὸν Πατέρα. Ταύτην τοι, φησὶν, ἐκ πολλῆς ἄγαν ἐπιεικείας τε καὶ εὐλαβείας, ἔσται αὐτοῖς ἡ χώρα τῶν Ἰουδαίων εἰς φόβητρον. Τὸ δὲ εἰς φόβητρον ὅταν λέγῃ, νοήσεις τὸν ἐκ τῆς εὐλαβείας φόβον. Τιμῶσι γὰρ ἅπαντες τὰ Ἱεροσόλυμα, διὰ τοι τὸ ἐκεῖσε γενέσθαι Χριστόν, καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ἀνατῆναι σταυρόν, τεθῆναι τε ἐπὶ μνήματος, ἀναβῖναι τε αὐτῷ, καὶ ἀναβῆναι πρὸς τὸν Πατέρα. Πάλαι μὲν οὖν μεμίσητο παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις τῶν Ἰουδαίων ἡ χώρα· καὶ γὰρ ἦν μαχόμενος αὐτοῖς τῆς θρησκείας ὁ τρόπος. Οἱ μὲν γὰρ προσεκύουν τῇ κτίσει, καὶ τοὶ ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν· οἱ δὲ λατρεύκασιν τῷ παναγίῳ Θεῷ, καὶ πολιτείας γεγόνασιν ἐπιμεληταί. Ἡ τοίνυν μεμιση- αὐτοῖς ὑπόθεσις ἔσται, διότι τὸ ἐν αὐτῇ γενέσθαι πρὸς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς.

Τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ἔσονται πάντες πόλεις ἐν Αἰγύπτῳ λαλοῦσαι τῇ γλώσσῃ τῇ Χαναανίτιδι, καὶ ὁμνῶνσαι τῷ ὀνόματι Κυρίου. Πόλις Ἀσεδὲκ κληθήσεται ἡ μία πόλις.

C Καταθαυμάσειεν ἂν τις καὶ σφόδρα εἰκότως τῆς ἐν γε τοῦτοις ἱσχυρομυθίας τὸν μακάριον προφήτην, καὶ ἡγνοηκότα μὲν παντελῶς οὐδὲν τῶν ἐσομένων κατὰ τοὺς τῆς ἐπιθιμίας καιροὺς τῇ τῶν Αἰγυπτίων χώρᾳ, προαναφρονούντα δὲ τὰ καθ' ἕκαστον, τίνα τρόπον τὸ εὐαγγελικὸν παρεδείχθη κήρυγμα διαγορεύοντα σαφῶς. Ἔσονται τοίνυν, φησὶ, πάντες πόλεις ἐν Αἰγύπτῳ λαλοῦσαι τῇ γλώσσῃ τῇ Χαναανίτιδι, τοῦτ' ἐστὶ τῇ Σύρων, ἥτοι τῇ κατὰ τὴν Παλαιστίνην. Μιᾶ γὰρ λαλοῦσι γλώσσῃ Φοίνικες καὶ Παλαιστῖνοι. Ἀγχιτέρμονες δὲ πάλιν ἀλλήλοις εἰσὶ Παλαιστῖνοι τε καὶ Αἰγύπτιοι, καὶ τὸ μεσολαβοῦν οὐδὲν, ἀλλ' ἐν τοῖς τῆς Αἰγύπτου πέρασιν, τοῖς πρὸς γέφυρμα τὴν ἕω, καὶ θάλασσαν τῆς Παλαιστινίων γῆς, αἱ πρῶται λοιπὸν ἀνίσχουσιν εἰσβολαί. Ὁμορὸς τοίνυν τῇ Χαναναίων τῇ Αἰγυπτίων. Ταύτην τοι καὶ αἱ πρὸς τοὺς πέρας τῆς Αἰγύπτου πόλεις, πρῶτον παραδέχονται τὸ σωτήριον κήρυγμα· πάντες δὲ αὗται, ὧν δὴ καὶ πρῶτην εἶναι φαμεν τὴν νυνὶ Πανοκρορητῶν. Λαλοῦσι μὲν καὶ τῇ γλώσσῃ Χαναανίτιδι. Ἐσπούδασται γὰρ τοῖς ἐν ταύταις ταῖς πόλεσιν, οὐχὶ τῆς Αἰγυπτίων φωνῆς μεταποιεῖσθαι τοσοῦτον, ὅσον τῆς Σύρων. Φασὶ δὲ τινες ἐν ἰδίαις συγγραφαῖς διαμνημονεῦσαι σαφῶς τὸν Ἰωσήπον, ὅτι τῆς Ἰουδαίων ἀποφοιτήσας γῆς, Ἰωνίας τις ὀνόματι τελὼν ἐν τοῖς ἐξαίμασι τοῦ Λευὶ καὶ τῇ κατὰ νόμον ἱερωσύνῃ τετιμημένος, ὡς ὁμόρους τῶν Χαναναίων τὰς πάντας ταύτας καταλάβετο πόλεις, φιλονεικήσας πρὸς τινὰς τῶν ὁμογενῶν, ἣ τάχα που καὶ διώξιν ὑπομείνας. Οὕτως, φησὶν, οὐκ εὐαρίθμητον Ἰουδαίων πληθύνειν οὐ-

αγγεργῶς, κατόκηκεν ἐν μιᾷ τῶν πέντε τουτωνὶ πόλεων. ἢ καὶ ὠνόμασται πόλις Ἀσεδὲκ, τοῦτ' ἐστὶ δικαιοσύνης. Ἐντεῦθεν φασὶ τοὺς πρὸς τοὺς Αἰγυπτίων τέρμασι κατηθῆσθαι τε καὶ ἀγαπᾶν τῇ τῶν Χαναναίων γλώσσει λαλεῖν. Μαθήσονται ἐξ, φησὶ, καὶ ὁμνῶντες τῷ ὀνόματι Κυρίου. Παράδοξον δὲ καὶ τοῦτο. Ἔθο; μὲν γὰρ τοῖς ματαίων προσκυνηταῖς ὄρκιον ποιῆσθαι τὸ ἐκάστῳ δοκοῦν τῶν τοῦ κόσμου στοιχείων. Οἱ μὲν γὰρ τὴν οὐρανὴν ὀνομάζουσιν, οἱ ἐξ τὸν ἥλιον, ἔτεροι δὲ καὶ τὰ ἐν σηκοῖς χειρῶν τευκτα· διαμέμνηνται δὲ κατ' οὐδένα τρόπον τοῦ κατ' ἀλήθειαν Θεοῦ· οὐ γὰρ ἐγνώκασιν αὐτόν. Τῶν γε μὴν ἐπεγνωκότων ἥδη καὶ πεπιστευκότων, ἐστὶ τὸ καὶ ὁμνῶντες τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Οὕτω καὶ ὁ πάνσοφος Μωσῆς τῆς ἐν Αἰγύπτῳ λατρείας ἐκπεποιηχότα τὸν Ἰσραὴλ πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ κατ' ἀλήθειαν Θεοῦ προσεχόμενος λέγων· «Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις.» Προσετίθει δὲ τοῖς, ὅτι καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ὁμῇ. Ἀπόδειξις τοίνυν ἐναργὴς τοῦ παραδέξασθαι τὴν αἴστιν τὰς πέντε ταύτας πόλεις, τὸ ὁμνῶναι μὲν ἐπ' οὐδενὶ τῶν ματαίων, δέχεσθαι δὲ μᾶλλον εἰς ὅρκου χρεῖαν τὸ ὄνομα Κυρίου.

Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ ἐν χώρᾳ Αἰγύπτου, καὶ στήλη πρὸς τὸ ὄριον αὐτῆς τῷ Κυρίῳ· καὶ ἔσται εἰς σημεῖον εἰς τὸν αἰῶνα τῷ Κυρίῳ ἐν χώρᾳ Αἰγύπτου.

Ἡ μὲν γὰρ Αἰγυπτίων σύμπασα γῆ τεμένει τε πεπλήθει καὶ μεμέστωτο βιωμῶν· σπονδαὶ δὲ ἦταν καὶ θυσαίαι πανταχῇ, τοῦτο μὲν τοῖς τοῦ κόσμου στοιχείοις προσκομιζόμεναι παρ' αὐτῶν· τοῦτο δὲ, ὡς ἔφην, καὶ τοῖς ἐν σηκοῖς ἰδρυμένοις ἀγάλλμασι δηλονότι καὶ δαιμονίων στήλαις. Καὶ τί τοῦτο λέγω, ὅτε καὶ ἀλόγων ζώων ἀναθίντες μορφὰς, τὴν Θεῷ πρόπουσαν δόξαν αὐτοῖς ἐχαρίζοντο; Ὅρα τοίνυν ἐξ οὕων εἰς οἷα μεταπέπτωκε τὰ Αἰγυπτίων πράγματα. Οἱ γὰρ πάλαι τῶν ἄλλων ἀπάντων θεισδαίμονες τερροι, καὶ ἀχαλίνως νενευκότας εἰς τὸ ἐξήνιον, τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, φησὶ, τοῦτ' ἐστὶ, κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, καθ' ὃ ἂν ἐπιλύμῃ παρ' αὐτοῖς τὸ σωτήριον κήρυγμα, παραδέξονται τὴν προσκύνησιν τοῦ φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντος Θεοῦ. Ἔσται γὰρ θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ ἐν χώρᾳ τῶν Αἰγυπτίων. Ἐμφασιν ἔχει πολλὴν ὁ λόγος. Εἴρηται γὰρ μετὰ θαύματος. Πῶς γὰρ οὐ παράδοξον τὸ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Αἰγυπτίῳ χώρᾳ, θυσιαστήριον ὀρεσθαι Κυρίου; Καὶ πρὸς γε τοῦτω, καὶ στήλην πρὸς τὸ ὄριον αὐτῆς τῷ Κυρίῳ. Στήλην δὲ φησὶν ἐν τοῦτοις, ὡς γ' ἐμοὶ δοκεῖ, ἢ ναὸν ἅγιον Θεοῦ, τοῦτ' ἐστὶ τὴν Ἐκκλησίαν, ἢ τάχα που καὶ πρώτη τῶν ἄλλων ἐγγεργεται πρὸς τὸ ὄριον αὐτῆς, ἢ οὖν τὸ τοῦ ἁγίου σταυροῦ σημεῖον, ὃ περιφράττεσθαι τοὺς πιστεύοντας ἔθος. Κεχρήμεθα γὰρ αἰετῇ πράγματι, πᾶσαν διαβολικὴν ἐπίρειαν ἀνατρέποντες, καὶ τὰς τῶν δαιμονίων ἐφόδους διακρουόμενοι. Τεῖχος γὰρ ἡμῖν ἄρρηκτον ὁ σταυρὸς, καὶ τὸ ἐπ' αὐτῷ καύχημα σωτηρίου ἀληθῶς· «Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχῆσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ.» Παράδοξα τοίνυν, τὰ ἐκ τῆς προφητείας προηγουμένης

A daorum multitudine, ad unam statim quincque civitatum commigravit, quæ etiam civitas Aseder, id est, justitiæ, dicta est. Hinc aiunt eos in ora Ægyptiorum solitos linguam sonare Chananæorum. Discent etiam, inquit, jurare nomine Domini. Hoc etiam plane est incredibile. Est enim solemne tantitatum cultoribus, iuramentum pro suo cuiusque arbitratu, mundi elementis nuncupare. Alii enim cælestia nominant, alii solem, alii etiam in adyis manufacta, sed nullo modo veri Dei mentionem fecerunt, quem ne noverunt quidem. Agnoscentium autem et credentium munus et officium est, etiam in nomine ipsius jurare. Sic etiam Moses sapientissimus Israel ab Ægyptiaco cultu demigrantem ad agnitionem veri Dei traduxit, dicens: «Dominum Deum tuum adorabis, et illi 294 soli servies⁶¹.» Apposuit illud quoque, Nomine ejus jurabis. Argumentum est igitur et demonstratio evidens, illas quinque urbes fidei admisisse, quod in nullo vano idolo juraverint, sed ad jurisjurandi usum nomen Domini sumpserint.

VERS. 19. Die illa erit altare Domino in regione Ægyptiorum, et columna ad confinia ejus Domino, et erit in signum, et testimonium in æternitatem Domino in regione Ægypti.

C Terra enim omnis Ægyptiorum fanis abundabat, et aris plena erat: passim liba erant, et sacrificatio- nes, tum mundi elementis, tum etiam, ut dixi, imaginibus quæ in fanis collocabantur, oblatæ, et de moniorum erant columnæ. At quid hoc dico, cum etiam animantium ratione carentium erectis formi, gloriam quæ Deo congruit, his attribuerint? Vide itaque ex quibus Ægyptiacæ res conversæ et collapsæ sunt. Qui enim quondam aliis omnibus superstitionibus fuerunt, et effrenate laxi habentis proruerunt: illa, inquit, die, id est, ex eo tempore quo salutaris prædicatio his illucescet, cultum naturalis et veri Dei amplectentur. Erit enim altare Domino in regione Ægyptiorum. Emphasim magnam et vim habet hæc oratio, quippe non sine admiratione dictum. Annon enim est ab opinione ac fide alienum et plane paradoxum etiam in ipsa regione Ægyptiorum, altare Domini videri, et ad hæc etiam columnam ad confinia ejus Domino? Columnam vero hic dicit, ut mihi videtur, vel templum sanctum, hoc est Ecclesiam, quæ sorte prima aliarum ad confinia ejus excitata est: vel sanctæ crucis signum, quo obsepri credentes solent et communiri. Usi enim semper sumus hac re, cum omnem diaboli insultum evertimus, et dæmonum impetus infringimus. Murus enim infractus est nobis crux, et in ea est gloriatio, vero salutem afferens. Idcirco Paulus sapiens scribit: «Absit vero ut ego glorier, nisi in cruce Christi⁶².» Mirabilia erant igitur et supra opinionem vulgarem, quæ tunc prophetice prædicta fuerunt, et nunc etiam ad finem sunt perducta. Aræ enim ex-

⁶¹ Deut. vi, 13. ⁶² Galat. vi, 14.

stiterunt Domino complures et innumerabiles per Ægyptum : et crucis signum incolis venerabile. Etenim in Dominum **295** nostrum Jesum Christum crediderunt. Nonnullis autem expositorum placuit, pro columna titulum dicere, eumque ferunt esse hunc sacrosanctum Evangelium. Judicet autem rursus prudens, quid optimum, et quid rectissimum esse videatur.

VERS. 20, 21. *Quia clamabunt ad Dominum propter affligentes se, et mittet illis Dominus hominem qui servabit eos, et notus erit Dominus Ægyptiis, et cognoscent Dominum Ægyptii in die illa, et facient sacrificia, et vovebunt vota Domino, et reddent.*

Contemplare mihi iterum prophetiæ egregiam et artificiosam vigilantiam. Nam perinde quasi interroget quispiam, ac dicat : Quid hoc rei est? quid causæ, ut Dominus veniret in Ægyptum in nube levi, atque hoc et illud gratis conferret? præoccupans propheta respondet et ait : Quia clamabunt ad Dominum propter affligentes se, et mittet ipsis Dominus hominem qui servabit eos. Insultavit etenim peccati pater, id est Satanas, universæ terræ incolis, et nequitie suæ jugo imposito omnibus, velut a septis divinæ charitatis abduxit, et tantum non ligatos habens apud se rigide et impie vi coercuit. Cæterum rei natura gravem et non ferendam in se habens violentiam, contra tyrannidem ejus vociferata est. Sic intelliges clamasse Ægyptios. At qui verum non sit dicere, eos qui natura universitatis Dominum cognorant, omnino ad ipsum non clamasse? At enim quemadmodum sanguis Abelis clamasse dicitur ad Deum, etiamsi ipse propriam vocem prorsus non habeat, sed quod ipsam quasi rei indignitatem Deus prosecutionatur : ad eundem puto modum intelligere quis poterit, de his etiam qui adorare solebant immundos spiritus. Etsi enim universitatis Deum non habebant cognitum, tamen quia vim passi sunt a Satana, ipsa quodammodo re exclamarunt, omnino sibi auxilium implorantes. Sic clamasse dicimus et Ægyptios ad Deum propter affligentes eos, id est, sub manum eorum ac potestatem redigentes, et velut acerbissima quadam servitute opprimentes, videlicet impuros demonas. Cæterum mittet illis Dominus hominem qui conservaturus est eos. Quis tandem homo? annon Christus scilicet, in humana **296** forma natus, unigenitum Dei Verbum, hic servavit, non Ægyptios modo, sed porro etiam terram universam? Servavitque judicans. Et quid est illud, judicans? scilicet, justum in eos iudicium pronuntians. Satana enim qui vim intulit, et cum eo ipsos impuros demonas calculo sancto subiecit, catenis tenebrarum in Tartaro custodivit, tradiditque ut in iudicium magni diei puniendi serventur. Qui porro tyrannidem sustinuerunt, eos conservavit et eripuit, et suos effecit cultores : ve-

Α τὴν ἐκείνην, νυνὶ δὲ ἤδη καὶ εἰς πέρας ἐκθεδύχεται. Θυσιαστήριον γὰρ τῷ Κυρίῳ· κλειστόν τε ὄσα, καὶ ἀριθμοῦ κρείττονα, κατὰ τὴν Αἰγυπτίων· καὶ τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον τοῖς ἐνοικοῦσι προσκυνητόν. Πεπιστεύκασι γὰρ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Ἔδοξε δὲ τισι τῶν ἐξηγητῶν, ἀντὶ τῆς στήλης τίτλον δομᾶσαι, καὶ φασιν εἶναι τοῦτο τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον. Δοξαζέτω δὲ πάλιν ὁ νουνεχὴς τὸ ὡς ἀριστά τε καὶ εὖ ἔχειν δοκοῦν.

Ὅτι κεκράζονται πρὸς Κύριον διὰ τοὺς θλίβοντας αὐτούς, καὶ ἀποστελεῖ αὐτοῖς Κύριος ἄνθρωπον ὃς σώσει αὐτούς. Καὶ ἡρωστέος ἔσται Κύριος τοῖς Αἰγυπτίοις. Καὶ γινώσκονται οἱ Αἰγύπτιοι τὸν Κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Καὶ ποιήσουσι θυσίας, καὶ εὐξονται εὐχὰς τῷ Κυρίῳ, καὶ ἀποδώσουσι.

Ἄθροιστέ μοι πάλιν τῆς προφητικῆς εὐτεχνίας τὴν νῆψιν. Ὡς περ γὰρ ἀναπυθναομένου τινὸς καὶ λέγοντος· Τί τὸ χρεῖμα; Ποία δὲ γέγονε πρόφασις τοῦ τὸν Κύριον ἐλθεῖν εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ νεφέλῃς κούφῃς, χαρίσασθαι τε αὐτοῖς τοῦτό τε κάκεινο; διαλαβὼν ὁ προφήτης ἀποκρίνεται καὶ φησὶν· Ὅτι κεκράζονται πρὸς Κύριον διὰ τοὺς θλίβοντας αὐτούς, καὶ ἀποστελεῖ αὐτοῖς Κύριος ἄνθρωπον ὃς σώσει αὐτούς. Ἐπεπλήθησαν μὲν γὰρ ὁ τῆς ἀμαρτίας πατήρ, τοῦτο ἔστιν ὁ Σατανᾶς, τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ τῆς ἐαυτοῦ δυστροπίας ἐπιθεὶς ἅπασιν τὸν ζυγὸν, ἀπεδουλόγησε μὲν τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης. Μόνον δὲ οὐχὶ δεδεμένους ἔχων ὅψ' ἐαυτῷ, πικρῶς τε καὶ ἀνοσίως κατεβιάζετο· ἀλλ' ἡ τοῦ πράγματος φύσις, δεινὴν καὶ ἀφόρητον ἔχουσα τὴν πλεονεξίαν, τῆς ἐκείνου κατεδόκησε τυραννίδος. Οὕτω νοήσεις κεκράζοντας Αἰγυπτίους. Καίτοι πῶς οὐκ ἀληθὲς εἰπεῖν, ὅτι τὸν φύσει τῶν ὄλων Δεσπότην οὐκ ἐγνωκότες, οὐδ' ἂν ὄλως ἐδόκησαν πρὸς αὐτόν; Ἀλλ' ὥς περ τὸ αἶμα τοῦ Ἀβελ βοηθᾷ λέγεται πρὸς τὸν Θεόν, καὶ οὐκ αὐτὸ που πάντως, ἰδίαν ἔχον φωνήν· ἀλλ' οἰοεὶ τὴν αὐτὴν τοῦ πράγματος ἀτοπίαν κατεστυγηκότος Θεοῦ· τὸν αὐτὸν, οἶμαι, τρόπον νοῆσαι τις ἂν καὶ ἐπὶ τῶν εἰωθότων προσκυνεῖν τοῖς ἀκαθάρτοις δαιμόσιν. Εἰ γὰρ καὶ οὐκ ἴσασιν τὸν τῶν ὄλων Θεόν, ἀλλ' οὖν ὅτι πεπλεονέκτηνται παρὰ τοῦ Σατανᾶ, δι' αὐτοῦ τρόπον τινὰ τοῦ πράγματος ἀνακεκράγασιν τὴν ἐφ' αὐτοῖς που πάντως αἰτοῦντες ἐπικουρίαν. Οὕτω βοηθαί φαμεν καὶ Αἰγυπτίους πρὸς Θεόν, διὰ τοὺς θλίβοντας αὐτούς, τοῦτο ἔστι, τοὺς ὑπὸ χεῖρα τὴν ἐαυτῶν πεποιημένους, καὶ ὥς περ τινὲς πικροτάτῃ δουλείᾳ καταπίεσαντας, δηλοῦν δὲ ὅτι τοὺς ἀκαθάρτους δαίμονας. Ἀλλὰ πέμψει αὐτοῖς Κύριος ἄνθρωπον ὃς σώσει αὐτούς. Καὶ τίς ὁ ἄνθρωπος, ἡ δηλονότι ὁ Χριστός; τοῦτο ἔστιν, ἐν ἀνθρωπείᾳ μορφῇ πεφηνῶς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος· οὗτος σέσωκεν οὐκ Αἰγυπτίους μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὴν σύμπασαν γῆν. Σέσωκε δὲ κρίνων· καὶ τί τὸ κρίνων, ἔστιν; Ἀντὶ τοῦ, δικαίαν ἐπ' αὐτοῖς τὴν κρίσιν ἐκφέρων. Τὸν μὲν γὰρ πλεονεκτήσαντα Σατανάν, καὶ σὺν αὐτῷ τοὺς ἀκαθάρτους δαίμονας ψήφοις δολαῖς ὑποτιθεῖς, σειραῖς ζόφου ταρταρώσας παρεδωκεν εἰς κρίσιν μεγάλῃς ἡμέρας κολασθησομένους τηρεῖν. Τοὺς δὲ γὰρ τὴν οὕτως ἀφόρητον ἀνατλάντας

πλεονεξίαν, σέσωκέ τε καὶ ἐξέλιετο, καὶ ἰδίους ἀπὸ ἐφθνη προσκυνητὰς, τὸ τῆς ἀληθείας αὐτοῖς ἐναστρά-
 ζας φῶς· καὶ τοῖς τῆς ἐλευθερίας αὐχμήσας περιβα-
 λύν. Οὕτω καὶ αὐτός· που φησὶν ὁ Σωτὴρ· « Νῦν
 κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου. Νῦν ὁ ἄρχων τοῦ
 κόσμου τούτου ἐκδηλώθηται ἔξω. Καγὼ ἐὰν ὑψωθῶ,
 πάντας ἑλκύσω πρὸς ἑμαυτόν. » Ὁρᾷς ὅτι δεδίκασκε
 τῷ κόσμῳ, καὶ τὸν πάλαι τυραννήσαντα κατ' αὐτοῦ
 Σατανᾶν ἐκδέδληκεν, ἐλκυσέ τε πάντας πρὸς ἑαυ-
 τόν. Ἐγνώκασι γὰρ αὐτὸν καὶ Αἰγύπτιοι. Καὶ δὴ καὶ
 ἐπεγνωκότες ποιοῦσι θυσίας, εὐχονται δὲ καὶ εὐχὰς,
 καὶ εἰς πέρας ἄγουσι τὰ ἐπηγγελμένα. Τοῦτο γὰρ
 ἐστὶ τὸ διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ μελωδούμενον· « Εὐξά-
 σθε καὶ ἀποδώτε τῷ Κυρίῳ Θεῷ ἡμῶν. » Ὅρα τοίνυν
 καινότητα πραγμάτων. Οἱ γὰρ πάλαι τοῖς δαιμονίοις
 καταθῆναι εἰωθότες, οἱ τῷ Σατανᾷ προσκομίζοντες
 τὰς λατρείας καὶ ἀνατιθέντες χαριστήρια, καὶ μὴν
 καὶ εὐχὰς, ἤγουν ὑποσχέσεις ἀποπληροῦντες ἐσπου-
 δασμένως· πεφωτισμένοι τὸν νοῦν διὰ Χριστοῦ, καὶ
 τοῖς τῆς ἀληθείας δόγμασιν ἐκλεαμπρυσμένοι, τῆς
 μὲν ἀρχαίας ἀποδραμοῦνται πλάνης, ἐπεγνωκότες δὲ
 ἅπασι τὸν τῶν ὄλων γενεσιουργὸν καὶ Κύριον, αὐτῷ
 τῇ ἐν πνεύματι προσκομίζουσι λατρείαν, πανάγους
 πληροῦντες εὐχὰς, καὶ θυσίας ἀναφέροντες, οὐ τὰς
 ματαιὰς δὲ μᾶλλον, ὥς ἐφην, καὶ εὐπροσδέκτους διὰ τὸ ἄμωμον.

Καὶ πατάξει Κύριος τοὺς Αἰγυπτίους πληγῇ
 μεγάλη, καὶ λίσεται αὐτοὺς ἰάσει· καὶ ἐπιστραφή-
 σονται πρὸς Κύριον, καὶ εἰσακούσεται αὐτῶν, καὶ
 λίσεται αὐτούς.

Ὅταν ἐπισκέπτεται Θεὸς, πλήττει μὲν ἑσθ' ὅτε
 τοὺς ἀνοσίως πεπραχότας, καὶ τὰς ὑπὲρ ὧν εἰς αὐ-
 τὸν πεπαρωφῆκασιν πράττεται δίκας, ὀνίνησι δὲ
 σφόδρα κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον. Οὐ γὰρ ἡττώμενος
 ἐπιφέρει τὴν μάστιγα, μετατιθεὶς δὲ μᾶλλον ἐπὶ τὸ
 ἄμεινον. Ἡ γὰρ ἐκ πλάνης μεθίστησιν εἰς ἀλήθειαν,
 ἣ καὶ ἀκαθάρτως ἀποκλίνοντας εἰς τὸ πλημμελεῖν τὰ
 αἰσχρῶ διδάσκει μεταμανθάνειν, καὶ μεταφοιτᾷν
 ἐπαίγεσθαι πρὸς τὸ ἀρέσκον αὐτῷ. Τοιγάρτοι καὶ
 ὀνησιφόρον εἰδότες τὸ χρηῖμα, τὸ παιδεύεσθαι φημί,
 κεκράγασιν πρὸς αὐτὸν οἱ μακάριοι προφήται· « Παί-
 δευσον ἡμᾶς, Κύριε, πλὴν ἐν κρίσει, καὶ μὴ ἐν θυμῷ. »
 Καὶ πάλιν· « Κύριε, ἐν θλίψει ἐμνήσθημέν σου, ἐν
 θλίψει μικρᾷ ἢ παιδείᾳ σου ἡμῖν. » Ἐφ' ἧς δὲ που καὶ
 πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴν· Πόνῃ καὶ μά-
 στιγι παιδεύθησθ, Ἱερουσαλήμ. Παιδεύει τοίνυν οὗς
 ἀνέλοιτο καὶ ἀγαπᾷ. Τοῦτο χαρισθεῖσθαι καὶ τοῖς Αἰ-
 γυπτίοις ὁ προφήτης φησί· Πατάξει γὰρ αὐτοὺς ὁ
 Κύριος πληγῇ μεγάλη, καὶ λίσεται αὐτοὺς ἰάσει. Εἰ
 γὰρ καὶ δέδονται τυχὸν τοῖς Ῥωμαίων στρατηγοῖς,
 καὶ τὸν πολέμου νόμον ἐξωπλισμένοι κεκρατήκασιν
 τῆς γῆς οἱ ὑπ' αὐτοὺς δορυφόροι, ἀλλ' οὐκ ὀντόπον ἐσχη-
 κότας παρ' αὐτοῖς τοῦ θεοῦ κηρύγματος, τὴν μὲν ἐκ
 τοῦ πεπλανηθῆαι ζημίαν ἀπεφορτίσαντο, μετακεχω-
 ρήκασιν δὲ πρὸς τὸ θεῖόν τε καὶ οὐράνιον φῶς, καὶ τὴν
 ἀρχαίαν ἐκείνην ἀποκρουσάμενοι δόξαν, ὑγιᾶ λοιπὸν
 ἐσχηκασιν τὴν καρδίαν. Ἐπιστραφήσονται γὰρ πρὸς
 Κύριον, καὶ εἰσακούσεται αὐτῶν, τοῦτ' ἐστίν, οἱ πα-

ritatis luce eos collustrans, et libertatis ornamento
 amiciens. Ita etiam ipse dicit alicubi Servator :
 « Nunc iudicium est huius mundi : nunc princeps
 mundi huius ejficietur foras. Et ego si exaltatus
 fuero de terra, omnes traham ad meipsum ⁴³. »
 Viden' illum, mundum judicasse? et Satanam olim
 contra ipsum tyrannicem exercentem ejecisse? an
 se omnes traxisse? Noverunt etenim ipsum Ægy-
 ptii. Et ubi agnoverunt, faciunt sacrificia, voment-
 que vota, et quæ sunt promissa exsequuntur. Istud
 enim est voce Davidis decantatum : « Vovete et
 reddite Domino Deo nostro ⁴⁴. » Intuere itaque no-
 vilitatem rerum. Qui etenim quondam dæmoniiis sa-
 crificare consueverunt, qui Satanam cultu prose-
 cuti sunt, grata consecrarunt carmina, et vota quo-
 que adimplerunt studiose : illuminati mente per
 Christum, et veritatis dogmatibus illustrati, ab an-
 tiquo errore refugerunt, et agnoscentes semel uni-
 versitatis procreatorem et Dominum, ipsi in spi-
 ritu cultum offerunt, pmississima vota implendo, et
 sacrificia offerendo, non jam per cruorem et bru-
 torum cædem, sed, uti dicebam, spiritualia, et
 propter immaculatam puritatem accepta.

VERS. 22. Et percutiet Dominus Ægyptios plaga
 magna, et sanabit eos sanatione. Et convertentur
 ad Dominum, et exaudiet eos, et sanabit.

Quando visitat Deus, percutit quidem designan-
 tes impia, et quod in eum debacchati sunt, pœnas
 exigit, sed hac eadem ratione juvat. Non enim
 ira victus infert flagellum, sed in melius po-
 tius convertit. Vel enim ab errore traducit ad
 veritatem, **297** vel etiam incontinentem decli-
 nantes ad turpiter delinquendum, docet respicere,
 et celeriter ad id quod ipsi visum est sese recipere.
 Igitur cum scirent beati prophætæ rem utilem esse,
 castigari, inquam, clamaverunt ad ipsum : « Castiga
 nos, Domine, verum in iudicio, non in furore ⁴⁵. »
 Et rursum : « Domine, in afflictione meminimus tui, in
 afflictione exigua castigatio tua nobis. » Dixit etiam
 Synagoga Judæorum : In dolore et verberibus castiga-
 beris, Jerusalem. Castigat itaque quos eligit et amat ⁴⁶.
 Hoc etiam largitrum Ægyptiis quoque ait propheta :
 « Percutiet enim eos Dominus plaga magna, et sana-
 bit eos sanatione. » Etsi enim traditi sunt, puta Ro-
 manis ducibus, et iure belli armati eorum satellites
 terram subegerunt : attamen divina prædicatione lo-
 cum apud eos habente, hoc erroris sui damno levati
 sunt, et ad divinam ac cœlestem lucem trans-
 ierunt, et inveterata illa opinione depulsa, sano
 deinceps corde fuerunt. Convertentur enim ad
 Dominum, et exaudiet eos, id est, qui olim propter
 multam impietatem a Deo proscripti erant, de cæ-
 tero discent non jam idolis abominandis pro his
 quæ fieri vellent, supplicationes offerre, sed ad

⁴³ Joan. xii, 31, 32. ⁴⁴ Psal. xlii, 11. ⁴⁵ Jerem x, 24. ⁴⁶ Prov. iii, 12.

ipsum clamabunt, qui cor sanat contritum. Erit autem non tardus Deus, sed potius ad annuendum illis paratus, propitius et placibilis. Causa igitur efficiens et concilians omnia bona omni homini est, natura ac vere Deum universalitatis Creatorem et Dominum agnoscere.

τανεῦσαι Θεός, ὡς τε καὶ εὐμένης. Πρὸς οὖν ἄρα παντὸς ἀγαθοῦ γένει· ἂν ἀνθρώπῳ παντί. τὸ εἰδέναι τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεόν, καὶ τὸν

VERS. 23. *Die illa erit via Ægyptiis ad Assyrios, et intrabunt Assyrii in Ægyptum, et Ægyptii vadent ad Assyrios, et servient Ægyptii Assyriis.*

Beatus Paulus de omnium nostrum Salvatore Christo scribit quod ipse sit pax nostra⁴⁷. Non enim modo superioribus administris, et sanctis spiritibus terræ incolæ conjunxit, sed gentes cum gentibus congregari ac celebrare cœtus inter se instituit. Antequam enim hoc commercium aliorum cum aliis veniret, separatæ erant provinciæ et urbes, crebræ seditiones ac turbationes, bellorum passim impressiones, et vincientium contra victos palmæ ac præmia, et effrenata vis dominabantur, et quosvis quibuscunque **298** modis opprimere, nobile quiddam et sane quam admirabile ducebatur. Cæterum etiam hic nobis pax Christus factus est. Postquam enim evangelicis vaticiniis orbem terrarum collustrans, omnes viam pietatis docuisset, et ut charitatem erga Deum et erga se mutuo amplecterentur, illa antiqua obsoleverunt, vetera recesserunt, et nova facta sunt, sicuti scriptum est; obtinuit enim pax ubique gentium. Hoc etiam est, opinor, quod et alibi dicit propheta Isaias de omnibus gentibus: « Et concident gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces, et non tollet gens in gentem gladium, et non discent amplius bellare⁴⁸. » Nam cum uni jugo parerent omnes, spiritualiter quidem Dei, corporaliter autem Romanorum: sedatam et inturbidam et belli expertem vitam vivunt, ut, omni liberati metu, etiam olim inimicissimi, alii cum aliis animorum conjunctione consentiant. Ægyptiis enim, inquit, via erit ad Assyrios, et Assyrii ad Ægyptios, et ibunt Ægyptii ad Assyrios, et servient Ægyptii Assyriis, non ut illis jugum servitutis injiciant, sed ut amoris vinculo captos et comprehensos teueant, et suavissimas societates coeant. Assyrios nominat orientalem regionem incolentes.

VERS. 24, 25. *Die illa erit Israel tertius inter Assyrios et Ægyptios benedictus in terra cui benedixit Dominus Sabaoth, dicens: Benedictus populus meus qui in Ægypto, et qui in Assyriis, et hæreditas mea Israel.*

Dicitur Israel primogenitus inter filios. Cum autem in Christum debaccharentur, gentibus subditi sunt, et secundam velut classem sortiti sunt. Ha-

λαὶ διὰ πολλὴν ἀσέβειαν ἐν ἀποστροφῇ γεγόνότες τῇ παρὰ Θεῷ, μαθήσονται λοιπὸν οὐκέτι τοῖς βδελύγμασι προσάγειν τὰς ἱκεσίας, τὰς ὑπὲρ ὧν ἂν ἔλοινοτο ποιεῖσθαι τυχόν, πρὸς αὐτὸν δὲ μᾶλλον κεκραύζονται τὸν ὡμενον τοὺς συντετριμένους τὴν καρδίαν. Ἔσται δὲ αὐτοῖς οὐ βραδύς, ἔτοιμος δὲ μᾶλλον εἰς τὸ κατὰ τῶν ὅλων Γενεσιουργὸν καὶ Κύριον.

Τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ἔσται ὁδὸς Αἰγυπτίους πρὸς Ἀσσυρίους. Καὶ εἰσελεύσονται Ἀσσύριοι εἰς Αἴγυπτον, καὶ Αἰγύπτιοι πορεύσονται πρὸς Ἀσσυρίους, καὶ δουλεύσουσιν οἱ Αἰγύπτιοι τοῖς Ἀσσυρίοις.

Ὁ μακάριος γράφει Παῦλος περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, ὅτι αὐτός ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν. Οὐ γὰρ μόνον τοῖς ἄνω πνεύμασι λειτουργηκοῖς καὶ ἁγίοις συνῆψε τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ γὰρ ἔθνεσιν ἔθνη συμφῆναι παρεσκεύασεν. Πρὸ μὲν γὰρ τῆς ἐπιδημίας τῆς εἰς ἀλλήλα ἐπιμιξίας, ἀπενασφίετο χώρα τε καὶ πόλις, συχναὶ τε ἦσαν ἐξαναστάσεις καὶ πολέμων ἐφοδοὶ πανταχοῦ καὶ τῶν ἰσχυόντων ἄλλα τὰ τῶν ἡττωμένων, καὶ ἀνομβέτης ἡ πλεονεξία, καὶ τὸ ἀδικεῖν οὐδ' ἂν δύναιτό τις, εὐκλείας εἶναι τι, καὶ τῶν ὅτι μάλιστα θαυμαστῶν ἐνομιζέτο. Ἀλλὰ γέγονεν ἡμῖν εἰρήνη, καὶ κατὰ τοῦτο Χριστός. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς εὐαγγελικοῖς θεσπίσμασιν περιστράπτων τῇ ὑπ' οὐρανόν, ἐδίδασκεν ἅπαντας τῆς εὐσεβείας τὴν ὁδόν, καὶ τῆς εἰς Θεόν καὶ ἀλλήλους ἀγάπης ἀντέχεσθαι, πέπαυται μὲν ἐκεῖνα πάλαι, παρῴχηκε δὲ τὰ ἀρχαῖα, καὶ γέγονε καινὰ, καθὰ γέγραπται. Κεκραύηκε γὰρ ἡ εἰρήνη πανταχοῦ. Καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἐστίν, ὃ καὶ ἐτέρωθί ποῦ φησιν ὁ προφήτης Ἡσαΐας περὶ πάντων τῶν ἐθνῶν: « Καὶ συγκόψουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἀροτρία, καὶ τὰς ζυγὰς αὐτῶν εἰς δρέπανα, καὶ οὐ μὴ ἀρῇ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν εἰς πολεμῆν. » Γεγονότες γὰρ ἅπαντες ὑπὸ ζυγὸν ἓνα, πνευματικῶς μὲν τὸν ὑπὸ Θεῷ, σωματικῶς δὲ τὸν ὑπὸ Ῥωμαίοις, τὸν ἡρεμαῖον καὶ ἀσύγχυτον, καὶ πολέμου δίχρα διαζῶσι βίον, ὥστε παντὸς ἐξηρημένου δαίματος, καὶ τοὺς πάλαι πολεμιωτάτους ἀλλήλοις συμφέρεσθαι πρὸς ὁμοφυλίαν. Αἰγύπτιοι γὰρ, φησίν, ὁδὸν ἔξουσι πρὸς Ἀσσυρίους, καὶ Ἀσσύριοι πρὸς Αἰγυπτίους. Καὶ πορεύσονται Αἰγύπτιοι πρὸς Ἀσσυρίους, καὶ δουλεύσουσιν οἱ Αἰγύπτιοι τοῖς Ἀσσυρίοις, οὐ ζυγὸν δουλείας ἐπιβρίπτουσιν ἐκείνων, ἀλλὰ τοὺς τῆς ἀγάπης δεσμοὺς ἐνεληγμένους ἔχοντας, καὶ ἡδίστας ποιουμένους τὰς ἐπιμιξείας. Ἀσσυρίους γε μὴν ὀνομάζει τοὺς τὴν ἑω οἰκοῦντας χώραν.

Τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ἔσται Ἰσραὴλ τρίτος ἐν τοῖς Ἀσσυρίοις καὶ ἐν τοῖς Αἰγυπτίοις εὐλογημένος ἐν τῇ γῇ, ἣ εὐλόγησεν ὁ Κύριος Σαβωὺθ λέγων· Εὐλογημένος ὁ λαός μου ὁ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ Ἀσσυρίοις, καὶ ἡ κληρονομία μου Ἰσραὴλ.

Ὁνόμεσται μὲν ὁ Ἰσραὴλ πρωτότοκος ἐν τέκνοις. Ἐπειδὴ δὲ πεπαρφύνηκεν εἰς Χριστόν, κατὰ τὴν τέθειται τῶν ἐθνῶν, καὶ δευτέραν ὥσπερ μετεκληρώσατο

⁴⁷ Ephes. 11, 14. ⁴⁸ Isa. 11, 4.

τάξιν. Τετήρηται γάρ καὶ αὐτῷ τῆς ἐπιστροφῆς ὁ A
καίριος. Γέγραπται γοῦν, ὅτι « Ὅταν δὲ τὸ πλήρωμα
τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. »
Ἄθρει δὴ οὖν, ἄθρει τρίτον ἐν τούτοις ὀνομασμένον,
ἐν τοῖς Ἀσσυριοῖς καὶ Αἰγυπτίοις. Ἀσσυρίου δέ
φησιν ἐν τούτοις, ὡς ἔφην, τοὺς κατὰ γε τὴν ἐξάν
ἄπασαν γῆν, μάλιστα δὲ τὴν μέσσην τῶν ποταμῶν, ἐν
ᾗ καὶ εἶναι φασὶ γνησίους προσκυνητάς, καὶ ἀδελφὴν
καὶ γείτονα τῆς Αἰγυπτίων ἐπιτηδεύοντας ἄσκησιν,
ὡς ἱσάμιλλον ἔχειν τὴν τε εἰς πᾶν ὅτιοῦν τῶν ἀγα-
θῶν ἐφασίν τε καὶ προθυμίαν, καὶ μὲν τοι καὶ ἀρε-
τήν. Τοιγάρτοι φησὶν ὁ τῶν ὧλων Θεός· Εὐλόγημένος
ὁ λαός μου, ὁ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Ἀσσυριοῖς· ἐπα-
ριθμεῖται δὲ τρίτος ὁ Ἰσραὴλ. Προσεπάγει γάρ ὅτι
Καὶ κληρονομία μου Ἰσραὴλ. Καὶ τούτου δὲ τὴν
πρίφασιν προαπέδειξεν ἡμῖν ὁ λόγος· κεκυριοκτόνηκε B
γάρ καὶ τέθειται εἰς νῶτον, καθά φησιν ὁ Δαβὶδ. Καὶ
ἐν τοῖς περιλοίοις γέγονεν ὁ πρωτότοκος.

bent enim et illi destinatum sibi tempus suæ con-
versionis. Nam scriptum est : « Quando vero pleni-
tudo gentium intraverit, tunc omnis Israel salvus
erit ». Contemplantur igitur, contemplantur in his
tertium denominatum inter Assyrios et Ægyptios.
Assyrios hic dicit, ut aiebam, qui totam velut
orientalem terram occupant, maxime eam quæ
inter fluvios sita est, in qua etiam germanos et
ingenuos adoratores esse ferunt, qui et cognatam et
vicinam Ægyptiorum excolunt disciplinam, ita ut in
bonarum rerum studio, alacritate et virtute 299
æquo prorsus Marte decertare videantur. Proinde
dicit universalis Deus : Benedictus populus meus
qui est in Ægypto, et qui in Assyriis, numeratur-
que tertius Israel. Subdit enim : Hæreditas mea
Israel. Causam autem præsignificavit nobis oratio ;
Dominum enim occidit, et positus est in tergum,
quemadmodum ait David **, et in reliquiis cense-
tur primogenitus.

Τοῦ ἔτους οὗ εἰσῆλθεν Tanathân εἰς Ἀζωτον,
ἡνίκα ἀπεστάλη ὑπὸ Ἀρνά βυσιλέως Ἀσσυρίων,
καὶ ἐπολέμησε τὴν Ἀζωτον, καὶ κατελάβετο αὐ-
τήν, τότε ἐλάλησε Κύριος πρὸς Ἡσαΐαν λέγων·
Πορεύου καὶ ἀφελε τὸν σάκκον ἀπὸ τῆς ὀσφύος
σου, καὶ τὰ σανδάλια σου ὑπόλυσαι ἀπὸ τῶν
ποδῶν σου· καὶ ἐποίησεν οὕτως, πορευόμενος
γυμνός καὶ ἀνυποδότητος. Καὶ εἶπε Κύριος· Ὅν
τρόπον πεπόρευται Ἡσαΐας ὁ παῖς μου γυμνός
καὶ ἀνυποδότητος, τρία ἔτη ἔσται σημεῖα καὶ τέρα-
τα τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ Αἰθίοσιν· ὅτι οὕτως ἄξει
βασιλεὺς Ἀσσυρίων τὴν αἰχμαλωσίαν Αἰγύπτου C
καὶ Αἰθιόπων, νεανίσκους καὶ πρεσβυτέρους,
τὴν αἰσχύνην Αἰγύπτου.

CAP. XX. VERS. 1-4. Anno quo ingressus est
Tanathan in Azotum, quando missus ab Arna rege
Assyriorum, et Azotum aggressus est et cepit, tunc
locutus est Dominus Isaiæ, dicens : Vade, et exue
a lumbis tuis saccum, et calceos tuos detrahe de pe-
dibus tuis. Et fecit sic, incedens nudus et discalcea-
tus. Et dixit Dominus : Quemadmodum ambulat
Isaias servus meus nudus et discalceatus, sic tribus
annis erunt signa et prodigia Ægyptiis et Æthiopi-
bus, quia sic ducet rex Assyriorum captivitatem
Ægypti et Æthiopum juvenes, senesque nudos et
discalceatos, opertos dedecore Ægypti.

Διαπεράνας εὖ μάλα τὸν ἐπὶ τοῖς Αἰγυπτίοις λόγον,
καὶ τίνα τρόπον κεκλήσονται διὰ πίστει· εἰς τὴν τῆς
ἀληθείας ἐπίγνωσιν προηγορευκώς, οἰκονομεῖ τι πάλιν
τῶν ὅσα περ ἦν χρῆσιμά τε καὶ ἀναγκαῖα πρὸς
δυστην τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ· καὶ ποῖα δὴ ταῦτα ἔστιν, ὡς
ἐν βραχέσιν ἔρω. Ἀπειθήσαντες γὰρ καὶ αὐτῆς τῆς εἰς
τὸν διὰ Μωυσέως νόμον αἰδοῦς, καὶ μὴν καὶ τῆς εἰς
Θεὸν ἀγάπης ὀλιγωρήσαντες, ἀνυπενώτατα κατεφέ-
ροντο πρὸς γε τὸ δεῖν εἰς πολύθεον καθικέσθαι πλά-
νησιν, καὶ τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν λατρεύσαι.
Τοῖς δὲ ἄπαξ εἰς τοῦτο γνῶμης ὠλισθηκόσιν ἀνεπι-
τήδευτον ἦν τῶν φάσεων οὐδέν. Ταύτης ἐνεκα τῆς D
αἰτίας ἐπηφίει πλειστάκις αὐτοῖς ὁ τῶν ὧλων Θεός
πολέμους καὶ μάχας, τοῦτο μὲν τοὺς ἀπὸ γε τῶν ὁμό-
ρων ἐθνῶν, τοῦτο δὲ τοὺς παρὰ Περσῶν τε καὶ Μή-
δων· οἱ δὲ γε τῆς Ἰουδαίας κατεξανισταμένοι, τὰ
ἔτερα τῶν ἐθνῶν προκαταδρῶντες ἔσθ' ὅτε, δεινοὶς
καὶ ἀπορήτοις δειμασιν ὁμίλειν παρεσκεύαζον τοὺς
ἐξ Ἰσραὴλ. Οἱ δὲ καίτοι δόν τὸν τῶν ὧλων ἐκμειλίσ-
σεσθαι Θεόν, καὶ ἀνοσίῳ μὲν ἀποφοιτῶν σπουδασμά-
των, μεταχωρῆσαι δὲ μᾶλλον ἐπὶ τὸ αὐτῷ δοκοῦν,
καὶ ἀπολογεῖσθαι λευπημένῳ, διὰ γε τῆς ἐκ τῶν
αἰσχύνων εἰς τὸ ἀμεινον μεταδρομῆς, οὕτω τε τὴν
παρ' αὐτοῦ καὶ μόνου σωτηρίαν ἐπιζητεῖν, καὶ τὴν

γυμνός καὶ ἀνυποδότητος, ἀνακαλυμμένους
Cum sermoni de Ægyptiis finem optime impo-
suerit, et quemadmodum vocandi essent per fidem
ad veritatis agnitionem prædixerit, rursus quod
Israelitis perutile et pernecessarium est, apte intexit.
Ea quæ sint paucis dicam. Contempta enim ipsius
legis Mosaicæ religione, et charitate in Deum
spreta, eo devoluti sunt imprudentissime, ut errore
multorum deorum involverentur, et suarum ma-
nuum operibus servirent. Quo semel in animum
demisso, nihil malorum non aggrediebantur. Qua
de causa sæpenumero universalis Deus bellis et
præliis eos vexavit, cum per finitimas gentes, tum per
Persas et Medos : qui in Judæam impressione facta
aliis gentibus prius vastatis, Israelitis gravi et
intolerando metu non raro exanimarunt. Hi vero
cum universalis Deum emollire et placare, et ab
impiis studiis pedem referre, et potius ad Dei pla-
citum se conferre, et se ei offenso purgare, atque
a turpioribus ad meliora confugere, et ita ab eo
salutem, et quidem 300 solam quærere, manu-
que semper conservantem et vindicantem expetere
deberent : id sane miselli non fecerunt, sed corro-
gatis et emendicatis ab hominibus auxiliis, interdum
finitimos quosdam ad hoc evocarunt, interim et

** Rom. xi, 25. ** Psal. xi, 15.

vicinos Ægyptios, addentes iniquitatem iniquitati suæ, uti scriptum est ⁷¹: et hoc ipso Denm omnipotentem ad iram exstimularunt. Dixit siquidem per unum e sanctis prophetis: « Et erat Ephraim columba amens, cor non habens; invocavit Ægyptum, et ad Assyrios profecti sunt ⁷². » Quin et per ipsum prophetam Isaiam: « Væ descendantibus in Ægyptum pro subsidio, qui in equis confisi sunt et curribus. Sunt enim multi, et eorum qui equis insident multitudo magna. Et non confisi sunt Sancto Israelis, et Deum non exquisiverunt; et sapienter ipse inflixit illis mala, et verbum ejus non frustrabitur ⁷³. » Cum igitur Tanatha regis Assyriorum dux oppugnasset Azotum, vique cepisset (erat autem hæc regioni Judæorum vicina), expectarunt Israelitæ se jamjam etiam eitra laborem similia esse perpassuros. Hanc ob causam Ægyptiorum manu conducti, ad ferendum ipsis subsidium, Assyriorum phalangibus se voluerunt opponere. Vanam ergo esse eorum spem declarat Deus, et clare prædicat fore ipsos prædam Assyriorum potentiae, et successu temporum capiendos, et captivorum in numero ac loco futuros. Ferunt enim Ægyptum fuisse sub manu Assyriorum diversis temporibus, et continuis tribus annis commisso cum ea prælio, vi totam cepisse, ac magna turba captivorum comitante suam in patriam rediisse. Præcipit ergo Deus prophetæ ut habitum captivis convenientem et consuetum sumat, id est, nuditatem et discalceationem. Nam victores captivorum non magnam plane rationem habent: hique eo miseriæ prolapsi, etsi essent juxta carnem nobiles, etsi ex infima plebe, uno calamitatis lino involvuntur, non vestem habentes, nec aliud quid vel ad ornatum, vel ad refocillationem ipsorum pertinens, sed ad hunc contemptum ex libidine capientium coguntur accedere. Jubetur itaque, ut dixi, divinus propheta saccum detrahare lumbis suis, et sandalia solvere, et mediam Jerusalem transire nudum et sine calceis.

301 Idque fecit non admodum sollicitus quomodo elegans aut venustus appareat: Deique decreto nihil adjecit, licet id grave et reprehensioni expositum videretur. Sed forte dixerit quispiam: Cur non præmonstravit potius Israelitis ea quæ processu temporum contingerent Ægyptiis? cur adeo nudus ac discalceatus tam celebris propheta ambulavit, omni conveniente cultu neglecto? Ad hoc dicimus eos prophetarum sermonibus non obtemperasse, imo cum prædicarent futura, increpasse: « Alia, inquiunt, nobis loquimini, et annuntiate nobis alium errorem ⁷⁴. » Hinc prudens hic vir, modestus, et omni virtute cumulatus, ac prophetiæ dono quasi coronatus, et in meditatione illustris, ipsum adeo saccum exiit, non mollem sane aut splendidam vestem, sed crassam potius et vilem; ipsa etiam solvit pedum calceamenta, tali habitu ingrediens, ut qui ipsum videant, hoc mirentur, causasque sci-

ἀεὶ σώζουσάν τε καὶ ἐπαμύνουσάν χεῖρα τοῦτο μὲν οὐκ ἔδρων οἱ δειλαιοὶ, ἐραυζόμενοι δὲ τὰς ἐξ ἀνθρώπων ἐπικουρίας, ποτὲ μὲν τῶν ὁμόρων τινὰς ἐκάλουν εἰς τοῦτο, ποτὲ δὲ τοὺς γείτονας Αἰγυπτίους, προστιθέντες ἀνομίαν ἐπὶ τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, καθὰ γέγραπται, καὶ καταθῆγοντες ὡς εἰς ὄργην καὶ ἐπ' αὐτῷ δὴ τοῦτω τὸν πάντα ἰσχύοντα Θεόν. Καὶ γοῦν ἔφη δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· « Καὶ ἦν Ἐφραΐμ περιστερὰ ἄνους, καὶ οὐκ ἔχουσα καρδίαν· Αἰγυπτὸν ἐπεκαλεῖτο, καὶ εἰς Ἀσσυρίους ἐπορεύθησαν. » Καὶ μὴν καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου· « Οὐαὶ, οἱ καταβαίνοντες εἰς Αἰγυπτὸν ἐπὶ βοήθειαν, οἱ ἐφ' ἵπποις πεποιθότες καὶ ἐφ' ἄρμασιν. Ἔστι γὰρ πολλὰ καὶ ἐφ' ἵπποις πλῆθος σφόδρα· καὶ οὐκ ἦσαν πεποιθότες ἐπὶ τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τὸν Θεὸν οὐκ ἐξεζήτησαν· καὶ αὐτοὺς σοφὸς ἤγεν ἐπ' αὐτοὺς κακὰ, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ οὐ μὴ ἀθετηθῇ. » Τοῦ τοίνυν Ταναθά, στρατηγὸς δὲ οὗτος βασιλέως Ἀσσυρίων, πολέμησαντος τὴν Ἀζωτον, ἰλὼν τε κατὰ κράτος αὐτήν· γαίτων δὲ αὕτη τῇ τῶν Ἰουδαίων χώρᾳ· προσεδόκουν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ αὐτίκα δὴ μάλα καὶ αὐτοὶ καὶ λίαν ἀμογητὰ τὰ ἴσα παθεῖν. Ταύτης τε ἔνεκα τῆς αἰτίας τὴν Αἰγυπτίων χεῖρα καταμισθούμενοι πρὸς τὸ ἐπαμύνειν αὐτοῖς ταῖς Ἀσσυρίων φάλαγγιν ἀντεξάγειν ἤθελον. Ματαίαν τοίνυν αὐτῶν ἀποφαίνει τὴν ἐλπίδα Θεός· προαγορεύει δὲ σαφῶς, ὅτι τῆς Ἀσσυρίων δυνάμει ἐργον[άγρα]ῖςονται καὶ αὐτοί, ἀλώσονται τε κατὰ καιροῦς, καὶ ἐν δορυκτῆτων ἔσονται τάξει. Φασὶ γὰρ ὅτι γέγονεν ὑπὸ χεῖρα βασιλέως Ἀσσυρίων κατὰ καιροῦς ἡ Αἰγυπτίων· καὶ ἐν ὅλοις ἔτεσι τρισὶν ἔγκαθ-εσθεις αὐτῇ, πᾶσάν τε ἐλὼν κατὰ κράτος, πλείστην δὴ ἔχων αἰχμαλωσίαν, ὑπενόστησεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ. Ἐπιτάττει τοίνυν τῷ προφήτῃ Θεὸς, τὸ τοῖς αἰχμαλώτοις πρόπον τε καὶ σὺνήθης σχῆμα λαβεῖν· τοῦτο ἔστι, γυμνότητά τε καὶ ἀνυποδεσίαν. Τοῖς γὰρ ὅλως νενικηκόσιν οὐ πολὺς τῶν ἐαλωκότων ὁ λόγος· οἱ δὲ εἰς τοῦτο πεσόντες ταλαιπωρίας, καὶν εἴτε τινὲς εἴεν τῶν εὐγενῶν κατὰ σάρκα, καὶν εἴτε τῆς ἀγγελίου πληθὺς, ἐνὶ τῷ τῆς ἀθλιότητος συνέχονταί· λίαν, οὐκ ἄμφιον ἔχοντες, ἡγουν ἑτερόν τι τῶν τελούντων εἰς κόσμον αὐτοῖς ἢ ἀνάπαυσιν, ἀτημελῶς δὲ οὕτως πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τοῖς ἐλοῦσι καταθυμίων, ὡς ἐξ ἀνάγκης ἐρχόμενοι. Προστίττεται τοίνυν, ὡς ἔφη, ὁ Θεὸς πατριάρχου προφήτης, ἀφελεῖν τὸν σάκκον ἀπὸ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ, ὑπολύσασθαι τε τὰ σανδάλια, καὶ διὰ μέσης ἰέναι τῆς Ἱερουσαλὴμ γυμνὸς καὶ ἀνυποδετός. Ἔδρα δὲ τοῦτο τοῦ δοκεῖν εὐσχήμων εἶναι τις, οὐ σφόδρα πεφροντικῶς, καὶ τῶν ἀρεσκόντων Θεῷ προστιθεῖς οὐδὲν, καὶν εἰ φαίνοντο τὶ βαρὺ καὶ μώμου μεστόν. Ἀλλ' ἴσως πρὸς τοῦτο ἔρει τις· Διὰ τί γὰρ μὴ μάλλον προηγόρευσε μόνον τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τὰ συμβεβημένα τοῖς Αἰγυπτίοις κατὰ καιροῦς; Πεπόμεναι δὲ οὕτως γυμνὸς τε καὶ ἀνυποδετός ὁ διαδόχος ἐν προφήταις, τῆς αὐτῷ πρεπούσης εὐχοσμίας ἡφαιδικῆς. Πρὸς δὴ τοῦτο φαμεν ὅτι τοῖς τῶν προφητῶν ὡς ἐπειθοντο λόγοις, μάλλον δὲ καὶ ἐπατίμων τοῖς προαγορεύειν ἐθέλουσι τὰ ἐσόμενα, λέγοντες· « Ἀλλὰ

⁷¹ Isa. xxx, 1 seqq. ⁷² Osee vii, 11. ⁷³ Isa. xxxi, 1, 2. ⁷⁴ Isa. xxx, 10.

ἡμῖν λαλεῖτε, καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἑτέραν πλάνησιν. Ταύτη τοι καὶ μάλα σαφῶς ὁ σώφρων, ὁ κόσμιος, καὶ ἀρετῆς ἀπάσης ἐμπλεως, ὁ προφητικῇ κατεστεμμένος χάριτι, καὶ ἐν ἀσκήσει περιφανής, καὶ αὐτὸν ἀποδύεται τὸν σάκκον, οὐ τρυφερὸν ἱμάτιον, παχὺ δὲ μᾶλλον καὶ εὐτελές· ἀπολύει δὲ καὶ τῶν ποδῶν τὰ σανδάλια, καὶ ἐν τῷ τοιῷδε βαδίζει σχήματι· ἴν' αὐτὸ δὴ τοῦτο θαυμάζοντες οἱ ὀρώντες αὐτὸν, ἀναπυθάνονται τὰς αἰτίας, καὶ ἐφ' ὅτῳ τοῦτο πέπραχεν εἰδέναι σπουδάζοντες, πληροφροῦνται· ὅτι ματαίαν ἔχουσι τὴν ἐπ' ἀνθρώποις ἐλπίδα· καὶ χρεὴν δὴ πού μᾶλλον αὐτοῦς γλιγεσθαι μὲν τῆς ἀνωθεν εὐμερίας, ἐπ' αὐτοῖς δὲ ποιῆσθαι φιλεῖν τὸν αἰετὸς σεσηκότα Θεόν. Γυμνοῦ τοίνυν καὶ ἀνυποδέτου περινοστούοντος τὴν Ἰουδαίαν τοῦ μακαρίου προφήτου, καὶ πτοίας ἐγγινομένης τοῖς ὀρώσιν αὐτὸν οὐ μικρᾶς, Εἶπεν, φησί, Κύριος· Ὅν τρόπον πεπόρευται Ἡσαίας ὁ παῖς μου, τέρατα τοῖς Αἰγυπτίοις καὶ Αἰθίοσιν. Ὡς γὰρ ἔφην γυπτίῳ ἐν τῷ Ἀσσυρίῳ βασιλεῦς, καὶ μὴν καὶ τοὺς προσοικοῦντας Αἰθιοπας αὐτῇ, καὶ τῇ Θηβαίων γείτονας, πλείστον ἔχων αἰχμαλωσίαν, καὶ ταῖς Αἰγυπτίων ἐνσπαταλήσας συμφοραῖς· τότε δὴ τότε λαμπρὸς οἶνοι πάλιν ἀνεκομίζετο.

Καὶ ἡτηθήσονται αἰσχυρθέντες οἱ Αἰγύπτιοι ἐπὶ τοῖς Αἰθίοσιν, ἐφ' οἷς ἦσαν πεποιθότες οἱ Αἰγύπτιοι· ἦσαν γὰρ αὐτοῖς δόξα. Καὶ ἐροῦσιν οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ γῇ ταύτῃ· Ἰδοὺ ἡμεῖς ἤμεν πεποιθότες, τοῦ φυγεῖν εἰς αὐτοὺς εἰς βοήθειαν, καὶ οὐκ ἠδύναντο σωθῆναι ἀπὸ βασιλέως Ἀσσυρίων, καὶ πῶς ἡμεῖς σωθησόμεθα;

Τὰ πρόσοικα τῇ Θηβαίων ἔθνη βάρβαρα, Βλέμμευς δὲ οὗτοι, οἳ καὶ εἰσὶν Αἰθιοπας, εὐτεχνέστατα μὲν τὰς βελῶν ἀφαίρεσεις ποιεῖσθαι μεμελετήκασιν. Φαρμάκῳ δὲ ταύτας ἀποχρίντες ὀλθριωτάτῳ ἐπαφίαισι τοῖς μαχομένοις· καὶ εἰ προσψάουσιν, τεθνήσκει πάντως ὁ πληγεὶς, καὶ ὥσπερ τις οὐρίοδης γεγὼς παραχρῆμα πεσεῖται. Ἦν οὖν ἐν ἐθεί καὶ τριβῇ Αἰγυπτίους, πολέμου καὶ μάχης ἐπηρτημένους, τὰς τῶν Αἰθιοπῶν καταμισθοῦν τε φύλαγας, καὶ μέγα φρονεῖν ἐπ' αὐτοῖς· ἀλλ' ἤλυσαν σὺν αὐτοῖς τῆς τῶν Ἀσσυρίων ἀνδρείας ἡττώμενοι. Αἰσχυρθήσονται τοίνυν οἱ Αἰγύπτιοι, φησὶν, ἐπὶ τοῖς Αἰθίοσιν, ἐφ' οἷς ἦσαν πεποιθότες. Κατεληγμένων γὰρ καὶ αὐτῶν καὶ νενικημένων, ἐροῦσιν οἱ ἐν τῇ γῇ ταύτῃ κατοικοῦντες· Ἰδοὺ ἡμεῖς ἤμεν πεποιθότες ποτὲ τοῦ φυγεῖν εἰς αὐτοὺς εἰς βοήθειαν, οἳ οὐκ ἠδύναντο σωθῆναι ἀπὸ βασιλέως Ἀσσυρίων· καὶ πῶς ἡμεῖς σωθησόμεθα; Νῆσον μὲν οὖν τὴν Αἰγυπτὸν ὀνομάζει, διὰ τοι τὸ εἶναι περιβρύτον ποταμοῖς, καὶ λίμναις ὑδάτων διεζῶσθαι πανταχοῦ· εἰσχομίζει γὰρ μὴν τοὺς ἐνοικοῦντας αὐτῇ, τῆς ἐπὶ τοῖς Αἰθίοσιν ἐλπίδος καταγινώσκοντας. Εἰ γὰρ ἤλυσαν αὐτοὶ, φησὶν, πῶς ἂν ἐκώσσειαν τοὺς ἐπ' αὐτοῖς πεποιθότες; Ἀγαθὸν οὖν ἄρα τὸ ἐλπίζειν ἐπὶ Κυρίου, ἢ πεποιθέναι ἐπ' ἀνθρώπων· καὶ ὡς φησιν ὁ προφήτης Ἱερεμίας· Ἐπικατάρατος μὲν ἀνθρώπος ὅς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἀνθρώπων, καὶ στηρίζει σάρκα βραχίονος αὐτοῦ· εὐλογημένος γὰρ μὴν, ὃς πέποιθεν ἐπὶ τῷ Κυρίῳ καὶ ἔσται Κύριος ἐλπίς αὐτοῦ. Αἰεὶ δὲ πῶς ἡμᾶς ὁ προφητικὸς ὀνίνησι λόγος· καὶ

A sententur, et scire cupientes cur hoc fecerit, vanam se spem habuisse in hominibus, exploratum habeant: cum oportuisset potius, e supernis favorem ambire, Deumque sibi conciliare adminiculatorem, qui semper servavit. Proinde nudo et sine calceis perambulante Judam beato propheta, cum spectatoribus non exiguus timor incuteretur, Dixit Dominus, inquit: Quemadmodum ambulat Isaias puer meus nudus et discalceatus, sic tribus annis erunt signa et prodigia in Aegyptios et Aethiopes. Nam, ut superius dixi, cum Assyriae rex triennio toto Aegyptum, Aethiopesque vicinos, et Thebanorum terram accolentes depopulatus, complures captivos haberet, Aegyptiorum calamitatibus exultans et insolescens: tunc, tunc illustris domum

B iterum reducitur.

γυμνὸς καὶ ἀνυπόδετος, τρία ἔτη ἔσται σημεῖα καὶ φθάσας, ἐν ὀλίγοις ἔτεσι τρισὶ καταδρώσας τὴν Αἰθιοπας, ἐν ὀλίγοις ἔτεσι τρισὶ καταδρώσας τὴν Αἰθιοπας αὐτῇ, καὶ τῇ Θηβαίων γείτονας, πλείστον ἔχων αἰχμαλωσίαν, καὶ ταῖς Αἰγυπτίων ἐνσπαταλήσας συμφοραῖς· τότε δὴ τότε λαμπρὸς οἶνοι πάλιν ἀνεκομίζετο.

VERS. 5, 6. *Et erubescant victi super Aethiopibus, quibus confisi sunt Aegyptii; erant enim eis gloria. Et dicent habitatores insulae istius: Ecce nos confisi sumus, ut confugeremus ad eos in auxilium, qui non potuerunt defendi contra regem Assyriorum. Et quo pacto servabimur nos?*

Accole Thebanorum sunt gentes barjaae, Blemmyes, qui idem sunt Aethiopes, 302 homines peritissimi, telis mittendis atque torquendis exercitati, quae veneno perniciosissimo inuncta, in eos quibuscum congregiuntur ejaculabantur: si teligerint, percussus omnino moritur, et perinde atque a serpente morsus, confestim concidit. Erat igitur in more et consuetudine Aegyptiis, bello et pugna ingruente, Aethiopicas phalanges conductitias corrogare, et de illis plurimum superbiere; verum cum illis capti sunt fortitudine Assyriorum devicti. Erubescant igitur, inquit, Aegyptii in Aethiopibus quibus fidebant. Captis enim illis et superatis, dicent ejus insulae habitatores: Ecce nos confisi eramus ut confugeremus ad eos auxilii gratia, qui non potuerunt contra regem Assyriorum defendi; quoniam pacto servabimur nos? Insulam igitur Aegyptum nominat, eo quod fluminibus circumfluat et stagnis aquarum undique cingatur. Introducit ejus habitatores seipsos spei in Aethiopibus collocatae damnantes. Si etenim, inquit, capti sunt ipsi, confisos sibi qui servare poterunt? Melius est ergo sperare in Domino, quam confidere in homine, et, ut dicit Jeremias propheta: « Maledictus homo qui spem habet in homine, et innititur carni brachii sui: benedictus qui fudit Domino, et erit Dominus spes ejus »⁷⁰. Oratio autem prophetica nobis semper utilis est, et quanquam forte spirituales enarrationem non habeat hanc historia, tamen haud exiguus fructus inde pervenit.

⁷⁰ Jerem. xvii, 5, 7.

Paulus enim dicit hæc figurate contigisse majoribus, ad nostram quoque admonitionem esse conscripta⁷⁵.

VISIO DESERTI.

Terminato pulcherrime sermone, qui de Ægyptiis inquam habitus est, cum a propheta, quando et quomodo per fidem ad agnitionem veri Dei vocarentur expositum sit: ad aliam visionem se confert, de eremo: nec simpliciter hic terræ desertæ et desolatæ facit mentionem, sed eremum vocat Babyloniam, quæ cum olim innumerabiles haberet incolas fortes et pugnacissimos, ira e supernis illata sic devastata est, ut omnino viris vacua remaneat, cum Cyrus Cambysis filius oppugnaret Babyloniam: **303** *cujus et alibi meminit propheta, inquit: « Sic dicit Dominus uncto meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut audiant coram eo gentes: et civitates non concluduntur⁷⁶. »* Hic illam superbam quondam, et contra omnem gentem elevatam, et in pugnis formidabilem, Babylonem, inquam, vi occupavit: facit autem et nunc propheta ejus mentionem et desertum nominat. Quomodo autem eo calamitatis delapsa sit, duabus de causis manifeste narrat, ut quidem ego censeo: vel ut Judæos a spe in illis collocata abducatur: « Erat enim Ephraim columba amens, » quemadmodum ait alius e prophetis⁷⁷: « Ægyptum invocavit, et ad Assyrios profecti sunt: » vel ut contristatos consoletur, quia vastata eorum regione, et exusto ipsorum templo, Babylonem captivi abducti sunt cum uxoribus et liberis. Quo quidem perspicue docet, si ex præscripto legis vivere instituant, et divinarum præceptionum germani et ingenii custodes esse velint, Deum vastatores illos aggressurum. Narrationem igitur instituit propheta, habetque visionis contextus enallagen, et imitationes personarum. Nunc enim velut futurorum oculatus testis, et spectator a Deo tibi ostensa enarrat: nunc et quid temporum decursu et delapsu contingeret, spiritu prophetico ante denuntiat: nunc introducit insuper personam Babyloniorum, sese ob tam acerbis et inopinatas calamitates deplorantium. Proinde quasi contemplatus Persarum, et Medorum, et Elamitarum, contra Babylonem expeditionem, ita ait: Obequitabunt et peragrabunt eremum.

CAP. XXI. VERS. 4. *Sicut venti tempestas desertum pertransit.*

Pulverem excitans, et omnia susque deque miscens. Addit:

VERS. 2. *Horribilis visio, et dura annuntiata est mihi.*

Sufficit enim nudum et solum hostium spectaculum, et virorum bellicosorum multitudo fortissima

Α εἰ μὴ ἔχοι τυχὸν πνευματικῆς ἀφηγήσεως· τρόπον ἢ ἱστορίαν, ἀλλ' οὖν τὸ ἐξ αὐτῆς ὄφελος οὐ βραχύ. Φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος, τυπικῶς συμβαίνειν τοῖς ἀρχαιοτέροις, γεγράφθαι γε μὴν πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν.

TO OPAMA THE EPHMOY.

Διαπεράνας εὖ μάλα τὸν ἐπὶ γέ φημι τοῖς Αἰγυπτίοις λόγον, πηνίκα τε καὶ ὅπως κεκλήσονται διὰ πίστεως πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ κατ' ἀλήθειαν ὄντος Θεοῦ θειπῶν ὁ προφήτης, μεταφοιτᾷ πρὸς ἐτέραν ὄρασιν τὴν περὶ τῆς ἐρήμου· καὶ οὐχ ἀπλῶς γῆς ἡμῖν ἐν τούτοις ἀοικῆτου καὶ ἐρήμης ποιεῖται μνήμην· ἀλλὰ γὰρ ἐρημον ὀνομάζει τὴν Βαβυλωνίων, ἥ ποτε μὲν ἀριθμοῦ κρείττους εἶχε τοὺς οἰκήτορας, δεινούς τε καὶ μαχιμωτάτους· ἡρηνώθη δὲ ὅτως, ὀργῆς αὐτῇ τῆς ἀνωθεν ἐπεννηγεμένης, ὥς κένανδρον ἀπομείναι παντελῶς καταστρατεύσαντος τῆς Βαβυλωνίων Κύρου τοῦ Καμδύσου. Οὐ καὶ ἐτέρωθι διαμνημονεύει λέγων ὁ προφήτης· « Οὕτως λέγει Κύριος τῷ χριστῷ μου Κύρῳ, οὗ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς, ἐπακούσαι ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη. Πόλεις οὐ συγκληθήσονται. » Οὗτος εἶλε κατὰ κράτος τὴν ἀλαζόνα ποτὲ καὶ κατὰ παντὸς ἔθνους ἐπαυρομένην, καὶ δυσάντητον ἐν μάχαις, τὴν Βαβυλωνά φημι. Ποιεῖ δὲ μνήμην καὶ νῦν ὁ προφήτης αὐτῆς, καὶ ἐρημον μὲν ὀνομάζει. Τίνα δὲ τρόπον ἀλλοίωτος; εἰς τοῦτο κατώλισθεν, ἀφηγείται σαφῶς ὁμοῦ τούτων ἕνεκα καθάπερ ἐγῶμαι. Ἡ γὰρ ἵνα τοῖς Ἰουδαίου; ἀποστήσῃ τῆς ἐλπίδος· « Ἦν γὰρ Ἑβραῖμ περιστερὰ ἄνους, » καθά φησιν εἰς τῶν ἁγίων προφητῶν· « Αἰγυπτὸν ἐπεκαλεῖτο, καὶ εἰς Ἀσσυρίους ἐπορεύετο· » ἢ ἵνα παρακαλέσῃ λελυπημένους, ὅτι πεπóρθηται μὲν αὐτῶν ἡ χώρα, ἐμπέπηρηται δὲ καὶ αὐτὸς ὁ νέως, δορύλλητοι δὲ γυναιξὶν ὁμοῦ καὶ τέκνοις ἀπεκομίσθησαν εἰς τὴν Βαβυλῶνα. Τοῦτο δὲ ἦν διδάσκοντος ἐναργῶς, ὅτι καὶ τῶν πεπορθηκότων αὐτοὺς κατεξαναστήσεται Θεός, εἰ ζῆν ἔλαιντο κατὰ νόμον, καὶ τὴν θείαν ἐνταλμάτων αὐτοῦ γνήσιοι γενέσθαι φύλακες. Οὐκοῦν ἀφηγείται μὲν ὁ προφήτης· « Ἐχει γε μὴν τὸ τῆς ὁράσεως ὕψος προσώπων ἐναλλαγᾶς. Ποτὲ μὲν γὰρ ὡς αὐτόπτης τῶν ἐσομένων, καὶ θεωρὸς ἡδὴ γεγονῶς, ἐξηγείται τὰ παραδειχθέντα αὐτῷ παρὰ Θεοῦ· ποτὲ δὲ καὶ τί συμβήσεται κατὰ καιροὺς προφητικῷ πνεύματι προαναφωνεῖ· εἰσχομίζει δὲ καὶ τὸ Βαβυλωνίων ἔσθ' ὅτε πρόσωπον κατοιμωζόντων ἑαυτοὺς ἐπὶ ταῖς οὕτω δειναῖς καὶ ἀδοκῆτοις συμφοραῖς. Ὡς τεθεαμένους τοῖνον τὴν Περσῶν τε καὶ Μήδων, καὶ μὴν καὶ Ἑλαμιτῶν κατὰ τῆς Βαβυλῶνος ἐκστρατιάν, οὕτω φησὶ· Καθιπεύσουσί τε καὶ διελύσονται τὴν ἐρημον.

Ὅσῳ καὶ ἀνέμων καταγίγῃ δι' ἐρήμου διέλθοι.

Τὴν κόνιν εἶναι ἀναστᾶσα, καὶ μονονουχὶ συγχέουσα τὸ πᾶν. Προσεπάγει δὲ·

Ὅτι φοβερόν τὸ ὄραμα καὶ σκληρὸν ἀνηγγέλη μοι.

Ἰκανὴ γὰρ λίαν, καὶ ψυχὴ καὶ μόνη τῶν πολεμίων ἢ θεία, καὶ τῶν μαχιμῶν ἢ ἀλκιμωτάτη πληθὺς κατ-

⁷⁵ I Cor. x, 11. ⁷⁶ Isa. xlv, 1. ⁷⁷ Osee, 7, 11.

εσκευασμένη πρὸς πόλεμον, σκληρὸν ἐμποῖησαι δεῖμα τοῖς θεωμένοις. Ἀλλ' οὐ θεθεσθαι φησι μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ Ἀνηγγέλη μοι, φησὶν ὁμοῦ γὰρ τῇ θεᾷ, καὶ τῶν πραγμάτων τὴν ἐκβασιν ἐδιδάσκετο, δῆλον δὲ ὅτι παρὰ Θεοῦ.

Ὁ ἀθετῶν ἀθετεῖ, καὶ ὁ ἀνομῶν ἀνομεῖ.

Ἀνεπίπληκτον, φησὶ, τῶν ἐπιόντων τὸ θράσος. Οὐ γὰρ λογισμοῖς ἀνθρωπίνους ἀνάπτονται πρὸς τὸ ἥμερον· ἀλλ' οὐδὲ τις τῶν ἐν αὐτοῖς διενθυμεῖται τι τῶν ἡκόντων· ἀνομεῖ δὲ ἀκαθέκτως, καὶ ἀθετεῖ κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν, οὐ φειδύς ἐνοῦσης τινός· Οὐ γὰρ εἰς ἔλεον βλέπουσιν, ἀλλ' ἔργον αὐτοῖς τὸ ἐσπουδασμένον ἔσται, φησὶν, τὸ ἀνομεῖν τε καὶ ἀθετεῖν. Ἐφη τι τοιοῦτον καὶ διὰ φωνῆς τοῦ αὐτοῦ, πρὸς τοὺς τῆς Ἀσσυρίων οἰκήτορας· Ἴδου ἐγὼ ἐπάγω ὑμῖν τοὺς Μήδους, οἳ οὐ λογίζονται ἀργύριον, οὐδὲ χρυσίου χρεῖαν ἔχουσι. Τοξεύματα νεανίσκων συντρίψουσι. Θεοῦ γὰρ ὄργην τοῖς πλημμελοῦσιν ἐπάγοντες, οὐδὲν ἔσται τὸ ἐπικουρεῖν δυνάμενον. Θηριοπρεπὴς δὲ μᾶλλον τοῖς ἐθέλουσι καταδρῶν τοὺς ἐφ' οἷς ἂν τρέχοιεν, ἐνοικίζεται νοῦς.

Ἐπ' ἐμοὶ οἱ Ἑλαμίται, καὶ οἱ πρέσβεις τῶν Περσῶν ἐπ' ἐμὲ ἔρχονται. Νῦν στενάξω, καὶ παρηκαλέσω ἑμαυτὸν. Διὰ τοῦτο ἐνεπλήσθη ἡ ὀσφύς μου ἐκλύσεως, καὶ ὠδίνες ἔλαβόν με, ὡς τὴν τίκτουςαν· ἠδίκησα τοῦ μὴ ἀκοῦσαι, ἐσπούδασα τοῦ μὴ βλέπειν. Ἡ καρδία μου πλανᾶται, καὶ ἡ ἀνομία μου βαπτίζει, ἡ ψυχὴ μου ἐφθάρηκεν εἰς φθόρον.

Προσωποποιᾶς ἔχει δύναμιν ὁ ἐν γε τοιούτοις λόγος. Εἰσχομίζεται γὰρ ὁ Ἀσσύριος, καὶ δεδιώς τὴν ἐφ' ὅν, καὶ τῶν πολεμίων τὰς φάλαγγας οὐκ ἠγνοηκώς, καὶ ἐπὶ τίνας αὐταῖς ὁ τοῦ πολέμου σκοπός. Οὐ γὰρ ἐφ' ἐτέρους τινάς, ἀλλ' ἐμοὶ, φησὶν, οἱ Ἑλαμίται, καὶ οἱ πανάριστοι τῶν Περσῶν ὠρμήχασιν. Στενάξω δὴ οὖν καὶ παρηκαλέσω ἑμαυτὸν. Τοῖς γὰρ ἐν ἐσχάτῃ συμφορᾷ γεγονότι δοκεῖ προσεῖναι τις παρημυθίας τρόπος, τὸ θρηνεῖν τε καὶ ὀλοφύρεσθαι. Ἐκθλίβεται γὰρ ἐξ ὀδύνης τὸ δάκρυον. Πρᾶγμα δὲ ξένον εἰ ὀρηνοῦσιν Ἀσσύριοι, σκληροὶ καὶ ἀγέρωχοι γεγονότες· αἰεὶ, ἐξοφρωμένοι τε ἄγαν κατὰ πάντων τῶν ἐθνῶν, καὶ οὐκ εὐάντητον ἔχειν οἰόμενοι τὴν ἀντίστασιν. Ἀλλ' οἱ θρασεῖς οὕτω καὶ φρονήμασι τοῖς ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐξογκούμενοι, γυναικοπρεπεῖς εἰσδέχονται τὸ δάκρυον, καὶ θρῆνον ἐφ' ἑαυτοῖς ἀρτύουσι, πρὶ τῆς τοῦ πολέμου πείρας κατακλόμενοι πρὸς ἀσθένειαν. Ἐνεπλήσθη γὰρ ἡ ὀσφύς μου ἐκλύσεως, καὶ ὠδίνες ἔλαβόν με ὡς τὴν τίκτουςαν. Ἀλλ' ὅτου δὴ χάριν τὰ τοιαῦτά σοι συμβήσεται, φησὶν, ὦ Ἀσσυρίε; Φράσαις ἂν τῷ ἐρομένῳ· Ναί, φησὶν· οἶδα γὰρ προσκεχρυκώς διὰ πολλὴν ἀμαρτίαν τῇ πάντων κρατούντι θεῷ. ἠδίκησα τὸ μὴ ἀκοῦσαι, ἐσπούδασα τὸ μὴ βλέπειν. Κατὰ τοῦτο, φησὶν, ἑμαυτὸν ἠδίκησα, ὅτι μεμελέτηκα πολὺ τὸ θυσιάζειν, καὶ σπουδῆς ἔργον ἐθέμην τὸ μὴ βλέπειν, τοῦτ' ἐστι, τίς ὁ φύσει καὶ ἀληθῶς ἐστι Θεός. Ἦκουον μὲν γὰρ τὴν Ἰουδαίων λατρείαν, εἶλον κατὰ κράτος τὴν ἀγίαν πόλιν, πεπύρηνκα τὸν νεῶν. Ἔσχον ἐκ παραιοκαμάτων τὴν μετρίαν εἰδῆσιν τῶν ἐντεταλμένων τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ. Μᾶλλον δὲ καὶ ὁ προφῆτης Ἰωνᾶς

ad bellum instructa, timorem vehementem injicit spectatoribus. Sed non spectari tantum dicit, scilicet, Annuntiatum est mihi, inquit; simul enim cum spectaculo rerum eventum docuit, a Deo scilicet.

Prævaricans prævaricatur, iniquus inique agit.

304 Imperterritam esse ait, et proruptam grasatorum audaciam, qui non ratiocinis humanis revocantur ad placabilitatem, sed nemo eorum quidquam cum officio et decore conjunctum cogitat, ut prævaricatur, nec reprimi potest, nulloque suffusus pudore pro sua libidine opprimit: Non enim misericordiam spectant, sed opus, inquit, horum et hoc studium est, iniqua agere, et opprimere. Huic non dissimile dixit voce ejusdem ad Assyriorum habitatores: Ecce induco ego vobis Medos, qui argentum non curant, nec auro opus habent. Arcus juvenum conterent. Deo enim iram delinquentibus infligente, nihil opem afferre poterit: imo et in illis qui quos incursant, perdere aggrediuntur, belluina mens insidet.

VERS. 3, 4. *In me Elamitæ, et Persarum legati in me venient. Nunc ingeniscam et consolabor meipsum. Propterea impleti sunt lumbi mei dissolutione, et dolores ceperunt me sicut parientem: injuste egi ne audirem, operam dedi ne viderem. Cor meum aberrat, et iniquitas me demergit, anima mea conjecta est in timorem.*

Prosopopœiæ vim habet hæc oratio. Inducitur enim Assyrius, impetum pertimescens, et hostium phalanges non nesciens, et contra quem hujus belli scopus tendat. Non enim, inquit, contra alium quemque, sed contra me Elamitæ et præstantissimi omnium Persarum fecerunt impetum. Ingenisco igitur et consolabor meipsum. Qui namque in ultimis ærumnis sunt, his consolationis genus quoddam esse videtur, flere et plorare. Extenditur enim ex dolore lacryma. Novum vero et peregrinum, Assyrios, duros et fastuosos semper, et contra omnes gentes superciliosissimos, quorum occursum ominosus, et formidabilis esse putabatur, lacrymari. Cæterum hi tam audaces et animis supra homines tumidis, muliebriter fundunt lacrymas, et ante belli periculum debilitate fracti et contusi, solum sibi ipsis consciscunt et eliciunt. Repleti sunt enim, inquit, lumbi mei dissolutione, et dolores ceperunt me sicut parturientem. Sed quomobrem tibi contingit hæc, inquit, o Assyrie? Dic roganti: Næ, inquit, conscius mihi sum offendisse multis peccatis omnipotentem Deum. Injuste egi ne audirem, **305** operam dedi ne viderem. In hoc, ait, meipsum damno, et inique feci, quod insigni pervicacia, et in audiendo pertinacia usus sim, et operam dedi ne viderem, id est, quis sit ille natura et vere Deus. Audieram enim Judæorum cultum, sanctam urbem vi cepi, templum everti, ex disciplina auditu percepta, mediocrem cognitionem eorum quæ Israeli-tico populo præcepta erant consecutus sum: imo

propheta Jonas a Deo missus est, ut prædicet, et dicat : « Aduh tres dies et subvertetur Ninive⁷⁸ ; » mox pertinui minas, et egi poenitentiam, sed injuste iterum feci, ne audirem, et studio annixus sum, ne viderem quæ vidisse oportuit. Aberravit enim cor meum, et demersit me iniquitas, quodammodo obruens. Hinc et anima mea coniecta est in timorem, sui enim in metu extremo. Hæ igitur voces esse possunt Assyriorum. Familiare enim est prophetis voces et personas affingere propter utilitatem audientium.

VERS. 5. *Parate mensam, bibite, edite. Surgite, principes, arripite clypeos.*

Dixeram orationem prophetica multum personarum varietatibus distingui pulcherrime : omnino igitur qui scire hæc et referre probe volunt, talia debent observare. Perspicua igitur erit et nihil abrupti, nihil difficultatis habebit horum dictorum intelligentia. Induxit ergo personam Assyriorum apud sese stentium, et timiditate confractorum, et de malis futuris intolerabili timore dolentium. Dein tempus commemorat quo eos capi et immedicabiles in æruminas incidere continget, et causam iræ contra illos declarat. Scripsit enim beatus Daniel : « Baltasar regem apparasse cenam magnatibus suis, millibus coram millibus vinum⁷⁹. » Dein ait, et sacra vasa ex Hierosolymis sumpta olim obtulisse impie, et bibisse ex illis cum ipsum, tum pellices ejus et concubinas. Hoc autem aliud nihil erat quam contra divinam majestatem magno elatoque animo se efferre, et adversus Israelitarum ducem et præsidem crigi : quasi suum populum nullo modo juvare posset. Bibente igitur Baltasaro, et sacra vasa **306** tamen non irridente : Apparuit, inquit articulus manus et scripsit in pariete, *Mane, Thecel, Phares*⁸⁰, quam scripturam divinus Daniel interpretatus est, Assyrium alloquens : Disrupit Deus regnum tuum, et divisit illud, ac datum est Medis et Persis. Hujus historiæ, ut ego quidem censeo, meminit propheta affatus veluti ipsos principes, seu magnates et Baltasar : Parate mensam, bibite, edite. Surgite, principes, arripite clypeos, luxu diffluite, inquit, in mensis intemperantibus (est autem hæc oratio usitata), exsaturamini bibentes inexplēbiliter. Quid deinde? Bella excipient celebritatem et non longe aberit ut patiamini, sed ab ipsa computatione ad arma curreis et quæretis clypeos. Est enim vere gravissimum contra Deum efferri et contra majestatem, qua nihil est sublimius, animos et spiritus tollere. Traditus est enim Assyriis Israel : Deo propter summam iniquitatem captivitatis pœnam irrogante. Non enim par fuit cos ad hanc stupiditatem et in has stultas cogitationes consulto devenire, ut cogitarent et in animum inducerent se manum superare posse ejus qui

ἀπεσ-άλη παρὰ Θεοῦ κηρύσων καὶ λέγων· « Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινευὴ καταστραφῆσεται· » καταδείσας δὲ παραχρῆμα τὴν ἀπειλὴν, μετενόησα μὲν, ἀλλ' ἠδίκησα πάλιν μὴ ἀκούσας, καὶ ἐν σπουδῇ τέθεικα μοι τὸ μὴ ὁρᾶν ἅπερ ἦν ὁρᾶν ἀναγκαῖον. Πλεπλάνηται γὰρ ἡ καρδίᾳ μου. Καὶ ὑποβρύχιόν με πεποίηκεν ἡ ἁμαρτία, καταχωννύσα τρόπον τινά. Ταύτη τοι καὶ ἡ ψυχὴ μου ἐφέστηκεν εἰς φόβον· γέγονα γὰρ ἐν δέμασι τοῖς τῶν ἐσχάτων. Αὗται τοίνυν φωναὶ τῶν Ἀσσυρίων εἰεν ἄν. Ἐὐδὲς γὰρ τοῖς ἁγίοις προφήταις προσωποποιεῖν τὰς φωνὰς, διὰ τὸ τοῖς ἀκρωμένοις χρησιμὸν.

Ἐτοιμάσατε τράπεζαν, πῖετε, φάγετε. Ἀναστάντες οἱ ἄρχοντες, ἐτοιμάσατε θυρεούς.

Ἐφην ὅτι τῆς προφητείας ὁ λόγος εἰς πολλὰς ἔσθ' ὅτε προσώπων διαφορὰς εὖ μάλα διαποικιλλεται· δεῖ δὲ ὅτι πάντως τοὺς, ὅπερ ἂν ἔλιντο συνιέναι τε καὶ ἀπαγγέλλειν ὁρθῶς, ἐπιτηρεῖν ἀκριβῶς τὰ τοιάδε. Σαφὴς γὰρ ἂν οὕτω γένοιτο, καὶ οὐδὲν ἔχουσα τὸ ἀναντες εἰς δυσχερεῖαν τῶν λεγομένων ἢ γνώσις. Εἰσχεχόμενα τοίνυν τὸ τῶν Ἀσσυρίων πρόσωπον κλαιόντων ἐφ' ἑαυτοῖς, καὶ συντεθραυσμένων μὲν εἰς δειλίας, ἀφόρητον δὲ τὸν ἐπὶ γε τοῖς μέλλουσιν ἐσθαι κακοῖς ὠδινόντων τὸ δέημα. Εἴτα μέμνηται τοῦ χρόνου, καθ' ὃν αὐτοὺς ἀλῶναι τε καὶ ταῖς ἀνηκέστοις συμφοραῖς περιπεσεῖν συμβήσεται· καὶ μὴν καὶ αὐτὴν καθίστησιν ἐναργῆ τῆς ἐπ' αὐτοῖς γεγεννημένης [ὀργῆς] τὴν αἰτίαν. Γέγραφε γὰρ ὁ μακάριος Δανιὴλ, ὅτι ὁ Βαλτάσαρ ὁ βασιλεὺς ἐποίησε δειπνῶν τοῖς μεγιστάσιν αὐτοῦ· χιλιῶς κατέναντι τῶν χιλιῶν ὁ οἶνος. » Εἰτά φησιν, ὅτι καὶ τὰ ἐκ τῶν Ἱεροσολύμων ληφθέντα κατὰ καιροὺς ἅγια σκεύη προσκεκόμικεν ἀνοσίως, καὶ ἔπινον ἐν αὐτοῖς αὐτοὶ καὶ αἱ παλλακαὶ αὐτοῦ, καὶ αἱ παράκοιται αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ ἦν ἔτερον οὐδὲν, πλὴν ὅτι μεγαλαυχεῖν κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης· κατεπαίρεσθαι τε τοῦ προσεσηκότος τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς κατὰ μηδένα τρόπον ὄνῃσαι δεδυνημένου τὸν ἴδιον λαόν. Πίνοντες τοίνυν τοῦ Βαλτάσαρ, καὶ μονονυχὶ γελώντος τὰ σκεύη τὰ ἅγια· « Ὁφθῇ, φησὶν, ἀστράγαλος χειρὸς, καὶ ἔγραφεν ἐν τῷ τοίχῳ, *Μανῇ Θεκέλ Φαρές*· διερμηνεύων τὴν γραφὴν ὁ θεσπέσιος Δανιὴλ, ἔφη πρὸς τὸν Ἀσσύριον· Διέρρηξεν ὁ Θεὸς τὴν βασιλείαν σου, καὶ ἐμέρισεν αὐτήν, καὶ ἐδόθη Μήδοις καὶ Πέρσαις. Ταυτησὶ τῆς ἱστορίας, ὡς γε οἶμαι, διαμέμνηται νυνὶ, καὶ φησιν ὁ προφήτης ὡς πρὸς γε αὐτοὺς τοὺς ἄρχοντας, ἦτοι μεγιστᾶνας, καὶ μὲν τοὶ τὸν Βαλτάσαρ· Ἐτοιμάσατε τράπεζαν, πῖετε, φάγετε· ἀναστάντες οἱ ἄρχοντες, ἐτοιμάσατε θυρεούς· σπαταλήσατε, φησὶν, ἐπὶ τραπεζαῖς αἰούσις· ἐν ἐθεί δὲ πῶς ἐστιν ὁ λόγος· καταχορέσθητε πίνοντες ἀπλήστως. Καὶ τί μετὰ τοῦτο; Πόλεμοι διαδέχονται τὴν πανηγυριν, καὶ οὐκ εἰς μακρὰν τὸ παθεῖν· ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ πότου δραμεῖσθε πρὸς δόξα, καὶ ζητήσατε θυρεούς. Παγγάλεπον γὰρ ἀληθῶς τὸ κατεπαίρεσθαι Θεοῦ, καὶ καταθραύνεσθαι δόξης, ἥς ἐπέκεινα τῶν ὄντων οὐδὲν. Δέδοται μὲν γὰρ τοῖς Ἀσσυρίοις ὁ Ἰσραὴλ· Θεοῦ τὸ χρῆναι

⁷⁸ Jon. iii, 4. ⁷⁹ Dan. v, 1 seqq. ⁸⁰ ibi l. 25.

παθεῖν αὐτοὺς τὴν αἰχμαλωσίαν διὰ πολλὴν ἁμαρτίαν ἡ πενηνροχότος. Οὐ μὴν εἶδε ἡρξάσθαι εἰς τοῦτο πεσεῖν ἁμαθίας καὶ ἀσυνέτων ἐννοιῶν, ὥς οἴεσθαι καὶ φρονεῖν τὴν τοῦ σώζειν αὐτοὺς ἐθέλοντος πλεονεκτῆσαι τοῦ πάντα ὑπερκειμένου καὶ ἀνεστηκότος τὴν χτίσιν ὡς Θεοῦ.

Ὅτι οὕτως εἶπε Κύριος πρὸς με· Βαδίσας σε αὐτῷ στήσον σκοπὸν· καὶ ὃ ἐὰν ἴδῃς, ἀνάγγειλον. Καὶ εἶδον ἀναβάτας ἵππεις δύο· ἀναβάτην ὄνου, καὶ ἀναβάτην καμήλου.

Ἔθος τοῖς ἁγίοις προφήταις ἐν τῇ τῆς θεοπτείας ἥτοι τῶν ὁράσεων καιρῷ, συλλέγειν ὥσπερ ἐν αὐτοῖς τὸν νοῦν, καὶ ἀπερὶσπαστῇ διανοίᾳ κατασκέπτεσθαι τὰ δεικνύμενα παρὰ Θεοῦ, καὶ οἶον ὕψου καὶ ἐν ἀπορρήτῳ τινι περιωπῇ γεγονότας τῶν οὐρανῶν ἐπακροῦσθαι λόγων. Καὶ γοῦν ἐφη τις τῶν ἁγίων προφητῶν· « Ἐπὶ τῆς φυλακῆς μου στήσομαι, καὶ ἐπιθῆσομαι ἐπὶ πέτρᾳ, καὶ ἀποσκοπεύσω, τοῦ ἰδεῖν τί λαλήσει ἐν ἐμοί, καὶ τί ἀποκριθῶ ἐπὶ τὸν ἑλεγχόν μου. » Τοιοῦτόν τι νῦν ὁ προφήτης διδάσκει, καὶ φησιν ἀκοῦσαι παρὰ Θεοῦ· Βαδίσας σε αὐτῷ στήσον σκοπὸν, καὶ ὃ ἐὰν ἴδῃς ἀνάγγειλον· καὶ οὐχ ἕτερόν τινα σκοπὸν Ἰσθῆν ἐκλελειμένο, ἀλλ' αὐτόν που πάντως εὐτρεπίσαι πρὸς θεοπτεῖαν, καὶ οἶον τινα σκοπὸν ὕψου γεγονότα τῇ νῦν, καταθερεῖν τὰ ἐσόμενα, καὶ ὅπως δέχεσθαι τῶν πραγμάτων τὴν θέαν. Εἶδον οὖν, φησιν, ἀναβάτας ἵππεις δύο· ἀναβάτην ὄνου, καὶ ἀναβάτην καμήλου. Καὶ τί δὴ τοῦτό ἐστιν, ὃ τῶν Ἀσσυρίων θρῆνος διδάξει σαφῶς. Ἐφασκε γάρ· Ἐπὶ ἐμοὶ Ἑλαμίται, καὶ οἱ πρέσβεις τῶν Περσῶν πρὸς ἐμὲ ἔρχονται· καὶ Ἑλαμίται μὲν βάρβαρον ἔθνος, καμήλοις ἐποχεῖσθαι μεμελετηκός. Ὁ δὲ γε ἀναβάτης τῆς ὄνου τίς ἂν ἕτερος εἴη παρὰ γε τοὺς Περσῶν ἐξειλεγμένους; οὐδὲ γὰρ φασιν ἡμιόνους τε καὶ σκιαδαῖους (1) ἐμδεθκότας λέναι πρὸς μάχην, ὥς ἂν μὴ τις αὐτοὺς ἀπονευρώσῃ πόνος. Ἐπειδὴν δὲ τὸν τῆς μάχης ἰδῶσι χῶρον, τὸ τριηκίδες τῶν σκιαδίων καταπτηθῆσαντες, ἵπποις κέχρηται ἐξειλεγμένοις. Ὀνοῦ τοίνυν ἀναβάτην τὸν ταῖς ἡμιόνοις ἐποχοῦμενόν φησιν. Εἰ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον θεάσασθαι μὲν εἰκὸς τὸν προφήτην, ἵπποις ἐποχοῦμενον τῶν πολεμίων τὸ στίφος, ἐπομένην δὲ πληθύν καμήλων καὶ ἡμιόνων, ἡὐτρεπισμένων τάχα που πρὸς τὴν τῶν λαφύρων μετακομιδὴν. Τοῦτο γάρ ἐτέρωθι ποῦ φησιν· « Ἐν τῇ θλίψει καὶ τῇ στενοχωρίᾳ, λέων καὶ σκύμνος λέοντος· ἐκεῖθεν καὶ ἀσπίδες καὶ ἔγγονα ἀσπίδων πετομένων, οἳ ἔφερον ἐπ' ὄνων καὶ καμήλων τὸν πλοῦτον αὐτῶν. » Λέοντα γάρ καὶ σκύμνον λέοντος τὸν Κύρον ἐκάλει, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῷ Πέρσας τε καὶ Μήδους. Ἀσπίδας δὲ καὶ ἀσπίδων ἔγγονα πετομένων· τοῦτο ἐστίν, ὅς ἐως διέττειν καὶ πτηνοῖς ἐν ἱσθμῷ φέρεσθαι μεμελετηκός, τοὺς ἐκ τῶν ἐτέρων τριβῆ.

Ἀκρόασαι ἀκρόασιν πολλήν, καὶ κάλεσον Οὐρίαν εἰς τὴν σκοπιάν Κυρίου.

Διωμολόγηκεν ὁ προφήτης, ὥς θεάσασθαι τινὰς

servare illos volebat, et ineffabilem Dei quæ super omnia exstat et eminet, potentiam debellare.

χεῖρα, καὶ ἀμείνους γενέσθαι τῆς ἀφράστο· δυνάμεως ὡς Θεοῦ.

VERS. 6, 7. Quia sic dixit Dominus mihi : I, tibi constitue speculatorem, et quod videris, renuntia. Et vidi sessores equites duos : sessorem asinæ, et sessorem cameli.

In more est sanctis prophetis, divinæ contemplationis seu visionum tempore, velut in se ipsum animum cogere et colligere, et acerrima attentissimaque cogitatione a Deo res ostensas perlustrare, et velut in sublimi ac secreta specula divinis verbis aurem præbere. Quippe ex sanctis prophetis quidam dixit : « In custodia mea stabo, et conscendam petram, et speculabor, ut videam quid loquatur in me, et quid respondeam ad castigationem meam ». Hoc itaque propheta docet se a Deo audire : I, et constitue speculatorem, et quod videris renuntia. Non jubetur alium speculatorem statuere, at seipsum omnino ad divinam contemplationem comparare, et velut speculatorem in edito loco, animo ac mente, factum, circumspicere futura, et rerum inspectionem visu aspectuque consequi. Vidi igitur, ait, sessores equites duos, **307** sessorem asinæ, et sessorem cameli. Et quid hoc est, lamentatio Assyriorum plane docebit. Dixit enim : In me Elamitæ, et legati Persarum ad me veniunt. Elamitæ gens barbara sunt, et camelis vehi solita. Sessor autem asinæ quis alius sit præter electos et eximios Persarum viros? quos aiunt mulis et sciadiis consensens, ad pugnam fuisse, ne quis eos labor enervet : ubi autem pugna locum vident, tum e sciadiis desultantes, equis utuntur lectissimis. Asinæ ergo insessorum dicit, enim qui mulabus vectus est. Vel etiam alio modo : verisimile est vidisse prophetam, hostium cuneum equis vectum, et camelorum et mulorum instructorum multitudinem sequentem, fortassis ad spolia avehenda. Hoc siquidem dicit alibi : « In afflictione et angustia leo et leunculus : ibi, et aspides et progenies aspidum volantium, qui portabant asinis et camelis divitias suas ». Leonem siquidem et catulum leonis Cyrum vocavit, et Persas sub eo Medosque : aspidas et aspidum volantium progeniem, id est, qui propere præcurrere, et avium in morem ferri solent, eos dicit qui ex aliis erant gentibus, quos etiam camelis vehi in more positum erat et consuetudine.

ἐθῶν, οἷς καὶ ἐποχεῖσθαι καμήλοις ἐν ἔθει καὶ

VERS. 8. Audi auditionem multam, et voca Uriam in speculam Domini.

Confessus est propheta vidisse se quosdam

¹¹ Habac. II, 4. ¹² Isa. XXX, 6.

(1) Σκιαδία videntur fuisse currus quidam ceu umbraculo quodam operti.

ascensores, equites duos, cameli et asinae: qui autem fuerint, superius diximus. Semel autem speculatus, jussus est deinceps quæ ex ea incur-sione futura sunt, docere, et calamitatis Chaldaeorum narrationem terribilem inducere. Multa enim auditio ejusmodi est revera. Nam quæ Baby-loni contigerunt, horrenda erant, nec ulla oratione exprimi poterant, et in summum venerunt malorum. Cyrus etenim sic eam cepit, ut prorsus desertam reddiderit, et qui in ea erant interemerit, et eos demum qui in speluncis insidiabantur, et omnino se posse latere sperabant. Etenim dixit ei uni-versitatis Deus: « Dabo tibi thesauros tenebrosos, oc-cultos, a conspectu remotos aperiā tibi ²². » Inducitur etiam persona Jerusalem velut Baby-lonem alloquentis: Ne gaudeo, o inimica mea, de me; **308** si ceciderim; resurgam: si in tenebris sedero, Dominus mihi lux erit. Iram Domini feram, quia peccavi ei, donec ipse justificet justitiam meam, et faciat judicium meum, et educat me in lucem, videamque justitiam ejus. Videbit ini-mica mea et circumfundetur pudore, quæ dicit mihi: Ubi Dominus Deus tuus? oculi mei vide-bunt eam. Jamjam conculcanda est, quasi lutum in viis. Dies lituræ lateris, deletio tua dies illa: qua videlicet a Persis et Medis et Elamitis vastata et deleta est, ut dixi. Audi igitur, inquit, audi-tionem multam, id est, de captivitate longam et horribilem narrationem. Et voca Uriam in spe-culam Domini. Uriam dicunt fuisse quemdam legis ministerio maxime conspicuum. Voca, inquit, tes-tem factæ tibi speculationis, videlicet visionis, Uriam, et doceatur abs te futura. Postquam enim prophetarum enarrationibus minus credentes, dixe-runt: « Alia nobis loquamini, et annuntiate nobis alterum errorem ²³; » hinc et appositissime uni-versorum Deus, Judæorum honoratissimos adhibuit testes eorum quæ ostensa sunt diversis tempori-bus, ut qui velut in visione prophetica prophetiæ spiritum haberent, ut nisi illorum verbis morem gerere voluissent, saltem animarent illos hi, qui apud eos ornati et honorati sunt legali sa-cerdotio.

πελθεσθαι λόγοις, καὶ οὖν ἐκεῖνοις θαρσύνειαν, οἱ τῇ κατὰ νόμον ἱερωσύνῃ τετιμῆνται παρ' αὐτοῖς.

Et dixit: Steti semper die, et in castris steti per totam noctem, et ecce ille venit ascensor bigæ.

Jussus propheta sibi constituere speculatorem, et apte denuntiare quicquid ei a Deo ostensum esset: Steti, inquit, per totam diem et per totam noctem. Et ecce ille venit ascensor bigæ. Quis-nam ille? Persa et Elamita; vel exercitus præfectus, id est, Cyrus.

VERS. 9. Et respondens ait: Cecidit Babylon, et omnes imagines ejus, et manufacta ejus contrita sunt in terram.

Cum dixisset propheta: Ecce ille venit ascensor

ἀναβάτας ἵπποις δύο, καμήλου τε καὶ ὄνου· καὶ τίνες ἂν εἶεν οὗτοι, φθάσαντες ἤδη προεῖπαμεν. Ἐπειδὴ δὲ ἅπαξ τεθέσται, προστάττεται λοιπὸν τὰ ἐκ τῆς ἐφθόδου μανθάνειν ἐπιείγασθαι, καὶ τῆς τῶν Χαλδαίων συμφορᾶς τὰ φρικτὰ διηγῆματα. Πολλὴ γὰρ ἀκρόασις ἡ τοιαύδε κατὰ τὸ ἀληθές. Τοιγάρτοι τῇ Βαβυλῶνι συμβεβηκότα φρικτὰ, καὶ λόγου πέρα παντὸς, καὶ εἰς ἄκρον ἤκοντα κακῶν. Ἐπεὶ γὰρ οὕτως ὁ Κύριος αὐτήν, ὥστε καταστῆσαι μὲν ἐρήμην αὐτήν εἰς ἅπαν, ἀνελεῖν δὲ τοὺς ἐν αὐτῇ, καὶ ἐξ αὐτῶν τε τῶν σπηλαίων· σαγηνεύοντα τοὺς ὅλως δύνασθαι λαθεῖν προσδοκῆσαντας. Καὶ γοῦν ἐφη πρὸς αὐτὸν ὁ τῶν ὧλων Θεός, ὅτι Δώσω σοι θησαυροὺς σκοτεινοὺς, ἀποκρύφους, ἀοράτους ἀνοίξω σοι. » Εἰσφέρεται δέ που καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ τὸ πρόσωπον ὡς πρὸς γε τὴν Βαβυλῶνα λέγον· Μὴ ἐπὶ χαιρὲ μοι, ἡ ἐχθρά μου, ὅτι πέπτωκα καὶ ἀναστήσομαι· διότι ἐὰν καθίσω ἐν τῷ σκότει, ὁ Κύριος φωτιεῖ με. Ὅργην Κυρίου ὁποῖσω, ὅτι ἡμαρτον αὐτῷ, ἕως οὗ δικαιῶσαι αὐτὸν τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ ποιῆσθαι τὸ κρίμα μου, καὶ ἐξάξει με εἰς τὸ φῶς· καὶ ὁφθαλμοὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Καὶ ὁφθαλμοὶ τὴν ἐχθρά μου, καὶ περιβαλεῖται αἰσχύνῃ, ἡ λέγουσα πρὸς με, Ποῦ Κύριος ὁ Θεός σου; οἱ ὀφθαλμοὶ μου ἐπὶ πόλιν αὐτήν. Νῦν ἔσται εἰς καταπάτημα ὡς πηλὸς ἐν ταῖς ἐξόδους. Ἡμέραι ἀλοιφῆς πλίνθου, ἐξάλειψίς σου ἡ ἡμέρα ἐκείνη· καθ' ἣν δηλονότι πεπρόθηται μὲν ὑπὸ Περσῶν τε καὶ Μήδων καὶ Ἑλαμιτῶν, ἡρώμωται δὲ, ὡς ἐφη. Ἀκρόασαι τοίνυν, φησὶν, ἀκρόασιν πολλήν, τοῦτ' ἔστι, τὰ ἐπὶ τῇ ἀλώσει μακρὰ καὶ φρικτὰ διηγῆματα· καὶ κάλεσον Οὐρίαν εἰς τὴν σκοπίαν Κυρίου. Οὐρίαν φασὶ τίνα γενέσθαι τῶν ὅτι μάλιστα διαφανεστάτων ἐν ἱερουργοῖς τοῖς κατὰ τὸν νόμον. Παράλαβε τοίνυν, φησὶ, μάρτυρα τῆς δεικνυμένης σοι κατασκοπῆς, ἡγουν ὁράσεως, τὸν Οὐρίαν, καὶ διδα-sκέσθω παρὰ σοῦ τὰ ἐσόμενα. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς τῶν προφητῶν διηγῆμασιν ἀπειθοῦντες ἐφασκον· « Ἄλλα ἡμῖν λαλεῖτε, καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἐτέραν πλάνη-sιν, » ταύτητοι καὶ λίαν οἰκονομικῶς ὁ τῶν ὧλων Θεός τοὺς παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐντιμοτάτους ἐπορεύετο μάρτυρας τῶν δεικνυμένων κατὰ καιροῦς, ὡς ἐν ὁράσει προφητικῇ, τοῖς τὸ τῆς προφητείας ἔχουσι πνεῦμα, ἐν' εἰ μὴ βούλοιντο τοῖς παρ' αὐτῶν κατα-

Καὶ εἶπεν· Ἔστην διὰ παντὸς ἡμέρας, καὶ ἐν τῇ παρεμβολῇ ἔστην ὅλην τὴν νύκτα· καὶ αὐτὸς ἔρχεται ἀναβάτης ξυωρίδος.

Κεκελευσμένος ὁ προφήτης ἑαυτῷ στήσαι σκοπὴν, ἀπαγγεῖλαι τε σαφῶς, ὅπερ αὐτῷ δειχθεῖ παρὰ Θεοῦ· Ἔστην, φησὶ, διὰ παντὸς ἡμέρας, καὶ δι' ὅλης νυκτός· καὶ ἰδοὺ αὐτὸς ἔρχεται ἀναβάτης ξυωρίδος. Αὐτὸς ἄρα τίς; ὁ Πέρσης τε καὶ Ἑλαμίτης, ἡγουν ὁ τῆς στρατιᾶς ἡγούμενος, τοῦτ' ἔστιν, ὁ Κύριος.

Καὶ ἀποκριθεὶς εἶπεν· Πέπτωκε Βαβυλὼν, καὶ πάντα τὰ ἀγαθὰ αὐτῆς, καὶ τὰ χειροποίητα αὐτῆς συνετριβήσαν εἰς τὴν γῆν.

Τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἰδοὺ αὐτὸς ἔρχεται

²² Isa. xlv, 3. ²³ Isa. xxx, 10.

ἀναβάτης ξυνωρίδος, τίνα τρόπον τὰ τῆς ἐφόδου ἁ
πραχθήσεται, καὶ οὐκ εἰς μακρὰν εὐ μάλα τεθεα-
μένου, λοιπὸν ἀποκρίνεται Θεὸς καὶ φησιν· Πέπτωκε
Βαβυλὼν, τοῦτ' ἐστίν, ἡ ἀλαζύν, ἡ ὑβρίστρια, ἡ
σφύρα πάσης τῆς γῆς, καθὰ φησιν Ἱερεμίας· ἡ
πᾶσι τοῖς ἔθνεσι θηριοπρεπῶς ἐπεμβαίνουσα, ἡ
γαυρὸν αἰρουσα τὸν αὐχένα, χώρας τε καὶ πόλεις
καταλείνουσα. Πέπτωκε, φησὶ, τοῦτ' ἐστίν, ἀπ-
όλωλε παντελῶς· ὥχετο καὶ πεπάτηται, καὶ κατεβρίμ-
μένη παντελῶς, καὶ ὑπὸ πόντος τῶν ἡρηκότων ὁρᾶται
κειμένη λοιπόν. Συνετρίβη δὲ καὶ πάντα αὐτῆς τὰ
ἀγάλματα καὶ τὰ χειροποίητα. Γῆ γὰρ τῶν γλυπτῶν
ἐστίν, καθὰ φησιν ἕτερος τῶν ἁγίων προφητῶν·
ἐπεποθεῖ δὲ λίαν ἐπὶ τοῖς ψευδυνύμοις θεοῖς· καὶ
ταῖς παρ' αὐτῶν ἐπικουρίαις σώζεσθαι προσδοκῆ-
σασα, πεπάτηται σὺν αὐτοῖς, καὶ ὁμοῦ τοῖς ἰδοῖς B
συνετρίβη σεβάσμασιν.

Ἀκούσατε, οἱ καταλειμμένοι, καὶ ὀδυνώμε-
νοι, ἀκοῦσατε ᾧ ἤκουσα παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, ὁ
Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἀνήγγειλεν ἡμῖν.

Ἀπεκομίσθη μὲν αἰχμάλωτος ὁ Ἰσραὴλ, καὶ
δεδούλευε τοῖς Βαβυλωνίοις, ἐφίεντος Θεοῦ διὰ
πολλὴν ἁμαρτίαν καὶ ταῖς οὕτω μακραῖς αὐτὸν
ἐναλῶναι συμφοραῖς. Ἀπομεινῆ καὶ γε μὴν ἐν τε
Ἱεροσολύμοις, καὶ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ πολλοί· πλὴν
διετέλουν στένοντές τε καὶ ὀδυνώμενοι, πεπορημένης
αὐτοῖς τῆς χώρας· κατεμπρησθέντος δὲ καὶ αὐτοῦ
τοῦ ναοῦ, ἡρημαμένης δὲ κατὰ κράτος τῆς Ἱερου-
σαλῆμ. Φάρμακον τοίνυν ἐπικουρίας αὐτοῖς εἰς
παράκλησιν ἐξυφαίνει χρησίμως ὁ προφήτης τὴν
δρασιν, καὶ φησὶ πρὸς αὐτούς· Ἀκούσατε, οἱ κατα-
λειμμένοι καὶ ὀδυνώμενοι, ἀκούσατε ᾧ ἤκουσα
παρὰ Κυρίου Σαβαώθ. Ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἀνήγγει-
λεν ἡμῖν. Ἦδει γάρ, ἦδει τὴν Βαβυλωνίων συμφορὰν
θυμηθεῖς· αὐτοῖς ἐσομένην πρόξενον, καὶ τὰ κατὰ
τῶν λελυπηκότων διγγήματα παρακλήσεως ἐσοθαι
τρόπον τοῖς οὕτω πεπορημένοις.

TO OPAMA THE IDŪMAIAS.

Καὶ τῆς προκειμένης ὁράσεως οἶμαι δὴ δεῖν
προαφηγήσασθαι τὴν ὑπόθεσιν. Συνεῖεν γὰρ ὥδε τε
καὶ οὐχ ἑτέρως· οἱ ἐντετυζόμενοι. Δύο τοίνυν γενέσθην
οἱ τῷ Ἰσαάκ, Ἡσαὺ τε καὶ Ἰακώβ· καὶ ὁ μὲν
Ἡσαὺ Ἐδὼμ ἐπεκλήθη, τοῦτ' ἐστίν, γῆνις· τοιοῦτος
γὰρ ἦν ὁ βίος αὐτοῦ, καὶ βρώσεως μῖς ἀπέδοτο τὰ
πρωτοτόκια αὐτοῦ, καθὰ γέγραπται. Ἰακώβ δὲ ἦν D
ἀνὴρ ἀπλαστος, οἰκῶν οἰκίαν· ἔφη γὰρ οὕτω περὶ
αὐτοῦ τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν· Καὶ γεγόνασι μὲν ἐξ
Ἰακώβ, ὅς μετωνόμασται καὶ Ἰσραὴλ, Ἰουδαῖοι·
ἀπὸ δὲ γε τοῦ Ἡσαὺ, ἡγουν τοῦ Ἐδὼμ, οἱ Ἰδουμαῖοι,
ἡγουν οἱ Ἀγαρηνοί, εἰσὶ δὲ οὗτοι Σαρακηνοί. Οὐκ-
οὖν ἀδελφοὶ καὶ ἀγγίσποροι τοῖς ἐκ Ἰσραὴλ γεγόνα-
σιν οἱ Ἰδουμαῖοι· ἦσαν δὲ καὶ ἀλλήλοις ὅμοροι τε
καὶ ἀγγιτέρμοιες· ἦν τε τῶν Ἰουδαίων καὶ ἡ τῶν
Ἰδουμαίων χώρα. Ἀλλ' οὕτε τὸ συγγενές, οὕτε μὴν
τὸ γειτνῆζ ἀλλήλοις, ἐδράβευσ τοῖς γένεσι τὴν
ὁμοφυλίαν. Διεφέροντο γὰρ καὶ τοῖς Ἑλλήνων ἔθεσι

bigæ, et quomodo hæc incursio fieret, et quod non
longe abesset, optime contemplaretur: respondet
Deus, et inquit: Cecidit Babylon, id est, superbus
309 et insolens universæ terræ malleus, ut inquit
Jeremias, et quæ omnes gentes belluino more in-
vadit, quæ elatam cervicem tollit, quæ provincias,
quæ urbes solo æquat. Concidit, inquit, id est,
funditus periit, interiit et conculcata est, et pro-
jecta deinceps, et pedibus victorum subiecta con-
spicitur. Contritæ sunt etiam omnes ejus imagines
et manufacta. Terra enim est sculptilium, sicuti
dicit alius e sanctis prophetis, et falso nominatis
diis magnopere confisa est, illorumque opẽ ser-
vari sperans cum illis calcata est, et simul cum
numinibus contrita.

VERS. 10. Audite, derelicti et dolentes, audite quæ
audivi a Domino Sabaoth, Deus Israel annuntiavit
nobis.

Abductus est captivus Israel, et serviit Babylo-
niis, Deo propter multa flagitia immitte, et
permittente diuturnis cum involvi calamitatibus.
Remanserunt quidem Hierosolymis et in Judæa
multi, at suspirantes jugiter et dolore affecti, re-
gione ipsorum vastata, temploque ipso incenso, et
vi deletis Hierosolymis. Pharmacum igitur auxi-
liare ipsis ad consolationem commode subtexit pro-
pheta hanc visionem, dicitque illis: Audite, dere-
licti et dolentes: audite quæ audivi a Domino Sa-
baoth. Deus Israelis annuntiavit nobis. Noverat
enim, noverat Babyloniorum calamitatem illis con-
ciliaturam lætitiā, et illis sic excisis eversisque,
jucundas fore narrationes contra eos quos affec-
runt molestia.

VISIO IDUMÆÆ.

Et hujus etiam visionis argumentum primum
exponendum arbitror: hac enim sola ratione qui
hæc legent, intelligent. Erant proinde Isaac a-
lii duo, Esau et Jacob, et hic quidem Esau, Edom
cognominatus est, id est, Terrenus: talis enim ei
fuit victus vitæque ratio, et edulio solo vendidit jus
primogenituræ suæ, quemadmodum scriptum est²².
Jacob autem doli fucique nescius erat, domi habitans:
de eo enim sic dixit sacra Scriptura: Ex Jacobo,
qui nomen quoque Israelis adeptus est, Judæi nati
sunt; ab Esau vero sive Edom, Idumæi 310 sive
Agareni, hi sunt autem Saraceni. Itaque fratres, et
semine sanguineque propinqui Israeliis fuerunt Idu-
mæi, et confinis fuit Judæorum et Idumæorum regio
ac contemnina. Sed neque generis conjunctio,
neque vicinitas eorum inter se conciliare potuit et
alere inter hos cognatos benevolentiam. Nam dis-
seuserunt, et Idumæi Græcorum juxta mores leges-

²² Gen. xiv. 31 seq.

que viventes, Judæorum provinciam sæpe prædati sunt, et perpetrare in eos ausi sunt omnium turpissima. Quippe Ægyptiacæ sævitiae jugo aliquando exonerantes se Israelitæ, in terra in patribus promissam migrarunt. « Misit, inquit, legatos Moses ex Cades ad regem Edom, dicens: Hæc dicit frater tuus, Israel: Tu scis omnem laborem qui invenit nos: et descenderunt patres nostri in Ægyptum, habitavimusque in Ægypto dies complures, et vexarunt nos Ægyptii ac patres nostros. Clamavimus autem ad Dominum, et exaudivit Dominus vocem nostram, et misso angelo, eduxit nos ex Ægypto, et nunc sumus in Cades civitate ex parte finium tuorum: transibimus per terram tuam: non proficissemus per agros, nec per vineas: non bibemus aquam ex lacu tuo: via regia ibimus: non declinabimus ad dextram, nec ad sinistram, donec præterierimus fines tuos. Dixit autem ei Edom: Non transibis per me, alioqui in bellum egrediar contra te⁶⁶. » Videsne quam fuerint duri, quam ab omni misericordia alieni Idumæi, idque etiam erga fratres? Sed non huc tantum eorum proruperunt scelera, sed et aliud quiddam et impium et iniuste admiserunt. Capta enim Judæorum regione a Babylonio, incensoque templo, vastatis Hierosolymis, ea in cives patravērunt quæ nulla consecrari potest oratio. Deinde cum eorum aliquot, qui a gladio Persico immunes et salvi evaserant, ad regionem Judæorum, ut finitimam et ut ad fratres et consanguineos fugissent: isti quanquam succurrere ut fratribus, misereri ut miscroque, refocillare ac restituere ut amicis debuissent, belluine invaserunt, et crudelitate suam in profugos exercuerunt. Ob hoc ipsum graviter insinulavit eos universitatis Deus, voce Abdiæ prophetæ. Scriptum est enim sic: « Illo die, ait Dominus, perdam sapientes ex Idumæa, **311** et intelligentiam de monte Esau, et consternabuntur bellatores tui qui ex Theman, ut auferatur homo de monte Esau, propter cædem et impietatem in fratrem tuum Jacob. Operiet te ignominia, et exterminaberis in æternum: a quo die restitisti ex adversa parte, in die alienigenarum captivum ducentium exercitum ejus: et alienigeni ingressi sunt in portas ejus: et de Jerusalem jecerunt sortes: et tu eras quasi unus ex illis⁶⁷. » Ecce, ut Persicæ crudelitatis imitatores exstiterunt, et qui salutem expectabant, et propterea tanquam ad fratres et vicinos ibant, eos trucidarunt immaniter. Quare Babylonii cum Judæorum regionem cepissent, reducti deinceps in suam patriam, obiter depopulati sunt Idumæam. Ceperunt enim omnes facile sane, et absque pulvere, Dei ira illis imminente. Et rursus dixit voce Abdiæ: « Propterea prope est dies Domini super omnes gentes: quemadmodum fecisti, ita erit tibi: retributio tua retribuetur in caput tuum⁶⁸. » Hoc igitur est quasi brevi compendio, ejus quæ præmanibus est visionis argumentum. Progrediendum

Α τε καὶ νόμοις διαζῶντες· Ἰδουμαῖοι, κατεληίζοντο συγχῶς τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν, καὶ πάντων αἰσχίστα δρᾶν εἰς αὐτοὺς ἀπετόλμων. Καὶ γοῦν ὅτε τῆς Αἰγυπτίων πλεονεξίας ἀποφορτισάμενοι τὸν ζυγὸν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, ἀνεφοίτων εἰς τὴν γῆν τὴν τοῖς πατράσιν ἐπηγγεμένην, ἡ Ἀπέστειλε, φησὶν, ὁ Μωσῆς ἀγγέλου ἐκ Κάδης πρὸς βασιλέα Ἐδῶμ, λέγων· Τάδε λέγει ὁ ἀδελφός σου Ἰσραὴλ· Σὺ ἐπίστη πάντα τὸν μόχθον τὴν εὐρόντα ἡμᾶς· καὶ κατέβησαν οἱ πατέρες ἡμῶν εἰς Αἰγύπτου, καὶ παρωκήσαμεν ἐν Αἰγύπτῳ ἡμέρας πλείους· καὶ ἐκάκωσαν ἡμᾶς οἱ Αἰγύπτιοι καὶ τοὺς πατέρας ἡμῶν· καὶ ἀνεβοήσαμεν πρὸς Κύριον, καὶ εἰσέηκουσε Κύριος τῆς φωνῆς ἡμῶν, καὶ ἀποστείλας ἄγγελον ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐξ Αἰγύπτου· καὶ νῦν ἐσμεν ἐν Κάδης πόλει ἐκ μέρους τῶν ὁρίων σου· παρελευσόμεθα διὰ τῆς γῆς σου· οὐ διελευσόμεθα δι' ἀγρῶν, οὐδὲ δι' ἀμπελώνων· οὐδὲ πιόμεθα ὕδωρ ἐκ λάκκου σου· ὁδῷ βασιλικῇ πορευόμεθα· οὐκ ἐκκλινόμεν δεξιὰ, οὔτε εὐώνυμα, ἕως ἂν παρέλθωμεν τὰ ὅρια σου. Καὶ εἶπεν πρὸς αὐτὸν Ἐδῶμ· Οὐ διοδεύσῃ δι' ἐμοῦ· εἰ δὲ μὴ, ἐν πολέμῳ ἐξελεύσομαι εἰς συνάντησίν σου. Ὁρᾷς ὅπως σκληροὶ καὶ ἀφιλοκτερίζοντες γεγόνασιν Ἰδουμαῖοι, καὶ τοῦτο πρὸς ἀδελφούς; Ἀλλ' οὐ μέχρι τούτων αὐτοῖς τὰ ἐγκλήματα· ἀλλὰ γὰρ καὶ ἕτερόν τι πεπράχασιν ἀνόςιόν τε καὶ ἀπήνές. Εἶπε μὲν γὰρ τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν ὁ Βαβυλώνιος, κατεμπρήσας δὲ τὸν ναδὸν καὶ καταδῶσας τὸν Ἰσραὴλ, τὰ πέρα λόγου παντός κατὰ τῶν ἐνοικούντων· εἰργάζετο. Εἰτά **C** τινες τῶν διασεσωσμένων ἐκ μαχαίρας Περσικῆς, ὡς εἰς ὁμορον χώραν τῶν Ἰουδαίων, καὶ ὡς πρὸς ἀδελφούς καὶ ὁμαίμονας καταφεύγειν ἐσπούδαζον· οἱ δὲ καίτοι δέον ἐπαμῦναι ὡς ἀδελφοῖς, καὶ ἀλλῶς πεπραχότας ἐποικτερίζειν αὐτούς, καὶ μὴν καὶ ἀνακτα⁶⁹. ἡ φιλοφρόνως, θηριοπρεπῶς ἐπεπῆδων· ἔργον δὲ τῆς ἐαυτῶν ὠμότητος ἐποιούντο τοὺς φεύγοντας. Καὶ ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ, κατητήτο λίαν αὐτοὺς ὁ τῶν ὄλων Θεὸς διὰ φωνῆς Ἀβδίου τοῦ προφήτου· γέγραπται γὰρ ὡδὶ· Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, λέγει Κύριος, ἀπολω σοφούς ἐκ τῆς Ἰδουμαίας, καὶ σὺν-εἰσιν ἐξ ὅρων Ἠσαῦ· καὶ πτοηθήσονται οἱ μαχηταὶ σου οἱ ἐκ Θεμάν, ὅπως ἐξαρθῇ ἄνθρωπος ἐξ ὅρων Ἠσαῦ, διὰ τὴν σφαγὴν καὶ τὴν ἀπέδειαν τὴν εἰς τὸν ἀδελφόν σου Ἰακώβ· καὶ καλύψει σε αἰσχὺν, καὶ **D** ἐξαρθήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀντέστης ἐξ ἐναντίας, ἐν ἡμέρᾳ αἰγματοευόντων ἀλλογενῶν δύναμιν αὐτοῦ· καὶ ἄλλοι εἰσῆλθον εἰς πύλας αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ ἐβαλον κλήρους· καὶ σὺ ἧς ὡς εἰς ἐξ αὐτῶν. Ἀθροὶ δὴ οὖν ὅπως τῆς Περσικῆς ὠμότητος γεγόνασι μιμηταί, καὶ τοὺς ἀν σώζεσθαι προσδοκῆσαντας, ταύτης τε ἐνεκα τῆς αἰτίας ὡς πρὸς ἀδελφούς λόντας· καὶ γείτονas ἀπεκτόνασιν ἀνηλέως. Ἐλόντες τολύουν τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν οἱ Βαβυλώνιοι, ἀνακομιζόμενοι ἐς λοιπὸν εἰς τὴν ἐαυτῶν, ὁδοῦ πάρεργον ἐποιούντο τῆς Ἰδουμαίας τὴν δῆωσιν. Εἶλον γὰρ ἅπαντας καὶ λίαν ἀκονίτι, Θεοῦ τὴν ὀργὴν ἐπαφιέντος αὐτοῖς. Καὶ

⁶⁶ Num. xx, 14-18. ⁶⁷ Abdiæ i, 8-11. ⁶⁸ ibid. 15.

γουν ἔφη πάλιν διὰ φωνῆς Ἀδδίου· « Διότι ἐγγὺς ἡ ἡμέρα Κυρίου ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη· ὃν τρόπον ἐποίησας, οὕτως ἔσται σοι· τὸ ἀνταπόδομά σου. ἀνταποδοθήσεται εἰς κεφαλὴν σου. » Αὕτη τοίνυν ἐν βραχείῃ τῆς ἐν χερσὶν ἡμῶν ὁράσεως ἡ ὑπόθεσις. Καὶ δὴ καὶ ἰτέον πρὸς γε τὰ ἕκαστα, κατὰ γε τὸ ἐγγυροῦν εἰπεῖν τὰ ἐγγεγραμμένα.

Πρὸς ἐμὲ κάλει παρὰ τοῦ Σεῖρ.

Αὕτη ἡ φωνὴ τοῦ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ τῷ προφήτῃ λεγόντος, ὡς αὐτίκα δὴ μάλα πολέμου τῆς τῶν Ἰδουμαίων κατασκήψαντος γῆς, τραπήσονται πρὸς φυγὴν ἅπαντες οἱ κατοικοῦντες αὐτήν. Σεῖρ δὲ τῆς Ἰδουμαίας ὄρος ἐστὶ παμμέγεθες, ὅφ' ὃ λέγεται λαμπρὰ παρ' αὐτοῖς εἶναι πόλις. Ὡς οὖν μελλόντων ὡς οὐδέπω τραπέσθαι πρὸς φυγὴν τῶν ἐξ ὄρους Σεῖρ, ἦτοι τῶν Ἰδουμαίων, Πρὸς ἐμὲ, φησὶ, κάλει, τοῦτ' ἐστίν, ἡκέτωσαν οἱ ἐκεῖθεν φεύγοντες εἰς τὴν Ἰουδαίαν. Ὡς περὶ γὰρ ἐπετώθασον τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ καταφεύγουσι παρ' αὐτοῖς, οὕτω γελασθήσονται, φησὶ, τὰ ἴσα δρῶντες αὐτοῖς, καὶ τῆς Βαβυλωνίων χειρὸς ἠττώμενοι.

Φυλάξετε ἐπάλξεις, φυλάξω τὸ πρωὶ καὶ τὴν νύκτα.

Ἔστι μὲν ὁ λόγος ὡς πρὸς Ἰδουμαίους, μονονουχὶ κατονεῖδίζοντος αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ τὸ εἰκαῖον εἰς πόνο, τοὺς ἐπὶ γε τὸ δεῖν ἀμύνεσθαι τοὺς ἐχθροὺς, γλιχέσθαι δὲ κατ' οὐδένα τρόπον τῆς παρ' αὐτοῦ σωτηρίας καὶ ἀρωγῆς. Μελλούσης γὰρ ἔσεσθαι τῆς τῶν Ἀσσυρίων ἐφόδου, καὶ τῶν πόλεων ἀποφράττοντες εἰσβολὰς, τὰς ἐπάλξεις ἐτήρουν. Ἄλλ' ἦν ἀνόνητον τὸ χρῆμα αὐτοῖς. Ἠλυσαν γὰρ αἱ παρ' αὐτοῖς πόλεις, καὶ οὐδεὶς ἦν παντελῶς ὁ σωζόμενος. Ἐν ἤθει τοίνυν ὁ παρὰ Θεοῦ πρὸς αὐτοὺς γέγονε λόγος· Ναί, φησὶν, ὀρθὰ καὶ εἰκότα βουλεύεσθε, φυλάσσετε τὰς ἐπάλξεις. Ἔϊτα ὡς παρ' αὐτῶν, Φυλάσσω τὸ πρωὶ, καὶ τὴν νύκτα. « Ἄλλ' ἐὰν μὴ ὁ Κύριος φυλάξει πόλιν, εἰς μάτην ἡγρύπνησεν ὁ φυλάσσων. » Ἐδεῖ γὰρ μάλλον ἐπικουρίαν ζητεῖν τὴν ἀνωθεν καὶ παρὰ Θεοῦ, καὶ οὐχὶ δὴ μάλλον ἐπιβαρῆσαι λίθοις. Κατασεσῆσθαι γὰρ οὕτω φασὶν τῶν παρ' αὐτοῖς πόλεων τείχη, ὡς λίθον ἐπὶ λίθον οὐχ ὀρθᾶσαι κείμενον.

Ἐὰν ζητῇς, ζήτει, καὶ παρ' ἐμοὶ οἶκει, ἐν τῷ ὄρυμῳ ἐσπέρας κοιμηθήσῃ.

Εἰ γὰρ δὴ βούλοιο, φησὶν, ἐπικουρίαν ζητεῖν, ζήτει ταύτην παρ' ἐμοῦ τοῦ διασώζειν ἰσχύοντος, καὶ οἶκει παρ' ἐμοί, τοῦτ' ἐστίν, ἐμὸς ἔσο καὶ φρόνει τὰ ἐμὰ, τῆς τῶν ψευδωνύμων θεῶν λατρείας σαυτὸν ἀφιστάς. Τοιοῦτόν τι φησὶν ὁ Σωτήρ· « Ὁ ἐμὲ ἀγαπῶν, ἐμοὶ ἀκολουθεῖτω, καὶ ὅπου εἰμὶ ἐγώ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔστω. » Κατατρεχούσης τοίνυν, φησὶ, τῆς τῶν πολεμίων φάλαγγος τὴν τῶν Ἰουδαίων ἅπασαν γῆν, ἔξω καὶ οἰκων ἡ καὶ πόλεων, καὶ ἐν τῷ ὄρυμῳ ἐσπέρας κοιμηθήσῃ, τοῦτ' ἐστίν, ὁμοῦ τοῖς ἀγρίοις καταλύσει θηρίοις· καταλυισθήσῃ δὲ καὶ ἐν τοῖς ἔλεσιν, οὕτω τε λοιπὸν τῆς εἰς ἀδελφοὺς ὠμότητος παραθήσῃ τὰς δίκας.

Ἐν τῇ ὁδῷ Δαιδάν, εἰς συνάντησιν διψῶντι ὕδωρ φέρετε, οἱ ἐνοικοῦντες ἐν χώρᾳ Θεμᾶν, ἀρτοῖς συναντᾶτε τοῖς φεύγουσι διὰ τὸ πλῆθος πῶν

est autem ad singula tractanda, prout eorum quae scripta sunt ordo postulat.

VERS. 11. Ad me clama de Seir.

Hæc vox est omnipotentis Dei alloquentis prophetam. Perinde quasi bellum terræ Idumæorum primo quoque tempore ingrueret, vertentur in fugam omnes qui eam inhabitant. Seir vero mons ingens est Idumææ, in quo illustris urbs apud eos esse dicitur. Quasi igitur montani Seir, id est Idumæi, jamjam fugam pararent : Ad me, inquit, clama, id est, veniant qui hinc fugiunt, in Idumæam. Nam ut Israelitas apud eos profugos sannis et scommatibus exceperunt, sic irridebuntur, inquit, et par pari referent illis, cum Babyloniorum manu victi fuerint.

VERS. 12. Custodite propugnacula, custodiam mane et noctu.

Sermo est Dei velut ad Idumæos, quibus vanos et irritos labores quos in propulsandis hostibus collocaverunt, ab ipso salutem auxiliumque nulla ratione expectantes objicit. Imminente enim Assyriorum incursione, urbium obstructo et præcluso aditu propugnacula custodiebant ac defendebant, sed res erat ipsis inutilis. Occupatis enim eorum urbibus, nemo prorsus evasit. Itaque habetur ad eos a Deo oratio moribus accommodata : Certe enim, ait, recta et consentanea decernite, custodite propugnacula. Deinde respondetur quasi ab illis : Custodiam mane et nocte. « Sed nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit ». Oportebat enim potius supernum auxilium a Deo quærere, et non lapidibus confidere. Sic enim narrant urbium mœnia concussa fuisse, ut lapis lapidi suppositus non videatur.

VERS. 13. Si quæsieris, quære, et apud me habito, in saltu vesperi dormies.

Si enim volueris, inquit, præsidium quærere, hoc a me qui servare valeo quære, et apud me habita, id est, mecum esto et mea sapito, a falso nominatorum deorum cultu teipsum conservato. Tale quid Servator ait : « Qui me amat, sequatur me : et ubi ego sum, ibi et minister meus sit ». Phalange ergo, inquit, hostium universam terram Idumæorum incursante, ex ædibus deturbaberis et ex urbibus, et in silva vesperi dormies : id est, una cum silvestribus feris diversaberis, et in paludibus commoraberis, atque ita crudelitatis erga fratres in posteram penas persolves.

VERS. 14, 15. In via Dædan, in occursum sitien- ti aquam ferte, qui inhabitat regionem Themani, panibus occurrere fugientibus propter multitudinem fugien-

⁸³ Psal. cxvii, 1. ⁸⁴ Joan. xii, 26.

tium et propter multitudinem errantium, et propter multitudinem gladiatorum, et propter multitudinem arcuum extensorum, et propter multitudinem cadentium in bello.

Idumæos qui impie patrarent accusat, quemadmodum jam dixi, idque Abdiæ prophetæ voce. Cum enim Israelitis in miseria insanabiles incidentibus succurrere et condolere debuissent, hoc minime fecerunt, sed ab omni pietatis affectu alieni et præfracti, et Assyriorum crudelitate immaniores esse videbantur, et cum omnino manu eorum effugere non valerent, crudeliter interinebant. In quo igitur bene audire eos oportuisset, si fecissent, hoc cum non fecerint, accusat dicens: In via Dædan, in occursum sitiienti **313** aquam ferto, qui habitatis in regione Theman, cum panibus occurrите fugientibus. Oportuit enim, oportuit, inquit, vos qui australem habetis regionem, Theman enim interpretatur Auster, in via Dædan fugientibus et errantibus panes et aquam adducere, et charitatis officia erga fratres, ut æquum est, studiose et incunctanter exsequi, et non belluino more resistere, et quodammodo amittis jam insultare, et jugum adeo acerbis asperis-que calamitatibus pressorum aggravare. Æquum ergo fuerat amantius occurrere fugientibus. Versi sunt enim in fugam domo et urbibus spretis, propter gladiatorum et crudelissimorum arcuum multitudinem, et quia complures ceciderunt, innumerabilesque apud eos mortui fuerunt.

VERS. 16, 17. Quia sic dixit mihi Dominus: Adhuc annus, quasi annus mercenarii, deficiet gloria Cedar, et residuum arcuum fortium filiorum; Cedar erit exiguum, propterea locutus est Dominus Deus Israel.

Quod prope sit et quasi in foribus Idumææ interitus, et quod prorsus penitusque ad internecionem abituri, incendentibus ipsorum urbes Babylonis, et cunctam regionem devastantibus, perspicue prænuntiat: Unus enim, inquit, erit annus intermedius, et sagittarii Cedar, qui mirum in modum hac de re sibi placebant, deficient et disperibunt. Verum erit hoc vaticinium. Dominus enim locutus est, Dominus Deus Israel. Veritas autem minime mentietur. Annum mercenarii dicit, exacte et præcise ad calculos revocatum. Qui enim in servitute sudorem tolerat, et se mercede adlaxit alteri, subtiliter et accurate rationem init semper temporis suæ conductionis. Hæc quidem quod ad litteram attinet. Ac de historia jam dictum sit. Hujus autem sermonis vim ad sanctam Ecclesiam ejusque alumnos, et ad heterodoxorum greges referentes illud dicimus, Græcorum agmina non raro adversari his qui recte sentiant et qui natura et vere universitatis opificem ac Dominum adorare volunt, eos acerbis prosequi insectationibus ac persecutionibus, intolerandisque interdum laboribus involvere. Similiter etiam qui impiarum hæreseon virus animo et pectore habent, etsi **314** Christianorum nomen furati sunt, et fraternitatem nobiscum simu-

Α φευγόντων, και διὰ τὸ πλῆθος τῶν πλανωμένων, και διὰ τὸ πλῆθος τῆς μαχαίρας, και διὰ τὸ πλῆθος τῶν τοξευμάτων τῶν διατεταμένων, και διὰ τὸ πλῆθος τῶν πεπτωκότων ἐν τῷ πολέμῳ.

Ἀνόσια πεπραχότας κατατιθέται τοὺς Ἰδουμαίους, καθάπερ ἤδη προείπον, και διὰ φωνῆς Ἀβδίου τοῦ προφήτου. Καίτοι γὰρ δέον ἀνηκέστοις περιπεσοῦσι συμφοραῖς τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἐπαμῦναι συνηληγκότας, τοῦτο μὲν οὐκ ἔδρων· ἀφιλόστοργοι δὲ και ἀτεράμονες, και τῆς τῶν Ἀσσυρίων ὁμότητος ἀγριώτεροι καταφαίνοντο, τοὺς και ὅλως διαφυγεῖν ἰσχύσαντας τὰς ἐκείνων χεῖρας, ὡμῶς ἀποσφάττοντες. Ὅπερ οὖν ἔδει ποιοῦντας εὐδοκιμεῖν, τοῦτο μὴ πεποιτηκότας τε . . . λέγων· Ἐν τῇ ὁδῷ Δαιδὰν εἰς συνάντησιν διψῶντι ὕδωρ φέρετε, οἱ ἐνοικοῦντες ἐν χιῶρξ Θεμάν, ἄρτοις συναντᾶτε τοὺς φεύγουσιν. Ἐδει γάρ, ἔδει, φησὶν, ὁμᾶς, τοὺς τὴν νοτίαν ἔχοντας χώραν, Θεμάν γὰρ ἐρμηνεύεται Νότος, τοῖς ἐν τῇ ὁδῷ Δαιδὰν φεύγουσι τε και πλανωμένοις ἄρτους τε και ὕδωρ προσάγειν, και τὰ ἐξ ἀγάπης τοῖς ἀδελφοῖς πρεπούτης περαινέιν ἐπιτρέσθαι μάλλον, και οὐκ ἀντιφέρεσθαι θηριοπρεπῶς τοῖς ἤδη παθοῦσιν, ἐναλομένους τρίπον τινα, και καταφορτίζοντας τὸν ζυγὸν τῶν ἤδη πεπιεσμένων ταῖς οὕτω πικραῖς και ἀτιθάστοις συμφοραῖς. Ἐδει τοίνυν τοὺς φεύγουσιν ὑπαντᾶν φιλοφρόνως. Ἐτρέποντο γὰρ εἰς φυγὴν, οἰκων τε και πόλεων ἀλογήσαντες, διὰ τὸ πλῆθος τῆς μαχαίρας και τῶν δεινῶν τοξευμάτων· και ὅτι πολλοὶς πεπτῶκασι, και ἀριθμοῦ κρείττονες γεγονάσι παρ' αὐτοῖς οἱ νεκροί.

C Ὅτι οὕτως εἶπέ μοι Κύριος· Ἐτι ἐνιαυτὸς ὡς ἐνιαυτὸς μισθωτοῦ, ἐκλείψει ἡ δόξα Κηδάρ, και τὸ κατάλοιπον τῶν τοξευμάτων τῶν ἰσχυρῶν υἱῶν Κηδάρ ἔσται ὀλίγον, διότι Κύριος ἐλάλησεν ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ.

Ὅτι γέγονεν ἔγγυς, και οἶον εἶω βέβηκε θυρῶν ὁ τῆς Ἰδουμαίας δλεθρος, και ὅτι πάντη τε και πάντως οἰκήσονται πρὸς ἀπώλειαν, κατεμπιπράντων αὐτοῖς τὰς πόλεις τῶν Βαβυλωνίων, και ἅπασαν δὲ καταδρῶντιον τὴν χώραν, προπαγαγγέλλει σαφῶς· Εἰς γὰρ ἔσται, φησὶν, ἐνιαυτὸς ὁ μετὰξὺ, και οἱ τῆς Κηδάρ τοξεύται, και τοι, φησὶν, οὐκ ἀθαύμαστον ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ τὴν ὑπόληψιν ἐσχηκότας, ἐκλείψουσι τε και ἀπολοῦνται· και ἀληθὴς ἡ προαγόρευσις. Κύριος γὰρ ἐλάλησεν ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· ψεύσεται δὲ οὐδαμῶς ἡ ἀλήθεια. Ἐνιαυτοῦ γε μὴν μισθωτοῦ φησι τὸν ἀκριβῶς ἐκμετρούμενον. Ὅ γάρ τοι τοὺς ἐπὶ ταῖς ὀπταῖς ἰδρῶτας εἰσελθόν, και ἀπομισθώσας ἑαυτὸν ἐτέρῳ, λεπτῶς τε και ἀκριβῶς αἰὶ πως περιεργάζεται τοῦ τῆς μισθώσεως χρόνου τὸ μέτρον. Καὶ ταυτὶ μὲν τό γε ἔχον εἰς γε τὸ γράμμα και μὲν τοι τὴν ἱστορίαν εἰρήσθω νυνί. Περιεργάζοντες δὲ τοῦ λόγου τὴν δύναμιν εἰς γε τὴν ἀγίαν Ἐκκλησίαν και τοὺς ταύτης τροφίμους, και μὴν και εἰς τὰς τῶν ἐτεροδόξων ἀγέλας, ἐκείνῳ φαμεν· ὅτι κατεπιψύονται πλειστάκις τὰ Ἑλλήνων στίφη τῶν ὀρθὰ φρονεῖν εἰωθότων, και τὸν φῖπει τε και ἀληθῶς τῶν ὁλῶν δημιουργὸν και Κύριον προσκυνεῖν ἐλομένων. Εἴτα διωμοῖς ὑποθέντες πικροῖς, ἀφορίτοις ἔσθ' ὅτε περιβάλλουσι

πόνους. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ τῶν ἀνοσιῶν αἰρέσεων τὸν ἰδὼν εἰς νοῦν ἔχοντες καὶ καρδίαν, καὶ τοὶ τὸ Χριστιανῶν ὄνομα κλέπτοντες, ὑποπλαττόμενοί τε τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀδελφότητα, τὰς τῶν ἐχθρῶν ἀγριότητας νικῶσιν ἔσθ' ὅτε, ἀφιλοστοργοὶ τε καὶ ἀπηνεῖς. Καὶ τί γὰρ οὐχὶ τῶν τοιούτων ὑπάρχοντες δι' αὐτῶν ἐλέγχονται τῶν πραγμάτων; ἀλλ' οὐκ εἰς ἅπαν αὐτοῖς διακαρτερήσει Θεὸς, ἀνέξεται δὲ οὐδαμῶς ἀφιλοστοργούντων ἄγαν, ἐποίσει δὲ μᾶλλον αὐτοῖς τὰ ἐξ ὀργῆς καὶ δίκης.

TOMOS E'.

TO OPAMA TΗΣ ΦΑΡΑΓΓΟΣ ΣΙΩΝ.

Τὴν τῶν Αἰγυπτίων, Ἀσσυρίων τε καὶ Ἰδουμαίων ἄλωσιν προηγορευκώς ὁ προφήτης, ἐπ' αὐτὴν ἔρχεται τὴν ἁγίαν πόλιν, τοῦτ' ἔστι τὴν Ἱερουσαλήμ· καὶ τὰ συμβεβηκότα αὐτῇ κατὰ καιροὺς ἐκ θείας ὀργῆς προσηγείται χρησίμως· ἵν' εἰδείεν, ὅτι δικαιοσύνης ὑπάρχων πρῦταν· ὁ τῶν ὄλων Θεὸς, μᾶλλον δὲ αὐτὸ χρῆμα δικαιοσύνης· οὐ τὸν οἰκτεῖον ἀπλῶς γεγονότα, δὴ γὰρ τοῦ πεπαιδαγωγείσθαι νόμος, τιμὰ καὶ προσίσταται, καὶ φροντίδος ἀξιοῖ· δοκιμάζει δὲ μᾶλλον τὰ ἐκίστω βεβιωμένα, καὶ τοῖς μὲν ἀγαθοῖς τὴν ἐξὶν διανέμει τὰ ἀγαθὰ· ἡγείται δὲ ξένης καὶ κατ' οὐδένα τρόπον αὐτῷ προσοικειούμενον τὸν τῆς φαιλότητος ἔραστὴν, κἂν εἴ τις εἴη τυχὼν ἀγαπητὸς διὰ τοὺς πατέρας. ὦντο τοίνυν ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀμαθίας τῶν Ἰουδαίων οἱ δῆμοι, καὶ ἀνάλωτοι παντελῶς ἔσεσθαι τοῖς ἐχθροῖς, καὶ οὐδενὸς τὸ σύμπαν ἐπιπιδῶντος αὐτοῖς, τὸν ἡρεμαῖόν τε καὶ ἐν πολλαῖς ἄγαν εὐημερίαις διαδιδῶναι βίον, καίτοι Θεῷ προσκρούοντες, καὶ εἰς πολλὴν ἄγαν ἀσέβειαν ἀπονενευκότες. Προσκεκυνήκασιν γὰρ εἰδῶλοις, καὶ ὑποκάτω δρυὸς καὶ λεύκης ἀναθέντες ἔδην καὶ βωμοὺς τοῖς ματαίοις θυσίας προσήγον καὶ σπονδὰς ἐπετέλουν, τῆς ὀφειλομένης τῷ παναγίῳ Θεῷ δόξης εἰς ἅπαν ἡφειδῆκότες. Καὶ γοῦν διὰ φωνῆς Ἱερεμίου φησὶ πρὸς αὐτοὺς περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ· «Καὶ μὴ λέγετε ὅτι, Ναὶς Κυρίου ἐστίν, ὅτι ἐάν μὴ διορθοῦντες διορθώσῃτε τὰς ὁδοὺς ὑμῶν, καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν, καὶ ὥσω τὸν οἶκον τοῦτον ὥσπερ Σηλῶμ.» Κατηγάρτο δὲ πάλιν αὐτοὺς διὰ Μιχαίου τοῦ προφήτου λέγων· «Οἱ ἡγοῦμενοὶ αὐτῆς μετὰ δώρων ἔκρινον, καὶ οἱ ἱερεῖς αὐτῆς μετὰ μισθοῦ ἀπεκρίνοντο, καὶ οἱ προφῆται αὐτῆς μετὰ ἀργυρίου ἐμαντεύοντο, καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον ἐπανεπαύοντο λέγοντες· Οὐχὶ Κύριος ἐν ἡμῖν ἐστίν; Οὐ μὴ ἐπέβη ἐφ' ἡμᾶς κακὰ. Διὰ τοῦτο δι' ὑμᾶς Σιών ὡς ἀγρὸς ἀροτριωθήσεται, καὶ Ἱερουσαλήμ ὡς ὀπωροφυλάκιον ἔσται, καὶ δρος τοῦ οἴκου ὡς ἄλσος δρυμῶν.» Ὁ γὰρ δὲ ὅτι τὸ τοῦ Θεοῦ κρίμα κατὰ παντὸς ἔρχεται τοῦ πλημμελεῖν εὐθότος φανερόν αὐτοῖς ἐποίει λέγων καὶ ὁ θεσπέσιος Ἰωάννης· «Γεννήματα· ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; Ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας, καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς ὅτι Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ· λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι δύνανται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐγείρει τέκνα τῷ Ἀβραάμ. Ἦδη δὲ ἡ ἀξίνη πρὸς τὴν ρίζαν τῶν δέν-

lant, immanitatem etiam hostilem interdum superant, a charitate et pietate alieni et immites. Nam quid horum est, cuius affines esse reipsa non deprehenduntur? At omnino eos non feret Deus, nec eos qui sic ad omnem humanitatis et pietatis affectum obduruerunt sustinebit, at illis quæ ira, quæ iustitia flagitat, irrogabit.

TOMUS V.

VISIO VALLIS SION.

Ægyptiorum, Assyriorum et Idumæorum captivitatem cum propheta prædixerit, ad ipsam sanctam civitatem, id est Jerusalem, accedit, quæque illi defluxu temporum ex divina ira contingent, opportune denuntiat: ut universalis Deum, iustitiæ administratorem, imo vere ipsam iustitiam videant, non simpliciter quod per legis pædagogiam intimi et conjunctissimi essent, propterea eos colere, recipere et cura dignari: sed potius quid in vita a quoquam sit, explorare, et bonis quidem virtutis habitu confirmatis bona distribuere, vitiositatis autem amantem, quasi nulla secum necessitudine junctum, peregrinum ducere: quantumvis forte propter patres charus atque dilectus fuerit. Existimavit igitur præ insigni quadam stupiditate populus Judæus, ab hostibus nullo modo captum iri, nec ullam prorsus impressionem facturos, at sedatam et altissima tranquillitate circumfluentem vitam victurum, etiamsi Deum offenderit, et in summam impietatem pervolutus fuerit. Idolis enim procubuerunt, et sub quercu ac populo delubris et aris erectis, vanis diis sacrificia fecerunt, illisque, gloria sanctissimo Deo debita prorsus contempta, liba obtulerunt. Etenim voce Jeremiæ affatur Hierosolymitanos: «Nolite dicere: Templum Domini est, quia si vere et serio non correxeritis vias vestras et studia vestra, etiam domum hanc faciam quasi Sela¹.» Sugillavit item illos per Michæam prophetam dicens: «Præfecti 315 ejus propter munera judicabant, et sacerdotes ejus propter mercedem respondebant, et propheta: ejus propter argentum vaticinabantur, et in Dominum acquiescebant, dicentes: Nonne Dominus in nobis est? Non venient in nos mala. Ideo propter vos Sion ut ager arabitur, et Jerusalem ut pomorum custodia erit, et mons domus Domini, quasi saltus silvæ².» Quod autem iudicium Dei acre contra omnem delinquentem veniat, perspicuum fecit illis etiam divinus Baptista Joannes, inquit: «Progenies viperarum, quis submonstravit vobis ut fugeritis a futura ira? Facite igitur fructus dignos resipiscencia, et ne putate dicendum apud vos ipsos, Patrem habemus Abraham: dico enim vobis, posse Deum ex lapidibus istis excitare filios Abraham. Jam vero securis ad radicem arborum posita est: omnis igitur arbor quæ non fert fructum bonum, excinditur

¹ Jerem. vii 4 14. ² Mich. iii, 11, 12.

et in ignem mittitur ²². » Proinde cum Israel effrenata libidine ad peccandum propenderet, et, ut jam dixi, commentitiis idolorum cultibus adhæresceret, futuram Hierosolymorum cursu temporum captivitatem præsignificat Deus per prophetam, et inquit :

CAP. XXII. VERS. 1, 2. *Quid factum est tibi, quod nunc ascendistis omnes tecta vana? Plena est civitas clamantibus: vulnerati tui, non vulnerati gladio, nec mortui tui, mortui bello.*

Videtur hic devastationem temporibus Jechoniæ demonstrare : graviterque Israelitas perstringit, utpote qui in ipsis jam malis, et in urgentissimis gravissimisque calamitatibus, quod ex re est, quodque benevolentiam e supernis conciliaret, facere recusarunt. Nam flere et plorare oportuit, et in domum Dei ascendere, et pœnitentiam edicere, et obliuionem eorum quæ debacchati sunt poscere, ac manum subsidiariam ab eo solo petere. Hoc illos docebat dicens apud prophetam quemdam sanctum scriptum esse : « Circumcincti estote et plangite, sacerdotes; flete, vos qui ministratis altari; ingredimini, dormite in saccis, qui ministratis Deo, quia defecit ex domo Dei vestri sacrificium et libatio; sanctificate jejunium, prædicate cultum, convocate seniores omnes inhabitantes terram in domum Dei vestri, clamate ad Dominum jugiter : Heu, heu, per diem ²³. » **316** Hæc igitur fecisse oportuit, et concitatum qui servare potest, emollire. Cæterum elati forsitan et turgidi fiducia, hæc debere se facere ne cogitarunt quidem, et contra ritus patrios et vernaculos, ad excelsa redierunt. Erant autem luctus undique, et lamenta seminarum et liberorum, fame et siti confectorum. Nam urbibus obsidione cinctis, hæc usuvenire necessum est. Hinc inquit : Quid factum est tibi, quod nunc ascendistis omnes tecta vana? Quare enim, inquit, in his adeo intolerandis terroribus, cum de summa rerum sermones et omne certamen vobis est, non clamastis ad Deum : sed in ædículas assiliistis, etsi res ea nihil vobis emolumenti afferat? Propterea etiam vana tecta vocat. Cur etiam impleta est civitas clamantibus? non sane ad Deum, sed frustra vociferantibus, et cum tantum non in foribus essent mala, haud modice indolentibus. Oportebat fletum esse ad resipiscientiam, oportebat lacrymas effundi ad Deum. Ecce, inquit, priusquam susceperetis bellum, priusquam arriperetis gladium, priusquam oppugnationem moliremini, plena facta est calaveribus civitas. Utile igitur et ad salutem necessarium est, ut ex quibus Deum Servatorem conciliare quis possit, ea rite prestet, etiāsi in acerbissimis calamitatibus versetur. Psallit itaque et ait beatus David : « Domine Deus virtutum, beatus homo qui sperat in te ²⁴. » Sciendum porro nominare eum vallem Sion, Jerusalem. Est enim mons

δρων κείται· πᾶν οὖν δένδρον μὴ ποιῶν καρπὸν καλὸν ἐκκόπτεται καὶ εἰς πῦρ βάλλεται. » Ἀχάλινον τοίνυν ἔχοντος Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸ χρῆναι πλημμελεῖν τὴν ἐπίδοσιν, προσκειμένου τε καθάπερ ἔφην ἄρτιως, ταῖς τῶν εἰδώλων ψευδολατρείαις, τὴν ἐσομένην τῶν Ἱεροσολύμων κατὰ καιροῦς ἄλωσην προαναφαίρει Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου, καὶ φησιν·

Τί ἐγένετό σοι νῦν, ὅτι ἀνέβητε πάντες εἰς δώματα μάταια; Ἐνεπλήσθη ἡ πόλις βοώντων· οἱ τραυματαῖαι σου, οὐ τραυματαῖαι μαχαίρας, οὐδὲ οἱ νεκροὶ σου, νεκροὶ πολέμου.

Ἔοικε μὲν οὖν τὴν ἐν καιροῖς Ἰερουσίου δῆμωσιν ἐνθάδε δηλοῦν· αἰτιάσαι δὲ λίαν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς μὴδὲ ἐν αὐτοῖς τοῖς κακοῖς, καὶ οὕτως ἄγαν ἀκμαϊοτάταις συμφοραῖς κατορθοῦν εἰδόντας τὸ τελοῦν εἰς δνησιν, καὶ ὅπερ ἐμελλεν αὐτοῖς εὐμενείας τῆς ἀνωθεν ἔσεσθαι πρόξενον. Ἐδεῖ γὰρ κλαίοντάς τε καὶ ὀλοφυρομένους ἀναβαίνειν μὲν εἰς τὴν οἶκον τοῦ Θεοῦ, ἐπαγγέλλεσθαι δὲ τὴν μετὰ γυνωσιν, καὶ τῆς ἐφ' οἷς πεπαρρηγήκασιν ἀναμνηστεῖαν αἰτεῖν, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ καὶ μόνου ζητεῖν ἐπὶ κούρον χεῖρα. Καὶ τοῦτο αὐτὸς ἐδίδασκε λέγων δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· « Περὶ ζώσασθε καὶ κόπτεσθε, οἱ ἱερεῖς, θρηνεῖτε, οἱ λειτουργοῦντες θυσιαστηρίῳ, εἰσέλθετε, ὑπνώσατε ἐν σάκκοις, οἱ λειτουργοῦντες Θεῷ, ὅτι ἀπέσχεεν ἐξ οἴκου ὑμῶν θυσία καὶ σπονδή· ἀγίστατε νηστεῖαν, κηρύξατε θεραπείαν, συναγάγετε πρεσβυτέρους πάντας κατοικοῦντας γῆς εἰς οἶκον Θεοῦ ὑμῶν, καὶ κεκράξατε πρὸς Κύριον ἐκτενῶς. Οἴμοι, οἴμοι, εἰς ἡμέραν. » Ταῦτα δὴ οὖν ἔδει δρῶντας αὐτοὺς ἐκμειλιῖσσεσθαι παρῶς ὑμνέον τὸν διασώζειν ἰσχύοντα. Οἱ δὲ ταυτὶ μὲν ὅτι προσήκει δρᾶν, οὐδὲ εἰς νοῦν τάχα που πληροῦντες ἐδέχοντο, ἀνεφορίῳ δὲ εἰς τὰ ἀνώτατα τῶν οἰκειῶν, καὶ κόμμοι μὲν ἦσαν πανταχοῦ, θρῆνοι δὲ παίδων, λιμῶ τάχα που καὶ διψῆι δαπανωμένων. Ταυτὶ γὰρ συμβαίνειν ἀνάγκη ταῖς τῶν πόλεων πολιορκουμέναις. Ταῦτητοι φησὶ· Τί ἐγένετό σοι νῦν, ὅτι ἀνέβητε πάντες εἰς δώματα μάταια; Διὰ τί γὰρ, φησὶ, καὶ ἐν τοῖς οὕτως ἀφορήτοις δειμασι, καὶ ὅτι περὶ τῶν ἐσχάτων ὑμῖν οἱ λόγοι, καὶ ὁ σύμπας ἁγὼν, οὐχὶ δὴ κεκράγατε πρὸς Θεὸν, ἀνεπηδήσατε δὲ μᾶλλον εἰς δώματα, καί τοι τοῦ πράγματος ὁ μᾶς ὠφελοῦντος οὐδέν; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μάταια δώματά φησι. Διὰ τί καὶ ἐνεπλήσθη ἡ πόλις βοώντων; οὐχὶ δὴ μᾶλλον πρὸς Θεὸν, ἀλλ' εἰκὴ κεκραγόντων, καὶ μονονουχὶ τοῖς εἰσω θυρῶν γεγόνῃσι κακοῖς οὐ μετρίως ἐπασχαλλόντων. Ἐδεῖ τὸν θρῆνον εἶναι πρὸς μετὰ γυνωσιν, ἔδει τὸ δάκρυον καταχεῖσθαι πρὸς Θεόν. Ἰδοὺ, φησὶ, πρὶν ἄψασθαι μάχης, πρὶν ἐπιλαβέσθαι μαχαίρας, πρὶν μελετῆσαι τὴν ἀντίστασιν, πλήρης γέγονε νεκρῶν ἡ πόλις. Χρήσιμον οὖν ἄρα καὶ ἀναγκαῖον εἰς σωτηρίαν, τὸ εἰδέναι κατορθοῦν τὰ δι' ὧν ἂν τις ἔχοι σώζοντα Θεόν, καὶ ἐν πικραῖς γένοιτο συμφοραῖς. Ψάλλει γοῦν καὶ φησιν ὁ μακάριος Δαβὶδ· « Κύριε ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, μακάριος ἄνθρωπος ὁ ἐλπίζων ἐπὶ σέ. » Ἰστέον δὲ ὅτι φάραγγας Σιών ὀνομάζει τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἔστι μὲν γὰρ ὅρος ἡγούν ἐν ὄρει ἡ Σιών· ὑπό-

²³ Matth. III, 7-10. ²⁴ Joel I, 13-15. ²⁵ Psal. LXXXIII, 15.

αἰται δὲ ταῖς ὑπωρεῖαις Ἱερουσαλὴμ, ὅθεν αὐτὴν A
καὶ τῆς Σιών ἀποκαλεῖ φάραγγα.

*Pántes oi áρχοντές σου πεφεύγασιν, καὶ ci
álloíτες σκληρῶς δεδεμένοι εἰσι, καὶ oi ισχύοντες
ἐν σοὶ πόρρω πεφεύγασιν.*

Καταλειπότες, ὡς ἔφην, τὸν τῶν ὅλων σωτῆρα
θεὸν τῶν Ἰουδαίων οἱ δῆμοι, καὶ ταῖς ἐξ ἀνθρώπων
ἐπικουρίαις ἐπιβαρσάντες, σῶζεσθαι προσεδόκων.
Ἐπειδὴ δὲ ἤκον οἱ πολέμιοι, καὶ ἐν ἀκμαῖς ἦν ὁ τοῦ
παθεῖν φόβος, καὶ περιεστώσας ἤδη τὴν χώραν ἤγουν
τὴν ἁγίαν πόλιν τὰς τῶν Ἀσσυρίων τεθέανται φάλαγ-
γας, ἀπεπῆδσαν οἱ ἐν τέλει καὶ ἐν ταῖς ἀνωτάταις
τιμαῖς· καθάπερ νηὶς βαπτιζομένης ἀπενήχοντο σῶ-
ζοντες ἑαυτοὺς, καὶ τοῖς ἐπ' αὐτοὺς ἡλπιόσαι μονον-
ουχὶ ἐβρῶσθαι φράσαντες. Πεφεύγασιν τοίνυν ἅπαν-
τες, φησὶν, οἱ πάλαι σε σῶζειν ὑπισχνούμενοι, καὶ δυσ-
καταγώνιστον ἔχειν ὑπονοηθέντες χεῖρα· οἱ δὲ δὴ B
καὶ ἄλλοιτες σκληρῶς δεδεμένοι εἰσὶν. Συνελήφθη γὰρ
ἡ Σεδεκίας ἅμα τοῖς αὐτοῦ παισὶ· καὶ τοὺς μὲν ἀπ-
ίσφαξαν οἱ Βαβυλώνιοι, τὸν δὲ τῶν ὁμμάτων ἐκκεκομ-
μένον ἀπεκύμισαν εἰς τὴν ἑαυτῶν. « Ματαία τοίνυν
ἡ σωτηρία ἀνθρώπων, » κατὰ τὸ γεγραμμένον. Δεῖ δὲ
δὴ μόνῳ προσκεῖσθαι θεῷ, τὸ σοφὸν ἐκείνου διακεκρα-
γότας· « Οὐκ ἐπὶ τῷ τόπῳ μου ἐλπῶ, καὶ ἡ ῥομφαία
μου οὐ σώσει με. » Σώσει γὰρ μόνος ὁ τῶν δυνάμεων
Κύριος τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, καὶ ἐκ παντὸς βύεται
κακοῦ, ὥστε καὶ χαίροντας λέγειν· « Ἐσωτας γὰρ
ἡμεῖς ἐκ τῶν θλιβόντων ἡμεῖς, καὶ τοὺς μισούντας
ἡμεῖς κατήσχυνας. »

Διὰ τοῦτο εἶπα, Ἄφετέ με, πικρῶς κλαύσομαι·
μὴ κατισχύσητε παρακαλεῖν με ἐπὶ τὸ σύντριμμα
τῆς θυγατρὸς τοῦ γένους μου, ὅτι ἡμέρα τιραχῆς
καὶ ἀπωλείας καὶ καταπατήματος παρὰ Κυρίου
Σαβαώθ, ἐν φάραγγι Σιών.

Αὕτη τοῦ προφῆτου φωνὴ μονονουχὶ κλαίοντος· καὶ
ταῖς τοῦ γένους ἐποιμῶζοντος συμφοραῖς. Δι' ὧν δὲ
παρατείνεται τοὺς παρακαλεῖν ἰσχύοντας, τὸ τῆς πλη-
γῆς ἐμφανίζει μέγεθος, οἷον οὐκ ἐχούσης θεραπείαν·
ἐπενηνεγμένην δὲ μᾶλλον ἀφορήτως αὐτοῖς, πικράν-
τε καὶ ἀνουθέτητον ἐχούσης τὴν ἐφοδόν. Ἡμέρα γὰρ
τιραχῆς καὶ ἀπωλείας καὶ καταπατήματος παρὰ Κυ-
ρίου Σαβαώθ ἐπενήνεκται. « Τὴν γὰρ χεῖρα τὴν ὑψηλὴν
τίς ἀποστρέψει; » Ἡ μὲν γὰρ ὀργῆς δόξα τῆς ἀνωθεν
τῆς ἐφόδου παρὰ τῶν Ἀσσυρίων ἐπράττετο, πολλὴ
τις ἄγαν ἐλπὶς τοῖς κάμνουσιν ἦν, τοῦ καὶ ἐσθ' ὅτε
κατευμεγεθήσειν δύνασθαι τῶν ἐπιδόντων αὐτοῖς, τοῦ
πάντων κρατοῦντος Θεοῦ τὴν αἰὲν σῶζουσαν αὐτοῖς
ῥέγοντος χεῖρα. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸς ὁ πλήττων ἐστίν,
καὶ παρὰ Κυρίου τὸ καταπάτημα, τίς ὁ ἀνατρέφων
αὐτό; « Ἐὰν γὰρ κλείσῃ κατὰ ἀνθρώπου, τίς ἀνοίξει; »
φησὶν.

Πλανῶνται ἀπὸ μικροῦ ἔως μεγάλου, πλανῶν-
ται ἐπὶ τὰ ὄρη.

Θυμάζε τὴν νῆψιν τοῦ πνευματοφόρου. Ἐπειδὴ
γὰρ ἔφην παρὰ Κυρίου Σαβαώθ ἐπενεγθήσεσθαι τὴν
τιραχὴν καὶ τὴν ἀπώλειαν καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ κατα-
πατήματος, ἵνα μή τις οἴηται μάτην αὐτοῖς τὸν θεῖον

A vel in monte Sion, et in radicibus montis sita est
Jerusalem, unde eam Sion vallem appellat.

VERB. 3. Omnes principes tui fugerunt, et capti
graviter vincli sunt, et praevalentes in te longe fuge-
runt.

Populus Judaicus, ut dixi, derelicto universorum
conservatore Deo, humanis praefidens adminiculis,
salutem exspectavit. Cum vero adventassent hostes,
et timor malorum crevisset, et quasi maturuisset,
vidissentque Assyriorum cohortes regionem jam et
sanctam civitatem circumsidere, qui in fastigio
erant, summisque potiebantur honoribus, desulta-
runt, et tanquam navi demersa, spei salutis quam
in se collocabant valedicentes, natarunt et 317
fluctuarunt. Fugerunt igitur omnes, qui olim tibi
salutem promittebant : et qui insuperabilem manum
habere putabantur, hi etiam capti, graviter ligati
sunt et duriter. Comprehensus est enim Sedecias
simul cum suis liberis ; illosque trucidaverunt Ba-
bylonii, hunc, oculis exsectis, in suam avexerunt
patriam, « Vana igitur salus hominis, » uti scriptum
est ⁹⁶ : at soli Deo adhærescendum, illud sapienter
dictum clamando : « Non in arcu meo sperabo, et
gladius meus non servabit me ⁹⁷. » Servat nimi-
rum solus exercituum Dominus diligentes se, et ex
omni malo eruit, ut gaudentes etiam dicant : « Ser-
vastienim nos ab his qui affligunt nos, et qui nos
oderunt, confudisti ⁹⁸. »

C VERS. 4, 5. Idcirco dixi, Dimittite me, amate
flebo : ne tentate me consolari in contritione filiae
generis mei : quia dies trepidationis, et interitus, et
conculcationis a Domino Sabaoth, in valle Sion.

Hæc est prophetæ vox tantum non flentis, et
generis calamitates deplorantis. Cum autem pro-
hibet prepotentes consolationem admovere, plagæ
magnitudinem declarat, quippe quæ medicinam
reperire non possit, sed intolerabiliter potius inflicta
illis sit, cujus ictus sit acerrimus et inevitabilis.
Dies enim trepidationis, et interitus, et conculcationis
a Domino Sabaoth illata est. « Manum enim
excelsam quis avertet ⁹⁹ ? » Si enim Supremo non
irato, incursio ab Assyriis facta fuisset, spes foret
D maxima fessis et languescentibus, posse se inva-
dentes, Deo omnium dominatore manum semper illos
conservantem porrigente, tandem aliquando supe-
rare. At cum is sit qui percutit, et a Domino con-
culcatio sit, quis evertet hoc, aut labefactabit ? « Si
enim contra hominem clauserit, quis, inquit, ape-
riet ¹⁰⁰ ? »

Errant a parvo ad magnum, errant in montibus.

Admirare hujus qui Spiritu afflatus est vigilan-
tiam. Postquam enim dixit, a Domino Sabaoth
trepidationem et interitum diemque conculcationis
importandam, ne quis abs re autemet divinam in

⁹⁶ Psal. LIX, 42. ⁹⁷ Psal. XLIII, 7. ⁹⁸ ibid. 8. ⁹⁹ Isa. XIV, 27. ¹⁰⁰ Job XII, 14.

eos iram insiliisse, suspicionem illico amputat eorum qui ex levitate eos ad hanc aliquando stultitiam devenisse opinantur, annectitque apologiam, ut universitatis conditor **318** justus iudex esse appareat. « Errant » enim, inquit, « a parvo ad magnum, errant in montibus. » Quid vero istud sit, ex ipsis Dei verbis discas. Dixit enim alicubi beatus Jeremias : Vides quæ fecerunt mihi domus Israel, abierunt ad omnem montem excelsum, et in omnem collem excelsum, et sub omni ligno frondoso, et illic fornicati sunt. Occupantes enim excelsa montium, aras et delubra pararunt. Tum efformato pro suo arbitratu idolo, obtulerunt hostias ei, et religione divina prorsus neglecta, ligno dixerunt : Pater meus es tu : et lapidi : Tu genuisti me. Numquid a paucis hoc factum est? Nequaquam, inquit : ex omni enim genere hominum, ex omni domo quasi aberraverunt, parvi et magni¹. Siquidem rursus alloquitur beatus prophetam Jeremiam : « Et tu noli orare pro populo isto, et noli rogare pro illis precationem, et orationem, quia non exaudiam. Annon vides, quid tui faciant in civitatibus Juda, et in viis Jerusalem? Filii eorum colligunt ligna, et patres eorum accendunt ignem, et uxores eorum subigunt farinam, ut parent hordeaceos panes militiæ cœli. Et libaverunt liba diis alienis, ut ad iram excitarent me². » Justo igitur calculo puniti sunt. Tribuentes enim creaturæ venerationem, et operibus suarum manuum servientes, ipsi in sua capita divinam iram transfuderunt. Non enim injuste tenduntur retia volucris, sicuti scriptum est : et pœnis subdit Deus eum qui gloriam suam contumelia afficit, et qui erratica mente ad omnem fœditatem delabitur.

VERS. 6-8. *Elamitæ vero acceperunt pharetras, conscenderunt homines super equos, et convenerunt ad pugnam. Et erunt electæ valles tuæ : et implebuntur curribus, ac equites oppilabunt portas tuas, et patefacient portas Juda, et insipient die illa electas domos civitatis, et relegend abscondita domorum arcis David.*

Amplificat narrationem, et belli assultum modo non depingit, ac terrore auditores percellit, eos artificiose quasi coercens, ac in arctum cogens, ut pœnitentiam agant, eaque dicit quasi jam præsentes catervas et pro portis videret. Elamitæ **319** sunt quasi ex civitate Persica, qui ex ea nomen sortiti sunt. Aiunt etiam quidam, equites illos esse Saracenos, suntque hi equestres sagittarii, dextrissimi ac peritissimi, asperi et inflexibiles, et misereri nescii. Quod autem sint innumerabiles, docet, inquit : Electæ valles tuæ replebuntur curribus, et oppilabunt equites portas tuas, ut qui ingredi volunt miris premantur ac ciungantur angustiis. Trumpentes autem in omnem domum splendidam,

ἐπιπηδῆσαι θυμὸν, ἀνακόπτει παραχρῆμα τὴν ὑπόνοιαν τῶν ἐξ ἐλαφρίας ἔσθ' ὅτε πρὸς τοῦτο μωρίας καθικέσθαι προσδοκωμένων· καὶ συνάπτει τὴν ἀπολογίαν, ἵνα φαίνεται δίκαιος κριτὴς ὁ τῶν ὧν δὴν δημιουργός. « Πλανῶνται » γὰρ, φησὶν, « ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, πλανῶνται ἐπὶ τὰ ὄρη. » Καὶ τί δὴ τοῦτο ἐστὶ, ἐξ αὐτῶν μαθήσεις· τῶν τοῦ Θεοῦ ῥημάτων. Ἐφ' ἡ γὰρ που πρὸς τὸν μακάριον προφῆτην Ἱερεμίαν· Ἰδεὶς ἃ ἐποίησέν μοι ἡ κατοικία τοῦ Ἰσραὴλ, ἐπορεύθη ἐπὶ πᾶν ὄρος ὑψηλόν, καὶ ὑποκάτω παντὸς ξύλου ἀλώδους, καὶ ἐπόρευευσαν ἐκεῖ. Καταλαμβάνοντες γὰρ τὰ ὑψηλὰ τῶν ὄρων, βουνοὺς τε καὶ τεμένη κατεσκεύαζον. Εἶτα τὸ δοκοῦν διαπλάσαντες εἰδῶλον, προσεκόμιζον θυσίας αὐτῷ, καὶ τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας εἰς ἅπαν ἡρεσιόχοτες, τῷ ξύλῳ εἶπαν, ὅτι Πατὴρ μου εἶ σύ, καὶ τῷ λίθῳ, Σὺ ἐγέννησάς με. Ἀρ' οὖν ὀλίγοι τοῦτο πεπνῶθασιν; Οὐδαμῶς, φησί· παγγενεὶ γὰρ καὶ πανοικί πεπλάνηται· μικροὶ καὶ μεγάλοι. Καὶ γούν ἔφη πάλιν πρὸς τὸν μακάριον προφῆτην Ἱερεμίαν· « Καὶ σὺ μὴ προσεύχου περὶ τοῦ λαοῦ τοῦτου, καὶ μὴ ἀξίω περὶ αὐτῶν ἐν δεήσει καὶ προσευχῇ, ὅτι οὐκ εἰσακούσομαι. Ἡ οὐχ ὀρθῶς τί οὗτοι ποιοῦσιν ἐν ταῖς πόλεσιν Ἰούδα, καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς Ἱερουσαλὴμ; Οἱ υἱοὶ αὐτῶν συλλέγουσι ξύλα, καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν καίουσιν πῦρ· καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν τρίβουσι σταῖς τοῦ ποιῆσαι χλυῶνας τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ἐποίησαν σπονδὰς θεοῖς ἄλλοτρίοις, ἵνα παροργίσωσί με. » Ὅτι δὲ οὖν τετιμώρηται ψήφῳ. Ἀναθέντες γὰρ τῇ κτίσει τὸ σέβας καὶ τοὺς ἔργους τῶν ἰδίων χειρῶν λατρεύσαντες, αὐτοὶ ταῖς οἰκείαις ἐπὶ πῆλγαν κεφαλαῖς τὰ ἐκ θεῆας ὀργῆς. Οὐ γὰρ ἀόικως ἐκτείνεται δίκτυα πετρωτοῖς, κατὰ τὸ γεγραμμένον· καὶ ποιναῖς ὑποφέρει Θεὸς τὸν ἀτιμάζοντα τὴν δόξαν αὐτοῦ, πεπλανημένην τε γνώμην πρὸς πᾶν ὅτι οὖν τῶν ἐκτόπων ἀπονενεύκοντα.

Οἱ δὲ Ἑλαμίται ἔλαβον φάρετρας, ἀνυδύται ἄνθρωποι ἐφ' ἵπποις, καὶ συναγωγῇ παρατάξεως. Καὶ ἔσονται αἱ ἐκλεκταὶ φάραγγές σου, πλησθήσονται ἄρμάτων, οἱ δὲ ἱππεῖς ἐμψάξουσιν τὰς πύλας σου, καὶ ἀνακαλύψουσιν τὰς πύλας Ἰούδα· καὶ ἐμβλέψονται τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς οἰκούς τῆς πόλεως, καὶ ἀνακαλύψουσιν τὰ κρυπτὰ τῶν οἰκῶν τῆς ἀκρας Δαβὶδ.

Εἰς ὕψος αἶρει τὰ διηγήματα, καὶ τοῦ πολέμου τὴν ἐφοδὸν μονονουχὶ ζωγραφεῖ, καὶ καταπτεῖ τοῖς δαίματι τοὺς ἀκρωμένους, συνελαύνων εὐτεχνῶς ἐπὶ γὰρ τὸ χρῆναι ἐλίσθαι μετανοεῖν· οὐκοῦν ὡς ᾗδὲ τὰ στίφη παρόντα καταθεόμενος, εἶσω τε πολῶν γεγονότα τὰ τοιάδε φησὶν. Ἑλαμίται δὲ ὡς ἀπὸ πόλεως Περσικῆς, οἱ ἐξ αὐτῆς ὀνομάζονται. Φασὶ δὲ τινες ἱπποτάς αὐτοὺς εἶναι Σαρακηνούς, ἱπποτοξότας δὲ οὗτοι καὶ τῶν ἄγαν εὐστοχωτάτων, σκληροὶ τε καὶ ἀκαμπεῖς, καὶ τὸ ἐλσεῖν οὐκ εἰδότες. Ὅτι δὲ καὶ ἀριθμοῦ κρείττονες διδάσκει λέγων· Αἱ ἐκλεκταὶ φάραγγές σου πλησθήσονται ἄρμάτων, καὶ, ὅτι ἐμψάξουσιν οἱ ἱππεῖς τὰς πύλας σου, ὡς στενωχωρεῖσθαι λίαν τοὺς ἐλαύνειν ἐθελόντας· εἰσπηδῆσαντες δὲ πᾶσαν οἰκίαν περιεργά-

¹ Jerem. iii, 6 seqq.; ii, 27 seqq. ² Jerem. vii, 16 seqq.

σονται λαμπρὰν, ἀνακαλύψουσι δὲ τὰ κρυπτὰ τῶν οἰκῶν τῆς ἀρχαίας Δαβὶδ, τοῦτ' ἔστι, τὸν πλοῦτον τῶν βασιλέων. Ἐδασίλευον γὰρ οἱ ἐκ φυλῆς Ἰούδα, ἐξ ἧς γέγονε καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ. Καὶ ταυτὶ μὲν πρὸς ἱστορίαν εἰρήσθω πάλιν. Εἰ δὲ δὴ καὶ πολεμίων δίκην εἰσπελάσσειαν εἰς νοῦν τὸν ἀνθρώπινον ἢ λογισμῶν ἀσυνέτων στίφη, ἢ καὶ ἡδονῶν σαρκίνων· κατακρατοῦσι μὲν ὡς ἀλούσης πόλεως· ἅπαντα δὲ αὐτῆς τὸν πνευματικὸν ἀφανίζουσι πλοῦτον, εὐσεβείας ἀπάσης ἐκπέμποντες, καὶ τῶν ἐξ ἀρετῆς ἀπαμφινύοντες αὐτὸν λαμπρῶν ἀνδραγαθημάτων. Ταῦτητοι φησιν ἡ θεόπνευστος Γραφή· « Ἐὰν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναβῇ ἐπὶ σέ, τόπου σου μὴ ἀφῇς, ὅτι ἱαμα καταπαύσει ἁμαρτίας μεγάλας. » Ἀνακοπτόμενα μὲν γὰρ τὰ τοιαῦτα τῶν παθῶν, ἐπὶ τὸ μείον ἐρχεται, καὶ ὀνίνησιν ἢ νῆψις τοὺς κεχρημένους αὐτῇ. Ἀνειμέναις δὲ ὥσπερ καὶ ἀνεπιπλήκτοις ὀρμαῖς ἀεὶ πρὸς τὸ χεῖρον ἐξέρποντα, κατασεύουσιν ἐκ βίθρων τοὺς νοητῶς νυπάζοντας.

Καὶ ἴδωσαν ὅτι πλείους εἰσιν, καὶ ὅτι ἀπέστρεψαν τὸ ὕδωρ τῆς ἀρχαίας κολυμβήθρας εἰς τὴν πόλιν, καὶ ὅτι καθείλον τοὺς οἴκους Ἰερουσαλὴμ εἰς οὐρύρωμα τοῦ τεύχους τῇ πόλει. Καὶ ἐποιήσατε ἐν τοῖς ὕδωρ ἀνὰ μέσον τῶν δύο τευχῶν, ἐσώτερον τῆς κολυμβήθρας τῆς ἀρχαίας, καὶ οὐκ ἐνέβλεψατε εἰς τὸν ἀπαρχῆς ποιήσαντα αὐτήν, καὶ τὸν κτίσαντα αὐτήν οὐκ ἴδετε.

Κατατιθῆται πάλιν τῶν Ἰουδαίων τοὺς δῆμους ἡγῶν τοὺς προσετηκότας καὶ ταῖς ἀνωτάτω τιμαῖς κατηγολασμένους, ὡς ἡμαρτηκότας μὲν λογισμοῦ τοῦ σώφρονος, πεπραχότας δὲ ἀσυνέτως οὐχ ὅπερ ἦν εἰκὸς· εἰσώζειν δύνασθαι κινδυνεύουσαν τὴν Ἰερουσαλὴμ, ἀλλ' ὅσα τὴν ἐπισκῆψασαν αὐτοῖς ὀργὴν ἀγριωτέραν ἐτίθει, καταθηγομένου τρόπον τινα καὶ ἔτι μειζίνως εἰς τὴν ἐπ' αὐτοῖς ἀγανάκτησιν τοῦ πάντων κρατούντος Θεοῦ, ἅτε δὴ παρεωραμένου, καὶ οὐδενὸς μὲν ἐπ' αὐτῷ πεποιθότος ἔτι· σπουδαῖς δὲ μᾶλλον καὶ ἀνθρωπίνους ἐπιχειρήμασιν οἰομένων τῶν ἐξ Ἰσραὴλ κτευμεγεθῆσιν δύνασθαι τῆς τῶν πολεμίων χειρός. Φασὶ γὰρ ὅτι ἀπαριθμησάμενοι τὰς τῆς πόλεως οἰκίας, εἶτα τὸ ἀπὸ τοῦ ὕδωρ ὡσεὶ στοχασμοῖς ἀναμετρησάμενοι, συνείδον ὅτι πλείους εἰσὶ, καὶ μετωχέτευσαν τῆς ἀρχαίας κολυμβήθρας τὸ ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν, ἵνα ἔχοιεν ὥσπερ οὖν ζῶντο κατὰ σφᾶς αὐτοὺς τὸ ἀρκέσαι δυνάμενον, εἰ καὶ μακρότερος γένοιτό πως ὁ τῆς πολιουρκίας καιρός. Καὶ προσέτι τοῦτ' αὖ τῶν τευχῶν οὐρύωσεις ἐποιοῦντο, φησὶ, τὰς τῆς πόλεως οἰκίας κατασεύοντες. Καὶ οὐκ ἐνέβλεψατε εἰς τὸν ἀπαρχῆς ποιήσαντα αὐτήν, καὶ τὸν κτίσαντα αὐτήν οὐκ ἴδετε. Ἐδεῖ γὰρ, ἔδει, φησὶ, μὴ ταῖς ἐαυτῶν δυνάμεσιν, ἡγῶν εὐτυχίαις ἐπιθαρῆσαι μᾶλλον, ἀνατεῖναι δὲ τῆς διανοίας τὸν ὀφθαλμὸν εἰς τὸν ἀεὶ τειχίσαντα τὴν ἁγίαν πόλιν. Ὅρη γὰρ, φησὶ, κύκλῳ αὐτῆς καὶ Κύριος κύκλῳ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὃ καὶ διὰ τῆς τοῦ προφῆτου φωνῆς ἐπήγγελλται αὐτῇ, λέγων· Καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτῇ, λέγει Κύριος, τεύχος πυλῶς κυ-

A curiose perlustrabunt, et retegunt abscondita domorum arcis David, id est regum opulentiam. Regnarunt enim ex tribu etiam Juda, ex qua natus est quoque beatus David. Sed hæc quoad historiam dicta, rursus tractentur. Si hostium instar in mentem humanam irrumpunt, vel rationum stultarum, vel carnalium voluptatum agmina : tanquam capræ civitati dominantur, omnesque ejus divitias spirituales demoliuntur, omnem expellunt pietatem, et virtutis præclaris actionibus eum exuunt et spoliunt. Ideo dicit Scriptura divinitus inspirata : « Si spiritus potestatem habentis ascendat in te, locum tuum ne deseras, quia sanitas requiescere faciet peccata magna ». » Decurtatæ enim et circumcisæ hujusmodi perturbationes, in nihilum prope recidunt. Utilis est autem vigilantia his qui ea utuntur : qui vero soluto et laxo quasique in coercito impetu semper vergunt et serpunt in pejus, eos spiritualiter dormitantes, a fundamētis convellunt atque concutiunt.

VERS. 9-11. *Et viderunt quod plures sunt, quodque averterunt aquam antiquæ piscinæ in civitatem, et quod diruerunt domos Jerusalem ad munienda mœnia civitatis. Et fecistis vobis ipsis aquam inter duos muros, intra piscinam antiquam, neque respexistis in eum qui ab initio fecit, et in eum qui condidit eam, non spectastis.*

Iterum accusat Judaicum populum, præfectos nempe summisque ornatos honoribus, utpote a ratione sana aberrantes, imprudenterque facientes non ea quibus periclitantem Jerusalem servari posse videbatur, sed unde iram eos infestantem magis aggravarent, et exasperarent, cum adhuc magis ad indignationem exaceretur contra eos omnipotens Deus, contemptui **320** habitus et despiciatui, in illo nemine jam fidem collocante, sed Israelitis hostilem manum superare se posse studio et conatu humano existimantibus. Etenim narrant recensuisse eos civitatis familias, dein aquam quam repositam domi habebant, quantum conjectura assequi poterant, emensos, cognovisse quod plures essent, derivaruntque veteris piscinæ aquam in civitatem, ut haberent, quemadmodum sibi videbatur, quod posset sufficere, etiamsi tempus obsidionis protraheretur in longius. Et ad hæc, inquit, muros communierunt dirutis urbis domibus. Neque respexistis ad eum qui ab initio fecit, et in eum qui condidit, non spectastis. Oportuit enim, inquit, oportuit, non suis eos copiis, vel artibus confidere, sed mentis oculum ad eum potius qui sanctam urbem semper quasi murus obmunit intendere. Montes enim, inquit, circum eam, et Dominus in circuitu populi sui, qui etiam voce prophetæ ei promissus est, cum ait : Et ego ero ei, dicit Dominus, murus ignis circumquaque, et in gloriam ero in medio ejus ; sed nihili, inquit, hoc fecistis, divini

¹ Eccle. x, 4.

pro nihilo duxistis, et perinde quasi superno auxilio A vobis opus non esset, lapidum vallis et sepimentis nixi estis stultissime. Sed longe melius fuisset invictam manum invocare, et ut hæc clementia et humanitate divinā acciperent, quærere, illum Servatorem et Redemptorem nominare, sicque affectus ex pœnitentia lacrymas effundere.

Σωτῆρά τε καὶ Αὐτρωτὴν ὀνομάζειν αὐτὸν, οὕτω τε διακειμένους τὸ ἐπὶ ταῖς μεταγνώσεσι καταστάξαι δάκρυον.

VERS. 12-14. Et vocavit Dominus Sabaoth die illa luctum, et planctum, et rasuram, et cincturam saccorum : ipsi autem fecerunt lætitiā et exultationem, mactantes vitulos, et sacrificantes oves ad edendas carnes, et bibendum vinum, dicentes : Edamus et bibamus, cras enim morimur. Et hæc patefacta sunt in auribus Domini Sabaoth, quoniam non remittetur vobis hoc peccatum donec moriamini.

Verum est, sicuti scriptum est, impium cum in profundum malorum venerit, contemnere *. Hoc Israelitis contigisse, videre licet. Reformidantes enim omnia mala, et impendens sibi conspicati periculum crudelitate Assyriorum, cum suam ipsorum 321 socordiam deplorando, Deum mitigare, et luctum edere, et rasuram ac cincturam saccorum facere debuissent, tempore ad hoc vocante : omnino illi versi sunt ad contrarium. Protervi enim et contumaces veluti, et quasi omnem doloris sensum exuentes, delicias consecrati sunt, et hilaritatis ac gaudii partes et opera agere satagebant, vitulos et oves sacrificando, ebrietati indulgendo, et luxuria C supra satietatem diffundendo, et desperato, agresti ac securo animo sibi mutuo acclamando : « Edamus et bibamus, cras enim morimur. » Putabant etiam sicuti verisimile est, Deum talia non audire : Sed, inquit, patefacta sunt hæc in auribus ejus, et non vobis remitteretur peccatum hoc, quin moriamini ; id est, Descendetis omnino ad mortem et interitum, idque vestri peccati causa. Oportet itaque vos in diebus iræ, videlicet tentationum consternatione fractos, non torpore et ignavia supinos esse, sed lugere potius, et lacrymantes, ad Deum bonorum amicum accedere, et vos jejunii laboribus afflicta, misericordiam quærere, illud voce Psallentis clamantes : « Vide humilitatem meam et luctum meum, et remitte omnia peccata mea *. » Quoniam vero in his propheta dicit, Vocavit Dominus Sabaoth die illa ad fletum et ploratum, et rasuram et cincturam saccorum, operæ pretium esse putabam Michææ, vel potius per prophetam a Deo facta verba, his sermonibus intexere. Scriptum est autem sic : « Et nunc dicit Dominus Deus noster : Convertimini ad me ex toto corde vestro, in jejuniis et in fletu et in luctu, et dirumpite corda vestra et non vestimenta vestra, et convertimini ad Dominum Deum vestrum, quia misericors est et propitius, longanimus et multum misericors, pœniten-

κλόμεν, καὶ εἰς δόξαν ἔσομαι ἐν μέσῳ αὐτῆς· ἀλλ' οὐδενὸς μὲν ἡξιώσατε λόγου τὸ χρῆμα, φησί, παρ-εώρατε δὲ τὰ παρὰ Θεοῦ, καὶ τῆς ἀνωθεν ἐπικουρίας ὡς κατ' οὐδένα τρόπον δεδωμένοι. ταῖς ἐκ λίθων ἐπι-βολαῖς ἀνοήτιστα τεθαρσῆκατε. Ἄλλ' ἤν ἄμεινον παρὰ πολὺ τὴν ἄμαχον ὑμᾶς ἐπικαλέσασθαι χεῖρα, καὶ ζητή-σαι λαβεῖν τὰ ἐξ ἡμερότητας καὶ φιλανθρωπίας Θεοῦ.

Καὶ ἐκάλεσε Κύριος Σαβαὼθ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κλαυθμὸν καὶ κοπετὸν, καὶ εὐρύσιν, καὶ ζῶσιν σάκκων, αὐτοὶ δὲ ἐποίησαντο εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα, σφάζοντες μόσχους, καὶ θύοντες πρόβατα, ὥστε φαγεῖν κρέα, καὶ πιεῖν οἶνον, λέγοντες· Φάγωμεν καὶ πῶμεν, αὐριον γὰρ ἀπο-θνήσκομεν. Καὶ ἀνακεκαλυμμένα ταῦτά ἐστιν B ἐν τοῖς ὡσὶ Κυρίου Σαβαὼθ, ὅτι οὐκ ἀφεθί-σεται ὑμῖν αὕτη ἡ ἀμαρτία, ἕως ἂν ἀποθά-νητε.

Ἀληθές ὅτι κατὰ τὸ γεγραμμένον· « Ὅταν ἔλθῃ ἀσεδῆς εἰς βάθος κακῶν, καταφρονεῖ· » τοῦτο πεπον-θὼτας κατῖδοι τις ἂν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ. Ἐν δείμασι γὰρ γεγονότες τοῦ παντὸς κακοῦ, καὶ ἀπηρητημένον ἑαυτοῖς ὀρῶντες τὸν κίνδυνον τὸν ἀπὸ γε τῆς Ἀσσυ-ρίων ὀμότητος, εἶτα δέον ταῖς σφῶν αὐτῶν ῥαθυμίαις ἐποϊμῶζοντας ἐκμειλίσσεσθαι Θεόν, κομμόν τε καὶ εὐρύσιν, καὶ ζῶσιν σάκκων ποιεῖσθαι, καιροῦ πρὸς τοῦτο καλοῦντος, πρὸς πᾶν ἐτράποντο τούναντίον. Ἀπαυδῆσαντες γὰρ ὥσπερ, καὶ οἶον εἰς ἅπαν ἀπ-ηλγηκότες τρυφᾶς ἐπετέδευον, καὶ τὰ εὐφροσύνης ἔργα πληροῦντες ἐσπούδαζον, μόσχους τε καὶ πρόβατα καταθύοντες, μεθυσκόμενοι τε καὶ ταῖς ὑπὲρ κόρον ἐνσπαταλῶντες τρυφαῖς, καὶ μὴν καὶ τὰ ἐξ ἀπογνώ-σεως καὶ φρονῆς ἀγρίας καὶ ἀτημελοῦς ἀλλήλοις ἐπι-φθεγγόμενοι· « Φάγωμεν καὶ πῶμεν, αὐριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. » Ὡθήθησαν γὰρ κατὰ τὸ εἰκὸς, ὅτι καὶ ἀνήκοος ἔσται τῶν τοιούτων ὁ Θεός· Ἄλλ' ἔστιν ἀνακεκαλυμμένα ταῦτα, φησὶν, ἐν τοῖς ὡσὶν αὐτοῦ· καὶ οὐκ ἂν ὑμῖν ἀφεθείη ἡ ἀμαρτία αὕτη, ἕως ἂν ἀποθάνητε, τοῦτ' ἔστι, κατοικήσεσθε πάντως εἰς θά-νατον καὶ φθορὰν, καὶ διὰ ταύτην ὑμῖν τὴν ἀμαρτίαν. Χρὴ τοίνυν ἡμᾶς ἐν ἡμέραις ὀργῆς, ἔγουν τοῖς ἐκ τῶν πειρασμῶν περιθραυομένου· δείμασι, μὴ ὑπτιού-σθαι πρὸς ῥαθυμίαν, πενθεῖν δὲ μᾶλλον καὶ προσ-ιέναι δεδακρυμένους τῷ φιλαγάθῳ Θεῷ, καὶ τοῖς ἐκ νηστείας πόνοις ἑαυτοὺς κατακίχζοντας ἐλεεῖσθαι ζη-τεῖν, ἐκεῖνο βοῶντας διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος φωνῆς· « Ἴδε τὴν ταπεινώσιν μου καὶ τὸν κόπον μου, καὶ ἄφες πάσας τὰς ἀμαρτίας μου. » Ἐπειδὴ δὲ φησιν ὁ προφήτης ἐν τούτοις, ὅτι Ἐκάλεσε Κύριος Σαβαὼθ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κλαυθμὸν καὶ κοπετὸν, καὶ εὐ-ρύσιν, καὶ ζῶσιν σάκκων, δεῖν ὡθήναι τὰς τοῦ Μη-χαίου φωνάς, μᾶλλον δὲ τὰς διὰ τοῦ προφήτου παρὰ Θεοῦ γενομένας ἐνουφῆναι τοῖς λόγοις. Γέγραπται δὲ οὕτως· « Καὶ νῦν λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν· Ἐπι-στράφητε πρὸς με ἐξ ὅλης τῆς καρδίας ὑμῶν, ἐν νη-στεία καὶ ἐν κλαυθμῷ καὶ ἐν κοπετῷ, καὶ διαβρῆξατε τὰς καρδίας ὑμῶν καὶ μὴ τὰ ἱμάτια ὑμῶν, καὶ ἐπι-

* Prov. xviii, 3. * Psal. xxiv, 18.

στρέψατε πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ὑμῶν, ὅτι ἐλεήμων ἔστιν, μακροθύμος καὶ πολυέλεος, καὶ μετανοῶν ἐπὶ ταῖς κακίαις. Τίς οἶδεν εἰ ἐπιστρέψει καὶ μετανοήσῃ, καὶ ὑπολείφεται ὀπίσω αὐτοῦ εὐλογίαν, θυσίαν καὶ σπονδὴν Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν; Σαλπίζατε σάλπιγγι ἐν Σιών, ἀγιάσατε νηστείαν, κηρύξατε θεραπείαν, συναγάγετε λαὸν, ἀγιάσατε Ἐκκλησίαν, ἐκλέξατε πρεσβυτέρους, συναγάγετε νῆπια θηλάζοντα μαθητοὺς, ἐξελεῖθω νομφίος ἐκ τοῦ κοιτῶνος αὐτοῦ, καὶ νύμφη ἐκ τοῦ παστοῦ αὐτοῦ. Ἀνὰ μέσον τῆς κρηπίδος καὶ τοῦ θυσιαστηρίου κλαύσονται οἱ ἱερεῖς οἱ λειτουργοῦντες Κυρίῳ, καὶ ἐροῦσι· Φεῖσαι, Κύριε, τοῦ λαοῦ σου, καὶ μὴ ᾄδῃς τὴν κληρονομίαν σου εἰς ὄνειδος τοῦ κατάρξαι αὐτῶν ἔθνη, ὅπως μὴ εἰπωσιν ἐν τοῖς ἔθνεσι, Ποῦ ἔστιν ὁ Θεὸς αὐτῶν; ὁ Θεοῦ τοιγαροῦν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ κλαυθμὸν καλοῦντος καὶ κοπετόν, καὶ ξύρησιν καὶ ᾄδῃν σάκκων, εὐφροσύνας ἐποιοῦντος, καταθίγοντες τὸν ἀπολέσαι τε καὶ διασώσαι δυνάμενον.

Tāde λέγει Κύριος Σαβαώθ· Πορεύου εἰς τὸν παστοφῶριον πρὸς Σομνὰν τὸν ταμίαν, καὶ εἰπὼν αὐτῷ· Τί σὺ ᾄδεις, καὶ τί σοὶ ἔστιν ᾄδεις; ὅτι ἐλατόμησας σαρτῶ ᾄδεις μνημεῖον, καὶ ἐποίησας σαρτῶ ἐν ὕψηλῳ μνημεῖον, καὶ ἔγραψας σαρτῶ ἐν πέτρᾳ σκητῇ; Ἰδοὺ δὴ Κύριος Σαβαώθ ἐκβαλεῖ καὶ ἐκτρίψει ἄνδρα, καὶ ἀφελεῖ τὴν στολήν σου, καὶ τὸν στέφανόν σου τὸν ἐνδοξον, καὶ ῥίψει σε εἰς χώραν μεγάλην καὶ ἀμέτρητον, καὶ ἐκεῖ ἀποθανῇ· καὶ θίσει τὸ ἄρμα σου τὸ καλὸν εἰς ἀειμίαν, καὶ τὸν οἶκον τοῦ ἀρχοντός σου εἰς καταπάτημα, καὶ ἀφαιρεθήσῃ ἐκ τῆς οἰκονομίας σου καὶ ἐκ τῆς στάσεώς σου.

Σομνὰς ἐγένετο ταμίης χρημάτων, καὶ ποίων οὐκ ἴσμεν, πότερον ποτε τῶν ἱερῶν, καὶ ἐκνεμηθέντων τῷ ναῷ, ἦγουν τῶν βασιλικῶν, ἔοικε δὲ μάλλον τῇ τῶν ἱερῶν χρημάτων ἐπιχεισθαι συγκομιδῇ, καὶ τοῖς ἀναγκαίως καὶ χρεωδῶς δαπανωμένοις ἔσθ' ὅτε πρὸς ἐπακόρθωσιν σκευῶν ἱερῶν. Φασι δὲ αὐτὴν καὶ ἐξ αἵματος ὄντα τοῦ Λευὶ τοῖς τῆς ἀρχιερωσύνης αὐχῆμασιν ὀράσθαι διαπρεπῆ. Μεγαλόφρων δὲ τις καὶ ὑπερόφρων ἄγαν ἦν, καὶ τοῖς λυποῦσι δυσάντητος, καὶ πλεονεξίας ἐπιτηδῶν, καὶ λημμάτων αἰσχροῦν ἡττώμενος, καὶ φιλοκοπίας ἐραστής, καὶ τὰς ἐξ ἀνθρώπων τιμὰς ἀεὶ θηρώμενος. Ταύτητοι καὶ μάλα εἰκότως Θεῷ κατεστυγμένος, μελλούσης τοῖνον ὅσον οὐδέπω καταδηοῦσθαι τῆς Ἰουδαίας, ἀλῶναι δὲ καὶ αὐτῆς τῆς Ἱερουσαλὴμ, ὅτε καὶ νενικηκότες οἱ Βαβυλώνιοι μετεκόμισαν εἰς τὴν αὐτῶν αἰχμάλωτον τὸν Ἰσραὴλ, μνημεῖον αὐτῷ περιφανὲς ὁ Σομνὰς ἐργάζετο, καὶ πολυτελεστάτην αὐτῷ τὴν κατασκευὴν ἐνετίθει. Ἐν ἥθει τοῖνον ὁ παρὰ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν ἐγένετο λόγος. Τί γὰρ τῷ προφήτῃ φησί; Πορεύου εἰς τὸ παστοφῶριον, χώρος οὗτος ἐν τῷ ναῷ, πρὸς Σομνὰν τὸν ταμίαν, καὶ εἰπὼν αὐτῷ· Τί σὺ ᾄδεις; καὶ τί σοὶ ἔστιν ᾄδεις; Τοῦτ' ἔστι, ποῖον ἐνταῦθα κληρὸν ἔχεις; ἢ πῶς ᾄδεις μένεις; Διὰ τί γὰρ ἐλατόμηκας σαρτῶ μνημεῖον καὶ ἔγραψας ἐν πέτρᾳ σκητῇ;

tiam agens super malis. Quis novit an convertetur et pœnitundine ducetur, et relinquet post ipsum benedictionem et sacrificacionem et libamen Domino Deo nostro? Canite tuba in Sion, sanctificate jejunium, prædicate cultum, congregare populum, sanctificate Ecclesiam, eligite seniores, cogite infantes eugentes ubera. Egrediatu sponus de cubiculo suo, et sponsa de thalamo suo. Per medium fundamenti altaris plorabunt sacerdotes qui ministrant Domino, et dicent: Parce, 322 Domine, populo tuo, et ne des hereditatem tuam in opprobrium, ut dominentur illis gentes; ne dicant inter gentes, Ubi est Deus eorum? Deo igitur, illo tempore, ad fletum vocante, et ad planctum et rasuram et cincturam saccorum, jucunditati sese dediderunt, acuentes in seipsos gravius ad irrevocabilem iram eum qui perdere potest et servare.

ἐφ' αὐτοῖς καὶ ἔτι μειζόνως εἰς ἀκάθεκτον ὀργὴν

VERS. 15-19. Hæc dicit Dominus Sabaoth: Vade in pastophorium ad Somnam quæstorem, et dic ei: Quid tu hic? et quid tibi est hic? quia excidisti tibi ipse hic monumentum, et fabricasti tibi in edito monumentum, et scripsisti tibi in petra tabernaculum? Ecce Dominus Sabaoth ejiciet et alteret virum, et auferet stolam tuam, et coronam tuam gloriosam, et projiciet te in regionem magnam et immensam, ibique morieris. Et rediget currum tuum pulchrum in ignominiam, et domum principis tui in conculcationem, et de dispensatione tua et de gradu tuo deturbaberis.

Somnas fuit quæstor ærarii et custos pecuniarum, sacrarumque et templo deputatarum, an regiarum, incertum. Videtur autem potius sacræ pecuniæ colligendæ, et rebus necessario et utiliter interdum ad restaurationem sacrarum vasorum expensis præstitutus fuisse. Narrant etiam illum ex sanguine Levitico esse, et sacerdotii ornamentis insignem habitum fuisse. Magno elatoque erat animo et superciliosus admodum, ac sævus in eos qui offenderant, rapinis exultans, sordido quæstui manicipatus, ostentabundus, et honores semper ab hominibus venans. Hinc cum, et quidem justissime, a Deo odio haberetur, et Judæa jamjam propterea devastanda esset, et capienda ipsa Jerusalem, quando etiam Babylonii vicissent, et in suam terram captivum Israël transportassent: monumentum sibi illustre Somnas apparavit, et in eo sumptuosissimam structuram erexit. A Deo igitur ad eum sermo habetur. Quid enim dicit propheta? Vade in pastophorium (erat autem locus hic in templo) ad Somnam quæstorem, et dic ei: Quid tu hic? et quid tibi est hic? Id est, quam habes hic sortem? vel quomodo manes? Quare enim excidisti tibi ipse monumentum et scripsisti in petra tabernaculum? Quid enim erit? et quid est quod impendet? vel:

323 quibus, inquit, malis versaberis? Ecce Dominus Sabaoth ejiciet et conteret virum. Abierunt enim, ut dixi, captivi, cum gregariis potentissimi, et electissimam præ cæteris habentes eminentiam. Cum autem abductus esset et ipse in captivitatem, sacerdotii ipsius corona ablata est, et tanquam vas inutile in terram immensam projectus est, illic moriturus, absque omni misericordia, non jam, ut prius, splendidis curribus insidens, at potius jactatus, et omnino de dispensatione sibi commissa deque gradu dejectus, id est statione qua præsidebat et Deo ministrabat.

VERS. 20-24. *Et erit in die illa, vocabo puerum meum Eliacim filium Chelciæ, et induam eum stola tua, et coronam tuam dabo ei, et potentiam et dispensationem tuam ei in manus tradam; et erit quasi pater inhabitantium Jerusalem, et inhabitantium Juda, et dabo gloriam Davidis ei, et imperabit, et non erit qui contradicat (1), et statuam eum principem in loco fideli, et erit pro throno glorioso domui patris sui, et confidet ei omnis gloriosus in domo patris sui, et parvus æque ac magnus, et pendebunt ab eo die illa. τοῦ, καὶ ἔσται πεποιοῶς ἐπ' αὐτὸν πᾶς ἔνδοξος μεγάλου, καὶ ἔσονται ἐπικρεμάμενοι ἐν αὐτῷ ἐν*

Nondum ab historia recedit narratio. Fertur enim adhuc contra Somnam quæstorem sacerdotii quidem dignitatem consecutum, qui tamen eo sic abusus est, et omnes invasit se contra opponentes, ut intolerabili rerum alienarum cupiditate inflammaretur, ut omnino quidquid est turpitudinis, id et cognitum haberet et meditatam. Quare eo profligato, id est in regionem longinquam et immensam asportato: Vocabo, ait, sub id temporis, puerum meum Eliacim filium Chelciæ. Cum eum puerum suum appellat, sequacem et flexilem fuisse testatur: quod autem sacerdotii honorem ei collaturus esset, perspicuum facit, cum se coronaturum illum pollicetur, et cum dicit, se stolam ei daturum, et dispensationem et potentiam, id est, ut posset subditis in manu suæ populis imperare. Testificatus est etiam ad hæc, fore benignum, non instar Somnæ elato supercilio, sed velut patrem, fidelem et bonum, ac propterea fore stabililum in loco fideli, per eum scilicet firme et solide conservato et manenti, ut cupiat etiam quisque insignis et conspicuus, tantum non in eo spem collocare, non quasi in Deo: multum enim abest: sed **324** quasi in patre benignissimo. Præerit enim, inquit, et proteget parvum et magnum, sicque amabitur, ut populus in ejus manu ac potestate positus, ab eo quasi pendere videatur. Et hæc, ut dixi, historicus sermo nobis affert. Cæterum interiori ac penitiori intelligentia, Christi nobis mysterium videtur subindicare. Scribæ siquidem et Pharisei, sacerdotio legali coronati et ornati, fuerunt illi quidem haudquaquam morigeri,

A Τί ἄρ' ἔσται; καὶ τί τὸ ἐπητημένον; ἢ ποίοις ἄρα, φησὶν, ὁμιλήσεις κακοῖς; Ἰδοὺ δὲ Κύριος Σαβαώθ ἐκβαλεῖ καὶ ἐκτρίψει ἄνδρα. Ἀπώχοντο γάρ, ὡς ἔφην, αἰχμάλωτοι μετὰ τῶν ἀγελῶν οἱ δυνατώτατοι, καὶ ἐκκεκριμένῃν ἔχοντες τὴν κατὰ τῶν ἄλλων ὑπεροχὴν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπεκομίσθη καὶ αὐτὸς εἰς αἰχμαλωσίαν, ἀφηρηταὶ μὲν ὁ τῆς ἀρχιερωσύνης αὐτοῦ στέφανος, ἔβριπται δὲ ὡς σκεῦος ἀχρηστον εἰς γῆν ἀμέτρητον, ἐκεῖ τεθνηξόμενος ἐλέου δίχα παντὸς, οὐκέτι λαμπροῖς ὀχήμασι καθὰ καὶ πρῶν ἐμδεθηκώς, σεσαλευμένος δὲ μᾶλλον καὶ ἐξωσθεὶς εἰς ἅπαν τῆς ἐγγχειρισθείσης οἰκονομίας αὐτῷ καὶ τῆς στάσεως. τοῦτ' ἐστὶ, τοῦ παρεστάναι καὶ λειτουργεῖν τῷ Θεῷ.

B Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καλέσω τὸν παῖδά μου Ἐλιακεῖμ τὸν τοῦ Χελκίου, καὶ ἐνδύσω αὐτὸν τὴν στολὴν σου, καὶ τὸν στέφανόν σου δώσω αὐτῷ, καὶ τὸ κράτος καὶ τὴν οἰκονομίαν δώσω εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ· καὶ ἔσται ὡς πατὴρ τοῖς ἐνοικοῦσιν ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τοῖς ἐνοικοῦσιν Ἰούδα, καὶ δώσω τὴν δόξαν Δαβὶδ αὐτῷ, καὶ ἄρξει, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἀντιλέγων· καὶ στήσω αὐτὸν ἀρχοντα ἐν τόπῳ πιστῷ, καὶ ἔσται εἰς θρόνον δόξης τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἀπὸ μικροῦ ὧς τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.

C Ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀποφοιτᾷ τὸ διήγημα, φέρεται γάρ ἐτι κατὰ Σομνὰ τοῦ ταμίου, λαχόντος μὲν τῆς ἱερωσύνης τὴν δόξαν, κατακεχρημένου δὲ οὕτως αὐτῇ καὶ κατὰ παντὸς ἰόντος τοῦ κατεξευγμένου, ὡς καὶ ἀφορήτως πλεονεκτεῖν καὶ ἅπαξ ἅπλως οὐδὲν ἔχειν τῶν ἐκτόπων ἀνεπιτήδευτον. Ἀπορήφεντος δὲ οὖν αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστίν, ἀποκομισθέντος εἰς χώραν μακρὰν καὶ ἀμέτρητον, Καλέσω, φησὶ, κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ τὸν παῖδά μου Ἐλιακεῖμ τὸν τοῦ Χελκίου. Παῖδα δὲ αὐτὸν ἴδιον ἀποκαλῶν μεμαρτύρηκε τὸ εὐήνιον· ὅτι δὲ χαριεῖται τῆς ἱερωσύνης τὴν δόξαν αὐτῷ καθίστησιν ἑναργές· στεφανώσιν αὐτὸν ὑπισχυόμενος καὶ λέγων, ὅτι καὶ στολὴν αὐτῷ δώσει, καὶ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὸ κράτος, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ δύνασθαι κρατεῖν τῶν ὑπὸ χεῖρα λαῶν. Μεμαρτύρηκε δὲ πρὸς τοῦτοις, ὅτι καὶ ἔσται χρηστὸς, οὐ κατὰ γε τὸν Σομνὰν ὑπερόφρως, ἀλλ' οἷα πατὴρ, ἢ πιστὸς καὶ ἀγαθός. Ἔσται δὲ διὰ τοῦτο καὶ ἐστηριγμένος ἐν τόπῳ πιστῷ, τοῦτ' ἐστὶ, βεβαίως αὐτῷ σωζομένῳ καὶ μένοντι, ὡς ἐλέσθαι καὶ πάντα ἔνδοξον καὶ ἐπιφανὴ μονοουχὶ καὶ ἐπ' αὐτῷ ποιεῖσθαι τὴν ἐλπίδα, οὐχ ὡς εἰς Θεόν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἀλλ' ὡς εἰς πατέρα χρηστόν. Προστίσσεται γάρ καὶ ὑπερασπίσει μικροῦ καὶ μεγάλου, φησὶν. Ἀγαπηθῆσεται δὲ οὕτως, ὡς καὶ ἐκκρεμάσθαι δοκεῖν αὐτοῦ τοὺς ὑπὸ χεῖρα λαούς. Καὶ ταυτὶ μὲν, ὡς ἔφην, ὁ τῆς ἱστορίας ἡμῖν εἰσκομίζει λόγος. Ἔοικε δὲ πάλιν διὰ τῆς ἐσωτάτω θεωρίας ἡμῖν τὸ Χριστοῦ μυστήριον ὑπαίνιττεσθαι. Τῇ μὲν γὰρ κατὰ νόμους ἱερωσύνῃ κατεστεμμένοι οἱ Γραμματεῖς τε καὶ Φαρισαῖοι γεγόνασι μὲν οὐκ εὐήνιοι, σκληροὶ τε καὶ ἀλαζόνες, καὶ ἐρασιγρήματοι, καὶ βαλαντιῶν

(1) Sept. et Hebr. plura habent hoc loco.

ἀδρῶν ἐρασταί, καὶ πᾶν ὁποῖον τῶν τῷ Θεῷ κατεστύ-
 γημένων ἐπιτηδεύοντες. Καὶ γοῦν αὐτὸς ὁ προφήτης
 Ἰσαΐας ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου φησί· « Πῶς ἐγένετο
 πόρνη πόλις πιστὴ Σιών, πλήρης κρίσεως, ἐν ᾗ δι-
 καιοσύνη ἐκοιμήθη ἐν αὐτῇ, νῦν δὲ φονευταί ; » Τὸ
 ἀργύριον ὑμῶν ἀδόκιμον· οἱ κάπηλοι σου μίσγουνσι
 τὸν οἶνον ὕδατι· οἱ ἀρχόντες σου ἀπειθοῦσι, κοινωνοὶ
 κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀνταπόδομα,
 ὀφθαλμοὶ οὐ κρίνοντες, καὶ κρίσει χήρας οὐ προσ-
 ἔχοντες. Αἰτιάται δὲ αὐτοὺς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ οὕτως
 λέγων· « Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑπο-
 κριταί, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ ἄνθρον καὶ ἡδύοσμον καὶ
 τὸ κύμινον, καὶ ἀφήκατε τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου,
 τὴν κρίσιν, τὸ ἔλεος, καὶ τὴν πίστιν· » καὶ τὸ ἐπι-
 τούτων ἀνοσιώτερον, γεγόνاسιν καὶ κυριοκτονοί. Ταύ-
 της ἐνεκα τῆς αἰτίας, ἐξώθησαν μὲν τῶν τῆς ἱερω-
 σύνης γερῶν, ἀποκεκίνηται δὲ τοῦ κατάρχειν λαῶν,
 καὶ ἐκδεδίληνται τῆς ἐγχειρισθείσης αὐτοῖς κατὰ νό-
 μον οἰκονομίας, ἔξω τε στεφάνων γεγόνασιν ἱερῶν,
 καὶ στολῆς ἱεροπρεπεί· κέκληται δὲ μετ' ἐκείνους ὁ
 Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ μέγας ἡμῶν ἀρχι-
 ερεὺς. Ὡς γὰρ ὁ μακρὸς γράφει Παῦλος· « Οὐχ
 ἑαυτῷ τις ἀρπάζει τὴν τιμὴν, ἀλλὰ καλούμενος ὑπὸ
 τοῦ Θεοῦ, καθὼς ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασεν εἰς τὸ
 γεννηθῆναι ἀρχιερέα, ἀλλ' ὁ λαλήσας πρὸς αὐτόν, Σὺ
 ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. »
 Θεὸς γὰρ ὢν φύσει καὶ τῶν ὧν Κύριος, καὶ τὰς
 παρὰ πάντων λατρείας δεχόμενος, ἐπειδὴ γέγονεν
 ἄνθρωπος, κεχηματίκεν ἡμῶν καὶ ἀρχιερεὺς. Λαθεῖν
 δὲ λέγεται καὶ τὴν δόξαν Δαβὶδ, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν ἐπὶ
 γε τὸν Ἰσραὴλ ἀρχὴν τε καὶ βασιλείαν· Ἰσραὴλ δὲ
 φάμεν οὐ τὸν κατὰ σάρκα πάντως, ἀλλὰ τὸν ἐν
 πνεύματι καὶ νοητόν. Οὐ γὰρ πάντες, φησὶν, οἱ ἐξ
 Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ, οὐδ' ὅτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ
 πάντες τέκνα, ἀλλ' ὅσοι διὰ πίστεως δεδικαιώνται,
 κατακολουθήσαντες τοῖς ἰχνεσι τοῦ πατρὸς Ἀβραάμ,
 οὗτοι καὶ τέκνα αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐπαγγελίας υἱοὶ καὶ
 Ἰσραὴλ χρηματίζουσιν. Ἀναδειχθέντος τοίνυν τοῦ
 πάντων ἡμῶν ἀρχιερέως Χριστοῦ, Οὐκ ἔσται, φησὶν,
 ἀντιλέγων. Οὐ γὰρ ὠφελήσει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ
 υἱὸς ἀνομίας οὐ προσθήσει τοῦ κακῶσαι αὐτόν. Καὶ
 καθ' ἕτερον δὲ τρόπον. Ἀντεῖρηκε μὲν γὰρ ὁ Ἰσραὴλ,
 ἡσμένησε δὲ τὰ ἔθνη τὸ ὑπ' αὐτῷ βασιλεύσειν. Καὶ
 γοῦν εὐρίσκεται ἡ λέγων διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ, περὶ
 μὲν τοῦ Ἰσραὴλ· « Ρῥαί με ἐξ ἀντιλογιῶν λαοῦ· »
 περὶ γε τῶν ἐθνῶν, « Καταστήσεις με εἰς κεφαλὴν
 ἐθνῶν· λαὸν δὲν οὐκ ἔγνωιν ἐδούλευσέ μοι, εἰς ἀκοὴν
 ὠτίου ὑπήκουσέ μοι. Υἱοὶ ἀλλότριοι ἐψεύσαντό μοι,
 υἱοὶ ἀλλότριοι ἐπαλαιώθησαν, καὶ ἐχώλανε ἀπὸ τῶν
 τριῶν αὐτῶν. Πεπαλιώνονται γὰρ καὶ ἐγγὺς γεγόνα-
 σιν ἀφανισμοῦ, κεκλασμένην δὲ ὥσπερ ἐσχάκασιν τὴν
 διάνοιαν, υἱοὶ γεγονότες ἀλλότριοι, τοῦτ' ἐστὶν, οἱ ἐξ
 Ἰσραὴλ. Πᾶλαι μὲν γὰρ ἦν πρωτότοκος, ἐπειδὴ δὲ
 κατεψεύσαντο τοῦ Χριστοῦ, γεγόνασιν ἀλλότριοι.
 Τέκνα γὰρ ἀπωλείας, υἱοὶ γεέννης κέκληνται λοιπόν.
 Ἄλλ' ὅταν, φησὶν, ἀναδείξω τὸν Ἐλιακείμ (ὃς ἐρμηνεύ-
 εται Θεοῦ ἀνάστασις·) ἐγγήγερται γὰρ εἰς ἐπικου-

A sed præfracti, arrogant, et ad rem attenti, et
 marsupiorum turgidorum amantes, et quidquid es-
 set Deo invisum exercentes. Siquidem ipsemet
 propheta Isaias principio libri, inquit : « Quomodo
 facta est ineretrix civitas fidelis Sion, plena judi-
 cio, in qua justitia pernoctavit, nunc autem homici-
 dæ ? » Argentum vestrum reprobum. Caupones
 tui miscent vinum aqua. Principes tui infideles sunt,
 consortes furum, diligentes munera, consecrantes
 remunerationem, orphanis non judicantes, et judi-
 cio viduæ non attendentes. Sugillat illos quoque
 ipse Servator, sic inquires : « Væ vobis, Scribæ et
 Pharisei hypocritæ, quia decimatis anethum, et
 thymum, et cuminum, et omisistis graviora legis,
 judicium, et misericordiam, et fidem ; » et quod
 B etiam his magis impium est, Domini fuerunt inter-
 fectores. Hac de causa depulsi sunt sacerdotii ho-
 noribus, deturbati dominatu populari, defecti dis-
 pensatione sibi ex præscripto legis designata, exuti
 coronis sacris et stola sacerdotali. Vocatusque est
 post eos Dominus noster Jesus Christus, magnus
 noster sacerdos. Quemadmodum enim beatus Pau-
 lus scribit : « Non sibi quis arripit honorem, sed
 vocatus a Deo, quemadmodum et Christus non
 seipsum glorificavit, ut fieret pontifex, sed qui lo-
 cutus est ad illum : Tu sacerdos in æternitatem,
 secundum ordinem Melchisedec ¹⁰. » Deus enim
 natura et universitatis Dominus, et cultum ab om-
 nibus recipiens, cum esset homo factus, vocatus est
 etiam noster pontifex, et Davidis gloriam accipere
 C dictus est, id est potentiam et regnum in Israele.
 Israele vero dicimus, non carnalem omnino, sed
 intelligentia perceptum, et in spiritu. Non enim,
 inquit, omnes ex Israele hi sunt Israel, neque quod
 sint semen Abraham, omnes filii sunt : sed qui per
 fidem justificati sunt, qui sequuntur vestigia patris
 Abraham, hi et liberi ejus, et **325** promissionis
 filii et Israel nuncupantur. Exhibito igitur omnium
 nostrum Domino et pontifice Christo, Non erit, in-
 quit, qui contradicat. Non enim proficiet inimicus
 in illo, et filius iniquitatis non perget vexare illum.
 Item alio modo. Contradixit quidem Israel, at gen-
 tes regnum ipsius amplexæ sunt. Invenitur enim
 voce Davidis dicere, de Israele : « Libera me a con-
 tradictionibus populi de gentibus autem : Con-
 D stitues me in caput gentium : populus quem non co-
 gnovi, servivit mihi, in auditu auris audivit mihi.
 Filii alieni mentiti sunt mihi, filii alieni inveterati
 sunt, et claudicaverunt a semitis suis. Inveterati
 sunt, et interitui facti sunt proximi, et levi et quasi
 fracto animo fuerunt præditi, filii facti alienigenæ,
 Israel scilicet ¹¹. Olim erat primogenitus, at cum
 Christo mentiti sunt, facti sunt alieni. Proles enim
 perditionis, et filii gehennæ vocati sunt deinceps .
 Sed quando, inquit, designabo Eliacim (qui interpret-
 atur *Dei resurrectio*, excitatus est enim in subsidium
 nostrum Deus Verbum, qui etiam dicit : Propter

⁶ Isa. i, 21. ⁷ Matth. xxiii, 23. ¹⁰ Hebr. v, 4 seqq. ¹¹ Psal. xvii, 44 seqq.

miseriam inopum, et genitum pauperum, nunc ex-
surgam, dicit Dominus ¹¹), tunc, inquit, confidet ei
omnis gloriosus in domo patris sui : Domus autem
Patris Christi quæ esset alia, præter Ecclesiam? At-
qui si quis in ea sit celebris, ille fidet Christo, et
non solum gloriosus ac celebris, sed etiam si quis
tenuis sit mundi judicio. Justus enim est, et perso-
nas non suscipit universalitatis Deus, sed potius pro
mensura spiritualis ætatis, hi patres sunt, illi etiam
filioli, et adolescentes, et ephēbi intelligibiliter.

Θεός, κατὰ τὸ μέτρον δὲ μᾶλλον τῆς πνευματικῆς
τέχνης, νεανίαι τε καὶ ἐφηβοὶ νοητῶς.

VERS. 25. *Hæc dicit Dominus Sabaoth : Movebitur
homo firmatus loco fido, et cadet, et gloria ejus tol-
letur, quia Dominus locutus est.*

Post adeo longam narrationem concisa et brevis
inducitur oratio, divinorum judiciorum severitatem
declarans, seu rex pro imperio id fieri præcipiat.
Spectat autem rursus sententiæ hujus vis, si quis
velit, ad Somnam quæstorem : si latius, ad legis
sacriticor, ita intelliges sicuti jam reddidimus. Nam
qui in secura tranquillitate positi videbantur (hoc
nempe **326** est firmari in loco fidei), corruerunt,
et quæ illis aderat, gloria privati sunt, nemine
auxilium præbente, vel lapsos erigere valente,
quia Dominus locutus est. ¹² Si enim clausit contra
hominem, quis, inquit, aperiet ¹³?)

VISIO TYRI.

CAP. XXIII. VERS. 1. *Ululate, naves Carthaginis,
quia periit, et non amplius revertuntur, e terra Ci-
tensium ducta est captiva.*

Age denuo quæ in Tyro a Deo patefacta fuerunt
oculis, quoad licet, explanare studeamus, histo-
riamque prius enarremus, et quoniam modum capta
sit et periit, et captiva venit, juxta quod scriptum
est, planum perspicuumque faciamus. Cum igitur
Babyloniæ Judæam delevisset, et sanctam urbem
concremassent, atque captivum Israellem avexis-
sent : gentes alienigenarum accolæ et circumha-
bitantes, audax et effrene os nullis obseratum val-
vis aperientes, divinam majestatem convitiis ausæ
sunt proscindere. Jactabant etenim servare illos
non valuisse, etiam ipsum opitulatorem Deum As-
syriorum manu inferiori fuisse, imo suos deos
vernaculos, Hebræorum Deo et fortiores esse rati
sunt, et protegere ipsos quasque muris obvallare,
ab omni incursione conservare, et Babyloniis effi-
cere superiores. Quin et alio quoque modo ipsi de-
prædati sunt gentem Judaicam, partim laborantibus
insidiando, et imminendo, et superstites diripiendo :
partim falso nuncupatis diis sacra vasa consecran-
do, et qui jugo servitutis ab illis oppressi erant, a
legis cultu abdicando, ac vi quasi abarcendo. Siqui-
dem dixit Deus per unum sanctorum prophetarum :

¹¹ Psal. xi, 5 ¹² Job xiv, 27.

ρίαν ἡμῶν Θεὸς ὢν ὁ Λόγος, ὁ καὶ πάλαι λέγων·
Ἀπὸ τῆς ταλαιπωρίας τῶν πτωχῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ
στενάγμου τῶν πενήτων νῦν ἀναστήσομαι, λέγει Κύ-
ριος), τότε, φησὶν, ἔσται ἐπ' αὐτῷ πεποιθὼς πᾶς ἔνδο-
ξος ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Οἶκος δὲ τοῦ Πα-
τρὸς τοῦ Χριστοῦ τίς ἄν ἕτερος εἴη παρὰ τὴν Ἐκκλη-
σίαν; Ἀλλ' εἰ τίς ἐστὶν ἔνδοξος ἐν αὐτῇ, οὗτος ἐστὶν
πεποιθὼς ἐπὶ Χριστῷ, καὶ οὐχὶ δὴ μόνος ἔνδοξος,
ἀλλὰ γὰρ καὶ εἰ τις εἴη βραχὺς κατὰ γε τὸν κόσμον
φημί. Δίκαιος γάρ καὶ ἀπροσώποληπτος ὁ τῶν ὅλων
ἡλικίας, οἱ μὲν γάρ εἰσι πατέρες, οἱ δὲ καὶ ἔ-
τι

Τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· *Κιτηθήσεται ὁ
ἄνθρωπος ὁ ἐστηριγμένος ἐν τόπῳ πιστῷ, καὶ
πεσθεῖται, καὶ ἀφαιρεθήσεται ἡ δόξα ἡ ἐπ' αὐτῷ,
ὅτι Κύριος ἐλάλησεν.*

Μετὰ τὴν οὕτω μακρὰν ἀφήγησιν, σύντομος καὶ
βραχὺς εἰσχεκόμεσται λόγος τῶν θεῶν χρημάτων
ἐμφανίζων τὴν ἀποτομίαν, καὶ οἰοῖται βασιλείᾳ μετὰ
τῆς πρεπούσης ἐξουσίας ὀρίζοντος γίνεσθαι. Βλέ-
πει δὲ πάλιν ἡ τῆς ἀποφάσεως δύναμις, εἰ μὲν βού-
λοῖτο τις, εἰς Σομάν τὸν ταμίαν· εἰ δὲ δὴ καὶ
πλατύτερον ἐπὶ τῶν κατὰ νόμον ἱερουργούντων, οὕτω
συνήσει, καθὰ καὶ ἀποδεδώκαμεν ἀρτίως. Οἱ γὰρ
δοκούντες ἐν βεβαιώσει κεῖσθαι τῆς εὐημερίας, τοῦτο
γάρ ἐστι τὸ ἐστηρίχθαι δοκεῖν ἐν τόπῳ πιστῷ, πε-
πτῶκας τε καὶ τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ἀφῆρηται δόξης.
ἐκἀμύνοντος οὐδενός, ἦγουν ἀνορθοῦν ἰσχύοντος τοῦς
ἤδη κατηρεγμένους, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. « Ἐὰν γὰρ
κλείσῃ κατ' ἀνθρώπου, τίς ἀνοίξει; » φησὶν.

C TO ΟΡΑΜΑ ΤΥΡΟΥ.

Ὁλολύξατε, πλοῖα Καρχηδόνης, ὅτι ἀπώλετο,
καὶ οὐκέτι ἔρχονται, ἐκ γῆς Κιτιῶν ἡται
αἰχμάλωτος.

Φέρε δὴ πάλιν διατρανοῦν ὡς ἐνι σπουδάζοντες καὶ
τὰ ἐπὶ γε τῇ Τύρῳ παρὰ Θεοῦ χειρησμοδωμένα τὴν
ἱστορίαν προσηγησόμεθα, καὶ τίνα τρόπον ἦλθε καὶ
ἀπώλωλε καὶ αἰχμάλωτος ἦται, κατὰ τὸ γεγραμμένον,
σαφὲς καταστήσωμεν. Ὅτε τοίνυν οἱ Βαβυλώνιοι τὴν
Ἰουδαίαν καταδῶντες, κατεμπρήσαντες δὲ καὶ αὐ-
τὴν τὴν ἁγίαν πόλιν, ἀπεκόμεζον αἰχμάλωτον τὸν
Ἰσραὴλ, τὰ κύκλῳ καὶ περίοικα τῶν ἀλλοφύλων
ἔθνη, θρασὺν καὶ ἀπύλωτον ἀνοίγουσαν στόμα, τὴν
τοῦ Θεοῦ δόξαν κατακερτομεῖν ἐπεχείρουν. Ἐφασκον
γὰρ μὴ δεδυνῆσθαι σώζειν αὐτοὺς, ἡττησθαι δὲ
μᾶλλον καὶ αὐτὸν τὸν ἐπικουροῦντα Θεὸν τῆς τῶν
Ἀσσυρίων χειρὸς, μᾶλλον καὶ τοὺς παρὰ σφίσι·
θεοὺς ὥντο μὲν εἶναι καὶ ἀλκιμωτέρους τοῦ τῶν
Ἑβραίων Θεοῦ, προσεσθάναι δὲ καὶ ἀνατειγίξειν
αὐτοὺς, ἔξω τε πάσης ἐφόδου τηρεῖν, καὶ ἀμείνους
ἀποφαίνειν τῶν Βαβυλωνίων. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ
τρόπον συγκατελίζοντο καὶ αὐτοὶ τὸ τῶν Ἰου-
δαίων ἔθνος, τοῦτο μὲν πεπονηκόσιν ἐπιθέμενοι, καὶ
ἀρπάζοντες τοὺς ὑπολειμένους· τοῦτο δὲ καὶ ἀνα-
τιθέντες τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς σκευὴ τε ἱερὰ, καὶ
τῆς κατὰ νόμον λατρείας ὡς ἐξ ἀνάγκης ἐκπέμπον-
τες· τοὺς ὑπὸ ζυγὰ γεγονότας τῆς ὑπ' αὐτοῖς δου-

λαίας. Καὶ γοῦν ἔφασκε Θεὸς δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων Ἀ
προφητῶν· «Καὶ τί καὶ ὑμεῖς ἐμοί, Τύρος καὶ
Σιδῶν, καὶ πᾶσα Γαλιλαία ἀλλοφύλων; μὴ ἀνταπό-
δομα ὑμεῖς ἀνταποδιδότε μοι, ἢ μνησικαχεῖτε ὑμεῖς
ἐπ' ἐμοί; Ὁξέως δὲ καὶ ταχέως ἀνταποδώσω τὸ
ἀνταπόδομα ὑμῶν εἰς κεφαλὰς ὑμῶν, ἀνθ' ὧν τὸ ἀργύ-
ριόν μου, καὶ τὸ χρυσίον μου ἐλάβετε, καὶ τὰ ἐπί-
λεκτά μου καὶ τὰ καλὰ εἰσηνέγκατε εἰς τοὺς ναοὺς
ὑμῶν, καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰουδα, καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ
ἀπέδοτε τοῖς υἱοῖς τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἐξώσητε
αὐτοὺς ἐκ τῶν ὁρίων αὐτῶν.» «Ὡς τοίνυν καὶ ἡ Τύ-
ρος ἐξ ὀργῆς Θεοῦ, κατὰ τοιοῦτον τινὰ τρόπον· ἦν
μὲν γὰρ νῆσος ἐν πορθμείῳ διὰ μέσου κεχωρηκό-
τος, καὶ οὐ μακροὶ διαστήματα τῆς ἡπείρου διεύ-
γοντος. Ἐπειδὴ δὲ ἦκεν ὁ Βαβυλώνιος, ζητεῖ τε αὐτὴν
ὁμοῦ ταῖς ἄλλαις ἐλεῖν, ἐκέλευσέ τε ταῖς ὑπὸ χεῖρα
στρατιαῖς τὴν μεταξὺ καταχωννύσας θάλασσαν, τῇ
τε ἡπείρῳ συνάπτειν αὐτήν, καὶ νῆσον οὐκέτι μένειν
ἐξῆν. Οὐ δὲ γεγονότος ἡ καὶ ἔσεσθαι προσδοκῆθέντος
οὐκ εἰς μακράν, οἱ πλείστοι τῶν ἐν τῇ Τύρῳ, ἅτε
δὴ καὶ ἐμπορίαν ἔχοντες τὸ ἐπιτήδευμα, καὶ ναυσι-
πορεῖν εἰωθότες ἀπενήχοντο τῆς νήσου παῖσιν τε
ὁμοῦ καὶ γυναῖκας, καὶ εἰς ἐτέρας ἀπώχοντο πόλεις
τε καὶ χώμας. Εἰσελάσαντες τοίνυν οἱ Βαβυλώνιοι
τοὺς ἐναπομείναντας ἀπεκτόνασιν, εἰλόν τε πολλοὺς,
καὶ τὰ τοῖς νενικηκόσι συνήθη δεδράκασιν, πλὴν οὐ
μετρίως ἐλεύπηται μεμαθηκότες ὅτι πλείστοι τε ὅσοι,
καὶ τῶν ἄγων ἐπιφανεστέρον ἐν αὐτῇ ναυσὶν ἐνθέν-
τες τὰ θῶτα πεφύγασι. Μένοντι δὲ τῆς ἱστορίας, καὶ
τῆς Ἐζεκιήλ προφητείας ὁ λόγος. Ἐφ' ἧν γάρ οὗτω πρὸς
αὐτὸν ὁ τῶν ὧν Θεός· «Υἱὲ ἀνθρώπου, Ναβουχοδο-
νώσορ βασιλεὺς Βαβυλῶνος κατεδουλώσατο τὴν δύνα-
μιν αὐτοῦ δουλείᾳ μεγάλῃ ἐπὶ Τύρου. Πᾶσα κεφα-
λὴ φαλάκρωμα, καὶ πᾶς ὤμος μαδῶν, καὶ μισθὸς
οὐκ ἐγενήθη αὐτῷ καὶ τῇ δυνάμει αὐτοῦ, ἀντὶ τῆς
δουλείας τῆς σκληρᾶς ἧς ἐδούλευσεν ἐπὶ Τύρον.
'Ἀντὶ τούτου δέδωκα αὐτῷ γῆν Αἰγύπτου.» Μετὰ γάρ
ποινὴν τῶν Τυρίων ἄλλωσιν ἐπὶ τῶν Αἰγυπτίων ἔθνος
μετετίθει τὴν μάχην ὁ Βαβυλώνιος. Ταυτησί τῆς
ἱστορίας διαμέμνηται νῦν ὁ μακάριος προφήτης
Ἡσαίας, καὶ ὁλολύζειν κελεύει τὰ τῆς Καρχηδόνης
πλοῖα. Ὁλολύζειν δὲ δῆλον ὅτι τὴν Τύρον ὅτι ἀπώ-
λετο, καὶ οὐκέτι ἔρχονται ἐκ γῆς Κιτιέων. Φασὶ δὲ
τὰς Κιτιεῖς οἱ μὲν νήσους Ἑλλαδικὰς, ἦτοι Μακε-
δονικὰς· οἱ δὲ σημαίνεσθαι διὰ τούτου διαβεβαιοῦνται
τὴν Κύπρον, ὡς ἐκ μῆδ' αὐτῶν ἐν αὐτῇ πόλει, οὕτως
ὠνομασμένης. Ὁλολύετε δὲ, φησὶ, διὰ ποίαν
αἰτίαν; ἦκεται γὰρ αἰχμάλωτος. Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖ τις,
'Ἐποιμώζειν κελεύει τῇ Τύρῳ τὴν Καρχηδόνα, ἥτοι
τὰς ἐκεῖθεν ναῦς; Διὰ ποίαν αἰτίαν; ἀποικοὶ γὰρ
Τυρίων γεγόνασι Καρχηδόνιοι. Ἐφρόνουν τε μεγά-
λως ἔχοντες μητέρα τὴν Τύρον, ἐπισημοτάτην τε
ὁμοῦ καὶ ἀλκιμωτάτην ἐν νήσοις, ταῖς κατὰ γε-
φῆμιν τὴν ἑξῆς. Φασὶ δὲ καὶ τοὺς ἐκ γῆς Κιτιέων
μεγαλοφρονεῖν ἐπ' αὐτῇ, καὶ τοῖς τῶν ἐμποριῶν
κέρδεσιν ἐντυφῆν. Ὁλολύετε τοίνυν, φησὶν, οἱ τῆς
Ὁλολύετω δὲ καὶ ἡ Τύρος, οὐ γὰρ ἐν ἔρχονται ἐκ

« Ecquid vos mihi, Tyre et Sidon, et omnis Galilæa
alienigenarum? Num retributionem vos retribuitis
mihi? num malorum memores eritis vos mihi:
Velociter et celeriter retribuam retributionem ves-
tram in capita vestra: propterea quod argentum
meum et aurum meum accepistis, et electa mea, et
pulchra mea introduxistis in templa vestra, et filios
Juda, et filios Israel tradidistis filiis Græcorum, ut
extruderetis eos ex terminis vestris ¹³. » Capta igitur
fuit hoc sane modo, ex ira divina, Tyrus, ut quæ
insula erat, trajectu per medium jam facto, et non
longis intervallis a continente **327** dirimente.
Postquam autem appulit Babylonius, eamque simul
cum aliis capere quæsiit, jussit copiis sub manu
sua positis mare intermedium aggere structo
obruere, idque mari continuare, nec sinere ut am-
plius insula maneret. Quod ubi factum esset, vel
etiam jamjam futurum expectaretur, complures
Tyrii, quippe qui mercaturæ studium sectati erant,
et navigare consueverant, ex insula cum liberis
simul et cum mulieribus enataverunt, et ad alias
urbes et pagos commigrarunt. Irruentes itaque
Babylonii, commoratos in ea trucidarunt, et cepe-
runt multos, et quæ in more sunt victoribus facti-
tarunt. Verum laud mediocri sunt perculsi dolore,
cum didicissent quamplurimos, et multo ceteris
illustriores in ea, bona navibus imponentes aufu-
gisse. Meminit etiam historiæ, Ezechielis prophetæ
oratio. Dixit enim sic ei universitatis Deus: « Filii
hominis, Nabuchodonosor rex Babylonis in servi-
tutem tradidit exercitum suum servitute magna
super Tyrum. Omne caput calvitium, et omnis
humerus depilis, et merces non fuit ei et exercitui
ejus, pro servitute dura qua servierat adversum
Tyrum. Propterea dedi illi terram Ægypti ¹⁴. » Siqui-
dem post Tyriorum captivitatem, ad gentem Ægy-
ptiacam transtulit pugnam Babylonius. Hujus histo-
riæ meminit etiam nunc beatus propheta Isaias, et
plorare jubet naves Carthaginis, plorare videlicet
Tyrum, quod periit, et non jam ulterius ex terra
Citienisium veniunt. Narrant quidam Citienenses in-
sulas esse Hælladicas, seu Macedonicas, alii hinc
Cyprum designari affirmant, quasi sic nominatam.
Plorate, inquit. Quam ob causam? Ducta enim est
captiva. At dicet fortassis quispiam, Jubetne Car-
thaginem, seu naves quæ ibi sunt, deplorare Ty-
rum? Quam ob rem? Coloni enim Tyriorum fue-
runt Carthaginenses: Tyrum autem matrem nobi-
lissimam habere se gloriabantur, et ex insulis orien-
talibus fortissimam. Et narrant Citienenses de illa
plurimum gloriari, et ex nundinarum quæstui inso-
lescere. Plorate igitur, inquit, Carthaginis negotia-
tores vel naves, perierunt enim. Ploret etiam Ty-
rus: non enim revertuntur ex terra Citienisium.
Ducta enim est captiva.

Καρχηδόνης ἐμποροὶ, ἦτοι τὰ πλοῖα, ἀπόλωλε γάρ.
τῆς Κιτιέων. Ἦκεται γὰρ αἰχμάλωτος.

¹³ Joel III, 46. ¹⁴ Ezech. XXXI, 18, 19.

VERS. 2, 3. *Cui similes facti sunt qui habitant in* **328** *insula, negotiatores Phœniciæ transmittentes mare per aquam multam? Semen negotiatorum, quasi esset messis illata, negotiatores gentium.*

Quibus, inquit, gentibus, eos qui hanc insulam incolunt, assimilabimus? Quinam talia passi sunt? vel qui sic vastati deletique sunt, sicut hi negotiatores Phœniciæ? Negotiatio nimirum Tyriorum exercitatio fuit, et mare trajicere lucri et quæstus causa, studio illis erat. Cum adjicit, Semen negotiatorum, ostendit patrium genus eorum ignobile, et ex mala stirpe satos, majoresque ipsorum superiores, avaritiæ deditos et addictos fuisse. Fuisse etiam innumerabiles, qui sordidam hanc vitam exercent, docet, cum inquit: Quasi messis illata esset, negotiatores gentium. Frumento enim demesso, sive spicis, in agro undique multa est invectio manipulorum, et in aream comportatio.

VERS. 4. *Erubescere, Sidon, dixit mare; fortitudo autem maris dixit: Non parturivi, nec enutrivī virgines, nec evexi juvenes.*

Coloni Tyriorum Carthaginenses; verum Tyrii matrem habuerunt Sidonem, a Sidone enim erat Tyrus. At ubi capta esset, et venisset captiva, tunc dicit mare, id est, maritimæ insulæ cunctæ deinceps dicent: Erubescere, Sidon, periit ornamentorum tuorum pulcherrimum, siquidem munimentum fuit pervetustum, validum et fortissimum, et divitiis multis celeberrimum. Itaque mare hæc dicit: Ipsa etiam maris fortitudo, nimirum quæ insularum domina est, Tyrus scilicet, suas deplorans calamitates, quando se incolis nudam et filiis desertam conspexerit, tum plane dicit: Non parturivi, neque enutrivī virgines, nec evexi juvenes. Eram enim, inquit, pari in loco cum his quæ prorsus non pepererunt, nec juvenes educarunt, nec virgines, eo quod omnes funditus ad interitum pervenerint, nullusque omnino remanserit.

ἀναθρεψάσαις ἢ νεανίσκους ἢ παρθένους, διὰ τοι τὸ φθῆναι δὲ παντελῶς οὐδένα.

VERS. 5. *Quando autem auditum fuerit in Ægypto, eos capiet dolor de Tyro.*

Non ignoravit ergo propheta, quemadmodum jam **329** prædixi, Assyrium, post captos Tyrios, ad Ægyptiorum regionem se recepturum. Cum igitur, inquit, hæc audita fuerint ab Ægyptiis, tunc et ipsi passim ac prorsus dolore consternabuntur, non quod Tyrus succumbat, at quod ad se belli mala pervadant.

VERS. 6. *Transite Carthaginem, ululate, qui habitatis in hac insula.*

Solemnis admodum est hæc apud prophetas oratio. Non etenim proprie et vere a Tyriorum urbe hortatur recedere, et Carthaginem concedere, sed neque simpliciter ejulare, imo quasi exprobrat fugientibus, et ingenti timiditate supra modum fractis. Oportere autem dicit ipsos se deslere, se, in-

Τίτι μοιοι γηγόνασιν οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ νήσῳ, μετὰβολοὶ Φοινίκης, διαπερῶντες τὴν θάλασσαν ἐν ὕδατι πολλῷ; σπέρμα μεταβόλων, ὡς ἀμυγδαλῶν εἰσφερομένου, οἱ μετὰβολοὶ τῶν ἐθνῶν.

Ποίοις ἄρα, φησί, τῶν ἐθνῶν περικάσωμεν τοὺς ταύτην κατοικοῦντας τὴν νῆσον; τίνας τοιαῦτα πεπόνθασιν, ἢ καὶ οὕτως πεπόρθηται, καθὰ καὶ οἱ μετὰβολοὶ τῆς Φοινίκης; Ἐμπορία γὰρ Τύροις τὸ ἐπιτήδευμα, καὶ τὸ διαπλεῖν τὴν θάλασσαν ἐν σπουδῇ, κερδῶν ἕνεκα καὶ λημμάτων. Προστίθεις δὲ ὅτι σπέρμα μεταβόλων, ἔδειξεν ὅτι καὶ πατρὸς αὐτοῖς τὸ δυσγενὲς, καὶ ἐκ ρίζης ἀνέφυσαν πονηρὰς, καὶ φιλοκερδίας ἤττονες ἀνῶθεν αὐτοῖς καὶ πρόγονοι. Οἱ δὲ καὶ ἀριθμοῦ κρείττονες, ὅσοι τὴν οὕτως αἰσχρὰν παρ' αὐτοῖς ἐπιτηδεύοντες ζῶν, διδάσκει λέγων· Ὡς ἀμυγδαλῶν εἰσφερομένου οἱ μετὰβολοὶ τῶν ἐθνῶν. Σίτου γὰρ ἀμυγδαλῶν, ἡγούσαν ἀσταχῶν ἐν ἀγρῷ, πολλὰ τῶν δραγμάτων πανταχόθεν ἢ εἰσφορὰ, καὶ ἢ εἰς τὴν ἄλῃ συγχομιδῇ.

Ἀισχύνηται, Σιδῶν, εἶπεν ἡ θάλασσα· ἡ δὲ ἰσχύς τῆς θαλάσσης εἶπεν, Οὐκ ὤδινον οὐδὲ ἔτεκον, οὐδὲ ἐξέθρεψα παρθένους, οὐδὲ ὕψωσα νεανίσκους.

Ἄποικοι μὲν Τυρίων οἱ Καρχηδόνιοι. Πλὴν ἐσχίκασι μητέρα Τύριοι τὴν Σιδῶνα· ἀπὸ γὰρ τῆς Σιδῶνος ἦν ἡ Τύρος. Πλὴν ὡς ἐπὶ γε θυγατρὶ λαμπρὰ καὶ διαδοήτῳ τῇ Τύρῳ μέγα πεφρόνηκε Σιδῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἦλω, καὶ ἤκτα αἰχμάλωτος, τότε φησὶν ἡ θάλασσα, τοῦτ' ἔστιν, αἱ κατὰ θάλασσαν νῆσοι πᾶσαι λοιπὴν ἔρουσιν· Αἰσχύνηται, Σιδῶν, ἀπόλωλε γὰρ τῶν σῶν αὐχημάτων τὸ κάλλιστον, καὶ φρουρὴ γέγονεν ἡ πᾶσι δεινὴ καὶ ἀλχημιοτάτη, πλοῦτος τε πολλῷ διαφανεστάτη. Οὐκοῦν ἡ μὲν θάλασσα ταῦτα ἔρει· Αὐτὴ δὲ τῆς θαλάσσης ἡ ἰσχύς, τοῦτ' ἔστιν, ἡ κατισχύουσα τῶν νήσων, ἡ Τύρος δὲ δηλονότι ταῖς ἑαυτῆς ἐποικιῶζουσα συμφοραῖς, ὅταν ἰδῇ γυμνὴν ἑαυτὴν τῶν οικητόρων, καὶ τέκνον ἐρήμην, τότε δὴ πάντως ἔρει, τὸ, Οὐκ ὤδινον, οὐδὲ ἔτεκον, οὐδὲ ἐξέθρεψα νεανίσκους, οὐδὲ ὕψωσα παρθένους. Ἐν ἴσῳ γὰρ γέγονα, φησί, ταῖς μὴ τεκούσαις ὅλως, μηδ' ἅπαντας ἄρδην καθικέσθαι πρὸς ἀπώλειαν, περιλει-

Ὅταν δὲ ἀκουστὸν γένηται Αἰγύπτῳ, λήψεται αὐτοὺς ὁδύνη περὶ Τύρου.

Οὐκ ἠγνόηκεν ὁ προφήτης, ὅτι καθάπερ ἤδη προεῖπον, μετὰ τὴν Τυρίων ἄλωσιν, ἐπὶ τὴν τῶν Αἰγυπτίων χώραν μεταφοιτήσιν ἐμελλεν ὁ Ἀσσύριος. Ὅταν τοίνυν, φησὶν, ἀκουστὰ ταῦτα γένηται παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις, τότε καὶ αὐτοὶ πάντῃ τε καὶ πάγῳ ὁδυνηθήσονται, οὐχ ὅτι πεπόρθηται τυχὸν ἡ Τύρος, ἀλλ' ὅτι μεταπεφοιτήκεν ἐπ' αὐτοὺς τὰ ἐκ τοῦ πολέμου κακὰ.

Ἀπέλυτε εἰς Καρχηδόνα, ὁλολύετε, οἱ κατοικοῦντες ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ.

Ἐν ἤθει πολλῷ τῆς προφητείας ὁ λόγος. Οὐ γὰρ τοι κυρίως τε καὶ ἀληθῶς ἀπανίστασθαι τῆς Τυρίων παρακελεύεται, μεταχωρεῖν δὲ μάλλον εἰς Καρχηδόνα, ἀλλ' οὐδὲ ὁλολύειν ἀπλῶς, ἀλλ' ὅσον κατονειδίζειν φυγόντας, καὶ ἀμετρήτῳ δειλίᾳ συνετραυσμένους. Χρῆναι δὲ φησὶν ἐποικιῶζειν αὐτοὺς ἑαυτοῖς, καὶ

ταῖς ἐπεντυγεμέναις αὐτοῖς συμφοραῖς. Ἀμφὶ δὲ Α ταῦτα θηλυπρεπῆ, καὶ μεираκίους μᾶλλον, καὶ τοῖς ἔδῃ παρηθηκόσιν ἀρμοδιώτερα. Πολέμου μὲν γὰρ περιγγελημένου, καὶ κατὰ χώρας ἦτοι πόλεως ἐρχεσθαι προσδοκωμένου, ἅπαν μὲν ὅσον ἐστὶν ἐν ἀχμαῖς εὐτρεπίζεται πρὸς μάχην, καὶ γυμνάζει τὰ τακτικά, καὶ ταῖς τῶν πολεμίων φάλαγξι, καὶ ἐν μῆπῳ παρεῖν, τό γε ἦσαν εἰς προθυμίας ἐπιμαίνεται. Γύναια δὲ καὶ μεираκία τὰ εἰς φυγὴν μελετᾷ, καὶ ὀλοῦζει κλαίοντα. Ἐτοιμα γὰρ αἰεὶ πως εἰς φόβον καὶ θρήνου μεираκίον καὶ γυνή. Ἐπιμειδίῃ τοιγαροῦν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ταῖς Τυρίων ἀνανδρίαις. Φεύγουσι γὰρ καὶ ὀλοῦζουσιν οἱ πάλοι κρατοῦντες ἐν μάχαις δεινοὶ καὶ δυσάντητοι, θρασεῖς καὶ ἀνάλωτοι.

Οὐχ αὕτη ὕμῶν ἡ ὕβρις ἡ ἀπαρχῆς, πρὶν ἢ Β παραδοθῆναι αὐτήν; Τίς ταῦτα ἐβούλευσεν ἐπὶ Τύρον; Μὴ ἦσσαν ἐστίν, καὶ οὐκ ἰσχύει;

Φθάσας ἔφην, ὅτι τῶν Ἱεροσολύμων πεπορημένων, κατεμπρησθέντος δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ ναοῦ παρὰ τῆς τῶν Ἀσσυρίων στρατιᾶς, τὰ κύκλῳ καὶ ὁμορα τῶν ἰθύνων ἐπεγάννυντο μὲν ὡς ἀπολωλότι τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ὡς εἰσάπαν ἐκκεκομμένῳ, καὶ ἔσαιον ἐπ' αὐτοῖς τὰς σφῶν αὐτῶν κεφαλὰς· ὄντο δὲ ὅτι πεπτῶκασιν ὑπὸ χεῖρας ἐχθρῶν, οὐ διὰ γε τὰς αὐτῶν ἀμαρτίας, ἀλλ' ὅτι μᾶλλον ἠτόνησεν ὁ σῶζων αὐτούς, καὶ κρείττους γεγονάσι τῆς τοῦ Θεοῦ χειρὸς οἱ κεκρατηκότες. Τί οὖν, ὦ Τύριοι, φησίν; Οὐ πρὶν αὐτὴν παραδοθῆναι, ταύτην ἐποιήσαθε κατ' ἐμοῦ τὴν ὕβριν; οὐκ ἐλέγετε τὴν ἐμὴν ἰσχύον ἦτω καὶ ἐν μέiosis εἶναι τῶν ὑμετέρων θεῶν; Τίς οὖν ἄρα, φησὶν, ταῦτα ἐβούλευσεν ἐπὶ Τύρον; Ἐγὼ δὴλονότι, ὃν ὑμεῖς ἤττονά τε καὶ ἀναλκιν εἶπαῖν τετολμήκατε. Ἐξ αὐτῶν τοιγαροῦν κατατεκμήρασθε τῶν πραγμάτων, πότερόν ποτε ἦσαν ἐστὶ τῶν παρ' ὑμῖν θεῶν, ἢ οὐκ ἰσχύει; Ἐγὼ μὲν γὰρ πλημμελοῦντα εἰς ἐμὲ παραδédωκα τοῖς ἐχθροῖς τὸν ἐξήγιον Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ δὲ πλουτεῖτε θεοῖς, καὶ πολλοὶ παρ' ὑμῖν οἱ τιμώμενοι, τίς ἄρα αὐτῶν τὴν τοιάνδε σκέψιν ἐβουλεύσατο κατὰ Τύρου; Τίς παραδédωκε τοῖς ἐχθροῖς; χαλεπὸν οὖν ἄρα τὸ διὰ πείρας αὐτῆς ἐκδέχασθαι ἄπερ ἂν πρέποι παθεῖν. Δεῖ δὲ οἶμαι τοὺς βουλευσάτους, ἰσχυοῖς διανοίας ὁμᾶσι μακρόθεν ὁρᾶν τὸ τελούον εἰς ὄνησιν, καὶ μεμαστιγμένους ἀγίοις μὴ ἐπαγγάλλεσθαι, μήτε μὴν οἰεσθαι τὴν αἰεὶ σῶζουσαν αὐτοὺς ἀτονῆσαι χεῖρα, ἐννοεῖν δὲ μᾶλλον ὅτι περιπίπτουσιν ἐσθ' ὅτε καὶ πειρασμοῖς ἐφεινός Θεοῦ.

Οἱ ἔμποροι αὐτῆς ἐνδοξοί, ἄρχοντες τῆς γῆς. D Κύριος Σαβα὿θ ἐβουλεύσατο παραλῖσαι πᾶσαν τὴν ὕβριν τῶν ἐνδόξων, καὶ ἀτιμάσαι πάντα ἐνδοξον ἐπὶ τῆς γῆς.

Μετῆσι πάλιν ὁ λόγος ἐπὶ γε τὸ δεῖν ἀπογυμνοῦν τῆς ἐνούσης ἀλαζονείας αὐτοῖς τὸ ὑπερφερὲς, καὶ μέντοι πρὸς τοῦτῳ τὸ ἀνέρεστον εἰς φιλοκερδίαν. Ἐμποροὶ γὰρ βντες, φησὶ, καὶ οὕτως αἰσχρὸν καὶ δυσγενὲς ἔχοντες τὸ ἐπιτῆδευμα, εἰς τοσοῦτον καὶ ὀδύης καὶ ὑπεροχῆς χωρήκασιν, ὥστε καὶ τὰς τοῖς ἄρχουσιν πεπωδαστάτας ἀναδεδεσμεῖσθαι τιμὰς, καὶ στεφάνους τοῖς ἐπ' εὐκλείῃ γενέσθαι γνωριμωτάτους. Ἀλλ' ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος, φησὶν, ἐβουλεύσατο

quam, implicatos calamitatibus. Ambo hæc muliebria sunt, et adolescentulis magis et ætate proVectis jam senibus convenientia. Etenim bello denuntiato, et ut regionem aut civitatem invadat, exspectato, omnes qui in flore ætatis sunt et maturi, ad pugnam instruuntur, et disciplinam militarem exercent, et in hostium phalanges licet nondum adsint, neque parati sint, surunt. Mulierculæ vero et adolescentuli, fugam meditantur, et ejulant et lacrymantur. Proni sunt enim semper ad metum et fletum adolescentulus ac femina. Deridet itaque universitatis Deus imbelles ac parum masculos Tyriorum animos. Fugiant enim et ululant, qui quondam dominabantur in pugnis, vehementes et occursu sævi, audaces et insuperabiles.

VERS. 8. Nunquid hæc vestra contumelia ab initio, priusquam traderetur ipsa? Quis hæc decrevit in Tyrum? Num imbecillior est, vel an non valuit?

Supra dixi, Hierosolymis eversis, et ipso quoque templo incenso ab exercitu Assyriorum, accolæ et confines gentes insultasse Israelitis quasi perditis et in totum concisis, et in illos sua moverunt capita, et putarunt sub manu hostium corruiße, non sua ob scelera, sed quod is qui servat eos, debilis et languidus esset, et quod hi qui vicerant, divina manu fortiores exsisterant. Quid igitur, inquit, o Tyrii? Nonne priusquam ipsa traderetur, hanc mihi fecistis injuriam? Nonne dixistis meam fortitudinem imbecillior, et vestris diis minorem? Quis igitur hæc, inquit, cogitavit contra 330 Tyrum? Ego videlicet, quem vos infirmior, et debilius ausi estis et imbelli. Ex rebus igitur ipsis conjecturam facite, sitne vestris diis inferior, an non prævaleat? Ego enim delinquentem in me Israellem effrenatum, inimicis tradidi. Cum vero abundetis diis, et plurimi dii apud vos in honore habeantur, quisnam eorum tale consilium cepit contra Tyrum? Quis tradidit hostibus? Grave igitur est ex ipso periculo percipere, quæ pati oporteat. Cordatissimos itaque oportet subtili mentis oculo longo prospicere quid e re sit, et flagellatis sanctis non insultare, neque putare manum quæ semper conservat, elanguisse, sed cogitare potius quod Deo permittente nonnunquam in tentationes incidant. αὐτοὺς ἀτονῆσαι χεῖρα, ἐννοεῖν δὲ μᾶλλον ὅτι περι-

VERS. 9. Mercatores ejus clari, principes terræ. Dominus Sabaoth cogitavit dissolvere universam contumeliam gloriosorum, et ignominia afficere omne gloriosum super terram.

Transit iterum oratio, ut arrogantiam altitudinem quæ illis inest, et præterea insatiabile lucris studium denudet. Negotiatores enim, inquit, cum sint, et institutum vitæ adeo turpe et abjectum ineant, eo gloriæ et eminentiæ pervenerunt, ut etiam principibus dignissimos honores sibi accommodent, et corona nobilitatis atque splendoris fiant spectatissimi. Sed Dominus exercituum, inquit, gloriosorum injuriam decrevit infringere et labefactari,

omnemque ejusmodi dedecore afficere et infamia. Si Deus talem de ea ferat calculum, et acre judicium præcisumque inducat, patrocinari quis poterit? aut quis iram divinam profligabit? Quis enim omnipotenti potestate fortior? Aut quis excelsam manum avertet? sicuti scriptum est ¹². Igitur ne arbitrentur, inquit, quod suos deos offendentes, a gloria ad ignominiam traducti fuerint; sed intelligant potius, judicium Domini Sabaoth factum esse, contra quem audebant dicere: Imbecillior est, et non valet. Dicamus proinde et nos legem prævaricantibus et peccantibus, ne cornu exaltent, nec tollant illud impie, nec contra omnium dominatorem Deum injustitiam loquantur.

VERS. 10, 11. *Cole terram tuam, naves enim non veniunt ultra Carthagine. Manus tua 331 non amplius valebit per mare, quæ provocat reges.*

Studium, inquit, tuum ab instituto negotiandi ad agriculturam converte. Non enim mercaturis tibi gratissimis uteris de integro. Nec venient Carthagine, qui ad te immensas opes convehunt, et ad tuam manum, id est potestatem, confugiunt. Nihil enim prorsus ultra poteris, etsi potueris in mari plurimum, id est, quæ contra omnem et insulam et urbem mari adjacentem fortissima exstiteris, et complures reges provocaveris. Sæva enim, ut dixi, fuit Tyrus antiquitus, et terribilis tum remotissimis et vicinis, tum gentium ducibus.

Sed exercituum Dominus præcepit de Chanaan (id est, de terra alienigenarum), ut perdat ejus fortitudinem.

Mala siquidem bellica, ex Assyriorum crudelitate non soli Tyro illata sunt, sed reliquis gentibus, Moabitibus et Idumæis, et aliis quibusdam. In universum vero omnes Chananæi nominabantur qui cultores erant idolorum, et non ex semine Israelitico. Probro enim afficitur quisquis audit semen Chanaan et non Juda. Quando igitur, inquit, belli nocumenta per omnes simul Chananæos pervaserint, tunc quidam causis eorum quæ ipsis contigerunt perspectis ac cognitis, dicent: Nec per gatis amplius vexare et injuria afficere filiam Sion. Dixi enim eos probra jecisse in Judæam, et Israelitas derisui habuisse ut captos, et ut miseram exagitassem Jerusalem et Sion, non quasi despectam a Deo conservatore, sed quasi in captivitatem et afflictionem decidentem, ob id quod Deus, quem colebant, cui secundum legem cultum exhibebant, victus fuisset et debilitatus.

VERS. 13. *Et si abieris ad Citienses, neque erit tibi illic requies, et in terram Chaldæorum, et illa vastata est ab Assyriis, murus ejus cecidit.*

A παραλῦσαι τὴν ὕβριν τῶν ἐνδόξων καὶ ἀτιμάσαι πάντα τοιοῦτον. Ψῆφον δὲ αὐτῶν τὴν τοιαύτην καθορίζοντος Θεοῦ, καὶ τοὺν ἐπάγοντος κρίμα, τίς ἐπαμῦναι δυνάμενος, ἢ τίς ἂν τὴν θείαν ἀποσοδῆσειεν ὀργήν; τίς γὰρ ἔσται κρείττων τῆς πανσθενοῦς ἐξουσίας; ἢ τὴν χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει, κατὰ τὸ γεγραμμένον; Οὐκοῦν μὴ ολέσθωσαν, φησὶν, ὅτι τοῖς ἰδίοις θεοῖς προσκεκρουκότες κατεκομίσθησαν ἐκ δόξης εἰς ἀτιμίαν, ἴστωσαν δὲ μᾶλλον ὅτι κρίμα γέγονε Κυρίου Σαβαώθ, καθ' οὗ τετολμήκασιν εἰπεῖν. Ὅτι καὶ ἦσαν ἔστιν καὶ οὐκ ἰσχύει. Οὐκοῦν λέγωμεν καὶ ἡμεῖς τοῖς παρανομοῦσι μὴ παρανομεῖν, καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι μὴ ὑφ' οὗτε κέρας, μήτε μὴν ἀν-οσίως ἐπαίρειν αὐτὸν, καὶ ἀδικίαν λαλεῖν κατὰ τοῦ πάντων κρατούντος Θεοῦ.

B Ἐργάδου τὴν γῆν σου· καὶ γὰρ πλοῖα οὐκέτι ἔρχονται ἐκ Καρχηδόνης. Ἡ δὲ χεὶρ σου οὐκέτι ἰσχύσει κατὰ θάλασσαν, ἡ παροξύνουσα βασιλεῖς.

Μετατίθῃσι, φησὶ, τὰς σπουδὰς ἐξ ἐμπορικῶν ἐπιτηδευμάτων εἰς γεωπονίας. Οὐ γὰρ ταῖς ὅτι μάλιστα φιλαίταις ἐμπορίαις κεχρήσθη πάλιν, οὐδὲ ἤξουσιν ἐκ Καρχηδόνης οἱ τὸν ἀμέτρητόν σοι πλοῦτον συλλέγοντες, καὶ τὴν σὴν ὑποτρέχοντες χεῖρα, τοῦτ' ἔστι, τὴν δύναμιν. Δυνήσῃ γὰρ οὐδὲν ἔτι παντελῶς, καίτοι πολλὰ δυνήθεισα κατὰ τὴν θάλασσαν, τοῦτ' ἔστιν, ἀλκιμωτάτῃ γεγεννημένη κατὰ πάσης καὶ νήσου καὶ πόλεως πρὸς τῇ θαλάσῃ κειμένης, ἢ καὶ πλείστους παροξύνουσα βασιλεῖς. Δεινὴ γὰρ, ὡς ἔφην, κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἡ Τύρος καὶ τοῖς ἀπωτάτω καὶ γείτοσιν καὶ τοῖς ἐθνῶν ἡγουμένοις.

C Ἀλλ' ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος ἐνετέλλετο περὶ Χαναὰν (τοῦτ' ἔστι, περὶ τῆς γῆς τῶν ἀλλοφύλων), ὥστε ἀπολέσαι αὐτῆς τὴν ἰσχύν.

Ἐπενήνεκται γὰρ τὰ ἐκ τοῦ πολέμου κακὰ διὰ τῆς Ἀσσυρίων ὀμότητος, οὐχὶ δὴ μόνῃ τῇ Τύρῳ ποθὲν, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἑτέροις τῶν ἐθνῶν, Μωαβίταις τε καὶ Ἰδουμαίοις, καὶ ἄλλοις τισίν. Συλλήβδην δὲ πάντες Χαναναῖοι κατονομάζονται τῶν εἰδῶλων οἱ προσκυνηταί, καὶ οὐκ ἐξ αἵματος ὄντες τοῦ ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ γοῦν ὀνειδιζέτω τις ἀκούων, σπέρμα Χαναὰν καὶ οὐκ Ἰούδα. Ὅταν τοίνυν, φησὶ, τὰ ἐκ τοῦ πολέμου βλάβη κατὰ πάντων ὁμοσε χωρήσῃ τῶν Χαναναίων, τότε τῶν συμβεβηκότων αὐτοῖς τὰς αἰτίας τινὲς συνέντες ἐροῦσιν· Οὐκέτι μὴ προσθῇτε τοῦ ὑβρίζειν καὶ ἀδικεῖν τὴν θυγατέρα Σιών. Ἐφην γὰρ ὅτι κατ' ὀνειδίζον τὴν Ἰουδαίαν, καὶ κατεγέλων τῶν ἐξ Ἰσραὴλ ὡς ἁλωκότες, ἐταλάνιζον τε τὴν Ἱερουσαλὴμ. ἦτοι τὴν Σιών, οὐχ ὡς παρεωραμένην μᾶλλον παρὰ Θεοῦ τοῦ σώζοντος, ἀλλ' ὡς διὰ τοῦτο πεσοῦσαν εἰς τὸ ἀλῶναι καὶ παθεῖν, ὅτι νενίκηται καὶ ἡσθένησε ὁ παρ' αὐτοῖς τιμώμενος Θεός, ᾧ τὰς κατὰ νόμον λατρείας ἐτέλουν.

Καὶ ἐὰν ἀπέλθῃς εἰς Κιτιεῖς, οὐδὲ ἐκεῖ σοι ἀνάπανσις ἔσται· καὶ εἰς γῆν Χαλδαιῶν, καὶ αὕτη ἡρημῶνται ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων, ὁ τοῖχος αὐτῆς πέπτωκεν.

¹² Isa. xiv, 27.

Θεοῦ συναλάνοντος· εἰς ἰδρώτας καὶ πόνους, τίς ὁ ἔπαυναι δυνάμενος; Τῆς πανσθενοῦς δεξιᾶς πολέμου, τίς ἐστι τοσοῦτος ὃς τῆς ἀνηκέστου συμφορᾶς ἐξελεῖται τοὺς κάμνοντας; οὐδεὶς παντελῶς. Ἐπεταὶ γὰρ τοῖς θεοῖς αὐτοῦ νεύμασι τῶν πραγμάτων ἡ φύσις, καὶ ὅπερ ἂν ἐθέλει γενέσθαι, τοῦτο πάντῃ τε καὶ πάντως ἀποπεραίνεται. Ἄν τοίνυν, φησί, μακρὰς ἀπέλθῃς ἀποδημίας, ὥστε καὶ εἰς Κιτιεῖς παραγενέσθαι· φασὶ γὰρ πόλιν εἶναι τῶν κατὰ τὴν Κύπρον μίαν· οἱ δὲ Κιτιεῖς, αὐτὴν εἶναι διισχυρίζονται τὴν Καρχηδόνα· οὐδὲ ἐκεῖ σοι ἀνάπαυσις ἐστίν, τοῦτ' ἐστίν, πόλεμοί σε, καὶ ὁ τοῦ θανάτου φόβος, καὶ οἱ περὶ τοῦ θανάτου εὐρήσουσι κίνδυνοι. Ἀλλὰ καὶ αἰχμάλωτος γενόμενος καταλάβοις τὴν Χαλδαίων, οὐδὲ οὕτως πεπαύσῃ τοῦ καταλύνεσθαι δεῖν. Οὐ γὰρ ἐστίν σοι ἀνάπαυσις, πῶς ἢ τίνα τρόπον ἡρήμωται γὰρ καὶ αὐτὴ καταδρύντων αὐτὴν Περσῶν τε καὶ Ἀσσυρίων, Κύρου δηλονότι καταστρατεύοντος, ὅτε καὶ πέπτωκεν ὁ τοῖχος αὐτῆς. Τοῖχον δὲ οἶμαι τῆς Χαλδαίων γῆς, ἢ τὸν προεστηκότα καὶ τὸν βασιλεύοντα φησὶν, ἢ καὶ αὐτὸ τὸ τεῖχος, ἐφ' ᾧ μάλιστα τεθαρσηκότες προσεδόκων οἱ Βαβυλώνιοι πείσεσθαι μὲν τῶν ἀνιάρων οὐδὲν, ἀπρακτον δὲ τοῖς πολέμοισιν αὐτοῖς γενέσθαι τὴν ἐφοδον. Κατεσκεύαστο γὰρ οὕτως ὥς καὶ ἀμαξῶν παραλλὰξ ἐρχομένων, ὁδὸν ἐν αὐτῷ πλατεῖαν ὁρᾶσθαι. Καὶ γοῦν διὰ φωνῆς Ἱερεμίου φησὶν ὁ τῶν ὅλων Θεός, τὴν ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ κατασεῖων ἐλπίδα τῶν Βαβυλωνίων· «Τεῖχος Βαβυλῶνος ἐπλατύνθη, κατασκαπτόμενον κατασκαφήσεται.»

Ὁλολύξετε, πλοῖα Καρχηδόνος, ὅτι ἀπώλετο τὸ ὄχυρῳμα ὑμῶν.

Ἡ δὴ καὶ θρήνος ὁ ἐν ἀρχῇ τῆς ὁράσεως τέθειται διὰ μέσου· πρέπειν ὅτι μάλιστα τῇ Τύρῳ τὰς τοιαύτας παρὰ πάντων λέγεσθαι φωνάς, διαθεσβαίμενος τρόπον τινὰ τῆς προφητείας ὁ λόγος. Ὁλολύζειν δὲ τὰ ἐκ Καρχηδόνος πλοῖα, διὰ τοι τὸ ἀπολέσθαι τὸ ὄχυρῳμα αὐτῶν, τοῦτ' ἐστίν, τὴν Τύρον. Καὶ ἡ τοῦ πράγματος ἀφορμὴ διὰ τῶν ἡδὴ παρωχηκότων εἴρηται σαφῶς.

Καὶ ἐστίν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ καταληφθήσεται Τύρος· ἔτι ἐβδομήκοντα, ὡς χρόνος βασιλείας, ὡς χρόνος ἀνθρώπου.

Ἐπετίθασεν αὐτοῖς Ἱερουσολύμοις ἡ Τύρος, ὡς πεπορθημένοις, καὶ τὰς τοῦ παθεῖν αἰτίας οὐ ταῖς Ἰουδαίων μᾶλλον ἀνεντίθει ῥαθυμίας, ὡς προσκεκρουκότων Θεῷ διὰ τῆς εἰς τὸν νόμον, καὶ τὸ αὐτῷ δοκοῦν παρηνίας· ἀλλὰ γὰρ ψήθη μὴ δεδυνῆσθαι σώζειν αὐτοὺς τὸν προεστηκότα, τοῦτ' ἐστίν, τὸ τῶν ὅλων Θεόν. Ἠλὼ καὶ αὐτὴ τοιγαροῦν ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, ἰσχύρονον δὲ τῇ αἰχμαλωσίᾳ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ ὑπέμεινε τὴν ἐρήμωσιν. Ἐτη γὰρ ἐβδομήκοντα διατετελέκασιν παρὰ τοῖς Χαλδαίοις, τὸν δυσασχῆ τῆς δουλείας ἔχοντες ζυγόν. Ἐκείνῳ τοιγαροῦν τῷ καιρῷ καταλειφθήσεται, τοῦτ' ἐστίν, ἐρημωθήσεται Τύρος· ἀπομεινεῖ δὲ κενάνδρος, καὶ εἰς τοῦτο παρατενεῖ χρόνου μῆκος ὥστε καὶ δοκεῖν χρόνον εἶναι ζωῆς ἀνθρώπου, ἥγουν βασιλείας, τοῦτ' ἐστίν, ἔτος ἐβδομήκοστήν, καθὰ καὶ ὁ μακάριος ψάλλει Δαβὶδ·

Deo ad sudorem et laborem impellente, quis auxiliari poterit? Et si omnipotens dextera bellum gerit, quisnam is est, qui ab insanabili calamitate eripiet laborantes? Nemo prorsus. Sequitur enim divinos ejus nutus rerum natura, et quod fieri velit, **332** hoc semper et omnino perficit. Si igitur longinquam confeceris profectionem, ut etiam ad Citienses pervenias (aiunt enim urbem esse in Cipro, Citienses vero eam esse contendunt Carthaginem), ne ibi quidem tibi requies erit, id est, hostes te et formido mortis, et extrema apprehendent pericula. Imo etiamsi captivus factus Chaldaeam occupes, nec sic a dolore requiesces, nec tibi erit respiratio. Qui id vel quo pacto? Est enim et illa vastata, depopulantibus eam Persis et Medis, Cyro nimirum oppugnante, quando etiam cecidit murus ejus. Murum autem, opinor, vocat vel Chaldaeorum praesidem et regem, vel ipsum murum, cui innixi Babylonii nihil adversi sperabant se passuros, sed hostium impetum fore irritum. Sic enim exstructus erat, ut etiamsi plaustra alternatim succederent, via in eo lata ac spatiosa conspiceretur. Et hinc voce Jeremiae dicit universorum Dominus, spem hanc Babyloniorum labefaciens: «Murus Babilonis dilatatus est, suffossus suffodietur ¹⁸.»

VERS. 14. Ululate, navigia Carthaginis, quia perit munitio vestra.

Canticum et lamentatio quæ in principio visionis fuit, posita est in medio; maxime convenire de Tyro eas voces dici, quæ ab omnibus celebratæ sunt, et affirmat quodammodo sermo propheticus; et, ululare, naves Carthaginis, eo quod munitio eorum perierit, id est, Tyrus. Rei vero occasio, ex his quæ jam præterita sunt, manifeste exposita est.

VERS. 15. Et erit in die illa, derelinquetur Tyrus, annis septuaginta, sicut tempus regis, sicut tempus hominis.

Subsannavit Hierosolyma Tyrus, ut quæ veluti deleta fuissent, causasque malorum non Judæorum sociordie attribuit, Deum offendentium per debacchationes in legem ejusque decreta, sed existimavit non potuisse servare ducem ipsorum, nimirum universitatis Deum. Capta igitur est et illa, hanc ob causam, et ad vastitatem redacta est, captivitati Israelitarum æqualem tamque diuturnam. Annos enim septuaginta apud **333** Chaldaeos commorati sunt, jugo servitutis vix tolerabili detenti. Eo igitur tempore derelinquetur, id est, desolabitur Tyrus, et viris destituta manebit, et manebit temporis intervallo tanto, quantum tempus vitæ hominis, seu regni esse videtur, id est, annos septuaginta, ut etiam beatus David psallit: «Dies annorum nostrorum in ipsis, septuaginta anni; ut vero ad sum-

¹⁸ Jerem. L1, 58.

mum, octoginta et amplius, eorum labor et dolor 17. »

VERS. 16. *Et erit post septuaginta annos, erit Tyrus quasi canticum meretricium. Sume citharam, circui, o civitas, meretrix oblivioni tradita, bene cithara cane, multum cane, ut tui memoriasit.*

Pervulgata et scortatrix mulier, quæ formam corporis amatoribus prostituit, quandiu ætate est integra et juvenula, multos irretit, et corporis flos veluti laqueus est, et cassis intuentibus. Cum autem ætas provecior fuerit, tunc etiam tunc pulchritudine ejus deflorescente et emarcescente, cum ad hanc venationem et aucupium inutilis est, alia via aggreditur, ut miserarum prædarum proventus excogitet. Cantus enim et melodia ei studio sunt, multique dum citharam pulsant, demulcentur. Hinc exigua et brevis quæpiam erit ejus vite præteritæ memoria, et venustatem ejus vigentem, et floridam quidam laudibus velunt. Simile quiddam, inquit, Tyro accidet. Erit enim velut canticum meretricis oblivioni traditæ, nec jam, ut prius, ornata erit et elegans. Canticum erit et melos nonnullis. Commemorabunt enim quæ olim ei affuerunt. Tu autem, o Tyre, veluti quædam vetula et effeta meretrix, cape citharam, circui, o civitas facta veluti meretrix quæpiam, oblivione sepulta. Emarcescente enim, ut dixi, mulierum forma, obliviscuntur ejus qui alliciebantur, ejus quondam amatores. Bene igitur cane cithara, et multum cane, ut tui sit memoria.

VERS. 17, 18. *Et erit post septuaginta annos, inviset Deus Tyrum, et iterum restituetur in pristinum, et erit emporium omnibus regnis orbis terrarum, et erit ejus negotiatio, et merces sancta Domino non ipsis congregabitur, sed iis qui habitant coram Domino; omnis negotiatio ejus ut edat 334 et bibat, et ad satietatem impleatur, ut sit monumentum coram Domino.*

- Justo judicio Deus, ut dixi, captivitatem Israelitarum, et Tyriorum internecionem æqualem fecit. Cum vero Cyrus cum Persis et Medis Babylonicum regnum visustulisset, universa Chaldaeorum regione eversa, liberatus est captivitate Israel, inque suam patriam iterum remigravit, sanctamque urbem inhabitavit. Quin et absque ulla malorum exprobratione universitatis Deus a Tyriis iram avertit: rursus collegit se, et in priorem dignitatem restituta est, atque ut prius omnibus terræ regnis emporium fuit, ac diversorium. Verum observa differentiam. Olim enim merces quæ ex negotiatione surgebat, colligebatur ab his solum qui eam exercent; at nemo omnino fructus Deo adduxit. At ubi vocatis in fidei gratiam gentibus, cognovisset et ipsa universum Conservatorem et Redemptorem, templo sancto ab eis exstructo, atque divino altari erecto, non ipsis jam solis merces negotiationis reposita

Α « Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν ἡμῶν ἐν αὐτοῖς ἐβδομήκοντα ἔτη, ἐὰν δὲ ἐν δυναστείαις ὀγδοήκοντα ἔτη, καὶ τὸ πλεον αὐτῶν κόπος καὶ πόνος. »

Καὶ ἔσται μετὰ ἐβδομήκοντα ἔτη, ἔσται Τύρος ὡς ἄσμα πόρνης. Λάβε κιθάραν, βέμβευσον, πόλις, πόρνη ἐπιλελησμένη, καλῶς κιθάρισον, κολλὰ ἄσoron, ἵνα σου μνηστὴ γένηται.

Ἡ πολυκοινὸς καὶ μαχλῶσα γυνή, καὶ τὴν τοῦ σώματος ὥραν καταπωλοῦσα τοῖς ἑρασταῖς, ἕως μὲν ἔστιν ἡβώσά τε καὶ νέα, σαγηνεύει πολλοὺς, καὶ παγὶς αὐτὴ καὶ οἶονεὶ θέλγητρον τῶν ὁρώντων ἐστὶ τὸ τοῦ σώματος ἄθος. Ἐπειδὴν δὲ παρηβήσῃ, τότε δὴ τότε, καταμαρανθείσας αὐτὴ τῆς ὥρας, ἀπρακτεῖ μὲν ἡδὴ περὶ τὴν θήραν, ἐτέρῳ δὲ τρόπῳ μέτεισι τὸ δύνασθαι πάλιν ἀθλίων λημμάτων ἐπινοεῖν πορισμούς.

Ἡ δὲ γὰρ αὐτῇ καὶ μέλος τὸ ἐπιτηδευμα γίνεται· ἐπιγάννυνται γὰρ κιθαρίζουσι πολλοί. Ἐντεῦθεν αὐτῇ καὶ βραχεῖα τις ἔσθ' ὅτε τῆς παρελθούσης ζωῆς ἀνάμνησις ἔσται, καὶ τὸ ἐν ἀκμαίς αὐτῆς κάλλος ἔκπενοῦσι τινές. Τοιοῦτόν τι συμβήσεται τῇ Τυρίῳ, φησὶν. Ἔσται γὰρ ὡς ἄσμα πόρνης ἐπιλελησμένης, καὶ οὐκέτι τὸν ἐν ἀρχαίς ἔχουσα κόσμον. Ἡδὴ καὶ μέλος ἔσται πολλοῖς. Διαμεμνησονται γὰρ τῶν πάλαι προσόντων αὐτῇ. Σὺ δὲ, ὦ Τύρος, καθάπερ παλαιά τε καὶ ἀφηβήσασα πόρνη, λάβε κιθάραν, βέμβευσον ὡς πόλις γενομένη καθάπερ τις πόρνη ἐπιλελησμένη. Ἀπαμαρανθείσας γὰρ, ὡς ἔφην, τῆς τῶν γυναικῶν ὥρας, ἐπιλανθάνονται ταύτης καὶ οἱ συνηρπασμένοι ποτὲ, καὶ γεγονότες αὐτῆς ἑρασταί. Καλῶς τοίνυν κιθάρισον, καὶ πολλὰ ἄσoron, ἵνα σοῦ κἄν μνηστὴ γένηται.

Καὶ ἔσται μετὰ ἐβδομήκοντα ἔτη, ἐπισκεπὴν ποιήσει Θεὸς Τύρου, καὶ πάλιν ἀποκατασταθήσεται εἰς τὸ ἀρχαῖον, καὶ ἔσται ἐμπόριον πάσαις ταῖς βασιλείαις τῆς οἰκουμένης, καὶ ἔσται αὐτῆς ἡ ἐμπορία, καὶ ὁ μισθὸς ἄριστον τὸ Κυρίῳ, καὶ οὐκ αὐτοῖς συναχθήσεται, ἀλλὰ τοῖς κατοικοῦσιν ἑναντι τοῦ Κυρίου· πᾶσα ἡ ἐμπορία αὐτῆς φραγεῖν καὶ πιεῖν, καὶ ἐμπλησθῆναι εἰς πλησμονὴν, μνημόσυρον ἑναντι τοῦ Κυρίου.

Διὰ τὰς ψήφους Θεός, ἰσόχρονος, ὡς ἔφην, τῇ αἰχμαλωσίᾳ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ καὶ τῶν τῶν Τυρίων ἐρήμωσιν ἐποίησας. Ἐπειδὴ δὲ Κύρου μετὰ Περσῶν τε καὶ Μήδων κατὰ κράτος ἡρπύχτος τὴν Βαβυλωνίων, ἅπασαν δὲ τὴν Χαλδαίων καταδεδώσαντος χώραν, ἀνείθη μὲν τῆς αἰχμαλωσίας ὁ Ἰσραὴλ, ὑπενόστησε δὲ πάλιν εἰς τὴν ἑαυτοῦ, καὶ τὴν ἀγίαν κατώκησε πόλιν. Ἀμνησικαχῶς δὲ ὁ τῶν ὄλων Θεός, καὶ τῆς Τυρίων ἀπέστησε τὴν ὀργὴν· συγκεκρότηκε ἔτι πάλιν, καὶ ἀναπεφοίτηκεν εἰς τὸ ἐν ἀρχαίς, ἐμπόριον τε καὶ κατάλυμα γέγονε, καθὰ καὶ πάλαι πάσαις ταῖς βασιλείαις τῆς γῆς. Πλὴν ἐπιτρέπει τὴν διαφορὰν. Πάλαι μὲν γὰρ ὁ ἐκ τῆς ἐμπορίας μισθὸς συνεκομιζέτο μόνοις τοῖς ταύτην ἐπιτηδεύουσι, καρποὶ ὄλως παρ' οὐδενὸς τὸ σύμπαν προσεκομιζέοντο τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ δὲ κεκλημένων τῶν ἐθνῶν εἰς τὴν διὰ πίστεως χάριν, ἔγνω καὶ αὐτὴ τὸν τῶν ὄλων Σωτῆρα καὶ Λυτρωτὴν, καὶ ναὸς ἅγιος ἐγγίγεται παρ' αὐτοῖς, καὶ θεὸν ἐστὶ θυσιαστήριον,

οὐκ αὐτοῖς ἐστὶ μόνοις ὁ ἐκ τῆς ἐμπορίας συγχκομίζε-
ται μισθός· ἀλλὰ γὰρ καὶ ἄγιον ἔσται τῷ Κυρίῳ,
τοῦτ' ἔστιν, εἰς ἀνάθημα καὶ καρποφορίαν, ὥστε καὶ
φαγεῖν καὶ πιεῖν ἐναντὶ Κυρίου. Πάλαι μὲν γὰρ τοὺς
τῶν εἰδώλων καταλαβάνοντες σηκοῦς, καὶ τὰ τῶν
δαιμονίων τεμένη προσεκόμενον μὲν θυσίας, πανηγύ-
ρεις δὲ τὰς ἐπ' αὐτοῖς ἐπέτελουν, εἰς τιμὴν καὶ δόξαν
τῶν ἰδίων σκευασμάτων· ἐπλανῶντο γὰρ ἐτι. Ἐπειδὴ
δὲ, ὡς ἔφην, ἐγνώκασιν τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν, ἄγιον
μὲν τῷ Κυρίῳ γέγονεν ὁ τῆς ἐμπορίας μισθός, ἐσθί-
ουσι δὲ καὶ πίνουσιν εἰς μνημόσυνον ἐναντὶ Κυρίου,
Θεῷ δηλονότι τὰ ἐφ' οἷς ἂν εὖ πράττοιεν ἀνατιθέτες
χαριστήρια.

Ἰδοὺ Κύριος καταρθείρει τὴν οἰκουμένην, καὶ
ἐρημώσῃ αὐτήν, καὶ ἀνακαλύψει τὸ πρόσωπον
αὐτῆς, καὶ διασπερεί τοὺς οἰκοῦντας ἐν αὐτῇ.

Φθάσας ἔφην ὅτι πεπρόβηται μὲν ἡ Ἱερουσαλήμ,
συγκατεδηρώθησαν δὲ αὐτῇ καὶ αἱ λοιπαὶ τῆς Ἰουδαίας
πόλεις. Τὰ γε μὴν κύκλῳ καὶ περίοικα τῶν ἐθνῶν
ἐπεμειδίῳν κειμένη, καὶ μονονουχὶ κατασειόντες ἐπ'
αὐτῇ τὰς κεφαλὰς πλατὺ γελῶντες ἔφασκον, τῆς
Ἀσσυρίων χειρὸς ἡττᾶσθαι Θεόν· καθάπερ ἀμέλει
καὶ ὁ Ῥαφάκης Περσικῆς ἀλαζονείας ἀνάμεστος ὢν,
τοῖς ἐν τῷ τείχει καθεζομένοις ἔφασκεν· « Μὴ ἀπα-
τάτω ὑμεῖς Ἐξουσίας λέγων, ὅτι ῥύσεται ὁ Θεὸς τὴν
Ἱερουσαλήμ ἐκ χειρὸς μου. » Οὐκοῦν ἐπειδὴ περὶ οὗ
τοῖς ἐκ Βαβυλῶνος καὶ τὰ ἕτερα τῶν ἐθνῶν τὴν τοῦ
Θεοῦ δόξαν κατακερτομονῶντες ἔφασκον, οὐ δεδυνῆσθαι
σώζειν αὐτοὺς τὸν πλάαι προσεσχηκότα, ταύτη τοι καὶ
σφόδρα εἰκότως καὶ τῶν πεπλημμελημένων καὶ τῆς
εἰς τοῦτο δυσσεβοῦς ἀθυροστομίας πραττόμενοι δίκας,
δίδονται καὶ αὐτοὶ τοῖς Βαβυλωνίοις εἰς ἐρήμωσιν.
Καὶ τὴν ἐφ' ἑκάστῳ τῶν ἐθνῶν ὄρασιν ὁ τῆς προφη-
τείας ἡμῖν ἀφηγήσατο λόγος. Ἐποπεπτόκασιν γὰρ
τοῖς ἐκ θείας ὀργῆς κινήμασιν, ἀλλόφυλοι τε καὶ Μωα-
βίται, Ἀσσυριοὶ τε καὶ Αἰγύπτιοι, καὶ μὴν καὶ οἱ
ἐκ τῆς ἐρήμου, Ἀζωτίοι τε καὶ Ἰδουμαῖοι, Τύρος τε
πρὸς τοῦτοις, τελευτάῃ τε καὶ ἡ Βαβυλὼν, καὶ ἀπα-
σα δὲ τῶν Χαλδαίων ἡ γῆ, καθ' ὁμοίωσιν τῶν ἄλλων
ἡρημῶνται, Κύρου τοῦ Καμβύσου καὶ Μανδάνης υἱοῦ
κατεξανιστάντος αὐτῆς Ἀσσυρίους τε καὶ Μήδους.
Ἀφηγησάμενος τοίνυν ὁ μακάριος προφήτης τὰ ἐκά-
στῳ τῶν ὀνομασμένων ἐθνῶν ἐκ θείας ὀργῆς ἐπενη-
νεγμένα, διὰ τῶν προκειμένων, μονονουχὶ τοῦ παντὸς
λόγου ποιεῖται τὴν ἀνακαταλείψαι, καὶ οἰκουμένη-
κὴν ὀνομάζει φθορὰν τὴν κατὰ πολλῶν ἐθνῶν γενομέ-
νην. Ταύτη τοί φησιν· Ἰδοὺ Κύριος καταρθείρει τὴν
οἰκουμένην, καὶ ἐρημώσῃ αὐτήν, καὶ ἀνακαλύψει τὸ
πρόσωπον αὐτῆς. Οὐ γὰρ τοι μία καὶ δύο πεπτόκασιν
πόλεις, κατεφθάρσαν δὲ χώραι τε καὶ ἔθνη κατὰ γε
τοὺς ἡδὴ προειρημένους τρόπους. Καταφθερεῖ τοίνυν
καὶ ἐρημώσῃ, φησὶ, τὴν οἰκουμένην, καὶ ἀνακαλύψει
τὸ πρόσωπον αὐτῆς. Ἔως μὲν γὰρ ἀνεξίτηται καὶ
ἀναβάλλεται τὰς δίκας ὁ τῶν ὄλων Θεός, διαλανθάνει
πῶς καὶ ὁ τῶν ἀσεβῶν βίος, καὶ οἶοναί κέχρυπται τῆς
ἐκείνου ζωῆς τὸ πρόσωπον, ἡγοῦν ἡ ἐμφάνει. Ἐπ-
ὶ ἄνθρωπος δὲ τὴν ὀργὴν καὶ τὴν ἐκάστην πρέπουσάν τε

A conditur, sed Domino sacra erit, id est, ei anathema
et sacrum donarium erit, et oblatio fructuum, ut
edant et bibant coram Domino. Olim enim dolorum
domiciliis et dæmoniorum fanis occupatis, sacrifi-
cia obtulerunt, et panegyres cœtusque inter se in
honorem ac gloriam suorum numinum celebrarunt:
adhuc enim errabant. Postquam vero, ut dixi, Deum
verum agnovissent, quæstus negotiationis Domino
sacer fuit, comedebant et bibeant; deinceps in
monumentum, coram Domino Deo videlicet, ob res
prosperas gratiarum dona consecrabant.

CAP. XXIV. VERS. 1. *Ecce Dominus dissipabit orbem terrarum, et delebit eum; et reteget faciem ejus, et disperget ejus habitatores.*

Supra dixi vastatam esse Jerusalem, et una
reliquas Judææ urbes fuisse dissipatas. Gentes
autem circumquaque finitimæ jacenti illudebant, et
tantum non motis capitibus, diducto ore late ridentes
dictitabant, Assyriorum manu inferiorem Deum:
quemadmodum certe et Rapsaces Persica plenus
arrogantia, in muro sedentibus dixit: « Ne decipiat
vos Ezechias dicens: Liberabit Deus Jerusalem ex
manu mea ¹⁹. » Quia igitur cum Babylone, **335**
aliæ quoque gentes divinam majestatem convitiis
incessantes, illum eorum quondam ducem non po-
tuisse servare eos dictitassent, hinc justissime qui-
dem et delictorum et tam impiæ ac effrenatæ dicacitatis
pœnas dederunt, traditæque sunt et ipsæ Babyloniis
in vastationem. Visionem autem de singulis gentibus
prophetica nobis exposuit oratio. Subjecti enim sunt
divini furoris jactationibus Ammonitæ, Moabitæ, Da-
masceni, Ægyptii et qui ex deserto erant, Azotii et Idu-
mæi, ad hæc Tyrus, et ad ultimum Babylon, omnisque
terra Chaldæorum exemplo moreque aliarum gen-
tium, Cyro Cambysis et Mandanæ filio, contra eam
Assyrios et Medos concitante, deleta est. Cum
igitur beatus propheta, quæ singulis gentibus dictis
ex divina ira inflictæ erant, commemoraverit: his
verbis totius orationis summam recolligit, et totius
orbis excidium vocat, quod multis gentibus accidit.
Hinc ait: Ecce Dominus dissipabit orbem terrarum,
illumque delebit, et reteget faciem ejus. Non enim
una civitas aut duæ ceciderunt, sed provinciæ et
gentes, iis quos jam dixi modis, deletæ sunt.
Dissipabit itaque, inquit, et delebit orbem terrarum,
et ejus faciem reteget. Quandiu enim mala tolerat,
et differt pœnas universitatis Deus, latet quodam-
modo impiorum vita, et cujusque vitæ facies, sen-
species quasi tegitur et occultatur. Cum vero iram
infligit, et de singulo quoque dignum ac debitum
sumit supplicium, supplicio affectorum facies ac
persona retegatur. Quales enim sint et fuerint,
genus animadversionis arguit, siquidem verum
est, redditurum Deum unicuique secundum opera
sua. Quin et illud puto dicendum. Scilicet cum

¹⁹ IV Reg. XVIII, 29, 30.

καὶ μέγας, πλούσιός τε καὶ πένης. Οὐδὲ γάρ ἐστι προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ. Τοιοῦτόν τι καὶ ἐν τῷ Ἰώβ γέγραπται: « Μικρὸς καὶ μέγας ἐκεῖ ἐστι, καὶ θεράπων οὐ δέδοικε τὸν κύριον αὐτοῦ. »

Ἐπένθησαν ἡ γῆ, καὶ ἐφθάρη ἡ οἰκουμένη, ἐπένθησαν οἱ ὑψηλοὶ τῆς γῆς· ἡ δὲ γῆ ἠνόμε-
σαν διὰ τοὺς κατοικοῦντας αὐτήν.

Στυγνὸν αἰεὶ πῶς ἐστὶ τοῖς πενθοῦσι τὸ σχῆμα, καὶ κατηφείας μεστοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τε καὶ παρειαί, καὶ κατωχρῶν τὸ μέτωπον· πυρὸς γὰρ δίκην τὴν τοῦ ἀνθρώπου καταφλέγει καρδίαν ἢ ἐπὶ γε τοῖς θεθνεῶσι λύπη. Τοιοῦτόν τι παθοῦσαν ἔστι καὶ πόλιν ἰδεῖν, ἥτοι γῆν τε καὶ χώραν κατεκλημένην ὑπὸ βαρβάρων· στυγνὰ γὰρ τὰ πάντα γίνεται, δακρυηθέντων μὲν ξίφεσι τῶν ἐν αὐταῖς, ἐμπεπρησμένων δὲ ὀκνων, καὶ τὰ ἐκ τοῦ πολέμου πεπονθότων βλάβη. Οὕτως νοήσεις πενθῆσαι τὴν γῆν, ἥς τὰ τοιαῦτα παθοῦσης παθεῖν ἀναγκαῖον καὶ τοὺς ὑψηλοὺς ἐν αὐτῇ, τοῦτ' ἔστι, τοὺς περιφανεστέρους. Οὐ γὰρ δὴ μάλιστα, καὶ τιμῆς καὶ πλούτου καὶ τῶν ἄλλων ἐστερημένοι, τῶν ὅσα φιλεῖ τοῖς ἐνδόξοις ἀκολουθεῖν, φορτικωτέραν ἔχουσι τὴν ἐν τοῖς πεπονθόσι λύπην, ἀνομήσαι δὲ φησὶ τὴν γῆν διὰ τοὺς κατοικοῦντας αὐτήν. Ὀνομάζεται γὰρ, καὶ πόλις ἄνομος, καὶ μέντοι καὶ χώρα πλειστάκις, καίτοι τῆς ἀνασθῆναι γῆς οὐκ εἰδύας τὸ ἀνομεῖν, ἀπὸ δὲ γε τῆς τῶν οἰκούντων φαυλότητος ταύτην λαβοῦσαι τὴν κρίσιν. Ἐκλέξη δὲ πάλιν καὶ γενικῶς τὸν λόγον. Εἰ γὰρ καθὰ φησὶ τις τῶν ἁγίων μαθητῶν, γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαήσεται πάντα, κατὰ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν, στυγνὸν ἔσται τὸ τῆς γῆς πρόσωπον, καὶ τοῖς ἐν πένθει προσεικόξ. Ὡς δὲ ἄνομος γῆ, τοῦτ' ἔστιν, τοῖς ἀνόμοις ὑπηρετήσασα καταπίμπραται. Καινοὺς γὰρ οὐρανούς καὶ τὴν γῆν καὶ τὰ ἐπαγγέλματα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, γράφει δὲ καὶ ὁ Παῦλος, ὅτι καὶ αὕτη ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ.

Διότι παρέβησαν τὸν νόμον, καὶ ἥλλαξαν τὰ προστάγματα διαθήκην αἰώνιον, διὰ τοῦτο ἀρὰ ἔδεται τὴν γῆν, ὅτι ἡμάρτησαν οἱ κατοικοῦντες αὐτήν.

Ἀνανήφει πάλιν εἰς τὸ ἀκριβὲς τῆς προφητείας ὁ λόγος. Ἵνα γὰρ μὴ τινες οἴωνται τὰς δίκας ἐπάγειν ἀναιτίως τισὶ τὸν τῶν ὄλων Θεὸν τοῖς ἐξ ὀργῆς κινήμασι συνάπτουσι τὰς αἰτίας, καὶ τὰ τῶν κολαζομένων ἐγκλήματα διαγέλλουσι σαφώς. Πενθήσει τοίνυν ἡ γῆ, διὰ πολλὰν αἰτίαν· διότι παρέβησαν τὸν νόμον καὶ παρέλυσαν διαθήκην αἰώνιον. Ταύτη τοί φησι· Καὶ ἐπάρατος ἔσται ἡ γῆ. Πεπλημελήκασι γὰρ οἱ κατοικοῦντες αὐτήν. Ἔοικε δὲ πάλιν ὁ προφήτης, ἐπειδὴ ταῖς ἄλλαις πόλεσιν ὁμοῦ ἥτοι χώραις καὶ ἡ τῶν Ἰουδαίων ἐξήχησε δίκας, πεπρόρθηται γὰρ, ὡς ἔφην, τὰ τῶν ὑπὸ νόμον πλημμελήματα παρακομίζει εἰς μέσον· Παρέβησαν γὰρ τὸν νόμον, φησὶ, λόγου μὲν αὐτὸν ἀξιοῦντες οὐδενὸς οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, εἰς ἑτέραν δὲ ὥσπερ τραπόμενοι τρι-

A magnus, dives seu pauper. Non enim est apud Deum personarum respectus. Tale quidpiam et apud Jobum scriptum est: « Parvus et magnus illic est, et famulus qui metuit dominum suum ».

VERS. 3, 4. Luxit terra, et corruptus est orbis, luserunt excelsi terræ, terra autem inique egit propter habitantes in ea.

Mæstus est semper lugentium habitus, et oculi demissionis pleni sunt et etiam genæ, fronsque pallescit. Siquidem instar ignis, humanum cor exurit tristitia, quæ pro mortuis concipitur. Tale quid videre est, urbi vel terræ et regioni, quæ capta est a barbaris usuvenire. Tristia enim et tetrica sunt omnia, consumptis gladio his qui in eis sunt, et incensis ædificiis, bellicque detrimenta sustinentibus. Sic intelliges terram lugere, quæ cum talia patitur, excelsos in ea, id est, insigniores lugere necessum est. Qui enim maxime honore et divitiis, aliisque bonis, quæ nobiles et principes viros comitari solent, privati sunt, inter eos qui patiuntur, graviori tristitia afficiuntur. Inique agere terram dicit, propter eos qui illam incolunt. Nominatur enim urbs iniqua, sæpe etiam regio, etiamsi terra sensus expers prævaricari nesciat, at propter improbitatem inhabitantium hoc iudicii subit. Accipies etiam hunc sermonem iterum generaliter. Si enim, quemadmodum ait quidam sanctorum discipulorum, terra et quæ in ea sunt omnia, consumptionis tempore concremabuntur **, mæsta erit terræ facies, et lugenti assimilis. Quoniam etiam terra iniqua, id est, quæ impiis servit, comburitur. Cœles enim novos et terram novam, et promissiones ejus exspectamus, juxta id quod scriptum est ***, scribitque Paulus **, quod etiam ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei.

VERS. 5, 6. Propterea quod transgressi sunt legem, et mutaverunt præcepta, et dissiparunt sædus æternum, ideo execratio exedet terram, quia peccaverunt inhabitantes eam.

Rursus ad diligentiam expergiscitur prophetica oratio. Ne etenim quidam putent Deum universorum aliquibus abs re 338 pœnas inferre, iræ ac concitationis adjungunt atque annectunt causas, et eorum qui pœna affecti sunt, crimina liquido annuntiant. Lugebit igitur terra: quam ob causam? Quoniam transilierunt legem, et dissolverunt sædus sempiternum. Idcirco ait: Et maledicta erit terra; deliquerunt enim qui inhabitant eam. Videtur autem rursus propheta (postquam cum aliis civitatibus ac regionibus etiam Judæa pœnas solvit, eversa est enim, ut dixi) eorum qui sub lege sunt, peccata in medium adducere: Transgressi enim sunt legem, inquit; quippe cum nihil pensi haberent Israelitæ, sed ad aliam semitam delflecterent,

** Job III, 19. *** II Petr. III, 7, 12. **** ibid. 15. ** Rom. VII, 21.

doctrinis ac mandatis hominum intenderent, ad A
generalem hanc rationem, sententiarum expositionem referentes, Deum quidem universorum dicimus ab initio hominem condidisse, et naturalem ei legem impressisse, quæ ad notitiam mali ac boni institueret. Hoc etiam puto esse quod Joannis voce dictum est de unigenito Filio Dei : « Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum »¹¹. » Hoc etiam extremis temporibus, adventus, inquam, fieri intelligimus. Scriptum est enim : « In diebus illis, dicit Dominus, dabo leges meas in animum ipsorum, et cordibus ipsorum inscribam eas »¹². » Hanc itaque legem ingenue et insititio quodam instinctu nos veluti clavo ad cognitionem boni et mali gubernantem, terræ incolæ violarunt, et mandata mutarunt. Conditum enim ad opera bona, ad carnis studium et sensum terrenum versi sunt. Hinc etiam execranda facta est terra. Offenderunt enim Conditorem plurimis delictis, qui eam inhabitabant.

Propterea pauperes habitabunt in terra, et relinquentur homines pauci.

Cum enim, inquit, execrabilis facta sit terra, propterea quod summa in ea sit iniquitas, hinc inopinata etiam mendicitate onerati, vix salvi evadent; relinquentur enim pauci et numeratu faciles. Et hactenus, quantum ad litteram attinet, et ad historiæ externam superficiem. De interiori vero intelligentia illud rursus dicimus, quod qui semper ac omnino coram divino tribunali multorum criminum convincendi sunt, mere erunt pauperes, atque supinorum bonorum distinguuntur inopia, ac nudi spe 339 quæ sanctis præparata est : descendunt enim ad inferos puniendi, et relinquentur pauci, id est, qui per iustitiam Deo placuerunt, et ex præclare fortiterque gestis divitiis adepti sunt. Sunt autem hi pauci, juxta Servatoris vocem : « Quoniam multi quidem vocati, pauci vero electi »¹³.

VERS. 7-12. *Lugebit vinum, lugebit vitis, gement omnes qui læti sunt animo. Cessavit lætitia tympanorum, cessavit contumacia et opulentia impiorum, cessavit vox citharæ. Erubuerunt, non biberunt vinum, amara facta est siccera bibentibus, desolata est omnis civitas, claudet domum ut non ingrediat. Plorate pro vino ubique. Cessavit omnis lætitia ex terra, et relinquentur urbes desertæ, et domus derelictæ perdentur.*

Accusavit sæpenumero universorum Deus creatos sanguine Israelitico, quippe qui intoleranda deliquissent : hinc quidem præcii se puniendos, non tamen laboribus poenitentiae iram restringere studentes. Dixerat enim quod vocaret Dominus Sabaoth die illa luctum et planctum, et rasuram et cincturam saccorum, hi autem gaudio et lætitiæ

θον, καὶ προσέχοντες διδασκαλίαις ἐντάλμασιν ἀνθρώπων, ἐπειδὴ γε τὸν καθ' ὅλου λόγον τὴν τῶν ἐννοιῶν ἀπόδοσιν ἀποφέροντες φαμέν, ὅτι δεδημιούργηκεν ἐν ἀρχαῖς τὸν ἄνθρωπον ὁ τῶν ὅλων Θεός, ἐνεχάραξε δὲ φυσικὸν αὐτῷ νόμον, παιδαγωγῶντα πρὸς εἰδῆσιν κακοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ. Καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶ τὸ διὰ τῆς Ἰωάννου φωνῆς εἰρημένον περὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὅτι : « Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. » Τοῦτό τοι καὶ ἐν ἐσχάτοις καιροῖς, κατὰ γε φημι τοὺς τῆς ἐπιδημίας, γενέσθαι νοοῦμεν· γέγραπται γάρ, ὅτι : « Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, φησὶ Κύριος, διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὰς καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς. » Τοῦτο τοίνυν τὸν ἐμφύτως ἡμᾶς πηδاليουχῶντα νόμον πρὸς B εἰδῆσιν ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ παρέδωκεν οἱ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἥλλαξαν τὰ προστάγματα. Ἐκτισμένοι γάρ ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, ἐτράποντο πρὸς φιλοσαρκίας καὶ φρόνημα τὸ ἐπίγειον. Ταύτη τοι καὶ ἐπάρατος ἡ γῆ γέγονεν. Προσκεκρούχασι γάρ τῷ Δημιουργῷ διὰ πλείστων ὧσων πλημμελημάτων οἱ κατοικοῦντες αὐτῇ.

Διὰ τοῦτο πτωχοὶ ἔσονται οἱ ἐνοικοῦντες ἐν τῇ γῇ, καὶ καταλειφθήσονται ἄνθρωποι ὀλίγοι.

Ἐπειδὴ γάρ, φησὶν, ἐπάρατος γέγονεν ἡ γῆ, διὰ τοι τὸ πλείστην ὄσιν ἐν αὐτῇ γενέσθαι τὴν ἀνομίαν, ταύτη τοι καὶ ἀδοκῆτῃ πτωχεῖα πεφορτισμένοι, διασωθήσονται μόλις· καταλειφθήσονται γάρ βραχεῖς τε καὶ εὐαριθμητοί. Καὶ ταυτὶ μὲν τόγε ἦκον εἰς τὸ γράμμα, καὶ τὸ τῆς ἱστορίας ἐξωφανές. Πρὸς διάνοιαν δὲ τὴν ἐσωτάτω πάλιν ἐκείνῳ φαμέν, ὅτι πάντῃ τε C καὶ πάντως οἱ ἐπὶ τοῦ θείου βήματος ἐπὶ πολλοῖς ἄγαν πλημμελήμασι καταγνωσθήσόμενοι πτωχοὶ πάντως ἔσονται, καὶ ἐν ἐνδείξ τῶν ἀνωθεν ἀγαθῶν, καὶ γυμνοὶ τῆς ἐλπίδος τῆς τοῖς ἁγίοις ὑπερπεπισμένης· κατοικήσονται γάρ εἰς ἄδου κολασθησόμενοι, καὶ καταλειφθήσονται ὀλίγοι, τοῦτ' ἐστίν, οἱ διὰ δικαιοσύνης εὐαρεστήσαντες τῷ Θεῷ, καὶ πλουτῶντες ἔχοντες τὸν ἐξ ἀγαθῶν ἀνδραγαθημάτων· εὐαριθμητοὶ δὲ οὗτοι κατὰ γε τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν, ὅτι : « Πολλοὶ μὲν κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί. »

Περθήσει οἶνος, περθήσει ἄμπελος, στενάζουσι πάντες οἱ εὐφραινόμενοι τὴν ψυχὴν· πέπνυται εὐφροσύνη τυμπάνων, πέπνυται αὐθάδεια καὶ πλοῦτος ἀσεβῶν· πέπνυται φωνὴ κιθάρας, ἡσχύνθησιν, οὐκ ἐπιὸν οἶνον, πικρὸν ἐγένετο τὸ σίκερα τοῖς πίνουσιν. Ἡρμῶθι πᾶσα πόλις, κλέψει οἰκίαν τοῦ μὴ εἰσελθεῖν. Ὁλοῦνται περὶ τοῦ οἶνου πανταχῇ· πέπνυται πᾶσα εὐφροσύνη τῆς γῆς, καὶ καταλειφθήσονται πόλεις ἔρημοι, καὶ οἶκοι ἐγκαταλειμμένοι ἀπολούνται.

Ἐπηϊάτω πλειστάκις ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ὡς ἀφόρητα μὲν πεπλημμεληκότας, ὅτι δὲ κολασθήσονται ταύτη τοι προεγνωκότας μὴ μὴν ἐλομένους ἀποκρούεσθαι τὴν ὀργὴν τοῖς μεταγνωκόσι πόνους. Ἐφη γάρ ὅτι Καὶ ἐκάλεσε Κύριος Σαβαὼθ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κλυθμὸν, καὶ κοπετὸν, καὶ ξύρσιν, καὶ ζῶσιν σάκκων, αὐτοὶ δὲ ἐποίησαντο

¹¹ Joan. 1, 9. ¹² Jer. xxxi, 55. ¹³ Matth. xx, 16.

εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα, σφάζοντες μόσχους καὶ ὄοντες πρόβατα, ὥστε καὶ φαγεῖν κρέα καὶ πιεῖν οἶνον λέγοντες· « Φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὐριον γὰρ ἀποθνήσχομεν. » Καὶ μὴν δι' ἐτέρου προφήτου, φησὶν· « Οἱ καθεύδοντες ἐπὶ κλινῶν ἐλεφαντίνων καὶ κατασπαταλῶντες ἐν ταῖς στρωματαῖς αὐτῶν. Οἱ ἐσθίοντες ἐρίφους ἐκ ποιμνίων, καὶ μοσχάρια ἐκ μέσου βουκολίων γαλαθῆνā, οἱ πίνοντες τὸν διυλισμένον οἶνον, καὶ τὰ πρῶτα μύρα χριόμενοι, καὶ οὐκ ἔπασχον οὐδὲν ἐπὶ τῇ συντριβῇ Ἰωσάφ. » Οὐκοῦν εἰς πολλὴν ἄγαν ἐξιτρίλιαν ἀπονενευκότες ἐτρώων οὐκ ἐν καιρῷ, καίτοι δέον ἀσχετοῖς δακρύοις καταθρέχειν τὴν παρειάν, καὶ ἀμνηστειάν αἰτεῖν τῶν ἡμαρτημένων, ἐπενήνεκται δικαίως· αὐτοῖς τὰ ἐκ τοῦ πολέμου βλάβη· καὶ οἱ πάσαι τρυφῶντες παρ' ἐλπίδα περιπεπτώκασι συμφοραῖς. Πεπένθηκεν ἡ ἀμπelos, καὶ οὐκ αὐτὸ τὸ φυτὸν, ἀλλ' οἱ τὸν ἐξ αὐτοῦ πίνοντες καρπὸν, οἱ πάσαι, φησὶν, εὐφραίνονται τὴν φωνήν κατοικμῶσιν, καὶ ὀλοῦγῃ μᾶλλον αὐτοῖς ἔσται τὸ ἐπιτήδευμα. Πέπνυται γὰρ εὐφροσύνη τυμπάνων, πέπνυται αὐθάδεια καὶ πλοῦτος ἀσεδῶν. Αὐθάδειαν δὲ φησὶ τὴν ὑπεράγαν ὀφρὺν, ἥτοι τὴν ἀλαζονείαν. Καταλήγει δὲ καὶ τὰ ἐκ τοῦ πλούτου, φησὶ, καὶ φωνὴ κιθάρας, καὶ πικρὸν τὸ σίκερα τοῖς τρυφῶσι ποτὲ, ἔρμημοι τε πόλεις καὶ οἰκοὶ γεγόνασιν. Πέπνυται γὰρ πᾶσα εὐφροσύνη τῆς γῆς, εἰ δὲ δὴ καὶ ἐπ' αὐτῆς διαλογίζοιτο τις τοῦ αἰῶνος συντελείας, καθ' ἣν ὁ τῆς κρίσεως ἔσται καιρὸς, ἐρεῖ δὴ πάλιν· ὅτι παρελάσει πᾶσα τῶν ἐν κόσμῳ τρυφή, καὶ στενυχμὸς ἔσται μᾶλλον καὶ βρυγμὸς ὀδόντων τῶν εἰς ἔθου κατοικησόμενων· καὶ ὠφελήσει μὲν ὁ πλοῦτος οὐδὲν τοῖς ἐσχηκότας αὐτὸν, ἀργήσει δὲ πᾶσα τρυφή, καὶ πεπαύσεται τὰ σωματικά, μᾶλλον δὲ καὶ εἰς πικρὸν τοῖς φιλαμαρτήμοσι ἐκδύσεται τέλος, ἡ τριπόθητος αὐτοῖς φιλοσαρκία ποτέ. Ἀποτίσους γὰρ λόγος τῇ πάντων κριτῇ· ὥς γὰρ ὁ σοφώτατος γράφει Παῦλος, τοὺς πάντας ἡμᾶς δεῖ φανερωθῆναι ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίζεται ἕκαστος εἴτε φαῦλον.

Ὅρ τρέπον ἐάν τις καλαμῆσεται ἐλάλαν, οὕτω καλαμῆθῃσονται αὐτοῦς· καὶ ἐάν παύσῃ ὁ τρυγητὸς, οὕτοι φωνῇ βοήσονται.

Δείκνυσι πάλιν ὡς ἐκ τῶν ἐν δόξει καὶ ἐμφανεστάτων παραδειγμάτων τῆς τῶν πολέμιων δυστροπίας τὸ ἀπηνὲς φειδομένων οὐδενός, οὔτε μὴν ἀνασχομένων ἀμοιρον τῆς ἐνοῦστος αὐτοῖς ὠμότητος διαφεῖναι τινά. Ἀκριβεῖ γὰρ ὀφθαλμῷ κατασκέπτονται τὸ φυτὸν, οἱ τὸν ἐκ τῶν ἐλαίων ζητούντες καρπὸν· καὶ εἰ ποῦ τι πέσοι, τριποθῆως ἀρπάζουσι, καὶ μέχρι μιᾶς συλλέγουσιν· οὕτω, φησὶν, αὐτοὺς καλαμῆσονται, πανωλεθρία καταφθείροντες οἱ πολέμιοι, καὶ ὁ τρυγητὸς παύσεται, οὕτοι φωνῇ βοήσονται. Ὡς ἐξ ἐθους δὲ πάλιν τοῦ πράττεσθαι πεφυκότος ἐπὶ ταῖς τοῦ τρυγητοῦ συντελείαις δέχεται καὶ τοῦτο. Οἱ γὰρ τοὶ τρυγῶντες ὅταν εἰς τοῦτο καταλήξαιαν πόνων, χαίροντες ἀλαλάζουσι, καὶ ἀγροικόν τινα συνθέντες ὥδην, ἀπορέονται τῶν χωρίων. Ὅταν τοῖνον, φησὶν, ἀπαν-

A se dederunt, mactantes vitulos et sacrificantes oves, ut edant carnes et bibant vinum, dicentes : « Edamus et bibamus, cras enim morimur ». Et apud alium prophetam inquit : « Dormientes in lectis eburneis, et delicias in stratis suis, comedentes hædos ex gregibus, et vitulos ex medio armentorum lactentes, bibentes delicatum vinum, et primis unguentis uncti, nec patiebantur quidquam propter contritionem Joseph ». Quapropter posteaquam in maximam devoluti lasciviam, luxui non tempestive fuerunt addictiores, cum jugibus lacrymis genas rigare oportuisset, et oblivionem postulare peccatorum, jure illis illata sunt quæ ex bello oriuntur incommoda : et qui luxuria quondam diffuserunt, præter spem inciderunt in calamitates.

B Luxit vitis, non ipsa stirps et insitio, sed qui ex ea bibunt vinum, qui quondam, inquit, exilararunt animam, plorabunt, et ululatus magis iis cordi ac curæ erit. Cessavit enim lætitia tympanorum, cessavit contumacia et opulentia impiorum. Contumaciam dicit, celsum supercilium vel arrogantiam.

Quæ 340 autem inde nascuntur enumerat : et vox citharæ, et amara est sicera olim luxuriantibus, ac vastæ factæ sunt urbes et domus. Cessavit enim omne gaudium terræ. Si vero quis de sæculi fine hic disserat, quando erit tempus judicii, rursus dicet, præteritum omnem mundanarum rerum luxum, et gemitum potius fore et stridorem dentium ab his qui descendunt ad inferos : divitiæ illis qui habent, nihil proderunt, omnes deliciæ evanescent, cessabunt corporalia, imo his qui peccatis oblectant se, desideratissima illa quidem olim carnalis voluptas, in amaram exhibit catastrophem. Reddent siquidem omnium Judicii rationem ; oportet enim nos omnes, ut sapientissimus Paulus scribit, coram Christo manifestari, ut recipiat unusquisque ea quæ per corpus gessit, seu bonum seu malum. τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς & ἔπραξεν εἴτε ἀγαθόν,

VERS. 13. *Quemadmodum si quis excutiat olivam, sic excutient eos : et si quieverit vindemia, isti voce clamabunt.*

Rursus ab exemplis ob oculos positis et evidentissimis, demonstrat hostium improbam immanitatem, cum nemo parcat, nemo quemquam imminem ab insita crudelitate sua permittit effugere. Acri enim oculo contuentur arbusculam, qui ex oleis fructum quaerunt. Si quid ceciderit, cupidissime arripiunt, et ad unum usque colligunt : sic, inquit, illos excutient ac colligent, ad internecionem usque perdentes inimici. Et si vindemia cesset, isti voce clamabunt. Hoc item sumit ex more eo qui sub finem vindemiæ inolevit. Vindemiantes enim quando ab his laboribus desistunt, gaudent ac vociferantur, et rustica quapiam cantilena composita ex prædiis se referunt. Quando ergo, inquit, hostes racemaverint omnes, et nullum prorsus re-

²² Isa. xxii, 13. ²³ Amos vi, 4 seqq. ²⁴ II Cor. v, 10.

liquerint, tunc quemadmodum exacta vindemia, A voce exclamabunt, jubilantes nimirum contra eos qui jacent et succumbunt, et insultantes his qui ceciderunt. Jam vero ad penitientem sensum respicientes dicimus, judicii tempore neminem eorum qui vixerunt impie, latiturum. Sed qui versati sunt ac vixerunt recte et legitime, in suprema ibunt habitacula : profani autem et improbi, ignis omnium edacis erunt alimentum. Exquisita igitur, **341** inquit, erit talium collectio, et hoc docebit ipse Servator, dicens : « Simile est regnum cœlorum verriculo jacto in mare, et ex omni genere colligenti, quo attracto et in littore collocato, honos congregarunt in vasa, malos foras ejecerunt ²². » Exacta et rigida igitur, inquit, erit impiorum inquisitio, sed eorum, qui sic traduxerunt vitam, nemo supererit : at omnes exhibebit angelis ad hoc ordinatis, is qui corda et renes habet cognitos.

VERS. 14. Qui vero in terra superstites erunt, exhilarabuntur cum gloria Domini.

Cum diligentem fore inquisitionem dixisset eorum qui in peccatis deprehensi essent, ut nullus posset delitescere, non sinit pium et religiosum hominem his pavoribus frangi et consternari. Etsi enim ira dicatur in omnes permeare, tamen universitatis Deus non perdit justum cum impiis. Et istuc docet voce Ezechielis dicens : « Fili hominis, terra ad quam adduco judicium sanguinis, etsi sint in medio eorum Noe, et Daniel, et Job, hi in justitia sua servabuntur, terra autem erit in perditionem. ²³ » Et alibi dicit ipse propheta nobis se contemplatum esse virum talari veste indutum, et zonam habentem, et sex homines sequentes illum, et ejusque securis in manu sua, et dixit : « Ite in civitatem post illum, et lugete, et nolite parcere, nec miseremini senioris : juvenem, infantes et mulieres interficite ad interneccionem : ad omnes autem in quibus est signum, ne appropinquetis, et a sanctis incipite ²⁴. » Jam cum prophetæ verba inexcussa relinquere non oporteat, age dicamus, quid tandem est quod dicat, Noe et Jobo jam mortuis, fortassis etiam ipso Daniele, servatum iri lamen eos in propria justitia, etsi alia quævis terra, contra quam mortis calculus latus est, corrupta ante sit et pessumdata. Videtur itaque Noe comparare, qui per fidem in Deum ipsi placent, Danieli sapientes et perspicaces : rursus Jobo, qui per patientiam nimirum in omni re laudata ei placent. Cum igitur, inquit, ira consumat eos qui in terra sunt, non Judæorum solum, verum etiam gentium, qui residui sunt, et justo judicio Dei omnia ad nos pertinentia librantis **342** et expendentis, interitum effugerunt, exhilarabuntur cum gloria Domini. Gaudebunt scilicet servati per inenarrabilem gloriam ejus qui præses est sanctorum,

Α τας οἱ πολέμιοι καλαμπήτωνται καὶ καταλείψουσι παντελῶς οὐδένα, τότε καθάπερ πεπαιμμένου τοῦ τρυγητοῦ, φωνῇ βοήσονται καταλαλάζοντες δηλονότι τῶν κειμένων καὶ πεπτωκόσιν ἐπιγαννύμενοι. Φαμέν δὴ πάλιν εἰς τὴν ἑστώτῳ βλέποντες ἔννοιαν, ὅτι κατὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν οὐδεὶς ἔσται τῶν ἀνοσίως βεβιωκότων ὃς δυνήσεται λαθεῖν. Ἀλλ' οἱ μὲν πολιτευσάμενοί τε καὶ διαζήσαντες ὁρθῶς καὶ ἐν νόμῳ εἰς τὰς ἀνω βαδιοῦνται μονάς· οἱ γὰρ μὴν βέβηλοι τε καὶ πονηροὶ πυρὸς ἔσονται παμφάγου τροφῆς. Ἀκριθὴς οὖν ἔσται, φησί, τῶν τοιούτων ἡ συλλογὴ, καὶ τοῦτο διδάξει λέγων αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ· « Ὁμοίᾳ ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σαγήνῃ βληθείσῃ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐκ παντὸς γένους συναγαγούσῃ. τὴν ἀναβιάσαντες, καὶ ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν καθίσαντες συν- **B** ἔλεξαν καλὰ εἰς ἄγῃ, τὰ δὲ σαπρὰ ἐξω ἔβαλον. » Ἀκριθὴς οὖν ἔσται, φησί, τῶν ἀνοσίων ἡ ζήτησις, καταλειφθήσεται δὲ τὸ σύμπαν οὐδεὶς τῶν οὕτως βεβιωκότων· παραδείξει γὰρ ἅπαντας τοῖς εἰς τοῦτε τεταγμένοις ἀγγέλοις ὁ καρδίας εἰδὼς καὶ νεφροῦς.

Οἱ δὲ καταλείφοντες ἐπὶ τῆς γῆς εὐφρανθήσονται ἅμα τῇ δόξῃ Κυρίου.

Ἀκριθὴ τὴν κατάσχεψιν ἔσεσθαι λέγων τῶν ἐν ἁμαρτίαις κατελιγμένων, ὡς μηδένα δύνασθαι διαλαθεῖν, οὐκ ἐξ καταθραύεσθαι τοῖς εἰς τοῦτο δέμασι τὸν ἀσεβῆ καὶ φιλόθεον. Κἄν γὰρ εἰ λέγοιτο κατὰ πάντων ἵνα· τὰ ἐξ ὀργῆς, ἀλλ' οὖν ὁ τῶν ὧλων θεὸς οὐ διόλλυσι τὸν δίκαιον μετὰ ἀσεβῶν. Καὶ τοῦτο διδάσκει λέγων διὰ φωνῆς Ἰεζεκιήλ· « Ὑπὲρ ἀνθρώπου, γῆν ἐφ' ἣ ἐπάγω κρίμα αἵματος, κἂν ὥσιν ἐν μέσῳ αὐτῶν Νῶε καὶ Δανιὴλ καὶ Ἰώβ, οὗτοι ἐν τῇ **C** δικαιοσύνῃ αὐτῶν σωθήσονται, ἡ δὲ γῆ ἔσται εἰς δεισθρον. » Καὶ μὴν καὶ ἐτέρωθι φησιν ὁ αὐτὸς ἡμῖν προφήτης· τεθεσθαι μὲν ἄνδρα ποδὴρῃ ἐνδοξυμένον, καὶ ζώνῃν ἔχοντα, καὶ ἐξ ἀνδράς ἐρχομένους ὀπίσω αὐτοῦ· καὶ ἐκάστου φησιν ὁ πέλυξ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ εἶπεν· « Πορεύεσθε εἰς τὴν πόλιν ὀπίσω αὐτοῦ, καὶ κώπτετε καὶ μὴ φείδεσθε, καὶ μὴ ἐλεήσητε πρεσβύτερον, νεανίσκον, καὶ νῆπια, καὶ γυναῖκας ἀποκτείνετε εἰς ἐξάλειψιν, ἐπὶ δὲ πάντας ἐφ' οὓς ἔστι· τὸ σημεῖον, μὴ ἐγγίσητε, καὶ ἀπὸ τῶν ἁγίων ἄρχεσθε. » Ἐπειδὴ δὲ οἶμαι δεῖν οὐκ ἀβασανίστους εἶναι τὰς τοῦ προφήτου φωνὰς, φέρε λέγωμεν, τί δή ποτε Νῶε τε καὶ Ἰώβ τεθνεώτων ἦδῃ, τάχα δὲ που καὶ αὐτοῦ τοῦ Δανιὴλ, σωθήσεσθαι φησιν αὐτοὺς ἐν **D** τῇ ἰδίᾳ δικαιοσύνῃ, καὶ τοι τῆς ἄλλης ἀπάσης γῆς, καθ' ἧς ἂν ἡ τοῦ θανάτου ψῆφος ἐκφέροιτο, καταφθειρομένης. Ἔοικε τοίνυν τῷ μὲν Νῶε παρεικάζειν τοὺς διὰ πίστεως τῆς εἰς Θεὸν εὐαρεστοῦντας αὐτῷ· τῷ γὰρ μὴν Δανιὴλ τοὺς σοφοὺς τε καὶ διορατικούς· Ἰώβ δὲ πάλιν τοὺς διὰ γὰρ τῆς ὑπομονῆς, δηλον δὲ ὅτι τῆς εἰς πᾶν ὅτιοῦν τῶν ἐπαινουμένων, εὐαρεστοῦντας αὐτῷ. Δαπανώσης τοίνυν, φησί, τῆς ὀργῆς τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, οὐχὶ μόνης τῆς Ἰουδαίων, ἀλλὰ γὰρ καὶ τῆς τῶν ἐθνῶν, οἱ καταλειφθέντες καὶ κρίσει δικαίᾳ τοῦ πάντα τὰ καθ' ἡμᾶς ταλαντεύοντος Θεοῦ διαφυγόντες τὸν δειφρον εὐφρανθήσονται ἅμα τῇ

²² Matth. xiii, 47, 48. ²³ Ezech. xiv, 15 16. ²⁴ Ezech. ix, 5, 6.

δόξῃ τοῦ Κυρίου· ἡσθήσονται γὰρ ἀνασεωσμένοι ἅ
διὰ τῆς ἀρρήτου δόξης τοῦ τῶν ἁγίων προεστηκότος,
καὶ ἀνατερίζοντος τὸν εὐσεβῆ τῇ περ' αὐτοῦ φειδοί
τε καὶ χάριτι. Προσθήσομεν δὲ τοῖς εἰρημένοις
καὶ κεῖνο. Κατὰ γὰρ τοὶ τὸν τῆς συντελείας τοῦ παρόν-
τος αἰῶνος καιρὸν, καταπεμφθήσονται μὲν εἰς ἔθου
κολασθησόμενοι οἵτινες τῶν ἐκτόπων ἐπιτηδευμάτων
γεγόνασιν ἐρασταί. Οἱ γὰρ μὴν καταλειφθέντες, τοῦτ'
ἔστιν, οἱ δίκαιοι εὐφρανθήσονται ἅμα τῇ δόξῃ Κυ-
ρίου, συνέσονται γὰρ τῷ Χριστῷ ὃς ἐστὶ δόξα τοῦ
Θεοῦ καὶ Πατρός. Ἐφ' ἣν γὰρ αὐτὸς, ὅτι « Ἐγὼ σε
ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ ἔργον ἐτελείωσα ὃ δέδωκάς
μοι, ἵνα ποιήσω αὐτό. » Καὶ μὴν καὶ αὐτός που φησὶν ὁ
ζῆ τὸ ὄνομά μου, » ἢ μὴν ἐμπλησθήσεται τῆς δόξης
Χριστοῦ.

Ταυταχθήσεται δὲ τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης. Διὰ
τοῦτο ἡ δόξα Κυρίου ἐν ταῖς νήσοις ἔσται τῆς
θαλάσσης, τὸ ὄνομα Κυρίου ἐνδοξόν ἔσται.

Ἵδωρ καὶ θάλασσαν αἰνιγματωδῶς ὀνομάζει τῶν
ἐθνῶν τὴν πληθύν. Ἔθος γὰρ τοῖς ἁγίοις προφήταις
τοῦτο δρᾶν. Καὶ γοῦν ὁ μακάριος Δαβὶδ περὶ τῆς
γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ φησιν· « Αὐτῇ ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη
καὶ εὐρύχωρος, ἐκεῖ ἔρπετά ὦν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς,
ζῶα μικρὰ μετὰ μεγάλων· ἐκεῖ πλοῖα διαπορεύεται,
ἐράκων οὗτος ὃν ἐπλάσας ἐμπαίζειν αὐτῇ. » Καὶ οὐ
δὴ ποῦ φαμεν ὡς περὶ τῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ νηχομένων
ὁ λόγος τῇ αὐτῇ, οὔτε μὴν τὰς τῶν ἰχθύων διαφορὰς
ὑπεμφαίνειν ἤθελεν, ἀλλ' οὐδὲ δράκοντά τινα σωμα-
τικόν τε καὶ αἰσθητὸν τοῖς τῆς θαλάσσης ὕδασι
ἐνεῖναι φαμεν. Ἀπλοῖ δὲ, ὡς ἔφην, διὰ γε τούτων
ἡμῖν τὴν ἐν τῷδε τῷ βίῳ τύρβην, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ
τὸν ἐν σάλῳ βίον· καὶ μὴν καὶ δράκοντα, τοῦτ' ἔστι,
τὸν Σατανᾶν, ὃς πάντας περιείσιν ἀνθρώπους, καὶ
τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην περινοστεῖ, ταῖς τῶν
ἐθνῶν ἐπιβουλεύων ψυχαῖς. Ἵδωρ τοίνυν θαλάσσης
τὴν τῶν ἐθνῶν ὀνομάζει πληθύν· νήσους δὲ τάχα που
τὰς πόλεις. Καὶ δὴ καὶ παραχθήσεσθαι φησὶν ἅπαν-
τας τοὺς ἐν αὐταῖς, τῆς θείας ὀργῆς ἐπιτηρώσης
αὐτοῖς. Τὴν γὰρ μὴν τοῦ Χριστοῦ δόξαν ἐν ἀπάσαις
ἔσεσθαι φησὶ κατὰ τινα τρόπον. Ἐπιγνώσονται δὲ
ὅτι τοῖς θεοῖς νεύμασι πεπόρθηνται τε καὶ διολώ-
λασι, καὶ τῷ πάντα ἰσχύοντι διὰ τῆς ἐνοούσης αὐτοῖς
ἀνοσιότητος οὐ μετρίως προσκεκρυμμένοι δέδονται
πρὸς ἐρήμωσιν. Καταγνώσονται δὲ πάντῃ τε καὶ
πάντως τῶν ἰδίων θεῶν, κατ' οὐδένα τρόπον ἐπαμυ-
νάντων αὐτοῖς. Τοῦτο δὲ ἦν ἔτερον οὐδὲν, ἢ τὴν τοῦ
Κυρίου δόξαν εἰς ὕψος ἀφίεσθαι μέγα. Ἔοικε δὲ τῶν
προφητικῶν προαγορεύσεων ὁ σκοπὸς μεταφορῆσαι
λοιπὸν ἐπὶ τὸ Χριστοῦ μυστήριον, καὶ τῆς ἐσομένης
δι' αὐτοῦ σωτηρίας ποιεῖσθαι τὴν ἀνάμνησιν. Οἱ γὰρ
τοί, φησὶ, καταλειφθέντες ἐπὶ γῆς εὐφρανθήσονται
ἅμα τῇ δόξῃ Κυρίου· « Σσεώσωμεθα γὰρ οὐκ ἐξ ἔργων
τῶν ἐν δικαιοσύνῃ ἃ ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ
τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος, καὶ οὐ διὰ τῆς ἐν νόμῳ σκιάς
δικαιούμενοι. » Δικαιοὶ γὰρ ἡμεῖς ἥκιστα μὲν ὁ νό-
μος, ἀπαλλάξει δὲ μᾶλλον πλημμελημάτων ἢ διὰ τοῦ
ἀγίου βαπτίσματος χάρις, καὶ τῇ τῶν ἐσομένων

qui velut maceria communit impium, sua miseri-
cordia et gratia. Addimus dictis et illud. Tempore
videlicet consummationis hujusce sæculi, mittentur
in orcum quicumque sædorum studiorum amantes
exstiterunt : at qui reliqui sunt, id est, justī,
lætitia afficientur cum gloria Domini. Erunt enim
cum Christo, qui est gloria Dei et Patris. Dixit enim
ille : « Illustravi te in terra, opus consummavi quod
mandasti mihi ut faciam ³⁰. » Quin et ipse Deus ac
Pater dicit beato Mosi : « Vivo ego, et vivit nomen
meum ³⁰. » Certe implebitur gloria Domini omnis
terra : repleta sunt enim omnia Christo.

ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τῷ μακαρίῳ Μωσῇ· « Ζῶ ἐγώ, καὶ
Κυρίου πᾶσα ἡ γῆ. Ἐμπέλησται γὰρ τὰ πάντα

Vers. 15. *Turbabitur aqua maris, propterea gloria
Domini in insulis erit maris, nomen Domini glo-
riosum erit.*

Aquam et mare ænigmatice nominat gentium
multitudinem. Est enim in more sanctis prophetis
hoc facere. Quippe beatus David, de terra et his
qui in ea sunt, inquit : « Hoc mare magnum et
spatiosum ; illic reptilia quorum non est numerus,
animalia parva cum magnis. Illic naves transeunt,
draco iste, quem formasti, ut illudat ei ³¹. » Nec
dicimus eum loqui de his qui natant in mari,
nec differentias piscium demonstrare voluisse, sed
nec draconem aliquem corporeum et sensibilem
in marinis aquis esse dicimus. Sed, uti dicebam,
hinc nobis turbas in vita ostendit, et vitam in
hoc salo, quin et draconem malorum principem et
caput, id est, Satanam qui omnes circumstat ho-
mines, et orbem terrarum apud nos peragrat,
animabus sanctorum struens insidias. Aquam igitur
maris, gentium vocat multitudinem ; insulas vero,
urbes forsitan appellat. Porro omnes in illis urban-
dos ait, divina ira insiliente. Gloriam autem Christi
in omnibus quodammodo fore ait. Agnoscent enim
sese divino nutu vastatos et perditos fuisse, et
Deum omnia potentem illa sua impietate non me-
diocriter offendisse. Quare traditi sunt in desola-
tionem, et **343** ubique ac semper deos suos in-
simulabunt, nullo modo operi ferentes. Hoc au-
tem aliud nihil erat, quam Domini gloriam in
magnam celsitatem evehi. Scopos porro propheti-
carum prædictionum in posterum ad Christi my-
sterium videtur tendere, et futuræ per illum salutis
mentionem facere. Qui enim sunt, inquit, residui
super terram, exhilarabuntur simul cum gloria
Domini. « Servati enim sumus non ex operibus in
justitia quæ fecimus nos, sed ex magna ejus miseri-
cordia, nec per legis umbram justificamur ³² ;
minime namque justificat nos lex ; sed potius gratia
quæ per sacrosanctum baptisma est, nos a pec-
catis liberat : quæ futurorum bonorum spem reficit
ac recreat, et afflatim secundat quasque pinguefacit.
Expectamus enim nos fore cum Christo ipso, qui

³⁰ Joan. xvii, 4. ³⁰ Num. xiv, 21. ³¹ Psal. ciii, 25, 26. ³² Galat. ii, 16 ; Tit. iii, 5.

est gloria Dei et Patris, sicuti modo dixeram. Postquam autem a terminis ad terminos orbis terrarum sanctorum apostolorum perambulavit oratio; et gentes a multorum deorum errore transtulit, et ad gratiam per Christum adduxit; turbari ait aquam maris, nimirum terræ universæ sub sole populos. Turbantur autem, peregrinam linguam sonantes, et a pristino errore discedentes, atque ad veritatis agnitionem adductæ. Gloria Domini in insulis erit maris. Insulas, ut quidem censeo, sanctas dicit Ecclesias Dei, quæ in mundo quasi mari constitutæ, Christo servante, ferunt et superant ejus tumultuationes, et qui non sinit eas persecutionum fluctibus concuti. Cum enim mare nominasset ænigmatice gentes, huic in translatione sermonis prudenter immoratus, insulas nominat Ecclesias, in quibus admirabilis est Dei gloria.

περιθραύεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ αἰνιγματωδῶς θάλασσαν εἰπὼς ἐπόμηνος, νήσους ὀνομάζει τὰς ἐκκλησίας ἐν αἷς

VERS. 16. Domine Deus Israel, ab alis terræ portenta audivimus, spes pio.

Relictorum in terra, et exhilaratorum cum gloria Domini, et in ipsis insulis, Ecclesiis, inquam, habitantium, personam inducit hisce verbis nobis propheta, universorum servatorem Deum glorificantium et dicentium: Ab alis terræ audivimus portenta, et ad hæc credentium, piis bonam fore spem, se per illum servatum iri, quin abunde benignitatis ejus fore consortes. Alas terræ videtur nominare, 344 sanctos mystagogos, et sacrorum antistites, quorum sermonibus velut alis tantum non subvecti, superna sapimus, in res terrenas desultantes, et terrestrem ac carnalem affectum abjicientes, conversationem habemus in cælis. Ab his alis terræ sic intellectis, dicunt se portenta audire, per Christum videlicet. Initiamur enim sanctorum apostolorum et evangelistarum scriptis, et Christi divina miracula discentes, in ipsis spem habemus solidissimam, et confidimus, et firmo ac constanti affectu præditi sumus, atque spem piorum optimam esse credimus. Exspectamus enim regnum cælorum, et honores ac gloriam, quæ diligentibus Deum destinantur et præparantur.

VERS. 17, 18. Et dicent: Væ prævaricantibus qui prævaricantur legem; timor, et fovea, et laqueus super vos qui habitatis in terra. Et erit, qui fugit timorem, incidet in foveam; qui evadit ex fovea, capietur laqueo.

Quinam dicent? Qui supererunt omnino in terra, et cum gloria Dei exhilarabuntur, et insulas seu Ecclesias inhabitant. Quibus vero dicent? Legem repudiantibus, id est, qui non crediderunt. Si enim credidissent Mosi, credidissent Christo, de illo enim is scripsit. Vide quomodo qui fidem receperunt, illico legem respuentes admoneant, et futura

ἀγαθῶν ἐλπίδι κατευφραίνουσα καταπαίνει πλουσίως. Προσδοκῶμεν γὰρ ὅτι καὶ αὐτῷ συνεσόμεθα τῷ Χριστῷ, ὅς ἐστι δόξα τοῦ Πατρὸς, καθάπερ ἔφη ἀρτίως. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ περάτων εἰς πέματα τῆς ὑπ' οὐρανῶν, ὁ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διαπεφοίτηκε λόγος, μεθιστάς μὲν τὰ ἔθνη τῆς πολυθέου πλάνης, προσκομίζων δὲ τῇ χάριτι τῇ διὰ Χριστοῦ· τεταράχθαι φησὶ τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης, τοῦτ' ἐστὶ, τοὺς κατὰ πᾶσαν τὴν ὑφ' ἡλίῳ λαούς. Ταράττονται δὲ ξενοφωνούμενα, καὶ τῆς μὲν ἀρχαίας ἀπαίροντα πλάνης, μεθορμιζόμενα δὲ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν. Ταύτη τοί φησιν· Ἡ δόξα Κυρίου ἐν ταῖς νήσοις ἐστὶ τῆς θαλάσσης. Νήσους δὲ, ὡς γε οἶμαι, φησὶ τὸς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, αἱ καθάπερ ἐν θαλάσῃ τῷδε τῷ κόσμῳ κείμεναι, τῆς ἐν αὐτῷ τύρβης ἀνέχουσι τε καὶ ὑπερφέρονται Χριστοῦ διασώζοντος, καὶ τοῖς τῶν διωγμῶν κύμασιν οὐκ ἐώντος αὐτάς ὀνομάζει τὰ ἔθνη, ταύτη τοι τοῦ λόγου τροπὴ νουνῆ δόξα τοῦ Θεοῦ θαυμάζεται.

Κύριε ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ἀπὸ τῶν περὶ γῆς τέρατα ἠκούσαμεν, ἐλπὶς τῷ εὐσεβεῖ.

Τῶν καταλειφθέντων ἐπὶ τῆς γῆς καὶ εὐφραίνομένων ἅμα τῇ δόξῃ Κυρίου, καὶ τῶν ἐν αὐταῖς κατοικούντων νήσοις, φησὶ δὴ ταῖς ἐκκλησίαις, ἐσκομίζει τὸ πρόσωπον ὁ προφήτης ἡμῖν ἐν τούτοις, τὸν τῶν ὅλων δοξολογούντων Θεὸν καὶ λεγόντων· Ἐκ περὶ γῆς τῆς γῆς ἀκούσατε τέρατα, καὶ πρὸς γε τούτῳ πεπιστευκότων ὅτι ἔσται τοῖς εὐσεβοῦσιν ἐλπὶς ἀγαθὴ τοῦ δικαιοῦσθαι παρ' αὐτοῦ, καὶ μὴν καὶ πλουσίως μετασχεῖν τῆς ἡμερότης αὐτοῦ. Πτέρυγας δὲ τῆς γῆς εἰκόσιν ὀνομάζειν τοὺς ἁγίους μυσταγωγούς, ὧν τοῖς λόγοις μονονοῦχὶ καὶ πεπορεύμενοι τὰ ἄνω φρονούμεν, τῶν ἐπιγείων ἀναπηδῶντες πραγμάτων, καὶ τὸ γεῶδες καὶ σαρκικὸν ἀφέντες φρόνημα τὸ πολίτευμα ἔχομεν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἐκ τῶν οὕτω νοουμένων τῶν περὶ γῆς τῆς γῆς τέρατα ἠκούσαμεν διὰ Χριστοῦ, φησὶ δηλονότι. Μεμυσταγωγήμεθα γὰρ τοῖς τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ εὐαγγελιστῶν συγγράμμασι, καὶ τὰς διὰ τοῦ Σωτῆρος θεοσημείας μαρτυρίας ἔχοντες ἐν αὐτοῖς τὴν πίστιν, τεθαρσένκαμεν τε καὶ ἀρηρότως διακείμεθα καὶ πιστεύομεν, ὅτι καὶ καλὴ λῆαν ἡ τῶν εὐσεβούντων ἐλπὶς· προσδοκῶμεν γὰρ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, καὶ τὰς τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν ὑπέρπερισμένας τιμὰς τε καὶ δόξας.

Καὶ ἐροῦσιν· Οὐαὶ τοῖς ἀθετοῦσιν, οἱ ἀθετοῦντες τὸν νόμον· φόβος καὶ βόθυνος, καὶ παγὶς ἐφ' ὑμᾶς τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἔσται, ὁ φεύγων τὸν φόβον ἐμπίσσειται εἰς τὸν βόθυνον, ὁ δὲ ἐκβαίνων ἐκ τοῦ βοθύνου ἀλώσεται ἐκ τῆς παγίδος.

Τίνες ἐροῦσιν; Οἱ καταλειμμένοι που πάντως ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ εὐφραίνόμενοι ἅμα τῇ δόξῃ Κυρίου, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὰς νήσους, ἥτοι τὰς Ἐκκλησίας. Ἐροῦσι δὲ τίσι; Τοῖς ἀθετοῦσι τὸν νόμον, τοῦτ' ἐστὶ, τοῖς μὴ πιστεύουσιν. Εἰ γὰρ ἐπίστευον τῷ Μωσῇ, ἐπίστευον ἂν τῷ Χριστῷ, περὶ γὰρ αὐτοῦ ἐκείνος ἔγραψεν. Ὅρα δὲ ὅπως τὴν πίστιν παρα-

δεξάμενοι, νοθετοῦσιν εὐθὺς τοὺς ἀθετοῦντας τὸν νόμον, καὶ τὸν ἐκ τῆς ἐσομένης ἐπ' αὐτοὺς κολάσεως ἐπανατείνουσι φρόν, καὶ καταπτοῦσι τοὺς δαίμασι προαπαγγέλλοντες τὰ ἐσόμενα. Φόδος γάρ, φησί, καὶ βόθυνος καὶ παγίς, τοῦτ' ἐστὶ, πᾶν εἶδος κακῶν ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἀπόνευσις οὐκ ἔσται τῆς συμφορᾶς. Ἀλλ' εἰ καὶ τις τὸ δέ τι διαφύγοι τυχὸν τῶν κακῶν ὑφ' ἐτέρου ληφθήσεται, καὶ πάντη τε καὶ πάντως ἐν τῶν ἐνηνεγμένων ἀλώσεται κακῶν. Τοῦτο δὲ παθεῖν τοῖς Ἰουδαίοις συμβέβηκε, μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρὸν, πεπορημένης αὐτοῖς τῆς χώρας, πόλεων τε καὶ οἰκῶν καταστρεσμένων· καὶ μακρὸν ἕκαστα

λέγειν εἰδῶσι μάλιστα τοῖς τῆς Ἐκκλησίας τροφίμοις. Ὅτι θυρίδες ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀνεψύχθησαν, καὶ σεισθήσεται τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Παραχθὴ ταρ-
χθήσεται ἡ γῆ, καὶ ἀπορῖα ἀπορρηθίσεται ἡ γῆ. Ἐκλί-
νεται καὶ σεισθήσεται ἡ γῆ πᾶσα ὡς ἐπωρο-
φυλάκιον, ὡς ὁ μεθύων καὶ κραιπαλῶν, καὶ πε-
σεῖται, καὶ οὐ μὴ δύναται ἀνυστῆναι, κατ-
ίσχυσε γὰρ ἐπ' αὐτῆς ἡ ἀνομία.

Ἀποδίδουσι τὴν αἰτίαν τῶν ἔσεσθαι προαπηγαλ-
μένων, καὶ ὅτι πικραῖς καὶ ἀνεξιτήτοις περιπεσοῦν-
ται συμφοραῖς. Ἐφη γὰρ ὅτι φόδος καὶ βόθυνος καὶ
παγίς ἐφ' ἡμᾶς· καὶ ὅτι τὸν βόθυνον εἰ τις διαφύγοι
ἀλώσεται ὑπὸ τῆς παγίδος. Ποία τοίνυν ἡ τοῦδε πρό-
φασις; Θυρίδες, φησὶν, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἠνεψύχθησαν,
τοῦτ' ἐστίν, ἐπεσκέψατο ὁ θεὸς τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐως
μὲν γὰρ ἀνεξίκακεῖ τοῖς εἰωθόσι πλημμελεῖν, οἶονε
πως δοκεῖ καὶ μὴ ἐπορᾶν, κεκλεισθαι δὲ μᾶλλον ὁ
οὐρανός. Ἐπειδὴ δὲ κατασκέπτεται τῶν ἐπὶ γῆς τὰς
ὁδοὺς, τότε δὴ τότε, καθάπερ θυρίδων ἀνεψυγμένων,
ἐν ὀφθαλμοῖς ποιεῖται τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς γῆς· ἐπι-
φέρων δὲ τὰς αἰτίας τοῖς ἑκάστου πλημμελήμασιν
ἀναλόγως, θορύβου τὰ πάντα καὶ δέους ἀναμεστοί·
καὶ ὅσον ἐκ μέθης ἅπαντες οἱ ἐπὶ τῆς γῆς πρὸς πᾶν
εἶδος διαρρίπτονται κακῶν. Ἐπενήνεκται δὲ χρησί-
μως τὸ φάναι καθάπερ τι τῶν ἐν ἀγροῖς ὀπωροφυ-
λακίων σεσαλεύσθαι τὴν γῆν· τὸ ὅτι κατίσχυσεν ἐπ'
αὐτῆς ἡ ἀνομία. Ἐως μὲν γὰρ φορητὰ πλημμελοῦσιν
οἱ ἐπ' αὐτῆς ἀναδύεται τὰς δίκας, καὶ χαλῖνοι τὴν κί-
νησιν ὁ τῶν ὅλων θεός. Ἀσχέτου γε μὴν τῆς ἀπάντων
δυσσεβείας γεγεννημένης πᾶσά πως ἀνάγκη, καὶ ἐπ-
οπτεύεσθαι παρὰ θεοῦ τὴν γῆν, καὶ κατισχυοῦσθαι
ἐπ' αὐτῆς ἀνομίας, μεθύειν τρόπον τινὰ καὶ κραιπα-
λᾶν, καὶ πρὸς πᾶν εἶδος καταδονεῖσθαι συμφορᾶς.

Καὶ ἐπάξει ὁ θεὸς ἐπὶ τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ
τὴν χεῖρα, καὶ ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς. Καὶ
συνάξουσιν καὶ ἀποκλείσουσιν εἰς ὄχυρμα καὶ
εἰς δεσμοτήριον, διὰ πολλῶν γενεῶν ἐπισκοπῇ
ἔσται αὐτῶν, καὶ τακίησεται ἡ πλῆθος, καὶ πεσεῖ-
ται τὸ τεῖχος.

Λαμπρὸν καὶ τοῦτο κατόρθωμα τῆς ἐνανθρωπήσεως
τοῦ Μονογενοῦς. Ἐδεῖ γάρ, ἔδει λοιπὸν ἐπιλάμψαντος
τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου, τὸν νοητὸν ἐκείνον δια-
σχιδασθαι σκότον, ὃν ταῖς ἀπάντων καρδίαις ἐνέχεεν
ὁ Σατανᾶς. Ἐσκότισε γὰρ τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων,
κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ ἀνέπεισε προσκυνεῖν τῇ
κτίσει παρὰ τὴν κτίσαντα. Ἐμερίζοντο γὰρ οἱ πλε-
ῶνται τὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα, καὶ οἱ μὲν τὸν ἥλιον

A punitionis metum aggravent, et terroribus concu-
tiant, futura denuntiant. Timor enim, inquit, et
fovea, et laqueus, id est, omnia genera malorum
super vos, et a calamitate suffugium nullum erit,
nec declinatio. Sed forte si unum quid malorum
effugerit, capietur altero, et ubique ac semper,
aliquo malorum illatorum comprehendetur. Hoc
contigit Judæis post crucem Servatoris, cum regio
eorum vastaretur, urbesque et ædes conquassaren-
tur: sed dicere singula longum est, maxime Ec-
clesiæ alumnis gnaris ac scientibus.

VERS. 19, 20. Quia fenestæ cæli apertæ sunt, et
concutientur fundamenta terræ. Turbatione turba-
bitur terra, et ad summam inopiam redigetur terra.
Declinavit, et commovebitur sicut tugurium, omnis
terra ut ebrius et plenus crapulæ, et cadet, nec
potest resurgere, invaluit enim contra eam iniquitas.

Causam reddit eorum quæ prænuntiata sunt, et
quod in acerbis et inextricabiles miseras incident.
Dixit enim, Timor, et fovea, et laqueus super vos,
et foveam si quis effugerit, capietur laqueo. Quæ
igitur est rei huiusce causa? Januæ cæli apertæ
sunt, id est, invisit Deus eos qui sunt in terra.
Quandiu enim suffert delinquentes, non inspicere
quodammodo, imo potius quoque cælum occludi
videtur. Cum autem vias mortalium obtuetur, tunc,
tunc veluti januis apertis, ob oculos constituit eos
qui in terra sunt, ac pœnas pro ratione cuiusque
delicti convenienter infligens, tumultu ac metu
complet omnia. Et tanquam præ ebrietate omnes
terræ incolæ omni malorum generi objiciuntur.
Commode autem infertur post illud dictum, sicut
aliquod in agris tugurium, commoveri terram, illud
alterum: Quia invaluit in ea iniquitas. Nam dum
qui in ea agunt, peccant tolerabiliter, revocat et
retractat quasi pœnas, et ictum refrenat universorum
Deus. Sed omnium impietas si intemperans
fiat et effrenis, necesse omnino est, terram a Deo
spectari, et invalescente in ea iniquitate, inebriari
quodammodo, et oppleri crapula, et omni calamita-
tis genere agitari.

VERS. 21, 22. Et inducet Deus super ornatum
cæli manum, et super reges terræ, et congregabunt et
concludent in munitionem et in carcerem; per multas
ætates visitatio erit eorum, et liquefet laeas, et cadet
murus.

Illustre est hoc quoque humanitatis Unigeniti do-
cumentum. Oportuit enim, oportuit, deinceps illuce-
scente justitiæ sole, tenebras illas intelligibiles dissi-
pari, quas omnium cordibus Satan offuderat. Obte-
nebravit enim, juxta id quod scriptum est²², sensus
infidelium, persuasitque ut creaturæ supra Crea-
torem procumberent. Partiti sunt nimirum hi qui
errabant, mundi elementa, alii solem nuncupabant

²² Rom. 1, 21 sqq.

deum, alii lunam, cæteri ex astris aliud, atque pro sua libidine. Laborabant vero hac impietate etiam ipsi Judæorum populi. Alicubi enim dixit Deus Jeremiæ prophetæ pro illis supplicanti : « Et **346** tu ne ora pro populo isto, et ne precare, et ne accede ad me pro illis in oratione et precatione, quia non exaudiam. Annon vides quid isti faciant in civitatibus Judæ, in viis Jerusalem? Filii illorum colligunt ligna, et patres eorum accendunt ignem, et uxores eorum subigunt farinam ut faciant placentas militiæ cæli, et libaverunt liba diis alienis, ut ad iram provocent me ^{33, 34}. » Et per alium prophetam alloquitur illos : « Nunquid mactationes et hostias adduxistis mihi quadraginta annos in deserto, domus Israel, dicit Dominus? Et ³⁵ sustulistis tabernaculum Moloch, et sidus dei vestri Rāphan, figuras quas fecistis vobis ut adoretis ³⁶. » Inducet igitur, inquit, Deus super ornatum cæli manum, id est, dissipabit eos qui ornatum cæli adorant, solem, inquam, et lunam, et astra. Verisimile vero est, velut ex parte, totam idololatriam in his denominari. Jam enim cessatum est, Christo exhibitio et demonstratio, adorare mundi elementa. Sique ornatum cæli ipsum peccati inventorem et patrem, id est, Satanam, intelligamus, recta sane ad veritatem pervenerimus. Dictum est de eo : « Quomodo cecidit de cælo Lucifer mane oriens ³⁷. » Cum autem semel ante lapsum, propter antiquam ejus gloriam Lucifero assimilaretur, ornatum cæli etiamnum propheticus sermo nobis enim appellat. Manum inferendam dicit, non soli ornamento cæli, sed et terræ regibus, id est, sublunarem hunc globum vi obtinentibus, videlicet sæculi hujus mundanis rectoribus, nequam et adversariis potestatibus. Regnum enim terræ renueverunt, et suos in ea adoratores effecerunt, persuaseruntque omnibus, charitatem erga Deum prorsus contemnere. Istos igitur ex fraude et mendacio et cupiditate regnantes, congregabunt, et in munitiorem et carcerem concludent. Denisit enim eos in supplicii carcerem, Servatoris potentia, in firmam ac inevitabilem custodiam. Siquidem rogarunt dæmones accedentes ad eum, ne præciperet in abyssum abire ³⁷. Subnectit propheta, ac inquit : Per multas ætates visitatio erit illorum. Etenim a constitutione mundi tyrannidem occuparunt, nec destiterunt cum divina **347** et secreta majestate bellum gerere. Continuata est autem hæc eorum amentia, ad usque Servatoris omnium nostri Christi adventum, et visitatione postea per illum facta in custodiam conclusi sunt, et in carcerem, verum hoc per multas ætates passi sunt. Liquefaciendum dicit laterem, et casurum murum, muro forsitan Satanam comparans. Potens enim ad resistendum erat, et quasi civitas turribus munitissima : cæterum quatienti Christo captus est et prostratus. Non enim valuit invictam ejus vim sustinere et excipere. Quod autem deleto et concidente Satana, idololatriæ nugæ

A ἐπεγράφοντο θεόν, οἱ δὲ τὴν σελήνην, ἕτεροι δὲ τῶν ἀστέρων τῶν καθ' ἡδονήν. Νευοσῆχας δὲ ταυτηνὴν τὴν δυσσέθειαν καὶ αὐτοὶ τῶν Ἰουδαίων οἱ ὄημοι. Καὶ γοῦν ἐφη ποὺ θεὸς τὰς ὑπὲρ αὐτῶν ἰκετίας ἀναφέρωντί ποτε τῷ προφῆτῃ Ἰερεμιά· « Καὶ σὺ μὴ προσεύχου περὶ τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ μὴ ἀξίου, καὶ μὴ προσέλθῃς μοι περὶ αὐτῶν ἐν δεήσει καὶ προσευχῇ, ὅτι οὐκ εἰσακούσομαι. Ἡ οὐχ ὁρᾷς τί οὗτοι ποιοῦσιν ἐν ταῖς πόλεσιν Ἰούδα, καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς Ἱερουσαλὴμ; Οἱ υἱοὶ αὐτῶν συλλέγουσι ξύλα, καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν καλοῦσι πῦρ, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν τρίβουσι σταῖ; τοῦ ποιῆσαι χαυῶνας τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἔσπεισαν σπονδὰς θεοῖς ἀλλοτρίοις ἵνα παροργίσωσί με. » Καὶ μὴν καὶ δι' ἐτέρου προφῆτου πρὸς αὐτοὺς φησὶ· « Μὴ σφάγια καὶ θυσίας προσηγνάτε μοι ἐν τῇ ἐρήμῳ τεσσαράκοντα ἔτη, οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει Κύριος; Καὶ ἀνελάθετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μωλὼχ, καὶ τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ Ῥεφάν· πρὸς τύπους οὓς ἐποίησατε προσκυνεῖν αὐτοῖς. » Ἐπάξει τοίνυν, φησὶν, ὁ θεὸς ἐπὶ τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ τὴν χεῖρα, τοῦτ' ἐστὶ, διασκεδάσει τοὺς προσκυνούσας τῷ κόσμῳ τοῦ οὐρανοῦ, ἢ λῖψι τέ φημι καὶ σελήνῃ καὶ ἀστροῖς. Εἰκὸς δὲ δὴ τὴν σύμπασαν εἰδωλολατρείαν ὡς ἐκ μέρους ἐν τούτοις κατονομάζεσθαι. Πέπαυται γὰρ τὸ προσκυνεῖν τοῖς τοῦ κόσμου στοιχείοις ἀναδειχθέντος Χριστοῦ. Κόσμου δὲ τοῦ οὐρανοῦ καὶ αὐτὸν εἶναι νοοῦντες τὸν τῆς ἁμαρτίας εὐρέτην καὶ πατέρα, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν Σατανᾶν, κατ' εὐθύ τάχα ποὺ τῆς ἀληθείας ἤξομεν. Εἰρηται γὰρ περὶ αὐτοῦ· Πῶς ἐξέπεσαν ἐξ οὐρανοῦ ὁ Ἐωσφόρος ὁ πρῶτ' ἀνατέλλων; » C Ἐπειδὴ δὲ ἅπαξ διάτοι τὴν ἀρχαίαν, καὶ τὴν πρὸ τῆς ἀποπτώσεως αὐτοῦ δόξαν Ἐωσφόρῳ παρεικάζεται, κόσμον αὐτὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ νῦν ὁ προφητικὸς ἡμῖν ὀνομάζει λόγος. Ἐπενεχθήσεσθαι δὲ τὴν χεῖρά φησιν, οὐχὶ δὴ μόνῳ τῷ κόσμῳ τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς, τοῦτ' ἐστὶ, τοῖς ἐκ τῆς πλεονεξίας κεκρατηκόσι τῆς ὑπ' οὐρανὸν, δηλὸν δὲ ὅτι τοῖς κοσμοκράτοσι τοῦ αἰῶνος τούτου, ταῖς πονηραῖς καὶ ἀντικειμέναις δυνάμεσι. Βεδασιλεύσας γὰρ τῆς γῆς, ἰδίου ἀποφῆναιτες προσκυνητὰς τοὺς ἐν αὐτῇ, καὶ τῆς πρὸς θεὸν ἀγάπης ὀλιγορῆσαι παντελῶς ἀναπέσαντες. Τούτους τοιγαρὸν τοὺς ἐξ ἀπάτης καὶ ψεύδους καὶ πλεονεξίας κεκρατηκότας ἤγουν βασιλεύσαντας συνάξουσιν καὶ ἀποκλίσουσιν εἰς ὀχύρωμα καὶ εἰς δεσμωτήριον. Κατέπεμψε γὰρ αὐτοὺς εἰς τὸ τῆς κολάσεως δεσμωτήριον τοῦ Σωτῆρος ἡ δύναμις, εἰς τὸ ἄφυκτον ὀχύρωμα. Καὶ γοῦν παρεκάλουν οἱ δαίμονες προσιδόντες αὐτῷ, ἵνα μὴ προστάξῃ αὐτοῖς εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν. Προσεπάγει δὲ καὶ φησιν ὁ προφῆτης, ὅτι διὰ πολλῶν γενεῶν ἐπισκοπῇ ἐστὶ αὐτῶν· τετυραννέουσαι μὲν γὰρ ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, καὶ οὐ διαλελοίπασιν τῇ θείᾳ τε καὶ ἀπορρήτῃ πολεμοῦντες δόξῃ. Παρέτεινε δὲ τὰ τῆς ἀπονοίας αὐτοῖς, καὶ μέχρι τοῦ καιροῦ τῆς ἐπιδημίας τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ. Ἐπισκοπῇ δὲ λοιπὸν ἐπ' αὐτοῖς γενομένης κατεκλίσθησαν εἰς δεσμωτήριον. Πλὴν διὰ πολλῶν τοῦτο πεπόνθασι

^{33, 34} Jerem. vii, 16-18. ³⁵ Amos v, 25, 26. ³⁶ Isa. xiv, 12. ³⁷ Matth. viii, 31 sqq.

γενῶν, ταχίσασθαι δὲ τὴν πλὴνθον, καὶ πεσεῖσθαι τὸ τεῖχος φησί, τείχει παρεικάδων τάχα που τὸν Σατανᾶν. Δεινὸς γὰρ εἰς ἀντίστασιν καὶ οἶον πόλις εὐ-
 πυργοτάτη· ἀλλ' ἦλω καὶ πέπτωκε Χριστοῦ κατα-
 σείοντος. Οὐ γὰρ ἦν δύνασθαι τὴν ἀμαχον αὐτοῦ
 διεκδύναί δύναμιν. Ὅτι δὲ καθηρημένοι καὶ πεπτω-
 κότες τοῦ Σατανᾶ, κατηρήμωται τὰ τῆς εἰδωλολα-
 τρείας παίγνια, καὶ κέκληνται διὰ πίστεως εἰς ἐπί-
 γνωσιν ἀληθείας οἱ πάλαι πλανώμενοι, μονονουχὶ
 διαρπαζούσης αὐτοὺς τῆς πανσθενούς δεξιᾶς, διδάξει
 λέγων αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ· « Ἡ πῶς δύναται εἰς τὴν οἰ-
 κίαν εἰσελθεῖν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ
 διαρπαῖσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον δῆσῃ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ
 τότε διαρπάσῃ τὰ σκεύη αὐτοῦ; » Ἔθος δὲ τῇ θεο-
 πνεύστῳ Γραφῇ τοὺς ἄγαν ἀλκιμωτάτους, καὶ τείχει
 καὶ πόλει παρεικάζειν, καθάπερ ἄμειλε καὶ πρὸς
 τὸν μακάριον πρόφητην Ἰερემίαν. Ἐφη γάρ που
 Θεός· « Ἰδοὺ τεθείκασιν ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ὡς
 πόλιν ὄχυράν, καὶ ὡς τεῖχος χαλκοῦν ὄχυρὸν ἅπασι
 τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς, καὶ πολέμησάσι σε καὶ οὐ
 μὴ δύνωνται πρὸς σέ, διότι μετὰ σοῦ εἰμι τοῦ ἐξαι-
 ρεῖσθαί σε, λέγει Κύριος. » Διαμεμνησθαι δὲ ἀναγ-
 καίον, ὅτι Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, τοὺς πέντε τῶν ἔθνων
 βασιλεῖς κατὰ κράτος ἐλὼν, καὶ νενικηκώς κατέκλεισεν
 ἐν σπηλαίῳ, καὶ προσέκλυτε λίθους ἀποφράττων
 αὐτοῖς τὴν διαδρομὴν. Εἰκὼν δὲ ἦν ἀποφράγματος
 ἀληθοῦς. Κατεκλείσθησαν γὰρ εἰς ὄχυρῳμα καὶ εἰς
 δεσποτήριον διὰ τῆς Χριστοῦ ἰσχύος αἱ πονηραὶ καὶ
 ἀντικείμεναι δυνάμεις αἱ κατακρατήσασαί ποτε τῆς
 ὑπ' οὐρανοῦ. Συγκατηγγήθη δὲ αὐτοῖς καὶ τὸ μέγα
 καὶ ἄρρητόν ποτε τεῖχος, τοῦτ' ἐστίν, ὁ Σατανᾶς.
 Κέκληνται δὲ οὕτω διὰ πίστεως οἱ πλανώμενοι πρὸς
 δημιουργὸν καὶ Θεὸν καὶ Κύριον. Ἰστέον δὲ ὅτι ταῦτά
 τινες ἀποφέρουσι καθ' ἑτέραν διάνοιαν ἐπὶ τὸν κόσμον
 τοῦ οὐρανοῦ, καὶ φασιν, ὅτι κατὰ τὸν τῆς συντελείας
 καιρὸν ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ
 δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς. Χρῆναι δὲ οἶμαι τοῖς θεωρήμασιν
 ἐπομένως, καὶ εὖ μάλα συνηρμοσμένως τὰς
 τῶν προκειμένων ἐκάστοτε διανοίας ἀποπεραίνεσθαι.

Ὅτι βασιλεύσει Κύριος ἐν Σιών, καὶ ἐν Ἱερου-
 σαλήμ, καὶ ἐνώπιον τῶν πρεσβυτέρων δοξασθή-
 σεται.

Σιών ἐρμηνεύεται ὑψηλὴ, καὶ σκοπευτήριον,
 ἵγουν Ἱερουσαλήμ, ὁρασις εἰρήνης. Σκοπευτήριον
 οὖν τὸ ἀληθὲς καὶ μὴν καὶ εἰρήνης ὁρασις εἴη ἂν κατὰ
 γε τὸ ἀληθὲς ἡ Ἐκκλησία Χριστοῦ. Ἐν αὐτῇ γὰρ ἡ
 τῶν θεῶν αὐτοῦ μυστηρίων ὑψηλοτάτη κατὰ σκεψις
 πράττεσθαι φιλεῖ, καὶ μὴν καὶ ἡ τῆς εἰρήνης ὁρασις.
 Εἰρήνην δὲ εἶναι φαμεν τὸν Χριστὸν, ὃν ἐκ τῆς θεο-
 πνεύστου Γραφῆς ἐπιγινώσκουμεν, γεγραφότος περὶ
 αὐτοῦ πανσόφου Μωσέως, καὶ πρὸς γε τοῦτ' τῶν
 ἀγίων προφητῶν. Περιηρημένης τοιγαροῦν τῆς βε-
 βήλου καὶ μυσταρᾶς εἰδωλολατρείας, καὶ ἐκποδῶν
 γεγονότος τοῦ προσκυνεῖσθαι τὴν κτίσιν, κατακ-
 κλεισμένων δὲ καὶ εἰς ὄχυρῳμα καὶ εἰς δεσποτήριον
 τῶν ἐκ πλεονεξίας κεκρατηκότων τῆς ὑπ' οὐρανὸν,
 κατατετηγμένον τε τοῦ τεῖχους, καὶ ἐκ βάθρων αὐ-
 τῶν κατασεσεισμένου, κατὰ γε τὰς ἡδὴ προαποδο-
 θέσας ἐννοίας, βασιλεύσει Κύριος ἐν Σιών, καὶ ἐνώ-
 πιον τῶν πρεσβυτέρων δοξασθήσεται. Πρεσβυτέρους

A irritae fuerint, et qui olim erraverant, per fidem ad
 veritatis agnitionem vocati fuerint, omnipotenti
 dextera eos tantum non rapiente, docebit ipse
 Servator, inquit: « Vel quomodo potest quis
 ingredi in domum fortis, et vasa ejus diripere, nisi
 prius ligaverit fortem, et tunc vasa ejus diripiat^{37*}? »
 Solemne autem est Scripturae divino Spiritu proditae
 robustissimos, et muris, et urbibus conferre, quem-
 admodum sane et beato prophetae Jeremiae dixit
 Deus: « Ecce posui te hodierno die, velut civitatem
 munitam, et velut murum aereum munitum, omni-
 bus regibus terrae, et bellabunt contra te, et non
 praevalerunt adversum te, quia tecum sum ut eri-
 piam te, dicit Dominus³⁸. » Commemorandum ne-
 cessario est quod Jesus filius Nave quinque reges
 gentium captos et victos in spelunca concluserit, et
 lapidibus advolutis excursum eis et effugium ob-
 struxerit. Imago siquidem fuit rei verae. Conclusae
 enim erant in praesidium et carcerem Servatoris
 fortitudine malae et adversariae potestates, quae
 olim orbem terrae subegerunt: abolitus autem est
 cum illis magnus et infractus olim murus, nimirum
 Satan. Vocati sunt per fidem, qui errabant, ut
 cognoscerent deinceps, vere et natura universorum
 architectum et Deum et Dominum. Sciendum prae-
 terea quosdam haec in alium sensum ad ornatum
 caeli referre, et inquit quod consummationis
 tempore sol obtenebrescet, et luna non dabit lucem
 suam. Sed oportet, ut arbitror, interpretationi
 apte et convenientissime verborum propositorum
 sententiam semper respondere.

348 VERS. 23. Quia regnabit Dominus in Sion et
 in Jerusalem, et coram senioribus glorificabitur.

Sion exponitur excelsa, et specula: Jerusalem,
 visio pacis. Specula itaque vera et pacis visio vero
 esse poterit Christi Ecclesia. In ea enim divinatorum
 ejus mysteriorum excelsissima speculatio esse solet,
 De et pacis visio. Pacem esse dicimus Christum, quem
 ex Scriptura divinitus inspirata agnoscimus, sa-
 pientissimo Mose de ipso scribente, praeterea etiam
 sanctis prophetis. Circumcisa itaque profana et
 detestabili idololatria, et e medio sublata creaturae
 adoratione, et coarctatis in praesidium et in er-
 gastulum his qui ex improba cupiditate mundum
 occuparunt, liquefactis moenibus, et a fundamentis
 ipsis juxta expositas jam ante sententias conquassa-
 tis, regnabit Dominus in Sion, et coram senioribus
 gloria extolletur. Seniores puto vocare illum hic
 mente integros et perfectos, et animo veluti cano
 praeditos, ut cordis oculis mysteriorum ejus pro-
 funditatem possent intueri. Illis sapiens quoque

^{37*} Mat. h. xii, 29. ³⁸ Jerem. xv, 20.

Joannes scribit dicens : « Scribo vobis, patres, quia cognovistis eum qui ab initio est ³⁹. » Sed qui norunt admirantur, et gloriam ei divinam tribuunt, et regem illum ac universitatis Dominum esse confidentur. Quod autem diaboli tyrannide in totum deleta, Christus regnarit, ipsemet docebit, iniquiens, quando seipsum pro vita omnium pretium redemptionis Deo et Patri obtulit, pretiosam crucem pro nobis sustinens : « Nunc judicium est hujus mundi, nunc princeps mundi hujus ejicietur foras. Et ego si exaltatus de terra fuero, omnes traham ad meipsum ⁴⁰. » Quapropter eos qui in tota terra degunt, suis sceptris subjugavit, ejecto ante sæculi hujus principe. Ejectionis autem nomen, tyrannidis in omnes eversionem videtur denotare. ἔλκυσω πρὸς ἑμαυτόν. » Οὐχοῦν τοῖς ἰδίοις καθυπέταξε ὁληκῶς τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου. Τὸ δὲ τῆς σημαίνειν ἔοικε τὴν ἀνατροπὴν.

³⁹ I Joan. II, 13. ⁴⁰ Joan. XII, 31, 32.

Δὲ, ὡς γε οἶμαι, φησὶν ἐν τοῦτοις τοῖς τελείοις τὴν φρένα, καὶ οἶονεῖ τὸν νοῦν πεπολιωμένον ἔχοντα, ὡς δύνασθαι κατιδεῖν τοῖς τῆς καρδίας ὁμμασι, τῶν περὶ αὐτοῦ μυστηρίων τὸ βάθος. Τοῦτοις καὶ ὁ σοφὸς Ἰωάννης ἐπιστέλλει λέγων · « Γράφω ὑμῖν, πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. » Ἀλλ' οἱ γνόντες, θαυμάζουσι καὶ ἀνάπτουσι δόξαν αὐτῷ τὴν θεοπρεπῆ, βασιλέα καὶ Κύριον τῶν ὅλων ὁμολογοῦντες ὑπάρχειν αὐτόν. Ὅτι δὲ τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος εἰς ἅπαν ἐξηρημένης βασιλευκεν ὁ Χριστὸς, διδάξει λέγων αὐτοῖς, ὅτε τῆς ἀπάντων ζωῆς ἀντιλυτρον ἑαυτὸν προσεκόμισε τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, τὸν τίμιον ὑπὲρ ἡμῶν ὑπομένων σταυρόν · « Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου, νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκδιτθῆσεται ἔξω · καὶ ἡμεῖς ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας σκλήπτροις τοὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, προεκβε- ἐκβολῆς ὄνομα, τῆς κατὰ πάντων πλεονεξίας κατὰ

BIBAION Γ'. TOMOI E'

349 LIBER TERTIUS. TOMI QUINQUE.

TOMUS I.

CAP. XXV. VERS. 1. Domine Deus meus, glorificabo te, et hymnis laudabo nomen tuum, quia res miras fecisti, consilium antiquum verum : fiat, Domine.

In eo quem absolvimus libro, propheta orationem longam, reconditisque plenam sententiis habuit, exorsus tum de malitia diaboli, futuroque ei supplicio ac poena, tum etiam de improbatione et adversariarum potestatum eversione : quibus præterea regni Christi adjecit prædictionem. Dixit enim regnatura Dominum in Sion, et in Jerusalem, et in conspectu seniorum celebrandum. Horum omnium causa repletus est propheta gaudio, et rerum iam admirabilium effectorem ornat encomiis. Ideoque inquit : Domine Deus meus, celebrabo te, et hymnis cantabo nomen tuum : consilium antiquum et verum, resque miras effecisti. Quia **350** vero de his quæ nondum facta sunt eo tempore, fecisti, dici, quod non fierent adhuc : sed prorsus penitusque forent, subindicat, adjecto illo, Fiat, Domine. Nam adventus tempus velut instans animi oculis videbant, et nondum præsens minime ignorabant. Consilium autem tanquam antiquum, et res miras, appellat humanitatis Unigeniti mysterium, et quæ ab ea fuerunt per universam terram instaurata. « Servati enim sumus in Christo, qui ante mundi constitutionem præscitus est, et in extremis

B

TOMOS A'.

Κύριε ὁ Θεός μου, δοξάσω σε, καὶ ὁμνήσω τὸ ὄνομά σου, ὅτι ἐποίησας θαυμαστά πράγματα, βουλὴν ἀρχαίαν ἀληθινήν· γένοιτο, Κύριε.

Ἐν μὲν τῷ τετελεσμένῳ βιβλίῳ μακρὸς τῷ προφῆτῃ γέγονε λόγος, καὶ διὰ κεκρυμμένων ἐννοιῶν ἐρχόμενος, περὶ τε τῆς τοῦ διαβόλου σκαϊότητος, καὶ τῆς ἐσομένης ἐπ' αὐτῷ κολάσεως τε καὶ δίκης, καὶ προσέτι καὶ ἀνατροπῆς τῶν πονηρῶν καὶ ἀντικειμένων δυνάμεων. Προσετίθει δὲ τοῦτοις καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ βασιλείας τὴν ἀνάρρησιν. Ἐφη γάρ, ὅτι βασιλεύσει Κύριος ἐν Σιών, καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐνώπιον τῶν πρεσβυτέρων δοξασθήσεται. Τούτων τοιγαροῦν ἀπάντων ἕνεκα περιχαρείας ἔμπλεως ὁ προφῆτης γίνεται, καὶ τὸν τῶν οὕτω τεθουμασμένων ἀποτελεσθὴν καταγεραίρει ταῖς εὐφημαίαις. Ταύτη τοι φησι· Κύριε ὁ Θεός μου, δοξάσω σε, καὶ ὁμνήσω τὸ ὄνομά σου, βουλὴν ἀρχαίαν καὶ ἀληθινήν, καὶ τεθουμασμένα πεποίηκας πράγματα. Ἐπειδὴ δὲ περὶ τῶν οὕτω γεγονότων κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τὸ Ἐποίησας φησὶν, ὅτι μὲν οὕτω γέγονεν, ἔσται γε μὴν πάντῃ τε καὶ πάντως ὑποθηλοῖ, προστιθεὶς τὸ γένοιτο, Κύριε. Τοῖς μὲν γὰρ τῆς διανοίας ὁμμασιν, ὡς ἐνεστηκότα τὸν τῆς ἐπιδημίας κατεθεῶντο καιρὸν, ἡγνόνουν δὲ οὐδαμῶς οὕτω παρόντα, ὡς ἀρχαίαν δὲ γε βουλὴν, καὶ θαυμαστά πράγματα τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς ἀποκαλεῖ τὸ μυστήριον, καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς τοῖς ἀνὰ πᾶσαν κατωρθωμένα τὴν γῆν.

ἰσώσμεθα γὰρ ἐν Χριστῷ, προεγνωσμένου μὲν ἅπ-
 ῃ καταβολῆς κόσμου, φανερωθέντος δὲ ἐπ' ἐσχά-
 τοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς, καὶ καθά φησιν ὁ σοφώτατος
 Παῦλος· Ὁ γὰρ νέον, ἡ ἀρτιφανὲς τὸ τοῦ Χριστοῦ
 μυστήριον, ἀλλὰ προώριστο μὲν πρὸ τῆς τοῦ κόσμου
 καταβολῆς, πεφανέρωται γε μὴν ἐν καιροῖς ἰδοῖς.

Ἔτι ἐδοχῆς πόλεις εἰς χῶμα, πόλεις ἰσχυράς,
 τοῦ πεσεῖν αὐτῶν τὰ θεμέλια· τῶν δὲ ἀσεδῶν
 πόλεις εἰς τὸν αἰῶνα οὐ μὴ οἰκοδομηθῇ.

Τῆς ἀληθινῆς καὶ τοῦτο βουλῆς, καὶ τῶν ἀμωμή-
 των σεμμάτων τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ, τὸ κατα-
 σεῖσθαι πόλεις ἰσχυράς, γενέσθαι δὲ καὶ εἰς χῶμα,
 καὶ εἶναι ἐκ βάθρων αὐτῶν ἀναμοχλευθῆναι, καὶ ἐλ-
 πίδος ἔξω γενέσθαι, ἥς οὐ δυνήσονται ἀνασπῆλαι
 ποτε. Οὐ γὰρ μὴ, φησιν, εἰς τὸν αἰῶνα οἰκοδομηθῇ.
 Πόλεις δὲ εἶναι φάμεν τὰς κατασεσισμένους, οὐχὶ δὲ
 τοῦ πάντως τὰς αἰσθητάς, ἥγουν ἀνθρώπους τοὺς
 ἐν αὐταῖς· οἰόμεθα δὲ μᾶλλον ἐκάστην τῶν πονηρῶν,
 καὶ ἀντικειμένων δυνάμεων, καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων,
 ὠνομάσθαι πόλιν τὴν Σατανᾶν, καὶ τοῦτο ἰσχυράν.
 Ἔθος γὰρ τῇ θεοπνεύστῃ Γραφῇ πύργους, καὶ τεί-
 χεσιν ἢ καὶ πόλεσιν ἔσθ' ὅτε παρεικάζειν τοὺς ἄγαν
 ἀλκιμωτάτους, καθάπερ ἀμέλει καὶ προλαβόντες εἴ-
 πομεν, ὅτι τέθειται παρὰ Θεοῦ, καὶ ὁ μακάριος προ-
 φῆτης Ἰερεμίας, ὡς πόλις ὄχυρά, καὶ ὡς τεῖχος
 χαλκοῦν ὄχυρόν. Ἀναβεδειγμένου δὲ καὶ ἐπιλάμψαν-
 τος τῷ κόσμῳ τοῦ Ἑμμανουὴλ, ἀνῆρηται μὲν τῶν
 ἀντικειμένων δυνάμεων τὸ ἀνόσιον στίφος, ἐξ αὐτῶν
 δὲ κατεσεῖσθαι βαθρῶν [αἱ. βάθρων] ὁ Σατανᾶς, πέ-
 πτωκε δὲ οὕτως ὡς ἀτελευτήτῳ περιπεσεῖν ἀσθε-
 νείᾳ, καὶ κατ' οὐδένα καιρὸν ἀναστήσεσθαι τε καὶ
 ἀνανεῦσαι προσδοκῶν.

Διὰ τοῦτο εὐλογήσει σε ὁ λαὸς ὁ πτωχός, καὶ
 πόλεις ἀνθρώπων ἀδικουμένων εὐλογήσουσί σε.
 Ἐγένου γὰρ πάση πόλει ταπεινῇ βοηθός, καὶ
 τοῖς ἀθνημέσασιν δι' ἔνδειαν σκέπη ἀπὸ ἀνθρώ-
 πων πονηρῶν ῥύσῃ αὐτούς· σκέπη διψώντων,
 καὶ πνεῦμα ἀνθρώπων ἀδικουμένων. εὐλογήσουσί
 σε ὡς ἀνθρώποι ὀλιγψύχοι διψώντες· ἐν Σιών
 ἀπὸ ἀνθρώπων ἀσεδῶν οἱς ἡμᾶς παρέδωκας.

Κέκληται μὲν εἰς ἐπίγνωσιν Θεοῦ διὰ τῆς ἐν νόμῳ
 παιδαγωγίας ὁ Ἰσραὴλ, καὶ πεπλούτηκε τὰ παρὰ
 Θεοῦ. Σέσωσται γὰρ, καὶ τὴν τῆς ἐπαγγελίας κε-
 κληρονόμηκε γῆν. Ἡ δὲ γε τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἀμέ-
 τητος οὐσα πληθὺς τῶν κατὰ πᾶσάν φημι τὴν ὑπ'
 οὐρανόν, ἀλλότριος παντελῶς τῶν πνευματικῶν,
 καὶ ἀνωθεν καθειστήκεισαν ἀγαθῶν, ἀγευστοὶ τῶν
 παρὰ Θεοῦ χαρισμάτων, ἡμινοὶ τρόπον τινὰ καὶ
 ἀνεῖμονες, οὐ τὴν θέλαν ἀνέχοντες σκέπην, οὐ τὴν ἐξ
 ὕψους περιβολὴν, οὐ πλοῦτον εἰς νοῦν τὸν ἐξ ἀρετῆς,
 οὐχ ἑτερόν τι τῶν ὅσα ἐστὶν ἐπαίνου μεστὰ, καὶ τοῦ
 παντός ἀξιοῦται θαύματος. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτὸς
 ἐπέφανεν ὁ Χριστὸς, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου πλεονεξίας
 ἐξελὼν προσκεκόμικε τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ τῇ
 ἀληθείᾳ πεπλούτηκας φῶς, τῆς παρ' αὐτοῦ ὁδοῦ
 τὴν μέγαν, τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὴν μεγαλειό-

hujus sæculi temporibus manifestatus⁴¹; quemad-
 modum ait sapientissimus Paulus: « Neque enim
 novum aut recens est Christi mysterium, sed ante
 conditum mundum quidem præfinitum, suo autem
 tempore patefactum⁴². »

VERS. 2. Quia posuisti urbes in tumulum, urbes
 munitas, ut caderent earum fundamenta; urbs vero
 impiorum non ædificabitur in sæculum.

Hoc quoque ex vero illo consilio est, inculpati-
 que decretis omnia potentis Dei, ut urbes munitæ
 concutiantur, inque tumulum redigantur, velutque
 ab ipsis fundamentis dimoveantur, spemque posse
 aliquando restaurari omnem amittant: Non enim,
 inquit, ædificabitur in sæculum. Urbes conquassa-
 tas esse dicimus, non illas sensu perceptas, aut ho-
 mines qui in illis sunt: sed unamquamque impro-
 barum adversariarumque potestatum, et ante alias
 ipsum Satanam, urbem idque fortem nominari exi-
 stimamus. Solet enim divinitus inspirata Scriptura
 eos qui validissimi sunt, turribus et mœnibus vel
 etiam urbibus, quemadmodum etiam supra diximus,
 comparare. Quippe a Deo quonque positus est bea-
 tus propheta Jeremias, ut urbs munita, et ut ni-
 rus æneus munitus⁴³. Cum autem apparuisset,
 mundoque illuxisset Emmanuel, impium agmen ad-
 versariarum potestatum est submotum, ex ipsisque
 fundamentis deturbatus est Satanæ, itaque conci-
 dit, ut in non finiendam incideret imbecillitatem,
 nulloque modo exspectarit, resurrecturum se et re-
 spiraturum.

VERS. 3-5. Propterea benedicet tibi populus men-
 dicus, urbesque hominum oppressorum injuria, bene-
 dicent tibi. Factus enim es **351** omni urbi humili
 adjutor, et deficientibus propter incipiam umbraculum,
 ab hominibus improbis liberabis eos: umbraculum
 sitientium, et respiratio hominum injuria oppressorum:
 benedicent tibi quasi homines parvo animo præditi
 sitientes in Sion, qua liberabis eos ab hominibus im-
 piis, quibus nos tradidisti.

Vocatus est ad Dei agnitionem per institutionem
 legalem Israel, bonisque divinis locupletatus est.
 Nam servatus est, terramque promissionis hære-
 ditatem obtinuit. At aliarum gentium innumerabilis
 multitudo, qui, inquam, sub toto cœlo degunt, hi
 bonis spiritualibus et supernis prorsus alieni ex-
 stiterunt, nec charismata divina gustarunt, et nudi
 quodammodo ac non vestiti, non legumentum di-
 vinum, non amictum supernum, non opes animi
 ex virtute, non aliud quidpiam vel laude vel ad-
 miratione dignum habuerunt. Cum autem ipse
 Christus apparuisset, submotæque diaboli tyrannide,
 Deo et Patri adduxisset, ac luce veritatis, ejusque
 gloriæ participatione, evangelicæ conversationis
 magnitudine ditati fuissent: propterea gratulatorias
 odas Deo ac Patri emittunt. Itaque, inquit, o Du-

⁴¹ Ephes. i. 4. ⁴² ibid. 9. ⁴³ Jerem. xv. 20.

mine, cum antiquum consilium ac verum effeceris, omnibus in Christo capite recollectis ac consummatis, et illustratis illis qui in tenebris sederunt, et deletis mundi principibus sæculi hujus, quantumvis instar urbium quarundam potentibus, benedicet tibi populus mendicus, universæque urbes te prædicabunt. Exstististi enim cunctis opitulator, et umbraculum his qui propter inopiam spiritualium bonorum intolerabili dolore affecti sunt, eosque ab improbis hominibus liberasti. Erant enim etiam in Sion adeo pusillo animo quidam præditi, sicut hi qui siti erant confecti. Fortassis et illud nobis hisce verbis ostendit propheta. Nam in Israel etiam fuerunt, qui Servatoris adventum sitiverunt, et universorum Servatorem ac redemptorem videre cupiverunt: qualis fuit Simeon quidam ille Justus, cum natum Jesum manibus accepisset, dicens: «Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem **352** omnium populorum. Lumen ad revelationem gentium, et gloriam populi tui Israel⁴⁴.» Atque etiam beatus Zacharias pater Joannis, sancto Spiritu repletus, gloriam cecinit, clamans: «Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit et fecit redemptionem populo suo: et erexit cornu salutis nobis, in domo Davidis pueri sui, sicut locutus est ore sanctorum qui a sæculo sunt, prophetarum suorum; salutem ex inimicis nostris, et de manu omnium qui oderunt nos. Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, et memorari testamenti sancti sui. Jusjurandum quod juravit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis: ut sine timore, e manu inimicorum nostrorum liberati serviamus illi; in sanctitate et justitia coram ipso omnibus diebus nostris⁴⁵.» Viden' quomodo antiquum et verum consilium Dei et Patris sanctis etiam pluribus promissum sit? Emmanuel, inquam, salutem mundo esse demonstrandum? Qui factus est respiratio hominum injuria oppressorum. Ab inimicis enim respirarunt, et liberati sunt ab hominibus impiis quibus fuerunt traditi. Si de gentibus quis verba hæc accipiat, homines vocari eos dicimus, impios dæmones, qui iis qui terram incolunt olim dominabantur: quorum imbecillitas ex eo quod homines nominentur, optinè declaratur. Probabile quoque est doctores eorum falsos, et sacrorum præfectos, vel etiam poetas et oratores, inventoresque eloquentiæ, quæ apud Græcos in pretio fuit, dici homines improbos, utpote qui per oris facundiam qua pollebant, deceptos in puteum interitus dejicerent. Sin de Israelitis istud dicatur, improbos asserimus esse, qui ad docendum sorte delecti, Scribæ nimirum et Pharisei, sacerdotii gloriam consecuti, dignitate inde simul ac potestate ornat, clavem scientiæ acceperunt, et nec ipsi crediderunt, nec aliis ut hoc acerent concesserunt. Tradebantur autem legalibus

Α τὰ τὰς ὑπὲρ γε τούτων χαριστηρίους ὁδὰς ἀναπέμπουσι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ, φησὶν, ὦ Δέσποτα, καὶ βουλὴν ἀρχαίαν καὶ ἀληθεῖ ἐποίησας ἀνακεφαλαιωσάμενος τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ καταφωτίσας μὲν τοὺς ἐν σκότει, καθελὼν δὲ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ αἰῶνος τούτου· καίτοι καθάπερ τινὰς πόλεις οὕτως ἰσχυρὰς εὐλογῆσαι σε ὁ λαὸς ὁ πτωχὸς, ὅλαι τε πόλεις δοξολογήσουσί σε. Ἀπάσαις γὰρ γέγονας βοηθός, καὶ σκέπη τοῖς διὰ πτωχείαν τῶν πατρικῶν ἀγαθῶν ἀφορήτως λελυπημένοις· ἐβρύσω τε αὐτοὺς ἀπὸ πονηρῶν ἀνθρώπων. Ἦσαν γὰρ οὕτω καὶ ἐν τῇ Σιών ὀλιγοψυχῆσαντές τινες, καθάπερ ἀμέλει ἀνθρωποὶ δεδιψηχότες. Καὶ τάχα που διὰ τούτων ἡμῖν ὁ προφήτης ἐκεῖνο δηλοῖ. Ἦσαν γάρ, ἦσαν καὶ ἐν τῷ Ἰσραὴλ οἱ τὴν τοῦ Σω-
B τῆρος διψῶντες ἐπιδημίαν, καὶ τὸν τῶν ὅλων Σωτήρα καὶ Λυτρωτὴν ἐπιθυμοῦντες ἰδεῖν· ὁποῖός τις ἦν Συμεὼν ὁ δίκαιος, ὅτε τεχθέντα τὸν Ἰησοῦν εἰς χεῖρας λαβὼν ἔφασκε· «Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου ἐν εἰρήνῃ, ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν. Φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἔθνων καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ.» Καὶ μὴν καὶ ὁ μακάριος Ζαχαρίας ὁ Ἰωάννου πατὴρ ἁγίου Πνεύματος ἐμπλεως γεγονώς ἐδοξολογεῖ βοῶν· «Εὐλογη-
C τὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ, καὶ ἤγειρε κέρα σωτηρίας ἡμῖν ἐν οἴκῳ Δαβὶδ παιδὸς αὐτοῦ, καθὼς ἐλάλησε διὰ στόματος τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ, σωτηρίαν ἐξ ἐχθρῶν ἡμῶν, καὶ ἐκ
D χειρὸς πάντων τῶν μισούντων ἡμᾶς· ποιῆσαι ἔλεος μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ μνησθῆναι διαθήκης ἁγίας αὐτοῦ. Ὅρκον δὲ ὤμοσε πρὸς Ἀβραάμ τὸν πατέρα ἡμῶν· τοῦ δοῦναι ἡμῖν ἀφ' ὧς ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ῥυσθέντας λατρεῖν αὐτῷ ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ ἐνώπιον αὐτοῦ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν.» Ὅρῳς ὅπως ἀρχαία καὶ ἀληθινὴ βουλὴ γέγονε τοῦ Θεοῦ, καὶ Πατρὸς, καὶ τοῖς ἁγίοις πατράσιν ἐπηγγελμένη. Τὸ ἀναδειχθῆναι φημι σωτηρίαν τῷ κόσμῳ τὸν Ἐμμανουήλ, ὃς γέγονε πνεῦμα ἀνθρώπων ἀδικουμένων. Ἀναπεπνεύχασι γὰρ ἐξ ἐχθρῶν, καὶ ἐβρύσθησαν ἀπὸ ἀνθρώπων ἀσεβῶν, οἷς καὶ παραδίδονται. Καὶ εἰ μὲν ἐπὶ τῶν ἐθνῶν τις τὰς τοιαύτας ἐκλάβοι φωνὰς, ἀνθρώπους κεκληθῆναι
D φαμεν, τοὺς πάλαι κρατοῦντας τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἀνοσίους δαίμονας, ὧν τὸ ἀσθενὲς εὖ μάλα κατασφαινέται, διὰ τοῦ καὶ ἀνθρώπους αὐτοὺς ὀνομάζεσθαι. Εἰκόξ δὲ δὴ που καὶ τοὺς παρ' αὐτοῖς ψευδοδιδασκάλους, καὶ τοὺς καλουμένους ἱερομύστας, ἧ καὶ ποιητὰς καὶ λογάδας, καὶ τοὺς παρ' Ἑλλήσι τετιμημένης εὐλογίας εὐρετὰς ἀνθρώπους κεκληθῆναι πονηροὺς, ὡς διὰ τῆς ἐνοῦσας αὐτοῖς εὐστομίας τοῖς τῆς ἀπωλείας ἐνιέντας τέλμασι τοὺς ἀπατωμένους. Εἰ δὲ δὴ περὶ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ λέγοιτο ταυτὶ, πονηροὺς ἀνθρώπους εἶναι φαμεν τοὺς καθηγεῖσθαι λαχόντας, Γραμματεῖας τέ φημι καὶ Φαρισαίους· οἱ τὴν τῆς ἱερωτικῆς ἔχοντες δόξαν, καὶ τὴν ἐντεῦθεν εὐ-

⁴⁴ Luc. II, 29-32. ⁴⁵ Luc. I, 68-75.

κλειν τε ὁμοῦ καὶ δυνασταίαν ἀνειμμένοι τὴν κλειδα
τῆς γνώσεως ἔλαβον. Καὶ οὕτε αὐτοὶ πεπιστεύκασιν,
οὕτε μὴν ἐτέρους συγκεχωρήκασιν τοῦτο δρᾶν· παρα-
δέδονται δὲ τοῖς μὲν ἐν νόμῳ καθηγηταῖς οἱ ὑπὸ
χεῖρα λαοί, τοῖς γε μὴν ἀκαθάρτοις δαίμοσιν οἱ
πλανώμενοι, Θεοῦ παθεῖν αὐτοὺς τὴν παράδοσιν ἐπιτρέψαντος, καθάπερ ἀμέλει καὶ εἰς ἀδόκιμον νοῦν

Καὶ ποιήσει Κύριος Σαβαώθ πᾶσι τοῖς ἔθνε-
σιν· ἐπὶ τὸ ὄρος τοῦτο πλονται εὐφροσύνην,
πλονται οἶνον· χρίσονται μύρῳ ἐν τῷ ὄρει τούτῳ.
Παράδος ταῦτα πάντα τοῖς ἔθνεσιν. Ἡ γὰρ βουλή
αὕτη ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη.

Προειρηκώς ὅτι βασιλεύσει Κύριος ἐν Σιών καὶ ἐν
Ἱερουσαλὴμ, ὡς ἐξ ὁμοιότητος τῶν ἐν αἰσθήσει καὶ
ὁρατῶν πραγμάτων μυστικὴν ἐξυφαίνει διάνοιαν·
ἐν ὕψει γὰρ καὶ σκοπευτήριον ἡ Σιών, ὄρασις μὲν
γὰρ εἰρήνης Ἱερουσαλὴμ ἐρμηνεύεται. Ἀμφοτέρω δὲ
ἔστι ταῦτα κατὰ ἀλήθειαν, ἡ Ἐκκλησία Χριστοῦ·
ὕψη γὰρ καὶ περίοπτος, καὶ ὅσον ἐν ὄρει κειμένη.
Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ὕψηλὴ νοεῖται πρὸς ἡμῶν,
χθαμαλὸν γὰρ οὐδὲν ἐν αὐτῇ, καὶ τῶν γηγένων πρα-
γμάτων ἀνψύκισται λίαν. Γέγραπται γὰρ ὅτι «Τοῦ
Θεοῦ οἱ κραταιοὶ τῆς γῆς σφόδρα ἐπήρθησαν.»
Ἵψηλὰ δὲ ὁμοίως καὶ τὰ ἐν αὐτῇ θεῖα τε καὶ ἀληθῆ
δόγματα. Περὶ Θεοῦ γὰρ ὁ λόγος, ἦτοι περὶ τῆς ἁγίας
καὶ ὁμοουσίου Τριάδος ἰσχνός καὶ ἀπεξεσμένος καὶ
εἰς μόνην τετραμμένος τὴν ἀλήθειαν. Ὁράται δὲ πάλιν
ἐν αὐτῇ ὁ Χριστὸς ὃς ἐστιν εἰρήνη. Ποιήσει τοίνυν,
φησὶ, Κύριος Σαβαώθ, καὶ οὕτοι που μόνους τοῖς ἐξ
Ἰσραὴλ, ὡς ἀγαπητοῖς διὰ τοὺς πατέρας καὶ ἐξελε-
γμένοις, ἀλλὰ γὰρ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, τουτέστι, τοῖς
ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανόν. Ποιήσει δὲ τί; Πλονται,
φησὶν, εὐφροσύνην, πλονται οἶνον· χρίσονται μύρῳ
ἐν τῷ ὄρει τούτῳ. Ἔοικε δὲ διὰ μὲν τῆς εὐφροσύνης
ὑποδηλοῦν τὸ ἰλαρὸν ἐν ἐλπίδι, δηλον δὲ ὅτι τῇ ἐν
Χριστῷ· συμβασιλεύομεν γὰρ αὐτῷ, καὶ τὰ ὑπὲρ νοῦν
καὶ λόγον ἀποκερδαίνοντες ἀπάσης εἴσω θυμῆς
ἐσόμεθα. Διὰ δὲ γε τοῦ οἴνου, τὴν μυστικὴν εὐλογίαν
ὑποδηλοῦν, καὶ τῆς ἀναιμάκτου θυσίας τὸν τρόπον,
τὴν ἐν ταῖς ἁγίαις ἐκκλησίαις ἀποπληροῦν εἰθίμεθα.
Τὸ δὲ γε μῦρον ἡμῖν κατασημήνειεν εὖ μάλα τὴν
τοῦ ἁγίου Πνεύματος χρίσιν. Γράφει γὰρ ὁ σοφὸς
Ἰωάννης· «Καὶ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε ὑπὸ τοῦ Ἁγίου·
καὶ οὐ χρειαν ἔχετε, ἵνα τις διδάσκῃ ὑμᾶς, ἀλλ' ὡς
τὸ αὐτοῦ χρίσμα διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων.» Κα-
ταχρίσμεθα γὰρ μύρῳ κατὰ τὸν καιρὸν μάλιστα τοῦ
ἁγίου βαπτίσματος, σύμβολον τοῦ μεταλαχεῖν ἁγίου
Πνεύματος τὸ χρίσμα ποιούμενοι. Ἀλλὰ ταυτὶ δὴ
πάντα, φησὶ, παράδος τοῖς ἔθνεσιν· ἡ γὰρ βουλή αὕτη
ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη. Ὁ μὲν γὰρ πάλαι νόμος, καὶ ἡ
κατ' αὐτὸν λατρεία διακονηθεῖσα δι' ἀγγέλων οὐ πᾶ-
σιν ἀπλῶς ἐδόθη τοῖς ἔθνεσιν· ἀλλ' ἐνὶ καὶ μόνῳ τῷ
ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ. Ἡ δὲ ἐν Χριστῷ χάρις, καὶ ἡ διὰ
πίστεως κλήσις, ἁγιασμός τε πρὸς τούτοις ὁ διὰ τοῦ
Πνεύματος, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ μυστήριον διὰ βουλῆς τοῦ

A praeceptoribus subditi populi, et errantes, impuris
dæmonibus, Deo permittente ut hanc traditionem
paterentur. Ita sane in reprobam quoque mentem
traditi sunt quidam, qui se ejus misericordia auxi-
liumque indignos reddiderunt.

τῆς παρ' αὐτοῦ φειδοῦς καὶ ἐπικουρίας.

353. VERS. 6, 7. *Et faciet Dominus Sabaoth om-
nibus gentibus : super monte hoc bibent lætitiā,
bibent vinum ; ungentur unguento in monte hoc.
Trade hæc omnia gentibus. Consilium enim hoc suer
omnes gentes.*

Cum prædixerit Dominum in Sion et in Jerusalem
regnaturum, ex hac quasi similitudine rerum sub
sensum aspectumque cadentium, mysticum sensum
pertexit. *Excelsa* enim et *specula* Sion, *visio* autem
pacis Jerusalem exponitur. Est autem utrumque hoc
vere, Christi Ecclesia : celsa nempe et illustris, et
velut in monte posita. Alio etiam modo excelsa a
nobis intelligitur : in ea enim nihil est humile, et a
terrenis rebus procul habitat. Scriptum namque est :
« A Deo fortes terræ vehementer elevati sunt ». »
Similiterque dogmata in ea alta divinaque et vera
sunt. De Deo enim, et de sancta ac consubstantiali
Trinitate sermo est subtilis et perpolitus, et sola ve-
ritate conformatus, conspicitur rursus in ea Chri-
stus, qui est pax. Faciet igitur, inquit, Dominus
Sabaoth : neque solis Israelitis velut dilectis pro-
pter patres et probatis : imo omnibus gentibus, id
est, in omni terra sub cælo agentibus. At quid fa-
ciet? Bibent, inquit, in lætitia, bibent vinum, un-
gentur unguento in monte hoc. Per lætitiā vero
videtur hilaritatem in spe, videlicet per Christum
subindicare : nam cum Christo regnabimus, et lu-
crificantes quæ neque cogitatione, neque oratione
consequi possumus, omni animi voluptate per-
fruemur. Per vinum autem mysticam eulogiam et
ineruenti sacrificii modum significat, quod in sacris
ecclesiis consuevimus adimplere. Unguentum nobis
perpulchre sancti Spiritus unctionem designat.
Scribit enim sapiens Joannes : « Et vos unctionem
habetis a Sancto : neque opus habetis, ut quis
doceat vos, at sicut unctio docet vos de omnibus ». »
Ungimur enim unguento tempore præsertim sacri
baptismatis, chrisma statuentes signum ac symbo-
lum participationis sancti Spiritus (1). Sed hæc, in-
quit, omnia trade gentibus. Consilium enim hoc su-
per omnes gentes. Antiqua enim lex ejusque cultus
per angelos administratus, non omnibus simpliciter
gentibus dabatur, **354** sed uni et soli ex sanguine
Israelitico oriundo. At gratia in Christo, et per fidem
vocatio, ad hæc per Patris sanctificatio, hocque
per consilium Dei et spiritus mysterium, in omnes
gentes exstitit. Est enim Christus juxta vocem
Sancti, gentium exspectatio.

¹ Psal. xlii, 10. ² I Joan. ii, 20 27.

(1) Vide infra lib. v, p. 917, et in Joan. p. 633, ubi mentionem facit chrismatis κατηχήσεως et τε-
λεωσύσεως.

Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐπὶ πάντα γέγονε τὰ ἔθνη. Χριστὸς γάρ ἐστιν ἡ τῶν ἐθνῶν προσδοκία, κατὰ τὴν τοῦ Ἀγίου φωνήν.

VERS. 8. *Absorpsit mors potens, et rursum abstulit A Deus omnem lacrymam ab omni facie. Opprobrium populi abstulit ex omni terra. Os enim Domini locutum est hæc.*

Commodissime et necessario cum mysterii traditione sermo de resurrectione mortuorum conjungitur. Idcirco etiam sacri baptismatis tempore, fidei confessionem exhibentes, etiam carnis resurrectionem futuram exspectamus, itaque credimus. Mors igitur invaluit contra primum parentem nostrum Adamum, propter transgressionem, et veluti fera sæva et dira insiliens, rapuit: inde demum lamenta luctusque, et lacryma, et planctus mortuorum, terræ incolæ occuparunt. At in Christo cessarunt; tertia enim die revixit, calcata morte, factus via humanæ naturæ ad Interitum propulsandum. Factus enim **B** est primogenitus e mortuis, et primitiæ dormientium⁴⁶; sequeturque omnino primitias, et primum id quod est posterum, nimirum nos. Versus est ergo planctus in gaudium, saccus diruptus est, Christique præcincti sumus lætitia data divinitus, ut gaudentes dicamus: « Ubi victoria tua, mors? Ubi aculeus tuus, inferne? Aculeus, inquit, morbis est peccatum⁴⁷. » Omnis itaque lacryma sublata est. Nam credentes quod mortuos prorsus penitusque Christus excitet, non illos lacrimis prosequimur, nec in tristitiam immoderatam delabimur, sicuti reliqui qui spem non habent. Probrum vero populi, ipsam mortem videtur dicere: utpote per quam primum nos transgressio invasit, et peccatum, per quod interitus ingressus est, mortisque imperium terræ incolis est dominatum. Cum autem resurrectionis mysterium multis non probaretur, sed propter ejus magnificentiam incredibile videretur, necessario adjungit beatus propheta: Os Domini locutum est. Quis vero audet dicere Deum mentiri, nec prorsus penitusque quod annuntiatum est, **355** vere perficere? « Cælum enim, inquit, et terra præteribunt, sermones autem mei non præteribunt⁴⁸. »

VERS. 9. *Et dicent in die illa: Ecce Deus noster in quo sperabamus et exsultabamus, et servabit nos. Iste Dominus; exspectavimus illum, et exsultabimus, et lætubimur in salute nostra, quia requiem dabit Deus super montem hunc.*

Cognoscetis, inquit, eum qui lætitiā propinat, et vinum præterea, et qui unguento eos qui in Sion sub intelligentiam cadente sunt, inungit: cognoscetisque vere Deum esse, et ex Deo naturæ Filium, etiamsi in forma servi appareat, omnium salutis et vitæ causa homo factus, et per omnia terrenis hominibus, extra solum peccatum similis. Etenim,

Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας, καὶ πάλιν ἀφείλεν ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου. Τὸ δνειδος τοῦ λαοῦ ἀφείλεν ἀπὸ πάσης τῆς γῆς. Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα.

Ἐπὶ καιροῦ σφόδρα καὶ ἀναγκαιῶς τῇ τοῦ μυστηρίου παραδόσει, καὶ ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν συνεισχεκόμεσται λόγος. Ταῦτη τοι καὶ ἐν καιρῷ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος τῆς πίστεως ποιούμενοι τὴν ὁμολογίαν, καὶ τῆς σαρκὸς τὴν ἀνάστασιν προσδοκῶμεν ἔσσεσθαι, καὶ οὕτω πιστεύομεν. Ὁ τοίνυν θάνατος κατίσχυσε μὲν τοῦ προπάτορος ἡμῶν Ἀδάμ διὰ τὴν παράδασιν, καὶ ὥσπερ τι θηρίον ὠμών τε καὶ ἀπηνῆες ἐπιπηδήσαν ἤρπασε. Θῆρῳ τοι λοιπὸν ἐντεῦθεν, καὶ οἰμωγαί, καὶ δάκρυον, καὶ τὸ ἐπὶ τοῖς τεθνεῶσι πένθος, κεκρατήκασιν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Πέ- **B** παυται γέ μὴν ἐν Χριστῷ. Τριήμερος γὰρ ἀνεβίω πατήσας τὸν θάνατον, καὶ ἑδὼς γεγονώς τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει πρὸς τὸ διακρούσασθαι δεῖν τὴν φθοράν. Γέγονε γὰρ πρωτότοκος τῶν νεκρῶν, καὶ ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων. Ἐφέται δὲ πάντως τῇ ἀπαρχῇ, καὶ πρώτῳ τὸ μετ' αὐτὴν, τοῦτ' ἐστιν, ἡμεῖς. Ἐστράφη τοίνυν τὸ πάθος εἰς χαρὰν, καὶ διεβράβη μὲν ὁ σάκκος· περιεζώσαμεθα δὲ τὴν θεόδοτον εὐφροσύνην, ὡς χαίροντας λέγειν· « Ποῦ ἡ νίκη σου, θάνατε; Ποῦ τὸ κέντρον σου, ᾄδῃ; Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἁμαρτία, φησὶν. » Οὐκοῦν ἀφῆρηται πᾶν δάκρυον· πιστεύοντες γὰρ ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως ἐγείρει τοὺς νεκροὺς ὁ Χριστὸς οὐ δακρυβρόοῦμεν ἐπ' αὐτοῖς, οὔτε μὲν εἰς ἀκράτους καταβαίνομεν λύπας, καθάπερ καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα. Ὀνειδος δὲ τοῦ λαοῦ κατονομά- **C** ζειν ἔοικεν αὐτῶν τὸν θάνατον, ὡς γένεσιν ἔχοντα τῆς καθ' ἡμῶν ἐφόδου τὴν παράδασιν. Ἦγουν τάχα που τὴν ἁμαρτίαν δι' ἣν εἰσδέθηκεν ἡ φθορὰ καὶ τὸ τοῦ θανάτου κράτος κεκυρίευκε τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐπειδὴ δὲ τὸ τῆς ἀναστάσεως μυστήριον οὐκ εὐπαράδεκτόν ἐστι τοῖς πολλοῖς, ἀπιστεῖσθαι δὲ ἦν εἰκὸς διὰ τοῦ ἔθνους αὐτῷ μεγαλοργησίαν, προσεπῆνεγκεν ὁ μακάριος προφήτης, ὅτι τὸ στόμα Κυρίου ἐλάλησεν. Εἶτα τίς ὁ φάναι τολμῶν, ὡς ψευδοεπείσει ὁ Θεός, καὶ οὐχὶ πάντῃ καὶ πάντως ἐκτελεσθήσεται πρὸς ἀλήθειαν τὸ ἐπηγγελμένον; Οὐρανὸς γὰρ καὶ ἡ γῆ, φησὶ, παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν. »

Καὶ ἐροῦσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐφ' ᾧ ἠλπίζομεν, καὶ ἡγαλλιώμεθα, καὶ σώσει ἡμῖς. Οὗτος Κύριος, ὑπεμείραμεν αὐτῷ, καὶ ἀγαλλιασόμεθα· καὶ εὐφρανθήσόμεθα ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ ἡμῶν, ὅτι ἀνάπαυσιν δώσει ὁ Θεὸς ἐπὶ τὸ ἔργον τοῦτο.

Ἐπιγνώσεσθε, φησὶ, τὸν ποτιζόντα μὲν εὐφροσύνην, καὶ πρὸς γε τοῦτον καὶ οἶνον, καταχρίοντα δὲ καὶ μύρω τοὺς ἐν τῇ νοητῇ Σιών· ἐπιγνώσεσθε δὲ ὅτι Θεός, κατὰ ἀλήθειάν ἐστι, καὶ ἐκ Θεοῦ τοῦ κατὰ φύσιν Υἱός, καὶ εἰ ἐν τοῦ δούλου φαίνοντο μορφῇ, τῆς ἀπάντων γέγονε σωτηρίας καὶ ζωῆς ἀνθρώπος γεγονώς, καὶ ὁμοιωθεὶς κατὰ πάντα τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς,

⁴⁶ Coloss. i, 18; 1 Cor. xv, 20. ⁴⁷ 1 Cor. xv, 55, 56.

⁴⁸ Matth. xxiv, 35.

δίχα μόνης ἀμαρτίας. Μονονουχὶ γὰρ καὶ χεῖρα, φησὶ, ἄνθρωποι ἐροῦσιν· Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐφ' ᾧ ἠλπίζομεν καὶ ἠγαλλώμεθα ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ ἡμῶν. Οἶμαι δὲ ἔγωγε τοῦτον γε μάλιστα τὸν λόγον ἀνῆρθαι πρέπειν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, οἱ καὶ ταῖς Μωσαϊκαῖς ἐντεθραμμένοι φωναῖς καὶ τὰς τῶν ἁγίων προφητῶν προαγορεύσεις οὐκ ἠγνοήκοτες, προσεδόκουν ἀφίξεσθαι κατὰ καιρὸν Σωτῆρα, καὶ Αὐτρωτὴν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Καὶ γοῦν ὡς ἦδη προείπον, Ζαχαρίας μὲν ὁ Ἰωάννου πατὴρ προφητεύων ἐν πνεύματι λελάληκε περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅτι· «Κέρας ἐγῆγερται ἐν λαῷ σωτηρίας.» Καὶ Συμεὼν ὁμοίως εἰς χεῖρας ἔλυν τὸ ἅγιον Βρέφος· «Εἶδον, φησὶν, οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου ὃ ἠτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν.» Ἐπιγινόντες τοίνυν τὸν πάλαι προηγγελμένον, τὴν ἀπάντων ἐλπίδα τὸν Σωτῆρα καὶ Αὐτρωτὴν ἐροῦσι, φησὶν· Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ἡμῶν. Προσομολογήσουσι δὲ ὅτι ἀνάπαυσιν δώσει ὁ Θεὸς ἐπὶ τὸ ἔρος οὗτο. Καὶ μοι πάλιν ἔρος οἶου λέγεσθαι τὴν Ἐκκλησίαν, δέδοται γὰρ ἡ ἀνάπαυσις ἐν αὐτῇ. Ἀκηκόαμεν γὰρ Χριστοῦ λέγοντος· «Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς.» Ἀπεφορτισάμεθα γὰρ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως τὴν δυσσχῆ καὶ δυσφύρτην ἀμαρτίαν. Ἀνεπαυσάμεθα δὲ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον δειμάτων ἀπηλλαγμένοι ἐν ἐπὶ γένημι τὸ χρῆναι κολάζεσθαι, καὶ τὰς ἐπὶ τοῖς πλημμελήμασιν ἀποτίσαι δίκας. Καὶ οὐ μέχρι τούτων ἡ εἰς ἡμᾶς τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ γέγονε χάρις· προστίθεται δὲ καὶ τὰ ἐν ἐλπίσιν ἀγαθὰ, καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἡ κτήσις μακρὰ καὶ ἀκήρατος ζωὴ, καὶ παντὸς τοῦ καταλυτεῖν εἰωθότος ἡ ἀπόστασις. Γέγραπται γὰρ περὶ τῶν ἁγίων ὅτι· «Εὐπροσύνῃ αἰώνιος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν.»

Καὶ καταπατηθήσεται ἡ Μωαβίτις, ὃν τρόπον πατοῦσιν ἄλωνα ἐν ἀμάξαις, καὶ ἐν ἀμῇτῳ. Καὶ ἀνθήσει τὰς χεῖρας αὐτοῦ, ὃν τρόπον καὶ αὐτὸς ἐταπεινώσῃ τοῦ ἀπολέσθαι. Καὶ ταπεινώσῃ τὴν ὕβριν, ἐφ' ἧς τὰς χεῖρας ἐπέβαλε. Καὶ τὸ ὕψος τῆς καταφυγῆς τοῦ τοίχου σου ταπεινώσῃ, καὶ μεταδίσσεται ἕως τοῦ ἐδάφους.

Βαθὺς αἰεὶ πῶς ἐστὶ τῶν ἁγίων προφητῶν ὁ λόγος, καὶ τὴν εἰσάω τε καὶ κεκρυμμένην διέρπει τρίβον. Χρὴ δὴ οὖν ἄρα μὴ τὸ ἐξωφανὲς τοῦ γράμματος πάντη τε καὶ πάντως ἀληθὲς εἶναι νομίζειν, κατασκέπτεσθαι δὲ μᾶλλον τὸν οἰονεῖ πως ἐγκεχωσμένον τῷ γράμματι νοῦν. Μωαβίται τοίνυν ὁμοιοὶ μὲν ἦσαν τοῖς Ἰουδαίοις, ἀτοπώτατα δὲ διετίθησαν πρὸς ἀπάτην, καὶ πρὸς γε τὸ χρῆναι ταῖς τῶν εἰδύλων προσκεῖσθαι λατρείαις. Ὅτι τοίνυν ἐμελλεν ἐπιλάμψαντος τοῦ Χριστοῦ, καὶ κεκλημένων τῶν ἐθνῶν εἰς τὸ σεπτὸν καὶ θεῖον αὐτοῦ μυστήριον, ἡγιασμένων τε διὰ τῆς πίστεως, ἡ βδελυρὰ καὶ ἀκάθαρτος εἰδωλολατρία πάντη τε καὶ πάντως ἐκ μέσου γενήσεσθαι, τοῖς τῶν πιστευόντων ποσὶν ὑπενηνεγμένου τοῦ Σατανᾶ· δέδωκε γὰρ ἡμῖν πατεῖν ἐπάνω ὕψους καὶ κορυφῶν, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ διδάσκει λέγων, πατηθῆσεσθαι τὴν Μωαβίτιν, ὃν τρόπον πατοῦσιν ἄλωνα ἐν ἀμάξαις.

A inquit, modo non protensa manu dicent : Ecce Deus noster in quo speravimus, et exsultavimus in salute nostra. Hunc sermonem maxime convenire Israelitis arbitror, qui tum verbis Mosaicis innutriti, tum sanctorum prophetarum predicationes non ignorantes, Dominum nostrum Jesum Christum Servatorem et Redemptorem suo tempore adventurum expectarunt. Quippe, ut jam ante dixi, Zacharias Joannis pater, prophetans in spiritu, de Christo dixit, cornu salutis populo excitatum fuisse ⁴⁹. Simeon item sancto Infante in manus accepto, inquit : « Viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum ⁵⁰. » Cum igitur agnoverint eum, qui omnium spes est, Servator ac Redemptor, prænuntiatum, dicent, inquit : Ecce Deus noster; constabuntur etiam, quod requiem dabit Deus super monte hoc. Rursus mihi cogita montem dici Ecclesiam, in ea enim data est requies. Audivimus siquidem Christum dicentem : « Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati esistis, et ego refocillabo vos ⁵¹. » Etenim per fidem in illum, molestum et grave onus peccati excussimus. Requievimus etiam alio modo, liberati terroribus supplicii quod subire oportuit, ac poenae delictorum solvendae. Nec usque eo solum Christi omnium nostrum Servatoris gratia in nos exstitit, sed insuper bona in spe, regnique caelorum possessio, diuturna et aeterna **356** via, omnisque mali quod tristitia solet afflicere, solutio adjiciuntur. Nam de sanctis scriptum est : « Laetitia sempiterna super caput eorum ⁵². »

VERS. 10-12. Et conculcabitur Moabitibus, quemadmodum calcant aream plaustris, et remittet manus suas, quemadmodum et ipse humiliavit ut perderet. Et deprimet superbiam ejus, in qua manus injecit. Et altitudinem refugii muri tui humiliabit, et descendet usque ad pavimentum.

Profundus semper est sanctorum prophetarum sermo, et penitissimis occultisque viis serpit. Itaque externam litterae superficiem omnino omnibusque modis veram esse, putandum non est, sed intelligentia litterae veluti aggregata adjunctaque magis est consideranda. Moabitae igitur Judaeis erant contermini, sed in errorem monstruosum in modum proclives, idolorumque cultibus dediti. Quoniam ergo illucescente Christo, gentibusque ad augustum divinumque ejus mysterium vocatis, ac per fidem sanctificatis, exsecranda et impura idololatria prorsus penitusque e medio esset exterminanda, fidelium pedibus subjecto Satana: dederat enim nobis potestatem conculcandi serpentes et scorpiones, et omnem potentiam hostis: docet dicitque Moabitudinem conculcandam, quemadmodum calcant aream curribus. Illumque hisce verbis vel totum Moabitudinem

⁴⁹ Luc. i, 69. ⁵⁰ Luc. ii, 30, 31. ⁵¹ Matth. xi, 28.

⁵² Isa. xxxv, 10.

culum demonstrare dicimus : vel ex una regione A idolorum cultrice, totum exemplum sumere, sermone, ut dixi, ad universam idololatriam extenso. Conculcabitur igitur, ait, veluti tritulantium pedibus subjecta. Remittetque manus suas, quemadmodum et ipsa humiliavit ut perderet. Quis remittet manus? Idololatriæ inventor, qui errore implicat, quique hominem a Deo segregat, nempe Satanas. Remittet enim manus suas, id est, dissolventur omnes ejus vires, et vis ac energia practica. Figure etenim pro energia et actione manus sumuntur. Quemadmodum namque ille in terra degentes humiliavit, ut cunctos perderet : pari modo, Christus ejus deprimet superbiam, id est, intolerandam insolentiam, qua in omnes utebatur : tantum non manum injiciens, et tyrannice suo sceptro eos, qui B a Deo propter opera 357 bona remunerati sunt, submittens. Transit deinde sermo propheticus velut ad ipsam Moabitidem, sive ad profanam idololatriam, et inquit : Altitudinem refugii muri tui dejiciet. Altitudinem refugii muri dejectam, ipsum esse dicimus idololatriæ ac erroris antistitem, qui eam veluti muro cingit, coercetque ut consistat. Cæterum, inquit, cadet. Illum siquidem Christus demolietur, et ad solum usque, id est, in totum diruet. Videmus namque ex rebus ipsis, quod prænuntiatum est ad exitum pervenisse. Ceciderunt namque fana, et omnia quæ in templis erant, e medio sublata, nec sunt aræ amplius, non sacrificia, non incantamenta, non hi qui erroris lullibria exercebant. Omnia vero per Christum cessarunt, exortaque est hominibus terram incolentibus lux veritatis, invaluitque sol justitiæ, corda credentium in ipsum collustrans.

CAP. XXVI. VERS. 1. *Die itlo cantabunt canticum istud in terra Judæ, dicentes : Ecce civitas munita, et salus nostra ponet murum et muri propugnaculum.*

Conculcata Moabitude, id est, cultu idolorum in totum sublato, juxta mentem jam ante expositam, hi qui errore liberati sunt, et ad lucem veritatis pertigerunt, apertis intelligentiæ oculis, agnoscent, inquit, universorum opificem et Dominum Salvatorem et Redemptorem, per quem omnia, et in quo omnia, qui propter nos nostraque fuit deductus. Huic odas et melos veluti lyra præcinent, glorificantesque dicunt : Ecce civitas munita et salus nostra. Est enim vere tanquam civitas quædam probe turri defensa et prorsus indelebilis, Dominus noster Jesus Christus sive spes in illum. Accipit enim eos qui diaboli tyrannidem effugiunt, acceptosque conservat. Ideoque dicebat : « Oves meæ vocem meam audiunt, et sequuntur me ; et ego do illis vitam æternam, et nemo eas de manu mea rapiet ⁸¹. » Urbs videlicet munita et salutaris est Servator omnium, et urbs murum habens, et propugnaculum, omnem scilicet

Φαμέν δὲ δηλοῦν ἐν τούτοις αὐτὸν, ἣ τὴν Μωαβίτιν λατρείαν, ἔχουν ἐκ μιᾶς χώρας τῆς εἰδωλολατρίας ἅπαν δέχεσθαι τὸ παράδειγμα, κατὰ πάσης, ὡς ἔφην, τῆς εἰδωλολατρίας ἐκτεινομένου τοῦ λόγου. Οὐκοῦν καταπατηθήσεται, φησί, καθάπερ ᾗσιν ἀλοῶντων ὑποκαείμενη. Ἀνήσει δὲ καὶ τὰς χεῖρας αὐτοῦ, ὃν τρόπον καὶ αὐτὸς ἐταπείνωσε τοὺ ἀπολέσαι. Τίς ἀνήσει τὰς χεῖρας ; Ὁ τῆς εἰδωλολατρίας εὐρετής, ὁ συνέχων τὴν ἀπάτην, καὶ ἀποδοικολήσας Θεοῦ τὸν ἄνθρωπον, τοῦτ' ἐστίν, ὁ Σατανᾶς. Ἀνήσει γὰρ τὰς χεῖρας αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστίν, ἐκλυθήσεται πᾶσα ἡ δύναμις αὐτοῦ, καὶ ἐνέργεια πρακτικὴ ἐνεργείας γὰρ εἰς τύπον αἱ χεῖρες λαμβάνονται. Ὡς περ γὰρ αὐτὸς ἐταπείνωσε τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὥστε καὶ ἀπολέσαι σύμπαντας, κατὰ τὸν αὐτὸν τοῦτον τρόπον ταπεινώσει Χριστὸς τὴν ὕδριν αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστίν, τὴν ἀφόρητον πλεονεξίαν ἣ κατὰ πάντων ἐχρήσατο, μονονοχὶ τὰς χεῖρας ἐπάγων, καὶ σκήπτροῖς ἰδίῳς ὑποφέρων ἐκ πλεονεξίας τοὺς ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς ἐκτισμένους παρὰ Θεοῦ. Εἴτα μέτεισιν ὁ λόγος τῷ προφήτῃ πάλιν. Ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν Μωαβίτιν, ἦτοι τὴν βέβηλον εἰδωλολατρίαν, καὶ φησιν· ὅτι τὸ ὕψος τῆς καταφυγῆς τοῦτον τὸ ταπεινούμενον αὐτὸν εἶναι φαμεν τὸν τῆς εἰδωλολατρίας καὶ τῆς ἀπάτης προεστηκότα, καὶ οἷον ἀνατείνοντα αὐτὴν, καὶ συνέχοντα πρὸς τὸ συνεστάναι. Ἀλλὰ περσεῖται, φησί. Καταβαλεῖ γὰρ αὐτὸ Χριστὸς, καὶ καταδιδάσει μέχρις ἐδάφους, τοῦτ' ἐστίν, εἰς τὸ παντελὲς, καὶ ὁρῶμεν διὰ πραγμάτων εἰς πέρας ἐκδεθῆναι τὸ προηγγελμένον. Πεπτώκασι γὰρ τεμένη, καὶ τὰ ἐν σπηκαῖς ἅπαντα γέγονεν ἐκποδῶν. Βωμοὶ δὲ οὐκέτι καὶ θυσαί, καὶ γοηταί, καὶ οἱ τὰ τῆς ἀπάτης ἐπιτηδεύοντες παίγνια. Πέπανται δὲ πάντα διὰ Χριστὸν, καὶ ἀνατέταλκε τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἀληθείας τὸ φῶς καὶ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνισχύμενος ἥλιος τὰς τῶν πιστευόντων εἰς αὐτὸν καταφαιδρύνων καρδίας.

Τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ὄνουνται τὸ ὄμμα τοῦτο ἐπὶ γῆς τῆς Ἰουδαίας λέγοντες· Ἰδοὺ πόλις ὀχυρὰ, καὶ σωτήριον ἡμῶν θήσει τείχος καὶ περίτειχος.

Καταπατηθεῖση ; γὰρ τῆς Μωαβίτιδος, τοῦτ' ἐστίν, ἀνερρημένης εἰς ἅπαν τῆς τῶν εἰδώλων λατρείας, κατὰ γε τὸν ἥδῃ προαποδοθέντα νοῦν οἱ τῆς ἀπάτης ἀπηλλαγμένοι, καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας διελάσαντες φῶς, τὸν τῆς διανοίας ἀνευρύοντες ὀφθαλμὸν ἐπιγνώσκονται μὲν, φησί, τὸν τῶν ὄλων δημιουργὸν καὶ Κύριον Σωτῆρα καὶ Λυτρωτὴν, τὸν δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα, τὸν δι' ἡμᾶς καθιγμένον ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς. Ὡς γὰρ αὐτὴν καὶ μέλος καθάπερ ἐκ λύρας ἀνακρουόμενοι δοξολογοῦντες ἐροῦσιν· Ἰδοὺ πόλις ὀχυρὰ, καὶ σωτήριον ἡμῶν. Καὶ γὰρ ἐστίν ἀληθῶς οἷα τις πόλις εὐπυργωτάτη καὶ ἀνάλωτος παντελῶς, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἔχων ἡ εἰς αὐτὸν ἐλπίς. Δέχεται γὰρ τοὺς ψεύγοντας τὴν τοῦ διαβόλου πλεονεξίαν, καὶ ἀνασώζει λαβῶν. Ταύτη τοι καὶ ἔφασκεν, ὅτι « τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούουσι, καὶ ἀκολουθοῦσί μοι· καὶ γὰρ εἶδωμι· αὐτοῖς ζῶναι αἰῶνον, καὶ οὐ μὴ ἀρπάσει τις ἐκ

⁸¹ JOAN. x, 26, 27.

τῆς χειρὸς μου αὐτά. » Πόλις τοιγαροῦν ὄχυρά, καὶ σωτήριος, ὁ πάντων Σωτήρ, πόλις δὲ ἔχουσα τείχος καὶ περιέχουσα τείχος, τοῦτ' ἐστὶ, πᾶσαν ἀσφάλειαν. Αἱ γὰρ τοι τῶν πόλεων εὖ μάλα τετειχισμένοι, καὶ οὐχ ἀπλὴν ἔχουσι τὴν περιβολήν, ὡχύρυνται δὲ πρὸς τῷ μεγάλῳ τείχει, καὶ ἐτέρῳ προτειχίσματι. Εἰκὸς δὲ δὴ πάλιν τοὺς τὴν ψῆδὴν ἀναφέροντας περὶ τῆς τοῦ Σωτήρος ἡμῶν Ἐκκλησίας εἰπεῖν, τὸ, Ἰδοὺ πόλις ὄχυρά καὶ σωτήριον ἡμῶν. Πύλαι γὰρ ἔξου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς, κατὰ τὴν τοῦ Σωτήρος φωνήν· διέζωσται γὰρ καθάπερ τείχει τινὶ διπλῷ ταῖς τε παρὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων ἐπικουραῖς· καὶ μὲν τοι τῇ ἀνωθεν καὶ παρὰ Θεοῦ ὅς ἐστι περίτειχος. Καὶ γὰρ αὐτῶν ἐστὶν ἡ ἰσχὺς τῶν ἁγίων πνευμάτων, ἐπεὶπερ ἐστὶν αὐτῆς τε καὶ μόνος ὁ τῶν ὅλων δυνάμεων Κύριος. Ἰστέον δὲ ὅτι παρὰ τοῖς ἱεροῖς Γράμμασι Ἰούδας ἔσθ' ὅτε κατωνόμασται Χριστὸς, ὡς ἐκ φυλῆς γεγονὼς τῆς Ἰούδα, κατὰ γε τὴν Ἰακώβ φωνὴν λέγοντος· « Ἰούδα, σὲ αἰνέσουσιν οἱ ἀδελφοί σου. » πόλις ἡ Ἐκκλησία.

Ἀνοιξατε πύλας, εἰσελθέτω λαὸς φυλάσσων δικαιοσύνην, καὶ φυλάσσων ἀλήθειαν, ἀντιλαμβανόμενος ἀληθείας, καὶ φυλάσσων εἰρήνην· ὅτι ἐπὶ σοὶ ἠλλπισαμεν, Κύριε, ὥς τοῦ αἰῶνος.

Ὡς ἐπεγνωκότων ἦδη τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν διωμολογηκότων τε, ὅτι πόλις ἐστὶ ὄχυρά καὶ σωτήριος, τείχος ἔχουσα καὶ περίτειχος, λοιπὸν ἀναγκαίως τοῖς ἁγίοις μυσταγωγοῖς, ἀποστόλοις τέ φημι καὶ εὐαγγελισταῖς διακελεύεται, λέγον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς· Ἀνοιξατε πύλας· τοῦτ' ἐστὶν, ἀνευρύνετε τοῖς ἐθέλουσι τὴν διὰ πίστεως εἰσβολήν, τὴν διὰ τῆς ἀμωμῆτου μυσταγωγίας δρομήν, καὶ εἰσίτω λαὸς φυλάσσων δικαιοσύνην, καὶ φυλάσσων ἀλήθειαν. Τὸ γὰρ θεῖον καὶ εὐαγγελικόν, καὶ σωτήριον κήρυγμα διδάσκει μὲν τοὺς πιστευόντας τὴν ὑπὲρ νόμον δικαιοσύνην, βεβαίους δὲ εἶναι πρὸς ἀληθείας τήρησιν. Οὐ γὰρ ἐτι τὴν ἐν τύποις καὶ σκιαῖς εἰσφέρει λατρείαν, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ παλαιὸς νόμος, ἀλλὰ τὴν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθεῖ καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ ἀλήθεια. Ἐπιλαμβάνεται δὲ ἀληθείας. Ἐφέτται γὰρ, ὡς ἔφην, οὐ τῶν ἐν σκιάς, ἀλλὰ τῶν διὰ Χριστοῦ ὅς ἐστιν ἡ ἀλήθεια. Φυλάττονται δὲ καὶ εἰρήνην. Πῶς ἢ τίνα τρόπον; Εἰσδεχθεὶς γὰρ ὅλως παρὰ Χριστοῦ, καὶ τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην καταλύσαι ἔχθραν· διειστήκει γὰρ αὐτοῦ πλανώμενος· ἀκλόνητος ἐστὶ προσκυνητής. Καὶ τοῦτο πληροῦν ἡμᾶς ὁ μακάριος Παῦλος ἀναπέθει γράφων· « Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐμαχόμεθα γὰρ τῷ Θεῷ τῇ κτίσει λατρεύοντες καὶ τοῖς τῆς σαρκὸς πάθεσιν ἐνεχόμενοι. Φίλοι δὲ καὶ εἰρηνικοὶ χρηματίζομεν αὐτῷ καὶ μόνῳ λέγοντες· Κύριε, ἐκτός σου ἄλλον οὐκ οἶδαμεν. Τὸ ὄνομά σου ὀνομάζομεν, καὶ πρὸς γε τοῦτω τῆς ἐξαιρέτου ζωῆς καὶ εὐαγγελικῆς πολιτείας οἱ ἄτινα στέφανον ἀναδιδάσκοντες, τὰ αὐχήματα περὶ τῶν τοιούτων εἰκότως ἂν λέγοιτο διὰ τῆς τῶν ἁγίων

incolumitatem. Nam urbes optime cinetæ muris, non simplicem habent munitionem, et præter magnum murum etiam altero circum murali munimento obvallantur. **358** Estque præterea consentaneum veritati illos qui hanc odam decantant, de Ecclesia Servatoris nostri dicere illud : Ecce urbs munita et salutaris. Portæ enim inferorum contra eam non invalescent, juxta vocem Servatoris ⁴⁴. Est enim veluti quodam gemino muro circumcincta, cum sanctorum angelorum præsidio, tum superno et Dei, qui est propugnaculum. Est enim e ipsorum sanctorum spirituum robur : quippe qui solus est cunctarum potentiarum Dominus. Sciendum est etiam, in sacris Litteris Judam aliquando vocari Christum, veluti natum ex tribu Juda, juxta vocem Jacob, dicentis : « Juda, te laudabunt fratres tui ⁴⁵. » In terra igitur Juda, melos cantatum est. Christi enim civitas est Ecclesia.

Ἐπὶ τῆς οὖν Ἰούδα τὸ μελωδούμενον. Χριστοῦ γὰρ

Vers. 2-4. *Aperite portas ; ingreditur populus custodiens justitiam, et custodiens veritatem, apprehendens veritatem, et custodiens pacem ; quia in te speravimus, Domine, usque ad perpetuum.*

Cum agnovissent jam per universam terram Dominum nostrum Jesum Christum, eumque confessi fuerint urbem esse munitam et salutiferam, murum habentem et propugnaculum : deinceps per opportuna sanctis mystagogis, apostolis, inquam, et evangelistis præcipit Spiritus sanctus voce prophetæ, dicens : *Aperite portas, id est, patefacite aditum per fidem his qui volunt, et per inculpatam mysteriorum institutionem, ingressum, et ingreditur populus custodiens justitiam et custodiens veritatem.* Nam divina, et evangelica, et salvifica prædicatio docet credentes justitiam supra legem ut constanter veritatem retineant. Nec enim jam typicum aut umbratilem, sicut certe antiqua lex, sed spiritualem et verum cultum inducit : et hæc est veritas. Apprehendens veritatem. Nimirum appetit, ut dixi, non ea quæ in umbris sita sunt, sed quæ sunt per Christum, qui est veritas. Custodiens pacem. Qui aut quomodo? Nam omnino susceptus a Christo, et vetere illa inimicitia dirempta (errans enim ab illo dissidebat), immotus erit firmusque cultor. Hoc implere illum beatus Paulus nobis fidem facit, scribens : « Justificati igitur ex fide, pacem habemus apud Deum, per Dominum nostrum Jesum Christum ⁴⁶. » Repugnabamus enim Deo, **359** dum creaturæ serviremur, carnisque perturbationibus teneremur. Amici vero et pacati vocamur, ei soli dicentes : Domine, extra te alium non scimus, nomen tuum nominamus. Præterea vitæ præstantis, et evangelicæ conversationis ornamento, velut corona quadam, redimiti sunt. De quibus merito dici possit illud jactatum hac voce sanctorum ad Deum : In te, Domine, spe-

⁴⁴ Matth. xvi, 18. ⁴⁵ Gen. xlix, 8. ⁴⁶ Rom. v, 1.

ravimus usque in sæculum. Non enim unquam sperare in Deum desistent, sed potius de eo jugiter gloriabuntur.

VERS 5, 6. *Deus magne, æterne, qui humilians detrazisti habitantes in excelsis; arbes munitas destruxes, et æternas ad terram usque. Et proculcabunt eos pedes mansuetorum, et humilium vestigia.*

De rebus valde admirabilibus solent sancti prophetæ gratias Deo omnium dominatori referre, et tanquam exsilire gaudium. Cujus ingenuitatis summx argumentum evidens hoc esse poterit. Etenim impendio gaudent, videntes Dei gloriam amplificatam, et qui ei invident, impuros, inquam, demonas e medio sublato, ad hæc Satanam quoque, quos munitis urbibus comparat, et in excelsis habitare contendit. Alta enim sapiunt, et tument, ita ut contra manum Dei se efferant, putentque immaniter resistendo, se nihil passuros damini, sed regnum ubique in terræ incolæ obtenturos. Verum tu, inquit, et solus Deus magnus es et æternus, idque adeo ex rebus ipsis demonstrasti; humiliando enim, eos qui in excelsis erant deduxisti, id est, superborum robur conquassasti, elatos licet et arrogantes ad terram depressisti, et quasi urbes munitas excidisti funditus. Hoc enim est, usque ad terram. Dedisti quoque eos conculcandos pedibus mansuetorum et humilium. Qui autem sunt isti? annon oraculorum Servatoris custodes? qui Dominum suum imitari student, acclamantem et dicentem: C

« Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego refocillabo vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris⁷⁷. »

Rursus memores sumus ejus qui dixit: « Ecce dedi vobis potestatem **360** calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem inimici potentiam⁷⁸. » Calcatus est enim draco apostata, et super aspide[m] et basiliscum incedimus, qui in auxilio Altissimi habitare volumus, esseque sub umbraculo Dei cœlestis, Christi videlicet; nam in cœlo adoratur. » Quando enim, inquit, primogenitum iuducit in orbem terrarum, ait: Et adorent eum omnes angeli Dei⁷⁹. »

Beatus propheta Jeremias evangelicæ conversationis et justitiæ in Christo meminit, dicens veritatis amatoribus: « State in viis, et interrogate semitas Domini æternas, et videte quæ sit via homin[um], et incedite in ea, et invenietis purificationem animabus vestris⁸⁰. »

⁷⁷ Matth. xi, 23, 29.

⁷⁸ Luc. x, 19.

⁷⁹ Hebr. i, 6.

φωνῆς πρὸς Θεόν, ὅτι Ἐπὶ σοὶ ἠλπίσαμεν, Κύριε, ἕως τοῦ αἰῶνος. Οὐ γὰρ καταλήξουσι τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος, διηνεχῶς δὲ μᾶλλον ἐπ' αὐτῷ καυχῶνται.

Ὁ Θεὸς ὁ μέγας, ὁ αἰώνιος, ὃς ταπεινώσας κατήγαγες τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν ὕψηλοις· πόλεις ὀχυράς καταβαλεῖς, καὶ κατὰξεις αὐτάς ἕως ἐδάφους. Καὶ πατήσουσιν αὐτάς πόδες πρᾶων, καὶ ταπεινῶν ἰχνη.

Ἐπὶ πράγμασι τοῖς ἄγαν θαυμασμένοις, ἀνακομίζειν ἴδως τοῖς ἁγίοις προφήταις τὰ χαριστήρια τῶ πάντων κρατοῦντι Θεῷ, καὶ ὅλον ἀνασχιρτᾶν ἐκ περιχαρείας. Γησιώτης δὲ τῆς εἰς ἄκρον ἐπιδειξίς ἐναργῆς γένοιτ' ἂν τὸ χρέμα αὐτοῖς. Χαίρουσι γὰρ λίαν κατευρυνομένην ὄρωντες τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν καὶ τοὺς ταύτῃ βασκαίνοντας ἐκ μέσου γεγενημένους· φημι δὴ τοὺς ἀκαθάρτους δαίμονας, καὶ πρὶς γε τούτοις τὸν Σατανᾶν· οὗς καὶ πόλεσιν ὀχυραῖς παρεικάζει, καὶ κατοικεῖν ἐν ὕψηλοις διεδεδαιώσατο. Φρόνημα γὰρ ἐν αὐτοῖς ὕψηλόν πως αἶε καὶ ὑπέρογκον, ὥστε καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ Θεοῦ κατεπαίρεσθαι χερὸς, αἰεσθαὶ τε προσκεκρουχότας ἀγρώως, ἀδικηθήσεσθαι μὲν οὐδὲν, βασιλεύειν δὲ διὰ παντὸς τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἄλλὰ σὺ, φησί, καὶ μόνος Θεὸς ὁ μέγας αἰώνιος· καὶ ἐξ αὐτῶν τοῦτο δέδειχας τῶν πραγμάτων· ταπεινώσας γὰρ κατήγαγες τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν ὕψηλοις. Τοῦτ' ἐστὶ, κατέσεισας τὴν τῶν ὑπερηφάνων ἰσχύιν, ὕψηλούς ἦντας, καὶ ἀλαζόνας κατεκόμισας εἰς γῆν, καὶ ὡς πόλεις ὄντας ὀχυράς ἐκ βάθρων καθείλες. Τοῦτο γὰρ τὸ ἕως ἐδάφους. Δέδωκάς τε αὐτοὺς εἰς καταπάτημα τοῖς ποσὶ τῶν πρᾶων, καὶ ταπεινῶν. Τινες δὲ οὗτοι πάλιν, ἢ αἱ τῶν τοῦ Σωτῆρος θεοπισμύτων γνήσιοι φύλακες; αἱ τῶν ἑαυτῶν Δεσπότην ἀπομιμνήσθαι σπουδάζοντες ἐπιφωνῶντα καὶ λέγοντα· « Δεῦτε πρὸς μὲ, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Ἀραγε τίν ζυγόν μου ἐφ' ὑμᾶς, καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ ὅτι πρὸς εἰμὶ, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσατε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. » Μεμνήμεθα δὲ πάλιν εἰπόντος αὐτοῦ· « Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν πατεῖν ἐπάνω ὄφειν καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. » Πισπάτηται γὰρ ὁ δράκων ὁ ἀποστάτης· καὶ ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπέδημεν, οἱ κατοικεῖν ἐθέλοντες ἐν βοηθείᾳ τοῦ Ὑψίστου, καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην γεγονότες τοῦ Θεοῦ τοῦ οὐρανοῦ, ὅλην δὲ ὅτι Χριστοῦ, προσκυνεῖται γὰρ

Ὁδὸς εὐσεβῶν εὐθεῖα ἐγένετο, καὶ παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς τῶν εὐσεβῶν. Ἡ γὰρ ὁδὸς Κυρίου κρῖσις. Ἠλπίσαμεν ἐπὶ τῷ ἐνδομᾷ σου, καὶ ἐπὶ τῇ μυστῇ ἢ ἐσθύμει ἢ ψυχῇ ἡμῶν.

Ὁ μακάριος προφήτης Ἰερεμίας, τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας, καὶ τῆς ἐν Χριστῷ δικαιοσύνης διαμένοντι, λέγων τοῖς ἀληθείας ἐρασταῖς· « Στήτε ἐπὶ ταῖς ὁδοῖς, καὶ ἐρωτήσατε ἐρίβους Κυρίου αἰωνίους, καὶ ὅτε ποία ἐστὶν ἡ ὁδὸς ἡ ἀγαθὴ, καὶ βαδίσατε ἐν αὐτῇ, καὶ εὐρήσατε ἀγνισμόν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. » Tri-

⁸⁰ Jerem. vi, 16.

Θαι μὲν γὰρ καὶ ὁδοὶ Κυρίου τῶν ἁγίων προφητῶν οἱ λόγοι, καὶ τῆς διὰ Μωσέως ἐντολῆς, ἡ ὡς ἐν σχιᾷ καὶ τύποις προαγούσας μυστηρίου τοῦ κατὰ Χριστόν. Ταυταὶ τοιγαροῦν τὰς τριβούλους διερευνώμενοι μανθάνομεν τὴν ὁδὸν τὴν ἀγαθὴν, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν ἐν Χριστῷ πολιτείαν· βαδίσαντες ἐν αὐτῇ ταῖς ἐκ τῶν ψυχαῖς, τὸν ἀληθῆ καὶ διὰ πνεύματος ἀγνισμὸν εὐρήσομεν. Εὐθεῖαν τοίνυν φησὶ γενέσθαι τῶν εὐσεβῶν τὴν ὁδόν, πῶς γὰρ οὐκ εὐθεῖα καὶ ἀτραχὺς, καὶ οὐδὲν ἔχουσα παντελῶς θνάπτες, ὅτε τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως λέγοντες δικαιοῦμεθα, καὶ τὴν διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος καταπλουτοῦμεν κάθαρσιν; Εὐθεῖα δὲ καὶ ἐτέρως ἢ τῶν εὐσεβούντων ὁδός. Ἀνθρωπίνων γὰρ τῶν ἐχθρῶν, καὶ καθηρημένης τῆς τοῦ διαβόλου πεισνεξίας καὶ πάσης δυσχερείας ἐψιλωμένης, τί τὸ ἀνθεστηκὸς ἐστὶ, καὶ παραλύνει δυνάμενον τῆς εὐσεβείας τοὺς ἐραστὰς; Θέα δὲ ὅπως καταλειανθείσης τῆς τῶν εὐσεβούντων ὁδοῦ τρόπον τινὰ τῶν ἐν τύποις καὶ σχιαῖς ἀνατροπὴν ἔσσεσθαι φησὶ. Ἐπιφέρει γὰρ οὐχ ἀπλῶς, τὸ, Ἡ ὁδὸς Κυρίου κρίσις· τουτέστιν, οὐ μίσχων προσαγωγὰ, οὐ προβάτων σφαγὰ, οὐ τρώπανα καὶ λιθωντοί· κρίσις δὲ μᾶλλον, τοῦτ' ἐστὶ, δικαιοσύνη. Ἔθος γὰρ τῇ θεοπνευστῇ Γραφῇ τῷ τῆς κρίσεως ὀνόματι τὴν δικαιοσύνην ὑποδηλοῦν. Καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ· Ἱ Τίμη, φησὶ, βασιλείως κρίσιν ἀγαπᾷ, » τοῦτ' ἐστὶν, τὴν δικαιοσύνην· ἐν τῇ γὰρ τῇ παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις· πᾶσα ἐστὶ βασιλεία φιλοῦσα δικαιοσύνην. Οὐκοῦν ἡ ὁδὸς Κυρίου κρίσις. Χαίροντας δὲ λίαν εἰσχομίζει πάλιν τοὺς τὴν εὐθεῖαν ταύτην βαδιουμένους ὁδόν· φασὶ γὰρ, ὅτι Ἠλπίσαμεν ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου, καὶ ἐπὶ τῇ μείεῃ ἣ ἐπεθύμει ἡ ψυχὴ ἡμῶν. Πᾶσα γὰρ ἡμῶν ἡ ἐλπίς εἰς Χριστόν, οὗ καὶ αἱ μεμνήμεθα, ταύτην ἔχοντες τὴν ἐπιθυμίαν, ὅτι καὶ δι' αὐτῆς σεσώσμεθα.

Ἐκ νυκτὸς ὀρβρίζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς σέ, ὁ Θεός, δίδῃς φῶς τὰ προστάγματά σου ἐπὶ τῆς γῆς.

Νύκτα καλεῖ, τὸν πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου καιρὸν· ὁρβρὸν δὲ τὴν προφητικὴν πρόγνωσιν· φῶς δὲ ἀληθινὸν τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης Χριστοῦ, ὃ καὶ τῆς ἀπανταχοῦ γῆς μαθεῖν ἐγκυλεύεται. Καὶ γὰρ οὐκ ἀπὸ φύσεως φησὶ τὸ μαθεῖν, ὥστε τὸ βλέπειν ἢ τὸ βαδίζειν, ἀλλ' ἀπὸ σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας. Ὁ δὲ μὴ μαθὼν ἐκ ζώντων ἀρθήσεται, καὶ τὴν δόξαν Χριστοῦ οὐκ ἔσται. Οἱ λέγοντες· Ἠλπίσαμεν ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου, καὶ ἐπὶ τῇ μείεῃ, ἣ ἐπεθύμει ἡ ψυχὴ ἡμῶν προσεπάγουσιν ἀναγκαίως καὶ τοῦτο. Τὸν γὰρ τοι θεὸν εἰς νοῦν εἰσποιεσάμενοι φωτισμὸν, καὶ τῆς ἀρχαίας ἀπάτης τὸν σκότον ἀποπεμφάμενοι, καὶ τὴν τῆς ἀμαρτίας ἀχλὺν κατηφανισμένην ὀρώμεντες, ἀναφύρουσιν ἐν δόξῃ τὰς χαριστηρίους, καθάπερ ἐκ νυκτὸς, καὶ σκότους ὀρβρίζουσιν λέγοντες, ὅσον διαυγαζούσης ἐν αὐταῖς τῆς νοητῆς ἡμέρας, καὶ ἐκ σφόδρου λοιπὸν ἀνατέλλοντος ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καθὰ γέγραπται. Τοῖς τοιοῦτοις καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος ἐπιστέλλει, καὶ φησιν· Ὁ ποτὲ σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. » Καὶ μὴν καὶ ἐτέρωθι· Ὁ γὰρ

Domini sunt sermones sanctorum prophetarum, et Mosae praeceptionis mysterique de Christo velut in umbra et figuris prae dictio. Itaque has semitas pervestigantes, viam bonam discimus, id est, Christianae vitae institutionem, et incidentes in ea nostris animabus veram et spiritualem purificationem inveniemus. Rectam ergo piorum viam factam dicit. Qui enim non esset recta ac plana, nihilque omnino habens praerupti, quando, verbum a dei dicentes, iustificamur : et per sacrosanctum baptismum abunde ac perfecte repurgamur. Recta vero est et alio modo via piorum. Nam sublati hostibus, et amota diaboli tyrannide, omnique difficultate expedita, quid est quod obsistat amplius, aut quod pietatis amantes possit labefactare? Specta autem, quomodo via piorum quodammodo levigata typicorum et unhratiliu eversionem fore dicat. Infert enim non simpliciter illud : Via Domini iudicium, id est, non vitulorum oblationes, non ovium mactationes, non liba, aut thura, sed iudicium potius, id est, iustitia. Mos enim est Scripturae divino afflatu praeditae, iudicii nomine iustitiam subindicare, quemadmodum etiam et beatus David : « Honor, inquit, regis iudicium diligit », id est, iustitiam. I. honore namque est, tum apud Deum, **361** tum apud homines, omne regnum diligens iustitiam. Itaque via Domini iudicium. Rursus inducit eos oppido quam gaudentes, qui rectam hanc viam ingrediuntur. Dicunt enim : Speravimus in nomine tuo, et in memoria quam desiderat anima nostra. C. Omnis siquidem spes nostra in Christum conjecta est, cujus sumus etiam semper memores, hoc habentes desiderium, quia et inde servati sumus.

VERS. 9. De nocte vigilat spiritus meus ad te, Deus, propterea quod lux praecepta tua super terram.

Noctem vocat tempus quod incarnationem praecessit : mane autem prophetica praenotionem, lucem autem veram, Evangelium solis iustitiae Christi, quod ubique terrarum disci praecipitur. Nec enim a natura disci ait quemadmodum natura videmus aut incedimus, sed cura et studio. Qui vero non didicerit, de medio vivorum tollitur, et Christi gloriam non videbit. Qui dicunt : Speravimus in nomine tuo et in memoria quam concupivit anima nostra, adducunt porro necessario et illud. Divino enim lumine in mentem velut domicilium admissio, et inveterata erroris caligine amandata, cum peccati nubem amotam conspiciuntur, odas gratiarum referunt, quasi de nocte et ex tenebris evigilare ac surgere mane dicentes, elucente in illis, quae sub mentis notionem cadit, die, et lucifero deo exoriente in cordibus eorum, sicut scriptum est. Talibus etiam divinus Paulus inissa epistola ait : « Qui quondam tenebrae, nunc autem lux in Domino ». Et alibi : « Nec enim sumus noctis aut tenebrarum, sed lucis

¹ Psal. xcvi, 1. ² Ephes. v, 8.

filii et filii dici ⁴². » Illustratur siquidem credentium mens evangelicis vaticiniis. Hinc dicit etiam divinus David, velut ad Dominum nostrum Jesum Christum : « Lucerna pedibus meis lex tua, et lumen semitis meis ⁴³. » Caligine etenim velut et obumbrationibus nimirum litteræ, sapientissimi Mosis lex quasi incrasata est. Sed in evangelicis præconiis, nuda et pellucida veritatis forma apparet, et mentem exhilarat priorum sensibus instar luminis infusum.

ρύγμασι γυμνὸν καὶ διαφανὲς τὸ τῆς ἀληθείας ταῖς τῶν εὐσεβούντων διανοαῖς φωτὸς δίκην εἰσχεόμενον.

Vers. 10. Justitiam discite qui inhabitatis terram.
Cessavit enim impius. Omnis qui 362 non didicerit justitiam in terra, veritatem non faciet. Tollatur impius, ne videat gloriam Domini.

Dixit alicubi voce prophetæ Deus : « Et erunt omnes docti a Deo ⁴⁴. » Vide ergo quo pacto in his verbis sermo nobis inducat Christum fuisse veluti mystagogum quemdam gentibus in ipsum credentibus. Nam qui semel agnoverunt ejus præcepta lucem esse super terram his oportuit ; oportuit, inquam, cognitionem ejus quod est utile, ab eo inseri. « O vos, » inquit, « qui inhabitatis terram, discite justitiam. » Similis est illi vox Davidica : « Audite hæc omnia, gentes ; aures advertite, omnes qui inhabitatis orbem terrarum ⁴⁵. » Lex siquidem quæ in littera est, rudimentis solum carnalem Israelalem informavit. Dominus autem noster Jesus Christus, mansuetudinis lino expanso, terram universam sub cælo quasi illaqueavit. Merito igitur illis qui universam terram incolunt, consulit, dicens : Justitiam ab illo dictam, id est, evangelicam eis descendam esse. Quod autem damno non careat, illius sermonibus non obtemperare, adjungit porro et ait : Cessavit enim impius. Omnis qui non discit justitiam in terra, veritatem non faciet. Abibit enim, inquit, in exitium et interitum, ac velut exstinguetur. Istud enim puto significare, Cessavit. Omnis qui non admiserit justitiæ evangelicæ cognitionem, et qui veritatem non fecerit. Veritatem rursus hic vim Christianæ conversationis appellat, adorationemque ac cultum in spiritu atque veritate. Umbra enim habens lex futurorum bonorum, et non ipsam rerum imaginem, non erat veritas. Christus autem, illiusque vaticinia, justitia et veritas non immerito possint intelligi, illudque, puto, dicendum est : Factus est nobis a Patre justitia Christus, estque præterea veritas. Discite igitur justitiam, inquit, et veritatem : nimirum, eum qui vere Filius est, et universorum opifex ac Dominus, agnoscite. Tollatur quippe et exterminabitur omnis impius, ne videat gloriam Domini. Ejusmodi est illud quo Christus Judæcum populum alloquitur : « Amen, amen dico vobis, quia si non credideritis quod ego sum, in peccatis vestris moriemini ⁴⁶. » Et rursus : « Qui credit in Filium, non judicatur. Qui autem non credit, jam iudicatus est, quia non credi-

ἔσμεν νυχτὸς, οὐδὲ σκοτοῦς, ἀλλὰ υἱοὶ φωτὸς, καὶ υἱοὶ ἡμέρας. » Καταλαμπρύνεται γὰρ τῶν πιστευόντων ὁ νοῦς τοῖς εὐαγγελικοῖς θεσπίσμασι. Ταύτη τοί φησι καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ ὡς πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· « Λύχνος τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς τοῖς τρίβοις μου. » Ἀχλύϊ μὲν γὰρ οἴονεϊ πως καὶ κατασκιάσμασι τοῖς ἀπὸ γέ φημι τοῦ γράμματος, ὁ διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως κατεπαχύνετο νόμος. Ἐν δὲ γε τοῖς εὐαγγελικοῖς κη- ἐκφαίνεται κάλλος, καὶ καταφαιδρύνει τὸν νοῦν.

Δικαιοσύνην μάθετε, οἱ ἐνοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς. Πέπαυται γὰρ ὁ ἀσεβής. Πᾶς δὲ οὐ μὴ μάθῃ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλήθειαν οὐ μὴ ποιήσῃ. Ἀρθήτω ὁ ἀσεβής, ἵνα μὴ ἴδῃ τὴν δόξαν Κυρίου.

Ἐφη πού ὁ Θεὸς διὰ φωνῆς προφήτου· « Καὶ ἔσονται πάντες διδασκτοὶ Θεοῦ. » Ὅρα δὴ οὖν ὅπως ἐν τούτοις ἡμῖν ὁ λόγος μυσταγωγὸν ὥσπερ τινὰ τοῖς ἐξ ἐθνῶν πιστεύουσαν αὐτὸν εἰσκομίζει γεγονότα Χριστόν. Ἐδεῖ γὰρ, ἔδει τοῖς ἀπαξ ἐπεγνωκόσιν, ὅτι φῶς εἰσι τὰ προσηγάμενα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, τὴν τοῦ συμφέροντος εἰδῶσιν ἐνίστασθαι παρ' αὐτοῦ. « Ὡ τοῖνυν, φησὶν, οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς μάθετε δικαιοσύνην. » Ἔοικε δὲ τοῦτο τῷ διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ· « Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη· ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. » Ὁ μὲν γὰρ ἐν γράμμασι νόμος πεπαιδαιγώγηκε μόνον τὸν κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ, ὁ δὲ γε Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὸ τῆς ἡμερότητας ἀπλώσας λῖνον ὅλην σεσαγῆνευκε τὴν ὑπ' οὐρανόν. Εἰκότως οὖν ἄρα καὶ τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν συμβουλεύει, λέγων, ὅτι Χρὶς μανθάνειν αὐτοὺς, τὴν δι' αὐτοῦ λαλῆθεισαν δικαιοσύνην, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν εὐαγγελικὴν. Ὅτι δὲ τὸ ἀπειθεῖν τοῖς παρ' αὐτοῦ λόγοις οὐκ ἀζήμιον, προσεπάγει καὶ φησι· Πέπαυται γὰρ ὁ ἀσεβής. Πᾶς δὲ οὐ μὴ μάθῃ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς ἀλήθειαν οὐ μὴ ποιήσῃ, οὐχ ἴσεται γὰρ, φησὶν, εἰς βλεθρον καὶ ἀπώλειαν, καὶ ὅσον ἀποσθεσθήσεται. Τοῦτο γὰρ οἶμαι τὸ Πέπαυται δηλοῦν. Πᾶς εἴ τις μὴ προσδέξεται τῆς δικαιοσύνης τῆς εὐαγγελικῆς τὴν εἰδῶσιν, καὶ δὲ ἂν μὴ ποιήσῃ τὴν ἀλήθειαν. Ἀλήθειαν δὲ πάλιν ἐν τούτοις τῆς ἐν Χριστῷ πολιτείας ἀποκαλεῖ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἐν πνεύματι τε καὶ ἀληθείᾳ προσκύνειν, καὶ λατρεύειν. Σχιὰν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ ἦν ἀλήθεια. Χριστὸς δὲ καὶ τὰ αὐτοῦ θεσπίσματα νοοῖτ' ἂν εἰκότως δικαιοσύνη καὶ ἀλήθεια. Οἶμαι δὲ δεῖν κάκεῖνο εἰπεῖν, Γέγονεν ἡμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς δικαιοσύνη Χριστὸς, ἐστὶ δὲ πρὸς τούτῳ καὶ ἀλήθεια. Μάθετε τοῖνυν τὴν δικαιοσύνην, φησὶ, καὶ τὴν ἀλήθειαν· τοῦτ' ἐστὶν, ἐπίγνωτε τὸν ἀληθῶς ὕψον καὶ τὴν ὅλων δημιουργὸν καὶ Κύριον. Ἀρθήσεται γὰρ καὶ ἐκ μέσου γενήσεται πᾶς ὁ ἀσεβής, ἵνα μὴ ἴδῃ τὴν δόξαν Κυρίου. Τοιοῦτόν ἐστι τὸ δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ τοῖς Ἰουδαίω δῆμοις προσπεφωνημένον· « Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἔάν μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγὼ εἰμι, ἐν ταῖς ἁμαρτίαις

⁴² 1 Thess. v, 5. ⁴³ Psal. cxviii, 103. ⁴⁴ Isa. liv, 15; Joan. vi, 45. ⁴⁵ Psal. xlviii, 2. ⁴⁶ Joan. viii, 24.

ὁμῶν ἀποθανεῖσθε. » Καὶ πάλιν· « Ὁ πιστεύων εἰς Α
τὸν Υἱὸν οὐ κρίνεται, ὁ δὲ μὴ πιστεύων, ἤδη κέκρι-
ται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς
Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. » Ὁ δὲ ἅπαξ κατακεκριμένος, καὶ
ταῖς ἰδίαις ἐναποθανῶν ἁμαρτίαις, πῶς ἂν ἴδοι τὴν
δόξαν Κυρίου; Οὐ γὰρ συνέσται Χριστῷ, καὶ τῆς παρ'
αὐτοῦ δόξης οὐκ ὀφείτῃ κληρῶν.

Κύριε, ὑψηλός σου ὁ βραχίον, καὶ οὐκ ἤδει-
σαν· γνόντες δὲ αἰσχυνθήσονται. Ζῆλος λήψε-
ται λαὸν ἀπαίδευτον, καὶ τὸν πῦρ τοὺς ὑπεραν-
τίους δέδειται.

Ἀπειλοῦντος Θεοῦ τοῖς μὴ μαθήνουσι δικαιοσύ-
νην, καὶ τοῖς μὴ ποιῶσι τὴν ἀλήθειαν· κατὰ γε τοὺς
ἀρτίως ἡμῖν προαποδοθέντας λόγους εἰς ἀνάμνησιν ὁ
προφήτης ἔρχεται τῆς τοῦ Ἰσραὴλ ἀγνοίας τε ἅμα B
καὶ ἀπειθείας. Ὁ μὲν γὰρ τῶν ὅλων δημιουργὸς Θεὸς
Λόγος, ὁ πανακτής τοῦ Πατρὸς βραχίον, δι' οὗ τὰ
πάντα προήχθη πρὸς γένεσιν, ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι
τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων ἑαυτὸν καθήκεν εἰς ἐκούσιον
κένωσιν, καὶ τεταπεινώκεν ἑαυτὸν, καθὰ γέγραπται,
γενόμενος ἄνθρωπος, ἵνα δικαιώσῃ τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς,
διὰ πίστεως δὲ δηλονότι τῆς εἰς ἑαυτόν· καὶ εἰργάζετο
μὲν τὰ ὑπὲρ λόγον, καὶ διὰ τῆς τῶν δρωμένων με-
γαλοπρεπείας, ὅτι καὶ Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν
ἔστιν, ἡξίου γνωρίζεσθαι, λέγων· « Εἰ οὐ ποιῶ τὰ
ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεύετε μοι· εἰ δὲ ποιῶ,
κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύετε. » Εἰ
δὲ καὶ τοὶ τῶν οὕτω τεθαυμασμένων θεωροὶ γεγονό-
τες, καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ λόγων αὐτήκοοι, σκληροὶ
καὶ ἀνουθέτητοι μεμενῆκασιν, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπύλωτον C
ἐσχῆκασιν στόμα. Τετολιμῆκασιν γὰρ Σαμαρείτην, καὶ
μέθυσον καὶ τέκτονος υἱὸν, καὶ τὰ ἐπὶ τούτων ἀπηχέ-
στερα δυσσεβοῦντες εἰπεῖν. Ταῦτα τοίνυν διὰ τῆς τοῦ
Πνεύματος δαδουχίας προεγνωκῶς ὁ προφήτης ποιεῖ-
ται τοὺς λόγους πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα καὶ
Θεόν, καὶ φησι, Κύριε, ὑψηλός σου ὁ βραχίον, καὶ
οὐκ ἤδεισαν. Τῇ μὲν γὰρ ἀξίᾳ τῆς ἰδίας ὑπεροχῆς,
καὶ ὥς ἐν δόξῃ τῇ θεοπρεπεῖ, μέγας καὶ ὑψηλός· καὶ
μὲν τοι καὶ πανακτής ἐστίν ὁ βραχίον τοῦ Πατρὸς,
τούτ' ἐστίν, ὁ δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε Θεὸς Λόγος.
Ἐπειδὴ δὲ ὥφθη μετὰ σαρκὸς ἡγνοήκασιν αὐτοῦ τὴν
δόξαν. Πλὴν αἰσχυνθήσονται, φησὶν, εἰ μάθοιεν αὐ-
τὸν ὅσα δηλονότι τὸν ζωοποιὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον.
Ἔμαθον δὲ τίνα τρόπον; Αὐτοὶ μὲν γὰρ τὸν ἀρχηγὸν D
τῆς σωτηρίας ἀπεκτείνανσι, καὶ τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ
ἠρνῆσαντο, καθάπερ φησὶν ὁ θεοπέσιος Πέτρος.
Ἐπειδὴ δὲ τὰ τοῦ θανάτου δασμὰ διαρρήξας τριήμε-
ρος ἀνέβλεω Χριστὸς, καὶ τοῦτο ἐγνώκασιν οἱ τῶν
Ἰουδαίων μάλιστα καθηγηταί, τότε δὴ, τότε καὶ κατ-
ησχύνθησαν, καὶ γοῶν δεδιότες μὴ ἄρα πως ἔκπυστον
εἰς ἅπαντας τὸ τῆς ἀναστάσεως γένοιτο μυστήριον,
ἀργύρια ἱκανὰ δεδώκασιν τοῖς στρατιώταις, καθὰ γέ-
γραπται· ἵνα εἰπωσιν ὅτι· « Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὸς
ἐλθόντες ἔκλεψαν αὐτόν. » Αἰσχυνθήσονται δὲ καὶ καθ'
ἕτερον τρόπον. Ὅταν γὰρ ἴδωσιν αὐτὸν ἐν τῇ συντε-
λείᾳ τοῦ αἰῶνος ἐρχόμενον ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς
μετὰ τῶν ἀγγέλων, τότε καὶ ἐντροπήν ἔξουσιν τὴν

dit in **363** nomen unigeniti Filii Dei ^{68.69.} » Qui
autem semel condemnatus est, propriisque peccatis
immortuus, qui poterit gloriam Domini videre? Non
enim erit cum Christo, ejusque gloriæ nullo modo
particeps, sanctorum sortem non videbit.

αὐτοῦ δόξης κατ' οὐδένα τρόπον μετεσχηκώς, τὸν τῶν

VERS. 11. Domine, excelsum tuum brachium, et
non cognoverunt : cum vero sciverint, erubescunt.
Æmulatio apprehendet populum ineruditum, et nunc
ignis adversarios comedet.

Cum Deus sit comminatus illis qui justitiam non
discunt, et veritatem non faciunt, juxta verba jam
ante a nobis exposita, propheta in mentionem
Israeliticæ ignorationis simul et inobedientiæ inci-
dit. Nam universorum opifex Deus Verbum, fortissi-
mum Patris brachium, per quem omnia in lucem
ortumque producuntur, in forma et æqualitate
Patris existens, sese ad voluntariam exinanitionem
demisit, seque ipse humiliavit, ut scriptum est,
factus homo, ut eos qui in terra sunt justificaret,
per fidem scilicet in ipsum : ac quæ orationem exce-
dunt, operatus est, et cum Deus, et ex Deo natura
esset, ex rerum gestarum magnitudine dignatus est
innolescere, inquit : « Si non facio opera Patris
mei, nolite mihi credere : si facio, etsi mihi non
creditis, operibus credite ^{70.} » At isti rerum tam
mirabilium spectatores, ejusque sermonum audito-
res ipsissimi, præfracti tamen et admonitionis impa-
tientes remanserunt, imo potius oris sui fores pau-
las effrenesque habuerunt. Nam Samaritanum eum,
et ebriosum, et fabri filium, et nominibus adhuc
odiosioribus impii audebant appellare. Cum hæc face
spiritus præcivisset propheta, verba hæc ad Patrem
ac Deum in cœlis facit, et inquit : Domine, excel-
sum tuum est brachium, et non cognoverunt. Etenim
ex suæ præstantiæ dignitate, et velut ex divina
gloria magnus et excelsus est, et prævalidum Patris
brachium, nimirum per quem sunt omnia Deus
Verbum. Postquam autem in carne apparuit, ejus
ignoraverunt gloriam. Verum erubescunt, inquit,
ubi eum didicerint esse, videlicet vivificum Dei Ver-
bum. Didicerunt autem quomodo? Nam ipsi princi-
pem salutis interfecerunt, et sanctum Israel negave-
runt, sicut ait divinus Petrus ^{71.} Posteaquam autem
vincula mortis dirupisset, tertia die revixit : **364**
quod Judæorum maxime doctores resciverunt. Tunc,
tunc sane erubuerunt, et veriti nequando resurre-
ctionis mysterium in vulgus percelebraretur, mul-
tum argentum dederunt militibus, sicut scriptum
est, ut dicerent : « Discipuli ejus noctu venientes
furati sunt illum ^{72.} » Erubescunt etiam alio modo.
Quando enim viderint in consummatione sæculi i
venientem, in gloria Patris cum sanctis angelis, tunc
etiam pudore infinito suffundentur. Nam illi sponsi
cum essent, propter patres, ipsorum enim erant pro-
missiones et legislatio et testamentum, missi tamen

^{68.69.} Joan. III, 18. ⁷⁰ Joan. x, 37, 38. ⁷¹ Act. III, 14, 15. ⁷² Matth. xxviii, 15.

sunt in tenebras extremas. Ineruditum itaque populum nominat eos merito. Et æmulatione, inquit, apprehendet eos, et ignis adversarios comedet. Cum enim abjecti fuerint, et spe in Christum ejecti, et declarati a repromotionibus alieni, gentesque fuerunt assumptæ: hinc æmulatione conficiuntur, et tanquam igne quodam invidiæ videlicet miseri consumpti manent. Tale quid scriptum est in canticis, de his qui sunt sanguine Israelitico orbi: Ipsi ad æmulationem provocarunt me in non diis, irritaverunt me in idolis suis¹². Et ego æmulatione provocabo eos in non gente, in gente stulta ad iram commovebo eos.

τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι αὐτοὶ παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ θεοῖς: ζηλώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθνει· ἐπ' ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργιῶ αὐτούς.

Vers. 12, 13. *Domine Deus noster, pacem da nobis, omnia enim tradidisti nobis, Domine Deus noster, posside nos. Domine, extra te alium non novimus, nomen tuum nominamus.*

Consueverunt sancti prophete, pro Israele preces fundere, erant enim amici Dei, et pietatis ornamentis pulchre coronati. Nam ex radice Abrahami semel cum essent sati, et ex sanguine sanctorum patrum, Israelitis tribubus suis indolere oportuit: cum eos propter impietatem in Christum perire viderent. Hinc nunc quoque beatus propheta Isaias pergit, dicens: « Domine Deus noster, pacem da nobis, omnia enim tradidisti nobis¹³. » Si enim donaveris, inquit, pacem nobis, omni bono abundabimus, omniumque tuorum donorum participes efficiemur. Et quam pacem necessarium est videre. Aut enim ipsum petunt Christum: ipse est enim pax nostra, secundum Scripturas, et per illum spirituali scilicet cognitione etiam Patri copulamur. Vel illud dicunt. Qui enim nondum crediderunt, **365** et peccati maculam abjectam remotamque non habent, a Deo sejuncti sunt, et in hostium loco iuste numerantur, et superba cervix sunt, et adversus ipsas Domini leges pugnant. At qui morigeri sunt, et ad frenum flexiles, et ad omnia quæ ei placent parati, amantissimi sunt, pacemque cum eo habent. Cæterum vero Dei donum est, et ex superna venit munificentia. Da igitur nobis, o Domine, ut pacem habeamus erga te, et profano ac detestabili peccato e medio profligato, tibi spiritualiter per mediatorem Christum uniamur. Cujusmodi est illud Paulina voce dictum recte: « Justificati igitur ex fide, pacem habemus erga Deum per Dominum et servatorem nostrum Jesum Christum¹⁴. » Quod cum factum fuerit, Dei possessio et sors erimus. Hinc sapienter infertur illud: Domine, posside nos. Extra te alium non scimus, nomen tuum nominamus. Moribus enim similes sint oportet, et Deo soli conjuncti, qui cum ipso pacem habent: ita ut illum et solum sciant, et alterius commentitii Dei nomen omnino ne in lingua quidem gerant. Solum enim illum, quia solus est noster et natura et veritate Deus, nominare oportet. Quale est illud, quo nos lex sapientissimi Moysi affata est:

ἀμήρυτον, υἱοὶ μὲν ὄντες· του νυμφῶνος διὰ τοὺς πατέρας, αὐτῶν γὰρ αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ ἡ νομοθεσίη, καὶ ἡ διαθήκη, πεμπόμενοι δὲ εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξωτερικόν. Ἀπαίδευτον τοίνυν εἰκότως ὀνομάζει λαόν, καὶ ὅτι ζῆλος αὐτοὺς λήψεται, φησὶ, καὶ ὅτι πῦρ τοὺς ὑπαναντίους ἔδεται. Ἐπειδὴ γὰρ ἀποπεμπτοὶ γεγόνασιν αὐτοὶ, καὶ ἐκδέδληνται τῆς εἰς Χριστὸν ἐλπίδος, καὶ ἀπεδείχθησαν μὲν ἀλλότριοι τῶν ἐπαγγελιῶν, προσελήφθη δὲ τὰ ἔθνη, ταύτη τοι κατατρυχόνται τῷ ζήλῳ, καὶ οἷον ὑπὸ πυρὸς δαπανώμενοι, τοῦ τῆς βασκανίας δηλονότι διατελοῦσιν οἱ δειλαιοι. Γέγραπται τι τοιοῦτον καὶ ἐν ῥήματι περὶ τῶν ἐξ αἱμάτων παρῶνάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. Καγὼ παρ-
Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, εἰρήνην ὁδὸς ἡμῖν, πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν· Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, κτῆσαι ἡμᾶς. Κύριε, ἐκτός σου ἄλλον οὐκ οἶδαμεν· τὸ ὄνομά σου ὀνομάζομεν.

Ἔθος τοῖς ἁγίοις προφήταις, τὰς ὑπὲρ γε τοῦ Ἰσραὴλ ποιεῖσθαι λιτάς, ἦσαν μὲν γὰρ φιλόθεοι, καὶ τοῖς εἰς εὐσέβειαν αὐχήμασιν εὖ μάλα κατεστημένοι. Ἐπειδὴ δὲ ἅπαξ ἐκ ῥίζης πεφύγκειν Ἀβραάμ καὶ ἐξ αἱματος τῶν ἁγίων πατέρων ἐπιστυγνάζουσιν ἀναγκαίως ὡς ὁμογενεῖς τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ὁρῶντες ἀλλυμένους διὰ γε τὴν εἰς Χριστὸν δυσσέβειαν. Ταύτη τοι καὶ νῦν ὁ μακάριος προφήτης Ἰσαίας πρόσ-
εἰσι λέγων· « Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, εἰρήνην ὁδὸς ἡμῖν· πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν. » Εἰ γὰρ χάρισαι, φησὶ, τὴν εἰρήνην ἡμῖν, πάντες ἐσόμεθα πλήρεις ἀγαθοῦ, καὶ ἀπεσχέχαμεν τῶν παρὰ σοῦ χαρισμάτων τελειώ-
τάτην τὴν μέθεξιν. Καὶ ποῖαν αἰτοῦσιν εἰρήνην, ἰδεῖν ἀναγκαῖον ἢ γὰρ αὐτὸν αἰτοῦσι Χριστόν· αὐτὸς γὰρ ἔστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ δι' αὐτοῦ συνήφθημεν τῷ Πατρὶ, δι' οἰκείότητος δὲ, δηλονότι τῆς πνευματικῆς. Ἡ γοῦν ἐκείνῳ φασιν. Οἱ μὲν γὰρ οὐκ ἔχουσιν πιστεύσαντες, καὶ ἀναπόδλητον ἔχοντες τὴν ἐκ τῆς ἀμαρτίας κηλῖδα, διεστῆκας τοῦ θεοῦ, καὶ ἐν ἔχθρῳ τάξει νοοῦνται δικαίως, γαυρόν τε ἔχουσι τὸν αὐχένα, καὶ τοῖς τοῦ Δεσποτοῦ μάχονται νόμοις. Οἱ δὲ εὐπειθεῖς καὶ εὐήνιοι, καὶ πρὸς πᾶν ὁτιοῦν ἑτοιμοὶ τῶν αὐτοῖς ἀρεσκόντων φιλαίτατοι τέ εἰσι καὶ εἰρή-
νην ἔχουσι πρὸς αὐτόν. Ἀλλ' ἔστι τὸ χρῆμα θεόδοτον ἀληθῶς, καὶ διὰ τῆς ἀνωθεν φιλοτιμίας ἐρχόμενον. Ἀδὲς τοίνυν ἡμῖν, ὦ Δέσποτα, τὴν εἰρηνεύσαι πρὸς σὲ, καὶ ἐκ μέσου γενομένης τῆς βεβήλου καὶ βδελυρᾶς ἀμαρτίας ἐνωθῆναι σοι πνευματικῶς διὰ μεσίου Χριστοῦ. Τοιοῦτόν ἐστι τὸ διὰ τῆς τοῦ Παύλου φωνῆς ὁρθῶς εἰρημένον· « Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως, εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν θεόν διὰ τοῦ Κυρίου καὶ σω-
τῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, » οὐ δὲ γεγονότος κτῆσις ἐσόμεθα, καὶ κληρὸς θεοῦ. Ταύτη τοι σοφῶς ἐπετήνεται τὸ, Κύριε κτῆσαι ἡμᾶς, ἐκτός σου ἄλλον οὐκ οἶδαμεν, τὸ ὄνομά σου ὀνομάζομεν. Μονοτρέπους γὰρ εἶναι χρῆ, καὶ θεῷ μόνῳ κατεξευγμένους τοὺς εἰρηνεύοντας πρὸς αὐτόν, ὥστε καὶ αὐτὸν εἰδέναι μόνον, καὶ ἐτέρου παντελῶς ψευδωνύμου θεοῦ, μηδὲ ἐπὶ γλώττης ὄνομα φέρειν. Δεῖ γὰρ αὐτόν ὀνομάζειν μέ-

¹² Psal. LXXVII, 58. ¹³ Isa. XXVI, 12. ¹⁴ Rom. V, 1.

νον, ὅτι καὶ μόνος ἐστὶν ἐφ' ἡμᾶς ψύσει τε καὶ ἀλη-
θεῖα Θεός. Τοιοῦτόν τι καὶ ὁ τοῦ πανσόφου Μωσῆς
ἡμῖν ἐπεφώνησε νόμος, « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ τῷ ὀνόματι
αὐτοῦ. Ἀμήν. »

Οἱ δὲ νεκροὶ ζῶν οὐ μὴ ἴδωσιν, οὐδὲ ἱατροὶ
οὐ μὴ ἀναστήσωσι. Διὰ τοῦτο ἐπήγαγες. καὶ ἀπώ-
λεσας, καὶ ἥρας πᾶν ἄρσεν αὐτῶν. Πρόσθεες αὐτοῖς
κακά, Κύριε, πρόσθεες κακά πῦσι τοῖς ἐνδόξοις
τῆς γῆς.

Οἱ μόνον εἰδότες τὸν ψύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεὸν
ὀνομάζοντές τε τὸ ἄνωμα αὐτοῦ, καὶ ἐπαριθμοῦντες
αὐτῷ παντελῶς οὐδένα, λέγοντές τε διὰ τοῦτο, Κύριε,
ἐκτός σου ἄλλον οὐκ οἶδαμεν, συνεύρουσιν ἀναγκαίως,
τὸ, ὅτι Οἱ νεκροὶ ζῶν οὐ μὴ ἴδωσιν, ἐκτός σου δὴ
πάλιν. Ζωὴ γὰρ ὦν κατὰ φύσιν ὁ τῶν ὅλων δημιουργ-
γὸς καὶ Κύριος ζωογονεῖ τὰ πάντα, καὶ ἐν αὐτῷ κι-
νούμεθα, καὶ ἔσμεν. Ἄλλ' οὐδὲ ἱατροὶ, φησὶν, οὐ μὴ
ἀναστήσωσιν· ἐπομένου καὶ τούτῳ τοῦ ἐκτός σου δη-
λονότι. Πάντα γὰρ ἡμῖν παρὰ Θεοῦ, καὶ αὐτοῖς ἐποίη-
σεν ἐκ γῆς φάρμακα, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ὅσον
μὲν οὖν ἦκεν εἰς γε τὸ γράμμα, φημί, καὶ τὸν πρό-
χειρόν τε καὶ εἰς τοῦφανῆς λόγον, ἡ τὸν ἐνοῶν
ἀπὸδοσις ἔχοι ἂν ὀρθῶς ὧδέ γε, καὶ οὐχ ἐτέρως.
Ἐπειδὴ δὲ χρὴ κατὰ νοῦν ἰέναι τὸν λόγον, καὶ τῆς
προφητικῆς ἀκριβεῖας ἀπογυμνοῦν τὸν σκοπὸν, ἐκεῖνά
φαμεν ἀναγκαίως· νεκροὶ τινές εἰσι καὶ οὐχὶ δὴ πάν-
τως κατὰ τὴν σάρκα, νεκρωμένοι δὲ μᾶλλον ὑπὸ
φιληδονίας κοσμητικῆς, καὶ ζῶν οὐκ ἔχοντες τὴν ἀγίαν
τὴν ἐν Χριστῷ τε καὶ ἀγγελικῇ. Ἄλλ' ἐκτός σου, φη-
σὶν, οἱ τοιοῦτοι, οὐκ ἂν μεταλλάχοιεν τῆς ζωῆς, ἦτοι
τῆς ζωοποιούσης χάριτος. Ἐκτός σου δὲ πάλιν οἱ
τῶν ψυχικῶν ἀβρῶστημάτων ἀπαλλάττειν οἶοι τε τοὺς
ἐναλόντας αὐτοῖς, οἱ καὶ ἱατροὶ πνευματικοὶ νοοῖντ'
ἂν εἰκότως· οὐκ ἂν τινα τῶν ἰβρῶστηχότων ἀναστή-
σειαν. ἱατροὺς δὲ φαμεν πνευματικούς εἶναι, τοὺς
ἀγίους· προφήτας, ἀποστόλους τε καὶ εὐαγγελιστάς·
οἱ διὰ τῆς ἀνωθεν χάριτος, καὶ τῆς ἐν πνεύματι χο-
ρηγίας τὸν ἴσθαι δυνάμενον καταπλουτοῦντες λόγον
θεραπεύουσι τοὺς τετραυματισμένους ὑπὸ τε τῆς
ἁμαρτίας, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου σκαιότητος. Εἰκὸς δὲ
δὴ τε καὶ ἕτερον τὸν προφητικὸν ἡμῖν ὑπαινίττεσθαι
λόγον· ὁ γάρ τοι Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἰσο-
σθενῇ καὶ ἰσοκλεᾷ τῷ Φύσαντι καταδεικνύς ἑαυτὸν
ἀνίστη μὲν ἐκ μνημάτων τοὺς νεκρούς, τοὺς δὲ ἐν
ἐσχάταις ὄντας ἴδιο νόσοις. Ἀλλὰ καίτοι τῶν οὕτω
παράδεξων ἀποτελεσθῆς γεγονώς οὐ τετίμηται παρὰ
τῶν θεταμένων· ἐδίωκόν τε καὶ οὕτως αὐτὸν οἱ τῶν
Ἰουδαίων μάλιστα καθηγῆται, καὶ διδάσκαλοι. Ἐπειδὴ
τείνυν ἐκτός σου φησὶν, οὐκ ἂν ὤοιεν ζῶν οἱ νεκροί,
εὐ γὰρ εἰ καὶ μόνος ὁ ζωοποιεῖν δυνάμενος, οὐδ' ἂν
ἀναστήσειεν ἐκ μνημάτων ἱατροί, οὐς ἀνέστησας αὐ-
τός· ἠπίστησαν δὲ καὶ μετὰ τοῦτο ἔτι, καὶ ἀκαθέκτως
λελυτήκασιν, οὐς ἦν εἰκὸς, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων
ἔσεσθαι πατούς· διὰ τοῦτο ἐπήγαγες, καὶ ἀπώλεσας,
καὶ ἥρας πᾶν ἄρσεν αὐτῶν. Ἐπήγαγες γὰρ τὴν ὀρ-
γὴν αὐτοῖς, ἡ καὶ ἀπέκαιρεν ἀναγκαίως οὐκ ἄρδην
ἅπαντα τὸν Ἰσραὴλ· σέσωσται γὰρ τὸ κατάλειμμα·

A « Dominum Deum tuum adorabis, et ei soli servies,
et nomini ejus ⁷⁶. »

VERS. 14, 15. *Mortui vitam non vident, neque
medici resuscitabunt. Propterea induxisti, et perdi-
disti, et sustulisti omne masculum eorum. Adde illis
mala, Domine, adde mala omnibus terræ glorioſis.*

Qui solum natura et vere Deum norunt, ejusque
nomen nominant, et ei nullum adnumerant, ideoque
dicunt : Domine, extra te alium non scimus, adme-
ctunt illud necessario : Mortui vitam non videbant ,
extra te scilicet. Vita enim omnium cum sit ille
natura universorum opifex et Dominus, omnia in
vitam producit : et in eo movemur et sumus ⁷⁷.
Sed nec medici, inquit, suscitabunt : illo videlicet
consequente, extra te. Omnia enim nobis a Deo, et
ipse fecit de terra pharmaca, juxta id quod scriptum
est. Quantum igitur, inquam, ad litteram pertinet ,
et ad primam obviæque verbi speciem, hæc sen-
tentiæ expositio hoc modo recte se habet, et
non aliter. Cum autem sermonem hunc **366** ad
mentem prophetæ procedere oporteat, cumque
prophetiæ subtilitatis scopus denudandus sit, illud
necessario dicimus, quosdam nondum carne tenus
adhuc esse mortuos, sed esse voluptate inmundana
mortuos, quique vita sancta, Christiana et evange-
lica non præditi. Sed extra te, inquit, ejusmodi
sunt, qui vitæ sive gratiæ viviſicæ exsortes sunt.
Iursum extra te qui animi morbis eos qui his deti-
nentur liberare valebant, qui et spirituales medici
merito queant intelligi, neminem eorum qui ægrotā-
runt, potuerunt suscitare. Spirituales autem medicos
esse dicimus sanctos prophetas et apostolos et
evangelistas, qui sermone ad sanandum potente
ditati, a peccato et diaboli nequitia vulneratos eu-
rant. Verisimile est etiam prophetieum sermonem
aliud nobis subinnuere. Dominus enim noster Jesus
Christus, potentia et gloria parem se Genitori
ostendens, mortuos ex monumentis resuscitavit ,
morbisque extremis correptos sanavit. Verumtamen
harum rerum adeo mirabilium et incredibilium
effector, ab his qui spectarunt non colebatur, sed
illum adeo persecuti sunt Judæorum maxime præ-
ceptores et doctores. Quoniam igitur extra te,
inquit, non possunt vitam videre mortui : tu enim
solus es qui ad vitam excitare potes, nec suscitabis
e monumentis medicos, quos ipse suscitasti : inſi-
deles erant, inasper vero impotenter etiam in rabiem
acti sunt, quos ante alios par erat fideles exstitisse :
propterea induxisti, et perdidisti, et sustulisti
omne eorum masculum. Induxisti enim illis iram,
quæ totum Israelẽ funditus non delevit (nam
servatæ sunt reliquię), sed omne masculum eorum,
id est, primarium ordinem. Est enim maxime pri-
marius, si feminam species, masculum. Mares etiam

⁷⁶ Deut. vi, 13; Matth. iv, 10. ⁷⁷ Act. xvii, 28.

forsitan vocal, apud Judæos juniores ac florentiores, non corporis robore, sed legalium præceptorum scientia. Quale etiam dictum est a Deo apud unum e prophetis : « Vadam ad optimates et alloquar eos⁷⁸. » Ecce una mente contriverunt jugum, diruperunt vincula : quod autem præstantiores et sanctiores inter Judæos, miseros jure merito vocet, iramque in illos vehementius effuderit, planum faciet ipse Christus, dicens : « Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia peragratis mare **367** et aridam, ut faciatis unum proselytum : et si contingat, facitis illum filium gehennæ duplo magis quam vos estis⁷⁹. » Et rursus etiam : « Væ vobis legisperitis, quoniam tulistis clavem scientiæ, ipsi vero non ingredimini, et eos qui introibant prohibuistis⁸⁰. » Merito igitur plectitur masculum, id est, quod excellit, et in honore est, et quasi fortitudine spirituali ad cognitionem legalem pervenit : quibus etiam mala vult addi. Non solum enim a conjunctione quæ cum Deo est exciderunt, cum contra Christum debaccharentur, sed et fame consumpti sunt, et hinc in calamitates inciderunt, regione eorum vastata et omnino eversa. Quos autem dixit mares, eosdem etiam gloriosos appellat : utpote præcellentes, aliisque antestantes, quod sacerdotii insignibus coronarentur. Omne masculum eorum, divinitus traditum, et auxiliare; mala vero ea dicit quæ affligendi vim habent, sive iras divinitus illatas, fames, pestes, bella, et his similia. Gloriosos autem, qui malis sunt conspicui, et potentia clari.

δοτον, καὶ σύμμαχον, κακὰ δὲ τὰ κακωτικά φησιν, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Ἐνδόξους δὲ τοὺς ἐν κακοῖς

VERS. 16, 17. Domine, in afflictione recordati sumus tui, in afflictione parva, eruditio tua nobis. Et ut parturiens propinquat ad parientum, et in dolore suo clamat, sic facti sumus dilecto tuo.

Beatus propheta ex multo maxima pietate contra Judaicos ausus commotus, cum dixerit : Appone mala omnibus gloriosis terræ : ne quis eum asperum immittemque esse putet, qui non rogat ut qui peccarunt deplorentur, sed potius in afflictione malis versentur : necessario intulit quod cunctis solet obvenire, quod nimirum in afflictionibus et necessitatibus meminisse Dei omnia potentis consueverint. Nam summa et alta tranquillitas remissos facit, interdum ad contemptum usque nedum præ nimia pigritia peccatorum sensum adimit, cum in hanc mentem sententiamque prolapsi fuerint. At afflictio ad Deum veluti retrahit, et ad agnitionem offensarum reducit. Hac proinde de causa inquit : Appone mala gloriosis terræ ; quoniam hoc omnibus commune est, tum maxime te habere in memoria, et tua cogitare ac sentire, quando in calamitatum venerint communionem. In afflictione enim parva erudimur : Deo non nimium grave, non nimis durum supplicium inferente, **368** sed iram potius mansuetudine temperante. Non erat ergo odio habentis

ἀλλὰ πᾶν ἄρσεν αὐτῶν, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ ἡγοούμενον ταγμα. Ἡγεμονικώτατον γὰρ ὡς πρὸς γε τὸ θῆλυ τὸ ἄρσεν. Ἀρρένας δὲ ἀποκαλεῖ ἰσως τοὺς οἰονεῖ νεανικωτέρους τῶν Ἰουδαίων, οὐ κατὰ τὴν τοῦ σώματος εὐρωστίαν, κατὰ τὴν γνῶσιν δὲ μᾶλλον τῶν νομικῶν ἐνταλμάτων, τοιοῦτόν ἐστι τὸ πρὸς ἓνα τῶν προφητῶν εἰρημένον παρὰ Θεοῦ : Πορεύσομαι πρὸς τοὺς ἄδρους, καὶ λαλήσω πρὸς αὐτούς. Καὶ ἰδοὺ ὁμοθυμαδὸν συνέτριψαν ζυγὸν, διέρρηξαν δεσμούς, ὅτι δὲ τὸ προὔχον τε καὶ ἱερώτερον ἐν τοῖς Ἰουδαίοις ταλανίζεται μὲν εἰκότως, βαγδαιοτέραν δὲ τὴν ὀργὴν ἐπήντησεν αὐτῷ, σαφηνεῖ λέγων αὐτὸς ὁ Χριστός : Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς, καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι περιάγετε τὴν θάλασσαν, καὶ τὴν ξηρὰν, ποιήσαι ἓνα προσήλυτον : καὶ ἐὰν γένηται, ποιεῖτε αὐτὸν υἱὸν γεέννης διπλότερον ὑμῶν. Καὶ πάλιν : Καὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς οὐαὶ, ὅτι ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως, αὐτοὶ οὐκ εἰσέρχεσθε, καὶ τοὺς εἰσερχομένους ἐκωλύσατε. Κολάζεται τοίνυν εἰκότως τὸ ἄρσεν, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ ἐν ὕπεροχῇ καὶ τίμιον. Καὶ ὡς ἐν ἀνδρείᾳ τῇ πνευματικῇ τότε ἤχον εἰς εἰδὴσιν τὴν κατὰ τὸν νόμον, ὅς καὶ προστεθῆναι βούλεται κακὰ. Οὐ γὰρ μόνον ἀποπεπτώκασι τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος ἐμπαροινήσαντες τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ γὰρ καὶ τῷ λιμῷ δεδαπάνηται, καὶ ταῖς ἐντεῦθεν περιπεπτώκασι συμφοραῖς, καταδωθεῖσης αὐτῶν τῆς χώρας, καὶ ἀνατετραμμένης εἰς ἅπαν. Οὐς δὲ εἰρκεν ἄρρένας, τούτους καὶ ἐνδόξους ἀποκαλεῖ ὡς διαπρέποντας δηλονότι, καὶ ὑπερκειμένους τῶν ἄλλων, διάτοι τὸ κατεστέφθαι τοῖς τῆς ἱερωσύνης αὐχήμασιν. Τὸ πᾶν ἄρσεν αὐτῶν θεόητοι τὰς θεηλάτους ὀργὰς, λιμούς, λοιμούς, πολέμους, περιφανεῖς, καὶ ἐν δυναστεῖαις περιδοήτους.

Κύριε, ἐν θλίψει ἐμνήσθημέν σου, ἐν θλίψει μικρᾷ ἢ παιδείᾳ σου ἡμῖν. Καὶ ὡς ἡ ὠδίνουσα ἐργίζει τοῦ τεκεῖν, καὶ ἐπὶ τῇ ὠδίνι αὐτῆς ἐκέκραγεν, οὕτως ἐγενήθημεν τῷ ἀγαπητῷ σου.

Ἐκ πολλῆς ἄγαν φιλοθείας ὁ μακάριος προφήτης κεκινημένος κατὰ τῶν Ἰουδαϊκῶν τολμημάτων εἰρηκῶς τε ὅτι Πρόσθες κακὰ πᾶσι τοῖς ἐνδόξοις τῆς γῆς, ἵνα μὴ τις εἶναι νομίζεται τραχὺς τε καὶ ἀπηνὴς οὐ κατοικτεῖρεσθαι μᾶλλον παρακαλῶν τοὺς ἡμαρτηκότας, ἀλλ' ἐν θλίψει γενέσθαι καὶ κακοῖς, ἐπήνεγκεν ἀναγκαιώς τὸ πεφυκὸς ἅπασι συμβαίνειν, φημὶ δὲ τὸ ἐν θλίψει καὶ ἀνάγκαις διαμεμνησθαι φιλεῖν τοῦ πάντος ἰσχύοντος Θεοῦ. Τὸ μὲν γὰρ τῆς εὐθυμίας πλάτος ἀνίσχιν ἐστὶ πρὸς καταφρόνησιν, καὶ οὐδ' ὅσον εἰπεῖν αἰσθάνεσθαι τῶν πλημμελημάτων αὐτοὺς ἐν πολλῇ ἄγαν ῥαθυμίας εἰς τοῦτο γνῶμης κατωλισθῆσαντας. Συνελαύνει δὲ ὥσπερ ἡ θλίψις πρὸς Θεὸν, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀναφέρει τῶν διεπτασμένων. Οὐκ οὖν ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, φησὶν, ἔφην ὅτι, Πρόσθες κακὰ τοῖς ἐνδόξοις τῆς γῆς, ἐπειπερ ἐστὶ κοινὸν ἅπασι τότε δὴ μάλιστα σε ποιεῖσθαι διὰ μνήμης, καὶ τὰ σὰ βουλεύεσθαι, καὶ φρονεῖν, ὅταν συμφοραῖς κοινωθήσων. Ἐν γὰρ θλίψει μικρᾷ παιδεύομεθα, οὐκ ἀκρατον οὐδὲ εἰς ἅπαν ἀπηνὴ τὴν τιμωρίαν ἐπάγοντος τοῦ Θεοῦ, συγκεραννύντος δὲ μᾶλλον ἡμάρτητι

⁷⁸ Jerem. v, 5. ⁷⁹ Matth. xxiii, 15. ⁸⁰ Luc. xi, 52.

την ὀργήν. Οὐκοῦν οὐ μισούντος ἦν τοὺς ἡμαρτηκό-
τας τὸ θλίβειν ἐπάγεσθαι παρακαλεῖν αὐτοῖς, ἀγα-
πῶντος δὲ μᾶλλον καὶ παιδεύεσθαι παρακαλοῦντος
αὐτούς· ἵνα ἐπιπέσῃ ἐκ προαιρέσεως ἰδίας καρπὸν
οὐκ ἐσχῆκασιν τὴν εὐσέθειαν, καὶ γοῦν ὡς ἐξ ἀνάγκης
περιτρέποντο πρὸς τοῦτο τῆς θείας ὀργῆς εἰς ἀσθη-
σιν κεκλημένοι. Τοιούτον, οἶμαι, ἐστὶ τὸ διὰ φωνῆς τοῦ
Δαβὶδ ὀρθῶς εἰρημένον· « Ἐν χαλινῷ καὶ ἐν κημῷ
τάς σιαγόνας αὐτῶν ἀγξάεις τῶν μὴ ἐγγιζόντων πρὸς
σέ. » Ἀλλ' ἐκείνοι μὲν ἀφόρητα πεπλημμεληκότες,
καὶ ἐμπαροινήσαντες τῷ Χριστῷ περιπεσοῦνται τῇ
θλίψει. Ἡμεῖς δὲ οἱ σοὶ καὶ τὰ σὰ φρονούντες καὶ λέ-
γοντες διετέθημεν οὐχ ἑτέρως ἐπὶ τῷ ἀγαπητῷ σου,
τοῦτ' ἐστι, τῷ Υἱῷ· καθάπερ ἀμέλει, καὶ ὠδίνουσα
γυνὴ μονοουχὶ κατακεκραγότες τῶν ἀτιμαζόντων
αὐτῶν ὀδυνόμενοι τε διὰ τοῦτο λίαν, καὶ πλείστην
ὄσπην τῶν ἀπειθούντων αὐτῷ ποιοῦμενοι τὴν καταβο-
λήν. Ἔστι δ' ἀληθὲς ὃ φασι. καὶ γοῦν αὐτὸς ὁ μακά-
ριος Ἡσαΐας ταῖς Ἰουδαίων αθυροστομαίαις ἐπιτιμῶν,
ὡς πεποίηται κατὰ Χριστοῦ· « Ὑμεῖς δὲ, » φησὶ,
« προσαγάγετε ὧδε, υἱοὶ ἀνομοί· σπέρμα μοιχῶν καὶ
πόρνης, ἐν τίνι ἐνετρύφησατε, καὶ ἐπὶ τίνι ἠνοίξατε τὸ
στόμα ὑμῶν, καὶ ἐπὶ τίνα ἐχαλάσατε τὴν γλῶτταν
ὑμῶν; Οὐχ ὑμεῖς ἐστέ τέκνα ἀπωλείας, σπέρμα ἀνο-
μῶν; » Καὶ μὴν καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ περὶ αὐτῶν
ποῦ φησιν· « Σκοτισθῆτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ
μὴ βλέπειν, καὶ τὸ νῦτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκα-
ψον. » Πλείστοι τε ὅσοι πρὸς τοῦτο παρὰ τῶν ἁγίων
προφητῶν γεγόναντι λόγοι κατὰ τῆς τῶν Ἰουδαίων
συναγωγῆς, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν δυσσέθειαν.

ὡὰ τὸν φόβον σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, C
καὶ ὠδινήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας,
δ' ἐκνήσαμεν ἐπὶ τῆς γῆς.

Οἱ λέγοντες, ἐκ φιλοθείας γενέσθαι τῷ ἀγαπητῷ
τοῦ Πατρὸς, δῆλον δὲ ὅτι τῷ Υἱῷ, καθάπερ ὠδίνουσα
γυνή, τῇ τοῦ λόγου τροπῇ νουενχῶς ἐμμένοντες, ὠδι-
νῆσαι τέ φασι καὶ μὴν καὶ εἰληφέναι κατὰ γαστρός,
καὶ τῆς σωτηρίας τὸ πνεῦμα τεκεῖν ἐπὶ γῆς. Πρέπει
δ' ἂν, ὡς ἔφην, ὁ τοιοῦτος λόγος προφήταις τε καὶ
ἁγίοις ἀποστόλοις τε καὶ εὐαγγελισταῖς οἰκτιρῶν
μυσταγωγίας καταπλουτοῦντες τὴν χορηγίαν καὶ οἶόν
τινας νοητοὺς δεχόμενοι σπερματικούς ἐκτετόκασι
τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς πνεῦμα σωτηρίας, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν ἐν
πνεύματι διδασκαλίαν, ἣ καὶ ζωῆς ἐστὶ τῆς εἰς αἰῶ-
νας πρόξενος. Ἔθος γὰρ τῇ θεῇ Γραφῇ πνεῦμα πλει-
στάκις ὀνομάζειν τὰς τιμὰς συγγραφάς. « Καὶ γοῦν
δοκιμάζετε, » φησὶ, « τὰ πνεύματα εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ
ἐστίν. » Ἀεὶ γὰρ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι τὸ σωτήριον λα-
λεῖται κήρυγμα, ἦγουν ἐν πνεύματι ποσειμῶν τὰ ὅσα
πέρ ἐστι τῇ ἀληθείᾳ μαχόμενα. Γράφει γοῦν ὁ Θεοσπέ-
σιος Παῦλος περὶ ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων·
« Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου τούτου ἐλάβομεν,
ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἴδωμεν τὰ ὑπὸ
τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν. » Πνεῦμα τοίνυν σωτηρίας
τὸ εὐαγγελικὸν ἀποκαλοῦσι κήρυγμα. Ἀποφέρει γὰρ εἰς
ἀμῆρυντον ζῶην καὶ εἰς μακράκινα βίον.

A eos qui peccarunt, rogare ut illis afflictionem indu-
cat, sed magis amantis, et erudiri illos rogantis :
ut quia sponte ac voluntate sua fructum non ha-
buerunt pietatem, veluti ex necessitate ad id tradu-
cantur, in iræ divinæ sensum vocati. Simile, opinor,
est illud recte Davidica voce dictum : « In freno et
lupato maxillas eorum stringas, qui non propin-
quant ad te ⁸¹. » Sed illi quidem cum intoleranda
delicta patrarint, Christoque obbacchati fuerint, in
afflictionem incident. Nos autem, qui tui sumus, et
tua sapimus ac loquimur, aliter affecti sumus erga
dilectum tuum, id est, Filium : sane instar partu-
rientis feminæ tantum non clamamus contra eos qui
eum dedecore aspergunt, graviterque ob id dolemus,
ac plurimum contra eos qui ei non parent, vocife-
ramur. Estque verum quod dicunt. Quippe beatus
ipse Isaias Judæorum dicacitatem increpans, qua
usi sunt contra Christum : « Vos, » inquit, « acce-
dite huc ; filii iniqui, semen adulterorum et mere-
tricis, cui insultastis ? in quem aperuistis os ve-
strum ? in quem laxastis linguam vestram ? Nonne
vos filii estis perditionis, semen iniquum ⁸² ? » Quin-
imo et beatus David de illis ait : « Obtenebrentur
oculi eorum ne videant, et dorsum eorum omnino
incurva ⁸³. » Sunt vero præterea complures sancto-
rum prophetarum sermones contra Judaicam Syn-
agogam, propter hanc in Christum impietatem.

VERS. 18. Propter timorem tuum, Domine, nos
uterum gessimus et parturivimus, et peperimus spi-
ritum salutis, quo gravidi fuimus super terra.

Qui dicunt pietatis causa fuisse se dilectio Patris
Filio, scilicet instar feminæ parturientis, in figura
sermonis prudenter commorantes, se parturire di-
cunt, et uterum tulisse, et spiritum salutis super
terra peperisse. Quadrare, ut dixi, potest hæc oratio
prophetis, et sanctis apostolis, et evangelistis, qui
supernæ mystagogiæ largitione ditati, et velut in-
telligibili semine accepto, spiritum salutis in ter-
ra pepererunt, nimirum doctrinam spiritualem,
quæ vitæ æternæ conciliatrix est et procuratrix.
Solet enim Scriptura divina, spiritum sæpe no-
minare **369** aliquorum scripta. « Et probate, »
inquit, « spiritus an ex Deo sint ⁸⁴. » Nam in Spi-
ritu sancto salutaris prædicatio resonat, et in spi-
ritu mundi, quæcunque sunt veritati pugnantis.
Scribit nimirum divinus Paulus de seipso aliisque
sanctis : « Nos autem non accepimus spiritum mundi
hujus, sed spiritum ex Deo : ut videamus quæ sunt
a Deo nobis donata ⁸⁵. » Spiritum ergo salutis vo-
cat evangelicam prædicationem : deducit enim ad
sempiternam et longævam vitam (1).

⁸¹ Psal. cxxi, 9. ⁸² Isa. lvii, 5, 4. ⁸³ Psal. lxxviii, 24. ⁸⁴ I Joan. iv, 1. ⁸⁵ I Cor. ii, 12.

(1) Catena Corderii (III, 922) hæc addit sub nomine Cyrilli : Τοῦ αὐτοῦ. Ἐγκαρπὸν ἀποφαίνει τὴν
PATROL. GR. LXX.

Veras. 19. *Non cademus, sed cadent habitantes in terra. Resurgent mortui, et excitabuntur qui sunt in monumentis, et latibuntur qui in terra sunt. Nam ros qui a te est, sanitas illis est; terra impiorum cadet.*

Admirazione sane digna est sanctorum vigilantia. Intelligent enim semper verbis quæ apud nos faciunt, occurrere solere. Itaque cum dixissent, se illis qui in terra sunt spiritum salutis peperisse, mortem tamen contra terræ incolæ deinceps etiamnum invalescere videant, quasi dixisset quispiam: Quæ nobis utilitas divinorum præconiorum? ubi salutis spiritus? cadunt enim qui sunt in terra: necessario contra opponunt apologiam, ac inquirunt: Resurgent mortui, gratia quidem Dei, quemadmodum ait beatus Paulus⁶⁶. Dominus noster Jesus Christus pro omnibus gustavit mortem, verum revixit die tertio, et factus est primitiæ eorum qui dormierunt, et radix eorum qui per ipsum ad vitam transformantur, et quasi principium humanæ naturæ, quæ exiit corruptionem, et prorsus ac omnino reviviscunt mortui, et mortis imperium in totum abolebitur: verum cum tempus quo resurrectio futura est nondum adsit, natura hominis interim subclit, eo quod moriendum est, et mortem olim in Christo debilitatam, et in nobis quoque ipsis futuram debilem, tempore suo, perfert. An igitur, inquit, istud nostris sermonibus repugnabit, salutaribusque prædicationibus, quod in terra qui sunt cadant? Certe hoc omnino nihil est. Resurgent enim mortui, et quæ in terra ac monumentis sunt corpora, in vitam redibunt. Jam rursus hujus quis tandem erit modus? Ros qui a te est, sanitas illis est. Et rorem in his vocare eum sentiunt vivificam Spiritus efficacitatem et potentiam, per quam excitandos esse mortuos beatus David ait. Psallit enim ad Deum, et dicit: « Avertente enim te faciem, turbabuntur, et in pulverem suum revertentur. Emittere Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ⁶⁷. » Est ergo ros vivificus Spiritus a Patre per Filium, per quem terrestribus corporibus incorruptio tribuitur: at qui in terra cadent, reviviscunt (1). Terra vero eorum qui

Ὁὐ πεσοῦμεθα, ἀλλὰ πεσοῦνται οἱ ἐνοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀναστήσονται οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἐν τῇ γῇ. Ἡ γὰρ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ ἱαμα αὐτοῖς ἐστὶν Ἡ δὲ τῇ τῶν ἀσεβῶν πεσεῖται.

Ἀξιάγατος ἀληθῶς τῶν ἁγίων ἡ νῆψις. Ἐννοοῦσι γὰρ αἱ πως τὸ ἀντιτετάχθαι δοκοῦν, οἷς ἂν πρὸς ἡμᾶς ποιοῖντο λόγους. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ πνεῦμα σωτήριον ἀποτεκεῖν ἐφασκον τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, κατασχόντα δὲ καὶ μετὰ τοῦτο ἐτι τῶν ἐπὶ τῆς ὁρώσει τὸν θάνατον, οἰονεῖ τινος λέγοντος· Τίς ἡ δνησις τῶν θείων ἡμῖν κηρυγμάτων; ποῦ δὲ τῆς σωτηρίας τὸ πνεῦμα; πίπτουσι γὰρ οἱ ἐπὶ τῆς γῆς· ἀντεπάγουσιν ἀναγκαιῶς τὴν ἀπολογίαν, καὶ δὴ καὶ φασιν, Ἀναστήσονται οἱ νεκροί, χάριτι μὲν Θεοῦ, κατὰ φησιν ὁ μακάριος Παῦλος· Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὑπὲρ παντὸς ἐγέυσατο θανάτου, πλὴν ἀνεβίω τριήμερος, καὶ γέγονεν ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων, καὶ ῥίζα τῶν δι' αὐτοῦ μεταπλαττομένων εἰς ζωὴν, καὶ οἶον ἀρχὴ τῆς ἀνθρώπου φύσεως ἀποδουμένης τὴν φθοράν· καὶ πεπλουτήκαμεν μὲν ἐν ἀκλονήτοις ἐλπίσι τὴν εἰς αἰῶνα ζωὴν. Ἀραρε δὲ ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως ἀναβιώζονται μὲν οἱ νεκροί, καταργηθήσεται δὲ εἰσάπαν τοῦ θανάτου τὸ κράτος· πλὴν οὕτω παρόντος τοῦ καιροῦ καθ' ὃν ἡ ἀνάστασις· ὑποπίπτει τῶς ἡ ἀνθρώπου φύσις, τῷ τεθνάναι δεῖν. Καὶ τὸν ἐν Χριστῷ τῶς ἡσθενηκότα, καὶ ἐν ἡμῖν τε αὐτοῖς ἐσόμενον ἀσθενῆ κατὰ καιροῦς ὑπὸ μένει θάνατον. Ἄρ' οὖν ἔχεινο, φησὶ, τοῖς παρ' ἡμῶν ἀντιτετάχεται λόγοις, ἡγουν σωτηρίους κηρύγμασι, τὸ πίπτειν ἐτι τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς; Καὶ τί τοῦτ' ἐστὶ; παντελῶς οὐδέν. Ἀναβιώζονται γὰρ οἱ νεκροί, καὶ τὰ ἐν γῇ καὶ μνημείοις σώματα κατὰ κληρονομίαν πρὸς ζωὴν. Καὶ τίς ἂν γένοιτο τοῦδε δὴ πάλιν ὁ τρόπος; Ἡ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ ἱαμα αὐτοῖς ἐστὶ. Καὶ δρόσον ἐν τούτοις ἀποκαλεῖν ἐγνώκασι τὴν ζωοποιὸν τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν τε καὶ δύναμιν, δι' ἧς ἐγερθήσεσθαι τοὺς νεκροὺς ὁ μακάριος ἔφη Δαβὶδ. Ψάλλει γὰρ πρὸς Θεὸν, καὶ φησιν· Ἀποστρέψαντος γὰρ σου τὸ πρόσωπον, ταραχθήσονται, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Ἀρόσος οὖν ἄρα ζωοποιὸς τὸ Πνεῦμα παρὰ Πατρός δι'

⁶⁶ I Cor. xv, 35. ⁶⁷ Psal. ciii, 29, 30.

τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν κολάζει τὴν κίνησιν. Μήτηρ γὰρ ἔοικεν ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος, ὅς ἐστι λάδοι παρὰ Θεοῦ τὰ τῆς εὐσεβείας σπέρματα, τίχτει πάντως καρποὺς ἀγαθοὺς. Οὐκοῦν Ἐγκαρποὶ οἱ ἐν Χριστῷ· τίχτουσι γὰρ ὡς ἀπὸ γαστρὸς καὶ μήτρας νοστής καρποὺς, ὡς ἔφη, ἀγαθοὺς.

Εὐσεβειᾶ. Verbum Dei secundam reddit hominis animam, et carnalium desideriorum molim compescit. Mulieris enim utero similis est mens humana, quæ quidem si a Deo pietatis semina receperit, parit omnino bonos fructus. Igitur secundi sunt qui Christo adherent: pariunt enim quasi ex utero et matrice spiritali fructus, ut dixi, bonos.

(1) Hæc in catena Corderii sic exponuntur: Ἡ γὰρ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ ἱαμα αὐτοῖς ἐστὶν.

ΚΥΡΙΛΛΟΥ. Ἀρόσον ἐν τούτοις ἀποκαλεῖσθαι ἐγνώκαμεν τὴν ζωοποιὸν τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν τε καὶ δύναμιν, δι' ἧς ἐγερθήσεσθαι τοὺς νεκροὺς ὁ μακάριος ἔφη Δαβὶδ. Ψάλλει γὰρ πρὸς Θεὸν καὶ φησιν· Ἀποστρέψαντος δὲ σου τὸ πρόσωπον ταραχθήσονται· καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν καὶ ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Ἀρόσος οὖν ἄρα ζωοποιὸς τὸ Πνεῦμα παρὰ Πατρός, ἡ καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐκ γῆς σώμασιν ἐνέισα τὴν φθοράν. Καὶ πάλιν· Ἀρόσον οἶμαι λέγειν τὴν ζωοποιὸν τοῦ ἁγίου Πνεύματος δύναμιν, καὶ τὴν τοῦ θανάτου λυτικὴν ἐνέργειαν· ὡς Θεοῦ καὶ ζωῆς. Καὶ πάλιν· Ἀρόσον ἐν τούτοις οὐχ ἑτερόν τι παρὰ τὸ Πνεῦμα λέγων, ἡτοῦ ζωοποιὸν τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν, ἡ διὰ Χριστοῦ καὶ τοῖς ἡγῇ κατεφλαμμένοις ἐκχεομένην σώμασι τὴν ὁλότηριν

Υιοῦ, καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐκ γῆς σώμασιν ἐνείσα τὴν Ἀ
ἀφθοράν. Ἀλλ' οἱ μὲν ἐν γῇ πεσόντες ἀναβιώσονται,
ἡ δέ γε τῶν δεδυσσεθηκότων γῇ πεσεῖται, καὶ τοῦτο
παθεῖν συνέθη τῇ τῶν Ἰουδαίων χώρᾳ· παπαρῶν-
κασι γὰρ εἰς Χριστὸν, καὶ εἰς τοὺς ἁγίους μυσταγωγούς, καίτοι τὸ τῆς σωτηρίας τεκόντας πνεῦμα
τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς.

Βάδιζε, λαός μου, εἰσελθε εἰς τὰ ταμιεῖά σου,
ἀποκλείσον τὴν θύραν σου, ἀποκρύβηθι μικρὸν
ὅσον ὅσον, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ὀργὴ Κυρίου. Ἰδοὺ γὰρ
Κύριος ἀπὸ τοῦ ἁγίου τόπου ἐπάγει τὴν ὀργὴν
ἐπὶ τοὺς ἐνοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς. (1) Καὶ ἀνα-
καλύψει ἡ γῇ τὸ αἷμα ἀνείης, καὶ οὐ κατακαλύ-
ψει τοὺς ἀνθρωπίνους.

Τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσωπον ἐν τούτοις ἡμῖν εἰσκομίζε-
ται τῶν ἁγίων τὸν νοῦν ἐπαλεῖφοντος εἰς τὸ θληπα-
θές. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλον, καὶ τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, B
καὶ τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν τὸ τῆς σωτηρίας
ποιοῦντες πνεῦμα, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ εὐαγγελικὸν ἱερουργ-
οῦντες κήρυγμα, δεῖνοίς τε καὶ ἀφορήτοις πειρασμοῖς
περιπεσεσθαι, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν ἐπὶ ψυχῇ καὶ αἵματι
κίνδυνον ὑπομείναι· ταῦτ' οἱ καὶ μάλα εἰκότως κα-
τάνεανιέσθαι φιλεῖν τῶν τοιούτων αὐτοὺς ἀνακεῖ-
θει, λέγων· Βάδιζε, λαός μου, εἰσελθε εἰς τὰ ταμιεῖά
σου. Εὐφύεστατα δὲ καὶ εὐφῆμως ἄγαν ἀποκαλεῖ τὰ
ταμιεῖα τάχα που τὰ ἐν τῇ γῇ μνήματα· καὶ δὴ καὶ ἐν
ἱσθ τοῖς ἀληθῶς ἀποκρυπτόμενοις ἀποκαλεῖ τὰς θύ-
ρας, καὶ διαλανθάνει ἀνέχεσθαι βραχὺ, ἕως ἂν παρ-
έλθῃ ἡ ὀργὴ Κυρίου. Εἰρηται μὲν γὰρ τῇ τοῦ γέ-
νους ἀρχῇ, τοῦτ' ἐστὶ, τῷ Ἀδάμ· «Γῇ εἰ, καὶ εἰς
γῆν ἀπελεύσῃ» καὶ ἐπάρατος ἦν διὰ τὴν παράβασιν
ἡ ἀνθρώπου φύσις· ταῦτ' οἱ καὶ ὑπενήνεται τῇ C
φθορᾷ. Λυθῆσεται δὲ τὰ ἐκ θείας ὀργῆς ἐπεννηνεγμένα.
Καὶ τοῦτο εἰς ἅπαν κατὰ τὴν τῆς συντελείας καιρὸν
καταργουμένου θανάτου, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου τυραν-
νίδος ἀνθρωπίνης, καὶ τῆς ἀμαρτίας ἐκθεθορωμένης.
Οὐκοῦν ἀποκρύβηθι, φησὶν, ὦ λαός μου, καὶ ἀνάσχω
βραχὺ καὶ ὅσον ὅσον, ἕως ἂν ὁ ἐξ ὀργῆς Κυρίου θάνα-
τος παρελθῇ, καὶ ὁ τῆς ἀπάντων ἀναστάσεως ἀνα-

Vers. 20, 21. *Vade, popule mi, ingredere in con-
clavia tua, claude ostium tuum, abscondere modicum
quantulumcunque, donec pertranseat ira Domini.
Ecce enim Dominus a sancto loco inducit iram in eos qui
habitant super terram. Et revelabit terra sanguinem
suum, et non abscondet interfectos.*

Dei persona nobis hisce verborum sanctorum men-
tem ad patientiam exhortantis, et quasi inuigentis,
inducitur. Cum enim tum sanguine Israelitico ortis,
tum per totum terrarum orbem degentibus, spiri-
tum salutis administrantes, id est, sacrosanctam
Evangelii prædicationem in graves et intolerabiles
casuri essent calamitates, adeoque vitæ et sanguinis
discrimen subituri: huic et quidem meritissimo sua-
det adversus res ejusmodi fortes animos gerere,
dicens: Vade, popule mi, ingredere in conclavia
tua. Aptissimo et fausto nomine conclavia vocat,
fortassis in terra monumenta: ac perinde quasi
detecti essent, suadet ut fores claudant, sustineant-
que parumper latere, donec ira Domini pertranseat.
Dictum enim est principio generis, id est, Adamo:
«Terra es, et in terram reverteris»⁹⁹; ac quidem
maledicta fuit, propter transgressionem hominis,
natura, unde corruptioni subjecta. Hæc autem ex
ira divina illata solventur, idque in solidum, con-
summationis tempore: exinanita morte, et diaboli
tyrannide sublata, peccatoque obruto ac sepulto.
Abscondere igitur, inquit, o popule mi, subinde
modicum quantulumcunque, donec mors ex ira Dei
inflicta pertranseat, omniumque 371 resurrectionis
tempus declaretur. Etiam si enim, inquit, perpetua-

⁹⁹ Gen. III, 19.

μὲν ἐξελαύνει φθοράν, ἀντικρίνεσθαι δὲ ὡς περ παρ-
ασκευάζει τὴν ζωὴν. Ὅσπερ γὰρ ἡ δρόσος ἐπὶ γῆς
κατιοῦσα ἡρέμα καὶ πρῶτος ἐκτρέφειν καὶ αὐξεῖν ποιεῖ
τὰ ἐναποκεῖμενα αὐτῇ σπέρματα· τὸν αὐτὸν τρόπον
ἡ παρὰ σοῦ δρόσος λαμα καὶ ζωὴν καὶ σωτηρίαν
παρέξει τοῖς σοῖς νεκροῖς, ὧν τὰ σώματα κατὰ και-
ρὸν ἐπὶ τῆς γῆς ἐσπάρη. Οὐκ ἂν δὲ ἀμάρτοις, αὐτὸν
εἶναι λέγων δρόσον τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον· ὃς
ἐπιστάζας τὰς ἑαυτοῦ ζωοποιούς σταγόνας τοῖς ἑαυ-
τοῦ νεκροῖς ὁμοῦ τ' ἱσιν ἀμαρτημάτων, εἰ πού τι
αὐτοῖς κατὰ ἀνθρώπων πεπλημμέλητο παρέξει· ὁμοῦ
τε ἀνάστασιν καὶ σωτηρίαν, καὶ ζωὴν αἰώνιον αὐτοῖς
δωρήσεται. Ἀλλ' οὐχὶ τὰ τῶν ἀσεβῶν τοιαῦτα.

Ros enim qui a te, sannatio eis est [Vulgata: Quia
ros lucis ros tuus]. CYRILLI. Cognovimus in his
rorem appellari rivificam Spiritus operationem atque
virtutem, per quam mortuos suscitandos esse David
dixit, siquidem alibi ad Deum psallit, et ait: «Aver-
tente autem te faciem turbabuntur: auferes spiritum
eorum, et deficient, et in pulverem suum revertentur.
Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis
faciem terræ (Psal. ciii, 29).» Ros igitur vitalis
est Spiritus a Patre missus, per quem etiam terrenis
corporibus impertit immortalitatem. Et iterum: Ro-

rem puto appellari vitalem virtutem Spiritus sancti,
atque operationem quæ mortem destruat; utpote quæ
Dei sit ac vitæ. Et rursus: Rorem hoc loco non aliud
quam Spiritum dicens, vel vitalem Spiritus sancti ope-
rationem, quæ per Christum infusa etiam corporibus
jam pridem corruptis expellit mortalem corruptio-
nem, et pro ea vitam reddit. Quemadmodum enim ros
in terram delapsus est ea causa ut sensim et leniter
semina in ipsa recondita augeantur et crescant: eo-
dem modo ros a te stillans medicinam et vitam ac
salutem præbebit defunctis tuis, quorum corpora
super terram pro tempore sparsa fuerunt. Nentiquam
tamen errabis, si dixeris ipsum rorem esse Unigeni-
tum Dei Verbum: quod quidem suas vitales stillas
emittens mortuis suis simul curationem offeret pec-
catorum, si quid ab ipsis secundum hominem pec-
catum fuerit; atque insuper a mortuis resurgendi
tribuet facultatem, et salutem ac vitam sempiternam.
Cæterum res impiorum non sic se habent.

(1) In exemplari Vaticano hæc reperiuntur: Ἐπι-
σκέψασθαι τὴν ἀνομίαν τῶν κατοικοῦντων τὴν γῆν
κατ' αὐτῶν οὕτως. Quæ cum nec in Humfredi ver-
sione, nec in LXX legantur, credibile est ex margine
in textum irrepsisse.

ris forte mortem, protervia hostium etiam in sanctos A
mysteriorum antistites assiliente, attamen omnium
hæris supplicium his qui sanctos sustulerunt inferet.
Inducet enim a sancto Dominus iram super eos qui
habitant in terra. Simile est hoc illi : « Et pluit
Dominus a Domino super Sodomam ignem et sul-
phur³³. » Igitur Filius a sancto Patris inferet iram
habitantibus super terra. Ut enim ipse dixit : « Pater
non judicat quemquam, sed judicium omne dedit
Filio, ut omnes colant Filium, quemadmodum co-
lunt Patrem³⁴. » Instante vero tempore quo ira
infigetur qui contra sanctificatos deliquerunt, san-
guinem suum revelabit terra, et non abscondet
interfectos, id est, omnis sanguis qui cecidit in
terram erit manifestus, nemoque occultabitur, seu
in oblivionem veniet eorum qui sunt oppressi inju-
ria. Recordabitur etenim omnium opifex, nec
ullus omnino erit illorum qui injuste interempti
sunt, qui non erit notus, cujusque Deus non memi-
nerit.

CAP. XXVII. VERS. 1. *Die illo inducet Deus gladium sanctum, et magnum, et fortem, super draconem serpentem fugientem, super draconem serpentem tortuosum, et interficiet draconem.*

Inducendam iram his qui impie egerunt, sanctos-
que occiderunt, cum perpulchre disseruisset, ipsum
quoque Satanam dixit, cum filiis suis una esse tol-
lendum, cujus strategematis cedentes, oppugnarunt
sanctos, illorum resistentes prædicationibus. Illo
enim, inquit, tempore, quo reteget terra sanguinem
suum, sanctum gladium, et acutissimum et magnum,
prævalidum et invictum, Unigenitum, scilicet Ver-
bum, inducet Pater super draconem serpentem
fugientem, super draconem serpentem tortuosum,
et interficiet draconem. Draconem vero et serpen-
tem nominat Satanam. Acerbus enim est et veneni
jaculator; et ad hæc timidus. Semper enim ei fami-
liare est fugere. Dirus est etiam et maleficiis gau-
dens. Currit enim tortuose instar bestia; at tolletur,
quippe qui in posterum nihil efficiet, imo magis
verborum impietatem luet, pœnam ultimam per-
pessus, et in portis inferorum detentus, æternæ
372 **U**ammæ materia ac opus, diuturnum ac in-
finitum sustinens supplicium.

VERS. 2, 3. *Die illo vinea bona, desiderium inci-
pere contra eam. Ego civitas munita, civitas oppu-
gnata; frustra potum dabo illi. Capietur enim nocte,
die vero cadet murus.*

Cum absolverit percommode sermonem de his
qui per fidem quasi illaqueati sunt, ostenderitque
apertissime, ungendo unguento, et vino potandos,
in monte sancto omnium nostrum Servatoris Christi,
(montem autem dicimus esse Ecclesiam) cumque
adjecisset ultionem fore eorum qui interfecti fuerant

A δειχθῆναι καιρὸς. Εἰ γὰρ καὶ πάθης, ψῆσι, τὸ τεθνάναι
τυχόν, τῆς τῶν μισούντων σκαιότητος ἐπιβριπτοῦσης
καὶ τοῦτο τοῖς ἁγίοις μυσταγωγίς, ἀλλ' οὖν ὁ πάν-
των Δεσπότης ἐποίσει τὴν κόλασιν τοῖς ἀνηρηκόσιν
ἁγίους. Ἐπάγει γὰρ ἀπὸ τοῦ ἁγίου Κύριος τὴν ἐρ-
γὴν ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁμοιον
τοῦτό ἐστιν ἐκεῖνω· « Καὶ ἔδρεξε γὰρ Κύριος παρὰ
Κυρίου ἐπὶ Σύδομα πῦρ καὶ θεῖον. » Οὐκοῦν ὁ Υἱὸς
ἀπὸ τοῦ ἁγίου [Hunifred. Πατρὸς] Πνεύματος ἐποίσει
τὴν ὀργὴν ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς. Ὡς
γὰρ αὐτός ποῦ φησιν· « Ὁ Πατὴρ κρίνει οὐδένα,
ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ, ἵνα πάντες
τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. » Ἐν-
στάντος δὲ τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἡ ὀργὴ τοῖς ἀνόσι-
οις πεπλημμεληκόσι κατὰ τῶν ἡγιασμένων ἐπενεχθήσε-
ται, τὸ αἷμα αὐτῆς ἀνακαλύψει ἡ γῆ, καὶ οὐ κατα-
κρύψει τοὺς ἀνηρημένους, τοῦτ' ἐστὶ, πᾶν ὅπερ πέ-
πτωκεν εἰς γῆν αἷμα τοῦτο ἔσται φανερόν, ἀποκρυβή-
σεται οὐδεὶς, ἤγουν εἰς ἀλήθειαν οἰχθήσεται τῶν ἡδι-
κημένων. Μεμνήσεται γὰρ ἀπάντων ὁ Δημιουργός,
καὶ οὐδεὶς ἔσται παντελῶς τῶν ἀδίκως ἀνηρημένων,
ὃς οὐκ ἔσται γνώριμος, καὶ ἐν μνήμῃ Θεοῦ.

Τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ἐπάξει ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν
τὴν ἁγίαν, καὶ τὴν μεγάλην, καὶ τὴν ἰσχυράν,
ἐπὶ τὸν δράκοντα τὸν ὄφιν φεύγοντα, ἐπὶ τὸν
δράκοντα τὸν ὄφιν τὸν σκολιόν, καὶ ἀνελεῖ τὸν
δράκοντα.

Ἐπενεχθήσεσθαι τὴν ὀργὴν τοῖς ἡσεθηκόσι, καὶ
ἀπεκτονόσιν αὐτοὺς, εὖ μάλα διειρηκῶς συναναιρε-
θήσεσθαι τοῖς ἑαυτοῦ τέκνοις, καὶ αὐτὸν ἐφη τὸν
C **Σ**ατανᾶν οὐ τοῖς στρατηγήμασιν εἰκοντες κατεστρά-
τευσον τῶν ἁγίων οἱ τοῖς παρ' αὐτῶν κηρύγμασιν
ἀντεξάγοντες. Κατ' ἐκεῖνο γὰρ, ψῆσι, τοῦ καιροῦ, καθ'
ὃν ἀνακαλύψει ἡ γῆ τὸ αἷμα αὐτῆς, τὴν ἁγίαν τε καὶ
τομωτάτην, καὶ μεγάλην μάχαιραν, τὸν παναλκῆ
καὶ ἀκαταγώνιστον, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν μονογενῆ Λόγον,
ἐπάξει ὁ Πατὴρ ἐπὶ τὸν δράκοντα τὸν ὄφιν φεύγοντα·
ἐπὶ τὸν δράκοντα ὄφιν σκολιόν, καὶ ἀνελεῖ τὸν δρά-
κοντα. Δράκοντά τε καὶ ὄφιν ὀνομάζει τὸν Σατανᾶν.
Πικρὸς γὰρ καὶ λοβδός, καὶ πρὸς γε τοῦτο δειλός.
'Αεὶ γὰρ φεύγειν ἔθος αὐτῷ. Δεινὸς δὲ ἐστὶ καὶ
φιλοκακουργός. Σκολιοδρομεῖ γὰρ ὥσπερ τὸ θηρίον,
πλὴν ἀναιρεθῆσεται· καὶ γὰρ ἀπρακτῆσαι λοιπὸν,
μᾶλλον δὲ τοὺς τῆς ἀνοσιότητος ἀποτίσει λόγους,
D **Π**οιήν ἀνατλάς τὴν ἐσχάτην, καὶ ταῖς ἄδου πύλαις
κάτοχος γεγονώς, ἔργον τε τῆς εἰς αἰῶνα φλογὸς
μακράν τε καὶ ἀτελεύτητον ὑπομένων κόλασιν.

Τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ἀμπελὼν καλὸς, ἐπιθύμημα
ἐξάρχειν κατ' αὐτοῦ. Ἐγὼ πόλις ὀχυρὰ, πόλις
πολιορκουμένη· μάτην ποτιῶ αὐτήν. Ἀλώσεται
γὰρ νυκτὸς, ἡμέρας δὲ πεσεῖται τείχος.

Διαπεράνας εὖ μάλα τὸν ἐπὶ γε τοῖς διὰ πίστεως
σεσαγγενυμένοις λόγον, καὶ ὅτι κρίσονται μύρω, καὶ
πίνονται οἶνον ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ τοῦ πάντων ἡμῶν
Σωτῆρος Χριστοῦ σαφέστατα διειπών· ὁρος δὲ εἶναι
φαμεν τὴν Ἐκκλησίαν· προσεπαγαγὼν τε ὅτι καὶ
ἐκδίκησις ἔσται τῶν ἀνηρημένων δι' εὐτέθειαν, καὶ

³³ Gen. xix, 24. ³⁴ Joan. v, 22, 25.

μὴν ὅτι τῇ ὀγίζ, καὶ μεγάλη μαχαίρῃ πάντῃ τε καὶ πάντως ὁ ἀποστάτης ἀπολείται ὁράκων, ἀνακομίζει τὸν λόγον ἐπὶ τοῖς συμβεβηκόσιν ἐξ ἀμαθίας τοῖς ἐξ αἵματος τοῦ Ἰσραὴλ. Κατ' ἐκεῖνο γὰρ, φησὶ, τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἀπαράδεκτον τὴν εἰς Χριστὸν ποιήσονται πίστιν· Ἐγὼ ὁ ἀμπελὼν ὁ καλὸς, οὐ καὶ τὸ κατάρχειν ἐπιθύμημα φαίη τις ἄν· ἐγὼ ἡ πόλις ἡ ὀχυρά· πεποιήται γὰρ οὕτως ὡς ἀπὸ γε τῆς Ἱερουσαλὴμ ὁ λόγος· Ἔσομαι πόλις πολιορκουμένη. Εἴτα τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσωπον ὁ προφήτης ἡμῖν εἰσχομίζει, λέγων, ὅτι Μάτην ποτιῶ αὐτήν. Εἰ γὰρ καὶ γέγονε, φησὶν, ἀμπελος εὐκληματοῦσα ὁ Ἰσραὴλ, κατὰ τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἀλλ' ἐποίησεν ἀκάνθας, καὶ ἀνόητον ἐφ' ἑαυτῇ τὴν διὰ τοῦ νόμου παράκλησιν ἐποίησατο. Μάτην οὖν ἄρα πεποτίκε τε αὐτήν διὰ τοῦ πάλαι νόμου, κἂν εἰ ποτίσειεν ἐτι δι' εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ἀνωφέλητος καὶ οὕτως ὑπομενεῖ. Τί τοίνυν ἐντεῦθεν συνέβη παθεῖν αὐτήν; Ἀλώσεται νυκτὸς, ἡμέρας δὲ πεσεῖται τείχος. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὴν πόλιν ὠνόμασεν ἰσχυρὴν, καὶ μέντοι πολιορκουμένην, ἀναλόγως τῇ τῶν νοημάτων ἀκολουθεία δάδωναι τὴν φωνὴν αὐτῇ, καὶ μὴν ὅτι καὶ τὸ τείχος πεσεῖται διςχυρίζετο. Τὸ δὲ γε νυκτὸς μὲν ἀλῶναι καὶ ἐν ἡμέρᾳ δὲ πεσεῖσθαι τείχος, εἰσὶν τι τοιοῦτον ὑποδηλοῦν. Ἐλητται μὲν γὰρ, ἦτοι πεπόρθηται, καθάπερ ἐν ἀχλύϊ καὶ σκότει· γεγεννημένη διὰ τοι τὸ μὴ ἀνασχέσθαι λέγοντος τοῦ Χριστοῦ· «Ἐως τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτὶ, ἵνα μὴ ἡ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ.» Ἐπειδὴ δὲ τῶν παρ' αὐτοῦ λόγων ὀλίγα πεφροντικότες διατετελέχασιν, οἱ δέλοισι κατελήφθησαν ὡς ἐν σκότῳ. Κατεκράτησε γὰρ αὐτῶν ἡ ἀμαρτία. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ διὰ φωνῆς τοῦ Χριστοῦ πρὸς αὐτοὺς εἰρημένον· «Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγὼ εἰμι, ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἀποθανεῖσθε.» Ἦλω τοιγαροῦν, καὶ ἀπομεμένηκεν ἐν ἀμαρτίαις· πέπτωκε δὲ τείχος ὡς ἐν ἡμέρᾳ, τοῦτ' ἔστιν, ἐναργῶς τε καὶ ἐμφανῶς, τῆς παρὰ Θεοῦ περιβολῆς ἐστέρηται. Τοιοῦτον τί φησι καὶ ἐν ἀρχαῖς ὁ μακάριος προφήτης Ἡσαίας· «Ὁ γὰρ ἀμπελὼν Κυρίου Σαβαώθ, ἄνθρωπος τοῦ Ἰουδα νεόφυτος ἡγαπημένος. Ἐμείνα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας.» Εἴτα προσεπάγει· «Νῦν δὲ ἀναγγελῶ ὑμῖν τί ποιήσω τῷ ἀμπελῶνί μου· ἀφελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ καθελῶ τὸν τοῖχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα, καὶ ἀνήσω τὸν ἀμπελῶνα μου καὶ οὐ μὴ τηρηθῇ, οὐδ' οὐ μὴ σκαφῇ, καὶ ἀναβήσεται εἰς αὐτὸν ὡς εἰς χέρσον ἀκανθα, καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν δεσύν.» Ὅρδς ὅπως ἐστὶν ἀληθὲς ὅπερ ἔφη, τοῦτ' ἔστιν, Μάτην ποτιῶ αὐτήν. Οὐ γὰρ δέδωκεν ἐτι τὸν νοητὸν ὕπνόν τοις ἐξ Ἰσραὴλ· καθείλε δὲ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ πρὸς γε τοῦτω τὸν τοῖχον. Καὶ φραγμὸν μὲν ἴσως τὰς ἐκ τῶν ἀγγέλων ἐπικουρίας ἀποκαλεῖ· τοῖχόν γε μὴν ἀληπτόν τε καὶ πεπηγότα τῆς παρ' ἑαυτοῦ δυνάμεως τὴν περιβολὴν. Ὅρη γὰρ, φησὶ, κύκλω αὐτοῦ, καὶ Κύριος κύκλω τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ λέγῃ τὸ, «πέπτωκεν», οὐχὶ πάντως ὅτι καὶ κατεκομίσθη ὁ λαός, ἀλλ' ὅτι μᾶλλον ἀφήρηται. Μεμένηκε γὰρ ἀνεπικούρητος ὁ Ἰσραὴλ, καὶ τῆς ἀνωθεν φειδοῦς καὶ ἀγάπης ἀμέτοχος παντελῶς.

A religionis ergo, et gladio sancto et magno draconem defectorem prorsus penitusque perdendum, sermonem redintegrat de his quæ obtigerunt per ignorantiam sanguine Israelitico prognatis. Sub id enim tempus, inquit, quo fidem in Christum non recipient : Ego vitis pulchra, cujus desiderium incipere quispiam dixerit : ego civitas munita. Habetur enim hæc oratio velut ab Jerusalem : Ero civitas oppugnata. Deinde personam Dei nobis inducit propheta dicens : Frustra dabo illi potum. Etsi enim, inquit, fuerit vitis frondosa, juxta vocem Jeremiæ [Osee] ⁹⁰, Israel, tamen protulit spinas, et legis exhortationem sibi reddidit inutilem. Frustragitur lege antiqua illam potavit : et si evangelica prædicatione eam etiamnum potaret, et illud quoque manebit inutile. Quid ergo inde eveniet? Capietur nocte, die vero cadet murus. Postquam enim civitatem fortem nominavit, et tamen obsessam, consecutioni sententiarum accommodatè dicit quoque eam capi, et mœnia casura affirmat. Illud autem, noctu capi, et interdiu casura mœnia, tale quid videtur submonstrare. Occupata enim fuit et vastata, ut quæ fuerit tanquam in caligine ac tenebris versata, eo quod non sustinuerit Christum dicentem : « Donec lucem habetis, ambulate in luce, ne tenebræ vos comprehendant ⁹¹. » Cumque sermones ejus semper parviduxerint, miseri veluti in tenebris comprehensi sunt. Dominatum enim est in eos peccatum. Id quod voce Christi ad eos dictum est : « Amen dico vobis, nisi credideritis **373** quod ego sim, in peccatis vestris moriemini ⁹². » Capta est igitur, mansitque in peccatis; cecidit murus velut in die, id est, conspicue ac manifeste divino munimento privata est. Cujusmodi etiam in principio dicit propheta beatus Isaias : « Vineam enim Domini Sabaoth, homo Juda, novella, dñecta. Expectavi ut proferret uvam, at protulit spinas ⁹³. » Dein adjunxit : « Nunc autem annuntiabo vobis quid facturum sim vineæ meæ : Auferam sepe ejus, et erit direptioni, et tollam murum ejus, et erit conculcationi. Et demam vineam meam, et non putabitur neque fodietur; et ascendent in illam ut in terram inculatam spinæ. Et nubibus mandabo ne pluviam in eam depluant ⁹⁴. » Vides, quo pacto verum sit quod dixi, nimirum : Frustra potum illi dabo. Non enim amplius pluviam intelligibilem Israelitis dedit, sed ejus sepe, atque etiam murum diruit. Sepe quidem fortassis angelorum auxilia vocat; murum inexpugnabilem et fixam ejus potentie munitionem. Montes enim, inquit, in circuitu ejus. Et Dominus in circuitu ejus; et Dominus in circuitu populi sui. Et si dicat, « cecidit, » non significat sane dejectum, sed potius sublatum esse. Mansit enim Israel destitutus præsidio, et prorsus expers supernæ misericordiae atque amoris.

⁹⁰ Ose. x, 1. ⁹¹ Joan. xii, 35. ⁹² Joan. viii, 24. ⁹³ Isa. v, 7. ⁹⁴ Ibid. 5, 6.

VERS. 4. *Non est quæ non apprehendit eam. Quis A me ponet ut custodem stipulæ in agro? Propter hostilem hanc regionem aspernatus sum eam.*

Olissessa fuit Judæorum regio post Servatorem cruci affixum, et ex omnibus gentibus congregati, potentissimæ nempe Romanorum copiæ, adversus gentem Judaicam fortiter consurrexerunt. Quin et alio modo vastata est, intelligenter nimirum et recondite. Tradita enim est in conculcationem im-

mundis spiritibus. Si enim sepimento sit privata, et murus qui illam servat dirutus sit, ecquis dubitare potest quin direptioni ferarum intellectualium sit exposita? Hoc siquidem voce Davidis dictum fuit de illa, ad universorum servatorem Christum : « Quare destruxisti nepem ejus, et vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam? » Depopulata est eam sus ex silva, et asinus ferus depastus est eam. Etenim per hæc, vastas perturbaciones, **374** quibus mens Judæorum subjugata est, significat, asino extremam rationis inopiam, sue vero voluptatem significante. Quod igitur ab omni deprædari volente capi possit facile, docet, cum inquit : Non est quæ illam non apprehendet : non enim est manus, non vis, vel hominum, vel malorum spirituum, quæ illam non comprehendit. Sed, o Domine, dixerit forte quispiam, non servasti tuum populum, non custodivisti, non murus ei prævalidus exstitisti. Certe, inquit, custodivi, et gratia mea et potentia circumvallavi, quin et custodiri oportuit tunc cum legis fructum haberet. At vero, inquit, cum eo infelicitatis deducta esset, eo spirituali laboris odio laboraret, ut nullam virtutis fructum ederet, videreturque stipulæ inani et infructuosæ similis : quis me constituet ut custodiam eam? Quæ enim est ex hac mea securitate et custodia utilitas, si bonis fructibus vacua fuerit? Quis mihi hoc persuadebit? Hoc enim denotat, « Constituere » ad custodiendum stipulam in agro. Sed quomodo eo infelicitatis devenit, rationem reddit, cum dicit : Propter hanc hostilem regionem repudiavi eam. Commonstrat his verbis tantum et digito Jerusalem. Postquam, inquit, mihi facta est infestissima, propterea et quidem justissime illam repudiavi. Non enim aliam hostilem esse dicit hic, rursum aliam se repudiasse, sed eandem potius Jerusalem, et ut hostilem demonstrat, et repudiasse dicit, dejectam videlicet spirituali cum ipso societate. Dixit enim ei : « Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alis, et nolulistis? Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta. »

VERS. 5. *Propter hoc igitur fecit Dominus Deus omnia quæcumque ordinavit. Combusta sum, clamant omnes habitantes in ea.*

Cum enim, inquit, hostilis facta sit, et conservatori resisterit, et vocanti ad vitam velut inimico bellum intulerit, propterea omnia quæcumque or-

ύκ ἔστιν, ἢ οὐκ ἐπαλάβετο αὐτῆς. Τίς με θήσει φυλάσσειν καλὰμην ἐν ἀγρῷ; Διὰ τὴν πολεμίαν ταύτην ἠθέτηκα αὐτήν.

Πεπολιόρχηται μὲν ἡ τῶν Ἰουδαίων χώρα μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρόν. Καὶ οἱ ἐκ παντὸς ἔθνους συναγχερμένοι, τοῦτ' ἔστιν, ἡ πανσθενῆς τῶν Ῥωμαίων στρατιὰ, κατεξάνεστησαν ἀνδρικῶς τοῦ τῶν Ἰουδαίων ἔθνους. Πεπρόρθηται δὲ καὶ ἐτέρως, νοητικῶς δηλονότι, καὶ κεκρυμμένως· δέδοται γὰρ εἰς καταπάτημα τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασιν. Εἰ γὰρ ἐστέρηται τοῦ φραγμοῦ, καὶ τὸ αῶζον αὐτὴν ἀφῆρηται τείχος, πῶς ἂν ἐνδοιάσειε τις ὅτι γέγονε νομὴ τῶν νοητῶν θηρίων; Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ περὶ αὐτῆς εἰρημένον πρὸς τὸν τῶν ὅλων Σωτῆρα Χριστόν· « Ἵνα τί καθείλες τὸν φραγμὸν αὐτῆς, καὶ τρυγῶντες αὐτὴν πάντες οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν; » Ἐλυμήνατο αὐτὴν ὅς ἐκ δρυμοῦ· καὶ ὄνος ἄγριος κατενεμήσατο αὐτήν. Ἡ γὰρ τὰ πολύτροπα διὰ τούτων σημαίνει πάθη ὑφ' ὧν κεκράτηται τῶν Ἰουδαίων ὁ νοῦς· ἀλογίαν μὲν τὴν ἐσχάτην τοῦ ὄνου σημαίνοντος· ἡδονὴν γὰρ μὴν τοῦ ὄου. Ὅτι οὖν γέγονεν εὐάλωτος παντὶ τῷ καταδρῶν ἐθέλοντι τοῦτο διδάσκει, λέγων· Οὐκ ἔστιν οὐκ ἐπαλάβετο αὐτῆς, οὐ γὰρ ἐστὶ χεὶρ ἥτις δύναμις, ἢ ἀνθρώπων ἢ πονηρῶν πνευματῶν ἥτις οὐκ ἐπαλάβετο αὐτῆς. Ἀλλ', ὦ Δέσποτα, φαίη τις ἂν ἴσως· οὐ γὰρ ἔσωζες ὡς σὸν ὄντα λαόν, οὐκ ἐφρούρεις αὐτήν, καὶ τείχος ἦσθα τὸ παναλκῆς. Ναί, φησὶ, πεφρούρηκά τε καὶ περιέβληκα τῇ παρ' ἐμαντοῦ χάριτί τε καὶ εὐσθενείᾳ· ἀλλ' ἦν ἀναγκαῖον φρουρεῖσθαι τότε καρπὸν ἔχοντα τὸν ἐκ νόμου. Ἐπειδὴ δὲ λοιπὸν κατεκοιμήσθη εἰς τοῦτο, φησὶν, ἀθλιότητος, καὶ ἀφιλεργίας πνευματικῆς, ὡς καρπὸν ἔχειν τὸν ἐξ ἀρετῆς οὐδένα· εἴκοι δὲ καλὰμην φιλή καὶ ἀκάρπῃ· τίς με θήσει φυλάσσειν αὐτόν; Ποῖον γὰρ ἐστὶ τὸ ἐκ τῆς ἀσφαλείας ὄρελος, εἰ καρπῶν ἐρήμη γέγονεν ἀγαθῶν; τίς οὖν ἀνταπείσει με; Τοῦτο γὰρ τὸ « θήσει » δηλοῖ φυλάσσειν καλὰμην ἐν ἀγρῷ. Ἀλλὰ γὰρ πῶς εἰς τοῦτο ταλαιπωρίας ἐκέδθηκεν ἀπολογεῖται λέγων· Διὰ τὴν πολεμίαν ταύτην ἠθέτηκα αὐτήν. Καταδείκνυσιν ἐν τούτοις μονονουχί καὶ δακτύλῳ τὴν Ἱερουσαλήμ. Καὶ ἐπειδὴ περ, φησὶ, γέγονέ μοι πολεμικώτα, ταύτητοι καὶ μάλα εἰκότως ἠθέτηκα αὐτήν. Οὐχ ἐτέραν τοῖνον πολεμίαν ἐν ἑαυτῷ γενέσθαι φησὶν, ἀθετήσαι τε πάλιν ἐτέραν, αὐτὴν δὲ μᾶλλον τὴν Ἱερουσαλήμ, ὡς πολεμίαν καταδείκνυσιν, καὶ ἠθετεῖσθαι φησὶν, ἀποβεβλημένος δηλονότι τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος πνευματικῆς. Ἐφη γὰρ πρὸς αὐτήν· Ἡσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὅν τρόπον ὄρνις ἐπισυνάγει τὰ νοσσία αὐτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠβέλῃσατε. Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. »

Τοῖνον διὰ τοῦτο ἐποίησε Κύριος ὁ θεὸς πάντα ὅσα συνέταξε. Κατακέκτανται, βοήσονται πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ.

Ἐπειδὴ γὰρ γέγονε πολεμία, φησὶ, καὶ ἀντίστη τῷ αῶζοντι, καὶ πεπολεμήκεν ὡς ἐχθρῷ τῷ καλοῦντι πρὸς ζωὴν, διὰ τοῦτο πάντα ὅσα συνέταξε, τοῦτ'

¹ Psal. lxxxviii, 41, 42. ² Matth. xxiii, 37, 38.

ἔστιν, ὥρισέ τε καὶ γενέσθαι βεβούλευται, διεκόμισεν εἰς πέρας. Καὶ τίνα ταῦτά ἐστι; Τὸ ἡθετῆσθαι πάντως που, τὸ μηκέτι σχεῖν τὸν νοητὸν ὑετὸν. Τὸ υπομείναι τὴν πολιορκίαν, τὸ ἐν ἐνδείᾳ γενέσθαι τῆς ἀνωθεν εὐμενείας, καὶ περιβολῆς. Ἐμπέπρησται γὰρ καὶ εἰς ἀχρεϊότητα κατεκομίσθη παντελῇ. Καὶ κατακέκαυμαι, βοῆσονται πάντες, φησὶν, οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ. Κἂν εἰ βούλοιτό τις ἱστορικώτερον τοῖς προσκειμένοις προσβαλεῖν, κατεμπρησθεῖσαν εὐρήσει τὴν Ἱερουσαλήμ. Εἰ δὲ ἡ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον, ὁ ἐμπρησμὸς ἐν τούτοις τὴν εἰσάπαν ἀχρεϊότητα δηλοῖ. Καὶ τὸν ὠλοτρόπως ἐπιρριφέντα τοῖς Ἰουδαίοις ἀφανισμόν, μονονουχί τῆς θείας ὀργῆς καταπιμπράσκει αὐτούς, καὶ χοῦν οἶα περ καὶ σποδὶν ἀποφαίνοντος. Τοιοῦτόν τί φησι καὶ ὁ θεοπέσιος προφήτης Ἱερεμίας ὡς πρὸς γε τὴν Ἱερουσαλήμ· Ἐλαίαν ὠραίαν εὖσκιον τῷ εἶδει ἐκάλεσε Κύριος τὸ δνομά σου εἰς φωνὴν περιτομῆς αὐτῆς· ἀνήφθη πῦρ ἐπ' αὐτήν, μεγάλη ἡ θλίψις ἐπ' αὐτήν. Ἐχρειώθησαν οἱ κλάδοι αὐτῆς. Ἀχρειοὶ γὰρ ὠλοτρόπως τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν, τὸ ἀποφθεῖναι Θεοῦ, καὶ ἀμοιρῆσαι παντελῶς τῆς παρ' αὐτοῦ χάριτος, καὶ ἐπικουρίας. « Φοβερὸν γὰρ τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρα Θεοῦ ζώντος, » καὶ καθὰ φησιν ὁ Μωσῆς, « Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον ἔστιν. »

Ποιήσωμεν εἰρήνην αὐτῷ, ποιήσωμεν εἰρήνην οἱ ἐρχόμενοι, τέκνα Ἰακώβ. Βλαστήσει, καὶ ἐξανθήσει Ἰσραὴλ, καὶ ἐμπλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ.

Ἄς τῶν Ἰουδαίων ἀπειρηχότων τὴν εἰς τὸν τῶν ὧν σωτήρα Χριστὸν ἀγάπην τε καὶ πίστιν, ὡς ἀπολακτίσαντος μὲν τοῦ ἡγαπημένου, μεταστήσαντος δὲ τὴν κλήσιν ἐπὶ τὰ ἔθνη, καὶ τοὺς ἐκ περάτων τῆς ὑπ' οὐρανὸν σαγηνεύοντος τοῦ Χριστοῦ διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, ὁ μακάριος προφήτης τοῖς ἀπανταχόθεν λαοῖς σοφὸς προαναφαίνεται σύμβουλος, καὶ φησι πρὸς αὐτούς· Ἀποπεφοίτηκε μὲν ὁ Ἰσραὴλ, ἀπέλακτισεν ὁ πρωτότοκος, ἀρνεῖται τὴν πίστιν, δεδυσσέδηκεν εἰς τὸν λυτρωτὴν· ἀλλ' ἡμεῖς οἱ ἐρχόμενοι, τοῦτ' ἔστιν, οἱ μέλλοντες ἤξειν κατὰ καιροῦς· ἤξειν δὲ ἡ πάντως ὡς ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, ἐξ ἀμαθίας Ἑλληνικῆς εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ κατὰ ἀλήθειαν ὄντος Θεοῦ, ἐξ ἀμαρτιῶν εἰς δικαιοσύνην· ποιήσωμεν εἰρήνην αὐτῷ, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἀρχαίαν καταλύσαντες ἔχθραν, εἰρηνεύσωμεν πρὸς τὸν Θεόν. Ἀνηρημένης γὰρ τῆς ἀμαρτίας καὶ κατηργημένου τοῦ Σατανᾶ, καὶ οὐδενὸς ὄντος ἐτι διακυβύοντος, τοῦ διδισκάντος καὶ χωρίζοντος ἡμᾶς ἀπὸ Χριστοῦ, συναινέσωμεν τοῖς αὐτοῦ θεοπίσμασιν· ἀκολουθήσωμεν οἷς ἂν βούλοιτό τε καὶ λέγοι, ὑπαγάγωμεν τὸν αὐχένα τοῖς Εὐαγγελικοῖς κηρύγμασι· ποιήσωμεν γὰρ οὕτω τὴν πρὸς αὐτὸν εἰρήνην. Τοιοῦτό τί φησι καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος τοῖς ἐξ ἔθνων κεκλημένοις· Ἐδικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Παρακαλέσας τοῖνυν τοὺς ἐρχομένους, περὶ ὧν καὶ ὁ μακάριος ἔφη Δαβὶδ· « Ἀναγγελήσεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρχομένη, » μεθίστηται τὸν λόγον ἐπ' αὐτοὺς τοὺς ἁγίους ἀποστόλους

A dinavit, id est, definivit, serique decrevit, ad finem perduxit. Et quæ tandem ista? Repudiari omnino, pluviam intelligibilem posthac non habere, obsidionem pati, superno favore et munimento carere. Incensa est enim, et prorsus inutilis **375** reddita. Et combustus sum, clamabunt, inquit, omnes qui habitant in illa. Si vero quis historica his dictis adicere mallet, incensam inveniet Jerusalem. Sin aliter, incensio omnimodam in his verbis inutilitatem denotat, omnibusque modis incumbentem Judæis desolationem, divina ira illos tantum non incendente, et in pulverem veluti ac cinerem redigente. Tale quidem etiam dicit Jeremias divinus propheta tanquam ad Jerusalem: « Olivam umbrosam pulchram specie vocavit Dominus nomen tuum; ad *B* vocem circumcisionis ejus accensus est ignis super eam: magna afflictio super illam⁹⁸. » Inutiles facti sunt rami ejus. Inutile est enim et noxium animæ hominis, a Deo discedere, ejusque gratia et auxilio omnino privari. « Horrendum est enim incidere in manus Dei viventis⁹⁹, » et quemadmodum ait Moses: « Deus noster ignis consumens est¹⁰⁰. »

VERS. 6. Faciamus pacem cum eo, faciamus pacem qui venimus, filii Jacob. Germinabit et florebit Israel, et implebitur orbis terræ fructu ejus.

Perinde quasi Judæi dilectioni ac fidei in Servatorem universorum Christum renuntiassent, quasi-que dilectus eos repulisset, vocationemque ad gentes transtulisset, Christusque a sinibus terræ homines velut irretiret per sanctos apostolos, beatus propheta omnibus ubique gentibus fidus consiliator adest jam, et dicit: Recessit Israel, recalcitravit primogenitus, negat fidem, impius in redemptorem exstitit: at nos, qui venimus, id est, qui olim veniemus, veniemus autem omnino velut a tenebris ad lucem, ab ignorantia Græca ad agnitionem veri Dei, a peccatis ad justitiam: faciamus pacem cum eo, id est, pristina similitudine dissoluta, pacem apud Deum habeamus. Sublato namque peccato, et abolito Satana, et nemine prohibente qui nos a Christo secludat et separet, consentiamus ejus vaticiniis, quæ velit et dicit sequamur, Evangelii prædicationi cervicem subdamus; sic enim faciemus pacem cum eo, ejusmodi dicit etiam sapientissimus Paulus his qui ex gentibus vocati sunt: « Justificati igitur ex fide, pacem habemus **376** apud Deum per Dominum nostrum Jesum Christum¹⁰¹. » Mortatus igitur eos qui veniunt (de quibus etiam David ait: « Annuntiabitur Domino ætas ventura¹⁰²), sermonem ad ipsos sanctos apostolos traducit: et cum orbem terrarum Deo adducendum intellexisset, seu per Spiritum sanctum didicisset, exsilit quodammodo, et præ ingenti gaudio inquit: Filii Jacob germinabunt, et efflorescet Israel, et implebitur

⁹⁸ Jerem. xi. 16. ⁹⁹ Deut. x. 31. ¹⁰⁰ Deut. iv. 24. ¹⁰¹ Rom. v. 1. ¹⁰² Psal. xxi. 32.

orbis terrarum fructu ejus. Nati enim sunt ex sanguine Jacob, qui cognominatus est etiam Israel, divini discipuli. Postquam vero ab ortu in occasum, et in omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terrarum verba eorum¹, vocata est ad agnitionem gentium multitudo, et sicuti verba prophetæ habent, impletus est orbis terrarum fructu ejus. Cujus vero? Scilicet Israelis, id est, eorum qui orti sunt ex Israelis sanguine. Fructus namque sudorum apostolicorum sunt credentes, quos gaudium et coramam divinus Paulus nominavit. Gloriatio enim vere, et prædicatio sanctorum mystagogorum sunt, qui per ipsos servati sunt.

τοῦτ' ἐστὶ, τῶν ἐξ αἱματος Ἰσραὴλ. Καρποὶ γὰρ αὐτοὺς καὶ στέφανον ὁ θεσπέσιος ὠνόμασε Παῦλος· καύχημα γὰρ ἀληθῶς καὶ δόξα τῶν ἁγίων μυσταγωγῶν οἱ δι' αὐτῶν σεσωσμένοι.

VERS. 7. *Nunquid ut ipse percussit, sic et ipse cadetur? et sicut ipse occidit, sic occidetur? Rixans et exprobrans emittet eos.*

Cohæret plane cum his quæ dicta sunt, horum verborum sententia : quo autem modo quoad licet dicemus. Etenim diximus quod filii Jacob germinabunt, et florebit Israel, et implebitur orbis fructu ejus. Sed perinde quasi urgeret quispiam ac diceret : Etiam impie egit ultra modum Israel; præfractus enim fuit et pervicax, occiditque sanctos, ac in quemvis justum hominem ac prophetam grassatus est, et manum habet plenam sanguinibus : ita quomodo rursus florebit? et quomodo quasi nihil sceleris admissum sit, implebitur orbis fructu ejus? quibus propheta : Nunquid, inquit, ut ipse percussit, etiam ipse sic cadetur? An ut ipse occidit, sic occidetur? Impotenti enim iracundia, et effrenato impetu contra sanctos usus, eos interfecit, quasi nullo modo misereri novisset. An igitur pari et æquali vindicta utetur in eos fons clementiæ, sicque tollit eos, quomodo et ipsi sanctos **377** sustulerunt? An potius vincet ut Deus, et non in totum excindet dilectum et electum quondam propter patres? Tale quiddam est apud unum e sanctis prophetis dictum a Deo : « Quid tibi faciam, Ephraim? quid tibi faciam, Juda? Sicut Adama ponam te, et sicut Seboim conversus est cor meum in hoc. Conturbata est penitentia mea. Non faciam juxta iram furoris mei. Non relinquam ut deleatur Ephraim, quoniam Deus ego sum, et non homo in te sanctus². » Nam oportuit, oportuit, inquam, eum qui Deus est, et non homo ut nos, et clementia nos anteire, et ut natura quidquid ortum habet superat, sic mortalibus antestare, et hac, inquam, humanitate debet excellere. Itaque florebit Israel, et implebitur orbis terrarum fructu ejus, eo modo qui jam expositus est. Non enim sic occidetur, inquit, sicut ipse occidit, neque pari modo ferietur, etiamsi immuni furore exagitatus sanctos percusserit. Ergo quæ tandem erit mensura hujus contra illos commotionis? Rixans,

ὅτι κατακτῆσονται τῷ Θεῷ τὴν ὑπ' οὐρανόν, ἐν-
νενοηκῶς, ἔτσι μεμαθηκῶς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος
ἀνασκιρτᾷ τρόπον τινὰ, καὶ φησιν ἐκ πολλῆς ἀγαν
τῆς περιχαρείας· Τέκνα Ἰακώβ βλαστήσει, καὶ ἐξ-
ανθήσει Ἰσραὴλ, καὶ ἐμπλησθήσεται ἡ οἰκουμένη
τοῦ καρποῦ αὐτοῦ. Γεγόνاسι μὲν γὰρ ἐξ αἱματος
Ἰακώβ, ὅς μετωνόμασται καὶ Ἰσραὴλ, οἱ θεσπέσι-
οι μαθηταί. Ἐπειδὴ δὲ ἐξ ἡούς εἰς ἐσπέραν, καὶ εἰς
πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ
πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν, κέκληται
πρὸς ἐπίγνωσιν τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς, καὶ καθὰ φησι
τῆς προφητείας ὁ λόγος, ἐνεπλήσθη ἡ οἰκουμένη τοῦ
καρποῦ αὐτοῦ. Καὶ τίνος ἄρα; Ἡ δηλονότης τοῦ Ἰσραὴλ,
ἰδρῶτων ἀποστολικῶν οἱ πιστεύσαντες· χαρὰν δὲ
αὐτοῦς.

Ἐπεταὶ σφόδρα τοῖς εἰρημένοις ἡ τῶν προκειμέ-
νων διάνοια· καὶ κατὰ τίνα δὲ τρόπον ἐροῦμεν ὡς
ἐνι. Ἐφημεν γὰρ ὅτι τέκνα Ἰακώβ βλαστήσει καὶ
ἐξανθήσει, καὶ ἐμπλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρ-
ποῦ αὐτοῦ. Ἄλλ' ὥσπερ τινὸς ἀντειρομένου τε καὶ
λέγοντος· Καίτοι δεδυσσέδichen οὐ μετρίως ὁ Ἰσραὴλ·
σκληρὸς γὰρ γέγονε καὶ δυσάγωγος, καὶ ἀπέκτανε
μὲν ἁγίους, ἐπεπῆδῃσε δὲ δικαίῳ παντὶ καὶ προ-
φήτῃ, καὶ αἱμάτων ἔχει τὴν χεῖρα μεμεστωμένην·
εἶτα πῶς ἐξανθήσει πάλιν, καὶ ὡς γεγονότος τῶν
ἐκτόπων οὐδενὸς ἐμπλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ
καρποῦ αὐτοῦ; πρὸς δὲ τὰ τοιαῦτα φησὶν ὁ προφή-
της· Μὴ ὡς αὐτὸς ἐπάταξε, καὶ αὐτὸς οὕτως πλη-
γήσεται; Ἡ ὡς αὐτὸς ἀνέβλεν, οὕτως ἀναιρεθή-
σεται; Ἐχρήσατο μὲν γὰρ, φησί, κατὰ τῶν ἁγίων ἀκράτῃ
θυμῷ, καὶ ἀχαλίνους ὀρμαῖς ἀνέβλεν αὐτοὺς ὡς κατ'
οὐδένᾳ τρόπῳ οἰκτελεῖν εἰδώς. Ἀρ' οὖν ἰσορρόποις
ὀργαῖς, καὶ ἰσοστάθμῳ δίκῃ κεχρήσεται κατ' αὐτῶν
ἡ τῆς ἡμερότης πηγῇ, καὶ οὕτως αὐτοὺς ἀνελεῖ,
καθὰ καὶ αὐτοὶ τοὺς ἁγίους ἀνηρήκασιν; Ἡ νικήσει
μᾶλλον ὡς Θεός, καὶ οὐκ εἰσάπαν ἀποκερεῖ τὸν
ἡγαπημένον, καὶ ἀπόλεκτον γεγονότα ποτὲ διὰ τοὺς
πατέρας; Τοιοῦτόν τί ἐστὶ τὸ δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων
προφητῶν εἰρημένον παρὰ Θεοῦ· « Τί σοι ποιήσωι,
Ἐφραῖμ; τί σοι ποιήσω, Ἰούδα; Ὡς Ἀδαμὰ θήσομαι,
καὶ ὡς Σεθωεὶ μετεστράφη ἡ καρδία μου ἐν τούτῳ.
Συνεταράχθη ἡ μεταμέλειά μου. Οὐ μὴ ποιήσω κατὰ
τὴν ὀργὴν τοῦ θυμοῦ μου. Οὐ μὴ ἐγκαταλείψω τοῦ
ἐξαλειφθῆναι τὸν Ἐφραῖμ, διότι Θεός ἐγώ εἰμι, καὶ
οὐκ ἄνθρωπος ἐν σοὶ ἅγιος. » Ἐδεῖ γὰρ, ἔδει Θεὸν
δοῦναι, καὶ οὐκ ἄνθρωπον καθ' ἡμᾶς, καὶ προὔχειν ἐν
ἡμερότῃ, καὶ ὥσπερ ἐστὶ κατὰ φύσιν ἐπέκεινα
παντὸς γενητοῦ, οὕτως ὑπερκεῖσθαι καὶ ὑπερέχειν τὸν
ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ κατὰ γέφυρμιν τὴν φιλανθρωπίαν.
Οὐκοῦν ἐξανθήσει μὲν Ἰσραὴλ, ἐμπλησθήσεται δὲ καὶ
ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ, κατὰ γε τὸν ἤδη προ-
αποδοθέντα λόγον. Οὐ γὰρ οὕτως ἀναιρεθήσεται,

¹ Psal. XVIII, 5. ² Ose. XI, 8, 9.

φησί, καθὰ καὶ αὐτὸς ἀνείλεν, οὕτε μὴν ἐν Ἰσρ πα-
ταχθήσεται τρόπῳ, κἄν εἰ ἐπάταξεν αὐτὸς τοὺς
ἀγίους ἀγρίῳ θυμῷ κατεθηγμένους. Ποῖον οὖν ἄρα τὸ
μέτρον τῆς ἐπ' αὐτοῖς κινήσεως; Μαχόμενος, φησί, καὶ
ὀνειδίζων ἐξαποστελεῖ αὐτούς· τὸ, « Ἐξαποστελεῖ » νο-
ήσας ἀντὶ τοῦ, τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος ἀποπέμψε-
ται. Τοῦτο πέπραχεν ὁ Σωτὴρ· ἀπόπεμπτον γὰρ ἐποίησε
τὸν Ἰσραὴλ. Μαχόμενός τε καὶ ὀνειδίζων, τὸ δὲ Μα-
χόμενος ἀντὶ τοῦ ἐπιπλήττων θεσέημεν. Ἐπιπλήτ-
των γὰρ Ἰουδαίους, καὶ μέντοι καὶ ὀνειδίζων ἔφα-
σκεν ὁ Σωτὴρ· « Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ἡ ἀποκτε-
νοῦσα τοὺς προφῆτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλ-
μένους· πρὸς αὐτὴν· ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγα-
γεῖν τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ὄρνις ἐπισυνάγει τὰ
νεσσία αὐτῆς ἐπὶ τὰς πτέρυγας, καὶ οὐκ ἠθέλησατε;
Ἰδοὺ ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἑρημος. » Τοῦτο γὰρ ἦν
εἰς μακρὰν ἔσσεσθαι διατεινόμενον. Οὐ δὲ γεγονότος ἀπόλλωλεν ὁ Ἰσραὴλ, εἰ καὶ σέσωται τὸ κατάλειμμα·
καθὰ καὶ αὐτὸς φησιν Ἡσαίας· « Καὶ ἐὰν ἦ ὁ ἀριθμὸς
τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ
κατάλειμμα σωθήσεται. »

Οὐ σὺ ἦσθα ὁ μελετῶν τῷ πνεύματι τῷ σκληρῷ B
ρῷ ἀναλεῖν αὐτοὺς πνεύματι θυμοῦ;

Ὅρα τὸν προφῆτην ἐν τούτοις ἀγιοπρεπεῖ παρρησίᾳ
χρῶμενον, διελέγχοντά τε τὸν Ἰσραὴλ ὅτι πεπολέμη-
κεν ἀγίους· καὶ μελέτην ἐποίησατο, τὸ, οἰονεῖ σκληρῷ
τε καὶ ἀνημέρῳ πνεύματι χρῶμενον ἀναιρεῖν αὐτούς,
καὶ ἀτίθασσον αὐτοῖς ἐπαφίναί τε φρόνημα. Εἰ τοί-
νυν λέγοιμι, φησιν, ὅτι αὐτὸς ἀνείλε, καὶ ἐπάταξε,
οὐ ψευδομυθία τὸ χρῆμά ποθεν, ἀληθὲς δὲ μᾶλλον
ἀναφανέεται τὸ εἰρημένον. Ὁ γὰρ Ἰσραὴλ οὐ σὺ ἦσθα
ὁ μελετῶν, ἡγουν εἰδωλὸς πνεύματι μὲν, ἔξην,
κεκλησθαι σκληρῷ, κατεπιφύεσθαι δὲ θηριοπρεπῶς
τῶν ἀπεσταλμένων παρὰ Θεοῦ; Κἄν ἀνήρησεν, φησιν,
αὐτὸν παροίσω μάρτυρα τὸν τῶν ὄλων κριτὴν. Ἐφη
γάρ που Χριστὸς πρὸς αὐτούς· « Τίνα τῶν προφητῶν
οὐ κατέκτειναν οἱ πατέρες ὑμῶν; ὅτι οὐκ ἐνδέχεται C
προφῆτην ἀπολέσθαι ἔξω Ἱερουσαλήμ. »

Διὰ τοῦτο ἀφελθήσεται ἡ ἀνομία Ἰακώβ, καὶ
τοῦτο ἐστὶν ἡ εὐλογία αὐτοῦ, ὅταν ἀφελῶμαι
αὐτοῦ τὴν ἁμαρτίαν, ὅταν ὥσιν πάντας τοὺς
λίθους τῶν βωμῶν κατακομμένους ὡς κορυ-
λεπτήν, καὶ οὐ μὴ μείνῃ τὰ δένδρα αὐτῶν, καὶ τὰ
εἰδωλα αὐτῶν ἐκκεκομμένα ὡς περ δρυμὸς μα-
κρὰν.

Διὰ μέσου προστρίψας ὁ μακάριος προφῆτης τὸν
κατὰ γε τῶν δεδουσεθηκότων εἰς τοὺς ἀγίους προ-
φῆτας ἔλεγchon, ἔχεται πάλιν τῆς τῶν νοημάτων ἀκο-
λουθίας, καὶ φησιν ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· Διὰ
τοῦτο ἀφαιρεθήσεται ἡ ἀνομία Ἰακώβ. Διὰ τοῦτο·
ποῖον; Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ὡς αὐτὸς ἀνείλεν, οὕτως
ἀναیرهσεται, οὕτε μὴν ὡς αὐτὸς ἐπάταξεν, οὕτω
πληγήσεται, τῆς ἐνοῦσης γαληνότητος τῷ Θεῷ νικώ-
σης ἀεὶ τὰς ἀνθρωπίνους μικροψυχίας, καὶ οὐχὶ πάν-
τη τε καὶ πάντως τοῖς ἐπὶ γῆς πλημμελήμασιν ἰσοπα-
λεῖς τὰς δίκας ἐπάγοντος, συγκεραννύντος δὲ μᾶλλον
ἡμερότητι τὴν ὀργήν· ταύτην οὖν φησιν· Ἀφαιρεθή-
σεται ἡ ἀνομία Ἰακώβ, τοῦτ' ἐστὶ, τεύξεται φιλαν-
θρωπίας, ἀνήσει δὲ αὐτῷ κατὰ καιροῦς τὰ ἐγκλή-

A inquit, et exprobrans emittet eos. « Emittet, » intel-
lige, pro, A sua conjunctione relegabit, quod Servator
fecit; relegavit enim abdicavitque Israellem. Rixans
et exprobrans. Rixans, posuit pro increpans. In-
crepans enim Judæos, et etiam exprobrans, dicebat
Servator: « Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis pro-
phetas, et lapidibus obruis missos ad te: quoties
volui congregare filios tuos, quemadmodum con-
gregat gallina pullos suos sub alas, et noluistis?
Ecce relinquitur domus vestra deserta *. » Hoc
enim erat nihil aliud quam affirmare discessionem
ab illis non longe abfore. Quo quidem pacto perit
Israel, etiamsi salvæ factæ sunt reliquæ, sicut
inquit et Isaias ipse: « Et si sit numerus filiorum
Israel ut arena maris, reliquæ salvæ erunt ». »

καὶ ἕτερον οὐδὲν, ἢ τὴν ἀπ' αὐτῶν ἀποφοίτησιν οὐκ
τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ

VERS. 8. Nonne tu eras qui meditaberis spiritum
duro interficere illos spiritu furoris?

Contemplare prophetam in his digna sanctis li-
bertate utentem, et arguentem Israellem quod san-
ctos debellaverit, et duro et immiti spiritu studium
adhibuerit quo illos e medio tolleret, animoque in
eos 378 efferato irrueret. Si igitur dixero, in-
quit, illum sustulisse et percussisse, minime erit
hæc falsa doctrina, sed quod dictum est verum
apparabit. Nam, o Israel, nonne tu eras qui medi-
tabaris, id est, solebas spiritu duro, ut dicebam,
contra eos qui missi fuerant a Deo, belluino more
grassari? Et si negaveris, inquit, testem adhibebo
ipsum universorum judicem. Dixit enim alicubi
Christus illis: « Quem e prophetis non occiderunt
patres vestri *? » Rursus: « Non capit prophetam
perire extra Jerusalem *. »

VERS. 9. Propter hoc auferetur iniquitas Jacob, et
hoc est benedictio ejus, quando auferam peccatum
ejus, quando posuerint omnes lapides ararum contri-
tos, ut pulverem minutum. Nec manebunt arbores
eorum, et idola eorum excisa velut lucus longe.

Interjecta reprehensione contra eos qui impie se
in sanctos prophetas gesserant, prosequitur denuo
beatus propheta sententiarum contextum, et inquit
velut in persona Dei: Propter hoc auferetur ini-
quitas Jacob. Propter hoc: quidnam? Etenim quia
ille non sic interficietur ut interfecit, neque sic
percutietur quemadmodum ipse percussit, cum Deus
clementia præditus sit, quæ humanam imbecillita-
tem semper vincit, neque unquam de peccatis in
terra commissis æquale supplicium sumit, sed iram
mansuetudine temperat; hinc ait: Remittetur ini-
quitas Jacob, id est, experietur humanitatem, atque
tempore suo culpas ei remittet, criminibusque eum
absolvat. Et hæc est benedictio ejus. Promisit enim
Abrahamo dicens: « Certe benedicendo benedicam

* Matth. xxiii, 36 58. * Isa. x, 21. * Matth. xxiii, 31. * Luc. xiii, 33.

tibi, ei multiplicando multiplicabo semen tuum *. » A Atqui divinus Abraham benedictus revera non fuit, neque multiplicatum est semen ejus, pro ratione ac proportionem peccatorum pœnas solventibus his qui ex illius erant orti sanguine. Cum autem etsi nihil boni egerant, sed ad ultimam impietatem potius deducti sunt, illi quoque hac remissione collocupletati sint, servata est, transitque in eos benedictionis promissio. Quando igitur, inquit, auferam peccatum ejus, hic erit ei modus benedictionis. Tempus quoque perspicuum facit quo ille futurus est a delictis liber. Quando enim, **379** inquit, vocati per fidem ad agnitionem veri Dei, adversus pristinum errorem pugnabunt, quando e medio tolerantur aræ, fana, et idolorum examina, quando igne concremabunt templa inanimis idolis facta, quando suas excident arbores, præterea manufacta velut lucum quemdam : tunc quidem, tunc remittit Deus etiam Israelitis offensas. Idque, opinor, est quod lumen divinus ille Paulus dicebat : « Quando plenitudo gentium intrabit, tum omnis Israel servabitur *. » Nam concremare templa, lucos eis affixos excindere, statuasque propterea subvertere, nihil aliud omnino significat, quam eos qui olim errarunt, operaque manuum suarum adorarunt, ad veritatis agnitionem transituros : eoque religionis pietatisque deventuros, ut his quæ quondam adoraverant manus injiciant, deosque ex ligno factos tantquam lucum quempiam excendant.

ρον οὐδὲν ἢ ἐκεῖνό που πάντως, ὅτι τῶν πάλαι πλανωμένων, καὶ προσκυνούντων τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν μετὰστασις ἔσται πρὸς ἀληθείας ἐπίγνωσιν, ὥστε πρὸς τοῦτο φιλοθείας ἦκειν αὐτοὺς, ὡς καὶ τοῖς πάλαι προσκυνούμενοις παρ' αὐτῶν ἐπαφείναι τὰς χεῖρας, καὶ τοὺς ἐκ ξύλων θεοὺς καθάπερ τινὰ δρυμὸν ἀποκεῖραι.

VERB. 10. *Habituans grex dimittetur velut grex derelictus, et erit multo tempore in depastionem, et illic requiescent, et post tempus non erit in illa quidquam viride, propterea quod exsiccabitur.*

Translatum gregem nominat Israelem, eo quod complures habuerit eosque bonos pastores, tantum non illic cohabitantes, qui eos ad omne quod laudatum est adducere dirigereque noverunt. Itaque repletus est pastoribus bonis. Sed erit, inquit, dimissus. Quid sit autem, dimissus erit, ipse statim explicavit, dicens : Velut grex derelictus, id est, omni præside curatoreque destitutus. Quod cum fiet, longo tempore in depastionem prostituetur. Diripient enim eos feræ sub intelligentiam cadentes, et potentissimæ, id est, Satanas, et quæ cum illo et sub illo sunt, potestates malæ. Nam cum nemo malarum potestatum insultus ab hominis corde ahærceat, capi facillime poterit, demigrabitque quocunque illis certe videbitur. Si vero dicenda sunt quæ ex historia consequuntur, præda facili sunt, post crucem Salvatoris, etiam Romani exercitus. Mansit enim apud eos, et requievit instar stolonis cujusdam robusti; sed parvo, inquit, **380** tempore

ματα, ἀπαλλάξει καὶ αὐτῶν αἰτιαμάτων· καὶ τοῦτο ἔστιν ἡ εὐλογία αὐτοῦ. Ἐπηγγεῖλατο μὲν γὰρ τῷ Ἀβραάμ λέγων· « Ἡ μὴν εὐλογήσω σε καὶ πληθύνων πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου. » Ἀλλ' οὐκ ἂν ἐπληθύνθη κατὰ ἀλήθειαν ὁ θεσπέσιος Ἀβραάμ, οὐδ' ἂν ἐπληθύνθη το σπέρμα αὐτοῦ, ἀναλόγους τοῖς ἡμαρτημένοις ἐξαιτουμένων τὰς δίκας τῶν ἐξ αἵματος αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ καίτοι πεπραχότες τῶν ἀγαθῶν οὐδὲν, μᾶλλον δὲ κατενηνεγμένοι πρὸς ἀνοσιότητα τὴν ἐσχάτην, πεπλουτήκασι καὶ αὐτοὶ τὴν ἀφῆσιν, τετρήρηται τε καὶ διαβέβηκεν εἰς αὐτοὺς ἡ τῆς εὐλογίας ὑπόθεσις. Ὅταν τοίνυν ἀφέλωμαι, φησί, τὴν ἁμαρτίαν αὐτοῦ οὗτος ἔσται τῆς εὐλογίας ὁ τρόπος αὐτῷ. Ἐναργῇ δὲ καθίστησι τὸν καιρὸν καθ' ὃν ἔσται καὶ αὐτὸς τῶν πλημμελημάτων ἐλεύθερος. Ὅταν γὰρ, φησὶν, οἱ δὲ

B τῆς πίστεως κεκλημένοι πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ κατ' ἀλήθειαν ὄντος Θεοῦ τῆς ἀρχαίας καταστρατεύονται πλάνης, ὅταν ἐκ μέσου γίνωνται βωμοὶ, καὶ τεμένη, καὶ ὁ τῶν εἰδώλων ἔσμῃς, ὅταν πυρὶ δαπανήσῃσι τοὺς τοῖς ἀψύχοις εἰδώλοις ἐκπεπονημένους ναοὺς· ὅταν ἐκκόψωσι τὰ δένδρα αὐτῶν, καὶ πρὸς γε τούτοις τὰ χειροποίητα, καθάπερ τινὰ δρυμὸν· τότε δὴ τότε ἀνήσει Θεὸς καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τὰ διεπταισμένα. Καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἔστιν, ὅπερ ἔφησε φῶς ὁ θεσπέσιος Παῦλος· « Ὅταν δὲ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. » Τὸ γὰρ ὅλως κατεμπῆρσαι ναοὺς, καὶ τοὺς παραπεπηγότες αὐτοῖς ἀποκεῖραι δρυμοὺς, προσθεῖναι δὲ καὶ αὐτῶν τῶν ἀγαλμάτων τὴν καταστροφὴν, κατασημήκειεν ἂν ἔτερον

Τὸ κατοικοῦμενον ποῖμνιον ἀνείμενον ἔσται, ὡς ποῖμνιον καταλελειμμένον, καὶ ἔσται πολὺν χρόνον εἰς βόσκημα, καὶ ἐκεῖ ἀναπαύσονται, καὶ μετὰ χρόνον οὐκ ἔσται ἐν αὐτῷ πᾶν χλωρὸν, διὰ τὸ ξηρανθῆναι.

Κατοικοῦμενον ποῖμνιον ὀνομάζει τὸν Ἰσραὴλ διὰ τοι τὸ πλείστους μὲν ὄσους, καὶ ἀγαθοὺς ἐσχηκέναι ποιμένας, καὶ μονονοχὲ, καὶ συνοικοῦντας ἔχειν τοὺς ἀπευθύνειν εἰδότας εἰς πᾶν ὅτι οὖν τῶν ἐπαινουμένων. Οὐκοῦν ἐπεπλήθει ποιμέσιν ἀγαθοῖς, ἀλλ' ἔσται, φησὶν, ἀνείμενον καὶ τί τὸ ἀνείμενον ἔστιν, αὐτὸς παραχρῆμα διεσάφησε, λέγων· Ὡς ποῖμνιον καταλελειμμένον, τοῦτ' ἔστι, παντὸς ἐπιστάτου, καὶ κηδεμόνος ἡρημαμένον. Οὐ δὴ γεγωνός, εἰς χρόνους προκίεσται μακροῦς εἰς βόσκημα. Κατανεμηθῆσονται γὰρ αὐτοὺς νοητοὶ τε καὶ ἀλκιμώτατοι θῆρας, τοῦτ' ἔστιν, ὁ Σατανᾶς, καὶ αἱ σὺν αὐτῷ καὶ ὑπ' αὐτῷ δυνάμεις

D πονηραί. Ἀποσβεδύντος γὰρ οὐδενὸς τῆς ἀνθρώπου καρδίας τὰς τῶν πονηρῶν δαιμόνων ἐφόδους εὐάλωτος ἔσται, καὶ πρὸς πᾶν ὅτι οὖν τῶν ἐκείνους δοκούντων ἀμελητὶ κατοικήσεται. Εἰ δὲ χρή τι καὶ τοῖς ἱστορικῶς γεγονόσιν ἀκόλουθον εἰπεῖν, νομῇ γεγονάσι μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρὸν, καὶ τῆς Ῥωμαίων στρατείας. Κατέλυσε γὰρ καὶ ἀνεπαύσατο παρ' αὐ-

* Gen. xii, 17; Hebr. vi, 14. * Rom. xi, 25.

τῆς οὐαπερ τις μόσχος εὐσθενής· ἀλλ' ὀλίγου δια- γεγονότος καιροῦ, φησὶν, οὐκ ἔσται ἐν αὐτῇ πᾶν χλωρὸν διὰ τὸ ξηρανθῆναι, τοῦτ' ἔστι, μέχρι τοσούτου κατανεμηθῶσιν τὴν χώραν ὡς ἀποφανθῆναι ξηρὰν, καὶ οὐκ ἔχουσιν εἶναι νομήν. Τοῦτο δὲ ἐστὶν ἀποδείξεις ἐναργῆς τοῦ μὴ πρότερον ἀποφοιτῆσαι αὐτῶν τῆς χώρας τοὺς καταδουλοῦντας αὐτήν, εἰ μὴ πᾶν ὅτι οὖν τῶν ἐναυτοῖς χρησίμων, καὶ μέχρι τῶν ἀγανεύτελεσάτων μονοουχί, καὶ καταδουλοῦσιν ἴδιον πεποιθῆναι κληρὸν. Ὁ αὐτὸς δ' ἂν γένοιτο λόγος, καὶ εἰ ἐλοιτό τις οἶα τινας μόσχους τὰς τῶν Ἰουδαίων καρδίας κατανεμηθῆσαι λέγειν τοὺς ἀκαθάρτους δαίμονας· μέχρι γὰρ τοσούτου κατέφαγον αὐτὰς ὥστε τάχα πού καὶ ἀπορεῖν εἶναι νομῆς, διὰ τὸ μηδὲν εἶναι λοιπὸν ἐν αὐτοῖς παρ' αὐτῶν.

Ἰνναῖκες ἐρχόμενοι ἀπὸ θεάς, δεῦτε. Οὐ γὰρ λαὸς ἔστιν ἔχων σύνεσιν. Διὰ τοῦτο οὐ μὴ οἰκτειρήσῃ ὁ ποιήσας αὐτούς, οὐδὲ ὁ πλάσας αὐτοὺς οὐ μὴ ἐλεήσῃ.

Εἰρηκῶς ὅτι τὸ κατοικούμενον ποίμνιον ἀναιμένον ἔσται, καὶ ὅτι νομή γενήσεται, καὶ εἰς βόσκημα προσκεῖσται, κατὰ γε τοὺς ἦδη προαποδοθέντας λόγους, ὡς ἦδη τοῦ Ἰσραὴλ ἔξω γεγονότος τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέβειαν, καὶ διαθήκης τῆς πρώτης, ἐθῶν τε τῶν κατὰ τὸν νόμον ἀποπεπαυμένων, εὐαγγελίζεσθαι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν ἀνάστασιν ταῖς ἀγίαις προστέταξε γυναῖξιν, ὧν καὶ ὁ Ματθαῖος διαμέμνηται, λέγων ὧδί· « Ὁψέ δὲ Σαββάτων ἐπὶ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν Σαββάτων, ἦλθε Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, καὶ Μαρία ἡ ἄλλη θεωρήσαι τὸν τάφον. Καὶ ἰδοὺ σεισμὸς μέγας ἐγένετο. Ἐπειδὴ δὲ γηγόναι περιδεῖς, ἔφη πρὸς αὐτάς ὁ μακάριος ἄγγελος· Μὴ φοβεῖσθε ὑμεῖς. Οἶδα γὰρ ὅτι Ἰησοῦν τὸν ἐσταυρωμένον ζητεῖτε· οὐκ ἔστιν ὧδε, ἡγέρθη γὰρ, καθὼς εἶπεν. Δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο, καὶ ταχὺ πορευθεῖσαι εἰπατε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ὅτι ἡγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ ἰδοὺ προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν· ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε. Καὶ μετὰ γε τὰς τοῦ ἀγγέλου φωνάς, ἰδοὺ Ἰησοῦς ὑπήντησεν αὐταῖς λέγων· Χαίρετε. Αἱ δὲ προσελθοῦσαι ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ. Τότε λέγει αὐταῖς ὁ Ἰησοῦς· Μὴ φοβεῖσθε, ὑπάγετε, ἐπαγγείλατε τοῖς μαθηταῖς μου, ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, κακεῖ με ὄψονται. » Οὐκοῦν ἀφιεμένου τοῦ Ἰσραὴλ, ὑμεῖς αἱ τοφαὶ γυναῖκες, φησὶν, ἦχετε, καὶ μάλα γοργῶς εὐαγγελιζόμεναι τὴν ἀνάστασιν τοῦ τὸν θάνατον ἀποκτείναντος, καὶ ἀνελόντος τὴν φθορὰν, καὶ δικαιούντος τῇ πίστει τοὺς ἡμαρτηκότας, καὶ ἀπαλλάττοντος· μολυσμῶν τοὺς ἐναλόντας αὐτοῖς, τοῦ μεταπλάττοντος εἰς καινότητα ζωῆς τοὺς προσιόντας αὐτῷ, τοῦ τὴν νέαν τοῖς ἐπὶ γῆς ἀναδείξαντος ζωὴν, τοῦτ' ἔστι, τὴν εὐαγγελικὴν, καὶ στήσαντος μὲν τῆς ἐν νόμῳ λατρείας τὸ ἀδρανές, καταλαμπρύναντος δὲ τὴν ἀλήθειαν, καὶ τῆς ἐν πνεύματι τε καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσεως τὴν ὁδὸν ἐναργῆ καταστήσαντος τῶς σεβομένοις αὐτόν. Ἦχετε δὲ οὖν. Ἀποπέπικε γὰρ τῆς ἐλπίδος ὁ Ἰσραὴλ. Οὐ γὰρ ἔστι λαὸς

intercedente, nihil erit in ea viride, eo quod exsiccatum erit, id est, diripient terram usque eo ut arida appareat, nihil habens ultra pastionis. Hoc autem argumentum est evidens, non prius discessuros ab eorum regione qui illam devastant, quam totum quod illis utile est ad utiliora quæque tantum non devastaverint, propriamque sortem fecerint. Possit etiam et hæc esse oratio, si quis accipere velit, Judæorum corda velut stolones quosdam, impuros dæmonas vastare; usque eo namque devorantur ea, ut in posterum destituantur pabulo; quod sit in illis deinceps nihil boni, nihil saluum ac reliquum quod possit ab iis consumi.

VERS. 11. *Mulieres venientes a spectaculo, adeste. Non enim est populus habens intelligentiam. Propterea non commiserabitur qui fecit eos, et qui formavit eos non parcat.*

Cum dixerit translaturum gregem dimittendum esse, foreque prædā, et in depastionem prostituentum, ut verba jam ante exposita habent, ac si jam Israel a conjunctione quæ cum Deo est, propter impietatem in Christum excluderetur, et testamento primo, et ritibus legalibus cessantibus: præcipit sanctis mulieribus Servatoris nostri resurrectionem evangelizare, quarum etiam meminit Matthæus, sic inquit: « Vespera autem Sabbatorum, quæ illucescit in unam Sabbatorum, venit Maria Magdalena, et Maria alia, ut viderent sepulcrum. Et ecce motus magnus factus est. Cum autem valde territæ essent, dixit illis beatus angelus: Nolite timere vos. Scio enim quod Jesum crucifixum queritis: non est hic, surrexit enim, quemadmodum dixit. Venite, videte locum ubi positus erat, et celeriter profectæ, dicite discipulis ejus quod suscitatus sit a mortuis: et ecce præcedit vos in Galilæam; illic eum videbitis. Post vero dicta angeli, ecce Jesus occurrit illis, dicens: Ave. Illæ autem accedentes apprehenderunt pedes ejus, et adorarunt eum. Tum dicit illis Jesus: Ne timeatis, abite, renuntiate discipulis meis ut abeant in Galilæam, ibique me videbunt. » Igitur dimisso Israele, vos sapientes mulieres, inquit, venite, et **381** evangelizate fortissime resurrectionem ejus qui mortem occidit, et mortem peremit, peccantes fide justificat, inquinamenti implicatos liberat, qui ad novitatem vitæ transformat accedentes ad ipsum, qui novam iis qui in terra sunt vitam ostendit, id est, evangelicam, qui legalis cultus imbecillitatem abolet, veritatem illustrat, viam spiritualis et veræ adorationis colentibus ipsum planam constituit. Venite igitur. Excidit enim spe Israel. Non enim est populus intelligens. Excæcatus namque est corde, et manet in tenebris, et in caligine peccati delinetur. Non enim attendere voluit dicenti Christo: « Quando lucem habetis, ambulate in luce, ne vos tene-

¹⁰ Matth. xxviii, 1 seqq.

bræ comprehendant ¹¹. » Admirandam vero esse dico Servatoris dispensationem, in his sapientissimis etiam mulieribus. Possit enim, opinor, quis dicere : An non erant sancti discipuli, quibus fortasse melius erat, utpote divinorum dogmatum sacris administris, etiam ante alios faustum resurrectionis nuntium prædicare? Cur enim potius illi non viderunt primi Jesum potentiam mortis dissolventem, sed mulieribus apparuit, et dignitate apostolatus illis tributa, ire jubet, discipulisque referre Christum excitatum e mortuis, et primæ ejus gloriæ spectarunt? Ad hæc dicimus, factum esse hominem Unigenitum Dei Verbum, ut infirmum curaret, hominemque pristinis sceleribus exsolveret. Oportebat igitur, oportebat gratificari mulieribus annuntiandæ resurrectionis prærogativam. Cum enim prima et antiquior mulier Adamum in transgressionem induxisset, dictis serpentis subserveiens, fuissetque illa mortis procuratrix et conciliatrix : cur non illa debuit tam gravium criminum causas ab apostolatu depellere? « Ubi enim, » inquit, « abundavit peccatum, exuberavit gratia ¹². » Datum est salutis Evangelium feminae, quæ mortis ministra fuit. Dictum enim est his necessario : Avete, ab eo qui maledictionem imposuerat in principio. Dixit enim illi : « In dolore paries filios ¹³. » Soluta sunt ergo secundis prima, et quod infirmum erat curatum est. Itaque illis præcipit Evangelium prædicare, Christi amore erga Judæos refrigesciente. Nam, inquit, postquam **382** amentissimi et insulsi manserunt, non misericordiam capiet eorum qui fecit eos, neque digni sunt quorum misereri oporteat. *ῥάπευται τὸ ἡβρώστηχός. Αὐταῖς οὖν ἄρα τὸ εὐαγγελίζεσθαι δεῖν ἐπιτάττει τῆς πρὸς Ἰουδαίους ἀγάπης ἀποφοιτήσαντος τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνούστατοι τε καὶ ἀμαθεῖς ἀπομεμενῆκασι, φησὶν, οὐκ ἂν ἐλεήσειεν αὐτοὺς ὁ ποιήσας αὐτοὺς, οὐδ' ἂν εἴεν ἄξιοι τοῦ κατοικτεῖσθαι δεῖν.*

VERS. 12. *Et erit die illo, obsepit Dominus a fossa fluminis, usque ad Rhinocururon. Vos autem congregate filios Israel singulos.*

Excitatus Christus, cum præcepisset sanctis apostolis : « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomen Patris, et Filii, et sancti Spiritus ¹⁴, » et in cælos ascendisset : ira videlicet e supernis in eos qui impie in ipsum debacchati sunt descendit, Consumpti enim sunt ferro et igne, insurgente contra eos Romanorum manu, cunctasque eorum urbes incendente, ipsa Hierosolyma, ipsum celebre templum diruente. Terminatur igitur regio Judææ Euphratis flumine, versus orientem et austrum, et ea quæ vocatur Rhinocururon. Est autem illa urbs Ægyptum claudens et Palæstinam. Cum ergo Judææ nobis terminos nominaverit, obsepturum affirmat Dominum omnia circumcirca finitima, id est, universam Judæam. Obsepit, posuit pro obsidebit et premet, et in summam adducet difficultates. Obsepio enim, sive conclusio, inevitabilem afflictionem vel calamitatem significare poterit. Quin et

ἔχων σύνεσιν. Πεπώρωται γὰρ τὴν καρδίαν, καὶ μεμένηκεν ἐν σκότει, καὶ τῇ τῆς ἁμαρτίας ἀγκυῇ κεκράτηται. Οὐ γὰρ ἤθελε προσέχειν λέγοντι τῷ Χριστῷ· « Ἔως τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτὶ, ἵνα μὴ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. » Χρῆναι δέ φημι τὴν τοῦ Σωτῆρος οἰκονομίαν, καὶ ἐπὶ γε ταῦταισι ταῖς πανσόφοις ἀποθαυμάσαι γυναῖξιν. Φαίη γὰρ ἂν, οἶμαι, τίς· Οὐ γὰρ ἦσαν ἄγιοι μαθηταί, οἷς ἦν τάχα που καὶ ἄμεινον, ἅτε δὴ καὶ τῶν θείων δογμάτων ἱερουργοῖς, καὶ πρό γε τῶν ἁλλων εὐαγγελίσασθαι τὴν ἀνάστασιν; Διὰ τὴν γὰρ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ἐκεῖνοι θεῶνται πρῶτοι τοῦ θανάτου τὸ κράτος παραλύσαντα τὸν Ἰησοῦν, ὥφθη δὲ γυναῖξιν, καὶ τὸ τῆς ἀποστολικῆς ἀξίωμα περιθεὶς αὐταῖς ἰέναι κελεύει, φάναι τε τοῖς μαθηταῖς, ὅτι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται ὁ Χριστός, καὶ πρῶται θεῶνται τὴν δόξαν αὐτοῦ; Πρὸς δὲ τὰ τοιαῦτα φαμεν, ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἵνα θεραπεύσῃ τὸ ἄρρωστοῦν, καὶ τὸν ἀρχαίων αἰτιμάτων ἀπαλλάξῃ τὸν ἄνθρωπον. Ἔδει δὴ οὖν, ἔδει χαρίσασθαι γυναῖξιν τὸ εὐαγγελίσασθαι πρῶταις τὴν ἀνάστασιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πρώτη, καὶ ἀρχαιότερα γυνὴ παρεκώμισε τὸν Ἀδὰμ εἰς παράδωκον, ταῖς τοῦ ἥφους ὑπηρετοῦσα φωναῖς, καὶ γέγονεν αὕτη τοῦ θανάτου πρόξενος, πῶς οὐκ ἔδει τῶν οὕτως δεινῶν ἐγκλημάτων ἀποκρούσασθαι τὰς αἰτίας διὰ τῆς ἀποστολῆς; « Οὐ γὰρ ἐπλεόνασε, » φησὶν, « ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις. » Δέδοται τῆς σωτηρίας τὸ εὐαγγέλιον τῇ τὸν θάνατον διακονησαμένῃ γυναίξιν. Εἰρηται γὰρ πρὸς αὐτὰς ἀναγκαῶς τὸ Χαίρετε παρὰ τοῦ τὴν ἄρὰν ἐπιθέντος ἐν ἀρχῇ· ἔφη γὰρ πρὸς αὐτήν· « Ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα. » Δέλυται τοίνυν τοῖς δευτέροις τὰ πρῶτα, καὶ θεθε-

Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συμφράξει Κύριος ἀπὸ τῆς διώρυγος τοῦ ποταμοῦ, ἕως Ῥινοκουρούρων. Ὑμεῖς δὲ συναγάγετε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ κατὰ ἕνα ἕνα.

Ἐγγεγερμένου τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῖς ἀγίοις ἐπιτάξαντος ἀποστόλοις· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, » καὶ μὴν καὶ εἰς αὐτοὺς ἀναβάντος τοὺς οὐρανοὺς, ἐπενήνεκται τοῖς εἰς αὐτὸν ἀνοσίως πεπαρμηγχοῖς τὰ ἐξ ὀργῆς, τῆς ἀνωθεν δὲ δηλονότι. Δεδαπάνηται γὰρ καὶ σιδήρῳ καὶ πυρὶ, κατεξανιστάσης αὐτῶν τὸν πόλεμον τῆς Ῥωμαίων χειρὸς, καὶ πάσας μὲν αὐτῶν κατεμπιπράσης τὰς πόλεις, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ Ἱερουσόλυμα, καὶ τὸν διαβόητον ἐκεῖνον καθελούσης ναόν. Τερματίζεται τοίνυν τῶν Ἰουδαίων ἡ χώρα, τοῖς τε Εὐφράτου νάμασιν ὡς ἡώ τε καὶ νότον, καὶ τῇ καλουμένῃ Ῥινοκουρούρων. Πόλις τε αὕτη τὴν τε Αἰγυπτίων ὀρίζουσα, καὶ μέντοι τὴν Παλαιστίνων. Οὐκοῦν τῆς Ἰουδαίας ἡμῖν τοὺς ὅρους ὀνομάσας, συμφράξει διαβεβαιούται τὸν Κύριον τὰ ἐμπεριεχόμενα πάντα, τοῦτ' ἐστίν, ἅπασαν τὴν Ἰουδαίαν. Τὸ

¹¹ Joan. xii, 35. ¹² Rom. v, 20. ¹³ Gen. iii, 16. ¹⁴ Matth. xxviii, 19.

δὲ συμφράξει τίθεικεν ἀντὶ τοῦ πολιορκήσει, καὶ καταθλίψει, καὶ εἰς ἀπορίαν κατοίσει τὴν ἐσχάτην. Ἡ γὰρ σύμφραξις, ἥγουν ὁ συγκλεισμός τὴν διάφυκτον κάκωσιν ἦτοι συμφορὰν ὑπεμψήνειεν ἄν. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον τὸ συμφράζει νοήσεις. Συγκέκλεισται γὰρ ὡσπερ τῶν Ἰουδαίων ὁ νοῦς, ὥστε κατὰ μηδένα δύνασθαι τρόπον τὸ τῆς ἀληθοῦς θεοπτείας εἰσδέξασθαι φῶς, μήτε μὴν συνιέναι τὸ Χριστοῦ μυστήριον, ὡσπερ ὁ μακάριος γράφει Παῦλος· « Πῶρως ἀπὸ μέρους γέγονε τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἄχρι σήμερον, ἡνίκα ἂν ἀναγινώσκηται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται. » Καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶν ἡ σύμφραξις. Ὅτι δὲ οὐ κατὰ πᾶσαν τοῦτο γέγονε τὴν ὑπ' οὐρανὸν, ἥγουν κατὰ πάντων τῶν ἔθνων, ἀλλὰ κατὰ μόνης τῆς Ἰουδαίας καὶ τῶν ἐν αὐτῇ παρέδειξεν ἐναργῶς· οὐχ ἀπλῶς τὴν σύμφραξιν συμβῆναι λέγων, ἀλλ' ἐκ τῆς διώρυγος τοῦ ποταμοῦ, ἕως Ῥινοκοροῦρων. Καὶ ταυτὶ μὲν τοῖς Ἰουδαίωιν δῆμοις ἀπεκτονώσει τοὺς προφῆτας, καὶ λιθοβολήσιν τοὺς ἀπεσταλμένους παρὰ Θεοῦ, προστεθεικόσι δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Υἱὸν, συμβῆσεσθαι φησιν. Εἰτα μεθίστησι τὸν λόγον εἰς τὸ αὐτοῦ πρόσωπον τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, διαλεγομένου τε καὶ λέγοντος τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις, ἥγουν ἅπασιν τοῖς κατὰ καιρὸν ἱεουργοῦσι τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ, καὶ μυσταγωγεῖν εἰωθόσιν· Ὑμεῖς δὲ συναγάγετε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ κατὰ ἓνα ἓνα. Τοῦτ' ἐστὶ, μὴ πολὺς ἔστω λόγος τοῖς τὸ διδάσκειν πεπιστευμένοις, κἂν εἰ μὴ ὀρθῶς κατὰ πληθὺν εἰστρέχωι ὁ Ἰσραὴλ· ἀλλ' εἰ τις εἴη συνετὸς ἐν αὐτοῖς καλεῖσθω διὰ τῆς πίστεως, ἥκείτω δὲ καὶ καθ' ἓνα, καὶ οἷον ἐξευλεγμένος. Σέσωσται γὰρ τὸ κατάλειμμα τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ γοῦν οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ πλειστάκις αὐτοῖς προσπεφωνήκασιν, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ θεσπέσιος Πέτρος· « Καὶ νῦν, ἀδελφοί, » φησὶν, « οἶδα, ὅτι κατ' ἄγνοιαν ἐπράξατε, καθὰ καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν. Μετανοήσατε οὖν καὶ βαπτισθῆτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ λήψεσθε τὴν δωρεὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὑμῖν γὰρ εἰσιν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν. » Καὶ σεσαγῆνυται μὲν οὐ μέτριος πληθὺς· πλην τό γε ἦκον εἰς ἅπαν τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ὀλιγοστοὶ παντελῶς, καὶ οἷον καθ' ἓνα παρεδέχθησαν οἱ σεσώσμενοι, διὰ πίστεως δὲ δηλονότι τῆς ἐν Χριστῷ.

Καὶ ἔσται, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ σαλπιοῦσι τῇ σάλπιγγι τῇ μεγάλῃ, καὶ ἤξουσιν οἱ ἀπολόμενοι ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἀσσυρίων, καὶ οἱ ἀπολόμενοι ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ προσκυνήσουσι τῷ Κυρίῳ ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἅγιον ἐν Ἱερουσαλήμ.

Ἔθος τοῖς ἁγίοις προφῆταις ἀσαφεῖα τινὲ τὸν ἑαυτῶν κατακρύπτειν λόγον, καὶ ἐπελτοὶ πρὸς ὀργὰς ἀχάλινοι γεγονάσιν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, μέσσην τινὰ διανοῶν ἰέναι τρίβον, ὡς εἶναι πλειστάκις ἀσυμφανὲς τὸ δηλούμενον. Σαλπῖσαι μὲν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ φησιν, οὐχ ἐτέρους, ὡς γε οἶμαι πάλιν, πλην ὅτι τοὺς ἁγίους μυσταγωγούς, σαλπῖσαι δὲ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ σάλπιγγι τῇ μεγάλῃ, τοῦτ' ἐστὶ, τοῖς εὐαγγελικοῖς κηρύγμασι κεχρημένους μονονοῦχῃ κατηχησάι, καὶ μέγα τι καὶ ἐξαισιὼν ἀνακεκραγέναι τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς. « Καὶ γάρ τοι κατὰ ἀλήθειαν εἰς πᾶσαν τὴν

A alio modo intelliges illud, obsepit. Conclusa enim quodammodo erat mens Judæorum, ut nullo modo posset lucem veræ contemplationis divinæ recipere, neque Christi mysterium cognoscere; sicuti beatus Paulus scribit: « Excecatio ex parte facta est Israeli; et ad hunc usque diem, cum legitur Moses, velamen cordi illorum impositum est ¹⁴. » Et hoc est, opinor, obsepio. Quod autem hoc factum sit, non contra universum orbem terræ, nimirum contra universas gentes, sed contra solam Judæam et qui in ea sunt, ostendit manifeste, cum dicit obseptionem non simpliciter contigisse, sed a fossa fluminis usque ad Rhinocurura. Et hoc quidem dicit eventurum populo Judaico, qui prophetas occidit, et missos a Deo lapidavit, ipsumque Filium B cruci affixit. Deinde sermonem transfert ad omnium nostrum **383** Servatoris Christi personam, disseverentis et dicentis sanctis apostolis, videlicet omnibus, succedente tempore, Evangelium ejus ministrantibus, et mystica sacra tractare solitis: Vos autem congregate filios Israel singulos. Id est, ne multis verbis utantur, quibus docendi provincia concredita est, etiamsi non videatur Israel confortim ingredi: sed si quis inter eos sit intelligens, vocetur per fidem, veniatque seorsim et tanquam selectus. Salvæ enim sunt reliquæ Israel. Et quidem divini discipuli eos allocuti sunt sæpenumero, quemadmodum sane divinus Petrus: « Et nunc, fratres, » inquit, « scio quod ex ignorantia fecistis, quemadmodum et principes vestri. Respicite itaque, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini nostri Jesu Christi, et accipietis donum sancti Spiritus ¹⁵. Vobis enim sunt promissiones et filiis vestris ¹⁶. » Et capta est haud modica multitudo; verum hi præ universa gente Judæorum paucissimi omnino erant, et veluti sigillatim unusquisque susceptus est, servatus per fidem, videlicet in Christo.

Vers. 13. Et erit die illo, clangent tuba magna, et venient qui perierant in regione Assyriorum, et D qui perierant in Ægypto, et adorabunt Dominum super montem sanctum in Jerusalem.

Mos est sanctis prophetis obscuritate quadam suum obtegere sermonem, et quoniam effrenes ac præcipientes in iram erant Israelitæ, media quadam via in sententiis incedere, ita ut sit sæpe obscurum quod significatur. Tuba canere non alios dicit, ut arbitror, quam sanctos mysteriorum antistites; et non simpliciter tuba canere, sed tuba magna, id est, evangelica prædicatione tantum non resonare, et magnum quiddam et stupendum clamare in terra degentibus. « Etenim vere in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis verba eorum ¹⁷. »

¹⁴ II Cor. III, 14, 15. ¹⁵ Act. III, 17. ¹⁶ Act. II, 38. ¹⁷ Psal. XVII, 5.

Tuba enim usus est olim quoque magnus Moyses, A
at non magna. Exili enim voce præditus erat, et
tarde lingua; et legalium prædicationum vis ad
solam regionem Judæorum contrahabatur. At di-
vina et salutifera prædicatio cunctas urbes pervadit
et regiones, et voluit per universam terram quæ
sub cælo est, intonuit. Tale quid etiam in libris
Mosaicis scriptum **384** est: « Ambulavit enim
universorum Deus specie ignis super montem
Sina ¹⁷. » Erant autem fumi et grandines, et ca-
ligine profunda ætherium corpus obtenebratum est;
sed etiam, inquit, vox tubæ sonabat valde. Tum
his subinfert, dicens: Factæ sunt autem voces
tubæ procedentes multo fortiores. Initio enim lex
exili voce resonabat; at tempore procedente, voces
tubæ factæ sunt quam fortissimæ. Illo, inquit, B
tempore, magna tuba clangent, id est, evangelicum
præconium resonabunt: eos qui erraverunt colli-
gentes, et qui in loco captivorum facti sunt, ac idolo-
latriæ laqueis impliciti, a pristino errore extrahentes.
Venient enim, inquit, perdit in regione Assyrio-
rum, et perdit in Ægypto, et adorabunt Dominum
in monte Jerusalem. Duas regiones posuit maxime
præ cæteris superstitiosas, Assyriorum, inquam, et
Ægyptiorum. Sed hi, inquit, qui in illis perierunt,
venient vocati per fidem ad agnitionem veri Domini
et Dei, adorabuntque eum, non in fanis contami-
natis, sed in monte sancto, Ecclesia videlicet:
quam etiam Jerusalem nominat. montem quidem,
eo quod humile omnino nihil humive repens exsi-
stat in Ecclesiis, sed altis et sublimibus præcellat
opinionibus. Jerusalem vero quod sit vere pacis visio.
Θεοῦ, καὶ προσκυήσουσιν αὐτῷ, οὐκ ἐν τοῖς τεμένεσιν ἐτι τοῖς μεμολυσμένοις, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἁγίῳ ὄρει, τοῦτ' ἐστὶν, τὴν Ἐκκλησίαν, ἣν καὶ Ἱερουσαλὴμ ὀνομάζει· ὄρος μὲν ὅτι χθαμαλὸν ἢ χαμαιῖριφις οὐδὲν τὸ σὺμπαν ἐν Ἐκκλησίαις, ἀλλ' ὕψηλοις τε καὶ ἐπηρμένοις διαπρέπει δόγμασιν. Ἱερουσαλὴμ δὲ ἐτι δρασὶς ἀληθῶς εἰρήνης ἐστίν.

CAP. XXVIII. VERS. 1. *Væ coronæ injuriæ, mer-
cenarii Ephraim, flos cadens de gloria super vertice
montis pinguis, ebrii sine vino.*

Cum supra ostenderit vocandos esse per fidem ad
agnitionem veritatis, omnesque adoratos Domi-
num quicumque perierant laqueis detenti idololatriæ,
orationem ad præceres Judæorum traducit, qui impi-
etatis in Christum origo et occasio populo sub-
dito exstiterunt. Non enim eos per legem et prophe-
tias adduxerunt ad agnitionem eorum quæ promissa
fuerant antiquitus, sed in foveam interitus depres-
sos excommunicarunt, exterminaruntque e Syn-
agoga, qui illum esse Christum confessi sunt. Sic
etenim ait divinus Joannes. Convellentes autem
veluti et labefactantes fidem in illo, et **385** impe-
rito. un mentem a fide recta abducentes, Jesum
Samaritanum, et ebriosum, et ex scortatione na-
tum appellitarunt. Et quod adhuc his magis est
impium, ad Pilatum adduxerunt, et ut cruci affige-
retur rogaverunt, quantumque in ipsis erat, vitæ

τῇ ἐξῆλθεν ὁ φόβος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα
τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. ὁ Σάλπιγγι γάρ
ἐκέχρητο κατὰ καιροὺς καὶ ὁ μέγας Μωσῆς, πλὴν
οὐ τῇ μεγάλῃ· ἰσχυρόφωνος γάρ καὶ βραδύλωστος
ἦν, καὶ τῶν νομικῶν κηρυγμάτων ἡ δύναμις εἰς
μόνην τὴν τῶν Ἰουδαίων συνεστέλλετο χώραν. Τὸ δὲ
θεῖον καὶ σωτήριον κήρυγμα διὰ πάσης ἔρχεται πό-
λεως τε καὶ χώρας, καὶ ὅλον ὅλης κατεδρόντησε τῆς
ὑπ' οὐρανόν. Γέγραπται δέ τι τοιούτων καὶ ἐν τοῖς
Μωσέως βιβλίοις· « Κατεφόιτησε μὲν γὰρ ὁ τῶν
ὄλων Θεὸς ἐν εἰσεῖ πυρὸς ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ Σινᾶ. » Ἐγί-
νοντο δὲ καπνοὶ καὶ χάλασαι, καὶ γνώφῃ βαθεῖ τὸ
αἰθέριον κατεμελαινέτο σῶμα· ἀλλὰ καὶ φωνή, φησί,
τῆς σάλπιγγος ἤκει μέγα. Εἶτα τούτοις ἐπιφέρει
λέγων· Ἐγίνοντο δὲ αἱ φωναὶ τῆς σάλπιγγος προ-
βαίνουσαι ἰσχυρώτεραι σφόδρα, σφόδρα. Ἐν ἀρχαῖς
μὲν γὰρ ὁ ἰσχυρόφωνος ἀνεφωνήθη νόμος, προβαίνον-
τος δὲ τοῦ καπνοῦ, τῆς σάλπιγγος αἱ φωναὶ γεγόνα-
ειν ἰσχυραὶ σφόδρα, σφόδρα. Κατ' ἐκεῖνο, φησί, τοῦ
καιροῦ τοίνυν τῇ μεγάλῃ σάλπιγγι, τοῦτ' ἐστὶν, τὸ
εὐαγγελικὸν ἀναφωνήσουσι κήρυγμα, συλλέγοντες
τοὺς πεπλανημένους καὶ τοὺς ἐν τάξει τῶν δορυκτῆ-
των γεγεννημένους, καὶ τοὺς τῆς εἰδωλολατρίας ἐνα-
λόντας βρόχους τῆς ἀρχαίας ἀπάτης ἐξέλκοντες.
Ἥξουσι γάρ, φησὶν, οἱ ἀπολόμενοι ἐν χώρα τῶν
Ἀσσυρίων, καὶ οἱ ἀπολόμενοι ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ προσ-
κυνήσουσι τῷ Κυρίῳ ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ ἅγιον ἐν Ἱε-
ρουσαλὴμ. Δύο τέθεικε χώρας τὰς ὅτι μᾶλλον τῶν
ἄλλων δεισιδαιμονεστέρas, τὴν τε Ἀσσυρίων, φημί,
καὶ τῶν Αἰγυπτίων. Ἀλλ' οἱ ἐν αὐταῖς ἀπολωότες, C
φησὶν, ἥξουσι κεκλημένοι διὰ τῆς πίστεως πρὸς
ἐπίγνωσιν τοῦ κατ' ἀλήθειαν ὄντος Κυρίου, καὶ

Οὐαὶ τῷ στεφάνῳ τῆς ὕβρεως, οἱ μισῶτοί
Ἐφραίμ, τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν ἐκ τῆς δόξης ἐπὶ
τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους τοῦ παχέος, οἱ μεθύοντες
ἀνευ οἴνου.

Προαποφῆνας, ὅτι κεκλησονται διὰ τῆς πίστεως εἰς
ἐπίγνωσιν ἀληθείας, καὶ προσκυνήσουσι τῷ Κυρίῳ
πάντες ὅσοι διολώσιν τοὺς τῆς εἰδωλολατρίας βρό-
χους ἐνισχημένοι, μετακομίζει τὸν λόγον ἐπὶ τοὺς
τῶν Ἰουδαίων καθηγητὰς, οἱ καὶ τῆς κατὰ Χριστοῦ
δυσσεβείας γεγόνασιν ἀρχὴ καὶ πρόφασις τοῖς ὑπὸ
χεῖρα λαοῖς. Οὐ γὰρ ἀπεκόμизον εἰς ἐπίγνωσιν αὐτοὺς
τῶν πάλαι προηγγελμένων διὰ τε τοῦ νόμου καὶ τῶν
προφητῶν, ἀλλὰ γὰρ τοῖς τῆς ἀπωλείας ἐνιέντες βόθροις
ἀποσυναγώγους ἐποιούντο τοὺς ὁμολογοῦντας ὅτι αὐτὸς
ἐστὶν ὁ Χριστός. Οὕτω γὰρ ποιεῖ φησὶν ὁ θεσπέσιος Ἰωάν-
νης. Κατασεύοντες δὲ ὥσπερ τὴν ἐπ' αὐτῷ πίστιν, καὶ
τῶν ἀγγελίων τὸν νοῦν τῆς εὐθείας ἀποκομίζοντες, Σα-
μαρείτην καὶ μέθυσον, καὶ ἐκ πορνείας γεγεννημένον
νόμαζον τὸν Ἰησοῦν. Καὶ τὸ ἐτι τούτων δυσσεβέστερον,
Πιλάτῳ προσήγον, καὶ ὁ καὶ σταυροῦσθαι παρακε-
κλήκατον, ἀπεκτόνασι τε τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, τὸ γε

¹⁷ Exod. xix, 18.

ἦγον ἐπ' αὐτοῖς, πλὴν ἀνεβίω πατήσας τὸν θάνατον· ζῶν γὰρ ἦν κατὰ φύσιν ὡς Θεός, καὶ εἴπερ ἦν ἐν σαρκί. Οὐαὶ τοίνυν, φησὶ, τῷ στεφάνῳ τῆς ὕβρεως. Στέφανον αὐτοὺς ἀποκαλεῖ. Καὶ γὰρ ἦσαν αὐτοὶ τοῦ παντός Ἰσραὴλ στέφανος ὡς περ τις καὶ δόξα, τοῖς τῆς ἱερουσῦνης αὐχήμασι διαπρέποντες, καὶ τὸ τῆς ἡγεμονίας λαχόντες ἀξίωμα. Ἄλλ' οὐ μεμενῆκασιν ἐν ταῖς ἐκνεμηθείσαις αὐταῖς εὐκλείαις τε καὶ ὑπεροχαῖς, ἀποπεπτώκασιν δὲ μάλλον ὕβρεως στέφανος γεγονότες. Περιδέθληνται γὰρ ἀτιμίᾳ καὶ μῶμῳ καὶ τοῖς εἰς δυσέδειαν ἐγκλήμασι γεγονότες ἐνοχοὶ, καθάπερ ἄνθος κατεμαράνθησαν. Γεγόνασιν γὰρ αὐτοὶ καὶ μισθωτοὶ τοῦ Ἑφραῖμ. Ἑφραῖμ δὲ φησὶ τὸν Ἰούδαν, διότι τὸ ἐκ φυλῆς εἶναι τῆς Ἑφραῖμ. Αὐτὸν οὖν ἄρα κατεμισθοῦντο τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς οἱ προεστηκότες, πρὸς γε τὸ χρῆναι ταῖς αὐτῶν μισθωτικαῖς ὑπηρετεῖν αὐτὰ παραδοῦναι τὴν διδασκαλίαν. Ὁ δὲ καὶ πέπρακται. Οὐαὶ τοίνυν τῷ στεφάνῳ τῆς ὕβρεως, φησὶ, τοῦτ' ἐστὶ, τοῖς ἡγουμένοις, οἳ καὶ ἐμισθώσαντο τὸν Ἑφραῖμ, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν ἐκ φυλῆς Ἑφραῖμ. Γεγόνασιν τε ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ὡς ἄνθος ἐκπεσὼν ἐκ τῆς δόξης. Ὡς περ γὰρ δόξα τοῖς ἄνθεσι τὸ ἔξω τε ὁρᾶσθαι μαρμαρυγῆς, καὶ ἐν τῷ τῆς ἰδίας φύσεως κάλλει, κατὰ τὸν ἴσον οἶμαι τούτων τρόπον νοθεῖν ἂν καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν. Ἔως μὲν γὰρ ἔσμεν ἐν οἷς ἡμᾶς εἶναι πρέπει, τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ἀδιαλόγητον εὐ μάλα τηροῦμεν τὸ κάλλος· παρατετραμμένης δὲ τῆς ἐν ἡμῖν διανοίας ἐφ' ἧς προσήκειν, ἄνθος δὲσόμεθα τῆς αὐτῷ πρεπούσης δόξης ἐκπεπωκότος. Ὁ δὲ καὶ πεπνῶσεν οἱ Γραμματεῖς τε καὶ Φαρισαῖοι, καὶ γνώμην, καὶ λόγους, καὶ ἐγχειρήματα, καὶ πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἐκτόπων καταθῆγοντες τοῦ Χριστοῦ. Ποῦ δὲ τὸ ἄνθος ἦν τὸ ἐκπεσὼν τῆς δόξης, καὶ τίνα τρόπον ἀπεκλήρωσατο; Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους τοῦ παχέος. Ὅρος δὲ παχὺ τὸν Ἰσραὴλ ὀνομάζει· παχὺ μὲν, ὅτι ταῖς εὐθυμίαις κατεπαινετο· ὄρος δὲ, διότι τὸ ὕψος τεθεῖσθαι παρὰ Θεοῦ, κατὰ γε τὸ ἐνδοξον, φημί. Αὐτὸς γὰρ ποῦ φησὶ περὶ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ· Ὑἱὸν ἐγέννησα καὶ ὑψωσα. Ὁ Θεὸς δὲ τῇ θεῇ Γραφῇ τὴν τῶν Ἰουδαίων μητέρα, φησὶ δὴ τὴν Ἱερουσαλήμ, δρεῖ παρεικάζειν ἐσθ' ὅτε. Ἐκείντο τοίνυν ἄνθος ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους, τοῦτ' ἐστὶν, ἐπάνω πάντων, καὶ ἐπὶ πάντας ὡς ἡγούμενοι, καὶ τὸ κατέρχων τῶν ἄλλων ταῖς ἐκ νόμου λαχόντες ψήφοις. Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ μεθύοντες ἀνευ οἴνου. Καὶ γὰρ ἦν ἐξ ἀμπέλου Σοδόμων ἡ ἀμπλος αὐτῶν, καὶ ἡ κληματὶς αὐτῶν ἐκ Γομόρρας, ἡ σταφυλὴ αὐτῶν σταφυλὴ χολῆς, βότρως πικρίας αὐτοῖς, καὶ θυμὸς δρακόντων ἀνάτοξ. Κατεμεθύσκοντο γὰρ οὐκ οἶνον τοῦτον πίνοντες τὸν αἰσθητὸν, ἀλλὰ τὸ ἐξ ἀκατόου θυμοῦ, καὶ μανίας μέθυσμα, καὶ τῆς διαβολικῆς δυστροπίας τὸν σκοτισμὸν ταῖς αὐτῶν διανοίαις εἰσοικιζόμενοι.

Ἰδοὺ ἰσχυρὸν καὶ σκληρὸν ὁ θυμὸς Κυρίου ὡς χάλαζι καταφερομένη, οὐκ ἔχουσα σκέπη, βίᾳ καταφερομένη, ὡς ὕδατος πολὺ πλῆθος σύρον χάφαν τῇ γῇ. ποιήσει ἀνάπανσιν ταῖς χερσὶ καὶ τοῖς ποσὶ, καὶ καταπατηθήσεται ὁ στέφανος τῆς ὕβρεως, οἱ μισθωτοὶ τοῦ Ἑφραῖμ.

* Isa. 1, 2.

A principem occiderunt. Verum calcata morte revixit, ut qui vita esset natura tanquam Deus, etiam in carne existeret. Væ igitur, inquit, coronæ injuriæ. Coronam eos vocat. Erant enim illi totius Israelis corona veluti quædam et gloria, sacerdotii insignibus excellentes, et principatus auctoritatem sortiti. Verum in hac dignitate et prærogativa sibi deputata non permanserunt, imo exciderunt potius, cum facti essent corona injuriæ, seu insolentiae. Circumdati enim ignominia et labe, impletisque crimine implicati, tanquam flos emaruerunt. Erant enim illi mercenarii Ephraim. Ephraim dicitur Juda, quod esset ex tribu Ephraim. Num igitur mercede conduxerunt Judaicæ Synagogæ præfecti, ut essent cædis eorum administrari, et hunc Doctorem traderent. Quod factum est. Væ ergo, inquit, coronæ injuriæ, id est, proceribus, qui etiam mercede conduxerunt Ephraim, scilicet eum qui esset e tribu Ephraim. Hanc namque ob causam facti sunt velut flos cadens de gloria. Quemadmodum enim florum gloria est sine marcore esse, et in suæ naturæ pulchritudine conspici, pari modo et in nobis ipsis posse intelligi arbitror. Quandiu enim versamur in quibus nos versari convenit, animæ nostræ pulchritudinem diligenter custodimus illibatam; at mente nostra ad ea quæ parum decet transversa, flos erimus cujus decora gloria defluxit. Quod usuvenit Scribis et Phariseis, niente, sermone, conatibus, omnibusque prodigiosis machinamentis contra Christum instructis. At ubi erat flos decidens de gloria, et quem locum obtinuit? In vertice montis pinguis. Montem pinguem, Israel nomenat: pinguem quidem, quod tranquillitate et securitate gestiret; montem vero, quod in sublimi a Deo collocaretur, quod ad nobilitatem, inquit, attinet. At enim ipse de Israelitis: « Filios genui et evedi ». Est autem familiare divinæ Scripturæ matrem Judæorum, Jerusalem inquam, monti comparare quandoque. Positi igitur erant flos 386 in vertice montis, id est, supra omnes et in omnes velut principes, et ad imperitandum aliis suffragio legis delecti. Hi erant ebrii sine vino. Etenim ex vite Sodomorum erat vitis eorum, et sarmentum eorum ex Gomorrha, uva bilis, botrus amarus illis, et ira draconum insanabilis. Inebriati sunt enim, non hoc vinum subjectum sensibus bibendo, sed ex impotenti ira et furore ebrietatem et diabolicæ perversitatis obtenebrationem in animi quasi domicilium admittendo.

Vers. 2, 3. Ecce forte et durum ira Domini, sicut grando quæ deorsum demittitur, non habens tegmen, violenter demittitur, velut aquæ magna vis trahens regionem, in terra faciet quietem manibus et pedibus, et conculcabitur corona superbiæ, mercenarii Ephraim.

Quomodo illis dira contingent, et quod impietatis in Christum pœnas daturi sint, in duram et implacabilem iram justī iudicis incidentes, hisce verbis propheticus sermo nobis submonstrat. Veniet enim, inquit, veniet contra nos dura et sœva ira Domini, sicque veniet perinde quasi grando demitteretur contra eos qui non habent velamentum, demissa violenter, id est, non tolerabiliter, seu potius fortiter et acriter, ac si quis funda vibrata, immaniter aliquem impeteret. Veniet ergo, inquit, instar grandinis, aut tanquam vis aquæ multæ trahens regionem. Est autem et hoc inexpugnabile. Agedum enim Numine, ut exempli causa dicam, vel torrente impetuosisissime demisso, quid est quod obstare aut resistere valeat, quodque aquarum irruptioni non cedat? Veniet igitur velut aqua, totam inundans regionem, videlicet Judæorum. Erit autem casus tam horribilis, ut in tota terra facturus sit requiem. At qualem requiem, et quam? Manibus et pedibus. Est autem hæc verborum sententia. Nam qui natate discunt, si quidem sit aquarum status placidus et velut tractabilis, pedibus manibusque adductis et porrectis, mediocriterque laborantibus, suffocationis periculum effugiunt. At impetus aquarum si omnino irruat, ita ut exitus non pateat, quiescit ac desinit natate omnino captus, videturque labore liberatus, **387** ac cum sit prorsus submersus, ut deinceps præfocetur necesse est. Itaque ironiam habet hæc oratio, cum ait terræ facturam requiem aquam, requiemque manibus et pedibus. Simile est enim ac si diceret: Frustra laboret nemo, ut adventanti in omnes calamitati occurrat. Adeo enim impetuose ruet, ut si laborare vellent, nec consilio providere possint, nec cogitatione præcipere. Nemo enim enatabit, ac, velit nolit, deprimetur, quocunque aqua attrahens detulerit, id est, violentissima et invulnerabilis manus Romani exercitus. Tunc quidem, tunc conculcabitur, id est, pedibus eorum, quos dixi, subijcietur corona superbix, mercenarii Ephraim. Quinam autem isti sunt, ex his quæ jam supra dicta sunt cognovimus.

πατηθήσεται, τοῦτ' ἐστίν, ὑπὸ πόδας κείσεται τῶν ἐρηκτόων ὁ στέφανος τῆς ὕδρεως, οἱ μισθωτοὶ τοῦ Ἐφραΐμ. Τίνες δὲ οὗτοι, διὰ τῶν ἤδη προειρημένων ἐγνώκαμεν.

Vers. 4. Et erit flos qui decidit de spe gloriæ, in summo montis excelsi, velut præcoqua ficus quam simul atque vidit aliquis, priusquam eam manu sumat, devorare cupiet.

Quid sit ille flos decidens de spe gloriæ, et quid præterea significaverit, in vertice montis excelsi situm esse et conspici, ex paulo ante dictis evasit perspicuum. Florem enim, utpote in monte conspicuum, vel Israeliem, vel eos qui ut præsent delecti sunt, optime intelliges. Sed erit, inquit, tanquam præcoqua ficus. Nam cum fructus in sicu matureseunt, si quis forte alios prævenit et antevertit, fiatque ita aptus esui, qui videt, alacriter invadit cupitque devorare, et fortassis impetu ad hoc inflammato, quantum ad appetitum attinet, manum se extendere cunctantem accusat, oreque diducto in

Τίνα τρόπον αὐτοῖς τὰ δεινὰ συμβήσεται, καὶ ἐπὶ τῆς εἰς Χριστὸν δυσσεβείας ἀποτίσουσι δίχας σκληρῶ τε καὶ ἀνημέρῳ παραπεσόντες θυμῷ τοῦ τὰ δίκαια κρίνοντος, διὰ τούτων ἡμῖν ὁ προφητικὸς ὑπεμφαίνει λόγος. Ἦξει γάρ, ἤξει, φησί, σκληρὸς καὶ δυσάντητος καθ' ὁμῶν ὁ θυμὸς Κυρίου, ἤξει δὲ οὕτως ὥσανεὶ καὶ χάλαζα καταφέροιο κατὰ τινῶν οὐκ ἐχόντων σκέπην, καταφερόμενος δὲ σὺν βίᾳ, τοῦτ' ἐστίν, ἀφορήτως, ἐντόνως δὲ μᾶλλον καὶ μονονουχὶ κατασφενδονῶντός τις, καὶ ἀγρίως τισὶν ἐπιφέροντος. Ἦξει δὲ οὖν ὡς χάλαζα, φησὶν, ἡ καὶ ὡς ὕδατος πολὺ πλῆθος σύρον χώραν. Ἀμαχον δὲ καὶ τοῦτο. Ποταμοῦ γάρ, φέρε εἰπεῖν, ἦτοι χειμάρρου βαρβαρότατα καταφερομένου, ποῖον ἔσται τὸ ἀντιστατοῦν, καὶ ἀντισχεῖν δυνάμενον, καὶ τῇ τῶν ὑδάτων ῥύμῃ μὴ παραχωρῶν; Ἦξει δὲ οὖν ὡς ὕδωρ ὅλην ἐπικλύζον τὴν χώραν, ὅλην δὲ ὅτι τὴν τῶν Ἰουδαίων. Ἔσται δὲ οὕτως ἀπηγῆς ἡ καταφορά, ὡς καὶ ἀνάπαυσιν ποιῆσαι τῇ γῇ. Ἀνάπαυσιν δὲ ποῖαν ἄρα, καὶ τίνα; Ταῖς χερσὶ καὶ τοῖς ποσὶ. Καὶ ἔσται τοιοῦτος τῶν εἰρημένων ὁ νοῦς. Οἱ γάρτοι νήχσονται μεμελετηκότες, εἰ μὲν εἴη τυχὸν ἡρεμαῖα τε καὶ οἶον εὐαφῆς τῶν ὑδάτων ἡ στάσις, πόδας τε καὶ χεῖρας συστέλλοντες, καὶ ἐκτεινόντες, διαπονηθέντες τε συμμέτρως, τὸν ἐκ τοῦ καταπνίγεσθαι διαδράσκουσι κίνδυνον. Τῆς δὲ τῶν ὑδάτων ὁρμῆς ἀπρόσιτον παντελῶς ἐχούσης τὴν προσβολὴν παύεται τοῦ νήχεσθαι πάντη τε καὶ πάντως ὁ ἐναλούς, καὶ δοκεῖ μὲν ἀπαλλάττεσθαι πόνου, καταπνίγεται δὲ λοιπὸν ὡς ἐξ ἀνάγκης τε καὶ βίας πάντη τε καὶ πάντως ὑποδρύχιος γεγὼνός. Οὐκοῦν διαγελᾷ πως ὁ λόγος, καὶ εἰρωνεύεται, ἀνάπαυσιν τῇ γῇ ποιῆσαι λέγων τὸ ὕδωρ, ἀνάπαυσιν δὲ ταῖς χερσὶ καὶ τοῖς ποσὶ. Ὅμοιον γάρ ὡς εἰ καὶ λέγοι τυχὸν, Εἰκὴ πονεῖτω μηδεὶς, εἰς ἀντίστασιν τῆς μελλούσης κατὰ πάντων ἵνα συμφορᾷς. Ἦξει γάρ οὕτως βαρβαλῶς, ὡς ἀπρόσβλητον εἶναι παντελῶς καὶ ἀνόνητον ὁλοτρόπως τοῖς ἐθέλουσι πονεῖν γενέσθαι τὸ χρῆμα. Διανήξεται γάρ οὐδεὶς, κατακομισθήσεται δὲ καὶ ἀκῶν, οὐπερ ἂν φέροι τὸ καθέλκον ὕδωρ, τοῦτ' ἐστίν, τῶν Ῥωμαίων στρατείας ἡ βιαιοτάτη καὶ ἄδραυστος χεῖρ. Τότε δὲ τότε καταπνιγέσθαι τὸν στέφανον τῆς ὕδρεως, οἱ μισθωτοὶ τοῦ Ἐφραΐμ.

Καὶ ἔσται τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς ἐλπίδος τῆς δόξης, ἐπ' ἄκρου τοῦ ὅρους τοῦ ὑψηλοῦ ὡς πρόδρομοι σύκου, ὁ ἰδὼν αὐτὸ πρὶν εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ λαβεῖν, θελήσει αὐτὸ κατυπιεῖν.

Τὸ δὲ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆς ἐλπίδος τῆς δόξης, τί δὲ δὴ πρὸς τοῦτο κατασημάνειεν ἂν, τὸ ἐπ' ἄκρου τοῦ ὅρους τοῦ ὑψηλοῦ κεῖσθαι τε αὐτὸ καὶ ὁρᾶσθαι, καὶ τῶν ἐναγῶς εἰρημένων κατέστη γινώριμον. Ἄνθος μὲν γάρ, τὸ ὡς ἐν ὄρει περίοπτον, ἦτοι τὸν Ἰσραὴλ, ἦγουν τοὺς καθηγείσθαι λαχόντας εὐ μάλα συνήσεις. Ἄλλ' ἔσται, φησὶν, ὡς πρόδρομος σύκου. Μελλόντων γάρ τῶν ἐν συκῇ πεπαινεσθαι καρπῶν, εἴπερ τι τῶν ἄλλων προελάσσει τυχὸν, γένοιτό τε οὕτως ἐδώδιμον, ἐπιτηδῆ μὲν προθύμως ὁ θεσκαμένος, γλίχεται δὲ καταπιεῖν, καὶ τάχα που ταῖς εἰς τοῦτο διαπύροις ὁρμαῖς, καὶ τό γε ἦγον εἰς ὄρεξιν αἰτιατῶνται

μέλλουσιν τὴν χεῖρα πρὸς ἑκτασιν, καὶ διεσπύων τὸ στόμα, τοῖς κλάδοις ἐκπιδᾷ. Οὕτως ἔσται, φησί, τοῖς ἀρπάζουσιν ὁ Ἰσραήλ. Καταπίεσται γὰρ, ὡς ἔφην, ὑπὸ Ῥωμαίων, ἡδεῖα τε γέγονε τοῖς ἐλοῦσι τροφή.

Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται Κύριος Σαβαώθ ὁ στέφανος τῆς ἐλπίδος, ὁ πλακεὶς τῆς δόξης τῷ καταλειφθέντι μου λαῷ. Καταλειφθήσονται ἐν πνείματι κρίσεως ἐπὶ κρίσιν, καὶ ἰσχύον κωλύων [κωλύον] ἀνελεῖν.

Τίνα τε καὶ ὅπως τοῖς κυριοκτόνοις συμβήσεται, διεσάφησεν ἡμῖν ὁ λόγος ἐν τούτοις· προσεπάγει δὲ λοιπὸν τὴν ἐπὶ γε τοῖς πεπιστευκόσιν ἐξήγησιν· οὐ γὰρ εἰς ἅπαν ἀπόλωλεν ὁ Ἰσραήλ. Σέσωσται δὲ τὸ κατάλειμμα, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν. Πεπίστευκε γὰρ εἰς Χριστὸν οὐ μετρία πληθὺς, ἥς γέγονεν ἀρχὴ τις ὥσπερ καὶ πρωτόλιον ὁ τῶν ἁγίων ἀποστόλων χορὸς. Κατ' ἐκεῖνο δὴ οὖν τοῦ καιροῦ, φησὶν, ἔσται Κύριος Σαβαώθ ὁ στέφανος τῆς ἐλπίδος, ὁ πλακεὶς τῆς δόξης τῷ καταλειφθέντι μου λαῷ. Αὐτὸς γὰρ ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος στεφανώσκει τοὺς πεπιστευκότας ἐλπίδι τε καὶ δόξῃ, καὶ ἐλπίδι μὲν τῆς τῶν ἐσομένων ἀγαθῶν δηλονότι, δόξῃ δὲ, ὅτι συμβασιλεύσουσιν αὐτῷ, καὶ τῶν ἀνωτάτω γερῶν εἰσὼ γεγονότες, ζηλωτοὶ τε ἔσονται καὶ ἀπόδλεπτοι. Τί γὰρ ἔσται τὸ ἰσοστατοῦν εἰς εὐκλείας λόγον τοῖς ἐλπίζουσι λαβεῖν τῆς ἐν Χριστῷ βασιλείας τὸν στέφανον; Τούτοις ἐτέρωθι φησιν αὐτὸς ὁ προφήτης Ἡσαΐας· Καὶ ἔση στέφανος κάλλους, καὶ διάδημα βασιλείας ἐν χειρὶ Θεοῦ σου. Δόξη γὰρ ἀτελευτήτω τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας στεφανώσκει Χριστὸς, καταπαίει δὲ καὶ ἐλπίδι λιπαρωτάτῃ. Ἔσται δὲ τῶν τοιούτων ἐν μεθέξει, φησὶν, ὁ καταλειφθεὶς μου λαὸς, τοῦτ' ἔστι, τὸ ἐξ Ἰουδαίων κατὸ λείμμα· συνεισδεχθέντος δηλονότι καὶ τοῦ ἐτέρου λαοῦ, τοῦτ' ἔστι, τῶν ἐθνῶν οἱ καὶ ἐπὶ Χριστῷ φρονούντες· μεγάλα προσεύχονται, καὶ κεκράγασιν πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα καὶ Θεόν· Κύριε, ὡς ὅπλη εὐδοκίας ἐστεφάνωσας ἡμᾶς. Εὐδοκῆσαντος γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὅπλον ἡμῖν ἀρραγὲς ἐδείχθη καὶ γέγονεν ὁ Χριστὸς, τοῖς τοῦ πονηροῦ βέλεσιν ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν ἀντεξάγων, ἄρτωνται τε καὶ ταῖς ἐκείνου δυστροπίαις ἀχειρωτοὺς τὸν ἑαυτοῦ τετήρηκε λαόν. Τοιοῦτόν τι, καθάπερ ἐγῶμαι, κατασημαίνει λέγων περὶ τοῦ καταληφθέντος λαοῦ, τοῦτ' ἔστι, τῶν ἐν πίστει δεδίκαιωμένων· Καταλειφθήσονται ἐν πνεύματι κρίσεως ἐπὶ κρίσιν, καὶ ἰσχύον κωλύων ἀνελεῖν. Πάλαι μὲν γὰρ ἄπαξ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὸ ἐπὶ γῆς γένος ἀνείλεν ὁ Σατανᾶς τοῖς τῆς ἀμαρτίας βόθροις ἐγκαθεῖς. «Οὐ γὰρ ἦν ὁ ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἦν ἕως ἐνός, ἀλλὰ πάντες ἐξέκλιναν ἅμα, ἡχρεώθησαν,» κατὰ τὴν τοῦ Ψάλλοντος φωνήν. Ἐπειδὴ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ λόγος, ἔκρινεν ἡμῶν τὴν κρίσιν, δεδίκαιεν ὥσπερ ἡμῖν τε καὶ τῷ πλεονεκτήσαντι Σατανᾷ, καὶ κτεφρίσματο μὲν ἐκείνου τὸν βλεθρον, ἀπέστρεψε δὲ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ὀλετήρα, καὶ ἀνδροκτόνον, σέσωκε

ramos assultat. Sic erit, inquit, diripientibus Israel. Devoratus est enim, ut dicebam, a Romanis, dulcisque cibus factus est capientibus.

VERS. 5, 6. Die illo erit Dominus Sabaoth corona spei, ornamentum gloriæ relicto populo meo. Derelinquentur in spiritu iudicii super iudicium et fortitudinem, prohibens interficere.

Quæ et quomodo Domini intersectoribus evenitura sunt, exposuit nobis hisce verbis oratio. Deinceps adducit explicationem de fidelibus: non enim in totum periit Israel, sed, juxta vocem prophetæ, reliquæ salvæ factæ sunt. Credidit namque in Christum non parva multitudo, **388** ejus principum quoddam et quasi primitiæ exstitit sanctorum apostolorum chorus. Eo igitur tempore, inquit, erit Dominus Sabaoth corona spei, ornamentum gloriæ derelicto populo meo. Ipse enim exercituum Dominus coronabit credentes spe et gloria, futurorum videlicet bonorum: gloria, quod cum illo simul regnabunt, et summorum donorum facti participes, admirabiles existent et illustres. Quid enim ad rationem honoris par esse poterit sperantibus, se regni in Christo coronam accepturos? Ad hæc alibi dicit ipse propheta Isaias: Et eris corona pulchritudinis, et diadema regni in manu Dei tui. Gloria enim infinita coronabit credentes in se Christus, speque opima recreabit, quasque saginabit. Talinam, inquit, particeps erit derelictus populus meus, scilicet Judæorum reliquæ: comprehenso videlicet etiam alio populo, nimirum ex gentibus: qui in Christo magna fiducia concepta, orant et clamant ad Patrem et Deum cœlestem: Domine, velut armis benevolentiæ coronasti nos. Benevolente enim et pacato Deo Patre, arma nobis infracta exhibitus et factus est Christus, se telis maligni pro nobis opponens, populumque suum invulneratum, et ab ejus malitia immunem intactumque custodivit. Istud denique, ut opinor, significat, quod dicit de populo assumpto, id est, fide justificatis: Derelinquentur in spiritu iudicii, super iudicium et fortitudinem prohibens interficere. Semel enim olim Satanas, ut ita dicam, interfecit terrigenas, in peccati voraginem dejectos. «Non enim erat qui recte faceret, non erat ne unus: sed omnes declinarunt, simul inutiles facti sunt», juxta vocem Psallentis. At posteaquam factus esset homo unigenitus Dei Verbum, nostrum judicavit iudicium, et inter nos et Satanam tyrannum, se arbitrum interposuit, ac illius stragem damnavit, in terra velut perniciosius et homicidam exterminavit: itaque perditos, id est nos, servavit. Idque docet inquires: «Nunc iudicium est hujus mundi, nunc princeps mundi hujus ejicietur foras;» et: «Si exaltatus fuero de terra, omnes traham ad me ipsum». Quippe diserte ait: «Non misit Deus

¹⁰ Psal. LII, 2, 4. ¹¹ Joan. XII, 31, 32.

Filium suum in mundum ut judicet mundum, sed
389 ut mundus servetur per illum. » Quomodo
 ergo dicit: Judicium est mundi hujus? Nos enim
 sumus, qui quondam clamavimus, voce prophetarum:
 « Excitare, Domine, et attende iudicio meo, Deus
 mi, et Domine mi, causæ meæ ²¹. » Nam etiam ju-
 dicio de nobis justo facto, gratias agimus et dici-
 mus: « Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo;
 narrabo omnia mirabilia tua, psallam nomini tuo,
 Altissime ²². » Et quam ob causam? Quia fecisti
 iudicium meum, et egisti causam meam: sedisti in
 solio iudicans iudicium: increpasti gentes, et periiit
 impius. Increpastæ sunt enim catervæ dæmonum,
 simulque cum illis periiit impius, id est, Satan. De-
 relinquantur igitur, id est, conservantur in spiritu
 iudicii. Judicavit enim et justificavit, ut dixi, super
 iudicium et fortitudinem, id est, recto iudicio et
 potentia, videlicet divina, prohibens interficere eos
 qui credunt in eum.

απόλαυε δὲ τοῦτοις ὁ ἀσθεὶς, τοῦτ' ἐστίν, ὁ Σατανᾶς. Καταλειφθήσονται τοῖνυν, τοῦτ' ἐστίν, περιω-
 θήσονται ἐπὶ πνεύματι κρίσεως· ἔκρινε γὰρ καὶ δεδικαίωκεν, ὡς ἔφην, ἐπὶ κρίσιν καὶ ἰσχύιν, τοῦτ'
 ἐστίν, ὀρθοκρίσις καὶ δυνάμει, ὅλον δὲ ἐπὶ τῇ θεοπροπείᾳ, κωλύων ἀνελεῖν τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας.

Vers. 7. Hi enim vino erraverunt, erraverunt præ
 cicera; sacerdos et propheta mente alienati sunt
 præ vino. Vacillaverunt propter ebrietatem siceræ,
 erraverunt. Hac est visio.

Describit aliquo modo eos qui lapsi sunt, quique
 Deum diutina hac inobedientia offenderunt. Erra-
 verunt enim tales, inquit, vino et ebrietate tituban-
 tes, non quidem sensibus subjecta aut corporea: at
 potius mentis cæcitate capti, quam hominibus otio
 et ignaviæ deditis, dirus draco immittit. Scribit
 enim divinus Paulus: Deus sæculi hujus obtenebra-
 vit intelligentiam infidelium, ne lux Evangelii gloriæ
 Dei illucesceret. Vinum igitur et siceram ex dia-
 boli perversitate in animos hominum immissam,
 rectissime tenebras vocat. Stupore autem et admi-
 ratione veluti percillitur, quod non solum indoctis-
 sima vulgi multitudo hoc morbo laborare videatur,
 verum etiam sacerdos et propheta mente præ vino
 excesserint. Vinum rursus ebrietatem ex ignorantia
 vocat. Mirum vero, videre sacerdotem et propheta-
 tam hoc pati cum reliquis. Nam quos æquum erat
 alios instituere, et ad utilitatem indagandam et ve-
 nandam dirigere, et salutis semitam ostendere: hi
 et quidem præ aliis tenebras receperunt; ita ut va-
 cillarent, **390** et quovis vento, idque ex hac men-
 tis ebrietate, circumferrentur. Dixit autem inquisi-
 tiam, inquit, hanc rem veluti phasma ac visionem
 esse: id est, miraculum vel stuporem. [Quando enim
 præter spem et opinionem quidpiam contingit, tunc
 videntibus quemdam vehementem stuporem incutit.]
 His autem verbis prophetam dicit, non omnino ve-
 rum, et a Deo missum: sed potius quam sibi ipsi
 gloriam existimationemque prophetæ affligit; de
 quibus loquitur voce Ezechielis: Væ prophetanti-

δὲ οὕτως τοὺς ἀπολωλότας, τοῦτ' ἐστίν, ἡμᾶς. Τοῦτο
 διδάσκων φησὶ, Νῦν κρίσις ἐπὶ τοῦ κόσμου τούτου·
 νῦν ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου ἐκδηληθήσεται ἔξω.
 Κάγω ἔὰν ὑψωθῶ ἐκ γῆς, πάντας ἐλκύσω πρὸς
 ἑμαυτόν. Καίτοι φησὶν ἐναργῶς, « Οὐκ ἀπέστειλεν ὁ
 θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν
 κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. » Πῶς οὖν
 ἄρα φησὶν, ὅτι κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου;
 Ἡμεῖς γὰρ ἐσμεν οἱ πάλαι βοῶντες διὰ φωνῆς προ-
 φητῶν: « Ἐξεγέρθητι, Κύριε, καὶ πρόσχες τῇ κρί-
 σει μου, ὁ θεὸς μου καὶ ὁ Κύριός μου, εἰς τὴν δίκην
 μου. » Ὅτι καὶ δικαίας κρίσεως ἐφ' ἡμᾶς γενομένης
 εὐχαριστοῦντές φαμεν, « Ἐξομολογήσομαί σοι, Κύριε,
 ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου· διηγῆσομαι πάντα τὰ θαυμαστά
 σου, ψαλῶ τῷ ὀνόματί σου, Ὑψίστε. » Καὶ διὰ
 πόλιν αἰτίαν; Ὅτι ἐποίησας τὴν κρίσιν μου καὶ τὴν
 δίκην μου. Ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου, ὁ κρίνων δικαιο-
 σύνην, ἐπετίμησας ἔθνεσι, καὶ ἀπώλετο ὁ ἀσεβὴς·
 ἐπετιμήθησαν γὰρ τὰ τῶν δαιμόνων στίφη, συν-

Οὗτοι γὰρ οἶνον πεπλανημένοι εἰσὶν· ἐπλανή-
 θησαν διὰ τὸ σίκερα, ἱερεὺς καὶ προφήτης ἐξ-
 ἔστησαν διὰ τὸν οἶνον· ἐσείσθησαν ἀπὸ τῆς μέ-
 θης τοῦ σίκερα· ἐπλανήθησαν. Τοῦτ' ἐστὶ φά-
 σμα.

Καταδεικνύει τρόπον τινὰ τοὺς ὀλισθηκότας, καὶ
 διὰ τῆς οὕτω μακρᾶς ἀπειθείας προσηκουκότας
 Θεῷ. Πεπλάνηνται γὰρ οἱ τοιοῦτοι, φησὶν, οἶνον καὶ
 μέθυσμα πεπωκότες, οὐκ αἰσθητὸν ἢ σωματικόν,
 σκοτισμὸν δὲ μᾶλλον ἔδοντες εἰς νοῦν, ὃν τοῖς εἰσθόσι
 βρῦμεν ὁ παγχάλεπος ἐνίησι δράκων. Γράφει γὰρ
 ὁ θεοπρίσιος Παῦλος, ὅτι ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου
 ἐσκότησε τὰ νοήματα τῶν πιστῶν, εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι
 τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ.
 Οἶνον οὖν ἄρα καὶ σίκερα τὸν ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου
 δυστροπίας ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ἐνέμενον
 σκότον εὖ μάλα καλεῖ. Καὶ καταπλήττεται δὲ ὡς περ,
 οὐχ ὅτι μόνον τοῦτο παθοῦσα φαίνεται τῶν ἀγγελίων
 ἡ ἀμαθεστάτη πληθὺς, ἀλλὰ γὰρ ἐπὶ πρὸς ἐκείνους,
 ἱερεὺς καὶ προφήτης ἐξέστησαν διὰ τὸν οἶνον. Οἶνον
 δὲ πάλιν τὸ ἐκ τῆς ἀμαθίας μέθυσμά φησι. Θαυμα-
 στὸν δὲ ὅτι τοῖς ἄλλοις ὁμοῦ τοῦτο πεπονθότας κα-
 τοῖς τις ἂν ἱερεῖα καὶ προφήτην. Οὐς γὰρ ἦν εἰκὼς
 καὶ τοὺς ἄλλους ἀπαντας ἀπειθύνειν δύνασθαι πρὸς
 τὴν τοῦ συμφέροντος θῆραν καὶ τὴν τῆς σωτηρίας
 καταβεῖξαι τρίθον, οὗτοι τάχα που καὶ πρὸ γε τῶν
 ἄλλων τὸν σκότον ἔδεχοντο, ὥστε καὶ καταδονεῖσθαι,
 καὶ πάντα πνεύματα περιφέρεισθαι, καὶ τοῦτο ἐκ μέ-
 θης τῆς νοητῆς. Φαίη δ' ἂν τις τὸ πρᾶγμα οἶόν τι
 γενέσθαι φάσμα, τοῦτ' ἐστὶ, θάμβος ἢ ἐκπληξιν.
 Προφήτην δὲ φησὶν ἐν τοῦτοις οὐχὶ πάντως τὸν ἀληθῆ
 καὶ παρὰ Θεοῦ, ἐκείνους δὲ μᾶλλον τὸν οἰονεῖ δόξαν
 ἑαυτῷ τὴν προφητικὴν περιπλέττοντα· περὶ ὧν φησὶ
 διὰ φωνῆς Ἰεζεχὴλ· Οὐαὶ, οἱ προφητεύοντες ἀπὸ
 καρδίας αὐτῶν, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος Κυρίου. Δια-

²¹ Psal. xxxiv, 23. ²² Psal. ix, 2, 3.

δέδληνται δὲ καὶ διὰ φωνῆς Ἡσαίου· φησὶ γάρ που Ἀ
περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ, Οἱ ἡγούμενοι αὐτῆς μετὰ δώ-
ρων ἔκρινον, οἱ προφηταὶ αὐτῆς μετὰ ἀργυρίου
ἐμαντεύοντο.

Ἀρὰ ἔδεται ταύτην τὴν βουλήν· αὕτη γὰρ ἡ
βουλή ἐνεκεν πλεονεξίας.

Πεπλανῆσθαι λέγων ἱερεῖα τε ὁμοῦ καὶ προφήτην,
καὶ μὴν καὶ ἐκστῆναι φρενὸς ἀγαθῆς διὰ τὸν οἶνον
τὸν ἐξ ἀμπέλου Σοδόμων, μέθυσμά τε τὸ νοητὸν,
προσπενεγκῶν δὲ ὅτι τοῦτό ἐστι φάσμα, τοῦτ' ἐστι,
κατάπληξις, καὶ οἶον τι θάμβημα, καταδείκνυσιν εὐ-
θὺς καὶ τὴν τοῦ καταπεπληχθῆαι πρόφασιν, καὶ τῆς
τῶν ἱερέων ἐκστάσεως τε καὶ μέθης τὰ ἐγκλήματα.
Ταύτη τοι φησιν, Ἀρὰ ἔδεται ταύτην τὴν βουλήν. Ἐπ-
άρατος γὰρ ἡ τῶν Ἰουδαίων σκέψις γέγονεν ἀληθῶς,
ἡ ἐπὶ γέ φημι τῷ πάντων Σωτῆρι ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στῷ. Προαπέστειλε μὲν γὰρ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοὺς
ἁγίους προφήτας, καὶ ἀπεκτόνασιν αὐτούς. Ἔττα μετ'
ἐκείνους πέπομφε τὸν ἀγαπητὸν λαβεῖν τοὺς καρποὺς
τοῦ ἀμπελῶνος αὐτοῦ, κατὰ γὰρ τὴν ἐν τοῖς Εὐαγγε-
λίοις παραβολήν. Οἱ δὲ τοῦ ἀμπελῶνος προεστηκότες
ἀγνωμονέεσθαι γεωργοί, καίτοι συνέντες ὅτι αὐτοί,
ἔστιν ὁ υἱός, καὶ ὁ τοῦ χωρίου δεσπότης, εἶπον, φη-
σὶν, ἐν ἑαυτοῖς· Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε,
ἀποκτείνωμεν αὐτὸν, καὶ σχώμεν ἑαυτοῖς τὴν κληρο-
νομίαν αὐτοῦ. Ἐπάρατος τοίνυν, φησὶν, ἡ τοιάδε
βουλή. Ταύτης καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ μέμνηται λέγων
ποτὲ μὲν, ὅτι «Ἰνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμε-
λέτησαν κενά; Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ
οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυ-
ρίου, καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ.» Ποτὲ δὲ πάλιν
περὶ τῶν τὰ τοιάδε πεπληγμενηκότων· Καθελεῖς αὐ-
τούς, καὶ οὐ μὴ οἰκοδομήσεις αὐτούς, ὅτι ἔκλιναν εἰς
σὲ κακὰ, διελογίσαντο βουλήν, ἣν οὐ μὴ δύνανται
στήναι. Ὅσον μὲν γὰρ ἦκεν εἰς δύναμιν ἐπιχειρημά-
των, ἀπέκτειναν τὸν υἱόν, οἰηθέντες ὅτι τὸν δεσποτι-
κὸν αὐτοὶ καθέξουσιν κληρὸν· ἀνεβίβω δὲ ὡς Θεός, καὶ
ἀπώλεσε μὲν κακοὺς κακῶς, τοὺς ἀλητηρίους καὶ
ἀγνώμονας γεωργοὺς, ἐκδέδωκε δὲ τὸ χωρίον ἐτέ-
ροις, θῆλον δὲ ὅτι τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις καὶ εὐαγ-
γελισταῖς, καὶ τοῖς τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν διδασκά-
λοις. Ἐπάρατος οὖν ἡ τῶν Ἰουδαίων βουλή, γέγονε
γὰρ ἐνεκα πλεονεξίας. Πλεονεξία γὰρ ἀληθῶς τὸ ἐθε-
λῆσαι τοὺς οἰκέτας κατεπιφύεσθαι τοῦ δεσπότη, ἰδὼν
τε πεποιῆσθαι κληρὸν τὸν οὐ τετάχαντο γεωργοί, καίτοι
μισθὸν ἔχοντες διαρκῆ τῆς ἱερωσύνης τὰ γέρα,
καὶ τὰς ἐκ τοῦ τῶν ἄλλων προτετάχθαι τιμάς.

Τίτι ἀνηγγέλλωμεν κακὰ; καὶ τίτι ἀνηγγέλλα- D
μεν ἀγγέλλαι;

Ἔθος τοῖς ἁγίοις προφήταις, καὶ πάσῃ δὲ τῇ θεο-
κνεύσῃ Γραφῇ διὰ δύο πράγματα ἐπιείγασθαι καὶ συν-
ωθεῖν ἐπὶ τὸ βιοῦν ὁρθῶς ἕλσθαι τὸν ἄνθρωπον. Ἡ
γὰρ τοῖς τῆς κολάσεως δέμασι τὸν ἀπεικληχότα νοῦν
ὀνοεῖ περιθραύοντες μετασδοῦσιν ἐπὶ τὸ ἄμεινον, ἡ
ταῖς τῶν γερῶν ὑποσχέσεις ἀποτελοῦσιν εὐτολμοτέ-
ρους περὶ τὸ χρῆναι τηρηθεῖν ὑπὲρ τῶν εἰς εὐσε-
βειαν ἀνδραγαθημάτων· ὁποῖόν ἐστι τὸ διὰ φωνῆς
Ἡσαίου πρὸς Ἰουδαίους, «Καὶ ἐν θέλῃτε καὶ εἰσ-

bus ex corde suo, et non ex ore Domini. Accusantur
etiam voce Isaia. Nam de Jerusalem dicit: Duce
illius propter munera judicabant, prophetæ ejus
propter argentum vaticinabantur.

VERS. 8. *Exsecratio devorabit hoc consilium. Hoc
enim consilium est propter avaritiam.*

Cum aut errasse sacerdotem pariter et prophetam,
et sana mente motos esse propter vinum ex vitibus
Sodomorum, et animi ebrietatem; cumque adijce-
ret, hoc esse visionem seu spectrum, id est, obstu-
pfactionem, et veluti miraculum: statim demon-
strat occasionem hujus stuporis et excessus ebrie-
tatisque, sacerdotum crimina. Ideoque inquit:
Exsecratio devorabit hoc consilium. Exsecrabilia
enim Judæorum consultatio fuit vere, in Christum,
inquam, omnium nostrum Servatorem. Præmisit
enim Deus et Pater sanctos prophetas, et eos occi-
derunt. Dein, post illos misit dilectum, ut perciperet
fructus vineæ suæ, ut in evangelica parabola
habetur. Præfecti autem vineæ stultissimi agricolæ,
etsi intelligerent illum esse filium, et loci dominum,
dixerunt tamen, inquit, apud sese: Hic est hæres,
adeste, occidamus eum, et habeamus inter nos
hereditatem ejus. Exsecrabile ergo est, inquit, hoc
consilium. Hujus etiam meminit beatus David, nunc
dicens: «Quare fremuerunt gentes, et populi medi-
tati sunt inania? Astiterunt reges terræ, et principes
congregati sunt in unum, adversus Dominum, et
adversus Christum ejus²¹;» nunc rursus de hiis qui
talla deliquerunt: Evertes eos, et non ædificabis eos,
quia declinaverunt in te mala, cogitaverunt consi-
lium quod non potuerunt stabilire. Quantum enim
ad illorum vim et conatus attinet, occiderunt fi-
lium, rati 391 se herilem sortem obtenturos: at
ut Deus revixit, et multos male perdidit, sceleratos
et stultos agricolas, et fundum dedit aliis, nimirum
sanctis apostolis et evangelistis, et sanctarum Eccle-
siarum doctoribus. Exsecrabile igitur consilium Ju-
dæorum: factum est enim avaritiæ causa. Est enim
vere avaritia, servos velle superiores esse hero, et
suum patrimonium fieri id cujus sunt constituti
cultores: maxime cum mercedem habeant satis
amplam, sacerdotii præmia, honoresque, quibus aliis
præsidet.

Cui annuntiavimus mala? et cui annuntiavimus
nuntium?

Sanctis prophetis in more est, adeoque universæ
Scripturæ divinæ, duabus rebus hominem inducere
et impellere, ut recte vitam instituere velit. Aut
enim supplicii terrore frangunt obfirmatum animum,
et ad melius incitant: aut præmiorum pollicitati-
onibus audentiores efficiunt, ut virilia pro pietate
facinora fortiter subeant. Quale est illud voce Isaia:
ad Judæos: «Si volueritis et audieritis me, bono
terræ edetis. Si vero nolueritis, neque audieritis

²¹ Psal. II, 1, 2.

me, gladius vos devorabit. Os enim Domini locutum est hæc ¹⁹. » Os'endit igitur Israellem indomitum, sermones sanctorum prophetarum veluti contempsisse, cum ait : Cui annuntiavimus mala? et cui annuntiavimus nuntium? Ecce enim, ecce, cui? inquit, pro, duro et rebeli et imprudenti populo ministravimus, et e supernis divinorum sermonum legationem afferentes, annuntiavimus illi mala, id est, supplicia, minas, quæ prorsus certe ad caput eorum qui contumaces esse solent, affligentur : annuntiavimus nuntium, id est, læta annuntiavimus : bona his qui bene consueverunt agere divinitus destinata. At nihilo melior reddetur intractabilis Israel, proclivis ad delicta, multumque laborans morbo inobedientiæ. Cum igitur dicit : Cui? nullo modo dignum significat. Etenim post hanc adeo claram sanctorum prophetarum prædictionem, nihilo secius tamen refractarii exstiterunt et improbi, et omnibus vitis animum refertum repletumque habentes. Quin et immanes facti sunt ministri diabolicæ crudelitatis et amarulentia. Cruci enim **392** tradiderunt universorum Salvatorem et Redemptorem, Christum, inquam, per quem et quocum sit Patri gloria cum Spiritu sancto in sæcula. Amen.

TOMUS II.

Vers. 1. Ablactati a lacte, avulsi ab ubere, afflictionem super afflictionem exspecta, spem super spem, adhuc parum adhuc parum, propter irrisionem laborum, propter linguam alteram.

Desiit nobis oratio prima, in hoc : Cui annuntiavimus mala? et cui annuntiavimus nuntium? Prædictorum vero sententiam interpretantes, dicimus sanctorum prophetarum personam introductam esse, ortos ex sanguine Israelitico quodammodo increpantium : quippe qui temere ac frustra illorum sermonibus intersint, nihilo autem meliores reddantur, tametsi mala illis et nuntium fuissent prænuntiata. Ac mala quidem esse confirmavimus, supplicia delinquentibus destinata. Nuntia vero, in spe bona honores. Itaque perinde quasi nihil juvantur qui ex sanguine Israelitico oriundi sunt, licet annuntiaverint illis prophetæ hæc a Deo, minas, inquam, et futurorum bonorum repromissiones : Cui, inquit, annuntiavimus mala? et cui annuntiavimus nuntium? Jam cum sancti prophetæ veluti conticuerint, suumque sermonem finiverint, ipse universorum Deus sanctos compellat, dicens : Ablactati a lacte, avulsi ab ubere, afflictionem afflictioni adjice, spem spei. Nam qui admonitioni recalcitrant, et frenum jamdiu abjecerunt, merito repudiati sunt, et salutis in Christo expertes ibunt in interitum. Vos autem deinceps per fidem vocati ad agnitionem veritatis, qui tanquam ab ubere et lacte legalis pædagogia abstracti estis, cibum olim parvulis accommodatum capientes, et rudiori mente præditi, provecti vero

ακούσῃτε μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσῃτε μου, μάχιρα ὑμᾶς κατέβεται. Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. » Ὡς οὖν ἀτιμάσαντα τῶν ἁγίων προφητῶν τοὺς λόγους· τὸν ἐξήνιον Ἰσραὴλ μονονουχὶ καταδείκνυσσι, λέγων· Τίνι ἀνηγγεῖλαμεν ἀγγελίαν; Ἰδοὺ γάρ, ἰδοὺ τίνι; φησὶν, ἀντὶ τοῦ, σκληρῷ τε καὶ ἀπειθεὶ καὶ ἀσυνέτῳ λαῷ διτκονησάμεθα, καὶ τοὺς ἀνωθεν παρὰ Θεοῦ διαπορθμεύσαντες λόγους, ἀνηγγεῖλαμεν αὐτῷ κακὰ, τοῦτ' ἐστὶ, τὰς κολάσεις, τὰς ἀπειλάς, αἱ πάντῃ τε καὶ πάντως τοῖς τῶν ἀπειθεῖν εἰωθότων κατηργηθήσονται· κεφαλῆς. Ἀνηγγεῖλαμεν ἀγγελίαν, τοῦτ' ἐστὶν, εὐηγγελισάμεθα τὰ ἀγαθὰ τὰ τοῖς ἀγαθοῦργεῖν εἰωθόσιν ὑπὲρπετισμένα παρὰ Θεοῦ. Ὀφείλῃται δὲ παντελῶς οὐδὲν ὁ δυσμεταχόμιστος Ἰσραὴλ, ὁ **B** πεπηγὸς εἰς τὸ πλημμυεῖς, καὶ πολὺ νοσήσας τὸ δυσήκοον. Ὅταν τοίνυν λέγει, τὸ, τίνι; τῷ κατ' οὐδένα τρόπον ἐξῆν δηλοῖ· καὶ γάρ τοι μετὰ τὴν οὕτω σαφῇ τῶν ἁγίων προφητῶν προαγόρευσιν, οὐδὲν ἦρτον ἀμείλικτοι τὴ ἦσαν καὶ πονηροὶ, καὶ δυστροπίας ἀπάσης ἐπιμεστον ἔχοντες τὴν καρδίαν. Γεγόναι δὲ καὶ πικρίας διαβολικῆς ὑπηρέται γοργοί· σταυρῷ γὰρ παρέδωκαν τὸν τῶν ὅλων Σωτῆρα καὶ Αὐτρωτῆν, φημὶ δὴ Χριστὸν, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα σὺν ἁγίῳ Ἡνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

TOMOS B'.

Οἱ ἀπογελακτισμένοι ἀπὸ γάλακτος, οἱ ἀπεσπασμένοι ἀπὸ μαστοῦ, θλίψιν ἐπὶ θλίψει προσδέχου, ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι, ἔτι μικρόν, ἔτι μικρόν, **C** διὰ φανλισμὸν χειλέων, διὰ γλώσσης ἐτέρας.

Κατέληξε μὲν ἡμῖν ὁ πρῶτος λόγος εἰς τὸ, Τίνι ἀνηγγεῖλαμεν κακὰ; καὶ τίνι ἀνηγγεῖλαμεν ἀγγελίαν; Διερμηνεύοντες δὲ τῶν προειρημένων τὴν δύναμιν, λέγομεν ὅτι τὸ τῶν ἁγίων προφητῶν εἰσεκομίσθη πρόσωπον ἐπιτιμῶντων τρόπον τινὰ τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ὡς εἰκὴ μὲν τοῖς παρ' αὐτῶν ἐντεταχῆσιν λόγοις, ὠφελῆθεῖσι δὲ παντελῶς οὐδὲν, καί-
D τοι καὶ κακῶν αὐτοῖς, καὶ μέντοι καὶ ἀγγελίας προηγορευμένων. Καὶ κακὰ μὲν εἶναι τὰς τοῖς εἰωθόσι πλημμυεῖν ὑπὲρπετισμένας κολάσεις διαθεσαιομένας, ἀγγελίας τε τὰς ἐπ' ἀγαθαῖς ἐλπίσι τιμάς. Ὡς οὐδὲν οὖν τὸ σύμπαν ὠφελημένων τῶν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, εἰ καὶ ἀνηγγέλῃσιν αὐτοῖς οἱ προφηταὶ τὰ παρὰ Θεοῦ, ἀπειλάς τε φημι καὶ τῶν ἐσομένων ἀγαθῶν ὑποσχέσεις, Τίνι, φησὶν, ἀνηγγεῖλαμεν κακὰ; καὶ τίνι ἀνηγγεῖλαμεν ἀγγελίαν; Σεισηγῶτων δὲ ὡσπερ τῶν ἁγίων προφητῶν, καὶ μέχρι δὴ τούτων τὸν οἰκεῖον στησάντων λόγον, αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τοῖς ἁγίοις ἐπιφωνεῖ λέγων· Οἱ ἀπογελακτισμένοι ἀπὸ γάλακτος, οἱ ἀπεσπασμένοι ἀπὸ μαστοῦ, θλίψιν ἐπὶ θλίψει προσδέχου, ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι. Οἱ μὲν γὰρ ἀνοουθέτητοι, φησὶν, καὶ πολὺ νοσοῦντες τὸ ἐξήνιον, ἐξώσθησαν εἰκότως, καὶ τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας ἀμέτοχοι γεγονότες βαδιοῦνται πρὸς θλῆθρον. Ὑμεῖς δὲ λοιπὸν οἱ διὰ πίστεως κεκλημένοι πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, οἱ καθάπερ τινὲς

¹⁹ Isa. i, 19, 20.

μαστοῦ καὶ γάλακτος ἀπεσπασμένοι τῆς ἐν νόμῳ παιδαγωγίας· οἱ τροφὴν μὲν πάλαι νηπιοπρεπῇ δέχονται, καὶ ἀμαθεστέραν ἔχοντες τὴν φρένα, προδεδηκότες δὲ νῦν εἰς ἀνδρα τέλειον εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, καὶ εἰς τὴν τελείους πρέπουσαν μεταφοιτῆσαντες τροφὴν, καὶ οὐ μεμενηκότες ἀπαιροὶ λόγου δικαιοσύνης, κατευθύνατε τὰς ἑαυτῶν καρδίας εἰς παραδοχὴν τοῦ νέου κηρύγματος τῆς εὐαγγελικῆς κολιτείας τῶν διὰ Χριστοῦ θεσπισμάτων. Ἀνδρίζεσθε πρὸς ὑπομονήν, καὶ εἰ θλίψεις ἐπέρχοιτο συγχὴ τε καὶ ἀλλεπάλληλος ἐγγηγερμένων τῶν πειρασμῶν, καὶ τῆς τῶν διωκόντων ὀμότητος ἐπιφουμένης ὑμῖν, καρτερήσατε βραχὺ, καὶ ἐπὶ βραχὺ προσδέξεσθε τὰς θλίψεις, ἵνα καὶ ἐλπίδα πλουτήσητε, τὴν γέ φημι τὴν ὑπὲρ νοῦν τὸν ἀνθρώπινον. «Ὁφθαλμὸς γάρ, φησὶν, οὐκ ᾔδεν, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ὃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Εἴτα διαδείκνυσιν ποία τις ἔσται πρώτη κατ' αὐτῶν ἡ θλίψις. Διὰ φαυλισμὸν γάρ, φησὶ χειλέων, καὶ διὰ γλώσσης ἐτέρας. Ἔστι δὲ τοιοῦτος τῆς προφητείας ὁ νοῦς. Ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἁγίων ἀποστόλων γέγραπται, ὅτι «Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ἦσαν πάντες ὁμοῦ συνηγμένοι ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ ἰδοὺ ἐγένετο ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἤχος ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας. » Εἰτά φησὶν· «Ἐφθῆσαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλώσσαι ὡσεὶ πυρὸς, καὶ ἐκάθισαν ἐφ' ἓνα ἕκαστον αὐτῶν, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἐτέρας γλώσσαις, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου ἀποφθέγγεσθαι αὐτοῖς. » Προστέταχε γάρ αὐτοῖς ὁ Χριστὸς ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, περιμένειν δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς, ἕως ἂν ἐνδύσωνται ἐξ ὕψους δύναμιν. Εἴτα καταλθόντες ἐλάλουν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ ἅπασιν δὲ τοῖς ἐξ ἐτέρων χωρῶν ταῖς δοθείσαις αὐτοῖς παρὰ Θεοῦ γλώσσαις, «καὶ κατεπλήττοντο μὲν ἀκροώμενοι, καὶ ὃν καὶ ἔρασκον, οὐκ ἰδοὺ πάντες οἱ λαλοῦντές εἰσιν Ἰουδαῖοι· Καὶ πῶς πάντες ἡμεῖς ἀκούομεν ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ γλώσσῃ λαλοῦντων αὐτῶν; Ἄλλοι δὲ ἔλεγον, » φησὶν, «ὅτι Γεσούκος μεμεστωμένοι εἰσὶ, τοῦτ' ἔστι, μεθύουσι, τοῦτο, οἶμαι, ἔστι τὸ διὰ φαυλισμὸν χειλέων διὰ γλώσσης ἐτέρας. Ἐλάλουν μὲν γὰρ γλώσσαις ἐτέραις, τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ καὶ τοῦτο προειρηκότος. Ἐν ἑτερογλώττοις γάρ, φησὶ, καὶ ἐν χεῖλεσιν ἐτέρων λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ' ὥς πιστεύουσιν. Ἀλλὰ καίτοι θεόν εἰς πληροφορίαν δέχεσθαι τὸ σημεῖον, ἐννοήσαντας τὴν ἐπὶ τούτῳ γεγενημένην παρὰ Θεοῦ προαγόρευσιν, τοῦτο μὲν οὐκ ἔδρων, κατονειδίζοντες δὲ τὸ μεθεῖν αὐτοῖς μεμενηκασιν ἐν ἀπειθείᾳ.

Ἔτι λαλήσουσι τῷ λαῷ τούτῳ λέγοντες αὐτῷ· Τοῦτο τὸ ἀνάπαυμα τῷ πίνοντι, καὶ τοῦτο τὸ σύντριμμα, καὶ οὐκ ἠθέλησαν ἀκούειν.

Ἐφ' οὗ Θεὸς ἐπὶ ταῖς Ἰουδαίων ἀνομοίαις ἀγανακτῶν· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν, οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ ἐρίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγων Κυρίου. Καὶ ἀπὸ ἀνατολῶν ἕως δυσμῶν παραδραμῶνται ζητοῦντες τὸν λόγον Κυρίου, οὐ μὴ εὑρωσιν. Οὐκοῦν ἐπενήνεκται λιμὸς νοητὸς τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ ἐπειδὴ περ οὐ παρεδέξαντο διὰ τῆς πίστεως τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβε-

nunc in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, et ad cibum perfectis aptum transeunt, quique non ignari sermonis justitiæ exstiteritis: præparate corda vestra, ut novam prædicationem evangelicæ conversationis suscipiatis, Christique oracula. Viros vos præbete patientia, et si afflictio accedat crebra, alia ex alia succedens, excitatis tentationibus, et persequentium crudelitate grassante in vos, sustinete paululum, et paululum sufferte afflictiones, ut et spe divites sitis, spe, inquam, quæ mentem humanam excedit. «Oculus enim, » inquit, «non vidit, et auris non audit, et in cor hominis non ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se²⁶. » Deinde ostendit quænam futura sit prima illa contra eos afflictio. Propter irrisionem, inquit, labiorum, et propter linguam alteram. Est autem hæc mens prophetica. In Actibus sanctorum apostolorum scriptum est: «Die Pentecostes erant omnes simul congregati in unum. Et ecce factus est de cælo sonitus, tanquam advenientis spiritus vehementis²⁷. » Deinde ait: «Conspectæ sunt illis dispertitæ linguæ instar ignis, et eorum unicuique insedit, et cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus dabat eis eloqui²⁸. » Præceperat enim Christus illis ut Hierosolymis non recederent, sed expectarent promissionem Patris, donec ex alto induantur virtute. Deinde descendentes locuti sunt Israelitis, omnibusque ex aliis regionibus, datis sibi a Deo linguis, «et stupore percussi sunt audientes, et dicebant: Nonne omnes qui loquuntur Judæi [Galilæi] sunt? Et quomodo nos audimus eos loquentes, propria quisque lingua? Alii autem dixerunt, » inquit, «Musto pleni sunt²⁹, » hoc est, opinor, per irrisionem labiorum, propter linguam alteram. Loquebantur enim linguis diversis magnifica Dei omnia potentis. Et hoc prædixit: Variis linguis, inquit, et labiis variis loquar populo huic, neque tamen sic credent. Cum autem oportuisset certa fide signum accipere, et cogitare ob hoc divinitus factum esse hoc vaticinium, hoc minimo fecerunt, sed exprobrantes illis ebrietatem, increduli esse perrexerunt.

VERS. 28. Quia loquentur populo huic dicentes: Hæc est requies bibenti, et hæc 394 contritio, et noluerunt audire.

Dixit alicubi Deus, contumacia Judæorum offensus: Ecce ego induco famem in terram, non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi sermonem Domini. Et ab oriente ad occidentem circuibunt, quærent sermonem Domini, et non invenient³⁰. Inducta est igitur fames intelligentiæ Israelitis, quia non susceperunt per fidem panem vitæ, qui de cælo descendens vitam dedit mundo:

²⁶ I Cor. II, 9. ²⁷ Act. II, 1, 2. ²⁸ Ibid., 3, 4. ²⁹ Ibid., 7, 8, 15. ³⁰ Amos VIII, 11, 12.

ἰδούque inopia elbi divinitus dati, justissime laborarunt. « Non enim, » inquit, « in solo pane vivet homo, sed in omni verbo quod egreditur ex ore Dei ³⁰. » Debacchati sunt autem in universarum Servatorem et Redemptorem; attamen bonus cum sit, impium vocavit ad resipiscentiam per sanctos apostolos. Allocutus est ergo illos B. Petrus, quod sanctum et justum negaverint, et vitæ principem occiderint, et homicidam sibi donari petiverint. Quin et hoc adjecit: « Et nunc scio, fratres, quod per ignorantiam feceritis, sicut et principes vestri. Poenitentiam igitur agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini Jesu, et accipietis donum sancti Spiritus. Vobis enim sunt promissiones, et filiis vestris ³¹. » Itaque, inquit, avulsi ab ubere et lacte, vocati ad apostolatium, et novæ prædicationis ministri facti, loquentur populo huic, clare ostendentes quænam sit requies bibenti, et quæ sit contritio, id est, quid utile, quid secus. At non audiverunt. Unde, opinor, motus quidam e sanctis, eos affatus est: « Duræ cervicis et inobedientes corde, vos semper sancto Spiritui resistitis ³². » Vide enim quo pacto illi, quantumvis intolerabilius impil fuerint, pædagogos habuerint sanctos apostolos, ad resipiscentiam adducentes, et utilitatis cognitionem instillantes: at moribus duris erant ac præfractis supra modum præditi.

φορητῶς παιδαγωγοὺς ἐαχίχασι τοὺς ἁγίους ἀποστόλους ἀποκομίζοντας εἰς μετάνωσιν καὶ τὴν τοῦ θυμὸν ἐκτρέφοντες γινώσκειν ἐνιέντας αὐτοῖς· οἱ δὲ ἦσαν ἀγέρωχοι, καὶ πολὺ λίαν ἀπεσκληρότεροι, καὶ ἀσχετῶς ἐκπονευόμενοι εἰς τὸ ἀπειθεῖν καὶ δυσάγωγον τοῦ τρόπου.

Vers. 13. Et erit eis verbum Dei, afflictio super C
afflictionem, spes supra spem.

Quibus tandem? Sanctis apostolis videlicet et evangelistis, qui divinum sacra prædicationis munus administrantes, orbem ³³⁵ terrarum peragrabant, eos qui errabant irretientes, adducentes Christo per fidem eos qui olim dicebant ligno: Pater meus es tu, et lapidi: Tu genuisti me. Verum non sine sudore cursum sui apostolatus cognecerunt, sed afflicti, vexati, et hostium Dei insidias suatinentes. Factum est igitur eis verbum Domini, afflictio super afflictionem, nec id solum, sed et spes ad spem. Exantlati enim pro pietate in Christum laboribus, in spe diuturna, imo infinita erunt, et una cum Christo regnantes, corona incorruptionis cingentur.

Adhuc paululum, adhuc paululum, ut vident, et cadant in posteriora, et periclitentur, et conterantur, et capientur.

Exstimulat ad fortitudinem, et inungit ad patientiam sanctos apostolos. Prædicarunt enim Israelitis, et salutis sermonem faustum illis annuntiaverunt. Verum in eos tanquam indomitæ bestiæ insiliebant, ad conciliabula pertrahebant, illisque charitatem in Christum germanam, tanquam piacularē scelus crimini dabant, et accerbis diciis incessabant, et

δηκότα, καὶ ζῶν διδόντα τῷ κόσμῳ· ταύτητοι καὶ μάλᾳ εἰκότως ἐν ἐνδείᾳ γεγονάσι τῆς θεοδόξευ τροφῆς: Οὐ γὰρ ἐπ' ἄρῳ, » φησὶ, « μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένων διὰ στόματος Θεοῦ. » Καὶ πεπαρηνήχασιν μὲν εἰς τὸν τῶν ὧλων Σωτῆρα καὶ Αὐτρωτὴν· ἐπειδὴ δὲ ἐστὶν ἀγαθός, καίτοι δεδυσσευχότα οὐ φορητῶς ἐκάλει πρὸς μετάνωσιν διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων. Προσπεφάνηκε γοῦν αὐτοῖς ὁ μακάριος Πέτρος, ὅτι δὴ τὸν ἁγίον καὶ δίκαιον ἠρήσαντο, καὶ ἀπεκτόνασι τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, καὶ ἤτησαντο ἄνδρα φρονέει χαρισθῆναι αὐτοῖς. Πλὴν καὶ τοῦτο προσετίθει, « Καὶ νῦν, ἀδελφοί, οἶδα ὅτι κατὰ ἄγνοιαν ἐπράξατε, ὥστε καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν. Μετανοήσατε οὖν, καὶ βαπτισθῆτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου Ἰησοῦ, καὶ λήψετε τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὑμῖν γὰρ εἰσιν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ ταῖς τέκνοις ὑμῶν. » Οἱ τοίνυν, φησὶν, ἀπεσπασμένοι ἀπὸ μαστοῦ τε καὶ γάλακτος, οἱ κεκλημένοι πρὸς ἀποστολήν, καὶ τῶν νέων κηρυγματῶν γεγονότες ἱερωεῖς, λαλήσουσιν τῷ λαῷ τοῦτο καταδεικνύοντες ἐναργῶς, πόσα μὲν ἀνάπαυσις ἐστὶν τῷ πίνοντι, καὶ οἷον τὸ σύντριμμα, τοῦτ' ἐστὶν, τί τὸ ὠφέλιμον, καὶ τὸ ἐναντίον. Καὶ οὐκ ἂν ἀκούσειεν ἄν. Ὅθεν, οἶμαι, κεκινημένος τις τῶν ἁγίων ἐφη πρὸς αὐτούς· « Σκληροσάχηλοι καὶ ἀπειθεῖς τῇ καρδίᾳ, ὑμεῖς ἀεὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἀντιτίπτετε. » Ἀθροεὶ γὰρ ὅπως καίτοι δεδυσσευχότες οὐ

καὶ ἐστὶν αὐτοῖς τὸ λόγιον Κυρίου τοῦ Θεοῦ, θλίψις ἐπὶ θλίψει, ἐλπίς ἐπ' ἐλπίδι.

Τίαιν ἐστὶν; Ταῖς ἁγίαις ἀποστόλοις δηλονότι καὶ εὐαγγελισταῖς, οἱ τὸ θεῖον ἱερωουργούντες κήρυγμα. περιήσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν σαγηνεύοντες τοὺς πεπληνημένους, προσκομίζοντας διὰ πίστεως τῷ Χριστῷ τοὺς πάλαι λέγοντας τῷ ξυλῷ· Πατὴρ μου εἰ σὺ, καὶ τῷ λίθῳ, Σὺ ἐγέννησάς με. Πλὴν οὐκ ἀνέδραυντο κατωρθώσασιν τῆς οἰκείας ἀποστολῆς τὸν ὁρμόν, ἀλλὰ θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, καὶ τὰς τῶν ἀφελῶν ὑπομένοντες ἐπιβουλὰς. Γέγονεν οὖν αὐτοῖς τὸ λόγιον Κυρίου θλίψις ἐπὶ θλίψει, καὶ οὐχὶ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐλπίς ἐπὶ ἐλπίδι. Ἀνατλάντες γὰρ τοὺς ὑπὲρ γε τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας ἀγῶνας, ἐπ' ἐλπίσιν ἕσονται μακραίς, μᾶλλον δὲ καὶ ἀτελευτήτοις, καὶ τὸν τῆς ἀφθαρσίας περιχειρόνται στέφανον συμβασιλεύοντες τῷ Χριστῷ.

Ἔτι μικρόν, ἔτι μικρόν, ἵνα πορευθῶσι, καὶ πέσωσιν εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ κινδυνεύσωσι, καὶ συντριβήσονται, καὶ ἀλώσονται.

Καταθήγει πρὸς ἀνδρείαν, καὶ ἀλείπει πρὸς ὑπομονὴν τοὺς ἁγίους μυσταγωγούς. Διεκήρυττον μὲν γὰρ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ τὸν τῆς σωτηρίας αὐτοῖς εὐηγγελίζοντο λόγον. Ἀλλ' ἐπεπλήδων αὐτοῖς θηρίων ἀτιθάσσαν δίκην, εἰσεκόμενοι εἰς συνέδρια, καὶ οἷά τι τῶν ἔχτοκωμάτων ἐγκαλοῦντες αὐτοῖς τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης τὸ γνήσιον, λοιδορίαις μὲν ταῖς

³⁰ Luc. iv, 4. ³¹ Act. iii, 17; ii, 38. ³² Act. vii, 51.

κατ' αὐτῶν ἐχρῶντο πικραῖς, κατακισσάμενοι δὲ, καὶ ταῖς διὰ μαστίγων πληγαῖς καταζαίνοντες ἐφασκον· «Ὁὐ παραγγεῖλια παρηγγεῖλαμεν ὑμῖν μηδὲν λαλεῖν ἐπὶ τῷ νόματι τούτῳ; Καὶ ἰδοὺ ἐπληρώσατε τὴν Ἱερουσαλήμ τῆς διδασκῆς ὑμῶν. » Καὶ καθ' ἑτέρους δὲ τρόπους ἐπιφωρόμενοι, καὶ ἀγρίως ἐπιδουλεύοντες, συντριβῆς αὐτοῖς καὶ ἰδρώτων γεγόνασι πρόξανοι. Ἐξυφαίνει τοίνυν αὐτοῖς ὁ τῶν ὅλων θεὸς διαρκῆ τὴν παράκλησιν, καὶ τὸν ὅσον οὐδέπω παρεσόμενον τῶν διωκόντων ὁλεθρον προαναφαίνει λέγων· Ἔτι μικρόν, ἔτι μικρόν. Οὐ γὰρ μακρὸς ἔσται, φησὶν, ὁ καιρὸς τοῦ καὶ ὀπίσω πεσεῖν αὐτοὺς, συντριβῆναι τε καὶ κινδυνεῦσαι, καὶ μὴν καὶ ἀλῶναι καὶ πορευθῆναι πρὸς ὁλεθρον. Ταῦτι δὲ φαμεν τοῖς Ἰουδαίων συμ-βῆναι λαοῖς νοητῶς τε ἅμα καὶ σωματικῶς, ἡγουν αἰσθητῶς. Κεκινδυνεύκασι γὰρ καὶ ἀπολώλασι κατὰ δύο τρόπους, τοῦτο μὲν πολέμῳ τε καὶ πολιορκίαις θαπανώμενοι, τοῦτο δὲ, καὶ αὐτῷ τῷ Σατανᾷ γλυκὺ γεγονότες θήραμα, καὶ ταῖς ἐαυτῶν κεφαλαῖς τὸν ἐκ τῆς ἀσεβείας ἐπαντλήσαντες ὁλεθρον.

Διὰ τοῦτο ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄνδρες τεθλιμμένοι, καὶ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ τούτου ἐν Ἱερουσαλήμ, ὅτι εἶπατε· Ἐποιήσαμεν διαθήκην μετὰ τοῦ ᾧδου, καὶ μετὰ τοῦ θανάτου συνθήκας. Καταιγὶς φερομένη ἐὰν παρέλθῃ, οὐ μὴ ἐλθῇ ἡμῖν· ἐθήκαμεν ψεύδος τὴν ἐλπίδα ἡμῶν, καὶ τῷ ψεύδει σκεπασθησόμεθα.

Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ἀφόρητα τὰ ἐσόμενα καθ' ὁμῶν, καὶ τοὺς μέχρι παντὸς ἀσεβεῖν εἰρημένους πικρά τε καὶ δυσδιάφυκτος ἐκδέχεται δίκη· διὰ τοῦτο ἀκούσατε λόγον Κυρίου. Ἦν γὰρ ἀπονεύσαι τοῦ κακοῦ, τοῖς ἀποστολικοῖς κηρύγμασι ἐπενεγκόντας τὸν νοῦν, καὶ οἷς ἂν λέγοι Χριστὸς ἀμελητὶ συνεύοντας. Ἀκούσατε τοίνυν τὸν λόγον Κυρίου, ἄνδρες τεθλιμμένοι, καὶ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ τούτου ἐν Ἱερουσαλήμ. Τεθλιμένους δὲ φησὶ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ἅτε δὴ τῷ κατακρίνοντι νόμῳ πεφορτισμέ-νους. Ὅργην γὰρ ὁ νόμος κατεργάζεται, καὶ ἀθετή-σας τις νόμον Μωσέως χωρὶς οἰκτιρμῶν ἐπὶ δυσί, ἡ τρισὶ μάρτυσιν ἀποθνήσκει. Τοιγάρτοι καὶ ὁ σοφώ-τερος Παῦλος τοῖς μετὰ τὴν πίστιν, ὅλην δὲ ὅτι τὴν εἰς Χριστὸν, ὑπονοστεῖν ἐθέλουσιν ἐπὶ τὰς τοῦ νόμου σκιάς ἐπιστέλλει καὶ φησὶ· «Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέφυγε πρὸς ὑμᾶς, ὦ Κορίνθιοι, ἡ καρδία ὑμῶν πεπλάτυται, οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, στενοχω-ρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν, τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν ὡς τέκνοις λέγω, πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς, μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις. » Τεθλιμμένοι τοίνυν εἴεν ἂν οἱ ὑπὸ γε τῇ Μωσέως ἐντολῇ ἔτι κείμε-νοι καὶ πεπιεσμένοι τρόπον τινά, καὶ τοῦ νόμου τὸ δυσαχθὲς ἔχοντες εἰς νοῦν καὶ καρδίαν. Προσπεφώ-νηκε μὲν οὖν ἄρχουσι τε καὶ λαοῖς. Εἶτα μεταξὺ παρεντίθηται τινὰ τῶν Ἰουδαίων λόγον, ἐξ ἀπονοίας τε καὶ οἷον ἐξ ἀπογνώσεως αὐτοῖς ἀνοσίως ἐξηυρη-μένον. Καὶ ποῖος οὗτός ἐστι, ἀναγκαιῶς μελεπεῖν· ὁ μὲν γὰρ τῶν ὅλων θεὸς μακρόθυμός τε καὶ ἀνεξίκα-κός ὢν, οὐκ εὐθύς τοῖς πταίοισιν ἐπηφείε τὴν κόλα-

A plagis ac verberibus afficientes, et excooriantes ci-
cebant : « Nunquid non interdicto interdiximus vobis
ne cuiquam loquamini in nomine isto? Et ecce
implevistis Jerusalem doctrina vestra ²². » Quin
aliis quoque modis insultantes, et immaniter insi-
diantes afflixerunt eos, laboremque illis facessive-
runt. Pertexit itaque universorum Deus illis con-
solationem uberrimam, et interitum persequentium
qui mox adfuturus erat, ante demonstrat, inquit :
Adhuc paululum, adhuc paululum. Non enim longo
aberit tempus, inquit, cum retro cadent illi, et
conterentur, et in pericula adducentur, et capientur
ruentque in interitum. Hoc autem dicimus evenisse
Judaico populo, spiritualiter simul et corporaliter
seu sensibilter. Periclitati sunt enim, et perierunt
B bifariam : partim bello et obsidione consumpti,
partim quod essent dulcis praeda Satanæ, et ex im-
pietate hauserint quasi conflagrantique suo capiti
interitum.

Vers. 14, 15. Propter hoc audite verbum Domini,
viri afflicti, et principes populi huius in Jerusalem,
quoniam dixistis : Fecimus **396** sœdus cum inferis,
et pacta cum morte. Turbu irruens si pertransierit,
nequaquam veniet ad nos. Posuimus in mendacio
apem nostram, et mendacio protegemur.

Quoniam, inquit, intolerabilia sunt futura con-
tra vos, et acre ac inevitabile supplicium excipiet
eos qui se omni impietati dederunt : propterea
audite verbum Domini. Licuit enim illis declinare
a malo, si apostolicis prædicationibus mentem
intenderent, hisque quæ Christus locutus est vere
annuerent. Audite ergo verbum Domini, viri afflicti,
et principes populi huius in Jerusalem. Afflictos
dicit Israelitas, videlicet lege quæ condemnat on-
eratos. Iram enim lex operatur. Et qui legem Mo-
sis rejecerat, sine misericordia sub duobus aut tribus
testibus moriebatur. Quippe Paulus sapientissi-
mus epistola missa his qui post fidem nimirum in
Christum, ad legis umbras redire voluerunt, inquit :
« Os nostrum patet ad vos, ο Corinthii, cor no-
strum dilatatum est : non estis angusti in nobis,
sed angusti estis in visceribus vestris : eandem
autem remunerationem vobis ut filiis præcipio,
dilatemini et vos. Nolite iugum ducere cum infide-
libus ²⁴. » Afflicti igitur esse queant hi qui adhuc
subsunt præcepto Mo-
sis, et quique sunt oppressi quo-
daminodo, et onus legis grave mente et corde ha-
bent. Allocutus est itaque principes et populos :
dein interea sermonem quemdam Judæorum inter-
ponit, qui ab illis ex contumacia, et veluti ex de-
speratione excogitatus est. Et quis tandem iste,
necesse est dicere. Deus enim universorum longu-
animus, et malorum patiens, non statim infert
supplicium offendentibus, sed iram differt, terrore
percellens, et prædicatione futurorum malorum in-
terdum ad resipiscentiam revocans. Hinc sæpenu-

²² Act. v, 28. ²⁴ II Cor. vi, 11-14.

niero per sanctos prophetas inveniemus eum dicentem : Ecce venit, et, adhuc parum, adhuc parum, et, mox, mox. Sed audaces et superbi cum debuisent offensas corrigere posterioribus, lenitatem Domini in occasionem risus verterunt. Simul atque audiverant enim prophetam dicentem : Adhuc parum, adhuc parum, quam mox, illico inter se dixerunt : Longum tempus inter verba prophetæ et exhibitionem prædictorum interjaacet. Nos moriamur, **397** et divina ira in illos insiliet. Siquidem dixit Deus prophetæ Ezechieli : « Fili hominis, filii populi tui dicunt : Visio hæc, quam hic videt, in dies multos, et in tempora longa hic prophetat. Propter hoc dic : Vivo ego, dicit Adonai Dominus : non amplius procrastinabunt omnes sermones mei quos loquar. Quia loquar sermonem, et faciam, dicit Adonai Dominus ²⁴. » Exprobrat igitur Israelitis, utpote contemnentibus, et tantum non dicentibus : Fecimus sædus cum inferis, et cum morte pacta. Quænam illa? Turbo irruens si transierit, non invadet nos. Etenim, inquit, etiamsi voce dicant, tamen ipsis factis tantum non clamarunt : Pacta fecimus cum inferis : capient enim nos. Et si veniat forte turbo, seu periculum contra nos, non veniatis an nobis. Posuimus enim in mendacio spem nostram, et mendacio protegemur. Qui enim sibi ipsis sinxerunt quod lubet, et dicunt : Moriemur antequam turbo ingruat, seu calamitates, quomodo non in mendacio spem suam posuerunt? Non etenim erat penes eos ut possent effugere, et morte eorum, quorum minas acceperant, insultum prævenire, sed in divinæ et ineffabilis potentiae et excellentiæ potestate situm est.

τῶν συμφορῶν, πῶς οὐ ψεύδος ἔθεντο τὴν ἑαυτῶν ἐλπίδα; Οὐ γὰρ ἦν ἐν αὐτοῖς τὸ διαφυγεῖν δύνασθαι, καὶ φθάσαι τῷ θανάτῳ τῶν ἀπειληθέντων τὴν ἐφοδόν, ἔκειτο δὲ μᾶλλον ἐν ἐξουσίᾳ τῆς θείας τε καὶ ἀπορρήτου δυνάμεως, καὶ ὑπεροχῆς.

VERS. 16. Propter hoc sic dicit Dominus : Ecce ego immitto in fundamenta Sion lapidem sumptuosum, electum, angularem, pretiosum, in fundamenta ejus : et qui credit in eo, non confundetur. Et ponam judicium in spem, misericordia vero mea in stateras.

Hæc sunt adaptanda superioribus quæ sunt in medio interjecta : Propter hoc enim, inquit, audite verbum Domini, viri afflicti, et principes populi hujus in Jerusalem. Quid autem est quod audire jussit? Ecce ego immitto in fundamenta Sion lapidem electum, angularem, pretiosum, in fundamenta ejus. Et qui credit in eo non pudebit. Lapidem igitur electum, sumptuosum et pretiosum, vocat Dominum nostrum Jesum Christum, divinitatis gloria et præstantia excellentem. Ipse est basis, et spes, et fulcrum, et fundamentum immotum Sion sub intelligentiam cadentis, id est, Ecclesiæ; idque explanat dicens, eum in fundamenta constructum a Patre. Angularem vero esse **398** ait, utpote qui per fidem unam duos populos, Israeliti-

αἰν, ἀνεβάλλετο δὲ τὴν ὀργὴν καταπτοῦν τοῖς δέσμασι καὶ τῇ προαγορεύσει τῶν ἐσομένων κακῶν μεταποθεῖν ἐσθ' ὅτε πρὸς μετάγνωσιν. Ταύτη τοι πλειστάκις διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν εὐρήσασμεν λέγοντα τὸ, Ἰδοὺ ἔρχεται, καὶ τὸ, ἔτι μικρόν, ἔτι μικρόν, καὶ τὸ, ὅσον, ὅσον. Ἀλλ' οἱ θρασεῖς καὶ ἀγέρωχοι, καίτοι δέον ἐπανορθοῦν τοῖς δευτέροις τὰ ἐπταίσμενα, γέλωτος ἐποιοῦντο πρόφασιν τοῦ Δεσπότου τὴν ἡμερότητα. Ἀμα τε γὰρ ἤκουον προφήτου λέγοντος τὸ, Ἐτι μικρόν, ἔτι μικρόν, ὅσον, ὅσον· εὐθύς πρὸς ἀλλήλους ἔφασκον, Καίροί μεταξὺ κείσονται μακροὶ τῶν τοῦ προφήτου ῥημάτων, καὶ τῆς ἀναδείξεως τῶν προηγγελμένων. Ἡμεῖς τεθηξόμεθα, καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς ὁ θεὸς ἐφαλεῖται θυμός. Καὶ τοῦν ἔφη Θεὸς πρὸς τὸν προφήτην Ἰεζεκιήλ, « Υἱὲ ἀνθρώπου, οἱ υἱοὶ τοῦ λαοῦ σου λέγουσιν· Ἡ ὄρασις, ἣν οὗτος ὄρξ, εἰς ἡμέρας πολλὰς, καὶ εἰς καιροὺς μακροὺς οὗτος προφητεύει. Διὰ τοῦτο εἶπον, Ζῶ ἐγώ, λέγει Ἀδωναὶ Κύριος· οὐ μὴ μακύνωσιν οὐκ ἔτι πάντες οἱ λόγοι μου οὓς ἂν λαλήσω. Ὅτι λαλήσω λόγον καὶ ποιήσω Ἀδωναὶ Κύριος. » Ὑπεσθίζει τοίνυν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς εἰωθόσι καταρρονεῖν, καὶ μονονουχὶ λέγουσιν· Ἐποίησαμεν διαθήκην μετὰ τοῦ ἔθους, καὶ μετὰ τοῦ θανάτου συνθήκας. Ποῖαι δὲ αὗται; Καταιγὶς φερομένη ἐὰν παρέλθῃ, οὐ μὴ ἔλθῃ ἐφ' ἡμᾶς. Μόνον γὰρ οὐχὶ φησὶ, κἂν εἰ μὴ φωνὴ λέγοιεν, ἀλλ' οὖν αὐτοῖς κεκράγασαι τοῖς ὄρωμένοις, ὅτι Συνθήκας πεποιημένα πρὸς τὸν ἔθνην, λήφεται γὰρ ἡμᾶς· Κἂν εἰ ἐπέλθοι τυχὸν ἡ καταιγὶς, ἤγουν ὁ ἀπειληθεὶς καθ' ἡμῶν ἐσσεσθαι κίνδυνος, οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἡμῖν. Τεθεῖκαμεν γὰρ ψεύδος τὴν ἐλπίδα ἡμῶν, καὶ τῷ ψεύδει σκεπασθῶμεθα. Οἱ γὰρ ἑαυτοὺς ἀναπλάσαντες τὸ δοκοῦν, καὶ φάσκοντες, ὅτι Τεθηξόμεθα πρὸς τῆς καταιγίδος, ἦτοι πρὸς

Διὰ τοῦτο οὕτω λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβάλλω εἰς τὰ θεμέλια Σιών λίθον πολυτελεῖ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαίον, ἐντιμον, εἰς τὰ θεμέλια αὐτῆς· καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ μὴ κατασχυνοθῇ. Καὶ θήσω κρίσιν εἰς ἐλπίδα, ἣ δὲ ἐλεημοσύνη μου εἰς σταθμούς.

Ταῦτα συναπτέον τοῖς ἀνωτέροις τῶν διὰ μέσου προσεβριμμένων· Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄνδρες θεβλιμμένοι, καὶ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ τούτου ἐν Ἱερουσαλὴμ. Τί δὲ δὴ καὶ ἀκούσαι προστέταχεν; Ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβάλλω εἰς τὰ θεμέλια Σιών λίθον πολυτελεῖ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαίον, ἐντιμον, εἰς τὰ θεμέλια αὐτῆς, καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ μὴ κατασχυνοθῇ. Λίθον μὲν οὖν ἐκλεκτὸν, πολυτελεῖ καὶ ἐντιμον, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀποκαλεῖ, καὶ τῇ τῆς θεότητος δόξῃ καὶ ὑπεροχῇ διαπρέποντα. Ὅτι δὲ αὐτὸς χρηστὸς τε καὶ ἔρεισμα, καὶ ἀκλόνητος ὑποβάθρα γέγονε τῇ νοητῇ Σιών, τοῦτ' ἐστὶ, τῇ Ἐκκλησίᾳ, διατρανοὶ λέγων εἰς τὰ θεμέλια βεβλησθαι αὐτὸν παρὰ τοῦ Πατρὸς. Ἀκρογωνιαίον δὲ εἶναί φησιν, ὡς διὰ πίστεως μᾶς κατα-

²⁴ Ezech. xii, 27, 28.

σφιγγοντα πρὸς ἐνότητα τὴν πνευματικὴν τοὺς δύο λαοὺς, τὸν τε ἐξ Ἰσραὴλ, φημί, καὶ μέν τοι τὸν ἐξ ἔθνων· ἀεὶ γάρ πως ἐν ταῖς γωνίαις τῶν οἰκοδομημάτων δύο συμβαίνουσι τοῖχοι, καὶ ἀλλήλοις συναρμολογούμενοι κατασφιγγονται πρὸς ἐνότητα. Ἄλλ' ὁ πιστεύων, φησὶν, ἐπ' αὐτῷ, οὐ μὴ καταισχυνηθῇ. Ἀθροεὶ δὲ ὅπως ἀνίσει τρόπον τινὰ τοὺς πεπιεσμένους, καὶ τοῖς τεθλιμμένοις κατευρύνει τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὸ ἐλεύθερον. Ὡ γὰρ τεθλιμμένοι, φησὶν, ἰδοὺ τίθημι τὸν ἐκλεκτὸν λίθον εἰς τὰ θεμέλια Σιών. Καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν ὄφελος; Ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ μὴ καταισχυνηθῇ. Ἀναπέθει δὲ διὰ τούτου τῆς τοῦ νόμου δυσαρχείας ἀπολύσασθαι τὸν αὐχένα, καὶ τῆς ἀνοήτου, καὶ ἀδρανοῦς ἀποφοιτῆσαι σκιάς, ἀνθελεῖσθαι δὲ μᾶλλον τὴν διὰ πίστεως χάριν, καὶ τὴν ἐν Χριστῷ δικαίωσιν ἀρπάσαι πόνον ἔχουσαν οὐδένα. Θήσω δέ, φησὶν, εἰς ἐλπίδα κρίσιν, ἥ δὲ ἐλεημοσύνη μου εἰς σταθμούς. Καὶ γὰρ ὡς αὐτὸς φησὶν ὁ Σωτήρ· «Ὁ Πατήρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ Υἱῷ, ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. » Τοῦτο συνεῖς ὁ μακάριος Παῦλος ἐπιστέλλει καὶ φησιν, ὅτι· «Τοὺς πάντας ἡμᾶς φανερωθήναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίζεται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε φαῦλον. » Ἔεσθαι τοίνυν τὴν κρίσιν ἐλπίζομεν, ἐλεεῖσθαι δὲ οὕτως ὡς ἂν ἕκαστῳ πρέπει, καὶ ἀναλόγως δηλονότι τοῖς κατωρθωμένοις. Τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῖ τὴν ἐλεημοσύνην τοῦ· ἔστι, κατὰ τὸν τοῦ δικαίου, καὶ οἷον ἰσοῦσθαι ταῖς ἀγαθουργίαις λέγον.

Καὶ οἱ πεποιθότες μάτην, ψευδεῖς, ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ ὑμᾶς καταιγὶς, μὴ ἀφέλῃ ὑμῶν τὴν διαθήκην τοῦ θανάτου, καὶ ἡ ἐλπίς ὑμῶν ἢ πρὸς τὸν ᾄδην, οὐ μὴ ἐμμελῇ; Καταιγὶς φερομένη ἐν ἐπέλθῃ, ἐσεσθε αὐτῇ εἰς καταπάτημα. Ὅταν παρέλθῃ, λήψεται ὑμᾶς. Πρῶτ', πρῶτ' παρελεύσεται ἡμέρας, καὶ ἐν νυκτὶ ἔσται ἐλπίς πορνηρά.

Ἔφην, ὅτι τῶν ἁγίων προφητῶν τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ προαγορευόντων τὰ ἐσόμενα, καὶ τὴν θείαν ἀρχὴν μονονουχὶ καὶ παροῦσαν ἦδη καταδεικνύντων αὐτοῖς, εἰς ἐκτόπους ἀπονοίας ἀπογαυρούμενοι διελογίζοντο τε καὶ ἔφασκον, ὅτι Κἂν εἰ γένοιτο ταῦτα τυχόν, ἀλλ' οὖν εἰς ἀνάβλησιν ἔσται καιρῶν, καὶ οὐκ αὐτίκα παρέσται τῶν προηγγελμένων τὸ πέρας, θάπανθήσεται δὲ τῆς ἡμετέρας ζωῆς ὁ χρόνος, καὶ μεθ' ἡμᾶς ἔσται τὰ δεινὰ. Ταῦτα δὲ λέγοντες καὶ ἐνθυμούμενοι, μονονουχὶ καὶ συνθήκας ἐδόχουν μετὰ τοῦ θανάτου ποιεῖσθαι, καὶ οἷον ἐλπίδα τὴν πρὸς τὸν ᾄδην. Ταύτῃ τοί φησι πρὸς αὐτούς· Οἱ πεποιθότες μάτην, ψευδεῖς, ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ ὑμᾶς καταιγὶς. Φοδῆθητε μὴ καὶ ἀφέλῃ ὑμῶν τὴν διαθήκην τοῦ θανάτου, καὶ ἡ ἐλπίς ἢ πρὸς τὸν ᾄδην οὐ μὴ ἐμμελῇ. Οἶδε γάρ, οἶδε καρδίας καὶ νεφρῶς, καὶ τῶν εἰς νεῦν κινήματων τὴν δύναμιν ὁ τῶν ὅλων Δημιουργός. Ὅταν οὖν ἐλπίδα τὴν τοιαύτην ἔχουσι, φησί· Μὴ ἄρα πως τὰ ἐν ὑμῖν ἐγνωκῶς ἀποστήσῃ ταύτην ὑμῶν τὴν μετὰ τοῦ θανάτου συνθήκην; Ἀποστήσει δὲ τίνα τρόπον; Εἰ γὰρ ἐπέλθοι τὰ ἐξ ὀργῆς, τοῦτ' ἔστιν, ἡ

cum, inquam, et gentilem, unione spiritali conjungit. Semper enim in angulis ædificiorum duo concurrunt muri, et contigui in unum coagmentantur. At qui credit in eo, inquit, non pudefiet. Vide autem quo pacto reficiat et relaxet quodam modo credentes, et afflictis libertatem evangelicæ conversationis patefaciat. O afflictis enim, inquit, ecce pono electum lapidem in fundamenta Sion. Et quæ inde utilitas? Qui credit in eo non pudefiet. Hinc vero suadet a gravi legis onere collum subducere, et ab inutili et inefficaci umbra recedere, et gratiam per fidem potius amplecti, justificationemque in Christo, quæ nihil laboris habet, arripere. Ponam, inquit, iudicium in spem, misericordiamque mea ad stateras. Etenim, ut ipse Servator inquit : « Pater judicat neminem, sed omne iudicium dedit Filio, ut omnes honorent Filium, quemadmodum honorant Patrem ». Quod intelligens beatus Paulus, scribit in Epistola, et inquit : « Omnes nos manifestari oportet coram tribunali Christi, ut reportet unusquisque ea quæ sunt per corpus, sive bonum, sive malum ». Futurum igitur iudicium speramus, et misericordiam, prout cuique convenit, recte factis nimirum congruenter. Quod significare puto illud : Misericordiam esse a judicante nos ad stateras, id est, ex ratione æqui et boni, benefactis veluti respondentis.

γίνεσθαι παρὰ τοῦ κρίνοντος ἡμᾶς εἰς σταθμούς, VERS. 17-19. Et qui credunt frustra, mendaces sunt, quia non transibit per vos tempestas, nonne etiam auferet vobis testamentum mortis, et spes vestra quæ erga infernum, non permanebit? Tempestas ruens si supervenerit, eritis illi in conculcationem. Cum pertransierit, tollet vos Mane, mane pertransibit interdum, et in nocte erit spes mala.

Dixi, sanctis prophetis futura prædicentibus Israelitico sanguine ortis, divinamque illis iram modo non præsentem jam ostendentibus, incredibili contumacia insolescentes disputasse dixisseque : Etiam si fiant fortassis ista, tamen erit mora dilatatioque temporis, et non statim aderit eorum quæ prænuntiata sunt exitus; dilabelur autem vitæ nostræ tempus, post nos hæc gravia erunt. Ista dicentes et cogitantes, tantum non cum morte fœdera fecisse visi sunt, et veluti spem habuere in inferis. Hinc dicit illis : Qui confidunt frustra, mendaces, quia non pertransibit vos turbo; timete ne vobis auferat fœdus mortis, et spes in inferis non maneat. Novit enim, novit corda et renes, et animi motuum vim, universitatis Opifex. Cum igitur hanc spem habet, ait : Nonne qui hæc in vobis novit, delebit hoc vestrum cum morte fœdus? Delebit autem quonam modo? Si enim adveniat ira, id est, turbo, non alii post vos, sed vos ipsi eritis conculcationi. Et tollet vos mane, mane; id est, non in longinquum erit, sed veluti diluculo et cras, non

¹⁶ Joan. v, 22. ¹⁷ II Cor. v, 10.

erit omnino e malis evasio, sed in die et nocte erit mala spes, id est, omni tempore, rerum gravium expectatione consumemini. Deo enim affligere volente, quis propulsabit calamitatis insultum? vel quis divino furori reluctabitur?

ἐλπίς ποιητῆ, τοῦτ' ἐστίν, κατὰ πάντα καιρὸν τῇ τῶν ἐθελόντων, τίς ὁ ἀποστήσιον τῆς συμφορᾶς τὴν ἐφοδόν; ἢ τίς τῷ θεῷ διαμάχεται θυμῷ;

Vers 20, 21. *Discite audire, qui estis in tribulatione: Non possumus pugnare. Ipsi autem debilitamur, ut vos congregemini. Sicut mons impiorum coneturget, et erit in valle Gabaon. Cum furore faciet opera sua, amaritudinis opus. At furor ejus alieno utetur, et amaritudo ejus aliena.*

Optimus maximus universitatis Deus omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Illic eos qui infirmi erant, commonescens, et qui animam eam nihili fecerunt, in rectam et planam semitam revocans, omnes vias omnemque orationem admoveit: tunc enim suppliciorum minis ac iræ terroribus concutiens, ad melius reducit, nunc autem bonorum pollicitationibus inescat, attrahitque ad utile. Cum igitur comminatus fuerit, prædixitque fore ut prorsus penitusque turbine seu calamitate mox contra illos futura implicarentur, essentque omni tempore in spe mala; consolationis oratione adhibita, indulgentius agit, nec sinit animum despondere, veluti sapientissimi et peritissimi medici, qui membrorum corporis morbos aliquando 400 pharmaco acri curant, remediisque fortissimis, morborum iam deterius progressum resecant, aliquando vero modicis et veluti mitissimis tantum non incantant valdeque molliunt. Postquam minatus est ergo monet, hortaturque ut animum adhibeant evangelicæ prædicationi, dicens: *Dicite audire, coangustati, deinde sit: Non possumus pugnare. Meminit vero etiam eorum quæ facta sunt olim in valle Gabaon. Admodum autem obscurum reddit cum dictionis expositio, tum ipsum solum contextusque compositionis. Puto autem ex historia hæc referenda. Vix enim sic erit perspicuum studiosis quod significatur. Bellum itaque gerente et duce Israelitarum Jesu filio Nave, et intolerabiliter grassante in regiones gentium, ac compluribus deletis: Gabaon veriti ne similia paterentur, cum essent ex alienigenarum urbibus, accurrerunt ad eum, et mentiti se fellerunt primum, et admissi sunt. Sed posteaquam cogniti sunt, et qui, et unde existerent, facti sunt aquæ geruli, et ligni cassores contini. Quod ubi cognovissent gentium reges (quingue autem illi erant), bellum gesserunt contra Gabaon, crimini dantes quod ad Israelitas confugissent. Cum autem in extremis essent Gabaonitas, cumque reputarent se pares non esse resistendo, rogarunt ut manu Jesu liberarentur. Hic vero statim opem ferens subditiis suis, alienigenarum ducibus restitit. Deinde quid tunc manu Dei gestum fuerit, docebunt sacre Litteræ. Habent enim sic 22: « Et cum adortus*

καταίγῃς, οὐχ ἑτεροὶ τινες τῶν μεθ' ὑμᾶς, ἀλλ' ὑμεῖς αὐτοὶ γενήσεσθε εἰς καταπάτημα. Καὶ λήψεται ὑμᾶς πρῶτ' πρῶτ', τοῦτ' ἐστίν, οὐκ εἰς μακρὰν, ἀλλ' οἷον θρόνου τε καὶ αὐρίου. Οὐκ ἔσται ὅπως ἀνάπαυσις ἐκ κακίων, ἀλλ' ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ ἔσται δαινῶν προσδοκία δαπανηθήσεσθε. Θεοῦ γὰρ κακοῦν

Μάθετε ἀκούειν, στενοχωρούμενοι· Οὐ δυνάμεθα μάχεσθαι. Καὶ αὐτοὶ δὲ ἀσθενούμεν, τοῦ ἡμᾶς συναχθῆναι. Ὡς περ ὁρος ἀσεβῶν ἀναστήσεται, καὶ ἔσται ἐν τῇ φάραγγι Γαβαὼν. Μετὰ θυμοῦ ποιήσει τὰ ἔργα αὐτοῦ, πικρίας ἔργον· ὁ δὲ θυμὸς ἀλλοτρίως χρήσεται, καὶ ἡ πικρία αὐτοῦ ἀλλοτρία.

Ἀγαθὸς ὢν λίαν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. Ταύτη τοι νοουθετῶν τοὺς ἡσθηνηκότας καὶ ἀνακομίζων εἰς εὐθείαν τε καὶ ἀπλανῆ τρίβον τοὺς τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς κατημεληκότας, διὰ παντὸς ἐρχεται τρόπου τε καὶ λόγου. Ποτὲ μὲν γὰρ ταῖς τῶν κολάσεων ἀπειλαῖς καὶ τοῖς ἐξ ὀργῆς δειμασι προκαταπτῶν πρὸς τὸ ἄμεινον, ποτὲ δὲ ταῖς τῶν ἀγαθῶν ὑποσχέσεσι σαγηνεύει πρὸς τὸ συμφέρον. Ἀπειλήσας τοιγαροῦν καὶ προσειρηκώς, ὅτι τε πάντῃ τε καὶ πάντως ἀλώσονται μὲν ὑπὸ τῆς καταίγιδος, ἥτοι τῆς ὁσόν οὐδέπω κατ' αὐτὴν ἐσομένης συμφορᾶς, καὶ ὅτι κατὰ πάντα καιρὸν ἐν ἐλπίσει ἔσονται πονηραῖς· κατὰ τὸν τῆς παρακλήσεως χαρίζεται λόγον καὶ ἀπηνιγώσκειν οὐκ ἔβ. Καθάπερ τις τῶν ὅτι μάλιστα σοφῶν καὶ εὐτεχνεστάτων ἱατρῶν, οἱ τῶν τοῦ σώματος μελῶν τὰ ἡβρώστηκότα, ποτὲ μὲν δριμύτηθεραπείουσι φαρμάκῳ, καὶ τοῖς ἄγαν εὐσθενεστάτοις ἐπικουρήμασι τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρω τῶν παθῶν ἐπιβόσιν ἀνακόπτουσι, ποτὲ δὲ συμμέτροις καὶ οἷον ἡμερωτάτοις μονονουχὶ καταγοητεύοντες, εὖ μάλα καταμαλθάσσουνσιν. Ἀπειλήσας τοίνυν νοουθετεῖ, καὶ τοῖς εὐαγγελικοῖς κηρύγμασιν ὑποθῆναι τὸν νοῦν διακελεύεται, λέγων· Μάθετε ἀκούειν, στενοχωρούμενοι. Ἔϊτα, φησὶ τὸν, οὐ δυνάμεθα μάχεσθαι. Διαμνημονεύει δὲ καὶ τῶν ἐν τῇ φάραγγι Γαβαὼν γεγονότων κατὰ καιροῦς. Καὶ πεποιήται μὲν ἀσυμφανῶς λίαν ἡ τῶν λέξεων ἀπόδοσις, καὶ αὐτὸ δὲ τῆς συνθήκης τὸ ὕφος. Οἶμαι δὲ δεῖν τὰ ἐκ τῆς ἱστορίας εἰπεῖν. Ἔσται γὰρ οὕτω καὶ μόλις ἐναργὲς τοῖς φιλομαθεῖσι τὸ δηλούμενον. Στρατηγούντος τοίνυν καὶ καθηγούμενου τῶν ἐξ Ἰσραὴλ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, καὶ ταῖς τῶν ἐθνῶν χώραις οὐ φορητῶς κατασκήπτοντος, πλείστον τε ὄσων ἀπολωλότων, τὰ ἰσα παθεῖν δεδιώτες οἱ ἐκ Γαβαὼν, πόλις δὲ αὕτη τῶν ἀλλοφύλων μία, προσεδραμήκασιν αὐτῷ, καὶ ψευδοποιούντες ἔλαθον ἐν ἀρχαῖς, καὶ δὴ καὶ εἰσεδέχθησαν. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τοῦτο, τινες τε καὶ θῆθεν εἰσὶν ἐγνώσθησαν, ὕδροφόροι τε καὶ ξυλοκόποι γεγονάσι τῇ συναγωγῇ. Τοῦτο μεμαθηκότες οἱ τῶν ἐθνῶν βασιλεῖς, πέντε δὲ οὗτοι, κατεστράτευσαν τῆς Γαβαὼν, ἐγκαλοῦντες ὅτι προσπεφύγασιν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν ἐν ἐσχάτοις οἱ ἐκ Γαβαὼν, καὶ ἀμήχανον ἑαυτοῖς ἐλογίζοντο τὴν ἀντίστασιν, σῶσθαι παρεκάλουν διὰ χειρὸς

²² Josue, v, 1 seqq.

τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ δὲ τοῖς ἀπαξ ὕπ' αὐτῷ γεγενῆσιν ἐπικουρῶν τοῖς τῶν ἀλλοφύλων στρατηγοῖς ἀντετάτατο. Εἴτα τί τὸ τηνικάδε τῶν διὰ χειρὸς Θεοῦ γενέσθαι συμβέβηκε, διδάξει ἐν Γράμμα τὸ ἱερὸν. Ἐχει γὰρ οὕτως· «Καὶ ἐπεὶ περ ἐγένετο εἰς αὐτοὺς Ἰησοὺς ἄγνω, ἔλθον τὴν ἡμέραν ἐπορεύθη ἐκ Γαλιλάων, καὶ ἐξίστηγεν αὐτοὺς ὁ Κύριος ἀπὸ προσώπου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ συντρίψει συντρίψει μεγάλη ἐν Γαθαῶν, καὶ κατεδίωξαν αὐτοὺς ὁδὸν ἀναβάσεως Ὀρωνίμ, καὶ κατέκοπον αὐτοὺς· ἕως Ἀζακῆ, καὶ ἕως Μαδαϊκά. Ἐν δὲ τῷ φυγεῖν αὐτοὺς ἀπὸ προσώπου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐπὶ τῆς καταβάσεως Ὀρωνίμ, καὶ Κύριος ἐπέβριψεν αὐτοῖς λίθους χαλάζης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἕως Ἀζακῆ· καὶ ἐγένοντο πλείους οἱ ἀποθνήσκοντες διὰ τοὺς λίθους τῆς χαλάζης, ἣ οὓς ἐπέκτειναν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ μαχαίρᾳ ἐν τῷ πολέμῳ. » Δέχεται τοίνυν ὡς ἀπὸ γε τῶν τοῖς ἀρχαίοις συμβεβηκότων, εἰκόνα καὶ τύπον τῆς ἐσομένης τῆς ἐξ Ἰσραὴλ ἐπικουρίας παρὰ Θεοῦ τοῦ σώζειν εἰδότες, εἴπερ ἔλειντο τοῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καταπειθεσθαι λόγοις. Ὑμεῖς γάρ, φησὶν, οἱ στενωχωρούμενοι, τοῦτ' ἐστίν, οἱ διὰ πλείστης δόξης κευχωμένοι, οἱ ταῖς ἀπωλείαις καὶ τοῖς τῶν ἐσπεύων δέξιμασιν οἰονεῖτε πως ἐκτεθλιμένοι, μάθετε ἀκούειν, καλέσατε καὶ αὐτοὶ Ἰησοῦν εἰς ἐπικουρίαν, εἴπατε καθάπερ ἀμέλει καὶ οἱ ἐκ τῆς Γαθαῶν· Οὐ δυνάμεθα μάχεσθαι, καὶ ἀσθενοῦμεν τοῦ συναχθῆναι, πρὸς ἀντίστασιν δηλονότι τῶν ἐπιόντων ἐχθρῶν. Καὶ τί τοῦτο, λέγουσιν, ἔσται; Γνώσεσθε, φησὶν, ὅτι καὶ εἰ φέροιτο καθ' ὑμῶν, ὥσπερ ὄρος, ἔφοδος ἀνδρῶν ἀσεβῶν, ἔσται κατ' αὐτῶν τὰ ἐν τῇ φάραγγι Γαθαῶν. Κατὰ γὰρ τῶν πολεμούντων ὑμῖν μετὰ θυμοῦ ποιήσει τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ πικρίας ἔργα, τοῦτ' ἐστίν, ὀργῆς. Καὶ τίς ἄρα, ἣ δηλονότι ὁ ἐπαμύνων Θεός; Ὁ δὲ θυμὸς αὐτοῦ ἄλλοτρίως χρήσεται, καὶ ἣ πικρία αὐτοῦ ἄλλοτρία. Ὀργὴ γάρ, φησὶ, ξένη τε καὶ ἀσυνήθης καταστρατεύεται τῶν διωκόντων ὑμᾶς. Πολέμηται τε αὐτοῖς ὕψος τε καὶ ἀνωθεν ὁ οὐρανὸς καταγέων ὥσπερ τινὰ χάλαξαν τὰ ἐξ ἀκράτου θυμοῦ. Τοιοῦτόν τι φησὶ καὶ διὰ τῆς τοῦ Ἰσραὴλ, ταῖς ὁδοῖς μου εἰ ἐπορεύθη, ἐν τῷ μηδενὶ θλίβοντας αὐτοὺς ἐπέβαλον τὴν χεῖρά μου. »

Καὶ ὑμεῖς μὴ εὐφρανθεῖητε, μηδὲ ἰσχυσάτωσαν ὑμῶν οἱ δεσμοί, διότι συντετελεσμένα, καὶ συντετμημένα ἀράγματα ἤκουσα παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, ὃ ποιήσει ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν.

Εἰσφέρεται πάλιν τὸ τοῦ μακαρίου προφήτου πρόσωπον τοῖς τῶν Ἰουδαίων καθηγηταῖς ἐπισκηπτὸν τε καὶ λέγον, ὅτι πάντα τε καὶ πάντως δέήσει τὸ μήτε χαίρειν αὐτοὺς, τοῦτ' ἐστίν, μὴ τοῖς κατὰ Χριστοῦ πολυμήμασιν ἐνδρύνεσθαι, καταστυγνάζειν δὲ μᾶλλον, καὶ δακρυρροεῖν ἐπὶ γε ταῖς σφῶν αὐτῶν ἀσεβείαις, μήτε μὴν συντείνειν κατὰ τῶν ὑπὸ χεῖρα λαῶν τοὺς ἀπὸ γε τοῦ νόμου δεσμοὺς, ἐφεῖναι δὲ μᾶλλον πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν ἔξω γενέσθαι τῆς ἀρχαίας ἐντολῆς, καὶ τὰ ἐν σικαῖς ἀφέντας καὶ τύποις, τὴν ἐν πνεύματι τε καὶ ἀληθείᾳ ἐκδέχεσθαι προσκύνειν. Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός, καὶ ὃν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Ὅτι δὲ δεσμοὶ οἳ τις ὁ νόμος ἦν, δικαίων μὲν οὐδένα· τετελείκε γὰρ οὐδέν· κατα-

A *suisset illos Jesus repente, totam noctem profectus est ex Galgalis, et contrivit eos Dominus a facie filiorum Israel, et attrivit eos Dominus attritione magna in Gabaon, et persecuti sunt per viam ascensus Oronim [LXX, Ecitheron], et percussissent eos usque ad Azeca, et usque ad Madaiaca. Cum autem fugerent ipsi a facie filiorum Israel, in descensu Oronim, Dominus projecit in eos lapides grandinis de caelo usque ad Azeca. Plures autem mortui sunt lapidibus grandinis, quam quos occiderunt filii Israel gladio in bello. » Sumit igitur velut ab his quæ contigerunt veteribus, imaginem et figuram auxilii futuri Israelitis a **401** Deo, qui servare potest, si quidem velint Servatoris nostri verbis parere. Vos enim, inquit, evangustati, id est, multos dolores adeuntes, excidiis et futurorum horroribus veluti oppressi, discite audire; vocate et vos Jesum in auxilium; dicite quemadmodum certe et Gabaonitæ: Non possumus pugnare, et debiles sumus, ac congregemur, ut resistamus invadentibus, videlicet inimicis. Et quid hoc, inquirunt, erit? Cognoscetis, ait, etiamsi feratur contra vos veluti mons, insultus hominum impiorum, illis evenient ea quæ fuerunt in valle Gabaon. Nani contra eos qui bellum inferunt vobis, cum furore faciet opera sua, et opera amaritudinis, id est, iræ. Et quis tandem? an non videlicet vindex Deus? Furor autem ejus aliene utetur, et amaritudo ejus aliena. Ira enim, inquit, nova et inusitata bellabit contra persequentibus vos: pugnabitque cælum cum illis, e supernis effundens tanquam grandinem impotentis sui furoris severitatem. Tale quid dicit et voce Psallentis; « Si populus meus audivisset me, Israel si in viis meis ambulasset, vel ad nihilum inimicos eorum redegissem, et illis qui premunt eos injecissem manum meam ». »*

C *diwκόντων ὑμᾶς. Πολέμηται τε αὐτοῖς ὕψος τε καὶ ἀνωθεν ὁ οὐρανὸς καταγέων ὥσπερ τινὰ χάλαξαν τὰ ἐξ ἀκράτου θυμοῦ. Τοιοῦτόν τι φησὶ καὶ διὰ τῆς τοῦ Ἰσραὴλ, ταῖς ὁδοῖς μου εἰ ἐπορεύθη, ἐν τῷ μηδενὶ θλίβοντας αὐτοὺς ἐπέβαλον τὴν χεῖρά μου. »*

VERS. 22. *Et vos ne lætemini, neque roborentur vobis vincula, quia consummatas et concisas res audivi a Domino Sabaoth, quas faciet super omnem terram.*

D *Inducitur rursus beati prophetæ persona, Judæorum præceptiores impetens et dicens: Omnino non oportet eos gaudere, id est, non insollescere conatibus audacissimis contra Christum, sed tristari magis, et lacrymas perfundere ob suas impietates: neque legis vincula populo manui suæ subdito injicere, sed permittere potius ut credentes in Christum a veteri præcepto immunes sint, et quæ in umbria erant et figuris omittentes, cultum in spiritu et veritate admittant. Est enim, inquit, spiritus Deus, et quem in spiritu et veritate oportet adorare. Quod autem lex quoddam quasi vinculum sit, justificans neminem (nec enim consummavit quidquam) sed veluti infirmos et manifestis transgressionibus*

Implicatos supplicio coercens, nemo est qui ambigat. Unde, opinor, B. David, et quidem recte, Israelitas ad gratiam per fidem contendere vehementer hortatur, **402** dicens : « Rumpamus vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipsorum ⁴⁰. » Onerarunt enim, onerarunt Judæorum præceptores impie suos subditos, et gravi illis iugo inposito videlicet legalium mandatorum, tanquam infractis catenis constrinxerunt. Hinc propheta dicit eis : Ne roborentur nobis vincula, quia consummatas et concisas res audiavi a Domino Sabaoth, quas faciet super omnem terram. Et quænam sunt hæc consummatæ et concisæ res? Prædicatio evangelica, gratia quæ est per fidem, justificatio per Christum, sanctificatio per Spiritum. Lex enim non erat concisa neque consummata, nihil siquidem, ut dixi, consummavit. Erant autem theorematum ejus ac tractationes, quasi per ambages et anfractus, longosque litteræ circuitus. Cæterum hæc salvifica prædicatio perfectissimam habet et concisam viam, quæ scilicet ducit per fidem ad justitiam et sanctificationem. Lex autem solis dabatur Israelitis, Mose administro. Gratia vero et veritas per Jesum Christum facta est, nec jam solum Israelitis, sed omnibus etiam terræ incolis. Nam Moses ille divinus allocutus est Israelitas, dicens in hunc modum : Audi, Israel. Dominus autem noster Jesus Christus per Iyeram Psallentis :

« Audite, inquit, hæc, omnes gentes ; auribus percipite, qui inhabitatis terram ⁴¹. » προσεφώνει τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ οὕτω λέγων· Ἄκουε, Ἰσραὴλ· ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς διὰ τῆς ψάλλοντος λύρας· Ἐκούσατε, » φησὶ, « ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη· ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. »

VERS. 23. *Auribus percipite, et audite vocem meam ; attendite, et audite sermones meos.*

Rursus his verbis ipsius Servatoris infertur persona, tantum non incantantis Israelitas, ac persuadentis, et quidem disertissime, evangelicæ prædicationis sermonem admittere, ejusque voces Mosaico præcepto non postponere. Quod autem non oportet negligenter et oscitanter divinis et evangelicis sermonibus adhibere animum, ostendit dicens : Attendite, et audite sermones meos. Attentione enim opus est, et etiam obedientia, his qui ea prudentia et consilio valent, ut animorum suorum amplitudinem doctrina ac institutione quæ supra legem, nimirum Christiana, complere satagant. Quod vero exhibito illo, periculosum et noxium sit cultum legalem sectari, confirmabit **403** Paulus, dicens his qui ex nimia stultitia post fidem in ipsi et emundationem per sacrum lavacrum, ad Mosaica, id est, legalia reversi sunt : « Aboliti estis a Christo, quicunque in lege justificamini, a gratia excidistis. Nos enim per fidem spem justitiæ expectamus ⁴². » Verisimile est et aliud subinnui, ex eo quod dicat Christus : Attendite, et audite sermones meos. Si enim volueritis subtiliter, inquit, umbras legis animo perscrutare, et digna attentione æstimare typos, omnino

Α σφίγγων δὲ ὥσπερ εἰς κόλασιν τοὺς ἡσθενηκότας, καὶ ταῖς παραβάσεσιν ἐνόχους· βντας ἐληλεγμένους, οὐκ ἂν ἐνδοιάσειέ τις. Ὅθεν οἶμαι καὶ μάλα ὀρθῶς τὸν μακάριον προφήτην Δαβὶδ εἰς τὴν διὰ πίστεως χάριν ἵέναι γοργῶς συμβουλεύειν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, λέγοντα· « Διαρρήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀπορρίψωμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν. » Ἦσαν γάρ, ἦσαν οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγῆται καταφορεῖζοντες ἀνοσίως τοὺς ὑπερευμένους, καὶ ζυγὸν αὐτοῖς ἐπιτιθέντες τὸν δυσαχθῆ, δῆλον δὲ ὅτι τὸν τῶν νομικῶν ἐνταλμάτων, καὶ οἶονεῖ τισιν ἀρρήκτοις σειραῖς κατασφίγγοντες. Ταῦτη τοί φησι πρὸς αὐτοὺς ὁ προφήτης· Μὴ ἰσχυσάτωσαν ὑμῶν οἱ δεσμοί, διότι συντετελεσμένα καὶ συντετμημένα πράγματα ἤκουσα παρὰ Κυρίου Σαβαὸθ, ἃ ποιήσει ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Καὶ ποῖα ταῦτά ἐστι τὰ συντετελεσμένα καὶ συντετμημένα πράγματα ; Τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικόν, ἡ διὰ πίστεως χάρις, ἡ ἐν Χριστῷ δικαιοσύνη, ὁ διὰ τοῦ Πνεύματος ἁγιασμός. Ὁ μὲν γὰρ νόμος οὐ συντετμημένος ἦν, οὔτε συντετελεσμένος. Τετέλειωκε γάρ, ὡς ἔφη, οὐδέν. Ἦν δὲ ὥσπερ καὶ ἐν κύκλοις, καὶ ἐν μακραις τοῦ γράμματος περιόδοις τὰ ἐν αὐτῷ θεωρήματα. Τὸ δὲ γε σωτήριον κήρυγμα τελειοτάτην ἔχει καὶ συντετμημένην ὁδόν· ἀποφέρει γὰρ διὰ πίστεως εἰς δικαιοσύνην καὶ ἁγιασμόν. Καὶ ὁ μὲν νόμος μόνος ἐδόθη τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, διακονοῦντος Μωσέως. Ἡ δὲ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο, καὶ οὐκ ἐπὶ μόνον τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανόν. Μωσῆς μὲν γὰρ ὁ θεσπέσιος

Ἐνωτίσασθε, καὶ ἀκούετε τῆς φωνῆς μου· προσέχετε, καὶ ἀκούετε τοὺς λόγους μου.

Ἐν toutoισι πάλιν τὸ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος εἰσφέρεται πρόσωπον, μονονουχὶ κατεπάρθενος τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀναπειθοντός τε καὶ μάλα σαφῶς τὸν τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων προσέσθαι λόγον, καὶ τὰς αὐτοῦ φωνάς, μὴ κατόπιν παραβρίπτειν τῆς διὰ Μωσέως ἐντολῆς. Ὅτι δὲ οὐκ ἡμελημένως, οὔτε μὴν ἀτημελῶς προσέρχεσθαι δεῖ τοῖς θεοῖς τε καὶ εὐαγγελικοῖς ἐμφανίζει λέγων· Προσέχετε, καὶ ἀκούετε τοὺς λόγους μου. Προσοχῆς γὰρ χρεία, καὶ μὲν τοι καὶ εὐπειθείας τοῖς εἰς τοῦτο ἤκουσι λογισμῶν ἀγαθῶν, ὡς τῆς ἐαυτῶν διανοίας τὸ πλάτος κατεμπλῆσαι ζητεῖν τῆς ὑπὲρ νόμον εἰσηγήσεως, δῆλον δὲ ὅτι· τῆς διὰ Χριστοῦ. Ὅτι γὰρ ἀναδειχθέντος αὐτοῦ τὸ μεταποιεῖσθαι τισι τῆς κατὰ νόμον λατρείας ἐπισφαλές τε καὶ ἐπιζήμιον πιστώσεται λέγων ὁ Παῦλος τοῖς μετὰ τὴν πίστιν τὴν εἰς αὐτὸν, καὶ τὴν διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος κάθαρσιν, ἐκ πολλῆς ἔγαν ἀβελτηρίας ὑπονοστήσασιν ἐπὶ τὰ Μωσέως, ἥτοι· τὰ ἐν νόμῳ· « Κατηργήθητε ἀπὸ Χριστοῦ, οἱ τινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε. Ἡμεῖς γὰρ διὰ πίστεως ἐλπίζομεν δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα. » Εἰκὸς δὲ ὅτι καὶ ἕτερον ὑπαινίττεσθαι διὰ γε τοῦ φάναι Χριστόν· Προσέχετε καὶ ἀκούετε τοὺς λόγους μου. Εἰ γὰρ δὴ

⁴⁰ Psal. II, 3. ⁴¹ Psal. XLVIII, 2. ⁴² Galat. V, 4, 5.

βούλεσθε, φησί, ταῖς τοῦ νόμου σχιαῖς ἰσχνὸν ἐνέειναι τὴν νοῦν, καὶ προσοχῆς τῆς δεούσης ἀξιοῦν τοὺς τύπους, ἀκούσεσθε πάντως τῶν ἐμῶν λόγων. Γράφομαι γὰρ ἐν τύποις, καὶ ξένον οὐδὲν εἰσχεχόμενικε τῶν ἐμῶν θεσπισμάτων ἢ δύναμις, εἰ γε δὴ νοοῖτο πνευματικῶς ὁ νόμος. « Εἰ γὰρ ἐπιστεύετε, » φησί, « ἔγραψεν. »

Μὴ ὀλην τὴν ἡμέραν μέλλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾶν ἢ σπόρον ἐτοιμάσαι πρὶν ἐργάσεσθαι τὴν γῆν; Οὐχ ὅταν ὀμαλλῃ αὐτῆς τὸ πρόσωπον, τότε σπείρει μικρὸν μελάνθιον καὶ κύμινον; Καὶ πάλιν σπείρει πυρὸν καὶ κριθήν, καὶ ζῆα ἐν τοῖς ὀρίοις σου.

Βαθὺ μὲν λίαν τὸ αἰνίγμα, καὶ δυσχάτοπος κομιδὴ τῶν προκειμένων ὁ νοῦς· ἐρῶ δὲ ὡς ἐνι, καὶ κατὰ γε τὸ ἐγχωροῦν. Ἀπόβλητον ἐποιοῦντο τοῦ Σωτῆρος τὸν λόγον οἱ ἑβραῖοι, καὶ πρόφασιν ἦν αὐτοῖς, τὸ ἀπριεῖ ἔχεσθαι φιλεῖν τῆς διὰ Μωσέως ἐντολῆς. Φροντοὶ γὰρ ὅτι καὶ εὐσεβοῦσι τάχα που, μεταποιούμενοι μὲν τῶν ἐν τύποις, διαπτύοντες δὲ ὡς περ τῆς ἀληθείας τὸ κάλλος. Ταύτη τοι καὶ ἐδίωκον τὸν Ἰησοῦν, ὡς τῆς νομικῆς ἐντολῆς τὴν δύναμιν ἐτέρωσέ πη παροχετεύοντα, καὶ εἰς ἑτέραν αὐτοὺς ἀποφέροντα λατρείαν, φημί δὴ τὴν εὐαγγελικὴν. Δέχεται τοίνυν ὡς ἀπὸ γε τῆς ἐν χερσὶν οὐσης αὐτοῖς γεωργίας τὸ παράδειγμα, καὶ φησιν· Μὴ ὀλην τὴν ἡμέραν μέλλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾶν; Καὶ ὁ βούλεται δηλοῦν, ἔστι τοιοῦτον. Αἱ τῶν εἰδωλολατρούντων καρδίαι σκληραὶ τέ εἰσι καὶ ἀτεγκτοι, καὶ οἶονεῖ τις ἀγρία γῆ κεχερωμένη. Δεῖ τοίνυν αὐταῖς, καθάπερ τινὸς ἀρότρου, τοῦ διαπτύσσοντος λόγου, τοῦ τῆς κατηχήσεως δηλονότι· ἵνα καὶ τὸν ἀνωθεν καὶ τὸν ἐξ οὐρανοῦ προσδέξωνται σπόρον· οὕτω τε λοιπὸν καρποφορήσιν τῷ Θεῷ τὴν εἰς πᾶν ὅτι τῶν αγαθῶν ἔφεσιν τε καὶ προθυμίαν. Τοιοῦτόν τι γέγονε τοῖς ἐξ Ἰσραήλ. Ἦσαν μὲν γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ τοῖς αὐτόθι προσκυνούντες θεοῖς, κέκληνται γε μὴν διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως· δέδοται δὲ καὶ νόμος αὐτοῖς, ἀρότρου δίκην διατέμνειν αὐτοῖς εἰδῶς τὰς συνεσφιγμένας αὐτῶν καρδίας, καὶ νοῦν τὸν κεχερωμένον. Ἄλλ' ἦν ἀναγκαῖον μὴ μόνον αὐτοὺς εἰς ἀρχὰς καλεῖσθαι τῆς νοητῆς γεωργίας, ἐπιλάμψαντος δὲ ἡδὴ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, καρποφορεῖν τῷ Θεῷ καὶ τῆς ἐν πνεύματι λατρείας τὴν δύναμιν. Οὐκοῦν ἐπειδή περ, ὡς ἔφην, ἀπόβλητον ἐποιοῦντο τὸν διὰ Χριστοῦ λόγον, προκείμενοι τοῖς Μωσέως, ταύτητοι καὶ λίαν εἰκότως μεθέστησιν αὐτοὺς τοῦ τοιοῦδε φρονήματος, λέγων· Μὴ ὀλην τὴν ἡμέραν μέλλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾶν; Ἡ τὴν ἀνήροτον γῆν τὴν ἀγρίαν, καὶ ἀκαθοτόκον διαπτύσω, φησὶν, ἵνα ἔτοιμος γένοιτο πρὸς τὴν τῶν σπερμάτων παραδοχὴν, μὴ διὰ παντός ἀροτριᾶν. Ὁ δὲ τὴν γῆν, φησὶν, ἐργάσεσθαι βουλόμενος, ἄρα πρὶν εἰς νοῦν τοῦτο λαβεῖν ἐτοιμάσει στέργμα; Οὐχ ὅταν ὀμαλλῃ αὐτῆς τὸ πρόσωπον, τότε σπείρει μικρὸν μελάνθιον, καὶ κύμινον; Καὶ πάλιν σπείρει πυρὸν, καὶ κριθήν καὶ ζῆαν ἐν τοῖς ὀρίοις σου. Ἔδει γὰρ, ἔδει, φησί, προομαλίσθῃναι διὰ τῆς ἐν τύποις ἐντολῆς

A sermones meos audietis. Describor enim in typis, et peregrinum nihil induxit vis meorum vaticiniorum, si quidem spiritualiter lex intelligatur. « Si enim, » inquit, « credideritis Mosi, credetis et mihi, de me namque ille scripsit ⁴². » Μωσῇ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἔαλεος

VERS. 24, 25. Nunquid tota die debet arans arare, aut semen præparare, antequam præparet terram? Nonne cum æquarit faciem ejus, tunc seminat parvum papaver et cyminum? Et rursus seminat triticum, et hordeum, et speltam in finibus tuis.

Propositorum verborum sententia profundissimum sane et obscurum admodum est ænigma, dicam vero ut licet, et quatenus conceditur. Rejecerunt Servatoris verbum miseri Judæi, et causa illis erat quod volebant Mosaicis præceptis mordicus adhærescere. Putabant enim se pietatem colere, sectando typica, et pulchritudinem veritatis veluti despuendo. Unde Jesum persecuti sunt, tanquam legalis præcepti vim aliorum derivantem, et ipsos ad alium cultum, evangelicum, inquam, traducientem. Sumit ergo veluti ab agricultura obvium et familiare exemplum, et inquit: Num totum diem debet qui arat arare? Quod hunc habet sensum: Idololatrarum pectora dura sunt et rigida, et veluti agrestis quædam terra inculta. Opus est igitur illis tanquam aratro, dissecante sermone, sermone scilicet institutionis, uti supernum cælestique semen admittant: sicque deinceps fructificent Deo omnium bonorum desiderium et promptitudinem. Tale quid factum est Israelitis. Colebant enim in Ægypto eos qui ibi erant deos; per 404 Mosen vero sapientissimum vocati sunt, data quoque est illis lex, quæ aratri instar scindere poterat corda eorum obturata et constricta, mentemque incultam. Sed enim necesse erat non solum ut ad principia agriculturæ sub intelligentiam cadentis vocarentur: sed illucescente jam omnium nostrum Servatore Christo, Deo fructificarent spiritualis cultus virtutem. Itaque postquam, ut dixi, sermonem Christi rejecerant, affixi Mosaicis præceptis, ideo, idque justissime, transfert eos ab hoc instituto, dicens: Num totum diem debet qui arat arare? Qui, inquit, terram inaratam, agrestem et spinosam subigit, ut apta sit et parata ad recipiendum semen, num semper arat? Qui, inquit, terram colere vult, an non, priusquam hoc animo cogitat, præparabit semina? Nonne cum æquavit ejus superficiem, tunc serit parvum papaver et cyminum? Et rursus serit triticum, et hordeum, et speltam in finibus tuis. Oportuit enim, inquit, oportuit, corda eorum qui pædagogia instituti erant, levigari ante, præceptisque typicis præcoli, quasique terræ cujuspiam superficiem præparari, ut deinceps ad fructus edendos prom-

⁴² Joan. v, 46.

plissima et accommodata esse conspiciatur. Agricola autem, inquit, si aquet et leviget superficiem terræ, non statim neque ab initio solidiora jactet semina, sed parva adhuc et infirma emittit, papaver nimirum et cyminum: apta autem nodatque jam terra ad fructus proferendos, tum, inquit, tum et triticum et hordeum et speltam serit. Hic enim modus artificiosæ agricolationis est in tuis finibus. Facta est igitur lex omnibus præcultrix et quasi prælevigatrix, ac quidem velut agricola peritissimus, inserens his qui instituti sunt, quasi papaver quoddam et cyminum, et parva et umbratilia, et quæcunque semina per se ipsa et sola esui minime apta sunt, sed quærunto semper adjungi et adhærere aliis, quo utilia esse videantur. Si namque tritico et hordeo, id est, panibus ex tritico et hordeo confectis adjungatur, tunc quodammodo videntur esse utilissima. Ea vero est legalis cultus virtus. Si enim non habeat utilitatem ex solidiore cibo, id est, evangelico, per spiritualem interpretationem, sola et ex se nihil commoditatis habere poterit.

πνευματικῆς ἐρμηνείας τῇ στερεωτέρᾳ τροφῇ, τοῦτ' ἔχει τὸ ὠφελοῦν.

VERB. 26-29. Et erudieris judicio Dei tui, et lababeris. 405 Non enim cum duritia purgatur papaver nigrum, neque rota plaustris circumducta super cyminum, sed virga excutitur melanthium, cyminum autem cum pane comeditur. Non enim in æternum ego vobis irascar, neque vox amaritudinis meæ conculcabit vos. Et hæc a Domino Sabaoth egressa sunt portenta.

Cum ad emundationem peccatorum, inquit, inefficax esset lex, amota est umbra, inutilia apparuerunt typica, et introductum est judicium vivificum et vere utilissimum. Et cujusmodi tandem est illud? Postquam enim per legem non potuit homo justificari, apparuit nobis unigenitum Dei Verbum, consummatum rem et cœcisam proponens, justificationem nimirum per fidem. Tu igitur, inquit, o Israel, obedienti cervice omnium Servatori Christo subjecta, ab illo judicio erudieris, discendo nimirum ab illo viam salutis. Eris enim sic in lætitia. Postquam vero semel papaveris nigri et cymini fecerit mentionem, aliquid inde utile desumit, et inquit: Non cum duritia purgatur papaver nigrum, et quæ sequuntur deinceps. Erat enim transgressionum reus Israel, et ad legis observationem piger esse convincebatur. Dixit igitur universorum Deus: « Populus iste labiis me honorat, cor autem eorum procul abest a me »⁴². Frustra colunt me, doctrinas docentes, mandata hominum. Nonne igitur pigritiæ in legem pœnas justissime exigere potuit? Certe, inquit. Verum humanus est legislatoris scopus ac consilium. Nam quemadmodum, inquit, nigrum pa-

τὴν τῶν παιδαγωγουμένων καρδίαν, καὶ οἶονεῖ τινος γῆς εὐτρεπισθῆναι τὸ πρόσωπον, ὡς ἐτοιμοτάτην ὁρᾶσθαι πρὸς τὸ δύνασθαι λοιπὸν ἐπιτηδείως ἔχειν εἰς καρποφορίαν. Ὁ δὲ γε γηπόνος, φησὶ, κἂν ὁμαλλῇ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, οὐκ εὐθὺς οὐδὲ ἐκ πρώτης τῶν στερεωτέρων σπερμάτων ποιεῖται τὴν καταβολὴν, ἀλλ' ὅσα ἂν εἰσι τέως μικρά, καὶ ἀσθενῆ, τοῦτ' ἔστι, μελάνθιον καὶ κύμινον· καὶ γυμνασθείσης δὲ ἡδὴ τῆς γῆς εἰς καρποφορίαν, τότε δὴ τότε σπείρει, φησὶ, καὶ πυρὸν καὶ κριθὴν καὶ ζῖαν. Τρόπος γὰρ οὗτος γηπονίας ἐντέχνου ἐν τοῖς σοῖς ὁρίοις. Γέγωνεν οὖν ἅπανι μονοουχὶ προομαλιστῆς ὁ νόμος· καὶ οἶα τις εὐτεχνέστατος γεωργός, κατασπείρων ἐν τοῖς παιδαγωγουμένοις, οἶονεῖ τι μελάνθιον καὶ κύμινον, τὰ μικρά τε καὶ ὡς ἐν σχιαῖς, καὶ ὅσα τῶν σπερμάτων, αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, καὶ μόνα, ἐδώκεν μὲν οὐδαμῶς, ζητοῦντα δὲ πάντως τὴν πρὸς ἑτέρα συμπλοκὴν, ἵνα ὁρῶτο καὶ χρήσιμα. Εἰ γὰρ δὴ προσεπάγειτο πυρρὸν καὶ κριθή, τοῦτ' ἔστιν, ἄρτοις τοῖς ἐκ πυρρῶν, ἢ κριθῆς, τότε δοκεῖ πῶς εἶναι καὶ χρεωδέστατα. Τελευταῖα δὲ πῶς ἔστι καὶ τῆς κατὰ νόμον λατρείας ἡ δύναμις. Εἰ γὰρ μὴ ἔχοι τὸ συμφέρεσθαι δοκεῖν διὰ τῆς εὐαγγελικῆς, μόνῃ καὶ καθ' ἑαυτὴν οὐδὲν ἂν

Καὶ παιδευθῇσιν κρίματι Θεοῦ, καὶ εὐθραστήσῃ. Οὐ γὰρ μετὰ σκληρότητος καθαίρεται τὸ μελάνθιον, οὐδὲ τροχὸς ἀμάξης περιάψει περὶ τὸ κύμινον, ἀλλὰ ῥάβδος ἐκτινάσσεται τὸ μελάνθιον, τὸ δὲ κύμινον μετὰ ἄρτον βρωθήσεται· οὐ γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα ἐγὼ ὑμῖν ὀργισθήσομαι, οὐδὲ φωνὴ τῆς ζικρίας μου καταπατήσῃ ὑμᾶς. Καὶ ταῦτα παρὰ Θεοῦ Σαβαὼθ ἐξῆλθε τὰ τέρατα.

Ἀδρανῶς ἔχοντος τοῦ νόμου, φησὶ, πρὸς κάθαρσιν ἁμαρτιῶν, ἀποκεῖνῃται μὲν ἡ σχιά, ἀχρεῖα δὲ πέφηνε τὰ ἐν τύποις, εἰσπεκόμεναι δὲ κρίμα τὸ ζωοποιόν, καὶ ἱπποφειδέστατον ἀληθῶς. Καὶ ποῖον τοῦτ' ἔστιν; Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἦν ἐν νόμῳ δικαιοῦσθαι τὸν ἄνθρωπον, ἐπέφανεν ἡμῖν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Ἀδός, συντελεσμένον καὶ συντελεσμένον πρᾶγμα κροθεῖς, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἐν πίστει δικαιοσύνην. Σὺ τοίνυν, φησὶν, ὁ Ἰσραὴλ, εὐήκειον ὑποθέσεις τῶ πάντων Σωτῆρι Χριστῷ τὸν αὐχένα, τῷ παρ' αὐτοῦ κρίματι παιδευθῇσιν, τοῦτ' ἔστιν, ἐπὶ τὸ μαρτυρεῖν τῆς παρ' αὐτοῦ σωτηρίας τὴν ὁδόν. Ἐσθὲ γὰρ οὕτως· ἐν εὐφροσύνῃ. Ἐπειδὴ δὲ ἅπας τὸν ἐπὶ μελάνθιον τε καὶ κύμινον παποῖται λόγον, θέγεται τι χρήσιμον ἐξ αὐτῶν, καὶ φησιν· Οὐ μετὰ σκληρότητος καθαίρεται τὸ μελάνθιον, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἦν μὲν γὰρ παραβάσειν ἔνοχος ὁ Ἰσραὴλ, καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν τοῦ νόμου τηρησιν ῥάθυμος γεγονὼς ἤλιστατο. Ἐφ' οὗν ὁ τῶν ἑλλαν θεός· « Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσί με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. » Μάττην δὲ σέθενται με, διδάσκοντες διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων. Ἀρ' οὖν οὐκ ἂν ἐξέτισαι δίκας καὶ μάλα εἰκότως ῥαθυμίας τῆς εἰς γε τὸν νόμον; Ναί, φησιν. Ἀλλ' ἔστι· φιλόανθρωπος ὁ τοῦ νομοθέτου σκοπός.

⁴² Isa. xlii, 13.

ὡς περ γὰρ τὸ μελάνθιον, φτῖν, οὐ σκληρῶς καθαί-
ρεται, οὕτε μὴν ἀμάξης τροχὸς περιάγει ἐπὶ τὸ κύ-
μινον, ἀλλ' ὡς δὴ λειπύων αὐτὸ, καθάπερ
ἀμάξει καὶ ἐπὶ αὐτοῦ πράττεται, ῥάβδῳ δὲ μᾶλλον
καθαίρεται ἤγουν ἐκτινάσσεται· οὕτω τοῖς εἰς τὸν
νόμον ἡμαρτηκόσιν ὁ νομοθέτης προσενεχθήσεται,
δικὰς μὲν οὐκ ἀπαίτιον σκληρὰς, ῥάβδῳ δὲ μᾶλλον,
καὶ σμμέτροις κινήσειν ἀποκαθαίρων αὐτούς.
Ἡροστιθεὶς δὲ ὅτι τὰ κύμινα μετὰ ἄρτου βρωθήσε-
ται, δέδειχεν ὅτι τῆς νομιπῆς λατρείας τὸ ἐξωφανές
αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ καὶ μόνον ἀχρεῖον εἰς ὕψιν. Ἔσται
δὲ χρήσιμόν τε καὶ ἀναγκαῖον ἐπὶ τῇ στερεᾷ συνάπτειν
τροφῇ, τοῦτ' ἔστι, τοῖς εὐαγγελικοῖς θεασίμασι.
Διαρμυνέων γε μὴν τὸ αἰνίγμα, τὸ ἐπὶ γε τῷ κυμίνῳ
καὶ μελανθίῳ φημί· καὶ τί ἂν βούλοιο, δηλοῦντος
ὅτι ῥάβδῳ τὸ μελάνθιον ἐκτινάσσεται, προσεπάγει καὶ
φτῖν· Οὐ γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα ἐγὼ ὑμῖν ὀργισθήσομαι,
οὐδὲ ῥωνή τῆς πεκαρίας μου καταπατήσῃ ὑμᾶς. Ἔσο-
μαι γὰρ οὐ βαρύμηνις, φτῖν, ἀλλ' οὐδὲ δίκην ὑμῶν
καταφύγιόν μου τὴν ἐσχάτην, οὐδὲ πικρὸν ἐφ' ὑμῖν
ἐξήλω τὸ κρίμα, ὥς καὶ εἰς καταπάτημα γενέσθαι
τοῖς ἐξ ὀργῆς συμβαλόνουσιν. Ὅτι δὲ εἰς ἄκρον ἀνεξι-
κακίας ἐληλακώς, κἀν τούτῳ δὴ πάλιν ὁ τῶν ὄλων
θεὸς φαίνεται προσποδεῖκνυσιν λέγων· Καὶ ταῦτα
παρὰ Κυρίου Σαβαὼθ ἐξήλθε τὰ τέρατα. Τέρας γὰρ
ἀληθὺς, καὶ σημεῖον οὐκ ἀθαύμαστον, τὸ ἐν τοσούτοις
ὄντα παραπτώμασιν ἐλεεῖσθαι τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἀν-
αριθμητῶν ἐγκλημάτων ἀποκερθεῖν τὴν ἀφ᾽ ἐσιν, θεοῦ
κατοικτεῖροντος.

Βουλεύσασθε, ὑψώσατε ματαίαν παράκλησιν.

Τὴν ἀμνηστίαν αὐτοῖς τὴν ἐφ' οἷς πεπαρφηκάσιν
ὑπισχνόμενος, καὶ ὅτι πικρὸς οὐκ ἔσται λίαν ἐπ'
αὐτοῖς εὐ μάλα διειρηκῶς βουλῆς ἀγαθῆς ἐπιλαβέσθαι
κελεύει· κατατιτῶνται δὲ, ὅτι ματαίαν παράκλησιν,
μέγα τι καὶ ὑψηλὸν χρῆμα εἶναι νομίσαντες, ἐξω γέ-
ρονται τοῦ εἰκότος. Ποία δὲ ἡ παρ' αὐτοῖς καὶ μεγάλη
νομισθεῖσα παράκλησις, ἔχουσα δὲ τὸ ἀνόνητον;
Ἐκείνη που πάντως. Ἐφασκον γὰρ, Ποιήσομεν δια-
θήκην μετὰ τοῦ ἄδου καὶ μετὰ τοῦ θανάτου συνθήκας·
καταιγὶς φερομένη ἐν ἐπέλθῃ, οὐ μὴ ἔλθῃ ἡμῖν·
ἐθίχαμεν ψεῦδος τὴν ἐλπίδα ἡμῶν, καὶ τῷ ψεύδει
σχεπασθόμεθα. Ἀλλ' οἱ ταῦτα διενθυμούμενοι, καὶ
κενὴν ἔχοντες τὴν ἐλπίδα, οἰηθέντες τε ὅτι τεθυήσου-
ναι πρὸ τῶν δεινῶν ἤκουον ἑναργῶς· Καταιγὶς φε-
ρομένη ἐν ἐπέλθῃ, ἔσεσθε αὐτῇ εἰς καταπάτημα. Ὅταν
παρέλθῃ, λήψεται ὑμᾶς.

Ὅσα πόλεις Ἀριήλ, ἡν Δαβὶδ ἐπολέμησε. Συν-
αγίσετε γερνύματα ἐνιαυτὸν ἐπὶ ἐνιαυτὸν. Φάγε-
σθε γὰρ σὺν Μωάβ· ἐκθλίψω γὰρ Ἀριήλ, καὶ ἔσται
αὐτῆς ἡ ἰσχύς, καὶ ὁ πλοῦτος. Καὶ κυκλώσω, ὥς
Δαβὶδ ἐπὶ σέ· καὶ βαλὼν περὶ σέ χάρακα, καὶ θήσω
περὶ σέ πύργους, καὶ ταπεινωθήσονται οἱ λόφοι
σου εἰς τὴν γῆν, καὶ εἰς τὴν γῆν οἱ λόφοι σου
δύσονται. Καὶ ἔσται ὥς οἱ φωνοῦντες ἐκ γῆς ἡ
φωνή σου, καὶ πρὸς τὸ ἔδαφος ἡ φωνή σου ἀσθε-
νήσει.

Δέχεται τι τῶν ἱστορικῶς γεγονότων ἐν καιρῷ τῆς
βασιλείας τοῦ μακαρίου Δαβὶδ, καὶ τοῦτο ποιεῖ μο-

A paver non purgatur duriter, et rota plaustrum non
circumagit cyminum, cum illud scilicet tritura
et comminuit, ut sane sit in frumento, sed virga
potius purgatur et excutitur: ita legislator iis
qui in legem deliquerunt accedet, haud duras
quidem poenas exposcens, sed virga potius et mo-
deratis illos agitationibus expurgabit. Cum vero
adjecit: Cyminum cum pane comedetur, osten-
dit legalis cultus externam speciem per se ipsam
et solitariam parum juvare, at utile et necessa-
rium fore, si solido cibo, nempe evangelicæ præ-
dicationi adhibeatur. Quod tum dixi, 406 cum
ænigma illud de cymino et nigro pap vere in-
terpretarer. Quid autem illud velit, scilicet, Virga
nigrum papaver excutietur, adjungit et inquit:
B Non enim in æternum ego vobis irascear, neque
vox amaritudinis meæ conculcabit vos. Non enim,
inquit, ero iracundus, in vos vos poenæ extremæ
addicam, nec acerbum in vos proferam iudicium
ut conculcemini, quod fieri solet tum cum res per
iram geruntur. Quod autem ad summum omnis
patientiæ pervenerit, hoc rursus universorum Deus
videtur porro ostendere, inquit: Et hæc a
Domino Sabaoth exiverunt portenta. Portentum
enim vere, et monstrum est admiratione dignum,
tot tantisque delictis obrutum Israel, miseri-
cordiam consequi, et innumerabilium criminum re-
missionem, Deo commiserante, iustificare.

C *Consilium inite, extollite tanquam consolationem.*

Cum oblivione deleturum se quod debacchari
essent promisisset, iranque in eos non admodum
gravem fore, rectissime dixisset: bonum consi-
lium capere jubet, insimulæque quod vanam con-
solationem, magnum quiddam et eximium tati,
a decore aberrarent. At quæ tamem est hæc ma-
gna, ut illi putant, consolatio, quæ tamen utili-
tatis nihil habet? Hæc prorsus: dicebant enim:
Faciemus sœdus cum inferis et cum morte. Tem-
pestas irruens si pertranseat, non veniet ad nos,
posuimus mendacium spem nostram, et mendacio
protegemur. At hi qui hæc cogitant, et vanam spem
habent, et qui morituros se ante graves calami-
tales existimarunt, audiverunt clare: Tempestas
irruens si venerit, eritis ei in conculcationem; cum
transierit, tollet vos.

CAP. XXIX. VERS. 1-4. Væ civitas Ariel, quom
David expugnavit; congregate germina annum su-
per annum. Comeditis enim cum Moab. Nam affli-
gam Ariel, et erit ejus fortitudo et divitiæ mihi.
Et circumdabo sicut David super te. Et mittam
vallum in circuitu tuo, et ponam circum te turres,
et deficientur sermones tui in terram, et in ter-
ram sermones tui cadent. Et erit velut loquentium
e terra vox tua, et ad pavimentum vox tua infir-
mabitur.

407 Sumit quiddam historice factum tempore
beati Davidis, idque facit fere ut Judaicæ Synago-

gæ scelera contra Christum ostendat. Sunt enim figuræ rerum verarum, ea quæ in umbris veteribus contigerunt. Quæ ergo nunc Jerusalem est, olim Jebus vocata est, quam beatus David obsedit. Quam vero ob causam, ex ipsis sacris Litteris cognoscemus. Habetur vero sic in secundo libro Regnorum: « Et abiit David, et omnes viri ejus in Jerusalem ad Jebusæum inhabitantem terram. Et dictum est David: Non ingreditur David hic, quia restiterunt cæci et claudi, dicentes: Non ingreditur hic. Accepit autem David munitam Sion. Hæc est civitas David. Et dixit David die illo: Omnis percussiens Jebusæum, tangat punitione cæcos, et claudos oppugnantes animam Davidis ⁴⁴. » Itaque beato Davidi Hierosolymitani, id est, Jebusæi cæci et claudi restiterunt, quo facto misere disperierunt. Cepit enim eam. Restiterunt autem omnium Servatori Christo, ipsius adventus tempore, habitatores Jerusalem, claudi et cæci. Non enim recto pede incedere potuerunt, sed nec divinam lucem mente comprehenderunt, fidemque non receperunt, Scribæ maxime et Pharissæi. Dixerat enim de illis ita affectis voce Davidis: « Filii alieni mentiti sunt mihi, filii alieni inveterati sunt, et claudicaverunt a semitis suis ⁴⁵. » Scribit vero illis Paulus, inquires: « Quapropter manus remissas et genua soluta erigite, et gressus rectos facite pedibus vestris, ut non claudicans quis erret, magis autem sanetur ⁴⁶. » Quod autem cæci fuerint, confirmabit ipse Servator dicens: « In iudicium ego in mundum hunc veni, ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant ⁴⁷. » Visum enim receperunt gentes, etsi alioqui non viderint. Occæcati sunt Judæorum populi, etiam videntes mysterium, quantum ad legalem mystagogiam attinet. Exclamat igitur contra Jerusalem, et inquit: Væ civitas Ariel, quam David expugnavit. Ariel vero cam dicit, nomine usus multis recepto. Exponitur enim Ariel, *leo Dei*. Et quoniam expeditiones invictas contra omnes alias regiones et gentes **408** fecit Jerusalem, Dei ope vincens, et leonis in morem rapiens et lacerans resistentes, tale cognomen sortita est. Væ igitur, inquit, o misera civitas, quæ olim velut læna frenabat in gentes, nunc vero demum in has adeo acerbis et insanabiles incidit calamitates. Expugnavit enim illam quondam David, et qui ex eo natus est postea Christus. Ait porro ad eos: Congregate germina ab anno ad annum. Comeditis enim cum Moab. Per totum enim biennium universam peragrans Judæam Dominus noster Jesus Christus, doctrinas omni sapientia refertas adhibuit, divinamque illis et evangelicam prædicationem tradidit. Cum adsit igitur temporis opportunitas, præbeatque facultatem spirituales cibos colligendi, et eos in animo et corde tanquam in horreo coacervandi, ne sitis in hoc tardi, sed potius omni abjecta cunctatione, alacriter colligite. Comeditis enim cum

Α νουοχι πρὸς ἀνάδειξιν τῶν τολμηθέντων κατὰ Χριστοῦ παρὰ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς. Τύποι γὰρ τῶν ἀληθῶν τὰ ὡς ἐν σκιαῖς τοῖς ἀρχαιοτέροις συμβεβηκότα. Οὐκοῦν ἡ νῦν Ἱερουσαλὴμ, Ἰεβοὺς ἐκαλεῖτο ποτε. Ταύτην πεπολιορχηκεν ὁ μακάριος Δαβὶδ. Καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν, ἐξ αὐτῶν εισόμεθα τῶν ἱερῶν Γραμμάτων. Ἔχει γὰρ οὕτως, ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Βασιλειῶν· « Καὶ ἀπῆλθε Δαβὶδ, καὶ πάντες οἱ ἄνδρες αὐτοῦ εἰς Ἱερουσαλὴμ πρὸς τὸν Ἰεβοῦσαῖον τὸν κατοικοῦντα τὴν γῆν, καὶ ἐρρέθη τῷ Δαβὶδ, ὅτι Οὐκ εἰσελεύσεται Δαβὶδ ὧδε· ὅτι ἀνέστησαν οἱ τυφλοὶ καὶ οἱ χωλοὶ λέγοντες, ὅτι Οὐκ εἰσελεύσεται ὧδε. Καὶ κατέλαβετο Δαβὶδ τὴν περιεχομένην Σιών. Αὕτη ἡ πόλις τοῦ Δαβὶδ. Καὶ εἶπε Δαβὶδ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Πᾶς τύπτων Ἰεβοῦσαῖον ἀπτήσθω ἐν παραξίφιδι τοὺς τυφλοὺς, καὶ τοὺς χωλοὺς τοὺς πολεμοῦντας ψυχὴν Δαβὶδ. » Οὐκοῦν τῷ μὲν μακαρίῳ Δαβὶδ οἱ ἀπὸ γε τῆς Ἱερουσαλὴμ ἦτοί τῆς Ἰεβοὺς ἀνέστησαν τυφλοὶ καὶ χωλοὶ, καὶ τοῦτο πεποιοηκότες οἰκτρῶς διολώλασι. Κατελάβετο γὰρ αὐτὴν, ἀνέστησαν δὲ τῷ πάντων Σωτῆρι Χριστῷ, κατὰ τὸν τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ καιρὸν, οἱ τῆς Ἱερουσαλὴμ οἰκῆτορες χωλοὶ, καὶ τυφλοί· οὐ γὰρ ᾔδεισαν ὀρθοποδεῖν. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ θεῖον εἰς νοῦν ἐδέχοντο φῶς, οἱ τὴν πίστιν οὐ προσιέμενοι, γραμματεῖς δὴ μάλιστα καὶ Φαρισαῖοι. Καὶ γοῦν ἔφη διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ· « Ὑιοὶ ἀλλότριοι ἐψεύσαντό μοι, υἱοὶ ἀλλότριοι ἐπαλαιώθησαν καὶ ἐχώλαναν ἀπὸ τῶν τριβῶν αὐτῶν. » Ἐπιστέλλει δὲ αὐτοῖς καὶ ὁ Παῦλος λέγων· « Διὰ τὰς παρειμένας χεῖρας, καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνορθώσατε, καὶ τροχίαις ὀρθαῖς ποιήσατε τοῖς ποσὶν ὑμῶν, ἵνα μὴ τὸ χωλὸν ἐκτραπῇ, λαβὴ δὲ μάλλον. » Ὅτι δὲ ἦσαν καὶ τυφλοὶ, πιστώσεται λέγων αὐτὸς ὁ Σωτὴρ· « Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι· καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. » Ἀνέβλεψαν μὲν γάρ τὰ ἐξ ὧν, καί τοι μὴ ὀρῶντά ποτε. Τετρυφλῶνται δὲ τῶν Ἰουδαίων οἱ δῆμοι, καί τοι βλέποντες τὸ Χριστοῦ μυστήριον τὸ γε ἦχον εἰς τὴν διὰ νόμου μυσταγωγίαν. Ταλανίζει τοίνυν τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ φησιν· Οὐαὶ πόλις Ἀριήλ, ἣν Δαβὶδ ἐπολέμησεν· Ἀριήλ δὲ αὐτὴν φησιν, ὀνόματι κεχρημένος τῷ κατὰ συνήθειαν τοῖς πολλοῖς. Ἐρμηνεύεται μὲν γὰρ Ἀριήλ, *λέων Θεοῦ*. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ πᾶσαν τῶν ἄλλων χωρῶν καὶ ἐθνῶν ἀφορήτους ἐποιεῖτο τὰς ἐφόδους Ἱερουσαλὴμ, νικῶσα διὰ Θεοῦ, καὶ λέοντος δίκην ἀρπάζουσα καὶ σπαράττουσα τοὺς ἀνταίρωντας, τοιαύτην ἔλαχε τὴν ἐπωνυμίαν. Οὐαὶ τοίνυν, φησιν, ὦ ἀθλία πόλις· ἡ ποτὲ μὲν ὡς λέαινα καταδρυχομένη τῶν ἐθνῶν, περιπεσοῦσα δὲ μετὰ τοῦτο ταῖς οὕτω πικραῖς καὶ ἀνηκέστοις συμφοραῖς. Πεπολέμηκε μὲν γὰρ αὐτὴν πάλαι ὁ Δαβὶδ, ὁ δὲ ἐκ σπέρματος αὐτοῦ γεγονὼς μετ' αὐτὸν, τοῦτ' ἐστὶ Χριστός. Εἰτά φησι πρὸς αὐτούς· Συναγάγετε γεννήματα ἐνιαυτὸν ἐπ' ἐνιαυτόν· φάγεσθε μὲν γὰρ σὺν Μωάδ. Ἐν δυοὶ γὰρ ὅλοις ἔτεσιν ἅπασαν περινοστών τὴν Ἰουδαίαν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός ταῖς πανσόφοις ἐχρήσατο διδασκαλαῖς, καὶ τὸ θεῖον αὐτοῖς καὶ εὐαγγελικὸν παρτίθει κήρυγμα. Καιροῦ

⁴⁴ II Reg. v, 6 seqq. ⁴⁵ Psal. xvii, 46. ⁴⁶ Hebr. xii, 12 seqq. ⁴⁷ Marc. iv, 12.

τοιγαροῦν, φησὶν, ἐνέστυχός τις, καὶ διδόντος τοῦ δούλου αὐτοῦ τροφὰς συλλέγειν πνευματικὰς, καὶ οἷον εἰς ἀποθήκην σωρεύειν αὐτάς, εἰς νοῦν καὶ καρδίαν, μὴ νωθροὶ περὶ τοῦτο γέννησθε. Πάντα δὲ μᾶλλον ὅκνον ἀποπεμφόμενοι, προθύμως συλλέξατε. Φάγεσθε γὰρ σὺν Μωάβ· ἡ Μωαβιτῶν χώρα γέγονε ποτε δεισιδαιμονεστάτη, καὶ ἦν ὅλως ἐν αὐτῇ οὐδείς, ὁ τῷ κατὰ φύσιν καὶ ἀληθῶς ὄντι Θεῷ προσκυνεῖν ἀνεχόμενος. Οὐκοῦν ὡς ἀπὸ χύρας μιᾶς τῆς εἰδωλολατρύουσης ἅμα τὸ σύμπαν τῶν πλανωμένων πρόσωπον δέχεται, καὶ φησιν, ὅτι Φάγεσθε γὰρ σὺν Μωάβ. Εἰσέκλινεται γὰρ καὶ τὰ ἔθνη, καὶ κοινὴ γέγονε τροφή τοῖς τε ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, καὶ αὐτοῖς δὲ τοῖς πλανωμένοις ποτὲ, τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα. Εἴτα προσεπάγει καὶ φησι, Ἐκθλίψω γὰρ Ἀριήλ, ἀποδώσεις δὲ τοῦτῃ τῷ πρώτῳ. Ἐφη γὰρ, ὅτι Οὐαί, πόλις Ἀριήλ. Εἴτα διὰ μέσου παρενθεις τὰ ἐκ τῆς συμβουλῆς πάλιν ἔχεται τοῦ σκοποῦ, καὶ φησιν Ἐφη, ὅτι Οὐαί, πόλις Ἀριήλ· ἐκθλίψω γὰρ αὐτήν, καὶ ἔσται αὐτῆς ἡ ἰσχὺς καὶ ὁ πλοῦτος ἔμοι, τοῦτ' ἔστιν, Ἐγὼ πάντα τὸν πλοῦτον αὐτῆς, καὶ πᾶσαν τὴν ἰσχύν λήψομαι· καὶ τοῦτο νοήσεις αἰσθητῶς τε ἅμα καὶ πνευματικῶς. Ὁ μὲν γὰρ ἐπιγίγνεται αὐτῶν κεκένωται πλοῦτος, ἀρπαζόντων δηλονότι τῶν πολιορκούντων αὐτήν. Συντέθραυσται καὶ ἡ πάλαι μεγάλη, καὶ διαβόητος ἰσχὺς, νενικηται γὰρ ὑπὸ τῆς τῶν Ῥωμαίων χειρὸς. Τυμνοὶ δὲ πρὸς τοῦτῃ γεγονάσι τῶν ἐξ ἀρετῆς αὐχημάτων, καὶ παντὸς ἀγαθοῦ πτωχείαν ἡρβωσθηκότας συναποβεβλήκασι τοῖς ἄλλοις, καὶ τῆς ἐν νόμῳ σοφίας τὸν πλοῦτον. Λέγω δὲ, ὅτι Κυκλώσω ἐπὶ σὲ χάρακα, καθήσω ἐπὶ σὲ πύργους, τὴν γεγεννημένην πολιορκίαν κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρὸν ὑπεμφαίνει. Ἐπειδὴ δὲ γεγόνασιν ἀλάζονες οἱ Φαρισαῖοι, καὶ φωνὰς ἡρεῦγοντο κατὰ τοῦ Χριστοῦ δεινάς τε καὶ ἐπηρμένας· Ἐφασκον γὰρ· Ἡμεῖς οἰδομεν ἐνὶ Μωσῇ λελάληκεν ὁ Θεός, τοῦτον ἔε οὐκ οἰδαμεν πόθεν ἐστὶ· ταῦτητοί φησιν, ὅτι Ταπεινωθήσονται οἱ λόγοι σου εἰς τὴν γῆν. Καὶ οὐκ αὐτοὶ πάντως οἱ λόγοι τοῦτο πείσονται κατὰ τὸ ἀληθές, ἀλλ' οἱ τολμήσαντες εἰπεῖν αὐτοὺς, ἔσονται καταβεβλημένοι, οἱ πάλαι φορτικὰ καὶ ὑπέρογκα λαλεῖν εἰωθότες, ὑπερηφανοὶ τοῖς ἐκ τοῦ πολέμου κακοῖς. Σμικρὰν καὶ ἀσθενεστάτην ἔξρουσι τὴν φωνήν, φθιγγύονται δὲ οὕτως, καθάπερ ἀμέλει καὶ οἱ ἐκ τῆς ὁδῶν προσποιῶνται ψυχὴν ἀνενεγκεῖν, ἰσχύοντι καὶ τετριγὸς ὑποφωνοῦσι μόλις, ὡς αὐτῆς ἡρέμα καὶ ἀπὸ τῆς γῆς λαλούσης ψυχῆς.

Καὶ ἔσται ὡς κονιορτὸς ἀπὸ τροχοῦ ὁ πλοῦτος τῶν ἀσεβῶν, καὶ ὡς χούς φερόμενος, καὶ ἔσται ὡς στιγμή παραχρήμα παρὰ Κυρίου Σαβαώθ.

Ἀσεβεῖς ὀνομάζει τοὺς εἰς Χριστὸν παροινήσαντας, καὶ σταυρῷ παραδόντας τὸν Αὐτρωτήν, καὶ τῆς σωτηρίας τὸν χορηγὸν θανάτῳ περιβαλεῖν τολμήσαντας, εἰ καὶ ἀνέβλω πάλιν ὡς Θεὸς ἐν σαρκί. Τοῦτον τὸν πλοῦτον ὡς κονιορτὸν ἀποικησέσθαι φησιν, ἀποπτήναι δὲ καὶ ὡς χούν ἀπὸ τροχοῦ· καὶ οὐκ ἐν μήκει χρόνου, ἀλλ' ἐν βραχεῖ, καὶ οἷον ἐν στιγμή. Καὶ

Moab. Erat autem quondam Moabitarum regio superstitiosissima, et inter eos nemo prorsus exstitit, qui natura et vere Deum adorare sustineret. Ex una itaque regione idololatrica quodammodo, simul omnem errantium personam intelligit, et inquit: Comeditis enim cum Moab id est, cibos a Christo omnium Servatore appositos, seu germina nimirum sub intelligentiam cadentia comeditis cum Moab. Vocatae namque sunt et gentes, et communis cibus, tum Israelitico ortis sanguine, tum aliis quondam errantibus, facta est evangelica et salutaris praedicationis. Deinde adjungit et inquit: Affligam enim Ariel, expones etenim hoc de primo. Dixerat enim: Vae civitati Ariel. Tum interpositis illis de consilio, rursus prosequitur institutum, et inquit, Dixi: Vae civitati Ariel: affligam enim eam, et erit ejus fortitudo et divitiarum mearum, id est, Ego omnes ejus divitias et omnem fortitudinem tollam; quod intelliges sensu, tum externo tum spirituali. Terrenarum namque divitiarum eorum emunctae et exinanitae sunt, diripientibus videlicet his qui eam obsidebant. Confracta est etiam magna olim et celebrata fortitudo, quippe qui victi sunt manu Romanorum. Ad haec nudati sunt virtutis ornamentis, omniumque bonorum laborantes penuria, simul cum aliis etiam legalis sapientiae divitias abjecerunt. Dico praeterea illud: Cingam te vallo, et ponam circum te turres: obsidionem Jerosolymitanam, 409 quae facta est post crucem Salvatoris, ostendere. Cum autem arrogantes essent Pharisei, et vocem contra Christum immanem et superbam jaclarent, nam dictitabant: Nos scimus Moysi locutum esse Deum, hunc autem nescimus unde sit 40. hinc ait: Deprimuntur sermones tui in terram. Nec tamen hoc eveniet omnino ac vero ipsis sermonibus, sed qui ausi sunt illos loqui, hi decipientur: qui olim dura et fastuosa loqui solebant, hi belli malis exponuntur. Illi exilem et debilissimam vocem habebunt, et ita sonabunt, ut qui certe e terra sonum edunt, nimirum ut necromantiae, qui evocatis mortuis fundunt oracula: qui cum fingunt se animam educere, subtile quid et stridulum vix mussitant, quasi ipsa anima leuiter et e terra loquente.

Vers. 5. Et erunt sicut pulvis de rota divitiarum impiorum, et sicut lanugo quae rapitur, et erit sicut punctus repente a Domino Sabaoth.

Impios nominat qui in Christum debacchati sunt, et cruci tradiderunt Redemptorem, principemque salutis morti tradere audebant, etsi denno ut Deus, in carne revixerit. Has divitias velut in pulverem abituras ait, et instar pulveris de rota avoluturas, et non longo tractu temporis, sed brevi, et tanquam in puncto. Hanc autem rem a Domino Sabaoth

40 Joan. ix, 29.

futuram, id necessario indicavit, ne qua illos vana spes ludat, dum se effugituros exspectant.

VERS. 6. *Visitatio enim erit cum tonitru et commotione et voce magna, turbo irruens, et flamma ignis devorans.*

Quidam illud significare velit: A Domino Sabaoth, explanat cum visitationem quamdam in illos fore dicit. Nequaquam enim despiciet Deus et Pater, impietatis crimen in Filium. Sed excitabit, inquit, velut tonitru quoddam, et commotionem, et tempestatem, et flammam ignis quæ belli devorat potentiam.

VERS. 7, 8. *Et erunt ut somniantis in somno divitiæ gentium omnium, quæ militaverunt contra Jerusalem, et omnes qui congregati sunt contra eam, et qui affligebant: erunt sicut qui in somno bibunt, et edunt, et cum surrexerint, vanum eorum est insomnium. Et quemadmodum somnians siti-bundus videtur sibi bibere, et cum surrexerit, adhuc sitit, animaque ejus frustra sperat, sic erunt divitiæ omnium gentium, quotquot militaverunt contra montem Sion.*

Cum dicit opes impiorum, id est, in Christum debacchantium, fore tanquam cinerem, et tanquam pulverem de rota, neque vastatores ipsos lula et segura possessione fruturos confirmat. Qui enim, inquit, sic divites evaserunt, perinde erunt, ac si per visum nocturnum se ditulos esse crederent, cum tamen nihil omnino lucri habeant. Nam evigilantes somniorum agnoscent fallaciam, et quod verum esse autumabant, id omnino umbram esse et opinionem invenient. Id quod etiam videre licet in his, qui vel fame vel siti tenentur. Appetit enim corporis natura necessario quæ sui sunt, et licet interdum somnus mentem oblectet, nihilo secius tamen cupiditate rerum earum quas habere vult, inflammatur. Hinc, credo, tenues quædam rei imaginationes ac phantasie ceu vapores quidam mentem obsident ac circumcursant, sed erit vana et prorsus inutilis opinio, ubi somnus deinceps ab oculis discesserit. Hæ sunt, inquit, divitiæ omnium gentium, quotquot bellum gerunt contra montem Sion. Quando autem vel quomodo hæc fieri contigerit, omitto dicere.

VERS. 9, 10. *Dissolvimini et obstupescite, et inebriamini, non cicera, neque vino, quia potavit vos Dominus spiritu compunctionis, et claudet oculos eorum, et prophetarum eorum, et principum eorum, qui vident sculptilia.*

Pergit porro cum divinorum oraculorum contemptoribus, et divinam et cœlestem, evangelicam, inquam, prædicationem pro nihilo ducentibus, de integro disputare. Quoniam enim gratiam per Christum lucrifacere, idque facillime, potuissent, si mentis cervicem sequacem subdidissent: hoc qui-

δτι τὸ χρέμα παρὰ Κυρίου Σαβαώθ συμβήσεται, διαμεμήνυκεν ἀναγκαιώς, ἵνα μὴ τις ἐλπίς αὐτοῖς διαπαλῇ κενὴ προσδοκῶντας, ὅτι καὶ διαφεύξονται.

Ἐπισκοπὴ γὰρ ἔσται μετὰ βροντῆς καὶ σει, σμοῦ, καὶ φωγῆς μεγάλης· καταιγὶς φερομένη, καὶ φλόξ πυρὸς κατεσθίουσα.

Τί ἂν βούλοιο δηλοῦν τὸ, Παρὰ Κυρίου Σαβαώθ, διατρανοὶ λέγων, ὡς ἔσται τις ἐπ' αὐτοῖς ἐπισκοπὴ. Περιφέρεται γὰρ ὁ Θεὸς οὐδαμῶς καὶ Πατὴρ τῆς εἰς τὸν Υἱὸν δυσσεβείας τὰ ἐγκλήματα. Ἄλλ' ἐποίσει, φησί, καθάπερ τινὰ βροντὴν, καὶ σεισμὸν, καταιγίδα, καὶ φλόγα πυρὸς κατεσθίουσαν τοῦ πολέμου τὴν ἐφοδόν.

Καὶ ἔσται ὡς ὁ ἐνυπνιαζόμενος ἐν ὕπνῳ, ὁ πλοῦτος τῶν ἐθνῶν πάντων, ὅσοι ἐπεστράτευσαν ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, καὶ πάντες οἱ συνηγμένοι ἐπ' αὐτὴν, καὶ θλίβοντες αὐτήν· καὶ ἔσονται ὡς ἐν ὕπνῳ πεινῶντες καὶ ἐσθιόντες, καὶ ἐξαναστάντων μάταιον αὐτῶν τὸ ἐνύπνιον. Καὶ ὁ τρόπος ἐνυπνιάζεται ὁ διψῶν ὡς πίνων καὶ ἐξαναστὰς ἔτι διψῶν, ἡ δὲ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς κενὸν ἤλπισεν, οὕτως ἔσται ὁ πλοῦτος πάντων τῶν ἐθνῶν, ὅσοι ὑπεστράτευσαν ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ Σιών.

Ὡς κοινοτὸν ἔσεσθαι λέγων, καὶ ὡς χροὺν ἀπὸ τροχοῦ τὸν πλοῦτον τῶν ἀσεδῶν, δῆλον δὲ ὅτι: τῶν εἰς Χριστὸν πεπαρμηνηκότων, οὐδὲ αὐτοῖς τοῖς καταδηλώσαντι ἐν ἀσφαλεῖ καὶ βεβαίᾳ γενήσεσθαι κτήσει διισχυρίζεται. Ἔσονται γὰρ οὕτω πεπλουτηκότες, φησὶν, ὡς ἂν εἰ καὶ τινες τῶν ἐν ὁράσει νυκτερινῇ καταπλουτῆσαι μὲν οἰθθέντων, κεκερδακότων δὲ παντελῶς οὐδέν. Ἐξυπνοὶ γὰρ γεγονότες, τὴν τῶν ὀνειράτων ἀπάτην ἐπιγνώσονται, καὶ ὅπερ εἶναι νομομάκασιν ἀληθές, τοῦτο δὴ πάντως εὐρήσουσι σκιὰν οὖσαν, καὶ δόκησιν. Συμβαίνει δὲ τι τοιοῦτον, καὶ ἐπὶ τῶν ἡ πεῖνη τυχὼν ἡ δίψαι κατιστημένων ἰδεῖν· ὀρεκτιᾶ μὲν γὰρ ἡ τοῦ σώματος φύσις ἀναγκαιώς τὰ ἑαυτῆς ὕπνου τε μὴν ἐσθ' ὅτε τὸν νοῦν κατακηλῆσαντος, οὐδὲν ἤτιον ἡ φύσις ἐν ἐπιθυμίᾳ ἐστὶν ὧν ἂν βούλοιο τυχόν. Ἐντεῦθεν, οἰμαί που, καθάπερ τινὲς ἀτμοὶ καὶ φαντασίαι λεπταὶ τοῦ πράγματος περιθέουσι τὴν νοῦν, ἀλλ' ἔσται ματαία καὶ ἀνόνητος παντελῶς ἡ δόκησις, ὕπνου λοιπὸν τῶν ὀμμάτων ἀπονοστήσαντος. Οὕτως ἔστω, φησὶν, ὁ πλοῦτος πάντων τῶν ἐθνῶν, ὅσοι ἐπεστράτευσαν ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ Σιών. Πότε δὲ ἡ πῶς γενέσθαι ταυτὶ συμβέβηκε, παρείσθω λέγειν.

Ἐκλύθητε, καὶ ἐκοιτητε, καὶ κραιπαλήσατε, οὐκ ἀπὸ σίκερα, οὐδὲ ἀπὸ οἴνου, ὅτι πεπότιεν ὑμᾶς Κύριος πνεύματι κατανύξεως, καὶ καμνύσει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ τῶν προφητῶν αὐτῶν, καὶ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν, οἱ ὁρῶντες τὰ γλυπτὰ.

Προδιαλέγεται πάλιν τοῖς τῶν θεῶν θεοπισμμάτων καταφρονηταῖς, καὶ παρ' οὐδὲν ἡγεῖσθαι μεμελητοῦσι τὸ θεῖον τε καὶ οὐράνιον κήρυγμα, φημὶ δὴ τὸ εὐαγγελικόν. Καίτοι γὰρ παρὸν αὐτοῖς, καὶ σφόδρα ἐτοιμῶς, τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας ἀποκερδῆσαι τὴν χάριν, εὐήνιον τὸν τῆς διανοίας ἐπάγουσιν αὐ-

χένα, τοῦτο μὲν οὖν οὐκ ἔδρων οἱ δεδαιτοί, περι-
 αυτιζόμενοι δὲ καὶ μεγάλα φρονούντες ἐφ' ἑαυτοῖς
 ἀνέδην ἐφασκον· « Ἡμεῖς τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μα-
 θηταί· ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι Μωσῆς λελάληκεν ὁ Θεός,
 τοῦτον δὲ οὐκ οἶδαμεν πόθεν ἐστίν. » Ἀλλ' ἤκουον
 Χριστοῦ λέγοντος ἐναργῶς· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ
 κόσμου. » Καὶ πάλιν· « Ἔως τὸ φῶς ἔχετε, περι-
 πατεῖτε ἐν τῷ φωτὶ, ἵνα μὴ ἡ σκοτία ὑμᾶς κατα-
 λάβῃ. » Ἐπειδὴ δὲ καίτοι τῶν οὕτω σεπτῶν ἀκροώμε-
 νοι λόγων γεγόναντι μὲν κατ' οὐδένα τρόπον ἑαυτῶν
 ἀμείνους ἢ σωφώτεροι· σκληροὶ δὲ καὶ ἀκαμπεῖς
 κατεφωρῶντο λοιπόν· τότε δὴ τότε καὶ μάλα εἰκότως
 κατελήφθησαν ὑπὸ τῆς σκοτίας, ἐκλέλυνται δὲ τρόπον
 τινα, καὶ φρενὸς ἐξέστησαν ἀγαθῆς, καὶ καθάπερ ἐξ
 οἴνου κεκραίπαλχοτες πρὸς πᾶν ὅτιον τῶν ἐκτό-
 πων εὐκόλως καταδεδόνηται. Τιοῦτόν τι σημαίων
 φησὶ πρὸς αὐτούς· Ἐκλύθητε, καὶ ἐκστήτε καὶ
 κραίπαλῃσατε, οὐκ ἀπὸ σίκερα, οὐδ' ἀπὸ οἴνου.
 Οἶδε γάρ, οἶδε καταμεθύσκειν τὸν νοῦν, οὐχὶ πάντα τε
 καὶ πάντως οἶνος ὁ αἰσθητός, ἤγουν τὸ μεθύσκον
 κέρασμα, τοῦτ' ἐστίν, τὸ σίκερα. Συμφοραὶ δὲ μᾶλλον
 τοῦτο δρῶσι νεανικώτερον, καὶ οἷα τις πύρωσις ἐκ
 θείας ὀργῆς τῇ διανοίᾳ συμβαίνουσα, τοῦτο γάρ, οἶμαι,
 διδάσκει λέγων· Καὶ καμῦσαι τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐ-
 τῶν, καὶ τῶν προφητῶν αὐτῶν, καὶ τῶν ἀρχόντων
 αὐτῶν οἱ ὀρῶντες τὰ γλυπτὰ. Οἱ γὰρ πάλοι, φησὶ,
 διὰ τῆς τοῦ νόμου παιδαγωγίας σεσοφωμένοι, καὶ
 τῆς ἀληθείας τὸ κάλλος ὡς ἐν ἀμυδραῖς ἔτι κατα-
 θεώμενοι ταῖς σκιαῖς, καὶ συνιέντες ἐκ μέρους τῶν
 ἁγίων προφητῶν τοὺς λόγους, καὶ αὐτοῦ δὴ τοῦτου
 στερεθῆσονται. Καμῦσαι γὰρ τοὺς τῆς διανοίας αὐ-
 τῶν ὀφθαλμοὺς, καίτοι πάλοι βλέποντας τὰ γλυπτὰ
 [Sept. κρυπτά, non γλυπτὰ]. Πείζεται δὲ τοῦτο,
 φησὶν, ἔρπων, καὶ προφήτης, τοῦτ' ἐστίν, ἡγούμενος
 καὶ ἱερεῦς. Ὁνόμαζον γὰρ προφήτας τοὺς τῶν ἁγίων
 προφητῶν πολυπραγμονούντας τὰ προφητῶν. Ἦσαν
 δὲ τινες παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις νομομαθείας ὑπόληψιν
 ἔχοντες καθηγῆται καὶ διδάσκαλοι, καθάπερ ἀμέλει
 καὶ Γαμαλιήλ, περὶ οὗ πολὺς παρ' αὐτοῖς ὁ λόγος ἦν.

Καὶ ἔσται ὑμῖν πάντα τὰ ῥήματα ταῦτα, ὡς οἱ
 λόγοι τοῦ βιβλίου τοῦ ἐσφραγισμένου τούτου, ὃ
 εἰν δώσουσιν αὐτὸ ἀνθρώπῳ ἐπισταμένῳ γράμ-
 ματα, λέγοντες· Ἀνάγνωθι ταῦτα, καὶ ἔρεῖ· Οὐ
 δύναμαι ἀναγνῶναι, ἐσφραγίσται γάρ. Καὶ δοθῇ-
 σεταὶ τὸ βιβλίον τοῦτο εἰς χεῖρας ἀνθρώπου μὴ
 ἐπισταμένου γράμματα, καὶ ἔρεῖ αὐτῷ· Ἀνά-
 γνωθι τοῦτο, καὶ ἔρεῖ· Οὐκ ἐπίσταμαι γράμματα.

Ἐφη πού πρὸς Ἰουδαίους ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς
 Χριστός· « Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς, ὅτι ἐν αὐταῖς
 δοκεῖτε ὑμεῖς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν. Καὶ αὗται εἰσιν αἱ
 μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ, καὶ οὐ θέλετε ἔλθειν πρὸς
 με, ἵνα ζωὴν ἔχητε. » Οὐκοῦν εἰκὴ πεπονήκασιν ἄνω-
 τε καὶ κάτω τὴν διὰ Μωσέως ἐντολὴν ἀειλογούντες οἱ
 ἐξ Ἰσραὴλ καὶ προσποιούμενοι μὲν τῶν νομικῶν
 γραμμάτων εἰς νοῦν καὶ καρδίαν οὐκ ἀγενῆ συλλέ-
 ξασθαι σύνεσιν, οὐ μὴν ἐπιζητοῦντες Χριστὸν, καίτοι
 τοῦ νόμου τὸ αὐτοῦ λαλοῦντος μυστήριον. Ἦκουον

A dem minime factitarunt miseri, sed præsidentes
 sibi, et de se magna sentientes, impudenter dixe-
 runt: « Nos Moysis sumus discipuli; nos scimus
 Moysi locutum esse Deum, hunc autem nescimus
 unde sit ⁴⁰. » At Christum diserte dicentem audi-
 verunt: « Ego sum lux mundi ⁴¹. » Et rursus:
 « Quoad lucem habetis, ambulate in luce, ne **411**
 vos tenebræ comprehendant ⁴². » Postquam autem,
 etsi hæc gravissime dicta audiverunt, facti sunt
 nulla ratione meliores seipsis, vel sapientiores, sed
 duri et præfracti postea deprehensi sunt: tunc
 quidem, tunc merito tenebris comprehensi sunt,
 et quodammodo defecerunt, et quasi vino temulen-
 ti in omnem turpitudinem facile delurbati sunt.
 Tale quid significat, cum ait illis: Deficite et ob-
 stupescite, et inebriamini, non sicera neque vino.
 Etenim potest quidem, potest vinum hoc quod sen-
 sibus est subjectum, vel etiam illa inebrians mi-
 stura, sicera scilicet, mentem inebriare, sed non
 omnino ac in totum; sed calamitates et velut ex-
 cæcatio quædam ex divinæ iræ cogitatione obveniens,
 hoc citius efficiunt et efficacius. Hoc enim, puto,
 docet, aiens: Et claudet oculos eorum, et prophe-
 tarum suorum, et principum suorum, qui vident
 sculptilia. Qui enim, inquit, olim legali pædagogia
 instituti tum erant, et veritatis pulchritudinem
 velut in obscuris adhuc umbris aspexerunt, et ex
 parte sermones sanctorum prophetarum intellexe-
 runt, etiam hoc ipso, inquam, privabuntur. Oc-
 cludet enim mentis eorum oculos, etiamsi viderint
 olim sculptilia. Eveniet autem istuc, inquit, principi
 et prophetæ, id est, præfecto et sacerdoti. Nomi-
 narunt enim prophetas eos qui sanctorum prophe-
 tarum prophetias summa contentione indagabant.
 Erantque apud Judæos quidam, legis specie tenus
 studiosi præceptores et doctores, quemadmodum
 certe et Gamaliel, de quo multus apud eos perva-
 gabatur sermo.

VERS. 11, 12. Et erunt vobis omnia ista verba,
 velut sermones libri signati hujus, quem si homini
 scienti litteras tradant, dicentes: Lege hæc, dicet:
 Non possum legere, signatus est enim. Et dabitur
 liber hic in manus hominis non scientis litteras,
 dicetque illi: Lege hunc, et dicet: Non scio lit-
 teras.

Dixit Judæis Dominus noster Jesus Christus:
 « Scrutamini Scripturas, quia in illis putatis vos
 habere vitam æternam, et illæ sunt quæ testifican-
 tur de me. Et non vultis venire ad me ut vitam
 habeatis ⁴³. » Itaque frustra sursum ac deorsum la-
 borarunt Israelitæ, Moysis præcepta semper in ore
 habentes, fingentes quidem **412** se haud vulgarem
 legis cognitionem animo et pectore condidisse,
 cum Christum non inquirant, etsi lux ejus explicet
 mysterium. Nam et rursus audiverunt: « Si credi-

⁴⁰ Joan. ix, 29 ⁴¹ Ibid. viii, 12. ⁴² Ibid. xii, 35. ⁴³ Ibid. v, 39, 40.

dissetis Moysi, credidissetis mihi : de me enim ille scripsit ²². » Cum ergo de lege non frequens illis esset sermo, imo vero eum qui ab ea prædictus erat interficerent, honoris erga Moysen nulla ratione habita : obsignata est quodammodo a Deo, quasi liber unus, divinitus afflata Scriptura. Unus enim liber est, tota Scriptura, et ab uno sancto Spiritu prodita : at quomodo est obsignata ? Nec enim qui legere possunt, et litteras norunt, quidquam in eo possunt intelligere : nec etiam si qui nesciunt litteras, in eo quidpiam reconditum cognoscent, sed erit omnibus ex æquo lex obsignata, eo quod sententiarum vim ne hi qui legere scirent assequerentur. Hoc demum voce Davidis ad Deum hymno decantatum est : « Obtenebrentur oculi eorum ne videant, et dorsum eorum semper incurva ²³. »

VERS. 13. *Et dixit Dominus : Appropinquat mihi populus iste, labiis suis honorant me, cor autem eorum procul abest a me. Frustra vero colunt me, docentes mandata hominum et doctrinas.*

Judæi enim mandatorum legis profunditatem perspicere se profitentes, et in ore ac lingua mandatum olim patribus descriptum habentes, ex hoc solo divini cultus vim metiebantur : eorum autem, quæ oraculo tradita sunt, omnino nihil præstabant ; sed, contempta velut legislatoris voluntate, ad doctrinas et hominum mandata convertebantur. Nam traditiones quasdam vanas de novo sibi met fabricantes, pios se putabant et bonos : at ipsis factis deprehendebantur a charitate in Deum imprudenter resiliisse. Quod ad legem igitur lingua tenus habitam attinet, se vicinos Deo existimabant. Sed quia illam implere nolebant, deprehensi sunt recessisse, et extranei ab illo fuisse. Cæterum adhæsisse illos magis hominum mandatis, vel inde fieri posset perspicuum. « Accesserunt enim aliquando ad Servatorem Scribæ et Pharisei dicentes : Quare discipuli tui transgrediuntur **413** mandatum seniorum ? Non enim lavant manus, cum panem edunt. Quibus dixit : Quare et vos transgredimini mandatum Dei ? Deus namque dixit : Honora patrem tuum et matrem tuam ; et qui maledixit patri vel matri, morte moriatur. Vos autem dictis : Qui dicit patri vel matri, Donum quod ex me est, cedit in commodum tuum, nec honorabit patrem vel matrem ; et irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram ²⁴. » Adduxitque huc dictum hoc quod vobis præmanibus est, nam ait : « Hypocritæ, bene prophetavit Isaias de vobis, dicens : Populus iste labiis me honorat ²⁵. » Cum ergo pædagogum contempsissent, et legem Dei nullo loco dignati, ad doctrinas et mandata hominum conversi fuissent, hinc justissime divinitus inspiratæ Scripturæ liber obsigna-

γάρ πάλιν· « Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῇ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί, περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν. » Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ οὐ πολὺς ἦν παρ' αὐτοῖς ὁ τοῦ νόμου λόγος, μᾶλλον δὲ ἀπεκτόνασι τὸν δι' αὐτοῦ προαναφω-
νόμενον, καὶ τῆς εἰς Μωσέα τιμῆς ἀλογήσαντες κατεσφραγίσθη τρώπον τινὰ παρὰ Θεοῦ, καθάπερ βίβλιον ἔν, ἡ θεόπνευστος Γραφή. Ἐν γὰρ ἡ πᾶσα ἐστὶ καὶ λελάληται δι' ἐνὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος· κατεσφραγίσθη δὲ τίνα τρόπον ; Οὕτε γὰρ οἱ ἀναγνῶναι δυνάμενοι, καὶ εἰδότες γράμματα συνιέναι τι δύνανται τῶν ἐν αὐτῷ, οὔτε μὴν καὶ εἰ μὴ τις εἰδείη γράμματα, γινώσεται τι τῶν κεκρυμμένων ἐν αὐτῷ· ἀλλ' ἔσται πᾶσιν ἐν ἴσῳ τρόπῳ κατεσφραγισμένος ὁ νόμος, ὡς ἀληπτον παντελῶς, καὶ τοῖς τὴν λέξιν εἰ-
δόσι, τὴν τῶν ἐννοιῶν γενέσθαι δύναμιν. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ πρὸς τὸν Θεὸν ὑμνού-
μενον· « Σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκυφον. »

Καὶ εἶπε Κύριος· Ἐγγίξει μοι ὁ λαὸς οὗτος τῷ στόματι, καὶ τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν τιμῶσί με, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Μάτην δὲ σέβονται με, διδάσκοντες ἐντάλματα ἀνθρώπων καὶ διδασκαλλας.

ὑποκρινόμενοι γὰρ Ἰουδαῖοι τῶν νομικῶν ἐνταλμάτων τὸ βάθος ὁρᾶν, καὶ ἐπὶ γλώττης ἔχοντες τὴν πάλαι διωρισμένην τοῖς πατράσιν ἐντολὴν, μεμετρη-
κασιν ἐν τούτῳ καὶ μόνῳ τῆς πρὸς Θεὸν λατρείας τὴν δύναμιν. Ἐδρων μὲν γὰρ τῶν τεθεσπισμένων τὸ σύμπαν οὐδὲν, ἀτιμάσαντες δὲ ὥσπερ τὴν τοῦ νομοθέτου βούλησιν ἐπράπαντο πρὸς διδασκαλίαν, καὶ ἀνθρώπων ἐντάλματα. Παραδόσεις γὰρ τινὰς εἰκασίας καινοτομοῦντες ἑαυτοῖς ὥντο μὲν εἶναι φιλόθεοί τε καὶ ἀγαθοί, ἡλέγχοντο δὲ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης ἀσυνέτως ἀποπηδήσαντες. Οὐλοῦν τό γε ἦχον εἰς τὸ ἐπὶ γλώττης ἔχειν τὸν νόμον, ἐγγὺς ἑαυτοῦς ἐνόμιζον εἶναι Θεοῦ· διὰ δὲ γε τοῦ μὴ ἀνέχεσθαι πληροῦν αὐτὸν, ἀποφοιτῶντες ἡλέγ-
χοντο, καὶ ἔξω που γεγονότες αὐτοῦ. Ὅτι γὰρ τοῖς ἀνθρώποις ἐντάλμασι προσέκειντο μᾶλλον, κἀντεῦθεν ἂν γένοιτο καταφανές· Ἐπροσῆζαν μὲν γὰρ ποτε τῷ Σωτῆρι λέγοντες οἱ Γραμματεῖς, καὶ οἱ Φαρισαῖοι· Διὰ τί οἱ μαθηταὶ σοι παραβαίνουσι τὴν ἐντολὴν τῶν πρεσβυτέρων ; Οὐ γὰρ νίπτονται τὰς χεῖρας ὅτε ἄρτον ἐσθίουσι. Καὶ πρὸς γε ταῦτο ἔφασκεν ὁ Κύριος· Διὰ τί καὶ ὑμεῖς παραβαίνετε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ ; Ὁ γὰρ Θεὸς εἶπε· Τίμα τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν μητέρα σου· καὶ ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω. Ὑμεῖς δὲ λέγετε· Ὅς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ, ἢ τῇ μητρὶ, Δῶρον δ' ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφελῇθῃς, οὐ μὴ τιμήσῃ τὸν πατέρα αὐτοῦ, ἢ τὴν μητέρα· καὶ ἡκυρώσατε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν. Προσπηνέγκε δὲ τοῦτο· οὐκ ἐπὶ τὸν προκείμενον ὑμῖν ῥήτον· ἐφ' ἡ γὰρ, ὅτι· « Ὑποκρι-
ται, καλῶς προσέφητε· Ἰσαΐας περὶ ὑμῶν λέγων, Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσιν με τιμᾷ. » Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ τὸν παιδαγωγὸν ἀτιμάσαντες, καὶ τοῦ μηδενὸς ἀξιώσαντες λόγου τὸν παρὰ Θεοῦ νόμον ἐπράπαντο

²² Joan. v, 46. ²³ Psal. lxxviii, 24. ²⁴ Matth. xv, 2 seqq. ²⁵ Marc. vii, 13

πρὸς διδασκαλίαν καὶ ἐντολὰς ἀνθρώπων, κατεσφραγίσθη ταῦτητοι, καὶ σφῶδρα εἰκότως τὸ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς βιβλίον. Οὐ γὰρ ἦν ἀκόλουθον τὴν διὰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς πλουτίσαι σύνεσιν τοὺς καταφρονούντας αὐτῆς.

Διὰ τοῦτο ἰδοὺ προσθήσω τοῦ μετατεθῆναι τὸν λαόν· τοῦτον, καὶ μεταθήσω αὐτοὺς, καὶ ἀπολώ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν κρύψω.

Μετεκομισθῆ γὰρ ὡσπερ ὁ τῶν Ἰουδαίων δῆμος κατὰ πολλοὺς, οἶμαι, τρόπους. Κλήρος μὲν γὰρ ὠνομάσθη Θεοῦ, μερὶς τε αὐτοῦ καὶ σχολίσμα· μετετέθη δὲ ὡσπερ. Οὐ γὰρ ἔτι κλήρος κεχηρημάτικεν αὐτῷ, μερὶς δὲ γέγονεν ἁλωπέκων, καὶ δέδοται τῷ Σατανᾷ, καὶ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασιν εἰς τροφήν, μετετέθη δὲ καὶ ἀπὸ γε τοῦ φρονεῖν ὀρθῶς, εἰς ἀδόκιμον νοῦν ἐκ δόξης εἰς αἰτιμίαν, ἐξ ἰσχύος εἰς ἀσθένειαν, ἐκ τοῦ εἶναι σοφὸς εἰς ἐσχάτην ἀδελητρίαν. Ἀπολώ γὰρ, φησὶ, τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν κρύψω. Εἶναι μὲν γὰρ ἐδόκουν σοφοὶ τε καὶ πολυγνώμονες οἱ Γραμματεῖς τε καὶ οἱ Φαρισαῖοι, νομομαθείας ἔχοντες δόξαν, ἀλλὰ κέκρυπται παρὰ Θεοῦ, καὶ μονονουχὶ συνεστάλη τῶν σοφῶν ἡ σύνεσις, τοῦτ' ἐστιν, ὁ νόμος, ἡγρουν ἡ θεόπνευστος Γραφή.

Οὐαὶ οἱ βαθέως βουλὴν ποιοῦντες, καὶ οὐ διὰ Κυρίου· οἱ ἐν κρυφῇ βουλὴν ποιοῦντες, καὶ ἔστιν ἐν τῷ σκότει τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ ἐροῦσιν· Τίς ἡμᾶς ἑώρακε, καὶ τίς ἡμᾶς γνώσεται ἢ ἡμῖν ποιοῦμεν;

Ὅτε ποινὴν καὶ δίκην καθορίζει τινῶν ὁ τῶν ἔλων Θεός, εὐθύς ἐπιφέρει τὰς τοῦ πράγματος αἰτίας, καὶ ἰστησιν ἐναργῆ τὰ τῶν πεπονηθῶτων ἐγκλήματα, ἵνα καὶ δίκσιος ὁρῶτο πάντα κολάζων ἐν δίκῃ. Ἐφ' τοίνυν ὡς ἀσύνετοι παντελῶς ἔσονται τῶν Ἰουδαίων οἱ δῆμοι κατεσφραγισμένου τοῦ νόμου, καὶ ἀπάσης ἐξηρημένης τῆς ἐν αὐτοῖς συνέσεως, ἀπομειναι τυφλοὺς, νοητῶς δηλονότι. Ποῖα τοιγαροῦν τὰ ἐγκλήματα, καὶ ἐπὶ τίσιν αὐτοῖς τὸ ἐν γε τούτῳ καταλισθεῖν συμβέβηκε διατραινοῖ παραχοῆμα. Πλείστα γὰρ ὅσα κατὰ Χριστοῦ γεγόνασιν αἱ παρ' αὐτῶν σκέψεις, καὶ ἀπαδόουσαι Θεῷ. Τοῦτο γὰρ, οἶμαι, ἔστι τὸ, οὐ διὰ Κυρίου· καὶ δὴ καὶ φροντο κατὰ σφᾶς αὐτοὺς βουλευέσθαι μὲν λεληθότως, καὶ ἐχειρημάτων ἄπτεσθαι πικρῶν ὡς τάχα που καὶ λέγειν, Τίς ἡμᾶς ἑώρακεν, ἢ τίς γινώσεται ἢ ἡμεῖς ποιοῦμεν; Ἀλλ' ἠγνόησαν ὅτι τὸν Θεόν τε καὶ ἀκτῆρατον νοῦν οὐκ ἂν διαλάβοι βουλή, καὶ σκέψις ἀνθρώπου πικρὰ, καὶ ἐχειρημάτων δυνάμεις, καὶ εἰ πράττοι τὸ τυχὸν ἐν σκότει καὶ κεχυρμένως. Κατεμισθύνοντο μὲν γὰρ τὸν προδότην Ἰούδα, μονονουχὶ λέγοντες· Δῆσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δυσχρηστος ἡμῖν ἐστι. Καὶ δὴ σταυρῷ παρέδωκαν, καὶ τὸ γε ἦγον ἐπ' αὐτοῖς ἀπεκτόνασι τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς· ἐγγεγερμένῳ δὲ πάλιν ἐκ νεκρῶν ἐπεφύοντο δεινοὶ καὶ λεληθότως ἔδρων τὰ ἐξ ἀνοσίας τε καὶ βασιλικοῦ φρονός. Ἐγγεγέρθαι γὰρ γινώσκοντες αὐτὸν, ἀργύρια ἱκανὰ δέδωκασι τοῖς στρατιώταις τοῖς τοῦ τάφου φρουροῖς, ἵνα εἰπωσιν ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ διὰ νυκτὸς λαθόντες ἔκλεψαν αὐτόν.

ius est. Non enim consentaneum erat cognitione Scripturæ divinitus aspiratæ ditari eos, qui illam despectui haberent.

VERS. 14. *Propter hoc ecce rursus transferam populum istum, et transferam illos; et perdam sapientiam sapientum, et intelligentiam intelligentium abscondam.*

Transportatus enim veluti erat Judaicus populus, multis, ut mihi videtur, modis. Nam vocabatur sors Dei et portio ejus et funiculus, at translatus est quodammodo. Non enim ultra appellatus est ejus sors; sed vulpium portio factus est, et Satanæ immundisque spiritibus in cibum datus. Verum translatus est a recto sensu in mentem reprobam, a gloria in ignominiam, a fortitudine in infirmitatem, a sapientia in extremam stultitiam. Perdam enim, inquit, sapientiam sapientum, et intelligentiam intelligentium abscondam. Videbantur nimirum Scribæ et Pharisei sapientes et valde cordati, scientiæ legis opinionem consecuti: ac a Deo abscondita est et tantum non coarctata sapientum intelligentia, id est, lex seu Scriptura divinitus inspirata.

VERS. 15. *Væ his qui profundum consilium capiunt, et non per Dominum; qui in abscondito consilium capiunt, et quorum opera erunt in tenebris, et dicent: Quis nos vidit? aut quis nos cognoscet, aut quæ nos facimus?*

Quando pœnam et supplicium quibusdam constituit universorum Deus, statim **414** infert hujusce rei causas, et eorum quibus hæc acciderunt crimina plana facit, ut et justus appareat is, qui omnia pro justitia non punit. Dicebat igitur imprudentem omnino futurum Judæorum populum lege obsignata: et omni eorum cognitione sublata, mansurum cæcum, mente videlicet et intelligentia. Qualia itaque crimina sint, et de quibus causis illis contigerit ut huc prolaberentur, mox explanat. Plurima eorum contra Christum exstiterunt consilia, et a Deo desipientia. Hoc nimirum, opinor, est illud, Non per Dominum. Quin et cogitarunt apud se clam consilia inire, et res arduas suscipere, ut etiam dicant: Quis nos vidit? aut quis sciet quæ nos facimus? At ignorarunt consilium cogitationemque hominis acutam et moliminum potentiam non posse divinam et incorruptam mentem latere, etsi ea fortassis in tenebris et occulte faciant. Conduxerant enim proditorem Judam, tantum non dicentes: Ligemus hunc justum, quia inutilis est nobis. Et sane cruci tradiderunt, quantumque in ipsis erat, principem vitæ interfecerunt, et excitato e mortuis rursus, insultarunt acerbi, hæcque præstiterunt clam ex impietate et animo malevolo. Cum enim excitatum illum fuisse cognovissent argenteos sat multos dederunt militibus sepulcri custodibus, uti dicerent, discipulos ejus noctu venisse et furatos fuisse illum. Væ igitur, inquit,

his qui solent ea consilia inire, non per Dominum, A sed veluti in Beelzebul.

VERS. 16. *Nonne ut lutum figuli reputabimini? Nunquid dicit figmentum fictori, Non tu me finxisti? aut opus ei qui fecit: Non tu me fecisti?*

Cum dixisset: Transferam populum istum, hisce verbis prorsus penitusque ostendit hanc rem se emendaturum, et quidem facile citra laborem, cum ait, transformandos esse ipsos prout voluerit is qui condidit, quemadmodum certe opus manibus figuli fabrefactum. Cujusmodi est etiam quod propheta Jeremias docuit, dicens: « Surge enim, » inquit, « et descende in domum figuli, et ibi audies sermones meos. Et descendi in domum figuli, et ecce ille faciebat opus super lapides, et cecidit vas quod ipse fecit manibus suis: et rursum fecit ex illo vas alterum, quomodo placuit ei **415** facere. Et dixit Dominus ad me: Nonne, ut figulus hic, potero facere vos, domus Israel? Ecce ut lutum figuli roestis in manibus meis ²⁴. » Transformatur enim facile ad quodcumque voluerit quod ad se factum est, universorum artifex et opifex.

VERS. 17. *Nonne adhuc modicum, et transferetur Libanus, quasi mons Chermel, et mons Chermel in silvam reputabitur?*

Cum dicit eos fore velut lutum figuli, et transformandos in fœdiora, propterea quod insint ipsis plurima peccata, quomodo res futura sit perspicue demonstrat, et quod subobscurè videbatur dictum, quodammodo candide et clare ostendit. Libanus itaque mons est Phœnicie, quique in ipso et circa ipsum habitaverunt, erant homines quam superstitionissimi. Similiter etiam Chermel, vel Chermelus, mons erat in regione Judæorum maximus, in quo habitasse dicitur Elias Thesbita. Itaque per montes seu regiones in quibus sunt montes, significare vult eos, qui in illis habitant, et inquit: Transferetur, nimirum transmutabitur Libanus, eritque velut mons Chermelinus: mons autem Chermelinus, velut Libanus, id est, qui quondam idolis **D** servierunt, Deum qui adoratur in Judæa agnoscent, et in numero classeque primogeniti Israelis reputabuntur. Qui ex semine Israelis sunt, sicut aliquando similes inhabitantibus Libanum et errantibus. Ejectus enim est Israel a conjunctione quæ est cum Deo, propter impietatem in Christum. Assumptæ sunt etiam gentes, et sanctificatæ per Spiritum, divinæ naturæ facti sunt participes. Transferetur igitur Libanus, inquit, velut mons Chermel: mons vero Chermel ut silva reputabitur, id est, ut silva lignorum agrestium, quorum finis est combustio. Vel etiam alio modo. Fuerunt enim velut lignorum

Οὐαί τοίνυν, φησίν, οἱ τὰς τοιαύτας βουλὰς ποιεῖν ἐιωθότες, οὐ διὰ Κυρίου μάλλον, ἀλλ' ὡς ἐν γῇ τῷ Βεελζεβοὺλ.

Ὅχι ὡς ὁ πηλὸς τοῦ κεραμέως λογισθήσεσθε; Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι· οὐ σύ μὲ ἐπλασας; ἢ τὸ ποίημα τῷ ποιήσαντι, οὐ συνετῶς μὲ ἐποίησας;

Εἰρηκῶς ὅτι Μεταθήσω τὸν λαὸν τοῦτον, ὅτι πάντη τε καὶ πάντως κατορθώσει τὸ χρῆμα καὶ λίαν ἀμογητὶ διαδείκνυσιν ἐν τούτοις, μεταπλασθήσεσθαι λέγων αὐτοὺς εἰς ὅπερ ἂν ὁ δημιουργήσας ἐθέλοι, καθάπερ ἀμέλει καὶ τὸ διὰ χειρῶν κεραμέως τεχνουργούμενον. Τοιοῦτόν τι πάλιν καὶ ὁ προφήτης Ἰερεμίας ἐδίδασκετο· « Ἀνάστηθι γάρ, φησί, καὶ κατάβηθι εἰς τὸν οἶκον τοῦ κεραμέως, καὶ ἐκεῖ ἀκούσῃ τοὺς λόγους μου. Καὶ κατέβην εἰς τὸν οἶκον τοῦ κεραμέως, καὶ ἰδοὺ αὐτὸς ἐποίει ἔργον ἐπὶ τῶν λίθων, καὶ διέπεσα τὸ ἀγγεῖον ὃ αὐτὸς ἐποίει ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ· καὶ πάλιν ἐποίησεν αὐτὸ ἀγγεῖον ἕτερον, καθὼς ἤρεσεν ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ ποιῆσαι, καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με· Μὴ ὡς ὁ κεραμεὺς οὗτος οὐκ ἀνέχομαι ποιῆσαι ὑμᾶς, οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ; Ἰδοὺ ὡς ὁ πηλὸς τοῦ κεραμέως ὑμεῖς ἐστέ ἐν ταῖς χερσὶ μου. » Μεταπλάττει γὰρ εὐκόλως, ἐφ' ὅπερ ἂν ἔλοιτο τὸ παρ' αὐτοῦ γεγονὸς ὁ τῶν ὧν τεχνίτης καὶ δημιουργός.

Οὐκέτι μικρὸν καὶ μετατεθήσεται ὁ Λίβανος ὡς τὸ ὄρος τὸ Χερμέλ, καὶ τὸ ὄρος τὸ Χερμέλ εἰς δρυμὸν λογισθήσεται;

C Ἔσεσθαι λέγων αὐτοὺς ὡς πηλὸν κεραμέως, καὶ μεταπλασθήσεσθαι πρὸς τὰ αἰσχία, διὰ τοι τὸ πλείστην ὄσιν ἐν αὐτοῖς εἶναι τὴν ἁμαρτίαν, τίνα τρόπον ἔσται τὸ χρῆμα διαδείκνυσιν ἐναργῶς, καὶ καταλευκαίνει τὸν τρόπον τινὰ τὸ ἀμυδρὸς εἶρθεσθαι δοκοῦν. Λίβανος μὲν ὄρος ἐστὶ τῆς Φοινίκης, καὶ ἦσαν πάντες οἱ ἐν αὐτῷ καὶ περὶ αὐτὸ κατοικοῦντες ἄνθρωποι τῶν ὅτι μάλιστα δεισιδαιμονεστάτων, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ Χαρμέλ ὄρος ἦν ἐν τῇ Ἰουδαίῳ χώρᾳ παμμέγεθες, ἐν ᾗ κατοικῆσαι λέγεται καὶ ὁ Θεοδότης Ἡλίας. Οὐκοῦν ἀπὸ τῶν ὄρων ἦτοι τῶν χωρῶν ἐν αἷς τὰ ὄρη, τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν αὐτοῖς, κατασημᾶναι βούλεται, καὶ φησιν, ὅτι Μετατεθήσεται, ὁ ἐστὶ μεταβληθήσεται ὁ Λίβανος, ἔσται δὲ ὡς τὸ Καρμήλιον ὄρος. Τὸ δὲ ὄρος τὸ Καρμήλιον ὡς ὁ Λίβανος, τοῦτ' ἐστίν, οἱ μὲν ποτε τοῖς εἰδωλοῖς λατρεύοντες τὸν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ προσκυνούμενον ἐπιγνώσκοντα Θεὸν, καὶ ἐν τάξει τοῦ πρωτοτόκου Ἰσραὴλ καταλογισθήσονται. Οὐ γὰρ μὴν ἐκ σπέρματος Ἰσραὴλ τοῖς τὸν Λίβανον οἰκοῦσι καὶ πλανωμένοις ποτὲ γενήσονται παραπλήσιοι. Ἐκδέλγεται μὲν γὰρ ὁ Ἰσραὴλ τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος διὰ τοι τὴν εἰς Χριστὸν δυσσέδειαν. Προσελήθῃ δὲ τὰ ἔθνη, καὶ ἡγιασμένα διὰ τοῦ Πνεύματος, θείας φύσεως γεγόνاسιν κοινωνοί. Μετατεθήσεται τοίνυν, ὁ Λίβανος, φησίν, ὡς τὸ ὄρος τὸ Χερμέλ, καὶ τὸ ὄρος τὸ Χερμέλ εἰς δρυμὸν λογισθήσεται, τοῦτ' ἐστίν, ὡς ὅλη ἔξω ἀγρίων, ὧν τὸ τέλος εἰς καὺσιν. Ἡ καὶ καθ'

²⁴ Jer xiiii, 2 seqq.

ἑτερον τρόπον. Δρυτόμοι γὰρ ὡσπερ γεγόνασι τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ οἱ καταδηοῦντες αὐτὸν, καὶ τοῦτο, οἶμαι, δηλοῖ λέγων ὁ προφήτης Ζαχαρίας· « Διάνοιξον, ὦ Λιβανός, τὰς θύρας σου, καὶ καταφαγέτω πῦρ τὰς κέδρους σου. Ὁλολύξάτω πίτυς, διότι πέπτωκε κέδρος. Ὁλολύξατε, δρυεὶς τῆς Βασανίτιδος, ὅτι κατεσπάσθη ὁ δρυμὸς ὁ σύμφυτος » Ἀθρεῖ δὴ οὖν, ὅτι καὶ αὐτὸς τῷ Λιβάνῳ παρεικάζει τὴν Ἰουδαίαν, ὥς οὐδὲν διαφέρουσιν τῶν ἐν αὐτῷ πάλοι, τοῦτ' ἐστι, τῶν πλανωμένων. Πίτυν δὲ καὶ κέδρον, καὶ μὲν τοι καὶ δρῦν τοὺς ἐν αὐτῇ πεσόντας ἀποκαλεῖ. Ὑψηλοὶ γὰρ ὄντες, ὑψοῦ τε ἡρμμένοι, καθάπερ ὑπὸ πυρὸς δεδαπάνηται τῆς θεῆς ὀργῆς.

Καὶ ἀκούσονται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ κωφοὶ λόγους βιβλίου, καὶ οἱ ἐν τῷ σκότει, καὶ οἱ ἐν τῇ ὀμίχλῃ. Ὁφθαλμοὶ τυφλῶν βλέψονται, καὶ ἀγαλλιάσονται πτωχοὶ διὰ Κυρίου ἐν εὐφροσύνῃ, καὶ οἱ ἀπηλπισμένοι τῶν ἐθνῶν ἐμπλησθήσονται εὐφροσύνης.

Τὴν τῶν ἐθνῶν κλῆσιν διὰ γε τῶν προκειμένων ἡμῖν ἐναργέστατα δηλοῖ. Ἔστι δὲ καθάπερ ἐξ ἀντιστρόφου τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν ἰδεῖν συμβαίνουσιν. Ἐφη μὲν γὰρ ὅτι κατασφραγισθήσεται τὸ τοῦ νόμου βιβλίον ἡγουν ἀπάσης τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, καὶ τὸν τῶν Ἰουδαίων κρυβήσεται νοῦν τῶν θείων λογίων ἡ γνῶσις· ὥς τὸν μὲν εἰδὸτα γράμματα, φάναι τὸ, Οὐ δύναμαι ἀναγνῶναι, ἐσφράγισται γὰρ, τὸν μὴ εἰδὸτα δὲ, φάναι τὸ, Οὐκ οἶδα γράμματα, ἀλλ' ὅτι καεκλήσονται τὰ ἔθνη πρὸς ἐπίγνωσιν Θεοῦ καὶ τὸν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων εἰς νοῦν καὶ καρδίαν εἰσδέξονται· ὥς, καὶ αὐτὸν δὲ συνήσουσι τὸν διὰ Μωσέως νόμον, καίτοι κωφοὶ καὶ ἀνήκοοι γεγονότες ποτὲ, καὶ ὅσον ἐν ὀμίχλῃ καὶ σκότῳ διατρίβοντες, ὥς ἐν ἀμαθίᾳ καὶ πλάνῃ καθίστησιν ἐναργεῖς. Ἦσθησθαι δὲ φησιν αὐτοὺς, οὐκ ἐφ' ἑτέροις τισὶ τοῖς κατὰ τὸνδε τὸν βίον πράγμασιν, ἀλλ' ἐπὶ Κυρίῳ, τοῦτ' ἐστι, Χριστῷ. Πτωχοὶ γὰρ ὄντες, καὶ τῶν ἀγαθῶν οὐδὲν ἔχοντες εἰς νοῦν, ἀλλ' ἐν ἐνδεῇ πάσῃ ὑπάρχοντες ἀρετῆς, καὶ ἐλπὶδα μὴ ἔχοντες· ἄθεοι γὰρ ἦσαν ἐν τῷ κόσμῳ, κατὰ τὸ γεγραμμένον· πλησθήσονται ἐν εὐφροσύνῃ. Ἔσονται γὰρ, καὶ ἀμαρτίας ἐλεύθεροι καὶ πλήρεις ἀγιασμοῦ, καὶ θανάτου κρείττονες, καὶ ἐλπίδων ἐπίμεστοι τῶν παρὰ Θεοῦ, διηνεχοῦς εὐφροσύνης μέτοχοι.

Ἐξέλειπεν ἄνομος, καὶ ἀπώλετο ὑπερήφανος, καὶ ἐξωλοθρεύθησαν οἱ ἄνομοι ὄντες ἐπὶ κακίᾳ, καὶ οἱ ποιοῦντες ἀμαρτεῖν ἀνθρώπους ἐν λόγῳ· πάντας δὲ τοὺς ἐλέγχοντας ἐν πύλαις πρόσκομμα θήσουσι, καὶ ἐπληρίασαν ἐν ἀδίκαις δόχαιον.

Ὡς ἐκ μέσου γενομένων, καὶ ἐκδεδλημένων τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, εἰ καὶ μὴ εἰς ἅπαν· σέσωσται γὰρ τὸ κατὰλειμμα κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν· ἐκλελοιπέναι φησὶν ἄνομόν τε καὶ ὑπερήφανον· ἄνομοι μὲν γὰρ ὡς μηδὲ αὐτὸν τετηρηκότες τὸν νόμον, τραπόμενοι ἐκ μᾶλλον εἰς διδασκαλίαν· καὶ ἐντάλματα ἀνθρώπων. ὑπερήφανοι δὲ λίαν καὶ κατωφρυωμένοι· ζεινῶς ὡς Χριστὸν ἀτιμάσαντες. Ποτὲ μὲν γὰρ ἔφα-

caesores Israelitis qui depopulantur eos. Id quod, opinor, significat propheta Zacharias, dicens : « Aperi, o Libane, portas tuas, et comedit ignis cedros tuas. Ploret pinus, quia cecidit cedrus ; plorate, quercus Basanitidis, quia succisa est silva consita. » Vide itaque hunc quoque Libano comparare Judæam, utpote quæ ab his qui quondam in eo erant, nimirum errore deceptis, nihil differat. Pinum autem et cedrum et etiam 416 quercum, appellat in ea casuros. Nam elati et in altum subvecti, tanquam igne divinæ iræ consumpti sunt.

VERS. 18, 19. *Et audient die illa surdi sermones libelli, et qui in tenebris sunt, et qui in nebula. B Oculi cæcorum videbunt, exsultabunt pauperes propter Dominum in lætitia, et spe destitutæ gentes implebuntur lætitia.*

Vocationem gentium ex his quæ proposita sunt, evidentissime ostendit. Est autem videre rerum quæ accidit naturam velut e contrario. Nam dixerat obsignandum libellum legis, seu universæ Scripturæ divinitus inspiratæ, et divinorum eloquiorum notitiam, Judæorum mentem esse celandam : adeo ut qui scit litteras, dicat : Haud queo legere ; obsignata enim est, et qui non novit, dicat, Haud novi litteras. Verum quod vocabuntur gentes ad agnitionem Dei, lucemque evangelicæ prædicationis in animum et pectus recipient, ipsamque Moisaicam legem cognoscent, quantumvis surdæ fuerint, nec olim audierint, et velut in nebula ac tenebris ceu in ignorantia et errore versatæ fuerint, planum facit ac perspicuum. Gavisuros autem eos dicit, non in alia re quapiam hujus vitæ, nisi in Domino, id est, Christo. Nam pauperes cum sint, et nihil boni in mente habeant, sed omnium virtutum penuria laborent, spe etiam destituantur (nam erant carentes Deo, in mundo, sicuti scriptum est), explebuntur lætitia. Erunt enim a peccato liberi, et pleni sanctimonia, et morte superiores, et spe referti a Deo, et æternæ lætitiæ consortes.

VERS. 20, 21. *Defecit iniquus, et periit superbus, et deleti sunt inique agentes propter malitiam, et facientes peccare homines in sermone : omnes autem arguentes in portis, offensionem ponent, et detorse-*

Sublatis velut e medio, et ejectis a Dei consortio et conjunctione Israelitis, tametsi non in totum, servatæ enim sunt reliquæ, juxta prophetæ vocem : defecisse inquit iniquum et superbum : iniqui, ut qui ipsam legem non servarint, sed aversi fuerint potius ad doctrinas et mandata 417 hominum : superbi vero et admodum superciliosi, Christum velut graviter contemnentes. Dixerunt enim, nunc : « Nonne hic est fabri filius, cujus nos

patrem et matrem novimus? Quomodo igitur dicit, *A* *E*ccœlo descendi¹⁷? Nunc rursus: « Abraham mortuus est, et prophetæ mortui sunt, et tu dicis: Si quis meum sermonem audiverit, mortem non videbit in sæculum; quem teipsum facis¹⁸? » Quin et alibi videre licet Scribas et Phariseos valde impie dicentes: « Dæmonium habet, et furit, quid illum auditis¹⁹? » Deleti sunt ergo prævaricantes inique semper, propter insignem malitiam et nequitiam ipsorum magnitudinem. Isti erant qui faciunt homines peccare in sermone: nam abducentes, ut dixi, populum suæ manui subditum a legis reverentia, peccare fecerunt, persuadentes suum sermonem, sua ipsorum nimirum præcepta servare, efficientesque ut hæc pro lege ducerent; et quod his magis est impium, posuerunt offensionem arguentes in portis. Etenim sancti prophetæ supernos et divinos sermones tanquam legali annuntiantes Israelitis, redarguebant interdum, idque libere, non clam, sed velut pro portis. At qui delecti erant a gregem manui et potestati suæ commissum instituendum, cumque omnia quæ utilia essent ut pædagogici docere deberent eos, qui a recta et inculpata via excurrunt, offensionem fecerunt reprehensiones hasce utiles, illos seductores et mendaces videlicet nominantes. Scopus enim propositumque eorum fuit injustis rebus iustitiæ vim semper pervertere. Hoc nimirum, opinor, est: Detorserunt ad injusta justum: puta, cum lex dicat: « Honora patrem tuum et matrem tuam²⁰; » et: « Qui maledicit patri vel matri, morte moriatur²¹. » Isti docuerunt dicere genitoribus ex ipsis genitos filios: Donum quod ex me est, in tuum commodum cedet. Si hoc dicat, non honorabit patrem suum vel matrem suam. Licebit, inquit, non honorare patrem vel matrem. Hoc enim illis objecit Christus, inquit: Irritastis præceptum Dei propter traditionem vestram.

VERS. 22, 23. Propterea hæc dicit Dominus, super domum Jacob, quam segregavit ex Abraham: Non erubescet nunc Jacob, nec faciem mutabit nunc Israel: at quando videbunt filii eorum opera mea, propter me sanctificabunt nomen meum, **418** et sanctificabunt sanctum Jacob, Deum Israel timebunt.

Advigilat semper oratio prophetica, et malitiam eorum qui reprehendendi studio tenentur, præoccupat. Dixit enim: Deficit iniquus, perit superbus, deleti sunt inique agentes propter malitiam. Quoniam vero ex insigni imperitia verisimile erat quosdam putare Deum mentitum fuisse, cum in totum non perierit Israel, sed reliquæ, uti dixi, servatæ fuerint; hinc valde opportune mentionem facit spei extremis sæculi temporibus Israeli reservatæ. Vocabuntur siquidem et ipsi per fidem in Christo, et post gentes accurrent. Cum enim, inquit, plenitudo

σκον· « Οὐχ οὗτό; ἔστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός, οὗ ἡμεῖς οἶδαμεν τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα; Πῶς οὖν λέγει ὅτι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκε; » Ποτὲ δὲ πάλιν· « Ἀβραὰμ ἀπέθανε, καὶ οἱ προφῆται ἀπέθανον, καὶ σὺ λέγεις, Ἐάν τις μου τὸν λόγον ἀκούσῃ, θάνατον οὐ μὴ ἴδῃ εἰς τὸν αἰῶνα. Τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; » Καὶ μὴν καὶ ἐτέρωθι κατιδοὶ τις ἂν αὐτοὺς ἀνοσιώτατα λέγοντας τοὺς Γραμματεῖας τε καὶ Φαρισαίους· « Δαιμόνιον ἔχει καὶ μαίνεται, τί αὐτοῦ ἀκούετε; » Ἐξωλοθρεύθησαν τοίνυν οἱ παρανομοῦντες ἀεὶ διὰ πολλὴν κακίαν καὶ τῆς ἐνούσης αὐτοῖς δυστροπίας τὸ μέγεθος. Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ ποιοῦντες ἁμαρτεῖν ἀνθρώπους ἐν λόγῳ· ἀποκομίζοντες γάρ, ὡς ἔφην, τοὺς ὑπὸ χεῖρα λαοὺς τῆς εἰς τὸν νόμον αἰδοῦς, ἁμαρτάνειν παρεσκεύαζον τὸν ἴδιον λόγον ἥτοι τὰ ἑαυτῶν ἐντάλματα τηρεῖν ἀναπαίθοντες· καὶ ταῦτα ἡγείσθαι παρασκευάζοντες νόμον· καὶ τὸ ἐπὶ τούτων ἀνοσιώτερον, ἐποιοῦντο πρόσκομμα τοὺς ἐλέγχοντας ἐν πύλαις. Οἱ μὲν γάρ ἄγιοι προφῆται τοὺς ἀνωθεν καὶ παρὰ Θεοῦ διαπορθμεύοντες λόγους, τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ἡλεγχον ἐσθ' ὅτε, καὶ τοῦτο ἐν παρῥησίᾳ καὶ οὐ λεληθότως, ἀλλ' οἷον ἐν πύλαις. Οἱ δὲ καθηγεῖσθαι λαχόντες τῶν ὑπὸ χεῖρα ποιμνίων, καὶ παιδωγαγεῖν ὀφείλοντες εἰς πᾶν ὅτιον τῶν χρησίμων τοὺς τῆς ὁρθῆς τε καὶ ἀμωμῆτου παρεκθέοντας ὁδοῦ, τοὺς ὠφελοῦντας ἐλέγχους ἐποιοῦντο πρόσκομμα, πλάνους τάχα που καὶ ψευδοεπεῖς ὀνομάζοντες. Σκοπὸς γάρ ἦν αὐτοῖς τὸ ἐν ἀδίκους πράγμασι τὴν τοῦ δικαίου δύναμιν παρεμβῆναι ἀεὶ. Τοῦτο γάρ, οἶμαι, ἔστι τὸ, Ἐπλαγίασαν ἐν ἀδίκους δίκαιον, οἷον τοῦ νόμου λέγοντος, « Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, » καὶ, « Ὁ κακολογῶν πατέρα, ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω. » Αὐτοὶ λέγειν ἐδίδασκον τοῖς γεγεννηκόσι τοὺς ἐξ αὐτῶν γεννωμένους· Δῶρον δ' ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφελήσῃς. Κἂν εἰ τοῦτο λέγοιεν, οὐ μὴ τιμῇσιν τὸν πατέρα αὐτοῦ, ἢ τὴν μητέρα αὐτοῦ. Ἐξέστω, φησὶ, μὴ τιμᾶν πατέρα, ἢ μητέρα. Τοῦτο γάρ αὐτοῖς ὠνεῖδιζεν ὁ Χριστὸς λέγων· Ἡκυρώσατε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν.

Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος, ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ, ὃν ἀφώρισεν ἐξ Ἀβραάμ· Οὐ γὰρ αἰσχυνθήσεται Ἰακώβ, οὐδὲ γὰρ τὸ πρόσωπον μεταβαλεῖ Ἰσραὴλ· ἀλλ' ὅταν ἴδωσι τὰ παιδία αὐτῶν τὰ ἔργα μου, δι' ἐμὲ ἀγιάσουσι τὸ ὄνομα μου, καὶ ἀγιάσουσι τὸν ἅγιον Ἰακώβ, καὶ τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ φοβηθήσονται.

Ἀνανήφει πανταχοῦ τῆς προφητείας ὁ λόγος, καὶ τῶν εἰωθότων φιλοσοφεῖν παραναδλέπει τὴν κακουργίαν. Ἐφ' ἧν γὰρ μὲν, ὅτι Ἐξέλιπεν ἄνομος, ἀπώλετο ὑπερήφανος· ἐξωλοθρεύθησαν οἱ ἀνομοῦντες ἐπὶ κακίᾳ. Ἐπειδὴ δὲ ἦν εἰκὸς ἐκ πολλῆς ἁγαν ἀμαθίας οἰεσθαι τινὰς ψευδοεπῆσαι τὸν Θεόν· οὐκ εἰς ἅπαν ἀπολωλὸς τοῦ Ἰσραὴλ, σεσωσμένου δὲ, ὡς ἔφην, τοῦ καταλείμματος· ταῦτητοι καὶ σφόδρα χρησίμως διαμμένονται τῆς ἐλπίδος τῆς τετηρημένης τῷ Ἰσραὴλ ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς. Κληθήσονται καὶ αὐτοὶ διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ, καὶ ὁρίσω δρα-

¹⁷ Matth. xiii, 35. ¹⁸ Joan. viii, 52. ¹⁹ Matth. xi, 18. ²⁰ Exod. xx, 12. ²¹ Ibid. xxi, 17.

μοῦνται τῶν ἔθνων. Ὅταν γάρ, φησί, τὸ πλήρωμα τῶν ἔθνων εἰέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. Τί οὖν φησί· Διὰ τοῦτο τᾶδε λέγει Κύριος, ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ ὃν ἀφώρισεν ἐξ Ἀβραάμ; Ἐξελεγεμένος γὰρ ἦν ἀπὸ πάντων τῶν ἔθνων ὁ Ἰσραὴλ, καὶ οἳ τὶς κλήρο; ἐξάιρετος τῷ Θεῷ, τὸ ἐξ Ἀβραάμ τε καὶ Ἰακώβ καταλογίσθη γένος. Ἄλλ' οὐ νῦν αἰσχυνθήσονται, φησὶν, οὐδὲ νῦν μεταβαλοῦσι τὸ πρόσωπον, τοῦτ' ἐστίν, οὐκ εὐθὺς ὅτε καὶ δεδυσσεθήκασιν εἰς Χριστὸν, ἐν ἐπιγνώσει γεγονότες τῆς ἑαυτῶν ἁμαρτίας αἰσχυνθήσονται, καὶ ὅσον μεταχωρήσουσιν, ὡς πρὸς γὰρ τὸ δεῖν οὐκέθ' ὀρεᾶσθαι τοιοῦτους. Τοῦτο γάρ, οἶμαι, ἐστὶ τὸ μεταβαλεῖν τὸ πρόσωπον· ἀλλὰ προϋόντος τοῦ καιροῦ, ὅταν οἱ ἐξ αὐτῶν γεγονότες ἰδῶσι μου τὰ ἔργα, τοῦτ' ἐστίν, ὅταν θεάσωνται κλημένην τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ πιστεῦσαντας τοὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν εἰς ἐμέ· ὅταν ἰδῶσι τὴν τοῦ διαβόλου δύναμιν κατασσεσιμένην, ἀνηρημένης δὲ δηλονότι τῆς ἀρχαίας ἐκείνης, καὶ βεδήλου πλάνης, καὶ ὁμοῦ τεμένεσιν εἰδῶλων ἐμπεπρηγμένων, τότε ἀγιάσουσι τὸ ὄνομά μου, ἀντὶ τοῦ, ἅγιον ἡγήσονται με καὶ αὐτοί· ἀγιάσουσι δὲ ὡς ὄντα κατὰ ἀλήθειαν τὸν ἅγιον τοῦ Ἰακώβ, καὶ τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ. Οὕτω γὰρ με φοβηθήσονται. Ὅδὸς δὲ πρὸς σωτηρίαν ἀστὶ πῶς ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ φόδος. Γέγραπται γάρ, ὅτι· « Φόδος Κυρίου ζωὴν ποιεῖ. »

Καὶ γινώσκονται οἱ τῷ πνεύματι πλανώμενοι σύνεσιν, οἱ δὲ γογγύζοντες μαθήσονται ὑπακούειν, καὶ αἱ γλώσσαι αὐτῶν ψελλίζουσαι μαθήσονται λαλεῖν εἰρήνην.

Ἀγιάσαντες γὰρ τὸ ἵνομα τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ ἀραρότως πεπιστευότες, ὡς ἐστὶν αὐτὸς ἅγιος τοῦ Ἰακώβ, καὶ ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ γινώσκονται σύνεσιν· καίτοι πνεύματι πλάνης κατασχόμενοι ποτὲ, καὶ τὸν νόμον ἔχοντες κατεσφραγισμένοι· οἱ δὲ ἀστὶ γογγύζοντες μαθήσονται ὑπακούειν. Διεγόγγυζον γὰρ κατὰ Χριστοῦ οἱ τῶν Ἰουδαίων δῆμοι, ποτὲ μὲν λέγοντες· « Πεντήκοντα ἔτη οὕτω ἔχεις, καὶ Ἀβραάμ ἐώρακας; » ποτὲ δὲ πρὸς τοῦτοις, καὶ διώκειν αὐτὸν οὐ παραιτούμενοι· καὶ εἰς ἐγκλήματος δύναμιν καταγράφοντες αὐτῷ τὴν ἀλήθειαν. Ὁ μὲν γὰρ τῶν ὅλων Σωτὴρ Ὑἱὸν ἑαυτὸν ὠνόμαζε τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ οὐδὲν οὖσαν τὴν τοῦ νόμου σκιὰν ἀποφαίνων, τῆς ἐν πνεύματι λατρείας παρτίθει τὸ κάλλος. Οἱ δὲ ἐδίωκον αὐτὸν, « Οὐ μόνον, φησὶν, ὅτι ἔλυε Σάββατον, ἀλλὰ καὶ πατέρα ἰδίον ἔλεγε τὸν Θεόν, ἵσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. » Οἱ τοίνυν καταγογγύζοντες μαθήσονται ὑπακούειν, φησὶν, καὶ αἱ γλώσσαι αὐτῶν ψελλίζουσαι μαθήσονται λαλεῖν εἰρήνην. Τῶν γὰρ μὴ ὀρθὰ περὶ Χριστοῦ λαλεῖν εἰσθότων ἐφέλλειζον αἱ γλώσσαι, πλὴν μαθήσονται, φησὶ, τὰ αὐτοῦ λαλεῖν καὶ τὰ εἰς εἰρήνην ἐρεύγεσθαι μᾶλλον, οὐκ ἀποφοιτοῦντες ἔτι πρὸς ἀπόνοιαν τὴν πριώτην, ὑποφέροντες δὲ μᾶλλον αὐτῷ τὸν τῆς διανοίας αὐχένα. Λαλεῖν δὲ εἰρήνην πρὸς τὸν Ἰησοῦν ἐφ' οὗ λέγει, Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, κτῆσαι ἡμᾶς, ἐκτός σου ἄλλον οὐκ οἶδαμεν, τὸ ὄνομά σου ὀνομάζομεν.

Οὐαὶ, τέκνα ἀποστάται, τᾶδε λέγει Κύριος·

A gentium intraverit, tunc omnis Israel salvus fiet⁶⁰. Quid itaque ait : Propterea hæc dicit Dominus, de domo Jacob, quam segregavit ex Abraham? Selectus enim erat ex omnibus gentibus Israel, et veluti sors quædam eximia Deo, Abrahamiticum et Jacobæum genus reputabatur. Sed nunc, inquit, non erubescant, neque faciem nunc mutabunt, id est, non quam primum impie egerunt in Christum, agnitis suis peccatis erubescant, et veluti retro cedent, ut qui tales videri nolint: hoc enim, opinor, est mutare faciem; sed, tempore procedente, cum ex ipsis nati viderunt opera mea, id est, cum aspexerint vocatum omnem orbem terrarum, et credentes in me quotquot ubique gentium sunt, cum viderint diaboli potentiam conquassatam, cverso scilicet inveterato illo et profano errore, simulque cum delubris incensis idolis : tunc sanctificabunt nomen meum, pro, sanctum credent esse me etiam ipsi : ipsi sanctificabunt vero utpote revera sanctum Jacobi, et Deum Israelis. Sic enim me timebunt. Via autem ad salutem semper est Dei timor. Scriptum namque est : « Timor Domini vitam parit⁶¹. »

ἀστὶ πῶς ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ φόδος. Γέγραπται γάρ, ὅτι

VERS. 24. Et cognoscent spiritu errantes intelligentiam, et murmurantes discent obedire, et linguæ balbutientes discent loqui pacem.

Nam ubi nomen Servatoris omnium nostrum Christi sanctificaverint, constanterque crediderint, ipsum esse sanctum Jacob, 419 et Deum Israelis, cognoscent intelligentiam, quantumvis olim spiritu erroris detenti, legemque obsignatam habentes semperque murmurantes discent obedire. Nam Christo obmurmurabat Judaicus populus, alias dicentes : « Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti⁶²? » Alias etiam persequi eum non detrectarunt, et crimini dederunt illi veritatem. Servator enim universorum Filium se nominavit Dei et Patris, et umbram legis nihil esse ostendens, spiritualis cultus pulchritudinem adiecit. At hi persecuti sunt eum, « Non solum, inquit, quod violavit Sabbatum, sed quod et patrem suum vocavit Deum, æqualem seipsum faciens Deo⁶³. » Hi igitur obmurmurantes discent obedire, inquit, linguæ balbutientes discent loqui pacem. Balbutiebant enim linguæ eorum, qui nihil recte de Christo loquebantur; verum discent, inquit, quæ illius sunt loqui, imo clamare quæ ad pacem pertinent : non redemptes ad priorem amentiam amplius, sed mentis cervicem potius ipsi submittentes. Loquetur autem pacem ad Jesum, si quis dicat : Domine Deus noster, posside nos, extra te alium non novimus, nomen tuum nominamus.

CAP. XXX. VERS. 1-3. Væ, filii desertores, hæc

⁶⁰ Rom. xi, 25. ⁶¹ Prov. xiv, 37. ⁶² Joan. viii, 17. ⁶³ Ibid. v, 18.

dicat Domiaus : Iniistis consilium non per me, et pacta non ex spiritu meo, ut adderetis peccatum peccatis : abeunt ut descendant in Ægyptum, me autem non interrogaverunt, ut auxilium habeant a Pharaone, et protegantur ab Ægyptiis. Erit enim vobis protectio Pharaonis dedecori, et fiducia in Ægypto probro, quia sunt in Tani principes, nuntii mali: frustra laborabunt de populo qui non proderit eis ad auxilium, neque ad utilitatem, sed ad dedecus et probrum.

Exclamat rursus in Israelitas tanquam peccatis deditos et apostatas factos, et improbissimos, et tetra consilia capientes, non per Deum. Non enim fas consilium capere per Deum, qui in re ulla mala consentiunt, sed is cum Deo consilium capit, et in rebus agendis progreditur, quisquis pius est et bonus, et justitie amans. Scriptum est enim : « Cogitationes justorum judicia ⁴¹. » Accusat ergo stupidum Israelitam, ut qui sententiam de Christo tulerit a Deo dissentientem. Consultarunt enim **420** in consessu et dictitarunt : « Quid facimus, quia iste homo multa facit signa? Si dimittamus illum sic, venient Romani, et tollent nostram et civitatem et regionem. Alius vero ex his qui cum imperio et dignitate erant, inquit : Vos nihil prorsus scitis. Expedit unum hominem mori, et non totam gentem perire ⁴². » Manifeste istuc docet in evangelicis parabolis Dominus, inquit : « Qui vineam plantavit, paterfamilias, emisit servos eos, ut reportarent fructus. Interfecerunt autem illos agricolæ ⁴³. » Neque eo tantum proruperunt eorum impietatis scelera, nam filio conspecto post famulos misso a patre, dixerunt, inquit, apud se : « Hic est hæres, venite, interficiamus illum, et habeamus nobis hereditatem ejus ⁴⁴. » Apostataz itaque sunt, tam nefariorum et impiorum consiliorum magistri, peccatum peccatis addentes. Interfecerunt enim, uti dicebam, prophetas sanctos, dein post ipsum etiam hæredem, id est, filium. Quod autem diuturna et diu ante cogitata sententia eorum, ad apostasiam defectionemque a Deo spectarit, certo pleneque fidem conatur facere, dicens : Qui proficiscuntur ut descendant in Ægyptum (me autem non interrogaverunt), ut auxilium habeant a Pharaone, et protegantur ab Ægyptiis. Interjectum vero est illud in medio : Me autem non interrogarunt : consecutio vero sententiæ hoc modo se habet : Væ, inquit, descendentibus in Ægyptum, ut auxilia petant a Pharaone, inveniantque protectionem subsidiumve ab Ægyptiis. Denuntiatio enim illis bello et pugna, et rege Assyriorum contra Judæorum regionem arma movente, confugerunt ad Ægyptios, eorumque opem implorarunt : cum oporteret Deum placare, et ea in quibus illum offenderant, reditu recursuque ad meliora delere et avertere. Nam quod illius bonitate ditati et favore, hostium pedibus

Ἐποιήσατε βουλὴν οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκας οὐ διὰ τοῦ πνεύματός μου, προσθεῖναι ἁμαρτίας ἐφ' ἁμαρτίαις· οἱ πορευόμενοι καταβῆναι εἰς Αἴγυπτον· ἐμὲ δὲ οὐκ ἐπερώτησαν, τοῦ βοηθηθῆναι ὑπὸ Φαραῶ, καὶ σκεπασθῆναι ὑπὸ Αἰγυπτίων. Ἔσται γὰρ ὑμῖν ἡ σκέπη Φαραῶ εἰς αἰσχύνην, καὶ τοῖς πεποιθόσιν ἐπ' Αἴγυπτον δρεῖδος, ὅτι εἰσὶν ἐν Τάνει ἀρχηγοί, ἄγγελοι πονηροί· μάτην κοπιᾶσουσιν πρὸς λαὸν ὃς οὐκ ὠφελήσει αὐτοὺς, οὔτε εἰς βοήθειαν, οὔτε εἰς ὠφέλειαν, ἀλλ' εἰς αἰσχύνην καὶ δρεῖδος.

Ταλανίζει πάλιν ὡς φιλαμαρτήμονας καὶ ἀποστάτας γεγονότας τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, πονηροὺς τε ἄγαν καὶ πικρὰ βουλευομένους, οὐ διὰ Θεοῦ. Οὐ γὰρ τοι θέμις μετὰ Θεοῦ βουλευέσθαι, τοὺς ἐπὶ τινι τῶν παύλων ὁμογνωμονεῖν ἐθέλοντας. Βουλευέσεται δὲ μετὰ Θεοῦ, καὶ χωρήσει πρὸς τὰ πρακτέα πᾶς εἰ τις ἐστὶν εὐσεβὴς τε καὶ ἀγαθός, καὶ δικαιοσύνης ἑραστής. Γέγραπται γάρ, ὅτι « Λογισμὸν δικαίων κρίματα. » Κατατιθῆται τοίνυν τὸν ἀπόκλητον Ἰσραὴλ, ὡς ἀπόδουσαν τῷ Θεῷ γνώμην εἰσενεγκάμενον ἐπὶ Χριστῷ. Διεσκέπτοντο μὲν γὰρ συνεδρεύοντες, καὶ δὴ καὶ ἔφασκον· « Τί ποιοῦμεν, ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ ποιεῖ σημεῖα; Ἐάν ἀφώμεν αὐτὸν οὕτως, ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀροῦσιν ὑμῶν καὶ τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν. Ἄλλοι δὲ τῶν τεταγμένων ἐν ἡγουμένοις, Ὑμεῖς, φησὶν, οὐκ οἴδατε οὐδὲν, ὅτι συμφέρει ἵνα εἰς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. » Σαφέστερον τοῦτο αὐτὸ διδάσκει λέγων ὁ Κύριος ἐν παραβολαῖς εὐαγγελικαῖς, ὅτι « Ὁ τὸν ἀπελῶνα φυτεύσας οἰκοδεσπότης, ἀπέστειλε τοὺς ἑαυτοῦ δούλους, ὥστε κομίσασθαι τοὺς καρπούς, ἀπεκτόνασι δὲ τούτους οἱ γεωργοί. » Καὶ οὐ μέχρι τούτων τὰ τῆς ἐκείνων δυσσεβείας γεγονάσιν ἐγκλήματα· ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸν υἱὸν θεοῦ μετὰ τοὺς οἰκέτας ἀπεσταλμένον παρὰ τοῦ πατρὸς, εἰπον, φησὶν, ἐν ἑαυτοῖς, « Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν, καὶ σχώμεν ἑαυτοῖς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. » Ἀποστάται τοιγαροῦν οἱ τῶν οὕτω πικρῶν καὶ ἀνοσίων σκεμμάτων εἰσηγηταί, οἱ προστιθέντες ἁμαρτίαν ἐφ' ἁμαρτίας· ἀπεκτόνασι γάρ, ὡς ἔφην, προφῆτας ἁγίους· εἰτα καὶ αὐτὸν μετ' ἐκείνους τὸν κληρονόμον, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν υἱόν. Ὅτι δὲ ἐκ πολλοῦ ἀνωθεν αὐτοῖς ἡ γνώμη πρὸς ἀπόστασιν βλέπει τὴν ἀπὸ Θεοῦ, πληροφορεῖν πειράται λέγων· Οἱ πορευόμενοι καταβῆναι εἰς Αἴγυπτον· ἐμὲ δὲ οὐκ ἐπερώτησαν, τοῦ βοηθηθῆναι ὑπὸ Φαραῶ, καὶ σκεπασθῆναι ὑπὸ Αἰγυπτίων, προσέφηρτε διὰ μέσου τῶ, Ἐμὲ δὲ οὐκ ἐπερώτησαν. Ἡ δὲ γε τῶν νοημάτων ἀκολουθία τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· Οὐαί, φησὶν, οἱ καταβαίνοντες εἰς Αἴγυπτον τοῦ βοηθηθῆναι ὑπὸ Φαραῶ, καὶ σκέπην εὐράσθαι τὴν ἀπὸ γε τῶν Αἰγυπτίων. Περιηγγελμένου γὰρ αὐτοῖς πολέμου καὶ μάχης καὶ τοῦ βασιλέως Ἀσουρίας κατα τῆς Ἰουδαίων χώρας ὅπλα κινήσαντος προεδραμήκασιν Αἰγυπτίους, καὶ τὴν παρ' αὐτῶν ἐπικουρίαν ἐκάλουν, καίτοι δέον ἐκμειλίσεσθαι θεόν, ἀποτρέβεσθαι τε ταῖς εἰς τὰ ἀμείνω μεταδρομαῖς, τὰ ἐφ' οἷς αὐτῷ προσκεκρού-

⁴¹ Prov. xii, 5. ⁴² Joan. ii, 47 seqq. ⁴³ Matth. xxi, 33. ⁴⁴ Ibid., 38.

κασιν. Ὅτι γάρ τὴν παρ' αὐτοῦ πλουτοῦντες εὐμεί-
ναιαν, οὐκ ἂν ὑπηνέχθησαν τοῖς τῶν πολεμούντων
ποσὶν, ἢ τῶν ἤδη φθασάντων πιστώσεται πείρα.
Τίνα γάρ οὐ νενικήκασι; τίνος οὐ κεκρατήκασι διὰ
Θεοῦ; Ἄλλ' οὐδὲν εἶναι καταλογιζόμενοι τὸ σῶζε-
σθαι παρ' αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ τὸ μὴ δύνασθαι σῶζειν
τινὰς τῆς πανσθενοῦς καθορίζοντες δεξιᾶς, τὰς ἐξ
ἀνθρώπων ἐζήτουν ἐπικουρίας. Ἄλλ' ἔσται, φησὶ, τὸ
χρήμα αὐτοῖς εἰς αἰσχύνην καὶ θνείδος. Εἰσὶ γάρ ἐν
Τάνει, φησὶν, ἀρχηγοί, ἀγγελιοὶ πονηροί. Κατέβησαν
γάρ εἰς Αἴγυπτον οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, φρονό τε, καθάπερ
ἔφην ἀρτίως, ἀρκέσειν αὐτοῖς τῶν ἐν Τάνει καθηγη-
τῶν, ἥτοι βασιλέων, τὴν ἐπικουρίαν. Ἄλλ' ἦλθον
κάκις ἑσὶν τινες ἀπαγγέλλοντες τοῖς κρατοῦσι τῆς χώρας
πονηρὰ, καὶ δύσοιστα, κεχώρηκε γὰρ κατὰ τῶν Αἴ-
γυπτίων ὁ Ἀσσύριος, μετὰ γε τὸν πρὸς Τυρίους
πόλεμον. Μάτην οὖν ἄρα, φησὶν, οἱ ἐξ Ἰσραὴλ κο-
πίσσοι κατατρέχοντες πρὸς λαὸν, ὃς κατ' οὐδένα
τρόπον αὐτοὺς ὀνήσαι δύνησεται. Ἔσται γὰρ αὐτοῖς
οὔτε ἀποχρόντως ἔχων εἰς ἐπικουρίαν, οὔτε μὴν εἰς
τὸ δύνασθαι τῶν ἐπηρτημένων ἀπαλλάξαι κακῶν,
ἀλλ' εἰς αἰσχύνην, καὶ θνείδος. Ἐπεται γὰρ αἰεὶ τοῖς
τὴν ἑαυτῶν καρδίαν ἀποστήσασι τῆς εἰς Θεὸν ἐλπί-
δος, τὸ πάντῃ τε καὶ πάντως παντὶ περιπίπτειν
κακῷ. Καὶ ἀληθεύει λέγων ὁ μακάριος Δαβὶδ·
« Ἀγαθὸν τὸ ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον, ἢ πεποιθῆναι ἐπ'
ἀνθρώπων. Ἐκρύεται δὲ καὶ παντὸς ἀπαλλάττει κακοῦ
τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, καὶ αὐτῷ προσκεῖσθαι
σπουδάζοντας. »

Η ΟΡΑΣΙΣ ΤΩΝ ΤΕΤΡΑΠΟΔΩΝ ΤΩΝ ΕΝ Τῇ C ΕΡΗΜΩ.

Ὡς θεααμένος τιὰ τῶν ἐσομένων κατὰ καιροὺς
κατὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν, καὶ νῦν ἡμῖν ὁ προ-
φήτης ποιεῖται τὴν ἀφήγησιν. Χρῆναι δὲ φημι τῆς
ἱστορίας ἡμᾶς διαμνημονεῦσαι πάλιν, ἐφ' ἣ γέγονεν
ὁ λόγος αὐτῷ. Ἔσται γὰρ οὕτω τοῖς ἐντευχομένοις
εὐκάτοπτος τῶν προκειμένων ἡ δύναμις. Βασιλεύον-
τος τοίνυν τῆς Ἰουδαίων χώρας Ἰεχωνίου τοῦ Ἐλια-
καίμ· εἶτα πολὺ διανενευκότος τοῦ Ἰσραὴλ εἰς ἀπό-
στασιν τὴν ἀπὸ Θεοῦ, καὶ ταῖς τῶν εἰδῶλων λατρείαις,
προσκειμένου· τε ἄγαν καὶ παροτρύνοντος ἐφ' ἑαυτῷ
τὸν τῶν ὄλων Θεόν· πλείστοι μὲν ὅσοι γεγόνασι πρὸς
αὐτοὺς οἱ λόγοι διὰ φωνῆς Ἱερεμίου καλοῦντος εἰς
μετάγνωσιν, συμβουλευόντος τε καὶ μάλα εὐφρόνως,
ἀποτρίψασθαι μὲν τὸν ἐκ τε τοῦ πεπλανῆσθαι μῶ-
μον, μᾶλλον δὲ τῆς εἰς ἄκρον δυσσεθείας ἀποκρού-
σασθαι τὰ ἐγκλήματα, μεταχωροῦντας ἐπὶ τὸ ἄμεινον,
καὶ παλινδρομοῦντας εἰς ἀλήθειαν. Οἱ δὲ ἦσαν σκλη-
ροὶ τε καὶ ἀνουθέτητοι, καὶ τοὺς τῶν ἀγίων προφη-
τῶν ἀποσειόμενοι λόγους, καὶ πραγμάτων αὐτοὺς
πειρᾶσθαι παρεσκεύαζον. Κατατεθηγμένος τοίνυν ἐπ'
αὐτοὺς ὁ πάντα ἰσχύων Θεός, κατεξάνεστησε τὸν
Ναβουχοδονόσορ, ὃς εἶλέ τε τὴν Ἰουδαίαν, καὶ κατε-
μπρήσας τὰς ἐν αὐτῇ πόλεις τε καὶ χώρας προσ-
κατέστησε τὸν Σεδεκίαν. Ἀποστριφθεὶς αὖτε καὶ
αὐτοῦ, λελυπημένος ὁ Ἀσσύριος κατεστράτευσε πάλιν
τῆς Ἰερουσαλὴμ· καὶ δὴ καὶ ἔλυν, καὶ αὐτὸν δὲ
τὸν Θεὸν κατεμπρήσας ναὸν, ὑπενόστησε εἰς τὴν ἑαυ-

A subjecti non fuerint, eorum quæ jam antecesserunt experimentum ac documentum confirmabit. Quem enim non vicerunt? quem ope divina non superarunt? Verum cum salutem ab ipso pro nihilo ducerent, imo nec posse quemquam conservare omnipotentem dexteram statuerent, ab hominibus auxilia quæsierunt. Sed hæc res, inquit, in dedecus et probum illis vertetur. Sunt namque in Tani, inquit, principes, nuntii mali. **421** Descenderunt siquidem in Ægyptum Israelitæ, putaruntque, sicuti jam dicebam, sufficturum sibi præfeciorum in Tani seu regum auxilium. At inde quoque venerunt quidam mala et intoleranda nuntiantes dominatoribus regionis. Expeditionem enim fecit contra Ægyptios Assyrius, post bellum gestum adversus Tyrios. Frustra igitur, inquit, laborarunt Israelitæ dum currunt ad populum, qui nullo modo illis poterit subvenire. Non enim satis habebit quo ipsis opituletur, neque quo possit ab impendentibus eos inalis liberare, sed ad dedecus et opprobrium. Sequitur enim semper eos qui suo corde a spe in Deum defecerunt, ut prorsus omninoque in omnia mala incident. Vere quidem dicit beatus David, in-
quiens : « Melius est sperare in Domino, quam confidere in hominem. Eripit autem et omni malo liberat diligentes se, ipsique studentes adhærere ⁴². »

VISIO QUADRUPEDEM IN DESERTO.

Quod futura quædam suo tempore contra Judæorum regionem contemplatus fuerit, etiam nunc propheta nobis declarat. Operæ pretium vero duco rursus nobis historiam commemorare, cujus causa hæc illi habita est oratio. Ita enim sensus et vis horum verborum perspicuus evadet legentibus. Regnante ergo in regione Judæa Jechonia filio Eliachim, inde quoque Israele multum ad defectionem a Deo declinante, valdeque cultui idolorum affixo, et universorum Deum in se provocante : plurimæ apud eos habitæ sunt orationes per vocem Jeremiæ vocantis ad resipiscentiam, prudentissimeque suadentis, ut erroris labem abstergerent et eluerent, imo summæ impietatis scelera excuterent, relapsi ad melius, reversi ad veritatem. Hi autem duri et præfracti, sanctorum prophetarum sermones rejicere, et negotia illis facessere. Itaque exacerbatus contra illos omnipotens Deus, excitavit Nabuchodonosorum, qui Judæam occupavit, et incensis in ea urbibus et vicis Sedeciam insuper præfecit. Cæterum illo resiliante offensus Assyrius, de integro bellum intulit Jerusalem; qua capta, et ipso Dei **422** templo incenso, in suam terram rediit. Tum itaque qui relictus sunt et servati, et qui effugere poterant gladium Babyloniorum, cum tota familia in Ægyptum descenderunt, etiamsi eos Deus hoc facere prohibuerit, æ manifestissime dicat voce Jeremiæ : No-

⁴² Psal. cxvii, 8 seqq.

lite descendere in Ægyptum. Cum vero nihilo secius inobedientes manserint, perierunt in Ægypto. Nabuchodonosor enim occupavit eam, simulque cum Israelitis sustulit Ægyptios. Visionis itaque hæc causa est, et occasio, hæc sunt rei omnes circumstantiæ. Sed dicenda nobis sunt, ut arbitror, quoad licet, singula.

Ναβουχοδονόσορ, καὶ ὁμοῦ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἀνῆλθε, πρὸς αὐτῇ, καὶ ὅον ἡ πᾶσα περίστασις. Δεῖ δὲ,

Vers. 6. 7. *In afflictione et angustia, leo et catulus leonis inde, et aspides et progenies aspidum volantium, qui ferebant super asinos et camelos divitias suas ad gentem, quæ non proderit illis ad auxilium, sed ad dedecus et probrium. Ægyptii nequidquam inaniterque succurrent vobis. Annuntia eis, Vana consolatio vestra hæc.*

Sortito dedit divinus Jesus, scilicet Nave filius, terram promissionis, his qui erant ex sanguine Israel. Aiunt autem tribum Juda maxime, quæ ad Orientem et Austrum spectant, in regione Judæa, sortitum esse : adjacente illis et imminente deserto, unde qui velit possit in Ægyptum transire. Tempore igitur afflictionis et angustię, id est, obsidente Nabuchodonosoro, et incumbente, et Judææ civitates affligente : leo et catulus leonis inde. Leones fortassis vocat, qui principatum obtinebant, et potentissimos, quique viribus haud parvis contra alios valebant : catulos leonis forsitan ex his natos : aspides et aspidum progenies, rursus alios acerbos et pestiferos, summaque improbitati innutritos. Quod autem dicat : volantium, intelliges eos qui volueri cursu celeriterque tendunt ad omnia nefaria. Improbi vero omnes et acerbissimi plane sunt, qui a dilectione divina recedentes, ligno dicunt : Pater meus es tu ; et lapidi : Tu genuisti me ; et qui operibus manuum suarum venerationem exhibent. Isti ergo super asinos et camelos, relictas sibi divitias asportarunt ad gentem, quæ non proderit illis ad auxilium, sed ad dedecus et opprobrium. Inutilis enim **423** prorsus illis est hæc res, et vana facta est consolatio, id est, quod putarunt sibi fore solatio. Etenim, uti dixi, simul cum incolis regionis Ægyptiorum perierunt, vi etiam illam delente Nabuchodonosor. Gravissimum itaque est Deum offendere, etsi iram aliquibus intendat, vanum est omne consilium, nihilque omnino servabit eos contra quos hæc sunt. « Manum enim excelsam quis avertet ?? » sicuti scriptum est.

Vers. 8-11. *Nunc ergo sede et scribe in buxo hæc. et in libro : quod fiet in diebus temporum ista, et usque in æternum. Quia populus incredulus est, filii mendaces, qui noluerunt audire legem Dei ; qui dicunt prophetis : Nolite annuntiare nobis, et videntibus visiones : Nolite loqui nobis, alia loquimini*

Α τοῦ. Τότε δὴ οὖν οἱ περιλειφθέντες, καὶ σεσωσμένοι, καὶ διαφυγεῖν ἰσχύοντες τῶν Βαβυλωνιτῶν τὸ ξίφος πανοικεῖ κατέβαινον εἰς τὴν Αἴγυπτον· καίτοι Θεοῦ τοῦτο δρᾶν οὐκ ἐφιέντος αὐτοῖς, ἀλλ' ἐναργέστατα λέγοντος διὰ φωνῆς Ἱερεμίου· Μὴ καταβαίνετε εἰς Αἴγυπτον. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν ἤττον μεμενέχασιν ἀπειθεῖς, ἀπολώλασιν ἐν Αἰγύπτῳ. Ἐῖλε γὰρ καὶ αὐτὴν ὁ τοῦς Αἰγυπτίους. Ἡ μὲν οὖν τῆς ὁράσεως αἰτία καὶ οἶμαι, καθ' ἑκάστον ἡμᾶς διειπεῖν, ὡς ἐνι.

Ἐν τῇ θλίψει, καὶ τῇ στενοχωρίᾳ λέων, καὶ σκύμνος λέοντος ἐκείθεν, καὶ ἀσπίδες καὶ ἐκγονα ἀσπίδων πετομένων, οἱ ἔφερον ἐπ' ὄνων καὶ καμήλων τὸν πλοῦτον αὐτῶν πρὸς ἔθνος ὃ οὐκ ὠφελήσει αὐτοὺς εἰς βοήθειαν, ἀλλ' εἰς αἰσχύνην, καὶ θνείδος. Αἰγύπτῳ μάταια καὶ κενὰ ὠφελήσουσιν ὑμᾶς ; Ἀπάγγελον αὐτοῖς, ὅτι Ματαλα ἡ παράκλησις ὑμῶν αὐτῇ.

Κεκληροδότηκε μὲν τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ τῆς ἐπαγγελίας τὴν γῆν ὁ θεσπέσιος Ἰησοῦς, ὁ τοῦ Ναυῆ δηλονότι. Φασὶ δὲ τὴν Ἰουδα μάλιστα φυλὴν τὰ πρὸς ἡμῶν τε καὶ νότον τῆς Ἰουδαίων χιώρας διαλαχεῖν, προσπαραχειμένης αὐτοῖς τῆς ἐρήμου, διακομιζούσης τε τοὺς ἐθέλοντας εἰς τὴν Αἴγυπτῳ. Ἐν καιρῷ τοιγαροῦν τῆς θλίψεως καὶ τῆς στενοχωρίας, τοῦτ' ἐστὶ, πολιορκούντος τοῦ Ναβουχοδονόσορ ἐγκειμένου τε καὶ καταθλίδοντος τὰς τῆς Ἰουδαίας πόλεις· λέων καὶ σκύμνος λέοντος ἐκείθεν. Καὶ λέοντας μὲν ἴσως ἀποκαλεῖ τοὺς καθηγείσθαι λαχόντας, καὶ δυνατωτάτους, καὶ ἐν ἀσθενεῖαις ὄντας ταῖς κατὰ τῶν ἄλλων οὐ μικραῖς. Σκύμνους δὲ τάχα πού τοὺς ἐξ αὐτῶν· ἀσπίδα δὲ καὶ ἀσπίδων ἐκγονα πάλιν ἐτέρους πικρούς τε καὶ ἰοδόλους, καὶ ἀκράτῳ πονηρίᾳ συντεθραμμένους. Ἡ δὲ λέγοι, πετομένων, τῶν εὐπετῶς, καὶ ὀξέως πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἐκτόπων χυρούντων νοήσεις. Πονηροὶ τε ἅπαντες καὶ πικροὶ λίαν ὁμολογούμενως οἱ τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης ἀποφοιτήσαντες, καὶ τῷ ξύλῳ λέγοντες· Πατὴρ μου εἰ σὺ, καὶ λίθῳ· Σὺ ἐγέννησάς με· καὶ τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν τὸ σέβας ἀνάπτοντες· οὕτω τοιγαροῦν ὑπὸ θνων τε καὶ καμήλων τὸν περιλειφθέντα αὐτοῖς ἀπεκόμενον πλοῦτον πρὸς ἔθνος ὃ οὐκ ὠφελήσει αὐτοὺς εἰς βοήθειαν, ἀλλ' εἰς αἰσχύνην καὶ θνείδος. Ἀνόνητον γὰρ παντελῶς τὸ χρῆμα αὐτοῖς, καὶ ματαλα γέγονεν ἡ παράκλησις, τοῦτ' ἐστὶν, ἣν ἐνόμιζον εἶναι παραμυθεῖαν αὐτοῖς. Συναπολώλασι γὰρ, ὡς ἔφην, τοῖς τῶν Αἰγυπτίων οἰκοῦσι χώραν, κατὰ κράτος καὶ αὐτὴν ἀνηρηκότος τοῦ Ναβουχοδονόσορ. Πάνδεινον οὖν ἄρα τὸ προσκρούειν Θεῷ, κἂν εἰ ὀργὴν ἐπάγοι τισίν. Πᾶσα μὲν γὰρ εἰκαλα σκέψις αὐτοῖς. Διασώσει δὲ τὸ σύμπαν, οὐδὲν τοὺς καθ' ὧν ἂν γένοιτο. « Τὴν γὰρ γεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποσπρῆσει ; » κατὰ τὸ γεγραμμένον.

Νῦν οὖν καθίσας γράψον ἐπὶ πυλίου ταῦτα, καὶ εἰς βιβλίον, ὅτι ἔσται εἰς ἡμέρας καιρῶν ταῦτα, καὶ ἕως εἰς τὸν αἰῶνα. Ὅτι λαὸς ἀπειθής ἐστὶν, υἱοὶ ψευδεῖς, οἱ οὐκ ἠδούλοτο ἀκούειν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ· οἱ λέγοντες τοῖς προφῆταις· Μὴ ἀναγγέλλετε ἡμῖν, καὶ τοῖς τὰ ὁράματα ὁρῶσι·

Μὴ λαλεῖτε ἡμῖν, ἀλλὰ ἡμῖν λαλεῖτε καὶ ἀναγγέ-
lete ἡμῖν ἑτέραν πλάνησιν, καὶ ἀποστρέψατε
ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ταύτης· ἀφέλετε ἀφ' ἡμῶν
τὸν τριβὸν τοῦτον, καὶ ἀφέλετε ἀφ' ἡμῶν τὸ
λόγιον τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ.

Ὡς ἐσομένων κατὰ καιροὺς τῶν πραγμάτων γρα-
φῆναι αὐτὰ ποιεῖσθαι προστέταξε, καὶ ἀποσημήνα-
σαι κελεύει. Συμβήσεται γάρ, φησὶν, εἰς ἡμέρας
καιρῶν· ἀξιωθήσεται δὲ καὶ μνήμης αὐτὰ τῆς εἰς
αἰῶνα. Καὶ ἀληθὴς ὁ λόγος. Ἔσται γάρ αὐτῷ γνω-
ρίσματα προφητῶν, καὶ μέχρις αὐτῆς συντελείας
τοῦ παρόντος αἰῶνος. Ἀποσημήναι δεῖ οὖν, φησὶ, καὶ
γάρ εἰσι λαὸς ἀπειθής. Ἔσται δὴ τὸ χροῖμα πρὸς
ὠφέλειαν αὐτοῖς. Εἰ γάρ ἀπειθήσαν τοῖς ἐσομένοις
κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ προφήταις ἁγίοις, ἐντραπή-
σεσθαι καὶ μάλα εἰκὸς αὐτοὺς τὸ προειρηθῆναι ταῦτα
καὶ διὰ σοῦ. Ψευδεῖς δὲ αὐτοὺς ὀνομάζει καθάπερ
ἐγῶμαι πάλιν διάτοι· τὸ μὴ τηρῆσαι τῷ Θεῷ τὸ γνή-
σιον εἰς εὐσέδειαν, ψεύσασθαι δὲ τὴν ὑπόσχεσιν, ἣν
πεποιήναι κατὰ καιροὺς τοὺς διὰ Μωσέως αὐτοῖς
δεδίξαντο· νόμους ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ τῶν πάντων ἡμῶν
κρατοῦντος Θεοῦ. Εὐρήσμεν γάρ σαφῶς εἰρηκότας·
πάντα ὅσα εἶπε Κύριος ὁ Θεός, ποιήσμεν, καὶ
ἀκουσόμεθα. Παρεγγυῶντος τοιγαροῦν τοῦ νόμου
καὶ λέγοντος· « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις,
καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Καὶ οὐ ποιήσεις σεαυτῷ
εἰδῶλον· παρ' οὐδὲν πεποιήναι τὴν ἐντολὴν· λελα-
σθῆναι γὰρ εἰδῶλους. Ταῦτητοι καὶ μάλα εἰκότως
υἱοὺς αὐτοῦς ὀνομάζει ψευδεῖς. Ψάλλει δὲ πού καὶ ὁ
Δαβὶδ καὶ φησιν· « Οἱ ἐχθροὶ Κυρίου ἐψεύσαντο
αὐτῷ· » καὶ μὴν καὶ ὡς ἐκ προσώπου Χριστοῦ, « Ὑἱοὶ
ἀλλότριον, φησὶν, ἐψεύσαντό μοι. » Πρόφαισις δὲ τῆς
τοιᾶσδε νόσου γέγονεν αὐτοῖς τὸ μῆτε τινοὺς αἰδοῦς
ἀξιούν τὸν νόμον, ἀτιμάζειν δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς τῶν
ἁγίων προφητῶν λόγους. Καὶ τοῦτο διδάσκει λέγων·
Οὐ οὐκ ἠδούλοντο ἀκοῦειν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ· οἱ
λέγοντες τοῖς προφήταις, Μὴ ἀπαγγέλλετε ἡμῖν, καὶ
τοῖς τὰ ὁράματα ὁρῶσι· Μὴ λαλεῖτε ἡμῖν, ἀλλὰ ἡμῖν
λαλεῖτε, καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἑτέραν πλάνησιν, καὶ
ταύτης ἡμᾶς ἀποστρέψατε τῆς ὁδοῦ, καὶ ἀφέλετε ἀφ'
ἡμῶν τὸ λόγιον τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ. Πολλοὶ μὲν γάρ
καὶ πλειστάκις ἁγίοις προφήταις ἐπεφύοντο πικροί,
ταυτὶ βοῶντες καὶ λέγοντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ. Ἴδοι δ' ἂν
τις αὐτὸ καὶ μάλα ἐναργῶς, ὅτε παρακαλοῦντος
Ἰερεμίου, Μὴ καταβαίνετε εἰς Αἴγυπτον, πρὸς ταῦτα
ἢ οὐδὲ Νηρίου συμβάλλει σε πρὸς ἡμᾶς, καὶ τὰ ἐξῆς.

Ὅτι ἠπειθήσατε τοῖς λόγοις τούτοις, καὶ ἠλπί-
σατε ἐπὶ ψευδοῖς, καὶ οἱ ἐγγύσσας, καὶ πεποι-
θῶς ἐγένοντο ἐπὶ τῷ λόγῳ τούτῳ· διὰ τοῦτο ἔσται
ἡμῖν ἡ ἁμαρτία ὅση ὡς τείχος κίπτον παρα-
χρῆμα πόλεως ὀχυρᾶς ἐαλωκυίας, ἥς παραχρῆμα
παρέστη τὸ πτώμα· καὶ τὸ πτώμα αὐτῆς ἔσται
ὡς σύντριμμα ἀγγείου ὀστρακίνου, ἐκ κεραμίου
λατῆς ὥστε μὴ εὐρεῖν ἐν αὐταῖς ὀστρακον, ἐν ᾧ
πῦρ ἀρεῖς, καὶ ἐν ᾧ ἀποσυριεῖς μικρὸν ὕδωρ.

Ὅτι πάντα τε καὶ πάντως εἰς παγχάλεπον αὐτοῖς
ἐκλήσεται πῖρας τὸ ἀπειθεῖν ἐλῆσθαι ταῖς τῶν ἁγίων

A nobis, et annuntiate nobis alium errorem, et aver-
tite nos a via hac : auferte a nobis semitam hanc,
et auferte a nobis verbum sancti Israel.

Quasi hæc essent futura suo tempore, scribi ea
mandat, et obsignari jubet. Contingent namque,
inquit, in diebus temporum, æternisque monumentis
digna sunt. Et verus est sermo. Semper enim
erunt documenta prophetarum, usque ad consum-
mationem hujus sæculi. Obsignari igitur dicit. Sunt
enim populus incredulus. Erit autem hæc res illis
utilitati. Nam si non credant futuris illo tempore
prophetis sanctis, pudesset eos maxime par est,
cum hæc et per te fuerint prædicta. Mendaces
autem nominat eos, sicuti ego judico, propterea
quod germanam pietatem in Deum religionemque
non conservent, quodque fidem fefellerint quam
dederunt temporibus Moysis, qui eis in monte
Sina leges descripsit, leges, inquam, Dei omnium
nostrum dominatoris. Invenimus enim dixisse
eos: Omnia quæ dixit Dominus Deus, faciemus et
audiemus. Præcipiente igitur lege et dicente : « Do-
minum Deum tuum adorabis, et ei soli serves.
Et non facies tibi ipsi idolum »; nihil hoc præcep-
tum fecerunt, idolis enim servierunt. Hinc justissi-
me eos nominat filios mendaces. Psallit autem Da-
vid, ac inquit : « Inimici Domini mentiti sunt ei »;
et veluti in persona Christi : « Filii alieni, inquit,
mentiti sunt mihi ». Causa hujusce morbi eorum
erat, quod **424** legem nulla dignarentur reveren-
tia, ipsosque sermones sanctorum prophetarum
contemptui haberent. Quod etiam docet, inquiens:
Qui noluerunt audire legem Dei, dicentes prophetis:
Nolite annuntiare nobis, et videtibus visiones :
Nolite loqui nobis, alia nobis loquimini, et annun-
tiate nobis alium errorem, et avertite nos ab hac
via, et auferte a nobis verbum sancti Israel. Multis enim prophetis sanctis idque multoties insult-
arunt homines acerbi, Israelitæ istuc clamantes
atque dicentes. Perspicue illud videre est, quod
cum Jeremias hortaretur ne descenderent in
Ægyptum, ad hæc illi mendacia, Non misit te Do-
minus, sed filius Nerii emisit te ad nos, et reliqua.
ἔφησαν αὐτοὶ ψευδῇ, Οὐκ ἀπέστειλέ σε Κύριος, ἀλλ'

Vers. 12-14. Quia non credidistis sermonibus
his, et sperastis in mendacio; et quia murmurastis et
confisus fuisti sermoni huic, propterea erit vobis
peccatum hoc quasi murus cadens subito, civitate
munita capta, cujus subito adest ruina, et ruina ejus
erit quasi confractio vasis testacei ex figuli officina,
comminuti ita ut non inveniatur in eis testa, qua
ignem tollas, et qua abstrahas parum aque.

Docere aggreditur gravem illis exitum omnino
imminere, quod sanctorum prophetarum monitis

nolint obtemperare, sed in mendacium spem ponant, et quod inconsiderate sese munire ac tueri conantur. Cum enim sermones prophetarum suggillaveritis, errorem eos nominantes, impieque deriditantes: Auferte a nobis verbum Domini, hinc vobis peccatum hoc tanquam murus captæ urbis concidet, idque subito, id est, brevi, urbis, inquam, sic attritæ, ut vas testaceum in minutas particulas confringitur, ut fragmenta singula omnino sint inutilia, ut neino possit in eis vel ignem portare, vel modicam aquæ copiam collectam dispergere. His autem verbis innuit, quod tanta erit ac consimilis quodammodo pœna inobedientibus, et increbrescet calamitas, ut in ultimam miseriam deducantur, interque eos nemo prorsus reperitur, qui non in horum malorum sortem deventurus sit.

VERS. 15. Sic dicit Dominus sanctus Israel: Cum conversus ingemueris, tunc servaberis et **425** cognoscas ubi fueris, quod confusus fueris inanibus.

Cum supplicium eis omnium ultimum intentarit, et futurorum terriculantientis exagitaverit, commode mox etiam iræ in eos causam demonstrat, viamque salutis. Benignus est enim et humanus Conditor, et ut ipse dicit alicubi voce Ezechielis: « Non vult mortem impii, sed ut convertat a via mala, et vivat »⁹⁹. Punitur ergo Israel, quippe qui a dilectione in Deum prorsus refugerit, et idolorum cultui se addixerit: at permittit volenti resipiscere ut expers malorum sit. Nam, inquit, cum a via prava et scelerata converteris, ab adorando, inquam, creaturam, et ab exhibendo venerationem ligno et lapidi, tunc servaberis. Ad hæc disces, ad quam tandem mentem, ad quam stupiditatem potius recideris, confusus inanibus. Si enim subvenire non valeant sibi, aliis opem afferre qui possent? Quid enim est idolo infirmius? Sunt nempe materia inanimis, et præterea nihil, dii errantium.

ἐπικουρίαν; τί γάρ εἰδωλον τὸ ἀδρανέστερον; Εἰσὶ γὰρ ἄψυχος ὕλη, καὶ ἕτερον οὐδὲν, οἱ τῶν πλανωμένων θεοί.

VERS. 16, 17. Vana fortitudo vestra facta est, et nolulistis audire: sed dixistis, Equis fugiemus, propterea fugietis, et in pernicious equitabimus, propterea pernicies erunt qui persequuntur vos. Vocatus unius fugient mille, et voce quinque fugient multi, donec relinquamini quasi malus navis super montem, et quasi signum ferens super collem.

Etiamsi, inquit, experientia ipsa inveneritis spem in his qui dii habiti sunt, irritam esse, et videatis eorum fortitudinem vanam, nibilominus inobedientes mansistis. Audientes enim, inquit, non esse descendendum in Ægyptum, sed colendum fide eum qui servare promisit, nolulistis audire, sed dixistis: Equis fugiemus, et in pernicious equitabimus. Satis enim putastis ad salutem vobis, in

προφητῶν νοουθεσίαις, ἐλπῖδα τε ποιεῖσθαι τὸ ψεῦδος, καὶ τὸ εἰς νοῦν ἦχον ἀπερισκέπτως κρατύνειν ἐπιχειρεῖν, πειράται διδάσκειν. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς τῶν προφητῶν ἐπειρημένους λόγοις, πλάνησιν αὐτοὺς ὀνομάζοντες, καὶ φάσκοντες ἀνοσίως· Ἀφέλετε ἀφ' ἡμῶν τὸ λόγιον Κυρίου, ταύτητοι καὶ ὡς ἀλούσης πόλεως· τείχος ἐπιπεσεῖται ἡμῖν ἡ ἁμαρτία αὕτη, καὶ τοῦτο παραχρῆμα, τοῦτ' ἐστίν, οὐκ εἰς μακράν· πόλεως δὲ φημι τῆς οὕτως συντετριμμένης, ὡς ἂν εἰ καὶ ἀγγεῖον ὀστράκινον εἰς λεπτά συνθράνοιτο, ὡς τῶν συνθραυσμάτων ἕκαστον ἀχρεῖον εἶναι παντελῶς, μηδὲνα δύνασθαι μήτε πῦρ ἐν αὐτῷ διακομίσαι ποι, μήτε μὴν ὕδατος βραχεῖαν σκεδάσθαι συλλογὴν. Αἰνίσσεται δὲ διὰ τούτων, ὅτι τοσαύτη τοῖς ἀπειθήσασιν ἐνσκήψει δίκη καὶ ἐφαλεῖται συμφορὰ, ὡς εἰς **B** ἐσχάτην αὐτοὺς κατακομίσαι ταλαιπωρίαν, εὐρίσκεισθαι δὲ παντελῶς ἐν αὐτοῖς οὐδὲνα τὸν ἕξω μεμένηκόντα τοῦ μὴ πρὸς λῆξιν ἐλάσαι κακῶν.

Οὕτως λέγει Κύριος ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ· Ὅταν ἀποστραφῇς στενάζῃς, τότε σωθήσῃ, καὶ γνώσῃ ποῦ ἦσθα, ὅτι ἐπεποίθεις ἐπὶ τοῖς ματαίοις.

Τὴν ἀπασῶν ἐσχάτην αὐτοῖς ἐπαρτήσας δίκην, καὶ τοῖς τῶν ἐσομένων δείμασι προκαταπτοήσας, χρησίμως δεικνυσιν εὐθὺς καὶ τῆς ἐπ' αὐτῆς ὁρτῆς τὴν αἰτίαν, καὶ τῆς σωτηρίας τὴν ὁδόν. Χρηστὸς γάρ ἐστι καὶ φιλόανθρωπος ὁ Δημιουργός, καὶ ὡς αὐτὸς ποῦ φησι διὰ φωνῆς Ἰεζεχὶήλ, « Οὐ θέλει τὸν θάνατον τοῦ ἀποθνῆσκοντος, ὡς τὸ ἀποστρέφαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς πονηρᾶς, καὶ ζῆν αὐτόν. » Κολάζεται τοίνυν ὁ Ἰσραὴλ ὡς τῆς εἰς θεὸν ἀγάπης ὀλοτρόπως ἀποδραμῶν, καὶ ταῖς τῶν εἰδῶλων λατρείαις προστεθειμένος, πλὴν ἐφίησιν ἐλομένην μετανοεῖν, ἕξω φέρεσθαι τοῦ κακοῦ. Ὅταν γάρ, φησὶν, ὡς ἕξ ὁδοῦ φαύλης τε καὶ μιαιφρᾶς ἀποστρέψῃς τοῦ χρεῖναι φημι τῇ κτήσει προσκυνεῖν, καὶ ἔξω καὶ λίθω προσάγειν τὸ σέβας, τότε σωθήσῃ, καὶ πρὸς γε τοῦτο μαθήσῃ λοιπὸν ὅποι ποτὲ ἦσθα φρενῶν, μᾶλλον δὲ ἀμαθίας, πεποιθὼς ἐπὶ τοῖς ματαίοις. Εἰ γὰρ ἑαυτοῖς ἐπαρκεῖν οὐχ οἴοι τε, πῶς ἂν ἑτέροις χάριζαντο τὴν

Ματαία ἡ ἰσχὺς ὑμῶν ἐγενήθη, καὶ οὐκ ἐβούλεσθε ἀκοῦειν, ἀλλ' εἶπατε· Ἐφ' ἱππῶν φευξόμεθα· διὰ τοῦτο φευξέσθε, καὶ ἐπὶ κούφοις ἀναβάταις ἐσόμεθα· διὰ τοῦτο κούφοι ἔσονται οἱ διώκοντες ὑμᾶς. Διὰ φωνὴν ἐνὸς φεύξονται χίλιοι, καὶ διὰ φωνὴν πολλῶν, φεύξονται πολλοί, ἕως ἂν καταλειθῇτε ὡς ἱστός ἐπ' ὄρους, καὶ ὡς σημάλαρ φέρων ἐπὶ βουνοῦ.

Καίτοι γάρ διὰ πείρας ἀνόνητον εὐρηκότες τὴν εἰς γέ φημι τοὺς νομισθέντας εἶναι θεοὺς ἐλπῖδα, καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν ὀρῶντες ματαίαν, οὐδὲν ἤττον ἀπειθεῖς μεμενήκατε, φησὶν. Ἀκούοντες γὰρ μὴ καταλθεῖν εἰς Αἴγυπτον, τιμῆσαι δὲ πίστει τὸν διασώζειν ὑπὸ σιγνοῦμενον, οὐκ ἠθέλετε ἀκοῦειν, ἀλλ' εἶπατε, Ἐφ' ἱππῶν φευξόμεθα, καὶ ἐπὶ κούφοις ἀναβάταις ἐσόμεθα. ᾤήθητε γάρ, ὡς ἀπόχρη πρὸς σω-

⁹⁹ Ezech. xviii, 32.

τηρίαν ὑμῖν τὸ τῆς Ἰουδαίας ἀποδραμεῖν. Ἀλλὰ κούφοι, φησὶν, ἔσονται οἱ διώκοντες ὑμᾶς, τοῦτ' ἔστι, πτηνοὶ καὶ ὀρεῖς, δεινοὶ δὲ οὕτω καὶ φοβεροὶ παρ' ὑμῖν, καὶ εἰς τοῦτο δειλίας κατοικήσεται τῶν ἀνηκόντων οὐοῦς, ὡς ἐνὸς τῶν πολεμίων καὶ μόνον ἀναδοήσαντος τραπέσθαι χιλιούς εἰς φυγὴν. Εἰ δὲ δὴ καὶ πέντε καταλήξειαν τῆς Ἰουδαίων φάλαγγος φεύζοντα· πολλοί· ἐπίσημον δὲ οὕτως ὑπομενοῦσι τὴν ταλαιπωρίαν, ὡς περίοπτον γενέσθαι, καὶ οὐδενὶ τὸ σύμπαν ἀγνοοῦμένην, ὀρωμένην δὲ οὕτως καθάπερ ἀμέλει καὶ ἰσθὺν εἴ τις ἐπ' ὄρους ἀναστῆσειεν, ἥ καὶ σημαίαν ἐπὶ βουνοῦ. Σημαίαν δὲ καὶ ἰσθὺν φησὶν εἶναι τὸ ἐν βουνοῖς, ἥ γηλόφοις ἐγειρόμενον ξύλον σημαία τινὰ φοροῦν, δι' οὗ σημαίνουσι τοῖς στρατεύμασιν οἱ καθηγείσθαι λαχόντες, ἥ ὅτι νενικήρασι, καὶ τὰ τῆς μάχης αὐτοῖς· εὖ ἔχει τυχόν, ἤγουν ὅτι χρή συναγείρεσθαι πρὸς αὐτούς, ἵνα τι τῶν ἀγίων ἀκούσειαν.

Καὶ πάλιν μερεῖ ὁ Θεὸς τοῦ οἰκτερεῖσθαι ὑμᾶς· καὶ διὰ τοῦτο ὑψωθήσεται τοῦ ἐλεῆσαι ὑμᾶς, διότι κριτὴς Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. Καὶ ποῦ καταλήψετε τὴν δόξαν ὑμῶν;

Ἐλπίδα πάλιν τετήρηκε τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ. Σέσωται γὰρ τὸ κατάλειμμα. Οὐ γὰρ ὁλόβριζος, φησὶν, ὁ ἡγαπημένος οἰχίσεται πρὸς ἀπώλειαν, οὔτε μὴ ἐπιλήσεται τοῦ οἰκτερεῖσθαι ὁ Θεός, καθὰ φησὶν ὁ μακάριος Δαβὶδ, ἀλλ' ἔσται τὸ ὄνομα αὐτοῦ δεδοξασμένον καὶ ὑψηλόν, ὅταν ὑμᾶς ἐλεήσῃ. Ἀλλ' ἔρεῖς, ὅτι Καίτοι πῶς οὐκ ἦν ἀγαθοῦ τὸ μὴδ' ὅλως τὴν δίκην ἐπενεγκεῖν; Ἀλλ' ἔννοεῖν ἀκόλουθον, ὅτι πρὸς τὸ εἶναι χρηστός καὶ κριτὴς ἔστιν. Ἔργον δὲ τοῦ κρίνοντος ὀρθῶς τε καὶ ἀδεκάστως τὸ ἀναλόγως τοῖς ἐκάστου πταίσμασιν ἐπιμετερεῖν τὰς δίκας. Ἀγαθοῦ δὲ πάλιν τὸ καὶ ἡμέρῳ νεύματι μεταπλάττειν ἐπὶ τὸ ἀμεινον τοῦς κεκολασμένους. Ὑμεῖς δὲ, φησὶ, ποῦ καταλείψετε τὴν δόξαν ὑμῶν; Ἀντὶ δὲ τοῦ, καταλείψετε, τὸ, καταλειπθήσεται, φησὶν. Ἀδιαφορεῖ γὰρ ἐστὶ ὅτε περὶ τὰς λέξεις ἡ θεόπνευστος Γραφή. Ὁνειδίζει τοιγαροῦν αὐτοῖς ὅτι τὴν ἐκλυτὴν δόξαν τὸ εἶναι Θεοῦ καὶ λέγεσθαι, κληρὸς γὰρ ἦσαν αὐτοῦ, οὐδενὸς πεποιήνται λόγου. Καταλειοῖσιν γὰρ αὐτὴν μεταπίπτοντες εἰς τὰ αἰσχία, καὶ λατρεύσαντες τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν, καὶ ἀπειθοῦντες μὲν προφῆταις ἀγίοις, ἀλογήσαντες δὲ καὶ αὐτῆς τῆς παρὰ Θεοῦ σωτηρίας, καὶ ψευδῆ, καὶ ἀνόητον ἐλπίδα τὴν ἐπ' ἀνθρώποις Αἰγυπτίων.

Μακάριοι πάντες οἱ ἐμμένοντες ἐν αὐτῷ, διότι λαὸς ἅγιος ἐν Σιών οἰκήσῃ, καὶ Ἰερουσαλὴμ κλαυθμῷ ἐκλυουσεν· Ἐλέησόν με. Ἐλεήσει σε τὴν φωνὴν τῆς κραυγῆς σου ἡνίκα εἶδεν, ἐπήκουσέ σου.

Δόξαν ὀνομάσας τοῦ Ἰσραὴλ τὸν τῶν ὅλων Σωτῆρα Θεόν, διαδεικνυσιν ὅτι τὸ μὴ ἐθέλειν ἀποφοιτᾶν αὐτοῦ, προσερχεῖσθαι δὲ μᾶλλον αὐτῷ διὰ τῆς εἰς πᾶν ὅτι οὖν εὐπειθείας καὶ ὑποταγῆς, πάντῃ τε καὶ πάντως ἀποφαίνει μακαρίους. Ὅτι δὲ κατὰ τὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας καιρὸν, πολλοὶ μεταγνώσκονται τῶν ἐξ αἵματος Ἀβραάμ, καὶ δ καλούμενοι διὰ πίστεως, καὶ ἀπάσης ἀμαρτίας

Judæam recurrere. At pernices, inquit, erunt qui persequuntur vos, id est volucres et celeres. Adeo feroces ac formidabiles erunt vobis, ad eam timiditatem inobedientium animus delabetur, ut si unus hostium vociferetur solum, mille in fugam vertantur: sin quinque clamorem edant, ex phalange Judæorum multi fugient: adeo vero insignem calamitatem sustinebunt, ut conspicua futura sit, nullique omnino non cognita: adeoque spectabilis, quemadmodum si quis certe malum in monte, vel etiam signum in colle statuerit. Signum autem et malum vocat lignum in collibus, et tumultis excitatum, signa quædam ferens, unde significant præfecti militibus, vel quod vicerint, bellique fortuna pulchre ceciderit, vel forte ut ad se convocentur, aliquid audituri necessarium.

VERS. 18. Et rursus expectabit Deus ut misereatur vestri, et propterea in altum tolletur, ut sit propitijs vobis, quia judex Dominus Deus vester. Et ubi relinquitis gloriam vestram?

Spem rursus Israelitis servavit. Conservatæ enim sunt reliquię. Non enim, inquit, dilectus funditus abibit in interitum, neque obliviscetur misereri Deus, sicuti inquit beatus David, sed erit nomen ejus gloriosum et excelsum, quando vestri misertus fuerit. Sed inquit: Nonne boni proprium fuisset omnino pœnam non intulisse? Sed cogitandum est quod sit et benignus et iudex. Judicis autem officium est, recte et incorrupte pro ratione delictorum cujusque, admetiri pœnas: rursus boni est, punitos placido nutu in melius transformare. Vos, inquit, ubi relinquitis gloriam vestram? Relinquitis, dicit, pro relinquitur. Scriptura enim divinitus aspirata de verbis minus interdum laborat. Objicit itaque illis, quod gloriam suam per quam essent et dicerentur Dei (nam sors ejus erant), nihili æstimarint. Illam enim reliquerunt, in turpiora se transferentes, et operibus manuum suarum servientes, et sanctis prophetis minus obedienter, ipsamque a Deo salutem negligentes, et falsam inutilemque spem in hominibus colentes. Descenderunt enim, uti dixi, in Ægyptum.

τετιμῆχότες. Καταβεβήκασι γὰρ, ὡς ἔφην, εἰς τὴν

VERS. 19. Beati omnes qui perseverant in eo, quia populus sanctus in Sion habitabit, et Jerusalem fleu fleuit, Miserere mei. Miserebitur tui: vocem clamoris tui quando vidit, audivit te.

Cum gloriam Israelis, universorum Servatorem Deum nominarit, prorsus penitusque beatos pronuntiat, si nolint ab eo recedere, sed magis per obedientiam in omnibus submissionemque ei inniti velint. Quod etiam Servatoris nostri adveniens tempore, multi ex sanguine Abrahami pœnitentiam acturi sint, et justificati per fidem, et omni peccato liberati, per Spiritum divitias sancti-

cationis consecuturi, locet, inquit: Populus sanctus in Sion habitabit. Fletum enim flevit, inquit, Jerusalem, Miserere mei. Cumque sit universorum Deus ad humanitatem promptus et expositus, ad miscendum paratissimus: Miserebitur tui, inquit, tuumque clamorem exaudiet. Simul ac enim resipiscentem intuitus fuerit, oblivionis malorum gratiam etiam alacriter confert. Nam quod ad voluntatem omnium Domini attinet, omnes per fidem in Christo salvi esse potuissent. Cum autem Redemptorem non admiserint, hinc traditi sunt in exilium, utpote quod ipsi elegerunt

VERS. 20, 21. *Et dabit vobis Dominus panem afflictionis, et aquam angustam, et nequaquam ultra appropinquabunt tibi qui decipiunt te: quia oculi tui videbunt decipientes te, et aures tue audient sermones qui te deceperunt, dicentes: Hæc via, ambulemus in ea, sive ad dextram, sive ad sinistram.*

Factus est nobis virtus panis vitæ Dominus noster Jesus Christus. Dixit enim diserte: « Ego sum panis qui de celo descendit, et vitam dat mundo ⁷⁰. » Sed est quoque aqua, non sub sensum cadens aut materialis, sed divina potius et intelligentiæ subiecta. Nuncupatus siquidem est fumen pacis, et torrens deliciarum, idque dicimus, psallente et dicente beato Davide tanquam ad Deum et Patrem, de his qui fide iustificati sunt: « Apud te fons vitæ, et torrens deliciarum potabis eos ⁷¹. » Panis igitur et aqua vivifica, Christus: sed cum sudore et labore invenitur. Magna enim bona et eximia non percipiuntur ab his qui jacent et deliciantur, sed ab his qui sudores et labores in hac re collocatos contemnunt. Sic divinus David mysterium Christi scrutatus est, psallens et dicens: « Si ascendero in lectum strati mei, si dederò somnum oculis meis, et palpebris meis dormitationem, et requiem temporibus meis: donec invenero locum Domino, tabernaculum Deo Jacob. Ecce audivimus eam in Ephratha, **428** invenimus eam in campis silvæ ⁷². » Natus est enim in Bethlehem Emmanuel, quæ est Ephratha. Promittit igitur universorum Deus Israelitis ad se convertentibus, panem afflictionis et aquam angustam daturum se, id est, vitam, quæ in Christo, donaturum, sui que notitiam: quam colligere quis poterit, et in animi sui thesauris reponere, non in voluptates delatando, non ignavam vitam ducendo, non latam et laxam viam ingrediendo, sed potius per angustam portam, quæ ducit ad vitam, subintrando. Hunc itaque panem, inquit, si acceperis, tunc fies etiam securus, neque in errorem proclivis, nec verbis decipientium facile abreptus. Videbis enim illos, et sermones eorum audies. Nam olim cum non poteras eorum verba dijudicare, similis eras his qui nec omnino vident, cum sermones eorum qui consueverunt fallere audiunt: sed pane hoc accepto, videbis

ἀπὸ λαλῶν, τὸν διὰ τοῦ Πνεύματος καταπληθυσουσιν ἀγίαςμόν, διδάσκει λέγων, ὅτι Λαὸς ἅγιος ἐν Σιών οἰκῇσει. Κλαυθμῷ γὰρ ἐκλάυσε, φησὶν, Ἰερουσαλὴμ, Ἐλέησάν με. Ἐπειδὴ δὲ πρόθυμος εἰς φιλανθρωπίαν, ἐτοιμότατά τε κατοικτεῖρειν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς εἰδώς, Ἐλεήσει σε, φησὶν, ἔσται δὲ καὶ τῆς σῆς κατῆχοος κραυγῆς· ἅμα τε γὰρ μετανοοῦντα τεύεσθαι, καὶ ἀμελεῖν κατένευσε τῆς ἀμνησικακίας τῇ χάριν. Οὐκοῦν ὅσον μὲν ἦκεν εἰς γε τὸ δοκοῦν τῷ πάντων Δεσπότη, πάντες ἀν διεσώθησαν διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ. Ἐπειδὴ δὲ οὐ προσήκοντο τὸν Αὐτρωτὴν, ταῦτητοι δέδονται πρὸς ἀκώλειαν. Εἴλοντο γὰρ τοῦτο μᾶλλον αὐτοί.

Καὶ δώσει ὑμῖν Κύριος ἄρτον θλίψεως καὶ ὕδωρ στενὸν, καὶ οὐκ ἔτι μὴ ἐγγίσωσί σοι οἱ πλανῶντές σε· ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ σου δύσονται τοὺς πλανῶντάς σε, καὶ τὰ ὠτά σου ἀκούσονται τοὺς λόγους τῶν ὀπίσω σε πλανησάντων, οἱ λέγοντες· Αὕτη ἡ ὁδός, πορευθώμεν ἐν αὐτῇ, εἴτε δεξιὰ, εἴτε ἀριστερά.

Γέγονεν ἡμῖν εἰς δύναμιν ἄρτου ζωῆς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Ἐφη γὰρ ἐναργῶς· « Ἐγὼ εἰμι ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ. » Ἄλλ' ἔστω καὶ ὕδωρ, οὐκ αἰσθητὸν τε καὶ ἔνυλον, θεῖον δὲ μᾶλλον καὶ νοητόν. Κεχηρμάτικε γοῦν ποταμὸς εἰρήνης, καὶ χεῖμαρρος τρυφῆς, καὶ τοῦτ' ἐφαμεν ψάλλοντες καὶ λέγοντες τοῦ μακαρίου Δαβὶδ ὡς πρὸς Θεὸν καὶ Πατέρα περὶ τῶν ἐν πίστει δεδικαιωμένων· ὅτι « Παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, καὶ τὸν χεῖμαρρόν σου τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς. » Ἄρτος οὖν ἄρα καὶ ὕδωρ τὸ ζωοποιὸν ὁ Χριστός· εὐρίσκεται δὲ σὺν ἰδρωτί, καὶ πόνῳ. Τὰ γὰρ τοι μεγάλα, καὶ ἐξαιρετά τῶν ἀγαθῶν, οὐ τοῖς ἀναπίπτουσι, καὶ τρυφῶσιν ἀλώσιμα γένοιντ' ἂν, ἀλλ' εἰ τοῖς εἰσθόσι παρ' οὐδὲν ἡγεῖσθαι τοὺς ἐπ' αὐτοῦ δὴ τοῦτω καὶ ἰδρωτὶ καὶ πόνους· οὕτως ἐξήκει τὸ Χριστοῦ μυστήριον ἀναμαθεῖν· καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ ψάλλων τε καὶ λέγων· « Εἰ ἀναβῆσομαι ἐπὶ κλίνης στρωμνῆς μου, εἰ ὥσω ὑπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ τοῖς βλεφάροις μου νυσταγμὸν, καὶ ἀνάπυσιν τοῖς κροτάφοις μου ἕως οὗ εὐρω τόπον τῷ Κυρίῳ, σκῆνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Ἰδοὺ ἡκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἐφραθῇ, εὐρομεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ δρυμοῦ. » Γεγέννηται γὰρ ἐν Βηθλεὲμ ὁ Ἐμμανουὴλ, ἥτις ἐστὶν Ἐφραθᾶ. Ἐπαγγέλλεται τοίνυν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἐπιστρέφουσι πρὸς αὐτὸν ἄρτον διδόναι θλίψεως, καὶ ὕδωρ στενὸν, τοῦτ' ἐστὶ, ζωὴν τὴν ἐν Χριστῷ χαρισθῆναι καὶ γνῶσιν τὴν περὶ αὐτοῦ, ἣν ἂν τις συλλέξαιτο, καὶ τοῖς τῆς ἐκείνου διανοίας ἐναποκλείσει θησαυροῖς, οὐκ ἀναπίπτων εἰς τρυφάς, οὐκ ἐξίτηλον ἔχων τοῦ βίου τὴν ἀγωγὴν, οὔτε μὴν τὴν πλατεῖαν καὶ εὐρύχωρον βαδίζων ὁδόν, εἰσερχόμενος δὲ μᾶλλον διὰ τῆς στενῆς πύλης τῆς ἀποφερούσης εἰς ζωὴν. Τοῦτον οὖν ἄρα, φησὶν, εἰ λάβοις τὸν ἄρτον, τότε γενήσῃ καὶ ἀσφαλής, οὐκ εὐκόλος εἰς παραφορὰν, οὐδὲ τοῖς τῶν πλανώντων λόγους ἐτοίμους συναρπαζόμενος. Ὅζει γὰρ αὐτοὺς, καὶ ἀκούσῃ τῶν λόγων αὐτῶν. Πάλαι

⁷⁰ Joan. vi, 33. ⁷¹ Psal. xxxv, 9. ⁷² Psal. cxxxi, 3 seqq.

μὲν γὰρ ἀπὸ γε τοῦ δύνασθαι μὴ διακρίνειν τὰ παρ' αὐτῶν, ὃ ἐν Ἰσρ' τεθεῖς τοῖς μηδὲ ὁρώσιν ὅλως, μήτε μὴν ἀκούουσι τῶν λόγων τῶν εἰωθότων πλανᾶν· λαβὼν δὲ τὸν ἄρτον ὅψει δὴ πάντως αὐτοὺς, καὶ τίνες ἄρα τὴν ἔξιν εὖ μάλα συνήσεις· οἷα διαφέροντες ἀπλῶς, καὶ λέγοντες· Αὐτὴ ἡ ὁδὸς, πορευθῶμεν ἐν αὐτῇ, εἴτε δεξιὰ, εἴτε ἀριστερά· οὐ γὰρ ἦν διάκρισις τοῦ πεφυκότος ἀδικεῖν. καὶ τοῦ μὴ τοιούτου, ἀλλ' οἷον ἀπερισκέπτως πρὸς πᾶν ὁτιοῦν ἀπεχόμεζον τῶν ἀπάντων οἱ λόγοι.

Καὶ ἐξαρεῖς τὰ εἰδῶλα τὰ περιηργυρωμένα, καὶ περιεχρυσωμένα· λεπτὰ ποιήσεις, καὶ λιμνήσεις ὡς ὕδωρ ἀποκαθημένης, καὶ ὡς κόπρον ὥσιν αὐτά

Πρέποι ἂν, οἶμαι, καὶ τοῦτο κατορθοῦν, ἐλέσθαι τοῖς τε ἐξ ἐθνῶν κεκλημένοις διὰ τῆς πίστεως εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, καὶ μὴν καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ. Λυπεῖ δὲ οὐδὲν ἀρμόσαι λέγειν καὶ τοῖς ἐξ Ἑλληνικῆς ἰουσι πλάνης, τὸ, δώσει ὑμῖν Κύριος ἄρτον θλίψεως καὶ ὕδωρ στενόν· καὶ οὐκ ἔτι μὴ ἐγγίγωσί σοι οἱ πλανῶντές σε. Οἱ μὲν τάλανες Ἰουδαῖοι πονηροὺς ἐσχῆκασιν τοὺς καθηγητάς, Γραμματεῖας δὴ λέγων, καὶ Φαρισαίους, οἱ πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν δοκούντων αὐτοῖς ἀποκομίζειν ἥθειον, ἐξιστάντες μὲν τῆς Μωσέως ἐντολῆς, ἀναπειθόντες δὲ προσέχειν διδασκαλίαις καὶ ἐντάλμασιν ἀνθρώπων. Κατεγινώσκειτο δὲ πρὸς τούτοις ὁ Ἰσραὴλ, ὡς ἐκδεθῆκώς εἰς τοῦτο φρενοβλαβείας, ὡς καὶ ἀψύχοις εἰδώλοις ἐλέσθαι προσκυνεῖν. Ἑλλήνων δὲ παῖδες ἀνοσίους ἐσχῆκασιν διδασκάλους, οἱ ψυχικὴν καὶ δαιμονιώδη ἔχοντες σοφίαν, ἀναρτίθμετον τῷ βίῳ δαιμονίων ὄχλον ἐκτρυζαν, καὶ προσκυνεῖν τῇ κτίσει, παρὰ τὸν κτίσαντα. Λαβόντες δὴ οὖν τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ζωοποιόν, οὗτοι τε κάκεινοι τῶν ἀρχαίων ἀπηλλάττοντο διδασκάλων, μᾶλλον δὲ τῶν πλανώντων αὐτοὺς, κατεγνώκότες δὲ τῆς ἀπάτης περιεῖλον τὰ εἰδῶλα. Δεδικαίνονται γὰρ διὰ πίστεως, μονονουχὶ καὶ ἐρρῶσθαι φράσαντες τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι, καὶ τοὺς πάλαι παρ' αὐτοῖς νομισθέντας εἶναι ὑψηλοὺς, τοὺς ψευδωνύμους λέγων θεοὺς, καταμυσσάττόμενοι τε καὶ φεύγοντες, ὡς ἂν καὶ τι τῶν ἄγαν ἐστυγημένων καὶ εἰς ἐσχάτην τελευτῶντων ἀκαθαρσίαν. Κόπρου γὰρ καὶ ὕδατος ἀποκαθημένης, τί ἂν γένοιτο βδελυρώτερον;

Τότε ἔσται ὁστος τῷ σπέρματι τῆς γῆς σου, καὶ ὁ ἄρτος τοῦ γεννήματος τῆς γῆς σου ἔσται πλησμονὴ καὶ λιπαρός. Καὶ βοσκηθήσεται σου τὰ κτήνη τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη τόπον πλοῦα καὶ εὐρύχωρον. Οἱ ταῦροι ὑμῶν καὶ οἱ βόες καὶ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν γῆν φάγονται ἀχυρὰ ἀνυπεποιημένα ἐν κριθῇ λελιμνημένα.

Ἐσχμάτισται μὲν ὡς ἀπὸ γε τῶν εἰωθότων γηπονεῖν ὁ λόγος, οἱ ἐπειδὴν ἀμφιλαφῇ τῶν ἀνωθεν καὶ ἐξ οὐρανοῦ καταχεομένων ὕδατων καταπλουτήσῃσι τὴν φορὰν, τότε δὴ πάντως καὶ εὐκαρπίαν ἔχουσι πολλήν, καὶ εἰς πλατύτητα ζωαρχῇ, καὶ αὐτὴν δὲ τοῖς κτήνεσι τὴν ἐξ ἄγρου κείρουσι πᾶν μεταπλάττεται δὲ πάλιν ἐκ τῶν αἰσθητῶν εἰς πνευματικὴν θεωρίαν τῶν προ-

A omnino eos, et quo affectu ac indole sint, plane cognoscas : nimirum dissentientes plane et dicentes : Hæc est via, ambulemus in ea, sive ad dextram, sive ad sinistram. Non enim erat injusti, et ejus quod tale non est, discrimen, sed velut inconsiderate ac promiscue ad quidvis eos quorumvis verba abducebant.

VERS. 22. Et auferes idola argentea, et deaurata : comminus ea, et disperges velut aquam menstruatæ mulieris, et ut stercus proturbabis ea

Existimo decere cum eos qui ex gentibus vocati sunt per fidem ad agnitionem veritatis, tum eos qui orti sunt sanguine Israelitico, ut hoc velint recte administrare. Nihil autem incommodi est si dicamus, quadrare etiam his qui e Græco errore exierunt : Dabit vobis Dominus panem afflictionis, et aquam angustam, et nequaquam appropinquabunt tibi decipientes te. Judæi sane miseri malos habuerunt præceptores, Scribas, inquam, et Phariseos, qui ad id omne quod ipsis collubum est, abducere volebant, a præceptis Mosaicis avertentes, et persuadentes doctrinis et præceptis hominum attendere. Accusabatur porro Israel, quod eo quasi dementiæ progressus esset, ut et inanima idola voluerit adorare. Atqui Græcorum filii impios doctores habuerunt, qui animali et dæmonia præditi sapientia, innumerabilem in vita dæmoniorum turbam prædicarunt, docueruntque creaturam supra Creatorem adorare. Accepto autem pane vitæ, et aqua vivifica, tam hi, quam illi, a pristinis liberati sunt doctoribus, aut potius deceptoribus, et se erroris accusantes, idola abstulerunt. Justificati sunt enim per fidem, Satana immundisque dæmonibus, seu spiritibus tantum non valedicentes, et qui olim apud eos sublimes habitus sunt, falso nominatos, inquam, deos, exsecrantes et fugientes, tanquam rem maxime odiosam et extreme immundam. Quid enim stercore, et aqua menstruæ mulieris esse potest detestabilius?

VERS. 23, 24. Tunc erit pluvia semini terræ tuæ, et panis germinis terræ tuæ erit abundans et pinguis. Et pascentur jumenta tua die illo, in loco pingui et spatioso. Tauri vestri et boves operantes terram, comedent paleas, immistas hordeo ventilato.

Orationis figura sumitur ab agricolis qui, postquam magnam pluvie copiam e supernis et e cælo effusæ opulenter acceperint, tunc omnino et fertilitatem multam habent, et amplos proventus, qui satis ad victum suppeditent, herbamque ex agro jumentis demetunt. Transfertur autem rursus eorum quæ proposita sunt sententia, a rebus sub sensum

¹⁰ Joan. vi, 33. ¹¹ Psal. xxxv 9. ¹² Psal. cxxxi, 3 seqq.

radentibus, ad spiritualem considerationem. Cum enim, inquit, panem afflictionis, et aquam angustiam dederit tibi Deus, quando videris decipientes te, et animum tuum ab illis averteris, quando idola sustuleris, et veræ Dei cognitionis illustrationem acceperis, tunc spirituali fertilitate abundabis. Erit namque pluvia semini terræ tuæ. Pluviam dicit intelligibilem Spiritus consolationem, quæ corda colentium Deum recreat et quasi opimat, et fructuosos efficit. David enim canit de his qui per fidem in Christo justificati sunt : « Pluviam voluntariam segregabis, o Deus, hæreditati tuæ ⁷², » evangelicam nempe et salutarem prædicationem et consolationem, ut dixi, per sanctum Spiritum. Dixit quoque alicubi propheta Isaias, ex persona Dei, de Israelitis, qui erant vinea : Et mandabo nubibus, ut non depluant in eam pluviam. Erit ergo, inquit, pluvia semini terræ tuæ. Quin et panis **430** germinis terræ tuæ erit abundans et pinguis, id est, fructus tuorum operum erit adjumento et utilitati. Fructum enim edet, et pinguis erit et copiosus. Nam Malachias propheta defectores Israelitarum alloquebatur, dicens : « Quia decipiens erat vitulus tuus, Samaria, quia corrupta vento severunt, et subversio eorum excipiet ea ⁷³. » Manipulus non habens vires faciendi farinam. Rursus et alter e sanctis, increpat quosdam, et inquit : Et Domini Dei tui non es recordatus, propterea plantabis plantationem infidam. Infrugifer enim est impiorum fructus, et labores inutilis, et conatuum successus nihil habet utilitatis. At pii fructuosi sunt, quibus bene sane apprecatur divinus Paulus, inquires : « Deus autem justitiæ augeat sementem vestram, et multiplicet proventus justitiæ vestræ ⁷⁴. » Adjecit vero his propheta : Et jumenta pascentur in loco pingui et spatioso. Jumenta puto illum vocare pusillanimes et simplices, qui morte tardi sunt : vocati autem semel ad agnitionem Dei per fidem, intelligentiæ pastum invenient, et in loco pingui pascentur, id est, in Scriptura divino Spiritu prodita, vere spatiosa. Est enim lata et ampla, et tendens ad pietatem. Tauros, seu boves operantes terram, esuros dicit paleas commistas hordeo ventilato, id est, bene saginati spirituali pastu, et solidis repleti disciplinis, terram colent. Tauros autem, opinor, vocat hiæce verbis, eos qui divinæ prædicationis ministerio funguntur, et magna virtute Evangelium annuntiant. In hoc nobis fidem faciet iterum sapientissimus Paulus, legale præceptum intelligens spiritualiter. Dixit enim, « Scriptum est : Non obturabis os bovi trituranti. » Tum adjicit : « Num boves curæ sunt Deo ⁷⁵ ? » An propter nos omnino dicit? Itaque tanquam ab optima vitulorum pastione explicat effingitque spiritualia, datque intelligere, electis, cultoresque Christi velut terram frugiferam reddentibus, pulcherri-
mum solidamque pastum adfuturum. Oportuit enim; oportuit populorum præfectos spiritualibus bonis

καίμένων ὁ νοῦς. Ἐπειδὴν γὰρ, φησί, τὸν ἄρτον τῆς θλίψεως καὶ τὸ ὕδωρ τὸ στενὸν δοθῇ σοι παρὰ Θεοῦ, ὅταν ἴδῃς τοὺς πλανῶντάς σε, καὶ ἀποστήσης τὴν σεαυτοῦ διάνοιαν ἀπ' αὐτῶν, ὅταν ἐξάρῃς τὰ εἰδωλα, καὶ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας εἰσδέξῃ τὸν φωτισμὸν, τότε καὶ ἐν εὐκαρτίαις ἔσῃ πνευματικαῖς. Ἔσται γὰρ ὑπερὸς τῷ σπέρματι τῆς γῆς σου. Ἰστέον δὲ φησὶ τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος νοσητὴν παράκλησιν, ἣ τὰς τῶν σεβομένων Θεὸν καταπαταίνει καρδίας, καὶ μὴν καὶ εὐκάρπους ἀποτελεῖ. Ψάλλει μὲν γὰρ ὁ Δαβὶδ περὶ τῶν ἐν πίστει τῇ ἐν Χριστῷ δεικναιωμένων· « Βροχὴν ἐκούσιον ἀφοριεῖς ὁ Θεὸς τῇ κληρονομίᾳ σου, » τὸ εὐ-αγγελικὸν δηλονότι καὶ σωτηριὸν κήρυγμα, καὶ τὴν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς ἔφην, παράκλησιν. Ἔφη δὲ πού καὶ ὁ προφῆτης Ἡσαΐας, ὡς ἐξ προσώπου Θεοῦ, περὶ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ὃς ἦν ἀμπελῶν· Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὑετόν. Ἔσται τοίνυν ὑπερὸς, φησὶ, τῷ σπέρματι τῆς γῆς σου. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἄρτος τοῦ γεννήματος τῆς γῆς σου ἔσται πλησμονὴ καὶ λιπαρὸς, τοῦτ' ἔστιν, ὁ τῶν σῶν ἔργων καρπὸς εἰς δνησιν ἔσται. Τελεσφορηθήσεται γὰρ, καὶ πῶον ἔσται καὶ πολὺς. Μαλαχίας μὲν γὰρ ὁ προφῆτης τοῖς ἀποστήσασιν τῶν ἐξ Ἰσραὴλ προσεφώνει λέγων· « Διότι πλανῶν ἦν ὁ μόσχος σου Σαμάρεια, ὅτι ἀνεμύθορα ἔσπειραν, καὶ ἡ καταστροφὴ αὐτῶν ἐκδέξεται αὐτά. » Δράγμα οὐκ ἔχον ἰσχὺν τοῦ ποιῆσαι ἄλευρον. Ἄλλος δὲ πάλιν τῶν ἁγίων ἐπιπλήττει τισὶ καὶ φησὶ· Καὶ Κυρίου τοῦ βοηθοῦ σου οὐκ ἐμνήσθης· διὰ τοῦτο φυτεύσεις φύτευμα ἀπιστον. Ἀτελεσφόρητος γὰρ ὁ τῶν ἀνοσιῶν καρπὸς, ἀνόνητος δὲ καὶ οἱ πόνοι, καὶ τῶν ἐπιχειρημάτων ἡ ἐκβάσις οὐδὲν ἔχει τὸ δνησιφόρον. Ἔτι καρποὶ γε μὴν οἱ θεοφιλεῖς, οἷς μάλᾳ ὁρθῶς ὁ θεοπέσιος Παῦλος ἐπεύχεται λέγων· « Ὁ δὲ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης αὐξήσῃ τὸν σπόρον ὑμῶν καὶ πληθύναι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν. » Προσεπάγει δὲ τοῦτοις ὁ προφῆτης, ὅτι καὶ τὰ κτήνη κατανεμηθήσονται τόπον πίονα καὶ εὐρύχωρον· κτήνη δὲ οἶμαι λέγειν αὐτὸν τάχα πού τοὺς ὀλιγογνώμονας, καὶ ἀκεραιότερους, οἱ βραδεῖς μὲν εἰσι τὴν διάνοιαν, κεκλημένοι δὲ ἅπαξ εἰς ἐπίγνωσιν Θεοῦ διὰ τῆς πίστεως νοητὰς εὐρήσουσι τροφάς, καὶ εἰς τόπον πίονα κατανεμηθήσονται, τοῦτ' ἔστι, τὴν θεόπνευστον Γραφὴν, τὴν εὐρυχωρίαν ἀληθῶς. Πλατεῖα γὰρ καὶ πολλὴ καὶ τρέχουσα πρὸς εὐσέβειαν. Τοὺς δὲ γε ταύρους, ἦτοι τοὺς βούς τοὺς ἐργαζομένους τὴν γῆν, φάγεσθαι φησὶν ἀχυρά ἀναπιπομένην ἐν χριθῇ λελικμημένη, τοῦτ' ἔστιν, ἐν εὐτροφίαις ἔσονται πνευματικαῖς. Καὶ τῶν στερεῶν ἀναπιμπλάμενοι μαθημάτων ἐργάσονται τὴν γῆν. Ταύρους δὲ, ὡς γε οἶμαι, φησὶν ἐν τοῦτοις τοὺς τὸ θεῖον ἱερουργούντας κήρυγμα καὶ εὐαγγελιζομένους δυνάμει πολλῇ. Καὶ πιστώσεται εἰς τοῦτο πάλιν ἡμᾶς ὁ πάνσοφος Παῦλος, τὴν νομικὴν ἐντολὴν νοήσας πνευματικῶς. Ἔφη γὰρ, ὅτι· « Γέγραπται, Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα. » Προσεπάγει δὲ, « Μὴ τῶν βοῶν μέλλει τῷ Θεῷ; » « Ἢ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει; Οὐκοῦν ὡς ἀπὸ γε τῆς ἀρίστης τῶν μὲ-

⁷² Psal LXVII, passim. ⁷³ Osee VIII, 5. ⁷⁴ II Cor. IX, 10. ⁷⁵ I Cor. IX, 9.

χωαν τροφῆς διαμορφοὶ τὰ πνευματικὰ, καὶ νοεῖν ἐφ' ἡσιν, ὅτι τοῖς ἐξελεγεμένοις, καὶ οἷά τινα γῆν εὐχαρπον ἀποφαίνουσι τοὺς λατρεύοντας τῷ Χριστῷ, ἡ παγκαλῆς τε καὶ στερεὰ παρακείμεται τροφή. Ἐδεῖ γάρ, ἔδει τοὺς λαῶν ἡγουμένους προαναπελάσθαι τῶν δὲ τοῦ πνεύματος ἀγαθῶν, ἵνα ἔχοιεν ὠφελεῖν τοὺς ὑπεζευγμένους

Καὶ ἔσται ἐπὶ παντὸς ὄρους ὑψηλοῦ, καὶ ἐπὶ A παντὸς βουνοῦ μετώρου ὕδωρ διαπορευόμενον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὅταν ἀπόλῳνται πολλοὶ, καὶ ὅταν πέσωσι πύργοι.

Καὶ τοῦτο συνήσεις πνευματικῶς. Βουνούς γάρ καὶ ὄρη τοὺς ἁγίους εὐαγγελιστάς φησι καὶ ἀποστόλους, καὶ τοὺς ἄλλους δὲ ἅπαντας, οἱ μετ' ἐκείνους γεγόνασι τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν ἐπιμεληταί, καὶ τῶν θείων μυστηρίων ἱεουργοί, οἱ φρονοῦσι μὲν τῶν ἐπιγείων οὐδὲν, ὑψοῦ δὲ ὡσπερ ἡρμένοι. Γέγραπται γάρ ὅτι τοῦ Θεοῦ οἱ κραταίει τῆς γῆς σφόδρα ἐπήρθησαν, τὸν θεῖον δὲ καὶ οὐράνιον ἐκ τῆς ἑαυτῶν διανοίας οἷά περ ἀπὸ πηγῆς ἀναβρύουσι λόγον, προκαταπλουτοῦντες ἀνωθεν αὐτοὶ τὴν χάριν. Δαψίλεις δὲ τὸ ὕδωρ τοῦτο, πολλὰ γὰρ τὰ ὄρη, τοσοῦτοι δὲ καὶ οἱ βουνοί, καὶ νῆμα τὸ ἐξ αὐτῶν γλυκὺ καὶ ἀμφιλαφές πανταχῇ. B Πλὴν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται, φησί, καὶ τοῦτο. Ἡμέραν δὲ ὀνομάζει πάλιν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας τὸν καιρὸν· καθ' ὃν ἀνεδείχθησαν μὲν οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος, ἀπολώλασι δὲ πολλοί, καὶ καθήρηνται πύργοι, τοῦτ' ἔστιν, οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, Γραμματεῖς τε καὶ Φαρισαῖοι. Καίτοι γὰρ τῶν ἄλλων ἀπάντων ὑπερηγμένοι διὰ τοῦ τῆς ἱερωσύνης τὴν δόξαν, καὶ τὸ τῆς ἡγεμονίας ἀξίωμα, δεδυσσεθήκασιν εἰς Χριστὸν, καὶ τὸν ἀποφάναντα αὐτοὺς ὑψηλοὺς ἀπεκτόνασι, καὶ πρὸς γε τοῦτω πεπλανήκασιν τοὺς ὑπὸ χεῖρα λαούς. Πεπτῶκασι δὲ καὶ ἕτεροι πύργοι, τὰ τῶν ἀνοσιῶν πνευμάτων ὑπέροπτα στίφη.

Καὶ ἔσται τὸ φῶς τῆς σελήνης ὡς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἔσται ἑπταπλάσιον ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ὅταν ἰώσεται Κύριος τὸ σύντριμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ τὴν ὁδὸν τῆς πληγῆς σου ἰάσεται.

Βούλονται τινες τῶν ἐξηγητῶν τὴν τῶν προκειμένων διάνοιαν ἀποφέρεσθαι δεῖν ἐπὶ τὸν τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος καιρὸν. Τότε γάρ, φασιν, ἐν προσθήκῃ φωτός, καὶ αὐτὰ γενήσονται τὰ στοιχεῖα, τὰ φωτίζεσθαι πεφυκότα. Ἀλλ' εὐρήσομεν τὸ Γράμμα λέγον τὸ ἱερὸν, ὅτι « Σκοτισθήσεται μὲν ὁ ἥλιος τὸ τῆς σελήνης, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φῶς αὐτῆς. » Πεσοῦνται δὲ καὶ τὰ ἄστρα ὡς πίπτει φύλλα ἀπὸ συκῆς. Παρέντες δὲ οὖν τὸ οὕτω χρῆναι νοεῖν, μᾶλλον ἐκεῖνο φαμέν. Οὐ γὰρ ὅτι τοῖς στοιχείοις προσθήκη φωτός ἔσται, φησί. Σελήνην δὲ μᾶλλον ὀνομάζει τοὺς ἐν φωτὶ τῷ τῆς σελήνης διατρίβοντας, καὶ ὅσον νόθως D καὶ μετρίως κατηυγασμένους. Οὗτοι δ' ἂν εἴεν οἱ κατ' ἀνθρώπων ἐμφύτεις τε καὶ τῇ ἐν ἡμῖν φρονήσεϊ μόνῃ διαζῆν εἰωθότες, οὕτω γε μὴν τὸν ἄνωθεν καταπλουτήσαντες φωτισμὸν, ὅποιοι τινες εἰσιν οἱ οὕτω τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεὸν ἐγνωκότες, ἀλλ' ὡς ἐν νυκτὶ μένοντες, πλὴν μετρίαν ἔχοντες αὐγὴν, ἣν κατεβάλετο τῇ ἀνθρώπου φύσει Θεός, ἐξ αὐτῆς τῆς κατασκευῆς. Οὗτοι τὸ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας δεξά-

ante impleri, quo habeant unde juvent subditos. ἀποφαίνουσι τοὺς λατρεύοντας τῷ Χριστῷ, ἡ προαναπελάσθαι τῶν ὑπεζευγμένους

VERS. 25. Et erit super omni monte excelsus, et super omni colle sublimi aqua pertransiens 431 die illò, cum perierint multi, et cum ceciderint turres.

Hoc quoque intelliges spiritualiter. Colles enim et montes, sanctos evangelistas dicit et apostolos, cæternosque omnes qui post illos exstiterunt sanctarum Ecclesiarum procuratores, et divinorum mysteriorum administrati: qui terreni nihil sapiunt, et in altum velut sunt erecti. Nam scriptum est, Dei potentes terræ subvecti sunt vehementer, ac divina et cælestis ex eorum mente tanquam e fonte fluit oratio, ipsi autem e supernis gratia locupletati sunt 77. Est autem larga et liberalis hæc aqua. Multi enim montes, tot etiam colles, et rivulus ex illis dulcis et uber ac perennis. Verum die, inquit, illo, erit et hoc. Diem iterum nominat Servatoris nostri adventus tempus: quo hi de quibus sermo est, representati sunt et exhibiti. Perieruntque omnino, et destructæ sunt turres, id est, Judæorum præceptores, Scribæ et Pharisei: etsi enim cæteris omnibus antestarent, propter sacerdotii gloriam, et præfecturæ auctoritatem, in Christum tamen impii fuerunt, et qui illos effecit sublimes, trucidarunt. Populos ad hæc subditos deceperunt. Ceciderunt etiam aliæ turres, impiorum spirituum illustria agmina.

VERS. 26. Et erit lux lunæ quasi lux solis, et lux solis erit septies major, eo die, quando sanaverit Dominus contritionem populi sui, et dolorem plagæ tuæ sanaverit.

Volunt quidam interpretes propositorum verborum sensum referendum esse ad tempus consummationis sæculi. Tunc enim, inquit, erit incrementum lucis, in ipsis elementis, quæ quidem naturæ sunt lucidæ. Sed inveniemus sacram Scripturam dicentem: « Obtenebrabitur tunc sol, et luna non dabit lucem suam 78. » Cadent quoque stellæ sicuti cadunt folia de ficu. Omisso itaque hoc sensu, illud potius dicimus: Non enim, inquit, erit elementis incrementum lucis. At lunam nominat, velut in luce lunæ versantes, et veluti adulterine et modice illuminatos. Isti esse possent, qui humanitus insita in nobis prudentia sola vivere 432 solebant, nondum superna illustratione ditati: cuiusmodi sunt, qui nondum Deum natura et vere norunt, sed tanquam in nocte manent, modicam tum habent splendorem, quem ab ipsa creatione Deus humanæ naturæ indidit. Hi cum veræ Dei cognitionis lumen acceperint, non tanquam in nocte manent, nec exiguum jam et lunare

77 Psal. xlvii, 2 seqq. 78 Matth. xxiv, 29.

lumen habent, sed deinceps velut in die radium solarem aspiciunt. Qui cum velut in die existunt, et quasi sole collustrati sunt, eo quod natura Deum sciant, septuplo majorem adhuc illustrationem accipient. Quales erant legis gnari, in animo habentes velut solaris radii coruscationem, eo, inquam, quod scirent omnium Conditorum et Dominum. Audierant enim: Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Dominus unus est: necdum legem exacte cognoverant. At Christo illucescente, proficiente eorum cognitione in melius, et inspecta deinde lege spiritualiter, lux quæ illis inest, solis tantum non septies erit clarior. Sol enim justitiæ universorum Deus, et est et intelligitur, et ipse est universa sapientia. Resplendit autem per legem Israelitis. Nam velut e caligine pristina Ægyptiaci erroris eduxit, fecitque eos intelligere et confiteri solum illum esse universorum Deum ac Dominum. Verum, inquit, hæc erunt, quando sanaverit Dominus contritionem populi sui, et dolorem plagæ tuæ. Attritos enim nos, et dolore plagæ confectos (impendebat namque supplicii metus et Græcis et Judæis), sanavit Christus. Eramus autem quodammodo demisso animo, et infirma ac soluta mente ad opera justitiæ præditi, sed hic non hæsimus. Medicinam enim universorum Deus gratuito dedit, et effecit veteri morbo liberos, et ad omnia quæ illi placent robustissimos, ac fide in Christum justificatos. Per quem et cum quo sit gloria Patri cum sancto Spiritu in sæcula sæculorum. Amen.

ἄγαν εἰς πᾶν ὅτι οὖν τῶν ἀρεσκόντων, καὶ πιστεῖ τῇ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἡ δόξα σὺν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

433 TOMUS III.

Vers. 27. Ecce nomen Domini venit post multum temporis, ardens furor cum gloria. Eloquium labiorum ejus, eloquium iræ plenum; et ira furoris ejus quasi ignis devorat. Et spiritus ejus quasi aqua in valle trahens, veniet ad collum usque, et dividetur, ut terreat gentes errore vano, et persequatur eos error vanus, et capiet eos in conspectu ipsorum.

Septies clariorem fore solis lucem credentibus in Christum, cum optime declaraverit, eo tempore, quo populi sui conquassationem sanabit, commode adjungit, divinum furorem etiam futurum contra Satanam qui contrivit, et contra ea quæ sunt cum illo dæmonia. Non enim exercebunt tyrannidem potestatem habebunt: maxime ubi Servator omnium Christus humano generi illuxerit. Sed propheticus sermo non est velut nudus et retecus, sed obumbratus potius ac profundus. Est enim figuratus quasi de Assyriis, qui Jerusalem vastarunt, totamque ceperunt Judæam: et dilectum Israellem captivum habentes, reversi sunt in patriam suam, tantum non insultantes divinæ gloriæ, putantesque quod nolente Deo superaverint eos qui illum colunt. Siquidem Rhaphaces eos qui erant in muro affatus

Α μενοι φῶς, οὐχ ὡς ἐν νυκτὶ μένουσιν, ἵτι βραχὺ τε καὶ σελήναϊον ἔχοντες φῶς, ἀλλ' ὡς ἐν ἡμέρᾳ λοιπὸν ἀκτίνα βλέποντες τὴν ἡλιακὴν. Οἱ δὲ γε ὄντες ὡς ἐν ἡμέρᾳ καὶ οἷον ἡλίῳ καταλαμπόμενοι, διὰ γε τοῦ τὸν φῶσει Θεὸν εἰδέναι, πολλαπλασίονα τὸν ἐπὶ τούτῳ λήφονται φωτισμόν. Τοιοῦτοί τινες ἦσαν οἱ νομοστορεῖς, ἔχοντες μὲν ὥσπερ εἰς νοὺν ἡλιακῆς ἀκτίνος ἀπαύγασμα, κατὰ γέ φημι τὸ εἰδέναι τὸν τῶν ὧν δημιουργὸν καὶ Κύριον. Κύριος ὁ Θεὸς σου, Κύριος εἰς ἔστιν. Οὐπω γε μὴν συνίσταν ἀκριβῶς τὸν νόμον.

Β Ἐπιλάμπαντος δὲ τοῦ Χριστοῦ, προκοπούσης αὐτοῦ τῆς γνώσεως ἐπὶ τὸ ἄμεινον, καὶ θεωρουμένου λοιπὸν τοῦ νόμου πνευματικῶς, μονονοῦχ καὶ ἐπαπλάσιον ἔσται τὸ ὄν ἐν αὐτοῖς τοῦ ἡλίου φῶς. Ἥλιος γὰρ δικαιοσύνης, ὁ τῶν ὧν Θεὸς ὁ ὑπάρχων, καὶ νοοῦμενος, καὶ αὐτὸς ὢν ἡ πᾶσα σοφία. Ἐλαμψε δὲ διὰ τοῦ νόμου τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ. Ἐξεκόμεσε γὰρ ὡς ἐξ ἀχλύος ἀρχαίας τῆς ἐν Αἰγύπτῳ πλάνης. Νοῆσαι τε καὶ ὁμολογεῖν παρεσκεύασεν ὅτι δὴ μόνοι αὐτοῖς εἴη ὁ τῶν ὧν Θεὸς καὶ Κύριος. Ἄλλ' ἔσται ταῦτα, φησιν, ὅταν λάσθῃ Κύριος τὸ σύντριμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ τὴν ὀδύνην τῆς πλάνης σου λάσθῃ. Συντριμμένους γὰρ ἡμᾶς, καὶ ἐν ὀδύνῃ πληγῆς ὄντας ἐπηρτητο γὰρ ὁ τοῦ κολάζεσθαι φόβος Ἑλλήσι τε καὶ Ἰουδαίοις· λάσθῃ Χριστός. Ἦμεν δὲ τρόπον τινὰ παρειμένους τὸν νοῦν, καὶ ἀδρανῆ, καὶ ἐκλυτον εἰς τὰ τῆς δικαιοσύνης ἔργα τὴν διάνοιαν ἔχοντες. Ἄλλ' οὐ μεμενῆκαμεν ἐν τούτοις. Ἐχαρίσατο γὰρ τὴν ἄκασιν ὁ τῶν ὧν Θεὸς, ἀπέφηνε ὅτι καὶ νόσου τῆς ἀρχαίας ἀπληλαγμένους καὶ εὐσθενεστάτους εἰς Χριστὸν δεδικαιωμένους· δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῶν αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

C

TOMOS Γ'.

Ἰδοὺ τὸ δρομα Κυρίου διὰ χρόνον ἔρχεται καὶ λαοῦ, καὶ ὁ θυμὸς μετὰ δόξης· τὸ λόγιον τῶν θεμιλῶν αὐτοῦ, λόγιον ὀργῆς κληῖρες· καὶ ὀργὴ τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ ὡς πῦρ δδεται. Καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ὡς ὕδωρ ἐν φάραγγι σύρου, ἥξει ἕως τοῦ τραχήλου καὶ διαιρεθῇσεται, τοῦ ἔσθῃ ταράξει ἐπὶ κληῖρας ματαίᾳ, καὶ διώξεται αὐτοὺς πλάνησις ματαία, καὶ λήψεται αὐτοὺς κατὰ τὸ πρόσωπον αὐτῶν.

Ἐπαπλάσιον ἔσεσθαι τοῦ ἡλίου τὸ φῶς τοῖς εἰς Χριστὸν πιστεύουσιν εὖ μάλα διειρηκῶς, κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἂν λάσθῃ τὸ σύντριμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, προσεπάγει χρησίμως, ὅτι καὶ κατὰ τοῦ συντριβάντος Σατανᾶ, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ δαιμονίων D ὁ θεὸς ἔσται θυμός. Οὐ γὰρ ἐμελλόν ἀκαταλήκτον ἔσθαι τὴν καθ' ἡμῶν τυραννίδα, καὶ ἀκατάσπαστον τὴν ἰσχύν, ἐπιλάμπαντος μάλιστα τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει τοῦ πάντων Σωτῆρος Χριστοῦ. Γέγονε δὲ τῆς προφητείας ὁ λόγος, οὐχ οἷον γυμνός τε καὶ ἀναμφιστος, κατεσκιασμένος δὲ μάλλον καὶ βαθύς. Ἐσχημάτισται μὲν γὰρ ὡς περὶ τῶν Ἀσσυρίων, οἱ παπορθήκασιν μὲν τὴν Ἱερουσαλήμ, εἶλον δὲ ἅπασαν τὴν Ἰουδαίαν, καὶ δορυλῆπτον ἔχοντες τὸν ἡγαπημένον Ἰσραὴλ, ὑπενόστησαν εἰς τὴν ἑαυτῶν, μονονοῦχ τῆς θείας δόξης κατορχούμενοι, καὶ οἰθθέντες ὅτι καὶ οὐχ ἐκόντος Θεοῦ κεκρατήκασιν τῶν προσκυ-

νούντων αὐτῷ. Καὶ γοῦν ὁ 'Ραψάκης τοῖς ἐν τῷ τεί-
 χει προσπεφώνηκε λέγων, «Μὴ ἀπατάτω ὑμᾶς 'Εζε-
 χίας λέγων, ὅτι 'ῥύσεται ὁ Θεὸς 'Ισραὴλ ἐκ χειρὸς
 μου. [Μὴ ῥυόμενοι ἐρρύσαντο οἱ Θεοὶ τῶν ἐθνῶν
 ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ χώραν ἐκ χειρὸς μου (1);] »
 Καταλαζονευσάμενοι τοίνυν καὶ πολλὰ πεφυλαρη-
 κότες κατὰ τῆς ἀρρήτου δόξης ἀλοῖεν ἂν οἱ περὶ
 ὧν ὁ λόγος. Διατελέσαντος δὲ τοῦ 'Ισραὴλ ἐν αἰχμα-
 λωσίᾳ καὶ ἐν δουλείᾳ τῇ παρ' αὐτοῖς ἔτος ἑβδομη-
 κοστὸν, ἐξείλετο πάλιν καὶ σέσωκεν ὁ τῶν δυνάμεων
 Θεός. Ἀνεκόμετε γὰρ εἰς τὴν 'Ιουδαίαν, ἡγουμένων τὸ
 τηρηνικᾶδε Ζοροβάβελ τοῦ Σαλαθιήλ, ὃς ἦν ἐκ φυλῆς
 'Ιούδα, καὶ μέντοι καὶ 'Ιησοῦ τοῦ ἱερέως τοῦ μεγά-
 λου. Οὐκοῦν δοκεῖ μὲν πως τῆς προφητείας ἡ δύνα-
 μεις, τὸ γε ἔχον εἰς τοὺς ἀποστόλους τῶν συμδεσπο-
 τῶν τοῖς Χαλδαίοις καὶ τῇ Βαβυλωνίᾳ ποιεῖσθαι μνήμην.
 Αἱ δὲ ἀληθεῖς τῶν εἰρημένων ἐννοιαὶ κατὰ τοῦ νοη-
 τοῦ γεγονάσιν 'Ασσυρίου, τοῦτ' ἐστι, τοῦ Σατανᾶ,
 πρὸς δὲ εἰρηται παρὰ Θεοῦ. Ὅν τρόπον ἱμάτιον ἐν
 αἵματι πεφυρμένον, οὐκ ἔσται καθαρὸν, οὕτως οὐδὲ
 σὺ ἔση καθαρὸς, διότι τὴν γῆν μου ἀπώλεσας, καὶ
 τὴν λαὸν μου ἀπέκτεινας, οὐ μὴ μείνης εἰς τὸν
 αἰῶνα χρόνον, σπέρμα πονηρὸν. Ἐτοίμασον τὰ τέκνα
 σου σφαγῆναι ταῖς ἁμαρτίαις τοῦ πατρὸς σου, ἵνα
 μὴ ἀναστῶσι, καὶ τὴν γῆν κληρονομήσωσι, καὶ
 ἐμπλήσωσι τὴν γῆν πολέμου, καὶ ἐπαναστήσῃαι
 αὐτοίς, λέγει Κύριος Σαβαώθ, καὶ ἀπολῶ αὐτῶν
 ὄνομα, καὶ καταλείψω, καὶ σπέρμα. Ἦξει τοίνυν
 διὰ χρόνου πολλοῦ τὸ ὄνομα Κυρίου, φησί. Καὶ εἰ
 μὲν ἱστορικῶς τις ἔλοιτο νοεῖν, δι' ἐτῶν ἑβδομή-
 κοντα κατηλέγησεν ὁ Θεὸς τὸν 'Ισραὴλ. Εἰ δὲ δὴ τὴν ἔσω
 καὶ κεκρυμμένην τῶν ἐννοιῶν διάξι τρίτον, εἰσδέ-
 ξεται κατὰ νοῦν, ὅτι πλείστον μὲν διατετέλεκε χρό-
 νον ὁ τῆς ἁμαρτίας εὐρετής, τῆς ἑαυτοῦ δυστροπίας
 τὸν ζυγὸν ἐπιτιθεῖς ἅπασιν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, ὥστε
 καὶ ἰδίους ἀποφῆναι προσκυνητὰς, καὶ τοῖς τῆς ἁμαρ-
 τίας ἐγκαταδῆσαι βρόχοις. Ἀλλ' ἐπέφανεν ἡμῖν ὁ
 μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος διὰ χρόνου πολλοῦ, καὶ
 γέγονε καιόμενος ὁ θυμὸς μετὰ δόξης, καὶ τὸ λόγιον
 πῶν χειλέων αὐτοῦ λογίον ὀργῆς πλήρες. Κύρος μὲν
 γὰρ ὁ Καμβύσου, Θεοῦ παροτρυνόμενος, καὶ ἐξαν-
 ιστάμενος εἰς μάχην, κατεστράτευσε τῆς Χαλδαίων,
 εἰλέ τε κατὰ κράτος τὴν Βαβυλωνίων, καὶ οἷον ὀργῇ
 καὶ πῦρ γέγονεν αὐτοῖς, πάντας γὰρ ὥσπερ κατεδή-
 θονκε, καὶ ἀφόρητον ἔχων τὴν ἔφοδον, ὡς ὕδωρ ἐν
 φάραγγί· σύρον ὥσθι τοῖς αὐτόθι, καὶ θορύβου καὶ
 ταραχῆς ἐνέπληξε πάντα τὰ Χαλδαίων ἔθνη, κατ-
 εγνωσμένα δικαίως ἐπὶ πλάνησει ματαίᾳ. ᾤθησαν
 γὰρ, ὡς ἔφην, ὅτι καὶ ἀκόντος Θεοῦ κατεκράτησαν
 τῆς 'Ιουδαίας. Κατέλαβε τοίνυν αὐτοὺς ἡ ματαία
 πλάνησις. Ἐπενήνκεται γὰρ αὐτοῖς παρὰ Θεοῦ τὰ
 ἐξ ἀκράτου θυμοῦ, καὶ ταῖς σφῶν αὐτῶν διολύλασι
 δυσσεβείαις· αὐτὸ δὴ τοῦτο πεπονθότα, καὶ τὸν ἀρ-
 χέκακον δράκοντα κατὰ τοῖς δυνάμεις. Γέγονε γὰρ αὐτῷ

A est, dicens : « Ne decipiat vos Ezechias, dicens :
 Eripiet Deus Israel de manu mea. Num eripue-
 runt dii gentium, singuli regionem suam de manu
 mea ? » Insolentes igitur esse, et multum adversus
 ineffabilem majestatem blaterare, arguuntur hi, de
 quibus sermo est. Sed cum durasset Israel in ca-
 ptivitate et servitute apud eos septuaginta annos,
 rursus eripuit et servavit universorum Deus. Re-
 duxit enim in Judæam, ducibus tum Zorobabele, filio
 Salathielis ex tribu Juda, et Jesu sacerdote magno :
 sensus igitur prophetiæ, quantum quidem ad su-
 perficiem attinet, mentionem videtur facere eo-
 rum quæ Chaldæis et Babylonii acciderunt. At
 vera dictorum sententia de Assyrio est sub
 intelligentiam cadente, nimirum Satana, ad quem
 dictum est a Deo : Quemadmodum vestimentum
 sanguine mistum non erit mundum, sic neque tu
 eris mundus, eo quod terram meam perdidisti, et
 populum meum occidisti ; non manebis in æterna
 tempora, semen improbum. Præpara filios tuos, ut
 mactentur in peccatis patris tui : ne resurgant, et
 terram hæreditario accipiant, et terram bello im-
 plectant, et ego resistam illis, dicit Dominus Sa-
 baoth, et perdam eorum nomen, et reliquias, et
 semen. Veniet igitur, inquit, post multum tempo-
 ris, nomen Domini. Si historice quis malit intelli-
 gere, post annos septuaginta misertus est Deus Is-
 raelis. Sin intus abstrusam sententiæ semitam in
 animum admiserit, longo tempore inventor pec-
 cati, jugum nequitie suæ, omnibus terræ incolis
 imposuit jugiter, ut suos efficeret cultores, et pec-
 cati laqueis irretiret. Atqui post multum temporis,
 unigenitum Dei Verbum nobis apparuit. Et factus
 est ardens furor cum gloria, et eloquium labio-
 rum ejus, eloquium iræ plenum. Cyrus enim Cam-
 bysis filius, Deo stimulante et excitante, sine causa
 oppugnavit Chaldæos, terramque Babyloniorum
 cepit. Et velut ira et ignis factus est illis, omnes
 enim quasi devoravit, et intoleranda facta impres-
 sione, tanquam aqua in valle trahens factus est
 his qui ibi erant, et tumultu ac turba omnes Chal-
 dæorum gentes implevit, juste propter errorem
 vanum condemnatas. Putabant enim, ut dixi, quod
 etiam nolente Deo, devicissent Judæam. Invasit
 itaque eos vanus error. Irrogatum est enim ex im-
 potenti et vehementi furore supplicium, suisque
 perierunt impietatibus. Quod etiam passum fuisse
 principem malorum draconem videre est. Factum
 est enim illi eloquium Domini, eloquium iræ ple-
 num. Juebantur enim et ipse et malæ cum ipso
 potestates in abyssum abire, et consumpti sunt vel
 ut igni et aqua multa, distracti et agitati in ca-
 vernis infimis vi spiritus. Conturbati sunt enim
 et ipsi errore vano. Dixit namque : Universum or-

IV Reg. XVIII, 32, 33.

(1) Quæ uncinis clauduntur inseruimus ; legit enim interpres, hypothetarumque oscitantia excidisse. videntur. EDIT. PATROL.

Uem terrasum comprehendam manu ut nidum, et velut relicta ova tollam, et non est qui 435 fugiat me, vel contradicat mihi. Putabat nimirum se revera Deum esse, et gloria quæ soli omnium Conditori competebat, ad se perpetuo translata, terræ incolas se posse vincere existimavit. Turbati ergo sunt, erroris vani damnati, et in his capti sunt. Poena enim illis, et furor, et supplicium, ob hanc etiam causam illata sunt.

ἔσται με ἡ ἀντίπει μοι. Ἡγήθη δὲ ὅτι Θεὸς ἔστι κατὰ ἀλήθειαν, καὶ τὴν μόνῃ πρέπουσαν τῷ πάντων δημιουργῷ δόξαν εἰς ἑαυτὸν μεταθεὶς διηνεκῶς ἐνόμισε δύνασθαι κρατεῖν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐταράχθησαν τοίνυν ἐπὶ πλανήσει ματαίᾳ κατεγνωσμένοι, καὶ κατελήφθησαν ὑπ' αὐτῆς. Δίκη γὰρ αὐτοῖς, καὶ θυμὸς καὶ κόλασις ἐκινήθησαν, καὶ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας.

Vers. 29. Num semper oportet vos lætari, et semper ingredi sancta mea velut festum celebrantes, et velut lætantes, intrare cum tibia montem Domini, ad Deum Israelis?

Dixi, devicta Judæa, Babylonios continenter insultasse captis, et impie admodum divinum templum derisisse. Sed capti sunt et ipsi: quo autem modo, non est obscurum. O igitur Assyrii, inquit, nunquid omni tempore adversus meos cultores gaudere debetis, et in panegyris occasionem trahere, et prohibente nemine, sancta mea ingredi, etiam cum tibia et cithara? Atque hæc quidem historice. Sin contra Satanam et quæ ejus sunt sapientes ac sentientes dicantur, hoc modo intelliges: Gaudebat longo tempore, contra ineffabilem majestatem se extollens, et sanctos contemnens, et justitiæ operariis immaniter resistens, et veluti conspurcare sancta Dei studens, et hanc rem festi et voluptatis loco ducens, et contra directos ac possessos triumphans. Verum excidit hisce miser, Christo illum in id quod præter spem erat detrudente, et a tyrannide in nos deturbante. Cessavit ergo omnis ejus voluptas et lætitia, desiit contra nos tripudium, et rerum natura in omnia contraria versa est et mutata. Nos enim oblectati et delicti sumus in salute per Christum, in justificatione per fidem, in sanctificatione per Spiritum. At hic Imperiū frustratus, in jugi est mœrore, et suæ potentiae eversionem deplorat.

Πνεύματος ἁγιασµόν. Ὁ δὲ τοῦ κατάρχειν διημαρτηκῶς ἐν ἀκαταλήκτοις ἐστὶ δυσθυμίας, καὶ τῆς ἑαυτοῦ δυναστείας κατολοφύρεται τὴν καταστροφὴν

Vers. 30, 31, 32. Per vocem enim Domini vincentur Assyrii plaga ea, qua percutiet eos. Et erit ei undecunque, unde erat illis spes auxilii qua is confisus est; ipsi cum tibiis et citharis bellabunt contra illum ex commutatione.

436 Per vocem Domini, pro, jubente Domino, dicit. Etenim victi sunt Assyrii, et plagæ obnoxii sibi illatæ, Cyro et Persis et Medis, ut dixi, potentia et voluntate Dei, depopulantibus eos et tollentibus. Sed ante hæc, tum Medi, tum Persæ erant Chaldeorum defensores, habebantque spem in illis posse se feliciter agere, ac regiones et populos quos tellent, facile subigere. Ii ergo, inquit, illi, in quibus erat Babylonis spes auxilii, rebus mutatio-

τὸ λόγιον Κυρίου, λόγιον ὀργῆς πλήρες. Προσετά-
τοντο γὰρ εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν, αὐτὸς τε καὶ αἱ σὺν αὐτῷ δυνάμεις πονηραί. Δεδαπάνηται δὲ ὥσπερ καὶ ὑπὸ πυρὸς, καὶ ὡς ἐξ ὕδατος πολλοῦ κατασπρόβηναι τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος ἐν τοῖς κατωτάτω μυχοῖς. Συνεταράχθησαν γὰρ ἐπὶ πλανή-
σει καὶ αὐταὶ ματαίᾳ. Ἐφη μὲν γὰρ, ὅτι Γῆν οἰκου-
μένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ ὡς νοστέην, καὶ ὡς κάταλειμμένα ὡς ἀρῶ, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς διαφεύ-
Μὴ διὰ παρτοῦ δεῖ ὑμᾶς εὐφραίνεσθαι καὶ εἰσπορεύεσθαι εἰς τὰ ἁγία μου διαπαρτοῦ ὥσπερ ἐρτάζοντες, καὶ ὡς εὐφραινομένους εἰσελθεῖν μετὰ αὐλοῦ εἰς τὸ ὄρος Κυρίου πρὸς τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ;

Ἐφη δὲ κατακρατήσαντες τῆς Ἰουδαίων χώρας οἱ Βαβυλώνιοι κατεχόρευον τῶν ἐαλωκότων, καὶ ἀβιόν-
που τάχα τὸν θεὸν διαγελῶντες ἀδὴν ἀνοσιώτατα διετέ-
λουν. Ἄλλ' ἤλωσαν καὶ αὐτοὶ καὶ τίνα τρόπον, οὐκ ἀσυμφανές. Ὡς τοίνυν Ἀσσύριοι, φησὶ, μὴ ἐν παντὶ καὶ ῥῶ κατευφραίνεσθαι τῶν ἐμῶν ὀφείλετε προσκυ-
νητῶν, καὶ πανηγύρεως ἀφορμὴν ποιεῖσθαι, ἐξείργον-
τος οὐδενὸς εἰσπορεύεσθαι εἰς τὰ ἁγία μου, καὶ μετὰ αὐλοῦ καὶ κιθάρας; Καὶ ταυτὶ μὲν ἱστορικῶς. Πρὸς δὲ γε τὸν Σατανᾶν καὶ τοὺς τὰ αὐτοῦ φρονούντας εἰ
λέγοιτο, τοῖόνδε τι νοήσεις. Εἰς μακροῦς ᾠφραίνετο
χρόνους τῆς ἀρρήτου δόξης κατεπαυρόμενος, καὶ συνθραύων ἁγίους, καὶ τοῖς τῆς δικαιοσύνης ἐργάταις ἀγρίως ἀντιπατόμενος, καὶ οἷον καταμυαίνειν ἐπι-
χειρῶν τὰ ἁγία τοῦ Θεοῦ, ἑορτὴν τε καὶ θυμηδίαν τὸ
χρῆμα ποιούμενος, καὶ τοῖς πλεονεκτοῦμένοις ἐπιγαν-
νύμενος. Ἄλλ' ἐκπέπτωκε τῶν τοιούτων ὁ δαίμων, Χριστοῦ κατωθῆσαντος εἰς τὸ παρ' ἐλπίδα, καὶ τῆς καθ' ἡμῶν ἀποσοδῆσαντος τυραννίδος. Πέπαιται τοί-
νυν αὐτοῦ πᾶσα θυμηδία, καὶ εὐφροσύνη. Ἐστῆσε τὴν καθ' ἡμῶν χορεία, καὶ εἰς πᾶν τούναντιον μεταπε-
φοίτηκε τῶν πραγμάτων ἡ φύσις. Ἡμεῖς μὲν γὰρ τέρψιν καὶ τρυφὴν πεποιήμεθα τὴν διὰ Χριστοῦ σω-
τηρίαν, καὶ τὴν ἐν πίστει δικαίωσιν, καὶ τὸν διὰ τοῦ
Διὰ γὰρ φωνῆς Κυρίου ἡττηθῆσονται Ἀσσυ-
ριοι, τῇ πληγῇ ἣν ἀν' αὐτούς. Καὶ ἔσται
αὐτῷ κυκλόθεν ὅθεν ἦν αὐτῶν ἡ ἐλπίς τῆς βοη-
θείας, ἐφ' ἣν αὐτὸς ἐπεπολθεῖ· αὐτοὶ μετὰ αὐλῶν
καὶ κιθάρων πολεμήσουσιν αὐτὸν ἐκ μετα-
βολῆς.

Τὸ, διὰ φωνῆς Κυρίου, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, κελεύοντος τοῦ Κυρίου. Καὶ γὰρ ἡττήθησαν οἱ Ἀσσύριοι, καὶ ὑπὸ πληγὴν γεγόνاسι τὴν ἐπεννηγεμένην αὐτοῖς, Κύρου καὶ Περσῶν καὶ Μήδων καταδρύντων, ὡς ἐξην, καὶ ἡρηκῶτων αὐτοὺς κατὰ κράτος καὶ βού-
λησιν Θεοῦ. Ἄλλ' ἦσαν πρὸ τούτων ἐπ' αὐτοῖς τὴν ἐλπίδα τοῦ δύνασθαι κατορθοῦν τὸ κατακρατεῖν εὐ-
κόλως, ὡς ἂν ἔλαιντο χωρῶν καὶ λαῶν. Αὐτοὶ τοίνυν, φησὶν, ἐκεῖνοι, ἐφ' οἷς ἦν τοῖς Βαβυλωνίοις ἡ τῆς

ἐπικουρίας ἑλπίς, μονονουχὶ μεταβολὴν, καὶ ἀνάχυσιν A
τὴν εἰς πᾶν τούναντίον πεπονθῶτων αὐτοῖς τῶν πραγ-
μάτων, μετὰ κιθάρας καὶ αὐλῶν, τοῦτ' ἔστι, χαίροντές
τε καὶ ἑορτάζοντες πολεμήσουσιν αὐτῷ. Τοῦτο δ' ἂν
ὁρῶτο γεγνῶς· ἐπὶ γὰρ τῷ Σατανᾷ καὶ τῆς τῶν ἀκα-
θάρτων πνευμάτων ἀγέλης. Εἶχον μὲν γὰρ ἐν τῷδε
τῷ κόσμῳ μυρίους τε ὅσους, μᾶλλον δὲ καὶ ἀναρι-
θμήτους προσκυνητάς, ἀλλὰ διὰ φωνῆς Κυρίου, τοῦτ'
ἔστι, διὰ κηρύγματος Χριστοῦ, γεγόνασιν ὑπὸ πλη-
γῇ καὶ ἠττήθησαν, καὶ οὐς προσεδόκησαν ἔχειν
ἐπικουροῦντας ἑαυτοῖς, οὗτοι παραδόξως εἰς πᾶν
τούναντίον ὑπομείναντες τὴν μεταβολήν. Κέκληνται
γὰρ διὰ πίστεως καὶ πεπολεμηχασιν αὐτοῖς. Καθ-
ήρηται γὰρ τὴν ἐμένη, κατεσεύσθησαν βουνοί, καὶ πλη-
θὺς ἀκαθάρτων δαιμόνων δεδαπάνηται πυρὶ, καὶ
τοῦ πάλαι κρατοῦντος κατεγνωκότες, Θεὸν τὸν φύσει B
καὶ ἀληθῶς Βασιλέα καὶ Κύριον ἐπεγράψαντο. Καὶ
πεποιήνται περὶ πολλοῦ τὸ διὰ πάσης ἀρετῆς τὸν
εὐδόκιμον ἀληθῶς καὶ ἐξαίρετον ἐπιτηδεύειν βίον, τὸ
ἐν φυχλότῃ ζῆν ῥιπτοῦντες ὡς ἀπωτάτω.

Οὐ γὰρ πρὸ ἡμερῶν ἀπαιτηθήσῃ; Μὴ καὶ σοὶ
ἡτοιμάσθῃ βασιλεύειν; Φάραγμα βαθεῖαν, ξύλα
κείμενα, πῦρ, καὶ ξύλα πολλὰ. Ὁ θυμὸς Κυρίου,
ὡς φάραξ ἀπὸ θείου καιομένη.

Πολεμηθῆσεται τὸν Ἀσσύριον, ἂψ ὧν ἦν εἰκὸς
καὶ ἐπικουρεῖσθαι μᾶλλον προσδοκᾶν, καὶ ὅτι τὰ
παντὸς ἐπέκεινα κακοῦ πείσεται λέγων, ἀναγκαίως
ἐπιφέρει καὶ ταῦτα. Ἐπειδὴ γὰρ μακροῦς αὐτοῖς
χρόνους ἀνεξικακήσας ὁρᾶται, καὶ μόλις ἐπενεγκῶν
ἄφορτα πεπλημμεληκόσι τὰς δίκας, ἀπολογεῖται C
τρόπον τινά, καὶ φησιν· Οὐ γὰρ πρὸ ἡμερῶν ἀπαι-
τηθήσῃ. Ἀνεξικακεῖ μὲν γὰρ ὁ τῶν ὄλων Θεός, καὶ
τοῖς πταίουσιν ἐπιδαφιεύεται τὴν χρηστότητα, ἣ
τάχα πως αὐτοῖς μετατεθεῖεν αἱ γνώμαι πρὸς τὰ
ἀμείνω, καὶ μετανοεῖν ἡρτημένοι, τὴν ὀφειλομένην
αὐτοῖς διαδιδράσκωσι κόλασιν. Οὐδενὸς δὲ τούτων
γεγενημένου, λοιπὸν ἐπάγει τὰ ἐξ ὀργῆς, οὐ πρὸ
ἡμερῶν τοῦτο πράττων, ἀλλ' ὡς ἐν καιρῷ λοιπὸν
καὶ οἷον εἰς μέτρον ἐλθούσης, τὸ ὅτι μάλιστα πρέ-
πον τῇ γαληνότητι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ πάντων
κρατοῦντος Θεοῦ. Οὐκοῦν, ὦ Ἀσσύριε, φησὶ, γέγονά
σοι χρηστὸς, καὶ μακρόθυμος. Οὐ γὰρ πρὸ ἡμερῶν
ἀπαιτηθήσῃ. Ἀἷλον δὲ ὅτι τὰς ἐφ' οἷς εἰς τοὺς ἑμούς
παπαρμένης δίκας. Τοιοῦτόν ἐστι τὸ πρὸς τὸν μα-
κάριον Ἀδραχμείρην· Οὐδέπω γὰρ ἀναπεπλη- D
ρῶνται αἱ ἁμαρτίαι τῶν Ἀμωρραίων ἕως τοῦ νῦν. Ἡ
ἀλλὰ καὶ ὁ μακάριος προφήτης Ζαχαρίας γύναια
τεθεσθῆναι φησὶ, πεπεργωθέντα μὲν ἑποπος δέχην,
ἀποφύροντα δὲ τὸ μέτρον, καὶ ὡς ἐν εἵδει γυναικὸς
καθημένην ἐν μέσῳ τῇν ἁμαρτίαν. Συμμετρεῖ γὰρ
ὁ νομοθέτης τοῖς ἐκάστου πλημμελήμασιν ἀναλό-
γως τὰς δίκας. Ἀλλ' ὥρῃς, ὦ Ἀσσύριε, φησὶν, ὅτι
καὶ σοὶ ἡτοιμάσθῃ τὸ διγενεῶς βασιλεύειν, ἥτοι δύ-
νασθαι κρατεῖν, καὶ ἀκράδαντον ἔχειν τὴν κατὰ
πάντων πλεονεξίαν; Ἀλλ' ἐσφάλῃς τ' ἀληθοῦς· κλη-
ρονομήσεις γὰρ μᾶλλον φάραγμα βαθεῖαν, καὶ ξύλα
κείμενα, καὶ πῦρ. Ἔσται γὰρ οὕτως ἐπὶ σὲ καὶ ἐπὶ

nemet tantum non confusionem in omne contrarium
subeuntibus, cum cithara et tibiis, id est, gaudentes
et festum celebrantes, bellabunt contra illum. Hoc
etiam videri potest factum in Satana et immundo-
rum spirituum grege. Habebant enim in hoc mundo
infinitos, potius et innumeros cultores, sed per vo-
cem Domini, id est, per prædicationem Christi,
plagæ subjecti sunt, et victi, et quos sperabant
habere auxiliares sibi, hi præter opinionem passi
sunt mutationem in omne contrarium. Vocati enim
sunt per fidem, et cum illis gesserunt bellum. Nam
subversa sunt fana, commoti colles, et multitudo
immundorum dæmonum igne est consumpta, et ve-
tere principe damnato, Deum natura et vere, Regis
ac Domini titulo insigniverunt. Et magni æstima-
runt, vitam probatam et præclaram in omni vir-
tute vere colere: vitam autem vitiosam quam lon-
gissime profligarunt.

VERS. 35. Non enim ante dies lues? Nunquid etiam
tibi paratum est regnare? Vallem profundam, ligna
posita, ignem et ligna multa. Furor Domini, ut val-
lis a sulphure incensa.

Ubi dixisset Assyrium bello impetendum ab his,
a quibus par erat potius auxilium expectare, quod-
que hæc quæ omnibus malis acerbiora essent pate-
retur, necessario infert et ista. Postquam enim longo
tempore eos tolerasse videbatur, vixque intulisse
supplicia intoleranda patrantibus, apologiam facit
quodammodo, et inquit: Non enim ante dies lues.
Tolerat enim, et benigne ac prolixè benignitatem
suam confert in delinquentes universorum Deus, ut
ad meliora eorum mentes convertantur, et pœniten-
tiam agentes debitam sibi pœnam effugiant. Quod
cum factum non sit, deinceps inducit 437 iram:
non ante dies hoc faciens, sed veluti tempore, cum-
que ad mensuram venit, prout maxime serenitati
et humanitati omnium dominatoris Dei convenit.
Itaque, inquit, o Assyrie, fui tibi benignus et lon-
ganimis. Non enim ante dies lues, scilicet pœnas,
eo quod in meos debacchatus es. Tale est quod
dictum fuit beato Abrahamo: « Nondum enim ex-
pleta sunt peccata Amorrhæorum usque ad hoc
tempus ». Quin et beatus Zacharias propheta 40
mulieres se vidisse ait alas instar upupæ, et defe-
rentes mensuram, et velut in forma mulieris sedens
in medio peccatum. Admetitur enim legislator ana-
logice et convenienter uniuscujusque delictis pœnas.
Sed putasti, inquit, o Assyrie, quod et tibi præpara-
tum sit continue regnare, vel posse imperium te-
nere, et inconcussum habere in omnes dominatum?
Sed aberrasti a vero: nam hæreditario potius acci-
pies vallem profundam, et ligna posita, et ignem.
Erit enim sic in te et in tuos furor Domini. Dixerim
autem et hoc convenire maxime dici Satanæ. Possede-
dit enim vi terram universam, priusquam Christus

effulserit. Ubi vero Deus et Dominus effulsit nobis, alactus est tanquam sævissima fera e grege credentium, descenditque ad orcum, ignem et flammam ibi hæreditario consecutus. Erit namque ei furor Domini, quasi vallis a sulphure incensa. Non igitur ante dies luit, sed tempore postea illum ad hoc vocante. Nec enim comparatum est, ut ille regnet perpetuo, ut certe Christo Servatori omnium, cui illud per vocem Davidis dici a nobis commode potest: «Solum tuum, Deus, in sæculum sæculi, virga rectitudinis, virga regni tui²¹.»

τῷ πάντων Σωτῇρι Χριστῷ· ὃ δὴ πρὸ ὕμνων πρόποι ἂν λέγεσθαι τὸ διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ· «Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος ἐυθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου.»

CAP. XXXI. VERS. 4, 2. *Væ qui descendunt in Ægyptum ad auxilium, qui equis confidunt et curribus. Sunt enim multi, et eorum qui equis insident multitudo magna. Et non confisi sunt Sancto Israelis, neque Deum quæsiverunt. Ipse autem sapienter adduxit super eos mala. Et verbum ejus non frustrabitur. Et insurget in domos hominum malorum, et contra spem eorum vanam. Ægyptium hominem et non Deum, equorum carnes, nec est auxilium.*

438 Cum propheta didicerit eventura Assyriis, temporum successu, et quod Persis ac Medis devastantibus eorum regionem, funditus internecone deferentur, Deo nempe in illos excitante Cyrum: venit ad commemorationem inobedientiæ Israelitarum. Cepit enim Babylonius Judæam, et ipsam sanctam civitatem, dico Jerusalem: abduxitque Israelitem captivum, relictis deinde in Judæa Deus exhibuit misericordiam. At cum illi ad Ægyptios desicere voluerunt, veriti ne quando de integro bellum sibi inferretur ab Assyriis, mandavit is qui servare potest, per vocem Jeremiæ, ne descenderent in terram Ægyptiorum. Cæterum ubi postea quoque facti sunt rebelles, putaveruntque servaturas se potius humanas suppetias, ceciderunt in Ægypto, et funditus omnes interierunt. Exclamat igitur in ipsos propheta: Væ, inquit, qui descendunt in Ægyptum, ad auxilium. Non enim Deo qui omnia valet iuxta sunt, sed equis potius et curribus, quorum magnus erat numerus in Ægypto; verum sapiens universorum Deus adduxit in illos mala, et verbum ejus non frustratum est. Dixit enim illis voce Jeremiæ, quæ infra posita sunt. Igitur in domos hominum malorum insurget, scilicet confugientium in Ægyptum, et ad spem eorum vanam. Elegerunt enim, inquit, adjutorem Ægyptium hominem et non Deum, equorum carnes. Loquitur autem propheta, emphasi vehementissima, Israelitarum inscitiam redarguens. Quid enim est equus, nisi sola caro? Et quæ vis est carnis adeo infirmæ, et corruptioni subjectæ? Tale quid etiam inquit propheta Jeremias: «Exsecratus, qui spem habet in homine, et firmabit carnem brachii sui, cujus cor recedit a

Α τοὺς σοὺς ὁ θυμὸς Κυρίου. Φαίνεται δ' ἂν, ὅτι ταυτὶ δὴ μάλιστα πρέπει ἂν καὶ αὐτῷ λέγεσθαι τῷ Σατανᾷ. Πεπλεονέκτηκε μὲν γὰρ τὴν σύμπασαν γῆν· ἐπιλάμψαι Χριστόν. Ἐπειδὴ δὲ Θεὸς καὶ Κύριος ἐπέφανεν ἡμῖν, ἀπεσοδήθη μὲν οἷά τις παγγάλεπος θῆρ τῆς τῶν πιστευσάντων ἀγέλης, κατώχετο δὲ καὶ εἰς ἄδου πῦρ ἐκεῖ κληρονομήσων, καὶ φλόγας. Ἔσται γὰρ αὐτῷ ὁ θυμὸς Κυρίου ὡς φάραγξ ὑπὸ θεοῦ καιομένη. Οὐκοῦν οὐ πρὸ ἡμερῶν ἀπητήθη, καιροῦ δὲ λοιπὸν εἰς τοῦτο καλοῦντος αὐτόν· οὐ γὰρ ἡτοιμάσθη βασιλεύειν καὶ αὐτῷ διηνεκῶς, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἂν λέγεσθαι τὸ διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ· «Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος ἐυθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου.»

B Οὐαί, οἱ καταβαίνοντες εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ βοήθειαν, οἱ ἐφ' ἵπποις πεποιθότες, καὶ ἄρμασιν· ἔστι γὰρ πολλὰ καὶ ἐφ' ἵπποις κλήθη σφόδρα. Καὶ οὐκ ἦσαν πεποιθότες ἐπὶ τὸν Ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τὸν Θεὸν οὐκ ἐζήτησαν. Καὶ αὐτοὶ σοφῶς ἤγαγεν ἐπ' αὐτοὺς κακὰ, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ οὐ μὴ ἀθετηθῇ, καὶ ἐπανωστήσεται ἐκ οἴκου ἀνθρώπων πορνῶν, καὶ ἐπὶ τὴν ἐλπίδα αὐτῶν τὴν ματαίαν. Αἰγύπτιον ἀνθρώπον καὶ οὐ Θεόν, ἵππων σάρκας, καὶ οὐκ ἔστι βοήθεια.

Μεμαθηκῶς ὁ προφήτης τὰ τοῖς Ἀσσυρίοις συμβησόμενα κατὰ καιρὸς, καὶ ὅτι Περσῶν καὶ Μήδων καταδρῶντων αὐτοῖς τὴν χώραν πανολεθρεῖ καταφθαρήσονται, Θεοῦ δηλονότι κατεξανιστάντος αὐτοῖς τὸν Κύρον, εἰς ἀνάμνησιν ἔρχεται τῆς ἀπειθείας τῶν ἐξ Ἰσραὴλ. Ἐλε μὲν γὰρ τὴν Ἰουδαίαν ὁ Βαβυλώνιος, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν ἁγίαν πόλιν, φησὶ δὴ τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἀπεχόμεσέ τε τὸν Ἰσραὴλ αἰχμαλώτον, εἰτα τοῖς περιλελειμμένοις κατὰ τὴν Ἰουδαίαν ἰδίδου Θεὸς τὸν Ἰλεον. Ἐπειδὴ δὲ ἤθελον μεταφορτικῶς πρὸς Αἰγυπτίους δεδιότες μὴ ἄρα πως καὶ εἰσαυθὺς αὐτοῖς ὁ παρὰ τῶν Ἀσσυρίων ἐπενεχθεὶς πόλεμος, προσέταττεν ὁ σώζειν δυνάμενος, διὰ φωνῆς Ἱερεμίου, μὴ καταδύνειν αὐτοὺς εἰς τὴν Αἰγύπτion. Ἐπειδὴ δὲ καὶ μετὰ τοῦτο γεγονόσιν ἀπειθεῖς, ψήθησαν δὲ ὅτι διασώσει μάλλον αὐτοὺς ἢ ἀνθρώπων ἐπικουρία, πεπτώκασιν ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἄρδην ἅπαντες ἀπολώλασι. Ταλανίζει τοίνυν αὐτοὺς ὁ προφήτης· Οὐαί γάρ, φησὶν, οἱ καταβαίνοντες εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ βοήθειαν. Ἐθάρσησαν γὰρ οὐχὶ δὴ μάλλον τῷ πάντα ἰσχύοντι Θεῷ, ἀλλ' ἐφ' ἵπποις καὶ ἄρμασιν· πλείστα γὰρ ἦν ἐν Αἰγύπτῳ. Ἀλλὰ σοφὸς ὢν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἤγαγεν ἐπ' αὐτοὺς κακὰ, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ οὐ μὴ ἀθετηθῇ. Ἐφη γὰρ διὰ φωνῆς Ἱερεμίου πρὸς αὐτοὺς τὰ ὑποτεταγμένα. Οὐκοῦν ἐπ' οἴκου ἀνθρώπων ἀναστήσονται πορνῶν, τῶν καταπεφυγόντων εἰς Αἴγυπτον δηλονότι καὶ ἐπὶ τὴν ἐλπίδα αὐτῶν τὴν ματαίαν. Ἐλόντο γὰρ ἐπικουρον, φησὶν, Αἰγύπτιον ἀνθρώπον, καὶ οὐ Θεόν, ἵππων σάρκας. Ἐμφαντικώτατα δὲ φησὶν ὁ προφήτης, τῶν ἐξ Ἰσραὴλ ἐλέγχων τὸ ἀμαθέες. Τί γάρ ἐστιν ἵππος ἢ ὅτι μόνῃ σάρξ; Ποία δὲ σαρκὸς ἢ δυνάμις, τῆς οὕτως ἀσθενοῦς καὶ ὑποκειμένης τῇ φθορᾷ; Τοιοῦτόν τι φησι καὶ ὁ

²¹ Psal. XLIV, 7.

προφήτης Ἱερემίας· ἡ Ἐπικατάρατος, ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον, καὶ στηρίσει σάρκα βραχίονος αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ Κυρίου ἀποστῇ ἡ καρδία αὐτοῦ. ἡ Ἀγαθὴν γὰρ ἀληθῶς τὸ ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον, ἢ ἐλπίζειν ἐπ' ἄνθρωπον. »

Ὁ δὲ Κύριος ἐπάξει τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς· καὶ κοπιήσουσιν οἱ βοηθοῦντες, καὶ ἅμα πάντες ἀπολοῦνται.

Ἐπεὶ γὰρ Αἰγύπτιοι τὴν ἀλάζονα καὶ ἀγέρωχον ὄφρυν ὑφούντες, ἐδέχοντο μὲν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ζώντο δὲ ὅτι τῶν παρὰ σφίσι ψευδωνύμων θεῶν ἡ δύναμις ἐν ἀμείνοσιν ἐστὶ τοῦ τῶν Ἑβραίων Θεοῦ, δέδονται καὶ αὐτοὶ τοῖς Βαβυλωνίοις· κεκρατήχασι γὰρ τῆς χώρας, καὶ συνδιολώλασι τοῖς οἰκοῦσιν αὐτὴν, οἱ αὐτοὶ κατειλημμένοι τῶν ἐξ Ἰσραὴλ. Ταῦτα ἡτοίμηται ἐπάξειν αὐτοῖς τὴν χεῖρα τὸν Κύριον, καὶ ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως κοπιήσουσι, τοῦτ' ἐστίν, ἀπονήσουσιν, οἱ τὴν ἀμαχον αὐτοῖς ἐπικουρίαν ὑπισχνούμενοι, καὶ ἅμα πάντες ἀπολοῦνται.

Ὅτι οὕτως εἰπέ μοι Κύριος· Ὅν τρόπον ἐὰν βοήσῃ λέων, ἢ σκύμνος ἐπὶ τῇ θήρᾳ, ἢ ἐλαβε, καὶ κρᾶξῃ ἐπ' αὐτῆς, ὥς ἂν ἐμπλησθῇ τὰ ὄρη τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἠετήθησαν, καὶ τὸ πλῆθος τοῦ θυμοῦ ἐπτοήθησαν· οὕτως καταθήσεται Κύριος ἐπιστρατεῦσαι ἐπὶ τὸ ὄρος Σιών, ἐπὶ τὰ ὄρη αὐτῆς. Ὡς ὄρνεα πετόμενα, οὕτως ὑπερασπιεῖ Κύριος ὑπὲρ Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐξελεῖται, καὶ περιποιήσεται, καὶ σώσει.

Προσέβριψε μὲν ὁ προφήτης μεταξὺ τὴν ἐμπλήξιν, τὴν ἐπὶ γε, φημί, τοῖς καταβαίνουσιν εἰς Αἴγυπτον, καὶ μὴν καὶ ἐπικουρον ἔχειν ἐλόμενοις Αἰγυπτίων ἄνθρωπον, καὶ οὐ Θεόν. Ἐφη δὲ ὅτι συνδιολοῦνται τοῖς ἐπαμύνειν ὑπισχνούμενοις. Εἶτα πάλιν ἀνακομίζει πρὸς τὸ ἐν ἀρχαῖς τὸν λόγον· εἰπὼν γάρ, ὅτι φάραγγα βαθεῖαν κληρονομήσουσιν οἱ Ἀσσύριοι, προαφηγείται σαφῶς, ὅτι καὶ ἐπικουρήσει Θεὸς τοῖς εὐσεβομένοις αὐτὸν, καὶ ὑπεραθλήσει τῶν κατὰ τὴν Ἰουδαίαν, ἐφαλεῖται δὲ οὕτω τοῖς ἀδικεῖν ἐθέλουσιν αὐτὴν, καθάπερ ἀμέλει καὶ λέων ἐπὶ θήρᾳ μέγα τι καὶ ἐξαίσιον τοῖς ἀνθεστηκόσιν ἐπιβρυχώμενος. Φασὶ γὰρ τοῦτο τὸ θηρίον, λιμοῦ κατεξανιστῶντος αὐτὸ πρὸς τὸ δεῖν, ἢ βοῶν ἀγέλαις, ἤγουν ἐτέροις τῶν θρεμμάτων ἐπιπηδῶν, προκαταποεῖν αὐτὰ δεινῶ καὶ φοβερωτάτῃ βρυχηματι, καὶ ἀφόρητον ποιεῖσθαι τοῖς ποιμέσι τὴν ἔφοδον. Οὕτως, φησὶ, καταθήσεται Κύριος ἐπιστρατεῦσαι ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ Σιών, τοῦτ' ἐστίν, τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἐπὶ τὰ ὄρη αὐτῆς. Ὡς ὄρνεα πετόμενα, οὕτως ὑπερασπιεῖ Κύριος ὑπὲρ Ἱερουσαλὴμ. Νεοτοκομοῦσι μὲν γὰρ ἐν τοῖς ὄρεσι πτηνὰ, καὶ ἐν τοῖς δασέσι τῶν φυτῶν διαπήγνυνται καλιὰς. Εἰ δὲ ὅς τις ἕτερος ὄρνις ἢ ὄφις ἀποσπλησθαι βούλοιτο τῶν νεοτῶν, ὑπερμάχεται δεινῶς ἡ τεκοῦσα αὐτοὺς, καὶ τῆς ἐνοῦσης αὐτῇ φιλοστοργίας τὴν δύναμιν καθίστησιν ἐναργῆ. περιπταμένη τε καὶ τρύζουσα καὶ μονοουχὶ πλείστην ὄσσην τοῦ παραλῦειν ἐθέλοντος ποιουμένη τὴν καταβολήν. Οὕτω, φησὶν, ὁ τῶν ὄλων Κύριος, ὑπερασπιεῖ τῆς Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐξελεῖται, καὶ περιποιήσεται, καὶ σώσει. Γέγονε δὲ ταῦτα πε-

A Domino ⁸³. » — « Vere enim melius est sperare in Domino, quam sperare in homine ⁸². »

VERS. 3. Dominus autem adducet manum suam in eos, et laborabunt auxiliares, et simul omnes peribunt.

Postquam enim Ægyptii arrogans et elatum tol-lentes supercilium, receperissent Israelitas, putassent-que virtutem suorum falso nominatorum deorum, præstantiorem esse Deo Hebræorum, traditi sunt et ipsi Babylonis : subegerunt namque regionem, et qui ibi relictī sunt **439** Israelitæ, una cum inhabitantibus eam perierunt. Dicit igitur Dominum ipsis inducturum manum, et quod prorsus penitusque laborabunt, id est, debilitabuntur hi, qui inexpugnabile præsidium illis promittunt : et simul omnes peribunt.

VERS. 4, 5. Quia sic dixit mihi Dominus : Quem-admodum, si clamavit leo vel catulus leonis ob præ-dam quam cepit, et vociferabitur super ea, donec impleti sint montes voces ejus, et victi sint, et magni-tudine furoris perterriti : sic descendet Dominus ut prælietur in monte Sion, in montibus ejus. Ut aves volantes, sic proteget Dominus Jerusalem, et eripiet, et fovebit.

Interjecit propheta territationem, in eos, inquam, qui descendunt in Ægyptum, et qui adiutorem habere maluerunt Ægyptium hominem, et non Deum. Dixitque simul perituros cum his qui promittebant subsidium : rursumque ad eum sermonem redit, qui ab initio fuit. Cum enim dixisset : Vallem profundam hæreditario possidebunt Assyrii, manifeste declarat Deum auxilium laturum rite colentibus se, et pro Judæis pugnaturum, et sic aggressurum illos qui injuria Judæam volunt afficere, veluti leo quidem, ob prædam magna et horribili voce irrugit obsistentibus. Nam aiunt hanc feram, fame incitante, quo armenta boum vel alia pecora aggredia-tur, prius illa perterrere magno et terrifico admo-dum rugitu, et intolerabilem impetum facere in pastores. Sic, inquit, descendet Dominus ut prælietur in monte Sion, id est, Jerusalem, in montibus ejus. Ut aves volantes, sic proteget Dominus Jerusalem. Pullos enim suos curant in montibus volucres, et in densis arboribus constituunt nidos. Quod si alia quæpiam avis vel serpens pullos velit diripere, mater defendit acriter, et circumvolitando et sub-stridendo, et tantum non ingentem clamorem edendo in eum qui destruere vult, affectus pietatisque suæ virtutem declarat. Sic, inquit, universorum Dominus proteget Jerusalem, et eripiet, et fovebit, et serva-bit. Facta sunt autem hæc, vastata Babylone, et Cyro e captivitate Israellem relaxante. **440** Reversi enim sunt, regnum administrante apud eos Zoro-babelo filio Salathielis, qui erat ex tribu Juda, sa-

⁸² Jeremi. xvii, 5. ⁸³ Psal. lvi, 9.

ardotio autem fungente Jesu filio Josedec, sacerdotie magno. Cumque instaurarent mœnia Jerusalem, adorti sunt finitimi quidam, volentes impedire. Nemo tamen vicit, Deo nervos ac vires addente Israeli. Ejusmodi quoque exstitit in nos Servatoris nostri auxilii virtus. Cepit enim omnes captivos, qui creditus est hujus sæculi esse Deus : sed insiliit in illum Christus, tanquam leo quidam vel catulus leonis, et verbo potentiae suae eum abolevit. Dominus est Sabaoth. Et præliatus est in monte Sion, id est, certavit pro intelligibili Sion, quæ est Ecclesia Dei viventis, et velut proprium suum nidum servavit fortiter. Pater siquidem peccati jactavit insigni superbia, Totum orbem habitabilem comprehendam manu velut nidum : et velut derelicta ova tollam, et non est qui effugiat me, vel contradicat mihi. Servator vero universorum et Dominus, congregavit fideles in unum, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alis, et extra omnes insidias posuit. Eripuit enim et fovit, asseruitque sibi universam terram, et servavit orbem terrarum.

μοι. Ὁ δὲ γε τῶν ὅλων Σωτὴρ καὶ Κύριος συνήγαγε τοὺς πιστεύσαντας εἰς αὐτὸν, ὃν τρόπον ἐπισυνάγει ὄρνις τὰ νοσσία ἑαυτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας, καὶ ἀπάσης ἐξω τέθεικεν ἐπιβουλῆς. Ἐξείλετο γάρ, καὶ πεποίησεν ἑαυτῷ τὴν σύμπασαν γῆν, καὶ σέσωκε τὴν ὑπ' οὐρανόν.

VERS. 6. *Convertimini, qui profundum consilium consultabatis et iniquum.*

Dicente Deo, se velut præliaturum in monte Sion, et insultaturum in eos qui injuria opprimunt Jerusalem, sive credentes in ipsum, robustissimi leonis instar, et adjiciente, se protecturum et erepturum, et asserturum, et servaturum : rursus propheta exclamat in illos qui credere non sustinent, quod omnipotens sit Dei dextera, et quos velit facile ab hostibus conservet. O igitur, inquit, qui adeo turpi et execratissima infidelitate laboratis, qui universorum Deum dereliquistis, et auxilia ab hominibus inconsulto interrogatis, et consilium nescio quomodo impium et ridiculum in hoc sæculi fueritis, convertimini ad Deum, consilia capite meliora, dicite et vos : « Domine Deus virtutum, beatus homo qui sperat in te ⁶⁶. »

VERS. 7-9. *Quia in die illa auferent homines manufacta sua argentea et aurea, quæ fecerunt manus eorum, et cadet Assur. Non gladius viri, neque gladius hominis devorabit illum, et fugiet non a facie gladii. At juvenes erunt victi : petra enim circumdantur quasi vallo, et vincentur : qui autem sugerit, capietur.*

Redit et nunc oratio ad scopum sibi propositum. Proteget enim, inquit, Dominus Jerusalem, id est, pugnabit pro sua Ecclesia, quæ est civitas ipsius, et eripiet in se credentes, et sibi vindicabit illos, et propriam sortem reputabit, et ad hæc, etiam servabit. At quo pacto? Liberabunt enim seipsos a profana et detestanda idololatria, nec ultra colent

πορθημένους τῆς Βαβυλώως, Κύρου τε ἀνέντος τῆς αἰχμαλωσίας τὸν Ἰσραὴλ. Ὑπενόστησεν μὲν γάρ, τὴν παρ' αὐτοῖς βασιλείαν διέποντος Ζοροβάβελ τοῦ Σαλαθιήλ, ὃς ἦν ἐκ φυλῆς Ἰούδα, ἱερατεύοντος δὲ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ἰωσεδέκ τοῦ ἱερέως τοῦ μεγάλου. Ἐπειδὴ δὲ ἀνατειχίζειν ἤθελον τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐπεφύοντο μὲν τῶν ὁμόρων τινὲς διακυλῶναι ἐθέλοντες· νενίκηκε δὲ οὐδεὶς, Θεοῦ νευροῦντος τὸν Ἰσραὴλ. Γέγονε δὲ τοιαύτη καὶ ἐφ' ἡμᾶς τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπικουρίας δύναμις. Ἐπε μὲν γὰρ αἰχμαλώτους ἀπαντας ὁ νομισθεὶς εἶναι Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου· ἀλλ' ἐπεπῆδησεν αὐτῷ Χριστὸς οἷά τις λέων, ἡ σκύμνος λέοντος, καὶ καθήργηκεν αὐτὸν τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Κύριός ἐστι Σαβαώθ. Καὶ ἐπιστράτευσεν ἐπὶ τὸ θρος Σιών, τοῦτ' ἐστίν, ὑπερηγωνίσασα

τῆς νοητῆς Σιών, ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζώντος, καὶ ὥσπερ τινὰ καλὴν ἰδίαν σέσωκεν εὐσθενῶς. Ὁ μὲν γὰρ τῆς ἀμαρτίας πατὴρ ἐκ πολλῆς ἔγαν ὑπεροφίας ἔρασκε· τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ ὡς νοσσίαν· καὶ ὡς καταλελειμμένα ὡς ἀρῶ, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς διαφεύξεται με, ἢ ἀντείπη

Ἐπιστράφητε, οἱ τὴν βαθεῖαν βουλήν βουλεύμενοι, καὶ ἀνομόν.

Τοῦ Θεοῦ λέγοντος, ὡς ἐπιστράτεῦσαι μὲν ἐπὶ τὸ θρος Σιών, ἐφαίνεται δὲ τοῖς ἀδικοῦσι τὸν Ἰσραὴλ, ἦτοι τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν, ἀλκιμωτάτου λέοντος δίκην, προσεπάγοντος δὲ, ὅτι καὶ ὑπερασπεί, καὶ περιποήσεται, καὶ σώσει· πάλιν ὁ προφήτης κατακέκραγε τῶν πιστεύειν οὐκ ἀνεχομένων, ὅτι πανσθενής ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ δεξιὰ, καὶ σώσει ῥαδίως, οὐς ἂν ἔλοιτο παρ' ἐχθρῶν. Ὡς τοίνυν, φησὶν, οἱ τὴν οὕτως αἰσχροὶ καὶ βδελυρωτάτην ἀπιστίαν νενοσηκότες, οἱ τὸν τῶν ὅλων καταλελειπότες Θεὸν, καὶ τὰς ἐξ ἀνθρώπων ἐπικουρίας ἀσυνέτως ἐραυζόμενοι, καὶ τὴν ἐπὶ τούτῳ σκέψιν ἀνομόν τε καὶ καταγέλαστον, οὐκ οἶδ' ὅπως, τετιμνηκότες, ἐπιστράφητε πρὸς Θεόν, βουλεύσασθε καὶ ἄμεινω, λέγετε καὶ ὁμίε· ὁ Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, μακάριος ἄνθρωπος ὁ ἐλπίζων ἐπὶ σέ. »

Ὅτι ἐν ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ἀφελούνται οἱ ἄνθρωποι τὰ χειροποίητα αὐτῶν τὰ ἀργυρᾶ, καὶ τὰ χρυσᾶ, ἃ ἐποίησαν αἱ χεῖρες αὐτῶν, καὶ πωσέται Ἰερουσόυ. Οὐ μάχαιρα ἀνδρὸς, οὐδὲ μάχαιρα ἀνθρώπου καταφάγεται αὐτὸν, καὶ φεύξεται οὐκ ἀπὸ προσώπου μαχαίρας. Οἱ δὲ νεανίσκοι ἔσονται εἰς ἡττημα, πέτρα γὰρ περιληφθήσονται, ὡς χάρακι, καὶ ἡττηθήσονται· ὁ δὲ φεύγων ἀλώσεται.

Ἐπάνεισι καὶ νῦν ὁ λόγος ἐπὶ τὸν αὐτῷ προτεθέντα σκοπόν. Ὑπερασπεί μὲν γάρ, φησὶν, ὁ Κύριος τῆς Ἱερουσαλήμ, τοῦτ' ἐστίν, ὑπεραθλήσει τῆς ἑαυτοῦ Ἐκκλησίας, ἥτις ἐστὶν ἡ πόλις αὐτοῦ. Καὶ ἐξελεῖται τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας, καὶ ἑαυτῷ περιποιήσει τούτους, καὶ ἴδιον καταλογίζεται κληρὸν αὐτοῦς, καὶ πρὸς γε τούτῳ καὶ σώσει. Τίνα δὲ τρόπον; Ἀπαλλά-

⁶⁶ Psal. LXXXVIII, 15.

ἔσονται γὰρ ἑαυτοὺς τῆς βεβήλου καὶ βδελυρᾶς εἰδωλο-
λατρίας, καὶ τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν οὐκ ἔτι
λατρεύουσιν, εἴτ' οὐν εἴεν χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, εἴτ'
οὐν καὶ καθ' ἑτερόν τινα τρόπον πολυτελῶς ἐκπεποιη-
μένα. Πρὸ μὲν γὰρ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας ἀν-
επίσπτο περὶ ταῦτα τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος, καὶ οἱ
μὲν τῇ κτίσει λελατρεύεσθαι, καὶ τοῖς τοῦ κόσμου
στοιχείοις τὴν τῷ Θεῷ πρέπουσαν δόξαν ἐκνεμεύ-
εσθαι, καθὼς ὁ προφήτης· Τὸ ἀργύριον αὐτῶν, καὶ
τὸ χρυσίον αὐτῶν ἐποίησαν ἑαυτοῖς εἰδωλα. Ἐπιλάμ-
ψαντος δὲ τοῦ Χριστοῦ τῶν οὕτως αἰσχυρῶν καὶ μυ-
σαρῶν ἐγκλημάτων ἐλευθέρᾳ γέγονεν ἡ σύμπασα γῆ.
Καθῆρηται γὰρ τεμένη, καὶ βωμοὶ, καὶ τὰ χειρο-
ποίητα, καὶ γέγονεν ἐκπόδων ἡ πάλαι τοῦ Σατανᾶ,
πᾶσαν τὴν γῆν καταμιαίνουσα πλάνη. Ἀνηρημένον
δὴ οὖν τῶν χειροποιήτων, φησὶν, συνδιολεῖται τῇ
πλάνῃ καὶ ὁ ταύτης εὐρετής, τοῦτ' ἐστίν, ὁ Σατανᾶς
ὁ νοητὸς Ἀσσοῦρ, ἦγουν ὁ Ἀσσύριος. Περσεῖται γὰρ
οὐκ ἀνδρὸς μαχαίρᾳ πληττόμενος, καὶ δειλαῖος ἔσται,
κατοικήσεται γὰρ εἰς ἄβου ταῖς ἀλλαῖς ὁμοῦ δυνάμει
πονηραῖς. Τοῦτ' γὰρ ἡμῖν ὑπεμφαίνει λέγων· Οἱ δὲ
νεανίσκοι ἐσονται εἰς ἥττημα, τοῦτ' ἐστίν, Οἱ ἰσχυροὶ
καὶ κρατοῦντες ἐκ πλεονεξίας τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἥτ-
τηθήσονται καὶ πεσοῦνται. Πῶς ἢ τίνα τρόπον; Πέ-
τρα γὰρ περιληφθήσονται ὡς χάρακι. Πέτραν ἐν
τούτοις ἡμῖν τὴν ἀβρανῆ καὶ ἀθραυστον τοῦ Σωτῆρος
δύναμιν ὀνομάζει. Οὐκοῦν τῇ θεῇ δυνάμει. καθάπερ
τῇ πέτρᾳ συνελημμένοι, καὶ ὡς χάρακι, ἦτοι χα-
ρακώσεται, καὶ περιβολῇ, παραχωρήσουσι τὸ νικᾶν, καὶ
οὐκ ἂν τις αὐτῶν διαφύγοι. Ἀλώσεται γὰρ πάντη τε
καὶ πάντως, καὶ εἰ τις ἔλοιτο τοῦτο δρᾶν. Σημαίνει
γὰρ, οἶμαι, τοῦτο τὸ, Ὅ δὲ φεύγων ἀλώσεται. Τίς οὖν
ἄρα λοιπὸν ἐξ αὐτῶν ὁ σωζόμενος, εἰ περιληφθήσον-
ται μὲν ὡς χάρακι τῇ πέτρᾳ, φυγῆς δὲ αὐτοῖς οὐδεὶς
τὸ σύμπαν δοθήσεται τόπος; Κατῶρθωκε δὲ ταῦτα τοῦ
Σωτῆρος ἡ δύναμις, καταργήσασα μὲν τὸν Ἀσσοῦρ,
εἰς οὐκ οὐκ αὐτῷ δυνάμει πονηράς, καὶ οἷον χάρακι
ἔβου μυχοῖς κολασθησόμενα; ἐγκαθειργνῶσα αὐτάς.

Τὰδε λέγει Κύριος· Μακάριος ὃς ἔχει ἐν Σιών
σπέρμα, καὶ οἰκίους ἐν Ἱερουσαλὴμ. Ἰδοὺ γὰρ
βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει, καὶ ἀρχοντες μετὰ
κρίσεως ἄρξουσιν. Καὶ ἔσται ὁ ἄνθρωπος κρύπτων
ζούς λόγους αὐτοῦ· καὶ κρυβήσεται ὡς ἔφ' ὕδα-
τος φερόμενον, καὶ φανήσεται ἐν Σιών, ὡς ποτα-
μὸς φερόμενος ἐνδοξος, ἐν γῇ διήλωση.

Ἀναφανδὸν ἐν τοῦτοις ὁ μακάριος προφήτης τῆς
μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τοῦ Μονογενοῦς ἀναφωνεῖ τὸ
μυστήριον. Μακαρίους γὰρ ἐσεσθαι φησι τοὺς κατ'
ἐκεῖνο καιροῦ κατοικήσαντας τὴν Σιών· ὅθλον δὲ ὅτι
τὴν νοητὴν, ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος. Μα-
κάριοι γὰρ ἀληθῶς, καὶ πρὸς γε τοῦτο ἡμᾶς αὐτοὺς ὁ
Σωτὴρ πληροφορήσει λέγων τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐ-
τόν· « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὅτι πολλοὶ προφῆται
καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἴ-
δον, καὶ ἀκοῦσαι ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν. Ὑμῶν
δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοὶ ὅτι βλέπουσι, καὶ τὰ ὠτα
ὑμῶν ὅτι ἀκούουσιν. Οὐκοῦν οἱ ἐσχηκότες, φησὶν, οἱ-

A opera suarum manuum, sive auro, sive argento,
sive alio modo sumptuose efficta. Nam ante adven-
tum Servatoris, stupore harum rerum percellabatur
humani genus, et hi quidem creaturam adora-
runt, alii etiam mundi elementis gloriam attribue-
runt quæ Deo convenit : ut et propheta : Argentum
suum et aurum suum fecerunt sibi idola.
Postquam autem Christus illuxit, ab hisce fœdis et
detestabilibus vitis libera facta est universa terra.
Eversa sunt enim delubra et aræ, et manufacta, et
semotus est error antiquus Satanæ, totam terram
polluens. Sublatis igitur, inquit, manufactis, una
cum errore et erroris quoque patronus peribit, ni-
mirum Satanæ, intelligibilis Assur sive Assyrius.
Cadet enim non gladio viri percussus, et timidus

B erit : abiit siquidem in Orcum, simul cum aliis
malis potestatibus. Hoc namque subindicavit nobis,
dicens : Vincentur autem juvenes, id est, fortes et
dominatum usurpantes in terræ habitatores, infe-
riores erunt et cadent. Quo pacto, aut quomodo?
Petra enim circumdabuntur quasi vallo. Petram hic
nobis vocat, infractam et inconcussam Servatoris
potentiam. Itaque divina potentia tanquam rupe
quædam cincti, et quasi vallo seu munimento et
sepimento, cedent victoriam, et nemo eorum fugiet.
Nam si quis hoc facere velit, omnino omni ex latere
capietur. Nimirum, significat hoc, opinor, illud :
Fugiens capietur. Quis ergo eorum deinceps salvus
evadet, si tanquam 442 vallo circumcludantur
petra, sicque nullus fugæ locus illis omnino detur?

C Præstitit vero hæc Servatoris potentia : partim
Assur, id est, Satanam abolens, partim cum eo
malas simul potestates tollens, et veluti vallo cir-
cumdans, et inefficaces rediens, et Orci recessibus
coercens, ut puniantur.

τοῦτ' ἐστίν, τὸν Σατανᾶν, συγκαθελοῦσά τε τοῦτω καὶ
περιβαλοῦσα, καὶ ἀπράκτους ἀποφήνασα, καὶ τοῖς
CAP. XXXII. VERS. 1, 2. Hæc dicit Dominus : Beatus
qui habet in Sion semen, et domesticos in Jerusalem.
Ecce enim rex justus regnabit, et principes cum judicio
imperabunt. Et erit homo occultans sermones suos, et
occultabitur ut ab aqua quæ fertur : et apparebit in
Sion, ut fluvius currens inclutus in terra sitienti.

D Aperte hisce verbis beatus propheta mysterium
dispensationis Unigeniti in carne enuntiat. Nam
beatos fore ait, qui eo tempore inhabitant Sion,
scilicet intelligibilem, quæ est Ecclesia Dei viventis.
Beati enim vere. Et ad hæc Servator ipse nos cer-
tos reddet, dicens credentibus in ipsum : « Amen,
amen dico vobis, quia multi prophetae et justii con-
cupierunt videre quæ vos videtis, et non viderunt ;
et audire quæ auditis, et non audiverunt. » Vestri
autem oculi beati, quia vident, et aures vestrae,
quia audiunt. Qui igitur, inquit, habuerunt interio-
rem ac quasi domesticam consuetudinem per spiri-

¹¹ Matth. xiii, 17.

tum cum Domino nostro Jesu Christo, et fructus A
tulerunt in Sion intelligibili, et domesticos ac inti-
mos habuerunt in Jerusalem, quæ alia non est
quam ipsa Sion, ter beati sunt, et omnibus bonis
præditi. Habuimus et nos quoque domesticos ac
necessarios, spiritu, scilicet sanctos mystagogos
sacrorumque antistites. Ecce enim rex justus re-
gnabit, et principes cum judicio imperabunt. Regna-
vit namque Christus super nos, justus pariter ac
immaculatus, ac justitiæ omnis administer, et eo-
rum quæ supra legem sunt præceptor. Imperarunt
etiam cum judicio principes. Cum judicio dicit, pro,
occulte. Erit siquidem justus Rex, homo quidem et
frater per omnia eorum qui in terra sunt: revera
enim Deus est: Verbum enim caro factum est⁸⁶,
juxta Scripturas. Et erit occultans sermones suos.
Plurima enim locutus est in parabolis Dominus
noster Jesus 443 Christus, qui etiam proclamavit
hoc ipsum ante voce Davidis, dicens: « Aperiam in
parabolis os meum, eructabo occulta a constitu-
tione⁸⁷. » Nec id solum dicit, sed. Et occultabitur
quasi ab aqua quæ fertur. Impetum tentationum,
aquæ quæ celeriter fertur, vel fluviorum rivis
qui in terra rapide fluunt, solent sacræ Litteræ
comparare. Quando igitur, inquit, grassantur in
eos tentationes, suntque tanquam aqua celeriter ac
rapide ruens, ipse occultabitur, id est, ab insidiis
tentantium immunis erit, ut non capiatur. Dixitque
de illo David: « Non proluciet inimicus in eo, et
filius iniquitatis non apponet nocere ei⁸⁸. » Sæpe
enim insidias struxerunt populi Judæorum, inci-
tantibus illos ad hoc, his qui tunc præfuerunt,
Scribis dico et Pharisæis. Sed non poterat Christus
præter voluntatem quidquam pati eorum quæ solent
molesta esse. Illi enim lapidarunt, hic autem, sicuti
ait beatus evangelista, per medium eorum transit,
et sic præterit, id est, non curavit. Eritque his qui
sunt in Sion, velut fluvius incitatus, gloriosus, in
terra sitiente. His enim qui sitierunt, ex gentibus
vocatis ad agnitionem ejus, nec habentibus sermo-
nem qui servare novit, factus est velut quidam
fluvius, divite rivulo exuberans, et etiam gloriosus,
id est, insignis. Complures enim alii quoque fluvii
vocati sunt. Etenim beatus David sanctos myste-
riorum antistites, quique sermonem e supernis et
cælitus hauserunt, qui fidem admiserunt, fluvii
comparans, ait: « Elevaverunt flumina, Domine,
elevaverunt flumina vocem suam⁸⁹. » Claræ enim et
exaudibiles erant sanctorum apostolorum voces:
at eorum nemo adeo fuit gloriosus, ut certe quidem
est hic torrens deliciarum, id est, Christus. Ab eo
enim dicimus quoque aliis omnibus datum esse, ut
abunde habeant unde possent mysteria tradere,
et vivificum Dei sermonem animis credentium
insillare.

VERS. 3-8. *Et non erunt amplius confidentes homi-*

κειότητα τὴν διὰ πνεύματος πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν
Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ καρποφορήσαντες ἐν τῇ νοητῇ
Σιὼν, καὶ οἰκεῖους ἐσχηκότες ἐν Ἱερουσαλὴμ· οὐχ
ἐτέρα δὲ παρὰ τὴν Σιὼν αὕτη· τρισμακάριοι τε καὶ
ἐν παντὶ γεγόνاسι καλῶ. Ἐσχήκαμεν δὲ καὶ ἡμεῖς
οἰκεῖλους, τοὺς κατὰ πνεῦμα δηλονότι, τοὺς ἁγίους
μυσταγωγούς. Ἰδοὺ γὰρ βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει,
καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἄρξουσιν. Βεβασιλευκε γὰρ
ἡμῶν ὁ Χριστὸς ὁ δίκαιός τε καὶ ἄμωμος, καὶ δικαιο-
σύνης ἀπάσης βραβευτής, καὶ τῶν ὑπὲρ νόμον εἰσ-
ηγητής. Ἡρξαν δὲ καὶ μετὰ κρίσεως ἄρχοντες. Τὸ δὲ,
μετὰ κρίσεως, ἀντὶ τοῦ, κεκρυμμένως, φησὶν. Ἔσται
γε μὴν ὁ δίκαιος βασιλεὺς ἄνθρωπος μὲν καὶ ἀδελφὸς
κατὰ πάντα τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς· Θεὸς γὰρ κατὰ ἀλή-
θειαν. Ὁ γὰρ τοι Λόγος γέγονε σὰρξ, κατὰ τὰς Γρα-
φάς. Ἔσται δὲ κρύπτων τοὺς λόγους αὐτοῦ. Πλείστα
γὰρ ὅσα λελάληκεν ἐν παραβολαῖς ὁ Κύριος ἡμῶν
Ἰησοῦς Χριστός, ὃς καὶ διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ αὐτὸ δὴ
τοῦτο προανακηρύχει λέγων· « Ἀνοίξω ἐν παραβο-
λαῖς τὸ στόμα μου, ἐρεῦξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ κα-
ταβολῆς. » Καὶ οὐχὶ τοῦτο μόνον φησὶν, ἀλλὰ γὰρ καὶ
κρυβήσεται, ὡς ἀπ' ὕδατος φερόμενον. Ὑδατι φερο-
μένῳ πάλιν, ἢ τοῖς ποταμίσι νόμασι βαγδαίως τῆς
γῆς καταχεομένους, παρεικάζειν ἔθος τοῖς ἱεροῖς
Γράμμασι τῶν πειρασμῶν τὴν ἐφοδον. Ὅταν τοίνυν
κατεπιφύωνται, φησὶν, αὐτῶν πειρασμοί, εἰέν τε
καθάπερ ὕδωρ φερόμενον, αὐτὸς κρυβήσεται, τοῦτ'
ἐστίν, ἀνάλωτος ἔσται ταῖς τῶν πειραζόντων ἐπιβου-
λαῖς. Ἐφη δὲ πού καὶ ὁ Δαβὶδ περὶ αὐτοῦ, ὅτι· « Οὐκ
ὑφελήσει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ προσ-
θήσει τοῦ κακῶσαι αὐτόν. » Πλειστάκις μὲν γὰρ ἐπ-
εδούλευσαν οἱ τῶν Ἰουδαίων δῆμοι, παροτρυνόντων
εἰς τοῦτο αὐτοὺς τῶν τότε καθηγεῖσθαι λαχόντων,
Γραμματέων τε φημί καὶ Φαρισαίων. Ἄλλ' οὐκ ἦν
ὑπομεῖναι τι τῶν εἰωθότων λυπεῖν ἀβουλήτως Χρι-
στόν. Οἱ μὲν γὰρ ἐλίθαζον, ὁ δὲ, καθὰ φησὶν ὁ μακά-
ριος εὐαγγελιστής, ἐπορεύετο διὰ μέσου αὐτῶν, καὶ
παρῆγεν οὕτως, τοῦτ' ἐστίν, οὐ πεφροντικῶς. Ἔσται δὲ
τοῖς ἐν Σιὼν ὡς ποταμὸς φερόμενος ἐνδοξος ἐν γῇ
διψώσῃ. Δεδιψήκοσι γὰρ τοῖς ἐξ ἔθνῶν κεκλιμένοις
εἰς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ, καὶ τὸν εἰδὼτα σώζειν οὐκ ἔχουσι
λόγον, γέγονεν οἷά τις ποταμὸς πλουσίῳ καταχέμε-
νος νάματι, καὶ πρὸς γε τοῦτω καὶ ἐνδοξος, τοῦτ'
ἐστίν, ἐπίσημος. Πλείστοι μὲν γὰρ καὶ ἕτεροι κέκλην-
ται ποταμοί. Καὶ γοῦν ὁ μακάριος Δαβὶδ τοὺς ἁγίους
μυσταγωγούς, καὶ τοὺς ἀνωθεν ἐξ οὐρανοῦ ποτίζοντας
λόγον, τοὺς τὴν πίστιν προσιεμένους ποταμοὺς παρει-
κάζων ἐφασκεν· « Ἐπῆραν οἱ ποταμοί, Κύριε, ἐπ-
ῆραν οἱ ποταμοὶ φωνὰς αὐτῶν. » Ἐξάκουστοι μὲν
γὰρ αἱ τῶν ἁγίων ἀποστόλων φωναί. Ἄλλ' οὐδεὶς αὐ-
τῶν ἐνδοξος οὕτω, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ χειμάρρους
τῆς τρυφῆς, τοῦτ' ἐστίν, Χριστός. Παρ' αὐτοῦ γὰρ καὶ
τοῖς ἄλλοις ἅπασι δεδῶσθαι φαμέν τὸ ἐπιτηδεῖν ἔχειν
πρὸς γε τὸ δύνασθαι μυσταγωγεῖν, καὶ τὸν ζωοποιόν
τοῦ Θεοῦ λόγον ταῖς τῶν πιστευόντων ἐνείναι ψυ-
χαῖς.

Καὶ οὐκέτι ἔσονται πεποιθότες ἐπ' ἀνθρώποις.

⁸⁶ Joan. i, 14. ⁸⁷ Psal. LXXVII, 2. ⁸⁸ Psal. LXXXVIII, 23. ⁸⁹ Psal. XCII, 3.

ἀλλὰ τὰ ὤτα δώσουσιν ἀκούειν· καὶ ἡ καρδία τῶν ἀσθενούντων προσέξει τοῦ ἀκούειν, καὶ αἱ γλῶσσαι αἱ ψελλίζουσαι ταχὺ μαθήσονται λαλεῖν εἰρήνην, καὶ οὐκέτι μὴ εἰπωσιν οἱ ὑπηρέται σου, Σίγα. Ὁ γὰρ μωρὸς μωρὰ λαλήσει, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ μάταια νοήσει, τοῦ συντελεῖν ἄνομη, καὶ λαλεῖν πρὸς Κύριον πλάνησιν, τοῦ διαφθεῖραι ψυχὰς πεινώσας, καὶ τὰς ψυχὰς τὰς διψώσας κενὰς ποιῆσαι. Ἡ γὰρ βουλή τῶν ποτηρῶν ἄνομη βουλεύσεται, καὶ καταφθεῖραι ταπεινούς ἐν λό-
γοις ἀδίκους, καὶ διασκεδᾶσαι λόγους ταπεινῶν καὶ αὐτὴ ἡ βουλή μένει.

Ἀρμόσειεν ἂν εὖ μάλα τῶν προκειμένων ἡ δύναμις τοῖς τε ἐξ ἐθνῶν κεκλημένοις διὰ τῆς πίστεως, καὶ τοῖς ἐξ αἱματος Ἰσραὴλ. Οἱ μὲν γὰρ τοῖς ψευδωνύμοις λελατρευκότες θεοῖς, ἀνθρώποις ἐπιπαρσάντες, οἱ γεγόνασι παρ' αὐτοῖς δοκῆσαι σοφίας ἔχοντες δόξαν καὶ ὑπόληψιν τῆς εἰς ἄκρον ἑλλογισμότητος, παρεκομίσθησαν εἰς ἔκτοπὸν τε καὶ κίβδηλον νοῦν. Πεπλάνηται γὰρ καὶ εἰρήχασιν τῷ ξύλῳ· Πατήρ μου εἰ σὺ, καὶ τῷ λίθῳ, Σὺ ἐγέννησάς με· καὶ Θεοῦ, ἐπεγράφοντο τοὺς οὐκ ὄντας θεοὺς. Ἰουδαῖοί γε μὴν τοῖς καθηγέσθαι λαχοῦσι προσετρηκότες, οὐ παρεδέχοντο τὴν πίστιν τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ὦντο γὰρ οἱ τῶν ἱερῶν Γραμμάτων ὄντες ἐπιστήμονες, ἄμεινον δ' αὐτοὶ βεβούλευνται, καὶ οὐκ ἠγνόηκασιν τὸ Θεῷ δοκοῦν καὶ τοῖς ὑπὸ χεῖρα λαοῖς τὸ ὅτι μάλιστα τελοῦν εἰς δόξαν. Οὐκέτι τοῖνυν ἔσονται, φησὶν, ἐπ' ἀνθρώποις πεποιθότες, παρέξουσιν δὲ τὰ ὤτα πρὸς γε τὰ δεῖν τὸν τοῦ Σωτῆρος ἐπακροῦσθαι λόγον, καὶ ἡ τῶν ἀσθενούντων καρδία ποτὲ λοιπὸν ἀνδρυνθεῖσα πρὸς σύνεσιν προσέξει τοῦ ἀκούειν, αἱ δὲ γλῶσσαι αἱ ψελλίζουσαι, τοῦτ' ἐστίν, αἱ λαλεῖν ὀρθῶς οὐκ εἰδυῖαι ποτὲ· ψελλισμὸς γὰρ οἰοεὶ πως ἐστὶ τὸ μὴδὲν μὲν εἰσασθαι λαλεῖν τῶν εἰς δόξαν Θεοῦ, διαπαντὶ δὲ λόγους εἰς ὕμνον λογίζαν τῶν ψευδωνύμων μαθήσονται, φησὶ, λαλεῖν εἰρήνην. Λαλεῖν εἰρήνην, οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν, ἢ διὰ γλώσσης ἔχειν Χριστόν τε καὶ τὰ αὐτοῦ· καὶ γὰρ ἐστὶν αὐτὸς ἡ εἰρήνη ἡμῶν κατὰ τὰς Γραφάς. Ψελλισμὸς δὲ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, τὸ μὴ ἀνέχεσθαι λαλεῖν τὸ Χριστοῦ μυστήριον· ἀειλογεῖν δὲ τὸν νόμον, καὶ τὰς ἐν αὐτῷ σκιας, καὶ διδασκάλων. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι πεπαύσονται, φησὶ, καὶ ἅπας αὐτοῖς γενήσεται· λόγος περὶ Χριστοῦ. Ὅτι δὲ τῶν ἀρχαίων οὐκ ἀνέχονται διδασκάλων, διαμεμήνυκεν εἰπὼν· Καὶ οὐκέτι οὐ μὴ εἰπωσιν τῷ μωρῷ ἄρχειν. Μωροὶ γὰρ ὁμολογούμενός οἱ παρ' Ἑλλήσι σοφοί· μεμώρῃται γὰρ ἡ σοφία τοῦ κόσμου. Μωροὶ δὲ καὶ οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταὶ καὶ διδασκαλοὶ, τὸ διὰ τῆς ἐν νόμῳ σκιδος γραφόμενον οὐκ ἐπεγνωκότες, καὶ τοὺς τῶν ἀγίων προφητῶν οὐ συνιέντες λόγους. Οὐκ ἐροῦσιν οὖν ἐτι τῷ μωρῷ ἄρχειν, ἀλλ' οὕτως μὴν οἱ τῶν μωρῶν ὑπηρεταὶ τοῖς παρ' αὐτῶν διδασκομένοις ἐροῦσι τὸ, Σίγα. Λελαλήχασιν μὲν γὰρ ἐν Βεελζεβούλ οἱ ἐν κόσμῳ σοφοί, καὶ δογματῶν σκαιῶν, καὶ ψυχρῶν, καὶ πρὸς γε τούτῳ καὶ ἀνοσίῳν γεγόνασιν εὑρεταί. Ἀλλ' εἰ τις ἔλοιτο ταῖς ἐαυτῶν ἀντιτάττεσθαι φλυαρίαις, καὶ ὥς

nibus; sed aures dabunt ad audiendum, et cor infirmorum attendet ut audiat, et linguæ balbutientes cito discent loqui pacem, et non ultra dicent ministri tui, Sile. Stultius enim stulta loquetur, et cor ejus vana intelliget, ut perficiat iniqua, et loquatur ad Dominum errorem, ad corrumpendum animas esurientes, et animas sitientes vacuas reddet. Consilium enim malorum iniqua cogitabit, ut corrumpant humiles sermonibus injustis, et dissipent sermones humilium in judicio. Pii autem prudentia cogitarunt, et consilium eorum monet. Oī δὲ εὐσεβεῖς συνετὰ ἐβουλεύσαντο,

Conveniet perpulchre verborum propositorum vis atque sententia, tum vocatis ex gentibus per fidem, tum sanguine Israelitico oriandis. Nam qui falso nominatis diis servierunt, hominibus freti ac fisci, apud illos sapientiæ famam, et summæ eloquentiæ opinionem et existimationem consecuti, in mentem fœdam et corruptam quasque adulterinam abducti sunt. Nam decepti sunt, et dixerunt ligno: Pater meus es tu; et lapidi: Tu me genuisti, et deos nuncupabant qui dii non sunt⁴⁴. Judæi verò, cum his qui præficebantur attenderint, fidem in Dominum nostrum Jesum Christum haud admiserunt. Existimarunt enim qui sacrarum Litterarum periti erant, melius quam illos consuluisse, et quid Deo gratum, quid populo subdito utilissimum esset, non ignorasse. Ergo non amplius, inquit, erunt hominibus confisi, sed adhibebunt aures, ut Servatoris sermones excipiant, et infirmorum cor aliquando tandem viriliter confirmatum ad cognitionem, attendet ut audiat. Linguæ autem balbutientes, id est, quæ recte loqui non sciunt unquam (est enim quodammodo balbuties, nihil posse in gloriā Dei, sed in celebrandis falso nominatis diis verba consumere), discent, inquit, loqui pacem. Loqui autem pacem, nihil aliud est quam in lingua habere Christum et quæ sunt ejus. Est enim ille pax nostra, secundum Scripturas. Balbuties quoque est Israelitis, non sustinere loqui Christi mysterium, sed garrire semper legem, et quæ in ea sunt umbras, et præcepta hominum atque doctrinas. Sed et hi, inquit, cessabunt, et omnis erit eorum de Christo sermo. Quod autem veteres doctores non ferent, ostendit, inquires: Et non ultra loquantur stulto ut imperet. Stulti enim plane, qui apud Græcos sapientes sunt. Infatuata est enim mundi sapientia. Stulti etiam Judæorum magistri ac doctores, qui in umbra legis quid scriptum esset non cognoverunt, et sermones sanctorum prophetarum non intellexerunt. Non igitur dicent amplius stulto, ut imperet, sed neque stultorum ministri, his qui apud eos docentur, dicent: Sile. Locuti sunt enim in Beelzebul, qui in mundo sunt sapientes, et dogmatum sinistrorum et frigidorum, et præterea etiam impiorum inventores. Verum si quis eorum nugis resistere vellet, et illas velut prodigiosas de-

⁴⁴ Jer. II, 27.

formare atque adulterare, assiliunt quidam eorum qui solent eis ministrare, et clamant ut sileant, qui volunt eorum diciis non contradici. Narrant enim moris fuisse, cum Pythagoræ discipuli loquerentur interdum frigida et ridicula, et multis incredibilia, illud dicere, Ipse dixit: hoc est, Sile, et fidem adhibe dogmatis inventori, etiam citra examen. Non igitur dicent, inquit, ministri tui, Sile. Loquetur enim stultus omnino stulta, sed et vana sentiet, et cor ejus unum habet scopum, ut peragat iniqua, et loquatur ad Dominum errorem. Nihil enim aliud quam error sunt Græcorum nugamenta, contra Dei gloriam concinnata, ad corrumpendos animos esurientes, et ad animos sitientes evacuandos. Descendi enim studio flagrant quidam aliquando, deinde ad istos imprudenter accedentes, nihil omnino utilitatis percipiunt: et licet esuriant et sitiant discere, ut videtur, aliquid semper, quod ipsis sit necessarium et utile, ad salutem animæ: tamen consilium, inquit, improborum, iniqua cogitabit, et hoc spectat, ut injustis sermonibus corrumpat, et in judicio sermones humilium dissipet. Amatores enim mundanæ sapientiæ, et perversorum dogmatum assertores, etiam omne adhibent studium ac diligentiam, ut sermones doctrinæ sanctorum mystarum, quos etiam humiles nominat, dispergant atque dissipent: quantumvis in judicio facti fuerint, id est, non oscitanter, sed expense et excusse, ac in sapientia superna ac divina. Nam hoc, opinor, docet addens: Pii vero prudentia cogitarunt, et hoc consilium manet. Etenim sapientum in mundo compta loquacitas evanuit. Obtinuit autem piorum consilium, id est, doctrina, sive prædicatio. Et pius esse dicimus, qui divinum et evangelicum sermonem his qui per universam terram sunt, administrant.

VERS. 9, 10. *Mulieres divites, surgite, et audite vocem* **ἐκ** *meam. Filia, in spe audite sermones meos. Diei anni mentionem facite in dolore cum spe.*

Mos est Scripturæ divinitus aspiratæ, mulierum personam sæpenumero vel urbibus, vel etiam villis apponere, et cum una est metropolis, reliquas ejus filias appellare, sicut nimirum et divinus David inquit de Sion, sive Jerusalem, et accolis: « Audivitis, et lætata est Sion, et exsultarunt filia Judææ ». Semper enim fere sunt circum matrem omnium dominam, parvæ et subditæ civitates. Inducitur ergo hic, ipsius Servatoris persona nobis, civitatibus Judææ consilium dans, et dicens: Mulieres divites, surgite, et audite vocem meam. Exhortatur itaque ut obedientiam velint colere, et admittere ipsius sermones, videlicet evangelicam et salutarem prædicationem. Divites vero ipsas nunc percommode appellat, utpote admodum populosas jam, habentesque innumeram incolarum multi-

ἐκτόπως γεγεννημένας κατακλιθεῖν αὐτάς, ἀναπιδῶσι τινες τῶν ἐκείνοις ὑπηρετεῖν εἰωθότων, ἀναφωνοῦσι τε σιγῇ, ἀναντιρρήτους εἶναι θέλοντες τὰς ἐκείνων φωνάς. Φασὶ γοῦν, ὅτι τοῖς Πυθαγόρου μαθηταῖς λαλοῦσιν ἔσθ' ὅτε ψυχρά τε καὶ καταγέλαστα, καὶ ἀπιστομένων παρὰ πολλῶν, ἔθος ἦν λέγειν τοῦτο, Αὐτὸς ἔφατο, τοῦτ' ἐστίν, Σίγα, καὶ δίδου τῷ τοῦ δόγματος εὐρετῇ καὶ ἀδασανίστως τὴν πίστιν. Οὐκέτι τοίνυν μὴ εἰπωσι, φησὶν, οἱ ὑπηρεταί σου, Σίγα. Λαλήσει γὰρ ὁ μωρὸς πάντως που μωρὰ, μάταια δὲ νοήσει καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ, ἕνα σκοπὸν ἔχουσα, τὸ συντελεῖν ἄνομα, καὶ λαλεῖν πρὸς Κύριον πλάνησιν. Πλάνησις γὰρ καὶ ἕτερον οὐδὲν, οἱ παρ' Ἑλλήσιν ὕβλοι κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης συντεθειμένοι, πρὸς τὸ διαφθεῖραι ψυχὰς πεινώσας, καὶ τὰς ψυχὰς τὰς διψώσας κενὰς ποιῆσαι. Μαθητιῶσι μὲν γὰρ ἔσθ' ὅτε τινες, εἰτα προσιέντες ἐκείνοις ἀκατασκέπτως ὀνίνανται μὲν παντελῶς οὐδὲν, δείκνυνται δὲ μᾶλλον, καίτοι πεινήσαντες καὶ διψήσαντες, τὸ μαθεῖν που πάντως ἀναγκαῖον αὐτοῖς καὶ χρήσιμον εἰς σωτηρίαν ψυχῆς· ἀλλ' ἡ βουλὴ, φησὶ, τῶν πονηρῶν ἄνομα βουλευέσεται, καὶ εἰς τοῦτο βλέπει πρὸς τὸ ψυχὰς καταφθεῖραι ἐν λόγοις ἀδίκους, καὶ διασκεδάσαι λόγους ταπεινῶν ἐν κρίσει. Οἱ γὰρ τῆς κοσμικῆς σοφίας ἐρασταί, καὶ τῶν διεισπραμμένων δογμάτων ὑπάσπισταί, καταστρατεύονται τῆς διδασκαλίας τῶν ἀγίων μυσταγωγῶν, οὓς καὶ ταπεινοὺς ὀνομάζει, καὶ πᾶσαν τιθενται σπουδὴν, ὥστε διασκεδάσαι τοὺς λόγους αὐτῶν, καίτοι γεγονότας ἐν κρίσει, τοῦτ' ἐστίν, οὐκ ἀτημελῶς, κεκριμένως δὲ μᾶλλον, καὶ ἐν σοφίᾳ τῇ ἀνωθεν, καὶ παρὰ Θεοῦ. Τοῦτο γὰρ, οἶμαι, διδάσκει προστιθεὶς, Οἱ δὲ εὐσεβεῖς συνετὰ ἐδουλεύσαντο, καὶ αὕτη ἡ βουλὴ μένει. Ἠργησε μὲν γὰρ τῶν ἐν κόσμῳ σοφῶν ἡ εὐκομπος ἀθυροστομία. Κεκράτηκε γὰρ τῶν εὐσεβῶν ἡ βουλὴ, τοῦτ' ἐστίν, ἡ μάθησις, ἥτοι τὸ κήρυγμα. Καὶ εὐσεβεῖς εἶναι φημὲν τοὺς τὸν θεὸν καὶ εὐαγγελικὸν τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν ἱεουργοῦντας λόγον.

Γυναῖκες πλούσιαι, ἀνάστητε, καὶ ἀκούσατε τῆς φωνῆς μου· θυγατέρες, ἐν ἐλπίδι ἀκούσατε τοὺς λόγους μου. Ἡμέρας ἐνιαυτοῦ μνηλεὶα ποιήσαθε ἐν ὁδῷ μετὰ ἐλπίδος.

Ἔθος τῇ θείᾳ Γραφῇ καὶ θεοπνεύστῳ, γυναικῶν πρόσωπον περιτιθεῖναι πλειστάκις ἢ πόλεσιν, ἢ καὶ κώμαις, ἀλλὰ καὶ μητροπόλεως οὐσης μίας, θυγατέρας αὐτῆς τὰς ἐτέρας ἀποκαλεῖν, καθάπερ ἀμέλει δὲ θεοπέσιος Δαβὶδ περὶ τῆς Σιών ἥτοι τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τῶν περιτοιχιδῶν φησὶν· « Ἦκουσε καὶ ἠψφράνθη Σιών, καὶ ἠγαλλίασαντο αἱ θυγατέρες τῆς Ἰουδαίας »· αἱ γὰρ πῶς περὶ μητέρα τὴν ἀπασῶν ἡγουμένην εἰσὶν αἱ μικραὶ τε καὶ ὑπ' αὐτῇ πόλεις. Εἰσχεκόμεναι τοίνυν ἐν τούτοις ἡμῖν τὸ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος πρόσωπον, ταῖς τῆς Ἰουδαίας πόλεσι συμβουλευσὼν καὶ λέγων· Γυναῖκες πλούσιαι, ἀνάστητε, καὶ ἀκούσατε τῆς φωνῆς μου. Προτρέπει μὲν οὖν εἰς τὸ ἐλέσθαι τιμῇ τὸ εὐπειθὲς αὐτάς, καὶ τοὺς παρ' αὐτοῦ προσεσθαι λόγους, δῆλον δὲ ὅτι τὸ σωτήριον καὶ εὐαγγελικὸν κήρυγμα· πλουσίας δὲ

** Psal. xcvi, 8.

αὐτάς ἀποκαλεῖ νυνὶ μάλιστα χρῆσίμως, ἅτε δὴ καὶ πολυανδρούσας ἔτι, καὶ ἀμέτρητον ἐχούσας τὴν τῶν ἐνοικούντων πληθύν, πλὴν οὐκ εἰς μακρὰν ἐσομένης ἐρήμους καὶ πενιχροτάτας, τό γε ἤκον, εἰς τὸ μηδὲνα τῶν ἐνοικούντων ἔχειν, εἰ μὴ τοῖς αὐτοῦ θεσπίσμασιν ὑπενεγκεῖν ἔλαιντο τὸν τῆς ἑαυτῶν διανοίας αὐχένα. Ὡ τοῖνυν γυναῖκες, φησὶν, ὦ θυγατέρες, ἀκούσατε τοὺς λόγους μου ἐν ἐλπίδι, τοῦτ' ἔστιν, οὐκ ἀμισθὶ μᾶλλον, ἀλλ' ἐπ' ἐλπίδι λαμπρᾶ. Τί δὴ οὖν ἄρα τὸ προσταττόμενον; Μελαν ποιήσασθε, φησὶν, ἡμερῶν ἐνιαυτοῦ καθ' ὃν ἐπέφανεν ὁ Χριστός, καὶ ἐνεκῆρυξεν ἐναργῶς ταῖς ἀνά πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν πόλεσιν τε καὶ κώμας. Ἐφη γὰρ αὐτός διὰ φωνῆς Ἰσαίου· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἵνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τυφοῖς ἀνάδλεψιν, ἀποστεῖλαι τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει, λάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν. » Ἀνάστητε τοῖνυν, φησὶν, τοῦτ' ἔστι, διαγρηγορήσατε, καὶ ἐλπίδα καλὴν προσοικισάμεναι κατὰ νοῦν μνημονεύσατε τῶν ἡμερῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ καθ' ὃν, ὡς ἔφη, τὸ παρὰ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ γέγονε κήρυγμα. Ἐπιτάττει δὲ μὴ παρειμένως· μήτε μὴν ἀμελῶς τοῦτο δρᾶν, ἀλλ' ὡς ἐν σπουδῇ καὶ μετὰ φροντίδος· κατορθοῦνται γὰρ οὕτω τὰ ἀγαθὰ.

Ἀνῆλθαι δὲ τρυγητὸς, κέπανται δὲ σπόρος, οὐκέτι μὴ ἔλθῃ· ἐκστῆτε, λυπήθητε, αἱ πεποιθυῖαι, ἐκδύσασθε, γυμναὶ γένεσθε, περιζώσασθε τὰς ὀσφύας, καὶ ἐπὶ τῶν μαστῶν κόπτεσθε. Ἐπὶ ἄγρου ἐπιθυμήματος, καὶ ἀμπέλου γενήματος, ἡ γῆ τοῦ λαοῦ μου ἀκάνθα καὶ χόρτος ἀναθήσεται, καὶ ἐκ πάσης οἰκίας εὐφροσύνη ἀρθήσεται. Πόλις πλουσία, οἰκοὶ ἐγκαταλειμμέναι, πλοῦτον πόλεως καὶ οἰκούς ἐπιθυμητοὺς ἀφήσουσι. Καὶ ἔσονται αἱ κῶμαι σπῆλαια ἕως τοῦ αἰῶνος, εὐφροσύνη θνῶν ἀγρίων, καὶ βοσκήματα ποιμένων.

Ὅτι τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ οὐκ ἀζήμιον, μᾶλλον δὲ ἀπάσης αἰκίας καὶ συμφορᾶς ἔσται πρόξενον τὸ μὴ βούλεσθαι παρὰ Χριστοῦ προσέσθαι λόγον, διαδείκνυσιν ἐν τούτοις. Ἐμελλον γὰρ αἱ κατὰ πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν καταδηθῆσεσθαι πόλεις, κατὰ πῦρ πύσης ἀπάσας τῆς Ῥωμαίων χειρὸς, ὡς δρᾶσθαι μὲν κενάνδρους αὐτάς, καταχερσωθῆναι τε καὶ τὰ ἐξαίρετα τῶν χωρίων, ὀχεσθαι τε πρὸς φυγὴν τοὺς διαδράναι μὴδὲ ἰσχύσαντας, οἴκου τε καὶ πλοῦτου διαπεσεῖν, καὶ θηρίων ἐνδιαίτημα τὴν πολυάνθρωπον ποτὲ γενέσθαι πάλιν ἢ κώμην. Εἰ δὲ δὴ τις βούλοιο καὶ πνευματικὴν ἐπὶ τοῖς προκειμένοις δέχεσθαι θεωρίαν, ἐκείνο συνήσει· Τρυγητὸν, ὡς γε οἶμαι, καὶ σπέρνον ἀποκαλεῖ τῆς νοητῆς εὐκαρπίας τὴν δύναμιν, καθ' ἣν ἔσμεν εὐάρεστοι τῷ Θεῷ, οὐχ ὅσον ἀκάνθαν τὴν πολυειδίῃ τίκτοντες ἀμαρτίαν, ἀλλ' ὡς πῶν τε καὶ εὐκαρπὸς γῆ παρὰ Θεῷ τιμώμενοι. Ἀποπεπτῶκται τοῖνυν τῆς νοητῆς εὐκαρπίας οἱ τάλανες Ἰουδαῖα· καὶ ὁ νοητὸς ἀμπέλων ἀκανθοτόκος γέγονε γῆ. Ἐπέμεινε γάρ, φησὶ, τοῦ ποιήσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δ' ἀκάνθα. » Ἐλρηται δὲ καὶ διὰ φωνῆς τοῦ προφήτου περὶ τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἀνεμυφθόρα ἔσπειραν, καὶ ἡ καταστροφή αὐτῶν ἐκδέξεται αὐτά. » Ἀράγμα

tudinem: verum brevi futuras desertas et egentissimas, ita ut nullum habituræ sint qui inhabitet, nisi ejus oraculis cervicem mentis suæ malint subjicere. O igitur, inquit, mulieres, o filiae: audite sermones meos in spe, id est, non absque mercede, sed potius cum spe ampla et splendida. Quid ergo jubetur? Mentionem facite, inquit, dierum anni quo apparuit Christus, et diserte prædicavit civitatibus et pagis per universam Judæam. Dixit enim ipse voce Isaïæ: « Spiritus Domini super me, propterea unxit me, ut fausta nuntium pauperibus misit me, ut prædicem captivis remissionem, et cæcis visum, ut dimittam confractos per remissionem, ut sanem contritos corde, ut proclamem annum Domini acceptum ». » Exsurgite igitur, id est, evigilate, et bona spe animo concepta, commemorate dies anni quo, ut dicebam, facta est a Christo omnium nostrum Salvatore prædicatio. Jubet autem ut hoc agant non remisse aut negligenter, sed studio et cura. Sic enim recte perficiuntur bona.

VERS. 11-14. Consummata est vindemia, cessavit semen, ut non amplius veniat. Obstupescite, **447** contristamini, confidentes, exuite vos, nude estote, cingite lumbos, et super ubera plangite: de agro cupiditatis et vite geniminis, terra populi mei spinam et gramen proferet, et ex omni domo lætitia tolletur: civitas dives, domus derelictæ, divitias civitatis et domos desiderabiles amittent: et erunt villæ speluncæ usque in sæculum, lætitia onagrorum, et pascua pastorum.

Non impunitum fore, sed causam efficientem omnis supplicii, et miseriæ Israelitis, hisce verbis ostendit, eo quod sermonem Christi non receperint. Erant enim civitates per universam Judæam vastandæ, incendente eas Romanorum manu, ut vacuæ viris conspicerentur, et loca eximia delerentur, et in fugam verterentur qui vix fugere valuerunt, domoque et divitiis exciderent, et civitas seu villa aliquando multis hominibus referta, habitaculum ferarum fieret. Sin etiam velit quis spiritualem intelligentiam in hisce verbis propositis accipere, illud cognoscet: Vindemiam et semen, ut arbitror, vocat intelligibilis fertilitatis virtutem, qua sumus Deo quasi terra pinguis et secunda. Exciderunt ergo intelligibili fertilitate hi miseri Judæi: et intelligibilis vinea, facta est terra parens et ferax spinarum. « Expectavit enim, inquit, ut ferret uvam, et tulit spinas ». » Dictumque est voce prophetæ de Israel, quod ventosa seminarunt, et subversio eorum excipiet ea. « Manipulus non habens vim conflucendi farinam ». » Consumpta ergo est, inquit, vindemia, id est, non amplius vinea nuncupaberis, nihil enim est tibi maturum. Cessavit se-

¹¹ Isa. Lxi, 1 seqq. ¹² Isa. v, 2. ¹³ Osee viii, 7.

men, non eris terra pariens bona, et fructuum m-
tium nutritrix. Hinc et meritissime obstupescite, id
est, percellimini et admiramini. Contristamini, con-
fidentes. Vos enim, inquit, quæ quondam super-
biistis in Deo, cum videritis cor vestrum omnis boni
mane, tunc tunc dolete. Exuite vos, nudæ estote,
accingite lumbos, et super ubera plangite. Ex agro
cupiditatis, et vile geniminis. Luctus, inquit, causa
est, quod pereat et prorsus vastetur ager 448 de-
siderabilis, et vinea admirabilis. Significat autem
per hæc Israel. Explicat illud etiam aliter, et
inquit: Terra populi mei spinam et gramen profe-
ret. In vastitatem enim redactus est Israel: dimisit
siquidem vineam suam, et nubibus imperavit ut
non depluerent in eam pluviam. Et facta est lætitia
onagrorum, et malorum pastorum pascua, nimirum
immundorum spirituum. Sic quoque beatus David,
velut de vinea Israele orationem conformans ad
universorum Servatorem Deum: « Vineam, inquit,
ex Ægypto transtulisti, ejecisti gentes, et plantasti
eam¹¹. » Deinde adjungit, inquiens: Quare destruxi-
sti sepem ejus, et vindemiant eam omnes qui trans-
eunt viam? Vastavit eam aper silvestris, et asinus
ferus depastus est eam. Quemadmodum enim loca
quæ inculta jacent, negligunt et abijciunt possesso-
res, et nulla illis cura est, quodcunque damnum
ipsis inferatur: sic et Deus noster virtutis amans,
relinquit animam, et omni nudam destitutamque
misericordia reddit, si bonorum operum fructibus
vacua sit.

τρόπον τὰ τῶν χωρίων κεχερωσμένα παραβρίπτουσιν οἱ κεκτημένοι, καὶ λόγος αὐτοῖς οὐδείς, καὶ εἰ πάν
αὐτοὺς ἐπιφέροιτο βλάβος· οὕτω καὶ ὁ φιλάρετος ἡμῶν Θεὸς ἀνίστηι ψυχὴν, καὶ φειδούς ἀπάσης ἀπο-
φαίνει γυμνήν, εἰ καρπῶν ἐρήμη γένοιτο τῶν εἰς ἀγαθοῦργίαν.

VERS. 15-18. *Donec adveniat in vos Spiritus ab ex-
celso, et erit solitudo Chermel. Et Chermel in saltum
deputabitur, et requiescet in solitudine judicium, et
justitia in Carmelo habitabit. Et erunt opera justitiæ,
pax, et obtinebit justitia requiem, et confidentes erunt
usque in æternum. Et habitabit populus ejus in ci-
vitate pacis, et habitabit confidens, et requiescet cum
divitiis.*

Tempus declarat, quo intelligibili secunditate
vacuum erit Israeliticum genus rebellans. Sermonem
enim transfert ad eos qui submissione et obedi-
entia Dominum nostrum Jesum Christum coluerunt, et
ad eos qui purgati sunt per fidem in ipsum, et facti
sunt participes sancti Spiritus. Futura enim sunt,
inquit, prædicta, et desolabitur propter effrenem
contumaciam Israel, donec adveniat in vos Spi-
ritus ab excelsis. Ut enim in Actis sanctorum apostolo-
rum legimus: « Erant omnes congregati in unum,
circiter dies sacræ Pentecostes. Ecce vero factus
est subito e cælo sonus, instar concitati et vehe-
mentis venti, et replevit domum ubi erant coacti: et
visæ sunt illis dispersitæ linguæ tanquam ignis et

οὐκ ἔχον ἰσχύον τοῦ ποιῆσαι ἄλευρον. » Ἀνάλωται
τοῖνον, φησὶν, ὁ τρυγητὸς, τοῦτ' ἐστίν, οὐκέτι χρη-
ματιεῖς ἀμπελῶν. Οὐδὲν γὰρ σοι τῶν ὠρίμων. Πέ-
παυται ὁ σπόρος, οὐκ ἔση καλλιτόκος γῆ καὶ καρπῶν
ἡμέρων τροφή. Ταύτητοι καὶ λίαν εἰκότως ἔκστητε,
τοῦτ' ἐστίν, καταπλάγῃτε, καὶ θαυμάσατε. Λυπήθητε,
αἱ πεποικυῖαι. Αἱ γὰρ πάλοι μέγα φρονεῖσαι, φησὶν,
ἐπὶ Θεῷ, ὅταν ἐρήμην τὴν ἑαυτῶν καρδίαν παντὸς
ἀγαθοῦ καταθρήσῃτε, τότε δὴ τότε λυπήθητε. Ἐκ-
δύσασθε, γυμναὶ γένεσθε, περιζώσασθε τὰς ὀσφύας,
καὶ ἐπὶ τῶν μαστῶν κόπτεσθε. Ἀπὸ ἀγροῦ ἐπιθυμή-
ματος καὶ ἀμπελίου γενήματος. Πρόφασίς ἐστίν τοῦ
θρήνου, φησὶ, τὸ ἀπολέσθαι, καὶ ἡφανίσθαι παντε-
λῶς ἀγρὸν ἐπιθυμητὸν, καὶ ἀμπελῶνα θαυμασμέ-
νον. Σημαίνει δὲ διὰ τοῦτου τὸν Ἰσραὴλ. Καταλευ-
καίνει δὲ καὶ ἐτέρως αὐτὸ, καὶ φησιν, ὅτι Ἡ γῆ τοῦ
λαοῦ μου ἀκανθα καὶ χόρτος ἀναθήσεται. Κατεχερ-
σώθη γὰρ, ὡς ἔφην, ὁ Ἰσραὴλ. Ἀνῆκε γὰρ τὸν ἀμπε-
λῶνα αὐτοῦ, καὶ ταῖς νεφέλαις ἐνετελλάτο τοῦ μὴ
βρέξαι εἰς αὐτὸν ὕετόν. Καὶ γέγονεν εὐφροσύνη ὄνων
ἀγρίων, καὶ πονηρῶν ποιμένων βοσκήματα, τοῦτ'
ἐστίν, τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων. Οὕτω καὶ ὁ μακά-
ριος Δαβὶδ ὡς περὶ ἀμπελῶνος τοῦ Ἰσραὴλ τοὺς
λόγους περιποιούμενος πρὸς τὸν τῶν ὄλων Σωτῆρα
Θεόν· « Ἀμπελον, φησὶν, ἔξ Αἰγύπτου μετήρας,
ἐξέβαλες ἔθνη, καὶ κατεφύτευσας αὐτήν. » Εἶτα
προσεπάγει λέγων· Ἰνα τί καθεῖλες τὸν φραγμὸν
αὐτῆς, καὶ τρυγῶσιν αὐτὴν ἅπαντες οἱ παραπορευέ-
μενοι τὴν ὁδόν; Ἐλυμήνατο αὐτὴν ὡς ἐκ δρυμοῦ, καὶ
μονιὸς ἄγριος κατενεμήσατο αὐτήν. Ὅνπερ γὰρ

C Ἔως ἂν ἐπέλθῃ ἐφ' ὁμᾶς Πνεῦμα ἀφ' ὕψους.
Καὶ ἔσται ἔρημος ὁ Χερμελ, καὶ ὁ Χερμελ εἰς
δρυμὸν λογισθήσεται. Καὶ ἀναπαύσεται ἐν τῇ
ἐρήμῳ κρῖμα, καὶ δικαιοσύνη ἐν Καρμηλέω κα-
τακίησει. Καὶ ἔσται τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης, εἰ-
ρήνη, καὶ κρατήσῃ ἡ δικαιοσύνη ἀνάπαντιν,
καὶ πεποιθότες ἔσονται ἕως τοῦ αἰῶνος· καὶ κα-
τακίησει ὁ λαὸς αὐτοῦ ἐν πόλει εἰρήνης, καὶ
ἐνοικήσῃ πεποιθώς, καὶ ἀναπαύσεται μετὰ
πλούτου.

Ἐναργῆ καθίστησι καὶ τὸν χρόνον, καθ' ὃν τῆς
νοητῆς εὐκαρπίας ἔρημον ἔσται τὸ ἐξ Ἰσραὴλ ἀπει-
θήσαν γένος. Μεθίστησι γὰρ τὸν λόγον ἐπὶ γε, φημι,
τοὺς ταῖς εὐπειθείαις τετιμηκότας τὸν Κύριον ἡμῶν
Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ κεκαθαρμένους μὲν διὰ τῆς εἰς
αὐτὸν πίστεως, γεγονότας δὲ καὶ ἐν μεθέξει τοῦ
ἀγίου Πνεύματος. Ἔσται γὰρ, φησὶ, τὰ προηγγελ-
μένα, καταχερσώθησεται δὲ διὰ τὸ ἐξῆγιον ὁ Ἰσραὴλ,
ἕως ἂν ἐπέλθῃ ἐφ' ὁμᾶς Πνεῦμα ἀφ' ὕψους. Ὡς γὰρ
ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἀνεγνωμέν·
« Ἦσαν πάντες συνηγμένοι ἐπὶ τὸ αὐτὸ, περὶ τὰ
ἡμέρας τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς. Καὶ ἰδοὺ ἐγένετο
ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος ὥσπερ φερομένης πνοῆς
βιαίας, καὶ ἐπλήρωσε τὸν οἶκον οὗ ἦσαν συνηγμένοι »

¹¹ Psal. LXXIX, 9.

καὶ ὠφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμενα γλῶσσαι, ὡσεὶ πυρρὸς, καὶ ἐκάθησαν (1) ἐφ' ἓνα ἕκαστον αὐτῶν, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέραις γλώσσαις, καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου ἀποφθέγγεσθαι αὐτοῖς. » (Ὅταν τοίνυν, φησὶν, ἔλθῃ ἐφ' ὑμᾶς τοὺς πιστευόντας τὸ ἄνωθεν τε καὶ ἐξ ὑψους Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τότε καὶ ἔρημος ἔσται ὁ Χερμελ. Τὸ δὲ Χερμελ ἦτοί οἱ Κάρμηλος ὄρος ἐστὶ παμμέγεθες ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ ὕλη ἄτεθασεία κατὰ κομον. Παρεικάζει τοίνυν αὐτὴν τε τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ ἅπασαν δὲ τὴν περὶ οἰκίδα χώραν τῷ Χερμελ, ἅτε δὴ καὶ ἀναριθμητὸν ἔχουσαν τὴν τῶν ἐνοικούντων πληθύν. Ἄλλ' ἔσται, φησὶν, ἔρημος καὶ λογισθήσεται εἰς ὄρυμόν. Ὁρυμὸν δὲ φησὶ τὴν ἀγρίαν ὕλην, ἥς ἡ χρεια πρὸς καύσιν. Ἐκκόπτεται γὰρ τὰ ἀνήμερα τῶν ξύλων, καὶ φλογὸς εἰσι τροφή. Ἐκκοπέντος δὲ τοῦ Χερμελ, καταλογισθέντος δὲ καὶ εἰς ἀγρίαν ὕλην, ἀναπαύσεται ἐν τῇ ἐρήμῳ κρίμα. Ἐρημὸν δὲ φησὶν αἰνιγματωδῶς τὴν τῶν ἐθνῶν χώραν, ἥς καὶ ἐτέρωθι διαμέμνηται λέγων αὐτὸς ὁ προφήτης Ἡσαΐας· «Εὐφράνθητι, ἔρημος ἡ διψῶσα. Ἀγαλλιάσθω ἔρημος, καὶ ἀνθήτω ὡς κρίνον. » Ἐρήμῳ δὲ παρεικάζεται διὰ τοὺς τὸ ἀκαρπὸν καὶ οἶον ἐψιλωμένον, καὶ ἀνεστηκὸς ἐν αὐτῇ εἶναι πανταλῶς οὐδέν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο πεπλούτηκε. Πέφηνε καὶ εὐδενδροτάτῃ πνευματικῶς, ὅτι κατέκχησεν ἐν αὐτῇ Χριστός. Καὶ γοῦν ἔφη διὰ φωνῆς πάλιν τοῦ προφήτου Ἡσαΐου· «Καὶ ποιήσω ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, ποταμούς θήσω, εἰς τὴν ἀνυδρὸν γῆν, κέδρον, καὶ πύθον, καὶ μυρίνην, καὶ κυπάρισσον, καὶ λεύκην. » Σημαίνονται γὰρ διὰ τούτων, αἱ διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν εὐδοκιμοῦσαι ψυχαὶ, καὶ ἐς ὑψος ἡρμέναι τὸ ἐκ διαφόρου καὶ πολυειδοῦς ἀρετῆς. Ἀναπαύσεται τοίνυν, φησὶν, ἐν τῇ ἐρήμῳ κρίμα, καὶ δικαιοσύνη ἐν τῷ Καρμήλῳ κατοικήσει, ἀντὶ τοῦ, ἀγαθὸν ἐμπολιτεύσεται τῇ τε ἐρήμῳ καὶ τῷ Καρμήλῳ. Ὁ δὲ Χερμελ καὶ ὁ Κάρμηλος, οὐχ ἑτερόν τι, καὶ ἑτερόν ἐστιν, ἀλλ' ἐν ὄρει τὸ δι' ἀμφοῖν σημαίνεται. Πῶς οὖν ἄρα καὶ ἔρημον ἔσται καὶ εἰς ὄρυμόν λογισθήσεται, καὶ ἐν αὐτῷ κατοικήσει δικαιοσύνη; Φαμέν ὅτι οὐχ εἰς ἅπαν ἐκπέπτωκε τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος ὁ Ἰσραὴλ, σέσωσται δὲ τὸ κατὰλειμμα, καὶ συναγελάζονται τοῖς ἐξ ἐθνῶν οἱ ἐξ αὐτῶν πιστεύσαντες. Καὶ κατέκχησεν ὁ Χριστὸς ἐν τούτοις τε χἀκείνοις, ὃς ἐστὶ δικαιοσύνη καὶ κρίμα. Δεδικαιώμεθα γὰρ ἐν αὐτῷ, δικαίῳ τε δὲ καὶ ὀρθῷ κρίματι καταργηθείσης τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἀνηρημένου τοῦ Σατανᾶ. Τί οὖν ἐν ἐρήμῳ ἐργάσεται κατοικήσας ὁ Χριστὸς, ὃς ἐστὶ δικαιοσύνη, διατρανοὶ λέγων· Καὶ ἔσται τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης, εἰρήνη. «Ἐλθὼν γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὡς ὁ Παῦλος φησὶν, ἐὺηγγελίσαστο εἰρήνην τοῖς μακρὰν, καὶ εἰρήνην τοῖς ἐγγύς, ὁ τοῦ» ἐστίν, Ἑλλήσι τε καὶ Ἰουδαίοις· ἐκράτουν δὲ παρ' ἡμῖν ἡ δικαιοσύνη τὴν ἀνάπαυσιν. Εἰρηνεύσαντες γὰρ πρὸς Θεὸν, καὶ καταλύσαντες τὴν ἐχθρὰν, ἐν πόλεσιν ἐσμεν ἀναπαύσας, καὶ τῆς εἰ; αἰῶνας τρυφῆς. Καὶ γεγόναμεν ἐν

A insederunt unicuique 449 eorum, et cœperunt loqui diversis linguis, sicut Spiritus dabat eis eloqui ». » Quando igitur, inquit, venerit in vos credentes e supernis et ab excelso Dei Spiritus, tunc et solitudo erit Chermel. Chermel autem sive Carmelus mons est ingens in Judæa, et silva spissa densius. Comparat itaque Chermelo ipsam Jerusalem, et omnem finitimam regionem, scilicet quæ innumerabilem habet multitudinem inhabitantium. Sed erit, inquit, solitudo, et reputabitur ut silva. Silvam dicit horridum et agreste nemus, cujus usus est combustio. Excinduntur enim ligna squalida et horrentia, et flammæ sunt fomentum. Exciso igitur Chermelo, et reputato instar agrestis silvæ, requiescet in solitudine iudicium. Solitudinem dicit ænigmatica B gentium regionem, cujus et alibi meminit ipse propheta Isaias, dicens : « Lætare, solitudo, quæ sitis ; exsultet solitudo, et floreat ut lilium ». » Comparat autem solitudini, eo quod infructuosa sit, et velut nudata, in qua etiam nulla arbor unquam crevit. Sed hæc ditata est, et facta est arboribus densissima spiritualiter, quando in ea Christus habitavit. Et sane iterum dixit voce prophetæ Isaiæ : « Et faciam in solitudine aquam, et in loco aquis carente fluvios ; collocabo in terra aqua carente cedrum, et buxum, et myrtum, et cypressum, et populum ». » Significantur enim per hæc animæ probatæ per fidem in ipsum, et erectæ in altum, variorum et multiplicium virtutum fastigium. Requiescet igitur, inquit, in solitudine iudicium, et justitia in Carmelo habitabit, pro, bonum versabitur in solitudine et Carmelo. Chermel et Carmelus non diversa sunt, sed utroque unus idemque mons significatur. Quomodo igitur solitudo erit, et in silvis numerabitur, et in eodem habitabit justitia? Dicimus non in totum excidisse a conjunctione cum Deo Israel, sed reliquæ salvæ sunt, et congregantur cum gentilibus qui ex illis crediderunt, et Christus tam in his quam in illis habitavit, qui est justitia et iudicium. In illo enim justificati sumus, et justo et recto iudicio, abolito peccato, et sublato Satana. Quid igitur Christus qui habitavit, qui justitia est, in solitudine effecturus sit declarat, inquiens : 450 Et erunt opera justitiæ, pax. « Adveniens enim Dominus noster Jesus Christus, » ut ait Paulus, « evangelizavit pacem vobis qui longe fuistis, et pacem iis qui prope », id est, et Græcis et Judæis : obtinuitque nobis justitia requiem. Pace enim facta cum Deo, et dissoluta inimicitia, in civitatibus sumus requietis et æternæ voluptatis. Et facti sumus in illo confidentes, usque in æternum, et habitavimus in civitate pacis, id est, Ecclesia Dei viventis. In ea enim habitat Christus, qui est pax. Et requievimus cum divitiis. Qui enim omnibus bonis et omni virtute egebamus, a Deo alieni in mundo, et spem non habentes, di-

» Act. II, 21 seqq. » Isa. XXXV, 4. » Isa. XLII, 19. » Ephes. II, 17.

(1) Ἐκάθισαν, ad linguas refert Cyrillus.

τοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, καὶ τὸν ἐν δόγμασιν ἀβρογὰτο, condidit duos in unum novum hominem, faciens pacem, et reconciliavit Deo, iugum imponens ambohus unum, et conjungens animorum consensu, per fidem, et charitatem, et sanctificationem **. » Bovi vero assimilat Judæorum gentem : mundum enim animal est, secundum legem, bos, et oblatum est in odorem bonæ fragrantiae Deo. Asinus autem immundus. Et quidem cum primogenita animantium jussisset offerri Deo : « Sanctificabis enim mihi, inquit, omne primogenitum aperiens vulvam : » rejecit asinum, sic dicens : « Omne aperiens vulvam asini mutabis ove **. » Verum enimvero etiamsi impurus fuerit, propterea quod erraverit forte gentium populus, tamen sanctificatus est per fidem : in Christo etenim justificatus est, et vetera peccata sacrosancto baptismo abluit, et promiscue, ut dicit, cum Judæis jugo Servatoris nostri subjectus est.

Οὐαὶ τοῖς τάλαιπωροῦσιν ὑμᾶς· ὑμᾶς δὲ οὐδεὶς ποιεῖται τάλαιπῶρους, καὶ ὁ ἀθετῶν ὑμᾶς οὐκ ἀθετεῖ. Ἀλώσονται οἱ ἀθετοῦντες, καὶ παραδοθήσονται, καὶ ὡς σῆς ἐπὶ ἱματίου, οὕτως ἡττηθήσονται.

Μακαρίους ὀνομάζει τοὺς σπειρόντας ἐπὶ πᾶν ὕδωρ, οὗ βοῦς καὶ ὄνος πατεῖ. Ἐλέγομεν δὲ σημαίνεσθαι διὰ τοῦτων τοὺς τε ἐξ Ἰουδαίων, καὶ μέντοι τοὺς ἐξ ἐθνῶν διὰ τῆς πίστεως κεκλημένους εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλ' ἦν εἰκὸς διαλογίζεσθαι τινὰς, καὶ μὴν καὶ φράσαι· Εἴτα πῶς οἱ τοιοῦτοι μακάριοι διωκόντων αὐτοὺς τῶν φρονούντων τὰ ἐν κόσμῳ, καὶ ἀφορήτοις μὲν περιστάσεσι περιβαλόντων ἀεὶ, κατακομιζόντων δὲ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ τεθνάναι πολλάκις; Ἀνανήψει τοίνυν ὁ λόγος εἰς παράκλησιν τῶν πεπιστευκότων καὶ φησιν· Οὐαὶ τοῖς τάλαιπωροῦσιν ὑμᾶς, ὑμᾶς δὲ οὐδεὶς ποιεῖ τάλαιπῶρους. Τὸ μὲν γὰρ παθεῖν διὰ Χριστὸν τοῖς ἁγίοις εὐκλεές, τοῖς γε μὴν ἐπιφέρουσι τοὺς διωγμοὺς, ὀλέθρου τὸ χρῆμα πρόξενον. Ἐαυτοὺς οὖν ἔρα τάλαιπῶρους ἀποφαινοῦσι, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον τοὺς πεπονθότας, εἴπερ οἱ συμπάσχοντες συμβασιλεύσουσι τῷ Χριστῷ. Ἀλλὰ κἄν εἰ τις ὑμᾶς ἀθετήσῃ, φησιν, ἑαυτὸν καὶ οὗτος ἀθετεῖ. Ἀλώσονται γάρ οἱ τοῦτο δρᾶν εἰωθότες, τοῦτ' ἐστίν, οὐ διαφεύξονται τὰ ἐκ τῆς θείας ὀργῆς· ἔσονται δὲ ταῖς ἐπενεχθσομέναις αὐτοῖς δίκαις οἰονεῖ πρὸς κατὰδρωσιν, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἱμάτιον ὑπὸ σιγῆς. Οὐκοῦν ὁ μὲν πόνος τοῖς ἁγίοις, ὡς ἔφην, τῶν εἰς αἰῶνα πρόξενος ἀγαθῶν. Τό γε μὴν ἐλέσθαι κακοῦν οὐκ ἀζημίον. Μᾶλλον δὲ τῆς ἀπασῶν ἐσχάτης πρόφασις ἔσται δίκη.

Κύριε, ἐλέησον ἡμᾶς, ἐπὶ σοὶ γὰρ πεποιθάμεν. Ἐγενήθη τὸ σπέρμα τῶν ἀπειθούντων εἰς ἀπώλειαν. Ἡ δὲ σωτηρία ἡμῶν ἐν κυρίῳ θλήψεται.

Θεοῦ τοῖς ἁγίοις προσπεφωνηκός· Οὐαὶ τοῖς τάλαιπωροῦσιν ὑμᾶς· ὑμᾶς δὲ οὐδεὶς ποιεῖ τάλαιπῶρους· ἐκ πολλῆς ἄγαν περιχαρείας αὐτοὶ μονονουχί, καὶ ἀνασκιρτώντές φασιν· ὅτι τῶν ἀπειθεῖν ἐλομένων ἀνόντητος ἔσται πᾶς πόνος, καὶ ὅτι πολλὴν νοσοῦντες τὴν ἀκαρίαν ραδιοῦνται πρὸς ὀλεθρον, σωτηρίας δὲ

abrogato, condidit duos in unum novum hominem, faciens pacem, et reconciliavit Deo, iugum imponens ambohus unum, et conjungens animorum consensu, per fidem, et charitatem, et sanctificationem **. » Bovi vero assimilat Judæorum gentem : mundum enim animal est, secundum legem, bos, et oblatum est in odorem bonæ fragrantiae Deo. Asinus autem immundus. Et quidem cum primogenita animantium jussisset offerri Deo : « Sanctificabis enim mihi, inquit, omne primogenitum aperiens vulvam : » rejecit asinum, sic dicens : « Omne aperiens vulvam asini mutabis ove **. » Verum enimvero etiamsi impurus fuerit, propterea quod erraverit forte gentium populus, tamen sanctificatus est per fidem : in Christo etenim justificatus est, et vetera peccata sacrosancto baptismo abluit, et promiscue, ut dicit, cum Judæis jugo Servatoris nostri subjectus est.

CAP. XXXIII. VERS. 1. *Væ, qui miseros faciunt vos? sed nemo vos facit miseros: et qui reprobat vos, non reprobat. Capiuntur reprobantes, et tradentur, et ut linea in vestimento, sic isti superabuntur.*

452 Beatos nominat qui serunt in omni aqua, ubi bos et asinus calcant. Diximus per hæc significari, tum ex Judæis, tum ex gentibus per fidem ad agnitionem Christi vocatos. At verisimile erat quosdam disputaturos et dicturos : Ergo qui tandem beati sint ejusmodi, cum eos persequantur hi qui mundana sapiunt, et difficultatibus intolerabilibus semper implicent, et sæpe in capitis adducant periculum? Vigilat igitur et excitatur hæc oratio ad consolationem credentium, et inquit : Væ illis qui vos faciunt miseros, vos autem nemo miseros reddit. Pati enim propter Christum, sanctis gloriam, inferentibus autem persecutionem, parit exitium. Seipsos ergo miseros efficiunt, non eos qui passi sunt : siquidem qui compatiuntur, conregnant cum Christo. Atqui, inquit, si quis vos repudiaverit, seipsum etiam repudiat. Capiunturque qui hoc facere solent, id est, non effugient iram divinam : sed erunt pœnis sibi illatis velut exesi et exhausti, veluti certe vestimentum a linea. Itaque labor, ut dixi, sanctis æternorum bonorum conciliator est. At qui volunt malo afficere Deo dicatos, non erunt immunes, imo his qui hoc faciunt extremi supplicii causa est.

τοὺς ἀνακειμένους τῷ Θεῷ, τοῖς τοῦτο πράττουσιν

VERS. 2. *Domine, miserere nostri, in te enim confisi sumus. Redactum est semen incredulorum ad interitum, at salus nostra in tempore afflictionis.*

Postquam Deus afflatus fuisset sanctos : Væ his qui miseros reddunt vos, cum tamen vos nemo miseros reddat : præ immenso gaudio illi, tantum non exsillientes dicunt, et misericordiam quaerunt, et in ipso omnem spem habent. Quod autem infidelium omnis labor irritus futurus sit, quodque multi

** Ephes. II, 14 seqq. ** Exod. 31, 19.

sterilitate laborantes et infructuosi, ad interitum A
ruituri sint, cum his salus dabitur, semper suis
temporibus demonstrabitur. Omnis enim in Christo
virtus ipsorum, etiamsi prorsus debiles esse non-
nunquam videantur, quatenus, inquam, persecu-
tione inimicorum premantur. Sed tunc maxime is
qui servare novit, mansuetudinis erga illos et auxilii
supernis magnitudinem exerit. Itaque tempore
afflictionis maxime salus est sanctis mystagogis.
Quod ostendet sapientissimus Paulus, scribens :
« Quando ergo infirmus 453 sum, tum potens sum. »
Cui universorum Salvator : « Sufficit tibi gratia mea.
Potentia enim mea in infirmitate perficitur ¹. »

VERS. 3, 4. *Propter vocem timoris tui obstupe-*
runt populi : a timore tuo, et a sublimitate tua di-
spersæ sunt gentes. Nunc autem congregabuntur B
spolia vestra, parvi et magni : perinde ac si quis
congreget locustas, sic illudent vobis.

Prorsus penitusque fore ut increduli Israelitæ,
qui filium Christianum non admiserunt, omnium
turpissima et indignissima paterentur, et lex Mo-
saica proclamavit ante, et nihilominus etiam sancto-
rum prophetarum sermones ostendunt. Et ipse auleo
Christus dixit : « Quando videritis obsessam undi-
que a militibus Jerusalem, tunc dicetis montibus :
Operite nos ; et collibus : Cadite super nos ². »
Propter vocem igitur timoris tui, inquit, nimirum
quæ concutit timore, obstupuerunt populi : illud,
ἐξέστησαν, dicit, pro percussi sunt. Quo modo stu-
pore percussi sunt ? Præ magnitudine, ut arbitror,
calamitatis. Intoleranda enim mala dementant, et
veluti stultum reddunt patientem. Sin quis malue-
rit ἐξέστησαν alio modo intelligere, significare po-
test hæc vox, patria ejecti sunt, sic autem in omnes
gentes dispersi sunt. Et hactenus vox sanctorum pro-
phetarum. Jam persona Dei infertur, dicens illis vide-
licet attonitis : Nunc congregabuntur spolia vestra,
parvi et magni. Non enim diu, inquit, erit cum trade-
mini hostibus, neque procrastinabuntur minæ, sed pri-
mo quoque tempore prædæ eritis, parvus et magnus.
Sic vos colligent hi qui vastant, ut si quis multi-
tudinem locustarum in agris congreget non cum
labore hoc efficiens, sed facile et velut per lusum.
Dicere autem possit aliquis hoc ipsum passum esse
Israelæm, etiam spiritualiter traditum Satanæ, et
impuri spiritibus tanquam hostibus, in direptionem,
et ut tanquam locustæ irrisioni prostituantur.

δὲ μᾶλλον, καὶ ὅσον ὡς ἐν ἀθύρματι. Φαίη δ' ἂν τις αὐτὸ δὴ τοῦτ' ἐπεπονθέναι τὸν Ἰσραὴλ, καὶ πνευ-
ματικῶς παραδοθέντα τῷ Σατανᾷ, καὶ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι, καθάπερ τισὶ πολέμοις εἰς δι-
αρπαγὴν, καὶ εἰς γὰρ τὸ δεῖν ἀκριδῶν δίχην ἐμπαιζέσθαι.

VERS. 5, 6. *Sanctus Deus qui habitat in excelsis.*
Repleta est Sion iudicio et justitia : in lege traden-
tur, in thesauris salus 454 nostra. Illic sapientia,
et scientia, et pietas erga Dominum : hi sunt thesauri
justitiæ.

τῆς δοθησομένης αὐτοῖς ἑστὰς τοῦ πάντως κατὰ και-
ροῦς ἡ ἀνάδειξις. Πᾶσα γὰρ δύναμις αὐτῶν ἐν
Χριστῷ. Κἂν εἰ δοκοῖεν ὅλως ἀσθενῆσαι ποτε κατὰ
γὰρ φημι τὸ διώκεσθαι παρ' ἐχθρῶν, ἀλλ' οὖν τότε
δὴ μάλιστα τῆς εἰς αὐτοὺς ἡμερότητος, καὶ τῆς ἀνω-
θεν ἐπικουρίας ἐμφανίζει τὸ μέγεθος ὃ σῴζειν εἰδώς.
Οὐχοῦν ἐν καιρῷ θλίψεως ἡ σωτηρία τοῖς ἁγίοις
μάλιστα μυσταγωγοίς. Καὶ τοῦτο δείξει γράφων ὁ
πάνσοφος Παῦλος : « Ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνα-
τός εἰμι. » Καὶ μὴν καὶ πρὸς αὐτὸν ὁ τῶν ὅλων Σω-
τὴρ : « Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου. Ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν
ἀσθενείᾳ τελειοῦται. »

Διὰ φωνὴν τοῦ φόβου σου ἐξέστησαν λαοί.
Ἀπὸ τοῦ φόβου σου καὶ ἀπὸ τῆς ὑψώσεώς σου
δισσπάρησαν εἰς τὰ ἔθνη. Νῦν δὲ συναχθήσεται B
τὰ σκῦλα ὁμῶν μικροῦ καὶ μεγάλου. Ὅν τρόπον
ἐάν τις συνάγῃ ἀκριδας, οὕτως ἐμπαιξουσιν
ὁμῖν.

Ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως ἀπειθεῖν ἐλομένους τοῖς
ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν οὐ προσαιμέ-
νοις τὰ πάντων αἰσχίστα παθεῖν συμβήσεται· καὶ οὕ-
τως μὲν ὁ διὰ Μωσέως παρακεκράγει νόμος, οὐδὲν
δὲ ἤττον καὶ οἱ διὰ τῶν ἁγίων προφητῶν ἐμφανίζουσι
λόγοι. Καὶ μὴν καὶ αὐτὸς ἔφη Χριστός : « Ὅταν ὠνητε
κυκλουμένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλὴμ, τότε
ἐρεῖτε τοῖς δρεσι· Καλύψατε ἡμᾶς, καὶ τοῖς βουνοῖς·
Πέσατε ἐφ' ἡμᾶς. » Διὰ τὴν φωνὴν τοίνυν, φησί, τοῦ
φόβου σου, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν καταπτοῦσαν εἰς φόβον,
ἐξέστησαν λαοί, τὸ δὲ, ἐξέστησαν, ἀντὶ τοῦ, κατεπλά-
γῃσαν, φησί. Πεπονθέναι δὲ τὴν κατάπληξιν. Τίνα
τρόπον ; Ἀπὸ γὰρ, οἶμαι, τοῦ μεγέθους τῆς συμφορᾶς.
Τὰ γὰρ ἀφόρητα τῶν κακῶν, ἐξω τίσῃσι φρενὸς, καὶ
ὅσον ἀσύμετον ἀποφαίνει τὸν πεπονθέντα. Εἰ δὲ δὴ τις
ἐκιστο τὸ, ἐξέστησαν, καὶ καθ' ἕτερον τρόπον χρῆναι
νοεῖν, κατασημῆναιεν ἂν ἡ φωνή, ἀντὶ τοῦ, ἐξω τῆς
ἐνεγκούσης γεγόνασιν. Οὕτω δὲ δισσπάρησαν εἰς
πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ μέχρι μὲν τούτων ἡ τῶν ἁγίων
προφητῶν φωνή, τὸ δὲ γὰρ τοῦ Θεοῦ πρόσωπον εἰσφέ-
ρεται παραχρῆμα λέγον αὐτοῖς, δηλονότι τοῖς ἐκπε-
πληγμένοις καὶ δισσπαρμένοις, ὅτι Νῦν συναχθήσε-
ται τὰ σκῦλα ὁμῶν, μικροῦ καὶ μεγάλου. Οὐ γὰρ εἰς
μακρὰν, φησί, παραδοθήσεσθε τοῖς ἐχθροῖς, οὐδὲ εἰς
ὑπερθέσεις βαδιέσθαι τὸ ἀπειλούμενον. Ἀλλ' αὐτίκα
δὴ μᾶλλον πορευθήσεσθε μικρός τε καὶ μέγας. Οὕτω
τε ὁμᾶς οἱ καταδουλοῦντες συλλέξεσθαι, ὡς ἂν εἰ καὶ
τις τῶν ἐν ἀγροῖς τὴν τῶν ἀκριδῶν συναγείρῃαι
πληθύν, οὐ οὖν πόνῳ τὸ χρεῖμα πληρῶν, ἀπονητὶ
ἄγιος ὁ Θεὸς ὁ κατοικῶν ἐν ὑψηλοῖς. Ἐν-
επιλήσθη Σιών κρίσεως καὶ δικαιοσύνης. Ἐν νό-
μῳ παραδοθήσονται, ἐν θησαυροῖς ἡ σωτηρία
ἡμῶν, ἐκαὶ σοφία, καὶ ἐπιστήμη, καὶ εὐσέβεια
πρὸς τὸν Κύριον· οὗτοι εἰσι θησαυροὶ δικαιοσύ-
νης.

¹ II Cor. xii, 9, 10. ² Luc. xxiii, 29, 30.

Ἀναφωνοῦσι πάλιν οἱ ἄγιοι, καὶ ταῖς καθηκούσαις Ἀ
 δοξολογίαις καταγεραίρειν ἐπείγονται τὸν τῶν ὅλων
 Σωτῆρα Θεὸν τὸν κατοικοῦντα ἐν ὑψηλοῖς, ἢ ἐν τοῖς
 οὐρανοῖς δηλονότι, ἢ καὶ ἐν κτίσμασι λογικοῖς ὧν ἂν
 εἴη τὸ ὕψος, ὡς ἐν νοητῷ μεγέθει τῆς πολυειδοῦς
 ἀρετῆς. Δοξολογοῦσι τοίνυν τὸν Θεὸν κατατεθιπόντες
 τὴν Σιών, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ, χρί-
 σσεως καὶ δικαιοσύνης ὁρῶντες ἐμπεπλησμένην. Ἡ
 μὲν γὰρ ἐπίγειος Ἰερουσαλήμ τῆς οὕτω λαμπρᾶς
 ἀπολείπεται διξῆς. Προσῆκατο γὰρ οὐδαμῶς τὴν
 παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς δικαιοσύνην, τοῦτ' ἐστὶ, Χρι-
 στόν. Ἡ δὲ γε ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, ἡ νοητὴ καὶ
 ἀληθευτέρα Σιών μεστὴ γέγονε κρίσεως καὶ δικαιο-
 σύνης· ἡ δὲ κρίσις ἐν τούτοις, τὴν δικαιοκρασίαν τὴν
 ἐφ' ἐκάστῳ πράγματι δηλοῖ. Ζῆν γὰρ ἔθος τοῖς
 ἁγίοις λογικῶς, καὶ ἐννόμως, καὶ κατευφραίνεσθαι
 ἐν τῶν εὐαγγελικῶν θεοπισματίων. Εἴτα θαυμάζουσι
 τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς νόμον μὲν ἔχοντας, καίτοι δο-
 θέντα παρὰ Θεοῦ πρὸς ἐπικουρίαν, ἀπολωλότας δὲ δι'
 αὐτοῦ. Ὡς γὰρ ὁ μακάριος γράφει Παῦλος, « Ἀτεθοῦν-
 τες τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν ζητοῦν-
 τες στήσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν.
 Τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ
 πιστεύοντι. » Ὁ μὲν γὰρ νόμος ἦν ἐν σκιαῖς μέχρι
 καιροῦ διορθώσεως κείμενος. Ἀναλάμψαντος δὲ τοῦ
 νέου κηρύγματος, καὶ τῆς ἀληθείας εἰσχεκομισμένης,
 ἐχρῆν δὴ πού πάντως· ἀρῆσαι τοὺς τύπους, καὶ
 ἀπρακτῆσαι τὴν σκιά· ἀλλ' ὁ φιλόνομος Ἰσραὴλ,
 καίτοι τῷ νόμῳ συναγορεύειν ἐθέλων, ἐνιστάμενός τε
 ταῖς Μωσέως ἐντολαῖς, εὐσεβεῖ· τε διὰ τούτου νομί-
 ζων, παραδεδόται τοῖς ἔχθορσι. Οὐ γὰρ ἔδει ταῖς οὕτω
 μακρᾶς ἀπειθείαις ἀτιμάζειν τὴν ἀλήθειαν. Οὐκοῦν
 ἐν νόμῳ παραδοθήσονται. Ἡμῖν δὲ τοῖς ἐξ ἐθνῶν πι-
 στεύουσι καὶ ὁ πάλαι δι' ἀγγέλων λαληθεὶς νόμος
 μεσολαβούντος Μωσέως· θησαυρὸς ἡράθη σωτηρίας.
 Ἐκεῖ γὰρ, τοῦτ' ἐστίν, ἐν αὐτῷ σοφία τέ ἐστι καὶ
 ἐπιστήμη, καὶ εὐσέβεια πρὸς τὸν Κύριον. Διακέρχραγε
 γὰρ ὁ Μωσέως νόμος τὸ τοῦ Χριστοῦ μυστήριον, καὶ
 τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὴν δύναμιν ὡς ἐν σκιαῖς
 εὐρήσομεν, ἰσχυρὸν ἐνιέντες τοῖς γεγραμμένοις τὸν
 νοῦν. Καὶ γοῦν ἔφασκεν ὁ Σωτὴρ τοῖς Ἰουδαίων δή-
 μοις· « Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῇ, ἐπιστεβετε ἂν ἐμοί,
 καὶ ἐγὼ ἐμοῦ κείνους ἔγραψεν. » Οὐκοῦν θησαυρὸς
 δικαιοσύνης ὁ νόμος τοῖς οὐ προσέχουσι τῇ
 σκιᾷ, διακλύπτουσι δὲ μάλλον αὐτήν, καὶ τὸ τῆς ἀληθείας
 κάλλος πολυπραγμονεῖν σπουδάζουσι.

Ἰδοὺ δὴ ἐν τῷ φόβῳ ὑμῶν αὐτοὶ φοβηθή-
 σονται· οὐδ' ἐφοβεῖσθε φοβηθήσονται ἀφ' ὑμῶν·
 ἄγγελοι ἀποσταλήσονται ἀξιούντες εἰρήνην, πι-
 κρῶς κηλαῶντες, παρυκαλοῦντες εἰρήνην. Ἐρη-
 μωθήσονται γὰρ αἱ τούτων ὁδοί, πέπνυται ὁ
 φόβος τῶν ἐθνῶν, καὶ ἡ πρὸς τούτους δια-
 θήκη αἵρεται, καὶ οὐ μὴ λογισθῆσεσθε αὐτοὺς
 ἀνθρώπους.

Ἐπὶ τούτοις ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος
 παραθαρσύνων ὁρᾷ τοὺς ἁγίους μυσταγωγούς·
 καὶ φόβου παντὸς ἀπαλλάττων, καὶ τῶν ἐσόμενων
 αὐτοῖς ἀγαθῶν προαναφαίνων τὸ πλάτος. Ἐδίδωκεν
 μὲν γὰρ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους οἱ τέλανε· Ἰουδαῖοι·

Interloquuntur rursus sancti, et debitis laudibus
 ornare satagunt universorum Servatorem Deum, qui
 in excelsis habitat, vel in caelis videlicet, vel in
 aedificiis ratione praeditis, quorum altitudo sita est
 in multiplicium virtutum intelligibili magnitudine.
 Gloriam igitur canunt Deo, suspicientes nimirum
 Sion, id est Christi Ecclesiam, videntes eam judi-
 cio et justitia repletam. Terrena enim Jerusalem
 hac tam illustri gloria destituitur. Nequaquam enim
 admisit justitiam Dei et Patris, id est, Christum.
 Ecclesia autem gentium, intelligibilis et verier Sion,
 plena facta est iudicio et justitia. Iudicium hic ju-
 stum in re quaque iudicium denotat. Solent enim
 sancti congruenter rationi et legibus vivere, et
 evangelicis oraculis semel oblectare. Deinde admi-
 rantur Israelitas, legem habentes a Deo traditam in
 auxilium, per eam tamen perire. Nani, ut beatus
 Paulus scribit, « Rejicientes Dei justitiam, et pro-
 priam stabilire quærentes, justitiæ Dei non sunt
 subjecti. Finis enim legis Christus, ad justitiam
 omni credenti. » Lex namque erat in umbris, us-
 que ad tempus reformationis posita; nova vero
 prædicatione elucescente, et veritate introducta,
 omnino cessare figuras oportuit, et umbras exolo-
 scere. Sed contentiosus et pertinax Israel, etiamsi
 voluerit legi consentire, et Moisaicis præceptis in-
 sistere, per hoc pietatem se colere arbitrans, tra-
 ditur hostibus. Non enim tam diuturna contumacia
 veritatem contemnere oportebat. Itaque in lege tra-
 dentur. Nobis autem, qui ex gentibus credimus,
 lex quondam per angelos locuta, sequestre Myse,
 thesaurus salutis inventa est. Illic enim, hoc est,
 in illa, et sapientia est, et scientia, et pietas in
 Deum. Nam clamitavit lex Moisaica Christi myste-
 rium, et evangelicæ politię virtutem tanquam in
 umbris inveniemus, subtiliter et exquisite his quæ
 scripta sunt adhibentes animum. Dixit quippe Ser-
 vator Judaico populo : « Si credidissetis Moysi,
 credidissetis et mihi. De me enim ille scripsit. »
 455 Est ergo lex thesaurus justitiæ non atten-
 dentibus umbræ, sed ipsam penitus introsipienti-
 bus, et veritatis decus exquirere studentibus.

VERS. 7, 8. Ecce timore vestro ipsi timebunt; quos
 timuistis, ii timebunt vos. Angeli mittentur rogantes
 pacem, amare stantes, exhortantes pacem. Deferentur
 enim horum viæ. Cessavit timor gentium, et testa-
 mentum quod ad illos attinet tollitur, nec reputabitis
 eos homines.

Rursus hisce verbis Dominus exercituum animare
 videtur sanctos mystagogos, omnique metu liberare,
 et futurorum ipsis bonorum amplitudinem præ-
 monstrare. Persecuti sunt enim sanctos apostolos
 miseri Judæi, partim citantes ad concilium, partim

* Rom. x, 3, 4. * Joan. v, 46.

virgis cadentes, et dicam scribentes illis, erimini-
que loco ducentes Christi religionem, et in divina
prædicatione studium et promptitudinem. Dixerunt
enim : « Interminando interminati sumus vobis, ne
cuiquam loquamini in nomine isto. Et ecce imple-
vistis Jerusalem doctrina vestra ¹. » Ipsos etiam
sanctos apostolos invenimus timentes Judæorum
insultum, et procidentes sanctissimo Deo, ac dicen-
tes : « Inspice minas istorum, et da servis tuis, ut
cum fiducia libere loquamur sermonem tuum ². »
Itaque, inquit, ecce ipsi potius vos, non vos ipsos
timebitis. Illi quos timuistis, timebunt vos. Mittent
etiam tempore suo angelos, petentes pacem, et
amare stantes. Deserentur enim horum viæ, id est,
iter sibi non cedit prospere : cum maluerint cum
Deo pugnare, et Domini nutui contradicere. Olim
enim Israel, ab initio, inquam, divinæ prædicationis,
sanctis mystagogis erat molestus. Cum autem mul-
titude credentium numero vinceret per totam urbem
et regionem, victa demum est eorum superbia,
et credentium pedibus subjecti sunt, et stantes, et
satis fore sibi putantes solatii, si pace cum ipsis
digni habiti fuerint. Hæc est, opinor, mens propheti-
æ. Cessavit enim, inquit, timor gentium, scilicet
Judæorum, et fœdus cum illis tollitur. Facti nam-
que sunt alieni a consorcio Dei, et **456** extranei
a promissionibus. Quia « Non omnes qui ex Israel,
hi sunt Israel : neque quia semen Abraham sunt,
omnes filii : sed filii promissionis hi reputabuntur
pro semine ³, » id est, qui sunt ex fide in Christo.
Justificatus est enim per fidem primus pater Abra-
ham. Accepto igitur fœdere quod ad illos attinet,
non reputabitis eos homines, id est, nullo pretio
dignes existimabitis.

οἱ ἐκ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ. Δεικνύεται γὰρ διὰ πίστεως ὁ προπάτωρ Ἀβραάμ. Ληφθεὶς τοίνυν, φησὶ, τῆς πρὸς αὐτοὺς διαθήκης, οὐ μὴ λογίσῃσθε αὐτοὺς ἀνθρώπους, τοῦτ' ἐστίν, οὐδενὸς ἀξίους ἡγήσεσθε λόγου.

VERS. 9. *Luxit terra, erubuit Libanus, saltus factus est Saron. Manifesta erit Galilæa et Carmelus.*

Libanus mons est in Phœnicia celeberrimus, cedris aliisque lignis divitissimus. Huic igitur monti solet Scriptura divinitus inspirata Judæorum Synagogam comparare : utpote quæ numerosam habeat incolarum multitudinem, sicuti etiam voce alterius prophetæ dicit ei : « Aperi, Libane, portas tuas ⁴. » Luxit igitur terra, non quidem absolute omnis, sed hæc terra Judæorum et derelicta a Deo, et ab ipsius misericordia exclusa, a Romanis vastata est. Erubuit Libanus, id est, Jerusalem. Hæc enim quondam clara et celebris, et supernæ benevolentiae igne inflammata, et invicta habens potentiam contra omnes, cœclit sub pedibus inimicorum, incensa ac deserta est, et Domini misericordia privata. Saltus factus Saron. Locus est in Judæa, cui nomen Saronas, campos habens arabiles, et ad agriculturam valde accommodos. Cæterum, inquit,

Α τοῦτο μὲν καλοῦντες ἐν συνεδρίῳ, τοῦτο δὲ καὶ βάδοις καταπατοῦντες, καὶ γραφὴν αὐτοῖς καὶ εἰς ἐγκλήματος δύναμιν παταλοῖσθμενοι τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν, καὶ τὴν ἐπὶ τῷ θεῷ κηρύγματι σπουδὴν τε καὶ προθυμίαν. Ἐφασκον γάρ, ὅτι « Παράγγειλ' παρηγγεῖλαμεν ὑμῖν μηδενὶ λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ. Καὶ ἰδοὺ πεπληρώκατε τὴν Ἱερουσαλὴμ τῆς διδαχῆς ὑμῶν. » Καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους εὐρήσομεν δεδιότας μὲν τῶν Ἰουδαίων τὴν ἔφοδον, προσπίπτοντας δὲ τῷ παναγίῳ Θεῷ, καὶ λέγοντας· « Καὶ τανῦν, Κύριε, ἐπεὶ τὴν ἀπειλὴν αὐτῶν, καὶ ὁδὸς τοῖς δούλοις σου μετὰ παρρησίας λαλεῖν τὸν λόγον σου. » Ἰδοὺ τοίνυν, φησὶν, αὐτοὶ μᾶλλον ὑμᾶς, καὶ οὐχ ὑμεῖς αὐτοὺς φοβηθήσεσθε· οὐς ἐφοβεῖσθε φοβηθήσονται ἀπ' ὑμῶν. Ἀποστελοῦσι δὲ κατὰ καιρὸν καὶ ἀγγέλους αἰτοῦντες εἰρήνην, καὶ πικρῶς κλαίοντες. Ἐρημωθήσονται γὰρ αἱ τοῦτων ὁδοί, τοῦτ' ἐστίν, οὐκ εὐοδοθήσονται θεομαχεῖν ἡρημένοι, καὶ δεσποτικοῖς νεύμασιν ἀντεξάγοντες. Πάλαι μὲν γὰρ ὁ Ἰσραὴλ, ἐν ἀρχαῖς δυντος φημί τοῦ θεοῦ κηρύγματος, ἀφόρητος ἦν τοῖς ἁγίοις μυσταγωγοῖς. Ἐπεὶ δὲ ἡ τῶν πιστευσάντων πληθὺς ἀριθμοῦ γέγονε κρείσσω, ἐν ἀπάσῃ πόλει τε καὶ χώρᾳ νενίκηται λοιπὸν ἡ ἐκείνων ἀπόνοια, καὶ εἰσὶν ὑπὸ πόδας τῶν πεπιστευκότων ἡττημένοι τε καὶ κλαίοντες, καὶ ἀποχρήσειν ἐν αὐτοῖς εἰς εὐθυμίαν ἡγούμενοι τὸ καὶ τοῦν εἰρήνης ἀξιοῦσθαι τῆς πρὸς αὐτοὺς. Οὕτως, οἶμαι, ἐστὶ τῆς προφητείας ὁ νοῦς. Πέπαυται γὰρ, φησὶν, ὁ φόβος τῶν ἐθνῶν, τῶν Ἰουδαϊκῶν δηλονότι, καὶ ἡ πρὸς αὐτοὺς διαθήκη αἱρεται. Ἀλλότριοι γὰρ γεγένησιν αἱ πρὸς Θεὸν οικειότητος, καὶ ξένοι τῶν ἐπαγγελιῶν· ὅτι « Μὴ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὐδὲ ὅτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα· ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας ταῦτα λογίσεσθαι εἰς σπέρμα, » τοῦτ' ἐστίν,

Ἐπένθησεν ἡ γῆ, ἥσχύνθη ὁ Λίβανος, ἔλη ἐγένετο ὁ Σαρὼν. Φανερά ἐσται ἡ Γαλιλαία καὶ ὁ Κάρμηλος.

Ὅρας ἐστίν ὁ Λίβανος ἐν Φοινίκῃ τῶν ὅτι μάλιστα διαφανεστάτων, κέδροις τε καὶ τοῖς ἑτέροις τῶν ξύλων εὖ μάλα κατάκομον. Τοῦτ' ἔτι τῷ θρεῖ παρεικάξιν ἔθος τῇ θεοπνευστῇ Γραφῇ τὴν τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴν, ἅτε δὴ καὶ ἀριθμοῦ κρείττονα τὴν τῶν ἐνοικούντων ἔχουσα πληθύν, καθάπερ ἀμέλει καὶ διὰ φωνῆς ἑτέρου προφήτου τοῦ πρὸς αὐτὴν φησιν, Διδάνοιξον, ὁ Λίβανος, τὰς θύρας σου. Ἐπένθησε τοίνυν ἡ γῆ, καὶ οὐχ ἀπλῶς πᾶσα, μόνῃ δὲ ἡ παθοῦσα τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων δῆλωσιν ἡ τῶν Ἰουδαίων γῆ. Τάχα που καὶ ἐγκαταλειμμένη ὑπὸ Θεοῦ, καὶ τῆς ἀπ' αὐτοῦ θυμηδίας ἐξωκισμένη. ἥσχύνθη δὲ καὶ ὁ Λίβανος, τοῦτ' ἐστίν, ἡ Ἱερουσαλὴμ. Ἡ γὰρ πάλαι περιφανὴς καὶ ἀοιδίμος, καὶ ταῖς ἀνωθεν ἐμπανείαις πεπυργωμένη, καὶ ἀμαχὸν ἔχουσα τὴν κατὰ πάντων ἰσχύν, πέπτωκεν ὑπὸ πόδας ἐχθρῶν, ἐμπεπληγται, καὶ ἡρημῶνται, καὶ φειδοῦς ἐστέρηται τῆς παρὰ Θεοῦ, ἔλη

¹ Act. v, 28. ² Act. iv, 29. Act. iv, 16. ³ Rom. ix, 6 seqq. ⁴ Zech. xi, 1

γένονεν ὁ Σαρὶὼν. Χῶρος δὲ κατὰ τὴν Ἰουδαίαν ἔστιν, ᾧ ὄνομα Σαρωνᾶς, εὐήροτα μὲν ἔχων πεδιάς, πρὸς δὲ γὰρ τὸ χρῆναι γηπονεῖν ἐπιτηδελως, ἔχοντα λίαν. Ἀλλ' ἡ οὕτως φησὶν εὐκαρπὸς τε καὶ γονιμωτάτη γῆ ἔλη γέγονε, τοῦτ' ἔστι, δασεία, πλείστη· ὅσης ἀκάνθης φουέσσης ἐν αὐτῇ. Δέχεται δὲ πάλιν, ὡς ἐξ ὁμοιότητος τῶν ἐμφανεστέρων πνευματικῶν θεωρίαν. Κατεχερτώθη γὰρ ὡσπερ ὁ Ἰσραήλ· καὶ ἡ πάλαι καρπῶν ἡμέρων τροφὸς, καὶ οἷά τις ἀγαθὴ καὶ πείρα γῆ. τοῦτ' ἔστιν, ἡ τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴ γέγονεν ἀκανθοτόκος. « Ἐμείνα γὰρ, φησὶ, τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. » Ἀλλὰ ταυτὶ μὲν τοῖς Ἰουδαίοις συμβήσεται, δεδουσεσθήκασιν γὰρ εἰς Χριστόν. Ἡ δὲ γε Γαλιλαία, καὶ ὁ Κάρμηλος φανερά ἐσται, τοῦτ' ἔστιν, ἐμφανὴς, καὶ περίοπτος τοῖς πάνταχθ. Γαλιλαίαν δὲ φησὶ τὴν τῶν ἐθνῶν χώραν, ἥτοι τὰ ἔθνη. Καὶ τάχα που τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, ἣν καὶ τῷ Καρμῆλῳ παρεικάζειν ἀξιοῖ. Κάρμηλος δὲ ὄρος ἐστὶ δασύ τε καὶ ὑψηλόν. Τοιαύτη δὲ πως ἡ Ἐκκλησία Χριστοῦ. Πλείστοι γὰρ ὅσοι τεθήλασιν ἐν αὐτῇ θεωρίῃ τὴν διάνοιαν ἔχοντες, καὶ παντὸς ἐπιμεστον ἀγαθοῦ, ὑψοῦ τε ἡρμένην, καὶ τῶν ἐπιγείων πραγμάτων ἀνωκτισμένην. Γέγραπται γὰρ ὅτι τοῦ τε τὴν Ἐκκλησίαν ἐξομοίου ἐθὸς τῇ θεοπνευστῇ

Nūn ἀναστήσομαι, λέγει Κύριος, νῦν δοξασθήσομαι. Νῦν ὑψωθήσομαι. Νῦν δῦσεσθε, νῦν αἰσθήσεσθε· ματαία ἐσται ἡ ἰσχὺς τοῦ πνεύματος ὑμῶν, πῦρ ὑμᾶς κατέδετα· καὶ ἔσονται ἔθνη κατακεκαυμένα, ὡς ἄκανθα ἐν ἀγρῷ ἐρρίμμεν, καὶ κατακεκαυμένη.

Ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὑπάρχων, ὡς ἐξ αὐτοῦ κατὰ φύσιν, καὶ ἀποβρόχως γεγεννημένος, κεκένωκεν ἑαυτὸν μορφῇν δούλου λαβὼν, καὶ ἐν σχήματι ἀνθρώπων γενόμενος τεταπεινώκεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου· θανάτου δὲ σταυροῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὸν ὑπὲρ τῆς ἀπάντων ζωῆς ὑπομείνας σταυρὸν ἀνέβη πάλιν ὡς Θεός, τότε δὴ τότε τοῖς εἰς τοῦτο δυσσεβείας ἐληλακόσιν, ὡς μὴ ἀπειθῆσαι μόνον αὐτῷ, καίτοι καλοῦντι πρὸς ζωὴν, ἀλλὰ γὰρ λοιδορίαις τε καὶ αἰκίσμασι, καὶ αὐτῷ δὲ τῷ θανάτῳ τολμήσαι περιβαλεῖν, τὴν αὐτοῖς κρέπουσαν ἐπήρησε δίκην. Κάκει γὰρ κακῶς διολώλασιν, ἐμπερησμένων μὲν αὐτοῖς τῶν πόλεων. Καταδωθεῖσης δὲ εἰς ἄπην τῆς γῆς, τότε δὴ τότε τὴν τοῦ παθόντος ἐμάνθανον δόξαν, καὶ ταῖς οὕτω δειναῖς καὶ ἀφύκτοις ἐνολισθήσαντες συμφοραῖς, ἔγνωσαν μόλις, ὡς οὐκ εἰς ἕνα τὴν προφητείαν τῆς δυσσεβείας αὐτοῖς ἀνοσίως· ἐξεπράττετο, ἀλλὰ γὰρ εἰς αὐτὸν τὸν τῶν ὅλων Σωτῆρα καὶ Λυτρωτὴν. Ὡς μελλούσης αὐτίκα δὴ μάλα τῆς θείας ὀργῆς ἐπιπίπτειν αὐτοῖς· Νῦν ἀναστήσομαι, φησὶ, λέγει Κύριος. Ἀνεξικατήσας γὰρ ὡς Θεὸς πρὸ τοῦ τιμίου σταυροῦ, πεπονθὼς ἦδη τὰ ἐπ' αὐτῷ μονονουχὶ καὶ κατεξανίσταται τῶν ἐχθρῶν. Ἐδοξάσθη δὲ καὶ ὑψώθη παραδοὺς μὲν εἰς ἄλθερον τοὺς μέχρι παντὸς μεμαχημένους αὐτῷ, κεκληκὼς δὲ τὰ ἔθνη διὰ τῆς πίστεως, καὶ τῷ νοητῷ

hæc adeo fructuosa et fecundissima terra, id est, densa compluribus spinis in ea crescentibus. Sumit iterum, velut a similitudine rerum apparentium, spiritualem intelligentiam. Desolatus est enim veluti Israel, et terra quondam nutrix suavium fructuum, et veluti bona et opima, nimirum Judæorum Synagoga, facta est spinarum parens. « Expectavi namque, inquit, ut proferret uvam, et protulit spinas ». Sed hæc Judæis evenient, quippe qui impie in Christum egerint. Manifesta erit Galilæa et Carmelus, id est, illustris et conspicua ubilibet locorum degentibus. Galilæam vocat regionem gentium, seu gentes, et fortassis Ecclesiam ex gentibus : 457 quam etiam dignatur Carmelo comparare. Carmelus autem mons est densus et excelsus. Talis est quodammodo Ecclesia Christi. Complures enim in ea floruerunt, piam mentem habentes, plenam omni bono, in altum erectam, et a rebus terrenis sejunctam. Scriptum est enim : Dei potentes terræ multum elevati sunt. Est autem solemnno Scripturæ divinitus inspiratæ Ecclesiam montibus assimilare.

Θεοῦ οἱ κραταῖοι τῆς γῆς σφόδρα ἐπήρθησαν. Ὅρσε Γραφή.

Vers. 10-12. Nunc exsurgam, dicit Dominus, nunc gloriose prædicabor, nunc evehar, nunc videbitis, nunc sentietis. Vana erit fortitudo spiritus vestri. Ignis vos devorabit, et erunt gentes combustæ, ut spina in agro projecta, et exusta.

Unigenitum Dei Verbum, conforme et æquale Deo et Patri, utpote ab ipso secundum naturam et ineffabili modo genitum, exinanivit seipsum, forma servi accepta, et in habitu hominum factus, humiliavit seipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Cum autem hanc crucem pro vita omnium subisset, et denuo ut Deus revixisset, tunc, tunc istis hujus suæ impietatis convictis, ita ut non solum non obedirent quantumvis vocanti ad vitam, sed auderent etiam conviciis et flagris et morte ipsa afficere, dignam pœnam intentavit. Mali enim male perierunt : incensis ipsorum urbibus, et terra in universum vastata. Tum didicerunt ejus qui passus est gloriam, et in tam graves et inevitabiles prolapsi calamitates, vix tandem cognoverunt, non in unum aliquem e prophetis hanc impietatem scelerate patratam esse, sed in ipsum omnium Servatorem et Redemptorem. Quasi itaque divina ira confestim in illos incideret : Nunc exsurgam, inquit, dicit Dominus. Nam ante pretiosam crucem cum mala tulisset ut Deus, passus jam in ea, insurgit propemodum contra inimicos, et glorificatus est et evectus, traditis in perniciem his qui omnia in illum machinati sunt, vocatisque per fidem, et intelligibili ac divina luce collustratis, qui olim in tenebris erant, et mentem pectusque inscitiae caliginæ circumfusum habebant. Nunc igitur glorifica-

^a Isai. v, 2,

hor, nunc videbitis, nunc sentietis. Vana enim erit spiritus vestri fortitudo, id est, in nihil evadet. Circumdabo enim vos nolentes, et ignis erit alimentum, velut spina in agro combusta et projecta. Consumpti sunt nimirum, ut dixi, ab omnivora flamma quodammodo, cum divinæ iræ motus incidissent. Nam, ut beatus Moses ait : « Deus noster ignis est consumens ».

μονονουχὶ παμφάγῳ φλογὶ περιπεπωκότες τοῖς ἐκ Μωσῆς· « Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλλασκὼν ἐστίν. »

VERS. 13. Audient qui longe sunt quæ feci, scient qui prope sunt fortitudinem meam. Recesserunt qui in Sion erant iniqui, apprehendet enim tremor iniquos.

Missus quidem est a Deo et Patre Dominus noster Jesus Christus ad perditas oves domus Israel. Eorum etenim erant promissiones, leges, et foedus, et patres; mansitque per universam Judæam sese manifestans : partim doctrina supra legem usus, partim divinis signis supra rationem territans. Sed inutile prorsus fuit hoc Judæis, propter magnam perversitatem mentis. Docuit enim Dominus; Scribæ vero et Pharisei increpantes auditores, dixerunt : « Dæmonium habet, et furit, quid auditis illum? » Malos et immundos increpavit spiritus, idque cum potestate, ut Deus : at hi, hanc supernaturalem adeo et ineffabilem vere calumniantes potentiam, ausi sunt dicere : Ille non ejicit dæmonia, nisi in Beelzebul principe dæmoniorum *. Hinc abjecti sunt, et justissime, spei in illum haud participes. Et ad hæc mysteria introductæ sunt gentes, et salutarem et evangelicam prædicationem receperunt. Hoc, opinor, docet, dicens : Audient qui sunt longe, quæ feci. Nam quantum ad legis institutionem attinet, prope erat Israel : gentes vero a cognitione et conjunctione cum Deo, videlicet spirituali, semotæ erant, colentes creaturam supra Creatorem. Sed hi, inquit, audient quæ feci, cum nollet audire Israel. Scient qui propinqui sunt fortitudinem meam. Perlit enim non in totum Israel : sed ex illis plurimi crediderunt, et velut prope Deum facti sunt. Quia in lege instituti jam fuerunt, Dei fortitudinem cognoverunt. Crediderunt namque eum miracula edidisse, ut Deum. Sed hi, inquit, scient. Recesserunt autem, et omnino expertes facti sunt spei sanctorum, qui in Sion iniqui sunt. 459 Apprehendet etiam illos tremor, quantumvis insigniter impios. Nam experientia calamitatum quæ illis inflictæ sunt, salis fuerit ad comprimendam eorum deinceps insolentiam.

μοῦ, καίτοι· λίαν ὄντας ἀσεβεῖς. Ἀρχέσει γὰρ τῶν ἐπενηγεμένων αὐτοῖς συμφορῶν ἡ πείρα πρὸς γε τὸ δεῖν, καὶ καταδεῖσθαι λοιπὸν τὸν παρ' αὐτῶν ὕβρισμόν.

VERS. 14 Quis annuntiabit vobis, quod ignis ardeat? Quis annuntiabit vobis locum æternum?

Quod in acerbum et inevitabile supplicium incidet, ignis alimentum futuri judicii tempore qui in Christum impie fecerunt, hic demonstrat. Dixit

δὲ καὶ τῷ Θεῷ καταγαυρόντας φωτὶ τοῖς ἐν σκότει πάλαι· καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀμαθίας ἀχλὺν εἰς νοῦν ἔχοντας, καὶ καρδίαν. Νῦν οὖν δοξασθήσομαι, νῦν βίβηθε, νῦν αἰσθήσεσθε, ματαῖα γὰρ ἔσται τοῦ πνεύματος ὑμῶν ἡ ἰσχὺς, τοῦτ' ἔστιν, εἰς οὐδὲν ἐκτελευθήσει. Περιέσομαι γὰρ, καὶ οὐχ ἐκόντων ὑμῶν, καὶ πυρὸς ἔσεσθε τροφή, καθάπερ ἀκανθα ἐν ἀγρῷ κατακαυμένη, καὶ ἐρρίμμένη. Δεδαπάνηται γὰρ, ὡς ἔφη, θείας ὀργῆς κινήμασιν. Ὡς γὰρ φησὶν ὁ μακάριος

Ἀκούσονται οἱ πόρρωθεν ὃ ἐποίησα, γινώσκονται οἱ ἐγγίζοντες τὴν ἰσχύϊ μου. Ἀπέστησαν οἱ ἐν Σιών ἄνομοι, λήψεται γὰρ τρόμος τοὺς ἀσεβεῖς.

Ἀπεστάλη μὲν παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. Καὶ γὰρ ἦσαν αὐτῶν αἱ ἐπαγγελίαι, ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ διαθήκη, καὶ οἱ πατέρες, καὶ διατετέλεκε μὲν τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν ἐμφανῇ καθιστὰς αὐτόν· καὶ τοῦτο μὲν διδασκαλίαις ταῖς ὑπὲρ νόμον χρώμενος, τοῦτο δὲ ταῖς ὑπὲρ λόγον καταπλήττων θεοσημεσίαις. Ἀλλὰ γέγονεν ἀκνήνητον τοῖς Ἰουδαίοις παντελῶς τὸ χρέμα διὰ πολλὴν σκαίωτητα νοῦ. Ἐδίδασκε μὲν γὰρ ὁ Κύριος· οἱ δὲ Γραμματεῖς τε καὶ Φαρισαῖοι τοῖς ἀκρωμένοις ἐπιπλήττοντες ἔλεγον· « Δαιμόνιον ἔχει, καὶ μαίνεται, τί ἀκούετε αὐτοῦ; » Πονηροῖς καὶ ἀκαθάρτοις ἐπέτιμα πνεύμασι, καὶ τοῦτο μετ' ἐξουσίας, ὡς Θεός· οἱ δὲ τὴν οὕτως ὑπερφυᾶ καὶ ἀπόρρητον συκοφαντοῦντες ἰσχύϊ ἀληθῶς, ἀπετόλμων λέγειν· Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων. Οὐκοῦν ἀπόπεμπτοὶ γεγόνασι, καὶ σφόδρῳ εἰκότως ἀμέτοχοι τῆς εἰς αὐτὸν ἐλπίδος. Μεμυσταγώγηται δὲ τὰ ἔθνη, καὶ τὸ σωτήριόν τε καὶ εὐαγγελικὸν παρεδέξαντο κήρυγμα. Τοῦτο, οἶμαι, διδάσκει λέγων· Ἀκούσονται οἱ πόρρωθεν ὃ ἐποίησα. Ὅσον μὲν γὰρ ἦκεν εἰς γε τὸ πεπαιδεύσθαι νόμῳ, γέγονεν ἔγγυς ὁ Ἰσραὴλ· ἀφαισθητικῶς οὖν δὲ τὰ ἔθνη τῆς πρὸς Θεὸν οικειότητος, ὅλην δὲ ὅτι πνευματικῆς, λελατρευκότα τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα. Ἀλλ' οὗτοι, φησὶν, ἀκούσονται ὃ ἐποίησα, οὐκ ἐβελήσαντος ἀκοῦσαι τοῦ Ἰσραὴλ. Γινώσκονται· οἱ ἐγγίζοντες τὴν ἰσχύϊ μου. Ἀπόλωλε γὰρ οὐκ εἰσάπαν ὁ Ἰσραὴλ· πλείστοι γε μὴν καὶ ἐξ αὐτῶν πεπιστεύκασιν, καὶ οἷον ἐγγὺς ὄντες Θεοῦ. Διὰ τὸ ἦδη λαβεῖν τὴν ἐν νόμῳ παιδείαν, ἐγνώκασιν τὴν ἰσχύϊ τοῦ Χριστοῦ. Πεπιστεύκασιν γὰρ ὅτι τεθαυματούργηκεν ὡς Θεός. Ἀλλ' οὗτοι μὲν γινώσκονται, φησὶν. Ἀπέστησαν δὲ καὶ ἔξω γεγόνασιν ὁλοτρόπως τῆς τῶν ἁγίων ἐλπίδος οἱ ἐν Σιών ἄνομοι. Λήψεται δὲ αὐτοὺς καὶ τρό-

Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν, ὅτι πῦρ καίεται; Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν τὸν τόπον τὸν αἰώνιον;

Ὅτι σκληρὰ καὶ ἀφύκτω περιπεσοῦνται κολάσει, πυρὸς ἐσόμενοι τροφή κατὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν οἱ δυσσεβοῦντες εἰς Χριστὸν, διαδελκυνσιν ἐν τού-

* Deut. iv, 21. * Joan. x, 20. * Matth. xii, 24 seqq.

τοῖς. Ἐφη γάρ που καὶ αὐτός· « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱόν, ἔχει ζωὴν αἰώνιον· ὁ δὲ ἀπειθῶν τῷ Υἱῷ, οὐκ ὄψεται τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μένει ἐπ' αὐτόν. » Τοῖς δὲ οὖν ἄρα φησὶ σκληροκαρδίοις οὖσι, καὶ ἀπειθεῖν ἡρημένοις ἀναγγελεῖ τὸν τόπον τὸν αἰώνιον, καὶ οἷ πῦρ ᾗ τρέπισταί τε καὶ ἀνακαίεται, καὶ τοῦτο διηνεχῶς. Ὡς γάρ αὐτός που πάλιν φησὶν ὁ προφῆτης περὶ τῶν τεθνεώτων ταῖς καυτῶν πλημμελείαις· « Ὁ σκόληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται εἰ; ὄρασιν πάσῃ σαρκί. »

Πορευόμενος ἐν δικαιοσύνῃ, λαλῶν εὐθεῖαν ὁδόν, μισῶν ἀνομίαν καὶ ἀδικίαν, καὶ τὰς χεῖρας ἀποσιδόμενος ἀπὸ δώρων, βαρύνων τὰ ὠτα, ἵνα μὴ ἀκούσῃ κρίσιν αἵματος, καμύνων τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἵνα μὴ ἴδῃ ἀδικίαν· οὗτος οἰκῇσιν ἐν ὑψηλῇ σπηλαίῳ πέτρας ἰσχυρᾶς· ἄρτος αὐτῷ δοθήσεται, καὶ τὸ ὕδωρ αὐτοῦ πιστόν. Βασιλέα μετὰ δόξης ὤψεσθε, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν ὄψονται τῇν πόρρωθεν, ἡ ψυχὴ ὑμῶν μελετήσει φόβον.

Ὅτι μὲν οὖν κατοικήσονται μὲν εἰς ἔδου κολασθόμενοι, περιπεσοῦνται δὲ τῇ ἀσέστῳ φλογὶ ταῖς κατὰ Χριστοῦ δυσσεβείαις ἐνισχημένοι τινές, εὖ μάλα διαμεμήνυκε. Προσεπάγει δὲ χρησίμως, ᾧ καθίστησιν ἐναργεῖς, τίνες ἂν εἴεν οἱ τῆς εἰς αἰῶνα ζωῆς μεταλαχεῖν ὀφείλοντες, καὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ χαρίσμασι, θεοὶς δὲ δηλονότι καὶ πνευματικοῖς, ἐντυφῇσονται κατὰ καιροῦς. Ὁ γάρ τοι, φησὶ, πορευόμενος ἐν δικαιοσύνῃ, τοῦτ' ἔστιν, ὁ τὰ τῆς δικαιοσύνης ἔργα τετιμηκώς, καὶ βίον ἐπασκίνας τὸν ἐξαίρετον, καὶ ὁ λαλῶν εὐθεῖαν ὁδόν, τοῦτ' ἔστιν, ὁ διὰ γλώττης ἔχων πᾶν ὅσον ἔστιν ἀποφέρον εἰς τὸ εὐθὺ, καὶ ὁ μισῶν ἀδικίαν, καὶ πᾶς εἴ τις ἐστὶ φιλοχρηματίας ἀμείνων, καὶ δωροδοκίας ἐχθρὸς, καὶ τὴν καθ' αἵματος κρίσιν τῆς οἰκειᾶς ἀποσοδῶν ἀκοῆς, ἀποστρέφων δὲ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ὥς ἂν μὴ τῶν ἀδίκων θεάσαιτο, οὗτος οἰκῇσιν ἐν ὑψηλῇ σπηλαίῳ πέτρας ἰσχυρᾶς. Ἐν ἀσφαλεῖ γὰρ ἔσται, φησὶ, καὶ ὅσον ἐν πέτρᾳ τὴν οἰκῇσιν ἔχων ἀκλόνητον, εὐρήσει τὴν ἐφ' ἅπασιν τοῖς εὐκαταλοῖς διαμονήν. [Εἰχὸς δὲ δὴ που, καὶ πέτραν ἡμῖν ὠνομάσθαι διὰ τούτων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, ἐν ᾧ καθάπερ τι σπήλαιον, ἢ καὶ προβάτων σηκὸς ἡ Ἐκκλησία νοεῖται ἀσφαλῆ καὶ ἀκράδαντον ἔχουσα τὴν εἰς τὸ εὖ εἶναι διαμονήν· « Σὺ γὰρ εἰ Πέτρος, » φησὶν ὁ Σωτὴρ, « καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ θεμελιώσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, » καὶ πύλαι ἔδου οὐ κατισχύουσιν αὐτῆς. » Τῷ τοίνυν, φησὶν, κατοικήσαντι ἐν τῇ τοιαύτῃ πέτρᾳ δοθήσεται μὲν ἄρτος, χορηγηθήσεται δὲ καὶ ὕδωρ πιστόν. Τοῖς γὰρ οἰκοῦσι τὴν Ἐκκλησίαν, ἄρτος ζωῆς δίδεται, Χριστός, παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ μετὶ καὶ ὕδωρ πιστόν τὸ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος δηλονότι πιστοὺς καὶ ἑδραίους ἀποφαίνον τοὺς ἀξιουμένους αὐτοῦ. Δίδεται γὰρ ἡ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος χάρις τοῖς νεκαθαρμένοις διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Οἱ δὲ γε λαβόντες, βασιλέα μετὰ δόξης ὤψεσθε,

A enim alicubi et ipse: « Amen dico vobis: Qui credit in Filium, habet vitam æternam. Qui non credit Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum. » Itaque hominibus duri pectoris et inobedientibus annuntiat locum æternum, et quod ignis præparatus sit et ardeat, idque perpetim. Sicut enim ipse propheta rursus dicit de his qui peccatis suis imortui sunt: « Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur, venientque in conspectum omni carni. »

VERS. 15-17. Ambulans in justitia, loquens rectam viam, odio habens iniquitatem et injustitiam, et manus retrahens a muneribus, obturans aures, ne audiat iudicium sanguinis, claudens oculos, ne videat injustitiam: hic habitabit in excelsa spelunca petrae fortis; panis ei dabitur, et aqua ejus fidelis. Regem cum gloria videbitis, et oculi vestri videbunt terram procul, anima vestra meditabitur timorem.

Ostendit pulcherrime, quosdam impietate in Christum involutos, abituros ad inferos, puniendos, et in flammam inextinctam casuros. Opportune vero adnectit, quod manifestum reddit, quinam sint hi qui æterna vita potiri debent, et qui sint tempore suo charismatis, divinis scilicet et spiritualibus, abundaturi. Nam, inquit, ambulans in justitia, id est, qui opera justitiæ colit, et vitam præclaram instituit, et qui loquitur rectam viam, id est, qui in lingua habet quidquid ad id quod rectum est adducit, et qui odit injustitiam, et quisquis avaritia superior est, et hostis corruptelæ munerum, et qui aures suas avertit a iudicio sanguinis, et oculos amovet, ne quid injusti videant, hic habitabit in excelsa spelunca petrae fortis. **460** Securus enim erit, et veluti in petra domum habens, immotam inveniet in omnibus optabilibus permutationem. Quinimo consentaneum est his verbis petram nobis vocari Dominum nostrum Jesum Christum, in quo tanquam spelunca quedam vel ovium stabulum Ecclesia intelligitur, habens tutum et inconcussum, ita ut bene sit, domicilium. « Tu es enim, » inquit Servator, « Petrus, et super hac petra fundabo meam Ecclesiam, » et portæ inferorum non prævalebunt contra eam¹⁰. » Hinc ergo, inquit, in hac petra habitanti, dabitur panis, et suppedabitur aqua fidelis. Habitantibus namque in Ecclesia panis vitæ Christus datur a Deo et Patre, et aqua fidelis, sacrosancti nimirum baptismatis, fideles et, stabiles efficiens eos qui eo digni habentur. Data est enim sacrosancti baptismatis gratia purificatis per sacrum baptismum. Qui vero regem accipitis, inquit, cum gloria videbitis, id est, Christum. Videbitis etiam terram procul, nondum enim intuiti sunt terram, de qua ait Servator: « Beati imites, quia ipsi hæreditate acci-

¹⁰ Joan. III. 35. ¹¹ Isa. LXVI, 24. ¹² Matth. XVI, 18.

plent terram ¹¹. » Adhuc eam procul quasi intue-
mur oculis intelligentiæ: hinc etiam solemus me-
ditari timorem Dei, ut in ea simus, et simul cum
aliis sanctis, charismatis per Christum repleti,
eum gloria et laude extollimus.

τῇ τοι καὶ μελετᾶν εἰθίσμεθα τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον, ἵνα
διὰ Χριστοῦ χαρισμάτων ἀναπιμπλάμενοι, δοξολογοῦμεν αὐτόν.

VERS. 18, 19. *Ubi sunt grammatici? ubi consi-
liarii? ubi est numerans eos qui conglobant parvum
et magnum populum? Cui non consilium dederunt,
neque sciebat profundam vocem habentem, ita ut
non audiret populus contemptus, et non est audienti
intelligentia.*

Præmiis eorum qui pietatem amplexi sunt ex-
positis, transit rursus ad exacerbandum, probro dans,
idque merito, Judæorum præceptoribus, quod incon-
sulto excederint ab eo statu in quo possent et fel-
liciter agere per gratiam supernam, et omnibus
bonis abundare. Nam cum meliores videri, stu-
dium virtutis pium habere, fidemque recipere po-
tuisent, hoc miseri non fecerunt, sed provoluti
potius in sceleriora, multis modis involuti et capti
sunt. Etsi enim legem semper consuevissent loqui,
et sanctorum prophetarum verba curiose indagare,
ut sic cognoscerent Deum Verbum, qui in humana
forma ipsis apparuit, et incolis terræ illuxit,
ignorarunt **461** ipsum, aut certe cognito mysterio
grassati sunt acerbi. Nam Filio, qui missus erat
a Deo et Patre, post servos, agnito, dixerunt:
« Hic est hæres, venite, occidamus eum, et habea-
mus nos hereditatem ejus ¹². » Et quidem quan-
tum ad conatum vimque ipsorum attinet, interfe-
cerunt (etiamsi ille inferorum portis teneri non
potuit), exstimulantes ad hoc populum subditum,
et clamaverunt contra illum, Pilato dicentes:
« Tolle, tolle, crucifige eum ¹³. » Hac de causa,
velut summæ impietatis rei, et Dominicæ cædis
crimine impliciti, extranei facti sunt a spe in
Christum, detrusi sunt a conjunctione quæ est
cum Deo, et præcipitati sunt in calamitates insa-
nabiles. Dicit ergo illis: Ubi sunt litterati? pro, in
quibus malis sunt? Grammaticos seu litteratos
vocat Scribas. Ubi sunt consiliarii? Et qui tandem
sunt isti? Qui in sacerdotio constituti sunt, de
quibus lex Mosis dicit: « Quia labia sacerdotis
custodient judicium, et legem exquirent ex ore
ejus ¹⁴. » Admonitionibus enim sacerdotum, po-
pulus qui sub manu est, instituitur. Ubi ergo
sunt consules? Ubi est numerans eos qui in
agmen cogunt populum parvum et magni? Rur-
sum hic mihi contemplare fastu turgidos Scribas
et sacerdotes sive Phariseos, qui populum suæ
potestati et manui subditum contra Christum
conglobarunt, et copias manumque populi parvi
et magni collegerunt, qui domum Pilati cingentes
postularunt sibi donari homicidam Barabbam, et
eum qui nullius facinoris reus erat omnino, Chri-

στος, τοῦτ' ἐστίν, Χριστόν. « Ὁψέσθε δὲ καὶ γῆν πόρ-
ρωθεν, οὕτω γὰρ θεσθεάμενοι τὴν γῆν, περὶ ἧς φη-
σιν ὁ Σωτὴρ· « Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κλη-
ρονοήσουσι τὴν γῆν. » Τοῖς τῆς διανοίας ὁμμασιν
οἷον πόρρωθεν αὐτὴν οὖσαν ἐτι καταθεώμεθα. Ταύ-
την ἐν αὐτῇ γενώμεθα· καὶ ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις ἁγίοις, τῶν

Ποῦ εἰσὶν οἱ γραμματικοί; Ποῦ εἰσὶν οἱ συμ-
βουλευόντες; ποῦ ἐστὶν ὁ ἀριθμῶν τοὺς συστρε-
φομένους μικρὸν καὶ μέγαν λαόν; Ὁ οὐ συνεθεύ-
λευσαν, οὐδὲ ἤδει βαθύφωνον, ὥστε μὴ ἀκοῦσαι
λαὸς πεφασλισμένος· καὶ οὐκ ἐστι τῷ ἀκούοντι
σύνεσις.

Καταστήσας ἐναργῆ τῶν εὐσεβεῖν ἡρημένων τὰ
γέρα, μέτεισι πάλιν ἐπὶ τὸ χρῆναι λυπεῖν, κατονει-
δίζων εἰκότως τοῖς τῶν Ἰουδαίων καθηγηταῖς ὡς
ἡμαρτηκόσιν ἐξ ἀδουλίας τοῦ διὰ τῆς ἀνωθεν χάριτος
εὐήμερεῖν δύνασθαι, καὶ θεοφιλὲς ἔχειν εἰς ἀρετὴν
τὸ σπουδάσμα προσεμέμενους τὴν πίστιν· τοῦτο μὲν
οὐκ ἔδρων οἱ δεῖλαιοι, κατολισθαίνοντες δὲ μᾶλλον,
εἰς τὰ αἰσχία κατὰ πολλοὺς ἡλίσκοντο τράπους. Καί-
τοι γὰρ τὸν νόμον οἱ λέγειν εἰωθότες, καὶ τὰς τῶν
ἁγίων προφητῶν πολυπραγμονοῦντες φωνάς. οὕτω
δὲ εἰδέναι μὲν τὸν αὐτοῖς ἐν ἀνθρωπείᾳ μορφῇ πε-
φηνότα Θεὸν Λόγον, ἐπιλάμψαντά τε τοῖς ἐπὶ τῆς
γῆς, ἡγνοήκασιν αὐτόν, ἥ καὶ τάχα που συνέντες τὸ
μυστήριον ἐπεφύοντο πικροί. Ἀποσταλέντα γὰρ τὸν
Υἱὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός μετὰ τοὺς οἰκέτας
ἐπιγινόντες ἔφασκον· Οὗτος ἐστὶν ὁ κληρονόμος,
δεῦτε ἀποκτείνωμεν αὐτόν, καὶ σχῶμεν ἑαυτοῖς τὴν
κληρονομίαν αὐτοῦ. Καὶ δὴ καὶ ἀπεκτόνασι τὸ γέ-
νην εἰς ἐγχειρημάτων δύναμιν, εἰ καὶ μὴ γέγονε
κάτοχος ταῖς ἁδου πύλαις. Καταβήγοντες ἐπ' αὐτῷ
τοὺς ὑπὸ χεῖρα λαοὺς, οἱ κατακεκράγασιν αὐτῷ Πι-
λάτῳ λέγοντες· Αἶρε, αἶρε, σταύρωσον αὐτόν. Καὶ
ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, ὡς ταῖς ἀνωτάτω δυσ-
σεβείαις ἔνοχοι, καὶ τῷ τῆς Κυριοκτονίας ἐγκλήματι
κατηχθισμένοι, ξένοι μὲν γεγόναναι τῆς εἰς Χριστὸν
ἐλπίδος, ἀπώλοντο δὲ τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος καὶ
κατώλισθον εἰς ἀνηκέστους συμφοράς. Φησὶ τοιγαρ-
οὖν πρὸς αὐτούς· Ποῦ εἰσὶν οἱ γραμματικοί; ἀντὶ
τοῦ, Ἐν τίσι γεγόνασι καχοῖς; Γραμματικούς δὲ φησι
τοὺς γραμματέας. Ποῦ εἰσὶν οἱ συμβουλευόντες;
Καὶ τίνες ἂν εἴεν οὗτοι; Πάλιν οἱ τεταγμένοι πρὸς
ἱερουργίαν περὶ ὧν ὁ Μωσῆς φησὶ νόμος, ὅτι
« Χεὶλ ἱερέως φυλάσσεται κρίσιν, καὶ νόμον ἐκζητή-
σουσιν ἐκ στόματος αὐτοῦ. » Ταῖς γὰρ παρὰ τῶν
ἱερέων νοουθεσίαις, ὁ ὑπὸ χεῖρα παιδαγωγεῖται λαός.
Ποῦ τοίνυν οἱ συμβουλευόντες; Ποῦ ἐστὶν ὁ ἀριθμῶν
τοὺς συστρεφομένους μικρὸν καὶ μέγαν λαόν; Ἐν-
ταῦθά μοι πάλιν σημαινόμενος ἄρει γραμματέας τε
καὶ ἱερέας ἦτοι Φαρισαίους, οἱ κατεσώρευσαν τοῦ
Χριστοῦ τοὺς ὑπὸ χεῖρα λαοὺς, καὶ συστροφὴν πε-
ποίηται δῆμων μικρῶν καὶ μεγάλων· οἱ καὶ τὸ
Πιλάτου περισχόντες οἰκητήριον, ἤξιον ἀνεῖσθαι
μὲν, φησὶ, σφίσι τὸν φονεὺν Βαραββάν, σταυροῦ-
σθαι γὰρ μὴν τὸν ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἀτόπων τὸ σύμπαν

¹¹ Matth. v, 4. ¹² Marc. xii, 7. ¹³ Joan. xix, 15.

¹⁴ Malach ii, 7.

κατεγνωσμένον, φημί δὴ Χριστόν. Οὐ γὰρ ἐποίησεν ἁμαρτίαν. Τούτου διαμémνηται Ματθαῖος τε καὶ Μάρκος, οἱ μακάριοι εὐαγγελισταί. Πιλάτου γὰρ λέγοντος ὅτι χρὴ μᾶλλον τῇ ἑορτῇ τὸν Ἰησοῦν αὐτοῖς ἀνεῖσθαι πεπλημμεληκότα μηδὲν, ὁ Ματθαῖος φησιν, ὅτι οἱ ἀρχιερεῖς, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐπεισαν τοὺς δῆλους, ἵνα αἰτήσωνται τὸν Βαραββᾶν, τὸν δὲ Ἰησοῦν ἀπολέσωσι. Τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ ὁ Μάρκος, ὡς ἔφην, ἐναργέστατα λέγει. Ποῦ τοίνυν ὁ ἀριθμῶν τοὺς συστρεφομένους μικρὸν καὶ μέγαν λαόν; ὃ οὐ συνεβούλευσαν, οὐδὲ ᾔδει βαθύφωνον, ὥστε μὴ ἀκοῦσαι λαὸς πεφασλισμένος, καὶ οὐκ ἔστι τῷ ἀκούοντι σύνεσις. Καὶ δυσχερεστάτη μὲν ἴαν ἡ τῶν λέξεων συνθήκη, καὶ δυσκάτοπος ὁ ἐν αὐτοῖς νοῦς ἔστιν. Ἐρῶ δὲ ὡς ἐνι. Ποῦ γὰρ, φησιν, ὁ ἀριθμῶν τοὺς συστρεφομένους μικρὸν καὶ μέγαν λαόν, ὃ λαὸς οὐ συνεβούλευσαν; Ὁ μὲν γὰρ πολλὸς, ὡς ἔοικε, δῆμος ἤγνδει Χριστὸν ὄντα Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν καταδωόμενον· ἔδρων δὲ τοῦτο διὰ τὸ τοὺς ἐγνωκότας, τοῦτ' ἔστι, τοὺς ἡγουμένους, μὴ συμβουλευσαί μᾶλλον αὐτῷ τὴν εἰς αὐτὸν προσήκασθαι πίστιν. Οὐ γὰρ ᾔδει, φησιν, ὁ λαὸς τὸν βαθύφωνον, τοῦτ' ἔστι, Χριστόν. Βαθύφωνον δὲ αὐτὸν ὀνομάζει, διὰ τοι τὸ κεκρυμμένους εἶναι, καὶ ὡς ἐν αἰνίγμασι καὶ παραβολαῖς τοὺς παρ' αὐτοῦ λόγους. Καὶ γοῦν εἰσκεχόμεναι διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος λύρας οὕτω λέγων· « Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου, ἐρεύξομαι κεκρυμμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. » Προσελάλει δὲ καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἐν παραβολαῖς. Οὐκοῦν οὐ συνεβούλευσαν τῷ λαῷ, φησιν, ἀλλ' οὐδὲ ᾔδει τὸν βαθύφωνον. Οὐ συνεβούλευσαν δὲ ὥστε μὴ ἀκοῦσαι λαὸς πεφασλισμένος. Εἰ γὰρ ἦσαν συμβουλευσάντες, οὐκ ἂν ἤκουσε λαὸς πεφασλισμένος. Μακάριοι δὲ μᾶλλον ὡς ἐπεγνωκότες τὸν Αὐτρωτὴν. Ἀλλ' οὐκ ἦν, φησὶ, τῷ ἀκούοντι σύνεσις. Ἀσύνητοι γὰρ ὄντες οἱ Ἰουδαῖοι, τὰς τῶν ἡγουμένων οὐκ ἐδοκίμαζον φωνὰς, οὐδὲ διέκρινον πότερον ποτε χρηστὰ συμβουλευούσιν, ἢ δρῶσι τὸ ἐναντίον.

Ἰδοὺ Σιών ἡ πόλις, τὸ Σωτήριον ἡμῶν, οἱ ὀφθαλμοὶ σου δύνονται Ἱερουσαλὴμ, πόλις πλουσία, σκηναὶ αὐτῆς οὐ μὴ σεισθῶσιν, οἱ πύσσαιοι τῆς σκηνῆς αὐτῆς εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, οὐδὲ τὰ σχοινία αὐτῆς οὐ μὴ διαβρῶσιν, ὅτι τὸ δρομα Κυρίου μέγα ὕμῃν. Τόπος ὑμῖν ἔσται, ποταμοὶ καὶ διώρυγες πλατεῖς, καὶ εὐρύχωροι.

Διὰ μέσου θεθειμένων τῶν τοῦ Θεοῦ λόγων οὗς πεποιήται πρὸς τοὺς ἀσυνέτους τῶν Ἰουδαίων γραμματικῶς, καὶ τοὺς ἀνόσια συμβουλευόντας, εἰσφέρεται πάλιν τὸ πρόσωπον τῶν τῆς ἀληθείας ἐραστῶν, ἐπεγνωκότων τε τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Χριστοῦ καὶ λεγόντων. Ἡ τὴν ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίαν, ἡγουν τὴν ἐν οὐρανοῖς τὴν ἄνω καλλίπολιν, τὴν τῶν ἀγίων τροφόν. Ὡς τε κἂν εἴτε τὴν ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίαν ὀνομάσει τις, εἴτε οὖν ἐκείνην εἰς νοῦν δέξατο, ἐν ἔσται τὸ δι' ἀμφοῖν δηλούμενον. Οἱ γὰρ ἐν τῇ κἀτῶ γεγονότες, ἔσονται κατὰ καιροῦς καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἄνω καὶ ἐν οὐρανοῖς. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ ἐκ περιχαρείας πολλῆς

stum dico, crucifigi. Non enim fecit peccatum. Huius meminerunt Matthæus et Marcus, beati evangelistæ. Nam Pilato dicente, oportere potius in festo Jesum remitti, qui nihil deliquerat, sacerdotum principes, ut Matthæus narrat¹⁵, et seniores persuaserunt turbis ut Barabbam peterent, Jesum vero perderent. Id quod etiam Marcus, ut dixi, manifestissime narrat¹⁶. Ubi igitur est qui numerat eos qui in agmen cogunt parvum et magnum populum? Cui populo non dederunt consilium, neque sciebat profundam vocem habentem, ita ut non audiret populus contemptus. Nec est audiendi intelligentia. Difficillima est horum verborum compositio, et eorum mens obscura. Dicam tamen ut licet. Ubi enim, inquit, est numerans 462 eos qui in agmen cogunt populum parvum et magnum? Cui populo non consilium dederunt. Magna enim pars populi, ut videbatur, nesciebat Christum esse Dei Filium, in quem vociferabantur. Quod fecerunt propterea quod hi qui sciverunt, id est, præfecti, non consuluerunt potius ut fidem in hunc admitterent. Non enim scivit, inquit, populus profundam vocem habentem, nimirum Christum. Profundæ vocis eum propterea nominal, quod occulti sint et velut in ænigmatis et parabolis ejus sermones. Siquidem introducit per Iyræ Psallentis sic dicens: « Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione mundi¹⁷. » Allocutus est igitur Judæos per parabolæ. Igitur non dederunt, inquit, consilium populo. Sed neque sciebat profundam vocem habentem. Non consuluerunt autem, ita ut non audiret populus contemptus. Si enim consulissent, non audivisset populus contemptus. At beati qui agnoverunt Redemptorem. Verum, inquit, non erat audienti intelligentia. Parum enim intelligentes Judæi, præfectorum voces non dijudicabant, nec discernebant commodane consulerent, an secus facerent.

VERS. 20, 21. Ecce Sion Salutare nostrum, oculi tui videbunt Jerusalem civitatem opulentam, tentoria quæ non movebuntur, neque commovebuntur parvilli tentorii ejus in æternum tempus, neque funiculi ejus rumpentur, quia nomen Domini magnum vobis. Locus vobis erit, flumina et fossæ latæ et spatiosæ.

Interpositis in medio Dei sermonibus, quos habuit ad insipientes Judæorum litteratos, et impios consiliarios, rursus introducit persona veritatis amantium, et agnoscentium apparitionem Christi, atque dicentium: Ecce Sion civitas Salutare nostrum. Significant per hæc vel in terra Ecclesiam, vel in cælis summam et pulchram civitatem altricem sanctorum. Quare sive hanc in terris Ecclesiam nominet quis, sive illam animo concipiat, unum per utrumque demonstrabitur. Qui enim in hac inferiori sunt, erunt progressu temporis, etiam in illa summa et cælesti. Proinde dum magno gau-

¹⁵ Matth. xxvii, 17 seq. ¹⁶ Marc. xv, 1 seqq. ¹⁷ Psal. lxxvii, 2

διο tantum non exsiliunt, agnoscentes Sion, in qua A salus nostra est, id est Christus, dum ipsi sibi eam ostendunt, statim divinus sermo eorum **463** voces excipit, et inquit: Oculi tui videbunt Ierusalem, civitatem opulentam. Sermocinatur autem velut ab antiqua similitudine, et ab eo tentorio quod in deserto erat. Opulentam nominat Sion, et inconcussum tabernaculum. Confirmat enim habere eam funiculos infractos, et paxillos fixos firmosque in perpetuum. Fulcitur enim Ecclesia, et solida est ac immota, et bona ejus mansio. « Non enim, inquit, portæ inferorum prævalebunt adversus eam. » Redditque causam cur talis futura sit, et inquit credentibus in Christum: Quia nomen Domini magnum vobis. Nam his qui non reciperunt fidem, hæc magnum neque gloriosum est nomen Christi: at apud nos qui credidimus, magnum et excelsum. Adoramus quippe ut Deum, ut Filium vere Patris, ut Verbum hominem factum, ad universorum salutem. Hoc igitur, inquit, semper manens tentorium, vobis erit locus. Etenim Ecclesiam Christi fecimus tanquam civitatem summæ illius figuram. Eruntque in ea flumina, et fossæ latæ et spatiosæ. Significat autem his verbis sanctos evangelistas, et apostolos, qui successu temporum præsidet Ecclesiis, qui instar fluvialis rivi credentium animos irrigant, et in eos divinis sermonibus influunt, amplissimamque consolationem ingerunt, scilicet per sanctum Spiritum. Verum hi omnes fluvii et fossæ, unum summum capiunt, scilicet Christum, de quo scriptum est: « Fluvii in petus lætitiæ afficiunt civitatem Dei ¹⁷. » Et ipse alicubi voce prophetæ dicit de suis adoratoribus: « Ecce ego declino in eos velut fluvium pacis, et velut torrentem qui inundat gloriam gentium ¹⁸. »

VERS. 22. *Non ambulabis per hanc viam, neque ambulabit navigium insonans. Deus enim meus magnus est: non præteribit me Dominus iudeæ noster, Dominus princeps noster, Dominus rex noster, Dominus ipse nos servabit.*

Relabitur oratio ad personam credentium. Nam cum fluviorum et fossarum fecisset mentionem, ideo et quidem valde merito veluti de navigio dicit. Et quid autem sibi velit, explicare conabor. Nam ante adventum Servatoris nostri deprædatus est orbem habitabilem, nemine increpante, Satanas. Sed postquam per Christum liberati sumus, et sanctum **464** tabernaculum, Ecclesiam inquam, inhabitamus, evangelicorum et apostolicorum sermonum velut deliciis luxuriamus, et audientiores sumus contra illum qui olim diripere valuit; et quia credimus Christum servaturum corda nostra, nec permissurum iniquitatis inventori, ut in illa ingrediatur, alloquimur eum: Non ambulabis per hanc viam, nec trans-

μονουχὶ καὶ ἀνασχιρῶσιν, ἐπεγναχότες τὴν Σιών, ἐν ἣ τὸ σωτήριον ἡμῶν, τοῦτ' ἐστὶ, Χριστὸς, ἀλλήλοις αὐτὴν καταδεικνύουσιν, εὐθὺς ὁ θεὸς διαδέχεται λόγος τὰς παρ' αὐτῶν φωνάς, καὶ φησιν· Οἱ ὀφθαλμοὶ σου ὄψονται Ἱερουσαλὴμ, πόλιν πλουσίαν· καὶ διαλέγεται μὲν ὡς ἐξ ὁμοιότητος τῆς ἀρχαίας καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ σκηνῆς. Πλουσίαν τε ὀνομάζει τὴν Σιών, καὶ ἀκατάσβεστον ἔσεσθαι τὴν σκηνὴν. Διίσχυρίζεται γάρ, ἀρρήκτα μὲν ἔχουσα τὰ σχοινία, πασσάλους δὲ πεπηγότας διηνεκῶς. Ἐρρήρεται γὰρ ἡ Ἐκκλησία, καὶ ἀκράδαντον ἔχει τὴν εἰς τὸ εὖ εἶναι διαμονήν· « Πύλαι γὰρ ἄβου, φησὶν, οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Καὶ ἀποδίδωσι τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἔσται τοιαύτη, καὶ φησι τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν, ὅτι τὸ ὄνομα Κυρίου μέγα ὑμῖν. Τοῖς μὲν γὰρ οὐ προσηκαμένοις τὴν πίστιν, οὐ μέγα καὶ δεδοξασμένον ἐστὶ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ. Παρ' ἡμῖν δὲ τοῖς πιστεύουσι, μέγα καὶ ὑψηλόν. Προσκυνούμεν γὰρ ὡς Θεὸν, ὡς Υἱὸν ἀληθῶς τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐνανθρωπήσαντα Λόγον ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ὄλων. Αὕτη τοίνυν, φησὶν, ἡ ἀεὶ μένουσα σκηνὴ τόπος ὑμῖν ἔσται. Πόλιν γὰρ ὥσπερ πεποιήμεθα τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ τῆς ἡνὺ τῶν τύπων. Ἔσονται δὲ ἐν αὐτῇ ποταμοὶ καὶ διώρυγες πλατεῖς καὶ εὐρύχωροι. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τοὺς ἀγίους εὐαγγελιστάς, τοὺς ἀποστόλους, τοὺς τῶν Ἐκκλησιῶν κατὰ καιροὺς ἡγουμένους, οἱ ποταμοὶ νόματος δίκην τὰς τῶν πιστευσάντων κατάρδουσι διανοίας, τοῖς παρὰ Θεοῦ λόγοις αὐτὰς ἐπικλύζοντες, καὶ ἀμφιλαφῇ παράκλησιν ἐνιέντες αὐτοῖς, δῆλον δὲ ὅτι τὴν διὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Ἀλλ' οὐτοὶ πάντες οἱ ποταμοὶ καὶ αἱ διώρυγες ἓνα τῶν ἀνωτάτω δέχονται, δῆλον δὲ ὅτι Χριστὸν, περὶ οὗ γέγραπται· « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. » Φησὶ δὲ πον καὶ αὐτὸς διὰ φωνῆς προφήτου περὶ τῶν ἰδίων προσκυνητῶν· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἔκκλινω ἐπ' αὐτοὺς ὡς ποταμὸς εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάρρους ἐπικλύζων δόξαν ἐθνῶν. »

Οὐ πορεύσῃ ταύτην τὴν ὁδόν, οὐδὲ πορεύσεται πλοῖον ἐναυλον. Ὁ γὰρ Θεός μου μέγας ἐστίν. Οὐ παρελεύσεται με Κύριος. Κριτὴς ἡμῶν Κύριος, ἄρχων ἡμῶν Κύριος· αὐτὸς ἡμᾶς σώσει.

Μεταπεφοίτηκε πάλιν ὁ λόγος ἐπὶ τὸ τῶν πιστευσάντων πρόσωπον. Ἐπειδὴ γὰρ ποταμῶν, καὶ διωρύγων ἐποιήσατο μνήμην, ταύτην τοι, καὶ σφόδρα ἐκώως, ὡς περὶ πλοίου φησί. Καὶ τί δὴ ἄρα δηλοῖ, διατρανοῦν πειράσσομαι. Πρὸ μὲν γὰρ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας κατελιζέτο τὴν οἰκουμένην, οὐδενὸς ἐπιτιμῶντος, ὁ Σατανᾶς. Ἐπειδὴ δὲ λελυτρώμεθα διὰ Χριστοῦ, καὶ τὴν ἁγίαν οἰκούντες σκηνὴν, φημὶ δὴ τὴν Ἐκκλησίαν τοῖς εὐαγγελικαῖς καὶ ἀποστολικοῖς ἐνσπαταλῶμεν λόγοις, καταθαρσίσασμεν τοῦ πάλαι πλεονεχτεῖν ἰσχύοντος, καὶ ὅτι τηρήσει Χριστὸς τὰς καρδίας ἡμῶν, οὐκ ἐφίσις τῇ τῆς ἀνομίας εὐρετῇ κατεπεμβαίνειν αὐτῶν· διὸ οἱ πεπιστευκότες φημὲν πρὸς αὐτόν· Οὐ πορεύσῃ ταύτην τὴν ὁδόν, οὐδὲ πορεύσεται πλοῖον ἐναυλον, τοῦτ' ἐστίν, οὐκ ἐτόλμαθα

¹⁷ Psal. XLV, 5. ¹⁸ Isai. LXVI, 12.

βασίμοι ταῖς σάξ· ἔτι πλεονεξίαις· ἀλλ' οὐδὲ ἐν τούτοις εὐρεθήσῃ τοῖς ποταμοῖς, καθάπερ τι πλοῖον ἐναυλον. Ἀλλ' ἴσως φαίη τις ἄν· Πόθεν τοῦτο λέγειν εὐθαρσῆκατε; Ναί, φησὶν, ἔχομεν τὸ θαρσεῖν. Ὁ γὰρ Θεός μου μέγας ἐστὶ, καὶ οὐ παρελεύσεται με· τοῦτ' ἐστίν, οὐ διελεύσεται δι' ἐμοῦ, καθὰ καὶ πρῶην ὁ Σατανᾶς. Οὐχ ὑποκείσομαι τοῖς ἐκείνου ποσὶ· Κύριος γὰρ ἡμῶν ἐστὶ κριτής. Κύριος ἄρχων ἡμῶν, Κύριος βασιλεὺς ἡμῶν, Κύριος αὐτὸς ἡμᾶς σώσει. Πάλαι μὲν γὰρ αὐτὸς ἦν ἐκεῖνος ὁ δυστροπώτατός τε, καὶ ἀπηνῆς ἄρχων ἡμῶν. Ἐπειδὴ δὲ τὸν εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον ὑπεδράμομεν ζυγόν, κριτὴν ἐσχῆκαμεν ἄρχοντα, βασιλέα, Κύριον, τὸν Υἱόν, καὶ αὐτὸς ἡμᾶς σώσει. Ἐτέρως δὲ τοῦτο διδάσκει λέγων αὐτὸς ὁ προφήτης Ἠσαίας, περὶ τε τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ τῶν ἐν πίστει τῇ ἐν Χριστῷ δεδικαιωμένων· Ἔσται ἐκεῖ ὁδὸς καθαρὰ, καὶ ὁδὸς ἀγία κληθήσεται, καὶ οὐκ ἔσται ἐκεῖ ὁδὸς ἀκάθαρτος, οὐδὲ ἔσται ἐκεῖ λέων, οὐδὲ τῶν θηρίων τῶν πονηρῶν οὐδὲν, οὐ μὴ ἀναθῇ ἐκεῖ. Ἀλλὰ πορεύσονται ἐν αὐτῇ λελυτρωμένοι διὰ τὸν Κύριον.

Ἐρράγησαν τὰ σχοινία σου, δεῖ οὐκ ἐνίσχυσαι. Ὁ ἰσθός σου ἐκλινεν, οὐ χαλᾷσει τὰ ἱστία, οὐκ ἀρεῖ σημεῖον, ἕως οὗ παραδοθῇ εἰς προνομίην.

Πλοῖου διαμνημονεύσας, καὶ σκηνὴν ὀνομάσας, ἔχεται πάλιν τῆς τοῦ Θεοῦ διεκβολῆς· καὶ φησιν, ὡς πρὸς γε τὴν τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴν, ἥτοι τὴν σκηνὴν, δεῖ Ἐρράγησαν τὰ σχοινία σου, δεῖ οὐκ ἐνίσχυσαι. Τῆς μὲν γὰρ Σιών τῆς πόλεως τῆς πλουσίας οὐ διαρράγήσεσθαι τὰ σχοινία φησὶν εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. Τεθεμελίωκε γὰρ, ὡς ἔφην, ἐπὶ πέτρᾳ τὴν ἑαυτοῦ Ἐκκλησίαν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός· ἐρράγη δὲ ὡςπερ τὰ σχοινία τῆς Ἰουδαίων σκηνῆς, οὐ γὰρ ἴσχυσαν. Ὡςπερ δὲ ἀνέμου βραδείου καταχεομένου νηὸς συντείνεται τὰ ἱστία, καὶ χαλᾷται μὲν οὐδαμῶς οὐκ ἐφιέντος τοῦ πνεύματος, ὑπομένει δὲ τὴν ναυαγίαν οὕτω, φησὶ, καὶ ὁ σὸς ἰσθός κέκλιται, καὶ οὐ μὴ χαλᾷσθαι τὰ ἱστία. Οὐκοῦν ὡς ἐξ εἰκόνης τῶν ναυτιλομένων τοῦ συμβεδηκότος τῇ τῶν Ἰουδαίων Συναγωγῇ ποιεῖται τὴν δήλωσιν. Ἀλλ' οὐδὲ σημεῖον ἀρεῖ, φησὶν. Μενεῖ δὲ οὕτως ἕως οὗ παραδοθῇ εἰς προνομίην. Ἰδοὺ καὶ τοῦτ' ἔχεται παραδείγματι, πλουτρώπων ἡμῖν σημαίνων τὰ συμβεδηκότα αὐτοῖς. Ἔθος μὲν γὰρ τοῖς ἐν πολέμῳ νενικηκόσι ἑπαίρειν σημεῖον, ἥτοι τρόπαιον ὀψοῦν. Οἱ δὲ γε ἡττώμενοι, σημεῖον οὐκ αἴρουσιν. Οὐκ ἀρεῖ τοίνυν, φησὶν, σημεῖον, τοῦτ' ἐστίν, οὐ περιγενήσεται τῶν ἐχθρῶν, ἀσθενήσας δὲ μᾶλλον, ἕως οὗ παραδοθῇ εἰς προνομίην. Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ἀπάντων, δεῖ καὶ ὑπὸ πᾶδας καίσεται τοῦ Σατανᾶ, καὶ ναυαγίαν ὑπομενεῖ, καὶ οὐ περιέσται ποτὲ τῆς ἐκείνου δυστροπίας, καθάπερ ἀμέλει καὶ οἱ τὴν ἀκατάσειστον οἰκοῦντες σκηνὴν, ἔσται δὲ μᾶλλον εἰς προνομίην αὐτῶ.

Τοίνυν πολλοὶ χωλοὶ προνομίην ποιήσουσι, καὶ οὐ μὴ εἴπῃ· Κοπιῶ, ὁ λαὸς ὁ ἐνοικῶν ἐν αὐτοῖς· ἀγέσθῃ γὰρ αὐτοῖς ἡ ἁμαρτία.

Τοῦδαῖοι μὲν γὰρ, καίτοι τὸ ὀρθοποδεῖν δύνασθαι· λαχόντες ἀπὸ γε τῆς ἐν νόμῳ παιδαγωγίας, εἰς προ-

A ibit navigium insonans, id est, non erimus pervii aut expositi tuis jam direptionibus, sed neque in his fluviis invenieris, veluti navis quædam insonans. At dixerit quispiam fortassis: Unde hoc audetis dicere? Certe, inquit, habemus unde confidamus. Deus enim meus est magnus, et non præteribit me, id est, non transibit per me, ut ante, Satanas. Non subjiçiar ipsius pedibus, Christus enim noster est iudex. Dominus princeps noster, Dominus rex noster, Dominus ipse nos servabit. Erat enim quondam iste, infestissimus ille et immitis, princeps noster. Postquam autem ad hoc evangelicum et salutare jugum accurrimus, iudicem habuimus, principem, regem, Dominum, hunc Filium: et ipse nos servabit. Alio modo docet hoc, inquit ipse propheta Isaïas, et de Ecclesia Dei, et de justificatis per fidem in Christo: Erit illic via pura, et via sancta vocabitur, et non erit illic via impura, neque erit illic leo, nec ulla mala bestia ibi nascetur. Sed ambulabunt in ea redempti per Dominum.

VERS. 22, 23. *Dirupti sunt funiculi tui, quia non prævaluerunt. Malus tuus inclinatus est, non pandet vela, non tollet signum, donec tradatur vastationi.*

Navigii mentione facta, et tabernaculo commemorato, persequitur rursus Dei interpositam orationem, atque ad Judæorum Synagogam seu tabernaculum: Dirupti sunt funiculi tui, quia non prævaluerunt. Nam Sion civitatis opulentæ funiculos non ruptum iri dicit in æternum tempus. Fundavit enim, ut dixi, super petram Dominus noster Jesus Christus suam Ecclesiam. Sed disrupti sunt velut funes Judaici tabernaculi, utpote qui non prævaluerunt. Cæterum, ut vehemente vento perflante, navis vela intenduntur, minime vero laxantur, flatu non permittente, et naufragium patitur: sic, inquit, malus tuus inclinatus est, et non laxabis vela. Itaque tanquam imagine quadam ex navigantibus sumpta, id quod 465 accidit Judæorum Synagogæ, ostendit. Sed nec signum tollet, inquit, at marebit sic, donec tradatur vastationi. Ecce hoc quoque utitur exemplo, multifariam nobis significans quæ ipsis acciderunt. Solent enim in bello victores signum tollere, vel tropæum erigere: victi autem signum non tollunt; itaque ait: Non tollet signum, id est, non superabit hostes, sed imbecillior erit, donec tradatur vastationi. Ex quibus rebus omnibus significat, subjiçendum pedibus Satanæ, et naufragium passurum, nec unquam fore superiorem ejus sævitia, sicuti sane hi qui inconcussus habitant tabernaculum, sed in prædā ei futurum.

VERS. 24. *Igitur multi claudi prædā agent, et non dicet, Laboro, populus qui habitat in illis. Remissum est enim illis peccatum.*

Judæi enim, etsi recto pede incedere per legis paedagogiam potuissent, in prædā traduntur Sa-

tanæ. At gentes, licet mentem habeant claudicantem (quippe erraverunt), et rectas ire vias nesciebant, prædas agent. Nam lucrabantur divina, victo Satana. Quodque gravi peccati onere ablegato, spirituales habituræ sint quietem, explicat, dicens: Non dicet, Laboro, populus habitans in illis, remissum est enim ipsis peccatum. Nam qui sunt ex sanguine Israelis, impendente videlicet ipsis peccato (nec enim iustificantem gratiam admiserunt), merito in prædam abrepti sunt, et velut captivi sunt peccati inventori. At qui ex gentibus sunt, meliores, quam ut accusari possint propter peccatum (ablatum enim est, Christo abstergente), omni voluptate fruentur, omnique labore immunes et liberi sunt, relegata omni molestia. Quorum meminit etiam beatus David: *Beati, quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputabit Dominus peccatum* ¹⁹. » Etiam si dicat peccator: « Iniquitates meæ superarunt caput meum, velut onus grave gravatæ sunt in me ²⁰. » Siquidem lex intolerabilis erat. Et Christus dixit: « Venite ad me, omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos ²¹. »

CAP. XXIV. VERS. 1-4. *Accedite, gentes, et audite, principes, 436 audiat terra, et qui in ea sunt, orbis habitabilis, et populus in eo. Quia furor Domini super omnes gentes, et ira in omnem numerum eorum, ut perdat eos, et tradat eos mactationi, et vulnerati eorum projicientur, et mortui: et ascendet eorum fetor, et rigabuntur montes sanguine eorum, et convolvetur cælum ut liber, et omnes stellæ cadent, quasi folia de vite, et ut cadunt fici de ficu. Ebrius est gladius meus in cælo.*

Cum perpulchre disernerit Judæorum Synagogam naufragium incursum, et tradendam his qui vastaturi sunt eam, in prædam, cumque his vocationem gentium subintulerit: Multi enim claudi, inquit, prædam facient: necessariam aggreditur catechesin et institutionem his qui olim claudicantem habuerunt mentem, nunc autem didicerunt recto pede incedere, per fidem in Christum. Commemorat igitur iudicium contra omnes futurum, parvos æque ac magnos. Hinc ait gentibus velut e longinquo constitutis: Accedite, gentes, et audite, principes. Illud, accedite, posuit, pro, appropinquate. Nam quandiu sunt in errore, et servantur creaturæ supra Creatorem, longe a Deo constituti sunt. Sublata autem causa ob quam longe abesse dicuntur, conjuncti sunt cum Deo, et prope esse intelligunt: participes facti ipsius, quod consortes sint sancti Spiritus. Propinquate igitur, inquit, gentes et principes. Audiat terra, et qui in ea sunt, orbis terræ, et populus in ea. Et quid

νομήν δέδονται τῷ Σατανᾷ. Οἱ δὲ γε ἐξ ἐθνῶν, καίτοι χυλεύουσιν ἔχοντες τὴν διάνοιαν, ἐπεπλάνητο γὰρ καὶ ὁρθὰς εἶναι τρίβους οὐκ ᾔδεσαν, ποιήσουσι προνομήν. Κερδανοῦσι γὰρ τὰ παρὰ Θεοῦ, νικῶντες τὸν Σατανᾶν. Ὅτι δὲ καὶ τὸ τῆς ἁμαρτίας δυσαχθὲς φορτίον ἀποπεμφάμενοι, πνευματικῇ ἔξουσι τὴν ἀνάπαισιν διατρανοῖ λέγων· Οὐ μὴ εἴπη, Κοπιῶ, ὁ λαὸς ὁ ἐνοικῶν ἐν αὐτοῖς· ἀφείθη γὰρ αὐτοῖς ἡ ἁμαρτία. Οἱ μὲν γὰρ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ἅτε δὴ καὶ ἐπιτρεμένης αὐτοῖς τῆς ἁμαρτίας· προσήκατο γὰρ οὐδαμῶς τὴν δικαιοῦσαν χάριν, εἰκότως δέδονται προνομή, καὶ οἷον αἰχμάλωτοι τῷ τῆς ἁμαρτίας εὐρέτη. Οἱ δὲ ἀμεινους γεγονότες τοῦ κατηγορεῖσθαι διὰ τὴν ἁμαρτίαν, ἀφήρηται γὰρ Χριστοῦ διασμήχοντος, ἀπάσης ἐξου γενήσονται θυμῆδας, ἀπαλλαχθήσονται δὲ καὶ κόπον παντὸς, ἀποπεμφάμενοι τὸ λυποῦν. Τούτων καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ διαμέμνηται λέγων· « Μακάριοι, ὅν ἀφείθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι. Μακάριος ἄνθρωπος, ὃς οὐ μὴ λογίσται Κύριος ἁμαρτίαν. » Καίτοι λέγοντος τοῦ πλημμελεῖν εἰωθότος, ὅτι « Αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆσαν τὴν κεφαλήν μου, ὥστε φορτίον βαρὺ ἐδαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. » Δυσφόρητος δὲ καὶ ἀνομος [Huiusm. legit ὁ νόμος] ἦν. Καὶ γοῦν ἐφη Χριστός· « Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. »

Προσαγάγετε, ἔθνη, καὶ ἀκούσατε, ἄρχοντες. Ἀκουσάτω ἡ γῆ καὶ οἱ ἐν αὐτῇ· ἡ οἰκουμένη, καὶ ὁ λαὸς ὁ ἐν αὐτῇ. Διδει τὸ θυμὸς Κυρίου ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἡ ὄρη ἐπὶ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, τοῦ ἀπολέσαι αὐτοὺς, καὶ παραδοῦναι αὐτοὺς εἰς σφαγὴν. Οἱ δὲ τραυματῖαι αὐτῶν ριφίσσονται καὶ οἱ νεκροὶ, καὶ ἀναθήσεται αὐτῶν ἡ ὁσμή, καὶ βραχίσηται τὰ ὄρη ἀπὸ τοῦ αἵματος αὐτῶν. Καὶ εἰλιχθήσεται ὁ οὐρανὸς ὡς βιβλίον, καὶ πάντα τὰ ἀστρα πεσεῖται ὡς φύλλα ἐξ ἀμπέλου, καὶ ὡς πίπτει σῦκα ἀπὸ συκῆς. Ἐμεθύσθη ἡ μάχαιρά μου ἐν τῷ οὐρανῷ.

Ναυαγίῳ περιπεσεῖν τὴν τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴν εὖ μάλα διετηκώς, καὶ ὅτι παραδοθήσεται τοῖς καταδουσίον αὐτὴν εἰς προνομήν τε καὶ ἄλυσιν· καὶ τοῦτοις ἐπενεγχὼν τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν· Πολλοὶ γὰρ χωλοὶ, φησὶ, προνομήν ποιήσουσιν· ἀναγκαίαν ποιεῖται τὴν κατήχησιν τοῖς ποτε μὲν χυλεύουσιν ἔχουσι τὴν διάνοιαν, μεμαθηκόσι δὲ τὸ ὀρθοποδεῖν διὰ πίστεως τῆς εἰς Χριστόν. Διαμνημονεύει τῶν γὰρ οὖν τῆς κατὰ πάντα ἐσομένης κρίσεως μικρῶν τε καὶ μεγάλων. Ταύτη τοι φησὶν ὡς ἔτι πόρρω καθεστηκόσι τοῖς ἔθνεσι· Προσαγάγετε, ἔθνη, καὶ ἀκούσατε, ἄρχοντες. Τὸ δὲ, προσαγάγετε, τίθειται, ἀντί τοῦ, προσεγγίσατε. Ἔως μὲν γὰρ εἰσιν ἐν τῷ πλανᾶσθαι τυχόν, καὶ λατρεύειν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, πόρρω που Θεοῦ καθεστήκασιν. Ἐξηρημένης δὲ τῆς αἰτίας, ἐφ' ἣ καὶ μακρὰν εἶναι λέγονται, προσοικειοῦνται Θεῷ, καὶ ἐγγὺς γενέσθαι νοοῦνται, μέτοχοι γεγονότες αὐτοῦ, διὰ τοῦ μεταλαβεῖν ἁγίου Πνεύματος. Ἐγγίστατε τοίνυν, φησὶν, ἔθνη τε καὶ ἄρχοντες. Ἀκουσάτωσαν δὲ καὶ ἡ γῆ, καὶ οἱ ἐν αὐτῇ.

¹⁹ Psal. xxxi, 1, 2. ²⁰ Psal. lxxvii, 5. ²¹ Matth. xi, 28.

ἡ οἰκουμένη, καὶ ὁ λαὸς ὁ ἐν αὐτῇ. Καὶ τί δὴ τὸ δη-
 λούμενον; Ἐπέρχεται γὰρ ὄργη, φησὶν, ἐπὶ πάντας
 τοὺς ἐν αὐτῇ, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἡ ἀδικησίως· ἥξει δὲ
 μᾶλλον ἐπ' ἐκείνους, οἱ καὶ ἀναπόδλητον ἐσχέχασιν
 τὴν ἀμαρτίαν, καὶ ταῖς ἑαυτῶν ψυχαῖς τὸν ἐκ τοῦ
 πλημμελεῖν ῥύπον ἐντετηγμένον. Ὅτι δὲ καὶ ἀπο-
 λύνονται, καὶ οἷον εἰς θάλασσαν παραδοθή-
 σονται, καὶ καταμιανουσί τὸν πάντα χώρον, ὡς ἐπὶ
 σωμάτων διολωλότων τὸ τοῦ λόγου διαπλάττει σχῆμα.
 Βραχίσκεται γὰρ, φησὶ, τὰ ὄρη ἀπὸ τοῦ αἵματος αὐ-
 τῶν. Εἴτα τὸν τοῦδε καιρὸν ἐμφανῆ καθίστας. τὴν
 τοῦ κόσμου συντέλειαν εἰς μέσον ἄγει, καὶ φησιν,
 Εἰλιχθήσεται μὲν ὡς βιβλίον ὁ οὐρανός, ἐν ἴσῳ δὲ
 φύλλοις τὰ ἄστρα πεσεῖται. Ὡς γὰρ ὁ τοῦ Σωτῆρος
 εἰρήνη μαθητῆς περὶ τῆς ἐσχάτης ἡμέρας· «Ὅτι ἐν
 αὐτῇ μὲν οἱ οὐρανοὶ βοιζήδον παρελεύσονται, στοι-
 χεῖα δὲ καυσούμενα λυθήσεται, γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ
 ἔργα κατακαήσεται πάντα. Καινοὺς δὲ οὐρανοὺς, καὶ
 καινὴν γῆν κατὰ ἐπαγγέλματα αὐτοῦ προσδοκίμεν.»
 Οὐκοῦν τὸ εἰλιχθήσεται τὸν οὐρανὸν, πεσεῖσθαι δὲ
 καὶ τὰ ἄστρα, τὸν τοῦδε τοῦ παντὸς ἀνακαινισμὸν
 ὑπερβαίνειν ἂν. Ἐλευθερωθήσεται δὲ τὴν χτίσιν,
 καὶ ὁ θεσπέσιος ἔφη Παῦλος ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς
 φθορᾶς, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ
 Θεοῦ. Προστίθει; δὲ ὅτι, Ἐμεθύσθη ἡ μάχαιρά μου ἐν
 τῷ οὐρανῷ, δίδωμι νοεῖν, ὅτι τῆς θείας ὀργῆς ἡ ἐφοδος
 οὐ κατὰ μόνων ἥξει τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ γὰρ καὶ
 κατ' αὐτῶν δραμεῖται τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων,
 οὓς καὶ κοσμοκράτορας τοῦ σκότους, καὶ πνευματικὰ
 τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανοῖς ὀνομάζειν ἔθος τοῖς
 ἱεροῖς Γράμμασι. Κολασθήσονται γὰρ καὶ οἷον κατα-
 κορέσονται, δι' ἧς ὑφίστανται δίχης τὴν τοῦ Θεοῦ μά-
 χαιραν, τετυραννευκότες μὲν εἰς χρόνους μακροὺς,
 οὐρανόν· ἐξαιτούμενοι τε τῶν οὕτω θειῶν δυσσεβειῶν τὰς δίχας.

Ἰδοὺ ἐπὶ τὴν Ἰδουμαίαν καταβήσεται, καὶ ἐπὶ
 τὸν λαὸν τῆς ἀπωλείας μετὰ κρίσεως. Ἡ μάχαιρα
 Κυρίου ἐνεπλήσθη αἱμάτων, ἐπαχύνθη ἀπὸ στέα-
 τος ἀνθρώπων, καὶ ἀπὸ στέατος ταύρων, καὶ κριῶν.

Ἀπὸ τῆς καθ' ὅλου κρίσεως καταβιβάζει τὸν λόγον
 ἐπὶ τὴν τοῖς Ἰδουμαίοις ἐπενηνεγμένην κόλασιν, διὰ
 τοὺς τὴν εἰς Χριστὸν δυσσεβείαν. Ἰδουμαίαν γε μὴν
 τὴν Ἰουδαίαν ἀποκαλεῖ· βραχὺ παραλλάξας, ἵνα φαί-
 νοιτο καὶ κατασκευάσῃ αὐτήν. Ὁ μὲν γὰρ ἐξ Ἰσαὰκ
 γεγονὼς Ἠσαῦ, βρώσεως μὲς καταπωλήσας τὰ πρῶ-
 τοτόκια, κέκληται δὲ δικαίως Ἐδώμ, τοῦτ' ἐστὶ,
 γῆνιός· φρόνημα γὰρ ἦν τοιούτων ἐν αὐτῷ· ἀπ' αὐτοῦ
 δὲ λοιπὸν οἱ ἐξ αὐτοῦ κέκληνται, τοῦτ' ἐστίν, Ἰδου-
 μαῖοι. Γίγνοι γὰρ καὶ αὐτοὶ, γεώδεις ἔχειν τὸ φρό-
 νημα οἰθεῖν ἂν. ὡς ἀπὸ γέ φημι τῆς τοῦ ὀνόματος
 ἐρμηνείας. Ἰδουμαίαν τοίνυν τὴν Ἰουδαίαν ἀποκαλεῖ,
 ὡς οὐκ εἰδύσαν τὰ ἄνω φρονεῖν, ἐνιζήσαντες δὲ μᾶλλον
 τοῖς ἐπιγίνοις πράγμασι, καὶ σαρκικὸν ἔχουσαν τὸ
 φρόνημα. Ἰδοὺ τοιγαροῦν, ἡ ἐν τῷ οὐρανῷ μεθυθεῖσα
 μάχαιρα, φησὶ, καταβήσεται νῦν ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν,
 ἥτοι τὴν Ἰδουμαίαν, καὶ ἐπὶ τὸν λαὸν τῆς ἀπωλείας,
 πλὴν μετὰ κρίσεως. Ἀπωλείας δὲ λαὸς τίς ἂν ἕτερος
 εἴη παρὰ γε τὸν Ἰσραὴλ; Οὐ γὰρ ἠθέλησε τιμῆσαι

A demonstratur? Impendit enim, inquit, ira omnibus
 qui in ea sunt, et non simpliciter et promiscue,
 sed invadet potius illos qui peccatum non abje-
 cerunt, habentque delictorum sordes animis suis
 inustas. Quod autem peribunt, et velut in exitium
 et maciationem tradentur, et omnem locum pol-
 luent, corporibus velut intereuntibus, orationis
 schema exprimit. Nam ait: Rigabuntur montes
 sanguine ipsorum. Dein tempore declarato, mun-
 di consummationem adducit in medium, et inquit:
 Convolvetur quasi liber cælum, instar foliorum
 stellæ cadent. Sicuti etiam discipulus Servatoris
 dixit de extremo die: «Quia in 467 ca cæli
 magno impetu transibunt, et elementa calore sol-
 ventur: terraque et quæ in ea sunt opera, ex-
 B urentur omnia. Et novos cælos, et novam terram,
 juxta promissa ipsius exspectamus». Igitur illud,
 convolvendos esse cælum, et casuras stellas, hujus
 universitatis renovationem potest ostendere. Libe-
 randam vero esse creaturam divinus etiam Pau-
 lus ait, a servitute corruptionis, in libertatem
 gloriæ filiorum Dei. Cum addit: Ebrius est
 gladius meus in cælo, dat intelligere divinæ iræ
 impetum non in sola terrestria incursurum, sed
 in ipsos impuros spiritus: quos etiam mundi
 dominos, rectores tenebrarum, et spiritualia ne-
 quitie in supercælestibus vocare solent sacræ
 Litteræ. Punientur enim, et veluti exsaturabunt
 Dei gladium supplicio quod tolerant, cum tyranni-
 dem exercuerint in longum tempus, et totum
 C terrarum orbem, quantum in ipsis erat, deleve-
 rint, luentes pœnas tam insignis impietatis.

καὶ ὅλην ἀπολέσαντες τὸ γε ἦγον ἐπ' αὐτοῖς τὴν ὕπ-

VERS. 5, 6. Ecce ad Idumæam descendet, et ad
 populum interitui destinatum cum judicio. Gladius
 Domini repletus est sanguine, pinguis facies est
 adipe agnorum, et adipe taurorum et arietum.

A generali judicio demittit orationem ad punishmentem
 illatam Idumæis, propter impietatem in Christum.
 Idumæam vocat Judæam, paululum immutans, ut
 eam deridere videatur. Esau enim natus ex Isaac,
 qui cibo solo vendidit primogenita, jure vocatus est
 D Edom, id est terrenus. Sic enim is affectus erat,
 a quo cæteri nomen habent, nimirum Idumæi:
 quippe terreni et ipsi. Terrenum habere affectum
 intelligi potest ex ipsa, ut dixi, nominis interpre-
 tatione. Idumæam igitur Judæam vocat, ut quæ ne-
 sciret ea quæ supra sunt sapere, sed magis rebus
 terrenis assideret, et carnalem affectum haberet.
 Ecce igitur, inquit, gladius in cælo ebrius est, de-
 scendet nunc super Judæam seu Idumæam, et ad
 populum interitui destinatum. At cum judicio, po-
 pulus interitui destinatus, quis esset nisi Israel?
 Noluit enim fide colere Redemptorem. 468 Verum
 gladius ebrius est cum judicio, seu cum justo judi-
 cio, non enim simpliciter vel citra discrimen, et

²² II Petr. III, 10, 13. ²³ Rom. XII, 21. ²⁴ Ephes. VI, 12.

velut funditus periit Israel, at salvæ factæ sunt reliquæ per fidem, scilicet in Christum. Vocati sunt enim ex Judæis innumerabiles, et crediderunt in Christum. Sed in contumacibus gladius Domini cruentus exsaturatus est, id est, ira tantum non mactans, et quasi arietes quosdam et tauros crassos et præpingues sternens. Quibus merito id dici poterit a nobis: « Agite nunc, divites, flete, ululantes super miseriis vestris, quæ adveniunt ²². » Subinferemus et his illud: Luxuriastis, lascivistis super terram, enutrivistis corda vestra, velut in die mactationis. Tales enim exstiterunt moderatores Judæorum, pascentes in pingui loco et spatioso, ex redditibus populi, obesi velut omnibus honoribus. Sed ut arietes et tauri ceciderunt, in gladium Domini irruentes miseri.

τινὰ τόπον πλῆονα καὶ εὐρύχωρον τὰς ἐκ τῶν λαῶν καρποφορίας· καταπιανθέντες δὲ ὡσπερ ταῖς παρὰ πάντων τιμαῖς. Ἄλλ' ὡς κριοὶ καὶ ταῦροι πεπτῶσαι, τῇ τοῦ Κυρίου μαχαίρᾳ περιπεσόντες οἱ δέ-
λαιοι.

VERS. 7. Quia sacrificium in Bosor Domino, et cædes magna in Idumæa, et concident robusti cum eis, et arietes et tauri, et ebria erit terra sanguine, et adipe eorum implebitur.

Bosor interpretatur coarctatio, et munitio, et faustum nuntium, et caro. Idumæam igitur vocat Bosor, ut intelligas carnalem, vel coarctatam, id est, obsessam; vel faustum nuntium, in ea enim fausta annuntiavit Christus. Addi potest, et munitio: Dominus enim erat in circuitu ejus, et in circuitu populi sui, quemadmodum scriptum est. Sed in hac, inquit, sacrificium Domino. Sacrificati enim sunt gladiis obsidentium, et non in odorem bonæ fragrantiae ascendentes Deo, sed in satietatem gladii qui eos percutit. Quod autem non sola multitudo in Idumæa perdenda sit, sed insignium in ea virorum futura sit cædes plurima et miserabilis, ænigmatice subindicat, inquiens robustos, et arietes, et tauros casuros cum illis. Et inebriabitur terra sanguine eorum, et adipe eorum implebitur. Hæc autem dicit quasi de tauris et arietibus projectis in terram, et multum sanguinis fundentibus, eo quod diffuant, eamque tantum non irrigantibus.

469 VERS. 8-11. Dies enim judicii Domini, et annus retributionis judicii Sion. Et vertentur valles ejus in picem, et terra ejus in sulphur. Et erit terra ejus ardens velut pix noctu et interdiu, et non exstinguetur in æternum tempus, et ascendet fumus ejus sursum. In ætates deseretur, et habitabunt in ea aves, et erinacei, et ibes, et corvi. Et injicietur super eam funiculus geometriæ deserti, et onocentauri habitabunt in ea.

τῇ πίστει τὸν Λυτρωτὴν. Πλὴν ἡ μάχαιρα μετὰ κρίσεως, ἤτοι μετὰ δικαιοκρισίας· οὐ γὰρ ἀπλῶς, ἢ ἀδιακρίτως, καὶ ὅσον ἄρσεν ἀπόλωλεν ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ σέσωσται τὸ καταλείμμα διὰ πίστεως, δηλονότι τῆς εἰς Χριστόν. Κέκληνται γὰρ καὶ ἐξ Ἰουδαίας οὐκ εὐαρίθμητοι, καὶ πεπιστεύκασιν εἰς Χριστόν. Ἐπὶ δὲ τοῖς ἀπειθήκασιν ἐνεπλήσθη αἵματος ἡ τοῦ Κυρίου μάχαιρα, τοῦτ' ἐστίν, ἡ ὀργὴ μονονουχὶ κατασφάξασα, καὶ οἶόν τινας κριοὺς, καὶ ταύρους ἄδροὺς καὶ πλόντας καταστρώσασα, οἷς ἂν εἰκότως λέγοιτο πρὸς ἡμῶν· « Ἄγε νῦν, οἱ πλούσιοι, κλαύσατε, δολοφάντες ἐπὶ ταῖς ταιλαπωραῖς ὑμῶν ταῖς ἐπερχομέναις. » Προτεποίσομεν δὲ τούτοις τὸ, Ἐτρυφήσατε, ἐνοσπταλήσατε ἐπὶ τῆς γῆς, ἐθρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς. Τοιοῦτοι γὰρ γεγόνασιν οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, καταδοσκόμενοι μὲν τρόπον

“Οτι θυσία Κυρίῳ ἐν Βοσὸρ, καὶ σφαγὴ μεγάλη ἐν τῇ Ἰδουμαίᾳ· καὶ συμπέσονται οἱ ἄνθρωποι μετ' αὐτῶν, καὶ οἱ κριοὶ, καὶ οἱ ταῦροι, καὶ μεθυσθήσεται ἡ γῆ ἀπὸ τοῦ αἵματος, καὶ ἀπὸ τοῦ στέατος αὐτῶν ἐμπλησθήσεται.

Βοσὸρ ἐρμηνεύεται συνοχὴ, καὶ δούρωσις, καὶ εὐ-
αγγελισμός, καὶ μὲν τοὶ καὶ σάρξ. Τὴν τοίνυν Ἰδου-
μαίαν καὶ Βοσὸρ ὀνομάζει, ἵνα νοήσης σαρκίην, ἣ
συνησχτημένην, τοῦτ' ἐστίν, πολιορκηθεῖσαν· ἤγουν εὐ-
αγγελισμὸν, εὐηγγελίσαστο γὰρ ἐν αὐτῇ Χριστός.
Προσθεῖν δ' ἂν, ὅτι καὶ δούρωσις· Κύριος γὰρ ἦν
κύκλω αὐτῆς, καὶ κύκλω τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καθὰ
γέγραπται. Ἄλλ' ἐν ταύτῃ, φησί, θυσία τῷ Κυρίῳ.
Τέθνυται γὰρ ταῖς πῶν πολιορκησάντων μαχαίραις,
καὶ οὐκ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας ἀναβαίνοντες τῷ Θεῷ,
ἀλλ' εἰς κόρον τῆς καταπαιούσης αὐτοὺς μαχαίρας.
“Οτι δὲ οὐχὶ ἐν μόνῃ τῇ Ἰδουμαίᾳ δαπανηθήσεται
πληθὺς, ἀλλὰ γὰρ καὶ τῶν ἐπισήμων ἐν αὐτοῖς
πλείστη τε ὅση καὶ ἐλεεινὴ γενήσεται πτώσις, αἰνε-
γματωδῶς ὑπεμφαίνει λέγων, τοὺς ἄδροὺς, καὶ τοὺς
κριοὺς, καὶ τοὺς ταύρους πεσεῖσθαι μετ' αὐτῶν, καὶ
ὅτι μεθυσθήσεται ἡ γῆ ἀπὸ τοῦ αἵματος αὐτῶν, καὶ
ἀπὸ τοῦ στέατος αὐτῶν ἐμπλησθήσεται. Ὡς γὰρ ἐπὶ
ταύρων, καὶ κριῶν ἐρριμμένων εἰς γῆν, καὶ αἱματός
τε χύσιν ἰέντων, πολλὴν ὑπὸ τοῦ κατατρίκεσθαι,
μόνον δὲ οὐχὶ καὶ καταρδόντων αὐτὴν τοιαῦτά
ψησιν.

Ἡμέρα γὰρ κρίσεως Κυρίου, καὶ ἐνιαυτός
ἀνταποδόσεως κρίσεως Σιών. Καὶ στραφῇσονται
αὐτῆς αἱ φάραγγες εἰς πίσσαν, καὶ ἡ γῆ αὐτῆς
εἰς θεῖον· καὶ ἔσται ἡ γῆ αὐτῆς κιομένη, ὡς
πίσσα, νυκτὸς καὶ ἡμέρας, καὶ οὐ σβεσθήσεται
εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, καὶ ἀναθήσεται ὁ καπνὸς
αὐτῆς ἀνω. Εἰς γενοὰς ἐρημωθήσεται, καὶ κατ-
οικήσουσιν ἐν αὐτῇ ὄνυα καὶ ἐχῖνοι, καὶ ἰβεις,
καὶ κόρακες. Καὶ ἐπιβληθήσεται ἐπ' αὐτὴν
σπαρτὸν γεωμετρίας ἐρήμιον, καὶ ἐνοκένταυροι
οικήσουσιν ἐν αὐτῇ.

²² Jac. v, 1.

Ἐναργέστερον ἐν τούτοις ἄπερ ἔφη δι' αἰνιγμάτων ἀφῆκε νοεῖν. Ὀνομάζει γάρ δὴ τὴν Σιών, ἥ καὶ κρίσεως ἡμέραν, καὶ ἀνταποδόσεως ἐνιαυτὸν ἐνεστη-
κέναι φησί, καθ' ὃν μονονουχὶ πίστεως τε καὶ θεοῦ καταβράνθεντων ἀπάσης· αὐτῶν τῆς χώρας, ἀνημέρω πυρὶ δαπανηθήσονται, καὶ ἀκατευνάστους ἔξουσι φλόγας· καὶ καπνὸν δὲ τάχα ποῦ τὸν ἀναβαίνοντα, νοεῖν ἀκόλουθον τὴν οἶονεὶ τοῦ πάθους ἀκοήν, καὶ τοῖς πόρρω κατασημαίνουσιν τῆς ἐπενεχθείσης αὐ-
τοῖς συμφορᾶς τὸ μέγεθος. Ἐρημωθήσεσθαι δὲ φησιν αὐτὴν εἰς γενεάς, καὶ τὰ ταῖς ἐρημουμέναις πόλεσι συμβαίνοντα λέγει. Ὅρνεα μὲν γάρ, καὶ ἐχίνους, ἴδεις τε καὶ κοράκας ἐναυλισθήσεσθαι φησιν αὐτῇ, καὶ μὴν ὅτι καὶ εἰς ἐρημον καταμετρηθήσεται, κατοικούντων ὄνοκενταύρων ἐν αὐτῇ. Ὀνοκενταύρους ἔειπε φησὶ τοὺς ἀγρίους τῶν θυνων, οἷς δὴ καὶ φίλον ἐνδιαίτημα ποιεῖσθαι τὰ εἰσάπαν ἔρημα τῶν χωρίων. Ἐχίνους δὲ λέγειν τοὺς ἀκάνθην κατημφισμένους τῶν μυῶν. Εἰ δὲ δὴ τις ἔλοιτο καὶ θεωρίαν ἐπὶ τούτοις τὴν ἐσωτάτω λαβεῖν, φαμέν ὅτι τὰς ἡρημωμέ-
νας, καὶ ὅσον μεμονωμένας τῶν ἀνθρώπων διανοίας, διὰ τοι τὸ μὴ κατοικεῖν ἐν αὐταῖς διὰ τοῦ πνεύματος τῶν θυνων θεὸν, τὰ πονηρὰ τῶν θηρίων κατανεμη-
θήσονται, καὶ καταυλῆσουσιν ἐν αὐτῇ τὰ ἀκάθαρτα ἐχίνων τέ φημι καὶ κοράκων, καὶ θυνων ἀγρίων.

Οἱ ἄρχοντες αὐτῆς οὐκ ἔσονται, οἱ γὰρ βασι-
λεῖς αὐτῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες, καὶ οἱ μεγιστᾶνες αὐτῆς, ἔσονται εἰς ἀπώλειαν.

Ἀδρούς καὶ κριοὺς καὶ ταύρους ἐν τοῖς ἀνωτέρω λέγων, τοὺς τῶν Ἰουδαίων καθηγητάς, ἡγουν τοὺς τὴν περιόπτον λαχόντας δόξαν, ἥ κατὰ τὸν τῆς ἱερω-
σύνης τρόπον, ἥ διὰ τοι τὸ ἐν πλούτῳ καὶ περιφανείᾳ γενέσθαι πολλῇ· ἄρχοντας ἐν τούτοις κατονομάζει, σαφεστέραν τὴν ἐπ' αὐτοῖς ἀποφαίνων δῆλωσιν. Οἱ τοίνυν ποτὲ βασιλεύοντες αὐτῶν, φησὶ, καὶ οἱ ἄρχον-
τες καὶ οἱ μεγιστᾶνες οὐκ ἔσονται. Οὐ γὰρ ἔτι ταῖς κατὰ πάντων ἐντροφύσουσι δυναστείαις, οὔτε μὴν ἐξίτηλον ἀροῦσιν ὄφρυν, ταῖς οὕτως ὑπερηρμέναις ἐνσπαταλῶντες τιμαῖς· ἀλλ' ἐξωσθήσονται θώκων τῶν ἐν ἀρχαῖς· καὶ ὅλον βασιλείας ἀπολισθήσαντες, καὶ τοῦ κατάρχειν ἐκδεδλημένοι κατοικήσονται πρὸς ἀπώλειαν, ὁμοῦ τοῖς ἑτέροις παρ' αὐτῶν διολωλόσι. Γεγόνاسι γὰρ ἀφορμὴ τοῖς ὑπὸ χεῖρα πρὸς βλεθρον. Καὶ τοῦτο διδάξει λέγων ὁ τῶν ὄλων θεός· «Ποιμέ-
νες πολλοὶ διέφθειραν τὸν ἀμπελῶνά μου, ἐμόλυναν τὴν μερίδα μου.» Ἐδωκαν μερίδα ἐπιθυμητὴν μου εἰς ἐρημον ἄβατον. Ἐγενήθη εἰς ἀφανισμόν ἀπώλειας.

Καὶ ἀναρῶσει εἰς τὰς πόλεις αὐτῶν ἀκύνθινα ξύλα, καὶ εἰς τὰ ὀχυρώματα αὐτῆς· καὶ ἔσται ἔπαυλις σειρήνων, καὶ αὐλὴ στρουθῶν. Καὶ συν-
ατήσουσι δαιμόνια ὄνοκενταύροις, καὶ βοήσονται ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον· ἐκεῖ ἀναπαύσονται ὄνοκενταυροί. Εὖρον γὰρ αὐτοῖς ἀνάπαυσιν· ἐκεῖ ἐνόςσευσεν ἐχίνος.

Πάλιν ἡμῖν ἑτέρῳ τρόπῳ τὰ ταῖς ἐρήμοις συμβαι-
νοντα πεῖραται διατρανοῦν. Ἔως μὲν γὰρ πολυ-
ἀνδρούσιν αἱ πόλεις, οὐδὲν αὐταῖς τῶν ἀγρίων ἐμ-

A Clarius his verbis proponit ad intelligendum quæ dixit per ænigmata. Nominat enim Sion, cui et judicii diem et retributionis annum imminere ait, quando pice et sulphure tantum non effusis in totam eorum regionem immiti igne consumentur, et irrequietas flammæ habebunt: fumum autem ascendentem fortassis intelligere oportet, rumorem veluli afflictionum, qui longe dissitis significat calamitatis quæ inflicta est magnitudinem. Deserendam ait eam in ætates, et quæ desertis urbibus contingunt, dicit. Nam aves, et erinaceos, et ibides, et corvos ait in ea commoratorios, et in desertum commensurandam esse, habitantibus in ea onocentauris. Onocentauros vocat onagros, quibus gratum est in desertissimis locis versari. Echinos seu erinaceos, mures dicit spina vestitos. Sin maluerit quis intimam contemplationem seu internam accipere intelligentiam in hisce verbis, dicimus desertas, et velut desolatas hominum mentes, eo quod non in illis habitet per spiritum universorum Deus, a malis bestiis depascentur, et impuri spiritus ibi diversabuntur, tanquam in forma dictorum erinaceorum, et corvorum, et asinorum silvestrium.

τῶν πνευμάτων, ὡς ἐν εἴδει τῶν ὀνομασμένων

VERS. 12. *Principes ejus non erunt; reges enim et principes, et magnates ejus interibunt.*

Cum dixerit in superioribus, robustos, et arietes, et taures, Judæorum gubernatores, nimirum conspicuam gloriam sortitos seu sacerdotii ratione, sive quod divitiis et honore insigni illustres fuerint: his verbis principes nominat, apertiori eos designans vocabulo. Itaque qui reges eorum quondam erant, inquit, et 470 principes, et magnates non erunt. Non enim potentia delicate insolescent in omnes, nec vanum tollent supercilium, adeo sublimibus luxuriantes honoribus: sed detrudentur solio et principatu, et, quasi regno delapsi et imperio dejecti, abibunt in interitum simul cum aliis per illos pereuntibus. Facti sunt enim occasio exitii populo suæ manui commisso. Quod etiam docebit universorum Deus, inquiens: «Pastores multi corruerunt vineam meam, polluerunt partem meam²⁴.» Dederunt partem meam desiderabilem in desertum invium. Redacta est ad interitum pessimum.

VERS. 13, 14. *Et renascentur in civitatibus eorum spinea ligna, et in munitionibus ejus: et erunt cubilia sirenum, et aula struthionum. Et occurrent daemonia onocentauris, et clamabit alter ad alterum; illic requiescent onocentaure. Invenerunt enim sibi requiem; illic nidum construxit erinaceus.*

Rursum nobis alio modo quæ in solitudine contingunt, conatur declarare. Quandiu enim virorum multitudo refertæ sunt civitates, nulla ligna silve-

²⁴ Jer. xii, 10.

stris in eis nascuntur, et recedunt bestię quę desertis gaudent. Ubi autem viris vacuę sunt et incolis destitutę, tunc veluti inculta quędam tellus invenietur, spinis plena, struthionum et sirenum maxime habitaculum. Sirenas autem dicit, volucres vocem lugubrem noctu edentes, et propemodum ululantes : quę interdiu solitarię sunt, et in desertis locis commorantur : imo in tenebris volant, exempli causa, noctua et similia. Cum dicit dęmonia et onocentauros sibi invicem occurrere, et clamare alterum ad alterum, summam veluti solitudinem civitatum subinnuit. Habitare enim dicuntur libenter in desertis locis etiam mali spiritus; libentissime etiam divertunt ferę, quęcunque abesse ab hominibus impendio cupiunt, et naturę lege ad sęvitiam instituuntur.

VERS. 15-17. *Et servavit terra filios ejus cum securitate : illic cervi occurrerunt, et viderunt facies inter se. Numero transierunt, et una ex eis non periit; altera alteram non quęrebat, quia Dominus pręcepit ipsis, et spiritus ejus congregavit ipsas. Et ipse 471 immittet eis sortes, et manus ejus divisit ipsis, ut pascerentur. In æternum tempus hæreditatem habebitis, in omnes ætates quiescent in ea.*

Cum dixerit regionem Judęorum in extremam solitudinem tradendam, et prorsus expertem esse supernę et divinę misericordię et dilectionis, rursum memorat eos qui servati in ea fuerunt. Isti esse possunt reliquię, nimirum fideles. Et de illis hic dicit: Servavit terra filios ejus cum securitate. Filii enim erant Judęicę regionis, credentes Israelitę, et securitatem et quasi turrin immotam auxilii invenientes, Dominum nostrum Jesum Christum. Ab his filiis qui servati sunt, cervi quodammodo nati sunt divini discipuli: comparantur, et meritissime, cervis. Est enim animal serpentidica, et aquarum fontes sæpe et libenter frequentat. Tales sunt omnes hi qui in sortem divinę religionis assumpti sunt, ad evertendum intelligibilem draconem instructi et idonei, gloriam ejus subvertendo, et nequitię illius venenum infirmum et inefficax reddendo. Sed et in aquarum fontibus sub intelligentiam cadentibus velut hscivunt, id est, spiritualium bonorum ministeriis, tantum non irrigantibus mentem, et fructuosam eam Deo efficientibus. Illic igitur, inquit, id est, in his qui servati sunt, occurrerunt sibi invicem cervę, admiratę sunt ipsę sęcę. Hoc enim opinor significare illud: Viderunt facies suas inter se. Nulla periclitata est, nam id sibi vult, Transierunt numero, et una ex his non periit. Altera alteram non quęsivit. Quis igitur servavit? Dominus pręcepit ipsis, et spiritus ejus congregavit ipsas. Elegit enim eas, et jussit docere omnes gentes, et baptizare in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ⁹⁸. Inji-

φύεται ξύλων· ἀποφοιτᾷ δὲ καὶ τὰ ταῖς ἐρήμοις χαίροντα τῶν θηρίων. Ἐπειδὴν δὲ κένανδροι τε γένοιτο, καὶ τῶν οἰκούντων ἐστερημέναι, τότε καὶ οἷα τις χέρσος εὐρεθήσεται γῆ, μεστὴ μὲν ἀκάνθης, ἐναύλισμα δὲ στρουθῶν, σειρήνων μάλιστα. Σειρήνας δὲ φησι τὰ ἐν νυκτὶ θρηνώδῃ φωνῇ ἰέντα τῶν πτηνῶν, καὶ μονονοῦχὶ κατολοῦζοντα, ἃ μεθ' ἡμέραν μὲν ἡρεμεῖ, καὶ ταῖς ἐρήμοις τῶν χωρῶν ἐναυλίζεται· ποιεῖται δὲ μᾶλλον τὰς πτήσεις ἐν σκότῃ, οἷον ἡ γλαυξ, καὶ τὰ εἰοκότα. Δαιμόνια δὲ καὶ ὄνοκενταύρους ἀλλήλοις συναντώντας, καὶ μὴν καὶ βοῶντας, ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον λέγων, τὴν οἷον ἀκρατον ἐρημίαν τῶν πόλεων ὑπαινίττεται. Ἐμφιλοχωρεῖν γὰρ λέγονται τοῖς ἡρεμοῦσι τῶν τόπων καὶ πονηρὰ πνεύματα. Ἥδιστα δὲ καταλύει καὶ τῶν θηρίων ὅσα τῶν ἀνθρώπων τὸ ἀπεινὰ ποιεῖται περὶ πολλοῦ, καὶ φυσικοῖς εἰς τὸ ἀνήμερον παιδαγωγεῖται νόμοις.

Καὶ ἔσωσεν ἡ γῆ τὰ παῖδια αὐτῆς μετὰ ἀσφαλείας· ἐκεῖ ἔλαφοι συνήνησαν, καὶ εἶδον τὰ πρόσωπα ἀλλήλων. Ἀριθμῶ παρῆλθον, καὶ μία αὐτῶν οὐκ ἀπώλετο· ἑτέρα τὴν ἑτέραν οὐκ ἐζήτησεν, ὅτι Κύριος ἐνετείλατο αὐταῖς, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ συνήγαγεν αὐτάς. Καὶ αὐτὰς ἐπιβαλεῖ αὐτοῖς κλήρους, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ διεμέρισεν αὐτοῖς βόσκεισθαι· εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον κληρονομήσατε, εἰς γενεὰς γενεῶν ἀναπαύσονται ἐπ' αὐτοῖς.

Εἰς ἐρημίαν ἐσχάτην παραδοθήσεσθαι λέγων τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν, καὶ ἀμοιρῆσαι παντελῶς τῆς ἀνωθεν καὶ παρὰ Θεοῦ φειδοῦς· καὶ ἀγάπης διαμέμνηται πάλιν τῶν ἐν αὐτῇ διασσεωσμένων. Εἰεν δ' ἂν οὗτοι τὸ κατάλειμμα, τοῦτ' ἔστιν, οἱ διὰ πίστεως. Καὶ περὶ αὐτῶν ἐνθάδε φησὶν, ὅτι Σέσωκεν ἡ γῆ τὰ παῖδια αὐτῆς μετὰ ἀσφαλείας. Ἰδοὶ γὰρ γεγόνασι τῆς Ἰουδαίων χώρας οἱ ἐξ Ἰσραὴλ πιστεύοντες ἀπαράλειψαι τε καὶ οἰονεὶ πύργον ἀκατάσειτον εἰς ἐπικουρίαν εὐρόντες τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἀπὸ δὲ γε τῶν ἀνασσεωσμένων παίδων, ἔλαφοι τρόπον τινὰ γένονασιν οἱ θεσπέσιοι μαθηταί. Παρεκκάζονται δὲ ταῖς ἐλάφοις καὶ μάλα εἰοκότως. Ὁφιοκτόνον γὰρ ἔστι τὸ ζῶον, καὶ πηγαῖς ὑδάτων ἐμφιλοχωρεῖν εἰωθός. Τοιοῦτοι δὲ πάντες οἱ τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας εἰς λῆξιν ἡρμένοι πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ νοητοῦ δράκοντος ἐπιτηδεῖως ἔχοντες διὰ τοῦ καταστρέφειν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ ἀδρανῆ τε καὶ ἀπρακτον τῆς ἐνοῦσης αὐτῷ δυστροπίας τὸν υἱὸν ἀποφαίνειν. Ἀλλὰ καὶ ταῖς νοηταῖς τῶν ὑδάτων ἐνσπαταλῶσι πηγαῖς, τοῦτ' ἔστι, ταῖς τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν χορηγίαις, μονονοῦχὶ καταρδοῦσαι τὸν νοῦν, εὐκαρπύνειν αὐτὸν ἀποφαινούσαις τῷ Θεῷ. Ἐκεῖ τοίνυν, φησὶ, τοῦτ' ἔστιν, ἐν τοῖς ἀνασσεωσμένοις συνήνησαν ἀλλήλαις ἔλαφοι. Θεθαυμάκασιν ἀλλήλας. Τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῦν τὸ, Εἶδον τὰ πρόσωπα ἀλλήλων. Κεκινδύνευκε δὲ οὐδεμία, τοῦτο γὰρ πάλιν τὸ, Παρῆλθον ἀριθμῶ, καὶ μία αὐτῶν οὐκ ἀπώλετο, ἑτέρα τὴν ἑτέραν οὐκ ἐζήτησαν. Τίς οὖν ὁ σώσας; Κύριος ἐνετείλατο αὐταῖς, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ

⁹⁸ Matth. xxviii, 19.

συνήγαγεν αὐτάς, καὶ προστέταχε μαθητεύειν πάντα τὰ ἔθνη· καὶ βαπτίζειν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐπιβαλεῖ δὲ αὐτοῖς καὶ κλήρους, καὶ διεμέρισεν ἡ χεὶρ αὐτοῦ βόσκεισθαι εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. Ἐκνεμένηνται γὰρ τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις οἱ αἰῶνες κλήροι· οἷς ἕκαστον διακηρύσσεται ἔχρην. Καὶ γοῦν τίθεται μὲν ὁ θεσπέσιος Πέτρος εἰς τὴν περιτομήν. Κεχηρμάτιζε δὲ τὸ Πνεῦμα λέγων· « Ἀφορίσατε δὴ μοι τὸν Βαρνάβαν, καὶ τὸν Σαῦλον, εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκληται αὐτούς· καὶ γεγόνασιν ἀπόστολοι τῶν ἔθνων. » Διμερίσατε τοίνυν αὐτοῖς ἡ χεὶρ αὐτοῦ κλήρους, ὥστε βόσκεισθαι εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐλάφων ἐποίησατο μνήμην, τέθεικεν ἀναγκαίως τὸ, βόσκεισθαι· μόνον γὰρ οὐχὶ κατεβοσκήσαντο τὰς χώρας, ἐν-τροφῶντες τοῖς διὰ πίστει· καλουμένοις εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, καὶ κλήρος οὗτος αὐτοῖς. Καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος τοῖς δι' αὐτοῦ σσασμένους προσηύκει, λέγων· « Χαρὰ καὶ στέφανός μου. » Ὅτι δὲ ἀτελεύτητον αὐτοῖς φυλαχθήσεται παρὰ Θεοῦ τὸ ἐπὶ τούτοις αὐχμημα, διατρανοῖ λέγων τὸ, Ἀναπύσονται ἐπ' αὐτῆς. Ἐπ' αὐτῆς δὲ τίνο; Ἡ δηλονότι τῆς ἐκνεμηθείσης αὐτοῖς κληρονομίας παρὰ Θεοῦ. Διαμνημονεύσαι δὲ χρὴ καὶ τοῦ μακαρίου ψάλλοντος Δαβὶδ περὶ αὐτῶν, ὅτι· « Φωνὴ Κυρίου Ἀρυμοὶ γὰρ ὥσπερ νοηταῖς ἐλάφοις ἀνεδείχθησαν ἦν κατενέμθησαν νοητῶς ταῖς τῶν πιστευόντων

Εὐφράνθητι, ἔρημος διψῶσα· ἀγαλλιῶσθω ἔρημος, καὶ ἠρθεῖτω εἰς κρίνον. Ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλιῶσεται τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου· καὶ ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου ἐδόθη αὐτῇ, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Καρμυλίου, καὶ ὁ λαός μου ὕψεται τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὸ ὄψος τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

Ἐρημον καὶ στείραν ἀποκαλεῖν ἔθος τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ τὴν ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίαν, ἥ ποτε μὲν ἐν τούτοις ἦν, οὕτε τὸν ἐξ οὐρανοῦ νοητὸν ἔχουσα νομφίον, φημί· δὴ Χριστὸν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐνδείᾳ συγγένουσα παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ οἷον ἀκάνθης οὖσα πρὸς διψῆς τε καὶ ἀνδρός. Ἐπειδὴ δὲ γέγονεν ἐν αὐτῇ Χριστός· (προσελήφθη γὰρ διὰ τῆς πίστεως καὶ τὸ θεῖον παρ' αὐτοῦ πεπλούτηκε νῆμα· πηγὴ γὰρ ἔστι ζωῆς, καὶ χειμάρρους τρυφῆς· καὶ αὐτὸς ἦν ὁ λέγων δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἐκκλίνω ἐπ' αὐτοὺς ὡς ποταμὸς εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάρρους ἐπικλύζων δόξαν ἔθνων. ») στείρα μὲν οὐκέτι καὶ ἔρημος· πολὺπαις δὲ μᾶλλον καὶ ὑπὲρ νομφίου, καὶ εὐανθὲς νοητῶς. Ἡ πάλαι τοίνυν διψῶσα κατευφραίνεσθω, φησὶν· ἐξανθείτω δὲ καὶ ὡς κρίνον ὁμοῦ καὶ τὸ ἀνθηρὸν, καὶ τὸ εὐώδες ἔχουσα. Χριστοῦ γὰρ γέγονεν ὁσμὴ, καὶ πιστῶσεται· γράφων ὁ Παῦλος, ὅτι· « Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν τῷ Θεῷ. » Τὰ δὲ γε ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου, τὴν περὶ αὐτὸν ἔρημὸν φησιν. Οὐ γὰρ τοῖς ἀπειθήσασιν ἐξ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἡμῖν τοῖς ἐξ ἔθνων, ἡ καὶ τοῖς ἐξ αὐτῶν πιστεύουσιν, τὸ τοῦ Ἰορδάνου δέδοται νῆμα, καὶ παρ' ἡμῖν ἐστι· βαπτιζόμεθα γὰρ ἐν αὐτῷ, καὶ ἡμῶν, ὡς ἔργον, γέγονεν ἡ ἁγία πηγὴ. Ταύτη τοίνυν ἐν τῇ ἐρήμῳ, φησὶ, τῇ ποτὲ μὲν

ciet eis sortes, et distribuit manus ejus, ut pascerentur in æternum tempus. Divisæ sunt namque sanctis apostolis velut quædam sortes, quibus unumquemque prædicare oportuit. Præpositus scilicet est divinus Petrus circumcissioni. Vaticinatusque est Spiritus dicens : « Segregate mihi Barnabam et Paulum, ad opus, ad quod vocavi eos, et erunt apostoli gentium »²⁵. » Divisit igitur illis manus ejus sortes, ut pascerentur in æternum tempus. Quoniam **472** enim cervorum fecit mentionem, necessario posuit, pasci; nam regiones modo non pascebant, oblectantes se in his qui per fidem vocati sunt ad agnitionem veritatis, et sors hæc illis. Quippe divinus Paulus alloquitur eos qui per ipsum vocati sunt, inquires : « Gaudium et corona mea »²⁶. » Sine fine autem servandam ipsa a Deo hanc de illis gloriationem, exponit, dicens : Requiescent in ea. In qua? Scilicet in hereditate sibi distributa a Deo. Non prætereundum est, quod beatus David de illis psallit : « Vox Domini præparantis cervos, et revelabit silvas »²⁷. » Sic enim intelligibilibus cervis monstratæ sunt a Deo, innumerabilis gentium multitudo : quam possidebant intelligibiliter, in probitate credentium acquiescentes, et quasi delicias.

καταρτιζομένη ἐλάφους καὶ ἀποκαλύψει ὄρυμους· παρὰ Θεοῦ, τῶν ἔθνων ἡ ἀριθμοῦ κρείττων πληθὺς, ἐνσπαταλῶντες ἐπεισιχεῖταις.

CAP. XXXV. VERS. 1, 2. *Lætare, desertum sitiens, exultet solitudo, et floreat ut lilium. Efflorescent et exultabunt solitudines Jordanis, et gloria Libani data est ei, et honor Carmeli. Et populus meus videbit gloriam Domini, et altitudinem Dei nostri.*

Desertam et sterilem appellare solet divino Spiritu tradita Scriptura gentium Ecclesiam, quæ olim in illis erat : non habens e cælo intelligibilem sponsum, Christum, inquam, sed inopia laborans bonorum omnium, et quasi nutrix spinarum, siticulosa et aquis carens. At ubi in ea esset Christus (assumptus enim est per fidem, et divino ejus rivulo ditata est : fons enim est vitæ, et torrens deliciarum, dixitque ipse apud quemdam e sanctis prophetis : « Ecce ego inclino in eos, velut fluvium pacis, et velut torrentem inundantem gloriam gentium »²⁷), ultra sterilis non erat, nec deserta : imo fecunda, et sub sponso, et florida intelligibiliter. Quæ olim igitur sitiens erat, letetur, inquit, et efflorescat quasi lilium, tum floridum, tum odoratum. Christi enim odor fuit. Quod confirmabit Paulus scribeus . « Christi bonus odor sumus Deo »²⁸. » Deserta Jordanis, dicit circum ipsum solitudinem. Non enim rebellibus Israelitis, sed nobis gentibus, et inter eas credentibus, Jordanis rivulus datus est, et apud nos est ; nam in eo baptizamur, et, ut dixi, noster est sanctus fons. Hinc **473** itaque, ait, in solitudine quondam siticulosa, nunc autem celebrem Jordanem sortita, gloria Libani data est ei, et honor Carmeli.

²⁵ Act. XIII, 2. ²⁶ Philip. IV, 1. ²⁷ Psal. XLVIII, 9. ²⁸ II Cor. II, 15.

Libanus et Carmelus dicitur sæpe Jerusalem, et ipsum Dei templum. Verum gloria digna sancta civitate, et divino templo, data est gentium Ecclesiæ: et in ea vidimus gloriam Domini, et altitudinem Dei. Nam Judæi tanquam nudo homini et præ aliis nihil egregium habenti, adducti sunt Domino: nos autem altitudinem gloriæ ipsius vidimus. Deum enim scimus ipsum, propter nos ex dispensatione et providentia factum hominem, itaque Deum. ἡμεῖς δὲ τὸ ὕψος τῆς δόξης αὐτοῦ τεθεάμεθα. Θεὸν κῶτα, καὶ οὕτως Θεόν.

VERS. 3-6. Corroboramini, manus remissæ, et genua labantia. Consolamini, pusillanimes; corroboramini, ne timeatis. Ecce Deus noster judicium retribuit et retribuet: ipse veniet, et servabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum audient. Tunc saltabit sicut cervus claudus, et expedita erit lingua balborum.

Digna est mystagogia, et spiritualis consolatio his qui ex gentibus ad agnitionem Christi vocati sunt: Corroboramini, manus remissæ, et genua labantia. Nam errantibus adhuc manus sunt pigræ, et genua soluta. Nec semper hæc dicit de corporis partibus, sed mente et intelligentia infirmos invenimus qui decipiuntur, et in erroribus versantur. Nec enim ullum pietatis officium apud eos invenire est, nec firmitatem genuum, seu mentis puram viam in justitia gradientis. Sed robusti estote, inquit, ut ad Deum possitis currere. Vos autem qui veluti ordinati estis ad ministerium divinæ prædicationis, consolamini infirmos, dicite sapienter his qui parvo animo præditi sunt: Roboramini, ne timeate. Non enim robusta mens est Deum nescientibus; timent enim velut impressiones afflictionum, et Satanam olim contra ipsos tyrannidem occupantem, et porro, mortem. At ecce, inquit, Deus, id est, non multo post Servator, qui retribuet judicium. Condemnabit enim principem sæculi hujus, et liberabit a servitute eos qui sub illo oppressi sunt. Veniet enim, veniet, et servabit nos. Quid tum? Veniet tunc his qui super terram sunt. Aperientur oculi cæcorum: nam qui olim creaturæ supra Creatorem servierunt, ipsam creaturam, quæ olim seduxit, 474 tanquam ducem quandam facient, pulchre ad agnitionem Opificis adducentem. Ex pulchritudine enim opificii, analogice architectator eorum conspicitur: et, ut Paulus ait, « Invisibilia ejus, a creatione mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, æterna ejus virtus, et divinitas »¹⁴. » Aperientur igitur, inquit, oculi olim cæcorum, aures surdorum audient. Nam qui quondam, divinis sermonibus rejectis, mysticam sanctorum etiam institutionem recipere non studuerunt, libenter eam admittent. Saltabit etiam tanquam cervus claudus, et diserta erit lingua balborum. Siquidem qui olim recto pede nesciverunt insistere, sed veluti remissa mente fuerunt, cervorum in morem, inquit, exsiliunt, id est,

Α διψῶση, λαχούση δὲ νῦν τὸν διαβόητον Ἰερδάνην, ἡ δόξα δέδοται τοῦ Λιβάνου, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Καρμήλου. Λιβανὸς δὲ καὶ Κάρμηλος εἰρηται πλειστάκις ἡ Ἱερουσαλήμ, καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς νσῶς. Ἀλλ' ἡ πάλαι πρέπουσα δόξα τῇ τε ἀγίᾳ πόλει καὶ τῷ θείῳ ναῷ, δέδοται τῇ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίᾳ, καὶ ἐν αὐτῇ τεθεάμεθα τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὸ ὕψος τοῦ Θεοῦ. Ἰουδαῖοι μὲν ὡς ἀνθρώπων ψιλῶ, καὶ οὐδὲν ἔχοντι παρὰ τοὺς ἄλλους τὸ πλεόν προσεφέροντο τῷ Κυρίῳ γὰρ ἴσμεν αὐτὸν, οἰκονομικῶς δι' ἡμᾶς ἐνηνθρωπη-

Ἰσχύσατε, χεῖρες ἀνειμέναι, καὶ γόνατα παραλελυμένα. Παρακαλέσατε τοὺς ὀλιγοψύχους τῇ διαβολῇ· Ἰσχύσατε, μὴ φοβεῖσθε. Ἰδοὺ ὁ θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδίδωσι καὶ ἀνταποδώσει. Αὐτὸς ἔξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὡτα κωφῶν ἀκούσονται. Τότε ἀλείται ὡς ἐλαφὸς ὁ χυλὸς, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων.

Πρέπουσα μυσταγωγία, καὶ παράκλησις πνευματικῇ τοῖς ἐξ ἐθνῶν καλουμένοις εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ, τὸ, Ἰσχύσατε χεῖρες ἀνειμέναι, καὶ γόνατα παραλελυμένα. Τοῖς μὲν γὰρ ἐτι πλανωμένοις, αἱ χεῖρες ἀργαί, παραλελυμένα δὲ καὶ τὰ γόνατα. Καὶ οὐχὶ δὴ πάντως περὶ τῶν τοῦ σώματος μορίων τὰ τοιαῦτά φησιν, ἀρρωστοῦντας δὲ νοητικῶς εὐρήσομεν τοὺς ἐν ἀπάταις καὶ πλάναις. Οὐτε γὰρ ἔργον εὐσεβείας παρ' αὐτοῖς ἔστιν εὐρεῖν, οὐτε ἰσχύν γονάτων, ἔχουν διανοίας, τὴν εὐαγῇ τῆς δικαιοσύνης διαπορευομένους δόδον. Ἀλλ' ἰσχύσατε, φησὶν, ἵνα καὶ δραμεῖν δύνωνται πρὸς Θεόν. Ὑμεῖς δὲ ὡς τεταγμένοι πρὸς ἱεουργίαν τοῦ θεοῦ κηρύγματος παρακαλέσατε τοὺς ἡσθενηκότας, λέγετε σαφῶς τοῖς ὀλιγοψύχοις· Ἰσχύσατε, μὴ φοβεῖσθε. Οὐ γὰρ εὐρωστος ὁ νοῦς τοῖς οὐκ εἰδότες τὸν Θεόν· δεδῆσται γὰρ ὡς περ τὰς τῶν παθῶν ἐφόδους, καὶ τὸν πάλαι κατ' αὐτῶν τυραννήσαντα Σατανᾶν, καὶ πρὸς γε τοῦτω τὸν θάνατον. Ἀλλ' ἰδοὺ, φησὶν, ὁ θεός, τοῦτ' ἔστιν, οὐ μακρὰν ὁ Σωτὴρ, ὃς ἀνταποδώσει κρίσιν. Κατακρινεῖ γὰρ τὸν ἀρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ ἀπαλλάξει τῆς ὑπ' αὐτῷ δουλείας τοὺς βεδισασμένους. Ἡξεῖ γὰρ, ἦξει καὶ σώσει ἡμᾶς. Τί οὖν; Ἡξεῖ τότε τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν. Οἱ γὰρ πάλαι τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίστην λατρεύοντες, αὐτὴν τὴν ποτε πλανήσασαν κτίσιν, χειραγωγῶν ὡς περ τινα ποιήσονται, καλῶς ἀποφέρουσιν πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ Δημιουργοῦ. Ἀπὸ γὰρ καλλοῆς κτισμάτων, ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται· καὶ ὡς φησὶν ὁ Παῦλος, « Τὰ ἀόρατα αὐτοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα » καθορᾶται, ἥ τε αἰδώς αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης. » Ἀνοιχθήσονται τοίνυν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν πάλαι τυφλῶν, ἀκούσονται τὰ ὡτα τῶν κωφῶν. Οἱ γὰρ πάλαι τοὺς περὶ Θεοῦ λόγους ἀποσειόμενοι, καὶ ἀπαράδεκτον ποιεῖσθαι σπουδάζοντες τὴν τῶν ἁγίων μυσταγωγίαν, ἀσμένως αὐτὴν παραδέχονται. Ἀλείται δὲ καὶ ὡς ἐλαφὸς ὁ χυλός, καὶ τρανὴ ἔσται ἡ γλῶσσα μογιλάλων. Οἱ γὰρ τοὶ πάλαι, φησὶν, ὀρθοποδεῖν οὐκ εἰδότες, ἀλλ' οἰοεῖ παρειμέ-

¹⁴ Rom. 1, 20.

σιν ἔχοντες τὸν νοῦν ἐλάφων δίκην ἀναπηδήσουσι, τοῦτ' ἔστιν, εὐδρομοί τε καὶ εὐκλειεῖς ἔσονται· νοητῶς δηλονότι, καὶ πρὸς γε τοῦτω καὶ ὀφιοκτόνοι, καὶ εἰδότες εὐστομεῖν. Ἀλλήσουσι γὰρ τὰ τοῦ Θεοῦ μᾶλλον, οὐκέτι λέγοντες τῷ ξύλῳ· « Πατὴρ μου εἰ σύ καὶ τῷ λίθῳ· Σὺ ἐγέννησάς με. » Ἰστέον δὲ ὅτι καὶ σωματικῶς ταῦτα πεπλήρωκεν ὁ Χριστὸς ταῖς ἀπόρρητοις θεοσημεῖαις καταπλήττων τὴν Ἰουδαίαν.

Ὅτι ἐρράγη ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ φάραγξ ἐν γῇ διψώσῃ. Καὶ ἡ ἀνυδρὸς ἔσται εἰς ἔλη, καὶ εἰς τὴν διψῶσαν γῆν, πηγὴ ὕδατος· ἐκεῖ ἔσται εὐφροσύνη ὀρνέων, ἑπαυλὶς καλᾶμου, καὶ ἔλη.

Εὐφρανθῆναι προστέταχε τὴν διψῶσαν ἔρημον· εἰτα προσεπάγει τὴν τῆς εὐφροσύνης αἰτίαν εὐθύς. Ἐρράγη γὰρ ὕδωρ ἐν αὐτῇ, φησί. Καὶ τὸ, ἐρράγη, καλῶς, ἵνα τὸ ἀμφιλαφὲς τῆς χορηγίας διὰ τούτου σημαίνεται. Φάραγμα δὲ φησιν, ἀντὶ τοῦ ποταμοῦ· οὗ δὴ γεγονότος ἡ ἀνυδρὸς· ποτε στραφήσεται λοιπὸν εἰς ἔλη. Ἐξεῖ δὲ καὶ ὕδατος πηγὴν, ἣ τὸν ἅγιον Ἰορδάνην, ἥγουν καὶ αὐτὸν τὸν τῶν ὁλῶν Σωτήρα Χριστόν· πηγὴ γὰρ ἔστι ζωῆς, καὶ φρέαρ ὕδατος ζῶντος. Ἐπ' αὐτῶν γέγονεν ἡ τῶν ὀρνέων συναρμὴ τε καὶ εὐφροσύνη. Ὅρνεα δὲ φησιν ἐν τούτοις, τοὺς τῶν ἐπεγείων ἀναπτάντας πραγμάτων, καὶ ὕψοῦ γεγονότας δεὰ τὴν ἀρετὴν, τὰ ἄνω τε φρονεῖν ἐλομένους· οὗτοι χαίρουσιν ὡς ἐπὶ πηγῇ τῷ Χριστῷ, τῷ ποιήσαντι τὴν ἔρημον ἑπαυλὶν καλᾶμου, καὶ ἔλη. Τὰ μὲν γὰρ εὐδενδρά τῶν χωρίων αἰεὶ πως τοῖς ἔλεσι στεφανοῦσθαι φιλεῖ. Ἡ δὲ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία τὸ ἐξ οὐρανοῦ πλουτήσασα νῆμα, καὶ τοῖς θεοῖς καταρδομένη χάρισμασι, καὶ ταῖς τῶν ἁγίων διδασκαλίαις ἐνσπαραλῆσασα, τροφὸς ἔστιν ἑλῶν, καὶ καλᾶμου, ρυτον δι' ἁγιασμοῦ.

Ἐκεῖ ἔσται ὁδὸς καθαρὰ, καὶ ὁδὸς ἁγία κληθήσεται, καὶ οὐ μὴ πυρέλῃ ἐκεῖ ἀκάθαρτος, οὐδὲ ἔσται ἐκεῖ ὁδὸς ἀκάθαρτος· οἱ δὲ διεσπαρμένοι κορεύονται ἐπ' αὐτῆς, καὶ οὐ μὴ πλανηθῶσι. Καὶ οὐκ ἔσται ἐκεῖ λέων, οὐδὲ τίτῶν θηρίων τῶν ποτηρῶν οὐ μὴ ἀναδῇ ἐπ' αὐτήν, οὐδ' οὐ μὴ εἰρεσθῇ ἐκεῖ, ἀλλὰ κορεύονται ἐν αὐτῇ λελυτρωμένοι διὰ Κύριον, καὶ συνηγμένοι ἀποστραφίσονται, καὶ ἤξουσιν εἰς Σιών μετ' εὐφροσύνης, καὶ εὐφροσύνη αἰώνιος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν. Ἐπὶ γὰρ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν αἰνεσις καὶ ἀγαλλίαμα, καὶ εὐφροσύνη καταλήψεται αὐτοὺς, ἀπέδμυ ἐδύνη καὶ στεναγμός καὶ λύπη.

Ὅδον ὀνομάζει καθαρὰν τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὴν δύναμιν, ἥγουν καὶ ἐτέρως τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος κάθαρσιν. Ἀποσμήχει γὰρ τὴν ἐντετηγμένην ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς κηλὶδα, καὶ ἀπαλλάττει πλημμελημάτων, καὶ ῥύπου παντὸς ἀποφαίνει κρείττονας. Ὅδὸς οὖν ἁγία καὶ καθαρά καὶ μᾶλλον ὀρθῶς ὀνομάσται, ἀνέμβατος δὲ τοῖς οὐπω κεκαθαρμένοις. Πολιτεύεται γὰρ οὐδεὶς εὐαγγελικῶς μὴ οὐχὶ πρότερον τὸν διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος καταπλουτήσας κάθαρσιν· οὐδεὶς οὖν ἄρα τῶν ἀπίστων. Οὗτοι γὰρ οἱ ἀκάθαρτοι βαδίζουνται, φησιν, ἐν αὐτῇ. Κορεύονται δὲ μᾶλλον οἱ διεσπαρμένοι, τοῦτ' ἔστιν. οὗς

A cursu agiles, et cruribus firmi erunt: nimirum intelligibiliter, et porro serpentum interfectores, et bene dicendi periti. Loquentur enim divina, non amplius dicentes ligno: « Pater meus es tu; et lapidi: Tu genuisti me⁸⁸. » Sciendum vero hæc etiam corporaliter Christum implevisse, ineffabilibus miraculis perterrentem Judæam.

Vers. 7. Quia rupta est in deserto aqua, et vallis in terra sitiēte. Vertetur terra sine aquis in paludes, et in siticulosa terra erit fons aquæ; illic erit lætitia avium, caula arundinis, et paludes.

Lætari jussit siticulosam solitudinem: dein mox lætitiæ causam subnectit. Rupta enim est, inquit, in ea aqua. Et bene quidem, rupta est, ut maxima vis subministrationis inde significetur. Vallem dicit pro fluvio: quo facto, locus sine aquis deinde in paludes vertetur. Habebit etiam aquæ fontem, vel sanctum Jordanem, vel etiam ipsum universorum Servatorem Christum: fons enim est vitæ, et aquæ vivæ puteus. In illis factus est avium concursus, et lætitia. Aves hic dicit eos qui ultra res terrenas evolant, et qui alti sunt propter virtutem, et quæ supra sunt sapiunt: hi gaudent Christo tanquam fonte, qui effecit desertum, caulam arundinis, et paludes. Semper namque aquosa loca paludibus quasi ornari solent. Et Ecclesia gentium, cœlesti rivo ditata, et divinis charismatis rigata, et doctrina sanctorum affluens et quasi luxurians, nutrix est paludum et arundinum, id est, in Christo 475 florentium ad vitam æternam per sanctificationem.

τοῦτ' ἔστι τῶν ἐν Χριστῷ τετηλότων εἰς ζωὴν ἀμή-

Vers. 8-10. Illic erit via pura, et via sancta vocabitur, et non transibit illic immundus: neque erit illic via immunda; at dispersi ambulabunt in ea, et non errabunt. Et non erit illic leo, neque ulla mala bestia ascendet ad eam, neque invenietur illic: sed ambulabunt in ea redempti per Dominum, et congregati convertentur, et venient in Sion cum lætitia, et lætitia perpetua super caput eorum. Nam in capite eorum laus et exultatio, et lætitia apprehendet eos; fugit dolor, et tristitia, et gemitus.

D Viam puram vocat evangelicæ conversationis virtutem, vel aliter, purificationem per Spiritum. Detergit enim maculam animis hominum impressam, et a delictis absolvit, et efficit ne ullis commalemur sordibus. Via ergo sancta et pura, et quidem recte dicta est, sed his qui nondum emundati sunt, inaccessa. Versatur enim nemo evangelice, qui prius ditatus non est purgatione per sacrum baptismum; nec igitur quisquam infidelium. Nam hi qui impuri sunt, vadent, inquit, in ea. Sed ambulabunt dispersi, id est, quos sparsit Satanas: innuit vero gentes; nec errabunt. Olim siquidem errabant.

lignis et lapidibus servientes, et obliquis viis insistentes. Nunc autem discent rectam viam et puram, ad sanctam vitam adducentem. Quod autem a vi diabolica liberi, hanc gloriosam vitam transacturi sint, candide et perspicue tradit, iniquis: Nec leo, nec alia quæpiam mala bestia, illic erit, id est, in via pura. Olim enim tanquam sæva fera, cum impiis spiritibus insultavit terræ incolis inventor peccati: sed per Christum fractus est, et a grege credentium abactus est, et a Christo ejectus est hac contra eos tyrannide. In hac ergo via pura per Christum redempti, et congregati per fidem, in unam animorum consensionem coibunt, et, via veteri omissa, convertentur, et venient in Sion, id est, Ecclesiam, habentes et in terra et in cælo jugem lætitiā. Laudibus igitur vehent Deum qui servavit. **476** Et exsultatio, et lætitia, et omne genus voluptatis in Christo capiet eos, nec ullum prorsus gustabunt dolorem aut gemitum. Nam qui vocati sunt ad spem adeo amplam, qui æternæ vitæ hæredes futuri sunt, et gloriæ supernæ decoribus locupletandi sunt, qui expectant ut cum ipso Christo simul regnent, quem illi dolorem percipient? aut quem accipient gemitum? cum universorum Deus malas bestias perditurus sit et vastaturus. Imo gaudebunt potius, ut qui futuri sunt omnium bonorum omnino omnibusque modis consortes.

Ἔσονται λύπης μέτοχοι; ἢ ποῖον εισδέξονται στεναγμόν; τὸν τῶν ὄλων Θεὸν τὰ πονηρὰ τῶν θηρίων κατανεμηθήσονται καὶ καταλύσουσιν. Ἡσθήσονται γὰρ μᾶλλον ὥς ἐν παντὶ πάντῃ τε καὶ πάντῳ; ἐσόμενοι καλῶ.

TOMUS IV.

CAP. XXXVI. VERS. 1, 2. Factum est autem, in quartodecimo anno, regnante Ezechia, ascendit Sennacherim rex Assyriorum ad civitates Judææ munitas, et cepit eas. Et misit rex Assyriorum Rabsacen ex Lachis, in Jerusalem, ad regem Ezechiam cum copiis multis, stetitque in aquæductu piscinæ superioris, in via agri fullonis.

Nota est omnibus studiosis historia; paucis tamen verbis, ut potero, expediam. Regnante Achazo Hierosolymis, cum deinde Phacee filius Romeliæ, et Rhaasson rex Syriæ, obsidione Judæam premerent, ipsisque Hierosolymis manus injicere cogitarent, nec ad resistendum satis validus esset; hic quem commemoravi, legatis missis, Theglathalasaram Assyriorum regem in subsidium vocavit, multisque muneribus ei persuasit ut suppetias ipsi ferret, et regum contra se conspirantium, Samaritæ, inquam, et Syriæ, vim reprimeret¹¹. Quo quidem facto, perierunt qui cum eo bellarunt. Cepit enim Damascus et Syriam Assyrius, et redactus est in manum ac potestatem ejus, et coactus ad tributum vectigaliaque pendenda deinceps Achazus. Erat autem is flagitiosissimus, quippe idolorum cultor et Dei osor,

ἐσχόρπισεν ὁ Σατανᾶς, δηλοῖ δὲ τὰ ἔθνη, καὶ οὐ μὴ πλανηθῶσι. Πάλαι μὲν γὰρ πεπλάνηται ξύλοις τε καὶ λίθοις λελατρευκότες, καὶ σχολιάς ἰόντες ὁδοῦς. Νῦν δὲ μαθήσονται τὴν εὐθείαν καὶ καθαρὰν τὴν πρὸς ἁγίαν ζωὴν ἀποφέρουσαν τρίβον. Ὅτι δὲ καὶ τῆς τοῦ διαβόλου πλεονεξίας ἐλεύθεροι γεγονότες τὸν οὕτως εὐκλεᾶ διαζήσονται βίον, διαλευκαίνει λέγων, ὥς Οὐτε λέων, οὔτε μὴν ἑτερόν τι τῶν πονηρῶν θηρίων ἐκεῖ ἔσται, τοῦτ' ἔστιν, ἐν τῇ ὁδῷ τῇ καθαρᾷ. Πάλαι μὲν γὰρ οἶα τις ἄγριος θῆρ ὁμοῦ τοῖς ἀνοσίοις πνεύμασιν ἐπετίθη τοῖς ἐπὶ γῆς ὁ τῆς ἁμαρτίας εὐρετής· ἀλλ' ἡσθénéησεν ἐν Χριστῷ, ἀπελήλათαι δὲ τῆς τῶν πιστευσάντων ἀγέλης, καὶ τῆς κατ' αὐτῶν πλεονεξίας ἐξεσοθήθη παρὰ Χριστοῦ. Ἐν ταύτῃ τοιγαροῦν τῇ ὁδῷ τῇ καθαρᾷ οἱ διὰ Χριστοῦ λελυτρωμένοι, καὶ συναχθέντες διὰ τῆς πίστεως εἰς ὁμοψυχίαν βαδιοῦνται, καὶ τὴν πάλαι τρίβον ἀφέντες ἀποστραφίσκονται, καὶ ἤξουσιν εἰς Σιών, τοῦτ' ἔστιν, τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν δὲ ἐπὶ γῆς, καὶ ἐν οὐρανοῖς εὐφροσύνην ἔχοντες τὴν ἀμήρυτον. Δοξολογήσουσι γὰρ τὸν διασώσαντα Θεόν. Ἀγαλλίαμα δὲ καὶ εὐφροσύνη, καὶ πᾶν εἶδος τῆς ἐν Χριστῷ θυμῆδίας, καταλήψεται αὐτοὺς, καὶ ἄγευστοι παντελῶς λύπης ἔσονται, καὶ στεναγμοῦ. Οἱ γὰρ ἐπ' ἑλλείψει ταῖς οὕτω λαμπραῖς κεκλημένοι, οἱ τῆς εἰς αἰῶνα ζωῆς ἐσόμενοι κληρονόμοι, καὶ ὁδῆς τῆς ἀνωθεν καταπλουτεῖν μέλλοντες τὰ αὐχήματα, καὶ αὐτῷ δὲ προσδοκῶντες συμβουλεύσαι Χριστῷ, ποίας

C

TOMOS Δ'.

Καὶ ἐγένετο τοῦ τεσσαρσκαυδεκάτου ἔτους βασιλεύοντος Ἐζεκίου, ἀνέβη Σενναχειριμ βασιλεὺς Ἀσσυρίων ἐπὶ τὰς πόλεις τῆς Ἰουδαίας τὰς ὀχυράς, καὶ ἔλαβεν αὐτάς. Καὶ ἀπέστειλε βασιλεὺς Ἀσσυρίων Παράκην ἐκ Λαχῆς εἰς Ἱερουσαλὴμ πρὸς τὸν βασιλέα Ἐζεκίαν, μετὰ δυναμῶς πολλῆς, καὶ ἔσθη ἐν τῷ ὁδῷ τῇ κολυμβήθρας τῆς ἁγνῆς, ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ ἀγροῦ τοῦ τρυφῶος.

Ἐναργῆς μὲν ἅπασιν τοῖς φιλομαθεστέροις τῆς ἱστορίας ὁ λόγος· ἐρῶ δ' οὖν ὅμως βραχυλογῆσαι ὥς ἐνι. Βασιλεύοντος τοῦ Ἀχαζ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις, εἶτα Φακεὶ τοῦ Ῥωμελίου, καὶ τοῦ Ῥαασσῶν τοῦ βασιλέως Συρίας ἐκπολιορκούντων τὴν Ἰουδαίαν, καὶ αὐτοῖς δὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπαφείναι τὴν χεῖρα βουλευσαμένων, ἀπονήσας πρὸς ἀντίστασιν ὁ μνημονευθεὶς, πρεσβεῖαν ἐπέτέλετο, καὶ δὴ καὶ ἐκάλει πρὸς ἐπικουρίαν τὸν Θεογλαφάλασάρ Ἀσσυρίων βασιλέα, καὶ ὥροις αὐτὸν ἀναπέθει πολλοὺς ἐπαμύναί τε οἱ, καὶ τὰς τῶν ἐπ' αὐτὸν συμπεφωνηκότων βασιλέων, τοῦ τε τῆς Σαμαρείας φημί, καὶ τοῦ τῆς Συρίας ἀνακόφαι πλεονεξίας. Οὗ δὲ γεγονότος, διαλύλασι μὲν οἱ πολεμουῦντες αὐτῷ. Εἶπε γὰρ τὴν τε Σαμασκὸν, καὶ τὴν Συρίαν ὁ Ἀσσύριος, γέγονε δὲ ὑπὸ χεῖρα τὴν αὐτοῦ, καὶ ὑπὸ δασμὸν καὶ τέλη λοιπὸν ὁ

¹¹ IV Reg. xvi, 5 seqq.

Ἀχαζ. Ἦν δὲ τῶν δι: μάλιστα φαυλοτάτων. Εἰδω-
 λολάτρης τε γὰρ καὶ θεομισθῆς ταῖς κατὰ τοῦ Θεοῦ δυστρο-
 πίαις. Καταλύσαντος δὲ τὸν ἀνθρώπινον βίον τοῦ
 Ἀχαζ, βεβασιλευκεν ἀντ' αὐτοῦ Ἐζεχίας, υἱὸς μὲν
 ὢν αὐτοῦ, πλὴν ἀνὴρ θεοφιλῆς, καὶ τῆς ἀνωτάτω
 δικαιοσύνης καὶ εὐσεβείας ἀνημμένος τὰ αὐχήματα.
 Οὗτος ἠθέτησεν, φησί, ἐν τῷ βασιλεῖ Ἀσσυρίων. Οὐ
 γὰρ ἠνέσχετο τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν ὑπὸ δασμοῦς
 ἔδσαι γενέσθαι, καθάπερ ἀμέλει καὶ Ἀχαζ. Ταύτης
 ἕνεκα τῆς αἰτίας ὁ Σαναχειρείμ ὁ τῶν Ἀσσυρίων
 βασιλεὺς, ὡς ὀφείλων ἔχειν ὑπὸ δασμοῦς τὴν τε
 Ἰουδαίαν ἄπασαν. καὶ αὐτὴν τε τὴν παρ' αὐτοῖς
 βασιλείαν, ἀνεκαίετο μὲν εἰς ὀργάς, καταδῆσας δὲ
 τὴν Σαμάρειαν καὶ ταῖς κατὰ τὴν Ἰουδαίαν πόλεις
 ἐπηφείλει τὴν στρατιάν, ἔλῶν δὲ πολλὰς, ἐπ' αὐτὰ
 ὅπλα τῶς κινήσοντα πολέμου νόμῳ, ἀπειλαῖς δὲ
 σοντα τὸ δημοτικόν.

Καὶ ἐξῆλθε πρὸς αὐτὸν Ἐλιακίμ ὁ τοῦ Χελ- B
 κίου ὁ οἰκονόμος, καὶ Σομνὰς ὁ γραμματεὺς, καὶ
 Ἰωὰκ ὁ τοῦ Ἀσὰρ ὁ ὑπομνηματογράφος. Καὶ
 εἶπεν αὐτοῖς Ῥαφάκη· Εἰπατε Ἐζεχίᾳ· Τάδε
 λέγει ὁ βασιλεὺς, ὁ μέγας βασιλεὺς Ἀσσυρίων·
 Μὴ ἐν βουλῇ ἢ λόγοις χειλέων παράταξις γίνε-
 ται; Καὶ νῦν ἐπὶ τίνι πέποιθας, ὅτι ἀπειθεῖς μοι;
 Ἰδοὺ πεποιθὼς εἰ ἐπὶ τὴν ῥάβδον τὴν καλαμί-
 νην, τὴν κεκλασμένην ταύτην ἐπ' Αἴγυπτον, ὅς
 ἂν ἐπ' αὐτὴν ἐπιστηριχθῇ, εἰσελεύσεται εἰς τὴν
 χεῖρα αὐτοῦ. Οὗτός ἐστι Φαραὼ βασιλεὺς Αἰγύ-
 πτου, καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτῷ.

Κεκλησμένων δηλονότι τῶν πυλῶν, καὶ τοῖς τείχε-
 σιν ἐφεστηχότος δήμου, πάντως που τοῦ μαχιμωτάτου
 τὴν τῶν πρεσβειῶν ἀποτελοῦντος χρεῖαν, ἐξήσαν
 πρὸς Ῥαφάκην οἱ ἀπόλεκοι τοῦ βασιλέως, καὶ προῦ- C
 χοντες ἐν ἱερουργοῖς. Ὁ δὲ Περσικῆς ὠμότητος ὢν,
 ἔχων δὲ στόμα λαλοῦν μεγάλη, κατὰ τὸ γεγραμμένον,
 τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης κατεθρασύνετο. Καὶ ψιλῇ μὲν
 κλήσει τὸν Ἐζεχίαν ὀνομάζει, οὐ προστεθεικῶς βα-
 σιλέα· οὐχ ἕτερόν τι τῶν ὅσα ἐστὶ τῶν ἐν τοιαύταις
 ὑπεροχαῖς πρεπωδέστατα. Τὸν δὲ γε τῶν Ἀσσυρίων
 βασιλέα, οὐχ ἀπλῶς αὐτὸ δὴ τοῦτό φησιν, ἀλλὰ καὶ
 μέγαν ἀποκαλεῖ. Φησὶ δὲ ὅτι, Μὴ ἐν βουλῇ ἢ λόγοις
 χειλέων παράταξις γίνεται; Ἐπειδὴ γὰρ Ἰουδαῖοι
 τὸν διὰ Μωσέως νόμον ἔχοντες σοφώτεροι τῶν ἄλλων
 ἔθνῶν ἐνομίζοντο· καὶ γοῦν ἐφασκον, Μακάριοί
 ἐσμεν Ἰσραὴλ, ὅτι τὰ ἀρεστὰ Κυρίῳ γνωστὰ ἡμῖν
 ἐστὶ· καταφέρει πρὸς τὸ μηδὲν ὁ Ῥαφάκης τὸ ἐπὶ
 τούτῳ καύχημα, πολέμου καὶ μάχης ἐνεστηχότων,
 ἀνόνητον παντελῶς ἔσεσθαι λέγων εἰς ἐπικουρίαν
 αὐτοῖς, καὶ τὸ ἐν εἰδήσει νόμον, καὶ τὸ συνετὸν καὶ
 μόναις βουλαῖς, καὶ αὐτὸ δὴ τὸ ἐν λόγοις οἰονεῖ πως
 ἐντριβείς. Ἐπειδὴ δὲ τινες τῶν βεβασιλευκότων τῆς
 Ἰουδαίας εἰς ἐπικουρίαν κεκλήκασι τῶν Αἰγυπτίων
 τὴν χεῖρα, καίτοι τοῦτο ὀρῶντες ἐκτόπως, ψήθη καὶ
 νῦν ὁ Ἀσσύριος, οὐκ ἐπὶ Θεῷ μᾶλλον πεποιθέναι τὸν
 Ἐζεχίαν, ἀλλ' ἑτέροις τισι, μᾶλλον δὲ τοῖς τῶν
 Αἰγυπτίων ἔχουσι τὴν γῆν. Ταύτη τοι καλαμίνην αὐ-

et ceteros omnes perversitate contra Deum supera-
 vit. 477 Cum migrasset ex humana vita Achazus,
 in regnum ejus successit Ezechias, hujus quidem
 filius, vir tamen Dei amans, et summæ justitiæ
 pietatisque gloriam adeptus. Hic, inquit, in regem
 Assyriorum prævaricatus est: nec onini sustinuit
 regnum suum tributarium esse, sicuti certe Achazus.
 Hac de causa, Senacherim, rex Assyriorum,
 quasi debuisset habere totam Judæam vectigalem,
 regnumque ipsorum, ira incensus est, Samariaquo
 devastata, etiam contra Judææ civitates duxit exer-
 citum: captisque multis, ad ipsam demum Hieroso-
 lyman mittit Rabsacen: non ut arma tum lego
 belli moveret, sed ut vulgus et minis et pollicitatio-
 nibus blandis inescaret.

λοιπὸν τὰ Ἱεροσόλυμα πέμπει τὸν Ῥαφάκην, οὐχ
 μᾶλλον, καὶ ὑποσχέσει ταῖς εἰς ἡμερότητα δελεά-

VERS. 3-6. Et exiit ad eum Eliacim filius Cheleia,
 œconomus, et Somnas scriba, et Joach filius Asaph
 qui erat a commentariis, dixique illis Rabsaces:
 Dicite Ezechia: Hæc dicit rex, magnus rex Assyrio-
 rum: Non consilio neque sermonibus labiorum fit
 prælium. Nunc vero cui confidis, quod mihi non ob-
 temperas? Ecce confisus es virgæ arundineæ, confractæ
 isti Ægypto; qui ei innixus fuerit, penetrabit ma-
 num ejus, et perforabit. Sic est Phraeo, rex Ægypti,
 et omnes qui ei confidunt.

Clausis nimirum portis, et stante in mœnibus
 populo, cumque semper fortissimus legationis mu-
 nere fungitur, exiverunt ad Rabsacen electi et præ-
 stantes ministri regis. Iste autem, Persica crudeli-
 tate præditus, et os habens, sicuti scriptum est,
 loquens magnifica, contra divinam majestatem au-
 dacter se opposuit. Et simplici quidem appellatione
 Ezechiam nominat, non addito regis vocabulo, nec
 alia re quæpiam viris ea dignitate præditis convenien-
 tissima. At regem Assyriorum vocat, nec simpliciter
 hoc ipso contentus, sed et magnum appellat. Ait vero:
 Num consilio vel sermonibus labiorum prælium fit?
 Quoniam enim Judæi legem Mosis habentes, reli-
 quis gentibus sapientiores habebantur (nam dice-
 bant: Beati sumus Israel, quia quæ placita sunt
 Deo, nobis cognita sunt), Rabsaces gloriationem in
 hoc nullam esse dicit, bello et prælio instantibus,
 ac prorsus inutilem 478 ipsis ad auxilium fore
 D dicens, scientiam legum et cognitionem, et quidquid
 tandem in solo consilio aut verbis quasi situm est.
 Cumque regum Judææ quidam in subsidium voca-
 rent Ægyptiorum manum (aique id quidem tarpiter
 factum est), putavit quoque nunc Assyrius Ezechiam
 non in Deo fiduciam collocavisse, sed in aliis
 quibusdam, maxime Ægyptum obtinentibus. Hinc
 etiam arundineam virgam nominat eam. Imbecilla
 enim, inquit, semper et fragills spes est in illis, et

obessent potius quam prodessent qui ipsis utuntur, A quemadmodum sane arundinea virga, super qua si quis resederit, et illa prorsus confringitur, et qui ei confusus est læditur.

VERS. 7-9. *Quod si dicetis : Domino Deo nostro confidimus : nunc miscemini domino meo regi Assyriorum, et dabo vobis duo millia equorum, si poteritis dare sessores super eos. Et quomodo poteritis comparere coram toparcha uno?*

Obblaterat adhuc effreni ore, et cornua in altum tollit, et injustitias contra Deum loquitur. Si enim, inquit, illi confiditis, miscemini domino meo, id est, capessite arma, et state in procinctu. Ego quoque B odiciam equos vobis bis mille, et hoc, inquit, ad fidem satis erit : quia superabitis manum Assyriorum, si inveniatis insessores, vel gnaros omnino in bellis equitandi. Dein, cum neque hoc præstare possitis, quomodo superabitis unum toparcham? Nam divisum est Assyriorum imperium, et reges subjectos habet ei qui major est omnibus, hique toparchæ nominantur.

VERS. 10. *Servi sunt qui confidunt in Ægyptiis, in equo et equite. Et nunc haud sine Domino ascendimus in regionem hanc oppugnatum eam. Dominus dixit mihi : Ascende in terram hanc, et disperse eam.*

Spem omnem in Ægyptiis tantum non resecat et tollit, et in servis numerari dicit eos jam qui illis confidunt. Capiuntur enim facile, inquit, qui equo et equiti fidunt. Deinde acerbum quiddam, et velut ex malitia sua resonat, affirmans se non sine Domino contra Judæam bellum capessere. Si enim, inquit, quemadmodum vos ipsi dicitis, 479 magnus est et potentissimus Deus vester, et propugnat regionem, qui nos ascendimus in eam? Si enim vicinus auxiliantis vires, non magnus est, sed tenuis et imbellis. Sin magnus et validus, non prohibemur, si velimus, populari Judæam : non ascendimus contra eam sine Domino.

VERS. 11, 12. *Et dixit ei Eliacimi, et Somnas scribe, et Joach : Loquere pueris tuis Syriace, audiemus enim nos, et ne loquaris nobis Judaice. Et quare loqueris in aures hominum super muro? Dixit autem Rabsaces illis : Num ad Dominum vestrum, aut ad vos misit me dominus meus, ut loquar sermones hos? An non ad homines sedentes super muro, ut comedant stercus, et bibant urinam una vobiscum?*

τοὺς ἀνθρώπους τοὺς καθημένους ἐπὶ τῷ τείχει, ἵνα φάγωσι κόπρον καὶ πῶσιν οὖρον μεθ' ὑμῶν ἄμα;

Vehementer trepidum est semper vulgus, et proclive admodum ad contemptum, ingruente maxime bello, et cæde expectata, aut urbis incendio. Hinc prudentissime qui sermones cum Rabsace habent, aiunt non oportere ipsum loqui Judaice, sed lingua Syrorum uti debere potius. Nolebant

τὴν ὀνομάζει βάρβδον. Σαθρά γάρ πως, φησί, καὶ εὐδακλαστος αἰεὶ, ἡ ἐπ' ἐκείνοις ἐλπίς, καὶ ἀδικούσα μάλλον, ἢ ὠφελεῖν ἰσχύουσα τοὺς κεχρημένους αὐτῇ· καθάπερ ἀμέλει καὶ καλαμίνη βάρβδος, ἥ εἴπερ τις ἐπαναπαύσεται, συνθραύσει μὲν πάντως αὐτήν, ἡ δὲ ἀδικήσει τὸν ἐπ' αὐτῆς θαρσύναντα.

Εἰ δὲ λέγετε· Ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν πεποιθήμεν, νῦν μίχθητε τῷ κυρίῳ μου τῷ βασιλεῖ Ἀσσυρίῳ, καὶ δώσω ὑμῖν δισχιλίαν ἱππον, εἰ θυνήσεσθε δοῦναι ἀναδάτας ἐπ' αὐτοῦς. Καὶ πῶς δύνασθε ἀποστρέψαι εἰς πρόσωπον τοπάρχου ἐνός;

Ἀθυροστομεῖ πάλιν, καὶ τὸ κέρας εἰς ὕψος ἐπείρει, καὶ ἀδικίαν λαλεῖ κατὰ τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ ὅ, φησὶν, ἐπ' αὐτῷ πεποιθάτε, μίχθητε τῷ κυρίῳ μου, τοῦτ' ἐστίν, ἐξοπλίσασθε, καὶ στήτε πρὸς μάχην. Ἐγὼ δὲ προσθήσω καὶ ἱππους ὑμῖν δισχιλίαις, καὶ ἀρχέσει τοῦτο, φησὶ, πρὸς πίστιν, ὅτι περιγενήσεσθε τῆς Ἀσσυρίων χειρὸς, ἂν εὗρητε τοὺς ἀναδοσμένους ἡ καὶ εἰδότας ὅλως ἱππεύειν ἐν μάχαις. Εἴτα πῶς οὐδὲ τοῦτο πληροῦν δυνάμειοι περιγενήσεσθε τοπάρχου ἐνός; Καταδιήρηται γὰρ ἡ τῶν Ἀσσυρίων ἀρχή, καὶ βασιλεὺς ὑποδεδικότας ἔχει τοῦ πάντων μείζονος, οἱ καὶ ὀνομάζοντο τοπάρχαι.

Οἰκέται εἰσὶν οἱ πεποιοῦντες ἐκ' Αἰγυπτίους, εἰς ἱππον, καὶ ἀναδάτην. Καὶ νῦν μὴ ἀνευ Κυρίου ἀνέδημεν ἐπὶ τὴν χώραν ταύτην πολεμῆσαι αὐτήν. Κύριος εἶπε πρὸς με· Ἀνέσθι ἐπὶ τὴν γῆν ταύτην, καὶ ἀνελαὶ αὐτήν.

Ἀποκείρει παντελῶς τὴν ἐπ' Αἰγυπτίους ἐλπίδα. C μονουσι καὶ ἐν οἰκέταις ἦδη τε τάχθαι λέγων τοῖς ἐπ' αὐτῇ πεποιοῦντας. Ἀλώσονται γὰρ, φησὶν, εὐχόμενοι ἱππῶν τε καὶ ἀναδάτην θεαδρόντες. Εἴτα πικρόν τι καὶ ὡς ἀπὸ γε τῆς ἐνοῦσης αὐτῷ δυστροφίας ἀποφθέγγεται, οὐκ ἄνευ Κυρίου διὰ βεβαιούμενος τὴν κατὰ τῆς Ἰουδαίας αἰρεσθαι μάχην. Εἰ γὰρ ὅ, φησὶ, καθάπερ αὐτοὶ φατε, μέγας τε καὶ ἀκίμωτος ὁ παρ' ὑμῖν ἐστὶ Θεός, καὶ ὑπερῷαί τῆς χώρας, πῶς ἀνέδημεν ἐπ' αὐτήν; Εἰ μὲν γὰρ πεπλεονεκτικαμεν τὴν τοῦ ἐπαμύναντος ἰσχύον, οὐ μέγας ἐστὶ, μᾶλλον δὲ βραχύς τε καὶ ἀναλκις. Εἰ δὲ μέγας καὶ δυνατός, οὐ κεκωλύμεθα καταδουῶν θέλοντες τὴν Ἰουδαίαν· οὐκ ἀνέδημεν ἐπ' αὐτήν ἀνευ Κυρίου.

Καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν Ἐλιακίμ, καὶ ὁ Σομνᾶς, ὁ γραμματεὺς, καὶ Ἰωάχ· Ἀάλησον πρὸς τοὺς παῖδας σου Συριστὶ, ἀκούομεν γὰρ ἡμεῖς· καὶ μὴ λάλει πρὸς ἡμᾶς Ἰουδαιστὶ. Καὶ ἵνα τί λαλεῖς εἰς τὰ ὦτα τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῷ τείχει; Καὶ εἶπε Ῥαψάκης πρὸς αὐτοῦς· Μὴ πρὸς τὸν Κύριον ὑμῶν, ἡ πρὸς ὑμᾶς ἀπέσταλκέ με ὁ κύριός μου λαλήσαι τοὺς λόγους τούτους; Οὐχὶ πρὸς

Εὐκαταπτότητον αἰεὶ πῶς ἐστὶ τὸ δημοτικόν, καὶ πολὺ λίαν ἑτοιμον εἰς ὀλιγωρίαν, ἐνεστηχότος μάλιστα πολέμου, καὶ σφαγῆς ἐσεσθαι προσδοκωμένης, ἐμπρησμών τε οἱ τῷ Ῥαψάκῃ προσδιαλεγόμενῳ φασὶ, μὴ δεῖν χρῆνα· λαλεῖν αὐτὸν Ἰουδαιστῶ, κεχρη-

σθαι δὲ μᾶλλον τῇ Σύρων φωνῇ. Οὐ γὰρ ἤθελον βαρβαρικῆς ἀπονοίας γέμοντας λόγους ἐνέσθαι παρ' αὐτοῦ ταῖς τῶν δημοτῶν ἀκοαῖς, καίτοι παροτρύνοντος αὐτοὺς εἰς ἀλήν τοῦ βασιλέως Ἐζεχίου, καὶ φάσκοντος ἐναργῶς ὅτι Κύριος μετ' αὐτῶν, καὶ ὅτι τοῖς μὲν ἐπὶ Θεῷ πεποιθόσιν ἀκράδαντος ἐλπίς, εὐκατάσιστα δὲ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ οὐδὲν ὅλως ὡς πρὸς γένηται τὴν τοῦτου δύναμιν. Ἀλλὰ συνήσιν ὁ Παύλας, καὶ τὴν αἰτίαν οὐκ ἀγνοεῖ τοῦ κεκωλύσθαι λαλεῖν Ἰουδαῖσι. Ταύτῃ τοί φησιν ὡς οὐ πρὸς αὐτοὺς, οὔτε μὴν πρὸς τὸν βασιλέα σκοπὸς αὐτῷ γέγονε τῆς ἐδοῦ, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον τοῖς ἐν τῷ τείχει προσδιελέγηται. Ὑβρίζει δὲ πάλιν, καὶ τοὺς ἐξ ἀκαθάρτου καρδίας ἐρεῦγεται λόγους, φάσκων, ὅτι ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἐπικάθηται τῷ τείχει τηροῦντες τὴν πόλιν, ἵνα λιμώττοντες, ἐν ἐνδελεῖ τε γεγονότας ἔρπου τε καὶ ὕδατος, εἰς τοῦτο κατανεχθεῖεν ἀνάγκης, καὶ τροφὴν ποιήσασθαι καὶ πότον.

Καὶ ἔσθη Παύλας, καὶ ἐδόθη φωνῇ μεγάλῃ Β' Ἰουδαῖσι, καὶ εἶπεν· Ἀκούσατε τοὺς λόγους τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου, βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων. Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς· Μὴ ἀπατάτω ὑμᾶς Ἐζεχίας λόγους οἱ οὐ δυνησονται ῥύσασθαι ὑμᾶς· καὶ μὴ λεγέτω ὑμῖν Ἐζεχίας, ὅτι ῥύσεται ὑμᾶς ὁ Θεός, καὶ οὐ μὴ παραδοθῇ ἡ πόλις αὐτῇ εἰς χεῖρας βασιλέως Ἀσσυρίων. Μὴ ἀκούετε Ἐζεχίου. Τάδε λέγει ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων· Εἰ βούλεσθε εὐλογηθῆναι, ἐκπορεύεσθε πρὸς με, καὶ φάγεσθε ἕκαστος τὴν ἀμπελον αὐτοῦ, καὶ τὰς συκὰς αὐτοῦ, καὶ πλεσθε ὕδωρ τοῦ λάκκου ὑμῶν ὥς ἂν ἔλθω καὶ λάβω ὑμᾶς εἰς γῆν, ὡς ἡ γῆ ὑμῶν, σίτου καὶ οἴνου, καὶ ἄρτων καὶ ἀμπελώνων.

Μεθίστησι τοὺς λόγους ἐπ' αὐτοὺς ἤδη τοὺς ταῖς C ἐπάλλεσιν ἐνιζήσαντας, καὶ τοῖς ἐθέλουσιν ἐκπολιορκεῖν ἀντιφέρεσθαι προτεθυμημένους· ἄνω τε καὶ κάτω βασιλέα μέγαν ἀποκαλεῖ τὸν Ἀσσύριον, καὶ κατασμικρύνει μὲν ἐλπίδα τὴν ἐπὶ Θεῷ, ψεύστην δὲ ἀποκαλεῖ τὸν Ἐζεχίαν, καὶ ἀπατεῶνα, λέγοντα χρῆναι μᾶλλον ἐπανακείσθαι Θεῷ, δεδιέναι δὲ κατ' οὐδένα τρόπον, ἐπαμύνοντος αὐτοῦ τὰς ἐξ ἀνθρώπων ἐφόδους. Εἶτα ἐπαγγέλλεται τοὺς ἀποτομοῦσιν ἐπ' αὐτὸν, ὡς ἔσονται μὲν ἐν τοῖς ἑαυτῶν μέγρι καιροῦ· τοῦτο γὰρ τὸ, Ἔως ἔλθω, καὶ λάβω ὑμᾶς. ἀπολαύσουσι δὲ τῶν ἰδίων ἀγρῶν, καὶ καταλείβονται ὥσπερ τῆς αἰχμαλωσίας τὸ δέσμα, καὶ τὸ τραχὺ τοῦ πράγματος ἀπατηλοῖς κατακρύπτει λόγοις, προστιθεὶς τὸ, Ἔως ἔλθω, καὶ λάβω ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν ὡς ἡ γῆ ὑμῶν. Παρεικάζει γὰρ τὴν Ἀσσυρίων τῇ τῶν Ἰουδαίων γῇ, μονονουχὶ λέγων· Καὶ τὴν Ἰουδαίαν ἀφέντες καὶ γενήσθε παρ' ἡμῖν οὐδὲν ἥττον τὴν ἑαυτῶν εὐρήσετε. Γῆ γὰρ ἐστὶ σίτου καὶ οἴνου, καὶ ἄρων καὶ ἀμπελώνων, ἡ Περσῶν τε καὶ Ἀσσυρίων.

Μὴ ὑμᾶς ἀπατάτω Ἐζεχίας, λέγων· Ὁ Θεὸς ῥύσεται ὑμᾶς. Μὴ ἐρρύσαντο οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν ἕκαστος τὴν ἑαυτῶν χώραν ἐκ χειρὸς βασιλέως Ἀσσυρίων; Ποῦ ἐστὶν ὁ θεὸς Ἐμάθ καὶ Ἀρπάθ; καὶ ποῦ ἐστὶν ὁ θεὸς τῆς πόλεως Σεπφαρίμ; Μὴ ἠδύναντο ῥύσασθαι Σαμάρειαν ἐκ τῆς χειρὸς

A enim eum sermones barbaricæ superbix plenos popularium auribus instillare, quantumvis eos ad fortitudinem rex Ezechias excitaret, diceretique diserte: Dominus est nobiscum, et spem firmam esse his qui Domino confidunt, facile vero labascere humana, et nihil prorsus esse ad hujus, inquam, potentiam. Verum intelligit id etiam Rabsaces, et causam non ignorat cur prohibeatur loqui Judaice. Hinc ait, non ad ipsos, neque ad regem protectionis hujus consilium fuisse, sed ut cum illis in muro disputaret. Kursus contumeliosus est, et sermones ex impuro corde eructat, dictitans, propterea sedere in muro, et custodire civitatem, ut propter inopiam panis et aquæ eo adducantur necessitatis, ut omnino invisa ipsis etiam canibus, cibum faciant sibi et potum.

ὡς τὰ εἰσάπαν ἀπηχθόμενα καὶ αὐτοῖς τάχα που

Vers. 13-17. Et stetit Rabsaces, et clamavit voce magna Judaice, et dixit: Audite verba regis magni, regis Assyriorum. 1480 Hæc dicit rex: Ne decipiat vos Ezechias verbis quæ non poterunt liberare vos, neque dicat vobis Ezechias: Liberabit vos Deus, nec tradetur civitas hæc in manus regis Assyriorum. Nolite audire Ezechiam. Hæc ait rex Assyriorum: Si velitis beati esse, egredimini ad me, et edite quisque vitem suam et ficus suas, et bibite aquam cisternæ vestræ, donec veniam, et accipiam vos in terram quæ perinde est ut terra vestra, terra frumenti et vini, et panum et vinearum.

Convertit sermonem jam ad eos qui in propugnaculis sedebant, parati resistere his qui volebant obsidere. Supra et infra vocat magnum regem Assyrium, et spem in Deo elevat, et mendacem Ezechiam appellat, et deceptorem, qui dicat requiescendum potius esse in Deo, et hominum impetus, eo subveniente, nullo modo extimescendos. Promittit demum confugientibus ad se, fore ipsos in suis possessionibus ad tempus (hoc enim illud est, donec veniam et accipiam vos): suisque agris frutuosos. Mitgat vero quasi captivitatis horrorem, et rei asperitatem fucatis verbis contegit, addens illud: Donec veniam et accipiam vos, in terram quæ perinde est ac terra vestra. Assimilat namque Assyriorum terram terræ Judæorum, in hanc fere sententiam: Amissa Judæa, etsi sitis apud nos, nihilo tamen minus vestram ipsorum terram invenietis. Terra enim est frumenti et vini, et panum et vinearum, Persarum regio et Assyriorum.

Vers. 18-21. Ne decipiat vos Ezechias dicens: Deus vester liberabit vos. Nunquid liberaverunt dii gentium suam quisque regionem de manu regis Assyriorum? Ubi est Deus Emath, et Arphath? et ubi est Deus civitatis Seppharim? Num potuerunt liberare Samariam e manu mea? Quis deorum omnium

gentium istorum liberavit terram suam de manu mea? quomodo liberabit Deus Jerusalem de manu mea? Et siluerunt, et nemo ei respondit verbum, quia praecepit rex ut nihil responderent.

Barbara iterum mente Rabsaces, et verbis contra Deum insolens, et magna spirat, quod Assyriorum rex plurimas **481** civitates gentium ceperit, nulla- que earum a falso nominatis diis servata fuerit. Verum ignoravit ligna illos fuisse et lapides, et nihil aliud quæm humanæ manus solertiam. At Judææ Deus, imo universi mundi Deus, est vivus et vernus: non recens et fictus, sed fictor potius ipsorum sæculorum, et opifex universitatis, et exercituum Dominus. Existimat ergo Rabsaces, evidentissimo fore argumento Judæis, ipsos prorsus penitusque capiendos, etiamsi magnus Deus illis ferret auxilium, eo quod nemo Græcorum deorum servare potuerit civitatem, seu regionem, in qua colebatur. Propterea inquit: Ubi Deus Emath et Arphath? Adjecit et illud: Num potuerunt liberare Samariam de manu mea? At dicere potero: O miserrime, aureos vitulos isti quoque adorant, captaque est regio, Deo subtrahente auxilium. Et, ut supra dixi, si nullus e diis Græcorum servavit suam civitatem, hoc nihil ad Deum vere et natura et magnum pertinet. Nam illi arte humana adepti hoc sunt, nimirum ut solum esse videantur: hic vero cunctis dominatur, et invictam habet manum, utpote exerci- **C** tium Dominus. Respondet autem nemo Rabsaci, quod rex edixerit tacere, et quidem prudentissime. Imperitis enim sermonibus, et fastui barbarico, et contra Deum petulantia illacrymari potius quam reclamare oportuit. Idque, opinor, docet beatus David, inquitens: « Apposui ori meo custodiam, cum consisteret peccator contra me. Obmutui, et dejectus sum, et a bonis silui ²¹. »

Εἶδ'· « Ἐθέλην τῷ στόματί μου φυλακὴν ἐν τῷ καὶ ἐταπεινώθην, καὶ ἐσίγησα ἐξ ἁγαθῶν. »

CAP. XXXVII. VERS. 1. *Et iuravit Eliacim Chelcias æconomus, et Sæmnus scriba exercitus, et Joach a commentariis ad Ezechiam scissis vestibus, et annuntiaverunt ei sermones Rabsacis. Et factum est cum audiret rex Ezechias, scidit vestimenta, saccum induit, et ascendit in domum Domini.*

Propter Rabsacis jactantiam, et effrenem contra Deum linguæ pruritus, rumpunt vestes qui ad ipsum missi sunt, et Persicæ insolentia fœda responsa regi annuntiant. Ille autem dirumpit vestem, et amictus est **482** sacco, id est, vestitu lugubri, et ascendit, inquit, in domum Domini. Et quæ causa fuit conscindendi amictum? Moris erat apud Judæos, in blasphemiiis conviciisque contra Deum istud faciliare. Siquidem traditus est Servator

Α μου; Τίς τῶν θεῶν πάντων τῶν ἐθνῶν τοῦτω ἐβρύσατο τὴν γῆν αὐτοῦ ἐκ χειρὸς μου, δι-
ρύσεται ὁ Θεὸς Ἱερουσαλὴμ ἐκ χειρὸς μου;
Καὶ ἐσιώπησαν, καὶ οὐδεὶς ἀπεκρίθη αὐτῷ λόγον,
διὰ τὸ προστάξαι τὸν βασιλεῖα μηδὲν ἀπο-
κριθῆναι.

Βαρβαρίζει πάλιν τῇ γνώμῃ Ῥαψάκης, καὶ τοῖς κατὰ Θεοῦ λόγοις ἐμβαρύνεται, καὶ μέγα πεφρόνηκε Ἀσσυρίων πλείετας μὲν ὅσας ἐλόντος πόλεις τῶν ἐθνῶν, σεσασμένης δὲ οὐδεμιᾶς ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῇ ψευδωνύμων θεῶν, ἀλλ' ἠγνόησεν ὅτι ξύλα μὲν ἦσαν ἐκεῖνοι, καὶ λίθοι, καὶ ἀνθρωπιέας χειρὸς φιλοτέχνη-
μα, καὶ ἕτερον οὐδέν. Ὁ δὲ γε τῆς Ἰουδαίας Θεός, μᾶλλον δὲ ὁ τοῦ κόσμου παντός, ἔστι Θεὸς ζῶν καὶ ἀληθινός, οὐ πρόσφατος πεποιημένος, ποιητὴς δὲ μᾶλλον καὶ αὐτῶν αἰώνων, καὶ δημιουργός τῶν ὅλων, καὶ τῶν δυνάμεων Κύριος. Οἶεται δὴ σὺν ὁ Ῥαψάκης ἐναργεστάτην ἀπόδειξιν τοῖς Ἰουδαίοις ἔσεσθαι, τοῦ ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως ἀλώσονται, καὶ ἐπικουρήσῃ αὐτοῖς Θεὸς ὁ μέγας, τὸ μηδένα τῶν παρ' Ἑλλήσι θεῶν ἀναστῶσαι δύνασθαι πόλιν, ἥτοι χώραν ἐν ἣ καὶ ἐτετέμητο. Διὰ τοῦτο φησι· Ποῦ ὁ Θεός Ἑμᾶθ, καὶ Ἀρφάθ; Προσεπάγει δὲ τὸ, ὅτι Μὴ ἠδύναντο ῥύσασθαι Σαμάρειαν ἐκ τῆς χειρὸς μου; Ἀλλ', Ὡ τρισάθλιε, φαίην ἂν, θαμάλεις καὶ αὐτοὶ προσκεκυνήκασιν ταῖς χρυσαῖς, ἦλω τε ἡ χώρα, Θεοῦ συστήλλοντος τὴν ἐπικουρίαν. Καί, ὡς ἔφην φθάσας, εἰ μηδεὶς τῶν παρ' Ἑλλήσι θεῶν σέσωκε τὴν ἑαυ-
τοῦ, τοῦτο πρὸς Θεὸν οὐδὲν τὸν ἀληθῶς, καὶ φύσει, καὶ μέγαν. Οἱ μὲν γὰρ ἐκ τέχνης ἀνθρωπίνης δι-
ελαχόν, τὸ καὶ γοῦν ὀρᾶσθαι μένον. Ὁ δὲ κατε-
εξουσιάζει τῶν ὅλων, καὶ ἀμυχόν ἔχει τὴν χεῖρα, τῶν δυνάμεων ὑπάρχων Κύριος. Ἀποκρίνεται δὲ οὐδεὶς τῷ Ῥαψάκῃ, σιωπᾶν ἐπιτάττοντος τοῦ βασιλέως, καὶ μάλα ἐμφρόνως. Ἀπαιδεύτοις δὲ λόγοις, καὶ φρονήματι βαρβαρικῷ, καὶ ταῖς κατὰ Θεοῦ γλωσσο-
αλγίαις ἐπιδακρύειν μᾶλλον, ἢ ἀντεξάγειν ἐχρῆν. Καὶ τοῦτο, οἶμαι, διδάσκει λέγων ὁ μικάριος Δα-
συστῆναι τὸν ἁμαρτωλὸν ἐναντίον μου, ἐκωφώθην,

Καὶ εἰσῆλθεν Ἐλιακὲι ὁ τοῦ Χελκίου οἰκονό-
μος, καὶ Σομῆς ὁ γραμματεὺς τῆς δυνάμεως,
καὶ Ἰωᾶχ ὁ ὑπομνηματογράφος πρὸς Ἑζεκίαν
ἐσχισμένοι τοὺς χιτῶνας, καὶ ἀνήγγειλαν αὐτῷ
τοὺς λόγους Ῥαψάκου. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἀκού-
σαι τὸν βασιλεῖα Ἑζεκίαν, ἐσχισε τὰ ἱμάτια,
καὶ σάκκον περιεβέλετο, καὶ ἀνέβη εἰς τὸν οἶκον Κυρίου.

Ἐπὶ ταῖς Ῥαψάκου μεγαληγορίαις, καὶ ταῖς ἀχαλίνους περὶ τοῦ Θεοῦ γλωσσοαλγίαις περιβρόχυνν-
ται τοὺς χιτῶνας οἱ πρὸς αὐτὸν ἐσταλμένοι, καὶ ἀπαγγέλλουσι μὲν τῷ βασιλεῖ τὰ ἐκ τῆς Περσικῆς ἀπο-
νοίας ἐκτόπως ἀνηγορευμένα. Ὁ δὲ κατεβρόχυν τὴν ἐσθῆτα, καὶ μετημφέετατο σάκκον, τοῦτ' ἐστίν, ἱμά-
τιον πενθικόν, καὶ ἀνέβη, φησὶν, εἰς τὸν οἶκον Κυρίου. Καὶ πότα τις ἡ πρόβασις τοῦ περιβρόχυνσθαι τὰ ἄμφια; Ἐθός ἦν Ἰουδαίοις ἐπὶ ταῖς κατὰ Θεοῦ δυσ-

²¹ Psal. xxxviii, 2.

φημίαις τοῦτο δρᾶν. Καὶ γοῦν παραδέδοται μὲν ὁ Ἰουδαίων καθηγηταίς, καὶ ὁ τοῦ κόσμου κριτὴς ἐκρίνετο παρ' αὐτοῖς. Ἄλλ' ἐσιώπα, ταῖς τῶν ψευδοπροφητῶν φωναῖς οὐκ ἀποκρινόμενος. Εἰτά φησι πρὸς αὐτὸν ὁ ἀρχιερεὺς· « Ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζώντος, ἵνα ἡμῖν εἴπῃς· εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Ἀέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· Σὺ εἶπας. Πλὴν λέγω ὑμῖν, Ἄπ' ἄρτι ὤψεσθε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. Τότε ὁ ἀρχιερεὺς διέρρηξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, λέγων· Ἐβλασφήμησεν. » Ἐφη δὲ καὶ δι' ἐνὸς τῶν προφητῶν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ὅτι· « Διαρρήξατε τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ μὴ τὰ ἱμάτια ὑμῶν. » Φοντο γὰρ ἰσως εὐσεβεῖν, καὶ ταῖς ἀνωτάτω τιμαῖς κατευφραίνειν Θεὸν, ἐπὶ ταῖς κατ' αὐτοῦ δυσφημίαις τοὺς χιτῶνας κατασχίζοντες, καὶ εἰ μηδὲνα ποιοῖντο λόγον τῶν διὰ Μωσέως θεοσεπισμένων. Σάκκον μὲν γὰρ ἦτοι περιδύματα πενυκτῶν περιτέθειται μὲν Ἐζεχίας, ἀνείσι δὲ καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ μάλα εἰκότως. Πενθεῖν γὰρ ἀκόλουθον, κλαίνειν δὲ καὶ κατατρυχεσθαι τοὺς ἐν ἀκαταίς ὄντας κακῶν, καὶ σωτηρίας ἐλπίδα ποιεῖσθαι Θεὸν, αὐτῷ τε προσκαθῆσθαι, καὶ θαμνίζειν (1) ἐν ἀγίοις τόποις, ἐνθα μάλιστα πρεπωδέστερον τὰς πρὸς αὐτὸν ἱκετείας ποιοῖτ' ἂν τις.

Καὶ ἀπέστειλεν Ἐλιακίμ τὸν οἰκονόμον, καὶ Σομᾶν τὸν γραμματέα, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους τῶν ἱερῶν περιδελιγμένους σάκκον πρὸς Ἡσαΐαν υἱὸν Ἀμὸς τὸν προφήτην, καὶ εἶπαν αὐτῷ· Τάδε λέγει Ἐζεχίας· Ἡμέρα ὀλγέως, καὶ ὄνειδισμοῦ, καὶ ἐλεημοσύνης, καὶ ὀργῆς ἡ σήμερον ἡμέρα, ὅτι ἦκει ἡ ὥδιρ τῇ τικτούσῃ, ἰσχὺν δὲ οὐκ ἔχει τοῦ τεκεῖν. Εἰ πως εἰσακούσῃ Κύριος ὁ Θεός σου τοὺς λόγους Ραββήκου, οὗς ἀπέστειλε βασιλεὺς Ἀσσυρίων ὄνειδιζειν Θεὸν ζῶντα, καὶ ὄνειδιζειν λόγους οὗς ἤκουσε Κύριος ὁ Θεός σου, καὶ δεηθήσῃ πρὸς Κύριον τὸν Θεόν σου περὶ τῶν καταλειμμένων τούτων.

Τοὺς προύχοντας ἐν ἱερουσύνῃ καὶ ταῖς ἀνωτάτω τιμαῖς ἐκ νόμου κατεστειμένους ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις, οὐκ ἂν ἐσθῆμασιν ὄντας ἱεροῖς, καὶ τοῖς τῇ λειτουργίᾳ πρεπωδεστέροις· ἐν σάκκοις δὲ μάλλον, ἦτοι πενυκτοῖς περιδύμασι κατημφισμένους ἵνα προστεταχὲ πρὸς τὸν μακάριον προφήτην Ἡσαΐαν, ἀπαγγεῖλαι τε ἔτι θλίψεως αὐτοῖς ἐπιπέπτωκεν ἡμέρα καὶ ὄνειδισμοῦ. Μονοῦ· γὰρ, φησί, κατονεύει· οὐδὲν γὰρ ἐπὶ τῇ ἀγίᾳ οἰκοῦντας πόλιν, ὡς τῆς κατὰ νόμον ἐπιεικειᾶς ἡμεληχότας· ἐλέγχει δὲ πεπλημμεληχότας, ἐπάγει τε οὕτω τὰ ἐξ ὀργῆς. Ἄρειν τε εἰς τοῦτο ὑπὸ τὰ πράγματα αὐτοῖς διαβεβαιοῦντο σαφῶς ὡς εἰκέναι τὸν Ἰσραὴλ γυναικὶ μὲν τικτούσῃ, γενομένη δὲ λοιπὸν ἐν ἐσχάτοις διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τεκεῖν. Βούλεται δὲ καὶ διὰ τῆς τοῦ προφήτου μεσιτείας ἐπακούσαι τῶν λόγων Ραββήκου τὸν τῶν ὅλων Θεὸν, οὗς ἀκήκοε δι' ἑαυτοῦ. Λαμβάνει γὰρ αὐτὸν

Judæorum gubernatoribus, et mundi iudex ab illis judicatus est. Sed tacuit, inquit, mentientium vocibus minime respondens. Dein dicit ei princeps sacerdotum : « Adjuro te, per Deum vivum, ut nobis dicas, tunc es Christus ille Filius Dei? At illi Jesus : Tu dixisti. Verum aio vobis : Ab hoc tempore videbitis Filium hominis sedentem ad dexteram potentie, et venientem in nubibus cæli. Tunc princeps sacerdotum, conscissis vestibus, dixit : Blasphe-mavit²¹. » Dixitque etiam per unum e prophetis universorum Deus sanguini Israelitico : « Disrumpite corda vestra, et non vestimenta vestra²². » Putabant enim fortassis se pie facere, et summis honoribus Deum oblectare, cum propter blasphemias in eum tunicas discinderent, etiamsi vaticinia Moysis nihili penderent. Saccum vero seu indumentum lugubre circumposuit Ezechias, ascenditque in domum Dei, et sane merito. Lugere enim consentaneum est, ei plorare, et affligi eos qui in summo discrimine malorumque cuspide versantur, Deumque spem salutis facere, ipsi assidere et adhærere, ubi possit quis ad eum preces decentissime fundere.

VERS. 2-4. Et misit Eliacim æconomum, et Somnam scribam, et seniores sacerdotum, indutos sacco, ad Isaiam filium Amos, prophetam et dixerunt ei : Hæc ait Ezechias : Dies afflictionis et opprobrii, et redargutionis et iræ est hodiernus dies, quia venit dolor parienti, sed vires non habet ad pariendum : si quomodo audiat Dominus Deus tuus verba Rabsacis, quæ misit rex Assyriorum, ad maledicendum Deo viventi, et ad objiciendum verba quæ audivit Dominus Deus tuus, et deprecaberis ad Dominum Deum tuum pro relictis his.

Præcellentes sacerdotio viros, et ex lege summis ornatos honoribus, jubet simul cum aliis ire ad beatum prophetam Isaiam, non sacris indutos vestibus, et ministerio convenientioribus, sed potius saccis et lugubribus 483 indumentis, ut renuntiarent accidisse sibi diem afflictionis et opprobrii. Tantum enim non, inquit, exprobrat Deus civitatis sanctæ incolis, quasi æquitatem moderationemque in lege præscriptam neglexissent : delinquentesque redarguit, inducitque sic iræ signa. Eoque res ipsorum venisse, palam affirmant, ut similis sit Israel mulieri parienti, et quæ extremis torquetur post cruciatibus, eo quod non queat parere. Vultque Deum universorum, per prophetæ intercessionem, audire verba Rabsacis, quæ per se ipsum audivit. Latet enim illum eorum quæ sunt nihil. Quasi vero multis jam in aliis civitatibus dirutis ædificiis at-

²¹ Matth. xxvi, 64, 65. ²² Joel II, 13

(1) Ed. θαυμάζειν, admirari, corr. ex cod. Venerat. ap. Mai Bibl. Nov. PP. III, 445; quod jam

viderat Cotelarius Monum. Eccl. Gr. II, p. 535. Edit.

que incensis, Deprecare, inquit, pro relictis his. A Ezechias valde prius adiutorem rogat fieri eum qui apud Deum in pretio est, videlicet prophetam. Utile igitur ad genua accidere Deo, sanctis viris assistentibus. Annuit enim propter eos, et sæpe miseretur lacrymæ etiam ignororum. ἀγίων. Κατανεύει γὰρ δι' αὐτοὺς, καὶ ἐποικτεῖρει πολλὰκις καὶ τῶν ῥαθυμείν εὐθότων τὸ δάκρυον.

VERS. 5-7. Et dixit eis Isaias : Sic referetis domino vestro : Hæc ait Dominus : Ne timeas verba quæ audisti, quibus maledixerunt mihi legati regis Assyriorum. Ecce ego immitto in illum spiritum, et audito nuntio revertetur in regionem suam, et cadet gladio in terra sua.

Confirmat et recreat Deus, nec ita multo post, imo statim et confestim eum qui ipsi confidit, spemque ei ostendit auxiliarem : nec caruit præmio, quod ad domum Dei cucurrit, simulque precibus, doloris quoque lacrymas emisit. Placatur sic humanissimus universorum Dominus. Cum enim Rabsaces omnem præcidisset spem salutis, Israelitis, etiamsi vellet servare is qui omnia potest Deus, impie dicitans : Ne decipiat vos Ezechias, quod liberaturus sit Deus Jerusalem e manu mea. Num liberaverunt dii gentium illorum regionem quisque suam de manu mea ? Hinc nec sine causa liberat his terroribus, nec frigidis et anilibus sermonibus, et barbarica dicacitate eos dejici sinit, sed potius ad spem optatissimam erigit, cum ait, superbum tyrannum nolentem volentem in suos fines reducendum malo spiritu territante, et metum ipsi 484 non tolerabilem de suo regno injiciente, et casurum gladio, non periclitantem in aliena regione, nec vero hostium strage gloriantem, aut splendidis propter fortitudinem in hostes honorariis locupletatum, sed in terra sua, idque præter spem et opinionem, et a quibus servari par erat, in discrimen vocatum. Qui vero sint isti, ex consequentibus videbimus.

ἐκεῖ ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ παρ' ἐλπίδα τοῦτο, καὶ ἀδοκήτως συμπεσθαι τὰς διατριβὰς, πέπτωκεν ἐκεῖ, καὶ παρ' ὧν ἦν εἰκὸς σώζεσθαι κινδυνεύοντα. Τίνας δὲ οὕτω διὰ τῶν ἐφεξῆς εἰσόμεθα.

VERS. 8-13. Et reversus est Rabsaces, et deprehendit regem obsidentem Lobnan, audivitque rex Assyriorum, egressum esse Tharatha regem Æthiopum, ut obsidione premeret eum. Et hoc audito, reversus est, et misit nuntios ad Ezechiam dicens : Sic referetis Ezechiae regi Judææ : Ne decipiat te Deus tuus, cui confisus es, dicens : Non tradetur Jerusalem in manus regis Assyriorum. An non audivisti quæ fecerunt reges Assyriorum omni terræ quam destruxerunt ? Num liberarunt eos dii gentium, quos patres mei perdidit ? Gazan, et Charan, et Raphis, quæ sunt in regione Thæman ? Ubi sunt reges Emath, et Arphath, et civitatis Empharaim, Ana et Ava ?

Καὶ εἶπεν αὐτοῖς Ἡσαΐας· Οὕτως ἐρεῖτε πρὸς τὸν κύριον ὑμῶν· Τάδε λέγει Κύριος· Μὴ φοβηθῆς ἀπὸ τῶν λόγων ὧν ἤκουσας, οὐς ὤρειδισάν με οἱ πρόεδροι βασιλέως Ἀσσυρίων. Ἴδού ἐγὼ ἐμβάλλω εἰς αὐτὸν πνεῦμα, καὶ ἀκούσας ἀγγελίαν ἀποστραφήσεται εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ, καὶ Β πεσεῖται μαχαίρᾳ ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ.

Παραθαρσύνει Θεός, καὶ οὐκ εἰς μακρὰν, ἀλλ' εὐθὺ καὶ παραχρῆμα τὴν ἐπ' αὐτῷ πεποισμένη, καὶ ὀνησιφόρον αὐτῷ δέδειχε τὴν ἐλπίδα, καὶ οὐκ ἄμισθον τὸ δραμεῖν εἰς οἶκον Κυρίου, καὶ ὁμοῦ ταῖς λιταῖς ἐκ πόνου καθεῖναι δάκρυον. Ἐκμειλίσσεται οὕτως φιλόανθρωπος ὢν ὁ τῶν ὧν Δεσπότης. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Παψάκης ἀποκεῖρων τῶν ἐξ Ἰσραὴλ τοῦ σωθῆναι τὴν ἐλπίδα, καὶ εἰ ἔλοιτο διασώζειν αὐτοὺς ὁ πάντα ἰσχύων Θεός, ἀνοσιῶς ἔφασκε· Μὴ ἀπατάτω ὑμᾶς Ἐζεχίας, ὅτι ῥύσεται ὁ Θεός Ἱερουσαλὴμ ἐκ χειρὸς μου. Μὴ ἐρρύσαντο οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν τούτων ἔκαστος τὴν ἑαυτοῦ χώραν ἐκ χειρὸς μου ; Ταύτῃ τοι καὶ μάλα εἰκότως ἀπαλλάττει δειμάτων, καὶ ψυχροῖς, καὶ γραιῶδες λόγοις, καὶ βαρβαρικάς ἀθυροστομίας ἐπιστυγνάζειν οὐκ ἔβ, μᾶλλον δὲ ἀναβρῶνυσιν εἰς πολέμους ἐλπίδα, καὶ οὐχ ἐκόντα λέγων τὸν ἀλαζόνα τύραννον ἀνακομισθῆσθαι εἰς τὴν ἑαυτοῦ, πονηροῦ καταπτοῦντος πνεύματος, καὶ εἰς δειλίας αὐτὸν τὰς ὑπὲρ γε τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας οὐ φορητῶς συνελαύνοντος, πεσεῖσθαι δὲ καὶ μαχαίρᾳ, κινδυνεύσαντα μὲν οὐδαμῶς ἐν ἀλλοδαπῇ, οὐτε μὴν ἐπαυχῆσαντα ταῖς κατὰ τῶν πολεμίων σφαγαῖς, καὶ τῆς κατ' ἐχθρῶν εὐανδρίας, λαμπρὰ πλουτοῦντα γέγρα· ἀλλ' ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ (1) ποιεῖσθαι τὰς διατριβὰς, πέπτωκεν ἐκεῖ, καὶ παρ' ὧν ἦν εἰκὸς σώζεσθαι κινδυνεύοντα. Τίνας δὲ οὕτω

Καὶ ἀπεστρέψε Παψάκης, καὶ κατέλαβεν πολιορκῶντα τὸν βασιλέα Λαμρά· καὶ ἤκουσε βασιλεὺς Ἀσσυρίων διὰ ἐξῆλθε Θαραθὰ βασιλεὺς Αἰθιοπῶν πολιορκῆσαι αὐτόν· καὶ ἀκούσας ἀπεστρέψε, καὶ ἀπέστειλεν ἀγγέλους πρὸς Ἐζεχίαν, λέγων· Οὕτως ἐρεῖτε Ἐζεχίᾳ βασιλεῖ τῆς Ἰουδαίας· Μὴ σε ἀπατάτω ὁ Θεός σου ἐφ' ᾧ πέποιθας ἐπ' αὐτῷ, λέγων· Οὐ μὴ παραδοθῇ Ἱερουσαλὴμ εἰς χεῖρας βασιλέως Ἀσσυρίων. Ἢ οὐκ ἤκουσας ὃ ἐποίησαν βασιλεῖς Ἀσσυρίων, πᾶσαν τὴν γῆν ἀπώλεσαν ; μὴ ἐρρύσαντο αὐτοὺς οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν, οὐδὲ οἱ πατέρες μου ἀπώλεσαν, τὴν τε Γάζαν καὶ Χαβῶν, καὶ Παφεί, αἱ εἰσιν ἐν χώρᾳ Θαιμάρ ; Ποῦ εἰσιν οἱ βασιλεῖς Αἰμάρ, καὶ Ἀρζάθ, καὶ πόλειος Ἐμφαρουεῖμ Ἀρά καὶ Δαδ,

(1) Abundant in Græco cod. nonnulla, quæ hic representantur.

Κατειλημμένης τάχα που τῆς Λάχης, καὶ ὑπὸ Ἀ χεῖρα γεγεννημένης τὴν βαρβαρικὴν, ἐπολιορκεῖτο μετ' ἐκείνην ἡ Λαμνά, ἐκεῖ Παφάκης κατειληφέναι λέγεται τὸν Ἀσσύριον· ὁ δ' ἐτεορῶντο λαν. Κατ-εστράτευσεν γὰρ αὐτοῦ Θαραθά Αἰθίοπων βασιλεὺς. Εἴτα δεδιὼς μὴ καταληφθῆσιν αὐτῷ τῆς χώρας ἔξω γένοιτο θώκων τῶν περιφανεστάτων, ἀφίησι μὲν τὴν Ἰουδαίαν, σπεύδει δὲ μᾶλλον εἰς τὴν ἑαυτοῦ· πλὴν οὐ καθυφῆκε τῆς ἐνούσης ὠμότητος αὐτῷ. Πρὸς ἀκράτους δὲ ὡσπερ ὀργὰς ἀνακαχυμμένος, διὰ τοι τάχα που τὸ μὴ θελῆσαι τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ἦτοι τοὺς τὴν ἁγίαν οἰκοῦντας πόλιν τοῖς τοῦ Παφάκου λόγοις ἀναπεπεισμένους αὐτομολῆσαι παρ' αὐτὸν, ἀθυρο-στομεῖ δὴ πάλιν κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ὁ δειλαῖος· καὶ τισι τῶν οἰκείων ἐντέλλεται δρομαίως λέναι πρὸς Ἑξελίαν ἀπαγγεῖλαι τέ οἱ τὰ παρ' αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ ἦσαν δυσφημίαι κατὰ Θεοῦ λέγοντος σαφῶς· ἐπειδὴ τῶν ἐτέρων χωρῶν ἦτοι ἐθνῶν οἱ θεοὶ τοῖς προσκυ-νοῦσιν αὐτοὺς συνδιολώσασιν, μὴδ' ἂν αὐτὸν ἰσχύσας τὸν τῶν Ἑβραίων Θεὸν ἐξελέσθαι τε αὐτοὺς, καὶ τῆς Ἀσσυρίων ἐξαρπάσαι χειρὸς. Εἴτα πόλεις ἀπαριθμεῖ-ται πεπορημένας, ἃς καὶ ἦν εἰκὸς δύνασθαι πολλὰ, ἐξ ὧν ἕτεροι πεπνύθασιν. Διὰ τούτων αὐτῶν κατα-πτοῶν, ὡς τεθνηζομένους, καὶ τοὺς ἐπ' αὐτῷ πεποι-θότας τῷ πάντων κρατοῦντι Θεῷ.

Καὶ ἔλαβεν Ἑξελίας τὸ βιβλίον παρὰ τῶν ἀγ-γέλων, καὶ ἤνοιξεν αὐτὸ ἔναντι Κυρίου· καὶ προσηύξατο Ἑξελίας πρὸς Κύριον λέγων· Κύριε Σαβαώθ ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χε-ρουβίμ, σὺ μόνος Θεὸς εἰ πάσης βασιλείας τῆς οἰκουμένης. Σὺ ἐποίησας τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν. Εἰσάκουσον, Κύριε, εἰσδέξῃς, Κύριε, καὶ ἴδε τοὺς λόγους, οὓς ἀπέστειλε Σεναχηρείμ, ὀνειδίζειν Θεὸν ζῶντα.

Ἐκ πολλῆς ἄγαν τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας ἀπλοῖ τὸ βιβλίον, οὐχ ὡς ἀγνοοῦντι Θεῷ τῆς τοῦ Σεναχηρείμ ἀλαζονείας τὸ μέγεθος, κατακεκραγῶς δὲ μᾶλλον τῆς βαρβαρικῆς ἀπονοίας, καὶ οἰοεὶ μάρτυρα τῆς ἐκείνου θρασυστομίας· ποιοῦμενος αὐτὸν τὸν τῶν ὅλων κατ-εξουσιάζοντα Θεόν. Ἄθροι δὲ ὅπως τοῖς τοῦ Σεναχη-ρείμ ἀναφέρεται λόγοις, ἀνατείνων τὴν ἰκετηρίαν. Ὁ μὲν γὰρ τό γε ἦγον ἐπ' αὐτῷ τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν κατακερτομῶν· Μὴ σε ἀπατάτω, φησὶν, ὁ Θεός σου, ἐφ' ᾧ σὺ πέποιθας ἐπ' αὐτῷ λέγων· Οὐ μὴ παραδοθῇ Ἱερουσαλὴμ εἰς χεῖρας βασιλέως Ἀσσυρίων. Ὁ δὲ τῆς ἐξουσίας ὁμολογεῖ τὸ μέγεθος, Κύριον Σαβαώθ ὀνομάζων αὐτὸν, καὶ Θεὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν τὴν ἄνω τε καὶ λογιτήν. Σὺ γὰρ εἶ, φησὶν, ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβίμ. Προσομολογεῖ δὲ ὅτι· καὶ εἰ λέγοντό τινες ἐπὶ γῆς βασιλεῖς· ἀλλ' οὖν ὁ ζῶσις τε καὶ ἀληθὺς βασιλεὺς, καὶ πάντα ὑπὸ πόδας ἔχων, αὐτὸς ἂν εἴη καὶ μόνος ὁ γῆς τε καὶ οὐρανοῦ δημιουργὸς, καὶ ὑποστήσας νεύματι τὰ οὐκ ὄντα ποτε. Εἰσακούσαι δὲ παρακαλεῖ καὶ εἰσδέξῃς, τοῦτ' ἐστι, μὴ ἀραβλέψῃς, καὶ παρελθεῖν, τὰς οὕτω πικρὰς δυσφημίας· ἀλλ' ἐν δικῇ κολάσαι τὴν ἀλιτήριον. Ὀνειδίζετε γὰρ Θεὸν ζῶντα, φησὶ, τοῦτ' ἐστι, κατ' οὐ-κὲν ἐοικῶτα τοῖς τῶν ἐθνῶν, οἷς ἐκείνος παρεικάδων αὐτὸν ἀνθρώπῳ καταθροασύνετο.

Occupata Lache, et redacta in potestatem barba-ricam, obsidebatur post eam Lobna; illic Rabsaces dicitur invenisse Assyrium, qui multum angebatur: militavit enim contra illum Tharatha Æthiopum rex. Dein veritus ne, occupata ab ipso regione, sedibus suis pulcherrimis exueretur, relicta Judæa, properat in suam patriam, de crudelitate tamien sua nihil remisit. Ira autem impotenti inflammatus, quod Israelitæ seu sanctæ civitatis incolæ nollent ad ipsum confugere, verbis Rabsacis persuasi: de integro effreni ore blaterat miser contra divinam majestatem, et in mandatis dat quibusdam servis familiaribus ut propere se ad Ezechiam conferrent, eique hæc ipsius nomine renuntiarent. Erant autem blasphemix contra Deum, cum palam diceret, quoniam 485 dii aliorum, sive regionum simul cum adoratoribus suis perierant, non posse ipsum Deum Hebræorum eos eripere, et a manu Assyriorum defendere. Tum urbes vastatas enumerat, quas etiam verisimile est multum potuisse. Ex ipsis quæ reliqui passi sunt, hos velut jam morituros percel- lens, qui ipsi Deo omnium dominatori confisi sunt.

VERS. 14-17. Et accepit Ezechias librum a nun- tiis, aperuitque eum coram Domino, et oravit Eze- chias ad Dominum dicens: Domine Sabaoth Deus Israel, qui sedes super Cherubim, tu solus Deus es omnis regni orbis terrarum. Tu fecisti cælum et ter- ram. Exaudi, Domine, inspice, Domine, et vide, et audi verba quæ misit Senacherim, ut maledicat Deo viventi.

Ex immensa pietate in Deum, explicat librum Deo, non quasi ignoranti arrogantix Senacherim magnitudinem, sed ut in barbaricam hanc snper- biam exclamaret, ejusque audacis et duri oris ac proacitatis, ipsum universorum Dominatorem quasi testem faceret. Ac vide quomodo Senacherim sermonibus adversetur, edens hanc supplicationem. Nam ille, quantum in se erat, Dei majestatem in- cessans, inquit: Ne diciat te Deus tuus, cui con- fisis es, dicendo: Non tradetur Jerusalem in manus regis Assyriorum. At hic dominationis magnitudi- nem confitetur, cum eum Dominum Sabaoth nomi- nat, et Deum Israelis, et superiorem omni creatura, superna et rationis compote. Tu enim es, inquit, qui sedes super Cherubim. Confitetur porro, etiamsi quidam in terra reges dicantur, hunc natura et vere regem esse, et omnia pedibus substrata habere, ipsum esse solum et terræ et cœli conditorem, et nutu ea quæ non erant quondam, sustentare. Exaudire obsecrat, et inspicere, id est, non despi- cere, neque præterire has adeo diras blasphemias, sed hunc consceleratum juste plectere. Maledixit enim, inquit, Deo viventi, id est, nullo modo simi- lem gentium diis, quibus ille audax eum impie comparavit.

VERS. 18 20. Vere quidem vastarunt reges Assyriorum orbem terræ universum, et regionem eorum, et coniecerunt idola ipsorum **486** in ignem; non enim dii erant, sed opera manuum hominum, ligna et lapides, et perdididerunt eos. Tu autem, Domine Deus noster, serva nos de manu eorum, ut cognoscat omne regnum quod tu sis Deus solus.

Audivi, inquit, barbarum dicentem: Num liberaverunt dii gentium suam quisque regionem a manu mea? Et si hoc dicat quispiam, laudo et credo. Superarunt enim omnem terram, urbes concremarunt: cum falso nominati dii nihil ferre opis potuerint, nullum enim servarunt. Qui enim, aut unde? cum facti sint ex lapide et ligno, et opera artis lapidarie, sicutque fabrorum opificium? Hinc etiam cum suis cultoribus perierunt. Sed tu serva nos, o Domine. Hoc enim certo argumento erit, fidemque faciet universo orbi terrarum, ut firmam concipiant fiduciam, quod tu solus sis Deus. Quemadmodum enim quod caperentur regiones gentium, testimonium erat contra falso nuncupatos deos, quod omnino nihil sint: sic etiam, quod effugiat ejusque evadat manus Jerusalem, quæ tibi subest et tua est, testatam quoque propemodum et perspicuam faciet omnibus undique hominibus liberationem tuæ potentiae, et absolutissimæ gloriæ, quodque solus sis tu ipse Deus, et in cælo et in terra.

VERS. 21. Et missus est Isaias filius Amos ad Ezechiam, et dixit ei: Hæc dicit Dominus Deus Israel: Audivi quæ orasti ad me de Senacherim rege Assyriorum.

Non longe post servat, sed in propinquo est, et quasi ad pedes orationis ac petitionis, exitus. Mittitur enim propheta, qui ante hæc contra barbarum tacuit, et hunc contra eum Dei calculum ac sententiam non retulit: Hæc, inquit, dicit Deus Israel. Animat credentem, nec dicit aliquem e falso nuncupatis diis misisse, sed eum in bonam spem vocans, Dominum nominat, et Deum Israelis. Laudat quidem et approbat quodammodo, inquit: Audivi quæ orasti ad me de Senacherim rege Assyriorum. Probo enim sane, inquit, hunc zelum et affectum; novi pietatem: hanc contra me blasphemiam et maledicentiam ferre non poteras, accessisti lacrymans, et tanquam dolens meo nomine, et tuam fecisti tristitiam, hæc in me facta convicia. Laude ergo dignissimus est sanctorum zelus, et Dei gloria contumeliis et maledictis exagitata, cum **487** hi dolent, lætatur Deus.

VERS. 22, 23. Hic est sermo quem locutus est de illo Deus: Contemnit te et subsannat te, virgo filia Sion, in te caput movet filia Jerusalem. Quem exprobrasti, et quem concitasti? aut contra quem sustulisti vocem tuam? et non sustulisti in excelsis oculos tuos ad Sanctum Israelis, quia per nuntios probrasti in Dominum.

Expunit deinceps calculum et iudicium contra

'Επ' ἀληθείας γὰρ ἠρῶμωσαν βασιλεῖς Ἀσσυρίων τὴν οἰκουμένην ἑλὴν, καὶ τὴν χώραν αὐτῶν, καὶ ἀνέβαλον τὰ εἰδωλα αὐτῶν εἰς τὸ πῦρ. Οὐ γὰρ θεοὶ ἦσαν. ἀλλ' ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων, ξύλα, καὶ λίθοι, καὶ ἀπόλωσαν αὐτούς. Σὺ δὲ, Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, σῶσον ἡμᾶς ἐκ χειρῶν αὐτῶν, ἵνα γινῶ πάσα βασιλεία τῆς γῆς ὅτι σὺ εἶ ὁ θεὸς μόνος.

Ἀκήκοα, φησὶ, τοῦ βαρβάρου λέγοντος· Μὴ ἐρρύσαντο οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ χώραν ἐκ χειρὸς μου; Κἂν εἰ τοῦτο λέγοι τις, ἐπαίνῳ καὶ πεῖθομαι. Κεκρατήκασι γὰρ ἀπάσης τῆς γῆς, καὶ τὰς πόλεις ἐνέπρησαν, οὐδὲν ἀπόνασθαι δυνάμενης τῶν ψευδωνύμων θεῶν· σεστώκασι γὰρ οὐδένα. Πῶς γὰρ, ἢ πόθεν, ξύλου τε καὶ λίθου πεποιημένα καὶ τέχνης ἔργα λιθουργικῆς, καὶ τεκτόνων ὄντες φιλοτεχνήματα; Ταῦτα τοῖς καὶ τοῖς ἰδίοις προσκυνηταῖς ὁμοῦ διολώλασιν. Ἀλλὰ σὺ, σῶσον ἡμᾶς, ὦ Δέσποτα. Τεκμήριον γὰρ καὶ τοῦτο, καὶ ἀναπείθει πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν, εἰς γὰρ τὸ χρῆναι διακεῖσθαι, καὶ ἀπαρότως ὅτι σὺ μόνος εἶ θεός. Ὡς περ γὰρ τὸ ἀλῶναι τὰς ἐθνῶν χώρας κατεμαρτύρησε τῶν ψευδωνύμων θεῶν, τὸ μηδὲν εἶναι παντελῶς· οὕτω, καὶ τὸ διαφυγεῖν τῆς ἐκείνου χειρὸς ἔξω γενέσθαι τὴν Ἱερουσαλήμ τὴν ὑπὸ σοὶ τε καὶ σὴν μονοουχὶ καὶ διαμαρτύρεται, καὶ σαφῆ ποιήσεται τοῖς ἀπανταχοῦ τὴν ἀνάρρησιν τῆς σῆς εὐσθενείας, καὶ ἀκηράτου δόξης, καὶ ὅτι μόνος εἶ αὐτὸς ὁ θεός ἐν τε οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ γῆς.

Καὶ ἀπεστᾶλη Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμὼς πρὸς Ἐζεκίαν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τάδε λέγει Κύριος ὁ θεὸς Ἰσραὴλ· Ἦκουσα ἃ προσηύξω πρὸς με περὶ Σεναχηρείμ βασιλέως Ἀσσυρίων.

Οὐ μακρὰν ὁ σῶζων, ἀλλ' ἐγγὺς καὶ οἶονεῖ κατὰ πόδας τῆς προσευχῆς τῶν αἰτηθέντων τὸ πέρασ. Ἀποστέλλεται μὲν γὰρ ὁ προφήτης· σεσιγηκώς δὲ τῶς τὰ ἐπὶ τῷ βαρβάρῳ, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ τοῦ Θεοῦ ψήφον οὐκ ἀπαγγέλλας· Τάδε λέγει Κύριος, φησὶν, ὁ θεὸς Ἰσραὴλ. Ἐπιβρόννυσσι τὸν πεπιστευκότα, καὶ οὐχ ἓνα τινὰ τῶν ψευδωνύμων θεῶν ἀποφαίνει τὸν ἀποστελλαντα, εὐθαρσῆ δὲ μᾶλλον ἀποτελῶν Κύριον ὀνομάζει, καὶ Θεὸν Ἰσραὴλ. Ἐπαίνει δὲ ὡς περ καὶ ἀποδέχεται λέγων· Ἦκουσα ἃ προσηύξω πρὸς με περὶ Σεναχηρείμ βασιλέως Ἀσσυρίων. Μονοουχὶ γὰρ, φησὶν, ἀποδέχομαι τὸν ζῆλον, οἶδα τὴν φιλοθεϊαν, ἀφ᾽ ἧτον ἐποίησω τὴν καρτ' ἐμοῦ δυσφημίαν· προσῆλθε δεδακρυμένος, καὶ οἶον ἀλγήσας ὑπὲρ ἐμοῦ, καὶ σὴν ἐποίησω λύπην τοὺς εἰς ἐμὲ γεγονότας ὀνειδισμούς. Ἀξιεπαίνετώτατος τοίνυν τῶν ἀγίων ὁ ζῆλος, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης δυσφημουμένης, ὅταν ἀλήτωσιν αὐτοὶ, θεὸς κατευφραίνεται.

Οὗτος ὁ λόγος δὲ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ ὁ θεός· Ἐξαύλισέ σε καὶ ἐμυκτηρίσέ σε παρθένος θυγάτηρ Σιών· ἐπὶ σοὶ κεφαλὴν ἐκίνησε θυγάτηρ Ἱερουσαλήμ. Τίνα ὠνείδισας καὶ παρώξυνας; ἢ πρὸς τίνα ὑψώσας τὴν φωνήν σου; Καὶ οὐκ ἦρας εἰς ὕψος τοὺς ὀφθαλμούς σου εἰς τὸν Ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι δι' ἀγγέλων ὠνείδισας Κύριον. Ἐμφανῆ λοιπὸν τὴν ἐπὶ τῷ βαρβάρῳ καθίστηα

ψῆφον· καὶ φησιν ὅτι μυκτηρισμὸν ἐπ' αὐτῷ ποιήσεται, καὶ καταδόνῃσι τὴν κεφαλὴν παρθένος θυγάτηρ Σιών ἥτοι ἡ Ἱερουσαλήμ. Φαμέν δὲ ὅτι παρθένον, καὶ θυγατέρα τὴν Σιών ἥτοι τὴν Ἱερουσαλήμ ὀνομάζει· καὶ παρθένον μὲν ὡς ἀμόλυντον, καὶ τὸν τῆς βδελυρᾶς εἰδωλολατρίας οὐκ ἔχουσαν μῶμον· θυγατέρα δὲ, ὅτι τὴν παρὰ πατρός ὀφειλομένην διὰ θεοῖν τοῖς ἐξ αὐτοῦ τέκνοις ὑπονεμένην αὐτῇ. Ἐφαύλιος δὲ τὸν Ἀσσύριον, ἥτοι κεφαλὴν ἐπ' αὐτῷ κεκίνηχέ τινα τρόπον· ἐπεμεδίασε γὰρ ἡττωμένῳ, καὶ οἷον ὥδην καὶ μέλος ἐναρμόνιον τὰς αὐτοῦ πεποιήται συμφοράς. Εἶτα πρὸς αὐτόν φησι· Τίνα ὠνειδίσας, καὶ παρώξυνας; ἢ πρὸς τίνα ὑψώσας τὴν φωνήν σου; Ἄρα γὰρ ἓνα τῶν ψευδωνύμων θεῶν ταῖς οὕτω θερμαῖς ἐλύπεις φωναῖς; Καίτοι πῶς οὐκ ἔδει, φησί, τὸν τῆς διανοίας ὀφθαλμὸν εἰς ὕψος ἐπαῖραι, ἐννοῆσαι τε ἄρα, τίς δὴ καὶ πόσος ἐστὶν ὁ θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ; Ἐδει καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς τῶν κτισμάτων θέας, τῆς τοῦ δημιουργοῦ δυνάμει· τὸ μέγεθος, ἀναλόγῳ ἰδεῖν. Ἐδει τῆς δόξης καταβῆσαι τὸ ὕψος, καὶ μηδὲν ἐπ' αὐτῷ λογισσάσθαι τῶν χαμαλωτέρων. Ἄλλ' οὐδενὸς τῶν τοιούτων διαμνημονεύσας, φησὶν, ὠνειδίσας τὸν Κύριον.

Σὺ γὰρ εἰπας· Τῷ πλήθει τῶν ἀρμάτων ἀνέβην εἰς ὕψος ὀρέων, καὶ εἰς τὰ ἔσχατα τοῦ Λιβάνου, καὶ ἐκείνη τὸ ὕψος τῆς κέδρου αὐτοῦ, καὶ τὸ κάλλος αὐτῆς, καὶ εἰσῆλθον εἰς ὕψος μέρους τοῦ δρυμοῦ, καὶ ἔθηκα γέφυραν, καὶ ἠρήμωσα ὕδατα, καὶ πᾶσαν συναγωγὴν ὕδατος.

Τῆς Περσικῆς ἀλαζονείας ἐξηγεῖται τὸν ὄγκον, καὶ τὸ ἀσύνετον φύσημα, καὶ τῆς μεγαληγορίας τὸ μέγεθος. Λιβάνῳ γὰρ παρεικάζει, καθὰ καὶ φθάσαντες ἔφημεν, τὴν τε τῶν Ἰουδαίων χώραν, καὶ αὐτὴν τάχα πού τῶν Σαμαρειτῶν, ἣν κατωχέκασιν αἱ δέκα φυλαί. Ὁ μὲν γὰρ Λιβάνος ὄρος ἐστὶν ἐν Φοινίκῃ κέδροις τῶν ζύλων ὕψου δὴ λίαν ἡρμμένοις εὐθαλὲς καὶ κατάκομον. Νοεῖται δὲ πως τοιαύτη τῶν Ἰουδαίων ἡ χώρα, ὀψήλη μὲν, ὅτι θεὸς ἦν ὁ ἐπαμύνων αὐτῇ, δασεῖά γε μὴν, ὅτι ἀριθμοῦ χρεῖττονας ὀρεῖσθαι τοὺς ἐν αὐτῇ. Ἄλλ' εἶλον μὲν τὴν Σαμάρειαν οἱ Ἀσσύριοι τύραννοι, συγκατεδῆρυν δὲ αὐτῇ, καὶ τῆς Ἰουδαίας οὐκ εὐαριθμήτους πόλεις. Σὺ τοίνυν, φησὶν, ὦ Ἀσσύριε, γαῦρον ἔχων τὸ φρόνημα, καὶ τῶν γεγονότων τὴν ἐκδασιν ταῖς αὐτοῦ δυνάμειν ἀνατιθεῖς, εἶπας· ὅτι Τῷ πλήθει τῶν ἀρμάτων ἀνέβην εἰς ὕψος ὀρέων, καὶ εἰς τὰ ἔσχατα τοῦ Λιβάνου, τοῦτο ἐστὶν, ἐπ' αὐτὴν τὴν βασιλείαν τὴν παρὰ γε τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ. Ἐκοῦσα τὸ ὕψος τοῦ κέδρου αὐτοῦ. Αὐτοῦ τίνος; Τοῦ Λιβάνου, δηλονότι τῆς Ἰουδαίας. Ὑψος δὲ κέδρου τὴν παρ' αὐτοῖς βασιλείαν φησὶ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς ὕψος μέρους τοῦ δρυμοῦ. Ὡς γὰρ ἔφην, τῇ τῶν Σαμαρειτῶν συνδιολώλασι πολλαὶ τῆς Ἰουδαίας πόλεις. Ἐφης δὲ ὅτι Ἐθῆκα γέφυραν, καὶ ἠρήμωσα ὕδατα, καὶ πᾶσαν συναγωγὴν ὕδατος. Πέρσαι γὰρ καὶ Ἀσσύριοι ταῖς ἑαυτῶν δυνάμεισι τὸ πάντα δύνασθαι κατορθοῦν ἀπονέμοντες, ἐν τῷ καταθεῖν τῶν χωρῶν, τοὺς μὲν τῶν ποταμῶν ἡγεφύρουν, ἔφερον δὲ πλειστάκις ὡς ὄντες τοσοῦτοι τὸν ἀριθμὸν, ὡς δαπανᾶν δύνασθαι πηγὰς, καὶ ὕδατων συναγω-

A barbarum, atque sannis et ludibriis excepturam eum, et concussuram caput, virginem filiam Sion, sive Jerusalem. Dicimus vero eum virginem et filiam dicere, Sionem seu Jerusalem: virginem quidem, utpote impollutam, et detestabilis idololatriæ macula non infectam: filiam autem, quod patris affectum, quo suos liberos prosequi debet, ei tribuerit. Contempsit Assyrium, et caput in illum movit quodammodo: nam derisit victum, et ejus calamitates in cantilenam et carmen concinnum vertit. Deinde ait ei: Cui exprobasti, et quem concitasti? vel contra quem extulisti vocem tuam? An enim aliquem falso nuncupatum deum his ardentibus et inflammatis verbis offendisti? Nonne decebat, inquit, mentis oculos in altum attollere, et cogitare quis et quantus sit Deus Israelis? B Decebat etiam ex ipsa creationis inspectione, opificis potentiae magnitudinem ratione quadam et analogia perspicere: decebat majestatis ejus celsitudinem intueri, et contra eum nihil humile et terrenum cogitare. Verum, inquit, nihil horum tibi venit in mentem, probra jecisti in Dominum.

VERS. 24, 25. Tu enim dixisti: Multitudine curruum ego conscendi altitudinem montium, et extrema Libani, et succidi altitudinem cedri ejus, et pulchritudinem ejus, et intravi in altitudinem parvis silvæ, et posui pontem, et vastavi aquas, et omnem collectionem aquæ.

C Persicæ arrogantiae fastum, et stultum tumorem, et jactantiae magnitudinem exponit. Nam comparat Libano, sicuti ante diximus, regionem Judæorum, et Samariam etiam fortassis, quam duodecim tribus incoluerunt. Libanus enim mons est in Phœnicia, cedrorum lignis altissimis floridus et referatus. Intelligitur vero talis esse Judæorum regio, excelsa quidem, quod 488 Deus sit qui illis subveniet, densa vero, quod ceuantur esse in ea innumerabiles. Verum Samariam Assyrii tyranni ceperunt, unaque cum ea, Judææ civitates innumeras vastarunt. Tu igitur, inquit, o Assyrie, qui superbo et elato es animo, quique rerum gestarum eventum copiis tuis ascribis, dixisti: Multitudine curruum ascendi in altitudinem montium, et in extrema Libani, id est, ad ipsum Israeliticum regnum. Succidi altitudinem cedri ejus. Cujus tandem? Scilicet Libani, Judææ. Altitudinem cedri, eorum regnum dicit. Et intravi in altitudinem parvis silvæ. Etenim, ut dixi, una cum terra Samaritanorum, multæ quoque Judææ urbes deletæ sunt. Dixisti etiam: Posui pontem, et vastavi aquas, et omnem collectionem aquarum. Persæ enim et Assyrii suis viribus attribuentes quod omnia præclare administrarent, cum regiones incursionibus infestarent, supra quædam flumina pontes construebant, sæpe vere auferebant, ut qui tot numero essent ut fontes et congregationem aquarum potuerint consumiere, nec ipsæ adeo flumina quandoque suffecerint viris et equis sitiētibz. Græci autem scriptores,

qui res Persicas suis scriptis mandarunt, dicunt eos ponte stravisse Hellespontum. Et si flumen, inquam, adeunti regionem vel civitatem, in medio obstare invenitur, imperasse tyrannum his verbis : Potando consumatur. Hujus igitur Persarum elationis meminit universorum Deus, et jactabundos et gloriosulos redarguit. Deinde post ostendit non potuisse ipsos hæc tam fastuosa, de quibus superbiunt, exsequi : sed hoc ejus decretum contra delinquentes prolatum, opinionem hanc illis quod potuerint, ingeneravit.

ὁπέρογκα· ψήφος δὲ μᾶλλον ἢ παρ' αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐνεπόλησεν αὐτοῖς.

VERS. 26, 27, *Nonne hæc audivisti olim, quæ ego feci? Ab antiquis diebus decrevi, nunc autem ostendi, ut vastarem gentes in munitionibus, et habitantes in civitatibus munitis. Remisi manus, et exaruerunt, et fuerunt tanquam flos aridis in lectis, et ut gramen.*

Hæc igitur omnia, inquit, quæ te præstitisse putasti, nonne te pudet tuis viribus ascribere? Verum, o tu qui vanum supercilium tollis in re nihili, an non hæc audivisti olim, quæ ego **489** feci? Nam, inquit, si tu velis prophetarum meorum sermones perscrutari, jam ante dixi ea futura. Ego enim ab antiquis diebus decrevi, id est, definivi et annui : ostendique tempore nunc vocante demum ea quæ prænuntiata sunt : ut vastarem gentes in civitatibus munitis, id est, non infirmas aut captu faciles. Ego manus remisi, et exaruerunt. Qui enim quondam tolerantia et patientia continui eas, ac conservavi ut essent et consisterent, manum auxiliarem subtraxi, et instar herbarum exaruerunt, et sicuti gramen aridum igni in alimentum tradidi. Quod etiam alibi dicit ei : cum enim a Deo definita impius effecisset, et apud se plurimum sibi placeret, rursus audivit Deum dicentem : « Num gloriabitur securis absque percutiente cum ipsa? Num extolletur serra absque trahente eam ²³? » Siquidem ut hæc instrumenta se ad opera non movent, sed manum vibrantis exspectant : sic etiam, inquit, tu divinæ iræ instrumentum fuisti, tuis viribus ipse nequitiam opus fecisti, at tanquam securis et serra exstitisti, quæ ad inserviendum moventis voluntati destinata est.

VERS. 28. *Nunc autem requiem tuam, et exitum tuum, et introitum tuum ego novi : at ira tua qua iratus es, et amarulentia tua ascendit ad me.*

Insolens igitur, inquit, divinorum judiciorum factus administer, et cogitas forsitan apud te, te solum tot gentes et regiones magnifice domuisse, ut incenderes eas et caperes. Verum ego tuam requiem, et exitum, et introitum novi. Requiem, ut ego quidem arbitror, mortem vocat : exitum et introitum, ad omnes res agendas viam. Nihil enim prorsus

γὰς, καὶ μὴδὲ αὐτοὺς ἔσθ' ὅτε ποταμοὺς ἀρκέσαι δι-
διψηκόσιν ὁμοῦ καὶ ἀνδράσι καὶ ἵπποις. Οἱ δὲ γε τῶν
Ἑλλήνων λογάδες, ὅσοι τῶν Περσικῶν ἐν ἰθαίαις συγ-
γραφαῖς ἔθεντο μνήμην, φασὶν αὐτοὺς καὶ αὐτὸν
γεφυρῶσαι τὸν Ἑλλάσποντον· κἄν εἰ ποταμὸς, φασὶν.
εὕρηται διὰ μέσου περιόντων αὐτῶν ἡ χώραν, ἡ
πόλιν, προσέταττεν ὁ τύραννος λέγων· Δαπανάσθω
πινόμενος. Δαιμέμνηται τοίνυν ὁ τῶν ὄλων θεὸς τῆς
Περσῶν ἀλαζονείας, καὶ φιλοκομπεῖν εἰωθότας ἐλέγ-
χει. Εἶτα μετὰ τοῦτο δεικνυσιν ὅτι μὴ μᾶλλον αὐτοὶ
δεδυνήνται κατορθοῦν, ἐφ' οἷς πεφρονήκασιν τὰ οὕτως
πλημμελοῦντων ἐνηνεγμένη τὴν τοῦ δύνασθαι δόξαν

Ὅτι ταῦτα ἤκουσας πάλαι ἃ ἐγὼ ἐποίησα ; Ἐξ
ἀρχαίων ἡμερῶν συνέταξα, νῦν δὲ ἐπέταξα
ἐξερημῶσαι ἔθνη ἐν ὀχυροῖς, καὶ ἐνοικοῦντας ἐν
πόλεσιν ὀχυραῖς. Ἀνῆκα τὰς χεῖρας, καὶ ἐξηράν-
θησαν, καὶ ἐγένοντο ὡς ἄνθος ξηρὸν ἐπὶ θυμᾶ-
των, καὶ ὡς ἀηρωστis.

Ταῦτ' οὖν ἅπαντα, φησὶν, ἅπερ αὐτὸς οἶε
κατωρθωκέναι, ταῖς ἑαυτοῦ δυνάμεσιν ἀνατιθεῖς, οὐκ
ἐρυθρίσας ; Ἀλλ', ὦ ματαίαν ἔχων ἐπ' οὐδενὶ τὴν
ὀφρὺν, οὐ ταῦτα ἤκουσας πάλαι, ἃ ἐγὼ ἐποίησα ; Εἰ
γὰρ δὴ βούλοιο, φησὶ, τοὺς τῶν ἐμῶν προφητῶν
πολυπραγμονῆσαι λόγους, ἔφην ἤδη φθάσας ὅτι
ταῦτα γενήσεται. Ἐγὼ γὰρ ἐξ ἀρχαίων ἡμερῶν συν-
έταξα, τοῦτ' ἐστίν, ὥρσα καὶ κατένευσα· ἀπέδειξα
δὲ νῦν καιροῦ καλοῦντος εἰς πέρας τὰ προφηγεμένα.
ὥστε ἐξερημῶσαι ἔθνη ἐν πόλεσιν ὀχυραῖς, τοῦτ'
ἐστίν, οὐκ ἀσθενῇ, καὶ εὐάλωτα. Ἐγὼ τὰς χεῖρας
ἀνῆκα, καὶ ἐξηράνθησαν. Ὅ γὰρ πάλαι ταῖς ἀνεξι-
κακίαις ἐτι συνέχων αὐτὰ πρὸς τὸ εἶναι, καὶ συν-
εστάναι τὴν ἐπαμύνουσιν ἀπέστησα χεῖρα, καὶ ἐν
ἰσῷ πῶς κατέξηράνθησαν, καὶ χόρτου δίκην κατ-
εμαράνθησαν, καὶ οἳ τις ἀηρωστis ξηρὰ πυρὶ δέ-
δοται τροφή. Τοῦτό τοι καὶ ἐτέρωθι φησὶ πρὸς αὐ-
τόν· ἐπειδὴ γὰρ τὰ ὀρισθέντα γενέσθαι παρὰ Θεοῦ
διαπεράνας ὁ δυσσεβὴς, ἐφ' ἑαυτῷ πεφρόνηκε μέγα,
πάλιν ἤκουε Θεοῦ λέγοντος· « Μὴ δοξασθήσεται
ἀξίνη, ἀνευ τοῦ κόπτοντος ἐν αὐτῇ ; Ἡ ὑψωθήσεται
πῖλιν ἀνευ τοῦ ἔλκοντος αὐτόν ; » Ὡςπερ γὰρ τὸ
τοιόδε τῶν ὀργάνων, οὐκ ἑαυτὰ κινεῖ πρὸς ἔργα τυ-
χλὺν, περιμένει δὲ μᾶλλον τὴν τοῦ σαλευόντος χεῖρα·
οὕτω καὶ σὺ, φησὶ, γέγονας ὄργανον τῆς θείας ὀρ-
γῆς, οὐ μὴν αὐτὸς εἰργάσω ταῖς δυνάμεσι ταῖς σαῖς,
ἀλλ' ἦσθα μᾶλλον οἷον ἀξίνη, καὶ πῖλιν τοῖς τοῦ κι-
νοῦντος θελήμασιν ὑπηρετεῖν τεταγμένος.

Νῦν δὲ τὴν ἀνάπαυσίν σου, καὶ τὴν ἐξοδόν
σου ἐγὼ ἐπίσταμαι· ὁ δὲ θυμὸς σου ὃν ἐθυμώ-
θης, καὶ ἡ πικρία σου ἀνέβη πρὸς με.

Καταλαζονεύη μὲν οὖν, φησὶ, τῶν θείων κριμάτων
γεγονῶς ὑπουργός, οἶε δὲ ἰσως κατὰ στυγνὴν, καὶ
μόνος κατευμεγεθῆσαι τοσούτων ἔθνων καὶ χωρῶν.
ὡς κατεμπρήσαι τε καὶ ἐλεῖν αὐτάς. Ἀλλ' ἐγὼ τὴν
σὴν ἀνάπαυσιν, καὶ τὴν ἐξοδόν, καὶ τὴν εἰσοδὸν ἐπί-
σταμαι. Ἀνάπαυσιν δὲ καθάπερ ἐγῆμαι τὸν θάνατον
ὀνομάζει, ἐξοδὸν τε καὶ εἰσοδόν, τὴν εἰς πᾶν ὁτιῶν

²³ Isa. x, 15.

τῶν προκτεῶν ὁδόν. Λαυθάνει γάρ ὅπως οὐδὲν τὸν πάντα εἰδὼτα νοῦν. Προστιθεὶς δέ, ὅτι Ὁ θυμός σου, ὃν ἐθυμώθης, καὶ ἡ πικρία σου ἀνέβη πρὸς με, μονονοῦχί φησι, Οὐ δέχα ποινηῆς δεδοσφημηκῶς ἔση. Παρόφομαι γὰρ οὐδαμῶς τῶν σῶν ἀνοσιῶν ἐνθυμημάτων τὸ κακότηδες καὶ πικρὸν, ἀλλ' οἷον εἰς λύπην ἡρεθισμένος τοῖς σοῖς ἐπιθήσω θυμοῖς τὴν αὐτοῖς πρόεπουσαν δίκην.

Καὶ ἐμβαλῶ σμῖν ἐν τὴν ῥινά σου, καὶ χαλινὸν ἐν τὰ χεῖλη σου, καὶ ἀποστρέψω σε ἐπὶ ἐδῶ ἢ ἡρχου ἐν αὐτῇ.

Ἐπειδὴ περ ὁ Ἀσσύριος κτηνοπρεπεστάτην ἔχων τὴν ἀλογίαν κατεκερτόμει Θεόν, καὶ οἷον ἀνασκιρτήσας εἰς ἀχάλλινον ἀγρίωτα τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης παλιμφήμους ἠφείει φωνάς, ταύτητοι καὶ μάλα εἰκότως ὡς ἐπὶ κτήνους φησιν, ὅτι Φιμὸν ἐμβαλῶ ἐν τὴν ῥινά σου, καὶ χαλινὸν ἐν τὰ χεῖλη σου, μονονοῦχί ταῖς τῶν πληγῶν ἐπαγωγαῖς ἀνασειράζων αὐτόν, καὶ τῷ μεγέθει τῶν συμφορῶν οἷά τινα χαλινῶ τῶν οὕτως ἐκτόπων ἀνακόπτων ἐγγειρημάτων. Ὑπονοστήσειν γε μὴν καὶ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ τὸν Ἀττύριον φησιν. Ὑπέστρεψε γὰρ ἀκούσας ὅτι Θαραθὰ βασιλεὺς Αἰθιοπῶν ἐξῆλθε κατ' αὐτοῦ. Καίτοι, τί δὴ ποτε, φαίη τις ἂν, πασοῦσας αὐτῷ τῆς στρατιᾶς ἀπάσης, οὐ σέσωσται μόνον αὐτός, ἀλλὰ γὰρ καὶ ὑπενόστησεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ; Ἐδεῖ γὰρ, ἔδει γυμνὸν γεγονότα τῆς ὑπὸ χεῖρα πληθύος, οἰκονομικῶς τὴν τοῦ δαπανῶντος ἀγγέλου χεῖρα φυγεῖν αὐτόν, ἐν ὀλοφύρῃ τὴν ἑαυτοῦ συμφορὰν καὶ εἰς τίνα δεδοσφημηκε γνῶ, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀπαγγεῖλη τὸ παρδοξόν.

Τοῦτο δέ σοι τὸ σημεῖον. Φάγε τοῦτον τὸν ἐνιαυτόν, ὃ ἐσπαρχας, τῷ δὲ ἐνιαυτῷ δευτέρῳ τὸ κατάλειμμα, τῷ δὲ τρίτῳ σπεύραντες ἀμύσσετε, καὶ φυτεύετε ἀμπελώνους, καὶ φάγεσθε τὸν καρπόν. Καὶ ἔσονται οἱ ἐγκαταλειμμένοι ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ εἰς διάφνησιν· συνήσουσι ῥίζαν κάτω, καὶ ποιήσουσι σπέρμα ἄνω. Ὅτι ἐξ Ἰερουσαλὴμ ἔσονται οἱ καταλειμμένοι, καὶ οἱ σωζόμενοι ἐξ ταῦτα.

Ἀποστροφῆσθαι λέγων τὸν Ἀσσύριον εἰς τὴν ἑαυτοῦ, καὶ τῆς Ἰουδαίων ἀποφοιτήσιν χώρας, ὁρίζει τὸν χρόνον καθ' ὃν ἔσται τοῦτο, καὶ φησι· Φάγε τοῦτον τὸν ἐνιαυτόν ὃ ἐσπαρχας, καὶ τὰ τούτοις ἐφεξῆς. Οὕτω γε μὴν ἅπασιν ἐναργεῶς πότερον ποτε τῷ Σαναχηρείμ δέδοται τὸ σημεῖον, ἥγουν Ἐξελίγα καὶ τοῖς ἀμψ' αὐτόν. Πλὴν ἐροῦμεν τῶν γεγραμμένων τὸν νοῦν. Εἴτα τοῦτον ἐφαρμοστέον ἔχειν οἱς, ἢ τοῖσι. Εἰ μὲν Ἐξελίγα δεδωδῆαι φάμεν τὸ σημεῖον, συνείμεν οὕτω· Ἐπεπολιόρητο μὲν Ἰερουσαλὴμ, πλείστης δὲ ὕστερ τῆς Ἀσσυρίων στρατιᾶς κατεμπρῆσαι τε καὶ ἐλεῖν ἐπιχειροῦσας αὐτήν, πλείστη τις ὅση τῶν ἐδωδῆμων συγκομιδῇ, καρποὶ τε ἐναποκείμενοι, καὶ τὰ ὁ· ὃν ἂν γένηται διαζῆν δύνανται τοὺς ἐν Ἰερουσαλὴμ σωζόμενους. Σὺ τοιγαροῦν ὁ Ἐξελίγα, φησὶ, καὶ ἅπας ὁ μετὰ σοῦ λαός, φάγε τοῦτον τὸν ἐνιαυτόν ὃ ἐσπαρχας· τῷ δὲ δευτέρῳ τὸ κατάλειμμα. Τῷ δὲ τρίτῳ σπεύραντες ἀμύσσετε, καὶ φυτεύετε ἀμπελώνους. Δυσὶ γὰρ ἔτεσιν ὅλοις· ἐν ἑξήτεας τῇ Σαμαρει-

PATROL. GR. LXX.

A latet eam mentem quæ novit omnia. Cum adjicit : Ira tua, qua iratus es, et amarulentia tua ascendit ad me, hoc fere dicit : Non impune blasphemus eris ; non enim non videbo tuarum impiarum cogitationum malitiam et amarulentiam, sed velut ad dolorem commotus, ira tua dignam pœnam infligam.

VERS. 29. *Et injiciam circulum in nasum tuum, et frenum labiis tuis, et avertam te ea via, qua venisti.*

Quoniam Assyrius belluina et bruta **490** fatuitate præditus, incessebat Deum, et insultans quasi effrenata immanitate, contra Dei majestatem probrosas voces emittebat ; hinc et justissime velut de bellua dicit : Circulum injiciam naso tuo, et frenum labiis tuis, plagarum inflictione tantum non retrahens illum, et magnitudine calamitatum, quasi quodam freno, hæc tam fœda facinora præscindens. Reversurum etiam dicit Assyrium ad suam patriam. Rediit enim cum audisset Tharatha, regem Æthiopum. expeditionem contra ipsum fecisse. Quanquam dixerit aliquis, Quid est quod, etsi totus ejus exercitus ceciderit, tamen non solum ipse servatus est, sed etiam in suam regionem reversus est? Oportuit enim, oportuit eum, nudum sua multitudine ac destitutum, providentia quadam ac consilio, consumentis angeli manum effugere, uti suam deploraret calamitatem, intelligeretque in quem convicia jecisset, omnibusque aliis hoc admirabile et incredibile factum renuntiaret.

VERS. 30-32. *Hoc autem tibi signum. Comede hoc anno quæ seminasti, anno autem secundo reliquias. Tertio seminant es metile, et plantate vineas, et comedite fructum. Et derelicti in Judæa, mittent radicem deorsum, et facient semen sursum. Quia ex Jerusalem erunt derelicti, et servati de monte Sion. Zelus Domini Sabaoth faciet hæc.*

ἔρους Σιών. Ὁ ζήλος Κυρίου Σαβαώθ ποιήσει

Cum dixerit Assyrium reversurum domum, et discessurum ex regione Judæa, tempus præfinit, quo hoc fiet, et inquit : Comede hoc anno, quæ seminasti, et quæ sequuntur. Nec quidem constat omnibus, utrum Senacherim datum sit hoc signum, vel Ezechizæ et suis. Verum explicabo scriptorum sententiam, itaque vel illis, vel his accomodanda est. Si enim Ezechizæ datum esse signum dicamus, sic intelligimus : Erat nimirum Jerusalem obsessa. Cinque ingens exercitus Assyriorum eam aggrediretur incendere et capere, maxima erat eduliorum importatio, fructusque repositi sunt, et ex quibus possent hi, qui in Jerusalem servati sunt, vivere. Tu ergo, o Ezechia, inquit, omnisque tecum populus, comede hoc anno, quæ seminasti, et secundo reliquias. Et tertio, ubi seminaveritis, metite, et plantate vineas. **491** Per duos enim annos continuos obsedit terram Samaritanorum, totamque vastavit Assyrius. Jam-

que tertio fere instante abiit fugiens, cum delevis-
sent Rapsacis milites plurima loca circum Jerusa-
lem, ipsamque obsiderent. Tertio igitur anno, in-
quit, deinceps remissio erit, et satis erit agricolis
et vinearum cultoribus, siquidem eas plantare vo-
luerint, pace ninirum præstante ipsis etiam secu-
ritatem. Fore autem in tuto et in tranquillo, qui ex
bello servati et superstites sunt, indicat, cum dicit,
quasi de arboribus: Radicem extendent deorsum,
et sursum semen jacent. Habitatueros autem secure
et tuto, et extra omnem metum, illud docet, quod
profundam radicem habeant. Ad finem etiam dura-
turam hanc tranquillitatem, ex eo intelligi potest,
quod sursum agat radices. Annectit deinde: Zelus
Domini Sabaoth faciet hæc. Quia enim blasphemiam
admittebat Assyrius, audebatque eum diis
falso nuncupatis comparare, et dicere: Num libera-
bit Deus Jerusalem de manu mea? Hæc omnia sient,
inquit, concitato ad zelum et æmulationem Omni-
potente. Sin contra Senacherim dicatur: « Comede
hoc anno, quæ seminasti, secundo reliquias: » dici-
mus belligerare solitos, vel contra regiones, vel
contra civitates, protracta interdum obsidione et
bello ipsorum in dies prorogato, agriculturam at-
tingere et exercere, ut alimentum habeant. Ita hoc
modo etiam de illo dictum intelligi possit.

τεινομένης, ἀπικνύονται καὶ γηπονίας, ἵν' ἔχοιεν τροφάς. Καὶ κατὰ αὐτοῦ νοεῖσθαι τὸ εἰρημένον.

VERS. 33. Propterea sic dicit Dominus contra re-
gem Assyriorum: Nequaquam invadet civitatem hanc,
nec mittet in eam sagittam, nec mittet in eam scu-
tum, nec circumdabit eam vallo, sed via qua venit,
eadem revertetur.

In capita quodammodo recolligit dictorum sen-
tentiam, et quasi paucis epitomen contexens, rei
cursum exitumque ponit perspicue. Non enim, in-
quit, suscipiet bellum, imo ante pugnam, antequam
arma vibret, antequam intentet immittatque sagit-
tam, antequam levet scutum, antequam eam vallo
circumdet, eadem ipsa via revertetur, et in do-
mum, inquit, revertetur. Sciendum est, eum velle
his verbis dicere, fixam ac congestam in monu-
mentis seu tumulis struem lignorum, quæ acuta
sint, ut qui cadunt, eorum nemo servetur.

492 VERS. 34, 35. Hæc dicit Dominus: Prote-
gam civitatem hanc, ut servem eam propter me, et
propter David servum meum.

Resecat ac deprimit supercilium eorum qui mi-
sericordia divina servati sunt: nec sinit alta sapere
ac tumere civitatis sanctæ inhabitatores. Erat enim
plane probabile, cogitare eos ac dicere, se coli a
Deo et æstimari propter morum probitatem et ju-
stitiæ suæ spirituales fragrantiam. Servat ergo ut
Deus, at juvat servatos, dum eos insolentiæ fluctibus
non sinit obrui. Ait enim se protecluram civitatem,
videlicet sanctam, nequaquam propter inhabitan-
tes, sed nec in gratiam ejusquam, qui eo vixit
tempore, hoc beneficii collaturum, sed propter so-

τῶν, καὶ καταδῶσας ὅλην ὁ Ἀσσύριος, τρίτου μόλις
ἐνσταντος ὤχετο φυγὰς, ἀπολωλότων μάλιστα τῶν
μετὰ Ῥαψάκου κύκλω τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ πολιορ-
κούντων αὐτήν. Οὐκοῦν ἐν τρίτῳ, φησὶν, ἔτει λοιπὸν
ἀνείσθω, καὶ γηπόνους τὸ ἀρκοῦν καὶ τοὺς ἀμπέλων
μελεδωνοῦς τὸ, εἴπερ ἔλαιντο φυτεῦν αὐτὰς· εἰ-
ρήνης δηλονότι βραβεύσεως αὐτήν καὶ τὴν ἀσφά-
λειαν. Ὅτι δὲ ἐν βεβαίῳ κείσονται τῆς εὐθυμίας οἱ
ἐκ τοῦ πολέμου σεσωσμένοι καὶ περιλειμμένοι,
καταμηνύει λέγων, ὡς ἐπὶ φυτῶν, ὅτι καὶ ῥίζαν κα-
τατενοῦσι κάτω, καὶ ἄνω σπέρμα βαλοῦσι. Καὶ τὸ
μὲν ὅτι κατοικήσουσι ἀσφαλῶς, καὶ ἐρηρυσμένως,
καὶ παντὸς ἔξω δειλματος, δίδωσι νοεῖν τὸ ῥίζαν
ἔχειν εἰς βάθος. Ὅτι δὲ καὶ εἰς πέρας αὐτοῖς ἐκτα-
θῇσεται τῆς εὐμερίας τὸ χρήμα, νοεῖν ἐφίησι τὸ

B ἄνω σπέρμα ποιεῖν. Προσεπάγει δὲ, ὅτι ὁ ζῆλος Κυ-
ρίου Σαβαὼθ ποιήσει ταῦτα. Ἐπειδὴ γὰρ δεδυσφῆ-
μικεν ὁ Ἀσσύριος, καὶ τοῖς ψευδονύμοις αὐτὸν παρ-
εικάζων θεοῖς τετόλμηκεν εἰπεῖν, Οὐ μὴ ῥύσεται ὁ
θεὸς Ἱερουσαλήμ ἐκ χειρὸς μου; Ταῦτα πάντα γε-
νήσεται, φησὶ, κεκινημένου εἰς ζῆλον τοῦ πάντα
ισχύοντος. Εἰ δὲ δὴ φέρει κατὰ τοῦ Σεναχηρείμ τὸ,
« Φάγε τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν, ἃ ἐσπαρχας, πῶ δὲ δευ-
τέρῳ τὸ κατέλειμμα, » φαμὲν ὅτι οἱ καταστρατεύειν
εἰωθότες, ἢ χωρῶν, ἢ πόλεων, βραδυνούσης ἐσθ' ὅτε
τῆς πολιορκίας καὶ τῆς μάχης αὐτοῖς εἰς χρόνους ἐκ-

C Διὰ τοῦτο οὕτως λέγει Κύριος ἐπὶ βασιλεῖ Ἀσ-
συρίων· Οὐ μὴ εισέλθῃ εἰς τὴν πόλιν ταύτην,
οὐδ' οὐ μὴ βάλλῃ ἐπ' αὐτήν βέλος, οὐδ' οὐ μὴ
βάλλῃ ἐπ' αὐτήν θυρεὸν, οὐδ' οὐ μὴ κυκλώσῃ
ἐπ' αὐτήν χάρακα· ἀλλὰ τῇ ὁδῷ ἣ ἦλθεν, ἐν αὐτῇ
ἀποστραφῇσεται.

Ἀνακεφαλαιοῦται τρόπον τινὰ τῶν εἰρημένων τὸν
νοῦν, καὶ τὴν τοῦ πράγματος εἰς πέρας διεκδρομήν,
ὡς ἐν ὀλίγοις ἐπιτεμὼν, καθίστησιν ἐναργῆ. Οὐ γὰρ
ἄφεται πολέμου, φησὶν, ἀλλὰ πρὸ μάχης πρὶν ὅπλῃ
σαλευσάι, πρὶν ἐκτείνειν καὶ ἐπαφείναι βέλος, πρὶν
ἀνατιθέναι θυρεὸν, πρὶν ἐπ' αὐτήν κυκλωσάι χάρακα,
τὴν αὐτὴν ὁδὸν ὑπονοστήσει, καὶ οἰκοὶ δραμεῖται.
φησὶν. Ἰστέον δὲ ὅτι χάρακα φησὶν ἐν τούτοις τὴν
ἐν ταῖς τάφροις καταπηγνυμένην τῶν ξύλων πληθύν,
εἰς ὅξυ κατηχονυμένον, ἵνα δὴ σώζοιτο τῶν πεσόντων
D μνηδεῖς.

Τὰς λέγει Κύριος· Ὑπερασπικῶ ὑπὲρ τῆς πό-
λεως ταύτης τοῦ σώσαι αὐτήν δι' ἐμέ, καὶ διὰ
Δαβὶδ τὸν δοῦλόν μου.

Ἀποκείρει τὴν ὄψρυν τῶν ἐν ἐλπίε Θεοῦ σεσω-
σμένων, καὶ ὑπεροχὰ φρονεῖν οὐκ ἔξ τοὺς τὴν ἁγίαν
οἰκοῦντας πόλιν. Ἦν γὰρ δὴ καὶ μὲν εἰκὸς, οὐ-
σθαί τε καὶ λέγειν αὐτοῖς, ὅτι τετίμηνται παρὰ Θεοῦ
διὰ τὸ ἐπισεικῆς τοῦ τρόπου, καὶ τῆς ἐνοούσης αὐτοῖς
δικαιοσύνης τὴν νοητὴν εὐκοσμίαν. Οὐκοῦν διασώζει
μὲν ὡς θεός, ὡφελεῖ δὲ σεσωσμένους, τοῖς τῆς ἀλα-
ζονείας κύμασιν οὐκ ἐφίεις ἐναλίσκεσθαι. Ὑπερ-
ασπεῖν γὰρ ἐφ' ἣς πόλεως, δηλονότι τῆς ἁγίας, οὐ
διὰ γε τοὺς ἐνοικοῦντάς ποθεν, ἀλλ' οὐδετέρῳ τινὶ
τῶν κατ' ἐκτὸς χειρὸς ζώντων ἐστὶ τὸ χρεῖμα ὡ-

ρούμενος, ἀλλὰ δι' αὐτὸν, καὶ Δαβὶδ, ὃν καὶ παῖδα ἴδιον ὀνομάζει, καὶ δι' αὐτὸν μὲν, ὅτι χρηστός τέ ἐστι καὶ φιλοκτίρμων, καὶ χρῆν δὴ πού τοις τὴν θείαν αὐτοῦ κατακέρτομοις δόξαν τὴν αὐτοῖς ὅτι μάλιστα πρέπουσαν δίκην ἐπενεγκεῖν. Διὰ Δαβὶδ πάλιν, ὅτι ταῖς τῶν ἁγίων μνημαὶ χαρίζεται πολλάκις τὸ ἀμνησίκακον, ἐφ' οἷς ἐσθ' ὅτε πλημμελοῖεν οἱ ἐξ αὐτῶν.

Καὶ ἐξῆλθεν ἄγγελος Κυρίου, καὶ ἀνείλεν ἐκ τῆς παρεμβολῆς τῶν Ἀσσυρίων ἑκατὸν καὶ ὀγδοήκοντα καὶ πέντε χιλιάδας καὶ ἀναστάντες τὸ πρῶτ', εὗρον πάντα τὰ σώματα νεκρά. Καὶ ἀποστραφεὶς ἀπῆλθε Σαναχηρείμ βασιλεὺς Ἀσσυρίων, καὶ ὤκησεν ἐν Νινευῇ καὶ ἐν τῷ αὐτὸν προσκυνεῖν ἐν τῷ οἴκῳ Ἀσαρακ τὸν πάτεραρχον αὐτοῦ, Ἀδραμέλεχ καὶ Σαρασάρ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἐπάταξαν αὐτὸν μαχαίραις· αὐτοὶ δὲ διεσώθησαν εἰς Ἀρμενίαν, καὶ ἐβασίλευσεν Ἀχορδὰν υἱὸς αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ.

Προσεπήνεκται χρησίμως τοῖς ἐπηγγεγμένοις τῶν προσδοκηθέντων τὸ πέρας, ἵνα μὴ φαίνοιτο ψευδοεπὴς ὁ τῶν ὁλῶν Θεός. Δεδαπάνηται γὰρ ἡ τῶν Ἀσσυρίων πληθὺς, οὐ ταῖς Ἰουδαίων ἀλοῦσα χερσίν, οὐ τόξον αὐτοῖς ἐπανατείναντός τινος, οὐ δόρυ πρὸς μάχην ἤρηκός, ἥ ξίφος ἀπογυμνώσαντος, οὐχ ἱππῶν κραταιῶν, ἀρξάμενον τὴν μάχην ἀγγέλου γε μὴν ἀρρήτῳ δυνάμει καταστορέσαντος, καὶ πληθὺν ἀποφαίνοντος νεκρῶν τὴν ἀριθμὸν κρείττονα. Καταπλήττεται τοίνυν τῷ θαύματι καίτοι θρασὺς ὢν ἄγαν ὁ στρατηγός, ἥγουν ὁ Σαναχηρείμ, οἰκαδὲ τε ἀνεκομίσθη μόλις, καὶ γυμνός εἰσάπαν ἥς ἐπεσύρετο στρατιᾶς ὑπονοστήσας, ἐλεινῶς κατῴκησε, φησὶν, ἐν Νινευί. Εἰ τὸ λείπον [ἴσ. εἶτα λοιπὸν] ταῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ γενομέναις ὑποσχέσεσιν εἰς πέρας ἐνήνεκται. Πέπτωκε γὰρ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ πάτεραρχόν τινα προσκυνῶν, ἓνα δηλονότι τῶν κατὰ σάρκα πατέρων ἢ πάππων αὐτοῦ. Τοῖς γὰρ ἅπασι πεπλανημένοις ἔθος, οὐχὶ δὴ μόνοις τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασιν, ἀλλὰ γὰρ καὶ ὁσοις ἂν ἔλαιντο νεκροῖς τὸ χρήμα προσνέμειν. Ἐκπεπτωκότες γὰρ ἅπαξ τῆς εὐθείας ὁδοῦ πρὸς ὅτιον τῶν δοκούντων αὐτοῖς ἀθασάνιστον ποιοῦνται τὴν ἀποδρομὴν. Υἱοὺς δὲ εἶναι φησι τοὺς ἀπεκτονόντας αὐτόν· ψήφου γὰρ θείας ἐπενηγεμένης τισι, κατακινδυνεύσειαν πάντῃ τε καὶ πάντως· οἱ τοῦτο παθόντες, καὶ ὡς τοῖς ἄγαν ἐχθροῖς περιτεύζονται τοῖς ἰδίοις. Οὐ τὴν ἐξ αἵματος οἰκειότητα τῆς ἀσφαλείας ἐνέχυρον ἔχοντες, οὐ διάθεσιν καὶ σπουδὴν τὴν ὀφειλομένην πατράσιν ἐκ τέκνων, ἀλλὰ δι' ὧν ἦν εἰκὸς σῶζεσθαι κινδυνεύοντας, διὰ τούτων αὐτῶν τοῖς τῆς ἀπωλείας ἐνιερμένους βάθοις. Καὶ ταυτὶ μὲν τό γε ἦχον εἰς τὸ τῆς ἱστορίας ἐξωφανὲς οὐκ ἀκόμψως εἰρῆσθαι δοκῶ. Δεῖν δὲ οἶμαι καὶ τι τῶν ἐσωτάτω θεωρημάτων εἰπεῖν εἰς παράκλησιν τοῖς πνευματικοῖς. Ἡ μὲν γὰρ ἁγία πόλις, τοῦτ' ἐστίν, ἡ Σιών, ἥγουν Ἱερουσαλὴμ, τύπος ἂν εἴη τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ, τῆς ἀληθεστέρας Σιών· ταύτην ἐσθ' ὅτε, μᾶλλον δὲ ὡς ἐπίπαν οἱ τῆς ἀληθείας πολιορκοῦσιν ἐχθροὶ, τοῦτ' ἐστίν, οἱ τῶν ἀνοσιῶν αἰρέσεων εὐρεταί· καὶ πολιορκοῦσιν οὐ μόνοι, καταμισθούμενοι δὲ τρόπον τινὰ καὶ τὰς ἐν κόσμῳ δυναστείας, ἐμπνέον-

A et Davidem, quem etiam filium suum nominat. Propter se autem, quia benignus est et misericors, oportuitque divinam majestatem conviciis proscindentibus poenam dignam inferre. Propter Davidem rursus, quod sanctorum virorum memoriae hoc beneficii dat, ut obliviscatur malorum, quæ posteris ipsorum interdum admiserunt.

VERS. 36-38. Et egressus est angelus Domini, et occidit ex castris Assyriorum centum et octoginta et quinque millia. Et cum surrexissent mane, invenerunt omnia corpora mortua. Et reversus abiit Senacherim rex Assyriorum, et habitavit in Ninive. Et cum ille adoraret in domo Asarac patronum suum, Adramelech et Sarasar, filii ejus, percusserunt eum gladiis. Ipsi autem servati sunt in Armenia. Et regnavit Achordan filius ejus pro eo.

Subnectitur opportune promissis expectatorum finis, ne universorum Deus mendax videatur. Consumpta est enim Assyriorum multitudo, non capta manibus Judæorum, non arcu cujusquam tenso, non hasta ad pugnam sublata, non gladio extracto, non equis strenuis pugna inita, sed ineffabili potentia angelus prostravit, multitudinemque cadaverum innumerabilem effecit. Percellitur itaque miraculo, quantumvis audacissimus, hic vir bellicosus, nimirum Senacherim, vixque reductus est domum, omninoque nudus exercitu quem advexit, reversus est miserabiliter. Habitat, inquit, in Ninive. Sic demum promissa a Deo facta, ad exitum perducta sunt. Cecidit enim in domo sua, patrarchum quemdam seu patronum adorans, unum aliquem videlicet e patribus carnis propagatione, vel ex avis suis. Consueverunt enim qui semel errarunt, hoc honoris tribuere non solum impuris spiritibus, sed et quibuslibet mortuis. Nam cum semel exciderint recta via, ad quidvis quod collubitum est, currunt citra discrimen. Filios esse dicit qui ipsum interfecerunt. Nam divina sententia in aliquos lata, undecumque et omnibus modis veniunt in pericula, quibus hoc accidit: non sanguinis conjunctionem incolumitatis pignus habentes, non affectum neque studium filiorum patribus debitum: sed a quibus servari eos par erat, periclitantes, per eos ipsos in foveam interitus præcipitantur. Et hæc quidem quoad exteriorem speciem historicam non inornate dicta esse puto. Dicendum est etiam aliquid de interiori tractatione seu contemplatione, nempe Sion, vel Jerusalem, typus esse potest Ecclesiæ Christi, et verioris Sion: quam interdum, imo fere semper, veritatis hostes obsident, id est, impiarum hæreseon inventores: nec obsident soli, sed conductis quodammodo mundi potestatibus ac dynastiis, insufflante hoc illis intelligibili Senacherim, id est Satana, et quasi emittente suos subditos, quique ejus nequitiae solent subservire. Qui

postquam veniunt, pugnantque cum veritatis assertoribus, ac divinam derident majestatem, operæ quidem pretium minime faciunt. Silebunt enim qui obsidentur. Quam vero ob causam, beatus Paulus docebit, inquit : « Non esse verbis pugnandum inutiliter ²⁴, » et rursus : « Hæreticum hominem post unam aut alteram admonitionem devita, sciens, quod eversus sit, qui talis est ²⁵. » Nam qui semel toti sunt delapsi in errores et fucos, et mendacio constricti, superflua est eorum fortassis qui prodesset oratio. Scriptum est enim : In aures audientium loquere. Quando igitur veritatis inimici vel honores vel requiem pollicentur, sicut hic sceleratus Rupsaces, vel pericula aut prælia minantur, ad Deum est accedendum, et **494** ex solo auxilio supero pendendum. Sufficiet enim suprema et præpotens dextera, tum ad conservationem eorum qui recto pede solent incedere, tum ad interitum illorum qui resistunt. Abiget enim eos inenarrabili quodam robore usus, et liberabit bello Sionem, vere sanctam et impollutam, id est, Ecclesiam, quippe adversus quam portæ inferorum non valebunt ²⁶.

Σιών τὴν ἁγίαν οὕτως καὶ ἁμωμον, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν Ἐκκλησίαν. Πύλαι γὰρ ἁδοῦ οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς.

CAP. XXXVIII. ³VERS. 1-3. Factum est autem eo tempore, ægrotavit Ezechias usque ad mortem, accessitque ad eum Isaias filius Amos propheta, et dixit ei : Hæc dicit Dominus : Dispone de domo tua, morieris enim tu, et non vives. Et convertit Ezechias faciem suam ad parietem, et oravit ad Dominum dicens : Memento, o Domine, quemadmodum ambulavi in conspectu tuo, cum veritate, in corde vero, et quæ placita sunt in conspectu tuo, feci. Et flevit Ezechias fletu magno.

Spectatissima pictate in Deum præditus fuit Ezechias, et celebrem ideo gloriam adeptus est. Nam aras revulsit, delubra diruit, adyta incendit, lucos excidit, et jugibus sacrificacionibus legi consentaneis Deum coluit. Accolas etiam Judææ barbaros vicit, ut tributarios et vectigales multos faceret. Urbes etiam instauravit, ac ut semel dicam, laude ac gloria summa abundans, merito admirationi fuit. Cæterum abductus est brevi, ut Hebræorum filii aiunt, a decore, et animo magno elatoque fuit, ac in superbix laqueos incidit. Hanc ob causam ex amore virgam ei intentavit Deus : « Quem enim amat, inquit, erudit Dominus, flagellatque filium quem recipit ²⁷. » Verberat enim ut liberorum amans pater, traducens ad meliorem, et abducens a turpioribus eos, qui iis sunt impliciti. Quemadmodum enim medici acerrimi et peritissimi, quæ in corpore computruerunt, vel igni colliquefaciunt et absumunt, vel ferro secant, non odio erga ægrotantem istud facitantes, sed potius misericordia in eum victi : ad eundem, credo, modum, universorum

Α τὸς πρὸς τοῦτο τοῦ νοητοῦ Συναγχεῖν, ὁτλον δὲ διὰ τοῦ Σατανᾶ, καὶ οἷον ἐπαφέντος τοὺς ὑπὸ χεῖρα καὶ τοὺς ὑπηρετεῖν εἰωθότας τὰς δυστροπίας αὐτοῦ, οἱ, ἐπειδὴν ἤκωσι τοῖς τῆς ἀληθείας προσεσηκόσι διαμαχόμενοι, τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης καταφλυαροῦντες, πολλὰ τεύζονται μὲν τὸ σύμπαν λόγου οὐδενός. Σιωπήσουσι γὰρ οἱ πολλοιορχοῦμενοι, καὶ διὰ ποῖαν αἰτίαν, ὁ μακάριος Παῦλος διδάξει λέγων· « Μὴ λογομαχεῖν ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ· » καὶ πάλιν, « Λίρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν, καὶ δευτέραν νοουεσίαν παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος. » Τοῖς γὰρ ἅπασι ὁλοτρόπως ἀπονενευκόσι πρὸς ἀπάτην καὶ φενακισμὸν, καὶ κικρατημένοις τῷ ψεύδει περιττός που τάχα καὶ τῶν ὠφελεῖν εἰωθότων ὁ λόγος. Γέγραπται γάρ· Εἰς ὧσα ἀκούοντων ἄλει. « Ὅταν τοίνυν οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ ἢ τιμὰς καὶ ἀναπαύσεις ἐπαγγέλλονται, καθάπερ Ῥαφάκης ὁ ἀλητῆριος, ἤγουν ἀπειλοῦσι κινδύνους καὶ μάχας, Θεῷ προσέρχεσθαι χρὴ καὶ τῆς ἀνωθεν ἐπικουρίας μεταποιεῖσθαι μόνης. Ἀρκέσει γὰρ ἡ ἀνω τε καὶ παλαιῆς δεξιᾶς, καὶ πρὸς γε τὸ σῶσαι τοὺς ὀρθοποδεῖν εἰωθότας, καὶ πρὸς διελθρον τῶν ἀνθεστηκότων. Ἀποσοβήσει γὰρ αὐτοὺς ἀπορρήτοις τισὶν εὐσθενείαις χρώμενος, καὶ ἀπαλλάξει πολέμου τὴν

Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ, ἐμαλκίσθη Ἐζεχίας ἕως θανάτου. Καὶ ἦλθε πρὸς αὐτὸν Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμώς ὁ προφήτης, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Τάδε λέγει Κύριος· Τάξαι περὶ τοῦ οἴκου σου, ἀποθνήσκεις γὰρ σὺ, καὶ οὐ ἔσῃ. Καὶ ἀπεστρεψεν Ἐζεχίας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πρὸς τὴν τοίχον, καὶ προσήυξατο πρὸς Κύριον, λέγων· Μνήσθητι, Κύριε, ὡς ἐπορεύθην ἐνώπιόν σου μετὰ ἀληθείας, ἐν καρδίᾳ ἀληθινῇ, καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιόν σου ἐποίησα. Καὶ ἐκλυυσεν Ἐζεχίας κλαυθμῷ μεγάλῳ.

Γέγονε μὲν Ἐζεχίας τῶν ὅτι μάλιστα διαφανεστάτων εἰς φιλοθεῖαν, καὶ διαδόχον ἐσχηκότων ἐπὶ τοῦτω τὴν δόξαν. Κατέσπασε γὰρ βιωμαὺς, τεμένη καθεῖλεν, ἐνέπρησε δὴ τὰ ἐν σηκοῖς, ἐξέκοψεν ἄλσιν, καὶ θυαταῖς ταῖς κατὰ νόμον θεραπεύων Θεὸν οὐ κατέληξέ ποτε. Κεκράτηκε δὲ τῶν προσοίκων τῇ ἰουδαίᾳ βαρβάρων, ὡς καὶ ὑπὸ δασμοῦς καὶ τέλει ποιῆσαι πολλούς. Ἀνεδείματο δὲ καὶ πόλεις, καὶ ἅπασι ἀπλῶς εὐκλείαις ἐπόμεστος ταῖς ἀνωτάτω γεγωνώς, εἰκότως ἐθαυμάζετο. Ἀλλ', ὡς Ἑβραίων παῖδες φασί, παρεκομίσθη βραχὺ τοῦ πρέποντος, καὶ πεφρόνηκεν ἐφ' ἑαυτῷ μεγάλα, καὶ τοῖς τῆς ἀλαζονείας περιπέπτωκε βρόχοις. Ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας τὴν ἐξ ἀγάπης αὐτῷ ῥάβδον ἐπανέτεινε Θεός· « Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ, φησὶ, Κύριος παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ υἱὸν ὃν παραδέχεται. » Πλήττει γὰρ ὡς φιλόπαις πατήρ, μεθιστάς εἰς τὰ βελτίω, καὶ τῶν αἰσχίωνων ἀποφέρων τοὺς ἐναλόντας αὐτοῖς. Ὅσπερ γὰρ οἱ τῶν λατρῶν ὅτι μάλιστα δριμεῖς καὶ εὐτεχνέστατοι τὰ σεσηπότες τῶν σωμάτων ἢ πυρὶ κατατήκουσιν, ἢ σιδήρῳ τέμνουσιν, οὐκ ἀπεχθὲν τῇ πρὸς τὸν κάμνοντα τοῦτο δρᾶν

²⁴ 1 Tim. vi, 20. ²⁵ Tit. iii, 10, 11. ²⁶ Matth. xvi, 18. ²⁷ Hebr. xii, 6.

ειωθότες, φοιδοὶ δὲ πολλοὶ τῇ περὶ αὐτὸν ἡττώμενοι· κατὰ τὸν αὐτὸν, οἶμαι, τρόπον ὧν τῶν ὁλων Θεὸς τῶν ἐν ἡμῖν νοσημάτων ἀποκείρει τὰ βλάβη συμμέτροις ἀγανακτήσεσιν, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἀβρῶστιά τοίνυν περιπέπτωκεν ὁ βασιλεὺς Ἐζεχίας, καὶ δὴ εἰς λῆξιν τοῦ παντὸς ἔκοντι κακοῦ· κεκινδύνευκε γὰρ ἐσχάτως διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς· ὅτι τεθνῆσκει, λέγει, καὶ ὅτι προσήκει διατυποῦν αὐτὸν τὸν οἶκον αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ ἦν οὐκ ἡγνοηκότος μὲν ὅτι ζησεται, καὶ τὸ τῆς ἀβρῶστίας διαφεύσεται· δεινὸν ἔλεψεν τῷ παρ' αὐτοῦ, καλοῦντος δὲ καὶ παραθήγοντος εἰς προσευχὴν· ἵνα αἰτήσας κομισθῇ παρ' αὐτοῦ τὸν ἔλεον. Κατοικτεῖρε γὰρ τοὺς ἀγαπωμένους, καὶ τοὺς γνησίους χαρίζεται τῶν ποθομένων τὴν εὕρεσιν καὶ τοὺς τῶν ἱκετιῶν προσίεται λόγους. Ὁ δὲ καὶ πέπρακται. Προσηύξατο γὰρ Ἐζεχίας, λέγων· Μνησθητι, Κύριε, ὡς ἐπορεύθην ἐνώπιόν σου μετὰ ἀληθείας, ἐν καρδίᾳ ἀληθινῇ, καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιόν σου ἐποίησα. Καλὴ τῶν δικαίων ἡ παρρησία· μονονουχὶ γὰρ τῷ πεποιημένων ἀντέκτισιν καὶ τοὺς τῆς γνησιότητος αἰτούσι καρπούς. Ἐπιγάννυται δὲ τοῖς ἐννόμως βεβιωκόσιν ὁ τῶν ὁλων Θεός, καὶ τοὺς τὸν ἐξαίρετον διασώζουσι βίον κατανεύει βραδίως, ὅταν ἰδῇ δεδοκρυμένους, καὶ πόνον τῇ προσευχῇ συμπλέκοντας.

Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἠσαΐαν λέγων· Πορεύθητι καὶ εἰπὲ Ἐζεχίᾳ· Τύδε λέγει ὁ Θεὸς Δαβὶδ τοῦ πατρὸς σου· Ἦκουσα τῆς φωνῆς τῆς προσευχῆς σου, καὶ εἶδον τὰ δάκρυά σου· Ἰδοὺ ἀποστέλλω πρὸς τὸν χρόνον σου ἑπὶ δεκάπεντε, καὶ ἐκ χειρὸς βασιλέως Ἀσσυρίων σώσω σε, καὶ ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης ὑπερασπιώ. Τοῦτο δὲ σοὶ τὸ σημεῖον παρὰ Κυρίου, ὅτι ὁ Θεὸς ποιήσει τὸ ῥῆμα τοῦτο, ὃ ἐλάλησεν. Ἰδοὺ στρέψω τὴν σκιά τῶν ἀναβαθμῶν οὐς κατέβη ὁ ἥλιος, τοὺς δέκα ἀναβαθμοὺς καὶ ἀνέβη ὁ ἥλιος τοὺς δέκα ἀναβαθμοὺς οὓς κατέβη ἡ σκιά.

Ὁ μὲν μακρὸς μεταξὺ γέγονε χρόνος, ἀλλ' εὐθὺς κατανεύει Θεός, καὶ δέχεται τοῦ δικαίου τὰς λιτάς. Ὡς γὰρ ἐν ταῖς Βασιλείαις γέγραπται, πρὶν τὸν μακάριον προφήτην ἔξω γενέσθαι τῆς τοῦ βασιλέως αὐλῆς, γέγονε πρὸς αὐτὸν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος. Ὑπονοστήσας δὲ ὅν παραχρῆμα, τοὺς παρ' αὐτοῦ λόγους καθίστησιν ἐναργεῖς. Ἀκηκόεσθαι γὰρ ἔφη τῆς φωνῆς αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστι, προσδέξασθαι τὴν εὐχὴν, καὶ ἐποπτεῦσθαι τὸ δάκρυον· νέμει τε αὐτῷ παραχρῆμα τὸ διατηρῆσαι δύνασθαι τοῦ θανάτου τὸ δαίμα, καὶ τῆς προστεθείσης ζωῆς κατασταθμαίνει τὸ μέτρον, ἵνα πρὸς τὸ τέλος ἀφορῶν, καὶ ὅτι πάντα τε καὶ πάντως τεθνῆσκει διακειμένος, ἀπαράδεκτον εἰς νοῦν τὸ τῆς ὑπεροψίας ποιοῖτο νόημα. Ὑπὸ τῆς ἐπιγελταί φθάσας, κρείττονα τῆς Ἀσσυρίων χειρὸς ἀποφαίνει μὲν αὐτὸν, ὑπερασπίζει δὲ τῆς Ἱερουσαλὴμ. Ἐδρα τε ταῦτα, πάντα τρόπον δυσθυμίας ἐκ μέσου τιθείς, καὶ πολὺ λίαν ἀλγήσαντα τοῖς ἐξ ἡμερότητος ἀγαθοῖς ἀνακτώμενος. Ὁ γὰρ πλήξας μοτώσει ὑμᾶς. Χρηστὴς γὰρ ἔστι καὶ φιλοκτερίμων ὁ τῶν ὁλων Θεός.

A Deus offensiones morborum in nobis moderata acerbitate ac securitate rescindit, ne cum mundo, sicuti scriptum est, condemnemur ³⁶. In ægrotationem igitur incidit rex Ezechias, **495** et in omnium malorum sortem veniens, extreme periclitatus est, ut ex verbis prophete constat, qui eum moriturum dicit, et par esse ut domum suam disponat. Quod non erat ignorantis, ipsum victurum et ægrotationis gravitatem misericordia sua declinaturum : sed vocantis et ad precationem exstimulantis : ut precatu misericordiam ipsius reciperet. Etenim miseretur eorum quos diligit, et germanis filiis concedit ut rebus cupitis potiantur, et supplices orationes admittit. Quod et factum est. Oravit enim Ezechias, dicens : Memor esto, o Domine, quemadmodum ambulavi coram te cum veritate, in corde vero, et quæ tibi placent, feci ³⁷. Pulchra est justorum libertas ac fiducia : nam laborum mercedem prope et ingenuitatis fructus postulant. Lætatur etiam his qui legitime vixerunt, universorum Deus, et his qui præclaram vitam transigunt, facile annuit, quando videt eos lacrymari, et laborem precibus conjungere.

Vers. 4-8. Et factum est verbum Domini ad Isaiam, dicens : Vade et dic Ezechiae : Hæc dicit Deus David patris tui : Audiui vocem precessionis tue, et vidi lacrymas tuas. Ecce adjicio ad tempus tuum annos quindecim, et de manu regis Assyriorum servabo te, et civitatem hanc protegam. Hoc autem tibi signum a Domino, facturum Deum hanc rem, quam locutus est. Ecce verto umbram graduum per quos descendit sol decem gradibus in domo patris tui, reduco solem decem gradibus. Et ascendit sol decem gradibus, per quos descendit umbra.

Non multum temporis intercedit, sed statim Deus innuit et justî preces recipit. Nam, ut in Regnis scriptum est, priusquam beatus propheta exisset aula regis, factum est ad illum verbum Dei ³⁷ : reversus igitur mox sermones ejus exponit. Ait enim se audisse vocem ejus, id est, suscepisse precationem et respexisse lacrymas, datque ei illico, ut mortis terrorem possit effugere, et terminos vitæ adjectæ designat, ut finem intuens, et se prorsus penitusque moriturum sentiens, **496** morbum superbix non sinat in animum intrromitti. Promittitque, ut pollicitus est ante, se illum superiore manu Assyriorum effecturum, et se quoque propugnaturum Jerusalem. Præstitit autem omnia hæc, contractionem animi e medio profligans, et eum qui valde dolore confectus erat, placabilitatis clementiæque bono recreans. Qui enim percussit, sanabit nos ³⁸, benignus quippe est et misericors universorum Deus ³⁹. Et fide quoque corroborat, quod hæc sint ad finem provehenda quæ sunt promissa, signo solis,

³⁶ I Cor. xi, 32. ³⁷ IV Reg. xx, 5. ³⁸ IV Reg. xx, 4. ³⁹ Osee vi, 2. ⁴⁰ Joel ii, 13.

et factæ tunc conversionis umbræ decem gradibus. Dicunt autem Achazum Ezechias patrem, in domo sua, velut machina et arte quadam, gradus quosdam confici curavisse, qui velut horas numerarent, et cursum solis decursu umbræ in illis factæ metirentur. Quod igitur remigraturus in vitam esset Ezechias, planum fecit Deus, retrogrediente solis umbra, et die ad inusitatum horarum mensuram prolata. Nihil vero est omnino quod ab universorum Domino non possit effici, imo quidquid voluerit, præclare perficit, si vel solum inuenerit.

ORATIO EZECHIE REGIS
JUDÆÆ,

Quando agrotavit, et ex morbo suo convaleuit.

Vers. 10-13. Ego dixi : In excelso dierum meorum vadam ad portas inferi, relinquam annos residuos. Dixi : Non ultra videbo salutare Dei in terra, non ultra videbo hominem ex cognatione mea. Dereliqui quod reliquum est vitæ meæ, exivit et recessit a me, quasi dissolvat tentorium is, qui fixit. Spiritus meus factus est apud me, velut tela lanam tractantis, quæ appropinquat ad succidendum. Die illa traditus sum, usque mane, quasi leoni, sic ossa mea contrivit. Nam a die ad noctem usque traditus sum.

Necessario illud ante alia dicendum est, Septuaginta posuisse hic, « in excelso dierum meorum, » ut alii interpretes, « in dimidio dierum, » reddiderunt. Ego quidem arbitror verba 497 Septuaginta prudentissime esse posita. Obsessa enim est sancta civitas, Rapsace et Assyriorum innumerabili multitudine eam undique cingentibus. At promisit Deus, per vocem Isaïæ, facturum se admirabilia præter opinionem, et periclitantes servaturum, et propulsaturum a Judæa tyrannum, et ipsum moriturum, ubi rem domesticam constituisset. His igitur omnibus ad exitum proVectis, eo tempore, quod universorum Deus dixit, sublata sunt jam in altum Ezechias regii insignia. Ego itaque, inquit, apud me dicebam, Tempore gloriæ, vel in excelso dierum meorum, ero pro foribus inferorum, et reliquam annos residuos. Deinde his porro attexit ea, quibus contingit eos, qui morbo correpti sunt, et non multo post mortem videbunt, extremis consternari terroribus. Hæc autem sunt : Non ultra videbo salutem a Deo, non videbo hominem ex cognatione mea, reliqui quod reliquum est vitæ meæ, abiit a me : factus sum quasi dissolutum tabernaculum, et quasi tela mulieris lanam tractantis, id est, operantis seu texentis, et demum appropinquantis ad succidendum. Deinde ait : Tota nocte et die traditus sum leoni cuidam quodammodo, qui ossa mea conterit. Et qui tandem leo? Vel morbi dolor, et tantum non mors feræ instar infremens, et insultum minitans : vel terror qui ex mortis expectatione surgit. Atterit

Ἐμπεδῶ δὲ πρὸς πίστιν, ὅτι πρὸς πέρας ἐκδίδεται τὰ ἐπηγγελμένα σημείω τῷ κατὰ τὸν ἥλιον, κατὰ τὴν γενομένην τότε ἐπιστροφὴν τῆς σκιᾶς ἐν τοῖς δέκα ἀναβαθμοῖς. Φασὶ δὲ ὅτι Ἀχαζ ὁ Ἐζεχίου πατὴρ ὡς ἐκ μηχανῆς τινος καὶ τέχνης ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ ἀναβαθμούς τινας γενέσθαι παρεσκεύασεν, οἷον ὠρολογοῦντας, καὶ τὸν ἡλίου δρόμον ἐκμμετρῆν εἰσθότας τῇ καταδρομῇ τῆς ἐπ' αὐτοῖς γενομένης σκιᾶς. Ὅτι τοίνυν ἐμῆλλεν ὁ Ἐζεχίας ὑπονοστήσειν εἰς ζωὴν, φανερὸν ἐποίησε θεὸς ἀνόπιν λύσεως τῆς ἡλίου σκιᾶς, καὶ ἐκτεινομένης ἡμέρας εἰς ὥρῳ ἀσύνθητες μέτρον. Δυσήνυτον δὲ παντελῶς οὐδὲν τῷ τῶν ὄλων δεσπότη, ἀλλ' ὅπερ ἂν ἔλοιτο, κατορθοῖ κατανεύσας μόνον.

ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΕΖΕΧΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΗΣ
ΙΟΥΔΑΙΑΣ,

B

Ἦντο ἐμαλακίσθη, καὶ ἀνέστη ἐκ τῆς μαλακίας αὐτοῦ.

Ἐγὼ εἶπα ἐν τῷ ὕψει τῶν ἡμερῶν μου, Περεῖσομαι ἐν πύλαις ᾄδου· καταλείψω τὰ ἔτη τὰ ἐπίλοιπα. Εἶπα· Οὐκέτι οὐ μὴ ἴδω τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, οὐκέτι οὐ μὴ ἴδω ἀνθρώπον ἐκ τῆς συγγενείας μου. Κατέλιπον τὸ λοιπὸν τῆς ζωῆς μου· ἐξῆλθε καὶ ἀπῆλθεν ἀπ' ἐμοῦ, ὥσπερ ὁ καταλύων σκηνὴν πῆξας· τὸ πνεῦμά μου αἶψ' ἐμοί· ἐγένετο, ὡς ἰσθὺς ἐρίθου ἐγγιζούσης ἐκτεμεῖν. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ παρεδόθη, ἕως πρῶτῳ ὡς λέοντι, οὕτως τὰ ὀστέα μου συντρίβεν· ἀπὸ γῆρ τῆς ἡμέρας ἕως τῆς νυκτὸς παρεδόθη αὐτῷ.

C

Ἀναγκαῖον ἐκεῖνο καὶ πρό γε τῶν ἄλλων εἰπεῖν· οἱ μὲν γὰρ Ἐβδομήκοντα τεθείκασιν, ἐν τούτοις τὸ « ἐν τῷ ὕψει τῶν ἡμερῶν μου, » ὡς γε μὴν ἕτεροι τῶν ἐρμηνευτῶν τὸ « ἐν ἡμέραις τῶν ἡμερῶν » ἐκδεδώκασιν. (Ἰμμι δὲ ἔγωγε, καὶ σφόδρα ἐμφρόνως τὰς τῶν Ἐβδομήκοντα τεθείσθαι φωνάς. Πεπολιόρχητο μὲν γὰρ ἡ ἁγία πόλις, Παψάκου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ κύκλῳ περιστηζάντων τὴν τῶν Ἀσσυρίων ἀριθμοῦ κρείττονα πληθύν. Ἄλλ' ἐπηγγέλλετο θεὸς διὰ τῆς Ἠσαίου φωνῆς, ὅτι ποιήσει παράδοξον, καὶ διασώσει τοὺς κινδυνεύοντας, καὶ ἀποστήσει τῆς Ἰουδαίας τὴν τύραννον, καὶ ὅτι τεθνήσκει τὰ οἶκοι καταλαθῶν. Τούτων δὲ οὐν ἀπάντων εἰς πέρας ἐκδεδηκότων, καθ' ὃν ἔφη καίρῳ ὁ τῶν ὄλων θεός, ἐμελλε τῆς Ἐζεχίου βασιλείας ἀφρεσθαι εἰς ὕψος τὰ αὐχμήματα. Ἐγὼ τοίνυν εἶπον ἐν ἑμαυτῷ, φησὶν, ὅτι ἐν καιρῷ τῆς εὐκλείας, ἤγουν ἐν αὐτῷ τῷ ὕψουσθαι τὰς ἡμέρας μου, ἔσομαι μὲν ἐν πύλαις ᾄδου, καταλείψω δὲ τὰ ἔτη τὰ ἐπίλοιπα. Εἶτα τούτοις προσεπάγει τὰ δι' ὧν τοῖς ἐσχάτοις δειμασι συμβαίνει προσομιλεῖν τοὺς ἀβρώστειά κατεληγμένους, καὶ οὐ μακρὰν ὀρώνας τὸν θάνατον. Ταῦτα δὲ ἔστιν τὸ, Οὐκέτι οὐ μὴ ἴδω σωτηρίαν τὴν παρὰ Θεοῦ, οὕτε μὴν ἴδω ἀνθρώπον ἐκ τῆς συγγενείας τῆς ἐμῆς· ἀφῆκα τὸ λοιπὸν τῆς ζωῆς μου, ἀπῆλθεν ἀπ' ἐμοῦ· γέγονα δὲ ὥσπερ λυομένη σκηνή, καὶ ὡς ἰσθὺς γυναικὸς ἐρίθου, οὕτ' ἔστιν, ἐργασομένης, ἤγουν ὀφαινούσης, καὶ λοιπὸν ἐγγιζούσης ἐκτεμεῖν. Εἰτά φησιν, ὅτι Ἐν ὅλῃ νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ καθάπερ τινὶ λέοντι· παρεδόθη τὰ ὀστέα μου συντρίβοντι. Καὶ τίς ὁ λέων; Ἦ τῆς ἀβρώστειας τὸ ἔχουσι, καὶ

μονονουχὶ καταδρυχόμενος ὡς ἐν εἴδει θηρίου ὁ θάνατος, καὶ τὴν ἐφοδὸν ἀπειλῶν, ἤγγουν τὸ ἐκ τοῦ τεθνάναι προσδοκᾶν ἀναιμένον δεῖμα. Συντρίβει γὰρ συνῆριπται δύναιμι.

Ὡς χειλιδῶν, οὕτως φωνήσω, καὶ ὡς περιστέρα, οὕτως μελετήσω. Ἐξέλιπον γάρ μου οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ βλέπειν εἰς τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ πρὸς Κύριον, ὃς ἐξείλετό με, καὶ ἀφείλετό μου τὴν ὀδύνην τῆς ψυχῆς. Κύριε, καὶ περὶ αὐτῆς ἀνηγγέλη σοι, καὶ ἐξήγειράς μου τὴν προτὴν, καὶ παρακληθεῖς ἔβησα. Ἐλθον γάρ μου τὴν ψυχὴν, ἵνα μὴ ἀπόληται, καὶ ἀπεβρίψας ὀπίσω μου πάσας τὰς ἁμαρτίας μου.

Τὰς χαριστηρίους ἀνατείνων ψδᾶς, τὰ τῶν σπουθίων εὐστομεῖν εἰωθότα μιμεῖσθαι κατεπαγγέλλεται, καὶ ἀκαταλήκτους ποιεῖσθαι τὰς ὑμνωδίας. Φησὶ δὲ ὅτι τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμοὺς ἀνατείνας πρὸς Θεὸν, σέσωσται, καὶ διαπέφευγε καὶ τῆς ψυχῆς τὴν ὀδύνην, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν θάνατον. Ἐξήγειρας γάρ, φησὶ, τὴν ζωὴν, ἔξῃσά τε καὶ περιποιήσω τὴν ἐμὴν, ἵνα μὴ ἀπόληται, καὶ ἀπεβρίψας ὀπίσω μου πάσας τὰς ἁμαρτίας μου. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔστι νοσοῦντος τὴν ἁλᾶζονείαν, ἀλλ' ἐπεγνωκότος ἤδη τὴν ἑαυτοῦ φύσιν, καὶ εἰδότος ἀκριβῶς ὅτι πολλὰς ἔνοχοι πάντες ἐσμέν ἁμαρτίαις, καὶ εἰ μὴ βούλοιτο σῶζειν ἐλέω Θεός, οὐδεὶς καυχῆσεται ἀγνὴν ἔχειν τὴν καρδίαν, ἀλλ' οὐδ' ἂν παρῆρσιόσται καθαροὺς εἶναι ἀπὸ ἁμαρτίας. Οὐκοῦν ἐν ταῖς εὐπαθείαις, αἵπερ ἂν ἡμῖν γένοιτο παρὰ Θεοῦ, δοξολογεῖσθαι πρὸς ἡμῶν ὡς ἀμνημονήσας τῶν ἐφ' οἷς ἦν εἰκὸς ὁσίως κολάζεσθαι. Σοφοὶ γάρ, φησὶν, οἱ ἑαυτῶν ἐπιγνώμονες.

Οὐ γὰρ οἱ ἐν ᾧδον αἰνέσουσι σε, οὐδὲ οἱ ἀποθανόντες εὐλογήσουσι σε, οὐδὲ ἐλπιοῦσιν οἱ ἐν ᾧδον τὴν ἐλεημοσύνην σου. Οἱ ζῶντες εὐλογήσουσι σε, ὃν τρόπον κἀγώ. Ἀπὸ γὰρ τῆς σήμερον παιδία ποιήσω, ἃ ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην σου, Κύριε τῆς σωτηρίας μου, καὶ οὐ παύσομαι εὐλογῶν σε μετὰ ψαλτηρίου πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς μου.

Τὴν ἴσιν ἂν ἔχοι τοῖς προκειμένοις διάνοιαν τὰ διὰ τῆς τοῦ ψάλλοντος φωνῆς εἰρημένα. Ἦ τίς ἡ ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματι μου ἐν τῷ καταβαίνειν με εἰς διαφθοράν; Μὴ ἐξομολογήσεται σοι χοῦς, ἢ ἀναγγελεῖ τὰ θαυμάσιά σου; Οἱ γὰρ ἀπᾶς τεθνεῶτες, καὶ ταῖς ἡδου πύλαις γεγονότες κάτοχοι, ἀποπεπαύσονται τάχα που καὶ τοῦ δοξολογεῖν. Προσπετιθεῖν δ' ἂν οἷς εἰργάσαντο παντελῶς οὐδὲν, μενοῦσι δὲ μᾶλλον ἐν οἷς κατελείφθησαν, καὶ τὴν τῆς καθόλου κρίσεως ἐκδέχονται καιρὸν. Οὐκοῦν οἱ ζῶντες, φησὶν, καὶ τοῦτο ὀρᾶν ὅτι τὸ ἀγαθὸν ἔχοντες ἐξουσίαν, ἐπειδὴν εὐπάθειαν, εὐλογήσουσι σε ὃν τρόπον κἀγώ. Ὑπischνεῖται δὲ παιδία ποιεῖν, ἃ ἀναγγελοῦσι τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην. Καὶ οἱ μὲν φασιν ὅτι χοροστασίαν ἀπαγγέλλεται, καὶ ψαλτῶδους τοὺς ἐν γε τῷ θεῷ νᾶν κατα-

A enim timor et consternatio animum, omniaque ejus vim elidit ac comminuit.

φόδος τε ὁμοῦ καὶ δυσθυμία ψυχῇ; καὶ πᾶσαν αὐτῆς

VERS. 14-17. Quasi hirundo sic vociferabor, et quasi columba, sic meditabor. Defecerunt enim mei oculi, ne aspicerem ego celsitudinem cæli ad Dominum, qui exemit me, et abstulit a me dolorem animi. Domine, de ipsa renuntiatum est tibi, et suscitasti spiritum meum, et consolatione adhibita vixi. Eripuisti enim animam meam, ne pereat, et projecisti a me omnia peccata mea.

B Gratulatoria proferens carmina, aviculas quæ suavissime solent canere, imitari se prædicat, et perpetuos hymnos laudesque decantare. Ait vero, mentis oculis ad Deum subvectis servatum se fuisse, et cum animi dolores, tum ipsam mortem effugisse. Excitasti enim, inquit, me ad vitam, et vixi, et asseruisti animam meam, ne pereat, et projecisti post me omnia peccata mea. Hoc autem non est hominis arrogantis morbo laborantis, sed agnoscantis jam naturam suam, et probe intelligentis, omnes nos pluribus peccatis esse constrictos, et nisi Deus ex misericordia servare vellet, neminem gloriaturum, castum se cor habere, sed nec libere dicturum, se a peccato mundum esse. Quare in beneficiis quibus nos a Deo afflicimur, glorificetur a nobis, ut qui oblivioni dederit ea, quorum nos juste dare pœnas æquum erat. Sapientes enim, inquit, sunt qui se norunt.

VERS. 18-20. Non enim qui apud inferos sunt, laudabunt te, neque mortui tibi benedicent, neque sperabunt qui apud inferos sunt, misericordiam tuam. Qui vivunt benedicent tibi, quemadmodum et ego. Nam ab hodierno die filios faciam, qui annuntiabunt justitiam tuam, Domine salutis meæ, neque desinam benedicere tibi cum psalterio omnibus diebus vitæ meæ.

Similem hisce verbis sententiam habent ea, quæ voce Psallentis dicta sunt: « Quæ utilitas est in sanguine meo, cum descendero ad corruptionem? Num confitebitur tibi pulvis, vel annuntiabit miracula tua? » Qui namque semel mortui sunt, et in inferorum portis tenentur, desistent etiam Dei laudes celebrare. Nihil enim quidquam his quæ operati sunt, possunt adjicere, sed manebunt potius, in quibus relictos sunt, et generalis judicii tempus expectabunt. Itaque viventes, inquit, et qui bene faciendi facultatem habent, cum beneficiis affecti sint, benedicent tibi, quemadmodum et ego. Pollicetur deinde se filios facturum, qui divinam justitiam annuntient. Quidam dicunt illum chorum symphoniacum promittere, et psalmodum cantores sua-

vissimos in divino templo præfecturum. Alii vero mente arcanioribus etiam rebus intenta dicunt, cum altum saperet Ezechias, putasse regnum se habere sine fine vitamque perennem, persuasus, de Christo scripta, tanquam de filio Davidis, de se dicta fuisse, et eo respexisse. Unde dicunt, etiamsi quatuordecim annos regnasset, nunquam tamen visum esse curam egisse suscipiendorum liberorum: nunc **499** itaque edoctum vitæ suæ terminum, curare eos qui sibi succedant, et quod filios dicat, et quod adjiciat: Annuntiabunt Domini justitiam; a vero tamen ejus aberravit oratio. Natus est enim Manasses impius et nefarius: verum quantum ad patris animum, pius etiam fuit, et divinæ gloriæ nuntius.

VERS. 21, 22. *Et dixit Isaias ad Ezechiam: Cupe massam ficuum, et tere, et emplastrum impone, et sanus eris. Et dixit Ezechias: Hoc est signum quod ascendam in domum Dei.*

In quarto libro Regnorum scriptum est, causam morbi Ezechiae fuisse ulcus malum et intractabile²², ut ipsas etiam artes medicorum respueret. Sed ubi semel Deus vitam annuit justo, et morbum quoque jussit tollere et deterere: et ex quibus verisimile, imo exploratum ac certissimum est, dolores vulneris ingravescere, ille per hæc dedit ut liberaretur. Est enim paradoxorum et incredibilium semper effectorix manus Omnipotentis, et hæc nimirum manus opitulatrix meat per ea quæ sunt a communi opinione abhorrentia. Tere igitur, inquit, massam ficuum, ut emplastrum imponas, et sanus eris. Et erat expectandum, uti dixi, ut læderetur vulnus, aut certe nihil sentiret opis. Sed cum Deus jusserit, hoc in signi vim utitur prudentissimus Ezechias, et inquit: Si ex massa ficuum sanus fuero, cessante morbo, et omni in me dolore consopito, hoc mihi signum erit firmum et verum, quod ascendam in domum Dei, ei scilicet facturus sacrificia et oraturus²³.

CAP. XXXIX. VERS. 1, 2. *In tempore illo misit Meodach filius Ladam, rex Babyloniar, epistolas, et legatos, et dona Ezechia; audiuit enim agrotasse illum usque ad mortem, et convaluisse. Gavisusque super eis est Ezechias gaudio magno, et monstravit eis domum Nechotha, et stactæ, et suffimentarum, et unguenti, et argenti, et auri, omnesque domos vasorum gazæ, et quæcunque erant in thesauris suis, nec erat quidquam quod non monstraverit Ezechias in domo sua.*

500 Mortuo Senacherim, e suis filiis regnasse loco ejus narrat Scriptura sacra Nochordam filium.

²² IV Reg. xx 7. ²³ ibid., 8.

στήσει τοὺς εὐφρονετότατους. Ἐτεροι δὲ καὶ τοῖς ἀπορήτοτεροις ἐτι τὸν νοῦν ἐνιέντες λέγουσιν, ὅτι περὶ ὑψηλὰ φρονήσας ὁ Ἐζεχίας φήθη τάχα πού καὶ ἀτελεύτητον ἔχειν τὴν βασιλείαν καὶ αὐτὴν ἀκατάληκτον ζωὴν· διατεθεὶς ὅτι τὰ ἐπὶ Χριστῷ γεγραμμένα, ὡς ἐφ' ὑψὺ τοῦ Δαβὶδ, εἰς αὐτὸν εἰρηγὰί τε καὶ βλέπει. Ὅθεν φασί, καίτοι τεσσαρεσκαίδέκατον ἔτος ἐν τῷ βασιλεῦσιν ἔχων, οὐχ ὁράται πεφροντικῶς τοῦ χρῆναι παιδοποιεῖν· μεμαθηκῶς τοιγαροῦν τὸ τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς πέρας, πῶν διαδεχομένων αὐτὸν ποιεῖται φροντίδα, καὶ ὅτι παιδία φησὶ, καὶ προστίθουσιν ὅτι Ἀναγελοῦσι τὴν τοῦ Κυρίου δικαιοσύνην· καὶ τῆς μὲν ἀληθείας διημάρτηκεν ὁ λόγος αὐτῷ. Γέγονε γὰρ ὁ Μανασσῆς δυσσεβὴς τε καὶ ἀλητῆριος, πλὴν τό γε ἔχον εἰς τὴν τοῦ φύσαντος γνώμην, ἦν καὶ αὐτὸς εὐσεβὴς καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ἀπαγγελεύς.

Καὶ εἶπεν Ἡσαίας πρὸς Ἐζεχίαν· Ἀδὲς καλὰ-θὴν ἐκ σύκων, καὶ τρέψον, καὶ κατὰ πλάσαι, καὶ ὕγιής ἔσῃ. Καὶ εἶπεν Ἐζεχίας· Τοῦτο δὴ τὸ σημεῖον, ὅτι ἀναθήσομαι εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ.

Ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλειῶν γέγραπται, ὅτι πρόφασις τῆς ἀρρώστιας τῷ Ἐζεχίᾳ γέγονεν ἔλκος πονηρὸν καὶ δυσμεταχειρίστον, ὡς καὶ αὐτὰς ἀπειπείν τὰς τῶν Ιατρῶν εὐτεχνίας. Ἐπειδὴ δὲ ἀπαξ κατένευσε Θεὸς τῷ δικαίῳ τὴν ζωὴν, καὶ τὸ ἀποτρέψασθαι τὴν νόσον προστέταχε, δι' ὧν ἦν εἰκὸς, μᾶλλον δὲ καὶ ἀναμφιβόλως ἔχον, ὅτι πρὸς ἐπίδοσιν ἀλγημάτων κατανεύσει τὸ τραῦμα, διὰ τούτων ἀπαλλάττεσθαι. Παραδοξοποιὸς γὰρ αἰετὸς τοῦ πάντα ἰσχύοντος ἡ χεὶρ· καὶ διὰ τῶν ἀδοκῆτων ἔρχεται τῆς ἐπικουρίας ὁ τρόπος· δῆλον δὲ ὅτι τῆς παρ' αὐτοῦ. Τρέψον τοίνυν, φησὶν, ἐκ σύκων παλάθην, κατὰ πλάσαι, καὶ ὕγιής ἔσῃ. Καὶ ἦν ἐντεῦθεν, ὡς ἔφην, ἀδικηθήσεσθαι προσδοκῶν, ἡγουν ἀπόνασθαί τι τὸ τραῦμα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεὸς προστάτων ἦν, εἰς σημείου δύναμιν τὸ χρῆμα παιεῖται πανσύνετος ὧν Ἐζεχίας, καὶ φησιν, ὅτι Εἰ καὶ διὰ σύκων παλάθης ὑγιασθήσομαι, σημεῖον ἔσται τοῦτό μοι βέβαιον τε καὶ ἀληθές ὅτι ἀναθήσομαι εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, θύσων τε αὐτῷ δηλονότι, καὶ προσευξόμενος καταληγούσης τῆς ἀρρώστιας, καὶ παντὸς ἀλγῆματος οἶονε! κατευνασθέντος ἐν ἐμοί.

Ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἀπέστειλε Μεδάχ υἱὸς τοῦ Λαδάμ ὁ βασιλεὺς τῆς Βαβυλωνίας, ἐπιστολάς, καὶ πρέσβεις, καὶ δῶρα Ἐζεχίᾳ· ἡκούσε γὰρ ὅτι ἐμαλακίσθη ἕως θανάτου, καὶ ἀνέστη. Καὶ ἐχάρη ἐπ' αὐτοῖς Ἐζεχίας χαρὰν μεγάλην· καὶ ἔδειξεν αὐτοῖς τὸν οἶκον τοῦ Νεχοῦ, καὶ τῆς στακτῆς καὶ τῶν θυμιαμάτων, καὶ τοῦ μύρου, καὶ τοῦ ἀργυρίου καὶ τοῦ χρυσοῦ, καὶ πάντα τοὺς οἴκους τῶν σκευῶν τῆς γάξης, καὶ πάντα ὅσα ἦν ἐν τοῖς θησαυροῖς αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἦν οὐδὲν, ὃ οὐκ ἔδειξεν Ἐζεχίας ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ.

Τεθνεῶτος τοῦ Σαναχηρείμ ὑπὸ τῶν ἐκείνου παίδων βεβασιλευκέναι φησὶ τὸ Ἰράμμα τὸ ἐξ ὧν Νε-

χοδῶν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ. Ἄλλ' ὡς ἔοικεν, ἔκείνου γεγονότος ἐκ μέσου, τοὺς τῆς βασιλείας κληρονόμηκε Ὁῶκος Μεωδᾶ ὁ τοῦ Λααδάν. Οὗτος πεπομφέναι λέγεται πρὸς Ἐζεχίαν ὁδῶρά τε ὁμοῦ καὶ ἐπιστολὰς· καὶ πρέσβεις· καὶ ποία τίς ἐστὶν ἡ τοῦδε πρόφασις, εἰπεῖν ἀναγκαῖον. Ἦκουσε γάρ, φησὶν, ὅτι ἐμαλακίσθη ἕως θανάτου καὶ ἀνέστη· ἀλλ' οὐχὶ τοῦτο μόνον, τὸ μαλακισθῆναι μὲν, φημί, τὴν Ἐζεχίαν, βέβαιαι δὲ αὔθις εἰς εὐρωστίαν ἀναδραμεῖν, κατέπληξε τὸν Βαβυλωνίων, ἀλλ' ἔκεινο πάντως τὸ μέγα καὶ ἐξαίσιον ἀληθῶς σημεῖον· ἄρρητῳ τε καὶ θεοπρεπεῖ νεύματι παλινδρομεῖν ὁ ἥλιος προτετάτετο καὶ ὀπίσω βαδίσειν, ὥστε καὶ ἀνελεῖν τὴν σκιάν τοὺς δέκα ἀναβαθμούς. Βαβυλωνίων δὲ καὶ Χαλδαίων οἱ ἐπὶ κλινῇ σοφοί, ἰσχυροὶ λίαν ὑπάρχοντες, εἰ καὶ αὐτοὺς εἶναι φάσκοντες περὶ τοῦ ἡλίου δρόμον, καὶ ἀστέρων ἐπανατολὰς, καὶ δύσεις, οὐκ ἠγνοῦσιν κατὰ τὸ εἶδος τὴν ἀνόπιν ὑποστροφὴν, καὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης τὸ ἀσύνθετος μῆκος. Ἦν δὲ δὴ καὶ μάλα εἰκὸς ἐκτεθρῦλλεσθαι τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν τοῦ σημείου τὴν δύναμιν, καὶ ὅτι δέδοται πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἐπαγγελίας τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐπὶ γε, φημί, τῷ Ἐζεχίᾳ γενομένης. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον θαυμακέναι φαμέν τὸν Μεωδᾶ τὸ παραδόξως συμβεβηκὸς τοῖς μετὰ Παφάκου πολιορκήσας τὴν Ἱερουσαλὴμ, οὗς ἐν μῇ νυκτὶ δεδαπάνηκεν ἀγγέλου καταπαταίοντα χεῖρ, ὡς εὐρεθῆναι πάντα πρὸ τῶν σώματα νεκρά. Οἰκοῦν ἦγον μὲν οἱ πρέσβεις, ἐπ' αὐταῖς δὴ ταύταις ταῖς πέρας λόγου θεοσημίαις καταθαυμάζοντος τοῦ Μεωδᾶ τὴν Ἐζεχίου δικαιοσύνην. Ὁ δὲ καίτοι δόν τοῖς ἐκ Βαβυλώνας ἀφ' ἡμετέρων λαμπρὸν ποιῆσθαι διήγησιν τὰς κατὰ καιροῦς ἐπικουρίας τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ, καὶ τῶν παραδόξων τὴν μεγαλουργίαν, ἵνα καὶ ἔτι μειζόνως τὴν θεῖαν ὑπεροχὴν θαυμάζοντες, καὶ τὴν ἀμαχον ἐξουσίαν τοῦ πάντων Δεσπότου, διὰ τῶν παρ' αὐτοῦ μεταγωγῶν λόγων, ὑπονοστήσειαν εἰς τὴν ἐαυτῶν, τὴν περὶ Θεοῦ γνῶσιν καταπλουτήσαντες· ἦν γὰρ οὕτω δύνασθαι καὶ ἑτέρους ὠφελεῖν ἐπαγγέλλοντας ἃ μεταθήκασι· τοῦτο μὲν οὐκ ἔδρα, παρεχομένη δὲ μάλλον εἰς ἀνθρωπίνην φιλοκομίαν, καὶ οὐκ ἀρ' ὧν τετίμηται παρὰ Θεοῦ τὴν ἐαυτοῦ δόξαν οἰκονομεῖ, ἀλλ' ἐκ πλούτου τοῦ κατὰ τὴν βασιλείαν, καὶ μέχρι τούτων ὀρίζει τῆς ἐνοῦσης εὐκλείας ἐαυτῷ τὴν δύναμιν. Ἐδειξε γάρ, φησὶν, αὐτοῖς τὸν οἶκον τοῦ Νεχοθά· διερμηνεύεται δὲ τὸ Νεχοθά πᾶν ἀρωμάτων, καὶ τῆς στακτῆς, καὶ τοῦ μύρου, καὶ τοῦ τῶν σκευῶν τῆς γάξης, τοῦτ' ἐστὶ, τῆς περιουσίας. Γάρ, τὸν πλοῦτον, ἦται τὴν περιουσίαν.

Καὶ ἦλθεν Ἰσαίας ὁ προφήτης πρὸς τὸν βασιλέα Ἐζεχίαν, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Τί λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, καὶ πόθεν ἤκασιν πρὸς σέ; Καὶ εἶπερ Ἐζεχίας· Ἐκ γῆς πόρρωθεν ἤκασιν πρὸς με, ἐκ Βαβυλώνας. Καὶ εἶπερ Ἰσαίας· Τί κῆδοσαν ἐν τῷ οἴκῳ σου; Καὶ εἶπερ Ἐζεχίας· Ἥλθον τὰ ἐν τῷ οἴκῳ μου εἰδούσαν, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν τῷ οἴκῳ μου, ὃ οὐκ εἰδούσαν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν τοῖς θησαυροῖς μου εἰδούσαν. Καὶ εἶπερ αὐτῷ

Sed, ut apparet, eo quoque e medio sublato, regni solum hereditate accepit Meodach filius Ladam. Hic misisse dicitur ad Ezechiam dona simul et epistolas, et legatos. Quæ autem hujus sit causa, necessario dicendum. Audivit enim, inquit, ægrotasse usque ad mortem, et convaluisse: at non hoc solum admiratione percussit Babylonium, quod, inquam, ægrotarit Ezechias, et rursus ad bonam valetudinem redierit, sed illud omnino magna et ingens vere signum: Ineffabili et divino nutu sol jussus est recurrere et retrogredi, ut et umbra decem gradus redierit. Babyloniorum et Chaldæorum cognomine Sophi, id est sapientes, cum se jactitent in cursu solis, et stellarum ortu, et occasu cognoscendo subtiliter doctos: hanc retroversionem, ut videtur, et diei ejus insolitam magnitudinem non ignorarunt. Est autem et illud probabile, divulgatam fuisse per universam terram signi virtutem, et ad confirmationem promissi divini, quod, inquam, Ezechiae factum est, fuisse datum. Alio quoque modo dicimus, Meodach admiratum esse id quod supra opinionem accidit his, qui cum Rapsace obsederunt Jerusalem, quos percutiens manus angeli una nocte consumpsit, ita uti mæve omnia corpora mortua invenirentur. Itaque venerunt legati, his divinis ac rationem excedentibus signis admirante Meodach Ezechiae justitiam. Ille vero cum profectis ex Babylone, illustri narratione, auxilia omnipotentis Dei, diversis temporibus, et incredibilium harum rerum splendorem ac magnificentiam expouere debuisset, et ut ipsi quoque divinam excellentiam et invictam universorum Domini potestatem, ex his quos ille institueret sermonibus magis admirantes, reverterentur in patriam, divina cognitione locupletati (sic enim licuit et aliis prodesse, cum hi renuntiarent quæ didicissent): hoc ille minime fecit, sed in humanam potius jactantiam prolapsus est, nec suam gloriam ex his rebus, quibus est honoratus a Deo, sed ex regni opulentia æstimat, hincque dignitatis suæ potentiam metitur. Monstravit enim, inquit, illis domum Nechotha, nimirum, si interpreteris, aromatum, et stactæ, et unguenti, et argenti, et auri, et omnes domos vasorum gazatum, id est, facultatum. Guza enim vox Persica esse dicitur, denotatque divitias seu facultates.

ἀργυρίου καὶ τοῦ χρυσοῦ, καὶ πάντας τοὺς οἴκους. Γάρ, τὰ ἀξίως μὲν εἶναι λέγεται Περσικὴ, δηλοῖ δὲ

VERS. 3-7. Et venit Isaias propheta ad regem Ezechiam, dixitque ei: Quid narrant homines isti? et unde veniunt ad te? Et ait Ezechias: E terra longinqua veniunt ad me, ex Babylone. Et ait Isaias: Quid viderunt in domo tua? Et ait Ezechias: Omnia quæ in domo mea sunt viderunt, non est quidquam in domo mea, quod non viderint, quin et quæ in thesauris meis sunt, viderunt. Atque illi Isaias: Audi verbum Domini Sabaoth: Ecce dies veniunt, et

accipient omnia quæ in domo tua sunt : et quæcumque congregaverunt putres tui, usque ad diem hanc, in Babylonem venient, et nihil relinquent : atque Deus, Etiam a filiis tuis quos genuisti, accipient, et facient spadones in domo regis Babyloniorum.

ὅτι καὶ ἀπὸ τῶν τέκνων σου ὧρ ἐγέννησάς γε τοῦ βασιλέως τῶν Βαβυλωνίων.

Mittitur quidem propheta a Deo, sed primum adveniens et Ezechiae occurrens, quasi de sua sententia fugit se loqui. Hinc dicit : Quid dicunt homines isti? Est autem valde usitata hæc ejus oratio. Advenerunt siquidem Babylonii, quod fortassis cuperent scire, ut dixi, causam retrogressionis solis, et cur hoc signum tam celebratum factum fuerit. Ille vero cum, ut dicebam, potius debuisset divinam excellentiam eis narrare, et quod ipsius nutu hæc creatura recederet, domum ostendit sufficientium et gazarum. Sciscitatur igitur propheta, cur venerint, et qui eorum hic sermo fuerit : cui nihil prorsus ille respondit : hoc solum dicit, ex Babylone et ex terra longinqua venisse : multum fortassis inde sibi placens, quod tanti viri, tam longo intervallo interfecto dissiti, haud mediocri studio ejus amicitiam ambierint. Interrogante ergo propheta, quid spectassent, ac rege dicente, nihil fuisse reliquum quod ipsis esset invisum : ait venturos dies, quando omnia in **502** thesauris ipsius, et ante ipsum studio et cura coacervata, transirent ad Babylonios : adjecit et illud, quod ex futuris sibi, temporis successu, illis, perinde quasi ex remotiori generis successione essent, spadones, id est eunuchos, in domo regis Babyloniorum facerent, harum scilicet rerum artifices. Narrant, imo et Regnorum liber testatur hæc contigisse diebus Jechoniæ, quando vi totam Judæam Nabuchodonosorus cepit, Jerosolyma et insuper divinum templum incendi, Israelicque captivum abduxit, inter quos erant divinus Daniel et ejus socii, in domo regis Babyloniorum, quos etiam dicunt fuisse spadones, id est eunuchos. Cujusmodi est hæc, et cui usui est hæc prænuntiatio? Innuit hinc Deus, vel quod satius fuisset, ac sapientius horum quæ admirabiliter facta essent a divina excellentia et magnificentia, necessariam instituere narrationem, illis qui ex Babylone venerunt : vel etiam quod tantum non illexerit Babyloniorum oculos, eo quod recondita in thesauris ostenderit.

νον ἦν δῆπου, καὶ σοφόν, ἀναγκαίαν ποιήσασθαι ὑπεροχῆς, καὶ μεγαλοφυΐας, ἥγουν καὶ μονονουχὶ παραδείξαι τὰ κεκρυμμένα ἐν θησαυροῖς.

VERS. 8. *Et ait Ezechias Isaïæ : Bonus sermo Domini, quem locutus est : Fiat autem pax et justitia diebus meis.*

Destituitur apologia et defensione, cumque orationem non habeat, qua suis delictis opem afferat, bonum ait esse sermonem Dei, licet hæc prænuntiaverit, de quibus par erat ut uberes lacrymæ ex oculis

Ἰσαΐας· Ἀκούσον τὸν λόγον Κυρίου Σαδαιῶ· Ἰδοὺ ἡμέραι ἐρχονται, καὶ λήψονται πάντα τὰ ἐν τῷ οἴκῳ σου, καὶ ὅσα συνήγαγον οἱ πατέρες σου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης, εἰς Βαβυλῶνα ἤξει, καὶ οὐδὲν οὐ μὴ καταλείψωσιν· εἶπε δὲ ὁ Θεός· λήψονται, καὶ ποιήσουσι σπάδονας ἐν τῷ οἴκῳ.

Ἀπέσταλται μὲν ὁ προφήτης παρὰ Θεοῦ, πλὴν ἐν ἀρχαῖς Ἐξελίξαι συντετυχηκῶς ὡς ἀπὸ γνώμης οἰκείας ἀφικνήμενος προσποιεῖται λαλεῖν. Ταύτη τοί φησι· Τί λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι; Ἐν ἧθει δὲ πολλῷ γέγονεν ὁ λόγος αὐτῷ. Ἀφίκοντο μὲν γὰρ οἱ Βαβυλώνιοι, τάχα που τὴν αἰτίαν, ὡς ἔφην, ἀναμαθεῖν σπουδάζοντες τῆς ἀνόπιν ὑποστροφῆς τοῦ ἡλίου, καὶ ἐφ' ὅτῳ γέγονε τὸ διαδόητον οὕτω σημεῖον. Ὁ δὲ καίτοι μᾶλλον, ὡς ἔφην, ἀφηγεῖσθαι δέον αὐτοῖς τὴν θείαν ὑπεροχὴν, καὶ ὅτι τοῖς αὐτοῦ νεύμασιν ἡ κτίσις παραχωρεῖ, τὸν οἶκον ἔδειξε τῶν θυμιαμάτων, καὶ τῆς γάτης. Διαπυνθάνεται τοιγαροῦν ὁ προφήτης· ἐφ' ὅτῳ τε ἤκουσι, καὶ τίς ὁ λόγος αὐτοῖς. Ὁ δὲ πρὸς τοῦτο μὲν ἔφη παντελῶς οὐδὲν· ὅτι δὲ ἐκ Βαβυλῶνος ἤκουσι, καὶ ἐκ γῆς μακρόθεν, αὐτὸ δὴ τοῦτο! καὶ μόνον φησὶ· τάχα που καὶ μέγα πεφρονηκῶς, ὡς καὶ τῶν ἄγων, καὶ μακροῖς διαστήμασι τοῖς μεταξὺ κειμένοις ἀφαστηκότων, τῆς πρὸς αὐτὸν μεταποιεῖσθαι φιλίας οὐ μετρίως διεσπουδακότων. Ἐρομένου δὲ οὖν τοῦ προφήτου τί ἄρα τεθέτανται, τοῦ γε μὴν βασιλέως οὐδὲν ἀπομειναι λέγοντος ἀποπτον αὐτοῖς, ἡμέρας ἦξεν φησὶ, καὶ ἄς ἅπαντα τὰ ἐν τοῖς θησαυροῖς αὐτοῦ, καὶ διὰ σπουδῆς, καὶ διὰ φροντίδος τῶν πρὸ αὐτοῦ συναγχευμένα, μετοιχήσονται πρὸς Βαβυλωνίους· προσετίθει δὲ τούτοις ὅτι καὶ ἐκ τῶν ἐσομένων αὐτῷ κατὰ καιροῦς παίδων, ὡς ἐν μακροτέραις δὲ τοῦ γένους διαδοχαῖς σπάδονας, τοῦτο ἔστιν, εὐνούχους, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ βασιλέως τῶν Βαβυλωνίων ποιήσουσιν οἱ ταῦτα δηλονότι τεχνῖται. Συμβεδικέναι δὲ τὰ τοιαῦτά φησι, μᾶλλον δὲ ἡ τῶν Βασιλειῶν διμαρτύρεται βίβλος, ἐν ἡμέραις Ἰσχυρίου, ὅτε κατὰ κράτος ἅπαντα τὴν Ἰουδαίαν ἐλίον ὁ Ναβουχοδονόσορ, κατεμπήσας δὲ τὰ Ἱερουσόλυμα, καὶ προσέτι τὸν θεῖον νεῶν, ἀπεκόμισε τὴν Ἰσραὴλ αἰχμάλωτον, ἐν οἷς ἦσαν οἱ τῶν ἀμφὶ τὸν θεσπέσιον Δαυιδ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ βασιλέως τῶν Βαβυλωνίων, οὓς φασὶ γενέσθαι σπάδονας, τοῦτο ἔστιν εὐνούχους. Ποία τι; οὖν ἄρα καὶ ἐφ' ὅτῳ χρησίμῳ γέγονε τῆς τοιοῦδε προαπαγγελίας τὸ χρῆμα; Δείκνυσιν γὰρ διὰ τούτου Θεός, ἡ ὅτι τοῖς ἐκ Βαβυλῶνος ἤκουσιν, ἀμειδιήγησιν τὰ παραδόξως γεγενημένα διὰ τῆς θείας καὶ κατερεθίσαι τὸν Βαβυλωνίων ὀφθαλμὸν, διὰ τοῦ

Καὶ εἶπεν Ἐξελίξας πρὸς Ἰσαΐαν· Ἀγαθός ὁ λόγος Κυρίου, ὃν ἐλάλησας· γενέσθω δὲ εἰρήνη καὶ δικαιοσύνη ἐν ταῖς ἡμέραις μου.

Ἠπόρησε πρὸς ἀπολογία, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ πατίμασι τὸν ἐπικουροῦντα λόγον οὐκ ἔχων, ἀγαθὸν εἶναι φησι τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, καίτοι προαπηγγελκότα τὰ ἐφ' οἷς ἦν εἰρήνη ἀπὸ τῶν ἐξ ἐμμάτων καταχεῖσθαι

δάκρυον. Εἶτα τὴν ἐν ταῖς ἰδίαις ἡμέραις εἰρημένην [γρ. εἰρήνην] ζητεῖ, μονονουχί καὶ φράτας ἐβρώσθαι τοὺς μετ' αὐτὸν ἔσομένοις, καὶ ἀφειδήσας παντελῶς χώρας τε ὁμοῦ τῆς ἰδίας πόλεως· τε καὶ γένους. Ἀλλ' ἦν ἄμεινον αὐτῷ κατολοφύρεσθαι μὲν ἐπὶ γε τοῖς προηγουμένοις, ἐξαιτήσας δὲ παρὰ Θεοῦ τὸν ἔλεον, καὶ ἐπὶ τοῖς μετ' αὐτὸν, οὐ πρόσκαιρον, καὶ συνεσταλμένην εὐημερίαν αἰτεῖ. Ἀλλὰ γὰρ ἀσθενὴς ἔγαν ὁ ἀνθρώπου νοῦς, καὶ πολλὰ πταίμεν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀγχνίους δὲ καὶ σοφὸς οὐδεὶς ἂν γένοιτο τῶν καὶ ἡμᾶς εἰσάπαν, διεκπίπτει δὲ πολλάκις εἰς τὸ μὴ ἔχον ὁρθῶς, καὶ καρδία θεοφιλῆς, καὶ νοῦς ὁ τεθυμασμένος.

Παρακαλεῖτε, παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, λέγει ὁ Θεός· ἱερεῖς, λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ, παρακαλέσατε αὐτήν, ὅτι ἐπλήσθη ἡ ταπεινώσις αὐτῆς· λέλυται αὐτῆς ἡ ἀμαρτία, ὅτι ἐδέξατο ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλὰ τὰ ἀμαρτήματα αὐτῆς.

Μεταπεφοίτηκεν ὁ λόγος ἐπὶ τὰ ἐν Χριστῷ, καὶ τῆς δι' αὐτοῦ χάριτος ποιεῖται λοιπὸν ἐναργῆ τὴν ἀνάβρῃσιν· πλὴν οὐκ ἔξω τοῦ εἰκότος ὁράται κεχωρηκώς, οὔτε μὴν εἰσχεκομισμένος· ἐν οὐ καιρῷ τῷ καθήκοντι. Φαίεν γὰρ ἂν ἰσως τινὲς τῶν οὐ λίαν ἱκριβοκώτων τὰ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ· τίνα δὴ τρόπον τοῖς Ἑζεχίου λόγοις ὁ προφήτης ἐν τούτοις ἡμῖν ποιεῖται γέστονα τὴν ἐπὶ Χριστῷ προαγόρευσιν; Ἀπολογισόμεθα δὲ πρὸς τοῦτο ἡμεῖς ἐκεῖνο λέγοντες· ὅτι διμνημονεύσας ὁ λόγος τῆς τελευταίας ἀλώσεως τῆς Ἰουδαίας γῆς, καὶ αὐτῶν δὲ τῶν Ἱεροσολύμων, ὡς ἐν καιρῷ καὶ χρεῖα λοιπὸν, τὴν μετὰ τοῦτο γενομένην παρὰ Θεοῦ παράκλησιν εἰσχεκόμενικεν ἀναγκαίως. Ἐρῶ δὲ διὰ βραχέων τὴν διασάφησιν ἀκριβῆ τῶν ἀρετῶν ἡμῖν εἰρημένων. Πλείστα μὲν γὰρ γεγονάσι κατὰ τῶν Ἱεροσολύμων ἔξοδοι, καὶ πεπόρθηται πολλάκις ἡ τῶν Ἰουδαίων χώρα· τοῦτο μὲν ὑπὸ χειρὸς Ἀσσυρίων· τοῦτο δὲ καὶ ἐξ ὁμόρων Βαβυλῶνων, καὶ μὴν καὶ ἐτέρων τινῶν καταδρύντων αὐτήν. Εἶτα τελευταία γέγονεν ἄλωσις, ἡ διὰ γε τοῦ Ναβουχοδονόσορ ἐν καιροῖς τῆς Ἰερουσαλὶμ βασιλείας, ὅτε καὶ αἰχμάλωτος ὁ Ἰσραὴλ εἰς τὴν τῶν ἡρηκώτων ἀπεκομίσθη χώραν. Καὶ ἐν καιροῖς τῆς βασιλείας Κύρου τῆς αἰχμαλωσίας ἀνέθη καὶ ὑπενόστησεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ἀνεδείματο τε τὸν νεὺν, καὶ κατωκῆκασιν οὐ μεμερισμένως, μέχρι τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίας. Ἐπειδὴ τοίνυν τῆς ἐσχάτης αἰχμαλωσίας πεποιεῖται μνήμην, ὅτε πάντα τὰ ἐν ὁησαυροῖς τῶν βασιλείων τῆς Ἰουδαίας ἐλθόντες (γρ. ἔχοντες) οἱ Βαβυλωνιοὶ ὑπενόστησαν εἰς τὴν ἑαυτῶν, ἀναγκάως καὶ τῆς μετὰ τοῦτο γεγεννημένης παρακλήσεως, ὅτληον δὲ ὅτι τῆς διὰ Χριστοῦ, ποιεῖται τὴν προαγόρευσιν τοῖς τὸ θεῖον ἱερουργοῦσιν Εὐαγγέλιον, ἐπιτάττων, καὶ λέγων· «Παρακαλεῖτε, παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, λέγει ὁ Θεός.» Παράκλησις γὰρ πρὸς σωτηρίαν πρώτοις· μάλιστα τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἡ Χριστοῦ γέγονε πα-

A manarent. Deinde suis diebus pacem quaerit, modo non vale dicto suis posteris, et abjecta omnino cura et regionis suae et civitatis et generis. Verum satius fuisset ei, de his quae praedicta sunt luxisse, et a Deo misericordiam petivisse, et posterorum nomine felicitatem non temporariam et contractam postulare. Sed valde infirma est mens humana, et in multis labimur omnes **, secundum id quod scriptum est : nec quisquam nostrum cordatus, et in omnes partes sapiens esse poterit : sed cor etiam amans Dei, et mens admirabilis, saepe in id quod minus rectum est, impingit.

CAP. XL. VERS. 1-2. Consolamini, consolamini populum 503 meum, dicit Deus : Sacerdotes, loquimini ad cor Jerusalem, consolamini eam, quia completa est humiliatio ejus; solutum est ejus peccatum, quia recepit de manu Domini duplicia peccata ejus

C Transit oratio ad Christi tempora, et gratiae per ipsum clarum inducit vaticinium : nec extra decorum videtur exspatiari, neque intempestive introducta est. Dicent enim quidam in divinis Litteris non satis diligenter versati : Qui sit, ut propheta, hic sermonibus Ezechiae praedictionem de Christo nobis vicinam faciat? Ad hoc sic defensionem instituemus, illud dicentes : Cum ultimam Judaicae terrae captivitatem, ipsorumque adeo Jerosolymorum commemorasset oratio : tempestive veluti, et utiliter deinceps factam a Deo consolationem jam induxit, et necessario. Sed paucis dicam, exponamque accurate, quae a nobis modo dicta sunt. Plures enim impressiones contra Jerosolyma factae sunt, et saepe regio Judaeorum vastata est, partim manu Assyriorum, partim finitimorum Barbarorum, aliorumque eam populantium. Postremo demum facta est captivitas per Nabuchodenosorum, temporibus regni Jechoniae, quando Israel captivus est abductus in regionem eorum qui illum vicerant. Temporibus vero regni Cyri, a captivitate relaxata est, rediitque in Judaeam, ac templum refecit, et habitaverunt non disperse, usque ad Servatoris nostri adventum. *D* Quando igitur ultimae captivitatis mentionem fecit, cum omnes regum Judaeae thesauros capientes Babylonii, redierunt in terram suam, necessario etiam post haec consolationis factae, videlicet per Christum, praedictionem facit, his qui divinum administrant Evangelium praecipiens et dicens : « Consolamini, consolamini populum meum, dicit Deus. » Prima enim ad salutem consolatio, maxime Israelitis, fuit Christi adventus, et per illum oracula, cum dicat aperte : « Non sum missus, nisi ad oves perditas domus Israel ». O igitur, inquit, sacerdotes, o ministri novorum et Christi vaticiniorum, loquimini ad cor Jerusalem, id est, acceptum auditoribus

** J. ac. III 2. *** Matth. x, 24.

sermonem consolationis habete. **504** Molesta enim et onerosa erat lex omnibus, et docens typus, non immittens in mentem et cor rerum necessariarum institutionem auditoribus: sed velut externam cognitionis speciem, tanquam in sola littera, idque vix, tradidit. At salutaris et evangelica prædicatio loquitur, Spiritu sancto cujusque cogitationis profunditatem patefaciente, et spirituales meditationes ac contemplationes immittente, et sanctorum sermones infundente, et in penitissimis quasi animi penetralibus inurente. Talis erat beatus David, psallens et dicens: «In corde meo abscondi eloquia tua, ne peccem tibi⁴¹.» Quin et sanctos apostolos allocutus est Servator: Reponite vos in cordibus vestris sermonem, nimirum ab ipso traditum et salutarem. Quod autem ad mentem et cor loquatur evangelica sanctorum mystagogorum prædicatio, cooperante ad hoc, imo perficiente totum hoc sancto Spiritu, ex sacris Litteris fides peti potest. Dixit enim Deus per unum e sanctis prophetis: «Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et consuminabo super domum Israel et domum Jude: sædus novum, non secundum sædus quod feci cum patribus eorum, in die quo apprehendi manum eorum, ut educerem eos e terra Ægypti, quia ipsi non permanserunt in fœdere meo. Et ego neglexi eos, dicit Dominus, quia hoc est fœdus quod paciscar cum illis in diebus illis, dicit Dominus: dans dabo leges meas in mentem eorum, et in cordibus eorum inscribam eas⁴².» Scribit etiam ad quosdam beatus Paulus: «Epistola nostra vos estis, quæ intelligitur et legitur ab omnibus hominibus, dum palam sit, vos esse epistolam Christi, subministratam a nobis, inscriptam non atramento, sed Spiritu Dei viventis, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnis⁴³.» Placet autem quibusdam, pro divinæ prædicationis ministris, sacerdotes his verbis nominari sanctos angelos, quibus illud quadrare potest maxime, in cordibus loqui posse. Consolamini igitur illam. Quid vero dicentes? nempe destitisse ab ira in ipsos excitata, universorum Dominum. «Completa est humiliatio ejus:» abunde enim, inquit, humiliata est, et dissolutum est ejus peccatum. «Quia recepit de manu Domini duplicia peccata ejus.» An ergo **505** præter decorum punivit Deus, et pares criminibus pœnas non imposuit, sed longe ac veluti duplo graviores? Qui vero hoc probabile? Qui verus est, cum dicit: Non puniet Dominus his idem in afflictione⁴⁴? Ergo quomodo est intelligendum quod dicitur? Quemadmodum enim pater quispiam filiorum amans, et ex intimis visceribus totus misericors, cum delinquenti cuipiam paululum offensus fuerit, putatur forte etiam ultra modum ei factus commotior (causa autem hujus est indulgentia, et patris affectus liberis debitus), sic ait Jerusalem, quam consolatur accipere de manu Domini duplicia peccata: quæ plerumque vehementer rerum gravium ac intoleranda-

Α ρουσία, καὶ τὰ δι' αὐτοῦ θεοπιστάματα λέγοντες ἐνερ-
γῶς· «Οὐκ ἀπεστῆλην εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωλότα πρό-
βατα οἴκου Ἰσραὴλ.» Ὁ τοίνυν, φησὶν, ἱερεῖς, ὡ
λειτουργοὶ τῶν νέων, καὶ διὰ Χριστοῦ θεοπιστάτων,
λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ, τοῦτ' ἔστιν,
εὐπαράδεκτον τοῖς ἀκρωμένοις τὴν τῆς παρακλη-
σεως ποιήσασθε λόγον. Φορτικὸς μὲν γὰρ ὁ νόμος ἦν
ἅπασι, καὶ σκιὰς διδάσκων καὶ τύπους· οὐκ εἰς νοῦν
καὶ καρδίαν τὴν περὶ τῶν ἀναγκαίων ἐνείεις παιδεύ-
σιν τοῖς ἀκρωμένοις, ἀλλ' ὅσον ἐξωφανῆ τινα γινώσκον
τὴν ὥς ἐν γράμμασι μόνους ἐνετίθει μόλις. Τὸ δὲ
γε σωτήριον, καὶ εὐαγγελικὸν λαλεῖται κήρυγμα,
δεικνύοντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος τῆς ἐκάστου διανοίας
τὸ βάθος, καὶ πνευματικὰς θεωρίας εἰσπέμπον-
τος, καὶ τοὺς τῶν ἁγίων ἐμπηγνύοντος λόγους, καὶ
τοῖς ἑστωτάτοις τῆς διανοίας μυχοῖς οἰονεῖ πως ἐγκα-
τακαίοντος. Τοιοῦτός τις ἦν ὁ μακάριος Δαβὶδ ψάλλον
τε καὶ λέγων· «Ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἔκρυψα τὰ λόγια
σου, ὅπως ἂν μὴ ἀμάρτω σοι.» Ἀλλὰ καὶ τοῖς ἁγίοις
ἀποστόλοις προσπεφώνηκεν ὁ Σωτήρ, ὅτι Θεοὺς
ὤμεῖς εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν λόγον, δῆλον δὲ ὅτι τὴν
παρ' αὐτοῦ, καὶ σωτήριον. Ὅτι δὲ εἰς νοῦν καὶ καρ-
δίαν λαλεῖται τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα παρὰ τῶν
ἁγίων μυσταγωγῶν, συνεργαζομένου πρὸς τοῦτο,
μᾶλλον δὲ κατορθοῦντος τὸ πᾶν τοῦ ἁγίου Πνεύματος,
ἐκ τῶν ἱερῶν Γραμμάτων ἔπαιτο ἂν ἡ πίστις. Ἐφη
γάρ που Θεὸς δι' ἐνδὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· «Ἰδοὺ
ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ
τὸν οἶκον Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα διαθήκη
καὶνὴν· οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πα-
τέράσιν αὐτῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαθομένου μου τῆς χειρὸς
αὐτῶν, τοῦ ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, ὅτι
αὐτοὶ οὐκ ἀνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου. Καὶ γὰρ ἤμέ-
λησα αὐτῶν, λέγει Κύριος, ὅτι αὕτη ἡ διαθήκη ἦν
διαθήσασθαι αὐτοῖς ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, λέγει
Κύριος· διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν,
καὶ ἐπὶ τὰς καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς.»
Γράφει δὲ τις καὶ ὁ μακάριος Παῦλος· «Ἡ ἐπιστολὴ
ὑμῶν ὤμεῖς ἐστέ, γινωσκόμενη τε καὶ ἐπιγινωσκο-
μένη ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων, φανερούμενοι ὅτι ἐστὲ
ἐπιστολὴ Χριστοῦ διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμ-
μένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, οὐκ ἐν
πλαστῇ λιθίνῃ, ἀλλ' ἐν πλαστῇ καρδίᾳ σαρκίνας.»
Δοκεῖ δὲ τις ἐν τούτοις ὀνομάσθαι τοὺς ἀγγέλους
τοὺς ἁγίους· οἷς δὲ μάλιστα πρέπει ἂν καὶ τὸ ἐν
καρδίᾳ δύνασθαι λαλεῖν. Παρακαλέσατε τοίνυν
αὐτήν. Τί δὲ ἄρα λέγοντες; ὅτι κατέληξε τῆς ὀργῆς
τῆς ἐπ' αὐτοῖς γενομένης ὅτων ὅλων Θεός. Ἐπλήσθη
ἡ ταπείνωσις αὐτῆς. Ἀποχρώντως γὰρ, φησὶ, τετα-
πείνεται, καὶ λέλυται αὐτῆς ἡ ἁμαρτία. Ὅτι ἐδέξατο
ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλὰ τὰ ἁμαρτήματα αὐτῆς. Ἀρ-
οὐχὶ πέρα τοῦ δέοντος ἐκόλαζε Θεός, καὶ οὐκ ἱσορρό-
πους τοῖς ἐγκλήμασιν ἐπέτιθε τὰς δίκας, ἀλλ' ὑπὲρ
ταῦτας πολλῶ, καὶ ὅσον ἐν διπλῶ· εἶτα πῶς οὐκ ἀπί-
θανον τὸ χρημᾶ ἐστί; Πῶς δὲ ἀληθεύσαι, λέγων·
Οὐκ ἐκδικᾶται Κύριος δις ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν θλίψει; πῶς

⁴¹ Psal. cxviii, 11. ⁴² Jer. xxxi, 31-34. ⁴³ II Cor. iii, 2, 3. ⁴⁴ Job xxxiii, 14.

οὐν ὅρα συνέναι χρῆ τὸ εἰρημένον· οἶονε γάρ τις φιλόδοξος πατήρ καὶ πλείστην ἔχων τὴν εὐσπλαγγνίαν πλημμελοῦντά τινα τὸν υἱὸν (τῶν υἱῶν;) ὀλίγα λευπηκῶς, οἴεται τάχα πού καὶ παρὰ τοῦ μέτρου τὸ ἐπ' αὐτῷ πεποιθῆσθαι κίνημα· αἷτιον δὲ τούτου φιλοστοργία, καὶ ἡ παισὶν ἐκ πατρὸς ὀφειλομένη διάθεσις· οὕτω δεδέχθαι φησὶν ἐκ χειρὸς Κυρίου Ἱερουσαλήμ, ἐπὶ πολὺ μὲν ἄγαν κατεγνωσμένην, δεινοῖς τε, καὶ ἀφορήτοις πράγμασι, μετρίως γε μὴν, καὶ οὐκ ἱσορρόπως τοῖς παρ' αὐτοῦ γινομένοις κεκολασμένην. « Καὶ γάρ ἐστιν ἀληθῶς οἰκτιρῶν καὶ ἐλεῆμων ὁ Κύριος, μακρόθυμος, καὶ πολυέλεος, καὶ ἀληθινός, καὶ οὐ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν· οὐδὲ κατὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν. »

Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται· καὶ ἔσται πάντα τὰ σκολιὰ εἰς εὐθείαν, καὶ ἡ τραχεῖα εἰς πεδιάδα, καὶ ὀφθήσεται ἡ δόξα Κυρίου, καὶ δῶνται πᾶσα ἡμῖν τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, ὅτι Κύριος ἐλάλησε.

Ἀελυτρώσθαι λέγων τὴν Ἱσραὴλ, ἀππλάχθαι δὲ καὶ τῶν ἰδίων πταισμάτων τὴν Ἱερουσαλήμ παρακληθῆναι τε προσεταχῶς αὐτὴν, μονονουχὶ κατὰ πόδας τῶν εἰρημένων ἰόντα τε, καὶ τρέχοντα τὸν τῆς παρακλητικῆς ὑποφαίνει καιρὸν· ἔστι δὲ οὗτος τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας, οὗ καὶ πρόδρομος εἰσδέχθην ὁ θεοπέσιος Βαπτιστῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας, διακεκραγῶς τε καὶ λέγων· « Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου· εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. » Τοῦτό τοι προσεγνωκῶς ἐν πνεύματι, καὶ ὁ μακάριος Ζαχαρίας δ' αὐτοῦ γεγονώς Ἰωάννου πατὴρ προσφῆτευσεν, λέγων· « Καὶ σὺ, παιδίον, προφήτης Ὑψίστου κληθήσῃ· προπορεύσῃ γὰρ πρὸ προσώπου Κυρίου ἐτοιμάσαι τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ. » Καὶ περὶ αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς ἔφασκεν ὁ Σωτήρ· « Ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος ὁ καίμενος καὶ φαίνων. » Ὑμεῖς δὲ ἠθελήσατε ἀγαλλιασθῆναι πρὸς ὥραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ. « Ἥλιος μὲν γὰρ δικαιοσύνης, καὶ εἰς τὸ ἀληθινόν ἐστιν ὁ Χριστός. Λύχνην δὲ παρεικάζει τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν, τὸν μακάριον Βαπτιστήν. Ὡς γὰρ πρὸς τὸ θεῖόν τε καὶ ἀρόρητον φῶς, πρὸς τὴν ἔφραστόν τε καὶ ὑπερμεγέθη λαμπρότητα, παρεικάζοιτο ἂν εἰκὸς τῷ λύχνῳ τῷ βραχεῖ τὸ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας μέτρον, καὶ εἰ πλήρες γένοιτο φωτὸς καὶ κορίας. Τί τοίνυν ἐστὶ τὸ, « Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, καὶ τὸ γε δὴ δεῖν εὐθείας ποιεῖσθαι τὰς τρίβους αὐτοῦ; Σαφηνίζει προστιθεὶς· « Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται, καὶ ἔσται πάντα τὰ σκολιὰ εἰς εὐθείαν, καὶ ἡ τραχεῖα εἰς πεδιάδα. » Εἰδὼ μὲν γὰρ λεωφόροι τινὲς, ἦτοι τρίβοι βάσιμοι μὲν ἡκιστά γε, τραχεῖαι δὲ αὐταὶ καὶ δυσπόρευτοι, ὡς πῇ μὲν ἀνίστασθαι πρὸς ὄρη τε καὶ βουνούς, πῇ δὲ αὐτὰς καταφέρεισθαι, καὶ εἰς κρημνοὺς ἀποκρεμάσθαι βαθεῖς. Εἰ δὲ δὴ γένοιτό πως ὑφίστασθαι μὲν τὰ ὑψοῦ καὶ ἀνάντη, ἀναπίμπλασθαι δὲ τὰ ἐν κολίμῳ καὶ βάθει, τότε δὴ, τότε πάντη τε καὶ πάντως εἰς εὐθείαν ἔσται τὰ σκολιὰ, καὶ εἰς

rum accusata fuit, ab ipso tamen moderate et non pro dignitate factorum punita. « Est enim vere misericors et clemens Dominus, longanimis et multae misericordiae et verax, neque secundum iniquitates nostras fecit nobis, neque secundum peccata nostra rependit nobis ⁴⁵. »

διπλᾶ τὰ ἀμαρτήματα αὐτῆς, τὴν παρακλουμένην διπλᾶ τὰ ἀφορήτοις πράγμασι, μετρίως γε μὴν, καὶ ἀληθινός, καὶ οὐ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν. »

VERS. 5-5. Vox clamantis in deserto : Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur. Et erunt omnia quae obliqua sunt, directa, et aspera in vias campestres, et apparebit gloria Domini, et videbit omnis caro salutare Dei, quia Dominus locutus est.

Cum dixerit redemptum esse Israel, et absolutam a suis delictis Jerusalem, cumque jussisset consolationem ei adhiberi : tempus consolationis, proxime et tantum non ad pedes jam dictorum, ut ita dicam, subjungit, nimirum Servatoris nostri adventum : cujus praevious ac praecursor venit divinus ille Baptista in deserto Judaeae, claimans et dicens : « Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri ⁴⁶. » Quod cum praesciisset spiritum etiam beatus Zacharias, hujus Joannis pater, prophetavit, dicens : « Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis : praehis enim faciem Domini, ut pares vias ejus ⁴⁷. » Et de eo dixit illis Servator : « Ille erat lucerna ardens et lucens, vos autem voluistis exsultare ad tempus in luce ejus ⁴⁸. » Sol enim justitiae et lux vera est Christus. Lucernae vero **506** comparat Scriptura sacra beatum Baptistam. Etenim, si divinam et ineffabilem lucem, si inexplicabilem et immensum splendorem respicias, merito comparari possit parvae lucernae mentis humanae modulus, etiamsi plenus sit lucis et sapientiae. Quid ergo est, « Parate viam Domini, et rectas facite semitas ejus? » Explanat, addens : « Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis reddetur humilis, et erunt omnia prava in directa, et aspera in vias planas ⁴⁹. » Sunt enim quaedam publicae viae, et semitae nimine perviae, sed asperae illae quidem et inviae, ut aliquando assurgendum sit ad montes et colles, aliquando per eosdem descendendum, nunc in praecipitiis pendeas, nunc in colles profundos deferaris. Sin contingat ut edita haec et praerupta loca subsidant, et quae in cavo ac profundo sunt compleantur : tunc, tunc undequaque recta erunt, quae erant obliqua, et campi plani, et via expedita, quae quondam erat aspera et abrupta. Hoc factum est intelligibiliter, Servatoris nostri potentia. Olim enim omnibus, ut sic dixerim, hominibus inaccessa erat vita eximia, et

⁴⁵ Psal. ciii, 8, 10. ⁴⁶ Luc. iii, 4. ⁴⁷ Luc. i, 76.

⁴⁸ Joan. v, 35. ⁴⁹ Luc. iii, 5.

evangelicæ conversationis semita parum trita: quod mens omnium mundanis et terrenis esset detenta cupiditatibus, ac subiecta carnis, iisque sedis motibus. Postquam autem homo factus atque caro, secundum Scripturas, in carne abolevit peccatum, et principatus, ac potestates, et rectores mundi huius demolitus est⁴⁸: æquabilem nobis et ad currendum aptissimam viam pietatis effecit, nihil habentem acclive, vel in altum sublatum, nihil cavum aut deorsum, sed in campos magis complanata. Omnia enim obliqua, facta sunt directa. Nec hoc solum, sed et apparebit, inquit, gloria Domini, et videbit omnis caro salutem Dei⁴⁹: quia Dominus locutus est. At quo pacto, et quomodo gloriam dicit apparituram? Erat enim et est unigenitum Dei Verbum, utpote Deus existens, et ex Deo Patre, arcana ratione natus, in deitatis præstantia, supra omnem principatum, et potestatem, et thronum, et dominationes, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc sæculo, sed et in futuro⁵⁰; et ipse est gloriæ Dominus, et novimus nos gloriam ejus, etiamsi olim non noverimus: quando sicut et nos, factus homo dispensatione, **507** se potentia, operatione, gloria Deo et Patri æqualem declaravit: omnia verbo potentia suæ ferens, miracula facile peragens, creaturam increpans, mortuos excitans, et cætera mirifica citra laborem perficiens. Apparuit igitur gloria Domini, et contemplata est omnis caro salutem Dei, scilicet Patris. Salvatorem enim et Redemptorem nobis misit de cælo Filium. Cum enim lex nihil consummaret, et typica sacrificia non haberent vim abstergendi peccata, in Christo consummatur, et ab omni labe liberati, adoptionis spiritu honoramur. Hæc in illo gratia, quantum quidem ad scopum et animum servantis, per omnem carnem meavit, id est, per omnes homines. Carnem enim intelligere oportet hominem. Si quidam videantur huius salutis expertes, verus tamen sic est prophetæ sermo. Scopus enim et propositum honorantis et servare volentis attenditur, non desidia vocatorum expenditur. Adjicit idque necessario: Quia Dominus locutus est, ne quis eum mendacia proferre arbitretur, vel ex corde suo, et quod ipsi visum est eructare, sed potius Dei opinionem, et quod prorsus penitusque futurum est, præsignificare.

ρίας ἡμοιρηχότες, ἀψευδὲς ἂν εἴη· καὶ οὕτως ὁ τοῦ διασωθῆναι θελήσαντος, καὶ οὐχὶ τῶν κεκλημένων τὸ ὅτι Κύριος ἐλάλησε, ἵνα μὴ τις οἴηται ψευδῆγορεῖν αὐτὸν, ἢ καὶ ἀπὸ καρδίας, ἢ καὶ τὸ δοκοῦν ἐρεῦγεσθαι τυχόν. Ἄλλ' ὅτι τὸ τῷ Θεῷ δόξαν, καὶ τὸ πάντῃ τε καὶ πάντως ἐσόμενον προεμεμήνυκε.

VERS. 6-8. Vox dicentis: Clama. Et dixi: Quid clamabo? Omnis caro senum, et omnis gloria hominis quasi flos senii. Exaruit senum, et flos decidit; verbum autem Domini manet in æternum.

Perspicue demonstrat non licere aliter videre salutem Dei, iis qui vere illum amant, et eo potiri cupiunt, nisi hoc solo, ut quæ ipsi placita et grata

ψαλὰ πεδία, καὶ οἷον ὑπτιον ἔχοντα τὴν ὁδὸν τὰ τραχέα τε, καὶ παραγγώδη. Πότε τοῦτο; τοῦτο γέγονε νοητῶς διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἰσχύος. Πάλαι μὲν γὰρ ἅπαντι, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀνθρώποις δυσπρόρευτος ἦν ἡ ἐξαίρετος ζωὴ, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας ἡ τρίβος ἀνεπιτήδευτος, διάτοι τὸ κεκρατῆσθαι τὸν τῶν ἀπάντων νοῦν κοσμικαῖς καὶ γεώδεσιν ἐπιθυμίαις, καὶ τοῖς τῆς σαρκὸς ἐκτόποις κινήμασιν ὑποφέρεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ γεγὼνός ἄνθρωπος, ἦτοι σὰρξ, κατὰ τὰς Γραφάς, κατήργηκε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί, καθέλιπε δὲ καὶ ἀρχαὶς καὶ ἐξουσίας, καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ κόσμου τούτου, λείαν ἡμῖν καὶ εὐδρομωτάτην ἀπέφηνε τὴν εἰς εὐσέβειαν ὁδὸν οὐδὲν ἔχουσαν τὸ ἀναντεῖν, ἢ καὶ ἡρμένον ὑψοῦ, οὐδὲν τὸ κοῖλον τὸ κάτω, ἀλλ' εἰς πεδία μάλλον ἐψιλωμένην. Πάντα τὰ σχολιὰ γεγόνασιν εἰς εὐθείαν. Καὶ οὐχὶ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ καθέλιπται, φησὶν, ἡ δόξα Κυρίου, καὶ ὁφεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, ὅτι Κύριος ἐλάλησε. Δόξαν δὲ φησὶν ὁφθῆσθαι, πῶς ἢ τίνα τρόπον; Ἦν μὲν γὰρ, καὶ ἔστιν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἅτε δὴ καὶ Θεὸς ὑπάρχων, καὶ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἀπορρήτως γεγεννημένος ἐν ταῖς τῆς θεότητος ὑπεροχαῖς ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας, ὁρῶν τε, καὶ κυριοτήτων καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ αὐτὸς ἔστιν ὁ τῆς δόξης Κύριος, ἐγνώκαμεν δὲ καὶ ἡμεῖς τὴν δόξαν αὐτοῦ, καίτοι πάλαι μὴ εἰδότες, ὅτε καθ' ἡμᾶς γενόμενος ἄνθρωπος οἰκονομικῶς ἔδειξεν ἑαυτὸν, ἰσοσθενῆ, καὶ ἰσοργόν, καὶ ἰσοκλεᾶ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, φέρων τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ κατορθῶν εὐκόλως τὰς θεοσημίας, ἐπιτιμῶν τῇ κτίσει, νεκροὺς ἀνίστας, καὶ τὰ ἕτερα δὲ τῶν θαυμάτων ἀμογητὶ κατορθῶν. Ὡφθη τοίνυν ἡ δόξα Κυρίου· τεθέσται δὲ καὶ πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, ὅλον δὲ ὅτι τοῦ Πατρὸς. Σωτήρα γὰρ ἡμῖν καὶ Λυτρωτὴν πέπομφεν ἐξ οὐρανοῦ τὸν Υἱόν. Τελειοῦντος γὰρ οὐδὲν τοῦ νόμου, καὶ τῶν ἐν τύποις θυσιῶν οὐκ ἔχουσάν τὸ δύνασθαι διασμήχειν ἁμαρτίας, ἐν Χριστῷ τελειούμεθα, καὶ ἀπάσης κηλίδος ἀπηλλαγμένοι, τῷ τῆς υἰοθεσίας τετιμήμεθα πνεύματι. Καὶ ἡ μὲν ἐπὶ τούτῳ χάρις, τό γε ἦκον εἰς τὸν τοῦ διασωζόντος σκοπόν, ἐπὶ πᾶσιν ἂν ἰοὶ σάρκα, τοῦτ' ἔστιν, ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους. Σάρκα γὰρ ἐν τούτοις τὸν ἄνθρωπον νοητέον. Εἰ δὲ δὴ φαίνοντό τινες τῆς σωτηρίας προφήτου λόγος. Ὁ γὰρ σκοπὸς τοῦ τιμήσαντος καὶ ῥάθυμον ἐξετάζεται. Προσεπάγει δὲ ἀναγκαίως ὡς

B **Φωνὴ λέγοντος· Βόησον. Καὶ εἶπα· Τί βοησῶ; Πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ἄνθρωπος χόρτου. Ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε· τὸ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα.**

D **Φωνὴ λέγοντος· Βόησον. Καὶ εἶπα· Τί βοησῶ; Πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ἄνθρωπος χόρτου. Ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσε· τὸ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα.**

Ὅτι μὴ ἐτέρως ἐξεστὶν ἰδεῖν τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ τοὺς ἀληθῶς ἐρωτῶντας αὐτοῦ, καὶ τυχεῖν αὐτοῦ γλιχομένους, πλὴν ὅτι μόνου τοῦ ἐλέσθαι φρονεῖν τε,

⁴⁸ Coloss. ii, 15. ⁴⁹ Luc. iii, 6. ⁵⁰ Ephes. i, 21.

καὶ δρᾶν τὰ αὐτῶν δοκοῦντα καὶ φίλα, καθίστησιν ἅναρτές. Δεῖ γάρ, οἶμαι, τοὺς ἐθέλοντας ἀγιοπρεπῶς πολιτεύεσθαι, καὶ τὴν εὐαγῆ, καὶ ἐξαίρετον ἐπανελέσθαι ζωὴν, καὶ τῆς ἐν Χριστῷ πολιτείας οἶδ' αἰνὰ στεφανοῦν ἀναδῆσθαι τὰ αὐχήματα, παρ' οὐδὲν μὲν ποιῆσθαι τὸν ἐν τῷδε τῷ βίῳ περισπασμὸν, δόξαν δὲ τὴν ἐν ἀνθρώποις, καὶ πρόσκαιρον, ὡς ἀπωπτάτω ῥίπτειν, ἡγεῖσθαι τε κατὰ ἀλήθειαν χόρτω καὶ πόαι· ὡμοιωθῆναι τὰ ἀνθρώπινα, ἔχειν τε εἰς νοῦν καὶ καρδίαν τὸ τοῦ Θεοῦ ῥῆμα, τοῦ· ἔστι, τὸν ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς Λόγον. Κατοικεῖ γάρ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ τῆς πίστεως, καὶ τὸ θεῖον αὐτοῦ Πνεῦμα καταπλουτήσαντες, αὐτὸν ἔχομεν ἐν ἑαυτοῖς. Ἀξιόκτιστον γὰρ τὸ χρημᾶ ἔστι, καὶ τῆς εἰς αἰῶνα πρόξενον ζωῆς. Διαμένων γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ζῶν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος διατηρεῖ, καὶ ζωοποιεῖ. Εἰ δὲ δὴ βούλομαι τις τὸ τοῦ Θεοῦ ῥῆμα νοεῖν τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ· φανερὸν ὅτι καὶ τοῦτο ἔστιν οὐ μετρίως ὀνησιφόρον. Διατηρεῖ γὰρ καὶ αὐτὸ τοὺς κατορθοῦντας αὐτὸ πρὸς μακραίωνα βίον· κατὰ γε τὸ παρ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένον· « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἐάν τις τὴν λόγον μου τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ ἴδῃ εἰς τὸν αἰῶνα. »

Ἐπ' ὅρος ὑψηλὸν ἀνδρῶν, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών, ὑψώσῃ τῇ ἰσχύϊ τὴν φωνήν σου, ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἱερουσαλήμ· ὑψώσατε, μὴ φοβεῖσθε· εἰπὼν ταῖς πόλεσιν Ἰουδα· Ἰδοὺ ὁ Θεοδύμων, Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, καὶ ὁ βραχίον μετὰ κυρείας. Ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔργον ἐναντίον αὐτοῦ. Ὡς ποιμὴν ποιμαρεῖ τὸ ποιμνίον αὐτοῦ, καὶ τῷ βραχίονι αὐτοῦ συναξει ἄρνας, καὶ ἐν γαστρὶ ἔχουσας παρακαλέσει.

Τοῖς τὸ θεῖον καὶ σωτήριον ἱεουργοῦσι κήρυγμα, τῇ δὲ τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις καὶ εὐαγγελισταῖς, ἡ καὶ ἀπαξιαπλῶς τοῖς κατὰ καιροὺς τῶν λογικῶν ποιμνίων προσεσηκόσι, καὶ μυσταγωγικῶν ἔχουσι τὸ ἐπιτηδεύμα, τίνα δὴ τρέπον εἰς φιλόδοξον, καὶ διαβόητοι, καὶ τῆς ἀνωτάτω δόξης ἐπίμεστοι διαδεδίχοντο ἐν τούτοις. Οὐ γάρ τοι προσήκει, φησὶν, εὐαγγελιζόμενον τοῖς ἀπανταχοῦ τὴν δόξαν καὶ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ περιδεῶς, καὶ ὑπεσταλμένως, καὶ λανθάνειν σπουδάζοντα τοῦτο δρᾶν· ἀλλ' ὅσον ὑψοῦ γεγονότας, καὶ ἅπασιν ὀρωμένους, καὶ ἐν πολλῇ παρρησίᾳ καθάπερ ἐν δρεὶ πηδῆσαντας διαπρυσίῳ τρόπον τινὰ κεχρησθαι φωνῇ, καὶ δειματός ἐλευθέρᾳ. Ὁ δὲ καὶ ὑπάρξει σφίσιν, αὐτοὶ οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ λιπαροῦντες, ἔφασκον πρὸς τὸν τῶν δλων κρατοῦντα Θεόν· Καὶ νῦν, Κύριε, ἐπίβη ἐπὶ τὰς ἀπειλάς αὐτῶν, δῆλον δὲ ὅτι τῶν Ἰουδαίων, καὶ δὲ τοῖς δούλοις σου μετὰ παρρησίας λαλεῖν τὸν λόγον σου. Ὑψώσατε τοίνυν, μὴ φοβεῖσθε, φησὶν. Ἀπαγγέλλετε ταῖς πόλεσιν Ἰουδα, Ὁ Θεὸς ὑμῶν, Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, καὶ ὁ βραχίον μετὰ κυρείας. Τὸ δὲ Ἰδοὺ προστιθεῖς, οὐκ εἰς μήκος ἢ τῆς ἀφίξεως ἀνατείνεσθαι τὴν ἐλπίδα, ἀλλ' ὅσον οὐδέπω, καὶ μετὰ βραχὺ παρσόμενον, μάλλον δὲ καὶ ἀγγιζόμενον ἤδη πως γεγονότα τὸν Αὐτρωτὴν

sunt, et sentire velint et agere. Oportet namque eos, qui more sanctorum versari et sinceram praeclaramque eligere vitam, et conversationis Christianae insignia tanquam coronam quamdam sibi redimire volunt, occupationem turbasque quae in vita accidunt contemnere, gloriamque humanam et temporariam quam longissime projicere, vereque existimare, humana, feno et herbis esse similia, animoque et corde habere Dei verbum, id est, ex Deo et Patre Sermonem. Habitat enim in cordibus nostris per fidem, et divino ejus Spiritu ditati, ipsum in nobis ipsis habemus⁸⁰. Est enim res possessione digna, et aeternae vitae procuratrix. **508** Permanet enim in aeternum, et vivens Dei Sermo conservat et vivificat. Si quis autem velit intelligere verbum Dei, ejus praeceptum, et hoc quoque dicimus non mediocrem afferre utilitatem. Conservat enim et illud eos qui recte obeunt, ad vitam beatam, juxta ipsius Servatoris dictum: « Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum custodierit, mortem non videbit in aeternum⁸¹. »

VERS. 9-11. *Montem excelsum conscende, qui evangelizas Sion, exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem, exaltate, nolite timere; die civitatibus Judae: Ecce Deus vester, ecce Dominus cum fortitudine venit, et brachium cum dominatione. Ecce merces ejus cum eo, et opus in conspectu ejus. Ut pastor pascet gregem suum, et brachio suo congregabit agnos, et praegnantem consolabitur.*

Ostendit hisce verbis divinam et salutarem praedicationem ministrantibus, sanctis, inquam, apostolis et evangelistis, vel etiam, ut semel dicam, his qui temporum successu gregibus praeditis ratione praeficerentur, et sacrorum mysteriorum curam haberent, quemadmodum Dei amantes, et celebres et pleni summæ gloriæ esse possint. Non enim decet, inquit, qui evangelizant omnibus, undique gloriam et salutem Dei, timide et subnisse id facere, quasi qui latere studeant, sed tanquam in excelso positos, et omnibus conspicuos, et magna libertate tanquam in monte exsultantes, clara quodammodo voce, quæ aures penetret uti, et quæ sit metu libera. Quod ut sibi adesset, divini discipuli precabantur, dicentes universorum dominatori Deo: Et nunc, Domine, inspicere minas eorum, videlicet Judaeorum, et da servis tuis cum fiducia libere loqui sermonem tuum. Tollite igitur, et nolite timere, inquit. Annuntiate civitatibus Judae: Deus vester, ecce Dominus cum fortitudine venit, et brachium cum dominatione. Cum adjicit illud: Ecce, non in longinquum sinit adventus spei extendi, sed mox et brevi adfuturum, imo jam prope in foribus esse Redemptorem ostendit. Nam jubet eos manum vel-

⁸⁰ Ephes. iii, 17. ⁸¹ Joan. viii, 51.

ut extendere, et digito eum qui prænuntiatus est, A
indicare. Quod autem non ut unus sanctorum pro-
phetarum, nec instar supplicum futurus sit, **509**
sed auctoritate Domini, et potentia, et dominatione
Deo convenienti præditus, palam ostendit, cum
dixit: Cum fortitudine venit, et brachium cum
dominatione. Nam divini prophetæ, ut quædam fi-
erent a Deo, et essent suo populo rogabant. At
universorum Servator et Dominus, non preces fun-
dens, non precario accipiens quidpiam aut dans,
sed ut vere Filius, paterna bona, cum dignitate li-
bero convenienti, credentibus in se distribuit, om-
niaque et potestate et arbitrio suo est operatus.
Quod autem dispensationis hoc mysterium non es-
set infructuosum ei, qui propter nos noster factus
est, et crucem sustinuit, et in ea mortem, ostendit
dicens: « Ecce merces cum eo, et opus coram eo, » et
mercedem nominat, fructum ex eo quod secundum
carneam mortuus sit. Dixit enim: « Amen, amen
dico vobis, nisi granum frumenti quod in terram
cecidit moriatur, ipsum solum manet. Si moriatur,
plus fructus fert¹¹. » Et rursus: « Si exaltatus
fuero et terra, omnes traham ad meipsum¹². »
Quemadmodum enim Paulus inquit: « Subivit cru-
cem, contempto pudore. Quare et Deus illum eve-
xit, et donavit ei nomen supra omne nomen, ut
in nomine Jesu Christi omne genu flectatur, cœ-
lestium, terrestrium et subterraneorum, et omnis
lingua confiteatur, quod Dominus Jesus Christus
sit ad gloriam Dei Patris¹³; » hoc etiam cum
præcivisset divinus David spiritu, psallit, et inquit
ad eum: « Omnes gentes quas fecisti venient, et
adorabunt in conspectu tuo, Domine¹⁴. » Itaque
non caret mercede, nec infructuosa est hæc dispen-
satio. At secuti sunt et quasi ob oculos pascentis
fuerunt greges sui: et ante oculos ejus qui bra-
chio suo, id est fortitudine, agnos colligit. Nam
credentes in ipsum, ut nuper genitæ et recens
natæ oves, ad novitatem vitæ instaurati sunt, con-
secuti videlicet regenerationem e supernis, et per
Spiritus. Itaque primum quidem hoc illud ratio-
nale appetunt, educati infantum more, sed excre-
scunt in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Pa-
sti sunt ergo agni, et quædam fetæ seu prægnantes
consolationem acceperunt. Agni enim quasi modo
nati et modo orti, intelligi merito possunt gentiles.
Prægnantes seu uterum gerentes, dicere, possit quis
eos, **510** puto, qui suum sermonem jam partu-
riunt, velut ex legis doctrina ac prophetarum præ-
dicationibus. Servavit enim Christus non solum
gentiles, sed etiam prognatos sanguine Israelitico,
ad quos etiam dicit se missum esse potissimum.
Ili etiam consolationem acceperunt, dum exactam
cognitionem hujus mysterii occurrentem quasi et
oblatam sibi, fide confirmarent.

VERS. 12-14. *Quis mensus est manu aquam, et*

διαδεικνυσι. Χεῖρα γὰρ ὡς περ προτείνειν αὐτοὺς
προστέταχε, καὶ δακτύλῳ φανεροῦν τὸν προφηγε-
μένον. Ὅτι δὲ οὐ καὶ ἓνα τῶν ἁγίων προφητῶν
οὔτε μὴν ἐν μέτροις ἔσται τοῖς ἰκέταις, ἀλλ' ἐν
ἐξουσίᾳ δεσποτικῇ, καὶ ἐν δυνάμει τε καὶ κυριότητι
τῇ θεοπρεπεστάτῃ, διεσάφησεν εἰπὼν, « Μετὰ ἰσχύος
ἐρχεται, καὶ βραχίων μετὰ κυρελας. » Οἱ μὲν γὰρ
θεσπέσιοι προφῆται γενέσθαι τινὰ παρὰ θεοῦ, καὶ
μὴν καὶ ὑπάρχειν τοῖς ὑπὸ χεῖρα λαοῖς παρεκάλουν.
Ὁ δὲ γε τῶν ὄλων Σωτὴρ καὶ Κύριος, οὐ προτευ-
χὴν ἀνατείνων, οὔτε μὴν ἐξ αἰτήσεώς τι δεχόμενος,
καὶ διδοὺς, ἀλλ' ὡς Υἱὸς ἀληθῶς, τὰ ἐκ Πατρὸς ἀγαθὰ
μετὰ τῆς ἐλευθέρου προποῦσης ἀξίας διανεμένηκε
τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν, εἰργάζετο δὲ πάντα δυ-
νάμει τε ἰδίᾳ χρώμενος, καὶ μέντοι καὶ ἐξουσίᾳ.
B Ὅτι δὲ τῆς οἰκονομίας τὸ μυστήριον οὐκ ἄκαρπον
ἔσται τῷ καὶ ἡμᾶς γενομένῳ, καὶ σταυρὸν ὑπομεί-
ναντι, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ θάνατον, διαδείκνυσι λέγων·
« Ἰδοὺ ὁ μισθὸς μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔργον ἐναντίον
αὐτοῦ, » καὶ μισθὸν ὀνομάζει τὸν ἐκ τοῦ κατὰ σάρκα
τεθνάναι καρπὸν. Ἐφη γὰρ, ὅτι « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν,
ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ,
αὐτὸς μόνος μένει. Ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, καρπὸν πλείονα
φύει. » Καὶ πάλιν· « Ἐὰν ὕψωθῶ ἐκ γῆς, πάντα
ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν. » Ὡς γὰρ ὁ Παῦλος φησιν·
« Ὑπέμεινε σταυρὸν αἰσχυρῆς καταφρονήσας. Διὸ
καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ
δνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα· ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι
Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ, ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων.
C καὶ καταχθονίων· καὶ πᾶσα γλῶσσα ἑξομολογήσεται
ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. » τοῦτο
καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ προσγενναῶς ἐν πνεύματι
ψάλλει καὶ φησι πρὸς αὐτόν· « Πάντα τὰ ἔθνη ὅσα
ἐποίησας ἤξουσιν, καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου.
Κύριε. » Οὐκοῦν οὐκ ἄμισθος οὐδὲ ἄκαρπος ἡ οἰκο-
νομία. Ἠκολούθησε δὲ καὶ γέγονεν ὡς περ ἐν ὀφθαλ-
μοῖς αὐτοῦ ποιμαίνοντος τὰ ἑαυτοῦ ποιμνία, καὶ τῷ
βραχίονι αὐτοῦ, τοῦτ' ἔστι, τῇ ἰσχύϊ συλλέγοντος
ἀρνας. Οἱ γὰρ πιστεύσαντες εἰς αὐτὸν ὡς ἀρτιγενῆ,
καὶ νεογνὰ πρόβατα πρὸς καινότητα ζωῆς ἀνεκτί-
σθησαν, λαχόντα δηλονότι τὴν ἀνωθεν, καὶ διὰ τοῦ
Πνεύματος ἀναγέννησιν. Τοιγάρτοι τὸ λογικὸν ἐπιπο-
θοῦσι γάλα τρεφόμενα μὲν νηπιόπρεπῶς ἐν ἀρχαῖς,
ἀναβαίνοντα δὲ, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώ-
ματος τοῦ Χριστοῦ. Οὐκοῦν ἐποϊμάνθησαν μὲν οἱ
D ἀρνες, παρακέκληνται δὲ καὶ κυοφοροῦσαι τινας,
ἥτοι ἐν γαστρὶ ἔχουσαι. Ἀρνες μὲν γὰρ ὡς περ ἀρτι-
φανεῖς, καὶ ἀρτιτόκοι νοεῖν· ἂν εἰκότως οἱ ἐξ ἐθνῶν.
Ἐχούσας γε μὴν ἐν γαστρὶ φαίη τις ἂν τοὺς ἤδη τὸν
ἐπ' αὐτῷ λόγον ὠδίνοντας, ὡς ἀπὸ γε τῶν νομικῶν
διδασμάτων, προφητικῶν κηρυγμάτων. Σέσωκε γὰρ
ὁ Χριστὸς, οὐχὶ δὴ μόνους τοὺς ἐξ ἐθνῶν, ἀλλὰ γὰρ
καὶ τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, πρὸς οὓς δὴ μάλιστα,
καὶ ἀπεστάλθαι φησὶν, οἳ καὶ παρακέκληνται βε-
βαιούντες τῇ πίστει τὴν προσδραμοῦσαν ἐν αὐτοῖς
τοῦ μυστηρίου γινώσκειν ἀκριβῆ.

Τίς ἐμέτρησε τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανόν.

¹¹ Joan. xii, 24, 25. ¹² ibid. 35. ¹³ Philipp. ii, 10, 11. ¹⁴ Psal. lxxv, 9.

τὴν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί; *Τίς ἔσθησε τὰ ὄρη σταθμῷ, καὶ τὰς νάπυς ζυγῷ; Τίς ἔγνω νοῦν Κυρίου, καὶ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο, ὃς συμβιδάσκει αὐτόν; Ἡ πρὸς τίνα συνεβουλεύσατο, καὶ συνέβιθασεν αὐτόν; Ἡ τίς ἔδειξεν αὐτῷ κρίσιν; ἢ ὁδὸν συνέσεως τίς ἔδειξεν αὐτῷ;*

Διὰ τῶν ἀνεφίκτων τε καὶ ἀμηχάνων ἁπασιν ἀνθρώποις, μᾶλλον δὲ τάχα πού, καὶ ταῖς ἄνω, καὶ ἐν οὐρανῷ δυνάμεσι πειράται δεικνύειν τῆς ἐν Θεῷ σοφίας τὸ ὑπερτενές τε καὶ ἀκατάληπτον. Τεθαύμασται γὰρ τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν ἀπορρήτοις ὁρᾶται λόγοις τῆς οἰκονομίας ὁ λόγος. Καὶ μοι δοκεῖ ταῖς τοῦ Παύλου φωναῖς ἐπὶ καιροῦ κεχρημένον εἰπεῖν· «Ὁ βάθος πλούτου, καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου;» Ἡ οὐκ ἀδελφὰ τοῖς προκειμένοις ταυτὶ, φαίη τις ἂν καὶ μάλα εἰκότως; Βαθὺ γὰρ βάθος, καὶ ἀκατάληπτον τὸ ἐν τοῖς θεοῖς σκέμμασι διαφαίνεται. Καὶ ὥσπερ ἐστὶν ἀνεπιτήδευτον παντελῶς καὶ ἀμηχανον ἀνθρωπείᾳ χειρὶ σύμπαν μετρεῖσθαι τὸ ὕδωρ, καὶ σπιθμῇ τὸν οὐρανὸν, καὶ ἅπασαν δὲ τὴν γῆν δρακί, καὶ σταθμῷ, καὶ ζυγῷ τὴν τῶν ὀρῶν ὅλην ὅση τίς ἐστι γενέσθαι καταφανῇ, κατὰ τὸν Ἰσὺν τουτοῦ τρόπον, οὐκ ἂν τις καταλάβῃ τὸν νοῦν Κυρίου. Καὶ πιστώσεται λέγων αὐτὸς δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· «Οὐ γὰρ εἰσιν αἱ ὁδοὶ μου ὥσπερ αἱ ὁδοὶ ὑμῶν, ἀλλ' ὡς ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς, οὕτως ἀπέχουσιν αἱ ὁδοὶ μου ἀπὸ τῶν ὁδῶν ὑμῶν, καὶ τὰ διανοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς διανοίας μου.» **C** Ποίου γὰρ, φησὶν, ἔδειξθην ποτὲ τοῦ συμβουλευόντος ἢ συμβιδάσκοντος, ἢ δεικνύοντος αὐτῷ κρίσιν, τοῦτ' ἐστὶν, τὴν δικαιοσύνην, ἥτοι δικαιοχρίσταν, ἢ συνέσεως ὁδόν. Εἰ γὰρ αὐτόχρημα σοφία τυγχάνει, καὶ αὐτὸς σοφοὶ πάντα νοῦν, καὶ φωτὸς ἐστὶ τοῦ κατὰ σύνεσιν τῇ λογικῇ κρίσει χορηγός· πῶς ἂν ἐτέρου δεοῖτ' ἂν, ἢ κατὰ τίνα τρόπον ὅπερ ἂν βουλευσάιτο, διαμυμήσαιντ' ἂν τις; Ὅτι δὲ ἐντεῦθεν ὀφελος μέγα τοῖς ἀκρωμένοις ὁ προφήτης ἐνεργάζεται. Ἡδὲ γὰρ τινες τῶν ἀπίστων ἐτι κατατολμῶσι λέγειν· Τί γὰρ ἔδει καθ' ἡμᾶς γενέσθαι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ σαρκὸς ἀνέχεσθαι, καὶ ῥύπον τὸν ἐξ αὐτῆς, διασῶσαι θελήσαντα τοὺς ἐπὶ γῆς, καίτοι κατανεύσαι φησι χαλεπὸν οὐδὲν ὡς Θεὸς κατορθῶσαι τε τὸ δοκοῦν. Εἴτα πῶς οὐκ εἰκὴ γέγονεν ἄνθρωπος; Καὶ δι' ἐκτόπων ἐννοιῶν περιστάντες ἀνοσίως εἰς τὸ ἀκαλλῆς τὴν οἰκονομίαν, τῇ τοῦ μυστηρίου μάχονταί· δόξη. Ἀνακόπτεται τοίνυν αὐτῶν τὰς ἀσυνέτους κενοδουλίας ὁ προφήτης ἐν τοῦτοιοῖς· καὶ ἀκατάληπτον εἶναι φησι τὴν ἐν Θεῷ σοφίαν, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ νοῦν, εἰ καὶ ἐστὶν αὐτόχρημα σοφία καὶ νοῦς ὁ ὑπερτάτω τε καὶ ἀκραιφνέστατος, ἔνα λοιπὸν καὶ ἀπαράδεκτος ἦν, μᾶλλον δ' ἂν γελῶτο δικαίως τῶν ἀπίστων ὁ λόγος, ἐπιτιμῶν, οὐκ οἷδ' ὅπως, τῇ μετὰ σαρκὸς οἰκονομίᾳ τοῦ Μονογενοῦς οὐκ εἴ γενομένη τετολμηκότων. Δοκεῖ δὲ τισὶ· Τίς ἐμέ- **κρησε** τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ,

A *cælum palmo, et omnem terram pugno? Quis appendit montes pondere, et rupes statera? Quis cognovit mentem Domini, et quis consiliarius ejus fuit, qui instruet eum? Aut quem consuluit, et instruxit eum? Aut quis ostendit ei judicium? aut viam intelligentiæ quis monstravit?*

Ex his quæ nullus mortalium assequi potest et præstare, imo fortassis nec supernæ cœlestesque potestates, conatur ostendere præstantem et incomprehensam vim divinæ sapientiæ. Admirabile est enim Christi mysterium, et inter arcana recensetur hic sermo de providentia et dispensatione. Et mihi videtur tempestive utendum Pauli verbis: «O profunditatem divitiarum, et sapientiæ, et cognitionis **B** Dei! quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et impervestigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit mentem Domini? » Annon hæc licet merito dicere cognata esse his quæ proponuntur? Alta enim est profunditas, et incomprehensa videtur divinarum rerum consideratio. Et quemadmodum nullo studio, nulla arte fieri potest ut humana quis manu universam aquam, et palmo cælum, omnemque terram pugno metiatur, et pondere ac statera montium tractum quantum sit perviderit: ad eundem plane modum nemo poterit mentem Domini comprehendere. Huic rei faciet ipse fidem, cum ait per quemdam e sanctis prophetis: «Non enim sunt viæ meæ ut viæ vestræ, sed ut distat cælum a terra, sic distant viæ meæ a viis vestris, et cogitationes vestræ a cogitatione mea.» **C** Quo enim egebam, inquit, consulente, aut instruente, aut ostendente judicium, id est, justitiam, vel justum iudicium, vel intelligentiæ viam? Si enim reipsa sapientia sit, et ipse omnem mentem reddat sapientem, si et lucem intelligentiæ, creaturæ rationi participi subministret, qui opus habeat alio? **511** vel quomodo possit reprehendere quispiam, quod ille capit, consilium? Quantam igitur utilitatem hinc auditoribus propheta comparat! Jam enim quidam infideles audent etiamnum dicere: Quid enim oportebat Dei Verbum more nostro nasci, et carnem induere ejusque sordes, ut terræ incolæ servaret: quandoquidem nihil sit ipsi, ut ait, difficile annuere, et possit quod **D** vult, ut Deus, perficere? Deinde annon frustra factus est homo? Ita dum monstrosis sententiis hanc dispensationem impie deformant ac dedecorant, mysterii gloriæ ac majestati repugnant. Amputat igitur propheta his verbis stultas ac inanes cogitationes, et comprehendi non posse dicit divinam sapientiam, ac mentem, quamvis sit revera sapientia ipsa ac mens, summa et sinceriasima, ita ut deinceps non sit probabilis, imo ridicula sit jure, infidelium oratio, qui ausi sunt, nescio quomodo, dispensationem Unigeniti in carne tanquam non recte factam calumniari. Placet autem quibusdam illud: Quis mensus est manu aquam, et cælum

¹¹ Rom. xi, 33. ¹² Isa. lv, 8 10.

palmo, et quæ sequuntur, accommodare omnium A dominatori Deo, ut qui possit et aquam metiri, et cælum et terram, et montes et rupes, et omnium etiam inaccessorum cognitionem habeat, et omne quod factum est apprehendat, et quidquid est in creaturis, magnum, tumidum, immensum, et multum, nihil existimet⁶⁶. Hoc si quis velit intelligere, nihil offendet.

TOMUS V.

VERS. 15-21. Si omnes gentes velut stilla e situla, et velut momentum stateræ reputatæ sunt, et quasi saliva reputabuntur. Libanus quoque non sufficit ad combustionem, et omnia quadrupedia non sufficiunt ad holocaustum, et omnes gentes nihil sunt, et quasi nihil reputatæ sunt. Cum quo comparastis Dominum? cui similitudini assimilastis eum? Nunquid imaginem fecit faber, aut auri fusor conflans aurum, inauravit eam? Lignum enim 512 quod non putrescit eligit faber, et sapienter quærit quomodo statuat eam imaginem, ut non moveatur. Nonne scielis? nonne audietis? annon annuntiatum est ab initio vobis? nonne cognovistis fundamenta terræ?

Dispensationem ac ministerium Unigeniti in carne propheticus sermo nobis commemoravit, et abunde admiratus est arcanam sapientiam, qua etiam servati sumus, et natura ac vere Dominum agnoscentes, gratia ipsius digni habiti sumus, congregati, velut agni, brachio ipsius, et illi subditi tanquam pastori optimo: posuit enim animam pro ovibus suis. Et cum fieri non posse ostenderit ut ejus mentem perspiciamus et emetiamur, confessusque fuerit eum esse summam sapientiam, et supra omnia: introducit necessario eum ad gentes, sive ad eos qui creaturam supra Creatorem adorant, sermones habentem, et ab inveterato, et a majoribus et a patribus tradito errore abducentem, et ad meliora traducentem, et ad cognitionem dignam hominibus reducentem. Demonstrat ergo Dei omnium dominatoris immensam præstantiam, et magnificentiam ipsius excellentem dignitatem, omniaque præ illo exigua esse, et perinde ac nihil haberi: quantum quidem, inquam, attinet ad potentiam et gloriam ipsius celsitudinem. Hinc ait: Siquidem omnes gentes ut stilla e situla, et ut momentum stateræ reputatæ sunt, et ut saliva reputabuntur⁶⁷. Exigua namque sunt hæc, et nullius omnino pretii. Nam quid est stilla una decidens e situla? Quid momentum stateræ, redigens ad æquabilitatem id quod videtur esse minus? Aut quid saliva, id est, sputum humanum? Sed nec suffecerit, inquit, ei Libanus ad combustionem, vel in holocaustum omnia quadrupedia⁶⁸. Sunt enim plane contemptibilia ejusmodi: et si omnia ad holocaustum adducantur ei, etiam illa præ divina ma-

καὶ τὰ ἐξῆς, ἐφαρμόττειν τῷ πάντων κρατοῦντι Θεῷ, ὡς δυναμένῳ καὶ ὕδωρ ἐκμετρεῖν, οὐρανὸν τε καὶ γῆν, ὄρη τε καὶ νάπας, καὶ πάντων ἀπαξιαπλῶς ἔχοντι γνῶσιν, καὶ τῶν ἀνεφίκτων, καταδραττομένων τε παντὸς τοῦ γεγονότος, καὶ ὡς οὐδὲν ἔχοντι τὰ ἐν μεγέθει τε καὶ ὀγκῷ τοσοῦτῃ τῶν κτισμάτων καὶ τὰ ἐν ἀμετρήτῃ πληθύνει νοούμενα. Τό γε δὴ χρῆναι νοεῖν οὕτως εἰ γὰρ τις ἔλοιτο, τυχὸν ἀδικήσειεν ἂν οὐδέν.

TOMOS E'.

Εἰ πάντα τὰ ἔθνη ὡς σταγὼν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς ῥοπὴ ζυγοῦ ἐλογίσθησαν, καὶ ὡς σίελος λογισθήσεται; Ὁ δὲ Αἰθιοπὸς οὐκ ἱκανὸς εἰς καὶ σιν, καὶ πάντα τὰ τετράποδα οὐκ ἱκανὰ εἰς ὀλοκάρπωσιν, καὶ πάντα τὰ ἔθνη εἰς οὐδὲν εἰσι, καὶ ὡς οὐδὲν ἐλογίσθησαν. Τίτι ὁμοιώσατε Κύριον, καὶ τίτι ὁμοιώματι ὁμοιώσατε αὐτόν; Μὴ εἰκόνο ἐποίησε τέκτων, ἢ χρυσοκόμος χωνεύσας χρυσίον περιεχύρῳσεν αὐτόν; Εὐλὼν γὰρ ἀσχητόν ἐκλέγεται τέκτων, καὶ σφοδρῶς ζητεῖ πῶς στήσει αὐτοῦ εἰκόνα, ἵνα μὴ σαλευθῇ. Οὐ γινώσκεσθε; οὐκ ἀκούετε; οὐκ ἀνηγγέλη ἐξ ἀρχῆς ὑμῖν; οὐκ ἔγνωτε τὰ θεμέλια τῆς γῆς;

Τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τοῦ Μονογενοῦς ὁ προφητικὸς ἡμῖν διαμνημονεύσας λόγος, καὶ ἀποχρώντως καταθαυμάσας τὴν ἀπόρρητον σοφίαν, δι' ἧς καὶ σῶσάμεθα, καὶ τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς Δεσπότην ἐπεγνωκότες, τῆς παρ' αὐτοῦ χάριτος ἡξιώμεθα, συναγγεργεμένοι μὲν ὡς ἄνθρωποι τῷ βραχίονι αὐτοῦ, γεγονότες δὲ καὶ ὑπ' αὐτῷ καθάπερ ὑπὸ ποιμένι τῷ λίαν ἀγαθῷ. πέθεικε γὰρ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν ἑαυτοῦ προβάτων. Καὶ μὴν καὶ ἀνεφίκτον ἀποφῆνας τοῦ δύνασθαι καταδεῖν, ἦγον ἀναμετρήσαι τυχὸν τὸν νοῦν, σοφίαν τε τὴν ἀνωτάτω καὶ πάντων ἐπέκεινα διωμολογηκώς αὐτὸν, εἰσχεχόμενον ἀναγκαίως τὸν πρὸς γε τοὺς ἐξ ἔθνων, ἦγον ἐτι προσκυνοῦντας τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, ποιούμενον λόγους, καὶ ἀποκομίζοντα μὲν τῆς ἀρχαίας, καὶ προγονικῆς, καὶ πατροπαράδοτου πλάνης, μεθιστάντα δὲ πρὸς τὰ βελτίω καὶ πρὸς γνῶσιν ἀνακομίζοντα τὴν ἀνθρωποπρεπῆ. Καταβεῖκνυσι τοίνυν τοῦ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ τὴν ἀμέτρητον ὑπεροχὴν, καὶ τῆς ἐνοούσης αὐτῷ μεγαλοπρεπείας τὸ ὑπερπερὲς ἀξίωμα, καὶ ὅτι πάντα αὐτῷ σμικρὰ, καὶ ἐν ἴσῳ τοῦ μηδενὸς καταλογισθεῖεν ἂν ὡς πρὸς γε, φημί, τῆς ἐνοούσης αὐτῷ δυνάμεως τε καὶ δόξης τὸ ὑπερτενές. Ταῦτητι δὲ φησιν· Εἰ πάντα τὰ ἔθνη ὡς σταγὼν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς ῥοπὴ ζυγοῦ ἐλογίσθησαν, καὶ ὡς σίελος λογισθήσονται. Μικρὰ δὲ ταῦτα καὶ τοῦ μηδενὸς ἄξια παντελῶς. Τί γὰρ μία καταπερομένη σταγὼν ἀπὸ κάδου; Τί δ' ἂν εἴη καὶ ζυγοῦ ῥοπὴ, πρὸς ἰσότητά φέρουσα τὸ ἡττηθῆναι δοκοῦν; Τί δὲ καὶ σίελος, τοῦτ' ἐστι, πτύσμα τὸ ἀνθρώπινον; Ἄλλ' οὐδὲν ἀρκέσειεν αὐτῷ, φησὶν, ὁ Αἰθιοπὸς εἰς καὶ σιν, ἢ εἰς ὀλοκάρπωσιν πάντα τὰ τετράποδα. Εὐκαταφρόνῃτα δὲ τὰ τοιαῦτα παντελῶς· καὶ εἰ πάντα προσκομίζοιτο πρὸς ὀλοκάρπωσιν αὐτῷ,

⁶⁶ Isa. XL, 12 seqq. ⁶⁷ Ibid., 15. ⁶⁸ Ibid., 16.

καὶ αὐτὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ἐρρίφθη κατόπιν. Καὶ εἰ πάντα τὰ ἔθνη, φησὶν, ὡς οὐδὲν εἰσιν, καὶ ὡς οὐδὲν ἐλογίσθησαν, τίνι ὁμοιωμάτι ὁμοιωσάτε αὐτόν; Τί γὰρ ἔσται τὸ εἰκὸς αὐτῶ, καὶ ἰσοστατοῦν, ἢ εἰς φύσιν, ἢ εἰς ὀλκὴν, ἢ καὶ εἰς εὐκλείας λόγον; Ἄρα γὰρ μὴ τέκτονος τέχναις, καὶ ξυλουργοῦ ἐμπειρίαις; Ἄρα χρυσοχῶν, ἢ καὶ ὡς ἐν εἰκόνι μεμόρφωται πρὸς ὅτιον τῶν κτισμάτων; ἤγουν ἐποίηθη, φησὶν, ἀνδραιοὶδὲς ἀγαλμα; Οὐ μενοῦν. Οὐ γὰρ ἂν γένοιτό τι τὸ ἴσον αὐτῶ. Θεὸς γὰρ ὑπάρχων φύσει, καὶ κατ' αὐτὸν οὐκ ὄντος ἐτέρου, πάντα πᾶσι πάντως καὶ ὑπερκεῖσται. Ἀποφῆνας δὴ οὖν παντὸς ἐπέκεινα τοῦ πεποιημένου καὶ κεκλημένου πρὸς γένεσιν, διαγελά μετὰ τοῦτο τὴν εἰδῶλον ποιήσιν, καὶ φησιν, ὅτι ἔξυλον ἀσηπτον ἐκλέγεται τέκτων, καὶ σοφῶς ζητεῖ, πῶς στήσῃ αὐτοῦ εἰκόνα, ἵνα μὴ σαλευῖται· ὥστε τῆς τοῦ τέκτονος ἐμπειρίας εἴη ἂν, τὸ, τοῖς πλανωμένοις κατὰ γε τὸ μέτρον τῆς ἐνοῦσης συνέσεως αὐτῶ, κατασκευάσαι θεὸν κατὰ τὸ αὐτοῖς δοκοῦν, καὶ διὰ πλείστης ἀσφαλείας ἐπικουρούμενον, ἵνα μὴ σαλευῖται καὶ συνθραύηται πᾶσι. Ἦσαν οὖν ἄρα θεῶν ἐν σπάνει, οἱ τῶν εἰδῶλων προσκυνηταί, τεκτονικῆς ἐμπειρίας οὐκ οὐδὲς ἐπὶ τῆς γῆς· ἀλλ' οὐδ' ἂν ἐσώζοντο τὰ γεγονότα χειροποίητα, εἰ μὴ σοφῶς ἐζήτησεν ὁ τεχνουργός· τὰ δὲ ὧν ἂν ἐστάναι δύναιντο, καὶ ἀκλόνητον ἔχειν τὴν ἔδραν. Φαίη δ' ἂν, οἶμαι, τίς, καὶ σφόδρα εἰκότως τὸ διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ· «Τὰ εἰδῶλα τῶν ἔθνων ἀργύριον, καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων.» Προσεπάγει δὲ τοῦτοίς· «Ὅμοιοι αὐτῶν γένοιντο πάντες οἱ ποιοῦντες αὐτά, καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς.» Διαγελάσας τοῖσιν τὴν εἰδῶλων κατασκευὴν, μεθίστησι τὸν λόγον ὡς ἐντροπὴν τε καὶ ἐπανόρθωσιν τῶν πεπλανημένων, καὶ ἀπροφάσιστον αὐτοῖς τὸ ἐπὶ τοῦτῃ πλημμελεῖς ἀποφαίνει λέγων· Οὐ γινώσεσθε; οὐκ ἀκούσεσθε; ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἔγνωτε; οὐκ ἤκούσατε; οὐκ ἀνηγγέλη ἐξ ἀρχῆς ὁμῖν; οὐκ ἔγνωτε τὰ θεμέλια τῆς γῆς; Θεμέλια δὲ τῆς γῆς τελευταῖά τε καὶ ἄκρα φησὶν αὐτῆς. Ἐγνωτε δὴ οὖν, φησὶν, οἱ ἐκ περάτων εἰς πέρατα. Ἰκούσατε, καὶ ἀνηγγέλη ὁμῖν ἐξ ἀρχῆς. Ἀνηγγέλη δὲ τί; «Ὅτι Θεὸς μὲν ὁ φύσει καὶ ἀληθῶς, εἰς γέ ἐστι καὶ μόνος· ἔξυλα δὲ καὶ λίθοι, καὶ ἕτερον οὐδὲν, τὰ δὲ ἀνθρώπων ἡμῖν εἰς Θεοὺς τεχνουργούμενα. Οὐ γὰρ σεσίγηκεν ἡ θεόπνευστος Γραφή· ἄνωθεν δὲ μᾶλλον ἢ τῆς ἀληθείας κεκήρυκται γνώσις, διὰ πατριαρχῶν, διὰ νόμου καὶ προφητῶν. Οὐ γὰρ ὅτε καθ' ἡμᾶς γενόμενος ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενὴς Λόγος, ἀνθρώπου ἐπέλαμψεν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς· τότε καὶ πρῶτον ἐν ταῖς ἐσχάταις διαβολαῖς τοῦ πλανηθῆναι γέγονεν. Ἀλλ' ἦν ἀρχαῖον, ὡς ἔφην, τῆς εἰδωλολατρίας τὸ κατηγόρημα. Οὐ γὰρ διαλέλοιπεν ὁ πῶν ἁγίων χορὸς κακῶν αὐτὴν, καὶ βδελυρὰν ἀποφαίνων, καὶ τὸν τῶν ὄλων Δημιουργὸν καὶ Κύριον ἐναργῆ καθιστάς.

Ὁ κατέχων τὸν γύρον τῆς γῆς, καὶ οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐτῇ ὡς ἀκρίδες. Ὁ στήσας ὡς καμάραν τὸν οὐρανόν, καὶ διαπῆξας ὡς σκηνὴν τοῦ κατοικεῖν.

A jestate a tergo projicerentur. Siquidem omnes, inquit, gentes, quasi nihil sunt, et quasi pro nihilo habitae sunt. Cui similitudini similem fecistis eum? Quid enim erit ei simile, et æquipollens, seu naturæ, seu ponderis, seu nobilitatis ratione? Num enim arte fabri, et lignarii, num auri fusorum peritia formatus est **513** in effigiem alicujus creaturæ"? An, inquit, effictus est humana imago? Minime. Nihil enim quidquam ei æquari potest. Deus enim cum sit natura, et quia ex se aliud non existit, omnibus omnino erit superior. Cum itaque ostenderit, supra omne esse quod factum est et quod genitum est, deridet post hæc idolorum effictionem, et inquit: Lignum quod non putrescit, eligit faber, et sapienter quærit quomodo statuat ejus simulacrum, ne moveatur: quasi sit fabri peritiæ, hominibus istis errore seductis, deum fabricari pro mensura et modulo cognitionis suæ, ex animi eorum sententia: ut ita securo ac tuto muniatur præsidio, ne moveatur: neve, cum ceciderit, confringatur. Habuerunt igitur paucos deos idolorum cultores, cum in terra fabricale ædificium non vigeret: neque servata essent ea quæ erant manufacta, si artifex sapienter non quævisset unde consistere poterant, sedemque habere immotam. Licet autem, opinor, non abs re illud voce Davidis dicere: «Idola gentium argentum et aurum, opera manuum hominum.» Quibus adjungit: «Similes illis fiant omnes qui faciunt ea, et omnes qui confidunt illis".» Cum irriserit igitur idolorum fabricationem, sermonem transfert, ut pudefaciat et corrigat errantes, et peccatum eorum in hoc declarat esse inexcusabile, cum dicit: Nonne sciatis? nonne audietis? pro, annon cognovistis? annon audivistis? annon est annuntiatum ab initio vobis? annon cognovistis fundamenta terræ"? Fundamenta terræ, ultimas et extremas ejus partes vocat. Cognovistis igitur, inquit, a finibus usque ad fines. Audivistis, et annuntiatum est vobis ab initio. Quid est annuntiatum? Deum, inquit, natura et vere unum esse et solum; humana vero opera de diis, ligna et lapides esse, ac præterea nihil. Nec enim tacuit Scriptura divinitus inspirata, imo veritatis potius cognitio e supernis per patriarchas, per legem et prophetas confirmata est. Non enim quando nobiscum factus homo unigenitum Dei Verbum illuxit terræ incolis, tunc primum errorem perstrinxit, sed erat, uti dixi, vetus hæc accusatio idololatriæ. Non enim destitit sanctorum chorus eam exagitare, et execrabilem reddere, universorumque Opificem et Dominum patefacere.

514 VERS. 22. Qui continet circulum terræ, et qui habitant in ea, quasi locustæ. Qui statuit quasi fornicem cælum, et fixit quasi tabernaculum ad inhabitandum.

Ex pulchritudine creaturarum perspicitur ratione A
quadam et analogia eorum architectator, ab his
qui sana mente sunt. Licet enim sapientibus
pervidere, idque facillime, quisnam sit et quan-
tus hujus universalis effector et artifex, velut
ab hac præstantia, et administratione inexplicabili
et divina, per quam hæc creatura, cum non esset,
facta est, et facta conservatur, et potentia effecto-
ris, ut bene sit et consistat, continetur. Cui enim
comparari potest? inquit Dominus. Annon supe-
rat ille omnem mentem, qui solus universam
terram manu comprehendit, qui eam ita ut pul-
chre solidata sit continet, quique cælum in ea
quasi fornicem bene firmavit, et more taberna-
culi expandit, ita ut inhabitent eam, scilicet pro-
pter quos facta est? Quemadmodum enim ipse pro-
pheta ait: Non incassum fecit eam, sed ad in-
habitandum. An ergo, inquit, apud Deum magna
est hæc habitantium in terra multitudo, quan-
tumvis immensa? Nequaquam. Nam præ divina
magnificentia et excellentia, sunt quasi locustæ. Vel
etiam alio modo. Continet enim orbem terræ, id
est, omnem ejus circum, et præ ipso nihil sunt
qui eam incolunt, quantumvis instar locustarum
gregatim in ea pascant, et omnem numerum trans-
eant. Est autem hoc admirabile et magnum ad
omnipotentis Dei celebrationem ac commenda-
tionem.

VERS. 23, 24. Qui reddit principes ut nihil re-
gant, et terram quasi in nihilum redegit. Non enim
plantabunt, non serent, nec radices agel in terra
radix eorum. Spiravit in eos ventus, et exaruerunt,
et procella velut stipulas eos colliget.

Solebant hi qui errore decepti erant, quique hunc
natura ac vere Deum ignorarunt, non modo æe-
nionum greges adorare, et ligno dicere: Deus
meus es tu, et lapidi: Tu genuisti me⁶³: sed etiam
homines insignes in terra factos, inconsideratis-
sime deos facere. Nimirum Senacherim rever-
sus ex Judæa in terram suam, adorare dici-
tur patriarchum suum. Obtulerunt enim etiam
mortuis sacrificia, et heroes vocant eos, deosque
nuncuparunt. 515 Par itaque erat, cum multitu-
dinem idolorum aperte traduxisset, et ad hunc
quoque devenire sermonem, et fidem facere er-
rantibus, ut humana pro nihilo ducant. Quin etiam
si quidam in terra illustres et mirabiles exstite-
rint olim, vel soliis summis ac regiis eminentes,
vel alio quopiam honoris privilegio illis temporibus
digni habiti fuerint, nullo tamen modo eos
esse deos existiment: imo potius cogitent, hoc
ipsum imperare posse aliquibus, non aliunde nisi
a Deo datum esse. Et quod res sit apud Deum
omnipotentem haudquaquam difficilis, ostendit di-
lucide cum dicit, principes ab ipso reddi ut
nihil regant. Amplificat adhuc, et inquit: Terram

Ἀπὸ καλλοῦνης κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς
αὐτῶν θεωρεῖται, παρὰ γε τοῖς οὖσιν ἐν καλῷ φρε-
νός. Ἐνεστί γὰρ δὴ τοῖς σοφοῖς, τὸ κατιδεῖν δύνα-
σθαι, καὶ μάλα ῥαδίως, τίς δὴ ἄρα, καὶ πόσος ἐστὶν
ὁ τοῦδε τοῦ παντὸς ποιητῆς καὶ τεχνίτης, ὡς ἀπὸ γε
τῆς ὑπεροχῆς. καὶ τῆς ἀρρήτου καὶ θεοπρεποῦς οἰκο-
νομίας, καὶ ἥν ἡ κτίσις οὐκ οὔσα γέγονε, καὶ γενο-
μένη σώζεται, τῇ τοῦ πεποιηκότος ἰσχύϊ. πρὸς τὸ εὖ
εἶναι καὶ συνεστάναι συνεχομένη. Τίνι γὰρ ἂν ὁμοιω-
θεῖ; φησὶν ὁ Κύριος. Πῶς δὲ οὐχ ὑπὲρ πάντα νοῦν ὁ
μόνος τῇ χειρὶ δραττόμενος ἀπάσης τῆς γῆς, καὶ
συνέχων αὐτὴν πρὸς τὸ ἐρηρεῖσθαι καλῶς, καὶ οἷά
τινα καμάραν ἐπανορθώσας αὐτῇ τὸν οὐρανὸν, καὶ ἐν
τρίπῳ σκηνῆς διατείνας, ὥστε κατοικεῖν ἐν αὐτῇ
τοὺς δι' οὐς δηλονότι καὶ γέγονεν; Ὡς γὰρ αὐτὸς τοῦ
B φησὶν ὁ προφήτης. Οὐκ εἰς κενὸν ἐποίησεν αὐτὴν,
ἀλλὰ κατοικεῖσθαι. Ἄρ' οὖν πολὺ πρὸς Θεὸν, φησὶ,
καίτοι ἀμέτρητος οὔσα τῶν ἐν γῇ κατοικούντων ἡ
πληθὺς; οὐδαμῶς. Ὡς γὰρ τοι πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ
μεγαλειότητα καὶ ὑπεροχὴν εἰεν ἂν ὡς ἀκρίδες. Ἡ
καὶ καθ' ἕτερον τρόπον. Κατέχει γὰρ τὸν γύρον τῆς
γῆς, τοῦτ' ἐστίν, ἅπαντα τὸν κύκλον αὐτῆς, καὶ
οὐδὲν πρὸς αὐτὸν οἱ κατοικοῦντες αὐτὴν, καίτοι δι-
C κην ἀκρίδων ἀγγελῶν ἐν αὐτῇ καταδοσκόμενοι, καὶ
ἀριθμοῦ παντὸς ἰόντες ἐπέκεινα. Θαυμαστὸν δὲ καὶ
τοῦτο, καὶ μέγα πρὸς εὐφημίαν τοῦ πάντα ἰσχύοντος
Θεοῦ.

Ὁ διδοὺς ἀρχοντας εἰς οὐδὲν ἀρχεῖν, τὴν δὲ
γῆν ὡς οὐδὲν ἐποίησεν. Οὐ γὰρ μὴ σπεῖρωσιν,
οὐδ' οὐ μὴ φυτεύσωσιν, οὐδ' οὐ μὴ ῥιζωθῇ εἰς
τὴν γῆν ἡ ῥίζα αὐτῶν. Ἐκνευσεν ἐπ' αὐτοὺς
ἀνεμος, καὶ ἐξηράνθησαν, καὶ καταίρις ὡς φρύ-
γαρα ἀναλήψεται αὐτούς.

Ἔθος τοῖς πεπλανημένοις, καὶ οὐκ εἰδῶσι Θεὸν
τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς, οὐχὶ δὴ μόναις ταῖς τῶν δαι-
μόνων ἀγέλαις προσκυνεῖν, καὶ τῷ ξύλῳ λέγειν
Θεός μου εἰ σύ, καὶ τῷ λίθῳ, Σὺ ἐγέννησάς με, ἀλλὰ
γὰρ καὶ ἀνθρώπους ἐπισήμους γεγονότας ἐπὶ τῆς
γῆς ἀβουλότατα θεοποιεῖν. Καὶ γοῦν ὁ Σαναχρείμ
ὑπονοστήσας ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν αὐτοῦ. προσ-
κυνεῖν ἐλέγετο τὸν πάτραρχον αὐτοῦ. Προσεκόμενον
γὰρ καὶ τοῖς τεθνεῶσι θυσίας, ἡρώας τε καλοῦντες
αὐτοὺς ἀπεγράφοντο θεοὺς. Ἔδει τοίνυν διαβεβημέ-
D νης ἐναργῶς τῆς τῶν εἰδώλων πληθύος, καὶ ἐπ' αὐτὸν
δὴ τοῦτον χωρῆσαι τὸν λόγον, ἀναπεῖσαι τοὺς πεπλα-
νημένους οὐδὲν παντελῶς ἡγεῖσθαι τὰ ἀνθρώπινα·
ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐν εἰς τινες τῶν ἐπὶ τῆς γῆς λαμποί τε
καὶ ἀξιόγαστοι γεγόνاسιν κατὰ καιροὺς, ἢ θώκοις ἐμ-
πρέποντες τοῖς ἀνωτάτω, καὶ βασιλικοῖς, ἡγουν ἐτέ-
ρας ὑπεροχῆς ἡξιωμένοι κατὰ καιροὺς, κατὰ μηδένα
τρόπον οἰεσθαι θεοὺς ὑπάρχειν αὐτοὺς, ἐννοεῖν δὲ
μᾶλλον ὅτι, καὶ τὸ δύνασθαι, καὶ τὸ ἀρχεῖν τισὶν εἰη
ἂν οὐχ ἐτέρωθεν πλὴν ὅτι παρὰ Θεοῦ δοτόν. Καὶ ὅτι
τὸ χρῆμα δυσχερεῖας ἀπάσης ἀπληλαγμένον ἐστὶ
παρὰ γε τῷ πάντα ἰσχύοντι Θεῷ, διαδείκνυσιν ἐναρ-
γῶς, οὐδὲν τοὺς ἀρχοντας εἰς τὸ ἀρχεῖν διδοσθαι λέ-

⁶³ Jer. II, 27.

γαν παρ' αὐτοῦ. Ἀνάγει δὲ καὶ ἐπὶ τὸ μείζον ἔτι καὶ φησι, Τὴν γῆν ὡς οὐδὲν ἐποίησεν. Ὅτι δὲ ἐν ἐξουσίᾳ κεῖται τῇ παρὰ Θεοῦ τὸ καὶ σώζεσθαι τινα μνήμην, ἢ μὴ, τῶν γεγονότων ἐν γῇ λαμπρῶν τε καὶ ἐπιστήμων, ἀποφαίνει λέγων· Οὐ γὰρ μὴ σπείρωσιν, οὐδ' οὐ μὴ φυτεύωσιν. Εἰ μὴ γὰρ βούλοιο, δηλονότι Θεός, οὐδένα, φησὶν, ἔξουσιν ἐν γῇ καρπὸν, ἀλλ' οὐδὲ ῥίζαν ἢ μνήμην, ἀλλ' οἷον ἀνέμου κατενεχθέντος ἐπ' αὐτοὺς βαδιοῦνται πρὸς τὸ μηδὲν, φρυγάνοις ἐν ἰσῳ. Πάντα γὰρ τὰ ἀνθρώπινα μικρὰ καὶ εὐδιάρρηκτα, καὶ εὐανάτρεπτα παντελῶς, καὶ πόαις ἐν ἰσῳ καταμαραινέται. Προσκυνητέον οὖν ἄρα Θεῷ δὴ μόνῳ τῷ κατὰ φύσιν καὶ ἀληθῶς, καὶ λόγος ἔστω μηδεὶς τῶν ἐξ ἐπιστήμης τεκτόνων ἐξευρημένων, μήτε μὴν ἀνθρώπων οἷς ἐπεγράφη πρὸς τινων τὸ θεῶν ὄνομα. Νεκρολατρεία γὰρ τοῦτο, καὶ ἕτερον οὐδέν.

Nūn οὖν τίμι με ὁμοιώσατε; καὶ εἶπεν, Ὑψωθήσομαι, ὁ Ἄγιος. Ἀναβλέψατε εἰς ὕψος τοῦς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε τίς κατέδειξε ταῦτα πάντα· ὁ ἐκφέρων κατὰ ἀριθμὸν τὸν κόσμον αὐτοῦ, πάντας ἐπ' ὀνόματι καλέσει ἀπὸ πολλῆς δόξης, καὶ ἐν κράτει ἰσχύος οὐδὲν σε ἔλαθεν.

Ὁ πάνσοφος Παῦλος κατακέκραγεν εἰκότως τῆς τῶν πλανωμένων ἀμαθίας, καὶ τῆς τῶν εἰδωλολατρῶντων πληθύος δικαιοσύνην ποιεῖται τὴν καταβολήν. Ἐξὼν γὰρ αὐτοῖς καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς κτίσεως τὸν τῶν ὄλων εἰδέναι· γενεσιουργὸν καὶ τεχνίτην, ἀπεκομίσθησαν εἰς ψευδολατρείαν, καὶ προσκεκυνήκασιν τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς. Ἐφη δὲ οὕτω περὶ τοῦ πάντων κρατούντος Θεοῦ· «Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης, εἰς τὸ εἶναι ἀναπολογήτους. Διότι γνόντες τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ εὐχαρίστησαν, ἀλλ' ἑματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδιά· καὶ φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν, καὶ ἥλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνης φθαρτοῦ, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων, καὶ ἑρπετῶν. » Οὐκοῦν ἐπειδήπερ, φησὶ, κατέχω τὸν γύρον τῆς γῆς, καὶ ὅλα τινα σκηνὴν ἐκτέτακτα τὸν οὐρανὸν, δίδωμι τε ἀρχοντας εἰς οὐδὲν ἀρχεῖν, καὶ ὅλον ἀκρίσι παρεικάζω τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, τίμι με ὁμοιώσατε; ἀντὶ τοῦ, Τίμι με παρεικάζοντες οὐκ ἂν ἔξω γέννησθε τοῦ εἰκότος, οὐδ' ἂν ἀμαρτήτε τ' ἀληθοῦς. Ἀρὰ με τὸν οὐρανὸν εἰπόντες, ἢ καὶ ἐνὶ τῶν στοιχείων ἐξομοιοῦν ἐθέλοντες, ὑψοῦν μὲν νομίζετε; Ἄλλ' οὐδὲν τῶν κτισμάτων ὁμοιὸς ἐμοί, καὶ τὸ κατὰ πᾶν ὅτι οὐκ ἀπαρallάττω ἔχον. Ἰσοστατήσῃε γὰρ ἂν οὐδεὶς εἰς οὐσίας λόγον τῷ καλοῦντι πρὸς ὑπαρξίν τὰ οὐκ ὄντα ποτέ. Ὅτι γὰρ οὐ κατὰ γὰρ τοὺς παρ' ὑμῖν εἰμι θεοὺς, τοὺς ἐκ τέχνης ἀνθρωπίνης λαχόντας τὴν γένεσιν, ἐξ αὐτῶν θεωρήσατε τῶν κτισμάτων. Ἀρα εἰς ὕψος τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἴδετε τὸ στερέωμα, τὸν τῶν ἀστέρων χορὸν, ἐνοήσατε τίς κατέδειξε ταῦτα πάντα, τίς ὁ ἐκφέρων κατὰ ἀριθμὸν τὸν κόσμον αὐτοῦ, δῆλον δὲ ὅτι τοῦ οὐρανοῦ. Κόσμον δὲ τοῦ οὐρανοῦ τοὺς ἀστέρας ἀποκαλεῖ, οὓς εἰδέναι φη-

A quasi in nihilum redigit. Quod autem positum sit in Dei potestate, conservare memoriam, vel secus, eorum qui in terra clari insignesque evaserunt, ostendit, dicens: Non enim serent, neque plantabunt. Nisi enim velit, scilicet Deus, nullum, inquit, habebunt in terra fructum, sed neque stirpem, nec memoriam: sed tanquam vento in eos irridente, in nihilum velut sarmenta recident⁵⁵. Omnia enim humana, parva sunt, et facile projici ac omnino everti queunt, atque herbarum in morem emarcescunt. Adorandus est igitur Deus solus, Deus, inquam, natura et vere: nec ulla sit eorum ratio quos fabrorum scientia invenit, neque etiam hominum qui a quibusdam deorum nomine insigniuntur. Est enim hæc necrolatria ac mortuorum cultus, et præterea nihil.

VERS. 25, 26. Nunc igitur, cui me assimilastis? et dixit Sanctus, In excelsum colloabor. Attollite in excelsum oculos vestros, et contemplamini quis ostendit hæc omnia, qui educit juxta numerum ornamentum suum, omnes nomine vocabit a multa gloria, et in robore fortitudinis, nihil te lutuit.

Sapientissimus Paulus vociferatus est non immerito contra errantium imperitiam, et contra multitudinem idola colentium, justissime exclamavit. Nam cum liceret illis, ex ipsa adeo creatione universorum Creatorem et architectum videre, abducti sunt in pseudolatriam, ac eos qui dii non sunt, adoraverunt. Dixit autem ita de omnium dominatore Deo: « Quæ namque ejus sunt inaspectabilia, ex creatione mundi, dum considerantur per opera, perspicuntur, æterna ejus potentia et divinitas, **516** ut sint inexcusabiles. Quapropter, cum Deum noverint, non ut Deo gloriam tribuerunt, nec gratias egerunt, sed vanis cogitationibus usi sunt, et obtenebratum est insipiens cor eorum; et professi se esse sapientes, infatuati sunt, et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentium⁵⁶. » Quandoquidem ergo, inquit, orbem terre contineo, et velut tabernaculum quoddam extendi cælum, reddoque reges ut nihil regant, et terræ incolas cicadis similes facio, cui me assimilastis⁵⁷? pro, quocum me comparabitis, ut decorum non transiliatis, et non a vero aberratis? An cælum nominantes, vel etiam alicui elemento assimilare volentes, putatis vos me extollere? At nulla creatura mihi similis, et quæ per omnia mihi respondeat. Nullus enim æquare poterit, ratione substantiæ, eum qui ad ortum vocat ea quæ aliquando non erant. Non enim esse me ex numero vestrorum deorum, qui humano artificio habent ortum, perspicite ex ipsis creaturis. Tollite in sublime oculos, videte firmamentum, stellarum chorum; cogitate quis hæc omnia ostenderit, quis educat in numero ornatum ejus, scilicet cæli. Ornatum autem cæli, stellas vocat, quas se cognoscere

⁵⁵ Isa. xl, 24. ⁵⁶ Rom. i, 20-22. ⁵⁷ Isa. xl, 25.

dicit apud se, non solum visas multitudine, sed etiam sigillatim, et quasi nominatim. Divina res hac et eximia: quippe propheta multum hoc miratur, et affatur eum: Ex multa gloria, et in robore fortitudinis, nihil te latuit. Nam sicuti dicit sacra Scriptura, Numerabiles ei sunt stillæ pluviz. Nihil enim prorsus latet hanc ineffabilem sapientiam, ac mentem quæ novit omnia.

VERS. 27. *Non enim dicas Jacob, et quid locutus est Israel? Abscondita est via mea a Deo, et Deus meus iudicium meum abstulit, et recessit.*

Quod hi errantes vocabuntur suo tempore, et veritatis luce ditati, animo ac corde agnoscent universitatis Creatorem et artificem, quodque sapientes et cordati futuri sunt, et ex pulchritudine creaturarum, ratione et proportionem quadam, contemplabuntur eum qui totum hoc quidquid est, inenarrabili potentia produxit ut esset, optime disseruit. Ex his jam ita dictis, cum satis justam **517** iis mystagogiam institutionemque contexuerit, orationem ad eos transfert qui sanguine Jacobi sive Israelis orti sunt. Postquam enim offendissent in lapidem offensionis, et salutis auctore ac chorago non recepto, a conjunctione quæ cum illo est procul abessent, non jam contra receptam in lege umbram, sed contra adorationem ac cultum per spiritum ac in veritate invectum, id est, evangelicum, obmurmuraverunt, et inquirunt: Abscondita est via mea a Deo, id est, non considerat legalem vivendi rationem, ac institutionem. Nam qui sic vivunt, nempe prout sapientissimi Moysis præceptum jussit, eos deinceps inspicere non dignatur. Sed abstulit iudicium meum, et recessit, id est, legem cessare fecit. Iudicium vocant legem: quod docebit beatus David, cum alloquitur universorum Deum: « Iudicium et iustitiam in Jacob tu fecisti »; id est, tu per angelos, vel per Moysis intercessionem, legem statuisti. Dixitque etiam Moyses de Israel: Illic dedit et justificationes et iudicia. Abstulit igitur meum iudicium, id est, legis quodammodo cultum abiecit, et abstulit a nobis, ac recessit. Non enim curat amplius electos, et primogenitus Israel in nihilum abiit.

VERS. 28. *Et nunc nonne cognovisti, neque audivisti? Deus æternus, Deus qui fabricavit terminos terræ, non esuriet, neque laborabit, neque prudentiæ ejus inventio.*

Olim namque, o Israel, eruditus es lege, cognovisti ex prophetis modum futuræ post legem dispensationis. Prodata enim lex est, umbras habens et typos futurorum bonorum, et mysterii Christi virtutem quasi parturiens in littera: multifariam enim per legis præceptum ante Christus formabatur, ejusque mysterium ænigmatice describebatur. Hoc ipse confirmabit, cum dicit Israelitis inobedientibus: « Si

σιν ἐν ἑαυτῷ, οὐχὶ δὴ μόνον κατὰ πληθὺν ὀρωμένους, ἀλλὰ γὰρ καὶ καθ' ἕκαστον, καὶ ὅσον ὀνομασί. Θεοπρεπὲς δὲ τοῦτο, καὶ ἐξαίρετον· καὶ γοῦν ὁ προφήτης ἐν πολλῷ ποιεῖται τὸ χρῆμα τῷ θαύματι, καὶ φησι πρὸς αὐτόν· Ἀπὸ πολλῆς δόξης, καὶ ἐν κράτει ἰσχύος οὐδὲν σε ἔλαθεν. Ὡς γὰρ φησιν τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν, Ἀριθμηταὶ εἰσι παρ' αὐτοῦ αταγόνες ὑετοῦ. Λάθοι γὰρ ἂν παντελῶς οὐδὲν τὴν ἀπόρρητον σοφίαν, τὸν πάντα εἰδὸτα νοῦν.

Μὴ γὰρ εἶπης Ἰακώβ, καὶ τί ἐλάλησεν Ἰσραὴλ; Ἀπεκρύβη ἡ ὁδὸς μου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Θεὸς μου τὴν κρίσιν μου ἀφείλε, καὶ ἀπέστη.

Ὅτι κεκλήσονται κατὰ καιροὺς οἱ πλανώμενοι, καὶ τὸ τῆς ἀληθείας εἰς νοῦν καὶ καρδίαν καταπλουτήσαντες φῶς, ἐπιγινώσκονται μὲν τὸν τῶν ὅλων γενεσιουργὸν καὶ τεχνίτην, εὖ μάλᾳ διειρηκώς, ἔσονται δὲ ὅτι σοφοὶ καὶ ἀγγίνοι, καὶ ἀπὸ καλλοῆς κτισμάτων θεωρήσουσιν ἀναλόγως τὸν τὸδε τὸ σύμπαν ἀρρήτην δυνάμει προενεγκόντα πρὸς ὑπαρξίν, καὶ ἀποχωρῶσαν αὐτοῖς ἐξυφῆνας τὴν μυσταγωγίαν διὰ τῶν ᾗδην προειρημένων, μεθίστηται τὸν λόγον ἐπὶ τοὺς ἐξ αἵματος Ἰακώβ, ἦτοι τὸν Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ γὰρ προσέκοψαν τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος, καὶ τὸν τῆς σωτηρίας χορηγὸν οὐ παραδεξάμενοι, τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος γεγόνασι που μακρὰν, οὐκέτι παραδεχθείσης τῆς κατὰ νόμον σκιάς, οὐκ εἰσκεικομισμένης δὲ μᾶλλον τῆς ἐν πνεύματι τε καὶ ἀληθείᾳ προσκυνήσεως, καὶ λατρείας, τοῦτ' ἐστὶ, τῆς εὐαγγελικῆς, διεγόγγυζον λέγοντες· Ἀπεκρύβη ἡ ὁδὸς μου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν νομικὴν οὐκ ἐπισκεπτεται πολιτείαν: Ζῶντας γὰρ οὕτω, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἡ διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως προστέταχεν ἐντολή, τῆς παρ' αὐτοῦ λοιπὸν ἐποπτείας οὐκ ἀξιοί. Ἀφείλε δὲ μου τὴν κρίσιν καὶ ἀπέστη, τοῦτ' ἐστὶν, ἔπαυσε τὸν νόμον. Κρίσιν δὲ φασὶ τὸν νόμον· καὶ τοῦτο δαδάξει λέγων ὁ μακάριος Δαβὶδ πρὸς τὸν τῶν ὅλων Θεόν· « Κρίσιν καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακώβ σὺ ἐποίησας » τοῦτ' ἐστὶ, Σὺ τὸν δι' ἀγγέλων, ἤγουν διὰ τῆς Μωσέως μεσιτείας ὥρισαν νόμον· ἔφη δὲ καὶ Μωσὴς περὶ τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι Ἐκεῖ ἔδωκεν αὐτῷ δικαιώματα καὶ κρίσεις. Ἀφείλε μου τοίνυν τὴν κρίσιν, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν κατὰ νόμον λατρείαν ἀποβεδληκώς μονοουχί, καὶ ἀφείλεν αὐτὴν ἀφ' ἡμῶν, καὶ ἀπέστη. Κήδεταί γὰρ οὐκέτι τῶν ἐξειλεγμένων, καὶ ὁ πρῶτος τότοχος Ἰσραὴλ οἴχεται πρὸς τὸ μηδέν.

Καὶ νῦν οὐκ ἔγνω, εἰ μὴ ἤκουσας; Θεὸς αἰώνιος, Θεὸς κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πεινάσει, οὐδὲ κοιμάσει, οὐδὲ ἐστὶν ἐξείρεσις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ.

Πάλαι μὲν γάρ, ὃ Ἰσραὴλ, ἐπαιδευθὴς διὰ νόμον, ἔγνω διὰ προφητῶν τῆς μετὰ τὸν νόμον ἐσομένης οἰκονομίας τὸν τρόπον. Κεχρησφόρηται μὲν γὰρ ὁ νόμος, σκιάς ἔχων καὶ τύπους τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, καὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου τὴν δύναμιν ὡς ἐν ὁδίᾳ ἔχων τῷ γράμματι· πολυτρόπως γὰρ διὰ τῆς κατὰ νόμον ἐντολῆς προανεμορφοῦτο Χριστός, καὶ τὸ ἐπ' αὐτῷ μυστήριον αἰνιγματωδῶς κατεγρά-

⁶⁶ Psal. xcviij, 4.

φετο· καὶ πιστώσεται λέγων αὐτοῖς τοῖς ἀπειθεῖν ἑλπομένοις ἐξ Ἰσραὴλ· «Εἰ πιστεύετε Μωσῇ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί, περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκείνος ἔγραψεν.» Ἐπειδὴ δὲ, φησὶν, αἰτιάται λέγων, Οὐκ ἐπισκέπτεται μου τὰς κατὰ νόμον ὁδοὺς· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τό· Ἄπεκρύβη ἡ ὁδός μου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ἀφείλεν ἡμῶν τὴν κρίσιν, ἥτοι τὸν νόμον, καὶ ἀπέστη· ὡς ἡγνοηκώς δὲ πού πάντως τὸν ἐν τῷ Θεῷ σκέποντα, τοιαύδε φησί· Ἔστω, φησὶ, καὶ γοῦν νῦν οὐκ ἔγνωσ, εἰ μὴ ἤκουσας; τοῦτ' ἐστίν, εἰ μὴ ἀκούσεις; ὁμοιον δὲ ὡς εἰ λέγοι· Δέχομαι τὴν προσποίησιν οἰκονομικῶς. Οὐκ ἔγνωσ, εἰ μὴ μάθοις, ἥτοι μὴ ἀκούσας. Ἄκουε τοίνυν, Θεὸς αἰώνιος. Θεὸς ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πεινάσει, οὐδὲ κοπιήσει. Προσεκόμizes δὲ, φησὶ, τὰς δι' αἱμάτων θυσίας πρόβατα, καὶ βοῦς ἀντιθέεις ἀποπεραιῶν εὐχάς· λιθανωτοῖς ἐτίμας καὶ καπνοῖς, τρυγόσι καὶ περισπεραιάς· ἄλλ' ἰσθὶ τοι καὶ μὴ ἀγνοήσης ὅτι τὰ ἄκρα κατασκευάσε ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος. Ἄκρα δὲ τῆς γῆς τὰ πέρατ' αὐτῆς, ἵνα διὰ τοῦτου νοῇται πᾶσα. Οὐ πεινάσει, οὐδὲ κοπιήσει. Ὅμοιον εἶναι τοῦτο φημί τῷ πρὸς αὐτοὺς εἰρημένῳ, διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος φωνῆς· «Μὴ φάγωμαι κρέα ταύρων, ἢ αἶμα τράγων πίνωμαι;» Πῶς γὰρ μοι, φησὶ, προσκομίζετε τὰς θυσίας; ἄρ' ὡς πεινῶντι, καὶ ὑπὸ λιμοῦ κοπιᾷν εἰσιθότι; ἄπαγε τῆς δυσουλίας. Ὁ γὰρ αἰώνιος Θεὸς ὁ φθείρεσθαι μὴ εἰδώς, οὔτε πεινάσει, οὔτε κοπιήσει· οὐδὲ γὰρ αὐτοῦ τι τῶν ἀνθρωπίνων ἄψεται. Ἀλλ' οὐδ' ἐστὶν ἐξέυρεσις τῆς φρονήσεως αὐτοῦ. Αἰτία μὲν γὰρ ἔσθ' ἔσε, φησὶ, λέγων· Εἰ νῦν ἀπαράδεκτον ἐποιήσω τὴν διὰ Μωσέως ἐντολήν, ἥτοι τὴν ἐν νόμῳ σκιάν, τί καὶ ὅλως ἐνομοθέτης ἐν ἀρχαῖς; εἰ κρείττονα τῶν ἀρχαίων τὰ νέα, τοῦτ' ἐστὶ, τὰ εὐαγγελικὰ θεσπίσματα, διατὶ ταῦτα καὶ πρὸς αὐτοῦ τέθειται τοῦ νόμου; Ἀλλὰ μὴ εἴπης τοῦτο, φησὶν. Οὐ γὰρ εὐρεῖν δύνασαι τὴν ἀκατάληπτον φρόνησιν, ἥτοι σοφίαν τοῦ Θεοῦ. Δέδοται μὲν γὰρ ἡ διὰ Μωσέως ἐντολή· καὶ ἐπὶ τίσιν ἄρα, καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν ὁ Παῦλος διδάξει, λέγων, ὅτι «Νόμος παρεστῆλθε, ἵνα πλησῶσθαι τὸ παράπτωμα.» Καὶ πάλιν· «Συνέκλεισε γὰρ ἡ Γραφή τὰ πάντα ὑπὸ ἀπειθειαν, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ.» Ὁρίσθη τοίνυν ὁ τῆς ἁμαρτίας παραδεικτικός, καὶ οἷον ἐτῆς ἀπάντων ἀσθενείας ἑλεγχος, ἵνα, ἐπεὶ οὐκ οἶδε δικαιοῦν τοὺς ἡμαρτηκότας, κατακρίνῃ δὲ μᾶλλον αὐτοὺς, λοιπὸν ἀναγκαίως εἰσφέρεται τῆς διὰ Χριστοῦ φιλοτιμίας ἡ χάρις, δικαιούσα τὸν ἀσεβῆ, καὶ ἀπαλλάττουσα τῶν πλημμελημάτων τοὺς ἐνισχημένους αὐτοῖς. Οὐκοῦν οὐκ ἐστὶν ἐξέυρεσις τῆς φρονήσεως τοῦ πάντα σοφῶς οἰκονομοῦντος Θεοῦ, καὶ προαναδείξαντος μὲν τὸν νόμον οὐρανῶν, ἵνα δικαιώσῃ τῇ πίστει τοὺς ἐν ἁμαρτίαις.

Διδοὺς τοῖς πειρώσιν ἰσχύρ, καὶ τοῖς μὴ δορυομένοις λύπηρ. Πειράσουσιν γὰρ νεώτεροι, καὶ κυριώσουσιν νεανίσκοι, καὶ ἐκλεκτοὶ ἀνίσχυες ἔσονται. Οἱ δὲ ὑπομένοντες Θεόν, ἀλλάξουσιν *ἰσχύν*, περὶφύουσιν ὡς ἀετοί, δραμοῦνται καὶ οὐ κυριώσουσιν, βαδισῶνται καὶ οὐ πειράσουσιν.

A credidissetis Moysi, credidissetis et mihi : de me enim ille scripsit ⁶⁷. » Quoniam vero, inquit, criminatur, dicens : Non considerat vias meas in lege, id enim est : Abscondita est via mea a Deo, et abstulit nostrum iudicium, sive legem, et recessit, quasi non novisset prorsus eum qui Deo confidit : hæc dicit : Esto, inquit, etiam nunc non cognovisti, vel non audivisti? id est, nonne audire potuisti ⁶⁸? Simile **518** est ac si dicat : Admitto fictionem quam instituisti. Non cognovisti, nisi didiceris vel audieris. Audi igitur, Deus æternus est. Deus, qui fabricavit extrema terræ, non esuriet, neque laborabit. Obtulisti, inquit, sanguinolenta sacrificia, oves et boves immolasti, vota fecisti, thure et fumo, turturibus et columbis honorasti. Sed cognosce, neque sis nescius, eum qui fabricavit extrema terræ, Deum esse æternum. Extrema terræ, fines dicit, ut inde tota terra intelligatur. Non esuriet, neque laborabit, simile est ei quod dicitur illis voce Psallentis : « Num edam carnes taurorum, aut sanguinem hircorum bibam ⁶⁹? » Quomodo enim mihi, inquit, adducitis sacrificia? an ut esurienti, et præ fame laboranti? Apago consilii inopiam. Æternus enim Deus corrumpi non potest, neque esuriet, neque laborabit, nec illum quidquam rerum humanarum attinget. Sed neque est inventio prudentiæ ipsius. Causaris enim, inquit, et dicis interdum : Si nunc rejeceris præceptum Moysis, seu legis umbram, cur omnino legem condidisti ab initio? si nova, id est, evangelica oracula, præstantiora sint veteribus, cur hæc ad ipsam legem apponuntur? Ne dicas, inquit, istud. Non enim poteris invenire incomprehensam Dei prudentiam, sive sapientiam. Data enim est lex per Moysem; ob quæ autem, et quam ob causam, Paulus docebit, inquiens : « Lex subingressa est, ut abundaret delictum ⁷⁰. » Et rursus : « Conclussit enim Scriptura omnia sub inobedientia, ut omnium miseretur ⁷¹. » Definuit igitur esse peccati monstratrix, et omnium infirmitatis quasi redargutio, ut quoniam justificare peccatores non poterat, sed condemnaret potius, deinceps necessario inducatur munificentia per Christum gratia, quæ justificat impios, et liberat delictis eos qui illis sunt implicati. Itaque non est inventio prudentiæ Dei, qui omnia gubernat sapienter, et qui præmonstravit legem, ut peccata redarguat, qui misit Filium de cælo, ut justificaret per fidem peccatis obrutos.

εἰς ἑλεγχον ἁμαρτίας, πέμφαντος δὲ τὸν Υἱὸν ἐξ
VERS. 29-31. Qui dat esurientibus fortitudinem, et non dolentibus mærorem. Esurient enim juvenes, et laborabunt adolescentes, et electi infirmi erunt. Qui vero expectant Deum, mutabunt fortitudinem, alas assumunt ut aquilæ, **519** current et non laborabunt, gradientur et non esurient.

⁶⁷ Joan. v. 46. ⁶⁸ Isa. XL, 27, 28. ⁶⁹ Psal. CLIX, 15. ⁷⁰ Rom. v. 20. ⁷¹ Rom. xi. 32.

Hoc mihi simul ac complexim intellige : Deus A æternus, Deus qui fabricavit extrema terræ, ipse est qui dat esurientibus robur. Non enim unquam cibi inopia angebatur, Deus quippe et æternus. Imo dat potius ipse esurientibus robur spirituale, justitiam : item dat non dolentibus mœrorem. Atque hoc bifariam intelliges. Vel enim ex ingenti stupore, et ex eo quod ignoraverint Dei voluntatem, nescientibus se offendisse eum, ac in graves atque inevitabiles calamitates incidentibus, dat auxilii causa ut doleant in posterum, de his in quibus lapsi sunt. Dolor enim qui est secundum Deum, pœnitentiam ad salutem non pœnitendam operatur, vel crucifigentibus Jesum, et propterea gaudentibus (sic enim affecti sunt Judæorum procures, et quicumque ausi sunt dicere : « Sanguis ejus super nos, et super filios nostros » : ») dat mœrorem, dum effecit ut in calamitatibus bellicque malis versarentur ; et quoniam a conjunctione quæ est cum illo exciderunt, destituti sunt omni fortitudine ac cibo spirituali. Hinc tantum non exponens quod dictum est, infert dicens : Esurient enim juvenes, et laborabunt adolescentes, et electi infirmi erunt. Nam quod ad gentes attinet, quæ defecerant, et infirmæ erant, et sic pedibus diabolicis subjectæ, et facientes incunctanter quidquid immundis spiritibus visum esset, fortes quidam erant et juvenes : at intelligibiliter videlicet et spiritualiter, fame et labore premebantur. Jam qui ex legis pædagogia recte noverunt agere, et præceptum sibi traditum semel, perficere, hi, inquit, esurient et laborabunt, id est, ad omnia bona infirmi erunt et inhabiles. Fames enim divinorum sermonum si quibus contingat, declarat eos prorsus infirmos et fractos, et qui nihil boni præclare ac fortiter possunt peragere. Quod autem fame perierit gens Israelitica, credentibus in Dominum nostrum Jesum Christum, a malo ereptis, proclamatur Deus, quondam dicens per unum e prophetis : « Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et inducam famem super terram, non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi verbum Domini. Et ab oriente usque ad occidentem circumcursabunt, quærentes verbum 520 Domini, et non invenient ».⁷²) Quomodo enim infirmi non essent, quomodo non laborarent, ac fame mentis et intelligentiæ non disperirent, cum videlicet Christum non admisserint, etiam cum dicat aperte : « Ego sum panis vivus, qui e cœlo descendit, et vitam dat mundo : si quis hunc panem edit, vivet in æternum ».⁷³) Cum autem propter insignem insulsiatam, etiam cum habere potuissent, panem vitæ non comederint, fame contabuerunt, deliciantibus gentibus. Est enim verum quod dicit Salomon : « Non fame perimet Dominus animam justam, vitam vero impiorum subvertet ».⁷⁴) Sed hæc usuvenerunt Judæis, quippe qui impii fuerant in ducem vitæ. At qui sustinent Dominum, id est, qui Christo ser-

Nόει δὴ μοι κατὰ κοινού, τὸ, ὅτι Θεὸς ὁ αἰώνιος, Θεὸς ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, αὐτός ἐστιν ὁ διδούς τοῖς πεινῶσιν ἰσχύιν. Οὐ γάρ τοι τροφῆς ἐν ἐνδεῖα γέγονέ ποτε Θεὸς ὢν καὶ αἰώνιος. Δίδωσι δὲ τοῖς πεινῶσι μᾶλλον αὐτὸς τὴν δικαιοσύνην, πνευματικὴν εὐανδρίαν· δίδωσι δὲ ὁμολίαν καὶ τοῖς μὴ ὀδυνομένοις λύπην. Καὶ τοῦτο νοήσεις διχῇ. Καὶ γάρ τοι ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀναίσθησίας, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ἐγνωκέναι τὸ ἀρέσκον Θεῷ, μήτε μὴν εἰδῶσιν ὅτι προσκρούοντες αὐτῷ δειναίς, καὶ ἀφύκτοις περιπεσοῦνται δίκαις, δίδωσιν εἰς ἐπικουρίαν τὸ λυπεῖσθαι λοιπὸν ἐφ' οἷς ἂν πταίωσιν. Ἡ γάρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητόν τε κατεργάζεται, ἡγουν τοῖς σταυρώσασιν τὸν Ἰησοῦν, καὶ τάχα που καὶ χαίρουσιν ἐπὶ τούτῳ (διετέθησαν γάρ οὕτως οἱ τε τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, καὶ ὅσοι τετολμήκασιν εἰπεῖν· « Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν ») διδούς λύπην, συμφορὰς αὐτοὺς καὶ πολέμου κακοὺς ὀμιλῆσαι παρασκευάσας· καὶ ὅτι τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος ἀπωλίσθηκασιν, ἔρημοι γεγένησιν ἀπάσης ἰσχύος καὶ τροφῆς πνευματικῆς. Ταύτητος μονονουχί καὶ διερμηνεύων τὸ εἰρημένον ἐπιφέρει, λέγων· Πεινάσουσι γὰρ νεώτεροι, καὶ κοπιᾶσουσι νεανίσκοι, καὶ ἐκλεκτοὶ ἀνίσχυες ἔσονται. Ὅσον μὲν γὰρ ἦκεν εἰς τὸ ἐκκελεῖσθαι τὰ ἔθνη, ἡσθενηκέναι τε οὕτως, καὶ ὑπὸ πόδας ἐρρίφθαι διὰ βολικῶς, καὶ πράττειν ἀμελητὶ τὸ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι δοκοῦν, ἀνδρεῖοι τινες ἦσαν καὶ νεώτεροι· νοητῶς δὲ δηλονότι, καὶ πνευματικῶς, πεινῇ καὶ κόπῳ κατεῖχοντο. Οἱ δὲ διὰ τῆς ἐν νόμῳ παιδαγωγίας εἰδότες ἀγαθοῦργεῖν, καὶ τὴν δοθεῖσαν ἅπασι ἀποπειραίνοντες ἐντολήν, ἀλλ' οὗτοι, φησί, πεινάσουσι, καὶ κοπιᾶσουσι, τοῦτ' ἐστίν, ἀνίσχυες ἔσονται πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἀγαθῶν. Ὁ γάρ τοι λιμὸς τῶν θείων λόγων εἰ συμβαίνει τοῖς ἀποφαίνει δὴ πάντως αὐτοὺς ἡσθενηκότας, καὶ παρεμμένους, καὶ καταθλεῖν εἰδότες τῶν ἀγαθῶν οὐδέν. Ὅτι δὲ λιμὸν κατεφθάρη τὸ ἔθνος τὸ ἐξ Ἰσραὴλ, ἐξηρημένων τοῦ κακοῦ τῶν πεπιστευκότων εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, προαναφωνεῖ Θεός, καὶ πάλαι λέγων δι' ἐνὸς τῶν προφητῶν· « Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἐπάξω λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν, οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι τὸν λόγον Κυρίου· καὶ ἀπ' ἀνατολῶν ἕως δυσμῶν περιδραμῶνται ζητοῦντες τὸν λόγον Κυρίου, καὶ οὐ μὴ εὑρωσι. » Πῶς γὰρ οὐκ ἐμελλον ἀνίσχυες ἔσεσθαι καὶ κοπιᾶν, καταφθίρεσθαι τε λιμῷ νοητῷ, δηλον ὅτι Χριστὸν οὐ παραδεξάμενοι, καίτοι λέγοντα σαφῶς· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, καὶ ζῶν διδούς τῷ κόσμῳ· ἐάν τις τὸν ἄρτον τοῦτον φάγῃ, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα ; » Ἐπειδὴ δὲ διὰ πολλὴν ἀδουλίαν, καίτοι μεταλαγχεῖν ἔξδον, οὐ κατεδιδόκασιν τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς, λιμῷ κατατρίβονται, τρυφῶντων τῶν ἐθνῶν. Ἀληθές γάρ ἐστι, καθά φησιν ὁ Σολομών, « Οὐ λιμοκτονήσει Κύριος ψυχὴν δικαίαν, ζῶν δὲ ἀσεβῶν ἀνατρέψεται. » Ἀλλὰ ταῦτα μὲν Ἰουδαίους συνέβη παθεῖν. Δεδυσσεθήκασιν γὰρ εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς.

⁷² Matth. xxvii, 25. ⁷³ Amos, viii, 11, 12. ⁷⁴ Joan. vi, 51, 52. ⁷⁵ Prov. x, 3.

Οἱ γε μὴν ὑπομένοντες τὸν Θεόν, τοῦτ' ἔστιν, οἱ Χριστῷ δουλεύοντες, καὶ τὰ αὐτοῦ φρονούντες, καὶ κατορθοῦν σπουδάζοντες, ἀλλάξουσιν ἰσχύιν. Οὐ γὰρ ἐν ἐκείναις μεμενήκασι ταῖς ἀσθενείαις ἐν αἷς ἡσάν ποτε πλανώμενοι, καὶ ὑπεzeugμένοι τῷ Σατανᾷ, καὶ ταῖς κοσμικαῖς ἡδοναῖς, ἀλλ' ἑτέραν ἔχουσι, τοῦ Χριστοῦ δηλονότι χορηγοῦντος αὐτοῖς τὸ δύνασθαι κατευμεγεθεῖν βδελυρᾶς ἀπάσης ἡδονῆς, καὶ τῶν τῆς ἀμαρτίας ἐξω φέρεσθαι βρόχυν. Γέγραπται γάρ· « Ἰσχύς μου καὶ ὑμνησίς μου ὁ Κύριος. » Ἀνακαινισθήσονται δὲ οὕτω, φησὶν, ὥσανει καὶ ἀετοί. Καὶ τοῦτο διδάξει λέγων ὁ μακάριος Δαβὶδ· « Ἀνακαινισθήσεται ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης σου. » Δραμοῦνται δὲ, καὶ οὐ κοπιᾶσους. Πρόθυμοι γὰρ καὶ νεανικοὶ τὰς τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας διουδύσουσι τρίβους, διδόντος αὐτοῖς τὰ ζωαρῆ, καὶ κοπιᾶν οὐκ ἐώντος Χριστοῦ. Ἐμπόμπησι γὰρ τὰς καρδίας τῶν ἀγαπῶντων αὐτὸν τῆς ἀνωθεν εὐσθενείας, ὥστε καὶ εἰ γένοιτο πειρασμοῖς καὶ κόποις περιπεσεῖν, κατορθοῦντας τὴν ἀρετὴν, κρείττους γενέσθαι τοῦ καμῖν, εὖ εἰδότας ὅτι πολυεύκτον ἡ ὑπομονή, καὶ εἰ ἐν-υπάρχοιτισιν, ἀποφαίνει δὴ πανδοκιμωτάτους. « Κατεργάζεται γὰρ ἡ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει τοὺς οὕτω ζῆν ἐλωθότας. » Παραθῆγει πρὸς εὐάνδριαν, δηλὸν δὲ ὅτι τὴν ἐφ' ἅπασιν ἀγαθοῖς, ὁ μακάριος Δαβὶδ λέγων· « Ἀνδρίζεσθε, καὶ κραταιοῦσθε ἡ καρδία ὑμῶν, πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ Κύριον. »

Ἐγκαινίζεσθε πρὸς με, νῆσοι. Οἱ γὰρ ἀρχορτες ἀλλάξουσιν ἰσχύιν· ἐγγισάτωσαν, καὶ λαλησάτωσαν ἅμα, τότε κρίσιν εὐαγγελιάτωσαν.

Κατὰ διαφόρους τρόπους αἱ νῆσοι νοοῦνται. Εἰσὶ μὲν γὰρ καὶ ἐν θαλάσσαις πολλαί, λέγονται δὲ οὕτω καὶ πόλεις ἐσθ' ὅτε, καὶ κῶμαι πλατεῖαν ἔχουσαι κύκλῳ γῆν ἀνήροτον καὶ κεχερσωμένην· τοιαύτας εἶναί φασι τὰς τῶν Ἰδουμαίων καὶ Μωαβιτῶν, ὡς ἐν ἐρήμῳ κειμένας. Ἦσαν δὲ οὗτοι δυσσεβεῖς καὶ εἰδωλολάτραι, καὶ τῆς Ἰουδαίων χώρας οὐ μακράν. Φαμέν τοίνυν, ὅτι τὴν τῶν ἐθνῶν πρόσληψιν κατασημεῖναι θέλων, καὶ ὡς ἐκ μέσου ἐπὶ τὸ πᾶν τὴν τοῦ πράγματος δύναμιν ἀποφέρων, ταῖς τῶν πλανωμένων πόλεσι προσφωνεῖ, λέγων· Ἐγκαινίζεσθε πρὸς με, νῆσοι, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἐκ τοῦ πλανᾶσθαι, καὶ πλημμελεῖν παλαιῶσιν, καὶ σαθρότητα τῶν ἰδίων ἀποπεμπόμενοι καρδιῶν, ἀνακαινίσθητε διὰ μεταγνώσεως. Βουλευσάσθε τὰ ἀμείνω, παραδέξασθε τὴν εἰς καινότητα ζωῆς ἀνακαινίζουσιν χάριν, δηλὸν δὲ ὅτι τὴν διὰ Χριστοῦ. Εἰκὸς δὲ δὴ καὶ ἐτέρως, νήσους ἐνθάδε κατωνομάσθαι τὰς Ἐκκλησίας, αἱ μονονουχὶ μεταξὺ περιστάσεων κοσμικῶν τέθενται, καὶ τοῖς τῶν ἐπανισταμένων αὐταῖς περιχλύζονται κύμασι, πλὴν ἰδρυσιν ἔχουσιν ἀσφαλῆ, καὶ ἀκράδαντον διαμένουσι. Τεθεμελιώνονται γὰρ ἐπὶ πέτρᾳ, καὶ ἔστιν ἐν αὐτῇ Χριστός. Αὗται τοίνυν αἱ ὡς νῆσοι κατωνομασμέναι, τοῦτ' ἔστιν, αἱ Ἐκκλησίαι. Σημαίνεται δὲ δι' αὐτῶν, ἡ τῶν διὰ πίστεως κεκλημένη πληθὺς, ἡ φιλαμαρτήμων ποτὲ, ἡ βδελυρὰ καὶ ἀκάθαρτος, σαθρὰ δὲ καὶ ἐρρύτιδωμένη, μετεφοίτησε διὰ Χριστοῦ πρὸς καινότητα ζωῆς, γέγονε παρθένος, ἀγνή, μὴ

A viunt, et quæ ejus sunt sapiunt, et recte facere student, mutabunt fortitudinem. Non enim manserunt in illis infirmitatibus in quibus erant aliquando errantes, et subditi Satanæ jugo et mundi voluptatibus, sed aliam habebunt, Christo scilicet suppeditante illis facultatem qua omnem voluptatem detestabilem superent, et e laqueis peccati eluctentur. Scriptum est enim : « Fortitudo mea et laus mea, Dominus ⁷⁶. » Renovabuntur igitur sic, inquit, velut aquilæ. Quod etiam docebit beatus David : « Renovabitur sicut aquilæ juvenus tua ⁷⁷. » Current et non laborabunt. Prompti enim et instar juvenum alacres, vias conficient divinæ pietatis, dante illis Christo quæ ad vitam suppeditant, et laborare non permittente. Implet enim corda diligentium se superna fortitudine, ut, si contingat illos in tentationes et labores incidere, qui convenienter virtuti vivunt, laborem superent, probe scientes valde optabilem esse patientiam. Quæ si adsit aliquibus, eos semper efficit per omnia probatissimos. « Operatur enim patientia probationem, probatio vero spem, spes autem non pudefacit, qui sic consueverunt vivere ⁷⁸. » Stimulat ad fortitudinem, in omnibus nimirum bonis, beatus David, ita dicens : « Viriliter agite, et roberetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino ⁷⁹. »

CAP. XLII. VERS. 1. *Renovamini ad me, insulæ. Principes enim mutabunt fortitudinem; appropinquent et loquantur simul, tunc judicium annuntient.*

Variis modis intelliguntur insulæ. Sunt enim et in mari complures, dicuntur sic etiam civitates interdum et villæ, quæ 521 amplam circumcirca habent terram inaratam et incultam : quales dicunt esse Idumæorum et Moabitum, utpote in deserto sitas. Erant autem hi Impii et idololatræ, non procul a regione Judæorum. Itaque dicimus, cum gentium ascriptionem notare, et velut a re in medium producta, ad universum genus summam negotii transferre vellet, errantium civitates affatur, dicens : Renovamini ad me, insulæ, id est, erroris et peccati vetustate, et vitiositate animorum vestrorum amandata, renovamini per poenitentiam. Cogitate meliora, accipite gratiam, videlicet Christi, quæ in novitatem vitæ renovat. Verisimile est aliter quoque nominari hic insulas, Ecclesias, quæ mundi hujus difficultatibus et angustiis circumsidentur, et insurgentium contra eas fluctibus jactantur, verum stationem habent firmam, et immotæ permanent. Nam fundatæ sunt super petram, in qua est etiam Christus. Hæ igitur tanquam insulæ dicte sunt, nimirum Ecclesiæ. Significatur autem per hæc, vocatorum per fidem multitudo, quæ quondam peccatis dedita, execrabilis et impura, vitiosa et rugosa, per Christum ad novitatem vitæ transmigravit, virgo facta est, pura, maculam aut rugam non habens, sed potius sancta et incontaminata.

⁷⁶ Psal. cxvii, 14. ⁷⁷ Psal. ciii, 5. ⁷⁸ Rom. v, 3-5. ⁷⁹ Psal. xxvi, 14.

Renovamini igitur ad me, inquit. Mutare quo-
que pulchre affirmat principes fortitudinem. Prin-
cipes hic nominat veritatis præcones, alios alii
post vocationem suffectos, ut et declarant Petrus et
Paulus, et reliquis apostolorum catalogus, quibus
illud amplius quadrat: Alas assument ut aquilæ,
current et non laborabunt, gradientur et non esu-
rient. Talia enim miracula eorum Acta demon-
strant. Non enim consimiles primis illis, scilicet
proceribus Judæorum, erant Servatoris nostri di-
scipuli, sed alia potentia velut spirituali præditi, ni-
mirum longe erant meliores, et incomparabiliter
præstantiores virtutis insignibus. Hi ergo principes
appropinquant, et loquantur simul. Appropinquant,
de tempore intelliges. Si enim aperuerit illos tem-
pus, simul loquentur. Perinde est ac si diceret: B
Omnes idem narrabunt eis quos mysteria docent;
quasi ex uno loquentes 522 spiritu, non verbis
inter se pugnabunt, sed summo cum concentu et
consensu de divinis dogmatis prædicabunt, occul-
tissime Christi mysterium annuntiabunt. Hoc enim
est, ut arbitror: Tunc judicium annuntient. Quia
namque Israelitæ judicium nominarunt, Mosai-
cam legem, hinc etiam opponens illi hanc evan-
gelicam et salutarem prædicationem, eam judicium
his verbis jure optimo appellat. Justum enim judi-
cium vere, et legislatoris quæ Deo placet efficacia,
non in legis umbra, sed in prædicatione sanctorum
mystagogorum, novorum principum ostenditur. Qui
enim didicissent a Christo judicium, vel Dei ac Pa-
tris voluntatem, eam nobis uno ore ac consensu
annuntiaverunt.

μυσταγωγῶν τῶν νέων ἀρχόντων. Οἱ καὶ μαθόντες
καὶ Πατὴρ, ταύτην καὶ ἡμῖν ταυτοεπούντες ἀπηγγέλασαν.

VERS. 2. *Quis suscitavit ab oriente justitiam, vocavit eam ad pedes suos, et vadit?*

Non propter nudam et solam creaturarum ma-
gnificentiam admirari decet universorum domina-
torem Deum, sed per ea quibus nos afficit beneficia,
sanæ serenitatis et placibilitatis dat specimen. Servavit
enim mortales, genusque humanum omnino perditum
a morte, a corruptione, a diaboli tyrannide asseruit.
Aboluit enim illum una cum potestatibus quæ
cum illo sunt, justificavitque per fidem, peccato,
quod contra nos tyrannice seviebat, profligato.
Sed hæc omnia egregie per Christum præstita sunt:
« Factus est enim nobis a Deo et Patre justitia
et redemptio, et sanctificatio ⁸⁰. » Et perillustrati
sumus consortesque facti misericordiæ et chari-
tatis, et omnium omnino quæ ad salutem valent.
Hoc quoque nobis prædixit quidam sanctorum pro-
phetarum, cum ait: « Et exoriatur vobis timentibus
nomen meum, sol justitiæ, et sanatio in alis
ejus ⁸¹. » Quis ergo, inquit, velut solem ab oriente
oriri fecit justitiam? id est, Christum. Quis illam
vocavit? id est, venire fecit, et apparere terræ
incolis, et ita apparere, ut ad pedes eat vocantis,

ἔχουσα σπῖλον, ἢ ρυτίδα, ἀγία δὲ μᾶλλον, καὶ ἁμω-
μος. Οὐκοῦν ἐγκαινίζεσθε πρὸς με, φησὶν. Ἀλλί-
ξαι γε μὴν τοὺς ἀρχοντας ἰσχύον εὖ μάλα δι᾽ οὐχ ὀφεί-
λει. Ἀρχοντας ἐνταῦθα τοὺς τῆς ἀληθείας ὀνομάζει
κῆρυκας, ἐτέρους ἀν' ἐτέρων μετὰ τὴν κλήσιν γε-
γεννημένους. Καὶ δηλοῦσι Πέτρος καὶ Παῦλος, καὶ ὁ
λοιπὸς τῶν ἀποστόλων κατάλογος, εἰς οὓς προ-
φύεστερον ἐκλαθέσθαι καὶ τὸ, Πτεροφυήσουσιν ὡς
ἀετοί. Δραμοῦνται, καὶ οὐ κοπιᾶσουσι. Βαδίζουσι,
καὶ οὐ πεινάσουσι. Τοιαῦτα γὰρ αἱ κατ' αὐτοὺς
Πράξεις ἐμφαίνουσι θαύματα. Οὐ γὰρ τοι κατὰ τοὺς
πρώτους, τοῦτ' ἔστι, τοὺς τῶν Ἰουδαίων καθηγητὰς,
οἱ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γεγόνασι μαθηταί. Ἀλλ' ὡς ἐν
ἐτέρᾳ δυνάμει, πνευματικῇ δὴλον δὲ ὅτι, πολλῶ ἦσαν
ἀμείνους, καὶ ἀσυγκρίτως ὑπερκείμενοι τοῖς κατὰ
ἀρετὴν αὐχρήμασιν. Οὗτοι τοίνυν οἱ ἀρχοντες ἐγγι-
σάτωσαν, καὶ λαλησάτωσαν ἅμα. Τὸ δὲ, ἐγγισάτω-
σαν, κατὰ χρόνον νοήσεις. Εἰ γὰρ ἀναδείξειεν αὐτοὺς
ὁ καιρὸς, ἅμα λαλήσουσιν. Ὅμοιον ὡς εἰ λέγοι·
Πάντες τὸ αὐτὸ τοῖς μυσταγωγούμενοις ἐροῦσιν. Ὡς
γὰρ ἐξ ἑνὸς λαλοῦντες πνεύματος οὐ τοῖς ἀλλήλων
διαμαχοῦνται λόγοις, συμφώνως δὲ μᾶλλον τὸ περὶ
τῶν θεῶν δογμάτων ποιήσονται κήρυγμα, καὶ κατ-
αγγελοῦσι κεκρυμμένως τὸ Χριστοῦ μυστήριον.
Τοῦτο γὰρ, εἶμαι, ἐστὶ τὸ, τότε κρίσιν ἀναγγεilia-
τωσαν. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ κρίσιν ὀνόμαζον
τὸν διὰ Μωσέως νόμον, ταύτητοι καὶ μάλα εἰκότως
ἀντεξάγων αὐτῶ τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κή-
ρυγμα, κρίσιν αὐτὸ διὰ τούτων ἀποκαλεῖ. Ἡ γὰρ
ἀληθὺς δικαιοκρατία, καὶ τῆς ἀρεσκούσης Θεῷ νομο-
θεσίας ἡ δύναμις, οὐκ ἐν γε μᾶλλον τῇ κατὰ νόμον
σχιστὶ διαφαίνεται, ἀλλ' ἐν τῷ κηρύγματι τῶν ἁγίων
παρὰ Χριστοῦ τὴν κρίσιν, ἥτοι τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ

Τίς ἐξῆγειρεν ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην, ἐκά-
λεσεν αὐτὴν κατὰ πόδας αὐτοῦ, καὶ πορεύεται;

Οὐκ ἀπὸ γε ψιλλῆς καὶ μόννης τῆς ἐν τοῖς πηθήματι
μεγαλουργίας καταθαυμάζεσθαι πρέπει τὸν τῶν ὅλων
κατεξουσιάζοντα Θεόν, ἀλλὰ γὰρ καὶ δι' ὧν εὐεργετῇ,
τῆς ἐνοῦσης αὐτῷ γαληνότητος ποιεῖται τὴν ἐνδειξιν.
Σέσωκε γὰρ τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἀπολωλὸς εἰσάπαν
τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον καὶ θανάτου, καὶ φθορᾶς ἐξ-
εἴλετο, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου πλεονεξίας. Κατήργηκε
γὰρ αὐτὴν, ὁμοῦ ταῖς δυνάμεσι ταῖς σὺν αὐτῷ, δεδι-
καίωσε δὲ διὰ πίστεως, τὴν τυραννήσαν καθ' ἡμῶν
ἀποσοθήσας ἁμαρτίαν. Ἀλλὰ ταῦτι δὴ πάντα κατ-
ωρθώθη διὰ Χριστοῦ· « Γέγονε γὰρ ἡμῖν παρὰ Θεοῦ
καὶ Πατρὸς δικαιοσύνη καὶ ἀπολύτρωσις, καὶ ἁγια-
σμός. » Καὶ πεφωτισμεθα δὲ δι' αὐτοῦ, μετεσχῆκαμεν
δὲ φειδοῦς καὶ ἀγάπης, καὶ ἀπαξιαπῶς παντὸς τοῦ
σῶζειν εἰδότος. Καὶ τοῦτο ἡμῖν δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων
προφητῶν προανεφώνει λέγων· « Καὶ ἀνατελεῖ ὑμῖν
τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά μου, ἥλιος δικαιοσύνης,
καὶ ἵασις ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ. » Τίς τοίνυν, φησὶ,
καθάπερ ἥλιον ἐξ ἀνατολῶν ἀνατρεῖν παρεσκεύαστε
τὴν δικαιοσύνην; τοῦτ' ἔστι, Χριστόν. Τίς ἐκάλεσεν
αὐτήν; τοῦτ' ἔστιν, ἀφικέσθαι παρεσκεύασε, καὶ

⁸⁰ 1 Cor. i, 30. ⁸¹ Malac. iv, 2.

ἐμφανισθῆναι δὲ οὕτως, ὥς καὶ πορεύεσθαι κατὰ πόδας τοῦ κεκληκότος, ἀντὶ τοῦ μονονουχὶ κατ' ἴχνος ἵνα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς; Ἀνεστράφη γὰρ οὕτως ἐν γῇ Κύριος, τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα πληρῶν, καὶ αὐτὸν ἡμῖν ἐν ἰδίᾳ φύσει καταδεικνύς. Ἦν γὰρ καὶ ἔστιν ἰσοθεοῦς αὐτῷ, καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων πεπληροφόρηκε τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτι κατὰ πᾶν ὁτιοῦν ἰσομέτρως ἔχει τῷ γεγεννηκότι. Καὶ γοῦν ἔφασκεν ἐναργῶς· « Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς μου, μὴ πιστεύητέ μοι. Εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύετε. » Ἐπόμενος δὴ πανταχοῦ τῇ θελήσει τοῦ Πατρὸς, μᾶλλον δὲ αὐτοῦ ὧν ἡ θέλησις τοῦ Πατρὸς, τοῖς Ἰουδαίων δήμοις προσεφώνει λέγων· « Ὑμεῖς κατὰ τὴν σάρκα κρίνετε· ἐγὼ οὐ κρίνω οὐδένα. Καὶ ἐὰν κρίνω δὲ ἐγὼ, ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δίκαια ἐστίν, ὅτι οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. » Ὁρᾷ οὖν ὅπως οἰονεῖ κατὰ πόδας πορεύεται τοῦ Πατρὸς. Τοιγάρτοι καὶ ἔφασκεν· « Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ ἐστι. » καὶ, « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα μου. »

Δώσει ἐνταῖον τοῖς ἐθνῶν, καὶ βασιλεῖς ἐκστήσει. Καὶ δώσει εἰς γῆν τὰς μαχαίρας αὐτῶν, καὶ ὡς φρύγανον ἐξωσμένα τὰ τόξα αὐτῶν. Καὶ διώξεταί αὐτοὺς, καὶ διελεύσεται ἐν εἰρήρῃ ἡ ὁδὸς τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Τίς ἐκήρυξε, καὶ ἐποίησε ταῦτα; Ἐκάλεσεν αὐτήν, ὁ καλῶν αὐτήν ἀπὸ γερεῶν ἀρχαίων.

Πρὸ μὲν γὰρ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας, κτηνῶν ἀλόγων διανεγκόντας οὐδὲν οἱ ἐπὶ τῆς γῆς, ἀμαθίᾳ πολλῇ συζῶντες ἐφαίνοντο, κεκράτηντο δὲ καὶ ἀγνωσίᾳ καὶ σκότῳ, καὶ δεδοουλεύασι τοῖς κοσμοκράτοσι τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ τοῖς τοῦ διαβόλου θελήμασι τὸν τῆς ἐαυτῶν διανοίας ὑπενεγκόντες αὐχένα, ταῖς εἰς φαυλοτέρα τροχαῖς κατεφέροντο πρὸς ἀπώλειαν. Ἀλλ' ἐπέλαμψεν αὐτοὺς ὁ Χριστός. Αὐτοὺς γὰρ ἐστὶν ἡ προσδοκία τῶν ἐθνῶν. Καὶ τῶν πάλαι πλεονεκτούντων ἀπαλλάξας ἐλευθέρους ἀπέφηνε, καὶ υἱὸς Θεοῦ, πάντα ρύπον τὸν ἐν αὐτοῖς διασμήξας· δεικνύων γὰρ διὰ πίστεως, καὶ τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάσει λαμπροὺς ἀπέφηνε καὶ πεφωτισμένους. Τὴν τοίνυν δικαιοσύνην τὴν ἐν ἡλίῳ τάξει μονονουχὶ καὶ ἐγγεγεμμένην ἐξ ἀνατολῶν δέδωκε τοῖς ἔθνεσιν, ἐξωσθέντος δηλονότι τοῦ Ἰσραὴλ διὰ τὴν εἰς αὐτὸν εὐστρέβειαν. Οὐ δὴ γεγονότος, καὶ πληθύνος ἀνασεωσμένης τῆς οὕτω πολλῆς ἐξανεστήσαν οἱ βασιλεῖς. Ἐκστασις γὰρ ὥσπερ ἐπιπέπτωκε τοῖς κοσμοκράτοσι τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ πεφόβηται τὸ θεῖον καὶ ἀφόρητον κρίμα, τὸ ἐπὶ γε, φημί, τοῖς ἔθνεσι γεγονός. Οἱ δὲ πάλαι δεινοὶ τε καὶ εὐσθενεῖς καὶ τῇ θεῇ δόξῃ μαχόμενοι, καὶ οἷον ὄπλα κινεῖν κατ' αὐτῆς εἰωθότες, καὶ μαχαίρας ἀπογυμνοῦν, καὶ τὸ τῆς ἀπονοίας ἐντείνειν τόπον, πεπτώκασι εἰς γῆν, καὶ τὰ τοῦ πολέμου σκευὴ μεθέντες, φρυγάνοις ἐν ἰσῷ γεγόνασι. Πεπολεῖται δὲ πάλιν ὁ ἐπὶ τοῖς λόγοις ὡς ἐξ ὁμοιότητος τῶν κατ' ἡμᾶς. Ἡττηνται γὰρ αἱ πονηραὶ δυνάμεις καὶ ἅπας αὐτῶν καχυργίας ἡσθένησε τρόπος, Χριστοῦ διαρπάζοντος τὰ σκευὴ αὐτῶν. « Οὐ γὰρ ὠφελήσει, »

id est, tantum non vestigiis Dei et Patris insistet? Sic enim versatus est in terra Dominus, et Patris opera implendo, et eum nobis in propria natura exhibendo. Erat enim et est æqualis ei potentia, et ex ipsis factis plene persuasit mortalibus, **523** quod per omnia parem Genitori mensuram habeat. Liquido enim dixit: « Si non facio opera Patris mei, ne credatis mihi. Sin facio, etiamsi mihi non credatis, operibus credite ⁸². » Cumque semper voluntatem Patris sequeretur, imo ipse potius esset voluntas Patris, Judæorum populum allocutus est, dicens: « Vos secundum carnem judicatis: ego non judico quemquam. Et si judico, judicium meum est justum, quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me ⁸³. » Vides ergo quo pacto Patris quasi vestigiis insistet. Dixit enim: « Ego in Patre, et Pater in me est ⁸⁴; » et: « Qui vidit me, vidit et Patrem meum ⁸⁵. »

VERS. 2-4. *Dabit in conspectu gentium, et reges stupefaciet. Et dabit in terram gladios eorum, et velut stipulas projectas, arcus eorum. Et persequetur eos, et pertransibit in pace via pedum ejus. Quis operatus est, et effecit hæc? Vocavit eam is qui vocat eum ab ætatibus antiquis.*

Nam ante Servatoris nostri adventum, a brutis animalibus nulla in re discrepantes terræ incolæ, in magna ignorantia versari ac vivere videbantur, et inscitia ac tenebris involuti detentique sunt, mundique ac sæculi hujus rectoribus servierunt, ac diaboli voluntati mentis suæ cervicem submittentes, per vias vitiorum devoluti sunt in interitum. Sed illuxit illis Christus. Ipse est enim exspectatio gentium. Et ab his qui olim occuparunt ereptos, liberos effecit et filios Dei, omnesque sordes eorum abstersit; nam per fidem justificavit, et sancti Spiritus perfusione claros reddidit et illustratos. Hanc igitur justitiam, solis locum tinentem quodammodo et excitatam ab oriente, dedit gentibus, repulso videlicet Israele, propter hanc in illum impietatem. Quo facto, et multitudine adeo numerosa servata, insurrexerunt reges. Exstasis enim quasi et stupor in mundi hujus rectores incidit, et reformidarunt divinum et intolerandum judicium, quod, inquam, factum est in gentibus. Qui autem olim potentes et validi erant, divinæque rebellaverunt majestati, et velut arma movere contra eam, ac gladios extrahere, et insolentiæ arcum intendere soliti sunt, in terram ceciderunt, et instrumentis belli missis, stipulis facti sunt assimiles. **524** Sumitur rursus in hisce verbis oratio tanquam ex similitudine eorum quæ apud nos sunt. Victæ enim sunt malæ potestates, et omnis eorum malitiæ modus est debilitatus, Christo ejus vasa seu instrumenta diripiente. « Non enim juvabit. » inquit

⁸² Joan. x, 37, 38. ⁸³ Joan. viii, 15, 16. ⁸⁴ Joan. xiv, 11. ⁸⁵ ibid., 9.

« inimicus in eo, et filius iniquitatis non apponet A nocere ei »⁸⁶. » Oportuit enim, oportuit, malis potestatibus ante sublati, et dejecto in terram omnium hoste, tunc tunc, et quidem valde opportune, gentium perfici redemptionem. Persecutus est enim illos Christus, id est, in fugam vertit. Non etenim licebat resistere Deo, qui etiam pristinae illorum tyrannidi finem imposuit, ne non paterentur illa per omnia, quæ par erat eis qui terram perdididerunt, subire. Hostibus ergo fugatis. Via enim, inquit, pedum ejus in pace pertransibit; nullum impedimentum omnium nostrum Servatori Christo res nostras administranti est injectum. Sed tanquam planam et æquabilem viam ingredieps, omnium nostrum salutem, nullo inimico infringente aut obsistente, est operatus. Nam ceciderunt. Quis ergo operatus est hæc omnia? vel quis vocavit justitiam? Nonne ego, inquit, qui et nunc et extremis temporibus eam ostendi, et vocavi ab ætate antiquis. Non enim nuperum est Christi mysterium, sed ante constitutionem mundi præfinitum, Deo quod futurum est præsciente. Simul enim atque cecidit Adam, imo priusquam in hoc laberetur, præcognovit Conditor, et medelæ futuræ illi suo tempore, scilicet per Christum, tempus præfinit. Neque vero mireris quod inveniat prævidisse nos per fidem in ipsum justificatos. Quos enim, inquit, cognovit, etiam præfinit conformes imagini Filii ipsius, hos et vocavit. Quoniam igitur nos præfiniti sumus ex præcognitione, quanto magis ipse per quem servati sumus et vocati?

⁸⁶ Οτε τολύν ημεῖς προωρίσμεθα κατὰ πρόγνωσιν, πῶς

VERS. 4-6. *Ego Deus primus, et in tempora ventura ego sum. Viderunt gentes, et timuerunt, termini terræ appropinquaverunt, et venerunt simul, judicans unusquisque proximo et fratri ad auxiliandum.*

Primum se Deum esse dicit, non quasi esset secundum se secundus. Qui enim, aut unde? unus enim est, et universorum Deus, 525 non habens principium ut sit, sed vocans ipse potius ad ortum omnia. Primus igitur et solus, et sine principio Deus, universorum opifex, nec alio modo erit per infinita sæcula sequentia. Ipse enim est et solus. Quoniam autem viderunt gentes Christum, ejusque nobis exhibitam justitiam, videruntque omnino oculis mentis gloriam ipsius, timuerunt, inquit, ab extremis terræ, usque ad extrema, id est per universum orbem terrarum. Et aggregatæ sunt et appropinquaverunt, non jam procul manentes, et velut alienati per peccatum, sed tanquam prope facti, cognitione spirituali, et in unam fidem et animorum consensum congregati. Hoc enim, opinor, significat: Appropinquaverunt, et venerunt simul. Cumque gustassent Dominum, et intellexissent eum benignum esse, et pulchritudinem veritatis admirati fuissent, non sibi ipsis solum

φησὶν, « ὁ ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ προσθήσει τοῦ κακῶσαι αὐτόν. » Ἔδει γάρ, ἔδει, προσηρημένων τῶν κακῶν, καὶ πονηρῶν δυνάμεων, καὶ κατενεχθέντος εἰς γῆν τοῦ πάντων ἐχθροῦ, τότε δὴ τότε, καὶ λίαν καιροῦ, τῶν ἐθνῶν γενέσθαι τὴν λύτρωσιν. Κατεδίωξε γὰρ αὐτοὺς ὁ Χριστὸς, τοῦτ' ἐστίν, ἔτρεψε πρὸς φυγὴν. Οὐ γὰρ ἦν ἀντανίστασθαι τῷ Θεῷ, καὶ τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν τυραννίδα συνελαύνοντος εἰς πέρας, μὴ οὐχὶ πάντῃ τε καὶ πάντως ἐκείνα παθεῖν ἅπερ ἦν ἀκόλουθον ἐπενεχθῆναι παρ' αὐτοῦ τοῖς ἀπολέσασιν τὴν γῆν. Δεδιωγμένων τοιγαροῦν τῶν ἐχθρῶν. Ἡ ὁδὸς γάρ, φησὶ, τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἐν εἰρήνῃ διελεύσεται· οὐδὲν γὰρ γέγονεν ἐμποδῶν οἰκονομοῦντι τὰ καθ' ἡμᾶς τῷ πάντων ἡμῶν Σωτῆρι Χριστῷ. Ἀλλ' ὅσον διὰ ψιλῆς καὶ ὑπτιᾶς ὁδοῦ βαδίζων, τὴν πάντων ἡμῶν κατῳρῶκε σωτηρίαν, οὐδεὶς ἐχθροῦ παραλύντος ἢ ἀνθισταμένου. Πεπτώκασι γάρ. Τίς οὖν ἄρα ἐνήργησε ταῦτα πάντα, ἢ τίς ἐκάλεισεν τὴν δικαιοσύνην; Οὐκ ἐγώ, φησὶν, ὁ νῦν μὲν καὶ ἐν καιρῷ τῷ ἐσχάτῳ καταδείξας αὐτήν, κεκληκὼς δὲ αὐτὴν ἀπὸ γενεῶν ἀρχαίων. Οὐ γὰρ πρόσφατόν ἐστι τὸ Χριστοῦ μυστήριον, προώριστο δὲ μᾶλλον πρὸ καταβολῆς κόσμου, προεγνωκός Θεοῦ τὸ ἐσόμενον. Ἄμα γὰρ πέπτωκεν ὁ Ἀδάμ, μᾶλλον δὲ πρὶν εἰς τοῦτο κατολισθεῖν αὐτόν, προενόησεν ὁ Δημιουργὸς καὶ τῆς ἐσομένης αὐτῷ κατὰ καιροὺς θεραπείας, δῆλον δὲ ὅτι τῆς διὰ Χριστοῦ. Προωρίσατο τὸν τρόπον, καὶ μὴ τι θαυμάσης, ὅτι καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτόν δεδικαιωμένους προαναθροίσας εὐρίσκεται. Οὐς γὰρ ἔγνω, φησὶ, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τούτους καὶ ἐκάλεισεν. οὐ μᾶλλον αὐτὸς ὁ δι' οὐ σεώσμεθα, καὶ κεκλημέθα;

Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ εἰς τὰ ἐπερχόμενα ἐγὼ εἰμι. Εἶδοσαν ἔθνη καὶ ἐφοβήθησαν, τὰ ἄκρα τῆς γῆς ἤγγισαν, καὶ ἤλθον ἅμα, κρίνων ἕκαστος τῷ πλησίον, καὶ τῷ ἀδελφῷ βοηθήσαι.

Πρῶτον εἶναι ἑαυτὸν Θεόν φησιν, οὐχ ὡς γεγονότος μετ' αὐτόν δευτέρου. Πῶς γὰρ ἢ πόθεν; εἰς γὰρ ἐστὶ καὶ τῶν ὧν Θεός, οὐκ ἀρχὴν ἔχων τοῦ εἶναι, κεκληκὼς δὲ μᾶλλον εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα. Αὐτὸς οὖν πρῶτος καὶ μόνος, καὶ ἀναρχος Θεός, ὁ τῶν ὧν δημιουργός, καὶ εἰς ἀπεράντους αἰῶνας τοὺς ἐφεξῆς οὐ καθ' ἕτερον ἔσται τρόπον, αὐτὸς γὰρ ἐστὶ καὶ μόνος. Ἐπειδὴ δὲ θεθέανται τὰ ἔθνη Χριστὸν καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ γενομένην ἡμῖν δικαιοσύνην, θεθέανται δὲ πάντες τοῖς τῆς διανοίας δμῶσι τὴν δόξαν αὐτοῦ, πεφόδονται, φησὶν, οἱ ἀπ' ἄκρων τῆς γῆς ἕως ἄκρων, τοῦτ' ἐστίν, οἱ ἀνὴρ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Καὶ συνήχθησαν καὶ ἤγγισαν, οὐκέτι μένοντες μακρὰν, καὶ ὡς ἀλλοτριούμενοι διὰ τὴν ἁμαρτίαν, ἀλλ' ὅσον ἐγγὺς γεγονότες διὰ τὴν οἰκειότητα τὴν πνευματικὴν, καὶ εἰς μίαν πίστιν καὶ ὁμοψυχίαν συνενηγμένοι. Τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῦν τὸ, ὅτι ἤγγισαν, καὶ ἤλθον ἅμα. Γευσάμενοι δὲ τοῦ Κυρίου, καὶ συνέντες ὅτι χρηστός ἐστὶ, καὶ τῆς ἀληθείας τὸ κάλλος καταθαυμάσαντες, οὐχ ἑαυτοῖς μόνον τετηρήκασιν τὸ ὄρωρ, ἀλλὰ γὰρ

⁸⁶ Paul. LXXXVIII, 25.

εὖ ποιοῦντες, καὶ ἐπεικῶς κεκρίκασιν ἕκαστος τῷ Ἀδελφῷ καὶ τῷ φίλῳ βοηθῆσαι, φησίν.

Καὶ ἔρεῖ· Ἰσχυσεν ἄνθρωπος τέκτων, καὶ χαλκεὺς τύπτων σφύρα, ἅμα ἐλαύνων. Ποτὲ μὲν ἔρεῖ· Σύμβλημα καλὸν ἐστίν. Ἰσχύρωσαν αὐτὰ ἐν ἡλοῖς, θήσονται αὐτὰ, καὶ οὐ κινήθησονται.

Τῆς ἐπικουρίας τὸν τρόπον καθίστησιν ἐναργῆ. Ἐκαστος γὰρ τῶν κεκρικόντων τῷ πλησίον, καὶ τῷ ἀδελφῷ βοηθῆσαι, μυσταγωγῆθεις, φησὶ, καὶ ἐγνωκῶς τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἐτέρους νοουετήσῃ λέγων· Ἰσχυσεν ἄνθρωπος τέκτων καὶ χαλκεὺς τύπτων σφύρα, ἅμα ἐλαύνων. Ἰσχυσε δὲ τίνα τρόπον; συνθεὶς γὰρ ἐδώκα καὶ διαγλύψας εἰς θεὸν ὁ τεκτονικήν ἔχων τὴν ἐμπειρίαν, καὶ μὴν καὶ χαλκεὺς τύπτων σφυρήλατον ἀγαλμα πεποιηκῶς ἀπεκόμισε τοῖς ἡπατημένοις εἰς ἀδόκιμον νοῦν, καὶ τῶν ἑαυτοῦ πόνων ἤγουν εὐρημάτων ἀπέφηνε προσκυνητὰς τοὺς κατ' εἰκόνα θεοῦ γεγονότας. Εἶτα διαγελά τῶν ἐιδώλων τὴνποίησιν, καὶ ὅσον ἀπομιμείται τῶν ἐργαζομένων αὐτὰ τοὺς λόγους ἐπιφωνοῦντων ἀλλήλοις, ὅτι Σύμβλημα καλὸν ἐστίν. Οἱ γὰρ τῶν εἰδώλων δημιουργοὶ χεῖρα τυχὸν ἢ πόδα, ἢ καὶ ἑτερόν τι τῶν τοῦ σώματος μορίων ἀπεργασάμενοι ἀποτελοῦσι αὐτὰ διὰ συμβλημάτων, καὶ μέλη μέλεσιν ἐναρμόζοντες, καὶ ἰσχυρὰ ποιοῦντες αὐτὰ ἐν ἡλοῖς· εἶτα τιθέντες καὶ ἀσφαλιζόμενοι πρὸς τὸ ἐστάναι, καὶ μὴ σαλευεῖσθαι. Γέλως δὲ ταῦτά ἐστι καὶ ἕτερον οὐδὲν, καὶ τῆς τῶν προσκυνοῦντων αὐτὰ ματαιότητος, καὶ τῆς εἰς ἄκρον εὐθελείας ἀποδεικνυμένης. Τὸ γὰρ εἶδέναι μὲν ὅτι καὶ ἐκ μορίων λεπτῶν καὶ συμβλημάτων τῶν κατὰ μέρος ἀπετελέσθη τὸ εἶδωλον, καὶ τὴν ἐπὶ τῷ γενέσθαι, καὶ μὴν, καὶ ἐστάναι διαμονὴν, καὶ ἀσφάλειαν ἐν ἡλοῖς ἔχειν· εἶτα προσκυνεῖν αὐτὰ, καὶ θεοὺς ὀνομάζειν, πῶς οὐχ ἀπάσης μωρίας ἐπίμεστον ἀληθῶς;

Σὺ δὲ, Ἰσραὴλ, παῖς μου, Ἰακώβ, ὃν ἐξελεξάμην, σπέρμα Ἀβραάμ, ὃν ἠγάπησα, οὗ ἀντελαβόμην ἀπ' ἀκρῶν τῆς γῆς, καὶ ἐκ τῶν σκοπιῶν αὐτῆς ἐκάλεσά σε, καὶ εἶπά σοι· Παῖς μου εἶ, ἐξελεξάμην σε, καὶ οὐκ ἐγκατέλιπόν σε. Μὴ φοβοῦ. Μετὰ σοῦ γάρ εἰμι. Μὴ πλανῶ. Ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ θεός σου ὁ ἐνισχύσας σε, καὶ ἐβοήθησά σοι, καὶ ἡσφαλισάμην σε τῇ δεξιᾷ τῇ δικαίᾳ μου.

Μυσταγωγῆσας εὖ μάλα τοὺς ἐξ ἔθνῶν, καὶ εἰδέναι παρασκευάσας ὅτι καὶ θεός ἐστι καὶ τῶν ὅλων δημιουργός, αὐτῷ τε ὑπέκειν τα πάντα καὶ τοῖς θείαις αὐτοῦ νεύμασι, καὶ γεγονάσιν ἐν ἀρχαῖς, καὶ πρὸς τὸ εἶναι παρενηνεγμένα πέπηγεν ἐν καλῷ, καὶ ἀκλόνητον ἔχει διαμονήν, παραθαρσύνει λοιπὸν ἀναγκαίως τοὺς τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων ἱερουργούς, δι' ὧν ἐμελλον τὸν τῆς κατηχήσεως ποιῆσθαι λόγον τοῖς ἐξ ἔθνῶν. Ἀποφαίνει δὲ αὐτοὺς σοφοὺς καὶ εὐτολμοτάτους, καὶ τῆς τῶν ἁγίων πατέρων ἀρετῆς ἀποφέρει πρὸς ἀνάμνησιν, καὶ τὴν εἰς αὐτοὺς γενομένην ἀγάπην εἰδέναι βούλεται. Ταῦτητοι φησὶ· Σὺ δὲ, Ἰσραὴλ, παῖς μου, Ἰακώβ, ὃν ἐξελεξάμην, σπέρμα Ἀβραάμ, ὃν ἠγάπησα. Ἰακώβ δὲ καὶ Ἰσραὴλ, καὶ σπέρμα τὸ Ἀβραάμ τοῦ ἡγαπημένου, εἰεν ἂν οὐχ ἕτερον παρά γε τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ πιστεύσαντας εἰς Χριστόν, ὧν οἴονεῖ τινες ἀπαρχή

reservarunt hoc doni, sed benigne fecerunt, et ex aequo et bono judicarunt, quisque fratri et amico, inquit, ad auxiliandum.

VERB. 7. Et dicit: Potior fuit vir faber et ærarius qui percussit malleo, atque producit. Et aliquando dicit: Conflatio bona est. Confirmarunt ea clavis, ponent ea, et non movebuntur.

Modum auxilii ponit ante oculos. Unusquisque enim eorum qui judicarunt ut proximo et fratri suo auxilium ferat, mysteriis, inquit, initiatus, et qui veritatem cognovit, alios monebit, dicens: Potior fuit vir faber et ærarius, et qui percussit malleo, ac producit. At quomodo fuit potior? Cum enim confecisset idolum, et deum sculpsisset is qui fabrilem artem callet, et ærarius percussiens cum malleo ductam imaginem effluxisset, addaxit eos qui decepti sunt in reprobam mentem, et qui facti sunt ad Dei imaginem, eos suorum laborum seu inventorum cultores reddidit. Dein irridet idolorum fictionem, et velut mimesi quadam orationem eorum qui fabricantur ea, imitatur, qui applaudunt sibi, Conflatio pulchra est. Idolorum namque opifces, ubi manum, vel pedem, vel quampiam partem expoliverunt, ea conflando et consolidando, et membra membris adaptando et firmando, clavis dein conjungendo et communiendo, perficiunt ut stare possint, et non moveri. At plane ridiculum est, et vanitatis adorantium, et summæ stupiditatis argumentum. 526 Nam cum sciant, ex minutis particulis, et commissuris ac portiunculis effici idolum, et quod perpetuitatem ex eo quod factum sit, quod consistat, et ex clavis firmitudinem habeat, deinde adorare illa, et deos existimare, an non vere omni supplicio vindicandum est?

VERB. 8-10. Tu autem, Israel, puer meus, Jacob, quem elegi, semen Abraham, quem dilexi, quem assumpsi ab extremis terræ, et a summitatibus ejus vocavi te, et dixi tibi: Puer meus es, elegi te, et non derelinqui te. Ne timeas. Tecum enim sum. Non fallo. Ego enim sum Deus tuus, qui corroboravi te, et auxiliatus sum tibi, et protexi te dextra justa mea.

Mysteria edoctis pulcherrime gentibus, et instructis, quod Deus sit et universorum opifex, eique obediant omnia, ejusque divinis nutibus, et quod ab initio exstiterit, et quod quæ in vitam producta sunt pulchre fixerit, ac inconcusse permaneant, deinceps animat necessario evangelicorum vaticiniorum ministros, per ea quibus gentes instituere debebant. Sapientes autem eos reddit etiam et audentissimos, et virtutem sanctorum patrum in memoriam revocat, et charitatem erga illos scire vult. Illuc ait: Tu, Israel, puer meus, Jacob, quem elegi, semen Abraham, quem dilexi. Jacob autem et Israel, et semen Abraham dilectum, non sunt alii quam Israelitæ credentes in Christum, quorum veluti quædam primitiæ fuerunt divini discipuli. Electos porro et dilectos ait esse patres, illud quodam-

modo dicens : Qui ex stirpe nobili estis , adeo honorata, adeo amata a me, qui ex sanguine estis Abraham, patriæ virtutis laudem æmulamini, et eorum pietatis estote imitatores. Dicit etiam se assumpsisse Abrahamum, et eum ab extremitatibus et summitatibus terræ vocasse, propterea quod e longinquo et e terra Chaldæorum evocatus sit in Judæam. Audivit enim Deum dicentem : « Egrederere e terra tua, et e cognatione tua, et e domo patris tui, et veni in terram quam tibi monstrabo ⁶⁷. » Dicit præterea quasi de toto Israel, Dixi tibi : Puer meus es. Vocatus est enim primogenitus. Erat quoque, ut dixi, **527** electus, nec relictus a Deo. Audivit, Na timeas, et porro, Non fallo. Ego enim sum Deus tuus, qui roboravi te. Docebatur namque ex lege, Deum unum esse, et Dominum unum, et eum solum esse colendum, quod adjutus fuerit a Deo, et ipsius dextera, quæ est opifex et creatrix ejus potentia, nimirum Filius. Et in toto fuit, et ab omnibus insidiis immunis. Vicit enim gentes, et hæreditatem accepit terræ eorum.

τοῦ γέγονε, καὶ κρείττων πάσης ἐπιβουλῆς. Νενίκηκε γὰρ τοῦ γέγονε, καὶ κρείττων πάσης ἐπιβουλῆς. Νενίκηκε γὰρ
 VERS. 11-14. *Ecce confundentur et erubescunt omnes qui adversantur tibi. Erunt enim ac si non sint, et peribunt omnes adversarii tui. Quæres eos, et non invenies homines qui debacchabuntur in te. Erunt enim quasi non sint, neque erunt qui bellum gerant contra te, quia ego Deus tuus, qui teneo dextram tuam, qui dico tibi : Ne timeas, vermicule Jacob, parvule Israel. Ego opitulatus sum tibi, dicit Deus, qui redimo te, sanctus Israel.*

Hæc quoque superiorum est redditio. Tu enim puer meus, Israel, inquit, et Jacob, quem elegi, semen Abraham, quem dilexi. Ecce erubescunt et pudebunt omnes qui adversantur tibi. Complures enim sanctis mystagogis insidiati sunt olim, et salutari prædicationi ex sua perversitate resistere nitebantur, sed facti sunt tanquam nihilum, et impietatis adversarii disperierunt. Nam in eo quod ministris divinæ prædicationis reclamarint, nihil aliud contendebant quam ut dogmatis et opinionibus pietatis reluctarentur. Non erunt igitur, inquit, sed quæres eos, et non invenies qui debacchati fuerint in te. Erunt enim tanquam non sint. Hoc siquidem est voce beati Davidis hymno decantatum : « Vidi impium subvectum et elatum quasi cedros Libani, et præterii, et ecce non erat; et quæsi eum, et non est inventus locus ejus ⁶⁸. » Extollunt enim se multi altum sapientes contra ætatem-sanctorum antistitem, ac radicibus e terra peribunt, ut perhibent sacræ Litteræ. Et qui altum sapiunt, gravem patientur et inexpectatam ruinam. Scriptum est enim : « Qui altam facit domum suam, quærit ruinam ⁶⁹. » Itaque, inquit,

Α γεγόνασιν οἱ θεσπέσιοι μαθηταί. Ἀπολέκτους δὲ γενέσθαι, καὶ ἡγαπηθῆναι φησι τοὺς πατέρας, μονονουχὶ λέγων· Οἱ ἐκ ρίζης εὐγενοῦς, καὶ τῆς οὕτω τετιμημένης καὶ ἡγαπημένης παρ' ἐμοῦ, οἱ ἐξ αἵματος Ἀβραάμ, τῆς πατρῴας ἀρετῆς ζηλοῦτε τὴν εὐφημίαν, καὶ τῆς ἐκείνων φιλοθείας γένεσθε μιμηταί. Ἀντιλαμβάνεσθαι γὰρ μὴν τοῦ Ἀβραάμ φησι, καλέσαι τε ἀπ' ἁκρων τῆς γῆς αὐτὸν, ἥτοι ἐκ τῶν σκοπιῶν αὐτῆς. διὰ τοι τὸ πόρρωθεν καὶ ἐκ γῆς Χαλδαίων μετακλήσθαι πρὸς τὴν Ἰουδαίαν. Ἀκρίκος γὰρ Θεοῦ λέγοντος· « Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, καὶ δεῦρο εἰς τὴν γῆν, ἣν ἂν σοι δείξω. » Εἰτά φησιν ὡς περὶ πάντος τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι Εἰπά σοι· Παῖς μου εἶ. Πρωτότοκος γὰρ ὠνόμασται. Γέγονε δὲ καὶ ἀπόλεκτος, ὡς ἔφην, καὶ οὐκ ἐγκατελήφθη παρὰ Θεοῦ. Ἦκουσε· Μὴ φοβοῦ, καὶ προσέτι τὸ, Μὴ πλανῶ. Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ Θεός σου ὁ ἐνισχύσας σε. Ἐδιδάσκετο γὰρ διὰ τοῦ νόμου, ὅτι Θεὸς εἷς ἐστίν, καὶ Κύριος εἷς, καὶ αὐτῷ χρὴ μόνον λατρεύειν, καὶ ὅτι βεβοηθῆται παρ' αὐτοῦ καὶ διὰ τῆς αὐτοῦ δεξιᾶς, ὅς ἐστι δημιουργὸς αὐτοῦ δύναμις, τοῦτ' ἐστίν, ὁ Υἱός. Καὶ ἀσφαλῆς αὐτῷ ἔθνη, καὶ κεκληρονόμηκε τὴν γῆν αὐτῶν ἐκείνων.

Ἰδοὺ ἐντραπήσονται, καὶ αἰσχυρῶνθῶσονται πάντες οἱ ἀντικείμενοί σοι. Ἔσονται γὰρ ὡς οὐκ ὄντες, καὶ ἀπολοῦνται πάντες οἱ ἀντίδικοί σου. Ζητήσεις αὐτοὺς, καὶ οὐκ εὐρήσεις τοὺς ἀνθρώπους, οἱ παροινήσουσιν εἰς σέ. Ἔσονται γὰρ ὡς οὐκ ὄντες, καὶ οὐκ ἔσονται οἱ ἀντιπολεμοῦντές σοι, ὅτι ἐγὼ ὁ Θεός σου ὁ κρατῶν τῆς δεξιᾶς σου, ὁ λέγων σοι· Μὴ φοβοῦ, σκόληξ Ἰακώβ, ὀλιγοστός Ἰσραὴλ. Ἐγὼ ἐβοηθήσα σοι, λέγει ὁ Θεός, ὁ λυτρούμενός σε ὁ ἄγιος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ αἰρετός εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ἀπόδοσις καὶ ταῦτα τοῖς ἀνωτέρω. Σὺ γὰρ, Ἰσραὴλ, παῖς μου, φησί, καὶ Ἰακώβ, ὃν ἐξελεξάμην, σπέρμα Ἀβραάμ, ὃν ἡγάπησα. Ἰδοὺ αἰσχυρῶνθῶσονται, καὶ ἐντραπήσονται πάντες οἱ ἀντικείμενοί σου. Πλείστοι μὲν γὰρ γεγόνασι κατὰ καιροὺς, οἱ τοῖς ἁγίοις μυσταγωγίαις ἀνοσίως ἐπιβουλεύσαντες, καὶ τοῖς σωτηρίοις κηρύγμασι τὰ ἐκ τῆς αὐτῶν δυστροπίας ἀντεξαγαγεῖν ἐπιχειρήσαντες. Ἀλλὰ γεγόνασιν ὡς οὐδὲν, καὶ ἀπολύψασιν οἱ τῆς εὐσεβείας ἀντίδοκοι. Τὸ γὰρ ἀντιπράττειν τοῖς ἱερουργοῖς τοῦ Θεοῦ κηρύγματος εἴη ἂν ἕτερον οὐδὲν πλὴν ὅτι τὸ μάχεσθαι τοῖς τῆς εὐσεβείας δόγμασιν. Οὐκ ἔσονται τοίνυν, φησὶν, ἀλλὰ ζητήσεις αὐτοὺς, καὶ οὐ μὴ εὕρης τοὺς εἰς σέ πεπαρωφηκότας. Ἔσονται γὰρ ὡς οὐκ ὄντες. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ διὰ φωνῆς τοῦ μακαρίου Δαβὶδ ὑμνούμενον· « Εἶδον ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον, καὶ ἐπαιρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου, καὶ παρήλθον, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν· καὶ ἐζητήσα αὐτόν, καὶ οὐχ εὐρέθην ὁ τόπος αὐτοῦ. » Κατεπαίρονται μὲν γὰρ πολλοὶ τῶν τὰ ὑψηλὰ φρονεῖν ἐιωθότων τῆς τῶν ἁγίων μυσταγωγῶν ἡλικίας. Ἀλλ' ὁλόρριζοι ἐκ γῆς ὀλοῦνται, καθὰ φησι τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν. Καὶ οἱ φρονεῖντες τὰ ὑψηλὰ, δεινὴν καὶ

⁶⁷ Gen. xii, 1. ⁶⁸ Psal. xxxvi, 35. ⁶⁹ Prov. xvii, 16.

ἀδόκητον ὑπομενοῦσι τριβὴν. Γέγραπται γάρ· «Ὅς ὑψηλὸν ποιεῖ τὸν ἑαυτοῦ οἶκον, ζητεῖ συντριβὴν. » Οὐκ οὖν οὐκ ἔσονται, φησὶν, οἱ ἀντιπολεμουντές σε· καὶ οὐ δὴ πού φησιν, ὅτι τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις ἀντιστήσεται μὲν οὐδεὶς. Ὑπάρξει δὲ πάντως τὸ λαμπρᾶς εἶναι γαλήνης. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀληθές. Μυρίοι γάρ ὅσοι πεπολεμήκασιν αὐτοῖς, ἀλλ' οὐδὲ εὐρεθεῖεν ὡς ὑπάρχοντες, ταπεινούμενοι δηλονότι, καὶ τοῖς τῆς θείας ὁργῆς κινήμασιν ὑποπίπτοντες. Ταύτητοι πρὸς εὐανδρίαν ἀνακομίζει αὐτοὺς λέγων· Ἐγὼ ὁ Θεὸς σου ὁ κρατῶν τῆς δεξιᾶς σου, τοῦτ' ἐστίν, ὁ ἀντιλαμβανόμενός σου, καὶ ἀποφαίνων κρείττονα παντὸς πειρασμοῦ· Ἐγὼ ὁ λέγων σοι, Μὴ φοβοῦ, Ἰακώβ, ὀλιγοστὸς Ἰσραὴλ. Ὅσον μὲν γὰρ πρὸς γε τὴν τῶν πολεμούντων πληθύν, ἤτοι τὰς δυναστείας, ὀλιγοστὸς ἦν παντελῶς ὁ Ἰσραὴλ, καὶ οὐ σύμπαν φημι τὸ ἔθνος, ἀλλὰ τοὺς πρὸς αὐτοῦ ληφθέντας εἰς ἀποστολήν. Ἀλλ' ἦν ὁ σώζων αὐτοὺς μέγας ἰσχυρὸς καὶ κραταῖος εἰς ἐπικουρίαν, ἀμαχὸν ἔχων τὴν χεῖρα. Ἀντρομένον γὰρ Θεοῦ τίς ὁ κακῶσαι δυνάμενος;

Ἴδου ἐποίησά σε ὡς τροχοὺς ἀμάξης, ἀλοῦντας, καινοὺς, πρηστηροειδέεις. Καὶ ἀλοήσεις ὄρη, καὶ λεπτυνεῖς βουνούς, καὶ ὡς χοῦν θήσεις, καὶ λιμνήσεις, καὶ ἄνεμος λήψεται αὐτοὺς, καὶ καταιγὶς διασπερεῖ αὐτούς.

Αἰγυπτίων μὲν παῖδες συνενεγκόντες ἐξ ἀγρῶν ἐπὶ τὴν ἄλωνα δράγματα, εἶτα βοὺς ἐπαφιέντες αὐτοῖς, καὶ ἐν κύκλῳ περιχομίζοντες καταλεπτύνουσι ταῖς χηλαῖς τοὺς ἀστάχους. Διακρίνουσι δὲ καὶ διιστώσι τῶν ἀχύρων σίτον, οἱ γε μὴν ἐν ἐτέραις πόλεσι καὶ χώραις ἀμάξαις χρώμενοι καὶ τροχοῖς πρηστηροειδέσιν. Αὐτὸ δὴ τοῦτ' ἐμελετήκασιν κατορθοῦν. Ἴδου τοίνυν, φησὶν, ὦ Ἰσραὴλ, πεποίηκά σε ὡς τροχοὺς ἀμάξης ἀλῶντας, καινοὺς, πρηστηροειδέεις. Καὶ τί τὸ ἀλῶμενον; ἀσταχὺς ἄρα καὶ σίτος, καὶ τὰ ἐξ ἀγρῶν εἰς ἄλω συμπεφυρμένα· Οὐδαμῶς, ἀλλ' ὄρη, καὶ βουνοί. Καὶ τίνες ἂν εἴεν οἱ τοιοῦδε πάλιν; Πρῶτον μὲν αἱ πονηραὶ τε καὶ ἀντικείμεναι δυνάμεις. Δέδωκε γὰρ ἡμῖν ὁ τῶν ὀλων Σωτὴρ πατεῖν ἐπάνω ὄφρων, καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Εἶτα παρεικάζειν ἔοικεν ὁρεσι καὶ βουνοῖς τοὺς ὑψηλὰ φρονεῖν εἰωθότας, καὶ ὑπέρογκον ἔχοντας φρόνημα, ὑψοῦ τε ἡρμένους, καὶ ἐν δυναστείαις ὄντας κοσμηκαῖς, καὶ τοῖς ἀγίοις μυστογωγοῖς, κατεξανιστάντες ἐξ αὐτοῦ, καὶ δίκην ὀρίων ἢ βουνῶν ὑπαντῆν εἰωθότας, ὡς δυσχερεστάτην αὐτοῖς ἀποφαίνειν τὴν ὁδόν, τὴν ἐπὶ γε, φημι, τῷ χρόνῳ πληροῦν τῆς ἀποστολῆς τὴν δρόμον. Ἀλλὰ καὶ τοὺς οὕτως ὄντας, φησὶ, λεπτυνεῖς, ἀχύρων δίκην ἀναπτῆναι παρασκευάσεις ταῖς τῶν ἀνέμων αὐραῖς διασχιδιανέμενους, καὶ οἷον καταιγίδα διδοὺς, ὥστε διασπεῖρειν αὐτούς. Βαδιοῦνται γὰρ οὕτω πρὸς τὸ μηδέν.

Σὺ δὲ εὐφρανθήσῃ ἐπὶ τοῖς ἀγίοις, Ἰσραὴλ. Καὶ ἀγαλλιάσονται οἱ πτωχοί, καὶ οἱ ἐνδεεῖς. Ζητήσουσι γὰρ ὕδωρ, καὶ οὐκ ἔσται· καὶ ἡ γλῶσσα

A non erunt qui bellum gerant contra te. Nec prorsus ait : Nemo sanctis **528** apostolis restitutus est; neque etiam semper futurum est ut splendide ac tranquille vivant. Non enim hoc verum est; innumerum namque pugnarunt contra eos, sed Deo protegente erunt perinde ac si non fuissent, neque inveniuntur supersites, dejecti nimirum, et divinæ iræ æstui succumbentes. Hinc ad fortitudinem eos revocat, dicens : Ego Deus tuus, apprehendens dexteram tuam, id est, suscipiens te, et reddens te omnibus tentationibus superiorem : Ego, inquam, qui dico tibi : Ne timeas, Jacob, parvule Israel. Quantum enim ad multitudinem bellantium, vel ad dynastias attinet, omnino parvulus erat Israel, non de tota gente loquor, sed de his qui ex illis assumpti sunt ad apostolatatum. Verum qui servat eos magnus est et fortis, et satis validus ad auxilium ferendum, ut qui invictam manum habeat. Deo enim liberante, quis malo poterit afflicere?

VERS. 15, 16. *Ecce feci te quasi rotas plaustrī triturantes, novas, presteri similes. Et triturabis montes, et comminues colles, et quasi in pulverem rediges, et ventus auferet eos, et tempestas disperget eos.*

Ægyptiorum filii, comportatis ex agris in aream manipulis, quos deinde bobus alligantes et circum-agentes, ita ungulis spicas comminuunt, a paleis vero triticum discernunt atque separant. In aliis vero urbibus et regionibus, plaustris et rotis presteri similibus utentes, hoc idem conantur efficere. Ecce igitur, inquit, o Israel, feci te ut rotas plaustrī triturantes, novas, presteri ac turbini similes. Et quid trituratur? an vero spica, et triticum, et quæ ex agris in aream convehuntur? Nequaquam, sed montes et colles. Qui tandem sunt isti? Primum quidem malæ et adversariæ potestates. Dedit namque universorum Servator nobis ut proculcaremus serpentes et scorpiones, et omnem inimici potentiam⁹⁹. Deinde comparare videtur montibus et collibus eos qui altum sapiunt, et tumido sunt animo et elato, et qui mundanis dynastiis ac potestatibus præficiuntur, quique sanctis mystagogiis se opponunt, et obstant instar montium vel collium, ut illis impeditissimam difficillimamque viam reddant, quominus, inquam, cursum apostolatus perficiant. Sed qui tales sunt, inquit, comminues, efficiesque ut palearum in morem avolent, aura ventorum dissipati, **529** et trades quasi tempestati, ut illos dispergat. Sic enim in nihilum abibunt.

VERS. 16, 17. *Tu vero lætaberis in sanctis, Israel. Et exultabunt pauperes et inopes. Quærent enim aquam, et non erit, et lingua eorum sibi exaruit.*

⁹⁹ Luc. x, 19.

Ego sum Dominus Deus, ego exaudiam Deus Israel, et non derelinquam eos.

Hostes, inquit, divinæ prædicationis, et qui iter tuum impediunt, o Israel, inquit, ibunt in exsilium. Lætaberisque tu in sanctis, Israel, id est, deliciaberis, ubi complures factos filios, et in filiis Israel numeratos videris. « Non enim omnes ex Israel, hi Israel : neque quia sunt semen Abrahæ, omnes filii ; sed filii promissionis recensentur in semen ⁹¹. » Quod autem in more fuerit sanctis apostolis gaudere et exultare, de his qui fide, scilicet in Christum, probati spectabilesque erant, declarabit etiam Paulus, epistolam ad eos mittens, et dicens : « Gaudium et corona mea ⁹². » Quin et unumquemque sanctorum discipulorum ad eundem modum affectum esse, equidem jure optimo dixerim. Summæ enim voluptatis causa illis erat errantium conversio, et eorum qui non noverunt veritatem, ad melius reductio. Lætaberis ergo in sanctis, Israel. Qui autem hi sint, enarrat, dicens : Exsultabunt pauperes et inopes, id est, gentes. Erant enim omnium bonorum indigi, et charismatum divinorum omnino expertes. Nam qui illum prorsus ignorant, eos virtutis insignibus carere est necesse. Pauperes igitur et inopes exsultabunt. Qui, aut quo pacto? Quærent enim aquam, et non erit, inquit : et lingua eorum præ siti exaruit. Quærent, his verbis, dicit pro, Quæsierunt. Quoniam autem non invenerunt, lingua eorum siti exaruit. Exstiterunt enim apud Græcos multi philologi, et disputatores, et indagatores veritatis : sed qui docere norit apud eos hæc, non erat. Non erat aqua vivifica. Non erat qui saturare posset veritatis dogmatibus eos qui eam amant. Exaruit ergo lingua eorum præ siti. Sed ego exaudiam eos, inquit Deus Israel, nec derelinquam eos. Miseratus est enim turbæ errantium, nec reliquit eam in **530** hac superborum donorum inopia, imo potius explevit : idque quo modo, ex sequentibus pulchre enucleabit.

VERS. 18-20. *Sed aperiam in montibus flumina, et in medio camporum fontes : vertam desertum in paludes, et sitientem terram in aquæductus. Ponam in terra carente aquis cedrum, et buxum, et myrtum, et cypressum, et populum, ut videant, et cognoscant, et cogitent, et certo sciant, manum Domini fecisse hæc omnia, et sanctum Israelis ostendisse.*

Desertum et terram aquis carentem dicit esse gentium regionem. Desertum quidem, quod nudata sit quodammodo, et arboribus florentissimis, sub intelligentiam scilicet cadentibus, deserta ac destituta, spinarum solum nutrix, et lignorum silvestrium, et quorumlibet igni ad consumendum accom-

αὐτῶν ἀπὸ τῆς διψῆς ἐξηράνθη. Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός, ἐγὼ ἐπακούσομαι ὁ Θεός Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἐγκαταλείψω αὐτούς.

Οἱ μὲν οὖν ἐχθροὶ τοῦ θεοῦ κηρύγματος, καὶ τὴν σὴν διακόπτοντες τρίβον, ὧ Ἰσραὴλ, φησὶν, οὐκ ἔστιν αὐτῶν ἀπώλειαν. Εὐφρανθήσῃ δὲ σὺ ἐν τοῖς ἁγίοις, Ἰσραὴλ, τοῦτ' ἐστίν, ἐντροφυεῖς ὅταν ᾖ πολλοὺς γεγονότας ἁγίους, καὶ ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ τεταγμένους. « Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ, οὐδ' ὅτι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα, ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζεται εἰς σπέρμα. » Ὅτι δὲ χαίρειν ἦν ἔθος, καὶ ἐπιγάνυσθαι τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ἐπὶ τοῖς εἰσθόσις εὐδοκίμειν, διὰ πίστεως δηλονότι τῆς εἰς Χριστὸν, σαφηνίζει καὶ ὁ Παῦλος ἐπιστέλλων αὐτοῖς, καὶ λέγων· « Χαρὰ καὶ στέφανός μου. » Καὶ ἕκαστον δὲ τῶν ἁγίων μαθητῶν τὴν αὐτὴν διακεῖσθαι τὴν τὴν φάειν ἂν ἐγωγε, καὶ μάλα εὐχόμενος. Θυμηδίας γὰρ τῆς ἀνωτάτω πρόφασις ἦν αὐτοῖς ἡ τῶν πλανωμένων ἐπιστροφή, καὶ τῶν οὐκ εἰδόντων τὴν ἀλήθειαν ἡ πρὸς τὸ ἄμεινον ἀνακομιδή. Εὐφρανθήσῃ τοίνυν ἐν τοῖς ἁγίοις, Ἰσραὴλ. Τίνες δὲ οὗτοι διαδίδκουνσι, λέγων· Ἀγαλλιάσονται οἱ πτωχοὶ καὶ ἐνδεεῖς, τοῦτ' ἐστίν, τὰ ἔθνη. Ἦσαν γὰρ ἐν ἐνδείᾳ παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ ἀμέτοχοι παντελῶς τῶν παρὰ Θεοῦ χαρισμάτων. Τοὺς γὰρ ὅλως ἀγνοοῦντας αὐτὴν ἀμοιρεῖν ἀνάγκη τῶν εἰς ἀρετὴν αὐξημάτων. Οἱ πτωχοὶ τοιγαροῦν καὶ οἱ ἐνδεεῖς, ἀγαλλιάσονται. Πῶς, ἡ τίνα τρόπον; Ζητήσουσι γὰρ ὕδωρ, καὶ οὐκ ἔσται, φησὶ, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν ἀπὸ τῆς διψῆς ἐξηράνθη. Τὸ δὲ, ζητήσουσιν, ἐν τούτοις, ἀντὶ τοῦ, ἐξήτησαν, φησὶν. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ εὗρήκασιν, ἡ γλῶσσα αὐτῶν ὑπὸ διψῆς ἐξηράνθη. Γεγόνاسι μὲν γὰρ καὶ παρ' Ἑλλήσι πολλοὶ φιλόλογοι τε καὶ φιλοζητηταί, καὶ τῆς ἀληθείας ἐρευνῆται· ἀλλ' οὐκ ἦν παρ' αὐτοῖς ὁ ταῦτα διδάσκειν εἰδώς. Οὐκ ἦν ὕδωρ τὸ ζωοποιόν. Οὐκ ἦν ὁ κατακορέσαι δυνάμενος τοῖς εἰς ἀλήθειαν δόγμασι τοὺς ἐρῶντας αὐτῆς. Ἐξηράνθη τοίνυν ἡ γλῶσσα αὐτῶν ὑπὸ διψῆς. Ἀλλ' ἐγὼ ὑπακούσομαι αὐτῶν, φησὶν ὁ Θεός Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἐγκαταλείψω αὐτούς. Κατηλέγε γὰρ τὴν τῶν πλανωμένων πληθύν, καὶ οὐκ ἀφῆκεν αὐτὴν ἐν ἐνδείᾳ τῶν ἀνωθεν χαρισμάτων, ἐνέπλησε δὲ μᾶλλον, καὶ τίνα δὴ τρόπον, διὰ τῶν ἐφεξῆς εὖ μάλα διατρανοῖ.

Ἀλλ' ἀνοίξω ἐπὶ τῶν ὀρέων ποταμούς, καὶ ἐν μέσῳ τῶν πεδίων πηγὰς· ποιήσω τὴν ἐρημον εἰς ἔλην, καὶ τὴν διψῶσαν γῆν ἐν ὕδραγωγοῖς. Θήσω εἰς τὴν ἀνυδρον γῆν κέδρον, καὶ πύξον, καὶ μυρσίην, καὶ κυπάρισσον, καὶ λεύκην· Ἰνα ἴδωσι καὶ γνῶσι, καὶ ἐννοήθωσι, καὶ ἐπιστῶνται ἅμω, ὅτι χεὶρ Κυρίου ἐποίησε ταῦτα πάντα, καὶ ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ κατέδειξε.

Ἐρημὸν τε καὶ ἀνυδρον εἶναι φησὶ τὴν τῶν ἐθνῶν χώραν. Ἐρημον μὲν δαίτοι τὸ ἐψιλῶσθαι τρόπον τινὰ, καὶ φυτῶν ἐρήμην εἶναι τῶν εὐθαλεστάτων, νοητῶν δὲ δηλονότι· ἀκάνθης δὲ μόνης ὁρᾶσθαι τροφὴν, καὶ ξύλων ἀγρίων μητέρα; καὶ ὅσα πυρὶ πρὸς τὸ δαπανᾶσθαι χρήσιμον. Ταῦτα τὰ ἔθνη ποτε

⁹¹ Rom. ix, 6, 7. ⁹² Philip. iv, 4.

ἐκαρποφόρει, ἀλλὰ τοῖς πάλοι δεδιψηκόσι φησὶν· Ἀνοίξω μὲν ἐπὶ τῶν ὀρέων ποταμούς, ἀνδρας ἁγίους δηλονότι τοὺς τὸν θεὸν, καὶ ἀνωθεν καταπλουτήσαντας λόγον, καὶ ποταμίων ναμάτων δίκην τοῖς διψῶσιν ἐκχέοντας, καὶ οἷον ἀναπηγάζοντας. Ὡστε καὶ τὴν ἔρημον ποτὲ μεταβαλοῦσαν τὴν ὕψιν ἔλη φαίνεσθαι, καὶ δρυμούς, καὶ γῆν τὴν διψῶσαν ἐν ὑδραγωγοῖς. Ὑδραγωγοὶ δὲ πάλιν εἶεν ἂν οἱ κατὰ καιροὺς καὶ ἐν ἐκάστη χώρᾳ τε καὶ πόλει γεγονότες μυσταγωγοί, καὶ διδάσκαλοι τῶν Ἐκκλησιῶν· οἱ καθάπερ ἐκ πηγῶν τε καὶ ποταμῶν εἰσικιχισάμενοι λόγον, καὶ εἰς ἑτέροισιν αὐτὸν μεθιστάσιν, οἷά τινες ὑδραγωγοὶ κήπους κατάρδοντες τοὺς εὐθαλεστάτους. Τίνα δὲ τρόπον ἡ ἔρημος εἰς ἔλη μεταστῆσεται, καὶ πόλιν ἔσται ξύλων τροφὴς, διδάσκει λέγων· Ὁ θῆσω εἰς τὴν ἀνυδρον γῆν κέδρον, καὶ πύξον, καὶ μυρσίνην, καὶ κυπάρισσον, καὶ λεύκην. Ταῦτα δὲ πάντα ἐστὶν εὐώδη καὶ ἄσηπτα ξύλα. Πρόσεστι δὲ τοῖς ἁγίοις, καὶ τὸ εὖοσμον, νοητικῶς δὲ διὰ πολιτείας εὐαγοῦς· καὶ τό γε μὴ καταφθίρεσθαι καθιεμένους ἐκλύτους εἰς ἐπιθυμίας κοσμικὰς, ἐστάναι δὲ καὶ ἐρηρεισμένους, ριζοῦντας Θεοῦ, καὶ ἀνέχοντας ταῖς ἐπικουρίαις. Ὑποστηρίζει γὰρ τοὺς δικαίους ὁ Κύριος, καθὰ γέγραπται· Ἔσονται δὲ, φησὶ, ποταμοί, καὶ πηγαί, καὶ ὑδραγωγοί, καὶ ἐν ὄρει καὶ πεδίοις, καὶ οἷον πανταχοῦ. Ἔσται δὲ καὶ ἔρημος εἰς ἔλη, ἵνα οἱ καλούμενοι διὰ πίστεως καὶ αὐταῖς ὕψειν ἰδωσιν, ἐπιγνώσι δὲ καὶ δι' ἐννοιῶν ἀγαθῶν, καὶ δὴ καὶ μάθοιεν ἐκ τῆς τῶν γεγονότων μεγαλουργίας, καὶ ἀδοκίμου μεταβολῆς, ὅτι δὴ μὴ ἀπλῶς μηδὲ αὐτομάτως τὰ οὕτω μεγάλα καὶ διαδόχτα κατορθοῦσθαι φιλεῖ. Κατέδειξε γὰρ μάλλον αὐτὰ χεῖρ Κυρίου, τοῦτ' ἐστὶ, δύναμις τε καὶ ἐξουσία θεοπρεπῆς, ἡγουν ὁ Υἱὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα γέγονε τε ἦδη, καὶ τεθναματούργηται παρὰ τοῦ Πατρὸς. Οὐ γὰρ ψευδώνυμοι θεοί, οὕτε μὴν στοιχεῖα κοσμικὰ· ἀλλ' οὐδὲ ὁ νομισθεὶς εἶναι Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, γέγονεν αὐτῷ ἐργάτης, ἀλλ' ὁ Ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ κατέδειξεν.

Ἐγγίζει ἡ κρίσις ὑμῶν, λέγει ὁ Θεός· ἡγγισαν αἱ βουλαὶ ὑμῶν, λέγει ὁ βασιλεὺς Ἰακώβ.

Τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν ὡς ἔσται κατὰ καιροὺς εὖ μάλα διειρηκῶς, ὑποσχόμενός τε ποιήσειν τὴν ἔρημον εἰς ἔλη, καὶ τὴν διψῶσαν γῆν ἐν ὑδραγωγοῖς, κέδροις τε, καὶ πύξῳ καὶ τοῖς ἑτέροις φυτοῖς κατάκομον ἀποφῆναι, καὶ τὴν αὐτοῦ χεῖρα θαυμασθῆσεσθαι λέγων, ὡς τῶν οὕτω μεγάλων δημιουργῶν, προσδιαλέγεται πάλιν τοῖς τῶν εἰδώλων ποιηταῖς, καὶ τοῖς τὰ τοιάδε τεχνίταις, καὶ φησιν ἐγγὺς γενέσθαι τὴν κρίσιν αὐτῶν. Κρίσιν δὲ φησιν, ἥ τὴν ὀφειλομένην κόλασιν αὐτοῖς. ἡγουν τὴν αἰσχύνην, καὶ ἐντροπήν. Ὅσῃ γὰρ ψήφῳ Θεοῦ, καὶ δικαίῳ κρίματι κολασθεῖεν ἂν ὡς ἡσυχότες τὴν ὑπ' οὐρανόν, καὶ βουλὰς οὐκ ἀληθεῖς εἰσκεκομικότες. Ἐδίδαξαν γὰρ τοὺς ἐπὶ τῆς

A modorum, mater esse videatur. Hos fructus aliquando tulerunt gentes. Cæterum his, inquit, qui quondam sitiverunt, aperiam in montibus flumina : viros nempe sanctos, qui divino et superno ditati sunt sermone, et qui fluvialium rivorum instar, sitientibus effundunt, et quasi scaturiunt, ut desertum quondam mutet faciem, et in eo paludes ac silvæ appareant, et terra sitiens in aquæductus vertatur. Aquæductus rursus esse possint, qui variis temporibus, et in unaquaque regione ac civitate mystagogi sunt ac doctores Ecclesiarum : qui velut e fontibus atque fluviis sermonem Scripturæ divinitus inspiratæ, in mentem ac cor quasi in domicilium receperunt, eumque ad alios transferunt, et quasi aquæductus quidam, florentissimos hortos irrigant. Quomodo autem solitudo in paludes transferatur, et cujusmodi lignorum nutrit futura sit, docet inquiring : « Ponam in terra carente aquis cedrum, et buxum, et myrtum, et cupressum, et populum. » Hæc vero omnia ligna sunt bene odorata, et quæ non putrescunt. Adest et sanctis quoque sua fragrantia, scilicet intelligibiliter, ex pura conversatione, et non admittunt corruptionem, quatenus soluti non sunt in hujus mundi cupiditates. Stant etiam firmi, radicante quasi Deo, et adminiculis sustentante. « Confirmat enim justos Dominus », sicut scriptum est. Erunt autem, inquit, flumina, et fontes, et aquæductus, etiam in montibus et campis, et fere ubilibet. Verteturque solitudo in paludes, ut qui vocati sunt per fidem, etiam oculis suis videant, et sana cogitatione agnoscant, et ex factorum magnificentia 531 et repentina mutatione discant, hæc tam magna et celebrata non absolute per se aut fortuito perfici potuisse. Ostendit enim illa potius manus Domini, id est, potentia et facultas divina, nimirum Filius, per quem omnia, et in quo omnia facta sunt⁹¹, etiam admirabiliter præstita a Patre. Non enim falso nuncupati dii, nec elementa mundi, neque qui putatur esse Deus hujus sæculi, effector horum exstitit, sed Israelis Sanctus illa exhibuit.

VERS. 21. Appropinquat judicium vestrum, dicit Deus : appropinquarunt consilia vestra, dicit rex Jacob.

D Vocationem gentium quod suo tempore sit futura cum perpulchre ostenderit, pollicitus se versurum solitudinem in paludes, et sitientem terram in aquæductus, et cedris, et buxo, aliisque arboribus densam effecturum : ac dicens suam manum admirationi fore, utpote harum rerum adeo magnarum architectatricem : dialogo rursus cum idolorum effectoribus, et ejusmodi rerum artificibus disputat, aitque appropinquare judicium ipsorum. Judicium dicit vel debitam ipsis punitionem, vel ruborem et pudorem. Sancto enim calculo Dei, et justo judicio puniri possunt, utpote qui orbem terrarum deceiverint, et consilia non vera adduxerint.

⁹⁰ Psal. xxxvi, 17. ⁹¹ Hebr. ii, 10.

Docuerunt namque terræ habitatores dicere ligno : A
 « Pater meus es tu ; et lapidi : Tu genuisti me ⁹². »
 Hinc ait eorum consilia appropinquasse, id est, ad
 finem pervenisse, excutiente errorem et ignorant-
 iæ tenebras dissipante Deo, Deo, inquam, non ex il-
 lis falso nuncupatis scilicet, sed Domino et Deo
 vere, et rege Jacob, id est, eorum qui sunt ex san-
 guine Israel. His verbis memoriam refricat signor-
 um quæ edita sunt in liberatione Israelitarum, ex
 quibus optime cognoscitur divinæ ipsius auctorita-
 tis et incomparabilis excellentiæ potentia.

VERS. 22-24. *Appropinquent, et annuntient vobis
 quæ contingent, vel priora quæ erant ; dicite, et adhi-
 bebimus mentem, et cognoscemus quæ ultima, et
 quæ ventura. Dicite nobis, annuntiate ventura in no-
 vissimo, et cognoscemus vos deos esse. Benefacite et
 malefacite, et mirabimur, et videbimus simul, unde
 sitis vos, et unde opus vestrum. De tertia abominatione
 elegit vos.*

Divinæ et ineffabilis gloriæ proprium ac peculiare
 est, omnia scire, nihil prorsus **532** ignorare, ne-
 que præteritorum, neque instantium, neque futu-
 rorum. Etenim per sapientissimum Mosem ea quæ
 ante fabricationem hujus mundi, et quæ principio
 erant, clarum reddit terræ incolis, dicens : « In
 principio fecit Deus cælum et terram. Terra erat
 inaspectabilis et inordinata, et tenebræ supra
 abyssum ⁹³, » et universi mundi fabricam diligen-
 tissime persequitur. Quin et Dominus noster Jesus
 Christus, qui olim illa locutus est per Mosem, an-
 nuntiavit nobis quæ eventura sunt in novissimis,
 ut nimirum discipulus ejus ait : « Cælos novos et
 terram novam, et promissiones ejus expecta-
 mus ⁹⁴. » Licet quoque illum audire clare dicen-
 tem : « Num me celabitur quidquam ⁹⁵? » — « Est enim
 vere vivus sermo Dei, et efficax, et acutior gladio
 ancipiti, et pertingens usque ad divisiones animæ
 et spiritus, et compagum et medullarum, nec est
 ulla res creata non manifesta in conspectu ipsius,
 sed omnia nuda et patefacta oculis ipsius ⁹⁶. » Quia
 vero Deus est, servat et beneficiis afficit, et omni
 voluptate spirituali explet, eos scilicet qui ipsum
 colunt; malo afficit autem, et pœnam infert con-
 temnentibus, et bene operari dedignantibus. Sed
 nihil horum videre licet in his quæ ex lapidibus
 facta sunt. Quid enim novit materia inanima? Aut
 quomodo benefacere alicui aut malefacere poterunt,
 cum sibi ipsis subvenire nequeant, sed accipiant
 ab aliis, et quod stent, et quod solum videantur?
 Veniant itaque, inquit, qui putantur ab his esse
 dii, annuntient quæ contingent, dicant priora, et
 novissima, et ventura. Cognoscemus enim tum
 quod dii sitis. Verum, inquit, non potestis annun-
 tiare. Ergo vel benefacite vel malefacite. Sin horum
 nihil poteritis præstare, post videbimus, id est, fa-

γῆς τῶ ξύλου λέγειν· « Πατήρ μου εἶ σύ, καὶ τῶ λίθου,
 Σὺ ἐγέννησάς με. » Ταῦτῃτοι καὶ ἐγγίσει φησὶ τὰς
 βουλὰς αὐτῶν, τοῦτ' ἔστιν, εἰς πέρας ἔλθειν, κατα-
 σείοντος τὴν πλάνην, καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀμαθίας ἀγλὺν
 κατασκαδαννύοντος Θεοῦ, καὶ οὐχ ἔνδς τῶν παρ' αὐτῶν
 ὄντος, τῶν ψευδωνύμων δηλονότι φαμὲν, ἀλλὰ Κυρίου,
 καὶ Θεοῦ κατὰ ἀλήθειαν, καὶ τοῦ βασιλέως Ἰακώβ,
 τοῦτ' ἔστι, τῶν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ. Ἀποφέρει δὲ
 διὰ τούτων εἰς ἀνάμνησιν τῶν γεγονότων σημείων,
 ἐπὶ τῇ λυτρώσει τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, δι' ὧν εὖ μάλα δια-
 γινώσκειται τῆς ἐνοούσης αὐτῷ θεοπετοῦς ἐξουσίας,
 ἡ ἀσυγκρίτου ὑπεροχῆς ἡ δύναμις.

**Εἰρησάτωσαν, καὶ ἐπαγγειλάτωσαν ὑμῖν ἡ
 συμβήσεται; ἡ τὰ πρότερα τίνα ἦν· εἰπατε, καὶ
 ἐπιστήσομεν τὸν νοῦν, καὶ γνωσόμεθα, τί τὰ
 ἐσχάτα, καὶ τὰ ἐπερχόμενα. Εἰπατε ἡμῖν, ἀπαγ-
 γεῖλατε τὰ ἐπερχόμενα ἐκ' ἐσχάτου, καὶ γνωσό-
 μεθα, ὅτι θεοὶ ἐστέ. Εὖ ποιήσετε, καὶ κακώσατε,
 καὶ θαυμάσομεθα, καὶ ὀφόμεθα ἅμα, ὅτι πόθεν
 ἐστέ ὑμεῖς, καὶ πόθεν ἡ ἐργασία ὑμῶν· ἐκ τῆς
 βδέλυγμα ἐξελέξαντο ὑμᾶς.**

Τῆς θείας τε καὶ ἀπορόχτου δόξης ἰδιὸν τε καὶ
 ἐξαίρετον τὸ πάντα μὲν εἶδέναι, ἀγνοεῖν δὲ παντε-
 λῶς οὐδὲν οὔτε τῶν προγεγονότων, οὔτε τῶν ἐνεστη-
 κόντων, ἡ τῶν ἐσομένων. Καὶ γοῦν δὴ [γρ. διὰ] μὲν
 τοῦ πανσόφου Μωσέως τὰ πρὸ τῆς συμπήξεως τοῦδε
 τοῦ κόσμου, καὶ τὰ ἐν ἀρχαῖς ἐναργῇ τοῖς ἐπὶ τῆς
 γῆς καθίστησι λέγων· « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς
 τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ
 ἀκάτασκεύαστος, καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου· »
 καὶ τὴν παντὸς τοῦ κόσμου ποιήσιν ἀκριδέστατα
 διεξέρχεται. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χρι-
 στός, ὁ πάλαι καλῆσας ἐκεῖνα διὰ Μωσέως, ἀπήγ-
 γεῖλεν ἡμῖν τὰ ἐν ἐσχάτοις· ὡς γὰρ ὁ αὐτοῦ φησι
 μαθητῆς· « Καίνοὺς οὐρανούς, καὶ καινὴν γῆν, καὶ
 τὰ ἐπαγγέλματα αὐτοῦ προσδοκῶμεν. » Ἔστι δὲ
 ἀκοῦσαι λέγοντος ἐναργῶς· « Μὴ ἀπ' ἐμοῦ κρυβήσεται
 τί ; » — « Καὶ γὰρ ἐστὶν ἀληθῶς ζῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ,
 καὶ ἐναργῆς, καὶ τομώτερος μᾶλλον μαχαίρας διστό-
 μου, καὶ διικνουμένος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ
 πνεύματος, ἁρμών τε καὶ μυελῶν, καὶ οὐκ ἔστι
 κτίσις ἀφανὲς ἐνώπιον αὐτοῦ, πάντα δὲ γυμνά, καὶ
 τετραχλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ δὲ
 ἐστὶ Θεός, σώζει μὲν καὶ εὐεργετεῖ, καὶ ἀπάσης
 ἐμπύμπλησι θυμηδίας, πνευματικῆς δηλονότι, τοὺς
 σεβομένους αὐτόν· κακοὶ δὲ καὶ ὑποφέρει ταῖς
 δίχαις τοὺς καταφρονεῖν εἰσθότας, καὶ ἀγαθουργεῖν
 οὐκ ἀνεχομένους. Ἀλλὰ τῶν οὐδὲν ἔν γε τοῖς ἐκ
 λίθων πεπονημένοις κατίδοι τις ἄν. Τί γὰρ οἶδεν
 ἄψυχος ὕλη; Ἡ πῶς ἂν εὖ ποιήσεται τίνα, ἡ καὶ
 κακῶσαι δύναιντο τὰ μῆτε ἑαυτοῖς ἐπαμῦναι δυνάμε-
 να, λαθόντα δὲ παρ' ἐτέρων καὶ τὸ ἐστάναι τε καὶ
 ὀρᾶσθαι μόνον; Ἠκέτωσαν τοῖνον, φησὶν, οἱ νομι-
 σθέντες παρ' ὑμῖν εἶναι θεοί· ἀπαγγειλάτωσαν ἡ
 συμβήσεται, λεγέτωσαν τὰ πρότερα, καὶ τὰ ἐσχάτα,
 καὶ τὰ ἐπερχόμενα. Γνωσόμεθα γὰρ τότε, φησὶν,
 ὅτι θεοὶ ἐστέ. Ἀλλ' οὐ δύνασθε, φησὶν, ἀπαγγεῖλαι.

⁹² Jer. II, 27. ⁹³ Gen. I, 1, 2. ⁹⁴ II Petr. III, 15.

⁹⁵ Eccl. XXXIX, 24. ⁹⁶ Hebr. IV, 12.

Οὐκοῦν καὶ εὖ ποιήσατε καὶ κακώσατε. Εἰ δὲ τούτων ἄνασθε ὁρᾶν οὐδὲν, λοιπὸν ὀφόμεθα, τοῦτ' ἔστιν, εὐκολον ἰδεῖν, πόθεν ἐστὶ ὑμεῖς, καὶ πόθεν ἡ ἐργασία ὑμῶν· ἐστὶ γὰρ ἐκ γῆς βδέλυγμα πεποιημένον. Ἡ γὰρ ἐκ ξύλου φέρε εἰπεῖν τὸ εἰδωλον γένοιτ' ἂν, ἡ λίθου λαμπροῦ καὶ ἐξελεγεμένου, ἡγουν ἐξ ἐτέρας ὕλης· ταῦτα δὲ πάντα ἔστιν ἐκ γῆς. Δεῖ δὲ, οἶμαι, καταθαυμάσαι τοὺς τῶν εἰδώλων προσκυνητάς, εἰ μὴ δὲ ἐκεῖνο ἐγνώκασιν παρ' αὐτῶν, τὸ, ὅποι ποτὲ καταλήξει τὰ πράγματα αὐτοῖς. Οὐ γὰρ ἔγνωσαν, ἡ προειρήκασιν ὡς αὐτοῖς τεμένεσι κατεμπρησθήσονται, κείσονται δὲ καὶ εἰς γέλωτα κατὰ καιροῦ καὶ αὐτοῖς τοῖς πάλοι πεπλανημένοις.

Ἐγὼ δὲ ἡγεῖρα τὸν ἀπὸ βορρᾶ, καὶ τὸν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν· κεκλήσονται τῷ ὀνόματί μου.

Ὁ μὲν γὰρ τῶν ἀκαθάρτων εἰδώλων ἐσμός, ἐπείπερ ἦσαν ἕτερον οὐδὲν, πλην ὅτι μόνον ξύλα τε καὶ λίθοι, πεπλανήκασιν τοὺς ἡπατημένους. Ἀπήγγειλαν δὲ αὐτοῖς παντελῶς οὐδὲν ἡ τῶν πρώτων ἡ τῶν ἐσχάτων, οὐτε μὴν εὖ πεποιθήκασιν τινος, ἡγουν κακώσαι δεδύνονται. Ἐγὼ δὲ, φησὶν, ἐπείπερ ἀγαθός εἰμι Θεός, βεβούλημαι πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν. Σέσωκα τὴν ὑπ' οὐρανόν, ἐν ἱσὺ τοῖς τεθνεῶσι κειμένους ἡγεῖρα πολλούς. Καὶ τίνες ἂν εἰεν οὗτοι διδάσκει λέγων· Τὸν ἀπὸ βορρᾶ, καὶ τὸν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, τοῦτ' ἔστι, τὸν λαὸν τὸν ἐξ ἐθνῶν. Ἡ· γὰρ τοι πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν νοτιωτάτην οὖσαν βορειοτέρα μᾶλλον ἡ τῶν ἐθνῶν, καὶ τὸν πρὸς ἀκτῖνα λαχοῦσα τόπον. Οὐκοῦν ὁ ἀπὸ βορρᾶ, καὶ ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, εἴη ἂν ὁ ἐξ ἐθνῶν λαός, ὃς κέκληνται τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ. Χριστιανοὶ γὰρ ὀνομάσμεθα, καὶ ἐσμέν. Κατεκτήσατο γὰρ αἵματι τῷ ἰδίῳ ἡμᾶς, καὶ ἡγοράσμεθα τιμῇ, καὶ ἐσμέν οὐχ ἑαυτῶν. Εἰς γὰρ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι. Τοιγάρτοι φαμέν ὡς πρὸς γε τὸν ἑαυτῶν Σωτῆρα καὶ Λυτρωτὴν· Κύριε, ἐκτός σου ἄλλον οὐκ οἶδαμεν, τὸ ὄνομά σου ὀνομάζομεν. Ἡ· Κεκλήμεθα τοῖνυν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ εἰρημένον διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς· Τοῖς δὲ δουλεύουσι μοι κληθήσεται ὄνομα καινόν, ὃ εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς. Δοκεῖ δὲ, φησὶ, τὸν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν Χριστὸν εἶναι λέγειν, διὰ τοι τὸ γεγράψθαι περὶ αὐτοῦ· « Ἰδοὺ ἄνθρωπος, Ἀνατολὴ ὄνομα αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν, ὡς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς περὶ αὐτοῦ λέγοντος· « Τίς ἐξῆγειρεν ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην; » « Γέγονε γὰρ ἡμῖν δικαιοσύνη Χριστὸς, ἁγιασμός τε καὶ ἀπολύτρωσις προσέτι. »

Ἐρχέσθωσιν ἄρχοντες, καὶ ὡς πληλὺς κεραμῆως, καὶ ὡς κεραμεὺς καταπατῶν πηλόν, καταπατηθήεσθε. Τίς γὰρ ἀναγγελεῖ τὰ ἐξ ἀρχῆς, ἵνα γινώμεν καὶ τὰ ἐμπροσθεν; Καὶ ἐροῦμεν, ὅτι ἀληθὴ ἔστιν. Οὐκ ἔστιν ὁ προλέγων, οὐδὲ ὁ ἀκούων τοὺς λόγους ὑμῶν.

Ἐμελλε γὰρ Θεοῦ κατανεύοντος, ἡ τῶν εἰδώλων πληθὺς καταπίμπρασθαι, καὶ τοῖς τῶν πιστευσάντων

cile est videre, unde vos sitis, et unde operatio vestra : estis enim e terra abominatio facta. Aut enim e ligno, exempli gratia, idolum fiat, sive ex insigni et selecto lapide, sive ex alia materia, hæc autem omnia e terra sunt. Mirandique sunt, credo, idolorum cultores, si aliud non cognoverint, quorsum res ipsorum evasuræ sint. Neque enim norunt, nec prædixerunt, ipsos una cum templis incendendos, et risui temporibus succedentibus exponendos etiam his qui olim errarunt.

533 VERS. 25. *Ego vero excitavi eum qui ab aquilone, et eum qui ab ortu solis : vocabuntur nomine meo.*

Nam immundorum idolorum examina, quoniam præter sola ligna et lapides nihil erant, in errorem eos qui decepti fuerunt deduxerunt : nihilque illis omnino vel primum, vel novissimum annuntiarunt, nec bonis affecerunt quemquam, nec malis afficere potuerunt. Ego autem, inquit, quippe qui bonus et Deus sum, volui omnes homines servari, et ad veritatis agnitionem venire⁵⁵. Servavi orbem terrarum, et qui perinde ac mortui jacebant, multos excitavi. Et qui tandem hi sunt? Docet, cum inquit : Eum qui est ab aquilone, et qui ab ortu solis, id est, populum gentium. Nam si regionem Judæorum respicias, quæ maxime ad austrum vergit, magis est aquilonaris terra gentium, et quæ ad solis radium spectantem locum obtinet. Itaque qui ab aquilone est et ab ortu solis, poterit esse populus gentium, qui nomine Christi vocati sunt. Christiani enim nominamur et sumus⁵⁶. Acquisivit siquidem nos sanguine suo, et empti sumus pretio, neque sumus nostri juris. « Unus enim pro omnibus est mortuus, ut qui vivunt, non amplius sibi vivant, sed ei qui pro illis mortuus est, et excitatus⁵⁷. » Hinc dicimus velut Servatori nostro et Redemptori : Extra te alium non novimus, nomen tuum nominamus. Nominem itaque illius vocamur. Dictum quoque est hoc voce prophetica : Qui mihi serviunt, novum illis videtur nomen, quod prædicabitur supra terram. Videtur autem, eum qui ab ortu solis est, Christum dicere, eo quod scriptum sit de eo : « Ecce vir, Oriens nomen ei. » Et rursus, veluti Deo et Patri de eo dicente : « Quis excitavit ab Oriente justitiam⁵⁸ ? » « Factus enim est nobis justitia Christus, sanctificatio, et præterea redemptio⁵⁹. »

VERS. 26. *Veniant principes, et ut lutum figuli, et ut figulus conculcans lutum, sic conculcabimini. Quis enim annuntiabit ea quæ a principio, ut cognoscamus ea quæ ad faciem sunt? Et dicemus quod verum sit. Nullus est qui prædicat, neque qui audiat sermones vestros.*

Deo enim annuente, idolorum multitudo comburenda erat, et credentium pedibus instar luti con-

⁵⁵ I Tim. II, 4. ⁵⁶ I Joan. III, 1. ⁵⁷ II Cor. V, 15. ⁵⁸ Isa. XLI, 2. ⁵⁹ I Cor. I, 30.

culecanda. **534** Calcata sunt enim quasi pulvis, et A quasi lutum figuli, et quæ præterea nihil aliud essent. Erat enim e terra ortus eorum. Quod autem hæc omnia ad finem perducenda erant, suo tempore, sanctis militantibus, et divino nutui alacriter quasiue juveniliter subservientibus, declarat dicens : Veniant principes, id est, designentur populorum duces, qui credentes in me ab errore revocent, et contra inanimos deos armis instruant. Quis enim inter illos, inquit, annuntiat quæ sunt a principio, ut cognoscamus? vel priora, ut his quæ sunt dicta, ad exitum provectoris, annuamus comprobemusque quod vera locuti fuerint? Sed, inquit, inter deos falso nuncupatos non est, vel inter immundos spiritus, qui prædicat : neque inter homines, qui vestros sermones audiat. Olim namque per regiones et urbes, in idolorum fanis, falsæ erant vaticinationes, et falsæ prædictiones dæmoniorum, tripodes et lebetes, et multitudo innumerabilis decipientium, multique ieverunt sciscitaturi ab ipsis oracula. Cum autem illuxisset nobis Dei Verbum, conciderunt in adytis idola, conticuerunt dæmones qui seducunt, imo missi sunt in Orcum, et in Tartaro custodiuntur. Vocati sunt autem ad agnitionem veritatis, qui olim eorum sermones habuerunt in pretio. Quod docet, inquit : « Neque est qui audiat sermones vestros. »

VERS. 27, 28. Principatum Sioni dabo, et Jerusalem consolabor in via. Nam a gentibus ecce nemo, et a simulacris eorum non erat qui annuntiaret. Et si interrogavero eos, Unde estis? non respondebunt mihi. Sunt enim factores vestri, et frustra qui seducunt vos.

Rursus pollicetur Servatoris ostensionem : per quem servatus est orbis terrarum, et vocata est ad agnitionem veritatis errantium multitudo. Ut enim haberemus præceptorem, qui sciret et posset ad salutis viam adducere, factus est homo unigenitum Dei Verbum. Et rex cum sit natura (in quantum et Deus, et ex Deo Patre intelligitur, omnibus dominante et creaturam pedibus subjiciente), rex in nos constitutus et electus dicitur. Scriptum enim est de illo : « Ecce rex justus regnabit, et principes cum iudicio imperitabunt ⁹⁹. » Regnavit enim ac imperavit orbi terrarum Christus. Et **535** id manifestum nobis reddit, cum ait : « Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra ⁹⁹. » Elsi enim in universitatem rerum potestatem haberet ut Deus, propter carnis ministerium sibi data esse ait quæ ut Deus habuit. Cum ergo regnum obtinuerit, principes nobis præfecit sanctos apostolos, qui etiam imperarunt nobis cum iudicio, id est, cum iustitia. Dabo itaque Sioni, inquit, id est, Ecclesiæ, sive credentium multitudini, principatum servan-
tem, id est, Christum. Consolabor etiam Jerusalem, quæ rursus est Ecclesiæ introitus. Consola-

ποσι πηλοῦ παρεβρίφθαι δίκην. Πεπάτῃνται γὰρ, καὶ ὡς χροῦς, ἢ καὶ ὡς πηλὸς κεραμῆως, καὶ ἕτερον ὄντα παρὰ τοῦτον οὐδέν. Ἦν γὰρ ἐκ γῆς ἡ γέννησις αὐτοῖς. Ὅτι δὲ ἐμελλε ταῦτα σύμπαντα πρὸς πέρας ἀγεσθαι κατὰ καιροῦς στρατηγούντων ἁγίων, καὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ νεύμασιν ὑπηρετούντων νεανικῶς καταδείκνυσαι λέγων τὸ, Ἐρχέσθωσαν ἄρχοντες, τοῦτ' ἐστίν, ἀναδείκνυσθωσαν οἱ τῶν λαῶν ἡγεμόνες, οἱ τοὺς εἰς ἐμὲ πιστεύοντας ἐπιθῆγοντες τῇ πλάνῃ, ἐξοπλίζοντές τε κατὰ τῶν ἀψύχων θεῶν. Τίς γὰρ ἐν αὐτοῖς, φησὶν, ἀπαγγελεῖ τὰ ἐξ ἀρχῆς ἵνα γνῶμεν, ἢ καὶ τὰ ἐμπροσθεν, ἵνα ἐκδεηκώτων τῶν εἰρημένων εἰς πέρας συννεύσωμεν ὅτι λελαλήκασιν ἀληθῆ; Ἀλλ' οὐκ ἦν, φησὶν, ἐν τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς, ἦγον ἐν τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασιν ὁ προλέγων. ἀλλ' οὐδὲ ἐν ἀνθρώποις ὁ ἀκούων τοὺς λόγους ὑμῶν. Πάλαι μὲν κατὰ τὴν χώραν καὶ πόλεις ἐν ταῖς τῶν εἰδώλων τεμένεσιν ψευδομαντῆται τε ἦσαν, καὶ ψευδηγοῖαι δαιμονίων, τρίποδες δὲ καὶ λέβητες, καὶ πληθὺς ἀναρίθμητος τῶν ἀπατῶν εἰσθότων. ἐδίδασκον δὲ πολλοὶ χρησμοῦς ληψόμενοι παρ' αὐτῶν. Ἐπεὶ δὲ ἐπέλαμψεν ἡμῖν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, πεπτωκασι μὲν τὰ ἐν σπηλαῖς εἰδωλα, σεσιγηκασι δὲ καὶ οἱ πλανώντες δαίμονες. μᾶλλον δὲ καὶ κατεπέμφθησαν εἰς ᾄδου, καὶ τεταρτάρωνται. Κέκληνται δὲ πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας οἱ πάλαι τοὺς παρ' αὐτῶν τιμῶντες λόγους, καὶ τοῦτο διδάσκει λέγων. Οὐτε μὴν ὁ ἀκούων τοὺς λόγους ὑμῶν. »

Ἀρχὴν Σιών δώσω, καὶ Ἰερουσαλήμ παρακαλέσω εἰς ὁδόν. Ἀπὸ γὰρ τῶν ἐθνῶν ἰδοὺ οὐθεὶς, καὶ ἀπὸ τῶν εἰδώλων αὐτῶν, οὐκ ἦν ὁ ἀναγγέλλων. καὶ ἐὰν ἐρωτήσω αὐτούς, πόθεν ἐστέ; οὐ μὴ ἀποκριθῶσί μοι· εἰσι γὰρ οἱ ποιοῦντες ὑμᾶς, καὶ μάτην οἱ πλανῶντες ὑμᾶς.

Ὑπισχεῖται πάλιν τῇ τοῦ Σωτῆρος ἀνάδειξιν, δι' οὗ σάσεται μὲν ἡ ὑπ' οὐρανὸν, κέκληται δὲ πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἡ τῶν πλανωμένων πληθὺς. Ἰνα γὰρ ἔχωμεν τὸν καθηγῆτην, τὸν ἀποκομίζειν εἰδῶτα καὶ δυνάμενον εἰς τὴν τῆς σωτηρίας ὁδόν, γέγονεν ἄνθρωπος ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ βασιλεὺς ὢν φύσει· καθὼ καὶ Θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ νοεῖται Πατὴρ, τοῦ δὴ πάντων κρατούντος, καὶ ὑπὸ πόδας καιμένην ἔχοντος τὴν κτίσιν· χειροτονῆσθαι λέγεται βασιλεὺς ἐφ' ἡμᾶς. Γέγραπται γὰρ περὶ αὐτοῦ· « Ἰδοὺ δὴ βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει, καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἄρξουσιν. » Βεβασίλευκε γὰρ τῆς ὑπ' οὐρανὸν ὁ Χριστὸς, καὶ τοῦτο ἡμῖν ἐναργὲς καθίσταται λέγων· « Ἐδόθη μοι ἐξουσία πᾶσα ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. » Καίτοι γὰρ τῶν ὧν κατεξουσιάζων ὡς Θεός, διὰ τὴν μετὰ σαρκὸς οικονομίαν ἐξυτῷ δεδῶσθαι φησὶν, ἅπερ εἶχεν ὡς Θεός. Βασιλεύσας τοίνυν, ἄρχοντας ἐφ' ἡμᾶς χειροτόνηκε τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, οἱ καὶ ἤρξαν ἡμῶν μετὰ κρίσεως, τοῦτ' ἐστὶ, μετὰ δικαιοσύνης. Δώσω τοίνυν, φησὶ, τῇ Σιών, τοῦτ' ἐστὶ, τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἥτοι τῇ τῶν πιστευόντων πληθύνει, τὴν σώζουσαν ἀρχήν, τοῦτ' ἐστὶ Χριστόν. Παρακαλέσω δὲ καὶ τὴν Ἰερουσαλήμ, ἣ ἐστὶ πάλιν τῆς Ἐκκλη-

⁹⁹ Isa. xxxii, 1. ⁹⁹ Matth. xxviii, 18.

αίας εἰσοδος. Παρακεκλήμεθα γὰρ δυναμούμενοι διὰ Α Χριστοῦ, καὶ τὴν εἰς ζωὴν ἀποφέρουσαν τὴν ἀμήρυτον δεδιδάγμεθα τρίβον. Ἀπὸ γὰρ τῶν ἐθνῶν, φησὶν, ἰδοὺ οὐθεὶς, καὶ ἀπὸ τῶν εἰδώλων αὐτῶν οὐκ ἦν ὁ ἀπαγγέλλων. Πλείστοι μὲν γὰρ ὅσοι γεγονάσι παρ' Ἑλλήσι σοφοί, καὶ λογάδες· ἀλλ' οὐδεὶς ἦν ἐν αὐτοῖς ὁ διδάξαι δυνάμενος τὴν εἰς εὐσέβειαν ὁδόν. Εἰδώλων δὲ πλήρεις οἱ παρ' αὐτοῖς ὄντες ἦσαν νέοι, ἀλλ' οὐδὲ ἐν τοῖς εἰδώλοις, ἤγουν ἐν τοῖς ψευδυνύμοις θεοῖς ἦν ὁ τὴν τοῦ συμφέροντος θήραν ἀγγεῖλαι δυνάμενος, ἤγουν εἰς ὁδὸν ἀπευθύναι δικαιοσύνης. Μᾶλλον δέ τι τοῦτο φημι· Οὐδ' ἂν ἐῖρωτηθεῖεν, φησὶ, Πόθεν ἐστὶ; δύνανται· ἂν ἀποκρίνασθαι. Οἱ δὲ ἑαυτοὺς οὐκ εἰδότες, ὕλη γὰρ εἰσι κωφή καὶ ἀναίσθητος, πῶς ἂν ἐτέροις γένοιτο καθηγῆται; ἢ πῶς ἂν τισι καταδείξειαν ὅπως τὸ τελοῦν εἰς ὀνησιν; Εἰσὶ γὰρ, εἰσὶν ὅμως μὲν Β ποιοῦντες τοὺς ψευδυνύμους πλάττοντες Θεοὺς, ὅμως δὲ πάλιν πλανῶντες τοὺς προσκυνοῦντάς γε αὐτούς.

Ἰακώβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτόν ἡ ψυχὴ μου. Ἐδωκα τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. Κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἐξοίσει. Οὐ κακράζεται, οὐδὲ ἀνήσει, οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἐξω ἡ φωνὴ αὐτοῦ. Κάλαμον συντεθλασμένον οὐ συντρίψει, καὶ λίνον τυφόμενον οὐ σβέσει, ἀλλ' εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει κρίσιν. Ἀναλάμψει, καὶ οὐ θραυσθήσεται, ὥς ἂν θῇ ἐπὶ γῆς κρίσις· καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη καὶ λαοὶ ἐλπιούσιν.

Προεπήγγελλται, λέγων, Ἀρχὴν Σιών δώσω, καὶ ποία τις αὕτη διαδέκνυσι σαφῶς. Κεχειροτόνηται γὰρ ἐπὶ τὴν νοτήν Σιών, τοῦτ' ἐστίν, ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἀρχῶν καὶ καθηγῆτης, οὐκ εἰς ἀρχὴν τοῦ πράγματος ἀναβαίνων τότε, ὅτε καὶ εἰς τοῦτο παρενεχθῆναι λέγεται. Ἦν γὰρ καὶ ἐστὶν αἰ βασιλεὺς, καὶ τῶν ὅλων Κύριος ὁ ἐκ Παρθένου Λόγος. Ἐπειδὴ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος, ἴδιον ποιεῖται τὸ τῆς ἀνθρωπότητος μέτρον. Οὕτω γὰρ ἦν ἀληθῶς, καὶ ἀνεκδοιάτως πιστεῦσθαι πρὸς ἡμῶν, ὅτι γέγονε καθ' ἡμᾶς. Οὐκοῦν καὶ εἰ λέγοιτο λαβεῖν τὸ κατὰ πάντων κράτος, τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας ἐστὶ τὸ λαβεῖν, οὐ τῆς ὑπεροχῆς αὐτοῦ, καθ' ἣν νοεῖται τῶν ὅλων Δεσπότης. Ἰακώβ δὲ αὐτὸν ἀποκαλεῖ καὶ Ἰσραὴλ, ὡς ἐξ αἵματος γεγονότα τὸ κατὰ σάρκα τὸν ἐξ Ἰακώβ, ὃς μετωνομάσθη καὶ Ἰσραὴλ. Φησὶ δὲ, ὅτι Ἀντιλήψομαι, καὶ ἀπόλεκτον ὀνομάζει. Συνειργάζετο γὰρ ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ, καὶ ὡς δυνάμει τῆς ἰδίας ἀπετέλει τας μεγαουργίας. Ἔστι δὲ καὶ ἀπόλεκτος ἀληθῶς, ὅτι καὶ ὥρατος κάλλι παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, καὶ παραδεικτὸς ὡς ἡγαπημένος· ἠδύοκσε γὰρ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐν αὐτῷ. Ἐφ' ᾧ γοῦν· «Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδύοκσα.» Ὅτι δὲ κέχρισται κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ μετεσχηκέναι λέγεται τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καίτοι τὸ Πνεῦμα διδοὺς αὐτὸς, καὶ ἀγιάζων τὴν κτίσιν, σαφηνεῖ λέγων· Ἐδωκα τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. Βαπτισθέντι γὰρ αὐτῷ τὸ Πνεῦμα, φησὶν, ἐπεφοίτηκεν ἐξ οὐρανῶν ἐν εἰδῇ περιστερᾷ καὶ

lione namque perfusi sumus, corroborati per Christum, et edocti sumus semitam quæ ad vitam æternam deducit. A gentibus enim, inquit, ecce nemo, et ab idolis eorum non erat qui annuntiaret. Plurimi enim apud Græcos et sapientes et eloquentes fuerunt : sed inter eos, qui docere posset viam pietatis, nemo erat. Idolorum apud eos complura erant delubra, sed non erat inter idola, vel inter falso nuncupatos deos, qui utilitatis quasi indaginem annuntiare potuit, vel ad justitiæ viam dirigere. Imo hoc dico, nec si interrogentur, inquit, Unde estis? poterunt respondere. Qui vero sese non norunt, materia enim sunt muta et sensibus carens, quomodo duces aliorum esse possunt? vel quomodo ulli ostendant quod illis cedat in commodum? Sunt enim, sunt qui faciunt vos, falso nuncupatos deos formantes. Vos rursus decipiunt, qui eos adoratis.

CAP. XLII. VERS. 1-4. *Jacob puer meus, suscipiam eum; Israel electus meus, assumpsit eum manus mea. Dedi spiritum meum super eum. Judicium gentibus profert. Non clamabit, neque remittet, neque audietur foris vox ejus. Calamum confractum non conteret, et linum fumans non exstinguet, sed in veritate profertur judicium. Splendebit, et non conteretur, donec ponat in terra judicium. Et in nomine ejus gentes sperabunt.*

Promisit ante, dicens, Principatum Sioni dabo, et qui tandem ille sit, manifesto demonstrat. Præfatus est enim intelligibili Sioni, id est, Ecclesiæ princeps et gubernator, non tum ascendens ad principatum, cum 536 ad hoc adductus dicitur. Erat enim et est semper rex, et universorum Dominus, ex Virgine Verbum. Postquam autem homo factus est, propriam adsciscit humanitatis mensuram. Sic enim credere vere et indubie possumus, eum ad similitudinem nostram factum esse. Quare ubi dicitur accepisse in omnia imperium, hoc erit dispensationis in carne accipere, non divinæ præstantiæ, ex qua universorum Dominus esse intelligitur. Jacobum autem et Israel eum vocitat, quasi natum ex sanguine Jacob secundum carnem, qui cognominatus est quoque Israel. Dicit porro : Suscipiam, et electum nominat. Cooperabatur enim Pater Filio, et velut potentiæ suæ faciebat mirabilia. Est etiam electus vere, quia speciosus est decore præ filiis hominum, et acceptus, ut qui dilectus est, in quo scilicet Deus et Pater acquievit. Dixit ergo : « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui. » Quod autem unctus sit more humano, et particeps fuisse dicatur sancti Spiritus, etiamsi ipse Spiritum det, et sanctificet creaturam, declarabit, cum ait : Dedi Spiritum meum super eum. Baptizato enim ei supervenit, inquit, Spiritus cælitus, specie columbæ, et mansit super eum. Quod si tempore quo baptizatus est, recipit Spiritum, pro mensura humanitatis,

¹ Matth. III, 17.

possit et hoc esse inter cætera. Non enim quatenus A
Deus est, sanctificatus est, cum Spiritum accepit: ipse enim, ut dixi, est qui sanctificat: sed quatenus apparuit homo, ratione dispensationis. Unctus est igitur, ut et iudicium proferat gentibus. Iudicium his verbis iustum vocat iudicium. Iustificavit enim illas, Satana condemnato qui occupaverat tyrannidem. Quod ipse nos docuit, inquiens: « Nunc iudicium est mundi huius. Nunc princeps mundi huius ejicietur foras. Et ego si exaltatus fuero de terra, omnia traham ad meipsum². » Damnavit enim capitis eum, ut dixi, qui orbem terrarum occupavit, et deceptos servavit sancto iudicio. Sed nec clamabit, inquit, nec remittet, neque audietur foris vox ejus. Peregrinatus est enim universorum Servator et Dominus in submissione multa et humilitate, et quasi sine strepitu, et injuria afficiens neminem, sed in silentio et quiete, ut confractum calamum non contriverit, et linum fumigans non exstinxerit, id est, ne in abjectissimos et in perpetiundo damno timidissimos 537 pedem immiserit. Quid ergo faciet, et quid administrabit gentibus? In veritate proferet iudicium. Iudicium hic videtur legem dicere. Scriptum est enim de Israelis et omnium dominatore Deo: Illic dedit ei iudicium, et rursus, Iudicium et justitiam in Jacob tu fecisti. Iudicium igitur sive legem in umbris et in typis vere proferet, per oracula evangelica, quibus viam conversationis sibi acceptæ indicavit, et cultum legis in littera in veritatem transtulit. Judæi vero miseri debacchati sunt in eum, et morte carnis affligere ausi sunt. Verum resplenduit ut lux, et non confractus est, id est, eum interitus non devicit. nec insolentia eorum qui insidias struxerunt eum superavit. Soluta enim est mors, et revixit divine, et calcavit hostes, et passio ejus toti terrarum orbi facta est salutis occasio. Non conteretur itaque donec ponat in terra iudicium. Neque vero existimes eum tempus aliquod præstare quo vulnerandus sit, postquam scilicet posuerit in terra iudicium: sed illud potius dicit, Superior erit adversariis, et adeo vincet, ut etiam per universam terram positurus sit iudicium. Prædicatum est enim Evangelium per omnem terram, et quasi fixit sua vaticinia. Scriptum est enim: « Justitia tua in sæculum, et lex tua veritas³. » Speraverunt, inquit, gentes in nomine ejus. Agnito enim quod Deus vere sit, et quamvis in carne apparuerit, eum spem facient, sicuti inquit Psaltes: « In nomine ejus exsultabunt tota die. » Vocati sumus enim Christiani, et in eo omnem spem habemus⁴.

ἔτι « Δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια. » Ἠλπισέ γε μὴν τὰ ἔθνη, φησὶν, ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Ἐπεγνωκότα γὰρ ὅτι Θεὸς κατὰ ἀλήθειαν ἐστὶ, καὶ εἰ πέφηνε σαρκὶ, αὐτὸν ἐλπίδα ποιήσονται, καὶ καθὰ φησὶν ὁ Ψάλλων· « Ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἀγαλλιάσονται ὅλην τὴν ἡμέραν. » Κεκλήμεθα γὰρ Χριστιανοί, καὶ ἐπ' αὐτῷ πᾶσαν ἔχομεν ἐλπίδα.

VERS. 5-7. Sic dicit Dominus Deus, qui fecit cælum et fixit illud, qui firmavit terram et quæ in ea sunt, et qui dedit spirationem populo qui in ea est, et spiritum calcantibus eam: Ego Dominus Deus vocavi te

ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν. Εἰ δὲ ἐν καιρῷ τοῦ βαπτισθῆναι δέχεται τὸ Πνεῦμα τῷ τῆς ἀνθρωπότητος μέτρῳ, εἴη ἂν μετὰ τῶν ἄλλων, καὶ τοῦτο. Οὐ γάρ τοι καθ' ὃ Θεὸς ἐστίν, ἡγιάζοντο τὸ Πνεῦμα λαβόν· αὐτὸς γὰρ, ὡς ἔφην, ὁ ἁγιάζων ἐστίν· ἀλλὰ καθὼς πέφηνεν ἀνθρώπος οἰκονομικῶς. Κέχρισται τοίνυν, ὥστε κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἐξοῖσαι. Κρίσιν δὲ τὴν δικαιοκρασίαν ἐν τοῦτοις φησὶ. Δεδικαίωκε γὰρ αὐτὰ κατακρίνας τὸν πλεονεκτήσαντα Σατανᾶν. Καὶ τοῦτο ἡμᾶς αὐτοὺς ἐδίδαξεν, εἰπών· « Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου. Νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκδηληθήσεται ἔξω. Καγὼ ἐν ὑψωθῶ ἐκ γῆς, πάντα ἑλκύσω πρὸς ἑμαυτόν. » Κατεφθέρσαιο μὲν γὰρ τὸν δλεθρον τοῦ πλεονεκτήσαντος, ὡς ἔφην, τὴν ὑπ' οὐρανόν, ὅσις δὲ κρίματι σέσωκε τοὺς ἡπατημένους. Ἄλλ' οὐ κεκράζεται, φησὶν, οὐδὲ ἀνήσει, οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἔξω ἢ φωνῇ αὐτοῦ. Ἐπεδήμησε γὰρ ὁ τῶν ὅλων Σωτὴρ καὶ Κύριος ἐν ὑφέσει πολλῇ καὶ ἀφιλοκομίᾳ, καὶ οἶον ἀφορητὴ, καὶ ἀδικῶν οὐδένα· ἀλλ' ἐν σιγῇ τε, καὶ ἡρεμίᾳ, ὥστε καὶ συντεθλασμένον μὴ συντρίψαι· κἀλαμον, μήτε μὴν λίθον τυφόμενον σέσειν, τοῦτ' ἐστὶ, μήτε τοῖς ἄγαν εὐτελεστατοῖς καὶ εὐτολμώτατα λίαν ὑπομένειν ἐκλωθῶσι τὸ βλάβος ἐπαφεινα: πόδα. Τί οὖν ἐργάσεται, καὶ τί κατορθώσει τοῖς ἔθνεσιν; Εἰς ἀλήθειαν ἐξοῖσει κρίσιν. Ἐν τοῦτοις ἔοικε τὸν νόμον ἀποκαλεῖν. Γέγραπται γὰρ περὶ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τοῦ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ, ὅτι ἐκεῖ ἔδωκεν αὐτῷ δικαιώματα καὶ κρίσιν· καὶ πάλιν, Κρίσιν καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακώβ σὺ ἐποίησας. Τὴν κρίσιν τοίνυν ἦτοι τὸν νόμον τὸν ἐν σκιαῖς ὄντα καὶ τύποις, εἰς ἀλήθειαν ἐξοῖσει τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων, δι' ὧν τῆς ἀρεσκούσης αὐτῷ πολιτείας ἀνέδειξε τὴν ὁδόν, καὶ τὴν ἐν γράμματι κατὰ νόμον λατρείαν μετέστησεν εἰς ἀλήθειαν. Καὶ πεπαρρηγήκασιν μὲν εἰς αὐτὸν οἱ τάλανες Ἰουδαῖοι θανάτῳ τῷ τῆς σαρκὸς λυπησάμενοι. Πλὴν ἀνέλαμψεν ὡς φῶς, καὶ οὐ συνεθραύσθη, τοῦτ' ἐστίν, οὐ νενίκηται τῇ φθορᾷ, οὐ κεκράτηκεν ἡ τῶν ἐπιθουλεύθεντων ἀπάνοια. Ἀέλυσται γὰρ ὁ θάνατος, καὶ ἀνέβηω θεοπρεπῶς, καὶ πεπάτηκεν ἑχθρούς, καὶ γεγρονε τοῖς κατὰ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν σωτηρίας ἀφορμὴ τὸ παθεῖν αὐτόν. Οὐ θραυσθήσεται τοίνυν, ὥς ἂν θῇ ἐπὶ τῆς γῆς κρίσιν. Καὶ μὴ ὑπολάβῃς ὅτι καιρὸν ὀρίζει τινὰ καθ' ὃν θραυσθήσεται, τοῦτ' ἐστὶ, μετὰ τὸ θεῖναι τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς τὴν κρίσιν· ἀλλ' ἐκεῖνο μᾶλλον φησὶ. Περιγενήσεται τῶν ἀνθεστηκότων, καὶ κρατήσκει τοσοῦτον, ὥστε καὶ ἐν πάσῃ τῇ γῇ θεῖναι τὴν κρίσιν. Κεκλήρυκται γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον ἐν πάσῃ τῇ γῇ, καὶ οἶον πέπηγε τὰ αὐτοῦ θεσπίσματα. Γέγραπται γὰρ,

Ὅτως λέγει Κύριος ὁ ποιήσας τὸν οὐρανόν, καὶ πῆξας αὐτόν, ὁ στερεώσας τὴν γῆν, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, καὶ διδοὺς προὐρ τῷ λαῷ τῷ ἐπ' αὐτῆς, καὶ πνεῦμα τοῖς πετοῦσιν αὐτήν· Ἐγὼ Κύ-

² Joan. xii, 31, 32. ³ Psal. cxviii, 142. ⁴ Psal. lxxviii, 17.

μιος ὁ Θεὸς ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ κρα- A
τήσω τῆς χειρὸς σου, καὶ ἐνισχύσω σε. Καὶ
ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν,
ἀνοίξει ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖρ ἐκ δε-
σμῶν δεδεμένους, καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς καθ-
υμένους ἐν σκότει βαθεῖ.

Ψευδοπροφήται, καὶ ψευδομάντιες πλείστοι μὲν
ὄσοι γεγόνασι κατὰ καιροὺς ἐν τῷ Ἰσραήλ. Συμβέ-
θηκε δὲ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἀπιστεῖσθαι καὶ
αὐτοὺς τοὺς ἀπεσταλμένους παρὰ Θεοῦ, καὶ προ-
φήτας· ἀληθῶς, καὶ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ λαλεῖν εἰωθό-
τας. Καὶ τό γε παράδοξον, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐλοιδορήθη
Χριστὸς, ὥς οὔτε ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, οὔτε
μὴν ἀληθῶς ἁγίος τε ὑπάρχων, καὶ ἐν ὑπεροχῇ θεό-
τητος ἀποτελῶν τὰ παράδοξα. Καὶ γοῦν οἱ τῶν Ἰου-
δαίων καθηγῆται, αὐτὸν τερατουργοῦντα βλέποντες,
ποτὲ μὲν ἔφρασκον αὐτὸν ἐν Βεελζεβοῦλ ἄρχοντι τῶν
δαίμονιων ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια· ποτὲ δὲ πάλιν ἀλ-
λήλως προσελάλουν· Ἐἴη οὗτος παρὰ Θεοῦ ἄνθρωπος,
οὐκ ἂν ἔλυε τὸ Σάββατον. Καὶ πρὸς γε ταῦτα, Χριστὸς
ἐπειράτο πλειστάκις ἀπολογεῖσθαι καὶ πληροφορεῖν
ὅτι μὴ κατ' ἐκείνους ἐστὶ τοὺς ἐν ψιλῇ καὶ μόνῃ
γεγονότας δοκῆσαι τοῦ ἀπεσταλῆαι παρὰ Θεοῦ. Ἐφη
γοῦν· Ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται, εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ,
καὶ θύσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. Ἐγὼ ἦλθον ἵνα ζωὴν ἔχωσι.
Καὶ πάλιν· Ἐγὼ ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς
μου. Ἰνα τοίνυν καὶ αὐτὸν ἔχη μαρτυροῦντα τὸν
ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα, καὶ διὰ προφητῶν ἁγίων
χρησίμως τε καὶ ἀναγκαιῶς ἔφησεν, ὅτι Ἐγὼ Κύ-
ριος ὁ Θεὸς ὁ διαψέξας τὸν οὐρανὸν, ὁ τὴν γῆν ἑδραι-
οτάτην καὶ ἀκλόνητον ἀποφύνας, ὁ ζῶν καὶ ζωοποιός,
καὶ πνοὴν ἅπασιν διδούς. Ἐγὼ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς καὶ
Κύριος· ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ. Οὐ γὰρ αὐτόμολος,
φησὶ, κατ' ἐκείνους γέγονε τοὺς ψευδοπροφῆτας, τοὺς
ἐπὶ καρδίᾳ αὐτῶν λαλοῦντας, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος
Κυρίου· ἀλλ' ἐγὼ σε κέκληκα, τοῦτ' ἐστὶ, κατ' εὐδο-
κίαν ἐμὴν ἐν δικαιοσύνῃ παρήγαγον. Κρατήσω τῆς
χειρὸς σου, καὶ ἐνισχύσω σε· ἀντὶ τοῦ, Συνεργάσομαί
σοι, καὶ ἀποφανῶ πάντα ἰσχύοντα. Καὶ οὔτε ποῦ φα-
μεν ὥς ἀσθενῇ καὶ ἀναλκῇ οἶδεν ὄντα τὸν Ὑἱὸν ὁ
Πατήρ, οὔτε μὴν ἐπικουρίας ἔνδεξ. Αὐτὸς γάρ ἐστιν
ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος, καὶ ἡ τοῦ Πατρὸς ἀνίκητος
δεξιὰ, δι' ἧς τὰ πάντα παρήχθη πρὸς ὑπαρξιν. Ποιεί-
ται δὲ πάλιν τοὺς λόγους, ὥς πρὸς ἕνα τῶν καθ'
ἡμᾶς, καθ' ὃ πέφηνεν ἄνθρωπος, καὶ δοκεῖ πως διὰ
τὸ ἀνθρώπινον δυναμῶσθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς. Οὕτω
γὰρ αὐτὸν καὶ ἀναστήσαι λέγεται, δοῦναί τε δοῦξαν
αὐτῷ, καὶ ἀποφῆναι κρείττονα τῆς τῶν φονευόντων
ἐπιβουλῆς. Εἰ γὰρ τεταπεινώκεν ἑαυτὸν, καὶ καθ-
ῆκεν ἐκὼν εἰς κένωσιν, δεῖ δὴ πάντως καὶ τὸ τῆς
κενώσεως ἑρᾶσθαι μέτρον, καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγ-
μάτων νοεῖσθαι τὸ ταπεινόν. Ὅρα δὲ ὥς περὶ ἄν-
θρώπου λέγων τὸ, Κρατήσω τῆς χειρὸς σου, καὶ
ἐνισχύσω σε, εὐθὺς διαδείκνυσσι Θεὸν ὄντα φύσει καὶ
Ὑἱὸν ἀληθῶς, καὶ φῶς ἐκ φωτός. Δέδωκα γὰρ σε,
φησὶν, εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοίξει
ὀφθαλμοὺς τυφλῶν. Ἀφίκετο γὰρ ὁ μονογενὴς τοῦ

Pseudoprophetae et falsi vates compiures erant in
Israel diversis temporibus. 538 Hanc ob rem acci-
dit, ut non crederentur hi, qui a Deo missi sunt, et
qui vere prophetae erant, quique in Spiritu sancto
loquebantur. Et, quod incredibile est, ipse Christus
dictiteriis exagitatus est, quasi non missus a Deo,
quasi non esset vere sanctus, quasi illa mirabilia
facinora, divinitatis prerogativa non perfecisset.
Nimirum Judaeorum principes, etsi prodigia viderent,
tamen nunc illum in Beelzebul principe daemoniorum
ejicere daemonia jactabant, nunc rursus inter se
loquebantur : Si esset hic homo a Deo, non solvisset
Sabbatum. Contra haec saepenumero conatus est se
defendere Christus, et probare se non esse, quales
illi fuerunt, qui solummodo a Deo missi sola opi-
nione videbantur. Dixit itaque : « Fur non venit,
nisi ut suretur, et mactet, et perdat. Ego veni ut
vitam habeant ». Et iterum : « Ego veni in nomine
Patris mei ». Ut igitur haberet caelestem ipsum
Patrem sibi testem, etiam per sanctos prophetas
utiliter et necessario dixit : Ego Dominus Deus, qui
fixi caelum, qui terram stabilissimam et inconcussam
feci, qui vivo, et vivifico, et spirationem do omnibus.
Ego universorum Dominus ac Deus vocavi te in ju-
stitia. Non enim, inquit, sponte sua accessit, quem-
admodum illi pseudoprophetae, qui ex corde suo
loquuntur, et non de ore Domini : sed ego te vocavi,
id est, Ex mera benevolentia, et beneplacito meo,
in justitia adduxi. Apprehendam manum tuam, et
corroborabo te, pro, Adjutor ero tibi, et te reddam
omnipotentem. Nec dicimus haec, quasi Pater Filium
infirmum et imbecillum esse noverit, et auxilio
destitutum. Is est enim Dominus exercituum, et
invicta Patris dextera : qua omnia in ortum per-
ducta sunt. Sed verba facit iterum, quasi ad aliquem
nostrae conditionis, in quantum homo apparuit, et
videtur quodammodo propter humanitatem a Patre
roborari. Sic enim illum suscitasse dicitur, et glo-
riam ei tribuisse, et occisorum insidiis fortio-
rem reddidisse. Si enim humiliaverit seipsum, et ad hanc
exinanitionem volens se dimiserit : oportet plane et
exinanitionis modum ac mensuram apparere, et ex
ipsis factis humilitatem intelligi. Vide autem quo-
modo istuc quasi de homine dicat : Apprehendam
manum tuam et corroborabo te : et mox illum
ostendit Deum esse natura, et 539 Filium vere, et
lumen de lumine. Dedi enim te, inquit, in foedus
generis, in lucem gentium, ut aperires oculos caeco-
rum. Venit etenim unigenitum Dei Verbum in hunc
mundum cum carne, et sui generis, id est, sanguinis
Israelitici hominibus (ex his enim apparuit secundum

* Joan. x, 10. * ibid.

carnem natus ex muliere) novum dedit fœdus, olim A voce prophetarum prænuntiatum. Factus est etiam gentibus lux: divinum quoque est et istuc. Etenim legislatorem, et irritam reddere sapientissimi Moysis umbram, et adicere porro nova antiquis divinisima potestate, et illuminare posse eos qui versantur in tenebris, et oculos cæcorum aperire (affulsit enim gentibus divina et cœlestis lux), quid? nonne manifesto est indicio et argumento, eum et esse Deum et ex Deo secundum naturam? Quod autem spiritibus in inferno prædicatum abierit, et detentis in domo custodiæ apparuerit Christus, et omnes vinculis liberaverit, et necessitate, et pœna, et supplicio, porro pergat ostendere, cum ait, eum educere e vinculis vinctos, et e domo custodiæ sedentes in tenebris.

καὶ ποιητής, καὶ δίκης, προαπέφηνεν εἰπὼν, ἐξαγαγεῖν ἡμένους ἐν σκότει.

VERS. 8, 9. *Ego Dominus Deus tuus, hoc meum est nomen. Gloriam meam alteri non dabo, nec virtutes meas sculptilibus. Quæ a principio ecce venerunt, et nova, quæ ego annuntiabo, et antequam annuntientur, indicata sunt vobis.*

Proprie enim et vere et solus tum est, tum dicitur a nobis universorum opifex. Et sicuti Paulus sapientissimus inquit: « Etiam si multi sunt dii et domini, et in cœlo et in terra: at nobis unus Deus ac Pater, ex quo omnia, et nos ex ipso: et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et per ipsum nos ». Quoniam autem magnarum rerum et mirabilium effectorem se nobis induxit: nec idolis inanimis, nec alteri creaturæ ulli suam gloriam daturum se ait aut divinas virtutes, sed si- C bi ipsi soli servasse. Nec enim consentaneum est, divinitatis gloriam ulli alii præterea substantiæ ratione convenire, nisi ipsi naturæ soli et ineffabili, et quæ est supra omnia. Cum autem dicat nulli se gloriam suam daturum, Filio eam donavit. Gloria enim evectus est, quemadmodum sane et Pater qui adoratur in cœlo et in terra. Quomodo ergo dedit ei qui quasi alius ab ipso non sit, 540 ratione æqualis substantiæ, licet in hypostasin propriam uterque dividatur? Una siquidem summæ divinitatis natura, in tribus subsistentiis propriis, et intelligitur et adoratur ab his qui recte sentiunt. Cum dicit: Quæ a principio, ecce venerunt, et nova quæ ego annuntiabo, et antequam annuntientur, indicata sunt nobis: non vult ut a nobis sermoni Servatoris nulla in re credatur. Quemadmodum enim, inquit, ad finem adducta sunt quæ ab initio dicta sunt de adventu ipsius: sic evenient vere, etiam quæ dicit nova, et antequam manifesta fiant, sunt indicata. Quenam illa? Promisit enim nobis Dominus noster Jesus Christus vitam futuri sæculi, quæ est scilicet in incorruptione, sanctificatione, iustitia, regnum cœlorum: spiritualium bonorum gloriosam participationem, probitatis fructus, pietatis præmia, charitatis erga

Θεοῦ Λόγος εἰς τόνδε τὸν κόσμον μετὰ σαρκὸς, καὶ τοῖς ἐκ γένους, τοῦτ' ἐστίν, ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ· ἐξ αὐτῶν γὰρ πέφηνεν τὸ κατὰ σὰρκα γεννηθεὶς ἐκ γυναικός· τὴν καινὴν δέδωκε διαθήκην, τὴν πάλαι προφηγεῖσθαι διὰ φωνῆς προφητῶν. Γέγονε δὲ καὶ τοῖς ἔθνεισι φῶς. Θεοπρεπὲς δὲ καὶ τοῦτο. Τὸ γὰρ τοι νομοθέτην, καὶ ἀπρακτὸν ἀποφῆναι τὴν τοῦ πανσόφου Μωσέως σκιά, προσεπιθεῖναι δὲ τοῖς ἀρχαίοις τὰ νέα θεοπρεπεστάτη ἐξουσία, τὸ δὲ δὴ καὶ φωτίζει τοὺς ἐν σκότει δύνασθαι, καὶ τυφλῶν ἀνοίγειν ὀφθαλμούς· ἐνήστραψε γὰρ τοῖς ἔθνεισι τὸ θεῖόν τε καὶ οὐράνιον φῶς· πῶς οὐκ ἂν ἔχοι σαφὴ τὴν ἀπόδειξιν, τοῦ, καὶ ὅτι Θεός, καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἐστίν; Ὅτι δὲ καὶ τοῖς ἐν ἁδου πνεύμασι πορευθεὶς ἐκέρυξε, καὶ τοῖς καθειργμένοις ἐν οἴκῳ φυλακῆς ἐπεφάνη

B Χριστός, καὶ πάντας ἀνῆκε δεσμῶν, καὶ ἀνάγκης. ἐκ δεσμῶν δεδεμένους καὶ ἐξ οἴκου φυλακῆς καθ-

Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, τοῦτό μοι ἐστὶν δρομα. Τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω, οὐδὲ τὰς ἀρετάς μου τοῖς γλυπτοῖς. Τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἰδοὺ ἤκασιν, καὶ καινὰ ἃ ἐγὼ ἀναγγεῖλω. Καὶ πρὸ τοῦ ἀναγγεῖλαι ἐδηλώθη ὑμῖν.

Κυρίως γὰρ καὶ ἀληθῶς καὶ μόνος Θεός ἂν εἴη, καὶ λέγοιτο πρὸς ἡμῶν ὁ τῶν ὅλων Δημιουργός. Καὶ καθὰ φησὶν ὁ πάνσοφος Παῦλος· « Κἂν εἰ πολλοὶ τινες εἴεν θεοὶ καὶ κύριοι ἐν τε οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεός, καὶ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς ἐξ αὐτοῦ· καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ δὲ μεγάλων ἡμῖν καὶ τεθαυμασμένων πραγμάτων ἀποτελεσθὴν ἑαυτὸν εἰσχεκόμενεν, οὐ τοῖς ἀψύχοις εἰ- C δώλοισι, οὔτε μὴν ἐτέρῳ τινὶ τῶν κτισμάτων τῇ ἑαυτοῦ δόξαν χαριεῖσθαι φησὶν, ἥτοι τὰς θεοπρεπεῖς ἀρετάς, ἀλλ' ἑαυτῷ τηρεῖν μόνῳ. Καὶ γὰρ ἦν ἀκλόουθον τὴν τῆς θεότητος δόξαν, οὐδενὶ τῶν ἄλλων καὶ παρ' αὐτῶν οὐσιωδῶς ἐτέρῳ ἐμπρέπειν, ἀλλ' αὐτῇ καὶ μόνῃ τῇ ἀρρήτῃ καὶ ὑπὲρ πάντα φύσει. Οὐδενὶ δὲ λέγων τὴν ἑαυτοῦ χαριεῖσθαι δόξαν, δέδωκεν αὐτὴν τῷ Υἱῷ· δεδόχασται γὰρ, καθάπερ ἀμέλει· καὶ ὁ Πατήρ προσκυνούμενος ἐν τε οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. Πῶς οὖν ἄρα δέδωκεν ὡς οὐκ ὄντι παρ' αὐτῶν ἐτέρῳ, κατὰ γε τὸν τῆς ὁμοουσιότητος λόγον, καὶ εἰς ὑπόστασιν ἰδικὴν ἐκάτερος ἀπετέμεντο; Μία γὰρ ἡ τῆς ἀνωτάτω θεότητος φύσις ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν ἰδικαῖς, νοουμένη τε καὶ προσκυνουμένη παρὰ τῶν ὁρθῶς φρονεῖν εἰσθότων. Λέγων· Τὰ δὲ ἀπ' D ἀρχῆς, ἰδοὺ ἤκασιν. Καὶ καινὰ, ἃ ἐγὼ ἀναγγεῖλω, καὶ πρὸ τοῦ ἀναγγεῖλαι, ἐδηλώθη ἡμῖν· οὐκ ἐφίησι πρὸς ἡμῶν τὸν τοῦ Σωτῆρος κατὰ τι γοῦν ὅλως ἀπιστεῖσθαι λόγον. Ὡς περ γὰρ, φησὶν, εἰς ἱέρας ἤχθη τὰ ἀπ' ἀρχῆς εἰρημμένα περὶ τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ, οὕτως ἐκδόχεται πρὸς τὴν ἀλήθειαν· καὶ ἄπερ ἂν εἴπη καινὰ, πρὶν ἐμφανῆ γενέσθαι δηλωθῇ. Ποῖα δὲ ταῦτα ἐστίν; Ἐπιγγεῖλατο γὰρ ἡμῖν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός τὴν εἰς αἰῶνα τὸν μέλλοντα ζωὴν, δηλονότι· τὴν ἐν ἀθανασίᾳ, καὶ ἀγιασμῷ, καὶ δικαιο-

* 1 Cor. viii, 5, 6.

nis radio expanso, tenebras diabolici erroris, quæ terræ incolæ obruerunt, dissipavit: suorum delictorum catenis inevitabilibus captos et vinculis liberavit. Quod ergo hi quondam creaturam præ Creatore coluerunt, qui tenebras mentis circumtulērunt, qui operibus manuum suarum persuasi sunt se prosternere, qui procul a Deo abfuerunt, per fidem quæ est in Christo vocandi essent, et universorum Regem atque Dominum agnitori, pulcherrime oratio prophetica declarat. Præcipit enim his qui per Christum misericordiam consecuti sunt, ut ipsum gloriose prædicarent: itaque inquit:

VERS. 10. *Cantate Domino canticum novum; principatus ejus, celebrate nomen ejus ab extremo terræ: descendentes in mare, et navigantes in eo, insulæ, et incolentes eas.*

Novus est hymnus seu canticum, novitati rerum congruens. « Si quis enim in Christo est, nova creatura est, sicuti scriptum est: Et vetera præterierunt, et facta sunt omnia nova ¹². » Redempti enim sunt ex Ægyptiorum tyrannide, qui ex sanguine Israeliticis fuerunt, sapientissimo Moyse tum sequestro: erepti sunt ex latere labore, et e vanis sudoribus in studiis terrenis, e sævitia præfactorum operis, e dominatoris inhumanitate: transierunt per medium mare, comederunt in deserto manna, biberunt aquam ex petra, transiverunt Jordanem sicco pede, introducti sunt in terram promissionis. Sed hæc apud nos omnia nova sunt, et antiquis incomparabiliter meliora. Non enim carnali, sed spiritali servitute liberati sumus, et pro rerum terrenarum studiis, erepti sumus ex carnalis cupiditatis inquinationibus: nec operum exactores effugimus Ægyptios, nec tyrannum impium quidem, et inclementem, hominem tamen sicut et nos: at potius malos et impuros dæmonas impellentes ad peccandum, et hujus gregis præsidem, id est, Satanam. Transivimus, tanquam salum quoddam, præsentis vitæ fluctus, et in ea turbam ac tumultuationes vanas. Manna mentis et intelligentiæ, panem cæli qui vitam dat mundo, edimus: aquam ex petra, Christi rivis, intelligibilibus scilicet, quasi affluentes et delicias bibimus. Jordanem, sancto baptismo dignati, transivimus. In terram promissam et dignam sanctis intravimus, cujus etiam Servator ipse meminit, dicens: « Beati mites, quia ipsi terram hæreditario possidebunt ¹³. » Itaque ob nova facinora, novum hymnum cantari oportuit a principatu ejus: id est, ab his qui subsunt et parent ei: et hymnum cantari oportuit, vel eo dignam glorificationem, non in sola Judæorum regione, sed a terminis terræ scilicet usque ad terminos, id est, per universorum orbem terrarum. Olim enim erat in Judæa notus Deus, et in solo Israel magnum nomen ejus. Postquam autem vocati sumus per Christum ad agnitionem veritatis; plenum factum est cælum et terra gloria ipsius. Sic enim et Psaltes ait:

Α της ἐπισκῆψαντα τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς κατεσκέδασε σκότον· ἠλευθέρωσεν ἐκ δεσμῶν τοὺς ταῖς τῶν οἰκειῶν πλημμελημάτων σειραῖς ἐν ἀφύκτοις εἰλημμένους. Ὅτι τοίνυν οἱ πάλοι τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίστην λατρεύοντες, οἱ σκότον ἔχοντες εἰς νοῦν, οἱ τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν ἀναπεπεισμένοι προσκυνεῖν, οἱ μακρὰν ὄντες Θεοῦ, κεκλήσονται διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ, ἐπιγινώσκονταί τε τὸν τῶν ἀπάντων Βασιλέα καὶ Κύριον, διαδείκνυσιν εὖ μάλα τῆς προφητείας ὁ λόγος. Προστίττει γάρ τοις ἠλεημένοις διὰ Θεοῦ δοξολογεῖν αὐτόν, οὕτω τέ φησιν·

Ὑμνήσατε τῷ Κυρίῳ ὕμνον καινόν, ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, δοξάζετε τὸ δόγμα αὐτοῦ ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς· οἱ καταβαίνοντες εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ πλεόντες αὐτήν· αἱ νῆσοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες αὐτάς.

Β Καινὸς ὁ ὕμνος, καὶ τῇ τῶν πραγμάτων καινότητι πρέπων. « Εἰ τις γάρ ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε, γέγονε δὲ τὰ πάντα καινὰ. » Αὐλῶνται μὲν γὰρ ἐκ τῆς Αἰγυπτίων πλεονεξίας οἱ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, μεσιτεύοντες τὸ τηλικαδε τοῦ πανσόφου Μωσέως, καὶ πλινθείας ἐξηρῶνται, καὶ ἰδρωτῶν κενῶν τῶν ἐπὶ γῆνις σπουδασμασιν ἔργον· κηδεστῶν ἀγρότης, καὶ τῆς τοῦ κρατοῦντος ἀπανθρωπίας· διεδιδάσθησαν διὰ μέσης θαλάσσης, ἔφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ τὸ μάννα, ἔπιον ὕδωρ ἐκ πέτρας, ἀδρόχῳ ποδὶ διήλθον τὸν Ἰορδάνην, εἰσεκομίσθησαν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Τάδε ἐφ' ἡμῖν πάντα καινὰ, καὶ τῶν ἀρχαίων ἀσυγκρίτως ἐν ἀμείνωσιν. Οὐ γὰρ σαρκικῆς, μᾶλλον δὲ πνευματικῆς δουλείας ἐξηρήμεθα, καὶ ἀντὶ τῶν περὶ γῆν σπουδασμάτων τῶν ἐκ φιλοσαρκίας ἀπὸ πλάνης μόλυσμῶν· οὐκ ἐργοδιώκτας ἐφύγομεν Αἰγυπτίους, οὐδὲ τύραννον μὲν ἀσεβῆ, καὶ ἀνήμερον, πλὴν ἀνθρωπῶν καθ' ἡμᾶς, τοὺς συνωθούοντας δὲ μᾶλλον εἰς ἁμαρτίαν πονηροῦς καὶ ἀκαθάρτους δαίμονας, καὶ τὸν ταῖς τούτων ἀγέλαις ἐφεστηκότα, τοῦτ' ἐστὶ, Σατανᾶν. Διέβημεν καθάπερ τινὰ θάλατταν, τοῦ παρόντος βίου τὸν κλύδωνα, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ τύρβην, καὶ εἰκαίους ὄντως περισπασμούς. Ἐφάγομεν τὸ μάννα τὸ νοητὸν, τὸν ἄρτον τὸν ἐξ οὐρανοῦ, τὸν ζωὴν διδόντα τῷ κόσμῳ· ἐπίομεν ὕδωρ ἐκ πέτρας, τοῖς Χριστοῦ νάμασιν ἐντροφήσαντες, νοητοῖς δὲ δηλονότι. Διέβημεν τὸν Ἰορδάνην, ἀζιωθέντες τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, εἰσῆλθομεν εἰς τὴν τοῖς ἁγίοις ἐπηγγελμένην καὶ πρέπουσαν γῆν, ἣς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ διαμνημονεύει, λέγων· « Μακάριοι οἱ πρᾶεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. » Οὐκοῦν ἐπὶ καινοῖς κατορθώμασι, καινὸν ἔδει γενέσθαι τὸν ὕμνον παρὰ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ· τοῦτ' ἐστὶ, παρὰ τῶν ὑπ' αὐτῷ γεγονότων καὶ ἀρχομένων ὑπ' αὐτοῦ· γενέσθαι δὲ τὸν ὕμνον, ἦτοι τὴν αὐτῷ πρέπουσαν δοξολογίαν, οὐ κατὰ γε μόνην τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν, ἀλλὰ γὰρ ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς εἰς ἄκρον δηλονότι, τοῦτ' ἐστὶν, ἅπασαν τὴν ὑπ' οὐρανόν. Πάλαι μὲν γὰρ ἦν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ γνωστὸς ὁ Θεός, καὶ ἐν μόνῳ τῷ Ἰσραὴλ μέγα τὸ δόγμα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ

¹² II Cor. v, 17. ¹³ Matth. v, 4.

δὲ κεκλήμεθα διὰ Χριστοῦ πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, πλήρης γέγονεν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Οὕτω γάρ που καὶ ὁ Ψάλλον φησὶν, ὅτι « Πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. » Τίνες οὖν οἱ δοξολογεῖσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ προσάττοντες ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς, οἱ τοὺς ὑδρούς ἱστάντες αὐτῷ, καὶ χοροστατεῖν ἀναπειθόντες, καὶ εἰς θάλασσαν συγκαλοῦντες πνευματικὸν, οἱ καταβαίνοντες εἰς θάλασσαν, καὶ πλέοντες αὐτήν, αἱ νῆσοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες αὐτάς; Διαμέμνεται δὲ, καθάπερ ἐγῶμαι, τῶν ἁγίων ἀποστόλων. Οὐ γάρ τοι κατὰ μόνην τὴν Ἰουδαίαν ἐκήρυττον τὸν Ἰησοῦν, καὶ τὴν δι' αὐτοῦ χάριν, ἀλλὰ γὰρ καὶ θάλασσαν διαπεραιούμενοι ταῖς τῶν ἐθνῶν εὐηγγελίζοντο χώραις. Ἀφίκοντο γοῦν καὶ μέχρι τοῦ Ἰαλυρικοῦ, καὶ ἐπέκεινα, ὥστε καὶ τὰς ἐν τῇ θαλάσῃ νήσους μὴ ἀνηκούς ἀπομείναι τῶν ἱερῶν κηρυγμάτων, μήτε μὴ τοὺς οἰκοῦντας αὐτάς. Καὶ ἱστορικῶς μὲν ὡδὶ τοῖς εἰρημένοις προσθαλεῖς. Συνήσεις δὲ, εἰ δοκεῖ, καὶ καθ' ἕτερον τρόπον τῆς προφητείας τοὺς λόγους. Θαλάσση μὲν γὰρ ἡ θεόπνευστος Γραφὴ παρεικάξει πολλάκις τόνδε τὸν κόσμον, ἥτοι τὸν βίον τὸν ἀνθρώπινον, κατὰ γε τὸ ἐν Ψαλμοῖς ὑμνούμενον· « Αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη, καὶ εὐρύχωρος· ἐκεῖ ἔρπετά, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς, ζῶα μικρὰ μετὰ μεγάλων. » Ἐοικέναι δὲ θαλάσῃ τὸν καθ' ἡμᾶς ἰσχυρίζεται βίον, δι' αὐτὸ τάχα που τὸ ἀστάθμητον τῶν ἐν αὐτῇ πραγμάτων, καὶ τὸ ἄνω τε, καὶ τὸ κάτω, καὶ τὸ ἐν συγχύσει πολλῇ. Διαπλέουσι δὲ τὴν τοιάνδε θάλασσαν οἱ μὴ βαπτιζόμενοι παρ' αὐτῆς, ἀνανηρόμενοι δὲ ὥσπερ, καὶ περισπασμῶν ἑαυτοὺς ἀπαλλάττοντες κοσμικῶν. Οὗτοι τῆς παρὰ Θεοῦ τυγχόντες ἐπικουρίας, καὶ τῶν διὰ Χριστοῦ χαρισμάτων ἀεὶ μεμνημένοι δοξολογοῦσιν αὐτὸν, αἱ τε νῆσοι, τοῦτ' ἔστιν, αἱ Ἐκκλησίαι μονουχὶ τῇ νοητῇ διεσωσμένοι θαλάσῃ, καὶ δεχόμενοι τοὺς χειμαζομένους ὑπὸ πνεύματος πονηροῦ, αὗται δοξολογοῦσι Χριστὸν, φάμεν, ἡγουν ὀνομάζομεν, τοὺς ἐν αὐταῖς ὄντας ἁγίους Καλοῦνται γὰρ νῆσοι καὶ ὁσαυτέρ εἰσι κωμῶν ἢ πόλεων ἐν μέσῳ κείμεναι πολλῆς τε καὶ εὐρείας γε μὴν ἐρμου.

Εὐφρανθήτι, ἔρημος, καὶ αἱ κῶμαι αὐτῆς, ἐπαύλεις, καὶ οἱ κατοικοῦντες Κηδάρ. Εὐφρανθήσονται οἱ κατοικοῦντες Πέτρα, ἀπ' ἄκρων τῶν ὀρέων βοήσουσι. Δώσουσι τῷ Θεῷ δόξαν, τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ἐν ταῖς νήσοις ἀναγγελοῦσιν.

Οἱ μακάριοι προφῆται τοὺς περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας ἐξυφαίνοντες λόγους, τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως ποιοῦνται μνήμην πλεισταχοῦ. Καὶ γὰρ ἦν, ὡς ἔφην, ἐθνῶν προσδοκία Χριστός. Ἐπαφιδίαι δὲ τοὺς περὶ τῶν τοιούτων λόγους, οὐχ ἅπασιν ἀπλῶς τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἔθνεσι καὶ λαοῖς. Οὐ γὰρ ἦν εἰκὸς ἀναριθμήτου πληθύος ἀναπιμπλάσης τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἰσχυροῦσιν ἐλέσθαι τοσοῦτον, ὥς καὶ ἀπάντων ποιεῖσθαι μνήμην ὀνομασί τε, καὶ κατὰ γένος, δεχόμενοι δὲ πολλάκις τὰς ὁμόρους μὲν τῇ Ἰουδαίᾳ χώρας, εἰδωλολατρουσὰς δὲ σφόδρα, εἶτα ταύτας κληθῆσθαι λέγοντες κατὰ καιροῦς, ὡς ἐκ μέρους τὴν τοῦ παντὸς ἐποιοῦντο δῆλωσιν. Ὁμόρου

A « Implebitur gloria ejus omnis terra ¹⁴. » Qui sunt ergo qui jubent nomen ejus celebrari ab extremis terræ finibus, qui cantores ei constituunt, qui suadent simul chorum symphoniarum instituere, qui ad festum convocant spirituale? qui descendunt in mare, et in eo navigant, insulæ et eas inhabitantes? Mentionem hic facit, ut ego sentio, sanctorum apostolorum. Non enim per solam Judæam prædicarunt Jesum, et gratiam per ipsum, ⁵⁴⁴ sed et mare trajicientes, regionibus gentium Evangelium nuntiarunt. Nam ad Illyricum usque et ultra pervenerunt, ut etiam maritimæ insulæ sacras prædicationes audirent, et qui etiam in illis habitaverunt. Atque hæc quidem historice dicta sic expendere poteris. Intelliges autem, si placet, alio modo propheticos sermones. Mari enim sæpenumero Scriptura divinitus inspirata hunc mundum et vitam humanam comparat, secundum id quod in Psalmis canitur: « Hoc mare magnum et spatiosum, illic reptilia, quorum non est numerus, animalia parva cum magnis ¹⁵. » Similem autem confirmat esse vitam nostram mari, propter rerum in ea inconstantiam, et quod susque deque plurimum misceantur. Hoc mare transfretant, qui in eo non demersi sunt, sed enatant quasi, et se mundi occupationibus extricant: hi divinum auxilium consecuti, et donorum per Christum semper memores, eum celebrant. Insulæ quoque, nimirum Ecclesiæ, quæ intelligibile mare tantum non cingunt, et mali spiritibus fluctibus jactatos recipiunt, hæc Christum celebrant, nempe qui eas inhabitant. Ecclesias cum enim dicimus seu nominamus, sanctos in illis cultores significamus. Sciendum et illud: Vocantur enim insulæ etiam villæ seu urbes, quæcunque magnæ et latæ in medio solitudinis positæ sunt.

ἡγουν οἱ κατοικοῦντες αὐτάς. Ἐκκλησίας γὰρ ὅτε προσκυνητὰς σημαίνομεν. Ἰστέον γε μὴν κἀκεῖνον. Καλοῦνται γὰρ νῆσοι καὶ ὁσαυτέρ εἰσι κωμῶν ἢ πόλεων ἐν μέσῳ κείμεναι πολλῆς τε καὶ εὐρείας γε μὴν ἐρμου.

VERS. 11, 12. *Lætare, solitudo, et vici ejus, villæ, et qui inhabitant Cedar. Lætabuntur qui habitant in Petra, de summis montibus clamabunt. Dabunt gloriam Deo, virtutes ejus in insulis annuntiabunt.*

D Beati prophetæ, cum sermones de adventu Servatoris nostri contexunt, plerumque mentionem faciunt vocationis gentium. Erat enim, ut dixi, expectatio gentium Christus. Cæterum de rebus ejusmodi, non omnibus absolute sermones injiciunt, per universum scilicet orbem gentibus et populis. Non enim verisimile erat, cum innumerabilis multitudo orbem terræ impleret, adeo sublimiter et minutim voluisse dicere, ut omnium nominatim et sigillatim facerent mentionem, sed regionibus æcolis Judææ sumptis, idololatriæ deditissimis, quia illas vocandas suo tempore ⁵⁴⁵ dicerent, ex parte totum demonstrabant. Itaque cum esset finitima Judæicæ terræ solitudo

¹⁴ Psal. ciii, 24. ¹⁵ Psal. ciii, 25.

lata, ad austrum sita, quam occuparunt Saraceno- A
rum et Arabum gentes: dicit eos qui in ea habi-
tant, gratiam et salutem per Christum aliquando
consecuturos. Nomina, etiam vicis seu oppidulis,
quæ sunt, inquam, in solitudine, sunt villæ, et Ce-
dar: et Petra quæ in Arabia hodieque sita est, et
sic nominata. Superstitiosissimi sunt, ut dixi, hi de
quibus sermo est, nimirum horum locorum incolæ,
et in totum prolapsi sunt in apostasiam et defectio-
nem a Deo, ut qui impuros spiritus coluerunt. Quo-
niam vero, ut dixi, participes futuri erant vocatio-
nis et salutis, quæ est per evangelicam prædicationem
et fidem in Christo; hinc et quidem jure optimo,
propheta tanquam pulchros pedes habens, evangeliza-
bat bona, et tantum non in altum tollit vocem, et
inquit: « Lætare, solitudo, et vici ejus, villæ, et qui
inhabitant Cedar: lætabuntur qui inhabitant Pe-
tram ¹⁶. » Magna hæc est et admiranda Servatoris
nostri potentia et præstantia demonstratio, qui tam
dura et præfracta corda tam facile molliverit, per-
suaseritque ab inveterato errore discedere, et me-
liora præferre, et se ad veritatem applicare. Quod
etiam voce Ezechielis præsignificavit, dicens: « Avel-
lam cor eorum lapideum de carne eorum, et dabo
illis cor carneum, id est, tenerum, ut me cognos-
cant, quia ego sum Dominus ¹⁷. » Quod itaque et hi
vocandi essent, ostendit dicens: Lætare, solitudo, et
quæ sunt deinceps. Qui autem sint, qui a summi-
tate montium clamant, et qui dant Deo gloriam, et
in insulis ejus virtutes deprædicant, operæ pretium
est videre. Nihil prohibet, quo minus illi esse intel-
ligantur qui Petram inhabitant, præaltam et excel-
sam regionem atque civitatem, qui vocati sunt,
qui non jam hymnos et odas contexunt falso nomi-
natis diis, sed potius Deum qui illuminavit, et ad
veritatem pellexit et quasi inescavit, celebrant. Vel
qui a summis montibus clamant, dici possunt et sane
recte divini discipuli, quibus etiam alibi propheta
dicit: « Montem excelsum ⁵⁴⁶ conscende, qui evan-
gelizas Sion: extolle fortiter vocem tuam, qui evan-
gelizas Jerusalem. Tollite, ne timete ¹⁸. » Prædica-
bant enim summa fiducia et libertate loquendi, et
neminem mortalium latere volebant, sed erant ubi-
vis gentium omnibus conspicui, velut civitas in
monte sita, nec sermo eorum abscondite et occulte
habitus est, sed summa cum libertate et fiducia, ut
modo dicebam. Hoc enim illis Servator etiam ipse
præcepit, cum inquit: « Quod dico vobis in tene-
bris, dicite in luce: et quod in aurem auditis, præ-
dicite in tectis ¹⁹. » Dederunt igitur gloriam Deo, et
virtutes ejus in insulis annuntiarunt. Nam saucto-
rum apostolorum et evangelistarum sermo videtur
fuisse gloriæ Servatoris nuntius. Nunc enim de
ineffabili ejus deitate verba faciunt, et eximiam vir-
tutem laudibus ferunt, nec eum inter mortales geni-
tos recensent, sed supra omne quod exsistit collo-
cant, et natura eundem cum Deo et Patre faciunt:

τοίνυν οὐσης τῇ τῶν Ἰουδαίων γῇ τῆς πλατείας
ἐρήμου τῆς κατὰ νότου κειμένης, ἣν δὴ κατενέμοντο
τὰ Σαρακηνῶν καὶ Ἀρράβων ἐθνη, τοὺς οἰκοῦντας
ἐν αὐτῇ τεύεσθαι φασὶ κατὰ καιροὺς τῆς διὰ Χρι-
τοῦ χάριτος, καὶ σωτηρίας. Ὀνόματα δὲ ταῖς κώμαις,
ἦτοι ταῖς πόλιναις, ταῖς κατὰ γέφυρην τὴν ἐρημον,
ἀπαύλεις, καὶ Κηδάρ, καὶ Πέτρα, κατὰ τὴν Ἀρρά-
βων γῆν καὶ εἰς δεῦρο κειμένη, οὕτω τε ὠνομασμένη.
Δεισιδαίμονέστατοι δὲ, ὡς ἔφην, οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος,
ἦγουν οἱ τούτων οἰκῆτορες, καὶ ὁλοτρόπως ἐκνελεύ-
κασιν εἰς ἀπόστασιν τὴν ἀπὸ Θεοῦ. Λελατρεύκασιν
γάρ τοις ἀκαθάρτοις πνεύμασιν. Ἐπειδὴ δὲ ἐμελλον,
ὡς ἔφην, ἐν μετέξει γενέσθαι κλησεὺς τε καὶ σωτηρίας
τῆς διὰ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων, καὶ πιστεύουσ
τῆς ἐν Χριστῷ ταύτητοι καὶ μάλα εἰκότως, ὡς ὠραίους
B ἔχων τοὺς πόδας ὁ προφήτης, ἐν τοῖτοις εὐαγγελί-
ζεται γὰρ ἀγαθὰ, μονονουχὶ καὶ εἰς ὕψος αἶρει τὴν
βοήν, καὶ φησιν· « Εὐφράνθητι, ἐρημος, καὶ αἱ κῶμαι
αὐτῆς, ἐπαύλεις, καὶ οἱ κατοικοῦντες Κηδάρ· εὐφραν-
θήσονται οἱ κατοικοῦντες Πέτραν. » Ἐνδείξεις δὲ με-
γάλη, καὶ ἀξιάγαστος τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δυνά-
μεως, καὶ ὑπεροχῆς τὸ χρημὰ ἐστὶ, τοῦ τὰς οὕτω
σκληρὰς, καὶ ἀνοουθετῆτους καρδίας, εὐκόλως κατα-
μαλάναντος, καὶ ἀναπεισαντος μὲν τῆς ἀρχαίας ἀπά-
της ἀποποιεῖσθαι, ἀνθελέσθαι δὲ τὰ ἀμείνω, καὶ μεθαρ-
μύζεσθαι πρὸς ἀλήθειαν. Καὶ τοῦτο ἡμῖν διὰ φωνῆς
Ἰεζεκιὴλ προκαταμεμήνυκε λέγων, ὅτι· « Ἐκσπάσει
τὴν καρδίαν αὐτῶν τὴν λιθίνην, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτῶν,
καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν σαρκίνην, τοῦτ' ἐστὶ, τρυ-
φερὰν, τοῦ εἰδέναι αὐτοὺς ἐμέ, ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος. »
C Οὐκοῦν ὅτι κεκλησονται καὶ αὐτοὶ, κατεσήμεαινε λέ-
γων· Εὐφράνθητι, ἐρημος, καὶ τὰ τοῖτοις ἐφεξῆς. Οἱ
δὲ γε ἀπ' ἄκρων τῶν ὀρέων βοῶντες, διδόντες τε τῷ
Θεῷ δόξαν, καὶ ἐν ταῖς νήσοις ἀναγγέλλοντες τὰς ἀρε-
τὰς αὐτοῦ, τίνες εἶεν ἂν, ἀξιοὶ ἰδεῖν. Αὐτεῖ τοιγαροῦν
οὐδὲν, καὶ αὐτοὺς νοεῖσθαι τοὺς κεκλημένους, οἱ Πέ-
τραν οἰκοῦντες, ὕψηλὴν οὕτω καὶ ἡρμένην χώραν τε
καὶ πόλιν, οὐκ εἶναι μὲν ὕμνου καὶ ψδᾶς ὑφαίνουσι
τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς, δοξολογοῦσι δὲ μᾶλλον τὸν
καταφωτίσαντα Θεὸν, καὶ σαγηνεύσαντα πρὸς ἀλη-
θειαν. Ἦγουν οἱ ἀπ' ἄκρων τῶν ὀρέων βοῶντες, λέ-
γουντ' ἂν εἶναι, καὶ μάλα ὀρθῶς, οἱ θεσπέσιοι μαθη-
ταί. Οἷς καὶ ἐτέρωθί πού φησιν ὁ προφήτης· « Ἐπ'
ὄρος ὕψηλόν ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών· ὑψώσων
D τὴν ἰσχύϊ τὴν φωνήν σου, ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἱερουσα-
λήμ. Ὑψώσατε, μὴ φοβεῖσθε. » Διεκρήτυτον γὰρ ἐν
παρρησίᾳ πολλῇ, καὶ οὐδένα τῶν ὄντων λανθάνειν
ἤθελον, ἀλλ' ἦσαν περὶ οἱ τοῖς ἀπανταχοῦ, καθὰ
πόλιν ἐν ὄρει κειμένη· καὶ ὁ λόφος αὐτοῖς οὐκ ἐν
παραδύσπῳ, καὶ λεληθότως ἦν, ἀλλ' ἐν πολλῇ παρρη-
σίᾳ, καθάπερ ἔφην ἀρτίως. Τοῦτο γὰρ αὐτοῖς καὶ
αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐνετέλλετο λέγων· « Ὁ λέγω ὑμῖν ἐν
τῇ σκοτίᾳ, εἴπατε ἐν τῷ φωτὶ, καὶ ὁ εἰς τὸ οὐκ
ἀκούετε, κηρύξτε ἐπὶ τῶν δωματίων. » Ἐδίδον
τοίνυν τῷ Θεῷ δόξαν, καὶ ἀπήγγελλον αὐτοῦ τὰς
ἀρετὰς ἐν ταῖς νήσοις. Ὁ γάρτοι τῶν ἁγίων ἀπο-
στόλων τε καὶ εὐαγγελιστῶν λόγος τῆς τοῦ Σωτῆρος

¹⁶ Isa. xlii, 11. ¹⁷ Ezech. ii, 19. ¹⁸ Isa. xl, 9. ¹⁹ Matth. x, 27.

δόξης ἐξαγγελεὺς ὁρᾶται γεγεννημένος. Ποτὲ μὲν γὰρ Α τοὺς περὶ τῆς ἀρρήτου θεότητος αὐτοῦ ποιοῦνται λόγους, καὶ τὴν ὑπερκόσμιον ὕμνουσιν ἀρετὴν, οὐκ ἐν γεννητοῖς τιθέντες αὐτὸν, ἀλλ' ἐπέκεινα παντὸς τοῦ κεκλημένου πρὸς ὑπαρξιν, καὶ ἐν ταυτότητι φυσικῇ τῇ πρὸς Θεὸν καὶ Πατέρα· ποτὲ δὲ αὐ διηγούνται τὰς ὑπὲρ θαῦμα καὶ λόγον αὐτοῦ θεοσημείας. Τὸ γὰρ ἐγείρειν ἐκ μνημάτων νεκρούς, καὶ τὸ ὡς ξηρὰ καχεῖσθαι θαλάσση, βάσιμον αὐτὴν ἀποφαίνοντα τοῖς ἰδίοις ποσὶ, καὶ τὸ ἀνέμοις ἐπιτιμᾶν, καὶ λόγῳ συντρίβειν τὸν Σατανᾶν, θεοπρεπῆ τὴν δόξαν αὐτῷ πραγματεύεται.

Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων ἐξελεύσεται, καὶ συντρίψει πόλεμον· ἐπεγερεῖ ζῆλον, καὶ βοησεται ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ μετὰ ἰσχύος· Ἐσιώπησα, μὴ καὶ ἀεὶ σιωπήσομαι καὶ ἀνέξομαι; Ἐκατέρησα ὡς ἡ τικτοῦσα.

Πρόεισι καὶ νῦν ὁ λόγος ἐν τάξει πολλῇ, καὶ οὐκ ἀθαύμαστον ἔχει τὴν οἰκονομίαν. Ἐμελλον γὰρ οἱ τῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν θεοπισμάτων ἱερούργοι, τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ διακηρύττειν τοῖς ἀπανταχοῦ, καὶ ἐν παρρησίᾳ πολλῇ τοὺς περὶ γε τούτων αὐτῶν ποιεῖσθαι λόγους. Ἀλλ' ἦν ἀναγκαῖον ἐννοεῖν, ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως ἀναστήσονται ταῖς οὕτω σεπταῖς αὐτῶν σπουδαῖς τε καὶ προθυμίαις οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ, καὶ τῇ τοῦ Σωτῆρος δόξῃ πολυτρόπως ἐπιβουλεύοντες, ἄνδρες δηλονότι φθόροι τε καὶ δεισιμαίμονες, καὶ διαβολικῆς σκαυότητος ὄργανα, καὶ τῆς ἐκείνου δυστροπίας ὑπασπισται, ἡ τάχα που σὺν αὐτοῖς καὶ αὐτὰ τῶν δαιμονίων τὰ σίφη, ὅτε δὴ καὶ κατασειομένης αὐτῶν τῆς δόξης, καὶ τῆς ἐκ πλεονεξίας πεπορισμένης ἀρχῆς. Κεκρατήκασι γὰρ ἐξ ἀπάτης C τοῦ ὑπ' οὐρανόν. Ὅτι τοίνυν ἀνάλωτοι γενήσονται τοῖς ἐχθροῖς, περιέσται δ' αὐτῶν οὐδεὶς Θεοῦ συνασπίζοντος, διαδείκνυσιν ὁ προφήτης ἐν τούτοις, λέγων, ὅτι Κύριος τῶν δυνάμεων ἐξελεύσεται, καὶ συντρίψει πόλεμον, καὶ τὸ, ἐξελεύσεται, φησὶν, ὡς ἐπὶ τινος τῶν ἐπὶ γῆς βασιλέων ταῖς τῶν πολεμίων φάλαγγιν ἀφορήτως ἐμπέμποντος ὁμοῦ ταῖς ὑπὸ σκῆπτρα στρατιαῖς. Ὅτι δὲ περιέσται πάντως ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος, ἐπέφηεν, εἰπὼν, ὅτι συντρίψει πόλεμον. Οὐ γὰρ εὐάντητός τιςιν ἡ παρὰ Θεοῦ δύναμις, μᾶλλον δὲ οὐδενὶ τῶν ὄντων οἰστῇ, κατεξανισταμένη, καὶ ἐμπέπουσα, κἂν δυνάμεις ἐννοῶμεν πονηρας, κἂν αὐτὸν τὸν ἀποστάτην καὶ ἀλητήριον Σατανᾶν, κἂν ἐπιγίλους τινὰς, οἷς ἀντ' ἐκείνων μέλοι· ἀλλ' οὖν ἔσονται ληπτοὶ, καὶ τοῦτο ἀπονητὶ γε μὴν καὶ ἀκονεῖ. « Τὴν χεῖρα γὰρ τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει; » κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ὅτι τοίνυν τοῖς ἀνθισταμένοις τῷ χορῷ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, οὐ πρὸς μόνους ἁγίους ἀγγέλους ὁ πόλεμος ἦν καὶ ἔστιν εἰς δεῦρο, ἀλλὰ γὰρ καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν τῶν δυνάμεων Κύριον, πεπληροφόρηκεν ὁ προφήτης, αὐτὸν ἐξελεῖσθαι λέγων, ἵνα συντρίψῃ πόλεμον. Ἐγερεῖ ζῆλον, φησὶ, τοῦτ' ἐστὶ, παροξυσμόν, ἡ τὸν παρ' ἑαυτοῦ κατ' ἐχθρῶν, κατὰ γε τὸ γεγραμμένον ἐν τοῖς τοῦ Ζαχαρίου λόγοις· « Ἐζήλωκα τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν· » ἤγουν ἐκ τῶν ὑπεραθλούντων τῆς δόξης αὐτοῦ, δῆλον δὲ ἐκ τῶν σεβομένων αὐτὸν, ὧν ἔνα γενέσθαι καὶ ἀπόλεκτον τὸν ἐρώτατον

VERS. 13, 14. Dominus Deus virtutum egredietur, et conteret bellum, excitabit æmulationem, et clamabit contra inimicos ejus cum fortitudine. Tacui, num etiam semper lucebo, et sustinebo? Patienter egi, ut pariens.

Progreditur nunc quoque sermo ordine concinno, et mirabilem habet œconomiam ac dispensationem. Ministri enim oraculorum Servatoris nostri prædicaturi erant ejus virtutes omnibus ubique, et multa cum fiducia de illis rebus verba facturi. Cæterum cogitare debebant, undecunque restituros huic eorum sancto studio et alacritati veritatis hostes, quique majestati Servatoris modis omnibus struunt insidias, homines scilicet corrupti et superstitiosi, et malitiæ diabolicæ organa, et ejus perversitatis propugnatores, et simul cum illis ipsa demonum agmina, videlicet quando gloria eorum et imperium vi partum concutitur. 547 Dominabantur enim per fraudem orbi terrarum. Ostendit itaque his verbis, fore ut non caperentur ab hostibus, neque quemquam eos superaturum, Deo protegente, dicens: Dominus virtutum egredietur, et, egredietur, dicit veluti de quopiam rege in terra, qui copiis suo sceptro parentibus hostium phalanges intolerabili impetu adoritur. Quod autem prorsus evasurus sit Dominus exercituum superior, indicat, cum inquit: Conteret bellum. Nec enim ulli mortalium obvia est divina vis, imo nulli omnium qui sunt tolerabilis, si insurgat et impetum faciat, sive potestates malas, seu ipsum defectorem et exitiosum Satanam, sive mortalem aliquem, cui hæc pro illis curæ sunt, intelligamus. Verum et hi quoque comminuentur, idque sine labore et pulvere. « Manum enim excelsam quis avertet? » secundum id quod scriptum est⁹⁰. Quod igitur bellum et fuerit et adhuc sit his qui choro sanctorum apostolorum resistebant, non contra sanctos angelos solum, sed adversus ipsum Dominum exercituum, fidem plene fecit propheta, cum ait, ipsum egressurum, ut bellum conterat. Excitabit æmulationem, inquit, excandescantiam et ardorem: vel suum in hostes, secundum id quod scriptum est in sermonibus Zachariæ: « Æmulatus sum Jerusalem et Sion æmulatione magna⁹¹: » vel eorum qui pro ejus gloria certant, videlicet qui ipsum colunt, quorum unum, electum et sanctissimum Paulum fuisse dicimus, qui etiam inquit: « Quis nos separabit a dilectione Christi? Afflictio? num angustia? num persecutio? num fames? num nuditas? num pericu-

⁹⁰ Isa. xiv, 27, ⁹¹ Zachar. i, 14.

lum? num gladius? — « Mihi enim vivere, Christus: A et mori, lucrum ¹⁰⁰. » Sic æmulatores et zelatores dicimus fuisse, et sanctos martyres, qui Satana fuerunt fortiores, eumque virtute Christianæ pietatis oppugnaverunt. Servarunt enim fidem et charitatem erga ipsum germanam: Excitabit ergo zelum, inquit, et clamabit contra inimicos suos cum fortitudine. Clamabit, posuit pro, jubilabit. Vox etiam hæc victoribus convenientissima, contra victos successum quodammodo gratulans. Deinde inquit: Tacui, num etiam semper tacebo et sustinebo? Patienter duravi, ceu pariens. Hinc optime perspicere poterit, quo tempore multitudo gentium in errore versabantur, **548** cum illos Satan dissiparet ac dispergeret, et tenebris peccati quasi denigraret, et a cognitione Domini abduceret, quis tum natura et vere sit universorum Deus, succurrere illis quidem voluisse qui supra omnes est Deum: sed rem abjecisse, et patienter tulisse, cum sine dubio expectaret commodum tempus auxilii ferendi: nimirum quando incarnatum est et homo factum unigenitum ejus Verbum. Tunc enim, tunc bellum intulit his, qui nos vicerunt, et ab eorum malitia eripuit, opemque attulit, et servavit, proprioque nos iugo subdidit. Itaque præterlapsis retro temporibus, dilaceratis terræ incolis, et Satana leonis in morem omnes devorante: Tacui, inquit: num etiam semper tacebo et sustinebo? Patienter egi, sicut quæ parit ¹⁰¹. Vido igitur quanta misericordia terræ incolæ persecutus sit Deus universorum, tametsi, ut inquit Psalmista, nemo excerneret bonitatem, sed omnes ad unum usque declinarent et prorsus essent inutiles ¹⁰². Et cum hac de re dolores sentiret (quatenus quidem in illum tristitia cadere poterat), et istuc nostra causa pateretur: tempus, ut dixi, auxilio opportunum observavit.

ὡς ἔφην, τῷ πρέποντι δι' ἡμᾶς καιρῷ τετήρηκεν, ὡς ἔφην, τῷ πρέποντι

VERS. 15. *Expellam et arefaciam simul, et ponam fluviis in insulas, et paludes siccabo.*

Quid hic significet ἐκστήσω, inquirendum est necessario. Vel enim dicit: Qui nunc terræ dominantur, ejiciam, exterminari curabo, ac deturbari imperio illis contra omnes dato, secundum id quod dictum est a Christo: « Nunc princeps mundi hujus ejicietur foras ¹⁰³: » vel illud ἐκστήσω, intelliges, pro, admirari faciam eos qui præstantia facinora et modum dispensationis meæ vident, et inexplicabilis potentiae eminentiam: sicuti nimirum propheta Abacum ob hoc eodem stupore percussus est, cum ait: « Domine, audiavi auditionem tuam, et timui: consideravi opera tua, et obstupui ¹⁰⁴. » Vel etiam, si placet alio modo illud, ἐκστήσω, intelliges. Qui enim decepti nunc sunt et in tenebris et caligine diabolica, eos ad veritatis agnitionem transferam, et ad divinam et intelligibilem ac cœlestem lucem: qui nunc polluti sunt, et pro-

παῦλόν φαμεν, ὅς δὴ καὶ φησιν· « Τίς ἡμᾶς χωρήσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; Θλίψεις, ἢ στενοχωρία, ἢ λιμὸς, ἢ θυμὸς, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα; » πάλιν, « Ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν Χριστὸς, καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος. » (Ὁὕτω φαμέν γενέσθαι ζηλωτάς, καὶ τοὺς ἀγίους μάρτυρας, οἱ κρείττους γεγόνασι τοῦ Σατανᾶ, καὶ πεπολεμηκάσιν αὐτοῦ τῇ δυνάμει, τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας ἐνεκα. Τετηρήκασι γὰρ τὴν πίστιν, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης τὸ γνήσιον· Ἐπεγερεῖ τοιγαρὸν ζῆλον, φησί, καὶ βοησεται ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ μετὰ ἰσχύος· τὸ βοησεται, τιθεῖς, ἀντὶ τοῦ, καταλαλάξει. Φωνὴ δὲ αὕτη τοῖς νικῶσι προεπωδεδότα, κατορχουμένη τρόπον τινὰ τῶν νενικημένων. Εἰτά φησιν· Ἐσιώπησα, μὴ καὶ αἰεὶ σιωπήσομαι, καὶ ἀνέξομαι; Ἐκατέρησα ὡς ἡ τίκτουσα. Ἐντεῦθεν εὖ μάλα κατὰ τις ἂν ὅτι κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἦν ἐν πλάνῃ τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς, διαρπαζόντος αὐτοὺς τοῦ Σατανᾶ, καὶ τῷ τῆς ἀμαρτίας σκοταφ καταμελαινόντος, ἀποφέροντός τε καὶ τοῦ μὴ εἰδέναι μόνον, τίς ὁ φύσει καὶ ἀληθῶς ἐστι τῶν ὅλων Θεός, ἐπαμύναι μὲν αὐτοῖς ἥθελεν ὁ πάντων ἐπέκεινα Θεός· ἀνεδύετο δὲ τὸ χρῆμα, καὶ διεκατέρει σαφῶς, τὸν πρέποντα ταῖς ἐπικουρίαις περιμένων καιρὸν· ἦν δὲ οὗτος καθ' ὃν ἐσαρκώθη τε, καὶ ἐνηνθρώπησεν ὁ μονογενὴς αὐτοῦ Λόγος. Τότε γὰρ τότε κατεστρατεύσατο τῶν ἡμᾶς νενικηκότων, καὶ ἐξέλειτο μὲν τῆς ἐκείνων σκαλίστης, ἀντελάβετο δὲ καὶ σέσωκε, καὶ τοῖς ἰδίοις ἡμᾶς ὑπήνεγκε ζυγοῖς. Οὐκοῦν κατὰ μὲν τὸν παρωχικότα καιρὸν διαρπαζομένων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ λέοντος δίκην κατεσθίοντος ἅπαντας τοῦ Σατανᾶ· Σοφίγῃκα, φησί· μὴ καὶ αἰεὶ σιωπήσομαι, καὶ ἀνέξομαι; Ἐκατέρησα ὡς τίκτουσα. Ἄθρει δὲ οὖν ὅσον ἐποιεῖτο φειδῶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὁ τῶν ὅλων Θεός· καίτοι, καθά φησιν ὁ Ψαλμοδός, οὐδενὸς ποιούντος χρηστότητα· ἐκκεκλικότων δὲ ἀπάντων, καὶ ἕως ἐνός, καὶ εἰσάπαν ἡττειωμένων, μονοουχί. Καὶ ὡς λύπης αὐτὸν εἶναι δεκτικόν, παθὼν ἂν, καὶ οὗτο τὰς ἐπικουρίας.

Ἐκστήσω, καὶ ξηρανῶ ἅμα, καὶ θήσω ποταμούς εἰς ρήσους, καὶ ἔλη ξηρανῶ.

Τὶ τὸ Ἐκστήσω, κατασημήνειεν ἂν ἐν τούτοις, πολυπραγμονεῖν ἀναγκαῖον. Ἡ γὰρ ἐκεῖν φησιν, ὅτι τοὺς νυνὶ κρατοῦντας τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς ἐκβαλῶ, ἔξω τε γενέσθαι παρασκευάσω τῆς πεπορισμένης αὐτοῖς κατὰ πάντων ἀρχῆς, κατὰ γε τὸ εἰρημένον παρὰ Χριστοῦ· « Νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκδληθήσεται ἔξω » ἢ τὸ Ἐκστήσω, συνήσεις, ἀντὶ τοῦ, θαυμάσαι ποιήσω τοὺς ὀρώντας τὰ κατωρθωμένα, καὶ τῆς ἐμῆς οἰκονομίας τοὺς τρόπους, καὶ τῆς ἀφράστου δυνάμεως τὴν ὑπερβολήν· καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ προφήτης Ἀβδακούμ ἐπ' αὐτοῖς δὴ τούτοις κατεπλήττετο λέγων· « Κύριε, εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν σου, καὶ ἐφοβήθην· κατενόησα τὰ ἔργα σου, καὶ ἐξέστην. » Ἡγουν εἰ πέρ τι δοκεῖ, καὶ καθ' ἕτερον τρόπον τὸ, Ἐκστήσω, συνήσεις. Τοὺς γὰρ νυνὶ πλεωμένους, τοὺς ἐν σκότῳ, καὶ ὁμίχλῃ διαβολικῇ, μεταστήσω πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, καὶ πρὸς τὸ θεῖον

¹⁰⁰ Rom. viii, 35. ¹⁰¹ Isa. xlii, 14. ¹⁰² Psal. xiii, 5. ¹⁰³ Joan. xii, 31. ¹⁰⁴ Habac. iii, 2.

τε καὶ νοητὴν καὶ οὐράνιον φῶς. τοὺς νῦν μεμολυσμένους, καὶ βδελυρὸν, καὶ ἀπερικέθαρτον ἔχοντας νοῦν, πρὸς διάθεσιν μεταβαλὼ τὴν ἀσυγκρίτως ἀμείνω, ὥστε τῶν μὲν ἀρχαίων ρύπων ἀποφοιτᾶν, ἀνθελέσθαι δὲ μᾶλλον τὸ ἀγαθοουργεῖν. Τὸ δὲ γε Ξηρανῶ ἄμα, σημαίνει τι πάλιν τοιοῦτον, ὃ δὴ σαφηνιεῖ τῶν ἐφεξῆς καιμένων ἢ δυνάμεις. Θῆσω γάρ, φησὶ, ποταμούς εἰς νήσους, καὶ ἔλη ξηρανῶ. Τίνες ἂν εἴεν οἱ εἰς νήσους τιθέμενοι ποταμοί, καὶ τὰ ξηραίνόμενα τῶν ἑλῶν; Φαμὲν οὖν ὅτι οἱ παρ' Ἑλλήσιν ποιηταὶ καὶ λογάδες, οἱ γεγόνασι μὲν τῆς πολυθέου πλάνης κήρυκες. Θεοποιήκασιν γάρ τὴν κτίσιν, καὶ ἀναριθμήτους θεοὺς εἰσεκόμισαν τῷ βίῳ. Ἦσαν δὲ ὥσπερ τινὲς ποταμοί, ποτίζοντες μὲν ἀνατροπῇ θολερᾷ, καθὰ γέγραπται, τοὺς ἠπατημένους, καὶ λόγων ἐξησχημένων νάμασι τὸν τῶν θαυμαζόντων αὐτοὺς ἐπικλύζοντες νοῦν, συνέχοντές τε διὰ τοῦτο πρὸς πλάνησιν, καὶ οἷά τινα τροφὴν παρατιθέντες αὐτοῖς τῆς ἑαυτῶν καλλιεπείας τὸ γλυκὺ καὶ ἐπίχαρι. Οὐκοῦν παρεικάζοντο ἂν εἰκότως ποταμοῖς τε καὶ ἔλασι, τοῦτ' ἐστι, δρυμοῖς, ἥγουν ἀλγεσι πλείστην τε ὄσσην καὶ εὐανθῇ λαχοῦσι τὴν πόαν. Τοὺς τοιοῦτους οὖν ποταμούς εἰς νήσους μεταβάλλειν ἐπαγγέλλεται ὁ Θεός, τοῦτ' ἐστι, ξηροὺς καὶ ἀνύδρους ἀποφῆναι, ἔλη δὲ ὥσπερ ἐργάσασθαι ξηρὰ, ὃ δὴ καὶ γέγονεν. Ἀπρακτεῖ γὰρ λοιπὸν τῆς ἐκείνων εὐστομίας τὸ καλλιέπες. Καὶ πρόσκειται μὲν αὐτοῖς παντελῶς οὐδεὶς, διαλακτῆσαντες δὲ ὥσπερ τὰ σαθρὰ καὶ βέβηλα, καὶ γραοπρεπῇ τῶν πλανώντων μυθάρια, τὴν ἐν Χριστῷ σοφίαν ἀρπάξουσιν οἱ ποτε πλανώμενοι. Γράφει γοῦν ὁ Παῦλος· « Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ συζητητής; τοῦ αἰῶνος τούτου; Οὐχὶ ἐμώρανε ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου; » Οὐκοῦν ποταμούς εἶναι φαμεν τοὺς εἰς νήσους τεθειμένους, τοὺς εἰς ἀπάτην Ἑλληνικὴν συνέχοντας λόγους τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν. Ἦγουν καὶ ἐτέρας νήσους εἶναι δεδωκαμεν ἐν τοῖς προλαβοῦσι τὰς Ἐκκλησίας Χριστοῦ, δεχομένας τοὺς ναυτιλλομένους, νοητῶς δηλονότι καὶ πνευματικῶς, καὶ ὁρμητηρίους ὥσπερ τισὶν ἐμβάλλοντας ἀσφαλῆσι τοῖς ἐν αὐταῖς διδασκάλοις, διαφεύγοντάς τε τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν τὸ καταχειμάζον αἰεὶ τοὺς καταβαίνοντας εἰς τὴν θάλασσαν ἐν πλοίοις, καὶ ποιούντας ἐργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς. Θαλάσση δὲ παρεικαστέον, ὡς ἔφην, τοῦ καθ' ὃμας βίου τὸν κλύδωνα, καὶ τῶν ἐπιγείων πραγμάτων τὴν τύρβην. Ξηραίνονται δὲ καὶ τὰ ἔλη, τοῦτ' ἐστίν, αἱ νομαὶ τῶν πραγμάτων τῶν ὑπὸ χεῖρα ποτὲ τὴν σατανικὴν· ἵνα λοιπὸν ὑπ' αὐτῇ γένοιτο τῷ πάντων ἀρχιποιμένῳ, φημὶ δὴ Χριστῷ. Ὅς οὐ κατ' ἐκείνους τοὺς ψευδοποιμένους εἰς ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀποκομίζει τὰ ἴδια θρέμματα, ποιμαίνει δὲ μᾶλλον ἐν κρίνοις· ὡς εὐοσμήτατα γὰρ νοητῶς τὰ θεῖά τε καὶ ἱερὰ, καὶ ἴδια αὐτοῦ θεόπιστα.

Καὶ ἄξω τυφλοὺς ἐν ὁδῷ ἧ οὐκ ἔγνωσαν, καὶ τριβόλους ἃς οὐκ ᾔδεισαν πατήσαι ποιήσω αὐτούς. Ποιήσω αὐτοῖς τὸ σκοτὸς εἰς φῶς, καὶ τὰ σκολιά εἰς εὐθείαν. Ταῦτα τὰ ῥήματα ποιήσω, καὶ οὐκ ἐγκαταλείψω αὐτούς, λέγει Κύριος ὁ Θεός.

Ἐλθόντος γὰρ τοῦ Κυρίου τῶν δυνάμεων, ἵνα συντρέψῃ πόλεμον, καὶ καθηρημένων τῶν ἐχθρῶν,

A fana ac incircumcisa mente præditi, ad mentem traducam incomparabiliter meliorem: **549** ut a pristinis sordibus recedant, et potius bene agere studio ac curæ habeant. Arefaciam simul, tale quiddam significat, quod etiam patefaciet consequentium sententia. Ponam enim, inquit, fluvios in insulas, et paludes exsiccabo ⁵⁵⁰. Quinam sunt isti fluvii redacti in insulas, et siccatae paludes? Dicimus esse scilicet Græcorum poetas et oratores, qui erant erroris multorum deorum præcones. Deificaverunt enim creaturam, et innumerabiles deos in vitam invexerunt. Erantque velut quidam fluvii, potantes, uti scriptum est, subversione turbulenta seductos, et qui orationum elaboratarum rivis in mentem eorum qui ipsos admirantur, influunt, et hinc in errore delinunt, et suæ ornatæ dictionis suavitatem et gratiam quasi pastum quemdam adhibent. Itaque merito comparari queant fluvii et paludibus, id est, saltubus, seu silvis, in quibus herbæ plurimum floret et crescit. Hos fluvios in insulas conversurum se promittit Deus, id est, aridos et siccis redditurum, et paludes quoque velut exsiccaturum. Quod etiam factum est. Nam irritum facit deinceps illorum eloquentiæ ornatum et elegantiam, et nihil prorsus illis suppetit. Et qui quondam decepti erant, calcatis veluti corruptis et profanis et anilibus decipientium fabulis, sapientiam Christi rapiunt. Scribit itaque Paulus: « Ubi sapiens? ubi scriba? ubi inquisitor huius sæculi? Nonne infatuavit Deus sapientiam mundi ⁵⁵¹? » Proinde dicimus fluvios redactos in insulas vel esse sermones Græcorum sapientum in errore Græco detinentes: vel etiam alias insulas exposuimus in præcedentibus, esse Christi Ecclesias quæ excipiunt eos qui navigant, intelligibiliter scilicet et spiritualiter, et qui velut aggeribus quibusdam suos doctores tuto communiunt, et qui malum spiritum effugiunt, semper eos qui navigiis in mare descendunt, et in aquis multis opus faciunt, fluctibus quasi et tempestatibus jactantem. Mari vero, ut dixi, assimilandus est fluctus nostræ vitæ, et rerum terrenarum turbatio. Exsiccantur vero et paludes, id est, pascua pecorum, quondam sub manu satanica, ut deinde subsint principi ac omnium pastori, Christo, inquam: qui non ut illi **550** falsi pastores, sua pecora in spinas et tribulos inducit, sed pascit potius in liliis. Fragrantissima enim sunt intelligibiliter, divina et sacra et propria ejus oracula.

Vers. 16. Et ducam cæcos in via quam non novērunt, et semitas, quas ignorarunt calcare eos faciam. Mutabo illis tenebras in lucem, et obliqua in directa. Hæc verba faciam, et non derelinquam illos, dicit Dominus.

Egresso enim Domino exercituum, ut contraisset bellum, et deletis hostibus, et redactis in insulas

⁵⁵⁰ Isa. XLII, 15. ⁵⁵¹ I Cor. I, 20.

fluvii, et exsiccatis paludibus, prout jam a nobis illa oratio pertractata est, redempti sunt omnino, qui in captivis numerabantur, et qui diaboli nequitiæ subjecti erant: et cæci cum essent (cæcavit enim corda eorum ille apostata), iterum ducuntur, a Christo videlicet, in vias quas antea nesciverunt. Sunt autem illæ omnino evangelica vaticinia, et vita cognitioni et virtuti consentanea, et sanctæ vitæ pulchritudo. Allocutus est igitur gentes divinus Paulus: « Eratis enim quondam tenebræ, nunc autem lux in Domino ²⁷. » Factæ itaque sunt illis tenebræ in lucem, pro, abierunt res in contrarium. Nam rudes facti sunt sapientes, qui quondam errarunt, rectas omnis justitiæ vias cognoverunt: qui cum honi nihil scivissent, omnis virtutis scientes et gnari evaserunt, et officiorum pietatis studiosi. Facta sunt obliqua in directa, id est, difficilia et ardua, pervia et plana, æquabilia et levigata. Tale quid in prædicatione Joannis Baptistæ subindicatur. Omnis enim vallis implebitur, et omnis mons et collis humilis erit, et erunt obliqua in directa, et aspera in vias planas ²⁸. Colles enim et concavitates viam efficiunt inæqualem. Cum autem tumulus non est, nec cavitas, recta semper est via, et permeabilis, et omnibus difficultatibus extricata. Quod etiam alibi dicit ipse beatus propheta Isaias: « Via enim piorum recta, inquit, et præparata ²⁹. » Est enim via conversationis vere evangelicæ non aspera et invia, **551** sed potius æquabilis et veluti campestris, his qui vitam eximiam amant et excellentem. Promisit igitur hæc verba seu promissa Deus, se ad exitum perducturum, nec eos relicturum, id est, semper una futurum, juxta id: « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi ³⁰. »

γέλλεται δὴ οὖν ταῦτα τὰ ῥήματα, ἥτοι τὰς ἐπαγγελίας εἰς πέρας ἄγειν Θεός, καὶ μὴ ἐγκαταλιπεῖν αὐτοὺς, τοῦτ' ἐστὶ, συνεῖναι διὰ παντός, κατὰ γε τὸ, « Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας αἰῶνος. »

VERS. 17. *Ipsi autem convertentur retrorsum. Ignominia afficimini, qui confiditis sculptilibus, qui dicitis conſatoriis: Vos estis dii nostri.*

Tempestive admodum transfert orationem ad gentem Judaicam, qui, cum legem haberent Moysis, manu ducentem ad Dei cognitionem, et ut velint perficere ea, in quibus laudem eos consecuturos verisimile erat, lapsi sunt in apostasiam, et in multorum numinum cultus puteum illapsi, in barathrum exitii descenderunt; unde et non sine causa Deum, qui omnem ipsis et misericordiam et benevolentiam tribuit, offenderunt. Cum ergo ante oratio prædicasset, vocandas gentes suo tempore, et calcaturas quas non noverunt vias, et tenebras in lucem, et obliqua in recta versum iri: ruditatem eorum qui ex sanguine Israelitico orti sunt, retegil, dicens: Ipsi vero conversi sunt retrorsum. Illud, ipsi, sumendum est emphatice: nimirum qui di-

θευμένων δὲ καὶ εἰς νῆσους τῶν ποταμῶν, καὶ ἀφανυνθέντων τῶν ἐλῶν, κατὰ γε τοὺς ἀρτίως ἡμῖν γενομένους τῆς θεωρίας λόγους,, λελύτρωνται πάντως οἱ ἐν δορυκτῇ τῇ τάξει γεγονότες, καὶ ταῖς τοῦ διαβόλου δυστροπίαις ὑπεννηγεμένοι, τυφλοὶ δὲ ὄντες· ἐτύφλωσε γὰρ τὰς καρδίας αὐτῶν ὁ ἀποστάτης· ἀγονται λοιπὸν ὑπὸ Χριστοῦ, δηλονότι εἰς ὁδοῦς, ἃς οὐ πρότερον ᾔδεισαν. Αὗται δὲ εἰσι τὰ εὐαγγελικὰ πάντως θεσπίσματα καὶ ὁ κατὰ σύνεσιν τε καὶ ἀρετὴν βίος, καὶ τῆς ἀγιοπρεποῦς εὐζωίας τὸ κάλλος. Προσπεφώνηκε γοῦν καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος τοῖς ἐξ ἐθνῶν· « Ἦτε γὰρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. » Γέγονε τοίνυν αὐτοῖς τὸ σκότος εἰς φῶς· ἀντὶ τοῦ, μετακεχώρηκεν εἰς πᾶν τοῦναντίον τὰ πράγματα. Οἱ γὰρ ἀμαθεῖς γεγονάσι σοφοί, οἱ ποτε πλανώμενοι τὰς εὐθείας πάσης δικαιοσύνης ἐγνώκασιν ὁδοὺς, οἱ τῶν ἀγαθῶν εἰδότες οὐδὲν ἀρετῆς ἀπάσης ἀνεδείχθησαν ἐπιστήμονες, καὶ τῶν εἰς εὐσέβειαν σπουδασμάτων ἐπιμεληταί. Γέγονεν αὐτοῖς τὰ σχολιά εἰς εὐθείαν, τοῦτ' ἐστὶ, τὰ δυσχερῆ καὶ δυσήνυτα βάσιμα, καὶ ἱππήλατα, ὑπτία τε καὶ ἐψιλωμένα. Τοιοῦτόν τι καὶ ἐν τοῖς Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ κηρύγμασιν ὑπεμφαίνεται. Πᾶσα γὰρ φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος, καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται, καὶ ἔσται τὴν σχολιὰ εἰς εὐθείαν, καὶ ἡ τραχεῖα εἰς ὁδοὺς λείας. Βουνοὶ μὲν γὰρ καὶ κοιλότητες τὸ ἀνωμάλως ἔχειν τὴν ὁδὸν ἀποφαίνουσιν. Ὁχθοὺ δὲ οὐκ ὄντος, οὔτε μὴν κοιλότητος εὐθεία που πάντως, καὶ εὐήλατος ἐστὶν ἡ ὁδός, καὶ δυσχερείας ἀπάσης ἀπηλλαγμένη. Τοῦτο καὶ ἐτέρωθι ποῦ φησιν αὐτὸς ὁ μακάριος προφήτης Ἠσαΐας· « Ὁδὸς γὰρ, φησὶ, εὐσεβῶν εὐθεία ἐγένετο, καὶ παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς τῶν εὐσεβῶν. » Καὶ γὰρ ἐστὶν ἀληθῶς τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας ἡ ὁδὸς οὐ τραχεῖα καὶ δύσβατος, ὁμαλὴ δὲ μᾶλλον, καὶ οἷον ὑπτία τοῖς τὸν ἐξαίρετον ἀγαπῶσι βίον. Ἐπαγγέλλεται δὴ οὖν ταῦτα τὰ ῥήματα, ἥτοι τὰς ἐπαγγελίας εἰς πέρας ἄγειν Θεός, καὶ μὴ ἐγκαταλιπεῖν αὐτοὺς, τοῦτ' ἐστὶ, συνεῖναι διὰ παντός, κατὰ γε τὸ, « Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας αἰῶνος. »

Αὐτοὶ δὲ ἀποστραφῆσονται εἰς τὰ ὀπίσω. Αἰσχύνθητε αἰσχύνῃ οἱ κεποιθότες ἐπὶ τοῖς γλυπτοῖς, οἱ λέγοντες τοῖς χωρευτοῖς, ὑμεῖς ἐστέ θεοὶ ἡμῶν.

Ἐπὶ καιροῦ δὴ λίαν μελίστησι τοὺς λόγους ἐπὶ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος, οἱ νόμον ἔχοντες τὸν διὰ Μωσέως χειραγωγούμενα πρὸς θεογνωσίαν καὶ πρὸς γε τὸ δεῖν ἀποπεραίνειν βούλεσθαι τε τὰ ἐφ' οἷς ἦν εἰκὸς εὐδοκιμῆσαι αὐτοὺς, κεχωρήκασιν πρὸς ἀπόστασιν, καὶ τοῖς τῆς πολυθείας ἐμυθευόμενοι τέλμασιν εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας κατ' ὅσον βάραθρον· προσκεκρούκασιν τε διὰ τοῦτο, καὶ σφόδρα εἰκότως τῇ πᾶσαν αὐτοῖς καὶ φειδῶ καὶ ἀγάπῃν νείμαντι Θεῷ. Προκηρύξας δὴ οὖν ὁ λόγος, ὅτι κεκλήρονται τὰ ἔθνη κατὰ καιροῦς, καὶ πατήσουσι μὲν ὁδοὺς ἃς οὐκ ᾔδεισαν. ἔσται δὲ τὸ σκότος εἰς φῶς, καὶ τὰ σχολιά εἰς εὐθείαν, τὰς τῶν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ ἀμαθίας ἐκκαλύπτει, λέγων· Αὐτοὶ δὲ ἀπεστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω. Ἐμφαντικῶς ἐκληπτέον τὸ, αὐτοὶ· τοῦτ' ἐστὶν, οἱ

²⁷ Ephes. v, 8. ²⁸ Luc. iii, 5. ²⁹ Isa. xxi, 7. ³⁰ Matth. xxviii, 20.

νόμῳ θεῷ παιδαγωγούμενοι, καὶ ὑπὸ χειρὰ γεγονό-
τες τὴν ἐμὴν, καὶ μεσίτην λαχόντες Μωσῆα, οἱ δια-
βήδην ἀκούσαντες· ὁ Κύριος ὁ θεός σου, Κύριος εἰς
ἐστὶ· καὶ οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. »
Οὗτοι τῆς τῶν ἐθνῶν πληθύος ἐν ἀγαθαῖς οὐσῆς
ἐλπίσιν ἀπεστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω πρὸς τοὺς ἐν
Αἰγύπτῳ μολυσμοὺς ἀνοσίως ὑπονοστήσαντες, καὶ
τῆς ἀρχαίας ἀπάτης ἀναλαβόντες τὸν μῶμον. Καὶ
γένονεν αὐτοῖς τὸ τῆς ἀληθοῦς παροιμίας· ὁ Κύριος
ἐπιστρέψας ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέρεμα, καὶ ὅς λουσαμένη
εἰς κύλισμα βορβόρου. » Ἐφη τι τοιοῦτον καὶ ὁ
Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀσέ-
θειαν παλινδρομοῦντα δεικνύων τὸν Ἰσραὴλ. « Ὅταν
ἄρ, φησὶν, τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐξῆλθῃ ἀπὸ τοῦ
ἀνθρώπου, πορεύεται δι' ἀνδρῶν τόπων ζητοῦν ἀνά-
παυσιν, καὶ μὴ εὐρίσκον ὑποστρέφει εἰς τὸν τόπον
ὅθεν ἐξῆλθεν. Καὶ ἐλθὼν εὐρίσκει σχολάζοντα, καὶ
σεσαρωμένον. Τότε παραλαμβάνει ἐπὶ ἑτέρα πνευ-
ματι πονηρότερα αὐτοῦ, καὶ εἰσελθόντα κατοικεῖ
κεῖ. Καὶ γίνεται τὰ ἔσχατα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου
χείρονα τῶν πρώτων. » Δελατρεύασι μὲν γὰρ τοῖς
Αἰγυπτίῳ θεοῖς, ἀλλ' ἐκδεδόχθαι τὸ δαιμόνιον, κε-
κλημένων αὐτῶν πρὸς θεογνωσίαν, διὰ γέ φημι τοῦ
νόμου· ἡβρωσθήκασι δὲ τὴν ἐπὶ τῷ πεπλανῆσθαι
διαβολῇ, καὶ ἐτι χειρόνως, ὅτε τὸν φύσει θεὸν εἰδό-
τες γεγονάσιν ἀποστάται, θεοὺς τιμῆσαντες τοὺς
οὐκ ὄντας θεοὺς. Αἰσχύνθητε δὴ οὖν αἰσχύνῃ, φησι,
οἱ πεποιθότες ἐπὶ τοῖς γλυπτοῖς, καὶ τῆς ὑπὲρ πάντα
θεότητος τὸ σεπτὸν ὄνομα, τοῦτ' ἐστὶ τὴν δόξαν, τοῖς
χειροτμήτοις, καὶ χειροποιήτοις ἀνάπτοντες.

Οἱ κωφοί, ἀκούσατε, καὶ τυφλοί, ἀναβλέψατε
ἰδεῖν. Καὶ τίς κωφός, ἀλλ' ἢ οἱ παῖδές μου; καὶ
τυφλοί, ἀλλ' ἢ οἱ κυριεύοντες αὐτῶν; Καὶ ἐτυ-
φλώθησαν οἱ δοῦλοι τοῦ θεοῦ. Εἰδετε πλεονάκεις,
καὶ οὐκ ἐφυλάξατε· ἠρεσσημένα τὰ ὦτα, καὶ οὐκ
ἤκούσατε.

Κωφοὺς καὶ τυφλοὺς τοὺς τοῖς εἰδώλοις λελα-
τρευκέντας εὖ μάλα φησὶν. Ὡς γὰρ ὁ πάνσοφος γρά-
φει Παῦλος· ὁ θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε
τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ διαυγάσαι τὸν
φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ. » Πρέποι δ'
ἂν ἡ τοῦ λόγου δύναμις, ὅτι μάλιστα τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ,
οἷς δὴ καὶ μετὸν αὐτοῖς τὸ θεῖον εἰς νοῦν κατα-
πλουτῆσαι φῶς, ἐνιέντος αὐτοῖς τοῦ νόμου τῆς θεο-
γνωσίας τὴν ἑλλαμψίν, ἡγάπησαν ἀνοήτως τὸ ἐν
σκότῳ περιπατεῖν, καὶ τοῖς τῆς ἀπάτης ἐγκαθίσθαι
βρόχοις. Τυφλοὶ δὲ δὴ καὶ ἑτέρως. Ἀπείργοντος γὰρ
οὐδενὸς ἀπὸ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁρᾶν τὸν
τούτων Δημιουργόν· ὥς γὰρ ὁ πάνσοφος γράφει
Παῦλος· τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου
τοῖς ποιήμασιν νοούμενα καθορᾶται· ἦτε ἀίτιος αὐτοῦ
δύναμις, καὶ θεότης· εἰς τοῦτο κατώλισθον ἀμα-
θίας, ὥστε τοῖς χωνευτοῖς λέγειν· Ὑμεῖς ἔστε οἱ
θεοὶ ἡμῶν. » Ὅτι γὰρ οὐ περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν πλη-
θύος ὁ λόγος ἐστὶ τῷ προφήτῃ νυνί, ἀλλὰ περὶ τῶν
ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, διέδειξεν αἰπῶν. Καὶ τίς τυ-

vina lege instituti sunt, et manui meæ subditi sunt,
et sequestrem Moysen habuerunt, qui clare audi-
verunt, « Dominus Deus tuus, Dominus unus est :
et non erunt dii tibi alii præter me ²¹. » Hi, cum
multitudo gentium in bona spe esset, retro conversi
sunt, ad Ægyptiaca inquinamenta impie reversi, et
pristini erroris labem receperunt. Acciditque illis
quod vero proverbio jactatum est : « Canis reversus
ad vomitum suum, et sus lota in cœni volutabro ²². »
Simile quiddam dixit etiam Dominus noster Jesus
Christus, cum Israelē ad veterem impietatem re-
currentem notaret. « Cum enim, inquit, spiritus
impurus exierit ex homine, transit siticulosus loca,
quærens requiem : et cum non invenit, redit in
locum unde exiit. Et postquam venit, invenit eum
vacantem, et scopis mundatum. Tunc accipit septem
alios spiritus peiores se, et ingressi habitant illic.
Et sunt ultima hominis **552** illius deteriora prio-
ribus ²³. » Nam deos Ægyptiorum coluerunt, sed eje-
cium est dæmonium, ipsis vocatis ad Dei cognitio-
nem, per legem, inquam. Verum eo quod errave-
rint accusati sunt : adhuc tamen in deteriore loco
erant, quod, cum Deum natura cognovissent, facti
sunt apostatæ, quippe qui deos qui dii non erant,
coluerint. Ergo ignominia afficimini, inquit, qui
confiditis sculptilibus, et qui angustum deitatis, quæ
supra omnia est, nomen, id est gloriam, manu
conditis attribuitis.

VERS. 18-20. *Surdi, audite, et cæci, respicite, ut
videatis. Et quis surdus, nisi pueri mei? et cæcus,
nisi qui dominantur ipsis? Et cæcati sunt servi Dei.
Vidistis sæpe, et non custodivistis : aperitæ aures, et
non audivistis.*

Surdos et cæcos vocat pulcherrime, qui idolis
servierunt. Quemadmodum enim sapientissimus
Paulus scribit : « Deus sæculi hujus exæcavit
mentes infidelium, ut non illuceret Evangelii gloriæ
Christi illustratio ²⁴. » Convenire autem potest hic
orationis sensus maxime Israelitis, quibus cum
licuisset divina luce dilescece animo, immittente
illis lege divinæ cognitionis irradiationem, amave-
runt stulte in tenebris ambulare, et erroris implicari
laqueis. Quin et alio modo cæci sunt. Cum enim
nihil vetaret, quominus ex pulchritudine creatu-
rarum, ratione quadam et analogia, earum Opificem
perviderent : nam ut sapientissimus Paulus scribit :
« Inaspectabilia ejus ex creatione mundi operibus
intellecta perspiciuntur, æterna ejus potentia et
divinitas ²⁵ : » eo sunt delapsi inscitix, ut confatili-
bus dicerent : « Vos estis dii nostri ²⁶. » Etenim
prophetam nunc loqui, non de multitudine gentium,
sed de his qui sunt ex sanguine Israel, ostendit,
cum dixit : Et quis cæcus, nisi pueri mei? et

²¹ Exod. ix, 3. ²² II Petr. ii, 22. ²³ Matth. xii, 45, 44, 45. ²⁴ Rom. i, 7. ²⁵ ibid. 20. ²⁶ Isz. xlii, 17.

surdi, nisi qui dominantur eorum? Obreata est enim multitudo subdita, ducum ignavia et supinitate hac prolapsa. Nam ipsi erant auctores inscitiae, et erroris praeceptores. Surdi quoque erant qui dominantur eorum, id est, qui principatum obtinebant: quippe qui, etiamsi gloriam Dei vidissent, et longo usu et experientia huc proveci fuissent, conversi sunt ad apostasiam. Noluerunt enim obedire Deo, clare dicenti: « Non erunt tibi diti alii **553** praeter me ²⁷. » Postquam vero divinorum vaticiniorum gnari et periti, devenerunt simul cum his qui jugo subditi erant, ad defectionem et apostasiam, tantum non percellitur dicens: « Crepati sunt servi Dei. » Et quamam illis occasio cecitatis fuit? Volentes, inquit, huc deducti estis. Cum enim saepenumero licuisset custodire, quia vidistis, et audire, quia novistis et intellexistis quae scripta erant: non custodivistis, nec sustinistis ea proferri ac dici, nec curam adhibuistis, nec obedientiam, ut vel aures sacrosanctis legibus patefaceretis. Inexcusabilia sunt ergo Judaeorum crimina. Quamvis enim possent scire verum, et ad hoc legem quasi manu ductricem haberent: perinde tamen fuerunt, ac qui oculis praediti non sunt, aut quibus aures frustra prominent in capite, cum sacrosanctas leges audire noluerint.

Vers. 21. Dominus Deus cogitavit, ut justus haberetur, et magnis praedicaret laudibus.

Eripui, inquit, eos e tyrannide Aegyptiorum, liberavi, cum alienis praeter aequum servirent, instituti sunt per legem ad divinam cognitionem, dedi illis Moysen modestiae antistitem. Erat enim mihi propositum, qui Dominus sum universorum, justitiae operarium, et praestantissimorum operum studiosum, reddere Israel, ut cum perductus esset in sensum et intelligentiam donorum meorum, magnis laudibus praedicaret, id est, indesinenter celebraret, scilicet me omnis eorum felicitatis datorem ac dispensatorem, et eorum quibus locupletati erant sup-peditatorem. Sed horum nihil sentientes, mala pro bonis rependerunt Domino, et collo e jugo ejus excusso, servierunt Satanæ, et in corno erroris multorum deorum ac volutantes, execrabiles facti sunt, et Deo virtutis amanti Invisi. Hoc quod dixi alibi, est de illis perspicue, tanquam de vinea: « Expectavi ut ferret uvam, et tulit spinas ²⁸. »

Vers. 22. Et vidi, et populus fuit vastatus et direptus. Laqueus enim in conclavibus ubique, et in domibus simul, ubi absconderunt eos, facti sunt depraedatio, et non erat qui eriperet e direptione, nec erat qui diceret: Redde.

Revocat illis in memoriam, quae acciderunt patribus: eo quod execrandae multorum **554** numinum superstitionis retibus capti essent. Quod fecit non frustra, sed ut eos modestiores redderet, timentes ne similia cum majoribus patiantur. Quandoquidem

Α φλός, ἀλλ' ἢ οἱ παῖδες μου; καὶ κουφοί, ἀλλ' ἢ οἱ κυριεύοντες αὐτῶν; Τετύφλωνται μὲν γὰρ ἡ ὑπὸ χεῖρα πληθὺς ταῖς τῶν ποδηγῶν βαθυμίαις εἰς τοῦτο πεσοῦσα. Αὐτοὶ γὰρ ἦσαν οἱ τῆς ἀμαθίας αὐτοῖς παραίτιοι γεγονότες, καὶ τοῦ πλανᾶσθαι καθηγγηταί. Κουφοὶ δὲ ἦσαν οἱ κυριεύοντες αὐτῶν· τοῦτ' ἐστίν, οἱ καθηγείσθαι λαχόντες· καίτοι γὰρ ὁρῶντες τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, καὶ διὰ πείρα; ἐλάσαντες μακρὰς, ἐτράποντο πρὸς ἀπόστασιν. Οὐ γὰρ ἤθελον ὑπακούειν Θεῷ, λέγοντι σαφῶς· « Οὐκ ἐσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. » Ἐπειδὴ δὲ τῶν ἐμῶν θεοσιμαμάτων ὄντες ἐπιστήμονες ὁμοῦ τοῖς ὑπερευγμένους κατώγοντο πρὸς ἀπόστασιν, μονονοχὶ καταπλήττεται, λέγων· « Ἐτυφλώθησαν οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ. » Καὶ ποία γέγονεν αὐτοῖς ἡ τῆς τυφλώσεως ἀφορμὴ; Ἐκόντες, φησί, παρηνέχθητε πρὸς τοῦτο. Ἐξὼν γὰρ πλειστάκις ἐωρακότες φυλάξασθαι, καὶ ἀκούειν εἰδότας ἦτοι συνιέντας τὰ γεγραμμένα, οὐκ ἐφυλάξασθε παθεῖν τὴν ἀπόφασιν, οὐτε μὴ μελέτην ἐποιήσασθε τὴν εὐπάθειαν, κατευρόντες ὥσπερ τοῖς ἱεροῖς νόμοις τὴν ἀκοήν. Ἀπροφάσιστα δὴ οὖν τὰ τῶν Ἰουδαίων ἐγκλήματα. Καίτοι γὰρ μετὸν εἰδέναι τὸ ἀληθές, καὶ χειραγωγῶν εἰς τοῦτο λαχόντας τὸν νόμον, ἐν ἱσθὶ γεγονάσι τοῖς οὐκ ἔχουσιν ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ ὡτα προκείμενα μάτην τῇ κεφαλῇ, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τῶν ἱερῶν ἐπακροῦσθαι νόμων.

Κύριος ὁ Θεὸς ἐβούλετο, ἵνα δικαιωθῇ, καὶ μεγαλύνῃ αἰνεσιν.

Ἐξεῖλδμην, φησί, τῆς Αἰγυπτίων πλεονεξίας αὐτοῦς, ἡλευθέρωσα παρὰ τὸ εἰδὸς ἄλλοις ὀφειλόμενα· ἐπιειδωγῆσα δὲ νόμου πρὸς θεογνωσίαν· εὐκοσμίαις αὐτοῖς ἐπιστάτην δέδωκα Μωσέα. Σκοπὸς γὰρ ἦν ἐμοὶ τῷ Κυρίῳ τῶν ὅλων δικαιοσύνης ἐργάτην, καὶ ἀρίστων ἔργων ἐπιμελητὴν ἀποφῆναι τὸν Ἰσραὴλ, ἢ εἰς αἰσθησιν ἐνηνεγμένος τῶν δωρηθέντων αὐτῷ παρ' ἐμοῦ, μεγαλύνῃ αἰνεσιν, τοῦτ' ἐστίν, ἀκατάληκτος δοξολογήσειεν ἐμὲ, δηλονότι τὸν ἀπάσης αὐτοῖς εὐμερίας πρῶταν, καὶ ὧν πεπλουτήκασιν χορηγὸν γεγονότα. Ἄλλ' οὐδενὸς τῶν τοιούτων εἰς αἰσθησιν ἐνηνεγμένοι, πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν ἐκτετίκασιν τῷ Δεσπότη, καὶ τῶν αὐτοῦ ζυγῶν ὑπεκλύσαντες τὸν αὐχένα, δεδουλεύκασιν τῷ Σατανᾷ, καὶ τοῖς τῆς πολυθεοῦ κλάνης βορβόροις ἐγκαλινδούμενοι βδελυροὶ γεγονάσι, καὶ ἀπηχθημένοι παρὰ γε τῷ φιλαρέτῳ Θεῷ. Τοῦτο ἐστίν ἐναργῶς ὅπερ ἔφη καὶ ἐτέρωθι **D** που περὶ αὐτῶν ὡς περὶ ἀμπέλου· « Ὑπέμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. »

Καὶ εἶδον, καὶ ἐγένετο λαὸς πεπρονομευμένος. Ἡ γὰρ χάρις ἦν τοῖς ταμείοις πανταχοῦ, καὶ ἐν οἰκοῖς ὅμα ὅπου ἐκρυψαν αὐτούς, ἐγένοντο εἰς προνομήν, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξαφούμενος ἀρπαγία, καὶ οὐκ ἦν ὁ λέγων· Ἀπὸδος.

Εἰς ἀνάμνησιν αὐτοὺς ἀποφέρει τῶν τοῖς πατράσι συμβεβηκότων, διὰ τοι τὸ ἀλῶναι βρόχοις τοῖς τῆς ἐπαράτου πολυθείας. Πέπραχε δὲ τοῦτο οὐ μάτην, ἀλλ' ἵν' ἀποφῆναι σωφρονεστέρους τὰ ἴσα τοῖς πάλαι παθεῖν δεδιότας. Ἐπειδὴ γὰρ, φησί, γεγονάσι τυφλὰ

²⁷ Exod. x, 3. ²⁸ Isa. v, 2.

καὶ κωφοί, παρωσάμενοι μὲν τὸ λατρεύειν Θεῷ, ξύ-
λοις δὲ καὶ λίθοις τὸ σέβας ἀνῆπτον. Εἶδον μὲν οὖν
τοῦτο ἐγὼ, γέγονε δὲ ὁ λαὸς πεπρονομευμένος, καὶ
διηρπασμένος. Ὅτε γὰρ ἐπισκέπτεται Θεὸς τὰ τῶν
ἀφορήτως δυσσεβούντων ἐγκλήματα, τότε καὶ δίκας
ἐπάγει τὰς ἀναλόγως ἐχούσας τοῖς αἰτιάμασι. Διηρ-
πάσθη τοίνυν ὁ λαὸς, καὶ γέγονε τοῖς ἐθροῖς προνο-
μή· καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν; ἡ γὰρ παγὶς ἐν τοῖς τα-
μείοις πανταχοῦ, καὶ ἐν οἴκοις ἕμα ἐκρυψαν αὐτούς.
Τίνας δὲ αὐτούς; Χωνευτούς δηλονότι θεοῦ. Ὑπο-
πλαττόμενοι γὰρ τὸ θεοσεβεῖν οἱ τῶν Ἰουδαίων καθ-
γγηται, καὶ τοῖς νομίμοις θεοσπίσμασι τό γε ἦχον
εἰς τοῦμφανὲς ὑποσιθέντες τὸν αὐχένα, τῆς ἀποστα-
σίας τὴν νόσον εἰς νόον ἐκρυπτον καὶ καρδίαν,
προσκυνοῦντες τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς· καὶ τούτους ἐν
τοῖς ταμείοις τῶν ἰδίων οἴκων ἐκατακλείοντες λα-
θραίας ἐποιούντο τὰς τῶν θυσιῶν προσαγωγάς. Γέ-
γραπται γοῦν ἐν τῷ Ἱεζεχὶλ· « Ὑἱὲ ἀνθρώπου,
ἔρυσον. Καὶ ὠρυξά ὃν ἐν τῷ τοίχῳ. Καὶ εἶδον, φησί,
καὶ ἰδοὺ πᾶσα ὁμοίωσις ἔρπετοῦ καὶ κτήνους, καὶ
πάντα τὰ εἰδωλα οἴκου Ἰσραὴλ διαγεγραμμένα ἐπ'
αὐτοῦ κύκλῳ. Καὶ εἶπε πρὸς με· Ἐώρακας, οὐκ
ἀνθρώπου, μὴ μικρὰ τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ ἃ ποιοῦσιν
ἐκαστος ἐν τῷ κοιτῶνι αὐτῶν τῷ κρυπτῷ; » Ἀθροε
δὴ οὖν ὅπως ἔκαστος αὐτῶν ἐν τῷ κοιτῶνι αὐτῶν τῷ
κρυπτῷ τὴν γενομένην αὐτῷ παγίδα, τοῦτ' ἐστι,
τὴν εἰδωλολατρείαν κειμένην ἔχων, ὑπεπλάττετο τὴν
τῶν νόμων αἰδῶ. Ταύτητοι φησιν· Ἐγένοντο εἰς
προνομήν, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξαίρουμένος ἄρπαγμα, καὶ
οὐκ ἦν ὁ λέγων, Ἀπόδος. Θεοῦ γὰρ οὐκ ἐπιμύνοντος,
τίς αὐτοὺς ἐξέλετο τῆς οὕτω βαρείας καὶ ἀνηκέστου
συμφορᾶς; οὐκ ἐπιπλήττοντος δὲ τοῖς διαρπάζουσι,
τίς ἂν αὐτοὺς ἔφην τὸ, Ἀπόδος; Οὐ γὰρ ἐζήτησε Θεὸς
ὡς ἰδίον ἔτι κληρον, παρήκε δὲ μάλλον ὡς ἀλλότριον
γεγονότα αὐτοῦ διὰ τοῦ προτνεύσαι τοῖς οὐκ οὔσι
θεοῖς. Ἔοικε δὲ διὰ τοῦτον τὸν τῆς αἰχμαλωσίας
ὑποφαινεῖν καιρὸν, ὃν διατετελέχσαν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ
ὑπὸ χεῖρα πεσόντες ἐθρῶν. Μέχρι γὰρ ἔτους ἐβδο-
μηκοστοῦ οὐκ ἦν ὁ ἐξαίρουμένος αὐτούς, οὐτε μὴν
τοῖς διαρπάσαι λέγων, Ἀπόδος. Οἰκονομικῶς δὲ
σφόδρα μετὰ γε τὸ φάναι τῶν ἐθνῶν τὴν κλήσιν, τὰ
ἐπ' οἷς ἐκβέβληνται τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος οἱ ἐξ
Ἰσραὴλ, εἴρηται σαφῶς, ἵνα δικαίᾳ ψήφῳ φαίνεται
Θεὸς πανταχοῦ κερημένος. Ἔδει γὰρ, εἶδει τοὺς τὴν
εἰς Θεὸν ἀσέβειαν τιμήσαντας, ἔξω γενέσθαι τῆς
παρ' αὐτοῦ φειδοῦς καὶ ἀγάπης· τοὺς γε μὴν ἐξ
ἀμαθίας τοῖς τῆς ἁμαρτίας βόθροις ἐνελημμένους,
καὶ ὑπὸ χεῖρα πεσόντας διαβολικῇν, κατοικτειρήσαι
παρὰ τοῦ πάντων Δημιουργοῦ, καλουμένους εἰς ἐπί-
γνωσιν αὐτοῦ, καὶ εἰς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς. Τοῦτο
γὰρ που καὶ διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως, εὐρίσκεται
λέγων· Αὐτοὶ παρεζήλωσαν με ἐπ' οὐ θεοῖς, παρ-
ώξυνάν με ἐπὶ τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν. Κἀγὼ παραζη-
λώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθνει· ἐπ' ἔθνει ἀσυνέτῳ παρ-
οργῶ αὐτούς. Ἐφ' ἧς δὲ που καὶ ὁ θεοπέσιος Μελεθδός,
ὅτι « Παρεπίκραναν αὐτὸν ἐν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν,
καὶ ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν παρεζήλωσαν

A enim, inquit, caeci et surdi facti sunt, repulse ac
rejecto Dei cultu, et lignis ac lapidibus veneratio-
nem exhibuerunt³⁹. Vidi istuc ego : factusque est
populus vastatus et direptus. Quando enim Deus
considerat intolerabiliter impiorum crimina, tum
etiam poenas inducit pares flagitiis. Direptus est
igitur populus, et factus est hostibus deprædatio.
Ei quam ob causam? Laqueus enim in conclavibus
ubique, et in domibus simul absconderunt eos.
Quosnam? conflaviles deos scilicet. Nam cum sin-
gerent Judæorum moderatores, se Deum colere, et
legalibus oraculis cervicem submittere, quantum ad
externam speciem, animo ac corde apostasiæ mor-
bum occultabant : et cum adorarent non natura
deos, et in conclavibus suarum ædium eos clauderent,
B clandestina illis sacrificia offerebant. Scri-
ptum est itaque apud Ezechielem⁴⁰ : « Fili hominis,
perfora. Et perforavi parietem. Et vidi, inquit, et
ecce omnis similitudo reptilis et jumentis, et omnia
idola domus Israel descripta in eo per circuitum.
Dixitque mihi : Vidisti, fili hominis : num parva
sunt, domo Israelis, quæ facit quisque in cubili
suo occulto? » Vide igitur, quo pacto eorum singuli
in cubili suo occulto, cum laqueum sibi positum,
id est, idololatriam haberent, reverentiam tamen
erga legem simulaverint. Hinc ait : Facti sunt de-
prædatio, et non erat qui a direptione eriperet, nec
erat qui diceret : Redde. Nam cum Deus non sub-
veniret, quis eos ab hac tam gravi et non sananda
calamitate eriperet? Cumque ille non reprehenderet
C diripientes, quis illis diceret : Redde? Non enim
jam Deus ut propriam sortem eos quæsit, sed ut
alienam a se dimisit, propterea quod ad non deos
declinarent. Videturque his verbis, captivitatis tem-
pus subinnuere, quo Israelitæ in potestate ac manu
inimicorum perpetuo fuerunt. Nam ad septuagesim-
um usque annum, qui illos eriperet, nemo fuit,
neque qui diripientibus diceret : Redde. Commo-
dissime autem et apposite, postquam vocationem,
inquam, gentium exposuit, etiam quibus de causis
Israelitæ a consortio Dei ejecti fuerint, 555 diserte
dictum est, ut justo calculo usus semper Deus vi-
deatur. Oportuit enim, oportuit eos, qui impietatem
in Deum exercuerunt, ejus misericordiæ et amoris
expertes esse : at qui ex ignorantia peccati laqueis
D impliciti erant, et in manum diabolicam cadebant,
eos par fuit inflammatis agnitione Dei et luce verita-
tis, ab omnium Opifisee misericordiam consequi.
Hoc enim etiam apud sapientissimum Moysen dicere
reperitur : Ipsi ad æmulationem provocarunt me
in non diis, irritaverunt me in sculptilibus suis.
Et ego ad æmulationem provocabo eos in non gente,
in gente stulta concitabo eos. Et divinus Psalmista
dixit alicubi : « Exacerbaverunt eum in sculptilibus
suis, et in studiis suis ad æmulationem eum provo-
carunt. Aspexitque Dominus Deus et despoxit, ei
plane nihili fecit Israel⁴¹. » Si autem spiritualis

³⁹ Isa. XLII, 17. ⁴⁰ Ezech. VIII, 8. ⁴¹ Psal. LXXVII, 58.

aliqua consideratio apponenda sit, diabolicum laqueum animo et corde habere cavemus : et in phantasiis ratiocinationum mala idola, ad lasciviam vocantia sædasque voluptates, ne simus præda Satanæ, et dæmoniorum direptio. Scriptum est enim : « Si spiritus dominantis ascenderit in te, locum tuum ne deseras, quia curatio cessare faciet peccata magna ⁴¹. »

Vers. 23. *Quis in vobis qui auribus percipiet hæc? Audite in futura.*

Familiale est Scripturæ divinitus inspiratæ, dicere, ut auribus percipiant, cum sermo non obiter aut oscitanter, sed in rebus necessariis vigilantè accipiendus est : ut quod proditur, mente et corde repositum habeant. Cujusmodi est quod voce Psalientis dictum est : « In corde meo abscondi eloquia tua, ne peccem tibi ⁴². » Scriptum est enim, in psalmo quadragesimo octavo : « Audite hæc, omnes gentes, attendite, omnes qui habitatis orbem terræ. » Nam audire, omnibus ubilibet qui vocem vel alium quempiam sonum hauriunt, commune est : at vero attendere est, ut dixi, cum aliquid vaticinio proditum in mentem immigrat, eamque occupat. Videtur ergo hic sermo propheticus eos requirere, qui æquius ac cordatius auscultaunt, ut ad futurarum rerum securitatem, quæ veteribus contigerunt, acciperent. Quemadmodum enim dixit Paulus : « Hæres in typis contigerunt illis, scripta sunt **556** autem, nos admonendi gratia, in quos sæculorum fines devenerunt ⁴³. » Non enim oportet nos frustra narrationes de hisce legere, sed ad animi utilitatem hæc capere, et cavere diligenter, ne similibus illaqueemur peccatis, ne in calamitates eorum incidamus.

Vers. 24, 25. *Quis dedit in direptionem Jacob, et Israellem depredantibus eum? Nonne Deus, cui peccarunt, nec voluerunt in vis ejus ingredi, neque audire legem ejus? Et induxit in eos iram furoris sui et oppressit eos bellum, et qui comburebant eos. Nec tamen ulli ex illis cognoverunt, neque animo consideraverunt.*

Emphatice admodum in his verbis, Jacobum et Israellem videtur nominare. Et ut a nobis hujus emphaseos vis intelligatur, velut breviter dicemus. Variis enim temporibus Israelitæ servierunt Ægyptiis, sed Moyse sequestre, a Deo liberati sunt, at in manu forti et brachio excelso, sicut scriptum est. Infinitis namque et intolerandis plagis in eos qui diripuerunt animadvertit. Postquam vero e terra Ægyptiorum fugissent, pede mare trajecerunt, pannen angelorum comederunt, aquam de petra biberunt, in terram promissionis introducti sunt, regna debellarunt, hostes superarunt, potentem et horri-

Α αὐτόν· καὶ εἶδε Κύριος ὁ Θεός, καὶ ὑπερέβη, καὶ ἐξουδένωσε σφόδρα τὸν Ἰσραήλ. Εἰ δὲ χρὴ τινα καὶ θεωρίαν πνευματικὴν τοῖς εἰρημένοις ἐπιπνεύειν, φυλαττόμεθα παγίδα διαβολικὴν εἰς νοῦν ἔχειν καὶ καρδίαν, καὶ τὰ ἐν φαντασίαις λογισμῶν εἰδῶλα πονηρὰ, καλοῦντα πρὸς ἀσέλγειαν καὶ εἰς ἐκτόπους ἡδονάς, ἵνα μὴ γενώμεθα τῇ Σατανᾷ, καὶ ἄρπαγμα δαιμονίων. Γέγραπται γάρ, ὅτι « Ἐὰν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναβῇ ἐπὶ σέ, τόπον σου μὴ ἀφῇς, ὅτι ἱαμα καταπαύσει ἀμαρτίας μεγάλας. »

Τίς ἐν ὑμῖν ἐνωτίζεται ταῦτα; εἰσακούσατε εἰς τὰ ἐπερχόμενα.

Ἔθος τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ τὸ ἀκουτίσασθαι λέγειν, ἐπὶ τοῦ μὴ παρέργως, ἢ ἀτρημελῶς, τὸν ἐπὶ γε τοῖς ἀναγκαίοις πράγμασι δέχεσθαι λόγον, νηφαλέως δὲ μᾶλλον, ὥστε καὶ εἰς νοῦν καὶ καρδίαν ἀνάθετον ἔχειν τὸ διηγγεμένον. Ὅποιόν ἐστι τὸ διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος φωνῆς εἰρημένον. « Ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἐκρυφα τὰ λόγια σου, ὅπως ἂν μὴ ἀμάρτω σοι. » Γέγραπται γάρ, καὶ ἐν τεσσαροκοστῷ καὶ ὀγδῷ ψάλλῃ· « Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη, ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. » Τὸ μὲν γὰρ ἀκοῦσαι, κοινὴν ἅπται τοῖς ἅπας εἰς οὓς λαβοῦσι φωνήν, ἢ καὶ ἑτερόν τινα κτύπον· τὸ δὲ μὴν ἐνωτίσασθαι, τὸ εἰς νοῦν, ὡς ἔφην, εἰσοικίσασθαι τι τῶν τεθεσπισμένων. Ἔοικε τοίνυν ὁ προφητικὸς ἐν τουτοῖσι λόγος τοῖς ἐπιεικίστερον ἡγουν ἐμφορνεύστερον ἀκροασάμενους ἐπιζητεῖν, ὥστε καὶ εἰς τὴν τῶν μελλόντων ἀσφάλειαν τὰ τοῖς πάλα συμδεδικότα λαλεῖν. Ὡς γὰρ ὁ Παῦλός φησιν, ὅτι· « Τὰ τοιαῦτα τῶν πραγμάτων τυπικῶς συνέβαινεν ἐκείνοις. Ἐγράφη δὲ πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων καθήντηκε. » Δεῖ γὰρ ἡμᾶς οὐ μάτρω τοῖς περὶ αὐτὸν ἐντυγχάνειν διηγήμασιν, ἀλλ' εἰς ὄνησιν ταῦτα δέχεσθαι ψυχῆς, παραιτεῖσθαι σφόδρα τὸ τοῖς ἰσοῖς ἁλῶναι πταίσμασιν, ἵνα μὴ ταῖς ἐκείνων περιπίπτωμεν συμφοραῖς.

Τίς δέδωκεν εἰς διαρπαγὴν Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ τοῖς προνομεύσασιν αὐτόν; Οὐχὶ ὁ Θεός ᾧ ἡμάρτοσαν αὐτῷ, καὶ οὐκ ἠδούλοντο ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ πορεύεσθαι, οὐδὲ εἰσακούουσιν τοῦ νόμου αὐτοῦ; Καὶ ἐπήγαγεν ἐπ' αὐτοὺς ὀργὴν θυμοῦ αὐτοῦ, καὶ κατέσχευεν ἐπ' αὐτοὺς πόλεμος, καὶ οἱ συμπλέγοντες αὐτοὺς· κύκλω· καὶ οὐκ ἔγνωσαν ἑκαστος αὐτῶν, οὐδὲ ἔθεντο ἐπὶ ψυχὴν.

Ἐμφαντικώτατα λίαν τὸν τε Ἰακώβ, καὶ τὸν Ἰσραὴλ εἰκεν ὀνομάζειν ἐν τούτοις. Καὶ τίς ἂν νοῖτο πρὸς ἡμῶν ἢ τῆς ἐμφάσεως δυνάμεις, ἐροῦμεν ὡς ἐν βραχεῖ. Ἐθήτευον μὲν γὰρ Αἰγυπτίοις κατὰ καιροὺς οἱ ἐξ Ἰσραὴλ· λελύτρωνται δὲ παρὰ Θεοῦ μεστειούντος τοῦ Μωσέως, πλὴν ἐν χειρὶ κραταιᾷ καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ, καθὰ γέγραπται. Μυρίαις γὰρ ὁσαι, καὶ ἀφορήτοις πληγαῖς τοὺς πλεονεκτοῦντας κατηκίετο. Ἐπειδὴ δὲ τῆς Αἰγυπτίου ἐξέδραμον γῆς, διέβησαν ποδὶ τὴν θάλασσαν, κατεδεδόκασιν ἄρτον ἀγγέλων, ἐπιον ὕδωρ ἐκ πέτρας, εἰσεκομίσθησαν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, κατηγωνίσαντο βασιλείας, κεκρα-

⁴¹ Eccle. x, 4. ⁴² Psal. cxviii, 11. ⁴³ I Cor. x, 11.

τήκασιν ἐχθρῶν, δεινὴν καὶ δυσάντητον ἐσχήκασιν χεῖρα καὶ διαδόχον ἐπὶ τοῦτω τὴν δόξαν. Ὁπλον δὲ ἦν αὐτοῖς ὁ πῶν δλων Θεός, ὁ ἰστάς μὲν τοῦ ἡλίου καὶ σελήνης δρόμον, κατὰ γὰρ τῆς Γαβαῶν, ἐπαφίει δὲ χαλάζας τοῖς ἀλλοφύλοις ἐξ οὐρανοῦ καὶ εἰς λήξιν πάσης εὐκλείας τὸν οἰκεῖον ἀναδιδάσκων λαόν. Τίς τοίνυν, φησὶ, τὸν διαδόχον Ἰσραὴλ, τὸν ἀξιοζήλωτον Ἰακώβ, τὸν ἀνάλωτον ἐχθροῖς, τὸν εὐσθενῆ τε καὶ μαχιμώτατον, καὶ ἀεὶ νικῆν εὐλοῦτα δίδωκεν εἰς διαρπαγὴν, καὶ τοῖς πρηνομεύουσι; Πῶς ἡσθάνησεν ὁ νικᾶσθαι μὴ εἰδώς; Πῶς ὑπνέχθη, καὶ γέγονεν ὑπὸ πόδας τῶν ἀνθεστηκότων ὁ πᾶσιν ὕψος, καὶ ἄθραυστον ἀνατείνων τὸ κέρας; Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἀναγκαῖον τοὺς μετ' ἐκείνους ἡμᾶς μὴ ἀγνοῆσαι τὰς αἰτίας τοῦ παραδεδοῦσθαι τὸν οὕτω λαμπρόν, καὶ ἐξηρημένον λαόν, ἐπὶ νηγεῖν ἀναγκαῖως. Οὐχὶ ὁ Θεός ᾧ ἡμάρτοσαν αὐτῷ, καὶ οὐκ ἐδοῦλοντο ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ πορεύεσθαι, οὐδὲ ἀκούειν τοῦ νόμου αὐτοῦ; Ἡ δὲ ἐπὶ τοῖς ἀμφιλόγοις ἐρώτησις ὁμολογίαν ἔχει σαφὴ τοῦ πράγματος. Θεός γάρ που πάντως ὁ δοὺς αὐτὸν, καὶ τὴν τοῖς ἐγκλήμασιν πρέπουσαν ἐπαρτήσας ὀργὴν. Ταύτητοι τοίνυν κατέσχευεν αὐτοὺς πόλεμος. Ἀσύνηθες δὲ τοῦτο τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀεὶ γὰρ κερκατῆκασιν συνασπίζοντος Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τοὺς θεοὺς αὐτοῦ πεπρωμένηκασιν νόμους, ἔρημοι γεγόνασιν αὐχνημάτων τῶν πάλοι. Πεπτώκασιν εἰς τὸ ἄδρανές, κατεκομίσθησαν εἰς τὸ ἀναλκας· κύκλῳ γεγόνασιν αὐτῶν οἱ συμφλέγοντες, καὶ οἷόν τινα πυρὶ δαπανῶντες αὐτοὺς τῷ μεγέθει τῶν ἐπενηνεγμένων, ἦγγον καταπιμπράντες αὐτῶν τὰς πόλεις, κατὰ τὸ ἐτέρωθί που σαφῶς εἰρημένον. Αἱ πόλεις ὥμων πυρρίκαυστοι. Πλὴν οὐκ ἔγνωσαν, φησὶν, ἕκαστος αὐτῶν, οὐδὲ ἔθεντο ἐπὶ ψυχῇ· ἀναισθησίας ἐν τούτοις ὑπομένουσι γραφῇ. Ἄρτιοι μὲν γὰρ εἰς σύνεσιν εἴεν ἂν οἱ τὸ πρῶτον Θεῷ παραιτούμενοι, καὶ τοῦ παθεῖν τι τῶν ἐξ ὀργῆς ἔξω τείνοντες πόδα, διὰ γὰρ τὸ τρυφερόν ὑπέχειν αὐτῷ τὸν αὐχένα. Οἱ γὰρ μὴν, καὶ ἐν αὐτῷ γεγονότες τῷ παθεῖν ἐξ ἀνθρωπίνων ὀλισθημάτων, εἰ μὴ αἰσθάνοιντο τῶν ἐπενηνεγμένων, ἀπάσης ἂν εἴεν ἐλπίδος ἀγαθῆς οἱ τοιοῦτοι μακράν. Ὅτι δὲ καὶ τοῖς τοιούτοις ἐγκλήμασιν ἔνοχοι γεγόνασιν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, καταθρήσκει τις ἂν Ἱερεμίου λέγοντος πρὸς τὸν πῶν δλων Θεόν· «Κύριε, οἱ ὀφθαλμοὶ σου εἰς πίστιν, ἐμαστέγισας αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἠθέλησεν δέξασθαι παιδείαν.» Μερνήμεθα ὅτι μετὰ τὸ ἄλῃναι τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀποκομίσθησαν δὲ καὶ αἰχμάλωτον τὸν Ἰσραὴλ, τοῖς περιλειμμένοις ὁ προφήτης Ἱερεμίας προσελάλει τὰ περὶ Θεοῦ λέγοντος μὴ κατελθεῖν εἰς Αἴγυπτον. Εἰτα πρὸς αὐτῶν αἱ γυναῖκες ἀνείδον ἑφασκον, μᾶλλον δὲ οὐδ' εἰς αἰσθησὶν ἐνηνεγμένοι τῆς ὀργῆς, ὅτι Οὐκ ἀπέστειλέ σε Κύριος. Προσεπήγαγον δὲ τούτοις τὰ ἐξ ἀκράτους φρενοβλαβείας. Ἐπειδὴ γὰρ, ἑφασκον, διελείμεν θύσασαι τῇ βασιλίδι τοῦ οὐρανοῦ, ἐπὶ ἧσιν ἐφ' ἡμᾶς πάντα τὰ κακὰ ταῦτα. Ἀληθές οὖν ἄρα τὸ εἰρημένον, ὅτι Οὐκ ἔγνωσαν ἕκαστος αὐτῶν, οὐδὲ ἔθεντο ἐπὶ ψυχῇ, κατεσχεύσαντες αὐτῶν γόντων παντελῶς αὐτοὺς.

bilem manum habuerunt, et celeberrimam inde gloriam consecuti fuerunt. Arma vero eorum erat universorum Deus : qui in Gabaon cursam solis sistebat et lunæ, et de cælo grandines in alienigenas demisit, et suum populum in omnis dignitatis sortem evehit ⁴⁴. Ergo, inquit, quis Israellem celebratissimum, Jacobum æmulandum et admirandum, hostibus insuperabilem, præpotentem, et bellicissimum, et semper vincere solitum, in direptionem dedit, et deprædantibus objecit? Quomodo attenuatus est, qui vincti non poterat? Quomodo subjugatus et subjectus adversariorum pedibus, qui contra omnes excelsus et invulnerabile cornu efferebat? Quia autem necessarium erat nos, qui illos secuti sumus, causas, cur populus aden illustis et electus traditus fuerit, non ignorare, induxit necessario : Nonne Deus, cui peccarunt, et non voluerunt viis ejus ingredi, neque legem ejus audire? Illec in ambiguis rebus interrogatio, rei manifestam habet **557** confessionem. Deus enim erat omnino, qui dedit eum, et qui sceleribus iram dignam intenuavit. Hinc itaque illos bellum oppressit. Eratque hoc Israelitis insuetum : ut qui semper Deo protegente, superiores evaserint. At ubi in diviniæ ejus leges debacchati sunt, veteribus ornamentis deserti et destituti sunt, ad impotentiam reciderunt, ad imbellem timiditatem deducti sunt, circumcirca erant qui eos comburerent, et veluti igne quodam rerum quæ inferrebantur magnitudine, consumerent, vel eorum civitates incenderent, quemadmodum alibi clare dictum est : Civitates vestræ igni incensæ sunt. Verum non cognoverunt, inquit, ulli ex illis, nec animum adhibuerunt : quibus stupiditatis dica hisce verbis scribitur. Etenim cognitione perfecti et absoluti esse possent, si Deum offendere superscederent, et a supplicio ac ira procul quasi pedem removissent, si cervicem ei teneram et flexilem præbuisent. Qui vero propter humanos lapsus patiuntur, si ea quæ inferuntur non sentiant, hi ab omni spe bona procul absunt. Fuisse autem Israelitis talibus implicatos noxiis, videre licet ex Jeremia, qui affatur Deum universorum : « Domine, oculi tui ad fidem, flagellasti eos, et noluerunt suscipere disciplinam ⁴⁵. » Meminimus, postquam capta esset Jerusalem, et Israel captivus esset abductus, his qui reliqui erant, locutum esse Jeremiam prophetam, quæ Deus dixerat, ne descenderent in Ægyptum. Deinde impudenter mulieres, imo nullo ejus iræ sensu tactæ, ei dixerunt : Non misit te Dominus : et alia his ex impotenti iusania adjecerunt. Postquam enim, dixerunt, destitimus sacrificare reginæ cœli, hæc omnia mala in nos venerunt. Proinde verum est quod dicitur : Non cognoverunt ulli ex illis, neque animum adhibuerunt, cum bellum illos oppresserat, et undique cingentibus eos, qui combusserunt.

τοῦ πολέμου, καὶ τῶν κύκλῳ περιεχόντων καταφλε-

⁴⁴ Jos. x, 12. ⁴⁵ Jer. v, 5.

CAP. XLHI. VERS. 1, 2. *Et nunc sic dicit Dominus Deus, qui fecit te, Jacob, qui formavit te, Israel: Ne timeas, quoniam redemi te, vocavi te nomine tuo. Meus es tu: et si transieris per aquam, tecum sum, et flumina non cooperient te; et si transieris per ignem, non 558 combureris, flamma non comburet te, quia ego Dominus Deus sanctus, Israel, servans te.*

Mirari etiam nunc operæ pretium est misericordem Deum. Bonus enim cum sit natura Deus, et universorum conditor, etiamsi usveniat, ad scelorum abluitionem, ut quidam in iræ justæ severitatem incidant, transit tamen ad misericordiam, nec longe post, et qui percussit, sanat, et aufert flagellum, et restituit pœnitentia ductos, et nos lapsos resuscitat, et his qui malis erant detenti ac calamitatibus, manum salutarem porrigit, eos omni ærumna extrahendo, et ad felicitatem traducendo. Specta enim quomodo vult in oblivionem delictorum veniat, et divina ἀμνηστία delere et obtere promittat crimina: adjecto quasi alio principio temporis, quod illos ad tranquillitatem adduceret. Et, Nunc, perinde esse dicimus ut illud in libro Psahnorum dictum: « Hodie si vocem meam audieritis, nolite obdurare corda vestra, ut in exacerbatione ⁴⁶. » Quemadmodum enim illic, Hodie, principium desinit temporum aliorum: sic et hic Nunc, argumentum habet ἀμνηστίας et oblivionis eorum quæ jam sunt commemorata, et ad principium viæ ac rerum aliarum a Deo futurarum adducit. Itaque non sinit eos prorsus desperatione marcescere, nec in perpetuum aversatur, sed omni metu eximit, et dat fiduciam, ac spem facit omnia bona consequendi, Deo rerum naturam ad id quod incomparabiliter melius est convertente. Redemi enim te, inquit. Quo autem modo, manifestabit sapientissimus Paulus, cum dicit de omnium nostrum Salvatore Christo: Collubitum est Deo et Patri in illo tanquam in capite omnia summata comprehendere, et quæ in celis et quæ in terra ⁴⁶. In ipso enim est omnium redemptio et remissio, et præteritorum oblivio, et spiritualis cognitionis, quæ cum eo, inquam, est, modus per sanctificationem perfectus et consummatus, quæ nos etiam ad communionem cum Deo et Patre adducit. Propterea dicit: Vocavi te nomine tuo. Quoniam? nimirum: Meus es tu. Christi enim esse dicimur, et hoc præclarum nomen est, quo cognominamur. Sciendum vero, quod in alia Scriptura dicatur: Vocavi te nomine meo, verum cum adjicit et dicit: Meus es tu, solvit alienationem, quam subire solent qui peccatis 559 detinentur. Non enim illi sunt Dei, licet universorum dominium teneat. Et deturbat a societate et conjunctione quæ cum illo est, ad res malas proclivitas. Unde dicimus eos qui sunt contaminati inquinamenti, non esse Dei. Itaque spiritualis conjunctionis et cognitionis, emphasis quædam est: Meus es tu. Promittitque ei auxilium

Καὶ νῦν οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ ποιήσας σε, Ἰακώβ, ἐπλάσας σε, Ἰσραὴλ· Μὴ φοβοῦ, διτι ἐλυτρώσωμιν σε, ἐκάλεσά σε τὸ ὄνομά σου. Ἐμός εἰ σύ. Καὶ ἐὰν διαβαίνης δι' ὕδατος, μετὰ σοῦ εἰμι, καὶ ποταμοὶ οὐ συγκλύσουσί σε· καὶ ἐὰν διέλθῃς διὰ πυρός, οὐ μὴ κατακαυθῇς· φλόξ οὐ κατακαύσει σε· διτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, ὁ ἄγιος, Ἰσραὴλ, ὁ σῶζων σε.

Ἀγαθαὶ καὶ νῦν ἀναγκαῖον τοῦ φιλοκτιρμονος Θεοῦ. Ἀγαθὸς γὰρ ὑπάρχων φύσει, καὶ τῶν ὄλων δημιουργός, κἂν εἰ γένοιτό τις ἀνάγκη πρὸς ἀπόντησιν ἐγκλημάτων καταπέσαι τινὰς τοὺς ἐκ δικαίας ὀργῆς κινήμασι, μεταφοιτᾷ πρὸς ἔλεον, καὶ οὐκ εἰς μακράν, καὶ ὁ πληξίας μοτοῖ, καὶ ἀποφέρει τὴν μάστιγα, καὶ ἀνακτάται μεταγινώσκοντας, καὶ ἀνίστησιν ἡμᾶς ὠλισθηκότας, καὶ τοὺς τῷ παθεῖν ἐνείλημμένοις χεῖρα νέμει σωτήριον, συμφορᾶς ἀπάσης ἐξέλκων αὐτοὺς, καὶ μεθιστὰς εἰς εὐημερίαν. Ἄθρει γὰρ ὅπως εἰς λήθην ὥσπερ τῶν διεπταισμένων ἔρχεται, καὶ θεοπροπέσις ἀμνηστίας ἀφανίσκειν ὑπισχνεῖται τὰ ἐγκλήματα προσιθεὶς αὐτοὺς ἀρχὴν ὥσπερ ἑτέραν καιροῦ πρὸς εὐθυμίαν αὐτοὺς ἀναφέροντος. Καὶ γοῦν τοιοῦτον εἶναι φαμεν τὸ ἐν βίβλῳ Ὑαλμῶν εἰρημένον· « Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνετε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ. » Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ τὸ Σήμερον ἀρχὴν ὀρίζει καιρῶν ἑτέρων, οὕτω κἀνθάδε τὸ Νῦν ἀμνηστίας ὑπόθεσιν ἔχει τῶν ἡδὴ προειρημένων. Ἀναδιβάξει δὲ πρὸς ἀρχὴν ὁδοῦ, καὶ πραγμάτων ἑτέρων ἐσομένων παρὰ Θεοῦ. Οὐκοῦν οὐκ ἔστι ταῖς εἰς ἅπαν εὐθυμίαις αὐτοὺς καταμαραίνεσθαι, οὔτε μὴ ἀτελεύτητον ποιεῖται τὴν ἀποστροφὴν, ἐξίστησι δὲ καὶ φόβου παντός, καὶ διδῶσι τὸ θαρρύνειν, ὅτι τεύχεται παντὸς ἀγαθοῦ, μεθιστάντος Θεοῦ πρὸς τὸ ἀσυγκρίτως ἄμεινον τῶν κατ' αὐτοὺς πραγμάτων τὴν φύσιν. Ἐλυτρώσάμην γάρ σε, φησὶν· καὶ τίνα τρόπον σαφηνεῖ λέγων ὁ πάνσοφος Παῦλος περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, ὅτι Ἡρόδοτος ὁ Θεός καὶ Πατὴρ ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν αὐτῷ, τὰ τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐν αὐτῷ γὰρ ἡ πάντων λύτρωσις, ἄφεσις τε καὶ ἀμνηστία τῶν πάλαι, καὶ ὁ τῆς πνευματικῆς οικειώσεως τρόπος, τῆς πρὸς γένην πρὸς αὐτὸν, δι' ἁγιασμοῦ τελούμενος, ἀναφέροντος ἡμᾶς εἰς κοινωνίαν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Διὰ τοῦτο φησιν· Ἐκάλεσά σε τὸ ὄνομά σου· καὶ πόλον· τοῦτο ἔστιν, Ἐμός εἰ σύ. Χριστοῦ γὰρ εἶναι λεγόμεθα, καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ καλὸν ὄνομα τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ἡμᾶς. Ἰστέον δὲ ὅτι καὶ ἐν ἑτέρῳ φέρεται Γραφῇ· Ἐκάλεσά σε τῷ ὀνόματι μου πλην τὸ Ἐμός εἰ σύ, τοθεῖς τε καὶ λέγων, ἔλυσε τὴν ἁλλοτριώσιν, ἣν ὑπομένειν ἔθος τοῦς ἀμαρτίας ἐνισχημένους. Οὐ γὰρ εἰσὶν ἐκεῖνοι Θεοῦ, καίτοι κατεχουσιάζοντες τῶν ὄλων, ἐξίστησι δὲ τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος ἡ πρὸς τὰ φαῦλα διάθεσις. Ταῦτητοι φαμεν οὐκ εἶναι Θεοῦ τοὺς ὄντας ἐν μολυσμοῖς. Οὐκοῦν οικειώσεως ἔμφασις εἴη ἂν τῆς πνευματικῆς τὸ, Ἐμός εἰ σύ. Ὑπισχνεῖται δὲ καὶ ἄμεινον αὐτῷ τὴν ἐπικουρίαν,

⁴⁶ Psal. xciv, 8. ⁴⁶ Ephes. i, 20, 23.

ὡς ἀνάλωτον γενέσθαι παντὶ πειρασμῷ. Ποταμοὶ γὰρ, καὶ ὕδωρ, καὶ φλόγες τὰς πολυσιδεῖς τῶν πειρασμῶν ἐφόδους καταστημαίνουσι. Γέγραπται δὲ, ὅτι « Πάντες οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ διωχθήσονται. » Καὶ αὐτὸς γε Χριστὸς ἔφη πρὸς τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύσασιν· Ὁλίβιν ἔχετε ἐν τῷ κόσμῳ. Ἄλλ' ἐὰν διαβαίνης δι' ὕδατος, φησί, μετὰ σοῦ εἰμι. Χριστοῦ γὰρ συνόντος ἀδικήσεις ἀν οὐδὲν τοὺς ὄντας αὐτοῦ. Ἄλλ' ἰσχύος εἰς τοῦτο δραμοῦνται πνευματικῆς, ὥστε οὐδένα τοῦ καταχειμάζειν ἰσχύοντος ποιῆσθαι λόγον. Ἀλλὰ κἂν ἐπέλθῃ ποτὲ διωγμὸς ποταμίου ρεύματος δίκην, κἂν πυρὸς ἀκμήν ἔχῃ, καὶ φλόγος, καὶ οὕτω νικᾶν, πλὴν εἰδότος ὅτι θεὸς ὁ σώζων ἐστίν. Ἔστι γὰρ ἔθος τῇ θεῇ Γραφῇ καὶ ποταμοῖς, καὶ ὕδασι τὰς τῶν πειρασμῶν ἐφόδους ἐφομοῦν. Διαδείξει λέγων καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ὡς ἐν εἰδεί παραβολῇς, ἤγουν παραδείγματός· « Πᾶς οὖν ὅστις ἀκούει μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ ποιεῖ αὐτούς, ὁμοιωθήσεται ἀνδρὶ φρονίμῳ, ὅστις ὠκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ κατέβη ἡ βροχὴ, καὶ ἦλθον οἱ ποταμοὶ, καὶ ἐπνευσαν οἱ ἄνεμοι, καὶ προσέπεσον τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ, καὶ οὐκ ἔπεσε. Θεμελιωτὸ γὰρ ἐπὶ τὴν πέτραν, ἡ δὲ πέτρα ἐστὶ Χριστός. »

Ἐποίησά σου ἄλλαγμα Αἰγύπτου καὶ Αἰθιοπίας, καὶ Συήνην ὑπὲρ σέ, ἀπ' οὗ σὺ ἐντιμὸς ἐγένου ἐν ἁντίον μου. Ἐδοξάσθης, κἀγὼ σε ἡγάπησα, καὶ δώσω ἀνθρώπους πολλοὺς ὑπὲρ σοῦ, καὶ ἀρχοντας ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς σου. Μὴ φοβοῦ, δὲ μετὰ σοῦ εἰμι.

Δυσέφηκτος μὲν κομιδῇ τῶν προκαιμένων ὁ νοῦς, ποιήσονται δὲ τὴν ἀφήγησιν ὡς ἐνι θεοῦ κατευθύνοντος, δίδωσι γὰρ αὐτὸς σοφίαν καὶ γνῶσιν. Οὐκοῦν πρὶν ἐπιλάμψαι τῷ κόσμῳ Χριστὸν, ὅς ἐστι φῶς τὸ ἀληθινόν, ἐπεπλάνητο μὲν ἡ σύμπασα γῆ, βαθεῖ δὲ καὶ σφοδρότατῳ τῆς ἀμαθίας κατεμελαινέτο σκότῳ, καὶ πλείσται μὲν ἦσαν πανταχοῦ λατρεῖαι, κατὰ τὴν χώρας καὶ ἔθνη. Δεισιδαιμονέστεροι δὲ τῶν ἄλλων γεγόνασι Χαλδαῖοι, καὶ Φοίνικες, καὶ ὅσοι τὴν Αἰγυπτίῳ ἔχουσι γῆν, μέχρι Συήνης τε καὶ Αἰθιοπίας. Ὅμορον γὰρ τῇ τῶν Αἰγυπτίων οἰκεῖσι χώρᾳ. Ἀπόλεκτο· δὲ θεοῦ κληρὸς μόνος ἦν ὁ Ἰσραὴλ καὶ μερὶς Κυρίου, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἐπειδὴ δὲ δεδυσσεθέηκασιν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ γεγόνασι κυριοκτόνοι, κληρὸς μὲν οὐκ ἔστι θεοῦ μεμενῆκασι ποθεν· ἐξώλισθον δὲ τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος, καὶ προσελήφθη τὰ ἔθνη, καὶ γεγόνασιν ἀντάλλαγμα τοῦ Ἰσραὴλ· καὶ οἱ πάλαι τῶν ἄλλων ἀπάντων δεισιδαιμονέστεροι, καὶ δυσάπονοιπον ἔχοντες ἐν τούτῳ τὸν ῥύπον. Ἐφην τε ὅτι δεῖνοι, καὶ πικροὶ γεγόνασιν οἱ Αἰγύπτιοι, μάλιστα περὶ τὰς τῶν εἰδώλων εὐρέσεις, καὶ βαθεῖς εἰς ψευδολατρείαν, καὶ μέγα φρονούντες ἐπὶ τῷ σοφίζεσθαι περὶ τὰς τῶν εἰδώλων θεραπείας τε ὁμοῦ, καὶ κλήσεις. Σοὺ τοίνυν τοῦ ἡγαπημένου, φησί, τοῦ ἐκνεμηθέντος εἰς κλήρον ἐμοὶ ἐποίησα ἄλλαγμα Αἰγύπτου, καὶ Αἰθιοπίας, τοῦτ' ἐστὶ, πάλιν τὴν Αἰγύπτου· Αἰθιοπίας

Α invictum, quod nulla eum tentatio invadat. Nam fluvii, et aqua, et flammæ, multiplices tentationum impetus designant. Scriptum est : « Omnes qui volunt pie in Christo Jesu vivere, persecutionem patientur ⁴⁷. » Et ipsemet Christus alicubi dixit credentibus in se : Afflictionem habetis in mundo. Sed, inquit, si transieris aquam, tecum sum. Christus enim si una sit, nihil his qui sunt ejus, injuriam fecerit : at eo spiritualis fortitudinis devenient, ut nihili sint facturi eum qui valeat tempestatibus divexare et demergere : imo si persecutio in morem fluminis ac fluctus aliquando invadat, et ignis ac flammæ vim habeat, sic tamen evincet, illud scientes, Deum esse qui servat. Est enim familiare Scripturæ divinitus inspiratæ, et luminibus et aquis tentationum insulius assimilare, quod demonstrabit etiam Servator ipse, cum dicit, veluti forma quadam parabolæ seu exempli : « Omnis igitur qui audit sermones meos hosce, et facit eos, assimilabitur viro prudenti, qui ædificavit domum suam super petram, et descendit imber, et venerunt fluvii, et spiraverunt venti, et irruerunt in domum illam, et non cecidit. Fundata est enim in petra. Est autem petra Christus ⁴⁸. »

VERS. 3, 4. Feci commutationem tuam Ægyptum, et Æthiopiam, et Syenen pro te, ex quo honorabilis factus es coram me, gloriosus factus es, et ego te dilexi. Et dabo homines multos pro te, et principes pro capite tuo. Ne timeas, quia ego tecum sum.

Difficile est assequi sane mentem horum verborum; enarrabo tamen, Deo dirigente, ut potero : ipse enim dat sapientiam et cognitionem. Priusquam ergo Christus mundo illuxisset, qui est vera lux, terra universa errabat, et profundis altissimisque peccati tenebris obscurata erat, et complures passim cultus erant, per regiones et per gentes. Cæteris autem supersticiosiores exstiterunt Chaldæi et Phœnices, et quotquot terram Ægyptiorum occupant, usque ad Syenen et Æthiopiam. Conterminam namque regionem terræ 560 Ægyptiorum inhabitant. Solus Israel, Dei sors erat electa, et portio Domini, sicuti scriptum est. Cum autem impii fuerint in Dominum nostrum Jesum Christum, et dominicidæ exstiterint, nequaquam jam sors Dei manserunt, sed a cognitione quæ cum illo erat deciderunt, gentesque sunt assumptæ, et factæ loco Israelis commutatio : etiam qui reliquis omnibus olim erant supersticiosiores, et qui propterea sordes habebant non eluendas. Dixi vehementes et acres fuisse Ægyptios, maxime quod ad idolorum inventionem attinet, et profunde immersi pseudololatria ac falsis cultibus, altum sapiebant, quod supra modum ac sophisticè in adoratione et nominibus demonum philosopharentur. Itaque, inquit, pro te dilecto, pro te mihi in sortem tributo, feci commutationem, Ægyptum et Æthiopiam, id est, rursus Ægyptum. Æthiōpas

⁴⁷ 11 Tim. iii, 12. ⁴⁸ Matth. vii, 24, 25.

enim nominare Ægyptios solet divinitus inspirata Scriptura. Hinc per quemdam e sanctis prophetis dixit: Et vos, Æthiopes, vulnerati estis gladio meo⁴⁹. Pro te igitur suscepi, inquit, graviter inquit, natos, et qui haberent impuritatem indelebilem quodammodo. Verum ex quo honorabilis factus es in conspectu meo, gloria erectus es. Non enim hæsit Israel in hac repudiatione et infamia perpetuo; nam ipse per fidem vocabitur quæ est in Christo, et sanctorum gloriæ socius erit ac particeps. Gloria enim subvectus es, inquit, et ego te dilexi. Illud autem: Dabo homines multos pro te, et principes pro capite tuo: demonstrare videtur, vocatis ad agnitionem Christi suo tempore Israelitis, quamplurimos fore qui sciant eos mysteria docere, et sapientes viros et facundissimos. Pro te enim, inquit, dabo multos homines, et principes dabo, qui pro tuo capite dicant. Caput autem creditum Christus, in quem omnis mystagogia respicit, ac institutio populorum qui docentur et ducuntur suo tempore, suffragio scilicet ipsius ac sententia. Ergo pro te, significare poterit, e re tua, pro utilitate tua, quæ cedet tibi discenti augustum et magnum capitis tui, id est Christi, mysterium. Vel etiam alio modo intelliges: Dabo homines multos pro te, et principes pro capite tuo. Abiectus enim fuisti et relegatus, inquit, et ab amicitia erga me et conjunctione prorsus alienus. **561** Hinc etiam in commutationem pro te gentes accepi, quæ ad ultimam prostitutæ sunt infamiam. Sed ex eo quod honoratus factus es in conspectu meo, nimirum quatenus credidisti, et gloriam ea de re adeptus es, dilexi te, et ita dilexi, ut si tempus incideret aut usus, ut multos homines ac principes pro capite tuo dari esset necesse, equidem darem. Est enim oratio hypothetica, et maximam habet emphasin et argumentum, honorari a Deo Israellem. Spemque facit certam, quod omni tempore et undequaque cum illis sit Deus. Tecum enim sum. Quod quidem satis est illis, ad omnem felicitatem. Si enim Deus una sit, e medio tollentur mala, et omne genus tranquillitatis nobis eorum loco inducitur.

VERS. 5, 6. *Ab oriente adducam semen tuum, et ab occidente congregabo te. Dicam Aquiloni: Adduc; et Africo: Ne prohibeto, adducito filios meos e terra longinqua, et filias meas ab extremis terræ, quotquot appellantur nomine meo.*

Apparuit his qui in terra erant, in forma nostra, id est, factum homo unigenitum Dei Verbum, ut Græcos et Judæos per multas ac varias offensiones detrusus in apostasiam ac defectionem ab omnium, inquam, Conditore, ad veram et incontaminatam Dei cognitionem attraheret, et in unionem spirituale, per fidem et sanctificationem perpulchre consummatam congregaret, tandemque conjunctione

γάρ τοὺς Αἰγυπτίους ὀνομάζειν. Ἔθος τῇ θεῇ Γραφῇ. Ἐφη γοῦν δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν, Καὶ ὑμεῖς, Αἰθίοπες, τραυματίζαί με χαίρας μου ἔσται. Εἰσαδεξάμεν τὸν τόνον ἀντί σου, φησί, τοὺς ἐν μολυσμοῖς ὄντας δεινοὺς, μόνον δὲ οὐχὶ καὶ ἀναπόδλητον ἔχοντας τὴν ἀκαθαρσίαν. Πλὴν ἀφ' οὗ ἐντιμος ἐγένου, ἐναντίον μου ἐδοξάσθη. Οὐ γὰρ ἔμεινεν ὁ Ἰσραὴλ ἐν ἀποστροφῇ τε καὶ ἀτιμίᾳ διηγεῖται. Κληθήσεται γὰρ καὶ αὐτὸς διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ, καὶ τῆς τῶν ἁγίων δόξης κοινωνὸς ἔσται, καὶ μέτοχος. Ἐδοξάσθη γὰρ, φησί, καὶ γὰρ σε ἡγάπησα. Τὸ δὲ, Δώσω ἀνθρώπους πολλοὺς ὑπὲρ σου, καὶ ἄρχοντας ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς σου, καταδηλοῦν ἔοικεν, ὅτι κεκλημένων κατὰ καιροὺς εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, πλείστοι τινες ἔσονται μυσταγωγεῖν εἰδότες αὐτοὺς, ἀνθρώποι σοφοὶ καὶ ἑλλογιμώτατοι. Ὑπὲρ σου γὰρ ποιῶν, φησί, δώσω πολλοὺς ἀνθρώπους. Δώσω δὲ καὶ ἄρχοντας ὑπὲρ τῆς σῆς λέγοντας κεφαλῆς· κεφαλὴ δὲ τῶν πιστευόντων Χριστὸς, εἰς ὃν πᾶσα βλέπει μυσταγωγία παρὰ τῶν εἰς τὸ καθηγεῖσθαι λαῶν ἀγομένων κατὰ καιροὺς, ψήφῳ δηλονότι τῇ παρ' αὐτοῦ. Οὐκοῦν τὸ, ὑπὲρ σου, κατασημαίνειεν ἂν τὸ, ὑπὲρ τοῦ χρησίμου καὶ τελούντος εἰς ὁνησιν σοι τῷ μανθάνοντι τὸ σεπτὸν καὶ μέγα μυστήριον τῆς σῆς κεφαλῆς, τοῦτ' ἔστι Χριστοῦ. Ἦγουν καὶ καθ' ἑτερον συνήσεις τρόπον τὸ, Δώσω ἀνθρώπους πολλοὺς ὑπὲρ σου, καὶ ἄρχοντας ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς σου. Γέγονας γὰρ ἀπόκλητος, φησί, καὶ ἐξωκισμένος, καὶ τῆς πρὸς ἐμὲ φιλίας τε καὶ οἰκειότητος ἀλλότριος παντελῶς. Ταύτητοι, καὶ εἰς ἀντάλλαγμά σου τὰ εἰς ἔσχατα ἤκοντα διαβολῆς τῶν ἐθνῶν ἐδεξάμεν. Ἄλλ' ἀφ' οὗ ἐντιμος ἐγένου ἐναντίον μου, πιστεύσας; δηλονότι, καὶ τὴν ἐπὶ τούτῳ δόξαν εὐράμενος, ἡγάπησά σε. Ἠγάπησα δὲ οὕτως, ὥστε καὶ εἰ γένοιτο καιρὸς ἡ χρεία τοῦ πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ ἄρχοντας ὑπὲρ τῆς σῆς δοθῆναι κεφαλῆς, δοίην ἂν. Ἔστι γὰρ ὑποθετικὸς ὁ λόγος, καὶ πλείστην ὁσὴν τὴν ἔμφασιν ἔχων τοῦ τιμηθῆναι παρὰ Θεοῦ τὸν Ἰσραὴλ, δίδωσι γὰρ μὴν τὸ θαρρῆν ἀρρήτως, ὡς ἐν παντὶ καλῶ πάντῃ τε καὶ πάντως συνόντος Θεοῦ. Μετὰ σου γὰρ εἰμί. Ἀπόχρη δὲ τοῦτο αὐτοῖς πρὸς πᾶσαν εὐημερίαν Θεοῦ γὰρ συνόντος, ἐκποδῶν μὲν ἔσται τὰ μοχθηρὰ, ἅπας δὲ τρόπος ἡμῖν εὐθυμίας καὶ τερπυλῆς ἦτ' οὐν

D χαρὰς ἀντισκρίνεται.

Ἀπὸ ἀνατολῶν ἄξω τὸ σπέρμα σου, καὶ ἀπὸ δυσμῶν συνάξω σε. Ἐρῶ τῷ Βορρᾶ· Ἄγε, καὶ τῷ Λιβί· Μὴ κώλυε· ὃς τοὺς υἱοὺς μου ἀπὸ γῆς πότρωθεν, καὶ τὰς θυγατέρας μου ἀπ' ἄκρων τῆς γῆς, πάντας ὅσοι ἐπικέκληνται τῷ ὀνόματί μου.

Ἐπέφανε τοῖς ἐπὶ γῆς ἐν εἰδει τῷ καθ' ἡμᾶς, τοῦτ' ἔστι, γενόμενος ἄνθρωπος, ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἵν' Ἑλλήνας τε καὶ Ἰουδαίους διὰ πολλῶν τε καὶ ποικίλων ὀλισθημάτων κατακομισθέντας εἰς ἀπόστασιν, τὴν ἀπὸ γε φημὶ τοῦ πάντων Δημιουργοῦ, συναγάγῃ πρὸς θεογνωσίαν τὴν ἀληθινὴν καὶ ἀμώμητον, συναγάγῃ δὲ καὶ εἰς ἐνόητα τὴν πνευματικὴν διὰ πίστεως καὶ ἀγισμοῦ, τελουμένης εὐ μέγα

⁴⁹ Soph. II, 12.

καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος, ἀξίους ὄντας Ἀ ἀποφήνῃ λοιπὸν, οὕτως συνάφῃ δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ, καὶ Πατρὶ. Ὅτι γὰρ καὶ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἐνηνθρώπησεν ὁ Χριστὸς, χαλεπὸν οὐδὲν κατιδεῖν δι' ἁγίων εὐαγγελικῶν Γραμμάτων. Ἀνεβίω μὲν γὰρ παραδόξως ὁ Ἀάζαρος ἐκ νεκρῶν· ἡ δὲ γε τῶν ἀνοσίων Ἰουδαίων πληθὺς, ἥτοι τὸ τῶν Φαρισαίων θεομισῆς ἐργαστήριον, συνήδρευόν τε καὶ ἐφασκον· «Τί ποιοῦμεν; ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος πολλὰ ποιεῖ σημεῖα. Ἐάν ἀψῶμεν αὐτὸν οὕτως, ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀρῶσιν ἡμῶν τὸ ἔθνος, καὶ τὴν χώραν. Εἰς δὲ τις ἐξ αὐτῶν Κατάφας εἶπεν αὐτοῖς· Ὑμεῖς οὐκ οἴδατε οὐδὲν, ὅτι συμφέρει ἡμῖν ἵνα εἰς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται.» Εἶτα τούτοις ἐπήγαγεν εὐθύς ὁ θεοπέσιος εὐαγγελιστής· «Ταῦτα δὲ ἀφ' αὐτοῦ οὐκ εἶπεν, ἀλλ' ἀρχιε- B ρεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου προσεφώτευσεν, ὅτι ἐμελλεν ὁ Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους, καὶ οὐχ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ ἐσχορπισμένα συναγάγῃ εἰς ἓν.» Ὅσον μὲν γὰρ ἤκεν εἰς τὴν ἐν ἀρχαῖς τοῦ ἀνθρώπου ποίησιν, καὶ τὸν ἐπ' αὐτῷ σκοπὸν τοῦ παρενεχόντος εἰς ὑπαρξιν, τέκνα ἅπαντες ἦσαν αὐτοῦ. Κατεσκέδασε δ', ὡς ἔφην, ἅπαντας ὁ Σατανᾶς εἰς πολύτροπον ἀμαρτίαν, ἀπεδουκλόησέ τε τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος κατενεγκῶν εἰς πλάνησιν· πλὴν συνεχόμισεν ἅπαντας ὁ Χριστός. Ἦλθε γὰρ ζητῆσαι τὸ ἀπολωλός. Τοῦτό τοι καὶ διὰ τῶν προκειμένων σημαίνεται. Ὑπισχνεῖται γὰρ τῇ ἐξ ἐθνῶν τε καὶ Ἰουδαίων συνεγγεγερμένη συναγωγῇ, ἥγουν ἐκκλησίᾳ, συγχομίζειν C ἅπαντας τοὺς ἐξ ἡοῦς εἰς δύοσιν, καὶ ἐκ Βορρᾶ, καὶ Λιβῆς, ἥτοι Νότου, ἵνα ἐντεῦθεν ἐννοῇς· τὸ ἐκ παντὸς κλίματος τῆς ὑπ' οὐρανόν. Ἡὼς γὰρ καὶ δύοσι, βορρᾶς, καὶ Νότος, τοῦτι δὴ πᾶντος ἡμῖν ὑπεμ- φήνειεν ἂν· λέγων· Ἀγε μὴν, τῷ Βορρᾷ, τῷ δὲ Λιβῇ, Μὴ κώλυε, δίδωσί πως ἐννοεῖν, ὅτι τῶν ἀγρίων καὶ πονηρῶν πνευμάτων τὴν ἀντίστασιν οὐκ ἐφ' τοῖς πρὸς αὐτὸν λούσιν ἀντιφέρεσθαι νοητοῦς. Καθὰ καὶ πάλαι οἶα τις τύραννος ὥμός τε καὶ ἀλαζῶν κατεφύετο τῶν ἐπὶ γῆς ὁ ἀλητῆριος Σατανᾶς· ὁμοῦ τοῖς ἰδιοῖς ὑπασπισταῖς, οὐκ ἔων ἀναβλέψαι πρὸς ἀλήθειαν, ἥγουν ἰέναι πρὸς Θεὸν δι' ἐπιστροφῆς. Πέπαυται δὲ καὶ τοῦτο διὰ Χριστοῦ, καταλειπόντος μὲν τοῖς κεκλημέ- νοις τὴν εἰς σωτηρίαν ὁδόν, ἅπαν δὲ τὸ παρὰ πόδας καίμενον, ὅλον ἐκ μέσου γενέσθαι παρασκευάζοντος. D Ὀνομάζων δὲ υἱούς, καὶ θυγατέρας ἐκ τῶν τεσσάρων τρέγοντας κλιμάτων, τῆς Χριστοῦ παρουσίας ἐμφανῇ καθίστασι τὸν καιρὸν, καθ' ὃν δέδοται τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς τῆς υἰοθεσίας· ἡ χάρις δι' ἁγιασμοῦ ἐν Πνεύματι. Ὅτι δὲ οὐκ ἔθνους ἑνὸς, κοινὴ δὲ καὶ μία πάντων γέγονεν ἡ κλήσις, ὑπέφηνεν εἰπὼν, Πάντας, ὅσοι ἐπι- κέκληνται τῷ ὀνόματί μου. Ὀνομάσμεθα γὰρ Χρι- στιανοί, ἥτοι λαὸς Θεοῦ. Οὕτως γὰρ καὶ ὁ Πέτρος τοῖς κεκλημένοις διὰ τῆς πίστεως ἐπιστέλλει καὶ φησιν· «Ὑμεῖς δὲ, γένος ἐκλεκτὸν, βασιλεῖον ἱερά- τευμα· ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν, ἵνα τὰς ἀρετὰς ἐξαγγέλητε τοῦ ἐκ σκότους ὑμῶς καλοῦντος ἐπὶ τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς, οἳ ποτε οὐ λαὸς, νῦν δὲ λαὸς ἐν Κυρίῳ.»

cum ipso dignos efficeret, et ita per seipsum Deo ac Patri conjungeret. Nam Christum hac de causa hominem factum esse, ex sacrosanctis Evangelii litteris, perspicere non est difficile. Revixit enim mirabiliter et supra omnium opinionem Lazarus, e mortuis. Multitudo autem Judæorum impiorum, et Phariseorum invisa Deo officina, coacto concilio, dicebant : « Quid agimus? nam hic homo multa signa edit. Si eum sic sinimus, venient Romani, et tollent gentem nostram et locum. Tum eorum quidam, Caiphas, dixit eis : Vos nihil scitis, neque cogitatis, conducibilis esse nobis, unum hominem mori pro populo, quam totam gentem perire ». Quibus mox subnectit divinus evangelista : « Hæc autem ex semetipso non dixit, sed quod esset ejus anni pontifex, 562 prophetavit Jesum moriturum esse pro gente, nec solum pro gente, sed etiam ut filios Dei dispersos in unum congregaret. » Nam quantum ad primam hominis creationem, et ad consilium ejus qui produxit, attinet, omnes ejus filii erant. Sed, uti dixi, Satanas omnes dissipavit, et in varia peccata præcipitavit, et a conjunctione quæ cum illo erat, abstraxit in errorem abductos. Verum reduxit simul omnes Christus. Venit enim quæsitum id quod perierat. Hoc verbis hisce etiam significatur. Pollicetur enim Synagogæ seu Ecclesiæ ex gentibus et Judæis coactæ, se omnes ab oriente ad occidentem, et ab Aquilone ac Africo, sive Austro, collecturum, ut inde omne clima ac plagam mundi intelligas. Oriens enim et occasus, Aquilo et Auster, id omnino nobis subindicant. Cum dicit enim, Aquiloni : Ducito, et Africo : Ne prohibeto : dat intelligere se non permittere ut feri et mali spiritus ad se venientibus resistent intelligibiliter : quemadmodum et olim sceleratus Satanas, cum suis propugnatoribus, ceu tyrannus quidam sævus et superbus, in terræ incolas grassatus est, non permittens eos intueri veritatem, vel ad Deum per conversionem accedere. Sed et hoc per Christum abolitum est, qui complanat viam salutis his qui vocati sunt, et omne obstaculum ante pedes jacens, quasi e medio tollendum curat. Cum nominat filios et filias, qui a quatuor plagis currunt, adventum Christi tempus manifestat, quo data est terræ incolis adoptionis gratia per sanctificationem in Spiritu. Non esse autem unius gentis, sed communem, et unam omnium vocationem, subindicavit, cum dixit : Quotquot vocati sunt nomine meo. Nominamur enim Christiani, seu populus Dei. Sic enim et Petrus, missa epistola ad eos qui vocati sunt per fidem, inquit : « Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitus, ut virtutes prædicetis ejus, qui e tenebris vos ad suam lucem admirabilem vocavit : qui quondam non populus, nunc autem populus in Domino ». »

•• Joan. xi, 50. •• I Petr. ii, 9, 10.

VERS. 7, 8. Nam in gloria mea creavi eum, et for-
mavi et feci eum. Et eduxi populum cæcum, et oculi
eorum similiter cæci, et surdas aures habent. Omnes
563 gentes congregatæ sunt, et congregabuntur prin-
cipes ex illis.

Omnia facta sunt in Christo nova. Quod confirmabit
sanctissimus Paulus, scribens: « Quare, si quis in Chri-
sto sit, nova creatura est. Vetera præterierunt. » Scri-
bit etiam vocatis ad novitatem, scilicet spiritualem: « Et ne conformemini sæculo huic, sed transformemini
in renovatione mentis vestræ, ut probetis vos, quæ sit
voluntas Dei, bona et perfecta et plerica ⁵⁶⁴. » Renovati
sumus enim in Christo per sanctificationem, regressi
ad antiquam naturæ pulchritudinem, quæ est vide-
licet ad imaginem ejus qui condidit, per ipsum et in
ipso: et ad novitatem vitæ, et quasi elementis
quibusdam erudimur, peccato et omni vitiositate
inveterata abjecta, et veterem hominem corruptum
cupidalitibus erroris exuimus, et novum hominem
renovatum ad imaginem ejus, qui ipsum condidit, in-
duimus. Cæterum in Christo facta est reformatio,
et quæ dicitur, nova creatura: quam non ex semine
corrupto habuimus, sed ex sermone Dei viventis et
manentis. Hunc ergo populum a quatuor orbis
tractibus collectum, vocatumque nomine meo, non
alius quispiam, sed ego in gloria mea creavi, et
formavi, et feci. Gloriam autem Dei et Patris, licet
Filium dicere; per ipsum enim et in ipso gloriose
extollitur, juxta illud: Ego te glorificavi in terra,
quod ab ipso diserte est dictum. Formatos enim
ut dixi, per ipsum fuisse, qui in illum credimus,
inde certiores reddimur, quod ipsi conformes sint,
et divinæ naturæ pulchritudinem animis suis illu-
cescentem habeant. Simile quiddam dixit et divi-
nus Psalmista: « Annuntiabit Domino ætas ventu-
ra, et populus qui creabitur laudabit Dominum ⁵⁶⁵. »
Cumque adjicit his, Populum eduxi cæcum: po-
tentie suæ præstantiam, quæ nulla oratione expli-
cari potest, et vere admirabilem, ostendit perspi-
cuae. Olim enim, quorum mens et cor diabolicæ
perversitatis caligine et errore circumfusus erat,
hos illustres effecit et irradiatos, quasi lucifer
qui-piam, et sol justitiæ illis exorients, et filios red-
dens non jam noctis et tenebrarum, sed lucis po-
tius et diei, juxta sapientissimi Pauli vocem. Quod
igitur populum cæcum eduxerit, nemini mortalium
obscurum est. Sed perinde quasi huic orationi oc-
curreret quispiam et diceret: Etiamnum **564** vi-
dere est oculos eorum cæcos, et aures surdas ha-
bent: apoloγiam instituit atque inquit: Omnes
gentes congregatæ sunt una, et congregabuntur
principes ex illis. O vos, prophetiæ sermones pro-
pæmodum accipite, nondum quippe rerum tempus
iustat: atqui prorsus ac omnino congregabuntur
suo tempore omnes gentes. Nam congregatæ sunt,
dicit, pro congregabuntur, ut Scriptura divinitus

**Ἐν γὰρ τῇ δόξῃ μου κατεσκευάσα αὐτόν, καὶ
ἐπλασα, καὶ ἐποίησα αὐτόν. Καὶ ἐξήγαγον λαὸν
τυφλόν, καὶ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ὡσαύτως τυφλοί,
καὶ κωφὰ τὰ ὦτα ἔχοντες. Πάντα τὰ ἔθνη συν-
ῆχθησαν ἅμα, καὶ συναχθήσονται ἄρχοντες ἐξ
αὐτῶν.**

Πάντα γέγονεν ἐν Χριστῷ καινὰ, καὶ πιστώσεται·
γράφων ὁ ἱερώτατος Παῦλος· « Ὅστε εἰ τις ἐν Χρι-
στῷ καινὴ κτίσις, τὰ ἀρχαία παρῆλθε. » Γράφει δὲ
καὶ τοῖς εἰς καινότητα κεκλημένοις, δῆλον δὲ ὅτι τὴν
πνευματικὴν· « Καὶ μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι
τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦς
ὁμῶν εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς, τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ
τὸ ἀγαθόν, καὶ τέλειον, καὶ εὐάρεστον. » Ἀνεκαινίσθη-
μεν γὰρ ἐν Χριστῷ, δι' ἀγιασμοῦ πρὸς τὸ ἀρχαῖον
τῆς φύσεως ἀναφοιτήσαντες κάλλος, τὸ κατ' εἰκόνα
δηλονότι τοῦ· ἐκ τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἀπάτης φαυλότη-
τος ἀποβαλόντες παλαιῶσιν· ἀπεδυσάμεθα δὲ τὸν
παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυ-
μίας τῆς ἀπάτης, καὶ ἐνεδυσάμεθα τὸν νέον τὸν ἀνα-
καινούμενον κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν. Πλὴν
ἐν Χριστῷ γέγονεν ὁ ἀναπλασμός καὶ ἡ καλουμένη
καινὴ κτίσις, ἣν οὐκ ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς ἐσχῆκαμεν,
ἀλλὰ διὰ λόγου ζώντος Θεοῦ μένοντος. Τὸν τοίνυν λαὸν
τὸν ἐκ τεσσάρων τῆς ὑπ' οὐρανὸν κλιμάτων συνειλεγ-
μένον ἐπικληθέντα ἐν τῷ ὀνόματι μου οὐχ ἑτεροῦ τις,
ἀλλ' ἐγὼ μᾶλλον ἐν τῇ δόξῃ μου κατεσκευάσα, καὶ
ἐπλασα, καὶ ἐποίησα· καὶ δόξαν μὲν εἶναι τοῦ Θεοῦ,
καὶ Πατρὸς φαίη ἂν τις τὸν Υἱόν, δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ
ἐν αὐτῷ δοξάζεται, καὶ κατὰ γὰρ τὸ, Ἐγὼ σε ἐδόξασα
ἐπὶ τῆς γῆς, παρ' αὐτοῦ σαφῶς εἰρημένον. Πεπλά-
σθαι γὰρ, ὡς ἔφη, δι' αὐτοῦ τοὺς εἰς αὐτόν πιστεύ-
σαντας διαθεβαίουμεθα, τῇ πρὸς αὐτὸν συμμορφίᾳ τὸ
τῆς θείας φύσεως κάλλος ἐναστράπτων ἔχοντας ταῖς
ἐκτυῶν ψυχαῖς. Ἐφη τι τοιοῦτον καὶ ὁ θεσπέσιος
Ψαλμῳδός· « Ἀναγγελήσεται τῷ Κυρίῳ γενεὰ ἡ ἐρ-
χομένη, καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν Κύριον. »
Προστίθεις δὲ τούτοις, ὅτι Καὶ λαὸν ἐξήγαγον τυφλόν,
τῆς ἐκτυοῦ δυνάμεως τὴν ἐπέκεινα λόγου παντός καὶ
ἀξίγνωστον ὄντως ὑπερῶν καθίστησιν ἐναργῆ. Τοῖς
γάρτοι πάλοι τὴν ἐκ διαβολικῆς σκαλιότητος ἀγλύν
καὶ ἀπάτην εἰς νοῦν ἔχοντας καὶ καρδίαν, λαμπροὺς
ἀπέφηνε καὶ κατηυγασμένους, ἑωσφόρος οἷά τις, καὶ
δικαιοσύνης ἥλιος ἀνίσχων αὐτοῖς, καὶ υἱὸς ἀποφῆ-
νας, οὐκέτι νυκτὸς καὶ σκότους, φωτὸς δὲ μᾶλλον,
καὶ μὴν καὶ ἡμέρας, κατὰ τὴν τοῦ σοφωτάτου Παύ-
λου φωνήν. Ὅτι μὲν οὖν ἐξήγαγε λαὸν τυφλόν, οὐδενὶ
τῶν ὄντων ἀτυφανές· ἀλλ' ὡς περ τινὸς τοῖς τοιοῖσδε
λόγοις ἀντανισταμένου τε καὶ λέγοντος· Καίτοι καὶ
εἰς δεῦρο κατέβη τις ἂν τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ὡς-
αύτως τυφλοὺς, καὶ μὴν ὅτι κωφὰ τὰ ὦτα ἔχουσιν,
ἀπολογεῖται λέγων· Πάντα τὰ ἔθνη συνήχθησαν ἅμα,
καὶ συναχθήσονται ἄρχοντες ἐξ αὐτῶν. Μόνον γὰρ
οὐχὶ προφητείας, ὡς οὗτοι, δέχεσθε λόγους· οὐπω γὰρ
μὴν τῶν πραγμάτων ἐνέστηκε καιρὸς· πλὴν πάντη
τε καὶ πάντως συναχθήσονται κατὰ καιροὺς πάντα τὰ
ἔθνη. Τὸ γὰρ συνήχθησαν, ἀντὶ τοῦ, συναχθήσονται,

⁵⁶⁴ Rom, xii, 2. ⁵⁶⁵ Psal. ci, 19.

φησίν, ἔθους ὄντος τοιοῦτου τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ. Α Τὰ γὰρ πάντα τε καὶ πάντως ἐσόμενα, καὶ ὡς ἦδη γεγονότα τίθησιν ἔσθ' ὅτε. Εἴρηται γοῦν ὡς ἐκ προσώπου Χριστοῦ διὰ μὲν τῆς Ἑσαίου φωνῆς· Τὸν νῦν τὸν μου δέδωκα εἰς μάστιγας, ἀντὶ τοῦ, δώσω. Καὶ διὰ γε τοῦ Ψάλλοντος· « Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου ἔβαλον κλῆρον, » ὅπερ καὶ γέγονεν ἐν καιρῷ τῆς ἐπιδημίας. Οὐκοῦν ἐπισυναχθήσονται, φησὶ, πάντα τὰ ἔθνη, καὶ οὐχὶ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ ἔσονται καὶ ἄρχοντες ἐξ αὐτῶν, τοῦτ' ἐστι, λαῶν ἡγούμενοι, καὶ μυσταγωγοί, καὶ οἱ ποτε πλανώμενοι, καὶ ἐν σκότῳ κείμενοι βαθεῖα, φωτὸς ἔσονται τοῦ θεοῦ πρόξενοι τοῖς παρ' αὐτῶν μυσταγωγούμενοις. Ἐφη τι τοιοῦτον περὶ τῆς ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίας ὁ Μελεθδός· « Ὡς τὸ σκότος αὐτῆς, οὕτω καὶ τὸ φῶς αὐτῆς. » Ὅσπερ γὰρ ἀμέτρητον καὶ βαθὺν ἡ ῥύστησε σκότον ἐν τῷ τῆς πλάνης καιρῷ, οὕτω πάλιν ὑπέραμπρος γέγονε, καὶ ὑπερφῶς λελευκαμένη. Ἀληθὲς γάρ ἐστι, καθά φησιν ὁ θεσπέσιος Παῦλος· « Οὐ ἐπερίσσευεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερπερίσσευσεν ἡ χάρις. »

Τίς ἀναγγελεῖ ταῦτα; Ἡ δὲ ἐξ ἀρχῆς τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν; Ἀγαγέτωσαν τοὺς μάρτυρας αὐτῶν, καὶ δικαιωθήτωσαν, καὶ εἰπάτωσαν ἀληθῆ, καὶ ἀκουσάτωσαν.

Διαμνημονεύσας ἅπας τῶν ἐθνῶν, ἦτοι τῶν διὰ πίστεως κεκλημένων, εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, ἐξυφαίνει τινὰ τρόπον μυσταγωγίας αὐτοῖς, καταγορεύοντα μὲν οὐ μικρῶς τῆς τῶν δαιμονίων ἀπάτης, οὐδὲν δὲ ὥσαν παντελῶς τὴν εἰδώλων ποίησιν ἀποφαινοντα· τὸ μὲν γὰρ εἰδέναι τὰ πάντα ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους, πρόπειν ἂν μόνῳ τῷ κατὰ φύσιν ὄντι θεῷ. Πᾶσα γὰρ σύνεσις ἐξ αὐτοῦ, καὶ γνώσεως ἀπάσης ἐστὶ πηγὴ, καὶ ἐν αὐτῷ πάντες εἰσὶν οἱ θησαυροὶ σοφίας καὶ γνώσεως ἀπύκρυφοι, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Εἰ δέ τις, καὶ τῶν ἐσομένων ἐσχηκὼς εὐρίσκειται γνῶσιν, ἐξ ἀποκαλύψεως τῆς παρ' αὐτοῦ τὸ δωρὸν ὁρᾶται λαβών. Προσδιαλέγεται τοίνυν, ὡς ἔφην, τοῖς ἐξ ἐθνῶν, καὶ ὅη καὶ φησι· Πάντα μὲν ὑμῖν τὰ ἐσόμενα, καὶ ὅτι κληθήσεσθε μὲν κατὰ καιροῦς εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, δι' ἡγγελά τε καὶ ἔφην ἐγὼ· ἕτερος δὲ τίς ταῦτα ὑμῖν ἀπαγγελεῖ, ἡγουν ὁρᾶται διειρηκίως; Ἀγαγέτωσαν τοὺς μάρτυρας αὐτῶν, καὶ δικαιωθήτωσαν, καὶ εἰπάτωσαν ἀληθῆ, καὶ ἀκουσάτωσαν. Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶ, λελάληκα διὰ προφητῶν προεκήρυξα τὰ ἐσόμενα κατὰ καιροῦς, δι' ἀνδρῶν ἁγίων, καὶ ἔχω μάρτυρας τοῦ προεἰδέναι τὰ ἐσόμενα τοὺς ταῖς ἐμαῖς διακονησαμένους φωναίς, Τίνες δ' ἂν μαρτυρήσειαν τοῖς δαίμοσιν, ἦτοι τοῖς ἀψύχοις εἰδώλοις, ὡς εἰρηκόσι τοιοῦτον δι' αὐτῶν; Πλεῖστοι μὲν γὰρ οἱ παρ' Ἑλλήσι λογάδες εἰσὶ καὶ ποιηταί, ἔφη δ' ὅλως ἐξ αὐτῶν οὐδεὶς ὡς παρὰ γε τῶν ἰδίων θεῶν, ὅτι ταῦτα συμβῆσεται κατὰ καιροῦς αὐτοῖς· οὐτε μὴν ἐπαθρήσει τις ἂν προαπηγχελάτα τινὰ τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν, ὅτι τῆς πεπορισμένης αὐτῷ δόξης ἐκ πλεονεξίας ἐξωσθήσεται· κατὰ καιροῦς ὁ Σατανᾶς, ἡγουν ὅτι καταφαιδρυθήσεται διὰ πίστεως τῆς εἰς Χριστὸν ἡ ὑμῶν οὐ-

inspirata loqui consuevit. Nam quæ prorsus ac penitus futura sunt, interdum quasi jam facta essent, ponit. Dictum est scilicet, velut in persona Christi, voce Isaïæ : Tergum meum verberibus exposui, pro, exponam. Et per Psalten : « Diviserunt vestimenta mea sibi, et super vestem meam miserunt sortem ⁵⁴ : » quod factum est adventus tempore. Itaque congregabuntur, inquit, omnes gentes, nec id solum, verum et erunt ex illis principes, id est, populi duces et mysteriorum antistites, et qui olim erraverunt, et in profundis tenebris jacuerunt, divinam lucem his, qui mysteriis initiati sunt per ipsos, præferent. Cujusmodi est quod de gentium ecclesia dixit Psalmographus : « Ut caligo ejus, sic lux ejus ⁵⁵. » Quemadmodum enim in tenebris immensis ac profundis versati sunt, tempore erroris : sic iterum eximie resplenduit, et supra naturam candida facta est et illustris. Verum est enim quod dixit Paulus divinus : « Ubi abundavit peccatum superabundavit gratia ⁵⁶. »

VERS. 9. Quis annuntiabit hæc? Aut quæ a principio sunt, renuntiabit vobis? Adducant testes suos, et justi reddantur, et dicant vera, et audiant.

Cum semel gentium, vel eorum qui vocati sunt per fidem ad agnitionem veritatis, mentionem fecerit : contextit quamdam viam et rationem mystagogiæ, qua non parum suggillat errorem dæmoniorum, et idolorum effectionem omnino nihil esse declarat. Nam scire omnia, et quæ ab initio sunt usque ad finem, soli ei qui secundum naturam Deus est competit. Omnis enim ab illo est cognitio, et omnis fons est scientiæ, et in illo omnes sunt thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi, secundum id quod scriptum est. Si quis autem posteriorum futurus sit scientia præditus, ex ipsius revelatione videtur hoc doni accepisse. Pergit itaque porro, ut dixi, cum ethnicis agere, **565** et inquit : Omnia vobis quæ sunt futura, et quod vocandi sitis tempore suo ad agnitionem veritatis, annuntiavi ego, et dixi : at quis alius hæc vobis annuntiabit, aut dixisse visus est? Adducant testes suos, et justi reddantur, et dicant vera, et audiant. Ego enim, inquit, loentus sum per prophetas. Proclamavi ante per sanctos prophetas, quæ successu temporum eventura erant, et testes habeo, me prævidisse futura, eos, qui ministerio, meo jussu, functi sunt. At qui testes erunt dæmonibus, aut inanibus idolis, quod aliquid ejusmodi dixerint? Nam plurimi erant oratores et poetæ apud Græcos : at eorum nemo prorsus dixit tanquam a suis diis, hæc illis, temporibus suis, eventura. Neque videre licet quemquam Græcorum sapientum, prænuutiasse, Satanam propter tyrannidem, suo tempore, a gloria ei tributa, depellendum : aut quod illustrandus sit fide in Christum orbis terrarum, et quod vocandæ essent

⁵⁴ Psal. xxi, 19. ⁵⁵ Psal. cxxxviii, 12. ⁵⁶ Rom. v, 20.

ad agnitionem ejus gentes : aut quod teneoræ idolatriæ facessero, et in orbe terrarum obtineret veritas. Adducant ergo testes suos, et ostendant ac dicant vera : et si hoc fiat, audiant eos, obsequantur, et collaudent, quod grex dæmoniorum, rerum futurarum notitia sit ditatus. Sed nullus illis testis adest : neque est rerum futurarum index. Erraverunt siquidem extra controversiam, qui eos putant deos esse. Sunt enim profani, et seductores, et scurræ.

VERS. 10. *Estote mihi testes, et ego testis, dicit Dominus Deus, et puer quem elegi, ut sciatis, et credatis, et intelligatis, quia ego sum. Ante me quoque non fuit alius deus, et post me non erit.*

Cum dixisset nihil testimonio suffragaturum impuris dæmonibus, vel operibus manuum hominis, quod futura sciant, pergit suos prophetas affari, et inquit : Estote mihi testes, locutus enim sum per vos cognitionem futurorum; meus Spiritus in vobis emicuit. Itaque vos meæ gloriæ et divinæ eminentiæ testes citabo. Testificabor et mihi ipse, et Filius quem elegi. Simile huic est, quod Servatoris nostri voce dictum est 566 Judæis : « Si ego testimonium fero de meipso, testimonium meum verum est, quia scio unde sum, et quo vado ⁵⁶. » Et rursus : « Ego testimonium fero de meipso, et testimonium fert de me, qui misit me Pater ⁵⁷. » Digna est ergo fide Dei vox, quæcunque velit de sua gloria et excellentia dicere. Sequitur autem secundo loco, sanctorum virorum suffragium et cognitio, quæ ei reddit quæcunque naturæ omnes naturas superanti conveniunt. Propterea cum testes sanctos assumpsisset prophetas, ulterius pergit, et ad id quod extra controversiam est minimeque vanum, ad seipsum, inquam, et ad proprium Filium. Sufficit enim, ut dixi, ad fidem cordatis hominibus vox Dei. « Hæc locutus sum, inquit, vobis, non frustra, sed ut sciatis, et credatis, et cognoscatis, quod ego sum ⁵⁸. » Per cognitionem enim fides est, et per fidem cognitio. Nisi enim, inquit, credideritis, non intelligetis. Credite autem, ante me non fuisse alium Deum, et post me non futurum. Neque enim erat præter ipsum Deus alius, sed ipse omnium principium, et supra omnem mentem, et post illum non erit. Manet enim idem, et naturam habet invariabilem, et prærogativam in omnes inviolabilem, regnumque perpetuum. Nam qui principium essentiae non habet, ad quem finem pergit?

VERS. 11-13. *Ego Deus, et non est præter me qui servet. Annuntiavi, et servavi, et exprobravi, et non erat in vobis alienus. Vos mihi testes : et ego testis, dicit Dominus Deus ab initio : et non est, qui de manibus meis eruat. Faciam, et quis avertet?*

Αὐτὸν, καὶ κεκλήσονται τὰ ἔθνη πρὸς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ, εἴτ' οὖν ὅτι τὸ τῆς εἰδωλολατρίας οἰχίσσεται σκότος, καὶ κρατήσῃ τῆς ὑπ' οὐρανὸν ἡ ἀλήθεια. Ἀγαγέτωσαν τοίνυν τοὺς μάρτυρας αὐτῶν, καὶ δεῖξάτωσαν εἰπόντας ἀλήθῃ. Κἀν τῷ τοῦτο γένοιτο, ἀκουσάτωσαν αὐτῶν, τοῦτ' ἐστίν, ἀκολουθήτωσαν, καὶ συναίνεωσαν, ὅτι καὶ ἡ τῶν δαιμονίων ἀγέλη τῶν ἐσομένων γνῶσιν καταπλουτεῖ. Ἄλλ' οὐδεὶς ἔχει τοὺς μάρτυρας; ἐστὶν, οὐτε μὴν τῶν ἐσομένων ἐξαγγελεύς. Πεπλάνηται δὴ οὖν ὁμολογουμένως οἱ θεοὺς εἶναι νομίσαντες αὐτούς· εἰσι γὰρ βέβηλοι, καὶ ἀπατεῶνες καὶ βωμολόχοι.

Γένεσθὲ μοι μάρτυρες, κἀγὼ μάρτυς, λέγει Κύριος ὁ Θεός, καὶ ὁ παῖς ὃν ἐξελεξάμην, Ἰνα γνῶτε, καὶ πιστεύητε, καὶ συνῆτε ὅτι ἐγὼ εἰμὶ. Καὶ ἔμπροσθέν μου οὐκ ἐγένετο ἄλλος θεός, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔσται.

Εἰπὼν, ὅτι μαρτυρήσειεν ἂν οὐδέντοις ἀκαθάροις δαίμοσιν, ἡγῶν τοῖς ἔργοις τῶν ἀνθρωπίνων χειρῶν τὸ εἶδέναι τὰ ἐσόμενα, τοῖς ἑαυτοῦ προφήταις προδιδέχεται, καὶ φησιν· Γένεσθὲ μοι μάρτυρες. Λελάληκα γὰρ δι' ὑμῶν, καὶ τῶν ἐσομένων τὴν γνῶσιν, τὸ ἐμὲν ὑμῖν ἐνήστεραψε Πνεῦμα. Οὐκοῦν τῆς ἑμαυτοῦ δόξης καὶ θεοπροποῦς ὑπεροχῆς παροίσω μάρτυρας. Μαρτυρήσω δὲ ἑμαυτῷ, καὶ ὁ Παῖς ὃν ἐξελεξάμην. Ὁμοιον τοῦτω τὸ διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν φωνῆς εἰρημένον πρὸς Ἰουδαίους· « Ἐάν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθὴς ἐστίν, ὅτι οἶδα πόθεν εἰμὶ καὶ ποῦ ὑπάγω. » Καὶ ἄλλιν· « Ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με Πατήρ. » Ἀξιοχρεῶς γὰρ ἡ Θεοῦ φωνὴ πρὸς πίστιν ὧν ἂν βούλοιο λέγειν περὶ τῆς ἑαυτοῦ δόξης καὶ ὑπεροχῆς. Ἐπεταὶ δὲ κατὰ λόγον δεύτερον, καὶ ἡ παρὰ τῶν ἁγίων ψῆφος, καὶ σύνεσις ἀπονέμουσα αὐτῷ τὰ ὅσα περ ἂν πρέποι τῇ πασῶν ἐπέκεινα φύσει. Διὰ τοῦτο μάρτυρας παραλαβὼν τοὺς ἁγίους προφήτας, ἐπὶ τὸ μεῖζον ἀνεισι καὶ ἀψευδὲς ὁμολογουμένως, ἑαυτὸν, φημί, καὶ τὸν ἴδιον Υἱόν. Ἀπόρη γὰρ, ὡς ἔφην, εἰς πίστιν ἄπασαν τοῖς ἀρτίφροσιν ἡ Θεοῦ φωνή. « Ταυτὶ δὲ λελάληκα πρὸς ὑμᾶς, φησὶν, οὐ μάττην, ἀλλ' ἵνα γνῶτε, καὶ πιστεύσητε, καὶ συνῆτε ὅτι ἐγὼ εἰμὶ. » Διὰ γὰρ γνώσεως ἡ πίστις, διὰ δὲ τῆς πίστεως ἡ σύνεσις. Ἐάν γὰρ μὴ πιστεύσητε, οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε, φησί· πιστεύσητε δὲ ὅτι ἔμπροσθέν μου οὐκ ἐγένετο ἄλλος θεός, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔσται. Οὐτε γὰρ πρὸ αὐτοῦ Θεός ἦν ἕτερος, ἀλλὰ αὐτὸς ἡ πάντων ἀρχὴ καὶ παντὸς ἐπέκεινα νοῦ, καὶ μετ' αὐτὸν οὐκ ἔσται. Μένει γὰρ ὁ αὐτός, καὶ ἀναλλοίωτον ἔχει τὴν φύσιν, καὶ ἀκράδαντον τὴν κατὰ πάντων ὑπεροχὴν, καὶ διηνεκὴ βασιλείαν. Ὁ γὰρ ἀρχὴν οὐκ ἔχων τοῦ εἶναι, πρὸς ποῖον δραμεῖται τέλος;

Ἐγὼ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι παρὲς ἐμοῦ σῶζων. Ἀνήγγειλα, καὶ ἔσωσα. Ὁρεῖδισα, καὶ οὐκ ἦν ἐν ὑμῖν ἀλλότριος. Ὑμεῖς ἐμοὶ μάρτυρες, καὶ ἐγὼ μάρτυς, λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὅτι [αἱ. ἐτι] ἀρχῆς, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἐκ τῶν χειρῶν μου ἐξαιρούμενος. Ποιήσω, καὶ τίς γέ μὴ ἀποστρέψει;

⁵⁶ JOH. viii, 14. ⁵⁷ ibid. 18. ⁵⁸ JOH. x, 38.

Μαρτυρήσατε, φησὶν, ὅτι ἐγὼ μόνος ὁ τῶν ὅλων
Θεὸς, οὐδενὸς πρὸ ἐμοῦ γεγονότος, οὔτε μὴν ἐσομένου
μετ' ἐμέ. Μόνος γάρ. εἰμι ὁ σῶζων ἐγὼ, καὶ τοῦτο
ὑμῖν ἔκπαλαι προσήγγελα, καὶ τὸ λατῆθ' ἡγάγον
εἰς πέρας. Διέσωσα γάρ ἐν Χριστῷ ὠνειδίσα, καὶ
οὐκ ἦν ἐν ὑμῖν ἀλλότριος. Ἐπελανθάνοντο μὲν γάρ
κατὰ καιροῦς οἱ ἐξ Ἰσραὴλ τῶν ἱερῶν θεοσισμάτων,
τῶν διὰ γέ φημι τοῦ πανσόφου Μωσέως, καὶ φιλήδο-
νοι μᾶλλον ἦσαν οἱ φιλόθεοι. Εἴτα ῥαθυμία· παρ-
τόμενοι λόγους, κατεκινδύνευον ἕσθ' ὅτε πολέμιων αὐ-
τοῖς ἐπαφιεμένων. Ἄλλ' ἐν τῷ τῆς θλίψεως καιρῷ
τὸν αἰὲ σῶζοντα καλεῖν ἐπεχειροῦν εἰς ἐπικουρίαν.
Καὶ τοῦτο αὐτοῖς ὠνειδίσα, διὰ τῆς Ἱερεμίου φωνῆς
λέγων· « Καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῶν κακῶν αὐτῶν ἐροῦσιν·
Ἀνάστα, καὶ σῶσον ἡμᾶς. Καὶ ποῦ εἰσιν οἱ θεοί σου,
οὓς ἐποίησα, σεαυτῷ; Εἰ ἀναστήσονται, καὶ σώσουσί
σε ἐν καιρῷ τῆς κακωσεώς σου; » Οὐκοῦν ὠνειδίσα
πλειστάκις ὑμῖν τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, καὶ μεμα-
θηκατε διὰ πείρας, ὅτι οὐκ ἦν ἐν ὑμῖν Θεός, ἀλλότριος
δηλονότι. Σέσωκε γάρ ὑμᾶς ἐκείνων οὐδεὶς. Εἰμι
τοιγαροῦν μόνος ὁ σῶζων ἐγὼ. Διὸ δὴ μαρτυρήσατε,
κἀγὼ δὲ μάρτυς ἐμαυτοῦ γενήσομαι, λέγει Κύριος ὁ
Θεός. Ἦγουν κατ' ἐκεῖνο· « Πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογή-
σειεν ἂν ἐμοὶ ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω
κἀγὼ ἐν αὐτῷ. » Μαρτυρήσατε δὴ οὖν ὅτι ἐγὼ εἰμι
ἐπὶ ἀπ' ἀρχῆς, τοῦτ' ἐστίν, ὁ ἀπ' ἀρχῆς εἰς δεῦρο
προαπγγέλων τε τὰ ἐσόμενα, καὶ σῶζειν ἀκονητὴ
δυνάμενος τοὺς τὴν πρὸς ἐμὲ διψῶντας οἰκείωσιν.
Σῶζων δὲ οὕτως, ὡς δύνασθαι παντελῶς οὐδένά τῶν
ἐμῶν ἐξαρπάσαι χειρῶν τὸν ἅπαζ προσελημμένον.
Οὐκ ἐστὶ γὰρ ὁ ἐκ τῶν χειρῶν μου, φησὶν, ἐξαιρού-
μενος. Ποιήσω, καὶ τίς ἀποστρέψει αὐτό; Πεποίηκα
γὰρ τὴν τῶν ἐθνῶν κλησιν, φησὶν, ἦτοι, σέσωκα τοὺς
πλυνωμένους. Καὶ τίς τοῦτο μεταβαλεῖ, ἡγουν μετα-
στήσει πρὸς τὸ μὴ οὕτως ἔχειν. Ὅτι γὰρ ἐκ τῆς τοῦ
Θεοῦ χειρὸς οὐδεὶς ἀρπάσει τοὺς παρ' αὐτοῦ σεω-
σμένους, πιστώσεται λέγων αὐτῷ· ὁ Σωτὴρ· « Τὰ πρό-
βητα, τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούουσι, κἀγὼ γινώσκω
αὐτὰ, καὶ ἀκολουθοῦσί μοι· κἀγὼ δίδωμι αὐτοῖς ζωὴν
αἰώνιον, καὶ οὐ μὴ ἀπόλυνται εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ οὐ
μὴ ἀρπάσῃ τις αὐτὰ ἐκ τῆς χειρὸς μου. Ὁ Πατὴρ
μου, ὃς δίδωκε μοι, πάντων μελίων ἐστὶ, καὶ οὐδεὶς
δύναται ἀρπάξαι ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρὸς μου. »
Τοῦτ' ἐστὶν ἐναργῶς τὸ γεγραμμένον· « Οὐκ ἐστὶν ὁ
ἐκ τῶν χειρῶν μου ἐξαιρούμενος. »

Οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεός ὁ λυτρούμενος
ὑμᾶς, ὁ ἅγιος Ἰσραὴλ· *Erueker ὑμῶν ἀποστελῶ
εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ἐπεγερῶ πάντας φεύγοντας,
καὶ Χαλδαῖοι ἐν πλοίοις δεθήσονται.*

Διὰ τῶν ἀρετίων ἡμῖν εἰρημένων οὐκ ἀγεννῇ
παραινέσιν ἐξυφῆνας τοῖς ἐξ ἐθνῶν κεκλημένοις εἰς
ἐπίγνωσιν αὐτοῦ, καὶ διαδείξας ὅτι μόνως ἔχει τῶν τε
ἐν ἀρχαῖς, καὶ διὰ μέσου, καὶ τελευταίων τὴν γνῶσιν,
καὶ μὴν ὅτι παρ' αὐτὸν ἕτερος οὐδεὶς ἐστὶ παντελῶς
ὁ διασώσας δυνάμενος, καὶ βεβαίαν ἐν αὐτοῖς διὰ
τούτων ἐνιδρύσας τὴν πίστιν, μεθίστηεν τοὺς λόγους
ἐπὶ τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, καὶ πειρᾶται πληρο-

Testes estote, inquit, quod ego solus universu-
rum Deus, nec fuit quisquam præter me, nec post
me futurus est. Solus enim sum ego qui servo, et
hoc vobis jam olim prænuntiavi, et quod dictum est,
ad finem perduxī. Servavi enim in Christo, expro-
bravi, et non erat in vobis alienus. Obliti enim
erant ad tempus Israelitæ sacrarum vaticiniorum,
quæ, inquam, per sapientissimum Moysen sunt pro-
dita; et voluptatis amantiores erant, quam Dei.
Deinde otii sui pœnas dantes, interdum, hostibus
ipsos invadentibus, periclitati sunt. Verum afflictio-
nis tempore, ejus qui semper servat, conati sunt
auxilium implorare. Hoc, inquit, illis exprobravi
voce Jeremiæ, dicens: « Et tempore malorum suo-
rum dicent: Surge, et serva nos. Et ubi sunt **567**
dii tui, quos fecisti tibi ipsi? Surgentne et serva-
bunt te, tempore afflictionis tuæ? » Itaque expro-
bravi sæpe vobis, qui estis ex sanguine Israel, et
usu didicistis et experientia, non fuisse inter vos
Deum, alienum videlicet. Servavit enim vos eorum
nullus. Sum igitur solus ego servator. Quare testifi-
camini, et ego testis mihi ipsi ero, dicit Dominus
Deus. Nimirum juxta illud: « Quisquis ergo confi-
tebitur me coram hominibus, confitebor et ego illum
coram Patre meo qui est in cœlis ». Testificamini
igitur, quod ego futura prænuntiem, ab initio huc-
que, et servare queam citra pulverem, eos qui
meam familiaritatem et consortium sitiunt. Et ita
servo, ut nemo unquam possit e manibus meis eri-
pere, quem seinel ante cepi et occupavi. Non est
enim, inquit, qui de manibus meis eruat. Faciam,
et quis avertet illud? Effeci enim, inquit, vocationem
gentium, aut, servavi errantes. Et quisnam hoc
mutabit? aut transferet, ut ita se non habeat? Nam
quod nemo rapiet e Dei manibus eos, qui ab ipso
servati sunt, confirmabit ipse Servator, dicens:
« Oves meæ vocem meam audiunt, et ego cognosco
eas, et sequuntur me, et ego do illis vitam æternam,
nec peribunt in æternum, nec quisquam rapiet eas
de manu mea. Pater meus, qui dedit mihi, omnium
maximus est, et nemo potest rapere de manu Patris
mei. » Id plane est, quod scriptum est: « Non est
qui ex manibus meis eruat ». »

D vers. 14. Sic dicit Dominus Deus, qui rediit vos,
sanctus Israel: Propter vos mittam in Babylonem, et
suscitabo cunctos fugientes, et Chaldaei navibus vin-
ciantur.

Cum ex illis quæ modo dicta sunt, haud enervem
exhortationem contexuisset, ad eos, qui ex gentibus
vocati erant, ad ipsius agnitionem, et declarasset
solum habere se omnium, et quæ ante initium fiunt,
et in medio et in fine, notitiam: nec esse omnino
alium quemquam, qui servare posset, et firmam æ-
solidam in illis per hæc fidem constabilire: trans-
fert orationem ad sanguine Israelitico oriundos, et

⁵⁶⁷ Jer. II, 27, 28. ⁵⁶⁸ Matth. x, 32. ⁵⁶⁹ Joan. x, 16-18.

persuadere nititur se omnipotentem esse, et miraculorum effectorem, rerumque naturas suo nutui cedere, et ipsa mundi elementa subservire, ac quidquid **568** ipse velit, hoc omnino perfici, nulla re impediante. Etenim opus, opus, inquam, erat Israelitis maxima illuminatione, et hortatibus et monitis, quæ stabili constantique ipsorum mentem redderent. Cætorum cum delaberentur ad quæ fas non erat, et ad alios deos declinarent, idolis et militiæ cæli sacrificarunt, sicuti scriptum est : instituit igitur illis prædictionem futurorum, et Babyloniorum calamitates artificiosissime ante detegit : ipsos quidem fore apud eos captivos præsignificans : illos tamen propter ipsos passuros indignissima, ut dixi, præmonstrans. Et quia de rebus maximis ad eos habebatur oratio, necessario potentia suæ incomparabilem gloriam, et fortitudinis eminentiam ostendit, inquit : Sic dicit Dominus Deus, qui redemit vos, sanctus Israelis. Ut enim vetera facta, in liberatione, inquam, Ægyptiaca, illis revocaret in memoriam, quando magna miraculorum ac ostentorum multitudo ipsius gloriæ testis fuit, propterea se Dominum Deum nominavit, et Redemptorem esse confirmavit. Atque hæc quidem hactenus. Quid est autem illud futurum? Propter vos mittam, inquit, in Babylonem. Cepit enim Babylonius captivum Israel, et de patria sede deturbavit, imo potius universam Judæorum regionem una cum celebratissimo templo incendit, et ad montes Persarum ac Medorum transtulit. Cumque eo decidissent miseræ, septuagesimo anno exacto, misertus est eorum Deus, et contra Chaldaeos excitat Cyrum, Cambyses filium, Persis et Medis suppetias ferentibus : qui vi Chaldaeorum et Babyloniorum terram occuparunt, etiam si eos ante meluissent, et tyrannicam eorum manum exhorruissent. Habet vero sic traditio : Cyrum magnates quosdam in ea cepisse, dein ferro vinxisse, et per Caspium mare, in loca inaccessa et inculta ablegasse. Suscitatus est autem contra Babylonios Cyrus, Deo incitante, et ei posse superare, concedente. Nam ait voce Isaïæ : « Sic ait Dominus uncto meo Cyro, cujus dexteram apprehendi, ut subjiciantur ei gentes ⁶¹. » Et iterum : « Ego ante te ibo, et montes complanabo, portas æneas conteram, et vectes **569** ferreos confringam. Et dabo tibi thesauros tenebrosos, absconditos, qui non videntur, aperiam tibi ⁶². » Nam quandoquidem Babylonii acri et impotenti ira contra Israelitas concitati, Deum offenderant : ideo et ipsi dediti sunt Persis et Medis, qui erga illos quoque intoleranda usi sunt inhumanitate. Dictum est scilicet Babylonii a quodam e sanctis prophetis : Quemadmodum fecisti, sic erit tibi : retributio tua retribuetur in caput tuum. Vestra igitur causa, inquit, o Israel, mittam in Babylonem. At quem mittam? Annon sane celebrem illum Cyrum ejusque copias? Illud, mittam, significat, legabo, aut, emittam. Excitabo quoque in eos, qui olim fugerant,

φορεῖν ὡς ἐστι παναλχῆς, καὶ θαυματουργός, καὶ ὅτι τοῖς αὐτοῦ νεύμασιν αἱ τῶν πραγμάτων εἰκοναὶ φύσεις ὑπηρετεῖ δὲ καὶ αὐτὰ τὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα, καὶ ὅπερ ἂν αὐτὸς θελήσει, τοῦτ' ἐπὶ πάντως διαπεραίνεται, παρὰ πόδας κειμένου μηδενός. Ἔδει γάρ, ἔδει τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ πλείστοις τε δόξης φωταγωγίας καὶ τῶν εἰς ἐδραίωσιν ταυτοῦ καθιστάντων αὐτοῦς παραινέσεων τε καὶ ὑπομνημοσυγῶν, ἐπεὶ τοὶ παρωλισθόντες ἐφ' ἃ μὴ θέμις, καὶ θεοῦς ἑτέροις προσνεύσαντες, κατατεθύκασιν εἰδώλοις, καὶ τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καθὰ γέγραπται· ποιεῖται τοίνυν αὐτοῖς τῶν ἐσομένων τὴν προαγόρευσιν, καὶ τὰς τῶν Βαβυλωνίων προεκκαλύπτει συμφορὰς, εὐτεχνέστατα λίαν, ὡς ἔσονται μὲν αὐτοὶ παρ' ἐκείνων αἰχμάλωτοι· προκαταδεικνύς· πείσονται δὲ ὅτι τὰ πάντων αἰσχίστα δι' αὐτοὺς προαναφανῶν, ὡς ἔφην. Ἐπειδὴ δὲ περὶ μεγίστων πραγμάτων ὁ πρὸς αὐτοὺς ἐγγίνετο λόγος, ἀναγκαιῶς τῆς ἐαυτοῦ δυνάμεως τὴν ἀπαράβλητον δόξαν, καὶ μὴν τῆς ἰσχύος τὴν ὑπερβολὴν καταδείκνυσιν λέγων· Οὕτως· λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ λυτρούμενος ὑμᾶς ὁ ἅγιος Ἰσραὴλ. Ἰνα γὰρ εἰς ἀνάμνησιν αὐτοὺς ἀποκομίση τῶν πάλαι, τῶν ἐπὶ γένημι τῇ λυτρώσει τῇ ἐξ Αἰγύπτου γενομένη, ὅτε καὶ πολλὴ τερατουργημάτων πληθὺς μεμαρτύρηκεν αὐτοῦ τῇ δόξῃ, διὰ τοῦτο Κύριον τὸν Θεὸν ἐαυτὸν ὀνομάσας, καὶ λυτρωτὴν εἶναι διεβεβαίωσατο. Καὶ ταῦτ' ἐν τούτοις. Τί δὲ δὴ τὸ ἐσόμενον; Ἐνεκεν ὧν ἀποστελῶ, φησὶν, εἰς Βαβυλῶνα. Εἴλε μὲν γὰρ ὁ Βαβυλωνίους αἰχμάλωτον τὸν Ἰσραὴλ, καὶ τῆς ἐνεγκούσης ἐξαναστήσας, μᾶλλον δὲ κατεμπρῆσας ἀπασαν τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν ὁμοῦ τῷ διαβολῇ τῷ ναφί, μετέστησεν εἰς τὰ ὄρη Περσῶν τε καὶ Μήδων. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς εἰς τοῦτο πεσοῦσι ταλαπωρίας ἐβδομηκοστὸν ἔτος διεπεραίνετο, κατηλῆει Θεὸς αὐτοῦς, καὶ δὴ κατεξανίστησι τῶν Χαλδαίων Κύρον τὸν Καμβύσου συνασπίζοντων Περσῶν καὶ Μήδων· οὗτοι κατὰ κράτος εἶλον τὴν τῶν Χαλδαίων, ἥτοι τὴν Βαβυλωνίαν, καίτοι πάλαι δεδιότες αὐτοῦς, καὶ πλεονεκτούσαν αὐτῶν τὴν χεῖρα παραιτούμενοι. Ἐχει δὲ ἡ παράδοσις ὅτι τῶν μεγίστων ἐν αὐτῇ τινας ὁ Κύρος ἔλων, εἶτα σιδήρῳ καταδεσμέσας, διὰ τῆς Κασπίας θαλάσσης εἰς ἀβάτους καὶ ἀοικήτους ἐξέπεμψε χώρας. Κατεγήγερται δὲ τῶν Βαβυλωνίων ὁ Κύρος Θεοῦ καταθήγοντος, καὶ τὸ δύνασθαι κρατεῖν ἐκνεμνηκτός αὐτῷ. Ἐφ' ἣν γὰρ πρὸς αὐτὸν διὰ τῆς Ἰσραὴλ φωνῆς· Ὁὕτως λέγει Κύριος τῷ Χριστῷ μου Κύρῳ, οὗ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς ἐπακούσαι ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη. Καὶ πάλιν· Ἐγὼ ἐμπροσθέν σου πορεύσομαι, καὶ ὄρη ὁμαλῶ, θύρας χαλκᾶς συντρίψω, καὶ μοχλοῦς σιδηροῦς συνθλάσω· καὶ δώσω σοι ὄψαυρους σκοτεινούς, ἀποκρύφους, ἀοράτους, ἀνοίξω σοι. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ Βαβυλωνιοὶ κατὰ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ δεινῶν καὶ ἀκράτῳ θυμῷ χρησάμενοι προσχεκρούκασιν Θεῷ, διὰ τοῦτο δέδονται καὶ αὐτοὶ Πέρσαις τε καὶ Μήδοις, οἱ καὶ ἀφορήτοις ἀπανθρωπῆταις ἐχρήσαντο κατ' αὐτῶν. Εἰρήται γοῦν πρὸς τὴν Βαβυλῶνα δι' ἐλθὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· Καθὼς

⁶¹ Isa. xlv, 1. ⁶² ibid. 2, 3.

ἐποίησας, οὕτως ἔσται σοι· τὸ ἀνταποδομὰ σου ἀνταποδοθήσεται εἰς κεφαλὴν σου. Ὑμῶν τοίνυν ἕνεκα, φησὶν, ὦ Ἰσραὴλ, ἀποστελῶ εἰς Βαβυλῶνα, ἀποστελῶ δὲ τίνα; Ἡ πάντως που τὸν αἰδόμενον Κύρον, καὶ τὴν ὑπ' αὐτῷ στρατιάν; Τὸ δὲ ἀποστελῶ τὸ ἐπιπέμψω δηλοῖ. Ἐπεγερωὶ δὲ αὐτοῖς καὶ πάντας τοὺς πάλαι φεύγοντας, εἰκοντάς τε αὐτοῖς καὶ δεδωκτάς ὡς μηχανάς, καὶ ἀλκιμωτέρους. Καὶ Χαλδαῖοι ἐν πλοίοις δεθήσονται. Ὡς γὰρ ἔφην φθάσας, καὶ αὐτοὶ μετῴκηθησαν εἰς ἀπωκισμένας καὶ ἀδάτους χώρας, τὴν καλουμένην Κασπίαν διαπλεύσαντες θάλασσαν. Ἰστέον δὲ ὅτι καὶ ἑτέρα φέρεται γραφή. Χαλδαῖοι γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐν πλοίοις μάλλον, ἀλλ' ἐν κλοίοις δεθήσονται. Σέσωκε δὲ καὶ νοητῶς ἅπαντας τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς ὁ τῶν ὅλων Σωτὴρ καὶ Κύριος τὰ τῶν δαιμονίων καταργήσας στίφη, καὶ τὴν ἁμαχον αὐτοῦ καὶ ὑπερφυὰ δύναμιν κατεξαναστήσας αὐτῶν, τοῦτ' ἔστι Χριστόν. Οὕτω γὰρ ἡμᾶς αἰχμάλωτους ὄντας ἐλυτρώσατο, καὶ τοῖς ἐκείνου θελήμασιν οἶονεῖ θητεύοντας ἀπέφηνεν ἐλευθέρους, καὶ ὡς ἐκ βαρβάρου γῆς ἀποστάσας ἐπανήγαγεν εἰς τὴν νοητὴν Ἰουδαίαν, ἣτις ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία ἣν αὐτὸς αὐτῷ περιποιήσατο, κηλίδος ἀπάλλαξας καὶ μολυσμῶν, ἁγίαν τε καὶ ἁμωμον ἀποφύνας.

Ἐγὼ Κύριος, ὁ Θεὸς ὑμῶν, ὁ ἅγιος, ὁ καταδείξας Ἰσραὴλ βασιλεῖα ὑμῶν.

Τὰ μεγάλα καὶ ἐξαιρέτα τῶν πραγμάτων καὶ ἀπιστεῖται πολλάκις, ὅταν ἔσεσθαι προαγγέλλωνται. Ταύτητος καὶ σφόδρα εἰκότως ὁ τῶν ὅλων Θεός, ὅτε τι τοιοῦτον ἐπαγγέλλεται, πρὸς πίστιν τοῦ ἀκρωμένου τὴν ἑαυτοῦ δόξαν ἐμφανῆ καθιστάς, Κύριόν τε τῶν ὅλων καὶ Θεὸν ἑαυτὸν ὀνομάζει. Τί δ' ἂν γένοιτο τὸ ἀντιστατοῦν τὸ γε οὕτως ἔχοντι φύσεώς τε καὶ δόξης; Ὅταν τοίνυν ὑμῖν προαγορεύσω, φησὶν, οὐ καὶ ἓνα καὶ αὐτὸς εἰμι τῶν ψευδωνύμων θεῶν, οἳ μὴδὲν ὄντες παντελῶς, οὐδ' ἂν ἐργάζεσθαι τὸ τι μικρὸν ἢ μέγα· εἰμὶ δὲ μᾶλλον Κύριος ὁ Θεός, ὅς ἐν ὑμῖν ἅγιος, τοῦτ' ἔστι, σεπτὸς, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐξηρημένος, καὶ ἀμάχοις νεύμασιν ἂν ἂν βούλωμαι κατορθῶν. Εἰμὶ δὲ ὁ καταδείξας Ἰσραὴλ βασιλεῖα ὑμῶν. Τοῦτο διχῇ νοητέον· ἡ γὰρ ἐκεῖνο φησὶν· Ὡς ἐγὼ εἰμι ὁ καταδείξας ἑμαυτὸν διὰ πολλῶν σημείων, καὶ τῆς ὑπὲρ λόγον ἀληθείας τε καὶ ἐξουσίας βασιλεῖα ὑμῶν ἤγουν ἑτερόν τι διὰ τούτου καταδηλοῦν ὑποσηπτεόν· Ἰσραὴλ καὶ μὲν τοι καὶ Ἰακώβ παρὰ ταῖς θείαις ὀνόμασται Γραφαῖς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, καθάπερ ἀμέλει καὶ Δαβὶδ· διὰ τοι τὸ ἐκ σπέρματος εἶναι κατὰ σάρκα τῶν ὀνομασμένων. Εἰμὶ τοιγαροῦν, φησὶν, ἐγὼ ὁ καταδείξας τὸν ἐξ αἵματος Ἰακώβ τε καὶ Ἰσραὴλ βασιλεῖα ὑμῶν. Πλείστην δὲ ὅσην ἔχει τὴν οἰκονομίαν ὁ λόγος. Ἐπειδὴ γὰρ λυτρώσεως μερικτῆς ἐποιήσατο μνήμην· ἀνεκομίσθη γὰρ, ὡς ἔφην, ὁ Ἰσραὴλ ἐκ τῆς Βαβυλῶνος εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ἀναγκαίως ἐπὶ τὸ μείζον ἀσυγκρίτως ἀναδιδάσκει τὴν ὑπόσχεσιν, καὶ διαμένεται λυτρώσεως τῆς ἐσομένης διὰ Χριστοῦ, καὶ οὐ μερικτῆς ἐτι, καὶ ὡς ἐπ' ἔθνους ἐνός, καθὰ καὶ πάλαι, γενικώτερον δὲ μᾶλλον καὶ κατὰ παντὸς λούσης τῆς ὑπ' οὐρανόν. Ὅτι δὲ οὐκ ἀθαύμαστον τοῦ Χριστοῦ τὸ μυστήριον διὰ τὴν τῆς οἰκονομίας ὑπερβολὴν, καὶ τὸ τῆς εἰς ἡμᾶς ἡμερότητας μέγεθος, ἐνδοιάσειεν ἂν οὐδεὶς τῶν γε ἀπαξ εἰδόντων αὐτό. Θεὸς γὰρ ὧν φύσει, καὶ

A et ceaserant illis, et velut bellatores ac fortiores metuerant. Et Chaldaei navibus vincientur. Nam, ut supra dixi, et ipsi transportati sunt in remota et inaccessa loca, transmissa mari quod Caspium dicitur. Sciendum autem, aliam circumferri scripturam. Chaldaei enim, inquit, non in πλοίοις, id est, navibus, sed in κλοίοις, hoc est, torquibus seu ligaminibus vincientur. Servavit autem etiam intelligibiliter omnes terræ incolae universorum Servator et Dominus, catervis daemonum profligatis et deletis, et invicta sua et supernaturali potestate, hoc est, Christo, contra eos excitato. Sic enim nos captivos redemit, et servientes veluti eorum voluntatibus, liberos efficit, et veluti e barbara terra ereptos, in terram intelligentia ac mente perceptam Judæam, quæ est B Ecclesia, adduxit, quam ipse sibi acquisivit, ab omni labe et contaminationibus liberavit, et sanctam ac immaculatam reddidit.

nohthn Ἰουδαίαν, ἣτις ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία ἣν αὐτὸς αὐτῷ περιποιήσατο, κηλίδος ἀπάλλαξας καὶ μολυσμῶν, ἁγίαν τε καὶ ἁμωμον ἀποφύνας.

VERS. 15. *Ego Deus vester sanctus, qui ostendi Israel regem vestrum.*

Magna et eximia quæ sunt, sæpe, cum fore prænuntiantur, parum creduntur. Idcirco, et sane merito, universorum Deus, cum tale quidpiam promittat, ad fidem faciendam auditoribus, suam gloriam manifestam facit et perspicuam, et se Dominum universorum ac Deum nominat. Quid illi quæ eam naturam habet, et tantam gloriam, poterit resistere? Quando igitur vobis prænuntio aliquid, inquit, non sum e numero sal-o nuncupatorum deorum, qui plane nihil sunt, nec quidquam seu parvum seu magnum efficere poterunt: at sum Dominus Deus, inter vos sanctus, id est, augustus, et præ aliis omnibus eximius et invictus, 570 et inexpugnabilis, quidquid vel nutu volo efficere. Et sum, qui ostendi Israel regem vestrum, hoc dupliciter intelligendum. Vel enim illud inquit: Ego sum, qui ostendi meipsum regem vestrum multis signis, et fortitudine et potentia, quæ verbis exprimi non potest: vel aliud quiddam significari hic credendum est, Israelitam scilicet et Jacob dici in divinis Litteris, Dominum nostrum Jesum Christum, quemadmodum videlicet et David: ex eo quod sit ex semine horum secundum carnem, quos diximus, oriundus. Sum igitur, inquit, qui ostendi regem vestrum ortum ex Jacob et Israelis sanguine. Optimam dispositionem habet oratio. Nam postquam mentionem fecisset liberationis particularis, reductus est enim, ut dixi, Israel ex Babylone in Judæam: ad incomparabiliter majora extendit promissionem, et commemorat liberationem quæ per Christum futura est, non particularem jam, aut quæ velut unius sit gentis, ut olim, sed quæ latius pateat, et quæ universum orbem terrarum pervadat. Christi autem mysterium admirabile esse, propter dispensationis eminentiam, et erga nos placabilitatis magnitudinem, nemo eorum qui illud semel

noverunt, est qui ambigat. Deus enim natura, et ex A Deo Patre, cum illuxisset Unigenitus, exinanivit se, formamque servi sumpsit, ut à diaboli tyrannide liberaret eos qui ei subiacebant, suisque sceptris subiceret. Itaque hoc quidem loco meminit hæc oratio, quasi particularis redemptionis quæ futura esset suo tempore, quæ solis Judaico sanguine ortis data est, et generalis, per Christum scilicet, per quam servavit Deus et Pater totum orbem habitabilem.

VERS. 16, 17. Sic dicit Dominus : Qui dat in mari viam, et in aqua vehementi semitam, qui educit currus et equum, et multitudinem robustam. Sed dormierunt, et non resurgent, extincti sunt ut linum extinctum.

Bona et utilia, etsi dicantur sæpe a Deo et hominibus, tamen molesta sapientibus nullo modo sunt, sed ad salutem potius necessaria. Hinc Paulus sapientissimus scribit quibusdam per epistolam: « Eadem dicere vobis, mihi quidem non grave est, vobis autem tutum ⁴³. » Quoniam enim humana mens, insigni quadam socordia corrumpitur, ita ut **571** quandoque in oblivionem veniat eorum quæ a Deo unicuique data sunt: idcirco divina oratio subinde eorum memoriam nobis refricat, nec sinit frigere socordia, sed pietatis amore, et studio omnium bonorum accendit. Ergo, cum redemptus fuisset Israel, plurimis ac incredibilibus beneficiis ei præstitis, deinde vero eorum obliiti, aversi fuissent ad defectionem, et ad eos declinavissent qui dii non erant: necessario Deus redigit illis in memoriam suam potentiam dicens dedisse se viam in mari, et in aqua vehementi semitam. Trajecerunt enim medium mare, cum e regione Ægyptiorum proficiscerentur, et pedibus Jordanem transierunt. Et hanc esse dicimus in aqua vehementi semitam. Quæ admiratus divinus David psallit: « Quid est tibi, mare, quod fugisti? Et tu, Jordanis, quia conversus es retrorsum ⁴⁴? » Et iterum de Deo: « Convertens mare in aridam, per fluvium transibunt pedes ⁴⁵. » Itaque dedit in mari viam, et in aqua vehementi semitam, et currus et equum et multitudinem fortem eduxit. Phrao enim persecutus est Israelitico sanguine ortos, curribus et equis usus, et terrificæ manu subsidiariorum militum: atqui nullo modo injuriam fecit redemptis. Dormierunt enim, et non resurgent, inquit, sed extincti sunt, ut linum extinctum. Nam præfocati sunt aquis, et simul cum equis perierunt, et ut linum quod facile comburitur, ira divina consumpti sunt, et extincti sine labore, id est, in nihilum abierunt, et veluti in cineres redacti sunt. Linum enim igne facile consumitur, et statim antequam manum verteris, exstinguitur, et flammam parit tenuissimam. Si quis autem dicat: Cum princeps terræ Ægyptiæ, sua sponte in Israellem incursionem faciat, quomodo ipse universorum Deus, equos et

ἐκ Θεοῦ Πατρὸς ἀναλάμψας ὁ Μονογενὴς, καθίετο μὲν εἰς κένωσιν, ἔλαβε δὲ δούλου μορφὴν, ἵνα τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἀπαλλάξας τοὺς ὑπ' αὐτῷ καιμένους, τοῖς ἰδίῳις ὑπαγάγῃ σκήπτροις. Μένονται δὲ οὖν ὁ λόγος ἐν τούτοις, ὡς ἐσομένης κατὰ καιροῦς λυτρώσεως μερικῆς, ἣ μόνοις δέδοται τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, καὶ καθόλου, καὶ γενικωτάτης, διὰ Χριστοῦ δηλονότι, δι' ἧς σέσωκεν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.

Οὕτω λέγει Κύριος· Ὁ διδοὺς ἐν θαλάσῃ ὁδόν, καὶ ἐν ὕδατι ἰσχυρῷ τρίβον, ὁ ἐξαγαγὼν ἄρματα, καὶ ἱπποὺς καὶ δρχλον ἰσχυρόν. Ἀλλ' ἐκοιμήθησαν, καὶ οὐκ ἀναστήσονται, ἐσθέσθησαν ὡς λῖνον ἐσθεςμένον.

Τὰ χρηστὰ καὶ ὄντισιφόρα, καὶ πλειστάκις λαλεῖται παρὰ τε Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὅκληρὰ μὲν οὐδαμῶς εἰεν ἂν τοῖς ἀρτίφροσιν, ἀναγκαῖα δὲ μᾶλλον εἰς σωτηρίαν. Ταύτητοι καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος ἐπιστέλλει τοῖς: « Τὰ αὐτὰ λέγειν ὑμῖν, ἐμοὶ μὲν οὐκ ὅκνηρόν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ πολλῆς ἄγαν βῆθυμίας ὁ ἀνθρώπινος νοῦς καταφθείρεται πρὸς λήθην ἐστ' ὅτε τῶν δεδορημένων ἐκάστῳ παρὰ Θεοῦ, διὰ τοῦτο πρὸς ἀνάμνησιν αὐτῶν ἀναυιδάζει πλεισταχοῦ θεῶς ἡμᾶς λόγος, οὐκ ἔων εἰσάπαν ἀποφύγεσθαι πρὸς τὸ βῆθυμον, ἀναξυπυρῶν δὲ μᾶλλον εἰς φιλοθείαν, καὶ εἰς παντὸς ἔφεσιν ἀγαθοῦ. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ λελύτρωται ὁ Ἰσραὴλ, πλείστων ὧσων ὑπὲρ αὐτοῦ παραδίδως τετελεσμένων, εἴτα τούτων ἀμνημονήσαντες ἐστράπευον πρὸς ἀπόστασιν, καὶ τοῖς οὐκ οὔσι θεοὺς φροσνεύεσθαι, ἀναγκαιῶς αὐτοῦς πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἐαυτοῦ δυνάμεως ἀνακομίζει Θεὸς, δεδοκέναι λέγων ὁδὸν ἐν θαλάσῃ, καὶ ἐν ὕδατι ἰσχυρῷ τρίβον. Διεδιδάσθησαν γὰρ διὰ θαλάσσης μέσης τῆς Αἰγυπτίων ἀπαίροντες χώρας, διέδθησαν δὲ καὶ ποδὶ τὸν Ἰορδάνην. Καὶ ταύτην εἶναι φαμεν τὴν ἐν ὕδατι ἰσχυρῷ τρίβον. Ἄ δὲ καὶ θαυμάζας ὁ θεσπέσιος, ψάλλει Δαβὶδ· « Τί ἐστὶ σοι, θάλασσα, ὅτι ἐφυγες; καὶ σὺ, Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράψης εἰς τὰ ὀπίσω; » Καὶ πάλιν περὶ Θεοῦ λέγων· « Ὁ μεταστρέφων τὴν θάλασσαν εἰς ξηρὰν, ἐν ποταμῷ διελεύσονται ποδὶ. » Οὐκοῦν δέδωκεν ἐν θαλάττῃ ὁδόν, καὶ ἐν ὕδατι ἰσχυρῷ τρίβον. Ἐξήγαγε δὲ, καὶ ἄρματα, καὶ ἵππους, καὶ δρχλον ἰσχυρόν. Κατεδίωξε μὲν γὰρ ὁ Φαραὼ τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ ἐν ἄρμασι τε καὶ ἵπποις, καὶ δυσαντήτῳ χρώμενος τῇ τῶν συνασπίζόντων χειρὶ, πλὴν κατ' οὐδένα τρόπον νενίκηκε, ἦττον ἡδίκησε τοὺς λελυτρωμένους. Ἐκοιμήθησαν γὰρ, καὶ οὐκ ἀναστήσονται, φησὶν, ἀλλ' ἐσθέσθησαν ὡς λῖνον ἐσθεςμένον. Ἐνατεπνίγησαν γὰρ τοῖς ὕδασι, ἵπποις τε ὁμοῦ καὶ διολώλασι, καὶ ὡς εὐκατάπρηστον λῖνον ὑπὸ θείας ὀργῆς δεδαπάνηται, καὶ κατεσθέσθησαν ἀμογητὶ, τοῦτ' ἐστὶ, κεχωρήκασιν εἰς τὸ μηδὲν, καὶ οἷον ἀποτετέφρωνται. Τὸ γὰρ τοι λῖνον πυρὶ μὲν ἐτοιμὸν εἰς ἀφανισμόν, στέννυται δὲ καὶ χειρὸς ἀφῆ. καὶ ἀδρανεστάτῳ ὠδίνει φλόγα. Εἰ δὲ δὴ τις λέγοι, Τοῦ τῆς Αἰγυπτίων ἐξάρχοντος γῆς ἰδία βουλήσει

⁴³ Philip. iii, 1. ⁴⁴ Psal. xi, 5. ⁴⁵ Psal. lxxv, 6.

κατατρέχοντες τοῦ Ἰσραὴλ, πῶς αὐτοὺς ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἐξαγαγεῖν λέγεται τοὺς Ἰππους, καὶ ἄρματα, καὶ τὸν ὑπ' ἐκείνων στρατόν· Φαμὲν ὅτι εἴρηται πρὸς Φαραὼ παρὰ τοῦ τῶν ὅλων κρατοῦντος Θεοῦ· « Εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ ὅπως διαγγελῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ. » Καὶ ταυτὶ μὴν εἰρήσθω πάλιν ἱστορικῶς. Φαμὲν δὲ ὅτι τοὺς εὐ βιοῦν ἡρμημένους, καὶ τὴν ὑπὸ τῷ διαβόλῳ δουλείαν παραιτούμενους, ἀποφοιτῶντάς τε τῶν περὶ γῆν σπουδασμάτων, καὶ οἶον ἀπαίρειν ἐθέλοντας πάσης ἀκαθαρσίας, διώκει μὲν ὁ πονηρὸς, σώζει δὲ παραδόξως Θεὸς, βάσιμον αὐτοῖς ἀποφαίνων τοῦ παρόντος βίου τὸν κλύδωνα, καὶ ἀφράστῳ δυνάμει διαδιδάσκων αὐτοὺς, καὶ τοῖς τοῦ περὶ βίου περισπασμοῖς οὐκ ἐπιείκεις ἐπικλύζειν αὐτοὺς, ἀλλ' ἐπέκεινα σαρκικῶν κυμάτων γενέσθαι παρασκευάζων, ἐξημερῶν δὲ ὥσπερ τινὰ θάλασσαν αὐτοῖς τοὺς πολυτρόπως συμβαίνοντας πειρασμούς· ἵνα ἰσχύσειαν ἐν γῇ γεγονότες ἐρήμῳ, τοῦτ' ἐστίν, ἐν καταστάσει νοῦ καθαρᾷ καὶ σχολαίᾳ φαγεῖν τὸν ἄρτον τὸν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ πιεῖν ὕδωρ ἐκ πέτρας, τοῦτ' ἐστίν, ἐν μεθέξει γενέσθαι Χριστοῦ, διαδιδασκῆναι τε τὸν Ἰορδάνην, οὕτω τε εἰς τὴν γῆν τῆς φημι.

Μὴ μνημονεύετε τὰ πρῶτα, καὶ τὰ ἀρχαῖα μὴ συλλογίζεσθε. Ἰδοὺ ποιῶ καινὰ, ἃ νῦν ἀνατελεῖ, καὶ γινώσκεσθε. Καὶ ποιήσω ἐν τῇ ἐρήμῳ ὁδόν, καὶ ἐν τῇ ἀνύδρῳ ποταμούς. Εὐλογησέ με τὰ θηρία τοῦ ἄγρου, σειρήνες, καὶ θυγατέρες στρουθῶν, ὅτι δέδωκα ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ ποταμούς ἐν τῇ ἀνύδρῳ, ποτίσαι τὸ γένος μου τὸ ἐκλεκτόν, λαόν μου ὃν περιποιήσάμην, τὰς ἀρετὰς μου καὶ κατορθώματα διηγεῖσθαι.

Ὅσπερ ἐν τοῖς ἀνόπιν βραχὺ μερικὴν οὖσαν τὴν ἐσομένην λύτρωσιν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, παρτίθει μὲν εἰς γινώσκιν αὐτοῖς, ἀναβιβάζων δὲ τῶν πραγμάτων τὴν ἀφήγησιν ἐπὶ τὸ ἄμεινον, ἀσυγκρίτως τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας ἐποιεῖτο τὴν μνήμην, ἀναδείξαι λέγων ἡμῶν βασιλέα τὸν Ἰσραὴλ· οὕτω κἀνάθεδε διαμνημονεύσας χρησίμως τῆς τε Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, καὶ τῶν Ἰορδάνου ναμάτων, καὶ τοῦ διαδιδασμοῦ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, πάλιν ἐπ' ἀνέμειν ἐπὶ τὸ Χριστοῦ μυστήριον. Διὰ τοῦτο φησι· Μὴ μνημονεύετε τὰ πρῶτα, καὶ τὰ ἀρχαῖα μὴ συλλογίζεσθε. Ἡ γὰρ τῶν ἀσυγκρίτως ὑπερκειμένων ἐπισπορά, λήθη δίδωσιν ἔσθ' ὅτε τὸ ἔλαττον, καὶ τὰ λαμπρὰ τῶν πραγμάτων ἀπαμβλύνουσι πως τὰ μὴ οὕτως ἔχοντα κατὰ φύσιν, καὶ προτερεῦν κατὰ τὸν χρόνον. Τοιοῦτόν τι καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος, ὅτι· « Νῦν μὲν γινώσκωμεν ἐκ μέρους· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. » Μεγάλα μὲν γὰρ καὶ λόγου παντός ἐπέκεινα τὰ τετελεσμένα παρὰ Θεοῦ διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως, ὑπερφερῇ δὲ καὶ ἀνεστηκότα τὰ διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἰσχύος τε καὶ ὑπεροχῆς. Σέσωσται γὰρ δι' αὐτοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ τῶν ἀνά πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἔθνων ἡ πληθύς. Διὰ τοῦτο μονονουχί, καὶ ἐπιλανθάνεσθαι· κελύει τῶν πρώτων. Προσεπίεται [α]. προσ-

A curru et exercitum ejus dicitur educere? Respondemus dictum esse Pharaoni ab universorum dominatore Deo: « In hoc ipsum excitavi te, ut ostenderem in te potentiam meam, et ut annuntiatur nomen meum in universa terra ». Atque hoc quidem dictum sit historicè. Dicimus autem, qui recte vitam instituire cupiunt, et servitium diaboli effugere, et a terrenis studiis recedere, ac qui volunt quasi subducere se ab omni impuritate, 572 eos malignum persequi, sed Deum mirabiliter servare, et inexplicabili potentia, per hujus vitæ fluctuationem commodum transitum et quasi permeabilem illis reddere, nec sinere eos hujus vitæ curis immergi, sed efficere, ut carnalibus quasi fluctibus superiores evadant, ac veluti mare quoddam, sic tentationes varie incidentes tranquillare ac sedare: ut cum in hac terra sunt tanquam in deserto, id est, in statu animi puro et quieto, panem cœlestem edere, et aquam de petra bibere valeant, id est, Christi participes esse, et transire Jordanem, sicut in terram promissionis perducit. Ita spiritualis omnino quod dico, intelliget.

ἐπαγγελλας ἐλάσαι, συνήσει πάντως ὁ πνευματικὸς δ

VERS. 18-21. *Ne memineritis priorum, et antiqua ne recogitis. Ecce facio nova, quæ exorientur, ut cognoscetis ea; et faciam in deserto viam, et in loco ubi aqua non est, flumina. Laudabunt me bestię agri, sirenes, et filię struthionum, quod dederim in deserto aquam, et flumina in aquis carente, ut polum dem generi meo electo, populoque quem acquisivi, ut virtutes meas nartret.*

Quemadmodum in superioribus partienlarum redemptionem Israelitis futuram cognoscendam proposuit, et rerum narrationem ad incomparabiliter majora provehens, salutis per Christum fecit mentionem, dicens se ostendisse regem nostrum Israel, sive ortum sanguine Israelis: sic etiam hic cum opportune commemorasset mare Rubrum, et undas Jordanis, et transitum Israelitarum: de integro ad Christi mysterium revertitur. Propterea inquit: Ne memineritis priorum, et antiqua ne reputetis. Illatio enim rerum incomparabiliter eminentium, interdum dat oblivioni id quod est minus et res illustres, ea quæ ex natura sua ita non sunt, hebetant quodammodo et obscurant, etiamsi priora sint tempore. Tale quiddam etiam Paulus sapientissimus tradit: « Nunc cognoscimus ex parte: quando vero venerit quod est perfectum, quod ex parte est abolebitur ». Magna enim sunt, et majora quam quæ ulla oratione explicari queant, quæ sunt a Deo per Moysen sapientissimum exhibita: sed excellunt et antestant quæ fortitudine et præstantia Servatoris nostri sunt præstita. 573 Per illum enim et ab illo, gentium multitudo per universum orbem habitabilem servata est. Pro-

•• Exod. ix, 16. •• I Cor. xiii, 12.

pterea jubet tantum non oblivisci priorum, et in illis potius, quæ incomparabiliter eminent, et illuxim habent gloriam, mentem defigere. Faciam ergo, inquit, in deserto viam. Intelligitur hic desertum, arida quondam et infructuosa, et velut parens spinarum, multitudo gentium, eo quod sit in ea nullus omnino pius, et probatus, et qui certo novit bene egere. Nam sicuti Psaltes ait: « Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt: nec erat in illis qui faceret bonitatem, non erat usque ad unum⁶⁷. » In hoc igitur deserto apparuit via, quæ gradientes illar, ad Dei cognitionem veram, ad sanctam et puram vitam, ad omnem omnium rerum bonarum scientiam deducit. Hanc viam esse dicimus, vel divinam et evangelicam et salutarem prædicationem, vel forte ipsummet Christum. Audivimus enim ipsum luculenter dicentem: « Ego sum via⁶⁸. » Nec solum in deserto via fuit, sed ostensi sunt et fluvii, qui undis intelligibilibus et animo utilibus eos qui in eo fuerunt, poterant inebriare. Quos dicimus esse, evangelicorum et apostolicorum vaticiniorum ministros: quorum meminuit etiam divinus David, inquit: « Extulerunt flumina voces suas⁶⁹. » Ut enim iterum idem dicit: « In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum⁷⁰. » Præter fluvios jam commemoratos intelligi etiam possunt hi qui populi ductores fuerunt, et qui recte et inculpate mysteria tradere norunt, et qui pietatis sermonibus irrogare accedentes ad Christum per fidem potuerunt. Aquis carentem nominat gentium multitudinem. Non enim apud eos erant doctores veritatis, et qui salutare undas haberent. Nam, juxta B. Pauli vocem: « Cum profiterentur se esse sapientes, stulti facti sunt, et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volatilium, et quadrupedum, et serpentium⁷¹. » Monstrata ergo, inquit, via, in deserto, et loco aquis carente flumina capiente, laudabunt me bestię agri, sirenes, et filię struthionum, quod dederim in deserto aquam, et flumina in terra aquis carente, ut dem potum generi meo clecto, populo meo quem acquisivi, ut virtutes meas narret. Bestię agri denotare videntur 574 homines præ insigni inscitia efferatos quodammodo, et viventes more agrestii. Vixerunt autem sic gentes. Sirenas, et filias struthionum dicit eos, qui apud illos ornuate loqui norunt, et qui eximia facultate dicendi sunt præditi. Solet autem divinitus inspirata Scriptura, sirenas vocare, passeret stridulos, et qui melodicum quiddam et numerosum solebant resonare. Ejusmodi erant Græcorum superstitionis doctores, et poetæ, et oratores. Inest enim illis suavitas, et ornatus, quantum ad orationem attinet, nihil vero docent necessarium. Sed hi, inquit, omnes celebrabunt me, ut qui dederim aquam intelligibilem, et in loco qui caret aquis, flumina

Α ερείδεσθαι] δὲ μᾶλλον τὸν νοῦν τοῖς ἀσυγκρίτως ὑπερκαίμενοις, καὶ λαμπρὰν ἔχουσι δόξαν. Ποιήσω τοίνυν, φησὶν, ἐν τῇ ἐρήμῳ ὁδόν. Νοεῖται γὰρ μὴν ἐρημος ἐν τούτοις, ἡ πάλαι ξηρὰ καὶ ἀκαρπὸς τῶν ἐθνῶν πληθὺς, καὶ οἷον ἀκαυθόκοκος, διὰ τὸ εἶναι παντελῶς ἐν αὐτῇ μηδὲνα τὸν εὐσεβῆ, καὶ εὐδόκιμον, καὶ ἀγαθοεργεῖν εἰδότα σοφῶς. Ὡς γὰρ ὁ ψάλλων φησὶ· « Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἡχρειώθησαν, καὶ οὐκ ἦν ἐν αὐτοῖς ὁ ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἦν ἕως ἐνός. » Ἐν ταύτῃ θὴ οὖν τῇ ἐρήμῳ πέφηνεν ὁδὸς ἀποφέρουσα τοὺς δι' αὐτῆς ἐρχομένους πρὸς θεογνωσίαν τὴν ἀληθῆ, καὶ εἰς ἀγίαν καὶ ἀδόβηλον ζωὴν, καὶ εἰς πᾶσαν ἐπιστήμην ἀγαθοῦ παντὸς πράγματος. Φαμὲν δὲ εἶναι ταύτην τὴν ὁδόν, ἣ τὸ θεῖόν τε καὶ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα, ἡ τάχα που καὶ αὐτὸν τὸν Χριστόν. Ἀκηκόαμεν γὰρ αὐτοῦ λέγοντος ἐναργῶς· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. » Ἄλλ' οὐχ ὁδὸς μόνῃ γέγονεν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἀνεδείχθησαν δὲ καὶ ποταμοί, νοητοὶ καὶ ψυχωφελεῖς νάμασι καταμεθύσκειν εἰδότες τοὺς ἐν αὐτῇ. Φαμὲν δὲ εἶναι καὶ τούτους τοὺς τῶν εὐαγγελικῶν τε καὶ ἀποστολικῶν θεσπισμάτων ἱερουργοὺς, ὧν καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ διαμνημονεύει λέγων· « Ἐπῆραν οἱ ποταμοὶ φωνὰς αὐτῶν. » Ὡς γὰρ αὐτός που πάλιν φησὶν· « Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρας τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. » Πρὸς δὲ γε τοῖς ὠνομασμένοις ποταμοῖς νοηθεῖν ἂν καὶ οἱ λαῶν ἡγούμενοι, καὶ μυσταγωγεῖν εἰδότες ὁρθῶς τε καὶ ἀμωμήτως, καὶ τοῖς εἰς εὐσέβειαν λόγοις κατάρδεις δυνάμενοι τοὺς προσιόντας Χριστῷ διὰ τῆς πίστεως. Ἀνυδρον δὲ τὴν τῶν ἐθνῶν ὀνομάζει πληθύν. Οὐ γὰρ ἦν παρ' αὐτοῖς διδάσκαλος ἀληθείας, καὶ σωτηριῶδες ἔχων τὸ νάμα. « Φάσκοντες γὰρ εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν, » κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου καὶ θεσπεσίου Παύλου φωνήν· « Καὶ ἥλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφάρτου Θεοῦ, ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθορᾶς ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων, καὶ ἐρπετῶν. » Ἀναδειχθείσης τοίνυν ὁδοῦ, φησὶν, ἐν ἐρήμῳ, καὶ λαβούσης τῆς ἀνδρὸς ποταμοὺς, εὐλογῇσαι μὲ τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, σειρήνας, καὶ θυγατέρας στρουθῶν, ὅτι ἔδωκα ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ ποταμοὺς ἐν γῇ ἀνδρῶν, ποτίσαι γένος μου τὸ ἐκλεκτόν, λαθὼν ὅν περιποιησάμην τὰς ἀρετάς μου διεγείσθαι· καὶ θηρία μὲν ἀγροῦ δηλοῦν εἶκοι τοὺς ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀμαζίας ἐκθηριωθέντας τρόπον τινὰ καὶ ζῶντας ἀγρίως. Ἐξῆ γὰρ οὕτως τὰ ἔθνη. Σειρήνας δὲ καὶ θυγατέρας στρουθῶν τοὺς εὐστομεῖν παρ' αὐτοῖς εἰδότες φησὶ, καὶ ἐξησχημένους τὸ καλλιπές. Ἐθὸς δὲ τῇ θεοπνευστῇ Γραφῇ σειρήνας ἀποκαλεῖν τὰ τῶν στρουθῶν λαλίστατα, καὶ ἐμμελές τι καὶ εὐρυθμον ἀναφωνεῖν εἰσθότα. Γεγόναι δὲ πως τοιοῦτοι τῶν Ἑλλήνων δεισιδαιμονίας οἱ διδάσκαλοι, ποιηταὶ τε καὶ λογογράφοι. Ἐνεσσι γὰρ αὐτοῖς τὴ ἡδὴ τε καὶ εὐχομπόν, τί γε ἦσαν εἰς λόγους. Διδάσκουσι γὰρ μὴ τῶν ἀναγκαίων οὐδέν. Ἄλλ' οὗτοι πάντες· δοξολογήσουσι μὲ, φησὶν, ὡς ὕδωρ δόντα τὸ νοητόν, καὶ ἀνδρῶν δεῖξαντα ποταμούς. Ἰνα τὸ ἐκλεκτόν μου ποτίσῃ γένος· καὶ ποῖον τοῦτο ἐστίν, ἡ ἐκεῖνοι που πάντως,

⁶⁷ Psal. xiii, 3. ⁶⁸ Joan. xiv, 6. ⁶⁹ Psal. xcii, 3. ⁷⁰ Psal. xviii, 5. ⁷¹ Rom. i, 23.

οἷς καὶ ὁ πάνσοφος Πέτρος· προσπεφώνηκε λέγων·
 « Ὑμεῖς δὲ γένο· ἐκλεκτὸν, βασιλεῖον ἱεράτευμα,
 ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν, ἵνα τὰς ἀρετὰς
 ἐξαγγείλητε τοῦ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντος ἐπὶ τὸ
 θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς, οἱ ποτε οὐ λαὸς, νῦν δὲ λαὸς ἐν
 Κυρίῳ; »

Οὐ νῦν ἐκάλεσά σε, Ἰακώβ, οὐδὲ κοπιάσαι σε
 ἐποίησα, Ἰσραήλ. Οὐκ ἤνεγκάς μοι πρόβατα τῆς
 ὀλοκαρπώσεώς σου, οὐδὲ ἐν ταῖς θυσίαις σου
 ἐδόξασάς με, οὐδὲ ἐδοῦλεύσας ἐν ταῖς θυσίαις
 σου. Οὐδὲ ἐγκοπον ἐποίησά σε ἐν λιθανωτῷ,
 οὐδὲ ἐκτίσω μοι ἀργυρίου θυμίαμα, οὐδὲ τὸ
 στέαρ τῶν θυσιῶν σου ἐπεθύμησα. Ἀλλ' ἐν ταῖς
 ἀμαρτίαις σου, πλημμελήμασί τε καὶ ἀδικίαις
 καὶ τοῖς τοιοῦτοτρόποις πρόσθετῃ σου.

Διὰ τῶν ἡδὴ προεξητασμένων, ἦγουν προανεγνω-
 σμένων, τῆς ἐν Χριστῷ διαθήκης καὶ τῶν παρ αὐτοῦ
 χρισμάτων ἐποικεῖτο τὴν προαγόρευσιν. Ἐφη γὰρ
 ἐν ἐρήμῳ ποιήσιν ὁδόν, καὶ ἐν ἀνύδρῳ ποταμούς·
 ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας εὐλογηθῆσεσθαι παρὰ πάν-
 των τῶν θηρίων τοῦ ἀγροῦ· τρόπος δ' ἂν νοσίου θυ-
 σίας νοητῆς ἢ δοξολογίας, καὶ τῆς νέας καὶ ἐν Χριστῷ
 διαθήκης καρπός. Ἐν δὲ γε τοῖς προκείμενοις πληρω-
 φορεῖν πειράται τὸν Ἰσραήλ, ὅτι λελύτρωται μὲν ἐξ
 Αἰγύπτου, καὶ τῆς αὐτόσε θητείας ἐξήρηται, καὶ
 τῶν οὕτως ἀνιστῶν ἀπηλλάχθη πόνων, οὐχ ἵνα μό-
 σχου· αὐτῷ προσαγέγῃ, καὶ τὴν δι' αἵματος καὶ
 καπνῶν ποιῆται πρόσδοτον. Ἀποδλήματα γὰρ τὰ
 τοιαῦτα παρὰ Θεῷ, καὶ σιὰ μᾶλλον εἰσιν ἢ ἀλήθεια.
 Φησὶ τοίνυν Οὐ νῦν ἐκάλεσά σε, Ἰακώβ. Τὸ δὲ νῦν,
 ἐκκληπτέον, ἀντὶ τοῦ, οὐχ ὅτε οὐεῖς, ἦγουν οὐκ ἐν τῷ
 βουθυτεῖν ὄντα καὶ μηλοσφαγεῖν κέκληκά σε, ἵνα μὴ
 ἄρα πως οἰηθῇς ἀντέκτισιν ὥσπερ τινὰ τῆς προ-
 πηγῆς ἐσχηκέναι τὴν λύτρωσιν, ἀλλ' ὄντα σε μᾶλ-
 λον ἐν ἀμαρτίαις, καὶ μολυσμοῖς ἐνοχόν, λελάτρευ-
 κας γὰρ τοῖς Αἰγυπτίων θεοῖς, φειδόμενος ἡξίωσα καὶ
 ἐγάπησ. Ἡμερότητος οὖν ἄρα τὸ δῶρον, καὶ φι-
 λανθρωπίας καρπὸς ἡ χάρις, καὶ ὡς ἐξ ἀγάπης ἡ λύ-
 τρωσις. Οὐδὲν γὰρ, φησὶ, πρὸς ἐμὲ τὰ πρόβατα τῆς
 ὀλοκαρπώσεώς σου, οὔτε μὴν ἐν ταῖς θυσίαις σου
 ἐδόξασάς με. Τὸ γὰρ ἀπαράδεκτον ὅλως καὶ εἰκὴ
 ἀποσπερόμενον, πῶς ἂν εἰς δόξαν γένοιτο τὴν ἐμὴν;
 Ἀλλ' οὐδὲ ἐδοῦλεύσας ἐν ταῖς θυσίαις σου. Ὁ μὲν
 γὰρ τι τῶν ἀγαθῶν ἐπιτηδεύων, φησὶ, καὶ αὐχημά-
 των τῶν εἰς ἀρετὴν γενόμενος ἀποτελεστής, ὁ τοῖς
 ἐμοῖς νέυμασιν ὑποθεῖς τὸν αὐχένα, καὶ θεσπισμά-
 των τῶν ἱερῶν ἐργάτης, δουλεύειν ἂν λέγοιτο τῷ ἐπὶ
 πάντας Θεῷ. Ὁ δὲ γε λιθανωτῷ τὴν ἀγίαν καπνί-
 ζων σκηνὴν, καὶ βούς προσάγων ἢ πρόβατα, ἢ τι
 τῶν ἀρίστων κατωρθωκώς, τὴν τῆς γνησιότητος οὐκ
 ἀποίσεται δόξαν· Πέπραχε γὰρ ὅλως ὁ τοιοῦτος τῶν
 ἀρεσκόντων ἐμοὶ οὐδὲν, οὐκοῦν οὐκ ἐν γε τῷ θύειν τὸ
 δουλεύειν ἔστιν, ἀλλ' ἐν τῷ δουλεύεσθαι τρυφερόν τε
 καὶ οἷον ἀναφῇ τοῖς αὐτοῦ θελήμασιν ὑποφέρειν τὸν
 αὐχένα. Ὅσον γὰρ ἦκον, φησὶν, εἰς τὸ αὐτό μοι δο-
 καῖν, οὐκ ἂν ἐγκοπὸν σε ἐποίησα ἐν λιθανωτῷ, οὐδ'

A ostenderim. Ut potum dem generi meo electo. Quale
 istud est, nisi illi prorsus, quos etiam sapientissimus
 Petrus affatus est, inquit : « Vos genus electum,
 regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitio-
 nis, ut virtutes annuntiatis ejus, qui e tenebris vos
 ad lucem suam admirabilem vocavit, qui quondam
 non populus, nunc autem populus in Domino ? »

VERS. 22-24. Non jam vocavi te, Jacob, nec labo-
 rare te feci, Israel. Non obtulisti mihi oves holo-
 causti tui. Neque in sacrificiis tuis magnificasti me,
 nec servivisti in hostiis tuis. Neque laborem fecisti
 in thure, nec emisti mihi argento thymiamia, nec adipe
 hostiarum tuarum concupivi. Sed in peccatis
 tuis et in injustitiis tuis defendi te.

B In his quæ jam excussa ante sunt vel prælecta,
 fœderis in Christo, et ejus charismatum prædica-
 tionem posuit. Dixit enim se in deserto facturum
 viam, et in loco siticuloso fluminē, hac de causa se
 ab omnibus agri hostiis prædicatum iri : prædicatio
 hæc intelligi potest genus quoddam hostiæ intelli-
 gibilis, et fructus novi, et in Christo fœderis. In
 his autem quæ proposita sunt, fidem conari facere
 Israeli, se ex Ægypto liberatum esse, et servituti
 inibi vindicatum, adeoque gravibus ereptum labo-
 ribus : non ut ei vitulos offerat, et per sanguinem
 et fumos sibi aditum patefaciat. Rejectamenta enim
 sunt hæc apud Deum, umbra magis sunt, quam veritas.
 Itaque dicit : Non jam vocavi te, Jacob. Illud, Jam,
 accipiendum est, pro, Non quando sacrificas, puta,
 non cum boves offers et pecora mactas, vocavi te :
 ne forte 575 putes, te liberationem habuisse vel
 quoddam oblationis præmium : sed cum in peccatis
 versareris, et inquinamentis esses implicatus (nam
 Ægyptiorum diis serviebas), tum misericordia te et
 amore dignatus sum. Ergo donum est placabilitatis
 et humanitatis fructus est gratia, et velut ex cha-
 ritate liberatio. Nihil enim, inquit, ad me holocau-
 sti tui oves, nec in hostiis tuis me laudasti. Nam
 quod plane non est acceptum aut gratum, sed fru-
 stra oblatum est, qui hoc ad meam cedet gloriam ?
 Sed neque serviebas in hostiis tuis. Nam qui boni
 quidpiam, inquit, exercet, et quæ virtutis sunt in-
 signia præstat, qui meo nutui cervicem supponit,
 D et sacrosancta vaticinia exsequitur, hic dici potest
 servire Deo qui est super omnia. At qui thuris
 fumo sanctum tabernaculum perfundit, et boves
 offert vel oves ; qua re præclare gesta, veram ac
 germanam gloriam referet ? Hic enim plane nihil,
 quod sit mihi voluptati, fecit. Non est ergo in sa-
 crificando obsequium, sed teneram ac quasi tracta-
 bilem cervicem ejus voluntati submittendo. Nam
 quantum ad id attinet quod mihi placet, inquit,
 non laborem tibi exhibui in thure, nec emisti mihi
 thymiamia argento, sed nec adipem hostiarum tua-
 rum concupivi. Simile huic est, quod per alium

prophetam dictum est illis : « Holocaustomata cum hostiis vestris colligite, et edite carnes. Quia non locutus sum patribus vestris, de holocaustis et hostiis die illa, qua eduxi eos e terra Ægypti ⁷³. » Dixit autem et alibi iterum idem propheta Jeremias : « Quid mihi thus de Saba affertis, et cinnamomum de terra longinqua? Holocausta vestra non sunt accepta, et victimæ vestræ non placuerunt mihi ⁷⁴. » Quin et voce Psalmistæ : « Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos ⁷⁵. » Declarat autem abjectum esse plane umbratilem cultum, dum eos abducit a typis, et ad justificationem per Christum adducit, docetque evangelicæ conversationis curam suscipiendam esse, per quam solam sit, ut possimus Deo placere, et vere irreprehensibilem ac sincerum cultum, spiritualem videlicet, retinere. « Deus etenim, inquit, est spiritus, et qui adorant eum, in spiritu et veritate adorare oportet ⁷⁶. »

καὶ εὐχρινὲς εἰς λατρείαν, ὅλον δὲ ὅτι τὴν πνευματικὴν. « Πνεῦμα γάρ, φησὶν, ὁ θεὸς, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτῷ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ

576 Vers. 25, 26. *Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas nec meminero. Tu autem memento, et judicemur. Dic tu iniquitates tuas prior, ut justificeris.*

Rursus specta, Deum virtuti legalis cultus, faccultatem liberandi ab insita ipsorum impuritate, non tribuisse. Nec enim fieri potest, ut sanguis taurorum et hircorum peccata auferat, et in his umbra legis est inutilis. Etenim ex lege nemo justificatur, juxta divini Pauli vocem. Scribit enim in Epistola de se et aliis apostolis seu credentibus ex circumcisione : « Nos, inquit, natura Judæi, et non ex gentibus peccatores, scientes non justificari hominem ex operibus legis, sed fide Jesu Christi : nos quoque, inquam, in Jesum Christum credidimus, ut per illum justificaremur ⁷⁷. » Ne itaque putes, inquit, te unquam posse victimis et fumis liberum te a vitiositatis crimine efficere : al scito potius, quod ego sim qui deleo iniquitates tuas, et non meminero. Justificati enim sumus, non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed ex multa misericordia ejus, qui oblivisci voluit nostrorum delictorum. Hoc enim solum etiam servat terræ incolas, qui mentem infirmam habent, et ad omnia quæ in lege accusantur, facile sequacem. Admodum enim, inquit, proclivis est mens hominis ab adulescentia ad mala. Hinc justissima de causa divinus David humanorum lapsuum meminit, inquiens : « Si iniquitates observaveris, Domine, quis subsistet? Quia apud te propitiatio est ⁷⁸. » Misericordiam igitur capit Deus universorum, et auspicio nutu et divina oblivione usus, a culpa liberat et offensis eos, qui deprehensi et convicti sunt. Verum non sinit misericordiam consociatos, miserentis gratiam scire ipsos. Et perutile hoc ac sanctis curæ fuisse

ἂν ἐκτῆσω μοι ἀργυρίου θυμίαμα, ἀλλ' οὐδὲ στέαρ τῶν θυσιῶν σου ἐπεθύμησα. Ἔοικε τούτῳ τὸ δι' ἐτέρου προφήτου πρὸς αὐτοὺς εἰρημένον· « Τὰ ὀλοκαυτώματα αὐτῶν ὁμῶν μετὰ τῶν θυσιῶν ὁμῶν συνάγετε, καὶ φάγετε κρέα, ὅτι οὐκ ἐλάλησα πρὸς τοὺς πατέρας ὁμῶν, περὶ ὀλοκαυτωμάτων, καὶ θυσιῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἧ ἀνήγαγον αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου. » Ἐφη τοῦ καὶ ἐτέρωθι πάλιν ὁ αὐτὸς προφήτης Ἰερεμίας· « Ἵνα τί μοι λιβανον ἐκ Σαβᾶ φέρετε, καὶ κινάμωμον ἐκ γῆς μακρόθεν; Τὰ ὀλοκαυτώματα ὁμῶν οὐκ εἰσὶ δεκτὰ, καὶ αἱ θυσίαι ὁμῶν οὐχ ἡδυνάν με. » Καὶ μὴν, καὶ διὰ τῆς τοῦ ψάλλοντος φωνῆς· « Οὐ δέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους. » Ἀπόβλητον δὲ ποιεῖται πανταχοῦ τὴν ἐν σκiais λατρείαν, ἀφιστάς μὲν αὐτοὺς τῶν τύπων, συναυάνων δὲ ὥσπερ εἰς δικαιοσύνην τὴν ἐν Χριστῷ, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας μεταποιεῖσθαι διδάσκων, δι' ἧς ἂν γένοιτό τε καὶ μόνος τὸ εὐαρεστῆν δύνασθαι τῷ θεῷ, καὶ τὸ ἄμωμον ἀληθῶς προσκυνεῖν. »

Ἐγὼ εἰμι, ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀνομίας σου, καὶ οὐ μὴ μνησθήσομαι. Σὺ δὲ μνησθήσῃ καὶ κριθῶμεν. Λέγε σὺ τὰς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς.

Ἄθρει δὲ μοι πάλιν, ὡς οὐ τῇ δυνάμει τῆς κατὰ νόμον λατρείας ἐκνεμένηκε θεὸς τὸ ἀπαλλάττειν δύνασθαι τινὰς τῆς ἐνοούσης αὐτοῖς ἀκαθαρσίας. Ἀδύνατον γὰρ αἷμα ταύρων καὶ τράγων ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας, καὶ ἀνόνητος ἐν τούτοις ἡ τοῦ νόμου σκιά. Δικαιοῦται γὰρ οὐδεὶς ἐν νόμῳ κατὰ τὴν τοῦ θεοπεσίου Παύλου φωνήν. Ἐπιστέλλει γοῦν, καὶ φησι περὶ τε αὐτοῦ, καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων, ἡγοῦν τῶν πεπιστευκότων ἐκ περιτομῆς· « Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοὶ· εἰδότες δὲ ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἂν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεῦσαμεν, ἵνα δικαιωθῶμεν ἐν αὐτῷ. » Μὴ τοίνυν, φησὶν, οἰσθῆς ὡς δυνήσῃ ποτὲ τῶν ἐκ φαυλότητος ἐγκλημάτων ἐλευθερον ἀποφῆναι σαυτὸν διὰ θυσίας καὶ καπνῶν. Ἴσθι δὲ μᾶλλον ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀνομίας σου, καὶ οὐ μὴ μνησθήσομαι. Δεδικαιώμεθα γὰρ οὐκ ἐξ ἔργων δικαιοσύνης, ἀ ἐποίησαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ ἀμνημονεῖν ἐθέλοντος τῶν ἡμετέρων αἰτιαμάτων. Σῶζει γὰρ τοῦτο καὶ μόνον τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ἀδρανῆ, καὶ εὐπαράκομιστον τὴν διάνοιαν ἔχοντας πρὸς πᾶν ὅτι οὖν τῶν ἐκ νόμου διαβεβλημένων. Ἐπιμελῶς γάρ, φησὶν, ἐγκεῖται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος. Ταύτη τοι, καὶ μάλα εἰκότως ὁ θεοπέσιος Δαβὶδ τῶν ἀνθρωπίνων ὀλισθημάτων διαμεινῆται λέγων· « Ἐὰν ἀνομίας παρατήρησῃς, Κύριε, τίς ὑποστήσεται; ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἱλασμός ἐστι. » Κατοικτεῖρε μὲν οὖν ὁ τῶν ὁμῶν θεός, καὶ δὴ καὶ αἰσίοις νεύμασι καὶ ἀμνηστίας χρώμενος ταῖς θεοπρεπέσιν, ἐξω τίθησιν αἰτίας, καὶ

⁷³ Jer. vii, 21, 22. ⁷⁴ Jer. vi, 20. ⁷⁵ Psal. xlix, 9. ⁷⁶ Joan. iv, 24. ⁷⁷ Gal. ii, 15, 16. ⁷⁸ Psal. cxxix, 3, 4.

ὀλισθημάτων τοὺς ἀλόντας αὐτοῖς. Πλὴν οὐκ ἐξ τοῦς ἡληθμένους τὴν τοῦ δικαιοῦντος αὐτοῦς εἰδέναι χάριν. Ἐπωφελὲς δὲ τοῦτο καὶ διὰ σπουδῆς τοῖς ἀγίοις γεγὼνός εὐρήσομεν. Ψάλλει γοῦν καὶ φησιν ὁ μακάριος Δαβὶδ, ποτὲ μὲν, ὅτι «τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ γινώσκω, καὶ ἡ ἀμαρτία μου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διὰ πάντος·» καὶ πάλιν, ὅτι «τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ ἀναγγεῶ, καὶ μεριμνήσω ὑπὲρ τῆς ἀμαρτίας μου.» Ἐγὼ τοίνυν, φησὶν, ἀμνημονήσω μὲν τῶν αἰτιαμάτων. Μέννησθ' γε μὴν αὐτὸς, καὶ δὴ καὶ κριθῶμεν. Ὁμολόγει δὲ σὺ, καὶ βεβαίαν ἔχει τὴν ἀμνηστέαν. Ἐγγράπται γάρ ὅτι, «δικαίος ἑαυτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογία.» Καὶ πάλιν· «Μὴ αἰσχυνθῆς ὁμολογῆσαι ἐφ' ἀμαρτίαις σου.» Οὐ τετήρηκε τὴν τοιαύτην ἐντολὴν ὁ ὑπέροφρος Φαρισαῖος, ὃν ἐν ταῖς εὐαγγελικαῖς παραβολαῖς ἴσθησιν εὐχόμενον ὁ Σωτὴρ ἐν τῇ συναγωγῇ, εἰτα πολὺ νοσοῦντα τὸ ἀμαθές, καὶ ἐξ εἰκαλοῦ φουσημάτων λέγοντα· «Ὁ Θεός, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι οὐκ εἰμι ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἄρπαγες, ἔδοικοι, ἧ καὶ ὡς οὗτος ὁ τελώνης· νηστεῦω δις τοῦ σαββάτου, ἀποδεκατῶ πάντα τὰ ὑπάρχοντά μοι.» Οὗτος οὐκ ἠνέσχετο λέγειν τὰς ἑαυτοῦ ἀμαρτίας. Κατακρίνεται δὴ οὖν. ὡς ἀλαζῶν τε καὶ ψεύστης, καθαρὸς γὰρ οὐδεὶς ἀπὸ ρύπου, καὶ πολλὰ πταίμεν ἅπαντες. Ἐγὼ δὲ καὶ ὁμολόγει τὰς ἀμαρτίας ὁ τελώνης τὰς ἑαυτοῦ. Εἰστέκει γὰρ τύπτων τὸ στηθός, Δεδικαιώται δὴ οὖν ὁμολογήσας τὰ ἡττήματα, καὶ κρύψας, ἵνα καθαρισθῇ.

Οἱ πατέρες ὑμῶν πρῶτοι, καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν ἠνόμησαν εἰς ἐμέ. Καὶ ἐμίαναν οἱ ἄρχοντες τὰ ἁγιά μου· καὶ ἔδωκα ἀπολέσαι. Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ εἰς ὀνειδισμόν.

Εἰπὼν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀνομίας σου, καὶ οὐ μὴ μνησθήσομαι, συνείδεν ὅτι τάχα πού τινες τοῖς εἰρημένοις ἀνταναστήσονται, καὶ δὴ καὶ ἐροῦσιν· Εἰ τετίμηκας ἀμνηστέα τὸν Ἰσραὴλ, εἰ γέγονεν ἐπ' αὐτῷ πολλὴ τις ἄγαν ἡ γαληνότης, εἰ κεκάθαρται τῶν ρύπων, καὶ τῶν ἀρχαίων αἰτιαμάτων τοὺς μολυσμούς· ἀπενίψατο, πῶς ἡ τίνων ἐξήτηται δίκας τοῖς τῶν πολεμίων ξίφεσι δαπανώμενος· εἰτα δορύληπτος γεγὼνός, καὶ τὴν ἐνεγκοῦσαν ἀφείας, καὶ ὑπὸ χεῖρα καὶ ζυγὴν τῶν ἡρηκότων γεγεννημένος· Δέδοται γάρ τοῖς ἐκ Βαβυλῶνος ἤκουσι μαχηταῖς. Ἀπολογεῖται δὴ οὖν τὸ, Κριθῶμεν, λέγων, καὶ φησιν, ὡς αὐτοὶ γεγάνασιν, καὶ τοῦτου αἰτιοὶ τε καὶ πρόξενοι ταῖς σφῶν αὐτῶν κεφαλαῖς. Οἱ γὰρ πατέρες ὑμῶν, φησὶ, καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν ἠνόμησαν εἰς ἐμέ. Καὶ οὐχ ἀπλῶς αἰτιᾶται προγόνους πατέρας· ἡμῖν ἐν τούτοις εἰπὼν. Ἔοικε δὲ μᾶλλον βούλεσθαι τι τοιοῦτον ὑποδηλοῦν. Οἱ γὰρ τοὶ πρὸς ἱερουργίαν ἐξελεγμένοι σοφοὶ τε καὶ νομοῖστορες, καὶ παιδαγωγεῖν εἰωθότες τοὺς ὑπὸ χεῖρα λαοὺς, πατέρες ἂν λέγοιντο τῶν ὑπεζευγμένων, ἄρχοντές τε καὶ ἡγούμενοι. Ὅταν τοίνυν οὐκ ἐκ πληθύος τῆς ἀγελαίου πράττεται τινα τῶν ἀτόπων, παρ' ἐκείνων δὲ μᾶλλον οὐς ἦν εἰκὸς δύνασθαι καὶ τὰ τῶν ἐτέρων ἐπανορθοῦν, φορτικὸν τὸ χρῆμα, καὶ δυσδιάρκτος ἡ δίχη, καὶ ὀφειλομένη

A invenimus. Psallit enim et inquit beatus David alias : « Iniquitatem meam ego cognosco, et peccatum meum contra me est semper ⁷⁰. » Et rursus alias : « Iniquitatem meam ego annuntiabo, et de peccato meo sollicitus ero ⁷¹. » Ego itaque, inquit, obliviscar delictorum. Tu ipse memento, et judicemur. Confitere tu, et scito fore certam oblivionem. Scriptum est enim : « Justus sui ipsius **577** accusator est in principio sermonis ⁷². » Et iterum : « Ne pudeat confiteri peccata tua. » Non hoc praeceptum servavit superciliosus Phariseus, quem in evangelicis parabolis proponit Servator precantem in synagoga, morbo ignorantiae et vani tumoris multum laborantem, ac dicentem : « Gratias tibi ago quod non sum quales reliqui hominum, rapaces, injusti, aut qualis est hic publicanus : jejuno bis in sabbato, decimas do omnium facultatum mearum ⁷³. » Iste non sustinuit dicere sua peccata. Condemnatus igitur est, ut arrogans et mendax. Nemo etenim mendus est a sordibus. Et multum labimur omnes. Novit autem et confessus est sua publicanus. Stabat enim pulsans pectus, ac dicens : « Deus, propitius esto mihi peccatori. » Justificatus est ergo, confessus culpas, et abominationis suae sordes non celans, ut emundaretur ⁷⁴.

καὶ λέγων· « Ὁ Θεός, ἰλάσθητί μοι τῷ ἀμαρτωλῷ. » τῆς ἐνοῦσης αὐτῷ βδελυρίας τὸν ρύπον οὐκ ἀπο-

VEN. 27, 28. *Patres vestri primi, et principes vestri inique pravavicali sunt in me. Et contaminaverunt principes sancta mea. Et dedi ut perderent Jacob, et Israel in opprobrium.*

Cum dixisset : Ego sum qui deleo iniquitates tuas, et non meminero, novit forsitan aliquos his quæ dicta sunt occurrentes, et quidem dicturos : Si honoraveris Israellem oblivione peccatorum, si ei comparata sit summa tranquillitas, si emundatus sit a sordibus, et inquinamenta veterum delictorum abluerit : quo modo aut quarum culparum poenas pendit, hostium gladiis confectus, captivus factus, et patria amissa, et in manu ac sub iugo eorum qui vastarunt ? Nam traditus fuit bellatoribus venientibus ex Babylone. Excusat igitur factum, in-
D
quiens : Judicemur, et ait ipsos fuisse auctores huius, et accersivisse hæc suis ipsorum capitibus. Patres enim vestri, inquit, et principes vestri inique egerunt in me. Nec simpliciter hoc criminat maioribus cum dicit, Patres vestri. Sed tale quid his verbis videtur potius velle denotare. Nam qui ad ministerium electi erant, et sapientes, et legisperiti, et populum sibi commissum erudire solebant eorum qui iugo suberant, patres, et principes, et duces, appellari poterant. Itaque cum hæc absurda et indecora, non a gregaria turba perpetrentur, sed ab his, quorum erat aliorum scelera corrigere, **578** molestum est, et poena inevitabilis, et in posterum debita his qui fecerunt imple. Ergo,

⁷⁰ Psal. L, 5. ⁷¹ Psal. xxxviii, 19. ⁷² Prov. xxv, 47. ⁷³ Luc. xxi, 12. ⁷⁴ Luc. xxi, 42.

Inquit, qui in loco patrum sunt positi, et qui præsuerunt vobis, impii fuerunt in me. Cum dicit, In me, ostendit hæc quæ turpiter et impie designata sunt, non in unum aliquem nostræ sortis hominem facta esse, sed contra ipsam majestatem Dei, qui est supra omnia. Puta, cum proximum quis injuria affecerit, vel avaritia, et insolentia, aut alio modo circumveniens: peccat quidem, verum in hominem sum naturæ similem, et non in Deum. Qui autem cultum repellit, et dæmoniorum deceptionibus se ipsum exponit, et adorat illa, contra Deum se opponit, et quantum in ipso est, illum e sedibus divinitatis depellit, et excutere conatur a prærogativa et gloria quæ ipsi et soli congruit. Israelitæ vero diversis temporibus hoc facitabant. Nam idolis servierunt, et cum sacrosanctis oraculis vale dixissent, puram et superbam in Deum cervicem voluerunt erigere. Accusat igitur eos, et ait: Sacerdotes non dixerunt: Ubi est Dominus? Et profluentes legem non cognoverunt me; et prophete impie agebant in me. Et rursus: Quare loquimini mihi? Omnes vos inique egistis, et omnes vos impie egistis in me, dicit Dominus omnipotens. Polluerunt ergo, inquit, principes vestri sancta mea. Ausi sunt enim non in Jerusalem solum dæmonum columnas erigere, sed et in ipso templo divino hoc impie fecisse deprehensi sunt. Dixit igitur universorum Deus de synagoga Judæorum: Quod flagitium abominabile commisisti dilecta in domo mea? abominationem dicens, ad Dei formam fabricatam statuam et loco Dei fabricatam imaginem²². Contaminantur etiam sancta alio modo, si contemptui habeantur ab aliquibus ea quæ in gloriam Dei reverenter et sancto fieri jubentur, et si qui divinarum ejus legum transgressionem nihili faciant. Itaque quia, inquit, patres vestri impii in me fuerunt, et principes sancta mea contaminarunt, ideo dedi hostibus, ut perdant Jacob, et propter hæc, infamia notavi Israel.

CAP. XLIV. Vers. 1. Nunc vero audi, puer mi Jacob, et Israel quem elegi.

Cum primatum fecerit mentionem, et **579** origina optime explicuerit, ob quæ traditus est in interitum et opprobrium defector Israel: rursus illis promittit malorum oblivionem, et instaurare vult ac revocare eos ad perfectam et inculpabilem obedientiam. Prætermisso autem velut ignorationis tempore, quo legem habens, Deum non amare deprehendebatur: rursus aliud illis tempus præsnit, cum inquit, Nunc: cui simile est: « Hodie si vocem ejus audieritis, ne obduretis corda vestra sicut in exacerbatione²³. » Nam tempore, inquit, jam præterito, gravissime in te et quidem semper juste clamatum est. Etenim te ipsum in apostasiam præcipitasti, non mediocriter offendisti, magistra lege

λοιπόν τοῖς ἡσεθηκόσι. Οὐκοῦν, οἱ ἐν τάξει πατέρων κείμενοι, φησί, καὶ τοὶ λαχόντες ἀρχεῖν ὑμῶν, ἡνώμησαν εἰς ἐμέ. Τὸ δὲ, εἰς ἐμέ, λέγων, διαδείκνυσιν ὅτι οὐκ εἰς ἓνα τῶν καθ' ἡμᾶς πέπρακται τὰ παρ' ἐκείνων ἐκτόπως τε καὶ ἀνοσίως πεπλημμελημένα, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν δόξαν τοῦ πάντων ἐπέκεινα Θεοῦ. Οἶόν τί φημι· ὅταν μὲν γὰρ τις ἀδικήσῃ τινὰς τῶν πύλας, ἢ πλεονεξίᾳ καὶ ὕβρει περιβαλὼν, ἡγουν καθ' ἑτερόν τινα τρόπον, πλημμελεῖ μὲν, πλὴν εἰς ἀνθρώπον ὁμοφυῆ, καὶ οὐτὶ που πρὸς Θεόν. Ὁ δὲ γε τὴν ὑπ' αὐτῷ λατρεῖαν διωθούμενος, καὶ ταῖς τῶν δαιμονίων ἀπάταις αὐτὸν ὑποθεῖς καὶ προσκυνήσας αὐτοῖς, ἀνταίρει κατὰ Θεοῦ, καὶ τό γε ἤκον εἰς αὐτὸν τῶν τῆς θεότητος αὐτὸν ἐξίστησι θώκων, καὶ ἀποσαλεύειν πειράται τῆς αὐτῷ καὶ μόνῳ πρεπούσης ὑπεροχῆς τε καὶ δόξης. Πειράχασι δὲ τοῦτο κατὰ καιροῦ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ. Λαλατρεῦκασι μὲν γὰρ εἰδύλοις, καὶ δὴ καὶ ἐρῶσθαι φράσαντες τοῖς ἱεροῖς θεοσπίσμασι, σκληρὰ καὶ ἀγέρωχον ἀντατείνειν ἤθελον τῷ Θεῷ τὸν αὐχένα. Ἀντιῶνται γοῦν αὐτοῦς, καὶ φησιν· Οἱ ἱερεῖς οὐκ εἶπαν, Ἡοῦ ἐστι Κύριος; Καὶ οἱ ἀντεχόμενοι τοῦ νόμου οὐκ ἠπίσταντό με, καὶ οἱ προφηταὶ ἡσέθουν εἰς ἐμέ. Καὶ πάλιν· Ἰνα τί λαλεῖτε πρὸς με; Πάντες ὑμεῖς ἡνωμήσατε, καὶ πάντες ὑμεῖς ἡσεθήσατε εἰς ἐμέ, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. Ἐμίαναν τοίνυν οἱ ἀρχόντες, φησί, τὰ ἅγιά μου. Τετολμήκασι γὰρ οὐκ ἐν μόνῃ τῇ Ἱερουσαλὴμ τὰς τῶν δαιμονίων ἐγείρειν στήλας, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ θεῷ ναὸν τοῦτε πεπραχότας ἀνοσίως ἀλοῖεν ἄν. Ἐφ' ἧς γοῦν ὁ τῶν ὁλων Θεὸς περὶ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς· Τί ἡ ἡγαπημένη ἐν τῷ εἰκῷ μου ἐποίησε βδέλγμα; βδέλγμα λέγων τὸ εἰς τύπον Θεοῦ τετεχνουργημένον ἄγαλμα καὶ εἰκόνα. Μιαινόνται δὲ τὰ ἅγια καὶ καθ' ἑτερον τρόπον, εἰ καταφρονοῖντο πρὸς τινῶν τὰ εἰς δόξαν Θεοῦ σπουδῶς καὶ ἁγίως ἐπιτελεῖσθαι προστεταγμένα, καὶ παρ' οὐδὲν ἡγοῦντο τινες τῶν θείων αὐτοῦ νόμον τὴν παράδοσιν. Οὐκοῦν ἐπαυδήπερ οἱ πατέρες ὑμῶν, φησὶν, ἡνώμησαν εἰς ἐμέ, ἐμίαναν δὲ καὶ οἱ ἀρχόντες τὰ ἅγιά μου, τοῦτο δέδωκα τοῖς ἐχθροῖς ὥστε ἀπολῶσαι τὸν Ἰακώβ, καὶ ὀνειδέσει τοῖς ἐπὶ τούτων περιβέβληκα τὸν Ἰσραὴλ.

Nūn δὲ ἀκουσον. καὶς μου Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ ὃν ἐξελεξάμην.

Διαμνημονεύσας τῶν πρώτων, καὶ τὰς αἰτίας εὐ μάλ' αἰσθητικῶς, ἐφ' οἷς δέδοται πρὸς ἀπώλειάν τε καὶ ὀνειδισμόν ὁ ἀποστάτης Ἰσραὴλ· πάλιν αὐτοῖς ἀμνησικακίαν ἐπαγγέλλεται, καὶ ἀνακαινίζειν βούλεται πρὸς ὁλοτελή καὶ ἀμώμητον εὐπειθειαν αὐτοῦς. Ἡρεῖς δὲ ὥσπερ τὸν τῆς ἀμαθίας καιρὸν, καθ' ὃν ὁ φιλόθεος γεγωνῶς, ὁ νόμον ἔχων πεφώρταται, πάλιν ἑτερον αὐτοῖς ὀρίζει καιρὸν, τὸν Νῦν λέγων· ἔοικέναι τοῦτ' φημι τὸ, « Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνετε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ. » Κατὰ μὲν γὰρ τὸν ἥδη παρωχηκότα καιρὸν, φησί, πλείστη τε δόξα κατὰ σοῦ γέγονε καὶ δικαία που πάντως ἡ καταβολή· σεαυτὸν γὰρ καθῆκας εἰς ἀπόστασιν, προσκέρουρας

²² Jer. xi, 17. ²³ Psal. xciv, 8.

οὐ μετρίως παρωθούμενος τὸν παιδαγωγοῦντα νόμον, ἅ
 τραπόμενος δὲ πρὸς ἃ μὴ θέμις, καὶ τοῖς τῆς ἀπει-
 θείας ἐγκλήμασι σεαυτὸν ἐνιείς. Ἄλλ' ἔχεινα παρεί-
 σθω, φησί. Νῦν ἀκουσον, τοῦτ' ἐστι, Κάθες τὸ φρό-
 νημα τὸ ὑπέροφρον. Γνωθὶ τὸν σεαυτοῦ Δεσπότην·
 ὑπελθε τὸν τῆς εὐπειθείας ζυγὸν, ἐννοήσας ὅτι παῖς
 ὠνομάσθης ἐμός. Ἐποίησάμην δὲ σε καὶ ἀπόλεκτον
 ἐκ πάντων, δηλονότι τῶν ἐθνῶν τῶν ὄντων ἐπὶ τῆς
 γῆς. Ὅτε γὰρ διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, ὡς διέ-
 σπειρεν υἱοὺς Ἀδὰμ, ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀρι-
 θμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. Ἐγενήθη λαὸς Κυρίου μερὶς
 αὐτοῦ, σχολίσμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. Ἐν-
 τρέπει δὴ οὖν, καὶ οἷον ἐλέγχει παρανομήσαντας
 καὶ προσκυρούσαντας οὐ μετρίως τοὺς ἐν τάξει τέκνων
 γεγονότας αὐτῷ, καὶ ἐν τῇ τῶν ἀπολέκτων μοίρᾳ
 κειμένους.

ΑΓΓΛΟΣ Β΄.

Ὅτως λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας σε, καὶ
 ὁ κλάσας σε ἐκ κοιλίας, Ἐτι βοηθήσῃ.

Ἐγκαλέσας τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τὴν ἀπόστασιν, καὶ
 τὸ ἀποφοιτῆσαι μὲν τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης, ἑαυτοὺς
 δὲ προσνεῖμαι τοῖς οὐκ οὖσι θεοῖς· ἔφη γὰρ, ὅτι Οἱ
 πατέρες ὑμῶν, καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν ἠνόμησαν εἰς
 ἐμὲ, καὶ ἔμειναν οἱ ἄρχοντες τὰ ἅγιά μου· οἰκονο-
 μικώτατα λίαν καὶ ταῦτα ἐπιφέρει· οὐκ ἐξ γὰρ ἀπ-
 ενεχθῆναι πρὸς ἀπόστασιν, ἦτ' οὖν ἀπόγνωσιν, οὔτε
 μὴν τῆς εἰς αὐτὸν ἐλπίδος εἰσάπαν ἀπολιθεῖν. Ἡμε-
 ρότητα δὲ πάλιν αὐτοὺς ἐπαγγέλλεται, καὶ διὰ τῆς
 συνήθους ἀνακτᾶται φιλανθρωπίας, καὶ ἀναχομιζέ-
 πρὸς μετάνωσιν. Καὶ δίδωσιν ἐννοεῖν, ὅτι μὴ εἰσ-
 ἄπαν ἀπεστράφη τοὺς ἡμαρτηκότας, οὔτε μὴν ὁλόβ-
 ριζος ὁ Ἰσραὴλ ἀπολείπεται, κατοικτεῖροντος αὐτοῦ,
 καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν τὴν τῆς σωτηρίας ὁδὸν
 εὖ μάλα καταλαβόντος· ἑαυτὸν δὲ λέγων Κύριόν τε
 καὶ Θεὸν, ποιήσαντα καὶ κλάσαντα ἐκ κοιλίας, ὑπεμ-
 φαίνειν ἔοικεν, ὅτι καὶ πεπλάνηται τὸ τῆς θεότητος
 ὄνομα περιθεῖς ἑτέροις, καὶ τὴν τῆς κυριότητος δόξαν
 ἀνάψας ἀδούλως τοῖς οὐκ οὖσι θεοῖς. Ὅτι δὲ καὶ οὐκ
 ἔγνω τὸν Ποιητὴν, καὶ τὸν παρενεγκόντα πρὸς ὑπαρ-
 ξιν οὐκ ὄντα ποτὲ τὸν ἐπὶ τῆς γῆς ἄνθρωπον, ὑπεμ-
 φαίνει πάλιν, πλάστην τε καὶ ποιητὴν ἑαυτὸν εἶναι
 διαθεδαλούμενος, καὶ οἷον ἀχαριστίας γραφόμενος
 τοὺς τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης ἀποπηδήσαντας. Καὶ γὰρ
 ἐστὶ τῶν ἀτόπων, τοῖς μὲν κατὰ σάρκα γονεῦσι τὰς
 ἀνωτάτω τιμὰς προσφέρεισθαι παρ' ἡμῶν, νόμου τοῦ
 θεοῦ καὶ τοῦτο βραβεύοντος, τὸν δὲ γὰρ τῶν ὄλων γε-
 νεσιουργὸν, μὴ οὐκ ἂν μᾶλλον ἐκείνων ταῖς αὐτῷ
 πρεπούσαις εὐφημίαις καταγεραίρεσθαι καὶ τιμᾶσθαι
 πρὸς ἡμῶν διὰ τῆς εἰσάπαν ὑποταγῆς. Τοιοῦτόν τι
 φησι καὶ δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· Ὑἱὸς δο-
 ξάζει τὸν πατέρα, καὶ δοῦλος τὸν αὐτοῦ κύριον. Καὶ
 εἰ πατήρ εἰμι ἐγὼ, ποῦ ἐστὶν ἡ δόξα μου; καὶ εἰ
 κύριός εἰμι ἐγὼ, ποῦ ἐστὶν ὁ φόβος μου; λέγει Κύ-
 ριος παντοκράτωρ. Ἐν ταυτῷ γὰρ ἐστὶ, καὶ Κύριος
 μὲν ὡς ὑπὸ ζυγῇ καὶ δουλείᾳ ὄλην ἔχων τὴν κτίσιν.

A repulsa, et conversus ad quæ non erat licitum et
 inobedientiæ crimen incurrens. Sed hæc, inquit,
 missa fiant. Nunc audi, id est, deprime affectum
 hunc superciliosum, nosce Dominum tuum, obedien-
 tiæ jugum subi, cogitans, te nemum puerum esse
 nominatum. Et selegi te ex omnibus, scilicet gen-
 tibus in terra degentibus. Quando enim dividebat
 gentes Altissimus, et dispergebat filios Adæ, con-
 stituit fines gentium, pro numero angelorum Dei :
 factus est populus Domini portio ejus, funiculus
 hæreditatis ejus, Israel. Ruborem incutit itaque,
 et velut arguit eos qui prævaricati sunt, et haud
 parum offenderant, cum in loco filiorum ei essent,
 et in numero ac sorte electorum.

ORATIO II.

VERS. 2. Sic ait Dominus Deus, qui fecit te, et
 qui formavit te de ventre : Adhuc habebis auxi-
 lium.

Cum Israelitas apostasiæ insinulaverit, et quod
 a dilectione erga ipsum recesserint, seque non diis
 addixerint; nam dixit: Patres vestri et principes
 vestri impie egerunt in me, et polluerunt principes
 sancta mea : appositisimè hæc quoque infert; nec
 enim sinit eos ad desperationem redigi, aut omni
 in illum spe excidere : sed denuo placabilitatem pro-
 mittit, et pro consueta 580 humanitate recreat,
 et ad resipiscentiam reducit. Et subinducat non in
 totum se aversatum esse eos qui peccarunt, nec
 funditus interiisse Israel, ipso commiserante, et
 credentibus in ipsum viam salutis perpulchre com-
 planante. Seipsam vero Dominum ac Deum cum
 dicit, facientem et formantem de ventre, subiunne-
 videtur, errasse illum cum nomen divinitatis
 aliis attribuerit, et dominationis gloriam inconsi-
 derate ad non deos transtulerit. Quod autem non
 norit effectorem, et eum qui non hominem aliquando
 in terra, produxit ut esset, rursus subiunxit, cum
 se formatorem et effectorem esse affirmat, et cum
 dicam ingratitude velut scribit illis, qui a chari-
 tate erga ipsum resilerunt. Est enim absurdissi-
 mum, carnalibus parentibus summos honores a
 nobis exhiberi, lege divina etiam hoc præscribente,
 et universorum Conditorum, non multo etiam magis
 quam illos, sibi convenientibus decorari laudibus,
 ac honorari a nobis submissione et obedientia in
 omnibus. Cujusmodi est etiam, quod per quemdam
 e sanctis prophetis dicit : « Filius glorificat patrem,
 et servus dominum suum. Et si pater ego sum, ubi
 est gloria mea? Et si dominus sum, ubi est timor
 meus? dicit Dominus omnipotens ». Similiter
 enim est et Dominus, quippe qui universam creatu-
 ram sub jugo et servitute habeat. Dixit enim illi
 divinus Psaltes : « Omnia tua : » et item, Pater,
 utpote formator et fector, et essentiæ procreator.

⁵⁸⁰ Mal. 1, 6.

haque velut et debito et officio submisae praestanda est ei filiis digna subiectio, et servis conveniens timor. Quando igitur Deus seipsum formatorem et effectorem esse dicit, mentibus ac cogitationibus subijcit oportere nos ipsum colere, ut hujus essentiae suppeditatorem, et substantiae auctorem his qui quondam non fuerunt. Cum autem ait peccatoribus, Adhuc habebis auxilium, in spem ac fiduciam erigit, licet multis et inevitabilibus culpis sint impliciti, reservari tamen bonitatis et humanitatis reliquias, nec quidquam obstare, quominus et illi quoque serventur, si quidem velint redire ad meliora, et decentiora, et ejus legibus consentanea.

οὐδὲν τοῦ σώζεσθαι καὶ αὐτοὺς, εἴπερ ἔλιντο μεταποιτῶν ἐπὶ τὰ ἀμείνω καὶ πρεπωδέστερα, καὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ συμβαίνοντα νόμοις.

VERS. 3-5. *Ne timeas, puer mi Jacob, et dilecte Israel, quem elegi, quia ego dabo aquam in siti ambulanti in loco aquis carente. Ponam spiritum meum super sementium et 581 benedictiones meas super filios tuos. Et orientur ut gramen in medio aquae, et ut salix juxta praeferentem aquam. Ille dicet, Dei sum, et ille clamabit in nomine Jacob. Et alius scribet, Dei sum in nomine Israel.*

Videtur his verbis Israellem et Jacob nominare, sanctorum apostolorum chorum, velut una persona comprehensum. Unum enim sunt omnes in Christo. Considera enim quomodo eum dilectum et electum esse dicat: tametsi quomodo non sit omnibus manifestum, nunquam nominasse eos dilectos et electos, qui fidem in ipsum respuerunt. Verum quia erant ex sanguine Jacob et Israelis, vasa honorata et electa, et vocati sunt ad sacrum evangelicae praedicationis opus: putavit oportere illos tam splendidis nominibus coronare, utpote futuros tanquam luminaria in mundo sermonem vitae continentia, et universae terrae sub sole mystagogos. Ne timeas igitur, ait: id est, viriliter age, et corroborare, et patienti ac juvenili animo praeditus sis, et persequentium assultus et tumultus deridens, firmam habe in Deo fiduciam. Complures enim sacrosanctis repugnant praedicationibus, et insurget multitudo impia, nostris sermonibus resistens. Sed, inquit, vince timiditatem, et ignaviam, et parum virilem mollietatem. Ego enim dabo aquam ambulanti in loco aquis carente. Est enim jucundum et salubre, in loco siticuloso euntibus, in fontes aquarum incidere. Et ter desiderabile ac multo jam magis optabile esse dicimus, languentibus amore pietatis, ut divinis et intelligibilibus madefiant rivulis, et spiritualibus consolationibus: unde fiat, ut mens humana, etsi debilitata aliquantulum, virilitate ac robore instauretur. Aqua quam Deus hic promittit suppeditaturum se ambulanti in loco aquis carente, est Spiritus sanctus. Nimirum ipse Servator dixit, quemadmodum inquit Scriptura: «Fluvii de ventre

Ἐφη γάρ πού πρὸς αὐτὸν ὁ θεσπέσιος Μελιχδῆς, ἔτι «τὰ σύμπαντα σά.» Πατήρ δὲ δὴ πάλιν ὡς πλάστης, καὶ ποιητῆς, καὶ εἰς τὸ εἶναι παρενεργῶν. Οὐκ οὖν καθάπερ ἐν ὀφλήματος τάξει καταθετέον τῷ θεῷ καὶ τὴν υἱοῖς πρέπουσαν ὑποταγὴν, καὶ τὸν ἀρμόττοντα τοῖς οἰκέταις φόβον. Ὅταν τοίνυν πλάσῃ, τε καὶ ποιητὴν ἑαυτὸν εἶναι λέγει θεὸς, ἀναφέρει: πρὸς ἐννοίας τοῦ χρῆναι τιμᾶν, ὡς καὶ αὐτοῦ τοῦ εἶναι γενόμενον χορηγόν, καὶ τῆς ὑπάρξεως αἰτίου τοῖς οὐκ οὐσί ποτε. Λέγων δὲ τοῖς ἡμαρτηκόσι τὸ, Ἔτι βοηθήσῃ, δίδωσι θαρρεῖν ὅτι καίτοι πολλαῖς καὶ ἀφύκτοις αἰτίαις ἐνελημμένοις ἡμερότητος τε καὶ φιλανθρωπίας τετήρηται λείψανον. Καὶ ἀπειρῶν ἂν

B *Μὴ φοβοῦ, παῖς μου Ἰακώβ, καὶ ὁ ἡγαπημέτος Ἰσραήλ. ὃν ἐξελεξάμην.* Ὅτι ἐγὼ δώσω ὕδωρ ἐν δίψει τοῖς πορευομένοις ἐν ἀνύδρῳ. Ἐπιθήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τὸ σπέρμα σου, καὶ τὰς εὐλογίας μου ἐπὶ τὰ τέκνα σου. Καὶ ἀνατελοῦσιν ὡσεὶ χόρτος ἀπὸ μέσου ὕδατος, καὶ ὡς ἰτέα ἐπὶ παραβρέον ὕδωρ. Οὗτος ἐρεῖ, Τοῦ θεοῦ εἰμι, καὶ οὗτος βοήσεται ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰακώβ. Καὶ ἕτερος ἐπιγράψει, Τοῦ θεοῦ εἰμι, ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰσραήλ.

Ἔοικεν ἐν τούτοις Ἰσραὴλ τε καὶ Ἰακώβ ὀνομάζειν τὸν τῶν ἁγίων ἀποστόλων χορὸν ὡς ἐνὶ προσώπῳ νοούμενον. Ἐν γὰρ πάντες εἶδιν ἐν Χριστῷ. Ἀθροὶ γὰρ ὅπως ἡγαπημένον αὐτὸν καὶ ἀπόλεκτον εἶναι φησι, καίτοι πῶς οὐχ ἅπασιν ἐναργές, ὡς οὐκ ἂν πῶποτε ταῦς τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν ἡθετηκώτας ὠνόμασεν ἀγαπητοὺς καὶ ἐξελεγμένους. Ἐπειδὴ δὲ ἐξ αἵματος ὄντες Ἰακώβ τοῦ καὶ Ἰσραὴλ, σκευὴ γεγόνασιν τίμια καὶ ἀπόλεκτα, καὶ κέκληνται πρὸς ἱερουργίαν τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων, δεῖν ψήθη ταῖς οὕτω λαμπραῖς στεφανώσαι φωναῖς, ὅτε δὴ καὶ ἐσομένους ὡς φωστῆρας ἐν κόσμῳ, λόγον ἐπέχοντας ζωῆς, καὶ τῆς ὑπ' ἡλίῳ μυσταγωγούς. Μὴ φοβοῦ τοίνυν, φησὶ, τοῦτ' ἐστίν, ἀνδρίζου, καὶ ἰσχυε, τληπαθὲς τε καὶ νεανικὸν ἔχε τὸ φρόνημα, καὶ τὰς τῶν διωκόντων ἐπαναστάσεις καταγελῶν, βεβαίαν ἔχε τὴν πίστιν ἐπὶ τῷ θεῷ. Πλείστοι γὰρ ὅσοι τοῖς ἱεροῖς διαμάχονται κηρύγμασι, καὶ ἀνταναστήσεται πληθὺς ἀνοσία τοῖς παρ' ὑμῶν ἀντιπράττουσα λόγοις. Ἀλλ' ἔσο δευλίας ἀμείνων, φησὶν, ὅκνου τε καὶ ἀνανδρείας. Ἐγὼ γὰρ δώσω ὕδωρ τοῖς πορευομένοις ἐν ἀνύδρῳ. Ἦδὲ μὲν γὰρ καὶ σωτήριον τοῖς ἐν τῇ διψᾷ βαδίζουσι τὰ πηγαῖς ὕδατων περιτυχεῖν. Τριπόθητόν τε, καὶ ἐτι μᾶλλον εἶναι φαμεν τοῖς χάμνουσι δι' εὐσέδειαν τὸ τοῖς θεοῖς τε καὶ νοητοῖς κατάρδεσθαι νάμασιν, ἥτοι ταῖς διὰ τοῦ πνεύματος παρακλησίαις, δι' ὧν ἂν γένοιτο τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ἀτονήσαντά πως βραχὺ ἀνηβρώθηναί πρὸς εὐανδρείαν. Ὑδωρ δὲ ἐν τούτοις, ὅπερ ὑπισχνεῖται τοῖς ἐν ἀνύδρῳ πορευομένοις χορηγήσειν θεός, τὸ πνεῦμα φαμεν εἶναι τὸ ἅγιον. Ἐφη γοῦν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή: «Ποταμὸς ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βρύσσειν ὕδατος ζωῆς.»

Διατρυνῶν δὲ τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν ὁ πάνσοφος εὐαγγελιστὴς ἐπήνεγκεν εὐθύς· «Τοῦτο δὲ εἶπε περὶ τοῦ Πνεύματος ὁ ἐμελλὼν λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν.» Ζωοποιῶν μὲν γὰρ τὸ ὕδωρ ἐστὶ, καὶ ἀναθιδάξει πρὸς ἀβύσσιν φυτὰ τε καὶ χόρτους, ἀπομιμῆται δὲ πως τοῦ ἀγίου Πνεύματος τὴν ἐνέργειαν, δι' οὗ τὰ πάντα συνέστηκε πρὸς τὸ εἶναι διακρατούμενα, καὶ τὴν εἰς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἀγαθῶν ἐπίδοσιν ἡ νοητὴ κτίσις καταπλουτεῖ, καὶ ὅσον ἀναπηδᾷ πρὸς ἀβύσσιν ἰούσα τὴν πνευματικὴν. «Ὅτι δὲ τὴν τοῦ ἀγίου Πνεύματος ζωοποιὸν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν, τὴν δι' αὐτοῦ παράκλησιν νοητὴν ὑπεμφαίνει· τὸ τοῖς δι' ἀνδρῶν βαδίζουσιν ἐπαγγέλλεσθαι ὕδωρ σαφηνεῖ τὸ ἐφεξῆς. Ἐπιθήσω γὰρ, φησὶ, τὸ Πνεῦμά μου ἐπὶ τὸ σπέρμα σου, καὶ τὰς εὐλογίας μου ἐπὶ τὰ τέκνα σου. Σπέρμα δὲ καὶ τέκνα τῶν ἁγίων ἀποστόλων εἶναι φαμεν τοὺς δι' αὐτῶν κεκλημένους εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, καὶ εἰς ἀναγέννησιν τὴν πνευματικὴν, ἣν οὐκ ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς τοῦτους ἀναγεννῶσιν, ἀλλὰ διὰ λόγου ζωάντος Θεοῦ καὶ μένοντος, καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐνεργείας. Ἐπιστέλλει γοῦν ὁ θεοσπίσιος Παῦλος τοῖς δι' αὐτοῦ κεκλημένοις, καὶ φησὶ· «Κἂν γὰρ μυρίους παιδαγωγούς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας.» Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. Εὐρήσομεν δὲ πανταχοῦ τέκνα καλοῦντα τοὺς εἰς αὐτὸν δι' αὐτῶν πιστεύσαντας. Ἐπιθήσω τοίνυν, φησὶ, τὸ Πνεῦμά μου ἐπὶ τὸ σπέρμα σου, καὶ τὰς εὐλογίας μου ἐπὶ τὰ τέκνα σου. Εὐλογίας δὲ φαμεν τὰς ἐκ Θεοῦ τοῖς ἁγίοις χορηγουμένας, τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων τὸ πολυειδές. Ἡ μὲν γὰρ δίδοται λόγος σοφίας, ἑτέριον δὲ λόγος γνώσεως, καὶ τὰ τοῦτοις ἐπόμενα. Γράφει δὲ πού καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος, ὅτι· «Ἐκαστος ὑμῶν ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ.» Εἶτα ποταμὸς ἂν γένοιτο τῶν εὐλογιῶν τῇ ὁνησί, διεσάφησε προστιθεὶς, ὅτι Ἀνατελοῦσιν ὡς χόρτος ἀνὰ μέσον ὕδατος, καὶ ὡς ἱεὶς ἐπὶ παραρρέον ὕδωρ. Πόαι καὶ φυτὰ, ἅπερ ἐν χώροις εἶεν ἀνδρῶς, βραδέως μὲν ὅλως ἀνίσχει, ἀνίσχοντα δὲ παραχρῆμα μαραινεται. Εὐάνθη δὲ λίαν τὰ ὅσπερ ἂν παρακείτο ναμάτων χύσις, καὶ ὕδατων φορὰ συνέχουσα πρὸς τὸ ζῆν, ἀειθαλὲς δὲ φυτὸν τῆς ἱεῖας τὸ χρῆμα, πηγᾶς τε καὶ ποταμοῖς ἀεὶ παραπεφυκός. Ἐκμεμεθυμένοι δὲ οὖν, φησὶ, τοῖς νοητοῖς νόμασιν οἱ ταῦτα καταπλουτήσαντες, ὁμολογήσουσιν ὅτι μόνον ἴσασιν ἐμεῖ, καὶ Θεὸν ἐπιγράφονται τὸν καλέσαντα αὐτούς. Λέγων δὲ, ὅτι οὗτος ἐρεῖ, ὅτι Τοῦ Θεοῦ εἰμι, καὶ οὗτος βοήσεται, καὶ ἕτερος ἐπιγράψει, τὴν τῶν ἐπ' αὐτῶν τρεχόντων διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ κατασημαίνει πληθύν. Οὐ γὰρ κεκλησεται λαὸς, ἅπασα δὲ μᾶλλον τῶν ἐθνῶν ἢ πληθὺς, ἡ κατὰ γε τὴν ὑψηλίον, καὶ πάντες ὁμολογήσουσιν, ὅτι γεγόνασι τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτὸν ἐπιγράφονται Σωτῆρα, καὶ Λυτρωτὴν, καὶ χρηματίζουσι λοιπὸν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰακώβ, τοῦτ' ἐστίν, ὅτι σχολισμα, καὶ κληρὸς εἰσι τοῦ Θεοῦ. Ἐγενήθη γὰρ, φησὶ, λαὸς Κυρίου μερὶς αὐτοῦ, σχολισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. Καυχώμεθα δὲ οἱ πιστεύσαντες

A ejus fluent aquæ vitæ. » Explicans autem dictorum vim sapientissimus evangelista, mox adjecit : « Hoc autem dixit de Spiritu quem accepturi erant credentes in ipsum ⁸⁷. » Vivifica enim res est aqua, et plantas ac gramina facit augescere : et quodammodo imitatur sancti Spiritus energiam : per quem omnia constiterunt, et bene sunt, et firmantur, et intelligibilis creatura omnium **582** bonorum accessione locupletatur, et velut assilit et ascendit ad spirituale incrementum. Quod autem Spiritus sanctus vivificam vim et energiam, ac intelligentia perceptam ejus consolationem significet, cum promittit aquam, iter per locum aqua carentem facientibus, id quod sequitur, declarabit. Ponam enim, inquit, Spiritum meum super semen tuum, et benedictiones meas **B** super filios tuos. Semen autem et filios sanctorum apostolorum esse dicimus eos qui per ipsos vocati sunt ad agnitionem veritatis, et ad regenerationem spiritualem : quos non ex semine corrupto regenerant, sed per verbum viventis et manentis Dei, et per Spiritus sancti energiam. Scribit ergo in Epistola divinus Paulus his qui vocati sunt per ipsum, et ait : « Nam etiamsi innumeros pædagogos habetis in Christo, tamen non multos habetis patres. Si quidem in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui ⁸⁸. » Semperque inveniemus eum qui crediderunt in illum per ipsos, vocare filios. Ponam itaque, inquit, Spiritum meum super semen tuum, et benedictiones meas super filios tuos. Benedictiones autem sanctis a Deo subministratas appellamus, spiritualium donorum varietatem. Huic enim datus est sermo sapientiæ, alteri sermo scientiæ, et quæ sequuntur. Scribit siquidem sapientissimus Paulus : « Unusquisque nostrum donum proprium habet a Deo ⁸⁹. » Deinde, quænam sit benedictionum utilitas, declaravit, cum adjecit : Exorientur ut gramen in medio aquæ, et ut salix juxta præeffluentem aquam. Herbæ enim et plantæ, quæ sunt in locis aqua carentibus, lente omnino crescunt, et cum creverint, statim emarcescunt. Sed optime florent, quæ rivulorum fluxus, et aquarum cursus alluit, qui vitam conservat : semperque viret planta salicis, fontibus ac fluminibus semper adnascens. Irrigati ergo, inquit, rivulis sub intelligentiam cadentibus, qui his ditati sunt confitebuntur, quod me solum sciant, et Deum nuncupabunt, qui eos vocavit. Cumque ait : Hic dicet : Dei sum, et ille clamabit, et alius scribeb, multitudinem ad eum per fidem in Christo currentium denotat. Non enim vocabitur aliquis unus populus, sed omnis potius quæ sub sole est multitudo gentium, et omnes confitebuntur, quod sint Dei, et ipsum nuncupabunt Servatorem et Redemptorem, et appellabuntur deinceps nomine Jacob (Et quodnam erat nomen Jacobæis? Portio et funiculus, et sors Dei. Ascendent ergo credentes, et scribent in nomine Jacob) [*Desunt inclusa verba in Græco cod.*] : id **583** est, quod sint funiculus et sors Dei.

⁸⁷ Joan. vii, 39. ⁸⁸ I Cor. iv, 15. ⁸⁹ I Cor. vii, 7.

Factus est enim, inquit, populus Domini sors ejus, funiculus hæreditatis ejus, Israel. Gloriamur itaque qui credimus, quod simus sors Dei. et Christi omnium nostrum Servatoris portio.

VERS. 6, 7. Sic ait Dominus Deus rex Israel, qui liberavit ipsum. Deus Sabaoth: Ego primus, et ego post hoc, præter me non est Deus. Quis est qualis ego sum? Siet, vocet, et paret mihi, ex quo feci hominem in æternum. Et ventura antequam veniant annuntient vobis. Ne abscondamini, et annuntiavi vobis.

Cognitionis in Christo, cum ex his quæ jam lecta sunt mentionem fecisset, sermonem ad aliud quiddam necessarium convertit. Quia enim pro tempore, divinus propheta Isaias hosce nobis de istiusmodi rebus composuit sermones, regnabat apud eos Dei hostis, ut intolerandis vitis plena essent omnia. Erat enim cuique deus et religio, sua libido: necessariam admonitionem inducit Deus, aptissimis argumentis involutam: a cultu multorum numinum, et vitis, quæ inde oriuntur, transferens, et per resipiscentiam ad agnitionem veritatis exhortans, et suæ ipsius gloriæ et incomparabilis potentiae refricans memoriam. Hinc ait: Sic dicit Dominus rex Israel, qui liberavit eum, Deus Sabaoth. Scire enim vult eos, se Deum esse et Dominum exercituum, et ut videant velut ab ebrietate respirantes, se a tyrannide Ægyptiorum, Deo mira operante, et potentiae suæ, et amplitudinis magnitudinem exserente, fuisse liberatos. Nam quid factum est non mirabile? Quæ plaga non est indicta his qui eos invaserunt? Nonne inexplicabilis potentiae ipsius aperta demonstratio esse poterit, mare divisum esse, aquas, tanquam murum, fluxas ac firmas constitisse, et fugientes medium transire? Et quæ tandem in deserto exstiterunt miracula? Nonne illis panem coelitus dedit? Nonne petram disruptit in deserto, et illis tanquam in abyso multa, potavit? Et nonne aquas perinde quasi flumina deduxit? nonne Jordanis rivalis velut frenum quoddam apposuit, ita ut pedibus eorum transitum paraverit? Necessario itaque, non simpliciter, his verbis Dominum sese et Deum appellat, sed adjunxit porro, qui liberavit ipsum: in memoriam **584** reducens, ut dixi, incredibiliter ab ipso præstata. Scito igitur, ait: quod ego Deus primus, et ego post hæc, et præter me non est Deus. Deus enim est principium universorum, ipse sine principio, et omnia ab ipso ortum habent; ortus autem ipse est et genitus a nemine: sed est qui est, et qui futurus est. Hoc enim est nomen ei, et monumentum æternum, in ævum sempiternum. Neque ergo ante illum alius erat Deus, neque erit præter ipsum. Longe autem utilissima est hæc exhortatio his, qui negarunt ipsum, et qui ex iasigai imprudentia lapsi sunt in hanc opinionem multorum numinum. Quod vero nullus sit ei similis, vel alius ab ipso sit numerandus,

A ἐπὶ τῷ γενέσθαι Θεοῦ κληρος, καὶ μερὸς τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ, ὁ ρυσάμενος αὐτὸν Θεὸς Σαβαώθ· Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα· πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι Θεός. Τίς ὡς ἐγώ; Στήτω, καὶ καλεσάτω, καὶ ἐτοιμασάτω μοι, ἃς οὐ ἐποίησα ἄνθρωπον εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ τὰ ἐπερχόμενα πρὸ τοῦ ἐλθεῖν ἀναγγειλάτωσαν ὑμῖν. Μὴ παρακαλύπτεσθε, καὶ ἀπήγγεिला ὑμῖν.

Τῆς ἐν Χριστῷ γνώσεως διὰ τῶν ἀρτίως ἡμῖν ἀναγκῶσεων ποιησάμενος μνήμην, μεθίστησι τὸν λόγον ἐφ' ἑταρόν τι τῶν ἀναγκῶν. Ἐπεὶ γὰρ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, καθ' ὃν ὁ θεοπέσιος προφήτης Ἡσαίας τοὺς περὶ τῶν τοιούτων ἡμῖν συνετίθει λόγους, βασιλεύοντος παρ' αὐτοῖς θεομισοῦς, καὶ ἐν ἀφορήτοις γέγονεν ὀλισθήμασιν. Ἦν γὰρ ἐκάστῳ τὸ δοκοῦν θεὸς καὶ σέβας· ἀναγκαίαν αὐτοῖς τὴν παραινέσιν εὐφυστάτοις ἐλέγχους ἐγκεκλωσμένην ποιεῖται Θεός· μεθιστάς μὲν αὐτοὺς τῆς πολυθείας, καὶ τῶν ἐν τούτοις ἀβήρωσθημάτων· προσκαλούμενος δὲ διὰ μεταγνώσεως εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, καὶ τῆς αὐτοῦ δόξης, καὶ ἀσυγκρίτου δυνάμεως ἀνακομιζῶν εἰς ἀνάμνησιν. Ταύτη τοι φησὶν· Οὕτω λέγει Κύριος ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ, ὁ ρυσάμενος αὐτὸν Θεὸς Σαβαώθ. Ὅτι γὰρ Θεός ἐστι καὶ τῶν δυνάμεων Κύριος, εἰδέναι βούλεται, καὶ καθάπερ ἐκ μέθης ἀνενεγκόντας ἰδεῖν, ὅτι καὶ τῆς Αἰγυπτίων πλεονεξίας ἐξηγήσονται, θαυματουργούντος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐνοούσης αὐτῷ δυνάμεως, καὶ ὑπεροχῆς τὸ μέγεθος ἐμφανίζοντος. Τί γὰρ οὐ πέπρακται τῶν τε θαυμασμένων; Ποία δὲ τοῖς πλεονεκτοῦσιν αὐτοὺς οὐκ ἐπινέχθη πληγὴ; Ἦ πῶς τῆς ἀφράστου δυνάμεως αὐτοῦ οὐκ ἂν γένοιτο σαφὴς ἀπόδειξις, τὸ διαστῆναι μὲν θάλασσαν, παγῆναι δὲ καὶ ὡσεὶ τεῖχος τὰ ὕδατα, καὶ διὰ μέσων ἵνα τοὺς φεύγοντας; Τί δὲ δὴ τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ μετὰ τοῦτο θαυματουργήματα; Οὐκ ἄρτον αὐτοῖς ἔδωκε τὸν ἐξ οὐρανοῦ; Οὐ διέβρύξε πέτραν ἐν ἐρήμῳ, καὶ ἐπότισεν αὐτοὺς ὡς ἐν ἀδύσσει πολλῇ; καὶ κατήγαγεν ὡς ποταμὸς ὕδατα; οὐ τοῖς Ἰορδάνου νάμασιν οἶά τινα χαλινὸν ἐπιθείς, πολλὴν παρεσκεύασε παρελθεῖν; Ἀναγκῶς τοίνυν, οὐχ ἀπλῶς Κύριόν τε καὶ Θεὸν ἐν τούτοις ἑαυτὸν ἀποκαλεῖ· προσεπήγαγε δὲ, ὅτι Καὶ ρυσάμενος αὐτὸν, εἰς ἀνάμνησιν ἀνακομιζῶν, ὡς ἔφη, τῶν δι' αὐτὸν παραδόξως τετελεσμένων. Ἰσθι δὴ οὖν, φησὶν, ὅτι Ἐγὼ Θεός πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἦν Θεός. Ἀρχὴ γὰρ τῶν ὅλων Θεός· ἀναρχὸς ὢν αὐτὸς, καὶ παρ' αὐτοῦ πάντα παρήχθη πρὸς γένεσιν· αὐτὸς μὲν οὖν γέγονεν ὑπ' οὐδενός, ἀλλ' ἔστιν ὢν τε καὶ ἐσόμενος. Τοῦτο γὰρ ὄνομα αὐτῷ, καὶ μνημάσυνον αἰώνιον γενεῶν γενεαῖς. Οὐτε τοίνυν πρὸ αὐτοῦ Θεός ἕτερος ἦν, οὔτε τις ἔσται μετ' αὐτόν. Εἷς γὰρ φύσει Θεός, καὶ ἕτερος παρ' αὐτὸν οὐδεὶς. Χρησιμωτάτη δὲ ἵεν ἡ παραινέσις τοῖς ἀρνησαμένοις αὐτόν, καὶ ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀσυνεσίας ὀλισθηκόσιν εἰς γε τὸ οἰεσθαι θεοὺς εἶναι πολλοὺς. Ὅτι δὲ κατ' αὐτόν οὐδεὶς ἡγουν ἔτε-

ρος ἐπ' αὐτῷ καταλογισθῆναι, διαδείκνυσιν λέγων· Τίς ὡς περ ἐγώ; Ποῖος ἄρα τοῖς παρ' ὑμῶν ὑπονοηθεῖσι θεοῖς, ἤγουν ἀσυνέτως ὀνομασμένοις, κατὰ τὴν ἐμὴν ἔσται δόξαν τε καὶ δύναμιν; Ἐκ ποίας ἄρα μεγαλοφυρίας θεοὺς αὐτοὺς εἶναι πεπιστεύκατε; Στήτω τις, εἴπερ ἐστὶ κατ' ἐμέ. Ἐτοιμασάτω τις τὸν ἰσθρῶπον ἔχοντα φύσιν, ἢ κατ' ἰσχύον ἢ δόξαν. Καλεσάτωσαν οὖς ἂν ἔλαιντο τῶν ψευδωνύμων θεῶν, ἀφ' οὗ ἐποίησα ἄνθρωπον εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐκτισάμην γάρ, φησὶν, οὐρανοὺς, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς, ἀναριθμητῶν ἀγίων πνευμάτων ἀγέλας προσκυνοῦσας ἔχων καὶ λατρευοῦσας ἐμοί, πλὴν ἀφ' οὗ πεποίηκα τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς, τοῦτ' ἐστίν, εἰς τὸν αἰῶνα, δεῖξάτω μοί τις τὸν κατ' ἐμέ. Λέγων δὲ πάλιν τὸ, Ἀφ' οὗ ἐποίησα ἄνθρωπον, αὐτὸν μὲν δείκνυσιν ὄντα δημιουργόν, τοὺς δὲ ψευδωνύμους θεοὺς οὐδὲν ὄντας παντελῶς. Τίνα γάρ τῶν προσκυνοῦντων αὐτοὺς εἰς τὸ εἶναι παρήνεγκαν; πλὴν δημιουργὸς ἐγὼ ὑπάρχων γνωρίζομαι, καὶ κτίστης τῶν ὧν, καὶ πάντων ἔχων τὴν γνῶσιν. Ἐρευνήσατε τοῦτο παρὰ τοῖς παρ' ὑμῶν ῥηθεῖσι θεοῖς, τὰ ἐπερχόμενα πρὸ τοῦ ἔλθεῖν ἀναγγε일άτωσαν ὑμῖν. Θεῷ γάρ, κατὰ φύσιν πρέποι ἂν τὸ πᾶσαν ἔχειν τὴν γνῶσιν τῶν τε ἡδὴ παρωχηκότων, καὶ τῶν ἐσομένων. Εἰ δὲ οὐδεὶς ἐν τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς τοῦτο λαχὼν εὐρίσκειται, ἀσμφανές, ὅτι οἱ τὴν Θεοῦ γνῶσιν οὐκ ἔχοντες, οὐκ ἂν εἶεν θεοί. Μὴ παρακαλύπτεσθε, ἀντὶ τοῦ, Μὴ σιωπάτε, μηδὲ ἀποπροποιεῖσθε.

Οὐκ ἀπαρχῆς ἠγνωρίσασθε, καὶ ἀπήγγελλα ὑμῖν;

Ὡς γὰρ ὑπάρχων φύσει Θεός, καὶ πάντα εἰδὼς τὰ ἐσόμενα, καὶ τὰ ἡδὴ προγεγενημένα, προαπήγγελλα ὑμῖν διὰ προφητῶν ἀγίων διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως. Ἐξεκάλυψα γάρ τὸ Χριστοῦ μυστήριον, καὶ οὐδὲν ἐστὶν ὧν ἦν ἀκόλουθον καταφανῆ καὶ ἡμῖν αὐτοῖς γενέσθαι τὴν γνῶσιν, ὃ μὴ προαπήγγελλται παρ' ἐμοῦ. Οὐκοῦν ἐκείνοι μὲν οὐ θεοί, τῶν εἰκότων Θεῷ λαχόντες οὐδέν. Ἐγὼ δὲ εἰμι κατὰ φύσιν, ὅπερ εἶναι πεπίστευμαι Θεός, ὃλον δὲ ὅτι τῶν ὧν, καὶ γένεσιν ἔχων θεοπρεπῆ. Μυσταγωγεῖ τοιγαροῦν ὁ λόγος τοῦς τῆς ἀληθοῦς θεοπτίας ἀπεννηγμένους, καὶ ἀψύχοις εἰδῶλοις προσενευσαντας, καὶ τῷ ξύλῳ λέγοντας· Πατήρ μου εἰ σὺ, καὶ τῷ λίθῳ· Σὺ ἐγέννησάς με.

Μάρτυρες ὑμεῖς ὄντες, εἰ ἔστι Θεὸς πλὴν ἐμοῦ.

Ἀποφέρει πάλιν εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐπιδειχθείσης αὐτοῖς δυνάμεώς τε καὶ ἐξουσίας, ἥπερ ἂν πρέποι τῷ γε ὄντι κατὰ φύσιν Θεῷ, καὶ τῶν ὧν Κυρίῳ, ὅτε τῆς Αἰγυπτίων ἐκλελύτρωνται γῆς. Τότε γὰρ τότε συνωπλιζέτο τῷ Δεσπότη καὶ ἡ κτίσις αὐτῆς, καὶ τῆς τῶν πλεονεκτούντων αὐτοὺς κατεξανέστη σκασιότητος, στοιχείων γὰρ ἐπράττοντο μεταβολαῖς [ἰσ. μεταβολαῖς]. Μετεσκευάζετο γὰρ εἰς αἷμα τὸ ὕδωρ, τριήμερός τε καὶ βαθὺς ἔξετείνετο σκότος. Κατηφείη δὲ αὐτῶν καὶ χαλάζας ὁ οὐρανός, σκνίπες τε καὶ βάτραχοι, καὶ κυνόμια, καὶ ὁ τῶν πρωτοτόκων θάνατος ἐπαρνήνεται, καὶ διέβησαν δὲ διὰ θαλάσσης μέσης.

A ostendit, cum ait: Quis est alius ego sum? Quis ergo apud eos qui a vobis dii existimantur, et imprudenter nominantur, meam adaequat gloriam et potentiam? Ex qua operum magnificentia credidistis eos esse dens? Siet aliquis, si mei similis sit, paret quis aliquem qui par sit vel natura, vel fortitudine, vel gloria. Vocent quos lubet falso nuncupatos deos, ex quo feci hominem in aeternum, Coddidi enim, inquit, caelos, et innumerabilem sanctorum spirituum gregem, qui adorat et colit me, ex quo creavi hominem, in terra, et quae sequuntur, id est, ab omni aeternitate ostendat mihi quicquam mihi similem. Cum iterum ait: Ex quo creavi hominem, seipsum declarat esse opificem, falso autem nuncupatos deos, nihil prorsus esse. Quem enim cultorum suorum prodixerunt in vitam et in essentiam? Verum ego opifex esse cognoscor, et conditor universorum, et omnium rerum cognitione praeditus. Scrutamini hoc ab his qui dii a vobis dicti sunt. Ventura, antequam veniant, annuntient vobis. Deo enim natura convenit, omnem habere et jam praeteritorum et futurorum notitiam. Sia nemo reperiatur in falso nuncupatis diis, qui hoc sit consecutus; eos qui cognitione divina praediti non sunt, deos non esse, obscurum non est. Ne abscondamini, pro, Ne tacete, ne dissimulate.

VERS. 8. Nonne ab initio auribus accepistis, et annuntiavi vobis?

C Nam velut natura Deus, et omnia intelligens, futura, et jam facta, 585 praenuntiavi vobis, per prophetas sanctos, per sapientissimum Moysen, Christi enim mysterium revelavi, nec erat quidquam, cujus cognitionem par erat vobis patet fieri, quod non fuerit a me pronuntiatum. Itaque illi qui Deo nihil dignum habuerunt, dii non sunt. Ego vero sum natura, ut esse me credunt, Deus, videlicet universorum, et ortum habeo divinum. Mystica itaque sacra docet haec oratio, eos qui abducti erant a vera divina contemplatione, et delapsi ad inanimata idola, et qui dicunt ligno: Pater meus es tu, et lapidi: Tu genuisti me.

Testes vos estis, si est Deus praeter me.

D Rursus in memoriam revocat, exhibitam ipsis potentiam et auctoritatem, quae Deo natura et Domino universorum convenit, quando fuerint o terra Aegyptiorum redempti. Tunc enim, tunc etiam creatura ipsa cum Domino simul armata est, et perversitati eorum, qui illos invaserunt tyrannice, resiliit. Elementorum namque saetae sunt mutationes: quippe in sanguinem aqua conversa est, prae triduum profundae tenebrae diffuse sunt, et infestavit eos grando caelestis, et cinipides, et ranae, cynomphae, et mors primogenitorum est iusta, ac mare trajecerunt. Postquam autem in terram promissionis

presentes, gentes multas subegerunt, etiam viribus pollentiores. Et terrifici et formidabiles extiterunt, tum finitimis gentibus, tum longe dissitis, et suspiciendi et celebres. Itaque non alii vestra, sed vos ipsi intelligere potestis, quis hæc gesserit, quis creaturam in vestro negotio armaverit, quis vires hostium frerit, vosque contra omnes robore coronaverit, vos estis testes meæ eminentiæ, siquidem recte volueritis judicare. Nec opus habebitis aliis pædagogis. Plurimi enim erant dii apud Ægyptios, illorumque adyta referta erant imaginibus. Plurimi item apud Amorrhæos, Evæos, Pherezæos, aliasque gentes: sed eorum nemo satis præsidii in suis habuisse visus est: imo et qui adorati sunt una cum adoratoribus vos comminuistis. Est enim vaticinio proditum per Moysen: Aras eorum demoliemini, et columnas eorum comminuatis, 586 et sculptilia deorum igni comburetis. Itaque si verum velitis dicere, vos mihi testes eritis, num sit Deus præter me. Nam si quis meis copiis obstitit, et vicerit, reputetur apud vos deus. Sin deprehensi fuerint nihil esse, et per vos facti fuerint opus ac fomentum ignis: ipsa experientia, inquit, novistis, non esse Deum præter me.

Τις ταῖς ἐμαῖς δυνάμεσι, καὶ νενίκηκε, λογίζεσθαι τοὺς ἔργων γεγόναι δι' ὑμῶν, διὰ πείρας αὐτῆς δυνάμεως Θεοῦ.

VERS. 9, 10. *Et non audierunt tunc, qui formantur et sculpservnt, omnes vani sunt qui fingunt quæ ipsis allubescunt, quæ non proderunt eis: sed pudefient qui fingunt deum, et qui sculpunt inutilia, et omnes quotquot facti sunt, exaruerunt, et surdi ex hominibus.*

Ostendit his verbis dira et gravissima defectorum flagitia, siquidem tanta fide præditi, non esse alium natura et vere Deum præter ipsum, et ex ipsis præclare factis persuasi, illum solum fuisse, eo prolapsi sunt stupiditatis, ut, etiam ipsa lege diserte illis proclamante, et dicente: « Dominum Deum tuum adorabis, et eum solum coles, et non facies tibi ipsi simulacrum, nec ullius similitudinem rei, quæcunque in cælo supra, et quæcunque in terra deorsum, et quæcunque in aquis sub terra¹¹, » obedire tamen ei pro nihilo duxerunt, sed potius conversi sunt impie, ut fingerent et formarent deos ex lignis et lapidibus. Sed vani sunt ejusmodi, et sane merito, nulla enim necessaria causa ad hoc aggressi sunt, sed pro libidine potius sua fecerunt. Facti sunt enim amatores vanitatis. Quæ est enim ex ligno et lapide utilitas? Itaque consilii inconsiderati fructus, et manifestum argumentum frigidiæ cogitationis est, idoli effictio. Verum non cessuram illis hanc rem impune, denuntiât, inquiens: Pudefient omnes fingentes deum, et sculptentes inutilia. Et omnes quotquot facti sunt, exaruerunt, et surdi ex hominibus. Si quidem de

Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν τῆς ἐπαγγελίας ἐπιδραμον γῆν, νενικήκασιν ἔθνη πολλά τε καὶ εὐσθενέστερα τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ἰσχύος. καὶ θεῖνοι γεγόνασι, καὶ δυσάνητοι τοῖς τε ὁμόροις τῶν ἐθνῶν, καὶ τοῖς ἔτι μακρὰν ἀπόλλεττοῖ τε καὶ διαδόητοι. Οὐκοῦν οὐχ ἕτεροι μᾶλλον εἶδεν ἂν, ἀλλ' ὑμεῖς αὐτοὶ τὰ καθ' ὑμᾶς αὐτοὺς, τίς ὁ ταῦτα κατορθώσας, τίς δὲ ὁ τὴν κτίσιν σύνοπλον ἔχων ἐν τοῖς καθ' ὑμᾶς· τίς ὁ συνθραύσας ἐχθρῶν δυνάμεις, καὶ ταῖς κατὰ πάντων ὑμᾶς στεφανῶν εὐανδρείαις· ὑμεῖς ἐστε τῆς ἐμῆς ὑπεροχῆς οἱ μάρτυρες, εἴπερ ἔλοισθε φρονεῖν ὀρθῶς, καὶ οὐχ ἑτέρων δεηθήσεσθε παιδαγωγῶν. Πλεῖστοι μὲν γὰρ παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις ἦσαν οἱ θεοὶ, καὶ μεστοὶ τῶν ἀγαλμάτων οἱ παρ' ἐκείνοις σηκοί. Πλεῖστοι δὲ ὁμοίως, οἱ παρὰ γε Ἀμορραιοῖς, Εὐαίοις, τε καὶ Φερεζαίοις, καὶ τοῖς ἑτέροις τῶν ἐθνῶν· ἀλλ' ἐκείνων οὐδεὶς ἀρκέσας εἰς σωτηρίαν τοὺς σφετέρους ὀρᾷται· μᾶλλον δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς προσκυνουμένους τοῖς προσκυνούσιν ὁμοῦ συνετρίψατε. Τεθέσπισται γὰρ διὰ Μωσέως· ὅτι τοὺς βωμοὺς αὐτῶν καθ-ελεῖτε, καὶ τὰς στήλας αὐτῶν συντρίψετε, καὶ τὰ γλυπτὰ τῶν θεῶν κατακαύσετε πυρὶ. Οὐκοῦν εἴπερ ἔλοισθε τάληθὲς εἰπεῖν, ὑμεῖς ἐμοὶ μαρτυρήσατε, εἰ ἔστι Θεὸς πλὴν ἐμοῦ. Εἰ μὲν γὰρ ἀντεγγίγερται παρ' ὑμῖν θεός. Εἰ δὲ οὐδὲν ὄντες πεφώρανται, καὶ ἐγνώκατε, φησιν, ὅτι οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν ἐμοῦ τοῦ

C *Καὶ οὐκ ἤκουσαν τότε οἱ πλάσσαντές τε καὶ γλύφοντες, πάντες μάταιοι οἱ ποιοῦντες τὰ καταθύμια αὐτῶν, ἃ οὐκ ὀφείλῃσι αὐτούς· ἀλλ' ἀσχυνθήσονται οἱ πλάσσοντες θεὸν, καὶ γλύφοντες ἀνωφελεῖ, καὶ πάντες ὅσοι ἐγένοντο ἐξηράνθησαν, καὶ κωφοὶ ἀπὸ ἀνθρώπων.*

Ἀποφαίνει διὰ τούτων δεινὰ καὶ παγγάλιστα τὰ ἐγκλήματα τῶν ἀποστατῶν, εἰ τοσαύτην ἔχοντες πληροφρίαν, ὅτι μὴ ἕτερός ἐστι παρ' αὐτὸν, φύσει τε καὶ ἀληθῶς Θεός· ἐξ αὐτῶν δὲ ὥσπερ ἀναπεπεισμένοι τῶν κατορθωμένων, ὡς εἴη μόνος αὐτῆς, πρὸς τοῦτο κατώλισθον εὐηθείας, ὥστε καὶ αὐτοῦ τοῦ νόμου διαβρήδην αὐτοῖς ἐπιφωνούτος καὶ λέγοντος· Ὁ Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδῶλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι ὑποκάτω τῆς γῆς· ἐποιήσασθε μὲν παρ' οὐδὲν τὸ ὑπακούειν αὐτῷ· ἐτάπεισθε δὲ μᾶλλον ἀφιλοθέως ἐπὶ γε τὸ δεῖν πλάττειν τε καὶ διαμορφοῦν τοὺς ἐκ ξύλων τε καὶ λίθων θεούς. Μάταιοι δὲ οὖν οἱ τοιοῦτοι, καὶ σφόδρα εἰκότως, ἐπ' οὐδενὶ μὲν τῶν ἀναγκαίων εἰς τοῦτα λόντες, ποιοῦντες καὶ μᾶλλον τὰ καταθύμια ἑαυτῶν, γεγόναι γὰρ ματαιότητος ἐρασταί. Ποία γὰρ ὄνησις ἡ παρὰ λίθου τε καὶ ξύλου; Οὐκοῦν βουλῆς ἀσυνέτου κωφοὶ καὶ ψυχρῶν ἐνθυμημάτων ἔργον ἂν νοεῖτο σαφὲς ἡ εἰδῶλον ποίησις. Πλὴν ὅτι τὸ χρημὰ ἐστιν οὐκ ἀζήμιον, προαπεφαίνει λέγων· Ἀσχυνθήσονται πάντες οἱ πλάσσοντες θεὸν, καὶ γλύφοντες ἀνωφελεῖ, καὶ πάντες ὅσοι ἐγένοντο ἐξηράνθησαν, καὶ κωφοὶ

¹¹ Deut. v, 8 seqq.

ἀπὸ ἀνθρώπων. Εἰ μὲν οὖν ἐπ' αὐτῶν ἐκλήφθει τῶν χειροτεχνῶν τὰ εἰρημένα, φαμέν, ὅτι τὸ Ἐξηράνθησαν, ἀντὶ τοῦ, ἀπώλοντο, νοητέον. Εἰ δὲ ἐπ' αὐτῶν κείτο τῶν τὰ τοιάδε ὁρᾶν εἰσθεῶν, εὖ ἂν ἔχοι καὶ τῆδε νοεῖν· εἴρηται γάρ ὡς ἐπὶ φυτῶν τῶν ἀκαρπεῖν εἰσθεῶν, εἰ ἀφαναινόντο πῶς καὶ ἐκκόπτοντο λοιπὸν εἰς φλόγα καὶ καυσίν. Τὸ δὲ, Κωφοὶ ἀπ' ἀνθρώπων, ἀντὶ τοῦ, Τελοῦντες μὲν ἐν ἀνθρώποις οὐκ ἔτι, κωφοὶ δὲ μᾶλλον καὶ ἀναίσθητοι παντελῶς, ὥστε κατ' οὐδένα τρόπον ἐπεικέναι τοῖς παρ' αὐτοῖς γενομένοις. Ψάλλει γάρ που καὶ φησιν ὁ μακάριος Ψαλμωδός· « Τὰ εἰδῶλα τῶν ἔθνων ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων. Στόμα ἔχουσι καὶ οὐ καλῆσουσιν· ὀφθαλμοὺς, καὶ οὐκ ὁφνῶνται· ὦτα, καὶ οὐκ ἀκούουσιν. » Ἐπιφέρει δὲ τούτοις· « Ὅμοιοι αὐτοῖς γέγοντο οἱ ποιοῦντες αὐτά, καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς. » Καρποὶ γάρ τῆς ἐσχάτης ἀναίσθησις νοηθεῖν ἂν τὰ τοιάδε τῶν κακῶν. Καίτοι τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς ὄντα θεὸν διὰ πείρας αὐτῆς ἐγνωκότες, εἴτα λίθοις καὶ ξύλοις τὴν αὐτῇ καὶ μόνῃ πρεπωδεστέτην δόξαν ἀναπέμποντες, πῶς οὐκ ἂν νοηθεῖν μωροὶ, καὶ ἀκάρδιοι, καὶ τῆς εἰς λήξιν μὴν ὀλίγα διενεγκεῖν διὰ γε σφῶν αὐτῶν τετεχνουργημένων;

Συναχθήτωσαν πάντες, καὶ στήτωσαν ἅμα, καὶ ἐντραπήτωσαν, καὶ αἰσχυρῶνθῶσαν ἅμα, ὅτι ὤξυνε τέκτων σίδηρον, σκεπάρνῳ εἰργάσατο αὐτό, καὶ ἐν τερέτρῳ ἐτρησεν αὐτό. Εἰργάσατο αὐτό ἐν τῷ βραχίονι τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, καὶ πειρήσει, καὶ ἀσθενήσει, καὶ οὐ μὴ πῖν ὕδωρ.

Οὐ καθ' ἓνα μᾶλλον, ἀλλ', εἴπερ ἔλονται, καὶ κατὰ πληθὺν συναγαγεμένους ἐντραπήσεσθαι φησι τοὺς τῶν εἰδῶλων θεραπευτάς ταῖς σφῶν αὐτῶν δυσβουλαις, καὶ λῦσαι τὸ προτεινόμενον, καὶ ποῖον ἄρα τοῦτ' ἔστιν, εὐθύς ἐπιφέρει λέγων· Ὤξυνε, φησι, τέκτων σίδηρον. Διαμμένονται δὲ καὶ τῶν ὀργάνων δι' ὧν ἡ ποίησις, ἵνα τὴν τοῦ λιθοργοῦ τέχνην προσκυνῶντας αὐτοὺς ἀποφῇ, καὶ οὐκ αὐτὸ τὸ ξύλον. Εἰ γάρ ἦν θεός, οὐκ ἂν ἐδέχθη τέχνης αὐτῷ, καὶ τῆς τινὸς ἐπιστήμης· ἀλλ' ἦν ἂν καὶ οὗτος θεός. Εἰ δὲ ξύλον μὲν οὐκ εἰργασμένον, οὕτως μὴν εἰδοποιηθὲν, εἰκασιαν ὕλην νομίζεις, τεκτονουῦν δὲ προσκυνεῖς καὶ θεὸν εἶναι λέγεις, ἡ τέχνη σοι γέγονεν εἰς θεόν, καὶ τοῦτο ἀνδρὸς ἀσθενοῦς καὶ ὑποκαίμενου τῷ φθείρεσθαι. Φθορᾶς γάρ ἀπόδειξις τὸ δεῖσθαι τροφῆς καὶ ποτοῦ. Τὸ γάρ, Οὐ μὴ πῖν ὕδωρ, οὐκ ἀποφαντικῶς εἰρησθαι φαμεν. Ἀναγνωστέον δὲ μᾶλλον ὡς ἐν ἐρωτήσει καὶ ὑποστιγμῇ. Ἐφέται γάρ ἡ σύνεσις, ὅτι καὶ πάντως· που καὶ πίεται. Εἴτα πῶς ὁ φθαρτὸς θεῶν ἀφθάρτων ἔσται δημιουργός, ἡ πῶς ὁ θνητὸς ποιήσει τοὺς ἀθανάτους; Δεῖ γάρ πάντως ἐνεῖναι τῷ γε ὄντι κατὰ ἀλήθειαν Θεῷ τὸ ἀφθαρτον καὶ ἀνώλεθρον, μᾶλλον δὲ καὶ τὸ εἶναι ζῶν, καὶ ζωοποιεῖν δύνασθαι τὰ οἷσπερ ἂν ἐνεῖναι βούλοιο τὴν ζωὴν. Σκεπάρνου δὲ οὖν καὶ τερέτρου, καὶ τεκτονικῆς ἰσχύος τε καὶ τέχνης ἐπίδειξις ἡ τῶν πλαστωμένων λατρεία· εἴπερ ἐστὶν ἀληθές, ὡς ἔφη, ὅτι

intelligendum esse dicimus pro, Perierunt. Si de ipsis hominibus qui talia factitarunt, accipiantur, recte quadrat si etiam sic intelliges. Nam velut de arboribus infructuosis quæ inaruerunt et excindi possent ad flammam et combustionem, dictum est. Illud autem, Surdi ex hominibus, 587 pro, Nihil inter homines efficientes amplius, sed surdi et insensati prorsus, ut nihil ab his, quæ facta sunt ab ipsis, differant. Psallit enim etiam beatus David, ac inquit: « Idola gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. Os habent, et non loquentur; oculos habent, et non videbunt; aures habent, et non audiunt ». Subditque istis: « Similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in illis ». Fructus enim extremæ stupiditatis, intelligi possunt ejusmodi mala. Quamvis eum natura et vere Deum esse, ipsa experientia noverint, postea lapidibus et lignis gloriam ei et soli convenientissimam accommodaverint, quidni stulti et vecordes intelligantur esse cor delirialis plenum possidentes, nec multum his quæ fabricata sunt dissimiles?

ἐμβροντήσιος μεμεστωμένην ἔχοντες τὴν καρδίαν, καὶ

Vers. 11, 12. Congregentur omnes, et stent simul, et pudesant, et erubescant simul; quia acuit faber ferrum, ascia operatus est illud, et terebro perforavit illud. Fabricavit illud brachio fortitudinis suæ, et esuriet, et infirmus erit, et non bibit aquam.

Non singulos idolorum cultores, sed, si velint, etiam universus congregatos, pudesandos ait, et quod ipsi prætexunt, sua ipsorum insipientia dissolvere. Quod quale sit, statim infert, dicens: Acuit faber ferrum. Commemorat etiam instrumenta quibus fit effectio, ut declaret illos, non ipsum lignum, sed latomi artem adorare. Si enim deus esset, non egeret arte ejus, aut alicujus scientia. At esset ita quoque Deus. Si autem lignum non fabricatum, nec figuratum, vanam materiam putas, fabricatum autem adoras, et deum esse dicis: ars illa tibi est pro deo, idque hominis imbecilli et interitui subjecti. Corruptionis enim indicium est, cibo egere et potione. Illud enim: Non bibit aquam, non cum negatione enuntiatum dicimus, sed legendum potius est cum interrogatione et subdistinctione. Sequitur enim sensus: Certe omnino bibit. Deinde quomodo corruptibilis, deorum incorruptibilium erit opifex? aut quomodo mortalis, faciet immortales? Insit enim oportet vero Deo incorruptio et interitus vacuitas, imo et ut vivat, et ut vitam tribuere possit 588 his, quibus vitam velit inesse. Itaque cultus horum qui errant, manifesto in ascia et terebro, et fabrilis robore et arte positus est: siquidem quod dixi verum sit, nolle eos lignum aut lapidem informem adorare: forma vero torno inducta, omnia quæ ab illis conspiciuntur, deos esse.

⁹⁹ Psal. cxii 12-14. ¹⁰⁰ ibid. 16.

ξύλον μὲν ἢ λίθον ἀμόρφωτον οὐκ ἂν ἔλαιντο προσκυνεῖν· μορφῆς γὰρ μὴν ἐντετορνευμένης, θεοὶ πάντα παρ' αὐτοῖς τὰ ὀρώμενα.

VERS. 13-20). Cum elegisset faber lignum, statuit illud in mensura, et formavit illud in circino, et fecit illud velut formam viri, et velut speciem hominis, ut statueret illud in domo. Qui succidit lignum de silva, quod plantavit Dominus, vinum quam etiam pluvia nutrit, ut sit hominibus in combustionem, et cum sumpsisset, ab eo calefactus est. Et succendentes, coxerunt panes, inde ex reliquo fecerunt deos et adorant eos; cujus dimidium combusserunt igni, et succendentes, panes inde coxerunt, et inde carnes assavit, comeditque et repletus est, et calefactus dixit: Jucundum mihi, quod calefactus sim et viderim ignem. De reliquo autem fecit deum sculptilem, et adorant illum, et orat, dicens: Libera me, quia deus meus es tu. Non cognoverunt, ut saperent, quia tenebrae illis offusae sunt, ut non viderent oculis suis, nec intelligerent corde suo. Nec perpendit corde suo, neque expendit animo suo, neque cognovit prudentia, quod dimidium ejus combusserit igni, et coxerit super carbonem panes, et assatas carnes edierit, et reliquum ejus in abominationem verterit. Et adorant illud. Scitote, quod cinis cor eorum, et errant, et nemo potest eripere animam suam. Videle, non dicetis, quod mendacium in dextra mea.

Γινώτε δὲτι σποδὸς ἡ καρδίᾳ αὐτῶν, καὶ πλανῶνται, καὶ οὐδεὶς δύναται ἐξελεῖσθαι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Ἰδετε, οὐκ ἐρεῖτε δὲτι ψεῦδος ἐν τῇ δεξιᾷ μου.

Perspicua est admodum horum verborum mens, nec quidquam est hic praeceptum aut arduum. Scribitur enim, quasi ex cordem et prorsus tota mente alienatum, et ratione sensuque debito omnino privatum esse cultorem idolorum, pariter et artificem. Multum autem in narratione ac descriptione eorum commemoratur: simul et pudore velut errantes efficiens, et malo captis oculos aperiens, suadensque ipsam spectare 589 veritatem. Quod si velint hoc animo reputare, immunes erunt a plaga, et a fatuitatis vulneribus, capita sua eximent. Verum illud dicimus, graviter et sapienter videri orationem hanc nobis esse temperatam, ut quae satis sit efficax ad persuadendum multis, ut ab errore multorum deorum desistant, ac natura et vere Deo velint subijci. Cum elegisset, inquit, faber lignum, statuit illud in mensuram, et circino concinnavit, et ad formam viri direxit, et quasi ad pulchritudinem hominis in domo statuit. Ars, inquit, eorum qui deos fabricari solent, omni admiratione est dignissima, quando in ligno formam et pulchritudinem viri effingit. Quod autem ad imitationem alicujus est fabricatum a quopiam homine, semper veritate ipsa est inferius, et quasi a tergo sequitur. Itaque qui ligna vel lapides ad hominis speciem factos adorant, plane deprehensi sunt suam ipsorum speciem colere, et cum longe praestantiores sint his ad imitationem expressis, suam ipsorum naturam contumelia afficiunt, ut qui gloriam uberiores eis tribuant. Est ergo extremæ stupiditatis accusatio, et summæ insulsi-tatis criminatio. Statuit enim in domo, id est, in templo

Ἐκλεξάμενος τέκτων ξύλον ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέτρῳ, καὶ ἐν κόλλῃ ἐρύθμισεν αὐτὸ, καὶ ἐποίησεν αὐτὸ ὡς μορφὴν ἀνδρός, καὶ ὡς ὡραιότητα ἀνθρώπου, στήσαι αὐτὸ ἐν οἴκῳ. Ἐξέκοψε ξύλον ἐκ τοῦ δρυμοῦ, ὃ ἐφύτευσε Κύριος, πίτυν καὶ ὑετὸς ἐμήκυνεν, ἵνα ἡ ἀνθρώποις εἰς καύσιν, καὶ λαβὼν ἀπ' αὐτοῦ ἐθερμάνθη, καὶ καύσαντες ἐπεψαν ἄρτους ἐπ' αὐτῷ, τὸ δὲ λοιπὸν εἰργάσαντο εἰς θεοὺς. καὶ προσκυνοῦσιν αὐτοῖς· οὗ τὸ ἦμισυ αὐτοῦ κατέκαυσαν ἐν πυρὶ, καὶ καύσαντες ἄρτους ἐπεψαν ἐπ' αὐτῷ, καὶ ἐπ' αὐτοῦ κρέας ὀπτήσας ἔφαγε, καὶ ἐτεπλήσθη, καὶ θερμανθεὶς εἶπεν· Ἠδὺ μοι διτι ἐθερμάνθην, καὶ εἶδον πῦρ. Τὸ λοιπὸν ἐποίησεν εἰς θεὸν γλυπτὸν, καὶ προσκυνεῖ αὐτῷ καὶ προσεύχεται λέγων·

Ἐξελοῦ με, δεῖ θεὸς εἰ σύ. Οὐκ ἔγνωσαν φρονῆσαι, διτι ἀπημαυρώθησαν τοῦ βλέπειν τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν, καὶ τοῦ νοῆσαι τῇ καρδίᾳ αὐτῶν. Καὶ οὐκ ἐλογίσατο τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, οὐδὲ ἀνελόγισατο τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, οὐδὲ ἔγνω τῇ φρονήσει, διτι τὸ ἦμισυ αὐτοῦ κατέκαυσαν ἐν πυρὶ, καὶ ἐπεψαν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων αὐτοῦ ἄρτους, καὶ ὀπτήσας κρέας ἔφαγε, καὶ τὸ λοιπὸν αὐτοῦ εἰς βδέλυγμα ἐποίησε, καὶ προσκυνοῦσιν αὐτῷ.

Ἐναργῆς μὲν σφόδρα τῶν πρόκειμένων ὁ νοῦς καὶ οὐδὲν ἄναντες ἐν αὐτοῖς. Γράφεται γὰρ ὡς ἀκάρδιον, καὶ πάσης ἔξω φρενὸς γεγονότα, καὶ λογισμοῦ τοῦ καθήκοντος ὁλοτρόπως ἐστερημένον τὸν τῶν εἰδώλων προσκυνητὴν, καὶ προσέτι τὸν τεχνουργόν. Ἐμφιλοχωρεῖ δὲ σφόδρα τοῖς περὶ αὐτὸν διηγήμασιν· ὁμοῦ μὲν ἐντρέπων ὡς πεπλανημένους, καὶ ἀνοηγνύς ὀφθαλμὸν τοῖς ἐνεαλημένοις τῷ κακῷ, καὶ εἰς αὐτὴν ὁρᾶν ἀναπεῖθαι τὴν ἀλήθειαν, ἣν εἶπερ ἔλαιν εἰς νοῦν, ἔξω γενήσονται πάγης, καὶ τῶν ἐξ ἀβελτηρίας τραυματῶν τὰς ἑαυτῶν ἀπαλλάξουσιν κεφαλὰς. Πλὴν ἐκεῖνὸ φαιμεν· πικρὸν γὰρ τοι καὶ σοφὸν εἰκεν ἡμῖν ἐν τούτοις κατασκευάζειν ὁ λόγος, καὶ οὐκ ἔχων ἀνικάνω, εἰς τὸ ἀναπεῖσαι δύνασθαι πολλοὺς, τῆς μὲν πολυθέου πλάνης ἀποφοιτᾶν, ἀνθελῆσθαι δὲ μᾶλλον τὸ ὑπὸ Θεῷ γενέσθαι τῷ φύσει καὶ ἀληθῶς. Ἐκλεξάμενος γάρ, φησὶ, τέκτων ξύλον, ἔστησεν αὐτὸ ἐν μέτρῳ, καὶ ἐν κόλλῃ ἐρύθμισεν αὐτό· ἐποίησεν αὐτὸ ὡς μορφὴν ἀνδρός, καὶ ὡς ὡραιότητα ἀνθρώπου στήσαι αὐτὸ ἐν οἴκῳ. Ἡ τέχνη, φησὶ, τῶν θεουργεῖν εἰωθότων, τότε δὴ μάλιστα τοῦ παντὸς ἀξιώθει θάύματος, ὅταν ἐνεργάσῃ τῷ ξύλῳ μορφὴν, καὶ κάλλος ἀνδρός. Τὸ δὲ κατὰ μέμῃσιν τὴν τινὸς ὑπὸ τοῦ τεχνουργοῦμενον ἡττάται πάντως πού τάληθους, ἥτοι κατόπιν ἔρχεται. Οὐκοῦν οἱ προσκυνούντες τοῖς εἰς ἀνθρώπων εἰδοποιηθεῖς ξύλοις ἢ λίθοις, τὸ ἑαυτῶν εἶδος θρησκεύοντες ἁλοῖεν ἂν, καὶ πολλῶν κρείττους ὄντες τῶν κατὰ μέμῃσιν τὴν ἑαυτῶν ὑβρίζουσι φύσιν, ὡς τὴν ὁμείνω δόξαν ἐκαίνοις προσνέμοντες. Ἀναισθησίας οὖν ἄρα τῆς ἐσχάτης ἡ γραφῆς, καὶ τῆς εἰς ἄκρον ἀβελτηρίας τὰ ἐγκλήματα. Ἰσχυρὶ γὰρ ἐν

οἷον, τοῦτ' ἐστὶν ἐν ναφὶ τὸ ξύλον ὃ ἐξέκοψεν ἐκ τοῦ δρυμοῦ. Καταδείκνυσιν ἐν τούτοις τοὺς θεοποιεῖν εἰωθότας, οὔτε τὴν ὕλην ἡγροηκότας ἐξ ἧς γεγόνασιν, ἵνα μὴ λέγωσι τινὰς, κατὰ τὸ Ἑλλήνων ἔθος, διτ- πετὴ τε καὶ αὐτόγονα, ἦγουν αὐτολόγευτα τὰ ἐν ση- κοῖς ἀνατρεφόμενα. Ὅτι δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας παρασημαίνουσι τὸν σκοπὸν, διελέγγει λέγων πεφυ- τεῦσθαι ἐν δρυμὶ τὸ ξύλον, ἐκτετράφθαι δὲ καὶ ὑετῶν χορηγίαις, ἵνα ἡ ἀνθρώποις εἰς καῦσιν· τὰ δὲ εἰς καῦσιν γεγονότα θεοποιούντες, αὐτοὶ πυρὸς ἐσον- ται τροφή σὺν αὐτοῖς. Μονονουχὶ καταπλήττεται λέ- γων, ὅτι τὸ ἥμισυ κατέκαυσεν ἐν πυρὶ, καὶ ταῖς ἑαυ- τοῦ δεδαιπάρηκε χρεαίαις. Τοῦτο μὲν ὕποποιών, καὶ εἰς ἄρτου πέψιν τὰ τῶν θεῶν δεχόμενος μέρος. Εἶτα εἰς τοῦτο πέπτωκεν ἀσυνεσίας ὡς τῇ τῆς χρείας λειψά- νῳ προσκυνεῖν, προσεύχεσθαι τε καὶ λέγειν· Ἐξελού με ἔτι θεός μου εἰ σύ. Σποδὸς οὖν ἄρα καὶ ἕτερον οὐδὲν, ἡ καρδία αὐτῶν, καὶ πεπλάνηται, καὶ οὐδεὶς ἂν ἐξέλοιτο τὰς τῶν εἰς τοῦτο πεσόντων ψυχὰς, πλὴν ὅτι μόνος, εἴπερ ἔλοιτο, Θεός, ποιῶν πάντα, καὶ μετα- σκευάζων, καὶ φωτίζων τὸ ἔκκοτισμένον, καὶ ἐπιστρέ- φων τὸ πεπλάνημένον. Ἀλλ' ἐνεστι μὲν τὸ ἀνωφελὲς καὶ μάταιον τοῖς χειροτμητοῖς θεοῖς, ὕλη γὰρ εἰσι- κωφὴ καὶ ἀναίσθητος. Ἰδετε δὲ, τοῦτ' ἐστὶ, κατα- νοήσατε, καὶ οὐκ ἔρεϊτε ὅτι ψεῦδος ἐν τῇ δεξιᾷ μου. Πάντα μὲν γὰρ ἐπ' ἐκείνοις, φησὶν, ἐψευσμένα ὀνό- ματά τε καὶ δόξα. Ἐν δὲ τῇ ἐμῇ δεξιᾷ, τοῦτ' ἐστὶν, ἐν τῷ Υἱῷ· δεξιὰ γὰρ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ὀνόμασται πανταρχοῦ παρὰ τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ· οὐδὲν ἂν εὐρεθῇ τὸ ἐψευσμένον, ἀλλὰ καὶ εἰ τε Θεὸς ὀνομά- ζοιτο, Θεός ἐστιν ἀληθινός· καὶ εἴτα Κύριος, οὐκ εἰσκακεριμένον ἔχει τὸ χρῆμα, φύσει δὲ μᾶλλον ἐστὶ τῶν ὧν δεσπότης· καὶ εἰ βασιλεὺς, καὶ εἰ φῶς, καὶ ζωὴ καὶ δύναμις, καὶ δημιουργός, πάντα ταῦτά ἐστιν οὐ κατεψευσμένως· οὐ γὰρ ἐστὶ γεννητός, ἐπέ- κεινα δὲ φυσικῶς παντὸς νοοῖτο ἂν τοῦ παρηγμένου πρὸς γένεσιν, Θεὸς ὑπάρχων ἐκ Θεοῦ, καὶ φῶς ἀλη- θινὸν ἐκ φωτὸς ἀληθινοῦ.

Μνησθητι ταῦτα, Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ, ὅτι παῖς μου εἰ σύ· ἐπλασά σε παιδὰ μου· καὶ σύ, Ἰσραὴλ, μὴ ἐπιλανθάνου μου. Ἰδοὺ γὰρ ἀπῆλειψα ὡς νε- σέλην τὰς ἀνομίας σου, καὶ ὡς γνόφον τὰς ἀμαρ- τίας σου. Ἐπιστρέφῃθι πρὸς με, καὶ λυτρώσομαι σε.

Ἐφη πού Χριστός· Ὁ εἰδὼς τὸ θέλημα τοῦ κυρίου αὐτοῦ καὶ μὴ ποιήσας δαρήσεται πολλάς· ὁ δὲ μὴ εἰδὼς, καὶ μὴ ποιήσας, δαρήσεται ὀλίγας. Ὅσα δὲ πάντως ἡ ἐφ' ἑκατέρῳ πράγματι ψῆφος. Τοῖς μὲν γὰρ οὐκ εἰδότες τὸ θέλημα τὸ δεσποτικόν, εἴτα δια- πταίουσι, καὶ τοῖς τῆς παραβάσεως αἰτιάμασιν ἐνι- σχημένοις συγγνοίη τις ἂν τὸ μὴ ἐγνωκέναι, δεχόμε- νος εἰς ἑλέου πρόφασιν. Τοῖς γε μὴν ἐν εἰδήσει νόμων τὸ ῥαθυμεῖν ἡρμένους προσγένειτο ἂν ἐν δίκῃ τὸ κολά- ζεσθαι δεῖν. Ὑπτιώσεως γὰρ ἑναργοὺς τὰ αἰτιά- ματα. Ἵνα τοίνυν ἑαυτοῦ γένοιτο κρείττων ὁ Ἰσραὴλ, πλείστοις μὲν ὁμοῖς ἀλόους αἰτιάμασιν, ἀμνηστία δὲ τῇ παρὰ Θεοῦ τιμώμενος, μεμνηθῇ προστέτακται

A lignum, quod de silva excidit. Ex quibus ostendit eos qui deos fingere solent, ne materiam quidem unde fierent ignoravisse, ne possent aliqui dicere, juxta Græcæ nationis opinionem, quæ in adytis erant reposita ac dedicata, a Jove delapsa, et sua sponte nata, et ex se genita fuisse. Quod autem di- vinæ creationis institutum adulterent, arguit, cum ait : Lignum in silva plantatum, et pluviarum mi- nisterio ac ope enutritum, ut hominibus ad combus- tionem serviret. Qui autem ex his quæ combustioni destinata erant, deos faciunt, ipsi simul cum illis ignis alimentum erunt. Præterea tantum non admi- ratione percellitur, cum dicit : Dimidium combussit igni, et ad suos usus assumpsit. Hinc edulium con- ciliat, et panes coxit, cum gentibus sortem capiens.

B Deinde eo insipientiæ recidit, ut sui usus reliquias adoret et oret, et dicat : Eripe me, quia deus meus es tu. Cinis proinde est, et præterea nihil, cor eo- rum, et decepti sunt, nec quisquam poterit animas eorum, qui huc prolapsi sunt eripere : præterquam solus, si quidem velit, Deus, qui facit omnia et trans- ponit, quod est obtenebratum illustrat, et quod erravit, convertit. Cæterum his diis manu factis nulla inest utilitas, 590 sed vanitas : quippe mate- ria sunt surda et insensata. Videte, id est, intelli- gite. Et non dicetis : Mendacium in dextra mea. Omnia enim in illis sunt falsa, et nomina et gloria. At in dextra mea, id est, in Filio (nam semper in Scriptura divinitus inspirata, Filius nominatur dex- tera Patris), nihil mendacii inveniri potest : sed sive dicatur Deus, est Deus verus : sive Dominus, non falso aut furtim huc se insinuat, at est potius natura herus universorum : sive rex, sive lux, sive vita, sive potentia, sive opifex, omnia hæc non vane, non falso existit. Non enim genitus est naturaliter, sed supra omnia esse intelligitur, quæ genita sunt ac producta, Deus exsistens ex Deo, et verum lumen de vero lumine.

VERS. 21, 22. *Memento horum, Jacob et Israel, quia puer meus es tu, formavi te puerum meum : et tu, Israel, ne obliviscaris mei. Ecce enim delevi velut nubem iniquitates tuas, et velut caliginem peccata tua. Revertere ad me, et redimam te.*

D Christus dixit : Qui novit voluntatem domini sui, et non facit, vapulabit multis ; qui autem non no- vit, nec facit, vapulabit paucis⁹⁶. Sancta omnino est in utraque res sententia. Qui enim voluntatem herilem non norunt, peccantque, his, licet transgres- sionis crimini affines sint, potest quis ignoscere, sumens ignorantiam ad occasionem misericordiæ. Sed qui cum leges scirent, torpescere malunt, jure in eos animadvertitur. Supinitatis enim crimen est manifestum. Quo igitur melior se ipso evadat Israel, cum plurimorum criminum convictus fuerit, ita tamen in pretio et honore apud Deum habitus, ut oblivisci noluerit : jubetur suæ socordiae memi-

⁹⁶ Luc. xii, 47, 48.

nisse, et ejus, qui pro sua placabilitate est commiseratus. Horum, inquit, memento, Jacob. Et quanam sunt illa? Quæ jam supra dicta sunt, et quod filius meus tu sis. Et formavi te puerum menm. Manifestissimo demonstrat his verbis, Israel non caruisse pædagogis, sed legi et jugo subditum fuisse, et complures monitores habuisse: puer itaque fuit in hoc, et ad hoc formatus. Quonam pacto? Dicemus ut possumus. Formatur enim homo simpliciter, nempe de terra, quemadmodum et primus parens Adam. Sumpsit enim, inquit, Deus pulverem de terra, et **591** formavit hominem. Serpit deinde, et post hunc modum creationis progreditur ad hanc, qua nos sumus præditi, formam. Etenim formatur unusquisque in utero matris suæ, et hæc via terræ incolas ducit eo, ut sint essentialis participes. Formatur item in filium Dei, intelligibiliter informatus, divinarum legum scientia, ad speciem effigiemque excellentem, quæ virtutum ornatu in animis hominum inhæret ac insidet. Hæc autem pulchritudo intelligi potest spiritualis. Formantur etiam velut in Christo, per sancti Spiritus participationem, ad ipsius speciem. Scribit siquidem ad Galatas divinus Paulus: « Filioli, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis ⁹⁵. » Formatur autem in nobis Christus, sancto Spiritu nobis divinam quamdam formam, per sanctificationem et justitiam indente. Sic enim, sic in animis nostris elucet, character substantiæ Dei ac Patris: reformante, ut dixi, sancto Spiritu, nos per sanctificationem in ipsum. Itaque rursum dixit sanctissimus Paulus: « Ne conformes sitis sæculo huic, sed transfiguremini mentis vestræ renovatione, ut probetis vos, quæ sit voluntas Dei bona, et accepta et perfecta ⁹⁶. » Quin et velamen dicit appositum fuisse Judæorum cordibus, nos autem omnes detecta facie gloriam Domini speculantes, in eandem transformari imaginem, a gloria in gloriam, tanquam a Domini Spiritu ⁹⁷. Formamur igitur in pueros Dei. Quoniam autem pueri nomen commune est; accipitur enim tum de servis, tum de filiis, dicimus convenire formati in lege, ut potius in servos formentur. Spiritus enim servitutis erat super Israel, et eorum socordia illis non erat impunita: quippe quos lex ut servos punivit. Si quis autem formetur in Christo, in filium Dei formatur, his, quos jam diximus, modis. Meminisse itaque oportet etiam humanitatis ejus qui justificat, et quod simus in filiorum adoptionem, atque in gloriam formati, ac tanquam Patri Deo, eorum quæ in nos facta sunt ab ipso, quasi vices rependentes. Quo autem pacto recte hoc fiat, docet, cum inquit: Et tu, Israel, ne sis oblitus mei. Oblivisci autem quis poterit Dei, cum pietatem quæ erga illum est contemnit, aut cum prorsus recedit. Quod Israelitæ facitarent, cum non deos colebant: faciunt etiam nunc quidam, cum retrocedunt a **592** fide, quo-

A τῆς αὐτοῦ ῥαθυμίας, καὶ τῆς τοῦ κατοικτεῖροντος ἡμερότητος. Μνήσθητι γὰρ ταῦτα, φησὶν, Ἰακώβ. Καὶ ποῖα ταῦτα; Τὰ τε ἤδη προειρημένα, καὶ ὅτι παῖς μου εἶ σύ. Καὶ ἐπλασά σε παῖδά μου. Διαδείκνυσιν δὲ καὶ μάλα σαφῶς ἐν τούτοις, ὅτι [οὗ] μεμένηκεν ἀ παιδαγωγῆτος ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἦν ὑπὸ νόμον καὶ ζυγὰ, καὶ πλείστους ἔχων τοὺς νοθετεῖν εἰδόμενος· παῖς οὖν ἄρα κατὰ τοῦτο καὶ πεπλασμένος εἰς τοῦτο. Τίνα δὲ τρόπον, ἐροῦμεν ὡς ἐνι. Πλάττεται μὲν γὰρ τις ἀνθρώπος ἀπλῶς, καθάπερ ἀμέλει καὶ ὁ προπάτωρ Ἀδὰμ ἐκ γῆς. Ἐλαβε γάρ, φησὶν, ὁ Θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἔπλασε τὸν ἀνθρώπον. Ἐρπεῖ δὲ κατὰ γε τὸν τῆς δημιουργίας τρόπον, καὶ εἰς δεῦρο τὰ καθ' ἡμᾶς. Πλάττεται γὰρ ἕκαστος ἐν γαστρὶ τῆς αὐτοῦ μητρὸς, καὶ ὁδὸς αὕτη πρὸς τὸ εἶναι φέρουσα τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς. Πλάττεται δὲ καὶ εἰς παῖδα Θεοῦ διαμορφούμενος νοητῶς τῇ τῶν θείων εἰδῇ ἐν νόμων πρὸς εἶδος ἐξαίρετον, τὸ ἐκ τῆς τῶν ἀρετῶν εὐχοσμίας ταῖς τῶν ἀνθρώπων ἐπισυμδαίνον ψυχαῖς. Τοῦτο κάλλος ἀν νοῦτο τοῦ πνευματικόν. Πλάττονται δὲ καὶ οἶον ἐν Χριστῷ διὰ μετοχῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς εἶδος τὸ πρὸς αὐτόν. Γράφει γοῦν Γαλάταις καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος· Ἐτεκνία, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Μορφοῦται γέ μὲν ἐν ἡμῖν ὁ Χριστὸς, ἐνιέντος ἡμῖν τοῦ ἁγίου Πνεύματος θείαν τινὰ μόρφωσιν, δι' ἁγιασμοῦ καὶ δικαιοσύνης. Οὕτω γάρ, οὕτω ταῖς ἡμετέραις ἐμπρέπει ψυχαῖς ὁ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἀναμορφούμενος ἡμᾶς, ὡς ἔφην, τὸν ἁγίου Πνεύματος δι' ἁγιασμοῦ πρὸς αὐτόν. Ἐφην γοῦν καὶ ὁ ἱερῶτατος πάλιν Παῦλος· Ἐμὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ ἀναμορφοῦσθε τῇ ἀνακινώσει τοῦ νοῦ ὑμῶν, εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθόν. » Καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον καὶ κάλυμμα μὲν ταῖς Ἰουδαίων καρδίαις τεθεῖσθαι φησιν, ἡμᾶς δὲ πάντας ἀνακακαλυμμένων προσώπῳ τῇ δόξαν Κυρίου κατοπτριζομένους, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφοῦσθαι ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος. Πλαττόμεθα δὲ οὖν εἰς παῖδα Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ τοῦ παιδὸς ὄνομα κοινόν πᾶσι ἐστι· λαμβάνεται γὰρ ἐπὶ τε οἰκετῶν καὶ υἱῶν, φαιμὲν, ὅτι πρόποι ἀν τοῖς ἐν νόμῳ πλαττομένοις τὸ εἰς οἰκέτας πλάττεσθαι μᾶλλον. Πνεῦμα γὰρ ἦν δουλείας ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἦν αὐτοῖς τὸ ῥαθυμεῖν οὐκ ἀζήμιον· ἐκόλαζε γὰρ ὡς οἰκέτας ὁ νόμος. Εἰ δὲ ἐν Χριστῷ πλάττοισι τις, εἰς υἱὸν πλάττεται Θεοῦ, κατὰ γε τοὺς ἀρίτως εἰρημένους τρόπους. Χρὴ τοιγαροῦν μεμνησθαι καὶ τῆς τοῦ δικαιοῦντος φιλανθρωπίας, καὶ ὅτι πεπλασμεθα πρὸς υἰότητα καὶ δόξαν, καὶ οἶον τῷ Πατρὶ τῷ Θεῷ εἰς ἡμᾶς παρ' αὐτοῦ γενομένων ἀνταποτινύντες τὰς ἀμοιβὰς. Καὶ οὕτως ἀν γένοιτο τοῦτο, καλῶς ἐκπαιδεύει λέγων· Καὶ σύ, Ἰσραὴλ, μὴ ἐπιλανθάνου μου. Ἐπιλανθάνοιτο δὲ ἀν τις Θεοῦ, τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας ὀλιγωρίας, ἣ καὶ εἰσάπαν ἀποφοιτῶν. Δεδράκασιν μὲν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ τοῦτο τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς λατρεύσαντες· δρώσι δὲ καὶ εἰς δεῦρο τινες ἀνόπιν λόντες μετὰ τὴν πίστιν,

⁹⁵ Gal. iv, 19. ⁹⁶ Rom. xii, 2. ⁹⁷ II Cor. iii, 14.

ὦν τὸ κρίμα ἐνδικόν ἐστι, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἄ ὅτι δὲ τὸ ἐπιλανθάνεσθαι Θεοῦ κατασημαίνει πλει-
σταχοῦ τὸ τῆς εὐσεβείας τῆς εἰς αὐτὸν ἀποδραμεῖν,
ἰσόμεθα, λέγοντος αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐξ αἵματος
Ἰσραὴλ· « Ὑμεῖς οἱ ἐπιλανθανόμενοι μου, καὶ ἐτοι-
μάζοντες τῷ δαιμονίῳ τράπεζαν, καὶ πληροῦντες τῇ
τύχῃ κέραςμα, καὶ ἐγκαταλιπόντες τὸ ὕψος τὸ ἁγίον
μου. Ἐγὼ παραδώσω ὑμᾶς εἰς μάχαιραν, πάντες
σφαγῇ πεσεῖσθε. » Καὶ ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ καταβ-
δόηκε τῶν ἐξ Ἰσραὴλ διὰ φωνῆς Ἱερεμίου λέγων·
« Μὴ ἐπιλήσεται νόμῳ τὸν κόσμον αὐτῆς, ἢ παρθένος
τῆς στηθοῖς αἰδοῦς αὐτῆς; ὁ δὲ λαὸς μου ἐπελάθετό
μου ἡμέρας πολλὰς, ὦν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς. » Οὐκ-
οὖν ἡ μὲν λήθη πολλάκις τὴν ἀπόστασιν ὑπεμφί-
νειεν ἄν. Ἡ δὲ γε μνήμη τὸ ἐδραῖον εἰς πίστιν, καὶ
ἀκράδαντον εἰς ἀγάπην, καὶ τὸ εἰς πᾶν ἐτιοῦν τῶν
αὐτῇ δοκούντων εὐθενέει. Μὴ δὴ τοιγαροῦν ἐπιλαν-
θάνου μου, φησὶν, μέμνησο δὲ μᾶλλον. Ἰδοὺ γὰρ
ἀπῆλειψα ὡς νεφέλην τὰς ἀνομίας σου. Καὶ τὸ ἀπ-
ῆλειψα φησὶν ἐν τούτοις, ἀντὶ τοῦ ἀπαλείψω, καὶ ὥσπερ
τινὰ γνόφον, καὶ νεφέλην διαλύσας ἀφανίσω. Ὅτι
γὰρ ἀντὶ τοῦ ἀπαλείψω τὸ ἀπῆλειψα φησὶ, διαδείξειεν
εὖ μάλα τὸ ἐρεξίς, Ἐπιστράφηθι γάρ, φησὶ, πρὸς με,
καὶ λυτρώσομαι σε. Πῶς γὰρ ἀπῆλειψεν ὁ καλῶν εἰς
ἐπιστροφήν; Ὡς οὐπω μὲν ἐπιστρέψαντας, ἤξοντας
δὲ καὶ εἰς τοῦτο κατὰ καιροῦς, ὅταν ἐπιλάμψῃ τῷ
κόσμῳ Χριστὸς, δι' οὗ πᾶσα πλημμελιμάτων ἀφεσις,
καὶ ἐπιστροφή καὶ κλήσις ἡ πρὸς Θεόν, διὰ τε τῆς
ἀρίστων ἀνδραγαθημάτων.

Εὐφράνθητε, οὐρανοί, ὅτι ἡλέησεν ὁ Θεός C
Ἰσραὴλ. Σαλπείσατε, θεμέλια τῆς γῆς, βοήσατε,
ὄρη, εὐφροσύνην, οἱ βουνοὶ καὶ πάντα τὰ ξύλα
τὰ ἐν αὐτοῖς, ὅτι ἐλυτρώσατο ὁ Θεὸς τὸν Ἰακώβ,
καὶ Ἰσραὴλ δοξασθήσεται.

Καταθρῆσαι τις ἂν κἀντεῦθεν ἀμογητὶ, ὅτι τῶν
ἀμαρτιῶν ἡ ἀφεσις, καὶ μὴ καὶ ἡ πάντων ἐπιστροφή
καὶ λύτρωσις, ὡς ἐσομένη διὰ Χριστοῦ προαναφωνεῖ
τὸ κατὰ καιροῦς διὰ προφητῶν ἁγίων. Ἐπειδὴ γὰρ
Θεὸς Κύριος ὦν ἐπέφανε ἡμῖν, καὶ συνανέστραφη
τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ἀνθρωπος, ὁ ἀμνὸς ὁ ἀληθινός,
ὁ αἵρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, τὸ πᾶναγνον ἱε-
ρεῖον· τότε δὴ τότε, καὶ πρόφασις ἐορτῆς τὸ χρῆμα
γέγονε ταῖς ἄνω τε καὶ ἐν οὐρανῷ δυνάμεσι λογικαῖς,
ἥτοι τοῖς τῶν ἁγίων ἀγγέλων τάγμασιν. Ἰδὼν γὰρ,
ἦδον ἐπὶ τῇ γεννήσει αὐτοῦ, τῇ κατὰ σάρκα φημι,
καὶ δὴ καὶ ἔφασκον· « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ
τῆς εἰρήνῃ, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. » Καὶ εἴπερ ἐστὶν
ἀληθές, πάντως δὲ δὴ που καὶ ἀληθές, ὅτι κατὰ τὴν
τοῦ Σωτῆρος φωνὴν χαρὰ ἐστὶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐν-
ωπίων τῶν ἁγίων ἀγγέλων ἐψ' ἐνὶ ἀμαρτωλῷ μετα-
νοοῦντι, πῶς ἂν ἐνδοιάσειε τις ὡς τὴν ὑφήλιον πᾶσαν
εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν ἀνακομίζοντος τοῦ
Χριστοῦ, καὶ καλοῦντος εἰς ἐπιστροφήν, καὶ δικαιούν-
τος ἐν πίστει, καὶ διαπρεπῇ τιθέντος δι' ἁγιασμοῦ,
χαρὰ καὶ πανήγυρις παρὰ τοῖς ἄνω πνεύμασιν ἦν;
Εὐφραινομένων τοίνυν τῶν οὐρανῶν, ὅτι ἡλέησεν ὁ
Θεὸς τὸν Ἰσραὴλ καὶ οὕτι που τὸν κατὰ σάρκα μόνον,

rum iudicium justum est, sicut scriptum est. Quod
autem oblivisci Deum, significet saepenumero a pia-
tate resilire, intelligemus, ipso loquente ad Israeli-
tas: « Vos qui obliviscimini mei, et paratis daemo-
nio mensam, et impletis fortunæ potionem, et dere-
linquitis montem sanctum meum. Ego tradam
vos gladio, omnes cæde cadetis »¹⁸. Et ob eandem
quoque rem vociferatus est contra Israelitas, voce
Jeremiæ dicens: « Num obliviscetur sponsa mundi
sui? num virgo fasciæ pectoralis suæ? Populus au-
tem meus oblitus est mei, dies multos, quorum non
est numerus »¹⁹. Itaque sæpe oblivio defectionem
potest denotare. Memoria vero est firmitudo fidei,
stabilitas dilectionis, et in omni quod illi placet
constans fortitudo. Ne obliviscaris ergo mei, sed
memento potius. Ecce enim delevi velut nubem ini-
quitates tuas. Delevi, dicit hic pro, delebo, et velut
caligine quadam ac nube dispulsa auferam. Nam
quod delevi pro, delebo dicat, optime declarat quod
sequitur. Revertere enim, inquit, ad me, et redimam
te. Quomodo enim delevit, qui vocat ad conversio-
nem? perinde quasi nondum essent reversi, sed huc
suo venirent tempore, quando illucescet Christus
mundo, per quem omnis est delictorum remissio, et
conversio, et ad Deum vocatio, per fidem in ipsum
et vitæ institutionem evangelicam, et optima
facta.

εἰς αὐτὸν πίστεως, καὶ πολιτείας εὐαγγελικῆς, καὶ

Vras. 23. *Lætantini, cæli, quia misertus est Deus
Israelis. Canite tuba, fundamenta terræ. Clamate,
montes, præ lætitia, colles et omnia ligna quæ in eis,
quia redemit Deus Jacob, et Israel gloria afficie-
tur.*

Hinc facile nullo labore perspicere licet proclama-
tum fuisse per prophetas sanctos, illis temporibus
futuram per Christum remissionem peccatorum, et
reversionem ac redemptionem omnium. Postquam
enim Deus et Dominus apparuit nobis, et versatus
est simul cum terræ incolis, ut homo agnus verus,
qui tollit peccata mundi, sacrosancta victima, tunc
tunc, supremis ac cœlestibus potestatibus ratione
prælitis, seu sanctorum angelorum ordinibus, causa
festi exstitit. Cecinerunt enim, cecinerunt 593
propter nativitatem ejus carnalem, inquam, et di-
xerunt: « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax,
in hominibus bona voluntas ». Et si verum
sit (est autem omnino verum), secundum Ser-
vatoris vocem, gaudium esse in cœlis coram
sanctis angelis, super uno peccatore resipiscen-
te²⁰, an dubitandum est, cum totum terrarum or-
bem ad veritatis agnitionem reducit Christus, cum
ad conversionem vocat, cum fide justificat, et per
sanctificationem illustrem reddit, gaudium et pane-
gyrim summis spiritibus fuisse? Lætantibus igitur
cœlis, quod misertus sit Deus Israelis, non carnalis
solum, sed ejus etiam qui spiritualis intelligitur,

¹⁸ Isa. lxxv, 11, 12. ¹⁹ Jer. xxii, 32. ¹ Luc. ii, 13, 14. ²⁰ Luc. xv, 7.

tuba cecinerunt fundamenta terræ, id est, evangelicorum vaticiniorum ministri; quorum sonus clarissimus ubique circumferebatur, et quasi tubæ quædam sacræ circumsonuerunt, ubivis gentium annuntiantes Servatoris gloriam, vocantes ad agnitionem Christi, et qui ex circumcisione fuerunt, et qui olim creaturam supra Creatorem coluerunt. Sed quare eos dicimus vocari terræ fundamenta? Est enim omnium fundamentum et basis inconcussa Christus, qui omnia coerces ac continet, ut bene Origenes ait: in ipso enim omnes ædificamur, domus spiritualis, compacti per Spiritum in templum sanctum, in habitaculum ipsius; habitat enim in cordibus nostris per fidem. Fundamenta etiam proxima et vicina nobis intelligi possunt, apostoli et evangelistæ, oculati testes, et ministri sermonis, facti in confirmationem fidei. Nam ubi cognoverimus ipsorum traditiones esse sequendas, rectam et minime alienam aut deviam a Christo fidem servabimus. Ab ipso enim dictum est divino Petro (quando sapienter et inculpate fidem in ipsum confessus est, dicens: Tu es Christus Filius Dei viventis): « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam²; » petram, opinor, vocans, immotam fidem discipuli. Dictum est item voce Psallentis: « Fundamenta ejus in montibus sanctis³. » Optime sanctis montibus comparandi sunt sancti apostoli et evangelistæ, quorum cognitio firmata est iuxta fundamenti posterioris, non sinens eos, qui per ipsos irrefecti sunt, in reprobam fidem. **594** decidere. Tuba igitur canunt fundamenta terræ. Verum spectia mihi hanc observationem. Exili enim voce et tarda lingua erat Moyses. Non enim erat lex exaudibilis, nisi per solam Judæam. Tuba ergo canite, qui pro Christo legatione fungimini. « Exiit enim in omnem terram sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum⁴. » Jubet autem montes clamare lætitiā. Fundamenta terræ, montes hic iterum vocat. Spectabiles enim erant et conspicui divini discipuli, opere et sermone illustres, et omnibus ubique notissimi, quos etiam allocutus est sermo propheticus: « Montem excelsum condescende, qui evangelizas Sion. Extollere fortitudinem tuā, qui evangelizas Jerusalem⁵. » Hos igitur montes intelligibiles clamare jubet lætitiā. Hinc etiam videre licet et vim legis et, longe præstantiorem evangelicæ prædicationis differentiam. Lex enim punitiones minitans transgredientibus, et supplicia inevitabilia his qui convicti sunt intentans, lætitiā non clamavit, sed potius tristitiā. At evangelicorum vaticiniorum administratores, et Christi charismatum ministri, lætitiā mundo prædicant. Etenim ubi est peccati remissio, et justificatio per fidem, et sancti Spiritus participatio, et adoptionis splendor, et regnum cælorum, et non vana spes honorum, quæ mens nequit complecti, ibi continua est lætitiā et gaudium. Colles autem et lingua in illis esse dicimus, quæ inferiora sunt monti-

ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸν κατὰ πνεῦμα νοούμενον· ἐσθλάπισε τὰ θεμέλια τῆς γῆς, τοῦτ' ἐστὶν οἱ τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων ἱερουργοί· τούτων ἡχὴ διαπρύσιος· προσηνέχθη πανταχοῦ, καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀκούοντες ἐπὶ τῇ φωνῇ τοῦ Σωτῆρος δόξαν περιεπαγγέλλουσαι τοῖς ἀπανταχοῦ, καὶ καλοῦσαι πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ τοὺς τε ἐκ περιτομῆς, καὶ τοὺς πάλαι· τῇ κτίσει λατρεύοντας· παρὰ τὸν Κτίστην. Θεμέλιος δὲ τῆς γῆς ὀνομάσθαι φαμὲν αὐτοὺς, διὰ τοίαν αἰτίαν; Ἔστι μὲν γὰρ ἀπάντων θεμέλιος καὶ ἀκατάσειστος ὑποβάθρα Χριστός, ὁ ἀνέχων ἅπαντα, καὶ διακρατῶν εἰς τὸ εὖ εἶναι τὰ ἐρηρυσμένα· ἐπ' αὐτῷ γὰρ πάντες ἐποικοδομούμεθα, οἶκος πνευματικὸς συναρμολογούμενοι διὰ Πνεύματος εἰς ναὸν ἅγιον, εἰς κατοικητήριον αὐτοῦ. Κατοικεῖ γὰρ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ πίστεως, θεμέλιοι δὲ προσεχέστεροι, καὶ ἑγγύς· μάλλον, ἢ καθ' ἡμᾶς νοηθεῖν ἂν ἀπόστολοι τε καὶ εὐαγγελισταί, γεγόνότες μὲν αὐτόπται καὶ ὁμηρέται τοῦ λόγου, γινόμενοι δὲ καὶ εἰς ἐδραίωμα πίστεως. Ταῖς γὰρ αὐτῶν παραδόσεσιν ἐπισθαί δεῖν ἐγνωκότες, εὐθὺ καὶ ἀδιάστροφον τῷ Χριστῷ τὴν πίστιν τηρήσομεν. Εἰρηται γὰρ που παρ' αὐτοῦ πρὸς τὸν θεσπασίον Πέτρον (ὅτε σφῶς καὶ ἀνεπιπλήκτω; τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν ὁμολογῶν ἐφασκεν· Σὺ εἰ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος)· « Σὺ εἰ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ θεμελιώσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, » πέτρᾳ, οἶμαι, λέγων τὸ ἀκράδαντον εἰς πίστιν τοῦ μαθητοῦ. Εἰρηται δὲ που καὶ διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος φωνῆς· « Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις. » Ὅρεσι δὲ παρεικαστέον ἁγίοις εὖ μάλα τοὺς ἁγίους ἀποστόλους τε καὶ εὐαγγελιστάς, ὧν ἡ γνώσις τοῖς μετ' αὐτοὺς θεμελίου δίκην ἐρήρυσται, μεταπίπτειν οὐκ ἔωσα πρὸς τὸ ἀδόκιμον εἰς πίστιν τοὺς δι' αὐτῶν σεσαγγελνεμένους. Σαλπίζουσι τοίνυν τὰ θεμέλια τῆς γῆς· πλὴν ὅρα τὴν ἐπιτήρησιν. Ἰσχυρῶς γὰρ καὶ βραδύγλωσσος ἦν ὁ Μωϋσῆς. Οὐ γὰρ ἦν ὁ νόμος ἐξάκουστος, πλὴν ὅτι τοῖς κατὰ μόνην τὴν Ἰουδαίαν. Σαλπίζατέ γε μὴν, οἱ τὰ Χριστοῦ πρεσβεύοντες. « Εξῆλθε γὰρ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. » Βοῶν δὲ τοῖς ὄρεσι εὐφροσύνην προστέταχε· τὰ δὲ θεμέλια τῆς γῆς, ὅρη πάλιν ἐν τούτοις εἰπὼν ἀπόθλεπτοι γὰρ καὶ διαφανεῖς οἱ θεσπέσιοι μαθηταί. Ἐργῳ τε καὶ λόγῳ διαπρεπεῖς, καὶ τοῖς ἀπανταχοῦ γνωριμῶτατοι, οἷς καὶ προφητικὸς ἐπεφώνησε λόγος· « Ἐπ' ἧρος ὕψηλὸν ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών· ὕψωσον τῇ ἰσχύϊ σου, ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἱερουσαλήμ. » Ταῦτ' ἔτι οὖν ἄρα τὰ ὅρη τὰ νοτιὰ βοῶσαι προστέταχεν εὐφροσύνην. Ἐνεστι δὲ πάντεσιν ἰδεῖν τὴν τε τοῦ νόμου δύναμιν, καὶ τῶν εὐαγγελικῶν κτηρυγμάτων τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον διαφωρὰν. Ὁ μὲν γὰρ νόμος· κολάσεις ἀπειλῶν τοῖς παραβαίνουσιν, καὶ δίκαις ἀφύκτοις ἐνείκε; τοὺς ἀλίσκομένους· οὐκ εὐφροσύνην ἐδία μάλλον, ἀλλὰ κατήρειαν· οἱ δὲ γὰρ τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων ἱερουργοί, καὶ τῶν παρὰ Χριστοῦ χαρισμάτων διάκονοι, εὐφροσύνην τῷ κόσμῳ διακηρύττουσιν. Ὅπου γὰρ ἄφεσις· ἀμαρτιῶν, καὶ μὴ καὶ

² Matth. xvi. 18.³ Psal. lxxxi. 1.⁴ Psal. xviii. 5.⁵ Isai. xl. 9.

δικαιοσύνης ἐν πίστει, καὶ ἁγίου Πνεύματος μέθεξις, καὶ υιοθεσίας λαμπρότης, καὶ οὐρανῶν βασιλεία, καὶ τῶν ὑπὲρ νοῦν ἀγαθῶν ἐλπίς οὐ κατεφυσμένη, ἔκει που πάντως ἐστὶν εὐφροσύνη καὶ χαρὰ. Βουνοὺς δὲ καὶ ξύλα τὰ ἐν αὐτοῖς φαμεν εἶναι πάλιν τοὺς τῶν ὁρῶν ἡττωμένους, καὶ βραχὺ πως ὑποκαθήμενους, κατὰ γε τὸ τῆς ἐνοούσης αὐτοῖς εὐζωίας μέτρον, ὑπερ-ανεστηκότων δηλονότι τῶν ἁγίων ἀποστόλων, καὶ ἀγγελιστῶν. Οὐκοῦν βουνοὶ μὲν ἂν εἴεν οἱ βραχὺ πως τῆς ἐκείνων εὐκλείας ὑφίστηκότες, καὶ τοῦ μεγέθους τῆς ἀρετῆς ἡττώμενοι, πλὴν ἀνέχοντες καὶ αὐτοὶ, καὶ ἐπιγείων ὄντες ἐπέκεινα πραγμάτων, καὶ φρονεῦντες τὰ ἄνω, καὶ τὸ ὑψοῦ νοεῖσθαι κατ' ἀρετὴν κεκληρωμένοι. Ξύλα δὲ τὰ ἐν αὐτοῖς, τὰ ὑπ' αὐτῶν τεθραμμένα, νοηθεῖν ἂν οἱ δι' αὐτῶν πιστεύσαντες, καὶ ὅσον εἰς ἄνδρα τέλειον ἀναβεβηκότες, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας διαλάσαντες τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. Εἴεν δ' ἂν οὗτοι καὶ διδάσκαλοι λαῶν, καὶ πομπῶν καθηγηταί, ταῖς παρὰ σφῶν αὐτῶν νοηταῖς εὐκαρπείαις τοὺς προσιόντας αὐτοῖς ἀνακτῶμενοι. Οὐκοῦν τὴν ἐν Χριστῷ κοσμημένην εὐφροσύνην συγκεράσας ταῖς θεμελίοις τῆς γῆς, βουνοὶ καὶ ξύλα τὰ ἐν αὐταῖς, χαίρουσι δὲ ὅτι ἐλυτρώσατο ὁ Θεὸς τὸν Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ δοξασθήσεται. Οὐ γὰρ ἐλυτρώθη μόνον τοὺς τῆς ἁμαρτίας ἀποτριψάμενος μολυσμούς, καὶ πυρὸς καὶ δίκης ἐξηρημένος, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐδοξάσθη Θεοῦ γεγονώς οἰκετός, καὶ υἱὸς αὐτοῦ χρηματίσας, καὶ ἀδελφότητά λαχὼν τὴν πρὸς γε τὸν ἕνα καὶ φύσει καὶ ἀληθῶς Υἱὸν, τοῦτ' ἐστὶ, Χριστόν.

Οὕτω λέγει Κύριος ὁ λυτροῦμενός σε, καὶ ὁ πλάσας σε ἐκ κοιλίας· Ἐγὼ Κύριος ὁ συντελὼν πάντα. Ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόρος, καὶ ἐστερέωσα τὴν γῆν. Τίς ἕτερος διασκεδάσει σημεῖα ἐγγυστριμύθων, καὶ μαντείας ἀπὸ καρδίας; ἀποστρέψων φρονήτους εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ τὴν βουλὴν αὐτῶν μωραίνων, καὶ ἰστῶν ῥήματα παιδὸς αὐτοῦ, καὶ τὴν βουλὴν τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ ἀληθεύων.

Θιμανομικτώτατα λίαν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς κἀν τούτοις ἡμῖν διαλέγεται, καὶ παρᾶται πληροφορεῖν τοὺς αἵ γε πακαρηνήκασιν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ, μετισταίντες αὐτὴν εἰς ἑτέρους, ὅλην δὲ ὅτι τοὺς οὐκ ὄντας θεοὺς, ὡς ἔστιν αὐτὸς γενεσιουργὸς τῶν ὅλων, καὶ ταμίας, κτίστης τε καὶ πατητής καὶ αὐτῶν τῶν παιδευομένων. Ἐπειδὴ δὲ περὶ πραγμάτων πλείστον τε ὄσων καὶ θαυμαστῶν ἐποίητο τὰς ὑποσχέσεις, ἃς δὴ καὶ τὴν εἰκὸς ἀπιστεῖσθαι πρὸς τιμὴν, χρησίμους, ὡς ἐφην, τὴν ἰδίαν αὐτοῖς προαναφαίνει δύναμιν καὶ ὑπεροχὴν, ὡς ἂν εἰδῆιν, ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως, ὅπερ ἂν ἔλοιτο κατορθοῦν, τοῦτο θραμμεῖται πρὸς πείρας. Ἡρὸς τί γὰρ ἀνικάνως ἔχοι, ἢ πῶς οὐκ ἂν δύναίτο λυτροῦσθαι τινὰς ὁ ἐκ κοιλίας πλάσας, τοῦτ' ἐστίν, ὁ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ εἶναι καλέσας, καὶ εἰς ὑπερξὴν ἐνεργειῶν τοὺς οὐκ ὄντας ποτὲ, ὁ συντελὼν τὰ πάντα, τοῦτ' ἐστίν, ὁ ταμίας τῶν ὅλων, ἑκαστὰ τε διοικῶν τε καὶ διτιθύων κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ; Τοῦτο δὲ πάντως εὐ ἔχει. Οὐ γὰρ ἂν ἀμάρτη Θεὸς τοῦ τῇ ἰδίᾳ δόξῃ προπεδοστέατο. Ἡ πῶς οὐκ ἂν εἴη πανοθενής, καὶ παντὸς ἐπέκεινα, καὶ νοῦ, καὶ λόγου, ὁ τὸν παμμεγέθη τούτων τανύσας οὐρανὸν, καὶ στερεώσας τὴν γῆν; ὡς καὶ ὁ Ψάλλων

A bus, et paululum subidentia ac subiecta, quod ad illorum rectæ vitæ mensuram attinet : eminentibus nimirum et exstantibus sanctis apostolis et evangelistis. Colles igitur esse possunt, qui paululum cedunt illorum gloriæ, et qui a magnitudine virtutis vincuntur : quanquam et hi quoque excellunt, et rebus terrenis superiores sunt, et quæ supra sunt sapiunt, et ut sublimia quæ cum virtute sunt cogitent, delecti sunt et cooptati. Ligna quoque hic enutrita ab ipsis, intelligi possunt qui per illos crediderunt, et velut in virum perfectum adoleverunt, et ad mensuram ætatis plenitudinis Christi pervenerunt. Hi sunt etiam doctores populorum, et moderatores gregis, instaurantes et corroborantes eos qui ad ipsos accedunt, ubertate ac fertilitate sub intelligentiam cadente. Conclamant igitur lætitiā, quæ in Christo intelligitur, 598 fundamentis terræ, colles et ligna quæ in eis sunt, et gaudent, quod redemerit Deus Jacob, et Israel gloria afficietur. Non enim solum liberatus est, doletis peccati iniquationibus, et ab igne et poena vindicatus : sed gloria affectus est, Dei factus domesticus, et vocatus ejus filius, et fraternitatem cum eo qui unus est et natura et vere Filius, id est, Christus, sortitus.

C VERS. 24, 25. Sic dicit Dominus qui redimit te, et qui formavit ab utero : Ego Dominus consummans omnia. Extendi cælum solus, et firmavi terram. Quis alius dissipabit signa ventriloquorum, et divinationes de corde? Convertere prudentes retrorsum, et consilium eorum insutians, et confirmans verba pueri sui, et consilium angelorum suorum ratum efficiens.

Appositissime universorum Deus etiam hic nobiscum disputat, et eadem conatur facere his, qui convertentes se ad alios, qui scilicet dii non sunt, in illum debacchabantur, se esse procreatorem universorum, et dispensatorem, et conditorem, et effectorem eorum qui docentur. Postquam autem de rebus plurimis et mirabilibus promissa fecisset, quæ verisimile erat ab aliquibus non credi, utiliter, ut dixi, suam illis prius ostendit potentiam et eminentiam, ut intelligant, quidquid ille ullo modo velit perficere, hoc ad finem perventurum. Quid enim non potest? quid non valet? quomodo non posset redimere, qui ex utero formavit, id est, qui vocavit ut essent et existerent, producent eos qui aliquando non erant, consummans omnia, id est, dispensator universorum, et pro suo quoque arbitrato disponens? Quod æsemper feliciter succedet. Non enim Deus errabit ab eo quod est suæ gloriæ convenientissimum. Aut qui omnipotens non esset, qui omni est tempore antiquior et oratione major, qui ingens hoc cælum extendit, et firmavit terram, quemadmodum etiam Psaltes ait : i Fun-

davit terram super firmitatem ejus *. » Qui autem eo ascendit potentiae, vel potius omnis est potentia, semper quæ facturus est, nemine velante, perducet ad exitum. Cum dicit: « Solus extendens cælum †, » non excipit eum qui est de substantia sua Deus Verbum unigenitum: illum, inquam, per quem omnia, et in **596** quo omnia: sed quia nullus Deus falso nuncupatus, quidquam omnino opis Deo, qui est super omnia, conferat. Cum enim omnino non sint, quo pacto ut cooperarii creantis Dei admitti possunt? Non igitur his verbis distinctionem inesse dicimus, quoad naturalem et ex ipso genitum Filium: sed quod non alterius sit præterquam Dei effectio, ut cælum extendatur, aut ut terra sedes immotas ac stabiles habeat. Cum ergo ostenderit ex his verbis suam gloriam, et incomparabilem eminentiam, et potentiae magnitudinem: quarum rerum effector erit posteris temporibus, hic consequenter declarat, aperieque exponit. Quis enim allus, inquit, dissipabit signa ventriloquorum et divinationes cordis? Cum namque Servator omnium nostrum Christus nobis de cælo nondum effulsisset, in omnes diabolicæ tyrannidis violentia extensa erat, et profundæ tenebræ incolae terræ omnes obruerunt, et quasi devoraverunt. Erant enim, erant et per regiones et per civitates aræ ac delubra, et examina imaginum, et deorum falso nuncupatorum innumerabilis multitudo, et incantationes, et falsæ divinationes passim, et imposturæ ac luci dæmoniorum, quæ scire se fingebant et prænuntiare posse futura, cum nihil quidquam vel dicerent, vel scirent. Postquam autem vera lux, id est, unigenitus Sermo Dei, totum orbem terrarum undequaque evangelicis oraculis illustrasset, ignorantisque nebula dispulsa esset, et illæ tenebræ profundæ desiissent, vocatique essent ad agnitionem veritatis errantes: tunc, tunc signa ventriloquorum dissipata sunt. Ventriloquos dicit falsos vates, vel pythnicos, ex sui cordis sensu eructantes quod lubet, qui nihil tamen veri sciunt. De quibus etiam dixit propheta Ezechiel: « Væ prophetantibus de corde suo, et omnino nihil videntibus ‡. » Dissipata igitur sunt ejusmodi hominum data aliquibus ex falsa divinatione signa seu prædictiones. Abolita sunt enim ubique carmina ac decantationes Græcanicæ, et qui mentiri consuerunt dii Græcorum obtinuerunt: et aversi sunt retro prudentes, et consilia eorum infatuata sunt. Videtur autem his verbis prudentes appellare, vel Græcorum magos: vocabantur enim apud eos sophi: **597** vel forte qui sapientiæ opinionem apud eos nacti sunt, et intelligentia acres, et qui vi ac facultate dicendi præditi erant, et linguae volubilitate præstantes, et qui non erant imparati ab eloquentia, sed qui mendacium dictionis suæ elegantia ornare valuerunt. Istos dicimus aversos fuisse retro, cum deinceps sapientia ipsorum infructuose et inutilis de-

A φησιν: « Ἐθεμελίωσε τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς. » Ὁ δὲ εἰς τοῦτο δυνάμει ἀναθεωρῶν, μᾶλλον δὲ ἡ πᾶσα δύναμις, πάντως που καὶ οἶκει πρὸς πέρας ἅπερ ἂν ἐθέλοιτο δρᾶν, ἀπειργοντος οὐδενός. Μόνος δὲ φησιν ἐκτείνειν τὸν οὐρανὸν, οὐκ ἔξω τιθεὶς τὸν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ Θεὸν Λόγον μονογενῆ, τὸν δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα· ἀλλ' ὅτι τῶν ψευδωνύμων θεῶν παντελῶς οὐδεὶς συνεργάσατό τι τῷ ἐπὶ πάντα Θεῷ. Οἱ γὰρ οὐκ ὄντες ὅλως, πῶς ἂν εἰσδεχθεῖεν ὡς ἐργάται, ἡ μᾶλλον εἰπεῖν ὡς συνεργάται δημιουργούντος Θεοῦ; Οὐκοῦν οὐ πρὸς γε τὸν φύσει καὶ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα Υἱόν φάμεν ἐν τούτοις γενέσθαι τὴν ἀντιδιαστολήν, ἀλλ' ὅτι μὴ ἑτέρου μᾶλλον Θεοῦ γέγονεν ἐναποτέλεσμα τὸ ταυνοῦσθαι τὸν οὐρανὸν, ἥγουν ἀκραδάντους ἑδρας ἐσχηκέναι τὴν γῆν. B Καταδείξας τοίνυν αὐτοῦ διὰ τούτων τὴν δόξαν, καὶ τὴν ἀπαράβλητον ὑπεροχὴν, καὶ τὸ τῆς δυνάμεως μέγεθος, τίνων ἔσται κατὰ καιροὺς ἀποτελεστής, ἐν τοῖς ἐφεξῆς διαδείκνυσσι τε καὶ ἀφηγεῖται σαφώς. Τίς γὰρ ἕτερος, φησὶ, διασχεδάσει σημεῖα ἐγγαστριμύθων, καὶ μαντείας ἀπὸ καρδίας; Οὐπω γὰρ ἡμῖν ἐπιλάμψαντος ἐξ οὐρανῶν τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἡ πλεονεξία κατὰ πάντων ἐξετείνετο, καὶ βαθὺς ἄπαντας τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς κατεβόσχετο σκότος. Ἦσαν γὰρ, ἦσαν κατὰ τὰ χώρην καὶ πόλιν, βωμοὶ καὶ τεμένη, καὶ ἀγαλμάτων ἱερόα, καὶ ψευδωνύμων θεῶν οὐκ ἀριθμουμένη πληθὺς, γοητεῖαι τε καὶ ψευδομαντεῖαι πανταχοῦ, καὶ δαιμονίων φανακισμοί, πλαττομένων μὲν εἰδέναι τε καὶ προαγγέλειν δύνασθαι τὰ ἐσόμενα, λεγόντων γε μὴν ἡ εἰδόντων παντελῶς οὐδέν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τοῦτ' ἐστίν, ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, τοῖς εὐαγγελικοῖς θεσπίσμασιν ὅλην περιήστραψε τὴν ὑπ' οὐρανὸν, ἀπελήλαται μὲν ἡ τῆς ἀμαρτίας ἀχλύς, καὶ ὁ βαθὺς ἐκεῖνος πέπαυται σκότος, κέκληνται δὲ πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας οἱ πεπλανημένοι· τότε δὴ τότε διεσχεδάσθησαν τὰ σημεῖα τῶν ἐγγαστριμύθων. Ἐγγαστριμύθους δὲ φησὶ τοὺς ψευδομάντεις, ἥτοι πυθωνικοὺς, τοὺς ἀπὸ γε τῆς σφῶν αὐτῶν καρδίας ἀνερευγομένους τὸ δοκοῦν, καὶ τῶν ἀληθῶν εἰδότας οὐδέν. Περὶ τῶν τοιούτων καὶ ὁ προφήτης Ἰεζεκιήλ φησιν· « Οὐαὶ τοῖς προφητεύουσιν ἀπὸ καρδίας αὐτῶν, καὶ τὸ καθ' ὅλου μὴ βλέπουσι. » Διεσχεδάσθη τοιγαροῦν τῶν τοιούτων τὰ ἐκ τῆς ψευδομαντείας δειδόμενά τισι σημεῖα, ἥτοι προαναρρήσεις. Ἦργησαν γὰρ τὰ Ἑλληνικὰ χρηστήρια πανταχοῦ, καὶ σεσιγηκασιν οἱ ψευδοεπεῖν εὐχόμενοι τῶν παρ' Ἑλλήσι θεῶν ἀπεστράφησαν δὲ καὶ φρόνιμοι εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἐμωράνθησαν αἱ βουλαὶ αὐτῶν. Ἔοικε δὲ φρονίμους ἐν τοῦτοις, ἡ τοὺς παρ' Ἑλλήσι μάγους ἀποκαλεῖ· ὠνομάζοντο γὰρ παρ' ἐκεῖνοις σοφοί· ἡ τάχα που καὶ τοὺς ἐν δόξῃ σοφῶν παρ' αὐτοῖς γεγονότας, καὶ πικροὺς εἰς σύνεσιν, καὶ λόγων ἔχοντας δεικνύσιν, καὶ ἀρίστους εἰς εὐγλωττίαν, καὶ οὐκ ἔχοντας ἀνικάτως εἰς γε τὸ δύνασθαι ταῖς παρὰ σφῶν εὐπειλαῖς κατακαλλύνει τὸ ψεῦδος. Τοὺς τοιούτους ἀπεστράφηται φάμεν εἰς τὰ ὀπίσω· λοιπὸν ἀχρήστου καὶ ἀνωφελούς ἀποδεσμεύμε-

* Psal. cxi, 4. † ibid. 2. ‡ Ezech. xiii, 3.

νης τῆς ἐν αὐτοῖς σοφίας, ἡ ψυχικὴ τὴ ἐστὶ καὶ ἐπι-
 γιος δαιμονιώδης. Μεμωράνθαι δὲ φησι τὴν σοφίαν
 τοῦ κόσμου, παρὰ Θεοῦ δηλονότι, καὶ ὁ πάνσοφος Παῦ-
 λος. Ἀποστραφέντων δὲ, φησί, τῶν φρονίμων, καὶ
 πάσης αὐτῶν βουλῆς ἀσυνέτου τε καὶ ἀνοήτου παντε-
 λῶς ἀποδεδειγμένης, ἔστησεν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τὰ
 ῥήματα τοῦ ἑαυτοῦ Παιδός, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ εὐαγγελικόν
 καὶ σωτήριον θέσπισμα, ὅπερ ἡμῖν αὐτοὺς ἐλάλησεν ὁ
 Χριστός. Ἀπέδειξε δὲ καὶ ἀληθῆ τὴν βουλὴν τῶν ἀγ-
 γέλων αὐτοῦ. Ἀγγελοὶ γὰρ νοηθεῖεν ἂν οἱ τὰ Χριστοῦ
 προσθεύοντες, καὶ τῷ κόσμῳ διακηρύττοντες. Βουλὴ
 δὲ ἦν αὐτοῖς ἀγαθὴ, καὶ παραίνεσις τοῖς ἀπανταχοῦ τῶν
 ἀρχαίων μὲν αἰτιαμάτων ἀποροίτῃ, ἀναρρώ-
 νασθαι δὲ πρὸς ἀσθουργίας, καὶ τῶν ἀμεινόνων ἀν-
 ἔχεσθαι, καὶ Θεὸν εἰδέναι τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς, καὶ
 τοῖς αὐτοῦ νόμοις ὑπενεγκεῖν τὸν αὐχένα, τρέχειν δὲ
 οὕτω πρὸς σωτηρίαν καὶ ζωὴν. Οὐχοῦν μεστοὶ μὲν
 ἀπάσης ἀληθείας· εἰσὶν οἱ παρ' αὐτῶν λόγοι· μεμώραν-
 ται δὲ τὰ Ἑλλήνων, τὸ τῆς ἀληθείας οὐκ ἔχοντες κάλ-
 λος· πάντα γὰρ παρ' ἐκείνοις ψευδῆ, καὶ προφητεία,
 καὶ σύνεσις, καὶ τῶν ἐν δοκίμῃ θεῶν, ἡ καὶ αὐτοῖς
 τοῖς πλανωμένοις ἀγνωσμένη πληθὺς.

Ὁ λέγων Ἱερουσαλήμ· Κατοικηθήσῃ, καὶ ταῖς
 πόλεσι τοῦ Ἰούδα· Οἰκοδομηθήσεσθε, καὶ τὰ ἔρη-
 μα αὐτῆς ἀνατελεῖ.

Ἐψεται καὶ οὕτω τὸ, Ἐγὼ εἰμι, τοῦτ' ἐστίν, Ἱε-
 ρουσαλήμ, ὁ λυτρούμενός σε, ὁ συντελῶν πάντα, καὶ
 ἐκτείνας τὸν οὐρανόν. Εἰμί τοιγαροῦν, φησὶν, ὁ λέγων
 Ἱερουσαλήμ· Κατοικηθήσῃ. Εἶλον μὲν γὰρ αὐτὴν
 κατὰ κράτος οἱ Βαβυλώνιοι, τὴν τῶν Ἰουδαίων ὅλην
 καταθῆσαντες χώραν. Ἄλλ' ἐκλελύτρωνται παρὰ
 Θεοῦ, καὶ τὸν τῆς αἰχμαλωσίας ἀπεδύσαντο ζυγόν,
 ἀφέντος τοῦτο ὄρῃν τοῦ τὴν Βαβυλῶνα κατεμπερῆ-
 σαντος, Κύρου φημί τοῦ Καμβύσου· καὶ δὴ καὶ
 ὑπονοστήσαντες εἰς τὴν Ἰουδαίαν, τὰς τε πόλεις
 ἀνεδείμαντο καὶ τὸν νεῶν, καὶ κατωκῆκασιν ἐν εἰ-
 ρῇ. Εὐφυστάτα τοίνυν ὁ προφητικὸς ἡμῖν λόγος
 οἰκοδομηθήσεσθαι λέγων τὴν Ἱερουσαλήμ, δίδωσιν
 ἐννοεῖν τοῖς ἀκρωμένοις, ὡς ἀλώσεται κατὰ καιροῦς,
 καὶ καταστραφήσεται. Καὶ οὐκ ἀπὸ γε τῶν μοθηρῶν
 ποιεῖται τὴν προαγόρευσιν τῶν συμβεβημένων αὐ-
 τοῖς, ἀπ' ἐκείνων δὲ μᾶλλον ἐφ' οἷς ἦν εἰκὸς ἡσθῆ-
 ναι λίαν· μετὰ τοῦ καὶ εἰς ἐννοίας, ὡς ἔφην, ἐλθεῖν
 τῶν σκυθρωποτέρων. Οὐχοῦν Θεοῦ προστάττοντος
 οἰκοδομηθήσεσθαι τὴν Ἱερουσαλήμ, ἀλοῦσάν που πάν-
 τως πρότερον ὁ τῆς προφητείας κατασημαίνει λόγος.
 Εἰ δὲ δὴ τις βούλοιτο καὶ βαθυτέροις ἐπὶ θεωρήμασιν
 ἐμβάλλειν, φημὲν ὅτι τὴν ἀληθευτέραν Ἰουδαίαν,
 δηλονότι ὅτι τὴν Ἐκκλησίαν, ἥς ἂν ἔνοικῃ καὶ πο-
 λίζεται νοηθεῖεν ἂν οἱ τὴν ἐν πνεύματι φοροῦντες
 περιτομήν. Ἐρημον οὖσαν ποτε πολυανδρούσαν
 ἰδεῖν ὁ τοῦτο γενέσθαι προσεταχώς, δηλονότι ὅτι
 Θεὸς ἐν Χριστῷ, ἀνέτειλε δὲ τὰ ἔρημα αὐτῆς. Σύλοις
 γὰρ νοητοῖς εὐρέθῃ κατὰ κομῶν, καὶ οἶον εὐδανδρο-
 τάτη, καὶ ὕληλὰς ἀγίων ἔχουσα κεφαλὰς. Ἔθος γὰρ
 τῇ θεοπνεύστῃ Γραφῇ φητοῖς καὶ ἐξόλως ἀφομοιοῦν
 ἑσθ' ὅτε τὸν τῶν ἀγίων χορόν. Ἐφ' ἧς γοῦν ὁ τῶν

A clararetur, ut quæ esset animalis, terrena et dæ-
 moniaca. Infatutam enim sapientiam mundi fuisse,
 a Deo nempe, dicit Paulus sapientissimus *. Aversis
 autem, inquit, prudentibus, et omni eorum
 consilio imprudenti et inutili declarato, statuit
 Deus et Pater verba Pueri sui, id est, evangelicum
 et salutare oraculum, quod ipsemet Christus nobis
 locutus est, et consilium angelorum suorum verum
 ratumque effecit. Angeli autem intelligi possunt,
 qui nomine Christi legatione funguntur, et mundo
 tanquam præcones concionantur. Consilium autem
 eorum bonum erat et exhortatio ubique omnibus,
 ut a pristinis vitiis discederent, et honestas ac-
 tiones fortiter capesserent, et adhærerent melio-
 ribus, ac Deum natura et vere cognoscerent, ejus-
 que legibus collum subderent, itaque ad salutem
 vitamque contenderent. Siquidem eorum sermones
 omni veritate pleni sunt. Græcorum autem deli-
 ria nullam veritatis pulchritudinem habebant, sed
 falsa apud illos erant omnia, et prophetia, et co-
 gultio, et imaginariorum deorum illis ipsis qui er-
 rabant ignota multitudo.

Vers. 26. Qui dicit Jerusalem: Habitaberis, et
 civitatibus Juda: Ædificabimini, et solitudines ejus
 suscitabo.

Sequitur hoc sic: Ego sum, nimirum, o Jeru-
 salem, redimens te, consummans omnia, et ex-
 tendens cælum. Ego sum igitur, inquit, dicens
 Jerusalem: Ædificaberis. Nam eam vi ceperunt Ba-
 bylonii, qui universam terram Judæorum depopu-
 lati sunt: sed redempti sunt a Deo, et captivi-
 tatis jugum exuerunt, permittente hoc facere eos
 Cyro, patre, inquam, Cambysis, qui Babylonem
 incendit. Hi reversi in Judæam, et urbes refecerunt,
 et templum, et pacate habitaverunt. Itaque perscito
 sermo propheticus cum Jerusalem ædificandam
 dicit, subindicat auditoribus, 598 capiendam tem-
 poribus subsequētibz et subvertendam. Nec præ-
 dictionem facit molestiarum quæ illis contingerent,
 sed eorum, de quibus verisimile erat eos impenso
 gavisuros: ita tamen ut res asperiores quoque men-
 tem cogitationemque, ut dixi, subeant. Cum ergo
 Deus jubet, ut ædificetur Jerusalem, capiendam
 omnino primum oratio prophetica innuit. Si quis
 autem profundiore vel adhuc speculationem
 considerationemque annectere: variorem Judæam
 esse dicimus Ecclesiam, cujus incolæ ac cives in-
 telligantur esse, qui circumcisionem gestant in spi-
 ritu. Quæ deserta et solitaria quondam erat, viris
 refertam effecit is, qui hoc fieri jussit, nimirum
 Deus in Christo, et solitudines ejus reparavit. Ii-
 gnus enim intelligentia perceptis densa inventa est,
 et veluti obsita arboribus, et habens alta sanctorum
 capita. Solet enim divinitus inspirata Scriptura
 plantis arboribusque sanctorum interdum chorum
 assimilare. Dixit siquidem universorum Deus voce
 sanctorum: «Ponam in siticulosa terra cedrum et

* I Cor. i, 20.

luxum, et myrtum, et cupressum, et populum⁹. » Dicitur autem voce Psallentis ad Deum : « Saturabuntur ligna campi, cedri Libani quas plantasti¹⁰. » Iterum alio loco : « Tunc exsultabunt omnia ligna silvæ a conspectu Domini, quia venit ad iudicandum terram. Iudicabit ætenu terram in iustitia, et populos in veritate¹¹. » Neque dicimus esse lignorum sensu carentiam gaudere : sed potius quadrabit hoc sanctis, quos gavisuros dicit, ubi Christus illuxerit. Iudicavit enim sic orbem terrarum in iustitia, quando eos qui errarunt quondam iustificavit, et Satanam ejusque angelos ad interitum damnavit.

ἐν δικαιοσύνῃ, δικαιώσας μὲν ἐν πίστει τοὺς πεπληνημένους ποτὲ, καταδικάζας δὲ τὸν βλεβρον τοῦ Σατανᾶ καὶ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ.

VERS. 27, 28. Qui dicit abyssos : Desolaberis, et fluvios tuos exsicabo. Qui dicit Cyro, ut sapiat, et omnes voluntates meas faciet. Qui dicit Jerusalem : Edificaberis, et domum sanctam meam fundabo.

Abductus est Israel, ut dixi, processu temporis captivus : ceperunt enim Judæam Babylonii. Cum autem septuagesimus annus captis jam exactus esset, et elementaræ, scilicet divinæ, tempus tandem instaret, contra Chaldaeos excitavit 599 Cyrum Cambysis patrem, qui Persarum et Medorum imperium administrabat. Is cepit eos, et solvit Judæos ac laxavit, doctus, prædixisse de eo Deum, cui servierunt, quod ejus præsidii munus et hostibus foret superior, et plane volentibus resistere formidabit, quodque divinum ipse templum restauraret. Quod igitur omnino in vastitatem redigenda esset Babyloniorum regio, quantumvis populosisima, denotat, cum inquit : Ego enim qui dico abyssos : Desolaberis. Abyssum enim hic innumeraibilem Babyloniorum multitudinem nominavit : fluvios autem ejus, gentes quæ ad eam confluxerunt, quæ finitimæ erant, ac loca habebant confinia, ab ipsis in subsidium accersita. Familiare deinde est Scripturæ divinæ, Dominibus, et mari, et aquis, semper multas gentes comparare. Dixit siquidem divinus Psalter de omnium nostrum Servatore Christo, et de multitudine gentium, quæ ejus voce ac verbis irrelita et capta est : « Vox Domini super aquas, Deus gloriæ tonuit¹². » Vox enim Domini, id est, evangelica et salutaris prædicatio, per omnes gentes pervagata est, quando tantum non in illas detonabat. Personavit enim velut per universum orbem terrarum sacra et salutaris prædicatio. Rursus scriptum est : « Elevaverunt flumina voces suas¹³. » Flumina enim hic nominari dicimus sanctos apostolos, quorum voces, id est, doctrinæ, factæ sunt passim omnibus conspicuæ. Dictum est autem et de ipsa Babylone et Ninive, quia piscina aquarum nint aquarum ejus. Erat igitur Deus qui dicit abyssos : Desolaberis, et fluvios tuos exsicabo. Ille item erat, qui dicit Cyro, ut sapiat, pro, ut omnia scienter admi-

δλων Θεὸς διὰ φωνῆς ἁγίων, ὅτι « ἦθ'ω εἰς τὴν ἄνδρον γῆν κέδρον, καὶ πύξον, καὶ μυρσίην, καὶ κυπρίσσον, καὶ λεύκην. » Εἰρηται δὲ καὶ διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος φωνῆς περὶ τῶν ἁγίων πρὸς Θεὸν, ποτὲ μὲν, ὅτι « Χορτασθήσονται τὰ ξύλα τοῦ πεδίου. αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου δὲ ἐφύτευσας. » ποτὲ δὲ πάλιν « Τότε ἀγαλλιάσονται πάντα τὰ ξύλα τοῦ δρυμοῦ, ἀπὸ προσώπου Κυρίου, ὅτι ἔρχεται κρίναι τὴν γῆν. Κρίνει τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ λαοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ. » Καὶ οὕτω πού φαμεν ὡς τῶν ἀναισθήτων ξύλων τὸ χαίρειν ἐστὶ, πρέποι δ' ἂν μᾶλλον ἁγίοις τὸ χρῆμα, οὗς δὴ καὶ ἡρθῆναί φησιν ἐπιλάμψαντος τῷ κόσμῳ Χριστοῦ. Ἐκρίνε γὰρ οὕτω τὴν οἰκουμένην

Ὁ λέγων τῇ ἀβύσσῳ Ἐρημώθησιν, καὶ τοὺς ποταμοὺς σου ξηρανῶ. Ὁ λέγων Κύρω φρονεῖν, καὶ πάντα τὰ θελήματά μου ποιήσει. Ὁ λέγων Ἱερουσαλὴμ Οἰκοδομηθήσιν, καὶ τὸν οἶκον τὸν ἁγίον μου θεμελιώσω.

Ἀπεκομίσθη μὲν αἰχμάλωτος ὁ Ἰσραὴλ, ὡς ἔφην. κατὰ καιροῦ· εἶλον γὰρ τὴν Ἰουδαίων χώραν οἱ Βαβυλωνιοί. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς ἀλοῦσιν ἐβδομηκοστὴν ἦδη ἔτος τετέλειστο, καὶ ἐνειστῆκει λοιπὸν ὁ καιρὸς τις ἐν αὐτοῖς ἡμερότητας, δῆλον δὲ ὅτι τῆς παρὰ Θεοῦ, κατεφανέστησε τῶν Χαλδαίων, Περσῶν τε καὶ Μήδων διέποντα τὴν ἀρχὴν τὸν Καμβύσου Κύρον, ὃς εἶλεν αὐτοὺς, ἀνῆκέ τε τοὺς Ἰουδαίους, μεμαθηκώς ὅτι Θεὸς ἢ λελατρεύκασι προηγόρευσε περὶ αὐτοῦ, ὡς ταῖς παρ' αὐτοῦ νευραύμενος ἐπικουρίας, καὶ ἀμείνων ἐσται τῶν ἐχθρῶν, καὶ δυσάντητος κομιδῇ τοῖς ἐθέλουσιν ἀντανίστασθαι, καὶ ὅτι τὸν θεῖον αὐτὸς ἀναστήσει ναόν. Ὅτι τοίνυν ἐμελλεν ἐρημωθῆσεσθαι παντελῶς, καίτοι πολυανδρούσα λίαν, ἡ Βαβυλωνίων, κατασημαίνει λέγων· Ἐγὼ εἰμι ὁ λέγων τῇ ἀβύσσῳ Ἐρημώθησιν. Ἀδυσσον γὰρ ἐν τούτοις τὴν ἀριθμοῦ κρείττονα τῶν Βαβυλωνίων ὠνόμαζε πληθύν· ποταμοὺς δὲ αὐτῆς τὰ εἰς αὐτὴν ἐπερρέοντα τῶν ἐθνῶν, ἢ περιόικά τε ἦν, καὶ τὰς ὁμόρους ἔχοντα χώρας ἐπέκλιντο παρ' αὐτὸν εἰς ἐπικουρίαν. Ἐθὺς δὲ πάλιν τῇ θείᾳ Γραφῇ, ποταμοῖς καὶ θαλάσσαις, καὶ ὕδασι παρεικάζειν ἀεὶ πως τὰ πολλὰ τῶν ἐθνῶν. Ἐφ' ἑοῦν ὁ θεσπέσιος Μελωδὸς περὶ τε τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ τῆς τῶν ἐθνῶν πληθύος, ἢ ταῖς αὐτοῦ σεσαγῆνεται φωναῖς· « Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὕδατων, ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐβρόντησε Κύριος. » Ἢ γὰρ τοι φωνὴ τοῦ Κυρίου, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα κατὰ πάντων ἡνέχθη τῶν ἐθνῶν, ὅτε μονονοῦχι κατεβρόντησεν αὐτῶν. Περιεκτύπησε γὰρ ὡς παρὰ πᾶσαν τὴν ὕπ' οὐρανόν, τὸ ἱερὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα. Γέγραπται δὲ πάλιν· Ἐπῆραν οἱ ποταμοὶ φωνὰς αὐτῶν. Ποταμοὺς γὰρ ἐν τούτοις ὠνομάσθαι φαμὲν τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, ὧν αἱ φωναί, τοῦτ' ἐστίν, αἱ διδασκαλῖαι γεγόνاسι γνώριμαι τοῖς ἀπανταχοῦ. Εἴρηται δὲ πού καὶ περὶ αὐτῆς τῆς Βαβυλωνίως, καὶ Νινευί, ὡς καλυμθῆσθαι ὕδατος τὰ ὕδατα αὐτῆς. Ἦν

⁹ Isa. xli, 19. ¹⁰ Psal. ciii, 16. ¹¹ Psal. xcvi, 8, 10. ¹² Psal. xcvi, 3. ¹³ Ps. l. xciii, 3.

ὅν ἄρα ὁ θεὸς ὁ λέγων τῇ ἀδύσπῃ· Ἐρημώθησεν, καὶ Α τοὺς ποταμούς σου ξηρανῶ. Καὶ αὐτὸς ἦν ὁμοίως ὁ λέγων τῷ Κύρῳ φρονεῖν, ἀντὶ τοῦ μετὰ συνέσεως πάντα δρᾶν, καὶ πάντα τὰ αὐτῷ δοκοῦντα πληροῦν. Ταῦτα δὲ ἦν τὸ δίκην ἐκτίσαι τοὺς Βαβυλωνίους ὧν πεπράχασιν ὡμῶς καταδηγούντες τὴν Ἰουδαίαν, καὶ τὸν ἱερὸν καὶ θεῖον καταπιμπράντες ναὸν, ἀνεῖσθαι τε πρὸς τοῦτῃ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἀναδείξασθαι τὸν οἶκον, ἥγουν θεμελιώσαι. Τοῦτο γὰρ μάλλον εἰπεῖν ἀλτῆστερον. Προστέταχε μὲν γὰρ ὁ Κύριος, καὶ χρημάτων πόρους προστιθεὶς ἀναστῆναι τὸν νεῶν, καὶ κατεβάλετο μὲν ὑποδάβρας. Ἐπειδὴ δὲ μεταξὺ τὸν ἀνθρώπινον κατέλυσε βίον, κεκώλυται μὲν ἐκ τῆς τινων βασιλείας ἢ τῶν ἔργων ἐπιδοσις παρὰ τοῦ μετ' αὐτόν. Ἦχθη γε μὴν εἰς πέρας καὶ μετὰ τοῦτο Β πάλιν, Θεοῦ κατανεύοντος. Ἐχομεν δὲ τῆς ἱστορίας τὸ ἀκριβὲς παρὰ γε τῇ θεοπνευστῷ Γραφῇ· καὶ τὸ μακροῦς ἐν τούτοις τρίθειν ἐλέσθαι λόγους, περιττὸν οἶμαί που. Μὴ δὲ λεγέτωσάν τινες, ὡς ὁ θεὸς διέξυσται λόγους, ὅτι μὴ πάντα τὰ τῷ Θεῷ δοκοῦντα πεποίηκεν ὁ Κύριος, ἀνθρωπος ὧν εἰδωλολάτρης. Τέτακται γὰρ τὸ, Πάντα τὰ θελήματά μου ποιήσει, κατ' ἐκεῖνά που πάντως ἅπερ εἰκὸς βούλεσθαι δηλοῦν Θεόν, τὸ ἀλῶναι φημι τὴν Βαβυλωνίων, τὸ ἀπαλλαγῆναι δεσμῶν καὶ δουλείας τὸν Ἰσραὴλ, καὶ τὸ ἐγερθῆναι τὸν νεῶν, καὶ τὰς τῆς Ἰουδαίας οἰκοδομηθῆναι πόλεις.

Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς τῷ χριστῷ μου Κύρῳ, οὗ ἀγκάγησα τῆς δεξιᾶς ἐπακοῦσαι ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ ἰσχυρὴν βασιλείῳν διαβρίξω, ἀποίξω ἔμπροσθεν αὐτοῦ θύρας, καὶ πόλεις οὐ συγκλεισθήσονται. Ἐγὼ ἔμπροσθεν αὐτοῦ πορεύσομαι, καὶ ὁρη ὁμαλιῶ, θύρας χαλκᾶς συντρίψω, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνθλάσω. Καὶ δώσω σοι θησαυροὺς σκοτεινοῦς, ἀποκρύφους, ἀοράτους ἀποίξω σοι, ἵνα γνῶς ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὁ καλῶν τὸ ὄνομα σου, Θεὸς Ἰσραὴλ. Ἔσκεν Ἰακώβ τοῦ παιδὸς μου, καὶ Ἰσραὴλ τοῦ ἐκλεκτοῦ μου, ἐγὼ καλέσω σε τῷ ὀνόματι μου [Vulg. σου], καὶ προσδέξομαι σε. Σὺ δὲ οὐκ ἔγινωξες με, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι πλὴν ἐμοῦ Θεός. Οὐκ ἤδειξες δέ με. Ἰνα γνῶσιν οἱ ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου, καὶ οἱ ἀπὸ δυσμῶν, ὅτι οὐκ ἔστι πλὴν ἐμοῦ. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι. Ἐγὼ ὁ κατασκευάσας φῶς, καὶ ποιήσας σκότος, ὁ ποιῶν ποῖον πάντα ταῦτα.

Ταύτῃ φαμὲν ἐντετυχηκέναι τῇ προφητείᾳ τὸν ἀλκιμώτατον Κύρον, ἡσθῆναι τε λίαν ἐπὶ τοῖς περὶ αὐτοῦ προηγορευμένοις παρὰ Θεοῦ, καὶ εἰς τοῦτο γνῶμης ἐλθεῖν, ὥστε καὶ ἐν ταῖς ὑπὸ χεῖρα πόλεσι τε καὶ χώραις ποιήσασθαι τὴν ἀνάρβρσιν τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης, ὁμολογοῦντα σαφῶς, ὅτι μόνος αὐτὸς εἰς Θεός, καὶ τῶν ὅλων Κύριος, ὁ παρὰ τῶν Ἰουδαίων προσκυνούμενος. Καὶ σαφὲς μὲν λίαν, ὡς γε οἶμαι, τῆς προφητείας ἡ δύναμις, ἥτοι τῶν προφητικῶν προβήσεων. Ἐκαστα δὲ τῶν εἰρημμένων ἐπιδραμόντες, ὡς ἐν τῷ δοκοῦν εἶναι φησὶν [ἀφανές] ἔσθ' ὅτε καὶ ἄνθρωποι, σαφὲς καταστήσωμεν. Χριστὸν μὲν γὰρ ὀνομάζει τὸν Κύρον, καὶ οὐχ ὡς ἐνα τῶν ἁγίων, καθ' ὧν ἂν κείτο τοῦνομα, καταχρηστικῶς δέ, ὡς ἀπὸ γ' τοῦ κρησθῆναι, ληφθῆναι. ἀλλ' ὅτι τοὺς καλούμενους εἰς βασιλείας

nistret, omniaque quæ ipsi videntur exsequatur. Hac sunt autem pœnam factorum a Babyloniiis exigere, Judæam crudeliter populantibus, ac sacrosanctum et divinum templum incendentibus, et Israellem præterea relaxare et domum reficere sive fundare. Hoc enim dicere propius est veritati. Mandavit enim Cyrus, subsidio pecuniarum addito, templum excitare : et fundamenta quidem jecit. At postquam ex humana vita migravit, quorundam invidia operum fastigium et accessio impediabatur ab eo qui ei **600** successit. Postea vero rursus ad finem adductum est, Deo annuente. Historiam satis accurate expositam habemus in Scriptura divinitus inspirata : et de his longos sermones conterere ac consumere, supervacaneum esse arbitror. Neque vero dicat aliquis, Dei verbum mentitum esse, propterea quod non omnia quæ Deus volebat fecit Cyrus cum idola coleret. Hoc enim adjungitur : Omnes meas voluntates exsequetur, nimirum ea, quæ verisimile est Deum velle commonstrare, occupare, inquam, regionem Babyloniorum, liberare Israellem vinculis et servitute, et templum erigere, et civitates Judææ ædificare.

CAP. XLV. VERS. 1-7. Sic dicit Dominus Deus christo meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut obediant ante eum gentes, et fortitudinem regum frangam, aperiam ante eum portas, et urbes non clauduntur. Ego ante eum ibo, et montes complanabo, portas æneas conteram, et vectes ferreus confringam. Dabo tibi thesauros tenebrosos, absconditos, inaspectabiles aperiam tibi, ut cognoscas quod ego sim Dominus Deus, vocans nomen tuum, Deus Israel. Propter Jacob puerum meum, et Israel electum meum, ego vocabo te nomine meo, et suscipiam te. Tu autem non cognovisti me, quia ego Dominus Deus, et non sit præter me alius Deus. Non novisti me. Ut cognoscant qui ab ortu solis, et qui ab occasu, quod non sit præter me. Ego Dominus Deus, et non est præter me. Ego qui fabricavi lucem et feci tenebras, faciens pacem, et creans mala. Ego Dominus Deus faciens omnia hæc εἰρήνην, καὶ κτίζων κακὰ. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός

D Narrant hic, potentissimum Cyrum legisse hanc prophetiam, et impendio de his quæ a Deo de ipso prænuntiata sunt gavisum, et eo animo fuisse, ut divinæ gloriæ præconium in suis urbilibus et regionibus promulgaret, confessusque fuerit disertè, illum solum esse Deum universorumque Dominum, qui a Judæis colebatur. Sed apertissima est, ut ego quidem arbitror, prophetiæ seu propheticarum prædictionum vis atque sententia. Singula dictorum percurramus, quoad licuerit, et quod interdum videbitur esse obscurum et præruptum, **601** explicemus. Christum enim nominat Cyrum, non quasi unum quempiam sanctis, de quibus nomen illud accipi potest, abusive sumptum quasi ab eo quod unctus fuerit, sed quod in more positum fuerat, vocatos a Deo ad regnum,

etiamsi non fuerint sancti et colendi, oleo inungere. A Invenimus enim sanctos prophetas dixisse aliquibus eorum qui ad hoc destinati erant : « Unxit te Dominus regem super Israel ¹². » Christus igitur seu unctus erat Cyrus tanquam rex. Cæterum quod per Deum imperium obtinuerit, et ad hanc insignem gloriam subvectus fuerit, subinnuit, cum eum unctum nominarit, id est, unctione et suffragio suo ad regnum evocatum. Hinc ait se apprehendisse ejus dextram. Assumptionis autem illud signum esse potest evidens, sicuti dictum est a sanctis in libro Psalmorum : « Tenuisti manum meam dexteram, in consilio tuo deduxisti me ¹³. » Apprehendisse dicit dextram ejus, ut auscultent ei gentes, id est, ut subjiciantur ei ac cedant, ac regum frangatur potentia. Septem enim dicunt esse reges uni præcellenti subditos apud Babylonios. Quod autem sua sponte urbes aperirentur, nihilque Cyro incursanti contra hostium robur omnino obstaret, demonstrat, Inquiens : Urbes non claudentur. Coram te ibo, et montes complanabo, id est, omnia nuda et plana ut sint efficiam, ut nemo resistat. Sin vero quis occurrat, et tanquam mons copiis tuis obviam eat : etiam hunc solo æquabo, id est, miserum et humilem et imbellem reddam. Portas æneas conteram, et vectes ferreos confringam tibi, thesauros tenebrosos, reconditos, inaspectabiles aperiam tibi. Narrat Babylonios postquam capta esset civitas, in speluncis tenebrosis se abdidisse et obruisse, maxime qui inter illos essent cæteris insigniores : qui mortem pertimescentes, more serpentium omnem speluncam et petrarum scissuras ingressi, abscondebantur : sed latere non poterant. Quidam enim significabant hoc Cyro, qui faces accendi jussit, et e recessibus tenebrosis extrahi, qui timore aufugerant, sicque diris pænis subjici. Alii vero dicunt, quod thesauros Babyloniorum sub terra abditos exinaniverit. Ita tu eris illustris et celebris, ut **602** scias quod ego sum Dominus Deus, qui vocat nomen tuum, Deus Israel, propter Jacob puerum meum, et Israellem electam meam. Vocavi enim te, inquit, ad hoc, ego Deus solus, et hac tam illustri te honoravi gloria, ut sis tu servo meo Israeli beneficus. Ego vocavi te, inquit, et gloria coronavi. Tu autem me non cognovisti esse Dominum, et præter me non esse Deum. Nec me nosti; perinde est ac si diceret aperte : Non percepisti hanc talem gloriam a me, tanquam mercedem illustrium factorum, ad pietatem spectantium : sed vivavi te, etiam cum meam divinitatem non noveris et excellentiam, imo cum in numero quidem esses eorum qui me adorant; sed ut cognoscant, qui ab ortu solis et occasu sunt, non esse præter me alium. Quia enim volui, inquit, meos eripi, etiam per eos qui gloriam meam non norunt hanc rem conficiam, ut manifeste videant, qui in universa terra sunt, Deum præter me non esse. Sum enim Dominus exercituum, et omnis gentis ac generis Dominus, et quo-

παρὰ Θεοῦ, καὶ εἰ μὴ τινες εἶεν ἄγιοι καὶ σέπτοι, ἐλαίῳ καταχρίειν ἔθος ἦν. Εὐρήσομεν γὰρ τοὺς ἁγίους πρὶν φητάς τισιν εἰρηκότας τῶν εἰς τοῦτο παρενηνεγμένων, ὅτι « Ἐχρίσε σε Κύριος εἰς βασιλείαν ἐπὶ Ἰσραὴλ. » Χριστὸς οὖν ὁ Κύριος ὡς βασιλεὺς πληρὸν ὅτι διὰ Θεοῦ κεκράτηκεν, ἤρθη τε εἰς δόξαν ὑπερφυῶν, δίδωσιν ἔννοεσθαι, χριστὸν ὀνομάσας αὐτὸν, τοῦτ' ἐστὶ χρίσει καὶ ψήφῳ τῇ παρ' αὐτοῦ κεκλημένον εἰς βασιλείαν. Ταῦτητοι φησιν, ὅτι κεκράτηκα τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ. Ἀντιλήψους δ' ἂν σημεῖον γένοιτο καὶ τοῦτο σαφές, κατὰ γὰρ τὸ ὑπὸ τῶν ἁγίων ἐν βίβλῳ Ψαλμῶν εἰρημένον· « Ἐκράτησας τῆς χειρὸς μου, τῆς δεξιᾶς μου, ἐν τῇ βουλῇ σου ὠδήγησάς με. » Κεκρατηκέναι δὲ φησι τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, ὥστε καὶ ἐπακούσαι ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, τοῦτ' ἐστίν, ὑποταχθῆναι καὶ ὑπείκειν αὐτῷ, διαβράχνηται δὲ τὴν βασιλείαν ἰσχύϊ. Ἐπὶ γὰρ εἶναι φασὶ βασιλέας ὑπὸ τὸν ἕνα καὶ προύχοντα παρὰ τοῖς Βαβυλωνίοις. Ὅτι δὲ ἐμελλον ἀνοίγυσθαι μὲν αὐτομάτως αἱ πόλεις, διακωλύσαι δὲ παντελῶς οὐδὲν κατατρέχοντα τὸν Κύρον τῆς τῶν πολεμίων ἰσχύος, διαδείκνυσαι λέγων· Πόλεις οὐ συγκλεισθήσονται. Ἐμπροσθεν σου πορεύσομαι, καὶ ὁρη ὁμαλῶ, τοῦτ' ἐστίν, ἅπαντά σοι ψιλὰ, καὶ εὐήλιστα γενέσθαι παρασκευάσω, ὥς μηδὲν εἶναι τὸ ἀντίστα-
 τῶν. Ἀλλὰ καὶ εἰ τις ἐπέλθοι, καὶ ὅσον ὁρος ταῖς σαῖς δυνάμεσιν ὑπαντήσῃς, καὶ τοῦτο ὁμαλῶ, τοῦτ' ἐστίν, οἰκτρὸν ἀποφανῶ, καὶ χαμαιβρίφεις, καὶ ἀναλκεις. Θύρας χαλκᾶς συντρέψω, καὶ μοχλοὺς σιδηροὺς συνθλάσω, καὶ δώσω σοι θησαυροὺς ἀποκρύφους, ἀοράτους ἀνοίξω σοι. Φασὶ τοὺς Βαβυλωνίους μετὰ τὸ ἀλῶναι τὴν πόλιν, σπηλαιοὺς ἑαυτοὺς ἐγκαταχῶσαι σκοτεινοῖς, μάλιστα δὲ τοὺς ἐν αὐτοῖς ὄντας περιφανεστέρους τῶν ἄλλων, οἱ δεδιότες τὸν θάνατον, ὅπως δίκην ἐν παντὶ σπηλαίῳ καὶ σχισμαῖς πετρῶν καταδύντες ἐκρύπτοντο, οὐ μὴν ἰσχύσαι διαλαθεῖν. Κατεσημαίνοντο γὰρ τοῦτω [ἰσ. τοῦτω] τῷ Κύρῳ τινές· ὁ δὲ καὶ δῶδας ἀναφθῆναι προστέταχε, καὶ ἐκ μυχῶν σκοτεινῶν ἀνορύττεσθαι τοὺς πεφοδημένους, οὕτω τε πικραῖς ὑποθεῖναι δίκαις. Ἐτεροι δὲ φασιν ὅτι τοὺς Βαβυλωνίων ἐκένωσε θησαυροὺς ὑπὸ γῆν ὄντας καὶ καχυμμένους. Ἐση δὲ γοῦν περιφανῆς οὕτω καὶ ἀοίδιμος, ἵνα γινῶς ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, ὁ καλῶν τὸ ὄνομά σου, Θεός Ἰσραὴλ, ἐνεκεν Ἰακώβ τοῦ παιδός μου, καὶ Ἰσραὴλ τοῦ ἐκλεκτοῦ μου. Κέκληκα γάρ σε πρὸς τοῦτο, φησιν, ἐγὼ Θεός μόνος, καὶ τετίμηκά σε ταῖς οὕτω λαμπραῖς εὐκλείαις, ἵνα εὖ πάθοι παρὰ σοῦ ἐμὸς ὢν οἰκέτης ὁ Ἰσραὴλ. Ἐγὼ μὲν κέκληκά σε, φησὶ, καὶ κατεστεφάνωσα ταῖς εὐκλείαις. Σὺ δὲ οὐκ ἔγνως με ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος, καὶ οὐκ ἐστίν ἐτι πλὴν ἐμοῦ Θεός, καὶ οὐκ ἦδεις με ὁμοιον ὡς εἰ λέγοι σαφῶς· Οὐκ ἀντέκτισιν λαμπρῶν ἀνδραγαθημάτων τῶν ὁρώντων εἰς εὐσέθειαν ἐπομίσω παρ' ἐμοῦ τὴν τοιαύτην δόξαν· τετίμηκα δὲ σε, καί τοι μὴ εἰδὸτα τὴν ἐμὴν θεότητα καὶ ὑπεροχὴν, ἀλλ' οὐδ' ἐναριθμιον ὄντα τοῖς προσκυνοῦσί με, ἀλλ' ἵνα γινῶσιν οἱ ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου, καὶ οἱ ἀπὸ δυσμῶν, ὅτι οὐκ ἐστὶ πλὴν ἐμοῦ. Εἰ γὰρ ἐλοιμην,

¹² Psal. XLIV, 8. ¹³ Psal. LXXII, 21.

ψησιν, ἐκρύεσθαι τοὺς ἔμοῦς, καὶ διὰ τῶν οὐκ εἰδόντων τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν ἀποπερανῶ τὸ χρῆμα, ὑπὲρ τοῦ σαφῶς εἰδέναι τοὺς ἀνὰ πᾶσαν ὄντας τὴν γῆν, ὅτι Θεὸς οὐκ ἔστι πλην ἐμοῦ. Εἰμὶ γὰρ τῶν δυνάμεων Κύριος, καὶ παντὸς ἔθνους, καὶ γένους Δεσπότης· καὶ ὁποιεῖν ἂν θελήσαιμι, τὰς τῶν ἐπὶ γῆς ἀποφέρω καρδίας, ὥστε τῶν ἐμῶν θελημάτων ὑπουργοὺς ἀναφαίνεσθαι καὶ τοὺς οὐκ ὄντας ἔμοῦς. Ἐγὼ τοίνυν εἰμὶ Κύριος ὁ Θεός, ὁ κατασκευάσας φῶς καὶ ποιήσας σκότος, τοῦτ' ἔστιν, ἡμέραν τε καὶ νύκτα, ἔχουν φῶς μὲν τοῖς λελυτρωμένοις, σκότος δὲ τοῖς πεπορθημένοις. Οἱ μὲν γὰρ ἔχαιρον, ὡς ἀπαλλαττόμενοι τῶν δεσμῶν, οἱ δὲ ἦσαν ἐν ἀφύκτοις συμφοραῖς. Ἐγὼ εἰμὶ ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακὰ. Ἐκλήψη καὶ τοῦτο κατὰ τὴν ἰσὴν διάνοιαν, ὡς ἔφην, ἀρτίως· Εἰρήνην μὲν τοῖς λελυτρωμένοις, κακὰ δὲ, τοῦτ' ἔστι, κικωτικὰ, ἥτοι πάσης κακώσεως ἐμποητικὰ, τοῖς ὠμοῖς καὶ ἀγρίοις, τοῖς ἐπεννηγεμένοις τῷ Ἰσραὴλ. Ὅτι γὰρ λελύπηκε τὸ χρῆμα Θεὸν, σαφές ἂν γένοιτο, λέγοντος αὐτοῦ διὰ φωνῆς ἀγγέλου τῷ προφῆτῃ Ζαχαρίᾳ· « Ἐξήλωκα τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν, καὶ θυμῷ μεγάλῳ ὀργίζομαι ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ συνεπιτιθέμενα, ἀνθ' ὧν μὲν ἐγὼ ὀργίσθην ὅλγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακὰ. » Καὶ μὴν καὶ ὡς πρὸς αὐτῶν τῶν Βαβυλωνίων· « Ἐγὼ δέδωκα αὐτοὺς εἰς τὰς χεῖράς σου, σὺ δὲ οὐκ ἔδωκας αὐτοῖς ἔλεος. » Ὅτι δὲ κατὰ βούλησιν Θεοῦ ταῖς Βαβυλωνίων ἀλαζονεῖαις ἐπετιβόησεν ὁ Κύριος, θρασύς τε καὶ παναλκής, καὶ τῇ πρεπούσῃ τοῖς πάσχουσιν ὠμότητι χρώμενος, εἰσδύμεθα, λέγοντος αὐτοῦ, διὰ τῆς Ἱερεμίου φωνῆς, ὡς πρὸς γε τὸν Κύρον· « Πικρῶς ἐπίβηθι ἐπ' αὐτήν, καὶ ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ, καὶ ἐκδίχῃσον μάχαιραν, καὶ ἀφάνισον, λέγει Κύριος, καὶ ποίει κατὰ πάντα ὅσα ἐντέλλομαι σοί. » Καὶ πρὸς τοῦτοις ἔτι· « Ἦνοιξε Κύριος τὸν θησαυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἐξήνεγκε τὰ σκεύη τῆς ὀργῆς αὐτοῦ, ὅτι ἔργον Κυρίου ἐν γῇ Χαλδαίων, ὅτι ἐληλύθασιν οἱ καιροὶ αὐτῆς. Ἀνοίξατε τὰς ἀποθήκας αὐτῆς, ἐρευνήσατε αὐτήν ὡς σπῆλαιον, καὶ ἐξολοθρεύσατε αὐτήν. Μὴ γενέσθω αὐτῆς κατάλειμμα, ἀναξηράνατε πάντας τοὺς καρποὺς αὐτῆς, καταθήτωσαν εἰς σφαγὴν. Οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι ἦκει ἡ ἡμέρα αὐτῶν, καὶ καιρὸς ἐκδίχῃ-
σεως αὐτῶν. » Ἐφη δὲ πού καὶ αὐτὸς ὁ προφῆτης νόμους· « Ἰδοὺ ἐπεγερῶ ὑμῖν τοὺς Μήδους, οἱ οὐ τοξέματα νεανίσκων συνερτίβουσι, καὶ τὰ τέκνα φεῖσονται οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν, » δηλονότι τῶν Μήδων.

Εὐφρανθήτω ὁ οὐρανὸς ἄνωθεν, καὶ αἱ νεφέλαι δὲ παράτωσαν δικαιοσύνην· ἀνατείλῃτω ἡ γῆ, καὶ βλαστησάτω ἔλεος, καὶ δικαιοσύνην ἀνατείλῃτω ἅμα.

Ἐθος καὶ μελέτη πλεισταχοῦ τῇ θεοπνεύστῃ Γραφῇ διεξάγειν τοὺς λόγους ἐκ τῶν καθ' ἑκαστά τε καὶ ἀνὰ μέρος ἐπὶ τισι γεγονότων εἰς τὸ καθόλου καὶ ἐπὶ πάντας, καὶ καθάπερ ἐξ ἐνεργουῦς εἰκόνας τῶν ιστορικῶς πεπραγμένων ἀναδιβάσκειν ἀστελῶς τῶν παιδευομένων τὸν νοῦν εἰς θεωρίας μυστικωτέρας. Ὅ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐν χερσὶ στίχων ἐνεστὶν ἰδεῖν. Μακρὸς μὲν γὰρ δεδαπάνηται λόγος διὰ τῶν ἀνόπιν

cunque voluero, corda eorum qui in terra sunt, inclino, ut etiam mei non sunt, voluntates tamen meas exsequantur. Ego igitur sum Dominus Deus, qui fabricavi lucem, et feci tenebras, id est, diem et noctem, vel lucem redemptis, tenebras perditis. Illi enim, velut liberati vinculis, gaudebant : hi autem in miseria indeclinabili versabantur. Ego sum qui constituo pacem, et creo mala. Et hoc accipies eo, quem jam dixi, sensu : Pacem redemptis, mala vero, id est, male affligentia, vel omnis malæ afflictionis efficientia, crudelibus et immanibus, qui invaserunt Israel. Nam quod offenderit Deum hæc res, perspicuum esse potest, cum dicat voce angeli, prophetæ Zachariæ : « Æmulatus sum Jerusalem et Sion æmulatione magna, et furore magno irascor gentibus simul conspirantibus, pro eo quod ego iratus parum fuerim, ipsæ autem conspiraverunt ad mala ¹⁴. » Quin et velut de ipsis Babyloniis : « Ego tradidi eos in manus tuas : tu autem non exhibuisti illis misericordiam ¹⁵. » Quod autem ex voluntate Dei Babyloniolorum insolentiæ insultarit Cyrus, et audax, et fortissimus, et digna his qui supplicio affecti sunt unus crudelitate : **603** intelligemus, ipso dicente velut ad Cyrum, voce Jeremiæ : « Acriter invade eam, et habitantes in ea. Ulciscere gladio, et vasta, ait Dominus, et fac juxta omnia quæcunque præcipio tibi ¹⁶. » Et ad hæc iterum : « Aperuit Dominus thesaurum ejus, et protulit vasa iræ suæ, quia opus Domino in terra Chaldæorum, quoniam venerunt tempora ejus. Aperite apothecas ejus, scrutamini illam tanquam speluncam, et delete eam. Ne sint illius reliquiæ. Exsiccate omnes fructus ejus, et descendant in occisionem. Væ illis, quia venit dies eorum, et tempus vindictæ eorum ¹⁷. » Dixit etiam ipse propheta Isaias, velut in persona Dei, ad Babyloniōs : « Ecce excitabo contra vos Medos, qui non rationem habent argenti, nec auro opus habent. Arcus juvenum conterent, et filiorum vestrorum misericordiam non capient, nec filii tuis parcent oculi eorum ¹⁸. » nimirum Medorum.

αὐτοῖς, ὅτι ἦκει ἡ ἡμέρα αὐτῶν, καὶ καιρὸς ἐκδίχῃ-
σεως αὐτῶν, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ πρὸς Βαβυλων-
λογίζονται ἀργύριον, οὐδὲ χρυσίου χρεῖαν ἔχουσι.
ὁμῶν οὐ μὴ ἐλεήσωσιν, οὐδ' ἐπὶ τοῖς τέκνοις σου
VERS. 8. *Lætetur cælum desuper, et nubes spargant justitiam, aperiatur terra, et germinet misericordia, et justitia exoriatur simul.*

Solemne ac familiare est divinitus aspiratæ Scripturæ, sæpenumero sermonem ab his quæ sigillatim et particulatim de aliquibus facta sunt, ad genus universum et ad omnes producere, et velut a luculenta rerum historice gestarum imagine, mentem eorum qui instituuntur, ad considerationes inagis arcanas ac mysticas scite traducere. Quod etiam in his versibus qui præ manibus sunt, videre

¹⁴ Zachar. i, 14, 15. ¹⁵ Isa. XLVII, 6. ¹⁶ Jer. i, 17. ¹⁷ Jer. L, 25, 27. ¹⁸ Jer. LI, 1-5.

licet. Longa enim oratio in superioribus consumpta est de Cyro Persarum et Medorum principe, ut qui Babylonicam regionem devastavit, et vi eam deleverit, Israellem a servitute inibi et captivitatis vinculis relaxavit, templum Hierosolymitanum fundavit, et contra Chaldaeos, Deo ipsum exacuente, et portas æneis ipsi aperiente, et vectes ferreos confringente, excitatus fuerit. Erat autem hæc narratio particularis. Soli enim ex sanguine Israelitico erant in tranquillitate collocandi, et a laboribus captivitatis liberandi. Deinceps vero sententiarum vim transfert jam ad ipsam Emmanuelem, qui exhibitus erat a Deo et Patre, ut captivis remissionem prædicaret, et cæcis visum, **604** ut peccatorum suorum catenis inevitabiliter constrictos malo eriperet, et incolas terræ, a diaboli tyrannide liberatos, rursus ad se recurrere faceret, itaque per se Deo et Patri adduceret. Factus enim est sequester Dei et hominum; et per ipsum in uno spiritu Patri reconciliamur, et ipse est pax nostra ¹⁶, secundum Scripturas: ipse divinum, hoc est, suum templum restauravit, id est, Ecclesiam. Ipse enim sibi campræsentavit virginem puram, non maculam, aut rugam, aut tale quidpiam habentem, sed potius sanctam et intemeratam. Itaque perspicere licet optime in Cyro ejusque factis, tanquam in imagine, divina ac præclara beneficia, universæ terræ habitatoribus divinitus donata. Illic est itaque scopus propositorum verborum. Singula autem, ordine prout scripta sunt, quoad licet interpretabimur. Lætetur ergo cælum sursum, id est, qui in supra civitate versantur, et illustre atque admirabile tenent habitaculum, angeli et archangeli, et qui ultra illos sunt, et throni, et dominationes, et potestates rationis participes, et supremarum sedium astites et apparitores. Dicimus autem causam hilaritatis fuisse etiam cælestibus spiritibus conversionem terræ incolarum errantium ad Deum, per Christum, inquam, omnium nostrum Servatorem, et cæcorum receptum visum, et ut semel dicam, perditorum salutem. Si enim gaudent de uno peccatore resipiscente ¹⁷, qui fas est ambigere, gaudere eos et lætari, cum orbem terrarum servatum conspiciantur? Itaque inquit: Cælum lætetur supra, et spargant nubes justitiam. Nubes autem intelligibiles esse dicimus supernas potestates, a quibus spirituales consolationes pluvie iustar demittuntur, et in corda destillant credentium: juxta id quod alibi aperte dictum est de Israelitis, quasi de vite: Et nubibus mandabo, ne depluant in eos pluviam ¹⁸: vel etiam ipsos sanctos mystagogos, et eos qui sunt in terra, quorum primi et primitiæ fuerunt divini discipuli, qui universam terram peragrantes, divinum et sacrosanctum sermonem dissiparunt, et quasi siticulosam quampiam et infructuosam terram, quotquot ubique sunt, exhilarantes, et quasi intelligibiliter irrigantes, **605** spiritualis feracitatis causa

A περί Κύρου, τοῦ Περσῶν τε καὶ Μήδων ἐξάρχοντος, ὡς καταδρῶσαντος μὲν τὴν Βαβυλωνίων, καὶ κατὰ κράτος αὐτὴν ἡρηκός, θητείας δὲ τῆς αὐτόσε, καὶ τῶν τῆς αἰχμαλωσίας δεσμῶν ἀνέντος τὸν Ἰσραὴλ· θεμελιώσαντος δὲ καὶ τὸν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις νεῶν, κατεγγήγεσται δὲ καὶ ὅτι τῆς Χαλδαίων καὶ Θεοῦ καταθίγοντος, καὶ ἀνοιγνύντος αὐτῷ θύρας χαλκᾶς, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνθραύσαντος. Ἀλλ' ἦν τοῦτο διήγημα μερικόν. Ὑπῆρξε γὰρ μόνος τὸ διευθυμεῖσθαι δεῖν, καὶ τῶν τῆς αἰχμαλωσίας ἀπαλλάττεσθαι πόνων, τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ. Μεθίστησι δὲ λοιπὸν τῶν ἐννοιῶν τὴν δύναμιν ἐπ' αὐτὸν ἡδὴ τὸν Ἐμμανουὴλ, ὃς ἀνεδείχθη παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἵνα κηρύξῃ μὲν αἰχμαλώτοις ἀφεσιν, τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἵνα τοὺς ταῖς τῶν ἱδίων ἀμαρτημάτων B σειραῖς ἀφύκτως κατεσφιγμένους ἐξέλῃται τοῦ κακοῦ, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἐλευθέρους ἀποφῆνας, τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς παλινδρομήσαι παρασκευάσῃ πρὸς ἑαυτὸν, προσαγάγῃ τε οὕτω δι' ἑαυτοῦ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Γέγονε γὰρ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, καὶ δι' αὐτοῦ τὴν καταλλαγὴν ἐσχίσκαμεν ἐν ἐνὶ πνεύματι πρὸς τὴν Πατέρα, καὶ αὐτός ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, κατὰ τὰς Γραφάς· αὐτός τὴν θείον ἦτοι τὸν ἑαυτοῦ ναὶν ἀνεδείματο. τοῦτ' ἐστι, τὴν Ἐκκλησίαν. Αὐτός γὰρ αὐτὴν ἑαυτῷ παρέστησεν παρθένον ἀγνήν, μὴ ἔχουσαν σπῖλον ἢ ρυτίδα, ἣ τι τῶν τοιούτων, ἅγιαν δὲ μᾶλλον, καὶ ἀμωμον. Οὐκοῦν ὡς ἐν εἰκότι τῷ Κύρῳ καὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ γεγόνόσι κατὰ τοὺς αὐτοῦ μᾶλα τὰ τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν διδωρημένα παρὰ Θεοῦ θεοπροπῆ κατορθώματα. Οὗτος μὲν οὖν τῶν προκειμένων ἡμῖν ὁ σκοπός. Ἐκαστα δὲ κατὰ μέρος τῶν γεγραμμένων ὡς ἐνὶ διαρρηγνύομεν. Εὐφραινέσθω τὸνουν, φησὶν, ὁ οὐρανὸς ἀνωθεν, τοῦτ' ἐστίν, οἱ τὴν ἄνω τριβόντες πόλιν, καὶ τὸ λαμπρὸν καὶ ἀξιάγαστον ἔχοντες ἐνδοιαίτημα, ἄγγελοι τε καὶ ἀρχάγγελοι, καὶ τὰ τούτων ἐπέκεινα, θρόνοι τε καὶ ἐξουσίαι, καὶ δυνάμεις λογικαί, καὶ τῶν ἀνωτάτω θώκων οἱ παραστάται. Φαμὲν δὲ ὅτι θυμῆδίας πρόσφαις καὶ αὐτοῖς δὴ γέγονε τοῖς ἐν οὐρανῷ πατέραςιν, ἢ τῶν πεπλανημένων ἐπὶ τῆς γῆς ἐπιστροφῇ πρὸς τὸν Θεόν, ἢ διὰ γένηται τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, ἢ τυφλῶν ἀνάβλεψις, καὶ ἀπαξ-απλῶς τῶν ἀπολωδῶτων ἡ σωτηρία. Εἰ γὰρ χαίρουσιν ἐφ' ἐνὶ ἀμαρτωλῷ μετανοοῦντι, πῶς ἐνδοιά- D σαι θέμεις, ὡς ἡδοναί τε καὶ κατευφραίνονται σεσωσμένην ὄρῶντες τὴν ὑπ' οὐρανόν; Οὐκοῦν ἀνωθεν μὲν ὁ οὐρανὸς εὐφραινέσθω, φησὶ, βανάτωσαν δὲ καὶ αἱ νεφέλαι δικαιοσύνην. Νεφέλας δὲ εἶναι φαμεν νοητάς τὰς ἄνω δυνάμεις, δι' ὧν αἱ διὰ τοῦ πνεύματος παρακλήσεις ὑετοῦ καθίστανται δίχην, καὶ ταῖς τῶν πιστευόντων καρδαίαις ἐνστάσουσι, κατὰ γε τὸ ἐτέρωθι που σαφῶς εἰρημένον ὡς περὶ ἀμπέλου περὶ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ. Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελούμαι τοῦ μὴ βρέξαι ἐπ' αὐτοὺς ὑετόν· ἵθουν καὶ αὐτοὺς τοὺς ἁγίους μυσταγωγῶν, καὶ τοὺς ὄντας ἐπὶ τῇ γῇ, ὧν καὶ πρῶτοι καὶ ἀπαρχὴ γεγόνασιν οἱ θεοσέστα μαθηταί, οἱ δὲ ἅπασαν περιφοιτῶντες τὴν γῆν, τὸν

¹⁶ Ephes. ii, 14. ¹⁷ Luc. xv, 47. ¹⁸ Isa. v, 6.

Οὐδὲν τε καὶ ἱερὸν κατεσκέδασαν λόγον, καὶ καθάπερ ἄνθρωποι διψᾶσα καὶ ἀκαρπον γῆν, τοὺς ἀπανταχοῦ κατευφραίνοντες, καὶ οὖν κατάρθοντες νοητῶς, πρόσφασις αὐτοῖς εὐκαρπίας γεγόναισι τῆς πνευματικῆς. Οὐκοῦν Ἰουδαίοις ἅτε μὲν, ἅτε δὲ καὶ γεγόναισι κυριοκτόνοις, καὶ εἰς αὐτὴν παροινήσασιν τὸν τῶν νοητῶν ναμάτων δοτῆρα Χριστὸν, ἐκέλευε Θεὸς ταῖς νεφέλαις τὸ μὴ διδόναι τοὺς ὑετούς, τοῖς γε μὴν εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν καθεῖναι προστάττονται, καὶ κατάρθωσιν ἀμφιλαφῶς τὰς τῶν προσόντων αὐτῷ καρδίας. « Ἰέτω γὰρ μὴν καθιεμένων, ἀνατεilaται, φησὶν, ἡ γῆ, καὶ βλαστησάτω ἔλεος, καὶ δικαιοσύνην ἀνατεilaται ἅμα. » Ἦν γὰρ ἀναγκαῖον τῶν νοητῶν νεφελῶν, ὡς ἔφην, τοῖς εἰς δικαιοσύνην μαθήμασιν ἀρδευουσὶν τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καθάπερ ἐκ σπερμάτων ἀγαθῶν, ἀναζηναί τε καὶ ἀναβλαστῆσαι καρπούς ἀγαθοῦς. Ὡς περ γὰρ κατάρχοντος ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ τῆς ἀμαρτίας εὐρετοῦ, καὶ διὰ τῶν ἐν κόσμῳ σοφῶν, μυσταρά τε καὶ βέβηλα πανταχοῦ καθιέντος σπέρματα, οὐδεὶς ἦν ὁ ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἦν ἔως ἐνδὸς, ἀλλὰ πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠκρωθίσαν, καὶ καρπῶν ἐπιεικείας ἔρημος ἦν ἡ σύμπασα γῆ, οὐπω τῶν τῆς δικαιοσύνης μαθημάτων, ὑετῶν δίκην, καθιεμένων τοῖς ἀπανταχοῦ. λοιπὸν, ἦν ἀκλόουον τοὺς τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας εἶναι καρπούς· ἔλεος δὲ εἶναι φάμεν τὴν ἀγάπην, ἥτις ἐστὶ τοῦ νόμου τὸ πλῆρωμα, συμπαραμορφούσης αὐτῇ καὶ δικαιοσύνης, καὶ πάντως ποῦ τῆς εὐαγγελικῆς· ἥς καὶ βραδευτῆς καὶ διδάσκαλος αὐτὸς ἡμῖν γέγονεν ὁ Χριστός. Φαίη δ' ἂν τις, ἔλεος καὶ δικαιοσύνην τὴν ἐκ γῆς ἀνίσχουσιν, ἥ καὶ βλαστήσασιν, αὐτὸν εἶναι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Γέγονε γὰρ ἡμῖν παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἔλεος καὶ δικαιοσύνη· εἴπερ ἐστὶν ἀληθὲς ὡς ἡλεσθημεν ἐν αὐτῷ, καὶ δεδικαιώμεθα, τῶν ἀρχαίων αἰτιωμάτων λαβόντες τὴν ἄφεσιν, ἡγουν ὅτι παρ' αὐτοῦ διδέγμεθα τὴν εἰς λῆξιν ἀγαθοῦ παντὸς ἀνακομίσει δυνάμεν ἡμᾶς δικαιοσύνην, δι' ἥς καὶ σελώμεθα. Εἰ δὲ ἡ γῆ τὴν δικαιοσύνην ἀναφύει προστέτακται, χαλεπαινέτω μηδεὶς, ἐνοήσας ὅτι καὶ ὁ Παλμψδὸς ποῦ φησι περὶ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Ἑμμανουήλ· « Εἰργάστω δικαιοσύνην ἐν μέσῳ τῆς γῆς. » Οὐ γὰρ ἄνωθεν καὶ ἐξ οὐρανοῦ κατεκόμισεν ἡμῖν τὴν ἑαυτοῦ σάρκα Χριστοῦ, γεγέννηται δὲ μᾶλλον κατὰ σάρκα ἐκ γυναικὸς, ἥ καὶ μία γέγονε τῶν ἐπὶ γῆς. Ὅταν οὖν λέγεται γῆς γενέσθαι καρπὸς καὶ βλάστημα, συνήσεις, ὡς ἔφην, ὅτι γέγονε κατὰ σάρκα ἐκ γυναικὸς ληφθεῖσθαι· τοῦτο πρὸς ὑποργίαν, καίτοι μὴ οὕτως τῶν ἀπὸ τῆς γῆς.

Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς ὁ κτίσας σε· ποῦτος δὲ βελτίονα κατεσκευάσα ὡς πηλὸν κεραμῆως;

Τὴν αἰτίαν ὥσπερ ἀποδίδωσιν ἐν τοῦτοις, τοῦ καὶ Θεοῦ ὄντα κατὰ φύσιν Υἱὸν, κενῶσαι μὲν ἑαυτὸν, ἐλθεῖν δὲ καὶ παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τῆς οὕτω μεγάλῃς ἀξιώσει φειδύς τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ἀντάλλαγμα τὴν ἰδίαν προσδοκᾶ ψυχὴν· μᾶλλον δὲ καὶ ἀνασχέσθαι λαβεῖν τὴν τοῦ δούλου μορφήν, καὶ τῆς ἀνωτάτω δόξης ἀλλάξασθαι τῆς ἀνθρώπου φύσεως τὸ μικροπρεπές. Ταύτητοι φησὶν, ὅτι Ἐγὼ εἰμι, νῦν ἐκληπτέον, ἀντὶ τοῦ, ὑφίστηκα καὶ ζῶ,

in illis exstiterunt. Itaque Judæis, ut qui dominicidæ fuerint, et in Christum ipsum datorem rivorum sub intelligentiam cadentium debacchati sunt, mandat nubibus Deus, ne dent pluvias : at jubentur demittere in ipsum credentibus, et largiter madefacere corda accedentium. « Pluviis demissis, aperiantur, inquit, terra, et germinet misericordia, et justitia simul exoriantur¹⁸. » Erat siquidem opus nubibus sub intelligentiam cadentibus, ut dixi, quæ justitiæ præceptis ac institutis orbem irrigarent : ut velut ex seminibus bonis excrescerent boni fructus et efflorescerent. Imperium enim terræ velut obtinente peccati inventore, et per mundi sapientes passim execranda et profana semina demittente, cum nemo esset qui bonitatem exerceret, ne ad unum usque, sed omnes declinassent simul, et inutiles facti fuissent, omnisque terra vacua esset probitatis fructibus, justitiæ præceptis ac disciplina, instar pluviz nondum uspiam demissa : consentaneum deinceps erat, fructus esse pietatis erga Deum. Misericordiam esse dicimus, charitatem quæ est legis complementum, comitante simul justitia evangelica, cujus dispensator et doctor factus est nobis ipse Christus. Potest etiam quis dicere misericordiam et justitiam, ex terra evascentem et germinantem, ipsum Dominum nostrum Jesum Christum. Factus est enim nobis a Deo et Patre misericordia et justitia, siquidem verum est, nos in ipso misericordiam consecutos, et accepta remissione peccatorum scelorum justificatos, et ab illo justitiam, quæ nos in sortem omnium bonorum potest adducere, et per quam servamur, accepisse. Si autem jubeatur terra justitiam germinare, ne quis offendatur, cogitans, etiam Psalmistam de Deo et Patre, et ipso Emmanuel dicere : « Operatus est justitiam in medio terræ¹⁹. » Non enim e supernis et e cælo nobis carnem suam Christus deportavit, sed potius natus est secundum carnem de muliere, quæ est una ex his quæ sunt in terra. Quando igitur dicitur terræ esse fructus et germen, intelliges, ut dixi, natum secundum carnem de muliere, quæ ad hoc ministerium assumpta est, licet ex terrestribus illa una fuerit.

606 Ego sum Dominus Deus, qui creavi te : quem meliorem paravi ut lutum figuli?

Causam veluti reddit his verbis, quamobrem Deus cum sit, natura Filius, seipsum exinaniverit, volueritque pro nobis pati, et terræ incolæ tanto dignari misericordia, ut pretium velut redemptionis animam suam profuderit, imo et servi formam accipere, et summam gloriam humanæ naturæ parvitate commutare sustinuerit. Hinc ait : Ego sum, quod nunc sumendum est pro, subsisto et vivo, Deus existens verus, et exercituum Dominus, et

¹⁸ Isa. v, 7. ¹⁹ Psal. lxxiii, 12.

producens in ortum omnia, et mortem non efficiens, sed ad incorruptionem potius creans omnia. Dein hominis naturam honore afficiens, et quoniam nullum in terris animal ei ulla ratione sit æquiparandum, Quem, inquit, meliorem paravi ut lutum figuli? formati enim ab ipso sumus, pulvere sumpto de terra, et efformato instar figuli pulcherrime. Sed non sistit hic humanæ naturæ dignitas, sed majus in nobis est munus et donum artificii divini: ut qui ad imaginem et similitudinem ipsius efficti sumus, et locupletati ipsius majestatis caractere, intelligibiliter coruscante in animis nostris, tametsi carne tenui sumus terra et ex terra. Quare non contemnendum est, sed admirandum in terra animal, homo in quo sic Deus gloriatur. Dixit quippe ad patientissimum Jobum, cum sua magnifica opera declarat: « Num tu, accepto terræ luto, animal formasti, et eloquens illud locasti in terra? » Psallit etiam divinus David: « Domine, quid est homo, quod memor es ejus, aut filius hominis, quod invisisti eum? » Deinde humanæ naturæ excellentiam narrat, inquit: « Minorasti eum paulo minus ab angelis, gloria et honore coronasti eum, et præfecisti eum operibus manuum tuarum. Omnia subjecisti pedibus ejus. » Sapientissimus enim Paulus propositorum versuum aliquot Christo accommodavit. Dicit autem potest convenienter et de omni homine nostræ conditionis; nihil enim falsi inest.

Πύλος. Λέγοιτο δ' ἂν οὐκ ἀπεικόντως καὶ ἐπὶ παντὸς ἀνθρώπου τοῦ καθ' ἡμᾶς· ἐψευσμένον γὰρ ἐν αὐτοῖς οὐδέν.

Vers. 9, 10. Nunquid arans arabit terram totum C diem? Num dicet lutum figulo: Quid facis, quod non laboras, neque habes manus? 607 Væ qui dicit patri, Quid generabis? et matri, Quid parturiet?

Profundus est hic sermo, et obscuritate multa obumbratus: tamen ut quod commodum ac verum est, intelligas, explicandus est prius, credo, paucis scopis sententiarum. Sic enim quasi palpabilis erit et acceptus auditoribus. Universorum itaque Deus Israel ex Ægypto redemit, et ab errore multorum deorum liberavit, et a seductione dæmonum, per legem Mosaicam ad veræ cognitionis Dei fulgorem reducendo. Docuit enim unum Deum colere, et Dominum unum adorare: dein per figuram umbræ ad majora adhuc et perfectiora, id est, ad ea quæ in Christo sunt, traducere voluit. Pædagogus enim erat lex, et ad tempus usque reformationis posita, nimirum adventus Servatoris nostri: qui legalium præceptorum umbra, et literæ typis semotis, spiritualis et veri cultus pulchritudinem nuda et aperte his qui in terra degunt, innoxit. Sed gravate hoc ipsum tulerunt Judæi, et adhuc typis patrocinales, Christo restiterunt, et Mosaicorum vaticiniorum subversionem ei impegnerunt, nunc dicentes: « Si hic homo a Deo esset, non violaret Sabbatum? » nunc aliis ver-

Θεὸς ὑπάρχων ἀληθινός, καὶ τῶν δυνάμεων Κύριος, καὶ παρνεγκὼν εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα, καὶ θάνατον οὐ ποιήσας, κτίσας δὲ μᾶλλον ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ τὰ πάντα. Εἶτα τιμῶν τὴν ἀνθρώπου φύσιν, καὶ ὅτι τῶν ἐπὶ γῆς ἀπάντων ζῶων ἰσοστατήσκειν ἂν αὐτῇ παντελῶς οὐδέν. Ποῖον, φησί, βέλτιον κατεσκευάσα ὡς πηλὸν κεραμέως; πεπλάσμεθα γὰρ παρ' αὐτοῦ χοῦν λαβόντος ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ κεραμέως δίκην εὖ μάλα διαμορφώσαντος. Ἄλλ' οὐ μέχρι τούτων τῆς ἀνθρώπου φύσεως τὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ τι καὶ μείζον ἐν ἡμῖν ξενίον τε καὶ δῶρον εὐτεχνίας Θεοῦ. Πεποιη- μεθα γὰρ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν αὐτοῦ, καὶ τῆς αὐτοῦ δόξης· τὸν χαρακτήρα πεπλοῦτήκαμεν νοητῶς ἐναστράπτοντα ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς, εἰ καὶ ἔσμεν κατὰ σάρκα γῆ καὶ ἐκ γῆς. Οὐκοῦν οὐκ εὐκαταφρό- νητον, μᾶλλον δὲ καὶ ἀξιάγαστον ἐπὶ γῆς ζῶον ὁ ἀνθρώπος· οὕτω τε Θεὸς ἐπ' αὐτῷ σεμνύνεται. Καὶ γοῦν ἔφη πρὸς τὸν τληπαθέστατον Ἰῶδ, τὰς ἐαυτοῦ μεγαλουργίας· ἐναργεῖς καθιστάς· « Ἡ συλλαδὼν γῆς· πηλὸν, ἐπλασας ζῶον, καὶ λαλήτην αὐτὸ ἐθου ἐπὶ τῆς γῆς; » Ὑάλλει δὲ πού καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ· « Κύριε, τί ἐστιν ἀνθρώπος, ὅτι μιμήσκη αὐτοῦ; υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπηται αὐτόν; » Εἶτα τῆς ἀνθρώπου φύσεως τὸ περιφανὲς ἐξηγεῖται λέγων· « Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους· δόξη καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν, καὶ κατέστησας αὐτόν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου. Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ. » Ἐφῆρμωσε μὲν γὰρ τῷ Χριστῷ τῶν προκειμένων στίχων τινὰς ὁ πάνσοφος ἐν

Μὴ ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾷσιν τὴν γῆν διὴν τὴν ἡμέραν; Μὴ ἐρεῖ ὁ πηλὸς τῷ κεραμεῖ· Τί ποιεῖς, ὅτι οὐκ ἐργάζῃ, οὐδὲ ἔχεις χεῖρας; Ὁ λέγων τῷ πατρὶ· Τί γεννήσεις; καὶ τῇ μητρὶ· Τί ὠδινήσεις;

Βαθὺς μὲν ὁ λόγος, καὶ ἀσαφείᾳ πολλῇ κατεσκευασμένος, εἴση δ' ὁμοῦς τοῦ χρησίμου, καὶ ἀληθοῦς· χρῆναι δὲ οἷμαι προαναπτύξαι βραχὺ τῶν νοημάτων τὸν σκοπὸν. Ἔσται γὰρ οὕτως εὐαφής τε καὶ εὐπαράδεκτος τοῖς ἀκρωμένους. Οὐκοῦν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἐλυτρώσατο μὲν ἐξ Αἰγύπτου τὸν Ἰσραὴλ, ἐξέλειτο δὲ καὶ τῆς πολυθέου πλάνης, καὶ τῆς τῶν δαιμονίων ἀπάτης, νόμῳ τῷ διὰ Μωσέως ἀνακομίσας αὐτὸν εἰς τὴν τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας αὐγάν. Ἐνὶ γὰρ λατρεύειν ἐδίδαξε Θεῷ, καὶ Κύριον ἕνα προσκυνεῖν· εἶτα διὰ τύπων καὶ σκιᾶς ἀναδιδάξαιν φθελαν ἐπὶ τὰ ἔτι μείζω, καὶ τελεώτερα, τοῦτ' ἐστὶ, τὰ ἐν Χριστῷ. Παιδαγωγὸς γὰρ ὁ νόμος ἦν, ἔκειτο δὲ καὶ μέχρι καιροῦ διορθώσεως· ἦν δὲ οὗτος ὁ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιδημία, ὅτε τῶν νομικῶν ἐνταλμάτων ἀποστήσας τὴν σκιάν, καὶ τοὺς ἐν γράμμασι τύπους τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθοῦς λατρείας· τὸ κάλλος εἰσκακόμικε τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, γυμνῶς τε καὶ ἀπημφεισμένως. Ἄλλ' ἐπ' αὐτῷ δὴ οὖν τούτῳ δεδυσφορήκασιν Ἰουδαῖοι, καὶ τοῖς τύποις ἐτι συναγορεύοντες ἀντεπράττοντο τῷ Χριστῷ, καὶ τῶν Μωσαϊκῶν θεσπισμάτων τὴν λύσιν ἐνεκάλουν

10 Job. xxxiii, 6. 11 Psal. viii, 5. 12 ibi. l. 6-8.

13 Joan. ix, 16.

αὐτῶ, ποτὲ μὲν λέγοντες· « Εἰ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ ἄνθρωπος, οὐκ ἂν ἔλυε τὸ Σάββατον· » ποτὲ δὲ καὶ τοῖς ἔτι χεῖροσι κατασφενδονῶντες λόγοις. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ ἀπαράδεκτον ἐποιοῦντο τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων τὴν ὄνησιν ἀναδιδάξουσιν αὐτοὺς εἰς πνευματικὴν εὐκαρπίαν ἐκ τῆς ἀνοήτου σκιδῆς, ταύτητος φησι· Μὴ ὁ ἀροτριῶν ἀροτριάσει τὴν γῆν ὅλην τὴν ἡμέραν; Ὡς ἀνόητοι, φησὶν· ἀνατέμνει μὲν γὰρ τοῖς ἀρότροις τὴν ἔρουραν ὁ γεωργός, ἀλλ' οὐ μέχρι παντὸς τοῦτο δρᾷ, οὐδὲ ἅπαντα τοῖς ἀρότροις τὸν τῆς γεωργίας δαπανῆσει καιρὸν. Ἀνατέμνει γὰρ τὴν ἔρουραν, οὐχ ἵνα φαίνηται τοῦτο παθοῦσα μόνον, ἀλλ' ἵνα εὐπαράδοχος ᾖ τοῖς ἐν αὐτῇ καταβαλλομένοις σπέρμασι, καὶ καρπογόνος ὁφθῇ. Οὐκοῦν ὁλομανούσας ποτὲ καὶ οἷον κεχερσωμένας τὰς ἀπάντων ἡμῶν καρδίας, ὥσπερ ἀρότρω χρησάμενος τῷ διὰ Μωσέως νόμῳ, προεῖργασμαι, καὶ γεωργοῦ ἔκκλησιν ἀνατέμνων, εὐπρεπεῖς ἀποφαίνω αὐτάς εἰς καταβολὴν σπερμάτων ἀγαθῶν. Ὁ δὲ γε ἀγαθοῦ παντὸς σπορεύς ὁ ἐμός ἐστιν Υἱός. Προσδέξασθε τοίνυν τὰ παρ' αὐτοῦ, καὶ μὴ βούλεσθε διηνεκῶς στέργειν, καὶ ἀγαπᾶν τὸν ἀροτῆρα νόμον. Ἦροτρίασε γὰρ, ὡς ἔφην, οὐχ ἵνα μὲν ἔχητε τοῦτο· ποῖα γὰρ ὄνησις ἐντεῦθεν; ἀλλ' ἵνα τοὺς τῆς ἀληθείας ἐκτέκχητε καρπούς. Ἐπειδὴ δὲ καὶ μεταπεπλάσμεθα νοητῶς ἐν Χριστῷ, ἡγοῦν μετεστοιχειώθημεν, οἱ μὲν ἐκ πλάνης Ἑλληνικῆς εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν, καὶ εἰς ζωὴν ἁγίαν, τὴν διὰ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ· οἱ γε μὴν ἐκ περιτομῆς εἰς ἀνάληψιν μαθημάτων εὐαγγελικῶν, καὶ εἰς κεινότητα λατρείας, οὐκ ἔτι τῶν τύπων ἐχούσης τὸ ἀτερπές, ἐκλαμπούσης δὲ μᾶλλον τῆς πνευματικῆς τὸ εὐπρεπέστατον κάλλος· ὑπῆρξε δὲ ἡμῖν κἀκεῖνος τὴν διὰ ὕδατος τε καὶ πνεύματος ἀναγέννησιν ἐν Χριστῷ πλουτήσασιν· ὁμοίως δὲ ἦν τοῖς Ἰουδαίω δῆμοις ἀποδλητός τε καὶ ἀπαράδεκτος· ἡ ἐπ' αὐτοῖς δὴ τοιούτοις χάρις· ἀντέπραπτον γὰρ, ὡς ἔφην, τοῖς παρὰ Χριστοῦ θεοπίσμασι· ταύτητος φησι· Μὴ ἐρεῖ ὁ πηλὸς τῷ κεραμεῖ· Τί ποιεῖς, ὅτι οὐκ ἐργάζῃ, οὐδὲ ἔχεις χεῖρας; Ὁ λέγων τῷ πατρί· Τί γεννήσεις; καὶ τῇ μητρί· Τί ὠδινήσεις; Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶν, ἀναμορφῶσαι βούλομαι πρὸς τὰ ἀμείνω, καὶ οἷον ἀναπλάσαι πρὸς τὰ βελτίω διὰ γεννήσεως νοητῆς, πάντως δῆπου τῆς δι' ὕδατος τε καὶ πνεύματος. Ἀλλὰ τοῖς ἐμοῖς σκέμμασιν ἀσυνέτως ἀντιπράττετε. Ἀρ' οὖν ἐπετίμησε, φησὶν, ὁ πηλὸς τῷ κεραμεῖ ποτε, ὡς χεῖρα τὴν τεχνουργὸν οὐκ ἔχοντι, ἢ ὡς οὐκ εἰδότες τίνα χρὴ τρόπον διαμορφῶσαι τὸ ἐν χερσίν; Ἀλλ' ὁ μέλλων τεχθῆσθαι· φησὶ, μὴ πεῦσιν προσήγαγε τῷ ἰδίῳ πωτρὶ, ἄρα γεννήσει; Εἶτα πῶς ὑμεῖς, ὡς πηλὸς ὄντες εἰς χεῖρας κεραμέως, καὶ οὐκ εἰδότες ὅπως τίνα τρόπον ἢ νοητῇ περὶ ὑμᾶς ἀναγέννησις ἵσταται, οὐ δεδίατε φιλονεικεῖν; καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ὡς τεχνίτη καὶ πατρὶ τὸ ὅπως ἂν γένοιτο ταύτῃ παρῃχεῖν ἐγνώκατε; ὅτι γὰρ ἐφιλονεῖσιν Ἰουδαῖοι τοῖς τοῦ Σωτῆρος λόγοις, οἱ γεγόνασιν αὐτῷ περὶ τούτων, χαλεπὸν οὐδὲν συνιδεῖν. Ἐφῇ γὰρ πρὸς Νικόδημον· « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἐάν

A bis tanquam funda quæpiam incessentes. Quoniam ergo evangelicæ prædicationis utilitatem aspernati sunt, quæ illos ab inutili umbra, ad spirituale fertilitatem adducit, hinc ait : Num arans arabit terram, toto die? O stulti, inquit, scindit aratro terram agricola, sed non semper hoc facit, nec totum agricolationis tempus aratri consumit. Scindit enim terram, non ut hoc solum patiat, sed ut apta sit recipiendis, quæ iacta sunt in ipsa, seminibus, utque fructuosa appareat. Itaque ante quidem præcolui ac præparavi corda omnium vestrum silvestria quondam et quasi inculta, Mossico quodammodo usus aratro, et agricolæ in morem sciendens, ea effeci ad iactum bonorum seminum accommodata. Bonorum autem omnium sator est hic meus Filius. Itaque huius doctrinam recipite, neque velitis semper legem aratricem **608** amare et diligere. Aravit enim, ut dixi, non ut ibi acquiesceretis : quæ enim inde est utilitas? sed ut veritatis fructus proferatis. Quoniam autem transformati et transfigurati sumus intelligibiliter in Christo, alii ab errore Græco ad veritatis agnitionem, et ad sanctam vitam, per omnium nostrum Servatorem Christum : alii a circumcissione ad recipiendum instituta ac disciplinam evangelicam, et ad novitatem cultus, non jam deformitatem figurarum habentis, sed potius spirituali decentissima pulchritudine enitescens : contigit autem hoc nobis et illis, regeneratione per aquam et spiritum in Christo ditatis : similiter etiam postquam hanc suam gratiam Judaicus populus rejecit nec recepit (restiterunt enim, ut dixi, Christi vaticiniis), hinc ait : Nunquid dicet lutum figulo : Quid facis, quod non operaris, neque manus habes? Væ qui dicit patri : Quid generabis? et matri : Quid parturires? Ego enim, inquit, reformare volo ad meliora, et velut refingere ad potiora per generationem intelligibilem, eam scilicet omnino quæ sit per aquam et spiritum. Sed meis decretis imprudenter resisit. Num, inquit, aliquando lutum reprehendit figulum, quasi manum artificiosam non haberet? aut quasi nesciret quemadmodum formare, quod præ manibus est, oporteat? Sed et nascendus, inquit, nunquid interrogavit suum patrem, unde generaret? Jam vos quasi lutum in manibus figuli, et omnino ignari, quemadmodum regeneratio mentis et intelligentiæ ventræ sit futura, quomodo non veriti estis contendere? cur non potius novistis ei ut artificii et patri cedere, ac ipsi producendi modum relinquere? Nam contendisse Judæos adversus Servatoris sermones hac de re habitos, videre non est difficile. Dixit enim Nicodemo : « Amen, amen dico vobis, nisi quis natus fuerit ex aqua et spiritu, non potest videre regnum Dei ». Is vero insultans et recalcitrans temere his, quæ mente capi non possunt, oppugnat et dicit : « Num potest homo, senex cum sit, in ventrem matris sue denuo intrare et nasci »? »

¹¹ Joan. III, 3. ²² ibid. 4.

Adjecit his etiam aliam mystagogiam: 'Qui possunt hæc fieri? Quid igitur ad hæc Christus? « Si terrena dixi vobis, et non creditis, quomodo, si dixerō vobis cælestia, credituri sitis? » 609 Cælendum ergo est his, quæ dicit Deus, necessario. Ipse enim novit suorum operum viam. Et quæ ab eo fabricata sunt, a nemine etiam curioso carpi possunt, et quæ mentem superant, ab hominibus nostris similibus indubitata fide honorari et suscipi debent. Sciendum vero prophetam Jeremiam in domum figuli missum fuisse, ut illum fabricantem videret: dissipato autem luto, et in aliud vas reflecto, dixit ei Deus: « Nonne ut figulus hic potero vobis facere, domus Israel? Ecce ut lutum figuli vos estis in manibus meis » 610. Quod autem transformemur intelligibiliter in sanctam et optimam vitam, declarabit Paulus, « Nos, inquit, omnes relecta facie gloriam Domini speculantes, ad eandem imaginem transformamur, a gloria in gloriam, velut a Domini Spiritu » 611: per quem et regeneramur, semen habentes non amplius corruptioni obnoxium, sed id quod est per verbum viventis et manentis Dei.

τὴν ὁψαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα Κυρίου Πνεύματος· δι' οὗ καὶ ἀναγεννώμεθα, σπορὰν ἔχοντες οὐκέτι φθαρτὴν, ἀλλὰ τὴν διὰ λόγου ζώντος Θεοῦ, καὶ μένοντος.

Vers. 11, 12. Quia sic dicit Dominus Deus sanctus Israel, qui fecit ventura: Interrogate me de filiabus et filiis meis, et de operibus manuum mearum munda mihi. Ego feci terram et hominem in ea. Ego manu mea firmavi cælum. Ego omnibus stellis mandavi.

Superiorum verborum sensus expositio in his verbis apparet. Horum autem versuum sententia ita se habet: Si enim, inquit, Iuuum unquam increpavit figulum, et ejus qui fluxit manam velut rudem aut otiosam accusavit; si quis de his quæ nondum sunt, vel facta sunt, sed expectantur ut fiant, curiose sciscitatus est, cuiusmodi liberorum pater suus sit futurus sator: interrogato me et vos, qui mihi, succedentibus temporibus, filii et filiae eritis, quomodo istud fiat, ac quemadmodum filii futuri sitis et filiae. Mandate mihi et de operibus manuum mearum. Mandate, inquit, pro imperate, et Deo, velut ignorantium rerum agendarum viam, ne cunctemini dare consilium. Admiratione igitur et quidem meritissimo dignus est sapientissimus Paulus, qui sic scripsit: « O profunditatem divitiarum, et sapientiae, et cognitionis Dei! quam sunt inscrutabilia iudicia ejus, et impervestigabiles viæ ejus! Quis enim novit mentem Domini? aut quis consiliarius ejus fuit? » Non enim ulla in re sua ullo homine opus habet omnium architectatrix 610 sapientia: non, etiamsi apud nos quidpiam sit factu difficile aut impossibile. Ipsa enim potest omnia, quæ habet omnimodam potentiam, imo quæ est ipsa omnis potentia. Dominus enim est potentiarum et exerci-

Α μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος, καὶ πνεύματος, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ τοῖς ὑπὲρ νοῦν ἀσυνέτως ἐπιπηδῶν ἀντανίστατο λέγων· « Μὴ δύναται ἄνθρωπος γέρων ὢν εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ δεύτερον εἰσελθεῖν καὶ γεννηθῆναι; » Προστίθει δὲ τοῦτοις καὶ ἑτέραν μυσταγωγίαν. Πῶς δύναται ταῦτα γενέσθαι; Τί οὖν πρὸς ταῦτα Χριστός; « Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς ἂν εἶπω ὑμῖν τὰ ἐπουράνια, πιστεύσητε; » Ἐκκεῖν οὖν ἀναγκαῖον οἷς ἂν λέγοι Θεός. Αὐτοῦς οἶδε τῶν ἰδίων ἔργων τὴν ὁδόν, ἀπολυπραγμόνητα δὲ τὰ παρ' αὐτοῦ τεχνουργούμενα, καὶ ἀνεκδοκίμωτοι πλῆται τὰ ὑπὲρ νοῦν ὄντα, τὸν καθ' ἡμᾶς τιμᾶσθαι προσήκει.

Ἰστέον δὲ, ὅτι καὶ ὁ προφήτης Ἰερεμίας εἰς τὸν οἶκον τοῦ κεραμέως ἐπέμπετο, τεχνουργοῦντα αὐτὸν ὀφόμενος· διαπεσόντος δὲ τοῦ πηλοῦ, καὶ εἰς ἄγγετον ἕτερον ἀναπεπλάσμενον, πρὸς αὐτὸν ἔφη Θεός· « Μὴ, ὡς ὁ κεραμεὺς οὗτος, οὐ δύνησμαι ὑμᾶς, οἷος Ἰσραὴλ; Ἰδοὺ ὡς πηλὸς τῶν κεραμέως ὑμεῖς ἐστε ἐν χειρὶ μου. » Ὅτι δὲ καὶ μεταπλαττόμεθα νοητικῶς εἰς ἁγίαν τε καὶ παγκάλῃαν ζωὴν, σαφηνεῖ λέγων ὁ Παῦλος· « Ἡμεῖς δὲ πάντες, ἀνακεκαλυμμένοι προσώπων μεταμορφούμεθα ἀπὸ ὁδοῦ εἰς ὁδόν, καθάπερ ἀπὸ

μεταμορφούμεθα ἀπὸ ὁδοῦ εἰς ὁδόν, καθάπερ ἀπὸ

Ἰσραὴλ, ὁ ποιήσας τὰ ἐπερχόμενα· Ἐπερωτήσατέ με περὶ τῶν θυγατέρων, καὶ περὶ τῶν υἱῶν μου, καὶ περὶ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν μου ἐντέλλασθέ μοι. Ἐγὼ ἐποίησα γῆν, καὶ ἄνθρωπον ἐπ' αὐτῆς. Ἐγὼ τῇ χειρὶ μου ἐστέρησα τὸν οὐρανόν. Ἐγὼ πᾶσι τοῖς ἀστροῖς ἐνετειλόμην.

Τῆς τῶν ἀνωτέρω θαντοῦς ἀπόδοσις ἐν τοῦτοις ὁράται γεγεννημένη. Ἐχει δὲ οὕτως τῶν στίχων ὁ νοῦς· Εἰ γὰρ ὁ πηλὸς τῶν κεραμῶν, φησὶν, ἐπετίμησέ ποτε, καὶ ὡς ἀτεχνῶς πῶς ἡ ἀργότεραν τὴν τοῦ διαπλάσαντος ἐγράφει χεῖρα· εἰ περιεργάσατο τις τῶν οὐπὼ μὲν ὄντων ἢ γεγεννημένων, γεγεννηθῆναι δὲ προσδοκωμένων, ὁποῖον ἄρα τέκνων ὁ αὐτοῦ πατὴρ ἔσται σποριεύς· ἐρωτήσατέ με καὶ ὑμεῖς, οἱ ἐσόμενοί μου κατὰ καιροὺς υἱοὶ τε καὶ θυγατέρες· πῶς ἂν γένοιτο, καὶ τίνα τρόπον ὑμεῖς εἰς υἱοὺς ἔσεσθέ μοι, καὶ θυγατέρας. Ἐντελλασθέ μοι καὶ περὶ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν μου. Τὸ δὲ ἐντελλασθε, φησὶν, ἀπὸ τοῦ διατάξασθε, καὶ ὡς οὐκ εἰδότες τῶν πρακτικῶν τὴν ὁδόν, μὴ ὀκνήσητε γνωμοδοτεῖν τῷ Θεῷ. Ἀξιόγαστος οὖν καὶ σφόδρα εὐκρίτως ὁ πάντοπος Παῦλος ὡς γεγραφώς· « Ὁ βάθος πλοῦτος, καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ! Ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; » Δεῖται γὰρ ὅπως οὐθενὸς ἐν γε τοῖς καθ' αὐτὴν ἢ πάντων πυχόντις σοφία. Ἀλλ' ὁδὸν ἂν εἴη τὴν καθ' ἡμᾶς ἀπορόν τε καὶ ἀμήχανον αὐτῇ. Πάντα γὰρ δύναται τὸ πανσθενὲς ἔχουσα· μᾶλλον δὲ ἢ πάντα δύναμις ἐστὶν αὐτῇ. Κύριος γὰρ ἐστὶ τῶν δυνάμεων ὁ τῶν ὧν Θεός, οἷδε τε κατὰ μόνας αὐτοῦ τῶν ἰδίων ἔρ-

609 Joan. iii, 12. 610 Jerem. xviii, 6. 611 II Cor. iii, 18. 612 Rom. xi, 35.

γων τὴν ὁδόν. Οὐκοῦν ἀπολυπραγμόνητα αὐτοῦ, καὶ τὰ ὑπὲρ νοῦν, καὶ λόγον ἀνέφικτα μὲν ταῖς ἀνθρώπων διανοίαις, αὐτῷ γε μὴν ἐγνωσμένα. Καὶ γοῦν δι' ὑδατός τε καὶ πνεύματος τὴν νοητὴν ἀναγέννησιν δεδόσθαι πιστεύομεν τοῖς ἐπεγνωκόσι τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ Νικοδήμω τὴν χάριν ἐναργῆ καθιστᾶν ἐδοῦλετο Χριστὸς, ἐξηγεῖτο μὲν τοῦ πράγματος τὴν ὁδόν· ὁ δὲ συνιὲς τῶν λεγομένων οὐδὲν, τῶν τοῦ Σωτῆρος ῥημάτων κατηγόρευσεν τὸ ἀμύχανον. Ὁ τε καὶ οὕτως ἔχοντα γνώμης, πίστει δέχεσθαι τὸ θαῦμα παρενεγγύησε, λέγων· « Ὁ οὐδ' αὖν λαλοῦμεν, καὶ ὁ ἐωράκαμεν μαρτυροῦμεν. » Οὐκοῦν εἰ μὴ συνίεμεν τῶν θεῶν ἔργων τὴν ὁδόν, ἐνδοιασμοῦ παντὸς τὸν ἑαυτῶν ἀπαλλάττοντες νοῦν, θεῷ λέγομεν· Οὐδα ὅτι πάντα δύνασαι, ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐδέν· μὴ ἐρωτῶμεν αὐτὸν περὶ τῶν θυγατέρων, καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Μῆτε μὴν ἐντελλώμεθα, ἤγουν διατάττωμεν αὐτῷ περὶ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτοῦ· ἀλλ' ὡς πηλὸν κεραμεὶ παραχωρῶμεν ἡμεῖς ἐργάζεσθαι τὸ δοκοῦν. Μεθίστησι γὰρ ἀμογητὶ πρὸς ὅπερ ἂν βούλοιο τὰ κατ' ἡμᾶς, καὶ μεταπλάττει τὸν νοῦν ἐκ τῶν αἰσχύνων ἐπὶ τὸ ἀμεινον, καὶ καρδίαν ἡμῶν ἐνίρσι καίνην, ἀπορρίζουσας τὴν πρώτην. Καὶ γοῦν ἔφη τι τοιοῦτον διὰ φωνῆς Ἰεζεχὴλ, ὅτι « Ἐκσπάσω τὴν καρδίαν αὐτῶν τὴν λιθίνην ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτῶν, καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν σαρκίνην, τοῦτ' ἔστι, τρυφερὰν τε καὶ εὐείκτον, τοῦ εἰδέναι αὐτοὺς ἐμὲ, ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος. » Ἀποφοιτῶντες γὰρ φανιζόμενοι τὸ ἀπάσης, καὶ μολυσμῶν, εἴτα τὴν ἑαυτῶν διάνοιαν μεθαρμόζοντες εἰς τὸ πληροῦν ἐθέλει [γρ. ἐθέλεις] τὸ ἀγαθόν· προσλαβόντες δὲ τοῦτω καὶ τὴν ἐξ ὑδατός τε καὶ Πνεύματος νοητὴν ἀναγέννησιν, εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας ἐσόμεθα Θεοῦ. Ὅτι γὰρ ἔνυσσιν αὐτῷ τὸ πανσθενές, διαδεικνύσει λέγων· Ἐγὼ ἐποίησα γῆν καὶ ἀνθρώπων ἐπ' αὐτῆς. Ὁ δὲ τῆς ἀνθρώπου γενέσεως εὐρετής, ὁ παρενεγκῶν εἰς τὸ εἶναι τὸν οὐκ οὐτα ποτὲ, πῶς ἀτονήσει πρὸς ἀναμόρφωσιν τὴν πνευματικὴν; καὶ οὐχὶ δῆλον τοῖς ἑαυτοῦ νεύμασι μεταχωρήσειεν ἂν, εἰς πᾶν ὁτιοῦν τῶν κατὰ γνώμην αὐτῷ, τῶν ποιημάτων ἢ φύσις; Τὸ παράδοξον εἰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου διάνοιαν μεταχαλκεύει πρὸς τὸ δοκοῦν ὁ ἰδίᾳ χειρὶ στερεώσας τὸν οὐρανόν; Χειρὰ γε μὴν τοῦ Πατρὸς τὴν παντουργὸν εἶναι φάμεν Ὅτι δὲ οὐ τὰ πάντα, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα. Τῷ λόγῳ γὰρ Κυρίου, φησὶν, οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. Αὐτὸς ἅπασιν τοῖς ἀστροῖς ἐντετατατο, τοῦτ' ἔστι, διατάξατο, ὅπως ἕκαστον αὐτῶν εἶναι χρή. Ἥλιος μὲν γὰρ εἰς ἀρχὰς τέθειται τῆς ἡμέρας, σελήνην δὲ τῆς νυκτός. Ἀλλ' ὡς ὁ Ψάλλων φησὶν· « Ὁ ἥλιος ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ. » Ἔθετο δὲ σκότος ὁ τῶν θῶν θεός, καὶ ἐγένετο νύξ. Ψάλλει γοῦν πάλιν ὁ θεοπέσιος Δαβὶδ, καὶ φησιν· « Σὴ ἐστὶν ἡ ἡμέρα, καὶ σὴ ἐστὶν ἡ νύξ. Σὺ κατηργήσω ἥλιον, καὶ σελήνην. » Οὐκοῦν ἑκάτερον τούτων τὸν αὐτῷ τεταγμένον διαπραΐνει δρόμον εὐτάκτῳ φορᾷ, καὶ μεμετρημένοις ὥρῳ διαστήμασιν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἀστρῶν κατὰ τὸν αὐτοῖς δοθέντα παρὰ Θεοῦ νόμον,

A lumum universorum Deus, novitque solus ipse suorum operum viam. Itaque extra reprehensionem etiam curiosorum sunt facta ipsius : et quæ nec mente comprehendi, nec oratione possunt, et ad quæ hominum animi non possunt pertingere, ea ipsi sunt cognita. Siquidem exempli causa, regenerationem intelligibilem per aquam et spiritum datam esse his qui agnoverunt apparitionem Christi, nos credimus. Sed cum Nicodemus gratiam hanc explicare vellet Christus, et rei viam exponeret : is nihil eorum quæ dicta sunt intelligens, verborum Christi difficultatem inexplicabilem accusavit. Hoc autem animo affectum, ut fide miraculum reciperet, confirmavit is qui dicit : « Quod novimus, loquimur, et quod vidimus, testamur »²². » Quamquam igitur divinum operum viam non intelligamus, nec omni dubio mentem liberaverimus, tum Deo dicimus : Scio te omnia posse, et tibi nihil esse impossibile; non sciscitamus de filiabus ejus et de filiis. Nec unquam mandamus aut præcipimus ei de operibus manuum suarum : sed ut lumen nos agulo cedimus et concedimus, ut quod ipsi visum est operetur. Transfert enim citra laborem quocunque, voluerit, quæ nostra sunt, et a turpioribus ad id quod est melius animum transformat, nobisque cor novum immittit, exstirpato priore. Nimirum ejusmodi quidpiam dixit voce Ezechielis : « Evellam cor eorum lapideum ex carne ipsorum, et dabo illis cor carneum, id est, tenerum et sequax, ut ipsi me sciant, quod ego sum Dominus »²³. » Recedentes enim a vitiositate omni et iniquationibus, deinde mentem nostram componentes, ita ut vellet quod bonum est exsequi, et huic etiam adjungentes regenerationem intelligentia perceptam, quæ est per aquam et Spiritum, filii et filix Dei erimus. Quod enim insit ei cunctipotentia, declarat, inquit : Ego feci terram et hominem in ea. Inventor autem generationis humanæ et auctor, qui produxit eum, cum non esset quondam, ut sit : quomodo ad reformationem spiritualem erit inhabilis et ineptus? Annon potius nutu ejus et sententia ad quamcunque speciem natura creaturarum demigrare et transire poterit? Et quid ita mirum aut incredibile videri debet, si hominis mentem pro suo arbitratu aliter fingat **611** ac fabricet, qui manu cælum firmavit? Manum autem Patris, omnium rerum opificem, esse dicimus Filium, per quem omnia, et in quo omnia. Verbo enim Domini, inquit, cæli firmati sunt. Ipse omnibus stellis mandavit, id est, imperavit, quomodo earum unaquæque esse deberet. Sol enim positus est ut diei, luna ut nocti imperet. Sed et, ut Psalter ait, « Sol novit occasum suum. Posuitque tenebras universorum Deus, et facta est nox »²⁴. » Psallit iterum divinus David, et inquit : « Tuus est dies, et tua est nox. Tu constituisti solem et lunam »²⁵. » Itaque horum utrumvis ab ipso ordinatum cursum

²² I Joan. 1, 2.²³ Ezech. xxxvi, 26.²⁴ Psal. ciii, 19, 20.²⁵ Psal. lxxiii, 16.

conficit, motu bene composito, et statim horarum intervallis. Similiter et reliquæ stellæ juxta, legem sibi a Deo datam, et oriuntur suis temporum vicibus et occidunt. Ipse enim illis mandavit, qui minus.

VERS. 13. *Ego suscitavi illum cum justitia regem, omnes viæ ejus rectæ. Ipse ædificabit civitatem meam, et captivitatem populi mei convertet, non cum prelio neque cum muneribus, dixit Dominus Sabaoth.*

Quidam fortassis dixerint, hæc de Cyro patre Cambysis efferrī, eo quod ille relaxarit Israeleni, et e vinculis captivitatis exemerit, templumque Hierosolymitanum fundaverit; verum sequentium consideratio sensum vimque sententiarum non ad illum, sed potius ad omnium nostrum Servatorem Christum, qui excitatus est cum justitia, contrahet. Illuxit enim nobis Deus et Dominus, placuitque Deo et Patri, omnia in ipso tum cælestia, tum etiam terrestria summatim comprehendere. Itaque excitatus est cum justitia, non ficta, aut docendo percepta, sed existens ipse revera etiam justitia. Scriptum autem est alibi de eo: « Ecce rex justus regnabit et princeps cum judicio veniet⁷⁷. » Erat quippe semper rex universorum unigenitum Dei Verbum, simul cum Deo et Patre, et omnem creaturam aspectabilem et inaspectabilem pedibus subiecit. Si quis vero homo terrestris ab ejus regno deficeret et resili- ret, ejusque sceptrum parvifaceret, eo quod in manu ac potestate esset diaboli, peccatique laqueis teneretur: rursus jugo suo hic omnis justitiæ et administrator et largitor submisit. **612** Sunt enim omnes ejus viæ rectæ. Vias autem Christi esse dicimus evangelica oracula, per quæ, ad omnem tendentes virtutem, et pietatis insignibus nostra ipsorum capita ornantes, ad supernæ vocationis bravium pervenimus. Rectæ siquidem hæ viæ, nihilque in illis obliquum vel perversum, sed directæ velut et permeabiles. Scriptum est enim: « Via piorum recta facta est, et parata via piorum⁷⁸. » Nam semita legis aspera est, per multos typos ac figuras gradiens, et intolerabilis est difficultatis. At plana est evangelicorum oraculorum via, et nihil confragorum omnino habet aut asperum. Viæ igitur Christi rectæ, et ipse ædificavit sanctam civitatem, id est, Ecclesiam, in qua et ipse commoratur; habitat enim in sanctis, et facti sumus templa Dei viventis, Christum in nobis ipsis habentes, per sancti Spiritus participationem. Fundavit ergo Ecclesiam, ipseque est fundamentum in quo et nos tanquam lapides sumptuosi et pretiosi exstruimur in templum sanctum, in habitaculum Dei in spiritu. Inconcussa prorsus Ecclesia est, quæ Christum habet fundamentum, et basin immotam. « Ecce enim, inquit, pono fundamenta Sion, lapideum electum, angularem, pretiosum: et qui credit in eo, non pudebit⁷⁹. » Ipse igitur, fundata Ecclesia, avertit etiam populi sui

ἀνίσχει τε κατὰ καιροὺς καὶ δύεται. Αὐτοῖς ἐνεστί-
λατο Θεὸς ὡν φύσει καὶ τῶν ὄλων δημιουργὸς κύ-
ριος.
Deus est natura, et universorum opifex ac do-

Ἐγὼ ἡγεῖρα αὐτὸν μετὰ δικαιοσύνης βασιλεῦσα.
Πᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ εὐθεῖαι. Οὗτος οἰκοδομήσει
τὴν πόλιν μου, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ
μου ἐπιστρέψει, οὐ μετὰ λύτρων, οὐτε μετὰ δώ-
ρων, εἶπε Κύριος Σαβαώθ.

Φαίνεται ἂν ἰσως τινὲς, εἰρησθαὶ ταυτὶ περὶ Κύρου
τοῦ Καμβύσου, διὰ τε τὸ αὐτὸν ἀνεῖναι τὸν Ἰσραήλ,
καὶ τὸν τῆς αἰχμαλωσίας ἀπολύσαι δεσμῶν, θεμελιῶ-
σαι δὲ καὶ τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις νεῶν· ἀλλ' ἦτοι τῶν
ἐφεξῆς θεωρία περιστήσῃ μᾶλλον τῶν ἐννοίων τὴν
δύναμιν, οὐκ ἐπ' ἐκείνῳ μᾶλλον, ἀλλ' ἐπὶ τῷ πάντων
ἡμῶν Σωτῆρι Χριστῷ, ὃς ἐγγήγερται μετὰ δικαιοσύ-
νης. Ἀνέλαμψε γὰρ ἐφ' ἡμᾶς Θεὸς ὡν Κύριος, εὐ-
δοκήσαντος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀνακεφαλαιώσασθαι
τὰ πάντα ἐν αὐτῷ, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ
τῆς γῆς. Οὐκ οὖν ἐγγήγερται μετὰ δικαιοσύνης οὐκ
εἰσπονητοῦ καὶ διδασκῆς, ἀλλ' ὑπάρχων αὐτὸς αὐτό-
χρονημα καὶ δικαιοσύνη. Γέγραπται δὲ καὶ ἐτέρῳ θί
που περὶ αὐτοῦ· « Ἰδοὺ δὴ βασιλεὺς δίκαιος βασι-
λεύει, καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἄρξουσιν. » Ἦν μὲν
γὰρ ἀεὶ βασιλεὺς τῶν ὄλων ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ
Λόγος ὁμοῦ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, καὶ πᾶσαν ἔχων ὑπὸ
πόδας τὴν κτίσιν ὁρατὴν καὶ ἀόρατον, ἀποσχιρτή-
σαντα δὲ τῆς ὑπ' αὐτῷ βασιλείας τὴν ἀνθρωπὸν τὴν
ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τῶν αὐτοῦ σκηπτρῶν ὀλιγορήσαν-
τα, διὰ τοι τὸ ὑπὸ χεῖρα γενέσθαι διαβολικὴν, καὶ
τοῖς τῆς ἁμαρτίας ἐνεσχεθῆναι βρόχοις, πάλιν ὑπ-
ήγαγε τοῖς ἐαυτοῦ ζυγοῖς ὁ δικαιοσύνης ἀπάσης καὶ
βραβευτῆς καὶ δοτῆρ. Εἰσι γὰρ αὐτοῦ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ
εὐθεῖαι. Ὅδοὺς δὲ εἶναι φαμεν τοῦ Χριστοῦ τὰ θεῖα
τε καὶ εὐαγγελικὰ θεσπίσματα, δι' ὧν εἰς πᾶσαν ἰόν-
τες ἀρετὴν, καὶ τοῖς τῆς εὐσεβείας αὐχῆμασιν ἐαυ-
τῶν σεμνύνοντες τὰς κεφαλὰς, εἰς τὸ τῆς ἄνω κλη-
σεως βραβεῖον ἐρχόμεθα. Εὐθεῖαι γὰρ μὴν αἱ ὁδοί·
σκολιὸν γὰρ οὐδὲν ἐν αὐταῖς ἢ διεστραμμένον, ἀλλ'
ὁδὸν ὀρθοὶ καὶ εὐήλατοι. Γέγραπται γάρ, ὅτι· « Ὅδὸς
εὐσεβῶν εὐθεῖα ἐγένετο, καὶ παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς
τῶν εὐσεβῶν. » Τραχεῖα μὲν γὰρ πῶς ἡ τοῦ νόμου
τολμὸς διὰ πολλῶν λούσα τύπων, καὶ δυσχερείας οὐ
φορητῆς, ψιλὴ δὲ ἡ διὰ τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμά-
των, καὶ οὐδὲν ἔχουσα παντελῶς τὸ ἀναντες ἢ τραχύ.
Εὐθεῖαι δὲ οὖν αἱ ὁδοὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτὸς ψυχοδό-
μησε τὴν ἁγίαν πόλιν, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν Ἐκκλησίαν,
ἐν ἣ καὶ αὐτὸς αὐλλίζεται· κατοικεῖ γὰρ ἐν ἁγίοις, καὶ
ναοὶ γεγονάμεν Θεοῦ ζῶντος, Χριστὸν ἔχοντες ἐν
ἐαυτοῖς διὰ μετοχῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τεθεμε-
λίωκε τοίνυν τὴν Ἐκκλησίαν αὐτὸς ὡν ὁ θεμελίος,
ἐφ' ᾧ καὶ ἡμεῖς ἐποικοδομούμεθα, ὡς λίθοι πολυτε-
λεῖς καὶ τίμιοι εἰς ναὸν ἅγιον, εἰς κατοικητήριον τοῦ
Θεοῦ ἐν πνεύματι. Ἀκλόνητος δὲ παντελῶς ἡ Ἐκ-
κλησία, Χριστὸν ἔχουσα τὸν θεμέλιον, καὶ ἀκατά-
σειστον ὑποβάθραν· « Ἰδοὺ γὰρ τίθημι, φησὶ, τὰ θε-

⁷⁷ Isa. xxxii, 1. ⁷⁸ Isa. xxi, 7. ⁷⁹ I Petr. ii, 6.

μέλια Σιών, λίθον ἐκλεκτὸν, ἀχρογωνίατον, ἐντιμον, καὶ ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, οὐ μὴ καταισχυνῇ. » Αὐτὸς οὖν ὁ θεμελιώσας τὴν Ἐκκλησίαν, ἐπέστρεψε καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Τυραννομένους γὰρ ἡμᾶς τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς ὑπὸ τε τοῦ Σατανᾶ καὶ τῆς ἀμαρτίας, σέσωκέ τε καὶ ἐξελετο, καὶ τοῖς ἰδοῖς ὑπήγαγε ζυγοῖς· πλὴν οὐ μετὰ λύτρων, οὐδὲ μετὰ δώρων· ὥς γὰρ ὁ αὐτοῦ μαθητῆς, « Οὐ φαρτοῖς ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ ἐλυτρώθημεν ἐκ τῆς ματαίας ἡμῶν ἀναστροφῆς πατροπαραδότου, ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι ὡς ἀμνοῦ ἀμώμου, καὶ ἀσπίλου Χριστοῦ. » Δέδωκε γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν τὸ ἴδιον αἷμα, καὶ οὐκ ἐσμὲν ἑαυτῶν, ἀλλὰ τοῦ πριαμένου καὶ σώσαντος. Ταῦτητοι, καὶ μάλᾳ εἰκότως, οἱ τῆς ὁρθῆς πίστεως τὸν κατηγοροῦνται φωνῆς, ὡς τὸν ἀγοράσαντα αὐτοὺς

A captivitalē. Nos enim oppressos tyrannide in terra, a Satana et peccato servavit et liberavit, et suo jugo subjecit: verum non pretio, neque muneribus. Sic enim ipsius discipulus: « Non corruptibilibus, argento aut auro liberati sumus a vana nostra conversatione a patribus tradita, sed pretioso sanguine, velut agni immaculati et incontaminati Christi ». Dedit enim pro nobis proprium sanguinem: neque sumus juris nostri, sed ejus qui emit et servavit. Hinc, et quidem jure optimo, qui rectæ fidei directum canonem prætergrediuntur, voce sanctorum accusantur, ut Dominum qui illos redemit negantes.

εὐγενῇ κανόνα παρατρέχοντες διὰ τῆς τῶν ἁγίων Δεσπότην ἀρνούμενοι.

Οὕτως λέγει Κύριος Σαβαώθ· Ἐκοκλίσεν Αἰγύπτου, καὶ ἐμπορεῖαι Αἰθίοπων, καὶ οἱ Σαβαῖμ ἄνδρες ὑψηλοὶ ἐπὶ σέ διαβήσονται, καὶ σοὶ ἔσονται δοῦλοι, καὶ ὅλῳ σου ἀκολουθήσουσι δεδεμένοι χειροπέδαις, καὶ προσκυνήσουσί σοι, καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται. Ὅτι ἐν σοὶ ὁ θεὸς ἐστίν, καὶ οὐκ ἦν θεὸς πλὴν σοῦ. Σὺ γὰρ εἶ θεός, καὶ οὐκ ἤδειμεν, ὁ θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ σωτήρ. Αἰσχυνθήσονται, καὶ ἐντραπήσονται πάντες οἱ ἀντικείμενοι αὐτῷ, καὶ πορεύσονται ἐν αἰσχύνῃ.

B VERS. 14-16. Sic ait Dominus Deus Sabaoth: Laboravit Ægyptus, et negotiatio Æthiopum, et Sabaim viri excelsi ad te transibunt, et tibi erunt servi, et post te sequentur vincti manibus, et adorabunt te, et in te orabunt. Quia in te Deus est, et non 613 est Deus præter te. Tu enim es Deus, et nescivimus, Deus Israel servator. Erubescunt et pudebunt omnes qui adversantur ei, et ambulabunt in ignominia.

Τὸν περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ προεισκομίσας λόγον, καὶ προαπαγγέλλας ὅτι ἐπιστρέψει τὸν λαὸν αὐτοῦ οὐ μετὰ λύτρων, οὐδὲ μετὰ δώρων, καταδεικνυσὶν εὐθύς τοὺς κληθησομένους εἰς λύτρωσιν, δῆλον δὲ ὅτι τοὺς ἐξ ἔθνων, οἷς δὴ μάλιστα Χριστὸς ἐπιλάμψας ὁρᾶται. καίτοι λέγων ἐναργῶς· « Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » Ἀλλ' ἐκείνοις μὲν καὶ πρῶτοις θεῶν τε καὶ εὐαγγελικὸν ἐνήστραψε φῶς. Ἐπειδὴ δὲ, καθὰ γέγραπται, ἐλιπάνθη, καὶ ἐπαχύνθη, καὶ ἀπελάκτισεν ὁ ἡγαπημένος Ἰσραὴλ (ἀπεκτόνασι γὰρ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς)· ταῦτητοι καὶ μάλᾳ εἰκότως ταῖς ἔθνων ἀγέλαις ἐπέλαμψεν ὁ Χριστὸς, καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτε ταῖς τῶν προκειμένων θεωρεῖται ἐνὸν εὐρήσμεν. Ὑπομάζει δὲ τῶν ἔθνων τὰ πάντων μάλιστα δεισιδαίμονεστάτα, ἵνα καὶ ἡ τοῦ καλοῦντος εἰς μετὰγνωσιν θαυμάζηται δύναμις. Ὡσπερ γὰρ δὴ τότε μάλιστα τῶν ἱατρῶν εἰδῶν ἐπαινεῖται τὸ εὐτεχνές, ὅταν τινὰς τὰ ἀπεγνωσμένα νοσοῦντας τῶν παθῶν ἀπαλλάττειν δύνωνται ταῖς σφῶν αὐτῶν ἐμπειρίαις ἐπὶ καιροῦ χρώμενοι· οὕτω καὶ ὁ θεός, ἐμφανεστέραν ἑαυτοῦ τὴν ὑπερφυᾶ καθίστησι δόξαν, ὅταν τινὰς τῶν ἀγαν ἐκκεκληκότων, καὶ εἰς αὐτόν που τὸν κατωτάτω πυθμένα φαυλότῃος τε καὶ ἀσεβείας κατηνεγμένων, ἀνανήχῃσθαι τε καὶ ἀναφοιτᾶν ἀνατίσῃ πρὸς ἔφεσιν ἀρετῆς, καὶ εἰς ἀπότρυψιν τοῦ κακοῦ, καὶ οἶον εἰς ἀμφοῖς τῶν ἐπαινουμένων. Αἰγύπτιοι τοίνυν, καὶ τὰ τῶν Αἰθίοπων ἐμπορεῖα, τοῦτ' ἐστίν, αἱ Θηβαίων πόλεις, αἷς εἰσι πρόσκοι τε καὶ ἀγχιτέρμονες οἱ καλούμενοι Σαβαῖμ, τοῦτ' ἐστίν, τὰ τῶν Αἰθίοπων, ἡγουν τῶν Ἰνδῶν ἔθνη (τάχα που τὴν κλῆσιν

Sermone de Christo omnium nostrum Servatore introducto, et præsignificato quod avertet et dimittet populum suum, non pretio nec muneribus: continuo vocandos ad redemptionem ostendit, videlicet ex gentibus, quibus maxime illuxisse visus Christus, tametsi dicat aperte: « Non sum missus nisi ad oves perditas domus Israel ». Sed illis quidem et primis divina et evangelica lux affulsit. At postquam pinguefacti sunt et incrassati, et recalcitravit dilectus meus Israel, quemadmodum scriptum est²¹ (occiderunt enim principem vitæ): hinc jure quidem optimo gregi gentium Christus illuxit. Hoc est quod hic in horum verborum consideratione et contemplatione inesse invenimus. Nominat siquidem gentes omnium superstitiosissimas, ut virtus ac potentia vocantis ad poenitentiam fiat admirabilis. Quemadmodum enim artificium eorum qui medicinæ periti sunt, tum imprimis laudatur, quando desperatæ valetudinis homines, experimentis suis tempestive usi, liberare possunt, ita etiam Deus insignem gloriam suam illustriorem reddit cum eorum aliquos, qui graviter lapsi sunt, et ad ipsum infimum vitiositatis et impietatis detrusi sunt, emergere facit ei egredi, ut virtutem expetant, et mala aversentur, et res cum laude conjunctas suscipiant. Ægyptii itaque et emporia Æthiopum, id est, Thebanorum urbes (quibus accolæ et contermini sunt hi, qui Sabaim dicuntur, id est, Æthiopum vel Indorum gentes, sortiti appellationem fortassis a Saba, temporibus antegressis, eorum regioni et terræ imperitante), laborarunt, inquit. Laborarunt, bifariam in-

²⁰ 1 Petr. i, 19. ²¹ Matth. x, 6. ²² Deut. xxxii, 15.

telligendum. Vel enim illud vult insinuatione, defatigatos fuisse et afflictos intolerabiliter, erroris tempore, crudeli tyranno subjugatos, Satanæ, et gregibus dæmonum servientes, sacrificia et fructus ipsorum, filios, inquam, et filias deposcentibus: vel olim diros et infractos, et propugnatores antiqui erroris, et omni freatos robore, **614** ut Græcicæ impietati suæ juveniliter adhærescant. At postquam illuxit Christus, et veram lucem omnium in corda immisit, et veluti mentis ac intelligentiæ quidam lucifer exortus est: laborarunt, id est, non manserunt, ut ante, perveraces, et remiserunt veluti de pristina contentione ac vehementia, victoriamque ipsius prædicationi cesserunt. Nec falsa fuit aut mendax de illis oratio. Sic enim sapientissimus Paulus scribit: « Ubi abundavit peccatum, superabundavit gratia ²². » Nam Ægyptiorum terra, augustis et sanctis ecclesiis plena conspiciuntur. Altaria ubique et monachorum greges, et virginum examina, et exercitorum labores cum ingenti voluptate, et cursus ad virtutem, et magna alacritas et fervens, et quæ frangi non sustinet: Christique cultum ad ipsos usque Sabaim, et Indicas gentes protendit ac propagat. Est enim, est videre etiam apud illos et apud emporia Æthiopiæ, hoc est, in Thebanorum terra. Isti ergo, inquit, Ægyptii, et Sabaim excelsi viri, id est, conspicui et notissimi omnibus, et nulli non cogniti, quod sint insigniter dæmoniorum cultores, et diabolicorum inventorum propugnatores, ad te transibunt: id est, primo relicto errore, et exsistentes a fovea interitus, venient ad te, et tibi erunt servi, tuæ scilicet voluntatis administri. Significat enim hoc servitutis nomen a Deo positum. Sequentur te vincitici manicis. Insistent, inquit, tuis vestigiis, evangelica lege manuducti, ad quæcunque agenda, et excellentis vitæ semitam transibunt, vincitici manicis, id est, charitatis nexibus, et compedibus inexplicabilis in Deum pietatis, ut dicere queant: « Quis nos separabit a dilectione Christi? Afflictio? num angustia? num persecutio? num fames? num nuditas? num periculum? num gladius ²³? » Hi, inquit, adorabunt te, et in te orabunt; quia in te Deus est, et non est Deus præter te. Tu enim es Deus, et non novimus, Deus Israel servator. Flectit enim omnium Servatori Christo omne genu, et omnis lingua confitetur, et in ipsum omnis precatio desinit. In Christo enim petimus a Deo et Patre postulata, et in ipso oramus, confitentes etiam **615** in ipso Deum esse, et præter ipsum non esse Deum. Sed et enim sentire nos docuit, cum ait divino discipulo, Philippo scilicet ²⁴: « Tanto tempore vobiscum sum, et me non nosti, Philippe? Non credis, quod ego in Patre, et Pater in me est? qui vidit me vidit Patrem meum. Ego et Pater unum sumus. » Itaque illud: Deus in te est; et: Non est Deus præter te, idem valent, idemque denotant, quod « Et

λαχόντες ὡς ἀπὸ γε τῆς Σαβᾶ τῆς βασιλευσάσης κατὰ καιροῦς τῆς αὐτῶν χώρας τε καὶ γῆς), ἐκοπίασαν, φησί· τὸ δὲ, Ἐκοπίασαν, διχῇ νοητέον· ἢ γὰρ ἐκείνο βούλεται δηλοῦν, ὅτι κεκμήκασιν οὐ φορητῶς, κατὰ γε τὴν τοῦ πλανᾶσθαι καιρὸν ὡμῶς τυράννῳ κατεζευγμένοι τῷ Σατανᾷ, καὶ ταῖς τῶν δαιμονίων ἀγέλαις δουλεύοντες ἐξαιτούντι θυσίας, καὶ αὐτὰ τὰ αὐτῶν γεννήματα, υἱοὺς τέ φημι καὶ θυγατέρας· ἡγοῦν ὅτι πάλαι μὲν ἦσαν δεινοὶ καὶ ἀθραυστοὶ, καὶ ὅσον ὑπασπισταὶ τῆς ἀρχαίας ἀπάτης, καὶ σθένει παντὶ χρώμενοι πρὸς γε τὸ δεῖν ἔχεσθαι νεανικῶς τῆς προκειμένης αὐτοῖς δυσσεβείας Ἑλληνικῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέλαμψεν ὁ Χριστὸς, καὶ φῶς τὸ ἀληθινὸν ταῖς ἀπάντων ἀνῆκε καρδίαις, καὶ ὥσπερ τις νοητὸς ἀνέτειλεν ἑωσφόρος, ἐκοπίασαν, τοῦτ' ἐστίν, οὐ μεμενῆκασιν ἐνστατικοί, καθὰ καὶ πρότερον, καθυφῆξαν δὲ ὥσπερ τοῦ πάλαι τόνου, παραχωρήσαντες τὸ νικᾶν τοῖς περὶ αὐτοῦ κηρύγμασι, κατεψεύσθη δὲ οὐδαμῶς ὁ περὶ τούτων λόγος. Ὡς γὰρ ὁ πάνσοφος γράφει Παῦλος· « Οὐ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις. » Ἠλθης γὰρ ἡ τῶν Αἰγυπτίων ὁρᾶται γῆ σεπτῶν καὶ ἁγίων ἐκκλησιῶν. Θυσιαστήρια πανταχοῦ καὶ μοναστῶν ἀγέλαι, καὶ παρθένων ἐσμοὶ, καὶ ἀσκήσεων πόνου σὶν θυμηδία πολλῇ καὶ δρόμος εἰς ἀρετὴν, καὶ προθυμία πολλή, σφριγῶσά τε καὶ ἐκκόπτεσθαι μὴ ἀνεχομένη καὶ τῷ [γρ. τὸ] Χριστοῦ παρατείνει σέβας, καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν Σαβαίμ, ἦτοι τῶν Ἰνδικῶν ἐθνῶν. Ἔστι γὰρ, ἐστὶ καὶ παρ' ἐκείνων ἰδεῖν ὅσα καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἐν τοῖς ἐμπορίοις τῆς Αἰθιοπίας, τοῦτ' ἐστίν, ἐν τῇ Θηβαίων γῇ. Οὕτως δὲ οὖν οἱ Αἰγύπτιοι, φησί, καὶ οἱ Σαβαίμ ἄνδρες ὄντες ὑψηλοὶ, τοῦτ' ἐστίν, ἀπόδελπτοι, καὶ γνωριμώτατοι τοῖς ἀπανταχοῦ, καὶ ἀγνοηθέντες οὐδὲν ὅτι τέ εἰσιν ἐξηρημένως δαιμονίων θεραπευταὶ, καὶ διαβολικῶν εὐρεμάτων ὑπασπισταί, ἐπὶ σὲ διαδύσονται, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν πρώτην ἀφέντες ἀπάτην, καὶ τῶν τῆς ἀπωλείας βάρβρων ἀποπηδήσαντες, ἤξουσιν πρὸς σὲ, καὶ σοὶ ἔσονται δοῦλοι, καὶ τῶν σὼν δηλονότι θελημάτων ὑπουργοί. Κατασημαίνει γὰρ τοῦτο τὸ τῆς δουλείας δῆγμα θεσιμένον ἐπὶ Θεοῦ. Ὅπισω σου ἀκολουθήσουσι δεδεμένοι χειροπέδαις. Βαδιοῦνται γὰρ κατ' ἴχνος, φησί, τὸ σὸν, τοῖς εὐαγγελικοῖς χειραγωγούμενοι νόμοις εἰς ἕκαστα τῶν πρακτέων, καὶ τὴν τῆς ἐξαιρέτου ζωῆς διελάσσουσι τρίβον δεδεμένοι χειροπέδαις. D. τοῦτ' ἐστὶ, δεσμοῖς ἀγάπης, καὶ σειραῖς ἀρρέτου φιλοθείας, ὥστε δύνασθαι λέγειν· « Τίς ἡμᾶς χωρήσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θάλῃς, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμός, ἢ λιμός, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα; » Οὗτοι προσκυνήσουσί σοι, φησί, καὶ ἐν σοὶ προσεύχονται, καὶ Θεὸς ἐν σοὶ ἐστὶ, καὶ οὐκ ἐστὶ Θεός, πλην σοῦ. Σὺ γὰρ εἶ Θεός, καὶ οὐκ ἡβδαίμεν, ὁ Θεός τοῦ Ἰσραὴλ σωτήρ. Κάμπτει γὰρ τῷ πάντων Σωτῆρι Χριστῷ πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογεῖται, καὶ εἰς αὐτὸν ἔρχεται πᾶν πέρας εὐχῆς. Ἐν Χριστῷ γὰρ αἰτούμεν παρὰ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὰ αἰτήματα, καὶ ἐν αὐτῷ προσευχόμεθα, ὁμολογούντες ὅτι καὶ ἐν αὐτῷ Θεός ἐστι, καὶ οὐκ ἐστὶ Θεός πλην

²² Rom. v, 20. ²³ Rom. viii, 35. ²⁴ Joan. xiv, 9, 10.

αὐτοῦ. Οὕτω γὰρ ἡμᾶς φρονεῖν ἐδίδαξε λέγων τῷ θεοσπεσίῳ μαθητῇ (Φίλιππος οὗτος ἦν)· «Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε; Οὐ πιστεύεις ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ ἐστιν; Ὁ ἑωρακὴς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν. » Τὸ τοίνυν, Ὁ Θεὸς ἐν σοὶ ἐστι, καὶ οὐκ ἐστι Θεὸς πλὴν σου, ἵστην ἔχει δύναμιν τῷ, ὅτι· «Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. » Εἰ δὲ δὴ βούλοιτο τις τῶν εἰρημένων τὴν δύναμιν καὶ εἰς μόνον τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ περιενεγκεῖν εὐτέλως, φαμέν ὅτι κατὰ τὴν τοῦ θεοσπεσίου Παύλου φωνήν, κατῴκηκε μὲν ἐν Χριστῷ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. Ἦν δὲ αὐτὸς ὁ Θεός, οὐκ εἰς υἱοῦς δύο ἀληρημένους, ἀλλ' ὥς ἴδαν ἔχοντος τοῦ Λόγου τὴν σάρκα, ἐν ἣ καὶ κατῴκηκεν· λέγεται. Οὐκοῦν καὶ τούτῳ νοεῖται Θεός, καθάπερ ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι ψυχῇ· ἀλλ' οὖν εἰς Υἱός ἐστιν ὁ Θεός. Ἰστέον γε μὴν, ὅτι τὴν τοῦ Κυρίου σάρκα φαμέν ἐψυχῶσθαι ψυχῇ νοερᾷ. Ὁμολογοῦσι δὴ οὖν, ὅτι Καὶ ἐν σοὶ ὁ Θεός ἐστι, καὶ οὐκ ἐστι Θεός πλὴν σου. Σὺ γὰρ εἰ Θεός, καὶ οὐκ ἥδουμεν, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ σωτὴρ. Αὐτῇ μετανοούντων φωνῇ, καὶ μεταφοιτώντων ἡδὴ πρὸς τὸ φῶς ἐξ ἀπάτης καὶ σκότου, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας διεληλακώτων, καὶ τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ἐπεγνωκότων Θεόν, καὶ τῶν ὧλων δημιουργὸν καὶ Κύριον. Σωτῆρά γε μὴν τοῦ Ἰσραὴλ ὀνομάζουσιν αὐτὸν τὸν ἐνανθρωπήσαντα καὶ σεσαρκωμένον, αὐτὸν ἐκεῖνον εἶναι πιστεύσαντες, ὃς καὶ πάλαι τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἐπίκουρος ἦν. Ἦγουν Ἰσραὴλ συνήσεις οὗτις που τὸν κατὰ σάρκα μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰ τις ἑτερος ἄρᾳ δύναται Θεόν. Διερμηνεύεται γὰρ τὸ Ἰσραὴλ νοῦς ὁρῶν Θεόν. Ὁρᾷ δὲ Θεὸν τοῖς τῆς διανοίας ἡμῶν, ὁ τὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς χαρακτῆρα βλέπων, τοῦτ' ἐστι, τὸν Υἱόν, ᾧ καὶ ἐντραπήσεσθαι φησι τοὺς ἀνθεστηκότας, πορευθῆσεσθαι δὲ καὶ ἐν αἰσχύνῃ. Οἱ γὰρ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν οὐ προστάμενοι, θεομαχῆσαντες δὲ, καθάπερ ἀμέλει καὶ Ἰουδαῖοι, πάντες ἔσονται κατῃσχυμένοι, ἡττώμενοι μὲν τῆς ἀνιήτου χειρὸς, ἀδικοῦντες δὲ παντελῶς οὐδὲν τὴν δόξαν αὐτοῦ, ταῖς γε μὴν σφῶν κεφαλαῖς ὀλεθρον ἐπαντλήσαντες, εἰς αἰσχύνην ἔσονται καὶ θνείδους. Ἔσονται γὰρ εἰς ὄρασιν πάσῃ σαρκί, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν.

Ἐγκαταλίξομαι πρὸς με, νῆσοι. Ἰσραὴλ σώζεται ὑπὸ Κυρίου σωτηρίαν αἰώνιον. Οὐκ αἰσχυρθησονται, οὐδὲ μὴ ἐντραπῶσιν ἕως τοῦ αἰῶνος, λέγει Κύριος παντοκράτωρ.

Ἀνευρύνει πάλιν τὴν προαγόρευσιν τῆς τῶν ἔθνων κλήσεως καὶ ἐπιστροφῆς· καὶ οὐ μέχρι μόνον Ἰσησι τῶν Αἰγυπτίων τῆς τε Αἰθιοπίας τῶν ἐμπορίων, καὶ αὐτῶν δὲ τῶν Σαβαίμ· ἀλλὰ γὰρ ὅτι κακλήσονται καὶ οἱ κατὰ πᾶσαν ὄντες τὴν γῆν, καὶ ἀγίων Ἐκκλησιῶν ἀνάδειξις ἔσται πανταχοῦ, διαμεμῆνυκεν ἐν τούτοις. Προσέφωνει γὰρ ὡσπερ ταῖς Ἐκκλησίαις ὁ πανσθενὴς τοῦ Θεοῦ λόγος τὸ ἐγκαταλίξομαι πρὸς αὐτὸν, ἃς δὴ καὶ νήσους κατονομάζειν ἔδει. Ὡσπερ γὰρ αἱ κατὰ τῆνδὲ τὴν θάλασσαν νῆσοι βάλλονται μὲν ἀεὶ ταῖς τῶν κυμάτων ὀρμαῖς, πλὴν ἀκλόνητοι διαμένουσιν, εἰσδέχονται δὲ καὶ κινδυνεύουσας ἔσθ' ὅτε τὰς ναῦς, καὶ σώζουσιν ἐκ κυμάτων, κόλπῳ αὐταῖς προ-

A Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum²⁰. » Sin cui libeat vim hac significationem dictorum etiam ad solam Christi personam referre, plane dicimus, juxta divini Pauli vocem, habitasse in Christo omnem plenitudinem divinitatis corporaliter²¹. Erat quippe ipse Deus, et non in duos filios divisus, sed propriam carnem veluti habente Verbo, in qua et habitasse dicitur. Igitur etiam in hoc intelligitur Deus, tanquam in humano corpore anima, tamen unus est Filius Deus. Sciendum vero nos dicere Domini carnem animari, anima intelligentiæ particeps. Constituntur igitur: Et in te Deus est, et non est Deus præter te. Tu enim es Deus, et non novimus, Deus Israel servator. Hæc est B poenitentiam agentium vox, et jam ab errore et tenebris ad lucem revertentium, et ad agnitionem veritatis transeuntium, et natura atque vere Deum, et universorum fabricatorem et Dominum agnoscuntium. Servatorem Israelis nominant illum qui humanitatem sumpsit et carnem: illum eundem credentes esse, qui erat quondam Israelitarum adminiculator. Vel Israelem intelliges, non solum carnalem, sed etiam si quis alius Deum potest videre. Interpretatur enim Israel, *mens videns Deum*. Videt autem Deum mentis oculis, qui Dei ac Patris characterem, nimirum Filium aspicit. Cui, inquit, qui restiterunt, pudebant, et in pudore ambulabant. Nam qui fidem in ipsum non receperunt, sed cum Deo quodammodo pugnarunt, scilicet Judæi, omnes erunt prostrati et devicti ab immota manu: qui ejus quidem majestatem nulla prorsus injuria afficiunt, suis autem capitibus exitium creant, et dedecus ignominiamque contrahunt. Erunt enim, juxta vocem prophetæ, spectaculo omni carni.

VERS. 17. *Innovamini ad me, insulæ. Israel servatur a Domino salute æterna. Non confundentur, neque erubescunt usque in sæculum, dicit Dominus omnipotens.*

Rursus explicat et dilatat prædictionem vocationis gentium, et conversionis, et non in solis Aegyptiis, aut emporiis Æthiopiæ, aut ipsis illis Sabaim constituit, sed vocandos esse omnes ubique terrarum, et sanctarum Ecclesiarum patefactionem passim futuram, his verbis significavit. Compellat enim veluti Ecclesias omnipotens Dei sermo, ut ad ipsum innoventur: quas etiam insulas dignatur nominare. Quemadmodum enim insulæ juxta mare, jactantur quidem semper fluctuum motibus, verum ipsæ manent inconcussæ, et naves quandoque periclitantes recipiunt, et sinum illis fluctibus vacuum porrigentes, servant a fluctibus: sic Ecclesiæ Christi jacent

²⁰ Joan. 1, 1, 2. ²¹ Coloss. 11, 9.

quidem tanquam in mediis vitæ turbis, et solitudine, et innumeris agitantur tentationibus; verum in Christo domicilium habent immotum: et eos qui mundanarum rerum inutilem inanemque turbationem ac tumultuationem fugiunt, et velut tempestatibus acti sunt a Satana et peccato, in domum admittunt. Eas igitur comparare oportet insulis. Hoc enim, sibi vult hic divinus sermo. Innovamini igitur ad me, inquit, insulæ. Jam vero nomen Ecclesiæ multitudinem credentium in Christum declarat, ministros, et populos, pastores, et doctores, et subditos. Illi nimirum omnes in Christo innovabantur, suo tempore, scilicet quo nobis illuxit Deus Dominus. Tunc enim, tunc renovabamur etiam ad vitæ, ac morum institutorumque novitatem, et in cultum etiam. Abjecimus enim peccatum inveteratum, et in Christo facti sumus nova creatura, ipsius legibus ac pædagogia instituti ac ducti ad nobilem et amabilem vitæ conversationem. Siquidem Paulus sapientissimus vocatis per fidem scribit, et inquit interdum quidem: « Exuite veterem hominem cum perturbationibus et cupiditatibus suis, et induite novum, renovatum ad imaginem ejus qui condidit eum ³⁷. » Interdum vero rursus: « Ne conformes sitis sæculo huic, sed reformemini renovatione mentis vestræ, ut probetis vos, quæ sit voluntas Dei bona et accepta et perfecta ³⁸. » Et crucifigi simul dicit, veterem nostrum hominem, ut novum induamus, **617** per conversationem et vitam in Christo. Innovamur ergo, et cultus ratione: alii, qui Judaicos ritus sectantur, umbris relictis et figuris. Non enim utentur posthac bonum victimis et thure, sed spiritualiter et non materialiter, sufficientis odoratissimis; alii e gentium multitudine capti et irretiti, ad meliora transmigrabunt, et ad ea quæ incomparabiliter excellent atque eminent. Non enim jam veterem mentis habebunt caliginem, sed, divina et intelligibili luce intronisa, et sancti et veri cultores erunt. Desistent enim adorare creaturam et mutam sensusque expertem materiam, et vaticiniis ac præstigiis supersedebunt, et scurrilitatis Græcicæ errorisque dæmoniorum absurditatem circumcidunt et amputabunt, atque, ut semel dicam, sceleratioribus omissis, et ab execrandis recedentes studiis, omni erunt virtute ornati et dogmatum veritatis periti. Innovatio igitur hæc est quoad nos. Nova enim creatura est in Christo. Promittit siquidem universorum Deus, se omnes, inquam, illos qui secundum carnem sunt, et in filiis Abraham ex promissione numerantur (« non enim omnes ex Israel, hi Israel sunt, sed filii promissionis, hi reputantur in filiis ³⁹»), servaturum salute æterna, ut cum dedecore, tum ignominia careant, idque perpetuo. Exuto enim in Christo profano peccato, et diabolicæ tyrannidis jugo soluto, et una cum illis abjecta corruptione, at induta incorruptione in his erimus jugiter. Non etenim nobis peccatum insultabit amplius, neque

τείνουσαι τὸν ἀνόμωνα· οὕτως αἱ Ἐκκλησίαι Χριστοῦ, κεῖνται μὲν ὡς περ ἐν μεσαιτάτῳ τοῦ βίου τύρης τε καὶ ἀμιξίας, καὶ ἀναριθμήτων μὲν ἀνέχονται πειρασμῶν, πλὴν ἔχουσιν ἐν Χριστῷ τὸ ἀκράδαντον, εἰσοικίζονται δὲ τοὺς φεύγοντας τῶν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ πραγμάτων ἀνωφελῆ καὶ διάκενον ταραχὴν, καὶ οἷον καταχειμαζομένους ὑπὸ τε τοῦ Σατανᾶ καὶ τῆς ἁμαρτίας. Νήσοις δὴ οὖν παρεικαστέον αὐτάς. Τοῦτο γὰρ ἐν τούτοις ὁ θεὸς βούλεται λόγος. Ἐγκαινίζεσθε δὴ οὖν πρὸς με, φησὶν, ὦ νῆσοι. Τό γε μὴν τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα τὴν τῶν εἰς Χριστὸν πιστευσάντων ὑφαίνει πλῆθύν, ἱεουργοὺς τε καὶ λαοὺς, ποιμένας, καὶ διδασκάλους, καὶ τοὺς ὑπὸ χεῖρα κατεζευγμένους, ἀλλ' οὗτοι πάντες ἀνεκαίνισθησαν ἐν Χριστῷ, κατὰ καιροὺς δηλονότι καθ' οὓς ἐπέλαμψεν ἡμῖν θεὸς ὢν Κύριος. Τότε γάρ, τότε καὶ ἀνεκαίνισθημεν εἰς καινότητα ζωῆς, ἡθῶν τε καὶ τρόπων, καὶ προσέτι λατρείας. Ἀποβεβλήκαμεν γάρ τὴν ἐκ τῆς ἁμαρτίας παλαιώσιν, γεγόναμεν δὲ καινὴ κτίσις ἐν Χριστῷ τοῖς αὐτοῦ νόμοις παιδευοῦμενοι, πρὸς εὐκλεῖαν καὶ ἀξίεραστον πολιτείαν. Καὶ γοῦν ὁ πάνσοφος Παῦλος τοῖς κεκλημένοις διὰ πίστεως ἐπιστέλλει καὶ φησι, ποτὲ μὲν, ὅτι: « Ἐκδύσασθε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ, καὶ ἐνδύσασθε τὸν νέον, τὸν ἀνακαίνουμενον κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν· » ποτὲ δὲ πάλιν, « Μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ ἀναμορφώσθε τῇ ἀνακαίνουσῃ τοῦ νοῦς ὑμῶν εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς, τί τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ τὸ ἀγαθόν, καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον. » Συνεσταυρωσθαι δὲ φησι καὶ τὸν παλαιὸν ἡμῶν ἄνθρωπον, ἵνα ἐνδυσώμεθα τὸν νέον διὰ τῆς ἐν Χριστῷ πολιτείας καὶ ζωῆς. Ἀνακαίνιζόμεθα δὲ κατὰ γε τὸν τῆς λατρείας τρόπον, οἱ μὲν ἐκ τῶν Ἰουδαϊκῶν ὄντες ταγμάτων, σκιάς ἀφέντες καὶ τύπους. Κεχρήσονται γὰρ βουθυσίαις μὲν καὶ λιθανωτοῖς οὐκέτι, πνευματικὴν δὲ, καὶ αὐλὸν, καὶ καθάπερ ἐν τάξει τῶν εὐχοσμοτάτων θυμιαμάτων· οἱ δὲ ἐκ τῆς τῶν ἐθνῶν πληθύος σεσαγηνευμένοι μετοικισθήσονται πρὸς τὰ ἀμείνω, καὶ ἀσυγκρίτως ὑπερχεῖμενα. Οὐ γὰρ ἔτι τὸν ἀρχαῖον εἰς νοῦν ἔξουσιν σκότον, ἀλλὰ τὸ θεῖόν τε καὶ νοητὸν εἰσοικισάμενοι φῶς, ὅσοι τε καὶ ἀληθεῖς ἔσονται προσκυνηταί. Ἀποπεπαύσονται γὰρ τοῦ προσκυνεῖν τῇ κτίσει κωφαῖς τε καὶ ἀναισθητοῖς ὕλαις· ἀφέντες δὲ μαντεῖων τε καὶ γοητείων, καὶ καθαρίσσουσι τὸ ἀπηχὲς βωμολοχίας Ἑλληνικῆς καὶ ἀπάτης δαιμονίων, καὶ ἀπαξιαπλῶς τὰ αἰσχρὰ μεθέντες, καὶ βδελυρῶν σπουδασμάτων ἀπονοστήσαντες, ἔσονται ἀρετῆς ἀπάσης ἐν καλῷ, καὶ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων ἐπιστήμονες. Ἐγκαινισμὸς οὖν ἄρα τὰ καθ' ἡμᾶς. Καὶ νῆ γὰρ κτίσις τὰ ἐν Χριστῷ. Ἐπαγγέλλεται γε μὴν ὁ τῶν ὄλων θεὸς ἅπαντα τὸν κατὰ σάρκα, φημί, καὶ τὸν ἐν τέχνῳις Ἀθηαδμ ἐξ ἐπαγγελίας, κατατεταγμένον (« Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ, ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας, ταῦτα λογίζονται εἰς τέκνα »), σώζειν σωτηρίαν αἰώνιον, αἰσχύνης τε καὶ ἐντροπῆς ἔσεσθαι πορρωτέρω, καὶ ταῦτα διηγε-

³⁷ Ephes. iv, 22. ³⁸ Rom. xii, 2. ³⁹ Rom. ix, 6-8.

κῶς. Ἀποδυσάμενοι γὰρ ἐν Χριστῷ τὴν βέβηλον ἁμαρτίαν καὶ τῆς τοῦ διαβόλου πλεονεξίας ἀπολυσάμενοι τὸν ζυγὸν, συναποβάλλοντες δὲ τούτοις τὴν φθορὰν, ἐνδυσάμενοι τε τὴν ἀφθαρσίαν, ἐν τούτοις ἐσόμεθα διὰ παντός. Οὐκ ἐστὶν γὰρ ἡμῶν ἁμαρτία κατορχήσεται· ἀλλ' οὐδὲ πλεονεξία ταῖς πρώταις καὶ τὸ τοῦ θανάτου κράτος κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν οὐ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ Γ.

Οὕτω λέγει Κύριος ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, οὗτος ὁ καταδείξας τὴν γῆν, καὶ ποιήσας αὐτήν, οὗτος διώρισεν αὐτήν. Οὐκ εἰς κενὸν ἐποίησεν αὐτήν, ἀλλὰ κατοικεῖσθαι. Ἐγὼ εἰμι Κύριος, καὶ οὐκ ἔστιν ἑτεῖ. Οὐκ ἐν κρυφῇ λέλάληκα, οὐδὲ ἐν τόπῳ γῆς σκοτεινῷ. Οὐκ εἶπα τῷ σπέρματι Ἰακώβ, Μάταιον ζητήσατε. Ἐγὼ εἰμι Κύριος λαλῶν δικαιοσύνην, καὶ ἀναγγέλλων ἀλήθειαν.

Προανακηρύξας τὴν ἀφίξιν τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ τὸν τῆς σωτηρίας κατασημάναν καιρὸν, καθ' ὃν ἅπαντες τὸν τῆς ἀρχαίας ἀμαθίας ἀφέντες σκότον, πρὸς τὸ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας μεταχωρήσουσι φῶς, ἀναγκαίαν ἐν τούτοις ποιεῖται τὴν παραίνεσιν Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλλησι προστιθεὶς ἐναργῆ τὰ δι' ὧν εἰσονται καὶ μάλα σαφῶς, ὅτι τε αὐτὸς εἴη Θεὸς τῶν ὧν καὶ δημιουργός, ἕτερος δὲ παρ' αὐτὸν οὐδείς. Ταύτην τοι φησὶν· Οὕτω λέγει Κύριος, καὶ οὐχ ἀπλῶς Κύριος, πλείστοι τε γὰρ εἰσιν ἐν τῇ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ἐν καταχρήσει λαχόντες τοῦνομα· ἀλλ' ἐκεῖνος αὐτὸς ὁ φύσει τε καὶ ἀληθῶς τοῦτο ὑπάρχων ὅπερ εἶναι καὶ λέγεται, καὶ ὡς ἀπὸ γε τῶν κατωρθωμένων τὴν δόξαν ἔχων οὐ κατεψευσμένην. Οὗτος γὰρ, φησὶ, Κύριος ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν· πάμμεγα πρὸς ἀπόδειξιν εὐκλείας τῆς ἀνωτάτω, καὶ ὑπεροχῆς πανοθενοῦς, τὸ ποιῆσαι τὸν οὐρανὸν καὶ καταδείξαι τὴν γῆν, ἰδρῦσθαι τε αὐτήν. Αὐτὸς γὰρ διώρισεν αὐτήν, τοῦτ' ἐστὶ, κεχυρμένην ἐν ἀδύσσοις ἀράτον τε καὶ ἀκατάσχετον οὖσαν πάλαι ἀπέφηνεν ὁρατὴν, καὶ εἰργασμένην. Διώρισε γὰρ αὐτήν· ἔφη γὰρ κατὰ γε τὴν πίστιν τῶν Μωσέως βιβλίων· «Συναχθήτω τὰ ὕδαρ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὀφθῇ τῷ ἡξερᾷ.» Ὡφθη δὲ οὖν ἐξ ὕδατων, καὶ ὑποδρυχίαν οὖσαν ἀεργῇ τε εἰσάπαν διέστησεν ἀνὰ μέρος, κλειθρὰ καὶ πύλας ταῖς ἀδύσσοις ἐπιθείς, καὶ ἀποκρίνας εὖ μάλα τῶν ὑδάτων αὐτήν. Ὅτι δὲ παρήγαγε χρησίμως εἰς τοῦτό τε καὶ ἀναγκαίως, οὐχ ἵνα ὀρώτο μόνον, ἀλλ' ἵνα ἔχη τοὺς οἰκήτορας, δῆλον δὲ ὅτι τοὺς ἐξ αὐτῆς πεπλασμένους, καθάπερ ἀμέλει καὶ οὐρανὸν τοὺς ἁγίους ἀγγέλους προδιεσάφηνεν εἰπὼν· Οὐκ εἰς κενὸν ἐποίησεν αὐτήν, ἀλλὰ κατοικεῖσθαι. Ὁχημα δὲ οὖν καὶ ὡς τις οἶκος ἀνεδείχθη τοῖς πατοῦσιν αὐτήν, τοῦτ' ἐστὶν, ἡμῖν. Εἰ δὲ παρήχθημεν παρ' αὐτοῦ πρὸς παραβῆν, πῶς οὐκ ἀληθὲς εἰπεῖν ὅτι πάντως που καὶ διὰ τοῦτο γεγόναμεν, ἵνα προσκυνώμεν αὐτῷ τε καὶ μόνῳ, καὶ γενεσιουργὸν ὄντα τῶν ὧν ἐπιγινώσκοντες χαριστηρίους ὁδὸς ἀναφέρωμεν; Ἐγὼ τοίνυν εἰμὶ, καὶ οὐκ ἔστιν ἑτεῖ. Εἰ γὰρ

ORATIO III.

VERS. 18, 19. Sic dicit Dominus qui fecit cælum, hic Deus qui ostendit terram, et fecit eam, hic distinxit eam. Non frustra fecit eam, sed ut habitaretur. Ego sum Dominus, et **618** non est alius. Non in occulto locutus sum, neque in loco terræ tenebrasc. Non dixi semini Jacob, Vanum quærite. Ego sum Dominus loquens justitiam, et annuntians veritatem.

Cum Servatoris omnium nostrum Christi adventum prædixerit, et salutis tempus quo, pristinae ignorantiae caligine relicta, ad veræ Dei cognitionis lucem omnes pervenient, significarit, necessariam hic attexit adhortationem, declarans et ob oculos proponens cum Judæis, tum Græcis, unde sciant apertissime ipsum esse Deum et universorum opificem, et præterea neminem. Hinc ait: Sic dicit Dominus: et non simpliciter Dominus; complures enim et in cælo et in terra, per abusionem hoc sortiti nominis: sed ille ipse qui natura et vere existit id quod esse dicitur, et a præclaris factis habet hanc non fucatam aut ementitam gloriam. Ille enim, inquit, Dominus est qui fecit cælum. Plurimum facit ad demonstrationem nobilitatis summæ, et eminentiæ omnipotentis, cælum facere, et terram ostendere, eamque stabilire. Ipse enim distinxit eam, id est, absconditam in abyssu, et inaspectabilem et incompositam quondam, spectabilem fecit et compositam. Distinxit enim eam; dixit enim secundum fidem Mosaicorum librorum: «Congregetur aqua in congregationem unam, et appareat arida». Apparuit itaque ex aquis, et submersam omninoque illaboratam et incultam seorsim discrevit, claustra et ostia abyssus obdidit eamque optime ab aquis secrevit. Quod autem ad hunc finem utiliter et necessario perduxerit, non ut conspiciatur solum, sed ut incolas habeat, nimirum ex ipsa formatos, sicuti videlicet et cælum habet sanctos angelos, declaravit supra cum dixit: Non frustra fecit eam, sed ut inhabitetur. Vehiculum igitur et velut domicilium quoddam, eam calcantibus, id est, nobis, proposita est. Quod si ab eo producti sumus et editi, quidni verum sit, si dicamus omnino nos ideo factos esse, ut adoremus illum et solum, agnoscamusque esse creatorem universorum, gratiasque et laudes referamus? Ego igitur sum, et non est præterea alius. Si etenim ille sit qui fecit cælum et terram ostendit, nec eam frustra fecit, sed ad inhabitandum:

⁹⁹ Gen. 1, 9.

quisnam alius præter **619** ipsum Deus exsistere intelligatur? aut quis illum potentia et gloria æquabit? aut quis omnino prope accedet? Et quidni omnis mortalium natura ab hac tam magna et superante omnia gloria, fortitudine, et sapientia vincatur? Nemo est alius. Solus est igitur, et præter ipsum omnino nullus potest natura et vere Deus intelligi. Verumtamen dixerit profecto quispiam aliquando: Quis cognovit scopum et propositum ipsius? aut quis potest dicere utrum aliquando etiam aliorum quospiam gloria et vocatione Dei velit coronari, an seipsum solum? Defendit itaque, et inquit: Non in occulto locutus sum, nec in loco terræ tenebroso: non dixi semini Jacob, Vanum querite. Leges, inquit, constitui hisce de rebus, non in abscondito illis loquens, nec id querens ut laterem, sed perspicue et manifeste. Descendit enim Dominus super montem Sina, specie ignis; illic caligo erat, et procella et fumi, et sonorus clangor tubarum. Circumstetit enim omnis populus, sequestre Mose, et a Deo leges ferebantur, nec præcepit Israeli ut quæreret quidpiam vanum, id est, idolum, vel falso nominatum cultum: sed e contrario præcepta venterunt. Nam dictum est ei: « Dominum Deum tuum adorabis, et ei soli servies: et non erunt tibi dii alii præter me. Et non facies tibi ipsi simulacrum, neque similitudinem ullius rei, quæcunque est in cælo supra, et quæcunque in terra deorsum, et quæcunque in aquis sub terra ⁶²⁰. » Itaque dictum est ei: Ego sum Dominus. Simile est ei quod non semel, at sæpe dicit: Sum Deus solus, et universo-rum Dominus, loquens justitiam, et annuntians veritatem. Justitiam, ut ego puto, legem dicit: est enim justitiæ dispensatrix lex; veritatem autem, Christi disciplinam et instituta. Inest enim legi forma veritatis, et occultatur in umbris Christi mysterium. De ipso enim scripsit Moyses. Itaque in eo quod loquatur justitiam, annuntiatur una cum ea etiam veritatis quidam vigor: siquidem verum est umbram fuisse legem, et in ea fuisse formam et speciem veritatis.

ὁὖν αὐτῇ καὶ τῆς ἀληθείας ἡ δύναμις, εἴπερ ἀληθὲς θεὸς ἡ μόρφωσις.

VERS. 20. *Congregamini et venite, convestite simul, qui servamini ex gentibus. Non cognoverunt qui tollunt lignum sculpturam suam, et qui ornati velut deos qui non servant.*

620 Abduxit ab intima Dei conjunctione et consorcio terræ incelas draco defector, et submotus a vera Dei notitia dissipavit ac conjecit in seductionem et errorem multorum deorum, et in vitia præcipitans, perversitatis suæ linum ipsis inexplicabile et inextricabile reddidit. Verum apparuit Emmanuel, impletos educens viriliter ac fortiter, carnisque mortem nostra causa subivit, ut, quemadmodum ait evangelista, filios Dei dispersos in unum congregaret. Nam quos dissipavit tanquam sævus et fe-

στιν αὐτὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν καταδείξας, καὶ μὴ εἰς κενὸν ποιήσας αὐτήν, ἀλλὰ κατοικεῖσθαι· τίς ἂν ἑτερος νοοῖτο παρ' αὐτὸν ὑπάρχων θεός; ἢ τίς κατ' ἰσχὺν καὶ δόξαν ἰσοστατήσκειν αὐτῷ; ἢ τίς ὅλως ἐγγὺς καὶ παρὰ βραχύ; πῶς δὲ οὐχ ἅπαντα ἡττάται τῶν γενητῶν ἡ φύσις, τῆς οὕτω μεγάλης καὶ ὑπεραιρούσης τὰ πάντα, δόξης, ἀληθείας καὶ σοφίας; Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς. Μόνος οὖν ἄρα, καὶ ἑτερος ἐπ' αὐτῷ παντελῶς οὐδεὶς νοοῖτ' ἂν εἶναι θεὸς φύσει τε καὶ ἀληθῶς. Ἀλλὰ καὶ φαίνεται ἂν εἶναι· ὅτε· Τίς ἔγνω τὸν ἐν αὐτῷ σκοπόν; ἢ τίς ὁ φράσαι δυνάμενος, πότερόν ποτε καὶ ἐτέρους τινὰς τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης καὶ κλήσεως στεφανοῦσθαι βούλεται, ἡγουν ἑαυτὸν τε καὶ μόνον; Ἀπολογεῖται δὲ ὁὖν καὶ φησιν· Οὐκ ἐν κρυφῇ λελάληκα, οὐδὲ ἐν τόπῳ γῆς σκοτεινῷ· οὐκ εἶπα τῷ σπέρματι· Ταχὺ δὲ, Μάταια ζητήσατε. Νόμους, φησὶ, διέταξα περὶ τούτων αὐτοῖς οὐκ ἐν παραθύστῃ λαλῶν, οὐδὲ λαθεῖν σπουδάσας, ἀλλ' ἐναργῶς, καὶ ἀναφανδόν. Κατέβη γὰρ Κύριος ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ Σινᾶ ἐν εἰβῇ πυρός· ἐκεῖ γνῶρος ἦν. καὶ θύελλα καὶ καπνοί, καὶ σαλπείγων ἡχὴ διαπύρισιος. Παρεστήκει γὰρ πᾶς ὁ λαὸς μεσιτεύοντος τοῦ Μωσέως, ἐξηγγέλλοντο δὲ παρὰ Θεοῦ νόμοι, οὐ παρεγγυῶντος τῷ Ἰσραὴλ ζητῆσαι τι μάταιον, τοῦτ' ἔστιν, εἰδῶλον, ἡγουν ψευδώνυμον σέβας, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐναντιῶν ἀπειργουσαι ἐντολαί. Εἰρηται γὰρ πρὸς αὐτόν· Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἑτεροὶ πλὴν ἐμοῦ. Καὶ οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδῶλον, οὐδὲ παντὸς ὁμολωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι ὑποκάτω τῆς γῆς. Οὐκοῦν εἰρηται πρὸς αὐτόν· τὸ δὲ, Ἐγὼ εἰμι. Κύριος, ὁμοῖον ὡς εἰ λέγοι, καὶ οὐχ ἅπασι, πλειστάκις, τὸ ὅτι δὴ Μόνος· εἰμὶ θεός, καὶ τῶν ὅλων Κύριος, λαλῶν δικαιοσύνην καὶ ἀναγγέλλων ἀλήθειαν· καὶ δικαιοσύνην μὲν, ὡς γε οἶμαι, φησὶ τὸν νόμον· ἔστι γὰρ δικαιοσύνης βραβευτὴς ὁ νόμος· ἀλήθειαν δὲ τὰ Χριστοῦ παιδεύματα. Ἐνεστί δὲ τῷ νόμῳ τῆς ἀληθείας ἡ μόρφωσις, καὶ ἐγκέκρυπται ταῖς σκιαῖς τὸ Χριστοῦ μυστήριον. Περὶ αὐτοῦ γὰρ γέγραπεν ὁ Μωσῆς. Οὐκοῦν ἐν τῷ λαλῆσαι τὴν δικαιοσύνην, ἀναγγέλλεται ἐστιν ὅτι σκιά μὲν ὁ νόμος ἦν, νῦν δὲ αὐτῷ τῆς ἀλη-

Συνάχθητε, καὶ ἤκατε, βουλευσασθε ἅμα, οἱ σωζόμενοι ἀπὸ τῶν ἔθνων. Οὐκ ἔγνωσαν οἱ αἰροῦντες τὸ ξύλον τὸ γλύμμα αὐτῶν, καὶ προσευχόμενοι ὡς θεοὺς, εἰ οὐ σώζουσιν.

Ἀπεβουκόλησεν μὲν τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος σχετικῆς τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς γῆς ὁ δράκων ὁ ἀποστάτης, καὶ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας ἀποσκευάσας κατεσκέδασεν εἰς ἀπάτην, καὶ πολὺθεον πλάνησιν, καὶ τοῖς τῆς φαιδότητος τρόποις ἐγκαθίει, δυσδιάφικτόν τε καὶ ἀνεξίτητον ἀπέφηνεν αὐτοῖς τῆς ἑαυτοῦ δυστροπίας τὸ λῆνον. Ἀλλ' ἐπέφανεν ὁ Ἐμμανουὴλ ὁ ἐξάγων τοὺς πεπεδημένους ἐν ἀνδρείᾳ, ὑπέμεινέ τε δι' ἡμᾶς τὸν κατὰ σάρκα θάνατον, ἵνα, ὡς ὁ εὐαγγελιστὴς φησι, τὰ τέχνα τοῦ Θεοῦ τὰ ἐν

⁶²⁰ Deut. v, 8; vi, 13.

εσκορπισμένα συναγάγη εἰς ἐν. Ἄ γὰρ διεσκόρπισεν ὡς ὠμὸς καὶ ἄγριος λύκος ἐπιπηδήσας ὁ Σατανᾶς, ταῦτα συνεκόμενεν ὁ Χριστὸς ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ θεῖς ὑπὲρ τῶν προβάτων. Οὐκοῦν αὐτὸ δὴ τοῦτο κατασημαίνει, λέγων· Συνάχθητε, τοῦτ' ἐστίν, συνδέθητε πίστει μιᾷ, καὶ ὁμοφυλίᾳ. Συνάχθητε τῷ πάντων κρατοῦντι Θεῷ δι' ἁγιασμοῦ καὶ δικαιοσύνης· ἤκατε πλησίον, οἱ μακρὰν ὄντες ἐκ τοῦ ἀπεσχοινομένου διὰ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τὸ εἰς ἀσχοροτάτην καὶ βδελυρωτάτην κατακομισθῆναι διάθεσιν τοῦ νοῦ. Ἀφεστάναι δέ φαμεν τοῦ Θεοῦ τοὺς πεπλανημένους, οἱ καὶ ἐγγὺς ἔσονται διὰ πίστειος τῆς εἰς Χριστόν. Προσπεφύνηκε γοῦν τοῖς εἰς τοῦτο δραμοῦσι ὁ πάνσοφος Παῦλος· « Νυνὶ δὲ οἱ ποτε ὄντες μακρὰν ἐγενήθητε ἐγγὺς ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ. » Καὶ πάλιν περὶ αὐτοῦ, ὅτι· « Ἐλθὼν ἐξηγγέλτατο εἰρήνην ἡμῖν τοῖς μακρὰν, καὶ τοῖς ἐγγύς. » Ταῦτητοι διὰ προφητῶν ἁγίων τοῖς ἐκ μακρὰν ἐλέγετο· « Ἐγγίσατε τῷ Θεῷ, καὶ ἐγγίσι ὑμῖν. » Ἦκατε δὴ οὖν, φησὶ, καὶ βουλευσασθε ἅμα, οἱ σωζόμενοι ἀπὸ τῶν ἔθνων. Τὸ δὲ, Βουλευσασθε, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, Πραττέσθωσαν παρ' ὑμῶν τὰ τῆς εἰς Θεὸν ἐπιστροφῆς, μὴ ἀβούλως, ἢ ἀκατασκέπτως, ἀλλ' ἐν φρονήσει τεθαυμασμένην. Διὰ γὰρ τῆς πίστειος προελάσαι σύνεσιν, εἴπερ οὐκ ἔστιν ἐνδοιαστὸν ὅτι τῆς ἐν τῷ πεπλανῆσθαι δυσδουλίᾳ κατεγνωκότες, καὶ τῆς ἀρχαίας ἀπάτης ἀποστρεφόμενοι τὴν ζημίαν, ἀπιμεν δρομαῖοι πρὸς Θεόν, τὴ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας δεχόμενοι φῶς, καὶ τοῖς ἀμείνοσιν ἀσυγκρίτως τὴν ἐξ ὁρθῆς διανοίας ψῆφον ἐπάγοντες. Βουλευσασθε δὴ οὖν, τοῦτ' ἐστίν, φρονήσατε, οἱ ἀπὸ τῶν ἔθνων σωζόμενοι. Ὡς γὰρ ἀφροσύνης ὄντας μεστοὺς ἀποφοιτῶν ἐπιτάττει πρὸς ἐμφρονα νοῦν, ἀξιάγαστόν τε καὶ ἀνεπίπληκτον σύνεσιν, δι' ἧς ἂν γένοιτο κατιδεῖν τὴν τοῦ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ δύναμιν τε καὶ δόξαν. Ἀλλ' οὐκ ἔγνωσαν τοῦτο, φησὶ, τοῦτ' ἐστίν, ἀνούστατοι παντελῶς νοηθεῖν ἂν ὄντες, καὶ ἀσυνεσίας ἐμπλεῖς τῆς ἐσχάτης. Οἱ αἰρόντες τὸ ξύλον γλύμμα αὐτῶν. Τὸ δὲ αἰρόντες ἐν τούτοις, ἀντὶ τοῦ ὑψοῦντες νοήσεις, ὥστε καὶ τὴν τῷ Θεῷ πρέπουσαν δόξαν ἀνάπτειν αὐτῷ, καὶ τούτῳ ξύλῳ καὶ παρ' αὐτῶν ἐγγεγλυμμένῳ. Εἴτα προσευχόμενοι ὡς πρὸς θεοὺς, οἱ οὐ σώζουσιν. Ἀμαθεῖς οὖν ἄρα, καὶ οὐ μακρὰν τῶν πρόσκυνουμένων τὸ γε ἦκον εἰς ἀναισθησίαν, οἱ ταῖς ἑαυτῶν προσκυνούντες τέχναις, καὶ ἐξ ὕλης ἀναισθήτου ζητοῦντες ἐπικουρίαν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ κλησὶν προσνέμοντες τοῖς διὰ σφῶν αὐτῶν τεχνοποιοιμένοις καὶ τεχνουργημένοις. Ἀκουέτωσαν τῆς τοῦ Ψάλλοντος λύρας ἐπιτωθαζούσης αὐτοῖς αὐτὰ, καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς. »

Εἰ ἀναγγελοῦσιν, ἐγγισάτωσαν, ἵνα γνῶσιν ἡμεῖς, τίς ἀκουστὰ ταῦτα ἐποίησεν ἀπ' ἀρχῆς. Τότε ἀνηγγέλη ὑμῖν· Ἐγὼ δὲ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλην ἐμοῦ· δικαίος καὶ σωτὴρ οὐκ ἔστι παρὲς ἐμοῦ. Ἐπιστράφητε πρὸς με, καὶ σωθήσεσθε οἱ ἐκ' ἐσχάτου τῆς γῆς.

Παγίδας ἱστάντες δεινὰς τε καὶ πολυτρόπους τοῖς

A rus lupus insultans Satanas, hos Christus coegit, tanquam bonus pastor, qui animam suam pro ovibus posuit. Hoc itaque ipsum significat dicens : Congregamini, id est, una fide et animorum consensione colligamini. Congregamini Deo omnium dominatori, per sanctificationem et justitiam. Venite prope, qui longe adhuc estis, ab hoc funiculo ac sorte remoti propter peccatum. Quippe in sœdam et execratissimam mentis affectionem deductos, a Deo abscessisse dicimus eos. qui erraverunt, qui etiam prope erunt per fidem in Christum. Siquidem Paulus sapientissimus currentes ad hoc affatus est : « Nunc autem qui quondam procul eratis, facti estis prope in sanguine Christi ⁴¹. » Et rursus de eodem : « Venit ut evangelizaret pacem nobis, qui aberamus procul, et his qui prope aderant ⁴². » Hinc per prophetas sanctos his qui jam procul aberant, dicebat : « Appropinquate Deo, et appropinquabit vobis ⁴³. » Venite igitur, inquit, et consulite simul, qui servamini ex gentibus. Consulite, dicit, pro, Quæ ad conversionem attinent, gerantur a vobis non inconsulto neque inconsiderate, sed miranda prudentia. Per fidem enim cognitio augescit : aliquid non est dubium, si erroris nos et stultitiæ condemnaverimus, et a pristina impostura convertamur, nos prope cursimque ire ad Deum, et veræ Dei cognitionis lucem accipere, et rebus melioribus citra comparisonem recti iudicii calculo subscribere. Consulite igitur, id est, sapite, qui ex gentibus servamini. Nam velut insipientiæ plenos ad mentem sapientem eos jubet redire, et admirabilem inculpatamque intelligentiam, qua perspicere omnium dominatoris Dei et potentiam et maiestatem liceat. Sed hoc non **621** noverunt, inquit, id est, omnino amentes esse intelligi possunt, et extrema pleni inscitia. Qui tollunt lignum sculpturam suam. Qui tollunt, intelliges hoc loco, pro, Qui extollunt, ut ei gloriam Deo dignam attribuant, cum lignum sit, et ab ipsis sculptum. Deinde orant veluti deos, qui non servant. Ideoque sunt rudes, et parum abest quin similes illis sint qui adorantur, quantum ad stupiditatem, hi qui suum adorant artificium, et a materia quæ sensu caret, auxilium quærunt, et Dei appellationem rebus a seipsis fabrefactis attribuunt. Audiant ergo lyram Psallentis, subsannantem illos et clamantem : « Similes illis fiunt qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis ⁴⁴. »

καὶ βοώσης· « Ὅμοιοι αὐτοῖς γέγονιν οἱ ποιοῦντες

VERS. 21, 22. Si annuntiant, appropinquent, ut sciant simul, quis hæc auditui patefecerit ab initio. Tum annuntiatum est vobis : Ego Deus, et non est alius præter me : justus et servator non est præter me. Convertimini ad me, et salvi eritis, vos qui estis in extremo terræ.

Laqueos ponentes terræ incolis, graves et multi.

⁴¹ Ephes. II, 13. ⁴² ibid. 17. ⁴³ Jac. IV, 8. ⁴⁴ Psal. CXIII, 15.

plices, et foveas interitus fodientes scelerati dæmones, et divinitatis gloriam impie rapientes et deprædantes, suisque capitibus accommodantes, audacissimi, erroris sui machinamenta conflare et extruere nitebantur. Nam semper ad certum tempus fingebant se futura scire, et posse illa discere volentibus annuntiare. Oracula itaque per regiones et urbes erant et falsa vaticinia ubique et ominationes, ac impostorum multitudo, ut scriptum est, ex suo corde loquentium, et, conjectores, et necromantici, et qui e terra edunt vocem, ac ventriloqui, quique e farinis vaticinantur, et ut semel dicam, orbis terrarum mendacium plenus erat et impostorum. Neque igitur ulla vera futurorum cognitione erant præditi, sed vanitate, nugamenti, errore et dolo, nec quidquam erat præterea aliud. Hinc dicit universorum Deus: Si annuntiabunt, appropinquent, ut sciant simul. Si enim possunt annuntiare, inquit, veniant, ut simul sciant, ut aliquid palam omnes in unum coacti annuntient. Erant enim, ut dixi, seorsim ac passim oracula. Alique alio ivērunt, **622** et mentientes impuros dæmonas adorant. Si vero, inquit, annuntiare possunt, simul et eodem in loco congregati omnes, sciant aliquid futurorum, quis auditui patefecerit illa ab initio. Quis est enim superstitiosorum, aut quis illorum vatium falsorum, vel eorum qui illis vaticiniis addicti erant, qui unquam novit vel annuntiavit, suo tempore effulsurum in mundo Christum, aut nubem erroris abituram, et falso nominatæ cognitionis tenebras dispellendas, et effulsurum terræ incolis, tanquam intelligibilem luciferum, tanquam splendorem et diem, tanquam solem justitiæ, Christum? Sed neque, inquit, hi qui futurorum cognitionem præ se tulerunt dæmones, hæc ab initio nuntiarunt: neque illorum vanitatis administri. Nullus enim Græcorum poetarum vel rhetorum hæc res tam illustres commemoravit. Quis igitur hæc auditui patefecit ab initio? Tunc etiam annuntiatum est vobis, id est, ab initio. Annuntiata sunt autem a nullo alio, sed a me potius, qui omnia novi, et antequam fierent, prænuntiavi. Locutus sum enim vobis illa, et per Moysen et per prophetas sanctos, qui meos ad vos tanquam legati deportarunt sermones. Itaque, inquit, ego sum Deus, et non est alius præter me. Sum autem justus et servator. Injusti enim sunt scelerati dæmones, et perniciosi, et sanguinolenti, detrudentes in exitium terræ incolas. Justus et servator est universorum Deus, subveniens oppressis, solvens vinculis direptos, et catenis peccatorum constrictos, illustrans obtenebratos, roborans debilitatum, excitans quod jacet, et convertens quod errat. Hinc dicit: Convertimini ad me, et servabimini ab extremo terræ. Quibus ex verbis optime perspicere licet gratiæ per Christum magnitudinem, omnes qui sunt in terra pervadentem. Contracta enim erat salus et gratia per Moysen, ad unam gentem Israelis means: ac gratia per Christum porrecta est velut et ad ter-

A ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τοὺς τῆς ἀπωλείας ὀρύττοντες βέθρους, οἱ ἀλιτῆριοι δαίμονες, καὶ τὴν τῆς θεότητος δόξαν ἀνοσίως καταληστεύοντες, καὶ ταῖς σφῶν αὐτῶν ἀνάπτοντες κεφαλαῖς, οἱ πάντολμοι τὰ τῆς ἐαυτῶν ἀπάτης ἐργαστήρια συγκροτεῖν ἐσπούδαζον. Ὑποκρινόμενοι δὲ τὸ εἰδέναι τὰ μέλλοντα, καὶ ἀπαγγέλλειν αὐτὰ δύνασθαι τοῖς ἐθέλουσι μαθεῖν, μέχρι καιροῦ διατετελέκασιν γοῦν ἀρπάζοντες. Χρησθήρια γοῦν κατὰ χώρας τε καὶ πόλεις, ψευδομαντεῖαι τε ἦσαν πανταχοῦ, καὶ κληδονισμοὶ, καὶ φενάκων πληθὺς τὰ ἀπὸ καρδίας αὐτῶν λαλούντων, κατὰ τὸ γεγραμμένον, χρησιμῶδοι, καὶ νεκρομάντεις, καὶ οἱ φωνοῦντες ἐκ γῆς, ἐγγαστρίμυθοι τε καὶ ἀλφειτομάντεις, καὶ ἀπαξαπλῶς ψευστῶν, καὶ φενάκων ἡ ὑφήλιος πεπλήρωτο. Ἦν οὖν ἄρα παρ' αὐτοῖς οὐδεμία μὲν ἀληθῆς τῶν ἐσομένων ἡ γνῶσις, ψευδηγορίαι δὲ, καὶ βωμολοχίαι καὶ ἀπάτη, καὶ δόλος, καὶ ἕτερον οὐδέν. Ταύτη τοι φησὶν ὁ τῶν ὧν θεός· Εἰ ἀναγγελοῦσιν, ἐγγισάτωσαν, ἵνα γνῶσιν ἅμα. Εἰ γὰρ δύνανται, φησὶν, ἀπαγγέλλειν, ἡκέτωσαν ἵνα γνῶσιν ἅμα, ἵνα τι κατὰ πρόσωπον οἱ πάντες εἰς ἓν συναγερμένοι (ἦσαν μὲν γὰρ, ὡς ἔφην, ἀνὰ μέρος πλεισταχοῦ χρησθήρια. Ἄλλοι δὲ ἄλλως ἐφοίτων, καὶ ψευδηγοροῦντας ἐτίμων τοὺς ἀκαθάρτους δαίμονας)· εἰ δὲ ἀληθῶς ἀναγγεῖλαι δύνανται, φησὶν, ἅμα καὶ κατὰ ταῦτ' ἐν γένεσιν πάντες, γνῶτωσάν τι τῶν ἐσομένων, τίς ἀκουστὰ ἐποίησε ταῦτα ἀπ' ἀρχῆς. Τίς γὰρ τῶν δεισιδαίμωνων, ἡ τῶν παρ' ἐκείνους προφητῶν, ἡ τῶν τοῖς μαντείοις προσκαθημένων, ἔγνω ποτὲ καὶ ἀπήγγειλεν ὅτι κατὰ καιροῦς ἐπιλάμψει τῷ κόσμῳ Χριστός, καὶ ὅτι τὸ τῆς ἀπάτης οἰχῆσεται νέφος, καὶ ἀποσκεδασθῆσεται μὲν ὁ τῆς ψευδωνύμου γνῶσεως σκότος, ἀναλάμψει δὲ τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς νοητὸς ἑωσφόρος, ὡς αὐτὴ καὶ ἡμέρα, ὡς δικαιοσύνης ἥλιος ὁ Χριστός; Ἄλλ' οὕτε, φησὶν, οἱ τῶν ἐσομένων γνῶσιν ἔχειν ὑποπλαττόμενοι δαίμονες ἀνήγγειλαν ταῦτα ἀπ' ἀρχῆς, οὕτε μὴν τῆς ἐκείνων ψευδοπειρίας οἱ ὑπουργοί. Οὐδεὶς γὰρ τῶν παρ' Ἑλλήσι ποιητῶν ἦτοι λογογράφων τῶν οὕτω λαμπρῶν ἐμνήσθη πραγμάτων. Τίς οὖν ταῦτα ἀκουστὰ πεποίηκεν ἀπ' ἀρχῆς; Τότε καὶ ἀνηγγέλη ὑμῖν, τοῦτ' ἐστίν, ἀπ' ἀρχῆς. Ἀνηγγέλη δὲ οὐ παρ' ἐτέρου τινὸς, παρ' ἐμοῦ δὲ μᾶλλον τοῦ πάντα εἰδότες, καὶ πρὶν γενέσθαι προσηγγεληκότος. Αἰετῶν γὰρ ὑμῖν αὐτὰ διὰ τε Μωσέως, καὶ προφητῶν ἁγίων, οἱ τοὺς παρ' ἐμοῦ πρὸς ὑμᾶς διεπόρθμευσαν λόγους. Οὐκοῦν ἐγὼ εἰμι, φησὶν, ὁ θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος πλην ἐμοῦ. Εἰμὶ δὲ δίκαιος, καὶ σωτὴρ. Ἄδικοι μὲν γὰρ οἱ ἀλιτῆριοι δαίμονες, καθὰ καὶ φθορεῖς, καὶ φιλαίματοι, καὶ κατωδοῦντες εἰς θάλασσαν τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς. Δίκαιος καὶ σωτὴρ ὁ τῶν ὧν θεός, ἐπαμύνων τοῖς ἡδικοημένοις, καὶ δεσμῶν ἀνείλς τοὺς διηρπασμένους, καὶ σειραῖς ἁμαρτιῶν κατεσφιγμένους, καταφωτίζων δὲ τοὺς ἐσκοτισμένους, ἐνισχύων τὸ ἡσθενηκός, καὶ τὸ κείμενον ἀνιστάς, καὶ τὸ πλανώμενον ἐπιστρέφων. Ταύτη τοι φησὶν· Ἐπιστρέφετε πρὸς με, καὶ σωθήσεσθε, οἱ ἐπ' ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἐν τούτοις εὖ μάλα τῆς διὰ Χριστοῦ χάριτος κατῖδοι τις ἂν τὸ μέγεθος εἰς πάντας διήκων τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς

γῆς. Συνεσταλμένη μὲν γὰρ ἡ διὰ Μωσέως χάρις, καὶ σωτηρία, ἡ ἐφ' ἐν ἔθνος ἰούσα τὸν Ἰσραὴλ· μακρὰ δὲ ὥσπερ καὶ μέχρι τερμάτων τρέχουσα γῆς ἡ διὰ Χριστοῦ. Σσαγήνεται γὰρ διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν εἰς σωτηρίαν καὶ ζωὴν ἡ σύμπασα γῆ.

Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος. Κατ' ἐμαυτοῦ ὁμνῶ· εἰ μὴ ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματός μου δικαιοσύνη, οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποσραφήσονται· ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ ὁμῆται πᾶσα γλῶσσα τὸν Θεόν, λέγουσα· Δικαιοσύνη καὶ δόξα πρὸς αὐτὸν ἡξουσιν.

Ἐδεῖ τῆς ψευδωνύμου λατρείας καθρημένης παρελθεῖν εἰς μέσον τὴν ἀλήθειαν, καὶ οἶον ἀπεληλαμένου τοῦ σκότους περιαστράφαι τὸ φῶς. Ταῦτητοι, καὶ μάλα εἰκότως μετὰ γε μὴν ἐπωφελῇ, καὶ ὀνησιφόρον ταυτηνὶ παραίνεσιν, τὴν ἑαυτοῦ δόξαν καθίστησιν ἐμφανῇ. Ἐγὼ γὰρ εἰμι Θεός, φησί, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος. Εἴτα τῶν ἐσεσθαι προσδοκωμένων διὰ Χριστοῦ προκαταμηνύει τὴν δύναμιν, ὅρκῳ πιστούμενος, ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως ἡ δι' αὐτοῦ λαλουμένη δικαιοσύνη, τοῦτ' ἔστιν, ἡ ἐν Χριστῷ διὰ πίστεως τοῖς ἀνὰ πᾶσαν χαρισθεῖσα τὴν ὑπ' οὐρανόν, καὶ οἱ αὐτοῦ λόγοι, τὸ εὐαγγελικὸν δηλονότι καὶ σωτήριον κήρυγμα, πάντῃ τε καὶ πάντως ἀναλάμψει κατὰ καιροῦς. Καταβηλοὶ γάρ, οἶμαι, τοῦτ' ἐστὶν, οὐκ ἀποσραφήσονται. Θεοῦ γὰρ ὑπισχνουμένου, καὶ ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως ἔσται τι λέγοντος, τίς ὁ ἐγκόψαι δυνάμενος; Ὅμνυσι δὲ οὖν καθ' ἑαυτοῦ. Ἀνθρώποι μὲν γὰρ κατὰ τοῦ μεζονος ὁμνύουσι, καὶ πάσης αὐτοῖς ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν ὁ ὅρκος. Θεὸς δὲ ὁ πάντων ἐπέκεινα, καὶ ἀσυγκρίτοις ὑπεροχαῖς τῶν ἄλλων ἡμέτερος, ὁμνυσι καθ' ἑαυτοῦ. Οὐ γὰρ ἦν ὁμόσαι καθ' ἑτέρου αὐτοῦ ὢν, ὡς ἔφη, τὸ πάντων ἀκρότατον, καὶ τὸ εἰς λῆξιν ἀνεστηκὸς, κατὰ τε φύσιν καὶ δόξαν. Τί οὖν ἄρα τὸ ἐπαγγελθέν; Σωτηρία, καὶ ἐπιστροφή παντὸς τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἔθνους. Ἐμοὶ γὰρ κάμψει, φησί, πᾶν γόνυ, καὶ ὁμῆται πᾶσα γλῶσσα τὸν Θεόν. Τὸ δὲ, Κάμψει Θεῷ γόνυ, ὀρκίῳ τε πρὸς ἀπάντων αὐτοῦ γίνεσθαι τὸ ἑνὸμα, τί ἂν ἕτερον εἶναι νοοῖτο πλὴν ὅτι πάντων ἐπιστροφή, καὶ ἐπίγνωσις, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος δῆλωσις; Οἱ γὰρ ὅλως δι' ἐπιστροφῆς πρὸς Θεὸν ἐπιφοιτῶσι παντελῶς καὶ τοῦ κάμψαι γόνυ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι, καὶ τοῦ διὰ γλώττης ἔχειν αὐτοὺς ὡς θεοῦ (οὐ γὰρ ὁμοῦνται κατὰ τινος ὡς περὶ Θεοῦ), ἀλλ' ἓνα τὸν φύσει, καὶ ἀληθῶς ὄντα γινώσκοντες, ταῖς αὐτοῦ ζεύγλαις ὑπέχουσι τὸν αὐχένα, καὶ κάμπτουσι τε τὸ γόνυ ποιούμενοι τὰς λιτάς, καὶ εἰ εὐορκεῖν ἔλαιντό πως, αὐτοῦ καὶ μόνου διαμνηθήσονται λέγοντες, ὅτι Πᾶσα δικαιοσύνη καὶ πᾶσα δόξα πρὸς αὐτὸν ἡξουσι, τοῦτ' ἔστιν, αὐτῷ δὴ πρέπει καὶ μόνῳ. Δεῖ γὰρ τὰ πάντων ἄριστα τῶν ἔργων, καὶ πᾶν ὅσον ἔστιν ἐν ῥήμασι τελούν εἰς δόξαν Θεοῦ, τοῦτο αὐτῷ πρὸς ἡμῶν ἀνάπτεσθαι μόνῳ.

Αἰσχυρῶς οὖν πάντες οἱ ἀφορίζοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ Κυρίου· δικαιοθήσονται, καὶ ἐν τῷ Θεῷ δοξασθήσονται πᾶν τὸ σπέρμα τῶν νιῶν Ἰσραὴλ.

Ἀληθὲς κατ' ἄμφω τὸ εἰρημένον, καὶ οὐκ ἂν ὁ Θεὸς διαφεύσεται λόγος. Ἐψεται γὰρ πάντως τοῖς

minos usque terræ excurrit. Capta est enim et irretita per fidem in ipsum, ad salutem et vitam, terra universa.

αὐτὸν εἰς σωτηρίαν καὶ ζωὴν ἡ σύμπασα γῆ.

VERS. 23, 24. Ego sum Deus, et non est alius. Per me ipsum juro, nisi egredietur de ore meo justitia, sermones mei non avertentur : quia mihi curvabitur omne genu, et 623 jurabit omnis lingua per Deum, dicens : Justitia et gloria ad eum venient.

Sublato falso nominato cultu, in medium prodire veritatem oportuit, et tenebris veluti depulsis lucem undique emicare. Hinc quidem meritissime, post utilem et fructuosam hanc exhortationem, suam declarat gloriam. Ego enim, inquit, sum Deus, et non est alius. Deinde eorum quæ futura expectantur per Christum, virtutem præsignificat, jurejurando confirmans, quod dicta per ipsum justitia, id est, quæ in Christo, per fidem gratis donata est universum terrarum orbem inhabitantibus, et sermones ejus, evangelica scilicet et salutaris prædicatio, omnibus locis omnibusque modis elucescent. Indicat enim, opinor, hoc : Non avertentur. Nam, Deo promittente, et prorsus penitusque futurum dicente, quis poterit impedire? Jurat igitur per seipsum. Homines enim per eum, qui major est, jurant, et omnis controversiæ finis est illis, ad rem confirmandam, jusjurandum. Deus autem qui est supra omnia, et incomparabili excellentia antestat cæteris, per seipsum jurat. Non enim potuit jurare per alium, cum ipse, ut dixi, omnium sit summus, et ad summum fastigium natura et gloria evectus. Quid est igitur quod annuntiatum est? Salus et conversio omnium ubique gentium. Mihi enim, inquit, flectet se omne genu, et jurabit omnis lingua per Deum. Flectet se genu Deo, et nomen ejus ab omnibus in juramento adhibebitur, quid aliud significat, quam omnium conversionem et agnitionem, et conjunctionis cum ipso patefactionem? Qui enim per conversionem ad Deum redeunt, prorsus nec genu immundis spiritibus flectunt, neque lingua illos ut deos circumferunt. Non enim per ullum aliquem jurabunt, tanquam per Deum : sed unum natura et vere esse cognoscentes, ejus jugo cervicem supponunt, et genu flectunt, et si legitime jurare velint, ejus solius mentionem faciunt, dicentes : Omnis justitia et gloria ad eum venient, id est, ei et soli convenit. Omnia namque facta præstantissima, et dicta omnia quæcunque ad Dei gloriam redundant, debent ei a nobis soli accommodari.

624 VERS. 25, 26. Confundentur omnes qui se a Domino separant ; justi fient, et in Deo glorificabitur omne semen filiorum Israel.

Verum est in utraque parte quod dictum est, neque potest divinus sermo mentiri. Sequetur enim

* Hebr. vi, 16.

semper eos qui volunt a conjunctione et consortio Dei, nimirum spirituali, refugere, pudor : at qui illum ex puro corde diligunt, his obveniet, ut in illo glorificentur, et justitia præluceant. Ili autem sunt, non carnalis Israel, sed verius semen filiorum Israel. Ut autem dilucidiores ac planiores faciamus propositorum sententiam, illud dicimus. Illuxit enim terræ incolis, unigenitum Dei Verbum, ea specie qua nos sumus, et caro factum est, secundum Scripturas, et venit captivis remissionem, cæcis visum prædicans, confractos liberans, contritos corde sanans, et annum Domini acceptum vocans. Quanquam autem oportuisset Judæos maxime fidem in ipsum admittere, cum et legem prælagogum, et sanctos prophetas mystagogos sortiti essent : hoc tamen non fecerunt, sed ab eo velut resilierunt, suntuque pudore suffusi, peccatum habentes indelebile, quod illis ignominiam inurit et infamiam. Verum est ergo, Omnes qui separant sese a Domino, confundentur. Nam audierunt ipsam dicentem : « Amen, amen dico vobis : Nisi credideritis quod ego sum, in peccatis vestris moriemini ⁴⁶. » Qui autem ejus adventum agnoverunt, per fidem iustificati sunt, et magnam et personam lucris fecerunt gloriam, declarati sancti Spiritus participes, et illustri adoptionis filiorum dignitate locupletati. Dedit enim illis hanc dignitatem, ut filii Dei fierent : ad hæc cum spem dignam et calumniæ non obnoxiam habeant, regnum cælorum accipient hæreditario. Hi possunt intelligi esse, semen filiorum Israel. Filios etiam Israel in his verbis nominari dicimus, sanctos apostolos et evangelistas : erant enim ex Judæis, quod ad carnem attinet : eosque præterea filios ipsorum, qui per ipsos vocati sunt ad agnitionem Christi. Allocutus est scilicet divinus Paulus eos qui per ipsum crediderunt : « Etiam si mille pædagogos habetis in Domino, non tamen habetis multos patres. Nam in Jesu per **625** Evangelium ego vos genui ⁴⁷. » Invenimus etiam sæpenumero et alios præter sanctos apostolos, qui filios vocant eos qui per ipsos ad salutem, quæ est in Christo, irretiti sunt.

CAP. XLVI. VERS. 1. *Cecidit Bel, contritus est Dagon, fucta sunt sculpilia eorum, ut bestię et jumenta.*

Vaticinia, quæ sunt a prophetis sanctis de omnium nostrum Salvatore Christo, semper prædicationes necessariæ rerum ab ipso gestarum, vel in mundo recte administratarum, sequuntur. Facinus autem inter omnia insigne erat, sublatum esse e medio Satanam, et nefariam ac hominum interemptricem dæmoniorum multitudinem. Ubi itaque ille mundo illuxisset, dissipata est ingens et execrabilis peccati caligo, quam Satanas omnium animis imminiserat, ne lucem veritatis aspicerent. Cessavit porro dæmoniorum tyrannis, et idololatriæ ludibria. Itaque necessario, ut dixi, hic sermo nobis hisce de rebus

ἀποφοιτῶν ἐθέλουσι τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος, ὅτι δὲ πνευματικῆς, τὸ κατασχύνεσθαι δεῖν· προσεῖσθαι γε μὴν, τὸ ἐν αὐτῷ δοξάζεσθαι, καὶ διακρίπειν ἐν δικαιοσύνῃ, τοῖς ἐκ καρδίας εἰλικρινοῦς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Οὗτοι δ' ἂν εἴεν οὗτοι ποῦ πάντως ὁ κατὰ σὰρκα Ἰσραὴλ, τὸ σπέρμα δὲ μᾶλλον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. Σαφεστέραν δὲ τὴν τῶν προκειμένων ἀποτελοῦντες διάνοιαν ἐκείνῳ φαμεν. Ἐπέλαμψε γὰρ τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἐν εἰδῇ τῷ καθ' ἡμᾶς, ἥτοι γενόμενος σὰρξ, κατὰ τὰς Γραφάς· ἀφίκετο δὲ κηρύσσων ἀτμολύτους ἄφεςιν, καὶ τυφλοῖς ἀν-ἀόλειψιν, ἀποστελλῶν τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει, καὶ ὠμένος τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, καὶ καλῶν ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν. Ἀλλὰ καίτοι δέον Ἰουδαίους μάλιστα τὴν εἰς αὐτὸν προσήκασθαι πίστιν, ὅτε δὴ καὶ παιδαγωγῶν λαχόντας τὸν νόμον, καὶ ἀγίους προφῆτας μυσταγωγούς, τῷτο μὲν οὐ πεπράχασιν, ἀπεπήδησαν δὲ ὡς περ αὐτοῦ, καὶ γεγόνασιν ἐντροπῆς ἀνάμεστοι, τὴν κατασχύνουσιν αὐτοὺς ἁμαρτίαν ἀναπόδλητον ἔχοντες. Ἀληθὲς οὖν, ὅτι Αἰσχυνθήσονται πάντες οἱ ἀφορίζοντες ἑαυτοὺς ἀπὸ Κυρίου. Ἦκουον γὰρ λέγοντος αὐτοῦ· « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, Ἐὰν μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγὼ εἰμι, ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἀποθάνεσθε. » Οἱ γε μὴν ἐπεγνωκότες τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ δεδικαίωνται μὲν διὰ πίστεως, κεκερδήκασι δὲ μακρὰν καὶ ἀτελεύτητον δόξαν, μέτοχοι μὲν ἀγίου Πνεύματος ἀναδεειγμένοι, καταπλουτήσαντες δὲ τὸ λαμπρὸν τῆς υἰοθεσίας ἄξιωμα. Δέδωκε γὰρ αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα γενέσθαι Θεοῦ, ἀξιόληπτόν τε πρὸς τούτοις καὶ ἀδιάβλητον ἐσχηκότες ἐλπίδα· κληρονομήσουσι γὰρ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν. Νοηθεῖεν δ' ἂν οὗτοι τὸ σπέρμα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. Υἱὸς δὲ Ἰσραὴλ ἐν τούτοις ὠνομάσθαι φαμὲν τοὺς ἀγίους ἀποστόλους, καὶ εὐαγγελιστάς· ἦσαν γὰρ κατὰ σὰρκα ἐξ Ἰουδαίων. Υἱὸς δὲ αὐτῶν τοὺς δι' αὐτῶν κεκλημένους εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ. Προσπεφώνηκε γοῦν ὁ θεσπέσιος Παῦλος τοῖς δι' αὐτοῦ πιστεύσασιν· « Κἀν γὰρ μυρίους ἐχητε παιδαγωγούς ἐν Κυρίῳ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας. Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. » Εὐρίσκομεν δὲ πλεισταχοῦ καὶ ἐτέρους τῶν ἀγίων ἀποστόλων, τεκνία καλοῦντας τοὺς δι' αὐτῶν σεσαγηνευμένους εἰς σωτηρίαν τὴν ἐν Χριστῷ.

Ἐπεσε Βηλ, συνετριβή δαγῶν, ἐγένετο τὰ γλυπτὰ αὐτῶν ὡς θηρία καὶ κτήνη.

Ἀεὶ πως ἀκολουθεῖ ταῖς προρρήσεσιν, αἵπερ ἂν γένοιτο διὰ προφητῶν ἀγίων περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, προαγορεύσεις ἀναγκαῖαι τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων, ἥγουν τῶν τῷ κόσμῳ κατωρθωμένων. Κατόρθωμα δὲ τὸ πάντων ἐξαίρετον τὸ ἐκ μέσου γενέσθαι τὸν Σατανᾶν, καὶ τὴν βέβηλον δὲ, καὶ ἀνδροκτόνον πληθύν. Ἐπιλάμψαντος τοίνυν αὐτοῦ τῷ κόσμῳ, λέλυται μὲν ἡ πάλαι πολλῇ καὶ ἐπάρατος τῆς ἁμαρτίας ἀχλύς, ἣν ταῖς ἀπάντων διανοαῖς ἐνῆκεν ὁ Σατανᾶς, ἵνα μὴ βλέπωσι τῆς ἀληθείας τὸ φῶς. Πέπαιται δὲ καὶ τῶν δαιμονίων ἡ τυραννὶς, καὶ τῆς εἰδωλυλατρείας παγνία. Οὐτοῦν ἀναγκαιῶς, ὡς ἔφην,

⁴⁶ Joan. viii, 21. ⁴⁷ I Cor. iv, 15.

ὁ περὶ γε τούτων ἡμῖν εἰσεκομίσθη λόγος, καὶ πε-
πτωκέναι φησὶ τὸν Βήλ. Εἰδὼλον δὲ τοῦτο μάλιστα
τῶν Βαβυλωνίων, τετιμημένον δὲ καὶ ἐν ἑτέrais πό-
λεσι. Καὶ φασιν εἶναι τὸν Βήλ τὸν παρ' Ἑλλήσι τοῖς
ἀθέοις μυθολογούμενον Κρόνον, ὃν καὶ φασιν ὤμῳ
εἶναι καὶ φιλαίματον, καὶ ἀνδροκτασίων ἐραστήν.
Ἀναγράφεται γοῦν ἐν ἱστορίαις Ἑλληνικαῖς, ὡς ἐν
ἡμέρᾳ μιᾷ τριακοστούς τῶν ξένων ἐσφαζόν τινες αὐτῷ,
μισαρὰν καὶ στυγητὴν Θεῶ καὶ ἀνθρώποις ἐπιτελε-
σθῆναι πανήγυριν. Καὶ γοῦν ὁ τῶν ὧλων Θεός, ἐπὶ ταῖς
οὕτω δειναῖς ἀσεβείαις ἀγανακτῶν, δι' ἐνό; πού φησι
τῶν ἁγίων προφητῶν τοῖς τὰ τοιαῦτα δρᾶν εἰωθόσι·
Θύσατε ἀνθρώπους· μόσχοι γὰρ ἐκλελοιπασιν. Εἰς
τοῦτο γὰρ μισανθρωπίας τε καὶ ἀγριότητος καθικέσθαι
φησὶ τοὺς ἀκαθάρτους δαίμονας, ὥστε καὶ ἀκορόστως
διψῇν ἀνθρώπων αἷμα, καὶ ταῖς τῶν ἀλίσκομένων
φθοραῖς ἐπιγάνυσθαι. Οὐ γὰρ ἂν ἴσως· εἰκεν αὐτοῖς
ἀ κλάζων μόσχος ἐπὶ βωμῷ, λιθανωτοὶ τε καὶ πρό-
βατα· γλίσχονται δὲ μᾶλλον τῆς ἀνθρώπων σφαγῆς.
Ἔπεσε τοίνυν, φησὶν, ἡ Βήλ, τοῦτ' ἐστὶ, κατηνέχθη,
καὶ ἔπεσεν ἡ τοῦ δαίμονος ἰσχύς· ἵνα λοιπὸν τὸν ἐκ
τῆς ἐκείνων σκαϊότητος ἀποβαλόντες ζυγὸν ἐλευθέρῃ
καὶ ἀθείᾳ γνῶμῃ τρέχωσι πρὸς Θεὸν οἱ ποτε ταῖς
ἐκείνου δυστροπίαις ἐνισχημένοι. Συνετρίβη δὲ καὶ
ὁ Δαγών. Σίδασμα δὲ καὶ τοῦτο τῶν τὴν παραλίαν
οἰκούντων, ἡ καὶ θυμὸς ἐστὶ τῆς Ἰουδαίας, Ἀσκα-
λωνιτῶν τέ φημι καὶ Γαζανῶν, οὓς καὶ Φυλιστιελὶμ
ἡγουν ἀλλοφύλους ἡ θεία πλεισταχοῦ κατονομάζει
Ἰ'ραφή. Εὐ δὲ δὴ σφόδρα τὸ, Συνετρίβη, φησὶν, ὡς
ἀπὸ γε τοῦ συμβεβηκότος αὐτῷ κατὰ καιροῦς, καὶ
νῦν ὁ προφήτης τὸν περὶ αὐτοῦ διεξάγων λόγον. Ἀν-
έγνωμεν γὰρ ἐν ταῖς βίβλοις τῶν Βασιλειῶν, ὅτι τὴν
θείαν ποτὲ κιβωτὸν λαβόντες οἱ ἀλλόφυλοι εἰσήγαγον
εἰς τὴν οἶκον Δαγών· εἶτα εἰσελθόντες οἱ τοῦ δαιμο-
νίου θεραπευταί, τεθέανται πεπτωκὸς τὸ εἰδὼλον ἐμ-
προσθεν τῆς κιβωτοῦ, καὶ συνετρίβην ὑπομεινάντος
αὐτοῦ ὡς ἀποδαλεῖν χειράς τε καὶ πόδας, καὶ κεφα-
λήν. Σφόδρα οὖν χαρίεντως εἰς ἀπὸ γε τοῦ συμβάντος
κατὰ καιροῦς τὸ, Συνετρίβη, φησὶ. Φαμέν δὲ ὅτι τῆς
εἰδωλολατρίας τὴν ἀναίρεσιν ὁ προφητικὸς ἡμῖν ὑπε-
μφαίνει λόγος, ὡς ἐκ μέρους τὸ τε Βήλ, καὶ τὸν
Δαγὼν ὀνομάσας. Οὐ γὰρ ἦν ἀπάντων τῶν ἐπὶ τῆς
γῆς εἰδῶλων ποιήσασθαι μνήμην, ἀλλ' ὡς ἐκ μέρους
ἐπὶ τὸ πᾶν διατάττει πάλιν.

Ἀῖρετε αὐτὰ καταδεδεμένα, ὡς φορτίον κοπιῶν-
τι, καὶ πεινῶντι ἐκλειμμένῳ, οὐκ ἰσχύοντι ἄμα·
οἱ οὐ δύνησονται σωθῆναι ἀπὸ πολέμου· αὐτοὶ
δὲ αἰχμάλωτοι ἡσυχύνησαν.

Τὸ τῶν χειρομητῶν ἀνωφελές, καὶ μάταιον κατα-
δείκνυσι πάλιν ἡμῖν ὁ λόγος ἐν τούτοις, ὡς ἀπὸ γε
τῶν ἐπ' αὐτοῖς τελουμένων παιγνίων, αἰσχύνῃς οὖσαν
ἀνάπλεων τὴν τῶν πλανωμένων ἀποφαίνει λατρείαν.
Ἐπετίθουν μὲν γὰρ τοῖς δαιμονίοις ψυχρὰς καὶ κα-
ταγελάστους ἑσθ' ὅτε τὰς πανηγύρεις· εἶτα τῶν
σηκῶν ἐκκομίζοντες τὰ ἀγάλματα, ἐπαναθέμενοί τε
ταῦτα τῶν ἱερῶν τινὲς περιήεσαν ἐν πλατείαις κα-
τασειόμενοι τε καὶ οἷον μεθύσκοντες ὡς ἀχθοφοροῦν-
τες ἄγαν, καὶ ἐνθαπερ ἂν ἐπιβαρῆσειεν ὁ διακομίζων

1 Reg. v, 1 sqq.

A introductus est. Et cecidisse ait Bel. Erat autem
hoc praeceptum Babyloniorum idolum, sed in aliis
etiam civitatibus cultum. Narrant autem Belam,
apud Graecos atheos, fabulose dictum Saturnum :
quem etiam ferunt crudelem esse, et sanguinis
sitientem, et caedis hominum amantem. Triduum
est etiam in historiis Graecis, quosdam ei uno die
triginta hospites mactasse, et abominandam et in-
visam Deo atque hominibus celebratam panegyrim.
Deus sane universorum his adeo gravibus impietati-
bus indignatus, per unum e sanctis prophetis dicit
his qui talia facere solebant : Mactate homines ;
vituli enim defecerunt. Eo enim inhumanitatis et
immanitatis venisse dicit impuros daemones, ut siti-
rent insatiabiliter humanum sanguinem, et eorum
qui rei et convicti erant, interitu delectarentur. Non
enim forte vitulus in ara clamans, et thura ac oves
illis conveniebant, sed hominum caedem cupiebant.
Cecidit igitur, inquit, Belus, id est, dejectus est, et
cecidit daemones potentia : ita ut deinceps, perversi-
tatis iugo abjecto, libera et spontanea mente, qui
quondam illius malitia impediti erant et retardati,
ad Deum currerent. Contritus est etiam Dagon.
Numen erat hoc etiam eorum qui oram maritimam
inhabitarant, quae est Judaeae contermina : Ascalo-
nitarum, inquam, et Gazanorum, quos etiam Philis-
tium, vel alienigenas, 626 divina Scriptura saepe
nominat. Pulcherrime dixit : Contritus est : quippe
propheta nunc orationem de eo prosequitur, velut
ab eventu qui subsequenti tempore ei contigit. Le-
gerat enim in libris Regnorum 17, alienigenas acce-
ptam quandoque Dei arcam, in domum Dagon intro-
duxisse : deinde Ingressos daemones cultores, idolum
collapsum ante arcam vidisse, et comminatum illum
fuisse, ut manus, pedes, caput amiserit. Percite
itaque velut ab eo quod subsequenter post tempo-
ribus contigerat, inquit : Contritus est. Dicimus
vero prophetica orationem nobis idololatriae ever-
sionem subindicare, cum quasi ex parte Belum et
Dagon nominavit. Non enim potuit omnium in terra
idolorum mentionem facere, sed velut a parte totum
describit.

D VERS. 2. Portatis ea alligata velut onus laboranti,
esurienti, et deficienti, et impotenti denique, qui non
poterunt salvi evadere e bello : ipsi autem captivi
ducti sum.

Manuconditorum inutilitatem et inanitatem rursus
hic nobis demonstrat haec oratio, et velut a ludicris
quae illis exhibebantur, pudendum admodum esse
errantium cultum ostendit. Celebrabant etenim
daemoniis frigidas interdum et ridiculas panegyres :
deinde sacrifici quidam educentes ex adytis imagi-
nes, et illas consecrantes ac dedicantes, circumibant,
in plateis titubantes et quasi ebrii, perinde quasi
onus gravissimum portarent : et ubi oneraret id
quod ferre volebant, ibi et premi se et bajulare onus

non posse simulabant. Populus autem imprudens et gregarius, et mulierculæ mentis inopes laudibus inaniam materiam efferebant, cum tamen speciem aliquam seu viri seu feminæ viderent, et vere putabant pondus intolerabile fuisse eum qui portabatur a dedicantibus. Divina igitur oratio hic deridet magnam Græcorum stupiditatem, et ait de imaginibus quæ erant in adytis, quas inconsulto volebant adorare : Portatis illas illigatas quasi onus laboranti, esurienti, et deficiente, atque impotenti denique. Hæc enim, ut dixi, quidam sacrifici sungebant, cum manufacta circumferrent. Qua autem ratione 627 infirmitas eorum quæ adorabantur dignoscatur, ex multis aliis rebus id quidem licet videre. Lignum enim aut lapis, aut alia quæpiam materia est, ejusmodi idolorum effictio. Cum vero ex rebus maxime opportunis illud demonstrare erat necesse, reducit illos in memoriam suæ captivitatis futuræ, a Babylonis, inquam, quam etiam perpassi sunt, quandoquidem relicta legis impletione, et unius ac naturæ Dei cultu, ad omnia infestissima abierunt, et operibus suarum manuum procubuerunt, et, quemadmodum scriptum est¹, militiæ insuper cæli sacrificarunt. Unde igitur imbecillitas fictitiorum deorum apparebit? Non poterunt, inquit, salvi evadere e bello, sed ipsi sunt captivi ducti. Capta namque urbe vel regione, si qui apud eos sint aurei et argentei dii, ante alia omnia primi ab eversoribus capiuntur, quos deceret, siquidem essent dii, et suis auctoribus subvenire, et se manu hostium superiores declarare. Quid igitur prodest sculptile, quia sculperunt illud, juxta sermonem prophetæ, et formarunt illud conflatile specie fallaci, si neque sibi ipsis, neque aliis subvenire valeat? At qui hoc fieri a ligno et lapide poterat? πτόν, ὅτι ἐγλυψαν αὐτὸ κατὰ τὸν τοῦ προφήτου λόγον, ἐπλάσαν αὐτὸ χώνευμα φαντασίαν ψευδῆ, οἱ μὴτε σφίσι αὐτοῖς, μὴτε μὴν ἑτέροις ἐπαμύνειν εἰσὶν οἱ τοῖς ; Πῶς

VERS. 3, 4. Audite me, domus Jacob, et residuum Israel, qui portamini ab utero, et erudimini ab infantia usque ad senectutem. Ego sum, et donec senescatis, Ego sum : Ego sustineo vos. Ego feci, et ego dimittam vos. Suscipiam et servabo vos.

Artificiosissime rursus neclitur oratio, et ornate progreditur, decenter et composite. Postquam enim belli mentionem fecit, quo accidit, ut infinita hominum et mulierum multitudo intermoreretur, et ad virorum paucitatem Judæorum regio admodum redigeretur, hinc ait velut ad domum unam, et velut ad residuum ac barbaricæ crudelitatis reliquias : Audite me, domus Jacob, et omne residuum Israelis. Non mediocrem utilitatem attulisset auditoribus hæc oratio, siquidem sapuissent, et quod e re esset expendissent. Tristitia enim et intolerabilia, cum prænuntiata sunt, facile quis evadet, causas incursionis vitans : sed adventantia et velut insilientia, quonam modo quis repellere poterit? Residuum 628 ergo appellat eos tantum non clamans, consumendos esse bello et prædam fore bar-

ἡθελον, ἐκεί πως καὶ συνωθοῦμενοι, καὶ μὴ δύνασθαι φέρειν τὸ ἄχθος ὑποκρινόμενοι. Ὁ δὲ ἀσύνετός τε καὶ ἀγελαῖος ὁ ἄνθρωπος, γυναιὰ τε φρενῶν ἔρημα, κατεκρότει ταῖς εὐφημίαις, τὴν ἀψυχὸν ὕλην εἰδοποιηθεῖσαν ὁρῶντες εἰς ἄνδρα τυγχόν ἢ γυναῖκα, ὥντό τε κατὰ ἀλήθειαν καὶ ἀφόρητον ἐνέιναι βάρος τὸν διακομιζόμενον τοῖς ἀναθεμένους εἰς ὤμους αὐτόν. Διὰ τοιαυτοῦ οὖν ὁ θεὸς ἡμῖν ἐν τοῦτοις λόγοις τῆς Ἑλληνικῆς ἀναίσθησις τὸ μέγεθος, καὶ φησι περὶ τῶν ἐν σπηκαῖς ἀγαλμάτων, ἃ καὶ προσκυνεῖν ἀσυνέτως ἡθελον. Αἰρετε αὐτὰ καταδεδεμένα ὡς φορτίον κοπιῶντι, καὶ πεινῶντι ἐκλελυμένῳ, οὐκ ἰσχύοντι ἅμα. Ταῦτα γάρ, ὡς ἔφη, ὑπεπλάττοντο τῶν ἱερῶν τινὲς ἐν τῷ περιχομιζέειν τὰ χειροποιήτα. Πῶς οὖν ἄρα τῶν προσκυνουμένων τὸ ἀδρανὲς γνωσθήσεται, ἐκ πολλῶν μὲν καὶ ἐτέρων κατὰ τοὺς ἄνθρωπους. Εὐλογεῖ γὰρ ἢ λίθος ἢ ἐτέρα τις ὕλη τῶν τοιούτων γένεσις. Ἐπειδὴ δὲ ἀναγκαῖον ἐκ τῶν ὅτι μάλιστα χρησίμων καταδείξει τοῦτο, πρὸς ἀνάμνησιν αὐτοῦ ἀποφέρει τῆς ἐσομένης αὐτῶν αἰχμαλωσίας, τῆς ὑπὸ γέφυμιν τῶν Βαβυλωνίων, ἣν δὴ καὶ πεπόνθασιν, ἐπεὶ τοὶ μεθέντες τὸ χρῆναι πληροῦν τὸν νόμον, καὶ τὸν ἕνα τε καὶ φύσει θεραπεύειν θεόν, κατὰ φύσιν πρὸς πᾶν ὅτι οὖν τῶν ἀπηχεσάτων, καὶ προσκεκυνήκασιν τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν, τεθύκασι τε πρὸς τοῦτόν, καὶ τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καθὰ γέγραπται. Πόθεν οὖν ἄρα τὸ ἀδρανὲς τῶν ἐν ὑπολήψει θεῶν ὁφθήσεται ; Οὐ δύνησονται, φησὶ, διασωθῆναι ἀπὸ πολέμου, αὐτοὶ δὲ αἰχμαλωτοὶ ἦχθησαν. Ἀλούσης γὰρ πόλεως ἢ χώρας, εἰ δὴ τινες εἰεν παρ' αὐτοῖς περικύρσοι τε καὶ περιάργυροι θεοὶ, πρῶτοι τῶν ἄλλων ἀπάντων παρὰ τῶν ἡρηκτόων λαμβάνονται, οἷς ἦν εἰκόδες, εἴπερ τινὲς ἦσαν θεοὶ, καὶ τοῖς ἰδίοις ἐπαμύναι προσκυνηταῖς, καὶ ἀμείνους αὐτοῦ ἀποφῆναι τῆς τῶν πολεμίων χειρὸς. Τί τοίνυν ὥφελει γίνεσθαι τῶν πολεμίων χειρὸς, εἴπερ οὐκ ἔστιν ὁ θεός ;

Ἀκούσατέ μου, οἶκος τοῦ Ἰακώβ, καὶ τὸ κατὰ λοιπὸν τοῦ Ἰσραὴλ, οἱ αἰρόμενοι ἐκ κοιλίας, καὶ παιδεύόμενοι ἐκ παιδίου ἕως γήρως. Ἐγὼ εἰμι, ἕως ἂν καταγῆρας ᾖ. Ἐγὼ εἰμι. Ἐγὼ ἀνέχομαι ὑμῶν. Ἐγὼ ἐποίησα, καὶ ἐγὼ ἀντήσω · ἐγὼ ἀναλήψομαι, καὶ σώσω ὑμᾶς.

Εὐτεχνέστατα πάλιν ὁ λόγος ἔχει, καὶ πρόεισιν ἐν κόσμῳ τῷ δέοντι, καὶ οἰκονομικῶς. Ἐπειδὴ γὰρ πολέμου μνήμην ἐποίησατο, καθ' ὃν συμβέβηκε πληθὺν ἀμέτρητον ἄνδρῶν καὶ γυναικῶν ἀποθανεῖν, καὶ ὀλιγάνδρῃσι σφόδρα τῶν Ἰουδαίων τὴν χώραν, ταύτην τοὺς φησὶν ὡς πρὸς οἶκον ἕνα, ὡς πρὸς κατὰλειμμα, καὶ βαρβαρικῆς ὁμότητος λείψανον. Ἀκούσατέ μου, ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, καὶ πᾶν τὸ κατὰλοιπὸν τοῦ Ἰσραὴλ. Ὡς δὲ ἂν οὐ μετρίως τοὺς ἀκρωμένους ὁ λόγος, εἴπερ τινὲς ἦσαν ἀγγίλοι, καὶ τῶν χρησίμων ἐξετατᾶται. Τὰ γάρτοι σκυθρωπὰ καὶ δυσφύρητα προσηγγελέμενα μὲν εὐκόλως ἂν τις καὶ παρῆλαςαι τὰς τῆς ἐφόδου φυγῶν αἰτίας · ἀριγμένα δὲ καὶ οἷον ἐπιπηδῆσαντα, πῶς ἂν διακρούσαιντο ; Τὸ κατὰλοιπὸν τοίνυν αὐτοῦ ἀποκαλεῖ μονονοχὴ κεκραγῶς, ὅτι διαπανθῆσκονται τῷ πολέμῳ, καὶ θάνατον

¹ IV Reg. xvii, 16.

βαρὺς ὡμότητος ἔσονται θῆραμα, εἰ μὴ τῶν οὕτως Ἀ
ἐκτόπων ἀποπεπαύσονται σπουδασμάτων. Ὅτι δὲ τὸ
δυσμαθὲς ταῖς τῶν Ἰουδαίων ἐνεστι ψυχαῖς, καὶ
χρῆμα γέγονεν αὐτοῖς ἀνόνητον, ἢ τοῦ νόμου μελέτη,
διαδείκνυσι λέγων· Οἱ αἰρόμενοι ἐκ κοιλίας, καὶ
παιδευόμενοι ἐκ παιδίου ἕως γῆρας· Ἐκ βρέφους
γὰρ καὶ μέχρι τῆς πρεσβυτικῆς ἡλικίας τοῖς ἱεροῖς
τε καὶ θεοῖς ἐμμελετῶντες Γράμμασιν ὠφέληνται
μὲν οὐδέν· ὥσπερ δὲ οὐδεμιὰς παράπαν νοθεσίας
ἡξωμένοι κατῴχοντο πρὸς ἀπόστασιν τὴν ἀπὸ Θεοῦ.
Ἀλλὰ καὶ εἰ μακρὸς ὤμιν, φησὶν, ἔδραπανήθη χρόνος,
ἐν ἀνοήτοις μελέταις, καὶ ἀμαθεστάτους ὄντας ὁρῶν,
τῆς ἐμφύτου γαληνότητος οὐ πεπαύσομαι· καθίστημι
δὲ οὕτως ἐμαυτὸν ὤμιν ἐναργῆ λέγων· Ἐγὼ εἰμι,
τοῦτ' ἐστίν, ζῶ καὶ ὑπάρχω· οὐχ ὡς γενέσεως ἔχων
ἀρχὴν ἢ καταλήγειν εἰς πέρας εἰδῶς, ἀλλ' ὁ αὐτὸς Β
ἀεὶ καὶ ὡσαύτως ἔχων, καὶ ἕως ἂν καταγγρασῇτε
πάλιν ὁ αὐτὸς ἔσομαι. Οὐ γάρ μοι καθ' ὕμᾶς ἔπεισι
γῆρας, ἀλλ' εἰμὶ ζῶν τε καὶ παναλκῆς. Καὶ ἐγὼ μὲν
ἐποίησα τὰς ἐπενεχθείσας ὤμιν τοῦ πολέμου συμφο-
ρὰς ὅσας φήσῃ καλῶν εἰς δίκην τοὺς τὴν ἐμὴν ὕβρι-
σαντας δόξαν. Πλὴν ἐγὼ ἀνήσω, τοῦτ' ἐστίν, ἀφήσω,
καὶ ταῖς ἀμνησικακίαις πεπονηκότας ὕμᾶς ἀνακτή-
σομαι. Ἐγὼ ἀναλήψομαι καὶ σώσω ὕμᾶς. Ὁ γὰρ
ἐοῦς εἰς χεῖρας ἐχθρῶν πάλιν ὕμᾶς οἰκείωσομαι, καὶ
τῶν τῆς αἰχμαλωσίας ὕμᾶς ἀπολύσω δεσμῶν. Οὐκοῦν
ὦ πολυειδὲς φαρμάκῳ τὰς τῶν εἰς αὐτὸν πεπαρρη-
κότων, καὶ ἐκ πολλῆς ἄγαν ἀμαθίας ὠλισθηκότων
ἐφ' ἃ μὴ θέμις, θεραπεύει καρδίαν, τοῦτο μὲν ἀπει-
λαῖς, τοῦτο δὲ καὶ ὑποσχέσεσιν ἀγαθαῖς. Σκοπὸς γὰρ
αὐτῷ σώσαι τὸ ἀποκλῆναι, καὶ τῶν τοῦ διαβόλου χειρῶν
C ἀρπάσαι τὸ πλανώμενον.

*Tίμι με ὡμοιώσατε; Τεχνάσασθε, οἱ πλανώμε-
νοι, οἱ συμβαλλόμενοι χρυσίον ἐκ μαρσίπου, καὶ
ἀργύριον ἐν ζυγῷ· στήσουσιν ἐν σταθμῷ, καὶ
μισθωσάμενοι χρυσοχόον ἐποίησαν χειροποίητα,
καὶ κύψαντες προσεκύνουν αὐτῷ. Αἶρουσιν
αὐτὸ ἐπὶ τῶν ὤμων, καὶ πορεύονται. Ἐὰν δὲ
θῶσιν αὐτὸ ἐπὶ τοῦτόπου, μενεῖ, οὐ μὴ κινήσῃ·
καὶ ὃς ἂν βοήσῃ πρὸς αὐτὸ, οὐ μὴ εἰσακούσῃ,
ἀπὸ κακῶν οὐ μὴ σώσῃ αὐτόν.*

Ἐδρισταὶς ὄντας ἐλέγχει, καὶ ὀλιγογνώμονας τοὺς
τῶν εἰδώλων προσκυνητάς, καὶ εἰς αὐτὴν θείαν καὶ
ἀνωτάτω πλημμελοῦντας φύσιν. Κατακομίζουσι γὰρ,
τό γε ἦχον εἰς ἑαυτοὺς, τῆς ἐνούσης αὐτῇ δόξης τὸ
D ὑπερτενὲς, ἐφ' ἃ μὴ προσήκε, καὶ εἰς ἄψυχον ὕλην
κατακομίζουσι τοῖς ἰδίοις αὐτὴν τεχνουργήμασιν
ἀπονεμόντες, εἰτα ποιναῖς ταῖς ἐσχάταις ἐνισχημένας
δοῖας τὰς ἑαυτῶν ἀποφαίνοντες κεφαλὰς. Τίμι δὴ οὖν
ὡμοιώσατέ με, φησὶ, τὸν τῇ φύσει τῶν ὅλων διεστη-
κότα, καὶ ἀσυγκρίτοις ὑπεροχαῖς ὕψου τε ἡρμένον,
καὶ παντὸς ἐπέκεινα γεννητοῦ, τὸν τῶν ὅλων δημιουργ-
γόν, βασιλέα τε ὁμοῦ καὶ Κύριον; Εἰκός δὲ δὴ που,
καὶ ἕτερόν τι βούλεσθαι καταδολοῦν λέγοντα τοῖς
πεπλανημένοις τὸν Θεόν· Τίμι με ὡμοιώσατε; Ἰδετε,
τεχνάσασθε, οἱ πεπλανημένοι. Χρυσίον μὲν γὰρ, φησὶ,
καὶ ἀργύριον συνεισφέροντες, εἰτα μισθωσάμενοι
χρυσοχόον διαπλάττουσι μορφὴν ἢ ἀνδρὸς, ἢ γυναι-
κὸς, ἢ γρουν θηρίου, φέρε εἰπεῖν, ἢ κτήνους, ὀνομά τε

barorum crudelitatis: si non a studiis adeo fœdis
destiterint. Quod autem indociles erant Judæorum
animi, et nulli prorsus usui fuerit illis meditatio
legis, ostendit, inquiens: Qui portamini ab utero, et
erudimini ab infantia ad senectutem usque. A par-
vulis enim ad senilem ætatem, in sacris et divinis
Litteris exercitati, nihil utilitatis ceperunt, et ac si
nulla omnino monitione dignati fuissent, in apostasia
a Deo reciderunt. Sed tamen, inquit, etsi lon-
gum tempus consumptum vobis fuerit in parum
frugiferis exercitationibus, et vos ad docendum
ineptissimos videam, ab insita placabilitate non
desistam: sed meipsum vobis sic manifesto et dico:
Ego sum, id est, vivo et subsisto, non quasi ortus
initium habens, vel quasi exitum prospiciens: sed
idem semper, et mihi similis, et iterum donec se-
nescatis, idem ero. Non enim mihi, ut vobis, adest
senium, at sum vivens et omnipotens. Et ego effeci
calamitates quæ vobis e bello incumbunt, sancto et
pio calculo vocans ad prænam eos qui meam glo-
riam ignominiose polluerunt. Verumtamen ego di-
mittam, id est, remittam, et oblitus omnium inju-
riarum, vos qui laborastis, instaurabo. Ego susci-
piam et servabo vos. Nam ego qui dedi vos in ma-
nus hostium, rursus vos in gratiam recipiam, vos-
que solvam captivitatis compedibus. Itaque multi-
plici quasi pharmaco sanat corda eorum, qui in
illum debacchati sunt, et præ insigni inscitia ad
quæ fas non erat prolapsi sunt, partim minis, partim
bonis pollicitationibus. Scopus enim ipsi et propo-
situm est servare quod periit, et eripere e manibus
diaboli, quod erravit.

VER. 5-7. Cui me comparastis? videte et excogitate, qui erratis, et qui confertis aurum de marsupio, argentum in statera appendunt libra, et conducto aurifabro, fecerunt opus manu confectum et incurvati adorarunt illud. Portant illud humeris, et vadunt. Si autem posuerint illud in loco, manet, non movebitur: et qui clamaverit ad illud, non exaudiet, e malis non servabit eum.

Contumeliosos esse arguit et angusto animo præditos idolorum cultores, et in 629 ipsam divinam ac supremam naturam delinquere. Quantum enim in ipsis est, eminentiam ipsius gloriæ, ad quæ non convenit, et ad inanimam materiam deprimunt et abjiciunt: dum eam ad sua opificia et signa transferunt, et pœnis ultimis sacra sua capita implicant. Cui igitur me, inquit, comparastis, cunctis natura præcellentem, et incomparabili præstantia in sublime erectum, et omnibus mortalibus superiorem, universorum opificem, regem simul et dominum? Quin et aliud quidpiam verisimile est significare velle Deum, cum ait errantibus: Cui me comparastis? Videte et excogitate, qui erratis. Dicit enim: Aurum et argentum conferentes, deinde, conducto aurifabro, formam aut viri, aut feminæ cōmungunt, aut etiam bestię, ut ita dicam, vel jumenti, nomenque dei illi formato ab ipsis sta-

tim inditur. Cogitate igitur, inquit, cui me comparastis? Vel enim viro, vel mulieri, vel etiam bestiis, vel animalibus rationis expertibus. Annon sane res hæc extreme est impia? Excogitate aliquid in defensionem, exsolvite vos a crimine. Sed enim haud invenietis rationem qua hoc probetis. Nam cum naturam, quæ omnia superat, ad bestias et jumenta deprimat: qua oratione utemini, quæ ad criminum vim propulsandam sufficiat? Quod autem idolorum fictio nihil aliud sit quam cogitationis vanitas et vilitas, conatur ostendere; hinc præcise admodum et tenuitè loquitur. Colligunt enim, inquit, e marsupio argentum et aurum, et in statera ponunt et æquilibrium, unoquoque fortassis conferente, ut ex æquo et bono qui plus contribuit, ei magis faveat et propendeat [qui fabricatus est. Dicturos enim omnes puto, quod si pecuniarum essent indigi, omnino Deum non haberent: et nisi abundaret orbis terrarum artificibus, nemo esset omnino qui ab illis coleretur. Sed et eo ruditalis et insipientiæ mentis veniunt, ut cum ipsi ante suos deos exsistant, honorent, tamen eos qui post sunt geniti, et eos ipsi faciunt, quos par erat potius factores videri: et cum materiæ domini sint, ea necessarium in abusum sumpta ab ipsis petunt salutem. Oñus portant, diis in humeros sublatis, cum eos immobiles videant, quique abducantur quocunque libuerit, et illis preces offerunt. Quando igitur videris **630** eos preces accipere, tum exspecta fore auxilium. Sin eos et sensu carerent et motu videas, quam tandem utilitatem ab illis exspectes? Sed tu simili morbo laboras, neque quidquam sentis, quippe extreme stupidus et insensatus.

VERS. 8-11. Mementote horum, et ingemiscite; pœnitentiam agite qui errastis, redite ad cor. Et mementote priorum a sæculo, quoniam ego sum Deus, et non est præter me: annuntians prius ultima, antequam ipsa fiant, et completa sint. Et dixi: Omne meum consilium stabit; et omnia quæcunque cogitavi faciam, vocans ab oriente volucrum, et de terra remota. De quibus cogitavi locutus sum, adduxi, creavi, et feci. Duxi eum, et faustum effeci iter ejus.

Conspicatus Deus eos errore, tenebris et gravi ignorantia detentos, iterum eorum capit misericordiam, et jubet respicere veluti, et oculum mentis diligenter ad facta referre, ut a malo ad meliora transferantur, et orationes ad ipsos habitas sempiterna tenentes memoria, resipiscant: nec lingua tantum simpliciter et tenuiter, sed ipso corde et ex animo faciant. Est enim laude dignissimus et verus, ejusmodi pœnitentiæ modus. Quod igitur idolorum effictio res sit ridicula, ex his quæ jam prædixit, perspicere jubet. Quod autem ipse sit omnium Deus, ex dignitatibus Deo dignissimis, quæ ipsi natura insunt, intelligere persuadet. Sum enim, inquit, ego Deus, et omnium cognitionem habeo, et

τῷ διαπεπλασμένῳ θεῷ εὐθὺς δίδοται παρ' αὐτῶν. Κατανοήσατε τοίνυν, φησί, τίνοι ὁμοιώσατέ με; ἢ γὰρ ἀνδρὶ ἢ γυναικὶ, ἢ καὶ θηρίοις ἢ ζώοις ἀλόγοις. Εἶτα πῶς οὐχ ἀπάσης ἐπέκεινα δυσσεβείας τὸ χρημὶ ἐστι; Τεχνάσασθ' ἐτι πρὸς ἀπολογίαν· ἀπαλῦσασθε τὰς ἀμαρτίας. Ἀλλ' οὐκ ἀνεύρητε τὸν ἐπικουροῦντα λόγον πρὸς τοῦτο ὑμῖν. Τὴν γὰρ ὑπὲρ πάντα φύσιν εἰς θηρία, καὶ κτήνη κατακομίζοντες, ποίοις ἄρα κεχρήσασθε λόγοις δυναμέναις ἐξαρκέσαι εἰς γε τὸ δύνασθαι τὰ ἐγκλήματα διαφεύγειν; Ὅτι δὲ χυδαίω-
 B τητος ἐννοίων καὶ ἕτερον οὐδὲν ἢ εἰδῶλων ποίησις πειρᾶται διδάσκειν· ταύτῃ τοι καὶ λίαν ἰσχυροῦται. Συνάγουσι γὰρ ἐκ μαρσίπου, φησὶν, ἀργύριον καὶ χρυσίον, καὶ ἐν ζυγῷ θήσουσιν, ἐν σταθμῷ ἰσομέ-
 τρω, ἐκάστου τάχα συνεισκομίζοντος, ἵνα κατὰ τὸ
 B εἰκὸς τῷ πλεόν εισφέροντι προσκείντο μᾶλλον ὁ τεχνουργούμενος. Φαίη δ' ἂν, οἶμαι, τίς ὡς εἴπερ ἦσαν χρημάτων ἐπιδεδεῖς, οὐδ' ἂν ὅλως ἐσχῆκας θεόν, καὶ εἰ μὴ τεχνιτῶν ἡγόρευε ἢ ὑπ' οὐρανόν, οὐδεὶς ἦν ὅλως ὁ πρὸς αὐτῶν προσκυνούμενος. Ἦκα-
 σι δὲ ἀμαθίας εἰς τοῦτο καὶ ἀσυνέτως ἐννοίων, ὥστε προὑφεστηκότες αὐτοὶ τῶν ἰδίων θεῶν τιμῶσιν ὄντας ὀψιγενεῖς, καὶ οὐς χρὴ δέπου μᾶλλον ὁρᾶσθαι δημιουργοὺς, δημιουργοῦσιν αὐτοί· καὶ οἱ τῆς ὕλης κύριοι, καὶ εἰς κατάχρησιν ἀναγκαίαν λαβόντες αὐ-
 τὴν παρ' αὐτῆς αἰτοῦσι τὸ σῶζεσθαι. Ἀχθοφοροῦσι τοὺς θεοὺς ἐπ' ὤμων αἰρόντες αὐτούς· ἀκινήτους ὄντας ὀρώσι, καὶ ὑπὲρ ἂν ἔλοιπό τις ἀποφερομένους, καὶ αὐτοῖς προσάγουσι τὰς λιτάς. Οὐκοῦν ὅταν ἴδῃς
 C λαβόντας τὴν λιτὴν, τότε προσδόκησον ἕσεσθαι τὴν ἐπικουρίαν. Εἰ δὲ ἀναισθητοὺς τε ὁμοῦ καὶ ἀκινήτους ὄντας ὀρᾷς, εἶτα τίνα παρ' αὐτῶν ἐκδέχῃ τὴν ὀνησίαν; Τὰ ἴσα νοσῶν οὐκ αἰσθάνῃ. Πέπτωκας γὰρ εἰς ἐσχά-
 τὴν ἀναισθησίαν.

**Μνήσθητε ταῦτα, καὶ στενάζετε· μετανοήσατε, οἱ πεπλανημένοι. Ἐπιστρέψατε τῇ καρδίᾳ, καὶ μνήσθητε τὰ πρότερα ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ θεός, καὶ οὐκ ἔστιν πληρ' ἐμοῦ· ἀναγγέλλων πρότερον τὰ ἔσχατα πρὶν αὐτὰ γενέσθαι, καὶ ἅμα συντελέσθαι. Καὶ εἶπα· Πᾶσά μου ἡ βουλή στήσεται, καὶ πάντα ὅσα βεβούλευμαι ποιήσω, καλῶν ἀπὸ ἀνατολῶν πετεινόν, καὶ ἀπὸ γῆς πόρ-
 ρωθεν. Περὶ ὧν βεβούλευμαι, ἐλάλησα, καὶ ἤγα-
 γον, ἔκτισα, καὶ ἐποίησα. Ἦγαγον αὐτόν, καὶ
 D ἐνώδωσα τὴν ὁδὸν αὐτοῦ.**

Ἀπάτη καὶ σκόπη καὶ ἀμαθία δεινῇ κεκρατημέ-
 νους ὄρων κατοικτεῖρει πάλιν αὐτοὺς ὁ θεός, καὶ ἀνόπιν ὥσπερ λῆναι κελεύει, τῆς διανοίας τὸν ὀφθαλ-
 μὸν ἀκριβῇ τοῖς πράγμασιν ἐπιφέροντας, ἵνα καὶ ἵνα κακοῦ εἰσι μαθόντες μεθορμίσωνται πρὸς τὰ ἀμείνω, καὶ τῶν πρὸς αὐτοὺς γεγονότων λόγων ἀτε-
 λευτήτους ἔχοντες μνήμας, μετανοεῖν ἔλαιντο, καὶ οὐκ ἀπὸ γλώττης μόνον τοῦτο δρῶντας ἀπλῶς, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς καρδίας. Ἀξιεπαινετώτατος γὰρ καὶ ἀληθής ἐστι ἂν ὁ τῆς τοιαύτης μεταγνώσεως τρόπος. Ὅτι μὲν οὖν ἢ εἰδῶλων ποίησις χρημὶ ἐστὶ καταγέλαστον, ἐξ ὧν ἡδη προεῖπε διειδέναι κελεύει. Ὅτι δὲ θεὸς πάν-
 των ἐστὶν αὐτός, ἐκ τῶν ἐνόητων αὐτῷ κατὰ φύσιν θεοπρεπεστάτων ἀξιωμάτων ἐννοεῖν ἀναπείθει. Εἰμὶ

γὰρ ἐγὼ, φησὶν, ὁ πάντων ἔχων τὴν γνώσιν, καὶ πρὶν γενέσθαι τι καταμηνύων αὐτὸ, καὶ εἰς πέρας ὄγων τὸ ἐπηγγελημένον. Διαβδαιούμαι δὲ πρὸς τοῦτο, ὅτι πᾶν εἴ τι βεβούλευμαι συνετέλεσται, καὶ ἀπρακτῆσειεν ἂν παντελῶς οὐδὲν τῶν δοκούντων ἐμοί. Πάμμεγα δὲ καὶ τοῦτο πρὸς ἀπόδειξιν ἰσχύος ἀμάχου καὶ θεοκρεποῦς. Ἀνθρώποι μὲν γάρ, καίτοι τὰς ἀνωτάτω τιμὰς λαχόντες καὶ τὰς εἰς λῆξιν ἔχοντες δυναστείας, προτίθενται τινα σκοποῦ, καὶ κατορθῶσαι τι βουλεύονται, ἀλλ' οὐ πάντες τε καὶ πάντως αὐτοῖς ἔρχεται κατὰ βούλιν τὰ δισκαμμένα. Πλεῖστα γάρ ὅσα παρεμπίπτει τὰ μεταξὺ, καὶ δυσάνητον ἔχει τὴν ἐκκοπὴν· θεὸς γε μὴν ὁ τῶν ὅλων, εἴπερ τι βούλοιο δρᾶν, τί ἂν γένοιτο τὸ ἀνεκτατοῦν, καὶ ἀντεξάγων αὐτό; Ἄ γὰρ θεὸς ὁ ἄγιος βούλεται, τίς διασκεδάσει; καὶ τὴν χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποσπράψει; Οὐκοῦν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι θεὸς ἔστι κατὰ φύσιν καὶ ἀληθῶς, λέγοιτο. ἂν εἰκότως παρ' αὐτοῦ τὸ, Πᾶσα ἡ βουλὴ μου στήσεται, καὶ πάντα ὅσα βεβούλευμαι, ποιήσω. Εἴτα πρὸς τοῦτό φησι, Καλῶν ἀπὸ ἀνατολῶν πετεινόν, καὶ ἀπὸ γῆς πόρρωθεν περὶ ὧν βεβούλευμαι· καὶ ἀκολουθήσει· καὶ τούτῳ τὸ, Ἐγὼ εἰμι. Πετεινὸν γε μὴν τὸ καλούμενον ἐξ ἀνατολῶν, καὶ ἐκ γῆς πόρρωθεν τὸν Βαβυλῶνιον εἰναί φασιν, ὃς τὴν Ἰουδαίαν ἄπασαν κατεμπήρσας χώραν, εἴλε τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς κατέσεισε νεών· εἴτα πλείστους τῶν τε ἀγγελαίων, καὶ ἐπιφανῶν ἐξαναστήσας ἀπακόμμε μὲν τῆς ἐνεγκούσης αὐτοὺς, ἐναπέθετο δὲ τῇ Περσῶν χώρᾳ τε καὶ γῇ, τὴν τῆς αἰχμαλωσίας σκληρῶς τε καὶ ἀφωρητῶς αὐτοῖς ἐπιβήρῃσας ζυγόν. Ἔσται δέ σοι καὶ τοῦτο σαφές, ἐξ ὧν ἔφη θεὸς πρὸς τὸν μακάριον προφήτην Ἰεζεκιήλ. Ἐχει δὲ οὕτως· « Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς με, λέγων· Ὅτι ἀνθρώπου, διήγησαι διήγημα, καὶ εἰπον παραβολὴν πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ εἰρεῖς· Τάδε λέγει ὁ ἄδωναι Κύριος· Ὁ ἀεὶς ὁ μέγας ὁ μακρὸς τῇ ἐκτάσει, πλήρης ὀνύχων, ὃς ἔχει τὸ διήγημα εἰσελθεῖν εἰς τὸν Λίθανον, καὶ ἔλαβε τὰ ἐπιλεκτά τῆς κέδρου, τὰ ἄκρα τῆς ἀπαλότῃτος ἀπέκνισε, καὶ ἤνεγκεν αὐτὰ εἰς γῆν Χανάν, εἰς πόλιν τετειχισμένην ἔθετο αὐτὰ, καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῆς γῆς, καὶ ἔδωκεν αὐτὸ εἰς τὸ πεδίον φυτὸν, ἐν ὕδασι πολλῶν, ἐπιβλεπόμενον ἔταξεν αὐτὸ, καὶ ἐγένετο εἰς ἄμπελον ἀσθενοῦσαν, καὶ μικρὰν τῷ μεγέθει τῷ. ἐπιφαίνεσθαι αὐτῇ τὰ κλήματα αὐτῆς ἐπ' αὐτὸ, καὶ αἱ ῥίζαι αὐτῆς ὑποκάτω τῆς γῆς αὐτῆς ἦσαν. Καὶ ἐγένετο εἰς ἄμπελον καὶ ἐπολήσεν ἀπωρυγὰς, καὶ ἐξέτεινε τὴν ἀναδενδράδα αὐτῆς. » Ταῦτ' ἐν οὖν ἔφη θεὸς πρὸς τὸν μακάριον προφήτην Ἰεζεκιήλ. Ἐπειδὴ δὲ δυσέφικτος ἦν ὁ λόγος, καὶ τῶν νοημάτων ἡ δύναμις οὐ σφόδρα σαφὴς τοῖς ἀκρωμένοις, αὐτὸς δὴ πάλιν αὐτὴν διατρανοῖ λέγων· « Εἰπον δὲ πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ τὸν παραπικραίνοντα· Οὐκ ἐπίστασθε τί ἐστὶ ταῦτα ἃ εἰπον. Ὅταν ἔλθῃ βασιλεὺς Βαβυλῶνος ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ λήψεται τὸν βασιλέα αὐτῆς, καὶ τοὺς ἀρχοντας αὐτῆς, καὶ ἄξει αὐτοὺς πρὸς αὐτὸν εἰς Βαβυλῶνα. Καὶ λήψεται ἐκ τοῦ σπέρματος τῆς βασι-

antequam fiat quidpiam, id significo, et quod annuntiatum est, ad finem perducio. Quin et porro pergit confirmare: Quidquid cogitavi, completum est, et quaecunque mihi placent, omnino fient. Et hoc quidem magnum momentum habet ad demonstrandum insuperabilem et Deo dignam potentiam. Homines enim quancquam summos honores consequantur, et summos principatus obtineant, tamen cum sibi aliquem velut scopum proponunt, et aliquid efficere statuunt, non semper neque omnino illis secundo annie procedunt, quæ in animo habent. Plurima enim obiter incident, et graves remoras injiciunt. Si quid autem universorum Deus velit agere, quid illi obsistere et obstare poterit? Quæ enim sanctus Deus vult, quis **631** dissipabit? et quis manum ejus excelsam avertet? Itaque ad demonstrandum se esse natura et vere Deum, merito illud dixerit: Omne consilium meum stabit, et omnia quaecunque cogitavi, faciam. Deinde ad hæc ait: Vocans ab oriente volucrem et e terra longinqua ea de quibus cogitavi, quod sequetur etiam illud: Ego sum. Volucrem autem ab oriente et ex terra remota vocatam, Babylonium esse dicimus, qui universam regionem Judaicam incendit, et Hierosolyma cepit, et templum quatefecit ac disturbavit: dein plurimis tum gregariis tum illustribus viris deturbatis, a patria abduxit, et in regione atque terra Persarum collocavit, jugo captivitatis duriter et intolerabiliter illis injecto. Erit hoc autem perspicuum ex his quæ Deus ad beatum prophetam Ezechielem dixit, quæ sic habent: « Habitusest autem sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, narra narrationem, et dic parabolam ad domum Israel, et dices: Hæc dicit Adonai Dominus: Aquila magna, longo membrorum ductu, plena unguium, cui voluntas fuit intrandi in Libanum, et tulit electa cedri, summitates mollitiæ amputavit, et attulit eas in terram Chanaan, in civitate moenibus cincta posuit illas; accepitque de semine terræ, et transulit id in campum satum, in aqua multa, inspectum id ordinavit. Et facta est vitis infirma, et parva magnitudine, ut apparerent sarmenta ipsius in eo, et radices ipsius subter illa terra erant. Factaque est vitis magna, et fecit propaggines, extenditque ramos suos ⁴⁸. » Hæc igitur dixit Deus ad beatum prophetam Ezechielem. Quoniam autem sensum orationis assequi non poterant, nec valde perspicua erat auditoribus, ipse denuo explanat, cum ait: « Dic autem domui Israel irritanti, Nescitis, quid sibi velint quæ dixi. Cum venerit rex Babylonis ad Jerusalem, capiet regem ejus, et principes ejus, et ducet eos ad se in Babylonem. Et accipiet de semine regni, et faciet cum eo fœdus, et inducet in eum execrationem, et duces terræ accipiet, ut sit regnum infirmum, nec unquam erigetur, ut servet pactum, **632** ac firmet illud ⁴⁹. » Nam ut in libro Paralipomenon legimus: Postquam sancta civitas capta esset, Sedeciam

⁴⁸ Ezech. xvii, 2-6. ⁴⁹ ibid. 12-14.

captivum et aliquot illustriores viros, cum ipso A
vinctos in terram Chaldaeorum Babylonius ab-
duxit ⁵⁰. Et hæc quidem sunt electæ arbores cedri.
Ego igitur, inquit, sum qui voco ab oriente volu-
crem. De quibus cogitavi, locutus sum, et adduxi,
nec mentitus sum, inquit: prænuntiavi ventura
esse suo tempore, et quod prædictum est, ad exitum
est perductum. Creavi, id est, paravi mala,
scilicet male affligentia, et belli calamitates, his
qui meam contaminarunt gloriam, et qui ad idola
inanimata declinarunt. Et feci; duxi illum, ac secun-
davi iter ejus. Non enim ipsis manus erat opus,
debellare Israel, si quidem ei adjutor fuit Deus.
Sed enim ego qui servo et præfui, secundavi iter
ejus ut supplicium de his sumeret, qui pietatem in
ipsum parvi fecerunt, imo vero prorsus resilierunt,
ita ut honorem ac gloriam illi et soli convenientem
lignis tribuerint et lapidibus.

ἦν ἔργον τὸ κατισχύσαι τοῦ Ἰσραὴλ, εἴπερ ἦν ἐπίκουρος αὐτῷ Θεός. Ἄλλ' αὐτὸς σώζων καὶ προεστηκώς, εὐώδωσα αὐτοῦ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, ἵνα ὑπαγάγῃ ταῖς δίκαις τοὺς τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας ὀλίγα πεφροντιστάς, μᾶλλον δὲ καὶ εἰσάπαν ἀποσικιρτήσαντας, ὥστε, καὶ ξύλοις, καὶ λίθοις τὴν αὐτῷ τε καὶ μόνῳ προπρω-
στατὴν ἀναθεῖναι τιμὴν τε καὶ δόξαν.

VERS. 12. 13. Audite me, qui perdidistis cor, qui
longe estis a justitia. Prope feci justitiam meam, et
salutem quæ ex me est non tardabo. Dedi in Sion
salutem Israeli in gloriam.

Ecce de integro illis salutem appromittit, et ani-
mum despondere non sinit, ne immensa tristitia
victi et dejecti, procul absint ab ea spe, quod serva-
buntur scilicet, modo velint respiscere. Excordes
enim erant, errantes, et verus erat de illis sermo.
Quo enim illi animo affecti erant, qui quos ipsi creant
adorant, et veneratione lignis et lapidibus exhibita,
ab ipsis petunt salutem? Verum etiam sic eos suf-
fert, et deceptorum miseretur, et eorum qui ceci-
derunt commiseratur, et bonis pollicitationibus re-
ducit ad intelligentiam, et expurgari jubet, et qui
procul sunt, et remoti a justitiæ sorte, id est, Deo,
ad se jubet venire. Videtur autem pollicitatione
particularis salutis, etiam universæ ac generalissi-
mæ demonstrationem una intexere. Servaverat enim
ex terra Chaldaeorum eos, qui captivi in eam fue-
runt delati, et hoc, opinor, licebit particulare auxi-
lium dicere: generalissimum autem fuit **633** il-
lud per Christum, quod veteribus etiam non longe
post exhibendum denuntiabatur. Prope enim, in-
quit, adduxi justitiam meam; et salutem quæ ex
me est, non remorabor. Simile esse hoc dicimus
ei: «Aducc paululum, et qui venturus est veniet, et
non tardabit ⁵¹.» Data est autem in Sion salus Israeli
in gloriam. Sion his verbis nominat eam, quæ cadit
sub intelligentiam, id est Ecclesiam Christi, in qua
ejus salutem omnes in gloria percipimus, quicun-
que intelligibilis Israel efficitur. Ut enim Judæus
est non ex carne solum, sed si quis in spiritu cir-
cuncisione dignus est habitus: sic et Israel non

λείας, καὶ διαθήσεται πρὸς αὐτὸν διαθήκην, καὶ εἰσ-
άξει αὐτὸν ἐν ἀρχῇ, καὶ τοὺς ἡγουμένους τῆς γῆς
λήψεται τοῦ γενέσθαι βασιλείαν ἀσθενῆ, καὶ τὸ καθ-
όλου μὴ ἐπαίρεσθαι τοῦ φυλάσσειν τὴν διζήκην αὐ-
τοῦ, καὶ ἰστάνειν αὐτήν. Ὡς γὰρ ἐν βίβλῳ τῶν Βασι-
λειῶν ἀνέγνωμεν, μετὰ τὸ ἀλῶναι τὴν ἁγίαν πόλιν,
τὸν Σεδεκίαν αἰχμάλωτον, καὶ τινὰς τῶν ἐπιφανῶν
σὺν αὐτῷ δεδεμένους, ἀπεκόμισεν εἰς τὴν Χαλδαίων
ὁ Βαβυλώνιος· καὶ ταῦτά ἐστι τὰ ἐκλεκτὰ τῆς κείρου.
Εἰμί τοίνυν ἐγὼ, φησὶν, ὁ καλῶν ἀπὸ ἀνατολῶν πε-
τεινόν. Περὶ ὧν βεβούλευμαι, ἐλάλησα καὶ ἤγαγον,
οὐ διέψευσμαι, φησὶ. Προσπῆγγελα μὲν γὰρ ὡς ἤξει
κατὰ καιροὺς, ἀλλ' εἰς πέρας ἤχθη τὸ προειρημένον.
Ἐκτίσα, τοῦτ' ἐστὶ, κατεσκεύασα κακὰ, δηλονότι
γούν τὰ κακωτικὰ, καὶ τὰς τοῦ πολέμου συμφορὰς
τοῖς τὴν ἐμὴν ἀτιμάσαι δόξαν, καὶ εἰδώλοις ἀψύχοις
προσπνευσκοῖσι. Καὶ ἐποίησα, ἤγαγον αὐτὸν, καὶ
εὐώδωσα τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Οὐ γὰρ τῆς ἐκείνου χειρὸς

Ἀκούσατέ μου, οἱ ἀπολωλεκότες τὴν καρδίαν,
ὡς μακρὰν ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης. Ἠγγίσα τὴν δι-
καιοσύνην μου, καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν παρ' ἐμοῦ
οὐ μὴ βραδύνω. Δέδωκα ἐν Σιών σωτηρίαν τῷ
Ἰσραὴλ εἰς δόξασμα.

Ἰδοὺ δὴ πάλιν σωτηρίαν αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται, καὶ
ἀπογινώσκειν οὐκ ἐξ, μὴ ὅρα πως ταῖς ἐπέκεινα
C μέτρου δυσθυμίαις κεκρατημένοι, μακρὰν γένοιτο
τῆς ἐλπίδος τοῦ ὅτι σωθήσονται, μετανοεῖν ἡρημέ-
νοι. Ἀκάρδιοι μὲν οὖν οἱ πλανώμενοι, καὶ ἀλήθης
ἐπ' αὐτοὺς ὁ λόγος. Ποίω γὰρ νῦν κεκρημένοι δη-
μιουργοῦσιν αὐτοὶ τοὺς προσκυνουμένους, ξύλοις τε
καὶ λίθοις ἀνατιθέντες τὸ σέβας, παρ' αὐτῶν αἰτούσι
τὸ σώζεσθαι; Πλὴν καὶ οὕτως ἀνέχεται Θεός, καὶ
κατοικτεῖρει μᾶλλον ἡπατημένους, καὶ πεσόντας
ἐλεεῖ, καὶ ὑποσχέσειν ἀγαθαῖς ἀνακομίζει πρὸς
σύνεσιν, καὶ ἀνανήφειν κελεύει, καὶ μακρὰν ὄντας
διασχοινισμένους τε τῆς δικαιοσύνης, τοῦτ' ἐστὶ, Θεοῦ,
πρὸς αὐτὸν ἵνα κελεύει. Ἔοικε δὲ ταῖς ὑποσχέσει
τῆς μερικῆς σωτηρίας, καὶ τῆς καθόλου καὶ γενι-
κωτάτης συναναπλέκειν τὴν δόλῳσιν. Σέσωκε μὲν
γὰρ ἐκ γῆς Χαλδαίων τοὺς ἐν τάξει δορυκτῆταιν εἰς
αὐτὴν ἀπεννηγεμένους, καὶ μερικὸν ἐπικούρημα
φαίη ἂν, οἶμαι, τίς τοῦτι, γενικώτατον δὲ τὸ διὰ
Χριστοῦ, ὃ καὶ ἀναδείξειν οὐκ εἰς μακρὰν τοῖς πάσαι
κατεπηγγέλλετο. Ἠγγίσα γὰρ, φησὶ, τὴν δικαιοσύ-
νην μου, καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν παρ' ἐμοῦ οὐ μὴ
βραδύνω. Ἔοικέναι δὲ τοῦτ' ὅραμεν τῷ, Ἐτι μακρὸν
ὁ ἐρχόμενος ἤξει, καὶ οὐ χρονεῖ. Δέδοται δὲ ἐν Σιών
ἡ σωτηρία τῷ Ἰσραὴλ εἰς δόξασμα. Καὶ Σιών ἐν
τούτοις τὴν νοητὴν ὀνομάζει, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν Ἐκ-
κλησίαν Χριστοῦ, ἐν ἣ τὴν αὐτοῦ σωτηρίαν ἐν δόξῃ
δεχόμεθα πάντες ὅσοι τελούμεν εἰς τὸν νοητὸν Ἰσ-
ραὴλ. Ὡςπερ γὰρ Ἰουδαῖός ἐστιν οὐχ ὁ κατὰ σάρκα
μόνον, ἀλλὰ γὰρ εἰ τις καὶ τῆς ἐν πνεύματι περι-

⁵⁰ 1 Par. xxxvi, 6. ⁵¹ Habac. ii, 3.

μῆς ἤξιωται· οὕτως καὶ Ἰσραὴλ, οὐχ οἱ ἐξ αἵματος· μόνον τοῦ Ἰσραὴλ γεγονότες, ἀλλὰ γὰρ καὶ οἱ οὖν ἐσχήκασιν ὀρώντα Θεόν, οἱ καὶ εἰς τέκνα τέθεινται, καὶ κατ' ἐπαγγελίαν τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τούτους εἶναι φάμεν τὸν ἀληθέστερον Ἰσραὴλ.

Κατάδηθι, κάθισον ἐπὶ τὴν γῆν, παρθένος θυγάτηρ Βαβυλῶνος· κάθισον εἰς τὴν γῆν [οὐκ ἔστι θρόνος·] εἰσελθε εἰς τὸ σκότος (1). θυγάτηρ Χαλδαίων, ὅτι οὐκέτι προστεθήσῃ κληθῆναι ἀπαλὴ, καὶ τρυφερά. Ἀδὲς μύλον, ἀλεσον ἀλευρον, ἀποκάλυψον τὸ κατακλύμμα σου, ἀνακάλυψαι τὰς πολιὰς, ἀνέστυρε τὰς κινήμας, διδάθηθι ποταμούς. Ἀνακαλυφθήσεται ἡ αἰσχὺν σου· λήψομαι.

Εἰπὼν οὖν Δέδωκα τῷ Ἰσραὴλ σωτηρίαν εἰς δόξασμα, καὶ τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας αὐτοῖς ἐπαγγελάμενος λύτρωσιν, διαμνημονεύει λοιπὸν καὶ ἀφηγεῖται σαφῶς, τίνα τε ἦλιν τρόπον καὶ πεπρόθηται, καὶ οἷον ἐν πίνακι καταγράφει τῶν ἀλόντων τὸ σχῆμα. Ὡς περ γὰρ τῇ τῶν Ἰουδαίων χώρῃ τὴν ἐκ τοῦ πολέμου τῶν Βαβυλωνίων προκαταμεμήνυκεν ἐξανάστασιν, λεπτῶς ἔκαστα διεξιὼν, καὶ λέγων· « Ἀνθ' ὧν ὑφώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῷ τραχήλῳ, καὶ νεύμασιν ὀφθαλμῶν, καὶ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν, ἅμα σύρουσαι τοὺς χιτῶνας, καὶ τοῖς ποσὶν ὅμα παίζουσαι, καὶ ταπεινώσει ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών· καὶ Κύριος ἀποκαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἀφελεῖ Κύριος τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν, καὶ τοὺς κόσμους αὐτῶν, καὶ τὰ ἐμπλόκια, καὶ τοὺς κοσμήτους, » καὶ τὰ τοῦτων ἐφεξῆς· εἴτα προσεπάγει· οὗτοις· « Καὶ ἔσται ἀντὶ ὁσμῆς ἡδείας κονιορτοῦς, καὶ ἀντὶ ζώνης σχοινίῳ ζώσῃ, καὶ ἀντὶ τοῦ κόσμου· ἡς κεφαλῆς τοῦ χρυσοῦ φαιλακρώματα ἔξεις διὰ τὰ ἔργα σου· καὶ ἀντὶ τοῦ χιτῶνος τοῦ μεσοπορφύρου περιζώσῃ σάκκον· » οὕτω καὶ νῦν οἷα πείσονται τῶν Βαβυλωνίων αἱ θυγατέρες ἦγον αἱ σύννοικοι, Περσῶν τε καὶ Μήδων περιελκόντων αὐτάς, διαδείκνυσι λέγων· Κατάδηθι, κάθισον ἐπὶ τὴν γῆν, ὑπεμφήγειεν ἂν τὸ, ταπεινώθητι, καίτοι πάλαι νοσοῦσά δεινῶς τὴν ὑπερηλίαν. Κατάδηθι τοίνυν ἐξ ὅρους καὶ προνήματος ὑψηλοῦ πρὸς ταπεινώσιν, ἐκ ὁξῆς εἰς ἀτιμίαν, ἐκ τρυφῆς εἰς ταλαιπωρίαν, ἐξ ἀμετρήτου πλοῦτου εἰς πτωχείαν ἐσχάτην, ἐξ ἐλευθερίας εἰς δουλείαν, καὶ ἀπαξιαπλῶς ἐξ ἀπάντων τῶν ἠδίστων ἐπὶ τὰ χεῖρω καὶ μοχθηρότατα. Κάθισον εἰς τὸ σκότος, τὸ ἐκ τῆς ἀνηκίστου συμφορᾶς δηλονότι. Καταδουλοὶ γὰρ τὸν νοῦν λύπη δριμύεια καταχεομένη ψυχῆς, καὶ ἀδοκῆτων ἐφοδὸς πόνων, καὶ φορτίου δίχην ἐπιπλεονάζουσι. Ὅτι δὲ παρελήλακεν αὐτῆς ὁ τῆς ἀρχαίας εὐμερίας καιρὸς, δείκνυσι λέγων· Οὐκέτι μὴ προσθήσῃ κληθῆναι ἀπαλὴ, καὶ τρυφερά. Τὰ μὲν γὰρ τῶν Χαλδαίων γυναῖκα, τὸ ἀπεικὸς οὐδὲν, ἀδρανὲς ἐσχηκεῖναι τὴν δαίταν, εἶναι τε φιλόκοσμος, καὶ κομμητικὴν ἐπιστήμην οὐκ ἐν σμικρῷ ποιεῖσθαι λόγῳ·

A qui ex sanguine solum Israel nati sunt, sed quicumque præditi mente sunt quæ Deum videt, qui etiam ex promissione in filiis Abrahami numerantur: quem nos veriore Israel esse dicimus.

CAP. XLVII. VERS. 1-3. *Descende, sede super terram, virgo filia Babylonis; sede in tenebris, filia Chaldaeorum; quoniam non ultra adjicietur ut coceris tenera et lauta. Cape molam, mole farinam, relege tegumentum tuum; delege canos, et denuda tibias, transi flumina. Relegetur ignominia tua: apparebunt dedecora tua. Quod justum est de te sumam.*

γάρησονται οἱ ὀνειδισμοὶ σου. Τὸ δίκαιον ἐκ σοῦ
B Cum dixerit: Dedi Israel salutem in gloriam, et annuntiaverit captivis redemptionem, commemorat deinceps et exponit clare, quemadmodum capta et vastata sit, et tanquam in tabula depingit captorum habitum. Sicuti enim bellicam incursionem Babyloniorum ante in regione Judæorum præsignificavit, singula minutatim percurrens, et dicens: « Eo quod evectæ sunt filiæ Sion, et incesserunt elato collo, et in nutibus oculorum, et in progressu pedum, simul trahunt tunicas, et simul pedibus lusiunt, humiliabit etiam Deus principes filias Sion. Et Dominus reteget habitum earum die illo, et auferet Dominus gloriam vestimenti earum, et ornamenta, et plexos crines, et vestes sumbriatas, » et quæ sequuntur¹¹; deinde adjungit his: « Eritque pro odore suavi fetor, et pro zona funiculo cingeris, et pro ornatu capitis auro calvitium habebis, propter opera tua; pro tunica clavata purpureæ eris succincta 634 sacco¹²: » ita nunc quoque quæ passuræ sunt filiæ Babyloniorum, et filitima, Persis atque Medis eas obsidentibus, commonstrat, inquiens: Descende, sede in terra, virgo filia Babylonis. Sede in terra, significat, humilis fias, quæ tantopere superbiæ gravissimo morbo laborasti. Descende ergo de monte, a mente elata ad humilitatem, a gloria ad infamiam, a deliciis ad miseriam, ab immensis opibus ad extremam mendicitatem, a libertate in servitutem, et, ut semel dicam, ab omnibus rebus jucundissimis ad deteriora et calamitosissima. Sede in tenebris, nimirum præ insanabili calamitate. Serviliter enim subjugat mentem dolor vehemens infusus in animum, et inopiarum laborum impressio, et timor quasi incubans. Præterisse autem veteris ipsorum felicitatis tempus ostendit, cum ait: Non amplius vocaberis delicata et lauta. Non enim vero est dissimile, mulierculas Chaldaeorum splendide vicitasse, et studiis se elegantiae, et compositæ fucandi artem non in minimo pretio habuisse. Quin ferunt etiam ipsos acierum instruendarum scientes auro et lapidibus gloriari, et ornatu admirabili splendescere in ipsos

¹¹ Isai. III, 16-19. ¹² ibid. 24.

(1) Quæ uncis inclusa sunt non reperiuntur in Vulg., neque in Sept.

etiam præliis. Non vocaberis ergo amplius, inquit, lauta, sed volens nolens servitutis miseriam subibis; moles farinam, apparebis nuda velamentis capitis, crinibus scilicet neglectim undique diffuentibus; etiamsi ante fueris varie redimita, reteges canos. Quod signum esse potest evidens, victores eo crudelitatis venturos, ut ne vetulae mulieri quidem sint parsuri. Denuda tibias, transi flumina. Re-tegetur ignominia tua, apparebunt dedecora tua. Nam quæ semel in captivitate redactæ, et a patria in terram victorum abductæ sunt, flumina quæ obiter occurrunt interea pedibus trajicere oportet, renudatas scilicet, et eam quæ feminas decet verecundiam, non amplius oculis præ se ferre, sed velut ex necessitate multis etiam nudare secreta corporis. Licebit etiam alio modo dicere, ejus ignominiam apparituram et dedecora; ut quæ jam capta sit, et tristi loco futura, quæ quondam moliter ac delicate vixerat, et omni genere felicitatis floruerat. Ait porro: Justum de te **635** sumam, id est, sumam de te quod te pati oportuit. Qui autem illud sit, per alium prophetam sanctum præsignificavit, dicens: « Quomodo fecit, ei faciam ». » Et iterum: « Quomodo fecisti, ita erit tibi; retributio tua retribuetur tibi in caput tuum ». » Dictum est autem et alibi de omni delinquente: « Væ iniquo, mala opera ejus evenient ei ». » πῶν ἁγίων προφητῶν προκαταμεμήνυκεν εἰπών· « Καθὼς ἐποίησας, ἔσται σοι οὕτως· τὸ ἀνταπόδομά σου ἀνταποδοθήσεται σοι εἰς κεφαλὴν σου. » Εἰρηται δὲ καὶ ἐτέρωθι πού περὶ παντός τοῦ πλημμελεῖν εἰσκότος· « Οὐαὶ τῷ ἀνόμῳ, πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ συμβῆσεται αὐτῷ. »

VERS. 4. Non ultra tradam te hominibus, dicit C. is qui eripuit te, Dominus Sabaoth: Sanctus Israel nomen ei.

Interjecta est alia oratio, idque tanquam ad Israellem: promittitque Deus nullo eos tempore in hostium manus casuros, et misertum se eorum ait, qui peccatis dignas ac quasi æquales pœnas luerint, et qui potius ultra id quod æquum est puniti fuerint. De eo namque dixit: « Sacerdotes, loquimini ad cor Jerusalem, consolamini eam; quia impleta est humiliatio ejus, solum ejus est peccatum, quia recepit de manu Domini duplicia peccata ». » Ergo, inquit, Qui eripuit te Dominus Sabaoth, cui etiam nomen est Sanctus Israel, dixit, quod posthac non traderis malis et immitibus hominibus, scilicet his qui vicerunt eo quod Deus iratus esset, et misericordia ac dilectione vacuum dimiserat Israellem, quos ad defectionem conversos conspicatus est, et effreni ire impetu, ut ea faciant quæ in divinis suis legibus sunt accusata.

VERS. 5-7. Sede compuncta, ingredere tenebras, filia Chaldaeorum: non ultra vocaberis Robur regni. Irritatus sum contra populum meum, contaminasti hereditatem meam. Ego dedi eos in manus tuas, tu autem non tribuisti illis misericordiam; senis jugum nimium aggravasti, et dixisti: In æternum ero prin-

A ὅτι καὶ αὐτοὺς φασὶ τοὺς τῶν τακτικῶν ἐπιστήμονας χρυσῷ καὶ λίθοις ἐπισεμνύνεσθαι, καὶ οὐκ ἀθανάτω κόσμῳ διαπρέπειν ἐπείγεσθαι, καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς μάχαις. Οὐ κεκλήθη τοῖνον ἐτι τρυφερά, φησὶν, ὑποστήσῃ δὲ μᾶλλον, καὶ οὐχ ἔχουσα, τὴν ἐν τῷ θη- τῆσειν τάλαιπωρίαν· ἀλήσεις ἄλευρον, γυμνὴ τῶν τῆς κεφαλῆς ὀφθήσῃ καλυμμάτων· ἀτημελῶς δηλονότι τῆς τριχὸς διαβρέουσης πανταχοῦ, καίτοι· πάλαι ποικίλως ἀνεσφιγμένης. Ἀνακάλυψαι τὰς πολιὰς, καὶ τοῦτο σημεῖον ἂν γένοιτο σαφές, τοῦ πρὸς τοσ- αύτην ὁμότητα τοὺς ἡρηκότας ἐλθεῖν, ὡς μηδὲ πρὸς οὐτόδε φείσεσθαι γυναικός. Ἀνάσσυρε τὰς κνήμας, διὰ δὲ θι ποταμούς. Ἀνακαλυφθήσεται ἡ αἰσχρὴ σου, φανήσονται οἱ ὀνειδισμοὶ σου. Τὰς γάρ τοι πε- σούσας ἄπαρ εἰς ἀπαγωγὴν, καὶ τῆς ἐνεγκούσης ἀπο- φερομένης, εἰς τὴν τῶν νενικηκότων, καὶ μετὰ τὴν παρεμπίπτοντας τῶν ποταμῶν διαπεραιούσθαι· δὲ ποδὶ, ἀνάσσυρομένης δηλονότι, καὶ τὴν θηλείαις πρέ- πουσιν αἰδῶ μὲν καὶ φερούσας ἐν ὀφθαλμοῖς· ἀλλ' ὡς ἐξ ἀνάγκης καὶ τὰ τοῦ σώματος ἀπόρρητα γυ- μνούσας πολλοῖς. Φαίη δ' ἂν τις καὶ ἐτέρως αὐτῆς ὀφθῆναι τὴν αἰδῶ, καὶ φανῆναι τοὺς ὀνειδισμούς ὡς ἀλούσης ἄπαρ, καὶ ἐν τοῖς ἀπεικτικοῖς γενομένης, καί- τοι πάλαι τρυφώσης, καὶ ταῖς εἰς λῆξιν εὐμερίαις ἐναδρυνομένης. Εἰτά φησιν, ὅτι· Τὸ δίκαιον ἐκ σοῦ λήψομαι, τοῦτ' ἐστὶ, ὅπερ χρή σε παθεῖν, τοῦτο παρὰ σοῦ λήψομαι. Καὶ ποῖον τοῦτό ἐστι, δι' ἐτέρου· « Καθὼς ἐποίησε, ποιήσω αὐτῇ. » Καὶ πάλιν· « Καθὼς ἐποίησας, ἔσται σοι οὕτως· τὸ ἀνταπόδομά σου ἀνταποδοθήσεται σοι εἰς κεφαλὴν σου. » Εἰρηται δὲ καὶ ἐτέρωθι πού περὶ παντός τοῦ πλημμελεῖν εἰσκότος· « Οὐαὶ τῷ ἀνόμῳ, πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ συμβῆσεται αὐτῷ. »

Οὐκέτι μὴ παραδῶ σε ἀνθρώποις, εἶπεν ὁ ῥυ- σάμενός σε Κύριος Σαβαώθ· ὁ Ἅγιος Ἰσραὴλ δρομα αὐτῷ.

Παρεισέβληκε μετὰ τὸν λόγον ἔτερος. καὶ ὡς πρὸς γε τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ὑπὸ χεῖρα πεσεῖν ἐχθρῶν, ἐλεῆσαι γὰρ ὡς ἰσοστάθμους τῶν αὐτῷ πεπλημμελημένων ἐκτεκί- νηταις δίκαις, μᾶλλον δὲ καὶ πέρα τούτου κεκολασμέ- νους. Ἐφη γάρ πού περὶ αὐτοῦ· « Ἰερεῖς, λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἰερουσαλὴμ, παρακαλέσατε αὐτήν, ὅτι ἐπλήσθη ἡ ταπεινότης αὐτῆς. λέλυται αὐτῆς ἡ ἀμαρτία, ὅτι ἐδέξατο ἐκ χειρὸς Κυρίου τὰ ἀμαρτή- ματα αὐτῆς. » Οὐκ οὖν Ὁ ῥυσάμενός σε, φησὶ, Κύ- ριος Σαβαώθ, ὃ καὶ ὄνομα Ἅγιος Ἰσραὴλ, εἶπεν, Οὐκέτι παραδοθήσῃ πονηροῖς, καὶ ἀφιλοκτενέμοσιν ἀνθρώποις, ὅλον δὲ ὅτι τοῖς πάλαι νικήσασιν, ἐπί- τοι Θεὸς ὠργίζετο, καὶ φειδούς καὶ ἀγάπης ἔρημον ἤφειε τὸν Ἰσραὴλ, τραπομένους ὁρῶν εἰς ἀπόστασιν καὶ ἀσκέτως ἰόντας ἐπὶ τὸ χρεῖναι δρᾶν, ἀ τοῖς θεοῖς αὐτοῦ διαβέβληται νόμοις.

Κάθισον, κατενευγμένη, εἰσελθε εἰς τὸ σκότος, θυγάτηρ Χαλδαίων· οὐκέτι μὴ κληθήσῃ Ἰσχυρὴ βασίλεια. Παρωξύνθη ἐπὶ τῷ λαῷ μου, ἐμί- νησεν τὴν κληρονομίαν μου. Ἐγὼ δέδωκα αὐτοῖς εἰς τὰς χεῖράς σου, σὺ δὲ οὐκ ἔδωκας αὐτοῖς ἔλεος, τοῦ πρεσβυτέρου ἐδάρνας τὸν θυγῆν

635 Ezech. vii, 27. 636 Abd., 15. 637 Isa. iii, 11.

638 Isa. xl, 2.

σφοδρά, καὶ εἰπας· Εἰς τὸν αἰῶνα ἔσομαι ἀρχουσα. Οὐκ ἐνόησας ταῦτα ἐν τῇ καρδίᾳ σου, οὐδὲ ἐμνήσθης τὰ ἔσχατά σου.

Δικαίᾳ ψήφῳ πανταχοῦ κερημένον ταυτὸν δεικνύει, καὶ δίκας ἐπάγοντά τισιν οἷς ἂν πλημμελεῖεν, τὰς ἰσορρόπους. Πλείστα γὰρ ἦν ὅσα τὰ ἐγκλήματα τῶν Βαβυλωνίων, καὶ γράφεται μὲν αὐτοὺς ἐπὶ πολλῇ λίαν ὀμότητι καὶ ἀπανθρωπείᾳ, καταδείκνυσι δὲ καὶ ἀλαζόνα, καὶ ταῖς ἰδίαις δυνάμεσιν ἀσυνέτως ἐπιπαρσάσαν, ὥστε καὶ οἰεσθαι τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρα μεταβολὴν κατ' οὐδένα τρόπον ὑποστήσεσθαι ποτε. Οὐκ οὖν ὅταν, φησὶν, ὑπομείνῃς τὴν ἄλωσιν, τότε κατανευυμένη κάθισεν. Τὸ δὲ, κατανευυμένη, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, νοήσασα, καὶ γοῦν ὀφέ ποτε, καὶ μάλιστα κατὰ σαυτὴν δέχου δὲ σκοτοδινίαν. Ἐφη γὰρ ὅτι τὰ ἀνήκεστα τῶν κακῶν σκότον ὥσπερ τινὰ καταχέει τοῦ νοῦ, καὶ οἷον κόνις ἐμπίπτει ταῖς ψυχαῖς. Οὐκέτι τοίνυν, φησὶ, κληθήσῃ Ἰσχυς βασιλείας. Ὀνομάζετο γὰρ οὕτως ἡ Βαβυλὼν, ἃτε δὴ καὶ πληθὺν ἔχουσα τὴν ἀριθμοῦ κρείττονα, καὶ χεῖρα μαχιμωτάτην, καὶ ἀποκρῦσαν εἰς ἀντίστασιν, εἰ δὴ ποῦ τινες εἶεν οἱ ἀνδιεστέμνοι, καὶ ἀντεξάγοντες τοῖς τὸ κρατεῖν ἔχουσι παρ' αὐτοῖς. Εἶτα ποία τις ἦν ἡ πρόφασις τοῦ καταπαρθῆναι τῶν Βαβυλωνίων τὰ ἐκ θείας ὀργῆς ἐπενεγεγμένα, διατρανοὶ λέγων· Παρωξύνθη ἐπὶ τῷ λαῷ μου, ἐμίανας τὴν κληρονομίαν μου. Ἐγὼ ἔδωκα αὐτοῖς εἰς τὰς χεῖράς σου, σὺ δὲ οὐκ ἔδωκας αὐτοῖς ἔλεος. Τοιοῦτόν τι καὶ διὰ φωνῆς Ζαχαρίου φαίνεται λέγων· Ἐξήλωνα τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν, καὶ θυμῷ μεγάλῳ ὀργίζομαι ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ συνεπιτιθέμενα, ἀνὸ ὧν ἐγὼ μὲν ὠργίσθην ἄλλα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακά. Παιδεύει μὲν γὰρ ἐξ ἀγάπης ἔσθ' ὅτε Θεός, καὶ ἰνουθετήτους τινὰς γεγονότας, καὶ γαῦρον αὐτῷ στήσαντας τὸν αὐχλῆνα μεθίστησι διὰ πόνον εἰς εὐήνιον, ἢ χεῖρας ἐχθρῶν ἐπαγαγὼν αὐτοῖς, ἢ καὶ ἐτέραις πηλύταις ἐνιελς αὐτούς. Ὡσπερ γὰρ τὰ δυσίατα τῶν τραυματίων πῦρ ἢ σιδήρος ἐξιδάται πολλάκις, ἃτε δὴ τῆς τῶν φαρμάκων συμμετρίας οὐκ ἀνεχόμενα, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον, οἶμαι, καὶ ὁ φιλάρετος ἡμῶν Θεός, ὅταν ἰδῇ ψυχὴν ἀσχετοῖς ἰθὺσαν ὀρμαῖς κατὰ πετρῶν, καὶ τῶν τῆς φαυλότητος τρόπων ἀπρὶς ἀντεχομένην, πικροῖς αὐτὴν ἐξιδάται πόνοις. Εἰσὶ δὲ οἱ κολαστῶν ἐν τάξει παρελθήμενοι, δεινοῖς καὶ ἀκράτοις κέχρηται· θυμοῖς, καὶ πέρα φέρονται τοῦ εἰκότος, ἀφορητῶς καταφορτίζοντες τοὺς ὑπ' αὐτοὺς γεγονότας. Παγχάλεπον τοίνυν τὸ χρῆμά ἐστι, καὶ παροξύνεται Θεός ἐπὶ τοῖς τοῦτο δρᾶν ἐιωθόσιν. Ἀφεκτέον δὲ ὅν τοῦ κακοῦ, καὶ εἰ ποῦ τινες πράττειντο δίκας, Θεοῦ παιδεύοντος, ἐπὶ τὸ ἡμέρον βλέπωμεν, εὖ εἰδότες ὅτι παροξύνεται λίαν ὁ παιδευτὴς, εἰ παρὰ μέτρον τὰ τῆς δίκης αὐτοῖς ἐπιφέροιτο πρὸς ἡμῶν. Οὐκ ἡλέησας τοίνυν, φησὶ, πρεσβύτην, καὶ εἰλες μὲν αὐτοῖς οὐκ ἀπὸ τῆς σῆς ἰσχύος, δόντος δὲ μᾶλλον ἐμοῦ. Γέγονας δὲ σκληρὸς τε καὶ ἀγριόθυμος, καὶ εἰς τὸ τοῦτο φορτικώτερον εἰς τοῦτο προηλθες ἀλαζονείας, ὥστε οἰεσθαι τε καὶ λέγειν, ὡς ἀκατάλκτον

ceps. Non cogitasti hæc in corde tuo, neque recordatus es novissima tua.

Justo calculo semper usam se ostendit, et poenas quæ delictis ex æquo respondeant, quibusdam indigere. Plurima enim Babyloniorum erant peccata, et insignis crudelitatis atque inhumanitatis dicam illis scribit, et arrogantem eam esse demonstrat, et inconsulto suis viribus confisam esse: adeo ut [propter muro cinctam urbem] se nullo modo passuram esse mutationem unquam arbitraretur. Itaque, inquit, **636** quando captivitatem pateris, tunc compuncta sede. Compuncta, dicit, pro cogitans, licet sero, apud teipsam maxime. Tenebris involvere. Dixit enim mala incurabilia velut tenebras quasdam menti offundere, et tanquam pulverem in animos incidere. Non ergo, inquit, posthac vocaberis Robur regni. Sic enim nominata est Babylon, utpote quæ innumerabilem haberet multitudinem, et manum bellacissimam et satis ad resistendum instructam, siquidem essent qui adversarentur, et contra illos qui imperium apud se habebant, copias educerent. Dein causam cur hæc Babylonis ex ira divina illata fuerint et interrogata, exponit, dicens: Irritatus eram contra populum meum, contaminasti hereditatem meam. Ego dei illos in manus tuas, tu autem non tribuisti illis misericordiam. Tale quiddam etiam voce Zachariæ videtur dicere: *Emulatus sum Jerusalem et Sion emulatione magna, et furore magno irascor gentibus quæ una aggrediuntur, quoniam ego iratus sum modice, ipsæ simul aggressæ sunt ad mala* ⁴¹. Ex auctore enim interdum castigat Deus, et qui admonitionis impatientes erant, ac superbam in illum cervicem erigebant, per labores efficit ut sint sequaces et flexiles: vel manum hostium in illos inducendo, vel aliis eos doloribus afflicta. Nam ut vulnera quæ difficulter sanantur, sæpe ignis sanat et ferrum, utpote cum pharmaca commoda respuant: ad eundem, credo, modum et virtutis amans noster Deus, cum animum videt effreni impetu in rupes ire præcipitem, et vitis tenaciter adherescere, acerbis eum curat laboribus. Sunt qui ad poenas inferendas asciti sunt, qui graviter et impotenter ira excalescunt, modumque subsumt onerant. Est ergo hæc res gravissima, et offenditur Deus succensetque his qui hoc solent perpetrare. Abstinentum igitur est a malo: et si aliqui, Deo castigante, poenas sumant, spectemus clementiam et placabilitatem, certo scientes castigatorem valde incandescere, siquidem poenæ illis immoderate a nobis inferantur. Non ergo, inquit, misertus es senis, cumque non tuis viribus illos, sed me dante, ceperis, durus fuisti et animo immitti: et, quod adhuc est molestius, eo pervenisti arrogantiæ, ut putares et diceres, **637** habiturum te imperium quod non finire, et potestatem, quæ non la-

⁴¹ Zach. i, 14, 15.

befectari posset. Deinde, inquit, extrema quæ tibi contingunt, nec cogitare, neque meminisse voluisti. Quænam sunt illa? Captivitas scilicet, et calamitas ipsis a Deo illata.

VERS. 8-10. *Nunc vero audi hæc, o delicata, sedens, confidens, dicens in corde tuo: Ego sum, et non est alia; non sededo vidua, neque sciam orbitatem. Nunc autem invadent te subito duo hæc die uno: viduitas et sterilitas invadent te subito, in veneficio tuo, in robore incantatorum tuorum vehementer, in spe nequitiae tuæ. Tu enim dixisti: Ego sum, et non est alia. Scito prudentiam horum et fornicationem tibi fore dedecori et confusioni.*

Disputat velut cum nefaria et lasciva quæpiam muliercula quæ molliter et solutius deliciatur, ac studet elegantiae. Cæterum illud dicimus, complures fuisse magos apud Chaldaeos, quos etiam sapientes nominarunt: quorum admonitis et mendacibus vaticiniis omnia facitabant Babylonii. Simulantes enim habere se exactam futurorum scientiam, dominatoribus terræ nihil triste vaticinabantur, sed illa potius, quibus delectari auditores viderentur. Cogitandum est ergo, Cyro bellum illis denuntiante, et jam hostilem manum adducente, semper istos coram adfuisse, illud mentientes, et dicentes quod mox illo superiores forent, et citra omnem laborem vincerent, triumphumque contra hostes canerent, et jacentibus insultarent. Hæc quidem illi. Verum audi nunc, o delicata [id est, a me discite vera, o delicata]. Quibus verbis traducit et insectatur Babyloniorum vivendi rationem, ut solutiorem et remissam. Splendidi enim erant, unguentis odoratissimis delibuti, et cultu vario usi, et ornatus elegantiam plurimi facientes: ita ut apud illos in pretio esset succendi ac lenocinandi ars, et de pulchritudine certamen esset. Propterea delicata dicta est. Vocat etiam illam sedentem, pro, imperitantem, videlicet accolis, imo etiam longo dissitis gentibus. Eratque confidens, id est, infinita multitudinis bellatorum nitens audacius, ut etiam diceret: Ego sum, et non est alia. Putabat enim nullam omnino fore aliam secum conferendam. Sed spe frustrata est, et a vero erravit. Excitatus enim est Cyrus, qui Persas in eos et Medos induxit. Et vix agnovit hoc documento, fuisse aliam se fortiorem, Persarum nimirum et Medorum regionem et terram, a qua facta est vidua et sterilis, etiamsi olim se hoc passuram non exspectaverit. Vidua enim est et destituta rege suo, qui ibi morti traditus est: sterilis autem facta est et orbata bellatorum multitudine, gladiis vastantium consumpta. Invasit ergo eam et viduitas et sterilitas. Hæc, inquit, contingent tibi in veneficio tuo, et in incantatorum tuorum magno robore, in spe nequitiae tuæ. Quoniam, inquit, malam spem habuisti in tuis veneficiis et incantationibus, hinc facta es et sterilis et vidua. In altum enim tollens supercilium, et animo

Α Ξεις τὴν ἀρχὴν, καὶ τὸ ἐν ἀκλονήτοις εἶναι δυναστείαις. Εἶτα ταῦτα συμβαίνοντά σοι, φησὶν, οὐδὲ εἰς νοῦν ἔχειν ἤξιον, οὐδὲ εἰς μνήμην ἐδέξω τὰ ἔσχατα. Πῶτα δὲ ἦν ταῦτα; Τὰ τῆς αἰχμαλωσίας δηλονότι, καὶ τῆς ἐπενεχθείσης αὐτῇ ταραττωρίας παρὰ Θεοῦ.

Νυνὶ δὲ ἀκουσον ταῦτα, ἡ τρυφερὰ, ἡ καθημένη, ἡ πεποιθυῖα, ἡ λέγουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς· Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἑτέρα· οὐ καὶ οὐδὲ γινώσκωμαι ἐρρωμένη. Νυνὶ δὲ ἡγεῖ ἐξαισχροῦς τὰ δύο ταῦτα ἐπὶ σέ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ· χηρεία καὶ ἀτεκνία ἡγεῖ ἐξαισχροῦς ἐπὶ σέ, ἐν τῇ φαρμακείᾳ σου, ἐν τῇ ἰσχύϊ τῶν ἐπασιδῶν σου σφόδρα, ἐν τῇ ἐλπίδι τῆς πονηρίας σου. Σὺ γὰρ εἶπας· Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἑτέρα. Γινώσκεις ἡ σύνεσις καὶ

Β ἡ πορεία τοῦτων ἔσται σοι αἰσχύνῃ καὶ ἐντροπῇ.

Διαλέγεται μὲν ὡς βεβήλω καὶ μάχῃ τινὶ γυναικί, θρυπτομένῃ τε καὶ ὠραῖζεσθαι μεμελετηχότῃ. Πλὴν ἐκεῖνὸ φαιμεν· Πλείστοι τινες ἦσαν παρὰ τοῖς Χαλδαίοις οἱ μάγοι, οὓς δὴ καὶ σοφοὺς ὠνόμαζον, ὧν ταῖς ὑποθήκαις καὶ ψευδηγόροις μαντείαις πάντα ἔδρων οἱ Βαβυλωνῖοι. Ὑποπλαττόμενοι γὰρ ἀκριβῆ τῶν μελλόντων εἰδῆσιν ἔχειν ἐμαντεύοντο τοῖς κρατοῦσι τῆς γῆς σκυθρωπὸν μὲν οὐδὲν, ἐκεῖνα δὲ μάλλον, οἷς ἦν εἰκὸς ἐπιγάννυσθαι τοὺς ἀκρωμένους. Χρὴ τοίνυν ἐννοεῖν, ὅτι, καὶ Κύρου τὴν ἐροδον ἀπειλούντος αὐτοῖς ᾗδῃ τε ἐπάγοντος τὰς τῶν πολεμίων ἐμβολὰς, παρῆσάν που πάντως εἰς μέσον ἐκείνῳ ψευδηγοροῦντες καὶ λέγοντες, ὡς αὐτίκα δὴ μάλα περιέσσονται μὲν αὐτοῦ, κρατήσουσι δὲ καὶ λίαν ἀμογητὶ, καὶ καταλλάξουσι τῶν ἐχθρῶν, ἐπορηχόνταί τε κειμένοις. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ταῦτα. Νυνὶ δὲ ἀκουσον, τρυφερὰ. Διασῶρει δὲ διὰ τούτων τῶν Βαβυλωνίων τὴν δαίταν, ὡς ὕδαρεστέραν καὶ ἀνεμένην.

Ἀθροὶ γὰρ ἦσαν, μύροις μὲν τοῖς εὐδεστάτοις καταχρῶμενοι, στολαῖς δὲ ποικίλαις χρώμενοι, καὶ τὴν ἐκ τοῦ κοσμεῖσθαι τιμῶντες φαιδρότητα, ὥστε καὶ ἐν λόγῳ κείσθαι παρ' αὐτοῖς τὴν κομμωτικὴν ἐπιστήμην, εἶναι τε καὶ κάλλους ἀμιλλαν. Τρυφερὰ δὲ οὖν ὠνόμασται διὰ τοῦτο. Φησὶ δὲ αὐτὴν καὶ καθημένην, ἀντὶ τοῦ, βασιλεύουσαν, τῶν προσοίκων δηλονότι, μάλλον δὲ, καὶ τῶν ἐπὶ μακρὰν ἐθνῶν. Ἦν δὲ καὶ πεποιθυῖα, τοῦτ' ἔστιν, ἀμετρήτῃ πληθού τῶν μαχίμων ἐπιθαρσάσα, ὥστε καὶ λέγειν· Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἑτέρα. Ὡς γὰρ ὅτι κατ' αὐτὴν οὐδεμία ἔσται παντελῶς ἑτέρα. Ἀλλ' ἐσφάλετο τῆς ἐλπίδος, καὶ διημάρτηκε τάληθους. Ἀντεγῆγερται γὰρ ὁ Κύρος, Πέρσας τε καὶ Μήδους ἐπάγων αὐτοῖς· καὶ μόλις ἔγνω παθοῦσα τὴν ἄλωσιν, ὡς ἦν ἑτέρα καὶ κρείττων αὐτῆς, ἡ Περσῶν δηλονότι καὶ Μήδων χώρα τε καὶ γῆ, ὅφ' ἦς γέγονε χῆρα τε καὶ ἀτεκνος, καίτοι τὸ παθεῖν οὐ προσδοκῶσα ποτε. Κεχρύεσται γὰρ τοῦ βασιλεύοντος ἐν αὐτῇ κατενηνεγμένου πρὸς θάνατον, ἠτεκνώθη δὲ τῆς τῶν μαχίμων πληθύος τοῖς ἡττηκῶτων ἔξρεσι δεδαπανημένης. Ἦλθεν οὖν ἐπ' αὐτὴν χηρεία τε καὶ ἀτεκνία. Καὶ ταῦτα συμβήσεται σοι.

Πησὶν, ἐν τῇ φαρμακείᾳ σου, καὶ ἐν τῇ ἰσχύϊ τῶν ἐπασιδῶν σου σφόδρα τῇ ἐλπίδι τῆς πονηρίας σου. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶ, πονηρὰν εἶχες ἐλπίδα ἐπὶ γὰρ ταῖς αὐτῆς φαρ-

μακελαιοι καὶ ταῖς ἐπασιδαῖς, ταύτητοι γέγονας ἀτε-
κνός τε καὶ χήρα· ὕψου γὰρ αἵρουσα τὴν ὄφρυν, καὶ
ἀλαζονείας ἐμπλῶν τὴν διάνοιαν ἔχουσα, σαυτὴν
ἀμείνω τῶν ἄλλων πασῶν καὶ ἀλκιμωτέραν ὥφθη
εἶναι χωρῶν. Ἐφης γὰρ ὅτι οὐκ ἔστιν ἑτέρα. Γινώθι
δὴ οὖν ὅτι ἡ σύνεσις τούτων, καὶ ἡ πορνεία σου ἔσται
σοι αἰσχύνη. Φθάσας ἔφην ὅτι σοφοὺς ἐκάλουν τοὺς
μάγους, ἦτοι συνετοὺς. Ἰσθι δὴ οὖν, ὦ Βαβυλῶν,
φρασί, ὅτι ἡ σοφία τῶν μάγων, ἡγουν ψευδομάντεων,
καὶ ἐπασιδῶν, καὶ ἡ πορνεία σου πρὸς τούτοις ἔσται
σοι αἰσχύνη. Πέπτωκας γὰρ ὑπὸ χεῖρα τῶν ἐχθρῶν, ὡς
τούτοις ἐπιθαρήσασα, ὣν οὐδὲν ἀπόνασθαι δυνατόν,
πλὴν ὅτι καταισχυνθῆναι μόνον ὡς εἰκαλὰν ἐπ' αὐτοὺς
λαβοῦσαν ἐλπῖδα. Πορνεῖαν γέ φησιν ἐν τούτοις τὴν
Βαβυλωνίων, ὅτι που πάντως τὴν σωματικὴν, ἀλλὰ
γὰρ τὴν ὁκρατὴ καὶ ἀχάλινον ἀπόστασιν τὴν ἀπὸ
νῶν ἀπάταις ὅλοις ὥσπερ ἀπεκομίζετο τοῖς ἱστίοις.

Καὶ εἰπας τῇ καρδίᾳ σου· Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ
ἔστιν ἑτέρα· καὶ ἤξει ἐπὶ σὲ ἀπώλεια, καὶ οὐ μὴ
γνῶς· βόθρυος, καὶ ἐμπεσῇ εἰς αὐτόν. Καὶ ἤξει
ἐπὶ σὲ ταλαιπωρία, καὶ οὐ μὴ δυνησῇ καθαρὰ
γενέσθαι· καὶ ἤξει ἐπὶ σὲ ἐξάλειψις ἀπώλεια, καὶ
οὐ μὴ γνῶς.

Γράφεται πάλιν ἀλαζονείας αὐτὴν, καὶ ἀποστή-
σασαν μὲν ὁλοτρόπως τὴν ἑαυτῆς καρδίαν τοῦ εἰδέναι
φιλεῖν, ὡς ἐν ἀνθρώποις μὲν ἀραρὸς οὐδὲν, ἀπήρη-
ται δὲ τῶν θείων διανοημάτων τὸ εἶναι· τυχὸν ἢ μὴ
τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς· ἀλλ' οἱ γε τοῦτο εἰδέναι μὴ ἀνα-
σχόμενοι, ταῖς σφῶν αὐτῶν ἀνάπτουσι κεφαλαῖς τὸ
πάντα δύνασθαι κατορθοῦν, καὶ ὅσαπερ ἂν τελεῖν
δύναται πρὸς εὐημερίαν αὐτοὺς, οἱ τοιοῦτοι θαυμά-
ζουσι, καὶ ῥάβδον ὥσπερ ἑαυτοὺς ὑποστήσαντες κα-
λαμίνην ἀλοῖεν ἂν, πίπτουσι γὰρ ἀδοκῆτως, καὶ τὸν
παρ' ἐλπῖδα θρηνοῦσιν ὀλεθρον. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ
ἔφης ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν
ἑτέρα, καταλήψεται σε πικρὸν τῆς οὕτω δεινῆς ἀλα-
ζονείας τὸ πέρας. Ἦξει γὰρ ἐπὶ σὲ ἀπώλεια, καὶ οὐ
μὴ γνῶς, τοῦτ' ἔστιν, ἀνόνητός σοι καὶ ἡ μαντεία
πρὸς τοῦτο γενήσεται. Πείσεις γὰρ ἃ οὐκ ἔγνως, καὶ
συμῆγεται σοι πικρὰ καὶ ἀδόκητος συμφορά. Ἦξει
βόθρυος, καὶ ἐμπεσῇ εἰς αὐτόν· ὁμοιον ὡς εἰ λέγοι,
δεινὸν καὶ δυσδιάφυκτον κακόν. Τοῖς γὰρ ἅπας εἰς
βόθρον κατενεχθεῖσιν, εἴπερ τις εἴη βαθὺς, τὸ διαφυ-
γεῖν δύνασθαι τῶν ἀνηνύτων ἐστ' ὅτε. Ἦξει δὲ καὶ
ταλαιπωρία, καὶ οὐ μὴ γνῶς. Οὐ γὰρ ἦν εἰδέ-
ναι τοὺς μάγους τὸ ἐσόμενον ἀπλῶς· μαντευόμενοι
δὲ τὰ πρὸς χάριν, καὶ ἀπὸ καρδίας αὐτῶν λαλοῦντες,
κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀσύμβατον ταῖς προαγορεύουσιν ἐώρων συμβεβηκὸς τῶν ἐλπισθέντων τὸ πέρας.

Στήθι νῦν ἐν ταῖς ἐπασιδαῖς σου, καὶ τῇ πολλῇ
φαρμακείᾳ σου, ἃ ἐμάρθανες ἐκ νεότητός σου,
εἰ δυνησῇ ὡφεληθῆναι. Κεκοπίακας ἐν ταῖς βου-
λιῖς σου. Στήτωσαν, καὶ σωσάτωσάν σε οἱ
ἀστρολόγοι τοῦ οὐρανοῦ, οἱ ὀρῶντες τοὺς ἀστέ-
ρας ἀναγγελλάτωσάν σοι τί μέλλει ἐπὶ σὲ ἐρχε-
σθαι. Ἰδοὺ πάντες ὡς φρύγανα ἐπὶ πυρὶ κατα-
καήσονται, καὶ οὐ μὴ ἐξέλωνται τὴν ψυχὴν
αὐτῶν ἐκ φλογός, ὅτι ἔχεις ἀνθρώπους πυρὸς,
κάθισται ἐκ' αὐτούς· οὗτοι ἔσονται σοι βοήθεια,

A superbia pleno ac turgido prædita, teipsam omnibus
aliis regionibus meliorem esse putavisti et poten-
tiorē. Dixisti enim non esse aliam. Scito igitur
prudentiam eorum, et fornicationem tuam fore tibi
dedecori. Supra dixi eos vocasse sapientes, magos,
sive prudentes. Scias igitur, o Babylon, sapientiam
magorum, seu falsorum vatum, et incantatorum, ac
fornicationem tuam, fore tibi dedecori. Cecidisti
enim in manus inimicorum, quod illis rebus lisa
sis, unde nihil adjumenti esse poterat, nisi solum ut
confundereris, quod vanam in illis spem collocaveras.
Fornicationem dicit hic Babyloniorum, non corpora-
lem, sed intemperantem et effrenam a Deo defe-
ctionem. Nam terra erat sculptilium, et dæmonum
seductionibus tanquam plenīs velis abducta est.

Θεοῦ. Γῇ γὰρ ἦν τῶν γλυπτῶν, καὶ ταῖς τῶν δαιμο-

VERS. 11. Et dixisti corde tuo : Ego sum, et non
est alia ; et venit in te exitium, et nescies : fovea, et
in eam incidēs, Veniet in te miseria, nec poteris
munda fieri : ac subito venit in te exitium, neque
scies.

Arrogantiæ de novo accusat eam et cor ipsius, quod
plane defecit, nec scire voluit, in hominibus nihil
esse firmum, et pendere a divino nutu, ut sint vel
non sint in terra habitatores. Hoc illi scire non sus-
tinentes, suis ipsorum capitibus acceptum ferebant
quod omnia recte administrare possent ; 639
etque mirabantur, qui tantam illis felicitatem pepe-
rerunt. Sed comperiuntur virgam arundineam sibi
supposuisse : ceciderunt enim de improvviso, et exi-
tium suum præter spem lugent. Quia igitur corde
tuo dicebas : Ego sum, et non est alia, assequetur
te acerbus tantæ arrogantiae exitus. Veniet enim in
te exitium, neque scies, id est, inutilis reddetur ad
hoc tibi vaticinatio. Patieris enim quæ nesciebas,
et eveniet tibi acerba et inexpectata calamitas. Ve-
niet fovea, et in illam incidēs, perinde ac si dice-
ret, grave et inevitabile malum. Qui enim semel in
foveam detrusi sunt, modo profunda sit, fieri non
potest ut effugiant. Veniet etiam miseria, nec po-
teris munda fieri. Veniet et exitium, et nescies. Non
enim poterant magi scire futurum omnino, sed cum
vaticinarentur ad gratiam, et ex corde suo, ut
scriptum est, loquerentur, viderunt exitum et
prædictionibus suis et spei contrarium acci-
disse.

VERS. 12-15. Sta nunc in incantationibus tuis, et
nullis beneficiis tuis, quæ didicisti ab adolescentia
tua, si poteris juvari. Laborasti in consiliis tuis :
stent, et servent te astrologi cæli, qui contemplantur
stellas, annuntient tibi, quid tibi venturum sit. Ecce
omnes quasi stipula igni comburentur, et non eripient
animum suam e flamma ; quia habes carbonēs ignis,
sedebis super eos. Hii erunt tibi auxilio, laborasti in
commutatione ab adolescentia : homo in senectipso er-
rabit, tibi autem non erit sulus.

ἐκοπίσας ἐν τῇ μεταβολῇ ἐκ νεότητος ἄνθρωπος καθ' αὐτὸν ἐπλανήθη. σὺ δὲ οὐκ ἔσται σωτηρία.

Deridet et velut ironice dehinc magorum super-
 stitionis vanum ludicrum, et omnino inutile esse
 hoc vitæ institutum demonstrat. Congregatis enim,
 inquit, bellatoribus, et Cyro tibi adversante, et ho-
 stili phalange contra tuas sagittas praevalente,
 tanta infirma erunt, et artis sagittariæ virtus nihil
 proderit, quando cum armatis simul et pedibus
 eorum seditores cadent. Sta in incantationibus
 tuis, et in multis beneficiis tuis, quæ didicisti a
 juventute tua, si juvari poteris. Exca, inquit, con-
 tra obsidentes, 640 magos, contra intruenda
 aciei peritos, incantationes frigidas; sed non po-
 teris, inquit. Laborasti in consiliis tuis: laborasti,
 dicit pro, infirma eras ac debilitata in consiliis
 tuis beneficiis. Juverunt enim te omnino nihil con-
 silia magorum quæ videntur esse sapientia. Si vero
 putas meum sermonem a veritate aberrasse, stent
 et servent te astrologi celi: qui contuentur stel-
 las, annuntiant tibi, quid tibi sit venturum. Alius
 hic est ordo nugatorum, præter magos, inquam, et
 incantatores. Finxerunt enim apud eos quidam, se
 ortus et occasus stellarum scire, et motum uniuscujus-
 que emetiri, ubi sint, et unde veniant: affirmarunt
 que per hanc falsam disciplinam, se futura sua co-
 gnitionem assequi. Itaque si non sunt vaniloqui, et si
 in ordinem prophetarum cooptant eos stellæ, quæ
 armamentum obtinent: dicant ea quæ eventura
 sunt. Sed non habent, inquit, quod dicant: erunt
 enim cum aliis velut stipulæ, ignis opus et alimentum,
 nec quicquam eorum effugiet. Deinde irrident
 quodammodo Babyloniam tanquam errantem, inferi
 et ait: Habes carbonem ignis, id est, inflammatus et
 fervens homines, de quibus est sermo. Super eos re-
 debis. Hæc sessio devotare potest quietem. Hi erunt
 tibi auxilio; si namque, inquit, volueris in menda-
 ciis magorum acquiescere, et in aliorum nugamentis:
 multum inde auxilii invenies. Deinde iterum illam
 alloquitur: Laborasti in mutatione ab adolescentia.
 Rursus, laborasti, accipiendum est pro, infirmata es.
 Nam ubi a Deo defeceris, et ad ignominiam prolapsa
 eras, declinando ad errores dæmonum, idque ab
 adolescentia, infirma facta es, et facile capi poteris.
 Non enim ditata eras præsidio ejus qui solus servare
 novit, quique est exercituum Dominus. Adjicit his:
 Homo apud seipsum erravit, tibi vero non erit salus.
 Simile est ac si dicat: Multi homines erraverunt
 humanitus, tolerabili defectione Deum offendentes,
 vel quod desciscerent ad carnalia, vel etiam quod
 alio quopiam morbi genere laborarent. Tu vero eo
 impietatis progressa es, ut nullus tibi relictus sit
 salutis locus. Nam semper gravia delicta pœna
 æqualis sequetur.

641 CAP. XLVIII. VERS. 1-3. Audite hæc, do-
 mus Jacob, qui vocati estis nomine Israelis, et ex
 Juda existiis, qui juratis nomine Domini Dei Israel,
 recitantes non ex veritate, nec ex justitia, et adhæ-

Διαγελᾷ καὶ ὅσον κατειργάζεται τῆς τῶν μάγων
 δαισθημονίας, τὸ διάκενον ὄδυρμα, καὶ δὴ καὶ εἰς-
 ἅπαν ἀνοκρελὲς ἀποφαίνει τὸ ἐπιτήδευμα. Συναγχε-
 μένων γὰρ τῶν μαχητῶν, φησί, Κύρου τε ὄντος κατὰ
 σοῦ, καὶ τῆς τῶν πολεμίων φάλαγγος κατευμεγε-
 θούσης τῶν παρὰ σοὶ τοξευμάτων, ἀσθενήσουσιν αἱ
 ἀσπίδες, καὶ τῆς τοξέας ἡ δύναμις ὠφελήσει μῆδεν,
 ὅταν ὀπλίταις ὁμοῦς, καὶ τοῖς πεζομάχοις οἱ τῶν
 ἵππων πέσωσαν ἐμβάται. Στήθι ἐν ταῖς ἐπαοδαῖς
 σου, καὶ τῇ πολλῇ φαρμακείᾳ σου, ἃ ἐμάνθνης ἐκ
 νεότητός σου, εἰ δυνήθης ὠφελῆσθαι. Ἀνάστησον,
 φησί, τοὺς πολιορκοῦσι τοὺς μάγους, τοὺς εὖ εἰδόσι
 τὰ τακτικὰ τῶν ἐπαοιδῶν τὰς ψυχρολογίας· ἀλλ' οὐ
 δυνήσῃ, φησί. Κεκοπίσας ἐν ταῖς βουλαῖς σου.
 Ὦνησαν γάρ σε παντελῶς οὐδὲν τὰ δοκοῦντά πως
 εἶναι σοφὰ τῶν μάγων βουλευµατα. Εἰ δὲ οἶσι τὸν
 ἔμῳ τῆς ἀληθείας ἐφαμαρτῆσαι λόγον, στήψωσαν
 καὶ σωσάτωσάν σε οἱ ἀστρολόγοι τοῦ οὐρανοῦ, οἱ
 ὀρῶντες, τοὺς ἀστέρας ἀναγγεῖλαι τὸν σοὶ, τί μέλλεις
 ἐπὶ σὲ ἐρχεσθαι. Ἐτερον τοῦτο βωμολόχων μὲν
 τάγμα τι, μετὰ γέ φημι τοὺς μάγους καὶ τοὺς
 ἐπαοιδούς. Προσπεποιούντο γὰρ τῶν παρ' αὐτοῖς τινες,
 τὰς γε ἀνατολὰς καὶ τὰς δύσεις τῶν ἀστρῶν εἰδέναι,
 καὶ τὴν ἐκάστου κίνησιν ἀναμετρεῖν ὅποι ποτὲ εἰσι,
 καὶ πόθεν ἐρχονται, διεκτείνοντό τε διὰ τῆς εἰς τοῦτο
 ψευδοῦς ἀκριβείας τὴν τῶν ἐσόμενων δέχεσθαι γνῶ-
 σιν. Οὐκοῦν εἴπερ εἰσὶν οὐ ψευδοπεῖς, καὶ εἰ προφη-
 τῶν αὐτοῖς ἀποπληροῦσι τάξιν οἱ τὸ στερέωμα λα-
 χόντες ἀστέρες, λεγέτωσαν τὰ συμβεβημένα. Ἀλλ'
 οὐκ ἂν ἔχοιεν φράσαι, φησὶν, ἔσονται γὰρ ὁμοῦ τοῖς
 ἄλλοις, φρυγάνων δίχην, πυρὸς ἔργον καὶ τροφή,
 καὶ οὐκ ἂν τις αὐτῶν διαφύγοι. Εἴτα τρόπον τινὰ
 προσμειδῶν τῇ Βαβυλωνίων, ὡς πεπλανημένη, ἐπι-
 φέρει καὶ φησιν, Ἐχθὺς ἀνθρακας πυρὸς, τοῦτ' ἐστὶ,
 θερμούς καὶ ζέοντας ἄνδρας τοὺς περὶ ὧν ὁ λόγος,
 ὅταν ἐπ' αὐτοῖς καθίσαις. Ἡ δὲ κάθισις καταστη-
 μαίνειν ἂν τὴν ἀνάπαυσιν. Οὗτοι ἔσονται σοὶ βοή-
 θεια· εἰ γὰρ ἔλοιτο, φησὶν, ἐπαναπαύεσθαι ταῖς μάγων
 ψευδοπεταῖς, καὶ ταῖς τῶν ἐτέρων βωμολοχίαις,
 πολλὴν ἐντεῦθεν εὐρήσεις τὴν ἐπικουρίαν. Εἴτα πάλιν
 πρὸς αὐτήν· Ἐκοπίσας ἐν τῇ μεταβολῇ ἐκ νεότητος.
 Πάλιν τὸ, ἐκοπίσας, ἀντὶ τοῦ, ἠσθένεσας, ἐκληπτέον.
 Ἀποστᾶσα γὰρ Θεοῦ καὶ μεταφοιτήσασα πρὸς ἐξίτη-
 λίαν, διὰ τοῦ προσνεῦσαι δαιμονίων ἀπάταις, καὶ
 τοῦτα ἐκ νεότητος, ἀσθενὴς γέγονας καὶ εὐάλωτος.
 Οὐ γὰρ ἐπλούτεις εἰς ἐπικουρίαν τὴν παρὰ γε μόνου
 τοῦ σώζειν εἰδότης, ὅς δὴ καὶ ἐστὶ τῶν δυνάμεων
 Κύριος. Προσπάγει δὲ τούτοις, ὅτι Ἀνθρώπος καθ'
 αὐτὸν ἐπλανήθη, σοὶ δὲ οὐκ ἔσται σωτηρία· ὁμοιον
 ὡς εἰ λέγοι· Πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἀνθρωπίνως
 ἐπλανήθησαν, συμμέτρως ἀποστάσει Θεῷ προσ-
 κρούοντες, ἥ διὰ τοῦ καθικέσθαι πρὸς τὰ σαρκὸς, ἥ καὶ
 τοῦτο προῦθης ἀναιδέτητος, ὥστε μὴδὲνα σοὶ σωτη-
 ρίαν· περιλειφθῆναι τρόπον· ταῖς γὰρ ἀσχετοῖς
 ἡ δίχην.

Ἀκούσατε ταῦτα, οἶκος Ἰακώβ, οἱ κεκλημένοι
 τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ, καὶ οἱ ἐξ Ἰουδα ἐξεληθότες,
 οἱ ὁμνύοντες τῷ ὀνόματι Κυρίου Θεοῦ Ἰσραὴλ,
 μνησκόμενοι, οὐ μετὰ ἀληθείας, οὐδὲ μετὰ

δικαιοσύνης, καὶ ἀντεχόμενοι τῷ ὀνόματι τῆς Ἀ πόλεως τῆς ἁγίας, καὶ ἐπὶ τῷ Θεῷ τοῦ Ἰσραὴλ ἀντιστηρίζομενοι· Κύριος Σαβαὼθ ὄραμα αὐτῷ. Τὰ πρότερον ἔτι ἀνῆγγεῖλαι, καὶ ἐκ τοῦ στόματός μου ἐξῆλθε, καὶ ἀκουστὸν ἐγένετο. Ἐξάπινυ ἐποίησα, καὶ ἐπῆλθε.

Διαπεράνας τὸν λόγον τὸν ἐπὶ γε τοῖς Βαβυλωνίοις, μεθίστησι πάλιν τῆς νοουθεσίας τὴν δύναμιν ἐπὶ τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, κεκλικότας αὐτοὺς εἰσάπαν ὁρῶν, καὶ ὅλαις ὥσπερ ἡνίαις ἀπεννηνεγμένους εἰς ἀπόστασιν. Μετὰ γάρ τοι τὴν Ἐζεκίου τελευτὴν τοὺς τῆς βασιλείας διέπικον θρόνους ὁ ἐξ αὐτοῦ γεγονὼς Μανασσῆς, ἀνὴρ γέγονε δυσσεβέστατος, καὶ ταῖς τῶν δαιμονίων ἀπάταις ὀλοτρόπως συνηρπασμένος· προῦθι δὲ εἰς τοῦτο κακίας, φαυλότητός τε καὶ ἀνοσιῶν ἐγχειρημάτων, ὥστε βωμῶν καὶ ἀγαλμάτων τὴν ἁγίαν πλησαι πόλιν, καὶ ἐν αὐτῷ δὲ τῷ θείῳ ναῷ καθιδρῦσαι βδέλυγμα, τοῦτ' ἔστιν, ἐν τάξει Θεοῦ πεποιημένον ἄγαλμα. Ἥτιδά τοι γοῦν ἐν τούτοις τὴν Ἱερουσαλὴμ ὁ Θεὸς τῶν ὁλῶν, οὕτω λέγων· «Τί ἡ ἡγαπημένη ἐν τῷ οἴκῳ μου ἐποίησε βδέλυγμα; Μὴ εὐχαὶ καὶ κρέα ἁγίων ἀφελούσιν ἀπὸ σοῦ τὰς κακίας σου, ἡ τούτοις διαρῦξ; » Ποτὲ δὲ πάλιν, ὅτι· «Κατὰ ἀριθμὸν πόλεων σου ἤσαν θεοὶ σου, Ἰούδα, καὶ κατὰ ἀριθμὸν διδῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐτάξατε βωμοὺς· θυμιᾶν τῷ Βαβλ. Ἰνα τί λαλεῖτε πρὸς μέ; Πάντες ὑμεῖς ἠνομήσατε, καὶ πάντες ὑμεῖς ἠσεδήσατε πρὸς ἐμέ, λέγει Κύριος. » Ἱερεμίου γε μὴν προσπίπτοντος καὶ λιτάς ἀνατείνοντος τὰς ὑπὲρ γε τοῦ Ἰσραὴλ, ἔφη Θεός· «Καὶ σὺ μὴ προσεύχου περὶ τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ μὴ ἀξίου τοῦ ἐλεηθῆναι αὐτοὺς, καὶ μὴ προσέλθης μοι περὶ αὐτῶν ἐν δεήσει τε καὶ προσευχῇ, ὅτι οὐκ εἰσακούσομαι. Οὐχ ὁρᾷς τί οὗτοι ποιῶσιν ἐν ταῖς πόλεσιν Ἰούδα, καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς Ἱερουσαλὴμ; Οἱ υἱοὶ αὐτῶν συλλέγουσι ξύλα, καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν καλοῦσι πῦρ, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν τρίβουσι σταῖς τοῦ ποιῆσαι χαμῶνας τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ἐσπείσαν σπινθὰς θεοῖς ἄλλοτρίοις, ἵνα παροργίσωσί με. » Ὡς γὰρ ἔφην φθάσας, ὁ Ἐζεκίου παῖς Μανασσῆς λελάτρευκε μὲν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, λόγου δὲ παντὸς ἀξιούν ἤθελε γόνιτάς τε καὶ ψευδομάντεις, ἐπωδούς καὶ οἰκονομικούς, τέθυκέ τε τοῖς εἰδώλοις καὶ τινα τῶν αὐτοῦ τέχνων. Οὐκοῦν εἰς τοῦτο φαυλότητος καὶ δυσσεθείας ὠλισθηκότα τὸν Ἰσραὴλ συχναῖς νοουθεσίαις εἰς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ἀναχομιζεῖν ἤθελεν ὁ τῶν ὁλῶν Θεός. Ταύτη τοι καὶ μάλα συχνὴν τὸν τῆς παρακλησεως αὐτοῖς ἐχαρίζετο λόγον, ἵνα τὸν τῆς ἐαυτῶν διανοίας ἀνευρύοντες ὀφθαλμοὶ, καὶ δαιμονιώδους αὐτὸν ἀχλὺς ἀπαλλάττοντες, καὶ γοῦν ὅψι τε καὶ μόλις ἰδεῖν ἰσχύωσι, τίς ἐστιν ὁ τῶν ὁλῶν Γενεσιουργὸς καὶ Δεσπότης. Ταύτη τοι φησιν· Ἀκούσατε ταῦτα, ὁ οἶκος Ἰακώβ, οἱ κεκλημένοι τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ, καὶ οἱ ἐξ Ἰούδα ἐξεληθότες. Οἰκονομικώτατα λίαν τῆς τῶν πατέρων εὐγενείας, τῆς ὥς ἐν ἤθει, φημί, καὶ τρόποις ποιεῖται μνήμην πρὸς ἐντροπὴν τῶν ἐκκεκλιχότων. Ἦσαν γὰρ, ἦσαν ἐξ αὐτῶν μὲν κατὰ τὴν σάρκα, πλὴν ἄλλο-

rentes nomini civitatis sanctae, et in Deo Israelis contra stabiliti: Dominus Sabaoth nomen ejus. Priora jam annuntiavi, et ex ore meo egressa sunt, et auditum est. Subito feci, et venerunt.

Absoluto sermone de Babyloniis, admonitionis vim iterum convertit ad Israelitico sanguine oriundos, quos omnino declinasse vidit, et totis velut habenis delatos in apostasiam. Post mortem enim Ezechiae, qui regni solim administravit, ex ipso genitus Manasses vir maxime impius fuit, et ab entioribus dæmonum in totum abreptus: ad eamque improbitatem, nequitiam impiaque facinora processit, ut aris et imaginibus sanctam civitatem impleverit, et in ipso divino templo abominationem, id est, loco Dei factam imaginem collocaverit. Propterea accusavit universorum Deus Jerusalem, ita inquit: « Quid dilecta in domo mea commisit abominationem? Nunquid orationes et carnes sanctorum auferent a te iniquitates tuas? aut his fugies? » Rursus alibi: « Pro numero civitatum tuarum erant dii tui, Juda, et pro numero viarum Jerusalem statuisti aras, et immolasti Bael. Quid loquimini ad me? Omnes vos inique egistis, et omnes vos impie prævaricati estis in me, dicit Dominus. » Et cum Jeremias procumberet, et preces funderet pro Israele, Deus dixit: « Et tu noli orare pro populo hoc, et ne roga ut miserear eorum, et ne accedas ad me pro illis in obsecratione et precatione, quia non exaudiam. Annon vides quid hi faciant in civitatibus Juda et in viis Jerusalem? Filii eorum colligunt ligna, et patres eorum accendunt ignem, et mulieres eorum subigunt farinam aqua conspersam, ut faciant placentas militiæ cæli. Et libaverunt liba diis alienis, ut ad iram me concitarent. » Nam, ut supra dixi, Manasses filius Ezechiae coluit militiam cæli, omnique honore dignari voluit præstigiatores, falsos vates, incantatores et augures, ac sacrificavit idolis etiam quemdam e suis filiis. Itaque demum ad hanc impietatem prolapsam Israellem crebris monitis ad veritatis lucem volebat reducere universorum Deus. Hinc sæpissime illis consolationis sermonem impertiit: ut aperto mentis ipsorum oculo, et a dæmoniaca caligine liberato, sero licet et vix aspicere tum queant quis ille sit universorum Creator et Dominus. Hinc ait: Audite hæc, domus Jacob, vocati nomine Israel, et ex Juda exeuntes. Appositissime mentionem facit patrum nobilitatis, in moribus, inquam, ac vitæ consuetudine, ad pudorem eorum qui lapsi sunt. Erant enim, erant, quantum ad carnem attinet, ex illis: verum alieni et longe ab eorum probitate aberant, aliis moribus, alia mente præditi, et nudum tantum eorum nomen habebant, sed mente dissidebant ab his de quorum nobilitate gloriantur. Vanum autem hoc

“ Jer. xi, 15. “ ibid. 13. “ Jer. vii, 16 seqq.

esse auxilium diserte ostendit Dominus noster Jesus Christus. Nam Judæi de splendore patrum esse effuentes, et illorum virtutes jactantes, imprudenter dixerunt: « Nos patrem habemus Abraham. » Ille vero iis: « Si filii Abraham essetis, opera Abrahami fecissetis ⁶⁶. » Non satis est igitur ad nobilitatis virtutem nomen his qui ex illustribus sunt patribus, nisi etiam claritatis quæ in illis fuit, sint imitatores. Pudore ergo afficit eos, cum dicit eos vocatos esse nomine Israelis, et exiisse e Juda, id est, semine Juda ortos esse, nulla tamen in re illis proavis similes fuisse. Crimini etiam illis dat quod in nomine Domini Dei Israelis juraverint, et legis quidem præceptum perfecerint (nam inquit: « Nomine ejus jurabis, percipiens fructus juramentorum ⁶⁷ »), sed non in veris nec justis rebus, sed falsis, ex legis præscripto; deinde etiam quod adhæserint sanctæ civitati, et in Deo Israelis stabiliti fuerint. Volebant enim in altum erigere supercilium, quod sanctam et Dei nominatam civitatem inhabitaverint. Audiverunt enim in divino templo psallentes sacrorum ministrorum de Jerusalem: « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei ⁶⁸. » Mujus etiam meminit ipse Dominus, dicens non oportere quemquam jurare per **643** caput suum, quia non possunt unum capillum album vel nigrum facere, nec per Hierosolyma, quia civitas est magni regis. Jurarunt enim per Hierosolyina, et eam, ut dixi, civitatem Dei nominarunt. Stabiliti sunt etiam in illo, dicentes eum suum esse robur, qui Dominus est exercituum. Verum eos qui sic hæc habere putarunt, non oportuit Dei civitatem profanare aris et sacrificiis, et demonum erroribus implicitis, nec apud se irritare eum cui confisi sunt, sed bonis potius studiis eum exhilarare, et pietatis soliditatem ei tanquam sacrificium quoddam offerre. Verum audite hæc, inquit. Quænam illa? Priora jam annuntiavi. De ore meo exiverunt, et auditum est. Subito feci, et venerunt. Quia enim, ut dixi ab initio, Manasses, Dei hostis, coniectores et aruspices, ut vocantur, undique congregatos, semper quid futurum esset interrogavit, et eorum nugis abreptus, eos hoc manifeste scire putavit, hinc inquit universorum Deus: Ego tibi prima annuntiavi, nec ab alio quopiam annuntiavi, nec ab alio quopiam falso nominatorum deorum hæc dicta sunt vobis; sed de ore meo prodierunt. Et auditum tibi est, et subito feci, et venerunt; id est, etiamsi non exspectaveris illa ad finem ventura, tamen ex rebus ipsis fluem etiam cognovisti, quia feci, et venerunt. Videtur autem priorem illam ex bello illatam miseriam dicere, quando ex sua patria abducti, et acerbæ servitutis jugum accipientes, in Persarum regionem deportabantur. Secunda enim postea illis contigerunt, ex Babyloniis, quæ ex ira divina illis indicta sunt: quæ jam a nobis pluribus verbis dicta sunt.

Α τριοι, καὶ μακράν τῆς ἐκεῖνων ἐπιεικίας, ἐπετρόποιοι τε καὶ ἐτερογνώμονες, καὶ ψιλὴν ἔχοντες τὴν ἀπ' ἐκεῖνων κλητὴν, ἀσύνδατοι δὲ τὴν γνώμην ἐκείνοις ὄντες ὧν αὐχοῦσι τὴν εὐγένειαν. Ὅτι δὲ εἰκαῖον τοῦτο πρὸς δὴσιν αὐτοῖς, διέδειξεν ἐναργῶς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ ἐπὶ τῇ τῶν πατέρων λαμπρότητι φρονούντες μέγα, καύχημά τε ποιοῦμενοι τὰς ἐκεῖνων ἀρετὰς, ἀσυνέτως ἐφασκον· « Ἡμεῖς πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ. » Ὁ δὲ πρὸς αὐτούς· « Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε ἄν. » Οὐκοῦν οὐκ ἀπόρη τοῦνομα πρὸς εὐκλείας δύναμιν τοῖς ἐκ πατέρων οὖσι λαμπρῶν, εἰ μὴ τῆς ἐνούσης αὐτοῖς φαιδρότητος γένοντο μιμηταί. Ἐντρέπει τοῦνον αὐτούς, κεκλιθῆσθαι μὲν λέγων τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ, ἐξελθεῖν δὲ καὶ ἐξ Ἰούδα, τοῦτ' ἐστι, καὶ ἐκ τῆς Ἰούδα σποράς ἀναφῦναι, μὴ μὴν ἐοικέναι κατὰ τι γούναυτοῖς ὅλως. Αἰτιᾶται δὲ πρὸς τοῦτοις ὡς ὁμνύοντας μὲν τῷ ὀνόματι Κυρίου τοῦ Θεοῦ Ἰσραὴλ, καὶ νομικὴν μὲν ἀποπεραίνοντας ἐντολήν· « Τῷ γὰρ ὀνόματι, φησὶν, αὐτοῦ ὁμνύειν δεχόμενος τὰς τῶν ὄρκων χρεῖας, » οὐκ ἐπ' ἀληθείᾳ μᾶλλον καὶ δικαίως πράγμασιν, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ἐκ νόμου κατεψευσμένοις· εἴτα καὶ ἀντεχομένους τῆς πόλεως τῆς ἁγίας, καὶ ἐπὶ τῷ Θεῷ τοῦ Ἰσραὴλ ἀντιστηριζομένους. Ὑψήλῃν γὰρ ἤθελον ἀνατείνειν τὴν ὄψρὸν ὡς ἁγίαν οὐκούμεντες πόλιν, καὶ ὀνομαζομένην Θεοῦ. Ἦκουον γὰρ ἐν τῷ θείῳ ναῷ ψαλλόντων ἱερουργῶν περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ· « Δαδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. » Διαμέμνηται καὶ τοῦτου καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος λέγων, μὴ χρῆναι τινὰς ὁμνύειν κατὰ τῆς ἐαυτῶν κεφαλῆς, ὅτι οὐ δύνανται μίαν τρίχα λευκὴν ἢ μέλαιναν ποιῆσαι· μήτε μὴν εἰς Ἱερουσόλυμα, ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ μεγάλου βασιλέως. « Ὀμνυον γὰρ κατὰ τῶν Ἱερουσαλὴμ, πόλιν αὐτὴν, ὡς ἔφην, ὀνομαζόντας Θεοῦ. Ἀντεστηρίζοντο δὲ καὶ ἐπ' αὐτῷ, ἰσχύον ἐαυτῶν εἶναι λέγοντες τὸν τῶν δυνάμεων Κύριον. Ἀλλ' ἦν ἀναγκαῖον τοὺς ὧδε τότ' ἔχειν ὑπειληφῶτας μὴ τὴν τοῦ Θεοῦ βεβηλωσάιν πόλιν βωμοῖς, καὶ θυσίαις, καὶ ταῖς τῶν δαιμονίων ἀπάταις ἐνισχημένους, μήτε μὴν κατερεθίζειν ἐφ' ἐαυτοῖς τὸν ἐφ' ᾧ τεθαρσῆκας, κατενυφραίνειν δὲ μᾶλλον σπουδάσασιν ἀγαθοῖς, καὶ καθάπερ τινὰ θυσίαν αὐτῷ προσκομίζοντες τὸ ἀρερὸς εἰς εὐσέβειαν. Πλὴν ἀκούσατε ταῦτα, φησὶ· καὶ ποῖα ταῦτα; Τὰ πρότερα ἐπὶ ἀπήγειλα, ἐκ τοῦ στόματός μου ἐξῆλθε, καὶ ἀκουστόν ἐγένετο. Ἐξέπινα ἐποίησα, καὶ ἐπῆλθεν. Ἐπειδὴ γὰρ, ὡς ἔφην, ἐν ἀρχαῖς τοὺς τε καλουμένους γνώστας καὶ οἰωνοσκόπους πανταρχόθεν συναγαγὼν ὁ θεομῆς Μανασσῆς ἀπὸ τὸ μέλλον περιειργάζετο, καὶ ταῖς ἐκεῖνων βωμολοχίαις συνηρπασμένος, ᾤκησεν τάχα πού καὶ εἰδέναι σαφῶς αὐτό· ταύτη τοι φησὶν ὁ τῶν ὅλων Θεός· Ἐγὼ σοι καὶ τὰ πρῶτα ἀπήγειλα, καὶ οὐ παρ' ἐτέρου τινὸς τῶν ψευδωνύμων θεῶν ἐλαλήθη ταῦτα πρὸς ὑμᾶς, ἀλλ' ἐκ τοῦ στόματός μου ἐξῆλθε· καὶ ἀκουστόν σοι γέγονε, καὶ ἐξέπινα ἐποίησα, καὶ ἐπῆλθε, τοῦτ' ἐστίν, εἰ καὶ μὴ

⁶⁶ Joan. viii, 59. ⁶⁷ Deut. vi, 13. ⁶⁸ Psal. lxxxvi, 3.

προσεδόκησας εἰς πέρας ἤξειν αὐτά, ἀλλ' οὖν ἐγnows διὰ πραγμάτων αὐτῶν, καὶ πείρας αὐτῆς, ὅτι καὶ ἐποίησα, καὶ ἐπῆλθεν. Ἔοικε δὲ προτέραν λέγειν τὴν ἐπενεχθεῖσαν αὐτοῖς ἐκ τοῦ πολέμου τλαιπωρίαν, ὅτε καὶ τῆς ἐνεγκούσης αὐτοὺς ἀπηνεγμένον, καὶ πικρὰς δουλείας λαβόντες ζυγόν, εἰς τὴν Παρῶν καὶ Μήδων ἀποκομίζοντο χώραν. Δεύτερα γὰρ μετ' ἐκείνα προμείβετο τοῖς Βαβυλωνίους τὰ ἐκ θείας ὀργῆς ἐπενεχθέντα αὐτοῖς, ἃ καὶ ἤδη διὰ πλείστων ὄσων ἡμῖν εἴρηται λόγων.

Γινώσκω ἐγὼ ὅτι σκληρὸς εἶ, καὶ νεῦρον σιδη- A
ροῦν ὁ τράχηλός σου, καὶ τὸ μέτωπόν σου χαλ-
κοῦν. Καὶ ἀνηγγελά σοι τὰ πάλαι πρὶν ἔλθεῖν
ἐπὶ σέ, ἀκουστόν σοι ἐποίησα.

Διαδείκνυσιν ἐν τούτοις τῆς ἀνωτάτω φύσεως τὴν ἀπαράδολον ἡμερότητα, καὶ ὅσον εἰς ἀνθρώπους ποιεῖται τὸν ἔλεον, καὶ εἰ τινα εἴεν τῶν καταλυεῖν αὐτὸν εἰωθότων. Ἰσοπαλὴ γὰρ ἔχει τὴν γαληνότητα τῇ οὐκείᾳ δόξῃ. Καὶ ὥσπερ ἀμέτροις ὑπεροχαῖς τὸ τῶν γεννητῶν ὑπερνήχεται μέτρον, οὕτως ἐστὶ καὶ ἀσυγκρίτως φιλόανθρωπος. Ἀθρεῖ γὰρ ὅπως, καίτοι σκληρὸν ὄντα τὸν Ἰσραὴλ γινώσκων, γαυρόν τε καὶ ἀπερβραυστον ἔχοντα τὸν αὐχένα, ὥστε καὶ δοκεῖν νεῦρον εἶναι σιδηροῦν, σκληρὸν δὲ δλονότι καὶ ἀκαμπές, μέτωπόν τε χαλκοῦν, τοῦτ' ἐστὶ, πάλιν ἀπηρυθριακός, καὶ ἀνάρεπτον, καὶ αἰδοῦς ἀπάσης B
ἐστερημένον, προσηγγεῖλεν αὐτῷ τὰ ἐσόμενα, καὶ πρὶν ἔλθεῖν ἐποίησεν ἀκουστά. Ἔδρα δὲ τοῦτο οὐ μά-
την, ἀλλ' ἐπέπερ ἀνουθέτητον εἶχον τὴν καρδίαν, τὰς τῶν σκυθρωπῶν ἐποιεῖτο προαγορεύσεις, ἵνα τάχα πως βραχὺ περιθραυσθέντες τοῖς δέμασιν ἀπο-
φοιτῆσειεν μὲν τῆς ἐκτόπου καὶ βδελυρωτάτης ζωῆς, μεθαρμόσαιντο δὲ πρὸς γε τὸ δεῖν τὰ ἀμείνω ζητεῖν, καὶ τὴν ἐπάρατον καὶ βδελυρωτάτην ἀφέντες ψευ-
δολατρίαν, ἣν τοῖς ψευδωνύμοις προσήγον θεοῖς, προσ-
κυνεῖν ἔλαιντο τὸν ἕνα καὶ φύσει καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεόν. Οὗς γὰρ οὐ μεθίστησι λόγος ἐκ τῶν ἀτόπων ἐγχειρημάτων, τούτους ἔσθ' ὅτε καὶ οὐχ ἐχόντας ἐξ-
ίστησι φόβος. Καίτοι τοιοῦτον ἡμῖν ὑποδηλοῦν ἔοικεν ὁ θεοσπίσιος Δαβὶδ, ψάλλον τε καὶ λέγων πρὸς τὸν τῶν ὄλων Σωτῆρα Θεόν. Ἐν χαλινῷ καὶ κημῷ τὰς C
σιαγόνας αὐτῶν ἀγχεῖς, τῶν μὴ ἐγγιζόντων πρὸς σέ. »

Μὴ εἴπῃς ὅτι Τὰ εἰδωλά μοι ἐποίησαν, καὶ μὴ εἴπῃς ὅτι Τὰ γλυπτὰ καὶ χωνευτὰ ἐνετείλατό μοι. Ἠκούσατε ταῦτα, καὶ ὑμεῖς οὐκ ἐγnows, ἀλλὰ καὶ ἀκουστά σοι ἐποίησα τὰ καινὰ ἀπὸ τοῦ νῦν, ἃ μέλλει γίνεσθαι. Καὶ οὐκ εἶπας· Νῦν γίνεται, καὶ οὐ πάλαι, καὶ οὐ προτέραις ἡμέραις ἤκουσας αὐτά. Μὴ εἴπῃς, ὅτι Ἰνῶσκω αὐτά. Οὕτε ἐγnows, οὔτε ἠπιστώ, οὔτε ἀπ' ἀρχῆς ἠροῖξά σου τὰ ὤτα. Ἐγnows γὰρ ὅτι ἀθετῶν ἀθετήσεις, καὶ ἀνομος ἔτι ἐκ κοιλίας κληθήσῃ. Ἐρεκεν τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος δειξω σοι τὸν θυμόν μου, καὶ τὰ ἐνδοξά μου ἐπάξω ἐπὶ σοί, ἵνα μὴ ἐξολοθρεύω σε. Ἰδοὺ πέ-
πρακά σε οὐχ ἔρεκεν ἀργυρίου· ἐξειλάμην δέ σε D
ἐκ καμίνου πτωχεύς. Ἐρεκεν ἐμοῦ ποιήσω σοι, ὅτι τὸ ἐμὸν ὄνομα βεβηλοῦται, καὶ τὴν δόξαν μου ἐτέρῳ οὐ δώσω.

Ἐν τοῖς Ἱερειοῦ τοῦ προφήτου λόγοις εὕρισκομεν ὅτι τῶν ἐκ Βαβυλῶνος ἡρηκότων ποτὲ τὴν ἁγίαν πό-
λιν, καταδηρώσαντων καὶ πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν, ἀπο-
κομιζάντων δὲ καὶ τὸν Ἰσραὴλ αἰχμαλώτων, αἱ περι-

VERS. 4. Scio ego quod durus sis, et nervus fer-
reus collum tuum, et frons tua aenea. Et annuntia-
vi tibi antiqua antequam venirent super te, auditiui
tuo patefeci.

Declarat his verbis summæ naturæ incompara-
bilem benignitatem, et quanta erga homines affli-
ciatur misericordia, etiamsi illum offonderint; ha-
bet enim suæ gloriæ parem clementiam. Et queni-
admodum immensa excellentia mensuram mortalium superat quasque eminēt, 644 sic est etiam
incomparabiliter humanus. Vide enim quomodo, etsi sciat Israelum durum esse, et cervicem habere elatam et infractam, ut etiam nervus ferreus, durus scilicet et inflexibilis esse videatur, et frontem habere æneam, id est, quæ depuduit, et quæ om-
nem pudorem ac verecundiam abiecit, tamen illi futura prænuntiaverit, et antequam venirent, au-
dita fecerit. Idque non abs re fecit: sed quia cor admonitionis impatiens habuerunt, rerum tristitium prædictionem mentionemque fecit, ut, paululum his fracti terroribus, a fœda et execrabilissima vita recederent, et se ad quærendum meliora transfer-
rent, omissoque detestabili maximeque execrando cultu, quem falso nuncupatis diis attribuerunt, unum et natura et vere Deum adorarent. Quos enim oratio a turpibus non avertit conatibus, eos interdum etiam nolentes metus facit desistere. Tale quid etiam nobis insinuare videtur divinus David, psallens et dicens universorum Servatori Deo: « In freno et camo maxillas eorum constrin-
ges qui non appropinquant tibi ».

VERS. 5-11. Ne dicas quod Idola mihi fecerunt, necve dicas quod Sculptilia et conspilia mandave-
runt mihi. Audivistis omnia, et vos non cognovistis: imo et patefeci tibi nova, ab hoc tempore, quæ fu-
tura sunt. Et non dixisti: Nunc fiunt, et non olim, et non prioribus diebus audivistis ea. Ne dicas: Scio illa. Nec scivisti, nec nosti, nec a principio aperui aures tuas. Novi enim quod prævaricaberis, et impius adhuc ab utero vocaberis. Propter nomen meum ostendam tibi furorem meum, et gloriosa mea inducam tibi, ut non destruiam te. Ecce vendidi te, non propter argentum, et erui te de fornace mendicitatis. Propter me faciam tibi, quia nomen meum profanatur, et gloriam meam al-
teri non dabo.

In Jeremiæ prophetæ sermonibus invenimus quod, ubi Babylonii expugnassent sanctam ali-
quando civitatem, depopulati fuissent omnem Judæam, Israelenque captivum abduxissent, pou-

³⁸ Psal. xxxi. 9.

lieres relictæ **645** in Ægyptum una cum Israelitis A qui servati sunt, voluerint descendere, etiam resistente propheta, et ut domi manerent persuadente, et causam dilucide afferente. Sed illæ his contra reclamaverunt dicentes: « Posteaquam cessavimus sacrificare reginæ cæli, invaserunt nos omnia hæc mala ¹⁹. » Nam existimabant, etsi passi erant captivitatem, se propterea sub pedibus hostium corruisse, quod falso nominatos deos offendissent, eorumque destituti essent præsidio. Hinc etiam Jeremias propheta affatus est Deum: « Domine, oculi tui in fidem; flagellasti eos, et non doluerunt, confregisti eos, et noluerunt suscipere disciplinam ²⁰. » Cum ergo, inquit, ego antequam venient quæ contigerunt patefecerim, ne rursus dicas: Idola mihi fecerunt. Quid fecerunt? Quod implicatus fueris, scilicet belli calamitatibus: non ob iram eorum abductus eras captivus, nec quia eorum præsidium repudiaveris, in hanc pœnam inevitabilem te induxerunt. Sculptilia enim sunt et confatilia. Neque vero illud, inquit, apud te dicas: Idola mihi mandarunt, pro, minata sunt, seu denuntiaverunt me hæc talia mala passurum. Audivisti hæc ex me: at vos non cognovistis, id est, non intellexistis, nec facti estis sapientes. Hoc enim dicimus esse revera intelligere. Intelligentiæ enim opus erat ac officium, et admirabilis prudentiæ fructus, ab his quæ prædicta erant declinare, et tristem non expectare exitum, sed omnem iram ab hoc tempore, quæ futura sunt. Nam rerum quæ non faciæ sunt, nec contigerunt, a Deo prædictiones faciæ erant. Ne dicas ergo, non olim neque prioribus te diebus audivisse hæc; prædixi enim ab initio. Ne dicas: Scio hæc, videlicet per falsos vates et vaniloquos. Neque enim nosti hæc, nec scivisti, nec ab initio aperui tibi aures; id est, antequam hi mei sermones habiti erant, non hoc tibi notum aut testatum feci per alterum: sed finem his quæ prædicta sunt imposui. Novi enim quod prævaricans prævaricaberis, et impius adhuc ab utero vocaberis. Nam hoc convenit his qui a ventre prævaricari impieque agere voluerunt (docebantur enim a puero servire diis alienis), ut illis dignæ pœnæ irrogarentur. Ostendi tibi furorem meum propter nomen meum, et inducam gloriosæ meæ **646** super te, ne delem te. Erat enim necesse furorem ostendi Israeli contemnenti, et ad omnis nequitiae fastigium provecto, nulloque omnino in pretio divinum honorem habenti. Ut tamen rursus magnitudinem humanitatis quæ in illo inest cerneremus, admisceri tristibus inopinata erat operæ pretium, ne deleterentur. Nam e manu hostium eos servavit, et cum in linum supplicii cecidissent, denuo eripuit, et e captivitatis laqueis exsolvit, ne in totum deleteret Israel. Ecce ergo, inquit, vendidi te, non propter argentum, id est, pecuniæ causa. Nec enim abs te aliquid ejusmodi quæsi,

λειφθεῖσαι γυναῖκες ἐβούλοντο μὲν ἅμα τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἀνασσωμένοις κατελθεῖν εἰς Αἴγυπτον, ἀντανισταμένου γε μὴν τοῦ προφήτου, οἵκαδε τὸ μένειν αὐτοὺς ἀναπελθόντος, καὶ τὴν αἰτίαν καταλευκαίνοντος. αὖ κατὰ ταῦτα αὐτοῖς ἀντανέχριχον λέγουσαι· « Ἐπειδὴ διελείπωμεν θύουσai τῇ βασιλείᾳ τοῦ οὐρανοῦ, ἐπὶ ἦλθεν ἐφ' ἡμᾶς πάντα τὰ κακὰ ταῦτα. » Ὡντο γάρ, καίτοι παθόντες τὴν ἄλωσην, ὅτι τοῖς ψευδωνύμοις θεοῖς προσκρούσαντες, καὶ τῆς ἐπικουρίας ἐστέρημένοι πεπτώκασιν ὑπὸ πόδας ἐχθρῶν. Ταύτη τοι καὶ ὁ προφήτης Ἰερემίας ἔφη πρὸς Θεόν· « Κύριε, οἱ ὀφθαλμοί σου εἰς πίστιν· ἐμαστὶ γινώσκας αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἐπίνεσαν, συνετέλεσας αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἠθέλησαν δέξασθαι παιδείαν. » Ἐμοῦ τοίνυν, φησὶν, ἀκουστά σοι ποιήσαντος πρὶν ἔλθειν τὰ συμβεβηκότα, μὴ πάλιν εἴπῃς, Τὰ εἰδωλά μοι ἐποίησαν. Τί ἐποίησαν; Τὸ ἀλῶναι· δηλονότι ταῖς ἐκ τοῦ πολέμου συμφοραῖς· οὐκ ἐκ τῆς ἐκείνων ὀργῆς ἀπήχθης αἰχμάλωτος, οὐδὲ ἀποστήσαντι τὴν ἐπικουρίαν τὴν παρὰ γε σφῶν αὐτῶν δυσδιάφυκτόν σοι τὴν δίκην ἐπήγαγον. Γλυπτὰ γὰρ εἰσι καὶ χωνευτά. Μήτε μὴν ἐκεῖνο, φησὶν, εἴπῃς κατὰ σαυτὸν, ὅτι Τὰ εἰδωλά μοι ἐνετέλλαντο, ἀντὶ τοῦ, ἡπελθον, ἦγουν προαπήγγειλαν ὅτι πείσομαι τὰ τοιαῦτα τῶν κακῶν. Ἠκούσατε ταῦτα παρ' ἐμοῦ, καὶ ὑμεῖς οὐκ ἔγνωτε, τοῦτ' ἔστιν, οὐ συνήκατε, οὔτε μὴν γέγονατε σοφοί. Τοῦτο γὰρ εἶναι φάμεν τὸ συνέναι κατὰ ἀλήθειαν. Ἔργον γὰρ ἦν συνετὸν, καὶ φρονήσεως τῆς ἀξιαγάστου καρπὸς τὸ ἀπονεῦσαι τῶν προηγορευμένων, καὶ τῶν σκυθρωπῶν μὴ περιμεῖναι τὸ πέρας, ἀλλ' ἐξω γενέσθαι πάσης ὀργῆς τε καὶ δίκης. Οὐκοῦν ἀκουστά σοι ἐποίησα καὶνὰ ἀπὸ τοῦ νῦν ἂ μέλλει γίνεσθαι. Οὐπω γὰρ γενομένων οὔτε μὲν συμβεβηκότων αἱ προαγορεύσεις ἐγένοντο παρὰ Θεοῦ. Μὴ τοίνυν εἴπῃς, ὅτι οὐ πάλαι καὶ οὐ προτέραις ἡμέραις ἤκουσας αὐτὰ, προηγόρευσα γὰρ ἐξ ἀρχῆς. Μὴ εἴπῃς, ὅτι Γινώσκω αὐτὰ, διὰ τῶν ψευδομάντεων δηλονότι καὶ ψευδηγῶρων. Οὔτε γὰρ ἔγνωσ αὐτὰ οὐτὶς ἠπίστω, οὔτε μὴν ἀπὸ ἀρχῆς ἤνοιξά σοι τὰ ὦτα. τοῦτ' ἔστιν, οὐ, πρὶν τοὺς ἐμοὺς λόγους γενέσθαι, πεποληκά σοι τοῦτο παρ' ἐτέρου γνωστὸν· ἐπήγαγον δὲ τῶν προηγορευμένων τὸ πέρας. Ἐγνων γὰρ ὅτι ἀθετῶν ἀθετήσεις, καὶ ἀνομὸς ἔτι ἐκ κοίλας κληθήσῃ. Ἔδει δὲ τοῖς ἀθετοῦσι καὶ ἀνομῶν ἡρημένους, καὶ τοῦτο ἀπὸ γαστρός· ἐδιδάσκοντο γὰρ ἐκ νηπίου τὸ λατρεῖν θεοῖς ἄλλοτρίοις· τὰς αὐτοῖς περπούσας ἐπαρτηθῆναι δίκας. Ἐδειξά σοι τὴν θυμὸν μου, ἔνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἐπάξω δὲ καὶ τὰ ἐνδοξά μου ἐπὶ σέ, ἵνα μὴ ἐξολοθρεύσω σε. Ἦν γὰρ ἀναγκαῖον καταφρονήσαντι μὲν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἀπάσης φαυλότητος ἐς λῆξιν ἐληλακότι, καὶ οὐδενὸς λόγου παντελῶς τὴν εἰς Θεὸν ἀξιοῦντι τιμὴν δειχθῆναι τὸν θυμὸν, ὑπὲρ δὲ τοῦ πάλιν ἰδεῖν τῆς ἐνοῦσης αὐτῷ φιλανθρωπίας τὸ μέγεθος, προσεχθῆναι τοῖς σκυθρωποῖς καὶ τὰ παράδοξα, ἵνα μὴ ἐξολοθρευθῶσι. Σέσωκας γὰρ αὐτοὺς ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν, καὶ πεσόντας εἰς τὸ τῆς δίκης λῖνον πάλιν ἐξείλετο, καὶ τῶν τῆς αἰχμαλωσίας ἀπέλυσε βρόχων, ἵνα μὴ εἰσάπαν ἐξολοθρεύσῃ τὴν Ἰσραὴλ. Ἰδοὺ δὴ οὖν πέπρα-

¹⁹ Jer. XLIV, 18. ²⁰ Jer. V, 3.

κά σε, φησιν, οὐχ ἔνεκεν ἀργυρίου, τοῦτ' ἐστίν, οὐ χρημάτων ἕνεκα. Οὐ γὰρ ἐζητήσά τι τῶν τοιούτων παρὰ σοῦ, οὔτε μὴν ἐν χρεῖα γέγονα τῶν ἐπιγείων τινός, ἢ μόσχων, ἢ προβάτων, ἢ τράγων σφαγῆς· ἀλλ' ἐπίπερ ἡμάρτανες, καὶ ῥέθυμοι· ἦσθα περὶ τὴν ὀφειλομένην ἐμοὶ παρὰ σοῦ τιμὴν τε καὶ δόξαν. Πλὴν καὶ οὕτως ἐξειλάμην σε, φησιν, ἐκ καμίνου πτωχείας· δεδούλευκε γὰρ τοῖς Βαβυλωνίοις. Ἐπειτα δὲ πάντως τοῖς ἐκ δουλείας κακοῖς καὶ τὸ ἐν ἐνδείᾳ κεῖσθαι παντὸς ἀγαθοῦ. Ἐνεκεν ἐμοὶ ποιήσω σοι, ὅτι τὸ ὄνομά μου βεβηλοῦται. ὦντο γὰρ οἱ ἡρηκότες ὅτι, καίτοι Θεοῦ σώζειν ἐθέλοντος αὐτοὺς καὶ προεστηκότος, ἔτι νενεκῆκασι, καὶ οὐχ ἐκόντος αὐτοῦ πλεονεκτήσαντες τὸν ἐπικουρούμενον. Βεβηλοῦται τοίνυν, φησὶ, τὸ ὄνομά μου, τοιαύτας ἐκείνων τὰς δόξας περὶ ἐμοῦ ἐρόντων. Δώσω δὲ ἐγὼ οὐδενὶ τῶν ἄλλων τὴν δόξαν μου. Δόξα δὲ Θεοῦ τὸ σώζειν ἐστὶ, καὶ ἐλεεῖν, καὶ τὸ πάντων δύνασθαι κρατεῖν, καὶ τὸ ἀκονεῖν δύνασθαι πληροῦν, ἅπερ ἔλοιτο κατορθοῦν.

Ἀκούε μου, Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ ὃν ἐγὼ καλῶ. Ἐγὼ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἰμι εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ἡ χεὶρ μου ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιὰ μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν.

Εἰς ἀνέμνησιν αὐτοὺς ἀναφέρει· πάλιν τῆς δοθείσης αὐτοῖς τιμῆς τε καὶ δόξης, καὶ προσέτι φειδοῦς τε καὶ ἀγάπης. Ἡξίωνται γὰρ τῶν ἀνωτάτω γερωῶν, οἱ καὶ ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν κέκληνται μόνοι πρὸς οἰκειότητα τὴν πρὸς αὐτὸν, μερὶς τε καὶ κληρὸς γενόσαιν αὐτοῦ. Καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Μωϋσῆς προσεφώνει ποτὲ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ οὕτως λέγων· « Ἰδοὺ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ σε ἐξελέξατο ὁ Κύριος ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν εἶναι αὐτοῦ λαόν· » καὶ πάλιν, « Ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, ὥς δὲ ἐσπεῖρεν υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστησε ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ, καὶ ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. » Ἐδεῖ οὖν, ἔδει τοὺς οὕτω τετιμημένους, τοὺς εὐκλεεῖς καὶ ἀπολεκτον λαχόντας ὄνομα, τοὺς εἰς κληρὸν Θεοῦ τεταγμένους, καὶ τὸ ἐν ἀπολέκτοις εἶναι πλουτήσαντας, μὴ ἀπονεύσαι τι πρὸς ἃ μὴ θέμις, μηδὲ ταῖς ἐξιτήλοις ἐπαναστάσεισι καταλυπεῖν ἐλέσθαι τὸν εὐεργέτην, τὸν ἀπάσης αὐτοῖς δοτῆρα τιμῆς, καὶ χορηγὸν ὄντα τῶν οὕτως ἐξηρημένων καὶ τριποθήτων ἀγαθῶν. Ἀλλ' οὐδὲν τῶν τοιούτων εἰς νοῦν ἐλόντες οἱ δεῖλαιοι τοῖς τῆς εἰδωλολατρίας ἐνεπάγγσαν τέλμασι, καὶ Θεὸν ἀφέντες τὸν ἀληθινὸν τοῖς τοῦ κόσμου στοιχείοις λελατρεύκασιν. Πλὴν καὶ οὕτως κατοικτεῖρει πάλιν αὐτοὺς· καλεῖ γὰρ πρὸς εὐπάθειαν τὸ, Ἀκούσατέ μου βῶν, καὶ ὅπερ ἦν ἀμεινον ἐν ἀρχαῖς ἐλέσθαι πληροῦν ἵνα καὶ ἀκράδαντον ἐχωσι τὴν εὐμερίαν, τοῦτο ἂν γοῦν ὅψε διαπεράναι προστέταχεν, ἵνα ἔξω πόδα θεῖεν τῆς δίκης, καὶ τῆς ἐπενηγεμένης αὐτοῖς θητείας ἀπολύσαιτο τὰ δεσμά. Ἐπειδὴ δὲ προσεκύνησαν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὸν Κτίστην ἀφέντες τοῖς παρ' αὐτοῦ πρὸς τὸ εἶναι παρενηγεγμένοις ἀνέπτοντο σέβας, μυσταγωγεῖ πάλιν αὐτοὺς· Ὡς γὰρ ὁ μακάριος ἐφη Παῦλος· « Ὀφείλοντες

A quasi mihi opus esset re aliqua terrena, seu vitulorum, seu ovium, seu hircorum caede: sed quia peccavisti, et securus in honore et gloria quam mihi eripueras, fuisti. Verumtamen sic, inquit, eripui te de fornace mendicitatis: servivit namque Babylonitis. Sequitur autem servitutis mala etiam ut omnium honorum laborent inopia. Propter me faciam tibi, quia nomen meum profanatur. Nam vastatores putabant quod, etiamsi Deus servare voluisset eos et protexisset, tamen vicissent, quodque ipso nolente adiutum subegissent. Itaque profanatur, inquit, nomen meum, illis hanc opinionem de me habentibus. Dabo autem ego gloriam meam nulli alteri. Gloria autem Dei est, servare et misereri, et posse omnibus dominari, et sine labore exsequi quaecunque præstare velit.

B VERS. 12, 13. Audi me, Jacob, et Israel quem ego voco. Ego sum primus, et ego sum in æternum, et manus mea fundavit terram, et dextra mea stabilivit cælum.

In memoriam revocat iterum illis honorem quem dedit, et gloriam, et præterea etiam misericordiam ac charitatem. Summis enim honorariis affecti sunt, qui soli ex omnibus gentibus ad consortium familiaritatemque cum ipso vocati sunt, et portio facti ejus et sors. Quippe divinus Moyses affatus est alicubi Israelitis, sic dicens: « Ecce Domini Dei tui cælum cæli est. Et te elegit Dominus ex omnibus gentibus⁶¹: » et rursus: « Quando Altissimus separavit gentes, et dispersit filios Adam, statuit fines gentium pro numero angelorum Dei, et factus⁶⁴⁷ est portio Domini populus ejus Jacob, funiculus hereditatis ejus Israel⁶¹. » Oportuit itaque, oportuit sic honoratos, nobile et electum nomen sortitos, in sortem Dei cooptatos, et ea prærogativa ditatos ut in electis essent, non ad ea delabi quæ fas non est, nec hunc beneficium enormi rebellionē offendere, qui illis omnis honoris dator est, et adeo eximiorum et optatissimorum honorum suppetitor. Sed horum nihil omnino cogitantes miseri in puteum idololatriæ defixi sunt, et, relicto vero Deo, mundi elementa coluerunt. Verum et sic miseretur rursus illorum: vocat nimirum ad obedientiam: Audite clamores meos, et quod in principio implere præstitisset, ut etiam inconcussa D felicitate fruerentur, id, sero licet, jubet nunc exsequi, quo pedem e pœna extrahant, et illatæ sibi servitutis vincula excutiant. Cum autem adorarent milliam cæli, et, Creatore derelicto, rebus ab ipso in lucem editis venerationem attribuerent, rursus mysticis eos initiat rudimentis. Nam, ut beatus Paulus ait: « Cum doctores per tempus esse debuissent, rursus opus habuerunt eo qui ipsos doceret, quæ prima divinorum oraculorum elementa

⁶¹ Deut. vii, 6. ⁶¹ Deut. xlii, 8, 9.

sint, et lacte, non solido cibo opus habuerunt⁶⁴. » A Quod igitur ipse sit « qui est », et ante omnes sit, et essentiam habeat interminatam, Dens natura, demonstrat, cum ait : Ego sum primus, et ego sum in æternum. Primo autem quis intelligi possit esse prior? Quemadmodum enim principio et vero et primo non intelligitur aliud prius : sic neque primo prior alius quispiam potest intelligi. Itaque semper et ante omnia, et in infinita sæcula est universorum Deus. Qui enim principium non habet, in quem tandem finem desinet? Et hæc quidem quoad divinam gloriam. Deorum vero falso nominatorum examina, seu mundi elementa, neque prima intelligi possunt, neque eodem modo et similiter habere se perpetuo poterunt. Stellæ siquidem, sol et luna, adhuc ipsum cælum, in essentiam suam hanc producta sunt, et principium habuerunt et ortum, atque tandem etiam esse desinent. Nec quidquam in illis videre est quod non prorsus penitusque divinæ ac immortalis naturæ gloriæ subiaceat. Quod autem hæc oratio **648** non erret a veritate, ostendit mox, cum ait : Manus mea fundavit terram, et dextera mea stabilivit cælum. At quomodo quod factum est, de æqualitate certabit cum eo qui fabricavit? quomodo de gloria contendet cum eo qui illud condidit? Demonstrat itaque absurdissimum esse, et omnis impietatis accusandum, creaturam præ Creatore velle adorare, et illo qui semper et primus est relicto, in tempore factis nomen et dignitatem veræ Divinitatis tribuere, idque suis ipsorum artificibus donare. Adorarunt namque quæ digiti ipsorum fecerant, juxta id quod scriptum est. Manum vero et dextram suam Deus et Pater nominat Filium. Sic enim illum sæpenumero in Scriptura divinitus inspirata vocatum esse invenimus. Siquidem et divinus Moyses dixit : « Dextra tua, Domine, gloriosa facta est : in fortitudine dextera manus tua, Domine, confregit hostes⁶⁵. » Et beatus David : « Roboretur manus, eleve-
tur dextera tua⁶⁶. »

σου χεῖρ, Κύριε, ἔθραυσεν ἐχθρούς. » Ὁ δὲ μακάριος Δαβὶδ· « Κραταιωθῆτω ἡ χεῖρ σου, ὑψωθῆτω ἡ δεξιὰ σου. »

VERS. 14. *Vocabo eos, et stabunt simul, et congregabuntur omnes, et audient. Quis eis annuntiavit hæc?*

Vellem, inquit, illis congregatis quæstionem ponere, ut plane dicant quem conjectorem aut prædictorem fuisse putent vere eorum quæ illis inopinatio illata sunt, videlicet calamitatis quæ ex bello nascitur. Nam falsorum vatum nullus prænuntiasse cernitur. Fingebant enim se Deum invocare, et fatiscere, ac dæmoniorum numine afflato esse. Verum nulla erat in impuris spiritibus futurorum præscientia, nec in materiis inanibus quæ in deos formatæ sunt. Nullus igitur omnino deorum imaginariorum prænuntiavit. Ego autem singula minutatim significavi per sanctos prophetas : sed tamen cum licuisset malum subterfugere, et a laqueo im-

εἶναι διδάτκαλοι διὰ τὸν χρόνον, πάλιν ἐσκήκασιν χρεῖαν τοῦ διδάσκοντος αὐτοὺς, τίνα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ, καὶ γέγοναν χρεῖαν ἔχοντες γάλακτος, καὶ οὐ στερεᾶς τροφῆς. » Ὅτι τοῖνυν αὐτός ἐστιν « ὁ ὢν, » καὶ ἐστι πρὸ πάντων, καὶ ἀκατάληκτον ἔχει τὸ εἶναι Θεὸς ὢν κατὰ φύσιν, διαδεικνύσι λέγων· Ἐγὼ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἰμι εἰς τὸν αἰῶνα. Τοῦ δὲ πρώτου τίς ἂν νοῖτο πρότερος; Ὡς περ γὰρ τῆς ὄντως τε καὶ πρώτης ἀρχῆς οὐκ ἂν πρότερα νοῖτο παρ' ἐκείνην ἀρχήν· οὕτως οὐκ ἂν νοῖτο τοῦ πρώτου πρῶτός τις ἕτερος. Οὐκοῦν αἶψα καὶ πρὸ πάντων καὶ εἰς ἀπεράντους αἰῶνάς ἐστιν ὁ τῶν ὄλων Θεός. Ὁ γὰρ μὴ ἔχων ἀρχὴν εἰς ποῶν ποτε καταλήξει τέλος; Καὶ τὰ μὲν τῆς θείας δόξης ἐν τοῦτοις. Ὁ δὲ γε τῶν ψευδωνύμων θεῶν ἐσμὸς, ἔγουν τὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα, οὔτε πρῶτα νοηθεῖεν ἂν, οὔτε κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχειν εἰς αἰῶνα δύνανται. Ἄστρα μὲν γάρ, ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ αὐτοὶ δὲ πρὸς τοῦτοις ὁ οὐρανὸς, παρεχομένησαν εἰς τὸ εἶναι, καὶ ἀρχὴν λαβόντα καὶ γένεσιν, καὶ εἰς τὸ πέρας τοῦ εἶναι θραμύνονται ποτε· καὶ οὐδὲν ἐν αὐτοῖς καταθρῆσαι τις ἂν, ὃ μὴ πάντῃ τε καὶ πάντως τὴν θείας καὶ ἀκηράτου φύσεως ὑποκαθῆται δόξαν. Ὅτι δὲ οὐκ ἂν ἀμάρτοι τάληθους ὁ ἐπὶ τῇδε λόγος, διέδειξεν εὐθύς λέγων· Ἡ χεῖρ μου ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιὰ μου ἔστερέωσε τὸν οὐρανόν. Εἴτα πῶς τὸ ποιηθὲν, περὶ τῶν Ἰσων ἀμιλλήσεται τῷ τεκτενισμένῳ, καὶ τῇ τοῦ δημιουργήσαντος αὐτὸ φιλονεικήσει δόξη; Ἀποφαίνει δὴ οὖν ἀτοπώτατον, μᾶλλον δὲ καὶ δυσσεβείας ἀπάσης ἔχον γραφὴν, τὸ ἐλίσθαι τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα προσκυνεῖν, καὶ τὸν αἶψα καὶ πρῶτον ὄντα ἀφέντα, τοῖς ἐν χρόνῳ πεποιημένοις τὸ τῆς ἀληθοῦς Θεότητος ὀνομά τε καὶ χρῆμα προσνέμειν, καὶ ταῖς ἐαυτῶν εὐτεχνίας χαρίζεσθαι τοῦτο. Προσεκύνησαν γὰρ αὖ ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Χεῖρα δὲ καὶ δεξιὰν ἰδίαν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ὀνομάζει τὸν Υἱόν. Οὕτω γὰρ πλεισταχοῦ παρὰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς κεκλημένον εὐρήσομεν. Καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος ἔφη Μωσῆς· « Ἡ δεξιὰ σου, Κύριε, δεδοξασται ἐν ἱσχύϊ, ἡ δεξιὰ

Καλέσω αὐτοὺς, καὶ στήσονται ἅμα, καὶ συναθήσονται πάντες, καὶ ἀκούσονται. Τίς αὐτοῖς ἀνήγγειλε ταῦτα;

Ἐβουλόμην γάρ, φησί, συναγχερμένους αὐτοῖς προσθεῖναι πεισιν, καὶ δὴ καὶ ἐρεῖσθαι σαφῶς, τίνα προγνώστην, ἔγουν προαγορευτὴν οἶονταί γενέσθαι κατὰ ἀλήθειαν, τῶν ἀδοκῆτως αὐτοῖς ἐπενεγμένων, δηλὸν δὲ ὅτι τῆς ἐκ τοῦ πολέμου συμφορᾶς. Τῶν μὲν γὰρ ψευδομάντεων οὐδεὶς προαπαγγέλλας ὁρᾶται. Θεοκλήτεῖν μὲν γὰρ ἐσκήπτοντο, καὶ εἶναι τινες ἐπίπονοι καὶ δαιμονίων κάτοχοι. Πλὴν οὐδεμία γὰρ ἐν ἀκαθάρτοις πνεύμασιν ἡ πρόγνωσις τῶν ἐσομένων, οὔτε μὴ ἐν ἀψύχοις ὕλαις μεμορφωμένας εἰς θεοῦς. Οὐκοῦν τῶν μὲν ἐν δόξῃ θεῶν παντελῶς οὐδεὶς ὁ παραγγέλλας ἐστίν. Ἐγὼ δὲ μεμήνυκα διὰ προφητῶν ἁγίων ἕκαστα λεπτῶς· εἴτα ἐξὼν ὑπεκνεύσαι τοῦ

⁶⁴ Hebr. v, 12. ⁶⁵ Exod. xv, 6. ⁶⁶ Psal. lxxviii, 14.

κακοῦ, καὶ ἐξω φέρεσθαι παρίδος, ἐνυστάζατε, μαρ-
τυροῦσαν τοῖς ἑμοῖς λόγοις τάληθες τὴν τῶν κακῶν
περιμέναντες πείραν. Ποία τοίνυν ὑμῖν τῶν γοητῶν
ἡ χρεια; ποία τῶν ψευδοπροφητῶν ἡ δυναῖς; τί δὲ
τῶν οἰωνοσκοπεῖν εἰωθότων εἶδεῖν ἂν ἐργαστήρια; οἱ
τὰ τῶν εἰδύλων τεμένη καταλαμβάνοντες, καὶ τοῖς
ἀκαθάρτοις βωμοῖς προσεΐσαντες, ὁδοῶν εὐτελεστά-
των πωλοῦσι τὸ ψεῦδος τὸ ἀπὸ καρδίας αὐτῶν ὡς
παρὰ Θεοῦ, καὶ τοῖς προσιοῦσιν αὐτοῖς ἀνευρεγόμε-
νοι τὸ δοκοῦν ἐνεκεν δρχαὸς κριθῆς καὶ κλάσμα-
τος ἄρτου, κατὰ τὸ εἰρημένον διὰ φωνῆς Ἰεζε-
κίηλ.

Ἀπαῶν σε ἐποίησα τὸ θέλημά σου ἐπὶ
Βαβυλώνας, τοῦ ἄραι σπέρμα Χαλδαίων. Ἐγὼ
ἐλάλησα, ἐγὼ ἐκέλευσα, ἤγαγον αὐτόν, καὶ
εὐώδωσα τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Προσαγγέστε πρὸς
μὲ, καὶ ἀκούσατε ταῦτα· οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἐν
κρυφῇ ἐλάλησα· ἤνικα ἐγένετο, ἐκεῖ ἤμην,
καὶ νῦν Κύριος ἀπέστειλέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα
αὐτοῦ.

Οὐκ ἐξ πάλιν ἀποκομιζέσθαι πρὸς ὑπονοίας οὐκ
ἀληθεῖς. Ἦν μὲν γὰρ καὶ σφόδρα εἰκὸς, ἅτε δὴ καὶ
ἀπαιδαγωγῆτον ἔχοντας νοῦν, καὶ πολλὴν λαν εὐπαρα-
κόμιστον πρὸς ἀπόστασιν, καὶ τοῖς τῆς ἀπάτης βρό-
χοις εὐάλωτον, οἶσθαι τε καὶ λέγειν τὰ ἐκ τοῦ πο-
λέμου συμβῆναι παθεῖν αὐτοὺς ἐξ ὀργῆς τάχα που
τῶν ψευδωνύμων θεῶν, παρεωραμένης μὲν τῆς
αὐτοῖς προεπούσης καὶ ὀφειλομένης θεραπείας, προσ-
κεκομισμένων δὲ οὐκέτι τῶν θυσιῶν αὐτῶν, κατ-
οικτεῖραι δὲ πάλιν καὶ τοῖς ἐκεῖνα παθοῦσιν ἐπιμε-
τῆσαι τὰ ἐξ ὀργῆς, καὶ τὸ ἀπεικὸς οὐδὲν ὁ λόγος
ἔχει. Προαπεδείξαμεν γὰρ ὅτι, πεπορθμένης τῆς
Ἰερουσαλήμ, καὶ κατεμπερηθείσης ὁμοῦ τῷ ναῷ τῆς
Ἰουδαίας ἀπάσης, αἱ περιλειφθεῖσαι γυναῖκες ἔφα-
σκον συμβῆναι ταῦτα αὐταῖς, ὅτι διαλελοίπασι θύου-
σαι τῇ βασιλευσῇ τῶν οὐρανῶν. Ἵνα τοίνυν εἶδεῖν
τὴν λυτρωτὴν, μὴ ἐτέροις θεοῖς, αὐτῇ δὲ μᾶλλον τὴν
ἐπὶ τῷ σώζεσθαι προσνέμοντες χάριν, ἐναργέστατά
φησιν, ὡς τῇ περὶ αὐτοῦ φεῖδοι καὶ ἀγάπῃ κεκινημέ-
νος, ὅπερ ἦν αὐτοῖς τριπόθητον καὶ πολυεύκτον,
τοῦτο καὶ εἰς πέρας ἔλθειν παρεσκεύασε, τὸ ἐξαρθῆ-
ναι δηλονότι τὸ σπέρμα τῶν Χαλδαίων, ἅτε δὴ καὶ
ἡρηκότων αὐτοὺς, καὶ πάντα τρόπον ἀπανθρωπίας
ἐνδεξαμένων, καὶ τοῖς εἰς λῆξιν αὐτοὺς περιβεβλη-
κότων κακοῖς. Ἀγάπῃ τοίνυν τῇ πρὸς σὲ παρωρμή-
θην εἰς τὸ δεῖν συμπεράναι τὸ σοὶ δοκοῦν ἐπὶ τῇ
τῶν Βαβυλωνίων, ὥστε καὶ ἐξάραι τὸ σπέρμα τῶν
Χαλδαίων. Εἶτα περὶ Κύρου φησίν, ὡς τοῖς αὐτοῦ
νεύμασιν ἤχθη τε καὶ κέκληται πρὸς γε τὸ δεῖν κατα-
δῆναι τὴν γῆν, καὶ κατὰ κράτος ἐλεῖν αὐτήν. Ἐγὼ
ἤγαγον, καὶ εὐώδωσα τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Ἀελάληκα δὲ
ταῦτα ἀπ' ἀρχῆς, φησὶ, καὶ οὐκ ἐν κρυφῇ, προαπ-
ήγγελα ἐναργῶς διὰ προφητῶν ἁγίων· οὕτω λέγει
Κύριος τῷ χριστῷ μου Κύρῳ, ὃ ἐκράτησα τῆς δε-
ξιᾶς ἐπακουῦσαι ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ ἰσχύιν βα-
σιλέων διαρρήξω. Οὐκοῦν οὐ λαθραῖον οὔτε μὴν ἐν
πραθύστῃ τὸν περὶ αὐτοῦ πεποιήμεαι λόγον, ἀλλ'
ἤγαγον αὐτόν, καὶ ἐκέλευσα, καὶ εὐώδωσα τὴν ὁδὸν
αὐτοῦ· καὶ οὐ λελάληκα μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁρῶντι

Amnes esse, vos dormivistis, et horum malorum
experientiam verborum testem verum exspe-
ctastis. Quæ est igitur præstigatorum utilitas?
qui falsorum prophetarum usus? quid eorum qui
augurari solent officinas scire attinet? qui idolorum
fama occupantes, et impuris aris assidentes, vilissi-
mis obolis vendunt mendacium, et sui cordis som-
nia ac quidquid libet tanquam a Deo eructant his
qui ad ipsos accedunt, propter pugillum hordei et
frustulum panis, juxta id quod voce Eze-
chielis dictum est.

VERS. 15. 16. Qui diligo te, feci voluntatem tuam
super Babylonem, ut auferrem semen Chaldaeorum.
Ego locutus sum, ego vocavi, adduxi eum et secundavi
viam ejus. Accedite ad me et audite hæc : principio
non in abscondito locutus sum ; tum cum fiebat illic
eram, et nunc Dominus misit me et Spiritus ejus.

Non sinit illos denuo ad cogitationes non veras
transversim abripi. Erat enim admodum verisimile,
eos qui mentem habebant nulla pædagogia insti-
tutam, sed ad defectionem proclivem, et erroris
expositam laqueis, cogitare et dicere quod ea mala
belli pati ipsos contigerit ex indignatione deorum
falso nuncupatorum, contempto ab ipsis digno et
debito cultu, nec ulterius oblati sacrificiis : quan-
doque illi et miserti sint, et rursus cum ista pa-
terentur, illi admensi sint hæc ex ira supplicia :
nec quidquam absonum habet hæc oratio. Nam
ante ostendimus, vastata Jerusalem, et simul cum
divino templo tota Judæa desflagante, relictas mu-
lieres dixisse, hæc illis usu venisse quod destitissent
reginæ cæli sacrificare. Quo igitur sciant Redempto-
rem, gratiamque non diis alienis, sed ipsi potius quod
servati fuerint, referant, apertissime ait se miseri-
cordia sua motum et amore, quod illis erat desideratis-
simum et optatissimum ad finem perduxisse, ut sci-
licet auferretur semen Chaldaeorum, quippe qui illos
expugnant, et omne genus inhumanitatis ostende-
rant, et his malis eos gravissimis implicaverant.
Amore igitur erga te, inquit, incitatus sum, ut
perficere quod tibi placuit in terra Babyloniorum,
ut semen Chaldaeorum tollerem. Deinde ait de Cyro,
quod suo nutu adductus et vocatus fuerit, ut terram
vastaret et vi caperet. Ego enim, inquit, adduxi,
et secundavi viam ejus. Locutus sum hæc, inquit,
principio, et non in abscondito : prænuntiavi ma-
nifeste per sanctos prophetas : Sic dicit Dominus
uncto meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut
subjicerentur ei gentes, et robur regum dirumpam.
650 habui, sed adduxi eum et vocavi et prospe-
ravi viam ejus. Nec locutus sum solus, sed quæ
tibi grata sunt effeci, et perfecti ex animi tui sen-
tentia : robur Chaldaeorum evertens, et illum po-
tentissimum reddens et formidabilem, qui illos de-
levit, ita ut non fuerint illa manu Cyri gesta, sed

τὸ οἶσθαι καὶ φρονεῖν, τοὺς ψευδωνύμους αὐτοῖς ἐπαμύναι θεοὺς, τοὺς οὐκ ὄντας ὅλως. Διὰ γάρ τοι τοῦτο, καθάπερ ἐγῶμαι, τὸ 'Εγὼ εἰμι ὁ Θεός σου, φησὶ, τοῦ, εἰμ', σημαίνοντος τὸ, ὑπάρχω. Τοῦτο καὶ τῷ πανσόφῳ Μωσῇ διηγόρευσε λέγων· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν. » Ὃν γάρ ἐστι κυρίως τε καὶ ἀληθῶς ὁ τῶν ὄλων Θεός. Τὰ δέ γε παρ' αὐτοῦ πρὸς τὸ εἶναι παρενηγεμένα ὄντα μὲν καὶ αὐτὰ λέγουσι ἄν, πλὴν ὅτι γεγονάσι, καὶ ἀρχὴν τοῦ εἶναι διεκλήρωσαντο. Οὕτω τοῖνον φησὶ Κύριος ὁ βυσσάμενός σε, Ἄγιος Ἰσραὴλ· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός σου. Ἀλλ', ὦ Δέσποτα, φαίη ἄν, οἶμαι, τίς τῶν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ἐλυτρώσω καὶ σώσωκας, ἐξεῖλου πυρὸς καὶ δίκης, ζυγοῦ καὶ δουλείας, βαρβάρου χειρὸς, ὡς παναλχῆς δηλονότι, καὶ ψιλοῖς νεύμασιν ἅπερ ἂν ἔλοιτο κατορθῶν. Εἴτα πῶς οἱ ὑπὸ σὴν ὄντες φεῖδῶ καὶ ἀγάπην εἰς σέ τὸν ἐπὶ κούρον σύγχουτες αἶλ, πρὸς τοῦτο ταλαιπωρίας κατενηγέμεθα, ὥστε καὶ ὑπὸ πόδας πεσεῖν ἐχθρῶν, καὶ θητεῦσαι παρὰ τὸ εἰκὸς τοὺς ἐλευθέρους ἐξ ἐλευθέρων; Τί οὖν πρὸς ταῦτα Θεός; Δέδειχά σοι τοῦ εὐρεῖν σε τὴν ὁδόν, ἐν ᾗ πορεύσῃ ἐν αὐτῇ. Νόμον σοι τέθεικα, φησὶ, τῶν πρακτέων τὸν ὁριστῆν, τὸν ἀπευθύνειν εἰδότες πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἡδίστων ἐμοί, ποδὴν ἐἰς δικαιοσύνην, διδάσκαλον ἐσσεβείας, εἰς εὐθεῖαν ὁδὸν ἀποφέροντα, δι' ἧς εἰ πράττειν ἡθελες, κατήντησας εἰς γε τὸ εἶναι γνήσιος καὶ λάτρις ἀληθείας, καὶ τοῖς ἐξ ἀρετῶν αὐχήμασιν εὐ μάλα κατεστεμμένος. Ἀλλ' ἐξω τριβίου γέγονας τῆς ἐπ' εἰθῶ, καὶ ἀμαξήτον ἀφείλ, ὥσπερ παρεστράπης ἐφ' ἃ μὴ θέμις· λελάτρευκας τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, τέθυκας εἰδώλοις, προσκεκύνηκας τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς, ἐπελάθου τοῦ Κτίσαντος, παρ' οὐδὲν ἡγήσω τὸν δοθέντα νόμον. Εἰ γάρ ἦσθα γεγονὼς τῶν ἐμῶν ὑπάκουος ἐντολῶν, ἐγένετο ἂν ὥσει ποταμὸς ἡ εἰρήνη σου, καὶ ἡ δικαιοσύνη ὥσει κύμα θαλάσσης. Καὶ ὁ βούλεται δηλοῦν, ἐστι τοιοῦτον· Τοὺς χειμάρρους φασὶν, ὕετοῦ τοῖς ὄρεσιν ἐνσκήψαντος λάθρου, καταφέρεισθαι δεινῶς τε καὶ ἀφορήτως, ὡς ἀντισχεῖν δύνασθαι παντελῶς οὐδὲν ταῖς ἐκείνων ὀρμαῖς. Εὐδελον δὲ χάκειν, οἶμαι που. Αἱ γάρ που τῶν θαλάσσης κυμάτων ἐμβολαὶ δειναὶ καὶ δυσάντητοι, καὶ οὐ πλωτήρησι μόνοις, ἡγουν ταῖς ὀλκάσιν, ἀλλὰ καὶ αὐταῖς ἐσθ' ὅτε ταῖς πέτραις. Ἀπορρήγνυνται γάρ αὐταί, κρουνηδὲν αὐταῖς τῶν ὑδάτων ἐρρήγνυμένων. Οὐχοῦν εἰ τῶν ἐμῶν, φησὶ, κατήκου; ἦσθα λόγων, εἰ τὸν νοῦν ἐπὶ ἡγάγες εὐπειθῇ, ἐγένετο ἂν ἡ εἰρήνη σου ποταμῷ καὶ ὑδάτων δίκην, ἀκαταμάχτοιο τοῖς ἐχθροῖς, ἡγουν τοῖς ἐθέλουσιν ὑπαντᾶν. Ἡ τάχα που, καὶ καθ' ἕτερον τρόπον, ἵνα τὸ τῆς εἰρήνης ἀφθονόν τε αὐτοῖς καὶ διηνεχὲς ἀποφήνῃ χρῆμα, ποταμῷ παρεικάζει καὶ κύμασι, ποταμῷ μὲν αἶλ καὶ ἀμφιλαφῶς ῥέοντί τε καὶ φερομένῳ, κύμασι τε κυρτουμένοις αἶλ, καὶ ὄσον διηνεχῶς τῇ χέρσῳ προστρέχουσιν. Ἐγένετο δ' ἂν καὶ τὸ σπέρμα σου ὥσει ἄμμος, καὶ τὰ ἔχοντα τῆς κοιλίας σου ὡς ὁ χοῦς τῆς γῆς. Ὅμοιον ὡς εἰ λέγοι, Οὐδενὸς οὐ ξίφος ἐπανατείνοντος, οὐ τῆς τῶν πολεμίων χειρὸς ὀλοθρευούσης τινὰς, πολύχρους ἦσθα

A falso nuncupatos deos illis opem tulisse, qui omnino non sunt. Propterea ut, equidem arbitror, dicit: Ego sum Deus tuus, sum, denotante, exsisto. Id quod etiam sapientissimo Moysi annuntiavit, cum ait: « Ego sum qui sum ». Proprie enim et vere est ὢν universorum Deus. Quæ autem ab illo producta sunt, ut in rerum natura sint, etiam illa ὄντα dici possunt: verum ideo quod facta sunt, et principium suæ essentiae sunt sortita. Sic itaque inquit Dominus qui liberavit te, Sanctus Israel: Ego sum Deus tuus. Verum, o Domine, dixerit, credo, quispiam eorum qui ex sanguine Israelitico sunt orti, redemisti nos et servasti, eripuisti ex igne et a pœna, a jugo et servitute et manu barbara: tu videlicet omnipotens, et solo nutu quæcunque volueris peragens. Ergo quomodo nos, qui ex tua misericordia et dilectione pendemus, qui in te adiutore semper gloriamur, ad hoc miseriæ delati sumus, ut etiam pedibus inimicorum succumbamus et præter æquum liberi ex liberis nati serviamus? Quid igitur ad hæc Deus? Docui te invenire viam in qua anubules. Legem tibi, inquit, posui rerum agendarum definitricem, quæ ad omnia mihi acceptissima dirigat, ducem ad justitiam, doctricem pietatis, ad rectam viam perducentem, ex cujus præscripto si agere velis, eo pertigisti, ut genuinus sis et verus cultor, et virtutum ornamentis pulcherrime coronatus. Cæterum tu a recta via exorbitasti et, semita relicta, ad quæ fas non erat deviasti, militiam cœli coluisti, sacrificasti idolis, **652** non deos adorasti, Conditoris oblitus es, legem datam pro nihilo duxisti. Si enim fuisses meis præceptis audiens, fuisset tanquam flumen pax tua, et justitia tanquam fluctus maris. Quod autem significare vult, ejusmodi est: Aiunt torrentes, pluvia rapida in montes delapsa, ferri violenter et intolerabiliter, ita ut impetuoso eorum cursui nihil omnino possit resistere. Quin et illud puto esse perspicuum. Fluctuum maris impressiones violentæ sunt et terribiles, non modo nautis et onerariis navibus, sed ipsis interdum rupibus. Rumpuntur enim et ipsæ, aquis magno impetu in eas impingentibus. Itaque dicit: Si meis verbis auscultasses, si mentem sequacem et obedientem adhibuisses, facta fuisset pax tua, fluminis et fluctus in morem, inexpugnabilis hostibus et quibuslibet occurrentibus. Vel etiam alio modo, ut pacis libertatem et perpetuitatem ostendat, flumini comparat et fluctibus; flumini quidem semper et ubertim fluenti et præterlabenti, fluctibus autem semper curvatis, et velut perpetuo terram incursantibus. Factum etiam fuisset semen tuum tanquam arena, et fetus uteri tui quasi pulvis terræ. Perinde est ac si dicat, Nullo vel gladium extrahente, nulla hostium manu quempiam excindente, secundus fuisses et innumerabilis, ut arenæ et pulveri comparari possent tui liberi. Quia autem debacchatus es in

Deum, et non mediocriter offendisti, in omnia
 fœda illapsus, paululum concisus es, et illam ge-
 neris propagationem multitudine dilatam non
 habes; verumtamen neque nunc quidem extermina-
 beris. Conservatæ enim sunt Israelis reliquiæ ubi-
 que. Dixit enim Deus, non casurum funditus illum,
 propter factam patribus promissionem. Deinde ait:
 Exi de Babylone, fugiens a Chaldæis. Hic est nutus
 et voluntas regis a captivitate liberans Israellem.
 Quemadmodum enim qui in terra rerum summa
 potantur, et regni thronos occupant, terræ habi-
 tatoribus interdundum exsilii remissionem annunt,
 benevolenti et voce rem declarantes: sic etiam
 universorum Deus humanum ac benevolum nutum
 laborantibus impertit, et ait aperte: Exi, ut
 sciant esse Redemptorem, et omnis tranquillitatis
 præbitorum.

653 VERS. 20-22. *Vocem lætitiæ annuntiate, et
 audiat hoc: Annuntiate usque ad extremum terræ.
 Dicite: Liberavit Dominus serum suum Jacob; quod-
 si siltierint, per desertum ducet eos; scindentur pe-
 træ, et fluent aquæ, et bibet populus meus. Non est
 lætitia impiis, dicit Dominus.*

Admiratione digna plane sunt omnia, quæ facit
 Deus. Quæ vero cæteris ejus operibus præcellunt,
 et summam gloriam obtinent, si latent, officiant
 his qui eorum cognitione privantur: si cognita
 sunt, hand parum adjuvant. Hinc etenim vilere
 licet ineffabilem ejus gloriam, et in omnibus ex-
 cellentiam, et sublimem manum, et omnipotentem
 gloriam. Redemit enim ex Ægypto Israellem. At ut
 magnificus appareret, ejusque gloria universum
 orbem inhabitantibus illustris fieret, assumptus
 est velut vas quoddam Pharaos, ut cum verbis Mo-
 saicis restitisset, evocaret Deum, ad gloriam suam
 deinceps omnibus demonstrandam, et ad immensæ
 potentiæ declarandam magnitudinem. Dictum est
 enim illi: « In hoc ipsum excitavi te, ut ostende-
 rem in te potentiam meam, et ut annuntietur no-
 men meum in universa terra ». Hæc veteribus
 quidem contigerunt, tamen facta sunt ad nostram
 admonitionem, in quos fines sæculorum devenerunt.
 Oportuit igitur, oportuit redemptionem Israelitarum
 ex Babylone non silentio præteriri, sed velut pro-
 mulgari ubique omnibus. Ideoque ait: Vocem læ-
 titiæ annuntiate. Vocem autem lætitiæ esse dicimus
 doxologiam, quam instituit aliquis, cum eum cele-
 brat propter hæc tanta et tam illustria facinora.
 Hæc proprie et vere est lætitiæ vox conveniens justis,
 quos par est laudes canere. Psallit nimirum etiam
 divinus David, et inquit: « Vox exsultationis et
 salutis in tabernaculis justorum ». Vocem autem
 vult habere narrationem redemptionis Israelitarum,
 cujusmodi est in libro Psalmorum. Habet vero se

καὶ ἀναριθμητος, ὥστε ψάμμι καὶ χοὶ παραικά-
 σθαι σου τὰ τέκνα. Ἐπειδὴ δὲ πεπαρώνηκας εἰς
 Θεόν, καὶ προτρίχρουκας οὐ μετρίως πρὸς πᾶν ὅτι οὖν
 τῶν ἐκτόπων ἐκδεθῇς, συνεστάλης εἰς βραχὺ, καὶ
 τὴν τοῦ γένους εἰς πληθὺν ἐπίδοσιν εὐρυνομένην οὐκ
 ἔχεις, πλην οὐδὲ νῦν οὐ μὴ ἐξολοθρευθῇς. Τετήρηται
 γὰρ πανταχοῦ τὸ κατὰλειμμα τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐφη δὲ
 Θεὸς οὐδαμοῦ πεσεῖν ὁλόρριζον αὐτὸν διὰ τὴν τοῖς
 πατράσιν δοθεῖσαν ἐπαγγελίαν. Εἰτά φησιν, ὅτι
 Ἐξέλω ἐκ Βαβυλῶνος· φεύγων ἀπὸ τῶν Χαλδαίων.
 Νεῦμα τοῦτο βασιλικὸν ἀπαλλάττον τῆς αἰχμαλω-
 σίας τὸν Ἰσραὴλ. Ὅτι περ γὰρ οἱ τῶν ἐπὶ γῆς κρα-
 τούντες πραγματῶν, καὶ τοὺς τῆς βασιλείας διέπον-
 τες θρόνους τοῖς ὑπὸ γῆν οὔσι φυγῆς κατανεύουσιν
 ἐστὶ ὅτε τὴν ἄφесιν, φιλανθρώπων νεύματι καὶ φωνῇ
 σημαίνοντες τὸ χρῆμα· οὕτω καὶ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς
 νεῦμα φιλάνθρωπον τοῖς πεπονηκόσιν ἐχαρίζετο, καὶ
 τὸ, Ἐξέλω, φησιν ἐναργῶς, ἵν' εἶδεεν τὸν Αὐτρω-
 τὴν καὶ ἀπάσης αὐτοῖς εὐθυμίας τὸν χορηγόν.

Φωνὴν εὐφροσύνης ἀναγγέλλετε, καὶ ἀκου-
 στὸν γενέσθω τοῦτο. Ἀναγγέλλετε ἕως ἐσχάτου
 τῆς γῆς. Λέγετε· Ἐβρύσατο Κύριος τὸν δοῦλον
 αὐτοῦ Ἰακώβ, καὶ ἐὰν διγῆσῃσι, δι' ἐρήμου ἄξει
 αὐτοὺς, σχισθήσονται πέτραι καὶ ριήσονται
 ὕδατα, καὶ πίεται ὁ λαὸς μου. Οὐκ ἐστι χαίρειν
 τοῖς ἀσεβέσι, λέγει Κύριος.

Ἀξιοθαύμαστα μὲν πάντα ἐστὶν ὑμολογουμένως
 ἅπερ δρῶν Θεός. Τὰ γε μὴν τῶν ἄλλων ὑπερκεῖ-
 μενα, καὶ δόξαν λαχόντα τὴν ἀνωτάτω τῶν ἔργων
 αὐτοῦ, λανθάνοντα μὲν ἀδίκαι τοὺς τοῦ εἰδέναι τυ-
 χὸν ἀπεστερημένους, γνωσθέντα γε μὴν ὀνίνησιν οὐ
 μικρῶς. Ἐνεστι γὰρ ἐντεῦθεν ἰδεῖν τὴν τε ἄφραστον
 αὐτοῦ δόξαν, καὶ τὴν κατὰ πάντων ὑπεροχὴν, καὶ τὴν
 ὑπέρτιον χειρὰ, καὶ πανοθενεῖ δόξαν. Ἐλυτροῦτο μὲν
 γὰρ ἐξ Αἰγύπτου τὸν Ἰσραὴλ. Ἀλλ' ἵνα ὀφῶτο με-
 γάλουργός, ὥστε καὶ τοῖς ἀνὰ πᾶσαν οὔσι τὴν γῆν
 ἐμφανῇ γενέσθαι τὴν δόξαν αὐτοῦ, παρελήφθη μέσος
 ὁ Φαραὼ καθάπερ τι σκεῦος, ἵνα τοῖς διὰ Μωσέως
 ἀντανιστάμενος λόγοις, καλέσῃ Θεὸν εἰς γε τὸ χρῆ-
 ναι λοιπὸν τὴν ἰδίαν ἅπασιν ἐμψάνσαι δόξαν, καὶ
 τῆς ἀμετρήτου δυνάμεως καταδείξαι τὸ μέγεθος. Ἐ-
 ρηται· γὰρ πρὸς αὐτόν· « Εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά
 σε, ὅπως ἐκδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ
 ὅπως διαγγελῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ. » Καὶ
 συμβέβηκε μὲν ἐκεῖνα τοῖς πάλοι, γεγόνاسι δὲ πρὸς
 νοουσίαν ἡμῶν, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήν-
 τηκε. Ἐδεῖ δὴ οὖν, εἶδει τὴν ἐκ Βαβυλῶνος λύτρωσιν
 τῶν ἐξ Ἰσραὴλ μὴ σιγᾶσθαι μᾶλλον, ἀλλ' οἷον ἀνα-
 κηρύττεσθαι τοῖς ἀπανταχοῦ. Ταύτη τοι καὶ φησι·
 Φωνὴν εὐφροσύνης ἀναγγέλλετε. Εὐφροσύνης δὲ φω-
 νὴν εἶναι φαμεν τὴν δοξολογίαν, ἣν ἂν ποιήσαιτο τις
 ὑμῶν αὐτὸν ἐπὶ τοῖς οὕτω μεγάλαις καὶ λαμπροῖς
 κατορθώμασιν. Αὕτη κυρίως τε καὶ ἀληθῶς εὐφρο-
 σύνη, φωνὴ πρέπουσα δικαίοις, οἷς ἀρμόσαι καὶ τὸ
 χρῆναι δοξολογεῖν. Ψάλλει γοῦν καὶ ὁ θεσπέσιος
 Δαβὶδ, καὶ φησι· « Φωνὴ ἀγαλλιάσεως καὶ σωτηρίας
 ἐν σκηναῖς δικαίων. » Βούλεται δὲ τὴν φωνὴν, ἀφῆ-

⁶⁵ Exod. ix, 16. ⁶⁶ Psal. cxvii, 15.

ήγησιν ἔχειν τῆς λυτρώσεως τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ὅποια τις ἦν ἡ ἐν βίβλῳ Παλμῶν. Ἐχει δὲ οὕτως· « Εὐδόκησας, Κύριε, τὴν γῆν σου· ἀπέστρεψας τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰακώβ, ἀφῆκας τὰς ἀνομίας τῷ λαῷ σου, ἐκάλυψας πάσας τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. » Ταῦτι γὰρ εἰ καὶ πραγμάτων πνευματικῶν ἐμπεριέχει τὴν διήλωσιν, ἀλλ' οὖν εἰσι καὶ τῇ ιστορίᾳ χρήσιμα. Ὑπερχνεῖται δὲ ὅτι, ἐὰν διψήσωσι δι' ἐρήμου βαδίζοντες, ὕδωρ ἐκ πέτρας ἄξει αὐτοῖς. Σχισθήσεται πέτρα, καὶ ρυήσεται ὕδωρ, καὶ πίεται ὁ λαὸς μου. Καί φησιν ὅτι δείκνυσιν ἐν τούτοις, ὡς οὐχ ἕτερός τις Θεὸς ἦν ὁ τῆς Αἰγυπτίων σκαιοτήτος ἐλευθερώσας τὸν Ἰσραὴλ, καὶ διαγαγὼν διὰ θαλάσσης μέσης, καὶ τροφὰς ἐν ἐρήμῳ διδοὺς, καὶ ὕδωρ ἐκ πέτρας ἐνεγκῶν· ἀλλ' ὁ αὐτὸς ἀεὶ κατὰ αὐτὰ, καὶ ὡσαύτως ἔχων, καὶ τὰ ἴσα τοῖς πάλοις τερατουργεῖν δυνάμενος. Εἰ γὰρ ἔλθοιεν δι' ἐρήμου, φησὶ, εἴτα γένοιτο ποτοῦ, καὶ ὕδατων ἐν σπάνει, τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο δειχθήσεται σημεῖον αὐτοῖς· ἐκκομισθήσεται γὰρ ὕδωρ ἐκ πέτρας· καὶ τοῦτο μὲν γεγονός, οὐχ εὖροι τις ἂν ἀναβαινόντων εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἐκ τῆς Βαβυλώνης τῶν ἐξ Ἰσραὴλ. Εἴρηται δὲ, ὡς ἔφην, οἰκονομικῶς, ἵνα εἰδοῖεν ὅτι Θεὸς ὁ πάλαι, καὶ νῦν ἐστίν, ἰσχυρὸς καὶ ἐκτατάπτωτον ἔχων ἰσχύϊν, ἐπιδοᾷ τε ὅτι περ καὶ νόμον ἐκφέρει γενικόν. Οὐ γὰρ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσι, λέγει Κύριος. Ἀληθές καὶ τοῦτο. Κατηφές γὰρ πως ἀεὶ τῶν δυσσεδῶν τὸ πρόσσωπον πληττομένης κατὰ τὸ εἶδος τῆς καρδίας, καὶ τοῖς τοῦ συνειδότος ἐλέγχους ἀχθοφοροῦντος τοῦ νοῦ. Προσδοκᾷ γὰρ οὐ στεφάνους, οὐκ ἐπαίνου τιμὴν, πῦρ δὲ μάλλον, καὶ δίκην, ἃ τοῖς πλημμελοῦσιν ἡτρεπίσται. Ἡ τάχα που καὶ ἀρμόσειεν ἂν τοῖς Βαβυλωνίοις ἡ φωνή. Ἐχαιρον μὲν γὰρ ὡς τὸν τοῦ Θεοῦ λαὸν ἡρηκότες, ὥροντο δ' ὅτι καὶ τῆς αὐτοῦ κατευμεγεθῆσαντες δεξιᾶς τῆς Ἰουδαίας κεκρατήκασιν. Ἀλλ' ἐσπάλοντο τάληθρῶς. Οἱ μὲν γὰρ ὅτι πλημμελοῦντες πεφώρανται φειδοῦς ἔξω γέγονασι τῆς παρ' αὐτοῦ, οἱ δὲ ὅτι σκληροὶ τε ἦσαν, καὶ ἀπεράμονες καὶ τὸ ἐλεεῖν οὐκ εἰδότες τὰς αὐτοῖς πρεπούσας ἐξήτηνται δίκας, ἐστέρηνται δὲ, καὶ τοῦ χαίρειν, ἔτι κεκολασμένην ἔχοντες τὴν ὀφρὺν, κεκολασμένον ἤδη τὸ φρόνημα. Οὐ γὰρ ὅτι νενικήκασι ποτε τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ μετῆν ἔτι τὸ χαίρειν αὐτοῖς, ἀλλ' ὅτι κακῶς διολώλασιν ὠλοθρευμένης αὐτοῖς τῆς χώρας τὸ δριμύ τῆς λύπης ἐδέχοντο.

ΛΟΓΟΣ Δ'.

Ἀκούσατέ μου, νῆσοι, καὶ προσέχετε, ἔθνη, διὰ χρόνον πολλοῦ στήσεται, λέγει Κύριος. Ἐκ κοιτίας μητρὸς μου ἐκάλεσε τὸ ὄνομά μου, ἔθνη τε στόμα μου ὥσπερ μάχαιραν ὀξεῖαν, καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην χειρὸς αὐτοῦ ἐκρυβέ με. Ἐθνή με ὡς βέλος ἐκλεκτόν, καὶ τῇ φαρέτρᾳ αὐτοῦ ἐσκέπασέ με, καὶ εἶπέ μοι· Δούλος μου εἰ σὺ, Ἰσραὴλ, καὶ ἐν σοὶ δοξασθήσομαι.

Διὰ πλείστων ὧρων παραινέσεων, καὶ ὑποθημοσυνῶν δησι τὸν Ἰσραὴλ, μεθίστηται τὴν μυσταγωγίαν ἐπὶ τὰς τῶν ἐθνῶν ἀγέλας, καὶ δὴ τὸ μυστήριον τοῦ

ita : « Benedixisti, Domine, terram tuam, avertisti captivitatem Jacob, remisisti iniquitatem plebis tuæ, operuisti omnia peccata eorum ». Hæc enim, etiamsi rerum spiritualium explicationem contineant, tamen sunt etiam historice utilia. Promittit autem, si siliant iter facientes per desertum, educturum se illis aquam e petra. Scindetur petra, et fluet aqua, et bibet populus meus. Dicimus autem eum his verbis ostendere non fuisse alium Deum, qui a crudelitate Ægyptiorum liberavit Israel, qui per medium mare traduxit, qui cibum in deserto suppeditavit, qui aquam e petra eduxit : sed eundem ipsum semper eodem modo et similiter se habentem, et qui antiquis paria miracula potest edere. Si enim transierint solitudinem, inquit, et potionis aquarumque urgeantur inopia, vetus illud signum eis exhibebitur, ex petra enim aqua educetur. Sed hoc nemo inveniet factum esse, Israelitis ex Babylone in Judæam ascendentibus. Dictum est autem, sicuti commemoravi, singulari consilio, ut viderent Deum qui olim fuit, nunc esse, et æquali potentia et consimilibus miraculis uti posse, et inviolabilem habere fortitudinem, quique veluti clamat et legem generalem profert. Non enim est lætitia impiis, ait Dominus. Verum et hoc est. Tristis est enim semper quodammodo vultus impiorum, perculso, ut videtur, corde, animoque conscientie redarguentis onus portante. Non enim coronas exspectat, non laudis honorem, sed ignem et supplicium, quæ præparata sunt delinquentibus. Vel etiam forte quadrabit hæc vox Babylonis. Gaudebant enim quod populum Dei sustulissent : putabantque se, devicta ejus dextra, Judæam obtinuisse. Sed ipsi sunt a vero. Nam illi, quia deliquisse deprehensi sunt, misericordia ejus orbatii sunt ; hi, quia duri erant et immunes et misereri nescii, dignas pœnas deposcebantur et deinceps lætitia privabantur, afflictum jam supercilium, afflictum animum habentes. Non enim, quia olim Israelitas vicerunt, posthac gaudio afficientur, sed quia mali male perierunt, deleta ipsa regione, acerbum dolorem ceperunt.

ORATIO IV.

CAP. XLIX. VERS. 1-3. Audite me, insulæ, et attendite, gentes ; post tempus longum stabit, dicit Dominus. Ex ventre matris meæ 655 vocavit nomen meum, posuitque os meum quasi gladium acutum, et sub protectione manus suæ abscondit me. Posuit me quasi sagittam electam, et in pharetra sua abscondit me, et dixit mihi : Servus meus es tu, Israel, et in te glorificabor.

Cum plurimis exhortationibus et admonitionibus Israel, mystagogiam ad gentium greges convertit, et illis mysterium Christi patefacto

65 Psal. LXXIV, 1.

rum, unde pecunia et execrabilis vita relicta, ad gratissimam ipsi vitæ institutionem reducuntur, verumque lumen animo amplectantur, ut aperte quis natura et vere Deus sit, et quæ sit universorum dominatrix natura intelligant. Affatur autem insulas, quas esse, dicimus Christi Ecclesiæ, velut in mari positas, tempestate videlicet hujus vitæ, et intolerandis fluctuum insultibus agitata, persecutionibus scilicet et afflictionibus, quas veritatis hostes et vocationi divinæ repugnantes illis inferunt. De talibus insulis dictum est sæpe in Scriptura divinitus inspirata. Psallit nimirum beatus David et ait : « Dominus regnavit, exsultet terra, lætentur insulæ multæ⁶⁶. » Quando enim regnum orbis terrarum Christus tenebat, ac universam terram in manuum ditionemque suam recipiebat, et a tyrannide demonum evellibat, tunc exsultabant etiam, id est, lætitia plenæ erant per totam terram Ecclesiæ. Nam ex consequentibus perspicuum esse potest, his verbis prophetam, cum insulas nominat, gentium Ecclesiam innuere. Statim namque addidit post illud : Audite me, insulæ, hoc : Attendite, gentes. Ait deinde : Per longum tempus stabit, dicit Dominus. Promittit, ut dixi, omnium nostrum Servatoris Christi patefactionem, et quia Deus Verbum una cum terræ incolis in specie nostra versabitur. Verum quod tum prophetiæ, non ipsarum rerum patefactionis tempus fuerit, ostendit, cum dicit : Per tempus multum stabit, quod promissum videlicet est et prophetatum. Quid autem illud sit, ipsa Servatoris persona introducta declarat : De ventre matris meæ vocavit nomen meum. Inmiscet autem hic mysterium profundum et magnum, et quod superna quadam mystagogia opus habet. Revelatum est enim sic divino Petro⁶⁷. Erat enim et est Deus Verbum 656 æqualis potentiae, et eundem thronum habens cum Deo et Patre, simulque existit et simul æternus est. Nomina etiam ante humanitatem naturæ ipsius erant consentanea, Deus, vita, lux, sapientia, virtus : aliaque ad hæc sunt, quæ in sacris Litteris inveniuntur. Postquam vero seipsum demisit et exinanivit, in similitudine hominum factus, et forma inventus ut homo, nomen accipit commune, scilicet, Christus, Jesus, et Nobiscum Deus. Illud, Nobiscum, significat in rebus quæ ad nos spectant, et nostræ sunt conditionis et naturæ. Scriptum enim est : « Ecce virgo uterum geret, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel⁶⁸. » Beatus quoque Gabriel revelans sanctæ et Deiparæ virginis mysterium : « Ne timeas, » inquit, « Maria. Inventi enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Ipse enim servabit populum suum a peccatis ipsorum⁶⁹. » Num igitur dissidentia sibi dixerunt hic beatus angelus et propheta? Nequaquam. Divinus enim propheta, spiritu loquens mysteria, Deum nobiscum factum præsignificavit, a natura et dis-

A Χριστοῦ αὐταῖς καταλευκαίνει πάλιν, δι' οὐπερ ἐμελλον τὸν κτηνοπρεπῆ, καὶ ἐπάρατον μεθέντες βίον εἰς τὴν αὐτῷ φιλαίτην ἀνακομίζεσθαι πολιτείαν, καὶ φῶς εἰς νοῦν δέχεσθαι τὸ ἀληθινόν· ὥστε σαφῶς εἰδέναι τίς ὁ φύσει καὶ ἀληθῶς Θεός· ἐστὶ, καὶ ἡ τῶν ὅλων κατακρατούσα φύσις. Προσφωνεῖ δὲ ταῖς νήσοις, ἃς δὴ καὶ εἶναι φαμεν τὰς Ἐκκλησίας Χριστοῦ, καθάπερ ἐν θαλάττῃ κειμένας, τῷ κλύδωνι δηλονότι τοῦ παρόντος βίου, καὶ ἀπορήτοις κυμάτων περιεχομένας ἐμβολαῖς, διωγμοῖς, δηλονότι, καὶ περιστάσεσιν, ἃς ἐπιφέρουσιν αὐταῖς οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροί, καὶ τῇ Θεοῦ κλήσει μαχόμενοι. Περὶ τῶν τοιούτων νήσων, εἰρηται μὲν πλεισταχοῦ παρὰ τῇ θεοπνευστῇ Γραφῇ. Ψάλλει δὲ πού καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ, καὶ φησιν· « Ὁ Κύριος ἐδασπλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ, εὐφραινέσθωσαν νῆσοι πολλαί. » Ὅτε γὰρ βεβατίλευκε τῆς ὕπ' οὐρανὸν ὁ Χριστὸς πᾶσαν ὑπὸ χεῖρα λαβῶν, καὶ τῆς τῶν δαιμόνων τυραννίδος ἐκστάσας· τότε καὶ ἠγαλλιάσαντο, τοῦτ' ἐστίν, εὐφροσύνης μεσταὶ γεγονάσιν, αἱ κατὰ πᾶσαν τὴν γῆν Ἐκκλησίαι. Ὅτι γὰρ ὁ προφήτης ἐν τούτοις νήσους ὀνομάσας· τὰς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας δηλοῖ, σαφές ἂν γένοιτο διὰ τῶν ἐξῆς. Προσπετήνεγκε γὰρ εὐθύς τὸ, « Ἀκούσατέ μου, νῆσοι, τὸ, Προσέχετε, ἔθνη. Εἰτά φησιν, ὅτι Διὰ χρόνου πολλοῦ στήσεται, λέγει Κύριος. Ὑπισχνεῖται μὲν, ὡς ἔφην, τὴν τοῦ Σωτῆρος πάντων ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀνάδειξιν, καὶ ὅτι Θεὸς ὢν ὁ Λόγος, συναναστρέφεται τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς ἐν εἰδὲι τῷ καθ' ἑμᾶς. Πλὴν ὅτι προφητείας ἦν ὁ καιρὸς τὸ τηνικάδε, οὕτω δὲ καὶ αὐτῆς τῆς τῶν πραγμάτων ἐμφανείας, διαδείκνυσι λέγων, ὅτι Διὰ χρόνου πολλοῦ στήσεται τὸ ἐπαγγελθὲν δηλονότι, ἤγουν τὸ προφητευόμενον. Τί δὴ τοῦτό ἐστιν, αὐτὸ τοῦ Σωτῆρος τὸ πρόσωπον εἰσεκομισθῆ λέγον· Ἐκ κοίτης μητρὸς μου ἐκάλεσε τὸ ὄνομά μου. Συνέβαλεν ἐν τούτοις εὐθύς τὸ μυστήριον τὸ βαθὺ καὶ μέγα, καὶ τῆς ἀνωθεν μυσταγωγίας δεόμενον. Ἐξεκαλύφθη γὰρ οὕτω τῷ θεοσεσίῳ Πέτρῳ. Ἦν μὲν γὰρ καὶ ἐστὶ Θεὸς ὁ Λόγος, ἰσχυρὸς, καὶ ὁμόμορφος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, συνυπάρχων δὲ, καὶ συναΐδιος. Ὀνόματι δὲ τὰ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως οἰκείως πως ἔχοντα τῇ αὐτοῦ φύσει, Θεός, καὶ σοφία, καὶ φῶς, ζωὴ, καὶ δύναμις· ἕτερα δὲ πρὸς τούτοις ἃ παρὰ τοῖς ἱεροῖς εὐρίσκεται Ἰσάμματα. Ἐπειδὴ δὲ καθήκεν ἑαυτὸν εἰς κένωσιν ἐν ὁμοιωματι 6 D ἀνθρώπου γερόμενος, καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἀνθρώπος, ὄνομα δέχεται τὸ κοινόν, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν Χριστὸς τε καὶ Ἰησοῦς, ἦτοι τὸ, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Τοῦ μεθ' ἡμῶν σημαίνοντος τὸ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς. Γέγραπται γὰρ, ὅτι· « Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ· » ὅτι μακάριος Γαβριὴλ ἐκκαλύπτων τῇ ἀγίᾳ καὶ θεοτόκῃ παρθένῳ τὸ μυστήριον· « Μὴ φοβοῦ, » φησὶν, « ἡ Μαριάμ. Εὖρες γὰρ χάριν παρὰ Θεῷ, καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαόν αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν. » Ἀρ' οὖν ἀσυμβάτους ἀλλήλαις εἰρήχασαι φω-

⁶⁶ Psal. xcvi, 1. ⁶⁷ Matth. xvi, 17. ⁶⁸ Philipp. ii, 7. ⁶⁹ Isa. vii, 44. ⁷⁰ Luc. i, 50, 51; Matth. i, 21.

νάς, ὃ τε μακάριος ἄγγελος, καὶ ὁ προφήτης· Οὐ μὲν οὖν. Ὁ μὲν γὰρ θεσπέσιος προφήτης πνεύματι λαλῶν μυστήρια, μεθ' ἡμῶν γεγονότα Θεὸν προκαταμεμήνυκεν, ἀπὸ τε τῆς φύσεως, καὶ τῆς οἰκονομίας τῆς μετὰ σαρκὸς· οὕτως ὀνομάσας αὐτόν. Ὁ δὲ γε μακάριος ἄγγελος ἐκ τῆς ἐνεργείας αὐτῷ τοῦνομα θείας· σέσωκε γὰρ τὸν ἴδιον λαόν. Σωτήρ οὖν ἄρα κέκληται διὰ τοῦτο. Καὶ γοῦν ὅτε τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν ὑπέμεινε δι' ἡμᾶς αἱ τῶν ἀγγέλων στρατιαὶ τοῖς ποιμέσι τὸν τόκον εὐγγελίζοντο, λέγουσαι· « Μὴ φοβείσθε ὑμεῖς· ἰδοὺ γὰρ εὐαγγελιζόμεθα ὑμῖν σήμερον χαρὰν μεγάλην, ἣτις ἐστὶ παντὶ τῷ λαῷ, ὅτι ἐτέχθη σήμερον Σωτήρ, ὃς ἐστὶ Χριστὸς Κύριος, ἐν πόλει Δαβὶδ. » Οὐκοῦν Ἐμμανουὴλ μὲν, ὅτι Θεὸς ὢν φύσει γέγονε μεθ' ἡμῶν, τοῦτ' ἐστὶν, ἄνθρωπος. Ἰησοῦς γε μὴν, ὅτι σώζειν ἔδει τὴν ὕπ' οὐρανὸν, Θεὸν ὄντα αὐτόν, καὶ γενόμενον ἄνθρωπον. Ὅτε τοίνυν προῆλθεν ἐκ κοιλίας τῆς αὐτοῦ μητρὸς, γεγέννηται γὰρ ἐξ αὐτῆς τὸ κατὰ σάρκα, τότε καὶ ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἀνάρμοστον οὖν ἄρα τῷ Θεῷ Λόγῳ πρὸς τῆς γεννήσεως τῆς κατὰ σάρκα φημι τὸ Χριστοῦ ὄνομα. Κεχρισμένος γὰρ οὐπω, πῶς ἂν λέγοιτο Χριστός; Ὅτε γὰρ προῆλθεν ἐκ κοιλίας μητρὸς ἄνθρωπος, τότε σύνδρομον τῇ κατὰ σάρκα γεννήσει δέχεται τὴν κλήσιν. Τεθῆναι δὲ φησι τὸ στόμα αὐτοῦ ὥσερ μάχαιραν ὀξεῖαν. Ἀληθὲς καὶ τοῦτο. Γέγραπται γὰρ πού περὶ αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ φησιν αὐτὸς ὁ προφήτης Ἡσαίας· « Καὶ ἔσται δικαιοσύνη ἐξωσμένος τὴν ὄσφιν, καὶ ἀληθεῖα εἰλημένος τὰς πλευράς, καὶ ἐν πνεύματι διὰ χειλέων ἀνελεῖ ἀσεβῆ. » Τὸ γὰρ τοι θεῖον καὶ οὐράνιον χήρυγμα, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ εὐαγγελικόν, τὸ διὰ στόματος λαληθὲν τοῦ Χριστοῦ, μάχαιρα γέγονεν ὀξεῖά τε καὶ τομωτάτη κατὰ τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος, ἀναιρούσα τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου, καὶ τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας. Ἀπεσκέδασε γὰρ τὴν τῆς ἀπάτης ἀγλήν, καὶ ταῖς ἀπάντων καρδίαις τὴν τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας ἐνήκεν αὐγὴν· μετεσκεύασε γὰρ τὴν ὕπ' οὐρανὸν εἰς εὐσεβῆ πολιτείαν, καὶ εὐαγῶν ἐπιτηδευμάτων πάντα· ἀπέφηνεν ἑραστάς, ἀπεθέρισε τοῦ κόσμου τὴν ἁμαρτίαν, δικαιοῦν τῇ πίστει τὸν ἀσεβῆ, καὶ Πνεύματος ἁγίου τοὺς προσιδόντας ἀναμιμνῆς, καὶ υἱοὺς αὐτοῦ· ἀποφαίνων Θεοῦ, εὐσθενὲς αὐτοῖς, καὶ μαχιμώτατον ἐντιθεὶς τὸ φρόνημα, καὶ δοὺς αὐτοῖς τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, ἵνα τοῖς ποτε κεκρατηκόσιν ἀντανιστάμενοι πρὸς τὸ βραβεῖον τῆς ἁνω κλήσεως τρέχωσι, παρεμποδίζοντος οὐδενός. Ὅτι δὲ τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἀναιρετικὴ γέγονε τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ διὰ Χριστοῦ παίδευσίς τε καὶ μυσταγωγία, σαφηνεῖ λέγων ὁ προφήτης Ἡσαίας· « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπάξει ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν τὴν ἁγίαν τὴν μεγάλην ἐπὶ τὸν δράκοντα τὸν ὄφιν σκολιόν, καὶ ἀνελεῖ τὸν δράκοντα. Προσεπάγει δὲ, ὅτι Καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἔκρυψέ με. Καὶ φησι μὲν ἀνθρωποπρεπῶς, πλὴν τοῖς ἀρτίφροσι χαλεπὸν οὐδὲν, καὶ διὰ τούτων ἵεῖν ἀχώριστον ὄντα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸν Υἱόν,

pensatione quæ simul cum carne conjuncta est, sic illum denominans. Beatus vero angelus ex operatione et efficientia ei nomen imposuit; servavit enim populum suum: propterea vocatus est Servator. Siquidem quando hanc carnis generationem propter nos subiverat, angelorum copię pastoribus partum faustum et felicem annuntiarunt, dicentes: « Nolite timere: ecce enim evangelizo vobis hodie gaudium magnum, quod erit futurum omni populo, quia natus est hodie Servator, qui est Deus Dominus in civitate David ⁷². » Itaque Emmanuel dictus est, quia Deus natura factus est nobiscum, id est, homo. Jesus autem quia servaturus erat orbem terrarum, Deus ipse et homo factus. Quando igitur prodiit e ventre suę matris, ex ea enim natus est, quod ad carnem attinet, tunc etiam vocatum est nomen ejus. Parum enim congruens nomen est Christus Deo Verbo, ante nativitatem, quæ est, inquam, secundum carnem. Nondum enim unctus, quomodo Christus dici potest? Quando enim prodiit e ventre matris homo, tunc appellationem accipit carnali nativitati consentientem. Positum etiam sibi os dicit, velut gladium acutum. Verum quoque hoc est. Scriptum est enim de eo, imo dicit ipse propheta Isaias: « Et erunt **657** lumbi ejus succincti justitia, et latera involuta veritate. Et in spiritu per labia auferet impium ⁷³. » Divina enim et cœlestis prædicationis, id est, evangelicæ, ore Christi enuntiata, gladius erat acutus et penetrantissimus ⁷⁴, contra diaboli tyrannidem, tollens rectores tenebrarum harum, et spiritualia nequitie ⁷⁵. Dissipavit enim erroris caliginem, et omnium cordibus veræ Dei cognitionis radium immisit, et orbem terrarum ad piam vitæ conversationem traduxit, omnesque sanctorum institutorum amatores reddidit, ac mundo peccatum quasi decussit atque demessuit, fide justificans impium, replens eos qui accedunt sancto Spiritu, eosque efficiens Dei filios, fortem et ad pugnam validissimum illis indens animum, dansque illis gladium Spiritus, id est, verbum Dei, ut, his qui quondam superiores erant resistentes, ad bravium supernæ vocationis currant, nullo obstante. Quod autem hæc disciplina et mystagogia per Christum diaboli tyrannidem in his qui in terra sunt everterit, declarabit propheta Isaias, dicens: Illo die inducet Deus gladium sanctum, magnum, super draconem serpentem obliquum, et draconem interficiet. Addit: Et sub protectione manus suę abscondit me. Humano more loquitur; verum prudentibus nihil difficile etiam ex his verbis videre Filium a Deo et Patre non esse divdium, et fuisse hominem factum. Aut enim fuisse sub protectione dextræ ejus ut subindiceret nature suę vim, quæ capi et expugnari non potest, sibi reservari, etiam si nostram conditionem subiverit. Nemo enim omnipotentem dexteram vincet: at, ut dixi, ratione et mensura humanitatis Verbum separatum est. Est enim Verbum a Deo Patre for-

⁷² Luc. ii, 40, 41. ⁷³ Isa. xi, 5. ⁷⁴ Hebr. iv, 12. ⁷⁵ Ephes. vi, 12.

tissimum, et ipse est Dominus exercituum. Quia A vero factus est homo, non dedecorat Pater virtutem mysterii, sed dispensationem confirmat, et de eo inquit Iyra Psallentis : « Non proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis non perget malis afficere eum. Et concidam a conspectu ejus inimicos ejus, et qui oderunt eum in fugam vertam : et veritas mea, et misericordia mea cum eo ⁷². » Vide igitur, vide etiam illum humano more prophetica **658** voce loquentem, qui propter nos nostri similis fuit : Sub protectione manus suæ abscondit me. Posuit me, inquit, velut sagittam electam, et in pharetra sua contexit me. Complures enim fuerunt sagittæ Dei, suis temporibus, in sua præscientia, tanquam in pharetra absconditæ, suo quæque convenienti tempore productæ. Sed electa et supra omnes erat, Christus, abscondita, ut dixi, in præscientia Patris, velut in pharetra. Præscitus enim fuit ante constitutionem mundi, productus vero in medium, quando totam terram oportebat invisere, quæ in interitum et exitum ceciderat, eo quod creaturæ supra Creatorem serviret, et immundis subjaceret spiritibus, et peccati laqueis illigata fuerit. Hæc sagitta electa, uti dixi, ipsum Satanam interimet, et potestates mælas quæ cum ipso sunt. Interimiet similiter hostes veritatis, et qui sacrosanctis ejus prædicationibus impie resistenterunt. Quin et aliter vulnerat, ad utilitatem et salutem. Sic enim in Canticis canticorum ait percussa sponsa : « Vulnerata ego sum amore ⁷³. » Dixitque mihi, inquit, scilicet Pater : Servus meus es tu, Israel, et in te glorificabor. O profunditatem divitiarum et sapientiæ et scientiæ Dei! quemadmodum scriptum est ⁷⁴. Erat enim et est liber Filius, ut qui arcano modo ortus sit ex essentia quæ est tanquam regina omnium. Verum audit Patrem dicentem : Servus meus es tu. Itaque Verbum natura liber, dispensatione carnali et secundum carnem intellecta, formatur servus : ut rursus cogites ejus de muliere secundum carnem nativitatem in tempore. Israellem fuisse dicit eum, quod fuerit natus ex sanguine Israel, quod ad carnem attinet; sed etiam, inquit, in te glorificabor. Glorificatus enim erat universorum Deus etiam per prophetas sanctos, sed non in illis. In Christo autem incon-suetudo et inusitato modo : ut qui in illo glorificatus fuerit. Et Christo glorificato, Pater in ipso glorificatur. Videmus in illo relucens eum per divinam auctoritatem, ac potentiam, et energiam in omnibus, per sanctificationem, et justitiam, et omnimodam clementiam. Exprimitur enim sic intelligibiliter Divinitas. Stiquidem Christus etiam dixit : « Qui vidit me, vidit Patrem meum ⁷⁵. » Dixitque sapientissimus Paulus, in persona Christi glorificari eum qui genuit. **659** Itaque inquit : In te glorificabor. Flectet enim se Filio etiam in carne nato, omne genu, cœlestium, terrestrium et subterraneorum, et omnis lingua confitebitur quia Dominus Jesus

καὶ ὅτι γέγονεν ἄνθρωπος. Ὑπὸ σκέπη γὰρ εἶναι φησι τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ, ἵνα τὸ ἀληπτον, καὶ ἀκαταγώνιστον τῆς ἑαυτοῦ φύσεως ὑπεμφαίνῃ σωζόμενον αὐτῷ, καὶ εἰ γέγονεν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς. Κατισχύσει γὰρ τῆς πανοθενούς δεξιᾶς οὐδεὶς, κεχώρισται δὲ, ὡς ἔφην, ὁ Λόγος τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος μέτροις. Ἐν μὲν γὰρ παναλκῆς ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρός Λόγος, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος. Ἐπειδὴ γέγονεν ἄνθρωπος, οὐκ ἀτιμάζων ὁ Πατὴρ τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν, συγκαθίσταται τῇ οἰκονομίᾳ, καὶ φησι πρὸς αὐτοῦ διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος λύρας : « Οὐκ ὠφελήσει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ προσθήσει τοῦ κακῶσαι αὐτόν, καὶ συγχόλῳ ἀπὸ προσώπου τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Καὶ τοὺς μισοῦντας αὐτὸν τροπώσονται. Καὶ ἡ ἀλήθειά μου καὶ τὸ ἐλεῖ μου μετ' αὐτοῦ. » Ἄθρει δὴ οὖν, ἄθρει, καὶ διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς, ἀνθρωποπρεπῶς λέγοντα τὸν δι' ἡμᾶς, καθ' ἡμᾶς : Ὑπὸ τὴν σκέπη τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἐκρυψέ με. Ἐθῆκέ με, φησὶν, ὡς βέλος ἐκλεκτόν, καὶ ἐν τῇ φαρέτρᾳ αὐτοῦ ἐσκέπασέ με. Πλείστα μὲν γὰρ τὰ τοῦ Θεοῦ βέλη γεγονόσι, κατὰ καιροὺς καθάπερ ἐν φαρέτρᾳ κρυπτόμενα τῇ προγνώσει αὐτοῦ, προκομισθέντα δὲ κατὰ τὸν ἐκείνου πρέποντα καιρὸν, ἐκλεκτὸν δὲ βέλος, καὶ ὑπὲρ πάντα, Χριστὸν κρυπτόμενον μὲν, ὡς ἔφην, ὡς ἐν φαρέτρᾳ τῇ προγνώσει τοῦ Πατρὸς. Προεγνώσθη γὰρ πρὸ καταβολῆς κόσμου, παρενεχθὲν δὲ εἰς μέσον, ὅτι καὶ ἐχρῆν ὅλην ἐπισκέψασθαι τὴν γῆν, πεσοῦσαν εἰς ὀλεθρον, καὶ ἀπώλειαν διὰ τοῦ λατρεύειν τῇ κτίσει, παρὰ τὸν κτίσαντα, καὶ τοῖς ἀκαθάροις ὑποκαίεσθαι C πνεύματι, καὶ τοῖς τῆς ἀμαρτίας ἐνδεδέσθαι βρόχοις. Τοῦτο τὸ ἐκλεκτὸν βέλος, ἀναιρεῖ μὲν, ὡς ἔφην, τὸν Σατανᾶν αὐτόν, καὶ τὰς σὺν αὐτῷ δυνάμεις πονηράς. Ἀναιρεῖ δὲ ὁμοίως τοὺς τῆς ἀληθείας ἐχθροὺς, καὶ τοῖς ἱεροῖς αὐτοῦ κηρύγμασιν ἀνοσιῶς ἀνθεστηκότας. Τιτρώσκει δὲ καὶ ἐτέρως εἰς ὅλην τε καὶ σωτηρίαν. Οὕτω γὰρ φησιν ἐν τῷ ἄσματι τῶν ἁσμάτων πληττομένη νύμφη, ὅτι « Τερωμένη ἀγάπης ἐγὼ εἰμι. » Εἶπε δὲ μοι, φησὶν, ὁ Πατὴρ, δῆλον δὲ ὅτι Δουλὸς μου εἰ σὺ, Ἰσραὴλ, καὶ ἐν σοὶ δοξασθήσεται. Ὁ βάθος πλοῦτου τε καὶ σοφίας, καὶ γνωσεως Θεοῦ! κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἦν μὲν γὰρ, καὶ ἐστὶν ἐλεύθερος ὁ Υἱὸς, ὡς ἐκ τῆς βασιλευσύνης πάντων οὐσίας ἀναφύς ἀπορρήτως. Ἀλλ' ἤκουσε τοῦ Πατρὸς λέγοντος : Δουλὸς μου εἰ σὺ. Οὐκοῦν ὁ εἰς D θερος κατὰ φύσιν Λόγος πράττεται δούλος δι' οἰκονομίας σαρκικῆς, ἥγουν τῆς κατὰ σάρκα νοουμένης, ἵνα πάλιν ἐννοῆς τὴν ἐκ γυναικὸς ἐν χρόνῳ κατὰ σάρκα γέννησιν αὐτοῦ. Ἰσραὴλ δὲ αὐτὸν γενέσθαι ὀνομάζει, διὰ τοι τὸ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ γενέσθαι κατὰ σάρκα : ἀλλὰ καὶ ἐν σοι, φησὶ, δοξασθήσεται. Ἐδοξάσθη μὲν γὰρ ὁ τῶν ὅλων Θεός, καὶ διὰ τῶν φητῶν ἁγίων, πλὴν οὐκ ἐν αὐτοῖς. Ἐν Χριστῷ δὲ ξένως, καὶ ἀσυνήθως. Ἐδοξάζετο γὰρ ἐν αὐτῷ δοξαζομένου δὲ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ δοξάζεται. Ὁρῶμεν αὐτὸν ἐν αὐτῷ διαπρέποντα, διὰ τῶν θεοπρεπῶν ἀξιομάτων καὶ τῆς κατὰ πᾶν ὁτιοῦν δυνά-

⁷² Psal. LXXXVIII, 23-25. ⁷³ Cant. IV, 9. ⁷⁴ Rom. XI, 33. ⁷⁵ Joan. XIV, 9.

μέως τε καὶ ἐναργείας, ἀγιασμοῦ καὶ δικαιοσύνης, A Christus est in gloria Dei Patris, sicut scriptum est ⁷⁶. καὶ ἡμερόντιος τῆς εἰσάπαν. Εἰδοποιεῖται γὰρ νοη-
τῶ; τὸ θεῖον οὕτως. Καὶ γοῦν ἔφη Χριστός· « Ὁ ἐωρακώς ἐμὲ, ἐώρακε τὸν Πατέρα μου. » Ἐφη δὲ καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος ἐν προσώπῳ Χριστοῦ δοξάζεσθαι τὸν γεννήσαντα. Οὐκοῦν ἐν σοί, φησί, δοξασθήσομαι. Κάμψει γὰρ τῷ Υἱῷ, καὶ ἐν σαρκὶ πεφηνότι, πᾶν γόνυ, καθὰ γέγραπται, ἐπουρανίων τε καὶ ἐπι-
γείων, καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς.

Καὶ ἐγὼ εἶπα· Κενῶς ἐκοπίασα, καὶ εἰς μάτην, καὶ εἰς οὐδὲν ἔδωκα τὴν ἰσχὺν μου. Διὰ τοῦτο ἡ κρίσις μου παρὰ Κυρίῳ, καὶ ὁ πόνος μου ἐναντίον τοῦ Θεοῦ μου.

Ἐπέφανεν ὁ τῶν ὄλων μὲν Σωτὴρ, ἵνα πᾶσαν ἀπαλλάξῃ τὴν ὑπ' οὐρανόν, τῆς τοῦ διαβόλου σκαιότητος, καὶ θανάτου, καὶ ἀμαρτίας, καὶ χαρίσματος ἐροῖς λελαμπρυσμένους τοὺς προσιόντας αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως. Κέκληνται δὲ πρὸς τοῦτο καὶ πρὸ γὰρ τῶν ἄλλων οἱ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ· προτετίμηντο δὲ οὕτως τῶν ἐθνῶν ὥστε φάναι τὸν Ἰησοῦν· « Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωλὸτα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. » Οἱ δὲ τὴν οὕτως εὐκλεᾶ καὶ ἐξαίρετον λαχόντες τιμὴν, ἄπιστοι γεγόνασι, καὶ ἀποστάται θρασεῖς, καὶ ἀτιμαγέλοι δεινοὶ καὶ ἀγέρωχοι. Καί τοι λέον ἀσμενέστατα προσελθεῖν τῇ χάριτι, καὶ κατακερδᾶναι τὴν πίστιν, καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀγαθὰ, τοῦτο μὲν οὐκ ἔβρων, πῶθεν; ἀντανίσταντο δὲ, καλοῦντι πρὸς σωτηρίαν δυσφημοῦντες ἀφυλάκτως, ἀκαθέκτως λοιδοροῦντες· καὶ τί γὰρ οὐ τῶν δεινῶν ἀποφθεγγόμενοι ἀνέδην, καὶ τελευταίων ἐσταύρωσαν. Οὐκοῦν τό γε ἦκον εἰς τὸ τῶν ἀπειθούντων ἀπηνῆς, καὶ τὴν ἐκτόπως αὐτοῖς μελετηθεῖσαν ἀντιλογία, κενῶς κεκοπίακεν ὁ Σωτὴρ, καὶ εἰς μάταιον, καὶ εἰς οὐδὲν ἔδωκε τὴν ἰσχύν αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἠνέσχετο, καθάπερ ἔφην ἄρτιως, τῶν ἱερῶν αὐτοῦ κηρυγμάτων ὁ ἀπόπληκτος Ἰσραὴλ· οὐ τετίμηνεν αὐτοῦ τὸν κόπον. Κόπος γὰρ ἦν τῷ Λόγῳ τὸ γενέσθαι καθ' ἡμᾶς, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀνασχέσθαι μικροπρεπείας. Ἀλλ' ἡ κρίσις μου, φησὶν, ὁ Πατὴρ, οὐς δεδαπάνηκα πό-
νος ὑπὲρ γὰρ τῆς αὐτῶν σωτηρίας. Διὰ τοῦτο, καὶ ἡ κρίσις ἐξενήκεται παρ' αὐτοῦ. Ποῖα δὲ ἡ κρίσις ἦν; Ἐκθέδληνται τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος, ἐξ-
ώσθησαν τοῦ εἶναι λαὸς Θεοῦ, ἀμέτοχοι γεγόνασι τῆς παρ' αὐτοῦ σωτηρίας, ἀγευστοὶ μεμενῆκασιν τῆς τῶν ἁγίων ἐλπίδος, εἰσκέκληνται δὲ ἀντ' ἐκείνων τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς. Καὶ ἀντὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ποιμένων, ἑτεροὶ χειροτόνηνται δίκαιοι, καὶ θεοφιλεῖς, καὶ σπουδασμάτων εὐαγῶν ἐπιμεληταί, καὶ λαῶν ἡγεῖσθαι δυνάμενοι φωστῆρες ἐν κόσμῳ λόγον ἐπέχοντες ζωῆς, καθὰ φησὶν ὁ πάνσοφος Παῦλος. Βούλει τὴν κρίσιν ἰδεῖν τοῦ Πατρὸς, ἦτοι τὴν ἐπ' ἐκείνοις ψῆφον, ἔκρινε τοῦ Σωτῆρος λέγοντος τοῖς τῶν Ἰουδαίων καθ-
ηγηταῖς· « Ἀνθρωπὸς τις ἦν οἰκοδεσπότης, ὅστις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ φραγμὸν αὐτῷ περιέθηκε, καὶ ὠρυξεν ἐν αὐτῷ ληνόν, καὶ ψυχοδόμησε πύργον, καὶ ἐξέδοτο αὐτὸν γεωργοῖς, καὶ ἀπεδήμησεν. » Εἰτά φησιν· « Πέμπωμε δούλους ἀποληφόμενους τοὺς καρ-
ποὺς, καὶ πάντας κεκινδυνεύασιν. Ἐπειδὴ δὲ ὤστ-

Vers. 4. Et ego dixi : Frustra laboravi et in vanum, in nihilum dedi fortitudinem meam. Propterea judicium meum apud Dominum, et labor meus coram Deo meo.

Apparuit universorum Servator, ut totum orbem terrarum a diaboli malitia, a morte et a peccato liberaret, et sanctis charismatis illustraret eos qui per fidem ad ipsum accedunt. Vocati sunt autem ad hoc ante alios orti ex sanguine Israelis, et sic honore præpositi gentibus, ut dicat Jesus : « Non sum missus nisi ad oves perditas domus Israel ⁷⁶ » ; » præcipiatque sanctis apostolis, in viam gentium ne abeant, et in civitatem Samaritanorum ne ingrediantur, sed proficiscantur ad oves perditas domus Israel ⁷⁷. Sed hi adeo inclytum et eximium honorem sortiti, infideles facti sunt, et apostatæ audaces, ei gregis contemptores, diri et superbi. Cumque oportuisset libentissime ad gratiam hanc accedere, et fidem ejusque bona hucrifacere, hoc neutiquam fecerunt, sed vocanti ad salutem resisterunt, temere insectantes, et intemperanter subsannantes. Quid enim grave non obloquebantur impudenter? et ad extremum crucifixerunt. Itaque quod ad infidelium sævitiam, et ad contradictionem quam illi turpiter meditati sunt, attinet, frustra laboravit Servator, et in vanum et in nihilum dedit fortitudinem suam. Non enim pati potuit, ut jam dixi, sacram ejus prædicationem stupidus Israel, nec laborem ejus honori habuit. Labor enim erat Verbo, ut nostram conditionem susciperet et ad humanam parvitatem se demiſſeret. Sed, inquit, judicium meum apud Dominum, et labor meus coram Deo meo. Novit, inquit, Pater quos labores consumpsi pro salute eorum. Propterea etiam judicium ab illo prolutum est. Quale erat judicium? Ejecti sunt a conjunctione quæ cum illo est, depulsi sunt, ne fiant populus Dei, expertes facti sunt salutis ejus, nec sanctorum spem gustarunt, ac locum eorum vocata est gentium multitudo. Et pro illorum pastoribus creati sunt alii justi, et Deo grati, et sanctorum studiorum candidati, et qui populis præesse norunt, lumina in mundo, sermonem habentes vitæ, quemadmodum **660** sapientissimus Paulus inquit ⁷⁷. Vis judicium videre Patris, et sententiam in illos latam, audi Servatorem dicentem præfectis Judæorum : « Homo quidam erat paterfamilias, qui plantavit vineam, et sepem ei circumdedit, ac fodit in ea torcular, et ædificavit turrim, locavitque eam agricolis, et peregre profectus est ⁷⁸. » Ait deinde :

⁷⁶ Philipp. II, 10, 11. ⁷⁶ Matth. xv, 21. ⁷⁷ Matth. x, 5, 6. ⁷⁷ Philipp. II, 15, 16. ⁷⁸ Matth. xxi, 33.

« Emisit servos ut caperent fructus; et omnes in A pericula adducti sunt. Postquam etiam deinceps misisset filium, etiam illum conspicati quisque inter se dixerunt: Hic est hæres: venite, occidamus illum, et occupemus nobis ipsis hæreditatem ejus. Et quidem occiderunt. » Hanc parabolam cum illis dixisset, rursus introducit Dominus dicens: « Quando igitur venerit dominus vineæ, quid faciet illis agricolis? Cui illi: Malos male perdet, et vineam locabit aliis, qui reddant ei fructus tempore suo. Ad hæc dicit Christus: Propterea dico vobis: Tolletur a vobis regnum cælorum, et dabitur genti alteri, fructus ejus edituræ⁷⁹. » Quod tandem accidit. Constituti enim sunt alii vinearum curatores, et sapientes agricolæ, id est, divini discipuli. Sub his pluviam nubes demiserunt, etiamsi jussæ fuerint ne amplius Judæam vineam irrigarent. Sub his non spinas, sed uvam vindemiavit Christus. Docemur enim dicere: « Dominus dabit bonitatem, et terra nostra dabit fructum suum⁸⁰. » Posset quis aliter etiam dicere, fuisse præ oculis Patris laborem Filii, et rectum exivisse judicium. Observa mihi iterum vim sermonis, ac considera dispensationem quam nobis quoque sapientissimus Paulus explicat, dicens: « Cum esset in forma et æqualitate Patris Filius, non rapinam arbitratus esse æqualem Deo, sed exinanivisse seipsum, et obediens fuisse Patri, usque ad mortem, et quidem mortem crucis: hac de causa superexaltatum esse, nomenque ei donatum, super omne nomen, ut in nomine ejus omne genu se flecteret⁸¹. » Erat C enim et est Deus Verbum; sed postquam nuncupatus est homo, et hoc vere factus esset, in gloriam suam cum carne ascendit. Pro Deo enim agnitus est, nec incassum laboravit. Nam hoc dispensationis genus ei cessit in gloriam: non 661 ut insolens quiddam et peregrinum se redderet, sed ut orbis terrarum Servatorem et redemptorem se declararet. Quo etiam cognito, effectum est ut cæli, et terra, et etiam inferiora ei procumberent.

VERS. 5, 6. *Et nunc sic dicit Dominus qui formavit me ab utero servum sibi, ut congregarem Jacob et Israel. Ad eum congregabor, et glorificabor coram Domino: et Deus meus erit mihi fortitudo. Et dixit mihi: Magnum tibi est, ut voceris puer meus, ut suscites tribus Jacob, et dispersionem Israel converteris.*

Dicimus etiam hic Dominum Jesum Christum nihilominus humanis verbis usum esse, etiamsi maximum pietatis mysterium exponat, et modum exinanitionis aperiat. Observa enim quo pacto, cum natura et vere sui juris sit, formasse dicat eum servum sibi, verumtamen ab utero. Non enim cum nudum esset, et carnem non haberet Verbum, in ser-

ρον ἀπέστειλε τὸν υἱόν, καὶ αὐτὸν ἑωρακότες, φησιν, εἶπον· Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος ἐν ἑαυτοῖς, δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν, καὶ σχῶμεν ἑαυτοῖς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Καὶ δὴ καὶ ἀπεκτόνασι. » Ταύτης ῥηθείσης αὐτοῖς τῆς παραβολῆς, εἴρηται πάλιν ὁ Κύριος λέγων· « Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, τί ποιήσει τοῖς γεωργοῖς ἐκείνοις; Οἱ δὲ πρὸς αὐτόν· Κακῶς κακούς ἀπολέσει αὐτούς, καὶ τὸν ἀμπελῶνα ἐκδώσει ἑτέροις, οἵτινες ἀποδώσουσιν αὐτῷ τοὺς καρπούς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν. Καὶ πρὸς γε ταῦτα φησιν ὁ Χριστός· Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ἀρθῆσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ δοθήσεται ἔθνοις ἐτέροις ποιοῦντι τοὺς καρπούς αὐτῆς. » Ὅ δὴ καὶ εἰς πέρας ἐνήνεκται. Τέθεινται γὰρ ἑτεροὶ τῶν ἀμπελῶνων μελεδωνοὶ, καὶ σοφοὶ γηπόνοι, τοῦτ' ἐστιν, οἱ θεσπέσιοι μαθηταί. Ἐπὶ τούτων ὑετούς ἡμῖν αἱ νεφέλαι καθῆκαν, καίτοι τὸν Ἰουδαϊκὸν ἀμπελῶνα μικρὲν κατάρθειν κεκελευσμένοι. Ἐπὶ τούτων οὐκ ἀκάνθα μαλλον, ἀλλὰ σταφυλὴν τετρυγῆκεν ὁ Χριστός. Δεδιδάγμεθα γὰρ λέγειν, ὅτι « Ὁ Κύριος δώσει χρηστότητα, καὶ ἡ γῆ τῶν δώσει τὸν καρπὸν αὐτῆς. » Φαίη δ' ἂν τις, καὶ ἐτέρως, ὅτι γέγονεν ἐν ὁφθαλμοῖς τοῦ Πατρὸς ὁ πόνος τοῦ Υἱοῦ, καὶ κρίσις ἐκδόθηκεν ὁρθή. Καὶ μοι πάλιν ἄθροι τοῦ λόγου τὴν δύναμιν, ἐννοήσας τὴν οἰκονομίαν, ἣν καὶ αὐτὸς ἡμῖν ὁ πάνσοφος Παῦλος διατρανοὶ λέγων· « Ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι τοῦ Πατρὸς ὄντα τὸν Υἱόν, οὐχ ἄρπαγμὸν ἡγήσασθαι τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, ἑαυτὸν δὲ κενῶσαι, καὶ ὑπήκουον γενέσθαι τῷ Πατρὶ μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ· ταύτης τε ἐνεκα τῆς αἰτίας ὑπερυψοῦσθαι τε καὶ τὸ ὄνομα αὐτῷ χαρισθῆναι τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ. » Ἦν μὲν γὰρ, καὶ ἐστὶ θεὸς Λόγος. Ἐπειδὴ δὲ κεχρημάτικεν ἀνθρώπος, καὶ γέγονε τοῦτο κατὰ ἀλήθειαν, εἰς τὴν ἑαυτοῦ δόξαν ἀναβέβηκε μετὰ σαρκός. Ἐγνώσθη γὰρ ὅτι θεός ἐστι, καὶ πεπόνηκεν οὐκ εἰκῇ. Γέγονε γὰρ εἰς δόξαν αὐτῷ τῆς οἰκονομίας ὁ τρόπος, οὐκ εἰς εὐθεσίαν, καὶ ξένον ἀνατιθεὶς αὐτόν, ἀλλὰ Σωτῆρα, καὶ Λυτρωτὴν ἀποφῆνας τῆς ὑπ' οὐρανόν, ὃ δὴ καὶ γνωστὲν προσπεσεῖν αὐτῷ παρεσκεύασεν οὐρανὸν τε καὶ γῆν, καὶ τὰ ἔτι κατώτερα.

Καὶ νῦν οὕτω λέγει Κύριος, ὁ πλάσας μὲ ἐκ κοιλίας δοῦλον ἑαυτῷ, τοῦ συναγαγεῖν τὸν Ἰακώβ καὶ τὸν Ἰσραὴλ. Πρὸς αὐτὸν συναχθήσονται, καὶ δοξασθήσονται ἐναντὶ Κυρίου, καὶ ὁ θεός μου ἔσται μοι ἰσχύς. Καὶ εἰπέ μοι, Μέγα σοὶ ἐστὶ τὸ κληθῆναι σε παῖδά μου, τοῦ στῆσαι τὰς φυλὰς Ἰακώβ, καὶ τὴν διασπορὰν τοῦ Ἰσραὴλ ἐπιστρέψαι.

Οὐδὲν ἦν τὸν οὕτως εἶναι φάμεν αὐτὸν τὸν Κύριον Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν τὸν οὕτως ἀνθρωποπεπέσι κεχρημένον φωναίς, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας διατρανοὶ μυστήριον, καὶ τὸν τῆς κενώσεως τρόπον καθίστησιν ἐναργῆ. Ἄθροι γὰρ ὅπως τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς ἑαυτοῦ πλάσαι φησὶν αὐτόν εἰς δοῦλον ἑαυτῷ, πλὴν ἐκ κοιλίας. Οὐ γάρ

⁷⁹ Matth. xxi, 34-43. ⁸⁰ Psal. lxxvi, 6. ⁸¹ Philipp. ii, 6-8

τοὶ γυμνοὶ ὄντα, καὶ ἄσπαρχον ἔτι Λόγον, εἰς τὴν τοῦ δουλείας διάπλασιν ἐνεχθῆναι φησιν αὐτὸν, εὐδοκῆσαντος τοῦτο τοῦ Θεοῦ, καὶ Πατρός· ἐκ κοιλίας δὲ μᾶλλον, τοῦτ' ἔστιν, ὅτε κατὰ σάρκα ἐγεννήθη ἐκ γυναικός. Τότε γὰρ Θεὸς φύσει, καὶ ἐλευθερός, ὡς ἐκ Θεοῦ τε καὶ ἐλευθέρου Πατρός, τὴν τοῦ δούλου δέχεται μορφήν, ἥτοι πλάσιν. Οὐ γὰρ τοι φαίη τις ἂν, εἴ γε νοῦν ἔχοι, ὡς τὸ δούλον φύσει εἰς δουλείαν πλάττεται μᾶλλον, ἀλλ' ὁ δουλείας ἐπέκεινα, καὶ ζυγοῦ, καὶ τοῖς τῆς φυσικῆς ἐλευθερίας ἐμπρέπων αὐχμήμασι δέχοιτο ἂν εἰκότως τὴν τοῦ δούλου πλάσιν, ἥτοι μορφήν. Ὅτι γὰρ ἐλευθερός ὢν ὁ υἱὸς καθῆκεν αὐτὸν εἰς τοῦτο ἐκὼν, πῶς ἂν ἐνδοιάσασθαι τις Παύλου λέγοντος, ἐν μορφῇ μὲν εἶναι αὐτὸν τοῦ Θεοῦ, ἡγεῖσθαι δὲ οὐχ ἄρπαγμα τὸ ἴσα εἶναι Θεῷ, ἀλλ' ἐκ τῆς κατὰ πᾶν ὁτιοῦν ἰσότητός τε καὶ ὁμοιότητος, καθιέσθαι μὲν οὐκ ἀβουλήτως εἰς δούλου μορφήν, ἐν ὁμοιώματι δὲ ἀνθρώπων γενέσθαι. Θεὸς γὰρ ἦν μετὰ τούτου, διέδειξε δὲ οὐδὲν ἤττον ἡμῖν τὸ φύσει τε καὶ ἀληθῶς ἐλευθερὸν, καὶ οὐκ ἀνθελήτως τὸ δούλον, ἐν τῇ τῶν διδράχμων συνεισφορᾷ. Ἦροντο μὲν γὰρ τὸν θεσπέσιον Πέτρον οἱ δασμολόγοι, πότερόν ποτε συνεισκομίζει τοῖς ἄλλοις Χριστὸς τὸ διδράχμον, ἥγουν ἀπόδλητον ποιεῖται τὴν κατάθεσιν. Εἶτα πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· «Οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τίνας λαμβάνουσι τέλη, ἢ κήνσον; ἀπὸ τῶν υἱῶν ἐκυτῶν, ἢ ἀπὸ τῶν ἄλλοτρίων;» Διέποντος δὲ τοῦ μαθητοῦ τάληθές, ἀπὸ γὰρ τοῖς τῶν ἄλλοτρίων κομίζονται οἱ βασιλεῖς τὸ ταχθέν· «Ἄρα γε, φησιν, ἐλευθεροὶ οἱ υἱοὶ εἰσιν.» Ἰνα δὲ μὴ σκανδαλίσωμεν αὐτοὺς, πορευθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν, βάλε ἄγκιστρον, καὶ τὸν ἀναβάνα πρῶτον ἰχθὺν ἄρον, καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, εὐρήσεις στατήρα· ἐκεῖνον λαβὼν δὲς αὐτοῖς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. » Πλάττεται τοίνυν ὁ ἐλευθερὸς κατὰ φύσιν εἰς δούλον οἰκονομικῶς, ὅτε καὶ ἐκ κοιλίας ἐγεννήθη τῆς κατὰ σάρκα μητρός. Καίριος γὰρ οὗτος ὁ πρῶτον τοῖς τῆς κενώσεως μέτροις. Ὅτι δὲ διακονικῶς ἐπλάττετο, πεπληροφόρηκεν εἰπὼν, τοῦ συναγαγεῖν τὸν Ἰακώβ, καὶ τὴν Ἰσραὴλ. Καθίκετο γὰρ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς Θεὸς ὢν ὁ Λόγος, οὐχ ἐτέρου του χάριν, πλὴν ὅτι τοῦ διασῶσαι τὸν Ἰσραὴλ, καὶ συναγαγεῖν τὸν Ἰακώβ. Κατεσχέδας μὲν γὰρ ἅπαντας τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς γῆς ὁ φαυλότῃτος ἀπάσης εὐρετῆς εἰς πολυειδίαν, καὶ πολύμορπον ἁμαρτίαν. Τοὺς μὲν γὰρ ἀπέστησεν ὀλοτρόπως τοῦ κτίσαντος, ἐκτυῶ τε καὶ τοῖς ἀκαθάρτοις δαίμοσιν ὑποκείσθαι παρασκευάσας, καὶ δυσδιάφυκτον αὐτοῖς τὸν τῆς ἁμαρτίας ἐπιβρίβας ζυγόν, καὶ ἀποστήσας εἰς ἅπαν τοῦ, καὶ εἰδέναι τίς ὁ φύσει τῶν ὅλων ἐστὶ Θεὸς Κύριος. Τοὺς δὲ τὸν Μωσέως νόμον ἔχοντας βραβευτὴν τῶν πρακτέων, ραθύμους, καὶ ἀναπεπτωκότας ἀπέφηνε, πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἐκτέπων ἀπενεγκῶν, ὡς ὀλίγον μὲν τοῦ νόμου ποιεῖσθαι λόγον κομιδῇ, πράττεσθαι δὲ μᾶλλον εἰς γε τὸ ἐκάστην δοκοῦν, καὶ διδάσκει διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέφανε τῷ κρίσμῳ Χριστὸς συνήχθη διὰ πίστεως εἰς μίαν καὶ ὁρθὴν, καὶ ἀνεπί-

A vitutem se formatum et redactum ait, postquam hoc Deo et Patri collibuisse, sed ab utero potius, id est, quando secundum carnem natus esset de muliere. Tum enim Deus natura et liber, utpote ex Deo et libero Patre, servi speciem seu formam accipit. Nemo enim mentis compos dixerit servum natura in servitutem formari; sed qui extra servitutem erat et jugum, ac naturalis libertatis insignibus illustris, merito potest servi formationem sive figuram capere. Nam quod liber et filius se hunc volens submittit, quis dubitaverit, cum dicat Paulus, in forma Dei fuisse, nec rapinam duxisse æqualem se esse Deo, sed ab hac in omnibus rebus æqualitate et similitudine, non libenter ad hanc servi formam devenisse, et ad hominum factum esse similitudinem⁶⁶².

B Deus enim erat cum illo, nihilominus tamen nobis ostendit in collatione didrachmorum, se natura et vere liberum, voluntate autem servum. Interrogabant enim divinum Petrum exactores, utrum cum aliis Christus didrachma conferret, an recusaret contribuere. Tum ei ait Dominus: «Reges terræ a quo tributa exigunt, vel censum? a filiis suis, an ab alienis⁶⁶³?» Discipulo autem quod verum erat dicente, ab alienis **662** exigunt reges tributum: «Ergo,» inquit, «liberi sunt filii. Sed ne eos offendamus, abi ad mare, et hamum jacito, et qui primus ascenderit piscis, eum tollito, et aperto ejus ore, staterem invenies: eum capito, et illis pro me ac te dato.» Formatur itaque natura liber, in servum dispensatione, quando natus erat ab utero matris secundum carnem. Tempus enim illud erat mensuræ exinanitionis congruens. Quod autem in ministri modum formatus sit, fidem facit, cum ait: «Ut congregarem Jacob et Israel. Nostram enim induit naturam Deus Verbum, non ob aliud nisi ut servaret Israel et congregaret Jacob. Dissipavit enim omnes qui sunt in terra, omnis vitiositatis inventor, in multiplex et multiforme peccatum. Alios enim in totum deficere fecit a Creatore, et sibi et impuris dæmonibus subiecit, et inevitabile jugum peccati illis injecit, omninoque abduxit, ut quis esset natura universorum Deus ac Dominus ignorarent. Alios autem, qui legem Mosaicam haberent, rerum agendarum arbitram, pigros et residues effecit, et ad omnem pertraxit turpitudinem, ut exiguum admodum rationem legis habuerint, sed quod cuique visum erat, fecerint, ac doctrinas mandata hominum docuerint. Sed ubi Christus apparuit mundo, congregata sunt per fidem in unam et rectam et inculpatam sententiam quæ Satanas dissipaverat, et qui olim a dilectione Dei recesserant ad illum accurrerunt, et peccato inimicitiae causa, præ studio rerum bonarum, a tergo rejecto, apud Christum pacem habent. Exhortati sunt enim eos etiam divini prophetæ, ut huc mature tenderent. Nimirum Isaïas: Ineamus, inquit, pacem, cum illo, ineamus pacem venientes. Clamarunt etiam divini discipuli:

⁶⁶² Philipp. II, 6 seqq. ⁶⁶³ Matth. XVII, 24 seqq.

« Pro Christo igitur legatione fungimur, tanquam A Deo exhortante per nos : per Christum rogamus, reconciliamini Deo ⁸². » Cum Deo autem reconciliamur, quando ad Christum per fidem accedimus, quemadmodum iterum sanctissimus Paulus inquit : « Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi ipsi ⁸³. » In Christo namque mundus Deo reconciliatur. Itaque ministerium humanitatis declarat, **663** cum ait, in servum formatum esse se a Patre, ab utero, ut congreget Israellem et Jacob. Quod si quis dicat gentem Judaicam his verbis denotari, a scopo ille quidem non aberraverit. Dixit enim alicubi Christus : « Non sum missus nisi ad oves perditas domus Israel ⁸⁴. » Sin quis voluerit omnes per fidem servatos, Israellem et Jacobum nominare, sic etiam recte habet. Siquidem verum est, non solum esse Judæum qui in manifesto est : nec eam circumcisionem quæ in carne est, dici posse vere circumcisionem : sed Judæum esse qui in occulto est, et qui circumcisionem habet cordis, in spiritu, non littera, cujus laus non ab hominibus est, sed a Deo. Quod si igitur Judæus sit, qui spiritu habet circumcisionem, non competit in quemquam istorum, ut Israel vel Jacob nominetur ⁸⁵. Ad hunc sermonem adjecta est vox eorum qui per fidem vocati sunt, fidem suam interponentium ac pollicitantium. Ad ipsum congregabor, et glorificabor coram Domino. Et Deus meus erit mihi fortitudo. Nam hoc fieri jubet Deus, et simul propemodum jussorum hoc in loco commemoratorum finis venit. Servatus est enim non totus Israel, sed quidam non crediderunt, et propter suam nequitiam evangelicæ doctrinæ gratiam non admiserunt. Vocata est autem simul cum reliquiis multitudo gentium ; hi etiam in filiis Abrahæ numerantur, ita ut, quantum ad dispensationem, scopus illius adventus nunquam frustretur. Congregatus est enim omnis, si quis est Israel, et etiam Jacob sicuti jam illa verba sunt ante nobis exposita. Promittit itaque in Christo vocatus populus, quod ad Deum congregabitur, videlicet per fidem, et quod coram Deo glorificabitur, illustrem adoptionis gloriam lucratus, et divinæ naturæ particeps, et sancto Spiritu ornatus, et factus optimorum institutorum sectator, et etiam quod Deum credet suam esse fortitudinem. Sic enim affici eos par est qui salutem ab eo expetunt. Adjungit porro his : Et dixit mihi : Magnum tibi est, ut voceris puer meus, suscites tribus Jacob et dispersionem Israelis convertas. Si fas sit loqui humano more, non sinit Filium Pater remisse et cunctanter obire dispensationem, nec servilis **664** formæ humilitatem carere patitur suo præmio, sed fructuosum hoc munus reddit, et hanc abjectionem non irremuneratam relinquit, et dispensationis onus non erit absque admiratione, quin et gloriosum fiet, etiamsi inglorium videatur. Erat enim humile plane Verbo ex Deo nato ut vocaretur puer, id est, famu-

Α πληκτον γνώμην, ἃ κατεσχέδασεν ὁ Σατανᾶς, καὶ οἱ πάλοι τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης ἀποφοιτήσαντες προσεδραμήκασιν αὐτῷ, καὶ τὴν ἐχθροποιὸν ἁμαρτίαν σπούδασμα τῶν ἀγαθῶν ῥιπτοῦντες κατόπιν, εἰρηνεύουσι πρὸς Χριστόν. Προὔτρειπον μὲν γὰρ αὐτοὺς, καὶ οἱ θεσπέσιοι προφῆται γοργῶς λέγειν πρὸς τοῦτο. Ἥσαίας γοῦν, Ποιήσωμεν εἰρήνην αὐτῷ, φησὶ, παύσωμεν εἰρήνην οἱ ἐρχόμενοι. Ἐκέκραγον δὲ καὶ οἱ θεσπέσιοι μαθηταί· « Ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν πρεσβύμεν ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν, δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ. » Πρὸς Θεὸν δὲ ποιούμεθα τὰς καταλλαγὰς, ὅτε προσίμεν τῷ Χριστῷ διὰ πίστεως. Ὡς γὰρ αὐτός που πάλιν φησὶν ὁ ἱερώτατος Παῦλος· « Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ, κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ. » Ἐν γὰρ Χριστῷ κόσμος τῷ Θεῷ καταλλάττεται. Οὐκοῦν ἐναργὴ τῆς ἐνανθρωπήσεως τὴν διακονίαν καθίστησι λέγων, εἰς δούλον πεπλάσθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκ κοιλίας, ἵνα συναγάγῃ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ τὸν Ἰακώβ. Κἂν εἰ μὲν τις λέγοι τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος διὰ τούτων σημαίνεσθαι, οὐκ ἂν ἐξω διάττοι σκοποῖ. Ἐφη γάρ που Χριστός· « Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » Εἰ δὲ δὴ βούλοιο τοὺς διὰ πίστεως σεσωσμένους ἅπαντας, Ἰσραὴλ τε καὶ Ἰακώβ ὀνομάζειν, εὖ ἂν ἔχοι, καὶ οὕτως. Εἴπερ ἐστὶν ἀληθὺς ὡς οὐ μόνον ἐστὶν ὁ Ἰουδαῖος ὁ ἐν τῷ φανερῷ, οὐτὶ μὴν ἐν σαρκὶ περιτομή, λέγοιτ' ἂν οὕτως περιτομή· Ἰουδαῖος δὲ μᾶλλον ὁ ἐν κρυπτῷ, καὶ περιτομὴν ἔχων καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι, ὃ δ' ἐκείνος, οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. Εἴγε τοίνυν Ἰουδαῖός ἐστιν ὁ πνεύματι περιτομὴν ἔχων, ἀπρὶς εἶεν ἂν οὐδενὶ τῶν γε τοιούτων Ἰσραὴλ τε καὶ Ἰακώβ ὀνομάζεσθαι. Παρεμβέβληται δὲ μεταξὺ τοῦ λόγου ὑπὸ τῶν διὰ πίστεως κεκλημένων, φωνῇ κατατιθεμένων, ὅτι καὶ πρὸς αὐτὸν συναχθήσονται, καὶ δοξασθήσονται ἐναντίον Κυρίου, καὶ ὁ Θεός μου ἔσται μοι ἰσχύς. Ἄμα γάρ τοι προστάττει γενέσθαι Θεός, καὶ μονονοῦχι τῶν κατὰ πόδας εἰρημένων τέκνων προσταχθέντων ἐρχεται πέρας. Σέσωσται μὲν γὰρ οὐχ ἅπας ὁ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἡπίστισάν τινες διὰ γε τὴν σφῶν αὐτῶν μοχθηρίαν, τὴν τῶν εὐαγγελικῶν παιδευμάτων οὐ προστάχμενοι χάριν. Συνεσχέληται δὲ τῷ καταλείμματι τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς· οἱ καὶ εἰς τέκνα τέθεινται τοῦ Ἀβραάμ, ὥστε πανταχόθεν τὸ γε ἦκον εἰς οἰκονομίαν, μὴ ἀφαμαρτάνειν τῆς ἐπιδημίας τὸν σκοπόν· συνήχθη γὰρ ἅπας εἰ τις ἐστὶν Ἰσραὴλ, καὶ μὲν τοῖ γε, καὶ Ἰακώβ, κατὰ τοὺς ἀρτίως ἡμῖν προαποδοθέντας λόγους. Ὑπισχνεῖται τοίνυν ὁ ἐν Χριστῷ κεκλημένος λαός, ὅτι καὶ συναχθήσεται πρὸς Θεὸν δηλονότι διὰ τῆς πίστεως, καὶ οἱ δοξασθήσεται ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, τὸ λαμπρὸν τῆς υἱοθεσίας ἀποκερδαίνων καύχημα, καὶ θείας φύσεως μέτοχος γεγονώς, καὶ ἀγίῳ Πνεύματι κατηγγλαϊσμένος, καὶ ἀρίστων ἐπιτηδευμάτων ἐπιμελητῆς ἀναβεδειγμένος, καὶ ὅτι Θεὸν ἡγήσεται τὴν ἑαυτοῦ ἰσχύ. Οὕτω γὰρ διακαλεῖσθαι πρέπει, τοὺς τῆς παρ' αὐτοῦ σωτηρίας, καὶ δόξης ἐφιεμένους. Προσεπάγει τοῦτο·

⁸² II Cor. 5, 20. ⁸³ Ibid., 19. ⁸⁴ Matth. xv, 24. ⁸⁵ Rom. ii, passim.

Καὶ εἰπέ μοι· Μέγα σοί ἐστι τὸ κληθῆναι σε παῖδά μου, τοῦ στήσαι τὰς φυλάς Ἰακώβ, καὶ τὴν διασπορὰν τοῦ Ἰσραὴλ ἐπιστρέφειν. Εἰ γὰρ τι καὶ ἀνθρωπίνως εἰπεῖν, οὐκ ἔξ τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ κατοικήσας τὴν οἰκονομίαν, οὔτε μὴν ἄμισθον τὸ μικροπρεπὲς τῆς τοῦ δούλου μορφῆς, ἀλλ' ὅλον ἔγκαρπον ἀποφαίνει τὸ λῶμα, καὶ οὐκ ἄμισθον τὴν ταπεινώσιν, καὶ τὸ τῆς οἰκονομίας φορητὸν οὐκ ἐσόμενον ἔξω θαύματος, εὐκλεές τε πρὸς τοῦτο, καὶ τὸ ἀδοξῆσαι δοκεῖν. Ἦν μὲν γὰρ σμικρὸν ὁμολογουμένως, τῷ ἐκ τοῦ Θεοῦ φύντι Λόγῳ, τὸ κληθῆναι παῖδα, τοῦτ' ἐστίν, οἰκέτην. Ἀλλοί γὰρ τοῦνομα ποτὲ μὲν τὸν Υἱὸν, ποτὲ δὲ, ὡς ἔφην, τὸν οἰκέτην. Ἡ δὲ γε τῶν ἐννοιῶν χρεῖα τοῦτό τε κάκεῖνο, κατὰ τὸν ἑκατέρω πρέποντα καιρὸν εἰσχομίζεσθαι ποιεῖ. Ἐπειδὴ δὲ περὶ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας ὁ λόγος ἐστὶ, πρέποι ἂν εἰκότως τὸν παῖδα νοεῖσθαι δοῦλον. Οὐκοῦν, καὶ εἰς μικρὸν, ὡς ἔφην, τῷ Υἱῷ τῆς δουλείας τὸ δυσκλεές, ἀλλ' ἦν ἐτέρως. Καὶ δὴ καὶ γέγονεν οὐ μικρὸν αὐτῷ· Δοξάζεται γὰρ παρὰ πάντων, ὡς ἀρπαγμὸν μὲν οὐχ ἡγασάμενος τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, καὶ τοῖς τῆς δουλείας ἐνομιλήσας τρόποις, καὶ καθιγμένος εἰς κένωσιν, ὑπομείνας τε σταυρὸν, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ τῆς ἀπάντων ζωῆς ἀντάλλαγμα τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν καταθείς, ἵνα καταλύσῃ τυραννίδα διαβολικὴν, καὶ τὰ τῶν δαιμονίων διελάτῃ στίφη τῆς καθ' ἡμῶν ἀφορήτου πλεονεξίας, ἵνα ἐκ μέσου ποιήσῃ τὴν ὀλεθροποιὸν ἁμαρτίαν, ἵνα καταργήσῃ θάνατον, καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν ἀναμορφώσῃ πρὸς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, καὶ παραδῷ τῷ Θεῷ τὴν αὐτοῦ τε καὶ ἑαυτοῦ βασιλείαν, ὑπ' οὐδενὸς ἔτι τυραννουμένην, ἀποβάλλουσιν δὲ μᾶλλον τῆς ἐτέρων πλεονεξίας τὸν ζυγόν.

Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τοῦ εἶναι σε εἰς σωτηρίαν ὥς ἐσχάτου τῆς γῆς.

Οὐκ ἡγνόησεν ὁ Πατὴρ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἀπεσκληρῶς, καὶ ἀνοουθέτητον φρόνημα, καὶ ὀλοτρόπως ἐκτετραμμένον εἰς τὸ ἐξήνιον. Προσῆκοντο γὰρ οὐδαμῶς τὴν διὰ Χριστοῦ παιδεύσιν, καίτοι δέον ἄγασθαι μὲν τῆς ἡμετέρας, καὶ ἀσυγκρίτου φιλανθρωπίας τὸν Λυτρωτὴν, ὑπταίς δὲ ὥσπερ χερσὶ παραδέξασθαι τὴν φιλοτιμίαν. Ἰνα τοίνυν μὴ ἐν ἀποτεύξει σκοποῦ γενέσθαι δοκῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οἰκονομίαν, ἅτε δὴ, καὶ ἀπολακτίσαντος τοῦ ἡγησαμένου λαοῦ, καὶ οὐ προσκειμένου, καθάπερ ἔφην, τὴν αὐτοῦ λύτρωσιν, προσεπῆνεγκεν ὁ Πατὴρ, ὅτι σωτηρίας καταδείξει τρίβον, καὶ τὸ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας ἐνήσει φῶς τοῖς ἐν ἀχλύϊ καὶ σκότῳ. Ἐκαλεῖτο γὰρ ὁ Ἰσραὴλ εἰς τοῦτο, Χριστοῦ λέγοντος ἐναργῶς· «Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου.» Καί· «Ἐως τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτὶ, ἵνα μὴ ἡ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ.» Ἐπειδὴ δὲ μᾶλλον ἡγάπησαν τὸ σκότος, ἢ τὸ φῶς, κατελείφθησαν ὑπ' αὐτοῦ, καίτοι τῶν ἀγίων προφητῶν τὴν ἐν Χριστῷ χάριν αὐτοῖς προσηγορευκότων. Ὁ μὲν γὰρ τις ἔφη· «Φωτίζου, φωτίζου, Ἱερουσαλήμ· ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν. Ἰδοὺ σκότος, καὶ γνόφος καλύψει γῆν ἐπ' ἔθνη. Ἐπὶ δὲ σὲ φανήσεται Κύριος, καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ ἐπὶ σὲ ἐξήσεται.» Ὁ δὲ τις ἕτερος· «Καὶ ἀνατελεῖ ὑμῖν τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά μου, ἥλιος δικαιοσύνης, καὶ ἱασίς ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ.» Ἐπειδὴ δὲ, καθὰ φησι τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν, τὰ ὥτα αὐτῶν ἐβάρυναν τοῦ μὴ εἰσακοῦσαι, τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμυσαν· ἐπέλαμψε τοῖς ἔθνεσιν ὁ Χριστὸς, καὶ φωτὸς τοῦ Θεοῦ

A lus. Denotat enim hoc nomen aliquando filium: aliquando etiam, ut dixi, famulum. Prout sententia postulat, poterit alterutrum horum suo tempore opportuno adhiberi. Quoniam autem sermo est de dispensatione in carne, apte conveniet nunc, ut puer intelligatur servus. Ergo, ut dixi, licet abstracta res Filio sit ignobilitas servitutis, aliter tamen se res habuit. Non enim parum erat illi ut qui ab omnibus glorificatur, quod cum non rapinam duxerit esse æqualem Deo, etiam servili more versatus hic fuerit, et ad hanc exinanitionem deveniret, crucemque ejusque mala subierit, et ad omnium vitam redimendam suam ipsius animam deposuerit, ut tyrannidem diabolicam aboleret, et dæmoniorum agmina ab intolerabili in nos violentia deturbaret, ut exitiosum peccatum de medio tolleretur, ut mortem deleteret, ut hominis naturam ad primam originem resingeret, et ejus suumque regnum Deo traderet, quod nullius postea tyrannide occuparetur, aliorumque violentiæ jugum potius excuteret.

B turbaret, ut exitiosum peccatum de medio tolleretur, ut mortem deleteret, ut hominis naturam ad primam originem resingeret, et ejus suumque regnum Deo traderet, quod nullius postea tyrannide occuparetur, aliorumque violentiæ jugum potius excuteret.

Ecce posui te in lucem gentium, ut sis tu salus usque ad extremum terræ.

C Non ignoravit Pater animum Judæorum obdurate, et admonitionis impatientem, et prorsus ad effrenationem aversum. Non enim doctrinam Christi receperunt, etiamsi par esset ut Redemptoris clementiam et incomparabilem humanitatem admirarentur, et obviis veluti manibus majestatem amplecterentur. Itaque ne Servatoris nostri dispensatio scopo ac proposito suo frustraretur, cum videlicet populus recalcitrasset suo præfecto, et redemptionem, ut dixi, non admisisset, subiunxit Pater, salutis viam se ostensurum, et veræ Dei notitiæ lucem immisurum in caligine et tenebris versantibus. Ad hanc enim vocatus erat Israel, Christo aperte dicente: «Ego sum lux mundi⁶⁶.» Et: «Donec lucem habetis, ambulate in luce, ne vos tenebræ comprehendant⁶⁷.» 665 Quoniam vero tenebras dilexerunt magis quam lucem, illis comprehensi sunt, etiamsi sancti propheta gratiam in Christo illis ante prædicassent. Alius enim dixit: «Illuminare, illuminare, Jerusalem, venit enim tuum lumen, et gloria Domini super te exorta est. Ecce tenebræ et caligo operient terram et gentes. Super te autem apparet Dominus, et gloria ejus in te videbitur⁶⁸.» Alter etiam inquit: «Vobis qui timetis nomen meum, exorietur sol justitiæ, et sanatio in aures ejus⁶⁹.» Sed quia, ut sacræ Litteræ dicunt, pures eorum aggravatæ sunt ut non audirent, et oculi eorum occlosi, illuxit Christus gentibus, orbemque terrarum divina luce replevit, ut ab ortu usque ad occasum, et ad

⁶⁶ Joan. viii, 12. ⁶⁷ Joan. xii, 35. ⁶⁸ Isa. lx, 12. ⁶⁹ Malach. iv, 2.

terminos usque terræ, ex ejus gloria fructum perciperent, et puris animi oculis, divinam et supremam naturam perspicere, eique et soli spirituales cultum consecrarent.

VERS. 7. Sic dicit Dominus qui eruit te Deus Israel: Sanctificate eum qui despicit animam suam, qui abominationi habetur a gentibus, qui servus est principum. Reges videbunt eum, et surgent principes, adorabuntque eum propter Dominum, quia fidelis est sanctus Israel, et elegi te. Sic dicit Dominus: Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuxi te.

Quanta misericordia dignatus sit Deus et Pater eos qui per Christum vocati sunt, etiam hinc discere poteris. Mysticis enim sacris eos imbuunt, et profundum ac magnum humanitatis relegit mysterium, nec ullum sinit lapide offensionis confringi, et per imprudentiam ad petram scandali impingere. Contritus enim erat sic stupidus Israel. Quid est ergo quod dicit? Ego qui erui te Deus Israel, sic tibi dico: Sanctificate eum qui despicit animam suam, id est, augustum et sanctum habetote, et studio complectimini eum qui animam suam despicit, id est, nihili ducit. Factus enim pro nobis homo unigenitum Dei Verbum, posuit pro nobis animam suam, voluitque propter nos mortem carnis perpeti: nec suæ naturæ quidquam suscepit. Nam ipse superior erat quam ut patere, utpote Deus: verum sic, inquam, eam abiecit, idque pro peccatoribus. **666** Quod etiam admiratus est sapientissimus Paulus. Inquit enim: « Commendat autem suam erga nos charitatem Deus: adhuc enim cum nos essemus peccatores, » adhuc, inquam, eo tempore, « pro impiis est mortuus ⁸⁷. » Christus etiam ipse ait: « Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus ⁸⁸. » Itaque et nobis eam posuit; nam vibice ejus nos salvati sumus, et ipse languidus erat propter iniquitates nostras, et propter peccata nostra traditus. Sanctificetur itaque, inquit, id est, sanctus prædicetur. Hoc quippe Deo et soli quadrat proprie et peculiariter; nam quanquam multi sancti sunt, et potestates ratione præditæ, atque etiam in terra homines, attamen ex participatione ejus qui natura et solus est sanctus, vereque hoc existit, sancti nuncupantur. Sicut enim ille vera lux est, dignitatis tamen hoc aliis impertit: « Vos enim, » inquit, « estis lux mundi ⁸⁹; » sic etiam qui solus est sanctus cum Deo et Patre, et sancto Spiritu, dat velut ex sua plenitudine suis consortibus sanctificationem. Sic dicimus et in precibus: « Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum ⁹⁰. » Nec vero dicimus sic precari nos, ut aliqua sanctificationis accessio nomini Patris fiat (id enim perabsurdum)

μεμστωμένην ἀπέφηνε τὴν ὑπ' οὐρανόν, ὥστε τοὺς ἐξ ἡοῦς εἰς δύοιν, καὶ μέχρι τῶν παράτων τῆς γῆς ἀπόνασθαι τῆς φιλοτιμίας, καὶ καθαροῖς διανοίας ἑμμεσι τὴν θείαν τε, καὶ ἀνωτάτω περιαρθῆσαι φύσιν, καὶ τοὺς τῆς πνευματικῆς λατρείας, αὐτῇ τε καὶ μόνῃ καθιερώσαι τρόπους.

Οὕτως λέγει Κύριος, ὁ ῥυσάμενός σε Θεός Ἰσραὴλ· Ἀγιάσατε τὸν φαυλίζοντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, τὸν βδελυσσόμενον ὑπὸ τῶν ἐθνῶν, τὸν δούλῳ τῶν ἀρχόντων. Βασιλεῖς θύονται αὐτόν, καὶ ἀναστήσονται ἀρχοντες, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ ἕνεκεν Κυρίου, ὅτι πιστός ἐστιν ὁ ἅγιος Ἰσραὴλ, καὶ ἐξελεξάμην σε. Οὕτως λέγει Κύριος· Καίρῳ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐδοθήσά σοι.

Ὅσης ἡξίωσε φειδούς τοὺς διὰ Χριστοῦ κεκλημένους ὁ Θεός καὶ Πατήρ, κἀντεῦθεν ἂν μάθοις. Μυσταγωγεῖ γὰρ αὐτοὺς, καὶ τὸ βαθύ, καὶ μέγα τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐκκαλύπτει μυστήριον, οὐκ ἔων περιθραύεσθαι τινὰς τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος, καὶ προσπατεῖν ἐξ ἀδουρίας τῇ πέτρᾳ τοῦ σκανδάλου. Συνετρίβη γὰρ οὕτως ὁ ἀπόπληκτος Ἰσραὴλ. Τί δὴ οὖν ἄρα φησὶν; Ἐγὼ ὁ ῥυσάμενός σε Θεός, οὕτω φημι πρὸς σέ· Ἀγιάσατε τὸν φαυλίζοντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστι, σεπτὸν, καὶ ἅγιον ἡγήσασθε, καὶ ποιεῖσθαι σπουδάσατε τὸν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐκφαυλίσαντα, τοῦτ' ἐστιν, ἐξευτελίσαντα. Γεγονώς γὰρ ἀνθρώπος ὁ Θεός, καὶ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, τέθεικεν ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ἰδίαν ψυχὴν, εἰλετό τε παθεῖν δι' ἡμᾶς τὸν κατὰ σάρκα θάνατον, οὐδὲν ὑπομείνας εἰς ἰδίαν φύσιν. Αὐτὸς γὰρ ὡς ἐπέκεινα τοῦ παθεῖν ὑπάρχων ὡς Θεός, πλήν οὕτως εἶπω παρέρριψεν αὐτὴν, καὶ τοῦτο ὑπὲρ ἀμαρτωλῶν. Ὁ δὲ καὶ τεθαύμακεν ὁ πάνσοφος Παῦλος· Ἐφη γὰρ, ὅτι « Συγίστησι τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην ὁ Θεός εἰς ἡμᾶς· ἔτι γὰρ ὄντων ἡμῶν ἀμαρτωλῶν κατὰ καιρὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανεν. » Αὐτὸς δὲ ποῦ ὁ Χριστός φησὶ ποῦ· « Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων. » Τέλεικε τοίνυν αὐτὴν ὑπὲρ ἡμῶν, τῷ γὰρ μύλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν, καὶ αὐτὸς ἐμαλακίσθη διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν, καὶ διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν παρδόθη. Ἀγιάζεσθω οὖν, φησὶ, τοῦτ' ἐστιν, ἅγιος ἡγείσθω, ἤτουν ὁμολογείσθω. Θεῷ δ' ἂν πρόποι τοῦτο, καὶ μόνῳ κυρίως τε καὶ ἰδικῶς. Εἰ γὰρ καὶ εἰσὶν ἅγιοι πολλοὶ δυνάμεις τε λογικαί, καὶ μὴν, καὶ ἐπὶ γῆς ἄνθρωποι, ἀλλ' οὖν ἐκ μετοχῆς τοῦ κατὰ φύσιν ἁγίου, καὶ μόνου τοῦτο ὑπάρχοντος ἀληθῶς, ἅγιοι χρηματίζουσιν. Ὡς περ γὰρ φῶς μὲν ἐστὶ τὸ ἀληθινόν αὐτὸς, δέδωκε δὲ τὸ ἀξίωμα, καὶ ἑτέροις· « Ὑμεῖς γὰρ ἐστε, » φησὶ, « τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Οὕτω καὶ μόνος ὢν ἅγιος ὁμοῦ τῷ Θεῷ, καὶ Πατρί, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δίδωσιν ὡς ἐξ ἰδίου πληρώματος, καὶ τοῖς μετόχοις αὐτοῦ τὸν ἁγιασμόν. Οὕτω φαμέν, καὶ ἐν προσευχαίᾳ· « Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου. » Καὶ οὕτι ποῦ φαμέν, ὡς προσθήκην ἁγιασμοῦ τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς γενέσθαι παρακαλούμεν· εὐθεὲς γὰρ κομιδὴ τὴν χρῆμά ἐστιν· εἶναι δὲ μᾶλλον παρὰ πᾶσιν ὅπερ ἐστὶν

⁸⁷ Rom. v, 8, 9. ⁸⁸ Joan. x, 15. ⁸⁹ Matth. v, 14. ⁹⁰ Matth. vi, 9.

ἀληθῶς εὐχόμεθα, τοῦτ' ἐστίν, ἄγιον, καὶ φοβερόν· ὁὕτω ἀναθῶδε τὸ, Ἀγιάσατε, νοητέον, καὶ ἐν πεφασυλίκε, φησί, τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστίν, καὶ ἐν τῶν ἀνθρωπίνων παθεῖν λέγεται, καὶ τὴν ἰδίαν σάρκα θανάτου γεύσασθαι παρεσκεύασε, τέθεικε δὲ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ πολλῶν. Ἐπιτρέχει δὲ ὁ λόγος, καὶ διαμμένεται καὶ ἐτέρων, ἃ δὲ γένοιτ' ἂν ἐσθ' ὅτε καὶ ἐμποδῶν τοῦ χρῆναι πιστεῦειν αὐτῷ τοὺς τῆς οἰκονομίας οὐχ ὀρώντας βάθος τοῖς γε μὴν ἀρτίφροσιν οὐδὲν ἂν ἐμποιεῖσαι βλάβος. Παράδοθέντα μὲν γὰρ Πιλάτῳ τὸν Ἰησοῦν, κατεβδελύττοντο τῶν στρατιωτῶν τινες, τοῦτο μὲν καταπαλοντες ἀνοσίως, τοῦτο δὲ, καὶ ἐμπτύσασιν ἀτιμάζοντες, καὶ στεφάνῳ τῷ ἐξ ἀκανθῶν ὑδρίσαντες, κατακερτομούντες τε καὶ λέγοντες· « Χαῖρε, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. » Διὰ τοῦτό φησι τὴν βδελυσσόμενον ὑπὸ τῶν ἐθνῶν, τῶν δούλων, τῶν ἀρχόντων. Ἐψεται δὲ πάντως καὶ τούτῳ τὸ, Ἀγιάσατε, ἀλλ' ὅτι πέπονθε μὲν οἰκονομικῶς τὰ παρὰ τῶν ἐθνῶν ἐμπαίγματα· ἀναλάμψει δὲ μετὰ τοῦτο, καὶ δοξασθήσεται παρὰ πάντων ἐν ὑπεροχαῖς ταῖς ἀνωτάτω, καὶ τῶν ἐν ταῖς ὑποκαθημέναις ὄντων τιμαῖς, προαγορεύει λέγων· Βασιλεῖς αὐτὸν ἐβόησαν, καὶ ἀναστήσονται, ἐκ τῶν τῆς βασιλείας δηλονότι θύκων. Ἀρχοντες καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ. Ὀφονται δὲ οὐ τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ γὰρ ὡς ἐν περιαθήσει νοῦ καὶ καρδίας. Ὁρώμεν γὰρ οὕτω τὴν δόξαν Χριστοῦ. Προσκυνήσουσι δὲ αὐτῷ ἔνεκεν Κυρίου, τοῦτ' ἐστίν, ἔνεκεν ἐμοῦ. Δοξάζεται γὰρ ὡς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, καὶ ὅτι πιστός ἐστιν ὁ ἅγιος Ἰσραήλ. Τὸ δὲ πιστός ἐν τούτοις τὸν αἰὲ μένοντα δηλοῖ. Ἀκλόνητος γὰρ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ Πατρός· ὁμοίως δὲ, καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ· οὐκ ὄντων πιστῶν τῶν ψευδυνύμων θεῶν. Εἰσι γὰρ ἀρτιγενεῖς, καὶ ἀπολλύμενοι, καὶ οὐ μένοντες. Ὁ δὲ τῶν ὄλων Σωτὴρ, καὶ Κύριος πιστὸς ἀληθῶς, τοῦτ' ἐστίν, εὐβεδικῶς ἐν ταῖς ἰδίαις ὑπεροχαῖς, καὶ ἀκλονήτως ἔχων, καὶ αὐτὸς, ἐξελέξατο τοὺς διὰ Χριστοῦ καυχούμενους. « Οὗς γὰρ ἔγνω, » φησί, « καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τούτους καὶ ἐκάλεσεν, ἡγάσεν τε πρὸς τούτῳ, καὶ ἐδόξασεν. » Ἐδεῖ δὴ οὖν, ἔδει τοὺς ἐξελεγεμένους ἀγιάσαι τὸν φανιζόντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ μὴ τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος ἐνορώντας ἀποσφαλῆναι τοῦ πρέποντος, καὶ τῆς ἐπ' αὐτῷ γνώσεως ἀκριβοῦς ἀποφέρεσθαι, συνιέντας δὲ μᾶλλον τῆς οἰκονομίας τὸ σοφὸν προσκυνεῖν αὐτῷ, διαχειοῖται δὲ, καὶ ἀραρότιος, ὅτι τοῦ πιστοῦ Κυρίου φύσει τε καὶ ἀληθῶς Υἱὸς ἐστίν, καὶ εἰ πέφηνεν οἰκονομικῶς ἐν εἰδὲ τῷ καθ' ἡμᾶς, καὶ τὸ τῆς κενώσεως ὑπέδω μέτρον. Προδιαλέγεται δὲ τοῖς ἐξελεγεμένοις, καὶ φησιν, ὅτι Καίρῳ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐδοθήσά σοι. Προέγνωστο μὲν πρὸ καταβολῆς κόσμου Χριστὸς, καὶ τὸ αὐτοῦ μυστήριον· ἐπέλαμψε δὲ κατὰ καιροῦς οὗς ἠθέληεν ὁ Δυνάστης, καθ' οὓς ἡμῖν βεδοθήθηκε, καὶ τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως καιρὸν, σωτηρίας ἡμέραν εἶναι φησιν. Οὕτω γάρ που καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος· « Ἰδοὺ νῦν, »

sed optamus ut ubique sit quod vere est, id est, sanctum et terribile: sic etiam hic intelligendum est, Sanctificate. Etiam, inquit, qui despexit animam suam, id est, humani quiddam passus esse dicitur, suamque carnem gustare mortem effecit: posuitque animam suam pro multis. Progreditur oratio, et commemorat alia quæ impedire interdum possunt quominus credant ei qui dispensationis profunditatem non vident: prudentibus vero nihil afferet incommodi. Traditum enim Pilato Jesum quidam milites diris devovebant, et partim impie percusserunt, partim etiam spulis dehonestarunt, et corona spinæ contumeliam irrogarunt, deriserunt, atque dixerunt: « Ave, rex Judæorum ⁹⁰. » Propterea vocat eum abominationi habitum a gentibus, qui servus est principum. Consequetur autem illud: Sanctificate. Cæterum quod perpeccus sit ex dispensationis ratione ludibria gentium, ideo etiam postea refutabit, et illustrabitur ab omnibus, in summa dignitate **667** constitutis, et etiam inferiore honore præditis, prædicat: Reges videbunt eum, et surgent, de regni videlicet solio. Principes etiam adorabunt eum: Videbunt autem non oculis corporis, sed velut mentis et cordis perlustratione. Sic enim videmus gloriam Christi. Adorabunt vero illum propter Dominum, id est, propter me. Glorificatur enim velut Filius Dei et Patris, quia fidelis est Sanctus Israel. Fidelis, hic significat semper manentem. Immutum enim est et stabile regnum Dei et Patris: similiter et Filii, cum tamen falso nuncupati dii fideles non sint. Sunt enim nuper nati, et pereunt, et non manent. Universorum autem Servator et Dominus vere fidelis est, id est, ad suam ipse dignitatem provectus, stabilis et constans, elegit qui per Christum vocati erant. « Quos enim præscivit, » inquit, « etiam præsumivit, ut conformes essent et ipsi imagini Filii sui, et vocavit, et sanctificavit, et glorificavit ⁹¹. » Oportuit igitur, oportuit electos sanctificare eum qui animam inhabitat, et non mensuram humanitatis intueri, et a decore decidere, et ab exacta ejus cognitione deerrare, sed potius dispensationis sapientiam intelligere, illumque adorare, et constanter sic animo affici ac persuaderi illi esse fidelis Domini natura et vere Filium, etiamsi pro ratione dispensationis in forma nostra apparuerit et exinanitionis mensuram induerit. Alloquitur porro electos et inquit: Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi te. Præscitus quidem erat ante mundi constitutionem Christus, et ejus mysterium: illuxit autem illis temporibus quibus visum est Dominatori, cum etiam nobis opem attulit. Humanitatis tempus dicit esse diem salutis. Sic enim divinus Paulus: « Ecce nunc, » inquit, « tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis ⁹². » Psallit etiam propheta David et ait: « Hæc est

⁹⁰ Matth. xxvii, 29. ⁹¹ Rom. viii, 29, 30. ⁹² II Cor. vi, 27.

dies quam fecit Dominus, exultemus et lætemur in ea²².

« Αὕτη ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος, ἀγαλλιασώμεθα, καὶ εὐφρανθώμεν ἐν αὐτῇ. »

Vers. 8-12. *Et dedi te in testamentum gentium, ut constituas terram, et possideas hæreditatem deserti, ut dicas his qui in vinculis sunt: Exite; et his qui in tenebris: Illustremini. In omnibus viis suis pascentur, et in omnibus viis pascua eorum. Non esurient, neque sitient, neque feriet eos æstus, neque sol; sed qui miseretur eorum, consolabitur eos, et per fontes aquarum ducet eos. Et veritam omnem montem in viam, et omnem semitam in pastum eis. Ecce e longi quo veniunt, hi ab aquilone, illi a mari, alii de terra Persarum.*

Visum est quibusdam interpretibus qui antecessi sunt, hujus capituli initium facere: Sic dicit Dominus: Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi te. Et aiunt hæc dici a Deo et Patre omnium nostrum Salvatori Christo, talemque sensum attexunt. Oravit, inquit, ante crucem pretiosam, dicens: « Pater, si possibile est, transeat a me calix iste²³; » nec auditus est, bibit enim illud. Postquam autem calcasset mortem succurrente Patre, dictum est ei necessario: Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi te. Videtur tamen mihi hæc oratio valde a probabilitate aliena. Nam cum sciret bibendum esse poculum, et non posse orbem terrarum conservari nisi per mortem carnalem et resurrectionem e mortuis, peraccommodate formatur hujus precatiois ratio, ut passionis deprecatio accusatio foret cædis Judaicæ. Quomodo enim impietatis in eum crimine teneretur Israel, si non illi coacta ac violenta hæc passio, propter ignobilitatem fuisset? verum etiam sic voluntarium fuit, et mundi peccatum tollere, et nostram naturam ad novitatem sanctæ vitæ reformare. Sciendum enim sic ab illo dictum esse: « Descendi de cælo, non ut facerem voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me. Hæc est voluntas ejus qui misit me, ne quid perdam ex omnibus quæ dedit mihi, sed ut resuscitem illa in novissimo die²⁴. » Apparuit enim mundo Christus, et sacram prædicationem auspicatus est apud Israelitas. Verum quia inobedientes erant et obdurati, effrenes et audaces, non receperunt fidem, sed contra eam peccarunt multifariam: ad ultimum etiam cruci affixerunt. Hinc mihi spectia arcanæ sapientiæ virtutem. Nam mortem videlicet carnis illatam illi a sinistra Judæorum nequitia, causam salutis exstitisse dico universæ terræ incolis. Et mors per ejus resurrectionem abolita est, et calcata est corruptio, nosque in vitam refoverimus, qui per Adam prævaricationem detrudebamur in contrarium. Non

Καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην ἐθνῶν, τοῦ καταστῆσαι τὴν γῆν, καὶ κληρονομήσαι κληρονομίαν ἐρήμου, λέγοντα τοῖς ἐν δεσμοῖς· Ἐξέλθετε· καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει· Ἀνακαλύψθητε. Καὶ ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν βοσκηθήσονται, καὶ ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς ἡ τομὴ αὐτῶν. Οὐ πεινάσουσιν, οὐδὲ διψήσουσιν, οὐδὲ πατάξει αὐτοὺς καύσων, οὐδὲ ὁ ἥλιος· ἀλλ' ὁ ἐλεῶν αὐτοὺς παρακαλέσει, καὶ διὰ πηγῶν ὑδάτων ἄξει αὐτούς. Καὶ θήσω πᾶν ὄρος εἰς ὁδόν, καὶ πᾶσαν τρίβον εἰς βοσκήν αὐτοῖς. Ἰδοὺ οὗτοι πόρρωθεν ἔρχονται. Οὗτοι ἀπὸ Βορρᾶ, καὶ οὗτοι ἀπὸ θαλάσσης, ἄλλοι δὲ ἐκ γῆς Περσῶν.

Ἔδοξε τισι τῶν προλαβόντων ἐξηγητῶν ἀρχὴν τοῦ προκειμένου κεφαλαίου ποιήσασθαι· Οὕτω λέγει Κύριος· Καὶρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐδοθήσά σοι. Καὶ φασιν εἰρησθαι ταυτὶ παρὰ θεοῦ καὶ Πατρὸς τῷ πάντων ἡμῶν Σωτῆρι Χριστῷ. Προσεξομένουσι δὲ, καὶ τοιόνδε τινὰ νοῦν. Ἡἵστατο μὲν γὰρ, φησὶ, πρὸ τοῦ τιμίου σταυροῦ, λέγων· Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· καὶ οὐκ ἠκούσθη, πέπωκε γὰρ αὐτό. Ἐπειδὴ δὲ πεπάτηκε τὸν θάνατον ἀντιλαμβάνομένου τοῦ Πατρὸς, εἴρηται πρὸς αὐτὸν ἀναγκαίως τὸ· Καὶρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐδοθήσά σοι. Δοκεῖ δὲ μοι πολὺ τὸ εὐπίθανον ἀρρώστειν ὁ λόγος. Καίτοι γὰρ εἰδὼς ὅτι χρὴ πιεῖν τὸ ποτήριον, καὶ οὐκ ἂν ἐξέλθῃ τὸ διασωθῆναι δύνασθαι τὴν ὑπ' οὐρανὸν, πλὴν ὅτι διὰ τοῦ θανάτου τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως οἰκονομικῶτατα λίαν τὸ τῆς προσευχῆς ἐπράττετο σχῆμα, ἵνα τοῦ πάθους ἡ παραίτησις τῆς τῶν Ἰουδαίων μαιζονίας κατηγορηθῇ· ἐπεὶ τίνα τρόπον τοῦτ' εἰς αὐτὸν δυσσεβείας ἐγκλήμασιν ἔνοχος γέγονεν ὁ Ἰσραὴλ, εἰ μὴ ἀβούλητον ἦν αὐτῷ τὸ παθεῖν διὰ τοῖς δυσκαλές; πλὴν, καὶ οὕτω γέγονε θελητὸν, καὶ ἀποστῆσαι τοῦ κόσμου τὴν ἀμαρτίαν, καὶ ἀναμορφῶσαι τὰ καθ' ἡμᾶς, εἰς καινότητα ζωῆς ἀγίας. Συνιείς γὰρ οὕτω καὶ τὸ εἰρημένον παρ' αὐτοῦ, ὅτι· Καταδέδωκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς. ἵνα πᾶν ὃ δέδωκέ μοι, μὴ ἀπολέσω αὐτὸ ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀναστήσω αὐτὸ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. Ἐπέφανε γὰρ τῷ κόσμῳ Χριστὸς, καὶ τῶν ἱερῶν ἀπῆρτητο κτηρυμάτων παρὰ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν ἀπειθεῖς, καὶ κατεσκληλώτερες, ἐξήνιοι, καὶ θρασεῖς, οὐ προσήκοντο τὴν πίστιν, ἀλλ' ἡμάρτανον μὲν εἰς αὐτὴν πολυτρόπως, εἴτα τελευταῖον ἐσταύρωσαν. Ἐνταῦθα βλέπε μοι τῆς ἀπορρήτου σοφίας τὴν δύναμιν. Ἀπὸ γὰρ τῆς Ἰουδαίων σκαιότητος ἐπενηνεγμένον αὐτῷ, φημὶ δὴ τὸν θάνατον. Ἀλλ' οὐκ ὅτι τὴν τῆς σαρκὸς σωτηρίας πρόφασιν ἐποιήσατο τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, καταργήθη

²² Psal. cxvii, 24. ²³ Matth. xxvi, 39. ²⁴ Joan. v, 58, 59.

δὲ θάνατος διὰ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, καὶ πεπάτη-
ται φοροῦ [γρ. φορῶ], καὶ ἀνεβάλλομεν εἰς ζωὴν, οἱ
διὰ τῆς ἐν Ἀδὰμ παραδόσεως κατενηνεγμένοι πρὸς
τὸ ἐναντίον. Οὐκοῦν οὐκ ἀπότευξιν γενέσθαι φαρμὰν
ἐν τῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ προσευχῇ, μὴ γέ-
νοιτο, οἰκονομίαν δὲ μᾶλλον, ἥπερ ἂν ἔποιτο τὸ θαυ-
μάζεσθαι δεῖν. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον σοφὴν γε-
νέσθαι φαρμὰν τὴν ἐντευξιν τὴν πρὸ γέ φημι τοῦ
τιμίου σταυροῦ. Γέγονε γὰρ ἡμῖν ὑποτύπωσις, καὶ
ὑπογραμμὸς ἀναγκαίου πράγματος· πειρασμοῦ γὰρ
ἐπηρητημένου, καὶ φόβου παραχειμαζόντος, οὐ βρθύ-
μους εἶναι χρὴ, καὶ ἀναπεπτωκότας, ἐργηγορότας δὲ
μᾶλλον, εἴτα συντείνεσθαι εἰς προσευχάς, καὶ Θεοῦ
δεῖσθαι τοῦ σώζοντος, ἵν' εἴπερ εἴη φίλον αὐτῷ βρόχων
ἔξω καὶ παγίδος ἀποφείρομεν πόδα. Εἰ δὲ ὅτ' τὸ
χρῆναι παθεῖν ὥς ἔσται μᾶλλον ἡμῖν ὀνησιφόρον
ἐπίσταται, καὶ τοῦτο ἤκειν ἐς πέρας, αὐτοῦ νέμοντος
τὴν ὑπομονήν. Ἀπιθάνου τοιγαροῦν τῆς τινων δόξης
ἀποδοδεγμένης, φέρε τῶν ἐν χερσὶν ἀπώμεθα πάλιν.
Δεδωκέναι γὰρ αὐτὸν φησὶν εἰς διαθήκην ἐθνῶν τοῦ
καταστήσαι τὴν γῆν, καὶ κληρονομήσαι κληρονομίαν
ἐρήμου, λέγοντα τοῖς ἐν δεσμοῖς· Ἐξέλθετε, καὶ τοῖς
ἐν τῷ σκότει, Ἀνακαλύφθητε. Ἀπολακτίσαντος γὰρ
τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης διὰ τῆς
ἀπιστίας ἀποφοιτήσαντος, νενομοθέτηκε τοῖς ἔθνεσιν
ὁ Χριστὸς, καὶ τὴν Καινὴν αὐτοῖς Διαθήκην ὤριστο,
τοῦτ' ἔστι, τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα,
καὶ κατέστησε τὴν γῆν τεθορυγημένην δηλονότι, καὶ
οὐκ ἐν καλῷ συνείσεως οὔσαν. Πεπλάνητο γὰρ τῇ
κτίσει λατρεύουσα, καὶ ταῖς τῶν ἀκαθάρτων πνευμά-
των ἀγέλαις ὑποητεύουσα. Ἐδρα γὰρ μόνον τὸ
ἐκείνοις δοκοῦν. Οἱ δὲ κατεχόμενον εἰς ἅπαν εἶδος
ἀκαθαρσίας αὐτὴν, καὶ κτηνοπρεπὴ διαβιοῦν ἐκέλευον
βίον. Τεθορύγητο τοίνυν οὐ μετρίως ἡ γῆ καὶ τετά-
ρακτο· πλὴν κατέστη διὰ Χριστοῦ, καὶ οἷον ἐκ χει-
μῶνος, καὶ ζάλης μετακεχώρηκεν εἰς εὐδίαν. Γέγονε
γὰρ αὐτοῦ μερίς τε καὶ κληρος. Καὶ τοῦτο ἦν ἄρα,
τὸ ἐν δευτέρῳ ψαλμῷ πρὸς αὐτὸν εἰρημένον, ὥς ἐκ
τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς· « Ἀψαύσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω
σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατὰσχέσιν
σου τὰ πέρας τῆς γῆς. » Ἐρημον δὲ ὀνομάζει τῶν
ἐθνῶν τὴν πλῆθύν, ἀκάρπην καὶ ἀνύδρην γῆν παρεϊκά-
ζων αὐτήν. Πλὴν, ὥς ἔφη, κληρος γέγονε Χριστοῦ.
Πῶς δὲ, καὶ τίνα τρόπον; Ἐν δεσμοῖς γὰρ οὔσι, καὶ
σειραῖς τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων κατεσφυγμένοις
ἐπεσφύνησε τό· Ἐξέλθετε. Οὔσι δὲ καὶ ἐν σκότει, καὶ
ἐν ἀχλύϊ τῇ νοσητῇ, καὶ μονονουχὶ βαθεῖα νυκτὶ κατα-
κεχωρημένοις, ἀνακαλυφθῆναι προστέταχεν, καὶ εἰς
φῶς ἐλθεῖν, ἀνευρῆναι τῆς διανοίας τοὺς ὀφθαλμοὺς,
καὶ τὸ παρ' αὐτοῦ καὶ θεῖον εἰσοικίσασθαι φῶς. Οἱ
δὲ ὅτ' τούτων ἀξιωθέντες, φησὶν, ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς
αὐτῶν βοσκηθῇσονται, καὶ ἐν πάσαις ταῖς τρίβοις ἡ
νομή αὐτῶν. Πλείσται μὲν γὰρ αἱ τῆς ἐπιεικειᾶς
ὁδοί, ἀλλ' ἦν τοῖς ἔθνεσι βάσιμος μὲν οὐδεμία, τρα-
χεῖα δὲ καὶ ἀνάντης, κεκράτητο δὲ καὶ ταῖς τῶν ἰδίων
ταῶν ἐμβολαῖς, καὶ ταῖς τοῦ διαβόλου πλεονεξίαις,
ἄβυστον αὐτοῖς τιθέντος τὸ ἀγαθόν. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέλαμψε

A igitur desperationem fuisse in hac Servatoris nostri
precatatione dicimus, absit, sed potius dispensatio-
nem, quam par est admirari. Alio quoque modo
dicimus hanc orationem, ante pretiosam crucem,
prudenti consilio factam esse. Exstitit enim nobis
exemplar et forma rei necessariæ. Tentatione nam-
que impendente et metu inundante, non desides
esse nos oportet et supinos, sed vigilantes potius
et intentos orationi, et Deum Servatorem rogare
ut, si visum sit, plagis et laqueo pedem extricemus.
Sin patiendum sit, nobis magis profuturum scit,
si perveniat ad exitum, ipso tribuente patientiam.
Cum ergo demonstratum sit opinionem quorundam
minus esse probabilem, agendum rursus quæ præ
manibus sunt attingamus. Dedit enim se illum
ait Pater in testamentum gentium, ut constitueret
terram, et possideat hæreditatem deserti, dicens
illis qui in vinculis sunt : Exite, et his qui in tene-
bris sunt : Illustramini. Cum itaque recalcitrasset
Israel, et a dilectione in illum per infidelitatem
recessisset, Christus leges tulit gentibus, et Novum
illis Testamentum, id est, evangelicam et salutarem
prædicationem descripsit, ac terram, scilicet turba-
tam et non satis prudentem, constituit. Nam erra-
verat creaturam colendo, et impurorum spirituum
turmis serviendo. Fecerunt siquidem id solum quod
ipsis visum esset. Alii vero eam in omne turpitu-
dinis genus deduxerunt, et pecuariam vitam jusse-
runt vivere. Turbata est igitur terra non mediocri-
ter et tumultuata : verum per Christum constituta
est, et velut ex tempestate et fluctuatione, conversa
est in serenitatem. Facta est enim portio et sors
ejus. Idque est quod in secundo psalmo dictum est
ei velut a Deo et Patre : « Postula a me, et dabo
tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam
terminos terræ ». Desertum nominat, gentium
multitudinem, infructuosæ et siticulosæ terræ eam
comparans. Verum, ut dixi, facta est sors Christi.
Qui et quomodo? 670 His enim qui vinculis et
catenis suorum peccatorum constricti erant, accla-
mavit : Exite. Qui in tenebris et caligine mentis
versabantur et tantum non profunda nocte obruti
erant, eos jussit illustrari, et ad lucem venire,
oculosque animi aperire, suamque ac divinam lu-
cem intrmittere. Qui vero his bonis, inquit, digni
habiti sunt, in omnibus viis suis pascentur, et in
omnibus semitis pascua eorum. Erant enim illis
plures viæ probitatis, sed nulla gentibus pervia,
ac aspera, et prærupta. Victique sunt a suarum
perturbationum impressionibus et diaboli tyran-
nide, qui bonitatis iter illis interclusit. Sed ubi
Christi gratia illuxit, vincula eorum solvit, illustra-
vit cor, inde per omnem viam currere, bonumque
mentis ac intelligentiæ pabulum colligere (hoc enim
significat, Pascentur) omnemque semitam probita-
tis celeriter transire valuerunt. Nihilque vetat di-
cere quia semitæ et viæ nostros animos adducunt

ad Deum, seu ad sanctam et excellentem vitæ institutionem, divinitus inspiratæ Scripturæ, quæ errantibus minime fuerunt cognitæ. Postquam autem ad lucem veritatis vocati sunt, suppetebant illis pastus et pascua, quæ spirituali robore nutriunt, omniumque bonorum desiderio; promittitque illis Deus gratiæ suæ, et auxilii, et spiritualis consolationis copiam. Non enim esurient, neque sitient, inquit. Olim enim spiritualis consolationis expertes erant, nec divinam legem habebant, non prophetam, non prædagogum, non magistrum, non doctorem, non intelligibilium aquarum fontem. At cum a Deo misericordiam consecuti sunt, spiritualia bona deinceps affatim suppeditabantur, et cibum qui animos juvat habuerunt: panem de cælo ederunt, aquam viventem biberunt, **B** de qua etiam ipse Christus dixit, ad Samaritanam mulierem verba faciens: « Quisquis de hac aqua bibit, iterum sitiet. At qui bibit de aqua illa quam ego dabo ei, fiet ei fons aquæ salientis in vitam æternam⁶⁷¹. » Dixit item propheta Isaias de iustificatis in fide et evangelicis oraculis cervicem mentis submittentibus: « Hic habitabit in excelsa spelunca rupis fortis; panis ei dabitur, et aqua ejus **671** fidelis⁶⁷². » Sed nec æstus illos feriet, neque sol. Factus est enim illis Christus protector: qui etiam olim filiis Israel suspendit interdiu nubem, et noctu in columna ignis præcessit. Itaque inquit: Extra solem erunt et æstus, id est, legentur umbraculo divino, ut nihil contingat quod sit molestum, vel quod ad pusillanimitatem adducat. Cujusmodi est quod divinus Paulus etiam dixit: « Potens est Deus, qui non sinet vos tentari supra quam potestis, sed una cum tentatione faciet proventum, ut possitis sufferre⁶⁷³. » Hoc enim puto significare, Qui miseretur eorum, consolabitur eos. Ducet enim per fontes aquarum, et vertet omnem montem in viam, et omnem semitam in pastum eis. Fontes hic dicimus sanctos prophetas, et apostolos, et evangelistas, quibuscum versantes sapienter et perite, haurimus ab illis vivilicum et divinum sermonem, qui satis abunde posset animas nostras ad pietatem confirmare, et spiritualem nobis ingenerare voluptatem. Sic enim scriptum est: Et haurietis aquas cum lætitia e fontibus salutaris⁶⁷⁴. » Quod autem nullum præclarum facinus arduum futurum sit aut difficile his qui per Christum servati sunt, illud subinnuere poterit, cum ait, omnem montem in viam esse vertendum. Videtur enim sublime, et altum, et inaccessum multis esse, ut virtutem quis colat, puta, continentiam, temperantiam, longanimitatem, patientiam, mansuetudinem, charitatem et reliqua: sed planam et æquabilem omnem hanc viam nobis reddidit Servator, ut quod impervium et immeabile esse videbatur, id levigatum et prostutum sit illac ire volentibus. Idque est, opinor, quod aperte dictum

A τοῦ Σωτῆρος ἡ χάρις, ἔλυσεν αὐτῶν τὰ δεσμά, κατέσῳτισε τὴν καρδίαν, ἴσχυσαν ἐνταῦθα διὰ πάσης τρέχειν ὁδοῦ, καὶ τὴν νοητὴν εὐτροφίαν συλλέγειν τοῦτο γὰρ, τὸ βοσκηθῆσθαι ἀπὸ θεοῦ, καὶ εἰς πᾶσαν τριβὸν ἀγαθοῦργίας εἶναι γοργῶς. Εἰργεῖ δὲ οὐδὲν κακάειναι εἰπεῖν, ὅτι τριβὸι καὶ ὁδοὶ τὰς ἡμετέρας διανοίας ἀποφέρουσι πρὸς Θεόν, ἔχουν πρὸς εὐαγίαν, καὶ ἐξαίρετον πολιτείαν αἱ θεόπνευστοι Γραφαί· αὐταὶ δὲ ἥσαν γινώριμαι μὲν ἤκιστα τοῖς πεπλανημένοις. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας κέκληνται φῶς, νομαὶ γεγόνασιν αὐταῖς, καὶ βοσκήματα τρέφοντα πρὸς εὐανδρίαν τὴν πνευματικὴν, καὶ εἰς ἔφεσιν ἀγαθοῦ παντός. Ὑπὸ πεινᾶται δὲ Θεὸς αὐτοῖς τὸ ἀμφιλαφὲς τῆς παρ' αὐτοῦ χάριτος, καὶ ἐπικουρίας, καὶ πνευματικῆς παρακλησεως. Οὐ γὰρ πεινᾶσθουσιν, οὐδὲ διψήσουσι, φησί. Πάλαι μὲν γὰρ ἦσαν ἐν ἐνδείᾳ παρακλησεως πνευματικῆς, οὐ γὰρ ἦν παρ' αὐτοῖς θεὸς νόμος, οὐ προφήτης, οὐ παιδαγωγός, οὐ καθηγητής, οὐ διδάσκαλος, οὐ νοητῶν ὑδάτων πηγὴ. Ἐπειδὴ δὲ ἠλέηνται παρὰ Θεοῦ, σαφιλισταὶ τοῦ λοιπὸν αὐτοῖς ἡ τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν χορηγία γέγονε τροφὴν ἐσχηκόσι τὴν ψυχωφελῆ. Ἐφαγον γὰρ ἄρτον ἐξ οὐρανοῦ, ὕδωρ ζῶν ἐπιον, περὶ οὗ καὶ αὐτὸς ἔφη Χριστὸς πρὸς τὴν ἐν Σαμαρείᾳ γυναῖκα τοὺς λόγους ποιούμενος· « Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου διψήσει πάλιν. Ὅς δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Ἐφη δὲ πού καὶ ὁ προφήτης Ἡσαίας περὶ τῶν ἐν πίστει δεδικαιωμένων, καὶ τοῖς εὐαγγελικοῖς θεσπίσμασιν ὑπαγόντων τὸν τῆς διανοίας αὐχένα· « Οὗτος οἰκήσει ἐν ὑψηλῇ σπηλαίᾳ πέτρας ἰσχυρᾶς· ἄρτος αὐτῷ δοθήσεται, καὶ τὸ ὕδωρ αὐτοῦ πιστόν. » Ἀλλ' οὐδὲ πατάζει αὐτοὺς καύσων, οὐδὲ ὁ ἥλιος. Γέγονε γὰρ αὐτοῖς σκεπαστὴς ὁ Χριστός. Ὁ καὶ πάλαι τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ἐπαρτήσας μὲν ἐν ἡμέρᾳ νεφέλῃν, ἡγούμενος δὲ ἐν στύλῳ πυρὸς τὴν νύκτα. Ἐξω δὲ οὖν ἡλίου, καὶ καύσωνος ἔσονται, φησί, τοῦτο ἔστι, τεύξονται τῆς παρὰ Θεοῦ σκέπης, ὡς μὲν αὐτοῖς συμβῆναι φορτίον, ἔχουν ἀποφέρων εἰς ὀλιγοψυχίαν. Τοιοῦτόν τι καὶ ὁ θεσπέσιος ἔφη Παῦλος· « Δυνατὸς ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἐάσει ἡμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ τὸ δύνασθαι, ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ, καὶ τὴν ἐκθασιν τοῦ δύνασθαι ὑπενεργεῖν. » Τοῦτο οἴμαι δηλοῦν τὸ παρακαλεῖν αὐτοὺς τὸν ἐλεοῦντα αὐτοῖς. Ἄξει γὰρ διὰ πηγῶν ὑδάτων, καὶ θήσει πᾶν ὄρος εἰς ὁδόν, καὶ πᾶσαν τριβὸν εἰς βόσκημα αὐτοῖς. Πηγὰς δὲ φημεν ἐν τούτοις τοὺς ἁγίους προφήτας, ἀποστόλους τε καὶ εὐαγγελιστάς, οἷς ἐνομιλοῦντες σοφῶς τε καὶ ἐντέχνως ἀρδόμεθα παρ' αὐτῶν ζωοποιῶν τε καὶ θεῶν λόγον, ἀποχωρήσεις ἔχοντα πρὸς τὸ δύνασθαι διανευροῦν εἰς εὐσέβειαν τὰς ἡμετέρας ψυχὰς, καὶ τροφὴν ἡμῖν ἐργάσασθαι τὴν πνευματικὴν. Οὕτω γὰρ γέγραπται· « Καὶ ἀντλήσετε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης, ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου. » Ὅτι δὲ ἄνατες, ἡ δύσθετον οὐδὲν τῶν ἐξαίρετων ἀνδραγαθημάτων τοῖς διὰ Χριστοῦ σεσωσμένοις, ὑπεμφήνειεν ἂν τὸ πᾶν ὄρος εἰς ὁδὸν τεθεῖσθαι λέγειν. Δοκεῖ μὲν

⁶⁷¹ Joan. iv, 13. ⁶⁷² Isa. xxxiii, 16. ⁶⁷³ I Cor. x, 13. ⁶⁷⁴ Isa. xii, 3.

γάρ πως ἦρθαι τε καὶ ὑψοῦ, καὶ ἀπρόσιτον εἶναι πολλοὺς τὸ ἐναργῆ γενέσθαι τινὰ, οἷον ἐγκρατεῖα, σωφροσύνη, μακροθυμία, ἀνεξικακία, πρᾶξις, ἀγάπη καὶ τοῖς λοιποῖς· ἀλλὰ λείαν καὶ εὐήλατον πᾶσαν ἡμῖν ὁδὸν ἀπέφηνεν ὁ Σωτὴρ, ὥστε καὶ τὸ δυσπρόρευτον, καὶ δυσήλατον εἶναι δοκοῦν ἐψιλωμένον προσχεῖσθαι τοῖς δι' αὐτοῦ βαδίζειν ἐθέλουσι. Καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἔστι τὸ δι' ἐνδῶν τῶν ἁγίων προφητῶν σαφῶς εἰρημένον· « Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ ἔσται πάντα τὰ σχολία εἰς εὐθείαν, καὶ ἡ τραχεῖα εἰς ὁδοὺς λείας. » Καὶ πάλιν· « Ὅδὸς εὐσεδῶν εὐθεῖα ἐγένετο, καὶ παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς τῶν εὐσεδῶν. » Ὅτι δὲ ἀριθμοῦ κρεῖττονες οἱ κεκλημένοι γεγόνασιν, καὶ ἐκ παντὸς μέρους τῆς ὑπ' οὐρανὸν συναγηγερέμενοι, διαμεμήνυκεν εἰπών· Ἰδοὺ οὗτοι πόρρωθεν ἔρχονται, καὶ οὗτοι ἀπὸ βορρᾶ καὶ θαλάσσης, ἄλλοι δὲ ἐκ γῆς Περσῶν. Τὸ γὰρ πόρρωθεν ἔοικεν ὑποδηλοῦν τὰ μέρη τὰ νότια, ὃ δὲ βορρᾶς τὰ βόρεια, θάλασσα δὲ τὰς πρὸς δυσμὰς χώρας. Οὕτω γὰρ καὶ αὐτῶν ὁ Ψαλμῶδς διαμνημονεύει λέγων· « Τὸν βορρᾶν, καὶ τὴν θάλασσαν σὺ ἔκτισας. » Οἱ δὲ ἐκ γῆς Περσῶν εἰεν ἂν, οἱ ἐξ ἡοῦς σεσαγηνευμένοι. Πρὸς ἀκτίνα γὰρ ἡ Περσῶν γῆ ἐστίν. Ἡ τάχα που, καὶ τοὺς προσκυνήσαντας αὐτῷ μάγους νοεῖσθαι πρέπει.

Ἦκον γὰρ εἰς τὴν Ἰουδαίαν πυνθανόμενοι τε καὶ λέγοντες· « Ποῦ ἐστὶν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; εἶδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ ἤλθομεν προσκυνῆσαι αὐτῷ. » Προσκυνήσαντες γὰρ, καὶ δώροις ἐτίμων, λιθάνῃ τε φημί, καὶ χρυσῷ, καὶ σμύρνῃ. Διαμémνεται δὲ τοῦτο λέγων ὁ Ψαλμῶδς, περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ· « Καὶ ζήσεται, καὶ δοθήσεται αὐτῷ, ἐκ τοῦ χρυσοῦ τῆς Ἀραβίας. » Ἀραβίαν γὰρ ἐν τούτοις τῇ τῶν Περσῶν ὀνομάζει χώραν.

Εὐφράνθητε, οὐρανοί, καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ. **C** **VERS. 13. Exultamini, cœli, et exsultet terra, erumpant montes lætitiā, quia misertus est Deus populi sui, et humiles populi sui consolatus est.**

Εἰς ἓνα συγκαλεῖ θίασον, οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ σεσωμένους ἀποπληροῦν ἑορτῇν εἰς μάλα διακελεύεται. Νοηθεῖεν δ' ἂν οὐρανοὶ μὲν οὐκ αὐτὸ τὸ στοιχεῖον, ἀλλ' οἱ ταῖς ἁνω μοναῖς ἐνδαισιώμενοι, καὶ ἐναύλισμα πλουτοῦντες τὸν οὐρανόν, ἅγιαί τε Δυνάμεις, Ἀρχαί, καὶ Θρόνοι, καὶ Ἐξουσίαι, καὶ τὰ ἐπὶ ἐπέκειντα Σεραφίμ. Γῆ δὲ ὁμοίως οἱ παρ' αὐτοῖς προσδοκῶντες ἔσσεσθαι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, καὶ παρὲς ὅντων εἰδότες αὐτὸν ἐπὶ λυτρώσει τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ ἀπάντων δὲ τῶν ἐθνῶν τῶν ἀνὰ πᾶσαν οὐρανὸν τὴν γῆν· καθάπερ ἀμέλει, καὶ Συμείων ὁ δικαίος, βρέφος ἔτι βραχὺ τὸν Ἰησοῦν ἐν ἀγκάλαις ἔχων ἐδοξολόγει Θεόν, οὕτω λέγων· « Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥημά σου ἐν εἰρήνῃ, ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν ἐθνῶν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰ τάχα που, καὶ αὐτοὺς νοητέον τοὺς σεσωμένους, ἐπὶ γε σφίσι αὐτοῖς τελουῖντας τὴν ἑορτῇν, καὶ ταῖς καθηκούσαις δοξολογίαις στεφανοῦντας τὸν λυτρωτὴν· ὅτι γε μὴν παραβόρην γινύναται τὴν εὐφροσύνην, ὑποσημαίνοντες εἶναι, καθάπερ ἔφην ἀρτίως, τὰς ἡμέρας ὑψοῦ κατ' ἀρετὴν δυνάμεις λογικὰς, ἡγουν τοὺς τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων λειτουργοὺς, οἱ Χριστὸν λα-

A est ab uno e sanctis prophetis : « Omnis vallis implebitur, et omnia erunt obliqua recta, et aspera in vias planas¹. » Et iterum : « Via piorum recta fuit, et præparata via piorum². » Quod autem innumeri fuerint vocati, et ex omni parte sub cœlo congregati, ostendit dicens : Ecce e longinquo veniunt, et hi quidem ab aquilone et mari, alii ex terra Persarum. Illud, e longinquo, videtur indicare partes australes ; aquilo, aquilonares ; mare, occidentales regiones. Horum enim sic mentionem facit Psalmus, cum ait : « Aquilonem et 672 mare tu creasti³. » Illi vero e terra Persarum esse possunt, qui capti et inescati sunt Orientales. Ad orientem enim est Persarum terra. Fortassis etiam magos intelligere convenit, qui eum adorant. Venerunt enim in Judæam, percontantes et dicentes : « Ubi est qui natus est rex Judæorum ? Nam vidimus stellam ejus in Oriente, et venimus adorare eum⁴. » Siquidem adorant, et donis honorant, thure, inquam, auro et myrrha. Meminit hujus etiam Psalmus, cum dicit de omnium nostrum Salvatore Christo : « Et vivet, et dabitur ei de auro Arabiæ⁵. » Arabiam enim hic Persarum regionem nominat.

λέγοντες· « Ποῦ ἐστὶν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; εἶδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ ἤλθομεν προσκυνῆσαι αὐτῷ. » Προσκυνήσαντες γὰρ, καὶ δώροις ἐτίμων, λιθάνῃ τε φημί, καὶ χρυσῷ, καὶ σμύρνῃ. Διαμémνεται δὲ τοῦτο λέγων ὁ Ψαλμῶδς, περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ· « Καὶ ζήσεται, καὶ δοθήσεται αὐτῷ, ἐκ τοῦ χρυσοῦ τῆς Ἀραβίας. » Ἀραβίαν γὰρ ἐν τούτοις τῇ τῶν Περσῶν ὀνομάζει χώραν.

Εὐφράνθητε, οὐρανοί, καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ. **C** **VERS. 13. Exultamini, cœli, et exsultet terra, erumpant montes lætitiā, quia misertus est Deus populi sui, et humiles populi sui consolatus est.**

Cœlum et terram in unum sodalitiū convocat, et propter eos qui ab illo servati sunt, festum celebrare, optime præcipit. Cœli intelligi possunt, non ipsum elementum, sed qui in summis habitaculis commorantur, et cœlesti locupletati sunt domicilio, et sanctæ Potestates, Principatus, Throni, Dominationes, et quæ sunt ultra Seraphim. Terra similiter, qui in ea exspectant fore ejus apparitionem, et qui norunt illum adfore, ad redimendum Israelitas, omnesque gentes in universa terra degentes ; sicuti videlicet Simeon ille justus, parvulum adhuc infanтем habens in ulnis, celebravit Deum, sic inquis : « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti in conspectu omnium gentium⁶, » etc. Si forte illos intelligere oporteat qui servati sunt, ob hoc ipsum celebrantes festum, et Redemptorem coronantes dignis laudibus, montes erumpentes lætitiā, putandum est esse, quemadmodum modo dixi, subvectas illas in sublime potestates rationis participes, vel evangelicæ prædicationis ministros, qui Christum et quæ ejus sunt loquuntur, et terram implent lætitiā quæ

¹ Isa. XL, 4. ² Isa. XXVI, 7. ³ Psal. LXXXVIII, 13. ⁴ Matth. II, 2. ⁵ Psal. LXXI, 15. ⁶ Luc. I, 29-32.

intellectu percipitur. Annuntiant enim : Quia miseratus est Deus populi sui, et humiles populi sui consolatus est. Misertus est enim omnium, cum illis Christus illuxerat. Siquidem verum est, erepti sunt e manu **673** diaboli et sævitia dæmoniorum, et a peccato quod in eos tyrannidem exercuit liberati, et mortis insuper vinculis : donatique gratia, et excellenti dono, sancti Spiritus facti participes, et adoptionis gratia illustrati, et spe, quæ mentem ac cogitationem superat, ditati. Verum observa sermonem prophetæ; ait enim : Humiles populi sui consolatus est. Humiles esse dicimus eos, qui flexile et tractabile collum submitunt Christo, et jugum regni ejus non contemnunt, eo quod fidem admisierunt, ac præparati sunt, in spiritu et veritate adorationem ac cultum ei præstare, cum hi qui fidem non admisierant, non sint humiles, sed cornu in altum erigant, et injustitiam contra eum loquantur, et contra sacrosancta ejus vaticinia, superbam velut cervicem mentis attollunt. Hi non sunt donati spirituali consolatione : non enim erant digni. Quæ enim pars fidelium cum infidelibus, secundum id quod scriptum est ?

VERS. 14, 15. *Dixit enim Sion : Dereliquit me Dominus, et Dominus oblitus est mei. Num obliviscetur mater filii sui, vel non miserebitur partus uteri sui ? Etiam si autem horum oblita fuerit mulier, ego tamen non obliviscar tui.*

Proposuit enim universorum Servator et Dominus etiam ante alios, filii Sion, seu ex sanguine Israel gratiam per fidem, et infinitis sermonibus fidem illis conatus est facere, ut apprehenderent opportunitatem, qua possent, si in illum credidissent, gloria patribus promissa locupletari. At hi præfracti erant et inobedientes, et, legibus, quæ per sapientissimum Moysen descriptæ erant, despectis et propheticiis prædicationibus neglectis, a fide exciderunt, et crimine dominicidii tanquam laqueo capti sunt. Hæc de causa lapsi sunt, et a conjunctione quæ cum ipso est procul sunt alienati; reliquæ tamen servatæ sunt, et funditus Israel non periit ^a. Ceterum pauci sunt servati, et præ infidelium multitudine omnino pauci. Percite itaque Sion, Judææ matris personam sustinens, nunc introducitur propemodum et luget quasi despecta a Deo explosente. Hinc paucissimis ipsi **674** relictis liberis, dicit : Dereliquit me Dominus, et Dominus oblitus est mei. Et quid ad hæc Dominus? Incomparabilem in homines charitatem declarat, et Sioni intelligibili misericordiae bona promittit, et quod non posset aliquando sui figmenti oblivisci conatur persuadere. Quemadmodum enim mulier quæ peperit, suorum liberorum oblivisci non potest, ut quæ legem naturæ habet, summæ pietatis et indulgentiæ dispensatricem et administratricem : sic, inquit, ego meo-

λοῦντες, καὶ τὰ αὐτοῦ νοητῆς εὐφροσύνης παμπλάσαι τὴν γῆν. Ἀπαγγέλλουσι γὰρ ὅτι ἡλέησεν ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τοὺς ταπεινοὺς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ παρεκάλεσεν. Ἠλέησε γὰρ ἅπαντας ἐπιλάμψας αὐτοῖς ὁ Χριστός· εἴπερ ἐστὶν ἀληθὲς, ἐξήρηται χειρὸς διαβολικῆς, καὶ δαιμονίων σκαιότητος. Ἀπηλλάχθησαν δὲ, καὶ τῆς πάλαι τυραννέουσας κατ' αὐτῶν ἁμαρτίας, καὶ προσέτι τῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν· ἡξίωνται δὲ χάριτος, καὶ ὑπερκοσμίου δωρεᾶς, μέτοχοι γεγονότες ἀγίου Πνεύματος, καὶ τῇ τῆς υἰοθεσίας δόξῃ καταγλαῖσμένοι, καὶ τὴν ὑπὲρ νοῦν ἐλπίδα πλουτήσαντες. Πλὴν ἄθρει τὴν ἐπιτήρησιν τῶν τοῦ προφήτου λόγων· τοὺς γὰρ ταπεινοὺς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, φησὶ, παρεκάλεσε. Ταπεινοὺς δὲ εἶναι φαμεν τοὺς εὐήνιον ὑφέντας τῷ Χριστῷ τὸν αὐχένα, καὶ τῆς ὑπ' αὐτῷ βασιλείας, οὐκ ἀτιμάσαντας τὸν ζυγόν, διὰ τοι τὸ προσήκασθαι τὴν πίστιν, ὑπερπίσθαι δὲ καὶ τὴν ἐν πνεύματι τε καὶ ἀληθείᾳ προσκύνῃσιν αὐτῷ, καὶ λατρίαν ἐπιτελεῖν τῶν τὴν πίστιν οὐ προσήκαμένων, οὐκ ὄντων ταπεινῶν, ἀλλ' ὑφ' οὗ τὸ κέρας ἰόντων [γρ. ἰέντων], καὶ λαλούντων ἀδικίαν κατ' αὐτοῦ, καὶ τοῖς ἱεροῖς αὐτοῦ θεοπίσμασι, γαυρὸν ὥσπερ ἀνατεινόντων τὸν τῆς διανοίας αὐχένα. Οὗτοι τῆς πνευματικῆς οὐκ ἡξίωνται παρακλήσεως. Οὐ γὰρ ἦσαν δέξιοι. Τίς γὰρ μερὶς πιστῶν μετὰ ἀπίστων, κατὰ τὸ γεγραμμένον;

Εἶπε γὰρ Σιών, Ἐγκατέλιπέ με Κύριος, καὶ ὁ Κύριος ἐπελάθετό μου. Μὴ ἐπιλήσεται μήτηρ τοῦ παιδὸς αὐτῆς, τοῦ ἐλεῆσαι, καὶ ἐκροῖα τῆς κοιλάδας αὐτῆς; Εἰ δὲ καὶ ἐπιλάβοιτο ταῦτα γυνή, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαι σου.

Προῦθηκε μὲν γὰρ ὁ τῶν ὄλων Σωτὴρ Κύριος, καὶ πρό γε τῶν ἄλλων τοῖς τῆς Σιών τέκνοις, ἥτοι τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ τὴν διὰ πίστews χάριν, καὶ διὰ μυρίων ὅσων αὐτοὺς ἀνέπειθε, λέγων, Ἐπιδράξασθε τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἦν δύνασθαι πιστεύσασιν εἰς αὐτὸν τὰς τοῖς πατράσιν ἐπηγγελμένας καταπλουτῆσαι φιλοτιμίας. Οἱ δὲ ἦσαν ἀτεγχοὶ, καὶ ἀπειθεῖς, καὶ γοῦν τῶν διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως ὑπερορῶντες νόμων, καὶ προφητικῶν κηρυγμάτων ὀλίγα πεφροντικότες, καὶ τοῦ πιστεῦν ἐξώλισθον, καὶ τοῖς τῆς κυριοκτονίας ἡλώσαν βρόχοις. Οὐκοῦν ἐξώθησαν ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος τέθεινται μακράν, πλὴν σέσωσται τὸ κατάλειμμα, καὶ οὐχ ὁλόρριζος ἀπόλετο ὁ Ἰσραὴλ. Βραχεῖς δὲ λίαν οἱ σεσωσμένοι γεγονάσι, καὶ εὐαρίθμητοι παντελῶς ὡς πρὸς γε τὴν τῶν ἀπειθούντων πληθύν. Ἀσταιότατα τοίνυν ἡ Σιών τὸ τῆς Ἰουδαίας μητρὸς ἐπέχουσα πρόσωπον εἰσφέρεται νυνὶ μονονουχί, καὶ κλαιούσης ὡς παρεωραμένης παρὰ τοῦ συγκροτούντος Θεοῦ. Ταύτη τοι, καὶ ὀλιγοστών αὐτῇ περιλειφθέντων τέκνων. Ἐφη γὰρ, φησὶν, ὅτι Ἐγκατέλιπέ με Κύριος, καὶ ὁ Κύριος ἐπελάθετό μου. Καὶ τί πρὸς ταῦτα Θεός; Ἀπαράδελhton ἀποφαίνει τὴν εἰς ἀνθρώπους ἀγάπην, καὶ τῇ νοητῇ Θεὸς Σιών ἐπαγγέλλεται, τὰ ἐξ οἰκτιρμῶν ἀγαθὰ, καὶ ὡς οὐκ ἂν ἐπιλάβοιτο ποτε τῶν ἑαυτοῦ κτισμάτων πειρᾶται πληροφροεῖν. Ὡσπερ γὰρ οὐκ ἂν ἐπιλάβοιτο τεκοῦσα γυνὴ τῶν ἑαυτῆς τέκνων

^a II Cor. vi, 15. ^b Isa. x, 21, 22.

βραβεύτην ἔχουσα τῆς ἀνωτάτω φιλανθρωπίας, ἦτουν φιλοσοργίας, τὸν τῆς φύσεως νόμον· οὕτως οὐδ' ἂν ἐγὼ ἐπιλαθοίμην, φησὶ, τῶν ἐμῶν εἰ τάχα που καὶ τῆς ἐν μητρὰσι φιλοσοργίας ὑπερνήχεται τὰ τοῦ Θεοῦ ἐκεῖνα. Ὁ μὲν γὰρ οὐδὲν ἀπεικῶς, καὶ εἰς λήθην πεσεῖν δύνασθαι. Ἐμὲ δὲ τοῦτο παθεῖν οὐ θέμις. Οὐκοῦν ὁ μὲν λόγος ὡς ἀπὸ γε τῆς ἐπὶ γῆς Σιών, ἦγουν τῆς τῶν Ἰουδαίων μητρὸς παθούσης τὴν ἀπαίδειαν, ἦγουν ὀλιγοπαιδίαν· ἡ δὲ γε ὑπόσχεσις ὡς πρὸς γε τὴν νοητὴν ἐστὶ Σιών· ἥ καὶ πάνσοφος Παῦλος προσεληλυθέναι φησὶ τοὺς πιστεύσαντας· ἵνα τὴν ἐξ ἐθνῶν, καὶ Ἰουδαίων συναγηγερμένην Ἐκκλησίαν ἐννοῆς, τύπον ἐπέχουσιν τῆς ἀνω, ἥς καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος διαμνημονεύει λέγων· « Ἡ δὲ ἀνω Ἰερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν. » Πόλις γὰρ ἐστὶ Θεοῦ ζῶντος, καὶ πρωτοτόκων τροφὸς, καὶ μήτηρ ἀγίων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς, ἥς οὐκ ἂν ἐπιλάθοιτο ποτε Χριστός. Ἀγαπᾷ γάρ τὴν Ἐκκλησίαν, ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ παρέστησε, κτήσας τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, καὶ ἀποκαταλλάξας ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι πρὸς τὸν Πατέρα. Πῶς οὖν ἂν ἐπιλάθοιτο τοῦ ἰδίου σώματος; τοῦτ' ἐστὶ, τῆς Ἐκκλησίας, ἥς ἐστὶ κεφαλὴ.

Ἰδοὺ ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐξωγράφῃσά σου τὰ τεῖχη, καὶ ἐνώπιόν μου εἰ διὰ παντός, καὶ ταχὺ οἰκοδομηθήσῃ ὑφ' ὧν καθηρέθης, καὶ οἱ ἐρημώσαντές σε ἐξελεύσονται ἐκ σοῦ.

Δυσεὶρητος κομιδὴ τῶν προκειμένων ὁ νοῦς. Ποίας γὰρ εἶναι τὰς τοῦ Θεοῦ χειρας ὑποτοπῆσαι τις ἂν, ἐφ' ὧν καὶ γεγράφθαι τὰ τεῖχη Σιών, ἐννοεῖσθαι θέμις; Πλεισταχοῦ μὲν τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν χειρας ὀνομάζει Θεοῦ, τὰς δραστηρίους αὐτοῦ δυνάμεις, δι' ὧν εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα παρήνεγκεν, εἰ καὶ ἐνεργεῖ τι τῶν κατὰ γνώμην αὐτῷ· οἷον τὴν εἰς τὸ εἶναι πάροδον ἀνθρώπου παντὸς διατρανοῖ λέγων ὁ Μελωδός· « Αἱ χεῖρές σου ἐπλασάν με, καὶ ἐποίησάν με, ὅτι αὐτοῦ ἐστὶν ἡ θάλασσα, καὶ αὐτὸς ἐποίησεν αὐτήν, καὶ τὴν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλασαν. » Καὶ πάλιν· « Καὶ σὺ κατ' ἀρχάς, Κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσιν οἱ οὐρανοί. » Εἶτα πῶς ἂν τις ὑπονοήσῃε ταῖς δραστηρίοις δυνάμεσι τοῦ Θεοῦ, καθάπερ ἐν πίνακι γεγράφθαι τὰ τεῖχη Σιών τῆς ἐνθάδε νοουμένης; ἥ καὶ ποίων ὅπως διαμνημονεύει τειχῶν ὁ λόγος; Τί οὖν ἄρα φαμέν; Ἀπαίρειναι ἂν οὐδὲν, ὡς γε οἶμαι, τὸν Χριστὸν μαθητὴν, τοιοῦτόν τινα τοῖς προκειμένοις ἐφαρμόσαι νοῦν. Ἡτιδὸν τὸν Κύριον ἡ Σιών, ὡς ἐπιλαθόμενον αὐτῆς. Ἀλλ' ὅτι μὴ τοῦτό ἐστιν ἀληθὲς πειράδει δεικνύειν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὡς ἀπὸ γε τῶν τῆς ἐνανθρωπήσεως, καὶ ὧν ὑπέμεινε δι' ἡμᾶς, γενόμενος καθ' ἡμᾶς. Καίτοι γὰρ ἐξὸν ἐν μορφῇ καὶ ἰσότητι τοῦ Πατρὸς ὑπάρχειν αὐτὸν, οὐχ ἀρπαγμὸν ἐποίησατο τοῦτο, καθεῖκετο δὲ μᾶλλον εἰς κένωσιν. Ἐλάβε δούλου μορφήν, καὶ γέγονεν ὑπῆκοος τῷ Πατρὶ μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Ἐκρεμάθη γὰρ ἐπὶ ξύλου, προστηλωθεῖσάν αὐτοῦ τῶν χειρῶν. Πλὴν τὸ σωτήριον πάθος καθέλειν ἀρχάς, τεθριάμεινε καὶ κοσμοκράτορας τοῦ αἰῶ-

rum oblivisci nequeo: siquidem affectum indulgentiamque maternam, quæ divina sunt, superant et supereminent. Illa autem, non dissente neum quin in oblivionem venire possit. Me autem hoc pati fas non est. Itaque oratio est, velut a terrestri Sion, seu Judæorum matre, quæ vel sterilitatem, vel paucitatem liberorum passa est: promissio autem est, velut ad intelligibilem Sion, ad quam sapientissimus Paulus dicit accessisse eos qui crediderunt⁹: ut ex gentibus et Judæis coactam Ecclesiam intelligas, typum habentem superioris, cujus etiam sapientissimus Paulus meminit, cum dicit: « Superna Jerusalem libera est, quæ est mater omnium nostrum¹⁰. » Civitas enim est Dei viventis, et primogenitorum nutrix, et mater sanctorum qui descripti sunt in cælis: cujus nunquam obliviscetur Christus. Diligit namque Ecclesiam, quam ipse sibi repræsentavit, conditis duobus populis in unum hominem novum, et utroque reconciliato in uno corpore, apud Patrem. Qui autem obliviscatur proprii corporis? id est, Ecclesiæ, cujus ipse est caput.

VERS. 16, 17. Ecce super manus meas depinxī muros tuos, et coram me es semper, et cito ædificaberis, a quibus destructa es, et qui devastarunt te, egredientur ex te.

Non facile profecto inveniri potest horum verborum sententia. Quales enim esse Dei manus suspicabitur quis, super quibus depictos muros Sion, cogitandum est? Sæpenumero enim sacra Scriptura manus Dei nominat, ejus actuosam potentiam, per quam omnia in lucem produxit, et quando aliquid ex animi sui sententia efficit: quemadmodum omnis hominis ingressum in vitam declarat Psaltes cum ait: « Manus tuæ formarunt me, et fecerunt me¹¹, quia ipsius est mare, et ipse fecit illud, et aridam manus ejus 675 formarunt¹². » Et rursum: « Et tu ab initio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli¹³. » Dein quomodo putabit quispiam actiosa potentia Dei, velut in tabula, pictos esse muros Sion quæ hic intelligitur? vel ejusmodi tandem murorum mentionem facit oratio? Quid igitur dicimus? Nihil prohibebit, ut opinor, Christi discipulum his verbis hujusmodi sententiam accommodare. Accusabat Dominum Sion, ut qui sui oblitus esset. Quod autem hoc verum non sit, Dominus noster Jesus Christus conatur ostendere ab humanitate veluti, et ab his quæ passus est, factus propter nos nostri similis. Etenim cum licuisset ei in forma et æqualitate Dei et Patris esse, non rapinam illud arbitratus est, sed descendit ad hanc exinanitionem, accepitque formam servi, factus obediens usque ad mortem, et quidem mortem crucis¹⁴. Suspensus enim est in ligno, affixis clavo manibus. Verum salutaris passio dejecit principatus, et triumphavit

⁹ Hebr. xii, 22. ¹⁰ Galat. iv, 26. ¹¹ Psal. cxviii, 73. ¹² Psal. xciv, 5. ¹³ Psal. ci, 26. ¹⁴ Philip. ii, 7.

de mundi ac sæculi hujus dominatoribus, omnesque A
diabolica tyrannide liberavit, nos Deo adduxit. Vi-
bice enim ipsius nos sanati sumus, et super ligno
in corpore suo peccata nostra portavit: et ipse
quidem languit, at nos servati sumus, et facta est
ipsius passio, securitas et murus nobis: ut qui nos
ab execratione legis redemerit, factus pro nobis
exsecratio, et quatenus ipse passus est et tentatus,
tentatis succurrit: et passus est extra civitatem,
ut suo sanguine populum sanctificaret. Itaque, ite-
rum enim dicam, Christi passio, et pretiosa crux,
et manuum ipsius affixio, securitas fuit et murus
inaccessus et infractus his qui in ipsum credide-
runt. Dicere ergo possit jure: Ecce manibus meis
depinxi muros tuos. Intelliges per fissionem ma-
nuum, sive passionem hoc uno significari. Depinxi,
pro, efformavi, dicit. Et coram me es semper. Si
enim passus est pro nobis, quomodo nostri obli-
saceretur? vel quomodo non essent in oculis ejus,
propter quos ligno affixus est? Sin voluerit quis
etiam alio modo horum verborum sententiae aliud
adjicere, nihil absoni fuerit, puto, hoc pacto intelli-
gere, in manibus Dei Patris omnes esse, qui in Chri-
stum crediderunt. Hoc licet quidem, 676 opinor,
dicere, nec a vero erraverit. Quippe ipse ait:
« Oves meæ vocem meam audiunt; et sequuntur me.
Et ego do illis vitam æternam. » Porro etiam: « Nemo
rapiet eas de manu Patris mei: » utpote quæ sint
sub umbraculo superno, et superno auxilio tan-
quam turri munitæ. Quando igitur Deus et Pater
manibus velut nos sustentat, et servat apud se, et
non permittit ad quæ fas non est abduci, nec in-
sidiantium malitiæ subijci, nec diabolicæ violentiæ
prædam fieri: nihil obstat quominus intelligas etiam
Sionis muros quasi depictos esse manibus suis, id
est, exercitatos ad decorem spiritualem, et pul-
chritudinem habentes, ex omni genere virtutis
optime dignosci. Muros autem Sionis sub intelli-
gentiam cadentis dicimus, sanctos apostolos et
evangelistas, in hoc a Deo positos, et sententia ip-
sius approbatos, quæ nunquam desinit aut defi-
cit. Scripta sunt enim nomina eorum in cælis,
et positi sunt in libro viventium. Neque mireris,
si dicat sanctos esse propugnacula et muros Ec-
clesiæ. Est enim ipse murus, et circummurale velut
munimentum. Quemadmodum autem ipse est lux
vera, eos tamen lucem mundi dicit: sic murus
cum sit, onhisque securitas eorum qui in ipsum
crediderunt, dedit mystagogis quasi illustrem hanc
dignitatem, ut vocentur muri suæ Ecclesiæ. Cito,
inquit, ædificaberis a quibus destructa fuisti. Nam
Judæi, sive Judæorum magistri, terrenam Sion,
vel suam matrem demoliti sunt, dum eam a Chri-
sto auferrent, et eam fidem non esse accipiendam
docerent. Nam dixerunt: « Nos scimus Mosi locu-
tum esse Deum, hic autem unde sit nescimus. »
Et cum devenissent in sortem omnium malorum,

nos τούτου, ἡλευθέρωσεν ἅπαντας τῆς τοῦ διαβόλου
τυραννίδος, προσεκόμισεν ἡμᾶς τῷ Θεῷ. Τῷ γὰρ μύ-
λωπι αὐτοῦ ἡμεῖς λάθμεν, καὶ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν
ἀνῆνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ξύλον, καὶ ἐμα-
λακίσθη μὲν αὐτὸς, σεσῶσμεθα δὲ ἡμεῖς, καὶ γέγονεν
ἡμῖν τὸ αὐτοῦ πάθος ἀσφάλειά τε καὶ τείχος· ἡγό-
ρασε γὰρ ἡμᾶς ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμε-
νος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα, καὶ ἐν ᾧ πέπονθεν αὐτὸς πει-
ρασθεὶς βεβοήθηκε τοῖς πειραζομένοις, ἔξω τε τῆς
πόλεως ἔπαθεν, ἵνα ἀγιάσῃ τῷ ἰδίῳ αἵματι τὸν λαόν.
Οὐκοῦν, ἐρῶ γὰρ καὶ αὖθις, τὸ Χριστοῦ πάθος, καὶ
ὁ τίμιος σταυρὸς, καὶ ἡ προσήλωσις τῶν αὐτοῦ χει-
ρῶν, ἀσφάλεια γέγονε, καὶ τείχος ἀπρόσιτόν τε καὶ
ἀρραγὲς τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν. Οὐκοῦν φαίη ἂν
εἰκότως, τὸ, Ἰδοὺ ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐξωγράφσα
B σου τὰ τεῖχη. Νοήσεις τὴν διάτρησιν τῶν χειρῶν ἦναι
τὸ πάθος, ὡς δι' ἐνὸς τούτου καταδηλούμενον. Τὸ δὲ
Ἐξωγράφῃς, ἀντὶ τοῦ ἐνετύπωσα, φησί. Καὶ ἐνωπῶν
μου εἰ διὰ παντός. Εἰ γὰρ πέπονθεν ὑπὲρ ἡμῶν, πῶς
ἂν ἡμῶν ἐπιλάθοιτο; ἢ πῶς οὐκ ἂν εἴεν ἐν ὀφθαλμοῖς
αὐτοῦ δι' οὓς προσηλώθη τῷ ξύλῳ; Εἰ δὲ δὴ τίς βού-
λοιτο καὶ καθ' ἕτερον τρόπον τῇ τῶν προκειμένων
ἐννοίᾳ προσθαλεῖν, οὐδὲν οἶμαι τὸ ἀπεικὸς νοῆσαι τι
τοιούτου· ἐν ταῖς τοῦ Θεοῦ Πατρὸς χερσὶ πάντα·
εἶναι τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύσαντας, φαίη ἂν οἶμαι·
τις, καὶ οὐκ ἂν ἁμάρτοι τάληθους. Ἐφη γὰρ αὐτός·
« Τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούουσι, καὶ
ἀκολουθοῦσί μοι. Καὶ γὰρ δίδωμι αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον. »
Προσέτι καὶ τούτοις, ὡς· « Οὐδεὶς ἀρπάσει αὐτὰ ἐκ τῆς
χειρὸς τοῦ Πατρὸς μου, » ἅτε δὴ καὶ ὑπὸ σκέπη ὄντα
C τὴν ἄνω, καὶ ταῖς ἀνωθεν ἐπικουρίαις εὖ μάλα πε-
πυργωμένα. « Ὅτε τοίνυν ἅπαντας μὲν ἐν χερσὶ τοῦ
Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οἷον ἀνέχοντος ἡμᾶς, σώζοντός τε
καὶ παρ' ἑαυτῷ, καὶ οὐκ ἐπιέντος ἀποκομιζέσθαι πη
πρὸς ἃ μὴ θέμις, οὔτε μὴν ταῖς τῶν ἐπιδουλεύοντων
ὑποφέρεσθαι δυστροπίαις, ἡγουν διαβολικῆς σκαυίτι-
τος γενέσθαι θήραμα, τὸ ἀπειργον οὐδὲν, νοεῖν, καὶ τὰ
τῆς Σιών τεῖχη, οἷον ἐξωγραφῆσθαι ταῖς ἑαυτοῦ χερ-
σὶ, τοῦτ' ἐστίν, ἐξησκημένα πρὸς ἀστείτητα τὴν
πνευματικὴν, καὶ ὠραῖσμον ἔχοντα τὸ ἐξ ἀπάσης·
ἀρετῆς εὖ μάλα διαγιγνώσκεισθαι. Τεῖχη δὲ γε τῆς πο-
τῆς Σιών γενέσθαι φαμέν τοὺς ἁγίους ἀποστόλους
καὶ εὐαγγελιστάς, τεθειμένους εἰς τοῦτο παρὰ Θεοῦ,
καὶ ἀδιδίκλητον ἔχοντας παρ' αὐτῷ τὴν γνώμην. Ἐγί-
γραπτο γὰρ αὐτοῖς ἐν οὐρανοῖς τὰ ὀνόματα, τίθενται
D δὲ καὶ ἐν βίβλῳ ζώντων. Καὶ μὴ σοι θαυμάσης, εἰ
περιβάλους καὶ τεῖχη τῆς Ἐκκλησίας τοὺς ἁγίους·
εἶναι φησιν. Ἔστι μὲν γὰρ αὐτοὺς τὸ τεῖχος, καὶ πε-
ρίτειχος. Ὅσπερ δὲ... ὑπάρχων, καὶ ἀσφάλεια πάσι
τῶν πιστεύσαντων εἰς αὐτόν, δίδωκε ταῖς ἁγίαις κρ-
σταγωγαῖς ὡς ἐν ἀξιώματος τάξει λαμπροῦ, τὸ κρ-
λεῖσθαι τεῖχη τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ. Ταχὺ δὲ φησὶ,
οἰκοδομηθήσῃ ὑφ' ὧν καθηγήται, τὴν ἐπίγειον Σιών·
ἡγουν τῶν Ἰουδαίων, καθηγῆται, τὴν ἐπίγειον Σιών·
ἡγουν τὴν ἑαυτῶν μητέρα καθέλον, ἀποφέροντες αὐτῇ
τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀπαράδεκτον ποιέσθαι τὴν πίσ-
τιν διδάσκοντες. Ἐφασκον γάρ· « Ἡμεῖς οἴδαμεν ἐν

¹³ Joan. x, 27, 28. ¹⁴ Joan. ix, 29.

Μωσαϊ λαλῶντες ὁ Θεός, τοῦτον δὲ οὐκ οἶδαμεν πόθεν ἔστι. » Διελάσαντες δὲ εἰς λῆξιν τοῦ παντός, κακοῦ, καὶ ἀνελόντες τὸν κληρονόμον, παραίτιοι γέγονασι τοῦ πεσεῖν αὐτήν. Ἀλλ' ὥσπερ Ἰουδαῖοι καθέλουν, οὕτω πάλιν Ἰουδαῖοι ὄντες ὁ θεοπέσιτοι μαθηταί, ἤγειραν αὐτήν μεταβαλοῦσαν δηλονότι, οὐ μείνασαν ὑπὲρ ἡν, τοῦτ' ἔστιν, ἀπειθή, καὶ Κυριοκτόνον, ἀλλ' ἐν πίστει διαπρέπουσαν, δηλονότι τῇ ἐν Χριστῷ. Οἱ δὲ ἐρημώσαντες αὐτήν ἐξῆλθον ἀπ' αὐτῆς. Ἐκδέδληντο γὰρ οἱ πρῶτοι καθήγηται, καὶ ἀνέστησαν ἕτεροι, ὧν καὶ ἀρίτως διεμνημονεύσαμεν· οὐ γὰρ ἦν ἐτέρως μεταβαλεῖν αὐτήν, καὶ ἀγαπήσαι Χριστὸν, καὶ τῆς τοῦ νόμου σκιᾶς ἀνθελεσθαι σκιά, εἰ μὴ τοῦ καθήγεισθαι παρανόμως αὐτῆς ἐξώσθησαν μὲν οἱ πρῶτοι, ἀνεγῆγερται δὲ τῶν ἁγίων μυσταγωγῶν ὁ χορὸς, ὧν καὶ ὁ θεοπέσιτος Δαβὶδ ἀρίστην ποιεῖται μνήμην, ψάλλοντες, καὶ λέγων πρὸς τὸν τῶν ὅλων Σωτῆρα Χριστόν· « Καταστήσεις αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ μνησθήσονται τοῦ ὀνόματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ. »

Ἄρον κύκλιπ τοὺς ὀφθαλμοὺς σου, καὶ ἴδε πάντας. Ἰδοὺ συνήλθοσαν, καὶ ἤλθοσαν πρὸς σέ. Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος, ὅτι πάντας αὐτοὺς ἐνδύσῃ, καὶ περιθήσῃ αὐτοὺς ὡς κόσμον νύμφης.

Διὰ πάσης ἁγίας καὶ θεοπνεύστου Γραφῆς διηγόρευται σαφῶς, ὅτι μερὶς καὶ κληρὸς ἔστι Χριστοῦ τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ἢ τοῖς τέκνοις τῆς ἐπιγείου Σιών, ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς. « Ἐπιστρέφουσι γάρ, » φησί, « πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν, καὶ Δαβὶδ τὸν βασιλέα αὐτῶν. » Καὶ ἐκστήσονται ἐπὶ τῷ Κυρίῳ καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν. Παρεσιδέδωκε μὲν γάρ, ἀπειθησάντων αὐτῶν, ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, ἣν καὶ νοητὴν Σιών εἶναι φάμεν. Κεκλήσονται δὲ καὶ οἱ, ἔσονται μία ποίμνη, εἰς ποιμήν, ὥστε μηκέτι δύο Σιών ὀνομάζεσθαι, ἀμφω δὲ εἰς μίαν Ἐκκλησίαν τελεῖν, ἐνὸς τοῦ πάντων ἀρχιποιμένου· ὑπὸ χεῖρα γεγεννημένους. « Οἱ δὲ πάντες καὶ πάντως ἔσονται ταῦτα, πληροφορεῖ λέγων πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων μητέρα· Ἄρον κύκλιπ τοὺς ὀφθαλμοὺς σου, καὶ ἴδε πάντας. Ἰδοὺ συνήχθησαν, καὶ ἤλθοσαν πρὸς σέ. Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος, ὅτι πάντας αὐτοὺς ἐνδύσῃ, καὶ περιθήσῃ ὡς κόσμον νύμφης. Κατεσκεδάσθησαν μὲν γάρ ὡς οὐκέτι ποιμένος ὑφ' ἐστιχότος αὐτοῖς. Εἰρηται γάρ που δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν, ὡς ἐκ προσώπου Χριστοῦ· Καὶ εἶπα, Οὐ ποιμανῶ ὑμεῖς· τὸ ἀποθνήσκον ἀποθνήσκειω, καὶ τὸ ἐκλείπον ἐκλείπτω, καὶ τὰ κατὰλοιπα. Ἐσθιέτω ἔκαστος τὴν σάρκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ. Τὸ γὰρ ὅπως ἐκπεπωκὸς τῆς παρὰ Θεοῦ φειδοῦς καὶ ἀγάπης, ὁποῖον ἂν οὐ πάθοι τὸ βλάδω· Προσκεισονται γάρ τοῖς ἐθέλουσι διασπᾶν, καὶ ἀποφέρειν αὐτοὺς οἵπερ ἂν ἐκάστω τῶν ἀδικούντων δοκεῖ. Ἀποκομίζουσι δὲ Θεοῦ, καὶ πονηροὶ, καὶ ἀλητῆριοι δαίμονες. Γέγραπται γάρ, ὅτι· « Μερίδες ἀλωπέκων ἔσονται. » Δρῶσι δὲ τοῦτο, καὶ τὰ πολύτετρα τε καὶ ἐν ἡμῖν ὄντα πάθη. Δεδόσθαι γάρ φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος· τινὰς εἰς πάθη ἀτιμίας, καὶ εἰς ἀδόκιμον νοῦν. Τί οὖν ἐν

ei sustulissent heredem : in causa fuerunt ut illa caderet. Sed ut Judæi demoliti sunt, sic rursus Judæi genere divini discipuli eam excitaverunt, mutatam videlicet, non ut erat manentem, id est rebellem et dominicidam, sed fide nimirum in Christo resplendentem. Hi autem qui devastaverunt eam, ab ea egressi sunt : quippe ejecti sunt primi duces, et loco eorum surrexerunt alii, quos jam commemoravimus. Non enim aliter licuit illam mutare, et Christum diligere, et pro legis umbra, veritatem amplecti, nisi primi depulsi **677** essent, ne illam inique moderarentur. Excitatus est contra sanctorum mystagogorum chorus, quorum David ille divinus pulcherrimam facit mentionem, psallens et iniquiens ad universorum Servatorem Christum : « Constitues eos principes super omnem terram, et recordabuntur nominis tui in omnem eternitatem ¹⁷. »

VERS. 18. *Attolle undique oculos tuos, et vide omnes. Ecce congregati sunt, et venerunt ad te. Vivo ego, dicit Dominus, quia omnibus his vestieris, et circumdaberis eis quasi ornamento sponsæ.*

In tota sancta et divinitus inspirata Scriptura, clare dictum est, portionem et sortem Christi esse sanguine Israelitico oriundos, seu terrenæ Sion liberos, in extremis sæculi temporibus. « Revertentur enim, » inquit, « ad Dominum Deum suum, et ad David regem suum ¹⁸. » Et stupebunt in Domino, et in bonis ejus, postremis diebus. Subingressa est enim, illis diffidentibus, Ecclesia gentium, quam etiam intelligibilem Sion esse dicimus. Vocantur autem et illi, erique unum ovile, unus pastor, ut non amplius dux Sion nominentur, sed ambæ in unam consummentur Ecclesiam, unius summi pastoris manui subditam. Quod autem hæc prorsus penitusque futura sint, probat, cum Judæorum matrem alloquitur : Tolle undique oculos tuos, et vide omnes. Ecce congregati sunt, et venerunt ad te. Vivo ego, dicit Dominus, quia omnibus eis vestieris, et circumdaberis velut ornatu sponsæ. Erant enim disjecti, perinde quasi nullus pastor illis præfuisset. Dictum enim est per unum e sanctis prophetis, velut in persona Christi : Et dixi, Non pascam vos : moriens moriatur, et deficiens deficiat, et reliqua. Et comedat quisque carnes proximi sui. Etenim quod in totum a divina misericordia et amore excidit, quibus tandem incommodis id non est obnoxium? Expositi enim erunt quibuslibet, ut diripiant eos et auferant, quocunque visum sit cuique eorum qui injuriam solent facere : et abducunt a Deo mali ac perniciosi dæmones. Scriptum est enim : « Partes vulpium erunt ¹⁹. » Quod etiam faciunt multiplices in nobis perturbationes. Nam tradi quosdam sapientissimus Paulus ait ²⁰ in perturbationes ignominiosas, et in mentium

¹⁷ Psal. XLIV, 17, 18. ¹⁸ Osc. III, 5. ¹⁹ Psal. LVII, 11. ²⁰ Rom. I, 24 seqq.

reprobam. Quid igitur hisce verbis divina pronuntiat oratio? Vocationem **678** et collectionem eorum qui dissipati sunt, et reversionem in spiritu eorum qui perierunt, et reditum eorum qui fugerunt, et reversionem et expergefactionem, et amoris in Christum præmia. Circumspecte namque, inquit, et spectata omnes. Ecce congregati sunt ad te. Ut autem firmam ratamque promissionem faciat, iurejurando quod dictum est confirmat, et inquit: Vivo ego, dicit Dominus, quia omnibus eis induam te velut ornatu sponsæ. Nam ecclesiarum ornamentum est multitudo aggregata. Nam ideo solet divinitus inspirata Scriptura Ecclesiam vestitu aureo et variegato exornare. Quemadmodum enim variæ et pretiosissimæ lapidum, Indicorum, inquam, species, auris regulis inhærescentes, admirabile quoddam et spectabile ornamentum adiungunt: ita quoque sanciorum animæ virtutum insignibus decoratæ, splendidissima pulchritudine fulgent Divinitatis oculis, ita ut quisque gratias agat Christo, et dicat: *Exsultet anima mea in Domino. Induit enim me veste salutis, et tunicam lætitiæ sponsalem ornatum mihi circumdedit, et quasi sponsæ circumposuit mihi mitram.*

Vers. 19-21. Quoniam deserta tua, et dissipata, et quæ corruerunt, nunc angustiora fient quam ut habitatores capere possint: et procul segregabuntur a te, qui devorant te. Dicant enim in aures tuas filii tui quos perdidisti: Angustus mihi locus est; fac mihi locum, ut habitem. Et dices in corde tuo: Quis genuit mihi istos? Ego quidem sine liberis, et vidua; hos ergo quis enutrivit mihi? Ego quidem derelicta sum sola; isti autem ubi mihi erant?

Ex rebus quæ velut aspectu sentiuntur, et manifestiores sunt, etiam nunc contextit orationis habitum. Nam cum Israel non crederet, ipsique Christo manus intulisset, omnis Judæorum regio vastata est, ipsumque adeo templum incensum est una cum Hierosolymis: et tanta virorum paucitas Judæam occupavit, ut id subinde beatus propheta Isaias ænigmatice indicet. Ait enim: « Et apprehendent septem mulieres virum unum, dicentes: Panem nostrum comedemus, et vestibus nostris amicumur, modo tuo nomine vocemur. Ausfer opprobrium nostrum ¹¹. » Nam in lege dictum est: « Non erit effeta neque **679** sterilis in filiis Israel ¹². » Hique orbitalis dedecus intolerabile putaverunt. Cum igitur bellum omne genus masculinum consumpsisset, et qui reliqui erant, pauci admodum essent: septem mulieres dixit rogaturas unum virum, ut ipsarum auferret dedecus, id est, orbitatem. Quia vero onerosum erat unum virum septem mulieribus satis dare: panem suum edere, et vestibus suis amicitia pro-

τούτοις ὁ θεὸς ὑποσχέται λόγος; Κλήσιν καὶ συγκομιδὴν τῶν κατεσπαρσμένων, καὶ τῶν ἐν πνεύματι τῶν ἀπολωλότων ἐπιστροφὴν, καὶ τὴν τῶν δραπέτευσάντων ἐπάνοδον, ἐπιστροφὴν τε καὶ ἐγρηγόρησιν, καὶ τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης τὰ γέρα. Περιβλεφάει γάρ, φησὶ, καὶ ἄθρει τοὺς ἅπαντας. Ἰδοὺ συνήχθησαν πρὸς σέ. Ἵνα δὲ πιστὴν ἀποφανῇ τὴν ὑπόσχεσιν, ὅρκῳ βεβαίῳ τὸ ῥηθὲν, καὶ φησὶ· Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι πάντας αὐτοὺς ἐνδύσω εἰς κόσμον νύμφης. Κόσμημα γὰρ ἐκκλησιῶν τὸ σύστημα. Διὰ γάρ τοι τοῦτο τὴν Ἐκκλησίαν ἱματισμῷ διαχύσω καὶ πεποικιλμένῳ κατακοσμήν ἔθως τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ· ὅνπερ γὰρ αἱ πολυειδεῖς καὶ πολυτελέστατοι τῶν λιθῶν, φημὶ δὴ τῶν Ἰνδικῶν, χρυσοῖς κανόνιν (1) ἐνισχημένοι, θαυμαστόν τι καὶ ἀξιοθέατον ἐπιτελοῦσι κόσμημα· οὕτω καὶ αἱ τῶν ἁγίων ψυχὰι τοῖς ἐξ ἀρετῶν αὐχήμασιν ἐξωραϊσμένοι, φαιδρὸν ἀποστειλῶσιν κάλλος τοῖς τῆς Θεότητος ὀφθαλμοῖς, ὥστε καὶ ἕκαστον εὐχαριστοῦντα τῷ Χριστῷ λέγειν· Ἀγαλλιάσθω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Ἐνέδυσσε γάρ με ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης ὡς νυμφίῳ περιέθηκε μοι κόσμον, καὶ ὡς νύμφῃ περιέθηκε μοι μίτραν.

Ὅτι τὰ ἐρημά σου, καὶ τὰ διστραμμένα, καὶ τὰ πεπτωκότα, νῦν στενοχωρήσει ἀπὸ τῶν κατοικούντων, καὶ μακρυνθήσονται ἀπὸ σοῦ οἱ κατακλινότες σε. Ἐροῦσι γὰρ εἰς ὧτά σου οἱ υἱοὶ σου, οὗς ἀπολώλεκας· στενός μοι ὁ τόπος, ποιήσόν μοι τόπον, ἵνα κατοικήσω. Καὶ ἐρεῖς ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Τίς ἐγέννησέ μοι τούτους; Ἐγὼ δὲ ἀτεκνός, καὶ χήρα. Τούτους δὲ τίς ἐξέθρεψέ μοι; Ἐγὼ δὲ κατελείφθην μόνη. Οὗτοι δὲ μοι ποῦ ἦσαν;

Ὡς ἐκ τῶν ἐν ἡφει καὶ ἐμφανεστέρων πραγμάτων ἐξυφαίνει καὶ νῦν τοῦ λόγου τὸ σχῆμα· ἀπιστήσαντος μὲν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ αὐτῷ τὰς χεῖρας ἐπενεγκόντος Χριστῷ, πεπρόθηται πᾶσα τῶν Ἰουδαίων ἡ χώρα, ἐνεπρόθηθη δὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις ὁμοῦ, καὶ αὐτὸς ὁ νεῶς, καὶ τοσαύτη λειψάνδρια κατέσχε τὴν Ἰουδαίαν, ὥστε τὸν μακάριον προφήτην Ἡσαίαν ἀνιγματοδῶς αὐτὸ δὴ τοῦτ' καταμηνῦσαι πλεισταχού. Ἐφη γάρ, ὅτι· Καὶ ἐπιλήθονται ἐπὶ τὰ γυναῖκες ἀνθρώπου ἐνός, λέγουσαι, Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγώμεθα, καὶ τὰ ἱμάτια ἡμῶν περιβαλλώμεθα, πλὴν τὸ ὄνομα τὸ σὸν κεκλήσθω ἐφ' ἡμᾶς. Ἀφ' ἐλε τὸν ὀνειδισμόν ἡμῶν. Ἐφ' ἡμῶν γὰρ διὰ τοῦ νόμου, τὸ ἐ οὐκ ἔσται ἄγονος, οὐδὲ στεῖρα ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ. Οἱ δὲ τῆς ἀπαιδίας οὐ φορητὸν ἱποιοῦντο τὸν ὀνειδισμόν. Ὡς οὖν τοῦ πολέμου δαπανήσαντος ἅπαν τὸ ἄρσεν γένος, καὶ εὐαριθμήτων παντελῶς ὑπολειπεμένον, ἐπὶ τὰ γυναῖκας ἔφη δεχθῆσθαι ἐνός ἀνδρός, ὥστε ἀφελῆν αὐτῶν τὸν ὀνειδισμόν, τοῦτ' ἔστι, τὴν ἀπειδίαν. Ἐπειδὴ δὲ φορτικὸν ἀρέσαι γυναῖξιν ἐπὶ τὰ τὴν

¹¹ Isa. iv, 1, 2. ¹² Exod. xxiii, 26.

(1) *Κανόνιν*. Hunfred. ad marginem scripserat *κλίσιν*, dubitans num legendum esset *κάνσιν*. Sed nullus conjecturæ locus, imo retinenda lectio. Canonēs enim dicebantur in operibus cuiuscunque

materiæ exstantia a reliqua superfacie ornamenta, quæ quidem producerentur in modum regulæ. Quod notavit Casaubon. ad Athen. v. 7.

ἵνα, τὸν ἑαυτῶν ἄρτον ἐσθίειν ἐπαγγέλλονται, καὶ τὰ ἑαυτῶν ἱμάτια περιβάλλεσθαι, ὡς οὐδενὸς ὅλως δεηθῆσόμεναι τῶν παρ' αὐτοῦ. Δεδιέναι γὰρ μόνον διεσθῆναι οὖν τὸν τῆς ἀπαιθίας ὀνειδισμόν, ὡς ἔφην. Ὡς οὖν εἰς ἐρημίαν παντελῇ καταστάσης αὐτῶν τῆς χώρας, λύσιν ὑπὸ σκηνῆς τοῦ συμβεδοχότος, καὶ τὰ ἔρημα, καὶ τὰ πεπτωκότα στενωχωρήσεσθαι φησιν ἀπὸ τῶν κατοικοῦντων. Μακρυνθέντων δηλονότι τῶν καταπιόντων αὐτήν, δῆλον δὲ ὅτι τῶν καθηγεῖσθαι λαχόντων· οἱ μονονουχὶ καθάπερ τινὲς θῆρες ὠλόθρευσαν, καὶ κατέπιον αὐτήν. Διαδείκνυσιν δὲ τὴν τῶν κληθησομένων πληθύν, ὡς πολλή τε εἴη, καὶ ἀναριθμητος. Οἱ γὰρ υἱοὶ σου, φησὶν, οὗς ἀπολώλεκας, ἐροῦσιν εἰς τὰ ὠτά σου, Ποίησόν μοι τόπον. Εἴρηται δὲ που καὶ πρὸς τὴν νοητὴν Σιών· « Πλάτυνον τὸν τόπον τῆς σκηνῆς σου καὶ τῶν αὐλαίων σου πῆξον. Μὴ φείσῃ, ἔτι εἰς τὰ δεξιὰ καὶ τὰ ἀριστερὰ ἐκπέτασον. » Ἀνέγνωνμεν δὲ καὶ ἐν τοῖς Μωσέως βίβλοις, ὅτι περὶ τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ σκηνήν, διὰ γέ φημι τῶν δέρεων ἀποτελεσθεῖσαν, εὐρεῖται καὶ εὐμήκεις ἐτάχθησαν αὐλαί, τοῦτο μὲν εἰς ἡῶ καὶ ἀκτῖνα βλέπουσαι, τοῦτο δὲ καὶ εἰς δύοσιν κατόπιν τῆς σκηνῆς, ναὶ μὴν εἰς βορρᾶν καὶ νότον, ὑπεμφαίνοντος τοῦ τύπου τὸ ἐσόμενον κατὰ καιροῦς τῶν ἱερῶν αὐτῶν, ἦτοι τῶν ἐκκλησιῶν, πλάτος τε καὶ μῆκος. Πλὴν νῦν οὕτως πλεοναζούσης αἰετῆς χάριτος τῆς παρὰ Χριστοῦ, στενοὶ τοῖς πιστεύουσιν οἱ τόποι πανταχοῦ, ὥστε καὶ χαίρουσαν τὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις ἐστὶ νοητὴ Σιών, ἀναλογισάσθαι, καὶ καθ' ἑαυτὴν βοᾶν· Τίς ἐγέννησέ μοι τούτους; Ἐγὼ δὲ φαίνω ἂν, ὅτι πίστις ἡ ἐν Χριστῷ. Αἱ αὐτῆς γὰρ ἀτεκνος οὔσα καὶ χήρα, πολλὴ γέγονας ἐν τέκνοις· αὐτῇ σοὶ τοὺς σοὺς ἐξέθρεψε λαοὺς, καὶ ἡ πάλαι καταληφθεῖσα μόνη, πεπλούτηκας ἀδοκήτως, καὶ πολὺπαις ὤφθη, ἡ πάλαι γυμνὴ καὶ μόνη.

Ὅτῳ λέγει Κύριος· Ἰδοὺ αἶρω εἰς τὰ ἔθνη τὴν χειρὰ μου, καὶ εἰς τὰς νῆσους ἄρῳ σύσσημόν μου, καὶ ἄξουσιν τοὺς υἱοὺς σου ἐν κόλπῳ, τὰς δὲ θυγατέρας σου ἐκ ὤμων ἀροῦσι. Καὶ ἔσονται βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν σου, αἱ δὲ ἀρχοῦσαι τροφὸί σου ἐὰν πρόσχωρον τῆς γῆς. Καὶ προσκυνήσουσί σοι, καὶ τὸν χοῦν τῶν ποδῶν σου λαίξουσιν. Καὶ γνώσῃ ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος, καὶ οὐκ αἰσχυνθήσῃ οὔτε μὴν ἐντραπήσῃ.

Ἐπαγγελάμενος τῇ Σιών ὡς πολὺπαις ἔσται καὶ εὐπαις, καὶ εἰς τοῦτο πληθύνους ἤξουσιν τὰ τέκνα αὐτῆς, ὥστε καὶ εὐρυτέρων ἢ πάλαι δεῖσθαι τόπων, καὶ ἐκπλατύνεσθαι παρακαλεῖν τὴν σκηνήν, καταδείκνυσιν εὐθύς ὅτι μὴ μᾶλλον ἐξ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐθνῶν ἀγέλης ἡ τῶν ἐπηγγελμένων αὐτῇ τέκνων ἀναφαίνεται πληθὺς. Ἀληθὲς δὲ τὸ χρῆμα, καὶ δι' αὐτῶν ἔστιν ἰδεῖν τῶν πραγμάτων. Σέσωσται μὲν γὰρ τὸ κατὰλειμμα τῶν ἐξ Ἰσραὴλ· βραχὺ δὲ τοῦτο, καὶ εὐαριθμητόν· σεσαγῆνυσται δὲ διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ ἡ ὑπ' οὐρανόν, καὶ τῶν ἀποστολικῶν τε καὶ εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων ἡ δύναμις προσεκόμισεν αὐτῷ τοὺς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν. Ὅτι τοίνυν ἔσται τοῦτο, διαδείκνυσιν εἰπὼν· Ἰδοὺ ἐγὼ αἶρω εἰς

mittunt : quasi nulla re ejus prorsus opus essent habituræ. Solum enim affirmarunt se timere, ut dixi, orbitatis ignominiam. Itaque perinde quasi in solitudinem omnino redacta esset eorum regio, liberationem pollicetur ab eo quod contigit : et ait, deserta et quæ corrueverunt, angustiora fore quam ut capiant habitatores : procul abactis scilicet iis qui eam absorbent, nimirum qui præfecturam obtinebant : qui tanquam seræ quædam tantum non vastarunt eam et absorpserunt. Ostendit autem vocandorum multitudinem, utpote quæ copiosa esset futura et innumerabilis. Filii enim tui, inquit, quos perdidisti, in aurem tibi dicent : Fac mihi locum. Est etiam dictum ad Sion intelligentia perceptam : « Dilata locum tabernaculi tui, et pelles tentorium tuorum age. Ne pareas, adhuc in dextris et sinistris extende²². » Legimus item in libris Moysis, in tabernaculo ex pellibus in deserto confecto, spatiosa et bene longa tentoria fuisse constituta, partim ad orientem et solis radium spectantia, partim ad occasum post tabernaculum, et versus aquilonem et austrum : qui typus amplitudinem et longitudinem sacrorum tentorium, seu ecclesiarum, suo tempore futuram subindicat. Verumtamen sic gratia Christi semper abundante, angusti erunt loci utique credentibus, adeo ut apud se reputet Ecclesia, quæ est intelligibilis Sion, et apud se clamet : Quis generavit mihi istos? Ego vero dicerem, fidem in Christo genuisse. Per eam namque orba et vidua, numerosa facta es ac plena liberis : hæc tibi tuos enutrivit populos. Et quæ olim inventa es sola, præter opinionem ditata es, et liberis secunda apparuisti, quæ quondam nuda eras et solitaria.

VERS. 22, 23. Sic dicit Dominus : Tollo ad gentes manum meam, et ad insulas tollam signum meum, et adducent filios tuos in sinu, filiasque tuas in humeris portabunt. Et erunt reges nutritii tui, et reginæ nutrices tuæ **680** super faciem terræ. Et adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. Et scies me esse Dominum, et non pudore afficeris, neque confunderis.

Cum promississet Sion habituram ipsam et multos et probos liberos, filiosque suos eo multitudinis venturos, ut ampliore loco quam olim indigerent, et dilatari tabernaculum rogarent : statim demonstrat, non ex Israel solum, sed ex gentium aggregatione hanc promissorum ipsi filiorum multitudinem exorituram. Verum hoc quidem est, et ex ipsis rebus licet perspicere. Residuum enim ex Israel servatum est : sed exiguum illud quidem et facile numerabile : sed et irretitus ac captus est per fidem in Christo orbis terrarum, et apostolicæ atque evangelicæ prædicationis virtus universæ terræ incolæ ei adduxit. Quod igitur hoc futurum sit, ostendit : Ecce, inquit, ego tollo ad gentes manum

²² Isai. LIV, 2

meam. Significat autem illud Tollo, exalto, extollo. Manus autem fortitudinem aut virtutem denotare potest. Quando enim gentibus innotuit Christus per evangelicam prædicationem, et excelsus factus est et conspicuus, propter ea quæ edidit miracula, et per resurrectionem e mortuis, quando signum pretiosæ crucis exhibitum est apud ens qui Deum natura et vere aliquando non noverant : tunc Sion copiosa sobole aucta et ditata est : tunc undique ad eam accurrebant, et sibi mutuo acclamabant, hortantes et dicentes : « Adeste, conscendamus montem Domini, et in domum Dei Jacob, et annuntiabunt nobis viam ejus, in eaque ambulabimus ²⁴. » Quod vero ad domum Dei pergentibus, abruptum aut asperum, aut obstaculum omnino nullum futurum sit, declarat, cum ait : Adducent filios tuos in sinu, et filias tuas super humeros tollem. Nam velut alumni erant gentium, beati discipuli, et qui post eos, sacræ mystagogiæ sermonem proferunt, et præsent Ecclesiis. Etenim eos qui fide accedunt, tantum non in sinu gestant, et in humeris repositos ferunt, nihil grave imponentes, sed velut infantes lacte nutrientes, et simplicem, et illis ad intelligendum facilem catecheseos sermonem apponentes. Quod rursus alibi nos docuit ipse propheta Isaias, dicens : « Via piorum recta facta est, et **681** preparata est via piorum ²⁵. » Via enim Domini judicium. Induxit etiam divinum Baptistam clamantem et dicentem : « Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri. Omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humilis erit, et vertentur obliqua in rectam viam, et aspera in vias planas ²⁶. » Quod igitur his qui ad Sion tanquam ad matrem ire contendunt, futurus sit accessus citra omnem sudorem, illud subindicare potest, in gremium assumi, et in humeros tolli filios ejus et filias. Quod etiam honore summo et gloria et felicitate circumfluent, porro demonstrat, inquires : Reges eorum nutriti erunt, et reginæ nutritæ. Licet enim, licet videre, propter dominatorum pietatem, honore affectos, et omni misericordia dignatos, eos qui in Christum crediderunt, adeo ut nihil aliud quam eorum alumni esse videantur. Si enim in faciem procumbant, et adorent Sion, id est, Ecclesiam, et velut in terram extensis manibus projecti, tantum non pulverem pedum ejus lingant : dubium non est quin ii qui ad hanc cognitionem proveci sint, et hac pietatis gratia illustrati, illud suis factis adjiciant, ut electos honore afficiant, et qui in Christum crediderunt, eos in liberorum loco habeant. Quo facto, non jam ut sterilis et vidua pudore afficietur Sion, quæ, quoad Judæos, orbata erat liberis, sed erit gloria coronata.

ἂν τοῖς ἑαυτῶν ἐπιτηδεύμασι καὶ τὸ χρῆναι τιμᾶν τοὺς ἐξειλεγμένους, καὶ οἷπερ ἂν εἰς Χριστὸν πιστεύσειαν, τούτους ἐν τάξει καταλογιῶνται τέκνων; Οὐ δὲ γεγονότος οὐχ ὡς ἀτεκνος ἔτι καὶ χήρα κατασχυνθήσεται ἡ τό γε ἦκον εἰς Ἰουδαίους ἀτεκνωθεῖσα Σιών, ἀλλ' ἔσται δόξῃ κατεστεμεμένη.

Vers. 26. Numi detrahet quis giganti spolia? Et cum captivos duxerit injuste, servabitur?

²⁴ Isa. II, 3. ²⁵ Isa. xxvi, 7. ²⁶ Luc. III, 4, 5.

τὰ ἔθνη τὴν χειρὰ μου. Σημαίνει δὲ τὸ Αἰρω, τὸ ὑψώ, καὶ ἐπαίρω. Ἡ δὲ γε χεὶρ τὴν ἰσχύν ἔχει τὴν δύναμιν ὑπερφένειεν ἄν. Ὅτε γὰρ τοῖς ἔθνεσιν ἐγνωρίσθη Χριστὸς διὰ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων, ὑψηλὸς τε γέγονε καὶ διαπρεπὴς δι' ὧν εἰργασταὶ θαυμάτων, καὶ διὰ τῆς ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν, ὅτε τὸ σύσσημον τοῦ τιμίου σταυροῦ παρεδείχθη, καὶ παρὰ τοῖς οὐκ εἰδῶσι ποτὲ τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεόν, τότε πεπλούτηκε Σιών τὴν πολυπαιδίαν, τότε δρομαῖοι πανταχόθεν ἀφίκοντο πρὸς αὐτὴν προτροπὰς, ἀλλήλοις ἐπιφωνοῦντες, καὶ λέγοντες· « Δεῦτε, ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀναγγελοῦσιν ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ. » Ὅτι δὲ τοῖς εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ἐκείνους ἡ τραχὺ ἦγον ἐμποδίων ἔσται παντελῶς οὐδὲν, διαδείκνυσι λέγων· Ἐξουσι τοὺς υἱοὺς σου ἐν κόλπῳ, τὰς δὲ θυγατέρας σου ἐπ' ὤμων ἀροῦσι. Παιδοκῶμοι γὰρ ὡς περ τοῖς ἐξ ἔθνῶν γεγόνασιν οἱ μακάριοι μαθηταί, καὶ οἱ μετ' ἐκείνων ἔτι τὸν τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας προϊσχύμενοι λόγον, καὶ προσεστώτες Ἐκκλησιῶν. Τοὺς γὰρ τοὶ προσιόντας τῇ πίστει μονοουχί, καὶ ἐν κόλποις αἴρουν, καὶ εἰς ὤμους ἀνατιθέμενοι φέρουν, μοχθηρὸν οὐδὲν ἐπιτάττοντες, ἀλλ' οἷον γάλακτι τρέφοντες νηπιόπεπκῳ, καὶ τὸν ἀπλοῦν αὐτοῖς καὶ εὐσύννοπον κομιδῇ τῆς κατηχήσεως παρατιθέμενοι λόγον. Τοῦτο πάλιν αὐτὸς ἡμᾶς ὁ προφήτης Ἡσαίας ἐδίδαξεν εἰπὼν ἐτέρῳ· « Ὅδὸς εὐσεβῶν εὐθεῖα ἐγένετο, καὶ παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς εὐσεβῶν. » Ἡ γὰρ ὁδὸς Κυρίου κρείσσιν. Εἰσεκκόμεναι δὲ καὶ τὸν θεοσπίστον, καὶ Βαπτιστὴν βοῶντα, καὶ λέγοντα· « Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς καταπεινωθήσεται, καὶ ἔσται τὰ σκολιὰ εἰς εὐθείαν, καὶ ἡ τραχεῖα εἰς ὁδοὺς λείας. » Ὅτι τοίνυν ἰδρωτὸς δίχα παντὸς, ὡς ἐπὶ μητέρα τὴν Σιών λέγει προθυμουμένοι, ἡ διὰ πίστει ἀφίξις ἔσται, τὸ εἰς κόλπους ἀναλαμβάνεσθαι, καὶ ἐπ' ὤμων αἰρεσθαι τοὺς τε υἱοὺς αὐτῆς καὶ μέντοι τὰς θυγατέρας, ὑπερφένειεν ἄν. Ὅτι δὲ καὶ τιμῆς τῆς ἀνωτάτω, δόξης τε καὶ εὐπαθείας ἔσονται μεστοί, προσ-
C αποφαίνει λέγων ὡς, Ἐσονται μὲν βασιλεῖς αὐτῶν τιθηνοί, αἱ δὲ ἀρχουσαι τροφοί. Ἔστι γὰρ, ἔστιν ἰδεῖν καὶ διὰ τῆς τῶν κρατούντων εὐσεβείας θεα-
D πνομένους διὰ τιμῆς τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύσαντας, καὶ φειδοὺς ἀπάτης ἡξιωμένους, ὥστε καὶ δοκεῖν τροφείας αὐτῶν εἶναι μᾶλλον, καὶ ἑτερον οὐδέν. Εἰ γὰρ πίπτουσιν ἐπὶ πρόσωπον, καὶ προσκυνήσουσι τὴν Σιών, τοῦτ' ἔστι, τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ οἷον ἀποτεταμέναις χερσίν εἰς γῆν ἐρρίμμενοι, μονοουχί καὶ λείχουσι τὸν χοῦν τῶν ποδῶν αὐτῆς· πῶς οὐκ ἂν ἀμφίβολον εἴη ἂν, ὅτι γνώμης εἰς τοῦτο προβεδικότες, καὶ τῇ τῆς εὐσεβείας χάριτι κατηγλασμένοι, προσθεῖν

Μὴ λήψεται τις παρὰ γίγαντος σκῦλα; Καὶ ἐὰν ἀλχμάλωτεύσῃ ἀδίκως τις, σωθήσεται;

Ἐρώτησιν μὲν ὑποπλάττεται τὸ σχῆμα τοῦ λόγου, ἅπλῃ ἀπαιτεῖ τὴν σύνεσιν. Ὁ δὲ γε τῶν προκειμένων νοῦς τοιοῦτός ἐστι τις· Κατελιπτο μὲν γὰρ ἡ ὑπ' οὐρανὸν ὑπὸ τοῦ διαβόλου καὶ τῆς τῶν δαιμονίων ἀγέλης· οὐκ ἦν ἐπὶ τῆς γῆς ὁ τῆς ἐκείνων σκαιότητος τὴν τυραννίδα διαφυγών. Οὐ γὰρ ἦν ὁ ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἦν ἐως ἐνός, ἀλλ' ἐν κατὰ πάντων τῷ τῆς ἀμαρτίας τετάνυστο λίνον, σκότος δὲ καὶ ἀχλὺς ταῖς ἀπάντων καρδίαις ἐνσκήψασα, ἀπεκόμισέ τε τοῦ εἰδέναι τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεόν, προσενεμέχε δὲ τοῖς κεκρατηκόσι. Προσεκύνουν γοῦν, οἱ μὲν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, καὶ τοῖς τοῦ κόσμου στοιχείοις, οἱ δὲ καὶ αὐτοῖς λελατρεύκασιν τοῖς τὴν ἀφόρητον ἐπιτιθεῖσι πλεονεξίαν. Γεγόνاسιν τοίνυν ὡς ὑπὸ τυράννῳ σκληρῷ δορυλῆπτοι, καὶ αἰχμάλωτοι, καὶ τὸ γε ἦχον εἰς τὸν ἐνόντα νοῦν, τῷ χειρωσαμένῳ. Ἄλλ' οὐδεὶς ἦν ὅλως ὁ ἐπαμύναι δυνάμενος τοῖς ἡδικημένοις. Ἐφ' ἧν γοῦν εἰς ἀσχετοὺς ὑποφίλας ἀναφυσώμενος, ὅτι τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ, ὡς νοσσιάν, καὶ ὡς ὡς καταλελειμένα ἀρῶ, καὶ οὐκ ἔστι ὃς διαφεύξεταί με, ἡ ἀντίπη μοι. Τοιαύτην ἔχοντος τοῦ διαβόλου κατὰ τῶν ἐπὶ γῆς τὴν ὁφρὺν, διαπυνθάνεται, καὶ φησιν ὁ Σωτὴρ, Μὴ λήψεται τις παρὰ γίγαντος σκύλα· ὃ δυσχερές φησι, καὶ δυσήνυτον, νικῆσαι τὸν ἰσχυρὸν, γίγαντα γὰρ ἐν τοῦτοις τὸν ἰσχυρὸν ὀνομάζει, καὶ σκύλα λαβεῖν παρ' αὐτοῦ. Εἴτα πῶς τοῦτο ἀμφίβολον· Δυσάντητοι γὰρ οἱ τοιοῦτε λίαν, καὶ οὐ τοῖς ἐθέλουσιν εὐκαταγώνιστοι, μόνοις δὲ μᾶλλον ἀλώσιμοι τοῖς ὑπερτενῇ καὶ ἄμαχον αἶρῃν κατ' αὐτῶν ἰσχύουσι χεῖρα. Ἄλλ' ἐγὼ, φησὶ, λήψομαι, καὶ ἀπαλλάξω τοὺς ἡδικημένους, καὶ τὸν τῆς δουλείας αὐτῶν ἀποβρῆξας ζυγόν, τῇ τῆς ἐλευθερίας χάριτι λαμπροὺς ἀποφανῶ. Πλὴν ὅτι δικαία ψήφος τοῦ Θεοῦ σκυλεύσει τὸν Σατανᾶν, καὶ τῶν εἰς ἡμᾶς πεπλημμελημένων ἐξαίτησει δίκας τὸν ἀλιτήριον, πιστώσεται προσεπενεγκών, Καὶ ἐὰν αἰχμαλωτεύσῃ τις ἀδίκως, σωθήσεται. Ὡς ἐν ἐρωτήσει πάλιν καὶ ὑποσιγμῇ τὸν στίχον ἐκδιζέμεθα. Ὁ γὰρ ἀδίκως ἐπιτιπδὼν τοῖς ἡδικηκόσιν οὐδὲν, εἴτα τοσούτους αἰχμαλώτους ἐλθόν, καὶ ταλαιπωρίας ἀφύκτους ἐμβάλων, οὐ σωθήσεται, εἰσπραχθήσεται δὲ μᾶλλον τῶν αὐτῷ τετολημμένων τὰς δίκας. Οὐκ οὖν ἀνήσει μὲν τοὺς ἐν τάξει σκύλων, ἥγουν δορυκτῆτων ὑπ' αὐτῶν γεγόνοντας, προσοφλήσει δὲ καὶ τῶν ὑπ' αὐτοὺς οὐκ ἐν δίκῃ γεγόντων τοὺς λόγους. Τοιοῦτον καὶ ἑτέρωθί ποῦ φησιν· Ὅν τρόπον ἱμάτιον πεφυρμένον ἐν αἵματι οὐκ ἔσται καθαρὸν, οὕτως οὐδὲ σύ ἐση καθαρὸς, διότι τὴν γῆν μου ἀπώλεσας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτεινας, οὐ μὴ μέλῃς εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. Προσαναμνήσει δὲ τις τοὺς ἐντευξομένους τῇδε τῇ συγγραφῇ, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ εὐρίσκειται τι τοιοῦτον εἰπὼν ἐν τοῖς εὐαγγελικοῖς θεσπίσμασιν· Ἡ πῶς δύνανται τις, φησὶν, εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσαι· ἐὰν μὴ πρῶτον δῇσῃ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ τότε διαρπάσει σκεύη αὐτοῦ· Οἶκον μὲν γὰρ ἰσχυροῦ, τοῦτ' ἔστι, τοῦ Σατανᾶ, τὸν περιγεῖον χώρον ἔφη, καὶ

Interrogatione informatur orationis habitus : verum requirit intelligentiam. Horum autem verborum mens hæc est : Captus est orbis terrarum a diabolo et a grege dæmoniorum : nec erat cuiquam in terra integrum eorum perversitatis tyrannidem effugere. Nec enim erat qui faceret bonum, non erat usque ad unum : sed unum per omnes peccati limum extensum erat, et tenebræ et caligo omnium incubebant cordibus : ita ut a natura et vere Deo abducerentur, et his qui dominati sunt traderentur. Adorabant enim alii creaturam supra Creatorem, et mundi elementa : alii eos qui intolerabili sævitia oppresserant, **682** coluerunt. Itaque facti sunt duro tyranno subditi et captivi, qui etiam mentem internam in servitutem et captivitatem redegit. Sed nemo prorsus erat qui injuria affectis subvenire posset. Hinc intemperanti fastu inflatus dixit : Orbem universum comprehendam manu velut nidum, et velut ova derelicta tollam : nec est qui effugiat me, vel qui contradicat mihi. Cum ergo ad hunc modum supercilium erigeret contra terræ incolas diabolus, sciscitatur et inquit Servator : Num detrahet quis a gigante spolia ? Difficile est, inquit, et arduum vincere fortem (gigantem enim hic, fortem nominat), et spolia ei detrahere. Qui enim hoc dubium est ? Sunt enim hi valde sævi, nec quibus libet expugnabiles, sed his solummodo expositi et ad capiendum faciles, qui protensa et invicta manu eos valent oppugnare. Sed ego, inquit, detrahā, et liberabo injuria affectos : et jugo servitutis abjecto, libertatis gratia illustres reddam. Verum quod justa Dei sententia deprædetur Satanam, et delictorum in nos a scelerato pœnas deponat, confirmabit, cum addit : Et si captivos duxerit injuste, servabitur. Veluti per interrogationem, interposita subdistinctione, hunc versum accipiemus. Nam qui injuste in eos qui nullam injuriam fecerunt insilit, et eos deinde captivos abducit, et in calamitates inevitabiles conjicit, non servabitur : sed eorum quæ ausus est, pœnas solvet. Itaque dimittet eos qui instar spoliolorum seu captivorum erant illi subditi, rationemque insuper reddet eorum quæ præter æquum et justum in illos fecerit. Cujusmodi est quod alibi dicit : Quemadmodum vestis sanguine polluta non erit munda, sic neque tu eris mundus, propterea quod terram meam perdidisti, et populum meum occidisti : non manebis in æternum tempus. Admoneri etiam possunt hi qui hanc Scripturam legent, ipsum etiam Servatorem inveniri tale quiddam dixisse in evangelicis oraculis : « Quomodo enim, » inquit, « potest quis ingredi domum fortis, et vasa ejus diripere, nisi prius ligaverit fortem, et tum vasa ejus diripiat ? » Domum enim fortis, id est Satanæ, hunc orbem terrarum dixit, non quasi vere ejus esset, sed quia ab eo esset occupatus. Sed postquam ingressum est illam **683** incarnatum Verbum, ineffabili potentia ligato forti, vasa ejus,

¹¹ Luc. xi, 21. ¹² Matth. xii, 29.

id est, qui eadem cum ipso quondam sentiebant, ad A
se traduxit. Ut enim electionis vasa sanctos esso
dicimus, sic vasa etiam diabolica, eos qui ei sub
sunt, et idem cum illo sapere voluerunt vel coacti
sunt, nominamus.

σκεύη, τοὺς ἁγίους εἶναι φάμεν, οὕτω καὶ σκεύη διαβολικά, τοὺς ὑπ' αὐτῷ γεγονότας, καὶ τὰ αὐτοῦ φρο
νεῖν ἐλομένους, ἤγουν κατηναγκασμένους.

VEN. 25. Sic dicit Dominus : Si quis captivum
duxerit gentem, accipiet spolia : accipiens autem a
forti, servabitur.

Dixi jam inexplicabili et divina potentia Domi
num nostrum Jesum Christum ingressum fuisse do
mum foris, id est, in mundum cum carne venisse,
et cum qui quondam occupavit et vi subjecit uni
versæ terræ habitatores, eosque peccati jugo subdi
dit, ac cen captivos reddidit, spoliasset, et quasi in
vincula infracta conjectum, et catenis caliginis in
tartarum præcipitatum, tradidisse in judicium magni
diei, custodiendum et puniendum, illumque demum
diripuisse ; illis vero qui sub eo erant persuasisse
ut recurrerent, vellente Deo vere subjici, et ejus
nutui obedire, et ea exsequi satagant, unde salutem
possent consequi. Postquam vero obtinisset victori
am Christus, et ad nos quoque victoriam transmi
sit : verum non absque illo vincimus. Laus enim vir
tutis sanctorum ipse est, juxta vocem Psallentis ²⁸.
Quippe sapientissimus Paulus inquit : « Omnia pos
sum in Christo, qui me corroborat ²⁹. » Itaque hanc
viam nobis aperuit et complanavit, ut possemus
fortem spoliare, sive gentem, nimirum Satanam.
Si quis captivum duxerit, inquit, gentem, acci
piet spolia. Quando enim viribus diaboli superiores
sumus, et inimicorum insultus evitamus, arma be
nevolentiae per omnia habentes ipsamque Christum :
tunc malum spoliamus, et victricem sententiam re
portamus, et ejus perversitate et malitia fortiores
esse videmur. Verum hanc vincendi facultatem adesse
viriliter agentibus, per Christum, et non aliter posse
quempiam ad hanc dignitatem pervenire, ostendit
pulcherrime, cum adjicit : Accipiens autem a forti,
servabitur. Etenim si ille dederit ut illum homici
dam draconem superemus, illum spoliabimus, et
præterea servabimur, transmittente nos hac victoria
ad perennem **684** vitam, ad gloriam, ad laudem
et ad regnum coelorum. Dixit etiam ipse Christus,
cum spoliasset Satanam, et viam planam et æqua
bilem ad victoriam obtinendam, his qui in ipsum
crediderunt, reddidisset : « Ecce dedi vobis faculta
tem conculcandi super serpentes et scorpiones, et
supra omnem potentiam inimici, et nihil potest vo
bis nocere ³⁰. » Verum est igitur quod accipientes
a forti, id est, ab ipso (est enim ille exercituum Do
minus), et servamur, et vincimus. Quin et aliter spo
liare quis poterit Satanam, si ejus subditos et aber
rantes, ad veræ Dei cognitionis lucem artificiose
reducatur, et a vitiositate ad sanctam vivendi ratio
nem traducat.

οὐχ ὡς ὄντα αὐτοῦ κατὰ ἀλήθειαν, ἀλλ' ὅτι κατε
ληπτο παρ' αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν
σαρκωθεὶς ὁ Λόγος, ἀφράστῳ δυνάμει καταδήσας τὸν
ισχυρὸν, μετέθηκεν εἰς ἑαυτὸν τὰ σκεύη αὐτοῦ, τοῦτ'
ἔστι, τοὺς τὰ αὐτοῦ φρονούντας ποτε. Ὡς περ ἐκλογῆς

Οὕτω λέγει Κύριος· Ἐάν τις αἰχμαλωτεύσῃ
γίγαντα, λήψεται σκύλα· λαμβάνων δὲ παρὰ
ισχύοντος, σωθήσεται.

Ἐφην ἀρτίως· ὅτι δυνάμει ταῖς ἀρρήτοις καὶ
θεοπρεπέσι χρώμενος ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χρι
στὸς εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, τοῦτ' ἔστιν,
εἰς τὸνδε τὸν κόσμον ἀφίχεται μετὰ σαρκός, καὶ τὸν
πάλαι πλεονεκτοῦντα, καὶ βιαζόμενον τοὺς ἀνὰ πᾶ
σαν τὴν γῆν, καὶ τοῖς τῆς ἀμαρτίας αὐτοῦς ὑπο
φέροντα ζυγοῖς, καὶ ἐν δορυκτιῶν τάξει πεποιη
μένον, ἐσκύλευσέ τε καὶ ὅσον δεσμοῖς ἀρρήκτοις
ἐμδαλὼν, σειραῖς ζόφου ταρταρώσας, παρέδωκεν εἰς
χρῖσιν μεγάλης ἡμέρας τηρεῖσθαι κολασθησόμενον,
ἐσκύλευσέ τε καὶ μετὰ τοῦτο αὐτὸν, παλινδρομεῖν
ἀναπεισας τοὺς ὑπ' αὐτῷ γεγονότας, εἰς γε τὸ θέλειν
τῷ κατ' ἀλήθειαν ὑποκείσθαι Θεῷ, καὶ τῶν αὐτοῦ
νευμάτων ἀντέχεσθαι, καὶ ἀποπεραίνειν ἐπείγασθαι
τὸ τελοῦν αὐτοῖς εἰς σωτηρίας εὐρεσιν. Ἐπειδὴ δὲ
καὶ κεκράτηκεν ὁ Χριστὸς, παρέπεμψε τὸ νικᾶν καὶ
εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, πλὴν οὐ διχα αὐτοῦ· τὸ γὰρ καύ
χημα τῆς δυνάμεως τῶν ἁγίων αὐτός ἐστι, κατὰ τὴν
τοῦ Ψάλλοντος φωνήν. Καὶ γοῦν ὁ πάνσοφος Παῦλος·
« Πάντα ἰσχύω, φησὶν, ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χρι
στῷ. » Οὐκοῦν ἰππῆλατον καὶ ἡμῖν ἀποφαίνων τὸ
δύνασθαι σκυλεύειν τὸν ἰσχυρὸν, ἥτοι τὸν γίγαντα,
φημὶ δὴ τὸν Σατανᾶν. Ἐάν τις αἰχμαλωτεύσῃ γί
γαντα, φησὶ, λήψεται σκύλα. Ὅτε γὰρ διαβολικῆς
ἰσχύος περιγιγνόμεθα, καὶ τὰς τῶν ἐχθρῶν ἐφόδους
διαδιδράσκωμεν γενικῶς ὅπλων εὐδοκίας αὐτὸν ἔχον
τες· τὸν Χριστὸν, τότε σκυλεύομεν τὸν πονηρὸν, καὶ
τὴν νικῶσαν ψῆφον ἀποφερόμενοι, καὶ κρείττους
ἀναδειγμένοι τῆς ἐνούσης αὐτῷ σκαυιότητός τε καὶ
πονηρίας. Πλὴν ὅτι παρὰ Χριστοῦ τὸ δύνασθαι νικᾶν
τοῖς ἀνδριζομένοις προσγένοιτ' ἂν, καὶ οὐκ ἂν ἐτέ
ρως εἰς τοῦτο εὐκλείας διελάττει τις, διαδείκνυσιν
εὖ μάλα προστιθεὶς· Λαμβάνων δὲ παρ' ἰσχύοντος
σωθήσεται. Διδόντος γὰρ ἡμῖν τὸ δύνασθαι κατευμε
γεθεῖν τοῦ μαιφόνου δράκοντος, σκυλεύομεν αὐτὸν,
σωθησόμεθα δὲ πρὸς τοῦτον παραπέμποντος ἡμᾶς
τοῦ νικᾶν εἰς ἀμύρητον ζωὴν, εἰς δόξαν, εἰς καύ
χημα, καὶ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν. Ἐφ' ἧς καὶ
αὐτὸς ὁ Χριστὸς, σκυλεύσας τὸν Σατανᾶν, καὶ τὴν
δόξαν δύνασθαι κρατεῖν ψιλήν, καὶ εὐήλατον τοῖς εἰς
αὐτὸν πιστεύουσιν ἀποφύνας· « Ἰδοὺ δέδωκα πατεῖν
ἐπάνω ὄφειων ὑμῖν, καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν
τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ οὐδὲν ὑμῖς οὐ μὴ ἀδι
κῆση. » Ἀληθὲς οὖν, ὅτι λαβόντες παρ' ἰσχύοντος,
τοῦτ' ἔστιν, αὐτοῦ, καὶ γὰρ ἔστιν αὐτὸς ὁ τῶν δυνά
μεων Κύριος, σεσῶσμεθά τε καὶ νενικήκαμεν. Σκυ
λεύσειε δ' ἂν τις καὶ ἐτέρως τὸν Σατανᾶν, τοῖς

²⁸ Psal. LXXXVIII, 18. ²⁹ Philip. iv, 13. ³⁰ Luc. x, 19.

ὅπ' αὐτῷ γενομένους καὶ πεπλανημένους εἰς τὸ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας φῶς ἀποκομίζων εὐτέλως, καὶ μεθιστάς ἐκ φαυλότητος εἰς εὐζωίαν ἀγιοπρεπῇ.

Ἐγὼ δὲ τὴν κρίσιν σου κρίνω, καὶ ἐγὼ τοὺς υἱοὺς σου ῥύσσομαι, καὶ φάγονται οἱ θλίψαντές σε τὰς σάρκας αὐτῶν, καὶ πλονται ὡς οἶνον νέον τὸ αἷμα αὐτῶν, καὶ μεθύσθησονται, καὶ αἰσθαυθήσεται πᾶσα σὰρξ, ὅτι ἐγὼ ὁ ῥυσάμενός σε, καὶ ἀντιλαμβανόμενος ἰσχύος Ἰακώβ.

Ποιεῖται μὲν τοὺς λόγους ὡς πρός γε φημί τὴν Σιών. Υἱοὺς δὲ αὐτῆς ὀνομάζειν ἔοικεν ἐν τούτοις τοὺς ἁγίους ἀποστόλους καὶ εὐαγγελιστάς, καὶ τοὺς μετ' ἐκείνους ἔτι κεκλημένους εἰς ἱερουργίαν· οἱ καὶ ζωστήρες ἐν κόσμῳ γεγόνασιν λόγον ἐπέχοντες ζωῆς, καὶ διακηρύττοντες πανταχοῦ τὴν δόξαν Χριστοῦ, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ σωτηρίας τὴν δύναμιν ἐμφανῇ καθιστῶντες τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, οἷς δὴ καὶ ὑπὴν οἶα τις θῆρ ὡμό, τε καὶ ἀπηγῆς, καὶ ἀρχέκακος δράκων, θλίψεις καὶ διωγμοὺς ἐπισωρεῶν αὐτοῖς, καὶ καταθῆγαν ἀφορήτους τοὺς τῆς ἐνοουσίας αὐτῷ μοχθηρίας ὑπασιπαστάς. Ἐπειχειρήθησαν γοῦν διωγμοὶ πλειστάκις, κατὰ τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν, καὶ τυράννων ἀγρίως ὡμότης ἐπιπηδήσασα, παρεκόμισε πολλοὺς εἰς τοὺς ἐπὶ τοῖς μαρτυρίαις ἀγῶνας. Ἀλλ' ἐγὼ, φησὶν, ὦ Σιών· φαμὲν δὲ εἶναι τὴν Ἐκκλησίαν, ἣν δὴ καὶ Σιών ἀποκαλεῖ· τὴν κρίσιν σου κρίνω, καὶ ἐγὼ τοὺς υἱοὺς σου ῥύσσομαι. Ἀδικήσαντες γὰρ οὐδὲν οἱ Θεῷ προσκείμενοι, καὶ ἐπ' οὐδενὶ τὸ σύμπαν ἀτόπῳ κατεγνωσμένοι, εἰτα τοὺς μέχρι ψυχῆς καὶ αἵματος διενεγκόντες ἀγῶνας μετὰ λαμπρῶν ἀνδραγαθημάτων εἰς τὰς ἀνω τρέχουσι μόνας· πλὴν τό γε ἦγον εἰς τὸν τῶν ἐπιδουλευσάντων σκοπὸν, τεθνήκασιν τε καὶ ἀπολώλασιν. Οὐκοῦν ἡ ἐπὶ τούτοις κρίσις, ἥτοι δικαιοκρισία πάντῃ τε καὶ πάντως ἔσται παρὰ Θεοῦ. Οἱ μὲν γὰρ δι' εὐσέβειαν τοὺς εὐκλεεστάτους ἀγῶνας διανηγάμενοι, καὶ εἰς τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως καταντήσαντες, τὸν τῆς ἀφθαρσίας ἀναδύσονται στέφανον. Οἱ δὲ γε τὴν δίωξιν ἐπενεγκόντες αὐτοῖς, καὶ ἀπεκτονότες ἀδίκως, οὓς ἦν ἀμεινον ἐπείγεσθαι ζηλοῦν, τὰς ἐαυτῶν ἔδονται σάρκας, καὶ οὐ τὸ τῶν πεπονθότων μᾶλλον, ἀλλὰ τὸ οἰκεῖον ὥσπερ ἐκροφήσουσιν αἷμα. Ἀ γὰρ ἐτέροις ἐπήγαγον, οὐκ ἐν δίκῃ πείσονται μᾶλλον ψήφῳ δικαίᾳ Θεοῦ, στεφανούντος μὲν τοὺς πεπονθότας, ὑποφέροντος δὲ μακροῦ καὶ ἀτελευτήτῳ κολάσει τοὺς ἀδικήσαντας. Ἔσται δὲ ἡ τοιαύτη δικαιοκρισία γνωριμωτάτῃ πάσῃ σαρκί, τοῦτ' ἔστιν, ἀνθρώπων παντί. Ἔσονται γὰρ ἐν τοῖς δι' εὐσέβειαν κινδυνεύουσιν. Ὡς ἀντιλήφεται πάντῃ τε καὶ πάντως ἡ παρ' ἐμοῦ βοήθεια τοῦ καὶ ἐνισχύοντός σε τὸν Ἰακώβ, τοῦτ' ἔστι, τὸν ἐκ σπέρματος Ἰακώβ. Ἐφην δὲ, ὅτι γέγραπται πως ὁ προφητικὸς ἐν τούτοις λόγος, εἰς πρόσωπον τῶν ἁγίων ἀποστόλων τε καὶ εὐαγγελιστῶν, οἵπερ ἦσαν ἐξ Ἰακώβ, κατὰ γέ φημι, τὴν σάρκα. Οὐκ ἀπίθανον δὲ καὶ Ἰακώβ ὀνομάζεσθαι περνησὴν ἅπαντα, τοῦτ' ἔστι, τὸν περνήζοντα τὸν Χρῆστος εὐτέλως τε ἅμα καὶ νεανικῶς. Περνηστής γὰρ

οὕτως λέγει Κύριος· Ποῖον βιβλίον τοῦ ἀποστολείου τῆς μητρὸς ὑμῶν· ἐν ᾧ ἐξαπέστειλε

A VERS. 26. *Ego autem iudicium tuum iudicabo, et ego filios tuos liberabo, et comedent qui afflixerunt te carnes suas, et bibent quasi vinum novum sanguinem suum, et ebrii erunt, et sentiet omnis caro quia ego Dominus qui liberavi te, et qui adjuvi fortitudinem Jacob.*

Verba facit, ut dixi, ad Sion; filios autem ejus hic videtur dicere, sanctos apostolos et evangelistas, et eos qui post illos vocati sunt præterea ad ministerium: qui etiam mundi lumina fuerunt, sermonem vitæ adhibentes, et ubique gloriam Christi prædicantes, et vim salutis ejus declarantes his qui universum orbem terrarum incolunt: contra quos etiam, ceu fera quæpiam immanis et immitis, et malorum princeps draco, afflictiones et persecutiones accumulavit, et in eos improbitatis suæ satellites intolerabiliter stimulavit. Itaque persecutiones sæpe contra sanctas Ecclesias excitatæ sunt, et tyrannorum crudelitas immaniter insiliens, multos in martyrii certamen discrimenque adduxit. Sed ego, inquit, o Sion (eam vero dicimus esse Ecclesiam, quam Sion appellat), iudicium tuum iudicabo; et ego filios tuos liberabo. Qui enim nullam intulerunt injuriam, Deo adhærentes, et de nullo sædo criminis accusati, deinde etiam pro vita et sanguine certamen subiverunt, cum his illustribus factis currunt ad suprema habitacula: verum quantum ad consilium eorum qui insidias comparaverunt, mortui sunt et perierunt. Itaque iudicium contra istos, sive justum iudicium fiet omnino a Deo. Qui enim propter pietatem 685 e nobilissimis hisce certaminibus enatarunt, et ad bravium supernæ vocationis devenerunt, incorruptionis corona revincientur. At qui insectati sunt eos, et injuste eos occiderunt, quos præstabat æmulari, suas carnes edent, et non eorum qui passi sunt, sed proprium velut absorbebunt sanguinem. Nam quæ irrogarunt aliis non juste, patientur ipsi justa sententia, Deo eos qui passi sunt coronante: eos qui injuria affecerunt, diuturnæ et æternæ punishmenti subjicente. Eritque hoc justum iudicium omni carni, id est, omni homini notissimum. Nam qui propter pietatem in periculum veniunt, omnino auxilium feretur illis a me, qui te juvare possum, Jacob, id est, ex semine Jacob. D Dixi autem hunc sermonem propheticum scriptum esse in persona sanctorum, et apostolorum, et evangelistarum, qui erant ex Jacob, quod sane ad carnem attinet. Nec tamen absurdum est, ut Jacob nominetur quisvis supplantator, id est qui supplantat Satanam, et qui callide et quasi juvenili impetu laqueos peccati transilit. Jacob autem interpretatur supplantator.

Σατανάν, καὶ τοὺς τῆς ἀμαρτίας παραλαύοντα βρόδ' Ἰακώβ ἐρμηνεύεται.

CAP. L. VERS. 1. *Sic dicit Dominus: Qualis est liber repudii matris vestræ? cui dimisi eam? aut cui*

*creditori vendidi vos? Ecce peccatis vestris dimissi
n. ulrem vestram.*

Sine corpore, et a materia sejuncta, et sine specie atque simplex est Divinitas: nemoque qui recte facit, de eo ullam speciem assumit corporalem. Verum sancta Scriptura humano more nobiscum de ea loquitur. Nec enim aliter intelligere possent qui in hoc palpabili et crasso sunt corpore, nisi hæ res quæ apud nos sunt exempli gratia adducerentur: ut ex rebus sub sensum aspectumque venientibus, ex parte saltem intelligamus aliquid de divina et suprema essentia, quæ omnem speciem corpoream superat. Observa etiam hic humano more habitam esse a propheta orationem. Nam velut vir quispiam cum uxore habitans, et copulatus cum populo Judæo disserit, et loquitur de matre ipsorum: matre, inquam, quæ est terrestris et sensibilis Jerusalem: ut inde rursus in persona unius mulieris, eorum societas intelligatur. **686** Quemadmodum enim cum Ecclesiam dicimus, non circuitui murorum vim hujus dictionis accommodamus, sed piorum in ea potius sanctissimam multitudinem significamus: sic etiamsi quis matrem Judæorum dicat, ipsos nihilo seculus designat. Itaque non ego, inquit, ejeci matrem vestram, cum essem ei sponsi vice, et probitalis semina jecerim, cum per legem, tum etiam per prophetas: sed illa potius divertit, jura quæ mihi debentur parvifaciens, et pro nihilo ducens quodammodo esse cum Deo. Nam qualis liber repudii ei datus est a me? Neminem enim Deus a suo consortio extrudit, nec quemquam rejicit eorum qui recto pede solent incedere; sed quicumque sunt in fide germani, et omnis honestatis scientes, his permittit ut liceat perpetuo societatis et conjunctionis cum illo firmas quasi opes possidere. Ab hac tanta gloria excludit divinis ejus oraculis tota mente repugnat et dissidet, et voluptatis quam Dei est amantior. Proinde quasi viri loco cum matre Judæorum cohabitasset, Qualis, inquit, liber repudii matris vestræ? cui illam dimisi? Nec enim quisquam, inquit, probaverit me illam repulisse et odio habuisse, sed illam accusabit potius, ut quæ sponte sua me deseruerit. Cui autem creditori vendidi vos? Alius est in his verbis orationis habitus ac figura. Nam velut famulos herus alloquitur. An enim, inquit, velut homo inopia pecuniæ pressus, et in creditores [χρεώστης, debitor vel creditor] incidens, peregre proficiscens aliis dominis famulos meos exposui? At hoc quam plane stultum est vel cogitare, vel dicere! Supra enim necessitatem et inopiam est Divinitas, nec quidquam habet illa cum ea commercii. Igitur non vendidi, inquit, neque elocavi vos aliis heris, qui me diligitis, et a meis penitis oraculis. Quomodo ergo alienæ servitutis jugum subiistis? Causa hujus mali vobis fuit peccatum. Hujus enim causa fabricavit vos omnes peccati pater, et omnis vitiositatis inventor, qui quæ eos qui a consortio conjunctioneque cum Deo ex-

αὐτὴν; ἢ τίτι ὑπόχρεως πέπρακα ὑμᾶς; ἰδοὺ ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἐξαπέστειλα τὴν μητέρα ὑμῶν.

Ἀσώματόν τε τὸ Θεῖον, ἀϋλόν τε καὶ ἀφανές, καὶ ἀπλόον. Καὶ οὐκ ἂν τις ἐπ' αὐτῷ τὰ εἰκότα δρῶν φαντασίαν τινὰ λάβῃ σωματικὴν. Πλὴν τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν ἀνθρωπίνως ἡμῖν τὰ περὶ αὐτοῦ διαλέγεται. Οὐ γὰρ ἦν ἑτέρως νοεῖν δύνασθαι τοὺς ἐν ἀπλοῖς καὶ παχέσιν ὄντας σώμασιν. Εἰ μὴ καθάπερ ἐν τάξει παραδειγμάτων παρεχομένη τὰ καθ' ἡμᾶς, ἵνα ἐκ τῶν ἐν αἰσθήσει καὶ ὁρατῶν πραγμάτων, καὶ γούν ἐκ μέρους νοεῖν ἰσχύσωμεν, τὰ περὶ τῆς θείας τε καὶ ὑπερτάτης οὐσίας, ἣ καὶ πάσης ἐστὶν ἐπέκεινα φαντασίας σωματικῆς. Ἄθροει δὲ ἐν τούτοις ἀνθρωποπρεπῇ γεγονότα τῷ προφήτῃ τὸν λόγον. Οἶα γάρ τις ἀνὴρ γυναικὶ σύνοικος, καὶ συνηρμοσμένος, τοὺς Ἰουδαίων δῆμοις διαλέγεται, καὶ φησὶ περὶ τῆς αὐτῶν μητρὸς· φημὶ δὴ τῆς ἐπιγελοῦ, καὶ αἰσθητῆς Ἱερουσαλήμ· ἵνα δὴ πάλιν δι' αὐτοῦ, καὶ ὡς ἐν προσώπῳ μίξις γυναικὸς τὸ αὐτῶν νοῆται σύστημα. Ὡς περ γὰρ Ἐκκλησίαν λέγοντες, οὐ ταῖς τῶν τειχῶν περιβολαῖς τὴν τῆς λέξεως δύναμιν ἐπάγειν εἰθισμέθα, καταδουλοῦμεν δὲ μᾶλλον τῶν ἐν αὐτῇ θεοσεδεῖν ἡρημένων τὴν εὐαγεστάτην πληθύν· οὕτω καὶ ἐλ' τις λέγοι τὴν Ἰουδαίων μητέρα, πάλιν οὐδὲν ἤττον αὐτοὺς κατασημαίνει. Οὐκοῦν οὐκ ἐγὼ, φησὶν, ἀποβέβληκα τὴν μητέρα ὑμῶν, καίτοι γεγονώς αὐτῇ καθάπερ ἐν τάξει νυμφίου, καὶ τὰ τῆς ἐπιεικείας σπέρματα καταβαλὼν διὰ τε νόμου καὶ προφητῶν· ἀπεφοίτησε δὲ μᾶλλον αὐτῇ τῶν εἰς ἐμὲ δικαίων ὀλιγωρήσασα, καὶ μικροῦ παντελῶς ἀξιώσασα λόγου τὸ εἶναι μετὰ Θεοῦ. Ἐπεὶ ποῖον αὐτῇ δέδοται παρ' ἐμοῦ τῆς ἀποστασίας βίβλιον; Ἐκπέμπει μὲν γὰρ οὐδένα Θεὸς τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος· ἀποσείεται δὲ τῶν ὀρθοποδεῖν εἰσθότων οὐδένα· ἀλλ' οἷπερ ἂν εἶεν γνήσιοι τε πρὸς πίστιν, καὶ ἀγαθοουργίας ἀπάσης ἐπιστήμονες, τούτους ἐφίησι τὸ ἐξείναι διὰ παντὸς τὴν πρὸς αὐτὸν οικειότητα καταπλουτεῖν ἀραρώτως. Ἐξω γὰρ μὴν τῆς τοιαύτης ἐρχεται δόξης ὃ γὰρ τοῖς θεοῖς αὐτοῦ θεσπίσασιν ἀσυμφυῆ καὶ ἀσύμβατον τὴν διάνοιαν ἔχων, καὶ φιλήδονος ὢν μᾶλλον, ἢ φιλόθεος. Οὐκοῦν ὡς ἐν ἀνδρὸς τάξει, τῇ τῶν Ἰουδαίων συναικίστας μητρί· Ποῖον, φησὶ, τὸ βιβλίον τοῦ ἀποστασίου τῆς μητρὸς ὑμῶν, ἐν ᾧ ἐξαπέστειλα αὐτήν; Οὐ γὰρ ἂν τις ἐπιδείξειε, φησὶν, ἐμὲ μᾶλλον αὐτὴν ἐξώσαντα, καὶ μεμισηκότα, καταγνώσεται δὲ μᾶλλον αὐτῆς, ὡς αὐτόκλητον ἐλομένης τὴν ἀπόστασιν. Τίτι δὲ ὑπόχρεως ὢν πέπρακα ὑμᾶς; Ἔτερον ἐν τούτοις τὸ σχῆμα τοῦ λόγου. Ὡς γὰρ οἰκέταις δεσπότης διαλέγεται. Ἄρα γὰρ, ὡς ἀνθρωπος, φησὶν, ἐν ἐνδεῖα χρημάτων πεπιεσμένος, καὶ χρεώσταις περιπεσὼν ἀπεδόμην δεσπότης ἑτέροις οἰκέτας ὄντας ἐμούς; Καίτοι πῶς τοῦτο οὐκ εὐθεὲς παντελῶς, ἢ νοεῖν, ἢ φράσαι; Πέρα γὰρ ἀνάγκης τὸ Θεῖον, καὶ οὐδὲν ἐπέκεινα τῆς σύμπαντος αὐτοῦ. Οὐκοῦν οὐ πέπρακα, φησὶν, οὐδ' ἂν ἐξεδόμην ἑτέροις δεσπότης, ἀγαπῶντας ἐμὲ, καὶ τῶν ἐμῶν θεσπισμάτων ἀπρητημένους. Πῶς οὖν ἄρα τὸν τῆς ἐτέρων δουλείας ὑπεμείνατε ζυγόν; Πρόφασις ὑμῖν τοῦ κακοῦ γέγονεν ἡ

ἀμαρτία. Ταύτης γὰρ ἕνεκα κατεκτήσατο πάντας ἡμᾶς ὁ τῆς ἀμαρτίας πατήρ, καὶ φαυλότητος πάσης εὐρέτης· καὶ τοὺς τῆς πρὸς Θεὸν οικειότητος ἀποπίπτοντας ἀρπάζων εἰς ἑαυτὸν, καὶ τοῖς τῶν κακῶν βύθροις ἐγκαθειλὼν, καὶ εἰς πέταυρον ἄδου κατακομίζων αὐτούς. Ἐφεται γὰρ πάντως τοῖς ὀλισθηκόσι τῆς πρὸς Θεὸν οικειότητος τὸ δεῖν ἀρπύκτοις ἐγκαταπεῖρασθαι βρόχοις. Δεινὸς γὰρ εἰς πλεονεξίαν ὁ Σατανᾶς, καὶ οὐσπερ ἂν ἴδοι τῶν ἐπὶ γῆς ὀλιγωρεῖν ἐλομένους τοῦ εἶναι μετὰ Θεοῦ, τοὺτους τοῖς ἰδίαις ὑποφέρει ζυγοῖς, καὶ ἐν τοῖς ἐσχάτοις κατακυμάλει κακοῖς, δούλους αὐτοῦ ἀποφαίνων, ἀντ' ἐλευθέρων, καὶ ἐξ ἐνδόξων ἀτίμων. Τοιαῦτα γὰρ ἀεὶ τῆς ἐκείνου σκαλιότητος τὰ δῶναι.

Τί ὅτι ἦλθον, καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος; Ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων; Μὴ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ μου τοῦ ρύσασθαι; Ἰδοὺ τῇ ἀπειλῇ μου ἐξεργάσω τὴν θάλασσαν, καὶ θήσω ποταμούς ἐρήμους, καὶ ξηρανθήσονται οἱ ἰχθύες αὐτῶν ἀπὸ τοῦ μὴ εἶναι ὕδωρ, καὶ ἀποθανοῦνται ἐν δλίψει. Καὶ ἐνδύσω τὸν οὐρανὸν σκότον, καὶ ὡς σάκκον τὸ περιδόλαιον αὐτοῦ.

Τὰ τῆς Σιών τέκνα, τοῦτ' ἔστι, τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν Σιών, τὴν ἐπίγειον Ἱερουσαλὴμ δηλονότι, ταῖς σφῶν αὐτῶν ἀμαρτίαις καταπεπράσθαι τε καὶ ἐκδεῖσθαι τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος εὐ μάλα διεκρήκα, ὑπὸ μῶμον ἄγει, καὶ γραφὴν τῆς εἰς λῆξιν ἀπονομίας τε ἑμοῦ καὶ ἀμαθίας. Ἐπιλάμψαντος γὰρ τοῦ Μονογενοῦς μετὰ σαρκὸς τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐν εἰδῇ τῷ κατ' ἡμᾶς πεφηνότος, ἀμνημονήσαντες ἀνοσίως, καὶ νόμου, καὶ προφητῶν, σκληροὶ καὶ ἀτεγκτοὶ μεμενῆκασιν, καὶ ἀσχετῶς νοσοῦντες τὸ ἐξήνιον. Οὐ γὰρ ἤθελον εἰδέναι τὸν Λυτρωτὴν, τῆς σωτηρίας τὸν πρύτανιν, τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ, καὶ ἀπάσης αἰτίας ἀπαλλάξαι δυνάμενον τοὺς ταῖς ἀνθρωπίναις ἀσθενεῖαις ἐνείλημμένους. Ἥλθον τοίνυν, φησὶ, τοῦτ' ἔστιν, ἐνηνθρώπησά τε καὶ ἐπέφανα τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἦν ἀνθρώπος ἐν αὐτοῖς, νουνεχὲς δηλονότι, καὶ τὸν τῆς λυτρώσεως καιρὸν εἰδέναι δυνάμενος. Ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων. Ὡς γὰρ αὐτός που πάλιν φησὶν ὁ προφήτης Ἡσαΐας ἐκ προσώπου τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ· « Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ ζητοῦσιν, ἐμπαρὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν. Εἶπα, Ἰδοὺ εἰμὶ, τῷ ἔθνει, οἷ οὐκ ἠπίσταντό με. Ὀλὴν τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα, καὶ ἀντιλέγοντα. » Ἐν δὲ γε τοῖς εὐαγγελικοῖς συγγράμμασι πλεισταχοῦ τὸν Κύριον εὐρήσασθαι καλοῦντα πρὸς πῖστιν τοὺς ἰδίους [Hunfr. leg. Ἰουδαίους]. « Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ πεφορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς. » Ἀρατε τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὑμᾶς. Ποτὲ δὲ πάλιν· « Ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἐξεῖ τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » Ναὶ μὴν καὶ τὸ πιστεύειν αὐτοῖς ἐγκαρπὸν τε καὶ ἐπωφελεὲς ἀποφαίνων· « Ἀμὴν λέγω, φησὶν, ὑμῖν, ὅτι ὁ πιστεύων ἔχει ζωὴν αἰώνιον. » Πλείστας δ' ἂν καὶ ἐτέρας φωνὰς ἐπισωρεύσαις τις τὴν ἴσιν ἐχούσας δύναμιν, εἴπερ ἔλοιτο μακρηγορεῖν. Οὐκοῦν ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων, φησὶν. Ἀλλ' ἔτι καὶ ἐκεῖνο ἐρῶσιν οἱ διὰ

cidunt, ad se rapit, et in malorum voraginem demittit, et in laqueum orci detrudit. Sequetur enim omnino eos qui lapsi sunt a conjunctione cum Deo, ut inevitabilibus laqueis involvantur. Est enim in occupando vehemens et violentus Satanas: et quos in terra habitantes viderit parvducere esse cum Deo, eos suis jugis subjicit, et in extrema deducit mala, ex liberis eos servos, ex gloriosis inhonoratos reddens. Ejusmodi enim semper sunt ejus sinistrae perversitatis stipendia.

Vers. 2, 3. *Quid quoniam veni, et non erat homo? Vocavi, et non erat audiens. Annon poterit manus mea liberare? Ecce comminatione mea desertum faciam mare, et ponam flumina deserta, et arefient pisces eorum, eo quod non sit aqua, et siti morientur. Et induam caelum tenebris, et quasi cilicium ponam operimentum ejus.*

Liberos Sion, id est, sanguine Israelitico orinndos, ipsamque Sion, terrestrem videlicet Jerusalem, suis ipsorum peccatis divenditos, et ejectos a conjunctione cum Ipso, perpulchre disseruit: vocat nunc in reprehensionem et crimen insigni amentiae simul et inscitiae. Nam quando Unigenitus illuxit terrae incollis in carne, et in specie nobis simili apparuit, impie et legem et prophetas oblivioni tradiderunt, duri et praefacti manserunt, et intemperanter effrenes fuerunt. Non enim volebant Redemptorem salutis principem agnoscere, qui justificat impium, qui omni crimine liberare potest eos qui humanis impediti sunt infirmitatibus. Veni igitur, inquit, id est, humanitatem indui, et apparui Israelitis: et non erat inter illos homo, videlicet cordatus, et qui redemptionis tempus scire posset. Vocavi, et non erat audiens. Etenim sic iterum Ipse Isaias propheta, in persona omnium nostrum Servatoris Christi inquit: « Inventus sum his qui me non quaerunt, conspicuus factus sum his qui me non interrogant. Dixi, Ecce adsum genti quae mihi non credidit. Toto die expandi manus meas ad populum incredulum et contradicentem ». In evangelicis etiam scriptis, saepe invenimus Dominum vocantem ad fidem Judaeos: « Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos. » Rursus alibi: « Qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lucem vitae. » Certe illis fructuosum et utile esse declarat ut credant, inquit: « Amen dico vobis quia qui credit, habet vitam aeternam. » Et complura alia congerere quis poterit in eandem sententiam, si quidem voluerit prolixè rem persequi. Itaque vocavi, inquit, sed non erat audiens. Caeterum illud fortassis dicent, qui sic ex insigni amentia offenderunt, duro et praefracto pectore, non valere manum meam orbem terrarum liberare. Atqui vero hic non

¹¹ Isa. Lxv, 1, 2. ¹² Matth. xi, 28, 29. ¹³ Joan. viii, 12. ¹⁴ Joan. vi, 47.

sentiant. Erat enim, ut dixi, in specie nostri, quamvis Deus esset, Verbum, hominem siquidem induit, carnis propagatione ortum habens ex muliere. Sed qui hoc noverunt, et divinorum ejus mysteriorum profunditatem non ignorarunt, illum omnia posse sciverunt, Deum natura existentem, et ad redemptionem orbis terrarum satis habuisse virium. At infidelis et inscii accesserunt ad eum, velut ad hominem promiscuum et communem, adeo ut insultarent et dicerent: « De bono opere non lapidamus te, sed propter blasphemiam: quia homo cum sis, tu facis teipsum Deum ²⁵. » Illis consentaneum erat et cogitare et dicere non valuisse manum ejus terræ incolis subvenire, nec liberare eos qui a diabolo et peccato victi sunt. Sed quando hæc, inquit, putaveritis, etiam aliquid melius cogitate: non enim sum vestri similis, homo simpliciter, sed Deus potius, factus ad similitudinem ac speciem vestram, dispensationis causa, ut vos a morte et peccato eximerem. Ipse enim qui loquor ad vobis, qui quondam per Moysen edidi miracula, et ineffabili potentia mare, videlicet Rubrum, divisi. Nam aquis velut murus inductus est, et trajecerunt redempti, et qui Ægyptiæ servitutis jugum exuerunt. Desertum faciam mare hic dicit, pro, exsiccabo. Ponam autem flumina deserta. Ponam rursus, pro posui, intelligendum. Consistere enim fecit Jordanem, eumque reddit aquis vacuum, dum Jesus traduxit Israel, et in terram promissionis introduxit. Quod autem ait in aquis pisces exsiccare, intellige ad significandum totum exarsitum esse Jordanem, hoc assumi. Hujus adeo illustis et magni miraculi fecit mentionem etiam divinus David, dicens alicubi: « Quid est tibi, **688** mare, quod fugisti? et tu, Jordanis, quod conversus es retrorsum ²⁶? » Alibi rursus: « Noverunt te aquæ, Deus, noverunt te aquæ, et timuerunt; turbatae sunt abyssi, multitudo sonitus aquarum ²⁷. » De Jordane iterum sic dicit: Tu exsiccasti flumina Ethiam, id est, australia. Meminit etiam alterius miraculi, et inquit: Induam cælum tenebris, et ponam ut saccum operimentum ejus; et rursus, Induam, intelligendum est, pro indui. Meminimus enim sapientissimum Moysen scripsisse: Triduanæ et profundæ Ægyptiæ regionis tenebræ dispersæ sunt: at nulla res omnino detrimentum Israelitis attulit: quibus erat dies et lux. Quod mirabile est et nulla oratione dici aut explicari potest. Cum igitur, inquit, ille ego sim qui et in carne apparui, et olim mare desertum feci, sive exsiccavi, illudque etiam in fluminibus effeci, et tenebris ingens cæli amici, multisque experimentis planum reddidi, me universorum Dominum esse, nihil non meis viribus præstari: quidni ridiculus sit, vel potius impietatis crimini addictus, si quis velit sentire et dicere non posse manum meam liberare?

τοῦτο καὶ εἰς ποταμούς, καὶ σκότι περιβαλὼν τὸν παμμεγέθη τοῦτον οὐρανὸν, καὶ διὰ πείρας αὐτῆς καταστήσας ἐμφανὲς ὅτι τῶν ὄλων εἰμὶ Δεσπότης, ἀνήνυτον δὲ ταῖς δυνάμεσι ταῖς ἐμοῖς παντελῶς οὐδέν,

Α μακρὰς οὕτω ἀπονοίας προσεκρουόμετες, οἱ σκληρὰν καὶ θραυστον τὴν διάνοιαν ἔχοντες, ὡς οὐκ ἂν ἰσχύσειεν ἡ ἐμὴ χεὶρ ῥύσασθαι τὴν ἐπ' οὐρανόν. Περφρονήκας δὲ κὰν τοῦτω τῶν ἀληθῶν οὐδέν. Ἦν μὲν γὰρ, ὡς ἔφην, ἐν εἰδῇ τῷ καθ' ἡμᾶς, καίτοι θεὸς ὢν ὁ Λόγος. Ἐνθροῦνπες δὲ τὴν κατὰ σάρκα ὑπομείνας γέννησιν ἐκ γυναικός. Ἄλλ' οἱ μὲν τοῦτο εἰδότες, καὶ τῶν θείων αὐτοῦ μυστηρίων οὐκ ἄγνοοῦντες τὸ βάθος, ᾔδσαν ὅτι πάντα δύναται θεὸς ὢν φύσει, καὶ ἦν ἱκανὸς εἰς λύτρωσιν τῆς ὑπ' οὐρανόν. Οἱ γὰρ μὴν ἀπιστοὶ τε καὶ ἀμαθεῖς ὡς ἀνθρώπων προσήσαν κοινῇ, ὥστε καὶ ἐπιπιδῶντάς τε καὶ λέγοντας· « Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάρομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, ὅτι σὺ ἀνθρώπος ὢν ποιεῖς σεαυτὸν θεόν. » Τούτοις ἂν πρέποι καὶ τὸ οἰσθαί τε, καὶ λέγειν, ὡς κὰν ἰσχύσειεν ἡ αὐτοῦ χεὶρ ἐπαμῦναι τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ῥύσασθαι τοὺς κεκρατημένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ τῆς ἁμαρτίας. Ἄλλ' ὅταν ταῦτα λογισθῆσθε, φησὶ, προσεθυμῆθητέ τι τῶν ἀμεινῶν· οὐ γὰρ εἰμι καθ' ὑμᾶς ἀνθρώπος ἀπλῶς, θεὸς δὲ μάλλον ἐν εἰδῇ τῷ καθ' ὑμᾶς γεγονώς οἰκονομικῶς, ἵνα ὑμᾶς ἐξέλωμαι, καὶ θανάτου, καὶ ἁμαρτίας. Αὐτὸς γὰρ ὁ λαλῶν, πάρεμι ὁ πάλαι θαυματοργήσας διὰ Μωσέως, καὶ ἀφράστῃ δυνάμει διελὼν τὴν θάλασσαν, ὅηλον δὲ ὅτι τὴν Ἐρυθρὰν. Ἐπάγη γὰρ ὡς τοῖχος τὰ ὕδατα, καὶ διέδρσαν οἱ λελυτρωμένοι, καὶ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ θητείας ἀποδυσάμενοι τὸν ζυγόν. Τὸ ἐξεργμῶσω τὴν θάλασσαν, ἐνθάδε φησὶν, ἀντὶ τοῦ ξηρὰν αὐτὴν ἀπέφηνα. Θῆσω δὲ καὶ ποταμούς ἐρήμους. Τὸ δὲ γὰρ ἔθσω πάλιν ἀντὶ τοῦ Τέθεικα νοτήεον. Ἔστησε γὰρ τὸν Ἰορδάνην, καὶ ὕδατων ἔρημον ἀπέφηνεν αὐτὸν διαδιδάζοντος τοῦ Ἰησοῦ τὸν Ἰσραήλ, καὶ εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσχομίζοντος. Εἰ δὲ δή φησιν ἀποξηρανθήσεσθαι ἐν τοῖς ὕδασι ὄντας ἰχθύας, σύνες, ὅτι πρὸς δήλωσιν τοῦ εἰσάπαν κατεξηράνθαι τὸν Ἰορδάνην, παρελήφθη καὶ τοῦτο, τῆς οὕτω λαμπρᾶς, καὶ μεγάλης θαυματουργίας διαμνημονεύει λέγων καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ ποτὲ μὲν· « Τί ἐστὶ σοι, θάλασσα, ὅτι ἐφυγες, καὶ σὺ, Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράφης εἰς τὰ ὀπίσω; » ποτὲ δὲ πάλιν· « Εἰδοσάν σε ὕδατα ὁ θεός, εἰδοσάν σε ὕδατα, καὶ ἐφοβήθησαν. Ἐταράχθησαν ἄδυσοι, πληθὸς ἤχου ὕδατων. » Περὶ δὲ τοῦ Ἰορδάνου πάλιν ὡδὲ φησὶ· « Σὺ ἐξηράνας ὁταμούς Ἡθᾶμ. τοῦ· » ἔστι, τοὺς ἐν τῷ νότῳ. Διαμνημονεύεται καὶ ἐτέρας θαυματοργίας, καὶ φησιν, ὅτι Ἐνδύσω τὸν οὐρανὸν σκότος, καὶ θήσω ὡς σάκχον τὸ περιδάλαιον αὐτοῦ· καὶ τὸ Ἐνδύσω πάλιν ἀντὶ τοῦ, ἐνέδυσα, νοτήεον. Διαμνημῆμεθα γὰρ γεγραφένος τοῦ Μωσέως τοῦ πανσόφου, ὅτι τρίτῃμερος, καὶ βαθὺς τῆς Αἰγυπτίων χώρας κατεσκεδάσθη σκότος, ἡδίκησε δὲ παντελῶς οὐδὲν τοὺς ἐξ Ἰσραήλ. Ἦν γὰρ αὐτοῖς, καὶ ἡμέρα, καὶ φῶς. Παράδοξον δὲ καὶ τοῦτο, καὶ πέρα λόγου παντός. Ὅτε τοίνυν αὐτὸς, φησὶν, ἐκεῖνός εἰμι, καὶ ἐν σαρκὶ πεφηνώς, ὁ πάλαι τὴν θάλασσαν ἐρημώσας, ἦτοι ξηρὰν ἀποφῆνας, ἐργασάμενος δὲ

²⁵ Joan. x, 33. ²⁶ Psal. cxi, 5. ²⁷ Psal. lxxvi, 17.

πῶς οὐκ ἂν ὀφείλει γέλωτα, μᾶλλον δὲ δυσσεβείας ὑπομεῖναι γραφήν, εἴπερ τις ἔλοιτο φρονεῖν τε καὶ λέγειν, οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ μου τοῦ ῥύσασθαι;

Κύριος δίδωσί μοι γλῶσσαν παιδείας, τοῦ ἁγῶναι ἡνίκα δεῖ εἰπεῖν λόγον. Ἐθῆκέ με πρῶτ' προσέθηκέ μοι ὥτιον ἀκούειν, καὶ ἡ παιδεία Κυρίου ἀνοίγει μου τὰ ὦτα.

Οὐκ ἀπίθανον εἶναι ἂν, μᾶλλον δὲ τοῖς τῆς ὁρθότητος λόγοις οὐκ ἀπεικός, τὸ ἐφαρμῶσαι τῷ χορῷ τῶν ἁγίων ἀποστόλων τὰς προκειμένας φωνάς, ἡγοῦν ὅπασιν τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, καὶ σεβοφισμένοις διὰ τοῦ πνεύματος, καὶ τὸν παρ' αὐτοῦ φωτισμὸν εἰς νοῦν, καὶ διάνοιαν ἐσχηκόσιν ἀμφιλαφῶς, οἱ καὶ ἐν μεθέξει γεγόνασι θεῶν χαρισμάτων, καὶ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς τὸ βάθος, καθαροῖς διανοίαις ὁμμασι γέμισαν κατείδειν, εἰσω τε γεγόνασιν εὐζωίας εὐαγγελικῆς εὐτεχνίας, καὶ συνέσεως ἁγιοπρεποῦς. Οὗτοι δὲ οὖν χαριστηρίους ὡδὰς ἀνατείνοντες δεδοσθαι φασὶν ἐν ἑαυτοῖς γλῶσσαν παιδείας, τοῦτ' ἐστίν, τὸ εὐπαιδευτῶς δύνασθαι λαλεῖν, καὶ ἀνεπιπλήκτως τὰ θεῖα διατρανοῦν μυστήρια, πηνίκα τε καὶ ὅπως προσήκει κεκρῆσθαι τοῖς τῆς παρακλήσεως λόγοις. Ὁ δὲ καὶ ἐπαρττον οἱ θεοπέπτοι μαθηταὶ κατασωρεύσαντες μὲν εἰς νοῦν, καὶ καρδίαν, ὕγια καὶ ἀμώμητον τὴν τῆς εἰς Χριστόν πίστεως γνῶσιν, ἐκάστῳ γε μὴν τῶν προσιόντων τοῖς θεοῖς κηρύγμασι τὸν αὐτῷ πρέποντα καὶ κατάλληλον προεσχόμενοι λόγον. Τοῖς μὲν γὰρ ἔτι νηπίοις ὅσον ἐν τάξει γάλακτος τὸν τῆς ἀπλῆς κατηχήσεως εὖ μάλα προσάγονται λόγον, τοῖς γε μὴν εἰς ἄνδρα τέλειον καταστήσασιν, ἀφιγμένοις δὲ καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ τὸν στερεὸν καὶ τροφιμώτατον. Γλῶσσα δὲ οὖν αὕτη παιδείας, καὶ χάρισμα τοῦ γνῶναι, ἡνίκα δεῖ εἰπεῖν λόγον. Τεθεῖσθαι δὲ αὐτοὺς φασιν καὶ πρῶτ', τοῦτ' ἐστίν, εἰς νοῦν, καὶ καρδίαν ἡμέρας διαβάσασμα, ἑλλαμψὶν θεοῦ καὶ νοητοῦ φωτὸς ἀνατολὴν ἐωσφόρου. Καὶ τοῦτο πάλιν εἰσόμεθα τοῦ μακαρίου Παύλου γεγραφέτος ὧδε· «Εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὃς ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους, καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ ἐν τῷ φωτί. » Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων εἰς τὸ μὴ διαυγᾶσαι τὸν φωτισμὸν ἐν αὐτοῖς τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ. Ἡμεῖν δὲ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνέσχεον ἥλιος, φωτὶ τῷ θεῷ παριαστράπτειν τὸ νοῦν, ὥστε καὶ υἱοὺς ἡμᾶς φωτὸς καὶ ἡμέρας εἶναι τε καὶ ὀνομάζεσθαι. Εἰτά φησι, Προσέθηκέ μοι ὥτιον τοῦ ἀκούειν, καὶ ἡ παιδεία Κυρίου ἀνοίγει μου τὰ ὦτα. Προσηκάμενοι γὰρ τὴν πίστιν τὴν εἰς Χριστόν, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ πλουτήσαντες φωτισμὸν, ἐσχήκαμεν ὥτιον προσθήκην, τοῦτ' ἐστίν, ἀκοῆς δύναμιν ἀσυνήθους, ἢ πάλαι. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ τὸν νόμον ἀναγινώσκοντες, οὐχ ὑπερτρέχουσι τὴν σκιάν, ἀλλ' ἐνιζάνουσι τοῖς τύποις ψιλοῖς τε καὶ μόνοις. Ψυχικὸς γὰρ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ, καθὰ γέγραπται. Ἡμεῖς γὰρ τὸν νόμον παιδαγωγῶν εἶναι πιστεύοντες, ἡνίκα ἂν τὰ διὰ Μωσέως εἰς οὓς δεξώμεθα, συνλέμεν ἐτέραις

Vers. 4, 5. Dominus dat mihi linguam disciplinæ, ut sciam quando oporteat me loqui verbum. Posuit mihi summo mane, apposuit mihi aurem ad audiendum, et disciplina Domini aperit mihi aures.

Non est dissimilaneum, imo rectissimæ orationi valde consentaneum est, ut choro sanctorum apostolorum hæc applicemus, vel etiam omnibus qui in Dominum nostrum Jesum Christum credunt, et qui spiritu eruditi sunt, et inde animum et mentem copiose illustratam habent, quique divinorum charismatum participes facti sunt, et Scripturæ divinitus inspiratæ profunditatem puris animi oculis valuerunt contemplari; et qui rectam evangelicamque vivendi rationem, qui prudentiam, qui cognitionem consecuti sunt sanctis accommodam. Hi ergo odas gratulatorias cantantes, dicunt sibi linguam disciplinæ esse datam, id est, ut scilicet loqui possint, et inculcate divina explicare mysteria: quando et quomodo consolationis sermonibus uti oporteat. Quod quidem fecerunt divini discipuli, 690 animos et corda, sana et immaculata fidei christianæ cognitione quasi complentes, et cumulantes, unicuique eorum, qui ad divinam prædicationem accesserunt, sermonem alium atque alium, prout sibi conveniebat, ingerentes. Nam parvulis adhuc tanquam lac simplicis institutionis, seu catecheseos sermonem optimè proposuerunt: in virum autem perfectum occurrentibus, et ad mensuram ætatis plenitudinis Christi pervenientibus, cibum dederunt solidum, et ad nutriendum aptissimum. Hæc itaque fuit lingua disciplinæ, et donum scientiæ, quando oportet sermonem loqui, additum sibi aiunt mane, id est, in animo et corde diei splendorem, divinæ et intelligibilis lucis illustrationem, luciferi ortum. Idque rursus intelligemus, beato Paulo scribente sic: «Gratias agentes Deo et Patri, qui eripuit nos a potestate tenebrarum, et transtulit ad regnum cœlestis charitatis suæ, in luce 27». Deus enim sæculi hujus excæcavit sensus infidelium, ne illuminatio Evangelii Christi illis resplenderet: nobis autem sol justitiæ exortus est, mentes divina luce circumfulgens, ut nos filii lucis et diei simus et nominemur. Deinde addit: Apposuit mihi aures ad audiendum, et disciplina Domini aperit meas aures. Nam ubi fidem in Christum admiserimus, et illuminatione ab illo ditati fuerimus, auris appositionem habemus, id est, facultatem ac virtutem auditus, insoliti nec usitati. Judæi enim legem olim legentes, umbram non transgrediuntur, sed typis assident, nudis et solis. Animalis enim homo non capit ea quæ sunt spiritus divini, sicuti scriptum est. Nos enim legem pædagogum esse credentes, cum illa Mosaica in aurem admittimus, eadem aliis auribus intelligimus, transferimusque figuras ad veritatem, et umbram in spiritualis contemplatio-

27. Colos. 1, 12.

nis occasionem vertimus. Habemus igitur aurium appositionem. Disciplina enim per Christum, id est, prædicatio evangelica et ejus mystagogia, docet legem spiritualiter intelligere, et aperit velut aures eorum qui in illum crediderunt, cum hoc Israelitæ non haberent. Alloquitur itaque eos Dominus noster Jesus Christus : « Scrutamini Scripturas, quia in illis putatis vos æternam vitam habere, et illæ sunt quæ testificantur de me : nec voluistis ad me **691** venire, ut vitam habeatis ³⁷ ». Scribitque de illis sapientissimus Paulus : « Quando legitur Moyses, velamentum eorum cordibus imponitur, neque delegetur quod per Christum abolitur ³⁸ ».

διὰν αὐτῶν καίται, μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ Κυρίῳ ἡμῶν καὶ Αὐτρωτῇ καταργεῖται. »

ORATIO V.

VERS. 6, 7. Ego autem non renuo, neque contradico. Dorsum meum præbui ad flagella, ac genas meas ad alapas, neque faciem meam averti ab ignominia sputorum, et Dominus auxiliator mihi factus est. Propterea non sum confusus, sed posui faciem meam sicut firmam petram, et novi quoniam non confundar, quia prope est qui iusti cat me.

Ex his quæ supra jam lecta sunt et excussa, plurimum invectus est in Judæorum inobedientiam. Dixit enim : Veni, et non erat homo : et vocavi, nec erat audiens. Interim persona eorum qui fidem amplexati sunt interjecta est, qui dixerunt : Dominus mihi dat linguam disciplinæ, ut sciam quando oporteat sermonem loqui, et quæ post hæc illata sunt, qui etiam gratulabundas voces resonabant. Rursus intercurrit persona ipsius Christi, suam obedientiam Judæorum contumaciæ oppositis, ut omnino eos Dei hostes esse convincat, eosque qui superbum et durum collum tollunt, ad salutem vocantis. Ego enim vocavi, inquit, nec erat audiens. Desides facti sunt, ad obediendum tardi, et ignari, atque inepti ad intelligendum quid ipsis in rem futurum sit : quibusque modis verisimile erat posse eos, et quidem nullo labore, cum tyrannidem peccati, tum diabolicæ perversitatis insidias effugere : sed hi renuerunt. Ego autem non renui, nec contradico. Nam cum Deus et Pater vellet summam comprehendere omnia in me, tum cœlestia, tum etiam terrestria : demisi me ut exinanirem meipsum, et ad humanæ mendicitatis descendi mensuram, homo apparens, ut obediens essem usque ad mortem, et quidem mortem crucis. **692** Præbui igitur tergum meum ad verbera, et genas meas ad alapas. Faciem autem meam non averti ab ignominia sputorum. Hoc enim ei contigit pati, cum et Judæorum ignorantia in illum debaccharetur, et Pilatus plagis laceraret, et ex impiis ministris unus contumeliose tractaret, cæderetque, et reliqui despicerent. Verum hic unicus

Ἀποεῖς αὐτὰ, μαθιστάντες τοὺς τύπους εἰς ἀλήθειαν, καὶ πνευματικῆς θεωρίας πρόφασιν ποιούμενοι τὴν σκιά. Ἐσχῆκαμεν οὖν ὧτιων προσθήκην. Ἡ γὰρ διὰ Χριστοῦ παιδεία, τοῦτ' ἐστὶ, τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικόν, καὶ ἡ δι' αὐτοῦ μυσταγωγία, πνευματικῶς ἀναπείθει νοεῖν τὸν νόμον. Ἀνευρύνει ὥστερ τὰ ὦτα τῶν πιστευσάντων εἰς αὐτὸν, οὐκ ἔχόντων τοῦτο τῶν ἐξ Ἰσραὴλ. Ἐφη γοῦν ὁ μὲν Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς πρὸς αὐτοὺς : « Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς, ὅτι ἐν αὐταῖς δοκεῖτε ὑμεῖς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν, καὶ οὐταὶ εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ, καὶ οὐ θέλετε ἐλθεῖν πρὸς με ἵνα ζωὴν ἔχητε. » Γράφει δὲ περὶ αὐτῶν ὁ πάνσοφος τε καὶ θεοπέσιος Παῦλος, ὅτι : « Ἦνίκα ἀναγινώσκηται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρ-

B

ΛΟΓΟΣ Ε'.

Ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπειθῶ, οὐδ' ἀντιλέγω. Τὸν ρῶτόν μου δέδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς ῥαπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπτυσμάτων, καὶ ὁ Κύριος ἐγενήθη βοηθός μου. Διὰ τοῦτο οὐκ ἐντετράπη, ἀλλ' ἔθηκε τὸ πρόσωπόν μου ὡς στερεὰν πέτραν, καὶ ἔγνω ὅτι οὐ μὴ αἰσχυρθῶ, ὅτι ἐγγίζει ὁ δικαίωσας με.

Διὰ τῶν ἡδὴ προανεγνωσμένων, ἤτουν προεξετασμένων, πλείστην ὁσὴν πεποιήται τῆς Ἰουδαίων ἀπειθείας τὴν καταδοήν. Ἐφη γὰρ ὅτι Ἠλθον καὶ οὐκ ἦν ἀνθρώπος, ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων, παραιοδὲλχότος δὲ μεταξὺ τοῦ προσώπου τῶν προσηκαμένων τὴν πίστιν, καὶ λέγοντος : Κύριος δίδωσί μοι γλώσσαν παιδείας τοῦ γνῶναι ἡνίκα δεῖ εἰπεῖν λόγον, καὶ τὰ τοῦτοις ἐπενεγμένα, καὶ χαριστήριους ἀνατεινάντων φωνάς. Εἰσπρέχει πάλιν τὸ αὐτοῦ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ, τὴν ἰδίαν ὑπακοὴν ταῖς Ἰουδαίων ἀπονολαῖς ἀντιπαρτιθέται σπουδάζοντος, ἵν' ὁλοτρόπως αὐτοὺς θεομισεῖς ὄντας ἐλέγξῃ. γαῦρόν τε καὶ ἀπηνῆ τῷ καλοῦντι πρὸς σωτηρίαν ὠφούντας ἀσχένα. Ἐγὼ μὲν γὰρ κέκληκα, φησί, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων. Ὅκνητοι γέγονασιν πρὸς εὐπειθειαν, βραδεῖς καὶ ἀσύνητοι παντελῶς εἰς γὰρ τὸ χρῆναι νοεῖν πὸ τελοῦν εἰς δνησιν αὐτοῖς, καὶ τὰ δι' ὧν ἦν εἰκὸς διαδρᾶναι δύνασθαι, καὶ λίαν ἀμογητὴ καὶ τῆς ἀμπερίας τὴν τυραννίδα, καὶ τῆς διαβολικῆς σκαυέτης τὰς ἐπιβουλὰς. Ἄλλ' αὐτοὶ μὲν ἡπείθησαν, ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπειθῶ. Ἐθελήσαντος γὰρ τοῦ Θεοῦ, καὶ Πατρὸς ἀνακεφαλαῖωσασθαι τὰ πάντα ἐν ἐμοί, τὰ τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, καθήκα πρὸς κίνωσιν ἐμαυτὸν, καὶ ἐν τοῖς τῆς ἀνθρωπίνης πτωχείας καταπεφοίτηκα μέτροις, ἀνθρώπος περηνῶς ἵνα ὀπήκτος γένωμαι, καὶ μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Δέδωκα τοίνυν τὸν νῶτόν μου εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς ῥαπίσματα. Τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπτυσμάτων. Ταῦτι γὰρ αὐτῷ συνέβη παθεῖν, τῆς Ἰουδαίων ἀπαίδευσις ἐμπαροινούσης αὐτῷ, καὶ Πιλάτου μὲν μᾶστιγι καταξάινοντος, ἐνδὲ δὲ τῶν ἀνοσίων ὑπηρετῶν ὑβρίσαντος,

³⁷ Joan. v, 39, 40. ³⁸ II Cor. iii, 15, 16.

καὶ βαπίσαντος, καὶ κατεμπνύοντων ἐτέρων. Ἀλλ' ἦν εἰς ὁ σκοπὸς τῷ πάσχοντι τὸ εἰς πέρας διεξαγαγεῖν τὸ ἀγαθὸν θέλημα τοῦ Πατρὸς. Καὶ γοῦν ἔφη πού Χριστὸς, ὅτι «Καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς.» Τοῦτο δὲ τὸ θέλημά ἐστι τοῦ πέμψαντός με, «ἵνα πᾶν ὃ δέδωκέ μοι, μὴ ἀπολέσω ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ ἀναστήσω αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.» Οὐκοῦν ὑπὲρ γε τοῦ κατορθῶται τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν τὴν ζωὴν, οὐχ ὕβρεις, οὐ μάλιστα, οὐκ ἐμπυσμάτων πείραν ἀπόβλητον ἐποιήσατο, καίτοι θεὸς ὢν φύσει, καὶ Κύριος ἀληθινός. Εἰτά φησιν ὡς ἄνθρωπος, Καὶ Κύριος βοηθὸς μου ἐγενήθη, διὰ τοῦτο οὐκ ἐνετράπην, ἀλλ' ἔθηκα τὰ πρόσωπόν μου ὡς στερεὰν πέτραν, καὶ ἔγνωσι ὅτι οὐ μὴ αἰσχυνθῶ ὅτι ἐγγίζει ὁ δικαίωσας με. Διαλέγεται μὲν οὖν ἀνθρωπίνως, ὡς ἔφη, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον ἀπεικονίζων τοῖς τῆς κενώσεως μέτροις. Πλὴν ἔοικεν ὑπαινέττεσθαι διὰ τούτων τῶν λόγων τὴν τοῖς λόγοις ἐγκατασκήψασαν δίκην, τῆς εἰς αὐτὸν δυσσεβείας ἐνεκα. Γέγονε γάρ, φησὶ, Κύριος βοηθὸς μου. Ὅμοιον, ὡς εἰ λέγοι, Δόντος μου τὴν νῶτον εἰς μάλιστα, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς βάπτισματα, πεπονθὸς δὲ καὶ τὰ ἐπὶ τῷ σταυρῷ πάθη, γέγονε βοηθὸς ὁ Πατήρ. Ἐπήμυνε γάρ, καὶ οὐ συγχώρηκεν εἰς τὸ παντελὲς ἐντραπῆναι τὸν ἴδιον Υἱόν, οὔτε μὴν καὶ καταίσχυνηναι. Τετιμώρηνται γάρ, καὶ τῶν εἰς ἐμὲ πλημμελημάτων ἐκτετίχασιν δίκας οἱ θεομαχῆσαι τολμήσαντες. Ἐπενεγκῶν δὲ ὅτι Ἐγγίζει ὁ δικαίωσας με, πάλιν ὑπέφηνεν ἀστείως, οὐκ εἰς μακράν, αὐδ' εἰς ἀνάβλησιν τὰ τῆς δίκης δραμεῖται τῶν εἰς αὐτὸν παρρησιάζοντων, ἀλλ' οἷον ἐγγὺς, καὶ κατὰ πόδας βαδίζει τῶν ἐγχειρημάτων. Δεκτικαῖοι δὲ φαμεν τὸν Υἱὸν κατὰ τοῦτονδε τινὰ τρόπον. Ἐπειδὴ γὰρ ὄντα δίκαιον, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον, ὡς ἐνοχον γαγονότα πταίσμασιν ἀποκτεῖναι τετολμήκασι, τετιμώρηνται, καθάπερ ἔφη, καὶ ἡ τῶν πεπονθόντων κόλασις τὸ ἀνέυθυνον παντελῶς μεμαρτύρηκε τῷ παρ' αὐτῶν ἀνοσίως ἐξυβρισμένῳ. Ἐφη τι τοιούτων ὁ θεὸς καὶ Πατήρ «Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ.» Πλουσίους δὲ καὶ πονηροὺς, τοὺς τῶν Ἰουδαίων καθηγητὰς ὀνομάζει. Φιλοχρηματίαν γὰρ νοσοῦντες ἐσχάτην, κατεκομίσθησαν δι' αὐτῆς, εἰς τὴν ἐπ' αὐτῷ πονηρίαν. Καίτοι γὰρ ἐπεγνωκότες αὐτὸν ἔφασκον· «Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν, καὶ σχῶμεν αὐτοῖς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ.»

Τίς ὁ κρινόμενός μοι; ἀντιστήτω ἅμα. Τίς ὁ κρινόμενός μοι; ἐγγισάτω μοι.

Ὅτι μὲν δίκαιος, καὶ ἀθῶος ὢν παντελῶς· οὐ γὰρ ἐποίησεν ἁμαρτίας· τὰς ἐκ τῶν Ἰουδαίων ὑπέστη παροινίας, πιστώσεται λόγων καὶ αὐτὸς ὁ θεοπέσιος προφήτης περὶ αὐτοῦ· «Ἰδετε ὡς ὁ δίκαιος ἀπόλετο, καὶ οὐδεὶς ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ.» Καὶ πάλιν ὡς ἐκ προσώπου τῶν Ἰουδαίων περὶ αὐτοῦ· «Ἀήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχερτος ἡμῖν ἐστι.» Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ χρῆμα διαβοήθειαν ἔν. Τὴν γὰρ τοι θέλαν, καὶ ἀκέραιον τοῦ λόγου φύσιν, πῶς ἦν ἐφικτὸν ἁμαρ-

A erat scopus patientis, ut voluntatem bonam Patris exsequeretur. Siquidem Christus dixit: «Descendi de caelo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me: ut ex omni quod dedit mihi, nihil perdam, sed resuscitem illud in extremo die³⁸.» Itaque quod procuraret his qui in ipsum credunt vitam, non contumelias recusavit, non verbera, non sputorum tentationem, quantumvis Deus esset natura et verus Dominus. Ait deinde ut homo: Dominus mihi adjutor factus est. Propterea non sum confusus, sed posui faciem meam sicut firmam petram. Et cognovi me nulla ignominia affectum iri, quia prope est qui me justificat. Dissertit igitur, uti dixi, humano more, et semper exinanitionis mensuræ congruenter. Verum his verbis subindicare videtur supplicium quod illis impietatis in ipsum ergo incensibit. Factus est enim, inquit, Dominus mihi auxiliator. Perinde est ac si dicat: Cum darem tergum meum ad verbera, et genas meas ad alapas, et passionem crucis paterer, factus est auxiliator Pater. Succurrit enim, neque concessit ut Filius suus prorsus rubore afficeretur ac pudefferet. Nam supplicio affecti sunt, et delictorum suorum in me pœnas solverunt, qui ausi sunt cum Deo pugnare. Cum adjungit: Prope est qui me justificat, eleganter rursus innuit pœnam in illum bacchantium non abesse procal, nec deinde procrastinandam, sed velut prope esse, et ipsorum factorum comitem fore quasi et pedisequam. Justificari autem diemms Filium, quodammodo. Cum enim justum et nullo modo criminibus affinem occidere ausi fuissent, ut dixi, supplicio affecti sunt; et punitio eorum qui passi sunt, illius testatur innocentiam qui ab illis contumeliose exagitatus est et imple. Cujusmodi est quod dixit Deus et Pater: «Et dabo malos pro 693 sepultura ejus, et divites pro morte ejus³⁹.» Divites et malos, Judæorum duces nominat. Etenim cupiditate incredibili ardent, propterea in hanc detruxi sunt inlialiam. Nam licet agnovissent illum, dixerunt: «Hic est hæres: venite, occidamus eum, et occupemus nobis ipsis hereditatem ejus⁴⁰.»

Vers. 8. Quis est qui litigat mecum? resistat mihi simul. Et quis mecum litigat? appropinquet mihi:

Quod justus et plene insons sit, nec fecerit illa peccata quæ Judæi ex debacchatione illi impegerunt, confirmabit ipsemet etiam divinus propheta Isaias, dicens de eo: «Videte quia justus periit, et nemo attendit⁴¹.» Et iterum velut in persona Judæorum de eo: «Ligemus justum, quia inutilis est nobis⁴².» Hoc etiam res ipsa clamat. Etenim divina et sincera verbi natura, ut ab eo quod decorum ipsique conveniens est aberret, delicti-

³⁸ Joan. vi, 58, 59. ³⁹ Isa. LIII, 9. ⁴⁰ Matth. i, 38. ⁴¹ Isa. LVIII, 1. ⁴² Sap. II, 12.

que maculam concipiat, fieri non potest. Dictum A siquidem est, de omnium nostrum Servatore Christo : « Peccatum non novit, neque inventus est dolus in ore ejus⁴¹. » Cum igitur insontem se dicat et justum sustinuisse a Judaica Synagoga insidias, necessario eos qui vel omnino ignorarunt ejus innocentiam, vel nihil in illum indigne factum esse, sed juste ea in cruce perpassum esse existimarent, alloquitur et inquit : Quis est qui litigat mecum? resistat mihi simul. Simile huic est quod ab ipso Christo dictum est diserte, Scribis et Phariseis : « Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem loquor, quare vos non creditis mihi⁴²? » Quamvis enim factum fuerit sicuti nos, unigenitum Dei Verbum, eandemque prorsus induerit similitudinem, tamen hac quoque ratione creditur is solus naturam habere nostra sublimiorem. Cum namque omnes homines subjecti sint offensis et delictis, nemoque sit cujus vita reprehensione omni ex parte careat : hic solus etiam, cum homo factus est, divinam sibi retinuit dignitatem. Nam Dei natura merito censeri potest major quam ut possit delinquere. Itaque etiam dixit : « Venit princeps hujus mundi, et in me non inveniet quidquam⁴³. » Nam qui factus est similis nostri, ut nos a peccati laqueis eximeret, quomodo ille nobiscum peccati convinceretur, vel quomodo in reprehensione omnes in ipsum credentes vindicat? « Deus enim est qui justificat, quis est qui condemnet⁴⁴? »

Vers. 9. *Ecce Dominus adjuvabit me: quis malo afficiet me? Ecce omnes vos sicut vestimentum veterascitis, et quasi linea comedet vos.*

Duo hoc uno docere vult eos qui impia hac et injusta contra illum laborabant invidia : tum utilia, tum necessaria. Primum, irritum fore prorsus consilium contra eum nefariumque facinus; deinde, acerbis et intolerandas pœnas eos qui in illum deliquerunt, esse daturos. Putarunt enim posse se morti tradere, ducem vitæ Dominum. Cæterum, ut Psalter ait : « Consultarunt consilium quod non poterunt stabilire⁴⁵. » Etenim fieri non potuit, cum vita ipse esset, eum a morte vinci. Excitatus est igitur potentia Dei et Patris, quemadmodum scriptum est, nec est infirmus, in quantum intelligitur Verbum et Deus, ut non possit, inquam, carnis suæ corruptionem abjicere; sed quia homo factus est, idque visus est a Patre accepisse. Omnia enim homini a Deo data sunt. Nam quod Deus et Pater per ipsum mortis imperium abolevit, ex resurrectione a mortuis perspicuum esse potest, cum dicit Judæorum turbæ : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud⁴⁶. » At quia quod supra manum et naturam est hominis, id in more est personæ Patris attri-

τῆσαι τοῦ πρόποντός τε καὶ τοιχοῦ αὐτῆς, καὶ μω-
μον ὑποστῆναι πλημμελήματος; Εἰρηται γοῦν περὶ
τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος; Χριστοῦ, ὅτι ἡ Ἀμαρ-
τίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι
αὐτοῦ. » Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ ἁθῶν ἐαυτὸν ὄντα, καὶ
δικαίον φησιν, ὑπομῆναι τὰς ἐκ τῆς Ἰουδαίων Συν-
αγωγῆς ἐπιβουλὰς, ἀναγκαίως τούτοις οὐκ εἰδῶσιν
αὐτοῦ τὸ εἰσάπαν εἰλικρινὲς ἡ τάχα που, καὶ οἰηθεῖ-
σιν, ὅτι πᾶπρα καὶ τι τῶν ἀτόπων αὐτῷ. πέπονθε δὲ,
καὶ ἐν δίκῃ, τὰ ἐπὶ τῷ σταυρῷ, προσδιαλέγεται, καί
φησι· Τίς ὁ κρινόμενός μοι; ἀντιστήτω μοι ἅμα.
Ἐοικε τούτῳ τὸ παρ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ σαφῶς εἰ-
ρημένον τοῖς Γραμματέυσιν, καὶ Φαρισαίοις· ἡ Τίς
ἐξ ὑμῶν ἐλέγξει με περὶ ἁμαρτίας; Εἰ ἀλήθειαν
λέγω, διὰ τί ὑμεῖς οὐ πιστεύετε μοι; » Καίτοι γὰρ
γεγονὼς καθ' ἡμᾶς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ
τὴν κατὰ πᾶν ὁμοίωσιν ὑποδύς, κατ' αὐτὸ δὴ
οὖν τοῦτ' καὶ μόνον ἐπέκαινα τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως
γενέσθαι πιστεύεται. Ὑποκειμένου γὰρ ἀνθρώπου
παντὸς πταίσμασι τε καὶ πλημμελήμασι, καὶ οὐδε-
νός τὸ παράπαν ἀμώμητον ὁλοτρόπως ἐσχχότος τὴν
ζωὴν· μόνος αὐτός, καὶ ὅτε γέγονεν ἀνθρώπος τὸ
θεοπρεπὲς ἀξίωμα τετήρηκεν ἐαυτῷ. Θεοῦ γὰρ φύσις
τοῦ πλημμελεῖν ἐπέκαινα νοοῖτο ἂν εἰκότως. Τοιγα-
ρὺν καὶ ἔρασκεν, ὅτι ἡ Ἐρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κρί-
σμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ εὐρήσει οὐδέν. » Ὁ γὰρ
γενόμενος καθ' ἡμᾶς, ἵνα ἡμᾶς ἐξέλῃται τῶν τῆς
ἁμαρτίας βρόχων, πῶς ἂν αὐτὸς ἦλω μεθ' ἡμῶν, ἢ
πῶς γέγονεν ὑπὸ μῶμον καὶ γραφὴν, ὁ γραφῆς
ἀπαλλάττων καὶ μῶμου πάντας τοὺς πιστεύσαν-
τας εἰς αὐτόν; ὁ Θεὸς γὰρ ὁ δικαίων, τίς ὁ κατα-
κρίνων;

Ἰδοὺ Κύριος βοηθεῖ μοι· τίς κακώσει με; Ἰδοὺ
πάντες ὑμεῖς ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ ὡς
σῆς καταγράφεται ἡμᾶς.

Δύο κατὰ ταῦτον διδάξει βούλεται χρῆσιμά τε
καὶ ἀναγκαῖα τοὺς τὸν δυσσεβῆ, καὶ ἄδικον κατ' αὐ-
τοῦ νοσήσαντας φθόνον. Πρῶτον μὲν ὅτι πάντῃ τε
καὶ πάντως ἀπραχτήσιεν ἂν ἡ κατ' αὐτοῦ σκέψις, καὶ
τὸ μαιφόνον ἐγχείρημα. Εἶτα ὅτι πικρὰς τε καὶ
ἀφορήτους τῶν εἰς αὐτὸν πεπλημμεληκότων πρα-
χθήσονται δίκας· ὥφθησαν μὲν γὰρ δύνασθαι θανάτῳ
περιβαλεῖν ἀρχηγὸν ὄντα ζωῆς τὸν Κύριον. Ἀλλ' ὡς
ὁ Ὑάλλων φησὶν, ἡ Ἐβουλεύσαντο βουλὴν, ἣν οὐ μὴ
δύνωνται στήσαι. » Καὶ γὰρ ἦν ἀμήχανον ζῶντα ὄντα
αὐτὸν κρατεῖσθαι θανάτου. Ἐγήγερται οὖν τῇ δυνά-
μει τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, καθὰ γέγραπται, καὶ οὐκ
ἀτονήσας αὐτός, καθὼ νοεῖται Λόγος καὶ Θεός, εἰς γε
τὸ δύνασθαι φημι τῆς ἐαυτοῦ σαρκὸς ἀποσεβῆσθαι τὴν
φθορὰν, ἀλλ' ὅτι γέγονεν ἀνθρώπος, καὶ τοῦτο δεχε-
σθαι δοκῶν παρὰ τοῦ Πατρός. Πάντα γὰρ ἀνθρώπῳ
θεόδοτα. Ὅτι γὰρ ὁ Θεός, καὶ Πατήρ δι' αὐτῷ
κατήργηκε τὸ τοῦ θανάτου κράτος, διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν
ἀναστάσεως αὐτοῦ, σαφὲς ἂν γένοιτο λέγοντος αὐτῷ
ταῖς τῶν Ἰουδαίων ἀγέλαις· Ἀύσατε τὸν ναὸν τού-
τον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔγερῶ αὐτόν. » Ἐπειδὴ δὲ
τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπου χεῖρά τε καὶ φύσιν, ἔθεός αὐτῷ

⁴¹ 1 Petr. II, 22. ⁴² Joan. III, 46. ⁴³ Joan. XIV, 30. ⁴⁴ Rom. VII, 34. ⁴⁵ Psal. XX, 12. ⁴⁶ Joan. II, 19.

τῷ προσώπῳ τοῦ Πατρὸς ἀνατίθεται μᾶλλον, ταύ-
τητοι κἀνθ' ἑαυτὸν ἀνθρωπίνως· Ἰδοὺ Κύριος βο-
θεῖ μοι, τίς κακώσεται με; Ἐπαμύνοντος γάρ, φησί,
τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ πᾶσαν ὑμῶν ἐπήρειαν
ἀφανίζοντος, καὶ τὴν ἐμὴν ἰσχύοντος δόξαν, τίς ἔσται
τοσοῦτος ἐν ὑμῖν, ὡς ἀντιτάξασθαι τῇ ἀνικήτῳ βουλῇ,
καὶ κακῶσαι δύνασθαι τὸν παρ' αὐτοῦ βοηθούμενον;
Οὐκοῦν εἴπερ τινὲς ἦσαν νουνεχεῖς οἱ Γραμματεῖς τε
καὶ Φαρισαῖοι, ἀπέσχοντο ἂν τῶν κατ' αὐτοῦ σεμ-
μάτων τε καὶ ἐπιχειρημάτων, διὰ προφητῶν τῶν
ἀγίων προσεγνωστές, ὡς οὐκ ἂν ἰσχύσειαν ἀδικῆσαι
Χριστὸν Θεὸν ὄντα, καὶ Κύριον, καὶ Υἱὸν ἀληθινὸν
τοῦ Πατρὸς· αὐτοὶ δὲ μᾶλλον τὴν κατὰ γε σφῶν αὐ-
τῶν δεινὴν τε καὶ τοιμωτάτην ἔλκουσι δίκην. Καὶ
τοῦτο διδάσκει προσεπνευγῶν· Ἰδοὺ πάντες ὑμεῖς
ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ ὡς σῆς καταφάγεται
ὑμᾶς, τοῦτ' ἔστιν, εἰς παλαιώσιν, καὶ σῆψιν, καὶ εἰς
ἀφανισμόν οὐκ ἔσεσθε, πολλοῖς καὶ ἀφύκτοις ἐνσε-
τηγμένοι κακοῖς, καὶ οἷον σιτῆς δίκην ἐκδαπανώσης
ὑμᾶς ἀνηκέστου συμφορᾶς. Τοῦτο πάλιν καὶ ἐτέ-
ρωθ' οὗ φησιν ὁ προφήτης Ἰσαίας· « Τί ἔτι πλη-
γῆτε προστιθέντες ἁμαρτίας; Πᾶσα κεφαλὴ εἰς πό-
νον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην· ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφα-
λῆς, [οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὀλοκληρία,] οὔτε τραῦμα, οὔτε
μύλων, οὔτε πληγὴ φλεγμαίνουσα, οὐκ ἔστι μάλαγμα
ἐπιθεῖναι, οὔτε ἔλαιον, οὔτε καταδέσμους. Ἡ γῆ ὑμῶν
ἐρημος, αἱ πόλεις ὑμῶν πυρίκαυστοι, τὴν χώραν ὑμῶν
ἐνώπιον ὑμῶν ἄλλοτριον κατεσθίουσιν αὐτήν, καὶ ἡρή-
μωται κατεστραμμένη ὑπὸ λαῶν ἄλλοτρίων. » Ἰκανή
σφόδρα, καὶ τῶν οὕτως ἀπεικῶν ἡ τρόχῳ τῆς ἡμετέρας
ἀναπείσαι τοὺς Ἰουδαίους, καὶ κατὰ μὲν τὸν τρόπον
προσκαρτεροῦν ἐλθεῖναι Θεῷ, εἴπερ ἐμελλεν, ὡς ἔφην,
ἀπρακτῆσειν μὲν αὐτῶν ἡ ἐπιβουλή, τῶν δὲ ἀνι-
στῶν ἐπιχειρημάτων αὐτοὶ παραχθῆσθαι οἴκατ', καὶ
εἰς ἐλεῖθρον καὶ ἀπώλειαν πεσεῖσθαι παντελῆ.

*Τίς ἐν ὑμῖν ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον; ἀκου-
σάτω τῆς φωνῆς τοῦ Παιδὸς αὐτοῦ.*

Ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθαι λέγων τοὺς, οἵπερ ἂν
ἐλείπον ποιεῖν ἀνηγύτως, καὶ ταῖς παρ' αὐτοῦ παρ-
οινίαις ἐντροφᾶν (ἔφη γάρ, Ἰδοὺ πάντες ὑμεῖς
ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ ὡς σῆς κατα-
φάγεται ὑμᾶς), προτείνει λοιπὸν τοῖς ἐπεικεῖν τὴν
φιλανθρωπίαν, καὶ τὴν τῆς σωτηρίας αὐτοῖς κα-
ταδείκνυσιν τῆριον· πλείστοι γάρ ὅσοι πεπιστεύκασι
τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, καθὼς καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀπο-
στόλων διηγορεῦται σαφῶς. Σέσωσται γάρ τὸ κατὰ
λειμμα, οὗ καὶ πρωτόλειον ὥσπερ τι καὶ ἀπαρχὴ
γεγόνασιν οἱ θεσπέσιοι μαθηταί. Οὐκοῦν τοῖς ἐτοι-
μοτέροις πρὸς πίστιν τὰ ἐξ ἡμερότητας προῖσχεται
λέγων· Τίς ἐν ὑμῖν ὁ φοβούμενος τὸν Κύριον; ἀκου-
σάτω τῆς φωνῆς τοῦ Παιδὸς αὐτοῦ. Ἐαυτὸν δὲ παιδα
Θεοῦ λέγων ἐφίησι νοεῖν, ὅτι καὶ ἄνθρωπος γεγὼνός
Υἱός ἐστιν ἀληθινὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Καὶ τὸ
ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς αὐτοῦ οὐ νόμου παράβασις ἦν,
ἀλλὰ ρεβελωσις νόμου, διὰ τύπου καὶ σκιᾶς προανα-
γράφοντος τὴν ἀλήθειαν, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστὸς· καί
τὰ αὐτοῦ θεσπίσματα. Ταύτητοι καὶ ὁ πάνσοφος

A buere: ideo hic quoque loquitur humano more:
Ecce Dominus succurrit mihi, quis malo afficiet
me? Etenim, inquit, Deo et Patre subveniente,
omniemque vestram delente improbitatem, meam
que stabiliente gloriam: quis in vobis erit tantus
ut immutabili ejus consilio resistat, eumque qui
ab eo adjuvatur, malo afficere possit? Itaque Scribæ
et Pharisei, siquidem fuissent cordati, abstinu-
issent a consiliis et conatibus in illum moliendis,
cum ante ex prophetis sanctis legerant, neminem
Christo nocere valuisse, Deo, et Domino et vero
Patris Filio: at ipsi sibi hoc dirum et audacissi-
mum contraxerunt supplicium. Idque docet, cum
supra 695 adjecit: Ecce omnes vos sicut vesti-
mentum inveterascetis, et quasi linea comedet vos; id
est, in vetustatem, in corruptionem et interitum
abibitis, multis malis confecti et inevitabilibus,
ei vos consumet quasi linea insuperabilis calamitas.
Hoc iterum dicit illis alibi propheta Isaias: « Quid
adhuc percutiemini, adjicientes peccatum? Omne
caput languet, et omne cor mœret: a pedibus ad
caput usque, non est in eo integra valetudo: ne-
que vulnus, neque livor, neque plaga tumens: non
licet fomentum apponere, neque oleum, neque liga-
turas. Terra vestra deserta, civitates vestre igne
consumptæ sunt. Regionem vestram coram vobis
alieni devorant, et desolata est, eversa a populis
alienis ^{48.49.} » Satis esset vehemens horum prædictio
ad persuadendum Judæis ut quiescerent, nulloque
modo Deum offenderent: siquidem, ut dixi, ina-
nes forent eorum insidiæ, et frustraneorum co-
natuum daturi erant pœnis, omninoque in inter-
itum ac perniciem recasuri.

*Quis est inter vos qui timeat Dominum? Audiat
vocem Pueri ipsius.*

Veluti vestimentum dicit eos inveterascere, qui-
cumque volunt inutiliter laborare, et debaccha-
tionibus contra illum exultare. Ait enim: Ecce
omnes vos sicut vestimentum inveterascetis, et
linea comedet vos. Pergit deinceps probis et mo-
deratis viris exhibere suam humanitatem, et salu-
tis semitam illis monstrat. Plurimi etenim Israeli-
tæ crediderunt, quemadmodum in Actis apostolo-
rum aperte prædicatum est. Servatæ namque sunt
reliquiæ, quarum prima quasi spolia et primitiæ
fuerunt divini discipuli. Itaque paratioribus ad fi-
dem recipiendam proponit clementiam, dicens:
Quis inter vos timet Dominum? audiat vocem
Pueri ipsius. Cum ac puerum Dei vocat, innuit
se hominem factum, Filium verum Dei et Patris
esse. Et audire vocem Pueri ejus, non legis erat
transgressio, sed legis confirmatio, per figuram et
umbram ante describentis veritatem: quæ est Chris-
tus ejusque vaticinia. Hinc etiam sapientissimus
Paulus scribit. et ait: « Legem igitur abolemus per

^{48. 49.} Isa. I, 5, 6.

fidem? Absit, immo legem stabilimus. Scriptum est enim: Justus meus ex fide vivet ¹⁻³⁸. Eratque legis **696** et prophetarum finis, Christi mysterium, justificans per fidem impium, et a culpis liberans eos qui delictis erant constricti. Itaque audire vocem Christi, id est, evangelicam et salutarem predicationem recipere, legis erat confirmatio. Quod autem visum sit Deo et Patri, Filii voce institui terræ habitatores, evangelicarum litterarum vis demonstrare potest cordatioribus. Transformatus enim est in monte Christus, et facies ejus sicut sol resplenduit, et vestes ejus candidæ erant velut lux: apparueruntque Moyses et Elias colloquentes inter se; ac deinde vox facta est Dei et Patris, denuntiantis et dicentis sanctis apostolis: «Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite ³⁹.» Si quis ergo, inquit, sit qui Dei timorem in animo habet, et quasi thesaurum quemdam apud se reposuit et occultavit, audiat vocem Pueri ejus. Est autem, ut dixi, evangelica et divina prædicatione, vocans ad redemptionem per fidem in Christo, et ad sanctam vitæ institutionem, legali conversatione longe præstabiliorem. Illa enim, ut dixi, erat in umbris: hæc illustrem habet et manifestam veritatem.

καλοῦν εἰς λύτρωσιν τὴν διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ, καὶ εἰς εὐαγὴ πολιτείαν, καὶ πολὺ τῆς ἐν νόμῳ προφερεστέρα[ν]. Ἡ μὲν γὰρ ἦν, ὡς ἔφην, ἐν σκιά, ἡ δὲ λαμπράν ἔχει καὶ ἐκφανή τὴν ἀλήθειαν.

VERS. 10. Vos qui ambulatis in tenebris, quibus non est lux, confidite in nomine Domini, et innitimini Domino.

Peritissimi medici, mordentibus pharmacis quædam subsidia mitium remedium admiscunt interdum, acerbum et asperius dolorem tantum non incantamento delinientes. Quale etiam nunc invenimus Dominum nostrum Jesum Christum fecisse. Reprehendit enim velut ambulantes in tenebris, et quasi caligine detentos, atque omnino luce privatos, divina videlicet et sub intelligentiam cadente, et pergentes non ad ea quæ ad salutem vel utilitatem faciunt, sed ad illa potius quæ facile eos in exitii barathrum deprimant. Non enim possunt, non possunt qui in tenebris sunt, unquam recto pede incedere. Deferunt enim in puteum si quis inveniat, et ad lapides si projecti sint, impingunt per imprudentiam. Vobis igitur, inquit, propono admonitiones, in tenebris versantibus, et lucem meam inconsiderate non admittentibus. «Confidite **697** nomini Domini, et innitimini Deo.» Nam populus Judaicus, cum ex insigni fatuitate unigenitum Dei Verbum in specie nobis consimili vidisset, id est hominem factum, mysterium de illo non intellexerunt: sed imprudentes sæpe probrosis verbis offenderunt, interdum Samaritanum cum nominantes et ebriosum: interdum zelo falso ad iram incitati. Dicebant enim: «De opere bono non lapidamus te, sed de blasphemia: quia tu, homo cum sis, teipsum Deum facis ⁴⁰.» Necessario, ut iam dixi, homo factus de-

Παῦλος ἐπιστέλλει, καὶ φησι· «Νόμον οὖν καταργούμεν διὰ τῆς πίστεως; μὴ γένοιτο, ἀλλὰ νόμον ἰστώμεν. Γέγραπται γάρ, ὅτι Ὁ δίκαιός μου ἐκ πίστεως ζήσεται. » Καὶ ἦν καὶ νόμου καὶ προφητῶν τὸ πέρας τὸ Χριστοῦ μυστήριον, δικαιούν ἐν πίστει τὸν ἀσεβῆ, καὶ ἀπαλλάττον αἰτιαμάτων τοὺς ταῖς σφῶν αὐτῶν πλημμελείαις ἐνισχημένους. Οὐκοῦν τὸ ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ Χριστοῦ, τοῦτό ἐστι τὸ παραδεξάσθαι τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα, νόμου βεβαίως ἦν· ὅτι δὲ θελητόν ἐστι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸ ταῖς τοῦ Υἱοῦ παιδαγωγείσθαι φωναῖς τοῦ· ἐπὶ τῆς γῆς, καταδείξειεν ἂν τοῖς νονεχεστέροις τῶν εὐαγγελικῶν Γραμμάτων ἡ δύναμις. Μετεμορφώθη μὲν γὰρ ἐν τῷ ὄρει Χριστὸς, ἔλαμψε δὲ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος· καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένετο λευκὰ ὡς τὸ φῶς· ὥφθησαν δὲ Μωσῆς καὶ Ἡλίας συλλαλοῦντες μετ' ἀλλήλων· εἶτα φωνὴ γέγονε τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις παρεγγυόντος καὶ λέγοντος· «Οὗτός ἐστι μου ὁ Υἱὸς ὁ ἀγαπητός, ἀκούετε αὐτοῦ.» Εἰ τις οὖν ἀρα ἐστὶ, φησί, τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον εἰς νοῦν ἔχων, καὶ ὥσπερ τινὰ θησαυρὸν κατακρύψας ἐν ἑαυτῷ, ἀκουσάτω τῆς φωνῆς τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ. Ἔστι δὲ, ὡς ἔφην, τὸ εὐαγγελικὸν καὶ θεσπέσιον κήρυγμα καὶ εἰς εὐαγὴ πολιτείαν, καὶ πολὺ τῆς ἐν νόμῳ προφε-

λαμπράν ἔχει καὶ ἐκφανή τὴν ἀλήθειαν.

Οἱ πορευόμενοι ἐν σκότει, οὐκ ἔστιν αὐτοῖς φῶς, πεποιθότε ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου, καὶ ἀντιστηρίσασθε ἐπὶ τῷ Κυρίῳ.

C Οἱ τῶν λατρῶν εὐτεχνέστατοι τοῖς δηκτικοῖς τῶν φαρμάκων ἐπιπλέκουσιν ἑσθ' ὅτε καὶ τὰς ἐκ τῶν ἡπίων ἐπικουρίας, μονονυχὶ καταγοητεύοντες τὴν ἀπὴν καὶ ἀγριωτέραν ὁδὸν. Τοιοῦτόν τι καὶ νῦν πεπραχότα εὐρίσκομεν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Ἐλέγχει μὲν γὰρ ὡς ἐν σκότῳ βαδίζοντας, καὶ ὅσον ἀχλύϊ κεκρατημένους, καὶ φωτὸς ὁλοτρόπως ἔστερημένους, δὴλον δὲ ὅτι τοῦ Θεοῦ καὶ νοητοῦ, ποιουμένους δὲ καὶ τὰς τροχιάς ἐπ' οὐδενὶ μὲν τῶν τελούντων εἰς σωτηρίαν, ἤρουν εἰς θῆσιν αὐτοῖς, ἐπ' ἐκείνοις δὲ μᾶλλον, ἅπερ ἂν εὐκόλως αὐτοὺς εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας κατῴθησε βάραθρον. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν ὀρθοδοπεῖν δύνασθαι τοὺς ἐν σκότῳ ποτέ· καταφέρονται γὰρ, κἂν εὐρεθῇ που βόθρος, κἂν εἰ λῆθαι διεβρίμμενοι, προσπατοῦσιν ἀφυλάκτοις αὐτοῖς. Ὑμῖν τοιγαροῦν, φησὶ, προτείνω τὰς νοουθεσίας τοῖς ἐν σκότῳ πορευομένοις, καὶ τὸ παρ' ἐμοῦ φῶς ἀσυνέτως οὐ προσιεμένοις. Πεποιθότε ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου, καὶ ἀντιστηρίσασθε ἐπὶ τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ γὰρ, ἐκ πολλῆς ἀγαν ἀδελτηρίας, οἱ τῶν Ἰουδαίων δῆμοι τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον ὀρώντες ἐν εἰδῇ τῷ καθ' ἡμᾶς, τοῦτ' ἐστὶ γενόμενον ἀνθρώπων, οὐ συνίσταν μὲν τὸ ἐπ' αὐτῷ μυστήριον, ἀσυνετοῦντες δὲ πλεισταχοῦ παλιμφήμοις ἐλύπου φωναῖς, ποτὲ μὲν Σαμαρείτην καὶ μέθυσον ὀνομάζοντες, ποτὲ δὲ καὶ ζήλῳ πεπλανημένῳ καταθηγόμενοι πρὸς ὀργὰς (ἐφασκον γάρ· «Περὶ καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομεν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, ὅτι σὺ, ἀνθρώπος ὢν,

¹⁻³⁸ Rom. iii, 17. ³⁹ Matth. xvii, 2-6. ⁴⁰ Joan. x, 33.

ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν (· ἀναγκαίως, καθάπερ ἔφη, ἁρτίως ἄνθρωπος γεγωνὺς, ἐναργῆ καθίστησιν αὐτοῖς τὴν ὑπερτενὴ καὶ θεοπρεπεστάτην αὐτοῦ δόξαν τε καὶ δύναμιν, καὶ τοῦ μικρὰ φρονεῖν ἐπ' αὐτῷ βούλεσθαι τινὰς ἀποκομίζει, λέγων · Πιστοῖθατε ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου, καὶ ἀντιστηρίσασθε ἐπὶ τῷ Θεῷ · ἐναργέστατα δὴ οὖν ἐαυτὸν Κύριον καὶ Θεὸν εἶναι φησιν, ἀποκομίζων, ὡς ἔφη, τοῦ χαμαιπετῆ καὶ κατερρήμιμἐνα τινὰ περὶ αὐτοῦ βούλεσθαι φρονεῖν τε καὶ λέγειν. Καύχημα δὲ τοῖς τὴν πίστιν εἰσδεξαμένοις, τὸ ἐπ' αὐτῷ πεποιθέναι, καὶ ῥάβδον ποιῆσαι καὶ στήριγμα. Ἀνέχει γὰρ πάντα πρὸς τὸ εἶναι καλῶς. Καὶ τοῦτο, οἶμαι, διδάσκει λέγων ὁ θεσπέσιος Μελωδὸς πρὸς τὸν τῶν ὅλων Πατέρα καὶ Θεόν · « Ἡ ῥάβδος καὶ ἡ βακτηρία σου, αὐταὶ με παρεκάλεσαν. » Εὐδολισθος μὲν γὰρ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς πρὸς τὰ ἐν τῷ-
 B δε τῷ κόσμῳ πράγματα, καὶ πολλὸν διανένευεν εἰς ἐκτόπους ἡδονὰς καὶ φιλοσαρχίας · δεῖται δὲ αὐτοῦ σώζοντος, καὶ νέμοντος χεῖρα σωτήριον, ὥστε καὶ λέγειν τοὺς ἐν μεθέξει γεγονότας τῆς ἐπικουρίας · « Ἔστησεν ἐπὶ πέτρας τοὺς πόδας μου, καὶ κατεύθυνε τὰ διαθήματά μου. » Ὅτι δὲ σκότῳ καὶ ἀλυτῇ ἐμβέβλητο τῶν Ἰουδαίων ὁ νοῦς, ἐκ τῶν ἱερῶν Γραμμάτων ἐνεστὶν ἰδεῖν. Ὁ μὲν γὰρ πάνσοφος Παῦλος, « Ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, φησὶν, ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων εἰς τὸ μὴ διαυγάζαι τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. » Ὁ δὲ γε θεσπέσιος προφήτης Ἡσαίας περὶ τῶν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ ὧδέ πῃ φησιν · « Ὑπομεινάντων αὐτῶν φῶς, ἐγένετο αὐτοῖς σκότος, μείναντες αὐγὴν · ἐν ἁωρὶ περιεπάτησαν. » Αὐτοὺς δὲ Χριστὸς πρὸς
 C τὸ φῶς αὐτοῦς ἐκάλει, λέγων · « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου · ὁ ἐμοὶ ἀκολουθῶν οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτ[ε]ῖ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » Ἀραρε δὴ οὖν, καὶ ἔστιν ἀληθές, ὅτι τοῖς οὐχ ἐλομένοις ἀκολουθεῖν αὐτῷ πάντῃ τε καὶ πάντως ἔψεται ὡς ἐν νυκτὶ καὶ σκότῳ περιεῦσθαι.

Ἰδοὺ πάντες ὑμεῖς πῦρ καίετε, καὶ κατισχύσατε φλόγα. Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν, καὶ τῇ φλογί, ἥ ἐξεκαύσατε. Δι' ἐμὲ ἐγένετο ταῦτα ὑμῖν, ἐν λύπῃ κοιμηθίσεσθε.

Παραδείκνυσί τε καὶ ἕτερον αὐτοῖς, ὅπερ ἦν εἰκὼς ἀμογητὶ δύνασθαι μεθιστᾶν αὐτοὺς εἰς γε τὸ δεῖν ἐλέσθαι φρονεῖν ὀρθά. Αἱ γάρ τοι τῶν κολάσεων μνημαι, καὶ τὸν ἀπειθῆ καὶ κατεσκληρότα νοῦν τοῖς ἐπιτρέψιδεῖμασιν, οἰονείπως εὐαφῆ καὶ εὐήνιον ἀποφαίνουσι. Φησὶ τοιγαροῦν, ὅτι πῦρ ἀνακαλοῦσι καθ' ἑαυτῶν οἱ κατισχύουσι φλόγα. Προσक्रύοντες γὰρ διὰ μακρᾶς ἀπειθείας, καὶ ἀλουθιότητος οὕτω καρδίαν ἐθέλοντες ἔχειν, ἐγείρουσι καθ' ἑαυτῶν τὴν ἀσβεστον φλόγα, τὴν τῆς κολάσεως δηλονότι. Τὴν ἴσῃν ἔχει διάνοιαν τοῖς προκαιμένοις καὶ τὸ παρ' αὐτοῦ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ σαφὺς εἰρημένον · « Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν οὐ κρίνεται. » Ὁ δὲ μὴ πιστεῦων ἡδὴ κέκριται, ὅτι μὴ πιστεύουκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. » Τί γὰρ ἕτερόν ἐστι τὸ κρίνεσθαι, πλὴν ὅτι τὸ εἰς φλόγα πεσεῖν, καὶ εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ

clarat illis excellentem suam et divinissimam gloriam ac potentiam, et ab humili cogitatione de ipso abducit, dicens : Confidite nomini Domini, et innitimini Deo. Disertissime igitur, Dominum sese et Deum esse dicit, abducens, uti dixi, ab eo ne humilia quædam et abjecta de eo velint vel cogitare vel dicere. Est autem gloriosum his qui fidem acceperunt, illi confidere, eumque sibi virgam et fulcimentum constituere. Sustinet enim omnia, ut bene sint. Idque, opinor, docet divinus Lyricus dicens, ad universorum Patrem et Dominum : « Virga tua et baculus tuus, ipsa me consolata sunt ». Est enim labilis et præceps humana mens in res hujus mundi, et valde proclivis est in fœdas voluptates, et carnis studium : ac semper eget eo qui servet, manumque salutarem porrigat, adeo ut etiam dicant, qui auxilii participes facti sunt : « Constituit super petram pedes meos, et direxit gressus meus ». Quod autem tenebris et caligine mens Judæorum circumfusa fuerit, ex sacris Litteris videre licet. Sapientissimus enim Paulus inquit : « Deus sæculi hujus excæcavit sensus infidelium, ne resplendeat illuminatio Evangelii gloriæ Christi ». Divinus item propheta Isaias de his qui sanguine Israelitico oriundi sunt, ait sic : « Expectantibus illis lucem factæ sunt tenebræ, et exspectantes splendorem, in obscuritate ambularunt ». Ipse etiam Christus ad lucem vocavit eos, dicens : « Ego sum lux mundi ; qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lucem vitæ ». Est ergo verum, quod qui eum sequi renuunt, omnino illis **698** eveniet ut in nocte et tenebris versentur.

VERS. 41. Ecce omnes vos ignem accenditis, et firmatis flammam. Ambulate in lumine ignis vestri, et in flamma quam incendistis. Per me facta sunt hæc vobis, in mœrore dormietis.

Aliud quidpiam illis ostendit, quod videbatur eos ad recte sapiendum potuisse sine labore traducere. Commemoratio enim suppliciorum, etiam inobedientem et obfirmatum animum utili terrore, quodammodo tractabilem et sequacem reddit. Ait itaque eos in se ignem accendere, et flammam corroborare. Nam cum per longam inobedientiam offendant, et cor immorigerum habeant, excitant contra seipsos inextinctam flammam, punishmentis scilicet. Consimilem his sensum habet id quod ab omnium nostrum Servatore Christo dictum est aperte : « Qui credit in Filium, non judicatur. At qui non credit, jam judicatus est, quia non credit in nomen Filii Dei ». Quid est enim aliud judicari, quam in flammam incidere, et in ignem æternum, præparatum diabolo et angelis ejus? Cum autem apponit : Firmastis flammam, subinnuit quidpiam asperum. Et

¹ Psal. xxii, 4. ² Psal. xxxix, 3. ³ II Cor. iv, 4. ⁴ Isa. lix, 9. ⁵ Joan. ii, 12. ⁶ Joan. iii, 18.

quidem verum est. Qui enim materiam apponunt igni, quæ incendat, fortius illud reddit et firmat. Insanit enim quodammodo ex multa materia, flamma: at multis lignis non abundans sit languidior. Judæi igitur in se ignem inflammaverunt, prophetis occisis, et his qui missi sunt lapidibus obrutis. Firmaverunt autem et auxerunt flammam suam, cum prioribus sceleribus, de hacellationes contra Christum adderent. Apposuerunt enim famulis, filium: et principem vitæ quantum in ipsis erat interfecerunt, etiam si ut Deus et vita revixerit. Quoniam vero disciplinam Christi, legis umbræ inhærentes, haud admisit: ideo meritissime, cum se lucem legis habere autumarent, nec tamen vere haberent, a conjunctione ac consortio suo eos abdicat, dicens: Ambulate in lumine ignis vestri, et in flammam quam incendistis. Nec enim erat lux in illis: sed cum putarent se legem scire, et quia postea nolebant Christianam doctrinam ipsis traditam admittere, hoc illis hanc flammam et incendium peperit. Dedit autem illos pœnas suæ in Christum de hacellationis, et peccatis implicatos morituros, declarat, **699** cum adjicit: Per me facta sunt hæc vobis, in mœrore dormietis. Hæc autem qualia tandem fuerunt? Vastata est eorum regio, mali male perierunt, et capta est sancta civitas, et in manus inimicorum incidit. Combustum quoque est ipsum templum, et dormierunt in mœrore. Qui enim vitam sument incircumcisi, et redemptionem per Christum renunt accipere, non in spe præmiorum, nec in tranquillitate spirituali, sed in timore suppliciorum, et in mœrore, propter illa, dormient.

CAP. LI. VERS. 1, 2. Audite me, vos qui quod justum est persequimini, et qui Dominum queritis. Intuemini in solidam petram quam excidistis, et in foveam lacus quam effodistis. Intuemini in Abraham patrem vestrum, et in Sarram quæ peperit vos, quia unus erat, et vocavi eum, et benedixi ei, et dilexi eum, et multiplicavi eum.

Cum objecerit satis, his qui adversus veritatem obduraverunt, et futurum illis supplicium declaraverit, nisi velint evangelicis oraculis obsequi, desinanteque superbum et præfractum mentis suæ collum erigere: commode exhortationis orationem transfert ad eos qui ex sanguine Israel crediderunt. Non enim in totum periit gens Judæorum, sed conservatæ sunt reliquæ, juxta prophetæ vocem. Siquidem, ut in Actibus sanctorum apostolorum scriptum est, complures sermones de Christo amplexati sunt, et apparitionem gloriæ ipsius agnoverunt. Hos itaque affatur, et inquit: Audite me, qui persequimini quod justum est, et qui Dominum queritis. Justum dicit, pro justitiâ, illam videlicet quæ per Christum, quæ, inquam, est per fidem in ipsum quæ justificat impium, et ab omnibus sordibus liberat eos qui inquinati sunt, et quæ in Spiritu sanctificat, et quæ illustrem adoptionis laudem parit. Persequimini

Α τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ; Προσθεῖς δὲ ἐστὶ τὸ, Κατισχύετε φλόγα, νοεῖν ἐφ' ἧσιν τε δριμύ τε καὶ ἀληθές. Οἱ μὲν γὰρ ὕλας ἐπιτιθέοντες πυρὶ κατεμπίπρᾶσθαι δυναμένους, κατισχύουσιν αὐτό. Μαίνεται μὲν γὰρ ἐν πολλαῖς ὕλαις ἡ φλόξ, ἀτονεῖ δὲ πως οὐκ εὐπορῶντα πολλῶν. Ἰουδαῖοι τοιγαροῦν πῦρ μὲν ἐξέκαυσαν καθ' ἑαυτῶν, ἀποκτείναντες μὲν τοὺς προφῆτας, καὶ λιθοβολήσαντες τοὺς ἀπεσταλμένους, κατισχύσαν[τες] δὲ τὴν ἑαυτῶν φλόγα προσεπενεγκόντες τοῖς προλαβοῦσιν ἐγκλήμασι τῆς κατὰ Χριστοῦ παροινίας. Προστεθείκασιν γὰρ τοῖς οἰκταῖς τὸν Υἱόν, καὶ τὸν ἀρχηγόν τῆς ζωῆς τὸ γε ἦκον εἰς ἑαυτοὺς ἀπεκτόνασιν, εἰ καὶ ἀνεβίω Θεὸς ὢν καὶ ζωῇ. Ἐπειδὴ δὲ τὴν διὰ Χριστοῦ παιδευσιν οὐ προσήκοντο, ταῖς τοῦ νόμου σκιαῖς ἐμμένοντες· ταῦτητοι, καὶ μάλα εἰκότως, ὡς φῶς μὲν ἔχειν οἰομένους τὸ ἀπὸ τοῦ νόμου, οὐ μὴν καὶ ἔχοντας ἀληθῶς, τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος ἀποπέμπεται, λέγων· Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν, καὶ τῇ φλογὶ, ἥ ἐξεκάυσσατε. Οὐ γὰρ φῶς ἦν αὐτοῖς, ἀλλὰ τὸ δοκεῖν εἰδέναι τὸν νόμον, μὴ μὴν ἐτι προσέσθαι θέλαιν τὰ διὰ Χριστοῦ, πυρὸς αὐτοῖς καὶ φλογὸς γέγονε πρόξενον. Ὅτι γὰρ ἐκτετίκασιν δίκας τῆς εἰς Χριστὸν παροινίας μετὰ τοῦ καὶ ἐναποδιῶναι ταῖς ἀμαρτίαις ἐνισχημένους, καθίστησιν ἐναργεῖς προσεπενεγκῶν· Δι' ἐμὲ ἐγένετο ταῦτα ὑμῖν. Ἐν λύπῃ κοιμηθῆσθε. Ποῖα ταῦτα; Πεπόρθηται γὰρ αὐτῶν ἡ χώρα, κακοί τε κακῶς ἀπολώλασι, καὶ ἦλω μὲν ἡ ἀγία πόλις, καὶ πέπτωκεν ὑπὸ χειρὸς ἐχθρῶν, κατεπρόσθη δὲ καὶ αὐτὸς ὁ νεὺς, ἐκοιμήθησαν δὲ καὶ ἐν λύπῃ. Οἱ γὰρ τελευτῶντες ἀπερικάθαρμοι, καὶ τὴν διὰ Χριστοῦ λύτρωσιν οὐκ ἀξιοθέντες ἐλεῖν, οὐκ ἐν ἐλπίδι γερῶν καὶ θυμηδία πνευματικῇ, ἀλλ' ἐν φόβῳ κολάσεων καὶ ἐν λύπῃ δι' αὐτὰς κοιμηθίσονται.

Ἀκούσατέ μου, οἱ διώκοντες τὸ δίκαιον, καὶ ζητοῦντες τὸν Κύριον. Ἐμβλέψατε εἰς τὴν στερεὰν πέτραν, ἣν ἐλατομήσατε, καὶ εἰς τὸν βόθυνον τοῦ λάκκου, ὃν ὠρύξατε. Ἐμβλέψατε εἰς Ἀβραάμ τὸν πατέρα ὑμῶν, καὶ εἰς Σάρραν τὴν ὠδινουσαν ὑμᾶς, ὅτι εἰς ἣν, καὶ ἐκάλεσα αὐτὸν, καὶ εὐλόγησα αὐτὸν, καὶ ἡγάγησιν αὐτὸν, καὶ ἐπλήθυνα αὐτόν.

Κατονειδίζα· ἀρχοῦντως τοῖς ἀπεσκληρότοις τὸ ἀληθές, καὶ τὴν συμβησομένην αὐτοῖς κόλασιν ἐναργῇ καταστήσας, εἰ μὴ ἔλαιντο τοῖς εὐαγγελικοῖς κατακολουθεῖν θεσπίσμασιν, ἐπιμένουσι γαῦρόν τε καὶ ἀπηνῆ τὸν τῆς ἑαυτῶν διανοίας ἀνατείναντες αὐχένα, μεθίστησιν ἐπὶ καιροῦ τοὺς τῆς παραινέσεως λόγους ἐπὶ τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ πιστεύσαντας. Οὐ γὰρ εἰσάπαν ἀπόλωλε τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος, σέσωσται δὲ τὸ κατάλειμμα κατὰ τὴν τοῦ προφῆτου φωνήν. Καὶ γοῦν, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἁγίων ἀποστόλων γέγραπται, πλείστοι παρεδέξαντο τὸν περὶ Χριστοῦ λόγον, ἐπέγνωσαν τὴν ἐπιφάνειαν τῆς δόξης αὐτοῦ. Τούτοις οὖν ἄρα προσδιαλέγεται, καὶ φησιν· Ἀκούσατέ μου, οἱ διώκοντες δίκαιον, καὶ ζητοῦντες τὸν Κύριον. Τὸ δίκαιον δὲ φησιν ἀντὶ τοῦ, τὴν δικαιοσύνην, δῆλον δὲ ὅτι τὴν διὰ Χριστοῦ, τὴν διὰ γε, φημι, τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, δικαιοσύνης τὴν ἀπεδῆ, καὶ ῥυπου παντὸς ἀπαλλαγούσης τοὺς μεμολυσμένους, καὶ

ἀγιάζουσιν ἐν Πνεύματι, καὶ τὸ λαμπρὸν τῆς υιοθεσίας περιποιούσιν καύχημα. Διώκουσι δὲ τὸ δίκαιον, οὐχ ὡς ἐλαύνοντες αὐτὸ, καὶ τῆς ἑαυτῶν ἀποστήσαντες διανοίας, ἀλλ' ὡς ἐπ' αὐτὸ τρέχοντες, ἵνα καὶ καταλάβωσι. Τοιοῦτόν τι καὶ ὁ θεοσέπσιος ἔφη Δαβὶδ· « Ζήτησον εἰρήνην, καὶ διώξον αὐτήν. » Ἦγουν καὶ κατ' ἐκεῖνο νοήσεις, δ' ἐνῆνεκται λέγων παρ' ἐν τῶν ἁγίων προφητῶν· Ἐν τίνι καταλάβω τὸν Κύριον, ἀντιλήψομαι Θεοῦ μου ὑψίστου; Διώκουσι τοίνυν τὸ δίκαιον, ὡς ἔφην, ἵνα εὐρόντες ἀρπάσωσιν. Οὗτοι δ' ἂν εἴεν οἱ καὶ αὐτὸν ζητοῦντες τὸν Κύριον, τοῦτ' ἐστὶ τὸν Χριστόν. Εὐρίσκουσι γὰρ διὰ πίστως, καλοῦντος εἰς τοῦτο αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Καὶ γοῦν ἔφη πῶς Χριστὸς τοῖς Ἰουδαίωι δῆμοις· « Μὴ γογγύζετε μετ' ἀλλήλων. Οὐδεὶς δύναται ἔλθειν πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ, ὁ πέμψας με, ἐλκύσῃ αὐτόν. » Πλὴν ἐκεῖνο ἄρρει· Προσδιέλεται ὁ Θεὸς οὐ πᾶσιν ἀπλῶς, ἐκεῖνοις δὲ μᾶλλον ὅπερ ἂν εἴεν διώκοντες μὲν τὸ δίκαιον, ζητοῦντες δὲ καὶ αὐτόν, κατὰ γε τοὺς ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένους τρόπους. Οὐκοῦν θεοδίδακτοι πάντες εἰσὶν οἱ διὰ πίστως τῆς ἐν Χριστῷ κεκλημένοι πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας. Τί δ' ἂν βούλοιο δηλοῦν καὶ τῶν ἐννοιῶν ἡ δύναμις, ἐροῦμεν ὡς ἐνι. Πλείστη μὲν γὰρ ὅση τις ἦν τῶν Ἰουδαίων πληθὺς, ὀλιγοστοὶ δὲ παντελῶς οἱ ἐξ αὐτῶν πιστεύσαντες. Πλὴν ὅτι προβήσονται κατὰ καιροὺς οἱ πιστεύσαντες εἰς ἀριθμοῦ κρείττονα πληθύν, προσενηνεγμένων τοῖς ἐκ περιτομῆς καὶ τῆς καλουμένης ἀκροθυσίας, τοῦτ' ἐστὶ τῶν ἐθνῶν, Θεοῦ συλλέγοντος, πειράται πληροφωρεῖν, εἰς παραδείγμα τοῦ πράγματος, ἦγουν εἰς βεβαίωσιν ἐλπίδος τῆς εἰς τοῦτο λαβῶν τὸν θεοσέπσιον Ἀβραάμ, καὶ σὺν αὐτῷ τὴν Σάρραν. Ῥίζα γὰρ γεγόναι τοῦ παντὸς ἔθνους, καίτοι πρεσβυτικὴν καὶ ὑπέρωρον ἔχοντας ἡλικίαν, καὶ οὐκ ἐν ἐλπίσιν ἔτι τοῦ δύνασθαι τεκεῖν. Ὁ μὲν γὰρ ἑκατὸν ἑτῶν ἦν, ἡ δὲ στείρα τε καὶ ἄτεξ. Ἐπειδὴ δὲ Θεῷ δυστήνουν οὐδὲν, λεία δὲ πάντα καὶ εὐήλατα, γεγόναι ἀρχὴ καὶ ρίζα πληθὺς ἀνθρώπων φιλονεικούσης τοῖς ἄστροις. Εἰρηται γὰρ πού πρὸς τὸν θεοσέπσιον Ἀβραάμ, ἀναβλέψαι μὲν εἰς τοὺς ἀστέρας, πιστεῦσαι δὲ ὅτι τοῖς ὀρωμένοις ἰσάριθμον ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ. Ὅτι δὲ οὐ κατὰ γε τὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως νόμον ἐκτέτοκεν ἡ Σάρρα, καὶ πατὴρ γέγονε παιδὸς ὁ θεοσέπσιος Ἀβραάμ, ὑπέργῃ- ρως ἤδη καὶ ἀφηγητικῶς ἀνθρώπος, δύο δέχεται παραδείγματα· πέτραν τε στερεὰν λατομουμένην, καὶ βαθὺν λάκκον ὀρωρυγμένον. Ὡς περ γὰρ ἐστὶ τῶν ἁγῶν δυσχερεστάτων τὰ ἐκ πέτρας στερεᾶς τε καὶ ἀπηνοῦς λιθοτομεῖν δύνασθαι, καὶ φρέαρ ὀρύξαι βαθύ· κατὰ τὴν ἴσιν, οἶμαι, τρόπον, οὐκ εὐήλατον εἶη, μᾶλλον τε καὶ ἀμύχανον τὸ ἐκ πρεσβύτου καὶ στείρας ἐκφύει τέκνον. Πλὴν τετέλεσται παραδόξως, καὶ τοῦτο, Θεοῦ κατανεύοντος· Ὅταν τοίνυν ὑμεῖς οἱ πιστεύσαντες ὀλιγοστοὺς ἑαυτοὺς εἶναι νομίσητε, ἄτε δὲ καὶ ὄντος ἐν ἀρχαῖς τοῦ Θεοῦ τε καὶ ἱεροῦ κτηρύματος, ἀλλ' οὖν ἀραρότως διατεθεῖνται, φησὶν, ἔτι καὶ εἰς πληθύν ἐπιδώσει τὴν ἀριθμοῦ κρείττονα

tur autem justum, non velut profligantes illud et e-
niente sua expellentes, sed velut ad id currentes, ut
assequantur. Cujusmodi est quod dixit etiam divi-
nus David : « Quære pacem, et persequere eam⁴⁷. »
Scilicet juxta illud etiam intelliges quod a propheta
sancto quopiam inferitur, dicente : In quo apprehen-
dam Dominum ? suscipiam Deum meum altissimum.
700 Persequuntur igitur, ut dixi, quod justum
est, ut cum invenerint arripiant. Hi sunt qui ipsum
quærunť Dominum, id est Christum. Inveniunt
enim per silem, vocante ad hoc eos Deo et Patre.
Siquidem dixit Christus Judaico populo : « Nolite
murmurare inter vos. Nemo potest venire ad me,
nisi Pater, qui misit me, traxerit eum⁴⁸. » Verum
illud observa : Affatur Deus non omnes simpliciter,
sed illos potius qui persequuntur quod justum est,
idque quærunť his qui jam dicti sunt modis. Itaque
a Deo docti sunt omnes qui per fidem in Christo
vocati sunt ad agnitionem veritatis. Quid autem si-
gnificetur his sententiis, quoad poterimus, dicemus.
Maxima enim erat multitudo Judæorum, sed omnino
paucissimi ex his crediderunt. Verum quod excre-
scent temporibus suis credentes in multitudinem
innumerabilem, adjuncto his qui ex circumcisione
sunt, præputio, ut vocatur, id est gentibus, Deo
colligente, conatur probare, sumpto divino Abraha-
mo, et cum eo Sarra, exempli causa et ad spei con-
firmationem. Radix enim fuerunt omnium gentium,
etiāmsi senilem et plusquam maturam ætatem at-
tigerint, nec spes fuerit posse illos ultra parere.
C Ille enim centum annorum erat, hæc sterilis et in-
fecunda. Sed quoniam Deo nihil non factu facile,
omniaque sunt proclivia et plana, hi principium et
stirps exstiterunt multitudinis hominum quæ cum
stellis possit contendere. Dictum siquidem est ad
divinum Abrahamum ut stellas respiceret, ac cre-
deret par numero fore semen ejus his quas con-
spexerat. Quia vero non humanæ naturæ lege pepe-
rit Sarra, paterque filii factus est divinus Abra-
ham, valde provecťæ et inclinatæ jam ætatis homo :
duo exempla capit, petram solidam, quæ excisa est,
et foveam lacus, quæ effossa est. Quemadmo-
dum enim difficillimum est ex petra solida et immāni
lapides exscindere, et puteum profundum exhaurire:
eodem, credo, modo laud proclive est, imo impos-
sibile, ex sene et sterili nasci filium. Verum hoc
effectum est supra opinionem, Deo annuente. Quando
igitur putabitis, vos qui credidistis, esse vos paucis-
simos, videlicet cum **701** primum divina et sacra es-
set prædicatio : certo credendum, inquit, vestrum
numerum ac multitudinem fore innumerabilem. Unus
enim erat Abraham, et vocavi illum, et benedixi, et cum
benedixissem, etiam dilexi, et cum dilexissem, multi-
plicavi, id est, patrem constitui gentis omnium Judæo-
rum, et eorum præterea qui ex promissione erant.
Siquidem dictum est Abrahamo : « Patrem multarum
gentium constitui te⁴⁹. » Itaque qui vocatus est, bene-

⁴⁷ Psal. xxxiii, 15. ⁴⁸ Joan. vi, 43, 44. ⁴⁹ Gen. xvii, 5.

dictur, et qui benedictus est, omnino diligetur, et A qui hoc consecutus est erit numerosus, spiritualiter videlicet. Varios enim virtutum et evangelicorum ornamentorum fructus edet. Verum etiam, juxta historię rationem, ex rebus ipsis promissionem esse veram licet videre. Adorat enim orbis terrarum, omnium Servatorem Christum, et omnia plena illius sunt, et omnis terra majestate ejus repleta est.

Καρπούς γάρ ἔξει ποικίλους τοὺς ἐξ ἀρετῶν καὶ ἐξ ἱστορίας λόγον, ἀληθῆ διὰ πραγμάτων ἐνεστὶν ἰδεῖν πάντων Σωτῆρι Χριστῷ, γέγονε δὲ τὰ πάντα αὐτοῦ

VERS. 3. *Et nunc consolabor te, Sion, et consolatus sum omnia deserti ejus, et ponam omnia deserta ejus, quasi paradisum Domini. Lætitiam et exultationem invenient in ea, confessionem et vocem laudis.*

Figuratur semper oratio sanctorum prophetarum rebus sub visum sensumque cadentibus. Affecta sunt enim et referuntur quodammodo ad ea quæ æ sensibus percipiuntur, illa quæ cadunt sub intelligentiam. Ideoque etsi nominet Sion, noli tamen illam terrenam intelligere, sed accipe eam quæ sub intelligentiam venit, quæ est Dei viventis Ecclesia; unde enim semper prophetæ sermones veros esse videbimus? Consolaturum enim se illam Deus promisit, id autem minime inveniemus factum, sed e contrario desolatam videre est et devastatam. Itaque habita nunc est a propheta oratio ad credentium multitudinem, quæ est Ecclesia Dei viventis. Sic nimirum dicit: Quemadmodum, inquit, vocavi Abrahamum, eumque unum constitui patrem multarum gentium; sic etiam te, o Sion, consolabor. Consolatio autem, hic, est promissio lætitiæ afficiens, et certam spem afferens et inserens quasi auditoribus, Deo undecumque congregante eos qui per fidei vocandi sunt, non fore eam desertam et vastam, sed tanquam paradisum quamdam florentulam et arboribus fructuosissimam, densam pulchris et generosis plantis, 702 et fertilitatem habentem intelligibilem, id est lætitiā, et exultationem, ac confessionem, vocemque laudis. Hinc intellige eum promittere abducturum se a legali cultu eos qui futuri sunt loco plantarum, et intelligibilem hortum repleturi, quem etiam Dei paradisum nominat. Olim enim lex Mosaica præcepit bovem sacrificare, pecora inactare, turtures Deo offerre, et similagineum oleo conspersam. Cæterum ultra non patet ad Deum universorum aditus per hæc sacrificia, sed ut ipse Christus ait: «Deus est spiritus, et qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare». Spiritualis autem et vera adoratio et intelligibilis cultus, vis ac virtus, suavem habet fragrantiam, spiritualem lætitiā et exultationem in spe in Christum. Sic enim confidimus transfiguraturum eum corpus humanitatis nostræ, ut conforme fiat corpori ipsius glorioso, et simul

τὰ καθ' ὁμᾶς. Εἰς γὰρ ἢ Ἀβραάμ, καὶ ἐκέλευσε αὐτὸν, καὶ εὐλόγησα, καὶ εὐλογήσας ἡγάπησα, καὶ ἀγαπήσας ἐπλήθυνα, τοῦτ' ἐστὶ, πατέρα τέθεικα παντὸς τοῦ τῶν Ἰουδαίων γένους, ἦθουν ἔθνους, καὶ πρὸς γε τοῦτω τῶν ἐξ ἐπαγγελίας. Εἰρηται γὰρ πρὸς Ἀβραάμ, ὅτι «Πατέρα πολλῶν ἔθνων τέθεικά σε.» Οὐκοῦν ὁ καλούμενος εὐλογεῖται, καὶ ὃς ἂν εὐλογηθῇ, πάντῃ τε καὶ πάντως ἀγαπηθῆσεται, καὶ ὁ τοῦτου τυχὼν ἔσται πολλοστός, πνευματικῶς δηλονότι. αὐχημάτων εὐαγγελικῶν. Πλὴν καὶ κατὰ γε τὸν τῆς τῆν ἐπαγγελίαν. Προσκυνεῖ γὰρ ἡ ὑπ' οὐρανῶν τῶ μεσά, καὶ πεπλήρωται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ.

Καὶ σὲ νῦν παρακαλέσω, Σιών, καὶ παρεκάλεσα πάντα τὰ ἔρημα αὐτῆς, καὶ θήσω τὰ ἔρημα αὐτῆς ὡς παράδεισον Κυρίου. Εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα εὐρήσουσιν ἐν αὐτῇ, ἐξομολογήσουσι [al. ἐξομολόγησιν] καὶ φωνὴν αἰνέσεως.

Τῶν ἁγίων προφητῶν ὁ λόγος σχηματίζεται μὲν αἰεὶ πως πρὸς τὰ ὁρώμενα, καὶ τὰ ἐν αἰσθήσει πράγματα. Ἐχει γε μὴν τὴν ἀναφορὰν πρὸς τὰ ὑπὲρ αἰσθῆσιν τε καὶ νοητά. Οὐκοῦν καὶ Σιών ὀνομάζει, μὴ τὴν ἐπίγειον νόει, δέχου δὲ μᾶλλον τὴν νοητὴν, ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζώντος. Ἐπεὶ πῶς ἂν τις ἴδοι πρὸς ἀλθῆσαν ἐκβαίνοντας τοῦ προφήτου τοὺς λόγους; Παρακαλέσειν μὲν γὰρ αὐτὴν Θεὸς ἐπιγγέλλετο. τοῦτο δὲ οὐδαμῶς γεγονὸς εὐρήσομεν, ἀλλ' ἔκ γε τῶν ἐναντίων ἐρημαθεῖσαν ἐστὶν ἰδεῖν καὶ πεπορημένην. Γέγονε τοίνυν ὁ λόγος τῷ προφῆτῃ νυνὶ πρὸς τὴν τῶν πιστευσάντων πληθύν, ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζώντος. Καὶ τί δὴ ἄρα φησὶν; Ὅτι περ γὰρ, φησὶ, κέκληκα μὲν τὸν Ἀβραάμ, ἕνα δὲ ὄντα πατέρα τέθεικα πολλῶν ἔθνων. οὕτω καὶ σὲ παρακαλέσω, Σιών. Ἡ δὲ παράκλησις ἐν τούτοις ὑπόσχεσις ἐστὶ κατευφαίνουσα, καὶ βεβαίαν ἐμψυτεύουσα τὴν ἐλπίδα τοῖς ἀκρωμένοις, τοῦ ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως Θεοῦ συναγειρόντος τοὺς ἐν πίστει κληρονομήνους, οὐκ ἔρημος ἔσται καὶ κεχρησμένη ἀλλ' οὐαὶ τις παράδεισος εὐανθῆς τε καὶ εὐδενδρότατος, καλοῖς τε καὶ εὐγενέσι φυτοῖς κατάκομος, καὶ εὐκαρπίαν ἔχων τὴν νοητὴν, τοῦτ' ἐστὶν εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα, ἐξομολογήσιν τε καὶ φωνὴν αἰνέσεως. Σύνες ἐντεῦθεν ὅτι τῆς νομικῆς λατρείας ἀποφέρειν ἐπαγγέλλεται τοὺς ἐν τάξει φυτῶν ἐσομένους, καὶ τὸν νοητὸν πληροῦντας κῆπον, ὃν δὴ καὶ παρὰδεισαν ὀνομάζει Θεοῦ. Πάλαι μὲν γὰρ ὁ Μωσέως νόμος βοῦθυτιν ἐκέλευε, καὶ μηλοσφαγεῖν, τρυγῶνας τε προσάγειν Θεῷ, καὶ σερμίδαλιν ἐλαιόδευτον. Ἀλλ' οὐ διὰ τούτων ἐστὶ προσκοτὸς ὁ τῶν ὧλων Θεός, ἀλλ' ὡς αὐτὸς ἔφη Χριστός. «Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνῶντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ ἐξομολογῶνται.» Ἡ δὲ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκύνησις, καὶ τῆς νοητῆς λατρείας ἡ δύναμις, εὐοσμὴν ἔχει τὴν πνευματικὴν εὐφροσύνην, καὶ ἀγαλλίαμα τῇ ἐλπίδι τῇ εἰς Χριστόν. Διακείμεθα γὰρ ὅτι καὶ μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ. συνεσόμεθα τε καὶ συμβασιλεύσομεν αὐτῷ, τεταγμένοι μὲν ἐν

υιοὺς Θεοῦ, καταπλουτήσαντες δὲ τὸ θεῖον αὐτοῦ καὶ Ἀ ζωποιδῶν Πνεῦμα. Προσάγομέν τε καὶ ἡμεῖς εὐχαρ- πίαν νοητὴν αὐτῷ, τὴν τε ἐξομολογίαν καὶ ψᾶς τὰς χαριστηρίους. Τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται Θεός.

Ἀκούσατέ μου, λαός μου. καὶ οἱ βασιλεῖς, πρὸς με ἐνωπίσασθε, ὅτι νόμος παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται, καὶ ἡ κρίσις μου εἰς σῶς ἐθνῶν.

Ἀνάδειξ[ε]ν ὑπισχνούμενος πλείστην τε καὶ ἀριθ- μού κρείττονα τὴν τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων πληθύν, οὕτω αὐτῇ προσδιαλέγεται, καθάπερ ἤδη συναγηγερ- μένῃ. Μυσταγωγεῖ δὲ λοιπὸν ὡς ἰδίους ὄντας προσκυ- νητὰς, ἵνα καὶ ἀληθὲς ὑπάρχειν ὁρῶτο τὸ γεγραμ- μένον περὶ αὐτῶν. « Καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ Θεοῦ. » Ψάλλει γοῦν καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ, ὡδὲ τέ φησιν πρὸς τὸν τῶν ὅλων Σωτῆρα Χριστόν. « Μακά- ριος ἄνθρωπος ὃν ἂν σὺ παιδεύσης, Κύριε, καὶ ἐκ τοῦ νόμου σου διδάξης αὐτόν. » Ἐπηγγέλλετο δὲ καὶ τῇ ἐπὶ τούτῳ φιλοτιμίας τοῖς ἐπεγνωκόσι τὴν ἐπι- φάνειαν αὐτοῦ. Καὶ δὴ καὶ φησι δι' ἐνδὲς τῶν ἁγίων προφητῶν περὶ τῆς ἐαυτοῦ παρουσίας, τῆς γενομέ- νης ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ μετὰ σαρκός, ὅτι « Ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ, λέγει Κύριος, διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς. » Ὁρθῶς δὲ καὶ τοῦτο συνεῖς ὁ πάνσοφος Παῦλος γράφει, καὶ φησι τοῖς τούτου τετυχηκόσιν. « Ἡ ἐπιστολὴ ἡ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε, ἐγγε- γραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ πνεύματι Θεοῦ ζῶντος. » Οὐκοῦν ἀκούσατέ μου, φησὶ, τοῦτ' ἐστι, τοὺς ἐμοὺς εισδέξασθε λόγους, καὶ μὴ καθάπερ ὁ Ἰσραὴλ ἐξ- ἤνιοι γένεσθε, τῇ τοῦ νομικοῦ γράμματος προσκει- μένοι παλαιότητι, καὶ παρὰ τῶν τύπων ὁρῶντες οὐδέν. Μέχρι καιροῦ διορθώσεως ἡ διὰ Μωσέως τέθειται ἐντολὴ, φησὶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τῆς ἐνανθρωπή- σεως οὐ προσδοκᾷται μᾶλλον, ἀλλ' ἐνέστηκεν ἤδη καιρὸς, μεταχωρεῖτω πρὸς ἀλήθειαν ἡ σκιά. Ἐμοῦ τοίνυν ἀκούετε, λαός μου. Λέγων δὲ, λαός μου, τὴν πνευματικὴν οικειότητα τὴν δωρηθεῖσαν αὐτοῖς ἐπὶ καιροῦ προίσχεται, δυσωπῶν, ὥς γε οἶμαι, καὶ διὰ τούτου, καὶ προθυμοτέρους ἀποτελῶν εἰς γε τὸ χρῆναι, φημί, τὸν παρ' αὐτοῦ προσήχασθαι λόγον. Καλεῖ δὲ οὐχὶ μόνους τοὺς τελούντας ἐν λαοῖς, ἀλλὰ γὰρ σὺν αὐτοῖς καὶ βασιλέας, ἵνα τοὺς ἄρχοντας ἦτοι τοὺς τῶν λαῶν ἡγουμένους ἐνωήξ. Ἀπὸ γὰρ τῆς τῶν πιστευσάντων πληθύος παρεχομένησαν εἰς τοῦτο πολλοὶ, ὧν ἀπαρχὴ γεγόνασιν οἱ θεσπέσιοι μαθηταί. εἰτα μετ' ἐκείνους κατ' ἴχνος ἰόντες οἱ μετ' αὐτοῦς τὸ τῆς βασιλείας ὄνομα περιετέθησαν. ἅτε δὴ καὶ βασιλείας ὄνομα πεπλουτηκότες, τεταγμένοι δὲ καὶ εἰς τὸ καθηγεῖσθαι λαῶν. Καὶ γοῦν ὡς ἐκ πολλῆς ἄγαν χαρᾶς χαριστηρίους ψᾶς ἀνατείνουσι Θεῷ λέγοντες. « Ὑπέταξε λαοὺς ἡμῖν, καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. » Ψάλλει δὲ περὶ αὐτῶν καὶ ὁ θεσπέ- σιος Μελωδός. « Ἀρχοντες λαῶν συνήχθησαν μετὰ τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ. » Ὡς τοίνυν λαοὶ καὶ βασιλεῖς,

erimus, ac simul regnabimus cum eo, collocati inter filios Dei, ac divino ejus et vivifico ditati Spi- ritu. Adducimus etiam nos fertilitatem intelligibi- lem ei, confessionem et vocem laudis, id est hymnos et doxologias et odas gratulatorias. Talibus enim sacrificiis delectatur Deus.

VERS. 4. Audi me, popule mi, et reges, mihi au- scultate, quia lex a me egredietur, et judicium meum in lucem gentium.

Demonstraturum se pollicitus fore copiosam et innumerabilem in ipsum credentium multitudinem, sic eam affatur, perinde quasi jam esset congre- gata, et illos instituit ac initiat de cætero, tanquam suos adoratores, ut verum esse appareat quod scri- ptum est de illis : « Et crunt omnes docti a Deo ⁸⁰. » Psallit igitur et divinus David sic, et ait ad uni- versorum Servatorem Christum : « Beatus homo quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris cum ⁸¹. » Promittit etiam propterea gloriam his qui ejus apparitionem agnoverant. Quin et per unum e sanctis prophetis dicit, de suo adventu in hoc mundo cum carne : « In tempore illo, dicit Dominus, dedi leges meas in animum eorum, et cordibus eorum inscribam eas ⁸². » Quod recte in- telligens sapientissimus Paulus, scribit, et inquit his qui hoc assecuti sunt : « Epistola nostra vos es- tis, scripta, non atramento, sed spiritu Dei viven- tis ⁸³. » Itaque audite me, inquit, **703** id est, meos accipite sermones; neque, sicut Israel, effrenes et rebelles sitis, legalis litteræ vetustati adhærescentes, et præter typos videntes nihil. Ad tempus usque instaurationis, inquit, præceptum per Moysen po- situm est. At ubi humanitatis tempus non exspe- ctatur, sed jam instat : transeat ad veritatem um- bra. Me itaque audi, o popule mi. Cum dictū, o popule mi, spiritualem conjunctionem ipsis dona- tam opportune profert, persuadens, ut arbitror, hinc et promptiores eos reddens, ut ejus scilicet ad- mittant orationem. Nec eos solum vocat qui nu- merantur in populo, sed cum illis una et reges, ut principes vel populorum præfectos intelligas. Multi enim ex credentium multitudine ad hoc sunt ad- ducti, quorum primitiæ fuerunt divini discipuli; deinde post illos secuti eorum vestigia hi quibus regium nomen impositum est, quique constitui D sunt ut præsent populo, illi, inquam, regio nomine ditati, velut præ insigni gaudio, carmina gratiarum actionis offerunt Deo, dicentes : « Subjecit populos nobis, et gentes sub pedibus nostris ⁸⁴. » Psallit item de illis divinus etiam Cantor : « Principes popu- lorum congregati sunt cum Deo Abraham ⁸⁵. » O igitur, populi et principes, inquit, audite me et auscultate, et quid sit futurum annuntiate. Lex a me egredietur, et judicium meum in lumen gen- tium. Legem hic divinam et evangelicam prædica- tionem dicit. Est enim aliusmodi quidem quodam-

⁸⁰ Isa. LIV, 13; Joan. VI, 45. ⁸¹ Psal. XCIII, 12. ⁸² Ibid., 10.

⁸³ Isa. XLI, 22. ⁸⁴ II Cor. III, 3. ⁸⁵ Psal. XLVI, 4.

modo hoc novum et salutare oraculum : aut potius veteris legis mutatio in melius, et typorum prætorum ad veritatem translatio. Dixit itaque Christus : « Ne putetis venisse me ut solvam legem et prophetas : non veni ut solvam, sed ut impleam. Dico enim vobis quod iota unum aut unus apex non præteribit ex lege, donec omnia fiant ⁸⁵. » Ceterum lex litteræ per Moysen data est : prædicatio autem salutaris, id est evangelica, per Christum exiit. Erat enim, ut videtur, consentaneum ut Moyses umbræ et figuræ minister, cognitionis autem et vericulus in spiritu illustraretur Christus. Est enim lux vera ⁸⁶. Infort his : Judicium meum in lumen gentium. Judicium **704** hic vocat, vel sanctam et humanam ejus sententiam et calculum, et progressam ad lumen gentium gratiam, vel judicium, rectitudinem et justum judicium, vel justitiam, evangelicam videlicet. Sic enim divinus David sacræ prædicationis meminit, dicens : « Preparasti rectitudinem, judicium et justitiam in Jacob tu fecisti ⁸⁷. » Quid est quod dicat, divinam et salutarem prædicationem habitam esse in Jacob, et non in reliquis gentibus? Meminisse oportet Deum aperte dixisse : « Non missus sum nisi ad perditas oves domus Israel ⁸⁸. » Quinimo et voce ipsius divini David : « Ego constitutus sum rex ab eo (scilicet Deo et Patre) super Sion montem sanctum ejus, annuntians præceptum Domini ⁸⁹. » Erant enim patres ex Israel, et promissio et legislatio et testamentum. Sed postquam defectores evaserunt, et parum morigeri, ac dominicidæ, migravit propterea deinceps gratia, et facta est lux gentium omnium.

πρόδοτα οίκου Ἰσραὴλ. » Καὶ μὴν καὶ διὰ φωνῆς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ (δηλον δὲ ἐστὶ Θεοῦ καὶ Πατρὸς) ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ, διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα Κυρίου. » Ἦσαν μὲν γὰρ ἐξ Ἰσραὴλ οἱ πατέρες καὶ ἡ ἐπαγγελία, ἡ νομοθεσία τε καὶ ἡ διαθήκη. Ἐπειδὴ δὲ γεγονάσιν ἀποστάται δυσάγωγοι, καὶ Κυριοκτόνοι, μεταπεφοίτηκε λοιπὸν διὰ τοῦτο ἡ χάρις, καὶ γέγονεν εἰς φῶς τῶν ἐθνῶν ἀπάντων.

Vers. 5. *Appropinquat cito justitia mea, et egredietur salus mea, et in brachium meum gentes sperabunt. Me insula expectabunt, et in brachium meum sperabunt.*

Non sinit alacritatem vocatorum extinguī, aut morore quasi marcescere, neque in longum tempus ait fore spei dilationem : sed ad pedes quodammodo hæc ipsa verba subsequi ipsam promissionem ostendit. Cujusmodi est quod, voce Habacum, vel ad ipsum a Deo dictum est : « Adhuc paululum, adhuc paululum, qui venit veniet, et non moram faciet ⁹⁰. » Bonorum enim spes, eum sitit id quod expectant, cunctatione ac procrastinatione colliquescit. Hinc ait appropinquare justitiam. Siquidem personæ Dei et Patris sermones hos accommodare voluerimus : dicimus eum justitiam suam vocare Filium. Justificati enim sumus in ipso, et non ex operibus quæ sunt in justitia, quæ fecimus nos, sed ex magna ipsius misericordia. Venit enim in hunc mundum, non ut illum judicaret, sed ut servetur per ipsum. Nec aliter servatus est nisi ex

Ἀφ᾽ ἑνὸς ἀκούσατέ μου, καὶ ἐνωτίσασθε, καὶ τί τὸ μέλλον ἐπαγγέλλ[ε]σθε. Νόμος παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται, καὶ ἡ κρίσις μου εἰς φῶς ἐθνῶν. Νόμον ἐν τοῦτοις τὸ θεῖόν τε καὶ εὐαγγελικὸν ὀνομάζει κήρυγμα. Καὶ γὰρ ἐστὶν ἑτεροειδὲς μὲν ὡς περ τὸ θέσπισμα τὸ νέον τε καὶ σωτήριον· νόμου δὲ ὡς περ ἀρχαίου μεταβολὴ πρὸς τὸ ἀμεινον, καὶ μετὰ στασις τύπων ἐκδεδραμ[ε]νῶν πρὸς ἀλήθειαν. Ἐφ᾽ ἧν γοῦν ὁ Χριστός· « Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφ[η]τας· οὐκ ἦλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι. Λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι ἰωτα ἐν ἡ μίᾳ κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἕως ἂν πάντα γένηται. » Ἀλλ' ὁ μὲν ἐν γράμμασι νόμος ἐδόθη διὰ Μωσέως· κήρυγμα δὲ τὸ σωτήριον, τοῦτ' ἐστὶ τὸ εὐαγγελικόν, ἐξῆλθε διὰ Χριστοῦ. Καὶ γὰρ ἦν ἀκόλουθον, Μωσέα μὲν τῆς σκιά· καὶ τύπον γενέσθαι διάκονον, ὡς εἰκοι, γνώσεώς τε καὶ ἀληθοῦς λατρείας τῆς ἐν πνεύματι φωτιστῆν γενέσθαι Χριστόν. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. Ἐπιφέρει δὲ τοῦτοις, ὅτι Ἡ κρίσις μου εἰς φῶς ἐθνῶν. Κρίσιν ἐνταυθα φησὶν ἡ τὴν δόξαν καὶ φιλόανθρωπον αὐτοῦ ψῆφον, τὴν ἐξενεγκοῦσαν εἰς φῶς ἐθνῶν τὴν παρ' αὐτοῦ χάριν, ἣν οὖν κρίσιν, τὴν εὐθύτητα καὶ δικαιοκρασίαν, ἥτοι τὴν δικαιοσύνην, τὴν εὐαγγελικὴν δηλονότι. Οὕτω γὰρ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ τῶν Ιερῶν κηρυγμάτων διαμέμνεται λέγων· « Σὺ ἡτοίμασας εὐθύτητα, κρίσιν καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακώβ σὺ ἐποίησας. » Εἰ δὲ τὸ θεῖόν τε καὶ σωτήριον κήρυγμα πεποιτῆσθαι φησὶν ἐν Ἰακώβ ἐν τοῦτοις, καὶ οὐχὶ μέλλον καὶ ἐν τοῖς ἑτέροις ἐθνῶν· ἀλλὰ χρὴ μεμνησθαι Θεοῦ λέγοντος ἐναργ[ε]ως· « Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωλότα

αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ Δαβὶδ· » Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπὲρ αὐτοῦ (δηλον δὲ ἐστὶ Θεοῦ καὶ Πατρὸς) ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ, διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα Κυρίου. » Ἦσαν μὲν γὰρ ἐξ Ἰσραὴλ οἱ πατέρες καὶ ἡ ἐπαγγελία, ἡ νομοθεσία τε καὶ ἡ διαθήκη. Ἐπειδὴ δὲ γεγονάσιν ἀποστάται δυσάγωγοι, καὶ Κυριοκτόνοι, μεταπεφοίτηκε λοιπὸν διὰ τοῦτο ἡ χάρις, καὶ γέγονεν εἰς φῶς τῶν ἐθνῶν ἀπάντων.

Ἐγγίξει μοι ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου, καὶ ἐξελεύσεται τὸ σωτήριόν μου, καὶ εἰς τὸν βραχίονά μου ἔθνη ἐλπιούσιν. Ἐμὲ νῆσοι ὑπομενοῦσι, καὶ εἰς τὸν βραχίονά μου ἐλπιούσιν.

Οὐκ ἐξ ταῖς ἀδικίαις καταμαραίνεσθαι τῶν κακῶν μένων τὴν προθυμίαν, οὔτε μὴν εἰς χρόνους μακροὺς ἀνάκλησιν ἐσσεσθαι τῆς ἐλπίδος φησὶν, ἀλλ' οἷον κατὰ πόδα τῶν λόγων τρέχουσιν ἀποφαινέιν τὴν ὑπόσχεσιν. Ὅποδόν ἐστὶ τὸ διὰ φωνῆς Ἀρδαχοῦμ, ἥτοι πρὸς αὐτὸν εἰρημένον παρὰ Θεοῦ· « Ἐτι μικρὸν, ἐτι μικρὸν ὁ ἐρχόμενος ἤξει, καὶ οὐ χρονιεῖ. » Αἱ γὰρ τῶν ἀγαθῶν ἐλπίδες, παρὰ τῶν προσδοκῶντων αὐτὰς διψώμεναι, τῷ μελλήσῳ κατατήκουσι. Ταύτητοι φησὶν ἐγγίξειν αὐτοῦ τὴν δικαιοσύνην. Καὶ εἰ μὲν τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τοὺς ἐπὶ τῷδε λόγους ἀνάπτειν ἐθέλομεν, φαμέν ὅτι δικαιοσύνην αὐτοῦ τὴν ὕδιν ἀποκαλεῖ. Δεδικαιώμεθα γὰρ ἐν αὐτῷ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ἀ ἡμεῖς ἐποιήσαμεν, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος. Ἀφίκετο γὰρ εἰς τόνδε τὸν κόσμον, οὐχ ἵνα κρίνῃ μέλλον αὐτόν, ἀλλ' ἵνα σωθῇ δι' αὐτοῦ. Ἐσιώθῃ δὲ οὐχ ἑτέρως πλὴν ὅτι

⁸⁵ Matth. v, 17-18. ⁸⁶ Joan. i, 9. ⁸⁷ Psal. ⁸⁸ Habac. ii, 5.

επλνν 10. ⁸⁹ Matth. x, 6. ⁹⁰ Psal. ii, 6.

διὰ πολλῆς ἡμερότητος. Ἐφη γάρ, ὅτι « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀνομίας σου, καὶ οὐ μὴ μνησθῆσμαι. » Καὶ πάλιν « Καὶ σύ, Ἰσραὴλ, μὴ ἐπιλανθάνου μου. Ἰδοὺ γὰρ ἀπῆλειψα ὡς νεφέλην τὰς ἀνομίας σου, καὶ ὡς γνόφον τὰς ἀμαρτίας σου. » Ψάλλει δὲ καὶ Δαβὶδ, καὶ δὴ καὶ φησι πρὸς αὐτόν « Εὐδόκησας, Κύριε, τὴν γῆν σου, ἀπέστρεψας τὴν αἰχμαλωσίαν Ἰακώβ, ἀφήκας τὰς ἀνομίας τῷ λαῷ σου, ἐκάλυψας πάσας τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. » Οὐκοῦν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς δικαιοσύνῃ, τοῦτ' ἐστίν, ἐν Χριστῷ, σωσμέθα τε καὶ ἡγιασμέθα, τοὺς τῆς φαυλότητος ῥύπους ἀπονιψάμενοι. Εἰ δὲ αὐτὸς εἶη Χριστὸς ὁ λέγων τὸ, Ἐγγίξει ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου, δικαιοσύνην οὐδὲν ἦτορον συνήσεις ἐν τοῦτοις, ἢ τὴν παρ' αὐτοῦ δικαιοῦσαν χάριν, ἥγουν τὸ εὐαγγελικὸν καὶ οὐράνιον κήρυγμα, δι' οὗ τῆς ἀρεσκουσης αὐτῷ δικαιοσύνης ἐγνώκαμεν τὴν ὁδόν, καὶ πρὸς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἀρίστων ἀνδραγαθημάτων πεποδηγημέθα, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς εἰρημένον « Λύχνος τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβοις μου. » Τὴν δὲ γε δικαιοσύνην καὶ σωτήριον ὀνομάζει, καὶ μάλα εἰκότως. Παντὸς γὰρ ἡμᾶς ἐξέλκει κακοῦ, καὶ τῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν ἀπαλλάττουσα πρὸς ζωὴν ἀναφέρει τὴν ἀμήρτον. Ἰπισχνεῖται δὲ τι καὶ ἕτερον. Ἐθνη γὰρ ἐλπιοῦσι, φησὶν, εἰς τὸν βραχίονά μου. Καὶ μὴν καὶ νήσους ὑπομένειν αὐτὸν διεχυρίζεται. Πάλαι μὲν γὰρ τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς, δεσμοῖς ἀρρήκτοις ἐνελημμένῃ, τοῖς τῆς ἀμαρτίας, φημί, καὶ ταῖς τοῦ παμπονήρου καὶ ἀρχεκάκου δράκοντος ὑπενεχθεῖσα πλεονεξίαις αἰχμάλωτος ἦν, καὶ ἐν ἐσχάταις τάλαιπωρίαις ἀναπικυρόρητος οὕσα παντελώς. Οὐ γὰρ ἦν ὁ ἀπαλλάξαι δυνάμενος τῆς οὗτοις πικρᾶς καὶ ἀφύκτου συμφορᾶς οὐκ ἦν ὁ τὸν τῆς πλεονεξίας συνθραύων ζυγόν, ἀλλ' ἦσαν, ὡς ἔφην, ἐν δορυκτῆτων μοίρᾳ, γυναι μὲν ἀπάσης ἐλπίδος τῆς ἀναφερούσης εἰς ζωὴν, ἔρημοι δὲ παντὸς ἀγαθοῦ πράγματος. Οἱ γὰρ ὅλως τὸν φύσει καὶ ὁληθῶς ὄντα Δεσπότην οὐκ ἐγνωκότες, θεοὶ πάντως που καὶ ἐλπίδα μὴ ἔχοντες διετέλουν ἐν κόσμῳ, κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου φωνὴν Παύλου. Ἀλλ' οἱ πάλαι, φησὶν, ἀσθεναῖς, καὶ οἷον εἰς γῆν ἐρριμμένοι, τὸν ἐμὸν βραχίονα λαβόντες εἰς σωτηρίαν τὴν ἀδόκητον κερδαίνουσιν ἐλπίδα. Βραχίονα δὲ τοῦ Πατρὸς τὸν Ἰδὸν ὀνομάζει πανταχοῦ τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν. Δύναμις γάρ ἐστιν αὐτοῦ. Εἰ δὲ δὴ βούλοιτό τις καὶ τὸν αὐτοῦ τοῦ Ἰεσοῦ βραχίονα νοεῖν, ἐφ' ὃν ἡ τῶν ἐθνῶν ἐλπίς ἐσται καλουμένων εἰς σωτηρίαν, τὴν αὐτοῦ συνήσεις δύναμιν τὴν θεοπρεπῆ καὶ ἐξαίσιον, δι' ἧς συντρίψει τὸν Σατανᾶν καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ κόσμου τούτου, σείσῃ τοὺς ἐξ ἐθνῶν. Ἐφη γὰρ αὐτός « Ἡ πῶς δύναται τις εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ εἰσελθεῖν, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσαι, εἰ μὴ πρῶτον δῆσῃ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ τότε διαρπάσῃ τὰ σκεύη αὐτοῦ; » Ἐφη δὲ καὶ ὁ Δαβὶδ « Σὺ ἐταπείνωσας ὡς τραυματίαν ὑπερήφανον, καὶ ἐν τῇ ἰσχύϊ τοῦ βραχίονός σου διεσκόρπισας τοὺς ἐχθρούς σου. » Ἐλπίς οὖν ἄρα Χριστοῦ καὶ σωτηρίας ὁδὸς οὐχ

A multa clementia. Dixit enim : « Ego sum, ego sum qui deleo peccata tua, neque recordabor ⁶⁰. » Atque iterum : « Et tu, Israel, ne obliviscaris mei : ecce enim delevi tanquam nubem iniquitates **705** tuas, et tanquam caliginem peccata tua ⁶¹. » Psallit etiam David, et dicit ei : « Accepisti, Domine, terram tuam, avertisti captivitatem Jacob ; remisisti iniquitates populo tuo, abscondisti omnia peccata eorum ⁶². » Itaque in Dei ac Patris justitia, id est in Christo, servati sumus et sanctificati, vitiositatis sorlibus abluti. Sin ipse Christus sit qui hoc dicat : Appropinquat cito justitia mea : justitiam nihilominus hic intelliges, vel ejus justificantem gratiam, vel evangelicam et cœlestem prædicationem, per quam accepta et complacente illi justitia, viam novimus, et ad omnia præclara facta manu ducimur, juxta id quod in Psalmis dictum est : « Lucerna pedibus meis lex tua, et lux semitis meis ⁶³. » Justitiam præterea salutem nominat, et quidem jure optimo. Ab omni enim malo nos extrahit, a mortis vinculis liberat, et ad vitam perennem traducit. Promittit etiam aliud quidpiam. Gentes enim, inquit, sperabunt in brachium meum. Quin et insulas affirmat eum expectare. Olim enim gentium multitudo vinculis infractis impedita ac capta, peccati, inquam, et in tyrannidem draconis, omnis improbitatis ac malorum principis devoluta, captiva erat, et in summis versabatur miseriis, omni prorsus destituta præsidio. Nec enim quisquam potuit eam ab hac acerba et inevitabili calamitate liberare : nec quisquam erat qui tyrannidis jugum confringeret. Sed, ut dixi, erant captorum loco, omni spe vitæ nudi, omnibusque bonis vacui. Etenim natura et vere Dominum prorsus ignorarunt, omninoque a Deo alieni, et spem non habentes in mundo permanserunt ⁶⁴, juxta beati Pauli vocem. Sed qui olim, inquit, infirmi erant, et velut humi prostrati, meo brachio in salutem accepto, spem sibi inopinatam lucrifacient. Brachium autem Patris Scriptura sacra passim vocat Filium. Ejus enim est potentia. Si quis autem velit etiam ipsius Filii brachium intelligere, cui gentium multitudo innitetur, quæ ad salutem vocatæ sunt : scias esse ipsius divinam atque excellentem potentiam, per quam Satana contrito et mundi dominatoribus, gentes servavit. Dixit enim ipse : « Vel quomodo **706** potest quis ingredi domum fortis, et vasa ejus diripere, nisi prius ligaverit fortem? Et tum rapiet vasa ejus ⁶⁵. » Dixit item David : « Tu dejecisti ut vulneratum superbum, et in brachio virtutis tuæ dissipasti inimicos tuos ⁶⁶. » Itaque spes Christus, et via salutis non solis Israelitis patuit, sed et omnibus gentibus : quem etiam expectabunt insulæ, insulas quoque, ut optior, dicit gentium ecclesias, quæ in medio tanquam mari positæ, rerum lacur-

⁶⁰ Isa. XLIII, 25. ⁶¹ Isa. XLIV, 21, 22. ⁶² Psal. LXXXIV, 2, 3. ⁶³ Psal. CXVIII, 103. ⁶⁴ Ephes. II, 12. ⁶⁵ Matth. XII, 29. ⁶⁶ Psal. LXXXVIII, 11.

cionibus quasi fluctibus agitatae, collaudationis co-
ronam per patientiam auferunt. Operatur enim pa-
tientia probationem, probatio spem, spes autem non
confundit. Proinde Deum expectare, nihil aliud esse
intelligatur, quam per tolerantiam et patientiam
ei recte placere, et propterea misericordia ipsius et
respectu dignari. Scriptum est enim: « Expectans
expectavi Dominum, et intendit mihi ⁶⁷. »

τὴν ὑπομένειν Θεὸν νοηθεῖν ἂν ἕτερον οὐδὲν, πλὴν ὅτι
τῆς παρ' αὐτοῦ φειδοῦς τε καὶ ἐποπτείας ἀξιοῦσθαι
τὸν Κύριον, καὶ προσέσχε μοι. »

VERS. 6. Tollite in cælum oculos vestros, et inspi-
cite in terram deorsum, quoniam cælum sicut fumus
firmatum est, et terra sicut vestimentum vetustate
consumetur: inhabitantes autem terram, sicut hæc
morientur. At salus mea in sempiternum erit, et
iustitia mea non deficiet.

Cum se in spem gentibus fore dicit, necessariam
illis atque mystagogiam. Non enim aliter poterant
spirituali cognitione Deo agglutinari, qui illum non
noverunt, nisi pristino errore liberati, et e laqueis
ac diabolica perversitate soluti fuerint, ac nisi vera
et irreprehensibili Dei cognitione locupletentur. Ad-
itus enim quasi in familiaritatem ac conjunctionem
cum Deo est, plane scire et confiteri Deum alium
præter ipsum esse neminem. Quoniam igitur opinati
sunt cælum esse Deum, et stellas lucidiores adorare
persuasi sunt, ipsamque terram omnium pedibus
subjectam coluerunt, omnino ab opinionibus pieta-
tis, et ab eo qui natura universorum Deus est, pro-
ducitque in ortum quæ aliquando non erant, rece-
dentes: hinc creaturam aliam a se naturam habere
ostendens, et incomparabilem esse fictoris et ficti
differentiam declarans, tollere jubet oculos **707** in
cælum, id est, ipsum firmamentum, et quæ in eo
sunt, considerare, et mentem in terram demittere,
ac quæ in ea sunt animantia, ac, ut semel dicam,
omnia contemplari; sique velint illum admirari,
non ibi mentem sistere, sed ex operum magnitu-
dine, artificis potentiam metiri, et omnium Condito-
ris summam et ineffabilem gloriam. Solemus autem
Dei cognitionem cum ex Scriptura divinitus inspi-
rata, tum ex creaturarum tam magnificentia quam
conciunitate colligere. Deridet siquidem Paulus
Græcorum sapientes, quod cum opinionis errore
seipsos sapientes esse fingerent, cor habuerunt
refertum omni insipientiâ. « Venerati enim sunt,
inquit, et coluerunt creaturam præ Creatore ⁶⁸. »
Increpat etiam alios qui rursus ad infirma et men-
dicia mundi elementa revertuntur, illisque volunt
præter æquum bonumque servire. Nam cordatiori-
bus non erroris causam parere opificii pulchritudi-
nem, sed veræ de Deo cognitionis occasionem esse
declaravit, cum ait: « Nam inspectabilia ejus ex
creatione mundi operibus intellecta perspiciuntur,
æterna ejus potentia et divinitas ⁶⁹. » Quando ita-
que, inquit, firmatum cælum mirabimini, et velut

μύνοις γέγονε τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ γὰρ καὶ πᾶσι
τοῖς ἔθνεσιν· ὃν δὴ καὶ ὑπομενοῦσι νῆσοι. Καὶ νῆ-
σους, ὡς γε οἶμαι, φησὶ τὰς ἐξ ἔθνων ἐκκλησίας, αἱ
καθ' ἅπερ ἐν μέτρῃ θαλάττῃ κείμεναι, ταῖς τῶν πραγμά-
των προσβολαῖς ὡς ὑπὸ κυμάτων πληττόμεναι, τὸν
τῆς εὐδοκίμῃσεως στέφανον ἀποφέρονται διὰ τῆς
ὑπομονῆς. Κατεργάζεται γὰρ ἡ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ
δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει. Οὐκοῦν
διὰ καρτερίας καὶ ὑπομονῆς εὐαρεστεῖν αὐτῷ. καὶ
διὰ τοῦτο. Γέγραπται γάρ, ὅτι « Ὑπομένουν ὑπέμεινα

Ἄρατε εἰς τὸν οὐρανὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν,
καὶ ἐμβλέψατε εἰς τὴν γῆν κάτω, ὅτι ὁ οὐρανὸς
ὡς καπνὸς ἐστερεώθη, ἡ δὲ γῆ ὡς ἱμάτιον πα-
λαιωθήσεται, οἱ δὲ κατοικοῦντες τὴν γῆν ὥσπερ
ταῦτα ἀποθανοῦνται. Τὸ δὲ σωτήριόν μου εἰς τὸν
αἰῶνα ἔσται, ἡ δὲ δικαιοσύνη μου οὐ μὴ ἐκλείπῃ.

Εἰς ἐλπίδα τοῖς ἔθνεσιν ἑαυτὸν ἐσεσθαι λέγων, ἀναγ-
καίαν αὐτοῖς ἐξυφαίνει τὴν μυσταγωγίαν. Οὐ γὰρ τὴν
ἐτέρωζ δύνασθαι κολλᾶσθαι Θεῷ κατ' οἰκειότητα τὴν
πνευματικὴν, τοὺς οὐκ εἰδότας αὐτὸν, πλὴν ὅτι διὰ
τοῦ τῆς ἀρχαίας ἀπαλλάττεσθαι πλάνης, καὶ βρόχων
ἐξω γενέσθαι καὶ σκαλιότητος διαβολικῆς, καταπλου-
τῆσαι δὲ τὴν ἀληθῆ καὶ ἀμώμητον περὶ Θεοῦ γνῶ-
σιν. Εἰσβολὴ γὰρ ὥσπερ τῆς εἰς Θεὸν οἰκειότητος τὸ
εἰδέναι τε σαφῶς καὶ ὁμολογεῖν, ὅτι Θεὸς ἕτερος
παρ' αὐτὸν οὐδεὶς. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ ὢντο μὲν Θεὸν
εἶναι τὸν οὐρανὸν, καὶ τοῖς τῶν ἀστρων περιφανε-
στέροις προσκυνεῖν ἀνεπίθεοντο, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν
ὑπὸ πόδας ἀπάντων κειμένην ἐσέδοντο γῆν, ἀποφο-
τήσαντες ὀλοτρόπως τὸν τῆς εὐσεβείας δογμάτων,
καὶ τίς ὁ φύσει τῶν ὄλων Θεός, καὶ παρενεγκὼν εἰς
τὸ εἶναι τὰ οὐκ ὄντα ποτὲ ταύτητο φησιν, ἐτεροφυῶ
τὴν κτίσιν ὡς πρὸς ἑαυτὸν ἀποφαίνων· καὶ ἀσύγκρι-
τον οὔσαν τὴν διαφορὰν ποιητοῦ καὶ ποιήματος εὐ-
μάλα διαδεικνύς, ἐπαίρειν κλεῦει τοὺς ὀφθαλμοὺς
εἰς τὸν οὐρανὸν, τοῦτ' ἔστιν, αὐτὸ κατασκέπτεσθαι
τὸ στερέωμα καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, κατιέναι δὲ πάλιν τὸν
νοῦν καὶ εἰς τὴν γῆν, ἥτοι πρὸς θεωρίαν τῶν ἐν αὐτῇ,
ζώων τε, φημί, καὶ ἀπαξαπλῶς ἀπάντων τῶν ἐν αὐτῇ,
κἂν εἰ ἔλοιτο θαυμάζειν αὐτὸν, μὴ μέχρι τούτου
στήσαι τὸν νοῦν, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν ἔργων μεγαλειότη-
τος ἀναμετρεῖν τοῦ τεχνησαμένου τὴν δύναμιν, καὶ
τοῦ πάντων γενεσιουργοῦ τὴν ὑπερτάτην καὶ ἀβύβη-
τον δόξαν. Εἰθίσμεθα δὲ πῶς τὴν περὶ Θεοῦ γνῶσιν
συλλέγειν ἀπὸ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, καὶ ἐκ τῆς
τῶν κτισμάτων μεγαλουργίας τε ὁμοῦ καὶ τάξεως.
Γελᾷ γοῦν ὁ Παῦλος τοὺς παρ' Ἑλλήσι σοφοὺς, ὅτι
σοφίας δόκησιν καίτοι αὐτοῖς περιπλάττοντες, ἀβελ-
τηρίας ἀπάσης ἀνάμεστον ἔχουσι τὴν καρδίαν. « Ἐσε-
δάσθησαν γάρ, φησὶ, καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ
τὸν κτίσαντα. » Ἐπιτιμᾷ γοῦν καὶ ἑτέροις, ὡς ἐπι-
στρέφουσι πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα
τοῦ κόσμου, καὶ δουλεύειν αὐτοῖς ἐθέλουσι παρὰ τὸ
εἰκός. Ὅτι γὰρ τοῖς νονηχεστέροις οὐ τοῦ πλανᾶ-
σθαι πρόφασιν ἂν ἐντέκοι τῆς δημιουργίας τὸ κάλλος,
ἀγρομάς δὲ γνώτως ἀληθοῦς τῆς περὶ Θεοῦ, διεσά-

⁶⁷ Psal. xxxix, 2. ⁶⁸ Rom. i, 25. ⁶⁹ Ibid., 20.

φησεν εἰπών· « Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως ἄ
κόσμου τοῖς ποιήμασιν νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε
αἰδῖος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης. » Οὐκοῦν ὅταν
θαυμάσητε, φησί, στερεωθέντα τὸν οὐρανὸν, καὶ ὅσον
ἐν εἶδει καπνοῦ ὀρώμενον, ἀλλ' ἴστε, φησὶν, ὅτι πρὸς
τὸ εἶναι παρεννεγμένα λυθίσονται πάλιν. Τὰ γὰρ
ἀρχῆς γενέσεως ἔχοντα καταλήξει πάλιν εἰς τὸ οὐκ
εἶναι ποτε. Παλαιωθήσεται τοῖνον ἡ γῆ, φησὶ, τοῦτ'
ἔστιν, ἀφανισθήσεται, καὶ οἱ κατοικοῦντες αὐτὴν ἀπο
θανοῦνται, καθάπερ ταῦτα. Θάνατον δὲ τῶν στοιχείων
εὐφυνῶ· ὀνομάζει τὴν εἰς τὰ ἀμείνω μεταβολήν. Ὡς
γὰρ ὁ Παῦλος φησιν, ὅτι· « Καὶ αὕτη ἡ κτίσις ἐλευ
θερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν
ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. » Ἐλευ
θερωθήσεται δὲ τίνα τρόπον; σαφηνεῖ λέγων ὁ Χρι
στοῦ μαθητῆς· « Ἦξει γὰρ ἡμέρα Κυρίου ὡς κλέ
πτῆς, ἐν ᾗ μὲν οὐρανοὶ ῥοιζήδην παρελεύσονται, στοι
χεῖα δὲ καυσούμενα λυθίσονται, γῆ δὲ καὶ τὰ ἐν
αὐτῇ ἔργα κατακαυθήσονται πάντα· καινοὺς δὲ οὐρα
νοὺς καὶ καινὴν γῆν κατὰ τὰ ἐπαγγέλματα αὐτοῦ
προσδοκῶμεν. » Οὐκοῦν τὴν τῆς κτίσεως ἀνακαινι
σμὸν ὅσον ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, καθάπερ ἐπὶ σωμά
τιον τῶν ἀνθρωπίνων ἐσεσθαι φησι. Λυομένων δὲ τῶν
στοιχείων τὸ σωτήριόν μου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται, φη
σιν, ἡ δὲ δικαιοσύνη μου οὐ μὴ ἐκλείπῃ. Σωτήριον
μὲν οὖν καὶ δικαιοσύνην, καθάπερ πλειστάκις εἴπο
μεν, ἀποκαλεῖ τὸν Υἱόν· αὐτοῦ δὲ λέγων αὐτὸν, τὴν
ιδιότητα δείκνυσιν, ἣν ἔχει πρὸς αὐτὸν, ἐξ αὐτοῦ τε
καὶ ἐν αὐτῷ κατὰ φύσιν ὁ Υἱός. Πλὴν εἰς τὸν αἰῶνα
ἔσται, φησὶ, καὶ οὐ μὴ ἐκλείπῃ. Ὅση δὲ τίς ἐστὶν ἡ
διαφορὰ δημιουργοῦ τε καὶ κτίσεως, ποιητοῦ καὶ
ποιήματος, ἐμφανίζει διὰ τούτων· Ἡ μὲν γὰρ κτίσις
παλαιωθήσεται, καὶ ὡς ἐκ τοῦ μὴ ἦντος εἰς τὸ εἶναι
παρεννεγμένη οὐκ ἀμέτοχος ἔσται καὶ φθορᾶς. Ὁ
δὲ γε τῶν ὅλων γενεσιουργὸς καὶ τεχνίτης Θεὸς Λό
γος, ὁ δὲ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα, εἰς τὸν
αἰῶνα ἔσται, καὶ οὐ μὴ ἐκλείπῃ. Τοῦτο διδάσκει λέ
γων καὶ ὁ Θεσπέσιος; Μελωδὸς, « Κατ' ἀρχῆς σὺ, Κύ
ριε, τὴν γῆν ἐβεμελίωσας, ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσιν
πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον
ἐλίξεις αὐτούς, καὶ ἀλλαγήσονται· σὺ δὲ ὁ
αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείουσιν. »

Ἀκούσατέ μου, οἱ εἰδότες κρίσιν, λαὸς μου, οὗ
ὁ νόμος μου ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν· οὐ μὴ φοβηθί
σθε ὀνειδισμὸν ἀνθρώπων, καὶ τὸ φανλισμῷ
αὐτῶν μὴ ἡττώσθε. Ὡς περ γὰρ ἱμάτιον παλαιω
θήσεται ὑπὸ τοῦ χρόνου, καὶ ὡς ἔρια βρωθήσεται
ὑπὸ σιτρός· ἡ δὲ δικαιοσύνη μου εἰς τὸν αἰῶνα
ἔσται, τὸ δὲ σωτήριόν μου εἰς γενεὰς γενεῶν.

Μυσταγωγῆσας τοὺς ἐξ ἐθνῶν, καὶ τὸν ἀπλούστε
ρον αὐτοῖς ὁμοκῶτα τε ταῖς αὐτῶν διανοαῖς ἐξυφῆνας
λόγον (γάλα γὰρ τοῖς ἔτι τὴν ξὺν νηπιάζουσι πρεπω
θέστερον) διαλέγεται πάλιν τοῖς ἀνδρείοις ἤδη, καὶ
εὐσθενεστέραν ἔχουσι τὴν καρδίαν, καὶ εὖ βεβηκότα
τὸν νοῦν τληπαθεῖν . . .
εἶ καὶ εὐσεβείας οὐδὲν ἡγεῖται (1)

¹⁰ Rom. viii, 21. ¹¹ II Petr. iii, 10 15. ¹² Psal. ci, 26 28.

(1) Lacuna quæ hic cernitur in duobus codd. Vatic. eadem reperta est.

A in specie fumi intuemini, scitote etiam, inquit, quod
quæ producta sunt ut sint, rursus dissolventur. Quæ
namque principium ortus habent, rursus in id quod
non est, aliquando desinent. Vetustate ergo, inquit,
consumetur terra, id est, abolebitur; et qui inhabi
tant terram, sicut illa morientur. Mortem autem
elementorum proprie nominat, et apte, mutationem
in melius. Ut enim Paulus inquit: « Etiam ipsa
creatura liberabitur a servitute corruptionis, in
libertatem gloriæ filiorum Dei ¹⁰. » Quo autem modo
liberabitur? ostendet Christi discipulus, dicens:
« Veniet enim dies Domini ut fur, in qua cœli pro
cellæ in morem præteribunt, et elementa ardentia
dissolventur, ac terra et quæ in ea sunt res omnes
conflagrabit. Novos autem cœlos et novam terram,
B secundum promissiones ejus exspectamus ¹¹. » Igitur
creaturæ renovationem, velut ex mortuis resurre
ctionem, quemadmodum in humanis corporibus,
fore ait. Dissolutis vero elementis, salus mea, inquit,
in sempiternum erit. Justitia autem mea non defi
ciat. Salutem itaque et justitiam, 708 sicuti dixi
mus sæpe, appellat Filium: et, suum, cum dicit,
ipsam proprietatem ostendit, quam habet cum eo,
et ex ipso ac in ipso natura est Filius. Verum in
sempiternum erit, inquit, neque deficiet. Quanta
autem sit opificis et creaturæ, fictoris et signem
differentia, planum facit, hisce verbis, dicens:
Vetustate enim consumetur creatura, et ut ex eo
quod non erat, in id quod est, producebatur, sic non
erit etiam a corruptione aliena. Et universorum
C creator et artifex Deus Verbum, per quem omnia,
et in quo omnia, in sempiternum erit, neque deficiet.
Quod docet etiam divinus Lyricus, cum ait: « Ab
initio tu, Domine, terram fundasti, et opera manuum
tuarum sunt cœli. Ipsi peribunt, tu autem permane
bis, et omnes tanquam indumentum inveterascent,
et velut amictum involves eos, et mutabuntur: at
tu idem es, et anni tui non deficient ¹². »

οἱ οὐρανοί. Αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμνεῖς, καὶ

VERS. 7, 8. Audite me, qui scitis judicium, popule
mi, cujus lex mea in corde eorum: non timeatis
D opprobrium hominum, et contemptu eorum ne vinca
mini. Nam ut indumentum erunt, quod a tempore
exedet, et ut lana quæ comeditur a lineæ. Justitia
autem mea in sempiternum erit, et salus mea in
omnes ætates.

Cum gentes instituerit, et orationem simpliciorē
illarumque animis convenientem pertexuerit (lac
enim sensu adhuc parvulis magis est accommodum),
rursus viriles alloquitur, et qui firmiore pectore, et
mente quasi proveciore et maturiore præditi sunt.

. pax et
. pietas
pietatis nihil putat.

Qui autem hi sint, manifeste dicit : Qui scitis iudicium, id est, qui tanquam prohi quidam mensarii, quæque agenda probatis et exarte dijudicatis, et quod bonum est retinetis, ab omni vero re mala abstinētis. Hi sunt qui legem divinam in mente et corde repositam habent, eamque tanquam pædagogum ac directricem quamdam sapientem amplectuntur. Psallit nimirum David, et de omni justo ac sapiente inquit : « Lex Dei ipsius in corde ejus, neque movebuntur gressus ejus⁷². » Est ergo res salutaris, in animo nostro atque corde, **709** divinam legem quasi reponere ac recondere. Sicut enim vas ex ænea aut alia quapiam materia confectum, admoto et concervato igne, manet calidum : sic et animus hominis, mente habens divinam legem, semper fervet spiritu. Dicitque sanctorum discipulorum quidam, propterea quod abundaret iniquitas, multorum charitatem refrigerescere. Audite igitur, inquit, qui scitis iudicium, meamque corde circumfertis legem. Nolite timere opprobrium hominum, et contemptione eorum ne vincamini. Omnes enim qui volunt pie vivere in Christo, persecutionem patiuntur : et cum propter pietatem patiuntur, scommata ab his qui eam nesciunt, ferunt. Sed hæc pro nihilo habenda, sed illud sciendum potius, ipsum universorum Servatorem et Dominum crucem subisse, ignominia contempta. Propterea etiam dicebat : « Non est discipulus supra doctorem, neque servus supra dominum suum. Si me persequi sunt, etiam vos persequentur. Si patrem familias Beelzebul vocarunt, multo magis domesticos ejus⁷³. » Ad hæc : « Beati estis, quando persequentur vos, et convitiabuntur, et in vos omnia maledicti dicent, mentientes propter me. Gaudete et lætaminini, quia merces vestra multa est in cælis. Sic enim persecuti sunt prophetæ ante vos⁷⁴. » Ergo esse oportet in his malis infracto animo, et frigidam quasi irrationem persequentium despuere, et omnia dicteria contemnere, idque laudi ac gloriæ ducere, pietatis causa persecutionem pati, ac propter Christum dicteriis affici. Quid est enim contumelia? quid injuria? quid oratio ex animo insipido exæstnans, præ illo qui patientiæ laudem consecutus est? Nam patientium decus suo tempore effulsurum, et eos qui contempserunt ac convitiis oneraverunt, in nihilum abituros, probat, cum ait : Quasi indumentum vetustate consumerentur a tempore, et quasi lana comedentur a linea. Lana autem et indumentum, vetustatem et corruptionem patiuntur facillime. At justitia mea, id est justificatio per me, et salus quæ data est, diuturna erit et perennis, et in multis ætates propagabitur, id est, perpetuo consistet. Itaque si paucæ pietatis causa fuerimus perpassi, amplissimum inveniemus præmiū. Testis erit sapientissimus Paulus dicens : « Brevis et levis hæc afflictio nostra, pondus gloriæ nobis parit, **710** non spectantibus quæ cernuntur, sed quæ non cernuntur.

Τίνες δ' ἂν εἰεν οὗτοι, ἐναργὲς εἰπὼν· οἱ εἰδότες κρίσιν, τοῦτ' ἐστίν, οἱ καθάπερ τινὲς τραπεζίται δόκιμοι, τῶν πρακτέων ἕκαστα δοκιμάζοντες, καὶ ἀκριβῶς διακρίνοντες, καὶ τὸ μὲν καλὸν κατέχοντες, ἀπεχόμενοι δὲ ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος. Οὗτοι δὲ εἰσιν οἱ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ εἰς νοῦν ἔχοντες καὶ καρδίαν, καὶ ὥσπερ τινὰ παιδαγωγὸν καὶ ἰθυτηῖρα σοφὸν αὐτὸν δέχεσθαι μεμελετηκότες. Ψάλλει γοῦν ὁ Δαβὶδ καὶ φησι περὶ παντὸς δικαίου καὶ σοφοῦ, ὅτι « Ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, καὶ οὐχ ὑποσκελισθήσεται τὰ διαδήματα αὐτοῦ. » Πράγμα δὴ οὖν σωτήριον, τὸ εἰς νοῦν ἡμῶν καὶ καρδίαν ἀπόθετον ὥσπερ τὸν θεῖον ποιεῖσθαι νόμον. Ὡς περ γὰρ ἐξ ὕλης χαλκῆς, ἡγούσα ἐτέρας τινὲς τοιαύτης, ἄγνος γαστρὸς ἐσκευασμένον, εἴτα πῦρ ἐνσεσωρευμένον ἔχον διαμένει θερμὸν, οὕτω καὶ ἀνθρώπου ψυχὴ τὸν θεῖον εἰς νοῦν ἔχουσα νόμον ζεεῖ πάντως τῷ πνεύματι. Φησὶ δὲ τις τῶν ἁγίων μαθητῶν, διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν ἀποψυχθήσεται τὴν ἀγάπην των πολλῶν. Ἀκούσατε τοίνυν, φησὶν, οἱ εἰδότες κρίσιν, καὶ τὸν ἐμὸν ἐν καρδίᾳ φοροῦντες νόμον. Μὴ φοβείσθε ὀνειδισμὸν ἀνθρώπων, καὶ τῷ φαυλισμῷ αὐτῶν μὴ ἡττάσθε. Πάντες μὲν γὰρ οἱ θέλοντες ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ, διωχθήσονται· πάσχοντες δὲ δι' εὐλάβειαν, τοὺς παρὰ τῶν οὐκ εἰδόντων αὐτὴν τιωθασμοὺς ὑπομένουσιν. Ἀλλ' οὐδὲν ἡγείσθαι τὰ τοιαῦτα χρεῖ, νοεῖν δὲ μᾶλλον, εἶτι καὶ αὐτὴς ὁ τῶν ὁλων Σωτὴρ καὶ Κύριος ὑπέμεινε σταυρὸν, αἰσχύνῃς καταπαρόντας. Καὶ διὰ τοῦτο ἔφασκεν· « Οὐκ ἐστὶ μαθητὴς ὑπὲρ τὸν κύριον αὐτοῦ. Εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν· εἰ τὸν οἰκοδομησάτην Βεελζεβοὺλ ἐπεκάλεσαν, πολλῶ μᾶλλον τοὺς οἰκειακούς αὐτοῦ· » εἶτι τε πρὸς τοὺς· « Μακάριοι ἐστε ὅταν διώξωσιν ὑμᾶς, καὶ ὀνειδίσωσιν, καὶ ἐλπῶσι πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν, ψευδόμενοι ἕνεκεν ἐμοῦ. Χαίrete καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Οὕτω γὰρ ἐδίωξαν τοὺς προφῆτας τοὺς πρὸ ὑμῶν. » Χρὴ τοιγαροῦν ὑμᾶς ἀθραυστὸν ἔχειν περὶ ταῦτα νοῦν, καὶ διαπτύειν ὡς ἔωλον τὸν τῶν διακόντων γέλωτα, καὶ λοιδορίας μὲν ἀπάσης ὑπερφορεῖν, ἡγείσθαι δὲ μᾶλλον πάσης εὐκλείας πρόφασιν τὸ διώκεσθαι δι' εὐσέβειαν, καὶ τὸ λοιδορεῖσθαι διὰ Χριστόν. Τί γὰρ ὕβρις ἀδικῆσει, καὶ λόγος ἀναδρασθεὶς ἐξ ἀσυνέτου καρδίας τὴν εὐδοκιμοῦντα δι' ὑπομονῆς; « Ὅτι γὰρ τὸ μὲν τῶν παθόντων εὐκλεὲς ἐκλάμψει κατὰ καιροὺς, οἰχίσονται δὲ πρὸς τὸ μηδὲν οἱ φαυλίσαντές τε καὶ ὀνειδίσαντες, πεπληροφόρηκεν εἰπὼν, ὅτι « Ὡς περ ἱμάτιον παλαιωθήσονται ὑπὸ χρόνου, καὶ ὥσπερ ἔριον βρωθήσονται ὑπὸ σιγῆς. » Ἐτοιμότερα δὲ πρὸς τὸ παθεῖν τὴν παλαιώσιν τε καὶ σῆψιν, ἑριὸν τε καὶ ἱμάτιον. Ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη μου, τοῦτ' ἐστίν ἡ παρ' ἐμοῦ δικαιοσύνη, καὶ ἡ δοθησομένη σωτηρία μακρὰ καὶ ἀμήντος ἐστὶ, καὶ εἰς γενεὰς δραμεῖται πολλὰς, τοῦτ' ἐστίν, στήσεται διηνεκῶς. Οὐκοῦν ὀλίγα παθόντες δι' εὐσέβειαν, ἀμφιλαφεστέραν εὐρήσομεν τὴν ἀντιμισθίαν. Καὶ μαρτυρήσει λέγων ὁ πάνσοφος Παῦλος, ὅτι· « Τῷ πρᾶσιναίᾳ ἐλαφρόν τῆς θλίψεως ἡμῶν, βάρος δόξης

⁷² Psal. xxxvi, 51. ⁷³ Matth. x, 24, 25. ⁷⁴ Matth. v, 12.

κατεργάζεται· ἡμῖν, μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλέπο-
μενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλέπομενα. Τὰ γὰρ βλέπομενα
πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλέπομενα αἰώνια. »

Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐνδύ-
σαι τὴν ἰσχύν τοῦ βραχίονός σου. Ἐξεγείρου
ὡς ἐν ἀρχῇ ἡμέρας, ὡς γενεὰ αἰώρος.

Ἔοικεν ἐν τούτοις τῆς τοῦ Ἰσραὴλ κλήσεώς τε
καὶ ἐπιστροφῆς ποιεῖσθαι μνήμην. Κεκλήσεται γὰρ
καὶ αὐτός εἰς ἐπίγνωσιν τῆς δόξης τοῦ πάντων ἡμῶν
Σωτῆρος· Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ γε τὴν τῶν ἐθνῶν εἰσ-
δρομὴν. Γέγραπται γοῦν ἐν προφήταις· « Διότι ἡμέρας
πολλὰς καθήσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, οὐκ ὄντος βασι-
λέως, οὐδὲ ὄντος ἄρχοντος, οὕτε Ἱερουσαλὺς, οὕτε δὴ-
λων· καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιστρέψουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ,
καὶ ἐπιζητήσουσι Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν, καὶ Δαβὶδ
τὸν βασιλέα αὐτῶν, καὶ ἐκστήσονται ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, »
καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς· αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτους ἡμερῶν. »
Ὅτι γὰρ ἐν τούτοις ὁ προφήτης· Δαβὶδ ὀνομάζει τὸν
ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἐνδοξάσειν
οἶμαι παντελῶς οὐδένα. Τεθνεώτος γὰρ ἤδη τοῦ θεσπε-
σίου Δαβὶδ, πολλοὶς ὑπερον χρόνοις οἱ τῆς προφητείας
γεγόνاسι λόγοι. Οἶδε δὲ καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος ἐσο-
μένην κατὰ καιροῦ τὴν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ τὴν διὰ
πίστεως κλήσιν. Ἐφ' ἧν γὰρ αὐτός· ποτὲ μὲν, ὅτι
« Ὅταν δὲ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, τότε πᾶς
Ἰσραὴλ σωθήσεται· » ποτὲ δὲ καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐξ
ἐθνῶν πιστεῦσαι προσδιαλέγεται, καὶ φησιν, ὡς περὶ
φυτοῦ καὶ ἐλαίας· « Εἰ δὲ τινες τῶν κλάδων ἐξελθά-
σθην, ἵνα σὺ ἐγκεντρισθῇς, μὴ κατακαυχῶ τῶν
κλάδων. » Οὐ γὰρ σὺ τὴν ῥίζαν βαστάξεις, ἀλλ' ἡ
ῥίζα σέ. Ὅσπερ γὰρ σὺ τῆς κατὰ φύσιν ἐξεκόπτης
ἀγριελαίου, καὶ παρὰ φύσιν ἐνεκεντρίσθης εἰς κοιλί-
αιόλαιον, οὕτω καὶ αὐτοὶ ὡ κατὰ φύσιν ἐγκεντρίσθη-
σονται τῇ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ. Ὁ τοίνυν Ἱερουσαλήμ, φησὶν,
ἐξεγείρου. Τούτο, οἶμαι, ἐστὶν ἐναργῶς, ὅθι γέγραφέ-
ται· « Ἐγείρε, ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ
ἐπιφάνει σοι ὁ Χριστός. » Διαγρηγόρησον τοίνυν, ἦγουν ὡς
ἐκ νεκρῶν ἐγέρθητι, φησὶν· ἐνδύσαι τὴν ἰσχύν τοῦ
βραχίονός σου, καὶ οὐκ αἰσθητοῦ βραχίονος, νοητοῦ δὲ
μᾶλλον, τοῦ τῆς ψυχῆς, καθ' ἣν ἐστιν ἐναργῶς εἰς κατόρθω-
σιν ἀρετῆς. Ἠσθένητε μὲν γὰρ ὁμολογουμένως ὁ
Ἰσραὴλ ἐμπαροινήσας Χριστῷ, ἐπιστραφεὶς δὲ καὶ
ἀνανήψας ἐνδύσεται πάλιν τὴν παρὰ Χριστοῦ δύνα-
μιν. Καὶ τοῦτο ἦν ὄρα τὸ πρῶτον αὐτὸν εἰρημένον δι'
ἐνός τῶν ἁγίων προφητῶν, Ἐπιστράφητι, Ἰσραὴλ,
πρὸς Κύριον τὸν Θεόν σου, διότι ἠσθένησας ἐν ταῖς
ἀδικίαις σου. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ αὐτῶν διὰ φωνῆς
Ἱερεμίου παρὰ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ·
« Ἰδοὺ ἐγὼ δίδωμι ἐπὶ τὸν λαὸν τοῦτον ἀσθένηαν, καὶ
ἀσθενήσουσιν ἐν αὐτῇ πατέρες, καὶ υἱοὶ ἄμα, γέμων
καὶ ὁ πλησίον αὐτοῦ ἀπολύνεται. » Ἀποπέπτωκε γὰρ
ὁλοτρόπως ὁ Ἰσραὴλ, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέβειαν,
τοῦ καὶ ὅλως δύνασθαι τὴν πληροῦν τῶν τελῶν εἰω-
θῶν ἐξαίρετον ζωὴν. Ἀλλ' ἐξεγείρου, φησὶν, ὡς
ἐν ἀρχῇ ἡμέρας, ὡς ἐν γενεᾷ αἰώρος, ὥστε σε πρὸς
τοῦτο ὁραμεῖν, καὶ ἀναφουτῆσαι πάλιν εἰς ὅπερ ἦστα

tur. Nam quæ cernuntur, temporalia sunt : et quæ
non cernuntur, sempiterna ⁷². »

Vers. 9. *Excitare, excitare, Jerusalem, et indue for-
titudinem brachii tui; excitare velut in principio diet,
sicut generatio sæculi.*

Videtur hisce verbis vocationis et conversionis
Israel mentionem facere. Nam et ille quoque ad ag-
nitionem gloriæ omnium nostrum Servatoris Christi
vocabitur, post gentium accursum. Scriptum est
enim in prophetis : « Propterea dies multos sode-
bunt filii Israel, sine rege, sine principe, sine sacer-
dote, sine illuminationibus; et deinde revertentur
filii Israel, et exquirent Dominum Deum suum et
Davidem regem suum, et obstupescunt in Domino et
in bonis ejus in diebus extremis ⁷³. » Prophetam
enim hic Davidem nominare eum qui est ex semine
Davidis secundum carnem, Christum neminem omni-
nino dubitaturum arbitror. Nam mortuo jam di-
vino Davide, multis retro annis habiti sunt hi ser-
mones prophetici. Novit etiam sapientissimus Paulus
futuram suis temporibus Israelitarum per fidem vo-
cationem. Etiam ait alicubi : « Quando plenitudo
gentium ingressa fuerit, tunc omnis Israel salvus
erit ⁷⁴. » Aliibi etiam eos qui crediderunt ex genti-
bus, et quasi de planta et oliva ait : « Quod si ramus
quidam avulsi sunt ut in insereretur, noli contra ra-
mos gloriari ⁷⁵. » Non enim tu radicem fers, sed ra-
dix te. Nam quemadmodum tu ex naturali amputa-
tus es oleastro, et præter naturam in bonam olivam
insitus : sic et illi secundum naturam in propriam
inserentur olivam. O Jerusalem ergo, inquit, exci-
tare. Hoc plane esse puto, quod scripsit quibusdam
sanctissimus Paulus : « Excitare, qui dormis, et re-
surge e mortuis, et apparebit tibi Christus ⁷⁶. » Ex-
pergiscere itaque, vel tanquam a mortuis excitare,
inquit : indue fortitudinem brachii tui, non brachii
sensibus percepti, sed intelligentiæ potius et animi,
quæ plane ad virtutem dirigetur. Confessum est
enim debilitatum et infirmum fuisse Israel, cum
in Christum debaccharetur. Sed reversus et evigi-
lans, induet rursus Christi potentiam. Ique est quod
illis dictum est a quopiam sanctorum **71** I propheta-
tarum : Reverte, Israel, ad Dominum Deum tuum,
quia infirmus es in injustitiis tuis. Dictum est item
de illis etiam voce Jeremiæ, ab omnium nostrum
Servatore Christo : « Ecce ego do super populum
hunc infirmitatem, et infirmi erunt in eo patres et
filii simul ; vicinus et proximus ejus peribunt ⁷⁷. »
Excidit enim prorsus Israel, propter impietatem in
Christum, ut omnino implere nequeant quæ ad præ-
claram vitam faciunt. Sed ait, excitare, velut in
principio diet, velut in generatione sæculi, ut eo re-
curras ac redeas, ut fuisti ab initio, quando ad es-
sentiam producta est humana natura, videlicet pri-
mus homo, antequam captus esset laqueis diabo-
licæ perversitatis, et nihili fecerat datum sibi man-

⁷¹ II Cor. iv, 17. ⁷² Osc. iii, b, 4. ⁷³ Rom. xi, 25, 26. ⁷⁴ Ibid. 17, 18. ⁷⁵ Ephes. v, 14. ⁷⁶ Jer. vi, 24.

datum. Refugit enim in illum nos Christus, et anti-
quam naturæ pulchritudinem nobis iterum inscribit,
suum quasi characterem imprimens. Facti enim
eramus ad imaginem et similitudinem ipsius. Scri-
bit itaque optimus Paulus his qui, post fidem rece-
ptam, ad legis unibram per ignorantiam traducti
sunt: « Filiioli, quos iterum parturio, usquedum
formetur Christus in vobis ¹¹. »

τὴν πίστιν εἰς τὴν τοῦ νόμου σκιὰν ἐξ ἀμαθίας
οὐ μαρμωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. »

VERS. 10. *Nonne tu es quæ vastas mare, aquam
abyssi multam? Quæ posuisti profunditates maris,
viam transitus liberatis et redemptis?*

Redigit in memoriam Israeli magnifica in Ægypto
facinora. Eos enim a dura et inevitabili servitute
liberavit: a manu intolerabiliter opprimente eri-
puit: per medium mare traduxit. Compactæ sunt
enim quasi murus aquæ, et unda erat redemptis
permeabilis; currebant siquidem tanquam in arido.
Nec erant hæc eorum opera, sed declaratio incre-
dibilis admirabilitatis, potentissimæ dexteræ. Deus
enim, ut dixi, erat qui humidam illis perviam red-
didit. Veruntamen perinde quasi ipsius Jerusalem
opera fuissent, ab illa facta esse dicit: simulque
suadet bono et fidenti esse animo, quod qui in Chri-
stum crediderunt, omnem vincent tentationem, et
omnes vires hostis superabunt. Nam qui olim eos
per medium mare traduxit, viam transitus ostendit
liberatis et redemptis: propulsabit rursus quæ ab
aliis fient aliquando, et persequetur fortissime.
Scriptum est enim: « Omnes qui volunt pie vivere
712 in Christo, persecutionem patientur ¹². »
Deus itaque dicit Jerusalem: « Nonne tu es quæ vas-
tas mare? » et quæ sequuntur. Vel etiam alio modo
intelliges horum verborum sententiam. Posteaquam
vocata esset ad agnitionem Christi, dicente Deo et
Patre: « Excitare, excitare, Jerusalem, et indue
fortitudinem brachii tui, » experformata quodam-
modo, et in memoriam reducta fortitudine il-
lius, alloquitur eam, et inquit: Nonne tu es quæ
vastas mare, et abyssi multitudinem? quæ posuisti
profunditates maris viam transitus, liberatis nobis
et redemptis via per fluctus patefacta. Et verisimile
est, ex his jam factis exemplum ab illis accipi, ut fide
inconcussa his quæ deinceps futura sunt credant.
Nam qui per medium mare eos traduxit, omnino
etiam hujus vitæ fluctus dissipabit, et rerum num-
danarum vanam et discordemurbationem, frigidam
et frustraneam reddet, ut nullo modo animæ voca-
torum mundanis curis præfocentur: sed insuper
etiam ex omni tentatione traducet, ita ut servati et
redempti prædicent eum et dicant: « Cantate Domi-
mino canticum novum, quia mirabilia fecit Dominus.
Servavit eum dextera ejus, et brachium sanctum
ejus ¹³. » Dextera autem et brachium Dei ac Patris,
non esse potest alius quisquam, nisi Dominus noster
Jesus Christus.

καὶ ἐν ἀρχαῖς, ὅτε παρήχθη πρὸς ὑπαρξίν ἡ ἀνθρώ-
που φύσις, ἦγουν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, πρὶν ἀλῶναι
βρόχοις σκαϊότητος διαβολικῆς, καὶ ποιήσασθαι παρ'
οὐδὲν τὴν δοθεῖσαν ἐντολὴν. Ἀναμωρφοὶ μὲν γὰρ ἦμᾶς
εἰς ἐκεῖνον Χριστὸς, καὶ τὸ ἀρχαῖον τῆς φύσεως κάλ-
λο; ἐν ἡμῖν ἀναζωγραφεῖ, τοὺς ἑαυτοῦ χαρακτῆρας
ἐντιθεῖς· γεγόνாமεν γὰρ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν
αὐτοῦ. Γράφει γοῦν ὁ πανάριστος Παῦλος τοῖς μετὰ
παρενηνεγμένοις· « Τεκνία, οὗς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις

Ὅν συ εἰ ἡ ἐρημοῦσα θάλασσαν, ὕδωρ ἀδίσσεν
πλῆθος; ἡ θεῖσα τὰ βάθη τῆς θαλάσσης ὁδὸν
διαβάσεως ρυομένοις καὶ λελυτρωμένοις;

Εἰς ἀνάμνησιν ἀναφέρει τὸν Ἰσραὴλ τῶν ἐν Αἰ-
γύπτῳ μεγαλουργημάτων. Ἠλευθέρωσε μὲν γὰρ
σκληρὰ; καὶ ἀφύκτου δουλείας αὐτοῦς, ἐξέλετό τε
χειρὸς τῆς καταθλιβούσης οὐ φορητῶς, διεδίδασέ τε
διὰ θαλάσσης μέσης. Ἐπάγη γὰρ ὡσεὶ τεῖχος τὰ
ὑδάτα, καὶ πορεύσιμον ἦν τοῖς λελυτρωμένοις τὸ
ρόδιον· ἔτρεχον γὰρ ὡς ἐπὶ ξηρᾶς. Καὶ οὐκ αὐτῶν
μὲν ἔργα ταυτὶ, παραδοξοποιᾷς δὲ μᾶλλον ἐπιδείξει;
τῆς πανσθενστάτης δεξιᾶς. Θεὸς γὰρ ἦν, ὡς ἔφην. ὁ
βάσιμον αὐτοῖς ἀποφαίνων τὴν ὑγρὰν. Πλὴν ὡς αὐ-
τῆς ἔργα τῆς Ἱερουσαλὴμ τὰ δι' αὐτὴν γεγονότα
φησιν, ὁμοῦ καὶ θαρρεῖν ἀναπειθων, ὅτι πιστεύσαντες
εἰς Χριστὸν παντὸς περιέπονται πειρασμοῦ, καὶ πά-
σης ἰσχύος ἐχθροῦ κατευμεγεθῆσουσιν. Ὁ γὰρ πάλαι
διαγαγὼν αὐτοὺς ἐπὶ θαλάσσης μέσης, καὶ ὁδὸν δια-
βάσεως τοῖς ρυομένοις καὶ λελυτρωμένοις ἀποφύνας
αὐτὴν, ἀποσοθήσει πάλιν πανσθενῶς, καὶ τὰ ἐσόμενα
C παρὰ τινων ἐσθ' ὅτε διώξει. Γέγραπται γὰρ, ὅτι
« Πάντες οἱ θέλοντες ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ, διωχθή-
σονται. » Οὐκ οὖν Θεὸς ἐστὶν ὁ λέγων πρὸς τὴν Ἱερου-
σαλὴμ· « Οὐ σὺ εἰ ἡ ἐρημοῦσα θάλασσαν; » καὶ τὰ ἐξῆς.
« Ἦγουν καὶ καθ' ἕτερον συνήσεις τρόπον τῶν προ-
κειμένων τὴν δύναμιν. Ἐπειδὴ γὰρ κέκληται πρὸς
ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ, λέγοντος τοῦ Θεοῦ καὶ Πα-
τρός· « Ἐξεγείρου, Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐνδύσαι τὴν
ἰσχύν τοῦ βραχιονός σου· » διαγρηγορήσασα τρόπον
τινὰ, καὶ εἰς ἀνάμνησιν ἀνενηνεγμένη τῆς ἰσχύος αὐ-
τῆς, προσδιαλέγεται, καὶ φησιν αὐτῇ· Οὐ σὺ εἰ ἡ
ἐρημοῦσα θάλασσαν, καὶ τῆς ἀδύτου πλῆθος; ἡ
θεῖσα τὰ βάθη τῆς θαλάσσης ὁδὸν διαβάσεως τοῖς
ρυομένοις καὶ λελυτρωμένοις ἡμῖν, ὁδὸν ἀποφύνας
τὴν διὰ κυμάτων; Καὶ εἰκὸς γε δήπου, τῶν ἡδὴ γε-
γεννημένων τὴν πείραν εἰς πίστιν ἀκλόνητον τῶν
D ἐξῆς ἐσομένων δεδέχθαι παρ' αὐτῶν. Ὁ γὰρ διὰ
μέσης θαλάσσης διαγαγὼν αὐτοὺς, καταργήσει πάν-
τως καὶ τοῦ παρόντος βίου τὸν κλύδωνα, καὶ τῶν
ἐν κόσμῳ πραγμάτων τὴν εἰκαλάν τε καὶ ἀμικτον
τύρβην ἔωλον ἀποφανεῖ, ὡς κατὰ μηδὲνα τρόπον
ἐναποπνιγῆναι φροντισὶ κοσμητικῆς τὰς τῶν κεκλημέ-
νων ψυχὰς· ἀλλ' ἐπέκεινα μὲν διελάττει πειρασμοῦ
παντὸς, σεσωσμένους δὲ καὶ λελυτρωμένους δοξολο-
γεῖν αὐτὸν λέγοντας· « Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἔσμα και-
νὸν, ὅτι θαυμαστά ἐποίησεν ὁ Κύριος. Ἐσωσεν αὐ-
τὸν ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, καὶ ὁ βραχίων ὁ ἅγιος αὐτοῦ. »

¹¹ Gal. iv, 19. ¹² II Tim. iii, 12. ¹³ Psal. xcvi, 1.

Δεξιὰ δὲ καὶ βραχίον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐχ ἕτερος ἂν εἴη τις παρὰ γε τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν.

Ἰὰδ γὰρ Κυρίου ἀποστραφῆσονται, καὶ ἤξουσιν εἰς Σιών μετ' εὐφροσύνης καὶ ἀγαλλιήματος υἱωνίου. Ἐπὶ γὰρ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν ἀγαλλιάσεις καὶ αἴνεςις, καὶ εὐφροσύνη καταλήψεται αὐτούς· ἀπέδρα ὁδὴν, λύπη καὶ στεναγμός.

Διαπλάττει πάλιν τοῦ λόγου τὸ σχῆμα κατὰ τὴν τὸν ἴδῃ συμβεβηκότων αὐτοῖς δύναμιν. Πολυτρόπως γὰρ Θεῷ προσκρούοντες, καὶ ταῖς τῶν εἰδώλων λατρείαις καθάπερ τισὶ βόθροις ἐνολισθῆσαντες, οὐ μετρίως κατεμιαίνοντο· παρωσάμενοι δὲ καὶ τὴν τοῦ πανσόφου Μωσέως ἐντολὴν, ἐτρέποντο πρὸς διδασκαλίαν καὶ ἐντάλματα ἀνθρώπων. Τούτων ἕνεκα πάντων δέδονται κατὰ καιροῦς τοῖς Βαβυλωνίοις, καὶ ἦσαν αἰχμάλωτοι τὴν Περσῶν τε καὶ Μήδων νεμόμενοι χώραν. Ἀλλ' ἠλέηται πάλιν. Κύρου γὰρ ἀνέντος αὐτοὺς κατὰ βούλησιν Θεοῦ, καὶ ἀποτρέχειν αὐτοῖς ἐφέντος, εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἀνεχομίζοντο χαίροντες, καὶ ἀλαλάζοντες, καὶ τὰς εἰς Θεὸν ὕμνωδίας ὅσά τινα στέφανον ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῇς. Οὐκοῦν ὡς ἀπὸ γε τῶν ἱστορικῶς γεγονότων, καὶ τὴν ἐπὶ ταῖς τελευταῖαις κλήσει θυμῆδιαν εὐ μάλα διαμορφοῖ. Ἐπιστραφῆσονται γὰρ παρὰ Κυρίου, φησὶ, καὶ ἤξουσιν εἰς Σιών, τὴν νοτιήν δηλονότι, τοῦτ' ἐστὶ, τὴν Ἐκκλησίαν, εὐφραινόμενοι τε καὶ χαίροντες. Ἔσται γὰρ ἐπὶ κεφαλῇς αὐτῶν αἶνεςις καὶ εὐφροσύνη, καὶ ἀγαλλίαμα καταλήψεται αὐτούς. Στεφανοὶ γὰρ ὥσπερ τὰς τῶν πιστευόντων ψυχὰς, καὶ πάσης αὐτὰς ἐμπλήρησι χαρᾶς, ἀγαλλιᾶσεώς τε καὶ εὐφροσύνης ὁ τῶν ὅλων Σωτὴρ, δοξολογούμενος παρ' αὐτῶν, καὶ χορδὴ καὶ λύρα γεγονώς αὐτοῖς. Ὅπου δὲ ὅλως κλήσις καλοῦσα πρὸς μετάνησιν, καὶ ἐπιστροφὴν, καὶ εἰς ἀπὸνψιν ἁμαρτίας, τὴν διὰ πίστεως δηλονότι τῆς ἐν Χριστῷ, ὅπου Πνεύματος ἁγίου χορηγία τε καὶ χάρις, καὶ υἰοθεσίας τιμὴ, καὶ ἀτελευτήτων ἀπόλαυσις ἀγαθῶν, καὶ οὐρανῶν βασιλείας ἐλπίς, ἐκεῖ που πάντως ἐστὶ καὶ τὸ κατευφραίνεσθαι δεῖν, ἀπέδρα δὲ καὶ ὁδὴν, λύπη, καὶ στεναγμός. Ποῖον γὰρ ἔξει τόπον ὁδὴν, καὶ ἐπὶ τίσιν ἂν γένοιτο στεναγμός, ἔνθα τοῦ στενάζειν καὶ δούνασθαι πρόσφασις μὲν οὐδεμία παντελῶς, κατακρατεῖ δὲ μᾶλλον ἐλπίς, ἀγαλλιᾶσεώς τε καὶ εὐφροσύνης; θυμῆδιος τε τῆς ἀναποδλήτου καὶ χαρᾶς;

Ἐγὼ εἰμι, ἐγὼ εἰμι ὁ παρακαλῶν σε. Γνώθι τί οὖσα ἐφοβήθης ἀπὸ ἀνθρώπου θνητοῦ, καὶ ἀπὸ υἱοῦ ἀνθρώπου, οἱ ὡσεὶ χόρτος ἐξηράνθησαν. Καὶ ἐπελάθου τὸν Θεὸν τὸν ποιήσαντά σε, τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν, καὶ θεμελιώσαντα τὴν γῆν. Καὶ ἐφόβου ἀπὸ πάσας τὰς ἡμέρας τὸ πρόσωπον τοῦ θλιβόντός σε. Ὅν τρόπον γὰρ ἔβουλεύσατο τοῦ ἄρᾳ σε, καὶ νῦν ποῦ ὁ θυμὸς τοῦ θλιβόντός σε, Ἐν γὰρ τῷ σώζεσθαι σε οὐ στήσεται, οὐδὲ χροισί.

Τὸ, Ἐγὼ εἰμι, φησὶν ἐν τούτοις, ἀντὶ τοῦ, ζῶ καὶ ὑπάρχω· καὶ γὰρ ἐστὶν αὐτὸς ὁ Ὄν. Ἀξίωμα δὲ

VERS. 11. *Nam a Domino reuocentur, et venient in Sion, cum lætitia et exultatione æterna. In capite enim eorum exultatio et laus, lætitia apprehendet eos; fugiet dolor, mæror et gemitus.*

Format iterum orationis figuram, pro ratione eorum quæ jam illis contigerunt. Multipliciter enim Deum offendentes, et in idolorum cultus tanquam in foveas quasdam illapsi, non mediocriter contaminati sunt: et rejecto sapientissimi Moysis præcepto, conversi sunt ad doctrinas et mandata hominum. Harum rerum causa, traditi sunt, variis temporibus, Babyloñiis, erantque captivi, Persarum ac Medorum regionem habitantes. Sed iterum misericordiam consecuti sunt. Cyro enim illos ex voluntate Dei liberante, et reditum illis permittente, in Judæam reducti sunt, **713** gaudentes et jubilantes, et hymnos de Deo, tanquam coronam quamdam habentes in capite. Itaque velut a rebus hisce quæ historice gestæ sunt, etiam in postremis vocationibus voluptatem optime depingit. Reducentur enim, inquit, a Domino, et venient in Sion, quæ scilicet intelligentia percipitur, id est Ecclesiam, lætantes et gaudentes. Erit enim in capite eorum laus, et lætitia, et exultatio eos apprehendet. Coronat enim quasi animas credentium, omnique eas replet gaudio, et exultatione, et lætitia, universorum Servator, ab ipsis celebratus, illisque quasi chorda et lyra factus. Ubi autem vocatio est vocans ad pœnitentiam, per fidem videlicet in Christo, ubi Spiritus sancti ministerium est, et gratia, et adoptionis honor, ac infinitorum bonorum fruitio, et regni cælorum spes: ibi semper est unde lætemur, fugitque etiam dolor, mæror et gemitus. Quis enim locus relictus est dolori? Et quibus de causis gemitus esset, ubi gemendi et dolendi nulla prorsus est occasio, imo ubi spes exultationem, lætitiā, voluptatem quæ amitti non potest, atque gaudium in sua quasi potestate obtinet et possidet?

VERS. 12-14. *Ego sum, ego sum qui consoior te. Scito quæ sis, ut timeas hominem mortalem, et filium hominis, qui quasi senem exaruerunt. Et oblita es Dei qui fecit te, qui fecit cælum, et qui fundavit terram. Et timuisti semper cunctis diebus faciem affligentis te. Quemadmodum enim cogitavit tollere te, et nunc ubi furor affligentis te? Cum enim tu servaberis, non stabit, neque permanebit.*

Ego sum, hic dicit, pro, vivo et exsisto. Est enim ipse Qui est. Hæc est dignitas, et quasi privilegium

divinum et eximium. Inest siquidem huic soli naturæ quæ omnes superat, esse et vivere, non participatione ab alio, nec hoc quasi datum habenti, sed cum ipsa sit potius vita. Itaque inquit : Ego sum, qui consolor te, id est, qui omnem spiritua-lem consolationem impertior, et præsidii sustento, ut pulchre suffulta, tendas fortiter et audacter ad omnis virtutis rectitudinem. Vel etiam fortassis consolationem hic alio modo intelliges. **714** Vocavit enim Servator per Evangelii prædicationem ad peccati ablutionem, per fidem scilicet in ipsum, ad participationem sancti Spiritus, et ad laudem ac gloriam adoptionis. Sed tu, inquit, o Israel, cum ego sim ille qui est, non veritus es vocantem ad vitam despiciere et contemnere, sed timuisti tibi ab homine mortali, et a filio hominis, qui ceu senum exaruerunt. Deinde oblitus es ejus Dei qui fecit te, qui formavit cælum, qui terram stabilivit. Et timuisti faciem affligentis te. Accusat autem Deus hisce verbis Judæorum præfectos, qui semper et assidue Servatoris gloriæ resistebant, et quantum in ipsis erat, eam omnino nullam reddiderunt. Varia enim hic edidit miracula : at illi contra divina signa plusquam admirabilia, acerba verba effuderunt, atque in Beelzebul principe dæmoniorum, eum ejicere dæmonia dictitarunt. Ille sæpe auditores doctrina et institutionibus plusquam legalibus demulcebat. Illi eo impietatis prolapsi sunt, ut eos qui laudabant reprehenderent, et dicerent : Dæmonium habet, et insanit ; quid auditis illum ? Reformidarunt igitur Pharisæorum insidias : idque testificabitur beatus evangelista, dicens : « Noverant igitur principes cum esse Christum : sed propter Pharisæos non confessi sunt ⁶⁶. » Jam enim conspiraverant Judæi, ut si quis eum confiteretur Christum esse, Synagogæ communione privaretur. Reprehendit etiam legum doctores ipse Servator, inquit : « Et vobis leguleiis væ, quia sustulistis clavem scientiæ, nec ipsi ingredimini, et alios ingredientes prohibetis ⁶⁷. » Accusat igitur Judaicum populum, quippe qui ex insigni imprudentia, Deum qui est et qui vivit, qui cælum firmavit verbo, qui terram fundavit, contempserit, prætulertque reverentiam erga homines, vocesque hominum mortali-um acceperit, qui perinde ac herbæ exarescunt. Quod enim subituri sunt ultimum supplicium, qui turpem hunc timorem illis incusserunt, et hoc pacto a colendo eum qui ad salutem vocat abduxerunt, probavit, cum adjecit : Quemadmodum enim cogitarunt tollere te, et nunc ubi furor affligentis te ? Cum enim tu servaberis, non stabit, neque permanebit. Scribarum enim et Pharisæorum furor temporarius erat, contra populum manni ac potestati suæ subditum : **715** quin et in interitum abierunt, et mactationi sunt expositi. Et qui in Christum crediderunt, servati gaudebant, et ab ira divina liberi. Verum isti non durarunt, hoc est, non ita

Α τοῦτο θεοπρεπὲς καὶ ἐξαισίον· ἔνεστι γὰρ μόνῃ τῇ πασῶν ἐπέκεινα φύσει τὸ εἶναι τε καὶ ζῆν, οὐ μεθεκτῶς παρ' ἐτέρου λαχούσῃ ταῦτα, οὔτε μὴν δοτὸν ἐχούσῃ τὸ χρῆμα, αὐτῆς δὲ μᾶλλον οὐσης τῆς ζωῆς. Οὐκοῦν, εἰμὶ μὲν ἐγὼ, φησὶν, ὁ παρακαλὼν σε, τοῦτ' ἐστιν, ὁ πᾶσαν παρακλήσιν πνευματικὴν δωροῦμενος, καὶ ἀνέχων ταῖς ἐπικουρίαις εἰς τὸ ἐρρηγεῖσθαι καλῶς, πρὸς γε τὸ δεῖν εἶναι μετ' εὐτολμίας εὐθύ πάσης ἀρετῆς. Ἡ τάχα που καὶ παρακλήσιν ἐν τοῦτοις καὶ καθ' ἕτερον συνήσεις τρόπον. Ἐκάλει γὰρ διὰ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων ὁ Σωτὴρ εἰς ἀπὸνίψιν ἀμαρτίας τὴν διὰ γε, φημί, τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως εἰς μέθεξιν ἁγίου Πνεύματος, καὶ καύχημα, καὶ ὁδὸν υἱοθεσίας. Ἀλλὰ σὺ, φησὶν, ὦ Ἰσραὴλ, ἐμοῦ μὲν τοῦ θντος οὐ κατέδειξας ὑπερ-
B ορῶν, καὶ καταφρονήσας τοῦ καλοῦντος εἰς ζωὴν, ἐξοβήθης δὲ ἀπὸ ἀνθρώπου φαρτυῶ, καὶ ἀπὸ υἱοῦ ἀνθρώπου, οἱ ὡσαύτῃ χόρτος ἐξηράνθησαν. Εἰτα ἀπελάθου τοῦ ποιήσαντός σε Θεοῦ, τοῦ τεκτιναμένου τὴν οὐρανὸν, διεδρύσαντος δὲ τὴν γῆν, ἐφόδου δὲ τὸ πρῶτον τοῦ θλίβοντός σε. Αἰτιᾶται δὲ Θεὸς ἐν τοιαῖς τοῖς τῶν Ἰουδαίων καλοηγιτάς, οἱ μέχρι παντὸς ὑπέτελεσαν τῇ τοῦ Σωτῆρος ἀντανιστάμενοι ὁδῇ, καὶ τό γε ἤκον εἰς αὐτοὺς, οὐδὲν οὖσαν αὐτὴν παντελῶς ἀποφαίνοντες. Ἐθαυματοῦργει μὲν πολυτρόπως, οἱ δὲ τοὺς ὑπὲρ θαῦμα πικροὺς κατέχευν λόγους θεοσημίας· ἔφασκον γὰρ ἐν Βεελζεβούλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων αὐτὸν ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια. Ταῖς ὑπὲρ νόμου εἰρηγήσει κατεκλήσας πολλὰκις τοὺς ἀκρωμένους· ὁ δὲ πρὸς τοῦτο κατώλισθον διωσσεθείας, ὥστε τοῖς ἐπαινοῦσιν ἐπιτιμᾶν, καὶ λέγειν· Δαιμόνιον ἔχει, καὶ μαίνεται· τί ἀκούετε αὐτοῦ ; Ἐδεδίδεσαν τοίνυν ταῖς τῶν Φαρισαίων ἐπιβουλάς· καὶ μαρτυρήσει λέγων ὁ μακάριος εὐαγγελιστής· Ἐγνώσαν τοίνυν οἱ ἄρχοντες, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός, ἀλλὰ διὰ τοῦ Φαρισαίου οὐχ ὡμολόγουν. Ἡδὲ γὰρ συνέθεντο οἱ Ἰουδαῖοι, ἐὰν αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν εἶναι, ἀποσυνάγωγος γένηται. Ἐπιτιμᾶ δὲ τοῖς νομοδιδασκάλοι· καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ λέγων· Ἐκαὶ ὑμῖν τοῖς νομακαῖς οὐαί, ὅτι ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως, αὐτοὶ οὐκ εἰσέρχεσθε, καὶ τοὺς εἰσερχομένους κωλύετε. Αἰτιᾶται τοίνυν τοὺς τῶν Ἰουδαίων δῆμους, ὡς ἐκ πολλῆς ἁγαν ἀσυνεσίας καταφρονήσαντας τοῦ θντος τε καὶ ζῶντος Θεοῦ, τοῦ τὸν οὐρανὸν ἀναστήσαντος λόγῳ, καὶ θεμελιώσαντος τὴν γῆν, προτιμήσαντας δὲ μᾶλλον τὴν εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ, καὶ φωνὴν δεξαμένους ἀνθρώπων φαρτυῶν, οἱ πόαις ἐν ἱσφῇ ξηραίνονται. (Οὐ γὰρ ἐμελλον τὴν ἀπασῶν ἐσχάτην ὑπομεῖναι κλίαν, οἱ τὸ ἐκτοπον αὐτοῖς ἐπιτιθέντες δόγμα [Huius legis videtur δεῖμα], καὶ ἀπαγαγόντες διὰ τοῦτο τοῦ χρῆναι τιμᾶν τὸν καλοῦντα πρὸς σωτηρίαν, πληροφόρηκε, προστιθείς· Ὅν τρόπον γὰρ ἐβουλεύσαντο τοῦ ἀραί σε, καὶ νῦν ποῦ ὁ θυμὸς τοῦ θλίβοντός σε ; Ἐν γὰρ τῷ σώζεσθαι σε οὐ στήσεται, οὐδὲ χρονεῖ. Γέγονε γὰρ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων πρόσκαιρος ὁ θυμὸς κατὰ τῶν ὑπὸ χεῖρα λαῶν· ἀλλ' ὥχοντο πρὸς ἀπώλειαν, καὶ δέδονται πρὸς σῶ-

⁶⁶ Joan. xii, 42. ⁶⁷ Luc. xi, 52.

γῆν. Καὶ οἱ μὲν πιστεύσαντες εἰς Χριστὸν, ἔχαιρον ἀνασσωσμένοι, ἔξω τε γεγονότες τῆς θείας ὀργῆς. Οἱ δὲ οὐκ ἔχρόνισαν, τοῦτ' ἔστιν, οὐκ εἰς μακρὰν ἀπολώλασι, πεπορημένης ἀπάσης τῆς Ἰουδαίας, νῆς τῆς Ἱερουσαλήμ, ὁμοῦ τοῖς οἰκοῦσιν αὐτήν.

Ὅτι ἐγὼ ὁ Θεὸς σου, ὁ ταράσσων τὴν θάλασσαν, καὶ ἡχῶν τὰ κύματα αὐτῆς. Κύριος Σαβαὼθ ὀνομά μοι. Θήσω τοὺς λόγους μου εἰς τὸ στόμα σου, καὶ ὑπὸ τὴν σκιάν τῆς χειρὸς μου σκεπάσω σε, ἐν ᾗ ἔστησα τὸν οὐρανόν, καὶ ἐθεμελίωσα τὴν γῆν· καὶ ἐρεῖ Σιών, ὅτι Θεὸς μου εἰ σύ.

Αἰτιασάμενος τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς φοβηθέντας μὲν ἀνθρώπους, ἦτοι τοὺς προεστάναι λαχόντας τῆς συναγωγῆς, αἰδοῖ τε τῇ πρὸς αὐτοὺς τοῖς τῆς ἀπειθείας τέλμασιν ἀσυνέτως ἐμδεδικότας, ἀλογησάντας τε παντελῶς τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης, διαδείκνυσιν ἐν τούτοις, ὅτι καὶ περιστάσεις, καὶ διωγμούς, οἵπερ ἂν συμβαίνουσι τοῖς εὐσεβεῖν ἡρημένοις, καθίστησιν ἀμογητέ· καὶ τὰς τῶν ἐπηρεαζόντων δυστροπίας, ἀπράκτους τε καὶ ἀδρανεῖς ἀποφαίνει, μεθιστάς εἰς τὸ βῆρον τὰ λυπηρὰ, καὶ παρατρέπων εἰς εὐθυμίαν τῶν ἀνιερῶν τὴν ἐφοδόν. Δέχεται δὲ πρὸς παράδειγμα ταύτην τὴν ὁρωμένην πλατεῖαν θάλασσαν. Ἐγὼ γάρ εἰμι, φησὶν, ὁ ταράσσων τὴν θάλασσαν, καὶ ἡχῶν τὰ κύματα αὐτῆς. Κύριος Σαβαὼθ ὀνομά μοι. Ὡς περ οὖν κυρτοῦται μὲν ἐσθ' ὅτε τὸ κύμα, καὶ βραδαῖον τῇ χέρσῃ προσρηγνύται ταῖς τῶν ἀνέμων βίαις συνωθούμενον, μεταπίπτει δὲ πάλιν εἰς εὐδίαν καὶ γαλήνην εὐθύς ἐθέλοντος Θεοῦ· κατὰ τὸν αὐτὸν τουτοῦν τρόπον τὰ δεινὰ, καὶ δύσοιστα, καὶ παντὸς εἰς ἔσχατον ἀποφέροντα κακοῦ, μεθίστημι, φησὶν, οἷον εἰς πρὸς εὐδίαν κατανεύσας μόνον· πάντα γὰρ κατευνάσας θόρυβον, εἰς τὸ τῆς εὐθυμίας ἀνίημι πλάτος τοὺς τῆς εὐσεβείας ὑπεραβλεῖν ἐλομένους. Καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶ τὸ διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος λύρας αἰνιγματικῶς ὑμνουμένον· « Ἐπέταξε τῇ καταιγίδι, καὶ ἔστη εἰς αὐρὰν, καὶ ἐκόπασε τὰ κύματα αὐτῆς. » Ἰνα δὲ παντὸς ἐνδοιασμοῦ δίχα παραδέχοιντο τὸ θαρρῆν, ὅτι πάντῃ τε καὶ πάντως εἰς πέρας δραμεῖται τὰ ἐπηγγελμένα, καὶ οὐκ ἂν ποτε διαψεύσαιτο τῆς παρ' αὐτοῦ δοθείσης ἐπικουρίας ἢ ὑπόσχεσις· ἀναγκάλως φησὶν, ὅτι Κύριος Σαβαὼθ ὀνομά μοι. Εἰ γὰρ ἐστὶ Κύριος τῶν δυνάμεων, πῶς ἀτονῆσει πρὸς τὸ διασῶσαι τινὰς, ἢ ποῖον οὕτω τὸ δυσχερὲς, ἢ ἀναντες τῶν πραγμάτων, ἢ καὶ ἀνήνυτὸν ἐστὶ τῇ πάντα ἰσχυροῦσι δεξιᾷ; Προσεπάγει δέ τι καὶ ἕτερον ἀρκοῦν εἰς ἐπικουρίαν, ὁμοῦ δὲ καὶ ἀποφαίνει, ὅτι λέλυται μὲν ὁ ἐπ' αὐτοῖς θυμὸς, πίπτουσι δὲ τῆς ἀποστροφῆς τὸ βλάβος, καὶ λοιπὸν εἰσιν ἐν λόγῳ παρ' αὐτῷ, καὶ φειδοὺς ἡξίωνται καὶ ἀγάπης, ἥπερ ἂν πρέποι τοῖς ἐπεγνωκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ. « Θῆσω γὰρ, φησὶ, τοὺς λόγους μου εἰς τὸ στόμα σου. » Καὶ τί δὴ τοῦτό ἐστιν, ἔφη που ψάλλων ὁ θεοπέσιος Δαβὶδ· « Τῷ δὲ ἀμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός· Ἰνα τί σύ διηγῇ τὰ δικαιώματά μου, καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματός σου; »

A longe post perierunt, cuncta Judæa vastata, et templo incenso, et deleta Jerusalem, simul cum his qui eam inhabitabant.

καὶ κατεμνησθέντος τοῦ ναοῦ, καὶ ὠλοθρευμέ-

VERS. 15, 16. Quia ego Deus tuus, qui conturbo mare, et qui sonare facio fluctus ejus. Dominus Sabaoth est nomen mihi. Ponam sermones meos in os tuum, et sub umbra manus meæ protegam te. in qua statui cælum, et fundavi terram : et dicet Sion, Deus meus es tu.

Accusatis Israelitis, ut qui homines timuerunt, sive synagogæ præsides, ac horum reverentia, in puteum interitus imprudenter inciderunt, omninoque dilectionem in illum parvi duxerunt : ostendit hisce verbis se calamitates ac persecutiones, quæcunque piis contingant, leves ac faciles reddere, et insectantium perversitatem inefficacem infirmamque efficere, tristitia in melius vertendo, et rerum asperarum insultum in tranquillitatem commutando. Assumit autem exempli causa, spatiosum hoc, quod videmus, mare. Ego enim sum, inquit, qui conturbo mare, et qui sonare facio fluctus ejus. Dominus Sabaoth nomen mihi. Quemadmodum igitur fluctus interdum attollitur, et vehementi impetu in terram irrui ac impingit, ventorum vi pulsus, ac rursus mox, Deo volente, in serenitatem et tranquillitatem mutatur : ad eundem quoque modum gravia et intolerabilia, et ad omnium malorum extremum deducunt, solo, inquit, nutu velut in serenitatem convertito. Omni enim tumultu consopito, ad voluptatem amplissimam revoco ac resolvo eos qui pro pietate certamen suscipiunt. Idque est, opinor, quod ænigmatice Psallentis lyra est decantatum : « Præcepit procellæ, et stetit in auram, et sedavit fluctus ejus⁹⁷. » Ut autem absque omni dubio spem ac fiduciam concipiant, omnino hæc quæ denuntiata sunt, ad exitum procursura, nec fallacem aut mendacem esse promissionem, sed auxilium esse certo ferendum, necessario ait : Dominus Sabaoth nomen mihi. Nam si est Dominus exercituum, **716** quomodo esset ad servandum aliquos imbecillus ? aut quæ res tam est difficilis, tam ardua, quæ non possit ab omnipotente dextra perfici ? Inducit porro et aliud quiddam quod ad auxilium satis sit, simulque declarat dissolutum esse et extinctum eorum furorem, et cessasse odii incommodum : deinceps vero se eorum rationem habiturum, et misericordia eos et amore dignaturum, qui his, qui agnoverunt apparitionem ejus, conveniat. « Ponam enim, inquit, sermones meos in os tuum. » Quid autem sit, dixit ille divinus David, psallens : « Peccator dixit Deus : Quare tu enarras justificationes meas, et assumis testamentum meum ore tuo⁹⁸ ? » — Non enim decora est laus in ore peccatoris,⁹⁹ quemadmodum scriptum est. Interdicit itaque et prohibet profa-

⁹⁷ Psal. cvi, 29. ⁹⁸ Psal. xl, 6. ⁹⁹ Eccl. xv, 9.

num et accleratum Dei lex, omnino ejus sermones A memorare. Dictum est enim : « Ex abundantia cordis os loquitur¹¹. » Quidni ergo cunctis perspicuum sit, eos qui cor malum habent, bonos sermones eructare non posse? Itaque sanctis maxime convenit, et mente legem Dei tenere, et lingua ac verbis quasi ebullire et depromere. Promittit igitur universorum Deus, velut justis jam et in fide sanctificatis, et ingenuitatis laudem percipientibus, se impositurum suos eorum ori sermones, ut, divinam legem crebris usurpantes sermonibus, viam sibi ad salutem accommodatam intelligant. De omni siquidem justo scriptum est : « Lex Dei ejus in corde ipsius, et non subvertentur gressus ejus¹². » Et iterum : « In corde meo abscondi oracula tua, ut ne peccem tibi¹³. » Sustinet enim nos divina lex, B ut pulchre solidati et fundati simus, et mentem ad optima omnia vitæ instituta recte dirigamus; nec eam delabi ad deteriora sinit, et ab eo quod malo afficere solet, quasi juveniliter abducit et fortiter. Quia vero, ut dixi, eos velut jam ingenuos ac germanos alloquitur, aliud porro quidpiam appromittit. Protegam enim, inquit, te, umbra manus meæ. Dignum possessione est et eximium hoc quoque bonum, et ad salutem sat magnum, quibus semel eo frui conceditur. Manum enim Dei et Patris non aliud esse intelligimus, quam ab eo natum Filium Dominum nostrum Jesum Christum. His autem qui illi parent, nihil poterit nocere, eorum, quæ nocere solent. Erunt 717 namque robusti et fortissimi, C omnemque tumultum ac tentationes vincent, nec a Satana capientur, omnemque carnis foeditatem superabunt, nec animi neque corporis motibus affectibusve succumbent. Quod autem omnipotens Patris dextra sic eos afficiat, ostendit, cum adjicit: Qua statui cælum, et fundavi terram. Si enim, sicuti scriptum est, sermone Domini cæli firmati sunt, si terra constabilita est, ut immota maneat¹⁴; quidni satis sit potens ad eos servandum, quicunque ejus protectionem volunt magui aestimare? Tunc, tunc, inquit, dicet Sion : Deus meus es tu. Hinc mihi considera Christianæ fidei confessionem clare et perspicue introductam. Olim enim Christum, licet multa edentem miracula, et divinorum signorum splendore, qui omnem orationem superat et admirationem, illustratum, ex insigni quadam impietate, ignorare se dicebant, cum tamen non ignoraverint vere, sed contumelia affecerunt. Dicere enim ausi sunt homines insigniter deliri, et stulti, et impia mente præditi : « Nos scimus cum Moyse locutum esse Deum, hunc autem unde sit, nescimus¹⁵. » Sed hi, inquit, qui negant, et ad hanc impietatem delapsi sunt, lingua meos sermones circumferentes, et sub protectione manus meæ dexteræ versati, iterum agnoscent Redemptorem, et constebuntur, dicentes ei : Deus meus es tu. Res igitur salutaris est fides, et via ad vitam adducens

— « Οὐ γὰρ ὥρατος αἶνος ἐν στόματι ἁμαρτωλοῦ, » καὶ ἄ γέγραπται. Ἀποσοθεῖ τοιγαροῦν τὸν βέβηλόν τε καὶ ἀλιτήριον ὁ τοῦ Θεοῦ θυμὸς [αἰ. νόμος] τοῦ καὶ ὅλως τῶν αὐτοῦ διαμεμνησθαι λόγων. Εἰρήται γάρ· « Ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας λαλεῖ τὸ στόμα. » Πῶς οὐκ ἅπασιν ἐναργεῖς, ὡς οἱ καρδίαν ἔχοντες πονηράν, ἀγαθοὺς οὐκ ἂν ἐρεῦξαι[ν]το λόγους; Ἀγίοις οὖν ἅρα πρεπωδέστατον τὸ καὶ εἰς νοῦν ἔχειν τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον, καὶ ἀναδράττειν αὐτὸν, ὥσπερ διὰ γλώττης καὶ λόγου. Ὑπιοχνεῖται τοίνυν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ὡς ἤδη δικαίους, καὶ ἡγιασμένοις ἐν πίστει, καὶ τὸ τῆς γνησιότητος λαβοῦσι καύχημα, τοὺς ἑαυτοῦ λόγους ἐντιθέναι τοῖς στόμασιν αὐτῶν, ἵνα τοῦ θείου νόμου συγχῶς διαμνημονεύοντες, τὴν τοῦ χρησίου πρὸς σωτηρίαν αὐτοῖς εἶδειεν τρίβον. Γέγραπται γάρ περὶ δικαίου παντὸς, ὅτι· « Ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ὑποσχελισθῆται τὰ διαβήματα αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν· « Ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἔκρυψα τὰ λόγια σου, ὥπως ἂν μὴ ἀμάρτω σοι. » Ἀνέχει γὰρ ἡμᾶς ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος εἰς τὸ ἐρρηθῆναι καλῶς, καὶ εὐ βεβηκότα τὸν νοῦν εἰς πᾶν ὅτιοῦν τῶν ἀρίστων ἐπιτηδευμάτων ἔχειν· καὶ καταπίπτειν οὐκ ἔξ πρὸς τὰ χεῖρω, καὶ τοῦ πψυχότος ἀδικεῖν ἀποφέρει νεανικῶς. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς ἔφην, ὡς ἤδη γνησίους προσδιαλέγεται, προὔπιοχνεῖται τι καὶ ἕτερον. Σκεπάσω γὰρ σε, φησὶν, ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ἑαυτοῦ χειρὸς. Ἀξιοκτῆτον δὲ καὶ τοῦτο, καὶ ἐξαίρετον ἀγαθόν, καὶ ἀποχρῶν εἰς σωτηρίαν τοὺς ἅπασι εἶναι ἡγιωμένους αὐτό. Χεῖρα μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς οὐκ ἕτερον εἶναι συνιμεν, πλὴν ὅτι τὸν ἐξ αὐτοῦ πεφηνότα Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Τοὺς δὲ γε ὑπ' αὐτῷ γεγονότας ἀδικήσειεν ἂν οὐδὲν τῶν ὅσα πέφυκεν ἀδικεῖν. Ἔσονται γὰρ εὐσθενεῖς καὶ εὐτολμῶτατοι, θορύβου τε παντὸς καὶ πειρασμῶν ἀμείνους, καὶ ἀνάλωτοι τῷ Σατανᾷ, καὶ σαρκικῆς ἀπάτης ἐπέκεινα βδελυρίας, καὶ πέρα παθῶν ψυχικῶν τε ἅμα καὶ σωματικῶν. Ὅτι δὲ παναλκῆς ἡ τοῦ Πατρὸς δεξιὰ διακεῖσθαι, παρασκευάζει προστιθεῖς· « Ἐν ᾗ ἔστησα τὸν οὐρανόν, καὶ ἐθεμελίωσα τὴν γῆν. Εἰ γὰρ τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανὸν ἔστειρωθήσαν, καὶ ἄ γέγραπται, ἐρήρησται δὲ καὶ ἡ γῆ πρὸς τὸ ἀκλονήτως ἔχειν· πῶς οὐκ ἀνάρκεσειεν εἰς τὸ σῶσαι τινάς, τοὺς οἵπερ ἂν ἔλοινο τὴν ὑπ' αὐτοῦ σκέπην ποιεῖσθαι περὶ πολλοῦ; Τότε δὲ, τότε, φησὶν, ἐρεῖ Σιών· Θεὸς μου εἰ σύ. Ἐνταῦθα μοι βλέπε σαφῶς τε καὶ ἐναργῶς τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως τὴν ὁμολογίαν εἰσηνεγμένην. Πάλαι μὲν γὰρ καίτοι θαυματουργοῦντα πολυτρόπως, καὶ τῇ λαμπρότητι τῆς θεοσημείας, ᾗ ὑπὲρ λόγον καὶ θαῦμα, δόξαν ἔχοντα Χριστόν, ἐκ πολλῆς ἀγαν ἀνοσιότητος ἀγνοεῖν ἔφασκον, οὐκ ἠγνοηκότες ἀληθῶς, ἀλλ' ὑβρίζοντες. Τετολμῆκασιν γὰρ εἰπεῖν ἐκ πολλῆς ἀγαν ἐμβροντησίας, ἡγουν ἀπονείας, καὶ ἀφιλοθέου φρονήματος· « Ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι Μωσῇ λελάληκεν ὁ Θεός, τοῦτον δὲ οὐκ οἶδαμεν πόθεν ἐστίν. » Ἀλλ' οἱ πάλαι, φησὶν, ἀρνούμενοι καὶ δυσσεβείας εἰς τοῦτο κατ- ολισθῆσαντες, λαβόντες ἐν γλώσση τοὺς ἐμοὺς λόγους,

¹¹ Luc. xii, 34. ¹² Psal. xxxvi, 31. ¹³ Psal. cxviii, 11. ¹⁴ Psal. xxxiii, 6. ¹⁵ Joan. ix, 29.

καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ἐμῆς γενόμενοι χειρὶς A sempiternam, est virtus Christianæ confessionis. δεξιᾶς, ἐπιγνώσκονται τὸν Αὐτρωτὴν, ὁμολογήσουσι λέγοντες· πρὸς αὐτὸν· Θεός μου εἰ σύ. Χρῆμα τοιγαροῦν σωτήριον ἢ πίστις, καὶ ὁδὸς εἰς ζωὴν ἀποφέρουσα τὴν ἀμήρτυον, τῆς εἰς Χριστὸν ὁμολογίας ἡ δύναμις.

Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, ἀνάστηθι, Ἱερουσαλήμ, ἡ πιούσα τὸ ποτήριον τοῦ θυμοῦ ἐκ χειρὸς Κυρίου. Τὸ ποτήριον γὰρ τῆς πτώσεως, τὸ κόνδου τοῦ θυμοῦ ἐξέχεας, καὶ ἐξεκένωσας, καὶ οὐκ ἦν ὁ παρακαλῶν σε ἀπὸ πάντων τῶν τέκνων σου, ὥν ἔτεκες· καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀντιλαμβάνόμενος τῆς χειρὸς σου, οὐδὲ ἀπὸ πάντων τῶν υἱῶν σου, ὥν ὕψωσας.

Ὡς πεσοῦση καὶ ἐτι καίμενη τῇ Ἰουδαίων συναγωγῇ προσδιαλέγεται, καὶ ἀναστῆναι κελεύει, μόνον οὐχὶ χεῖρα διδοῦς, καὶ κατοικτεῖρων ὡς Θεός. Καὶ οὐ γὰρ ἐπὶ φαιδρὴν σωματικὴν εἶναι τὴν ἔγερσιν, ὅτι μὴδὲ τοιαύτην νοεῖσθαι προσήκει τὴν πῦσιν, νοστήν δὲ μᾶλλον, ὡς ἐν ἀπιστίᾳ τετελεσμένην. Οὐκοῦν ἐν πίστει τὸ τῆς ἐν τούτοις ἀναστάσεως ἀγαθόν. Πεπτῶκασιν γὰρ ὁμολογουμένως εἰς βλεθρον, οὐ προσηγάρμενοι μὲν τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα, προσεσχηκότες δὲ μᾶλλον διδασκαλίαις τε καὶ ἐντάλματιν ἀνθρώπων, καίτοι Θεοῦ λέγοντος ἐναργῶς διὰ φωνῆς Ἡσαίου· «Παῖδες μου, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς, πλανῶσιν ὑμᾶς, καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν ὑμῶν ταραττούσιν.» Ἀειλογούντες γὰρ παρ' αὐτοῖς τὸν διὰ Μωσέως νόμον, οἱ καθηγεῖσθαι λαχόντες, καὶ συγχῶς ἐκείνο βωδύντες· Μακάριοι ἔσμεν, Ἰσραὴλ, ὅτι τὰ ἀρεστὰ Κυρίῳ γνωστὰ ἡμῖν ἔστιν, ἀπεκόμιζον τῶν ὑπὸ χεῖρα τὸν νοῦν τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης, καὶ τῆς αὐτοῦ χάριτος ἀλογεῖν ἀναπειθόντες, πεπλανήκασιν αὐτοὺς, καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν αὐτῶν συνέχεον, ὁρθοποδεῖν οὐκ ἔδυνάμενοι, ἤγουν δι' εὐθείας ἐρχεσθαι τρίβου πρὸς τὴν ἐν πίστει δικαιοσύνην, καίτοι τοῦ νόμου τελειοῦντος οὐδέν. Οὐκοῦν, Ἐξεγείρου, φησί· τοῦτο ἐστὶν ἐναργῶς τὸ διὰ τῆς τοῦ Παύλου φωνῆς, «Ἐγείρει, ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφάσει σοι ὁ Χριστός.» Καὶ μὴν κάκεινο πρὸς τοῦτω· Ἀπὸ τὰς παρεμμένας χειρὶς καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνορθώσατε, καὶ τροχιὰς ὁρθὰς ποιεῖτε τοῖς ποσὶν ὑμῶν. Ὅτι δὲ πρέπουσαν καὶ ἰσοπαλὴν ταῖς αὐτῶν δυσσεβείαις ἐκτετίκασιν δίκην ἐμπαροινήσαντες Χριστῷ, καὶ τὴν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, τὸ γε ἦσαν ἐπ' αὐτοῖς, θανάτῳ περιβαλεῖν τολμήσαντες, διαδείκνυσιν λέγων· Ἡ πιούσα τὸ ποτήριον τοῦ θυμοῦ ἐκ χειρὸς Κυρίου. Τὸ ποτήριον γὰρ τῆς πτώσεως, τὸ κόνδου τοῦ θυμοῦ ἐξέχεας, καὶ ἐξεκένωσας. Καὶ κόνδου μὲν φησι τὸ κρῖμα· τὸ δὲ, Ἐξεκένωσας, ἐν τούτοις οὐχὶ τὸ, Ἐξέχεας, καταστραμνύνειν αὐν, ἐκείνο δὲ μᾶλλον, ὡς ἅπαν ἐκπέπικας, τοῦτ' ἐστὶ, πλήρη τὸν θυμὸν εἰσδέξω τὸν παρὰ Κυρίου, καὶ ἰσάροπον τοῖς παρανομήμασιν ὑπομεμένηκας τὴν ὁργὴν. Κακοὶ γὰρ κακῶς ἀπολώλασιν, τοῦτο μὲν πεπορημένης αὐτῶν ἀπάσης τῆς χάριτος, ὁμοῦ δὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις καὶ αὐτοῦ δὲ κατεμπερσθέντος τοῦ περιδοήτου ναοῦ, καὶ προσέτι τῆς εἰς Θεὸν ἐλπίδος ἀπολισθῆσαντες, καὶ τῆς τῶν ἁγίων ἀγέλης ἐξεωσμένοι. Τούτων δὲ ἀπάντων συμ-

VERS. 17, 18. *Excitare, excitare, exsurge, Jerusalem, quæ bibisti poculum furoris de manu Domini. Poculum enim ruinæ, calicem furoris ebibisti et evacuasti, nec erat qui consolaretur te ex omnibus filiis tuis quos peperisti: nec erat qui apprehenderet manum tuam, nec ex omnibus filiis tuis quos exultisti.*

Collapsam veluti et jam jacentem nunc Judæorum synagogam affatur, et jubet resurgere, tantum non manum porrigens, et ut Deus, miseratus. Nec dicinius corpoream esse hanc excitationem, quia nec illius modum intelligenda est hæc ruina, sed quæ intelligentia percipitur, et in incredulitate quasi perficitur. Ergo hujus resurrectionis bonum in fide est. Ceciderunt enim plane in interitum, eo quod evangelicam 718 et salutarem prædicationem non admiserint, sed potius doctrinis et præceptis hominum attenderint, etiamsi aperte dicat voce Isaïæ Deus: «Popule mi, qui vos beatos prædicant seducunt vos, et semitam pedum vestrorum conturbant». Semper enim hi qui principatum obtinebant apud eos, Moysis legem blaterantes, illudque crebro clamantes, Beati sumus, Israel, quia quæ Deo accepta sunt, nobis nota sunt: mentes suorum a dilectione Christi abduxerunt, et ejus gratiam pro nihilo ducere persuaserunt, ac fefellerunt, semitamque pedum eorum confuderunt, non sinentes eos recto pede incedere, nec recta via ad fidei justificationem tendere, cum tamen lex nihil proficeret. Itaque inquit: «Excitare,» id plane est, quod voce Paulina dictum est: «Excitare, qui dormis, et surge e mortuis, ac illuminabit te Christus». Quin et illud præterea: Quocirca remissas manus, et dissoluta genna surrigite, et rectas facite orbitas pedibus vestris. Quod autem dignam et ipsorum impietatibus parem pœnam solverint, debacchati in Christum, et principem vitæ, quantum in ipsis erat, morte afficere ausi, declarat: Quæ bibisti, inquires, poculum furoris de manu Domini. Poculum enim ruinæ, et calicem furoris exhausisti et evacuasti. Calicem vocat judicium. Evacuasti, his verbis non significat, Effudisti, sed illud potius, velut totum ebibisti, id est, plenum furorem a Domino recepisti, et æqualem prævaricationibus iram sustinuisti. Mali enim male perierunt: partim devastata cuncta eorum regione, et simul cum Hierosolymis incenso ipso templo celebratissimo: deinde etiam a spe in Deum decidentes, et a grege sanctorum expulsi, his, inquit, omnibus tibi accidentibus, et plenissimo furore velut inebriatæ tibi nemo tuorum liberorum adfuit; non erat qui manum tuam apprehenderet, nemo qui consolaretur. Complures enim apud eos erant Levitæ et sacerdotes,

“ Isa. i, 12. “ Ephes. v, 14.

scribæ ac Pharisæi, honoribus præ omnibus circumfluentes, et in sublime eVecti, eo quod præcellerent et præstarent reliquis. Sed ex omnibus, nemo Judæam prohibuit calamitate quæ ex divina ira **719** illis illata est. Nemo erat tantus, qui intolerabilibus malis implicatæ ullam vel mediocrem consolationem admovere posset. Itaque injuriam fecerunt, dum eos a dilectione Christi abduxerunt, et fidem in illum rejicere persuaserunt, illisque in interitus foveas prolapsis nihil adjumenti attulerunt.

Οὐκοῦν ἡδίκησαν μὲν ἀπάγοντες αὐτοὺς τῆς εἰς Θεὸν ἀναπαύοντες πίστιν· ὦνησαν δὲ παντελῶς οὐδὲν, τοῖς τῆς ἀπωλείας βόθροις ἐνολισθήσαντες.

VERS. 19, 20. *Duo ista contraria sunt tibi, et quis tecum contristabitur? Ruina et contritio, fames et gladius: quis te consolabitur? Filii tui indigentes, dormientes in compitis omnium viarum, sicut beta semicoccta, pleni furore Domini, dissoluti per iram Domini Dei.*

Plurima mala quæ Judæis contigerunt enumerare licet, captivitatis tempore, sub Vespasiano, inquam, et Tito, cum tota Judæorum regio conflagravit, et nullum calamitatis genus illis defuit, sed ad summum quasi omnis mali fastigium pertigerunt. Quod etiam illis omnium Servator Christus prænuntiavit: abductus est enim a Pilati militibus, ad locum crucis. Cum etiam mulieres sequerentur, et eum defferent, conversus dixit illis: « Filix Jerusalem, nolite deslere me, sed deslete vos et liberos vestros ». Et rursus: « Cum videritis obsessam a militibus Jerusalem, tunc dicite montibus: Operite nos; et collibus, Cadite in nos ». Quin etiam insanabilis calamitatis pondus a sanctis prophetis pluribus verbis prænuntiatum est. Eadem etiam sententia gignitur et insinuat nobis in his versibus: O enim misera Jerusalem: duo ista tibi contraria sunt, inquit, pro, repugnant, et dissident. Et cujusmodi sunt illa? Ruina et contritio, fames et gladius. Quibus verbis velut breviter et concise belli calamitas significatur. Verum illud considerandum est non oscitanter. Nam quatuor enumeratis, duo illa esse dicit. Siquidem ruinam memoravit, et contritionem, et famem, et gladium. Quid ergo dicimus? aut quo pacto esse poterunt duo, quæ dicta sunt? Etiam si plura esse videantur, primis tamen sequentia hic sermo propheticus conjungit. Nimirum semper casum sequitur contritio, famem gladius, id est, mors. Duo igitur prima sunt, ruina et fames, sequuntur **720** hæc, contritio et gladius. His ergo, inquit, accidentibus, quis subvenire potest? quis impetum calamitatis hujuscæ propulsare? Hoc enim hic significat consolatio. Numquid igitur, inquit, ad hoc sufficient filii tui? Sed enim eos videre est redactos ad inopiam, id est, nihil habentes quod consulant et faciant ad solatium suum,

ἀδεηχότων σοι, φησί, καὶ ὅσον μεμεθυμένης πληρεστάτῃ θυμῷ, οὐδεὶς παρέστη τῶν σὼν τέκνων· οὐκ ἦν δ' ἀντιλαμβάνόμενος τῆς χειρὸς σου, οὐκ ἦν ὁ παρακλῶν. Πλείστοι μὲν γὰρ ἦσαν παρ' αὐτοῖς Λευῖται καὶ Ιερεῖς, Γραμματεῖς τε καὶ Φαρισαῖοι, ταῖς παρὰ πάντων ἐντροφυόντες τιμαῖς, ὕψου τε ἡρμῆνοι διὰ τὸ ἐδ' προὔχειν καὶ προσεσθάναι τῶν ἄλλων· ἀλλ' οὐδεὶς ἐκ πάντων ἀπεσόδῃσε τῆς Ἰουδαίας τὴν συμφορὰν τὴν ἐκ θείας ὀργῆς ἐπενηνεγμένην αὐτῇ. Οὐδεὶς ἦν τοσοῦτος, ὃς ἀφορήτως ἐνεληγμένην κακίᾳ καὶ γούν μετρίαν παράκλησιν προσεπενεγχεῖν δυνάμενος.

ἀγάπης, καὶ ἀπαράδεκτον ποιεῖσθαι τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην, τοῖς τῆς ἀπωλείας βόθροις ἐνολισθήσαντες.

Δύο ταῦτα ἀντικείμενά σοι, καὶ τίς σοι συνελυπηθήσεται; Πτώμα δὲ καὶ σὺντριμμα, λιμός καὶ μάχαιρα· τίς σε παρακαλέσει; Οἱ υἱοὶ σου, οἱ ἀπορούμενοι, οἱ καθεδύοντες ἐπ' ἄκρον πάσης ἐξόδου, ὡς σκυτῶν ἡμίεμβον, οἱ πληθεῖς θυμοῦ Κυρίου, ἐκλελυμένοι διὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ.

Πλείστα μὲν ἂν τις ἀπαριθμῇσαιο τὰ τοῖς Ἰουδαίοις συμβεβηκότα κακὰ κατὰ τὸν τῆς ἀλώσεως καιρὸν, τῆς ἐπὶ γε, φημί, Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου, ὅτε πᾶσα μὲν ἐνεπρήσθη τῶν Ἰουδαίων ἡ χώρα, συμφορὰς δὲ τρόπος οὐδεὶς ἐνέλειψεν αὐτοῖς, ἀλλ' εἰς ἄκρον παντὸς διεληλάκασι κακοῦ, προσηγγεληκότος καὶ τοῦτο αὐτοῖς τοῦ πάντων Σωτῆρος Χριστοῦ. Ἀπεχομίζετο μὲν γὰρ ὑπὸ τῶν τοῦ Πιλάτου στρατιωτῶν ἐπὶ τὸν τοῦ σταυροῦ τόπον. Ἐπειδὴ δὲ εἶποντο κλαίουςαι γυναῖκες αὐτῷ, στραφεὶς πρὸς αὐτάς ἔφη· « Θυγατέρες Ἰερουσαλὴμ, μὴ κλαίετε ἐπ' ἐμοί, κλαίετε δὲ ἐφ' ὑμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ὑμῶν. » Καὶ πάλιν· « Ὅταν εἰδῇτε κυκλουμένην ἀπὸ στρατοπέδων τὴν Ἰερουσαλὴμ, τότε ἑρεῖτε τοῖς ὄρεσι, Καλύψατε ἡμᾶς· καὶ τοῖς βουνοῖς, Πέσσετε ἐφ' ἡμᾶς. » Καὶ διὰ πλείστων ὁσων τῆς ἀνηκέστου συμφορὰς τὸ βάρος προσηγγέλλετο διὰ προφητῶν ἀγίων. Ταῦτα δὲ νῦν ἡ τῶν προκειμένων ἡμῖν στίχων ὠδίνει δύναμις. Ὡ γὰρ ἀθλία, φησὶν, Ἰερουσαλὴμ, δύο σοι ταῦτα ἀντίκειται, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, μάχεται καὶ πολεμεῖ. Καὶ ποῖα ταῦτά ἐστι; Πτώμα καὶ σὺντριμμα, λιμός καὶ μάχαιρα. Ἐν τούτοις μὲν, ὡς ἐν βραχεὶ καὶ συνεσταλμένως, ἡ τοῦ πολέμου συμφορὰ σημαίνεται. Πλὴν ἐκεῖνο ἀθηρτόν οὐ παρειμένως. Τέσσαρες γὰρ ἀποριθμησάμενος, δύο φησὶν αὐτά. Πτώμα γὰρ, ἔφη, καὶ σὺντριμμα, καὶ λιμὸν, καὶ μάχαιραν. Καὶ τί ἄρα φαμέν; ἢ πῶς ἂν εἰεν δὴ τὰ ὀνομασμένα; Κἂν εἰ πλείονων ἔχοιεν δόξαν, τὰ ἐπόμενα τοῖς πρώτοις ὁ προφητικὸς ἐν τούτοις συνάπτει λόγος. Οἶδ' ἂν φημι· Ἐπετα πάντως τῷ πίπτειν ἡ σὺντριβή, καὶ τῷ λιμῷ μάχαιρα, τοῦτ' ἐστὶν ὁ θάνατος. Δύο δὲ οὖν τὰ πρώτα, τοῦτ' ἐστὶ, πτώμα καὶ λιμός· ἐπόμενα δὲ τούτοις, σὺντριμμα τε καὶ μάχαιρα. Τούτων οὖν ἄρα, φησὶ, συμβεβηκότων, τίς ὁ ἐπαμῦναι δυνάμενος καὶ ἀποσοδῆσαι τῆς συμφορᾶς τὴν ἐφοδὸν; τοῦτο γὰρ ἡ παράκλησις ἐνθάδε δηλοῖ. Ἄρα γὰρ, φησὶν, ἀρκέσουσιν υἱοὶ σου πρὸς

¹⁹ Luc. xxiii, 28. ²⁰ Ibid. 29, 30.

τοῦτο; καίτοι καὶ αὐτοὺς ἔστιν ἰδεῖν ἐξηγορημέ-
 νους, τοῦτ' ἔστιν, οὐδὲν ἔχοντας, ὃ βουλευσονται τε
 καὶ δράσουσιν εἰς παραψυχὴν ἑαυτοῖς, εἰς θνήσιν
 τῶν ἰδίων ψυχῶν. Καθεύδουσι γὰρ ἐπ' ἄκρου πάσης
 ἐξέδου. Κατασκήψαντος γὰρ τοῦ πολέμου, τῆς Ἰου-
 δαίων χώρας ἐξέδραμον οἱ δυνατοί, καὶ κατειλήφασιν
 τὰς τῆς χώρας ἐσχατίας, ἵνα εἴεν ἐτοιμοὶ πρὸς φυ-
 γήν. Οἱ μὲν γὰρ ὡς πρὸς ὁμόρους τοὺς Αἰγυπτίους,
 οἱ δὲ καὶ ὡς γείτονα τῶν Μωαβιτῶν, ἤγουν τὰς ἐτέρας
 τῶν προσοίκων ἐθνῶν καταλαμβάνειν ἡπείγοντο χώ-
 ρας. Ἦσαν δὲ ἐπ' ἄκρου πάσης ἐξέδου, τοῦτ' ἔστιν,
 ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς τῆς γῆς, ὡς ἔφην· οὐκ ἐγρηγορότες,
 ἤγουν δρᾶσαι τι δυνάμενοι τῶν ὅσα ἔστιν οὐκ ἀσυν-
 τελεῇ τοῖς παθοῦσιν εἰς θνήσιν, ἀλλ' οἷον μεμεθυμέ-
 νοι, καὶ καρηδαροῦντες, καὶ καίμενοι, παρειμένοι τε
 οὕτως τὰς φρένας, καὶ ἐκκελυμένοι τὸν νοῦν, ὡς
 αὐτὸν ἡμίεθον. Καὶ ποῖα τούτων ἢ πρόφασιν;
 Πεπλήρωνται γὰρ θυμοῦ Κυρίου, αἰτία τε τῆς ἐκλύ-
 σεως αὐτοῖς αὕτη γέγονε. Πεφύκαμεν γὰρ ἀεὶ πως,
 ὅτε καὶ ταῖς εἰς λῆξιν καὶ ἀπαρακλήτους βαλλόμεθα
 συμφοραῖς, μονοθυλὶ καὶ ἐξεστηκότα τὸν νοῦν ἔχειν ἐν
 δυνάμενον, θεηλάτου μάλιστα καθ' ἡμῶν δντος τοῦ κακοῦ.

Διὰ τοῦτο ἀκουε, τεταπεινωμένη καὶ μεθύου-
 σα οὐκ ἀπὸ οἴνου. Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ
 κρίνων τὸν λαὸν αὐτοῦ· Ἰδοὺ εἰληφα ἐκ χειρός
 σου τὸ ποτήριον τῆς πτώσεως, τὸ κόνδυ τοῦ
 θυμοῦ, καὶ οὐ προσθήσῃ πλεῖν αὐτὸ ἔτι, καὶ
 δώσω, καὶ ἐμβαλῶ αὐτὸ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀδι-
 κησάντων σε καὶ τῶν ταπεινωσάντων σε, οἱ
 εἶπαν τῇ ψυχῇ σου· Κύριον ἵνα παρέλθωμεν,
 καὶ ἔθνη καὶ τῇ γῇ Ἰσα τὰ μέσα σου, ἔξω τοῖς
 πορευομένοις.

Κατοικεῖροντες οἱ λόγοι, καὶ ἀνατειράζοντες μὲν
 τοὺς θυμούς, ἀνιέντος δὲ μᾶλλον εἰς εὐθυμίαν αὐτούς.
 Τεταπεινωμένην γὰρ ὀνομάζει καὶ μεθύουσαν. Ἰκα-
 ναι γὰρ, ὡς ἔφην, αἱ πέρα μέτρον συμφοραί, καὶ εἰς
 ἐσχάτον κακοῦ κατενεγκεῖν τοὺς ἀλίσκομένους, καὶ
 μεθύουσαι τοὺς πεπονθότας, πλην οὐκ ἀπ' οἴνου, καθά-
 φησι. Τὸ γὰρ Κυρίου ποτήριον, οὐκ αἰσθητὸν νοεῖται
 ποθεῖν, οὐδὲ τὸ ἐν αὐτῷ κράμα τοιοῦτον, ὡς καὶ
 νοεῖσθαι κοινόν. Ἔθος δὲ μᾶλλον τῇ θεοπνεύστῃ
 Γραφῇ, ποτήριον ὀνομάζειν τὴν ἐκνεμηθεῖσαν ἐκίστη
 μοῖραν, ἣ ἀδίκῃ τυχόν, ἣ καὶ ἀγαθῇ. Οἶόν τί φημι.
 Ψάλλει, καὶ φησι περὶ τῶν ἀλιτηρίων ὁ θεσπέσιος
 Δαβὶδ· « Πῦρ, καὶ θεῖον, καὶ πνεῦμα καταιγίδος, ἡ
 μερὶς τοῦ ποτηρίου αὐτῶν. » Κλήρος οὗτος ἡτρεπί-
 σται παρὰ Θεοῦ τοῖς οὐκ εἰδῶσιν αὐτὸν, καὶ ψῆφος
 αὐτοῖς ἡ παγχάλεπος καταλήφεται. Πῦρ γὰρ ὥσ-
 περ καὶ θεῖον ἐκπίνοντες, διγενεῇ καὶ ἀνίκητον
 ὑπομένουσι δίκην. Ἀρμόσειε δ' ἂν δικαίῃ παντὶ τὸ
 χρῆναι λέγειν· « Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι, καὶ
 τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἐπικαλέσομαι. » Τὸ γὰρ ὅπως
 εἰδέναι τε καὶ ἐπικαλεῖσθαι τὸν τῶν ὅλων Κύριον,
 γένοιτο· ἂν τοῖς τοῦτο δρᾶν εἰωθῶσι σωτήριον κράμα.
 Οὐχοῦν οὐκ ἀπὸ οἴνου φησὶ μεμεθύσθαι τὴν Ἱερου-
 σαλὴμ ὃ τὰ δίκαια κρίνων Θεός, ἀλλ' ἐξ ἀνηκέστου
 συμφορᾶς, καὶ δυσπραγίας οὐ φορητῆς. Δίκαια δὲ

ad utilitatem suarum animarum. Dormiunt enim
 in compitis omnium platearum. Nam ingruente bel-
 lo, e regione Judæorum fugerunt potentes, et re-
 gionis extrema occuparunt, ut ad fugam parati es-
 sent. Alii enim ad finitimos Ægyptios se contu-
 lerunt; alii vicina loca Moabitarum, aliasque ac-
 colarum gentium regiones capere festinarunt. Erant
 autem in compitis omnium viarum, id est, in extre-
 mis terræ ejus partibus, ut dixi; nec erant vigilantes
 aut valentes aliquid præstare quod possit afflictis
 opem ferre, sed velut inebriati, et capite gravi,
 ac supini et jacentes, et ita remissi animis, ac
 mente soluti, ut beta semicocta. Et quæ horum
 causa? Impleti enim sunt furore Domini, et solu-
 tionis ac laxitatis hujus causa, hæc est. Solemus
 enim semper, quando in summas et inconsolabiles
 calamitates dejicimur, mente tantum non excedere
 nec ullum invenire exitum possumus ad salutem,
 maxime si malum hoc nobis immissum sit divini-
 tus.

enim semper, quando in summas et inconsolabiles
 calamitates dejicimur, mente tantum non excedere
 nec ullum invenire exitum possumus ad salutem,
 maxime si malum hoc nobis immissum sit divini-
 tus.

VERS. 22, 23. *Propter hoc audi, humiliata et ebria
 non vino. Sic dicit Dominus Deus, judicans popu-
 lum suum: Ecce tuli de manu tua poculum ruinæ,
 calicem furoris, nec perges ultra illum bibere, et da-
 bo, et mittam eum in manuum eorum qui injuste op-
 presserunt te, et humiliarunt te, qui dixerunt ani-
 mæ tuæ: Inclinare, ut prætereamus, et æquasti
 solo media tua, foris transeuntibus.*

Commiserantissunt hæc verba, et iram reprimen-
 tis, eosque ad animi tranquillitatem invitantis. Hu-
 miliatam enim nominat et ebriam. Immensæ enim,
 ut dixi, calamitates in extrema mala deducere fa-
 cile poterant eos qui his impediti sunt, et afflictos
 inebriarunt, verum non vino, quemadmodum ait.
 Poculum enim Domini nequaquam intelligitur esse
 quod sensu percipitur, neque ejusmodi in eo
 est mistio, ut promiscue et communiter intelligat-
 ur. Sed in more est Scripturæ divinitus inspiratæ,
 poculum nominare, distributam cuique portionem,
 seu injusto, seu bono. Exempli causa, psallit et
 ait de facinorosis divinus David: « Ignis, sulphur,
 et spiritus procellæ, pars calicis eorum ». Sors
 hæc præparata est a Domino his qui eum ignorant,
 et sententia infesta et adversa de illis feretur. Nam
 qui ignem et sulphur ebibunt, pœnam sustinent
 perpetuam et inevitabilem. Quadrabit autem justo
 cuivis, illud dicere: « Calicem salutaris accipiam,
 et nomen Domini invocabo ». Nosse enim omnino
 et invocare universorum Dominum, futura est his
 istuc facitantiibus, salutaris potio. Non igitur dicit,
 qui juste judicat Deus, vino ebriam factam esse
 Jerusalem, sed insanabili calamitate, et infelicitate
 intolerabili. Justa autem judicat, bonis quidem

partem convenientem tribuendo : eos vero qui tales non sunt, reprehendendo, ut se ipsis meliores redditi, ab his vitiorum generibus recedant, mentemque convertant eo, ut velint sapere et facere, quæ divinis ejus legibus videntur consentanea. Verum inquit : Ecce tuli poculum ruinæ quasi de manu tua : nec perges ultra illud bibere. Vocabitur siquidem, ut dixi, ad agnitionem Christi, et supernis bonis nobiscum circumfuet : critique ipsa sacrorum donorum particeps, spiritualisque habebit divitias. Cujus testis est propheta dicens : « Propterea multis diebus sedebunt filii Israel, nec erit rex, neque princeps, neque sacrificium, neque altare, nec sacerdotium, neque declarationes : et deinceps reverentur filii Israel, et exquirent Dominum Deum suum, et Davidem regem suum. Et stupebunt in Domino et in bonis ejus, novissimis diebus¹. » Davidem enim his verbis, ex semine Davidis natum secundum carnem Christum, prophetica appellat oratio. Cujus etiam rei evidens argumentum est, quod mortuo jam divino Davide, pluribus post ætatibus, facta sit hæc prophetia. Itaque hactenus quidem nondum vocatus est ad fidei gratiam, nondum amotum est iræ poenulum. Sed ubi fide Christum coluerit, tunc omnino poculum ab eo auferatur, et aliis meis bonis ipsa affluet, **722** de quibus scriptum est : Obliviscetur afflictionis ipsorum primæ, nec ascendet in cor eorum : erit autem potius exultatio, et lætitia æterna in capite eorum. Fugit enim dolor, et mœror, et gemitus. Verum quando auferetur ab ea poculum, dabitur in manus eorum qui inique oppresserunt. Quomodo autem oppresserunt ? Cum non sinnerent eam recto pede insistere, neque irreprehensibilem semitam intendere, qua licebat vitam Deo acceptam recte instituere, et evangelicæ conversationis splendore convestiri, simulque cum his qui in Christum crediderunt, ad supremam civitatem pervenire. Qui ergo hi intelligi debent qui oppresserunt injuste ? Quod ad obvium et perspicuum sensum attinet, primum, qui præfuerunt synagogæ, hi maxime poculum furoris ebiberunt. Nam quo insigniori præ aliis tranquillitate potiebantur, eo molestiorem senserunt belli impetum : cum honore, gloria, opibus, deliciis et ipsa etiam vita deturbarentur. Sin aliud reconditum est dicendum, dicere autem, opinor, est necesse, dicimus injuriis oppressam Judeorum synagogam, non ab his solum qui præfectura functi sunt, sed et a sinistra diaboli malitia, qui non sinit eos divinam lucem animo accipere, quo vocantem ad salutem, justificantem impium, liberantem a pœna, et e mortis vinculis extrahentem, Christum inquam, intelligerent. Cujus testis est Paulus qui sic scripsit : « Quod si tectum est nostrum Evangelium in his qui pereunt tectum est, in quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium, ne luceat eis illuminatio Evangelii gloriæ Christi². »

κρίνει, τοὺς μὲν ἀγαθοὺς τὸν τοῖκότα κλῆρον ἐκνεμε-
μηκῶς, τοὺς γε μὴν οὐκ οὕσι τοιοῦτοις ἐπιτιμῶν, ἵν'
ἐαυτῶν ἀμείνους ἀναδειχθῆμενοι, τῶν μὲν τῆς φανού-
της τῶν τρόπων ἀποφοιτῆσαι, μεταστῆσαι δ' ἂν τὸ
φρόνημα πρὸς γε τὸ βούλεσθαι φρονεῖν τε καὶ δοῦν
τὰ τοῖς θεοῖς αὐτοῦ δοκοῦντα νόμοις. Πλὴν ἰδοὺ, φη-
σιν, εἴληφα τὸ ποτήριον τῆς πτώσεως ὡς ἐκ χειρὸς
σου, καὶ οὐ προσθήσῃ ἐτι πλεῖν αὐτό. Κεκλήσεται γὰρ,
ὡς ἔφην, εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐντροφῆ-
σαι μεθ' ἡμῶν τοὺς ἀνωθεν ἀγαθοὺς. Ἔσται δὲ καὶ
αὕτη χάρισμα τῶν μέτοχος ἱερῶν, καὶ πλοῦτον ἐξε-
πνευματικόν. Καὶ τοῦτο μάρτυς ὁ προφήτης λέγων ·
« Διότι ἡμέρας πολλὰς καθίσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ,
οὐκ ὄντος βασιλείως, οὐδὲ ὄντος ἀρχοντος, οὐκ οὕτης
θυσίας, οὐδὲ ὄντος θυσιαστηρίου, οὐδὲ ἱερατείας,
οὕτε δῆλων καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιστρέψουσιν οἱ υἱοὶ
Ἰσραὴλ, καὶ ἐπιζητήσουσι Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν,
καὶ ἀδικίαν τὴν βασιλεία αὐτῶν, καὶ ἐκστήσονται ἐπὶ
τῷ Κυρίῳ καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς αὐτοῦ, ἐπ' ἐσχάτου
τῶν ἡμερῶν. » Δαβὶδ γὰρ ἐν τούτοις τὸν ἐκ σπέρμα-
τος Δαβὶδ κατὰ σάρκα Χριστὸν ὁ προφητικὸς ὀνομά-
ζει λόγος. Καὶ τοῦτο σαφὲς ἀπόδειξις, τεθνεώτος
καὶ ἤδη τοῦ θεοπεσιού Δαβὶδ πλείσταις ὁσαῖς ὑστερον
γενεαῖς γενέσθαι τὴν προφητείαν. Οἰκοῦν ζῶντες μὲν
οὕτω κέκληται πρὸς τὴν διὰ πίστεως χάριν, οὕτω τὸ
ποτήριον ἀπέθετο τῆς ὀργῆς. Ἐπειδὴν δὲ τῇ πίστει
τιμῆσαι Χριστὸν, τότε δὴ πάντως ληφθήσεται μὲν
παρ' αὐτῆς τὸ ποτήριον, ἐντροφῆσαι δὲ καὶ αὕτη τοῖς
ἄλλοις ἀγαθοῖς ὁμοῦ, περὶ ὧν γέγραπται, ὅτι Ἐπα-
λήσονται τὴν θλίψιν αὐτῶν τὴν πρώτην, καὶ οὐ μὴ
ἀναβῇ αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν · ἔσται δὲ μᾶλλον
ἀγαλλίσματα καὶ εὐφροσύνη αἰώνιος ὑπὲρ κεφαλῆς
αὐτῶν. Ἀπέδρα γὰρ ὀδύνῃ, λύπῃ, καὶ στεναγμοῖς.
Πλὴν ὅταν ληφθῇ τὸ ποτήριον ἀπ' αὐτῆς, δοθήσεται
τῷ τῶν ἀδικησάντων αὐτὴν ἔσμῳ. Ἠδίκησαν δὲ κατὰ
τίνα τρόπον ; Ὅρθοδοξοῦσαι μὴ συγχωρήσαντες, μήτε
μὴν ἀμώμητον ἐλάσαι τρίβον, δι' ἧς δύνασθαι τὴν
εὐάρεστον τῷ Θεῷ κατορθοῦντας ζῶν, καὶ τῆς εὐ-
αγγελικῆς πολιτείας τὴν φαιδρότητα κατημφισμέ-
νους, ὁμοῦ τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστὸν εἰς τὴν
ἀνω καταντῆσαι πόλιν. Τίνες οὖν ἄρα νοθεύειν οἱ
ἀδικήσαντες αὐτήν ; Ὅσον μὲν γὰρ ἦκεν εἰς τὸ πρό-
χειρόν τε καὶ ἐμμανὲς εἰπεῖν, πρῶτον μὲν οἱ καθ-
ηγείσθαι λαχόντες τῆς Συναγωγῆς, οἱ δὲ μάλιστα τὸ
ποτήριον ἐκπεπώκασιν τοῦ θυμοῦ. Ὅση γὰρ διαπρε-
πιστέραν εἶχον παρὰ τοὺς ἄλλους τὴν εὐθυμίαν, το-
σοῦτον φορτικωτέραν ἐσχῆκασιν τοῦ πολέμου τὴν
ἐφοδον, τιμῆς καὶ δόξης, πλοῦτος καὶ τρυφῆς, καὶ
αὐτοῦ δὲ τοῦ ζῆν ἐξωθούμενοι. Εἰ δὲ χρῆ τι καὶ τῶν
κεκρυμμένων εἰπεῖν (ἀναγκαῖον δὲ οἶμαι καὶ τοῦτο),
φαμὲν ἠδίκησθαι τὴν τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴν, οὐκ
ἀπὸ γε τῶν καθηγείσθαι λαχόντων μόνον, ἀλλὰ γὰρ
καὶ ἀπὸ σκαλιότητος διαβολικῆς, οὐκ ἐώσης αὐτοῦς
τὸ θεῖον εἰς νοῦν εἰσδέξασθαι φῶς, ἵνα δὴ συνείεν τὸν
καλοῦντα πρὸς σωτηρίαν, τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ,
καὶ ἀπαλλάττοντα δίκης, καὶ τῶν τοῦ θανάτου δε-
σμῶν ἐξέλκοντα, φημι δὲ Χριστὸν. Καὶ τοῦτο μάρτυς

¹ Ose. III, 4. ² 1 Cor. IV, 3, 4.

ὁ Παῦλος, ὡδὶ γεγραφώς· « Εἰ δὲ καὶ ἔστι κεκαλυμ-
 μένον τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ
 κεκαλυμμένον, ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύ-
 φλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ διαυγᾶσαι
 τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης Χριστοῦ. »
 καὶ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ταῖς Ἰουδαίων ἀγέλαις ἔφη
 τι συμβῆναι τοιοῦτον, καὶ διήλεγξεν ἐναργῶς, ὡς ἐκ
 πνεύματος ἀκαθάρτου σκληροὶ γεγονᾶσι καὶ ἀπει-
 θεῖς, καὶ εἰς πᾶν ὅτι οὖν ἀπεφέροντο τῶν κακῶν. Ἐφη
 γάρ, ὅτι· « Ὃταν δὲ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐξέλθῃ ἀπὸ
 τοῦ ἀνθρώπου, πορεύεται δι' ἀνύδρων τόπων ζητοῦν ἀνά-
 πυσιν· καὶ ὅταν μὴ εὑρῇ, ὑποστρέφει, φησὶ, λέγων·
 Ὑποστρέψω εἰς τὸν οἶκόν μου, ὅθεν ἐξῆλθον· τότε παρα-
 λαμβάνει ἕτερα ἐπὶ πονηρὰ πνεύματα πονηρότερα
 ἑαυτοῦ, καὶ εἰσελθόντα κατοικεῖ ἐκεῖ, καὶ γίνεται τὰ
 ἔσχατα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου χεῖρονα τῶν προτέρων. »
 οὕτως ἔσται τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ πονηρᾷ. » Λελατρεύ-
 κασι μὲν γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ τοῖς αὐτόθι θεοῖς, καὶ ἦν
 ἐν αὐτοῖς τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα. Ἐπειδὴ δὲ λελύ-
 τρωνται διὰ Μωσέως, καὶ τῶν πρακτέων τὴν ὀριστὴν
 ἐδέχοντο νόμον (ἡκούον λέγοντος ἐναργῶς· « Κύριον
 τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύ-
 σεις »), ἀπελήλαται τῆς καρδίας αὐτῶν καὶ τὸ ἀκά-
 θαρτον πνεῦμα. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐσχῆκασιν ἐν ἑαυτοῖς
 τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον, οὔτε μὴν νοικοὶν ἐδέξαντο διὰ
 πίστεως τὸν Ἰησοῦν (« Κατοικεῖ γὰρ ἐν ταῖς καρδίαις
 ἡμῶν διὰ πίστεως, » καθὰ γέγραπται)· σχολάζοντα
 τὸν τόπον τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο καὶ ἀκάθαρτον πνεῦμα
 τεθεαμένον, εἰσελήλατο πάλιν, καὶ κατώκησεν ἐν
 αὐτοῖς, καὶ γέγονεν αὐταῖς τὰ ἔσχατα χεῖρονα τῶν
 πρώτων. Ὅτι δὲ καὶ τὸν προδότην ἐν μαθηταῖς
 τοιοῦτον γενέσθαι παρεσκεύασεν ὁ τῆς ἀσεβείας εὐ-
 ρετῆς, οὐκ ἀσυμφωνές. Γέγραπται γάρ, ὅτι μετὰ τὸ
 ψωμίον εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ Σατανᾶς. Οὐκοῦν τετι-
 μώρηται μὲν ἡ τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴ, κατασκοπέ-
 ζοντος αὐτὴν τοῦ Σατανᾶ, καὶ οὐκ ἔωντος ἰδεῖν τοῖς
 τῆς διανοίας ὁμμασι τὸ τοῦ κόσμου φῶς, τοῦτ' ἔστι
 Χριστόν. Ἐπειδὴ δὲ κέκληνται πρὸς ἐπιστροφὴν,
 δέδοται δὲ τὸ ποτήριον τοῦ θυμοῦ καὶ τὸ κόνδυ τῆς
 πτώσεως εἰς χεῖρας τῶν ἀδικησάντων αὐτὴν· τετιμώ-
 ρηται αἱ πονηραὶ καὶ ἀντικείμεναι δυνάμεις, καθ-
 ιέντος αὐτὰς εἰς ἄβυσσον τοῦ πάντων Σωτῆρος Χριστοῦ,
 καὶ σειραῖς ζόφου ταρταρώσας παρέδωκεν εἰς χεῖρας
 μεγάλης ἡμέρας κολασομένουσ τερεῖν. Αὗται γὰρ
 ἦσαν αἱ λέγουσαι· Ἱερουσαλὴμ, κύψον ἵνα παρέλθωμεν.
 Ἡ δὲ ὑπετίθει τὰ μέσα τῇ γῇ τοῖς δι' αὐτῆς
 πορευομένοις, τοῦτ' ἔστιν, ἑαυτὴν ὑπέστρωσε καὶ ὑπετίθει τοῖς
 ἐθελουσι καταπατεῖν. Τοῦτο δὲ δρῶσιν
 αἱ πονηραὶ δυνάμεις, ὅταν ἰδῶσι ψυχὴν παρειμένην, καὶ τὸν
 ἴδιον παραβρίπτουσαν νοῦν, εἰς τὸ ὑποκείσθαι
 θέλειν εὐκόλως ταῖς ἑαυτῶν ἀνοσίαις καὶ θεομισείαις βουλαῖς.

A Certe ipse etiam Filius tale quiddam dixit Judæo-
 rum gregibus accidisse, et eos aperte redarguit,
 ut qui ex impuro spiritu, duri essent et refractarii,
 et in omnia mala abducerentur. Ait enim : « Cum
 immundus spiritus exit ab homine, peragrat siticu-
 losa loca, quærens requiem : quam ubi non in-
 venit, revertitur, inquit, dicens : Revertar in do-
 mum meam unde exii : tum assumit alios septem
 malos spiritus deteriores se, et ingressi ibi habi-
 tant, suntuque novissima hominis illius pejora prio-
 ribus. Sic erit progeniei huic malæ¹. » 723 Co-
 luerunt enim deos qui ibi erant, ineratque illis im-
 mundus spiritus. Per Moysen autem redempti, et
 lege quæ est rerum agendarum definitrix, accepta,
 audierunt eum diserte dicentem : « Dominum Deum
 tuum adorabis, et eum solum coles² : » ejectusque
 est corde eorum immundus spiritus. Sed cum non
 haberent Dei timorem in se ipsis, nec Jesum per
 fidem in se reciperent : « Habitat enim in cordibus
 nostris per fidem³, » sicuti scriptum est, locum
 illum vacare antiquus ille et impurus spiritus consp-
 icatus, irrupit denuo, et in illos inmigravit,
 factaque sunt illorum novissima deteriora prioribus.
 Nam proditorem illum inter discipulos, talem ab
 hoc impietatis inventore effectum esse, non est
 obscurum. Scriptum namque est post offam ingre-
 sum esse in eum Satanam. Punita est igitur Judæo-
 rum synagoga, obtenebrante illam Satana, nec
 permittente eam animi oculis, mundi lucem, id est,
 Christum, intueri. Cæterum cum ad conversionem
 vocati sunt, datum est poculum furoris, et calix
 ruinæ in manus eorum qui eam injuria oppresse-
 rant. Punite sunt enim malæ et adversariæ pote-
 states, dejiciente eas in Orcum omnium Servatore
 Christo qui eas catenis tenebrosis in Tartarum
 conjectas, tradidit in judicium magni dici custo-
 diendas et cruciandas. Istæ enim dicunt Jerusalem :
 Inclinare, ut transeamus. Hæc autem subjecit me-
 dia terræ illis hac gradientibus, id est, seipsam
 substravit ac subjecit conculcare volentibus. Hoc
 autem faciunt malæ potestates tum, cum viderint
 animam remissam, quæ mentem suam ita abjicit,
 ut facile velit impiis earum ac Deo infestis consiliis
 parere atque subiacere.

¹ Matth. xii, 43-45. ² Deut. vi, 13. ³ Ephes. iii, 17.

BIBAION E', TOMOI EE.

LIBER QUINTUS, TOMI SEX.

724 TOMUS I.

A

TOMOS A'.

CAP. LII. VERS. 1. *Excitare, excitare, Sion; induere fortitudine tua, Sion, et induere gloria tua, Jerusalem, civitas sancta: non ultra perget transire per te incircumciscus et immundus.*

Sion et Jerusalem cum audis in hisce verbis, ne putes civitates ex lapidibus exstructas simpliciter denotari. Significat potius hæc prophetica oratio, eorum qui per fidem acquisiti sunt aggregationem et Ecclesiam, ex Judæorum contubernio et gentium. Excitare quippe cum dicit, idque semel atque iterum, largissimam illis impartit consolationem. Sicuti enim sapientissimus Paulus ait: « Ubi abundavit peccatum, eo magis excelloit gratia ¹: » sic ubi iugens pœnæ acerbitas, illic calamitatibus par **725** consolatio, imo longe ipsis rebus tristibus uberior. Induere jubet eam fortitudinem suam, et ad hæc gloriam. Fortitudo intelligi potest actuosa quædam efficientia seu efficacia, non inepte, qua animus cujusque juvenili impetu fertur ad ea quæ agenda sunt. Gloria vero, quis alius esse potest, præterquam ille gloriæ Dominus, qui est Christus? quem divinus cantor alicubi alloquitur: « Exsurge, gloria mea ². » Rursus alibi, de omni in illum credente: « Laus virtutis eorum tu es ³. » Quemadmodum autem gloriæ et fortitudinem hanc induamus, declaravit nobis sapientissimus Paulus. Iterum enim dixit: « Induite Dominum nostrum Jesum Christum, et carnis rationem ne habeatis ad cupiditatem ⁴. » Præterea etiam: « Quicumque enim in Christum baptizati estis, Christum induistis ⁵. » Quin et propheta Isaias, velut mulierem variis modis exortatam, Ecclesiæ personam introduxit, « Exsultet, inquit, anima mea in Domino. Induit enim me vestimento salutis, et tunica lætitiæ. » Indumentum ergo est Christus, omnibus sanctis accommodatissimum: et tunica lætitiæ quæ intelligentia percipitur, quæ fortitudinem nobis conciliat et gloriam. Sanctam civitatem nominat, Ecclesiam. Sanctificata est, non cultu legali; perficit enim lex neminem; sed conformis facta Christo, et divinæ ejus naturæ particeps, communicatione scilicet sancti Spiritus: in quo et in diem redemptionis obsegnati sumus, omnibus abluti et exuti sordibus, omni labe vacui. Justificati etenim sumus per fidem in ipsum, et securitate quadam in omnibus ab ipso ditati sumus,

Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, Σιών· ἐνδύσαι τὴν ἰσχύν σου, Σιών, καὶ ἐνδύσαι τὴν δόξαν σου, Ἱερουσαλήμ, πόλις ἡ ἀγία· οὐκ ἔτι προστεθήσεται διελθεῖν διὰ σοῦ ἀπερίτμητος καὶ ἀκάθαρτος.

Σιών τε καὶ Ἱερουσαλήμ ἀκούων ἐν τούτοις, μὴ πολεῖς ἀπλῶς τὰς ἐκ λίθων ἐγγεγεμένας καταδηλοῦσθαι νομίσης. Σημαίνει δὲ μᾶλλον τῆς προφητείας ὁ λόγος τῶν κεκλημένων διὰ τῆς πίστεως τὴν ὁμήγουριν, ἡγουν Ἐκκλησίαν ἐκ τε τῶν Ἰουδαϊκῶν ταγμάτων καὶ ἐξ ἐθνῶν. Τό γε μὴν, Ἐξεγείρου, λέγων, καὶ μάλα συγχῶς, θαψιλοσάτην αὐτοῖς χαρίζεται τὴν παράκλησιν. Ὡσπερ, γὰρ καθά φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος, « Οὐ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερπερίσσευσεν ἡ χάρις: » οὕτως, ἐνθα πολὺ τὸ πικρὸν τῆς δίκης, ἐκεῖ ἰσοπαλῆς ταῖς συμφοραῖς παράκλησις, μᾶλλον δὲ πολὺ λίαν τῶν ἀμυδρῶν ἀμφιλαφεστέρα. Ἐνδύσασθαι δὲ προστέταχε τὴν ἰσχὺν αὐτῆς, καὶ πρὸς γε τούτῳ τὴν δόξαν. Καὶ ἰσχὺς μὲν ἡ κατ' ἐνέργειαν πρακτικὴ νοοῖ· ἂν εἰκότως, καθ' ἣν ἡ ἐκάστου ψυχῇ πρὸς τὸδε τι τυχὸν τῶν πρακτέων ἵστα: σὺν φρονήματι νεανικῷ. Δόξα δὲ τίς ἂν ἑτερος εἴη παρὰ τὸν τῆς δόξης Κύριον, ὃς ἐστὶ Χριστός; πρὸς δὲ πού φησι καὶ ὁ θεσπέσιος μελωδός, ποτὲ μὲν, ὅτι « Ἐξεγέρθητι, ἡ δόξα μου: » ποτὲ δὲ πάλιν περὶ παντὸς τοῦ πιστεύοντος εἰς αὐτόν, ὅτι « Τὸ καύχημα τῆς δυνάμεως αὐτῶν σὺ εἶ. » Ἐνδυσάμεθα δὲ τίνα τρόπον τὴν τε δόξαν, καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτὴν, διεσάφησεν ἡμῖν ὁ πάνσοφος Παῦλος. Ἐφη δὲ πάλιν· « Ἐνδύσασθε τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίαν. » Καὶ προσέτι τούτῳ· « Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθητε, Χριστόν ἐνεδύσασθε. » Ναὶ μὴν καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας ὡς ἐν τάξει γυναικὸς πολυτρόπως ὠραϊσμένης τὸ τῆς Ἐκκλησίας πρόσωπον εἰσκεκόμικε λέγων· « Ἀγαλλιάσθω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Ἐνέδυσε γάρ με ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης. » Ἀμφιον οὖν ἄρα Χριστὸς ἀγίῳ παντὶ πρεπωδέστατον· καὶ χιτῶν εὐφροσύνης τῆς νοητῆς, πρόξενος ἡμῖν ἰσχύος καὶ δόξης. Ἀγίαν δὲ πόλιν ὀνομάζει τὴν Ἐκκλησίαν. Ἠγιάσθη τε γὰρ οὐ διὰ γε τῆς κατὰ νόμον λατρίας (τετελείωκε γὰρ ὁ νόμος οὐδένα), ἀλλὰ σύμμορφος γενομένη Χριστῷ, καὶ τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως κοινωνὸς, κατὰ μέθεξιν δηλονότι τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἐν ᾧ καὶ ἐσφραγίσθημεν εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως, πάντα ῥύπον ἀπονιψάμενοι, καὶ ἀπίσης κηλίδος ἀπηλλαγμένοι.

¹ Rom. v, 20. ² Psal. lvi, 9. ³ Psal. xxiii, 10. ⁴ Rom. xiii, 14. ⁵ Rom. vi, 4.

Δεδικαιώμεθα γὰρ διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτόν, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ πρὸς πάντας ὁτιοῦν ἀσφάλειαν πεπλουτήκαμεν, καὶ οἷον τετειχίσμεθα τῇ παρ' αὐτοῦ χάριτι, πᾶσαν ἡμῶν ἀποσοδοῦντες ἐφοδὸν διαβολικὴν, καὶ τὰς τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων ἀγρίας ἐπαναστάσεις. Καὶ τοῦτο διδάσκει λέγων ὡς πρὸς γε τὴν Σιών, ἡγρουν τὴν Ἱερουσαλήμ, ἥτις ἐστὶν Ἑκκλησία Θεοῦ ζώντος· Οὐκ ἐτί προστεθήσεται διελθεῖν διὰ σοῦ ἀπερίτμητος καὶ ἀκάθαρτος. Ἱστορικῶς μὲν γὰρ τοῖσδε συνήσεις τὸ εἰρημένον· Τὰ περίοικα τῆς Ἱερουσαλήμ ἔθνη, ἀπερίτμητα καὶ ἀκάθαρτα νοηθεῖεν ἂν, οὔτε Θεὸν εἰδότες τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς, οὔτε μὴν τὴν διὰ γε τοῦ νόμου λαχόντα παιδαγωγίαν· ἐμάχοντο δὲ καὶ μάλα συχνῶς πρὸς τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ὥστε καὶ ἀμείνους ὀρθῶσαι πλεισταχοῦ τῆς ἐνούσης δυνάμεως αὐτοῖς, μονονοχὶ δὲ καὶ παρήσαν δι' αὐτῆς, ὡς ἐβρίμμεν ὑπὸ πῶδας ἔχοντες αὐτήν. Ἀπὸ δὲ τῶν ἱστορικῶς συμβαινόντων ἔσθ' ὅτε, φέρε, διαπλάττωμεν τὰ πνευματικά. Τὰ τῶν δαιμονίων σίφη, τοῦτ' ἐστὶν οἱ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους τούτου, καὶ σὺν αὐτοῖς ὁ βέβηλος Σατανᾶς, τὰς οὐκω γεγεννημένας ὑπὸ Θεοῦ ψυχὰς ὑπὸ πῶδας ἔχουσι, καὶ οἷον διέρχονται δι' αὐτῶν, ἐγκόπτοντος οὐδενὸς, ἡγρουν ἐπαμύνοντος· ἐπειδὴν δὲ Θεῷ προσωκειωμένοι δόξαν καὶ ἰσχὺν ἔχουσιν αὐτόν, τότε δὴ, τότε πεπαύσεται τὰ τῆς ἐκείνων πλεονεξίας. Γέγραπται γὰρ, ὅτι Παρεμβαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτόν, καὶ ῥύσεται αὐτούς. Ἀπερίτμητοι οὖν καὶ ἀκάθαρτοι νοηθεῖεν ἂν αἱ βέλυναι, καὶ βέβηλοι, καὶ ῥύπου παντὸς ἐμποιητικά, καὶ πονηραὶ, καὶ ἀντικείμεναι δυνάμεις.

Ἐκτίναξαι τὸν χοῦν, καὶ ἀνάστηθι, καὶ κάθισον, Ἱερουσαλήμ. Ἐκδυσαι τὸν δεσμὸν τοῦ τραχήλου σου, ἡ αἰχμάλωτος θυγάτηρ Σιών.

Καυχημάτων ἀγιοπρεπῶν ἀποφαίνει λοιπὸν ἐπιστήμονα· καὶ τίνα τρόπον ἐνδύσεται τὴν ἰσχὺν τοῦ βραχίονος αὐτῆς, καὶ πρὸς γε τούτῳ τὴν δόξαν, διδάσκει σαφῶς. Πρῶτον μὲν ἀποτινάσσεται καλεῖται τὸν χοῦν, ἀναστῆναι τε οὕτω, καθίσει τε, καὶ ἐκδύσασθαι τὸν δεσμὸν τοῦ τραχήλου· καὶ χοῦν ἐν τούτοις, καθάπερ ἐγῶμαι, νοεῖσθαι προτρέπει τὸ γεῶδες φρόνημα, καὶ τὸν σαρκικὸν ἐπιθυμίων τὴν ἀκαθαρσίαν. Ὡς περ γὰρ τοῖς χαμαὶ κειμένοις πᾶσά πως ἀνάγκη χοῦ καὶ κόνεως ἀναπύμπλασθαι, κατὰ τὸν ἴσον οἶμαι τοῦτον τὸν τρόπον, καὶ τοῖς τὸν νοῦν ἔχουσι χαμαὶ ῥήφι καὶ γεῶδες τὸ φρόνημα, οἱ τῆς σαρκικῆς ἀκαθαρσίας ἐνιζάνουσι λογισμοί. Χρὴ τοιγαροῦν ἡμᾶς κεκλημένους εἰς οἰκειότητα τὴν πνευματικὴν, τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, καὶ αὐτόν ἐκδύσασθαι μέλλοντας ὡς ἰσχὺν καὶ δόξαν, προαποτινάσσασθαι τὸ χοῖκον καὶ γεῶδες φρόνημα, καὶ προκαθῆραι τὸν νοῦν, καὶ καθά φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος, ἐκδύσασθαι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, καὶ ἐνδύσασθαι τὸν νέον τὸν ἀνακαινούμενον κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν. Τοῦτο δρᾶσαντες ἀνιστάμεθα, τοῦτ' ἐστὶν, ὀρθῶ καὶ βεβηχότι κεχρήμεθα νῦν, καὶ

et quasi muro quopiam gratia ipsius muniti : qui omnem diabolicum insultum a nobis profligat, et sævas incursiones potestatum resistentium. Idque docet, cum ait quasi ad Sion seu Jerusalem, quæ est Ecclesia Dei viventis : Non perget ultra transire per te incircumcisis et impurus. Historice quidem hoc modo quod dictum est intelliges. Gentes illæ finitimæ Jerusalem, incircumcisæ illæ et impuræ intelligi possunt, quæ nec illum natura et vere Deum cognorunt, nec legis pædagogiam assecutæ sunt ; quin etiam sæpissime adversus sanguine Israelitico oriundos dimicarunt, ita ut frequenter etiam illorum 726 viribus superiores viderentur, et tantum non illac transitum facerent, perinde ac si eam pedibus suis haberent subjectam. Sed agendum, ex his quæ sæpe contingunt historice, spiritualia formemus. Dæmoniorum cohortes, id est, mundi potentes rectores tenebrarum sæculi hujus, et cum illis profanas Satanas, animas Deo nondum subditas, pedibus suis habent subjectas, et veluti eas pertranseunt ac pervadunt, nullo prohibente, vel subveniente : sed cum Deo conjuncti ac sociati, cum gloriam ac fortitudinem suam habuerint, tunc, tunc eorum tyrannis cessabit. Scriptum est enim : « Castra ponet angelus Domini in circuitu timentium se, et eos eripiet ». Incircumcisi ergo et impuri intelligi poterunt, exsecrandæ, ac profanæ, omnisque sordis efficientes, ac nequam atque adversariæ potestates.

C

Vers. 2. *Excute pulverem et surge, et sede, Jerusalem, solve vinculum colli tui, captiva filia Sion.*

Quæ laudes sanctis dignæ sint, deinceps demonstrat : et quemadmodum fortitudinem brachii gloriamque induat, clare docet. Primum enim jubet pulverem excutere, et ita resurgere, ac sedere, et vinculum colli solve. Pulverem hic, quomodo ego quidem arbitror, intelligere convenit, terrenum affectum, et carnalium cupiditatum impuritatem. Quemadmodum enim humi jacentes omnino necesse est, oppleri etiam pulvere, eodem, opinor, modo mentem humi repentem et terrenum affectum habentibus, carnalis impuritatis cogitationes insident et inhærent. Oportet ergo nos, qui ad spiritualem conjunctionem cum Domino nostro Jesu Christo vocati sumus, et qui ipsum tanquam fortitudinem et gloriam induere volumus, pulverulentum et terrenum affectum prius excutere, et mentem præpurigare, ac sicuti sapientissimus Paulus ait : Veterem hominem corruptum erroris cupiditatibus exuere, atque novum ad imaginem ejus qui illum condidit renovatum induere¹³. Quod ubi fecerimus, resurgimus, hoc est, recta et stabili mente præditi sumus, ac corde firmo, secundum illud quod alibi dictum est a Deo per unum e prophetis : « Statue

¹¹ Psal. xxxiii, 8. ¹² Ephes. iv, 22, 25.

teip-am, Sion. » Et divinus David psallit : « Statuit super petram pedes meos, et direxit **727** gressus meos¹³. » Scriptum est enim in libro Psalmorum : « Deus sedit in solio suo¹⁴, » id est, fixum et stabilitum habet perpetuo regnum suum. Nec enim quidquam in Deo cogitandum est corporeum. Sequetur autem, ubi sederit quis, id est, constantem et stabilem retinuerit sententiam, ut etiam colla solvat vinculum. Catenis enim suorum peccatorum quisque constringitur : ac peccati et ipsius Satanæ jugo subdimur. Cæterum in Christo ab his liberamur, et disruptis vinculis eorum, et projecto a nobis ipsis jugo eorum, quemadmodum scriptum est, libera et soluta mente, quod bonum est perficimus. Sic dicit etiam nobis per unum e prophetis, universorum Deus : « Et egrediemini, et salietis tanquam vituli et vinculis relaxati, et conculcabit iniquos : propterea erunt quasi cinis sub pedibus vestris¹⁵. » Cum autem infert : Captiva filia Sion, primum quidem innuit Deum misereri eorum qui sub jugum diaboli ceciderunt, ac peccato serviunt. Deinde ad hæc, ostendit nos in id cadere, etiam cum liceat illud non pati. Nam cum captivam nominavit Sion, etiam filiam eam vocat. At qui fieri poterat, ut filia Dei, et gloria tam illustri decorata, captivitatis teneretur laqueis? Ergo quis eam huc præcipitavit? Non infirmitas servantis, sed voluntas et propositum patientis, quæ paternorum viscerum misericordia orbata est, quod malum elegerit, et suffragando peiori, bonum respuerit.

χοις τὴν τοῦ Θεοῦ θυγατέρα, καὶ δόξης τῆς οὕτω λαμπρᾶς ἡξιωμένην; Τίς οὖν ἄρα πρὸς τοῦτο καθήκεν αὐτήν; Οὐχ ἡ τοῦ [σώ] ζώντος ἀσθενεία ποθεν, ἀλλ' ἡ τῆς παθούσης βουλή καὶ προαίρεσις, ἐξωδραμούσης τῆς τοῦ Πατρὸς εὐσπλαγχνίας, διὰ τοῦ μᾶλλον καταλῦσαι τὸ ἀγαθόν.

VERS. 3. *Quia hæc dicit Dominus : Gratis venditi estis, et non argento redimimini.*

Cum eam dixerit captivam, necesse habuit ea, quæ semper contingunt his qui eo miseriæ prolapsi sunt, inducere. Abripiuntur enim in servitutem, nemine pro illis deponente pretium, sed quasi certaminis præmia, et belli ac barbaricæ incursionis fructus. Vi enim et necessitate, ad servitutem non voluntariam vocantur. Sic fore dicit universorum Deus, etiam redemptionem ejus. Nam rapuit Satanæ terrestre genus, et quasi captivum habens orbem terrarum intolerabiliter vi oppressit, et sævitæ suæ jugo alligavit. Sed homo factus est unigenitus Dei Sermo, qui **728** pro nobis vicit, et ingressus domum fortis, et eo ligato, vasa diripuit, et omnes terræ incolæ transtulit¹⁶. Itaque, ut rapti sumus, ita etiam redempti sumus. Nec enim a volente abstulit nos Christus, sed ejus potius vires fregit, et tanquam Deus phalangem dæmoniorum profligavit. Non ergo argento venundati sumus, neque sic redempti sumus; at omnium nostrum Servatoris Christi viribus. Pastor enim bonus animam posuit pro ovibus suis et nos proprio servavit sanguine.

ἄρηραισμένη καρδίᾳ, κατὰ γὰρ τὸ ἐτέρωθί που δι' ἑνὸς τῶν προφητῶν εἰρημένον παρὰ Θεοῦ· « Στήσον σεαυτήν, Σιών. » Ὑἄλλει δὲ που καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ, ὅτι « Ἐστῆσεν ἐπὶ πέτρᾳ τοὺς πόδας μου, καὶ κατεῦθνε τὰ διαδήματά μου. » Γέγραπται δὲ καὶ ἐν βίβλῳ Ψαλμῶν· « Ὁ Θεὸς κάθηται ἐπὶ θρόνῳ ἁγίου αὐτοῦ, » τοῦτ' ἐστὶ, τὸ ἀραρὸς τε καὶ ἰδρυμένον τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας ἔχει διηνεχῶς. Σωματικὸν γὰρ οὐδὲν ἐπὶ Θεοῦ νοεῖσθαι πρέπει. Ἐψεται δὲ τῷ καθίσει, τοῦτ' ἐστὶ, τῷ βέβαιόν τε καὶ ἰδρυμένον ἐσχηκέναι τὸ φρόνημα, καὶ τὸ ἐκδύσασθαι τὸν δεσμὸν τοῦ τραχήλου. Σειραῖς μὲν γὰρ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν ἑκατὸς σφίγγεται, ὑπενηγέμεθα δὲ καὶ ὑπὸ ζυγὰ τῆς ἁμαρτίας, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Σατανᾶ. Ἄλλ' ἐν Χριστῷ καὶ τούτων ἐλευθερούμεθα· καὶ διαβρῆξαντες τοὺς δεσμούς αὐτῶν, καθὰ γέγραπται, καὶ ἀποβρῆξαντες ἀφ' ἑαυτῶν τὴν ζυγὸν αὐτῶν, ἐλευθέρῳ τε καὶ ἀνειμένῳ φρονήματι κατορθοῦμεν τὸ ἀγαθόν. Οὕτω πού φησι πρὸς ἡμᾶς δι' ἑνὸς τῶν προφητῶν ὁ τῶν ὅλων Θεός· « Καὶ ἐξέλευσέσθαι, καὶ σχιρτήσετε ὡς μοσχάρια ἐκ δεσμῶν ἀνειμένα, καὶ καταπατήσετε ἀνόμους· διότι ἔσονται ὡς σποδὸς ὑποκάτω τῶν ποδῶν ὑμῶν. » Ἐπιφέρων δὲ τούτοις, Ἡ αἰχμάλωτος θυγάτηρ Σιών, πρῶτον μὲν ἐφήσιν ἐννοεῖν, ὅτι κατοικτεῖται Θεὸς τοὺς ὑπὸ ζυγὰ πεσόντας διαβολικῶς, καὶ τῇ ἁμαρτίᾳ δουλεύσαντας. Εἴτα πρὸς τοῦτω διαδείκνυσιν, ὅτι πίπτομεν εἰς τοῦτο, καίτοι μετὸν μὴ παθεῖν αὐτό. Αἰχμάλωτον γὰρ ὀνομάσας τὴν Σιών, καὶ θυγατέρα φησὶν αὐτήν. Εἴτα πῶς ἦν ἐφικτὸν τοῖς τῆς αἰχμαλωσίας ἄλωναί βρῆ-
λαμπρᾶς ἡξιωμένην; Τίς οὖν ἄρα πρὸς τοῦτο καθήκεν αὐτήν; Οὐχ ἡ τοῦ [σώ] ζώντος ἀσθενεία ποθεν, ἀλλ' ἡ τῆς παθούσης βουλή καὶ προαίρεσις, ἐξωδραμούσης τῆς τοῦ Πατρὸς εὐσπλαγχνίας, διὰ τοῦ μᾶλλον ἐλεῖσθαι τὸ πονηρὸν, καὶ ψήφῳ τῇ πρὸς τὸ χεῖρον

Ὅτι τὰδε λέγει Κύριος· Ὁρᾶν ἐπράθητε, καὶ οὐ μετὰ ἀργυρίου λυθροθήσεσθε.

Αἰχμάλωτον αὐτὴν ὀνομάσας, ἀναγκάως ἐπάγει καὶ τὰ τοῖς εἰς τοῦτο πεσοῦσι ταλαιπωρίας αἰετὶ συμβαίνοντα. Ἀποφέρονται γὰρ εἰς δουλείαν, οὐδὲν· ὑπὲρ αὐτῶν καταθεμένον τιμὴν, ἀλλ' ὡς ἄθλια, καὶ πολέμου καὶ βαρβαρικῆς ἐφόδου καρποὶ· βίᾳ γὰρ καὶ ἀνάγκῃ πρὸς ἀβούλητον καλοῦνται θητεῖαν. Οὕτως ἐσεσθαι φησὶν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς καὶ τὴν λύτρωσιν αὐτῆς. Ἦρπασε γὰρ ὁ Σατανᾶς τὸ ἐπὶ τῆς γῆς γένος, καὶ οἷον αἰχμάλωτον ἔχων τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἀφορήτως κατεδιέζετο, τοῖς τῆς ἑαυτοῦ σκαιότητος ἐγκαταδῆσας ζυγοῖς. Ἀλλὰ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὃς νενίκηκεν ὑπὲρ ἡμῶν· καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ καταδῆσας αὐτὸν, διήρπασε τὰ σκεύη, καὶ μετέθηκεν εἰς ἑαυτὸν ἅπαντας τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς. Οὐκοῦν ὡς ἠρπάσθημεν, οὕτως καὶ λελυτρώμεθα. Οὐ γὰρ παρ' ἐκόντος ἡμᾶς ἐξέλπει Χριστὸς, συντρίψας δὲ μᾶλλον αὐτοῦ τὴν ἰσχύον, καὶ ἀποσοδῆσας ὡς Θεὸς τῶν δαιμονίων τὴν φάλαγγα. Οὕτε τοίνυν ἀργυρίῳ πεπράμεθα, οὕτε τὸν ἴσον λελυτρώμεθα τρόπον· ἰσχυρὸν δὲ μᾶλλον τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ. Ποιμὴν γὰρ ὑπάρχων ἀγαθός, τέ-

¹³ Psal. xxxix, 5.¹⁴ Psal. xlv, 9.¹⁵ Mal. iv, 2, 3.¹⁶ Luc. xi, 21, 22.

θεῖς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν ἐαυτοῦ προδάντων, καὶ ἅσσωκεν ἡμᾶς αἵματι τῷ ἰδίῳ· τῷ γὰρ μύλιωπι αὐτοῦ ἤμας ἰάθημεν· καὶ αὐτὸς μὲν ἐμαλακίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· ἡλευθερώμεθα δὲ ἡμεῖς, καὶ τὸν τῆς ἁμαρτίας ζυγὸν καὶ τὴν τοῦ διαβόλου πλεονεξίαν ἀποσεισάμενοι.

Οὕτω λέγει Κύριος· Εἰς Αἴγυπτον κατέβη ὁ λαός μου τὸ πρότερον παροικῆσαι ἐκεῖ, καὶ εἰς Ἀσσυρίους βία ἤχθησαν. Καὶ νῦν τί ὧδέ ἐστε; Τάδε λέγει Κύριος· Ὅτι ἐλήφθη ὁ λαός μου δωρεὰν, θαυμάζετε καὶ ὀλουρίζετε. Τάδε λέγει Κύριος· Δι' ὑμᾶς διὰ παντὸς τὸ δρομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν.

Αἰχμάλωτον ὀνομάζας τὴν Σιών, εἰδέναι βούλεται τὴν αἰτίαν, ἐφ' ἣ συμβέβηκεν αὐτῇ τὸ εἰς τοῦτο πεσεῖν δυσκλείας τε καὶ ἀθλιότητος. Ἀναχομίζει γὰρ ἐσθ' ὅτε πρὸς τὰ ἀμείνω τοὺς ἀδόχτην τι παθόντας, τὸ μὴ ἐν ἀγνοίᾳ κείσθαι τῶν ἡμαρτημένων. Διὰ τοῦτο χρησίμως εἰς ἀνάμνησιν αὐτοὺς ἀναφέρει τῶν κατὰ καιροὺς συμβεβηκότων τοῖς πρὸ αὐτῶν. Αἰμοῦ μὲν γὰρ καταδριθόντος, κατέβη κατὰ καιροῦς Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἀβούλητον αὐτῇ τὴν ἀποδημίαν ἐτίθει, τὸ μηδ' αὐτὸν δύνασθαι τῶν ἀναγκαίων εὐπορεῖν. Ἀπεκομίσθη δὲ καὶ εἰς Ἀσσυρίους ὁ Ἰσραὴλ, τὴν Ἰουδαίαν καταδρῶσαντος τοῦ κατ' ἐκείνου τοῦ καιροῦ βασιλεύοντος τῆς Χαλδαίων. Καὶ ποῖα τις ἦν ἡ τοῦδε πρόφασις; Ἀποφοιτήσαντες γὰρ τοῦ εἶναι γνήσιοι, καὶ τοῦ [αἰ. τῷ] χρῆναι μόνῳ λατρεύειν Θεῷ, κατὰ γε τὸ νόμῳ δοκοῦν ἀνούστατα δηωσάμενοι [γρ. διωσάμενοι], προσπνευσάσιν εἰδύλοις καὶ, προσκύνησαν τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν· αὐτῇ γέγονεν αὐτοῖς ἡ πρόφασις τοῦ ταῖς πολεμίων ἀλῶναι χερσὶ, καὶ τῆς ἐνεγκούσης ἀποδραμεῖν, καὶ θητεῦειν ἐχθροῖς, τὴν Περσῶν τε καὶ Μήδων οἰκοῦντας χύραν. Βίβ. τολύν ἤχθησαν· οὐ γὰρ ἐκόντες ἦσαν ἐν τούτοις. Ἀλλὰ νῦν τί ὧδέ ἐστε; Τὸ ὧδε φησὶν, ἀντὶ τοῦ, ἐν ταῖς τῶν ἐθνῶν κατεσπαρμένοι χώραις, καὶ εἰς πάντα ἄνεμον κατεσκεδασμένοι, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν. Ἀπεσόθησε γὰρ τῆς Ἰουδαίας ἀπάσης ἡ Ῥωμαίων μάχηρα τοὺς ἰσχύσαντας ὅλως φεύγειν. Ἦγουν τὸ, ὧδε, Ἐν τῇ τοιαύτῃ καταστάσει τῶν πραγμάτων, ἐν ἣ νῦν ἐστε. Γεγόνασι δὲ, ὡς ἔφην, ἐν ἐσχάτῃ ταλαιπωρίᾳ, τοῦτο μὲν [κατὰ] τὸν πολέμου νόμον καταδραμούσης αὐτῶν τῆς χώρας τῆς τῶν Ῥωμαίων στρατιᾶς, τοῦτο δὲ, πόλεως ἀπάσης πεπορθημένης, κατεμπερυσθέντος δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ ναοῦ. Διὰ τί τολύν ἐν τούτοις γεγονάσι; φησὶν· ἥ δηλονότι τὴν μὲν διακαίουσαν πίστιν οὐ προσηκάμενοι, περιυδρίσαντες δὲ πολυτρόπως τὸν καλοῦντα πρὸς τοῦτο, καὶ αὐτῷ τὰς χεῖρας ἐπαφέντες ἀνοσίως, μετὰ τοὺς ἀπεσταλμένους δικαίους τε καὶ προφήτας, ὧν τοὺς μὲν ἀπεκτόνασι, τοὺς δὲ ἐλίθασαν; Καὶ ταῦτ' ἐν τούτοις περὶ τῆς ἀγγελίου πληθούς ὁ προφητικὸς ἡμῖν καταμεμήνυκε λόγος. Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἔθος τοῖς Ἰουδαίῳις μάλιστα καθηγηταῖς, ὑψηλὴν ἐπαίρειν κατὰ παντὸς ἔθνους τὴν ὀφρὺν, ἀληπτόν τε καὶ ἀχειρῶτον τοῖς ἐχθροῖς διαμένειν ἐσθ' ὅτε τὸν Ἰσραὴλ, εἴπερ κληρὸς Θεοῦ καὶ λαὸς ἅγιος ὀνομάζετο· εἴτα συμβέβηκεν ἐν οἷς ἔφην ἀρετίως κατενεχθῆναι τὴν Ἰουδαίαν, κατεπλήτ-

A Vibice enim ejus nos sanati sumus, et Ipse languidus factus est propter peccata nostra. Liberati enim sumus et nos, et jugum peccati, tyrannidemque diaboli excussimus.

VERS. 4, 5. Sic dicit Dominus: In Ægyptum descendit populus meus prius, ut peregrinaretur illie, et ad Assyrios vi abducti sunt. Et nunc quid estis hic? Hæc dicit Dominus: Quia captus est populus meus gratis, admiramini et plorate. Hæc dicit Dominus: Propter vos semper nomen meum male audit apud gentes.

Cum Sionem captivam nominasset, scire eos vult causam quamobrem hoc ei evenerit, ut in hanc ignominiam et calamitatem incideret. Reducit enim interdum ad meliora eos qui inopinatum quidpiam passi sunt, si peccata non nesciant. Propterea utiliter in memoriam reducit, quæ olim majoribus ipsorum contigerunt. Premente enim fame, descendit olim Jacob in Ægyptum, et coactus est peregrinationem suscipere, eo quod nullibi posset rebus necessariis abundare. Abductus est autem ad Assyrios Israel, cum eo tempore rex Chaldeorum devastasset Judæam. Et quæ tandem hujus rei causa? Cum enim desiissent esse filii gennini, et solum Deum colere, et, legis voluntate rejecta, stultissime ad idola declinassent, et opera manuum suarum adoravissent: hæc causa exstitit, ut in manus hostium inciderent, ut a patria recederent, ut inimicis servirent, ac Persarum et Medorum regionem inhabitarent. Vi ergo sunt abducti: nec enim hæc volebant, sed nunc quid hic estis? Illud, hic, dicit pro, in 729 gentium regionibus dispersi, et ad omnes ventos dissipati, juxta prophætæ vocem. Expulit enim eos ex Judæa Romanorum gladius, quicumque valuerunt omnino fugere. Vel, hic, in eo rerum statu in quo nunc estis. Fuerunt enim, ut dixi, in summis miseriis: partim Romano exercitu, lege belli, eorum regionem incursante: partim tota civitate vastata, et templo ipso cremato. Quare igitur, inquit, in his malis versati sunt? An videlicet quod fidem justificantem non admiserint, sed multifariam ad hoc vocantem contumeliis affecerint, eique impie manus attulerint, deinde etiam justis et prophetis qui missi sunt, quorum alios occiderunt, alios lapidaverunt? Et quidem hæc in his verbis de gregaria multitudine, prophetica nobis significavit oratio. Quia autem solebant Judæorum maxime præfecti, contra omnem gentem tollere altum supercilium, jactabantque interdum Israel, utpote qui Dei sors, et populus sanctus dictus est, capi et vinci ab hostibus nunquam posse. Cum vero accidit, ut jam dixi, ut ad hæc mala Judæa deveniret, admiratione perculsi sunt, et ululabant, perinde quasi omni spe destituti, hoc malo eos incursante. Propterea ad eos universorum Deus: Quia, inquit, captus est populus meus gratis, admiramini et ululatis; hæc dicit

Dominus : Propter vos semper nomen meum male audit inter gentes. Fuistis enim, inquit, vos auctores et causa, ut qui subjugati sunt paterentur, si- nientes eos carere institutione, imo non permittentes omnino ut ad Deum reverterentur, viderentque animi oculis eum qui de cœlo venit, qui in forma humana Deus Verbum apparuit, ut prædicaret captivis remissionem, cæcisque visum, sanaretque contrito corde præditos, et annum Domini acceptum vocaret. Itaque propter vos nomen meum inter gentes male audit. Cum enim per omnes regiones et urbes dissipatus esset, inquit, Israel : vastatam esse sanctam civitatem, opusque et materiam ignis fuisse ipsi templum, nemo usquam gentium ignoravit : tum meum nomen conviciis incessunt, et meam elevant gloriam. Siquidem fortassis putant meam manum debilem esse, quæ semper fuit auxiliaris Israeli : veram autem causam adhuc ignorant, nec quisquam apud eos scivit, eos 730 cædis dominicæ, et multorum aliorum delictorum pœnas solvisse.

τὴν ἐπίκουρον αἰεὶ γενομένην τῷ Ἰσραὴλ, τὴν δὲ αὐτοῖς ἐπιστάμενος, ὅτι τὰς τῆς Κυριοκρατίας καὶ

VERS. 6, 7. *Ideo sciet populus meus nomen meum, in die illa, quia ego sum ipse qui loquebar, Adsum : quasi pulchritudo in montibus, quasi pedes evangelizantis auditionem pacis, sicut evangelizans bona.*

Quoniam enim, inquit, vestrae pigritiæ causa inter gentes male audio, non feram hanc sycophantiam, nec sinam proscindi meam gloriam blasphemis vocibus. Illo autem tempore, quo terræ habitatoribus in carne illucescant, quicumque mei fient populi, admittentque fidem, sive ex Judæis illi fuerint, sive ex gentibus, hi scient nomen meum. Nomen vero dicit, pro gloria. Sic enim loqui familiare est Scripturæ divinitus inspiratæ. Scriptum est namque : « Expetendum nomen bonum magis, quam divitiarum multarum ¹⁶. » Nos qui ab illo vocati sumus, gloriam ejus novimus : nec ad eum judicem omnium Servatorem Christum, velut ad hominem accessimus : sed etiamsi factum sit caro Verbum, credimus tamen Deum esse natura et ex Deo Patre, arcano modo factum, supra omnem creaturam esse, et in supremo solio effulgescere, et omnibus dominari, dextramque habere fortissimam, facileque servatorem, quos velit, sibi subditos, et nihil omnino superare, et, ut ita dicam, supereminere ejus potentiam. Non sic animum induxit Israel. Versati sunt enim quasi cum aliquo nobis simili, et non ut cum Deo homine facto. Propterea dixerunt aliquando : « Tu quis es? et quem teipsum facis ¹⁷? » Et : « De bono opere non lapidamus te, sed propter blasphemiam, quod homo cum tu sis, facis teipsum Deum ¹⁸. » Verum qui vocabuntur, inquit, ad veritatis agnitionem, scient meam gloriam. Ipse enim qui in prophetis loquebar, Adsum. Deus enim et Dominus

αὐτοὶ καὶ ὠλόλυζον, ὡς ἐλπίδος ἀπάτης πέρα δρασ-
μόντος αὐτοῖς τοῦ κακοῦ. Διὰ τοῦτο πρὸς αὐτοὺς ὁ
τῶν ὅλων Θεός· Ὅτι ἐλήφθη, φησὶν, ὁ λαός μου ζω-
ρεῖν, θαυμάζετε, καὶ ὀλολύζετε. Τάδε λέγει Κύριος·
Δι' ὑμᾶς διὰ παντὸς τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν
τοῖς ἔθνεσιν. Αὐτοὶ γὰρ, φησὶ, γεγόναι παραίτιοι
τοῦ παθεῖν τοὺς ὑπερευγμένους, ἀπαιδαγωγήτους
ἔωντες αὐτοὺς, μᾶλλον δὲ οὐκ ἐφιέντες ὅπως ἐπιστρέ-
φειν εἰς τὸν Θεόν, καὶ τοῖς τῆς διανοίας δμμασιν
ιδεῖν τὸν ἐξ οὐρανοῦ καθιγμένον, καὶ ἐν ἀνθρωπείῃ
μορφῇ πεφηνότα Θεὸν Λόγον, ἵνα κηρύξῃ αἰχμαλώ-
τοις ἄφεςιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἴσσηται δὲ καὶ
τοὺς συντετριμμένην [συντεθραυσμένην] ἔχοντα·
τὴν καρδίαν, καλέσῃ δὲ καὶ ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν.
Οὐκοῦν δι' ὑμᾶς τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς
ἔθνεσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ἀπάτῃ χωρὶς τε καὶ πόλει
κατεσκεδάσθη, φησὶν, ὁ Ἰσραὴλ, οὐδεὶς ἠγνόησε τῶν
ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, ὅτι πεπόρθηται· μὲν ἡ ἁγία πό-
λις, ἔργον δὲ πυρὸς καὶ αὐτὸς γέγονεν ὁ νεώος· εἴτα
τὸ ἐμὸν δυσφημοῦσιν ὄνομα, καὶ τὴν ἐμὴν διασύρουσι
δόξαν. Οὐνοὶ γὰρ ἴσως τὴν ἐμὴν ἀτόνησαι χεῖρα
ἀληθῆ πρόφασιν ἀγνοοῦσιν ἔτι, καὶ οὐδεὶς ὁ παρ'
πολλῶν ἐτέρων πλημμελημάτων ἐζητηταὶ δίκας.

Διὰ τοῦτο γινώσκειται ὁ λαός μου τὸ ὄνομά μου
ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὅτι ἐγὼ εἰμι αὐτὸς ὁ λα-
λῶν· Πάρεμι· ὡς ὥρα ἐπὶ τῶν ὀρέων, ὡς πόδες
εὐαγγελιζομένου ἀκοῇ εἰρήνης, ὡς εὐαγγελιζώ-
μενος ἀγαθὰ.

Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, τῆς ὑμετέρας ἕνεκα ραθυμίας
ἐδυσφημήθην ἐν τοῖς ἔθνεσιν, οὐκ ἀνέξομαι τῆς συκο-
φαντίας, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἑμαυτοῦ δόξαν καλιμώμοις
ἔασω βλάσσεσθαι φωναίς. Ἐν ἐκείνῳ δὲ τῷ καιρῷ,
καθ' ὃν ἐπιλάμψω τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς μετὰ σαρκός,
ὅπερ ἐμοῦ γένοινται λαοὶ προσηκάμενοι τὴν πίστιν,
εἴτ' οὖν εἶεν ἐξ Ἰουδαίων, εἴτε καὶ ἐξ ἐθνῶν, οὗτοι
γινώσκονται μοι τὸ ὄνομα. Τὸ δὲ ὄνομά φησιν ἀντὶ τῆς
δόξης. Ἔθος γὰρ οὕτω λέγειν τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ.
Γέγραπται γὰρ, ὅτι· « Αἰρετὸν ὄνομα καλὸν, ἢ πλοῦτος
πολύς. » Ἐγνώκαμεν αὐτοῦ τὴν δόξαν, οἱ παρ' αὐτοῦ
κεκλημένοι, καὶ οὐχ ὡς ἀνθρώπων προσέμεν χριτῇ
τῷ πάντων Σωτῆρι Χριστῷ· ἀλλ' εἰ καὶ γέγονε σὰρξ
ὁ Λόγος, πιστεύομεν, ὅτι Θεὸς ὢν φύσει, καὶ ἐκ Θεοῦ
Πατρὸς ἀπορρήτως γεγεννημένος, ὑπὲρ πᾶσαν κτίσιν
ἐστὶ, καὶ τοῖς· ἀνωτάτω θρόνους ἐμπρέπει, καὶ κατ-
άρχει τῶν ὅλων, καὶ πανθενεστάτην ἔχει τὴν δε-
ξίαν, καὶ σώζει ραδίως, οὓς ἀνέλοιτο τῶν ὑπ' αὐτὸν
γεγονότων, ὑπερνήχεται δὲ τὴν αὐτοῦ δύναμιν παν-
τελῶς οὐδέν. Διετέθη γε μὴν οὐχ οὕτως ὁ Ἰσραὴλ.
Προσεσχέκασιν γὰρ ὡς ἐν τῶν καθ' ἡμᾶς, καὶ οὐχ ὡς
ἐνανθρωπήσαντι Θεῷ. Διὰ τοῦτο ποτε μὲν ἔφασκον·
« Σὺ τίς εἶ; καὶ τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; » καὶ· « Περὶ
καλοῦ ἔργου οὐ λιθάζομεν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας,
ὅτι σὺ ἄνθρωπος ὢν ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν. » Πλὴν
ὅπερ ἀνέκληθον εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, φησὶ,
γινώσκονται μοι τὴν δόξαν. Αὐτὸς γὰρ ὁ ἐν προφῆταις
λαλῶν· Πάρεμι. Θεὸς γὰρ ὢν Κύριος· ἐπέφανεν ἡμῖν,
κατὰ τὸ γεγραμμένον. Τοῦτο καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος

¹⁶ Prov. xxi, 4. ¹⁷ Joan. viii, 55. ¹⁸ Joan. x, 33.

διδάτκει λέγων· «Πολυμερῶς, καὶ πολυτρόπως πά-
 ρα· ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις,
 ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν
 Υἱῷ, ὃν ἔθηκε κληρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ
 ἐποίησε τοὺς αἰῶνας. » Ἀθρητέον δὴ οὖν ἐν τούτοις,
 ὅτι παρήνευκε μὲν εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα δι' Υἱοῦ ὁ
 Θεὸς καὶ Πατὴρ, λελάληκε δὲ πρὸς ἡμᾶς ἐν ἐσχάτοις
 καιροῖς, οὐχ ὡς δι' ἐτέρου μᾶλλον υἱοῦ τοῦ κατὰ
 σάρκα ἐκ γυναικὸς, καθὰ φρονεῖν ἐδόξε τισι τῶν
 διεστραμμένων, ἀλλ' ὡς ἐνός ὄντος Υἱοῦ μετὰ τῆς
 σαρκὸς τοῦ δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντος Λόγου, ὃς καὶ
 τῶν αἰώνων ἐστὶ ποιητής. Πάρειμι δὴ οὖν ὡς ὦρα
 ἐπὶ τῶν ὁρέων, φησὶν· ὦραν δέ φησι τὸ ἔαρ. Φέρε δὴ
 οὖν καταθρήσκειν ὡς ἐκ πράγματος ἐμφανοῦς τὰ
 πνευματικά. Τί τὸ ἔαρ ὁφθὲν ἐν τοῖς ὅρεσιν ἀποτε-
 λεῖ; Ἀνθεὶ νέφω στεφανοὶ τὰ φυτὰ, καὶ ἐξ ἀκαρπίας
 αὐτὰ μεθίστησι πρὸς ἀπώτερον, ὧν ἂν φυσικῶς
 ἕκαστον ἔχοι. Τοιοῦτόν τι καὶ ἐν τοῖς ἄσμασι τῶν
 ἁσμάτων γεγραμμένον εὐρήσομεν· « Ἀνάστα γάρ,
 ἔλθε, φησὶν, ἡ πλησίον μου, καλή μου, περιστέρα
 μου· ὅτι ἰδοὺ ὁ χειμὼν παρεῖλθεν, ὁ μετὸς παρήλθεν
 ἐαυτῷ, τὰ ἄνθη ὥφθη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ῥὸς τῆς τομῆς
 ἐφθασε. » Χειμῶνος γὰρ παρελάσαντος, τὸ λαμπρὸν
 ἔαρ ἀνίστησι τῇ γῇ, καὶ ἀνθέων αὐτὴν ἀποφαίνει τρο-
 φὸν, καὶ καρπῶν ὠρίμων ποιεῖται μητέρα. Τοιοῦτόν
 τι καὶ περὶ ἡμᾶς πέπρακται νοητῶς. Κατεγείμασε
 γὰρ τὴν ὑπ' οὐρανὸν ὁ δράκων ὁ ἀποστάτης, ξηρὰν
 καὶ ἀκαρπον ἀπέφηνεν αὐτὴν. Ἦν γὰρ ὅλως οὐδαίς
 ὁ ποιὼν χρηστότητα, οὐκ ἦν ἕως ἐνός, « Ἀλλὰ πάντες
 ἐξέκλιναν ἅμα, ἤχρησθησαν. » Ἐπειδὴ δὲ μετὰ σαρ-
 κὸς ἐπέφανεν ὁ Μονογενὴς, γέγονεν ἡμῖν ὡς ὦρα
 ἐπὶ τῶν ὁρέων. Ἀπηνθηκότες γὰρ ὥσπερ καὶ ἀπά-
 σης ἀρετῆς ὠραιότητα τῶν ἰδίων ψυχῶν ἀποβεβλη-
 κότες, ἀνεθάλλομεν ἐν αὐτῷ καὶ πνευματικῆς εὐκαρ-
 πίας πεπληρώμεθα, ὥστε καὶ δύνασθαι λέγειν τὸ ἐν
 τῷ ἄσματι τῶν ἁσμάτων· « Ἀδελφιδός μου κατα-
 θήτω εἰς κήπον αὐτοῦ, καὶ φαγέτω καρπὸν ἀκρο-
 δρύων αὐτοῦ. » Γέγονε τοίνυν, ὡς ὦρα ἐπὶ τῶν ὁρέων,
 καὶ ὡς πόδες εὐαγγελιζομένου ἀκοῇν εἰρήνης, εὐαγ-
 γελιζομένου δὲ καὶ ἀγαθὰ μεταξὺ γὰρ κειμένης ἡμῶν
 τε καὶ τοῦ Θεοῦ τῆς ἀμαρτίας, διειστέλειμεν αὐτοῦ,
 καὶ ἀπενοςφίλομεν τοῦ Δεσπότου, καὶ τοῖς θεοῖς
 αὐτοῦ νόμοις ἀντανιστάμενοι, καὶ Δεσποτικοῖς θελή-
 μασιν ἀντιπράττοντες, καὶ ἐν τάξει πολεμίων κεί-
 μενοι. Ἀλλ' ἐπέφανεν ὁ Χριστὸς ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ
 τὴν μεταξὺ κειμένην ἀφελὼν ἀμαρτίαν, καὶ συμβῆναι
 παρασκευάσας εἰς φιλίαν τῷ Πατρὶ, καὶ συνάψας
 ἡμᾶς δι' ἐαυτοῦ δι' αὐτοῦ γὰρ τὴν προσαγωγὴν
 ἐσχήκαμεν. Ὅσπερ οὖν, εἴ τις ἐρχοιτο, φησὶ, ὀρο-
 μαῖος καὶ ταχύς, ἀλῶναι λέγων ἐχθρούς, καὶ ἐπαγ-
 γέλλων εἰρήνην, εὐαγγελιζόμενός τε τὰ ἀγαθὰ· οὕτω
 καὶ ὁ πάντων Σωτὴρ ἐπεφοίτησε πῶι κόσμῳ μετὰ
 σαρκὸς, καὶ γέγονεν ἡμῖν εἰρήνης βραβευτὴς πρὸς
 Θεὸν καὶ Πατέρα, καταργηθὲντος τοῦ Σατανᾶ, καὶ
 πάσης τῆς φάλαγγος αὐτοῦ γενομένης ἐκποδῶν, καὶ
 ὅτι καιρὸς ἐνέστηκε, καὶ ὃν ἔξεστι τοῖς ἐθέλουσι
 παντὸς ἐν μεθέξει γενέσθαι καλοῦ· ἔψεται γὰρ πᾶν-

apparuit nobis, quemadmodum scriptum est. Quod
 etiam Paulus sapientissimus docet, cum ait : « Mul-
 tifarum et multipliciter olim Deus allocutus patres
 per prophetas, postremis hisce diebus, allocutus est
 nos in Filio, quem omnium statuit heredem, per
 quem etiam fecit sæcula¹⁸. » Observandum est ergo hic,
 quod Deus et Pater res omnes in essentiam produ-
 xerit per Filium, locutusque fuerit nobis, extremis
 temporibus : non quasi alius filius esset secundum
 carnem, ex muliere, sicuti videntur quidam perversi
 homines sentire : sed unus est Filius cum **731**
 carne Verbum propter nos humanitate suscepta, qui
 etiam sæculorum est conditor. Adsum igitur quasi
 pulchritudo, inquit, in montibus : ὦραν autem dicit,
 ver. Agedum ergo videamus velut ex re quæ con-
 spiciua est, spiritualia. Ver apparens in montibus,
 quid efficit? Ornat eos flore recenti, et ex sterilitate
 fecunditatem gignit, prout cujusque natura fert.
 Quale etiam in Canticis canticorum scriptum inve-
 niemus : « Surge enim, veni, inquit, propinqua mea,
 pulchra mea, columba mea. Quia ecce hiems præter-
 iit, imber abiit, recessit sibi, flores apparuerunt
 in terra, tempus putationis prævenit¹⁹. » Præter-
 lapsa enim hieme, ver pulchrum in terra oritur, et
 eam nutricem florum reddit, matremque pulcherri-
 morum fructuum facit. Cujusmodi etiam de nobis
 factum est intelligibiliter. Hiemem enim offudit
 orbi terrarum draco apostata, eumque aridum et
 infructuosum reddidit. Nec enim quisquam omnino
 erat qui bonitatem exerceret, ne unus quidem : « Sed
 omnes declinarunt pariter, et inutiles facti sunt.²⁰. »
 Sed ubi cum carne apparuit Unigenitus, factus est
 nobis velut pulchritudo in montibus. Cum enim de-
 floruissemus, omnisque virtutis decorem animis
 nostris ejecissemus, in ipso refloruissemus, et spiri-
 tuali fertilitate abundavimus, ita ut liceat dicere il-
 lud in Canticis canticorum : « Nepos meus descen-
 dat in hortum suum, et comedat fructum nucum
 suarum²¹. » Factus est igitur ceu pulchritudo in
 montibus, et ut pedes evangelizantis auditionem pa-
 cis, evangelizantis etiam bona; nam peccato inter
 nos et Deum intercedente, ab eo separati sumus, et
 a Domino disjuncti, divinis ipsius legibus resistan-
 tes, et Domini voluntati adversantes, et loco hostium
 habiti. Sed apparuit Christus pax nostra, qui inter-
 jectum peccatum amovit, et Patri reconciliavit
 sibi, et nos conjunxit. Per ipsum enim accessum ha-
 buimus. Quemadmodum igitur, si quis, inquit, ce-
 ler et festinus veniret, et hostes captos referret, pa-
 cemque nuntiaret, et bona evangelizaret : sic
 accessit omnium Servator in mundum cum carne,
 et factus est pacis apud Deum et Patrem administer,
 abolito Satana omnique ejus phalange e medio ex-
 terminata; cumque illud tempus instat, quo licet
 volentibus **732** omnium bonorum participes esse,
 sequetur eos semper qui in illum crediderunt, et quæ
 ejus sunt sapiunt ac faciunt, ut affatum in cœle-

¹⁸ Hebr. i, 1. ¹⁹ Cant. ii, 10-12. ²⁰ Psal. xiii, 5²¹ Cant. v, 1.

stium bonorum societatem veniant, omnique spe bona pleni sint: donis enim dives est Servator.

VERS. 8. *Quia auditam faciam salutem tuam, dicens: Sion, regnabit Deus tuus, quia vox custodientium te intenta est, et voce simul letabuntur. Quia oculi ad oculos videbunt, quando misertus fuerit Dominus Sion.*

Sion rursus hic vocat, non civitatem aliquam terrestrem, sed potius sanctam Ecclesiam suam, quam ex duobus populis constituit. Scriptum est enim: « Lætamini, gentes cum populo ²¹. » Diciturque Christus duo unum fecisse, et interstitium maceræ diruisse, et legem mandatorum in decretis abrogasse. Patet facta autem evangelica prædicatione, quæ veris decretis referta est, vis legalis umbræ cessavit, id est, cultus et accessus per sanguines. Sion itaque intelligenda est Ecclesia, uti dixi, quam ipse sibi Christus repræsentavit, non habentem maculam aut rugam, imo sanctam, et immaculatam. Hujus salutem auditam fecit, id est, exauditam. Neminem enim omnino in terra degentium latuit evangelicæ prædicationis virtus, nec plane quicumque salutem per Christum non audiit. Dixit enim per Ieram Psalmistæ: « Audite hæc, omnes gentes, auscultate omnes inhabitantes orbem terrarum ²². » Et quemadmodum dæmoniorum memoria perit cum sonitu, id est, insigniter et celebriter, nemo enim dæmoniorum tyrannidis interitum nescivit: sic etiam divina et cœlestis prædicatione audita facta est omnibus ubilibet, salutem asserens his qui apparitionem Christi agnoverunt. Quæ autem hujus prædicationis virtus? Sion, regnabit Deus tuus. Olim quippe, id est, ante Servatoris nostri adventum, regnum in nos per peccatum obtinuit Satanæ, et tyrannicæ sævitix jugum totius terræ incolis injecum est. At ubi rex ac Dominus universorum nobis illuxit, disruptis eorum vinculis, et abjecto jugo ejus qui olim oppressit, Dei sceptris cervicem submisimus, et regnavit in nos Deus ac **733** Pater, per Filium. Quæ res nobis, celebritatis ac festivitatis causa exstitit. Psallit nimirum David, et inquit: « Dominus regnavit, exsultet terra ²³, » ac iterum: « Psallite sapienter. Regnavit Deus super omnes gentes ²⁴. » Vocavit quoque ad hoc nos, ut dixi, ipse etiam Servator, dicens: « Venite ad me, omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego rediciam vos: tollite jugum meum super vos ²⁵. » Itaque misere vicinus, et in extremis malis versati sumus, immani tyranno subjugati, et peccati jugum subeuntes. At sacrosanctæ prædicationis virtus, Christi regnum felix ac faustum annuntiavit, et subditi ei fuimus. Promisit enim, dicens: « Sion, regnabit Deus tuus. » Qui autem et quomodo regnaturus sit, ipse mox declaravit, dicens: « Vox custodientium te in-

τως τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν, καὶ τὰ αὐτοῦ φρονεῖν τε καὶ ὁρᾶν ἡρτημένοις, ἀμφιλαφροσάτην ἔχειν τὴν οὐρανίων ἀγαθῶν μέβριση, καὶ ἀπάτης ἐλπίδος ἀναπίμπλασθαι καλῆς· πλουσιώδωρος γὰρ ὁ Σωτὴρ.

Ὅτι ἀκουστήν ποιήσω τὴν σωτηρίαν σου, λέγων· Σιών, βασιλεύσει σου ὁ Θεός, ὅτι φωνὴ τῶν φυλισσόντων σε ὑψώθη, καὶ τῇ φωνῇ ἡμᾶ εὐφρανθήσονται· ὅτι ὀφθαλμοὶ πρὸς ὀφθαλμοὺς ὄψονται, ἥνικα ἂν ἐλεήσει Κύριος τὴν Σιών.

Σιών μὲν οὖν ὀνομάζει πάλιν ἐν τούτοις, οὐκ ἐπίγειόν τινα πόλιν, τὴν ἀγίαν δὲ μᾶλλον αὐτοῦ Ἐκκλησίαν, ἣν ἐκ τῶν δύο λαῶν συναστήσατο. Γέγραπται γὰρ, ὅτι « Εὐφράνθητε, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ. » Ποιῶνται δὲ λέγεται Χριστὸς τὰ ἀμψότερα ἐν, καὶ λύσαι τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ, καὶ τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργῆσαι. Ἀναδειχθέντος δὲ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, ὃ καὶ δογματικῶν ἐστὶν ἀληθινῶν κατὰ μεστον, πέπαυται τῆς ἐν νόμῳ σκιά· ἡ δύναμις, τοῦτ' ἐστίν, ἡ δι' αἱμάτων λατρεία καὶ προσαγωγή. Σιών οὖν νοητέον τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς ἔφην, ἣν αὐτὸς ἐαυτῷ παρέστησεν ὁ Χριστὸς, μὴ ἔχουσαν σπίλον ἢ ῥυτίδα, ἀγίαν δὲ μᾶλλον καὶ ἀμωμον. Ταύτης ἀκουστήν ἐποιήσατο τὴν σωτηρίαν, τοῦτ' ἐστὶν ἐξήκουστον. Ἐλθε γὰρ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς παντελῶς οὐδένα, τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων ἡ δύναμις· ἀλλ' οὐδὲ ἀντήκοος τις ἀπομεμένηκε τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας. Ἐφ' ἣν γὰρ καὶ διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος λύρας· « Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη. Ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. » Καὶ ὥσπερ τὸ τῶν δαιμονίων μνημόσυνον ἀπέωλετο μετ' ἡχοῦ, τοῦτ' ἐστὶν ἐπισήμως καὶ διαδοχῆως, ἡγγόνησε δὲ οὐδεὶς τῆς τῶν δαιμονίων τυραννίδος τὴν ἀπώλειαν· οὕτω καὶ τὸ θεῖον τε καὶ οὐράνιον κήρυγμα γέγονεν ἀκουστὸν τοῖς ἀπανταχοῦ, τὴν σωτηρίαν εἰσφέρον τοῖς ἐπεγνωκόσι τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Χριστοῦ. Τίς δὲ ἡ δύναμις τοῦ κηρύγματος; Σιών, βασιλεύσει σου ὁ Θεός. Πάλαι μὲν γὰρ, τοῦτ' ἐστὶ πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίας, βεβασιλευκεν ἡμῶν διὰ τῆς ἀμαρτίας ὁ Σατανᾶς, καὶ τυραννικῆς σκαλιότητος ἐπέβριπτο ζυγὸς τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέλαμψεν ἡμῖν ὁ τῶν ὅλων βασιλεὺς καὶ Κύριος, διαβρόχσαντες τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀποβρίψαντες τὸν ζυγὸν τοῦ πάλαι πλεονεκτήσαντος, τοῖς τοῦ Θεοῦ σκῆπτροις ὑπηγάγομεν τὸν αὐχένα, καὶ βεβασιλευκεν ἡμῶν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ δι' Ἰησοῦ, καὶ γέγονεν ἡμῖν τὸ χρῆμα πανηγύριος ἀφορμή. Ψάλλει γοῦν ὁ Δαβὶδ, καὶ φησιν· « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ. » Καὶ πάλιν· « Ψάλλετε δὴ οὖν συνετῶς, ἐβασίλευσεν ὁ Θεός· ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη. » Κέκληκε δὲ ἡμᾶς πρὸς τοῦτο, ὡς ἔφην, καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, λέγων· « Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ ἐγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς· ὁρατε τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὑμᾶς. » Οὐκοῦν ἐπράττετο μὲν ἀθλίως, καὶ ἐν ἐσχάτοις ἡμεν κακοῖς, ἀγρίῳ τυράννῳ κατεσκευγμένοι, καὶ τὸν τῆς ἀμαρτίας ὑποδραμόντες ζυγόν. Ἴδὲ δὲ τῶν ἱερῶν κηρυγμάτων δύναμις τὴν τοῦ

²¹ Rom. xv. 10.

²² Psal. xlviii. 2.

²³ Psal. xcvi. 1.

²⁴ Psal. xlv. 9.

²⁵ Matth. ii. 28, 29.

VERS. 9, 10. *Erumpant lætitiæ simul deserta Jerusalem, quia misertus est Dominus ejus, et eruit Jerusalem. Et patefaciet Dominus brachium suum sanctum in conspectu omnium gentium, et videbunt omnia extrema terræ, salutem quæ est a Deo.*

Erumpere lætitiæ, significare potest, vocem tollere, et odas gratiarum actionis resonare, et studio quodam adhibito doxologias meditari, quibus Deus lætetur. Scriptum est enim in libro Psalmorum: « Et lingua mea meditabitur justitiam tuam, toto die laudem tuam ³¹⁻³³. » Qui autem hoc facere voluerint, his ea res asseret lætitiæ. Quoniam vero dicit, deserta Jerusalem debere hoc præstare, ad explanandam horum verborum sententiam, illud necesse est dicere. Qui civitatem aliquam latam et longam inhabitant, si numero tot sint, ut eam repleant, nullum ejus locum relinquunt vacuum: **735** sin numerabiles sint, eo quod multi obierint, aut quod bellum incubuerit, aut alia quædam occasio ad hoc deduxerit, loca quæ sunt in ea, plurima, et habitationes nudæ manent. Cujusmodi sunt Israelitæ passi. Posteaquam enim Dominicidæ exstiterint, et manus plenas sanguine habuissent, a Romanis consumpti sunt bello, adeo ut pauci admodum relictæ fuerint superstites, eratque viris destituta sancta civitas. Sed, inquit, deserta ejus lætabantur. Lugent enim domus, et tristitia quasi plenæ sunt, cum non habent incolas: sed hilares sunt, et veluti rident, si plures sint qui inhabitent. Age ex hac historia aliquid dicamus spirituale. Gentium Ecclesia, id est, gentes quæ crediderunt, quæ etiam nominantur Sion et Jerusalem, principio quidem paucæ erant, et quasi deserta vere exstitit sancta et Dei civitas, id est, Ecclesia. Sed in ea nihil remansit vacuum: quippe impleta est per Christum. Dictum est scilicet: « Tolle undique oculos tuos, et vide congregatos filios tuos ³⁴. » — « Ecce illi e longinquo veniunt, hi ab aquilone et mari, alii vero ex terra Persarum. Et dices, inquit, in corde tuo: Quis mihi genuit istos? Ego autem orba et vidua, hi mihi unde erant ³⁵? » Et rursus: « Dilata locum tabernaculi tui, et pelles tentoriorum tuorum sige. Ne parcas, adhuc in dextris et in sinistris expande ³⁶. » Ex omni enim gente, urbe et regione concursus factus est gentium per fidem vocatarum ad Christum: ut ab oriente et austro, occidente et aquilone vocarentur qui conversi sunt, longe plures quam ex sanguine Israel. Atque hoc ipsum significavit propheta Isaias, loquens de Ecclesia et synagoga Judæorum. « Lætare, sterilis quæ non parit, erumpe et clama, quæ non parturit, quia plures filii desertæ, quam habentis virum ³⁷. » Sterilem enim, non parientem, et ad hæc desertam appellat, Ecclesiam gentium. Erat enim expertus liberorum, et deserta, id est, vidua, sermonem omnis boni satorem non habens. Judæorum autem synagogam, viro

Ῥηξάτω εὐφροσύνην ἅμα τὰ ἔρημα Ἱερουσαλήμ, ὅτι ἠλέησε Κύριος αὐτήν, καὶ ἐρύσσει τὴν Ἱερουσαλήμ. Καὶ ἀποκαλύψει Κύριος τὸν βραχίονα αὐτοῦ τὸν ἄγιον ἐνώπιον πάντων τῶν ἔθνων, καὶ ὄψονται πάντα τὰ ἄκρα τῆς γῆς, τὴν σωτηρίαν τὴν παρὰ Θεοῦ.

Τὸ μὲν Ῥῆξαι τὴν εὐφροσύνην κατασημήνειεν ἂν τὸ ἐν τῇ χρήσασθαι φωνῇ, χαριστηρίους ὥδας ἀναφέροντας, καὶ μελέτην ποιεῖσθαι σπουδάζοντας τὰς δοξολογίας, δι' ὧν ἂν εὐφραίνοντο Θεός. Γέγραπται γοῦν ἐν βιβλίῳ Ψαλμῶν· « Καὶ ἡ γλῶσσά μου μελετήσει τὴν δικαιοσύνην σου, ὅλην τὴν ἡμέραν τὸν ἐπαινόν σου » καὶ αὐτοῖς τοῖς τοῦτο δρᾶν ἐθέλουσι πρὸς εὐφροσύνην ἔσται τὸ χρῆμα. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἔρημά φησιν Ἱερουσαλήμ τοῦτο χρῆναι δρᾶν. ἐκείνῳ φαμεν ἀνυχθαίως, διατρανοῦν ἐθέλοντες τὴν τῶν προκειμένων διάνοιαν. Οἱ πόλιν οἰκοῦντες εὐρεῖαν καὶ μακρὰν, εἰ μὲν εἶεν τοσοῦτοι τὸν ἀριθμὸν, ὡς δύνασθαι καὶ ἀποπληροῦν αὐτήν, οὐδένα τόπον αὐτῆς ἀφισιν ἔρημον· εὐαριθμήτων δὲ ὄντων διὰ τὸ τεθνάναι πολλοὺς, ἢ πολέμου κατασκήφαντος, ἢ καὶ ἐτέρας τινὲς ἀφορμῆς κατενεγκούσης εἰς τοῦτο, τὰ πλείεστα τῶν ἐν αὐτῇ χωρίων ἡγουν οἰκημάτων ἀπομένοντι γυμνά. Τοιοῦτόν τι πεπόνθασιν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ γὰρ γεγόνاسι Κυριοκτόνοι, καὶ πλήρεις αἱμάτων τὰς χεῖρας ἐσχῆκασιν, δεδαπάνηται τῷ πολέμῳ τῷ παρὰ Ῥωμαίοις, ὡς ὀλίγους κομιδῇ περιλειφθῆναι τοὺς δεσωσμένους, καὶ κένανδρος ἦν ἡ ἁγία πόλις. Ἀλλ' εὐφρανθήσονται, φησὶ, τὰ ἔρημα αὐτῆς. Στυγνοὶ μὲν γὰρ οἴκοι, καὶ κατηφείας ὥσπερ εἰσὶ μεστέ τοὺς ἐνοικοῦντας οὐκ ἔχοντες· ἵλαροι δὲ πῶς καὶ οἶον γελῶντες, εἰ δὴ πλείστους ἔχοιεν τοὺς ἐνφυλισμένους. Ἀπὸ δὲ τῆς ἱστορίας, φέρε δὴ τι λέγωμεν τῶν πνευματικῶν· Ἡ ἐξ ἔθνων Ἐκκλησία, τοῦτ' ἐστὶν οἱ ἐξ ἔθνων πιστεῦσαντες, οἱ καὶ Σιών ὀνομάζονται, καὶ μέντοι καὶ Ἱερουσαλήμ, ὀλίγοι μὲν ἦσαν ἐν ἀρχαῖς, καὶ οἶον ἔρημος ἡ ἀληθῶς ἁγία καὶ Θεοῦ πόλις ἐτύγχανε, τοῦτ' ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία. Ἀλλ' οὐδὲν ἀπομείνηκε σχολάζον ἐν αὐτῇ· πεπλόηται γὰρ διὰ Χριστοῦ. Καὶ γοῦν εἰρηται τὴν αὐτήν· « Ἀρὰ κύκλῳ τοὺς ὀφθαλμοὺς σου, καὶ δεσυνηγμένα τὰ τέκνα σου. » « Ἰδοὺ οὗτοι πόρρωθεν ἔρχονται, οὗτοι ἀπὸ βορρᾶ καὶ θαλάσσης, ἄλλοι δὲ ἐκ γῆς Περσῶν. Καὶ ἐρεῖς, φησὶν, ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Τίς ἐγέννησέ μοι τούτους; Ἐγὼ δὲ ἄτεκνος καὶ χήρα, οὗτοι δὲ μοι ποῦ ἦσαν; » Καὶ πάλιν· « Πλάτυνον τὸν τόπον τῆς σκηνῆς σου, καὶ τῶν αὐλαίων σου· πῆξον, μὴ φείσῃ· ἔτι εἰς τὰ δεξιὰ καὶ εἰς τὰ ἀριστερὰ ἐκπέτασον. » Ἐκ παντὸς γὰρ ἔθνους, πόλεως, καὶ χώρας συνδρομὴ γέγονεν ἐπὶ Χριστῷ, τῶν ἔθνων κεκλημένων διὰ πίστεως, ὡς ἐξ ἡρῶς, καὶ νότου, δυσέως τε καὶ βορρέου καλεῖσθαι τοὺς ἐπιστρέφοντας, πολλῶν πλείους δυνας τῶν ἐξ αἱματος Ἰσραὴλ. Καὶ τοῦτο αὐτὸ καταμεμήνυκε λέγων ὁ προφήτης Ἡσαῖας περὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς· Εὐφράνθητι, στείρα ἡ οὐ τίκτουσα· ῥῆξον καὶ βόησον, ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μάλλον ἢ τῆς ἐχούσης

³¹⁻³³ Psal. xxxiv, 28. ³⁴ Isa. xlix, 18. ³⁵ Ibid., 21. ³⁶ Isa. liv, 2. ³⁷ Ibid., 1.

τὸν ἄνδρα. Ὡς τείραν μὲν γὰρ τὴν οὐ τίχτουσαν, ἡ ἐρημὸν τε πρὸς τοῦτοις ἀποκαλεῖ τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἐξ ἐθνῶν. Καὶ γὰρ ἦν ἄποις καὶ ἐρήμη, τοῦτ' ἐστὶ χήρα, τὸν ἀγαθοῦ παντὸς σπορέα λόγον οὐκ ἔχουσα. Τὴν δὲ γε τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴν ὑπανδρὸν εἶναι φησι, διὰ τὸ νόμῳ κατεξευχθαι τῷ διὰ Μωσέως, ἐγκύμονά τε γενέσθαι τῶν ἱερῶν θεσπισμάτων, δι' ὧν ἦν δύνασθαι καρποφορεῖν τῷ Θεῷ τὴν ὡς ἐν σκιάῃς εἶναι καὶ τύποις λατρεῖαν. Ἀλλὰ πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μάλλον, τοῦτ' ἐστὶ τὰ τῆς χήρας, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. Τίνα δὲ τρόπον ἔσται καὶ τοῦτο, διεσάφης προστιθεῖς, ὅτι Ἀποκαλύψει Κύριος τὸν βραχίονα αὐτοῦ τὸν ἅγιον ἐνώπιον πάντων τῶν ἐθνῶν· καὶ ὄνεται πάντα τὰ ἄκρα τῆς γῆς τὴν σωτηρίαν παρὰ Θεοῦ. Ὅτε γὰρ ἐμφανὲς γέγονεν ἐν τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν ὁ βραχίον τῷ Θεῷ καὶ Πατρί, τοῦτ' ἐστὶν ὁ Υἱός, ὅτε πᾶσιν ἐγνώσθη τοῖς ἔθνεσιν, καὶ τεθέσθαι τὰ ἄκρα τῆς γῆς, τοῦτ' ἐστὶν οἱ ἐκ περάτων εἰς πέρας, τὴν παρ' αὐτοῦ σωτηρίαν, τὴν διὰ πίστεως δὲ δηλονότι, τότε πεπληρωταὶ τὰ ἔρημα Ἱερουσαλήμ, δηλονότι τῆς νοτιῆς, καὶ ἀριθμοῦ κρείττων ἢ τῶν κεκλημένων πληθὺς. Βραχίονα δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, τὸν Υἱὸν ἀποκαλεῖν ἔθος τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ. Δύναμις γὰρ ἐστὶν αὐτοῦ καὶ πανσθενὲς δεξιὰ, δι' ἧς τὰ πάντα ἐργάζεται, καὶ περὶ αὐτῆς φησὶν ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ· «Κρατυθήτω ἡ χεὶρ σου, ὑψωθήτω ἡ δεξιὰ σου.» Καὶ πάλιν περὶ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς· «Ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινὸν, ὅτι θαυμαστὰ ἐποίησεν ὁ Κύριος· ἔσωσεν αὐτὸν ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, καὶ ὁ βραχίον αὐτοῦ.»

Ἀπόστητε, ἀπόστητε, ἐξέλθετε ἐκείθεν, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἄπτεσθε. Ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῆς, ἀφορίσθητε, οἱ φέροντες τὰ σκεύη Κυρίου, ὅτι οὐ μετὰ ταραχῆς ἐξελεύσεσθε, οὐδὲ φυγῇ. Πορεύεται γὰρ πρότερος ὑμῶν Κύριος, καὶ ὁ συνάγων ὑμᾶς Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ.

Ἔοικεν ὁ λόγος, ἡ πρὸς ἐκείνους γίνεσθαι παρὰ Θεοῦ τοὺς διὰ πίστεως συναγερμένους, καὶ τῆς Ἐκκλησίας χρηματίσαντας τέκνα, ἢ τάχα πρὸς τοὺς ἁγίους μυσταγωγούς, ἀποστόλους δηλονότι, καὶ εὐαγγελιστάς, οἱ φῶς γεγόνασι τῆς οὐπ' οὐρανὸν, τὸν τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν διαπορθεύοντες, λόγον. Τοῦτους δὲ οὖν ἀποστήναι προστέταχεν, καὶ ἀπίστων ἀποφοιτᾶν, ὡς ἀπὸ μεμολυσμένων, διὰ τὸ μήτε πιστεύειν ἐλέσθαι Χριστῷ, ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῖς τῆς Κυριοκτονίας ἐγκλήμασι τὰς ἑαυτῶν ἐνόχους ἀποφῆναι κεφαλὰς. Ἐξέλθετε δὲ οὖν, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἄπτεσθε, τοῦτ' ἐστὶ, τῆς πρὸς αὐτοὺς κοινωνίας ἀποσχινίσθητε, ὡς μηδ' ὅσον αὐτῶν ἐθέλειν ἀποθῆγειν. Ὁ γὰρ ἀπτόμενος πίστεως, φησὶ, μολυνθήσεται· καὶ γὰρ ἐστὶν ἀναγκαῖον, τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύσαντας, καὶ δι' αὐτοῦ κεκλημένους εἰς ἀποκάθαρσιν ἁμαρτίας καὶ εἰς μέθεσιν ἁγιασμοῦ, τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀμαθίας ἔξω φέρεσθαι φιλεῖν, καὶ ὁλοτρόπως ἑτερογνώμονας παρ' ἐκείνους ὑπάρχειν, ἀφορισθῆναι τε εἰσάπαν· οὐδεμία γὰρ κοινωνία φησὶ πρὸς σκότος, ἀλλ' οὐδὲ μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου. Καὶ γοῦν ὁ πάνσοφος Παῦλος ἐπιστέλλει τοῖς ἐκ Γαλατίας, μετὰ τὴν ἐν Χριστῷ δικαίωσιν παλινδρομῆσαι τολμήσασιν ἐπὶ τὴν ἐν νόμῳ λατρείαν· «Ὁ ἀνόητος Ἰα-

subjectam esse ait, eo quod legi Mosaicæ subjugata erat, et sacrosanctis feta ac gravida oraculis, quibus posset umbratilis adhuc quasi et typici **736** cultus fructum edere. Sed plures filii desertæ, quam habentis virum. Quomodo autem hoc futurum sit, declaravit cum adjecit: Patefaciet Dominus brachium suum sanctum in conspectu omnium gentium, et videbunt omnes fines terræ salutem Dei. Nam quando illustre factum erat universæ terræ habitatoribus Dei et Patris brachium, id est, quando Filius notus est omnibus gentibus, et viderunt fines terræ, id est, hi qui a termino ad terminum sunt, ejus salutem, per fidem scilicet: tunc repleta sunt deserta Jerusalem, intelligibilis videlicet, et innumerebilis erat vocatorum multitudo. Brachium vero B Dei et Patris, Filium appellare, mos est divinitus inspiratæ Scripturæ. Est etenim ejus potentia, et omnipotens dextera, qua omnia efficit, et de qua divinus David ait: «Roboretur manus tua, extollatur dextera tua³⁸.» Rursus de Deo Patre: «Cantate Domino carmen novum, quia mira fecit Dominus, servavit eum dextera ejus, et brachium sanctum ejus³⁹.»

VERS. 11, 12. *Recedite, recedite, exite illinc, et immundum ne tangite. Exite enim de medio ejus, separamini, qui portatis vasa Domini, quia neque cum tumultu exibitis, neque per fugam abibitis. Præcedet enim vos Dominus, et qui congregat vos Deus Israel.*

Videtur hæc oratio habita esse a Deo vel ad eos qui per fidem congregati sunt, et Ecclesiæ filii nuncupati sunt: vel ad sanctos mystagogos, nimirum apostolos et evangelistas, qui universæ sub cœli complexu existerunt, evangelicæ prædicationis verbum ad omnes terræ incolæ velut legati portantes. Hos jubet recedere, et ab infidelibus abire, tanquam ab inquinatis, eo quod noluerint Christo credere, imo et sua ipsorum capita Dominicæ cædis crimine implicaverint. Exite ergo, immundum ne tangite, id est, a communione cum illis segregamini, ut eorum nihil contingatis. Qui enim tangit picem, inquit⁴⁰, inquinabitur. Est enim necesse ut qui in Christum crediderunt, et per ipsum vocati sunt ad emundationem peccati, et ad participationem sanctificationis, procul absint ab inscitia Judaica, et diversa **737** prorsus ab illis sint sententia, omninoque separentur. Nulla enim communicatio luci cum tenebris, nec pars fideli cum infideli⁴¹. Siquidem scribit sapientissimus Paulus Galatis, qui post justificationem in Christo ausi sunt denuo ad legalem cultum recurrere: «O dementes Galatæ, quis vos fascinavit, ut veritati non obtemperetis, quibus ob oculos Jesus Christus antea depictus est apud vos crucifixus?»

³⁸ Psal. xx, 9. ³⁹ Psal. xcvi, 1. ⁴⁰ Eccl. xiii, 1. ⁴¹ II Cor. vi, 15.

Hoc solum volo discere a vobis, utrum ex operibus A legis spiritum acceperitis, an ex auditione fidei? Adeone dementes estis, ut a spiritu exorsi, nunc in carnem desinatis ⁴⁰? » Circumcisi enim fuerunt imprudenter, etiamsi habuerint circumcisionem in spiritu, vel per Christum. Itaque necessario hic inquit universorum Deus : Recedite, et exite inde, et separamini, qui portatis vasa Domini. Nam qui solida fide Emmanuelem coluerunt, et divinæ ipsius naturæ participes facti sunt, eo quod consortes sint sancti Spiritus, sanctisque ejus donis repleti, vasa portant Deo. Quo autem modo, docebit sapientissimus Paulus, inquilens : « Induite armaturam Dei, quæ est lorica justitiæ, galea salutis, clypeus fidei, gladius spiritus, qui est Verbum Dei ⁴¹. » Et enim habentes hanc armaturam intelligentia perceptam, obsistunt Satanæ, ejusque adversantur potestatibus, ac præstant quodammodo, et suas animas protegent, populosque suæ manui subditos propugnant : hoc est enim munus et statio ducum. Verum cum exire de medio ejus præcipiat, ait : Non exhibitis cum tumultu : neque fuga ibitis. Nec enim quasi fugientes et timentes, ab ordine Judaico recedere præcipit, sed quiete potius, et quasi auctoritate præditos, velut detrectantes cum his adeo inquinatis versari, et cum profanis ac improbis connumerari. Itaque ait : Nec fuga ibitis. Quod autem res eorum facili cursu procedent, nihilque prorsus occurret durum, vel abruptum, vel asperum, fidem fecit inquilens : Præcedet vos Dominus, et qui congregat vos Deus Israel. Si Deus nobiscum sit, et præeat, quid est quod sacræ prædicationis **738** nuntios impediat ; imo quidni omnia illis pro voto eveniant, et plana quasi via currant præcones ?

Θεός Θεοῦ δὲ συνόντος καὶ προβαλίζοντος, ποῖον ἔσται τὸ κακοποιούντων τῶν ἱερῶν κηρυγμάτων τοὺς διακομιστάς ; μᾶλλον δὲ πῶς οὐκ ἄπαντα αὐτοῖς τὰ κατ' εὐχὴν ἐκδίδεται, καὶ διὰ φιληΐς ὥσπερ ἰδοὺ δραμούνται κηρύττοντες ;

VERS. 13-15. *Ecce intelligit puer meus, et in altum extolletur, et gloria afficietur valde. Quemadmodum obstupescunt super te multi, sic vituperabitur ab hominibus species tua, et gloria tua ab hominibus. Ita mirabuntur gentes multæ eum, et continebunt reges os suum. Quia quibus non est annuntiatum de eo, videbunt, et qui non audiverunt intelligent.*

Manifeste hisce verbis de omnium nostrum Servatore Christo Deus et Pater loquitur. Ecce intelligit puer meus, inquit : puerum intelliges, filium vel servum. Sumpsit enim formam servi Deus Verbum : et omnium Dominus cum esset, ad humanitatis modulum ac mensuram descendit. « Non enim rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo : sed transiit seipsum, similis hominibus factus, et habitu repertus ut homo, ipse se dejecit ⁴². » Itaque quando factus est homo, seipsum ad hanc defectionem submittens, tunc etiam servus dictus est, cum servilem formam sumpsisset. Sed, intelliget, inquit, pro, Omnia cum intelligentia et sapientia divina et faciet

λάται, τίς ὑμᾶς ἐδάσκηνη τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι, οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προσεγράφη ἑσταυρωμένος ; » Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἅψ' ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου τὸ πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως ; Οὕτως ἀνόητοί ἐστε ; ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελείθε ; Περιετέμνοντο γὰρ ἀσυνέτως, καίτοι τὴν ἐν πνεύματι περιτομὴν λαχόντες, ἥτοι διὰ Χριστοῦ. Οὐκοῦν ἀναγκαίως τὸ, Ἀπόστητε, ἐν τούτοις φησὶν ὁ τῶν ὄλων Θεός, καὶ τὸ, Ἐξέλθετε ἐκεῖθεν, καὶ τὸ, Ἀπορίσθητε, οἱ φέροντες τὰ σκεύη Κυρίου. Οἱ γὰρ ὅπως τῇ πίστει τιμήσαντες τὸν Ἐμμανουήλ, καὶ τῆς θεΐας αὐτοῦ φύσεως κοινωνοὶ γεγονότες, διὰ τοῦ μεταλαβεῖν αὐτοῦ Πνεύματος, ἐμπλησθῆναι τε τῶν ἱερῶν αὐτοῦ χαρισμάτων, σκευοφοροῦσι Θεῷ. Καὶ τίνα δὲ τρόπον, διδάξει λέγων ὁ πάνσοφος Παῦλος : « Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ : αὕτη δὲ ἐστὶν ὁ θώραξ τῆς δικαιοσύνης, ἡ περικεφαλαία τοῦ σωτηρίου, ὁ θυρεὸς τῆς πίστεως, ἡ μάχαιρα τοῦ Πνεύματος, ὅ ἐστι Ῥῆμα Θεοῦ. » Ταύτην γὰρ ἔχοντες τὴν νοτιήν παντοειχίαν, ἀντεξάγουσι τῷ Σατανᾷ, καὶ ταῖς σὺν αὐτῷ δυνάμεσιν ἀντανίστανται, προπρὶδῶντες τρόπον τινὰ καὶ προασπίζοντες τῶν ἰδίων ψυχῶν καὶ τῶν ὑπὸ χεῖρσ λαῶν αὕτη γὰρ τῶν ἡγουμένων τάξις. Ἡλὴν ἐξελεῖν ἐπιτάξας ἐκ μέσου αὐτῆς, Οὐ μετὰ ταραχῆς ἐξελεύσεσθε, φησὶν, οὐδὲ φυγῇ πορεύσεσθε. Οὐ γὰρ ὡς φυγόντας, ἡγουν δεδιότας, τῶν Ἰουδαϊκῶν ταγμάτων ἀποφοιτᾷ ἐπιτάττει, ἀνείμνης δὲ μᾶλλον καὶ ὅλον ἐπ' ἐξουσίας, ὡς παραιτουμένους τὸ συνδιατεῖσθαι θέλει τοῖς οὕτω μεμολυσμένοις, καὶ συναριθμεῖσθαι βεβήλοις καὶ πονηροῖς. Οὐκοῦν, Οὐ φυγῇ πορεύσεσθε, φησὶν, ὅτι δὲ καὶ δι' εὐμαρείας ἤξει τὰ πράγματα αὐτοῖς, καὶ οὐδὲν ὅπως ἀπαντήσῃ σκληρὸν, ἢ ἀναντες, ἢ τραχύ, πεπληροφόρηκεν εἰπὼν, ὅτι Προπορεύεται ὑμῶν Κύριος, καὶ ὁ συνάγων ὑμᾶς ὁ

Ἰδοὺ συνήσει ὁ παῖς μου, καὶ ὑψωθήσεται, καὶ δοξασθήσεται σφόδρα. Ὅν τρόπον ἐκστήσεται ἐπὶ σοὶ πολλοί, οὕτως ἀδοξήσῃ ἀπὸ ἀνθρώπων τὸ εἶδος σου, καὶ ἡ δόξα σου ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ οὕτω θαυμάσονται ἔθνη πολλὰ ἐπ' αὐτῷ, καὶ συνέξουσιν βασιλεῖς τὸ στόμα αὐτῶν ὅτι οἷς οὐκ ἀνηγγέλι περὶ αὐτοῦ δύνεται, καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασι συνήσουσιν.

D Ἀναφανδὸν ἐν τούτοις τοῖς περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ ποιεῖται λόγους ὁ Θεός καὶ Πατήρ. Ἰδοὺ γὰρ συνήσει ὁ παῖς μου, φησί· καὶ τὸν μὲν παῖδα νοήσεις, τὸν Ὑῖον, ἡγουν τὸν δοῦλον. Ἐλεβε γὰρ δούλου μορφῇ Θεός ὢν ὁ Λόγος, καὶ Κύριος πάντων ὢν, τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος ἐμβέβηκε μέτροις. « Οὐ γὰρ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσθαι Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος ἐταπείνωσεν ἑαυτόν. » Οὐκοῦν, ὅτε γέγονεν ἄνθρωπος καθὲς ἑαυτὸν εἰς ταπείνωσιν, τότε καὶ δοῦλος ἀνεγκλήτως ὠνόμασται τὸ τῆς δουλείας σχῆμα λαβών. Ἀλλὰ, Συνήσει, φησὶν, ἐντὶ τοῦ, Πάντα μετὰ συν-

⁴⁰ Gal. iii, 1-5. ⁴¹ Eph. vi, 41. ⁴² Philipp. ii, 6, 7.

ἐσέως καὶ σοφίας ἐργάσεται καὶ λαλήσει τῆς θεο-
 πρεποῦς. Ἔργον δὲ σοφίας τῆς θεοπρεποῦς, καὶ πρό-
 γε τῶν ἄλλων τὸ σάρκα γενέσθαι τὸν μονογενῆ τοῦ
 Θεοῦ Λόγον, τούτέστιν ἄνθρωπον, καὶ συμπτωχεύ-
 σαι τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα ἡμεῖς τῆς [ἐ]αυτοῦ πτωχείας
 πλουτήσωμεν, ἵνα πιστεῦσαντες εἰς αὐτὸν τοὺς τῆς
 ἀμαρτίας ἀπονιφώμεθα μεμολυσμένους, ἀδρανοῦς
 ὄντος τοῦ νόμου τοῦ διὰ Μωσέως εἰς τὸ δύνασθαι
 περιελεῖν ἀμαρτίας, ἵνα τῷ θανάτῳ τῆς ἰδίας σαρκὸς
 καταργήσῃ τὸν θάνατον, καὶ ἀνατρέψῃ τὴν φθορὰν,
 καὶ ἀναχαλέψῃ πρὸς ἀφθαρσίαν τοὺς τῷ θανάτῳ
 κατεστραμμένους, καὶ οὐρανοῦ πολίτην ἐργάσται τὸν
 ἐπὶ τῆς γῆς ἄνθρωπον, καὶ συνάψῃ δι' ἑαυτοῦ τῷ
 Θεῷ καὶ Πατρὶ τὸν πάλαι δραπέτην, καὶ κηρύξῃ
 μὲν αἰχμαλώτους ἀφέσιν, τυφλοὺς δὲ ἀνάδλεψιν, καὶ
 ἰάσεται τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, καὶ κε-
 νώσῃ τὸν ἥδην, καὶ ἀποστήσῃ τὸν Σατανᾶν τῆς κατὰ
 πάντων ἀρχῆς καὶ πλεονεξίας. Συνήσει δὲ οὖν ὁ παῖς
 μου, φησὶν. Ἀσύνητον γάρ, ἦγουν ἄσophon, ἐν τοῖς
 γεγονόσιν ὑπὲρ ἡμῶν παντελῶς οὐδέν. Πάντα γάρ
 ἐν σοφίᾳ ἐποίησε, κατὰ τὴν τοῦ Ὑψίστου φωνήν.
 Ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ὕψωθήσεται, φησὶ, καὶ
 δοξασθήσεται σφόδρα. Δοξολογεῖται γάρ πρὸς ἡμῶν ὁ
 Θεὸς ὡς Κύριος, Σωτήρα δὲ καὶ Λυτρωτὴν ἀποκα-
 λούμεν αὐτόν. Εἶναι τε τοῦτο κατὰ ἀλήθειαν πεπι-
 στεύκαμεν. Ἄλλ' ἵνα ἀληθὲς καὶ ἀδιάκλητος παντε-
 λῶς ὁ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὑπάρχῃ λόγος, ἐπ-
 ἤνεγκεν ἀναγκαίως, ὅτι Ὅν τρώπον ἐκστήσονται ἐπὶ σοὶ
 πολλοί, οὕτως ἀδοξήσει ἀπὸ ἀνθρώπων τὸ εἶδος σου,
 καὶ ἡ δόξα σου ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων. Οἱ μὲν γάρ ἐπ-
 αγνωκότες τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, καὶ τοῖς τῆς διανοίας
 ὀφθαλμοῖς κατείδεν ἰσχύσαντες τῆς ἐνοούσης αὐτῷ θεο-
 πρεποῦς ἐξουσίας τὸ μέγεθος, καταπλήττονται τὴν
 οἰκονομίαν· ὁποῖός τις ἦν ὁ προφήτης Ἀβδακούμ,
 λέγων· Ὁ Κύριε, εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν σου, καὶ ἐφο-
 βήθην· κατενόησα τὰ ἔργα σου, καὶ ἐξέστην. Ὁ δὲ
 μὴν οὐ συνιέντες αὐτοῦ τὴν δόξαν, ἄπιστοι δὲ καὶ
 ἀσύνετοι μεμανηκότες, ἀδοξάζαν αὐτοῦ καὶ ἀτιμᾶν
 ἀνθρώπων· κατεψηφίζοντο, Σαμαρείτην ὀνομάζοντες,
 φάγοντες καὶ μέθυσον, καὶ ἐκ πορνείας γεγεννημένον,
 καὶ πρὸς γε τοῦτοις ἀμαρτωλόν. Οὐκοῦν, ὡς ἐκστή-
 σονται ἐπὶ σοὶ πολλοί, οὕτως καὶ παρὰ ἀνθρώποις
 ἀδοξήσει τὸ εἶδος σου, καὶ ἡ δόξα σου ἀπὸ τῶν ἀν-
 θρώπων. Ἄλλ' ὥσπερ τοῦτο συμδύσεται, οὕτω καὶ
 θαυμάσονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ σοὶ, καὶ συνέξουσιν βα-
 σιλεῖς τὸ στόμα αὐτῶν. Ἰουδαῖοι μὲν γάρ οἱ πάντοτε
 μοι, καίτοι τοῦ μηδενὸς ἄξιον ὄντες λόγου, κατακρη-
 τομεῖν ἀπετόλμων, καὶ ἀχάριν ἐπ' αὐτῷ πολλάκις
 ἀνέντες τὴν γλῶττιν, παλιμψήμιος ἔβαλλον φωναῖς.
 Πλείστοι γε μὴν βασιλεῖς δεδιότες ὡς Θεὸν, καὶ ὡς
 βασιλεῖς τῶν ὅλων τὴν δόξαν προσάγοντες, συνέξουσιν
 τὸ στόμα αὐτῶν, τούτέστιν, οὐδὲν ἐροῦσιν ἀπηχῆς,
 ἀλλ' οὐδὲ φθέγγονται τι τῶν ὅσα διαλυμαίνεται τῇ
 δόξῃ τοῦ Χριστοῦ. Ὅτι δὲ τὸ θεῖόν τε καὶ ἱερὸν καὶ
 σωτήριον κήρυγμα, τούτέστι τὸ εὐαγγελικόν, ἐκεί-
 νων οὐκ ἔσται ποθὲν, παρ' οἷς ἡδόξησε τὸ εἶδος αὐ-
 τοῦ, παρ' ἐκείνοις δὲ μάλλον, οἱ συνέσχον τὸ στόμα

et loqueitur. Opus autem divinæ sapientiæ præter
 alia est, ut unigenitum Dei Verbum caro fieret, et
 ut una cum terræ incolis pauper esset : quo nos
 ipsius paupertate ditaremur, quo credentes in ipsum,
 peccati inquinamenta abstergerentur, cum Mosaisca
 lex non satis esset ad tollenda peccata idonea : ut
 morte carnis suæ mortem aboleret, interitum deleret,
 morte detentos ad immortalitatem refingeret, homi-
 nem terræ incolam, cœli civem efficeret, quondam
 fugitivum, per se Deo ac Patri conjungeret, captivis
 liberationem, cæcis visum prædicaret, et contritos
 corde sanaret, Orcumque exinaniret, et Satanam im-
 perio ac tyrannide contra omnes privaret. Intelliget
 ergo, inquit, puer meus. Nihil enim non intelligenter,
 nihil non sapienter factum est nostra causa. Quippe
 omnia in sapientia fecit, secundum Psallentis vocem
 739. Hac de causa, inquit, in altum extolletur,
 et admodum glorificabitur. Celebratur enim a nobis
 ut Dominus, eumque Servatorem et Redemptorem
 vocitamus. Quod verum esse credimus. Sed ut verus
 et irreprehensibilis sit omnino Dei et Patris sermo,
 induxit necessario : Quemadmodum obstupescit
 super te multi, sic vituperabitur ab hominibus spe-
 cies tua, et gloria tua ab hominibus. Qui enim agno-
 verunt apparitionem ejus, et animi oculis divinæ ip-
 sius auctoritatis magnitudinem perspicere voluerunt,
 dispensationem hanc obstupescunt. Qualis erat pro-
 pheta Abacum, dicens : « Domine, audivi auditio-
 nem tuam, et timebam ; cogitavi opera tua, et
 stupui ». At qui ejus gloriam non intellexerunt,
 sed infideles et ignari manserunt, hi ignominiam
 illi et dedecus objiciebant impie, vocantes Sama-
 ritanum, edonem, ebriosum, ex fornicatione natum,
 et præterea etiam peccatorem. Ergo ut stuperent super
 te multi, sicut etiam vituperabitur ab hominibus species
 tua, et gloria tua ab hominibus. Cæterum ut hoc eve-
 niat, sic etiam admirabuntur te gentes multæ, et conti-
 nebunt reges os suum. Judæi enim audacissimi, etsi
 nullo in numero habendi, eum tamen deridere ausi
 sunt, linguaque eum effreni sæpenumero impetere, ac
 blasphemias voces emittere. Complures autem reges ut
 Deum timebant, et ut regi universorum gloriam offeren-
 tes, os suum continebunt, id est, nihil dicent absolum
 nec quidquam quod gloriam Christi labefactare
 possit sonabunt. Quod autem divina et sacrosancta
 et salutaris prædicatio, id est, evangelica, eorum
 neutiquam sit, a quibus species ejus vituperatur,
 sed eorum potius, qui os suum continuerunt ejus-
 que gloriam amplificaverunt, ostendit, cum ait : Quia
 quibus non est annuntiatum de eo, hi videbunt : et
 qui non audierunt, hi intelligent. Annuntiata sunt
 enim hæc de Christo Israelitis, tum ex lege, tum a
 prophetis, at non gentibus. Ili tamen, inquit, vide-
 bunt magis ejus salutem ! et qui omnino hæc my-
 steriora non audierunt, hi illa intelligent, 740 qui
 scilicet crediderunt. Radix enim et nutritrix cognitio-
 nis est fides, et veluti adjutus ad pietatem, et ad

vitam deducens eos, qui eam recipiunt. Siquidem A
propheta Isaias inquit: « Nisi credideritis, non
intelligetis ».

ἐξ Ἰσραὴλ διὰ τε νόμου καὶ προφητῶν τὰ περὶ
φησὶν, ὅφονται μᾶλλον τὴν παρ' αὐτοῦ σωτηρίαν· καὶ
συνήσουσιν αὐτὰ, πιστεύσαντες δηλονότι. Ῥίζα γὰρ
εὐσέβειαν καὶ ζωὴν εἰσχομίζουσα τοὺς δεχομένους
στεύσῃτε, οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε, ὡς φησὶν.

CAP. LIII. VERS. 1. Domine, quis credidit auditui
nostro? et brachium Domini cui patefactum est? An-
nuntiavimus coram eo quasi campus, quasi radix in
terra sitiēte.

De omnium nostrum Salvatore Christo semper
frequens sermo est apud sanctos prophetas: nec
admonere destiterunt, sed perspicue denuntiavimus
suis temporibus venturum in humana forma Deum
Verbum, et miracula operaturum divinitus. Illud
etiam et hic facit, in rectam viam errantes vocans,
et fide impium justificans. Cæterum ex sanguine
Israelitico oriundos parum omnino juverunt, valde
laborantes inobedientia, adeo ut cum prædictionem
arripere, et cognitionem vivificam colligere, pecto-
ribusque suis mandare oporteret, e diverso mysta-
gogis insultarent acerrime dicentes: « Alia nobis
loquimini, et annuntiate nobis alium errorem ».

Siquidem propheta Jeremias, velut ex immensa Ju-
deorum crudelitate, tædio affectus, ita inquit:
« Hei mihi, mater, qualem me peperisti, virum li-
tigantem, et iudicio contendentem in omni terra?
Nec profui, nec profuit mihi quisquam. Fortitudo
mea defecit propter eos qui execrantur me ».

In summa, omnis sanctorum chorus, verba quasi
de Jerusalem faciens, inquit: « Curavimus Babylo-
nem, et non sanata est. Derelinquamus eam, et
abeamus quisque in terram suam, quia appropin-
quavit ad cælum iudicium ejus, et usque ad sidera
exaltatum est ».

Babylonem hic nominat Jerusa-
lem, ut quæ illam studeat imitari, et nihil a regione
gentium differat, quod quidem ad dissolutam vitam
attinet, et quia noluerit legem in honore ac pretio
habere, nec prophetice prædicationis utilitatem am-
plexi. Hunc sensum habent etiam hi versus. Accu-
sat enim Israel, ut qui prorsus ad inobedientiam
declinavit, et inquit: Quis credidit auditui nostro?
Nos enim, inquit, o Domine, 741 a te mysteriis D
initiat, et instituti sumus, orationemque de huma-
nitate didicimus, et hanc auditionem accepimus,
sed nemo credidit, nec ulli manifestum fuit bra-
chium tuum, brachium, inquam, omnium Domini
Dei. Brachium autem Dei et Patris, Filium nomi-
nare solet divinitus inspirata Scriptura, ut sæpe de-
monstratum est. Sed perinde quasi occurreret
quispiam diceretque: Vos, o prophetæ, auditionem
per Spiritum accepistis, et cognitione mysterii di-
tati estis, num igitur prædicastis mysterium aliis?
Certe, inquit, annuntiavimus, et tantum non tes-
tificati sumus, dicentes: Erimus coram ipso quasi

αὐτῶν, κατεπλάγησάν τε τὴν δόξαν αὐτοῦ, διέδειξεν
εἰπὼν, ὅτι Οἱς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ ὅφονται, καὶ
οἱ οὐκ ἀκηκόασι συνήσουσιν. Ἀνηγγέλη μὲν γὰρ τοῖς
Χριστοῦ, τοῖς γε μὴν ἔθνεσιν οὐδαμῶς. Ἀλλ' οὗτοι,
οἱ τῶν αὐτοῦ μυστηρίων ἀνήκοι παντελῶς, οὗτοι
συνέσεως καὶ τροφῆς ἢ πίστις, καὶ οἷον εἰσβολὴ πρὸς
αὐτήν. Καὶ γοῦν ὁ προφήτης Ἡσαίας, « Ἐάν μὴ πι-

Κύρις, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ
βραχίον Κυρίου τίς ἀπεκαλύφθη; Ἀνηγγέλα-
μεν ἐναντίον αὐτοῦ, ὡς πεδίον, ὡς ρίζα ἐν τῇ
διψύσῃ.

Πολλοὺς μὲν δὲ παρὰ τῶν ἁγίων προφητῶν ὁ περὶ
τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος γέγονε λόγος, καὶ νοουθε-
τοῦντες οὐ διαλελοίπασι, ἀπαγγέλλοντές τε καὶ μάλα
σαφῶς, ὅτι καὶ ἤξει κατὰ καιροῦ ἐν ἀνθρωπείᾳ μορφῇ
Θεὸς ὢν ὁ Λόγος, καὶ ὅτι θαυματουργήσει θεοπρεπῶς.
Κάκεινό τε καὶ τοῦτο ἐργάζεται, εἰς εὐθείαν καλῶν
ὁδὸν τοὺς πεπλανημένους, καὶ δικαίων ἐν πίστει τὸν
ἀσεβῆ. Ὡνισαν δὲ παντελῶς ὅλγα τοὺς ἐξ αἵματος
Ἰσραὴλ, πολλοὺ βλέποντας εἰς τὸ ἀπειθεῖς· ὥστε καίτοι
δέον ἀρπάσαι τὴν προαγόρευσιν, καὶ γινώσιν συλλέγει
ζωοποιῶν, καὶ ταῖς ἐαυτῶν ἐναποθέσθαι καρδίαις, ἐκ
τῶν ἐναντίων ἐπιτηδῶν τοῖς μυσταγωγοῖς, ἐπιφύεσθαι
τε καὶ μάλα πικρῶς λέγοντας· « Ἄλλα ἡμῖν λαλεῖτε,
καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἑτέραν πλάνησιν. » Καὶ γοῦν.
ὁ μὲν προφήτης Ἱερειάας, ὡς ἐξ ἀμετρήτου τῆς
Ἰουδαίων ὁμότητος κατενηνεγμένος εἰς ἀκηρίαν,
οὕτω πού φησιν· « Οἱμοὶ ἐγὼ, μήτηρ! ὡς τίνα με
ἔτεκες ἄνδρα δικαζόμενον καὶ διακρινόμενον ἐν πάσῃ
τῇ γῇ; Οὔτε ὠφέλησα, οὔτε ὠφέλησέ με οὐδεὶς. Ἡ
ἰσχὺς μου ἐξέλειπεν ἐν τοῖς καταρωμένοις με. » Συλ-
λήβδην δὲ, ἅπας ὁ τῶν ἁγίων χορὸς, ὡς περὶ γε τῆς
Ἱερουσαλήμ τοὺς λόγους ποιούμενοι, φασὶν· « Πατρι-
σάμεν τὴν Βαβυλῶνα, καὶ οὐκ ἰάθη. Ἐγκαταλίπω-
μεν αὐτήν, καὶ ἀπέλθωμεν ἕκαστος εἰς τὴν γῆν αὐ-
τοῦ· ὅτι ἤγγικεν εἰς τὸν οὐρανὸν τὸ κρίμα αὐτῆς,
ἐξῆρξεν ἕως τῶν ἀστέρων. » Βαβυλῶνα γὰρ τὴν Ἱερου-
σαλήμ ἐν τοῦτοις κατονομάζουσιν, ὡς τὰ ἐκείνης
μιμεῖσθαι σπουδάζουσιν, καὶ οὐδὲν ἀποδέουσιν τῆς
τῶν ἐθνῶν χώρας, τὸ γε ἦχον εἰς ἐξίτηλιν, καὶ τὸ
μὴ ἀνέχεσθαι τιμᾶν τὸν νόμον, ἥτοι τῆς προφητικῆς
παιδαγωγίας τὸ ἐπωφελέες. Τοῦτον ἔχει τὸν νοῦν καὶ
τῶν προκειμένων στίχων ἡ δύναμις. Αἰτιάται γὰρ
ὡς ὁλοτρόπως ἐκκεκλιχότα πρὸς ἀπειθεῖαν τὸν
Ἰσραὴλ, καὶ φησιν· Τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν;
Ἡμεῖς μὲν γὰρ, ὡς ἄεσποτα, φησὶ, μεμυσταγωγῆμεθα
παρὰ σοῦ τὸν περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως λόγον, καὶ
ταύτην ἐσχάχαμεν τὴν ἀκοήν· ἀλλ' οὐδεὶς πεπίστευκε,
καὶ οὐδὲν γέγονεν ἐμφανῆς ὁ σὸς βραχίον τοῦ πάν-
των Κυρίου καὶ Θεοῦ· Βραχίονα δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ
Πατρός, τὸν Υἱὸν ὀνομάζειν ἔθος τῇ θεοπνεύστῳ
Γραφῇ, καθὰ δέδεικται πλεισταχού. Ἀλλ' οἷον ἀνθι-
σμένου τινὸς καὶ λέγοντος· Ὑμεῖς μὲν, ὡς προσηῖται,
τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος ἀκοὴν κατεσχάκατε, καὶ τὴν
τοῦ μυστηρίου γινώσκιν κατεπλουτήσατε· ἄρ' οὐκ ἐκ-
ρύζετε τοῖς ἄλλοις τὸ μυστήριον; Ναί, φασιν, ἀπηγ-

74 Isa. vii, 9. 75 Isa. xxx, 10. 76 Jer. xv, 10. 77 Jer. v, 19.

γεῖλαμεν, καὶ μονονουχὶ διεμαρτυράμεθα λέγοντες, ὅτι Ἐσόμεθα ἐναντίον αὐτοῦ ὡς πεδῖον, τουτέστιν, ὡς ἀγρὸς εὐανθής καὶ καρποφόρος, ἥ καὶ ὡς ῥίζα ἐν γῇ διψώσῃ, ἀρδεύοντος ἡμᾶς δηλονότι θεοῖς τε καὶ ἀπορρήτοις λόγοις τοῦ Μονογενοῦς, ἐν ᾧ πάντες εἰσὶν οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι. Πάλαι μὲν γὰρ ἡ σύμπασα γῆ, ξηρὰ τις ὥσπερ καὶ ἄκαρπος ἦν, καὶ οἶον διψῶσα γῆ, καὶ καρποὺς ἡμέρους [οὐκ] ἔχουσα. Ἐπειδὴ δὲ τὸν παρὰ Χριστοῦ πεπλούτηκεν ὑετὸν, πνευματικὸν δηλονότι, καὶ τὴν διὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος χορηγίαν, ἀνεθάλ[λ]ομεν ὡς ῥίζα, τουτέστιν ὡς βοτάνη τε καλὴ καὶ εὐανθής. Καὶ γοῦν ἔφη τις πρὸς ἡμᾶς τῶν ἀγίων προφητῶν· «Καὶ μακαριοῦσιν ὑμᾶς πάντα τὰ ἔθνη, διότι ἔσεσθε ὑμεῖς γῆ θελητῇ, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Θελητὴν δὲ λέγει τὴν εὐκαρπον καὶ γονιμωτάτην· ἀσπαστὴ γὰρ αὕτη γηπόνους. Ὅτι δὲ ἡ ἀκανθοτόκος ποτὲ ξηρὰ τε καὶ ἀνυδρὸς γῆ μεταπεφοίτηκεν εἰς γονιμωτάτην, καὶ εἰς τὸ δύνασθαι πλουτεῖν εὐκαρπίαις ταῖς πνευματικαῖς, σαφηνεῖ λέγων ὁ τῶν ὄλων Θεὸς διὰ φωνῆς Ἡσαίου· «Καὶ ἔσται, ἀντὶ τῆς στοιβῆς ἀναθήσεται κυπάρισσος, ἀντὶ δὲ τῆς κονύζης ἀναθήσεται μυρσίνη. » Εἰδὴ μὲν γὰρ ἀκανθῶν, στοιβὴ τε καὶ κόνυζα, τρέφει δὲ αὐτάδε τις ἡ χέρσος τε καὶ ἀνυδρὸς γῆ· μυρσίνην δὲ καὶ κυπάρισσος διαπρέπουσιν ἐν κήποις. Ἐξηρημένης τοίνυν ἀκάνθης, φησὶν, ἀναπλασθήσεται λοιπὸν τὰ εὐοσμήματα τῶν φυτῶν, ὅταν ἡ διψᾶς [al. διψῶσα] ἐνυδρὸς γέννηται, Θεοῦ λέγοντος, ὅτι Ποιήσω τὴν ἔρημον εἰς ἔλη, καὶ τὴν διψῶσαν γῆν ἐν ὑδραγωγοῖς. Θήσω εἰς τὴν ἀνυδρον γῆν κέδρον, καὶ πύξον, καὶ μυρσίνην, καὶ κυπάρισσον, καὶ λεύκην. Οὕκοῦν ἀνηγγεῖλαμεν, ὅτι πιστεύσαντες εἰς αὐτὸν τὸν Χριστὸν, ἐσόμεθα ἐναντίον αὐτοῦ, τουτέστιν, ἔσιν ὡς βοτάνη ἐν γῇ ποτὲ διψώσῃ, ἐνύδρῳ γε

οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ, οὔτε δόξα· καὶ εἰδομεν αὐτὸν καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος. Ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτῷ ἀτίμον, ἐκλείπον παρὰ πάντας ἀνθρώπους.

Τί δὲ ἄρα φησὶν ὁ προφήτης ἐν ταῦτοις, ἥ ποῖον ἂν τις τοῖς εἰρημένοις ἐφαρμόσαι νοῦν, φέρε δὴ πάλιν καταβρῆσωμεν, ὡς ἐνι. Ὁμολόγηκε μὲν γὰρ, ὅτι καὶ Ἀνηγγεῖλαμεν, τουτέστιν, ἀνελλιπῇ πεποιήμεθα τὴν προαγάρουσιν, ὡς ἤξει κατὰ καιρούς. Ἀλλ' ἴσως ἔφη ἂν τις πρὸς τοῦτο· Τί οὖν, εἰ καθίκετο μὲν ἐξ οὐρανῶν Θεὸς ὧν ὁ Λόγος, θεοπρεπεῖ δὲ δόξῃ κατεστεμμένος, καὶ ἀπροσίτῳ φωτὶ διαπρέπων ἐπέφανε τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἀπροσωπώληπτος ἦν διὰ τὴν τῆς δόξης ὑπερβολήν; Καὶ γοῦν ὅτε πεφοίτηκεν ἐν εἰδῇ πυρὸς ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ Σινᾶ, σκότος ἦν, καὶ γνῶσις, καὶ θύελλα, καὶ πῦρ ὑψοῦ διέττον, καὶ καπνὸς, πλείστα τε πρὸς τοῦτοις ἦν ἑτερα, δειμάτων καὶ ποταῖς τῆς εἰς ἄκρον ποιητικᾶς, ὡς ἀφόρητον γενέσθαι τοῖς θεωμένοις τὴν ὄψιν. Καὶ γοῦν μεσιτεύεσθαι παρεκάλουν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ λέγοντες· τῷ παναρίστῳ Μωσέ· « Ἀλλά σὺ πρὸς ἡμᾶς, καὶ μὴ λαλεῖτω πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεός, ἵνα μὴ ἀποθάνωμεν. » Οὐδὲν οὖν τὸ θαῦμα, φησὶν, εἰ προηγορεύσατέ μὲν

A campus, id est, quasi ager floridus et frugifer: vel etiam ut radix in terra sitiēte, irrigante nos scilicet divinis et arcanis sermonibus Unigenito, in quo omnes thesauri sapientiæ et cognitionis sunt absconditi. Olim enim omnis terra, arida quæpiam et infructuosa velut terra fuit, et quasi sitiens, et fructus sativos non habens. Sed ubi ditata est a Christo imbre, spirituali videlicet, et sancti Spiritus subsidio, quasi radix refluimus, id est, quasi herba pulchra et florida. Siquidem dixit etiam nobis e sanctis prophetis quispiam: « Et beatos vos dicent omnes gentes; propterea eritis vos terra spontanea, dicit Dominus omnipotens⁴⁶. » Spontaneam vocat fructuosam et feracissimam; grata enim illa fuit agricolis. Quod autem spinosa quondam et arida et aqua carens terra abierit in terram feracissimam, ita ut dives facta fuerit spirituali fecunditate, declarabit dicens universorum Deus voce Isaïæ: « Et erit, pro stœba crescet cyparissus, et pro conyza crescet myrtus⁴⁷. » Stœba enim et conyza sunt ex genere spinarum, et semper ea nutrit terra inculta et siticulosa: at myrtus et cyparissus in hortis excellunt. Exstirpata ergo, inquit, spina, odoratissimæ deinde plantæ reflorescent, terra sitiens in aquosam vertetur, Deo dicente: « Vertam desertum in latices, et sitiētem terram in aqueductus. Ponam in terra aquis carente cedrum, et luxum, et myrtum, cyparissum et populum⁴⁸. » Annuntiavimus itaque credentes in ipsum Christum fore in conspectu ipsius, id est, ab eo conspiciemur, quasi campus, quasi radix, id est, ut herba in terra quandoque sitiēte, quæ ab eo facta est aquosa.

ἐφορώμενοι παρ' αὐτοῦ, ὡς πεδῖον, ὡς ῥίζα, τουτέστιν παρ' αὐτοῦ γενομένη.

742 VBRs. 2. *Non est species ei, neque gloria: et vidimus eum, et non habebat speciem, neque decorem. Sed species ei fuit inhonorata, et deficiens præ omnibus hominibus.*

Quid ergo in his verbis dicit propheta? aut quem his dictis sensum accommodaverit, age rursus consideremus, quoad licet. Confessus enim est, et annuntiavimus, id est, plane ac plane prædiximus venturum suo tempore. Sed fortassis dixerit quispiam ad hæc: Quid ergo? Venitne de cœlo Deus. Verbum, divina ornatus gloria? Num etiam inaccessa luce collucens, terræ incolis apparuit? Num facies ejus conspici non poterat, propter gloriæ præstantiam? Siquidem cum specie ignis descendit in montem Sina, tenebræ erant, et caligo, et procella, et ignis ab alto emicans, ac fumi, aliaque complura videre licuit, quæ timorem et trepidationem summam incusserunt, ita ut aspectus esset intolerandus spectantibus. Num rogarunt sequestrem Israelitæ, dicentes optimo Moysi: « Alloquere tu nos, et ne alloquatur nos Deus, ne moriamur⁴⁹. » Non igitur mirum, inquit, si vos prædixeritis, apparuitque illa terræ habitatoribus non spectanda

⁴⁶ Malach. iii, 12. ⁴⁷ Isa. lv, 15. ⁴⁸ Isa. xli, 18, 19. ⁴⁹ Exod. xx, 19.

gloria praeclatus, nec cuiquam erat tolerabilis. Quid A ergo prophetae? Audacter obviam eunt, et dicunt: Non abs re, non sine causa haec fuit incredulitas et defectio. Non est species ei neque gloria. Non enim, inquit, in specie fuit et gloria divina. Exinamivit enim sese, in similitudine hominum constitutus, et habitu repertus ut homo, defecit seipsum¹¹. Haec autem dicimus, non sola auditione hanc traditionem habentes, sed enim qui praedicatur ipsis oculis contemplati. Vidimus eum, nec habebat speciem, nec decorem: decorem, inquam, divinum. Sed species ejus inhonorata. Parva enim, et abjecta, et inhonorata sunt omnino humana, quemadmodum quoad divinam et supremam excellentiam et illustrem decorem naturae omnia superantis, dictus est, Formosus pulchritudine prae filiis hominum¹². Addit adhuc majus: Despectior omnibus hominibus, videlicet species ejus. Perinde est ac si dicerent: Videre est, quosdam inter homines, dignitatum quasi splendore fulgentes, divitiarum quasi satellitio ac comitatu elatos et amplos, vel alio modo in terrena dignitate constitutos: sed 743 non inter hos erat Emmanuel, at in humili et abjecto ordine, ita ut aliis hominibus inferior videretur. Et quidem vera est oratio. Non enim ex sancta Virgine matre divite ortus est, sed in omni humilitatis genere versatus est, ut quod humile est eveheret, et quod inhonoratum est, redderet optandum. Alioqui Deus et Dominus et rex universorum cum sit, quo splendore humano indigebat?

Vers. 3. Homo in plaga posuit, et sciens ferre infirmitatem, quia aversa est facies ejus, contempta est, et non reputata.

Cum dixissent: Vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem: quo in statu et habitu et facie illum quem praedicant viderint, aperte exponunt. Similis enim est, inquit, homini plaga affecto, generose tamen ferenti infirmitatem, id est, afflictionem, vel hoc quod male pateretur. Tristem enim fortassis Servatoris vultum conspicati sunt, ut qui turbatus fuerit quasi et consternatus: scilicet jamjam in ligno mortem passurus, quando etiam dixit, modo quidem, « Anima mea turbata est¹³; » modo rursus: « Tristis valde est anima mea usque ad mortem¹⁴. — Et quid dicam? Pater, serva me ex hac hora: sed ideo veni in hanc horam¹⁵. » Dixit etiam quidam e sanctis evangelistis, appropinquante tempore passionis, coepisse eum tristari et dolore confici¹⁶. Etenim licet natura Deus esset unigenitum Patris Verbum, in quem nec perturbationes, nec tristitia, nec omnino aliud quidquam ejusmodi cadebat, ad nostram tamen naturam se accommodavit, et se omni angore vacuum ostendit ingruente tentatione, per omnia se nostri similem esse declarans, non, ut quibusdam placet, umbram et spectrum in terra visum, sed hominem

ὁμοίαν, ὡσθι δὲ τοῖς ἐπὶ γῆς ἀπρόσβλητον ἔχων τὴν δόξαν, καὶ οὐδενὶ γέγονε φορητός. Τί οὖν οἱ προφηταὶ; θερμῶς ὑπαντῶσι λέγοντες· Ἀπροφάσιτος ἡ ἀπειθεία, οὐκ ἐνάφορμος ἡ ἀπόστασις, οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτοῦ, οὐδὲ δόξα. Οὐ γὰρ ἦν ἐν εἶδει, φησὶ, καὶ δόξῃ θεωρεῖται. Κεκένωκε γὰρ ἑαυτὸν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος· καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν. Καὶ ταῦτα φάμεν, οὐκ ἐξ ἀκοῆς μόνως ἔχοντες τὴν παράδοσιν, ἀλλὰ καὶ αὐταῖς ὅψεσι θεωραμένοι τὸν κηρυττόμενον. Εἶδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος, κάλλος δὲ τὸ θεοπροπῆς, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον. Σμικρὰ γάρ, καὶ εὐτελεῖ, καὶ ἄτιμα παντελῶς τὰ ἀνθρώπινα, ὡς πρὸς γε τὴν θείαν καὶ ὑπερτάτην ὑπεροχὴν, καὶ τῆς ὑπὲρ πάντα φύσεως τὸ ὑπέρλαμπρον κάλλος· εἴρηται γοῦν· Ὁραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ τὸ ἐτι μεῖζον φησιν· Ἐκλείπον παρὰ πάντας ἀνθρώπων, δηλὸν δὲ ὅτι τὸ εἶδος αὐτοῦ, ὁμοιον ὡς εἰ καὶ ἔφασαν· Ἔστι μὲν γὰρ τινὰς ἰδεῖν ἐν ἀνθρώποις ἀξιομάτων φαιδρότητι διαπρέποντας· ταῖς ἐκ πλούτου δορυφορίαις ἡρμένους ὕψου, καὶ εὐρυνομένους ἡγουν, καὶ καθ' ἑτερόν τινα τρόπον, ἐν ἐπιγείῳς ὄντας ὑπεροχῆς. Ἄλλ' οὐδὲ ἐν τοῦτοις ἦν ὁ Ἐμμανουήλ, ἀλλ' ἐν σμικρῇ καὶ κατεβρίμμένη τάξει, ὥστε δοκεῖν ἡττῶσθαι τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Καὶ ὁληθὴς ὁ λόγος. Οὐ γὰρ πλουσίας ἐξέφυ μητρὸς τῆς ἁγίας Παρθένου, ἀλλὰ διὰ πάντων ἦλθε τῶν μικρῶν, ἵνα ὑψώσῃ τὸ ταπεινόν, καὶ ζηλωτὸν ἀποφύγῃ τὸ ἄτιμον. Καὶ καθ' ἑτερόν δὲ λόγον, Θεὸς ὢν Κύριος καὶ βασιλεὺς τῶν ὧν, ποίας ἂν ἐδεήθη τῆς ἐν ἀνθρώποις λαμπρότητος;

Ἀνθρώπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν· ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἡτιμώσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη.

Εἰπόντες, ὅτι καὶ Εἶδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος, ἐν ποίᾳ καταστάσει τεθέανται προσώπου τὸν κηρυττόμενον, διαγγέλλουσι σαφῶς. Ἔοικε γὰρ ἀνθρώπῳ, φασὶν, ἐν πληγῇ μὲν ὄντι, γενναίως δὲ φέροντι μαλακίαν, τουτέστι κάκωσιν, ἥτοι τὸ πάσχειν κακῶς. Κατηφὲς γὰρ ἴσως τὸ τοῦ Σωτῆρος τεθέανται πρόσωπον, καὶ οἷον ἐν θυρόδοις ὄντος καὶ πτοίαις, ἅτε δὴ καὶ μέλλοντος ἤδη παθεῖν τὸν ἐπὶ ξύλου θάνατον· ὅτε καὶ ἔφασκεν, ὅτε μὲν, ὅτι· « Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάραται, » ὅτε δὲ πάλιν· « Περιλυτός ἐστιν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου. — Καὶ τί εἶπω; Πάτερ, σῶσόν με ἐκ τῆς ὥρας ταύτης· ἀλλὰ δὲ τούτο ἦλθον εἰς τὴν ὥραν ταύτην. » Ἐφη δὲ τίς καὶ τῶν ἁγίων εὐαγγελιστῶν, ὅτι γεγονότος ἐγγὺς τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἐμελλε παθεῖν, ἤρξατο λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν. Καίτοι γὰρ φύσει Θεὸς ὑπάρχων ὁ μονογενὴς τοῦ Πατρὸς Λόγος, καὶ παθῶν, καὶ λύπης, καὶ πάντων ἀπαξιαπλῶς τῶν τοιούτων ἀνεπίδεκτος ὢν, συνεχῶς τῇ καθ' ἡμᾶς φύσει τὴν μὴ ἀναλγήτως ἔχειν ἐμβάλλοντος τοῦ πειρασμοῦ, διὰ πάντων ἀποδεικνύς, ὅτι γέγονε καθ' ἡμᾶς, καὶ οὐ, καθὰ φρονεῖν ἔδοξε τισι, σκεῖ καὶ εἰδῶλον ἦν ἐπὶ γῆς ὁρίμενος, καὶ αὐτόχρομα γέγονεν ἄνθρωπος. Ἀπέστραπται δὲ,

¹¹ Philipp. ii, 7. ¹² Psal. xlii, 3. ¹³ Joan. xii, 27. ¹⁴ Marc. xiv, 31. ¹⁵ Joan. xii, 27. ¹⁶ Matth. xxvi, 37.

φησί, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Τὸ δὲ, Ἀπέστραπται, ἀντὶ Α
τοῦ, Κατησχύνθη, ἡτιμάσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Πιλά-
τος μὲν γὰρ ἐπεμψε τὸν Ἰησοῦν πρὸς τὸν Ἡρώδην·
ὁ δὲ γε, φησὶν, ἐξουθενήσας αὐτὸν ἀνέπεμψεν αὐτόν.
Οὐ γὰρ ἐλογίσατο εἶναι τὸν Ἰησοῦν, ἡτιμάσθη δὲ καὶ
τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, πεμπομένων δηλονότι τῶν
πτυσμάτων, καὶ καταπαιδόντων αὐτὸν τῶν τοῦ Πιλά-
του στρατιωτῶν, καὶ λεγόντων· « Προφήτευσον ἡμῖν,
Χριστὲ, τίς ἐστὶν ὁ παῖς σου. » Ἠτιμάσθη δὲ καὶ
ἐτέρως, τὰς διὰ μαστίγων αἰκίας ὑπενεγκῶν, καὶ τὰ
ἐκ τῶν ὑπηρετῶν ραπίσματα. Ἐφη γοῦν διὰ φωνῆς
Ἡσαίου· « Τὸν νῦτόν μου δέδωκα εἰς μαστίγας, τὰς
δὲ σιαγόνας μου εἰς ραπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου
οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπτυσμάτων. » Οὐκοῦν,
ὡς ἔφην, εὐόκασιν οἱ θεοσέβαιοι προφηταὶ καθ' ὅρασιν
δηλονότι τὴν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἰδεῖν τὸν Υἱόν,
ἥτοι τὸ αὐτοῦ πρόσωπον κατηφέας ἀνθρωποπραποῦς
οὐκ ἀπηλλαγμένον, ἅτε δὴ καὶ ἐνεστηχότος τοῦ και-
ροῦ, καθ' ὃν ἔδει παθεῖν αὐτόν, ἵνα τῷ θανάτῳ τῆς
ἰδίας σαρκὸς καταργήσῃ τὸν θάνατον, ἀποστήσας τοῦ
κόσμου τὴν ἁμαρτίαν.

Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν
ὀδυνᾷται· καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν
πότῳ, καὶ ἐν πληρῇ, καὶ ἐν κακώσει. Αὐτὸς δὲ
ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμα-
λάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Παιδεία εἰρήνης
ἡμῶν ἐπ' αὐτόν, τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς λάθμεν.
Πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν· ἄνθρωπος τῇ
ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη, καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐ-
τόν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν.

Ἐπέμεινε σταυρὸν, αἰσχυνῆς καταφρονήσας ὁ Κύ-
ριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ γέγονεν ὑπήκοος τῷ
Πατρὶ μέχρι θανάτου, καὶ τῆς Ἰουδαίων ἡνέσχετο
δυσσεβείας, ἵνα, ὡς ἔφην ἀρτίως, ἀφέλῃ τοῦ κόσμου
τὴν ἁμαρτίαν, οὐδὲν εἰς τοῦτο κατορθοῦν ἰσχύοντος
τοῦ νομικοῦ γράμματος, ἥτοι τῆς κατὰ νόμον λατρείας.
Καὶ γὰρ ἦν ἀμήχανον αἷμα τράνων καὶ ταύρων
ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας. Ἐξω γε μὴν τῆς πύλης ἐπαθεν,
ἵνα, ὡς ὁ Παῦλος φησὶ, διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος ἀγίασῃ
τὸν λαόν· πέπονθε γὰρ, οὐχ ὑπὲρ γε μᾶλλον ἑαυτοῦ,
πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἀλλ' ὑπὲρ πάσης τῆς ὑπ' οὐρανόν.
Καὶ μαρτυρήσει γράφων ὁ πάνσοφος Παῦλος περὶ
τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὅτι· « Τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφεί-
σατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, ἵνα
καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσῃται. » Καὶ αὐτὸς
δὲ πού φησι διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος λύρας πρὸς τὸν
ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα καὶ Θεόν· « Θυσίαν καὶ
προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι.
Ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ εὐδόκησας,
τότε εἶπον· Ἰδοὺ ἤκω. Ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγρα-
πται περὶ ἐμοῦ, τοῦ ποιῆσαι, ὁ Θεός, τὸ θέλημά σου
ἡδουλήθην. » Ἀνοήτου γὰρ οὐσης τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς
εἰς τὸ ἀφελεῖν ἁμαρτίας τῆς κατὰ νόμον λατρείας,
ἐπεὶ περ ἦσαν ἀδούλητοι τῷ Θεῷ βουθυσταὶ τε καὶ
προβάτων σφαγαί, προσκεχώμιεν ἑαυτὸν εἰς ὁσμὴν
εὐωδίας ὑπὲρ ἡμῶν ὁ ἀμνὸς ὁ ἀληθινός, ὁ αἵρων τὴν
ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· εἶτα τὸν τῆς σαρκὸς ὑπομείνας

revera exstitisse. Aversa est, inquit, facies ejus.
Aversa, pro, confusa est, contempta, et non repu-
tata. Pilatus enim misit Jesum ad Herodem; at ille,
inquit, eum nihili factum remisit. Non enim repu-
tavit esse Jesum. Contempta quoque fuit ejus fa-
cies, conjectis scilicet in eum sputis, et Pilati mili-
tibus eum pulsantibus ac dicentibus: « Prophetiza
nobis, Christe, quis est qui te percussit? » Con-
temptus est alio quoque modo, verbera ac supplicia
subiens, et ministrorum alapas. Siquidem dixit voce
744 Isaia: « Tergum meum objeci verberibus,
et maxillas meas alapis, faciem autem meam non
averti a dedecore sputorum? » Vident ergo, ut
dixi, divini prophetæ per visionem, scilicet, per
Spiritum sanctum, videre Filium, vel faciem ejus,
a tristitia humana minime liberam, instante nimi-
rum tempore quo eum pati oportuit: ut morte
propriæ carnis mortem aboleret, et mundi pecca-
tum tolleretur.

VERS. 4-6. Ille peccata nostra portat, et pro nobis
dolet: et nos putarimus illum in labore esse, et in
plaga, et in afflictione. Ipse autem vulneratus est pro-
pter peccata nostra, et infirmus factus est propter ini-
quitates nostras. Disciplina pacis nostræ super eum,
livore ejus nos sanati sumus. Omnes ut oves errati-
mus: homo in via sua erravit, et Dominus tradidit
eum iniquitatibus nostris.

Subivit crucem, ignominia contempta, Dominus
noster Jesus Christus, et factus est obediens Patri
usque ad mortem, et Judæorum impietatem susti-
nuit, ut, quemadmodum jam dixi, mundi peccatum
auferret, cum nihil ad hoc legalis littera vel legis
cultus conducere. Nec enim possibile erat sangui-
nem taurorum et hircorum auferre peccata. Extra
portam passus est, ut, sicuti Paulus ait⁸⁷, proprio
sanguine populum sanctificaret: passus est enim
non pro seipso, id enim longe abest a vero, sed pro
tota sub cæli complexu terra. Et testificabitur etiam
Paulus sapientissimus, scribens de Deo et Patre:
« Proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus
tradidit eum, ut et cum ipso omnia nobis donaret⁸⁸. »
Ipse item dicit per Iyrā Psaltæ ad Patrem et
Deum in cælis: « Sacrificium et oblationem nolui-
sti: corpus autem perfecisti mihi. Holocausta et
pro peccato non acceptasti, tunc dixi: Ecce venio.
In capite libri scriptum est de me, ut facerem, o
Deus, voluntatem tuam volui⁸⁹. » Nam cum legis
cultus ad tollenda peccata terræ incolis parum
proderet: non enim Deo placebant boum macta-
tiones, et ovium laniens: seipsum in odorem bonæ
fragrantie pro nobis obtulit, 745 agnus verus,
qui tollit peccatum mundi: deinde carnis morte
perpressa, totum orbem sub cæli complexu liberavit
et a morte et a peccato. Unus enim instar omnium

⁸⁶ Luc xxii, 64. ⁸⁸ Isa. l, 6. ⁸⁷ Hebr. xiii, 12. ⁸⁸ Rom. viii, 32. ⁸⁹ Psal. xxxix, 7-9

passus est pro omnibus, ut omnium dominaretur et regnaret. Confirmabit etiam iterum Paulus, scribens : « Propter hoc Christus mortuus est et vixit, ut et mortuis et vivis imperitaret ⁶⁰. » Et iterum : « Unus pro nobis mortuus est, ut qui vivunt, non jam sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et exaltatus ⁶¹. » Recte igitur inquit propheta : Hic in plaga positus, sciens ferre infirmitates, aversam habens faciem, contemptus, et non reputatus, nostra peccata fert, et pro nobis dolet, et nos putavimus eum in labore esse, et in plaga, et in afflictione. Specta mihi rursus quanto artificio prophetica in hoc loco progrediatur oratio. Fingitur enim persona eorum qui Christi ignorabant mysterium, qui existimabant ideo eum passum esse, ut suorum peccatorum pœnas solveret. Putavimus enim eum esse in labore, et in plaga, inquit, et in afflictione, id est, divinitus ei hoc contigisse arbitrati sumus ut pateretur, propter aliqua peccata, et hac de causa, ut in labore, et in plaga, et in afflictione versaretur. At sic res nequaquam se habet, sed vulneratus est propter peccata nostra, et infirmus factus est propter iniquitates nostras. Alias etinde rationes reddit, unde perspicuum est nostræ salutis et vitæ causa eum passum fuisse, qui peccatum non novit. Olim enim odiis et similitate a Deo dissidebamus, sacrosanctis ejus repugnantes legibus, et obediendiæ jugo non subjecti, ac ei servire venientes. Sed erat, inquit, necesse verberare castigari nos, qui eo audaciæ prolapsi eramus, ut a vitis recedentes, inimicitiam dirimeremus, pacemque cum Deo iniremus, submitiendo ei cervicem, et id quod ei placet efficiendo. Sed hac, inquit, disciplina, quæ inferenda erat potius peccantibus, ut Deo bellum inferre desinerent, in ipsum devenit. Idque, opinor, est : Disciplina pacis nostræ super eum. Sed planius horum verborum sensum exponit, mox subiungens : Livore ejus nos sanati sumus. Passus enim est, ut dixi, pro nobis. Omnes nos enim ut

746 oves erravimus, quisque via sua erravit, et Dominus eum tradidit pro nostris peccatis. Itaque erravimus nos, a Deo vivente defecimus, voluptates nostras consecantes. Atqui universorum Dominus, id est Deus et Pater, propter peccata nostra tradidit eum, ut nos a pœna absolveret, credentesque con-

⁶⁰ II Cor. v. 14. ⁶¹ ibid. 15. ⁶² Joan. iii, 16.

(1) Hunfr. legisse videtur : καταλήξειαν.

(2) Sequuntur in Vatic. cod. scholia duo, quorum prius sic habet : *Ἐξόδια εἰς τὸ, Ἐλογισάμεθα* Ὑπελάμβανον αὐτὸν οἱ τῶν ἑσέλων προστηλίουμένων ὁρῶντες, ὑπὲρ πλείστων ἁμαρτημάτων κολάζεσθαι, καὶ

θάνατον, ὅλην ἡλευθέριωσεν τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ θανάτου, καὶ ἁμαρτίας. Εἷς γὰρ ὁ πάντων ἀνταξιώτερος πέπονθεν ὑπὲρ πάντων, ἵνα πάντων κρατῇ τε καὶ βασιλεύῃ. Καὶ πιστώσεται πάλιν ὁ Παῦλος γράφων : « Διὰ τοῦτο Χριστὸς ἀπέθανε καὶ ἔζησεν, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ. » Καὶ πάλιν : « Εἷς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἐαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἔγερθέντι. » Ὁρθῶς οὖν ὁ προφήτης φησὶν, ὅτι : « Οὗτος ὁ ἐν πληγῇ ὢν ὁ εἰδὼς φέρειν μαλακίας, ὁ ἀπεστραμμένος ἔχων τὸ πρόσωπον, ὁ ἀτιμασθεὶς, καὶ μὴ λογισθεὶς, τὰς ἡμῶν ἁμαρτίας φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται, καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ, καὶ ἐν πληγῇ, καὶ ἐν κακώσει. » Ἄθροει δὴ μοι πάλιν, μεθ' ὅσης εὐτεχνίας ὁ προφητικὸς ἐν τούτοις πρόβεισι λόγος. Ὑποπλάττεται γὰρ πρόσωπον τῶν μὴ εἰδόντων τὸ Χριστοῦ μυστήριον, οἰηθέντων δὲ ὅτι γέγονεν ἐν τῷ παθεῖν, ὡς ἰδίων ἁμαρτημάτων ἀποστήσων. Ἐλογισάμεθα γὰρ αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ, καὶ ἐν πληγῇ, καὶ ἐν κακώσει, φησὶ, τουτέστιν ἐνομι-
C
σαμεν θεήλατον ἐπ' αὐτῷ συμβῆναι τὸ πάθος, ὡς διὰ τινος ἁμαρτίας, ταύτης τε ἕνεκα τῆς ἁμαρτίας ἐν πόνῳ, καὶ ἐν πληγῇ, καὶ ἐν κακώσει γενέσθαι. Τὸ δὲ οὐχ οὕτως ἔχει ποθὲν, ἀλλ' ἐτραυματίσθη μᾶλλον διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμαλάχισται διὰ τὰς ἁνομίας ἡμῶν. Εἶτα καὶ ἐτέρους ἀποδίδωσι λόγους, δι' ὧν ἔστιν ἰδεῖν, ὅτι τῆς ἡμετέρας ἕνεκα σωτηρίας, καὶ ζωῆς, γέγονεν ἐν τῷ παθεῖν ὁ μὴ εἰδὼς ἁμαρτιαν. Πάλαι μὲν γὰρ διειστήκειμεν εἰς ἔχθρην τῷ Θεῷ, τοῖς ἱεροῖς αὐτοῦ μαχόμενοι νόμοις, καὶ τὸν τῆς εὐπειθείας οὐκ ἔχοντες ζυγόν, καὶ τὸ δουλεύειν αὐτῷ παραιτούμενοι. Ἄλλ' ἦν ἀναγκαῖον, φησὶ, μάστιγι παιδεύεσθαι τοὺς εἰς τοῦτο θράσους ὠλισθηκότας : ἵνα τῶν φαύλων ἀποφοιτήσαντες, καταλύσωμεν τὴν ἔχθρην, καὶ εἰρηνεύσωμεν πρὸς Θεόν, διὰ γε τοῦ καθυφεῖναι μὲν αὐτῷ τὸν αὐχένα, πειρᾶσθαι δὲ κατορθοῦν τὸ ἀρέσκον αὐτῷ. Ἄλλ' αὕτη, φησὶν, ἡ παιδεία, ἣν ἐπενεχθῆναι μᾶλλον ἔχρην τοῖς ἁμαρτηκότιν, ἵνα καταλλάξαιαν (1) πολεμοῦντες Θεῷ, ἦλθεν ἐπ' αὐτόν. Καὶ τοῦτο, οἶμαι, τὸ, Παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν. Σαφέστερον δὲ καθίστησι τὴν τοῦ προκειμένου διάνοιαν, ἐπενεγῶν εὐθύς, Τῷ μάλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. Πέπονθε γὰρ, ὡς ἔφη, ὑπὲρ ἡμῶν. Πάντες μὲν γὰρ ὡς πρόσβατα ἐπλανήθημεν
D
ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη, καὶ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν. Οὐκοῦν ἐπλανήμεθα μὲν ἡμεῖς, ἀπέστημεν Θεοῦ ζῶντος, κατακόλουθῆσαντες ταῖς ἐαυτῶν ἡδοναῖς. Ὁ δὲ γε τῶν ὁλῶν Κύριος, τουτέστιν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, διὰ τὰς ἡμῶν

δίκας τινύσειν ὑπὲρ οἰκείων πλημμελημάτων. Διὸ καὶ μέσον αὐτὸν δύο κακούργων οἱ Ἰουδαῖοι προσήλωσαν, πονηρὰν αὐτῷ δόξαν κατασκευάσαι βουλόμενοι. Ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ προφήτου διέσχε', ὅτι αὐτὸς ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας

Καὶ αὐτὲς δὲ διὰ τὸ κεκακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει Ἀ το στόμα αὐτοῦ. Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἄμνος ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἀφρωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. Ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη· τὴν δὲ γενεάν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; Ὅτι αἰρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ· ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἤχθη εἰς θάνατον.

Ἐμφανὴς μὲν λίαν τῶν προκειμένων ὁ νοῦς. εἰρήσεται δὲ καὶ οὕτως ἀνὰ μέρος ἕκαστα πρὸς ἡμῶν, μὴ ἄρα πως καὶ ἀσυμφανὲς εἶναι τι δόξαιεν ἔσθ' ὅτε τισίν. Ἐκρίνετο μὲν γὰρ παρὰ τοῖς τῶν Ἰουδαίων καθηγηταις ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Εἰτά τινες ἤχον εἰς μέρος συκοφαντοῦντες αὐτὸν, καὶ τινα περ' αὐτοῦ κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης εἰρησθαι διατίθεισιν. Ἄλλ' οὐδὲν πρὸς ταῦτα Χριστὸς ἀπεκρίνατο· ἠπίστατο γὰρ ὀνήσουσάν μὲν οὐδὲν παντελῶς τὴν ἀπολογίαν· ἐκρίνετο γὰρ παρ' ἐχθροῖς. Ὅτι δὲ θερμωτέροις κατ' αὐτοῦ κεκρήσονται θυμοί; Ὑῖον ἑαυτὸν εἶναι λέγοντος τοῦ Θεοῦ, Σωτῆρά τε καὶ Λυτρωτὴν τῆς ὑπ' οὐρανὸν, οὐκ ἠγνόησε πάλιν. Σοσίγηκε τοίνυν, πρᾶ γὰρ αὐτοῖς καὶ Πιλάτῳ κρινόμενος, πλὴν ὀλίγα καὶ μόλις εἰπὼν, εἰς τὸ ἀπροφάσιτον αὐτοῖς καταστῆσαι τὴν ἀμαρτίαν. Ὁ μὲν γὰρ ἀπηγὴς καὶ ἀνόσιος Καϊάφας ἤρετο λέγων· Ὁρκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος ἵνα ἡμῖν εἰπῇς, εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ πρὸς τοῦτο εὐθύς· Ἀπάρτι ὤψασθε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. Ἡρετο δὲ καὶ Πιλάτος, εἰ βασιλεὺς ἐστὶ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ πρὸς γε ταῦτα Χριστός· Ὁ μὲν εἰπας τοῦτο· Ἐντεῦθεν ταῖς τῶν Ἰουδαίων ἀπονομίαις σύνδρομος ἦν ὁ Πιλάτος· καὶ μαστιγώσας τὸν Ἰησοῦν, ἀποφέρειν ἐκέλευσε τοῖς ὑπ' αὐτὸν στρατιώταις λησταῖς ἀναμῖξ ἐπὶ τὸ χρῆναι παθεῖν τὴν ἐπὶ τῷ σταυρῷ θάνατον. Ἀλλήθες οὖν, ὅτι, καθὰ φησιν ὁ προφήτης, Διὰ τὸ κεκακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα. Μυρία γὰρ ὅσα πεπονθῶς κατὰ τὸν τῆς συλλήψεως καιρὸν, ὕβρεις τε ὑπομείνας, καὶ ἐμπτύσματα, καὶ τὰ ἐκ τῶν ἀνοσιῶν ὑπηρετῶν βράβια, ἕτερα τε πρὸς τοῦτοις, ἅπερ ἦν εἰκὸς δύνασθαι κακῶς διαθεῖναι τὸν πεπονθότα, προσεκομίσθη τῷ Πιλάτῳ. Ἀπὸ δὲ τοῦ κεκακῶσθαι, φησὶν, οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα· ἀλλ' ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἄμνος

VERS. 7, 8. Et ipse propter afflictionem non aperit os suum. Sicut ovis ad victimam ductus est, et sicut agnus coram tondente ipsum mutus, sic non aperit os suum. In humilitate iudicium ejus sublatum est. Generationem ejus quis enarrabit? Quia tollitur de terra vita ejus; ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem.

Perspicua est sane horum verborum sententia; at a nobis singula particulatim dicentur, ne quid forte ulli obscurum esse videatur. Judicatus est enim Dominus noster Jesus Christus a praefectis Judaeorum. Prodierunt deinde in medium quidam calumniantes eum, et quaedam ab eo contra divinam majestatem dicta esse affirmantes. Sed ad haec nihil respondit Christus, ut qui norit defensionem omnino nihil profuturam. Ab inimicis enim iudicio accersitus est. Nam inflammatorum in illum animi impetu usuros, si Dei Filium se esse diceret, et orbis terrarum Servatorem ac Redemptorem, minime ignorabat. Tacuit igitur tum apud illos, cum apud Pilatum iudicatus: et pauca ac vix locutus est, ut inexcusabile eorum peccatum redderet. Inimicis enim et impius Caiphas interrogavit, dicens: «Adjuro te per Deum viventem, ut nobis dicas, sisne tu Christus Filius Dei?» Ad quod ille continuo: «Modo videbitis Filium hominis, sedentem a dextris potestatis, et venientem in nubibus caeli». Interrogavit etiam Pilatus, an esset rex Israel. Ad haec Christus: «Tu dixisti hoc». Hinc Judaeorum dementiae consensit Pilatus, et flagellatum Jesum jussit milites suos inter latrones abducere, 747 ut in cruce mortem pateretur. Verum igitur est, sicuti dicit propheta: Propter afflictionem non aperit os. Infinita enim passus, postquam comprehensus est, et contumelias subiens et sputa, et impiorum ministrorum alapas, aliaque quibus verisimile est afflicto offendi posse, ad Pilatum adductus est. At propter afflictionem, inquit, non aperit os: sed velut ovis ad victimam ductus est, et velut agnus coram tondente, mutus. Ad tondendum enim suo tempore abducuntur oves, et pastores illis novaculae admovent. Quae etsi patiantur, interdum etiam gladio pelles attingente, mœrent, ferunt et

⁶⁶ Matth. xxvi, 63. ⁶⁷ Matth. xxvii, 41.

ἡμῶν, καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. Καὶ σαφέστερον τοῦτο ποιεῖ διὰ τῶν ἐξῆς. Παιδεία γὰρ, φησὶν, εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτὸν, τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. Ἐχθροὶ γὰρ ὄντες Θεοῦ, ἅτε διὰ προσκεκρυμμένους, παιδείαν καὶ τιμωρίαν ὀφειλομεν· ἀλλὰ ταύτης ἡμεῖς μὲν οὐκ ἐπειράθημεν, αὐτὸς δὲ ταύτην ὑπέμεινε Σωτὴρ ὁ ἡμέτερος.

Alterum his verbis, *ἤχθη εἰς θάνατον*, quae mox leguntur, subiicitur, cum hoc titulo· *Σχόλιον*. Ἐπερπεπεν αὐτῷ τῷ ὁμοίῳ θεραπεῦσαι τὸ ὁμοίον, καὶ διὰ προβάτου τὴν τῶν προβάτων ἀνακαλέσασθαι πλάνην. Γίνεται δὲ πρόβατον, οὐκ εἰς πρόβατον μεταβληθεὶς, οὐδὲ τροπὴν ὑπομείνας, οὐδὲ τῆς οἰκείας οὐσίας ἐκστὰς, ἀλλὰ τοῦ προβάτου τὴν φύσιν σφύως ἐνδυσάμενος· ὡς πρόβατον τοιγαροῦν καὶ ἱερεῖον ἐγένετο, καὶ ὑπὲρ παντὸς γένους προστρέχον θυσία.

Ὁὐκ ἀπλῶς δὲ ὁ προφήτης καὶ σφαγὴς ὁμοῦ καὶ κουρὰς ἐμνημόνευσεν, ἀλλ' ἐπειδὴ Θεὸς ἦν καὶ ἀνθρωπος, τοῦ δὲ σώματος σφαττομένου ἀπαθὲς ἔμεινεν ἡ θεία φύσις, ἀναγκαίως ὁ θεσπέσιος Ἡσάφας καὶ τοῦ προβάτου τὴν σφαγὴν, καὶ τοῦ ἀμνοῦ ἡμῖν ὑπέδειξε τὴν κουράν. Οὐ γὰρ μόνον, φησὶν, ἑσάφῃ, ἀλλὰ καὶ ἀπεκείρατο. Καὶ γὰρ τὸ ἀνθρώπινον τὸν θάνατον ὑπέμεινεν· ὡς δὲ Θεὸς ζῶν, καὶ ἀπαθὴς μένων, τὸν τοῦ σώματος πόρον τοῖς κείρουσιν ἔδωκεν. Subest inscriptio. *Ἐμνηρέα*. Deinde, ἔμφανης μὲν, etc. Quae scholia desunt in versione Hunfredi. Utrum vero alicunde in textum irrepserint, nescio, cum in his commentariis nusquam scholia istiusmodi cernantur. Ea ne perperam ommissa quis expostulet, hic representamus integra.

silens, et in eos qui hoc faciunt non insiliunt. Ita Christus conviciis appetitus, convicia non regressus, patiens non minatus est, sed iuste iudicanti rem commisit. Verum igitur est, in humilitate iudicium ejus sublatum esse. Quia enim illis visus est contemptibilis quispiam, et valde demissus, facillimum calculum, seu iudicium in eum proferunt. Quod qui em faciunt iudices quidam, qui exactæ sententiæ et veritatis parum admodum pensi habent, et qui ex persona potius quam ex factis iudicant. Si enim qui in iudicium vocatur, sit aliquis in mundo illustis, exacti et acres inquisitores esse compertuntur, et tunc etiam fortassis veritati repugnantes underumque subsidii genera et auxilii conantur excogitare. Sed ignobili quopiam adducto, tunc tunc præcipites, audaces et sine cunctatione omni, capitalem in eum ferunt sententiam. Sublatum est ergo iudicium ejus in humilitate, inquit. Quoniam igitur visus est quibusdam apud Iudæos vel iudicibus plane humilis, propheta animo contemplatus nobilitatis quæ in illo erat amplitudinem, et quod Deus fuerit in specie nostra, visus terræ incolis, tantum non capite moto deplorat eos, qui iudicium in eum statuerunt, et inquit : Generationem ejus quis enarrabit? Non etenim, inquit, ut putatis, contra plebeium et vilem hominem duri et iniqui iudices exstitistis : sed in eum potius, cujus generationem vel ortum nulla vobis explicare potest oratio. Dupliciter autem hoc intelliges. Natus est enim ex Deo et Patre Deus Verbum : et nativitatis modus, nec oratione valet, nec intelligentia comprehendendi. Non enim corporaliter **748** genitus est, sed ut naturæ sub intelligentiam cadenti et incorporeæ convenit. Lux enim resplenduit de luce, et vita ex vita ortus est. Et genitum esse vere, ex substantia Dei ac Patris, indubie credimus : at quomodo, non est facultatis nostræ, vel exprimere, vel cogitare. Sed cum esset natura Deus, se ipse demisit, ut propter nos exinanitionem pateretur, ac servi formam sumpt, et nasci de muliere secundum carnem sustinuit, non humanæ tamen nativitatis leges secutus. Non enim ex viro et muliere ortus erat, sed mysticus potius et peregrinus, et supra nos, ac prope inenarrabilis. Dictum enim est sanctæ Virgini : « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideo quod natum est sanctum, vocabitur Filius Dei ⁶⁶. » Quoniam vero supra naturæ suæ conditionem hoc carnalis nativitatis ejus mysterium factum esse creditur, propterea dicit propheta : Generationem ejus quis enarrabit? Quia tollitur de terra vita ejus. Tollitur, dicit, pro altollitur, et vita ejus terrenis hominibus est sublimior, id est, conversatio et ejus in carne vita. Solus enim ex omnibus, etsi nostræ conditionis homo visus sit, non patravit peccatum, neque inventus est dolus in ore ejus, cum mortalium in terra nemo hoc perfecerit. Nec enim inter nos quisquam est

ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτόν, ἄφρωνος. Ἀποφύρονται μὲν γὰρ εἰς τὸ καθαρθῆναι κατὰ καιροῦς τὰ πρόβατα, καὶ τὰς κουρίδας αὐτοῖς μαχαίρας ἐπιφέρουσιν οἱ ποιμένες. Τὰ δὲ, καίτοι πάσχοντα (παραφάουσα γὰρ ἔσθ' ὅτε τῶν δερμάτων ἡ μάχαιρα λυπεῖ), φέρει καὶ σιωπᾷ, καὶ τοῖς τοῦτο δρῶσιν οὐκ ἐπιτηδᾷ. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς, λοιδορούμενος οὐκ ἀντελιδόρει, πάσχων οὐκ ἡπείλει, παρεδίδου δὲ τῷ κρίνοντι δικαίως. Ἀλλ' ὅτι οὖν, ὅτι Ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἦρθη. Ἐπειδὴ γὰρ ἔδοξεν εἶναι τις αὐτοῦ εὐτελής, καὶ ἐν τοῖς ἀγὰν ὑφειμένοις, προχειροτάτην κατ' αὐτοῦ τὴν ψῆφον, ἦτοι κρίσιν, ἐξηγηνώχασιν. Ἀρῶσι δὲ τοῦτο τῶν δικαζόντων τινές, οἷς ὀλίγος μὲν κομιδὴ τῆς ἀκριβείας, ἦτοι τῆς ἀληθείας, ὁ λόγος· προσώποις δὲ μᾶλλον, ἢ τοῖς γεγονόσι δικάζουσιν. **B** Εἰ μὲν γὰρ τις εἴη τῶν ἐν κόσμῳ λαμπρῶν ὁ κρίνομενος, ἀκριβείας τῶν πραγμάτων ἐξετασταὶ εὐρίσκονται, τάχα που καὶ τότε τῇ ἀληθείᾳ μαχόμενοι, καὶ τρόπους ἐπικουρίας ἀνευρεῖν πειρώμενοι· ἀσήμερον δὲ τινος προσκεχομισμένου, τότε δὴ, τότε θερμοί, καὶ θρασεῖς, καὶ ἀκόνετατοι λίαν, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς ἐσχάτοις αὐτοῦ καταφέρουσι ψῆφον. Ἠρθῆ τοίνυν ἡ κρίσις αὐτοῦ ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ, φησὶν. Ἐπειδὴ δὲ ὅλως ἔδοξε τισιν εἶναι παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, ἦτοι τοῖς κρίνουσι, ταπεινὸς, ἐννοήσας ὁ προφήτης τῆς ἐνούσης εὐκλείας αὐτῷ τὸ περιφανές, καὶ ὅτι Θεὸς ἦν, ἐν εἶδει τῷ καθ' ἡμᾶς ὁρώμενος τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς· μονονουχὶ κατασεῖει τὴν κεφαλὴν, καὶ κατοικοφύρεται τοὺς τὴν ἐπ' αὐτῷ κρίσιν ὀρίσαντας, καὶ φησι· Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; Οὐ γὰρ κατὰ τοῦ τυχόντος, φησὶν, ὡς γοῦν ψήθητε, σκληροὶ καὶ ἄδικοι γέγονατε δικασταί· κατὰ τοῦτο δὲ μᾶλλον, οὐ τὴν γενεάν, ἦτοι τὴν γέννησιν, οὐδεὶς ἂν ἡμῖν διερμηνεύσει[ε] λόγος. Διχῇ δὲ τοῦτο νοήσεις. Γεγέννηται μὲν γὰρ ἐκ Θεοῦ Πατὴρ Θεὸς ὢν ὁ Λόγος, ἀρόρητος· δὲ καὶ ἀπερινόητος παντελῶς ὁ τῆς γεννήσεως τρόπος. Οὐ γὰρ κατὰ σῶμα γέγονεν, ἀλλ' ὡς αὐτὸς πρέποι τῇ νοερᾷ τε καὶ ἀσωμάτῳ φύσει. Φῶς γὰρ ἐξέλαμψεν ἐκ φωτός, ἀνέφυ δὲ καὶ ζωὴ ἐκ ζωῆς· καὶ ὅτι μὲν ἐγεννήθη κατὰ ἀλήθειαν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατὴρ, ἀνεκδοκίμως πιστεύομεν· τὸ δὲ ὅπως, εἰπέι· ἢ νοεῖν οὐκ ἔστι. Θεὸς δὲ ὢν φύσει, καθῆκεν ἑαυτὸν εἰς τὸ ἐλέσθαι παθεῖν δι' ἡμᾶς τὴν κένωσιν. Ἐλθε δὲ δούλου μορφῇ, καὶ ὑπέμεινε γέννησιν τὴν κατὰ **D** σάρκα ἐκ γυναικὸς, οὐ τοῖς τῆς ἀνθρωπείας φύσεως ἀκολουθήσας νόμοις. Οὐ γὰρ ἐξ ἀνδρὸς, ἢ γυναικὸς ἡ πρόδος· μυστικῇ δὲ μᾶλλον, καὶ ξένῃ, καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ ἐγγὺς ἀδιήγητος. Εἴρηται γὰρ πρὸς τὴν ἁγίαν Παρθένον, ὅτι « Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί. Διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον, κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ. » Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὑπὲρ φύσιν τὴν κατὰ ἡμᾶς πεπράχθαι πιστεύεται τὸ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως αὐτοῦ μυστήριον, διὰ τοῦτό φησιν ὁ προφήτης, ὅτι Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; Ὅτι αἰρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Τὸ δὲ, Αἱρεται, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, Ἐπαίρεται, καὶ ὑψηλοτέρα τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐστὶν ἡ ζωὴ αὐτοῦ,

⁶⁶ Luc. i. 35.

τούτέστιν ἡ πολιτεία καὶ ὁ κατὰ σάρκα βίος. Μόνος γὰρ ἐκ πάντων, καίτοι καθ' ἡμᾶς ὁρώμενος ἀνθρώπος, οὐκ ἐποίησεν ἁμαρτίαν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καίτοι τοῦτο κατωρθωκότος οὐδενὸς τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἀμώμητος γὰρ παντελῶς ἐν ἡμῖν οὐδεὶς. Αἰρεται δὲ καὶ ἐτέρως, καὶ ὑπὲρ πάντας ἐστὶ τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς ἡ ζωὴ, τούτέστιν ἡ ὑπαρξίς τοῦ Μονογενοῦς, ὅταν ἔξω νοῆται σαρκὸς, καὶ οὕτω καθ' ἡμᾶς γενόμενος ἀνθρώπος. Οὐ τοίνυν παράδοξος καὶ ὑπὲρ φύσιν ἡ κατὰ σάρκα γέννησις, τούτου καὶ ἡ ζωὴ καὶ ὁ βίος ὑπερνήχεται τὸ μέτρον τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀλλ' ὥσπερ τινὸς πρὸς ταῦτα λέγοντος· Πῶς ὁ μὴ εἰδὼς ἁμαρτίαν, ψήφους ὑπενήνεκται θανάτου, καὶ μετὰ τῶν ἀνόμων ἐλογίσθη; Κατακρίνεται γὰρ ὡς ἁμαρτωλὸς· μονοουχὶ καὶ ἀντανίσταται λέγων ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ· Ἀπὸ τῶν ἀνομῶν τοῦ λαοῦ μου ἤχθη εἰς θάνατον. Ἡ γὰρ τοῦτο φησιν, ὅτι Ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ μου τὴν τοῦ θανάτου ψῆφον ὑπομεμένηκεν ἐκὼν, ἤγουν ἐκεῖνὸν που τάχα. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνομώτατοι, φησὶ, γεγόνασιν οἱ τελούντες εἰς τὸν ἐμὸν λαόν, διὰ τοῦτο τῆς αὐτῶν ὁμολότητος, καὶ μισοφονίας, καὶ ἐπ' αὐτὸν ἤλθον οἱ βρόχοι, ἤχθη δὲ οὗτος εἰς θάνατον. Ἀληθὲς δὲ πάντως τοῦτό τε κάκεινο. Ἀπέθανε γὰρ ἵνα καταργήσῃ τὴν ἁμαρτίαν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ σὺν αὐτῇ τὸν ἐξ αὐτῆς ἀναφύοντα καταλύσῃ θάνατον. Ἀπέθανε καὶ ἐτέρως, ἀνομηγάντων εἰς αὐτὸν Ἰουδαίων. Καίτοι γὰρ ἐπεγνωκότες ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, εἶπον ἐν ταυτοῖς· «Δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν, καὶ σχῶμεν ἐαυτοὺς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ.»

Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ὅτι ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.

Ἔοικεν ἐν τούτοις ἐκεῖνο βούλεσθαι δηλοῦν, καὶ ἀληθὲς ὃν ἀποφαίνειν, ὅπερ ἔφαμεν ἀρτίως, ὅτι διὰ τὸ εἶναι δυσσεβεῖς σφόδρα, καὶ ἀνομώτατους τοὺς τελούντας εἰς λαὸν Θεοῦ, ἤχθη Χριστὸς εἰς θάνατον. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, πεπαρνήκασιν εἰς αὐτὸν ἀνομίως, καὶ ἀρχηγὸν ὄντα τῆς ζωῆς ἀπεκτόνασι, δυσσεβοῦντες ἀφυλάκτως καὶ εἰς αὐτὸν τὸν σώζοντα· ταύτητοι καὶ μάλα δικαίως τοὺς πονηροὺς καὶ πλουσίους δώσω, φησὶν, εἰς χεῖρας ἐχθρῶν, ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Πεπλημμελήκασι γὰρ Ἰουδαῖοι κατὰ δύο τρόπους, καὶ ἀπεκτονόντες τὸν Κύριον, καὶ συκοφαντοῦντες αὐτοῦ τὴν ταφὴν. Καὶ τίνα τρόπον, ἐροῦμεν. Ἐτάρῃ μὲν γὰρ ὑπομείνας τὸν κατὰ σάρκα θάνατον· πλὴν ἀνεβίω τριήμερος, σεισμοῦ γεγονότος ἐν τῷ μηνί· ὥστε καὶ τοὺς φυλάσσοντας στρατιώτας ἐν αἰσθήσει γενέσθαι τοῦ πράγματος, ἀφικέσθαι τε πρὸς τοὺς τῶν Ἰουδαίων καθηγητὰς, ἀπαγγεῖλαι τε τοῦτο, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν ἀνάστασιν. Οἱ δὲ, καθά φησιν ὁ εὐαγγελιστής, ἀργύρια ἱκανὰ ἔδωκαν τοῖς στρατιώταις, ἵνα εἴπωσιν, ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐλθόντες νυκτὸς ἐκλεψαν αὐτόν. Καὶ ἐφημίσθη ὁ λόγος οὗτος παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις μέχρι τῆς σήμερον ἡμέρας. Οὐκ οὖν διττοῖς πλημμελήμασι γράφεται τοὺς ἡσεβήκοντας ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ· πονηροὺς δὲ αὐτοὺς καὶ πλουσίους

omnino qui reprehensione careat. Tollitur etiam alio modo, et supra omnes mortales est vita, id est, Unigeniti essentia, quando extra carnem intelligitur, et antequam factus sit homo nostri similis. Cujus igitur generatio carnalis omnem opinionem et naturam superat: hujus etiam vita et vivendi institutum ac ratio mortalium hominum mensuram excedit et longe præeminet. Cæterum perinde quasi contra hæc diceret quispiam: Quomodo qui peccatum non novit, sententiæ mortis subiectus est, et cum iniquis reputatus est? condemnatus est enim et peccator: propemodum occurrit Deus et Pater, et inquit: Ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem. Vel enim hoc dicit: Pro peccato populi mei, volens mortis sententiam subiit; vel illud fortassis: Quia nimirum, inquit, iniquissimi exstiterunt hi qui populo meo accensi sunt, propterea eorum crudelitatis et cædis laquei in illum deveniunt, itaque ad mortem ductus est. Verum omnino est et hoc et illud. Mortuus enim est, ut mortalium aboleret peccatum, et una cum eo mortem ex illo **749** enatam deleteret. Mortuus est alio modo etiam, Judæis in illum inique agentibus. Etsi enim agnovissent eum esse hæredem, apud se dixerunt: «Venite, occidamus eum, et hæreditatem ejus nobis occupemus».

Vers. 9. Et dabo improbos pro sepultura ejus, et divites pro morte ejus. Quia iniquitatem non fecit, neque inventus est dolus in ore ejus.

Videtur in his verbis illud velle significare, et id verum esse ostendere, quod jam diximus, eo quod impii admodum et iniquissimi fuerant, qui populo Dei accensi erant, propterea Christum esse ad mortem abreptum. Nam, inquit, quandoquidem impie in illum debacchati sunt, et principem vitæ interfecerunt, inconsiderate impietatem in eum etiam qui servat exercentes: hinc et quidem valde merito improbos et divites, inquit, pro sepultura ejus et pro morte ejus, dabo in manus hostium. Duobus enim modis deliquerunt Judæi, tum quod interfecerint Dominum, tum quod ejus sepulturam calumniati fuerint. Quo autem modo, dicemus. Sepultus est enim postquam carnis mortem subiisset, et tamen tertio die revixit, terræ motu quodam excitato in monumento, adeo ut milites custodientes rem sentirent, et ad Judæorum præfectos irent, eamque nuntiarent, ipsamque resurrectionem. Hi vero, sicuti evangelista refert, argenteos multos dederunt militibus, ut dicerent discipulos ejus venisse noctu, eumque surripuisse. Estque hic sermo divulgatus apud Judæos ad hodiernum usque diem. Itaque ob hæc duo scelera accusat eos qui impie prævaricati sunt, Deus et Pater; et eos malos appellat et divites: malos, ut qui calumniati

⁶⁷ Matth. xxi, 38. ⁶⁸ Matth. xxviii, 12, 13.

fuerint, et vanis de causis Jesum occiderint; divites autem, quod pecunia persuaserint Pilati satellitibus venerandum et magnum resurrectionis mysterium calumniari. Est etiam verisimile alio modo eos dictos esse divites: nimirum subinnuit et tacite sugillat hæc oratio, hac de causa eos insidias struxisse Christo, quo divitias habere possent inique coacervatas, e non recte judicando, et quos possent avare spoliando. Dixit nimirum de illis voce Isaïæ: « Principes tui non obediunt, socii **750** sunt furum, diligunt munera, consecretantur præmium, pupillis non judicant, et iudicium viduæ non attendunt ⁶⁹. » Voluerunt etiam sermonem fidei non recipi, cogitantes, cessante legali cultu, se debere quæstibus et emolumentis sacerdotii excidere. Recipiebant enim primitias, et decimas, et minutissima quæque exacte ac præcise colligebant. Siquidem hoc illis probro dedit Christus dicens: « Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia decimatis mentham, et anethum, et cuminum; et quæ graviora legis sunt omisistis, iudicium, et misericordiam, et fidem ⁷⁰. » Convicti sunt etiam ut avari, alio quoque nomine; nam, ut supra dixi, dominicam sortem ad se transferentes, domino vineæ insidias compararunt. Quod autem justo iudicio dederit Deus malos et divites pro morte et sepultura Christi, aperte demonstrat, mox inferens: Quia iniquitatem non fecit, neque inventus est dolus in ore ejus. Quæ ergo oratio Judæis patrocinabitur, in die iudicii? Deus enim et Pater, aperte testatus est de Filio, eum esse culpa vacuum. Nec enim inventus est dolus, id est mendacium, in ore ejus, nec fecit iniquitatem. Itaque nec facto nec dicto legis transgressor erat, et ad culmen omnis puritatis pervenit. At isti mentiti sunt, et testimonium tulunt contra illum, dicentes Pilato, modo quidem: « Hic concitat populum, et velit dare tributa Cæsari ⁷¹; » modo rursus: « Si hic maleficus non fuisset, eum tibi non tradidissemus ⁷². » Contranitiuntur igitur testimonio Patris, irreprehensibilem illum et justum criminibus non veris arcessentes; hanc ob rem traditi sunt hostibus. « Quia vult Dominus purgare eum a plaga ⁷³. » Etenim si qui in illam de-lacchati sunt, pœnas non luissent, verisimile est quosdam suspicatu-ros et dicturos, sancto iudicio et calculo Christum fuisse condemnatum, ut qui reus fuerit criminis quod ei impingebatur. Illato autem supplicio, et debita pœna illis irrogata qui in eum impii fuerunt, a plaga purgatur. Non enim iratus esset Deus, nec suum populum despexisset, nec inmisisset ei extremas calamitates, nisi Sanctum et Justum negassent, eum calumniis insectantes, **751** et ligno affligentes, et omni inhumanitate immaniores fuissent.

ἐνῆκε κακοῖς, εἰ μὴ τὸν ἅγιον καὶ δίκαιον ῥηνήσαντο, συκοφαντοῦντες αὐτὸν, καὶ προσηλθόντες αὐτὸν τῷ ξύλῳ, καὶ ὑπεράνω πάσης λόγους ἀπανθρωπίας.

Ἀποκαλεῖ· πονηροὺς μὲν ὡς συκοφαντήσαντας, καὶ ἐπ' αἰτίαις μὲν ἑωλοῖς ἀπεκτονότας τὸν Ἰησοῦν· πλουσίους δὲ, ὅτι χρήμασι πεπείκασι τοὺς Πιλάτου δορυφόρους, τὸ σεπτὸν καὶ μέγα τῆς ἀναστάσεως, συκοφαντῆσαι μυστηρίον. Εἰκός δὲ καὶ καὶ ἑτερον τρόπον πλουσίους αὐτοὺς ὠνομάσθαι, ὡς αἰνιττομένου τε καὶ ὑποπλήττοντος τοῦ λόγου, ὅτι ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἐπεβούλευσαν τῷ Χριστῷ, ἵνα ἔχοιεν αὐτοὶ πλοῦτον ἀδίκως σεσωρευμένον, τὸν ἀπὸ γε τοῦ μὴ κρίνειν ὀρθῶς, καὶ οὕς ἂν δύνωνται πλεονεκτεῖν. Ἐφη γοῦν περὶ αὐτῶν διὰ φωνῆς Ἡσαίου· « Οἱ ἄρχοντές σου ἀπειθοῦσι, κοινωνοὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀναπόδομα, ὄψαγοῖς οὐ κρίνοντες, καὶ κρίσις χήρας οὐ προσέχοντες. » Ἀπαράδεκτον δὲ καὶ τὸν τῆς πίστεως ἐποιοῦντο λόγον, ἐννοοῦντες.

Ἐπεὶ παυστομένης τῆς ἐν νόμῳ λατρείας, ἐκπίπτουσι κερδῶν τῶν ἀπὸ γε τῆς ἱερωσύνης· ἐκομίζοντο γὰρ ἀπαρχάς, καὶ δεκάτας, καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν εὐτελεστάτων ἀκριβολογούμενοι. Καὶ γοῦν ὠνειδίζοντες παρὰ Χριστοῦ λέγοντος· « Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ ἡδύοσμον, καὶ τὸ ἀνηθόν, καὶ τὸ κύμινον· καὶ ἀφ' ἡκάτε τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν, καὶ τὸ ἔλεος, καὶ τὴν πίστιν. » Ἀλίσκονται δὲ φιλόπλουτοι, καὶ καθ' ἑτέραν αἰτίαν· ἅς γὰρ ἔργῳ φθάσας, τὸν δεσποτικὸν εἰς αὐτοὺς μετατιθέντες κλῆρον, ἐπεβούλευσαν τῷ τοῦ ἀμπελῶνος δεσπότῃ· ὅτι δὲ τῇ θεῇ ψήφῳ δέδωκεν ὁ Θεὸς τοὺς πονηροὺς καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θαυμάτου καὶ τῆς ταφῆς τοῦ Χριστοῦ, διαδείκνυσιν ἐναργῶς, ἐπιφέρων εὐθύς· « Οὐκ ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὗρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. » Ποῖος οὖν ἄρα τοῖς Ἰουδαίοις ἐπικουρήσει λόγος ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως; Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς καὶ Πατὴρ μεμαρτύρηκεν ἐναργῶς τὸ ἀνὰ μάρτηρον τῷ Ἰῷ. Ὅτε γὰρ εὗρέθη δόλος, τοῦτο ἐστὶν ψεῦσμα, ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, οὐτε μὴν ἐποίησεν ἀνομίαν. Οὐκοῦν ἔργῳ τε καὶ λόγῳ πανάμωμος ἦν, καὶ εἰς λῆξιν ἀπάσης καθαρότητος διελήλακεν. Οἱ δὲ κατεψεύδοντο καὶ κατεμαρτύρουν αὐτοῦ, Πιλάτῳ λέγοντες, ποτὲ μὲν, ὅτι· « Οὗτος ἀνασεύει τὸν λαόν, καὶ κωλύει διδόναι φόρους Καίσαρι· » καὶ πάλιν, « Εἰ μὴ ἦν οὗτος κακοποιός, οὐκ ἂν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν. » Ἀντιπράττουσι τοίνυν ταῖς τοῦ Πατρὸς μαρτυρίαις, τὸν ἀμώμητον καὶ δίκαιον αἰτιάμασιν ὑποφέροντες τοῖς οὐκ ἀληθεῖσι, καὶ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας παρεδόθησαν ἐχθροῖς. « Ἐπειδὴ βούλεται Κύριος καθαρῶσαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς. » Δίκαιος μὲν γὰρ οὐκ ἐκτενικτόων τῶν εἰς αὐτὸν πεπαρωνηκότων, ἦν τάχα πού τις εἰκός ὑπονοῆσαι λέγειν, ὡς ὅτι ψήφῳ κατεδικάσθη Χριστὸς, ἅτε δὴ καὶ ἔνοχος καταστάς ἐπενεχθείσῃ αἰτίας αὐτῷ. Ἐξενεχθείσης δὲ τῆς ὀργῆς, καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν δεδυσσεθηκόσιν ἀναλόγου κολάσεως ἐπενεγμένης, καθαρίζεται τῆς πληγῆς. Οὐ γὰρ ἂν ἠγανάκτησε Θεός, οὐδ' ἂν ὑπερεῖδε τὸν ἑαυτοῦ λαόν, οὐδ' ἂν τοῖς ἐσχάτοις αὐτοῦς

⁶⁹ Isa. i, 25.

⁷⁰ Matth. xxiii, 25.

⁷¹ Luc. xxiii, 2.

⁷² Joan. xviii, 30.

⁷³ Isa. xlii, 21.

Ἐὰν δώτε περὶ ἁμαρτίας, ἡ ψυχὴ ὁμῶν δΰε- A
ται σπέρμα μακρόβιον. Καὶ βούλεται Κύριος ἀφ-
ελεῖν ἀπὸ τοῦ πόρου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, δεῖξαι αὐτῷ
φῶς καὶ πλάσαι τῇ συνέσει, δικαιοῦσαι δίκαιον
εὖ δουλεύοντα πολλοῖς, καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν
αὐτὸς ἀνήσει [vulg. ἀνοίσει]. Διὰ τοῦτο αὐτὸς
κληρονομήσει πολλοὺς, καὶ τῶν ἰσχυρῶν μεριεῖ
σκύλα, ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐ-
τοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη, καὶ αὐτὸς
ἁμαρτίας πολλῶν ἀνῆνεγκε, καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν παρεδόθη.

Ἐγκαλέσας τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς ἀπεκτονόσιν ἀδι-
κίας τὸν τῆς ζωῆς χορηγόν, καὶ τῆς ἀπάντων σωτη-
ρίας πρῶτανιν, μεθίστησι τοὺς λόγους ἐπὶ τὰς τῶν
ἐθνῶν ἀγέλας, καὶ δὴ καὶ φησιν ὡς πρὸς αὐτάς·
Ἐὰν δώτε περὶ ἁμαρτίας, ἡ ψυχὴ ὁμῶν δΰεται σπέρ-
μα μακρόβιον. Ὅμοιον δὲ ὡς εἰ λέγοι σαφῶς· Τέ- B
θεικεν ὑπὲρ ὁμῶν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὁ Χριστὸς· ἡγό-
ρασεν ὑμᾶς ἐν αἱματι τῷ ἰδίῳ, ὑπέμεινε σταυρὸν,
αἰσχύνης καταφρονήσας, ἵνα ὑμῶν κατορθώσῃ τὴν
σωτηρίαν. Ἄν τοίνυν ἀμείψῃσθε καὶ ὑμεῖς αὐτοί,
καὶ καταβῆσθε ὥσπερ ἐν ὀφλήματός τάξεϊ τὸ εὐ-
ήμιον, καὶ ὑπαγάγητε τὸν αὐχένα τοῖς αὐτοῦ ζυγοῖς·
τότε ἡ ψυχὴ ὁμῶν δΰεται σπέρμα μακρόβιον, του-
τέστιν, ἔσεσθε κοινῶν τοῦ εἰς μακραίωνα βίον τετη-
ρημένων, ἀγίων δὲ δηλονότι, οἱ τῆς εἰς αἰῶνα ζωῆς
τὴν ἐλπίδα πεπλουτήκασιν. Οὐδεὶς μὲν γὰρ παρ'
Ἑλλῃσι λόγος τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως ἦν, ἀπι-
στεῖται δὲ καὶ εἰς δεῦρο τὸ μυστήριον. Μονονοῦχί φα-
σι τὸ, ὅτι Καπνὸς ἡ πνοὴ ἐν ῥίσις ἡμῶν, οὐ σθε-
σθέντος, τέφρα ἀποδίσσεται τὸ πᾶν, καὶ τὸ πνεῦμα C
διαχυθήσεται ὡς χαῦνος ἀνὴρ. Παρὰ δὲ γε τοῖς τῆς
Ἐκκλησίας τροφίμοις, ἐλπίς ἀκράδαντος ἡ ἀνάστα-
σις τῶν κεκοιμημένων ἦν, καὶ τοῖς ἔθνεσιν ὑπισχνεί-
ται Θεὸς, εἰπερ ἔλαιντο τὴν ἀντέκτισιν τῆς ἑαυτῶν
ψυχῆς προσκομίσαι Χριστῷ τῷ παθεῖν ἐλομένῳ διὰ
τὴν αὐτῶν ἁμαρτίαν. Ὁφελίημα δὲ τὸ πρὸς ἡμῶν
ὅποιον ἄρα ἐστὶ, σαφηνεῖ λέγων ὁ Παῦλος· «Εἰς γὰρ
ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μὴ κέτι ἑαυ-
τοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ
ἐγερθέντι.» Οὐκοῦν ἐπωφλήσαμεν αὐτῷ τὴν ἑαυτῶν
ζωὴν. Διὰ τοῦτό φησιν· «Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου
ἐλθεῖν, ἀρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν
αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι.» Ὁ γε μὴν ἑαυτὸν
ἀρνούμενος, οὐ τὴν αὐτῷ καθ' ἡδονὴν ἐτι διαβιώσεται
ζωὴν, ἐκείνην δὲ μάλλον, ἥ περ ἂν νοοῖτο Χριστοῦ, D
τουτέστιν ἁγίαν, καὶ ἀμώμητον, καθάπερ ἀμέλει καὶ
ὁ θεσπέσιος Παῦλος, ὃς δὴ καὶ γέγραphen ἐναργῶς·
«Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον· ἵνα Θεῷ ζήσω,
Χριστῷ συνεσταύρωμαι. Ζῶ δὲ οὐκ ἐτι ἐγὼ, ζῇ δὲ ἐν
ἐμοὶ Χριστός. Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ
τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀγαπήσαντός με, καὶ πα-
ραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ, Οὐκ ἄθετῶ τὴν χάριν τοῦ
Θεοῦ.» Ἀθροεὶ δὴ οὖν ὅπως δέδωκε περὶ ἁμαρτίας,
ἀναθεὶς ὥσπερ τῷ δι' αὐτὸν παθόντι τὴν ἑαυτοῦ
ζωὴν. Ἀκηκόαμεν γὰρ λέγοντες τὸν Χριστὸν τοῖς
ἑαυτοῦ γνωρίμοις· «Ὁ ἀγαπῶν πατέρα ἢ μητέρα
ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἄξιος. Καὶ ὁ ἀγαπῶν υἱόν,

VERS. 10-12. Si dederitis pro peccato, anima
vestra videbit semen longævum. Et vult Dominus
auferre de dolore animam ejus, ostendere ei lumen
et formare intelligentia, justificare justum, bene ser-
vientem multis, et peccata eorum ipse remittet. Qua-
propter ipse possidebit multos, et fortium dividet spo-
lia. Pro eo quod tradita est in mortem anima ejus,
et inter iniquos reputatus est, et ipse peccata mul-
torum tulit, et propter peccata eorum traditus est.

Israelitis accusatis, ut qui injuste occiderunt
vitæ datorem et largitorem, omniumque salutis
dispensatorem: ad gentium congregationem con-
vertit orationem, et eam sic affatur: Si dederitis
pro peccato, anima vestra videbit semen longævum.
Perinde est ac si aperte dicat: Posuit pro nobis
animam suam Christus: sanguine proprio nos re-
demit, ignominia contempta crucem subiit, ut no-
bis salutem procuraret. Si ergo vos reddere vices
velitis, si debiti loco quasi obedientiam reposue-
ritis, ejusque jugo cervicem subjeceritis: tunc ani-
ma vestra semen longævum videbit, id est, socii
eorum eritis, qui ad longam vitam reservantur,
sanctorum videlicet, qui æternæ vitæ spe locuple-
tati sunt. Nulla enim apud Græcos erat mortuo-
rum resurrectionis ratio, nulla cura: sed nec ad-
huc fides adhibetur mysterio, imo tantum non
dictitant funum esse flatum hunc in naribus
nostris, quo exstincto, omnia in cinerem recidunt,
et hic spiritus tanquam inanis aer diffundetur.
Cæterum apud Ecclesiæ alumnos spes inconcussa
est resurrectio dormientium, idque promittit Deus
gentibus, siquidem voluerint retributionem anima-
rum suarum offerre Christo, qui propter eorum
peccatum pati voluit. Debitum autem nostrum
cujusmodi sit, declarabit Paulus, dicens: «Unus
enim pro nobis mortuus est, ut qui vivunt, non
amplius sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus
est et exchatus⁷⁵.» Dehemus ergo illi nostram
vitam. Ideoque dicit: «Si quis velit post me venire,
abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et
sequatur me⁷⁶.» 752 At qui se negat, non jam
vitam vivet voluptuariam, sed eam quæ Christi
esse intelligatur, id est, sanctam et irreprehensibi-
lem: quemadmodum certe divinus Paulus, qui
diserte scripsit: «Ego enim per legem legi mor-
tuus sum, ut Deo vivam, cum Christo crucifixus sum.
Vivo autem, non jam ego, sed vivit in me Christus.
Quod vero nunc in carne vivo, in fide vivo, fide,
inquam, Filii Dei, qui dilexit me, et tradidit se-
ipsum pro me. Non repudio gratiam Dei⁷⁷.» Vide
ergo quo pacto se dedit pro peccato, consecrans
quasi ei qui pro ipso passus est, suam vitam. Audi-
mus enim Christum dicentem suis familiaribus: «Qui
diligat patrem vel matrem supra me, non est me di-
gnus. Et qui diligit filium vel filiam supra me, non est
me dignus⁷⁷.» Etenim mater et pater hominis, princi-

⁷⁵ II Cor. v, 15. ⁷⁶ Matth. xvi, 24. ⁷⁷ Gal. ii, 19-21. ⁷⁸ Matth. x, 37.

plum et causa ei exstiterunt corporalis essentiae: univ-
versorum autem Deus et Pater morte detentos,
et instar herbarum marcidos, ad immortalitatem
per Christum in Spiritu regeneravit, fortioresque
reddidit quam ut corrumpi possent, et diuturna
atque infinita vita coronavit. Itaque hac erga il-
lum charitate non sine causa inferior est illa in
parentes reverentia: at Christum tota anima et
corde diligere, et nutibus ac sacrosanctis oraculis
obsequi, hoc est dare pro peccato, et simul fidem
in illam rectam et inculpatam retinere. Videlit ergo,
inquit, anima vestra semen longævum. Vult enim
Dominus auferre laborem animæ ejus, et ei lucem
ostendere, ac formare intelligentiā. Valde enim
tristis erat, ante pretiosam crucem, usque ad mor-
tem. Sic namque a sanctis evangelistis scriptum
est. Postquam vero calcatis inferis, tertio die revi-
xerat, moxque contuitus esset hominis naturam in
seipso transformatam ad immortalitatem, et Dei ac
Patris benevolentiam per universam jam terram
amplificari, ac gentium multitudinem collustratum
iri, et pristino ac simul cum ipsis enutrito errore
abduci, et ad agnitionem sui ac Patris vocari: ab-
jecit passionis laborem, et victoriam dedit bene
sentientibus. Simul enim atque e mortuis exci-
tatus est, et quia bonus est, valde de mundi sa-
lute ac vita gavisus, sanctis discipulis dixit:

753 « Data est mihi omnis potestas et in cælo et
in terra. Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos
in nomen Patris, et Filii, et sancti Spiritus ⁷⁸. »
Si ergo dederitis pro peccato, eritis etiam ipsi lon-
ginqui seminis, videlicet sanctorum participes. Vult
enim Deus et Pater auferre laborem animæ ejus,
scilicet Christi, id est, crucis tristitiam commu-
tare gaudio: monstrando illi translatos in lucem,
qui quondam erant tenebræ, id est, qui quondam
erraverunt: quibus etiam sapientissimus Paulus in
Epistola scribit, dicens: « Qui quondam tenebræ,
nunc autem lux in Domino ⁷⁹. » Vult formare in-
telligentiā. Quid autem hoc sit, docebit sapientissi-
mus Paulus, cum dicit: « Nos enim omnes relecta
facie gloriam Domini speculantes, ad eandem ima-
ginem transformamur, a gloria in gloriam, tanquam
a Domini Spiritu ⁸⁰. » Qui enim versantur in pec-
catis, et creaturam præ Creatore colunt, deforme
habent cor aliquo modo, et animum foedissimum. Ad
quemdam igitur dictum est voce Jeremiæ: « Ecce
non sunt oculi tui, nec cor tuum pulchrum ⁸¹. »
Sed cum fidem in Christum amplectuntur, trans-
formantur intelligibiliter ad divinam ejus et excel-
lentem pulchritudinem. Scribit enim vero ad quos-
dam sapientissimus Paulus: « Filioli, quos iterum
parturio, quoad formetur in vobis Christus ⁸². »
Vult autem Deus et Pater intelligentiā, id est sua
sapientiā, divinā scilicet, eos qui in ipsum credunt
formare, ipsique conformes reddere per sanctifi-
cationem in spiritu. « Nam, inquit, quos novit, et

A ἡ θυγατέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἀξίος. » Μητέρα
μὲν γὰρ ἀνθρώπου καὶ πατὴρ, ἀρχὴ καὶ πρόφασις
αὐτῷ γεγόνاسι τῆς εἰς τὸ εἶναι προσδου σωματικῆς·
ὁ δὲ γε τῶν ὅλων Θεὸς καὶ Πατὴρ, κεκρατημένους
θανάτῳ, καὶ μαραινόμενους ἐν ἰσῷ πόνῳ, ἀνεγέννη-
σεν εἰς ἀφθαρσίαν διὰ Χριστοῦ ἐν Πνεύματι, καὶ
κρείττους ἀπέφηνε τῆς φθορᾶς, μακρὰ καὶ ἀτελευ-
τήτῳ στεφανώσας ζωῇ. Οὐκοῦν ἡττηται ἀνελίκτως·
τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης ἢ εἰς γονέας αἰδώς· τὸ δὲ ἀγα-
πῆσαι Χριστὸν ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας, καὶ τοῖς
αὐτοῦ νεύμασιν, ἡγουν ἱεροῖς θεσπίσμασι, κατακο-
λουθεῖν, τὸ δοῦναι ἔστι περὶ ἁμαρτίας, μετὰ τοῦ
τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν ὀρθῶς τε καὶ ἀμωμῆτως ἔχου-
σαν ἐλέσθαι τηρεῖν. Ὁφεται τοίνυν ἡ ψυχὴ ὑμῶν,
φησὶ, σπέρμα μακρόβιον. Βούλεται γὰρ Κύριος ἀρ-
B ελεῖν ἀπὸ τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ δεῖξαι αὐτῷ
φῶς, καὶ πλάσαι τῇ συνέσει. Γέγονε μὲν γὰρ περι-
λυπος ἕως θανάτου πρὸ τοῦ τιμίου σταυροῦ· γέγρα-
πται γὰρ οὕτω παρὰ τοῖς ἀγίοις εὐαγγελισταῖς.
Ἐπειδὴ δὲ πατήσας τὸν ἄδην ἀνεβίω τριήμερος, εἶτα
τεθέαται τὴν ἀνθρώπου φύσιν ἐν ἑαυτῷ μεταμορφω-
θεῖσαν εἰς ἀφθαρσίαν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς
εὐδοκίαν πάσης ἤδη κατεσυρνομένην τῆς γῆς, μέλ-
λουςάν τε καταφωτίζεσθαι τῶν ἐθνῶν τὴν πληθύν,
καὶ τῆς μὲν ἀρχαίας καὶ συντρόφου πλάνης ἀποφοι-
τῆν, καλεῖσθαι δὲ πρὸς ἐπίγνωσιν ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ
Πατρὸς· ἀποδεδόλωκε τὸν ἐπὶ τῷ παθεῖν πόνον, καὶ
τοῖς· εὐφρονουσι δέδωκε τὸ νικᾶν. Ἄμα γὰρ ἐκ νε-
κρῶν ἐγήγερται, καὶ ἐπειπερ ἔστιν ἀγαθός, ἡσθεὶς
ἀγαν ἐπὶ τῇ τοῦ κόσμου σωτηρίᾳ καὶ ζωῇ, τοῖς ἀγίοις
C ἔφη μαθηταῖς· « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν τῷ οὐ-
ρανῷ, καὶ ἐπὶ τῇ γῆ· πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα
τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πα-
τρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Οὐκ-
οῦν ἐάν δώτε περὶ ἁμαρτίας, ἔσεσθε μέτοχοι καὶ αὐτοὶ
μακροβίου σπέρματος, τοῦ τῶν ἁγίων δηλονότι. Βού-
λεται γὰρ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ πόνου
τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ὅλον δὲ ὅτι Χριστοῦ, τουτέστι, τὴν
ἐπὶ τῷ σταυρῷ λύπην μεταστῆσαι πρὸς χαρὰν, διὰ
τοῦ δεῖξαι αὐτῷ μεταποιηθέντας εἰς φῶς τοὺς ποτε
σκότος, τουτέστι τοὺς ποτε πλανωμένους· οἷς καὶ ὁ
πάνσοφος Παῦλος ἐπιστέλλει, λέγων· « Οἱ ποτὲ σκό-
τος, νυνὶ δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. » Βούλεται πλάσαι τῇ
συνέσει. Καὶ τί δὴ τοῦτό ἐστι, διδάξει λέγων ὁ πάν-
σοφος Παῦλος· « Ἡμεῖς γὰρ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ
D προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐ-
τὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν,
καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος. » Οἱ μὲν γὰρ ὄντες
ἐν ἁμαρτίαις, καὶ τὴν κτίσιν παρὰ τὸν Κτίστην λα-
τρεύοντες, δυσειδῆ πῶς ἔχουσι τὴν καρδίαν, καὶ
ἀκαλλεστάτην σφόδρα τὴν διάνοιαν. Εἰρηται γοῦν
πρὸς τίνα διὰ τῆς Ἱερεμίου φωνῆς· « Ἰδοὺ οὐκ εἰσὶν
οἱ ὀφθαλμοί σου, οὐδὲ ἡ καρδία σου καλῆ. » Ἐπειδὴ
δὲ τὴν εἰς Χριστὸν παραδέχονται, μεταπλάττονται
νοητῶς πρὸς τὸ θεῖον αὐτοῦ καὶ ἐξαιρετον κάλλος.
Γράφει γοῦν τισιν ὁ πάνσοφος Παῦλος· « Τεχνία, οὐς
πάλιν ὁρίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστός ἐν ὑμῖν. »

⁷⁸ Matth. xviii, 18, 19. ⁷⁹ II Cor. xi, 14. ⁸⁰ II Cor. iii, 18. ⁸¹ Jer. xii, 17. ⁸² Gal. iv, 19.

Βούλεται τοίνυν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τῇ συνέσει, τού-
 ἔστι τῇ ἑαυτοῦ σοφίᾳ, θεοπεπεῖ δὲ δηλονότι, διαπλά-
 σαι πρὸς αὐτὸν τοὺς πιστεύοντας, ἀποφῆναι τε συμ-
 μόρφους αὐτῷ δι' ἁγιασμοῦ ἐν πνεύματι. « Οὗς γὰρ
 ἔγνω, φησί, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος
 τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, τούτους καὶ ἐκάλεσε. » Κτίσαι δὲ
 λέγεται Θεὸς καὶ τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἓνα καινὸν ἄν-
 θρωπον. Βούλεται δὲ, οἶμαι, ὁ Θεός, καὶ Πατὴρ δικαιοῦ-
 σαι δίκαιον, εὖ δουλεύοντα πολλοῖς, καὶ τὰς ἁμαρτίας
 αὐτῶν αὐτὸς ἀνήσει. « Ὁ μὲν οὖν δίκαιος εὖ δουλεύων
 πολλοῖς, νοηθεῖται ἂν οὐχ ἕτερος, οἶμαι, τις, παρά γε
 τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Οὐ γὰρ ἦλθε
 διακονηθῆναι, καθὰ φησιν αὐτός, διακονῆσαι δὲ μάλ-
 λον, κατὰ τὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως οἰκονομίαν. Ταύτη-
 φοι διάκονον ἐδόκει λέγειν τῷ μακαρίῳ Παύλῳ. Ἐφη
 γὰρ περὶ τοῦ νόμου καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. « Εἰ
 γὰρ ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως ὄξυς (δεδοξαστο γὰρ
 τὸ Μωταίως πρόσωπον), πολλῷ μάλλον διαφέρει ἡ δια-
 κονία τῆς δικαιοσύνης ἐν δόξῃ. » Δίκαιος τοίνυν καὶ
 ἁμώμος ὁ Χριστὸς εὖ δουλεύων πολλοῖς. Ἐλαβε γὰρ
 δούλου μορφήν Θεὸς ὢν ὁ Λόγος, οὐχ ἵνα τὴν οἰκέαν
 αὐτὸς ὀνήσῃ φύσιν, ἀλλ' ἡμῖν καὶ τοῦτο δωρούμενος,
 καὶ ὥσπερ τινὰ διακονίαν ἀποπληρῶν εἰς ἡμᾶς, δι'
 ἧς καὶ σεσώσμεθα. Δικαιοῦται γε μὴν τὴν τοῦ δοκεῖν
 εἶναι πονηρὸς, ἥτοι δικαίως παθεῖν τὸν ἐπὶ ξύλου θά-
 νατον, ὑποψίαν ἀποκρουόμενος διὰ τοῦ καὶ δίκας ἐκ-
 τίσαι τῆς εἰς αὐτὸν δυσσεβείας τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ
 τοῦ βασιλεῦσαι τοῖς ὑπ' οὐρανὸν ἀπάντων αὐτῷ προσ-
 δεδραμηκότων ἔθνων. « Ὅτι γὰρ διακονίας ἰσχύον ὁ τῆς
 ἐνανθρωπήσεως ἔχει λόγος, παρέδειξεν εἰπὼν. » Καὶ
 αὐτὸς τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν ἀνήσει. » Ἰνα γὰρ ἀπο-
 στήσῃ τοῦ κόσμου τὴν ἁμαρτίαν, αὐτὸς ἐφ' ἑαυτῷ
 ταύτην ἀναλαβὼν, καὶ εἰς ὑπὲρ πάντων ἀποθανῶν ὁ
 πάντων ἀντάξιός, διὰ τοῦτο δεδούλευκε πολλοῖς. Τὸ
 πολλοῖς δὲ λέγων, τὰ ἔθνη δηλοῖ. Ἐν γὰρ ἦν ἔθνος
 Ἰσραὴλ. Ἐπειδὴ δὲ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀν-
 ἤνεγκε, φησί, διὰ τοῦτο κληρονομήσει πολλοὺς, καὶ τῶν
 ἰσχυρῶν μεριεῖ σκύλα. Πάλιν ἐνθάδε πολλοὺς συνήσει
 τοὺς ἐξ ἔθνων· μυριοπλάσιους γὰρ εἰσι τῶν ἐξ Ἰσ-
 ραὴλ· ἰσχυροὺς δὲ γε, ἡ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, ἡ
 καὶ ἅπαντας ἁπλῶς τοὺς ἐν Χριστῷ δυνατοὺς, καὶ
 εὐαγγέριαν ἔχοντας τὴν πνευματικὴν, οἷς ὅτε νενικη-
 κόσι τὸν Σατανᾶν, διαδίδωσι σκύλα. Διανέμει γὰρ τοῖς
 ἁγίοις πλουσίᾳ χειρὶ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων
 τὰς χορηγίας. Ὡ μὲν γὰρ δίδεται, φησί, διὰ τοῦ πνεύ-
 ματος λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ λόγος γνώσεως, προφη-
 τεῖαι τε καὶ διακρίσεις πνευμάτων, καὶ τὰ τῶν λα-
 μάτων χαρίσματα. Περιστήσαντες δὲ τοῦ λόγου τὴν
 δύναμιν εἰς τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, ἐκεῖνὸ φαμεν·
 ἦσαν μὲν γὰρ κτῆσις ὥσπερ τοῦ Σατανᾶ πάντα τὰ
 ἔθνη, ἀλλ' ἐμέρισεν αὐτὰ τοῖς ἁγίοις μυσταγωγοῖς ὁ
 κληρονομήσας πολλοὺς. Οἱ μὲν γὰρ, διὰ τοῦ θεοπεσίου
 Πέτρου κέκληνται πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ πάντων ἡμῶν
 Σωτῆρος Χριστοῦ· οἱ δὲ διὰ τῆς τοῦ θεοπεσίου Παύ-
 λου μυσταγωγίας, ἤγουν ἐτέρου τινὸς τῶν ἁγίων ἀπο-
 στόλων, εἰς τὸ τῆς ἀληθείας ἐσαγηνέυθησαν φῶς. Ἐμέ-

A prædestinavit conformes imagini Filii sui, hos et
 vocavit ⁸². « Et condidit se dicitur Deus in unum
 novum hominem duos populos; vultque, opinor,
 Deus et Pater justificare justum bene servientem
 multis, et peccata eorum ipse remittet. Justus au-
 tem bene serviens multis, non alius, ut arbitror,
 quisquam intelligi potest, præter Dominum nostrum
 Jesum Christum. Non enim venit ut ei ministraretur,
 sicuti ipse ait ⁸³, sed ut ministret potius, inhumana-
 tionis dispensatione. Hinc visum est beato
 Paulo eum ministrum dicere. Ait enim de lege et
 Novo Testamento : « Si enim ministerium condem-
 nationis gloria (gloriosa enim facta erat Moysis
 persona), multo **754** magis excellit ministerium
 justitiæ in gloria ⁸⁴. » Justus igitur et irreprehensi-
 bilis Christus, bene serviens multis. Formam enim
 servi accepit Deus Verbum, non ut propriam ipse
 naturam adjuvaret, sed nobis hoc donans, et veluti
 quodam in nos fungens ministerio, quo etiam ser-
 vati sumus. Justificatur autem, dum eam suspicio-
 nem amolitur, qua malus esset, et juste mortem in
 ligno passus videbatur : tum quod poenas solverint
 suæ in illam impietatis Israelitæ, tum quia dominetur
 orbi terrarum, et omnibus ad eum accurrentibus
 gentibus. Quod enim potens ministerium habeat hæc
 incarnationis ratio, ostendit cum ait : « Et ipse
 peccata eorum remittet. » Ut enim peccatum
 averteret a mundo, ipse in se illud assumpsit, et
 unus pro omnibus mortuus est, qui omnium instar
 erat : propterea servivit multis. Cum dicit, Multis,
 gentes significat. Una enim gens erat Israel. Quæ
 vero, inquit, ipse peccata eorum tulit, propterea
 multos possidebit, et fortium dividet spolia. Ille
 multos intelliges eos ex gentibus : infinitis enim par-
 tibus plures erant quam Israelitæ : fortes, vel sanc-
 tos apostolos, vel etiam omnes simpliciter in
 Christo potentes, et virilitate spiritali præditos :
 quibus veluti Satanam vincentibus distribuit spo-
 lia. Dispartitur enim sanctis divite manu spiritua-
 lium donorum subsidia. Alii enim, inquit, datus
 est per Spiritum sermo sapientiæ, alii sermo cogni-
 tionis, et prophetiæ, et discretionis spirituum, et
 dona sanationum ^{85.87}. Sermonis autem potentiam
 sanctis apostolis tribuimus, illudque dicimus :
 D luisse velut possessionem Satanæ omnes gentes.
 Sed divisit eos sanctis mystagogis is qui multos
 possedit. Alii enim a divino Petro vocati sunt ad
 agnitionem nostrum omnium Servatoris Christi :
 alii per mystagogiam Pauli, vel alterius cujuspiam
 sanctorum apostolorum, ad veritatis lucem adducti
 sunt. Divisit ergo illis Servator quasi spolia qua-
 dam, id est, belli prædas, eorum qui quondam erra-
 runt conversionem et vocationem. Operuisse autem
 eum, qui pro omnibus mortuus est, omnium con-
 spici Dominum, persuadet, inquit : Pro eo quod
 tradita est in mortem anima ejus, et **755** inter

⁸² Rom. viii, 29-30.⁸³ Matth. xx, 28.⁸⁴ II Cor. iii, 9.^{85.87} I Cor. xii, 10.

iniquos reputatus est. Et ipse peccata multorum tulit, et propter iniquitates eorum traditus est. **A** ρισσε τοίνυν αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ, ὡς περ τινὰ σκύλα, τοῦτο-
 ἐστι, πολέμου λάφυρα, τὴν τῶν ποτε πλανωμένων
 ἐπιστροφὴν τε καὶ κλήσιν· ὅτι δ' ἔχρην τὸν ὑπὲρ πάντων ἀποθανόντα Χριστόν, πάντων ὁρᾶσθαι δεσπό-
 την, ἀναπαίθεται λέγων· Ἄνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀνέμοις ἐλογίσθη, καὶ
 αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήνεγκε, καὶ δι' ἁμαρτίας αὐτῶν παρεδόθη.

TOMUS II.

CAP. LIV. VERS. 1-3. *Lætare, sterilis, quæ non paris, erumpe et clama, quæ non parturis, quia multi filii desertæ, quam ejus quæ habet virum. Dixit enim Dominus : Dilata locum tabernaculi tui, et aulæorum tuorum, fige, ne parcas : protende funiculos tuos, et palos tuos corrobora, adhuc et in dextris et in sinistris expande. Et semen tuum gentes possidebit, eliguitates desertas habitare facies.*

Exposito pulcherrime quemadmodum pretiosam pro nobis crucem, et mactationem pro mundo verus agnus, id est Christus, tulerit; et prædicto etiam, cum multos possessurum: prophetiæ orationem ad eos jam qui illi in sortem a Deo dati sunt, id est gentes, convertit. Hoc enim etiam ipse Filius voce lyrici Psaltæ proclamavit ante, dicens: « Dominus dixit mihi: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ⁹⁹. » Multos eos esse dicit: multo enim frequentiores et numero plures, illi ex gentibus intelligi possunt esse, comparatione eorum qui sunt ex sanguine Israel, qui pro una sola gente habentur. Mulieri sterili et abjectæ, viro scilicet destitutæ, comparare dignatur gentium multitudinem, eamque alloquitur: Lætare, sterilis, quæ non paris. Sed dixerit illud fortasse quispiam: Cur gentium multitudinem, seu ex gentibus congregatam Ecclesiam, sterilem nominat? Cum in superiori oratione significatum sit, longe plures fuisse errantes, et creaturam præ Creatore colentes, quam, fuerint redempti qui per Mosem, et propterea in sorte divina numerati? « Quando enim, inquit **756** divisit Altissimus gentes, et dispersit filios Adam, statuit fines gentium pro numero angelorum Dei, et portio Domini erat populus ejus Jacob, funiculus hæreditatis ejus Israel⁹⁹. » Quomodo igitur sterilis est, adeo liberis secunda, et quasi feracissima? Nullus enim fuit apud eos, qui universorum Deum ignorabant, propter cognitionem et virtutem in filiis Dei numerandus. Præterea, non erat apud eos per aquam et spiritum regeneratio: sed ex semine erant corrupto, corrupti et terreni; et sicuti Psalmus ait: « A vulva abalienati sunt, a conjunctione cum Deo, et ab ipso utero erraverunt⁹⁹ »: utpote ex peccatoribus peccatores, et idololatræ, et spem non habentes, sicuti dicit sapientissimus Paulus⁹⁹. Erat ergo in Deo omnium sterilis, nullum pariens qui deberet aut posset in filiis Dei reputari et recenseri propter

TOMOS B'.

Εὐφράνῃ, στεῖρα ἢ οὐ τίκτουσα· ῥῆξον καὶ βόησον, ἢ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχρύσης τὸν ἀνδρα. Εἶπε γὰρ Κύριος· Πλάτυνον τὸν τόπον τῆς σκη-
 νῆς σου καὶ τῶν αὐλαῶν σου· πῆξον, μὴ ξείνη·
 μᾶκρυνον τὰ σχοινίσματά σου, καὶ τοὺς πασσά-
 λους κατίσχυσον, ἔτι καὶ εἰς [Vulg. ἔτι εἰς] τὰ
B δεξιὰ καὶ εἰς τὰ ἀριστερὰ ἐκπέτασον. Καὶ τὸ
 σπέρμα σου ἔθνη κληρονομήσει, καὶ πόλεις
 ἡμιωμένας κατοικίεις.

Τίνα δὴ τρόπον τὸν τίμιον ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέμεινε σταυρὸν, καὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ κόσμου σφαγὴν ὁ ἀμνὸς ὁ ἀληθινός, τοῦτέστι Χριστός, διεπιπῶν εὖ μάλα, καὶ πρὸς γε τοῦτους, ὅτι κληρονομήσει πολλοὺς προσηγο-
 ρευκῶς, μεθίστηται τῆς προφητείας τοὺς λόγους· ἐπ' αὐτοὺς ἤδη τοὺς εἰς κληρὸν αὐτῷ δοθέντας παρὰ Θεοῦ, τοῦτέστι τὰ ἔθνη. Τοῦτο γὰρ που καὶ αὐτός ὁ Υἱὸς διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος λύρας προανακεκράγει λέγων· « Κύριος εἶπε πρὸς με· Υἱός μου εἰ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. » Πολλοὺς δὲ αὐτοὺς εἶνα! **C** φησι· πολλαπλασίους γὰρ καὶ ἀριθμοῦ χρεῖττονες οἱ ἐξ ἐθνῶν νοηθεῖν ἂν, ὡς πρὸς γε τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, εἰς ἓν καὶ μόνον τελούντας ἔθνος. Γυναίκα γε μὴν στεῖρα καὶ ἀποδεσχημένη, ἡγουν ἐρήμη, παρ-
 εικάζειν ἀξιοὶ τῶν ἐθνῶν τὴν πληθύν· καὶ δὴ καὶ φησι πρὸς αὐτήν· Εὐφράνῃ, στεῖρα ἢ οὐ τίκτουσα. Ἄλλ' ἰσως ἐκεῖνο ἐρεῖ τις· Στεῖραν ὀνομάζει τῶν ἐθνῶν τὴν πληθύν, ἥτοι τὴν ἐξ ἐθνῶν συναγερμένην Ἐκκλησίαν, διὰ πολλὰν αἰτίαν; καίτοι προμεμή-
 νυκεν ὁ λόγος, ὅτι πολλῶ πλείους ἦσαν οἱ πλανώμε-
 νοι, καὶ τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίστην λατρεύοντες, τῶν λελυτρωμένων διὰ Μωσέως, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡριθμη-
 μένων καὶ εἰς κληρὸν Θεοῦ; « Ὅτε » γὰρ, φησὶ, « διε-
 μέρισεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, ὡς διέσπειρυνούς Ἀδάμ, **D** ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ, καὶ ἐγενήθη μερὶς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοινί-
 σματα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. » Στεῖρα οὖν κατὰ τίνα τρόπον ἢ πολυπαις οὕτω καὶ ὅσον γονιμοτάτη; Οὐδεὶς γὰρ ἦν παρὰ γε τοῖς οὐκ εἰδῶσι τὸν τῶν ὅλων Θεὸν, ὡς διὰ τε γνῶσιν καὶ ἀρετὴν καταλογισθῆναι πρέπων ἐν τέχναις Θεοῦ. Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον οὐκ ἦν παρ' αὐτοῖς ἢ δι' ὑδατὸς τε καὶ πνεύματος ἀναγέννησις, ἀλλ' ἦσαν ἐκ φθορᾶς ἔτι φθαρτῆς, φθαρτοὶ καὶ γήϊνοι, καὶ καθὰ φησιν ὁ Ψαλμῶδης, « Ἐκ μήτρας ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πρὸς Θεὸν οἰκειότητος, καὶ ἐξ αὐτῆς πλανώμενοι τῆς γαστρὸς, » ἅτε δὴ καὶ ὄντες ἐξ ἁμαρτωλῶν ἁμαρτωλοὶ, καὶ εἰδωλολάτραι, καὶ ἐλπῖδα μὴ ἔχοντες, καθὰ φησιν ὁ πάνσοφος Παύ-
 λος·

⁹⁹ Deut. xxxii, 8, 9. ⁹⁹ Psal. ii, 7, 8. ⁹⁹ Psal. lvi, 4. ⁹⁹ Ephes. ii, 12.

λος. Ἡ οὖν στείρα τῇ ἐπὶ πάντας Θεῷ τίκτουσα μη-
 δένα τῶν ἐφελόντων, ἡ δυναμένων ἐν τέχναις αὐτοῦ
 καταλογισθῆναι, καὶ τελεῖν διὰ τε πίστιν καὶ ἀρε-
 τήν. Ἀλλ' ἰδοὺ προστέτακται βῆξαι τε καὶ βοῆσαι.
 Ἔθος δὲ τοῦτο ὁρᾷν ταῖς ἐπὶ δίφρῳ λοιπὸν καὶ τικτού-
 σαις γυναῖξιν, ὅς δὴ φασὶ παροτρύνειν τὰς μαίας
 ἔντονον τι καὶ τορὴν ἀναδοῖν, ἵν' ἐκθλίβητο τῆς μή-
 τρας τὸ βρέφος, εὐρυνομένου τοῦ σπλάγχχνου πρὸς τὴν
 βόήν. Τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶ τὸ, « Ῥῆξον, καὶ βόησον. »
 Ἀρξαι δὴ οὖν τοῦ τίκτειν, φησί, καὶ ὡς ὠδίνουσα πολ-
 λούς, δίδου συχνῶς τὴν ταῖς τικτούσαις ἀεὶ πρέπου-
 σαν βοήν· ὡς ἐσομένη δὲ μήτηρ ἀναριθμήτων λαῶν,
 εὐφροσύνην δέχου τὴν πνευματικὴν. Σαφηνίζων δὲ
 τοῦ προκειμένου ῥήτου τὴν διάνοιαν ὁ τῶν ὁλῶν Θεός,
 ἐπιφέρει λέγων· Ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου
 μᾶλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. Ἔθος μὲν οὖν τῇ
 θεοπνευστῇ Γραφῇ ἔρημον ἀποκαλεῖν τὴν χῆραν.
 Ἐχρήσευσε δὲ τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς. Οὐ γὰρ ἐπλούτει τὴν
 κοινωνίαν τὴν πρὸς γε, φημί, τὸν ἀπάσης γνώσεως,
 ἀληθοῦς, καὶ τὸν εἰς εὐσέβειαν σπουδασμάτων
 σπουδᾶ λόγον, ὃν ἂν τις ἐπὶ τῶν γηπόνων, ὡς περὶ
 πάσης κτίσεως λογικῆς, οὐκ ἂν ἀμάρτοι τ' ἀληθοῦς.
 Δι' αὐτοῦ γὰρ πᾶσα καρποφορία πνευματικὴ ἐν τε
 τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις καὶ ἡμῖν αὐτοῖς ἐμφύεται. Οὐ-
 κοῦν χῆρα μὲν ἦν πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας,
 ἄγονός τε διὰ τοῦτο καὶ ἀτεξ. Ἐπειδὴ δὲ παρεδέ-
 ξατο διὰ πίστεως τὸν ἐξ οὐρανοῦ νυμφίον, πολλὰ γέ-
 γονεν αὐτῇ τὰ τέκνα μᾶλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄν-
 δρα, τούτεστι τῆς τῶν Ἰουδαίων Συναγωγῆς, ἣν
 δὴ προσηγάγετο Θεὸς διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως
 πρὸς οἰκειότητα τὴν πνευματικὴν, καὶ ὡς περὶ σύνοι-
 κῶν καὶ πολλὴν ἐποίησατο καὶ ἀπέφηνε μητέρα καὶ
 τροφόν. Ἀλλ' ἠτεκνώθη διὰ Χριστοῦ, καίτοι, κατὰ φη-
 σιν ὁ προφήτης Ἰερεμίας, εὐτεκνος οὐσα πολλῇ.
 Πλείους γὰρ, ὡς ἔφην, οἱ τῆς ποτε στείρας υἱοί,
 πρὸς ἣν καὶ φησὶ τὸ, « Πλάτυνον τὸν τόπον τῆς σκηνῆς
 σου καὶ τῶν αὐλαῶν σου. » Ἐπειδὴ γὰρ εὐπαις τε
 καὶ πολὺπαις ἀδοκῆτως ἀνέφνυ τὸν ἐξ οὐρανοῦ λα-
 δοῦσα λόγον, ἦτοι νυμφίον, ἀναγκαίως ἐκτείνειν εἰς
 εὐρὸς τε καὶ μήκος τὰς ἐαυτῆς αὐλὰς προστέτακται,
 καὶ καταπηγνύσαι τοὺς πασσάλους, ἵνα τὸ ἀκράδαν-
 τον τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας διὰ τοῦτου νοῆς· καὶ
 τὸ μακρύνεσθαι δὲ τὰ σχοινίσματα, τὸ ἀπαρβλήτως
 πλοῦσιον εἰς εὐρυχωρίαν τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν
 ὑποφαίνει, καίτοι τῆς ἀρχαίας σκηνῆς ὀλίγης οὐσῆς
 παντελῶς, καὶ στενωτάτας ἐχούσης αὐλὰς. Πλὴν καὶ
 ἐν ἐκείνῳ τῷ τεχνήματι κατείδοι τις ἂν ὡς ἐν τύπῳ
 γραφόμενον τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας τὸ εἰς εὐρὸς
 τε καὶ μήκος ἀμφιλαφές. Περὶ γὰρ τοι τὰς δέκα
 αὐλὰς τὰς ἐκ δέρεων τριχίνων κατεσκευασμένας, αὐ-
 λαὶ τετάχατο κύκλῳ τέσσαρες, ὅσον εἰς ἕκαστον τῆς
 οἰκουμένης τρέχουσα μέρος, εἰς μήκος μὲν ἑκατὸν,
 πεντήκοντα δὲ εἰς πλάτος. Διὰ τοῦτο φησιν· Ἐτι εἰς
 τὰ δεξιὰ καὶ εἰς τὰ ἀριστερὰ ἐκπέτασον, τούτεστιν,
 ἀπλοῦσθωσαν πανταχοῦ τὰ σὰ σχοινίσματα. Μεστὴ γὰρ
 ἁγίων Ἐκκλησιῶν ἡ ὑπ' οὐρανὸν, εἰσι δὲ καὶ εὐμεγέ-
 θεις, εὐρεῖαι τε καὶ εὐμήκεις πανταχοῦ, καὶ παντὸς

idem et virtutem. Sed ecce jussum est erumpere
 et clamare. Solent autem id facere mulieres
 quæ in sella sunt, et pariunt: quas aiunt excitare
 obstetrices, interrita et alta voce exclamare, quo
 infans e matrice extrahatur, visceribus ad clamo-
 rem dilatatis. Illoc, opinor, est, «Erumpite et clama-
 » Incipite, inquit, parere, et quasi parturiens multos,
 parientibus convenientem semper clamorem sub-
 inde ede; tanquam mater vero futura innumera-
 bilium populorum, voluptatem percipite spirituales.
 Declarans vero huius dicti sensum, universarum
 Deus infert, dicens: Quia plures filii desertæ,
 quam habentis virum. Familiare est igitur Scri-
 pturæ divinitus inspiratæ, desertam appellare vi-
 duam. Vidua autem fuit gentium multitudo. Non
 enim quidquam ei commercii fuit cum sermone;
 cum sermone, inquam, omnis veræ cognitionis et
 studiorum ad pietatem pertinentem satore: quem
 si quis quasi agricolam omnis creaturæ ra-
 tione præditæ dicat, a vero neutiquam aberrabit.
 Per ipsum enim omnis fructificatio spiritualis,
 tum in sanctis angelis, tum in nobis ipsis insita
 est. Itaque ante Servatoris adventum vidua erat
 et sterilis, ob eamque causam orba liberis. Sed
 postquam per fidem cœlestem sponsum accepit,
 plures liberos suscepit quam ea quæ vi-
 rum habuit, id est, Judæorum Synagoga,
 757 quam Deus adduxit per sapientissimum Moy-
 sem ad conjunctionem spirituales, quam velut
 cohabitaticem et contubernalem fecit, ac multo-
 rum liberorum matrem et nutricem. Sed hæc
 liberis aucta est per Christum, et, sicuti propheta
 Jeremias ait, multos habet liberos. Plures enim,
 ut dixi, ejus quæ quondam sterilis erat, filii sunt,
 cui et illud dicit: « Dilata locum tentorii tui et
 tabernaculorum tuorum. » Nam quia bona et nu-
 merosa sobole præter opinionem prædita fuit,
 accepto de cœlo sermone sive sponso, necessa-
 rio jubetur tabernacula sua in latitudinem et
 longitudinem extendere, et clavos figere, ut incon-
 cussam Ecclesiæ gentium basim inde intelligas.
 Protendere funiculos, spatiosam et incomparabi-
 liter divitem sanctarum Ecclesiarum amplitudinem
 subiudicat, etiamsi primum tentorium omnino par-
 vum fuerit, et atria habuerit angustissima. Ver-
 runtamen vel in illo opificio videre licet tanquam
 in figura ac typo descriptam Ecclesiæ gentium
 latitudinem, longitudinem et laxitatem. Nam circa
 decem aulæ (4) ex pellibus cilicinis confectas, au-
 læ positæ erant undique quatuor, veluti singulas
 orbis partes secantes, longitudine centum, latitu-
 dine quinquaginta. Propterea dicit: Adhuc in
 dextris et in sinistris expande, id est, undequa-
 que funiculi tui ampliuntur. Plenus est sanctorum
 Ecclesiarum orbis terrarum: etenim sunt
 quonque bene magnæ, spatiosæ et bene longæ
 undique et pulcherrimæ. Sic enim dicit univer-

(1) Locus obscurus, et ni fallor corruptus, inquit Hunfredus.

serum Deus, templo Hierosolymitano extracto, post A
primum manibus Assyriorum exustum : « Quis ex
vobis est qui vidit domum hanc in gloria sua
priore? Et quomodo nunc, inquit, videtis ipsam,
quasi non esset in oculis vestris? Vivo ego, dicit
Dominus : quia major erit gloria domus hujus
ultimæ, quam primæ, dicit Dominus omnipoten-
s⁹⁹. » Nam templo quod Hierosolymis fuit multo
plura et opulentiora per universum orbem ter-
rarum ædificata sunt templa, id est, ecclesie,
habentes altare in gloriam Christi augustum.
Dilata igitur, inquit, locum tentorii tui, et taber-
naculorum tuorum. Semen enim tuum gentes
possidebit, et civitates vastatas inhabitabis. Pluri-
umorum namque virorum sanctorum 758 et ho-
norum mater nutrix Ecclesia gentium fuit, ac B
multos principes atque. præfectos populorum pe-
perit : adeo ut multis gentibus dominaretur, eo
quod illibatum mystagogiæ sermonem tradere
potuit, et artificio pascendi non caruit. Quibus
etiam ipse Servator, ut qui laudatam et probatam
vitam traduxerant, sortem promittit, et in omne
tempus futurum imperium populorum. Etenim in
talentorum distributione, his qui duplicatum attu-
lerunt quod datum erat : « Supra decem civitates
eris¹⁰⁰, » inquit; alteri : « Eris supra quinque civi-
tates¹⁰¹. » Semen ergo tuum hæreditario posside-
bit gentes. Convenire potest hoc, uti jam dixi,
præfectis Ecclesiarum, qui etiam præ magno gau-
dio dicunt : « Subjecit populos nobis, et gentes pe-
dibus nostris. Elegit nobis hæreditatem suam¹⁰². » C
Sors enim est quæ soli et vere quadrat Christo maxi-
me, præesse universis. Propterea præcepit dicere,
Rabbi, nemini : « Unus enim est, » inquit, « præceptor
vester Christus¹⁰³. » Sed quemadmodum cum ipse lux
sit vera, lucem vocavit sanctos apostolos, et ut ipse
natura et solus vere Filius, nobis in ipsum cre-
dentibus potestatem dedit Patrem vocandi Deum,
utpote qui dignitate Filii locupletamur : sic etiam
ipse cum sit universorum præceptor, et sortito
habeat orbem terrarum, hoc dedit sanctis, eos coro-
nans sua gloria, quia ipsius cooperarii exstite-
rint, et ingenui ac germani populorum moderato-
res, multos lucrati fuerint, abductis his per fidem
qui creaturam supra ipsum coluerunt, et viam
præstabilis vitæ non ignorarunt. Illud vero, Civi-
tates vastatas inhabitabis, sic intelliges : Tanta enim
inquit, multitudo seminis tui erit, ut civitates
plenæ habitatoribus non suffecerint, sed ut vastas
replere possint.

ἔρχεσθαι τὰς πόλεις αὐτοῖς; τὰς τῶν οἰκητόρων μεμεστωμένας, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὰς ἐρήμους δύνασθαι πληροῦν.

VERS. 4, 5. Noli timere, quia confusa es : neque confundaris, quia exprobratum tibi est : confusio-
nem enim æternam oblivisceris, et opprobrii vidui-
tatis tuæ non recordaberis; quia Dominus qui sa-

εἰς λῆξιν ἰοῦσαι κάλλους. Οὕτω γὰρ ποῦ φησὶν ὁ τῶν
ὄλων θεὸς ἐξηγερούμενου τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν Ἱεροσολύ-
μοις, μετὰ γε τὸ διὰ τῆς Ἀσσυρίων χειρὸς καταμ-
πρητῆναι τὸν πρῶτον. « Τίς ἐξ ὑμῶν, ὃς εἶδε τὸν
οἶκον τοῦτον ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ τῇ ἐμπροσθεν; Καὶ
πῶς νῦν, φησὶν, ὁρᾷτε αὐτὸν, καθὼς οὐχ ὑπάρχοντα
ἐνώπιον ὑμῶν; Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι μεγάλη
ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου, ἡ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν
πρώτην, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Τοῦ γὰρ ἐν τοῖς
Ἱεροσολύμοις δντος ναοῦ, πολλῶ μείζους, καὶ πλού-
σιοι κατὰ πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν ὠρθώθησαν ναοί,
τούτέστιν ἐκκλησίαι, τὸ σεπτὸν ἔχουσαι θυσιαστή-
ριον εἰς δόξαν Χριστοῦ. Πλάτνυνον δὲ οὖν, φησὶ, τὸν
τόπον τῆς σκητῆς σου καὶ τῶν αὐλαίων σου. Τὸ γὰρ
σπέρμα σου ἔθνη κληρονομήσει, καὶ πόλεις ἡρημω-
μένας κατοικιεῖς. Πλείστων μὲν γὰρ ὄσων ἀνθρώπων
ἀγίων καὶ ἀγαθῶν μήτηρ καὶ τροφὸς ἡ ἐξ ἐθνῶν
γένονεν Ἐκκλησία, ἐκτέτοκε δὲ πολλοὺς ἀρχοντάς
τε καὶ ἡγουμένους λαῶν. ὥστε καὶ ἐθνῶν καθηγεῖ-
σθαι πολλῶν, διὰ τοι τὸ δύνασθαι τὸν ἀνώμνητον τῆς
μυσταγωγίας ποιεῖσθαι λόγον, καὶ ποιμενικῆς εὐτε-
χνίας οὐκ ἀμορεῖν. Οἷς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, ἅτε δὴ
τὴν ἐκκλησίαν καὶ εὐδόκιμον κατωρθώκοις ζωὴν, κληρον
ἐπαγγέλλεται, καὶ εἰς αἰῶνα τὸν μέλλοντα τὸ καθ-
γεῖσθαι λαῶν. Ἐν γὰρ τοι τῇ τῶν ταλάντων διανομῇ,
τοῖς προστάγουσιν ἐν διπλῶ τὸ δοθῆν, « Ἔσο, φησὶν,
ἐπάνω δέκα πόλεων » ἐτέρῳ δὲ αὖ, « Ἔσο ἐπάνω πέντε
πόλεων. » Οὐκοῦν ἔθνη κληρονομήσει τὸ σπέρμα σου.
Πρέποι δ' ἂν τοῦτο, καθάπερ ἔργον ἀρτίως, τοῖς ἡγου-
μένοις Ἐκκλησιῶν, οἳ δὴ καὶ φασιν ἐκ περιχαρείας τῆς
ἀγαν· « Ὑπέταξέ λαοὺς ἡμῖν, καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας
ἡμῶν. Ἐξέλεό τοι ἡμῖν τὴν κληρονομίαν ταυτοῦ »
Κληρὸς μὲν γὰρ ὁ μόνος καὶ ἀληθῶς πρεπωδέστατος
Χριστῷ τὸ καθηγεῖσθαι τῶν ἄλλων. Διὰ τοῦτο καὶ προσ-
τέταχε μηδενὶ λέγειν· « Ραββί· » Εἰς γὰρ ἔστι, φησὶν,
« ὑμῶν καθηγητὴς ὁ Χριστός. » Ἀλλ' ὥσπερ φῶς ὑπάρ-
χων αὐτὸς τὸ ἀληθινόν, φῶς ἐκάλεισε τοὺς ἁγίους
ἀποστόλους, καὶ ὥσπερ αὐτὸς ὡν φύσει καὶ μόνος
ἀληθῶς Υἱὸς, δέδωκεν ἡμῖν ἐξουσίαν τοὺς πιστεύσασιν
εἰς αὐτὸν, Πατέρα καλεῖν τὸν Θεόν, ἅτε δὴ τὸ τῆς
υἰότητος· πλουτοῦσιν ἀξίωμα· οὕτω καὶ αὐτὸς ὑπάρ-
χων τῶν ὄλων καθηγητὴς, καὶ κληρον ἔχων τὴν ὑπ'
οὐρανὸν, δέδωκε τοῖς ἁγίοις τὸ χρῆμα, δόξῃ τῇ ἰδίᾳ
στεφανῶν αὐτοὺς· ὅτι συνεργάται γεγόνασιν αὐτοῦ,
καὶ γνήσιοι λαῶν κηδεμόνες κεκέρδηκας πολλοὺς,
προσκομίσαντες αὐτῷ διὰ πίστεως τοὺς τῇ κτίσει
παρ' αὐτὸν λατρεύσαντας, καὶ τῆς ἐξαίρετου ζωῆς
οὐκ εἰδότες τὴν ὁδόν. Τὸ δὲ γε, πόλεις ἡρημωμένας
κατοικιεῖς, τοῖσδε συνήσεις· Τσαυτὴ γὰρ ἔστιαι,
φησὶ, τοῦ σοῦ σπέρματος ἡ πληθὺς, ὥστε μηδὲ
Μὴ φοβοῦ, ὅτι κατασχύνῃς, μηδὲ ἐντραπήξῃς,
ὅτι ὠνειδίσθῃς· ὅτι ἀισχύνην αἰώνιον ἐπιλήσῃς.
καὶ τὸ ἐνεδος τῆς χηρείας σου οὐ μὴ μνη-
σθήσῃ· ὅτι Κύριος ὁ ποιῶν σε, Κύριος Σαβα὿θ

⁹⁹ Agg., II, 4, 10. ¹⁰⁰ Luc. xix, 17. ¹⁰¹ ibid. 19. ¹⁰² Psal. xlvii, 4, 5. ¹⁰³ Matth. xxiii, 8.

ὄνομα αὐτῷ, καὶ ὁ βυσσάμενός σε, αὐτὸς Θεὸς Ἰσραὴλ πάση τῇ γῇ κληθήσεται. *A* *cit* te, Dominus Sabaoth nomen ei, et qui eruit te, ipse Deus Israel, Deus omnis terræ vocabitur.

Δεδικαιώμεθα μὲν ἐν Χριστῷ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ἀ ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος. Γράφει δὲ οὕτως ὁ πάνσοφος Παῦλος. Ἀπηλλάγμεθα γὰρ καὶ σκότους, καὶ πλάνης. καὶ ἀνοσιότητος πειτροπαράδοτου, καθὼς τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίστην λελατρεύκαμεν, καὶ τρόπος φλυσιότητος ἦν οὐδεὶς ταῖς τῶν ἐθνῶν ἀγέλαις ἀνεπιτέδευτος· ὡς γὰρ φησὶν ὁ Ψαλμῖδης, « Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἡκρειώθησαν, οὐκ ἦν ὁ ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἦν ἔως ἐνός. » Ὅνειδισμὸς οὖν ἄρα τοῖς ἔθνεσι τὸ χρεῖμα γέγονεν, οὐτὸ δὴ τοῦτ' ἐπὶ τὸ πεπλανῆσθαι φημι, καὶ τὰ ἐκ τοῦ πεπλανῆσθαι συμβαίνοντα βλάβη. Τί γὰρ οὕτως ἀσχήμονα καὶ ἀκαλλεστάτην, καὶ μυρίοις αἰτιάμασιν ἔνοχον ἀπορῆνειεν ἂν τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν, ὡς τὸ ἀποστῆναι Θεοῦ ζῶντος, ἔλθειν δὲ προσκυλεῖν παρ' αὐτὸν τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι, καὶ τοῖς τῆς ἀμαρτίας ὅλῃ τινι πελῶν καὶ βορβόρῳ ἔγκαιθιναι τέλμασιν; Ἀλλὰ τί φησὶν ὁ φιλόανθρωπος τοῖς κεκλημένοις εἰς ἄφραστον ἀμαρτίας διὰ πίστεως, Σῆλον δὲ ὅτι τῆς εἰς αὐτόν; Μὴ φοβοῦ, ὅτι κατησχύνθης. Ἐπειδὴ γὰρ ὅλως, καθὼς κατοικτεῖται πατὴρ υἱοῦς, ψεκτεῖρητε Κύριο; τοὺς φοβουμένους αὐτόν, καὶ καθύσσον ἀπέχουσιν ἀνατολὰς ἀπὸ δυσμῶν ἐμάκρυνεν ἀφ' ἡμῶν τὰς ἀνομίας ἡμῶν· πῶς οὐκ ἔδει τοῖς πάλαι διεπταισμένοις, καὶ τὸν ἐπ' αὐτοῖς ἡμᾶς συναποπτύσαι φόβον, μνησικαχῶ χάριτι δικαιούντος Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐξαίτιοντος δίχας τὸν ἀλιτήριον; Καὶ γοῦν ἐφη Χριστὸς τῆς ἐπιδημίας τὸν καιρὸν εἰς ἡμεῖς ῥήματα καταδείκνυς· Ὁ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Ἰῶν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον· ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτόν. Ὁ γὰρ ὡς δίχης ἀπὸ πλάγμενοι, καὶ τὴν ἐν τοῖς πεπλημμελημένοις οὐ προσδοκῶντες κόλασιν, καὶ δειμάτων ἐλευθέραν ἐσχέκαμεν τὴν δίκαιον, οὐδὲ τῶν προλαβόντων ὀνειδισμῶν μεμνημένα. Νικᾷ γὰρ ἡ χάρις δικαιοῦσα τὸν ἀσεβῆ, καὶ μώμου παντὸς ἀπαλλάττουσα τοὺς ἡλεθμένους. Ὡς γὰρ ὁ πάνσοφος Παῦλος φησὶ, « Θεὸς ὁ δικαίων, τίς ὁ κατακρίνων; » Ἀμνησικαχοῦντος δὲ τοῦ πάντων Δεσπότη, τίς ἡμῖν ὀνειδίζει τῶν ἐν ἀγνοίᾳ πταισμάτων τὸν ῥύπον; Ἐπιλήσθη τοίνυν, φησὶν, αἰσχύνῃν αἰώνιον (ἀντὶ τοῦ, μακράν), καὶ τὸ δνειδος τῆς χηρείας σου οὐ μὴ μνησθήσῃ. Ὅνειδος δὲ χηρείας, τὸ μηδένα τρόπον καρποφορῆσαι Θεῷ τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἰσχύσαι ποτὲ, καθ' ὃν ἐπλανῶντο καιρόν. Οὐ γὰρ ἦν παρ' αὐτοῖς, ὡς ἐφη, ὁ ἐξ οὐρανοῦ νομφίλος, ὁ πνευματικῆς εὐκαρπίας δοτὴρ, ὁ σπερμάτων ἀγαθῶν ἐντιθεὶς ἀφορμὰς ἐκάστη ψυχῇ. Καὶ γοῦν ἐν παραβολαῖς εὐαγγελικαῖς τοιοῦτον ἡμῖν αὐτὸν διαδείκνυσαι, λέγων· Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι τὸν σπῆρον αὐτοῦ. Τίνα δὲ τρόπον ἀφανισθήσεται τὸ δνειδος τῆς χηρείας αὐτῆς, διατρανοῖ λέγων, ὅτι Κύριος ὁ ποιῶν σε, Κύριος Σαβαώθ ὄνομα αὐτῷ. Τὸ δὲ, Ποιῶν σε, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, κτίζων σε, καὶ μεταμορφῶν εἰς ἑτερότροπον πολιτεῖαν, καὶ εἰς εὐσχήμονα ζωὴν μετα-

Justificati enim sumus in Christo, et **759** non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed ex magna ejus misericordia; nam sic scribit sapientissimus Paulus⁹⁵. Liberati enim sumus a tenebris, et errore, et impietate a patribus tradita, quatenus creaturam præ Creatore coluimus, et gentium grex in nullo non vitiorum genere erat volutatus; ut et Psalmus ait: « Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non erat qui beno faceret, ne unus quidem⁹⁶. » Quod quidem ipsum probro datum est gentibus, error, inquam, et ex errore incommoda consecuta. Quid enim est quod **B** hominis animam ita turpificatam, et invenustam, ac infinitis vitiis implicatam reddit, ut a Deo vivente deficere, et supra illam impuris spiritibus se prosternere, et in peccati velut lutum quoddam, ac cœnum et puteum dejicere? Sed quid dicit hominum amans his qui ad remissionem peccati, per fidem in ipsum scilicet, vocati sunt? Noli timere, quia confusa es. Nam cum omnino velut pater miseretur filiorum, sic misertus sit Dominus timentium se, et quantum distat ortus ab occasu longe removeat a nobis peccata nostra, quidni doceat nos qui quondam lapsi sumus omnem timorem expuere, Deo gratia oblivionis justificante, et a seclerato pœnas non exigente? Siquidem Christus dixit adventus tempus ad clementiam spectare: « Non enim, » inquit, « misit Deus Filium suum in mundum ut judicet mundum, sed ut per ipsum mundus servetur⁹⁷. » Quare velut pœna immunes facti, et delictorum supplicium non exspectantes, etiam libero ac terroribus vacuo animo fuimus, nec præcedentium opprobriorum meminimus. Vincit siquidem gratia, quæ justificat impium, et omni labe eos qui misericordiam consecuti sunt liberat. Ut enim sapientissimus Paulus ait: « Deus est qui justificat, quis est qui condemnet⁹⁸? » Cum autem Dominus omnium obliviscatur, quis nobis sordes erratorum in ignorantia admissorum objiciet? Oblivisceris itaque, inquit, ignominie sempiternæ, pro, diuturnæ; et opprobrii viduitatis tue non recordaberis. Probrum autem viduitatis erat, **D** quod gentes nullum genus fructuum olim Deo potuerint edere, eo quo errabant tempore. Non enim erat apud eos, ut dixi, e cœlis sponsus spiritalis **760** fertilitatis dator, qui seminum bonorum occasiones cuique animæ inserit. Siquidem talem in evangelicis parabolis se esse ostendit, eum inquit: « Exiit qui serit ad serendum semen⁹⁹. » Quomodo autem viduitatis ejus probrum amovebitur, exponit, dicens: Quia Dominus faciens te, Dominus Sabaoth nomen ei. Faciens, dicit, pro, condens te, et transformans ad aliusmodi vitæ institutum, et ad aliam vitam honestam.

⁹⁵ Tit. III, 5. ⁹⁶ Ps I, XIII, 3. ⁹⁷ Joan. III, 17. ⁹⁸ Rom. VIII, 33, 34. ⁹⁹ Matth. XXI, 3.

Transmutamur enim in Christo ad novitatem vitæ sanctæ ac evangelicæ, subolescentes ad ejus formæ pulchritudinem per spiritum, ut deinceps nos alii ex aliis videamur. Dixit nimirum de gentibus voce Ezechielis: « Evellam cor eorum lapideum a carne eorum, et dabo illis cor carneum, ut me cognoscant, quod ego sim Dominus ¹. » Venturam autem ætatem et populum creandum, eos ex gentibus sæpe nominat divinus etiam David. Quin et sapientissimus Paulus: « Nos omnes, » inquit, « relecta facie gloriam Domini sperulantes, ad ipsam imaginem transformamur a gloria in gloriam tanquam a Domini spiritu ². » Condidit igitur nos Christus, cum duos populos, in unum novum hominem, faciens pacem, et utrumque apud Patrem reconcilians in uno corpore. Jubemur nimirum veterem hominem exuere, corruptum cupiditatibus erroris; et novum inducere, qui renovatus est ad imaginem ejus qui ipsum condidit, Christi videlicet. Ego igitur sum Dominus Sabaoth faciens te, inquit, id est, condens et refigens. Ne autem quidam propter rei magnificentiam diffiderent, Dominum exercituum sese iterum nominat, et utiliter et necessario. Quod etiam transformationis seu instauracionis tempus sit, declaravit, inquiens: Qui eruit te, ipse Deus Israel omni terræ vocabitur. At quando hoc effectum est? adventus tempore scilicet. Imperavit enim Christus omnibus gentibus, idque Propheta docet, inquiens: Et erit Dominus unus, et nomen ejus unum circueiens omnem terram. Olim enim in sola Judæa notus erat Deus ³. At posteaquam vocata est per fidem agnitionem ejus multitudo gentium: illi deinde flectet **761** se omne genu, et omnis lingua confitebitur esse Dominum Jesum Christum, in gloriam Dei Patris ⁴. Deus igitur in omni terra vocabitur, qui eruit nos, et a sævitia diaboli exemit, propriisque scriptis subdidit. Idque docet beatus David, inquiens alicubi: « Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo Jacob: quia Dominus altissimus, terribilis, rex magnus super omnem terram ⁵. » Alicubi rursus: « Dominus regnavit, exsultet terra ⁶. » Κύριος ὑψίστος, φοβερός, βασιλεὺς μέγας ἐπὶ πάντων ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ. »

VERS. 6-8. Non quasi mulierem derelictam et pusillanimum vocavit te Dominus: nec quasi mulierem a juventute odio habitam, dixit Deus tuus. Tempore modico dereliqui te, et cum misericordia magna miserebor tui. Ira brevi averti faciem meam a te, et in misericordia sempiterna miserebor tui, dixit qui eruit te Dominus.

Solel Scriptura divinitus inspirata derelictam mulierem, aliquibus de causis abjectam, appellare, cui lege Mosaica libellus repudii datus est ab ejus conjuge, odio habitam rursus, de turpitudine et levitate vitæ insinuatam. Cui etiam convenit pusillanimitatis crimen, ut quæ durare non posset, et

στοιχειούμεθα γὰρ ἐν Χριστῷ εἰς καινότητα ζωῆς ἁγίας καὶ εὐαγγελικῆς, ἀναβαλόντες εἰς εὐμορφίαν αὐτοῦ διὰ πνεύματος, ὥστε καὶ ἑτέρους ἡμᾶς ἐξ ἑτέρων ὁρᾶσθαι λοιπόν. Ἐφη γοῦν περὶ τῶν ἐθνῶν διὰ φωνῆς Ἰεζεχὶήλ, ὅτι « Καὶ ἐκσπάσω τὴν καρδίαν αὐτῶν τὴν λιθίνην ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτῶν, καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν σαρκίνην τοῦ εἰδέναι αὐτοὺς ἐμὲ, ὅτι ἐγὼ Κύριος. » Ἐρχομένην δὲ γενεάν καὶ λαὸν κτιζόμενον τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐπιστρέφοντας ὀνομάζει πλεισταχοῦ. Καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος: « Ἡμεῖς δὲ πάντες, » φησὶν, « ἀνακαλυπόμενοι προσώπων τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου πνεύματος. » Ἐκτιστοὶ τοίνυν ἡμᾶς ὁ Χριστὸς, ἦτοι τοὺς δυο λαοὺς εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάσσων τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι πρὸς τὸν Πατέρα. Καὶ γοῦν προστετάγμεθα τὸν μὲν παλαιὸν ἄνθρωπον ἀποθέσθαι, τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, ἐνδύσασθαι δὲ τὸν νέον τὸν ἀνακαινούμενον κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτὸν, δηλον δὲ ὅτι Χριστοῦ. Ἐγὼ τοίνυν εἰμὶ Κύριος Σαβαώθ ὁ ποιῶν σε, φησὶ, τουτέστιν ὁ κτίζων καὶ ἀναμορφῶν. Ἰνα δὲ μὴ ἀπιστῇται πρὸς τινων διὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦ πράγματος, Κύριον τῶν δυνάμεων ἑαυτὸν ὀνομάζει πάλιν, χρησίμως τε καὶ ἀναγκάως. Τίς δὲ καὶ ὁ τῆς μεταμορφώσεως, ἤγουν ὁ τοῦ ἀνακτίσεσθαι καίρως, διεσάφησε λέγων, ὅτι Ὁ βυσάμενός σε, αὐτὸς Θεός Ἰσραὴλ πάση τῇ γῇ κληθήσεται. Πηνίκα δὲ ὅλων καὶ τοῦτο κατώρθωται; κατὰ τὸν τῆς ἐπιθυμίας καιρὸν δηλονότι. Βεβασίλευκε γὰρ ὁ Χριστὸς ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ τοῦτο διδάσκει λέγων ὁ Προφήτης: Καὶ ἔσται Κύριος εἷς, καὶ ὄνομα αὐτοῦ ἐν κυκλοῦν πᾶσαν τὴν γῆν. Πάλαι μὲν γὰρ ἦν κατὰ μόνην τὴν Ἰουδαίαν γνωστός ὁ Θεός. Ἐπειδὴ δὲ κέκληται διὰ πίστεως εἰς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς, αὐτῷ λοιπὸν κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Θεὸς οὖν ἄρα ἐν πάσῃ τῇ γῇ κληθήσεται ὁ βυσάμενός ἡμᾶς, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου σκαλότητος ἐξελών, καὶ τοῖς ἰδοῖς σκήπτροις ὑπενεγκιών. Καὶ τοῦτο διδάσκει λέγων ὁ μακάριος Δαβὶδ, ποτὲ μὲν, ὅτι « Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας, ἀλαλάξατε τῷ Θεῷ Ἰακώβ. » ὅτι τὴν γῆν. » ποτὲ δὲ πάλιν, « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν,

Οὐχ ὡς γυναῖκα ἐγκαταλειμμένην καὶ ὀλιγύψυχον κέκληκέ σε Κύριος, οὐδὲ ὡς γυναῖκα ἐκ νεότητος μεμισημένην, εἶπεν ὁ Θεός. Χρόνον μικρὸν κατέλιπόν σε, καὶ μετὰ ἐλέους μεγάλου ἐλεήσω σε. Ἐν θυμῷ μικρῷ ἀπέστρεψα τὸ πρόσωπόν μου ἀπὸ σοῦ, καὶ ἐν ἐλέει αἰωνίῳ ἐλεήσω σε, εἶπεν ὁ βυσάμενός σε Κύριος.

Ἐθὸς τῇ θεοπνεύστῃ Γραφῇ καταλειμμένην γυναῖκα τὴν ἐπὶ τισιν αἰτίαις ἐκδεδημένην ἀποκαλεῖν, ἢ προσεβρίπτετο κατὰ τὸν Μωσείως νόμον καὶ βιβλικὸν ἀποστασίῳ παρὰ τοῦ συνοικοῦντος αὐτῇ, μεμισημένην δὲ πάλιν ἐπ' ἀκοσμίᾳ καὶ ἀσέμνῳ ζωῇ διαβεβλημένην. Ἐπερ ἂν πρέποι καὶ τῇ τῆς ὀλιγοψυ-

¹ Ezech. xi, 19. ² II Cor. iii, 18. ³ Psal. lxxv, 2. ⁴ Psal. xcvi, 1.

⁵ Rom. xiv, 11; Philip. ii, 11. ⁶ Psal. xlii, 2, 3.

χλας αἵτιαμα, ὡς οὐ δυναμένη διακαρτερεῖν, καὶ τῶν Ἀ
 γαμικῶν ἀνέχεσθαι ζυγῶν, ἣ μεθισταμένην ἐφ' ἃ μὴ
 θέμις, καὶ ὀλιγώρως ἔχουσιν περὶ τὸ πληροῦν τὰ
 δσαπέρ ἐστὶ τελούντα πρὸς εὐκοσμίαν. Τοιαύτη τις
 γέγονεν ἡ τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴ περὶ τὸν τῶν ὅλων
 κρατούντα Θεόν. Προσηγάγετο μὲν γὰρ αὐτὴν πρὸς
 οἰκειότητα πνευματικὴν διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως,
 καὶ ὡς τινα γυναῖκα πορνεύσασαν ἐν Αἰγύπτῳ, διὰ
 γε τοῦ τὰ αὐτῶν ἐλέσθαι φρονεῖν, καὶ ἀντόθι λατρεῦ-
 σαι θεοῖς, μονοουχὶ καὶ εἰσοικισάμενος. Εἶτα τοῖς
 ἀρχαίοις τέλμασιν ἐγκαταπηδήσασαν, καὶ παλινδρο-
 μεῖν ἐθέλουσαν εἰς ἀπόστασιν (προσχεκύνηκε γὰρ
 τοῖς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν), ἀπεώσατό τε καὶ ἄλ-
 λοτριαν ἀπέφηνε τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος, καὶ ὡς
 τινα γυναῖκα μεμισημένην καὶ ὀλιγόψυχον, ἔξοικον
 ἐποίησατο. Καὶ γοῦν ἔφη δι' ἐνὸς τῶν ἀγίων προφη
 τῶν πρὸς τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσααὴλ· «Κρίθητε πρὸς τὴν
 μητέρα ὑμῶν, κρίθητε, ὅτι αὐτὴ γοῦν ἡ μου, καὶ γὰρ
 οὐκ ἀνὴρ αὐτῆς. Καὶ ἐξάρω τὴν πορνείαν αὐτῆς πρὸ
 προσώπου μου, καὶ τὴν μοιχείαν αὐτῆς ἐκ μέσου τῶν
 μαστῶν αὐτῆς, καὶ ἀποκτενῶ αὐτὴν ἐν δίψει, καὶ τὰ
 τέκνα αὐτῆς οὐ μὴ ἐλεήσω, ὅτι τέκνα πορνείας ἐστὶν·
 ὅτι ἐξεπόρνευσεν ἡ μήτηρ αὐτῶν, κατήσχυνεν ἡ τεκοῦσα
 αὐτά.» Ὁποῖος δὲ γέγονεν αὐτῇ τῆς πορνείας ὁ τρόπος,
 διεσάφησε λέγων διὰ φωνῆς Ἰεζεκιήλ· «Υἱὲ ἀνθρώ-
 που, οὐ κρίνεις τὴν Ὀολὰν καὶ τὴν Ὀολιθὰν (τούτ' ἐστι
 τὴν Ἰερουσαλὴμ καὶ τὴν Σαμάρειαν), καὶ ἀναγγελεῖς
 αὐταῖς τὰς ἀνομίας αὐτῶν, ὅτι ἐμοιχῶντο, καὶ αἷμα
 ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν; | Τὰ ἐνθυμήματα αὐτῶν]
 ἐμοιχῶντο· καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν, ἃ ἐγέννησάν μοι,
 διήγαγον αὐτοὶ δι' ἐμπύρων. Ἔως καὶ ταῦτα ἐποίησάν
 μοι· Τὰ ἁγία μου ἐμίλαναν, καὶ τὰ Σάββατά μου ἐθε-
 δήλουν, καὶ ἐν τῷ σφάζειν αὐτοὺς τὰ τέκνα αὐτῶν
 τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, καὶ εἰσπορεύοντο εἰς τὰ ἁγία
 μου τοῦ βεθλοῦν αὐτά. » Ἦσαν μὲν γὰρ ἐν τῇ Σα-
 μαρείᾳ δέκα φυλαί, καὶ τὸ ἡμισυ φυλῆς Ἑβραῖμ· ἐν
 δὲ γε τοῖς Ἱεροσολύμοις Ἰούδα φυλὴ, καὶ τὸ ἡμισυ
 φυλῆς Βενιαμὴν· ἀλλ' οὕτω τε χάκεῖνοι δεδυσσεῖσθ' ἤκα-
 σιν οὐ μετρίως, μᾶλλον δὲ εἰς λήξιν ἀπάσης ἐμβρον-
 τισίας ἀκαθέκτοις ὀρμαῖς διελάσαντες, τὰ ἐνθυμήματα
 αὐτῶν ἐμοιχῶντο· τούτ' ἐστίν, Ἄπερ ἐπένθησαν (1)
 αὐτοὶ εἰδῶλα, ταῦτα μοιχείας ὥσπερ τινὲς καὶ πορ-
 νείας νητῆς· ἐποιοῦν πρόφρασιν, ἀποστήσαντες ἐαυ-
 τῶν τὰς καρδίαις τοῦ ἐν τάξει γυναικὸς παραλαβόντος
 Θεοῦ. Καὶ γοῦν ἔφη πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων Συναγω-
 γὴν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς διὰ φωνῆς Ἱερεμίου· «Ὁψις
 πόρνῆς ἐγένετό σοι, ἀπηναισχύντησας πρὸς πάντας·
 οὐχ ὡς οἰκόν μὲ ἐκάλεσας, καὶ πατέρα, καὶ ἀρχηγόν
 τῆς παρθενίας σου; » Ἐκπορνεύσασαν τοίνυν τὴν
 τῶν Ἰουδαίων μητέρα, καταλείμενην γυναῖκα,
 καὶ ὀλιγόψυχον, ἐκ νεότητος μεμισημένην εἰκότως
 ἀποκαλεῖ· διαλέγεται δὲ πρὸς τὰ ἔθνη, καὶ φησιν οὐχ
 οὕτω κεκλήσθαι καὶ αὐτὰ πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ Χρι-
 στοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἡ καταλείμενη, καὶ
 ὀλιγόψυχος, καὶ ἐκ νεότητος μεμισημένη κέκληται

nuptiale jugum amplecti, sed ad ea quæ fas non est,
 convertitur, et parvificat perfunctionem eorum
 quæ ad dignitatem decusque pertinent. Talis fuit
 hæc Judæorum Synagoga erga Deum omnium
 rectorem. Adduxit enim eam ad conjunctionem spi-
 ritualem, per sapientissimum Moysen, etiam cum
 velut mulier quædam scortata fuisset in Ægypto, eo
 quod eadem cum illis sentiret, et diis illic serviret,
 eam tamen tantum non in domum recepit. Deinde
 cum in pristinas lacunas insiliisset, et denuo in
 apostasiam recurrere vellet, adoravit enim opera
 manuum suarum ⁸, repulit, et a conjunctione sua
 alienavit, et tanquam mulierem quamdam odiosam
 et pusillanimum foras exclusit. Siquidem apud
 quemdam sanctorum prophetarum dixit ad san-
 guine Israelitico oriundos : « Litigate cum matre
 vestra, litigate, quia ipsa non uxor mea, neque ego
 sum maritus ejus. Auferam scortationem ejus a facie
 mea, et adulterium ejus **762** de medio uberum
 ejus, et interficiam eam siti, et filiorum ejus non
 miserebor, quia filii scortationis sunt : quippe mater
 eorum scortata est, dederore notata est, quæ peperit
 eos ⁹. » Cujusmodi autem fuerit scortationis modus,
 declaravit voce Ezechielis, dicens : « Fili hominis,
 an non judicabis Oolam et Olibam, id est, Jerusalem
 et Samariam, et annuntiabis eis iniquitates suas,
 quia meretricati sunt, et sanguis in manibus eorum,
 et meretricati sunt cogitationibus suis, et filios
 suos quos mihi genuerunt, ipsi per ignem traduxerunt.
 Et hæc fecerunt mihi : Sancta mea polluerunt,
 Sabbata mea profanarunt : cum jugularent ipsi
 filios suos idolis suis, et ingrederentur in sancta
 mea ad polluenda ea ⁷. » Fuerunt etenim in Samaria
 decem tribus, et dimidia tribus Ephraim. Hierosoly-
 mis, Juda tribus, et dimidia tribus Benjamin. Sed
 tum hi, tum illi hand mediocriter impietatem exer-
 cuerunt, imo ad omnis stupiditatis culmen effrenato
 impetu pervenerunt. Cogitationibus suis adultera-
 runt, id est, quæ ipsi excogitarunt idola, hæc in
 adulterii et scortationis ejusdem intelligibilis occa-
 sionem verterunt, corde suo deficientes a Deo, qui
 eos loco uxoris assumpsit. Nam dixit ad Synagogam
 Judæorum, universorum Deus, voce Jeremiæ :
 « Facies meretricis facta est tibi, depuduit ad
 omnes. Nonne ad hoc usque tempus me vocasti, et
 patrem et ducem virginittatis tuæ ⁸? » Matrem ergo
 Judæorum quæ scortata est, derelictam mulierem et
 pusillanimum, ab adolescentia odiosam, merito vocat.
 Cum gentibus autem disputat, aitque non sic eas ad
 agnitionem Christi vocatas esse, quemadmodum
 videlicet hæc derelicta, et parvo animo prædita, et
 ab adolescentia odio habita mulier, vocata est.
 Maxima enim est vocationis differentia. Judæorum
 namque Synagoga excecatio facta est ex parte,
 sicut inquit sapientissimus Paulus ⁹. Et obtineo-

⁸ Isa. II, 8. ⁹ Ose. II, 2-5. ⁷ Ezech. XLIII, 36-39.

⁸ Jer. III, 3, 4. ⁹ Rom. XI, 25.

(1) Legissee videtur Hunfrid. ἐπένθη[θη]σαν.

brati sunt oculi eorum ne videant, et incurvata dorsa¹⁰, id est, mentem curvam habuerunt, semper deorsum spectantem, et in res terrenas proclivem. At gentibus nihil ejusmodi evenit. Non enim oculi eorum obtenebrati sunt, sed potius illustrati; non incurvatum est dorsum, sed intelligibiliter **763** erectum; nec servatae sunt totius reliquiae solum, ut in Israel, sed universa eorum multitudo per Christum irretita et capta est, et ad salutem adducta, atque ab erroris criminibus vindicata, ac e laqueorum peccati violentia elapsa. Vocata igitur est, non ut abjecta et odiosa mulier: sed, Modico tempore, inquit, dereliqui te, et in magna misericordia miserebor tui. Etenim superiore memoria, ut ait Christi discipulus, permisit Deus gentes in visis suis ambulare¹¹, atque ea est, opinor, ad breve et exiguum tempus derelictio¹². Etiamsi enim ad multum temporis durasse videatur, tamen sic in breve et exiguum momentum contrahitur. Multo igitur longius est tempus misericordiae suae et in infinita saecula procurrat. Sic etiam intelliges id quod sequitur, nimirum, In ira modica averti faciem meam a te, et in misericordia sempiterna miserebor tui. Breve enim et contractum est irae tempus, si ad longitudinem humanitatis nunquam finiendae nobis a Deo datae conferatur, qui nos et a potestate tenebrarum eruit, et ad regnum Filii dilectionis suae, in lucem transtulit¹³. Magna autem haec misericordia per Christum merito intelligi debet, qui ab omnibus liberat sordibus, a supplicio et poena eripit, ad conjunctionem cum ipso per sanctificationem reducit, et adoptionis filiorum ornamentis coronat, haeredesque regni caelorum praestat.

Χριστοῦ νοοῖτο ἂν εἰκότως, ὁ καὶ παντὸς ἀπαλλάττει μίξει πρὸς οικειότητα τὴν πρὸς αὐτὸν δι' ἁγισμοῦ, καὶ τοῖς τῆς υἰοθεσίας αὐχῆμασι στεφανοῖ, καὶ τῆς τῶν εὐρανῶν βασιλείας καθίσταται κληρονόμους.

Vers. 9, 10. *Ab aqua, quae fuit sub Noe, hoc mihi est: sicut juravi ei in tempore illo terrae me non succensurum tibi amplius, nec in comminatione transivisses translaturum, neque colles transmovebuntur, sic neque misericordia mea te deficiet, neque testamentum pacis meae auferetur.*

In libris Moysis scriptum est manifeste, cum cuncta terra ad defectionem a Deo declinasset, et in varia genera peccati intemperanter prolapsa fuisset, et in studii curandae carnis coenum incidisset, Deum, qui supra omnia est, hisce de rebus jure offensum dixisse: « Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt¹⁴, » id est, solum quae carnalia sunt sapient. Quod abominabile est, et illi invisum, ac **764** omni impuritate refertum. Hinc, ut et Salvatoris discipulus ait: « Prisco mundo non peperci, sed omnes perdidit funditus, ac diluvium mundo impiorum induxit¹⁵. » Solus autem Noe cum tota

γυνή. Πλεῖστη γὰρ ὅση τῆς κλήσεως ἡ διαφορὰ. Τῇ μὲν γὰρ Ἰουδαίων Συναγωγῇ καὶ πόρωσις ἀπὸ μέρους γέγονε, καθὰ φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος· ἐσκοτίσθησαν δὲ καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, συνεκάρφθη δὲ καὶ τὰ νῶτα. τουτέστι, τὸν νοῦν ἐσχῆκασιν ἀεὶ κάτω βλέποντα, καὶ τοῖς γήϊνοις ἐνορῶντα πράγμασι. Τοῖς γε μὴν ἐξ ἐθνῶν οὐδὲν συνέβη τοιοῦτον. Οὐ γὰρ ἐσκοτίσθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί, ἀλλ' ἐφωτίσθησαν μᾶλλον, καὶ οὐ συνεκάρφθη τὸ νῶτον, ἀλλ' ὠρθώθη νοητικῶς ἀλλ' οὐδὲ τέσσεται καὶ παρ' αὐτοῖς τὸ κατὰλειμμα τοῦ παντὸς, καθὰ καὶ ἐν τῷ Ἰσραὴλ· πᾶσα δὲ μᾶλλον αὐτῶν ἡ πληθὺς σεσαγήνευται διὰ Χριστοῦ, καὶ ἐκομίσθη πρὸς σωτηρίαν, καὶ τῶν τῆς πλάνης αἰτιαμάτων ἀπήλλακται, καὶ τῶν τῆς ἁμαρτίας βρόχων διέδρα τὴν ἐπήρειαν. Κεκλήταί τοινυν οὐχ οὕτως, ὥς ἡ ἀπόβλητος καὶ μεμιστημένη γυνή· ἀλλ', Εἰς χρόνον μικρὸν, φησί, καταλείπων σε, καὶ μετὰ ἐλέους μεγάλου ἐλεήσω σε. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς παρωχημέναις γενεαῖς, καθὰ φησιν ὁ Χριστοῦ μαθητὴς, συγκυχώρηκε Θεὸς τὰ ἔθνη πορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν· καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶν ἡ ἐγκατάλειψις ἡ εἰς χρόνον μικρὸν. Εἰ γὰρ καὶ δοκεῖ πως εἰς μακροὺς γενέσθαι καιροὺς, ἀλλὰ καὶ οὕτω συστήλεται πρὸς τὸ βραχὺ. Πολλαπλασίων ἄρα ὁ τοῦ ἐλέους καιρὸς, καὶ εἰς ἀπείραντους αἰῶνας τρέχει. Οὕτω συνήσεις καὶ τὸ ἐφεξῆς, τουτέστιν, Ἐν θυμῷ μικρῷ ἀπέστρεψα τὸ πρόσωπον μου ἀπὸ σοῦ, καὶ ἐν ἐλέει αἰωνίῳ ἐλεήσω σε· βραχὺς γὰρ καὶ συνεσταλμένος τῆς ὀργῆς ὁ καιρὸς, ὥς πρὸς γε τὸ μήκος τῆς ἀκαταλήκτου φιλανθρωπίας τῆς δοθείσης ἡμῖν παρὰ Θεοῦ· ὅς δὲ καὶ ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους, καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ ἐν φωτί. Ἐλεος δὲ μέγα τὸ διὰ

ρύπου, κολάσεώς τε καὶ δίκης ἐκφέρει, καὶ ἀνακομίξει πρὸς οικειότητα τὴν πρὸς αὐτὸν δι' ἁγισμοῦ, καὶ τοῖς τῆς υἰοθεσίας αὐχῆμασι στεφανοῖ, καὶ τῆς τῶν εὐρανῶν βασιλείας καθίσταται κληρονόμους.

Ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπὶ Νῶε τοῦτό μοι ἐστίν· ὅτι ὡμοσα αὐτῷ ἐν τῷ χρόνῳ ἐκεῖνῳ τῇ γῇ, μὴ θυμωθῆσεσθαι ἐπὶ σοὶ ἔτι, μηδὲ ἐν ἀπειλῇ σου τὰ ὄρη μεταστῆσεσθαι, οἱ δὲ οἱ βουνοὶ οὐ (1) μετακινήθησονται. Οὕτως οὐδὲ σοὶ τὸ παρ' ἐμοῦ ἔλεος ἐκλείψει, οὐδὲ ἡ διαθήκη τῆς εἰρήνης μου οὐ μὴ μετασταθῇ (2).

Ἐν ταῖς Μωσείας βίβλοις γέγραπται σαφῶς, ὡς ἀπάσης τῆς γῆς ἀπονουσίας εἰς ἀπόστασιν τὴν ἀπὸ Θεοῦ, καὶ ἀσχετῶς κατενηνεγμένης εἰς πολύτροπον ἁμαρτίαν, καὶ τοῖς τῆς φιλοσαρκίας ἐμπαρείσης τέλμασιν· ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, ἐπ' αὐτοῖς δὲ τούτοις εἰκότως λελυπημένος, « Οὐ μὴ καταμείνῃ, » φησί, « τὸ πνευμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας, » τουτέστιν, ἐν μόνῳ φρονήματι σαρκικῷ· βδελυρὰν δὲ τοῦτο καὶ ἀπηχθὲν αὐτῷ, καὶ ἀκαθαρσίας ἀπάσης ἐμπελων. Ταῦτητοι, καθὰ φησι τοῦ Σωτῆρος ὁ μαθητὴς, « Καὶ ἀρχαῖοι κόσμου οὐκ ἐφείσατο, ἄρδην δὲ πάντας ἀπολώλεκε, κατα-

¹⁰ Rom. xi, 10. ¹¹ Act. xiv, 15. ¹² Rom. xi, 32. ¹³ Col. i, 15. ¹⁴ Gen. vi, 3. ¹⁵ II Petr. ii, 6.

(1) LXX, οὐδὲ οἱ βουνοὶ σου.

(2) ἵδεναι, σου οὐ μὴ μεταστῇ.

κλυσµὸν κόσµῳ ἀσεβῶν ἐπάσας· ὁ σώσεται δὲ πν-
οικὶ μόνος ὁ Νῶε, ξένιον εὐπειθείας καὶ ὑπακοῆς τὸ
χρῆμα κερδαίνων. Ἐπειδὴ δὲ λωφῆσαντος τοῦ κα-
τακλυσµοῦ, καὶ τῆς τῶν ὑδάτων πληθύος συνεσταλ-
μένης, ἐξῆλθε τῆς κιβωτοῦ, τέθυκε τε καὶ ὠσφράνθαι
φησὶν αὐτὸν ὁ σμὴν εὐωδίας τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν· εἶτα
τῷ δικαίῳ καταπαγγεῖλαισθαι τὸ μηκέτι κατακλυσµὸν
ἐπάξειν ὅλην τῇ γῇ. Οὐκοῦν ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπὶ
Νῶε, φησὶ, τοῦτό μοι ἐστὶ, τουτέστιν, ὠρίσθη τοῦτο,
καὶ κεκράτηκε παρ' ἐμοὶ τὸ μηκέτι θυμωθῆσεσθαι
πᾶσιν τῇ γῇ, μήτε μὴν τοῖς ἀνθρωπίνους φιλονεικῆσαι
πταίσμασι, καὶ μὴν κατὰ πάντων ὀρίσαι δίκην.
Ἵπεμφαίνει δὲ διὰ τούτων τῶν λόγων, ὅτι καὶ ἐν
καιρῷ καθ' ὃν ἐπέλαμψεν ἐν τῷ κόσμῳ Χριστὸς,
ἀπάσης ὥσπερ τοῖς τῆς ἀπάτης βρόχοις ἐνεπιλημμέ-
νης, καὶ πάντων ἐκκεκλιότων, καὶ τὸν μὲν φύσει
Θεὸν οὐκ εἰδόντων, λελατρευκότων δὲ τοῖς ἔργοις τῶν
ἰδίων χειρῶν, καὶ ταῖς τῶν δαιμονίων ἀγέλαις ὑπε-
εξευγμένων, θεία ψήφῳ πάντας ἐχρῆν τὴν ἀρχαίαν
ἐκείνην ὑπομεῖναι κόλασιν. Ἐνθα γὰρ ὅλως Ἰσοπαλῇ
τὰ ἐγκλήματα, ἐκεῖ που πάντως εἴη ἂν οὐκ ἀπεικὸς
τὸ ἰσοβρόπως κολάζεσθαι τοὺς κατεγνωσμένους.
Ἄλλὰ παρήμι τοῦτο, φησὶ, καὶ μένει βέβαιον παρ'
ἐμοὶ τὸ ἐπηγγελλόμενον· ὥσπερ δὲ φησὶν· Οὐκ ἂν ἐν
θυμῷ μεταστῆσαιμι τὰ ὅρη, οὐδ' ἂν σαλεύσαιοι τοὺς
βουνούς, τουτέστιν, οὐκ εἰς ἕτερον τι σχῆμα μετα-
βαλὼ τὴν γῆν, οὐδὲ πρόωρον ἐποίησα τὴν καινουργίαν
αὐτῇ· οὕτως οὐδὲ τὸ παρ' ἐμοῦ σοι ἔλεος ἐκλείψει,
οὐδὲ ἡ διαθήκη τῆς εἰρήνης μου οὐ[μὴ] μετασταθῇ· ὁ
δὲ τῆς εἰρήνης βραδευτής, καὶ τῆς διαθήκης εἴη ἂν
ἕτερος οὐδεὶς παρὰ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν
Χριστόν· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, κατὰ τὰς
Γραφάς, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκειότητα τὴν πνευμα-
τικὴν πλουτοῦντες ἐμπεπλήμεθα παντὶς ἀγαθοῦ. Καὶ
τοῦτο ἦν ἄρα τὸ διὰ Ἡσαίου σαφῶς εἰρημένον πρὸς
τὸν ἐν οὐρανοῖς Πατέρα καὶ Θεόν· «Κύριε ὁ Θεὸς
ἡμῶν, εἰρήνην ὅς ἡμῖν· πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν.»
Οὐκοῦν ἐν Χριστῷ διαθήκην εἰρήνης κεκερδήκαμεν
τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς· συνήφθημεν γὰρ
αὐτῷ διὰ μέσου τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτὸς τὴν διασπά-
σαν ἡμᾶς ἐκ μέσου τέθεικεν ἁμαρτίαν, ἵνα μηδὲν
κρίναι τοῖς πρὸς Θεὸν ὠφελῇ ἐμποδῶν. Γέγραπται
γούν, ὅτι· «Ὁδὸς εὐσεβῶν εὐθεῖα ἐγένετο, καὶ παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς τῶν εὐσεβῶν, ὁ τρεχόντων δη-
λονότι κατ' οἰκειότητα τὴν πρὸς Θεόν, μεσιτευούσης
Χριστοῦ.

Εἶπε γὰρ Κύριος, Ἰλεώς σοι. Ταπεινὴ καὶ ἀκα-
τάστατος οὐ παρεκλήθης.

Ἀγαθὸς ὢν φύσει καὶ ἀσυγκρίτως φιλόανθρωπος
ὁ τῶν ὅλων Θεός, ἀφορμὰς αἰεὶ πως συλλέγει πρὸς γε
τὸ δεῖν ἀμνησιχάκως χάριτι δικαιῶν τοὺς ἁμαρτη-
κότας. Οὐ γὰρ βούλεται τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ
μᾶλλον, ὥς τὸ ἀποστρέφει αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς
πονηρᾶς, καὶ ζῆν αὐτόν. Οὐκοῦν αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων
Θεὸς ἤλωσ ἔσται σοι, φησὶ. Καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν;
Πρῶτον, ὅτι Χριστὸς ἐστὶ καὶ ἐπιεικής, ἀγαθός τε
καὶ πολυέλεος· εἶτα ὅτι γέγονας ταπεινὴ καὶ ἀκατά-
στατος. Ἐνεστί δὲ ταῦτα ἰδεῖν ταῖς τῶν πλανωμένων

A familia servatus est, xenium quasi ac munus obe-
dientiae et obtemperacionis lucrificiens. At ubi ces-
sasset diluvium, aquarum vi diminuta, egressus est
ac sacrificavit, et, ut narrant sacrae Litterae, odoratus
est odorem suavitatis : deinde justo huic denuntiat,
se non inducturum universae terrae diluvium¹³. Itaque
ab aqua, inquit, tempore Noe istud mihi est, id est,
definitum et ratum est apud me, non amplius suc-
censere universae terrae, nec humanis indignari la-
psibus, nec unum in omnes supplicium statuere. His
verbis subindicat, tempore quo illuxit mundo Chri-
stus, tota terra velut laqueis erroris occupata, ac
omnibus deficientibus, ac natura Deum ignorantibus,
servientibusque manuum suarum operibus, ac
gregi daemoniorum subjugatis, oportuisse divino
calculo omnes veterem illam et antiquam poenam
subire. Ubi enim paria omnino sunt crimina, tibi
utique consentaneum est condemnatos aequali poena
affici. Caeterum, inquit, hoc ego praetermitto, et
firmum manet apud me quod promissum est, ac
dicit quodammodo : Non amplius in furore montes
transferam, non colles concutiam, id est, non in
aliam formam mutabo terram, nec intempestam ei
mutationem inducam. Sic neque mea deficiet mi-
sericordia, nec testamentum pacis meae transferetur.
Pacis autem administer et foederis alius esse nemo
potest, praeter Dominum nostrum Jesum Christum.
Ipse enim est pax nostra, secundum Scripturas¹⁴, et
cum ipso conjunctionem spiritualem abunde possi-
demus, omnique bono repleti sumus ac cumulati.
Atque hoc est quod per Isaiam dictum est mani-
feste ad coelestem Patrem ac Deum : « Dominus
Deus noster, pacem da nobis. Omnia enim dedisti
nobis ¹⁵. » Itaque per Christum lucrificimus testa-
mentum pacis apud Deum et Patrem : ei namque
conjuncti sumus et copulati per medium Christum,
qui peccatum quod nos sejunxit, e medio sustulit,
765 ne ullum euntibus ad Deum injiceretur impe-
dimentum. Scriptum est enim : « Via piorum recta
facta est, et praeparata via piorum ¹⁶, » currentium
scilicet ad hanc, quae cum Deo est, conjunctionem,
intercedente ad hoc omnium pace, videlicet Christo.

εἰς τοῦτο τῆς ἀπάντων εἰρήνης, δῆλον δὲ ὅτι

Dixit enim Dominus, Propitius ero tibi. Humilis
et instabilis, non habuisti consolationem.

Bonus natura et incomparabiliter humanus uni-
versorum Deus occasiones semper conquirat ut
gratia quae oblivionem inducit, justificet eos qui
peccaverunt. Non enim vult mortem peccatoris, sed
ut avertat se a via mala, ac vivat ¹⁷. Dicit ergo :
Ipse universorum Deus propitius erit tibi. At qua de
causa? Primum quia benignus est et clemens, bonus
et multum misericors ; dein, quia exstitisti humilis
et instabilis. Haec autem videre est, mentes erran-
tium tanquam morbum quemdam infestare. Abjunctae

¹³ Gen. viii, 20, 21. ¹⁴ Ephes. ii, 14. ¹⁵ Isa. xvi, 12. ¹⁶ Prov. iv, 27. ¹⁷ Ezech. xviii, 32.

aunt enim valde, id est, humiles, et proculcatae, et tanquam humi repentes, ac conculcare volentibus prostitulae, cum sanctorum cor non ita se habeat. Nec enim sunt eorum animi dæmonum incursionibus pervii, sen elati, et sœdis cupiditatibus non subjecti. Sed abjectum est, ut dixi, cor errantium : et præterea etiam instabile, eo quod ebrii sint quodammodo, et vacillent, feranturque præcipientes in cupiditates lege divina notatas ac taxatas, ac pro vitiis condemnatas. Circumferuntur enim tanquam omni flatu ei, ut Paroemias dicit¹⁵, fluctuationem cupiditatum subeunt. Quod universorum Deus criminatus est evenisse Jerusalem, eo quod in errores dæmonum prolapsa esset, dicens : Cupiditatibus animæ suæ tanquam vento agitata est. Vento igitur circumlata anima, utique est etiam inconstans. Qui vero adhærent Deo, morbum hunc fugiunt, ut qui perniciosam afferat, et gratulatorias odas referunt, tanquam a malo liberati. Dicunt enim : « Statuit super petram pedes meos, et direxit gressus meos¹⁶. » A Deo quoque dictum est matri Judæorum : « Statue teipsam, o Sion¹⁷. » Et Paulus sapientissimus in Epistola scribit ad quosdam : « Qui sibi videtur stare, videat ne cadat¹⁸. » 766 Caret ergo sacris ornamentis errantium anima. Nec enim est constans. Sed, ut dixi, quoniam misericors est universorum Conditor, defendit quodammodo eam cui hoc accidit, et inquit : Consolatione destituta es. Plurimum enim consolationis habebant Israelitæ a Deo, quæ illos spirituali robore confirmavit, et ad cognitionem ejus quod utile est et ad salutem necessarium adduxit. Nam data est illis lex per Moysem, et sanctorum prophetarum chorus exhibitus est, cœlestibus rivulis eos influens et inundans, Deo illis uberrimam consolationem instar pluvie immitente. Sed nemo sanctorum unquam gentes allocutus est, nec legis Mosalicæ pædagogia instituta sunt, sed et propheticarum orationum expertes omnino manserunt. Itaque consolatione destituta est. Idque clare demonstratum est in evangelica parabola qua usus est Christus, ut qui conducit operarios in vineam suam, quod hora prima, et tertia, sexta et nona fecit. Ad horam autem undecimam, cum alios stantes otiosos invenisset, dixit eis : « Quid hic statis totum diem otiosi ? (Cui illi : Nemo,

inquirunt, nos conduxit¹⁹). » Nec enim quisquam vocavit gentium multitudinem, nisi solus vineæ Dominus novissimis temporibus.

Vers. 11-13. Ecce ego præparo tibi carbunculum lapidem tuum, et fundamenta tua sapphirum, et ponam propugnacula tua jaspin, et portas tuas lapides crystalli, et murum tuum lapides electos, et omnes filios tuos discipulos Dei, et in multa pace filii tui.

διανοίαις, καθάπερ τινὰ νόσον ἐνσκήψαντα. Ταπειναὶ γὰρ λίαν, τοῦτέστι χθαμαλαὶ καὶ πεπατημέναι, καὶ οἷον χαμαιῤῥιφεῖς αὐταί, καὶ τοῖς ἐθέλουσιν ἐγκεῖσθαι πρὸς καταπάτημα, τῆς τῶν ἁγίων καρδίας ὡς οὐχ οὕτως ἐχούσης ποθὲν. Οὐ γὰρ εἰσι βάσιμοι ταῖς τῶν δαιμονίων ἐφόδοις, ἀνυψισμένοι δὲ ὡς περ καὶ ταῖς ἐκτόποις τῶν ἐπιθυμιῶν ὑποκεισθαι μὴ ἀνεχόμεναι. Ταπεινὴ δὲ, ὡς ἔφην, ἡ τῶν πλανωμένων καρδία, καὶ πρὸς γε τοῦτο καὶ ἀκατάστατος, διὰ τοι τὸ μεθύειν τρόπον τινὰ, καὶ κατασελεσθαι πρὸς ἐπιθυμίας τὰς τῷ θεῷ νόμῳ διαβεβλημένας, καὶ ταῖς εἰς φαυλότητα ψήφοις καταδεδικασμένας. Περιφέρονται γὰρ ὡς περ παντὶ πνεύματι, καὶ, καθά φησιν ὁ Παρομιαστής, ῥεμβασμὸν ἐπιθυμιῶν ὑπομένουσιν. Ὅπερ παθοῦσαν τὴν Ἱερουσαλὴμ, διὰ τὸ προσνεῦσαι ταῖς τῶν δαιμονίων ἀπάταις, ἡτιᾶτο λέγων ὁ τῶν ὅλων Θεός· Ἐν ἐπιθυμίαις ψυχῆς αὐτῆς ἐπνευματοφορεῖτο. Πνευματοφορουμένη δὲ ψυχὴ, πάντως που καὶ ἀκατάστατος. Καὶ γοῦν οἱ Θεῷ προσκειμένοι φεύγουσι τὴν νόσον, ὡς ὀλέθρου πρόξενον, καὶ δὴ καὶ χαριστηρίου· ὥδᾳ ἀναφέρουσιν, ὡς ἀπηλλαγμένοι τοῦ κακοῦ· φασὶ γὰρ, ὅτι· Ἔστησεν ἐπὶ τὴν πέτραν τοὺς πόδας μου, καὶ κατεῦθνε τὰ διαδῆματά μου. Ἐρρηται δὲ παρὰ Θεοῦ καὶ πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων μητέρα· Ἐτήσον σεαυτὴν, Σιών. Καὶ μὴν καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος ἐπιστέλλει τισιν· Ὡστε ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλεπέτω μὴ πέσῃ. Ἐξω δὴ οὖν τῶν ἁγιοπρεπῶν αὐχημάτων ἡ τῶν πλανωμένων ψυχὴ. Καὶ γὰρ ἐστὶν ἀκατάστατος. Ἐπειδὴ δὲ οἰκτίρμων ἐστίν, ὡς ἔφην, ὁ τῶν ὅλων δημιουργός, ὑπεραπολογεῖται τρόπον τινὰ τῆς τοῦτο παθούσης, καὶ φησιν· Οὐ παρεκλήθης. Τοῖς μὲν γὰρ ἐξ Ἰσραὴλ πλείστη γέγονε παρὰ Θεοῦ παράκλησις, εἰς εὐρωπλίαν αὐτοὺς ἀναφέρουσα τὴν πνευματικὴν, καὶ τὴν τοῦ χρησίου καὶ ἀναγκαίου πρὸς σωτηρίαν εἰσφέρουσα γνῶσιν. Δέδοται γὰρ αὐτοῖς νόμος ὁ διὰ Μωσέως, καὶ προφητῶν ἁγίων ἀνεδείχθη χορὸς, τοῖς ἐξ οὐρανοῦ νόμασιν ἐπικλυζῶν αὐτοὺς, καὶ παράκλησιν ἀφθονοτάτην ὑετοῦ δίκην καθιέντος αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ· τοῖς γε μὴ ἐθνεσι προσελέληκεν οὐδεὶς τῶν ἁγίων παντελῶς· οὔτε γὰρ πεπαιδαγώγηται νόμῳ τῷ διὰ Μωσέως, ἀπίρατοι δὲ παντελῶς καὶ προφητικῶν μεμενήκασι λόγων. Ὑποὖν οὐ παρεκλήθη. Καὶ τοῦτο δέδεικται σαφῶς διὰ τῆς εὐαγγελικῆς παραβολῆς· ἔφη γὰρ που Χριστὸς, ὡς ὁ μισθούμενος τοὺς ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ, πέπραχε μὲν τοῦτο περὶ πρώτην, καὶ τρίτην, ἔκτην τε καὶ ἑννάτην ὥραν. Περὶ δὲ γε τὴν ἑνδεκάτην ὥραν, εὐρὼν ἐτέρους ἐστῶτας ἀργούς, ἔφη πρὸς τοῦτο ἐφασαν τὸ, Ὁδοὶς ἡμᾶς ἐμισθώσατο. ὅτι μόνος ἐν ἐσχάτοις καιροῖς ὁ τοῦ ἀμπελῶνος Ἀ-

Ἰδοὺ ἐγὼ ἐτοιμάζω σοὶ ἄνθρακα τὸν λίθον, καὶ τὰ θεμέλιά σου σάπφειρον, καὶ θήσω τὰς ἐπαλλεῖς σου ἰασπιν, καὶ τὰς πύλας σου λίθους κρυστάλλου, καὶ τὸν περίβολόν σου λίθους ἐκλεκτοὺς, καὶ πάντας τοὺς υἱοὺς σου διδασκούς Θεοῦ, καὶ ἐν πολὺῃ εἰρήνῃ τὰ τέκνα σου.

¹⁵ Sap. iv, 4. ¹⁶ Psal. xlix, 3. ¹⁷ Baruch, v, 5. ¹⁸ I Cor. x, 12. ¹⁹ Matth. xx, 6.

Ἄδρει δὴ μοι πάλιν τοῦ λόγου τὸ εὐτεχνές, καὶ Ἀ
τῶν ἐννοιῶν τὸ εὐμήχανον. Διαλέγεται μὲν γάρ
ὡς ὅσον οὐδέπω πόλεως ὀφθησομένης τῆς ἐξ
ἐθνῶν Ἐκκλησίας μεγαλοπρεποῦς τε καὶ περι-
καλλεστάτης, λίθοις γε μὴν τοῖς ὅτι μάλιστα δια-
πρεπιστάτοις ἐξωραϊσμένην ἀποφανθῆσθαι λέ-
γει. Θῆσω γάρ, φησὶν, ἀνθρακα τὸν λίθον σου.
Ἔοικε δὲ διὰ τούτων καταστημαίνειν βουλεσθαι τὸν
Ἰησοῦν, ὃν δὴ θεβεῖσθαι φησι τὸ Γράμμα τὸ
ιερόν εἰς τὰ θεμέλια Σιών, εἰς ὃν εἰ τις πιστεύσειεν,
οὐ μὴ κατασχυνοῖ. Ἀνθρακα μὲν αὐτὸν ἐν τού-
τοις ὀνομάζει. Διαμέμνεται δὲ καὶ ἐτέρως αὐτοῦ
διὰ προφητῶν ἁγίων. Ἐφη γοῦν διὰ φωνῆς Ἀμώς·
« Ἰδοὺ ἐγὼ ἐντάσσω ἀδάμαντα ἐν μέσῳ λαοῦ μου
Ἰσραὴλ. » Διὰ δὲ γε φωνῆς Ζαχαρίου· « Ἰδοὺ ἐπὶ τῷ
ἐπὶ τὸν δοῦλόν μου ἀνατολήν· διότι λίθος ὃν δέδωκα
πρὸ προσώπου Ἰησοῦ, ἐπὶ τὸν λίθον τὸν ἓνα ἐπὶ τὰ
ὀφθαλμοὶ εἰσιν. » Ἐνεστι γὰρ τὰ πανταχοῦ δύνασθαι
καθορᾶν τῷ παντεπόπτῃ Χριστῷ. Τέθειται τοίνυν ὁ
ἀνθραξ εἰς λίθον καὶ ἀκατάστειστον ὑποβάθραν τῆς
πόλεως τῆς ἁγίας. Ἐπὶ αὐτῷ δὲ λίθοι σαπφείρου,
τάχα που τὸ τῶν ἁγίων ἀποστόλων στίφος ὑποσημαί-
νοντες. Ἐγγύτεροι γὰρ οὗτοι Χριστοῦ, καὶ οὖν τινες
θεμέλιοι μετ' αὐτὸν γέγονασι τῆς ὑπ' οὐρανόν. Οὕτω
ποῦ φησιν ὁ Δαβὶδ ἐν ἑπτακαιδεκάτῳ ψαλμῷ, ὅτι
« Ὁρθησαν αἱ πηγαὶ τῶν ὑδάτων, καὶ ἀνεκαλύφθη-
σαν τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης, ἀπὸ ἐπιτιμῆσεώς
σου, Κύριε, ἀπὸ ἐμπνεύσεως πνεύματος ὀργῆς σου. »
Ἐπιτημηθέντων γὰρ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ τῷ πνεύ-
ματι τῆς θείας ὀργῆς ὑπενηνεγμένων, ἐπεὶ τοι πα-
ρωφνήκασιν εἰς Χριστὸν, ὥρθησαν αἱ τῶν ὑδάτων
πηγαί, τούτέστιν ἡ διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος
κάθαρσις, ἐμφανῆ δὲ γέγονασι καὶ τὰ θεμέλια τῆς
οἰκουμένης, τούτέστι πάλιν οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ
ἀπόστολοι τε καὶ εὐαγγελισταί. Θῆσω δὲ, φησὶ, καὶ
τὰς ἐπάλξεις σου ἱασπιν, καὶ τὰς πύλας σου λίθους
χρυστάλλου, καὶ τὸν περίβολόν σου λίθους ἐκλεκτούς.
Ἐπάλξεις, καὶ πύλας, καὶ περίβολον ὀνομάζων τῶν
ἁγίων μυσταγωγῶν τὸ θεοφιλές, καὶ σοφώτατον σύ-
στημα, οἱ καὶ προμαχῶνές εἰσι καὶ πύλαι τῆς πό-
λεως τῆς ἁγίας, περίβολοί τε καὶ τεῖχος. Μάχονται
μὲν τοῖς πολεμεῖν ἐθέλουσιν αὐτήν, ἥτοι τοὺς ἐν
αὐτῇ, τούτέστι τὴν τῶν διὰ πίστειως σεσωσμένων
πληθύν ἀντεξάγοντες ἐμφρόνως τοῖς τῶν ἀνοσίων
αἱρέσεων εὐρεταῖς, καὶ ταῖς τοῦ διαβόλου δυστρο-
πίαις ἀνθιστάμενοι, καὶ τῶν σεσωσμένων οὐδένα
περιπίπτειν που τῆς σκαιότητος συνεχῶς ἐπιτρέπον-
τες, καὶ ὅσον ἐν τάξει εἰσχομίζοντες εἰς θεογνωσίαν
τοὺς ἐξ ἀπάτης Ἑλληνικῆς, περιφράττοντές τε καὶ
περιβάλλοντες νοουσιαῖς αὐτοὺς καὶ μυσταγω-
γίαις, ὥστε καὶ ἀλήπτους εἶναι, καὶ δυνάμει πονη-
ραῖς, καὶ βωμολοχίαις ψευδοδιδασκάλων, οἱ τῆς ψευδ-
ωσύμου γνώσεως τὸν ἰδὸν ἐχέουσι ταῖς τῶν ἀκραιο-
τέρων ψυχαῖς. Ἔθος δὲ τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ λίθοις
πολυτελεστάτοις ἀφομοιοῦν ἔσθ' ὅτε τοὺς τὴν ἁγίαν
ἔχοντας ζωὴν, καὶ πολυειδέσιν ἀρεταῖς ἐμπρέποντας.
Καὶ γοῦν ἔφη που περὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, ὅτι

Specta mihi rursus orationis artificium, et bel-
lam sententiarum structuram. Disserit enim
de civitate velut quæ modo non futura est
Ecclesia gentium, quæ magnifica apparebit et il-
lustrissima : quam dicit lapidibus insignissimis
exornandam. Ponam enim, inquit, carbunculum
lapidem tuum. Videtur autem hisce verbis Jesum
velle significare, quem Scriptura sacra dicit in
fundamenta Sion esse positum : in quem si quis
crediderit, non pudebit ¹⁷. Hunc nominat hic car-
bunculum. Aliter quoque ejus **767** fit mentio in
sanctis prophetis. Siquidem dixit voce Amos :
« Ecce ego constituo adamantem in medio populi
mei Israel ¹⁷. » Et voce Zachariæ : « Ecce ego adduco
super servum meum Orientem, quia lapis quem
dedit ante faciem Jesu, super lapidem unum, septem
oculi sunt ¹⁷. » Potest enim omnia passim perlu-
strare is qui est inspector omnium Christus. Positus
est igitur carbunculus in lapidem et immotam
sanctæ civitatis basim. Super ipsum autem lapides
sapphiri, fortassis sanctorum apostolorum agmen
denotant. Sunt enim illi Christo viciniore, et tan-
quam fundamenta quædam secundum ipsum orbis
terrarum exstiterunt. Sic ait David psalmo decimo
septimo : « Apparuerunt fontes aquarum, et reve-
lata sunt fundamenta terræ, ab increpatione tua,
Domine, ab insufflatione spiritus iræ tuæ ¹⁸. » Re-
prehensio enim Israelitis, et statui divinæ iræ sub-
jectis, cum in Christum debacchati fuissent, appa-
ruerunt fontes aquarum, id est, per sacrosanctum
baptisma purificatio ; et conspicua facta sunt fun-
damenta orbis, id est, divini discipuli, apostoli et
evangelistæ. Ponam quoque, inquit, et propugna-
cula tua jaspideis, et portas tuas lapides crystalli, et
morum tuum lapides electos. Propugnacula et portas
et munimentum nominat, sanctorum mystagogorum
Deo amicum et sapientissimum cætum : qui etiam
propugnacula sunt, et portæ sanctæ civitatis, et mu-
nimenta ac muri. Pugnant enim cum his qui bellum
inferunt illi, id est, his qui in ea sunt, multitudini
nempe eorum qui per fidem servati sunt ; et pru-
denter resistunt impiarum sectarum inventoribus,
ac diaboli malitiæ obsistunt, nec quemquam ser-
vatorum permittunt in ejus incidere sinistram ty-
rannidem, continuo ac rite ad Dei cognitionem
inducentes ethnica fraude irrelitos, monitisque et
mystagogiis eos obvallantes et obmunientes, ut
non sint expositi malis potestatibus et falsorum
doctorum scurrilibus nugis, qui falso nominatæ
scientiæ venenum animis simpliciorum offendunt.
Est etiam solemne Scripturæ divinitus inspiratæ,
lapidibus pretiosissimis assimilare interdum eos
qui sancte vitam instituant, et variis fulgent vir-
tutibus. Dixit siquidem de **768** sanctis apostolis :
Lapides sancti voluntur super terra ¹⁹. Nam divini
discipuli orbem terrarum peragrabant, prædicantes et
evangelizantes ubique gentium omnibus gratiam salu-

¹⁷ Isa. xlviii, 16. ¹⁷ Amos, vii, 8. ¹⁷ Zach. iii, 9. ¹⁸ Psal. xlvii, 16. ¹⁹ Zachar. ix, 16.

Εἰπὼν, ὅτι τίθησι μὲν τὸν περιβολὸν αὐτῆς λίθους Α ἐκλεκτοὺς, πάντας δὲ τοὺς υἱοὺς αὐτῆς διδασκούς Θεοῦ, διαδείκνυσιν εὐθὺς εἰς πέρας ἐκδεσθῆκος τὸ ἐπηγγελμένον. Μυσταγωγεῖ γὰρ ὥσπερ, οὐ διὰ μεσίτου τινός, καθὰ καὶ πάλαι διὰ Μωσέως, ἦγουν ἐτέρων τῶν ἁγίων προφητῶν, δι' ἑαυτοῦ δὲ μᾶλλον, ἦτοι φωνῆς ἰδίας. Ἦν γὰρ τοῦτο τὸ, « Ἔσονται πάντες δ.δασκοὶ Θεοῦ. » Γέγραφε δὲ καὶ ὁ σφώτατος Παῦλος, ὅτι « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ὃν ἐθηκε κληρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν. » Οὐκοῦν δι' ἑαυτοῦ τῶν αἰώνων ὁ ποιητὴς ἐξυφαίνει τὰς μυσταγωγίας τοῖς δι' αὐτοῦ κεκλημένοις εἰς τὴν διὰ πίστεως χάριν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ἁγμάτων γραφομένη νύμφη περὶ αὐτοῦ πού φησι· « Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ. » Κατηπάξτε μὲν γὰρ ὥσπερ καὶ πάλαι διὰ στόματος αὐτοῦ προφητῶν ἁγίων, καλῶν εἰς συνάφειαν τὴν πρὸς αὐτὸν δι' ἁγιασμοῦ καὶ δικαιοσύνης. Ἐπειδὴ δὲ προῆλθεν ἄνθρωπος ἐκ γυναικός, ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ πεφιλήμεθα. Στόμα γὰρ πρὸς στόμα λελάληκε πρὸς ἡμᾶς. Ὅταν τοίνυν ἀπόσχῃ, φησὶν, ἀπὸ παντὸς ἀδίκου καὶ πονηροῦ πράγματος, τότε οὐ φοβηθήσῃ, καὶ τρόμος οὐκ ἔγγει σὺ· ἔση γὰρ ἀνάλωτος τοῖς ἐχθροῖς, καὶ πέρα φόβου παντός, κἂν ἐξοπλίζωνται σοὶ καταδρῶν ἐθέλοντες τὴν ἐν κόσμῳ τινὲς, πλείστην ὄσσην λαχόντες τὴν δυνάστειαν, ἦγουν αἱ ἀντιχειμέναί τε καὶ πονηραὶ δυνάμεις, ἡ τάχα σου καὶ αὐτὰ τῆς ἐκτόπου καὶ μυσαρᾶς ἡδονῆς τὰ κύματα, φέροντα τοὺς φιλαμαρτήμονας εἰς ἔδου πυθμένα, καὶ εἰς αὐτὸ τῆς ἀπωλείας τὸ κάτω βάραθρον. Ἀξιόληπτα τοίνυν τῆς δικαιοσύνης τὰ γέρα, καὶ λαμπροὶ μὲν λίαν οἱ στέφανοι, τεθραυσμένη δὲ παρὰ γε τοῖς ἀρτίφροσι τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων ἡ κτήσις. Προσεπάγει ἐξ ἐμοῦ καὶ ἕτερον· Ἰδοὺ προσήλυτοι προσελύσονται σοὶ δι' ἐμοῦ, καὶ ἐπὶ σὲ καταφεύξονται. Προσηλύτους δὲ φησιν, ἢ τοὺς ἐν ἐκάστῳ καιρῷ προσιόντας τὴν πίσσιν καὶ καλουμένους ἐξ ἐθνῶν, ἢ τάχα σου καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, οἱ κατόπιν τέθεινται τῶν ἐθνῶν, καίτοι τὴν πρώτην ἔχοντες τάξιν, καὶ οἱ προσηλύτους δεχόμενοι τοὺς ἐκ πλάνης Ἑλληνικῆς πρὸς Θεὸν ἐπιστρέφοντας, αὐτοὶ προσήλυτοι γεγένησιν τῶν ἐθνῶν, πλὴν καὶ τοῦτο διὰ Χριστοῦ. Σημαίνει γὰρ τοῦτο τὸ, δι' ἐμοῦ. Δι' αὐτοῦ γὰρ ἡ πάντων ἐπιστροφή τε καὶ κλήσις, καὶ ἡ πρὸς Θεὸν καὶ Πατέρα πρόσκοτος [αἱ. πρόδοτος]. Οὐδεὶς γὰρ ἔρχεται, φησὶ, « πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. » Καὶ πάλιν· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός· » καὶ, « Ἐγὼ ἡ θύρα. »

Ἰδοὺ ἐγὼ κτίζω (1) σε, καὶ οὐχ ὡς χαλκὸς ἐκ πυρὸς ἀνθρακας, καὶ ἐκ φέρον σκευὴ εἰς ἔργον. Ἐγὼ δὲ ἐκτίσά σε οὐκ εἰς ἀπώλειαν φθοίραι. Ἰδοὺ σκευὸς φθορῶν (2) ἐπὶ σὲ οὐκ εὐδοδώσω, καὶ πᾶσα φωνὴ ἀναστήσεται ἐπὶ σὲ εἰς κρίσιν, πάντας αὐτοὺς ἡττήσεις, οἱ δὲ ἑνοχοὶ σου ἐσονται

Cum dixerit, ponere se munitionem ejus lapides electos, omnesque filios ejus doctos a Deo: statim ostendit quod promissum est, ad exitum pervenisse. Mysteriis enim suis initiat et erudit, non tanquam per medium quoddam, sicuti olim per Moysen, aut alium e sanctis prophetis, sed per seipsum potius, seu voce propria. Illud enim hoc significabat: « Erunt omnes docti a Deo ²². » Scripsit item sapientissimus Paulus: « Multifariam multisque modis olim Deus locutus est patribus, in prophetis: extremis autem hisce diebus locutus est nobis in Filio, quem posuit heredem omnium, per quem etiam fecit sacula ²³. » Proinde per semetipsum effector saeculorum pertexit mystagogias his qui per ipsum vocati sunt ad hanc per fidem gratiam. Propterea sponsa quae in Cantico canticorum descripta est, de eo dicit: « Osculetur me osculo oris sui ²⁴. » Amplexatus est enim veluti ore suorum sanctorum prophetarum, vocans ad affinitatem cum ipso, per sanctificationem et justitiam. Posteaquam vero prodiit homo de muliere, osculo oris sui nos osculatus est. Ore enim ad os nos est allocutus. Quando igitur, inquit, ab omni injustitia recesseris, et a rebus malis: tum non timebis, et tremor non appropinquabit tibi. Nec enim eris hostibus expositus, et extra omnem metum eris, etiamsi quidam in mundo ardentur contra te, et delere statuant, summa potestate praediti: vel etiam adversariae ac male potestates; vel fortassis saeculae ac detestandae voluptatis fluctus, **770** qui vitiis deditos in orci profundum, et in ipsum exitii barathrum abripiunt. Justitiae ergo honoraria digna sunt quae apprehendantur, et coronae illustrissimae: et admiranda est cordatis hominibus spiritualium donorum possessio. Adducit et aliud quiddam: Ecce proselyti accedent ad te per me, et ad te confugient. Proselytos vocat, vel quovis tempore accedentes ad fidem, et vocatos ex gentibus, vel etiam forte Israelitas ipsos, qui gentibus postpositi sunt, etiamsi primum ordinem tenerent; et qui acceperunt proselytos ab errore gentili ad Deum reversos, ipsi facti sunt proselyti gentium: attamen etiam per Christum id consecuti sunt. Hoc enim significat illud, per me. Per ipsum siquidem omnium est reversio et vocatio, et ad Deum ac Patrem accessus. « Nemo enim, » inquit, « venit ad Patrem, nisi per me ²⁵. » Et rursum: « Ego sum via ²⁶. » et, « Ego ostium ²⁷. » φησὶ, « πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. » Καὶ πάλιν·

VERS. 16, 17. Ecce ego creo te, et non ut avarius sufflans prunas, et proferens vasa in opus. Ego autem creavi te, non in perditionem interficere. Omne vas corruptum in te non prosperabo: et omnis vox surget contra te in judicium; omnes eos vinctes, et obnoxii tui erunt in ea. Est hereditas colentibus

²² Isa. LIV, 13; Joan. VI, 45. ²³ Heb. I, 1, 2. ²⁴ Cant. I, 1. ²⁵ Joan. XIV, 6. ²⁶ Ibid. ²⁷ Joan. X, 9.

(1) LXX, ἐκτίσας, et mox, σκευὸς εἰς ἔργον.

(2) LXX, σκευαπτόν.

Dominum : et vos eritis mihi iusti, dicit Dominus.

Creari dicimus in his verbis, significare, non utique ab eo quod non est, ad id quod est, processum. Disputat enim veluti cum his qui sunt jam et subsistunt : sed potius renovationem designat per Spiritum sanctum, transmutantem aliquos ad inculpata et sanctam conversationem atque vitam. Sic enim creare dicitur Christus duos populos in unum novum hominem, faciens pacem, et reconcilians ambos in uno corpore cum Patre. Hortatur etiam nos sapientissimus Paulus, sic scribens : « Nolite conformari sæculo huic, sed transformamini renovatione mentis vestræ, ut probetis vos, quæ sit voluntas Dei bona et accepta¹⁷. » Jubemur etiam exuere veterem hominem, et induere novum, renovatum ad imaginem ejus qui eum creavit¹⁸. Creo igitur, inquit, te, non ut homo ærarius, ex materia vasa conficiens **771** instrumentis et igni : sed ineffabili quadam et intelligibili transmutatione et reformatione, et velut renovatione spirituali : quam etiam ipse Servator aliquando expressit Nicodemus, dicens : « Amen, amen dico vobis, nisi quis natus sit ex aqua et Spiritu, non potest videre regnum Dei¹⁹. » Nati sumus enim non ex semine corrupto, sed per Verbum Dei viventis et manentis. Sic creat Christus, reformans per sanctificationem eos qui in ipsum credunt, et ad salutem reducens. Creat enim nos non ad interitum, id est, non ad corruptionem et mortem, sed ad longævam et æternam vitam. Quod autem his qui semel ad hoc splendoris adducti sunt, et hanc innovationem per Christum sortiti sunt, dabitur etiam ab eo spiritualis fortitudinis invicta gratia, et cognitio cui hostes veritatis non possunt resistere, ostendit, cum ait : Omne vas corruptum, quod contra te non promovebo, et omnis vox surget contra te in iudicium : omnes eos vinces. Vasa enim corruptibilia dicere quis poterit. Diabolicæ nequitie operarios, qui etiam corruptionis sunt et interitus filii. Hi grassantur in sanctos, interdum et jacula emittunt multifariam, sævitie suæ tela ejaculantes, persecutiones et afflictiones et varia tentationum inventa inducentes. Sed non prosperabuntur a Christo, ut possint animas sanctorum corrumpere : impiarum deinde hæreseon inventores, blasphemias voces contra ineffabilem majestatem projicientes, tantum non vocant in jus sanctos, qui veritatem propugnant, et sinceram ecclesiasticorum dogmatum rectitudinem juvenilliter et animose defensant. Verumtamen vincuntur, Christo etiam hoc sanctis largiente. Ab eo enim proficiscitur quod possunt omnem hostium impetum, omnemque impie vocis relictionem superare ac confutare, ut Psalter ait : « In Deo faciemus virtutem, et ipse in nihilum rediget eos qui affligunt nos²⁰. » Verum obnoxii tibi

ται ἐν αὐτῇ. Ἔστι κληρονομία τοῖς θεραπεύουσιν Κύριον, καὶ ὑμεῖς ἔσασθέ μοι δίκαιοι, λέγει Κύριος.

Τὸ κτίζεσθαι φάμεν ἐν τούτοις καταδηλοῦν, οὐχὶ δῆπου πάντως τὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράδοξον. Διαλέγεται γὰρ ὡς πρὸς ὄντας ἦδη καὶ ὑφεστηκότας, ἀνακαινισμὸν δὲ μᾶλλον ὑποδηλοῦν τὸν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀναστοιχειοῦντά τινας εἰς ἁγίαν καὶ ἀμώμητον πολιτείαν καὶ ζωὴν. Οὕτως γὰρ κτίσαι λέγεται Χριστὸς τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάσσων τοὺς ἁμφοτέρους ἐν ἑνῷ σώματι πρὸς τὸν Πατέρα. Παρεγγυᾷ δὲ ἡμῖν καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος ὡς γέγραφέως : « Μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφούσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦς ὑμῶν εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς, τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον. » Προσπετάγμεθα δὲ καὶ ἀπολύσασθαι μὲν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, ἐνδύσασθαι δὲ τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν. Κτίζω σε τοίνυν ἐγώ, φησὶν, οὐχ ὡς ἄνθρωπος χαλκουργὸς τὰ ἐξ ὕλης σκεύη ποιῶν δι' ὀργάνων καὶ πυρὸς, ἀλλὰ μᾶλλον ἀρρήτῳ τινὶ καὶ νοητῇ μεταστοιχειώσει, καὶ ἀναπλασμῷ, καὶ ὡς ἀναγεννήσει πνευματικῇ, ἣν δὴ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ Νικοδήμῳ ποτὲ διεσάφει, λέγων : « Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. » Γεγεννημέθα γὰρ οὐκ ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς, ἀλλὰ διὰ Λόγου ζῶντος Θεοῦ καὶ μένοντος. Οὕτω κτίζει Χριστὸς ἀναμορφῶν δι' ἁγιασμοῦ πρὸς ἑαυτὸν τοὺς πιστεύοντας, καὶ ἀνακαομίζων εἰς σωτηρίαν. Κτίζει γὰρ ἡμᾶς οὐκ εἰς ἀπώλειαν, τούτεστιν οὐκ εἰς φθορὰν ἐτι καὶ θάνατον. ἀλλ' εἰς μακραίωνα βίον καὶ ἀτελεύτητον ζωὴν. Ὅτι δὲ τοῖς ἁπασι εἰς τοῦτο λαμπρότερος ἀνηνεγμένοις, καὶ καινουργίαν λαχοῦσι τὴν διὰ Χριστοῦ, δοθήσεται παρ' αὐτοῦ καὶ πνευματικὴ εὐανδρία ἀνανταγώνιστος χάρις, καὶ σύνησις οὐκ εὐάντητος τοῖς τῆς ἀληθείας ἐχθροῖς, διαδείκνυσσι λέγων : Πᾶν σκεῦος φθαρτὸν, [καὶ] ἐπὶ σὲ οὐκ εὐδωσάμην, καὶ πάντα φωνή, [ἡ] ἀναστήσεται ἐπὶ σὲ εἰς κρίσιν, πάντας αὐτοὺς ἠτήσεις. Σκεὺς μὲν φθαρτὰ φαίη ἂν εἶναι τις τῆς τοῦ διαβόλου δυστροπίας τοὺς ὑπουργοὺς, οἳ καὶ φθορᾶς εἰσι καὶ ἀπωλείας τέκνα. Οὗτοι κατεπιφύονται τῶν ἁγίων, ἐστὶ δὲ καὶ τοξεύουσι πολυτρόπως τὰ τῆς ἑαυτῶν σκαιότητος ἐπαφιέντες βέλη, διωγμοὺς καὶ θλίψεις ἐπάγοντες, καὶ πολλὰ πειρασμῶν εὐρέματα. Ἀλλ' οὐκ εὐδοκώθησονται παρὰ Χριστοῦ, ὥστε καὶ λοχῦσαι τὰς τῶν ἁγίων καταφθεῖραι ψυχὰς : οἳ δὲ γε τῶν ἀνοσίων αἰρέσεων εὐρεταὶ παλιμφημούς φωνᾶς κατὰ τῆς ἀρρήτου δόξης ἰέντες μονονοῦχὶ δικάζονται τοῖς ἁγίοις, οἳ τῆς ἀληθείας προμάχονται, καὶ προσετήκασιν νεανικῶς τῆς ἀκραίφονος ὀρθότητος τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων. Πλήν ἠττώνται, Χριστοῦ νέμεντος τοῖς ἁγίοις καὶ τούτῳ. Παρ' αὐτοῦ γὰρ τὸ δύνασθαι νικᾶν, καὶ πᾶσαν ἐχθρῶν ἐπανάστασιν, καὶ πᾶσαν ἀντίστασιν ἀνοσίου φωνῆς : ὡς γὰρ ὁ Ψάλλον φησὶν : « Ἐν τῷ

¹⁷ Rom. xii, 2. ¹⁸ Col. iii, 9. ¹⁹ Joan. iii, 5. ²⁰ Psal. lxxv, 13.

θεῶ ποιήσωμεν δύναμιν, καὶ αὐτοὺς ἐξουδενώσει τοὺς ὀλιθίνοντας ἡμᾶς. » Πλὴν οἱ ἑνοχοὶ σου, φησὶν, ἔσονται ἐν αὐτῇ. Καὶ τῶν μὲν ἐτέρων ἐρμηνευόντων οὐδεὶς τοῦ προκειμένου διαμνημονεύει στίχου, πλὴν εἶμαι δηλοῦν ἐκεῖνόν που τάχα· Κρείττους μὲν γὰρ ἐχθρῶν, καὶ ἀπάτης φωνῆς οἱ καινουργίαν λαχόντες τὴν διὰ Χριστοῦ γενήσονται, οὗτοι δὲ εἰσὶν οἱ ἀναμορφούμενοι πρὸς ἀγιασμόν ἐν Πνεύματι, καὶ τοὺς τῆς ἀμαρτίας διατηδῶντες βόθρους. Ἄλλ' οἱ ἑνοχοὶ σου, φησὶ, τούτέστιν, οἵπερ ἂν εἴεν ἑνοχοὶ ταῖς ἀμαρτίαις, καὶ μετὰ τὴν κλήσιν καὶ τὴν ἐν Χριστῷ δικαίωσιν, ἔσονται ἐν αὐτῇ. Ἐν αὐτῇ ἔλ, τίς; Ἡ πάντως τῇ φθορᾷ. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπήνεγκεν εὐθύς, ὅτι Ἔστι κληρονομία τοῖς θεραπεύουσιν Κύριον. Οὐ γὰρ τοῖς εὐθόδοι καταλυπεῖν διὰ τοῦ τετράφθαι καὶ βλέπειν εἰς τὸ ἐξήνιον ὁ παρὰ Θεοῦ δοθῆσεται κληρος, ἀλλὰ B τοῖς εὐφραίνουσιν, ἡγουν θεραπεύουσιν, τούτέστι δουλεύουσιν. Ἔσσεθε τοίνυν ἐμοὶ δίκαιοι, φησὶν, ἵνα τοῦ κλήρου γενήσεσθε μέτοχοι, τοῦ τοῖς θεραπεύουσιν ἐπηγγελμένου τε καὶ μὴν καὶ δοθησομένου κατὰ καιροῦ.

Οἱ διψῶντες, πορεύεσθε ἐξ' ὕδαρ· καὶ ὅσοι μὴ ἔχετε ἀργύριον, βαδίσαντες ἀγοράσατε, καὶ πῖετε (1) ἀρεν ἀργυρίου καὶ τιμῆς οἶνον καὶ στέαρ. Ἴνα τί τιμᾶσθε ἀργυρίον, καὶ τὸν μόχθον ὑμῶν οὐκ εἰς πλησμονήν; Ἀκούσατε, καὶ σάγεσθε ἀγαθὰ, καὶ ἐντροφυήσῃ ἐν ἀγαθοῖς ἡ ψυχὴ ὑμῶν. Προσέχετε τοῖς ὠτίοις ὑμῶν, καὶ ἐπακούθησατε ταῖς ὁδοῖς μου. Ἐπακούσατέ μου, καὶ ζήσεται ἐν ἀγαθοῖς ἡ ψυχὴ ὑμῶν.

Ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ, τῇ διὰ τοῦ Πνεύματος θαυμάσια καταλαμπόμενος, τὰς πρὸς Θεὸν μελιδίας ἐκπαιεῖτο, λέγων περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ· «Ὡς ἐπληθυνας τὸ ἔλεός σου, ὁ Θεός! οἱ δὲ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν σκέπῃ τῶν πτερυγῶν σου ἐλπιούσι. Μεθυσθήσονται ἀπὸ πλότητος τοῦ οἴκου σου, καὶ τὸν χειμάρρουν τῆς τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς, ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς· » καὶ ἐτέρωθί που πάλιν, «Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὅρμηματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. » Καὶ μὴν καὶ διὰ φωνῆς προφητῶν αὐτός ποῦ φησιν ὁ Υἱὸς ἡ παντὸς ἀγαθοῦ πηγὴ, τὸ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας προχέμενον νῆμα ζωοποιόν· «Ἰδοὺ ἐγὼ ἐκκλίνω ἐπ' αὐτοὺς ὡς ποταμὸς εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάρρους ἐπικλύζων δόξαν ἐθνῶν. » Ἐφη δὲ καὶ ὁ προφήτης Ζαχαρίας, ὅτι «Πηγὴ ἐξ οἴκου Κυρίου ἐξελεύσεται, καὶ ποτιεῖ τὸν χειμάρρουν τῶν σχολίων. » D Πλεισταχού δὲ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, πηγὴν τε καὶ ποταμὸν τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον ὠνομασμένον εὐρήσωμεν. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὺς τοῖς Ἰουδαίοις προ[σ]διελέγετο, καὶ δὴ καὶ πρὸς αὐτὸν ἐκάλει λέγων· «Εἴ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πινέτω. Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρεῖσουσιν ὕδατος ζωῆς. » Ποιούμενος δὲ τοὺς λόγους πρὸς τὴν ἐν τῇ Σαμαρείᾳ γυναῖκα, πάλιν ὥδε φησὶ· «Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου διψήσει πάλιν. Ὁς δ' ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς

erunt in ea. Hujus versus nulli alii interpretes mentionem faciunt, at illud puto significare : Superiores erunt hostibus, et omni voce potentiores, hi qui hanc innovationem per Christum sortiti sunt, qui scilicet reformati sunt ad sanctificationem in Spiritu, et peccati foveas effugiant ac transiliunt.

772 Sed obnoxii tui, inquit, id est, peccatis impliciti, etiam post vocationem et justificationem in Christo, erunt in ea. In qua? Certe in corruptione, nam idcirco mox subintulit : Est hereditas colentibus Dominum. Non enim sors a Deo illis dabitur qui eum offendunt, et in effrenem ac dissolutam vitam prorumpunt : sed his qui illum delectant, vel colunt, id est, ei serviunt. Eritis igitur mihi, inquit, justii, quo hujus sortis, quæ cultoribus promissa est et suo tempore dabitur, sitis participes.

CAP. LV. VERS. 1, 2. Qui sititis, venite ad aquam, et quotquot argentum non habetis, euntes emite et bibite absque argento et pretio vinum et adipem. Quare emitis pecunia, et laborem vestrum non ad satietatem? Audite, et comedite bona, et delectabitur in bonis anima vestra. Attendite auribus vestris, et sequimini vias meas. Exaudite me, et vivet in bonis anima vestra.

Divinus David, Spiritus face illustratus, ad Deum melodias cecinit de omnium nostrum Salvatore Christo, dicens : « Quam multiplicasti misericordiam tuam, Deus! Filii hominum in umbraculo alarum tuarum sperabant. Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente deliciarum tuarum potabis eos, quia apud te est fons vitæ¹¹. » Et alibi rursus : « Fluminis impetus lætificavit civitatem Dei¹². » Dicit quoque voce prophetarum ipsemet Filius, qui fons est omnis boni, et rivus ab essentia Patris emanans, et vitam afferens : « Ecce ego declino in eos, velut flumen pacis, et velut torrens inundans gloriam gentium¹³. » Dixit etiam propheta Zacharias : « Fons de domo Domini egredietur, et irrigabit torrentem juncorum¹⁴. » Sæpe vero in Scriptura divinitus inspirata inveniemus Dei Verbum dictum esse fontem ac flumen; ideoque ipse Judæos alloquebatur, et ad se vocabat, dicens : « Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me, quemadmodum dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vitæ¹⁵. » Cum etiam sermonem habet 773 cum Samaritana muliere, rursus sic ait : « Omnis qui bibit de aqua hac, sitiet rursus. At qui biberit de aqua quam ego dabo ei, fiet in illo fons aquæ salientis in vitam æternam¹⁶. » Itaque inquit : Si quis sitit, accedat ad Christum, et bibat, accipiatque uberem per sanctum Spiritum

¹¹ Psal. xxxv, 8, 10. ¹² Psal. xlv, 5. ¹³ Isa. lxxvi, 12. ¹⁴ Joel. iii, 18. ¹⁵ Joan. vii, 37, 38; Isa. xlv, 5, et lvi, 11; Joel, ii, 28; Act. ii, 17. ¹⁶ Joan. iv, 13, 14.

consolationem, et gratiam, et purissimam mystagogiam. Accipiet autem non emens pecunia, sed liberalissima ac promptissima vocantis munificentia delectatus. Arcedentes, inquit, vel euntes, et ab uno loco ad alium migrantes et transeuntes, id est, ab errore rursus ad agnitionem veritatis, emite, et bibite absque argento ac pretio. Ergo quomodo emunt et accipiunt gratis, et sine argento? Fidei enim præmium accipimus a Christo gratiam, rerum autem momentanearum et pereuntium nihil rependimus. « Dixi enim Domino meo, » inquit, « Dominus meus es tu, quia bonis meis opus non habes »²⁶. Sed loco donorum et pretii offerimus Christo fidei in ipsum confessionem. Itaque sine argento et pretio est hæc potio, ac charismatum ejus amplissima donatio. Ac quid mercamur? quæ enim pos-
tionem? Vini, inquit; escam vero, adipis et frumenti. Et quidem in confesso est, charismatum Christi copiosam accessionem, animam lætitia afficere, et vinum illi esse intelligibile, et quidem adipem, id est, cibum. Roborat namque eam, maximeque vegetat. Credibile est etiam hos versus subinnuere Christi mysterium. Qui enim bibunt aquam viventem, id est, per Spiritum gratia locupletati sunt, eumque possident ac participant, et fide emunt, participes fient etiam vini et adipis, id est, sacrosancti corporis et sanguinis Christi. Deinde his infert: Cur expenditis argentum, et laborem vestrum non ad satietatem? Græcorum enim principes pro animi sui arbitratu, et mundi spiritui accepto, et loquentes in Beelzebul, orbem terrarum sefellerunt, et dogmatum non verorum, sed incertorum ac vituperandorum expositiones conscripserunt, ex corde suo loquentes, non ex ore Domini, sicut scriptum **774** est²⁷. Verum cum errantes cognitionem veritatis et divinam ac cælestem lucem non haberent, disciplinam ac doctrinam perniciosarum opinionum amplectebantur, grandem pecuniæ vim adducentes his qui illas profitebantur. Sed hæc, inquit, quare mercamini argento? Nam quæ utilitas est, scire velle facundia quorundam, cum melle inunctum mendacium, et dictionis splendore ornatam doctrinam discere, quæ cum exitio conjuncta est, et vanitatem tanquam lutum in vase aureo repositam cognoscere? Nos enim in vasis testaceis Christi thesaurum possidemus. Quid ergo, inquit, hæc argento mercamini? Et labor vester qui consumitur discendo, non erit in satietatem, id est, ad nutriendam et vivificandam animam non sufficit. Nocet enim illi magis quam prodest perniciosorum dogmatum collectio. Recte ergo inquit sapientissimus Paulus: « Ubi sapiens? Ubi scriba? Ubi conquisitor sæculi hujus? Nonne infatuavit Deus sapientiam mundi »²⁸? Et iterum: Postquam enim in sapientia Dei non cognovit mundus per sapientiam Deum; visum est Deo per stultitiam prædicationis servare credentes²⁹. Communem ac vulgarem loquendi modum in Scriptura divinitus

ζωὴν αἰώνιον. » Οὐκοῦν εἰ τις ἐψῆ, φησί, προσίτω τῷ Χριστῷ, καὶ δὴ καὶ πυνέτω δεχόμενος ἀμφιλαφῆ τὴν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος παράκλησιν, καὶ χάριν, καὶ ἀκραίφνεσάτην μυσταγωγίαν. Δέξεται δὲ οὐ χρημάτων ὠνούμενος, ἀφθονοτάτῃ δὲ μᾶλλον φιλοτιμία τοῦ καλοῦντος ἐν-τροφῶν. Προσιόντες ἐξ, φησὶν, ἡγουν βαδίσαντες, καὶ ὡς ἐκ τόπου μεταπηδήσαντες εἰς τόπον ἕτερον, τούτεστιν ἐξ ἀπάτης πάλιν πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, ἀγοράσατε καὶ πλείτε ἀνευ ἀργυρίου καὶ τιμῆς. Πῶς οὖν ἀγοράζουσι, καὶ δέχονται δωρεάν, καὶ ἀργυρίου δίχα; Πίστει; γὰρ ἀντέκτισιν τὴν παρὰ Χριστοῦ δεχόμεθα χάριν, κατατιθέμενοι μὲν τῶν προσκαίρων· καὶ ἀπολλυμένων μηδὲν (« Εἶπα γὰρ τῷ Κυρίῳ μου, » φησί· « Κύριός μου εἶ σύ, ὅτι τῶν αγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις, » ἐν τάξει δὲ δῶρων καὶ τιμημάτων προσκομιζόντες τῷ Χριστῷ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως τὴν ὁμολογίαν. Οὐκοῦν ἀνευ ἀργυρίου καὶ τιμῆς ἡ πόσις καὶ ἡ τῶν παρ' αὐτοῦ χαρισμάτων ἀφθονοτάτῃ δωρεά. Τί δὲ δὴ τιμώμεθα, καὶ ποίαν ὠνούμεθα πόσιν; Τὴν οἴνου, φησί, βρώσιν τε πρὸς τούτῳ τὴν στέατος καὶ πυροῦ. Καὶ ὁμολογουμένως μὲν τῶν παρὰ Χριστοῦ χαρισμάτων ἡ ἀμφιλαφὴς ἐπίδοσις κατευεργαίνει ψυχὴν, καὶ οἶνος αὐτῇ γίνεται νοητός· καὶ μὴν καὶ στέαρ, τούτεστι τροφή· στερεοὶ γὰρ αὐτὴν καὶ εὐσθενεστάτην ἀποτελεῖ. Οὐκ ἀπίθανον δὲ, καὶ τὸ Χριστοῦ μυστήριον ὑπαινέσθαι λέγειν τῶν προκειμένων στίχων τὴν δύναμιν. Οἱ γὰρ τοὶ πίνοντες τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν, τούτεστι, τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος καταπλουτήσαντες χάριν διὰ τοῦ μεταστῆναι αὐτοῦ, καὶ ἀγοράσαντες τούτο διὰ τῆς πίστεως, ἐν μετέξει γενήσονται καὶ οἴνου καὶ στέατος, τούτεστι τοῦ ἁγίου οἴματος, καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ· εἴτα τούτοις ἐπιφέρει· Ἵνα τί τιμᾶσθε ἀργυρίου, καὶ τὸν μόχθον [αἰ. ὁ μόχθος] ὁμῶν οὐκ εἰς πλησμονήν; Οἱ μὲν γὰρ Ἑλλήνων λογάδες, κατὰ τὸ αὐτοῖς δοκοῦν μᾶλλον, καὶ τὸ πνεῦμα λαβόντες τοῦ κόσμου, καὶ λαλοῦντες ἐν Βεελζεβοὺλ πεπλανήκασιν τὴν ὑπ' οὐρανὸν, δογμάτων οὐκ ἀληθῶν, ἀσυστάτων δὲ μᾶλλον καὶ κατεψευσμένων ἐκθέσεις συγγεγραμένους, καὶ ἀπὸ καρδίας αὐτῶν λαλοῦντες, καὶ οὐκ ἀπὸ στόματος· Κυρίως, καθὰ γέγραπται. Πλὴν οὐκ ἔχοντες τῆς ἀληθείας τὴν γνῶσιν, οὔτε μὴν τὸ θεῖον τε καὶ οὐράνιον φῶς, οἱ πλανώμενοι προσήεσαν τῇ μαθήσει τῶν ὀλεθρίων δογμάτων, πλείστα προσάγοντες χρήματα τοῖς αὐτὰ διδάσκειν ὑπισχομένοις. Ἀλλὰ ταῦτα, φησὶν, Ἵνα τί τιμᾶσθε ἀργυρίου; Ποία γὰρ δυνάμις τὸ εἰδέναι θέλειν εὐγλωττεῖ τῇ τιμῶν οἴαπερ μέλι[τι] καταχρισμένων [αἰ. καταχεχρισμένων] τὸ ψεῦδος, καὶ ἐν λαμπρότητι λέξεων μάθημα φθοροποιῶν, καὶ οἶον ἐν σκεύει χρυσῷ βορβόρον δίκην σεσωρευμένον τὸ ψεῦδος; ἤμελ; γὰρ ἐν σκεύεσιν ὀστρακίνοις τὸν Χριστὸν [αἰ. Χριστὸν] θησαυρὸν κεκτήμεθα. Ἵνα τί οὖν ταῦτα τιμᾶσθε, φησὶν, ἀργυρίου; καὶ ὁ μόχθος ὁμῶν, ὅς ἂν γένοιτο διαπονουμένοις εἰς τὸ μαθεῖν, οὐκ εἰς πλησμονὴν ἔσται, τούτεστιν, οὐκ ἀπόχρη πρὸς τὸ διαθροῦσαι καὶ ζωοποιῆσαι ψυχὴν. Ἀδικεῖ γὰρ μᾶλλον, ἢ ἐνίησιν

²⁶ Psal. xv, 2.²⁷ Jerem. xxiu, 16.²⁸ 1 Cor. i, 20.²⁹ 1 Cor. i, 21.

αὐτὴν τῶν ἀλεθρίων δογμάτων ἢ συλλογῇ. Ὅρθως ὁν ἔρα καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος φησι· « Πού σοφός ; ποῦ γραμματεὺς ; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου ; Ὅχι ἐμῶρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τοῦτου ; » Καὶ πάλιν· Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος τοὺς πιστεύσαντας σώσαι. Μωρίαν δὲ τοῦ κηρύγματος τὴν κοινότητα τῆς λέξεως τῆς ἐνούσης τῇ θεοπνεύστῃ Γραφῇ φησίν. Ἀφέντες οὖν τὸ εἰκὴ πονεῖν, καὶ ἀκαρπία συλλέγειν, καὶ θαπνῶν ἀνέχεσθαι· κόνους ἐπ' ἀνωφελέσι πράγμασι, μᾶλλον ἀκούσατέ μου, καὶ φάγεσθε ἀγαθὰ τὰ διὰ τῶν εὐαγγελικῶν δηλονότι, οἷς δὴ καὶ περιττῶς, φησὶν, ἐντροφήσειεν ἡ ψυχὴ ὑμῶν. Ἐκεῖ γινώσκεις ἀληθῆς τοῦ κατὰ φύσιν Θεοῦ, καὶ ἀρετῆς ἀπάσης καὶ ἀγοπρεποῦς εὐκοσμίας μάθημα καὶ σύνεσις, θαυμαστῶς ἕκαστα τῶν πρακτικῶν ὁρθῶς διακρίνοντα, καὶ τεχνίτην εἰς ἀγαθοουργίαν ἀποτελοῦσα τὸν νοῦν· ὥστε καὶ ἅπασι μὲν νοουμένοις προσκείμεναι φιλεῖν, ἀποφοιτῶν δὲ τῶν ὅσα ἐστὶ διαβεβλημένα, καὶ τῆς φαυλότητος αἰτία [γρ. αἰτία] οὐ μετρίως ἐνισχημένους. Προσέχετε τοῖνυν τοῖς ὡσὶν ὑμῶν· τούτέστι, Τὸ δὲ τὸ εὐθὲς καὶ εὐήκοον, ἐπακουληθήσατε ταῖς ἰδοῖς μου. Καὶ γὰρ ἔφη Χριστὸς· « Εἰ τις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν, ἀρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι. » Χρὴ τοιγαροῦν τοῖς ἔχουσιν αὐτοῦ κατακολουθεῖν ἐπείγεσθαι τοὺς ὄντας αὐτοῦ. Καὶ τί ὑπάρξει τοῖς ἐθέλουσι τοῦτο ὁρᾶν ; Ζήσεται, φησὶν, ἐν ἀγαθοῖς ἡ ψυχὴ ὑμῶν. Τὴν ἀτελεύτητον ἐλπίδα, τὴν τοῖς ἁγίοις ὑπηρετισμένην, εἶχε διὰ τούτων ἡμῶν ὑποδηλοῦν. Ὡς γὰρ ὁ Παῦλος φησιν, « Ὑψαλμὸς ; οὐκ εἶδεν, οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, & ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. »

Καὶ διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην αἰώνιον, τὰ ὅσα **C** **Δαβὶδ** τὰ πιστά. Ἰδοὺ μαρτύριον ἐν ἔθνεσι δέδωκα αὐτόν, ἄρχοντα, καὶ προστάστοντα ἔθνεσιν. Ἰδοὺ ἔθνη ἀδικῶν ἡδισάν σε, ἐπικαλίσσονται σε· καὶ λαοί, οἳ οὐκ ἠπίσταντό σε, ἐπὶ σὲ καταφεύξονται, ἔρεκεν Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ, ὅτι ἐδόξασέ σε.

Ἵποσχόμενος, ὅτι φάγεσθε ἀγαθὰ, καὶ ἐντροφήσει ἐν ἀγαθοῖς ἡ ψυχὴ ὑμῶν, διαδεικνυσιν εὐθύς τίνα τρέπον αὐτοῖς εἰς πέρας ἐκδίδεται τὸ ἐπηγγελμένον. Διδόναι γὰρ ἐπαγγέλλεται διαθήκην αἰώνιον (1) εὖ μάλα φησίν. Οὐ γὰρ εἶχεν ὁ νόμος τὸ διηνεκές καὶ ἀσάλευτον, ἔκειτο δὲ μέχρι καιροῦ διορθώσεως, καθὰ φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος, καὶ παλαιωθείσης τῆς ἀρχαίας ἐντολῆς ὡς οὐκ ἐχούσης τὸ ἀμεμπτον, δευτέρας ἐζητήθη τόπος, δῆλον δὲ ὅτι τῆς νέας, καὶ **D** ἐν Χριστῷ πολὺ τὸ παρηλλαγμένον ἐχούσης παρὰ τὴν πρώτην. Ἡ μὲν γὰρ ἦν ἐν σκιαῖς, ἡ δὲ τῆς ἀληθείας τὸ κάλλος ἀπαστρέπτει πνευματικῶς. Ἐφ' ὧν ὁ τῶν ὄλων Θεὸς δι' ἑνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· « Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν διεθήμην τοῖς πατέραςιν αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ ἐπιλαμβανόμενου μου τῆς χειρὸς αὐτῶν τοῦ ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου·

Inspirata, stultitiam prædicationis vocat. Omittite igitur frustra laborare, et nullos fructus colligere, ac in rebus infrugiferis labores collocare, ac potius audite me, et comedetis bona, ex evangelica scilicet prædicatione : in qua anima vestra, inquit, abunde acquiescet et deliciabitur. Illic cognitio vera, et Dei secundum naturam, et omnis virtutis et sancti decoris disciplina est ac intelligentia, quæ res quasque agendas mirabiliter ac recte discernit, et mentem bonorum operum effectricem reddit ; adeo ut omnibus quæ intellectu percipiuntur adhærescant, et ob omni probro recedant, etiam qui ante gravibus criminibus fuerunt affines. Attendite itaque auribus vestris, id est, recte et obedienter sequimini vias meas. Sic enim dixit Christus : « Si quis velit post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me ». Quare qui sunt ejus, eos oportet vestigiis ejus insistere. Quid autem erit his, qui sic volunt facere ? Vivet, inquit, in bonis anima vestra. **775** Sempiternam spem sanctis destinatam videtur nobis hisce verbis subindicare. Ut enim Paulus inquit : « Oculus non vidit, auris non audit, et cor hominis non comprehendit quæ præparavit Deus his qui diligunt eum ». »

Vers. 3—5. Et constituam vobiscum testamentum æternum, sancta David fidelia. Ecce testimonium in gentibus dedieum, principem et præcipientem in gentibus. Gentes quæ nesciebant te, invocabunt te ; et populi qui ignorabant te, ad te confugient, propter Dominum Deum tuum, sanctum Israel, quia percussit te.

Cum ea promissione sit usus : Comedetis bona, et delectabitur bonis anima vestra, statim quemadmodum ad finem perveniet quod promissum est, demonstrat. Pollicetur enim dare testamentum æternum, evangelicam videlicet et salutarem prædicationem. Quod optime dicit esse æternum. Nec enim perpetua erat et inconcussa lex, sed ad tempus instaurationis posita est, sicuti ait sapientissimus Paulus, et vetere præcepto antiquato, utpote in quo aliquid desiderabatur, locus erat secundo, novo scilicet, quod in Christo multum a priori discrepabat. Illud enim erat in umbris, hoc veritatis pulchritudinem elucet spiritualiter. Dixit itaque universorum Deus per unum & sanctis prophetis : « Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et consummabo super domum Jacob, et super domum Israel testamentum novum, non secundum testamentum quod percussi cum patribus eorum, die eo quo

⁶⁸ Matth. xvi, 24. ⁶⁹ 1 Cor. ii, 9. ⁷⁰ Hebr. ix, 10.

(1) Desiderantur hic nonnulla.

apprehendi manum eorum, ut educerem eos e terra Aegypti; quia illi non permanserunt in testamento meo. Et ego neglexi eos, dicit Dominus. Nam hoc testamentum est quod scribam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus: dabo leges meas in mentem eorum, et cordibus eorum inscribam eas ⁴¹. » Differentiam etiam veteris et novi testamenti ostendit nobis sapiens Joannes, dicens: « Lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est ⁴². » Gratiam et veritatem appellat institutionem veri et spiritualis cultus per evangelica oracula, quæ cum virtute ac potentia est conjuncta. Moysen enim, cum famulus esset, ministrum esse umbræ non manentis; **776** jugis vero et manentis cultus mentium eum qui æternus est, Christum dico, oportuit. Quale sit igitur illud æternum testamentum, quod accedentibus ad ipsum per fidem consummabit, planum facit cum subdit statim: Sancta Davidis fidelia. Vel enim pollicitationem factam divino Davidi, de omnium nostrum Salvatore Christo, gentibus revertentibus præstandam dicit; vel divina vocat et sacra vaticinia de Christo, qui ex semine David secundum carnem natus est. Sancta dicit illa esse, velut sanctos reditientia eos in quibus insunt: quemadmodum videlicet timorem Dei purum nominavit qui purificat, et vitam evangelicum verbum, quasi vivificans. Dixit enim Christus: « Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus sunt et vita ⁴³, » id est, spiritualia et vivifica. Sancta igitur sunt, quæ sanctificant, et justos ac irreprehensibiles reddunt eos qui illa accipiunt; fidelia quoque, quia fidem faciunt, et stabilitatem fidei et vitæ pietatem his qui ea apprehenderunt, ingenerant. Hæc est enim vaticiniorum Christi virtus et efficacia. Cum igitur Davidem nominasset, Christum, ex semine Davidis secundum carnem, de eo dicit continuo: « Ecce testimonium gentibus dedi illum, principem et præceptorem inter gentes. » Obtestatur quasi Dominus noster Jesus Christus, greges gentium, quod sint illæ capaces, liceatque volentibus, nullo prohibente, veræ Dei cognitionis luce ditari. Dixit itaque per Iyræ Psallentis: « Audite hæc, omnes gentes, auribus percipite, omnes qui habitatis orbem terrarum, terrigenæ, et filii hominum, dives simul et pauper. Os meum loquitur sapientiam, et meditatio cordis mei intelligentiam ⁴⁴. » Opus enim, opus erat sapientia et intelligentia his qui errarunt, qui ex insigni fatuitate creaturam præ Creatore adorarunt, qui ligna et lapides deos nuncuparunt. Præterea incarnatum est Verbum, quam ob causam innuit Ipsi, dicens: « Spiritus Domini super me. Propterea unxit me, ad evangelizandum pauperibus misit me, ad prædicandum captivis liberationem, et cæcis visum, ad sanandum contritos corde ⁴⁵. » Illi enim fuerunt morbi gentium, sed per illum redemptæ sunt. Nam sapientia ditati sunt ab eo, et facti sunt intelligen-

τι αυτοι ουκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, καὶ γὰρ ἡμέλησα αὐτῶν, λέγει Κύριος· ὅτι αὕτη ἡ διαθήκη ἦν διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, λέγει Κύριος, διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὰς καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτοὺς. » Τὴν δὲ γε διαφορὰν τῆς τε παλαιᾶς καὶ τῆς νέας διαθήκης διέδειξεν ἡμῖν καὶ ὁ σοφὸς Ἰωάννης λέγων, ὅτι « Ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. » Χάριν δὲ καὶ ἀλήθειαν τὴν διὰ τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων ἀποκαλεῖ παιδεύειν, τῆς ἀληθοῦς καὶ ἐν πνεύματι λατρείας τὴν δύναμιν ἔχουσας· ἔδει γὰρ, οἰκέτην μὲν ὄντα Μωσέα, τῆς μὴ μενούσης σκιάς γενέσθαι διάκονον· ἐξαγγελέα δὲ τῆς διηγουμένης καὶ μενούσης λατρείας, τὸν αἰώνιον, φημί δὴ τὸν Χριστόν. Πάλαι τοίνυν **B** ὅστιν αἰώνιος διαθήκη, ἣν δὴ συντελέσει τοῖς προσιοῦσιν αὐτῷ διὰ πίστεως, καθίστησιν ἐναργεῖς, ἐπενεγκῶν εὐθύς· Τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά. Ἡ γὰρ τὴν τῷ θεοπεσίῳ Δαβὶδ δοθείσαν ἐπαγγελίαν περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ δοθῆσθαι φησι τοῖς ἐξ ἐθνῶν ἐπιστρέφουσιν, ἡγοῦν θεῖα καλεῖ τὰ ἱερὰ θεσπίσματα τοῦ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ τὸ κατὰ σάρκα Χριστοῦ· ὅσια δὲ φησιν αὐτὰ, ὡς ὁσίους ἀποτελοῦντα τοὺς ἐν οἷς ἀν γένοιτο, καθάπερ ἀμίαι καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον ἀγνὸν ὠνόμασε, καὶ ἀγνωστοὶν ὄντα, καὶ ζῶντῃ τῷ ῥήματι τὸ εὐαγγελικὸν ὡς ζωοποιόν. Ἐφη γάρ, πού Χριστός, ὅτι « Τὰ ῥήματα, ἃ ἐγὼ ἐλάλησα ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή, » τοῦτέστι πνευματικὰ καὶ ζωοποιά. Ὅσια δὲ οὖν τὰ ὁσιουργὰ, καὶ **C** δικαίους καὶ ἀμώμους ἀποφαίνοντα τοὺς δεχομένους αὐτά· πιστά δὲ, ὅτι πάλιν πιστοποιαί εἰσι, καὶ τὸ ἱδρυμένον ἐν πίστει καὶ τῇ κατ' εὐσέδειαν ζωῇ τοῖς λαβοῦσιν ἐνεργάζεται. Δύναμις γὰρ αὕτη τῶν διὰ Χριστοῦ θεσπισμάτων. Οὐκοῦν Δαβὶδ ὀνομάσας, τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα Χριστόν, περὶ αὐτοῦ φησι παραχρῆμα· « Ἰδοὺ μαρτύριον ἔθνεσι δέδωκα αὐτὸν, ἄρχοντα, καὶ προστάσσοντα ἔθνεσι. » Διαμαρτύρεται ὡσπερ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τὰς ἐξ ἐθνῶν ἀγάλας, ὅτι δεκταὶ γεγόναι καὶ αὐτὰ, καὶ μέτεστι τοῖς ἐθέλουσιν ἀπειργοντος οὐδενὸς τὸ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας καταπλουτῆσαι φῶς. Ἐφη γοῦν διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος λύρας· « Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη· ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην, οἱ γηγενεῖς, καὶ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ τὸ **D** αὐτὸ πλούσιος καὶ πένης. Τὸ στόμα μου λαλήσει σοφίαν, καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου σύνεσιν. » Ἐδει γὰρ, ἔδει σοφίας καὶ συνέσεως τοῖς πεπλανημένοις, οἱ δὲ πολλὴν ἀδελτηρίαν προσεχύνυσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα, φύλοις καὶ λίθοις ἐπεγράνοντο θεοῦς. Ἐνθυμώπησε δὲ ὁ Λόγος, ὅπου χάριν καὶ ἐπένευσεν αὐτοῖς, λέγων· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὐ εἶνεκεν ἐχρίσθαι με· εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἀφῆσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάδελφιν, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν. » Ταῦτα γὰρ ἦν τὰ τῶν ἐθνῶν ἀβῶστοι ματα, λελύτρωνται δὲ δι' αὐτοῦ· πεπλουτῆχαι γὰρ τὴν παρ' αὐτοῦ σοφίαν, καὶ συνετοὶ γέγοναι, καὶ

⁴¹ Jer. xxxi, 31-33. ⁴² Joan. i, 17. ⁴³ Joan. vi, 64. ⁴⁴ Psal. xlviii, 2-4. ⁴⁵ Isa. lxi, 1.

ἀσθενῆ καὶ συντετριμμένην οὐκέτι τὴν διάνοιαν ἔχουσιν, [ἀλλ'] ὑγιῆ τε καὶ ἔρρωμένην, καὶ ἐπιτηδεύως ἔχουσιν πρὸς παραδοχὴν, καὶ κατόρθουσιν ἀγαθοῦ παντός· καὶ σωτηρίου πράγματος. Πλὴν ἄθρει τὸ ἀκριβές τοῦ λόγου. Εἰπὼν γάρ, Εἰς μαρτύριον τοῖς ἔθνεσι δέδωκα αὐτὸν, ἵνα μὴ τις τινὰ τῶν ἁγίων προφητῶν αὐτὸν ὑπάρχειν ὑποτοπήσειεν, ἐνεδείχθη δὲ μᾶλλον πᾶς ὅστις οὖν, ὅτι τῇ τῆς κυριότητος διαπρέπει δόξη· Θεὸς γὰρ ὢν ἐπέφανεν ἡμῖν· οὐ μόνον αὐτὸν μαρτύριον δεδῶσθαι φησὶν, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἄρχοντα καὶ προστάσσοντα ἔθνεσιν. Οἱ μὲν γὰρ μακάριοι προφῆται, καὶ πρὸ αὐτῶν ἔτι Μωσῆς, μέτρον ἔχοντες τὸ οἰκετικόν, τὸ, « Τάδε λέγει Κύριος, » ἐπεφώνουν ἀεὶ τοῖς ἀκρωμένοις, οὐχ ὡς προστάσσοντες μᾶλλον, ἀλλ' ὡς θείαις διακονοῦντες φωναῖς· ὁ δὲ γε Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς θεοπρεπεστάτους ἐποιεῖτο λόγους. Ἐθαυμάζετο γοῦν καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι ἐν ἔξουσίᾳ ἦν ὁ λόγος αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἐδίδασκεν αὐτοὺς ὡς ἔξουσιαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ Γραμματεῖς αὐτῶν. Οὐ γὰρ ἦν ὁ λόγος αὐτοῦ τῆς τοῦ νόμου σκιᾶς, ἀλλ' ὡς αὐτὸς ὢν ὁ νομοθέτης μετετίθει τὸ γράμμα πρὸς ἀλήθειαν, καὶ τοὺς τύπους εἰς ἐμφάνειαν τὴν πνευματικὴν· ἄρχων γὰρ ἦν, καὶ τοῦ προστάττειν ἔχων τὴν ἔξουσίαν. Ὅτι δὲ περὶ τῶν ἐθνῶν ὁ τῆς προφητείας ἐξυφαίνεται λόγος, ἀναμάθοι τις ἂν, καὶ λίαν ἁμοργεῖ, τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ποιουμένου τοὺς λόγους ὡς πρὸς αὐτὸν τὸν Ἰδὼν Υἱόν. Ἐθνη γὰρ, φησὶν, ἃ οὐκ ἤδεισάν σε, ἐπικαλέσονται σε, καὶ λαοί, οἳ οὐκ ἠπίσταντό σε, ἐπὶ σὲ καταφεύξονται. Οἱ γὰρ πάλοι Χριστὸν οὐκ εἰδότες, διὰ τὸ ἐν ἀγλυί καὶ σκότῳ διατελεῖν, ἐπεκαλέσαντο, τουτέστιν, Θεὸν ἐπεγράψαντο τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐπ' αὐτὸν κατέφυγον, ἐλπίδα, καὶ σκεπαστήν, καὶ σωτηρίαν πρόξενον ὀνομάζοντες, καὶ ὡς Θεὸν ἐπικαλούμενοι· καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν; Ἐνεκεν Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, φησὶ, τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ, ὅτι ἐδόξασέ σε· πρόσσεισι μὲν γὰρ τῷ Υἱῷ δοξάζοντες αὐτὸν ὡς ἐκ Θεοῦ Πατρὸς γεννηθέντα κατὰ φύσιν, καὶ τὴν αὐτοῦ τοῦ τεκόντος ἔχοντα δόξαν. Ὁ γὰρ δοξάζων τὸν Πατέρα δοξάζει τὸν ἐξ αὐτοῦ, καὶ ὁ δοξάζων τὸν Υἱὸν συνδοξάζει πάντως αὐτῷ καὶ τὸν ἐξ οὗ γεγέννηται κατὰ φύσιν· ἥγουν καὶ καθ' ἕτερον, εἰ βούλει, τρόπον τοῖς εἰρημένοις προσβάλης· « Ὑπάρχων μὲν γὰρ ἐν μορφῇ τοῦ Θεοῦ, καὶ Πατὴρ ὁ Υἱός, οὐκ ἄρπαγμόν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὐθεὶς ὡς ἄνθρωπος, ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σκταυροῦ. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ κίμψῃ, ἐπουρανίων, καὶ ἐπὶ γαίῳ, καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογῇσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Ἀμήν. » Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος μέτρον ἀκλεῆς τις εἶναι ἐνομίσθη Χριστός, ἀναφοιτῇ πάλιν εἰς τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ θεοπρεπῆ τε καὶ ὑπερτάτην ὑπεροχὴν τε καὶ δόξαν, καὶ μετὰ σαρκός. Καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶ τὸ δεδύσθαι λέγειν τῷ Υἱῷ παρὰ τοῦ

ies, et infirmum ac contractum animum **777** non habent amplius, at sanum et ad suscipiendum ac perficiendum omne bonum ac res salutare idoneum. Sed observa orationis elaboratam dispositionem. Dixit enim: In testimonium dedi eum gentibus, ne quis eum e sanctis prophetis aliquem esse suspicaretur; sed ut omnes quicunque sunt intelligant, dominationis majestate quadam eum præcellere. Deus enim apparuit nobis: nec solum eum datum esse in testimonium dicit, sed principem esse ac præceptorem inter gentes. Beati enim prophetæ, et qui ante eos fuit Moyses, cum famulorum vicem haberent, semper acclamabant auditoribus: « Hæc dicit Dominus: » non velut præcipientes, sed velut divinis vocibus ministrantes. Dominus autem noster Jesus Christus verba faciebat Deo convenientissima. Admirationi nempe fuit ipsis Judæis, quod cum potestate conjuncta esset ejus oratio: et docuit eos, quasi potestatem habens, et non ut eorum Scribæ^{46.47}. Non enim illius oratio ex umbra legis erat, sed tanquam ipse legislator exsistens, litteram ad veritatem, typos ad spiritualem perspicuitatem traducebat. Princeps enim erat, et præcipiendi potestatem habebat. Prophetica autem orationem de gentibus contexti, facile est illud et quidem sine labore discere: cum Deus et Pater verba faciat quasi cum ipso suo Filio. Gentes enim, inquit, quæ te non noverunt, invocabunt te, et populi qui non sciverunt te, ad te confugient. Nam qui olim Christum ignorarunt, eo quod in caligine et tenebris versarentur, invocabant, id est, Deum nuncupabant Jesum, et ad eum confugiebant, spem et protectorem, et salutis conciliatorem eum nominantes, et tanquam Deum invocantes. Et quam ob causam? Propter Dominum Deum tuum, inquit, sanctum Israel, quia gloriosum te fecit. Accedunt enim ad Filium eumque prædicant, quasi natura ex Deo Patre natum, eandemque cum genitore gloriam habentem. Qui enim illustrat Patrem, et eum qui ex ipso est illustrat; et qui illustrat Filium, simul cum eo semper illustrat et illum ex quo naturaliter genitus est. Vel, si placet, alio modo jam dictis adde: « Filius enim cum in forma Dei et Patris esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed inanivit seipsum, forma servi sumpta, **778** in similitudine hominum factus, et habitu re-

⁴⁶⁻⁴⁷ Marc. i, 22. ⁴⁸ Philipp. ii, 6-11.

datum esse Filio a Patre nomen quod est supra omne nomen. Siquidem dixit ei: « Pater, illustra me ea gloria quam habui, antequam mundus esset, apud te⁹⁹. »

VERB. 6, 7. *Quærite Deum, et in inveniendo eum, invocate. Et postquam vobis appropinquaverit, relinquat impius viam suam, et vir iniquus consilium suum, et convertatur ad Dominum, et misericordiam consequetur, quia multum dimittet peccata vestra.*

Cum fidei in se viam exposuisset Dominus noster Jesus Christus, dixit Judæis: « Ne murmurate inter vos. Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum⁹⁹. » Introducitur etiam persona ipsius Patris, sic Filium alloquens: « Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum¹⁰¹. » Eos enim qui errarunt, hostes aliquando, mundi elementa colentes, et peccati laqueis inevitabiliter irretitos, Pater subiecit Filio. Neque vero dicat quispiam, hoc illi quasi parum potenti et imbecillo tribuisse: omnia enim operatur, et ipse est Parentis dextra omnipotens et fortissima. Sed quia singulari dispensatione ad capiendam humanitatis mensuram eum vocarat: ideo Pater dicitur omnes suæ quasi potentie et sapientie Filio subdere. Potens enim efficit per ipsum quod est infirmum, et sapientiam indit ei quod est insipiens. Nec quisquam mente præditus unquam existimet, non valuisse Filium aliquos sibi subicere: sed cogitet potius, ut jam dixi, per illum omnia Deum et Patrem efficere. **779** Quid ergo hic sibi vult prophetie oratio? Inducit personam Patris, alloquens et compellans gregem gentium: Quærite Deum, quem modo dicebat testimonium datum esse gentibus, et principem eorum ac præceptorem¹⁰²: hunc illico et Deum appellat, et quæri jubet. Inquisitio autem non loco circumscripta est: Divinitas enim incorporea est, nec in loco intelligitur. Implet namque omnia, nec a re ulla abest, sed in studio animæ quodammodo sita est, quæ per pietatis studia, et veram Dei cognitionem, sitit eam quæ cum ipso est conjunctionem. Quadrat hæc conquisitio his qui procul ab eo disjuncti adhuc sunt, intercedente nimirum peccato, et operante in ipsis ignorantia: quibus e medio sublati, prope ad Deum accedent. Sic enim Paulus sapientissimus his qui ex gentibus sunt scribit, dicens: « Nunc autem qui quondam procul eratis, facti estis propinqui¹⁰³. » Sic quæritur a vobis universorum Deus. Sed interea, inquit, dum invenietis, invocate. Invocate, aliud nihil significat, quam, « Ut Deum celebrate, et quærite ab eo vires et promptitudinem tantam, quanta satis esse vobis ad conversionem poterit. Petite ab illo liberationem, et facultatem effugiendi peccati vincula, et manum ejus qui occupavit, id est, Satanæ. Scriptum est enim: « Laudans invocabo Dominum, et ab inimicis meis salvus ero¹⁰⁴. » Et dum invenitis et

Α Πατὴρ τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα. Καὶ τοῦν ἔφη πρὸς αὐτόν· « Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ, ἥ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. »

Ζητήσατε τὸν Θεόν, καὶ ἐν τῷ εὐρίσκειν αὐτόν, ἐπικαλέσασθε. Ἦλθα δ' ἂν ἐγγίξῃ ὑμῖν, ἀπολιπέτω ὁ ἀσεβὴς τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ ἄνθρωπος ἀνομος τὴν βουλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπιστραφῇ πρὸς Κτίριον, καὶ ἐλεηθήσεται, ὅτι ἐπὶ πολὺ ἀφῆκε τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν.

Τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, τὴν ὁδὸν ἐναργῆ καθιστᾷ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός. ἔφη πρὸς τοὺς Ἰουδαίους· « Μὴ γογγύζετε μετ' ἀλλήλων. Οὐδεὶς δύναται ἔλθεῖν πρὸς μέ, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ πέμψῃ με ἐκὼς αὐτόν. » Εἰσφέρεται δὲ καὶ τὸ αὐτοῦ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς, οὕτω λέγον πρὸς τὸν Υἱόν· « Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. » Ἐχθρούς γὰρ ὄντας τοὺς πεπλανημένους ποτὲ, καὶ τοῖς τοῦ κόσμου στοιχείοις λατρεύοντας, καὶ τοῖς τῆς ἀμαρτίας βρόχοις ἀφύκτως ἐνισχημένους, ὑπέθηκεν ὁ Πατὴρ τῷ Υἱῷ. Καὶ οὐ δὴ πρὸς φαίη τις ἂν, ὡς ἀδυνάτως ἔχοντι προσνέμουν [ἴσ. προσνέμειν] τὸ χρῆμα. Πάντα γὰρ ἐνεργεῖ, καὶ αὐτός ἐστιν ἡ τοῦ τεκόντος δεξιὰ πανσθενῆς καὶ ἀλκιμωτάτης. Ἐπειδὴ δὲ τὸ τῆς ἀνθρωπότητος μέτρον, καὶ εἰς τὸ χρῆναι λαθεῖν κέκληκεν αὐτὸν οἰκονομικῶς, ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ὁ Πατὴρ λέγεται πάντας ὑποφέρειν, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει, καὶ σοφίᾳ τῷ Υἱῷ· δυναμοὶ γὰρ δι' αὐτοῦ τὸ ἡσθενηκός, καὶ σοφοὶ τὸ ἀδύνατον· καὶ οὐκ ἂν τις νοῦν ἔχων οἰηθεῖ ποτὲ μὴ δεδυνῆσθαι τὸν Υἱὸν ὑποτάξαι τινὰ ἑαυτοῦ· διαλογίζεται δὲ μᾶλλον ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ, καθάπερ ἔφη ἀρτίως, ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐργάζεται. Τί οὖν ἄρα καὶ νῦν βούλεται τῆς προφητείας ὁ λόγος; Εἰσχομίζει τὸ τοῦ Πατρὸς πρόσωπον, ἐπιφωνῶν καὶ λέγων ταῖς τῶν ἐθνῶν ἀγέλαις· Ζητήσατε τὸν Θεόν, ὃν ἀρτίως ἔφη μαρτύριον δεδῶσθαι τοῖς ἔθνεσιν, ἀρχοντά τε αὐτῶν, καὶ προστάττοντα· τοῦτον εὐθύς καὶ Θεὸν ἀποκαλεῖ, καὶ ζητεῖσθαι προστάταχεν. Ἢ δὲ ζητήσις οὐ τοπικὴ· τὸ γὰρ Θεὸν ἀσώματον, καὶ οὐκ ἐν τόπῳ νοεῖται. Πληροὶ γὰρ ἅπαντα, καὶ οὐδενὸς τῶν ὄντων ἀποδημεῖ, ἀλλ' ὡς ἐν προθυμίᾳ ψυχῆς οικειότητα διψώσης τὴν πρὸς αὐτὸν διὰ τῶν εἰς εὐσέβειαν σπουδασμάτων, καὶ θεογνωσίας τῆς ἀληθοῦς. Πρέποι γὰρ ἂν ἡ τοιαύτη ζήτησις τοῖς ἐτι μακρὰν, καὶ ἀφεστηκόσιν αὐτοῦ, μεσολαβούσης δηλονότι τῆς ἀμαρτίας, καὶ τῆς ἐνεργούσης αὐτοῖς ἀγνοίας, ὧν ἐκ μέσου γεγεννημένων ἐγγὺς ἔσονται Θεοῦ. Οὕτω γὰρ πρὸς καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος τοῖς ἐξ ἐθνῶν ἐπιστέλλει, λέγων· « Νυνὶ δὲ οἱ ποτε ὄντες μακρὰν ἐγενήθητε ἐγγύς. » Οὕτω ζητεῖται πρὸς ὑμῶν ὁ τῶν ὄλων Θεός. Ἀλλ' ἐν τῷ εὐρίσκειν, ἐπικαλέσασθε, φησί. Τὸ δὲ, ἐπικαλέσασθε, κατασημνείειν ἂν ἕτερον οὐδὲν, πλην ὅτι τὸ, ὡς Θεὸν ὑμνήσατε, καὶ ζητεῖτε παρ' αὐτοῦ δύναμιν τε καὶ προθυμίαν ἀποχωρῶσαν ὑμῖν εἰς ἐπιστροφὴν. Αἰτήσατε παρ' αὐτοῦ τὴν λύτρωσιν, καὶ τὸ δύνασθαι διαφυγεῖν τὰ τῆς ἀμαρτίας δεσμά,

⁹⁹ Joan. xvii, 5. ¹⁰⁰ Joan. vi, 45, 44. ¹⁰¹ Psal. cix, 1. ¹⁰² Isa. lv, 4. ¹⁰³ Ephes. ii, 15. ¹⁰⁴ Psal. xvii, 4.

καὶ τὴν τοῦ πλεονεκτήσαντος χεῖρα, τοῦτ' ἐστὶ, ἡ τοῦ Σατανᾶ. Γέγραπται γάρ, ὅτι « Αἰνῶν ἐπικαλέσομαι τὸν Κύριον, καὶ ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου σωθήσομαι. » Ἐν δὲ τῷ εὐρίσκειν, γενέσθαι δὲ καὶ ἐγγὺς, ἀπολιπέτω ὁ ἀσεθὴς τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ ἄνθρωπος ἀνομος τὴν βουλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπιστραφῆτω ἐπὶ Κύριον, καὶ ἐλεηθήσεται. Οἱ γὰρ ὅλως ἀξιοθέντες κλήσεώς τε καὶ ἐπιστροφῆς, καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ χαρισμάτων, προσδοκῶντες τὴν μέθεξιν, ἀποφοιτῶν ὀφείλουσι τῶν ἀρχαίων ἐπιτηδευμάτων, καὶ τῆς εἰς τὸ φαῦλον ὁδοῦ, καὶ ῥοπῆς τῆς εἰς ἁμαρτίαν, καὶ φιληδονίας σαρκικῆς. Ἐλετηθήσεται γὰρ οὕτως ἐξ ἀληθινῆς καρδίας ποιησάμενος τὴν ἐπιστροφὴν, ὅτι ἀφήσει ἐπὶ πολὺ τὰς ἁμαρτίας ὁμῶν. Τὸ δὲ, ἐπὶ πολὺ, φησὶ ἀντὶ τοῦ, παντελῶς καὶ εἰσάπαν· « Οὐ γὰρ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις, » κατὰ τὸ γεγραμμένον· δυσανόητον γὰρ τῶν ἐν ἡμῖν αἰτιαμάτων οὐδὲν, διασμήχειν ἐθέλοντος Θεοῦ. Γέγραπται γὰρ περὶ τοῦ πάντων Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι « Ἴδοὺ αὐτὸς εἰσπορεύεται ὡς πῦρ χωνευτηρίου, καὶ ὡς πόα πλυνόντων. Καὶ καθιεῖται χωνεύων, καὶ καθαρίζων ὡς τὸ ἀργύριον καὶ τὸ χρυσίον. » Βαπτίζει γὰρ ἡμᾶς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. Πῦρ δὲ εἶναι δύναμις, πυρὸς δίκην ἐκτῆχουσιν τῶν ἐν ἡμῖν πλημμελημάτων τὸν ῥύπον.

Οὐ γὰρ εἰσὶν αἱ βουλαὶ μου ὥσπερ αἱ βουλαὶ ὁμῶν, οὐδὲ ὥσπερ αἱ ὁδοὶ μου, αἱ ὁδοὶ ὁμῶν, ἀλλ' ὥσπερ ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς, οὕτως ἀπέχει ἡ ὁδὸς μου ἀπὸ τῶν ὁδῶν ὁμῶν, καὶ τὰ διανοήματα ὁμῶν ἀπὸ τῆς διανοίας μου.

Ἀπιστεῖν οὐκ ἔξ διὰ Χριστοῦ χάριτι τοὺς καλούμενους εἰς ἐπιστροφὴν, καὶ λύτρωσιν, καὶ ἀποκάθαρσιν ἁμαρτίας. Τοῦτο πεπόνθασιν οἱ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ· Θεοῦ γὰρ καλούντος εἰς ἐπιστροφὴν καὶ μετάνωσιν, τοῖς τοῦ συνειδότος ἐλέγχους καταδακνόμενοι, καὶ δυσένικτον κομιδῇ τὸν τῆς ἐαυτῶν φαυλότητος ῥύπον λογιζόμενοι, Αἱ πλάναι ἡμῶν, ἐφασκον, ἐν ἡμῖν εἰσιν, καὶ ἐν αὐταῖς ἡμεῖς τικτόμεθα. Καὶ πῶς ζησόμεθα; Καὶ τί πρὸς ταῦτα Θεός; Ἐπιστροφῇ ἀποστρέψατε ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ὁμῶν, οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἔσονται ὑμῖν εἰς κέλασιν ἀδικίας. Ὅταν τοίνυν ἀπιστῇτε καὶ ὑμεῖς, αὐτὸς φησι, διαβεβαιουμένου τε καὶ λέγοντος ἐμοῦ τοῦ πάντα ἰσχύοντος, ὅτι Πάσης ὑμᾶς ἀπαλλάξω κηλίδος, καὶ τῶν πάλαι διεπταισμένων ἐλευθέρους ἀποφανῶ, τότε καὶ ἑαυτοὺς ἐννοήσατε, τίς μὲν ἐγώ, τίνας δὲ καὶ ὑμεῖς, καὶ ὅτι τοσοῦτον διεστήχασιν ἐκ τῶν ὁδῶν ὁμῶν αἱ ὁδοὶ μου, καὶ τὰ διανοήματα ὁμῶν ἀπὸ τῆς διανοίας μου, ὅση τίς ἐστὶ καὶ τῶν φύσεων ἡ διαφορά. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ ὑμεῖς, ἐγὼ δὲ Θεός. Οὐκοῦν ἀμετρητόν τε τὸ μεταξὺ, καὶ ἀπαράβλητα παντελῶς τὰ Θεοῦ. Νικᾷ γὰρ ἰσχύϊ, καὶ δόξῃ, καὶ ἡμερότητι, καὶ οὐδὲν ἐστὶ παντελῶς ἐν γεννητοῖς, ὃ τοῖς ἐνοῦσιν αὐτῷ πλεονεκτήμασι συνεκτείνεται, ἥγουν ἐγγὺς ὁράται καὶ παραβραχύ. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ ἀοργησίαν οὐκ ἔχουσιν· ἐνεστι δὲ τοῦτο τῇ ὑπὲρ πάντα φύσει· οὐ γὰρ κρατεῖται θυμῷ. Πικρὸς ὁ ἄνθρωπος καὶ πολὺς εἰς πονηρίας, ἀγαθὸς δὲ τῇ φύσει Θεός, μᾶλλον δὲ

A postquam vobis appropinquaverit, relinquat impius viam suam, et vir iniquus cogitationem suam, et revertatur ad Dominum, ac consequetur misericordiam. Qui enim vere digni habiti sunt, vocatione et conversione, et participationem donorum ejus exspectabant, debent a pristinis vitæ institutis, a via ad nequitiam, ab impulsione ad peccatum, a carnali voluptatis studio recedere. Consequetur enim hoc pacto misericordiam sanctus, ex vero corde conversus, quoniam multum dimittet peccata vestra. Multum dicit, pro, omnino et in totum.

« Ubi enim abundavit peccatum, superabundavit et gratia », secundum id quod scriptum est. Nullum enim crimen in nobis indelebile est, si velit Deus abstergere. Scriptum est enim de omnium nostrum B Salvatore Christo : « Ecce ipse egreditur quasi ignis conflatorii, et velut herba lavantium. Et

780 sedebit confians, et emundans tanquam argentum et aurum ». Baptizat enim nos Spiritu sancto et igne ». Ignem autem esse dicimus velut sancti Spiritus vim abstergentem, instar ignis sordes delictorum in nobis liquantem et consumentem. φάμεν τὴν οἶον σημεῖτικὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος

VERS. 8, 9. Non enim sunt cogitationes meae sicut cogitationes vestrae; neque viae meae sicut viae vestrae. Sed, ut distat cælum a terra, sic distat via mea a viis vestris, et cogitationes vestrae a cogitatione mea.

C Vocatos ad conversionem et redemptionem ac emundationem peccatorum non sinit gratiæ per Christum diffidere. Quod fecerunt Israelitæ. Deo namque ad conversionem et resipiscentiam vocante, accusationibus conscientiae compuncti et commorsi, sordesque suæ vitiositatis vix elui posse omnino cogitantes, Errores nostri, inquebant, in nobis sunt, et nos in illis nati sumus. Et quomodo vivemus? Ad quæ Deus : Serio revertamini a via vestra, domus Israel, et non cedent vobis in supplicium injustitiæ. Quando igitur vos, inquit, diffiditis, me qui omnia possum, affirmante et dicente : Omni vos macula liberabo, et ab inveteratis flagitiis immunes reddam; tunc apud vos cogitate quis ego sim, et

D qui vos sitis, et tantum vias meas a viis vestris, ac cogitationes vestras a cogitatione mea differre, quanta est etiam naturarum differentia. Vos enim homines estis, ego Deus. Ergo immensum est intervallum, et quæ Dei sunt, omnino sunt incomparabilia. Vincit enim fortitudine, gloria, clementia : nec est quidquam in rerum natura quod excellentiam ejus adæquare, aut prope etiam accedere posse videatur. Homines enim ira non vacanti : at hoc omnium summæ naturæ inest, ut quæ ira non teneatur. Acer homo et pronus in nequitiam : at bonus natura Deus, inno potius ipsissima bonitas. Remittet ergo ut Deus, et justificabit impium, ignorantia lapsus oblivione obruens, et erroris sordes

» Rom. v, 20. » Malac. iii, 2, 3. »» Matth. iii, 11.

delens. Alio quoque modo verborum horum considerationi illud adjicias. Olim enim gentium multitudo insipiens **781** erat et facile in omnem foeditatem abripiebatur, et totis quasi velis transversim auferebatur ad ea facienda quæ fas non est dicere. Sed postquam per fidem quæsierunt Deum, invocarunt, et priores suas vias et iniqua consilia reliquerunt; misericordiam ab ipso consecuti sunt, et ad aliam vitam sunt quasi transformati; sapientes facti sunt, utpote sapientiæ participes, omniumque rerum bonarum scientes; jugum pristini erroris excusserunt, peccatum vicerunt, nec amplius lubrico et labili animo præditi sunt, sed firmo, et forti, et parato ad exsequendum ea quibus Deus oblectatur. Sed quando promitto, inquit, hæc, ne diffidite, nec mutabilem fore mentem suspicamini. Non sunt enim consilia mea sicut consilia vestra; nec viæ meæ sicut viæ vestræ. Vobis enim naturalia hominibus plurima sunt quæ difficulter acquiri ac perfici possunt. Nec enim quidquid vultis facere hoc semper ad finem procurret. At mihi Deo omnia facilia erunt et proclivia, nec omnino quidquam arduum. Tantum enim distant viæ meæ a viis vestris, quantum intelligitur inter terram et cælum interesse. Incomprehensum vero hoc et immensum, nec id humana mens capere potest. Dixit igitur divinus propheta Isaias: « Quis mensus est manu aquam, et cælum palmo, et omnem terram pugno? quis appendit montes pondere, et rupes statera? aut quis novit mentem Domini? » οὐρανὸν · ἀκατάληπτον δὲ τοῦτο παντελῶς, καὶ μέτρου πέρα, καὶ ταῖς ἀνθρώπων διανοίαις οὐχ ἀλώσιμον. Ἐφ' ἧν καὶ ὁ θεοπέσιος προφήτης Ἡσαΐας· τίς ἐμέτρησε τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί; τίς ἔστρεψε τὰ ὄρια σταθμῶ, καὶ τὰς νάπας ζυγῶ; ἢ τίς ἔγνω νοῦν ἱεροῦ; »

VERS. 10, 11. *Etenim quemadmodum cum descendit pluvia vel nix de cælo, et non revertitur donec inebriet terram, et generet, et germinet, et det semen serenti et panem ad escam: sic erit verbum quod exierit de ore meo; non revertetur, donec compleverit quaecunque volui.*

Velut exemplo perspicuo et omnibus notissimo persuadere nititur quanta sit nutuum ipsius potentia. Cadit enim pluvia vel nix cœlitus; demissam vero a Deo nemo impedire poterit, sed demittentis scopus ac propositum finem consequitur. Fecundam enim reddit omnem terram, ita ut agricolæ tum seminis tum cibi **782** magnam habeant copiam. Cum enim adest tempus quo plena spica terræ reddatur, non solum quærunt agricolæ quæ ad victum suppedient, sed etiam quaecunque illis, tempore vocante ad laborandum, sufficiant. Ita, inquit, nemo meum sermonem prohibebit, nec avertetur, id est, non desinet, donec quod mihi visum est, finem capiat. Et vera est hæc oratio. Nam, sicuti propheta Isaias ait: « Quæ Deus

αὐτόχρημα τὸ ἀγαθόν. Ἀνῆσει δὴ οὖν ὡς θεός, καὶ δικαιοῦσι τὸν ἀσεβῆ, καταχωννύς ἀμνηστειαῖς τὰ ἐξ ἀγνοίας πταίσματα, ἀφανίζων δὲ καὶ τοὺς ἐκ τοῦ πεπλανῆσθαι ῥύπους. Καὶ καθ' ἕτερον ἐν τρόπῳ τῇ τῶν προκειμένων θεωρίᾳ προσβαλεῖς. Πάλαι μὲν γὰρ τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς ἀσύνητος ἦν, εὐκόλως εἰς ἀποφορὰν τὴν εἰσάπαν ὀτιοῦν τῶν ἐκτόπων, καὶ ὅλοις ὥσπερ ἰσίοις ἀποφερομένη πρὸς τὸ θρῶν ἐθέλειν, ἀ μὴ θέμις εἰπεῖν. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς πίστεως ἐζήτησαν τὸν θεόν, ἀπεκαλέσαντό τε καὶ ἀπέλιπον ἑαυτῶν τὰς πρῶτας ὁδοὺς καὶ ἀνόμους βουλάς, ἡλέηνται μὲν παρ' αὐτοῦ, μετεστοιχειώθησαν δὲ ὥσπερ εἰς ἑτέραν ζωὴν, σοφοὶ γεγόνασιν ὡς σοφίας μέτοχοι, καὶ ἀγαθοὶ παντὸς πράγματος ἐπιστήμονες, ἀπεσεύσαντο τῆς ἀρχαίας ἀπάτης τὸν ζυγόν, νενικήκασι τὴν ἁμαρτίαν, οὐκ εὐπαραχόμιστον εἶ τὴν διάνοιαν ἔχοντες, ἐρηρυσμένην δὲ μάλλον, καὶ εὐσθενῆ, καὶ πολὺ βλέπουσαν ἐπὶ τὸ χρῆναι πληροῦν τὰ ἐφ' ὅσπερ ἂν ἡσθεῖ θεός. Ἀλλ' ὅταν ἐπαγγείλωμαι ταῦτα, φησὶ, μὴ ἀπιστήσητε, μήτε μὴν ἀμήνυτον [ἰο. ἀνήνυτον] ἐσεσθαι τῆς αὐτῶν γνώμης τὴν μεταβολὴν ὑπολαμβάνετε· οὐ γὰρ εἰσιν αἱ βουλαὶ μου ὥσπερ αἱ βουλαὶ ὑμῶν, οὐδὲ ὥσπερ αἱ ὁδοὶ μου, αἱ ὁδοὶ ὑμῶν. Ὑμῖν γὰρ ἀνθρώποις οὕσι φύσει πλείστα τέ ἐστι τῶν πραγμάτων τὰ δυσεργῆ καὶ ἀνήνυτα. Οὐ γὰρ πᾶν, ὅπερ ἔλοισθε θρῶν, τοῦτο πάντῃ τε καὶ πάντως δραμεῖται πρὸς πέρας· ἐμοὶ δὲ ὄντι θεῷ λεία πάντῃ καὶ εὐήλατα, καὶ οὐδὲν ἀναντες ὅλως. Τοσοῦτον γὰρ ἀφαστήκασιν αἱ ὁδοὶ μου ἀπὸ τῶν ὁδῶν ὑμῶν, ὅσον ἂν νοοῖτο τὸ μεταξὺ γῆς τε καὶ οὐρανοῦ· ἀκατάληπτον δὲ τοῦτο παντελῶς, καὶ μέτρου πέρα, καὶ ταῖς ἀνθρώπων διανοίαις οὐχ ἀλώσιμον. Ἐφ' ἧν καὶ ὁ θεοπέσιος προφήτης Ἡσαΐας· τίς ἐμέτρησε τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί; τίς ἔστρεψε τὰ ὄρια σταθμῶ, καὶ τὰς νάπας ζυγῶ; ἢ τίς ἔγνω νοῦν ἱεροῦ; »

Ὡς γὰρ καταβῇ ὕετος, ἡ χιών ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οὐ μὴ ἀποστραφῇ ἕως ἂν μεθύσῃ τὴν γῆν, καὶ ἐκτέκῃ καὶ βλαστήσῃ, καὶ δῶ σπέρμα τῷ σπεῖροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρώσιν· οὕτως ἔσται τὸ ῥῆμα ὃ ἐὰν ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ στόματός μου· οὐ μὴ ἀποστραφῇ, ἕως ἂν συντελέσῃ (1) ὅσα ἠθέλησα.

Ὡς ἐκ παραδείγματος ἐναργούς καὶ πᾶσι γνωριμωτάτου πειράται πληροφροεῖν, ὅση τις ἐστὶ τῶν αὐτοῦ νευμάτων ἡ δύναμις. Πίπτει μὲν γὰρ ὕετος ἡ χιών ἐξ οὐρανοῦ, καθιεμένην δὲ παρὰ θεοῦ διακωλύσειεν ἂν οὐδεὶς· τρέχει δὲ μάλλον εἰς πέρας τοῦ καθιέντος αὐτὸν ὁ σκοπὸς· εὐχαρπον γὰρ ἀποφαίνου· ἄπασαν τὴν γῆν, ὥστε τοὺς γηρόνους ἐν ἀμφιλαφείᾳ γενέσθαι πολλῇ καὶ σπερμάτων, καὶ τροφῇ. Καιροῦ γὰρ ὄντος καὶ ὅν ἐν εὐτραφείᾳ ὁ στάχυς ἀναδοθεῖ τῆς γῆς, οὐχὶ μόνον τὰ διαρκέσαι δυνάμενα πρὸς τροφήν ζητοῦσι γηρόνοι, ἀλλὰ γὰρ καὶ ὅσα πάλιν ἀποχρήσειεν ἂν αὐτοῖς, καιροῦ καλοῦντος ἐπὶ τὸ χρῆναι πονεῖν. Οὕτω, φησὶν, οὐκ ἂν τις τὸν ἐμὸν εἶρξῃ λόγον, οὐδ' ἂν ἀποστραφῇ, τουτέστιν, οὐ παύσεται, ἄχρις ἂν εἰς πέρας ἔλθῃ τὸ δοκοῦν ἐμοί. Καὶ

⁸⁷ Isa. XL, 12, 15.

(1) LXX, τολεσθῇ.

ἀληθὲς ὁ λόγος· ὡς γὰρ ὁ προφήτης φησὶν Ἡσαίας, «**A** ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος βεβούλευται, τίς διασκεδάσει, καὶ τὴν χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει; ἢ τίς γὰρ ἔσται τοσούτος, ὡς θείαις ἀντιστῆναι ψήφοις, καὶ θελήμασιν ἀνταναστῆναι θεσποτικοῖς; Οὐδεὶς παντελῶς. Οὐκοῦν ὅπερ ἂν ἐκ στόματος ἐξέλθοι τοῦ κατὰ ἀλήθειαν ὄντος Θεοῦ, τοῦτο πάντα τε καὶ πάντως δραμεῖται πρὸς πέρας· ἔνεστι γὰρ τὸ πάντα δύνασθαι κατορθοῦν αὐτῷ, καὶ πρὸς γε τοῦτω τὸ ἀψευδεῖν. Πλὴν κατέπεμψεν ἡμῖν τοῖς ἐπὶ γῆς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ὡς περ τινὰ θεῖον τε καὶ νοητὸν τὴν διὰ Χριστοῦ παράκλησιν, ἥτοι τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων τὴν χορηγίαν, δι' ἧς εὐκαρπὸς καὶ γονιμότης γέγονεν ἡ σύμπασα γῆ. Ψάλλει γοῦν ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ, καὶ φησιν· «**E**πεσκέψω τὴν γῆν, καὶ ἐμέθυσας αὐτήν, ἐπλήθυνας τοῦ πλουτῆσαι αὐτήν· τοὺς αὐλακάς αὐτῆς μέθυσον, πλήθυνον τὰ γεννήματα αὐτῆς, ἐν ταῖς σταγόνι αὐτῆς εὐφρανθήσεται ἀνατέλλουσα. » Καὶ μὴν καὶ διὰ φωνῆς Μωσέως, «**K**αταβήσεται, φησὶν, ὡς ὑετὸς τὸ ἀπόφθεγμα μου, καὶ καταβήτω ὡς ὄροςος τὰ ῥήματά μου. » Ἐπιστέλλει δέ τισι καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος· «**O** δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης αὐξῆσαι τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ πληθύναι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν. » Οὐκοῦν εὐκαρπίζον ἐσχάκαμεν τὴν πνευματικὴν, τὴν διὰ Χριστοῦ χορηγίαν λαβόντες εἰς νοῦν, ὥστε μὴ μόνον τὴν ἱερὰν συλλέξαι τροφήν, ἥτοι τὸν ἄρτον ἔχειν ἡμᾶς τὸν ζωποιοῦν, ἀλλὰ γὰρ καὶ σπέρμα τῷ σπείροντι. Οἱ γάρ τοι λαῶν προεστηκότες, καὶ δογματῶν ἱερῶν ἐπιστήμονες, καὶ παιδαγωγεῖν ἐτέρους οἱ τε καὶ τὸν τῆς μυσταγωγίας τοῖς ὑπὸ χεῖρα λαοῖς ἐξυφαίνοντες λόγον, σπείρουσιν ἐν ταῖς καρδαίαις αὐτῶν, ὃν ἐθησαύρισαν αὐτοῖς σπόρον, προκατασωρεύσαντες ἐν ταῖς ἑαυτῶν ψυχαῖς. Ὡς γὰρ ὁ πάνσοφος Παῦλος φησιν, «**Θ**εοῦ γεώργιον ἔσμεν. » συνεργοὶ γὰρ Θεοῦ τοῦ σπείροντος ἐν ἡμῖν, καὶ δογματικῆς εὐτεχνίας γνῶσιν ἀκριβῆ, καὶ πολιτείας εὐαγούς ἐπιστήμην, καὶ παντὸς ἐρεσιν ἀγαθοῦ πράγματός· οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὃς δὴ καὶ περὶ αὐτοῦ φησιν· «**E**ξῆλθεν ὁ σπείρων· τοὺς σπείραι· τὸν σπόρον αὐτοῦ. »

Kaὶ εὐδοῶσω τὰς ὁδοὺς μου, καὶ τὰ ἐντάλματά μου. Ἐν γὰρ εὐφροσύνῃ ἐξελεύσεσθε, καὶ ἐν χαρᾷ διδασχόμεσθε.

Ἵποσχόμενος ὅτι πάντα τε καὶ πάντως ἐλεηθήσονται τοὺς τῆς ἁμαρτίας ἀπονιψάμενοι ῥύπους, ἔτα καθαροὶ γεγνονότες αὐτῷ συναφθήσονται πνευματικῶς, ἔσονται δὲ οἱ μακρὰν ἐγγύς, καὶ ταῖς παρ' αὐτοῦ φιλοτιμίαις καταπιανθήσονται, καὶ διὰ μέσου παρενθελὲς τὰ δι' ὧν ἦν δύνασθαι πιστεῦειν αὐτοὺς, ὅτι καὶ ἀψευδὴς ἦ, Θεὸς ὧν φύσει, καὶ τῶν δυνάμεων Κύριος, ἔχεται πάλιν τῶν ἐφεξῆς, ἥτοι τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν δοθησομένων αὐτοῖς πνευματικῶν χαρισμάτων. Εὐδοῶσω γὰρ, φησὶ. τὰς ὁδοὺς μου, καὶ τὰ ἐντάλματά μου· μέγα τοῦτο καὶ ἀξιόληπτον ἀγαθὸν, καὶ ξένιον οὐρανοῦ· καὶ τίνα τρόπον, ἐροῦμεν. Τοῖς μὲν γὰρ ἐκ φιληδονίας κοσμητικῆς εἰς εὐσχήμονα ζωὴν μεθ' ὁρμίζεσθαι βουλομένοις οὐκ ἄτραχυν τὸ χρῆμά ἐστιν, ἀλλ' οὐδὲ βάσιμον ἐν ἀρχαῖς. Ἀντανίσταται γὰρ αὐ-

A sanctus decrevit, quis dissipabit? Et manum excelsam quis avertet? Quis enim erit tantus ut divino resistat calculo, et Domini voluntati obnitatur? Prorsus nemo. Itaque quidquid egredietur de ore ejus qui vere Deus est, hoc omnino ac semper ad finem tendet. Inest enim illi, et ut omnia præstare possit, et præterea etiam ut non mentiatur. Sed enim demisit nobis mortalibus Deus et Pater, quasi pluviam quamdam divinam et sub intelligentiam cadentem, consolationem per Christum, sive evangelicæ prædicationis administrationem, per quam universa terra redditur frugifera et secundissima. Psallit nimirum divinus David, et inquit: «**V**isitasti terram, et inebriasti eam, multiplicasti locupletare eam. Rivos ejus inebria, multiplica germina ejus, in stillicidiis ejus latabitur germinans⁸⁸. » Quin et voce Moysis, «**D**escendet, inquit, tanquam pluvia sonus meus, et descendant ceu ros verba mea⁸⁹. » Scribit etiam ad quosdam sapientissimus Paulus: «**D**eus pacis augeat sementem vestram, et multiplicet germina justitiæ vestræ⁹⁰. » Habuimus itaque in animum ubertatem, accepta spiritali per Christum largitione, ita ut non solum sacrum cibum collegerimus, ac panem vivificum nos habeamus, sed etiam semen serenti. Duces enim populorum, et sacrorum dogmatum periti, quique prædagogari aliis esse possunt, et mystagogiæ sermonem populo subdito prætexere, serunt in cordibus eorum semen quod recondiderunt, quodque prius in animis suis congeserunt. Ut enim sapientissimus Paulus ait: «**D**eī agricolatio sumus⁹¹. » Cooperarii namque sumus Dei, qui nobis dogmatum cognitionem exactam, et sanctæ conversationis scientiam, et omnis boni desiderium inserit. Hic autem est Christus, qui de se ipso dicit: «**E**xiit qui serit ad serendum semen suum⁹². »

VERS. 12. Et prosperabo vias meas et præcepta mea. Nam cum lætitia egrediemini, et cum gaudio docebimini.

Cum sit pollicitus plenissimam consecuturos esse misericordiam, qui peccati sordes eluerint, et qui, mundi facti, fuerint conjuncti cum eo spiritaliter, ac fore propinquos qui longinqui fuerunt, ac munificentia ejus saginandos ac recreandos; cumque in medio interposuerit ea unde fidem facere posset se verum esse natura Deum ac Dominum exercituum: rursus quæ sequuntur prosequitur, et continuat enumerationem spiritualium donorum quæ illis dabuntur. Prosperabo, inquit, vias meas et præcepta mea. Magnum hoc, et non aspernandum beneficium, et donum cœlestē: quomodo autem, dicemus. Qui enim a mundanæ voluptatis amore ad honestam vitam transire volunt, hi primum in aspera re ac non ita prona et pervia versantur. Adversatur enim illis tritæ quasi consue-

⁸⁸ Isa. xiv, 27.

⁸⁹ Psal. lxxiv, 10, 11.

⁹⁰ Deut. xxxii, 2.

⁹¹ II Cor. ix, 10.

⁹² I Cor. iii, 9.

⁹³ Matth. xiii, 3.

itudinis dulcedo, et mentem eorum tristitia velut A
inebriat. Nec enim carnis affectus facile sunt evita-
biles, nec proclive est volentibus, ad virtutem cur-
rere. At prosperante ac promovente Deo, et loca
invia et prærupta alleviante et complanante, facili-
lime quis affectuum assultus fugere poterit, et fortissi-
me ad virtutum culmen assillire. Scriptum est enim :
« Montes excelsi cervis ⁴³. » Quid ergo promisit
Deus in ipsum credentibus ? Prosperabo vias meas,
et mandata mea, et non cum tristitia egrediemini,
sed cum gaudio docebimini. Hoc demum est, opinor,
quod alibi rursus dixit Scriptura prophetica : « Via
piorum recta facta est, et præparata via piorum ⁴⁴. »
Via enim Domini iudicium. Alius etiam e sanctis
prophetis, « Rectæ, » inquit, « sunt viæ Domini, et
justi ambulabunt in eis : impli autem infirmabuntur
in eis ⁴⁵. » Deo enim illis vias non levigante, per illas
ferri non poterunt. Quod enim, ut dixi, donum
cœleste sit, vias divinas ire posse, et implere man-
data quibus ad Deum aliquis feratur, docuit, cum
velut de Synagoga Judæorum, **784** Propterea ecce
ego, inquit, obstruam vias ejus sudibus, et quæret
vias, et non inveniet. Itaque me, inquit, prospe-
rante mandata, cum lætitia egrediemini : id est,
dolori non succumbetis, nec corde pungemini, et
affectibus vacui eritis, et ad meliorem et admiran-
dam vitam transurretis. Docebimini enim gauden-
tes, et sacrosanctis sermonibus vosmet oblectantes.
Nimirum divinus David : « Quam dulcia, » inquit,
« faucibus meis oracula tua ! Supra mel et favum
ori meo ⁴⁶, » ac prudentissime affirmavit gaudendum
in illis magis quam in omnibus divitiis. Cum gau-
dio accurrere intelligi possunt et aliter. Liberati enim
a pristino errore, gaudentes vocationem a Deo arri-
piunt. Quod verum esse, ex ipsis rebus videre licet.
παντὶ πλούτῳ ἐν χαρᾷ δὲ καὶ ἐτέρως νοσητεῖν ἂν ἐκτρέχοντες· ἀπαλλαττόμενοι γὰρ τῆς ἀρχαίας ἀπάτης,
ἀρπάξουσιν χαίροντες τὴν παρὰ Θεοῦ κλήσιν, καὶ ἀληθῆς τοῦτο ὑπάρχον ἐξ αὐτῶν ἐνεστί τῶν πραγμάτων
ἰδεῖν.

VERS. 11. *Montes enim et colles exsiliunt, exspe-
ctantes vos cum gaudio, et omnia ligna agri applau-
dent ramis. Et pro stœba succrescet cyparissus, et
pro conyza crescit myrtus. Et erit Dominus in
nomen, et in signum æternum, et non deficiet.*

Montes hic dicit superas et cœlestes potestates,
quæ a Deo constitutæ sunt in subsidium mortalium.
Sunt enim spiritus administri, qui legantur ad
ministerium, propter eos qui salutem adipiscentur,
et gaudent super uno peccatore resipiscente ⁴⁷. Equi-
dem merito comparari possunt montibus, quippe
qui altam dignitatem obtineant, pro virtutis ipsorum
magnitudine. Vel etiam montes accipies pro his
qui docendi munus habent in Ecclesiis, nihilque hu-
mile sapiunt, sed quæ superas sunt quærunt, et supra
res terrenas transiliunt. Colles autem pro his su-
mes qui illis auctoritate inferiores sunt, et quasi
ecrum gloriæ subsident et subjiciuntur. Sunt enim

τοὺς ὡς περ τῆς ἐντριβοῦς συνθηλας τὸ γλυκύ, καὶ
καταμεθύσκει ταῖς λύπαις τὸν ἐν αὐτοῖς ὄντα νοῦν.
Οὐκ εὐδιάφυκτα γὰρ τὰ τῆς σαρκὸς πάθη, οὕτε μὴν
τοῖς ἐθέλουσιν εὐτρίβειν τὸ τρέχειν εἰς ἀρετὴν. Εὐ-
δοῦντός γε μὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ δυσπόρευτα καὶ
ἀνάγνη ψιλὰ τιθέντος καὶ εὐήλατα, φύγοι τις ἂν καὶ
μᾶλα βῆδῳ καὶ τὰς τῶν παθῶν προσβολάς, εὐσε-
νέστατα δὲ καὶ εἰς τὰ τῶν ἀρετῶν ὑψώματα διαπη-
θήσειεν. Γέγραπται γάρ· « Ὅρη τὰ ὑψηλὰ ταῖς ἐλά-
φοις. » Τί τοίνυν Θεὸς ἐπαγγέλλεται τοῖς εἰς αὐτὸν
πιστεύουσιν; Εὐδῶσω τὰς ὁδοὺς μου, καὶ τὰ ἐντάλ-
ματά μου, καὶ οὐκ ἐν λύπῃ ἐξελεύσεσθε, ἀλλ' ἐν χαρᾷ
διδαχθήσεσθε. Τοῦτο, οἶμαι, ἐστίν, ὅπερ ἔφη πάλιν
ἐτέρωθι· πού τὸ γράμμα τὸ προφητικόν· « Ὅδὸς εὐσε-
βῶν εὐθεῖα ἐγένετο, καὶ παρεσκευασμένη ἡ ὁδὸς τῶν
εὐσεβῶν. » Ἡ γὰρ ὁδὸς Κυρίου χρίσις. Ἐτερος δὲ τῶν
ἀγίων προφητῶν, « Εὐθεῖαι, φησὶν, αἱ ὁδοὶ Κυρίου,
καὶ δίκαιοι πορεύσονται ἐν αὐταῖς, οἱ δὲ ἀσεβεῖς ἀσθε-
νήσουσιν ἐν αὐταῖς. » Θεοῦ γὰρ αὐτοῖς τὰς ὁδοὺς οὐ
καταλειπόντος, οὐκ ἂν ἰσχύσειαν φέρεσθαι δι' αὐτῶν.
Ἵτι γὰρ ξένιον ἐστίν, ὡς ἔφην, οὐρανοῦ τὸ τὰς θείας
δύνασθαι βαδίζειν ὁδοὺς, καὶ πληροῦν τὰ ἐντάλματα,
δι' ὧν ἂν τις ἐλάσαι πρὸς Θεὸν, ἐδίδαξεν εἰπὼν ὡς
περὶ τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς· Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ,
φησὶ, φράσσω τὰς ὁδοὺς αὐτῆς ἐν σκόλοψι, καὶ ζητή-
σει τὰς ὁδοὺς αὐτῆς, καὶ οὐ μὴ εὕρῃ. Οὐκοῦν ἐμοῦ,
φησὶν, εὐδοῦντος τὰ ἐντάλματα, ἐν εὐφροσύνῃ ἐξελεύ-
σεσθε, τουτέστιν, ἀμείνους ἔσεσθε λύπης, οὐ καταδη-
χθήσεσθε τὴν καρδίαν, ἔξω γεγονότες παθῶν, καὶ εἰς
τὴν ἀμείνω καὶ θαυμασμένην μετατρέχοντες ζωὴν.
Διδαχθήσεσθε γὰρ χαίροντες, καὶ τοῖς ἱεροῖς ἐντρο-
φῶντες λόγοις. Καὶ γοῦν ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ· « Ὡς
γλυκέα, φησὶ, τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου ! Ὑπὲρ
μέλι καὶ κηρίον τῷ στόματί μου. » Χαίρειν δὲ μᾶλλον
ἐπ' αὐτοῖς διεθεβαίνοντο, καὶ μᾶλα ἐμπρόνως ὡς ἐπὶ

Τὰ γὰρ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ ἐξαλοῦνται προσδε-
χόμενα ὑμᾶς ἐν χαρᾷ, καὶ πάντα τὰ ξύλα τοῦ
ἀγροῦ ἐπικροτήσιν τοῖς κλάδοις, καὶ ἀντὶ τῆς
στοιβῆς ἀναθήσεται κυπάρισσος, ἀντὶ δὲ τῆς κο-
ρύζης ἀναθήσεται μυρσίνη. Καὶ ἔσται Κύριος εἰς
ὄνομα, καὶ εἰς σημεῖον αἰώνιον, καὶ οὐκ ἐκλείψει.

Ὅρη φησὶν ἐν τοῦτοις τάχα πού τὰς ἄνω τε καὶ ἐν
οὐρανῷ δυνάμεις, αἱ δὲ καὶ τετάχαται παρὰ Θεοῦ
πρὸς ἐπικουρίαν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Πνεύματα γὰρ εἰσι
λειτουργικὰ πεμπόμενα πρὸς διακονίαν διὰ τοὺς μέλ-
λοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν, χαίρουσι δὲ καὶ ἐφ'
ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι. Ναὶ μὴν καὶ ὄρεσι παρει-
κάζονται ἂν εἰκότως ὡς τὸ ὑψοῦ λίαν εἶναι λαχόντες.
κατὰ τε τῆς ἐνούσης αὐτοῖς ἀρετῆς τὸ μέγεθος.
Ἦγουν ὄρη μὲν ἐκλήψη τοὺς τὸ διδασκαλικὸν ἐν
Ἐκκλησίαις ἔχοντας ἐπιτήδευμα, καὶ φρονούντας μὲν
τῶν χαμαιπετῶν οὐδὲν, ζητούντας δὲ μᾶλλον τὰ ἄνω,
καὶ τῶν γῆινων ἀναπηδήσαντας· βουνοὺς γε μὴν
τοὺς τῆς ἐκείνων ὑπεροχῆς ἡττωμένους, καὶ οἷον

⁴³ Psal. ciii, 18. ⁴⁴ Isa. lxxvi, 7. ⁴⁵ Osee. xiv, 10.

⁴⁶ Psal. cxviii, 103. ⁴⁷ Ilcbr. i, 11; Luc. xv, 7.

ὑποκαθημένους αὐτῶν τὴν δόξαν. Μέτρα γὰρ ἐν Ἐκ-
κλησίαις εἰσι καὶ τιμῆς καὶ λειτουργιῶν· ταῦτά
φησι τὰ ὄρη τὰ νοητά, καὶ σὺν αὐτοῖς οἱ βουνοὶ ἐξ-
αλοῦνται, τοῦτέστιν ἀνασκιρτήσουσι, χαίροντα δηλονότι
διὰ τὴν ὑμῶν ἐπιστροφὴν τε καὶ κλῆσιν, καὶ προσ-
δέξονται ὑμᾶς μετὰ χαρᾶς· ἐπιγαννύμεθα γὰρ οὐ
μετρίως, ὅταν τινὲς τῶν πεπλανημένων, τὸ ἐν ἀχλύϊ
καὶ σκότῳ διατελεῖν ἔτι μεθύντες, πρὸς τὸ τῆς ἀλη-
θοῦς θεοπτείας ἄττουσι φῶς. Οὕτως αὐτοῖς καὶ ὁ πάν-
τορος Παῦλος προσεφώνει, λέγων· «Χαρὰ καὶ στέφα-
νός μου.» Ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ξύλα τοῦ ἀγροῦ, φη-
σιν, ἐπικροτήσῃ τοῖς κλάδοις. Καὶ ξύλα νοήσεις ἀγροῦ
τοὺς τελούντας ἐν λαοῖς. Εὐαθὴς γὰρ τοῦ Σωτῆρος ὁ
κῆπος. Καὶ γοῦν ἐπεὶ περ ἐστὶν εὐθαλὴς τε καὶ εὐ-
καρπὸς ἢ ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ἁσμάτων γραφομένη
νύμφη, φησί· «Καταβῆτω ὁ ἀδελφιδός μου εἰς κῆπον B
αὐτοῦ, καὶ φαγέτω καρπὸν ἀκροδρύων αὐτοῦ.» Οὐκ-
οὖν τὰ ξύλα τὰ νοητά τοῖς κλάδοις ἐπικροτήσῃ, φησί.
Χαίρουσι γὰρ οἱ πιστεύσαντες, καθάπερ ἀμέλει καὶ
τὰ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ, τοῦτέστιν, οἱ καθηγεῖσθαι λα-
χόντες λαῶν, ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῶν καλουμένων εἰς
ζωὴν, καὶ τῆς ἀχράντου μυσταγωγίας εἰς πέρας, δι'
ἧς τὸ θεῖον αὐτοῖς ἐνίσταται φῶς. Ἐἴτα ὅτι πλείστη τις
ἐστὶ τῶν κεκλημένων μεταβολὴ πρὸς τὸ ἀσυγκρίτως
ἀμεινον, διαδείκνυσιν εὐθὺς λέγων, ὡς ἀντὶ τῆς στοι-
θεῖς ἐστὶ κυπάρισσος, ἀντὶ δὲ τῆς κονύζης ἀναβήσε-
ται μυρσίνη. Στοιθὴν καὶ κόνυζαν πικράς, καὶ ἀπροσ-
δλήτους [αἱ ἀποδλήτους] ἀκάνθας εἶναι φασιν, ἐντε-
θῆλασι δὲ χωρίοις μὲν τοῖς ὑπὸ γηπόνους οὐδαμῶς,
χέρσῳ δὲ καὶ ἀλμάδι χαίρουσι γῆ. Τοιοῦτοί τινες C
ἦσαν οἱ πλανώμενοι, καὶ τῇ κτίσει παρὰ τὴν κτί-
σαντα λατρεύοντες. Ἐπειδὴ δὲ κέκληνται πρὸς ἐπί-
γνωσιν ἀληθείας, ἀφέντες τὸ εἶναι στοιθῆ, καὶ κόνυζα,
μετακεχωρήκασι νοητῶς εἰς τὰ εὐμήκη καὶ εὐοσμώ-
τατα τῶν φυτῶν. Χρηματίζουσι γὰρ κυπάρισσος καὶ
μυρσίνη. Μέγα τοίνυν τὸ θαῦμα τοῦ γηποῦντος τὴν
Ἐκκλησίαν, τοῦτέστι, τοῦ Χριστοῦ. Μεθίστησι γὰρ
τὰς ἀκάνθας εἰς τὰ εὐγενῆ καὶ ἐξαιρετα τῶν φυτῶν,
καὶ ἑτέρους ἀνθ' ἑτέρων ἀποφαίνει πατρικῶς [γρ.
πνευματικῶς]. Εὐρήσομεν δὲ τοῦτ' ἐκγεγονὸς καὶ ἐν
τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ. Στοιθὴ γὰρ ὄντες καὶ κόνυζα
ποτα Ματθαῖος καὶ Παῦλος· ὁ μὲν γὰρ ἦν τελώνης,
ὁ δὲ διώκτης καὶ ὕβριστής· φωστῆρες γεγόνασιν
οἰκουμενικοὶ, καὶ Χριστὸν εὐωδιάζουσιν ἐν παντὶ
τόπῳ, ἐν τε τοῖς σωζομένοις, καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμέ-
νοις, καθὰ φησιν ὁ ἱερῶτατος Παῦλος· «Ὅτι δὲ ὁ τού-
των πάντων χορηγὸς καὶ πρῦτανις ἐν ἀτελευτήτῳ
κείσεται δόξη καὶ διαμονῇ, διδάσκει λέγων, ὅτι Ἐστὶ
Κύριος· εἰς ὄνομα, καὶ εἰς σημεῖον αἰώνιον, καὶ οὐκ
ἐκλείψει· ὄνομα δὲ φησιν ἐν τούτοις τὴν δόξαν, ση-
μεῖον δὲ, ὡς γε οἶμαι, τὴν διὰ σταυροῦ φαιδρότητα,
δι' οὗ καὶ σεσῶσμεθα, ἐτόμεθα δὲ ἀκαταλήχτως ἐν
τούτῳ. Ἐκλείψει γὰρ ἡμῖν ἢ παρ' αὐτοῦ χάρις καὶ
οὐδένα καιρὸν ἢ τρόπον.

TOMOS TPITOS.

Τὰδε λέγει Κύριος· Φυλάσσεσθε κρῖσιν, ποιή-
σατε δικαιοσύνην. Ἠγγικε γὰρ τὸ σωτήριόν μου

mensuræ et gradus honoris ac ministeriorum in
Ecclesiis. Hi, inquit, montes sub intelligentiam ca-
dentes, et cum illis colles exsiliunt, id est, saltabunt,
gaudentes videlicet, propter vestram conversionem
et vocationem, et cum gaudio vos recipient. Non
enim mediocri lætitia afficimur, cum aliqui eorum
qui erraverunt, caligine et tenebris relictis, ad veræ
Dei 785 contemplationis lucem emicant. Sic eos
etiam affatur sapientissimus Paulus, dicens: « Gau-
dium et corona mea ». Sed et omnia ligna agri,
inquit, applaudent ramis. Ligna agri intelliges eos
qui in populo censentur. Est enim hortus Serva-
toris floridus. Et quidem viridem esse ac frugife-
rum narrat Sponsa, quæ in Cantico canticorum
describitur: « Descendat nepos meus in hortum
suum, et comedat fructum nucum suarum ». Itaque ligna intelligibilia applaudent, inquit, ramis.
Gaudent enim credentes, non aliter videlicet quam
montes et colles, id est, qui præsunt populo, de
salute eorum qui ad vitam et ad puræ mystagogiæ
perfectionem vocati sunt, per quam divina illis lux
affulget. Fore autem eorum qui vocati sunt maxi-
mam mutationem ad id quod incomparabiliter
præstat, ostendit cum dicit: Pro stœba erit cyparissus,
pro conyza crescet myrtus. Stœbam et conyzam
amaras spinas et rejectitias esse dicunt: crescunt
autem in locis ad agriculturam non accommodis, sed
terra inculta et salsuginosa gaudent. Tales sunt
qui errant, et creaturam præ Creatore colunt.
Postquam autem vocati sunt ad agnitionem verita-
tis, stœba et conyza esse desinunt, ac vergunt in-
telligibiliter in proceras et pulcherrimas arbores.
Nam cyparissus nuncupantur et myrtus. Magnum
itaque est miraculum ejus qui colit Ecclesiam. id
est, Christi. Transponit enim spinas in nobiles
et præstantes arbores, et alias ex aliis facit spiri-
tualiter. Hoc factum esse invenimus in Israelitis.
Matthæus enim et Paulus, quorum ille publicanus,
hic persecutor et ferox erat, cum essent quondam
stœba et conyza, facti sunt totius orbis publica lu-
mina, et Christum in omni loco, tum in servatis,
tum in perditis redolent, quemadmodum inquit
Paulus sanctissimus⁸⁸. Quod autem omnium horum
suppeditator ac largitor æterna gloria et nominis
perpetuitate sit potiturus, docet cum ait: Erit
Dominus in nomen et in signum sempiternum, et
non deficiet. Nomen hic vocat gloriam; signum,
ut ego quidem censeo, crucis splendorem, per quam
etiam servati sumus, in qua etiam jugiter permane-
bimus. Nunquam enim ejus gratia ullo tempore aut
modo nos deficiet.

786 TOMUS TERTIUS.

CAP. LVI. VERS. 1. *Hæc dicit Dominus: Custodite
judicium, facite justitiam. Appropinquavit enim*

⁸⁷ Philip. iv, 1. ⁸⁸ Cant. v, 1. ⁸⁹ II Cor. ii, 16.

salutare meum ut veniat, et misericordia mea, ut patefatur.

De gentium vocatione per fidem, videlicet in Christo, pluribus verbis egit in paulo superioribus : quo confectio, transit iterum ad commonefaciendum Israelitas. Natura enim bonus Deus omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire⁶⁸. Quoniam autem solebant propter nobilitatem patrum supercilium tollere, et hac sola de causa altum sapere, et quia hoc sibi putabant satis esse, etiamsi nulla probæ vitæ laus eluceret, conatur probare inanem fore illis omnino in hisce rebus tumorem : sed eos docet excellentem gloriam consequi, qui ea quæ injuncta sunt, exsequuntur, et in factis splendorem ambiunt. Custodite igitur, inquit, iudicium, id est, rectum iudicium, vel divina iudicia, scilicet mandata. Facite iustitiam. Non enim modo divinis legibus velle adhærere satis est, et a præstandi ac perficiendi officio discedere, sed oportet porro sacrorum iudiciorum custodes apparere, et omni honorum operum genere excellere. Ne vero quis nostrum putet his verbis Israelitas ad observationem legis, quæ in umbris nimirum sita est et in typis, excitari : justificatur enim nemo in lege apud Deum, quemadmodum Paulus ille ter optimus scripsit⁶⁹ : prope esse dicit salutare suum, et misericordiam patefaciendam. Misericordiam et salutare vocat Christum : per ipsum enim misericordiam adepti sumus, et remissionem ac salutem per fidem lucrati : Simile esse dicimus hoc illi quod a Deo dictum est ad beatum Abbaeum : « Adhuc paululum, qui venit veniet, et non moram trahet⁷⁰. » Patefieri, dicit pro manifestari. Siquidem prænuntiavit beati prophetæ Servatoris adventum, **787** et patefactus est mortalibus, quando potenti dominatori visum est. Quod etiam divinus David docebit, dicens : « Notum fecit Dominus salutare suum, in conspectu gentium revelavit iustitiam suam⁷¹. » Manifestatus enim est Christus gentibus, qui est salutare et iustitia, quippe in ipso, ut iam dixi, Deus ac Pater nos servavit et justificavit.

VERS. 2. *Beatus vir qui facit hæc, et homo qui retinet hæc, et custodit Sabbata, ut non profanet ea, et servat manus suas, ne faciant injustitiam.*

Cognata sunt hæc jam dictis, et eodem tendunt : sed habet oratio quædam observatione digna. Considera enim quo pacto dicat eum beatum esse, non simpliciter qui ex semine Abrahamæ est, non qui carnali nobilitate turget, et in eo inani superbia insolescit, sed illum in quo bonæ et illibatæ vitæ velut splendida et illustris dignitas inesse cernitur et enitescere. Tale quiddam beatus Joannes Baptista

απαγαγέσθαι, καὶ τὸ ἔλεός μου ἀποκαλυφθῆναι.

Περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως τῆς διὰ πίστεως, δηλονότι τῆς ἐν Χριστῷ, μακροῦς πεποιοῦνται λόγους ἐν τοῖς ἀνόπιν βραχὺ, διαπεράνας δὲ τοῦτο μέτεσι πάλιν ἐπὶ τὸ χρῆναι νοουθετεῖν τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ. Φύσει γὰρ ὑπάρχων ἀγαθὸς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἔθος αὐτοῖς ἐπὶ τῇ τῶν πατέρων εὐγενείᾳ τὴν ὀφρὸν ἀνασπᾶν, καὶ μέγα φρονεῖν, ἐπ' αὐτῷ δὴ τοῦτω, καὶ μόνῳ, καὶ ἀποχρήσειν αὐτοῖς οἰεσθαι ταυτὶ, καὶ εἰ μὴ μετὸν ὁρῶτο τῆς εὐζωίας τὸ καύχημα, πειρᾶται πληροφορεῖν, ὡς εἰκαῖον αὐτοῖς ἔσται παντελῶς τὸ ἐπὶ τοῦτω φύσημα, δόξαν δὲ μᾶλλον ἀποφαίνει λαχόντας θεοπροπῆ, τὸ πληροῦν ἐλέσθαι τὰ διατεταγμένα, καὶ τὸ τὴν ἐν ἔργοις φαιδρότητα μεταποιεῖσθαι φιλεῖν. Οὐκοῦν φυλάσσεσθε, φησὶ, κρίσιν, τοῦτο ἐστὶ, τὴν ὀρθοκρίσιαν, ἥτοι τὰ θεὰ κρίματα, ἔληον δὲ ὅτι τὰς ἐντολάς. Ποιεῖτε δικαιοσύνην· οὐ γὰρ ἀρκέσει μόνον τὸ βούλεσθαι μὲν τοῖς θεοῖς προσκείσθαι νόμοις, ἀποφοιτᾶν δὲ τοῦ χρῆναι διαπεραίνειν αὐτούς· δεῖ δὲ φυλάκας ὁρᾶσθαι τῶν ἱερῶν κριμάτων, διαπρέπειν τε πρὸς τοῦτω διὰ πάσης ἀγαθοουργίας. Ἵνα δὲ μὴ τις οἴηται τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπὶ τὴν τοῦ νόμου τήρησιν, τὴν ὡς ἐν γέ φημι σκιαῖς τε καὶ τύποις παραθήγεσθαι διὰ τοῦτων τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ· δικαιοῦνται γὰρ οὐδεὶς ἐν νόμῳ παρὰ Θεοῦ, καθὰ γέγραφε τίςιν ὁ πανάριστος Παῦλος· ἔγγυς εἶναι φησὶ τὸ σωτήριον, καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀποκαλυφθῆναι. Ἐλεος δὲ καὶ σωτήριον ὀνομάζει Χριστόν· ἡλεήμεθα γὰρ δι' αὐτοῦ, τὴν διὰ πίστεως ἄρεσιν καὶ σωτηρίαν ἀποκερδαίνοντες. Ἐοικὸς εἶναι φαμεν· τοῦτω τὸ εἰρημένον [αἰ. τοῦτο τῷ εἰρημένῳ] παρὰ Θεοῦ πρὸς τὸν μακάριον Ἀβδακούμ· « Ἐτι μικρὸν, ὁ ἐρχόμενος ἤξει, καὶ οὐ χρονεῖ. » Τὸ δὲ γε ἀποκαλυφθῆναι φησιν, ἀντὶ τοῦ φανερωθῆναι· προσηγγέλλον μὲν γὰρ οἱ μακάριοι προφητεῖαι τοῦ Σωτῆρος τὴν ἀφίξιν· γέγονε δὲ τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς ἐναργὲς ἐν καιροῖς, καθ' οὓς ἡθέλησεν ὁ δυνάστης· καὶ τοῦτο διδάξει λέγων ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ· « Ἐγκώρισε Κύριος τὸ σωτήριον αὐτοῦ, ἐναντίον τῶν ἐθνῶν ἀπεκάλυψε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. » Πεφανέρωται γὰρ τοῖς ἔθνεσι Χριστὸς, ὅς ἐστι σωτήριον, καὶ δικαιοσύνη· ὡς γὰρ ἔφην ἀρτίως, σέσωκέ τε καὶ δεδικάλωκεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἐν αὐτῷ.

Μακάριος ἀνὴρ ὁ ποιῶν ταῦτα, καὶ ἄνθρωπος ὁ ἀντεχόμενος αὐτῶν, καὶ φυλάσσων τὰ Σάββατά μου μὴ βεβηλοῦν, καὶ διατηρῶν τὰς χεῖρας αὐτοῦ μὴ ποιεῖν ἀδίκημα (1).

Ἀδελφὰ καὶ ταῦτα τοῖς ἀρτίως ἡμῖν εἰρημένοις, καὶ διὰ τῶν Ἰσων ἔρχεται, ἐπιτήρησιν γε μὴν ὁ λόγος ἔχει πολλήν. Ἀθρεῖ γὰρ ὅπως μακάριον εἶναι φησιν, οὐχὶ δήπου πάντως τὸν ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ, οὕτε μὴν τὸν σαρκὶ καὶ εὐγενεῖαις ἐπικομπάζοντα, καὶ εἰκαῖον ἔχοντα τὸ ἐπὶ τοῦτω φρόνημα, ἐκεῖνον δὲ μᾶλλον, ὥσπερ ἂν ἐνυπάρχον ὁρῶτο τὸ διαπρέπειν ἐν ἀγαθοῖς, καὶ τῆς ἀθεδήλου ζωῆς τὸ λαμπρόν, καὶ

⁶⁸ 1 Tim. ii, 4. ⁶⁹ Galat. iii, 11; Rom. i, 17; Hebr. x, 38. ⁷⁰ Habac. ii, 3. ⁷¹ Psal. xcvi, 2.

(1) LXX, ἁδίκημα.

περιφανὲς ἀξίωμα. Τοιοῦτόν τι καὶ ὁ μακάριος Βαπτιστῆς Ἰωάννης ταῖς Ἰουδαίων ἀγέλαις ἐπιφωνήσας ὁρᾷται· προσήεσαν μὲν γὰρ τὸ παρ' αὐτοῦ τιμῶντες βάπτισμα, μετανοίας δὲ ἦν, καὶ πικροὺς ὄντας λίαν διήλεγχε λέγων· « Γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπιδείξεν ὑμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; Ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας, καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς· Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ. » Ὁ δὲ φησιν· « Εἰ πατέρα εἴχετε τὸν Ἀβραάμ, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε ἄν. » Μακάριος τοίνυν, φησὶν, οὐκ εἰ τις υἱὸς ἐστὶν Ἀβραάμ, ἀλλ' ὁ φυλάσσων ταῦτα· ποῖα δὲ ταῦτα; Κρίμα καὶ δικαιοσύνην, καὶ πρὸς γε τούτῳ φυλάττων καὶ κατορθῶν αὐτά, καὶ ἀντεχόμενος αὐτῶν, τουτέστιν, οὐ παρέργως ἢ παρ-ειμένως· ἐπ' αὐτὰ χωρῶν, ἀλλ' ὅσον ἐν πάσῃ σπουδῇ, καὶ νεανικῶς, ὥστε καὶ ἀντέχεσθαι λίαν αὐτῶν, καὶ φυλάσσειν τὰ Σάββατα μὴ βεβηλοῦν αὐτά. Ἰνα πάλιν τοιοῦτο νοῆς· οὐκ ἐξῆν ἐν Σαββάτῳ φροντίδα ποιῆσθαι τίνα τῶν περὶ τὴν σάρκα πόνων ἢ σπουδασμάτων. Ἐδεῖ δὲ μᾶλλον ἀργεῖν τοῦτο τοῦ θεοῦ προστάστοντος νόμου, πλὴν ἀργοῦντες τὰς νενομισμένας θυσίας προσεκύμιζον τῷ Θεῷ, τοῦ νομικοῦ γράμμα-τος αἰνιγματωδῶς ὑποφαίνοντος, ὅτι φροντίδος σαρκικῆς ἀποσχομένους ἐμφρόνως ἱερουργεῖν προσήκει τῷ Θεῷ θυσίας πνευματικὰς, καὶ τὰς εἰς ὁσμὴν εὐωδίας τῆς νοητῆς. Ἀργίας οὖν ἄρα τῆς ἐξ ἁμαρτιῶν καὶ σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν τύπον ἐπλήρου τῆς κατὰ τὸ Σάββατον ἀργίας ἡ δύναμις· οὕτω προσήκει φυλάττεσθαι καὶ ἡμᾶς τὸ μὴ βεβηλοῦν τὰ Σάββατα· ἀποπαυσάμενοι γάρ, ὡς ἔφην, φροντίδος ἀπάσης γεώδους καὶ σαρκικῆς, νοητῶς σαββατίζομεν, οὐ τὰς δι' αἱμάτων καὶ καπνῶν τελοῦντες θυσίας, ἀλλ' ἱεροῖς σπουδασμασι κατευφραίοντες αὐτὸν, καὶ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας ἑαυτοὺς ἀναφέροντες. Τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται ὁ Θεός, καθὰ γέγραπται. Δεῖ δὲ οὖν ἄρα μὴ βεβηλοῦν τὰ Σάββατα, διατηρεῖν δὲ πρὸς τούτῳ καὶ τὰς χεῖρας κεκαθαρμένας· καὶ τίνα τρόπον, αὐτὸς ἐδίδαξεν εἰπών· Τοῦ μὴ ποιεῖν ἀδίκημα οὐ γὰρ ἐστὶ φυλάσσειν δύνασθαι κρίσιν, καὶ ποιεῖν δικαιοσύνην ἀδικεῖν ἐθέλοντας, καὶ τοῖς τῆς ἁμαρτίας ῥύποις τὴν χεῖρα καταμαίοντας. Χεῖρα δὲ οὐχὶ πάντως τὴν τοῦ σώματος, ἀντὶ δὲ γε τῆς χειρὸς τὴν πρακτικὴν νοήσεις ἐνέργειαν, καθ' ἣν ἐκάστῳ πρόσκειμεν τῶν πραγμάτων.

Μὴ λέγέτω ὁ ἀλλογενὴς ὁ προσκείμενος πρὸς Κύριον· Ἀφοριεῖ με ἄρα Κύριος ἀπὸ τοῦ λαοῦ τούτου. Καὶ μὴ λέγέτω ὁ εὐνούχος, ὅτι· Ἐγὼ εἰμι ξύλον ξηρόν. Τάδε λέγει Κύριος τοῖς εὐνούχοις· Ὅσοι ἂν φυλάξωται τὰ Σάββατά μου, καὶ ἐκλέξωται ἂ ἐγὼ θέλω, καὶ ἀντέχωται τῆς διαθήκης μου, δώσω αὐτοῖς ἐν τῷ ὁλῳ μου καὶ ἐν τῷ τειχεῖ μου τόπον ὀνομαστόν, κρεῖσσον (1) υἱῶν καὶ θυγατέρων, ὄνομα αἰώνιον δώσω αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἐκλείψει.

Ἐτέραν ὑφρὺν τῶν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ἡγουν

⁷¹ Matth. iii, 7-9. ⁷² Joan. viii, 39. ⁷³ Hebr. xiii, 16.

(1) LXX, κρεῖττω.

(2) Quæ uncis inclusa sunt, Græcus codex non habet.

A dixisse videtur Judæorum turbæ. Accesserunt ad ejus baptismum, quod erat pœnitentiæ, et in pretio habuerunt : quos ut acerbissimos homines et sævos reprehendit, dicens : « Progenies viperarum, quis monstravit vobis ut fugeretis a futura ira ? Facite igitur fructus dignos pœnitentia, et ne sitis ea opinione ut dicatis apud vos : Patrem habemus Abraham ⁷¹. » [(2) Certe quoque Servator idem persecutus est, et affatus est eos obnixè semper hoc prætendentes dicentesque : « Nos patrem habemus Abraham ⁷². » Ille vero : « Si patrem, inquit, haberetis Abraham, fecissetis opera Abrahæ. » Beatus est igitur, inquit, non si quis sit filius Abrahæ, sed qui custodit hæc. Quænam ? Judicium, justitiam, et præterea qui custodit illa, et efficit ac retinet, id est, qui non leviter aut remisse, sed omni velut studio ac viriliter ea aggreditur, ut ea diligenter retineat, et custodit, Sabbata ut non profanet ea. Ut rursus illud intelligas : non licebat in Sabbato laborum et studiorum ad carnem pertinentium curam aliquam agere. Sed otium potius oportebat, divina lege hoc sanciente : otiantes tamen stata sacrificia Deo offerebant : legali littera ænigmatice subinueniente, carnis cura abstinentes debere spirituales hostias, in odorem bonæ fragrantia intelligibilis, **788** Deo prudenter ministrare. Hujus igitur cessationis in Sabbato virtus otium et cessationem a peccato et carnis cupiditatibus figurabat. Sic eandem curam nos suscipere debemus, ne Sabbata violamus. Supersedentes enim, ut dixi, omni cura terrena et carnali, intelligibiliter sabbatizamus : non per sanguinem et fumos celebrantes sacrificia, sed studiis sanctis illum exhilarantes, et in odorem suavitatis nosmet offerentes. Talibus enim sacrificiis placatur Deus, sicuti scriptum est ⁷³. Oportet itaque Sabbata non violare, sed ad hæc manus puras servare. Quomodo autem, ipsemet docuit, inquiens : Ne faciant injuriam. Nec enim custodire judicium, nec colere justitiam possunt hi qui injuriam volunt inferre, et manum peccati sordibus inquinare. Manum autem non simpliciter eam quæ est corporis, sed pro manu actuosam quamdam vim intelliges, per quam ad res quasque gerendas accedimus.

Vers. 3-5. Ne dicat alienigena qui appositus est Domino : Separabit me utique Dominus a populo suo. Neque dicat eunuchus : Ego sum lignum aridum. Hæc dicit Dominus eunuchis : Quicumque custodierint Sabbata mea, et elegerint quæ ego volo, et tenuerint testamentum meum, dabo illis in domo mea et intra parietes meos locum celebrem, meliorem filiis ac filiabus, nomen æternum dabo illis, et non deficiet.

Aliud supercilium Israelitarum et arrogantia

causam putidam et frivolum Deus insectatur. Altum enim, uti dixi, sapiebant, dicentes : « Patrem habemus Abraham ⁷⁴, » et : Populus sanctus sumus electus, atque in sortem divinam asciti sumus. Fugerunt etiam orbitatem, utpote cum primus pater Abraham loco benedictionis accepisset a Deo, semen suum in inmensam multitudinem propagandum, quod Deus promisit stellas numero æquaturum ⁷⁵. Dixitque illis per sapientissimum Moysem : « Non erit in vobis orbus, neque sterilis ⁷⁶. » Quod autem magna et præclara res censeretur ab illis fecunditas proles, e sanctis prophetis quidam probabit : « Gloria eorum ex partibus, et parturitionibus, et conceptionibus ⁷⁶. » Propheta **789** item Isaias dicit septem mulieres apprehensuras unum virum, quæ dicant : « Panem nostrum comedemus, et vestimentis nostris amictiemur ; verumtamen vocetur nomen tuum super nos : aufer opprobrium nostrum ⁷⁷. » Non enim volebant, ut dixi, tanquam liberis orbæ et steriles notari. Quia igitur videbantur Israelitæ propter carnalem nobilitatem et sobolis fecunditatem elato esse animo, eos necessario ab hac ignorantia abducit, inquires : Ne dicat alienigena, qui appositus est ad Dominum : Separabit me Dominus a populo suo. Non enim, quia est alienigena, id est, non ex sanguine Israel, propterea non erit ejus donorum et conjunctionis cum ipso, videlicet spiritualis, particeps ; sed si Domino adhæreat, omnino inter domesticos et notos collocabitur, et ad gentem sanctam, ad regium sacerdotium, in sortem Dei cooptabitur, et in filiis Abraham numerabitur. Non enim omnes qui sunt ex Israel, hi Israel, sicuti sapientissimus Paulus ait, nec quia semen Abrahæ, omnes filii, sed filii promissionis reputantur in semine ⁷⁸. Data est autem Abrahæ promissio a Deo, non solum propter eos qui secundum carnem ab eo sunt, sed propter omnes per fidem genitos. Sic enim Abraham justificatus est. Ergo qui insistent vestigiis fidei Abrahamiticæ, his omnino dabitur ut filiis accenseantur. Non igitur proselytum separabit a populo suo : at semel additum et vocatum per fidem suscipiet, populumque sanctum nominabit. Quin etiam si quis, inquit, sit eunuchus, id est carens liberis et sobole, ne dicat apud seipsum : Ego sum lignum aridum, id est, ne moleste ferat orbitatem. Apud Deum enim nihil istud est, nec eum rejiciet. Nam quæ virtus est, cujus præclari facinoris splendor, proles fecunditas ? Carnis enim opera sunt hæc, nec reprehensione nec laude digna. Etsi enim aliquibus benedictionis loco datum sit, ad hoc Deo vocante, at nihil erit non habentibus incommodi. Quid enim contra eos dici potest qui premature mortui sunt, vel ante nuptias et coitum rebus humanis defuncti, liberos non susceperunt ? Quomodo etiam juvabit peccatis in hac vita addictos, quod multorum filiorum et filiarum patres existant ? Neque dicat, inquit, qui liberos non habet : Ego sum

ἀλαζονείας πρόφασιν, σαθράν τε καὶ ἔωλον κατασώσει Θεός· ἐφρόνουν μὲν γὰρ, ὡς ἔφην, μέγα, λέγοντες, « Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ, » καὶ μὴν ὅτι Λαὸς ἅγιός ἐσμεν ἐξευλεγμένοι, τετάγμεθα δὲ καὶ εἰς κλῆρον Θεοῦ. Ἐφευγον δὲ καὶ τὴν ἀπαίδειαν, ἅτε δὴ τοῦ προπάτορος Ἀβραάμ ἐν εὐλογίας τάξει λαβόντος παρὰ Θεοῦ τὸ εἰς πληθὺν ἐκταθῆσθαι τὴν ἀμέτρητον τὸ σπέρμα αὐτοῦ· ἰσάριθμον γὰρ τοῖς ἄστροις ἐπηγγέλλετο Θεὸς ἀναδείξειν αὐτό. Εἴρητο δὲ πρὸς αὐτοὺς καὶ διὰ τοῦ πανσόφου Μωϋσέως τό· « Οὐκ ἔσται ἐν ὑμῖν ἄγονος οὐδὲ στειρά. » Ὅτι δὲ μέγα τι χρῆμα καὶ ἐξαίρετον ἡ πολυπαιδία νενόμιστο παρ' αὐτοῦς, πληροφορήσει τις λέγων τῶν ἁγίων προφητῶν· « Αἱ δόξαι αὐτῶν ἐκ τόκων καὶ ὠδίνων, καὶ συλλήψεων. » Ἐπτά δὲ γυναῖκες ἐπιλήψεσθαι ἑνὸς ἀνδρὸς, ὁ προφήτης φησὶν Ἱσαΐας· εἰπόν τε ὅτι « Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, καὶ τὰ ἱμάτια ἡμῶν περιβαλούμεθα, πλην τὸ δνομα τὸ σὸν κεκλήσθω ἐφ' ἡμᾶς, ἄφελε τὸν δνοειδισμόν ἡμῶν. » Οὐ γὰρ ἤθελον, ὡς ἔφην, ὡς ἄγονοι τε καὶ στειραὶ κατονεοῖσθαι. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ ἐπ' εὐγενεῖα σαρκικῇ, καὶ προσέτι τῇ πολυπαιδίᾳ μέγα φρονεῖν ἐδόκει τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀναγκαιῶς αὐτοὺς καὶ ταύτης ἐξίστησι τῆς ἀμαθίας, εἰπόν· Μὴ λεγέτω ὁ ἀλλογενὴς ὁ προσκειμένος πρὸς Κύριον, Ἀφοριεῖ με ἅρα Κύριος ἀπὸ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἐπεὶ περ ἀλλογενὴς, τουτέστιν, οὐκ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο καὶ ἀμέτοχος τῶν παρ' αὐτοῦ χαρισμάτων, ἤγουν τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος, δηλονότι πνευματικῆς· ἀλλ' εἰ προσκείτο τῷ Κυρίῳ, τάξεσθαι πάντως ἐν οἰκείοις, καὶ ἔγνωσμένοις, καὶ εἰς ἔθνος ἅγιον, καὶ εἰς βασιλεῖον ἱεράτευμα, καὶ εἰς κλῆρον Θεοῦ· τελέσει δὲ καὶ ἐν τέκνοις Ἀβραάμ. Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ οὗτοι Ἰσραὴλ, καθά φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος, οὐδὲ οἱ εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα, ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζονται εἰς σπέρμα. Δέδοται δὲ τῷ Ἀβραάμ ἡ ἐπαγγελία παρὰ Θεοῦ, οὐκ ἐπὶ μόνοις τοῖς ἐξ αὐτοῦ κατὰ σάρκα, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἅπασιν τοῖς διὰ τῆς πίστεως· ἐδικαιώθη γὰρ οὕτως Ἀβραάμ. Οὐκοῦν τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς πίστεως Ἀβραάμ δοθήσεται πάντως τὸ τελεῖν ἐν τέκνοις. Οὐκ ἀφοριεῖ τοιγαροῦν τὸν πρωτόγονον ἐκ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, τὸν δὲ ἅπας προστεθέντα καὶ κεκλημένον ἐν πίστει προσδέξεται, καὶ λαὸν ἅγιον ὀνομάσει. Ἀλλὰ εἰ τις εὐνουχός ἐστι, φησὶν, τουτέστιν, ἅπαις ἡ ἄγονος, μὴ λεγέτω καθ' ἑαυτὸν, ὅτι Ἐγὼ εἰμι ξύλον ξηρὸν, τουτέστι, μὴ λυπεῖσθω διὰ τὴν ἀπαίδειαν. Οὐδὲν γὰρ τοῦτο παρὰ Θεῷ, οὔτε μὴ ἀποδλητὸν ἀποφαίνει. Ὅποιος γὰρ τρόπος ἀρετῆς, ἡ ποίων κατορθωμάτων λαμπρότης, ἡ πολυπαιδία, Σαρκὸς ἔργα ταυτὶ μώμου τε καὶ ἐπαίνου μακράν. Εἰ γὰρ καὶ δέδοται τισὶν ἐν εὐλογίας τάξει τὸ χρῆμα, καιροῦ καλοῦντος εἰς τοῦτο, ἀλλ' οὐκ ἀδικήσκειν ἂν οὐδὲν τοὺς μὴ λαχόντας αὐτό. Ἐπεὶ ποῖος ἂν γέγοντο καταρρήσεως τρόπος τοῖς θεθνωσὶ πρὸ ὥρας, ἡ πρὸ γάμου καὶ μίξεως, τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων ἀποδημήσασιν, οἷς παίδων οὐκ ὑπῆρξε γονή· ὀνήσει δὲ τρόπον τινὰ τοὺς φιλαμνητήμονας ἐν τῷδε τῷ βίῳ,

⁷⁴ Joan. viii, 59. ⁷⁵ Gen. xv, 5. ⁷⁶ Exod. xiiii, 26. ⁷⁷ Ose. ix, 11. ⁷⁸ Isa. lv, 1. ⁷⁹ Rom. ix, 6-8.

πολλῶν πατέρας υἱῶν καὶ θυγατέρων· Μηδὲ λεγέτω, φησὶν, ὁ παῖδας οὐκ ἔχων, ὅτι Ἐγὼ εἰμι ξύλον ξηρόν. Αὐτεῖ δὲ οὐδὲν, μᾶλλον δὲ ἀναγκαῖον εἶναι φημι διαμνημονεῖσαι καὶ νῦν τῶν εὐνουχισάντων ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν, οἷς ἂν ἐφαρμόσειέ τις, καὶ μάλα εἰκότως, τὸν ἔν γε τούτοις παρὰ Θεοῦ λόγον. Δώσω γὰρ αὐτοῖς, φησὶν, ἐν τῷ οἴκῳ μου, καὶ ἐν τῷ τείχει μου τόπον ὀνομαστόν. Οἶκον δὲ καὶ τεῖχος, ἦτοι τὴν περίβολον καὶ ἀσφάλειαν ἀποκαλεῖν εἴκοι τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ἄνω που τάχα καὶ ἐν οὐρανοῖς, ἡγουν τὴν ἐπὶ γῆς, εἰς ἣν διατρέπουσιν ἄνδρες ἀγνεῖα καὶ σεμνότητι σύντροφοι, καὶ τὸ τῆς ἐγκρατείας ἀναδούμενοι καύχημα, καὶ πολυπαιδίας χρεῖττονα τὴν ἐπὶ τούτῳ δόξαν ἡγούμενοι, καὶ τό γε ἦσαν εἰς σεμνότητα πολιτείας εὐνούχων οὐδὲν διαφέροντες. Οὗτοι δέχονται παρὰ Θεοῦ δόξαν αἰώνιον· δηλοῖ δὲ τοῦτο τὸ ὄνομα, καὶ οὐκ ἂν ἐκλείψοι ἐν αὐτοῖς ἡ παρ' αὐτοῦ χάρις· ἐξαίρετα γὰρ τῆς ἐγκρατείας τὰ γέρα, πλὴν οὐχ ἀπλοῖς εὐνούχοις τὴν τῶν οὕτω λαμπρῶν ἀξιομάτων ἐπαγγέλλεται χορηγίαν, ἀλλὰ τοῖς φυλάττουσι τὰ Σάββατα αὐτοῦ, Χριστοῦ δὲ δηλονότι· ἕτερα δὲ, ὡς ἔφην, τὰ αὐτοῦ Σάββατα παρὰ τοῦ νόμου. Τὰ μὲν γὰρ ἦν ἐν τύποις, τὰ δὲ τῷ τῆς ἀληθείας καταφαιδρύνεται κάλει. Καὶ ἐπεὶ τοῖς ἐπιλεξαμένοις [ἄπερ] αὐτοῦς βούλεται, καὶ ἀντεχομένοις τῆς διαθήκης αὐτοῦ. Βούλεται δὲ Χριστὸς οὐ τὰ ἐν σκιαῖς καὶ γράμματι νομικῶς, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν τῇ διαθήκῃ τῇ παρ' αὐτοῦ· δηλον δὲ ὅτι τῇ νῆα τε καὶ εὐαγγελικῇ.

Καὶ τοῖς ἀλλογενέσι τοῖς προσκειμένοις Κυρίῳ δουλεύειν αὐτῷ, καὶ ἀγαπᾶν τὸ δρομα Κυρίου, τὸ εἶναι αὐτῷ εἰς δούλους καὶ δούλας, καὶ πάντας τοὺς φυλασσομένους τὰ Σάββατά μου μὴ βεβηλοῦν, καὶ ἀντεχομένους τῆς διαθήκης μου, εἰσάξω αὐτοὺς εἰς τὸ ὄρος τὸ ἅγιόν μου, καὶ εὐφρανῶ αὐτοὺς ἐν τῷ οἴκῳ τῆς προσευχῆς μου. Τὰ ὀλοκαυτώματα αὐτῶν, καὶ αἱ θυσίαι αὐτῶν ἔσονται δεκταὶ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν μου. Ὁ γὰρ οἶκός μου οἶκος προσευχῆς προκληθήσεται πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, εἴπε Κύριος ὁ συνάγων τοὺς διεσπαρμένους Ἰσραήλ.

Συναπτέον τοῖς ἀνόπιν καὶ ταῦτα, ἵν' ἡ τοιοῦτον τὸ λεγόμενον· Τάδε λέγει Κύριος τοῖς εὐνούχοις, καὶ τοῖς ἀλλογενέσι τοῖς προσκειμένοις Κυρίῳ δουλεύειν αὐτῷ. Οὐκοῦν διαλέγεται τοῖς ἐξ ἔθνων, καὶ οὐτι που μόνως τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραήλ, οἳ τὴν ὀφρὺν ἀνασπώντες ὑψηλὴν κατεπεφύοντο τῶν ἀλλογενῶν, μερίδα καὶ κλῆρον Θεοῦ καὶ λαὸν ἅγιον ἑαυτοὺς ὀνομάζοντες· φάσκοντες τὸ, « Μακάριοι ἔσμεν Ἰσραήλ, ὅτι τὰ ἀρεστά Κυρίῳ γνωστά ἡμῖν ἔστι. » Πρὸ δὲ ἡλὸν οὖν, ὅτι οὐ σαρκικῆς εὐγενείας δύναμις συνάπτει Θεῷ· οὐ γὰρ ὅτι γεγενᾶσιν ἐξ Ἀβραάμ, κλῆρος Θεοῦ μεμενήκασι, καταλογισθεῖεν δ' ἂν εἰς λαὸν αὐτοῦ διὰ συναφείας τῆς πνευματικῆς οἱ αὐτῷ προσκείμενοι, καὶ ἐλ τινες εἴεν ἀλλογενεῖς, προσκείμενοι δὲ διὰ πίστεώς τε, καὶ τὴν ὑπ' αὐτῷ δουλείαν ἡγεῖσθαι καύχημα, καὶ ἀγαπᾶν τὸ ὄνομα αὐτοῦ· ἀγαπᾶν δὲ

A 790 lignum aridum. Nihil autem nocet, imo vero necesse esse dico, ut mentionem faciamus nunc eorum qui se propter regnum cælorum eunuchos rediderunt ⁷⁹, juxta vocem Servatoris : quibus oratio a Deo hoc loco habita non abs re accommodari potest. Dabo enim illis, inquit, in domo mea et intra murum meum locum celebrem. Domum et murum, vel munitionem et securitatem, appellare videtur Ecclesiam, superam et cælestem, vel hanc quæ in terris versatur : in qua resplendent viri sanctimonix et gravitati quasi innutriti, et qui continentix corona redimiti sunt, ac gloriam hanc potiorē secunditate existimant, et quoad gravitatem ac sanctitatem conversationis ab eunuchis nihi differunt. Hi accipiunt a Deo gloriam æternam, hoc enim illustre illis nomen est, illosque gratia ipsius non deficiet. Exinia sunt enim continentix præmia. Verum non simpliciter eunuchis hanc adeo illustri dignitatis subministrationem pollicetur, sed observantibus Sabbata ejus, Christi videlicet. Alia vero sunt, uti dixi, ejus Sabbata, quam legis. Hæc namque in typis erant sita, illa veritatis pulchritudine illustrantur. Addit, qui elegerint quæ ipse vult, ac tenuerint testamentum suum. Christus autem vult non quæ in umbris et litteris legalibus consistunt, sed quæ ad testamentum suum pertinent, novum scilicet et evangelicum.

Vers. 6-8. Et alienis, qui addicti sunt Domino, servire ei, et diligere nomen Domini, ut sint ei in servos et ancillas, et quicumque custodiunt Sabbata mea, ne profanent ea, et qui tenent testamentum meum, inducam eos in montem sanctum meum, et exhilarabo eos in domo orationis meæ : holocausta eorum et victimæ eorum erant acceptabiles super altare meum. Domus enim mea domus orationis vocabitur cunctis gentibus, dicit Dominus, qui congregat dispersos Israel.

Adnectenda sunt hæc quoque superioribus, ut tale quid dicatur : Hæc dicit Dominus eunuchis, et alienigenis, addictis Domino, ut serviant ei. Habet ergo sermonem cum gentibus, non cum solis Israelitis, **791** qui altum supercilium erigebant, et alienigenas impetebant, se portionem et sortem Dei, et populum sanctum nominantes, ac dictitantes : « Beati sumus Israel, quia quæ sunt accepta Domino, nota sunt nobis ⁸⁰. » Constat ergo carnalis nobilitatis virtutem nos Deo non conjungere ; nec enim quod nati sunt Abrahamo, sors Dei manserunt ; sed populo Dei annumerandi sunt, qui spiritali copula ipsi adhærent, etiamsi alienigenæ sint, modo per fidem ei sint addicti, ejusque servitutem gloriæ sibi ducant, ac nomen ejus diligant, et ita diligant, ut per submersionem in omnibus, regni illius jugum semper

⁷⁹ Matth. xix, 12. ⁸⁰ Baruch. iv, 4.

subeant, non ad ea quæ fas non est digredientes, nec præcipiti impetu ad alienorum deorum cultum recurrentes, sed fixam ac immotam mentem habentes, et ita Sabbata ejus, videlicet Christi, observantes, ut ea non violent. Sabbatum enim colunt Judæi ex legis præscripto, carnem omni labore vacuum servantes, et otium veluti in negotiis corporalibus agentes. Sed hic sabbatismus a Deo rejectus est. Qui vero in requiem Christi ingreditur, et mente sabbatizat, a suis feriatur operibus. Sic nimirum scribit sapientissimus Paulus. Itaque inducturum se pollicetur alienigenas in montem suum sanctum, et lætitia affecturum in domo orationis suæ. Hic mihi vide, umbram legis eversam esse, et litteræ vetustatem jam inefficacem quodammodo. Omnia enim facta sunt in Christo nova; præterierunt vetera⁸¹. Veluit lex alienigenas domum Dei ingredi; nam ait: « Non intrabit Ammonita et Moabita in Ecclesiam Domini⁸². » At universorum Servator et Dominus, rebus nostris in novitatem spiritualem commutatis, alienigenas in domum sanctam suam inducturum se pollicetur. Montem enim sanctum nullum alium esse dicit quam suam Ecclesiam: in quam ingressi, exhilarantur, donis ejus affluentes, et spe sanctorum ditati. Quod autem pure et integre versaturi sint, et Deum universorum placabilem ac propitium habituri, significavit inquit: « Holocausta eorum et victimæ eorum erunt acceptabiles⁷⁹² super altare meum. » Oratio autem hæc tanquam ab exemplo et typo legalis cultus sumpta est. Nam olim arietes et hircos incendere, ac sacrificia offerre solebant Israelitæ. Sed quoniam, ut dixi, umbra transiit, non per sanguines aditum sibi faciunt, ex gentibus vocati; sed veluti seipsos Deo sacrificant, mundo morientes, justitiæ viventes, sicut scriptum est⁸³. Erunt autem accepti, et in odorem suavitatis, tum hi qui totam quasi vitam sanctam reddunt, velut holocaustata, tum etiam hi qui particulare sacrificium offerunt: qualis est vita eorum qui nuptias in Domino contraxerunt, divisi quodammodo Deo et mundo. Animantia enim in sacrificium seu hostiam oblata, non integra, sed dimidia vel ex parte aris imponebantur. Accepti sunt ergo alienigenæ, seipsos in fragrantiam spiritualem offerentes. Quod autem non solis Israelitis tributum sit divinum templum, seu domus orationis Dei qui est supra omnes, sed omnibus per orbem terrarum, conversione et fide ad agnitionem ipsius vocatis patefactum, perspicuum facit, inquit: Domus mea domus orationis vocabitur omnibus gentibus. Quis est ergo qui hæc promisit? Num divinus propheta Isaias, velut ex sua sententia? Minime. Dixit enim Dominus, inquit, qui congregat dispersos Israel. Hæ sunt igitur orationes, hæ voces commiserantis. Natura enim bonus cum sit, omnes homines salvos fieri vult, et ad agnitionem veritatis venire⁸⁴. Cæterum clementiæ magnitudinem non in solis gentibus apparuisse

οὕτως ὡς διὰ τῆς εἰσάπαν ὑποταγῆς τῆς αὐτοῦ βασιλείας ὑποτρέχειν αἰετὸν ζυγόν, μὴ ἐξισταμένους ἐφ' ἃ μὴ θέμις, μήτε μὴν εὐπαραφώρως ἔχοντας εἰς τὸ ἐλέσθαι παλινδρομεῖν ἐπὶ γε τὸ δεῖν προσκεῖσθαι θεοῖς ἐτέροις, ἐρηρησμένην δὲ μᾶλλον καὶ ἀκράδαντον ἔχοντας διάνοιαν, οὕτω τε φυλασσομένους τὰ Σάββατα αὐτοῦ, ὥστε μὴ βαθελοῦν αὐτὰ, Χριστοῦ δὲ δηλονότι. Σαββατίζουσι γὰρ Ἰουδαῖοι κατὰ τὸν νόμον, τὴν σάρκα τηροῦντες ἔξω πόνου παντός, καὶ ἀργίαν ἐπιτηδεύοντες τὴν ὡς ἐν ἐργοῖς σωματικοῖς. Ἀλλ' ὁ τοιοῦτος σαββατισμὸς ἀπόδηλος ἦν παρὰ Θεῷ· ὁ δὲ εἰσελθὼν εἰς τὴν κατέπαυσιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ νοητῶς σαββατίζων, κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἰδίων ἔργων. Γράφει γοῦν οὕτως ὁ πάνσοφος Παῦλος. Τοὺς νῦν ἀλλογενεῖς εἰσάξειν ἐπαγγέλλεται εἰς τὸ ὄρος· τὸ ἅγιον αὐτοῦ, καὶ κατευφραίνειν αὐτοὺς ἐν τῷ οἴκῳ τῆς προσευχῆς αὐτοῦ. Ἐνταῦθ' αἱ μοὶ βλέπε τὴν τοῦ νόμου σκιά· ἀνατετραμμένην, καὶ τὴν καλαιδέτητα τοῦ γράμματος ἀπρακτοῦσαν ἡδὴ πως. Πάντα γὰρ γέγοναν ἐν Χριστῷ καινὰ, τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν. Ἀπέφρχε μὲν ὁ νόμος τοῦ δεῖν εἰς οἶκον ἰέναι Θεοῦ τοὺς ἀλλογενεῖς· ἔφη γάρ· « Οὐκ εἰσελεύσεται Ἀμμωνίτης καὶ Μωαβίτης εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου. » Ὁ δὲ γε τῶν ὅλων Σωτὴρ καὶ Κύριος εἰς καινότητά τὴν πνευματικὴν τὰ καθ' ἡμᾶς μεθιστάς, εἰσάξειν εἰς τὸν οἶκον τὸν ἅγιον ἑαυτοῦ κατεπαγγέλλεται τοὺς ἀλλογενεῖς. Ὅρος γὰρ ἅγιον οὐδὲν ἕτερον εἶναι φησι, πλὴν ὅτι τὴν ἑαυτοῦ Ἐκκλησίαν, εἰς τὴν εἰσελάσαντες κατευφραίνονται τοῖς παρ' αὐτοῦ χαρίσμασιν, ἐντροφῶντες δηλονότι, καὶ τὴν τῶν ἁγίων πλουτοῦντες ἐλπίδα· ὅτι δὲ πολιτεύονται καθαρῶς, εὐμενῇ τε καὶ ἡλεω τῶν τῶν ὅλων ἔξουσι Θεόν, διαμεμῆνυκεν εἰπὼν, ὅτι τὰ ὀλοκαυτώματα αὐτῶν, καὶ αἱ θυσίαι αὐτῶν ἔσονται δεκταὶ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν μου. Γέγονε δὲ ὁ λόγος ὡς ἐκ παραδείγματος καὶ τύπου τῆς κατὰ νόμον λατρείας. Πάλαι μὲν γὰρ κριοὺς καὶ ταύρους ὀλοκαυτοῦν ἔθος ἦν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, θυσίας τε προσάγειν. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς ἔφην, παρελήλακεν ἡ σκιά, οὐ τὴν δι' αἱμάτων ποιοῦνται πρόσδοον οἱ ἐξ ἐθνῶν κεκλημένοι, ἀλλ' οἷον ἑαυτοὺς ἱεουργοῦσι τῷ Θεῷ, κόσμῳ μὲν ἀπονήσκοντες, ζῶντες δὲ τῇ δικαιοσύνῃ, καθὰ γέγραπται. Ἔσονται δὲ δεκτοί, καὶ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας, οἱ μὲν ὅλην ἑαυτῶν τὴν ζωὴν ὡς περ ἱερὰν ἀποφαινοντες, ὡς ἐν τάξει νοεῖσθαι τῶν ὀλοκαυτωμάτων· οἱ δὲ ὡς θυσίαν μερικὴν, ὅποια τίς ἐστιν ἡ τῶν ἐν Κυρίῳ γεγαμηκότων ζωῇ, μεμερισμένων τρόπων τινὰ Θεῷ τε καὶ κόσμῳ. Τὰ γὰρ εἰς θυσίας προσφερόμενα τῶν ζώων οὐχ ὀλόκληρα τοῖς θυσιαστηρίοις ἐναπετίθετο μᾶλλον, ἀλλ' ἐξ ἡμισείας, ἤγουν ἐκ μέρους. Δεκτοὶ τοιγαροῦν οἱ ἀλλογενεῖς, ἐκ τοῦ ἀνατιθέμεντος εἰς εὐοσμίαν πνευματικὴν. Ὅτι δὲ οὐχὶ μόνοις τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ὁ Θεὸς ἐκνεμένῃται νεώς, ἤγουν ὁ οἶκος τῆς προσευχῆς τοῦ ἐπὶ πάντας Θεοῦ, αἰνέται δὲ μᾶλλον τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν δι' ἐπιστροφῆς καὶ πίστεως καλουμένοις εἰς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ, καθίστησιν ἐναργεῖς εἰπὼν, ὅτι Ὁ οἶκός μου οἶκος προσευχῆς κληθήσεται πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Τίς οὖν ἄρα ἐστὶν ὁ ταῦτα

⁸¹ II Cor. v, 17. ⁸² Deut. xxiii, 5. ⁸³ Conf. Galat. vi, 14; I Petr. ii, 24. ⁸⁴ I Tim. ii, 4.

προϋπισχνούμενος· Ἀρ' ὁ θεσπέσιος προφήτης Ἡσαίας ὡς ἀπὸ γνώμης ἰδίας· Οὐ μὲν οὖν. Εἶπε γὰρ ὁ Κύριος, φησὶν, ὁ συνάγων τοὺς διεσπαρμένους Ἰσραὴλ. Οὗτοι τοιγαροῦν οἱ λόγοι, καὶ τοῦ κατοικτερόντος αἰφωναί· φύσει γὰρ ὑπάρχων ἀγαθὸς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. Πλὴν ὅτι τὸ τῆς ἡμερότητας μέγεθος οὐκ ἐπὶ μόνοις ὤφθη τοῖς ἐξ ἐθνῶν, ἐπιλάμψαντος τῷ κόσμῳ Χριστοῦ, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐπὶ τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, σαφὲς ἂν γένοιτο διεκπόντος αὐτοῦ τὸ, Εἶπεν ὁ Κύριος ὁ συνάγων τοὺς διεσπαρμένους Ἰσραὴλ. Ἦσαν οὖν ἅρα καὶ αὐτοὶ κατεσχεδασμένοι, καὶ οὐχὶ μᾶλλον σωματοικῶς, ἤγουν ἐξω ποῦ τῆς Ἰουδαίας ἀπενηνεγμένοι, καὶ εἰς πόλεις ὄντες ἐτέρας ἢ χώρας, ἀλλ' ὡς τῆς ἐννόμου πολιτείας ἀποφοιτήσαντες, καὶ τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης ἀποπηδήσαντες· οὐ γὰρ τετηρήκασιν τὴν δοθεῖσαν ἐντολὴν· εὐρήσασμεν δὲ πλεισταχοῦ, καὶ ταῖς τῶν εἰδώλων θεραπέαις προσνευνοκῶτας αὐτοὺς, καὶ χεῖλεσι μὲν τιμῶντας Θεὸν, ἀπεσχοινισμένην δὲ αὐτῶν τὴν διάνοιαν ἔχοντας, καὶ μάτην αὐτὸν σεβομένους, διδάσκοντάς τε διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων. Οὐκοῦν μὴ καυχάσθω τῶν ἀλλογενῶν ὁ δυσάγωγος Ἰσραὴλ· ἡλέσται γὰρ ἐν ἰσῷ τρόπῳ καὶ αὐτοὶ παρὰ Θεοῦ· κατελήφθησαν γὰρ, οὐκ ἀκράδαντον ἔχοντες· τὸ γνήσιον, οὐτε μὴν ἀμώμητον εἰσάπαν τὸ εὐπαθὲς, κατεσχεδασμένοι δὲ μᾶλλον καὶ ἐσπαρμένοι, καὶ ἁπλότερον ἔφην ἀρτίως.

Ἔτι συνάξω ἐπ' αὐτὸν συναγωγὴν. Πάντα τὰ θηρία τὰ ἀγρία, δεῦτε, φάγετε, πάντα τὰ θηρία τοῦ ἐρυμοῦ. Ἰδετε ὅτι πάντες ἐκτετύφλωται, καὶ οὐκ ἔγνωσαν φρονῆσαι. Πάντες κύνες ἐν-τεοὶ οὐ δυνάμενοι ὑλκεῖν, ἐνυπνιαζόμενοι κοίτην, φιλοῦντες νύσταγμον, καὶ ὡς κύνες ἀναιδεῖς τῇ ψυχῇ, οὐκ εἰδότες πλησμονὴν, καὶ εἰσι πορνῆοι οὐκ εἰδότες σύνεσιν, πάντες ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν ἐξηκολούθησαν, ἕκαστος κατὰ τὸ αὐτό.

Διχῇ τοῖς γεγραμμένοις προσβαλεῖ· ἡ γὰρ θηρία φησὶν ἀτίθασσά τε καὶ ἀνήμερα, τοὺς ἐξ ἐθνῶν, ἅτε δὴ καὶ ὑπὸ τυράννῳ τεθραμμένα τοιοῦτω, τῷ διαβόλῳ φημι, καὶ οἷον ἐκτεθριωμένοι, καὶ ζῶντες οὐκ ἀνθρωπίνως· ἤγουν θηρία καλεῖν ἔοικε τοὺς καταδεδωσαντας τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ὅλῳ τῷ στόματι φαγόντας αὐτὸν διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέθειαν. Καὶ εἰ μὲν τῶν ἐθνῶν ὡς θηρίων διαμέμνηται, φάμεν αὐτοῖς προσπεφωνησθαι παρὰ Θεοῦ τὸ, Δεῦτε, φάγετε. Σημαίνει δὲ τοῦτο πᾶσαν αὐτοῖς ἀμφιλαφίαν δεδῶσθαι παρ' αὐτοῦ τῶν ἱερῶν χαρισμάτων, καὶ παρατελεῖσθαι τράπεζαν τὴν ζωποιοῦν· κατεδεδόκασι γὰρ καὶ αὐτοὶ τὸν ἄρτον τῆς ζωῆς, μέτοχοι γὰρ γεγόνασιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ σύσσωμοι τῶν ἁγίων, ὥστε καὶ χαίροντας λέγειν· ὁ Κύριος ποιμαίνει με, καὶ οὐδὲν με ὑστερήσει, εἰς τόπον γλῶσς ἐκεῖ με κατεσκήνωσεν, ἐπὶ ὑδάτος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέ με, τὴν ψυχὴν μου ἐπέστρεψεν. Ἠτοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν. » Ἐφ' ἧ δὲ καὶ δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· « Φάγετε, πίετε, καὶ μεθύσθητε, οἱ πλησίον. » Μακρὰν γὰρ ὄντες Θεοῦ γεγόνασιν ἐγγὺς διὰ τῆς πίστεως, οἱ ποτὲ πλανώμενοι καὶ τῆς ἱερᾶς ἐμπέπληγται τροφῆς· γέγραπται γὰρ, ὅτι· « Ἄρτος στηρίζει καρδίαν ἀνθρώπου. » Εἰ δὲ δὴ θηρία νοοῦντο πρὸς

postquam mundo Christus illuxerat, sed etiam ex sanguine Israelitico oriundis, planum esse potest, ipso dicente : Dixit Dominus qui congregat dispersos Israel. Erant proinde et hi dissipati, non solum corpore tenus extra Judæam abducti, et ad alias civitates seu regiones evagati, sed tanquam qui a vita justa recesserant, et a dilectione in Deum resillierant. Non enim mandatum sibi datum servarunt : at sæpenumero eos invenimus et in idolorum cultum prolapsos esse, et labiis Deum honorare, animum autem alienatum **793** habere, ac eum frustra colere, doctrinasque et præcepta hominum docere. Ne itaque gloriatur contra alienigenas refractarius Israel. Æqualem enim a Deo misericordiam et ipsi consecuti sunt ; atque deprehensi sunt illi non satis ingenui ac stabiles, nec in omni genere obedientiæ inculpabiles, sed dissipati ac sparsi, quemadmodum jam dixi.

VERS. 9-12. Quia congregabo ad eum congregationem. Omnes bestię feræ, venite, comedite, omnes feræ sylvæ. Videte quia omnes excecati sunt, non norunt sapere. Omnes canes muti, non valentes latrare, somniantes in lecto, amantes dormitationem, et quasi canes impudentes, animo nescientes satietatem : et mali sunt, nescientes intelligentiam : omnes vias suas secuti sunt, unusquisque in unum et idem.

Dupliciter intelligas quæ scripta sunt. Vel enim feras indomitas et immites appellat gentes, utpote sub tali tyranno, diabolo, inquam, educatas, et quasi efferatas, ac non humano more viventes : vel dicere videtur feras eos qui Israellem vastarunt, et propter impietatem in Christum toto ore devorant. Si gentium ut ferarum meminit, dicimus illis hoc dictum esse a Deo : Venite, comedite : quo omnem sanctorum charismatum affluentiam illis datam esse significat, et mensam esse appositam quæ vivificat. Ederunt enim et ipsi panem vitæ : nam panis Christi participes facti sunt, et ejusdem cum sanctis corporis, adeo ut gaudentes dicant : « Dominus pascit me, et nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocavit. Super aquam refectionis educavit me, animam meam convertit. Parasti in conspectu meo mensam ⁸³. » Dixit etiam per unum e sanctis prophetis : « Edite, bibite, et inebriamini, vicini ⁸⁴. » Qui enim procul aberant a Deo, propinqui per fidem facti sunt : qui quondam errabant, et sacro cibo repleti sunt. Scriptum enim est : « Panis roborat cor hominis ⁸⁵. » Sin feræ intelligantur a nobis, qui devorant Israellem, illud : Venite, edite, est tantum non obijcientis illis eos qui impie egerunt, quibusque

⁸³ Psal. cxii, 1-5. ⁸⁴ Cant. v, 1. ⁸⁵ Psal. ciii, 15.

merito contigit ut id patiantur, quippe **794** qui principem vitæ interfecerunt, fidem non admisērunt, ac longe abacti sunt qui prope erant, nec amplius Dei populus, sed odio habiti sunt, utpote dominici-
cidæ. Ne autem siue causa punire videatur Deus, et de re nihili pœnas exigere, statim illis crimina ap-
ponit, quibus implicati, dati sunt in exitum hosti-
bus, vel in esum bestilis. Videte enim, inquit, quia omnes excæcati sunt, non norunt sapere. Vere enim cæci Israelitæ fuerunt, et præ aliis maxime Scribæ ac Pharisæi, et præfecti Synagogæ. Nec enim veram lucem admisērunt, nec Christum scire vo-
luerunt, licet aperte clamantem, nunc : « Ego sum lux mundi⁶⁴⁴ » ; nunc iterum : « Ego lux in mundum hunc veni : qui sequitur me, in tenebris non ambulabit, sed habebit lucem vitæ⁶⁴⁵. » Cum ergo liceret, fide suscepta, luce ditari, id quidem non fecerunt, ut et propheta inquit : « Exspectantibus illis lucem, factæ sunt tenebræ : et exspectantes splendorem, in caligine versati sunt. Et ipse Servator dixit de illis et de populo illorum manui commisso : « Cæci sunt, et cæcorum duces⁶⁴⁶. » Omnes igitur, inquit, excæcati sunt, neque sapere norunt. Erat enim vere hominum prudentium et intelligentium, cele-
riter præsens salutis tempus apprehendere. Ad quod et divinus David eos cohortatus est, dicens : « Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, et pereatis a via iusta, cum cito exarserit furor ejus in vos⁶⁴⁷. » Quoniam vero hanc per Christum disciplinam non apprehenderunt, exarsit in eos furor, et de via iusta perierunt, id est, alieni facti sunt a conversatione evangelica, per quam et quidem sola-
m modus justitiæ Deo gratæ elucet. Præterquam quod, inquit, cæci sint, etiam canes muti erant, non valentes latrare, somniantes in lecto, dediti somno. De illis velut ab exemplo manifesto verba facit. Qui enim gregem sequuntur canes, undique circumeuntes semper, nec somno nec dormitatione vincuntur. Si quod enim animal esseratum conspiciatur, allatrant fortiter, et omnibus viribus a pe-
core arcere satagunt, atque hoc eorum est officium. Hos imitari necesse est gregis **795** ratione præditi præfectos, duces videlicet et doctores, ut curam habeant subditorum, et omnibus modis eos abigant, qui injuriam parant, quique a dilectione in Deum abducunt, persuadentes reverentiam quæ erga illum habenda est, parvi facere, et ad quod ipsis placet attrahentes. Sed tales esse volebant Judaicæ Synagogæ præpositi : imo canes erant muti, dormitationem amantes, et in lecto somniantes. Etenim licet populo suo utilia præcipere, ac contra docentium impetus propulsare deberent, id quidem non præstiterunt, sed ipsi potius eos in voraginem interitus præcipitarunt. Quod docebit universorum Deus, in-
quiens : « Sacerdotes tui non dixerunt : Ubi est Dominus ? et qui tenent legem meam, non sciverunt me, ac pastores in me egerunt impie, et prophetæ

ἡμῶν οἱ καταφαγόντες τὸν Ἰσραὴλ, τὸ δεῦτε, φάγεταε, μονονουχὶ παραρρίπτουντός ἐστιν αὐτοῖς τοὺς ἡσεδηκότας, καὶ οἷς τὸ παθεῖν πρέπει, καὶ μάλα εἰκότως ἀπεκτόνασι γὰρ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, τὴν πίστιν οὐ προσηγάμενοι, καὶ γεγόνασι μακρὰν οἱ ἐγγύς, καὶ λαὸς οὐκ ἔτι Θεοῦ, κατεστραγήμενοι δὲ πολλοὶ ὡς Κυριοκτόνοι. Ἰνα δὲ μὴ φαίνεται Θεὸς κολάζων εἰκῇ, καὶ δίκας αἰτῶν τὰς ἐπ' οὐδενὶ, παρατίθηναι εὐθὺς τὰς αἰτίας, αἷς δὴ καὶ ἐνοχοὶ γεγονότες δέδονται πρὸς δλεθρον τοῖς ἐχθροῖς, ἥτοι τοῖς θηροῖς πρὸς κατὰ-δρωμα. Ἰδετε γάρ, φησὶν, ὅτι πάντες ἐκτετύφλωνται, οὐκ ἐγνώσαν φρονῆσαι. Τυφλοὶ γὰρ ὄντως οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, μάλιστα δὲ τῶν ἄλλων οἱ Γραμματεῖς τε καὶ οἱ Φαρισαῖοι, καὶ οἱ καθηγείσθαι λαχόντες τῆς Συναγωγῆς. Οὐ γὰρ παρεδέξαντο φῶς τὸ ἀληθινόν, οὔτε μὴν ἠθέλησαν γινῶναι Χριστὸν, καίτοι βῶντα σαφῶς· ποτὲ μὲν, ὅτι « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, » ποτὲ δὲ πάλιν, « Ἐγὼ φῶς εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἐλήλυθα· ὁ ἀκολουθῶν ἐμοί, οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » Ἐξὼν οὖν ἄρα καταπλουτήσας τὸ φῶς προσηκαμένους τὴν πίστιν, τοῦτο μὲν οὐ πεπράχασιν, ὡς δὲ ὁ προφήτης φησὶν, Ὑπομεινάντων αὐτῶν φῶς, ἐγένετο αὐτοῖς σκότος, μέιναντες αὐτῇ ἐν ἁμαρτίᾳ περιεπάτησαν. Ἐφ' ἧς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ περὶ τὰ αὐτῶν καὶ τῶν ὑπὸ χεῖρα λαῶν, ὅτι « Τυφλοὶ εἰσι καὶ τυφλῶν ὁδηγοί. » Ἀπαντες τοίνυν ἐκτετύφλωνται, φησὶ, καὶ οὐκ ἐγνώσαν φρονῆσαι. Καὶ γὰρ ἦν κατὰ τὸ ἀληθὲς ἀνδρῶν ἐμψρόνων καὶ συνετῶν, τὸ ἐπιδράξασθαι γοργῶς τοῦ τῆς σωτηρίας παρόντος καιροῦ· προέτρεπε γοῦν αὐτοὺς εἰς τοῦτο λέγων ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ· « Δράξασθε παιδείας μήποτε ὀργισθῇ Κύριος, καὶ ἀπολείσθε ἐξ ὁδοῦ δικαίας, ὅταν ἐκκαυθῇ ἐν τάχει ὁ θυμὸς αὐτοῦ ἐφ' ὑμᾶς. » Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐπιδράξαντο τῆς διὰ Χριστοῦ παιδείας, ἐξεκαύθη κατ' αὐτῶν ὁ θυμὸς, καὶ ἀπολώλασιν ἐξ ὁδοῦ δικαίας, τουτέστιν, ἔξω γεγόνασι πολιτείας εὐαγγελικῆς, δι' ἧς καὶ μόνης οἱ τῆς ἀρεσκούσης Θεῷ δικαιοσύνης ἐκλάμπουσι τρόποι. Πρὸς δὲ γε τὸ εἶναι τυφλοὶ, φησὶ, καὶ κύνες ἦσαν ἐννεοὶ, οὐ δυναμένοι ὑλακτεῖν, ἐνυπνιαζόμενοι κοίτην, φιλοῦντες νυσταγμόν· ὡς ἐκ παραδείγματος ἐναργοῦς τοὺς περὶ αὐτῶν ποιεῖται λόγους. Οἱ μὲν γὰρ ταῖς ποίμναις ἐπόμενοι κύνες κύκλῳ περινοστοῦντες αἰεὶ, κρείττους εἰσὶ καὶ ὕπνου καὶ νυσταγμοῦ. Εἰ γὰρ ποῦ τι τῶν ἀτιθάσων ὀφείλῃ θηρίων, καθυλακτοῦσιν εὐτόνως, καὶ παντὶ σθένει χρώμενοι τῶν θρεμμάτων ἀποσοβεῖν ἐπείγονται, καὶ τοῦτο ἔργον αὐτοῖς. Τοῖς τοῖς εἰσὶ καὶ τοῖς τῶν λογικῶν ποιμνίων προεστηκότας, καθηγηγτάς ἐηλονόει καὶ διδασκάλους, ὥστε κῆθεσθαι καὶ τῶν ὑπεζευγμένων, καὶ ἀπελαύνειν τοὺς κατ' ὄντινασούν τρέπον ἀδίκην ἐθέλοντας, καὶ ἀποφύροντας μὲν τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης, κατολιγυρεῖν ἀναπεύθοντας τῆς εἰς αὐτὸν αἰδοῦς, εἰς δὲ τὸ αὐτοῖς δοκοῦν ἀρπάζοντα. Ἄλλ' οὐκ ἤθελον εἶναι τοιοῦτο τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς οἱ προεστηκότες· πολλοὶ γὰρ ἦσαν κύνες ἐννεοὶ, νυσταγμοὶ φιλοῦντες, καὶ κοίτην ἐνυπνιαζόμενοι.

⁶⁴⁴ Joan. viii, 12. ⁶⁴⁵ Joan. xii, 46. ⁶⁴⁶ Matth. xv, 10. ⁶⁴⁷ Psal. ii, 12, 13.

Καίτοι γὰρ δέον τοῖς ὑπὸ χεῖρα λαοῖς εἰσηγεῖσθαι τὰ χρήσιμα, καὶ τῶν ἑτεροδιδασκαλεῖν εἰωθότων τὰς ἐφόδους ἀποσοβεῖν, τοῦτο μὲν οὐκ ἔδρων, αὐτοὶ δὲ μᾶλλον αὐτοὺς τοῖς τῆς ἀπωλείας ἐνέλεσαν βόθροις. Καὶ τοῦτο διδάξει λέγων ὁ τῶν ὧλων Θεός· « Οἱ Ἰσραεῖς σου οὐκ εἶπαν· Ποῦ ἐστὶ Κύριος; καὶ οἱ ἀντεχόμενοι τοῦ νόμου οὐκ ἠπίσταντό με, καὶ οἱ ποιμένες ἠσέβουν εἰς ἐμὲ, καὶ οἱ προφῆται ἐπροφήτευσον τῇ Βάβυλ. » Οὐκ οὖν ὥσπερ κύνες καθυλακτεῖν μὲν τῶν ταῖς ποίμναις ἐπηρεαζόντων οὐκ ἤθελον, ἐμιμοῦντο δὲ τῶν κυνῶν τὴν ἀναισχυντίαν, καὶ τὸ μὴ εἰδέναι πλησμονὴν. Φιλόπλουτοι γὰρ ὄντες, καὶ λημμάτων αἰσχυρῶν ἠτιώμενοι, καὶ δωροδοκίαις ἐπιγαννύμενοι παρηνόμουν, οἱ καὶ αἰσχυρόμενοι ψῆφον ἀδικον καταφέροντες ἐσθ' ὅτε τῶν ἀδικούντων μηδὲν, δικαιοῦντες δὲ τὸν ἀσεβῆ, οὐ γὰρ ᾔδεισαν πλησμονὴν, τούτῃ ἐστι, κόρον λημμάτων αἰσχυρῶν δηλονότι· καὶ ἐπὶ τούτοις αὐτοὺς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτήρ ἠτιᾶτο λέγων· « Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ ἥδυσμον, καὶ τὸ ἀνήθον, καὶ τὸ κύμινον, καὶ ἀφῆκατε τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν, καὶ τὸν ἔλεον καὶ τὴν πίστιν. » Ἐφ' ἧς δὲ περὶ αὐτῶν καὶ ὁ θεσπέσιος προφήτης Ἡσαΐας· « Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών, πλήρης κρίσεως, ἐν ᾗ δικαιοσύνη ἐκοιμήθη, νῦν δὲ φονεῖται; Τὸ ἀργύριον ὑμῶν ἀδόκιμον, οἱ κάπηλοι σου μέτρουσι τὸν οἶνον ὕδατι, οἱ ἄρχοντές σου ἀπειθοῦσι, κοινωνοὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες ὄψρα, διώκοντες ἀναπόδομα, ὀρφανοὺς οὐ κρίνοντες, καὶ κρίσει χήρας οὐ προσέχοντες. » Ναὶ μὴν καὶ ὁ θεσπέσιος Ἀβδακούμ, ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ, μονονουχὶ καὶ δεδακρυμένῳ, προσεφώνει πρὸς Θεόν· « Ἔως τίνος, Κύριε, Κύνε, κράξομαι καὶ [οὐκ] εἰσακούσῃ; βοήσομαι πρὸς σὲ ἀδικούμενος, καὶ οὐ σώσεις; Ἰναί μοι ἔδειξας κόπους, καὶ πόνοους, ἐπιβλέπειν ταλαιπωρίαν, καὶ ἀπέθειαν; ἐξ ἐναντίας μου γέγονε κρίσις, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει. Διὰ τοῦτο διεσκέδασται νόμος, καὶ οὐ διεξάγεται εἰς τέλος κρίμα, δι· ὁ ἀσεβὴς καταδυναστεύει τὸν δίκαιον. Ἐνεκεν τούτου ἐξελεύσεται τὸ κρίμα διεστραμμένον. » Οὐκοῦν τὸ μὲν φιλογρηγόρον τῶν ἐν ἀγέλαις κυνῶν ζηλοῦν οὐκ ἤθελον, ἀπεμιμοῦντο δὲ μόνον αὐτοὺς κατὰ γε τὸ εἶναι καταφρονητάς μὲν ἀπάσης αἰδοῦς, ἐγκεῖσθαι δὲ ἀκορέστως ταῖς τῶν λημμάτων συλλογαῖς. Καὶ πρὸς γε τούτῳ, πονηροὺς αὐτοὺς εἶναι φησι, καὶ οὐκ εἰδέναι σύνεσιν. Οὐκοῦν ἀσύνητος ὁ πονηρός· ἡ γὰρ σύνεσις πρέπει ἂν μάλιστα τοῖς εἰωθόσιν ἀγαθοῦργεῖν, πονηρία δὲ φρενὸς ἀπέστω τῆς ἀγαθῆς. Ἴσον γὰρ ἰδεῖν ψώραν τε καὶ ἔλκος ἐν σώματι, καὶ πονηρίαν εἰς νοῦν· ἀσύνητος γὰρ αὐτὸν ἀποφαίνει καταφέρουσα πρὸς σκαιότητα, καὶ ἀποτελοῦσα δύστροπον. Ἐπειδὴ δὲ πονηροὶ γεγόνασι καὶ ἀσύνητοι, ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, Πάντες, φησὶν, ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν ἐξηκολούθησαν ἕκαστος κατὰ τὸ αὐτό· ἀφέντες γὰρ ὥσπερ τὸ εὐθὺ φέρεσθαι παντὸς ἀγαθού, καὶ τὸ δεῖν ἔπεσθαι τοῖς θεοεπισημένοις, τοῖς σφῶν θελήμασιν ὅλας ὥσπερ ἀφέντες ἡνίας, ἐπραττον τὸ κατὰ τὸ αὐτὸ, τούτῃ καὶ κατὰ πληθύν. Εὐρήσομεν δὲ τοὺς τῶν Ἰουδαίων καθηγητάς ἔκτοπα

A prophetarunt Baal⁸⁶. » Itaque nolebant ceu canes contra infestantes gregem latrare, sed canum impudentiam imitabantur, et voracitatem satietatis nesciam. Nam pecuniæ amantes, et turpi lucro addicti, et munerum largitionibus delectati, legem prævaricati sunt : qui etiam cum pudore interdum injustum calculum ferebant in eos qui injuriam nullam fecerant, impiumque justificabant. Non enim novērunt satietatem, id est, satiari nequibant, turpi quæstu videlicet. His etiam de causis eos accusavit Servator ipse, dicens : « Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ : decimatis mentham, et anethum, et cuminum, et quæ graviora legis sunt omisistis, judicium, misericordiam et fidem⁸⁷. » De illis autem dixit divinus propheta Isaias : « Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, Sion, plena judicio, in qua justitia dormivit, nunc autem homicidæ? Argentum vestrum adulteratum : caupones tui miscent vinum aqua, principes tui non obediunt, socii furum, diligentes munera, persequentes retributionem, orphanis non judicantes, et judicio viduæ non attendentes⁸⁸. » Quin et divinus Abbacum, eadem de re, tantum non illacrymans, appellabat Deum : « Quousque, Domine, Domine, clamabo, et non exaudies? vociferabor ad te, injuria afflictus, et non servabis? Quare mihi ostendisti labores et molestias, ut viderem miseriam et impietatem? Adversum me factum est judicium, et judex accipit. Propterea dissipata⁷⁹⁶ est lex, et non deducitur in finem judicium. Impius enim valet contra justum. Idcirco egreditur judicium perversum⁸⁹. » Itaque vigilantiam, quæ est in grege canum, noluerunt æmulari : sed in eo solum imitati sunt, quod sint contemptores omnis vārecundiæ, incumbantque prædis coacervandis insatiabiliter. Ad hæc eos malos esse dicit, et nescire intelligentiam. Itaque stultus est malus : nam intelligentia iis convenit maxime qui bene facere solent : at malitia a mente bona absit. Perinde est enim scabiem et ulcus videre in corpore, ac in animo malitiam. Stultum enim ipsum reddit, ad agrestem ruditatem adducens, et ferocem efficiens. Quia vero mali fuerunt et stulti, hinc etiam, Omnes, inquit, vias suas secuti sunt, quisque in unum et idem. Nam cum recta ad omne bonum ferri, et quæ oraculis prodita sunt, sequi desisterent : suæ voluntati totas habenas laxarunt, et fecerunt pro animi sui libidine; nec solum singulatim, sed in unum et idem, id est, simul ac gregatim. Invenimus enim præfectos Judæorum sæda et divinis legibus dissidentia in collegiis ac consensibus suis et consultasse et fecisse. Ita enim lapsi sunt in dominicidii crimen, et aliis atque aliis modis quisque ad viam suam aversi sunt. Voluptatum enim amantiores erant quam Dei, et vitæ hujus occupationibus magis oblectabantur, vita honesta et præclara in totum neglecta. τὸ καθ' ἡδονήν, καὶ οὐ καθ' ἓνα μόνον, ἀλλὰ γὰρ

⁸⁶ Jer. II, 8. ⁸⁷ Matth. XXIII, 23. ⁸⁸ Isa. I, 21-23. ⁸⁹ Habac. I, 2-4.

τε καὶ τοῖς υἱοῖς ἀπάδοντα νόμοις, καὶ ἐν συλλόγοις αὐτῶν, καὶ συνεδρίοις βουλευομένους, καὶ πράττοντας. Πεντώσας γὰρ οὕτω καὶ εἰς τὰ τῆς Κυριοκτονίας ἐγκλήματα, ἐτράποντο δὲ καὶ ἐτέρως ἕκαστος εἰς τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Φιλήδονοι γὰρ ἦσαν μᾶλλον ἢ φιλόθεοι, καὶ τοῖς τοῦ παρόντος βίου περισπασμοῖς ἐφ-
 ἤδοντο μᾶλλον, τῆς ἐννόμου τε καὶ ἀρίστης ζωῆς εἰσάπαν ὀλιγορήσαντες.

CAP. LVII. VERS. 1, 2. *Videte ut justus periiit, et ismo excipit corde, et viri justi tolluntur, et nemo animadvertit. A facie enim injustitiæ sublatus est justus. Erit in pace sepultura ejus, sublatus est e medio.*

Cum ostenderit eos canes mutos fuisse, et insatiabili avaritia præditos, his verbis porro demonstrat eos socordes esse et contemptores, adeo ut in extremis flagitiis obdurescerent, et resipiscere ne in animum quidem inducere parati essent. Periiit enim justus, inquit, et nemo excipit corde, et homines justi tolluntur, et nemo animadvertit. Quibus verbis subindicare videtur nefarios ausus Judaici gregis contra Christum, 797 et quæcunque fecerunt contra sanctos apostolos. Occiderunt enim Jesum, tantum non propheticum illud clamantes, et dicentes: « Ligemus justum, quia incommodum nobis est⁹²; » et quantum ad ipsorum animum consiliumque attinet, periiit justus ille, id est, qui peccatum non novit: nec enim justis de causis eum interfecerunt, et viros justos divinum illis et evangelicum sermonem largientes, et ad crudelitatis suæ agnitionem ac resipiscentiam vocantes, in periculum immisericordes adduxerunt. Sublatus hinc est ab illis divinus Stephanus, cum prolixum ad eos sermonem habuisset, et quibus rebus eos illaqueari par erat ad resipiscentiam, his ipsis ad offensionem exacuebantur. Tolluntur ergo, inquit, viri justi, et nemo excipit corde, id est, nemo dignatur animo reponere impietatis magnitudinem. Sublatus est etiam a facie injustitiæ justus, id est, injusti oppugnabant justos, ac mali obtinuerunt contra eum qui non novit delinquere. Erit igitur in pace sepultura ejus, sublatus est de medio. Observa mihi iterum orationis figuram. Scopum enim et propositum eorum qui sustulerunt, non revera ipsius rei exitum ostendit, quasi ita se haberet ut dicitur. Non enim sublatus est de medio Christus: nec hi qui ejus legatione functi sunt, justi etiam ipsi, utpote ab ipso justificati. At quodam modo exterminati sunt e medio, quantum, inquam, ad conatum ac institutum eorum qui occiderunt, attinet. Accusationem autem hanc in omnes occisores cadere et incurrere, et neminem Judæorum extra culpam esse, insinuat, cum inquit: Erit in pace sepultura ejus. Sepulturam vocat mortem. Illud, in pace, adjectum insinuat neminem prorsus in tribus Judaicis, impiis eorum conatibus restitisse, vel se opposuisse, et impie agere volentes increpasse, sed uno omnes consensu et conjunctis animis contra Christum audax hoc facinus suscepisse, et pace inter seipsos facta, eum interfecisse.

*Ἰδετε ὡς ὁ δίκαιος ἀπώλετο, καὶ οὐδεὶς ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ, καὶ ἄνδρες δίκαιοι αἴρονται, καὶ οὐδεὶς κατανοεῖ. Ἀπὸ γὰρ προσώπου ἀδικίας ἤρ-
 ται ὁ δίκαιος, ἔσται ἐν εἰρήνῃ ἡ ταφὴ αὐτοῦ, ἤρται ἐκ τοῦ μέσου.*

Ἀποφύνας ὅτι κύνες γεγόνασιν ἐννεοὶ, καὶ ἀκόρεστοι πρὸς φιλοκερδίαν, προσαποδείκνυσιν ἐν τοῦτοις βραθύμοις ὄντας, καὶ καταφρονητάς, ὡς καὶ ἐπὶ τοῖς ἐσχάτοις τῶν πλημμελημάτων ἀτέγκτως ἔχειν, καὶ τὸ χρῆναι μετανοεῖν οὐδὲ εἰς νοῦν βούλεσθαι προθυμουμένους. Ἀπώλετο γὰρ, φησὶν, ὁ δίκαιος, καὶ οὐδεὶς ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ, καὶ ἄνδρες δίκαιοι αἴρονται, καὶ οὐδεὶς κατανοεῖ. Ἔοικε δὲ διὰ τούτων ὑποδηλοῦν τὰ εἰς Χριστὸν τολμήματα τῆς Ἰουδαίων ἀγέλῃς, καὶ ὅσα πεπράχασιν κατὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων· ἀπεκτόνασι μὲν γὰρ τὸν Ἰησοῦν, μονονουχί τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο βρῶντες, καὶ λέγοντες: « Δῆσμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσκλητος ἡμῖν ἐστὶ, » καὶ τὸ γε ἔχον εἰς τὸν ἐνόντα σκοπὸν αὐτοῖς, ἀπώλετο δίκαιος ὢν, τούτέστιν, οὐκ εἰδὼς ἁμαρτίαν· οὐ γὰρ ἐπ' αἰτίας εὐλόγοις ἀπεκτόνασιν αὐτὸν, ἄνδρας τε ὄντας δικαίους, τοὺς τὸ θεῖον αὐτοῖς καὶ εὐαγγελικὸν πρεσβεύοντας λόγον, καὶ καλοῦντας εἰς μετάνοιαν τῆς ἐνοῦσης αὐτοῖς ὁμότητος, εἰς πείραν ἔλθεῖν ἀφελου-
 κτιρμόνως παρεσκεύασαν. Ἀνῆρται γοῦν παρ' αὐτοῖς ὁ θεσπέσιος Στέφανος μακρὸν πρὸς αὐτοὺς κατα-
 τείνας λόγον, καὶ δι' ὧν ἦν εἰκὸς σαγηνεύεσθαι πρὸς μετάνοιαν, διὰ τούτων αὐτῶν κατεβήγοντο πρὸς τὸ δυσμενές. Αἴρονται τοίνυν ἄνδρες δίκαιοι, φησὶ, καὶ οὐδεὶς ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ, τούτέστιν, εἰς νοῦν ἀξιῷ βαλέσθαι τῆς δυσθελείας τὸ μέγεθος· κατηγωνίσαντο τοὺς δικαίους, καὶ κεκρατήκασιν οἱ πονηροὶ τοῦ μὴ εἰδότος πλημμελεῖν. Ἔσται δὲ ὅν ἐν εἰρήνῃ ἡ ταφὴ αὐτοῦ· ἤρται ἐκ τοῦ μέσου. Ἄθραι δὲ μοι πάλιν τοῦ λόγου τὸ σχῆμα· τὸν γάρτοι σκοπὸν τῶν ἀνηρηκότων, καὶ οὐτὶ που πάντως τὸ τοῦ πράγματος οὕτως ἔχον ὡς λέγεται διαδείκνυσιν πέρας. Οὐ γὰρ ἤρται ἐκ τοῦ μέσου Χριστὸς, οὔτε μὴν οἱ τὰ αὐτοῦ πρεσβεύοντες, δίκαιοι καὶ αὐτοὶ τυγχάνοντες, ὡς παρ' αὐτοῦ δικαιοῦμενοι· γεγόνασι γε μὴν ὅσον ἐκ μέσου, κατὰ γέ φημι τὸ τῶν ἀνηρηκότων ἐγγεγραμμένον· ὅτι δὲ τῶν ἀνηρηκότων ἀπάντων κατατρέχει τὸ κατηγόρημα, καὶ οὐδεὶς ἦν ἐν τοῖς Ἰουδαίοις, ὃς ἐξω κείσεται τῆς αἰτίας, ὑπέφηνεν, εἰπὼν· Ἔσται ἐν εἰρήνῃ ἡ ταφὴ αὐτοῦ. Καὶ ταφὴν μὲν ὀνομάζει τὸν θάνατον, τὸ δὲ, ἐν εἰρήνῃ, προστεθείς, ὑπέφηνεν ὅτι οὐδεὶς ἦν ὢλος ἐν τοῖς τῶν Ἰουδαίων τάγμασιν ἀνθεστηκώς ταῖς ἀνοσιαῖς αὐτῶν βουλαῖς, ἤγουν ἀντανιστάμενος, καὶ τοῖς ἀνοσιουργεῖν ἐθέλουσιν ἐπιτιμῶν· ἐκ μιᾶς γὰρ ἅπαντες βουλῆς καὶ γνώμης τετολμήκασιν κατὰ Χριστοῦ, εἰρηνεύοντες· τὸ πρὸς ἀλλήλους ἀπεκτόνασιν αὐτόν.

⁹² Sap. II, 12.

Ἵμεῖς δὲ προσαγάγετε ὧδε, υἱοὶ ἄνομοι, ἅ σπέρμα μοιχῶν καὶ πόρνης. Ἐν τίνι ἐνετρυφήσατε; καὶ ἐπὶ τίνα ἠνοιξατε τὸ στόμα ὑμῶν; καὶ ἐπὶ τίνα ἐχαλάσατε τὴν γλῶσσαν ὑμῶν; Οὐχ ὅμοις ἔσστε τέκνα ἀπωλείας, σπέρμα ἄνομον;

Ἐκ πολλῆς ἄγαν φιλοθείας ὁ θεοπέσιος προφήτης ταῖς τῶν Ἰουδαίων ἀθυροστομίαις ἐπιτηδῆ, καὶ καταγύνεται λίαν ἐπὶ ταῖς ἀνομίαις αὐτῶν φωναίς, ὧς εἰρήχασι κατὰ Χριστοῦ. Διατετελέχασι γὰρ μέχρι παντὸς οἰονεῖ χαλῶντες ἐπ' αὐτῷ τὴν γλῶσσαν, καὶ ὅλοις ὥσπερ ἰστίοις τῆς ἐνούσης ἀνεξικακίης αὐτῷ κατατρέχοντες. Τί γὰρ τῶν ἐκτόπων οὐχ ἄλοισιν ἀνκατειρηκότες αὐτοῦ; Σαρμαρίτην, καὶ οἰνοπότην, καὶ ἐκ πορνείας γεγεννημένον ὀνόμαζον αὐτὸν, καὶ δαιμονῆν ἑφασκον τὸν ἐπιτιμῶντα δαίμοσι, καὶ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐργάζεσθαι τὰς θεοσημίας, τὸν συντριβόντα τὸν Βεελζεβοὺλ. Εἴτα τελευτῶντες Πιλάτῳ προσήγον, καὶ κατηγορεῦον αὐτοῦ, τῶν μὲν ἀληθῶν οὐδὲν, ψευδοεπισταῖς δὲ μᾶλλον καὶ συκοφανταῖς χρώμενοι. Ἐφασκον γὰρ, ὅτι Οὗτος ἀνασείει τοὺς ὄχλους, καὶ κωλύει φόρους δίδῃναι Καίσαρι. ἕτερα δὲ πρὸς τοῦτοις, ἃ τῆς αὐτῶν κεφαλῆς τὴν ἄσθεστον καταντλήσει φλόγα. Ἐπὶ τοῦτοις αὐτοὺς καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἤτιπτο, λέγων διὰ φωνῆς Ὡσηέ· Ὁ αὐτοῖς, ὅτι ἀπεπήδησαν ἀπ' ἐμοῦ· δεικνύει εἰσιν, ὅτι ἡσέθησαν εἰς ἐμέ. Ἐγὼ δὲ ἐλυτρώσαμην αὐτοὺς, αὐτοὶ δὲ κατελάλησαν κατ' ἐμοῦ ψευδῆ. Καὶ διὰ γε τῆς Ἱερραίου φωνῆς· Ἐγκαταλέλοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου, ἔδωκα τὴν ἡγαπημένην ψυχὴν μου εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῆς. Ἐγενήθη ἡ κληρονομία μου ἐμῇ, ὡς λέων ἐν δρυμῷ· ἔδωκεν ἐπ' ἐμέ τὴν φωνὴν αὐτῆς, διὰ τοῦτο ἐμίσησα αὐτήν. Ἐπὶ γὰρ ταῖς ἐτέραις συκοφανταῖς, αἷς πεποίνηται κατ' αὐτοῦ, πλεισταχοῦ τετολημάστιν εἰπεῖν Πιλάτῳ προσάγοντες· Αἶρε, αἶρε, σταύρου αὐτόν. Δεδράχασι τοῦτο μάλιστα τῶν ἄλλων τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς οἱ προεστηκότες. Καίτοι γὰρ εἰδότες, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, εἰπον ἐν ἑαυτοῖς· Δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν, καὶ σῶμεν αὐτοῖς τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡμάρτανον τῆς ἐλπίδος. Ἀπεκτόνασι μὲν γὰρ, πλην οὐ μεμίνηκε τῷ θανάτῳ χάτοχος· ἀνσβίω γὰρ, καὶ τὸν ἀμπελώνα δέδωκε γεωργοῖς ἑτέροις, κακοὺς κακῶς ἀπολέσας τοὺς ἀγνώμονας καὶ Κυριοκτόνους. Ὡ τοίνυν υἱοὶ, φησὶν, ἄνομοι, ὧ σπέρμα μοιχῶν καὶ πόρνης. Καὶ μοιχοὺς μὲν ἐν τούτοις ἀποκαλεῖ τοὺς καθηγείσθαι λαχόντας Γραμματεῖς τε καὶ νομοδιδασκάλους, οἳ μονονουχὶ κατεμοιχωντο τὴν Συναγωγὴν, καὶ τὰ ἐκ νόμου τοῦ θεοῦ λαλοῦντες αὐτῇ, παρατρέπονται δὲ μᾶλλον ἐφ' ἃ μὴ θέμις, καὶ διδάσκοντες διδασκαλίαν ἐντάλματα ἀνθρώπων. Πόρνη δὲ εἰκότως ἡ τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴ, τὰ τῶν μοιχωμένων δεχομένη σπέρματα, καὶ τὸν τοῦ πανσόφου Μωσέως ἀθετοῦσα νόμον. Ταύτητοι καὶ μάλα εἰκότως υἱοὺς αὐτοὺς ἀποκαλεῖ ἄνομους. Εἴπατε δὲ οὖν ἐν τίνι, φησὶν, ἐνετρυφήσατε, καὶ ἐπὶ τίνα ἠνοιξατε τὸ στόμα ὑμῶν, καὶ ἐπὶ τίνα ἐχαλάσατε τὴν γλῶσσαν

VERS. 3, 4. Vos autem accedite huc, filii iniqui, semen adulterorum et meretricis. In quo oblectati estis? et super quem aperuistis os vestrum? et in quem laxastis linguam vestram? Nonne vos estis filii perditionis, semen iniquum?

798 Ex insigni pietatis studio insultat divinus propheta in effrenatam Judæorum petulantiam, et impiis vocibus quas contra Christum dixerunt valde offenditur. Semper enim laxabant velut in eum linguam, et totis quasi velis insectati sunt ejus patientiam. Quid enim scdum et prodigiosum in eum debacchati non sunt? Samaritanum, vini potorem et ex scortatione natum eum vocabant: et dæmoniæcum esse dicebant eum qui increpabat dæmonas: et in Beelzebul operari signa, qui contrivit Beelzebul. Dein ad extremum Pilato adductum accusabant, nihil veri afferentes, sed mendaciis usi et sycophantiis. Dicebant enim: Iste turbam concitat, velit dare tributa Cæsari, aliaque præterea quæ in ipsorum caput inextinctam flammam devolvent. De quibus accusavit eos Servator, voce Osee dicens: «Væ illis, quia resiliunt a me; miseri sunt, quia impii exstiterunt in me. Ego redemi eos, illi vero oblocuti sunt contra me mendacia¹.» Et voce Jeremiæ: «Dereliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam, dedi dilectam animam meam in manum inimicorum ipsius. Facta est hæreditas mea mihi, ceu leo in silva. Edidit contra me vocem suam: propterea odi eam².» Nam præter alias sycophantias, quas in illum excogitarunt, sæpenumero accedentes ad Pilatum audebant dicere: «Tolle, tolle, cruci affige eum³.» Hoc etiam maxime præ aliis fecerunt Judaicæ Synagogæ procures. Quamvis enim scirent eum hæredem esse, dixerunt tamen apud sese: «Venite, occidamus eum, et occupemus nobis hæreditatem ejus⁴.» sed spe sua frustrati sunt. Occiderunt enim, sed non mansit detentus morte, at revixit, aliisque agricolis dedit vineam, male malos perdens, amentes et dominicidas. O igitur, inquit, filii iniqui, o semen adulterorum et meretricis! Adulteros hic appellat qui præsidebant, Scribas et legis doctores: qui tantum non adulterabant Synagogam, et ei legis præcepta loquentes, sed ad quæ fas non erat detorquentes, et docentes doctrinas mandata hominum. Meretrix autem merito erat Judæorum Synagoga, ut quæ **799** adulterorum semina reciperet, et sapientissimi Mosis legem repudiaret. Hinc eos meritissimo appellat filios iniquitatis. Dicite ergo, inquit, in quo insultastis, et contra quem aperuistis os vestrum, et in quem laxastis linguam vestram? Sæpe, inquit, ludibrio habuistis sanctos prophetas: atqui erant illi germani Dei summi filii, verum et famuli et subditi, et humanæ conditionis: ac in conservos ab ipsis patrata sunt facinora. Nunc autem in quem

¹ Osee, vii, 13. ² Jer. xii, 7, 8. ³ Joan. xxi, 15. ⁴ Matth. xxi, 38.

linguam laxavistis? [Non enim prophetis similis A fuit, nostræ conditionis famulus, iugo subditus : at ipse Dominus universorum, etsi quidem formam servilem induerit. Filii itaque, inquit, estis ad interitum destinati (1).] Nec enim voluistis recipere Salvatorem; et semen iniquum estis : non enim tulistis eum, qui per evangelica oracula vos ad pietatem instituit.

Vers. 5, 7. Qui vocatis ad idola subter arbores frondosas, immolantes filios vestros in vallibus per medium petrarum. Hæc pars tua, hæc sors tua, et illis effudisti libamina, et illis obtulisti hostias. Propter hæc ergo non irascar? In monte excelso et præalto est cubile tuum, et illuc ascendere fecisti hostias tuas, et post postes ostii tui posuisti memoriam tuam.

Dominicidas postquam eos esse ostendit, alium morbum patefacit, quod sint osiores Dei, et ad eandem faciendam præcipientes, nec id novum aut nuperum in illis sit, sed jampridem ac multis retro sæculis eis inoleverit. Vos enim estis, inquit, qui superioribus temporibus implorastis idola sub arboribus frondosis. Etsi enim lex Mosaica utilis illis præscriberet et diserte diceret : « Dominum Deum tuum adorabis, et ei soli serves, » eo tamen salutatis, vel potius impietatis intolerandæ et immoderate prolapsi sunt, ut idolorum architecti fierent, illisque sacra facerent, et exhortarentur ac docerent alios sub arboribus frondosis adorare, et ea divinis honoribus ornare. Quod perspicuum facit universorum Deus voce Jeremiæ, dicens : « Vidisti quæ fecit mihi habitatio Israel. Abierunt ad omnem montem excelsum; et subltus omne lignum frondosum, et fornicati sunt ibi ». Occupabant enim montium vertices, et lucos florentissimos, et illic aras ac delubra extruxerunt, et hostias impuris dæmonibus ac libamina 800 obolulerunt, nec suis liberis pepercerunt. Mactavit exempli causa Jechonias filium suum, non diis. Quod etiam Deus ipse per unum e sanctis prophetis dixit, crudelitatem eorum qui talia patrabant demonstrans : « Sacrificate homines, vituli enim defecerunt ». Vos igitur estis, inquit, qui exhortamini ad idola, sub arboribus densis, mactantes liberos vestros in vallibus, per medium petrarum. Quid tum postea? Hæc tua pars, hæc tua sors. Adorasti enim vana, inquit, talem quoque habebis portionem, et sors tibi erit inanis. Vel illud dicere vult : Mactastis liberos vestros, inquit, in vallibus. Illa ergo est tua pars, hæc tua sors : id est, in eadem deducetis mala, erique pars ac sors tibi mactatio. Quamobrem? Primum quia liberorum exististis interfector : deinde quia impuris dæmonibus et humanis idolis effudisti libamina, illisque obtulisti hostias. Itaque, inquit, nonne ob hoc irascar? nonne

ὡμῶν. Πολλὰς κλειστάκας ἐποίησασθε, φησὶ, λουδορίας κατὰ προφητῶν ἁγίων, ἀλλ' ἦσαν ἐκεῖνοι, γνησιοὶ μὲν τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ, πλὴν οἰκέται, καὶ ὑπεξευγμένοι, καὶ μέτρον ἔχοντες τὸ ἀνθρώπινον, καὶ εἰς ὁμοδούλους ἦν τὰ παρ' αὐτῶν πλημμελήματα. Νυνὶ δὲ ἐπὶ τίνα τὴν γλῶσσαν ἐχαλάσατε; Οὐ γὰρ ἠθελήσατε λαβεῖν τὸν σῶζοντα· καὶ σπέρμα ἀνομῶν· οὐ γὰρ ἠγέγεσθε τοῦ καταρυθμίζοντος εἰς εὐσέβειαν διὰ θεοπισμάτων εὐαγγελικῶν.

Οἱ παρακαλοῦντες ἐπὶ τὰ εἰδῶλα ὑπὸ δένδρα δασέα, σφάζοντες τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν ταῖς φάραξι· ἀνὰ μέσον τῶν πετρῶν. Ἐκεῖνη σου ἡ μερίς, οὗτός σου ὁ κλῆρος, καὶ κεῖνοις ἐξέχεας σπονδὰς, καὶ κεῖνοις ἀνήνεγκας θυσίας. Ἐπὶ τούτοις οὖν οὐκ ὀργισθήσῃ; Ἐπ' ὅρος ὕψηλῶν καὶ μετέωρον, ἐκεῖ σου ἡ κοίτη, καὶ ἐκεῖ ἀνεβίβασας θυσίας, καὶ ἐπίσω τῶν σταθμῶν τῆς θύρας σου ἐθῆκας μνημόσυνόν σου.

Κυριοκτόνους αὐτοὺς ἀποφύνας, δείκνυσιν ὅτι τὸ μισῶθαι αὐτοὺς ἀρρώστημα, καὶ τὸ πρόχειρον εἰς μαιφονίαν, οὐ νέον ἦν ἐν αὐτοῖς, ἀλλὰ γὰρ ἐκ πολλοῦ καὶ ἀνωθεν ἐνυπάρχον αὐτοῖς. Ὑμεῖς γάρ ἐστε οἱ κατὰ τοὺς ἀνωθεν, φησὶ, καιροὺς παρακαλοῦντες; ἐπὶ τὰ εἰδῶλα ὑπὸ δένδρα δασέα. Καίτοι γὰρ βραβεύοντες αὐτοῖς τοῦ διὰ Μωσέως νόμου τὰ χρήσιμα, διαβόηδην τε λέγοντες, « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, » φρενοδιαθείας εἰς τοῦτο κατώλισθον, μᾶλλον δὲ δυσσεβείας ἀτχέτου καὶ τῆς πέρα μέτρου παντός, ὥστε καὶ εἰδῶλων γενέσθαι δημιουργοὺς, καὶ ἱεουργεῖν αὐτοῖς, καὶ παρακαλεῖν, ἦτοι διδάσκειν ἑτέρους ὑπὸ δένδρῳ δασέα προσκυνεῖν, καὶ τιμαῖς ταῖς θεοπροπέσις αὐτὰ στεφανοῦν. Τοῦτο καθίστησιν ἐναργεῖς ὁ τῶν ὅλων Θεὸς διὰ φωνῆς Ἱερεμίου λέγων· « Εἶδες δ' ἐποίησέ μοι ἡ κατοικία τοῦ Ἰσραὴλ· ἐπορεύθησαν ἐπὶ πᾶν ὄρος ὑψηλὸν, καὶ ὑποκάτω παντὸς ξύλου ἀλσώδους, καὶ ἐπύρνευσαν ἐκεῖ. » Καταλαμβάνοντες γὰρ τὰς τῶν ὄρων κορυφὰς καὶ τὰ τῶν ἀλσέων εὐανθέστερα, βωμοὺς καὶ τεμένη κατεσκεύαζον, θυσίας τε καὶ σπονδὰς προσεκόμιζον αὐτοῖσι τοῖς ἀκαθάρτοις δαίμοσιν· εἰσι δὲ καὶ οἱ τῶν ἰδίων ἀφειδήσαντες τέκνων. Ἐσφάζε γοῦν Ἰεχονίας τὸν ἴδιον υἱὸν τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς. Τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐφη ποῦ Θεὸς εἰ ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν, τὴν ὁμότητα καταδεικνύς τῶν τὰ τοιαῦτα δρᾶν εἰσθότων· « Θύσατε ἀνθρώπους· μόσχη γὰρ ἐκλελοίπασιν. » Ὑμεῖς τοίνυν ἐστὲ, φησὶν, εἰ παρακαλοῦντες ἐπὶ τὰ εἰδῶλα, ὑπὸ δένδρα δασέα σφάζοντες τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν ταῖς φάραξι· ἀναμέσον τῶν πετρῶν. Τί οὖν ἐπὶ τούτοις; Ἐκεῖνη σου μερίς, οὗτός σου ὁ κλῆρος. Προσεκύνηκας μὲν γὰρ, φησὶ, τοῖς ματαίοις· ἔξεις δὲ μερίδα τοιαύτην, καὶ κλῆρος ἐστὶ σοι μάταιος. Ἦγουν ἐκεῖνό που τάχα βούλεται δηλοῦν· Ἐσφάζατε τὰ τέκνα αὐτῶν ἐν ταῖς φάραξι, φησὶν. Οὐκοῦν ἐκεῖνη σου μερίς, οὗτός σου ὁ κλῆρος, τουτέστι, τοῖς ἴσοις ἐνσχεθήσῃ κακοῖς, καὶ γενήσεται σοι μερίς καὶ κλῆρος ἡ σφαγὴ. Διὰ τοίαν αἰτίαν; Πρῶτον μὲν ὅτι γέγονας παιδοκτόνος, εἴτα

(1) Desiderantur hæc in Græco exemplari.

Jer. III, 6. " Use. XIII, 2

ὅτι δαίμοσιν ἀκαθάρτοις καὶ ἀψύχοις εἰδώλοις ἐξέ-
 ἔχας σπονδάς, καὶ κείνοις ἀνήνεγκας θυσίας. Ἄρ'
 οὖν ἐπὶ τούτοις οὐκ ὀργισθήσμαι; φησὶν· οὐκ εὐ-
 ἀφορμος καθ' ὑμῶν ὁ θυμὸς, καὶ τὰ τῆς δίκης οὐκ
 ἐύλογον ἔχει τὴν ἀφορμὴν; Ἐπ' ὅρος ὕψηλόν καὶ
 μετέωρον, ἐκεῖ σου ἡ κοίτη, ἐκεῖ ἀνεβίβασας θυσίας,
 καὶ ὀπίσω τῶν σταθμῶν τῆς θύρας σου ἐβήκας μνη-
 μόσυνόν σου. Ὅτι μὲν οὖν ἐν τοῖς ὅρεσιν ἐκάθευδον
 ἐνυπνίων ἕνεκα, πλεισταχοῦ διαμεμήνηνκεν ὁ προφη-
 τικὸς ἡμῖν λόγος. Φασὶ δὲ εἰς τοῦτο πλάνης κατὸλ-
 σθῆσαι τὸν Ἰσραὴλ, ὥστε καὶ ἐν ταῖς θύραις καὶ ἐν
 τοῖς σταθμοῖς ἐντορνεῦσαι τὰς τῶν εἰδώλων μορφάς,
 ἵνα καὶ εἰσβάλλοντες ταῖς οἰκίαις ἔξω τε καὶ βαδί-
 ζοντες ὁρῶσιν αὐτά, καὶ ἐν ἀτελευτήτοις ἔχωσι μνη-
 μαις. Ἀφιλοθείας δὲ τῆς εἰσάπαν ἀπόδειξις ἐναργής
 τῶς· ἐκάλουν δὲ τὰ τῶν εἰδώλων ἐντετορ[ν]ευμένα σωτηρίας [αἱ σωτήρας] καὶ οἰκουροῦς.

Ῥου ὅτι ἐὰν ἀπ' ἐμοῦ ἀποστῇς, πλείον τι
 ἔξεις. Ἠγάπησας τοὺς κοιμωμένους μετὰ σοῦ,
 καὶ ἐπλήθυνας τὴν πορνείαν σου μετ' αὐτῶν,
 καὶ πολλοὺς ἐποίησας τοὺς μακρὰν ἀπὸ σοῦ,
 καὶ ἀπέστειλας πρέσβεις ὑπὲρ τὰ ὅρια σου.

Ἄπασα μὲν ἔκτοπος ἦδονη, καὶ πᾶσα κακία, τὸν
 ἀνθρώπινον καταγοητεύουσα νοῦν, μονονουχὶ κατε-
 παγγέλλεται πείραν τινα πράγματος ἀγαθοῦ, καὶ
 ὅτι μεθέξει τῶν οὐ πάλαι διεγνωσμένων, ἔσται δὲ
 καὶ ἐν ἀμείνοσιν, ἢ πρότερον ἦν. Λαβοῦσα γὰρ οὖ-
 τως αἰχμάλωτον, οἴπερ ἀνέλοι[ν]το λοιπὸν ἀποφέρει.
 Ἄλλ' οἱ μὲν ἀσύνετοι, περὶ μαθόντες ἵνα εἰσὶ κα-
 κοῦ, μεταφοιτῶσι μόλις ἐπὶ τὸ ἐν ἀρχαῖς· οἳ γε μὴν
 τοῖς τῆς διανοίας ὅμμασι περιαθροῦντες εὐ μάλα τὸ
 ἐκάστου πράγματος πέρας, ἀποφορὰς οὐκ ἀνέχονται·
 φυλάττουσι δὲ μᾶλλον ἀπλήγη τὸν νοῦν πρὸ πείρας
 ὀρῶντες τὰ μετὰ ταύτην. Ἄλλ' οὐ τοιαύτη γέγονεν ἡ
 τῶν Ἰουδαίων Συναγωγὴ· ἦν μὲν γὰρ ὑπὸ χεῖρα τοῦ
 πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ δόξαν
 ἡμφιεσμένη, δεινὴ καὶ ἀφόρητος τοῖς ὁμόροις ἦν, καὶ
 τριπόθητον ἔχουσα τὴν ἐλπίδα, καὶ ἀπάσης εὐημε-
 ρίας ἑμπλεω[μένη]. Ἐπομένη γὰρ τῷ διὰ Μωσέως νόμῳ τῷ
 φύσει καὶ ἀληθῶς λελατρεύκε Θεῷ· διατετέλεκε δὲ
 καιροῦς ἕτερον ἐπ' αὐτῷ Θεὸν οὐκ ἀνεχομένη καλεῖν,
 ἡγουν εἰδέναι προσκυνεῖν. Ἐπειδὴ δὲ προσεκληθῆ
 τισὶ διδασκάλους καὶ ἀνοσίοις ποιμέσι, πέπτωκεν εἰς
 ἀπίστασιν τὴν ἀπὸ Θεοῦ, καὶ προσεκύνησε τοῖς ἔρ-
 γοις τῶν ἰδίων χειρῶν· οἰθηθεῖσα τάχα που, καὶ ἐν
 ἀμείνοσιν ἔσεσθαι, τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης ἐξολισθή-
 σασα. Ἐπὶ τούτοις αὐτὴν αἰτιᾶται λέγων· Ῥου ὅτι
 ἐὰν ἀπ' ἐμοῦ ἀποστῇς, πλείον τι ἔξεις. Ἄλλ' οὐκ ἐκ-
 δέδωκεν εἰς πέρας· αὐτῇ τὰ προσδοκῆθέντα τῆς οὕτω
 ψυχρᾶς καὶ ματαίας ἐλπίδος· γεγόναι γὰρ μᾶλλον
 ἐν παντὶ κακῷ. Ἐσχῆκας τοίνυν εἰς γε τὸ εὐημε-
 ρεῖν τὴ περιττὸν οὐδὲν, ἀποβαλόντες τὴ γνήσιον, καὶ
 τὴ ἑδραῖον ἐν τούτοις μικρῷ παντελῶς ἀξιούντες
 λόγους. Καὶ τὸ ἐπὶ τούτου παραλογώτερον, Ἠγάπησας,
 φησὶ, τοὺς κοιμωμένους μετὰ σοῦ, καὶ ἐπλήθυνας τὴν
 πορνείαν σου μετ' αὐτῶν καὶ διαλέγεται μὲν ὡς πρὸς
 γυναῖκα πόρνην. Τίνας δὲ ἦσαν οἱ κοιμώμενοι μετ'
 αὐτῆς, ἢ τάχα που ἡ ἑαυτοποιούμενης ἄνθρωποι τὸν

A gravis in vos furoris mei causa? et supplicium
 nonne occasionem habet rationi consentaneam? In
 monte excelso et præalto est cubile tuum, illuc
 ascendere fecisti hostias, et post postes ostii po-
 suisti monumentum tuum. Dormivisse nimirum eos
 in montibus, insomniorum causa, sæpe meministi
 prophetica oratio. Narrant autem Israelum in eum
 errorem prolapsum, ut pro foribus et in postibus
 formas idolorum inciderint, quo introeuntes do-
 mum et exeuntes illa viderent, et sempiterna tene-
 rent memoria. Hoc itaque in illis jure optimo
 haberi potest summæ impietatis evidens argumen-
 tum. Vocabant autem has idolorum incisas formas
 servatores, et domorum custodes.

καταλογισθεῖν ἂν τὸ χρῆμα αὐτοῖς, καὶ μάλα εἰκό-
 [αἱ σωτήρας] καὶ οἰκουροῦς.

VERS. 8, 9. Putabas, si recesseris a me, pius te
 habiturum. Dilexisti dormientes tecum, et crebro
 fornicata es cum eis, et multos fecisti eos qui procul
 a te, et misisti legatos ultra terminos tuos.

Omnis fœda voluptas, et omnis vitiositas huma-
 nam mentem incantans, specimen aliquod bonæ
 rei tantum non pollicetur, et res ante non
 cognitas adepturam, ac in meliore loco fore,
 quam prius fuerit, promittit. **801** Nam cum
 sic captivam ceperit, quocunque tandem vult
 aufert. Sed stulti experientia docti ubinam
 malorum sint, vix ad priorem statum relabuntur.
 Qui autem animi oculis cujusque rei exitum per-
 lustrant diligentissime, præcipientes se dari non si-
 nuunt, sed mentem servant invulneratam, ante ten-
 tationem videntes quid secuturum sit. Sed talis
 non fuit Judæorum Synagoga : erat enim subdita
 manui omnipotentis Dei, et gloria ab ipso convestita,
 terribilis et intolerabilis exstitit finitimis, et opta-
 tissimam spem habuit, omnique felicitate abundavit.
 Secuta enim legem Mosaicam, natura et vere Deum
 coluit; nec alium ab illo Deum longo tempore sus-
 tinuit appellare, nec alium novit adorare. Post-
 quam autem ad quosdam doctores falsos defecit ac
 impios pastores : recidit in apostasiam a Deo, et
 opera manuum suarum adoravit, rata fortassis se-
 cum melius actum iri, ubi a charitate Dei lapsa
 fuisset. Hisce de rebus illam accusavit, dicens :
 Putabas, si recederes a me, plus te habiturum. Sed
 non pervenerunt ad exitum, quæ hac adeo frigida
 et inani spe exspectabantur; imo in omnibus malis
 versabantur. Habuerunt igitur prosperitatis eximie
 nihil, cum veram filiorum et genuinam naturam
 abjicerent, et firmitatem constantiamque parvi ad-
 modum ducerent. Et quod adhuc est absurdius, Di-
 lexisti, inquit, dormientes tecum, et crebro forni-
 cata es cum illis; et cum ea velut cum scorto
 disputat. Qui sunt ergo dormientes cum ea? Falsi
 pastores sunt, qui mentem inustam et canterio no-
 tatam, sicuti ait beatus Paulus, ac diabolica

⁹¹ 1 Tim. iv, 2.

ignorantia plenam habent, qui illis via et causa interitus fuerunt, ab ingenuitate quam cum Deo habent, abducentes, et immittentes velut impietatis semina, et persuadentes fructus parere Satanæ, fructus debacchationis, scilicet in Deum. Quorumdam fornicationem crebro iteratam dicimus, seu apostasiam a Deo: quando vitiorum vis et ratio non uniusmodi aut uniformis esse conspicitur; sed ex multis velut sceleribus completa et conflata, et multa alia parturit, ob quæ meritissime eos qui ea patrant possit reprehendere, **802** puta si quis Satanam capere velit, sequitur omnino ut nihil sani aut recti aggrediatur, et in omnem viam nefariæ et execrandæ voluptatis velut abjiciatur. Affinia quoque talibus vitiis esse possunt et alia mala, præstigiæ, necromantiæ, et eorum qui prodigiorum interpretes sunt inutiles fabulæ, falsa vaticinia, ac incantationes, et astrologorum sycophantiæ, diurnumque, horarum, temporum et annorum observatio. Ita, inquit, crebro fornicata es, multos fecisti qui procul sunt abs te. Qui autem hi sint, rursus videndum est necessario. Vel enim sanctos prophetas dicit, qui cum eam ultra omnem audaciam progressam, et in omne genus impietatis provectam cernerent, ab ea velut inquinata recesserunt, prope clamantes, et dicentes: « Curavimus Babylonem, et non sanata est. Relinquamus eam, et abeamus quisque in terram suam; quia appropinquavit ad cælum iudicium ejus, et sublatus est usque ad asira ». » Quia enim Babylon nominata est terra sculputium, et eodem morbo turpiter laboravit Jerusalem: hinc jure optimo eam vocant divini prophetæ Babylonem. Vel fortassis multos fecit eos qui procul a se. Nam finitimarum gentium cultus et falso nominatos apud quosque deos curiose pervestigantes, eos accersiverunt, et illis adhæserunt, et alii hos, alii illos coluerunt. Dixit nimirum Deus alicubi voce Jeremiæ: « Pro numero civitatum tuarum erant dii tibi, Juda, et pro numero viarum Jerusalem construxistis aras ad suffitum faciendum Baal ». » Hoc etiam arbitror denotare: Et misisti legatos ultra terminos tuos. Non enim contenti sunt præsentibus apud se diis, sed, ut dixi, alios multos accersebant, prout quisque sibi bonum esse persuaserat. Vel etiam: Misisti legatos ultra terminos tuos, significare potest, ultra mensuram ac modum commissæ est ab illis fornicatio, ut instar parabolæ vox usurpetur de iis qui in re quaque ultra modum et æquum prodeunt.

καταστημήνευεν ἄν, ὅτι πέρα μέτρου παρ' αὐτοῖς τὰ τοῦ λεγόμενου ἦ, καὶ σύνηθες ἐπιφώνημα, τοῖς ἐπέκεινα τοῦ εἰκότος ἐφ' ἐκάστῳ τῶν λεγόμενων.

VERS. 10. *Et convertisti, et humiliata es usque ad inferos; multis itineribus tuis laborasti, nec dixisti: Desinam confortata. Quia fecisti hæc, propterea non*

νοῦν κεκαυτηριασμένοι, καθά φησιν ὁ μακάριος Παῦλος, καὶ ἀχλύος ἐμπλεψ διαβολικῆς; Οὗτοι γεγόνασιν αὐτῇ, καὶ ὁδὸς, καὶ πρόσφαις ἀπωλείας, ἀποφέροντες μὲν τῆς πρὸς Θεὸν γνησιότητος, ἐνιέντες δὲ ὡς περ τὰ τῆς δυσσεθείας σπέρματα, καὶ καρποφορεῖν ἀναπειθόντες τῷ Σατανᾷ τῆς κατὰ Θεοῦ παρηνίας τὰ ἐγκλήματα. Πληθύνεσθαι δὲ φαμεν τῶν τινῶν πορνείαν, ἥτοι τὴν ἀπόστασιν τὴν ἀπὸ Θεοῦ, ὅτε τῶν αἰτιαμάτων ἡ δύναμις, οὐ μονότροπος οὔσα καὶ μονοειδὴς ὁρᾶται τυχόν, ἀλλ' ὡς ἐκ πολλῆς ἄγαν σκαϊότητος ἐπιτελουμένη, καὶ πολλὰ κατ' αὐτῶν ὠδίνουσα τὰ ἐφ' οἷς ἂν τις καταμωμῆσαιτο, καὶ μάλα δικαίως, τοὺς δρῶντας αὐτά· οἷον τί φημι. Παρέπεται πάντως τῷ θεραπεύειν ἐλῆσθαι τὸν Σατανᾶν τὸ μὴδὲν ὑγιὲς ἀνέχεσθαι δρᾶν· διαρρήπιτεῖσθαι δὲ ὡς περ εἰς πᾶσαν ὁδὸν βεβήλου τε καὶ βδελυρᾶς ἡδονῆς· σύνδρομα δὲ τοῖς τοιοῦτοις αἰτιάμασιν εἶεν ἂν καὶ τὰ ἕτερα τῶν τοιοῦτων κακῶν, γοητεῖαι τε καὶ νεκυομαντεῖαι, καὶ τὰ τῶν τερατοσκόπων ἀρχαῖα μυθάρια, ψευδομαντεῖαι τε καὶ ἐπωδαί, καὶ αἱ τῶν ἀστρολογούντων συκοφαντίαι, καὶ ἡμερῶν ἐπιτήρησις, ὥρων τε πρὸς τοῦτο, καιρῶν καὶ ἐνιαυτῶν. Οὕτω, φησὶ, τὴν σεαυτῆς πορνείαν πληθύνουσα, πολλοὺς ἐποίησας τοὺς μακρὰν ἀπὸ σοῦ. Καὶ τίνες ἂν εἶεν οὗτοι; ἀναγκαῖον πάλιν ἰδεῖν. Ἢ γὰρ τοὺς ἁγίους προφῆτας φησὶν, ὃ πέρα θράσους ἰούσαν παντὸς ὁρῶντες αὐτήν, καὶ εἰς λῆξιν ἀπάσης ἀφιλοθείας ἐλαύνουσαν, ἀπεφοίτησαν αὐτῆς ὡς μεμολυσμένης, μονονουχὶ βοῶντες, καὶ λέγοντες: « Ἰατρῆυσάμεν τὴν Βαβυλῶνα, καὶ οὐκ ἔσθι· ἐγκαταλίπωμεν αὐτήν, καὶ ἀπέλθωμεν ἕκαστος εἰς τὴν γῆν ἑαυτοῦ· ὅτι ἤγγικεν εἰς οὐρανὸν τὸ κρίμα αὐτῆς, καὶ ἐξῆρπεν ἑως ἄστρου » (ἐπεὶ γὰρ γῆ τῶν γλυπτῶν ὠνομάσθη Βαβυλὼν, ἐκτόπως δὲ τοῦτο νοσήσκειν Ἰερουσαλὴμ, καὶ ταύτητοι καὶ μάλα εἰκότως Βαβυλῶνά φασιν αὐτὴν οἱ θεσπέσιοι προφῆται) ἢ τάχα που, πολλοὺς πεποίηκε τοὺς μακρὰν ἀφ' ἐαυτῆς. Περιεργαζόμενοι γὰρ τὰ τῶν ὁμῶρων ἔθνων σεβάσματα, καὶ τοὺς παρ' ἐκάστῳ ψευδωνύμους θεοὺς, τούτους μετεπέμποντο· προσέκειντο δὲ καὶ λελατρεύκασιν, οἱ μὲν τούτοις, οἱ δὲ ἐκείνοις. Καὶ γοῦν ἔφη που Θεὸς διὰ τῆς Ἰερειμοῦ φωνῆς, ὅτι « Κατὰ ἀριθμὸν τῶν πόλεων σου ἦσαν οἱ θεοὶ σου, Ἰούδα, καὶ κατὰ ἀριθμὸν διδὼν τῆς Ἰερουσαλὴμ ἐτάξατε βωμοὺς θυμῶν τῷ Βαβλ. » Τουτὶ δὲ οἶμαι καταδηλοῦν καὶ τὸ, Ἀπέστειλας πρέσβεις ὑπὲρ τὰ ὅρια σου. Οὐ γὰρ ἀρχούμενοι τοῖς παρούσι παρὰ σφίσι θεοῖς, μετεπέμποντο, καθάπερ ἔφη, καὶ πολλοὺς ἐτέρους, ἕκαστοι κατὰ τὸ αὐτοῖς εὖ ἔχειν ὑπειλημμένον. Ἢ τάχα που τὸ, Ἀπέστειλας πρέσβεις ὑπὲρ τὰ ὅρια σου, τῆς πορνείας ἐπράττετο, ἢ ὡς ἐν τρόπῳ παραβολῆς

Καὶ ἀπέστρεψας (1), καὶ ἐταπεινώθης ἕως ἰδόν. Ταῖς πολυδοξίαις σου ἐκοπίσας, καὶ οὐκ εἶπας· Πάύσομαι ἐνισχύουσα. Ὅτι ἐπράξας ταῦτα, διὰ

¹⁰ Jer. I, 9. ¹¹ Jer. II, 28.

(1) Καὶ ἀπέστρεψας. Desunt hæc verba in edit. LXX.

ταῦτο οὐ κατεδεήθης μου· σὺ τίνα ἐνλυθηθεῖσα **A 803** ἐροθήθης, καὶ ἐψεύσω με ; *rogasti me ; tu, quem timens perterrita es, et mentita es mihi ?*

Τί τὸ πέρας τῆς ἀποστάσεως τῆς ἀπὸ Θεοῦ, τῆς ἀμετρήτου πορνείας, καὶ τῶν ἀνοσιῶν ἐγχειρημάτων, ἦτοι τῆς ἀποστροφῆς ἀπὸ γε τῶν ἀμεινόνων ἐπὶ τὰ χεῖρα ; Ἡ εἰς ἄκρον ταπείνωσις, καὶ τὸ καθικέσθαι, φησὶν, εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας κατωτάτω βάραθρον. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἠθέλησας ὑψηλὴ διαμεῖναι, καὶ ἀκράδαντον ἔχειν τὴν εὐημερίαν, ταύτητοι γέγονας ταπεινή. Ὅτι γὰρ ὑψηλοὶ τινες ἦσαν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, τὸ γε ἦκον εἰς δόξαν τὴν παρὰ Θεοῦ, σαφὲς ἂν γένοιτο, λέγοντος αὐτοῦ διὰ φωνῆς· Ἠσαΐου περιαυτῶν· Ἐγὼ εὐχόμενος ἐγέννησα, καὶ ὑψώσα. Οὐκοῦν αὐτόκλητον ἔχει τὴν ταπείνωσιν· δεδυσσέθηκα γὰρ εἰς τὸν ὑψοῦντα Θεόν· τεταπείνεται δὲ τίνα τρόπον, διαδείκνυσιν εὐθύς· Ἐφη γάρ· Ταῖς πολυοδίαις σου ἐκοπίασας. Εἰς πᾶσαν γὰρ ὥσπερ ἀπωλείας ἐρχόμενοι ὁδὸν, δεδαπανήκασι μὲν ἐπ' οὐδενὶ τῶν χρησίμων τὰς τῆς ψυχῆς εὐτομίας, δῆλον δὲ ὅτι τὰς νοητάς, κεκμήκασι δὲ οὐ μετρίως, ἐπ' ὀλεθρίους πράγμασι τιθέμενοι τὰς σπουδὰς. Ἡ τάχα πον καὶ πολυοδίας ἐν τοῦτοις φησὶ τὸ ἀεὶ μελίστασθαι πρὸς θεοὺς ἑτέρους, καὶ τῶν μὲν ἡδὴ πεπορισμένων ὀλιγωρεῖν, ζητεῖν δὲ τοὺς παρ' ἑτέροις ὄντας τισί, καὶ καταμεθεῖν ὥσπερ διαβόρι-
πτουμένοις πανταχοῦ, ἔρεισμα τε καὶ κατάστασιν οὐκ ἔχειν τὸν ἐν αὐτοῖς ὄντα νοῦν. Συμβαίνει δὲ τοῦτο πάσχειν ἡμᾶς καὶ ἐν ταῖς ἐκτόποις τῶν ἡδονῶν. Ἀποφέρεται γὰρ ὁ νοῦς ἔσθ' ὅτε πρὸς πᾶν εἶδος ἀκαθαρσίας, καὶ ποτὲ μὲν τὸ πλουτεῖν ἐπαινεῖ, ποτὲ δὲ σαρκὸς ἐρᾷ, καὶ δόξης ἡττάται κενῆς, καὶ οἷον παντὶ πνεύματι περιφέρεται, κατὰ γε τὸ εἰρημένον διὰ φωνῆς Ἱερεμίου περὶ τίνος· Ἐν ἐπιθυμίαις ψυχῆς αὐτῆς ἐπνευματοφορεῖτο· παρεδόθη, τίς ἐπιστρέψει αὐτῇ ; Ἡ γὰρ τοῦτο παθοῦσα ψυχὴ παραδοθήσεται πάντως ταῖς τῶν παθῶν προσβολαῖς· καὶ τοῦτο διδάσκει λέγων ὁ Παιρομιαστής· Σκολιοὶ γὰρ λογισμοὶ χωρίζουσιν ἀπὸ Θεοῦ, καὶ βεμβασμὸς ἐπιθυμίας μεταλλεύει νοῦν ἄκακον. Χρὴ τοίνυν ἡμᾶς ἀνασεπάζειν τὸν νοῦν, εἰ δὴ βούλοιστο πως ἀσχέτως εἶναι κατὰ πετρῶν, καὶ ταῖς τῶν ἡδονῶν ἐκτόποις ἐφθέσθαι τε καὶ ὀμικεῖν, ἵνα μὴ καμῶν ἐκ πολυοδίας θήρωμα γένηται διαβολικόν. Ταῦτ' οὖν ποιήσας, φησὶν, ὦ Ἱερουσαλήμ, οὐκ εἴπας· Παύσομαι ἐνισχύουσα, τουτέστιν, οὐκ ἀνέκοφας τοῖς ἐπιλογισμοῖς τὴν ἐπὶ τὰ αἰσχία πρόδον, οὐ μεμέρηκας τὴν ἀπόστασιν, οὐ κατέλυσας τὴν εἰς τὰ φαῦλα σπουδὴν, ἐπίκεισαι δὲ μᾶλλον ἐντονώτερον τῷ δρᾶν ἐθέλειν, ἢ χρὴν δὴ ποῦ μὴδὲ γενέσθαι τὴν ἀρχήν. Ψυχῆς μὲν γὰρ ἔργον ἐστὶ, καὶ γοῦν μετρίαν ἐχούσης σύνεσιν, τὸ μὴ ἀλῶναι θέλειν αἰτιάμασι τοῖς εἰς ἁμαρτίαν· εἰ δὲ δὴ ποῦ γένοιτο καὶ παθεῖν αὐτὸ, καὶ γοῦν ἐλέσθαι μετανοεῖν, καὶ διὰ τῆς εἰς τὸ δμεινον ἀναδρομῆς ἀποσκεινέσασθαι τὰ ἐγκλήματα. Εἰ δὲ ἀσχέτως καταφέροιστο πρὸς τὰ αἰσχία, παραιτοῖτό τε προσεπιτοῦτο τὸ χρεῖναι μετάνοεῖν, προσέθηκεν ἁμαρτίαν ἐφ' ἁμαρτίαν, ἀρρώστημα δὲ ἐπ' ἀρρώστηματι παθοῦσαν αὐτὴν ἐνεστὶν ἰδεῖν. Αἰτιᾶται γοῦν τοὺς ἐν

Quis est apostasiæ a Deo, et immoderatæ fornicationis, et impiorum facinorum seu aversionis a melioribus ad deteriora finis? Summa, inquit, depressio, et in infimum interitus barathrum devenire. Nam quia alta manere volebas, et felicitatem habere inconcussam, hinc humiliata es. Quod enim alti et sublimes fuerint Israelitæ, quod ad gloriam quæ a Deo proficiscitur attinet, perspicuum esse potest, ipso dicente per vocem Isaïæ de illis : « Filios genui et exaltavi ¹. » Itaque accersivit sibi ipsi depressionem, quod impie in Deum qui exultat, egerit. At quomodo humiliata sit, mox ostendit ; dixit enim : Multis viis tuis laborasti. Nam in omnes quasi vias interitus ingredientes, in re nulla utili, animi nervos, mentis et intelligentiæ scilicet, consumpserunt. Laborarunt haud mediocriter, et in rebus perniciosissimæ studia posuerunt. Vel fortassis vias multas hic dicit, semper ad alios deos transferri, et quos habent, contemnere, et qui apud alios sunt, querere ; et velut ebrios huc et illuc jactari, et fixam et stabilem in iis mentem non esse. Quod etiam nobis usuvenit in sædis voluptatibus. Abducitur enim interdum mens ad omne genus impuritatis, et aliquando laudat divitias, aliquando carnis studia amat, et inani gloria vincitur, et tanquam omni vento circumfertur, juxta id quod dictum est de quodam voce Jeremiæ : « Cupiditatibus animæ quasi vento agitata est : tradita est, quis convertet eam? » Anima enim quæ hoc passa est, traditur semper perturbationum impressionibus : quod docet Paræmiasta, dicens : « Præcæ enim cogitationes æparant a Deo ^{2,3}, et inconstantia cupiditatis transversim rapit mentem innocentem ⁴. » Retrahenda est igitur nobis mens, si velit in rupes præceps ire, et sædis exsultare voluptatibus, illisque assuescere ; ne, si multis hisce viis defatigata sit, præda fiat diaboli. Hæc igitur, inquit, cum fecisti, o Jerusalem, non dixisti, Desinam confortata, id est, cursum hunc in turpiora, posterioribus consiliis **804** non interrupisti, apostasiæ modum non imposuisti, studium ad mala non exstinxisti, sed majori contentione incubuisti, ut ea faceres quæ ne primo quidem tempore fieri debuissent. Animi enim vel mediocriter intelligentis officium est, erratis et peccato nolle implicari ; sin hoc fieri contingat, velle saltem resipiscere, et recursu ad meliora delere crimina. Sin præcipiti impetu ad turpiora devolvatur, recusetque insuper resipiscere : peccatum additur peccato, et morbum videas morbo accedere. Accusat itaque eos qui in his sceleribus versantur, universorum Deus, et inquit : « Num qui cadit, non resurget? num qui aversus est, non revertetur? Quare aversus est populus hic aversione impudens, et confirmati sunt in voluntate sua, et noluerunt reverti? » Sed quia hæc fecisti, inquit, propterea non interrogasti me.

¹ Isa. I, 2. ^{2,3} Prov. xv, 23. ⁴ Sap. iv, 12. ⁵ Jer. viii, 4.

At cum tam foeda et abominanda facere ausus sis, an non oportebat preces fundere, et a Deo misericordiam petere? Suscipit enim eos qui volunt resipiscere, bonus natura cum sit, et qui novit signum nostrum ⁶, juxta id quod scriptum est. Dixit igitur per unum e sanctis prophetis: « Revertimini, filii, revertentes, et sanabo contritiones vestras. » Extremæ igitur dementiae indicium est, et omnimodæ aversionis, ut qui in tot malis versati sunt, dedignentur a Deo misericordiam implorare, cum erratorum confessione. Scriptum est enim: « Dic tu peccata tua prior, ut justificeris ⁷. » Psallit quidam etiam, et inquit: « Dixi, Enuntiabo contra me iniquitatem meam Domino: et tu remisisti impietatem cordis mei ⁸. » Usi sunt autem Judæi ratione imbecilla et infirma, ac plena ignorantia. Persuadebatur enim deficere a Deo vivente, et ad deos alienos declinare, quod Babylonica acies jamjam ventura nuntiabatur. Sed, o insipiens, inquit, quem timens perterrita es, et mentita es mihi? Homo est Babyloniorum tyrannus, et præ divina potentia, omnino nihil est ejus exercitus. Scriptum est enim de Deo: « Qui continet orbem terræ et habitantes in ea, velut cicadæ. » Dixit rursus propheta Isaias: « Omnes gentes, ut stilla **805** cadi, et ut saliva reputabuntur, ac ut momentum stateræ aestimabuntur. Cui comparastis Dominum? et cui similitudini assimilastis eum ⁹? » Dementissimi igitur sunt qui terrenum hominem Deo fortiorem putarunt, et ementiti sunt pietatem erga illum, rati se servatum iri per eos qui non sunt dii. Quæ enim esse potest utilitas ex lapide et ligno? Est igitur dictum de illis: Et in tempore malorum suorum dicent, Surge et serva nos. Et ubi sunt dii tui, quos fecisti tibi ipsi? Si resurgent servabunt te, tempore afflictionis tuæ. Et mentiti sunt Deo, non verbis tantum hoc facitantes, sed rebus ipsis. Cujusmodi est et illud tantum exemplum de illis dictum: « Et exspectavi ut ederet uvam, sed edidit spinas, non justitiam, sed judicium ¹⁰. » Dixit etiam divinus Cantor, velut sub persona Christi, de illis: « Filii alieni mentiti sunt mihi, et filii alieni inveterati sunt, et claudicaverunt a semitis suis ¹¹. »

τῆς κακώσεώς σου. Ἐψεύσαντο δὲ τὸν Θεόν, οὐ λόγῳ τοῦτο δρῶντες μόνον, ἀλλὰ γὰρ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὁποῖόν ἐστι τὸ περὶ αὐτῶν εἰρημένον ὡς ἐν τρόπῳ παραδείγματος: « Καὶ ἐπέμεινα τοῦ ποιῆσαι σταχυλὴν, ἐποίησαν δὲ ἀκάνθας, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κρίσιν. » Ἐφη δὲ πού καὶ ὁ θεοπέσιτος Μελχὲδὺς ὡς ἐκ προσώπου Χριστοῦ περὶ αὐτῶν: « Υἱοὶ ἀλλότριοι ἐψεύσαντό μοι, υἱοὶ ἀλλότριοι ἐπαλαῶθησαν, καὶ ἐχώλῳσαν ἀπὸ τῶν τριῶν αὐτῶν. »

VERS. 11-13. Neque recordata es mei, neque sumpsiisti me in mentem, neque in cor tuum. Et ego te videns despicio, et me non timuisti. Ego vero annuntiabo justitiam meam, et mala tua, quæ non proderunt tibi. Cum clamaveris, eripient te in afflictione tua. Illos enim omnes ventus tollet, et auferet tempestas.

Dixit Deus voce Ezechielis ad matrem Judæo-

Α τοῦτοις ὄντας ὁ τῶν ὅλων Θεός, καὶ φησι: « Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται; ἢ ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει; διατὶ ἀπέστρεψεν ὁ λαὸς οὗτος ἀποστροφὴν ἀναιδῆ, καὶ κατεκρατήθησαν ἐν τῇ προαιρέσει αὐτῶν, καὶ οὐκ ἠθέλησαν τοῦ ἐπιστρέψαι; » Ἄλλ' ὅτι ταῦτα πέπραχας, φησὶ, διὰ τοῦτο οὐ κατεδέφηθες μου. Καίτοι πῶς οὐ μᾶλλον ἐχρῆν, ἐπειδὴ τὰ οὕτως αἰσχροὶ καὶ ἀπόβλητα δρᾶσαι τετόλμηκας, ἀνατεῖναι τὰς ἱκετηρίας, αἰτῆσαι τε παρὰ Θεοῦ τὸν Ἐλεον; δέχεται γὰρ τοὺς μετανοεῖν ἐθέλοντας, ἀγαθὸς ὢν φύσει, καὶ εἰδὼς τὸ πλάσμα ἡμῶν, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἐφη γοῦν δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν: « Ἐπιστράφητε, υἱοὶ, ἐπιστρέφοντες, καὶ ἴασμαι τὰ συντρίμματα ὑμῶν. » Ἀπονοίας οὖν ἀπόδειξις τῆς ἐσχάτης καὶ τῆς εἰσάπαν ἀποστροφῆς, τὸ ἐν κακοῖς γεγονότα τοσοῦτοις, μὴ ἀνασχέσθαι παρὰ Θεοῦ καὶ γοῦν τὸ ἐλεῖσθαι ζητεῖν μετὰ τῆς τῶν πταισμάτων ὁμολογίας. Γέγραπται γάρ, ὅτι: « Λέγε σὺ τὰς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς. » Ὑἄλλει δὲ τις, καὶ φησιν: « Εἶπα: Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ, καὶ σὺ ἀφῆκας τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου. » Ἄλλ' ἦν τις τοῖς Ἰουδαίοις λόγος, σαθρὸς τε καὶ ἀναλκις, καὶ ἀμαθίας ἔμπλεως: διετείνοντο γὰρ ἀποστῆναι ἀπὸ Θεοῦ ζῶντος, καὶ προσνεῦσαι θεοὺς ἑτέροις, ἐπεὶ περ αὐτοῖς ὁ Βαβυλωνίων ὄχλος ὡς ὅσον οὐδέπω παρεσόμενος ἀπηγγέλλετο. Ἄλλ', ὡ παράφρων, φησὶ, τίνα φοβηθεῖτα ἡλλαθῆθης, καὶ ἐψεύσω με; Ἀνθρώπος ὢν ὁ Βαβυλωνίων τύραννος, καὶ ὡς πρὸς γε τὴν θεῖαν ἰσχὺν, οὐδὲν παντελῶς ἢ ἐπ' αὐτῷ στρατιά. Γέγραπται γὰρ περὶ Θεοῦ: « Ὁ κατέχων τὸν γύρον τῆς γῆς: καὶ οἱ ἐνοικούντες ἐν αὐτῇ ὡς ἀκρίδες. » Ἐφη δὲ πάλιν ὁ προφήτης Ἡσαΐας: « Εἰ πάντα τὰ ἔθνη ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς σιέλος λογισθήσονται, καὶ ὡς ῥοπὴ ζυγοῦ ἐλογίσθησαν, τίνοι ὠμοιώσατε Κύριον, καὶ τίνοι ὁμοιώματι ὠμοιώσατε αὐτόν; » Ἀνούστατοι τοίνυν οἱ Θεοῦ κρείττονα τὸν ἀπὸ γῆς ἄνθρωπον εἶναι νομίσαντες, καὶ ψευδόμενοι μὲν τὴν εἰς αὐτὸν εὐσέβειαν, οἰθθέντες δὲ ὅτι σωθήσονται διὰ τῶν οὐκ ὄντων θεῶν. Ποία γὰρ ὄνησις γένοιτο: ἂν ἐκ λίθου καὶ ξύλου; Εἰρήνην γοῦν περὶ αὐτῶν. Καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῶν κακῶν αὐτῶν ἐροῦσιν: Ἀνάστα καὶ σῶσον ἡμᾶς. Καὶ ποῦ εἰσιν οἱ θεοὶ σου, οὓς ἐποίησας σεαυτῷ; εἰ ἀναστήσονται, καὶ σώσουσί σε ἐν καιρῷ

Καὶ οὐκ ἐμνήσθης μου, οὐδὲ ἔλαβές με εἰς τὴν διάνοιάν σου, οὐδὲ εἰς τὴν καρδίαν σου. Κἀγὼ σε ἰδὼν παρερῶ, καὶ ἐμὲ οὐκ ἐφοβήθης. Κἀγὼ ἀπαγγελῶ τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ τὰ κακά σου, ἃ οὐκ ὠφελήσουσί σε. Ὅταν ἀναβοήσης, ἐξελεύσθωσαν σε ἐν τῇ θλίψει σου. Τοῦτους γὰρ πάντας ἀνεμος λήψεται, καὶ ἀπολοῖται καταγίγς.

Ἐφη πού Θεός διὰ φωνῆς ἱερετικῆς πρὸς τὴν τῶν

⁶ Psal. cii, 14.

⁷ Prov. xviii, 17.

⁸ Psal. xxi, 5.

⁹ Isa. xl, 15.

¹⁰ Isa. v, 4.

¹¹ Psal. xvi, 16

Ἰουδαίων μητέρα, φημί δὴ τὴν συναγωγὴν· « Καθὼς ἂν ἐποίησας, οὕτως ἔσται σοι· τὸ ἀναποδόμα σου ἀναποδοθήσεται εἰς κεφαλὴν σου. » Ναὶ μὴν καὶ ὁ προφήτης Ἡσαίας· « Οὐαὶ τῷ ἀνόμῳ, » φησί· « πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμβήσεται· αὐτῷ. » Τοιοῦτόν τι καὶ νῦν διὰ τῶν προκειμένων σημαίνεται. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν περὶ ἐμοῦ γινώσκιν ἀπεώσω, φησὶν, ὑπερ-οραθήσῃ παρ' ἐμοῦ, καὶ ἰσοπαλὴ τοῖς πλημμελήμασιν ὑπομεινεῖς τὴν δίκην. Ἐπιλανθάνεται δὲ τις τοῦ Θεοῦ τοῦ κατὰ φύσιν καὶ ἀληθῶς, καὶ τοῦ κατεξουσιάζοντος τῶν ὄλων, οὐχὶ δήπου πάντως εἰς ἀμνηστίαν ἐλθὼν τοῦ ὅτι Θεὸς ἐστὶ (καὶ τὰ δαιμόνια γὰρ πιστεύουσι, καὶ φρίττουσι, κατὰ τὴν τοῦ ἀποστόλου φωνήν), ἀφειδήσας δὲ μᾶλλον τοῦ ὑποκείσθαι θέλειν αὐτῷ, καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ διατεταγμένων ὀλίγα φροντίσας· ὥς ἐξήνιον ὁρᾶσθαι καὶ ἀπειθῇ, καὶ ἰλοτρόπως ἐκνευκότες πρὸς πᾶν τούναντιον, ὧν ἔδει πληροῦν. Ἐπιλανθάνεται δὲ Θεός, ἥγουν ὑπερορᾷ τῶν ἀμνημονούντων αὐτοῦ, μονονοῦν τὴν ἐπίκουρον χεῖρα συστήλων, καὶ φειδοῦς ἀπάσης ἀπογυμνῶν αὐτούς· ὃ δὴ πέπονθεν Ἰσραὴλ. Οὐ γὰρ ἐφοδῆθη τὸν οὐρανὸν τε καὶ γῆς Κύριον, καὶ τῶν ὄλων δημιουργόν τε καὶ τεχνίτην· ἀπολύσας δὲ ὥσπερ τῶν αὐτοῦ σκήπτρων τὸν αὐχένα, δεδούλευκε τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς. Ταῦτητοι φησὶν, ὅτι Σὺ οὐκ ἐφοδῆθης με, καὶ ἐγὼ ἀναγγεῶ τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ τὰ κακὰ σου· κακὰ λέγων τὴν ἀπόστασιν τὴν ἀπ' αὐτοῦ δηλονότι, καὶ τὸ προσκλίνεσθαι λέγειν, οἷς αὐτὸς εἰργάσατο θεοῖς. Ἐπαγγέλλει δὲ τὴν αὐτοῦ δικαιοσύνην ἐπὶ τῶν τοιαύτοις δρᾶν εἰλωθῶν ὁ τῶν ὄλων Θεός, φησὶν ἐπ' αὐτοῖς θεῖαν ἐκφέρων, καὶ ἰσάροτροπον κόλασιν ἐπιτιθεῖς. Οὐ γὰρ εἰς ἓνα τὸν κατ' ἡμᾶς τὰ τολμήματα, ἀλλ' εἰς αὐτὴν πράττεται τὴν ὑψοῦ τε καὶ ἄνω, καὶ τῶν ὄλων κατάρχουσαν φύσιν. « Ὅτι δὲ ἀνήνυτος [αἱ ἀνόνητος] αὐτοῖς ἡ τῶν ψευδωνύμων εὐρεσις Θεῶν, διαδείκνυσιν εἰπὼν, ὅτι « Οὐκ ὠφελήσουσί σε » καὶ ὅτι τὸ χρῆμά ἐστιν ἀληθές, προσαποφαίνει λέγων· « Ὅταν ἀναβοήσης, ἐξελεύσῃ σε ἐν τῇ θλίψει σου. » Οὐκοῦν, ὥς ὁ προφήτης φησὶ, « Τί ὠφελεῖ γλυπτὸν, ὅτι ἐγλυψαν αὐτό; ἔπλασαν αὐτὸ χώνευμα φαντασίαν ψευδοῦ, καὶ αὐτὸ τέκτων ἐποίησε, καὶ οὐ Θεός ἐστιν. » Εἶτα πῶς ἐπικουρήσειεν ἂν τοῖς πεπλανημένοις, ἐκ ξύλου καὶ λίθου πεποιημένον ἄγαλμα, καὶ τέχνης ἀνθρώπων εὐρήματα μᾶλλον, ἢ Θεός; Διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι τοὺς πάντας ἀνεμος λήφεται, καὶ ἀπολείπει καταγίγς. Τοῦτος δὲ, τίνας; ἢ τοὺς παρ' αὐτῶν ἐπινοηθέντας θεοὺς, ἢ τάχα πού τοις προσκυνοῦντας αὐτούς, οἷ, καθάπερ χοῦς καὶ κόνις, ταῖς τῶν ἀνέμων ἀναβρίπτουνται πνοαῖς. Καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶ τὸ ἐν βίβλῳ Ψαλμῶν εἰρημένον· « Γεννηθήτωσαν ὡσεὶ χοῦς κατὰ πρῶτον ἀνέμου »· τουτέστι, βαδιῶνται πρὸς τὸ μηδέν. Ἔθος δὲ τῇ θεοπνεύστῃ Γραφῇ τὰς τῶν πειρατμῶν, ἤτοι τῶν κολάσεων ἐφόδους, λαίλαπι καὶ καταγίγδι πολλάκις ἀφομοιοῦν.

Οἱ δὲ ἀντεχόμενοί μου κτήσονται γῆν, καὶ κληρονομήσουσι τὸ ἔρος τὸ ἁγίον μου· καὶ ἐροῦσι· Καθαρίσατε ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ ἐδοῦς, καὶ ὁρατε σκῶλα ἀπὸ τῆς ἐδοῦ τοῦ λαοῦ μου.

¹³ Ezech. vii, 27. ¹⁴ Isa. iii, 41. ¹⁵ Jac. ii, 19.

rum, Synagoga, inquam : « Quomodo fecisti, sic erit tibi. Retributio tua retribuetur in caput tuum ¹³. » Quin et propheta Isaias : « Vae, » inquit, « iniquo : mala secundum opera manuum suarum contingent ei ¹⁴. » Tale quid etiam nunc his verbis propositis significatur. Quoniam enim, inquit, cognitionem mei repulisti, despiceris a me, et parem delictis poenam subibis. Obliviscitur autem Dei, ejus qui natura et vere Deus est, et universorum dominator, non solum qui in oblivionem venit, quod Deus sit; dæmonia enim credunt et tremunt, secundum apostoli vocem ¹⁵; sed qui non dignatur ei subijci, et ejus præscripta parvi aestimat, ita ut effrenis et contumax videatur, et omnino ad ea quæ contra officium sunt conversus. **806** Obliviscitur vero Deus vel despicit eos qui sunt ipsius immemores, cum tantum non contrahit manum suam auxiliarem, et omni eos nudat misericordia. Quod Israeli accidit. Non enim timuit cæli et terræ Dominum, et universorum opificem et artificem : sed sceptris ejus veluti subtracta cervice falsis diis servivit. Hinc dicit : « Tu non timuisti me, et ego annuntiabo justitiam meam, et mala tua : » mala vocans, apostasiam videlicet ab ipso, et deficere ad deos quos ipse fabricavit. Annuntiat autem justitiam suam universorum Deus contra eos qui talia committunt, dum in illos divinum profert calculum, et dignam poenam infligit. Non enim audaces conatus hi contra unum aliquem nostræ conditionis sunt, sed contra excelsam et superam ac universalis reatricem naturam. Quod autem parum proficiat hæc falso nominatorum deorum inventio, ostendit, cum ait : « Non tibi proderunt. » Quod verum esse insuper demonstrat, dicens : « Cum clamaveris, eripiant te in afflictione tua. » Itaque, ut propheta ait : « Quid proderit sculptile quod sculperunt? Formarunt illud conflatile, imaginationem falsam, quod fictor finxit, nec Deus est ¹⁶. » Deinde quam opem errantibus afferet innago ex ligno et lapide facta, et humani artificii inventum potius quam Deus? Propterea inquit : « Omnes ventus tollet, et auferet tempestas. » Quosnam? Vel deos ab ipsis excogitados, vel qui adorant eos, qui ceu cinis et pulvis, ventorum projiciuntur flatibus. Atque hoc est, opinor, quod in libro Psalmorum dictum est : « Fiant tanquam pulvis a facie venti, id est, in nihil recident ¹⁷. » Est autem solemne Scripturæ divinitus inspiratæ, tentationum seu suppliciorum impetus, procellæ sæpenumero et tempestati comparare.

VERS. 14. At qui innituntur mihi possidebunt terram, et hæreditate consequentur montem sanctum meum; et dicent : Mundate a facie ejus vias, et auferite offensiones e via populi mei.

¹⁶ Habac. ii, 18. ¹⁷ Psal. xxxiv, 5.

Necessario sublexerunt hæc superioribus. Oportuit enim, oportuit hominum flagitiosorum et defectorum punitionem, et diligentium illum præmia manifesta et perspicua fieri. **807** Ac quidem in universum pollicitatio hæc vera est. Quisquis enim Deum amplectitur, et perfecta ejus dilectione nihil prius aut præstabilius esse censet, omnibusque bonis operibus excellit: hic erit terræ hæres, quæ sanctis destinata est, quam etiam nobis Servator ipse significavit, dicens: « Beati mites, quia ipsi hæreditario possidebunt terram ¹⁶. » Sanctum autem montem hic dico, supremam civitatem, cœlestem Jerusalem, pulchram sanctorum civitatem. Psallit siquidem, deque ea inquit divinus David: « Quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto ejus? Innocens manibus et mundus corde ¹⁷. » Omnibus igitur Deum amplectentibus, sors erit terra sanctorum, et mons venerabilis et celebratissimus. Videtur autem nunc de his qui ex tribus Judaicis crediderunt verba facere: quorum primitiæ ac primi exstiterunt divini discipuli, dilectionem Christi mordicus tenentes, et fidem in illo inconcussam habentes, et obedientiam irreprehensibilem, et charitatem indivulsam. Dicunt siquidem: « Quis nos separabit a dilectione Christi? Afflictio? num angustia? num persecutio? num fames? num nuditas? num periculum? num gladius ¹⁸? » Hi sunt hæredes regni cœlorum: et terram supernam possidebunt, quæ mansuetis est præparata. Convenit mansuetudinis nomen, evangelicam vitam degentibus, quibus etiam Christus præcepit ne irascerentur, ne ulciscerentur quemquam eorum qui offenderunt: sed ut eos qui hostes sunt, beneficiis prosequerentur. « Benefacite enim, » inquit, « inimicis vestris, et orate pro his qui insectantur vos. Et percutienti te in dextram maxillam, ei obverte et alteram ¹⁹. » Patientiæ et mansuetudinis summæ est his rebus excellere. Possidentibus, inquit, terram et montem sanctum, velut in promissione et spe dicitur: « Mundate a facie ejus vias: » id est, certe, « Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus ²⁰. » Quomodo autem præparatio hæc peragetur, declaravit, inquiens: « Tollite offensiones de via populi mei, » id est, viam salutis per fidem planam et expeditam cunctis terræ incolis facite: nihil sit asperum aut arduum. Lex enim Mosaica misericordiam nesciebat, et **808** difficilis erat: omnes enim multum offendimus, et vix reperiri poterat qui prorsus liber esset, et eam inculpate implere posset. Unde divini discipuli his qui post fidem ad legis umbras reverti voluerunt, dicebant: Et nunc quid tentatis Deum, ut imponatis jugum collo discipulorum, quod neque nos neque patres nostri portare valuerunt ²¹? Dixit item Paulus, legem transgressionum causa appositam esse: nam lex peccatum arguit: et qui ad eam impingebant

A Ἀναγκαίως ἐπενήνκεται τοῖς ἀνθρώποις καὶ ταῦτα. Ἔδει γὰρ, εἶδει καὶ τῶν φιλαμαρτημόνων καὶ ἀποστατῶν ἐναργῆ γενέσθαι τὴν κόλασιν, καὶ τῶν ἀγαπῶντων αὐτὸν τὰ ἔργα. Καὶ καθόλου μὲν ἀληθὴς ἡ ὑπόσχεσις· ἅπας γὰρ εἴτις ἀντέχεται Θεοῦ, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης ὁλοτελοῦς οὐδὲν ἡγείται τὸ ἄμεινον, διαπρέπει δὲ καὶ δι' ἀπάσης ἀγαθοουρίας· οὗτος ἔσται κληρονόμος τῆς ἡτοιμασμένης γῆς τοῖς ἀγίοις, ἣν δὴ καὶ αὐτοὶς ἡμῖν ὁ Σωτὴρ κατεστήκαινε λέγων· « Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. » Ὁρος δὲ ἅγιον ἐν τούτοις φημί, τάχα ποῦ τὴν ἄνω πόλιν, τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσαλήμ, τὴν τῶν ἁγίων καλλίπολιν. Ψάλλει γὰρ ποῦ, καὶ φησι περὶ αὐτῆς ὁ Θεοπέσιος Δαβὶδ· « Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸ ὄρος Κυρίου; ἢ τίς στήσεται ἐν τόπῳ ἁγίῳ αὐτοῦ; Ἀθῶος χερεσὶ, καὶ καθαρὸς τῇ καρδίᾳ. » Οὐκοῦν ἅπασιν τοῖς ἀντεχομένοις Θεοῦ, κληρὸς ἔσται τῶν ἁγίων ἡ γῆ, καὶ τὸ σεπτὸν τε καὶ διαδόχον ὄρος. Ἔοικε δὲ νυνὶ περὶ τῶν πιστευσάντων εἰς αὐτὸν ἐκ τῶν Ἰουδαϊκῶν ταγμάτων ποιεῖσθαι τοὺς λόγους, ὧν ἀπαρχὴ καὶ πρῶτοι γεγόνασιν οἱ Θεοπέσιοι μαθηταί, τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης ἀπρὸς ἐχθόμενοι, ἀκράδαντον ἔχοντες ἐπ' αὐτῇ τὴν πίστιν, καὶ ἀδιέβλητον τὴν ὑποταγὴν, καὶ ἀδιάσπαστον τὴν ἀγάπην. Φασὶ γοῦν, ὅτι· « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; Θλίψις, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμὸς, ἢ λιμὸς, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα; » Οὗτοι γεγόνασι τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας κληρονόμοι, καὶ κατεκτήσαντο γῆν τὴν ἄνω τὴν τοῖς πραεσὶν τῷ Τετραπισμένῃ. Πρέποι δ' ἂν τὸ τῆς πραότητος ὄνομα τοῖς τὴν εὐαγγελικὴν διαβίωσιν ζῶσιν, οἷς καὶ προστέταχεν ὁ Χριστὸς τὸ μὴ ὀργίζεσθαι δεῖν, μήτε μὴν ἀμύνεσθαι τινας τῶν λευπηκόων, ἐπειγέσθαι δὲ μᾶλλον εὐεργετεῖν καὶ τοὺς ἐν τάξει γεγυνοῦσας τῶν ἐχθρῶν. (Εὐ ποιεῖτε) γὰρ, φησί, « τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεάζοντων ὑμᾶς, καὶ τῷ πείοντί σε εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην. » Ἀνεξικακίας δὲ καὶ πραότητος τῆς εἰς ἄκρον ἀπόδειξις ἂν εἴη τὸ διαπρέπειν ἐν τούτοις. Τοῖς δὲ γε κτησαμένοις τὴν γῆν καὶ τὸ ὄρος τὸ ἅγιον, ὡς ἐν ὑποσχέσει καὶ ἐν ἐλπίδι ρηθῆσεται, φησί· « Καθαρίσατε ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ ὁδοὺς· » οὗτό ἐστιν ἐναργῶς τὸ, « Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. » Τίνα δὲ τρόπον ἡ ἡτοιμασία πράττεται, διεσάφησεν εἰπὼν· « Ἀρατε σκῶλα ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ μου· » τούτεστι, λείαν καὶ εὐήλατον ἀποδείξατε τοῖς ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν τῆς διὰ πίστεως σωτηρίας τὴν ὁδόν· μηδὲν ἔστω τὸ τραχὺ καὶ ἀνάντες. Ὁ μὲν γὰρ νόμος διὰ Μωσέως ἔλεειν οὐκ ἠπίστατο, καὶ δυσκατόρθωτος ἦν· πολλὰ γὰρ πταίμεν ἅπαντες, καὶ δυσέρετος ἦν ὁ εἰσάπαν ἐλεύθερος, καὶ ἀμυμήτως αὐτὸν ἀποπεράναι δυνάμενος. Καὶ γοῦν ἔρασκον οἱ Θεοπέσιοι μαθηταὶ τοῖς μετὰ τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς τοῦ νόμου σκιάς ὑπονοστεῖν ἐθέλουσι· Καὶ νῦν τί παρὰ τὴν τὸν Θεὸν, ἐπειθεῖναι τὸν ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, ὃν οὕτε ἡμεῖς, οὕτε οἱ πατέρες ἡμῶν ἔσχυσαν βαστάσαι; Ἐφῆ

¹⁶ Matth. v, 4. ¹⁷ Psal. cxiii, 3, 4. ¹⁸ Rom. viii, 35. ¹⁹ Matth. v, 44. ²⁰ Isa. xl, 3. ²¹ Matth. xi, 46.

δὲ καὶ ὁ Παῦλος, ὅτι καὶ ὁ νόμος, τῶν παραβάσεων χάριν προστετέθη· ἑλεγχος γὰρ ἁμαρτίας ὁ νόμος, καὶ αὐτῷ προσπαταίνοντες, ὑπὸ μῶμον ἦσαν καὶ γραφὴν. Ἐκώλυον οὖν ἄρα τῆς ἐννόμενου ζωῆς τὸ δυσήνυτον. Ἀλλ' αἰρέσθω, φησὶν, ἐκ μέσου· ἡ δὲ εὐστειθῆς καὶ ἀνιδρωτὶ (1) βάσιμος ἀναδεικνύσθω τρίδος, τουτέστι, τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας ἡ δύναμις τὴν ἀληθῆς λατρείαν εἰσφέρειουσα. Ἐφη τι τοιοῦτον καὶ ἐτέρωθί που Θεὸς πρὸς τοὺς ἁγίους μυσταγωγούς· «Πορεύεσθε διὰ τῶν πυλῶν μου, καὶ τοὺς λίθους ἐκ τῆς ὁδοῦ διαβρίψατε»· τουτέστι, δυσχερείας ἀπάσης διὰ τῆς ἐν πνεύματι τε καὶ ἀληθοῦς λατρείας, καὶ

Τάδε λέγει Κύριος ὁ ὑψίστος, ὁ ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν τὸν αἰῶνα, ἅγιος ἐν ἁγίοις ἀναπανόμωτος, καὶ ὀλιγοφύχους διδούς μακροθυμίαν, καὶ διδούς ζωὴν τοῖς συντετριμμένοις τὴν καρδίαν· Οὐκ εἰς τὸν αἰῶνα ἐκδικήσω ὑμᾶς, οὐδὲ διὰ παντὸς ἐργισθήσομαι ὑμῖν. Πνεῦμα γὰρ παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται, καὶ πνοὴν πᾶσαν ἐγὼ ἐποίησα.

Οἱ μακάριοι προφηταί, ὅτε τι μέγα καὶ θεοπρεπὲς ὑπὶσχυεῖται· τισιν ὁ τῶν ὅλων Κύριος, πολὺ τὸ θαῦμα δέχονται τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ τῆς ἡμερότητος, καὶ ὅσον ἀνασχιρτώντες ἐκ θυμηδίας τρέπονται πρὸς δοξολογίαν. Τοιοῦτόν τι πεπονθότα νυνὶ τὸν προφήτην εὐρήσομεν· οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐφη· Τάδε λέγει Κύριος, προσεπάγει δὲ ἀναγκαιῶς, ὁ ὑψίστος, τουτέστιν, ὁ πάντων ἐπέκεινα καὶ ἀνωτάτω κατὰ φύσιν παντὸς τοῦ παρενεχθέντος εἰς ὑπαρξίν· λέγων δὲ τὸ, κατοικῶν ἐν ὑψηλοῖς, ὑποφαίνει πάλιν ὡς ἐν ἀκλονήτοις ἐστὶν ὑπεροχαῖς, καὶ ἐν ἀβύρτοις ὑψώμασιν ἡ θεία τε καὶ ὑπερτάτη φύσις. Καίτοι τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶ τὸ κατοικεῖν ἐν ὑψηλοῖς εἰς τὸν αἰῶνα αὐτῶν· ἔχει γὰρ ἀναλλοιώτως ἐν γῇ τοῖς καθ' ἑαυτὴν, καὶ οὐκ ἂν γένοιτό πως ἐν ἀμείνοσιν, ἢ ὅπερ ἐστὶν, ἔν-εστι δὲ μᾶλλον ἀμεταπτώτως αὐτῇ τὸ ἐν οἷς ἐστὶν εἶναι διγνεῶς. Ἄγιον δὲ ἐν ἁγίοις ἀναπαύεσθαι τε καὶ κατοικεῖν αὐτὸν φησιν, ὑπεμφαίνων ὅτι παραιτεῖται μὲν ὡς μεμολυσμένους διὰ πολλὴν ἁμαρτίαν τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ἐναυλίζεται δὲ φιλαγάθως τοὺς διὰ πίστεως ἐκκεκαθαρμένους, καὶ ἡγιασμένους ἐν πνεύματι. Δίδωσι δὲ καὶ ὀλιγοφύχους μακροθυμίαν, καὶ ὀλιγοφύχους φησὶ τοὺς ἐσθ' ὅτε βριχύ πως ἄσθενεῖν εἰωθότας, περὶ τὸν προτεθέντα αὐτοῖς τοῦ βίου σκοπόν. Δίδωσι δὲ τούτοις μακροθυμία[ν], τουτέστι καρτερίαν καὶ ὑπομονὴν, μονονουχί βοῶν τε καὶ λέγων· «Ἀνδρίζεσθε, καὶ κραταίουςθω ἡ καρδία ὑμῶν, πάντες οἱ ἐλπίζοντες ἐπὶ Κύριον.» Δίδωσι δὲ καὶ ζωὴν τοῖς συντετριμμένοις τὴν καρδίαν, τουτέστι τοῖς πτωχοῖς τῷ πνεύματι· τοιοῦτοι δὲ πάντες οἱ ἐν ὑπακοῇ Θεοῦ, καὶ εἰκτικὸν ἔχοντες νοῦν· οὗτοι δ' ἂν εἴεν οἱ διὰ πίστεως κεκλημένοι πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ· ὀνομάζονται δὲ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, τὴν ἐναντίαν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἐρχόμενοι τρίδον. Οἱ μὲν γὰρ ἦσαν ἀλαζόνες, ἀπειθεῖς τε καὶ ἄθραυστοι·

reprehensioni erant et accusationi obnoxii. Itaque legalis vitæ difficultates prohibuerunt. Sed tollatur, inquit, de medio. At pervia et sine sudore permeabilis via ostendatur, id est, evangelicæ conversationis vis et ratio verum cultum inducens. Dixit alibi quoque Deus tale quiddam sanctis mystagogis : « Ite per portas meas, et lapides de via removete » ; id est, omni difficultate viam liberate, quæ ad Deum adducat, per spiritualem ac verum cultum, et fidei splendorem.

ἀπαλλάξατε τὴν ὁδὸν, ἥπερ ἂν ἀποφέροιτο πρὸς Θεὸν τῆς ἐν πίστει παιδρότητος.

VERS. 15, 16. Hæc dicit Dominus altissimus, qui in altis habitat in æternum, sanctus in sanctis, requiescens, et iis qui sunt parvo animo dans patientiam, et contritis corde dans vitam : Non in æternum ulciscar vos, neque semper irascar vobis. Spiritus enim a me egredietur, et flatum omnem ego feci.

Beati prophetæ, quando magnum quiddam et divinum pollicetur aliquibus universorum Dominus, magna admiratione gloriæ ejus et clementiæ perfunduntur, et velut exultantes præ lætitia ad laudes canendas convertuntur. Tale quiddam nunc fecisse prophetam invenimus. Non enim dixit simpliciter : Hæc dicit Dominus, sed necessario adjungit, Altissimus, id est, qui est supra omnia et natura omnibus rebus creatis sublimior. Cum dicit, qui habitat in excelsis, subindicat rursus, in dignitate velut inconcussa constitutam esse et ineffabili celsitudine conspicuam, divinam ac summam naturam. Et hoc puto esse, habitare eum in excelsis in æternum. Est enim apud se immutabilis, nec in meliore, quam est, conditione esse potest : imo in eam nulla cadit mutabilitas, sed hoc ei inhæret ut, in quibus est, sit **809** perpetuo. Sanctum eum in sanctis requiescere et habitare dicit : subinsinuans, eum Israelitico sanguine ortos tanquam multis peccatis contaminatos repudiare : commoratur autem ex quodam bonitatis amore cum iis qui per fidem purgati sunt, et sanctificati in spiritu. Dat etiam parvo animo præditis patientiam. Et parvo animo præditos ait, qui interdum in suscepto vitæ instituto facile franguntur ac debilitantur. Dat etiam illis patientiam, id est, tolerantiam et sustinentiam, propemodum clamans et dicens : « Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino » . Dat etiam contritis corde vitam, id est, pauperibus spiritum. Ejusmodi sunt omnes qui Deo præstant obedientiam, et animo sunt submisso et sequace. Ili sunt qui vocati sunt per fidem ad Christi agnitionem, et pauperes spiritu nominantur, semitam ingredientibus Israelitis contrariam. Nam hi arro-

¹¹ Isa. LXIII, 10. ¹² Psal. XXVI, 14.

(1) Aubertus, σὺν ἰδρώτι, contraria ut sententia, sic dictione. EDIT.

gantes erant inobedientes, et præfracti: illi boni et cordati, et legibus Dei dominatum ac superiorem partem tribuentes, et iugo Christi mentis cervicem submittentes. Atque hæc opera sunt Christianorum. At quid dicit Altissimus his, qui ex inobedientia in crimen impietatis prolapsi sunt? Non in æternum ulciscar vos, neque semper irascar vobis. Spem salutis non præscindit Israelitis: nam reliquæ servatæ sunt²⁴, et maxima pars eorum multitudinis vocata est. Extremis etiam temporibus vocabuntur, Deo refrenante iram in illos et pœnam retrahente, ne omnino in eos intenteur. Bonus enim cum sit, servavit cum patribus eorum datam fidem, nec fefellit. Reddit etiam aliam causam, ut misericors Deus: Spiritus enim a me egredietur. Quo autem modo egredietur, declaravit inquit: Flatum omnem ego feci. Est enim spirituum Pater. Intelligitur autem non velut ex propria natura illos genuisse, ut proprium Filium genuit: sed nec illos parem Spiritui sancto ex substantia progressum sive processum habuisse dicimus: sed ex creatione potius in essentiam prodierunt ex Deo affirmamus, recte quidem sentientes. Nam ipse omnem fecit flatum. Ubi autem effectio omnino est nominata, ibi semper est egressio, **810** seu exitus, non ratione substantiæ, sed verbo abusivo effectiorem significans.

VER. 17-21. *Propter peccatum paululum tristitia affeci eum, et percussi eum, et averti faciem meam ab eo, et tristitia affectus est, et abiit mœstus in viris suis. Vias ejus vidi, et sanavi eum, et consolatus sum eum, et dedi ei consolationem veram, pacem super pacem his qui longe, et his qui prope sunt. Et dixit Dominus: Sanabo eos; et iniqui sic fluctuabunt, et quiescere non poterunt. Non est gaudium impiis, dixit Dominus Deus.*

Luerunt pœnas Judæi debacchationis in Christum, omnibus quidem hominibus intolerandas, moderatas tamen, si cum erratis comparentur. Nam ultra omnem modum impii fuerunt, justos occiderunt, et sanctorum prophetarum sanguinis reos se reddiderunt: tandem ipsi etiam Christo manus intulerunt: quem, cum Filius esset, misit Pater post servulos. At hi sic contra illum insolentabant, etiamsi inter se dicerent: « Hic est hæres²⁵. » Itaque propter hoc peccatum, inquit, tristitia affeci eum, et percussi, et averti faciem meam ab eo. Dixit enim: « Cum manus vestras extenderitis ad me, avertam oculos meos a vobis: et si multiplicaveritis orationem, non exaudiam vos. Manus enim vestræ plenæ sunt sanguine²⁶. » Sed postremis temporibus resipiscente Israele: abibit enim mœstus, desistet ab hac aversione, et per fidem recipietur, et a pristinis peccatis, Deo commise-

Α οἱ δὲ ἀγαθοὶ, καὶ εὐκάρδιοι, καὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις τὸ χρῆναι κρατεῖν ἀπονέμοντες, καὶ ὑποτιθέμεναι τῇ ζεύγλῃ Χριστοῦ τὸν τῆς διανοίας αὐχένα. Καὶ ταῦτα μὲν τῶν ἐν Χριστῷ τὰ ἔργα. Τί δὲ φησιν ὁ Ὑψίστος τοῖς ἐξ ἀπειθείας ὠλισθηκόσιν εἰς τὰ τῆς εἰς αὐτὸν δυσσεθείας ἐγκλήματα; Οὐκ εἰς τὸν αἰῶνα ἐκδικήσω ὑμᾶς, οὐδὲ διαπαντὸς ὀργισθῆσθαι ὑμῖν. Οὐκ ἀποκείρει τοῦ σώζεσθαι τὴν ἐλπίδα τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ· σέσωσται γὰρ τὸ κατάλειμμα· κέκληται μὲν πλείστη τις μοῖρα τῆς αὐτῶν πληθύος, κέκλησονται δὲ καὶ ἐν ἐσχάτοις καιροῖς, ἀνακόπτοντες Θεοῦ τὴν ἐπ' αὐτοῖς ὀργὴν, καὶ τὴν δίκην ἀνασειράζοντος, ὥς μὴ εἰσάπαν ἐκτεινεσθαι κατ' αὐτῶν. Ἀγαθὸς γὰρ ὑπάρχων, τετήρηκε τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἀψευδῇ τὴν ὑπόσχεσιν. Ἀποδίδωσι δὲ καὶ ἐτέραν αἰτίαν, ὥς φιλοκτιρμῶν Θεός. Πνεῦμα γὰρ, φησὶ, παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται. Ἐξελεύσεται δὲ τίνα τρόπον, διεσάφησεν εἰπὼν· Πνοὴν πᾶσαν ἐποίησα ἐγώ. Ἔστι μὲν γὰρ πνευμάτων Πατήρ. Νοεῖται γε μὴν οὐχ ὡς ἐξ ἰδίας φύσεως τετοκῶς αὐτὰ, καθὰ καὶ τὸν Ἰσὶον Υἱόν, ἀλλ' οὐδὲ ἐν ἰσῷ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τὴν ἐκ τῆς οὐσίας πρόδοον, ἣγουν ἐκπόρευσιν, ἐσχηκέναι φαμὲν αὐτὰ· δημιουργικῶς δὲ μᾶλλον ἐκ Θεοῦ προελθεῖν εἰς τὸ εἶναι διαβεβαιούμεθα, φρονούντες ὀρθῶς· αὐτὸς γὰρ πᾶσαν ἐποίησε πνοήν. Ὅπου δὲ ποιήσεις θλῶς ὠνόμασται, ἐκεῖ πού πάντως εἴη ἂν ἡ ἐξέλευσις, ἣγουν ἡ ἐξοδος, οὐκ οὐσιωδῶς μᾶλλον, ἀλλ' ὡς ἐν λέξει καταχρηστικῇ τὸ περιποιεῖσθαι σημαίνουσα.

Δι' ἁμαρτιῶν βραχύ τι ἐλύπησα αὐτὸν, καὶ ἐπάταξα αὐτὸν, καὶ ἀπέστρεψα τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' αὐτοῦ· καὶ ἐλυπήθη, καὶ ἐπορεύθη στυγνὴς ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ. Τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ ἐώρακα, καὶ ἰασάμην αὐτὸν, καὶ παρεκάλεσα αὐτὸν, καὶ ἔδωκα αὐτῷ πυράκλησιν ἀληθινήν, εἰρήνην ἐπὶ εἰρήνῃ τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς οὔσι. Καὶ εἶπε Κύριος· Ἰάσομαι αὐτούς· οἱ δὲ ἄδικοι οὕτως κλυδωνισθήσονται, καὶ ἀναπαύσασθαι οὐ δυνησονται. Οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσιν, εἶπε Κύριος ὁ Θεός.

Ἐκτετίκασιν μὲν Ἰουδαῖοι δίκας τῆς εἰς Χριστὸν παροινίας, ἀνθρώπων μὲν ἀφορήτους παντὶ, μεμετρημένους δὲ ὅμως, τὸ γε ἦχον εἰς ἰσότητά τῶν ἡμαρτημένων. Δεδυσσεθήκασιν γὰρ τὰ πέρα μέτρου παντὸς, ἀπεκτονότες δικαίους, καὶ προφητῶν ἁγίων αἵμασιν ἐνόχους ἑαυτοὺς καταστήσαντες. Τελευτῶντες δὲ καὶ αὐτῷ τὰς χεῖρας ἐπήγαγον τῷ Χριστῷ, ὃν Υἱὸν ὄντα πέπομφεν ὁ Πατήρ μετὰ τοὺς οἰκέτας. Οἱ δὲ καὶ οὕτως ἡλαζονεύοντο κατ' αὐτοῦ, καίτοι πρὸς ἀλλήλους λέγοντες· « Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος. » Οὐκοῦν διὰ ταύτην τὴν ἁμαρτίαν ἐλύπησα αὐτὸν, φησὶ, καὶ ἐπάταξα, καὶ ἀπέστρεψα τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' αὐτοῦ. Ἐφη γάρ· « Ὅταν τὰς χεῖρας ὑμῶν ἐκτείνητε πρὸς με, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀπ' ὑμῶν· καὶ ἐν πληθύνῃ τὴν δέξιν, οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν· αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πληρεῖς. » Ἀλλ' ἐν ὑστέροις καιροῖς μεταγινώσκοντος τοῦ Ἰσραὴλ (πορεύεται γὰρ στυγνός), πεπαύσεται μὲν τὰ

²⁴ Isa. x, 22; Rom. ix, 27. ²⁵ Luc. xx, 14 ²⁶ Isa. i, 15.

τῇ· ἀποστροφῆς· εἰσδεχθήσεται ὃς διὰ πίστεως, καὶ τῶν ἀρχαίων ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγθήσεται, Θεοῦ κατοικεῖροντος· λήψεται δὲ καὶ παράκλησιν ἀληθινήν. Καὶ πόταν εἶναι ταύτην φάμεν, ἥ δηλονότι τὴν διὰ Χριστοῦ χάριν, δικαιούσαν ἐν πίστει, καὶ ἀμαρτιῶν ἀπαλλάττουσαν, προξενούσαν δὲ καὶ τὸν διὰ Πνεύματος ἀγιασμὸν, καὶ τῆς υἱοθεσίας τὴν δόξαν, καὶ γερῶν ἐλπὶς τῶν τοῖς ἁγίοις ὑπηρετισμένων· Ἀληθινὴ τοιγαροῦν ἡ παράκλησις, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀγαθοῖς εἰσχομιζούσα τοῖς ἀξιωθεῖσιν αὐτῆς καὶ εἰρήνην ἐπὶ εἰρήνῃ, τούτεστι διηνεκῇ καὶ ἀνέκλειπτον τὴν τῆς εἰρήνης εὐδίαν, ἣν ἔδωκεν ὁ Σωτὴρ καὶ τοῖς μακράν, καὶ τοῖς ἐγγύς, τούτεστι, καὶ τοῖς ἐξ ἐθνῶν, καὶ τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ. Προσπεφώνηκε γὰρ τοῖς ἔθνεσιν ὁ μακάριος Παῦλος, ὅτι· «Νυνὶ δὲ ὅλως, οἱ ποτὲ δυνεῖς μακράν, ἐγενήθητε ἐγγύς ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ.» Ὅσον μὲν γὰρ ἦκεν εἰς τὸ κατεστυχθαι νόμῳ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ λατρεῖν Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ, κατὰ γε τὸ τοῖς ἱεροῖς κηρύγμασι δοκοῦν (εἴρηται γὰρ πρὸς αὐτοῦ· «Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστίν»), ἐγγύς εἶναι πως ἐδόκουν· μακράν δὲ τὰ ἔθνη, διὰ τὸ εἰσάπαν ἀπηλλοτριῶσθαι καὶ μαθημάτων ἁγίων, καὶ τοῦ εἰδέναι τὸν τῶν ὅλων γενεσιουργὸν καὶ Κύριον. Ἄλλ' εἰρήνην δέδοται τούτοις τε κόκκινους παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, ἡ διὰ Χριστοῦ δηλονότι, τοῦ ποιήσαντος τὰ ἀμφοτέρωθεν, καὶ τοὺς δύο λαοὺς κτίσαντος εἰς ἓνα καὶ ἓν ἄνθρωπον, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσαντος, καὶ τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσαντος. Οὐκοῦν δι' αὐτοῦ τὴν καταλλαγὴν ἐσχάκαμεν, καὶ ἀδιάρτητον τὴν εἰρήνην, πρὸς Θεὸν καὶ πρὸς ἀλλήλους. Ἐφ' ἧν γὰρ Χριστὸς πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα καὶ Θεόν· «Θέλω ἵνα, ὥσπερ ἐγὼ καὶ σὺ ἐν ἑσμεν, οὕτω καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσιν.» Ἐπιφέρει δὲ τούτοις ὁ προφήτης· Καὶ εἶπε Κύριος, Ἰάσομαι αὐτοὺς, ἀνακαταλείψω ὥσπερ τινὰ τοῦ παντὸς λόγου ποιούμενος διὰ τούτου, καὶ ὑπόσχεσιν ἀψευδῆ τοῦ πάντων κρατοῦντος Θεοῦ καθιστάς· ἐναργῆ· ἐπηγγέλλεται γὰρ, φησὶ, λέγων, ὡς ἴασεται αὐτοὺς· οἱ δὲ ἄδικοι οὕτως κλυδωνισθήσονται, καὶ ἀναπαύσασθαι οὐ δυνήσονται. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν κληθησομένων διεξήλθε τὰ γέρα, ταύτητοι, καὶ μάλα εἰκότως, καὶ τὰς τῶν ἀπειθοῦντων κολάσεις, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς κλύδωνα, καὶ τὰς ἀπεράντους αἰτίας προσπαγγέλλει χρησίμους. Οὐ γὰρ ἐστι χαίρειν αὐτοῖς, φησὶν, εἶπε Κύριος ὁ Θεός. Τοῦ δὲ Κυρίου καὶ πάντων Θεοῦ τὸ χαίρειν αὐτῶν ἀποστήσαντος, ποῖος αὐτοῖς θυμηδίας ὑπάρξει τρόπος; Ὅτι δὲ καὶ ἐν καιρῷ τῆς κλήσεως τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ἀπομενουσί τινες ἐν ἀπειθείᾳ τῷ τῆς ἀνομίας υἱῷ προσκαίμενοι, σαφηνεῖ λέγων ὁ πάνσοφος Παῦλος· «Ἀνθ' ὧν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο, διὰ τούτου πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης.» Ἐφ' ἧν δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ· «Εγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐ λαμβάνετε με· ἐάν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, τούτεστιν ὁ τῆς ἀνομίας υἱός, ὡς ἐφ' ἣν, ἐκεῖνον λήψετε.» Οὐκοῦν κεκλήσεται μὲν

ante absolvetur, et capiet veram consolationem. At qualem hanc esse dicimus? an non videlicet gratiam per Christum, quæ per fidem justificat, a peccatis liberat, et sanctificationem per Spiritum conciliat, et adoptionis gloriam, et præmiorum spem quæ sanctis destinata sunt? Vera est igitur hæc consolatio, quæ præter alia bona omnia, offert his qui ea præditi sunt, pacem super pacem, id est, perpetuam et jugem pacis serenitatem quam dedit Servator, et his qui procul, et his qui prope sunt, id est, **811** et his qui ex gentibus, et illis qui ex sanguine Israel sunt. Affatus est enim gentes beatus Paulus: «Nunc autem qui quondam eratis procul, facti estis prope in sanguine Christi». » Nam quatenus Israel subjugatus erat legi, et serviebat Deo viventi et vero, ita ut sacræ prædicationi placeat (dictum est enim illis: «Dominus Deus tuus Dominus unus est²⁹»), prope esse quodammodo videbatur, gentes autem procul abesse, eo quod prorsus a sanctis discipulis alienæ essent, ignorarentque universitatis Creatorem et Dominum. Sed pax data est et his et illis a Deo et Patre, per Christum videlicet, qui fecit utraque unum, et populos duos in unum novum hominem condidit, et interstitium maceræ solvit, ac Legem præceptorum in decretis abolevit. Itaque per ipsum reconciliationem habuimus et pacem cum Deo, tum inter nos nunquam scindendam. Nam Christus alicubi dixit ad Patrem et Deum in cælis: «Volo ut quemadmodum ego et tu unum sumus, sic et ipsi in nobis unum sint³⁰». Subjungit hisce propheta: Et dixit Dominus: Sanabo vos, velut anacephalæosin quamdam ac recollectionem totius orationis inducens, et inde promissionem omnium dominatoris Dei veram esse declarans. Promisit enim, inquit, dicens se illos sanaturum: at injusti sic fluctuabunt, et requiescere non poterunt. Nam postquam vocandorum præmia percurrit: hinc et quidem meritissime infidelium supplicia, et fluctuationem ac infinitas plagas ante denuntiat commode. Non est enim, inquit, illis gaudium, dixit Dominus Deus. Domino autem et omnium Deo illos privante suo gaudio, quæ esse potest voluptas? Quod autem tempore vocationis Israelitarum, remanebunt quidam in infidelitate, filio iniquitatis adherentes, ostendet plane sapientissimus Paulus inquit: «Propterea quod agnitionem veritatis non receperunt, ideo mittet illis operationem erroris³¹». Dixitque ipse Servator: «Ego veni nomine Patris mei, et non accipitis me: si alius venerit nomine suo, id est, filius iniquitatis, ut dixi, illum accipietis³²». Itaque vocabitur olim Israel ad agnitionem Christi, et gratia per fidem in ipsum dabitur: **812** at quidam impii et injusti remanebunt: tum autem veluti instabilibus agitati fluctibus, ac omni amisso gaudio, requiescere non poterunt. Conterentur enim, diuturna et infinita pœna affe-

²⁹ Ephes. II, 13. ³⁰ Deu. VI, 4. ³¹ Joan. XVII, 21. ³² II Thess. II, 10. ³³ Joan. V, 43.

κατὰ καιροῦς ὁ Ἰσραὴλ εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν διὰ πίστεως τῆς εἰς αὐτὸν καταπλουτήσας χάριν ἀτεθεῖς δὲ καὶ ἀδικοὶ τινες ἀπομενοῦσι· καὶ τότε καθάπερ ἐν κλύδωνι πεζόντες ἀστάτω, καὶ τὴ χαίρειν εἰσάπαν ἀποβεβληκότες, ἀναπαύσασθαι οὐ μὴ δύνωνται· συντριβήσονται γὰρ μακροῖ καὶ ἀτελευτήτῃ δίκῃ κατισχημένοι.

CAP. LVIII. VERS. 1. *Clama pro viribus, ne parcas, instar tubæ intende vocem tuam, et annuntia populo meo peccata sua, et domui Jacob iniquitates suas.*

Sermone de Israelitarum vocatione confecto, ad aliud genus admonitionis accedit, præclarum et perutile, omnem honestatem et splendidas coronas ingerens. Sed lectoribus prius, opinor, prophetiæ scopus relegendus, ut videant quo demum tendat horum dictorum sententia. In superioribus itaque sermonibus, quos Deus habuit de Israelitis, manifestæ erant belli et jamjam futuræ calamitatis inevitabilis præsignificationes. Dixit enim: «Et non recordata es mei, neque me reposuisti in mente tua, neque in corde tuo. Et ego videns te despicio, me non timuisti. Ego vero annuntiabo justitiam meam, et mala tua, quæ te non juvabunt. Cum clamaveris, eripiant te in afflictione³¹.» Diximus autem, hic eum mala Israelitarum vocare, idolorum inventa. Ideoque ait: «Cum clamaveris, eripiant te in afflictione tua.» Erat igitur hæc quædam belli denuntiatio, et hoc apud Judæos percubuit. Sed inter eos quidam erant captantes pietatis existimationem, et committentes quidem temere quæ fas non est dicere, externis tamen decoribus sese exornantes, et opinionem, ut dixi, probitalis aucupantes. Sic et jejunare se, et crebras orationes habere simulabant, hinc rati divinam iram se posse declinare. Cumque in oblivionem suorum delictorum adducerentur, putabant

sanctificationem sufficere solam abstinentiam et precationem. Mandat autem prophetæ Deus, inquit: «Clama pro viribus, ne parcas, instar tubæ intende vocem tuam, et annuntia populo meo peccata sua, et domui Jacob iniquitates suas.»

Non occulte, inquit, nec in abscondito loquere aliquibus, **813** sed intensa et elata voce potius utere, et omni libertate delinquentes redargue. Et discant sua delicta, et a quibus abstinendum sit, siquidem velint apud Deum in aliquo esse pretio, et ejus digni esse misericordia.

ὦν ἀποσχέσθαι χρῆν, εἴπερ ἤθελον εἶναι παρὰ αὐτοῦ.

VERS. 2. *Me de die in diem quærunt, et scire vias meas cupiunt, quasi populus qui justitiam fecerit, et judicium Dei sui dereliquerit.*

Jungunt, inquit, dies diebus, a me quærentes auxilium, et meas vias scire volentes, id est, cujusque rei administrationem. Bello enim undique nuntiato, et omnibus metu turbatis, jejunaverunt, ac putarunt se cognituros quo tandem abiret rei ex-

³¹ Isa. LVII, 11-13.

Ἀναβόησον ἐν ἰσχυρί, καὶ μὴ φείσῃ· ὡς σάλπιγγα ὕψωσον τὴν φωνήν σου, καὶ ἀνάγγειλον τῷ λαῷ μου τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν, καὶ τῷ οἴκῳ Ἰακώβ τὰς ἀνομίας αὐτῶν.

Τοὺς περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐξ Ἰσραὴλ διατεράνας λόγους, ἐφ' ἑτερόν τινα νοουθεσίας ἔρχεται τρόπον, καλὸν καὶ ἐπωφελῆ, καὶ ἀπάσης εὐκοσμίας πρῶξενον, καὶ λαμπρῶν στεφάνων ἐμποητικόν· χρῆναι δέ φημι τὸν τῆς προφητείας σκοπὸν προαπογυμνώσαι τοῖς ἐντενυζομένοις, ὡς ἀνείδετεν ἐφ' ὅτῳ λοιπὸν ὁ τῶν εἰρημένων συντείνεται νοῦς. Οὐκοῦν ἐν τοῖς ἀνόπιν λόγοις, οἷς πεποιτῆται θεὸς περὶ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ἐμρανεῖς ἦσαν πολέμου καὶ εἰς ὅσον οὐδέπω παρεσομένης ἀδιαφύκτου συμφορᾶς [προαπαγγέλλει]. Ἐφη γάρ· «Καλοὺς ἐμνήσθης μου, οὐδὲ ἐλαβές με εἰς τὴν διάνοιάν σου, οὐδὲ εἰς τὴν καρδίαν σου· καὶ γὰρ ἰδὼν σε παρορῶ, καὶ ἐμὲ οὐκ ἐφοβήθης· καὶ γὰρ ἀπαγγέλλω τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ τὰ κακά σου, ἃ οὐκ ὤφελήσουσί σε. Ὅταν ἀναβόῃς, ἐξελεύσῃ σε ἐν τῇ θλίψει σου.» Ἐλέγομεν δὲ, ὅτι κακὰ φησιν ἐν τούτοις τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, τὰ ἐπὶ τοῖς εἰδωλοῖς εὐρήματα. Ἀλλὰ τοῦτο καὶ ἔφασκεν· «Ὅταν ἀναβόῃς, ἐξελεύσῃ σε ἐν τῇ θλίψει σου.» Ἦν οὖν ἄρα τισὶ προαπαγγελία πολέμου, καὶ ἐκτεθρόλλητο παρὰ τοῖς Ἰουδαίων δήμοις τοῦτο· ἀλλ' ἦσαν τινες ἐν αὐτοῖς εὐλαβείας δόκησιν περιχειμένοι, καὶ δρῶντες μὲν ἀφυλάκτως, ἃ μὴδὲ θέμις εἰπεῖν, ὠραῖσμοις δὲ τοῖς ἔξωθεν ἑαυτοὺς κατακαλύποντες, καὶ δόξαν ἐπιεικείας, ὡς ἔφην, ἀρπάζοντες. Οὗτοι καὶ νηστείας ὑπεπλάττοντο, καὶ συγχὰς ποιεῖσθαι τὰς προσευχὰς, ἀποσχευάζεσθαι διὰ τοῦτου νομίζοντες τὰ ἐκ τῆς θείας ὁργῆς. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ εἰς λήθην ἔννευγμένοι τῶν ἰδίων πλημμελημάτων, ᾤκηθησαν ὅτι τοῖς τὰ αἰσχίστα ὁρᾶν εἰωθόσιν ἀπόχρη πρὸς δικαιοσύνην καὶ ἀγιασμόν ἀντιτία μόνη καὶ προσευχή· προστάττει θεὸς τῷ προφῆτῃ λέγων· «Αναβόῃσον ἐν ἰσχυρί, καὶ μὴ φείσῃ· ὡς σάλπιγγα ὕψωσον τὴν φωνήν σου, καὶ ἀνάγγειλον τῷ λαῷ μου τὰ ἀμαρτήματα αὐτῶν.» Μὴ γὰρ δὴ λείηθαι, φησί, μήτε μὴν ἐν παραδύσσει λάλει τις· κέχρησο δὲ μᾶλλον ὑψηλῇ τινι καὶ ἐπηρμένη φωνῇ, καὶ ἐν πάσῃ παρόρσει τοὺς πλημμελοῦντας ἔλεγχε, καὶ μανθανέτωσαν ἑαυτῶν τὰ πλημμελήματα, καὶ θεῷ τίμιοι, καὶ φειδοὺς ἀξιοὶ τοῖς [Ισ. τῆς] παρ'

Ἐμὲ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ζητοῦσι, καὶ γινώσκαι μου τὰς ἐδοὺς ἐπιθυμοῦσιν, ὡς λαὸς δικαιοσύνην πεποιηκώς, καὶ κρῖσιν θεοῦ αὐτοῦ μὴ ἐγκαταλειπώ.

Συνάπτουσι, φησὶν, ἡμέραν ἡμέραις, τὴν παρ' ἐμοῦ ζητούντες ἐπικουρίαν, καὶ γινώσκει θέλοντες τὰς ἐμὰς ἐδοὺς, τουτέστι τὰς ἐφ' ἑκάστῳ πράγματι διοικήσεις. Πολέμου γὰρ περιγγεγμένον, καὶ φόβου τὰ πάντα διακυκλῆσαντος, νενηστεύχασιν μὲν, ᾤκησαν δὲ οἱ

μαθήσονται, καὶ ὅποι ποτὲ τὸ τοῦ πράγματος ἤξει Ἀ πέρας. Τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶ τὸ, Γινῶναι μου τὰς ὁδοὺς ἐπιθυμοῦσιν. Ἐπιθυμοῦσι δὲ ὡς λαὸς δικαιοσύνην πεποιτηκώς, καὶ κρίσιν Θεοῦ αὐτοῦ μὴ ἐγκαταλελοιπώς· τούτέστιν, ὡς ἐννόμως πολιτευσάμενοι, καὶ τῶν δοθέντων αὐτοῖς θεσπισμάτων ἄριστοι γεγονότες φύλακες, καὶ ἀμώμητον ἔχοντες ζωὴν, καὶ πολιτείας εὐαγούς αὐχῆματι περικείμενοι. Τοῖς γὰρ τοιούτοις πρέπει ἂν τὸ καὶ ζητεῖν τὸν Θεόν, τούτέστιν, ἐγγὺς εἶναι θέλειν αὐτοῦ, καὶ φειδούς ἀπολαύειν τῆς ἀνωθεν, γινῶναι τε πρὸς τούτῳ τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ. Εἴρηται γοῦν δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· «Ζητήσατε τὸν Κύριον, καὶ ἐν τῷ εὐρίσκειν αὐτὸν ἐπικαλέσασθε. Ἦνίκα δ' ἂν ἐγγίξῃ ὑμῖν, ἀπολειπέτω ὁ ἀσεβὴς τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ ἄνθρωπος ἀνομος τὴν βουλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπιστραφήτω ἐπὶ Κύριον, καὶ ἐλεηθήσεται· ὅτι ἐπὶ πολὺ ῥᾷσει τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.»

Αἰτοῦσί με νῦν κρίσιν δικαίαν, καὶ ἐγγίξειν Θεῷ ἐπιθυμοῦσι, λέγοντες· Τί δι' ἐνηστεύσαμεν, καὶ οὐκ εἶδες; ἐταπεινώσαμεν τὰς ψυχὰς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔγνω; Ἐν γὰρ ταῖς ἡμέραις τῶν νηστειῶν ὁμῶν εὐρίσκετε τὰ θελήματα ὑμῶν, καὶ πάντα τοὺς ὑποχειρίους ὑποτάσσετε, εἰς κρίσεις καὶ μάχας νηστεύετε, καὶ τύπτετε πυγμαῖς ταπεινόν.

Ἐγκαλοῦσί μοι, φησὶν, ὡς μὴ τὰ δίκαια νέμονται διὰ τοῦ μὴ βούλεσθαι κατελεεῖν τοὺς ταπεινοὺς διὰ νηστείας καὶ προσευχῆς· εἴτα βούλονται καὶ ἐγγὺς εἶναι Θεοῦ, ἐπ' οὐδενὶ μὲν τῶν εἰς εὐσέβειαν ἀνδραγαθημάτων καυχώμενοι, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἐξ ἀρετῶν φαίδροτητα περικείμενοι, διὰ φιλήν δὲ καὶ μόνην τὴν ἀστίαν· καὶ δὴ φασιν· «Ἐνηστεύσαμεν, καὶ οὐκ εἶδες· ἐταπεινώσαμεν τὰς ψυχὰς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔγνω.» Καὶ οὐχ ὡς ἀγνοήσαντος Θεοῦ τὴν διὰ νηστείας αὐτῶν ταπεινώσιν τὰ τοιαῦτα φασίν· ἐπειδὴ δὲ οὐ γεγονῶσι ἐν αἰσθήσει τῶν αἰτιαμάτων, τὸ, Οὐκ εἶδες, καὶ τὸ, Οὐκ ἔγνω, φασίν. Εἰδέναι γὰρ τότε φαιμέν τοὺς τιμῶν πόρους, τοὺς διὰ γε, φημί, προσευχῆς καὶ ἀσκήσεως, τὸν τῶν ὧλων Θεόν, ὅτε κατανεύει τοῖς αἰτήμασιν αὐτῶν. Πῶς οὖν ἄρα νηστεύοντας οὐ προσέτετο, καὶ ἀνευπαρδέτους ἐποιεῖτο τὰς λιτὰς τῶν ἑαυτοὺς τεταπεινωκότων, ἀπολογεῖται, λέγων· Ἐν γὰρ ταῖς ἡμέραις τῶν νηστειῶν ὑμῶν εὐρίσκετε τὰ θελήματα ὑμῶν. Χρῆμα μὲν γὰρ ἐξαίρετον ἡ νηστεία, ὀνησιφόρος δὲ καὶ ἡ προσευχή· καὶ τὸ ταπεινοῦν ἑαυτοὺς ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ Θεοῦ, πλείστην ὄσπιν ἔχει τὴν θνησιν. Γέγραπται γάρ, ὅτι· «Ἐταπείνου ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἡ προσευχή μου εἰς κόλπον μου ἀποστραφήσεται.» Ἐφ' ἧ δὲ καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ· «Τὰ γόνά μου ἠσθένησαν ἀπὸ νηστείας, καὶ ἡ σὰρξ μου ἠλλοιώθη δι' ἔλεον·» ναὶ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ τῶν ὧλων Θεός· Ἐπιστράφητε πρὸς με, φησὶν, ἐν νηστείᾳ, καὶ ἐν κλαυθμῷ, καὶ ἐν κοπετῷ. Ἐλεεῖ γὰρ ἐτοίμως τοὺς αὐτόκλητον ποιουμένους τὴν διὰ πόνου ταπεινώσιν. Ἀλλ' ἐστὶ τῶν ἀποπτωμάτων, τοὺς ἐλεεῖσθαι θέλοντας παροτρύνειν ἐτέρως τὸν νομοθέτην, καὶ καλεῖν εἰς ὄργας διὰ τοῦ μὴδὲν ἐργάζεσθαι φιλεῖν

itu. Hoc, opinor, est, Vias meas cupiunt. Cupiunt autem quasi populus justitiam faciens, et judicium Dei sui non deserens, id est, quasi legitime versantes, et vaticiniorum sibi traditorum optimi custodes, ac vitam agentes inculpatam, et conversationis sanctæ ornamentis vestiti. Talibus enim quædrat, Deum quærere, id est, velle prope illum esse, et superna frui misericordia, ac scire insuper vias ejus. Dictumque est a quodam propheta sancto : « Quærite Dominum, et interim dum inveneritis eum invocate. Cum autem appropinquaverit ad vos, relinquat impius viam suam, et vir iniquus consilium suum, et revertatur ad Dominum, et misericordiam consequetur : quia plerumque remittet peccata vestra ».

VERS. 3, 4. *Petunt me nunc judicium justum, et appropinquare Deo cupiunt, dicentes : Quare jejunavimus, et non vidisti? humiliavimus animas nostras, et non cognovisti? Nam in diebus jejuniorum vestrorum, invenitis voluntates vestras, et omnes subjectos vobis affligitis, ad judicia et jurgia jejunatis, et percutitis pugnis humilem.*

In jus me vocant, inquit, ut qui justa non tribuam, eo quod noluerim misereri eorum qui per jejuniū et precationem humiles sunt. Deinde volunt esso Dei propinqui, cum de nullo pietatis præclaro officio gloriari possint, nec ullo virtutum splendore vestiantur, nisi sola nuda abstinētia : et dicunt : « Jejunavimus, et non vidisti : humiliavimus animas nostras, et non cognovisti. » Nec hæc dicit, quasi Deus eorum humilitatem per jejuniū ignoraverit : sed quia hi errata non senserunt, non vidisti, inquit, et non cognovisti. Tunc enim universorum Deum aliquorum labores, per precationem, inquam, et exercitationem, videre dicimus, quando eorum postulatis annuit. Cur ergo jejunantes non receperit, et preces eorum qui se humiliarunt non admiserit, rationem reddit, dicens : In diebus enim jejuniorum vestrorum, invenitis voluntates vestras. Est enim præclara res jejuniū, et utilis est precatio, et in oculis Dei sese humiliare maximam habet utilitatem. Scriptum est enim : « Humiliavi in jejuniō animam meam, et oratio mea in sinum meum revertetur ».

Dixit etiam divinus David : « Genua mea infirmata sunt præ jejuniō, et caro mea mutata est propter oleum ».

Quin et ipse universorum Deus : Revertimini, inquit, ad me, in jejuniis, et in luctu, et in planctu. Miseretur enim libenter eorum qui sua sponte humiliantur per laborem. Sed est absurdissimum eos qui volunt misericordiam consequi, alio modo legislatorem irritare, et ad iram vocare, nihil eorum quæ præscripta sunt operando. Omnino enim sanctos esse oportet eos qui ad Deum accedunt, et bonis operibus excellere, ac omnibus sordibus libe-

ros videri. Hæc de causâ inquit : Jejunastis, at ego non vidi, id est, non attendi : humiliastis animas vestras, et non cognovi, id est, humiliationem vestram non dignatus sum ulla mercede : quoniam in diebus jejuniorum vestrorum invenitis voluntates vestras. Qui ergo pure et sancte jejunare volunt, eos oportet suis renuntiare voluntatibus, et quod Deo videtur amplecti, et pro ejus voluntate cervicem frenare. Sed hæc Israelitæ nequitiam præstiterunt, sed voluntates suas secuti sunt, quæ autem legislatori placet neglexerunt : amixeruntque subjectos judicio et jurgiis, cum eos qui inter se dissidebant, ad concordiam redigere, et pacem constituere inter dissidentes oporteret. Sed illi studia sua transtulerunt in omnia quæ erant contraria. **815** Percutiebant etiam humilem : non absolute manibus, sed injuriis et vi, vel aliis modis injustis. Ergo quibus inerat talis ac tanta impuritas, quomodo eos laudaret jejunantes? vel quomodo adeo sceleratorum preces suscipere possit?

δὲ καὶ ταπεινὸν, καὶ οὐχὶ πάντως χερσίν, ἀλλ' ὕβρεσι ἀδικίας. Εἶτα πῶς ἦν ἐπαινέσαι νηστεύοντας, τῆς χθῆσαν εὐχαὶ τῶν οὕτως ἀλιτηρίων;

VERS. 5. *Quare mihi jejunatis, ut hodie audiat in clamore vox vestra? Non tale jejunium elegi, et die humiliare hominem animam suam. Neque, si incurvaveris velut circulum collum tuum, et cilicium ac cinerem substraveris, nec sic vocabilis jejunium acceptabile.*

Veri Jejunii virtus eximiam habet laudem et approbationem, et apud dominatorem omnium Deum; libenter enim suscipit preces eorum qui ipsum colunt : et si videat eos per laborem et exercitationem humiliatos, abjecta omni cunctatione, concedit postulata. Quod autem segniter fit et negligenter, repudiat ac rejicit. Jejunium dicimus sanctum, quod ex pura sit conscientia : quod ille faciat qui prius mores improbos omnemque labem ex animo ejece- rit, et carnalis voluptatis sordes deleverit, et laverit inter innocentes manus suas, secundum id quod scriptum est : et in summa, omnis probitatis studiosus cultor effectus sit. At jejunium quod non hoc modose habet, fallax est, et speciem tantum habet jejunii : et cum nihil omnino habeat decorum ei ac congruens, ridetur et turpe habetur. Nam quibus nihil curæ est ut probi ac boni sint, ac nullam præclaræ virtutis significationem edunt, abstinentiam tamen cibi et inediam infructuosam et inutilem, tanquam rem insignem et apud Deum pretiosam exercent : hi quidem inaniter pugiles agunt, et aerem verberant. Non enim labor eorum præmio afficitur, quia etiam Deo acceptus non est. Quare igitur nunc mihi jejunatis, inquit, ut in die una clamor vocis vestræ audiat? Clamorem dicit, vel precationem, cum inutili jejunio conjunctam, vel ab ipso opere. Habere enim dicuntur vocem quamdam ad Deum quæ a nobis fluit, juxta id quod dictum est Caino ab eo : « Vox sanguinis fratris tui

τῶν προστεταγμένων· ὁλοσρόπως γὰρ ἁγίους εἶναι χρὴ τοὺς προσιόντας Θεῷ, καὶ διαπρέπειν ἐν ἀγαθοουργίαις, καὶ ῥύπου παντὸς ἐλευθέρους ὄντας· ὁρᾶσθαι. Ταύτης γὰρ ἕνεκα τῆς αἰτίας φησί· Νεντ-στεύκατε μὲν, ἐγὼ δὲ οὐκ εἶδον, τουτέστιν, οὐ πρόσ-έσχον· ἐταπεινώσατε τὰς ψυχὰς ἑαυτῶν, καὶ οὐκ ἔργων, τουτέστιν, οὐκ ἡξιώσα' τινος ἀμοιβῆς τὴν ὑμῶν ταπεινώσιν· ἐπειδὴ περ ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν νηστειῶν ὑμῶν εὗρίσκατε τὰ θελήματα ὑμῶν. Δεῖ δὴ οὖν ἄρα, τοὺς νηστεύειν ἐθέλοντας καθαρῶς καὶ ἅγιος, ἀποφοιτῆσαι μὲν τῶν ἰδίων θελημάτων, ἀ-θελῆσθαι δὲ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν, καὶ εὐήνιον ὑποσχεῖν τοῖς αὐτοῦ θελήμασι τὸν αὐχένα· ἀλλ' οὐκ ἔδρων τοῦτο οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ποθεν· εἰποντο δὲ μᾶλλον τοῖς ἑαυ-τῶν θελήμασι τὸ τῷ νομοθέτῃ δοκοῦν ἀτιμάζοντες, ὑπένυττον δὲ καὶ τοὺς ὑποχειρίους εἰς κρίσιν καὶ μάχας· καίτοι δέον εἰς ὁμοφύλιαν συλλέγειν τοὺς ἀλλήλους ἀντανισταμένους, καὶ βραβεύειν εἰρήνην τοῖς διενηγεγμένους εἰς διαφοράς. Ἄλλ' εἰς πᾶν τούναντίον τὰς σπουδὰς ἐκείνοι μεθίστασαν. Ἐτυπτον καὶ πλεονεξίαις, ἤγουν καθ' ἑτερόν τινα τρόπον τοιαύτης ἀκαθαρσίας ἐνούσης αὐτοῖς; ἢ πῶς ἂν ἐδέ-

ἴνα τί μοι νηστεύετε, ὡς σήμερον ἀκουσθῆναι ἐν κραυγῇ τὴν φωνὴν ὑμῶν; Οὐ ταύτην τὴν νη-στειαν ἐξελεξάμην, καὶ ἡμέραν ταπεινοῦν ἄν-θρωπον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Οὐδ' ἂν κάμψης ὡς κρίνον τὴν τράχηλόν σου, καὶ σάκκον καὶ σπο-δὸν ὑποστρώσῃ, οὐδ' οὕτως καλέσετε νηστειαν δεκτην.

Τῆς ἀληθοῦς νηστείας ἡ δύναμις ἐξάισιον ἔχει τὴν βοήν παρὰ τῷ πάντων κρατοῦντι Θεῷ. Δέχεται γὰρ ἰσως ἀσμένως τῶν σεβομένων αὐτὸν τὰς λιτάς· καὶ ἰδὼν ταπεινουμένους διὰ πόνων καὶ ἀσκήσεων, μελ-λησμοῦ δίχα παντὸς ὀρέγει τὰ αἰτήματα. Τῆς γε μὴν, ἥπερ ἂν γένοιτο ῥαθύμως τε καὶ ἀτιμελῶς, ἀπόβλητον ποιεῖται τὸν τρόπον. Καὶ νηστειαν μὲν εἶναί φαμεν ἁγιοπρεπῆ, τὴν ἐκ καθαροῦ συνειδότητος ἐπιτελουμένην· ἦν ἂν τις ποιεῖτο προσποιοτήσας εὐσθενῶς τῶν τῆς φανερῆς τρόπων, καὶ πᾶσαν κηλίδα τῆς ἑαυτοῦ διανοίας ἀποπεμφάμενος, ἀπο-τριψάμενός τε τῆς φιλοσαρκίας τοὺς ῥύπους; καὶ νιψάμενος ἐν ἀλώοις τὰς χεῖρας, κατὰ τὸ γεγραμ-μένον· καὶ ἀπαξ απλῶς, ἀπάσης ἀγαθοουργίας ἐκμε-λητῆς ἀναδεδειγμένος. Ἡ δὲ οὐκ οὕσα τοιαύτη, πλ-πανημένη μὲν ὥσπερ, καὶ ἐν εἰδει μὲν οὕσα νηστείας, ἔχουσα δὲ τῶν αὐτῇ πρεπόντων παντελῶς οὐδὲν, γελάται καὶ ἀσχημονεῖ. Οἱ γὰρ τὸ εἶναι χρηστοί τε καὶ ἀγαθοὶ παντελῶς ὀλιγορήσαντες, καὶ τῶν ἀρίστων ἀνδραγαθημάτων οὐδὲν προκατωρθωκότες· εἶτα τὴν αἰτίαν τὴν ἀκερδῆ, καὶ ἀνόνητον, ὡς μέγα τι χρῆ-μα καὶ παρὰ Θεῷ τίμιον ἐπιτηδεύοντες,· εἰκῇ πικτεῦ-ουσι, καὶ εἰς ἀέρα δέρουν· οὐ γὰρ ἐμμοσθος ὁ πόνος αὐτοῖς, ὅτι καὶ ἀπαράδεκτος τῷ Θεῷ. Ἰνα τί τοίνυν νηστεύετε μοι, φησὶν, ὥστε ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ τὴν κραυγὴν τῆς φωνῆς ὑμῶν ἀκουσθῆναι; Κραυγὴν δὲ φησὶν, ἥτοι τὴν προσευχὴν τὴν μετὰ γε, φημί, τῆς ἀνωφελοῦς νηστείας, ἣγουν τὴν ἀπ' αὐτοῦ τοῦ πράγ-ματος. Ἐχέειν γὰρ τινεὶ λέγονται φωνὴν πρὸς τὸν

ἦν τὰ δρώμενα παρ' ἡμῶν, κατὰ γε τὸ εἰρημένον Α
τῷ Κρίν παρ' αὐτοῦ· « Φωνὴ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ
σου βοᾷ πρὸς με ἐκ γῆς. » Ἀλλ' οὐ ταύτην τὴν νη-
στείαν ἐξελεξάμην, φησί· καὶ ποίαν ταύτην, προαπ-
έφηνεν εἰπὼν, ὅτι « Ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν νηστειῶν
ὁμῶν ἐύρισκετε τὰ θελήματα ὑμῶν, καὶ πάντας τοὺς
ὑποχειρίους ὑπονούσατε εἰς κρίσιν καὶ μάχας.
Νηστεύετε, καὶ τύπετε πυγμαῖς ταπεινόν. » Οὐχοῦν,
οὐδ' ἂν κάμψῃς ὡς κρίκον τὸν τράχηλόν σου, καὶ
σάκκον καὶ σποδὸν ὑποστρώσῃς, τουτέστι, κἂν τὴν
εἰς ἄκραν ἐπιτηδεύσης ταπεινώσῃ, καὶ πόνου τρίβον
ἐλάσης οὐ φορητὴν, μετὰ τῶν οὕτως αἰσχυρῶν αἰτια-
μάτων, οὐδ' οὕτω καλέσετε νηστείαν δεκτὴν. Εἰ γὰρ
βούλεσθε, φησὶν, ἀληθὲς εἶπεν, οὐδ' ἂν ὑμεῖς αὐτὴν
νηστείαν δεκτὴν ὀνομάσετε αὐτήν.

Οὐχὶ τοιαύτην νηστείαν ἐγὼ ἐξελεξάμην, λέ- Β
γει Κύριος, ἀλλὰ λύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας,
διάλυε στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων,
ἀπόστειλε τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει, καὶ πᾶσαν
συγγραφὴν ἄδικον διάσπυ. Διὰ θροῦπε πεινρῶν-
τι τὸν ἄρτον σου, καὶ πτωχοὺς ἀστέγους εἰσ-
άγαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Ἐὰν ἰδῇς γυμνὸν, περὶ-
βαλε, καὶ ἀπὸ τῶν οἰκείων τοῦ σπέρματός σου
οὐχ ὑπερόψῃ.

Ἔδει τοῖς οὐκ εἰδόσι τῆς ἀληθοῦς νηστείας τὸν
τρόπον, ἐπιδειχθῆναι τοῦτον παρὰ Θεοῦ. Παρ' αὐτοῦ
γὰρ πᾶσα σοφία, καὶ σύνεσις, καὶ ἡ πρὸς πᾶν ὀτιοῦν
τῶν ἀρίστων ὁδὸς ἀναδεικνύται. Ψάλλει γοῦν καὶ ὁ
θεοπέσιος Δαβὶδ, καὶ φησιν· « Ὁδὴ γῆσόν με, Κύριε,
ἐν τῇ ὁδῷ σου, καὶ πορεύσομαι ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. »
Οὐχοῦν ἀπόδλητον μὲν ἐποίησατο τὴν ἀνεχεσάτην
καὶ κατ' οὐδένα τρόπον ὀνησιφόρον τῶν Ἰουδαίων
νηστείαν, ἐμφανίζει δὲ τῆς ἀληθινῆς τὴν δύναμιν.
Λύε γὰρ, φησὶ, πάντα σύνδεσμον ἀδικίας, τουτέστιν,
ἀπαλλάττου τοῦ πλεονεκτεῖν βούλεσθαι τινὰς ἀδικίας
γὰρ σύνδεσμος ἡ πλεονεξία, καὶ τὸ ἐπιφύεσθαι τισι
τῶν ἀσθενεστέρων, καὶ οἷον ἐπιπλοκαῖς ἀφύκτοις
αἰτιαμάτων καταδεσμεῖν αὐτοὺς, ὑπὲρ γε τοῦ κατα-
στήσαι περιδεεῖς, οὕτω τε ζητεῖν ἅπερ ἂν βούλωνται
παρ' αὐτῶν λαμβάνειν. Διάλυε στραγγαλιὰς βιαίων
συναλλαγμάτων. Συναλλαγμάτα δὲ βίαια, καὶ τὰ ἐκ
στραγγαλιᾶς, ἦγουν δυστροπίας, ἐπίμεστά φαμεν
εἶναι τὰ ἐμπορικὰ. Καὶ πρὸς γε τοῦτοισι τὰ ἔτερα
τῶν καλουμένων δόσεων τε καὶ λήψεων, ἃ πλεον-
ασμοὺς τινὰς ἔχει, καὶ λημμάτων αἰσχυρῶν ἐραστὰς
ἀποδείκνυσιν τοὺς αὐτὰ δρᾶν εἰσθότας. Καὶ τεθραυσμέ-
νους δὲ, φησὶν, ἀπόστειλον ἐν ἀφέσει, τουτέστι, τοὺς
ὑπομένοντας συντριβὴν, ἢ κάματον, ἢ ἐκ τοῦ συν-
δέσμου τῆς ἀδικίας, ἦγουν ἐκ τῶν βιαίων συναλ-
λαγμάτων. Ἀπόλυσον ἐν ἀφέσει, τουτέστιν, ἐλευθέ-
ρωσον τῆς ἐπενεχθείσης στενοχωρίας· ἐπίτρεψον
κάμνουσιν ἀναπαῦσαι λοιπόν. Διάσπυ δὲ καὶ πᾶσαν
ἄδικον συγγραφὴν· ὡς γε οἶμαι, τὰ τῶν τοκίζόντων
γραμματεῖά φησιν, συναχθέντα πολλάκις οὐδὲ ἐπι-
δόσει χρημάτων τσοῦτών, ὧσων περ ὠδίνει μέτρον ἢ
συγγραφὴ. Ὅταν δὲ τούτων ἀπόσχη, φησὶ, τότε
προστίθει τὸ λείπον. Ἔστι δὲ τοῦτο καρποφορεῖν τῷ

clamat ad me de terra ²⁴. » Sed jejunium hoc,
inquit, non elegi. Quale id sit, declaravit supra,
inquiens : « In diebus jrjuniorum **816** vestrorum,
invenitis voluntates vestras, et omnes subjectos
affigitis iudicio et pugna. Jejunatis, et percutitis pu-
gnis humilem. » Itaque si incurvaveris ceu circulum
collum tuum, et cilicium ac cinerem substraveris,
id est, etiamsi summam humiliationem exerceas, et
laboris viam capessas, non tamen cum his adeo
foedis vitiis tolerabile, neque sic vocabitis jrjunium
acceptum. Si enim velitis, inquit, verum dicere, ne
ipsi quidem vos hoc jejunium acceptum appella-
bitis.

VERS. 6, 7. Non tale ego jejunium elegi, dicit
Dominus : sed solve omnem colligaturam iniquitatis,
dissolve obligationes violentorum contractuum ; di-
mitte fractos in remissione, et omnem syngrapham
injustam conscinde. Frange esurienti panem tuum, et
pauperes tecto carentes induc in domum tuam. Si
videris nudum, tege, et domesticos seminis tui ne
despicias.

Qui veri jrjunii modum nesciunt, his oportet a
Deo ostendi. Ab ipso enim omnis sapientia et intelli-
gentia, et via ad omnia quæ sunt optima ostenditur.
Psallit itaque et divinus David, et inquit : « Duc me,
Domine, in via tua, et ambulabo in veritate tua ²⁵. »
Proin Judæorum crassissimum et nullo modo utile
jrjunium rejecit, et veri vim declarat. Solve enim,
inquit, omnem nexum injustitiæ, id est, omite vim
alicui facere. Injustitiæ enim nexus est violentia, et
imbecilliores invadere, et velut inevitabilibus crimi-
nationum vinculis ligare, ut eos reddant timidos, sic-
que contentur ab illis, quæ volunt accipere. Dissolve
nodos violentorum contractuum. Contractus violentos,
et nodos sævitia plenos esse dicimus, qui in
negotiationibus sunt, et in aliis quæ vocantur in
dando et accipiendo commercia, quæ quæstus quos-
dam habent, et eos turpis lucri amatores esse
arguunt, qui ea solent agere. Et contractos, inquit,
dimitte in remissione, id est, qui alterantur vel
defatigantur, vel ex nexu injustitiæ, vel ex violentiis
contractibus. Dimitte in remissione, id est, ab angus-
titiis in quas conjecti sunt libera. **817** Permite
lassis ut deinceps respirent. « Conscinde etiam
omnem injustam syngrapham : » ut opinor, fene-
rantium libellos dicit, sæpe compositos concervan-
darum pecuniarum causa, quas parit syngrapha.
Cum vero, inquit, ab his abstinueris, tum quod
deest appone, nimirum, ut fructus bonos charitatis
erga proximum præferas. Complementum enim legis
charitas, juxta id quod scriptum est ²⁶. Charitatis
vero impletio erga fratres et effusæ misericordiæ
quæ apud Deum in pretio habita est, demonstratio
est : esurienti panem frangere, pauperes tecto

²⁴ Gen. iv, 10. ²⁵ Psal. lxxv, 10. ²⁶ I Tim. i, 5.

carentes in domum intromittere, et nudos vestire, et domesticos seminis, id est, genere conjunctos, misericordia tanta, quanta satis est prosequi, et voluptatis a Deo datæ amplitudinem illis impartiri. Observa autem, non idem esse, a malis abstinere, et bonum operari. Nec satis erit gloriari apud Deum, non patrare malum, sed omnino sequitur ut bonum opus exsequaris, et pietatis studia amplexeris. Nam dissolvere nos violentorum contractuum, et omnem nexum injustitiæ, ac omnem syngrapham conscindere, aliud nihil est, quam solummodo a vitiositate discedere. Atqui charitatis officia explere, frangendo panem esurienti, pauperes tecto carentes intromittere in ædes, nudos vestire, et domesticos seminis non contemnere : optimarum virtutum manifestam habent demonstrationem. Itaque vetus lex pædagogus ad Christum, illis ea tempestate boni impletionem non adduxit, sed a vitiis docuit recedere. Nam illud ⁹⁹, Non occides, Non adulterabis, Non pejerabis, eandem habent vim. At quod perfectum est, omnisque boni impletio, Christi vaticiniis servatur, ex quibus didicimus, charitatis in Deum et fratres officia exsequi.

ὁ πάλαι νόμος, παιδαγωγὸς ὑπάρχων ἐπὶ Χριστὸν, οὐ ἐδίδασκε δὲ μᾶλλον φαυλότητος προαποφοιτῆν. Τὸ γὰρ, Οὐ φονεύσεις, Οὐ μοιχεύσεις, Οὐκ ἐπιорκήσεις, ταύτην ἔχει τὴν δύναμιν. Τετάρτη δὲ τὸ τέλειον, καὶ ἡ παντὸς ἀγαθοῦ πλήρωσις τοῖς διὰ Χριστοῦ θεσπίσμασι, παρ' ὧν ἐμάθομεν τὰ τῆς εἰς Θεὸν τε καὶ ἀδελφοὺς ἀγάπης ἔργα πληροῦν.

818 TOMUS IV.

TOMOS Δ'.

VERS. 8. *Tunc erumpet matutinum lumen tuum, et sanitates tuæ cito orientur, et præbit in conspectu tuo justitia tua, et gloria Dei circumdabit te. Tunc clamabis, et Deus exaudiet te. Adhuc loquente te dicit : Ecce adsum.*

Si pure, inquit, jejunaveris, et abstergas ac mundas ostenderis manus Deo, mentemque omnibus liberatam sordibus, nimirum quando supersederis pulsare pugnis humilem, et affligere subjectos, judicio et pugnis, et obsequi tuæ voluntati atque libidini ; quando fregeris esurienti panem, nudum operueris, pauperes tecto carentes in domum tuam introduxeris : tunc erumpet matutinum lumen tuum. Maximam habet emphasim hæc oratio. Non enim dixit simpliciter : Dabitur tibi a Deo lumen : sed erumpet potius instar fulguris ejusdem, cum impetu et cursu demissum a Deo : ex quo perspicue monstratur suppeditantis promptitudo et alacre studium. Cum matutinum dicit, ante tempus adventurum docet. Novit enim, novit rerum nostrarum custos Deus, spiritualium bonorum largitor, opportunitatem munificentiae suæ singuli accommodatam. Sed si quis honestus et bonus sit, et misericordis præterea et freno obsequens : huic etiam matutina ab eo dabuntur præmia, ut instar spicarum exoriantur in eo sanitates ejus, id est, omnis infirmitatis depulsio, et rerum me-

Τότε βαγθήσεται πρῶτμον τὸ φῶς σου, καὶ τὰ ἰάματά σου ταχὺ ἀνατελεῖ, καὶ προπερεύσεται ἔμπροσθέν σου ἡ δικαιοσύνη σου, καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ περιστελεῖ σε. Τότε βοήσεις, καὶ ὁ Θεὸς εἰσακούσεται σου. Ἐτι λαλοῦντός σου ἐρεῖ· Ἰδοὺ ἔρχομαι.

Εἰ καθαρῶς, φησὶ, νηστεύσας, καὶ διασηγμένως τὰς χεῖρας ἀποδείξας τῷ Θεῷ, καὶ ῥύπου παντὸς ἀπηλλαγμένον τὸν νοῦν, ἤγουν ὅταν ἀποσμήχῃ τοῦ καταπαλεῖν πυγμαῖς ταπεινὸν, καὶ ὑπονύσσειν μὲν τοὺς ὑποχειρίους εἰς κρίσιν καὶ μάχας, ἔπεςθαι δὲ τοῖς αὐτοῦ [γρ. σου] θελήμασι καὶ φιληδοναῖς, ὅταν διαθρύψῃς πεινῶντι τὸν ἄρτον, γυμνὸν ἀμφιέτῃς, πτωχοὺς ἀστέγους εἰσαγάγῃς εἰς τὸν οἶκόν σου· τότε βαγθήσεται πρῶτμον τὸ φῶς σου. Ἐμφασιν ἔχει πλεῖστην ὅσῃ ὁ λόγος. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἔφη, Δοθήσεται σοι παρὰ Θεοῦ τὸ φῶς, βαγθήσεται δὲ μᾶλλον, ὅσον ἀστραπῆς τινος δίκην, σὺν ὀρμῇ καὶ δρόμῳ καθέμενον παρὰ Θεοῦ, δι' οὗ διαδεδεικνύεται σαφῶς τοῦ χορηγοῦντος ἡ προθυμία. Πρῶτμον δὲ λέγων, ὅτι καὶ πρὸ καιροῦ καταφοιτῆται, διδάσκει. Οἶδεν μὲν γὰρ, οἶδεν ἔ τῶν καθ' ἡμᾶς ταμίης Θεός, ὁ πνευματικῶν χαρισμάτων δοτὴρ, ταῖς ἐφ' ἑκάστῃ φιλοτιμίαις τὸν καιρὸν ἐοικῶτα. Ἀλλ' εἰ τις γένοιτο καλὸς τε καὶ ἀγαθός, καὶ προσέτι φιλοκτιτρίμων καὶ εὐήνιος, τοῦτ' αὖ καὶ πρῶτμα τὰ παρ' αὐτοῦ δοθήσεται γέρα, ὥστε καὶ ἀσταχύων δίκην ἀνατέλλειν ἐν αὐτῷ· καὶ τὰ ἰάματα αὐτοῦ, τουτέστιν, ἀπάσης ἀρρώστιας ἀποβολὴν, καὶ τῶν

⁹⁹ Exod. xx, 13 sqq.

ἀμεινόνων ἀντεισδρομήν. Ψυχικῶν γὰρ ἀρρώστημά-
των ὅταν ἀπαλλάττηται τις, καρποφορήσει πάντως
τὴν εἰς ἅπαν ὁτιοῦν τῶν ἀγαθῶν ἐφ' ἑσὶν τε καὶ προ-
θυμίαν. Φωτὸς οὖν ἐν ἡμῖν διαυγάζαντος τοῦ θεοῦ τε
καὶ νοητοῦ, συνανατέλλει πάντη τε καὶ πάντως καὶ
τὰ ἰάματα, Θεοῦ μοτοῦντός τε ἡμᾶς καὶ ἀπονευροῦν-
τος τὰ πάθη, καὶ ἀντεισκρίνοντος ἐν ἡμῖν τὸ θέλειν
ἀγαθουργεῖν, καὶ διαπρέπειν ἐν δικαιοσύνῃ. Ταύτητοί
φησιν, ὅτι « Προπορεύεται ἔμπροσθέν σου ἡ δικαιο-
σύνη σου. » Προπορεύεται δὲ προξευμαρίζουσα
δηλονότι τὴν εἰς εὐσέδειαν ὁδὸν, καὶ τὸ τραχὺ με-
ιστῶσα πρὸς τὸ λείδν τε καὶ βάσιμον, καὶ τὸ ἀνάντες
καταφέρουσα, καὶ τὸν ἐφ' ἅπασιν τοῖς ἀρίστοις οἰονεῖ
κατευθύνουσα δρόμον. Προσεπάγει δέ τι καὶ ἕτερον.
« Ἡ γὰρ δόξα τοῦ Θεοῦ, φησὶ, περιστελεῖ σε, » τού-
τοι, κυκλώσει σε, καὶ ἀπόθλεπτόν σε καταστήσει, καὶ
κοινωνήσῃ σοι πολλοῖς. Ἡ γὰρ τῶν ἁγίων φαιδρότης
ὀνίνησι μὲν οὐ μετρίως τοὺς ἐνορῶντας αὐτοῖς. Καὶ
γούν ἐφη Χριστὸς τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις· « Λαμψάτω
τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι
τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν
τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Οὐκοῦν ἐσόμεθα λαμπροὶ πε-
ριφοιτῶσης ἡμᾶς καὶ ὅσον ἀμφιεννύσης τῆς παρὰ
Θεοῦ δόξης, οἷς ἂν χαρίζαιτο τοῖς [Ισ. τῆς.] δικαιοσύνης
ἐπιμεληταῖς· τούτων δὲ οὖν ὑπαρξάντων σοι, φησὶ,
βοήσῃ τότε, καὶ ὁ Θεὸς εἰσακούσεται σου, ἔτι λαλοῦν-
τός σου ἔρεϊ· Ἰδοὺ πάρειμι· Ἐὐχαῖς γὰρ δικαίων ἐπ-
ακούει, » κατὰ τὸ γεγραμμένον. Καὶ καθά φησιν ὁ
Μελψδός, « Ὑψθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὥτα
αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν. » Κατανεύσει μὲν γὰρ τοῖς
αἰτοῦσιν ὡς ἀγαθός, ἀλλ' οὐχ ἅπασιν παραχρῆμα.
Τοῖς γε μὴν διαπρέψασιν ἐν δικαιοσύνῃ, μελλήσμου
δίχα παντὸς ὁρέγει τὰ αἰτήματα, καὶ ἐτοιμοτάτην
αὐτοῖς ὑπέχει τὴν ἀκοήν, ὥστε καὶ ἐφ' ἑκάστῳ τῶν
αἰτημάτων χαίροντας λέγειν· « Ἦκουσεν ἐκ ναοῦ
ἀγίου αὐτοῦ φωνῆς μου, καὶ ἡ κραυγὴ μου ἐνώπιον
αὐτοῦ εἰσελεύσεται εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ. » Οὐκοῦν τὸ
ἀνυπέβλετον τῆς φιλοτιμίας, καὶ τὸ λίαν ἔτοιμον τοῦ
βοᾶν, ἔτι λαλοῦντος δικαίου, ἀνατείνοντός τε τὰς λιτάς.

Ἐὰν ἀφέλῃς ἀπὸ σοῦ σύνδεσμον, καὶ χειροτο-
νίαν, καὶ ῥῆμα γογγυσμοῦ, καὶ ὄφρ' πεινώσῃ τὸν
ἄρτον σου (1), καὶ ψυχὴν τεταπεινωμένην ἐμ-
πλήσῃς, τότε ἀνατελεῖ ἐν τῷ σκότει τὸ φῶς σου,
καὶ τὸ σκότος σου ἐν μεσημβρίᾳ, καὶ ἔσται ὁ
Θεός σου μετὰ σοῦ διαπαντός.

Τὰ τῶν μαθημάτων ἐξαιρέτα καὶ πολλάκις λέγεται
εἶναι, ἀλλ' οὖν ἔχει τὸ ὀνησιφόρον. Γράφει γούν ὁ
πάνσοφος Παῦλος τοῖς δι' αὐτοῦ πιστεύουσαι· « Τὰ αὐτὰ
λέγειν ὑμῖν, ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές. »
Οὐκοῦν πολυτρόπως διὰ τῶν αὐτῶν ἡμῖν ἔρχεται λέ-
γων καὶ τὰς τῆς εὐδοκίμησεως ὁδοῦς ἐναργεῖς καθ-
ιστάς, καὶ τὴν δοθισομένην τοῖς ἁγίοις γερών τὴν
φαιδρότητα διηγούμενος, ἵνα καὶ ἔτι μειζρόνως προ-
θυμοτέρους ἐργάσθαι πρὸς τὸ ἐλῆσθαι ὁρᾶν τὰ δι' ὧν
ἂν γένοιτο σεπτοί, καὶ τὴν ἀνωθεν καὶ παρ' αὐτοῦ

litorum successio. Nam cum aliquis ab animi mor-
bis liberatus fuerit, utique desiderium et alacrita-
tem ad omnia bona fructificabit. Itaque ubi in nobis
lumen divinum et sub intelligentiam cadens efful-
serit : simul etiam prorsus penitusque orientur sa-
nitates, Deo medente nobis, et vires ac nervos
quasi perturbationum elidente, et contra inserente
nobis voluntatem, ut bene agamus, et iustitia ex-
cellamus. Hinc dicit : « Præbit tibi iustitia tua. »
Præbit autem, lævigans scilicet ante pietatis
viam, et aspera reddens lævia et pervia, et quod
præruptum est tollens, et cursum ad omnia optima
velut patefaciens. Adjungit etiam quiddam aliud :
« Gloria enim Dei, inquit, circumdabit te, » id est,
cinget te, et te suscipiendum reddet, et ut com-
mune sis multorum præsidium. Splendor enim
sanctorum juvat haud mediocriter eos qui intuentur.
Siquidem Christus dixit sanctis apostolis : « Luceat
lux vestra coram hominibus, ut videant bona opera
vestra, et glorificent Patrem vestrum qui est in
cælis ». Erimus ergo illustres, ambiente et quasi
amiciente nos divina gloria, quam dat iustitiæ cul-
toribus. Hæc ubi fuerint, inquit, tibi, clamabis tunc,
et Deus exaudiet te : adhuc loquente te, dicet :
Ecce adsum. « Orationes enim justorum exaudit », juxta id quod scriptum est, et sicuti Psaltes dicit :
« Oculi Domini super justos, et aures ejus in pre-
cationem eorum ». Annuit enim petentibus, ut ho-
nus, sed non statim omnibus : sed excellentibus
iustitia absque omni mora postulata concedit, au-
resque præbet illis promptissimas, ita ut in sin-
gulis petitionibus gaudentes dicant : « Audivit de
templo sancto suo vocem meam, et clamor meus
coram ipso penetrabit aures ejus ». Maturam igitur
munificentiam et promptitudinem dantis Dei de-
clarat illud : Ecce adsum, interim dum loquitur
justus, et preces intendit.

διδόντος Θεοῦ παρίστησιν ἐναργῶς τὸ, Ἰδοὺ πάρειμι,
Vers. 9, 10. Si abstuleris abs te colligationem, et
suffragium, et verbum murmurationis, et dederis
esurienti panem tuum, et animam humiliatam satu-
raveris; tunc oriatur in tenebris lumen tuum, et te-
nebræ tuæ erunt velut meridies : et erit Deus tuus
tecum semper.

Egregia præcepta et documenta, etiamsi sæpe
dicantur aliquibus, habent tamen utilitatem. Scri-
bit siquidem Paulus sapientissimus his qui per
ipsum crediderunt : « Eadem scribere vobis, mihi
quidem non molestum, vobis autem tutum ». Multipliciter itaque ad eandem recurrit orationem,
dum veræ laudis vias aperit, et dandorum sanctis
præmiorum splendorem enarrat : quo adhuc inci-
tiores reddat eos ad faciendum illa, 820 ex
quibus suspici et in veneratione haberi possint, et

¹⁰ Matth. v, 16. ¹¹ Prov. xv, 29. ¹² Psal. xxxiii, 16. ¹³ Psal. xvii, 7. ¹⁴ Philip. iii, 1.

(1) LXX, ἄρτον ἐκ τῆς ψυχῆς σου.

supernam atque ab eo assequantur. Proinde, inquit : « Si abstuleris abs te colligationem et suffragium. » Colligationem, ut arbitror, dicit, gentium improbitatem, ruditatem et contentionis studium, et velut nexus turbarum in aliquos texere, ac negotia exhibere, et obliquorum inventorum quæstiones movere, ut aliquos illaqueant interdum, et in inevitabiles angustiarum plagas immittant. Oportet enim simplicem esse et apertum hominem, siquidem velit a Deo respici, et ejus dona concupiscere. Suffragium dicit, corrumpi muneribus et turpia lucra expetere. Dicimus enim interdum de nonnullis, ad accipiendum habere manum extensam, et de renuentibus sordium causa, habere eos contractam manum. Dictum est etiam de his qui Judaicæ Synagogæ præfecti erant : « Præfecti ejus ob munera judicabant, et sacerdotes ejus ob argentum vaticinabantur ⁴⁴, » et quod socii furum exstiterint, diligentes dona, persequentes præmium. Dixitque divinus Habbacum : « Adversum me factam est judicium, et iudex accipit ⁴⁵. » Vel ergo nomen illud, χειροτονία, dona capere significat : quod hic auferre ac remove jubet : vel alio modo vices rependere notat, et malum malo pensare. De quibusdam nimirum dixit Psalmodus : « Extendit manum suam ad retribuendum ⁴⁶. » Addit vero : « Profanaverunt testamentum ejus ⁴⁷. » Itaque, ut dixi, manus extensio significare potest talionem, quam reddit quispiam, eos, qui aliquid intulerunt molestiæ ulciscens, et his qui offenderunt iram regrens. Meminimus etiam ipsum Servatorem dicere : « Si quis alapam tibi impegerit in dexteram maxillam, obverte illi et alteram ⁴⁸. » Mansuetudinis enim et vacuitatis iræ summum est argumentum, posse vim æquo animo ferre, et non ulcisci eos a quibus læsi sumus, sed injurias potius eorum oblivisci. Vult etiam auferre verbum obmurmurationis. Nos enim hilari et alacri animo subjici oportet divinis legibus, et eximix conversationi omnino non reclamare, aut jugum quasi excutere, cum mens devertat ad cupiditatem rerum deteriorum, et voluptatem magis laudet quam temperantiam, **821** et vitæ venerandæ mundanas delicias anteponat. Quod factitarunt Israelitæ, cum illud profundum desertum pertransirent. Etenim Deo illis demittente manna, ad turpiora inclinabant, dicentes : « Utinam fuissetis mortui percussi a Domino in terra Ægypti, quando assedimus ollis carnum, et comedimus panes ad saturitatem ⁴⁹ ! » Sed hoc contra Deum murmur illis creavit exitium. Perierunt enim a serpentibus. Hinc Paulus sapientissimus inquit : « Nolite murmurare sicuti eorum quidam murmurarunt, et a serpentibus perierunt ⁵⁰. » Quare hilari animo ac prompto convenit omnis ornatus et elegantix studiosum esse, atque eximia facta expetere. Postquam autem abstuleris verbum murmurationis, si des panem esurienti, et animam

φιλοτιμίαν εὐρήσουσιν. Οὐκοῦν, « Ἐὰν ἀφέλῃς, φησὶν, ἀπὸ σοῦ σύνδεσμον, καὶ χειροτονίαν. » Καὶ σύνδεσμον μὲν, ὡς γε οἶμαι, φησὶ τὴν τῶν ἐθνῶν μοχθηρίαν, σκαιότητά τε καὶ τὸ φιλόνοιον, καὶ τὸ ὅσον συνδέσμους πραγμάτων ἐργάζεσθαι κατὰ τινων, καὶ σχολίων εὐρεμάτων ποιεῖσθαι ζητήσεις, ὡς καταδεσμεῖν ἑσθ' ὅτε τινὰς, καὶ ἀφύκτοις περιστάσεων ἐνέιναι βρόχοις. Δεῖ γὰρ ἀπλοῦν, καὶ εὐπρόσιτον εἶναι τὸν ἄνθρωπον, εἴπερ ἔχοι σκοπὸν ἐφορᾶσθαι παρὰ Θεοῦ, καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ γίλχεσθαι χαρισμάτων. Χειροτονίαν δὲ τάχα πού φησι τὴν δωροδοκίαν, καὶ τὸ λημμάτων αἰσχροῶν ἐπιτελεῖν, φημὲν γὰρ ἑσθ' ὅτε περὶ τινων, ὡς δὲ τὴν χεῖρα πρὸς τὸ λαβεῖν ἐκτεταμένην ἔχει, καὶ περὶ τῶν ἀποσειομένων αἰσχροκερδεῖαις, ὅτι συνεσταλμένην ἔχει τὴν χεῖρα. Εἴρηται δὲ περὶ τῶν ἡγουμένων τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς. « Οἱ ἡγούμενοι αὐτῆς μετὰ δώρων ἔκρινον, καὶ οἱ ἱερεῖς αὐτῆς μετὰ ἀργυρίου ἔμαντεύοντο, » καὶ ὅτι γεγόνασι κοινωνοὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, δύναντες ἀνταπόδομα. Ἐφ' ἧς δὲ πού καὶ ὁ Θεοσεύσιος Ἀβδακούμ· « Ἐξ ἐναντίας μου γέγονε κρίσις, καὶ ὁ κριτὴς λυμθάνει. » Οὐκοῦν ἡ δωροληψίας ἔσται σημαντικὸν τοῦνομα, τούτέστιν, ἡ χειροτονία, ἣν δὴ καὶ ἀφελεῖν, ἡγουν ἀποστῆσαι προστέταχεν· ἢ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον τὸ ἀνταμύνεσθαι δηλοῖ, καὶ τὸ ἀνταποδιδόναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ. Ἐφ' ἧς οὖν ὁ Ψαλμῶδης περὶ τινων, ὅτι « Ἐξέτεινε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐν τῷ ἀποδιδόναι. » Προσεπάγει δὲ, ὅτι « Ἐβεθῆλυσαν τὴν διαθήκην αὐτοῦ. » Οὐκοῦν ἡ τῆς χειρὸς ἑκτασις κατασημήνειεν ἂν, ὡς ἔφην, καὶ τὴν ἀνταπόδοσιν, ἣν ἂν τις ποιεῖτο τοὺς καταλυπήσαντας ἀμυνόμενος, καὶ τοὺς προσκρούσανσιν ἀντεπαγαγὼν τὰ ἐξ ὀργῆς. Μεμνήμεθα δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, ὅτι « Ἐάν τις σε βράψῃ εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην. » Πραότητος γὰρ καὶ ἀοργησίας τῆς εἰς λῆξιν ἀπόδειξις γένοιτ' ἂν τὸ εἰδέναι διακαρτερεῖν ἐν πλεονεξίαις, καὶ μὴ ἀνταμύνεσθαι φιλεῖν τοὺς λευπηκότας, ἀμνησικαχῶς δὲ μᾶλλον διακεῖσθαι περὶ αὐτούς. Ἀφελεῖν δὲ βούλεται πρὸς τοῦτω καὶ ῥήματα γογγυσμοῦ. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς ἱλαρῷ φρονήματι τοῖς θεοῖς ὑποκεῖσθαι νόμοις, καὶ τῆς ἐξαιρέτου πολιτείας μηδεμίαν ποιεῖσθαι καταβολήν, μονονουχὶ τὸν ζυγὸν ἀποσειομένους, καὶ καταφοιτῶντος τοῦ νοῦ πρὸς ἑφесιν τὴν ἐπὶ γε τοῖς χεῖροσι, καὶ φιληδονίαν μᾶλλον ἐπαινοῦντος ἢ ἐγκράτειαν, καὶ τὰς ἐν κόσμῳ τρυφὰς προτάττοντος τοῦ διαδίου ἐλέσθαι σεπτῶς. Ὁ δὲ καὶ πεπράχασιν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ τὴν βαθείαν ἐκείνην διατρέχοντες ἔρημον. Καθιέντος γὰρ τοῦ Θεοῦ τὸ μάννα αὐτοῖς, τὴν πρὸς τὰ αἰσχρὰ βροτὴν εἰσδεχόμενοι λέγοντες, « Ὁφελον ἀπεθάνομεν, πληγέντες ὑπὸ Κυρίου ἐν γῇ Αἰγύπτου, ὅταν ἐκαθίσταμεν ἐπὶ τῶν λεβήτων τῶν κρεῶν, καὶ ἡσθίομεν ἄρτους εἰς πλησμονήν. » Ἀλλ' ἐκδέθηκεν αὐτοῖς εἰς ὀλεθρον ὁ κατὰ Θεοῦ γογγυσμός, ἀπώλοντο γὰρ ὑπὸ τῶν ὄψεων. Ταύτητοι καὶ ὁ σοφώτατος Παῦλος, « Μὴ γογγύζετε, φησὶ, καθὼς τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄψεων ἀπώλοντο. » Οὐκοῦν ἱλαρῷ φρονήματι προσήκει τὸν

⁴⁴ Mich. iii, 11.⁴⁵ Habac. i, 3.⁴⁶ Psal. lrv, 21.⁴⁷ ibid.⁴⁸ Matth. v, 39.⁴⁹ Exod. xvi, 3.⁵⁰ I Cor. x, 9.

ἀπάσης εὐκοσμίας ἐπιμελήτην, καὶ τῶν ἐξαιρέτων Ἀ ἐφιέμενον ἀνδραγαθημάτων, ἀφελὼν δὲ τὸ ῥῆμα τοῦ γογγυσμοῦ, ἐὰν ὧς τὸν ἄρτον πεινῶντι, καὶ ψυχὴν τεταπεινωμένην ἐμπλήσης, τούτέστιν, εἰ γένοιο φιλοκίρμων, φιλάγαθός τε καὶ φιλόλληλος, εὐμετάδοτος, καὶ κοινωνικὸς, καὶ τὸν πλησίον ἀγαπῶν ὡς σεαυτὸν, τότε ἀνατελεῖ ἐν τῷ σκότει τὸ φῶς σου. Πῶς δὲ δὴ ἄρα καὶ τοῦτο; Ὡς γὰρ ἐκ νυκτὸς ἡμέρα γίνεται, οὕτως ἐν ἡμῖν, ἐκπεμπομένου τοῦ νοητοῦ σκότους τὸ θεῖον ἀντεισπρίνεται φῶς, ὡς δοκεῖν εἶναι ἐν μεσημβρίᾳ, τούτέστιν, ἐν ἀκμῇ λαμπρότητος. Μεσημβρίων γὰρ ὁ τοῦ ἡλίου κύκλος ἀκμαιότατον τότε δὴ μάλιστα τοῖς ἐπὶ γῆς ἐνίησι τὸ φῶς. Ἔσται δὴ οὕτως ὁ Θεός σου μετὰ σοῦ διὰ παντός. Πάμμεγα δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτο. Τί γὰρ οὐχ ὑπάρχει τῶν ἀγαθῶν τοῖς τοῦτο λαχοῦσιν; ἢ ποῖων οὐκ ἔσται χαρισμάτων ἐπι- Β μεστος ἄνθρωπος, Θεοῦ συνόντος αὐτῷ τοῦ πάντα ἰσχύοντος, καὶ πλουσίᾳ χειρὶ διανεμόντος τὰ ὧν ἐκέρ- ἐστι χορηγός, καὶ δοτὴρ, καὶ ἀποσοδοῦντος μὲν τὰς τῶν πειρασμῶν ἐφόδους, εὐσθενῇ δὲ οὕτω τιθέντος, ὥστε καὶ ἀντανίστασθαι γενικῶς καὶ αὐτῷ τῷ Σατανᾷ, καὶ ταῖς ἐκ παθῶν ἐπιηρείαις;

Καὶ ἐμπλησθήσῃ, καθάπερ ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ σου, καὶ τὰ ὀστέ σου πικανθήσονται, ὡς κῆπος μεθύων, καὶ ὡς πηγὴ, ἥρ μὴ ἐξέλιπεν ὕδωρ, καὶ τὰ ὀστέ σου ὡς βοάνη ἀνατελεῖ καὶ πικανθήσονται, καὶ κληρονομήσουσι γενεὰς γενεῶν.

Καὶ τίνας ἄρα ἐμπλησθήσεως; φησί. Θείων δηλονότι χαρισμάτων, καὶ τροφῆς ἁγιοπρεποῦς· ὡς γὰρ αὐτὸς ἔφη πού Χριστός· « Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνω ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένου διὰ στόματος Θεοῦ, » τοῦτο καὶ πάλοι τοῖς ἐξ αἵματος C Ἰσραὴλ ὡς ἐν τύπῳ ἐνεγράφετο, καθιέντος Θεοῦ τὸ μάννα ἐξ οὐρανοῦ· ἐπεὶ τινα τρόπον ἄρτος ἀγγέλων νοηθεῖν ἂν, καὶ ἄρτος οὐρανοῦ. Εἰ δὲ καὶ τινες εἶεν, οἷς τὸ θεῖον ἐνηστράφε φῶς πλουσίως εἰς νοῦν, καὶ τῶν ἱερῶν Γραμμάτων ἀκριβῆ καὶ ἀμώμητον ἐνεργάσατο γνῶσιν, καὶ τούτους ἐμπλησθῆναι φαμεν, καὶ εἰς κόρον ἐλάσαι τῆς ἀνωθεν καὶ παρὰ Θεοῦ τρυφῆς· ἀλλὰ τούτου μὲν ἐκπέπτωκεν ὁ Ἰσραὴλ· γεγόνασι γε μὴν ἐν κτήσει καὶ κατοχῇ τὰ ἔθνη διὰ τῆς πίστεως, καὶ ὅσοι τὸν εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον προσιώντες λόγον. Καὶ γούν ἔφη τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὅτι· « Ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐκεῖνοις δὲ οὐ δέδοται, » τοῖς ἀπιστήσασιν δηλονότι, οἷς δὴ καὶ ὁ θεὸς ἐπεφώνησε λόγος, « Οἱ δουλεύοντές μοι φάγονται, ὑμεῖς δὲ πεινάσετε. Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι πίνονται, ὑμεῖς δὲ διψήσητε. » Ἐπεισασαν γὰρ καὶ ἐδίψησαν, ἀμέτοχοι γεγονότες τῶν διὰ τοῦ πνεύματος ἀγαθῶν, καὶ ἀγευστοὶ παντελῶς τῶν διὰ Χριστοῦ χαρισμάτων, ἦτοι τῆς θείας τε καὶ εὐαγγελικῆς παιδείσεως. Ἐφη γὰρ πού δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν· « Ἰδοὺ ἐγὼ λιμὸν ἐπάγω ἐπὶ τὴν γῆν, οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκούσαι λόγον Κυρίου, καὶ ἀπὸ ἀνατολῶν ἔως δυσμῶν περιδραμούνται ζητοῦντες τὸν λόγον Κυρίου, καὶ οὐ μὴ εὑρωσιν. » Ἐξήρηται γὰρ τῆς Ἰουδαίων ἀγέλης ὁ

humiliatam saturaveris, id est, si misericors, si amans honorum, et mutua alios complectens benevolentia, si ad impartendum et communicandum facilis fueris, et proximum diligas ut teipsum: tunc oriatur in tenebris lumen tuum. At qui tandem hoc? Quemadmodum enim ex nocte dies fit, sic et in nobis, spiritualibus tenebris depulsis, divinum lumen earum loco subit, ita ut in meridie, id est, summo in splendore esse videamur. Meridiant enim solis circulo, lux tum intensissima terræ incolis immittitur. Eritque sic Deus tuus tecum semper; est quoque hoc præter alia maximum. Quid enim boni non adest his qui hoc sunt consecuti? Aut quibus donis non abundat homo, si Deus cum illo sit, qui omnia potest et divite manu distribuit ea, quorum suppetitor est et largitor, qui etiam tentationum impetus propulsat, adeoque fortem reddit, ut et in universum ipsi Satanæ et perturbationum insultibus resistat?

ὥστε καὶ ἀντανίστασθαι γενικῶς καὶ αὐτῷ τῷ Σατανᾷ,

VERS. 11. Et impleberis, sicut desiderat anima tua, et ossa tua pinguescent, ut hortus ebrius, et ut fons quem non deseruit aqua. Et ossa velut herba orientur, et pinguescent, et hæreditabunt generationes generationum.

Et qua re ergo, inquit, implemini? Divinis scilicet muneribus et sancto cibo. Ut enim ipse alicubi dixit Dominus: « Non in solo pane vivet homo, sed in omni verbo quod procedit ex ore Dei⁸⁰, » hoc etiam illis 822 Israel olim velut in figura describebatur, Deo manna demittente cœlis; quandoquidem panis angelorum quodammodo et panis cœli possit intelligi. Si etiam sint quidam, quorum mentem divina lux opulenter collustrat, et sacram Litterarum exactam et sinceram cognitionem ingeneravit: illos quoque dicimus repleti et superno ac divino cibo exsatiari. Sed hoc excidit Israel: gentes autem per fidem possederunt et retinuerunt, et quicumque evangelicum et salutarem sermonem admittunt. Nimirum dixit sanctis apostolis Dominus noster Jesus Christus: « Vobis datum est scire mysteria regni cœlorum, at illis datum non est⁸¹, » infidelibus scilicet, quos etiam compellavit divina oratio: « Qui serviunt mihi, comedent, vos autem esurietis. Ecce qui serviunt mihi, bibent, at vos sitietis⁸². » Esurierunt enim et sitierunt, expertes bonorum spiritualium, et qui omnino dona Christi non gustaverunt, sive divinam et evangelicam doctrinam. Dixit etenim per quemdam prophetam sanctum: « Ecce ego famem induco super terram, non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi sermonem Domini: et ab ortu ad occasum usque cursitabunt, quærentes sermonem Domini, et non invenient⁸³. » Ademptus est enim gregi Judæorum vivificus et nutrientissimus sermo, et datus est, uti dixi, diligentibus

⁸⁰ Matth. iv, 4. ⁸¹ Matth. xvi, 11. ⁸² Isa. lxxv, 13. ⁸³ Amos viii, 11, 12.

Christum, quos compellavit, dicens : « Edite, et inebriamini, vicini ⁸². » Sed et divinus David psallit, utpote hujusce adeo præclaræ et uberrimæ munificentiae particeps : « Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me. Impinguasti in oleo caput meum, et calix tuus inebrians me, quam præclarus es ⁸³. » Quicumque ergo divinorum mysteriorum habuerunt cognitionem vel his impleti sunt, horum ossa pinguefacta sunt. Figurata autem est oratio, sumpta ab his quodammodo qui carni et genio indulgere solent. Horum anima fiet tanquam hortus ebruius, id est, floridus, et bene densus arboribus, et variis florum generibus decoratus, ac multiplices fructus proferens. Horti enim qui aqua carent, maximam habent deformitatem, utpote aridi et omni fructu vacui, imo et ipsis plantis destituti. At qui aquarum libero impetu inebriati sunt, omnigenis, **823** ut dixi, coronantur fructibus. Hortus Christi facta est Ecclesia : cujus sumpta persona in Cantico canticorum sponsa, « Descendat, inquit, nepos meus in hortum suum, et comedat fructum nucum suarum ⁸⁴. » Nam quod inter arbores est nux vel fructus maturus, hoc est in animis sanctorum virtus pulchra et Deo jucundissima. Itaque ut hortus ebruius, inquit, erit anima tua, et ut fons quem non deseruit aqua. Tales fuerunt divini mystagogi, a corde suo, tanquam a perenni fonte, piæ doctrinæ rivulos demittentes, et eorum qui instituuntur animos opulenter irrigantes. Confirmabit etiam ipse adeo excellentium donorum dispensator, inquit : « Qui credit in me, sicuti dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vitæ ⁸⁵. » Et rursus : « Omnis qui bibit de aqua hac, sitiet rursus. At qui bibit ex aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam ⁸⁶. » Ejusmodi esse dicimus sanctos apostolos et evangelistas, et quicumque divinum verbum annuntiant, partim quidem dogmatum peritia illustres, partim splendoris operum viam commonstrantes. Et ossa tua, inquit, velut herba orientur, et pinguescent, et hæreditabunt generationes generationum. Videtur his verbis resurrectionis mysterium demonstrare. Resurget enim tum corpus, ceu herba in agro, quæ tempore hiberno emarcuit et occidit ; ridente autem verna serenitate, iterum quasi renascitur, et ad suam naturalem pulchritudinem redit. Exorta, inquit, ossa, velut herba, pinguescent, vivificabitur gratia, quæ est a Deo. Psallit enim alicubi et inquit divinus David : « Emitte Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ ⁸⁷, » id est, terrestrium incolarum. Tum hæreditabimus generationes generationum, in longitudinem dierum videlicet, morte abolita et sublata in totum corruptione. Dicuntur sæpe in Scriptura divinitus inspirata, ossa animi intelligibilia, actuosæ quædam

ζωοποιός τε καὶ τροφιμώτατος τοῦ Θεοῦ λόγος. Δέδοται δὲ, ὡς ἔφην, τοῖς ἀγαπῶσι Χριστὸν, οἷς δὴ καὶ ἐπεφώνησε λέγων· « Φάγετε, καὶ μεθύσθητε, οἱ πλησίον. » Ψάλλει γοῦν καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ, ἅτε δὴ καὶ ἐν μεθέξει γεγωνὼς τῆς οὕτως σεπτῆς καὶ ἀμφιλαφοῦς φιλοτιμίας· « Ἦτοίμασας ἐνώπιόν μου τράπεζαν ἐξ ἐναντίας τῶν θλιβόντων με· ἐλίπανας ἐν ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν μου, καὶ τὸ ποτήριόν σου μεθύσκον με, ὡς κράτιστον. » Οὐκοῦν ὅσοι τῶν θείων αὐτοῦ μυστηρίων ἐσχέχασιν γνῶσιν, ἥτοι ἐνεπλήσθησαν τούτων, κατεπιάνθησαν τὰ ὅσα δ. Ἐσχηματίσθη δὲ ὁ λόγος ὡς ἀπὸ γε τῶν τρυφῶν εὐωδόντων σαρκικῶς· τῶν τοιούτων ἡ ψυχὴ γένοιτο ἂν ὡς κήπος μεθύων, τουτέστιν εὐάνθης, καὶ εὐδενδρότατος, καὶ ποικίλαις ἀνθέων ἰδέαις ἐξωραϊσμένος, καὶ παντοδαπούς ἐκφέρων καρπούς. Οἱ μὲν γὰρ ἄνδρες τῶν κήπων πολὺ λίαν ἔχουσι τὸ εἰδεχθῆς· ἔηροί γάρ εἰσι καὶ παντὸς ἔρημοι καρποῦ, ἡ τάχα που καὶ αὐτῶν ἐν ἐνδείᾳ τῶν φυτῶν. Οἱ γε μὴν ὑδάτων ἀταμιεύτοις ὁρμαῖς ἐκμεμεθυμένοι παντοδαποῖς, ὡς ἔφην, στεφανοῦνται καρποῖς. Κήπος γε μὴν Χριστοῦ γέγονεν ἡ Ἐκκλησία, ἥς δὴ καὶ ἀναλαβούσα τὸ πρόσωπον ἡ ἐν τῷ Ἀσματι τῶν ἁσμάτων γραφομένη νύμφη, « Καταβήτω, φησὶν, ἀδελφιδός μου εἰς κήπον αὐτοῦ, καὶ φαγέτω καρπὸν ἀκροδρύων αὐτοῦ· » ὅπερ γὰρ ἔστιν ἐν φυτοῖς τὸ ἀκρόδρυον, ἥτοι καρπὸς ὠραίος, τοῦτο καὶ ἐν ψυχαῖς ἀγίων ἀρετὴ καλὴ καὶ ἡδίετη τῷ Θεῷ. Οὐκοῦν ὡς κήπος μεθύων ἔσται, φησὶν, ἡ ψυχὴ σου, καὶ μὴν καὶ ὡς πηγὴ, ἥν μὴ ἐξέλιπεν ὕδωρ. Τοιοῦτοι γέγονασιν οἱ θεσπέσιοι μυσταγωγοί, καθάπερ ἀπὸ πηγῆς ἀενάου τῆς αὐτῶν καρδίας τὰ τῆς εὐσεβοῦς διδασκαλίας προϊόντες νάματα, καὶ τὰς τῶν παιδευομένων ψυχὰς πλουσιῶς καταρδεύοντες. Καὶ πιστώσεται λέγων αὐτὸς ὁ τῶν οὕτως ἐξαιρέτων χαρισμάτων διανομεύς. « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεούσουσιν ὕδατος ζωῆς. » Καὶ πάλιν· « Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τοῦτο διψήσει πάλιν, ὃς δ' ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Τοιούτους εἶναι φαμεν τοὺς ἀγίους ἀποστόλους τε καὶ εὐαγγελιστάς, καὶ ὅσοι τὸν θεῖον πρεσβεύουσι λόγον, τοῦτο μὲν δογματικῆς εὐτεχνίας ἐν καλῷ γεγονότες, τοῦτο δὲ καὶ τῆς ἐν ἔργοις φαιδρότητος τὴν ὁδὸν ἐκκαλύπτοντες. Καὶ τὰ ὅσα σου δὲ, φησὶν, ὡς βοτάνη ἀνατελεῖ, καὶ πιανθήσονται, καὶ κληρονομήσουσι γενεὰς γενεῶν. Ἔοικεν ἐν τούτοις τὸ τῆς ἀναστάσεως καταβληθῆναι μυστήριον· ἀναστήσεται γὰρ τότε τὸ σῶμα, καθάπερ τις ἐν ἀγρῷ πόσι, κατὰ μὲν τὴν τοῦ χειμῶνος ὥραν μαραινθεῖσα καὶ καταμύσασα, γελώσης γε μὴν ἐαρινῆς εὐδίας, ἀναφύεισα πάλιν, καὶ οἷον ὑπονοστήσασα πρὸς τὸν ἐνόντα αὐτῇ κατὰ φύσιν ὠραϊσμόν. Ἀνατελλαντά γε μὴν ὡς βοτάνη τὰ ὅσα καταπιανθήσονται, φησὶ, τῇ ζωοποιῷ δηλονότι χάριτι τῇ παρὰ Θεοῦ. Ψάλλει γὰρ που καὶ φησὶν ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ· « Ἐξαποστε-

⁸² Jerem. xxv, 27. ⁸³ Psal. xxii, 5, 6. ⁸⁴ Cant. vi, 10. ⁸⁵ Joan. vii, 38. ⁸⁶ Joan. iv, 13, 14. ⁸⁷ Psal. ciii, 30.

λαῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακα-
νιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, » τούτέστι, τῶν ἐπὶ γῆς.
Τότε κληρονομήσομεν γενεὰς γενεῶν, μακρομήρε-
σιν δηλονότι καταργηθέντος θανάτου, καὶ ἀνηρημένης
εἰσάπαν τῆς φθορᾶς. Ἐφρηται δὲ πλεισταχοῦ τῆς
θεοπνεύστου Γραφῆς, ὅσα ψυχῆς νοητὰ, πρακτικαὶ
τινες αὐτῆς δυνάμεις καὶ ἐνέργειαι, ὡς ἐν γε τῷ
φάναι, ὅτι « Ὁ Θεὸς διεσκόρπισεν ὅσα ἀνθρωπαρέ-
σκων. » Οὐ γάρ τοι τὰ τοῦ σώματος ὅσα διασκήδνησι
Θεὸς, συνθραύει δὲ μᾶλλον τὰς τῆς ψυχῆς αὐτῶν
δυνάμεις, ὥστε μηδὲν δύνασθαι κατορθοῦν τῶν ὁρῶν-
των (1) αὐτοῦς, καὶ οὐκ εἰς δόξαν Θεοῦ μᾶλλον, οὔτε
μὴν εἰς δυνάμειν τῆς αὐτῶν ψυχῆς πράττεσθαι τι τῶν
παρ' ἐκείνους φιλεῖ. Ἐφη δὲ πάλιν ὁ θεοπέσιος Μελω-
δός, « Ὅτι ἐσίγησα, ἐπαλαιώθη τὰ ὅσα μου ἀπὸ τοῦ
κράζεις με ὅλην τὴν ἡμέραν, » τούτέστι, δοξολογεῖν
καὶ προσεύχεσθαι, σεσίγηκα πεσὼν εἰς ἀνθρωπίνην
μικροψυχίαν. Ἐπαλαιώθη μου τὰ ὅσα, τούτέστιν,
ἐσαθρώθησαν αἱ τῆς διανοίας, ἥτοι τῆς ψυχῆς δυνά-
μεις. Αὐταὶ τοίνυν ἐκ βραθυμίας ἔσθ' ὅτε παραλυ-
θεῖσαι βραχὺ πάλιν ὡς βοτάνη ἀνατέλλουσι, κατα-
παίνοντος Θεοῦ παρακλήσει ταῖς διὰ τοῦ ἁγίου
Πνεύματος, καὶ ἀναβρῶννύντος αὐτήν, ὥστε διὰ τοῦτο κληρονόμους ἡμᾶς καταστῆναι τῆς εἰς μακράωνα
ζωῆς· σημαίνει γὰρ τοῦτο, καὶ ἕτερον οὐδὲν τὸ, εἰς γενεὰς γενεῶν.

Καὶ οἰκοδομηθήσονται σου αἱ ἔρημοι αἰώνιοι,
καὶ ἔσται σου τὰ θεμέλια γενεῶν γενεαῖς, καὶ
κληθήσῃ οἰκοδόμος φραγμῶν, καὶ τὰς τρίβους
τὰς ἀναμέσον παύσεις.

Αἱ ἐτέρων δύο παραδειγμάτων ὁ προφητικὸς ἡμῖν
ἔρχεται λόγος, καὶ τῶν κεχυμένων ἐννοιῶν τὴ
ἄλλως ἐκφαίνεται. Ὡς γὰρ ἐπὶ πόλεως ἐρημωθεῖ-
σας ποτὲ, καὶ κατασεισισμένης εἰσάπαν, ὡς καὶ
ἀτελίστον αὐτὴν ἀπομείναι, τὸ τοῦ λόγου πλάττεται
σχῆμα. Αἱ γὰρ ἔρημοί σου, φησὶν, οἰκοδομηθήσονται
αἰώνιοι, τούτέστιν, οὐκ ἔρη γυμνὴ τῶν οἰκούντων
τὴν σὴν καρδίαν λογισμῶν αγαθῶν, οὔτε μὴν ἀτε-
λίστος, ἢ ἀφροῦρτος ἀπομεινέας, καὶ βάσιν ἑδραῖαν
οὐκ ἔχουσα. Γενήσεται γάρ σοι θεμέλιος ὁ Χριστὸς
καὶ ἀσφάλεια διηνεκῆς, καὶ ὡς πόλις ἔση πολυαν-
δροῦσα καὶ ἀναριθμήτους ἔχουσα τοὺς οἰκήτορας.
Αἱ γὰρ τῶν ἁγίων ψυχὰι λόγων τε καὶ ἐννοιῶν εἰσι
μεσται, τῶν περὶ Θεοῦ δηλονότι. Πλείστοι δὲ οὗτοι,
καὶ διὰ τῆς εἰς λῆξιν ἀκριβείας ἐρχόμενοι, ἄνω τε
καὶ κάτω περιθέοντες αὐτήν, πλήρη τε αὐτὴν ἀπο-
φαίνοντες ἀγαθοῦ παντός. Κληθήσῃ δὲ πρὸς τοῦτο
καὶ οἰκοδόμος φραγμῶν, καὶ τὰς τρίβους τὰς ἀνά
μέσον παύσεις· τοὺς μὲν γὰρ ἐρήμους τῶν κήπων
πολλοὶ λίαν οἱ διαστοιχίζοντες. Ἐφεστηκὸς γὰρ
ὄλως οὐδενός, ἡγουν περιφράττοντος ἀπρὶξ εἰεν ἂν
οὐδὲν κωλύοντες τοὺς διὰ μέσου βαδίζειν ἐθέλοντας.
Εἰ δὲ δὴ γένοιτό πως ὑπὸ γηπόνον ἀσφαλῆ, τότε
καὶ ἀποβάλλουσι τὸ τοῖς τῶν πολλῶν ὑποκείμενον πο-
σὶν, ἐγγεγερμένου δηλονότι φραγμοῦ. Πεπαύσονται
γὰρ οὕτως αἱ διὰ μέσου τρίβοι. Ἐση τοίνυν, φησὶν,
ὡς ἐπιμελής γηπόνος φραγμοὺς ἐγείρων, καὶ παύων

A ejus facultates et energiae, ut cum dicitur : « Deus
dispersit ossa eorum qui hominibus placent⁶⁰. »
Non enim corporis ossa dissipat Deus, sed animae
vires ac facultates coufringit ac comminuit, ut nihil
quod spectet ad virtutem **824** possint efficere.
« Nemo enim coronatur, nisi legitime certaverit⁶¹, »
secundum id quod scriptum est. At scopus et finis
eorum qui hominibus placent ac blandiuntur, spectat
ad laudes quae ad ipsos homines redundant : nec
vel ad gloriam Dei, vel ad utilitatem animi ipsorum
quidquam fieri ab illis solet. Rursus etiam dixit
divinus Psaltes : « Quia tacui, inveteraverunt ossa
mea, eo quod clamarem tota die⁶², » id est, glori-
ficarem et orarem, tacui deinceps, in humanam
pusillanimitatem lapsus. Inveteraverunt ossa mea,
id est, computruerunt animi facultates. Hæ igitur
dissolutæ aliquantulum et torpidæ nonnunquam,
rursus, ceu herba, reforescunt, pinguefaciente Deo
consolationibus spiritualibus et eam corroborante,
ut inde nos hæredes instituat in longævitate.
Nihil enim aliud significat illud : In generationes et
generationes.

κληρονόμους ἡμᾶς καταστῆναι τῆς εἰς μακράωνα
ζωῆς.

VERS. 12. Et ædificabuntur tibi deserta in æter-
num, et erunt tua fundamenta generationum genera-
tionibus : et vocaberis ædificator maceriarum, et
semitas quæ sunt in medio quiescere facies.

C Aliis duobus exemplis prophetica illustratur
oratio, et reconditarum sententiarum pulchritudo
ostenditur. Nam velut a vastata quondam urbe et
in totum disturbata, quæ sine moenibus nuda ma-
net, oratio formatur. Deserta enim, inquit, tua
ædificabuntur in æternum, id est, non eris nuda
bonis cogitationibus cor tuum inhabitantibus, nec
moenibus destituta, aut incustodita manebis et
firma basi carens. Fiet enim tibi fundamentum
Christus et incolumitas perpetua, et quasi civitas
eris multis instructa viris, quæ innumerabiles ha-
bet incolas. Sanctorum enim animi sermonum et
sententiarum pleni sunt, de Deo scilicet ; ac plu-
rimi ad ipsum perfectionis gradum perveniunt,
eumque magis ac magis augment, ac omni bono
cumulant. Vocaberis præterea ædificator maceria-
rum, et semitas quæ sunt in medio quiescere facies.
D Hortos enim vacuos plurimi pertranseunt : nemine
enim intendente, nec firmiter obmuniente, nihil
est quod eos, qui per medium ire volunt, impediat.
At si tuto agricolæ committantur, tunc non amplius
multorum pedibus calcantur, sepimento scilicet
erecto. Cessabunt enim sic semitæ quæ in medio
sunt. Eris igitur, **825** inquit, ceu diligens agricola,
sepimenta et semitas intermediis obstruens. Nam
quandiu anima est incustodita, stertens scordia,
et proinde scædis voluptatibus exposita : similis est

⁶⁰ Psal. lxxi, 6. ⁶¹ II Tim. ii, 5. ⁶² Psal. xxxi, 5.

(1) Deesse hic nonnulla, patet ex Humfredi versione.

horto quem omnes prætereunt et pervadunt. Ubi autem expergefacta, e vitiorum laqueis eruperit et exsilierit, et bene agendi voluntatem susceperit, et mentem quasi sepimento quodam tuto obvallaverit, divino, inquam, timore, et cogitationes animi, quæ olim illi dominatæ sunt, quæ per medium ejus quasi transierunt, ac pedibus subjectum habent ac conculcant, eo quod in eum imperium obtineant, expulerit : tum vocabitur ædificator maceriarum. Sciendum vero malas et adversarias potestates miseram animam interdum incursare, ac voluptates execrandas parere, et quocunque volunt auferre tyrannice, et quasi hortum incultum penetrare. At illam calcare desinent, exstructa maceria, quam divinus timor in nobis excitat. Applicabilis autem hanc quoque orationem unicuique sanctorum mystagogorum. Sunt enim ædificatores maceriarum, secure munientes virtutis motionibus animas eorum qui instituuntur, ita ut animum habeant voluptatum impressionibus, et ineptis nugis minime pervium eorum, qui vaniloqui esse solent, qui rectum fidei sermonem cauponantur, nescientes neque quid dicunt, neque de quibus affirmant.

καὶ βωμολοχίαις, ἐκ τε τῶν κενοφωνεῖν εἰωθότων, οἱ τὸν ὀρθὸν τῆς πίστεως ἐκκατηλεύουσι λόγον, μὴ εἰδότες μήτε ἀ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαίονται.

VERS. 13, 14. Si averteris pedem tuum a Sabbatis, ut non facias voluntates tuas in die sancta, et vocaveris Sabbata tenera, Deo tuo sancta, non tolles pedem tuum ad opus, neque loqueris verbum in ira de ore tuo, et eris confidens super Dominum. Et elevari te super bona terræ, et elevari te hæreditate Jacob patris tui. Os enim Domini locutum est hæc.

Divinus Paulus legis umbram velut inefficacem repellens, ad spiritualem ejus considerationem transfert. Nec enim videbis eum vel carnis circumcisionem, vel Sabbati otium recepisse : at circumcisionem potius simul ac sabbatismum spirituales prædicare videtur. Ait enim : « Non qui in manifesto Judæus est, neque quæ in manifesto in carne est circumcisio ; sed qui in abscondito, Judæus est : **826** et circumcisio cordis, in spiritu, non littera, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est ⁸³. » Quod itaque ad Sabbatum attinet, relinquitur populo Dei sabbatismus. Qui enim ingreditur in requiem ejus, etiam ipse requiescit a suis operibus, quemadmodum a suis Deus. Ergo si quis a suis operibus cessat, aut suæ voluntatis imperium sacrosanctis tradit legibus, hic sabbatizat spiritualiter, et sanctum diem vere celebrat. Hoc etiam nobis ostendit prophetiæ, quæ præ manibus est, oratio. Si enim, inquit, averteris pedem tuum a Sabbatis, ut non facias voluntates tuas in die sancta. Illud : Averteris pedem tuum a Sabbatis, aliud nihil est, ut ego censeo, nisi ut non agat quæ quis voluerit, nec

τὰς ἀναμέσον τρίβους. Ἔως μὲν γὰρ ἀφροῦρητός ἐστι ψυχῇ, ῥέγγουσα πρὸς τὸ ῥάθυμον, καὶ ταῖς τῶν ἡδονῶν ἐκτόποις ταύτης ἔνεκα τῆς αἰτίας οὐκ ἀστίθης, ἀλλ' εἰκοι κήπιω διοδευομένη παρὰ παντός ὁπουοῦν. Ἐπὰν δὲ διανήψασα τῶν τῆς φαυλότητος ἀποπήδηση βρόχων, ἐπιδράζηται δὲ μᾶλλον τοῦ θέλαιν ἀγαθοῦργεῖν, καὶ ὥσπερ τινὰ φραγμὸν ἀναστήσῃ τῷ νῷ τὴν ἀσφάλειαν, τὴν ἀπὸ γε, φημί, τοῦ θείου φόβου, καὶ ἀποσοθήσῃ τῆς διανοίας τοὺς πάλαι κρατοῦντας αὐτῆς διαλογισμοὺς, οἱ διὰ μέσης ὥσπερ ἦσαν αὐτῆς ὑπὸ πόδας ἔχοντες ταύτην, καὶ θέντες εἰς καταπάτημα διὰ τοῦ κατακρατεῖν αὐτῆς, τότε κεκλήσεται καὶ οἰκοδόμος φραγμῶν. Ἰστέον ἔτι ὅτι καὶ αἱ πονηραὶ καὶ ἀντικειμέναι δυνάμεις κατατρέχουσιν ἐσθ' ὅτε τῆς ἀθλήσεως ψυχῆς, μυσσάρὰς ἡδονὰς ἐκτίκτουςαι, καὶ ἀποφέρουσαι τυραννικῶς ὅπερ ἂν βούλωνται, καὶ ὡς διὰ κήπου κεχερωμένου βαδίζουσαι. Πεπαύσονται δὲ τοῦ καταπατεῖν αὐτήν, ἐγγεργμένου φραγμοῦ, ὃν ὁ θεὸς ἐν ἡμῖν ἀνίστησι φόδος. Ἐφαρμόσεις δὲ τὸν τοιοῦτον λόγον καὶ ἐκάστῳ τῶν ἀγίων μυσταγωγῶν. Γεγόνاسι γὰρ οἰκοδόμοι φραγμῶν, ἀσφαλιζόμενοι ταῖς εἰς ἀρετὴν νομβεσίαις τὰς τῶν παιδευομένων ψυχὰς, ὥστε καὶ ταῖς τῶν ἡδονῶν ἐφόδοις ὁστίθῃ τρόπον τινὰ τὴν διάνοιαν ἔχειν

Ἐὰν ἐπιστρέψῃς τὸν πόδα σου ἀπὸ τῶν Σαββάτων, τοῦ μὴ ποιεῖν τὰ θελήματά σου ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἁγίᾳ, καὶ καλέσης τὰ Σάββατα τρυφερά, τῷ θεῷ σου ἄγρια, οὐκ ἀρεῖς τὸν πόδα σου ἐπ' ἔργῳ, οὐδὲ λαλήσεις λόγον ἐν ὀργῇ ἐκ τοῦ στόματός σου, καὶ ἔσῃ πεποιθὼς ἐπὶ Κύριον, καὶ ἀναβιβᾷς σε ἐπὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς, καὶ ψωμίσει σε τὴν κληρονομίαν Ἰακώβ τοῦ Πατρὸς σου. Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα.

Ὁ θεσπέσιος Παῦλος τὴν τοῦ νόμου σκιὰν ὡς ἀδρανῆ παρωθούμενος εἰς πνευματικὴν θεωρίαν μεταίσθηται τὰ ἐν αὐτῷ. Οὔτε γὰρ τὴν κατὰ σάρκα περιτομὴν, οὔτε τὴν κατὰ τὸ Σάββατον ἀργίαν ἀποδεξάμενον καταθρήσκει τις ἂν αὐτὸν, περιτομὴν δὲ μᾶλλον πνευματικὴν, καὶ σαββατισμὸν ὁμοίως διακηρύττειν ὀρθῶνται. Ἐφ' ἡ γὰρ, ὅτι « Οὐχ ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαῖός ἐστιν, οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομή, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομή καρδίας ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι, οὐ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Περὶ δὲ τοῦ Σαββάτου ἄρα ἀπολείπεται σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ εἰσελθὼν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὥσπερ ἀπὸ τῶν ἰδίων ὁ Θεός. Οὐκοῦν εἰ τις παύσαιο τῶν ἰδίων ἔργων, ἦτοι τῶν ἑαυτοῦ θελημάτων τὸ χρῆναι κρατεῖν ἐπιδοὺς τοῖς ἱεροῖς θεοπίσμασιν, οὕτως Σαββατίζει πνευματικῶς, καὶ ἀγίαν ἀληθῶς ἡμέραν ἐπιτελεῖ. Τοῦτο καὶ τῆς ἐν χερσὶ προφητείας διαβεβήκνυσιν ἡμῖν ὁ λόγος. Ἐὰν γὰρ ἀποστρέψῃς, φησὶ, τὸν πόδα σου ἀπὸ τῶν Σαββάτων, τοῦ μὴ ποιεῖν τὰ θελήματά σου ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἁγίᾳ. Τὸ δὲ, ἀποστρέ-

⁸³ Rom. II, 28, 29.

φεις τὸν πόδα σου ἀπὸ τῶν Σαββάτων, οὐδὲν ἕτερον
 εἶη ἂν, ὥς γε οἶμαι πλὴν ὅτι τὸ μὴ χρῆναι δρᾶν, ἃ
 ἂν βούλοιστο τις, καὶ τὰς τῶν ἰδίων ἐπιθυμιῶν ἰέναι
 τριβούς. Ὅτι γὰρ τῶν ἀνθρωπίνων θελημάτων ὁ σκο-
 πὸς εἰς τὸ φιλήδονον βλέπει, πιστώσεται γράφων ὁ
 πάνσοφος Παῦλος· Ὁ γὰρ ὃ θέλω τοῦτο ποιῶ
 ἀγαθόν, ἀλλ' ὃ μισῶ κακὸν τοῦτο πράσσω, συνήδομαι
 γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον,
 βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ
 τοῦ νοός μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς
 ἁμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου. » Δεῖ δὴ οὖν
 ἄρα καὶ μάλα νεανικῶς καταγωνίσασθαι μὲν τὸ ἴδιον
 θέλημα τοὺς εὐδοκιμεῖν ἐθέλοντας παρὰ Θεῷ, τοῖς δὲ
 θεοῖς αὐτοῦ νόμοις πανταχοῦ ἐπομένους τὴν ἀξι-
 ἄγαστον τῆς δικαιοσύνης διάττειν ὁδόν. Τρυφερά δὲ
 Σάββατα φησι τὰ μηδὲν ἔχοντα τῶν ἀπὸ γνῶμης.
 Σκληρὰ δὲ γνῶμη καὶ ἀπηνής, τὸ μὴ ὑποκεῖσθαι θέ-
 λειν, οἷς ἂν βούληται Θεός· τοιοῦτον ὄντα τὸν Ἰσραὴλ
 διήλεγξε λέγων, « Γινώσκω ἐγὼ ὅτι σκληρὸς εἶ,
 καὶ νεῦρον σιδηροῦν ὁ τράχηλός σου, καὶ τὸ μέτωπόν
 σου χαλκοῦν. » Τὸ εὐπειθὲς οὖν ἄρα, καὶ τὸ εὐήνιον,
 καὶ τὸ εἰκτικὸν τοῦ τρόπου, τρυφεράν ἀποφαίνει τῷ
 Θεῷ τὴν κατὰ τὸ Σάββατον ἀργίαν, ἥτοι τὸν κατὰ
 πνεῦμα σαββατισμὸν, ὃν οἱ κατορθοῦν ἐθέλοντες
 ἁμωμήτως οὐκ ἀροῦσιν ἐπ' ἔργῳ τὸν πόδα, τουτ-
 ἔστιν, οὐ βαδίζουσι πρακτικῶς, ἐπιτελοῦσι δὲ μᾶλλον
 τὴν εὐαγίᾳ, καὶ ὀνησιφόρον ἀργίαν, τὴν ἐπὶ γε, φημί,
 τοῖς αἰσχίστοις, καὶ βδελυροῖς, καὶ ἀπχρημένοις τῷ
 Θεῷ πράγμασι. Βούλεται δὲ τοὺς τοιούτους καὶ
 ὀργῆς καὶ θυμοῦ κατευμεγεθοῦντας ὁρᾶσθαι,
 καὶ θύραν ἔχοντας ἐπὶ γλῶττι καὶ μοχλόν.
 Οὐ γὰρ λαλήσεις λόγον, φησὶν, ἐν ὀργῇ ἐκ τοῦ
 στόματός σου. Δύο δὴ οὖν ἐνταῦθα περιτέμνει δεινὰ
 καὶ παγγάλεπα, ὧν ἂν τις ἀποφοιτήσας τέλειος ἔσται
 παρὰ Θεῷ. Ἐφ' ἡ γὰρ τις τῶν ἁγίων ἀποστῶλον,
 « Εἰ τις ἐν λόγῳ οὐ πταίει, οὗτος τέλειος ἀνὴρ δυνά-
 μενος χαλιναγωγεῖσθαι καὶ ὅλον τὸ σῶμα. » Ὁ δὲ κρείτ-
 των ἄργης, πάντως που καὶ εὐσχήμων, εἴπερ ἐστὶν
 ἀληθὲς καὶ τὸ ἔμπαλιν· γέγραπται γὰρ ὅτι· « Ἀνὴρ
 θυμώδης οὐκ εὐσχήμων. » Πράους οὖν ἄρα καὶ πλεῖ-
 στην ὄσσην ἔχοντας τὴν ἀρετὴν εἶναι βούλεται ὁ Θεός
 τοὺς σαββατίζοντας νοητῶς, καὶ ἁγίως, καὶ τρυφε-
 ρῶς, καὶ πεποιθέναι καλεῖται, οὐκ ἐπὶ πλούτῳ μᾶλλον
 ἢ δυναστείαις κοσμικαῖς, οὐκ ἐπὶ ῥώμῃ σωμάτων,
 οὐκ ἐφ' ἐτέρῳ τινὶ τῶν τοιούτων, ἃ πόαις ἐν Ἰσραὴλ
 ἐν ἀγροῖς πρόσκαιρά τέ ἐστι καὶ εὐμάραντα, ἐπὶ
 Κύριον δὲ μᾶλλον τὸν ἀπάσης εὐθυμίας καὶ χορηγὸν
 καὶ πρύτανιν. Τὰ τῶν οὕτω ζῆν εἰωθότων, ὅτι
 οἱοί τινες εἶεν, ἀνθρώπους στεφανοί, διαδείκνυσιν
 λέγων, ὅτι « Ἀναβιδάσει σε ἐπὶ τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς,
 καὶ ψάμει σε ἐπὶ τὴν κληρονομίαν Ἰακώβ τοῦ πα-
 τρός σου. » Ἐπηγγεῖλατο μὲν γὰρ τοῖς τῶν Ἰουδαίων
 πατράσιν ὁ τῶν ὅλων Θεός τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας,
 καὶ ὅη καὶ εἰσχομίσθησαν εἰς αὐτὴν στρατηγούντος
 Ἰησοῦ μετὰ τὸν ἱεροφάντην Μωσέα. Εἶτα πῶς διὰ
 τῶν προκειμένων στίχων, ὥς οὕτω λαβοῦσι τὸν
 κληρὸν τὸν ἐπαγγελθέντα τῷ πατριάρχῃ Ἰακώβ,

propriae cupiditatis semitas persequatur. Nam huma-
 narum voluntatum scopum ad voluptatem spectare,
 confirmabit sapientissimus Paulus, scribens : « Non
 enim quod volo, hoc facio bonum, sed quod odi
 malum, hoc ago. Delector enim lege Dei, quod ad
 interiorem hominem atinet. Video autem aliam le-
 gem quæ repugnat legi mentis meæ, et captivum
 me reddit legi peccati, quæ est in membris meis ⁶⁶. »
 Qui ergo a Deo probari volunt, fortiter ac juvenili-
 ter suam voluntatem oppugnare debent : et qui di-
 vinas ejus leges per omnia sequuntur, admirabilem
 justitiæ viam alacriter inire oportet. Tenera Sab-
 bata dicit, in quibus propriae voluntatis nihil est.
 Dura autem et præfracta mens est, nolle illis quæ
 Deus vult subjici. Talem esse Israellem arguit, di-
 cens : « Scio ego te durum esse, et nervus ferreus
 collum tuum, et frons tua ænea ⁶⁷. » Submissi igitur
 et tractabiles et sequaces mores tenerum Deo
 præstant in Sabbato otium, vel spiritualem sabbatis-
 mum : quem qui volunt sine reprehensionis nota
 colere, non levabunt ad opus pedem, id est, non ad
 rerum actum pergunt, sed potius sanctum et utile
 celebrant otium, a turpissimis, inquam, et detestan-
 dis ac Deo invisibilibus negotiis. Eos vult etiam iram ac
 furem vincere, et fores ac repagulum linguæ appo-
 nere. **827** Non enim loqueris verbum, inquit, in ira
 de ore tuo. Duo igitur hinc circumcidit gravia et in-
 festissima : a quibus si quis recesserit, apud Deum
 perfectus erit. Dixit enim quidam e sanctis apostolis :
 « Si quis in sermone non offendit, hic perfectus
 vir est, qui possit etiam totum corpus frenare ⁶⁸. »
 Qui autem iram coercet, semper moderatus est et
 compositus, siquidem contrarium verum est : scrip-
 tum est enim : « Vir iracundus immoderatus est et
 incompositus ⁶⁹. » Eos igitur qui sabbatizant intelli-
 gibilibiter, sancte et delicate seu tenere, milites esse
 vult Deus, et plurimis virtutibus præditos : et con-
 siderare jubet non divitiis, aut mundi potentia, non ro-
 bore corporis, vel rebus ejusmodi, quæ herbis agri
 similes sunt, et temporariæ ac marcidæ ; sed Do-
 mino inniti, qui omnis tranquillitatis largitor est ac
 dispensator. Quod autem eos qui ita vitam insti-
 tuere solent, quicumque tandem sint, coronet, ostendit,
 dicens : « Evehet te ad bona terræ, et cibabit
 te hæreditate Jacob patris tui. » Promisit enim Ju-
 dæorum patribus universorum Deus terram pro-
 missionis, et in eam introducti sunt, duce Jesu, Moy-
 sis sacrorum antistitis successore. Jam vero qui
 sit, quod hisce versibus promittat se illis daturum,
 perinde quasi sortem promissam Jacobo patriarchæ
 nondum accepissent ? Proinde non de hæreditate
 sensibus percepta, vel sortito illis a Deo data tem-
 poribus divini Jacobi, vel Abrahami et Isaaci intelli-
 ges, sed de illa potius, quam ipse nobis Servator
 designat, dicens : « Beati mites, quia ipsi hæredita-
 bunt terram ⁷⁰. » Omnino autem hæc ad finem ex-
 itura, quæ promissa sunt, probat, cum inquit : Os

⁶⁶ Rom. vii, 25.⁶⁷ Isa. xlviii, 4.⁶⁸ Jac. iii, 2.⁶⁹ Prov. xix, 22.⁷⁰ Matth. v, 4.

enim Domini locutum est hæc. Fieri namque haud potest, ut divini sermones excidant; Deus enim est veritas.

ἐπὶ Ἀβραάμ τε καὶ Ἰσαάκ, περὶ ἐκείνης δὲ μᾶλλον, ἦν αὐτὸς ἡμῖν ὁ Σωτὴρ κατεσήμεαι λέγων· «Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. » Ὅτι δὲ πάντα τε καὶ πάντως εἰς πέρας ἐκδήσονται τὰ ἐπηγγελμένα, πιστοῦται λέγων· Τὸ γὰρ στόμα διαπνεεῖν λόγους· Θεὸς γὰρ ἐστὶν ἀλήθεια.

CAP. LIX. VERS. 1-4. Nonne potest manus mea servare? num aggravata est auris ejus, quo minus audiat? Sed peccata vestra dissidium faciunt inter vos et Deum. Propter peccata vestra avertit faciem a vobis, ne misereatur. Manus enim vestrae inquinatae sunt sanguine, et digiti vestri in peccatis. Labia vero vestra locuta sunt iniquitatem, et lingua 828 vestra meditatur injustitiam. Nemo loquitur justa, neque

Paulo ante Dei persona introducta est, dicens divino prophetæ: « Clama pro viribus, ne parcas, instar tubæ extolle vocem tuam, et annuntia populo meo iniquitates suas, et domui Jacob peccata sua. Me de die in diem quærun, et scire vias meas desiderant, quasi populus justitiam faciens, et judicium Dei sui non derelinquens. Postulant a me nunc judicium justum, et appropinquare Deo desiderant, dicentes: Quid quod jejunavimus, et non vidisti? humiliavimus animas nostras, et non cognovisti? In diebus enim jejuniorum vestrorum invenitis voluntates vestras et omnes subjectos vobis affligitis: ad judicia et jurgia jejunatis, et verberatis pugnis humilem. Quare mihi jejunatis? Non hoc jejunium elegi, dicit Dominus. » Diximus autem, cum sensum prophetiæ, ut potuimus, interpretati sumus, eos restitisse his, quæ sapientissimi Moysis prodita sunt oraculis, et vitæ probitatem nullo in loco ac pretio habuisse, sed consueta facilitasse, ac Deo infestam et pravam vivendi rationem secutos fuisse. Si bellum quandoque denuntiandum esset, de cibi abstinencia consultabant, ratæ se hoc nudo et solo jejunio seu abstinencia propitium sibi judicem reddituros. Deinde spe frustrati, obmurmurabant et dicebant: Quid jejunavimus, et non vidisti? humiliavimus animas nostras, et non cognovisti? Vide ergo, vide divinum prophetam, velut ex maximo pietatis studio, increpare eos ac dicere: Nonne potest manus Domini servare? num aggravata est auris ejus, quo minus audiat? Non enim, inquit, omnipotens Domini dextera debilitata est, neque gravatas aures habet vel aversas, ut non audiat; sed peccata vestra divellunt vos ab ipso. Si quis itaque dissidium removeat, et id tollat quod a Dei cognitione quasi muro interposito dividit, id est, peccatum; non procul est qui servat, sed preces semper accipiet. Inest enim illi, ut et omnia possit, et ut bonorum amore preces laborantium et afflictorum ad-

δῶσειν αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται; Οὐκοῦν οὐ περὶ τῆς αἰσθητῆς, ἤτοι τῆς κατακληροδοθείσης αὐτοῖς ἡ ἐπαγγελία ἦν τῷ Θεῷ πρὸς τὸν θεσπέσιον Ἰακώβ, ἥγουν αὐτὸς ἡμῖν ὁ Σωτὴρ κατεσήμεαι λέγων· «Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. » Ὅτι δὲ πάντα τε καὶ πάντως εἰς πέρας ἐκδήσονται τὰ ἐπηγγελμένα, πιστοῦται λέγων· Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα· ἀμήχανον δὲ τοὺς θεοὺς

Μὴ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ μου τοῦ σώσαι; ἡ ἐδάρυσε τὸ οὖς αὐτοῦ τοῦ μὴ ἀκοῦσαι; Ἀλλὰ τὰ ἀμαρτήματα ὑμῶν δις τῶν ἀναμέσον ὑμῶν καὶ τοῦ Θεοῦ, διὰ τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπ' ὑμῶν, τοῦ μὴ ἐλεῆσαι. Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν γεμολυσμέναι αἵματι, καὶ οἱ δάκτυλοι ὑμῶν ἐν ἀμαρτίαις. Τὰ δὲ χεῖλη ὑμῶν ἐλάλησαν ἀνομίαν, καὶ ἡ γλῶσσα ὑμῶν ἀδικίαν μελετᾷ· οὐδεὶς λαλεῖ δίκαια, οὐδὲ ἐστὶ κρῖσις ἀληθινή. Πεποιθασιν ἐπὶ ματαλοῖς; καὶ λαλοῦσι κενά.

Ἐν τοῖς ἀνόπιν βραχὺ τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσωπον εἰσεκομίσθη, λέγον τῷ θεσπέσιῳ προφήτῃ· «Ἀναδόησον ἐν ἰσχύϊ, καὶ μὴ φείσῃ, ὥς σάλπιγγα ὤψασον τὴν φωνὴν σου, καὶ ἀνάγγειλον τῷ λαῷ μου τὰς ἀνομίας αὐτῶν, καὶ τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. Ἐμὲ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ζητοῦσι, καὶ γινώσκου μου τὰς ὁδοὺς ἐπιθυμοῦσιν, ὥς λαὸς δικαιοσύνης πεποιητῶς, καὶ κρίσιν Θεοῦ αὐτοῦ μὴ ἐγκαταλελοιπῶς. Αἰ- τοῦσι με νῦν κρίσιν δικαίαν, καὶ ἐγγίzzειν Θεῷ ἐπιθυμοῦσι, λέγοντες, Τί ὅτι ἐνηστεύσαμεν, καὶ οὐκ εἶδες; ἐταπεινώσαμεν τὰς ψυχὰς ὑμῶν, καὶ οὐκ ἔγνω; Ἐν γὰρ ταῖς ἡμέραις τῶν νηστεῶν ὑμῶν εὐρίσκετε τὰ θελήματα ὑμῶν, καὶ πάντας τοὺς ὑποχειρίους ὑπονούσατε, εἰς κρίσιν καὶ μάχας νηστεύσατε· οὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐξελεξάμεν, λέγει Κύριος. » Ἐλέγομεν δὲ τὴν τῆς προφητείας δύναμιν, ὥς ἐνι, διερμηνεύοντες, ὅτι τοῖς θεσπισμένοις διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως ἀντανιστάμενοι, καὶ ὀλίγου παντελῶς ἀξιούντες λόγου τὸ διαζῆν ὀρθῶς, ἔδρων δὲ τὰ συνήθη, στυγνὸν τῷ Θεῷ καὶ φιλαμαρτήμονα πολιτείας τρόπον ἐπιτηδεύοντες, εἴτα πολέμου περιεργασθέντες ἔσθ' ὅτε τὸ ἀσιτεῖν ἐσκέπτοντο διὰ γυμνῆς καὶ μόνης νηστείας, ἥγουν ἀσιτείας, πλεον καταστήσειν ἐφ' ἑαυτοῖς οἰόμενοι τὸν χριστὴν. Εἴτα διεγόγγυζον τῆς ἐλπίδος ἡμαρτηκότες, καὶ ὅθι καὶ ἐφασκον· Τί ὅτι ἐνηστεύσαμεν, καὶ οὐκ εἶδες; ἐταπεινώσαμεν τὰς ψυχὰς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔγνω; Ἀθρεῖ δὲ οὖν, ἀθρεῖ τὸν θεσπέσιον προφήτην, ὥς ἐκ πολλῆς ἀγαν φιλοθείας ἐπιτιμῶντα αὐτοῖς, καὶ λέγοντα, Μὴ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ Κυρίου τοῦ σώσαι, ἡ ἐδάρυσε τὸ οὖς αὐτοῦ τοῦ μὴ ἐπακοῦσαι; Οὐ γὰρ ἠτόνησε, φησὶν, ἡ πανσθενὴς καὶ Κυρίου δεξιὰ, ἀλλ' οὐδὲ τὸ οὖς βαρυνθὲν ἔχει καὶ ἀπεστραμμένον, ὥστε μὴ εἰσακοῦσαι. Τὰ δὲ ἀμαρτήματα ὑμῶν δις τῶν ἀναμέσον ὑμῶν καὶ αὐτοῦ. Οὐκοῦν εἰ τις ἀφέλοιτο τὴν διαφορὰν, καὶ ἀποστήσαι τὸ διατειχίζον τῆς πρὸς Θεὸν γνώσεως, τουτέστι, τὴν ἀμαρτίαν, οὐ μακρὰν ὁ σῶζων ἐστὶν, ἀλλὰ δέξεται πάντως τὰς ἱκετηρίας.

⁶⁶ Isa. LVIII, 1 seqq.

Ἔνεστι γὰρ αὐτῷ καὶ τὸ πανσθενές, καὶ τὸ προσεσθαι **A** φιλαγάθως τὰς παρὰ τῶν καμνόντων λιτάς. Ποῖαι τοῖνυν ἀμαρτίαι διστώσιν ἀναμέσον τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ ἐπιφέρει, λέγων· « Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν μεμολυσμέναι αἵματι, καὶ οἱ δάκτυλοι ὑμῶν ἐν ἀμαρτίαις. Τὰ δὲ χεῖλη ἐλάλησαν ἀνομίαν, καὶ ἡ γλῶσσα ὑμῶν ἀδικίαν μελετᾷ. » Ἀπεκτόνασι μὲν γὰρ πρόφητας ἁγίους τοὺς ἀπεσταλμένους παρὰ Θεοῦ, κατελάλησαν δὲ καὶ αὐτοῦ. Ἐφ' ἑοῦν Ἰερεμίας, Ἡ ἰσχύς μου ἐξέλιπεν ἐκ τῶν καταρωμένων με· παρεῖς δὲ τὰ τοιαῦτα νῦν τὴν κατὰ Χριστοῦ δυσσείδειαν ἐγκαλεῖν ἔοικε, τὰς χεῖρας αὐτῶν αἵματι μεμολύνθαι λέγων. Γεγόνασι δὲ κυριοκτόνοι, ἐλάλησαν δὲ καὶ τὰ χεῖλη αὐτῶν ἀνομίαν, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν ἀδικίαν ἐμελέτησε· οὐ γὰρ διαλελοίπασι μα- **B** χόμενοι τε καὶ ὀνειδίζοντες, καὶ καταλαλοῦντες Χριστοῦ, καὶ ποτὲ μὲν διασύροντες τὰς θεοσημείας, καὶ καταψευδόμενοι τῆς θεοπροφητείας, ποτὲ δὲ κατηγοροῦντες καὶ λέγοντες· « Αἶρε, αἶρε, σταύρου αὐτόν. » Ποτὲ δὲ ταύτης ἔνεκα τῆς αἰτίας, ὡς ψῆφον ἄδικον ὑπομειναντοῦ Χριστοῦ, μετὰ παρρησίας ἁγιοπροποῦς ὁ προφήτης ἀναφθέγγεται, Οὐδεὶς ἐλάλει δίκαια, οὐδ' ἔστι κρίσις ἀληθινή. Πεποιθασιν ἐπὶ ματαίῳ, καὶ καλοῦσι κενά. Ποῖα δὲ αὐτῶν ἡ ματαία πεποθήσις; Φήθησαν γὰρ ὅτι τὸν κληρονόμον ἐκ μέσου ποιησάμενοι, καθέξουσι τὸν κληρονόμου· καὶ ταῦτα πρὸς ἀλλήλους κενοφωνοῦντες οἱ δειλαῖοι δεδυσσεθήκασιν εἰς αὐτόν. Ἡ τοῖνυν τὴν εἰς Χριστὸν δυσσείδειαν ὁ προφητικὸς ἐγκαλεῖ λόγος τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ἡγουν ὅτι κατ' οὐδένα τρόπον **C** ἐπισκεῖς ὄντες ἀλοεῖν ἂν, οἱ γε καὶ χεῖρας ἔχουσι μεμολυσμένας αἵματι, χεῖλη τε καὶ γλῶσσαν οὐδὲν εἰδούαν ἕτερον μελετᾷν, πλὴν ὅτι τὰ εἰς δυσσείδειαν, καὶ ἀνομίαν, καὶ ἀδικίαν βλέποντα, καὶ ὅτι πρὸς τοῦτοις ἄδικοι γεγόνاسι δικασταί, δωροδοκοῦντες δηλονότι, καὶ λημμάτων αἰσχυρῶν ἡττώμενοι. Εἰρηται γὰρ ἐτέρωθι ποῦ, « Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστή, Σιών πλήρης κρίσεως, ἐν ᾗ δικαιοσύνη ἐκοιμήθη ἐν αὐτῇ, νῦν δὲ φονευταί; Τὸ ἀργύριον ὑμῶν ἀδόκιμον, οἱ κάπηλοι σου μίσγουνσι τὸν οἶνον ὕδατι, οἱ ἄρχοντές σου ἀπειθοῦσι, κοινῶν κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, κρίσει χήρας οὐ προσέχοντες. »

Ἵτι κύουσι πόρον, καὶ τίκεουσιν ἀνομίαν. Ὡς ἀσπίδων ἐβήξαν, καὶ ἰστὸν ἀράχνης ὑφαίνουσι, καὶ ὁ μέλλων τῶν ὧν αὐτῶν φαγεῖν, συντρίψας **D** οὐρίον, εὔρε καὶ ἐν αὐτῷ βασιλίσκον. Ὁ ἰστὸς αὐτῶν οὐκ ἔσται εἰς ἰμάτιον, οὐδὲ μὴν περιβαλοῦνται ἀπὸ τῶν ἐργῶν τῶν χειρῶν αὐτῶν.

Ἐθος τῇ θεοπνεύστῃ Γραφῇ πόρον αἰεὶ πως τὸν φθόνον ἀποκαλεῖν. Ἐχει δὲ πολὺ τὸ εἰκὸς ὁ λόγος· ἐκτῆκει γὰρ καὶ καταμαραίνει τὰς τῶν δεχομένων αὐτὸν καρδίας. Τοιοῦτόν τι καὶ ὁ Ψάλλον φησὶ περὶ τινος, ἦτοι τοῦ τῶν Ἰουδαίων δήμου, « Συνέλαβε πόνον, καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν. » Προωδινῆσαντες γὰρ τὸν κατὰ Χριστοῦ φθόνον, ἐκτετόχασιν τὴν κατ' αὐτοῦ δυσσείδειαν, ἡγουν ἀνομίαν· μόνον γὰρ οὐχὶ τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο λέγοντες ἀλοεῖν ἂν διὰ γε τῶν ἐπιχειρη-

mittat. Quæ igitur peccata inter Deum et Israelitas dissidium faciant, infert, dicens : « Manus enim vestrae inquinatae sunt sanguine, et digiti vestri in peccatis. Labia locuta **829** sunt iniquitatem, lingua vestra injustitiam meditata est. » Nam interfecerunt prophetas sanctos a Deo missos, et illi oblocuti sunt. Dixit igitur Jeremias : Fortitudo mea dereliquit eos qui execrantur me. Cum autem hæc addidit, nunc impietatem contra Christum suggillare videtur, cum dicit, manus eorum pollutas esse sanguine. Dominicidæ quippe fuerunt, et locuta sunt labia eorum iniquitatem, et lingua eorum meditata est injustitiam. Non enim destiterunt pugnare, et convicia facere, et obloqui Christo, et nunc subsannare divina signa, et de divina magnificentia mentiri ; nunc accusare et dicere : « Tolle, tolle, cruci affige eum ⁷⁶. » Hanc ob causam, perinde quasi injustam sententiam passus fuisset Christus, cum libertate ac fiducia sancta propheta exclamat : Nemo locutus est justa, neque est iudicium verum. Confidunt vanis, et loquuntur inanitia. At quænam est hæc vana ipsorum fiducia ? Arbitrati sunt enim, hærede de medio sublato, ejus se invasuros hæreditatem. Et has quidem inanes voces dum inter se profunderent miseri, impii fuerunt in ipsum. Vel igitur prophetica oratio Israelitico sanguine oriundis impietatem in Christum objicit : vel quod nullo modo æqui et probi esse deprehenderentur, qui et manus sanguine inquinatas habent, et labia ac linguam quæ aliud **C** nihil meditari novit, quam ea quæ spectant ad iniquitatem, injustitiam et impietatem, et quod etiam injusti exstiterint iudices, munera videlicet capientes, et sordido quæstui dediti. Alibi enim dictum est : « Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, Sion plena iudicio, in qua justitia dormivit, in ea nunc homicidæ ? Argentum vestrum reprobum ; caupones tui miscent vinum aqua ; principes tui non obediunt, socii furum, diligentes munera, persequentes præmium, orphanis non judicantes, et iudicio viduæ non attendentes ⁷⁶. »

διώκοντες ἀνταπόδομα, ὀρφανοῖς οὐ κρίνοντες, καὶ

VERS. 4, 5. Quia parturiunt laborem, et pariunt iniquitatem. Ova aspidum ruperunt, et telam aranearum texunt. Et qui voluerit de ovibus eorum comedere, frangens putridum, reperit etiam in eo regulum. Ex tela eorum non conficietur vestimentum, neque amicientur operibus suarum manuum.

Familiale est Scripturæ divinitus inspiratæ, laborem sere semper invidiam **830** appellare. Pabebat autem hæc locutio aliquid probabilitatis. T. abefacit enim eorum corda et consumit, facitque quasi emarcescere. Tale quiddam etiam dicit Psaltes de quodam, vel de Judæorum populo : « Concepit laborem, et peperit iniquitatem ⁷¹. » Nam cum ante parturivissent contra Christum invidiam, pepererunt impietatem in illum, seu iniquitatem, ita

⁷⁶ Joan. xix, 15. ⁷¹ Isai. i, 21-23. ⁷¹ Psal. vii, 15 ; Job xv, 35 ; Isa. lix, 4.

ut propter nefarios ausus merito illud propheticum dicere coarguantur : « Ligemus justum, quia inutilis nobis est ⁷¹. » Invenimus item in conventibus suis terribilissimi illos cepisse consilium. Nam de omnium nostrum Servatore Christo dicebant : « Quid facimus, quia hic homo multa edit signa? Si dimittamus eum sic, venient Romani, et tollent nostram gentem ac regionem. Unus autem ex illis Caiphas (fuit hic impietatis contra Christum inventor) rursus dixit : Vos nihil quidquam scitis, nam expedit vobis, ut unus homo moriatur pro populo, et non tota gens pereat ⁷². » Ex his ergo quæ dicta sunt, clarissime videre licet, eos, qui enixi sunt laborem, id est, invictam contra illum ante parturierunt, iniquitatem peperisse. Quid igitur prophetica oratio nobis hic significat? Ova aspidum fregerunt, et qui voluerit de ovibus eorum comedere, frangens putridum reperit. Putabant enim Judæi consilia hæc contra Christum in finem sibi auspicatum cessura, et utilitati fore omni genti. Sed a scopo erraverunt, atque id illis usu venit, quod his accidere solet, qui præ insigni stultitia aspidum ova rumpunt. Nam ubi fregerint, nihil invenient aliud, præterquam regulum : estque hic partus serpentis valde perniciosus, et depravatam ovum et inane. Itaque non modo non utilitatem, sed perniciem conciliat horum contra Christum nefariorum moliminum exitus. Nam velut serpens illis contigit : et fetus hic plaue in ore laqueum induxit. Quod autem inaltitiosa hæc contra Christum machinatio illis prorsus fuerit inutilis, statim ostendit alio exemplo. Telam enim aranæ texunt. Araneus enim, hoc, inquam, pusillum et vilissimum animal, in vacuis domiciliorum partibus telas artificiose subtilibus staminibus contextas connectit : quæ licet summo connectat sint labore, omnino tamen nihil illis prosunt : nec enim ei qui fabricavit flet inde amictus, sed illæ sectiles ac dividuæ sunt et ad operimentum inutiles etiam ipsis artificibus. Sic, **831** inquit, Judæorum inventa, quæ scilicet contra Christum structa sunt. Dolos enim concinnantes, et falsam textentes accusationem, putarunt se, ut dixi, morti carnis illum tradentes, et sibi aliquam allaturos commoditatem, et ex suis conatibus opulentum præsidium ac protectionem comparaturos. Sed spes illis denique cuncta in nihilum recidit. Nudati sunt enim superna benevolentia, et protectorem, id est, Christum abjecerunt. Hæc enim protectio ex operibus bonis continget illis, qui hæc facere recte volunt, tribuente etiam illis hoc Deo. At malorum operarios non amicient ea, quæ ex ipsis sunt : sed protectione et operimento, maxime divino destituentur.

VERS. 6-8. Nam opera eorum, opera iniquitatis : et pedes eorum ad malitiam currunt, veloces ad effundendum sanguinem. Cogitationes eorum, cogitationes de homicidiis. Contritio et miseria in viis eo-

⁷¹ Sap. II, 12. ⁷² Joan. XI, 47-50.

μάτων· « Διήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δυσχρήστους ἡμῖν ἐστίν. » Εὐρήσωμεν δὲ καὶ ἐν συλλόγοις αὐτοῦ ἐκτοπωτάτην λαβόντας βουλὴν. Ἐφασκον γὰρ περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ· « Τί ποιούμεν, ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ ποιεῖ σημεῖα; Ἐὰν ἀφώμεν αὐτὸν οὕτως, ἐλευσύνται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀρούσιν ἡμῶν τὸ ἔθνος, καὶ τὴν χώραν· εἰς δὲ τις ἐξ αὐτῶν Κατάφας, οὗτος τῆς κατὰ Χριστοῦ δυσσεβείας γέγονεν εὐρετής· ἔφη γὰρ πάλιν, Ὑμεῖς οὐκ οἴδατε οὐδὲν, ὅτι συμφέρει ἡμῖν, ἵνα εἰς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται. » Σαφέστατα τοίνυν ἐκ τῶν εἰρημένων ἔνεστιν ἰδεῖν, ὅτι κηρύσαντες πόνον, τοῦτέστι, τὸν κατ' αὐτοῦ πόνον προσωδινῆσαντες ἐκτετέχασιν τὴν ἀνομίαν. Τί οὖν ὁ πρυφτηκὸς ἐν τούτοις ἡμῖν κατασημαίνει λόγος; Ὡς ἀσπίδων ἐρρήξαν, καὶ ὁ μέλλων τῶν ὠν αὐτῶν φαγεῖν. συντρίψας οὐρίον εὗρεν. ὦροντο μὲν γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι τὰς κατὰ Χριστοῦ διασκέψεις εἰς αἰσίον αὐτοῖς ἐκδύσασθαι πέρας, καὶ εἰς θνήσκιν ἔσεσθαι τῷ ἔθνει παντί. Ἄλλ' ἡμάρτανον τοῦ σκοποῦ, καὶ τι τοιοῦτον συμβέβηκε παθεῖν αὐτοῖς, ὅποῖόν τι πάσχουσιν ἐκ πολλῆς ἀγαν ἀσυνεσίας οὐ τὰ τῶν ἀσπίδων ῥηγνύντες ὧς. Συντρίψαντες γὰρ οὐδὲν ἐρήσουσιν ἕτερον, πλην ὅτι βασιλίσκον ἐν αὐτῷ· ὅπως δὲ κύημα τοῦτ' ἐκ παγγάλεπον, οὐρίον τε πρὸς τοῦτῳ. Οὐκοῦν ἀνόνητον Ἰουδαίοις, μᾶλλον δὲ καὶ ὁλέθρου πρόξενον τῶν κατὰ Χριστοῦ τολμημάτων τὸ πέρας. Ὅψις γὰρ ὥσπερ ἐκδέθηκεν αὐτοῖς, καὶ ἀπότεξις ὁμολογουμένη, ἡ πρὸς πέταυρον ἔδου παρακομιζούσα· ὅτι δὲ γέγονεν εἰσάπαν ἀνωφελὴς ἡ κατὰ Χριστοῦ σκευωρία, διαδείκνυσιν εὐθύς καὶ δι' ἑτέρου παραδείγματος· Ἰσθὺν γὰρ, φησὶν, ἀράχνης ὑφαίνουσιν. Ὁ μὲν γὰρ ἀράχνης, τοῦτ' ἐφ' ἡμῖν τὸ σμικρὸν καὶ εὐτελέστατον ζῶον, ἐν τοῖς ἀργότεροις τῶν θωμάτιων μέρεσιν ἰσθὺς ἀναπλέκει, στήθεσιν ἰσχυροῖς εὐτέχνως ἐξυφασμένους, οἱ δὲ οὖν πλείεσθι μάλιστα γενόμενοι πόνῳ τὸ σύμπαν αὐτοῖς ὠφελοῦσιν οὐδέν· οὐ γὰρ ἔσονται περίβλημα τῷ πεποιηκῶτι, ἀλλ' εἰσὶν εὐδιάτμητοι πρὸς περιβολὴν, καὶ αὐτῆς τῆς τέχνης ἀμείνους. Οὕτω, φησὶ, καὶ τὰ τῶν Ἰουδαίων εὐρήματα, δηλὸν ὅτι τὰ κατὰ τοῦ Χριστοῦ· δόλους γὰρ ἐξυφαίνοντες, καὶ ψευδηγορίας συμπλέκοντες, ὦροντο μὲν γὰρ, ὡς ἔφην, θανάτῳ σαρκὸς περιβαλόντες αὐτὸν, ἐξανύσαι τι τῶν ὀνησιφόρων αὐτοῖς, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἰδίων ἐπιχειρημάτων καταπλουτήσας σχέπην, ἀλλ' εἰς οὐδὲν αὐτοῖς τὸ τῶν ἐλπισθέντων ἐξέβη πέρας. Γυμνοὶ γὰρ γεγόνασι τῆς ἀνωθεν εὐμενείας, ἀποδεβήκασι τε τὸν σκεπασθὲν, τοῦτέστι Χριστόν· οἱ μὲν γὰρ ἐξ ἔργων ἀγαθῶν τοῖς αὐτὰ κατορθοῦν ἐθέλουσι συμβῆσθαι σχέπη, νέμοντος αὐτοῖς καὶ τοῦτο Θεοῦ· τοῖς γε μὴν τῶν φαύλων ἐργάταις εἰς περιβολὴν οὐκ ἔσται τὰ ἐξ αὐτῶν, ἀλλ' ἔρημοι σχέπης ἔσονται μᾶλλον τῆς παρὰ Θεοῦ.

Τὰ γὰρ ἔργα αὐτῶν, ἔργα ἀνομίας, οἱ δὲ πόδες αὐτῶν ἐπὶ πορνείαν τρέχουσι, ταχυροὶ τοῦ ἐκχεῖν αἷμα, καὶ οἱ διαλογισμοὶ αὐτῶν, διαλογισμοὶ ἀπὸ φόβου· σύντριμμα καὶ ταλαιπωρία ἐν

ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ οἶδασιν. Οὐκ ὄσται κρίσις ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. Αἱ γὰρ τρίβις αὐτῶν διεστραμμέναι, ὡς διοδεύουσι, καὶ οὐκ οἶδασιν εἰρήνην. Διὰ τοῦτο ἀπέστη ἡ κρίσις ἀπ' αὐτῶν (1).

Ἐκαστα τῶν Ἰουδαϊκῶν πλημμελημάτων ἀπαριθμεῖται λεπτῶς, ἐν ἑκαστῇ περ ἐκδέδληται τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος, ψήφῳ δικαίᾳ τοῦτο παθόντες ἀλίσκωνται. Ἔργα γὰρ ἀνομίας φησὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ συλλήβδην ἐν τούτοις ἀπάσης αὐτῶν τῆς ζωῆς ἀληθῆς γέγονεν ἡ κατάρρησις· ἐπιτρέχει δὲ καὶ οὕτω τῶν αἰτιαμάτων ἕκαστον, τοὺς μὲν πόδας ἐπὶ πονηρίαν τρέχειν εἰπὼν, καὶ εἶναι ταχυνοὺς εἰς τὸ ἐκχεῖν αἷμα, καὶ λογιζομένους ἐσχηκέναι τοὺς ἐπὶ φόνους αὐτοῖς. Ἄθρει δὲ μοι πάλιν, ὅτι, καίτοι πλείστων ὄντων τῶν πλημμελημάτων, πρῶτος διαμένεται τῆς ἐτοιμότητος τῆς εἰς τὸ γε, φημί τὸ ἐλέσθαι φονεῖν. Τρέχειν γὰρ ἔφη πρὸς τοῦτο τοὺς πόδας αὐτῶν, καὶ ὁδεῖς ἦτοι ταχυνοὺς εἶναι πρὸς γε τὸ δεῖν εισδέχεσθαι διαλογισμοὺς τοὺς ἐφ' ἑμῇ τε καὶ φόνους· σύντριμμα δὲ καὶ ταλαιπωρίαν ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν εἶναι διατείνεται, οὐκ εἶδέναι τε τὴν εἰρήνην, ἦτοι τὴν τῆς εἰρήνης ὁδόν. Ἄ γὰρ ἔδρων ἀνοσίως, καὶ πέτρα παντὸς ἰέντες θράσους, συντριβῆς καὶ ταλαιπωρίας αὐτοῖς, ἤγουν παρ' αὐτῶν ἐτέροις γέγονε πρόξενον. Ἦσαν δὲ που πάντως φιλοπραγματισταί, καὶ δικαῖοι, καὶ πολλὴ νοσοῦντες τὸ δύσερι· καὶ ἡ τοῦτο πρόσφασις λημμάτων ἔφεσις καὶ δωροληψίας. Ταῦτητοι καὶ μάλα εἰκότως, Οὐκ ἔστι κρίσις, φησὶν, ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. Κρίσιν δὲ φησὶν ἐνταῦθα τὴν δικαιοσύνην, ἦτοι τὴν ἐνομοωτάτην καὶ ἀδιάρρητον πολιτείαν. Οὕτω γὰρ ποῦ φησὶν ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ περὶ τῆς διὰ Μωσέως ἐντολῆς, «Κρίσιν καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακώβ σὺ ἐποίησας.» Οὐκοῦν εὐθύτης, ἦτοι δικαιοσύνη, οὐκ ἔστιν ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. Διεστραμμέναι γὰρ εἰσι, καὶ φεύγουσι τὴν εἰρήνην, ἦτοι πρὸς ἐτέρους εἰρηνικοὶ παραιτούμενοι, ἤγουν εἰρήνην ἐνθάδε φησὶν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ὃν οὐκ ἠθέλησαν εἶδέναι, τὸν τῆς ἀπωλείας ἑαυτοῖς ὀρύττοντες βόθρον. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἀπέστη ἡ κρίσις ἀπ' αὐτῶν, τουτέστι, ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἀπεφοίτησεν αὐτῶν ἡ δικαιοσύνη, ἤγουν τὸ εἶδέναι δρᾶν, ἃ τὸν τῆς δικαιοσύνης περιποιεῖται στέφανον τοῖς κατορθοῦν πνευματικῆς Ἰουδαίῳ, καὶ ὅσον ἀπέπη τῆς διανοίας τῶν θεῶ διαπεραίνειν ὁρθῶς.

Ἰπομεινάντων αὐτῶν φῶς ἐγένετο αὐτοῖς σκοτός, μέλιναντες αὐτὴν ἐν ἁλωρᾷ περιεπάτησαν. Ψηλαφήσουσιν ὡς τυφλὸς τοῖχον, καὶ ὡς οὐχ ὑπαρχόντων ὀφθαλμῶν ψηλαφήσουσι, καὶ πεσοῦνται ἐν μεσημβρίᾳ, ὡς ἐν μεσονυχτίῳ. Ὡς ἀποθηήσκορτες στενάξουσιν, ὡς ἄρκος καὶ περὶ στερὰ ἅμα πορεύονται.

Ἐπάρaton αὐτῶν, καὶ ἐνομοωτάτην ἀποφήνας τὴν ζωὴν· ἔφη γὰρ, τίνα ἔργα αὐτῶν ἔργα ἀνομίας, καὶ ταῦτα λεπτῶς ἀπαριθμησάμενος, τίνα τέ ἐστι, καὶ

rum: et viam pacis non cognoverunt. Non est iudicium in viis eorum. Semitæ enim eorum perversæ, quas transeunt, et non cognoverunt pacem. Propterea recessit iudicium ab ipsis.

Singula Judæorum delicta enumerat minutatim: ut quandoquidem a conjunctione Dei sunt eieci, iusto calculo hoc passi convineantur. Opera enim iniquitatis, inquit, omnia opera eorum, et summam in his verbis est vera totius ipsorum vitæ refutatio. Percurrit etiam sic singula errata, cum pedes dicit ad malitiam currere, et esse veloces ad effundendum sanguinem, ac cogitationes suscepisse de cædibus. Rursus hoc mihi specta, quod, etsi plurima sint delicta, primum commemoret promptum cædis patranda studium. Currere enim huc pedes eorum ait, et celeres ac veloces esse ad capiendum consilia de sanguine et cæde. Affirmat quoque in viis eorum contritionem esse ac miseriam, eosque nescire pacem, seu viam pacis. Nam quæ imple et plusquam audacter patrarunt, contritionem et miseriam ipsis, aut ab ipsis aliis conflaverunt. Erant autem ubique rerum alienarum curiosi, et tabulæ ac liliū consutores, et morbo contentiose litigandi laborabant. Cujus etiam causa fuit, prædarum et donorum accipiendorum cupiditas. Hinc et quidem justissime, Non **832** est, inquit, iudicium in viis eorum. Iudicium hic dicit iustitiam, sive honestam et æquam et inculpatam degendæ vitæ rationem. Sic enim dicit divinus David de præceptis Mosaicis: «Iudicium et iustitiam in Jacob tu fecisti». Itaque non est rectitudo, seu iustitia in viis eorum. Sunt enim perversæ, et pacem fugiunt, vel cum aliis pacem colere detrectant: vel pacem hic vocat Dominum nostrum Jesum Christum, quem scire noluerunt, interitus foveam sibimet fodientes. Propterea enim dicit: Abscessit iudicium ab illis, id est, Hac de causa recessit ab illis iustitia, et scientia agendi ea, quæ iustitiæ coronam bis acquirunt, qui illa volunt efficere. Omni autem spirituali scientia carent Judæi, et quodammodo abscessit ab animo eorum, quo pacto rite quod Deo gratum sit obeant. ἡρημένοις αὐτά. Ἐξω δὲ πάσης εἰσὶν εὐτεχνίας αὐτῶν τὸ καὶ ὅλως εἶδέναι δύνασθαι τι τῶν ἀρεσκόν-

VERS. 9-11. Cum exspectarent lucem, factæ sunt eis tenebræ: præstolantes splendorem, in caligine ambulaverunt. Palpabunt tanquam cæcus parietem, et tanquam hi qui oculis capti sunt, palpabunt, et cadent in meridie, velut in nocte media. Quasi morientes gement, quasi ursus et quasi columba pariter ambulabunt.

Exsecrabilem eorum et iniquissimam vitam postquam ostendit: dixit enim: Opera eorum, opera iniquitatis: et his minutatim ac sigillatim enumera-

⁷⁶ Psal. cxviii, 121.

(1) LXX addunt, καὶ οὐ μὴ καταλάβῃ αὐτοὺς δικαιοσύνη.

tis, et quænam essent, ac cujusmodi, postquam exposuit, necessario infert ac subjungit, et damnum hinc illis inflictum, et intolerandæ vitiositatis retaliationem, ac impietatis ipsorum fructus. Expectabant enim Judæi illustrationem a Christo, audiebant prophetas sanctos clamantes manifeste : « Illuminare, illuminare, Jerusalem : venit enim lux tua, et gloria Domini super te orta est ⁷⁶. » Et tunc aperientur oculi cæcorum : et quantum ad sanctorum prophetarum prædictionem attinet, non erant bona spe destituti miseri. Siquidem inter se dicebant aliquando Judaicæ Synagogæ præsides : « Num ex Galilæa Christus venit? Nonne Scriptura dicit, ex semine Davidis, et a Bethleem vico Christum venire ⁷⁷? » Samaritana quoque illa mulier confessa est manifeste, ipsum **833** Christum alloquens, adventus virtutem. Dicebat enim : « Novimus quod Messias venit, qui dicitur Christus. Cum venerit ille, annuntiabit nobis omnia. » Expectabant ergo, ut dixi, illustrationem a Christo : sed contigerunt præter spem illis omnia. Non enim veram lucem admiserunt, sed cum tenebras ultro sibi accersitas tanquam in domicilia animorum recepissent, cæci exstiterunt, et duces cæcorum, juxta Servatoris vocem ⁷⁷. Dum igitur lucem illi præstolarentur, id est, sperarent et exspectarent, obtigerunt illis tenebræ. Et exspectantes splendorem, in caligine versabantur. Idem rursus aliter etiam de eadem re ponit propheta, dictorum sententiam exponens. Qui enim splendorem exspectarunt, in tenebris profundis amoulaverunt. Hoc enim τῆς ἀωρίας, id est, caliginis nomen significat. Deinde ut cæcitalis, quæ in illis fuit, magnitudinem exprimeret : Palpabant, inquit, tanquam cæcus ad parietem. Sic enim interdum ambulare consueverunt, qui oculorum cæcitate laborant. Et in ipso, inquit, meridie, tanquam media nocte cadent. Meridiem usitate, mediam diei partem nominat, quando solis circulus medium cælum tenens, radios intentissimi caloris immittit terræ incolis, et velut opulentioris splendoris copia collustrat omnia ; mesonύκτιον, id est, medium noctis, quando profundæ tenebræ omnibus sub cæli complexu offunduntur. In meridie igitur, inquit, id est, in abundantissima luce, divina scilicet, et quæ mente percipitur, quæ orbem terræ illuminat, beneficio omnium nostrum Servatoris Christi, cadent ceu cæci, Judæi quo vadunt nescii. Noluerunt siquidem obedire Christo dicenti : « Quandiu lucem habetis, ambulate in luce, ne vos tenebræ comprehendant ⁷⁸. » Comprehensi sunt igitur a tenebris, cum in luce ambulare non sustinerent. Quin et aliud quoque patientur. Gement enim, inquit, quasi morientes, id est, quasi gravi et intolerando morbo debilitati. Ac ibunt quasi ursus simul et columba : non ut duo quidam inter se convenientes, quorum hic ursus intelligi possit, ille columba : sed quisque affectu et animo erit quasi ursus simul et columba.

⁷⁶ Isa. lx, 1. ⁷⁷ Joan. vii, 41, 42. ⁷⁸ Matth. xvi, 14. ⁷⁹ Joan. xii, 35.

Α δι' ὧν ἔρχεται τρόπων εἰπὼν, ἀναγκαίως ἐπάγει· καὶ παρατίθῃσι, καὶ τὴν ἐντεῦθεν αὐτοῖς ἐντετριμμένην ζημίαν, καὶ τῆς ἀσκέτου φαυλότητος τὴν ἀνέκτισιν, ἥτοι τοὺς τῆς ἐνοῦσης αὐτοῖς ἀσεβείας καρπούς. Προσεδύκων μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι τὸν παρὰ Χριστῷ φωτισμόν. Ἦκουον προφητῶν ἁγίων ἀναβοῶντων ἀναφανδόν, « Φωτίζου, φωτίζου, Ἰερουσαλήμ, ἥκει γὰρ τὸ φῶς σου, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκε. » Καὶ τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ τὸ γε ἤκον εἰς τὴν τῶν ἁγίων προφήτων προαγόρευσιν, οὐκ ἔξω χρηστῆς ἐλπίδος ἦσαν οἱ τάλαντες. Καὶ γοῦν προσεδάλουν ἀλλήλοις ποτὲ τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς οἱ προσεστηκότες, « Μὴ ἐκ τῆς Γαλιλαίας ὁ Χριστὸς ἔρχεται; οὐχ ἡ Γραφὴ εἶπεν, ὅτι ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ ἀπὸ Βηθλεὲμ τῆς κώμης ὁ Χριστὸς ἔρχεται; » Καὶ ἡ Σαμαρεῖτις ἐκείνη γυνὴ διωμολόγηκεν ἐναργῶς αὐτῷ προσδαλοῦσα Χριστῷ τῆς ἐπιδημίας τὴν δύναμιν. Ἐφη γὰρ, ὅτι « Ὅψαμεν ὅτι Μεσσία; ἔρχεται ὁ λεγόμενος Χριστὸς; » ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος, εὐαγγελεῖ ἡμῖν πάντα. » Οὐκοῦν προσεδύκων μὲν, ὡς ἔφην, τὸν παρὰ Χριστοῦ φωτισμόν, ἀλλ' ἐκδέθηκεν αὐτοῖς εἰς πᾶν τὸν ἀνάντιον τὰ τῆς ἐλπίδος. Οὐ γὰρ προσεδέξαντο τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἀτόκλῃτον δὲ ὥστερ ταῖς ἐαυτῶν διανοαῖς εἰσοικισάμενοι σκότον, τυφλοὶ γεγόναισι, καὶ τυφλῶν ὁδηγοί, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν. Φῶς τοίνυν ὑπομεινάντων αὐτῶν, τοῦτέστιν ἐλπίσαντων ἥτοι προσδοκησάντων, γέγονεν αὐτοῖς σκότος, καὶ μέιναντες αὐτῇ ἐν ἀωρίᾳ περιεπάτησαν. Αὐτὸ δὴ πάλιν ἐτέρως, ἥτοι περὶ τοῦ αὐτοῦ τίθησιν ὁ προφήτης, τῶν εἰρημένων καταλευκαίων τὸν νοῦν. Οἱ γὰρ αὐτῇ προσδοχάσαντες, ἐν σκότῳ βαθεῖ περιεπάτησαν. Τοῦτο γὰρ τὸ τῆς ἀωρίας ὄνομα δηλοῖ. Εἶτα τῆς ἐγγενομένης αὐτοῖς τυφλώσεως ἐμφανίζων τὴν μέγεθος, ψηλαφήσειν ὡς τυφλὸς ἔφη τοῖχον. Οὕτω γὰρ ἔσθ' ὅτε περιπατεῖν ἔθος τοῖς τῶν ὀμμάτων ἡρώστηκόσι τὴν πῆρσιν. Μεσημβρίας δὲ οὔσης, φησὶν, ὡς ἐν μεσονυκτίῳ πεσοῦνται. Καὶ μεσημβρίαν μὲν τὸ μεσαίτατον τῆς ἡμέρας ὀνομάζει συνήθως, ὅτε καὶ ἀχμαιοτάτην ἐπαφίησιν ἀκτίνα τοῖς ἐπὶ γῆς μεσουρανῶν ὁ ἡλίου κύκλος, καὶ οἷον πεπλουσιωτέρας αὐγαῖς περιαστράπτει τὰ σύμπαντα· μεσονύκτιον δὲ τῆς νυκτὸς τὸ μεσαίτατον, ὅτε καὶ βαθὺς ἀπασι τοῖς ὑπ' οὐρανὸν καταχεῖται σκότος. Ἐν μεσημβρίᾳ τοίνυν, φησὶ, τοῦτέστιν, ἀμφιλαφεστάτου φωτὸς, θείου δὲ δηλονότι καὶ νοητοῦ, καταυγάζοντος· τὴν ὑπ' οὐρανὸν, διὰ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, πεσοῦνται καθάπερ τυφλοὶ μὴδὲ εἰδότες, ὅποι βαδίζουσιν Ἰουδαῖοι· οὐ γὰρ ἠθέλησαν ὑπακοῦειν λέγοντι τῷ Χριστῷ, « Ἔως τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτὶ, ἵνα μὴ ἡ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ. » Κατελήφθησαν τοίνυν ὑπὸ τῆς σκοτίας οὐκ ἀνασχόμενοι περιπατεῖν ἐν τῷ φωτὶ· πείσονται δὲ τι καὶ ἕτερον. Στενάζουσι γὰρ ὡς ἀποθνήσκοντες, φησὶ, τοῦτέστιν, ὡς βαρεῖα καὶ ἀσκέτῳ νόσῳ κατισχημένοι. Πορεύονται δὲ καὶ ὡς ἄρκος ἄμα, καὶ περιστερὰ, καὶ οὐχ ὡς δύο τινὲς ἀλλήλοις συμβιδάζοντες, ὧν ὁ μὲν ὡς ἄρκος νοηθεῖ ἄν, ὁ δὲ ὡς περιστερὰ, ἀλλ' ἕκαστος αὐτῶν ἐν ταυτῇ κατὰ

τὴν ἔξιν, καὶ κατὰ γε τὴν ἐνοῦσαν αὐτοῖς διάνοιαν, ὡς ἄρκος ὑπάρχων ὁμοῦ καὶ περιστερὰ. Ἐπειδὴ γὰρ ἔφη στενάζειν αὐτοὺς, διαδεικνυσιν εὖ μάλα πόλος ἔσται καὶ ὅσος ὁ στεναγμὸς αὐτῶν. Φασὶ γὰρ τὰς ἄρκους, εἰ ἀτεκνωθεῖεν ὑπὸ τοῦ διηρπασμένων αὐταῖς τῶν σκυμνίων, δεινῶς ὀλοφύρεσθαι, καὶ πῖμπλασθαι μὲν ἀκράτου μανίας, ὅρη δὲ καὶ νάπας περινοστεῖν, καὶ τοῖς ὑπαντῶσιν ἀσχέτως ἐπιπηδᾶν· καὶ ποῦ δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν τοιοῦτόν τι σημαίνει, λέγων ὁ τῶν ὄλων θεὸς περὶ τῶν ἐξ αἱματος Ἰσραὴλ, Ἵπανθήσομαι αὐτοῖς ὡς ἄρκος ἀπορουμένη, τούτεστιν, ὡμῶς καὶ ἀγρίως. Αἱ δὲ περιστερὰ ταῖς ἑαυτῶν καλιαῖς ἐνιζάνουσαι διαγογγύζουσι συκῶς, καὶ οἶόν τινα γοερὰν πέμπουσι φωνήν. Τοιοῦτοί τινες γεγόνασιν οἱ Ἰουδαῖοι· πεπορθημένης γὰρ αὐτῶν ἀπάσης τῆς χώρας ὁμοῦ τῇ ἀγίᾳ πόλει, φημὶ δὴ τῇ Ἱερουσαλὴμ, κατεμπερησθέντος δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ ναοῦ, θηριοπρεπῆ μὲν ἔχουσι γνώμην, κατὰ τῶν ἡρηκότων αὐτήν. Θρηνοῦσιν ὡς μὴ παθοῦσαν ὡς περιστερὰ. Γέγραπται γάρ, ὅτι «Καὶ ἔσονται ἐπὶ τῶν ὁρέων ὡς περιστερὰ μελετητικά.» Ἡ τὰχα ποῦ καὶ ἑτερόν τι καταδηλοῦν τὸν προφητικὸν ἐν τούτοις οἰσησάμεθα λόγον. Πορεύονται γὰρ, φησὶν, ὡς ἄρκος καὶ περιστέρα, τούτεστιν, διαζήσουσιν ἐν ἀγριότητι νοῦ, συνεζευγμένης ἀσυνεσίας· καὶ ἀγριότητος μὲν ἡ ἄρκος εἰκὼν, ἥτοι παράδειγμα, εὐθειας δὲ καὶ ἀσυνεσίας ἡ περιστέρα. Εἰρηται γοῦν περὶ τοῦ Ἰσραὴλ δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν, Καὶ ἦν Ἐφραῖμ περιστέρα ἄνους, οὐκ ἔχουσα καρδίαν· εὐρήσομεν δὲ τοὺς Ἰουδαίους ἀγριομύρους ὄντας τινὰς κατὰ ἀλήθειαν. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ἡ παρά Χριστοῦ σύνεσις καὶ πραότης· ἡρνήσαντο γὰρ αὐτὸν σοφίας ὄντα καὶ συνέσεως χορηγόν, ἡμέρους τε καὶ πρᾶτους ἀποφαίνοντα τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν. Ἐφη γοῦν ὁ προφήτης Ἰερεμίας περὶ αὐτῶν ποτὲ μὲν, ὅτι πάλιν, «Οὐ σοφία τίς ἐστιν ἐν αὐτοῖς, ὅτι τὸν λόγον

Ἀνεμίναμεν κρίσιν, καὶ οὐκ ἔστι σωτηρία, μακρὰν ἀφ᾽ ἡμῶν· πολλὴ γὰρ ἡμῶν ἡ ἀνομία ἐναντίον σου, καὶ αἱ ἁμαρτίαι ἡμῶν ἀντέστησαν ἡμῖν· αἱ γὰρ ἀνομίαι ἡμῶν ἐν ἡμῖν, καὶ τὰ ἀδικήματα ἡμῶν ἐγνωμεν. Ἡσεθήσαμεν, καὶ ἐψευσάμεθα, καὶ ἀπέστημεν ἀπὸ διπισθεν τοῦ θεοῦ ἡμῶν. Ἐλαλήσαμεν ἀδίκᾳ, καὶ ἡπειθήσαμεν· ἐκύομεν, καὶ ἐμελετήσαμεν ἀπὸ καρδίας ἡμῶν λόγους ἀδίκους, καὶ ἀπεστήσαμεν ὀπίσω τὴν κρίσιν, καὶ ἡ δικαιοσύνη μακρὰν ἀφ᾽ ἡμῶν.

Ἀεὶ φιλαλήθης ἐστὶ τῶν ἁγίων προφητῶν ὁ λόγος. Λαλεῖ γὰρ ἐν αὐτοῖς τῆς ἀληθείας τὸ πνεῦμα, τούτεστι Χριστοῦ. Ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, ἐπειδὴν ποιῶνται μνήμην τῆς ἀποβολῆς τοῦ τῶν Ἰουδαίων ἔθνους, καὶ τῆς ἐπεννηγεμένης αὐτοῖς ὁργῆς διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέθειαν, διαμέμνηνται χρησίμους, καὶ τῆς ἐσομένης ἐπιστροφῆς αὐτῶν ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς, κλήσεώς τε τῆς ἐν Χριστῷ διὰ πίστεως. Οἰκονομικῶτα τοῖνον, ἵνα μὴ τις οἴηται ψευδοπεῖν τὴν ἀλήθειαν, αὐτοὺς εἰσχομίζει μετὰ-

Nam quoniam dixerat, eos gemere, ostendit pulcherrime, qualis futurus sit et quantus eorum gemitus. **834** Dicunt enim ursas si orbatæ sint suis catulis a quopiam sibi ereptis, graviter lugere, et impotenter agi in rabiem, montes et saltus circuire, et in obvios effrenato impetu insilire. Et quidem tale quiddam universorum Deus per quemdam e sanctis prophetis significat, dicens de sanguine Israelitico oriundis: Occurram illis velut ursæ orbatæ, id est, crudeliter et immaniter. Columbæ autem nidis suis insidentes, subinde murmurant, et lugubrem quasi vocem quamdam emittunt. Tales facti sunt Judæi. Nam vastata eorum tota regione, simul cum sancta civitate, Jerusalem dico, ac ipso templo concremato, mente ferina ac belluina affecti sunt in eos qui sustulerunt eam, atque hoc illi accidisse lugent, ceu columbæ. Scriptum est enim: «Et erunt in montibus, ceu columbæ querulantes⁷⁹.» Vel aliud quiddam hic significare videtur sermo propheticus. Ibunt enim, inquit, ceu ursus et columba, id est, in mentis immanitate conjuncta cum imprudentia vivebunt. Ursæ enim immanitatis, at simplicitatis et imprudentiæ imago et exemplum est columba. Est enim dictum de Israel apud quemdam e sanctis prophetis: Et erat Ephraim columba amens, non habens cor. Inveniemus autem Judæos quosdam esse crudeliter stultos re vera. Nec enim est in illis Christiana illa prudentia et mansuetudo. Negaverunt enim ipsum sapientiæ et prudentiæ subministratorem, quique diligentes se reddidit mites et mansuetos. Dixit ergo propheta Jeremias de illis, alicubi: «Insatiatus est omnis homo a cognitione⁸⁰.» Alibi rursus: «Non inest illis sapientia, quia sermonem Domini reprobarunt⁸¹.»

Κυρίου ἀπεδοκίμασαν. »

VERS. 12-14. *Expectavimus judicium, et non est salus, procul recessit a nobis. Multa enim est iniquitas nostra in conspectu tuo, et peccata nostra resisterunt nobis. Iniquitates enim nostræ in nobis, et injustitias nostras novimus. Impie egimus, et mentiti sumus, et recessimus a Deo nostro, locuti sumus injusta, et non obediavimus. Parturivimus, et meditati sumus de corde nostro sermones injustos, et recessimus a judicio, et justitia procul recessit.*

835 Semper veritatis amans est sanctorum prophetarum oratio. Loquitur enim ipsis veritatis, id est, Christi spiritus. Hac de causa, cum mentionem faciunt rejectionis Judaicæ gentis, et illati illis supplicii propter impietatem in Christum: opportune commemorant futuram eorum conversionem postremis sæculi temporibus, et vocationem in Christo per fidem. Appositissime itaque, ne quis mentiri putet veritatem, eos inducit resipiscentes et persona eorum sumpta, eos tantum non sistit

⁷⁹ Isa. LIX, 11 ⁸⁰ Jerem. x, 14. ⁸¹ Jerem. VIII, 9.

Deo dicentes : Expectavimus judicium, et non est. Judicium dicunt justitiam, per Christum videlicet, quam se accepturos sperabant. Sed apud eos non est : quippe qui duri et immorigeri exstiterunt. Ideo dicit : Salus procul cessit a nobis. Multa enim nostra iniquitas in conspectu tuo, et peccata nostra in nobis sunt. Cum enim in totum exciderint ab eo qui justificat per fidem, ab ea salute quæ ab ipso est procul etiam abfuerunt, cum non abjecerint peccati inquinamenta, et iniquitatis crimina non deleverint, sed cum sordes hiuc sibi velut infusas et instillatas habeant. Propterea affatus est eos Christus, dicens : « Amen dico vobis, si non credideritis quia ego sum, in peccatis vestris moriemini ⁸¹. » Itaque quia non crediderunt, in peccatis suis mortui sunt. Et quia multifariam impij fuerunt contra Christum, etiam horum ipsorum confessionem edunt. Nam dicunt : Injustitias nostras novimus, impie egimus, et mentiti sumus, ac recessimus a Deo nostro. Impietatem enim commiserunt haud ferendam, mentientes contra majestatem omnium nostrum Servatoris Christi, nec volentes ei obsequi. Confitentur autem porro : Locuti sumus injusta, et non obedivimus. Parturivimus, et meditati sumus ex corde nostro sermones injustos. Nam injusta locuti sunt contra Christum : nunc elevantes ejus gloriam, et miracula calumniantes, dixerunt, in Beelzebul principe dæmoniorum eum ejicere dæmonia : nunc parientes e corde suo sermones injustos, accusarunt eum, Samaritanum, et dæmoniacum, edonem et vinipoiorem ausi nominare. Sycophantiis eum prosciderunt, Pilato præside, dicentes : « Concitat turbas, et vetat tributa dare Cæsari ⁸². » **836** Propterea dicunt : Recessimus a Deo nostro, locuti sumus injusta, et non obedivimus : parturivimus, et meditati sumus ex corde nostro sermones injustos, et recessimus a judicio, et justitia procul recessit, id est, projecimus justitiam, et velut terga dedimus, eam aversati. Idcirco procul recessit a nobis. Hæ sunt igitur voces pœnitentiam agentium, et a Christo misericordiam quærentium. Etenim res salutaris est, resipiscere, et delictorum confessiones aperte edere. Scriptum est enim : « Dic tu iniquitates tuas prior, ut justificeris ⁸³. » Dixit etiam divinus Psaltes : « Dixi, Annuntiabo contra me iniquitatem meam Domino : et tu remisisti impietatem cordis mei ⁸⁴. »

δημολογίας ποιείσθαι σαφῶς. Γέγραπται γάρ, « Λέγε σὺ τὰς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς. » Ἐφη δὲ καὶ ὁ θεοπέσιος Μελῳδός· « Εἶπα, Ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ, καὶ σὺ ἀφῆκας τὴν ἀσέβειαν τῆς καρδίας μου. »

VERS. 15-19. Quia consumpta est in viis eorum veritas, et recta venire non poterant. Veritas autem sublata est, et transtulerunt mentem, ne intelligerent. Et vidit Dominus, et non placuit ei, quia non erat judicium. Et vidit, et non erat vir, et consideravit, et non erat qui defenderet. Et ultus est eos brachio

α γινώσκοντας, καὶ τὸ αὐτῶν πρόσωπον ἀναλαβὼν, μονονουχὶ παρίστησι Θεῷ λέγοντας· Ἀνεμείναμεν κρίσιν, καὶ οὐκ ἔστιν. Κρίσιν ἔξ φασι τὴν δικαιοσύνην, τὴν διὰ Χριστοῦ δηλονότι, ἣν λήψεσθαι μὲν προσεδόκουν, παρ' αὐτοῖς δὲ οὐκ ἔστι, γεγόνاسι δὲ σκληροὶ καὶ ἀπειθεῖς. Διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι Σωτηρία μακρὰν ἀφέστηκεν ἀφ' ἡμῶν. Πολλὴ γὰρ ἡμῶν ἡ ἀνομία ἐναντίον σου, καὶ αἱ ἁμαρτίαι ἡμῶν ἐν ἡμῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ὅλως ἐκπεπτώκασι τοῦ δικαιουίντος ἐν πίστει, μακρὰν γεγόνاسι καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ σωτηρίας, οὐκ ἀποβαλόντες τῆς ἁμαρτίας τοὺς μολυσμούς, οὐκ ἀποτρυφάμενοι τῆς ἀνομίας τὰ ἐγκλήματα, ἀλλ' ὅσον ἐντετηγμένον αὐτοῖς τὸν ἐντεῦθεν ἔχοντες ῥύπον. Διὰ τοῦτο προσεφώνει λέγων αὐτοῖς ὁ Χριστὸς, « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν μὴ πιστεύσῃτε, ὅτι ἐγὼ εἰμὶ, ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἀποθανεῖσθε. » Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ οὐ πεπιστεύκασιν, ἐν ἀπέθανον ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν· ἐπειδὴ δὲ πολυτρόπως δεδουσεσθήκασι κατὰ Χριστοῦ, καὶ τούτων αὐτῶν ποιοῦνται τὴν ἐξομολόγησιν. Φασὶ γάρ, ὅτι τὰ ἀδικήματα ἡμῶν ἐγνωμεν, ἡσεθήσαμεν, καὶ ἐφευσάμεθα, καὶ ἀπέστημεν ἀπὸ ὁπισθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ἡσέθησαν γὰρ οὐ φορητῶς καταφευσάμενοι τῆς δόξης τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ ἀποστάντες τοῦ θέλειν κατακολουθεῖν αὐτῷ. Προσομολογοῦσι δὲ, ὅτι Ἐλαλήσαμεν ἄδικα, καὶ ἠπειθήσαμεν, ἐκύομεν, καὶ ἐμελετήσαμεν ἀπὸ καρδίας ἡμῶν λόγους ἀδίκους. Ἄδικα γὰρ λελαλήκασι κατὰ Χριστοῦ· ποτὲ μὲν γὰρ διασύροντες αὐτοῦ τὴν δόξαν, καὶ διαβάλλοντες τὰς θεοσημίας, ἐφασκον, ἐν Βεελζεβοὺλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλειν αὐτὸν τὰ δαιμόνια, ποτὲ δὲ καὶ τίκτοντες ἀπὸ τῆς ἐαυτῶν καρδίας λόγους ἀδίκους· κατηγορεῦσαν γὰρ αὐτοῦ, Σαμαρείτην καὶ δαιμονώντα, φάγον τε καὶ οἰνοπότην ὀνομάσαι τολμήσαντες, σεσυκοφαντήκασι δὲ καὶ ἐπὶ Πιλάτου λέγοντες, ὅτι « Ἀνασελεῖ τοὺς ὄχλους, καὶ κωλύει φόρους διδόναι Καίσαρι. » Διὰ τοῦτό φασιν, ὅτι « Ἀπέστημεν ἀπὸ ὁπισθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἐλαλήσαμεν ἄδικα, καὶ ἠπειθήσαμεν· ἐκύομεν, καὶ ἐμελετήσαμεν ἀπὸ καρδίας ἡμῶν λόγους ἀδικίας, καὶ ἀπεστήσαμεν ὅπως τὴν κρίσιν, καὶ ἡ δικαιοσύνη μακρὰν ἀφέστηκε, » τοῦτέστιν, ἐβρίψαμεν κατόπιν τὴν δικαιοσύνην, καὶ ὅσον νῶτα δεδώκαμεν ἀποστραφέντες αὐτήν. Διὰ τοῦτο μακρὰν ἀφέστηκεν ἀφ' ἡμῶν. Αὗται δὲ οὖν μετανοούντων φωναί, καὶ ζητούντων ἐλεεσθαι παρὰ Χριστοῦ. Χρῆμα γὰρ σωτήριο τὸ μετανοεῖν, καὶ τὰς τῶν πλημμελημάτων

"Οτι κατηναλώθη ἐν τοῖς ὁδοῖς αὐτῶν ἡ ἀλήθεια, καὶ δι' εὐθείας οὐκ ἠδύναντο ἐλθεῖν. Καὶ ἡ ἀλήθεια ἤρται, καὶ μετέστησαν τὴν διάνοιαν, τοῦ συνειδέσθαι, καὶ εἶδε Κύριος, καὶ οὐκ ἤρεσεν αὐτῷ, ὅτι οὐκ ἦν κρίσις. Καὶ εἶδε καὶ οὐκ ἦν ἀνὴρ, καὶ κατενόησε, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀντιληψόμενος. Καὶ

⁸¹ Joan. 1, 24. ⁸² Luc. xxiii, 2. ⁸³ Isa. xliii, 26. ⁸⁴ Psal. xxxi, 5.

ἡμῖν αὐτοὺς τῷ βραχίονι αὐτοῦ, καὶ τῇ ἐλεη-
μοσύνῃ, ἣ (1) ἐστηρίσατο, καὶ ἐνεδύσατο δικαιο-
σύνην, ὡς θώρακα, καὶ περιέθετο περικεφαλᾶν
σωτηρίου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Καὶ περιέβλετο ἰμά-
τιον ἐκδικήσεως, καὶ περιβόλαιον, ὡς ἀνταποδώ-
σων ἀνταπόδοσιν, δυνεῖδος τοῖς ὑπεναντιοῖς. Καὶ
γοηθήσονται οἱ ἀπὸ θυσμῶν τὸ δρομα Κυρίου,
καὶ οἱ ἀπὸ ἀνατολῶν τὸ δρομα τὸ ἐνδοξον. Ἦξει γάρ

Διαμνημονεύσας ὁ προφήτης, ὃν ἐροῦσιν ἐν καιρῷ
κλήσεως αὐτῶν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, αἰτοῦντες παρὰ τοῦ
Θεοῦ καὶ Πατρὸς τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας τὴν
χάριν, μεθίστησι πάλιν τοὺς λόγους εἰς τὸ ἑαυτοῦ
πρόσωπον, καὶ καταγορεύει τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, μᾶλλον
δὲ συναινεῖ, ὅτι γηγόνασιν πονηροὶ, καὶ ἀποστάται,
καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ· διόσχυρίζεται δὲ λέγων,
ὅτι Κατηναλώθη ἡ ἀλήθεια ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν,
τούτεστι, μονονουχί δεδαπάνηται, καὶ εἰσάπαν
ῥηγετο. Οὐ γὰρ ἦν ὅλως ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν ἀλή-
θεια, τούτεστι, τῆς ἀληθείας ὁ νόμος. Διὰ τοῦτο δὲ
εὐθείας οὐκ ἔδύναντο διελθεῖν· οἱ γὰρ ὅλως διωλιθί-
σαντες τοῦ εἰδέναι τὸ πολιτεύεσθαι συννόμως, καὶ
κατὰ γε τὸ τῇ ἀληθείᾳ δοκοῦν, ἀλήθεια δὲ ὁ νόμος
τοῦ Θεοῦ ὠνόμασται πανταχοῦ, πῶς ἂν ἤλθον εὐθύ
τοῦ πρέποντος; ἢ πῶς οὐ καμπύλας καὶ διστραμ-
μένas ἐσχήκασι τὰς ὁδοὺς; Προστιθεὶς δὲ καὶ λέ-
γων, ὅτι Ἡ ἀλήθεια ἤρται, καὶ μετέστησαν τὴν διὰ-
νοίαν τοῦ συνιέναι, διαδείκνυσιν ὅτι παντελῶς
ἀπεφοίτηκεν αὐτῶν ἡ ἀλήθεια, καὶ μετέστησαν ὁλο-
τρόπως τοῦ δύνασθαι τε συνιέναι τῶν τελούντων εἰς
σωτηρίαν. Ταῦτα, φησὶν, εἶδε Κύριος, καὶ οὐκ ἤρε-
σεν αὐτῷ. Οὐ γὰρ ἦν παρ' αὐτοῖς κρίσις, τούτεστι,
δικαιοκρισία, καὶ νόμος. Εἶτα· Θεάεται, φησὶ, καὶ
οὐκ ἦν ἀνὴρ, κατενόησε καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀντιληψόμενος.
Ἐπειδὴ γὰρ ἐστι φιλοκίτρμων, ὡς Θεὸς ἀνίησιν,
ἐσθ' ὅτε, καὶ ὀλοκλήρῳ πόλει ἐγκλήματα, δ' ἔνα
ἐκ μόνον εὐρεθέντα δίκαιον ἐν αὐτῇ· καὶ γοῦν ἔφη
διὰ φωνῆς Ἰερεμίου· «Περιδράμετε ἐν ταῖς ὁδοῖς
Ἱερουσαλὴμ, καὶ ζητήσατε ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς,
καὶ ἴδετε ἂν εὕρητε ἄνδρα, εἰ ἐστι ποιῶν πίστιν, καὶ
ἀγαπῶν ἔλεος, καὶ πλεως ἔσομαι αὐτῇ, λέγει Κύριος.»
Ἦπέσχετο δὲ καὶ Σοδόμοις τὴν διὰ πυρὸς ἀνήσειν
κόλασιν, εἰ πάντε δίκαιους ἔσχον παρ' ἑαυτοῖς, τού-
τεστιν, ἐν ἐκάστῃ πόλει δίκαιον ἔνα. Κατενόησε τοί-
συν, φησὶ, καὶ οὐκ ἦν ἀνὴρ, οὐκ ἦν ὁ ἀντιληψόμε-
νος. Ὁ γὰρ δίκαιος τὸν θεὸν κατευνάσας θυμὸν,
καὶ ἀρκέσας μόνος εἰς γε τὸ δύνασθαι καταπραῖναι
θεόν, ἀντιλαμβάνεται πάντως ἐκείνων, ὑπὲρ ὧν ἂν
προσάγῃ τὰς λιτάς. Ἐπεί δὲ ἦν τοιοῦτος οὐδεὶς, ἡμῖ-
ν αὐτοὺς, φησὶ, τῷ βραχίονι αὐτοῦ, τούτεστι,
τῇ δυνάμει, ἐστηρίσατο δὲ καὶ τῇ ἐλεημοσύνῃ· οὐ
γὰρ ὀλόρριζον ἀνείλε τὸν Ἰσραὴλ, σέσωκε δὲ κατὰ-
λειμμα φιλόανθρωπος ὢν, καὶ τοῖς ἀγίοις αὐτῶν πα-
τράσιν ἀψευδῇ τετήρηκε τὴν ὑπόσχεσιν. Εἶτά φησιν
ὁ προφήτης, ὅτι θώρακα μὲν ἐνεδύσατο, περιέθετο δὲ
περικεφαλᾶν καὶ ἱμάτιον ἐκδικήσεως, ὡς ἀνταπο-

suo, et misericordia sustentavit. Et indutus est ju-
stitia, quasi lorica, et circumdedit galea salutis caput,
et amictus est indumento vindictæ pallioque, tan-
quam ulturus probrum adversariorum. Et timebunt
hi qui ab occidente sunt, nomen Domini, et qui ab orientis
sunt, nomen gloriosum. Veniet enim tanquam fluvius
violentus ira Domini, veniet cum furore.

ὡς ποταμὸς βλαῖος ἡ ὀργὴ Κυρίου, ἤξει μετὰ θυμοῦ.

Cum propheta commemoraverit quæ tempore voca-
tionis suæ dicent Israelitæ, petentes ab ipso Deo et Patre
gratiam salutis per Christum: in personam suam rursus
orationem transfert et accusat Israelitas, imo annuit et
comprobat, et eos malos et apostatas atque veritatis
inimicos esse confirmat, dicens: Consumpta est veri-
tas in viis eorum, id est, tantum non deleta est et fun-
ditus periit. Non enim erat ulla in opetibus eorum
veritas, id est, lex veritatis. Idcirco per rectam viam
non potuerunt transire. Qui enim omnino ex legis
et veritatis præscripto vitam insitituere nesciunt
(veritas autem lex Dei ubique nuncupatur), quomodo

837 recta ad decorum transeant? imo quomodo
non obliquas et distortas vias habuerint? Cum addit
et dicit: Veritas sublata est, et transtulerunt men-
tem, ne intelligerent; ostendit, in totum veritatem
ab illis recessisse, et eos omnino mentem transtulisse
ut quid ad salutem faceret non intelligerent. Hinc
dicit: Vidit Dominus et non ei placuit; non enim
erat apud eos iudicium, id est, justum iudicium et lex.
Deinde, Aspexit, inquit, et non erat vir, considera-
vit, et non erat defensor. Nam quoniam misericors
est, ut Deus, remittit interdum universæ etiam ci-
vitati crimina, propter unum solum, qui in ea ju-
stus inventus est. Siquidem dixit voce Jeremiæ:
«Cursate in viis Jerusalem, et querite in plateis
ejus, et videte an invenire possitis virum, qui facit
fidem, et diligit misericordiam, ac propitius ero illi,
dicit Dominus». » Promisit item Sodomis se ignis
supplicium illis remissurum, si quinque justos
apud se habuissent, id est, unum justum in unaqua-
que civitate. Consideravit igitur, inquit, et non erat
vir, non erat qui defenderet. Justus enim cum fu-
rore sedet, et solus valeat Deum placare, illos
semper defendit, pro quibus preces obtulerit. Quo-
niam vero nullus ejusmodi erat, vindicavit eos,
inquit, brachio suo, id est, potentia, et sustentavit
misericordia. Non enim radicitus sustulit Israel, sed
humani cum sit, reliquias servavit, et sanctis
ipsorum patribus fidem datam vere servavit. Dein-
de propheta ait: Indutus est lorica, et galea cir-
cumdatus est, ac indumento vindictæ, tanquam ul-
turus probrum adversariorum; tantum non im-
peratorem contra eos factum esse dicit universorum
Deum, armatura instructum, et rei bellicæ
gnarum. Quibus verbis iræ contra illos impetum
declarat. Restitit enim illis Omnipotens, cui merito

⁸⁸ Jerem. v, 1.

(1) Vocula ἥ desideratur in ed. LXX.

dicum est : « Tu terribilis es, et quis resistet tibi ab ira tua ⁸⁶ ? » Supplicio autem Judæis illato, timebunt qui ab Occidente sunt, et qui ab Oriente, nomen gloriosum. Veniet enim, veniet, inquit, contra infideles ira, veluti violentissimus quidam fluvius rapiens omnia, et tam rapido fluxu decurrens ut ei resisti non possit.

μένων δὲ τοῖς Ἰουδαίοις τῶν κολαστηρίων, Φοβηθήσονται οἱ ἀπὸ δυσμῶν καὶ ἀνατολῶν τὸ ὄνομα τοῦ Ἐνδοξοῦ. Ἡξεῖ γάρ, ἡξεῖ, φησί, κατὰ τῶν ἀπειθησάντων ἡ ὀργή, καθάπερ τις βιαίτατος ποταμὸς πάντα κατασύρων, καὶ ἀπρόσβλητον ἔχων τὴν τῶν

VERS. 20, 21. *Et veniet propter Sion liberator, et avertet impietates a Jacob. Et hoc illis testamentum a me, dicit Dominus. Spiritus meus est in te, et verba mea, quæ ego posui in ore tuo, non deficient de ore tuo, et ex ore seminis tui. Dixit enim Dominus deinceps et in sæculum.*

Ut in proxime superioribus iræ Judæis irrogatæ diserte meminit, ut qui ducem vitæ interfecerunt, et in universorum Servatorem ac Redemptorem impie bacchati sunt: deinde etiam illis, posterioribus temporibus misericordiam et humanitatem datum iri prædixit: dixit enim: Et vindicavit eos brachio suo, et misericordiā sustentavit, sic hoc quoque loco dicit, furorem Domini tanquam torrentem quemdam intolerabilem et rapidissimum in eos descendurum: et de benedictione extremis sæculi temporibus eis danda verba facit. Veniet enim propter Sion liberator. De cælo enim descendit unigenitum Dei Verbum, et demisit ipse se ad inanitionem, factus homo, ut etiam præ aliis vocaret Israel, et servaret quoque gentium multitudinem. Testis erit sapientissimus Paulus inquit: « Dico Christum ministrum fuisse circumcisionis, propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum, gentes autem super misericordia honorare Deum ⁸⁷. » Meminimus etiam alibi dicere Christum: « Non missus sum nisi ad oves perditas domus Israel ⁸⁸. » Veniet igitur liberator, a peccatis scilicet, a morte et corruptione, a crudelitate diabolica, a dæmonum errore, deceptione et tyrannide. Et hoc illis a me testamentum, dicit Dominus. Quod autem voluntate Dei semel decretum est et promissum, prorsus penitusque firmum erit, et non negabitur. Quod igitur erit, inquit, a me testamentum? Spiritus meus et verba quæ posui in ore tuo, non deficient deinceps et in æternum tempus. Manifestissima enim demonstratio est, redemptum esse genus humanum, et quidem præ aliis Israelitas qui crediderunt factos esse Spiritus sancti participes: per quem adoptionis decus allatum est, et loquendi lingua verbum fidei, sicuti scripsit sapientissimus Paulus: « Ne dicas enim, inquit, in corde tuo: Quis ascendet in cælum? hoc est Christum deducere, aut quis descendet in abyssum?

Δώσω ἀνταπόδοσιν ὀνειδος τοῖς ὑπεναντιοῖς. Μόνον γὰρ οὐχὶ πολεμάρχην ἐφη τινὰ γενέσθαι κατ' αὐτῶν τὸν τῶν ὅλων Θεόν, παντευχίαν ἔχοντα, καὶ εὖ εἰδῶτα τὰ τακτικά. Δείκνυσι δὲ διὰ τούτων τῆς ἐπ' αὐτοῖς ὀργῆς τὴν ἐφοδὸν· ἀντετάξατο γὰρ αὐτοῖς ὁ παναλκῆς, πρὸς ὃν εἴρηται δικαίως· « Σὺ φοβερὸς εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοὶ ἀπὸ τῆς ὀργῆς σου; » Ἐπενηνεγμένων δὲ τοῖς Ἰουδαίοις τῶν κολαστηρίων, καὶ ἀνατολῶν τὸ ὄνομα τοῦ Ἐνδοξοῦ, ἡξεῖ γάρ, ἡξεῖ, φησί, κατὰ τῶν ἀπειθησάντων ἡ ὀργή, καθάπερ τις βιαίτατος ποταμὸς πάντα κατασύρων, καὶ ἀπρόσβλητον ἔχων τὴν τῶν

καὶ ἡξεῖ ἐνεκεν Σιών ὁ ῥυόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ, καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη λέγει Κύριος. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἐμὸν ἐστὶν ἐπὶ σοὶ, καὶ τὰ ῥήματα, ἃ ἔδωκα εἰς τὸ στόμα μου, οὐ μὴ ἐκλείπη ἐκ τοῦ στόματος τοῦ σπέρματός σου (1). Εἶπε γὰρ Κύριος ἀπὸ τοῦ νῦν, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα.

Ὅσπερ ἐν τοῖς ἀνόπιν βραχὺ καὶ τῆς ἐπενεχθῆσομένης τοῖς Ἰουδαίοις ὀργῆς διεμένητο σαφῶς, ἀπεκτόνασι γὰρ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, καὶ πεπαρηνήκασιν ἀνοσίως εἰς τὸν τῶν ὅλων Σωτῆρα, καὶ Λυτρωτὴν· εἶτα τῆς δοθησομένης αὐτοῖς ἐν ὑστέροις καιροῖς ἐλεημοσύνης, καὶ φιλανθρωπίας ἐποιεῖτο τὴν προαγόμευσιν· ἐφη γὰρ ὅτι, Καὶ ἡμίνατο αὐτοὺς τῷ βραχίονι αὐτοῦ, καὶ τῇ ἐλεημοσίᾳ ἐστηρίξατο· οὕτω κἀνθάδε, καθάπερ τινὰ χειμάρρουν ἀφόρητόν τε καὶ βιαίτατον καταδήσεσθαι κατ' αὐτῶν τὸν τοῦ Κυρίου θυμὸν. Εἰπὼν δὲ, καὶ ἰδὼν περὶ τῆς δοθησομένης αὐτοῖς εὐλογίας ἐν ἑσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς ποιεῖται λόγον.

Ἡξεῖ γὰρ ἐνεκεν Σιών ὁ ῥυόμενος. Καταπεφύκει γὰρ ἐξ οὐρανῶν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, καὶ καθῆκεν ἑαυτὸν εἰς κένωσιν, γενόμενος ἄνθρωπος, ἵνα καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων καλέσῃ τὸν Ἰσραὴλ, διασώσῃ δὲ καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν πληθύν· καὶ μαρτυρήσῃ γράφων ὁ πάνσοφος Παῦλος· « Λέγω γὰρ Χριστὸν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς, ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ, εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων, τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέους δοῦναι τὸν Θεόν. » Μεμνήμεθα δὲ καὶ αὐτοῦ λέγοντος τοῦ Χριστοῦ, « Οὐκ ἀπέστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » Ἡξεῖ δὴ οὖν ὁ ῥυόμενος, ἐξ ἁμαρτιῶν δηλονότι, ἐκ θανάτου καὶ φθορᾶς, ἐξ ὁμότητος διαβολικῆς, ἐκ τῆς τῶν δαιμονίων ἡπάτης καὶ πλεονεξίας. Καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, εἶπε Κύριος. Τὸ δὲ ἅπαξ ὀρισθὲν διὰ βουλῆς τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπαγγελθὲν, πάντῃ τε καὶ πάντως, ἀρκερὸς ἔσται, καὶ οὐκ ἀρνηθήσεται. Ποία τοίνυν ἔσται, φησὶν, ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη; Τὸ Πνεῦμα τὸ ἐμὸν, καὶ τὰ ῥήματα, ἃ ἔδωκα ἐν τῷ στόματί σου, οὐ μὴ ἐκλείπη ἀπὸ τοῦ νῦν, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. Σαφεστάτη γὰρ ἀποδείξεις τοῦ λελυτρώσθαι τὸ γένος τὸ ἀνθρωπίνον, ἦγουν καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, πιστεύσαντας τὸ ἐν μεθέξει γενέσθαι Πνεύματος ἁγίου, δι' οὗ καὶ τὸ τῆς υἱοθεσίας εἰσα-

⁸⁶ Psal. LXXV, 8. ⁸⁷ Rom. xv, 8, 9. ⁸⁸ Matth. xv, 24.

(1) LXX, εἰς τὸ στόμα μου, οὐ μὴ ἐκλείπη ἐκ τοῦ στόματός σου, καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ σπέρματός σου.

φέρεται καύχημα, καὶ λαλεῖν ἐν γλώττῃ τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, καθὰ γέγραπεν ὁ πάνσοφος Παῦλος· « Μὴ γὰρ εἴπῃς, φησὶν, ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Τίς ἀναθήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τούτέστι Χριστὸν καταγαγεῖν, ἢ, Τίς καταθήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; τούτέστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. Ἀλλὰ τί λέγει ἡ Γραφή; ἐγγύς σου τὸ ῥῆμα ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ἐὰν εἴπῃς, Κύριος Ἰησοῦς, καὶ πιστεύῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἡγείρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. » Ἐλάδομεν τοίνυν παρὰ Θεοῦ τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, ἥτοι τὴν ὁμολογίαν· σωτήριον δὲ χρῆμα, καὶ δικαιοσύνης πρόξενον· δικαιοῦ γὰρ οὕτω τὸν ἀσεβῆ Χριστὸς, ὁ καὶ πάλαι βῶν, « Ἰδοὺ ἀπήλειψα ὡς νεφέλην τὰς ἀνομίας σου, καὶ ὡς γνώφον τὰς ἀμαρτίας σου. » Τοῦτο τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως ἐν ἡμῖν ἔστω (1) διατηρούμεν. Παραπέμφομεν δὲ αὐτὸ εἰς γενεὰς γενεῶν, δικαιωθήσονται γὰρ οὕτω καὶ οἱ μεθ' ἡμᾶς. Εἰ γὰρ αἰεὶ Χριστὸς καὶ ἐστι Θεὸς καὶ Κύριος, οὐ γὰρ, παρὰ τοῖς ἐπιγνωκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ.

Φωτίζου, φωτίζου, Ἰερουσαλὴμ, ἥκει γὰρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν. Ἰδοὺ γὰρ σκότος καὶ γνόφος καλύψει γῆν ἐπ' ἔθνη· ἐπὶ δὲ σε φανήσεται Κύριος, καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ ἐπὶ σὲ ὀφθήσεται. Καὶ πορεύσονται βασιλεῖς τῷ φωτί σου, καὶ ἔθνη τῇ λαμπρότητί σου.

Ὡς δοθείσης τῆς ἐπαγγελίας τοῦ ὅτι σωθήσεται κατὰ καιροῦς ὁ Ἰσραὴλ, ἀνασκίρτῃ τρόπον τινὰ πρὸς εὐθυμίαν ὁ λόγος ἐν τούτοις ἡμῖν ὁ προφητικὸς, μονονοῦχὶ γὰρ μεγάλῃν αἴρων εἰς ὕψος τὴν βοήν ἐπιφθέργεται· « Φωτίζου, φωτίζου, λέγων, ἥκει γὰρ σου τὸ φῶς. » Ἀθρεῖ δὲ ὅπως πρὸ γε τῶν ἄλλων τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἐκνεμηθέντος παρὰ Θεοῦ τοῦ θελοῦ φωτός, δῆλον δὲ ἐστὶ τοῦ διὰ Χριστοῦ, τὸ, ἥκει σου τὸ φῶς, ὁ προφήτης φησὶ, μονονοῦχὶ παρόντα καταδεικνύων αὐτοῖς τὸν πάλαι μὲν διὰ νόμου, καὶ προφητῶν ἁγίων προσηγγελμένον, ἐπιλάμψαντα δὲ τοῖς ἐπὶ γῆς ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς μετὰ σαρκός. Ἀλέξαν δὲ Κυρίου τὸν ἐπιφανέντα φησὶν, ἀνέτειλε γὰρ οἷά τις ἥλιος ὁ Χριστὸς φωτὶ τῷ θείῳ καὶ νοητῷ περιαστράπτων τὰ σύμπαντα, καὶ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας καθιέις τὴν αἴγλην τοῖς ἐτοιμητέροις εἰς πίστιν. Ἔστι δὲ καὶ δόξα τοῦ Θεοῦ, καὶ Πατρός. Ἐν αὐτῷ γὰρ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ σὺν αὐτῷ δοξάζεται. Ζωγραφεῖ δὲ ὥσπερ ἐν ἰδίᾳ φύσει τὸν τεκνόντα αὐτόν. Καὶ ἐπεὶ περ ἐγνώκαμεν τὸν Υἱόν, τεθεάμεθα δὲ δι' αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ τὴν μεγαλειότητα τοῦ Πατρός, καὶ τὴν ἀπαράβλητον δόξαν, καὶ τῶν θεοπροφητῶν ἀξιωματῶν τὴν ὑπεροχήν. Καὶ γοῦν ἔφη πού Χριστός· « Πάτερ, δόξασόν σου τὸν Υἱόν, ἵνα καὶ ὁ Υἱός σου δοξάσῃ σε. » Ὡφθῃ τοίνυν ἐν ἡμῖν ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, εἴτα τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐθνῶν ἀποκρίνας τὸν Ἰσραὴλ, ὡς ἐξαιρέτως τετιμημένον παρὰ Θεοῦ, καὶ κληρονόμον αὐτοῦ, προσεπάγει, καὶ φησὶν· « Ἰδοὺ σκότος καὶ γνόφος καλύψει γῆν ἐπ' ἔθνη, ἐπὶ δὲ σε

hoc est Christum a mortuis reducere. At quid dicit Scriptura? Prope est verbum in ore tuo, et in corde tuo, quia si dixeris, Dominus Jesus; et credideris in corde tuo Deum excitasse illum a mortuis, salvus eris. Corde enim creditur ad justitiam, ore autem fit confessio ad salutem⁸³⁹. » Accepimus itaque a Deo verbum fidei sive confessionem; quod quidem salutare est, et justitiam conciliat. Justificat enim sic impium Christus, qui et palam clamat: « Ecce delevi ut nubem iniquitates tuas, et ut caliginem peccata tua. » Hoc verbum fidei in nobis erit perpetuo, et de ore nostro non cessabit, sed illud ad posteritatem usque transmittemus. Sic enim justificabuntur et posterī. Si enim semper Christus sit et Deus et Dominus, nunquam desinet fidei ejus confessio apud eos qui illius apparitionem agnoverunt. διηνεκῶς, καὶ ἐκ τοῦ στόματος ἡμῶν οὐ πεπαύσεται. δικαιωθήσονται γὰρ οὕτω καὶ οἱ μεθ' ἡμᾶς. καταλήξει πῶποτε τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως ἡ ὁμολο-

CAP. LX. VERS. 1-3. *Illuminare, illuminare, Jerusalem: venit enim tua lux, et gloria Domini super te orta est. Ecce enim tenebrae et caligo operiet terram super gentes. Super te autem apparebit Dominus, et gloria ejus in te videbitur. Et ambulant reges in luce tua, et gentes in splendore tuo.*

Perinde ac si promissio, de servando olim Israele, data esset, exultat quodammodo hic nobis prophetica oratio. Nam tantum non magno clamore in altum sublato, resonat: « Illuminare, inquires, illuminare: venit enim tua lux. » Observa autem prae aliis, data Israelitis a Deo divina luce, per Christum videlicet, prophetam dicere: Venit tua lux, tantum non praesentem esse ostendens eum, qui olim in lege et a sanctis prophetis praenuntiatus est, quique in carne postremis saeculi temporibus illuxit mortalibus. Vocatque eum qui apparuit, gloriam Domini. Ortus enim est Christus tanquam sol quidam, luce divina ac intelligentiae collustrans omnia, et verae Dei cognitionis splendorem promptioribus ad fidem amplectendam immittens. Estque gloria Dei et Patris. In ipso enim et per ipsum et cum ipso glorificatur. Repraesentat enim tanquam in propria natura eum qui ipsum peperit. Et quatenus novimus Filium, contemplamur etiam per ipsum et in ipso Patris magnificentiam et incomparabilem⁸⁴⁰ gloriam, et divinae auctoritatis dignitatisque praestantiam. Siquidem Christus alicubi dixit: « Pater, glorifica tuum Filium, ut Filius tuus glorificet te⁸⁴¹. » Visa est itaque in nobis gloria Dei et Patris. Deinde segregato ab aliis gentibus omnibus Israele, ut eximie a Deo in honore ac pretio habito, utque ejus sorte ac hereditate, porro addit, et inquit: « Ecce tenebrae et caligo operient terram super gentes; super te autem apparebit Dominus. » Ne haec dicit, quasi Chri-

⁸³⁹ Rom. x, 6-10. ⁸⁴⁰ Joann. xvii, 1.

(1) Humfr. ἔσται.

sto mundo illucescente, tenebræ per gentes dis-
sipandæ essent: sunt enim illustratæ potius, et
pristini erroris tenebras abjecerunt. At qui divi-
nam Scripturam interpretati sunt, promiscue red-
dunt sæpe tempora. Itaque pro « Tagit, » posue-
runt « Teget. » Verum est enim Christo præ aliis
illucente Israelitis, detentam fuisse tenebris gen-
tium multitudinem, nondum translata in ipsas
gratia. Ecce igitur, inquit, oblecta est tenebris et
caligine, ignorationis scilicet et erroris, universa
terra gentium. Super te autem apparebit Dominus;
illuxit enim, ut dixi, illis et quidem primum, et
gloria ejus visa est, eximia magnitudine ope-
rum, signorum et prodigii. Apud eos 'namque
miracula edidit, ut Deus, partim mortuos a monu-
mentis suscitans: partim cæcorum oculis lumen
immittens, leprosos emundans nutu, dæmones in-
crepans cum auctoritate, et nullum omnino modum
prætermittens, ad fidem faciendam, persuaden-
dumque se vere Deum esse, et Dei naturalem Filium.
« Et ambulabunt, inquit, reges in luce tua, et gen-
tes in splendore tuo. » Adnectit iterum propheta
visitationi Israelitarum gentium vocationem, ut
videant, si contemnunt ipsi sua inobedientia Re-
demptorem, et resiliant ab ejus dilectione, cum
capitis sui interitu se non fore destitutum cultori-
bus, sed gentes potius et reges per fidem adduc-
turi. In splendore enim dato tibi, inquit, id
est, in illustratione per Christum, ambulabunt reges
et gentes. At quo ambulabunt? ad salutem vide-
licet per fidem, ad gloriosam et inculpabilem vi-
tam, ad sciendum et constituendum, quis natura sit
ac vere universorum Creator et Opifex. Adora-
runt namque creaturam præ Creatore, et lignis
ac lapidibus cultum exhibuerunt. Sed postquam, in-
quit, luce tibi **841** data illustrati sunt, etiam ipsi
ambulabunt recta et regia via, ad nullum obicem
in medio jacentem impingentes, sed ut in clara
luce et die, quantumvis noctis ac tenebrarum illi,
omnia offendicula prætercurrentes.
διὰ μέσου κειμένων, ἀλλ' ὡς ἐν αὐγῇ, καὶ ἡμέρᾳ,
σπάνδαλα παρατρέχοντες.

VERS. 4-7. *Leva in circuitu oculos tuos, et vide
congregatos liberos tuos. Ecce venerunt filii tui de
longe, et filię tuę super humeros portabuntur. Tunc
videbis, et timebis, et stupebis corde, quia transfe-
rentur ad te divitię maris et gentium, et populorum,
et venient ad te greges camelorum, et operient te ca-
meli Madiam et Gephaz. Omnes de Sabba venient,
ferentes aurum et thus, ferent et lapidem pretiosum,
et salutare Domini annuntiabunt. Et omnes oves Ce-
dar congregabuntur ad te, et arietes Nabeoth venient
ad te, et afferentur acceptabilia super aram meam,
et domus orationis meę glorificabitur.*

Artissime et sapientissime disponitur hæc ora-

(1) Οἴσουσι καὶ λίθον τιμιον. Desunt hæc verba in LXX.

φανήσεται Κύριος. » Καὶ οὐχ ὡς σκότους μέλλοντος
κατασχιδνασθαι τῶν ἐθνῶν ἐπιλάμψαντος τῷ κόσμῳ
Χριστοῦ, τὰ τοιάδε φησὶ, κατεφωτίσθη δὲ μᾶλλον,
καὶ τὸν τῆς ἀρχαίας ἀπάτης ἀποδέδωκε σκότον.
Ἄδιαφοροῦσι δὲ πλειστάκις περὶ τὴν τῶν χρόνων
ἀπόδοσιν οἱ τὴν θεῖαν διερμηνεύσαντες Γραφήν. Τε-
θείκασιν τοίνυν, ἀντὶ τοῦ « καλύπτει, » τὸ « καλύψει. »
Ἀληθὲς γάρ ὅτι καὶ ἐπιλάμψαντος τοῦ Χριστοῦ, καὶ
πρὸ γε τῶν ἄλλων τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ἐτι κεκράττητο
σκότῳ τῶν ἐθνῶν ἢ πληθὺς, οὕτω μετατιθεμένης
ἐπ' αὐτὰ τῆς χάριτος. Ἰδοὺ τοίνυν, φησὶ, κεκάλυπται
σκότῳ καὶ γνόφῳ, τῆς ἀμαθίας δηλονότι, καὶ τῷ τῆς
πλάνης, ἡ γῆ πᾶσα τῶν ἐθνῶν, ἐπὶ δὲ αὐτὴ φανήσεται
Κύριος, ἐπέλαμψε γάρ, ὡς ἔφην, αὐτοῖς, καὶ πρῶτως
ὤφθη τε αὐτοῖς ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, διὰ τῆς ἐξαιρέτου με-
γαλουργίας, καὶ σημείων, καὶ τεράτων. Τεθαυμα-
τούργηκε γάρ ὡς Θεὸς παρ' αὐτοῖς, τοῦτο μὲν νεκροὺς
ἀνιστάς ἐκ μνημάτων, τοῦτο δὲ τυφλῶν ὀφθαλμοῖς τὸ
φῶς ἐνιείς, λεπρούς ἐκκαθαίρων νεύματι, δαίμοσιν
ἐπιπλήττων μετ' ἐξουσίας, καὶ ἀπαşaπλῶς οὐδένα
τρόπον ἄφεις, ὃς ἦν ἱκανὸς εἰς πληροφορίαν, ὅτι Θεὸς
ἐστὶ κατὰ ἀλήθειαν, καὶ Θεοῦ τοῦ κατὰ φύσιν Υἱός.
« Πορεύσονται δὲ, φησὶ, βασιλεῖς τῷ φωτὶ σου, καὶ
ἔθνη τῇ λαμπρότητί σου. » Συνάπτει πάλιν ὁ προ-
φήτης τῇ ἐπισκέψει τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ τὴν τῶν
ἐθνῶν κλῆσιν, ἵν' εἰδοίεν, ὅτι καὶ ταῖς ἀπειθείαις ἀτι-
μάσωσιν αὐτοὶ τὸν Λυτρωτὴν, καὶ ἀποπηδῆσειαν τῆς
εἰς αὐτὸν ἀγάπης, ἐπ' ὀλέθρῳ τῆς αὐτῶν κεφαλῆς,
ἐρημος οὐκ ἔσται προσκυνητῶν, σαγηνεύσει δὲ μάλ-
λον διὰ τῆς πίστεως, ἔθνη τε καὶ βασιλεῖς· τῇ γάρ λαμ-
πρότητι τῇ δοθείσῃ σοι, φησὶ, τουτέστι τῷ φωτισμῷ τῷ
παρὰ Χριστοῦ, πορεύσονται βασιλεῖς καὶ ἔθνη. Πο-
ρεύσονται δὲ ὅποι; Εἰς τὴν διὰ πίστεως σωτηρίαν δηλονό-
τι, εἰς εὐκλεᾶ καὶ ἀμύμητον ζωὴν, εἰς τὸ εἰδέναι
καὶ ὁμολογεῖν, τίς ὁ φύσει καὶ ἀληθῶς ἐστὶ τῶν ὄλων
Γενεσιουργὸς καὶ τεχνίτης. Προσεκύνουν μὲν γάρ τῇ
κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, καὶ ξύλοις, καὶ λίθοις ἀν-
ήπτων τὸ σέβας. Ἐπειδὴ δὲ τῷ δοθέντι σοι φωτὶ κατε-
λαμπρύνθησαν, καὶ αὐτοὶ, φησὶ, πορεύσονται τὴν
εὐθείαν καὶ βασιλικὴν ὁδὸν, οὐδενὶ προσπταίνοντες τῶν
καίτοι νυκτὸς, καὶ σκότους ὄντες υἱοὶ, πάντα τὰ

Ἄρον κύκλῳ τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδῃς συνη-
γημένα τὰ τέκνα σου. Ἰδοὺ ἦκασιν πάντες οἱ
υἱοὶ σου μακρόθεν· τότε ὄψει, καὶ φοβηθήσῃ,
ἐκστήσῃ τῇ διανοίᾳ, ὅτι μεταβαλεῖ εἰς σὲ πλοῦ-
τος θαλάσσης, καὶ ἐθνῶν, καὶ λαῶν, καὶ ἤξουσιν
σοι ἀγέλαι καμήλων, καὶ καλύψουσίν σε κάμηλοι
Μαδιὰμ καὶ Γεφάρ. Πάντες ἐκ Σαββᾶ ἤξουσιν,
φέροντες χρυσίον καὶ λίθον, οἰσουσι καὶ λίθον
τιμιον (1), καὶ τὸ σωτήριον Κυρίου εὐαγγελιοῦν-
ται· καὶ πάντα τὰ πρόβατα Κηδάρ συναχθήσονται
σοι, καὶ οἱ κριοὶ Ναβαϊῶθ ἤξουσιν σοι, καὶ ἀνε-
νεχθήσονται δεκτὰ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν μου, καὶ
ὁ οἶκος τῆς προσευχῆς μου δοξασθήσεται.

Οἰκονομίαν ἔχει· πλείστην τε ὁσπὴν καὶ σοφὴν ὁ λό-

γος. Εὐαγγελίζεται γάρ καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν κλησιν, καὶ τῶν δύο λαῶν τὴν ἐνωσιν ἐν Χριστῷ, καὶ τῆς τοῦ νόμου σκιᾶς τὴν μεταβολὴν εἰς λατρείαν πνευματικῆν. Πάντα γὰρ ἐν Χριστῷ καινὰ, καὶ τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἔκτισε δὲ αὐτὸς τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάσων τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι πρὸς τὸν Πατέρα. Τούτων ἀπάντων ποιεῖται τὴν προαγόρευσιν, καὶ δὴ φησι πρὸς τὴν νοητὴν Ἱερουσαλήμ, τουτέστι τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ἀπ' ἀρχῆς συστάσαν ἐξ Ἰουδαίων· πρῶτοι γὰρ αὐτοὶ πεπιστεύκασιν· « Ἄρον κύκλῳ τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε συνηγμένα τὰ τέκνα σου. Ἰδοὺ γὰρ ἔκαστι πάντες υἱοὶ σου μακρόθεν, καὶ αἱ θυγατέρες σου ἐπ' ὤμων ἀρῆσονται. » Ὡς γὰρ ἐκ παντὸς ἐθνους τε καὶ χώρας συλλέγοντος τοὺς πιστεύσαντας τοῦ θεοῦ καὶ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος σαγγενεύοντος τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ ὡς εἰς τινα πόλιν εὐπυργωτάτην ἀποφοιτᾶν ἀναπειθόντος εἰς τὴν διὰ πίστεως χάριν, ἤγουν εἰς τὴν τῶν ἁγίων τροφήν, ζημὴ δὴ τὴν Ἐκκλησίαν, τὰ τοιαῦτα φησὶ, καθάπερ ὁ μέλει, καὶ ἐτέρωθι πού· « Ἔσται γὰρ, φησὶν, ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου, ἔτοιμον ἐπὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων, καὶ μετεωρισθήσεται ὑπὲρ ἁνῶν τῶν βουνῶν, καὶ ἔξουσιν εἰς αὐτὸ ἔθνη πολλὰ, καὶ ἔροῦσι· Δεῦτε, ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ. » Τέκνα δὴ τῆς Ἱερουσαλήμ οὐχὶ μόνοι λέγοντο ἀν' οἱ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἅπαντες οἱ ἐκ παντὸς ἐθνους καὶ χώρας κεκλημένοι διὰ πίστεως εἰς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς. Ὡς γὰρ ὁ πάνσοφος γράφει Παῦλος, « Οὐ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ, οὐδ' οἱ εἰσοὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα, ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζονται εἰς σπέρμα. » Εἰρηται δὲ παρὰ Θεοῦ πρὸς τὸν θεοσπέσιον Ἀβραάμ, ὅτι « Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε. » Οὐκοῦν ὡς ἤδη πληθύνος συναγχευμένης ἐξ ἐθνῶν, καὶ προσκυνούσης Χριστῷ· Ἄρον, φησὶ, κύκλῳ τοὺς ὀφθαλμούς σου, τουτέστιν, ἅπασαν περιάθραι τὴν αἰκουμένην, καὶ ἐκ παντὸς μέρους αὐτῆς ὄψαι τρέχοντα πρὸς σὲ τὰ σὰ τέκνα, ἔξουσιν δὲ καί τοι μακρὰν ὄντες ποτὲ, μακρὰν δὲ οὐ τοπικῶς, ἀλλὰ κατὰ γνώμην, καὶ διάθεσιν νοῦ. Καὶ γοῦν ἔφη τις τῶν ἁγίων προφητῶν τοῖς ἀποδραμεῦσι τοῦ εἰδέναι τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεόν· « Μνήσθητε, οἱ μακρὰν τοῦ Κυρίου, καὶ Ἱερουσαλήμ ἀναθήτω ἐπὶ τὴν καρδίαν ὤμων. » Γέγραφε δὲ καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος περὶ Χριστοῦ, ὅτι « Ἐλθὼν εὐηγγελίσασθε εἰρήνην τοῖς μακρὰν, καὶ τοῖς ἐγγύς. » Ἐπιστέλλει δὲ καὶ τοῖς ἐξ ἐθνῶν· « Διαμνημονεύετε ὑμεῖς τὰ ἔθνη, οἱ λεγόμενοι ἀκροβυστία ὑπὸ τῆς λεγομένης ἐν σαρκὶ περιτομῆς χειροποιήτου, ὅτι ἦτε ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ἀπίδος τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἕννοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίζα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ, νῦν δὲ ὑμεῖς οἱ ποτὲ ὄντες μακρὰν, ἐγγὺς ἐγενήθητε ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ. » Οἱ γὰρ ὅλως Θεὸν οὐκ εἰδότες τὸν φύσει τε καὶ ἀληθῶς, μακρὰν εἶναι λέγονται, καὶ εἰσὶ, κατὰ

tin. Evangelizat enim gentium vocationem, et duorum populorum in Christo unionem, et legalis umbræ in spiritualem cultum mutationem. Omnia enim in Christo nova, et vetera præterierunt; condiditque duos illos populos in unum novum hominem, creans pacem, et reconcilians ambos in uno corpore, apud Patrem. Horum omnium prædictionem facit, et intelligibilem Jerusalem, id est Ecclesiam, ab initio ex Judæis constitutam alloquitur: primi enim illi crediderunt: « Leva in circuitu oculos tuos, et vide congregatos liberos tuos. Ecce enim veniunt omnes filii tui e longinquo, et gliz tue in humeris tollentur. » Affatur enim his verbis eos qui ex omni gente et regione collecti crediderunt, Ecclesiam, inquam, divina et evangelica prædicatione orbem terrarum irretiente, et tanquam ad civitatem quamdam munitissimam, ad fidei gratiam, ad sanctorum cibum invitante, quemadmodum videlicet et alibi: « Erit enim, inquit, in postremis diebus spectabilis mons Domini, propogitatus in verticibus montium, et elevabitur supra colles, venientque ad illum gentes multæ, ac dicent: Adeste, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob. Et annuntiabit nobis viam ejus. Et ambulabimus in ea. » Liberi autem Jerusalem, non hi soli dicendi sunt, qui ex sanguine Israel oriundi sunt, sed quotquot ex omni gente ac regione vocati sunt per fidem ad veritatis lucem; ut enim sapientissimus Paulus scribit: « Non omnes qui ex Israel, hi Israel; nec quia semen Abraham sunt, omnes liberi, sed liberi promissionis reputantur in semen. » Dictum enim est a Deo ad divinum Abraham: « Patrem multarum gentium constitui te. » Itaque velut multitudine jam congregata ex gentibus et adorante Christum: Tolle, inquit, circumcirca oculos tuos, id est, universum orbem perlestra, et ex omni parte ejus videbis liberos tuos ad te accurrentes, venientque etsi procul abfuerint aliquando. Procul, non ratione loci dicitur, sed ad animum mentisque affectionem pertinet. Dixit nimirum quidam e sanctis prophetis de his qui refugerunt a notitia ejus qui natura et vere Deus est: « Vos qui procul abestis, memores esote Domini, et Jerusalem veniat vobis in mentem. » Scripsitque de Christo sapientissimus Paulus: « Venit et evangelizavit pacem his qui procul, et illis qui prope sunt. » Misitque ad gentes epistolam: « Mementote, inquiens, vos gentes, qui præputium dicebamini, ab ea quæ circumcisio in carne dicta est manufacta, quod eratis illo in tempore sine Christo, alienati a spe Israel, et hospites testamentorum promissionis, spem non habentes, et sine Deo in mundo. Nunc autem, vos, qui quondam eratis procul, facti estis propinqui in sanguine Christi. » Qui enim omnino natura et vere Deum ignorant, procul esse dicuntur, et affectione, ut dixi, et animo. Sed ecce, inquit, ve-

¹¹ Isa. 11, 2, 3. ¹² Rom. 12, 7. ¹³ Rom. 14, 17.

¹⁴ Jer. 31, 50. ¹⁵ Ephes. 11, 17. ¹⁶ Ibid. 11 15.

aerunt, id est, non longe post futura est nec differetur eorum vocatio, sed statim hanc prædicationem evangelicam sequentur, accedentque ad Deum per fidem, sine omni labore, et omni difficultate et sudore. In humeris enim tollentur. Nam figuratus est habitus orationis, velut exemplo a rebus nostris petito. Solent enim parvuli infantes nutrirī, et in materno gremio ac brachiis volunt requiescere. Tale quid sit de his qui vocati sunt ab errore Græco. Deliniuntur enim a mystagogis, non duriter tractantur, nec illico per asperam viam incedunt; sed velut tenera educatione **843** lactantur, et paulatim in virum perfectum adollescunt, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Siquidem præcepit sanctis apostolis, ut baptizarent omnes gentes, in nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti, docerentque eas servare quæcunque illis præceperat. Hi autem hoc facilius volentes, methodo et arte docendi usi, primo nihil onerosum imposuerunt credentibus. Scripserunt enim gentibus: « Visum est Spiritui sancto et nobis nullum onus vobis imponere, nisi ut abstineatis vos a scortatione, et suffocato, et sanguine¹⁷. » Scribitque quibusdam optimus Paulus: « Lactis potu vos alui, non esca. Nondum enim poteratis, sed ne aunc quidem potestis¹⁸. » Perfectorum autem est cibus solidus, eorum, inquam, qui propter assuetudinem sensus cordis habent exercitatos, ad dijudicationem boni et mali. Itaque in humeris, inquit, tollentur filii tui et filiae tue. Tunc videbis et timebis, ac stupebis, pro, admiraberis. Sic enim et divinus Abbacum: « Domine, inquit, audiui vocem tuam et timui, consideravi opera tua, et obstupui¹⁹. » Solemus etiam nos ipsi interdum dicere: Stupui, cum aliquid præter opinionem a quopiam fieri contigerit. Admiraberis igitur, inquit: et quæ tandem huius rei causa? Transferentur enim ad te divitiæ maris, et gentium et populorum. Clarius hic prædicat vocandam esse suo tempore ad veritatis agnitionem, gentium multitudinem. Sita enim fuit Judæorum regio ad plagam quæ ad partem australem vergit. Quæ vero spectant ad septentrionem, et mare, et civitates, ac regiones ibidem positas, gentium grex sortitus est. Quoniam autem qui a pristino errore discesserant, mutationem in melius fecerunt, vocati ad agnitionem naturalis Dei, per eos qui administrant Evangelium Christi: hinc dicit transferendas ad Ecclesiam maris divitias. Divitiæ autem sunt, ut dixi, urbium et regionum ad mare sitarum, hi qui in illis habitant. « Venientque, inquit, ad te etiam greges camelorum, et tegent te cameli Madiam et Gephari. » Sunt enim Madianitæ et Gephari: gentes finitimæ Jerusalem, habentes conterminas regiones. **844** Nam abominabiles erant, et incircumcisi, et idololatræ. Sed et eos quoque vocandos esse, et fructum Deo edituros, hisce verbis os-

A διάθεσίν τε καὶ γνώμην, ὡς ἔφην. Ἄλλ' ἰδοὺ ἤκασι, φησί, τούτέστιν, οὐκ εἰς μακρὴν, οὐδὲ εἰς ἀνάδελψιν ἢ κλήσιν αὐτῶν ἔσται· δραμοῦνται γὰρ ὡσπερ κατὰ πόδα τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων, ποιήσονται δὲ τὴν ἀφίξιν τὴν πρὸς Θεὸν διὰ πίστεως δίχα πόνου παντὸς δυσχερείας τε ἀπάσης καὶ ἰδρωτὸς ἐξηρημένων. Ἐπ' ὧμων γὰρ ἀρθήσονται· πέπλαστοι γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ λόγου ὡς ἐκ παραδείγματος τοῦ καθ' ἡμᾶς· τὰ γὰρ τοι νεογνά τῶν βρεφῶν τιθηνέσθαι φιλεῖ, καὶ τοῖς τῶν μητέρων κόλποις καὶ βραχίοισιν ἐπαναπαύεσθαι ζητεῖ. Γίνεται τι τοιοῦτον ἐπὶ τῶν καλουμένων ἐκ πλάνης Ἑλληνικῆς, θεραπεύονται γὰρ παρὰ τῶν μυσταγωγῶν, σκληραγωγούμενοι μᾶλλον, οὐδὲ τὴν τραχείαν εὐθύς ἰόντες τρίβον, ἀλλ' οἷον διὰ τρυφερὰς ἀγωγῆς γαλακτοτροφούμενοί τε καὶ ἀναβαίνοντες κατὰ βραχὺ πρὸς ἀνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. Καὶ γοῦν ἐνετέλλετο μὲν τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις βαπτίζειν πάντα τὰ ἔθνη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδάσκειν τε αὐτὰ τηρεῖν πάντα ὅσα περ αὐτοῖς ἐνετείλατο. Οἱ δὲ καὶ τοῦτο δρῶν ἐθέλοντες φορτικὸν οὐδὲν ἐπετίθεσαν ἐν ἀρχαῖς τοῖς πιστεύουσιν εὐτεχνίᾳ χρώμενοι διδασκαλικῇ. Γεγραμᾶσι γὰρ τοῖς ἐξ ἔθνων, ὅτι « Ἐδοξε τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βάρος, πλην ἀπέχεσθαι ὑμᾶς πορνείας, καὶ πνικτοῦ, καὶ αἵματος. » Γράφει δὲ τισι καὶ ὁ πανάριστος Παῦλος, ὅτι « Γάλα ἐπίτρεσα ὑμᾶς, οὐ βρῶμα, οὐπω γὰρ ἰδύνασθε, ἀλλ' οὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε. » Τελείων δὲ ἔστιν ἡ στερεὰ τροφή τῶν διὰ τὴν ἔξιν τὰ αἰσθητήρια τῆς καρδίας γεγυμνασμένα ἔχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. Οὐκοῦν ἐπ' ὧμων ἀρθήσονται, φησὶν, οἱ υἱοὶ σου, καὶ αἱ θυγατέρες σου, τότε δὲ ἔψει, καὶ φρονηθήσῃ, καὶ ἐκστήσῃ, ἀντὶ τοῦ θαυμάσιου· οὕτω γὰρ που καὶ ὁ θεοπέσιος Ἀββακούμ· « Κύριε, φησὶν, εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν σου, καὶ ἐφοβήθην. Κατενόησα τὰ ἔργα σου, καὶ ἐξέστην. » Κατεθίσμεθα δὲ πως καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ, τὸ, ἐξέστην, ἔσθ' ὅτε λέγειν, ὅταν τι τῶν παραδόξων ὑπὸ τοῦ γενέσθαι συμβῇ. Θαυμάσεις τοίνυν, φησὶ, καὶ πόλα τοῦτου γενήσεται πρόφασις; Μεταβαλεῖ γὰρ εἰς σὲ πλοῦτος θαλάσσης, καὶ ἔθνων, καὶ λαῶν. Σαφεστέραν ἐν τοῦτοις ποιεῖται τὴν προαγόρευσιν, τοῦ ὅτι κεκλησεται κατὰ καιροῦς εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας τῶν ἔθνων ἢ πληθὺς. Ἦν μὲν γὰρ ἐν τοῖς νοτιωτέροις κλίμασι τῶν Ἰουδαίων ἡ χώρα, τὰ γε μὴν πρὸς ἄρκτον, καὶ θάλασσαν, καὶ πόλεις, καὶ τὰς ἐπ' αὐτῇ κειμένας χώρας αἱ τῶν ἔθνων ἀγέλαι διεμοιρῶσαντο. Ἐπειδὴ δὲ τῆς ἀρχαίας ἀπάτης ἀπονοστήσαντες τὴν εἰς τὰ ἀμείνω μεταβολὴν ἐσχῆκασι κεκλημένα πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος Θεοῦ διὰ τῶν ἱεουργούντων τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ· ταῦτητοι φησι μεταβαλεῖν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς θαλάσσης τὸν πλοῦτον· πλοῦτος δὲ, ὡς ἔφην, τῶν πρὸς θαλάσσης κειμένων πόλεων καὶ χωρῶν, οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐταῖς. « Ἡξοῦσι δὲ σοι, φησὶ, καὶ ἀγέλαι καμήλων, καὶ καλύψουσί σε κάμηλοι Μεδιᾶ καὶ Γε-

¹⁷ Act. xv, 28. ¹⁸ I Cor. iii, 2. ¹⁹ Habac. i, 5.

φάρ. » Ἐθνη μὲν γὰρ περίοικα τῆς Ἱερουσαλήμ, A
καὶ τὰς ὁμόρους ἔχοντα, Μαθηναῖοί τε καὶ οἱ ἐκ
Γεφάρ. Ἦσαν γὰρ βδελυροὶ, καὶ ἀκρόθυτοι, καὶ
ειδωλόατραι, ἀλλ' ὅτι κεκλήσονται καὶ αὐτοὶ, καὶ
καρποφορήσουσι τῷ Θεῷ, διαδείκνυσιν ἐν τούτοις.
Ἦσαν μὲν γὰρ ἐμβάται καμήλων, καὶ τὰς τοῦ ζῆν
ἀφορμὰς ἀπὸ γε τοῦ μάχεσθαι, καὶ κτηνοτροφεῖν
ἐπορίζοντο· ἦσαν δὲ ὅτι μάλιστα τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ,
ἀλλ' οἱ ποτὲ πλανώμενοι βέβηλοι τε καὶ ἀμικτοὶ τοῖς
ἡγιασμένοις ἤξουσι, φησὶν, οὐ καθ' ἓνα μᾶλλον, ἀγε-
ληδὸν δὲ ὥσπερ, καὶ κατὰ πληθύν, ἢ καμήλοις ἐπο-
χοῦμενοι, ἤγουν ἅπασιν ἔχουσι προσκομίζοντες, καὶ
τοὺς κατὰ χεῖρα τιμῶντες Θεόν. « Ἡξουσι δὲ πάντες,
ἐκ Σαββᾶ φέροντες χρυσίον καὶ λίθον, οἴσουσι καὶ
λίθον τίμιον, καὶ τὸ σωτήριον Κυρίου εὐαγγελιούν-
ται. » Χώρα πάλιν ἐστὶν ἡ Σαββᾶ τῆς Ἀράβων ἐπ. B
ἔκεινα, καὶ ἀγχοῦ μᾶλλον θαλάσσης Ἐρυθρᾶς, ἐξ ἧς ἡ
Σαββᾶ ἡ τῶν Αἰθιόπων βασίλισσα ἐν τοῖς Σολομῶν-
τος καιροῖς ἐπεφοίτησε τῇ Ἱερουσαλήμ. Γονιμωτάτη
δὲ ἡ χώρα λιθανωτοῦ, χρυσοῦ τε καὶ λίθων τῶν
Ἰνδικῶν. Ἡξουσι τοίνυν, φησὶ, καρποφοροῦντες εἰς
δοξάν Θεοῦ, καὶ προσάγοντες λίθον, καὶ χρυσόν,
καὶ λίθους, ἤγουν τὴν ἐξ ἔργων ἀγαθῶν εὐοσμίαν,
καὶ φαειρότητα νοητήν, καὶ πλοῦτον πνευματικόν.
« Εὐαγγελιούνται δὲ καὶ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. »
Πλείστοι μὲν γὰρ ὅσοι κέκληνται μὲν ἐξ ἐθνῶν, σε-
σοφωμένοι δὲ τὴν καρδίαν, καὶ τῶν ἱερῶν δογμάτων
νοῦν λαβόντες ἐπιστήμονα διδασκαλικὸν ἐσχέκασιν τὸ
ἀξίωμα, καὶ τὴν παρὰ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος
Χριστοῦ σωτηρίαν τε καὶ χάριν ἐτέροις διακηρύτ-
τοντες, τὸν τῆς γνησιότητος ἀνεδήσαντο στέφανον. C
« Ἡξουσι δέ σοι, φησὶ, καὶ τὰ πρόβατα Κηδάρ,
καὶ οἱ κριοὶ Ναβαιῶθ, καὶ ἀνενεχθήσονται δεκτὰ ἐπὶ
τὸ θυσιαστήριόν μου. » Κηδάρ δὲ, καὶ Ναβεῶθ χώ-
ραι πάλιν ἑτεραι λιπαραί τε καὶ εὐδοτοὶ, καὶ πλεί-
στους μὲν ἔχουσαι τοὺς ἐνοικοῦντας αὐταῖς, πλὴν
ειδωλόατραι, καὶ πεπλανημένους. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι,
φησὶ, κριοὺς, καὶ πρόβατα προσοίσουσι, καὶ πάντα
ἔσται δεκτὰ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν μου· καίτοι κατὰ
γε τὸν Μωσέως νόμον οὐκ ἔξῃν ἀλλογενέσι προσ-
άγειν θυσίας τῷ Θεῷ. Οὐδ' ἂν εἰ προσῆγον δεκτὰς
ἐποιήσατό τις αὐτάς. Ἀλλ' ἰδοὺ προστάττει Θεὸς
δεκτὰς εἶναι καὶ ταύτας τοῖς ἁγίοις θυσιαστηρίοις.
Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἐν δουλίᾳ, οὐδὲ ἐλευθε-
ρος, βάρβαρος, Σκύθης, Ἕλλην τε καὶ Ἰουδαίος, D
ἀλλὰ πάντα, καὶ ἐν πάσι Χριστός. Ἐν γὰρ γεγόνασιν
οἱ δύο λαοὶ, κατενεχόντος αὐτοῦ τὸ μεσότοιχον τοῦ
φραγμοῦ, καὶ τὴν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι
καταργήσαντος. Δεκταὶ τοίνυν αἱ πάντων θυσίαι,
προσιόντων Θεῷ διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ. Ἐδοξά-
σθη δὲ ὁ οἶκος τῆς προσευχῆς τοῦ Θεοῦ. Καὶ μοι
πάλιν ἄθρει τοῦ λόγου τὸ βάθος· οὐ γὰρ θυσίων, καὶ
καπνῶν οἶκον ἐτι βούλεται καλεῖσθαι τὴν Ἐκκλη-
σίαν, καθάπερ ἀμέλει καὶ τὸν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις
ναόν, εὐχῆς δὲ μᾶλλον, τουτέστι, λατρείας πνευμα-
τικῆς. Ψάλλει δέ που καὶ φησὶν ὁ θεοσέσιος Δαβὶδ· « Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου, ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν
σου, ἑπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἑσπερινή. » Σημειωτέον δὲ ὅτι τοῦτον τὸν στοῖχον καὶ αὐτὸς ὁ

¹ Psal. cxl., 2. ² Matth. xxi, 13; Marc. ii, 17; Luc. xix, 46.

Σωτήρ διεμνημόνευσέ που ταῖς Ἰουδαίων ἐμπορίαις ἐπιτιμῶν, καὶ λέγων· « Γέγραπται· Ὁ οἶκός μου, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται, ὑμεῖς δὲ αὐτὸν ποιεῖτε σπήλαιον ληστῶν. » Ὅτε τοίνυν οἶκος γέγονε προσευχῆς, τότε καὶ δεδόξασται.

VERS. 8, 9. *Qui sunt isti qui ut nubes volanti, et ut columbæ cum pullis? Me insulæ sustinuerunt, et naves Tharsis in primis, ut adducant liberos tuos a longinquo, et argentum et aurum cum illis, propter nomen Domini sanctum, et propter Sanctum Israel, ut sit gloriosus.*

Licet iterum hic videre Ecclesiæ seu intelligibilis Jerusalem personam introductam, levantem velut in circuitu oculos, ut jussum est a Deo : deinde admiratur (1) currentium eo multitudinem, et populum per fidem congregatum, innumerabilem. « Qui sunt enim, inquit, qui ut nubes volant, et ut columbæ cum pullis? » Irresuntur enim per fidem non modo senes, verum etiam cum illis juvenes, et cum filiis patres, et cum filiabus matres. Itaque contra omnem ætatem Evangelicæ prædicationis rote expanditur. Et hoc, opinor, est quod in libro Psalmorum scriptum est : « Juvenes et virgines, senes cum junioribus laudent nomen Domini ». Volare eos dicit, aut quia vadunt eo non negligenter et remisse, sed tanquam volucres et cursores; aut quod, terreno et humili affectu deposito, in sublime tendunt quodammodo, et ceu e mari nubes, a tumultuatione et deliciis mundanis, in altum assiliunt et emergunt, ad supremam festinantes civitatem. Admirante igitur Ecclesia ex omni regione per fidem concursus, causam rei aperit, rursus eos captans **846** et irretiens, et inquit : « Me insulæ sustinuerunt, et naves Tharsis, ut adducant liberos tuos a longinquo, et aurum et argentum cum illis. » Insulas hic intelliges, non absolute insularum solum, quippe ineptum hoc, nec ipsas naves Tharsis, sed potius habitantes in illis, aut qui insulas conscendunt. Tharsis vero divina Scriptura sæpe vocat Indicas; narrantque in Cypro Tharsis civitatem esse celebrem. Quapropter quia insulæ, inquit, et qui ex Indorum regione veniunt, me sustinuerunt, id est, impositam sibi a me jugum subierunt, idcirco undecunque confluit multitudo credentium. Veniunt enim et ex ipsa barbara terra, viri non pauci, Christi nomen gerentes, et fructificantes in ejus gloriam quæcunque regio ferre potest illorum. Auri autem et argenti fertilem ipsam esse dicunt. Offerunt vero non more institutoque veteri inanibus quibusdam idolis, et demoniorum gregibus, sed quia sanctum habebant apud eos nomen Domini, et gloriosus sanctus Israel. Sed non est alius Dominus, alius rursum Sanctus Israel, sed unus et idem existit Dominus, et sanctus, et glorificatus. Sciendum est autem insulas vocari etiam civitates quæ per circuitum sunt, vastæ et vagæ magna ex parte et non habitatæ. Quod si dicantur

Τίνας οἶδε ὡς νεφέλαι πέττανται, καὶ ὡς περιστεραὶ σὺν νεοσσοῖς; Ἐμὲ νῆσοι ὑπέμειναν, καὶ πλοῖα θαρσεῖς ἐν πρώτοις, ἀγαγεῖν τὰ τέκνα σου μακρόθεν, καὶ τὸν ἄργυρον, καὶ τὸν χρυσὸν μετ' αὐτῶν διὰ τὸ ὄνομα Κυρίου τὸ ἅγιον, καὶ διὰ τὸ τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ ἐνδοξον εἶναι.

Ἔνεστι πάλιν ἐν τούτοις ἰδεῖν τὴν Ἐκκλησίαν πρόσωπον εἰσχοκομισμένον, ἥτοι τῆς νοητῆς Ἱερουσαλὴμ, ἄρον ὡσπερ ἐν κύκλῳ τοὺς ὀφθαλμοὺς, καθὰ προστέτακται παρὰ Θεοῦ, εἰτα καταπεπλανημένης τῶν ἐπ' αὐτῇ τρεχόντων τὸ πλήθος, καὶ τῶν διὰ πίστεως συναγερμένων τὸν ἀριθμὸν παντὸς ἐπέκεινα ἡμον. « Τίνας γάρ οἶδε πέττανται, φησὶν, ὡς νεφέλαι, καὶ ὡς περιστεραὶ· σὺν νεοττοῖς; » Σαγηνεύονται γὰρ διὰ πίστεως, οὐ πρεσβύται μόνον, ἀλλὰ γὰρ σὺν αὐτοῖς καὶ νῆσοι, καὶ ὁμοῦ παῖοι πατέρες, καὶ θυγατράσι μητέρες. Οὐκοῦν κατὰ πάσης ἡλικίας, τὸ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων ἀπλοῦνται λίβον, καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶ τὸ ἐν τῇ βίβλῳ Ψαλμῶν γεγραμμένον· « Νεανίσκοι καὶ παρθένοι, πρεσβύται μετὰ νεωτέρων αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα Κυρίου. » Πετᾶσθαι δὲ φησὶν αὐτοὺς, ἡ ὅτι βαδιοῦσιν ἐπ' αὐτὴν, οὐκ ἀτημελῶς τε καὶ παρειμένως, ἀλλ' οἷον πτηνοὶ, καὶ θρομαῖοι, ἤγουν τὸ γεῶδες καὶ χθαμαλὸν ἀφάντες φρόνημα μετεωροπολοῦσι τρόπον τινά, καὶ ὡσπερ ἐκ θαλάττης νεφέλαι, ἐκ θαλάσσης τε καὶ τρυφῆς κοσμικῆς, ἄττουσί τε ὕψους, καὶ ἀνανήχονται πρὸς τὴν ἄνω σπεύδοντες πόλιν. Θαυματοῦσης τοίνυν τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἐξ ἀπάσης χώρας τὴν διὰ πίστεως συνδρομήν, τὴν τοῦ πράγμα- **C**τος αἰτίαν ἀπογυμνοὶ πάλιν ὁ σαγηνεύων αὐτοὺς, καὶ φησὶν· « Ἐμὲ νῆσοι ὑπέμειναν, καὶ πλοῖα θαρσεῖς ἀγαγεῖν τὰ τέκνα σου μακρόθεν, καὶ τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον μετ' αὐτῶν. » Καὶ νήσους ἐνθάδε συνήσεις, οὐχὶ δὴ πάντως αὐτὰ τὰ τῶν νήσων ἐδάφη, εὐθεὶς γὰρ, οὔτε μὴν αὐτὰ τὰ τῆς θαρσεῖς πλοῖα, τοὺς ἐνοικούντας δὲ πολλοὺς αὐταῖς, ἥτοι τῶν νήσων τοὺς ἐμβάτας. Θαρσεῖς δὲ ἡ θεία Γραφὴ τὰς Ἰνδικὰς ὀνομάζει πλεισταχοῦ· φασὶ δὲ εἶναι καὶ ἐν τῇ Κύπρῳ θαρσεῖς πόλιν ὀνομασμένην. Οὐκοῦν ἐπειδήπερ αἱ τὴν νῆσοι, φησὶ, καὶ οἱ ἐκ τῆς Ἰνδῶν ἥκοντες χώρας ἐμὲ ὑπέμειναν, τούτέστιν, ὑπέστησαν τὸν ἐπενεχθέντα αὐτοῖς παρ' ἐμοῦ ζυγόν, διὰ τοῦτο συρρεῖ πανταχόθεν ἡ τῶν πιστευόντων πληθὺς. Ἦκουσι γὰρ, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Βαρβάρου γῆς ἄνδρες οὐκ ὀλίγοι τὸ Χριστοῦ φοροῦντες ὄνομα, καὶ καρποφοροῦντες εἰς δόξαν αὐτοῦ τὰ ὅσαπερ ἂν αὐτοῖς ἡ χώρα δύνηται φέρειν. Εὐφορον δὲ εἶναι χρυσοῦ, καὶ ἀργύρου φασὶν αὐτὴν. Προσκομίζουσι δὲ οὐ κατὰ γε τὸ παρψηχὸς ἔθος ἀψύχοις τισὶν εἰδώλοις, καὶ δαιμονίων ἀγέλαις, ἀλλ' ἐπειδήπερ ἅγιον γέγονε παρ' αὐτοῖς τὸ ὄνομα Κυρίου, ἐνδοξος δὲ ὁ Ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ· καὶ οὐχ ἕτερος μὲν ὁ Κύριος, ἕτερος δὲ πάλιν ὁ Ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ, ἀλλ' εἰς

¹ Psal. CXLVIII, 12.

(1) Humfr. vertit, admiratur, patetque hic esse mendum.

καὶ ὁ αὐτὸς ὑπάρχων Κύριός τε καὶ ἅγιος, καὶ δεδο-
 ξασμένος. Ἰστέον δὲ ὅτι νῆσοι καλοῦνται, καὶ πόλεις
 αἱ κύκλῳ, πολλὴν ἔχουσαι καὶ ἀόκητον ἐρημίαν. Εἰ
 δὲ λέγοντο καὶ αὐταὶ ὑπομεῖναι τὸν Κύριον, τού-
 τ' ἐστίν, αὐτῷ δουλεῦσαι, συνήσεις, ὅτι καὶ οἱ τὰς ἀδά-
 τους, καὶ ἐξωσμένας ἐρημίᾳ πολλῇ κατοικοῦντες χώ-
 ρας, ἢ πόλεις ἤξουσιν διὰ πίστεως, καὶ καρποφορή-
 σουσιν τῷ Χριστῷ χρυσὸν, καὶ ἄργυρον, καὶ οὐχὶ δὴ
 που πάντως τὴν ὕλην, ἀλλ' ὅσον τὰ ἐν ἡμῖν τίμια,
 καὶ λαμπρά, καὶ τοῦ παντὸς δξία λόγου, πιστίν δηλο-
 ῦντι, καὶ τὴν ἐξ ἀπάτης ἀρετῆς φαιδρότητα· ξένια
 γὰρ ταῦτα Θεῷ, καὶ πνευματικῆς λατρείας ἀναθέ-
 ματα λαμπρά, καὶ τεθαυμασμένα. Γέγραπται δὲ καὶ
 ἐν βίβλῳ Ψαλμῶν περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος
 Χριστοῦ, ὅτι « Βασιλεῖς θαρσεῖς καὶ νῆσοι δῶρα
 προσοίσουσιν. Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ
 αὐτῷ. »

*Kaὶ οἰκοδομήσουσιν ἄλλογενεῖς τὰ τεῖχη σου, B
 καὶ οἱ βασιλεῖς αὐτῶν παραστήσονται σοι.*

Ἐξαισίων καὶ τοῦτο, καὶ θεοπρεποῦς δυνάμειος
 ἀποτελέσμα. Τεύχη μὲν γὰρ καὶ περιβόλοι σώζοντες
 τῆς Ἐκκλησίας τὰ τέκνα, νοηθεῖεν ἂν πίστις ὀρθή,
 καὶ ἀμώμητος, ἔργων τε φαιδρότης ἐξ ἀπάσης ἀρε-
 τῆς συλλέγουσα κάλλος, γνώσεως δὲ δογματικῆς, καὶ
 μέντοι καὶ ἠθικῶς [Ισ. ἠθικῆς] εἰεν ἂν εἰσηγηταί, καὶ
 διδάσκαλοι τῶν θείων κηρυγμάτων ἱερουργοὶ πάντες
 ὅσοι ψήφῳ θείᾳ καλοῦνται πρὸς τοῦτο. Καὶ ἀπαρχὴ
 μὲν τούτων τῶν ἱερῶν κηρυγμάτων γεγόνασιν ἡμῖν
 οἱ θεσπέσιοι μαθηταί, πλεῖστοι δὲ μετ' ἐκείνους, οἱ
 τὸν παρ' αὐτῶν ἰχνηλατοῦντες λόγον, οὐκ ἐκ μόνων
 Ἰουδαίων, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐκ ταγμάτων Ἑλληνικῶν,
 οἱ καὶ τῆς ἐν κόσμῳ σοφίας ἐν καλῷ γεγονότες, καὶ
 εὐγλωττεῖν εἰδότες ἄριστοι γεγόνασιν παιδεύται τὸν
 μὲν ἀκλινῇ τῆς πίστεως λόγον οἰκοδομοῦντες ἀστείως
 ἐν ταῖς τῶν μυσταγωγούντων ψυχαῖς, ἐνιέντες δὲ
 αὐτοῖς πολυτελείας τὴν ἀξιάγαστον συνεῖδῃσιν. Οὐκοῦν
 ἄλλογενεῖς μὲν, ὅτι μὴ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ κατὰ
 σάρκα, πλὴν ἀρχιτέκτονες σοφοί, κατὰ τὸν θεσπέσιον
 Παῦλον, καὶ εὖ εἰδότες θεμελιοῦν ἐν ἡμῖν τὸν Χριστὸν,
 διὰ πίστεως δὲ δηλονότι, καὶ εἰσηγήσεως ἀγαθῶν.
 Τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶ τὸ, « Οἰκοδομήσουσιν ἄλλογενεῖς
 τὰ τεῖχη σου, καὶ οἱ βασιλεῖς αὐτῶν παραστήσονται
 σοι. » Τίνων δὲ οἱ βασιλεῖς; Ἡ δηλονότι τῶν ἄλλογε-
 νῶν. Βασιλεῖς δὲ φησιν ἐν τούτοις, ἢ τοὺς ἀρχοντας
 καὶ ἡγουμένους λαῶν, οἱ παρεστήκασιν τῇ Ἐκκλησίᾳ
 Χριστοῦ, δορυφοροῦντες ὥσπερ αὐτὴν, καὶ συνασπί-
 ζοντες τοὺς αὐτῆς τέκνους, καὶ ἀποσοδοῦντες πᾶσαν
 ἐφοδὸν ἐχθρῶν ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων, ἢ κατὰ ἀλή-
 θειαν τοὺς ταῖς ἀνωτάτω τιμαῖς ἐστεφανωμένους, καὶ
 τὸ τῆς βασιλείας ἔχοντας σκήπτρον, οἱ καὶ παρεστή-
 σαν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ δὲ παράστασις ἐν τούτοις ση-
 μαίνει τὴν ὑπακοήν. Εἰκουςι γὰρ τοῖς θείοις, καὶ
 ἱεροῖς θεσπίσμασι, καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας κήρυγμα
 παντὸς ἀξιοῦσι λόγου.

Διὰ γὰρ ἑργὴν ἐπάταξά σε, καὶ δι' ἔλεον ἠγά-
 πησά σε. Καὶ ἀνοιχθήσονται αἱ πύλαι σου διὰ
 παντὸς, ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ οὐ συγκλει-

A illæ quoque sustinere Dominum, id est, ei servire;
 intelliges eos qui inaccessas et magna solitudine
 horridas regiones et urbes inhabitant, venturos
 per fidem et fructificaturos Christo aurum et ar-
 gentum, et non simpliciter illam materiam, sed
 veluti quæ in nobis sunt pretiosa et illustria, et
 magni facienda, fidem scilicet omniumque virtutum
 splendorem. Hæc enim sunt Deo xenia, hæc spi-
 ritualis cultus anathemata, et donaria illustria et
 admiranda. Scriptum est etiam in libro Psalmorum
 de omnium nostrum Servatore Christo : « Reges
 Tharsis et insulæ dona adducent : reges Arabum
 et Sabba dona afferent ; et adorabunt eum omnes
 reges terræ, omnes gentes servient ei ⁴. »

προσάξουσιν, βασιλεῖς Ἀράβων καὶ Σαββᾶ δῶρα
 βασιλεῖς τῆς γῆς, πάντα τὰ ἔθνη δουλεύουσιν

VERS. 10. *Et ædificabunt alienigenæ muros tuos,
 et reges eorum assistant tibi.*

Eximium quodque hoc, et divinæ potentix est fa-
 cinus. Muri enim et munimenta quæ Ecclesiæ libe-
 ros servant, intelligi **847** possunt, fides recta et
 irreprehensibilis, et operum splendor omni virtu-
 tum pulchritudine decoratus. Præceptores autem
 cognitionis dogmaticæ et moralis, adeoque doctores
 divinorum præconiorum esse possunt, ministri
 omnes quicunque divino calculo ad hoc vocantur.
 Et primitivæ quidem hujus sacræ prædicationis ex-
 stiterunt nobis divini discipuli, et complures post
 illos, qui in sermone prædicando secuti sunt eorum
 vestigia, non solum ex Judæis, sed et ex Græcorum
 ordinibus, qui, sæculari instructi sapientia, et di-
 cendi facultate præditi, optimi institutores evase-
 runt, firmum sermonem fidei ædificantes eleganter
 in animis initiatorum, et inserentes in illis bene
 vivendi admirabilem conscientiam. Alienigenæ igitur
 fuerunt, quia non erant ex sanguine Israel, quod
 ad carnem attinet; architecti tamen sapientes, ut
 divinus Paulus loquitur, quique recte norant in
 nobis Christum fundare ⁵, per fidem videlicet, et
 rerum bonarum institutionem. Hoc, opinor, est :
 « Ædificabunt alienigenæ muros tuos, et reges eorum
 assistant tibi. » Quorum reges? Nimirum alienige-
 narum. Et reges hic dicit, vel principes et duces
 populorum, qui assistant Ecclesiæ Christi, satellitio
 munientes velut eam; et liberos ejus tanquam
 scuto protegentes, ac omnem hostium impetum
 propellentes, tam qui aspectabiles sunt quam qui
 inaspectabiles; aut certe, summis ornatos honori-
 bus, et regum sceptrum habentes, qui etiam Eccle-
 siæ assistant. Assistentia hoc in loco significat
 obedientiam. Cedunt enim divinis et sacrosanctis
 vaticiniis, atque prædicationem Ecclesiæ summo in
 pretio habent.

VERS. 11, 12. *Etenim propter iram percussi te,
 et propter misericordiam dilexi te. Et aperientur
 portæ tuæ semper, die et nocte, et non claudentur, ut*

⁴ Psal. LXXI, 10, 11. ⁵ Coloss. I, 23.

introducant ad te potentiam gentium, et reges adducuntur. Gentes enim et reges qui non servant tibi, peribunt, et gentes vastabuntur.

Quoniam enim, inquit, deprehensa es, quam plurimis et intolerabilibus implicata vitiis, parem poenam sustinuiti. Erat enim necesse ut, cum talis sis, iram hanc et supplicium sustineres. Quoniam autem tibi rursus misericordia impartienda erat, utpote a bono et misericorde Domino ac Deo, impartita est, et expellam omnem iram. Quid igitur futurum **848** est? quid dabitur, postquam res asperæ cessaverint? « Aperientur, inquit, portæ tuæ semper, interdiu et noctu, neque claudentur. » Videtur his verbis pacem polliceri illis, et tranquillitatem quæ inde provenit. Nam civitates quæ hostium impressionem aliquam fore suspicantur, non semper apertas habent portas, nisi cum tempus ita fert et necessitas, idque vix interdiu sine metu. At quæ eo timore liberatæ sunt, nec passuras se tale quidquam expectant, illas aperiunt ingredientibus, idque etiam quidam noctu faciunt. Si igitur pacem illis promittit Deus et amplissimam felicitatem, certe continuus erit adventantium concursus, et veluti perpetuus ingressus eorum, qui trahuntur quodammodo per fidem ad agnitionem Christi, ita ut patefactæ portæ esse videantur, et nullum tempus esse, quo eas claudi oporteat, non his solum quidem demissæ et humilis fortunæ sunt, et iugo regni parent, sed illis qui in omnes habent imperium. Licet autem ex rebus ipsis prophetiæ hujus virtutem etiamnum videre. Accipit enim Ecclesia omni tempore volentes credere, nemini prorsus occludit huc festinanti, sed liberum ac licitum est volentibus quolibet tempore, nullo impediante, ad lucem veritatis adduci. Adducit autem omnes Deus et Pater, ad agnitionem Filii, per quem, et in quo, et cum quo glorificatur. Atque hoc ipse nobis significavit, dicens: « Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus qui misit me traxerit eum ». Gentium potentiam inducendam dicit, ut ne solos eos intelligas, ut dixi, qui tenui et abjecta conditione sunt, sed eos etiam, qui cum potestate sunt, et gloria in hac vita spectabiles. Adjungit porro: « Gentes et reges qui non servant tibi, peribunt, et vastabuntur. » Infideles enim et a mysteriis alieni, et salutis quæ per Christum est non participes, sive illi sint illustres, sive obscuri, in profundum inferni et in mortis laqueum incident. Immorientur enim peccatis suis, et poenam omnium extremam subibunt.

Vers. 13. *Et gloria Libani ad te veniet; in cyparisso et pinu et cedro, ut glorificetur locus sanctus meus.*

Mons est Phœniciæ Libanus, cedris, cyparissis et pinu densus, et ipsis thuris arboribus. Admira-

σθήσονται εισαγαγεῖν πρὸς σὲ δύναμιν ἐθνῶν, καὶ βασιλεῖς ἀγομένους. Τὰ γὰρ ἔθνη, καὶ οἱ βασιλεῖς οἵτινες οὐ δουλεύουσίν σοι, ἀπολοῦνται, καὶ τὰ ἔθνη ἐρημωθήσονται.

Ἐπειδὴ γὰρ, φησί, πλείστοις τε ὅσοις καὶ ἀφορήτοις πλημμελήμασιν εὐρέθης ἔνοχος τὴν ἰσθόρπον ὑπομεμένηκας δίκην. Ἦν γὰρ ἀνάγκη τοιαύτην οὖσαν ὑπομείναι τὰ ἐξ ὀργῆς. Ἐπειδὴ δέ σοι πάλιν ἐχρῆν ὡς ἐξ ἀγαθοῦ τε καὶ φιλοκτίρμονος Κυρίου καὶ Θεοῦ δοθῆναι τὸν ἔλεον, δέδοται, καὶ διώξω τὰ ἐξ ὀργῆς. Τί οὖν ὑπάρξει, τί δὲ δοθήσεται πεταυμένων τῶν σκυθρωπῶν; « Ἀνευχθήσονται, φησὶν, αἱ πόλεις σου διὰ παντός, ἡμέρας καὶ νυκτός, καὶ οὐ συγκλεισθήσονται. » Ἔοικεν ἐν τούτοις εἰρήνην αὐτοῖς ὑπισχνέσθαι, καὶ τὴν ἐντεῦθεν εὐδίαν. Αἱ μὲν γὰρ ἐν ὑποψίᾳ πολεμίων ἐμβολῆς οὔσαι πόλεις, οὐκ αἰεὶ τὰς πόλεις ἀναπετασμένας ἔχουσιν, ἀλλ' ὡς ἐν καιρῷ καὶ χρεῖα, καὶ ἐν ἡμέρᾳ μόλις, καὶ οὐ δίχα δειμάτων· αἱ δὲ εἰσάπαν ἀπηλλαγμέναι τοῦ προσδοκῆν τι τοιοῦτο ὑπομείναι ἀνευρύνουσιν αὐτὰς τοῖς εἰσβάλλουσι, καὶ εἰ ἐν νυκτὶ τοῦτο δρῶσι τινες. Εἰ τοίνυν εἰρήνην αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται Θεός, καὶ πλάτος εὐημερίας, ἦγουν ἀδιαλείπτως ἔσται τῶν πρὸς αὐτὴν ἰόντων ἡ συνδρομή, καὶ οἷον διηνεχῆς ἡ εἰσόδος, ἐλκομένων τρόπον τινὰ διὰ τῆς πίστεως εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ, ὥστε δοκεῖν ἀνανεῶσθαι τὰς πόλεις, καὶ καιρὸν οὐκ εἶναι τινα, καθ' ὃν αὐτὰς κλειεσθαι πρέπει, καὶ οὐχὶ μόνοις τοῖς ἐν ὑφέσει βίου, καὶ ὑπὸ ζυγᾷ βασιλείας, ἀλλὰ γὰρ καὶ αὐτοῖς τοῖς τὸ κατὰ πάντων ἔχουσι κράτος. Ἐξεστὶ δὲ διὰ πραγμάτων ἰδεῖν τῆς προφητείας τὴν δύναμιν κρατοῦσαν εἰς δεῦρο. Δέχεται γὰρ ἡ Ἐκκλησία κατὰ πάντα καιρὸν τοὺς πιστεῦσιν ἐθέλοντας, ἐκκλείει δὲ ὅλως οὐδενὶ τὴν εἰς τοῦτο σπουδὴν· ἐξεστὶ δὲ τοῖς ἐθέλουσι παραποδίζοντος οὐδενός, καθ' ὃν ἂν βούλωνται καιρὸν, πρὸς τὸ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας ἀγεσθαι φῶς· ἄγει δὲ ἅπαντας Θεός καὶ Πάτερ εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Υἱοῦ, δι' οὗ, καὶ ἐν ᾧ, καὶ μεθ' οὗ δοξάζεται. Καὶ τοῦτο αὐτὸς ἡμῖν καταμεμήνυκε, λέγων· « Οὐδεὶς δύναται ἀθεῖν πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πατήρ μου ὁ πέμψας με ἑλκύσῃ αὐτόν. » Ἐθνῶν δὲ δύναμιν εἰσαχθήσεσθαι φησιν, ἵνα μὴ μόνοις ἐννοῆς, ὡς ἔφην, τοὺς ἐν σμικρότητι τε καὶ ἐν ὑφέσει, ἀλλὰ γὰρ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐν δυνάμει, καὶ δόξῃ τῇ κατὰ τόνδε τὸν βίον. Προσεπάγει δὲ ὅτι, « Καὶ ἔθνη, καὶ οἱ βασιλεῖς, οἵτινες οὐ δουλεύουσίν σοι, ἀπολοῦνται, καὶ ἐρημωθήσονται. » Οἱ γὰρ ἄπιστοι, καὶ ἀμυσταγῶγγοι, καὶ τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας ἀμέτοχοι, καὶ εἴτε τινὲς εἰεν τῶν περιφανῶν, εἴτε τῶν ἀσημοτέρων, εἰς πέταυρον ᾄδου, καὶ εἰς παγίδα θανάτου πεσοῦνται· ἐντεθνήσκονται γὰρ ταῖς ἑαυτῶν ἀμαρτίαις, καὶ τὴν ἀπασῶν ἐσχάτην ὑπομενοῦσι δίκην.

Καὶ ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου πρὸς σὲ ἔξει ἐν κυπαρίσσῳ, καὶ πεύκῃ, καὶ κέδρῳ, ἅμα δοξάσαι τὸν τόπον τὸν ἁγίόν μου.

Ὅρος ἐστὶ τῆς Φοινίκης ὁ Λιβανός, κέδρους τε καὶ κυπαρίσσοις, καὶ πεύκῃ κατάκομον, καὶ αὐτοῖς δὲ

* Joan. vi, 44.

τοῖς τοῦ Λιβάνου φυτοῖς. Θαυμάζεται δὲ ταύτης ἅνεκα τῆς αἰτίας τὸ μνημονευθὲν ὕδωρ, ὡς ἀφθονωτάτην ἔχον τὴν ὕλην, καὶ δένδροις τοῖς εὐμηχεστάτοις, καὶ εὐοσμοστάτοις καταπλουτοῦν. Αὕτη τοίνυν ἡ δόξα δοθήσεται σοι, φησί, νοητῶς δηλονότι, καὶ πνευματικῶς. Τρέφει γὰρ ἡ Ἐκκλησία Χριστοῦ πλείστας τε ὄσας, καὶ εὐδοκίμους ἁγίων κεφαλὰς ὑφοῦ τε ἡρμένους ἐξ ἀρετῶν, καὶ μὴν καὶ εὐοσμοστάτας. Χριστὸν γὰρ εὐδοιάζουσιν· ἐνεστι δὲ αὐτοῖς καὶ τὸ πέρα καίσθαι φθορᾶς τῆς ἐκ φρονήματος σαρκικοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ τὸ μὴ φθειρεσθαι πύκην τε καὶ κέδρω. Ἔθος δὲ τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ τοῖς τοιοῦτο τῶν φυτῶν ἀφομοιοῦν ἑσθ' ὅτε τὴν τῶν ἁγίων πληθύν, καὶ γοῦν ἔφη που πάλιν Θεὸς διὰ φωνῆς Ἡσαίου· «Καὶ ποιήσω ὕδωρ ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐν τῇ ἀνύδρῳ ποταμούς. Θήσω εἰς τὴν ἀνύδρον γῆν κέδρον, καὶ πύξον, καὶ μυρσίνην, καὶ κυπάρισσον, καὶ λεύκην. Ἡ γὰρ μὲν γὰρ ξηρὰ τε καὶ ἀνύδρῳ παρεικάξει τὰ ἔθνη· οὐ γὰρ ἦν παρ' αὐτοῖς θεὸς λόγος ὁ ζωοποιεῖν δυνάμενος, καὶ εἰς αὐξήσιν ἀναφέρειν τὴν ἐν εὐσεβείᾳ τε καὶ γνώσει Θεοῦ, ἀλλὰ γεγόνασι παρ' αὐτοῖς κέδρος, καὶ πύξος καὶ μυρσίνη, καὶ κυπάρισσος, καὶ λεύκη, τουτέστιν, εὐμήχη τε καὶ ἀξιάγαστα φυτὰ, ὧν καὶ ὁ θεοπέσιος Μελιχὸς διαμνημονεῖ λέγων· «Ἄρτος καρδίαν ἀνθρώπου στηρίζει, χορτασθήσονται τὰ ξύλα τοῦ πεδίου, καὶ αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου, ἃς ἐφύτευσας.» Ὡς γὰρ ὁ πάνσοφος γράφει Παῦλος, «Θεοῦ γεώργιον ἔσμεν.» Αὕτη τοίνυν ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου, φησί, δοθήσεται σοι, τουτέστιν, ὀφθῆση κατάνομος πολλαῖς καὶ θαυμασμαμέναις ἁγίων κεφαλαῖς. Ἔσται δὲ τοῦτο, ὥστε δοξασθῆναι τὸν τόπον τὸν ἁγίον μου. Καύχημα μὲν γὰρ Ἐκκλησιῶν οἱ τοῖς τῶν ἀρετῶν ὑψώμασιν ἐμβεληκότες, καὶ χθαμαλὸν οὐδὲν, ἤγουν γῆινον, καὶ χαμαιρρίφες ἔχοντες εἰς νοῦν διὰ τοῦ φρονεῖν τὰ σαρκὸς, ἄττοντες δὲ μάλλον ὑφοῦ, καὶ τὰ ἄνω φρονούντες, καὶ ὅλον ἀποφοιτῶντες τῆς γῆς, καὶ περιπατοῦντες μὲν ἐπ' αὐτῆς, ἄνω δὲ καὶ ἐν οὐρανοῖς ἔχοντες τὸ πολίτευμα.

Καὶ πορεύονται πρὸς σὲ θεοδικοῦντες οἱ υἱοὶ τῶν ταπεινωσάντων σε, καὶ παροξυνάντων σε, καὶ κληθήσῃ πόλις Κυρίου Σιών ἁγίου Ἰσραὴλ.

Αὐτὸ τῶν πραγμάτων τὸ πέρας διαδείκνυσιν ἀκριβῶς τῆς προφητείας τὴν δύναμιν, οὐκ ἔξω βαλνύσαν τ' ἀληθοῦς· ἐμπαροινησαμένη γὰρ τῷ πάντων Σωτῆρι ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ ταπεινὴ γέγονεν ἡ Ἱερουσαλὴμ τῆς πρὸς Θεὸν οικειότητος ἀποδεβλημένη, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἐλπίδος ἀπολισθῆσασα, καὶ φειδοῦς ἐρήμῃ τῆς ἀνωθεν γενομένη, πεσοῦσα δὲ καὶ εἰς χεῖρας ἐχθρῶν, οἱ δὲ καὶ πᾶσαν τὴν Ἰουδαίαν καταδηλώσαντες, καὶ αὐτὸν ἐνέπρησαν τὸν θεῖόν τε καὶ διαδόητον ναόν. Ἐπειδὴ δὲ σέσωσται τὸ κατὰλειμμα Θεοῦ κατοικητέοντος, πεπιστεύχασι γὰρ εἰς Χριστὸν οὐκ εὐαριθμητοὶ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, κεχηρμάτιεν Ἐκκλησία Χριστοῦ, καὶ γέγονε μήτηρ ὡς περ ἔθνων. Οἱ γὰρ υἱοὶ τῶν ποτε ταπεινωσάντων αὐτὴν, τουτέστιν, οἱ τῶν ἐπιγεῖων κρατοῦντες πράγματων, καὶ ταῖς τῶν σκήπτρων διαδοχαῖς ὡς ἐξ ἐκείνων ἐρρό-

tionem autem habetur **849** hac de causa hic mons quem commemoravimus, ut qui maximam ligni vim habeat, abundetque arboribus procerissimis et fragrantissimis. Hæc igitur gloria, inquit, dabitur tibi, intelligibiliter scilicet et spiritualiter. Nutrit enim Ecclesia Christi plurima et illustria sanctorum capita, tum sublimia virtute, tum odoratissima. Spirant enim suaviter Christum. Adest illis quoque hoc, ut nulli sint carnalis affectus corruptioni obnoxii, ita ut pinus et cedrus non corruptuntur. Solet autem Scriptura divinitus inspirata, huiusmodi arboribus nonnunquam assimilare sanctorum multitudinem. Siquidem rursus dixit voce Isaie Deus: «Et producam aquam in solitudine, et in loco aquis carente flumina. Ponam in terra aquis carente, cedrum, buxum, myrtum, cyparissum et populum⁷.» Cum terra enim arida et aquis carente gentes comparat. Non enim fuit apud eas sermo divinus, qui vivificare potest, et ad pietatis auctus ac incrementum in cognitione Dei adducere. Sed fuerunt apud illas cedrus et buxus et myrtus et cyparissus ac populus, id est, arbores bene proceræ et mirabiles. Quarum etiam meminit divinus Psalter, dicens: «Panis cor hominis roborat; saturabuntur ligna campi, et cedri Libani quas plantasti⁸.» Nam, ut sapientissimus Paulus scribit: «Dei agriculturna sumus⁹.» Hæc igitur, inquit, gloria Libani dabitur tibi, id est, florebis multis et admirandis sanctorum capitibus refertus. Erit autem hoc, ut decoretur locus sanctus meus. Decus enim Ecclesiarum sunt hi qui ad virtutum celsitatem ascenderunt, et qui nihil habent in mente terrenum et humile, nec quæ carnis sunt sapiunt; sed qui altum petunt, et quæ supra sunt sapiunt, et velut e terra secedunt, ac in supernis ambulant¹⁰, in cælis habentes conversationem¹¹.

VERS. 14. Et ibunt ad te timentes filii eorum qui humilem te reddiderunt, et concitaverunt; vocaberisque civitas Domini Sion sancti Israel.

Rerum exitus satis indicat, prophetiæ vim a vero non deviare. Bacchata enim furiose in omnium Servatorem Christum Jerusalem **850** humilis facta est, a conjunctione ejus ejecta, et a spe in illum delapsa, et a misericordia superna derelicta, cadensque in manus hostium, qui, tota Judæa in vastitatem redacta, ipsum etiam divinum et celebratissimum templum incenderunt. Postquam vero servatæ fuerunt reliquiæ, Deo commiserante (crediderunt enim in Christum innumeri Israelitæ), nuncupata est Ecclesia Christi, et facta est velut mater gentium. Nam filii eorum qui humiliaverunt eam, id est, qui rebus terrenis imperant, et in sceptrorum successiones exinde veniunt, venerationi habent Ecclesiam, et timentes, id est, sollicite et cum Dei metu, ad eam accedunt. «Vocata est

⁷ Isa. xli, 18, 19. ⁸ Psal. ciii, 15, 16. ⁹ I Cor. iii, 9. ¹⁰ Rom. viii, 5. ¹¹ Philipp. iii, 20.

eum civitas Domini Sion sancti Israel. » Dei namque civitas est Ecclesia. Idque docet divinus David, velut illam alloquens : « Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei ¹². » Et ipse universorum Dominus ait Iyra Psallentis : « Hic habitabo, quia elegi eam. Portæ ejus benedicens benedicam, pauperes ejus saturabo panibus, sacerdotes ejus induam salute ¹³. » Sin velit quispiam posteros eorum regum, qui persecuti sunt Ecclesiam, dicere qui nunc cum honore et timore ad eam veniunt, et divinam quasi civitatem suscipiunt, non discedit a scopo. Videmus enim exemplis rem ad eum eventum deductam.

τοὺς καθ' ἑξῆς ὀνομάζειν, οἱ μετὰ τιμῆς καὶ δόξης οὐκ ἔξω φέρεται τοῦ σκοποῦ. Ὅρῳμεν γὰρ εἰς τοῦτο

VERS. 15, 16. *Pro eo quod fuisti derelicta, et odio habita, et non erat qui succurreret. Et ponam te exultationem æternam, gaudium generationum generationibus. Et suges lac gentium, et divitias regum comedes. Et scies quia ego Dominus qui salvo te, et qui eruo te Deus Israel*

« Eras enim, inquit, derelicta et odio habita, et non erat qui succurreret. » Hæc causa humilitatis tuæ exstitit. Nam debacchata es in eum qui evehere et felicitatem tibi incolumem servare potest; sed nemo fuit qui manum porrigeret auxiliaricem, eo quod Deo invisæ eras. Debacchata es enim non in unum aliquem in servili conditione locatum, aut ministri munus obeuntem, sed in ipsum universorum Regem ac Dominum. At quoniam semel **851** humiliationem hanc passa es, hæc molesta præteribunt, et posteriori beneficio te in pristinum statum restituet. Quemadmodum enim par erat, divina Dei sententia, te inobedientem puniri; sic conversam te misericordiam invenire convenit. « Ponam te igitur, inquit, exultationem æternam. » Nihil est enim triste in Ecclesia Christi. Ubi enim omnino spes est incorruptionis, et æternæ vitæ, et sempiternæ gloriæ, ac regni cælorum, quomodo mæstitiæ locus esse potest? « Et suges lac gentium, et divitias regum comedes. » Videtur nonnullis sensus propheticus tale quid docere : multos ex grege ac numero Græcorum, Scripturis divinitus inspiratis eruditos et tractandorum dogmatum intelligentia præditos, fore doctores Judaicæ Synagogæ. Sed aliorum videtur hæc oratio tendere, nec hanc viam esse et progressum hujus sententiæ, illudque potius velle denotare; cumulos esse eos fructuum oblationibus et regis donariis gentium. Idque verum esse ostendit ipsa rerum experientia. His ita absolutis : « Ego, inquit, Dominus qui servo te. » Nam, ut propheta Isaias ait : « Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuisset et quasi Gomorrhæ similes ¹⁴. » Gratia enim et humanitate Dei servatæ sunt reliquæ Israelis, ne in totum illa gens ex sanctis orta patribus disperiret.

Α μενοι σεπτήν ἡγοῦνται τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ δεδοκότες, τούτέστι, μετ' εὐλαβείας, καὶ τὸν θεὸν εἰς νοῦν ἔχοντες φόβον προσίσιν αὐτῇ. « Κέκληται γὰρ πόλις Κυρίου Σιών ἁγίου Ἰσραὴλ. » Θεοῦ γὰρ πόλις ἡ Ἐκκλησία, καὶ τοῦτο διδάσκει ὁ θαυμάσιος Δαβὶδ ὡς πρὸς αὐτήν, « Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. » Καὶ αὐτὸς δὲ που φησὶν ὁ τῶν ὄλων Κύριος διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος λύρας. « Ὡδε κατοικήσω, ὅτι ἡρετισάμην αὐτήν, τὴν θύραν αὐτῆς εὐλόγησω, τοὺς πτωχοὺς αὐτῆς χορτάσω ἄρτον, τοὺς ἱερεῖς αὐτῆς ἐνθούσω σωτηρίαν. » Εἰ δὲ δὴ βούλοιτό τις καὶ τῶν ποτε διωξάντων τὴν Ἐκκλησίαν βασιλέων υἱοὺς προσέρχονται νῦν αὐτῇ, καὶ ὡς θεῖαν τιμῶσι πόλιν, ἐκδεθῆκός τὸ τῶν πραγμάτων πέρας.

Διὰ τὸ γενέσθαι σε ἐγκαταλειμμένην, καὶ μεμισνημένην, καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθῶν. Καὶ θήσω σε ἀγαλλίαμα αἰώνιον, εὐφροσύνην γενεαῖς γενεῶν. Καὶ θηλάσεις γάλα ἐθνῶν, καὶ πλοῦτον βασιλέων φάγεσαι. Καὶ γινώσῃ ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ σώζων σε, καὶ ὁ ἐξαιρούμενός σε ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ.

« Γέγονας μὲν γὰρ, φησὶν, ἐγκαταλειμμένη, καὶ μεμισνημένη, καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθῶν. » Αὕτη σοι πρόφασις τῆς ταπεινώσεως ἦν, πεπαρμένης γὰρ εἰς τὸν ὑψοῦν δυνάμενον, καὶ ἀκράδαντόν σοι φυλάξει τὸ εὐμερεῖν, ἀλλ' οὐδεὶς ἦν ὁ χεῖρα νέμων ἐπίκουρον, ἐπείπερ ἦσθα θεομισῆς. πεπαρμένης γὰρ οὐκ εἰς ἕνα τινὰ τῶν ἐν τάξει καίμενων οἰκετικῇ, καὶ διακονικῇ ἔχοντων τὴν λειτουργίαν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν τῶν ὄλων βασιλέα καὶ Κύριον. Ἐπειδὴ δὲ ἅπασι πέπονθας τὴν ταπεινώσειν παρελάσει τὰ μοχθηρὰ, καὶ τοὺς δευτέρους ἀνακτήσεται σε. Ὡςπερ γὰρ ἀπειθήσασαν ἔδει κόλαζεσθαι ψήφῳ δικαίᾳ Θεοῦ, οὕτως ἐπιστρέψασαν ἐλεεῖσθαι πρέπει. « Θήσω σε τοίνυν, φησὶν, εὐφροσύνην γενεαῖς γενεῶν. » στυγνὸν γὰρ οὐδὲν ἐν Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ, ὅπου δὲ ὅλος ἐλπίς ἀφθαρσίας, καὶ ἀτελευτήτου ζωῆς, καὶ ἀμνηστου δόξης, καὶ βασιλείας οὐρανῶν, ποῖον ἂν ἔχοι τὸ κατηφές; Καὶ θηλάσεις γάλα ἐθνῶν, καὶ πλοῦτον βασιλέων φάγεσαι. Καὶ δοκεῖ μὲν τισι τοιοῦτόν τι διδάσκειν τῆς προφητείας ὁ νοῦς, ὅτι πολλοὶ τῶν ἐξ ἀγέλης Ἑλληνικῆς σεσωσμένοι τὸν νοῦν ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς, καὶ δογματικῆς εὐτεχνίας εἰς γινώσιν ἀναπτέχσαντες, ἔσονται διδάσκαλοι τῆς ἐξ Ἰουδαίων συναγωγῆς. Δοκεῖ δὲ πως εἰς τὸ παρὸν ὁ λόγος, οὐχὶ ταύτην ἰέναι μάλλον τῶν ἐννοιῶν τὴν ὁδὸν, ἐκεῖνο δὲ ἴσως βούλεσθαι καταδηλοῦν, ὅτι ταῖς ἐξ ἐθνῶν καρποφορίαις, καὶ βασιλικαῖς ἀναθήμασιν ἐμπλησθήσεται. Διαδείκνυσιν γὰρ ἀληθὲς ὅν καὶ τοῦτο τῶν πραγμάτων ἡ πεῖρα. Τούτων δὲ οὕτω τετελεσμένων φησὶν, ὅτι « Ἐγὼ Κύριος ὁ σώζων σε. » Ὡς γὰρ ὁ προφήτης φησὶν Ἡσαίας. « Εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ῥυμωιῶθημεν. » Χάριτι γὰρ καὶ φιλανθρωπίᾳ Θεοῦ σέσωσται τὸ κατάλειμμα τοῦ Ἰσραὴλ, ὥστε μὴ εἰσάπαν ἀπολέσθαι τὸ ἐξ ἁγίων πατέρων ἔθνος.

¹² Psal. LXXXVI. 3. ¹³ Psal. CXXI. 14-16. ¹⁴ Isa. I. 9.

Καὶ ἀντὶ χαλκοῦ οἶσω σοι χρυσίον, ἀντὶ δὲ ἁ
σιδήρου οἶσω σοι ἀργύριον, ἀντὶ δὲ ξύλων, οἶσω
σοι χαλκόν, ἀντὶ δὲ λίθων, σίδηρον. Καὶ δώσω
τοὺς ἄρχοντας σου ἐν εἰρήνῃ, καὶ τοὺς ἐπισκό-
πους σου ἐν δικαιοσύνῃ.

Δέχεται μὲν τὰς ὕλας ὡς ἐν τάξει παραδειγμάτων,
πλείστην ὅσῃν ἐχούσας τὴν πρὸς ἀλλήλας διαφοράν.
Σημαίνει δέ τι πλαγίως πνευματικὸν καὶ βαθύ. Βού-
λεται γὰρ εἰπεῖν ὅτι πάντα πρὸς τὰ ἀμείνω μεταστή-
σεται, καὶ τῶν πρώτων διοίσει τὰ δεύτερα. Παραχω-
ρήσει γὰρ πάντως ἡ ἐν νόμῳ παιδαυσις τῇ διὰ Χρι-
στοῦ, τουτέστι τοῖς εὐαγγελικοῖς θεσπίσμασι, καὶ
τοσοῦτον ἔσται τὸ μεταξὺ, ὅσον περ ἂν καὶ εἰ τὸ διὰ
μέσου χαλκοῦ καὶ χρυσοῦ. Χρυσοφανὴς μὲν γὰρ ὁ
χαλκός, πλὴν οὐκ ἔστι χρυσοῦς, ἀργυροφανὴς δὲ καὶ
ὁ σίδηρος, ἔνεστι γὰρ τὸ λαμπρὸν αὐτῷ, πλὴν οὐκ
ἀργυρὸς, ἀλλ' ἡττάται· πολὺ τοῦ προύχοντος. Οὐκοῦν
τὴν ἐν νόμῳ παιδευσιν παρεικάσαι τις δύναται ἂν
χαλκῷ, χρυσῷ γε μὴν τὴν διὰ Χριστόν· καὶ πάλιν
τῆς ἐν νόμῳ πολιτείας τὴν δύναμιν παρεικάσαι τις
ἂν σιδήρῳ, μεμετρημένον ἔχοντι τὸ φαιδρὸν, τὴν γε
μὴν ἐν Χριστῷ καὶ εὐαγγελικῇ, ἀργύρῳ μᾶλλον·
τελεωτάτην γὰρ ἔχει φαιδρότητα, νοητῶς. Ταύτητοι,
καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος, καίτοι πλεῖστον ὅσον ἐσχη-
κέναι λέγων διὰ τῆς ἐν νόμῳ ζωῆς τὸ καύχημα,
γνώσεώς τε τῆς ὑπ' αὐτοῦ, σκύδαλα μὲν ἡγεῖτο τὰ
πάντα, Χριστὸν δὲ κερδαίνειν ἤθελε, καὶ τὸ ὑπερέ-
χον τῆς γνώσεως αὐτοῦ. Ξύλα δὲ καὶ λίθοι χρήσιμα
πρὸς οἰκοδομήν· εὐρήσμενον δὲ τὸν πάνσοφον Παῦλον
τῆς παρὰ τινων μυσταγωγίας τὴν δύναμιν ταύταις
παραεικάζοντα ταῖς ὕλαις. « Εἰ γὰρ τις, φησὶν,
ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον, ξύλα, χόρτον, λίθους,
καλάμην. » Τοῦτο δὲ οὕτως ἔχοντος, ἐκείνῳ φαι-
νεται, ὅτι τῶν γραμματέων, καὶ Φαρισαίων ἡ διδασκαλία,
ἡγουν καθάπαξ τῶν ἀπίστων Ἰουδαίων ἡ ὑφήγησις,
οὐ συνιέντων ὅλως τὸ Χριστοῦ μυστήριον, ὅτι μὴδὲ
πεπιστεύκασιν εἰς αὐτὸν, παρεικάζοντο ἂν ξύλοις
τυχόν, καὶ λίθοις, ἡ δὲ ἐν Χριστῷ, καὶ εὐαγγελικῇ,
τοσοῦτον ἔχει τὸ ἀμεινον, ὅσον χαλκός καὶ ξύλον,
σιδήρός τε πρὸς λίθον. Εὐδιάθρυπτα μὲν γὰρ τὰ παρ'
ἐκείνοις ἦν διδάγματα τε καὶ ἐνθυμήματα, στερεὰ
δὲ, καὶ οἷον ἀθραυστα μετὰ τοῦ λαμπροῦ, καὶ
τιμίου, τὰ τῶν ἐν Χριστῷ. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ ἐκπι-
πτουσιν εἰς γενεαλογίας, καὶ μύθους ἀπεράντους τοῖς
ὑπὸ χεῖρα λαοῖς ἐξηγούμενοι, λήρους τε τινὰς ἐμπλέ-
κοντες, καὶ γραῶδῃ τερετίσματα· οἱ δὲ τὸν Χριστὸν
φοροῦντες εἰς νοῦν, πᾶσαν ὁδὸν εὐτεχνίας ἀγιοπρε-
ποῦς τοὺς ὑπὸ χεῖρα διδάσκουσι, καὶ δογματικῆς
ἀκριβείας ἀποφέρουσιν ἑραστάς, καὶ ἀπάσης ἀρετῆς
ἐργάτας τοὺς προσιόντας αὐτοῖς· διαδείκνυσιν δὲ πῶς
εὐθύς τὸ ἐπεννηγμένον, ὅτι τοῦτον ἔχει τὸν σκοπὸν
τῆς προφητείας ὁ νοῦς. « Δώσω γὰρ, φησὶ, τοὺς
ἄρχοντας σου ἐν εἰρήνῃ, καὶ τοὺς ἐπισκόπους σου ἐν
δικαιοσύνῃ. » Ὡς γὰρ τῶν πρώτων, φησὶν, ἐξωσμέ-
νων, ἑτέρους ἀνίστησιν ἄρχοντας τε καὶ ἐπισκόπους
ἰσῶν ὁ τῶν ὅλων Σωτὴρ διαπρέποντας ἐν εἰρήνῃ
καὶ δικαιοσύνῃ. Εἰρηνεύουσι γὰρ πρὸς Θεόν, οἱ τὰ

VERS. 17. Et pro ære afferam tibi aurum, pro
ferro feram tibi argentum, pro lignis feram tibi æs,
pro lapidibus ferrum. Et dabo principes tuos in pace,
et episcopos tuos in justitia.

Materias sumit exempli loco, quæ multum inter
se differunt. Significat autem oblique quiddam
spirituale et profundum. Vult enim dicere omnia
in melius esse convertenda, et primis præstantiora
fore secunda. Cedet enim omnino legalis institutio
Christianæ, id est, evangelicis oraculis; et tantum
erit intervallum, quantum inter æs et aurum inter-
est. Æs enim speciem auri habet, verum non est
aurum. Argento simile est ferrum, inest enim ei
quiddam lucidum, verum non est argentum, sed
præstantiori multum cedit. Legalem itaque institu-
tionem comparare quis poterit 852 æri, Christiana-
nam auro. Rursus legalem politiam comparare quis
poterit ferro, quod mediocre quemdam habet
splendorem, ac Christianam et evangelicam, ar-
gento potius; perfectissimum enim habet splendo-
rem intelligibiliter. Hinc sapientissimus Paulus,
etsi dicat se habere unde gloriari possit propter
vitam in lege transactam, ejusque cognitionem,
pro stercorebus tamen ducit omnia; Christum autem
lucrari volebat, et cognitionis ejus præstantiam¹⁶.
Ligna et lapides ad ædificationem quidem confe-
runt; invenimus tamen sapientissimum Paulum
quorundam mystagogiæ vim cum his materiis
comparare. « Si quis enim, inquit, superstruat
fundamento ligna, fenum, lapides, stipulam¹⁷. »
Quod cum ita se habeat, illud dicimus, Scribarum
et Phariseorum doctrinam, vel in universum infide-
lium Judæorum enarrationem, qui omnino Chri-
sti mysterium non intelligunt, ut qui in ipsum non
crediderunt, comparari posse lignis et lapidibus;
Christi autem et evangelicam tanto esse meliorem,
quanto ligno æs, ferrum lapidi antecellit. Illorum
enim documenta et inventa fragilia erant: at quæ
in Christo sunt, solida existunt et infracta, illu-
stria quoque et magnifica. Judæi enim delabuntur
in genealogias, et fabulas infinitas populo suo
exponunt, nugæ etiam quasdam intextunt, et aniles
cantilenas¹⁸. At qui Christum gerunt in animo,
omnem viam sancti artificii suos docent, et exactæ
dogmatum peritiæ studiosos reddunt, et omnis vir-
tutis operarios, quicunque ipsos adeunt. Hunc esse
scopum prophetice sententiæ, declarat statim quod
infertur. « Dabo enim, inquit, principes tuos in
pacem, et episcopos tuos in justitiam. » Perinde
enim, inquit, ac primi expulsi essent, alios princi-
pes et episcopos populorum excitat universorum
Servator, et pace et justitia præcellentes. Pacem
enim habent apud Deum, qui student ea sapere
quæ illi placeant, et qui justitiæ ornamentis coro-
nati sunt. Tale quid alibi quoque dixit propheta
Isaias, imo per prophetam Deus, ad matrem Ju-

¹⁶ Philipp. III, 8. ¹⁷ I Cor. III, 12. ¹⁸ I Tim. I, 4.

dæorum, dico Jerusalem : « Et inducam manum meam super te, et excoquam ad purum; infideles autem perdam, et auferam **853** omnes iniquos a te, et omnes superbos deprimam, et præficiam iudices tuos ut prius, et consiliarios tuos ut ab initio. Et deinceps vocaberis civitas justitiæ, metropolis fidelis Sion ¹⁸. » Quin et Servator ipse reprehendit Judæorum præfectos, dicens : « Amen, amen dico vobis, tollitur a vobis regnum cælorum, et dabitur genti alteri ferenti fructus ejus ¹⁹. »

κληθήσῃ πόλις δικαιοσύνης, μητρόπολις πιστῇ καθηγηταῖς ἐπετίμα λέγων· « Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω καὶ δοθήσεται ἔθνη ἐτέρῳ, ποιούντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. »

TOMUS V.

VERB. 18. *Et non audietur ultra injustitia in terra tua, neque contritio, neque miseria in finibus tuis; sed vocabuntur salus muri tui, et portæ tuæ sculpturæ.*

Magnam habet probabilitatem oratio. Si enim principes ejus in pace et episcopi laudibus justitiæ excellent, valebit etiam semper hoc apud subditos, ut in omni justitia et pietate Christiana vitam transmittere contendant. « Non erit, inquit, contritio in finibus tuis. » Contritionem hic vocat vim contra submissos et infirmos. Ejusmodi enim homines facile patent incursionibus, et prestant diripere volentibus, tanquam præda, promptissime. Injusti autem olim et violenti fuerunt Judæicæ Synagogæ duces : ac legibus divinis obnitentes, perversa ferebant in re quaque judicia. Sæpe igitur eos Litteræ sacræ incusant, ut qui summa impietate ad hunc lapidem impingerent, ita ut intolerandis criminibus conspicerentur impediti. Alicubi enim dicit : Præfecti ejus ob dona judicabant, et prophetæ ejus propter argentum vallicinabantur ²⁰. Psallit etiam divinus David : « Contritio et miseria in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt, non est timor Dei ante oculos eorum ²¹. » Reprehendebat et eos qui jejunaverunt universorum Deus, sic dicens : « In diebus enim jejuniorum vestrorum, invenitis voluntates vestras, et omnes subditos affligitis judicio et pugnâ, jejunatis et **854** percutitis pugnis humilem ²². » Præterea voce Isaïæ : « Concupiverunt agros, et diripuerunt orphanos, et domos occupaverunt, et diripuerunt virum et domum ejus, virum et hæreditatem ejus ²³. » Postquam vero hi esse desiderunt, et eorum loco excitatus est sanctorum apostolorum chorus; et qui post illos eorum vestigia sequi studentes, recte secant veritatis sermonem ²⁴, optimique fiunt subjectæ plebis pædagogî : hinc nec sine causa dicit non ultra in terra eorum auditum iri injustitiam, sed nec contritionem nec miseriam; sed vocandos esse muros ejus salutare, et portas sculpturam. Muros, ut ego arbitror, dicit sanctos

αὐτῷ δοκοῦντα φρονεῖν σπουδάζοντες, καὶ τοὺς τῆς δικαιοσύνης αὐχῆμασι στεφανούμενοι. Ἐφη τι τοιοῦτον ἐτέρῳθι που πάλιν ὁ προφήτης Ἡσαίας, μᾶλλον δὲ διὰ τοῦ προφήτου Θεοῦ πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων μητέρα, φημὶ δὴ τὴν Ἱερουσαλήμ· « Καὶ ἐπέξω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σέ, καὶ πυρώσω εἰς καθαρὸν, τοὺς δὲ ἀπειθοῦντας ἀπολίσσω, καὶ ἀφελῶ πάντα ἀνόμους ἀπὸ σοῦ, καὶ πάντας ὑπερφάνους ταπεινώσω καὶ ἐπιστήσω τοὺς κριτάς σου ὡς τὸ πρότερον καὶ τοὺς συμβούλους σου ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, καὶ μετὰ ταῦτα Σιών. » Ναὶ μὴν καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ τοῖς Ἰουδαίων ὕμνῳ, ἀρθθήσεται ἀφ' ὕμνων ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, αὐτῆς. »

B

TOMOS E'.

Καὶ οὐκ ἀκουσθήσεται ἐτι ἀδικία ἐν τῇ γῇ σου, οὐδὲ σύντριμμα, καὶ ταλαιπωρία ἐν τοῖς ὁρίοις σου, ἀλλὰ κληθήσεται σωτήριον τὰ τεῖχη σου, καὶ αἱ πύλαι σου γλύμμα.

Καὶ πολὺ γε τὸ εἶδος ὁ λόγος ἔχει. Εἰ γὰρ οἱ ἀρχοντες αὐτῆς ἐν εἰρήνῃ, καὶ διατρέποντες ἐν αὐχῆμασι δικαιοσύνης οἱ ἐπίσκοποι, κρατῆσαι πάντως που, καὶ παρὰ τοῖς ὑπερευγμένοις, τὸ ἐν ἀπάσῃ δικαιοσύνῃ, καὶ εὐσεβεῖᾳ τῇ κατὰ Χριστὸν ἐπείγασθαι διαδιδόν. « Οὐκ ἔστι δὲ, φησὶν, οὐδὲ σύντριμμα ἐν τοῖς ὁρίοις σου. » Σύντριμμα δὲ φησι τὴν πλεονεξίαν, τὴν κατὰ γε τῶν ἐν ὑφέσει, καὶ ἀσθενείᾳ. Εὐδρομοὶ γὰρ οἱ τοιοῦτοι, καὶ τοῖς διαρπάξιν ἐθέλουσιν ἐτοιμοτάτη πρόκεινται θῆρα. Ἀδικοὶ δὲ καὶ πλεονέκται γεγόνاسιν κατὰ καιροῦς οἱ τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς ἡγούμενοι, καὶ τοὺς θεοὺς νόμοις ἀντανιστάμενοι, διαστρέφους ἐποιοῦντο τὰς ἐφ' ἐκάστῳ πράγματι κρίσεις. Αἰτιᾶται γοῦν αὐτοὺς πλεισταχοῦ τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν, ὡς ἀνοσιόδητος εἰς τοῦτο διελάσαντας μέτρον, ὥστε καὶ ἀφορήτοις ἐγκλήμασιν ἐνόχους ὄντας ὀρθῶσαι· ποτὲ μὲν γὰρ φησιν, ὅτι οἱ ἡγούμενοι αὐτῆς μετὰ δώρων ἔκριναν, καὶ οἱ προφῆται αὐτῆς μετὰ ἀργυρίου ἐμμαντεύοντο. Ψάλλει δὲ καὶ ὁ θεοπέσιος, « Σύντριμμα καὶ ταλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν, οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. » Ἐπετίμα δὲ καὶ νενηστευκόσιν ὁ τῶν ὄλων Θεός, οὕτω λέγων· « Ἐν γὰρ ταῖς ἡμέραις τῶν νηστειῶν ὁμῶν, εὐρίσκετε τὰ θελήματα ὁμῶν, καὶ πάντα τοὺς ὑποχειρίους ὁπονούσατε εἰς κρίσεις, καὶ μάχας, νηστεύετε, καὶ τύπτετε πυγμαῖς ταπεινόν· » καὶ προσέτι τοῦτοις διὰ τῆς Ἡσαίου φωνῆς· « Καὶ ἐπαθύμουν ἀγροῦς, καὶ διήρπαζον ὀρφανούς, καὶ οἴκους κατεδυνάστευον, καὶ διήρπαζον ἄνδρα καὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ, ἄνδρα καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ πέπαυται μὲν τὰ ἐκείνων, ἀντεγήγερται δὲ τῶν ἁγίων ἀποστόλων ὁ χορὸς, καὶ οἱ μετ' ἐκείνους ἐτι τοῖς αὐτῶν ἔχνεσι κατακολουθεῖν σπουδάζοντες ὀρθοτομοῦσι μὲν τῆς ἀληθείας τὸν λόγον, ἀριστοὶ δὲ τῶν ὑπὸ χεῖρα γεγόνاسιν παιδαγωγοί. Ταῦτητοι, καὶ μάλα εἰκότως, οὐκ ἔτι μὲν ἀδικίαν ἐν τῇ γῇ αὐτῶν ἀκουσθήσεσθαι φησιν, ἀλλ' οὐδὲ

¹⁸ Isa. i, 25, 26. ¹⁹ Matth. xxi, 43. ²⁰ Mich. iii, 11. ²¹ Psal. xiii, 3. ²² Isa. lviii, 3, 4. ²³ Isa. x, 2. ²⁴ II Tim. ii, 15 25.

σύντριμμα, καὶ ταλαιπωρίαν· κληθήσεσθαι δὲ μᾶλλον Ἀ σωτήριον τὰ τείχη αὐτῆς, γλύμμα δὲ καὶ τὰς πύλας, τείχη δὲ, ὡς γε οἶμαι, φησὶ τοὺς ἀγίους παιδαγωγούς, δογματικάς τε καὶ ἡθικάς· εἰσηγήσεσιν ἀσφαλιζομένους τὴν Ἐκκλησίαν, ὥστε καὶ ἀνάλωτον εἶναι τοῖς ἐχθροῖς, καὶ εἶτε τινὲς εἴεν ὁρατοὶ, εἶτ' οὖν καὶ ἀόρατοι. Οἱ αὐτοὶ δ' ἂν εἴεν καὶ πύλαι, ἅτε δὴ καὶ εἰσαγωγικῶ χρώμενοι λόγῳ, καὶ εἰσφέροντες διὰ πίστεως εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας τοὺς ἔξω τῶς ὄντας αὐτῆς. Γλύμμα δὲ ὅτι περικαλλῆς ἦν ἄγαν ὁ λόγος αὐτοῖς, καὶ οἷον εἰς ἀλήθειαν ἐκτετροννευμένος· εὐρεπὲς γάρ ἅπαν τὸ γεγλυμμένον· καὶ οἱ μὲν Ἐβδόμη-κοντα ταύτην δεδώκασιν τὴν ἐρμηνείαν, οἱ δὲ ἕτεροι τὴν ἐρμηνευτῶν, ἀντὶ τοῦ γλύμμα τεθείκασιν τὸν Ἰησοῦν. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο ἀληθές. Ὁραῖος γάρ κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων κεχηρμάτικέ τε καὶ ἔστι, τείχη δὲ αὐτὸν, καὶ πύλας πεπλουτήκαμεν. Ἀσφαλίζεται γάρ ἡμᾶς ἀρρήτῳ δυνάμει, καὶ ταῖς τῶν ἁγίων ἀγγέλων ἐπικουρίαις· Ἐντελεῖται γάρ, φησὶ, τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ περὶ σοῦ, τοῦ διαφυλάξαι σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου· καὶ Ἐπαρ-εμβαλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύεται αὐτούς. Ἐρχόμεθα δὲ δι' αὐτοῦ εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Πατρὸς, καὶ γέγονε πρὸς τοῦτο καὶ θύρα, καὶ πύλη, καὶ ὁδός. Ἐφη γοῦν ὅτι· Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα, καὶ ἡ ὁδός, καὶ οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. Ἔστι δὲ καὶ γλύμμα, τούτεστιν ἡ μορφή, καὶ τὸ εἶδος τοῦ τεκόντος αὐτὸν, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, καὶ εἰκὼν, καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης αὐτοῦ.

Καὶ οὐκ ἔσται σοι ὁ ἥλιος εἰς φῶς ἡμέρας, οὐδὲ ἀνατολὴ σελήνης φωτισεῖ σοι τὴν νύκτα, ἀλλ' ἔσται σοι Κύριος φῶς αἰώνιον, καὶ ὁ Θεὸς δόξα σου. Οὐ γὰρ δύσεται ὁ ἥλιός σοι, καὶ ἡ σελήνη οὐκ ἐκλείψει. Ἔσται γάρ σοι Κύριος φῶς αἰώνιον.

Βούλονται τινες διὰ τῆς τῶν προκειμένων ἐννοίας ἀποφέρειν ἡμᾶς εἰς γε τὸ χρῆναί τι τοιοῦτον ὑπονοεῖν. Ἐν ὁσάτοις γὰρ τοῦ αἰώνος καιροῖς ἐξηγε-μένων τῶν ἐν γῇ κειμένων, καὶ καταφοιτήσαντος ἐξ οὐρανοῦ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς, ἀπρακτῆ-σαι μὲν ἡ τῶν στοιχείων λαμπρότης, καινοὺς δὲ οὐ-ρανούς, καὶ καινὴν γῆν, καὶ τὰ ἐπαγγέλματα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἐφη δὲ τι τοιοῦ-τον καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, ὅτι· Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεί-ναις ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς. Ἀρχέσει γὰρ τοῖς ἀγίοις εἰς φω-τισμὸν αὐτῇ τοῦ Σωτῆρος ἡ δόξα. Ἄλλ' ἵνα δοκῇ πᾶς ἔπεσθαι τῇ τῶν ἀνόντων ἐννοίᾳ τὰ προκειμένα, τὴν ἐρμηνείαν ἐπαίνεσαντες ταυτηνί, καὶ ἕτερόν τι δηλοῦσθαί φαμεν διὰ τῶν προκειμένων στίχων. Φῶς μὲν γὰρ τὸ ἡλιακόν, καὶ προσέτι τὸ σεληνιαῖον, χρειώδεις τε καὶ ἀναγκαῖόν ἐστι τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς. Ἄλλ' ἐν νυκτὶ μὲν τὸ ἡλιακόν συστέλλε-ται φῶς, ἐν ἡμέρᾳ δὲ τὸ σελήνης. Παρὰ τὰς γὰρ ἀλλήλους παραχωροῦσι τὸ φαίνειν. Τὸ δὲ γε θεῖον καὶ νοητὸν, ὃ ταῖς τῶν πιστευσάντων καρδίαις ἐνέησι, φησὶν, ὃ τῶν ὄλων Σωτὴρ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος,

pædagogos, qui dogmatum et moralium præcepto-
rum doctrinis Ecclesiam muniunt, ut capi non
possit ab hostibus, sive illi sint aspectabiles, sive
inaspectabiles. Idem possunt etiam esse portæ ut
qui isagogicis utantur sermonibus seu institutio-
nibus, et per fidem adducant ad agnitionem verita-
tis eos qui tum ab ea fuerunt alienati. Sculpturam
autem quod pulchra et elegans sit eorum oratio, et
ad veritatem quasi tornata. Speciosum est enim
admodum, quod est cælatum et politum. Et hanc
quidem interpretationem dederunt Septuaginta.
Alii interpretes pro γλύμμα posuerunt Jesum. Est
autem illud quoque verum. Speciosus enim forma
præ filiis hominum²⁵ et nuncupatur et est, illum-
que tanquam muros et portas possedimus. Munit
enim nos ineffabili potentia, et sanctorum angelo-
rum præsidiiis. Mandabit namque, inquit, an-
gellis suis de te, ut custodiant te in omnibus viis
tuis²⁶. Et: «Castra ponet angelus Domini circa
timentes se, et eruet eos²⁷». Ac per illum ingre-
dimur ad agnitionem Patris, et exstitit ad hæc os-
tium, et via, et porta, et via. Dixit siquidem: «Ego
sum ostium, et via, et nemo venit ad Patrem, nisi per
me²⁸». Est etiam sculptura seu forma et species
ejus qui genuit, et character substantiæ ejus, et
imago, atque splendor gloriæ ejus.

τούτεστιν ἡ μορφή, καὶ τὸ εἶδος τοῦ τεκόντος αὐτὸν,

Vers. 19, 20. Et non erit tibi sol in lucem diei,
neque lunæ ortus collustrabit te noctu: sed erit
tibi Dominus lux æterna, et Deus gloria tua. Non
enim occidet sol tibi, et luna te non deficiet. Nam
erit tibi Dominus lux æterna.

855 Volunt quidam ex sententia horum verborum
nos adducere, ut tale quiddam intelligamus. Extre-
mis enim sæculi temporibus, excitatis his qui in
terra jacent, et descendente de cælo omnium no-
strum Servatore Christo, cum sanctis angelis in
gloria Patris, irritus fiet elementorum splendor,
novosque cælos, ac novam terram et promissiones
ejus exspectamus, secundum id quod scriptum est.
Tale quid dixit etiam Servator noster: «In die-
bus illis sol obtenebrabitur, et luna non dabit lu-
men suum²⁹». Satis enim erit sanctis ad illumi-
nationem ipsa Servatoris gloria. Sed quo posita
verba cum superiorum sententia cohærescere vi-
deantur, interpretationem hanc laudamus quidem,
sed aliud quiddam his versibus significari dicimus.
Lux enim solaris et præterea lunaris, perutile quid-
dam est et necessarium corporeis oculis; sed no-
ctu lux solis contrahitur, Interdiu lunæ. Alternis
enim vicibus lucent. Atqui lux divina et intelli-
gentia percepta, quam credentium cordibus im-
mittit universorum Servator, per Spiritum sanctum
et per eos qui mysteria norunt tradere, inextin-
cta erit, et jugis et semper lucida; adeo ut ejus-

²⁵ Psal. xlii, 3. ²⁶ Psal. xc, 41. ²⁷ Psal. xxxiii, 8. ²⁸ Joan. x, 9; xiv, 6. ²⁹ Matth. xxiv, 29.

que mens nec solis opera, nec lunæ opus habeat A ad illuminationem et visus recuperationem. Non enim luce sub sensu cadente illustratur mens; sed potius sancti Spiritus illustratione et splendore contenta est ad perspicendam et intuendam Christi gloriam, utque scire possit quantum habeat cum Patre suo similitudinem, substantiæ scilicet ratione, et quodnam sit optimæ vitæ iter certe cognoscere. Factus est igitur nobis lux æterna Salvator. Idque perspicuum facit, dicens: « Ego sum lux mundi ²⁰. » Et rursus: « Cum in mundo sum, lux sum mundi ²¹. » — « Qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lucem vitæ ²². »

VERS. 21, 22. Et complebuntur dies luctus tui, B et populus tuus omnis justus, et in sæculum terræ hæreditatem possidebit, custodiens plantationem, opera manuum suarum in gloriam. Qui paucus est, erit in millia, et qui minimus, in gentem magnam. Ego Dominus in tempore congregabo eos.

Qui tempus consummationis designari aiunt, ex eo quod non ultra lumen solare et 856 lunare opus suum peragat, sed contrahatur, ut Dominus noster fiat lux æterna, dicunt lugentibus nunc, quos etiam consolandos ait Servator, finem luctus fore illo tempore. Desinent enim laborare et curis inacerari, et æterna consequentur præmia. Hoc est enim, opinor, consolatione perfundi. Quoniam autem rursus tractationis et theorematis sententiam ex præcedentibus sequi oportet, illud dicimus, his qui manent ac jacent in peccatis, tristitiam propriam esse et convenientissimam. Expectant enim non honores et coronas, non consolationem a Deo, sed potius supplicium, et ignem atque tenebras. Qui autem benefaciunt, spe gaudent ²³, quemadmodum sapientissimus Paulus ait. Excipit enim ac comitatur probitatem eorum, in infinita sæcula, et gloria, et voluptas. Verum quando conversus fuerit ad Dominum etiam qui plurimis peccatis occupatus est, deinde justificatus fuerit per fidem, et remissionem criminum adeptus fuerit, expectaveritque accipere honores sanctis destinatos, tunc cessabunt dies luctus ejus, et a dolore ac tristitia desistet. Confirmat quasi hume sensum, quod deinceps positum est: « Et populus tuus omnis justus, » id est, justificabitur populus quantus est futurus. Habeturque oratio tanquam ad Ecclesiam: justificat autem impium Christus, gratia et humanitate, et ipse solvit ab omni crimine eos qui convicti sunt. Nam quis horum largitor sit, significavit, cum inquit: Custodiens plantationem, opera manuum suarum in gloriam. Plantatio enim sumus plantarum omnium nostrum Servatoris Christi, ejusque opus. Cum namque essemus oleaster, olivæ pulchræ insiti sumus, tantum non

καὶ διὰ τῶν εὐ εἰδόντων μυσταγωγεῖν, ἀσθεστον ἔσται, καὶ ἀκατάληκτον, καὶ ἀειφανές, ὥστε μήτε ἡλίου μήτε σελήνης ἐν χρεῖα καθεστηκέναι τὴν ἐκάστου νοῦν πρὸς φωτισμὸν, ἢ ἀνάβλεψιν· οὐ γὰρ αἰσθητῶ φωτὶ καταλάμπεται νοῦς, ἀρκεῖται δὲ μᾶλλον τῇ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος φωταγωγίᾳ, καὶ πατρότητι πρὸς τὸ δύνασθαι καθορᾶν τὴν δόξαν Χριστοῦ, καὶ ὅσον ἂν ἔχοι πρὸς τὸν τεκνύοντα αὐτὸν τὴν ἐμφέρεϊαν. οὐσωδῶς δὲ δηλονότι, καὶ μὴν καὶ τῆς ἀρίστης ζωῆς ἀπλανῶς εἰδέναι τὴν δόξαν. Γέγονε τοίνυν φῶς αἰώνιον ἡμῖν ὁ Σωτὴρ, καὶ τοῦτο ἡμῖν ἐναργὲς καθίστησι, λέγων· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, » καὶ πάλιν· « Ὅταν ᾖ ἐν τῷ κόσμῳ, φῶς εἰμι τοῦ κόσμου. » — « Ὁ ἀκολουθῶν ἐμοί, οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. »

Καὶ ἀναπληρωθήσονται αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους σου, καὶ ὁ λαὸς σου πᾶς δίκαιος, καὶ δι' αἰῶνος κληρονομήσουσι τὴν γῆν, φυλάσσων τὸ φύτευμα ἔργα χειρῶν αὐτοῦ εἰς δόξαν. Ὁ ὀλιγοστός ἔσται εἰς χιλιάδας, καὶ ὁ ἐλάχιστος εἰς ἔθνος μέγα. Ἐγὼ Κύριος κατὰ καιροὺς συνάξω αὐτούς.

Οἱ τὸν τῆς συντελείας καιρὸν καταδηλοῦσθαι λέγοντες διὰ τοῦ μηκέτι τὸ ἡλιακὸν, ἦτοι τὸ σεληνιαῖον ἐναργῆσαι φῶς, συσταλῆναι δὲ μᾶλλον, ἐν ᾧ ὁ Κύριος ἡμῶν φῶς αἰώνιον γένηται, φασὶν ὅτι τοῖς πενθοῦσι νῦν, οὓς δὴ καὶ παρακληθήσεσθαι φησιν ὁ Σωτὴρ, τέλος ἔσται τοῦ πενθεῖν κατ' ἐκεῖνο που τοῦ καιροῦ· πεπαύσονται γὰρ τοῦ ποιεῖν ἔτι, καὶ κατατρυχεσθαι, καὶ τῶν εἰς αἰῶνα τεύξονται γερῶν. Τοῦτο γὰρ, οἶμαι, τὸ παρακληθῆναι ἔστιν. Ἐπειδὴ δὲ πάλιν τῶν θεωρημάτων ἔπρεσθαι χρὴ τὸ ἀνόπιν, ἐκεῖνόν φαμεν, ὅτι τοῖς μένουσιν ἐν πλημμελείαις τὸ κατηφές οἰκεῖον, καὶ ἀρμοδιώτατον. Προσδοκῶσι γὰρ οὐ τιμὰς καὶ στεφάνους, οὐ παράκλησιν τὴν παρὰ Θεοῦ, κόλασιν δὲ μᾶλλον, καὶ πῦρ, καὶ σκότος· οἱ γὰρ μὴν ὄντες ἐν ἀγαθοῦργίαις τῇ ἐλπίδι χαίρουσι, καθά φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος· διαδέχεται γὰρ τὸ ἐπιεικὲς αὐτῶν ἢ εἰς ἀπεράντους αἰῶνας δόξα, καὶ τρυφή· πλὴν ὅταν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, καὶ ὁ πλείσταις ὅσαις ἀμαρτίαις ἐνισχημένος, εἴτα δικαιοῦσθαι διὰ τῆς πίστεως, καὶ κομισθῇ μὲν τῶν αἰτιαμάτων τὴν ἄφεσιν, προσδεχέσθαι δὲ λαβεῖν καὶ τὰς τοῖς ἁγίοις ὑποτιμώμενας τιμὰς. Τότε δὴ πεπαύσονται μὲν αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους αὐτοῦ, καταλήξει δὲ ἰδρώτος, καὶ κατηφείας, βεβαίῳ δὲ ὥσπερ ταυτηνὴ τὴν διάνοιαν τὸ ἐφεξῆς καίμενον· ἔσται γὰρ, φησὶν, πᾶς ὁ λαὸς σου δίκαιος, τοιούτεσι, δικαιωθήσεται πᾶς ὁ σοὶ ἐπόμενος λαός· ἔστι δὲ ὁ λόγος ὡς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν· εἰκαστοὶ δὲ Χριστὸς τὸν ἀσεβῆ χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ ἀνίησι παντὸς αἰτιάματος τοὺς ἀλόντας αὐτός. Τίς γὰρ ἔσται τῶν τοιούτων ὁ χορηγός, διαμεμήνυκεν, εἰπὼν· Φυλάσσων τὸ φύτευμα, ἔργα χειρῶν αὐτοῦ εἰς δόξαν. Φύτευμα γὰρ ἔσμεν τῶν φωτῶν τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ ἔργον αὐτοῦ· ἀγγεῖλαι οὖν γὰρ ὄντες ἐνεκεντρίσθημεν εἰς καλλιέλαιον, μονοουχὶ καὶ αὐτουργοῦντος εἰς ἡμᾶς τοῦ

²⁰ Joan. viii, 12. ²¹ Joan. ix, 5. ²² Joan. viii, 12. ²³ I Tim. vi, 18.

Χριστοῦ· οὐ γὰρ πρέσβυς, οὐκ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς. Ἐφη γοῦν αὐτός· «Ὁ λαλῶν πάρεμι.»—«Ἔσται δὲ, φησί, καὶ ὁ ὀλιγοστός εἰς χιλιάδας, καὶ ὁ ἐλάχιστος εἰς ἔθνος μέγα. » Νῦν μὲν γάρ, τουτέστιν, ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ κέκερυπται τῶν ἁγίων ἡ δόξα, καὶ τό γε ἦχον εἰς ἀλαζονείας κοσμικὰς ἐλάχιστοι τινες εἶναι δοκοῦσιν οὐκ ἔχοντες δόξαν ἐμφανή. Ἐπιλάμπαντος δὲ πάλιν ἐξ οὐρανῶν τοῦ Χριστοῦ τὸ θηνικάδε, καὶ ὁ νομισθεὶς ἐλάχιστος εἶναι καὶ ὀλιγοστός ἔσται εἰς ἔθνος μέγα. Καθηγήσεται γὰρ λαῶν, καὶ ἡγεμονεύσει πολλῶν, ἅτε δὴ τὸν εὐδόκιμον ἐν τῷδε τῷ βίῳ διανύσας δρόμον· καὶ τοῦτο ἔστιν ἰδεῖν ἐξ ὧν ἔφη Χριστός· τοῖς γὰρ ἀποστόλοις προσλαλῶν· «Ὅταν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου καθίσῃ, φησὶν, ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, τότε καὶ ὑμεῖς καθίσθετε ἐπὶ δώδεκα θρόνων, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ. » Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐν τῇ τῶν τολάντων διανεμήσει εὐρίσκεται· λέγων, «Ἔσο ἐπάνω δέκα φυλῶν· » ἐτέροις δὲ τὴν μείω διδώσι μοῖραν· «Ἔσο γάρ, φησὶν, ἐπάνω πέντε πόλεων. » Ἰσοστατοῦσάν που πάντως ταῖς ἐπικεικείαις αὐτῶν τὴν ἀντιμισθίαν ὀρέγων, καὶ τὴν ἐκάστην πρέπουσαν τολαντεύων τιμῇ. Ἐπ' αὐτῷ δὴ οὖν τούτῳ χαίροντες οἱ ἅγιοι φασιν· «Υπέταξε λαοὺς ἡμῖν, καὶ ἔθνη ὑπὸ τοῦς πόδας ἡμῶν. » Τοὺς γε μὴν ἐλαχίστους νομισθέντας εἶναι κατὰ τὸν βίον, εἶτα γεγονότας εἰς χιλιάδας, καὶ εἰς ἔθνος μέγα. «Ἐγὼ, φησὶν, ὁ πάντων Κύριος, συνάξω κατὰ καιροῦς, » τοὺς τῆς ἐξ οὐρανῶν ἐπιδημίας δηλονότι. Τότε γὰρ ἔσται τοῖς ἁγίοις ἡ παντὶς ἀπόλαυσις ἀγαθοῦ· οἱ καὶ ἀρπασθήσονται, καθά φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος, ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, οὕτως τε πάντες σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα ταῖς ἀτελευτήτοις ἐντροφῶνταις τιμαῖς.

Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἵνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰσάσθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄρσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν, καὶ ἡμέραν ἀνταποδόσεως, παρακαλέσαι πάντας τοὺς πενθοῦντας, δοθῆναι τοῖς πενθοῦσι Σὺν δόξαν ἀνελσποδοῦ, ἄλειμμα εὐφροσύνης τοῖς πενθοῦσι, καὶ καταστολὴν δόξης ἀνελ πνεύματος ἀκηδίας.

Ὁ ἐν τοῖς ἀνόπιν εἰπὼν περὶ τῶν ἐν πίστει κληρονομένων· «Ἐγὼ Κύριος κατὰ καιροῦς συνάξω αὐτούς, » ὡς ἐνεστηκότος ἡδὴ τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν ἐπήγγελται συναγεῖρσιν αὐτούς, καὶ ὡς ἡδὴ γεγόμενος ἄνθρωπος, καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς ὁμολώσιν ὑπελθὼν, καὶ καθελὼς ἑαυτὸν εἰς κένωσιν, «Πνεῦμα Κυρίου, φησὶν, ἐπ' ἐμέ, » καίτοι φύσει Θεὸς ὑπάρχων ὁ Μονογενὴς Ἅγιος ἁγίων ἐστὶ, καὶ πᾶσαν αὐτὸς ἁγιάζει τὴν κτίσιν, ἅτε δὴ καὶ ἐξ ἁγίου Πατρὸς πεφυκώς, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ προχέμενον Πνεῦμα, καὶ ταῖς ἄνω δυνάμεσιν ἐνιεῖς, ὡς ἑαυτοῦ, καὶ προσέτι τοῖς ἐπεγνωκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ. Πῶς οὖν ἡγιάζεται; Θεὸς γὰρ ὑπάρχων ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός, διδωσι μὲν θεϊκῶς τὸ πνεῦμα τῇ κτίσει, δέχεται δὲ αὐ-

A operante in nobis Christo. Non enim legatus, non angelus, sed ipse Dominus servavit nos. Dixit itaque ipse : « Qui loquer, adsum ²⁵. » — « Qui autem paucus est, inquit, erit in millia, et qui minimus, in gentem magnam. » Nunc enim, id est, in hoc sæculo, occultata est gloria sanctorum, et si fastum mundi respicias, minimi esse videntur, qui illustrem non habent gloriam; sed rursus ubi illuxerit de cælo Christus, tunc etiam qui habitus est minimus et paucus, erit in magnam gentem. Præficietur enim populis et imperitabit multis, utpote in hac vita confecto cursu laudabili. Quod videre est, ex his quæ dixit Christus. Nam affatus apostolos, inquit : « Cum Filius hominis sedebit **857** in throno gloriæ suæ, tunc etiam sedebitis vos in duodecim B thronis judicantes duodecim tribus Israel ²⁶. » Quin et in distributione talentorum invenimus eum dicere : « Esto super decem tribus; » aliis autem minorem largitur portionem. « Esto enim, inquit, super quinque civitates ²⁷, » probitati ipsorum parem utique mercedem tribuens, et cuique convenientem talentorum honorem. Ideoque gaudentes sancti, dicunt : « Subjecit populos nobis et gentes sub pedibus nostris ²⁸. » Minimos autem in vita reputatos, deinde in millia et in gentem magnam amplificatos. « Ego, inquit, omnium Dominus congregabo suo tempore, » adventus scilicet de cælo. Tunc enim sancti omni bono fruentur qui rapiuntur, ut sapientissimus Paulus inquit, in nubibus in occursum Domini in aerem; itaque semper cum Domino erimus ²⁹, vel C erunt, æternis circumstantes honoribus.

CAP. LXI. VERS. 1-3. *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me; evangelizare pauperibus misit me, mittere contritos corde, prædicare captivis remissionem, et cæcis visionem, vocare annum Domini acceptabilem, et diem retributionis, consolari omnes lugentes, ut detur lugentibus Sion gloria pro cinere, unctio lætitiæ lugentibus, et amictus gloriæ pro spiritu mæroris.*

Qui in superioribus dixit de vocandis per fidem : D « Ego Dominus, in tempore congregabo eos ²⁵, » veluti jam instante tempore, quo promisit eos se coacturum, et quasi factus jam homo, et similitudinem nostram suscipiens, et se ad inanitionem submittens, « Spiritus Domini, inquit, super me; » quoniam natura Deus existens Unigenitus Sanctus sit sanctorum, et omnem ipse naturam sanctificet, utpote ex sancto Patre natus, cumque ex se procedentem Spiritum immittat superis potestatibus suis, et porro apparitionem ipsius agnoscantibus, quomodo igitur sanctificatus est? Deus nempe cum sit idemque homo, dat spiritum creaturæ Deitatis ratione, accipit autem illum a Deo et

²⁵ Isa. LXIII, 9. ²⁶ Isa. LII, 6. ²⁷ Matth. XIX, 28, 16. ²⁸ Isa. LX, 22.

²⁶ Luc. XIX, 17. ²⁷ Psal. XLVI, 4. ²⁸ I Thess. IV,

Patre, ratione humanitatis. Hanc dicimus esse unctionem. **858** Causamque humanitatis declarat. Cum enim dixisset, a Patre, adjunxit necessario : « Eo quod unxit me, evangelizare pauperibus inisit me, sanare contritos corde, ac prædicare remissionem captivis, et cæcis visum reddere, ac præterea vocare diem retributionis. » Multa siquidem in illos existerunt humanitatis Unigeniti illustria specimina. Ut enim rediret orbem, et universæ terræ incolas Deo et Patri adduceret, omnibus in melius transmutatis, et facie terræ quasi renovata, accepit formam servi ⁴⁰, quantumvis esset Dominus universorum, et fausta nuntiavit pauperibus, propterea missum se dicit. Pauperes esse et intelligi possunt, qui omnis boni laborant indigentia, nec quidquam spei habent, et sine Deo sunt in mundo, sicuti scriptum est ⁴¹. Ili autem sunt ex gentibus, qui fide in ipsum locupletati, divinum et celestem thesaurum lucrati sunt, evangelicam videlicet et salutarem prædicationem, per quam facti sunt cælestis regni participes, et consortes sanctorum, atque hæredes eorum quæ nec meus nec oratio completi potest. « Oculus enim, inquit, non vidit, et auris non audit, nec in cor hominis ascendit, quæ paravit Deus diligentibus se ⁴². » Vel fortassis oratio hic dicit, pauperibus spiritu donatum esse locuples charismatum per Christum ministerium. Contritos corde vocat infirmo et fracto animo præditos, et perturbationum incursionibus non valentes obsistere, itaque illis subjectos, ut captivi esse videantur. His sanationem ac medicinam promittit, ac cæcis dat visum. Nam qui creaturam colunt, et ligno dicunt : « Pater meus es tu; et lapidi : Tu genuisti me ⁴³; » deinde natura et vere Deum non agnoverunt : quidni cæci sint, et pectus habeant luce divina et intelligibili nudum? His immittit Pater veræ Dei cognitionis lucem. Vocati sunt enim per fidem, et illum cognoverunt, imo ab ipso cogniti sunt; illique noctis cum essent ac tenebrarum, filii lucis existerunt. **859** Collustravit etenim illos dies, et ortus est Sol justitiæ, et illustris apparuit Lucifer. Nihil incommodi erit, si ex sanguine Israelitico oriundis omnia dicta accommodemus. Nam erant pauperes, et contriti corde, ac velut captivi, et obtenebrati. « Non enim in terra erat quisquam qui faceret bonum, non erat usque ad unum. Omnes pariter declinaverunt, simul inutiles facti sunt ⁴⁴. » Venit autem Christus, et Israelitis ante alios nuntiavit fausta ac præclara præsentis sæculi facinora : præterea, ut annum quoque Domini proclamaret acceptum et diem retributionis. Acceptus annus erat, quo pro nobis crucifixus est Christus. Tum enim accepti facti sumus Deo et Patri, et per ipsum fructus edidimus. Idque nos docuit ipse, dicens : « Amen, amen dico vobis : Nisi grauum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum manet solum; quod si mortuum fuerit, fructum uberius proferi ⁴⁵. »

A τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Ταύτην εἶναι φάμεν τὴν χρῆσιν [ἰ. χρῆσιν]. Ἐναργῆ δὲ καθίστησι τῆς ἐνανθρωπήσεως τὴν αἰτίαν. Εἰπὼν γὰρ ὅτι παρὰ τοῦ Πατρὸς, προσεπήνεγκεν ἀναγκαίως, « Οὐ εἶνεκεν ἔχριστέ με, εὐαγγελισσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, ἀφесίν τε κηρύττειν τοῖς ἐν αἰχμαλωσίᾳ, χαρίσασθαι δὲ καὶ τυφλοῖς ἀνάδελφιν, καλέσαι τε πρὸς τοῦτοις καὶ ἡμέραν ἀνταποδόσεως. » πολλὰ κατὰ ταῦτόν τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς τὰ περιφανῆ κατορθώματα. Ἵνα γὰρ κατακτήσῃται τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ τοὺς ἀνὰ πᾶσαν ὄντας τὴν οἰκουμένην προσκομίῃ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ μεταστοιχείως τὰ πάντα πρὸς τὸ ἀμεινόνως ἔχειν, καὶ οἷον ἀνακαινίσας τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ἔλαβε δὲ δούλου μορφὴν, καίτοι Κύριος ὑπάρχων τῶν ὧν. Εὐηγγελίστατο γοῦν πτωχοῖς, ἀπεστάλθαι διὰ τοῦτο φησι. Πτωχοὶ δ' ἂν εἴεν, ἡγοῦν νοθεῖεν, οἱ παντὸς ἀγαθοῦ νενοσηκότες ποτὲ τὴν ἐνδοξίαν, ἀλλ' ἵδια τε μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Οὗτοι δ' ἂν εἴεν οἱ ἐξ ἐθνῶν, οἱ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν πλουτήσαντες, τὸν θεόν τε καὶ οὐράνιον κεκηροδότης θησαυρὸν, τὸ εὐαγγελικὸν δηλονότι καὶ σωτήριον κήρυγμα, δι' οὗ γεγόνاسι καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας μέτοχοι, καὶ συμμερισται τῶν ἀγίων, κληρονόμοι τῶν ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον. « Ὁφθαλμοὶ γὰρ οὐκ εἶδε, φησὶ, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Ἡ τάχα που καὶ τοῖς πτωχοῖς τῷ πνεύματι δεδοῦσθαι φησιν ὁ λόγος ἐν τοῦτοις τῶν διὰ Χριστοῦ χαρισμάτων τὴν ἀφθονον χορηγίαν. Συντετριμμένους δὲ φησι τὴν καρδίαν, τοὺς ἀσθενῆ καὶ εὐδιάθροπτον ἔχοντας νοῦν, καὶ ταῖς τῶν παθῶν προσβολαῖς ἀντιφέρεσθαι μὴ δυναμένους, ὑπενηγμένους δὲ οὕτως αὐταῖς, ὥς αἰχμαλώτους εἶναι δοκεῖν. Τοῦτοις ἰασίν τε καὶ ἀφесίν ἐπαγγέλλεται, τυφλοῖς δὲ οὖσιν αὐτοῖς δίδωσι καὶ ἀνάδελφιν. Οἱ γὰρ τῇ κτίσει λατρεύοντες, καὶ τῷ ξύλῳ λέγοντες : « Πατὴρ μου εἰ σὺ, καὶ τῷ λίθῳ, Σὺ ἐγέννησάς με, » εἰτα τὸν φύσει, καὶ ἀληθῶς ὄντα Θεὸν οὐκ ἐπεγνωκότες, πῶς οὐκ ἂν εἴεν τυφλοὶ, καὶ φωτὸς τοῦ Θεοῦ καὶ νοητοῦ γυμνῆν ἔχοντες τὴν καρδίαν; τοῦτοις ἐνίσχιν ὁ Πατὴρ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας τὸ φῶς. Κέκληνται γὰρ διὰ πίστεως, καὶ ἔγνωσαν αὐτόν, μᾶλλον δὲ ἐγνωσθησαν ὑπ' αὐτοῦ, καὶ υἱοὶ νυχτὸς ὄντες, καὶ σκότους, φωτὸς γεγόνاسι τέκνα διηγάσας γὰρ αὐτοὺς ἡ ἡμέρα, καὶ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνέσχεον Ἥλιος, καὶ λαμπρὸς ἀνέτειλεν Ἑωσφόρος. Λυπεῖ δὲ οὐδὲν καὶ τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ ἐπαρμόσαι πάντα τὰ εἰρημένα. Καὶ γὰρ ἦσαν πτωχοὶ, καὶ συντετριμμένοι τὴν καρδίαν, καὶ οἷον αἰχμαλῶτοι, καὶ ἐσκοτισμένοι. « Οὐ γὰρ ἦν ἐπὶ γῆς ὁ ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἦν ἕως ἐνός, ἀλλὰ πάντες ἐξέκλιναν, ὅμα ἡχρειώθησαν. » Ἀφήκται δὲ ὁ Χριστὸς καὶ πρὸ γε τῶν ἄλλων εὐαγγελιζόμενος τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τῆς ἑαυτοῦ παρουσίας τὰ κατορθώματα. Καὶ πρὸς γε δὴ τοῦτοις, ἵνα καὶ ἐν αὐτὸν Κυρίου καλέσῃ δεκτὸν, καὶ ἡμέραν ἀνταποδόσεως. Καὶ

⁴⁰ Philipp. II, 7. ⁴¹ Ephes. II, 42. ⁴² I Cor. II, 9. ⁴³ Jer. II, 27. ⁴⁴ Psal. XIII, 3. ⁴⁵ Joan. XII, 24, 25.

δεκτὸς μὲν ἐν αὐτῷ, καθ' ὃν ἐσταυρώθη ὑπὲρ ἡμῶν Ἁ
Χριστός. Δεκτὸς γὰρ τότε γεγόναμεν τῷ Θεῷ καὶ
Πατρὶ, καὶ καρποφορηθέντες δι' αὐτοῦ, καὶ τοῦτο
αὐτῷς ἡμᾶς ἐδίδασκεν, εἰπὼν, « Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω
ὑμῖν, ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν
ἀποθάνῃ, αὐτῷς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, καρπὸν
πλείονα φέρει. » Καὶ πάλιν, « Ὅταν ὑψωθῶ ἐκ τῆς
γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἑμαυτόν. » Καὶ γοῦν
ἀνεβίω τριήμερος πατήσας τοῦ θανάτου τὸ κράτος.
Εἶτα τοῖς ἁγίοις μαθηταῖς προσεφώνει, λέγων·
« Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς
πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες
αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ
τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Δεκτὸς οὖν ἐν αὐτῷς ἐκεῖνός
που πάντως, καθ' ὃν εἰσεδέχθημεν τὴν πρὸς αὐτὸν
λαχύντες οἰκειώσιν, ἀπονιφάμενοι τὴν ἁμαρτίαν διὰ
τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ τῆς θαλάσσης αὐτοῦ φύσεως
γενόμενοι κοινωνοὶ διὰ μετοχῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος.
Ἦγουν δεκτὸς ἐν αὐτῷς, καθ' ὃν πεφανέρωκε τὴν
δόξαν αὐτοῦ διὰ τῆς ὑπὲρ λόγον θεοσημείας· ἐδεξά-
μεθα γὰρ ἀσμένως τὸν τῆς παρ' αὐτοῦ σωτηρίας
καιρὸν, ὃν δὴ καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος καταμεμήνυκε
λέγων· « Ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν
ἡμέρα σωτηρίας· » ἡμέραν γε μὴν ἀνταποδόσεως
εἶναι φάμεν οὐδὲν ἥττον αὐτὸν τὸν τῆς ἐπιδημίας
καιρὸν, καθ' ὃν ἡ ἀνταπόδοσις δέδοται παρ' αὐτοῦ
τοῖς πιστεύσασιν εἰς αὐτὸν διὰ τῆς ἐν ἑλπίσιν ἐπαγ-
γελλίας· οἷον δὲ δὴ τι φημί· Ἡ κατὰ τὸν Μωσέως νό-
μον πολιτεία ἐπαινουμένη πρόξενος ἦν τοῖς ἀμωμήτως
αὐτῇ ἐθέλουσι κατορθοῦν τῆς ἐνταῦθα εὐπραγίας,
ὡς τὰς ἐπὶ τῶν γερῶν τῶν εἰς τὸ μέλλον οὐκ εἶχε.
Μόντης δὲ τάχα πον τῆς κατὰ τὸνδε βίον εὐημερίας
ἐποιεῖτο μνημῆν· ἐκέλευε μὲν γὰρ ἀπέχεσθαι πλημ-
μελημάτων, ἐπιφωνῶν, « Ἵνα μὴ ἀποθάνῃς ἐν οὐ
καιρῷ σου. » Ἐπεφώνει δὲ καὶ τέκνοις· « Τίμα τὸν
πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα, ἵνα εὖ σοι γένηται,
καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς. » Ἐπηγγέλλετο
δὲ καὶ καρπῶν ἀφθονίαν, ἔσθ' ὅτε, καὶ πολέμου
παῦλαν, καὶ εἰρήνης πλάτος, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῆς
εὐθυμίαν. Ἐφ' ἧς γοῦν διὰ φωνῆς Ζαχαρίου· « Κατα-
κάρπως κατοικηθήσεται Ἰερουσαλὴμ ἀπὸ πλήθους
ἀνθρώπων καὶ κτηνῶν τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ ἐγὼ ἔσομαι
αὐτῇ, λέγει Κύριος, τεῖχος πυρὸς κυκλόθεν, καὶ εἰς
δόξαν ἔσομαι ἐν μέσῳ αὐτῆς. » Καὶ πάλιν· « Ἐτι
καθίσονται πρεσβύτεροι ἐν ταῖς πλατείαις Ἰερουσα-
λὴμ. Ἐκαστος τὴν ῥάβδον αὐτοῦ ἐν τῇ χειρὶ ἔχων
ἀπὸ πλήθους ἡμερῶν, καὶ αἱ πλατεῖαι τῆς πόλεως
πλησθήσονται παιδαρίων καὶ κορασίων παιζόντων ἐν
ταῖς πλατείαις αὐτῆς. » Προσκαίρων οὖν ἄρα γερῶν
ἀπόλαυσιν ὁ δὲ Μωσέως νόμος ὑπισχεῖτο τοῖς πά-
λαι· τὸ δὲ θεῖον καὶ σωτήριον κήρυγμα τὰς εἰς τὸ
μέλλον ἀνταποδόσεις· « Μακάριοι γὰρ, φησὶν, οἱ
πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία
τῶν οὐρανῶν· » καὶ τοὺς ἐφεξῆς κειμένους μακα-
ρισμοὺς εἰ τις ἔλοιτο πολυπραγμονεῖν ἀνταποδόσει
ἐπηγγελλάμενας, λαμπρὰς καὶ μεγάλας εὐρήσει παρὰ

Et iterum : « Quando de terra exaltatus fuero, om-
nes traham ad meipsum ⁴⁵. » Siquidem revixit tertio
die, calcato mortis imperio. Deinde sanctos dis-
cipulos allocutus ait : « Data est mihi omnis po-
testas in cœlo et in terra. Ite, docete omnes gentes,
baptizantes eos in nomen Patris, et Filii, et Spiritus
sancti ⁴⁶. » Acceptus est igitur omnino annus
ille, quo admissi sumus, adepti societatem cum
ipso, abluto peccato per sanctum baptismum, et divi-
næ illius naturæ facti participes communicatione
sancti Spiritus. Vel annus acceptus est, quo mani-
festavit gloriam suam miraculo ineffabili. Libenter
enim arripuimus salutis per ipsum tempus, quod
sapientissimus significavit Paulus, dicens : « Ecce
nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis ⁴⁷. »
Retributionis diem esse nihilo serius dicimus,
ipsum adventus tempus, quo retributio data est ab
ipso credentibus in ipsum, ex promissione quam
spes amplectitur. Quod dico, ita se habet : Legis
Mosaicæ politia laudata, recte et inculpate facere
volentibus, felicitatis præsentis conciliatrix erat ;
pollicitationem vero bonorum futurorum adjunctam
non habebat, sed solummodo prosperitatem huius
vitæ **860** prædicabat ; jubebat enim abstinere a
delictis, acclamans : « Ne moriaris in tempore non
tuo ⁴⁸. » Liberis autem aiebat : « Honora patrem
tuum et matrem tuam, ut bene tibi sit, et longævus
sis in terra ⁴⁹. » Interdum etiam promittebat fru-
ctuum ubertatem, et quietem a bello, ac pacis am-
plitudinem, et inde animi tranquillitatem. Dixit si-
quidem voce Zachariæ : « Fructuose inhabitabitur
Jerusalem a multitudine hominum et jumentorum,
quæ sunt in ea. Et ego ero illi, dicit Dominus, mu-
rus ignis circumcirca, et gloria ero in medio
ejus ⁵⁰. » Et iterum : « Adhuc sedebunt seniores in
plateis Jerusalem, quisque virgam suam habens in
manu, a multitudine dierum. Et plateæ civitatis
implebuntur puerulis et puellis ludentibus in plateis
ejus ⁵¹. » Temporariam itaque præmiorum perfrui-
tionem Mosaica lex promittebat veteribus ; at divi-
na et salutaris prædicatio, retributiones in futuro
tempore. « Beati enim, inquit, pauperes spiritu,
quia ipsorum est regnum cœlorum ⁵². » Et, si con-
sequentes beatitudines quis indagare velit diligen-
ter, retributiones quæ promissæ sunt, inveniet a
Deo, et illustres et magnas. Siu alio modo visum sit
alieni, retributionem a Christo factam de adventus
tempore interpretari, non aberrabit a scopo. Olim
enim insolenter gessit se contra mortales profanis-
simus Satan, et orbem occupavit, a vera cognitione,
Dei, inquam, naturalis segregatum ac divulsam,
et in puteum quasi peccati præcipitatum, ac sui ma-
larumque secum potestatem reddidit cultorem. Ita-
que dixit : « Totum orbem comprehendam manu
ut nidum, et ut derelicta ova tollam : nec est qui
possit me effugere, vel qui contradicat mihi ⁵³. »

⁴⁵ Joan. xii, 32. ⁴⁶ Matth. xxviii, 18, 19. ⁴⁷ II Cor. vi, 2. ⁴⁸ Eccle. vii, 18. ⁴⁹ Exod. xx, 12.
⁵⁰ Zach. ii, 4. ⁵¹ Zach. viii, 4. ⁵² Matth. v, 3. ⁵³ Isa. x, 14.

Sed deprehensus est vanas spes hac de re concipisse. Excitatus enim est contra Christus, et oblutatus est pro nobis, et pœnas impietatis in nos ab eo exegit. Omnem enim illius demolitus est fortitudinem, et tyrannide in nos exturbavit, et rudentibus inferni detractos in Tartarum, ut scriptum est, et tradidit cruciandos in iudicium magni diei reservari ⁸⁶¹, et tam ipsum quam ceteros, qui cum ipso apostatare exstiterunt. Psallit siquidem divinus David, velut sub persona redemptorum, et **861** inquit : « Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo, narrabo omnia mirabilia tua. Lætabor et exultabo in te, psallam nomini tuo, Altissime, quia fecisti iudicium meum et causam meam. Sedisti super thronum, qui iudicas iustitiam, increpasti gentes, et perit impius. Nomen ejus delevisti in sæculum sæculi ⁸⁶². » Alibi rursus sic de eo : « Quæretur, inquit, peccatum ejus, et non invenietur ⁸⁶³. » Dixit quoque ipse Servator : « Nunc iudicium est mundi hujus ; nunc princeps mundi hujus ejicietur foras ⁸⁶⁴. » Tempus igitur retributionis etiam hoc modo est quo illuxit mundo Christus. Venisse autem eum dicit, ut consoletur omnes lugentes Sion, ut det illis gloriam pro cinere, et unctionem laticis, et amictum gloriæ pro spiritu mœroris. Exstiterunt enim quondam apud Judæos sancti viri et in lege docti, ac prophetarum præconiorum scrutatores et gnari. Ili cum viderent sanguine Israelitico oriundos, Mosaica præcepta parvi duxisse, et ad sua placita conversos, docereque doctrinas præcepta hominum, ac vitam legi maxime contrariam et flagitiosam vivere, tristitia quæ sanctos decet affecti sunt, ac redemptionem per Christum expectabant. Non etenim ignorarunt, cum Spiritu afflati essent, eum, qui fide justificat impium, et qui gratia injuriarum immemori, contaminatos abstergit. Nam Simeon ille justus, Christo infante ulnis excepto, precatus est, dicens : « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum. Lumen ad revelationem gentium et gloriam populi tui Israel ⁸⁶⁵. » Invenimus etiam divinum Zachariam, Joannis patrem, dicere : « Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavi, et fecit redemptionem plebi suæ. Et erexit cornu salutis nobis ⁸⁶⁶. » Evangelizavit item Philippus Nathanaeli, sic dicens : « Quem scripsit Moses in lege, et prophetæ, invenimus Jesum filium Josephi, a Nazareth ⁸⁶⁷. » Scribit etiam sapientissimus Paulus : « Tristitia mihi magna est, et continuus dolor cordi, pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem ⁸⁶⁸. » — « Data est igitur **862** lugentibus Sion, consolatio, et per Christum, et pro cinere gloria. » Desierunt enim illam lugere et deslere, ceperuntque per Christum gaudium, prædicantes et

A Θεοῦ. Εἰ δὲ δὴ τις βούλοιοτο καὶ καθ' ἕτερον τρόπον τὴν ἀνταπόδοσιν τὴν γεγεννημένην παρὰ Χριστοῦ κατὰ τὸν τῆς ἐπιδημίας καιρὸν, οὐκ ἂν ἐξω βάλοι σκοποῦ. Πάλαι μὲν γὰρ κατηλαζονεῦετο τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὁ παμβέβηλος Σατανᾶς· πεπλεονέκτηκε γὰρ τὴν ὑπ' οὐρανὸν ἀποθουκολήσας αὐτὴν τῆς ἀληθείας γνώσεως· τῆς ἐπὶ γέφυρῃ τῇ κατὰ φύσιν Θεῷ, τέλμασι δὲ ὥσπερ τοῖς τῆς ἁμαρτίας ἐμβαλὼν, ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν σὺν αὐτῷ δυνάμεων πονηρῶν ἀπέφηνε προσκυνητάς. Ἐφασκε γοῦν, ὅτι « τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλΐψομαι τῇ χειρὶ, ὡς νοσοῦν, καὶ ὡς καταλείμενα ὡς ἄρῳ, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς διαφύξει· ταί με, ἢ ἀντίπη μοι· » ἀλλ' ἦλω κενὰς ἔχων ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ καὶ τὰς ἐλπίδας. Ἀντεγήγερται γὰρ, καὶ ἀντεῖρκεν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς, εἰσεπράξατο δὲ καὶ δίκας αὐτὸν τῆς καθ' ἡμῶν ἀσεβείας, καθεῖλε γὰρ αὐτοῦ πᾶσαν λαχὺν, ἐκδέβληται τῆς καθ' ἡμῶν τυραννίδος, « Καὶ σειραῖς ζόφου ταρταρώσας, » κατὰ τὸ γεγραμμένον, « παρέδωκεν εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας κολασθησομένους τηρεῖν » αὐτὸν τε καὶ τοὺς ἑτέρους, οἱ συναποστάται γεγόνασιν αὐτῷ. Ὑάλλει γοῦν καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ ὡς ἐκ προσώπου τῶν λελυτρωμένων, καί φησιν· « Ἐξομολογήσασθε μοι, Κύριε, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ μου, διηγῆσθαι πάντα τὰ θαυμάσιά σου. Εὐφρανθήσομαι, καὶ ἀγαλλιάσομαι ἐν ὧσι. Ὑαλῶ τῷ ὀνόματί σου, Ὑψίστε, ὅτι ἐποίησας τὴν κρίσιν μου, καὶ τὴν δίκην μου. Ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου, ὁ κρίνων δικαιοσύνην· ἐπειμήσας ἔθνεσι, καὶ ἀπώλετο ὁ ἀσεβής· τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐξήλειψας εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· » Καὶ μὴν καὶ ἐτέρωθι πάλιν φησὶ περὶ αὐτοῦ ὧδε. « Ζητηθήσεται ἡ ἁμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὕρεθῇ δι' αὐτήν. » Ἐφη δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ· « Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου, νῦν ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω. » Καί τοις οὖν ἀνταποδόσεως, καὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐπέλαμψε τῷ κόσμῳ Χριστός· ἐληλυθέναι δὲ φησιν, ὥστε παρακαλέσαι πάντας τοὺς πενθοῦντας Σιών, δοῦναι αὐτοῖς δόξαν ἀντὶ σποδοῦ, καὶ ἀλειμμα εὐφροσύνης, καὶ καταστολὴν δόξης ὀντι πνεύματος ἀκηδίας. Γεγόνασι μὲν γὰρ κατὰ καιροὺς παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἄνδρες ἄγιοι, καὶ νομομαθεῖς, καὶ προφητικῶν κηρυγμάτων ἐρσυνήται, καὶ ἐπιστήμονες. Οὗτοι θεωροῦντες τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ τῆς διὰ Μωσέως ἐντολῆς ὅλγῃ πεφροντικότητας, τραπομένους δὲ μάλλον εἰς τὰ αὐτοῖς δοκοῦν, καὶ διδάσκοντας μὲν διδασκαλίαν ἐντάλματα ἀνθρώπων, ἐκνομωτάτην δὲ καὶ φιλαμαρτήμονα διαβιοῦντας ζῶν, τὴν ἀγίοις πρέπουσαν ἐπ' αὐτοῖς ἐδέγοντο λύπην. Προσεδόκουν δὲ τὴν διὰ Χριστοῦ λύτρωσιν. Οὐ γὰρ ἠγνόησαν ὄντες πνευματοφόροι τὸν δικαιοῦντα πίστει τὸν ἀσεβῆ, καὶ ἀμνησικάκῃ χάριτι διασμήχοντα τοὺς μεμολυσμένους. Καὶ γοῦν ὁ μὲν δίκαιος Συμεὼν βρέφος ὄντα Χριστὸν ἐν ἀγκάλαις λαβὼν προσήχετο λέγων· « Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, κατὰ τὸ ῥῆμά σου, ἐν εἰρήνῃ, ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἠτοίμασας κατὰ

⁸⁶¹ II Petr. II, 4. ⁸⁶² Psal. IX, 2-6. ⁸⁶³ Psal. X, 15. ⁸⁶⁴ Joan. I, 45. ⁸⁶⁵ Rom. IX, 2.

⁸⁶⁶ Joan. XII, 31. ⁸⁶⁷ Luc. II, 29-32. ⁸⁶⁸ Luc. I, 68, 69.

πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἁθύνων, καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ. » Εὐρήσομεν δὲ καὶ τὸν θεοπέσιον Ζαχαρίαν τὸν Ἰωάννου πατέρα λέγοντα· « Εὐλογητὸς Κύριος ὁ θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπισκέψατο, καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ, καὶ ἤγειρε κέρασ σωτηρίας ἡμῖν. » Εὐηγγελίζετο δὲ καὶ Φίλιππος τῷ Ναθαναὴλ οὕτω λέγων· « Ὅν ἔγραψε Μωσῆς ἐν τῷ νόμῳ, καὶ οἱ προφῆται, ἡῤαμεν Ἰησοῦν τὸν υἱὸν Ἰωσήφ τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ. » Γράφει δὲ πού καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος, ὅτι· « Λύπη μοι ἐστὶ καὶ ἀδιάλειπτος· ὁδὸν τῇ καρδίᾳ, ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα. » — « Δέδοται τοίνυν τοῖς πενθοῦσι Σιών παράκλησις, ἡ διὰ Χριστοῦ, καὶ ἀντὶ σποδοῦ δόξα. » Κατέληξαν μὲν γὰρ τοῦ πενθεῖν, καὶ κλαίειν αὐτήν, ἐδέχοντο δὲ τὴν διὰ Χριστοῦ χάριν, εὐαγγελιζόμενοι τε καὶ ἐπαγγέλλοντες. « Ἐδόθη δὲ αὐτοῖς ἀλειμμα εὐφροσύνης ἀντὶ πένθους, καὶ καταστολὴ δόξης, ἀντὶ πνεύματος ἀκηδίας. » Ἀλειμμα δὲ φησιν ἐν τούτοις τὸ ἰλαρὸν, ἦτοι τὴν ἰλαρότητα, καὶ τὴν εὐφροσύνην, ἀντὶ τοῦ πενθεῖν, καὶ κλαίειν, καὶ δόξης καταστολήν, τούτους, περίκλημα, ἦγγουν στολήν, καὶ ἄμφιον ἀντὶ πνεύματος ἀκηδίας, τουτέστιν, ἀντὶ τῆς πάλαι μικροψυχίας. Ἐδοξάσθησαν γὰρ οἱ πάλαι θρηνούντες αὐτήν, καὶ ἀκηδιῶντες ὑπὲρ αὐτῆς· ἐδοξάσθησαν δὲ πῶς· τέθινται γὰρ αὐτῆς καθηγῆται καὶ διδάσκαλοι, καὶ τοῦτο ἦν ἄρα τὸ πρὸς αὐτὴν εἰρημένον διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος λύρας· « Ἀντὶ τῶν πατέρων σου, ἐγενήθησάν σοι υἱοί. » Τέκνα γὰρ ὄντες τῆς τῶν Ἰουδαίων συναγωγῆς οἱ πάνσοφοι μαθηταί, γεγόνασι πατέρες. Γράφει γοῦν τισιν ὁ πάνσοφος Παῦλος, « Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. Τέθινται οὖν ἐν τάξει πατέρων οἱ γεγονότες αὐτῆς υἱοί· ὅτι δὲ τῆς παρὰ Θεοῦ δόξης ἐσχήκασιν τὴν περιστολήν οἱ θεοπέσιοι μαθηταί, σαφὲς ἂν γένοιτο, Χριστοῦ λέγοντος αὐτοῖς, ποτὲ μὲν, ὅτι· « Ἀσθενούντας θεραπεύετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, νεκροὺς ἐγείρετε· » ποτὲ δὲ πάλιν· « Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. »

Καὶ κληθήσονται γενεαὶ δικαιοσύνης, φύ-
C
τευμα Κυρίου εἰς δόξαν. Καὶ οἰκοδομήσουσι πόλεις ἐρήμους αἰωνίας, ἐξηρημασμένας πρότερον ἐξαναστήσουσι, καὶ καιριοῦσι πόλεις ἐρήμους ἐξηρημαμένας εἰς γενεάς.

Χρηματίζουσι γὰρ οἱ ἐν Χριστῷ· ἑνός ἐκλεκτῶν, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν, ὁ διὰ τοι τὸ κάλλος τῆς ἐνοῦσης αὐτοῖς δικαιοσύνης, καὶ οὐτὶ πού φημι τῆς κατὰ νόμον, ἐκείνης δὲ μάλλον, ἣν διὰ τῶν τοῦ Σωτῆρος ἐσχήκασιν θεοπισμάτων· ἀμείνων δ' ἀσυγκρίτως ἡ διὰ Χριστοῦ τῆς ἐν νόμῳ· καὶ γοῦν ἔφη τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις· « Ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεον τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθῃτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » — « Κεκλήσονται τοίνυν, φησὶ, δικαιοσύνης γενεαί, καὶ προσέτι φύτευμα Κυρίου. » Καὶ γὰρ ἔσμεν ἀληθῶς Θεοῦ γεώργιον, καὶ περὶ ἡμῶν ὁ θεοπέσιος Δαβὶδ φησὶ· « Πεφυτευμένοι ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου, ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξανθήσουσι. » Καὶ γοῦν ὁ πάνσοφος Παῦλος Θεοῦ γεώργιον ὀνομάζει τοὺς κεκλημένους διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ. Ἐφη δὲ πάλιν, ὅτι· « Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπότισεν, ὁ δὲ θεὸς ἠύξανεν. » Γεωργεῖ γὰρ ἡμεῖς ὁ Σωτὴρ διὰ τῶν ἁγίων μυσταγωγῶν ταύτητοι καὶ μᾶλλον εἰκότως φασὶν ἑαυτοὺς συνεργοὺς γενέσθαι Θεοῦ. Ψάλλει δὲ καὶ ὁ πάνσοφος Δαβὶδ· « Δίκαιος

annuntiantes Evangelium. « Data est illis pro luctu unctio lætitiæ, et amictus gloriæ pro spiritu mœroris. » Unctionem autem hic vocat, quod hilare est, seu hilaritatem et lætitiā pro luctu et fletu : et καταστολήν, id est, amictum, sive stolam, et vestimentum pro spiritu ἀκηδίας, id est, pro veteri illa animi dejectione et contractione. Nam glorificati sunt, qui olim deplorabant eam, et qui mœrore pro ea afficiebantur. Glorificati vero sunt, quomodo? Nam constituti sunt ejus præceptores et doctores. Atque hoc est quod ei dictum est Iyra Psallentis : « Pro patribus tuis nati sunt tibi filii ⁶². » Liberi enim Judaicæ Synagogæ cum essent sapientissimi discipuli, facti sunt patres. Scribit scilicet sapientissimus Paulus : « In Christo enim Jesu per Evan-
B
gelium ego vos genui ⁶³. » Constituti quippe sunt patrum loco, qui fuerunt ejus filii. Habuisse autem divinos discipulos amictum gloriæ a Deo, clarum esse potest, dicente Christo illis alicubi : « Infirmos curate, dæmonia ejicite, mortuos excitare ⁶⁴; » rursus alibi : « Vos estis lux mundi ⁶⁵. »

VERS. 4. Et vocabuntur progenies justitiæ, plantatio Domini in gloriam. Et ædificabunt solitudines æternas, vastatas prius excitabunt, et innovabunt civitates desertas, vastatas in generationes.

Nuncupantur enim qui in Christo sunt « genus electum, gens sancta, populus acquisitus ⁶⁶, » propter justitiæ quæ illis inest pulchritudinem. Justitiā dico non legalem, sed potius eam, quam ex Servatoris oraculis habuerunt. Quæ in Christo est, legali justitia melior est incomparabiliter. Siquidem sanctos apostolos allocutus est : « Amen dico vobis, nisi abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum et Phariseorum, non ingrediemini in regnum cœlorum ⁶⁷. » — « Vocabuntur igitur, inquit, progenies justitiæ, et præterea plantatio Domini. » Etenim summus vere Dei agricultura, et de nobis divinus David ait : « Plantati in domo Domini, in tabernaculis Dei nostri floreunt ⁶⁸. » Siquidem Paulus sapientissimus Dei agriculturam nominat ⁶⁹, 863 qui per fidem in Christo vocati sunt. Rursus dixit : « Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit ⁷⁰. » Colit enim nos quasi agricola· Servator, per sanctos mystagogos. Unde et quidem justissime dicunt se Dei esse cooperarios. Psallit quoque David sapientissimus : « Justus ut palma florebit,

⁶² Psal. xlii, 17. ⁶³ 1 Cor. iv, 15. ⁶⁴ Matth. x, 8. ⁶⁵ Psal. xci, 14. ⁶⁶ 1 Cor. iii, 9. ⁶⁷ Ibid. 6.

⁶⁸ Matth. v, 14. ⁶⁹ 1 Petr. ii, 9. ⁷⁰ Matth. v, 20.

quasi cedrus in Libano multiplicabitur⁷¹. » Sumus itaque plantatio Domini, et in gloriam ejus. « *Ædificabunt autem, inquit, civitates desertas æternas, et innovabunt civitates desertas.* » Videtur inde velle significare, vel multitudinem vocandorum tantam fore, ut et alias civitates, præter eas quæ sunt, quærant, et quæ vastatæ sunt aliquando reficiant; vel illud fortassis: In angustias enim redacti, inquit, propter multitudinem, ecclesias nudas licet et desertas olim, tale quiddam efficient, quale solent facere, qui civitates vastatas ædificant, et qui humi jacentes quodammodo excitare satagunt. Dictum est enim Ecclesiæ: « Dilata locum tentorii tui et aulatum tuorum, sige, ne parcas⁷². » Adhuc in dextris et in sinistris expande. » Veram esse de hac re prædictionem, ipse rerum eventus ostendit facillime.

Vers. 5-7. *Et venient alienigenæ pascentes oves tuas, et alienæ gentis aratores et vinitores. Vos autem sacerdotes Domini vocabimini, ministri Dei. Fortitudinem gentium comedetis, et in divitiis eorum eritis admirabiles. Pro confusione vestra duplici, et pro rubore lætabitur pars eorum, et sic terram secundo possidebunt. Et gaudium sempiternum erit super caput eorum.*

Diserte hic legis et sacerdotii in ea descripti translationem fore dicit. Non enim jam Leviticis sacrificium, non ministerii nomen aut res quadraverit; sed exclusi sunt isti, ac data est hæc gloria illis qui ex gentibus per fidem vocati sunt. Dei enim calculo coronati sunt, et ipsi constituti sunt ministri ac sacerdotes. « Venient enim, inquit, alienigenæ pascentes oves tuas. » Habetur autem hæc oratio velut ad Ecclesiam, cujus oves intelligi possunt, servatorum per fidem sancta multitudo. Hæc ab alienigenis pascitur. Olim enim Scribæ et Pharisei, qui docendi munus apud Israelitas sortiti sunt, socordes et residues ac imperitissimi pastores exstiterunt. Periiit igitur ipsis subjecta multitudo, quandoquidem argumentum reprobum habebant, et docebant doctrinas mandata hominum, et a Christi cognitione subditos abducebant, modo dicentes: « Nos scimus Moysi locutum esse Deum, hunc autem nescimus undecit⁷³; » modo iterum: « Dæmonium habet et insanit, quid illum auditis⁷⁴? » Testatus est itaque voce prophetarum universorum Dominus, sic dicens: « Pastores stulti facti sunt, et Dominum non quæsierunt. Propterea non intellexit grex, et dispersi sunt⁷⁵. » Item voce Ezechielis: « O pastores Israel, ecce lac comeditis, et oves meas non pascitis⁷⁶; » et ad hæc: « Pulchra pascua devorastis, et reliquias conculcatis pedibus vestris. Et collectam aquam bibistis, et reliquias turbastis pedibus vestris. Oves autem meæ

ὡς φοινῆς ἀνθήσει, ὥσπερ κέδρος ἦν ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται. » Ἐσμέν δὴ οὖν ἄρα φύτευμα Κυρίου, καὶ εἰς δόξαν αὐτοῦ. « Οἰκοδομήσουσι δὲ, φησί, πόλεις ἐρήμους αἰωνίας, καὶ καινινοῦσι πόλεις ἐρήμους. » Ἔοικε βούλεσθαι διὰ τούτου δηλοῦν, ἣ τὸ πλῆθος τῶν κληθησάντων, ὥς ἔσται τοσούτον, ὥστε καὶ πόλεις ἐτέρας παρὰ τὰς οὕσας ἐπιζητεῖν, καὶ ἀνανεοῦν αὐτάς ἐρημωμένας ποτέ· ἦγουν ἐκεῖνό που τάχα· Στενοχωροῦντες γάρ, φησί, τῷ πλήθει τὰς ἐκκλησίας, καίτοι γυμνὰς οὕσας καὶ ἐρήμους ποτέ, δράσουσι τι τοιοῦτον, ὅποιον εἰώθασιν δοῦν οἱ πόλεις ἡρημωμένας οἰκοδομεῖν ἐθέλοντες, καὶ οἷον χαμαὶ κειμένας ἐγείρειν σπουδάζοντες. Εἰρηται γοῦν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν· « Πλάτυνον τὸν τόπον τῆς σκηνῆς σου, καὶ αὐλαίων σου· πῆξον, μὴ φεῖσθαι· ἔτι εἰς τὰ δεξιὰ καὶ εἰς τὰ ἀριστερὰ ἐκπέτασον. » Ἀληθὴ δὲ οὖσαν τὴν περὶ τούτου προαγόρευσιν, αὐτῇ τῶν πραγμάτων ἡ ἐκδοσις ἐκδείξειεν ἂν, καὶ μάλα βραδίως.

Καὶ ἤξουσιν ἀλλογενεῖς ποιμαίνοντες τὰ πρόβατά σου, καὶ ἀλλόφυλοι ἀροτῆρες, καὶ ἀμπελουργοί· ὑμεῖς δὲ ἱερεῖς Κυρίου κληθήσεσθε. Λειτουργοὶ Θεοῦ. Ἰσχύρ ἐθνῶν κατέδεσθε, καὶ ἐν τῷ πλούτῳ αὐτῶν θαυμασθήσεσθε. [(1) Ἀντὶ τῆς αἰσχύνης ὑμῶν τῆς διπλῆς, καὶ ἀντὶ τῆς ἐντροπῆς ἀγαλλιάσεται ἡ μερὶς αὐτῶν, καὶ οὕτως] ἐκ δευτέρως κληρονομήσουσι τὴν γῆν. Καὶ εὐφροσύνη αἰώνιος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν.

Ἐνταῦθα σαφῶς τοῦ νόμου μετάρθουσιν καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἱερουργίας ἔσεσθαι φησιν. Οὐ γὰρ ἔτι τοῖς αἵματι; τοῦ Λευὶ τὸ ἱερουργεῖν ἀρμόσει, καὶ τὸ τῆς λειτουργίας ἐνομὰ τε καὶ χρημῖα, ἀλλ' ἐξώσθησαν μὲν ἐκεῖνοι, δέδοται δὲ τοῖς ἐξ ἐθνῶν κεκλημένοις διὰ τῆς πίστεως ἡ ἐπὶ τῷδε δόξας. Ψῆφω γὰρ στεφανοῦνται Θεοῦ, καὶ αὐτοὶ τετάχεται λειτουργοὶ τε καὶ ἱερεῖς· « Ἦξουσι γάρ, φησὶν, ἀλλογενεῖς ποιμαίνοντες τὰ πρόβατά σου. » Ἔστι δὲ ὁ λόγος, ὡς πρὸς γε τὴν Ἐκκλησίαν, ἥς ἂν νοηθεῖεν πρόβατα τῶν διὰ πίστεως σεσωσμένων ἢ ἁγία πληθὺς· αὕτη ποιμαίνεται ἐκ ἀλλογενῶν. Οἱ μὲν γὰρ πάλαι Γραμματεῖς τε καὶ Φαρισαῖοι, οἱ τὸ καθηγέσθαι λαχόντες τῶν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ῥάθυμοι τε καὶ ἀναπεπτωκότερες, καὶ ἀτεχνέστατοι γεγόνασι ποιμένες. Ἀπὸ γὰρ γοῦν ἡ ὑπ' αὐτοῖς τεταγμένη πληθὺς, ἐπειδὴ περ ἦν αὐτοῖς ἀδόκιμον τὸ ἀργύριον. Ἐδίδασκον δὲ καὶ διδασκαλίαν ἐντάλματα ἀνθρώπων, καὶ τοῦ εἰδέναι Χριστὸν ἀπεκόμιζον τοὺς ὑπερευγμένους, ποτὲ μὲν λέγοντες· « Ἡμεῖς οἴδαμεν ὅτι Μωϋσεὶ λελάληκεν ὁ Θεός, τοῦτον δὲ οὐκ οἶδαμεν πόθεν ἐστὶ· » ποτὲ δὲ πάλιν· « Δαιμόνιον ἔχει, καὶ μαίνεται, τί αὐτοῦ ἀκούετε; » Διεμαρτύρατο γοῦν διὰ φωνῆς προφητῶν ὁ τῶν ὅλων Θεός, ὡδὶ λέγων, ὅτι· « Οἱ ποιμένες ἡφρονέυσαντο, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐξεζήτησαν. Διὰ τοῦτο οὐκ ἐνόησε πᾶσα ἡ νομὴ, καὶ διεσκορπίσθησαν· » καὶ μὴν διὰ φωνῆς τοῦ Ἰεζεχιά· « Ὁ ποιμὴν τοῦ Ἰσραὴλ, μὴ βόσκουσιν οἱ ποιμένες· αὐτοὺς, οὐχὶ τὰ πρόβατα βόσκουσιν οἱ ποιμένες;

⁷¹ Psal. xci, 13. ⁷² Isa. liv, 2. ⁷³ Joan. ix, 29. ⁷⁴ Joan. x, 20. ⁷⁵ Jer. x, 21. ⁷⁶ Ezech. xxxiv, 2, 3.

(1) Quæ uncis comprehensa sunt, negat S. Hieronymus in LXX haberi. Sed et in Humfredi versione desunt.

Ἰδοὺ τὸ γάλα κατεσθίετε, καὶ τὰ πρόβατά μου οὐ βόσχετε· ἔτι τε πρὸς τοῦτους· Ἐνὶ καλὴν νομὴν ἐνέμεσθε, καὶ τὰ ὑπόλοιπα κατεπατεῖτε τοῖς ποσὶν ὑμῶν, καὶ τὸ καθεστηκὸς ὕδωρ ἐπίνετε, καὶ τὸ ἐπὶ-λοιπον ἐπαράσσετε τοῖς ποσὶν ὑμῶν, καὶ τὰ πρόβατά μου τὰ πατήματα τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐνέμοντο, καὶ τὸ τετραγαγμένον ὕδωρ ὑπὸ τῶν ποδῶν ὑμῶν ἔπινον. Ὑδωρ μὲν γὰρ καθεστηκὸς τὴν διὰ νόμου παιδευσιν ὀνομάζει, καὶ ἀρίστην νομὴν· οἱ δὲ πάντα φύροντες, καὶ καταθολοῦντες αὐτὴν διὰ τοῦ μὴ διδάσκειν ὁρθῶς τοὺς ὑπὸ χεῖρα λαοὺς, παρεσκευάζον ὕδωρ ὥσπερ ἐκπίνειν οὐ καθαρὸν, ὅτε μὴ ἐνανθῇ νέμεσθαι νομὴν. Ἐξώσθησαν τοιγαροῦν, καὶ μάλα εἰκότως, τοῦ ποιμαίνειν ἔτι τὸν τοῦ Κυρίου λαόν. Κέκληνται γὰρ πρὸς τοῦτο ἄλλογενεῖς. Διδάσκαλοι γὰρ Ἐκκλησιῶν χειροτονοῦνται παρὰ Χριστοῦ σοφοί, καὶ ἀγγέλοι, καὶ δογματικῆς εὐτεχνίας ἐπίμεστον ἔχοντες νοῦν, ἄνδρες ἐξ ἀγέλης Ἑλληνικῆς, καὶ οὐκ ἐξ αἵματος ὄντες Ἰσραὴλ, οὗτοι γεγόνασι καὶ ἀροτῆρες, καὶ ἀμπελουργοί. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκλεκτὴ γῆ κέκληνται· πλίσταχού τῆς θεοπνευστοῦ Γραφῆς οἱ πιστεύσαντες, καὶ ἀμπελῶν, καὶ κῆπος· ταύτητοι φησιν ὁ λόγος, ὡς ἀροτῆρας ἔσεσθαι, καὶ ἀμπελουργοὺς, τοὺς οἵπερ ἂν γένοιτο κατὰ καιροὺς ἱερεῖς Κυρίου καὶ λειτουργοὶ Θεοῦ, τὴν τῆς ἀληθείας ὁρθοτομοῦντες λόγον, καὶ ἱεουργοῦντες τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καθὰ γέγραπται· οὐκ οὖν οὐχ ἑαυτοῖς ἀρπάζουσι τὴν τιμὴν, κέκληνται δὲ μὴ-λον παρὰ Θεοῦ, καθὼς καὶ ὁ πάνσοφός φησι Παῦλος. Καίτοι γὰρ φυλῆς ὑπάρχων Βενιαμὴν, ἱεουργὸν αὐτὸν ὀνομάζει πανταχοῦ, καὶ κλητὸν ἀπόστολον Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὑμεῖς δὴ οὖν ἅπαντες οἱ τὸ τῆς ἱεουργίης λαχόντες ἀξίωμα, ἰσχύιν ἐθνῶν κατέδεσθε, καὶ ἐν τῷ πλούτῳ αὐτῶν θαυμασθήσεσθε. Ἰσχύιν δὲ φησιν ἐθνῶν, ἥ τὰς τιμὰς τὰς ἐκ τῶν δυνατωτάτων, οἵπερ ἂν εἴεν ἐξ ἐθνῶν κεκλημένοι, ἥ καὶ ἔσπερον συνήσεις τρόπον. Ὁ οὐδεὶς γὰρ ὑμῶν, φησὶ, διαφεύξεται τὸ στόμα, οὐ τοῦτέστι τὸν λόγον, ἀντὶ γὰρ τοῦ λόγου τὸ στόμα τίθησι πανταχοῦ τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν, οἶον, Ὡς τὸ στόμα ἀρὰς καὶ πικρίας γέμει. — Κατανεμῆθήσεσθε τοιγαροῦν, φησὶ, τὴν ἰσχύιν τῶν ἐθνῶν. Ἐθνῶν δὲ δύνανται, ἥ τοὺς παρ' ἐκείνοις λαμ-προὺς, ἡγούν ἑλλογισματούς, καὶ σοφίαν ἔχοντας κοσμικὴν ὀνομάζειν ὁ λόγος ἔοικεν ἐν τούτοις. Εὐ-ρήσομεν δὲ καὶ αὐτὸν τὸν τῶν ἁγίων μυσταγωγῶν κατισχύσαντα λόγον, καὶ τὴν αὐτῶν κλήσιν πλουτή-σαντες ἐδοξάσθησαν. Καύχημα γὰρ διδασκάλων, στέ-φανός τε καὶ δόξα, οἱ διὰ τῆς αὐτῶν σεωσμένοι φωτ-αγωγίας. Διὰ τοῦτο φησιν, ὅτι Ὁ ἐν τῷ πλούτῳ αὐ-τῶν θαυμασθήσεσθε. Ὅτι δὲ τὸ θεσπέσιον κήρυγμα καταδράζεται τῶν χωρῶν, καὶ παντὸς ἔθνους, καὶ μονονουχὶ κληρονόμοι τῆς ὑπ' οὐρανὸν ἔσονται κατὰ καιροῦς οἱ τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν ἡγούμενοι, Χριστῷ τὴν δόξαν ἀνάπτοντες, ὑπεμφαίνει, λέγων· Οὕτως ἐκ δευτέρας κληρονομήσουσι τὴν γῆν. Πάλαι μὲν γὰρ κατεκληροδότησε τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ τὰς τῶν ἐθνῶν χώρας· ἔλαβον γὰρ τὴν γῆν τῶν Ἀμωρραίων, καὶ Ἰδουμαίων, καὶ Εὐαίων, καὶ

conculcationibus pedum vestrorum pascebantur, et aquam tñrhatam a pedibus vestris bibebant⁷⁷. » Aquam enim collectam vocat doctrinam legis et pascuum optimum. Qui autem corrumpabant et contaminabant eam, eo quod suum populum non recte docerent, aquam non puram ad bibendum propinabant, nec florida pascua pascebant. Dejecti sunt itaque ab officio pascendi deinceps Domini populum, idque jure merito. Vocati sunt enim ad hoc alienigenæ, quippe qui doctores Ecclesiarum a Christo designati sunt, sapientes et cordati, et sana dogma- tum intelligentia cum ulati et instructi, et viri ex Græco grege, non ex sanguine Israel oriundi, hi exstite- runt etiam aratores et vinitores. Cum enim creden- tes sæpe in Scripturis divinitus inspiratis, vocati sint electa terra, et vinea, et hortus, idcirco dicitur hac oratione, fore eos aratores et vinitores qui olim constituendi sint sacerdotes Domini et ministri Dei, verbum veritatis recte sectantes⁷⁸, et Evangelium Christi ministrantes, quemadmodum scriptum est. Itaque non sibi usurpant honorem, sed vocati sunt a Deo potius⁷⁹, sicuti Paulus sapientissimus, etsi ex tribu Benjamin exstiterit, se tamen ipse ministrum et vocatum apostolum **865** Jesu Christi nominat. « Vos igitur omnes, qui ministerii dignitatem sortiti estis, fortitudinem gentium comedetis, et in divitiis eorum admirabiles eritis. » Fortitudinem gentium dicit, vel honores potentissimorum hominum, qui ex gentibus vocati sunt, vel alio modo intelliges. « Nemo enim vestrum, inquit, effugiet os, » id est, ser- monem. Pro sermone enim sæpenumero os ponunt sacræ Litteræ, exempli causa : « Quorum os maledic- tione et amarulentia plenum est⁸⁰. » — « Devorabitis enim, inquit, fortitudinem gentium, » id est, Oratio vestra vincet gentium potentiam. Potentiam autem gentium vel illustres viros apud eas, vel disertissi- mos et mundi prudentia valentes nominare videtur hic oratio. Inveniemus autem sanctorum mystagogo- rum orationem prævaluisse, et qui eorum vocatione ditati sunt, gloria sunt affecti. Laus namque docto- rum et corona et gloria sunt qui illorum illumina- tione servati sunt. Propterea ait : « In divitiis earum admirabiles eritis. » Quod autem divina prædicatio ad regiones pertinet et ad omnem gentem, et quod hæredes orbis terrarum futuri sunt olim sanctarum Ecclesiarum præfecti, qui Christo gloriam tribuunt, subindicat, dicens : « Sic terram secundo posside- bunt. » Olim quippe sortito divisit Israelitis Jesus, fi- lius Nave, regiones gentium ; acceperunt enim ter- ram Amorrhæorum, Idumæorum, Evæorum et alio- rum. Cum autem mundo illuxisset Christus, cujus figura erat Jesus ille antiquus, non solam Judæam suis ministris distribuit, sed et terram universam. Et hæc secunda fuit post primam divisio hæredita- tis. Dispartiti sunt enim calculo et judicio ipsius regiones ac civitates mystagogi et doctores : etiam- num gaudent in Christo, et gaudio quodam spiritali

⁷⁷ Ezech. xxxiv, 18, 19. ⁷⁸ II Tim. ii, 15. ⁷⁹ Rom. i, 6. ⁸⁰ Psal. xiii, 3.

quasi corona sunt redimitti. Estque gaudium æternum. Nam in temporariis rebus non exspectamus fore remunerationem, sed in spe longa et vita sempiterna, et in bonis cogitationem et orationem excedentibus.

τε χώρας καὶ πόλεις ψήφῳ τῇ παρ' αὐτοῦ μυσταγωγοὶ καὶ διδάσκαλοι, καὶ εἰσὶν εἰς δεῦρο χαίροντες ἐν Χριστῷ, καὶ νοητὴν εὐφροσύνην, ὥσπερ τινὰ στέφανον ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς. Αἰώνιος δὲ ἡ εὐφροσύνη· οὐ γὰρ ἐν προσκαίροις πράγμασι προσδοκῶμεν ἔσσεσθαι τὴν ἀντιμισθίαν, ἀλλ' ἐν ἐλπίδι μακρᾷ, καὶ ἀτελεσ-
τήτῳ βίῳ, καὶ ἐν τοῖς ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον ἀγαθοῖς.

VERS. 8, 9. *Ego enim sum Dominus, diligens justitiam et odio habens rapinas ex injustitia. Et dabo laborem eorum aliis, et testamentum æternum disponam eis. Et cognoscetur in gentibus semen eorum, 866 et nepotes eorum in medio populorum. Omnis quæ viderit eos, agnoscat eos, quia illi sunt semen benedictum a Deo, lætitiæ lætabuntur super Dominum.*

Cum dixerit : « Alienigenæ venturi sunt qui pascant oves tuas, et alienæ gentis aratores et vinificatores, » ejectionis videlicet primis, et deturbatis dominatu quem in populum obtinuerunt, cur hoc passi sint sancto calculo ac iudicio ejus qui juste judicat, causas ostendit. Quia enim, inquit, amo justitiam, rapinasque ex injustitia confatas odi, et quia isti Judaicæ Synagogæ præfecti tales fuerunt, dimisi eos et expuli. Rapiunt enim injustas rapinas et laborem dabo aliis. Qui enim injuste ditescunt, et, ut propheta ait, colligunt et accumulunt sibi ipsis impietatem ac miseriam, ad alios ea transmittunt. Hinc Solomon : « Divitiæ, inquit, injuste congestæ evomentur, e domo ejus trahet illas angelus. » Et iterum : « Qui congerit divitias suas per usuras et avaritiam, et qui miseretur pauperum, relinquet eas; nec utique bonis viris et misericordibus, sed potius decoctoribus ⁴¹. » Lepide enim dixit eos misereri pauperum. Nam qui profuse vivunt, his complures agglutinantur, et una cum illis consumunt quæ multis sudoribus per nefasque sunt coacervata. De illiusmodi hominibus psallit divinus David, et inquit : « At frustra tumultuatur; thesaurizat, et nescit cui congreget ea ⁴². » Præterea alio modo : Labor seu cura Scribarum et Phariseorum aliis data est, videlicet gentium doctoribus. Christus itaque ait : « Amen dico vobis, tolletur regnum Dei a vobis, et dabitur genti facienti fructus ejus ⁴³. » Ergo illi, inquit, expulsi sunt. At vobis, qui ex gentibus vocati estis ad sacrum ministerium, testamentum æternum disponam : inde vel prædicationem evangelicam, vel spem sempiternam intelligens : « In gentibus, » inquit, « cognoscetur semen eorum, et progenies eorum. Quos qui viderit agnoscat quia hi sunt semen benedictum a Deo. » Nam qui institutione et doctrina filii sanctorum mystagogorum exsisterunt propter insignem probitatem et vitæ pietatem, omnibus sunt notissimi, quia pro-

τὰς τῶν ἐτέρων. Ἐπιλάμψας δὲ τῷ κόσμῳ Χριστὸς, οὐ καὶ εἰς τύπον ἦν Ἰησοῦς ὁ πάλαι κατεκληροδότησε τοῖς ἰδοῖς ἱεουργοῖς, οὐχὶ δὴ που μόνον τὴν Ἰουδαίαν, ἀλλὰ γὰρ ἅπασαν τὴν γῆν. Καὶ δευτέρα μετὰ τὴν πρώτην κληροδοσίαν γέγονε. Διενείμαντο γὰρ τὰς

Ἐγὼ γάρ εἰμι Κύριος ὁ ἀγαπῶν δικαιοσύνην, καὶ μισῶν ἀρπάγματα ἐξ ἀδικίας· καὶ δώσω τὸν μόχθον αὐτῶν δικαίοις, καὶ διαθήκην αἰώνιον διαθήσομαι αὐτοῖς. Καὶ γινώσκονται ἐν τοῖς ἔθνεσι τὸ σπέρμα αὐτῶν. Καὶ τὰ ἔκγονα αὐτῶν ἐν μέσῳ τῶν λαῶν. Πᾶς ὁ ὁρῶν αὐτοὺς ἐπιγνώσεται αὐτοὺς, ὅτι οὗτοί εἰσι σπέρμα εὐλογημένον ὑπὸ Θεοῦ, εὐφροσύνη εὐφρανθήσονται ἐπὶ Κύριον.

Εἰπὼν, ὅτι « ἤξουσιν ἄλλογενεῖς ποιμαίνοντες τὰ πρόβατά σου, καὶ ἀλλόφυλοι ἀροτῆρες, καὶ ἀμπελοουργοί, » ὡς ἐξουθενῶντων δηλονότι τῶν πρώτων, καὶ τοῦ καθηγεῖσθαι λαῶν ἐκσεσοδῶντων, διαδεῖκνυσαι τὰς αἰτίας, ἐφ' αἷς τοῦτο πεπόνθασιν, ὅσα ψήφῳ τοῦ τὰ δίκαια κρίνοντος. Ἐπειδὴ γὰρ ἀγαπῶ, φησί, τὴν δικαιοσύνην, ἀρπάγματα δὲ τὰ ἐξ ἀδικίας μισῶ, γηγόνασιν δὲ τοιοῦτοι τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς οἱ προεστώτες, παρήκα, φησί, καὶ ἐξεωσάμην αὐτοὺς. Τῶν γὰρ ἀρπαζόντων ἀρπάγματα ἐξ ἀδικίας τὸν μόχθον ἐτέροις δίδωμι. Οἱ γὰρ ἀδίκως πλουτοῦντες, καὶ, καθὰ φησιν ὁ προφήτης, θησαυρίζοντες ἑαυτοῖς ἀσέβειαν καὶ θαλασιπωρίαν, εἰς ἐτέρους αὐτὰ παραπέμπουσιν. Ἐφη γοῦν ὁ Σολομών, ὅτι « Πλούτος ἀδίκως συναγόμενος ἐξεμεθήσεται, ἐξ οἰκίας αὐτοῦ ἐλκύσει αὐτὸν ἄγγελος. » Καὶ πάλιν· « Ὁ συνάγων τὸν πλοῦτον αὐτοῦ μετὰ τόκου, καὶ πλεονασμῶν, τῷ ἐλεοῦντι πτωχοὺς καταλείψει αὐτὸν, καὶ οὐ δὴ που πάντως ἀγαθοῖς ἀνδράσι, καὶ φιλοκλιτρίμοισιν, ἀλλὰ ἀπώτοις μάλλον. » Εὐφύμῳ γὰρ τοὺς τοιοῦτους ἐλεεῖν ἔφη πτωχοὺς. Τοῖς γὰρ ζῶσιν ἐν ἀσωτίᾳ πλείστοι λίαν οἱ κολλώμενοι, καὶ συνδαπανῶντες αὐτοῖς τὰ πολλοὺς ἰδρῶσιν ἀδίκως σεσωρευμένα. Ψάλλει δὲ καὶ ὁ θεσπέσιος Δαβὶδ περὶ τῶν τοιούτων, καὶ φησί· « Πλὴν μάτην ταράσσεται· θησαυρίζει, καὶ οὐ γινώσκει τίνι συνάξει αὐτά. » Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον Ὁ μόχθος, ἤγουν ἡ φροντίς τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων ἐτέροις ἐδόθη, ὅλην δὲ ὅτι (1) « Ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνεσι ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. » Οὐκοῦν ἐκεῖνοι μὲν ἐξώσθησαν, φησὶν, ὑμῖν δὲ τοῖς κεκλημένοις ἐξ ἐθνῶν εἰς ἱεουργίαν διαθήκην αἰώνιον διαθήσομαι, ἡ τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικὸν διὰ τοῦτο δηλῶν, ἤγουν ἐλπὶδα τὴν ἀτελεστέτητον. « Ἐν δὲ τοῖς ἔθνεσι γνωσθήσεται, » φησί, « τὸ σπέρμα αὐτῶν, καὶ τὰ ἔκγονα αὐτῶν· πᾶς ὁ ὁρῶν αὐτοὺς ἐπιγνώσεται αὐτοὺς, ὅτι οὗτοί εἰσι σπέρμα εὐλογημένον ὑπὸ Θεοῦ. » Οἱ γὰρ κατὰ μαθητείαν υἱοὶ τῶν ἁγίων μυσταγωγῶν ἐκ πολ-

⁴¹ Prov. xxviii, 8. ⁴² Psal. cxviii, 7. ⁴³ Matth. xxi, 43

(1) In exemplari Græco prætermissa sunt duo tria vocabula.

λῆς ἄγαν ἀγαθουργίας, καὶ τῆς κατ' εὐσέθειαν ζωῆς, ἅ γενίους sanctorum facti sunt institutione et disciplina, ut dixi, « et quia semen benedictum a Deo: » **867** puta, sanctorum monachorum cœtus, de quibus Paulus: « Qui autem Christi Jesu sunt, carnem crucifixerunt cum affectibus et cupiditatibus », qui probam et laboriosam traducunt vitam: et in virginitate degentium cohortes et chori qui Deibenedictione abundant: hi sunt semen benedictum a Deo, hi gaudent et lætantur in Domino. Non enim mundanis afficiuntur negotiis, sed corda sua potius charitate Christi complent. Hæc res salutaris est, et omnis voluptatis effectrix.

Ἀγαλλιῶσθω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ· ἐνέδυσσε γὰρ με ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης, ὡς νυμφίῳ περιέθηκε μοι μίτραν, καὶ ὡς νύμφῃ κατεκόσμησέ με κόσμῳ, καὶ ὡς γῆν αὐξοῦσαν τὸ ἄνθος αὐτῆς, καὶ ὡς κῆπον τὰ σπέρματα αὐτοῦ, οὕτως ἀνατελεῖ Κύριος δικαιοσύνην, καὶ ἀγαλλίαμα ἐναντίον πάντων τῶν ἐθνῶν.

Φιλότιμον ἐπ' αὐτοῖς ἀπλώσας τὴν χεῖρα, πλείστοις τε ὅσοις καὶ ἀξιοκτῆτοις χαρίσμασι στεφανώσιν εἰπὼν· « Πᾶς γὰρ ὁ ὁρῶν, φησὶν, αὐτοὺς ἐπιγινώσεται, ὅτι οὗτοι εἰσι σπέρμα εὐλογημένον ὑπὸ Θεοῦ, » εἶτα προσεπενεγχὼν ὅτι· « Καὶ εὐφρανθήσονται ἐπὶ Κύριον, » διδῶσιν εὐθύς τὴν εὐφροσύνην αὐτοῖς. Ταύτητοι καὶ μάλα εἰκότως τὸ τῆς Ἐκκλησίας εἰσεκομισθῆ πρόσωπον ἐκ περιχαρείας τῆς ἄγαν ἀναφω-
 γοῦν, « Ἀγαλλιῶσθω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, ἐνέδυσσε γὰρ με ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης. » Χιτῶνα εὐφροσύνης τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν φησι. Γράφει γοῦν καὶ ὁ πάνσοφος Παῦλος τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν· « Ἐνδύσασθε τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίαν. » Οἱ γὰρ μὴν ἀμφοῖν δίκην ἐσχηκότας αὐτὸν πρὸς τῇ σωτηρίᾳ κερδαίνουσι τὸ εὐημερεῖν, καὶ τὸ ἐν εὐφροσύναις εἶναι μακραις. Ἐφη γοῦν αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ· « Ὁ κλέπτῃς οὐκ ἔρχεται, εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ καὶ θύσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. » Ἐγὼ ἦλθον ἵνα ζωὴν ἔχωσι, καὶ περισσὴν ἔχωσιν. » Οὐ γὰρ σώζει μόνον, ὡς ἔφη, ἀλλὰ γὰρ καὶ ἀτελευτήτῳ κατευφραίνει χερσὶ· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ περιττὸν προστεθησόμενον. ἡ τοῖς ἀγίοις ζωὴ. Χριστὸς οὖν ἄρα τὸ ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἄνωθεν ἄμμιον ὁ τῆς ἀφθαρσίας χιτῶν, ὃν εἰ τις λάβοι στεφανιωθήσεται κόσμῳ παντὶ, νοητῷ δηλονότι, καὶ τοῖς ἐξ ἀγαθουργίας αὐχήμεσιν. Ἔσται γὰρ ὡς νυμφίος, ὡς μίτραν διεξωσμένος, καὶ ὡς νύμφη κόσμῳ παντὶ διαπρέπουσα. Εἰσὶ γὰρ, εἰσὶν οἱ ἐν Χριστῷ δεινοὶ μὲν, καὶ ἀλκιμώτατοι, πρὸς γε τὸ δεῖν ἀνδρίζεσθαι νοητῶς, καταπλουτοῦσι δὲ λίαν καὶ τὸ εὐπρεπὲς εἰς ἅπαν εἶδος ἀρετῆς. Ἐοίκασι δὲ καὶ νύμφαις διὰ τὸ καρπογόνον μετὰ τοῦ ποικίλου ἔχειν ὡς ἐν ἀρετῶν φαιδρότητι κάλλος. Ἐφη γοῦν τις τῶν ἀγίων προφητῶν, ἐγκάρπους ὄντας ἀποδεικνύς τοὺς τὸν εὐαγγῆ κατορθοῦντας βλόν· « Διὰ τὸν φόβον

VERS. 10, 11. *Exsultet anima mea in Domino; induit enim me veste salutis et tunica lætitiæ, tanquam sponsam circumdedit me mitra, et quasi sponsam ornavit me mundo muliebri; et sicut terra profert florem suum, et ut hortus semina sua, sic germinare faciet Dominus justitiam et exultationem coram omnibus gentibus.*

Munificam in illos manum extendit, et plurimis et insignibus donis coronaturum se illos dixit: « Omnis enim, inquit, qui videt eos, cognoscat esse illos semen benedictum a Deo. » Subjunxit deinde: « Et lætabuntur in Domino. » Statim illis dat lætitiā. Hinc non immerito Ecclesiæ persona introducta est, præ insigni gaudio in has voces erumpens: « Exsultet anima mea in Domino; induit enim me veste salutis et tunica lætitiæ. » Tunicam vocat Dominum nostrum Jesum Christum. Scribit itaque sapientissimus Paulus his qui in ipsum crediderunt: « Induite Dominum nostrum Jesum Christum, et carnis curam ne gerite in cupiditatibus ». Qui autem illum tanquam vestem habuerunt, præter salutem lucrantur felicitati; itaque diuturno fruuntur gaudio. Ait itaque ipse Servator: « Fur non venit nisi ut furetur, et mactet et perdat; ego veni ut vitam habeant, et abundantem habeant ». Non etenim servat modo, ut dixi, sed etiam perenni gaudio afficit. Et hoc est illud abundans seu eximium quod adjicietur sanctis vita. Christus igitur est illa cœlestis et superna vestis, illa incorruptionis tunica, quam si quis sumpserit, omni ornatu coronabitur, videlicet qui sub intelligentiam cadit et virtutis ornabitur insignibus. Erit enim tanquam sponsus mitra cinctus, et tanquam sponsa omni ornatu excellens. **868** Sunt enim, sunt Christiani potentes et fortissimi, et intelligibili robore præditi, omnique genere decoris ac virtutis sunt locupletati. Similes autem sunt etiam sponsis propter secunditatem, eo quod vario splendore virtutum decorati sint. E sanctis igitur prophetis quidam dixit, cum illos qui sanctam vitam instituunt secundos ac fructuosos esse innueret: « Propterea timorem tui, Domine, in utero concepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum

⁸⁶ Galat. v, 24. ⁸⁷ Rom. xiii, 14. ⁸⁸ Joan. x, 10.

salutis, quem delisti super terram ⁸⁷. » Itaque sancti comparandi sunt sponso et sponsæ, propter fortitudinem, et præterea ob fecunditatem. Verum illud observa semper hoc illis inesse, ut venustate et decore quodam enitescant. Servaturque hoc ab illis, tum in edendis præclaris facinoribus, tum etiam in fortiter debellandis affectibus. Quod autem gentibus Christo justitiam et exultationem elucente, velut florida quædam herba coronat orbem, ostendit, inquit: « Et ut terra profert florem suum, et ut hortus semina sua, sic germinare faciet Dominus justitiam et exultationem in conspectu omnium gentium. » Videtur autem hic germinans vel exoriens semen ac florem coram gentibus dicere ipsum Dominum nostrum Jesum Christum. Dixit nimirum in Canticis canticorum: « Ego flos campi, lilium convallium ⁸⁸; » vel evangelicam et salutarem prædicationem, ejusque justificationem legali præstantiorem, quam semper comitatur gaudium, id est, exultatio. Qui enim recte eam administrant, his a Deo tribuetur ut diuturna voluptate perfundantur. Audient enim omnium nostrum Salvatorem Christum dicentem: « Euge, serve bone et fidelis, in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam. Intra in gaudium Domini tui ⁸⁹. » Exultatio autem, salutis prædicatione alio modo potest intelligi. Lex enim vindex erat et valde severa. Si quis enim legem Mosaicam violasset, sine misericordia sub duobus aut tribus testibus moritur ⁹⁰. At evangelicum oraculum nobis offert vitam, et præmiorum pollicitationem, et veram spem bonorum quæ superant mentis captum et intelligentiam ⁹¹.

ζωὴν δὲ καὶ γερῶν ὑπόσχεσιν, καὶ ἀληθινὴν ἐλπίδα ζεῖ θέσπισμα.

CAP. LXII. VERS. 3. *Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non relinquam, donec egrediatur sicut lux justitia mea, et salutare meum sicut lampas ardebit. Et videbunt gentes justitiam tuam, et reges gloriam* **369** *tuam: et vocabit te nomen novum quod Dominus nominabit illud; erisque corona pulchritudinis in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui.*

Sion vocat Ecclesiam, cujus primitiæ exstiterunt et filii primogeniti divini discipuli, et qui per ipsos ad agnitionem Christi vocati sunt, et ante alios qui oriundi sunt ex sanguine Israel. Servatæ sunt enim reliquiæ, et complures ex illis qui crediderunt. Itaque non relinquam, inquit, id est, non desistam, donec ad finem perduxero quæ Sioni pollicitus sum. Promisit autem Deus et Pater salutem per Christum Judæis et Græcis. Siquidem « unus Deus est, » sicuti Paulus sapientissimus dicit, « qui justificabit circumcisionem ex fide, et præputium per fidem. Etenim non modo Judæorum Deus est, sed et gentium ⁹². » Itaque non relinquam, inquit, donec egrediatur sicut lux justitia mea, et salutare meum sicut lampas ardebit. Justitia et salus apparuit et fuit

σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ὠδινήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας, ὃ ἐποίησαμεν ἐπὶ τῆς γῆς. » Οὐκοῦν νομφίῳ καὶ νύμφῃ τοὺς ἁγίους παρεκαστέον, διάτοι τὸ εὐσθενές, καὶ πρὸς γε τούτῳ τὸ καρπογόνον· πλὴν ἐκεῖνο ἄθρει, πανταχοῦ γὰρ αὐτοῖς ἔνεστι τὰ ὡς ἐν κάλλει διαπρέπειν. Σώζεται δὲ τοῦτο παρ' αὐτοῖς, καὶ ἐν τῷ καρπογονεῖν τὰ ἐξαίρετα τῶν ἀνδραγαθημάτων, καὶ ἐν τῷ κατανδρίζεσθαι παθῶν. « Οἱ δὲ τοῖς ἔθνεσιν ἐπιλάμψαντος τοῦ Χριστοῦ δικαιοσύνην, καὶ ἀγαλλίαμα, καθάπερ τις εὐανθῆς πόα στεφανοῖ τὴν ὑπ' οὐρανὸν, διέδειξεν εἰπών· « Ὡς γῆν αὐξάνουσιν τὸ ἄνθος αὐτῆς, καὶ ὡς κῆπον τὰ σπέρματα αὐτοῦ, οὕτως ἀνατελεῖ Κύριος δικαιοσύνην, καὶ ἀγαλλίαμα ἐναντίον πάντων τῶν ἔθνων. » Ἔοικε δὲ διὰ τούτων τὸ ἀνίσχον, ἡγουν ἀνατέλλων, σπέρμα τε καὶ ἄνθος ἐναντίον τῶν ἔθνων, αὐτὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν ὀνομάζειν. Ἐφ' ἧν γὰρ ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ἁσμάτων· « Ἐγὼ ἄνθος τοῦ πεδίου, κρίνον τῶν κοιλάδων· » ἡγουν τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα, καὶ τὴν αὐτοῦ δικαιοσύνην προφερεστέρα οὖσαν τῆς κατὰ τὸν νόμον, ἡ πάντῃ τε καὶ πάντως τὸ χαίρειν ἀκολουθεῖ, ὃ ἐστὶν ἀγαλλίαμα. Τοῖς γὰρ ὅλως κατωρθωκόσιν αὐτὴν τὸ ἐν θυμῷ εἶναι μακρὰς νεμηθήσεται παρὰ Θεοῦ. Ἀκούσονται γὰρ λέγοντος τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτήρος Χριστοῦ· « Εἰ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ ὅλγῃ ἤς πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω. Εἰσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου· » ἀγαλλίαμα δὲ τὸ σωτήριον κήρυγμα, καὶ καθ' ἕτερον τρίπον νοηθεῖ ἄν. Ὁ μὲν γὰρ νόμος ἦν κολαστῆς, καὶ πολὺ τὸ κατηφές ἔχων· ἀθετήσας γὰρ τῆς νόμου Μωσέως χωρὶς οἰκτιρῶν, ἐπὶ δυσὶν ἡ τρισὶ μέμερτις ἀποθνήσκει, τῶν ὑπὲρ νοῦν ἀγαθῶν τὸ εὐαγγελικὸν ἡμῖν εἰσκομί-

διὰ Σιών οὐ σιωπήσομαι, καὶ διὰ Ἱερουσαλὴμ οὐκ ἀνήσω, ἕως ἂν ἐξέλθῃ ὡς φῶς ἡ δικαιοσύνη μου, τὸ δὲ σωτήριόν μου ὡς λαμπὰς καυθήσεται, καὶ ὄψονται ἔθνη τὴν δικαιοσύνην σου, καὶ βασιλεῖς τὴν δόξαν σου, καὶ καλέσει σε τὸ δρομὸν σου τὸ καιρὸν, ὃ ὁ Κύριος ὀνομάσει αὐτὸ, καὶ ἔσῃ στέφανος κάλλους ἐν χειρὶ Κυρίου, καὶ διὰ δῆμα βασιλείας ἐν χειρὶ Θεοῦ σου.

Σιών ἐν τούτοις τὴν Ἐκκλησίαν ἀποκαλεῖ ἡ; γεγόνασιν ἂν ἀρχῆς καὶ τέκνα πρωτόγονα οἱ θεσπέσιοι μαθηταί, καὶ οἱ δι' αὐτῶν κεκλημένοι πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ πρὸς γε τῶν ἄλλων οἱ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ. Σέσωσται γὰρ τὸ κατάλειμμα, καὶ πλείττοι λίαν οἱ ἂν αὐτῶν πιστεύσαντες. Οὐκοῦν οὐκ ἀνήσω, φησὶ, τουτέστιν, οὐκ ἂν καταπαύσαιμι τοῦ χρεῖναι πρὸς πέρας ἐξενεγκεῖν ἅπερ ἐπήγγελται τῇ Σιών. Ὑπέσχετο δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τὴν διὰ Χριστοῦ σωτηρίαν Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλήσιν, εἰπερ « Εἰς ὁ Θεός. » καθὰ φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος, « ὃς δικαιοῦσι περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως. Οὐ γὰρ Ἰουδαίων μόνον ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ ἔθνων. » Οὐκοῦν οὐκ ἀνήσω, φησὶν, ἕως ἂν ἐξέλθῃ ὡς φῶς ἡ δικαιοσύνη μου. Τὸ δὲ σωτήριον

⁸⁷ Isa. xxvi, 18.

⁸⁸ Cant. ii, 1.

⁸⁹ Matth. xxv, 21.

⁹⁰ Hebr. x, 23.

⁹¹ Philipp. iv, 7.

⁹² Rom. iii, 29, 30.

μου ὡς λαμπάς καυθήσεται. Δικαιοσύνη τε καὶ σω-
 τήριον τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη τε καὶ γέγονε Χριστὸς,
 δικαιοῦ γάρ, καὶ σώζει, φῶς ὑπάρχων αὐτὸς τὸ ἀλη-
 θινόν, καὶ οἷά τις ἐν σκότῳ λαμπάς. Ἐφη γοῦν αὐ-
 τός, ὅτι· «Ὅταν ὦ ἐν τῷ κόσμῳ, φῶς εἰμι τοῦ κόσ-
 μου.» Ἀχλύϊ μὲν γάρ καὶ σκότῳ τὰ πάντα
 κατεσίληπτο, τὰς ἀπάντων καρδίας τοῦ διαδόλου
 καταμελαίνοντος, καὶ οὐδεὶς ἦν ὁ ποιῶν χρηστότητα,
 καὶ δικαιοσύνην εἰδώς, ἤγουν τὴν ἀπάγουσαν [αἱ
 ἐπάγουσαν] ἐπὶ τὸ σώζεσθαι τρίβον. Ἄλλ' οὐδὲ ἦν
 ὁ φῶς ἔχων τὸ θεῖον εἰς νοῦν, καὶ τοῖς τῆς διανοίας
 ὀφθαλμοῖς καταβρῆσαι δυνάμενος, τίς ὁ φύσει καὶ ἀλη-
 θῶς ἐστι Θεός, καὶ τῶν ὅλων γενεσιουργός, καὶ Κύ-
 ριος· ἐπεὶ δὲ ὡς φῶς ἀνέσχε, καὶ ὡς λαμπάς ἀνέλαμ-
 ψεν ὁ Σωτὴρ, κατεφωτισθὲν λοιπὸν καὶ ὑπ' οὐρανόν, καὶ
 τὴν τῆς δι' αὐτοῦ σωτηρίας θεοδωμέα τρίβον. Ἔτα
 πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν φησὶ τὴν ἀπὸ γε τῆς Ἰουδαίων
 ἀγέλης, καὶ ὡς οὕτω τῆς τῶν ἐθνῶν πληθοῦς σεσα-
 γνευμένης, ὅτι· «Ὑψόνται ἔθνη τὴν δικαιοσύνην σου,
 καὶ βασιλεῖς τὴν δόξαν σου.» Δικαιοσύνην δὲ πάλιν ἐν
 ταῦτοις, καὶ μὲν τοὶ καὶ δόξαν, οὐδὲν ἕτερον εἶναι
 φησὶ πλὴν ὅτι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν.
 Δεδικαιώμεθα γάρ ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ πε-
 πλουτήκαμεν δόξαν. Αὐτοῦ γάρ γεγόναμεν, καὶ κλη-
 ρος αὐτοῦ χρηματίζομεν. Τετάγμεθα δὲ καὶ ὑπὸ
 ζυγὰ καὶ σκῆπτρα, τὴν τοῦ καθ' ἡμῶν τυραννήσαν-
 τος πλεονεξίαν ἀπονομφάμενοι· ὅτι δὲ τῆς κατὰ νόμον
 λατρείας ἀποφοιτήσασα, καὶ οἷον μεταβαλοῦσα πρὸς
 καινότητα ζωῆς εὐαγγελικῆς, καὶ τὴν ἀρχαίαν κλη-
 σιν συναποβαλεῖ, μετονομασθήσεται δὲ λοιπὸν ὀνό-
 ματι καινῷ, κατὰ τὸ δοκοῦν τῷ ἐπὶ πάντας Θεῷ,
 διαδεῖκνυσαι λέγων· «Καλέσει τὸ δνομά σου τὸ και-
 νόν, ὃ ὁ Κύριος ὀνομάσει αὐτό·» κέκληται γάρ οὐκέτι
 συναγωγὴ μᾶλλον, ἀλλ' Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, πό-
 λεις τε καὶ οἶκος αὐτοῦ. Διαμένονται γάρ αὐτῆς καὶ
 ὁ θεοπέσιος Δαβὶδ, οὕτω λέγων· «Δεδοξασμένα ἐλα-
 λήθη περὶ σοῦ ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ.» Ἔσται δὲ ὅτι καὶ
 εὐπρεπὲς ἄγαν, καὶ ἀπαρβλήτῳ κάλλει κατεστεμ-
 μένη, διδάσκει λέγων· «Ἐσθ' στέφανος κάλλους ἐν
 χειρὶ Κυρίου, καὶ διάδημα βασιλείας ἐν χειρὶ Θεοῦ
 σου.» Ἐκάστην γάρ ἁγίαν ψυχὴν, καὶ συλλήδην τὴν
 Ἐκκλησίαν, τουτέστι, τὰ τῶν ἁγίων συστήματα,
 στεφάνῳ παρεικαστέον ἐκ πολλῶν ἀνθέων συνθεθει-
 μένω, ἤγουν διζοήματι βασιλικῷ, λίθοις Ἰνδοῖς
 ἐκλάμποντι, καὶ πολυετῶς ἔχοντι τὸ διαπρεπές·
 πλείστα ἔδρα καὶ τὰ τῶν ἁγίων ἀνδραγαθήματα,
 καὶ οὐχ εἰς μᾶλλον τῶν αὐχημάτων ὁ τρόπος, πολὺς
 δὲ καὶ διάφορος. Καὶ γοῦν ὁ θεοπέσιος Δαβὶδ τὴν
 Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ἐν ἱματισμῷ διαχρύσω περι-
 βεβλημένην πεποικιλμένην εἰσφέρει, τὸ δὲ «Ἐν
 χειρὶ μου σκεπάσω σε» καὶ αὐτὸς δὲ που Χριστὸς
 πάντων εἰς αὐτὸν ἀγέλης φησὶν, ὅτι· «Οὐδεὶς ἀρπάσει
 αὐτὰ ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρὸς μου.»
 Καὶ οὐκέτι κληθήσεται καταλειμμένη, καὶ ἡ γῆ
 σου οὐ κληθήσεται ἐρημος· σοὶ γὰρ κληθήσεται
 οὐδὲν ἔμνη, καὶ τῇ γῇ σου οἰκουμένη (1).

A mortalibus Christus. Justificat enim et servat, quippe
 lux vera cum sit ipse, et ceu lampas quæpiam in te-
 nebris. Siquidem ipse dixit : « Quando in mundo
 sum, lux sum mundi »¹⁹. » Caligine namque et tene-
 bris omnia comprehensa erant, diabolo coris om-
 nium offuscante. Nemo erat qui faceret bonum, et
 justitiam nosset, aut viam quæ ducit ad salutem; sed
 nec quisquam erat qui divinam lucem in mente ha-
 beret, et qui posset animi oculis videre, quismam
 sit ille natura *ewere* Deus, et universorum Conditor
 et Dominus. Postquam vero Servator ceu lux exor-
 tus est, et ceu lampas illuxit, deinceps illustratus est
 orbis terrarum, et salutis viam per ipsum intuiti su-
 mus. Deinde alloquitur Ecclesiam ex Judæorum
 grege, perinde quasi nondum irretita esset multi-
 tudo gentium, « Videbunt gentes justitiam tuam, et
 reges gloriam tuam. » Justitiam rursus et gloriam
 hic aliud nihil esse dicit, præterquam Dominum
 nostrum Jesum Christum. In ipso enim justificati
 sumus, et gloria ab ipso ditati sumus. Ipsius namque
 sumus, et sors ejus nuncupamur. Ipsius jugo et sce-
 ptro paruius, abdicato violento ejus imperio qui
 in nos tyrannidem exercuit. Quod autem a legis
 cultu recedens, et velut ad novitatem **870** vitæ
 evangelicæ transmutata, veterem simul abjiciet vo-
 cationem, et novo deinceps denominabitur nomine,
 arbitrato et voluntate Dei omnium supremi, osten-
 dit, dicens : « Vocabitur tibi nomen novum, quod
 Dominus nominabit. » Non enim ultra dicta est
 Synagoga, sed Ecclesia Dei viventis, civitas ac do-
 mus ejus. Cujus meminit etiam divinus David in
 hanc sententiam : « Gloriosa dicta sunt de te, civi-
 tas Dei »²⁰. » Fore quoque illam valde speciosam et
 incomparabili gloria coronatam doret, inquit :
 « Eris corona pulchritudinis in manu Domini, et
 diadema regni in manu Dei tui. » Unamquamque enim
 animam sanctam, et universam omnino Ecclesiam,
 id est, sanctorum cœtum, coronæ comparare licet,
 ex multis flosculis compositæ, vel regio diademati
 lapidibus Indicis fulgenti, et quod multiplicem
 habet et variam elegantiam. Plurimæ sunt etiam
 sanctorum egregiæ virtutes, et non unum est orna-
 mentorum genus, sed multiplex et diversum. Siqui-
 dem et divinus David Ecclesiam Christi in vestitu
 deaurato circumdatam ac variegatam inducit ²¹. « In
 manu Domini, » inquit, id est, protectione manus
 meæ protegam te. Et ipse quoque Christus de suis
 ovibus vel de grege credentium in ipsum dicit :
 « Nemo eripiet eas de manu Patris mei »²². »
 χειρὶ Κυρίου, » φησὶ, τουτέστιν, ὑπὸ σκέπῃ τῆς
 περὶ τῶν ἰδίων θρεμμάτων, καὶ ἦτοι τῆς τῶν πιστευ.

VERS. 4. *Et nequaquam ultra vocaberis derelicta,
 nec terra tua vocabitur deserta. Tibi enim vocabitur
 voluntas mea, et terræ tuæ habitata.*

¹⁹ Joan. ix, 5. ²⁰ Psal. lxxxvi, 3. ²¹ Psal. xlv, 10. ²² Joan. x, 29.

(1) Sequitur in edit. LXX, ὅτι εὐδόκησε Κύριος ἐν σοὶ, καὶ ἡ γῇ σου συνοικισθήσεται, quæ tamen S. Hieronymus negat apud LXX haberi.

Rursus docet depositurum se velus odium, quo A
saepe persecutus est Judaicam Synagogam, ab ira
destitutum, facturum eam voluntariam et fructuo-
sam, ac multitudine credentium ornaturum. Sion
enim, repudiato Domino nostro Jesu Christo, re-
ducta est in vastitatem, et multitudo infidelium peri-
it. Posteaquam vero reliquias fidei receperunt, et
porro vocata est multitudo gentium, ac in unum
populum hi duo conditi sunt, et una demum ex am-
bibus dicta est Ecclesia, largitur ei Deus, ut nullo
modo pristinis malis implicetur, nec derelicta vocetur
vel deserta, sed ut potius ei morigera et volun-
taria fiat : **871** et non amplius deserta, sed habi-
tata vocabitur. Hoc autem ex rebus ipsis videmus
usuvenisse, et Ecclesias ubique in tranquillitate et
serenitate collocatas, et fideles ad immensam mul-
titudinem propagatos, et Deum propter illos cele-
brari. Persecutiones enim motæ sunt olim, sed non
diu : et breves erant, et exercebant magis sanctos
quam opprimebant. Probatī namque sunt propter
patientiam, et propter tolerantiam germanæ in Chri-
stum fidei coronam reportant, et martyrii gloriam
ulterrimam possident.

παντες· εὐδόκιμοι γὰρ γεγόνασιν διὰ καρτερίας, καὶ ὑπομονῆς, τὸν τῆς εἰς Χριστὸν γνησιότητος ἀράμενοι
στέφανον, καὶ τὴν τοῦ μαρτυρίου δόξαν καταπλουτήσαντες.

VERS. 5. *Et ut habitat juvenis cum virgine, sic
habitabunt filii tui tecum : et erit quomodo lætabitur
sponsus super sponsa, sic lætabitur super te Do-
minus.*

Deinceps ad Ecclesiam orationem habet, utpote
ex Judaicis tribubus primum constitutam, cujus
filii quidem fuerunt carnis ratione divini discipuli :
sed tamen in illa præstiterunt et præfuerunt reli-
quis, utpote apostolica auctoritate præditi. Verum
summum amorem erga illam et affectum retine-
bant, adeo ut ea videretur esse talis in eam pietas,
qualis juvenem decet habitantem cum virgine, id
est, quæ cum eo a virginitate copulata est. Dicunt
autem eos ad summum pietatis gradum pervenire,
qui eo vinculo tantum non constricti sunt. Nimi-
rum et sapientissimus Paulus : « Tristitia mihi
est, » inquit, « et dolor irremissus, in corde, pro
fratribus meis cognatis ratione carnis, qui sunt
Israelitæ ⁸⁸. » Optavitque anathema fieri pro ipsis.
Verum magna rerum novatio, et mira mutatio, hac
prophetia nobis proposita significatur. Antiqua
enim Synagoga et tantum non inveterata tempore
juvenculæ comparatur. « Habitabunt veluti cum
virgine, » inquit, « filii tui. » Hoc est, opinor, quod
in Psalmis decantatum est : « Renovabitur ut
aquilæ juvenus tua ⁸⁹. » Habitarunt cum ipsa, ma-
nuducentes eam, tanquam nutricem consolantes, et
ut matrem rerum umbraticarum et typicarum sa-
pienter adducentes, ut pro inutili umbra veritatem
eligerent. Cujusmodi est quod ei dixit etiam divi-
nus David : « Pro patribus tuis nati sunt tibi filii ⁹⁰. »
Nam hi cum ejus existerent filii, quod ad carnem

Διαδιδάσκει πάλιν, ὅτι τῆς ἀρχαίας ἀποστρεφῆς,
ἥς πεποιήται πολλάκις ἐπὶ τῇ τῶν Ἰουδαίων Συν-
αγωγῇ, καταλήξει λοιπὸν, καὶ πεπαύσεται τῆς ὀργῆς,
θελητὴν δὲ ποιήσεται, καὶ προσέτι τοῦτῳ καὶ ἔγκαρ-
πον, καὶ τῷ πληθεὶ τῶν πεπιστευκότων στεφανου-
μένην ἀποφανεῖ. Ἀθετήσασα μὲν γὰρ ἡ Σιών τὸν
Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, δέδοται πρὸς ἐρήμω-
σιν, καὶ ἡ τῶν ἀπιστησάντων διόλωλε πληθὺς. Ἐπει-
δὲ δὲ παρεδέξατο τὴν πίστιν τὸ κατάλειμμα, εἴτα κέ-
κληται πρὸς αὐτῷ τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς, καὶ εἰς ἓνα
λαὸν ἐκτίσθησαν οἱ δύο, μία τε λοιπὸν ἐξ ἀμφοῖν κε-
ρημάτικεν Ἐκκλησία, χαρίζεται Θεὸς αὐτῇ τὸ κατὰ
μῆδενά τρόπον τοῖς ἀρχαίοις ἀλῶναι κακοῖς, μήτε μὴν
κληθήσασθε [Ι.αι.] καταλειμμένην, ἢ ἐρημον, ἀλλ'
ὅτι μᾶλλον θελητὴ γενήσεται αὐτῷ, καὶ ἐρημος μὲν
οὐκέτι, κατοικουμένη δὲ μᾶλλον κληθήσεται. Ὅρωμεν
δὲ τοῦτο διὰ πραγμάτων αὐτῶν εἰς πέρας ἐκδεδικώς.

Ἐν εὐδοίᾳ γὰρ καὶ γαλήνῃ τὰς ἀπανταχοῦ κειμένας
Ἐκκλησίας ὁρωμεν, καὶ εἰς πληθὺν ἀεὶ τὴν ἐπέκεινα
μέτρου τοὺς πιστεύοντας ἐκτεινομένους, καὶ εὐδο-
κοῦντα Θεὸν ἐπ' αὐτοῖς. Διωγμοὶ μὲν γὰρ κεκίνηται
κατὰ καιροὺς, ἀλλ' οὐκ ἐν χρόνῳ μακρῷ, συνεσταλ-
μένοι δὲ, καὶ γυμνάσαντες μᾶλλον ἀγίους, ἢ ἀδική-
σαντες· εὐδόκιμοι γὰρ γεγόνασιν διὰ καρτερίας, καὶ ὑπομονῆς, τὸν τῆς εἰς Χριστὸν γνησιότητος ἀράμενοι
στέφανον, καὶ τὴν τοῦ μαρτυρίου δόξαν καταπλουτήσαντες.

**Καὶ ὡς συνοικῶν νεανίσκος παρθένῳ, οὕτως
κατοικήσουσιν οἱ υἱοὶ σου μετὰ σοῦ, καὶ ἔστιαι
ὃν τρόπον εὐφρανθήσεται νυμφίος ἐπὶ νύμφῃ,
οὕτως εὐφρανθήσεται ἐπὶ σοὶ Κύριος.**

C Εἴτα πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ποιεῖται τοὺς λόγους ὡς
ἀπὸ γε τῶν Ἰουδαϊκῶν ταγμάτων συστάσαν ἐν ἀρ-
χαῖς. Ταύτης γεγόνασιν υἱοὶ κατὰ σάρκα οἱ θεσπέσιοι
μαθηταί, ἀλλ' ἦσαν ἐν αὐτῇ προύχοντες μὲν τῶν ἁλ-
λων, καὶ ἡγεμονεύοντες, ὡς ἐν ἀξιωμασιν ὄντες ἀπο-
στολικοῖς, πλην τὴν εἰς ἄκρον αὐτῇ σώζοντες ἀγά-
πην καὶ διάθεσιν, ὥστε καὶ δοκεῖν τοιαύτην εἶναι
τὴν ἐπ' αὐτῇ γενομένην φιλοστοργίαν, οἷα περ ἂν
πρέποι νεανίσκῳ συνωκηκότι παρθένῳ, τουτέστι τῇ
ἐκ παρθενίας αὐτῷ συνημμένῃ· φασὶ δὲ εἰς λῆξιν
ἀπάσης· ἐλάσαι φιλοστοργίας τοὺς ἐπὶ τῷ τοιῷδε
δεσμῷ μονονουχὶ κατεστῆγμένους. Καὶ γοῦν ὁ πάν-
σοφος Παῦλος· « Δύπη μοι, » φησὶν, « ἔστι καὶ ὁδὴν
ἀδιάλειπτος ἐν τῇ καρδίᾳ μου ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου
τῶν συγγενῶν κατὰ σάρκα, οἵτινές εἰσιν Ἰσραηλι-
ται. » Ἡῦχετο δὲ καὶ ἀνάθεμα γενέσθαι ὑπὲρ αὐτῶν,
πλην ὅτι πολὺς τῶν πραγμάτων ὁ καινισμὸς διὰ τῆς
προκειμένης ἡμῖν προφητείας σημαίνεται, καὶ ἀξιο-
θαύμαστος ἡ μεταβολή· ἡ γὰρ ἀρχαία Συναγωγὴ, καὶ
τρόπον τινὰ πεπολιωμένη [α.ι. πεπαλαιωμένη], διὰ
τὸν χρόνον νεανίδι παρεικάζεται· « Κατοικήσουσι γὰρ
ὡς μετὰ παρθένου, » φησὶν, « οἱ υἱοὶ σου. » Καὶ
τοῦτο, οἶμαι, ἔστι τὸ ἐν Ψαλμοῖς ὑμνούμενον· « Ἀνα-
καινισθήσεται, ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης σου, » κατωκη-
κασί γε μὴν ἐν αὐτῇ χειραγωγούμεντες ὡς τροφὸν,
παρκαλοῦντες ὡς μητέρα, τῶν ἐν σκιαῖς καὶ τυ-
ποῖς ἀποκομίζοντες, ἀναθιδάζοντές τε σοφῶς πρὸς
γε τὸ δεῖν τῆς ἀνονήτου σκιδῆς ἀνθελέσθαι τὴν ἀλη-

⁸⁸ Rom. ix, 3, 4. ⁸⁹ Psal. cii, 5. ⁹⁰ Psal. xlii, 17.

θεϊαν· ἔφη τι τοιοῦτον καὶ ὁ ὁσιπέτης· Δαβὶδ πρὸς αὐτήν· « Ἀντὶ τῶν πατέρων σου ἐγενήθησάν σοι υἱοί. » Οἱ γὰρ αὐτῆς ὄντες υἱοὶ κατὰ σάρκα γεγόνασιν αὐτῆς πατέρες, ἀρχὴ τῶν νέων αὐτῆς ὄντες τέκνων, τῶν διὰ πίστεως· δηλονότι κεκλημένων εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος· Χριστοῦ· τούτων δὲ οὕτως ἔχόντων, φησὶν· « Οὕτως εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ σοί, καθάπερ ἀμέλει καὶ νυμφίος ἐπὶ νύμφῃ. » Καθίκετο γὰρ ἐξ οὐρανῶν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἵνα ἔγκαρπον ἀποφῇν τὴν Ἐκκλησίαν, ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ παρέστησε παρθένον ἀγνήν, μὴ ἔχουσαν σπῖλον ἢ ῥυτίδα, ἁγίαν δὲ μᾶλλον καὶ ἁμωμον. Δεξαμένη τοίνυν παρ' αὐτοῦ εὐαγγελικῆς πολιτείας τὰ σπέρματα, κεκυφόρηκέ τε καὶ τέτοκεν, οὐκ ἔτι τὴν δι' αἱμάτων καὶ καπνῶν λατρείαν, ἐκείνην δὲ μᾶλλον, ἥ δὴ μάλιστα τὸ τῆς ἀληθείας ἐντεθρόνευται κάλλος. Ταύτητοι καὶ μάλα εἰκότως εὐφραίνεται μετατιθεμένους ὁρῶν τοὺς τοῦ νόμου τύπους εἰς ἀλήθειαν εὐαγγελικὴν, καὶ πνευματικὰς θυσίαις, καὶ ἀγιοπρεπέσιν ἀληθῶς κατορθώμασιν τὴν νύμφην ἐκλάμπουσιν.

Καὶ ἐπὶ τῶν τειχέων σου, Ἱερουσαλήμ, κατέστησα φύλακας ὄλην τὴν ἡμέραν, καὶ ὄλην τὴν νύκτα, οἱ διὰ τέλους οὐ σιωπήσουσιναι μιμησάμενοι Κυρίου. Οὐκ ἔστι γὰρ ὑμῖν ὅμοιοι.

Ὡς πρὸς πόλιν διαλέγεται λαμπρὰν, καὶ συνψυμένην· αἰεὶ δὲ πῶς τὰς τῶν πόλεων διαφανεστέρας· πλείστοι τε ὅσοι καὶ νηφάλοι περιέπουσι φύλακας, μὴ ἄρα τις ἀδοκίμως τῶν πολεμίων ἐμβάλῃ· οὕτω καὶ ὁ τῶν ὅλων Σωτὴρ καὶ Κύριος ἀφράστῃ δυναμεί καὶ ταῖς τῶν ἀγγέλων ἐπικουρίαις πυργώσας τὴν Ἐκκλησίαν· χειροτόνησεν αὐτῇ φύλακας σοφοὺς καὶ ἐργηγορότας, καὶ ἀκατεύναστον ἔχοντας ἐπ' αὐτῇ τὴν φροντίδα, τοὺς ἁγίους δηλονότι μυσταγωγούς, οἳ κατ' οὐδένα τρόπον καταλήγουσι τοῦ διαμνησθῆαι τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ τῶν θαυμασίων αὐτοῦ, καθὰ γέγραπται. Κατετίθεμεθα γὰρ ἐν ἐκκλησίαις τοῖς ὑπὸ χεῖρα λαοῖς διακηρύττειν αἰεὶ τὰς τοῦ Σωτῆρος μεγαλουργίας, καὶ τῆς θεοπρεποῦς ὑπεροχῆς τὴν ἐνδειξίν, ἵνα κἀντεῦθεν ἀσφαλῇ καὶ ἀκράδαντον ἔχωσι περὶ αὐτοῦ τὴν πίστιν. Ἢ τάχα που μνησθήσεσθαι φησι τοῦ Κυρίου τοὺς φύλακας ἐπιφωνοῦντάς τε καὶ λέγοντας, ὅτι « Οὐκ ἔστιν ὑμῖν ὅμοιος. » Οὐ γὰρ ἔστι καὶ ἡμᾶς, ἀλλ' ὅσον ὑπερνέχεται τὰ ἀνθρώπινα τῇ τῆς εὐκλείας ὑπεροχῇ, καὶ τῇ τῆς θεότητος δόξῃ, τοσοῦτο νικᾷ καὶ κατὰ γὰρ εἶναι χρηστὸς καὶ φιλόανθρωπος. Ὡς γὰρ ὁ Ψάλλων φησὶν· « Οὐ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν, οὐδὲ κατὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν. » Σέσωκε γὰρ ὄντας ἁμαρτωλοὺς, καὶ προστηγάγετο φιλανθρωπῶς οὐκ ὄντας ἁγίους τοῦ σῶζεσθαι. Ἐφη τι τοιοῦτον καὶ δι' ἐτέρου προφήτου· « Τί σοι ποιήσω, Ἐφραΐμ; Τί σοι ποιήσω, Ἰούδα; ὡς ἀδάμαντα (1) θήσομαι σε, καὶ ὡς Σεβωῖμ μετεστράφη ἡ καρδίᾳ μου ἐν τῷ αὐτῷ (2), ὡς μὴ ποιήσω κατὰ τὴν ὁρχὴν τοῦ θυμοῦ μου· οὐ μὴ ἔγκαταλείπω τοῦ ἐξαλειφθῆ-

attinet, facti sunt ei patres, initiumque novorum **872** ejus liberorum, qui per fidem scilicet ad agnitionem omnium nostrum Servatoris Christi vocati sunt. His ita se habentibus, inquit : « Sic lætabitur Dominus propter te, quemalmodum videlicet sponsus propter sponsam. » Descendit enim unigenitum Dei Verbum, ut secundam redderet Ecclesiam, quam ipse sibi exhibuit virginem puram, non habentem maculam aut rugam, sed quæ sancta potius foret et immaculata⁷⁷. Acceptis igitur ab ipso evangelicæ conversationis seminibus, gravis facta est, et non jam cultum peperit per sanguines et fumos, sed illum magis quo maxime veritatis pulchritudo exornatur. Hinc lætatur, et quidem merito, cum videat legis typos in veritatem evangelicam mutatos, et sponsam spiritualibus sacrificiis et vere sanctis virtutibus enitescentem.

Vers. 6. Et super muros tuos, Jerusalem, constitui custodes, tota die et tota nocte, qui nunquam tacebunt recordantes Domini. Non enim est vestri similis.

Alloquitur velut civitatem illustrem et habitatam. Semper enim civitates insigniores plurimi et vigilantes custodes curant, ne quis hostis de improvviso adoriatur : sic et universorum Servator et Dominus, ineffabili potentia et angelorum præsidii munita Ecclesia, delegit ei custodes sapientes et pervigiles, et ejus curam insomnem habentes, sanctos videlicet mystagogos, qui nullo modo desinunt gloriam ejus et mirabilia ejus commemorare, sicut scriptum est. Consuevimus enim in ecclesia populis subditis semper magnificentiam Servatoris et divinæ præstantiæ documenta prædicare, ut inde immotam et inconcussam de eo fidem concipiant. Vel recordaturos dicit custodes Domini clamantes ac dicentes : « Non est vestri similis. » Non est enim nobis similis, sed quantum humanam sortem et nobilitatis præstantia et divinitatis gloria superat, tantum bonitate vincit et humanitate. Ut enim Psalter ait : « Non secundum iniquitates nostras fecit nobis, neque secundum peccata nostra retribuit nobis⁷⁸. » Servavit enim cum essemus peccatores. **873** et humaniter ac clementer indignos salute admisit. Simile est quod dixit per alium prophetam : « Quid tibi faciam, Ephraim? Quid tibi faciam, Juda? Sicut adama ponam te, et sicut Seboim conversum est cor meum in ipso, non faciam pro ira furoris mei. Non relinquam ut deleatur Ephraim. Quoniam Deus ego sum, et non homo, in te sanctus⁷⁹. » Quia enim, inquit, non sum homo, sed potius sanctus in te Deus, propterea non relinquam ut deleatur Ephraim.

⁷⁷ Ephes. v, 27. ⁷⁸ Psal. cii, 10. ⁷⁹ Ose. xi, 8, 9.

(1) LXX, τί σοι διαθῶμαι. Ἐφραΐμ; ὑπερασπιστὸς σου. Ἰσραὴλ; τί τε διαθῶ; ὡς ἀδάμα.

(2) LXX ἀδύνην, συνεταράχθη ἡ μεταμέλειά μου.

ναί τὸν Ἐφραΐμ, διότι Θεός εἰμι ἐγὼ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ἐν σοὶ ἅγιος. Ὁ Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἄνθρωπος εἰμι, φησὶν, ἅγιος δὲ μᾶλλον ἐν σοὶ Θεός, διὰ τοῦτο οὐ μὴ ἐγκαταλείπω τοῦ ἐξαλειφθῆναι τὴν Ἐφραΐμ.

VERS. 7-9. Si correxeris, et feceris, Jerusalem, A laudem super terram. Juravit Dominus per gloriam suam, et per fortitudinem brachii sui, Si ultra dederō triticum tuum, et cibos tuos inimicis tuis, et si ultra biberint filii alieni vinum tuum, in quo laborasti, sed qui colligunt, edent illa, et laudabunt Dominum, et colligentes bibent illa in atriis sanctis meis.

Velut ex similitudine rerum sive calamitatum quæ sæpe inflictæ sunt Israelitis, utilissimarum nobis considerationum contextu narrationem. Peccavimus enim multifariam, relinquentes naturam et vere Deum, adhærentesque idolorum cultibus. Opera namque manuum suarum adorarunt, et recalcitrantes quasi contra legalem vitam, ad id quod sibi visum est rapiébantur. Hac de causa percussi sunt a Deo sterilitate, nonnunquam interitu corporum, hostium impressionibus, qui, omnem eorum regionem devastantes, in agris etiam prædas egerunt. Dictum enim est illis: « Tu seres, at non metes; tu premes olivas, et non ungeris oleo, et vinum non bibes ¹. » — « Si itaque, inquit, Jerusalem, correxeris, » id est, si transtuleris te ad cultum spiritualem, si effugeris figuras, et agnoveris de me scripsisse Moysen, si acceperis gratiam per fidem; « et feceris laudem tibi super terram, » id est, illustrem gloriam, in Christo videlicet; « juravit Dominus per gloriam suam, » nec enim potest per alium quemquam majorem jurare, « et per brachium suum, » quod nihil eorum quæ tibi olim propter multam inobedientiam contigerunt, ultra obveniet. Non enim tolerabis hunc agricolationis sudorem sine præmio **874** (intelliges autem spiritualiter), sed ut divinus David ait: « Fructus laborum tuorum comedes ², » et ut Paulus inquit: « Quæ seminaverit homo, hæc et metet. Et qui serit in spiritu, de spiritu metet vitam æternam ³. » Quod igitur sibi cumulate spiritualem fertilitatem coacervabit, hisce verbis subindicat. « Qui vero hoc consecuti sunt gloriose, inquit, [celebrabunt Dominum, et qui colligunt, bibent ea in atriis sanctis. » Deliciabuntur enim in supremo habitaculo, qui præstantis vitæ decerpserunt ornamenta, rectæ et inculpatae fidei fructus congregantes.

VERS. 10. Ite per portas meas, et viam facite populo meo, et lapides de via projicite, tollite signum ad gentes. Ecce enim Dominus fecit ut audiat usque ad extremum terræ.

Ipsos jam custodes seu doctores compellat. Jube enim patefieri sanctæ civitatis aditus, et accessum planum et expeditum facere, remoris et offensionibus

Ἐὰν διορθώσῃ, καὶ ποιήσῃ, Ἱερουσαλήμ, γαυρίαίμα ἐπὶ τῆς γῆς, ὥμοσε Κύριος κατὰ τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ κατὰ τῆς ἰσχύος τοῦ βραχίονος αὐτοῦ, Εἰ ἐτι δώσω τὸν σῖτόν σου, καὶ τὰ βρώματά σου τοῖς ἐχθροῖς σου, καὶ εἰ ἐτι πίνονται ἀλλότριοι τὸν οἶνόν σου, ἐφ' ᾧ ἐμόχθησας, ἀλλ' ἢ οἱ συνάγοντες φάγονται αὐτὰ, καὶ αἰνέσουσι Κύριον, καὶ οἱ συνάγοντες πίνονται αὐτὰ ἐν ταῖς ἐπαύλεσι ταῖς ἀγίαις μου.

Ὡς ἐξ ὁμοιότητος πραγμάτων, ἦτοι συμφορῶν ἐπεννηνεγμένων πλειστάκις ταῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἐπιωφελεστάτων ἡμῖν θεωρημάτων ἐξυφαίνει διήγησιν. Ἠμάρτανον μὲν γὰρ πολυτρόπως, Θεὸν ἀφέντες τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς, καὶ ταῖς τῶν εἰδώλων λατρείαις προσκείμενοι· προσεκύνησαν γὰρ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν, ἀπολαχτίσαντες δὲ ὡς περ καὶ τῆς ἐν νόμου ζωῆς πρὸς τὸ αὐτοῖς δοκοῦν ἀπεφέροντο. Ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἐπλήττοντο παρὰ Θεοῦ ἀφορίαις ἐσθ' ὅτε, σωματῶν καταφοραῖς, πολέμων ἐμβολαῖς, οἱ πᾶσαν αὐτῶν καταθηρῶντες τὴν χώραν ἐλητίζοντο καὶ τὰ ἐν ἀγροῖς. Εἰρήται γὰρ πρὸς αὐτούς· « Σὺ σπερεῖς, καὶ οὐ μὴ ἀμήσης, σὺ πνέσεις ἐλαίας, καὶ οὐ μὴ ἀλείψῃς ἔλαιον, καὶ οἶνον οὐ μὴ πίηται. » — « Ἄν τοίνυν διορθώσῃ, φησὶν, ὁ Ἱερουσαλήμ, » τούτέστιν, ἐὰν μεταβάλλῃς εἰς λατρείαν τὴν πνευματικὴν, ἂν ἀποδράμῃς τῶν τύπων, καὶ ἐπιγνῶς ὅτι περὶ ἐμοῦ γέγραπεν ὁ Μωσῆς, ἐὰν παραδέξῃ τὴν διὰ πίστεως χάριν, « καὶ ποιήσῃς γαυρίαίμα σου ἐπὶ τῆς γῆς, » τούτέστι, καύχημα λαμπρὸν, τὸ ἐν Χριστῷ δηλονότι, « ὥμοσε Κύριος κατὰ τῆς δόξης αὐτοῦ, » κατ' οὐδενὸς γὰρ ἔχει μείζονος ὁμῶσαι, « καὶ κατὰ τοῦ βραχίονος αὐτοῦ, » ὅτι τῶν πάλαι σι, διὰ πολλὴν ἀπερίθειαν ἐπεννηνεγμένων, οὐδὲν ἐτι συμβήσεται. Οὐ γὰρ ἀμίσθον ἔξεις τὸν τῆς γῆγονίας ἰδρώτα· συνήσεις δὲ τοῦτο πνευματικῶς· ἀλλ' ὡς φησὶν ὁ Θεοπέσιος Δαβὶδ· « Τοὺς καρποὺς τῶν πόνων σου φάγεσαι. » Καὶ ὡς ὁ Παῦλος φησὶν, ὅτι « Ὁ ἐὰν σπείρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει, καὶ ὁ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον· » ὅτι τοίνυν ἐκταῇ κατασπαρῶσαι πλουσίως τὰ ἐκ τῆς πνευματικῆς εὐκαρπίας, διὰ τῶν προκειμένων ὑποδηλοῖ· « Οἱ δὲ τούτων τυχόντες δοξολογήσουσι, φησὶ, τὸν Κύριον, καὶ οἱ συνάγοντες πίνονται αὐτὰ ἐν ταῖς ἐπαύλεσι ταῖς ἀγίαις. » Ἐντροφίσσουσι γὰρ ταῖς ἁνθ' μοναῖς οἱ τῆς ἐξαίρετου ζωῆς ἀποτρογῆσαντες τὰ αὐχρήματα, καὶ τοὺς τῆς ὁρθῆς τε καὶ ἀμωμότητος πίστεως καρποὺς συναγείροντες.

Πορεύεσθε διὰ τῶν πυλῶν μου, καὶ ὁδοποιήσατε τῷ λαῷ μου, καὶ τοὺς λίθους τοὺς ἐκ τῆς ὁδοῦ διαβρίψατε, ἐξάρατε σύσσημον εἰς τὰ ἔσθρη. Ἰδοὺ γὰρ Κύριος ἐποίησεν ἀκουστὸν, ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς.

Αὐτοῖς ἤδη τοῖς φύλαξιν, ἡγουν διδασκάλοις ἐπιφωνεῖ· προστέταχε γὰρ ἀνοιγῆναι μὲν τῆς ἀγίας πόλεως τὰς εἰσβολὰς, ψιλῇν δὲ καὶ εἰσέλαιον, καὶ ἡ

¹ Mich. vi, 15. ² Psal. cxxviii, 2. ³ Galat. vi, 8.

πταισμάτων ἐλευθέραν τοῖς εἰσβάλλειν ἐθέλουσιν ἀποφῆναι τὴν εἰσδρομὴν· εἰς γὰρ τοιῶν λίθων ὑποδηλοῖ τὰ σκάνδαλα. Εἰ μὲν γάρ τις εἴη τυχὸν ἐκ τῆς Ἰουδαίων ἀγέλης κεκλημένος, προσπαίει πολλὰς τοῖς νομικοῖς ἐντάλμασιν, ἐμφύλοχῶρεϊ γὰρ τοῖς τύποις, καὶ ὅσον ἐνιζήσας ταῖς σκιαῖς ἀπαράδεκτον ποιεῖται τὴν ἀλήθειαν. Εἰ δὲ ὅς τις ἢ τῶν ἐκ πληθῶς Ἑλληνικῆς, προσπαίει καὶ οὗτος τῷ ξένῳ τῆς διδασκαλίας, θορυβεῖ τε λίαν αὐτὸν τὸ ἀχύνθη τῆς λατρείας, ἢ τάχα που καὶ μέμνηται λόγων, οὓς ἐπὶ γε τοῖς σφῶν αὐτῶν ποιοῦνται θεοὶ οἱ παρ' αὐτοῖς λογάδες. Παλαιούς γάρ καὶ γεγηρακότες συγγεγράψαι μύθους πλανῶντες, καὶ πλανώμενοι, καὶ διαβολικῆς ἀγλῦος ἀναπιμπλάντες τὴν γῆν. Ἄλλ' οἱ νηφάλιοι φύλακες, καὶ μυσταγωγοὶ τὰς τῶν σκανδάλων περικόπτουσιν ἀφορμὰς, ἕκαστα λύοντες εὐτέλως τὰ ἀνθεστᾶναι δοκοῦντα τῇ παραδόσει τῆς πίστεως, τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν· τοῦτο δρῶσιν ὀρθῶς, λογισμοὺς καθαιρουντες, καὶ πᾶν ὑψῶμα ἐπαρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ αἰχμηλοῦσιν πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν αὐτοῦ. Εὐρῆσομεν δὲ τὸν ἱερώτατον Παῦλον, Ἰουδαίους μὲν σκανδαλισθέντας ἐπανορθοῦμενον, ἐπιπλήττοντα δὲ τοῖς ἐξ ἐθνῶν τοιοῦτόν τι πεπονθόσιν. Ἐφη μὲν γὰρ τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ· « Ἡ περιτομὴ οὐδὲν ἐστί, καὶ ἡ ἀκροθυσία οὐδὲν ἐστίν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ. » Καὶ πάλιν· « Ἀέ·ω γὰρ ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφέλησει. Ἀπηλλοτριώθητε ἀπὸ Χριστοῦ, ὅτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσατε. » Ἡμεῖς γὰρ διὰ τῆς πίστεως ἐλπίδα δικαιοσύνης ἐκδεχόμεθα· τῆς [Ἰσρ. τοῖς] γε μὴν ἐκ τῆς Ἑλλήνων πληθῶς· « Ἡμέρας παρατηρεῖσθε, καὶ μῆνας, καὶ καιροὺς, καὶ ἐνιαυτοὺς, φοβοῦμαι ὑμᾶς, μήποτε εἰκὴ κεκοπίακα εἰς ὑμᾶς. » Ὅρξες πανταχοῦ διαβρίπτουντας τοὺς λίθους, καὶ ἐκ μέσου τιθέντας τὰ ἀμφοῖν σκάνδαλα. Λίθους δὲ εἶναι φαμεν καὶ ἑτέρως, οἷς ἀνέσθ' ὅτε προσπατῆσαιάν τινες, τὰ τῶν ἀνιστῶν αἰρετικῶν βέβηλά τε καὶ μυσαρὰ τερετίσματα. Κενοφωνοῦσι γὰρ οἱ δειλαιοὶ τοῖς ὀρθοποδοῦσιν ἐπιβουλεύοντες, καὶ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων ἀποκομίζοντες, τῶν εὐσυναρπάστων τινάς· ἀλλὰ καὶ ταῦτα διαβρίπτουσιν ἐκ μέσου τῶν τῆς Ἐκκλησίας τειχῶν οἱ φύλακες. Τείχη δὲ αὐτῆς εἶναι φαμεν καὶ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων τὴν ἐδραιώτην, ὧν οὐκ ἂν κατισχύσαιν αἱ ἔδου πύλαι. « Ἄρατε γὰρ σύσσημον, φησὶν, εἰς τὰ ἔθνη. Ἰδοὺ γὰρ Κύριος ἀκουστὸν ἐποίησεν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. » Καὶ ποῖον ἄρα τοῦτ' ἐστὶ τὸ ἀκουστὸν σύσσημον, ὃ καὶ τοῖς ἔθνεσι, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς ἀρθῆναι δεῖν ἔφη, τουτέστιν, ἐπαρθῆναι τε καὶ γενέσθαι γνωριμώτατον τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, ὃ κηρύσσομεν, ἢ τάχα που καὶ τοῦ σωτηρίου πάθους τὸ σύμβολον. Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο τῆς πίστεως ὁμολογία. Δεῖ γὰρ εἰπεῖν, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς, πιστεῦσαι τε, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Σῶζει δὲ τοῦτο καὶ ἐκ θανάτου, καὶ ἀμαρτίας. Οὐκ οὖν οὐ Ἰουδαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν. Ἀρεται γὰρ τὸ σύσ-

bus vacuum, his qui volunt ingredi; per lapides enim subintravit scandala. Si quis enim exempli causa, ex congregatione Judæorum vocatus sit, offendit subinde ad legis præcepta, et immoratur figuris, ac velut umbris assidens, non admittit veritatem. Sin fuerit quispiam ex multitudine Græcorum, impingit etiam hic ad doctrinæ peregrinitatem et cultus inconsuetus illum valde turbat, meoque est verborum quæ ipsorum proceres de suis diis faciunt. Nam olim fallentes et falsi, ac caligine diabolica replentes terram, fabulas seniles et aniles conscripserunt. Cæterum vigiles et sobrii custodes mystagogi, offensionum et scandalorum occasiones amputant, singula artificiose dissolventes, quæ traditioni fidei in Dominum nostrum Jesum Christum videntur adversari. Hoc faciunt, recte tollendo ratiocinia, et omnem celsitudinem extolentem se contra cognitionem Dei evertendo, et omnem intellectum ad obedientiam ejus captivando. Invenimus autem sanctissimum Paulum Judæos offensos corrigentem, et gentes quibus simile quiddam accidit reprehendentem. Dixit enim Israelitico sanguine oriundis: « Circumcisio nihil est, et præputium nihil est, **875** sed observatio præceptorum Dei ⁴. » Et rursus: « Dico enim vobis, si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. Alienati estis a Christo; quicumque in lege justificati estis, a gratia excidistis ⁵. » Nos enim per fidem spem justitiæ accipimus. Græcorum autem multitudini, « Dies, » inquit, « observatis et menses, tempora et annos. Metuo vobis, ne frustra laboraverim in vobis ⁶. » Vides semper illos amovere lapides, et amborum scandala de medio tollere. Lapidés aliter quoque dicimus, ad quos interdum possent quidam offendere, impiorum hæreticorum nugæ et profanæ et execrabiles. Inaniter enim garriunt miseri, recto pede incedentibus comparantes insidias, et quosdam qui facile averti possunt a veritatis dogmatibus abducunt. Sed et hæc tollunt de medio murorum Ecclesiæ custodes. Muros autem ejus dicimus, veritatis dogmatum stabilitatem, contra quæ nec inferorum portæ valere possunt. « Tollite enim, » inquit, « signum ad gentes. Ecce enim Dominus fecit ut audiat usque ad extremos fines terræ. » Et quidnam hoc est? Ut audiat hoc signum, quod ad gentes et ad extrema terræ tollendum ait, id est extollendum, et passim divulgandum hoc verbum fidei, quod prædicamus, seu forte passionis salutaris symbolum, atque id est fidei confessio. Oportet enim dicere Dominum esse Jesum, ac credere Deum excitasse ipsum e mortuis. Servat autem hoc a morte et peccato. Igitur non Judæorum modo, sed et gentium. Tollitur enim signum, non ad solum credentes ex sanguine Israel, sed ad omnes ubique gentium. Orbis namque totus sub cæli complexu evangelica prædicatione, tanquam reti, captus est.

⁴ Galat. v, 11: ⁵ ibid., 2 4. ⁶ Galat. iv, 10, 11.

σημον οὐχὶ μόνοις τοῖς πιστεύουσιν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῖς ἀπανταχῶς γῆς· σεσαγ-
νεται γὰρ διὰ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων ἡ ὑπ' οὐρανόν.

VERS. 11, 12. *Dicite filia Sion: Ecce tibi Servator venit, habens suam mercedem, et opus ante faciem suam. Et vocabit eum populum sanctum, redemptum a Domino. Tu autem vocaberis requisita civitas, et non derelicta.*

Prænuntiat adventum Servatoris, et quæcunque inde lucrati sumus, ac divitias dandas in ipsum credentibus. Filiam nominat Sion. Sive autem velit quis antiquam illam utpote jam adeptam misericordiam, et fide justificatam, sive novam, id est Ecclesiam, intelligere: non absurde dixerit, quod hæc sit illius Sionis filia. **876** Primi enim ex sanguine Israelis oriundi crediderunt: et gentium Ecclesia velut filia quædam dicta est ejus quæ ab initio ab illis constituta est. At quibus mandat, ut Evangelium annuntiet Sioni? Annon omnino sanctis mystagogis qui præfuerunt Ecclesiis, quos etiam jussit aperire portas, et lapides diligenter e medio tollere? Quid est igitur quod prædicatur? « Ecce tibi Servator advenit habens mercedem suam, et opus ante faciem suam. » Duo simul ponit, divina et eximia, unde manifesta fiat Servatoris gloria. Divini enim prophetæ exhortabantur eam ad vitæ probitatem, et ad conversationem legi congruentem et honestam. Deinde meminerant præmiorum quæ accepturi erant olim a Deo, quibus curæ erat recte factorum gloria; sed non erant ipsi datores spiritualium charismatum, sed prædicebant, ut dixi, promissiones Dei. Universorum autem Servator, utpote Deus, habet potestatem dandi mercedem, et præterea dispiciendi, qui modus cuique et quod opus tribuendum sit. Est enim hoc divinum. Scriptum namque est: « Coram oculis Dei sunt viæ viri, omnesque semitas ejus considerat. » — « Veniet igitur, » inquit, « habens suam mercedem, » id est, præmia dans his quos par est accipere. Siquidem divino Petro recte fidem confitenti, « Dabo, » inquit, « tibi claves regni cælorum. Et quæcunque ligaveris super terram, erunt ligata in cælis. Et quæcunque solveris super terram, erunt soluta in cælis. » Dedit autem in universum omnibus sanctis apostolis potestatem contra immundos spiritus, et ut possent curare omnem morbum et omnem infirmitatem in populo. Certe et latroni pendenti una cum ipso dixit fidem non carituram suo præmio: « Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. » Cum ergo venerit, inquit, eos qui credunt in ipsum, « vocabit populum sanctum et redemptum a Domino. » Non enim legatus, non angelus, sed ipse Dominus servavit nos, sicuti scriptum est¹⁷. « Tu autem, o Sion, » sive Ecclesia, « vocaberis requisita civitas et non derelicta. » Requisitam dicit, et memoria dignam. Tenetur enim memoria quod quæritur. Et non derelicta, ut pri-

Εἰπατε τῇ θυγατρὶ Σιών· Ἰδοὺ σοι ὁ Σωτὴρ παραγέγονεν ἔχων τὸν ἑαυτοῦ μισθόν, καὶ τὸ ἔργον πρὸ προσώπου αὐτοῦ· καὶ καλέσει αὐτὸν λαὸν ἅγιον, λελυτρωμένον ὑπὸ Κυρίου· σὺ δὲ κληθήσῃ ἐπιζητούμενη πόλις, καὶ οὐκ ἐγκαταλειμμένη.

Προῦπαγορεύει δὲ τοῦ Σωτῆρος· τὴν ἀριζίν, ὅσα τε δι' αὐτῆς κεκερδήκαμεν, καὶ τὸν δοθητόμενον τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι πλοῦτον. Θυγατέρα γε μὴν ὀνομάζει τὴν Σιών. Καὶ εἰ μὲν βούλοιτο τις τὴν ἀρχαίαν νοεῖτω ὡς ἡλετημένην ἕξη, καὶ δεδικαιωμένην ἐν πίστει. Εἰ δὲ δὴ τὴν νέαν, τοῦτέστι τὴν Ἐκκλησίαν, λέγοιτο ἂν οὐκ ἀπεικώτως καὶ αὕτη θυγάτηρ εἶναι τῆς Σιών. Πρῶτοι γὰρ οἱ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ πεπιστεύκασι, καὶ οἶόν τις θυγάτηρ τῆς ἀπ' αὐτῶν συστάσης ἐν ἀρχαῖς Ἐκκλησίας ἡ ἐξ ἐθνῶν ὀνομάζεται. Τίσι δὲ κελεύει τὸ εὐαγγελισασθαι τῇ Σιών; ἡ πάντως που τοῖς ἁγίοις μυσταγωγοῖς τοῖς καθηγεῖσθαι λαχοῦσιν Ἐκκλησιῶν, οἷς καὶ ἀνοιγνύναι τὰς πύλας, καὶ τοὺς λίθους ἐν μέσου διαβρίπτειν εὖ μάλα παρεκελεύετο; Τί δὲ δὴ ἄρα τὸ κηρυττόμενον; « Ἰδοὺ σοι ὁ Σωτὴρ παραγέγονεν ἔχων τὸν ἑαυτοῦ μισθόν, καὶ τὸ ἔργον πρὸ προσώπου αὐτοῦ. » Αὐτοῦ τίθησιν ὁμοῦ θεοπρεπῆ τε καὶ ἐξαίρετα, δι' ὧν ἂν γένοιτο καταφανὴς τοῦ Σωτῆρος ἡ δόξα. Οἱ μὲν γὰρ θεσπέσιοι προφῆται παρεκάλουν εἰς εὐζωίαν αὐτὴν, καὶ εἰς ἐννομόν τε καὶ εὐσχήμονα πολιτείαν. Εἶτα διεμύνηντο τῶν γερῶν, ἃ παρὰ Θεοῦ λήφονται κατὰ καιροῦ, οἷς ἂν γένοιτο τὸ εὐδοκιμεῖν ἐν λόγῳ, ἀλλ' οὐκ αὐτοὶ χαρισμάτων δοτήρες ἦσαν τῶν πνευματικῶν. Προηγήρευον δὲ, ὡς ἔφην, ὑποσχέσεις Θεοῦ. Ὁ δὲ γε τῶν ὁλῶν Σωτὴρ, ἅτε δὴ Θεὸς ὑπάρχων, ἔχει τὸ δύνασθαι διδόναι μισθοὺς, καὶ προσεπιτοῦται τὸ ἐφορᾶν ἐκάστῳ τὴν τρέπον, ἦτοι τὸ ἔργον· θεοπρεπὲς γὰρ καὶ τοῦτο. Τί γράπται γὰρ, ὅτι « Ἐνώπιόν εἰσι τῶν τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμῶν ὁδοὶ ἀνδρῶν, εἰς δὲ πάσας τὰς τροχιάς αὐτοῦ σκοπεύει. » — « Ἦξει τοίνυν, » φησὶν, « ἔχων τὸν ἑαυτοῦ μισθόν, » τοῦτέστιν, αὐτὸς τὰ γέρα διδούς, οἷς ἂν πρέποι τὸ λαβεῖν. Καὶ γοῦν ὁμολογήσαντι μὲν τὴν πίστιν ὁρθῶς τῷ θεοσελίῳ Πέτρῳ, « Δώσω σοι, » φησὶ, « τὰς κλεῖδας τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ ὅσα ἐὰν δῇσῃ; ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ὅσα ἐὰν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Ἐχαρίζετο δὲ καὶ συλλήδην ἅπασιν τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων ἐξουσίαν, καὶ τὸ θεραπεύειν δύνασθαι πᾶσαν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ. Ναὶ μὴν καὶ τῷ συγκρεμαμένῳ ληστῇ τὴν πίστιν οὐκ ἄμισθον εἰπὼν ἀπέφηνεν· « Ἀμὴν λέγω σοι, σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. » Ἀφιγμένος δὴ οὖν, φησὶ, τοὺς μὲν εἰς αὐτὸν πιστεύοντας· καλέσει λαὸν ἅγιον, καὶ λελυτρωμένον ἀπὸ Κυρίου. Ὁ γὰρ πρέσβυς, οὐκ ἀγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς, καθὰ γέγραπται· « Σὺ δὲ, Σιών, » ἤγουν Ἐκκλησία, « κληθήσῃ ἐπιζητούμενη πόλις, καὶ οὐκ ἐγκαταλειμμένη. »

¹⁷ Prov. v, 21. ¹⁸ Matth. xvi, 19. ¹⁹ Matth. iv, 23. ²⁰ Luc. xxiii, 43. ²¹ Isa. lxiii, 9

τὸ δὲ, ἐπιζητούμενην, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, μνήμης ἀξιου-
μένην. Μνημονεύεται γὰρ τὸ ζητούμενον· καὶ οὐ κα-
ταλείμενην, καθὰ καὶ ἡ πρώτη, τουτέστιν ἡ τῶν
ἀπιστησάντων πληθὺς. Ἐρρέται μὲν οὖν παρὰ Χρι-
στοῦ διὰ μὲν τῆς Ἱερεμίου φωνῆς, « Ἐγκαταλέλοιπα
τὸν οἶκόν μου, ἀτίκα τὴν κληρονομίαν μου. » διὰ δὲ
« Ἰδοὺ ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ὑμῖν. »

Τίς οὗτος ὁ παραγενόμενος ἐξ Ἑδῶμ; ἐρύθημα
ἱματίων αὐτοῦ ἐκ Βοσόρ; Οὗτος ὡραῖος ἐν στολῇ,
βοᾷ μετὰ ἰσχύος· Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύνην,
καὶ κρῖσις σωτηρίου. Διατί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμά-
τια, καὶ τὰ ἐνδύματά σου, ὡς ἀπὸ πατητοῦ λίθου
πλήρους καταπατημένης; Καὶ τῶν ἐθνῶν οὐκ
ἔστιν ἀνὴρ μετ' ἐμοῦ. Καὶ κατεπάτησα αὐτοὺς ἐν
θυμῷ, καὶ κατέθλασα αὐτοὺς ὡς γῆν. Καὶ κατήγα-
γον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν (1), καὶ πάντα τὰ ἐν-
δύματά μου ἐμόλυνα. Ἡμέρα γὰρ ἀνταποδόσεως
ἐπῆλθεν αὐτοῖς, καὶ ἐνιαντὸς λυτρώσεως πά-
ρῃ. Καὶ ἐπέβλεψα, καὶ οὐδεὶς βοηθός. Καὶ προσ-
ενόησα, καὶ οὐδεὶς ἀντελάβετο, καὶ ἐρρύσατο
αὐτοὺς ὁ βραχίον μου, καὶ ὁ θυμός μου ἐπέστη.
Καὶ κατεπάτησα αὐτοὺς τῇ ὀργῇ μου, καὶ ἐμέ-
θυσα αὐτοὺς ἐν τῷ θυμῷ μου (2), καὶ κατήγαγον
τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν.

Σοφῶς καὶ ἐντέχνως τῆς προφητείας ὁ λόγος μου-
νονουχὶ ζωγραφεῖ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀναφοίτησιν τοῦ
πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ· ἐξαγαγεῖν γὰρ εἰς
πέρας τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὴν δύναμιν,
ἀνέβη πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα, καὶ Θεόν.
Ὡφθη γὰρ μὴν ταῖς ἀνω δυνάμεσιν οὐκ ἐν εἴδει μόνον
τῷ καθ' ἡμᾶς, τουτέστιν, ὡς ἀνθρώπος, ἀλλὰ γὰρ
καὶ τὰ τοῦ πάθους σημεῖα δεικνύς· καὶ οὕτως πού
φαμεν ὡς μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν αἱ διατρή-
σεις τῶν ἡλων, καὶ τὰ ἕτερα τῶν στικμάτων ἐνυπῆρ-
χον ἔτι τῇ ἀγίᾳ σαρκί, ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον· ὥσπερ γὰρ
ἀπιστήσαντι τῷ Θωμᾷ τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις φά-
σκουσιν, ὅτι τεθέστανται τὸν Κύριον ἐγγεγραμμένον ἐκ
νεκρῶν, ἐπέδειξε τοὺς τύπους τῶν ἡλων, καὶ τὴν
πλευρὰν, οὕτω συνέμεν ὅτι ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς
ἀρχαῖς, καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ
τῆς Ἐκκλησίας ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ, ἣν
ἐποίησεν ἐν τῷ Χριστῷ μετὰ τῶν τοῦ πάθους σημεῖων
ἀναφοιτῶν, ξένον καὶ ἀσύνθετον παντελῶς ταῖς ἀνω
δυνάμεσιν ἐποιεῖτο θέαμα. Κατατεθήσασιν γοῦν ἀνιόν-
τα βλέπουσαι, καὶ δὴ καὶ ἔφασκον· « Τίς οὗτος ὁ παρα-
γενόμενος ἐξ Ἑδῶμ; » Διερωτηγέμενοι δὲ τὸ Ἑδῶμ
ἐλλὰδι φωνῇ « πύρινον, » ἢ « γῆινον· » τὸ δὲ Βοσόρ, ἢ
« σαρκὸς, » ἢ « σάρκινος. » Τίς οὖν ἄρα, φησὶν, οὗτος
ἔστιν ὁ ἐκ γῆς, ἥτοι γῆινος, « ἐρύθημά τε ἱματίων ἐκ
Βοσόρ, » τουτέστι, πεφοινιγμένος τὸ αἷμιον ὡς ἀπὸ
σαρκὸς, ἡγουν αἵματος; Οὗτος ὡραῖος ἐν στολῇ. «
Ὡς γὰρ ἰσχυρὰ καὶ σοφαὶ δυνάμεις, καὶ θεοπρεποῦς

ma illa, id est infidelium multitudo. Dictum est igitur a Deo, voce Jeremiæ : **877** « Dereliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam. » Dictumque est per ipsum omnium nostrum Servatorem Christum : « Ecce relinquitur vobis domus vestra¹¹. »

CAP. LXIII. VERS. 1-7. Quis est iste qui venit ex Edom, rubor vestium ex Bosor? Hic formosus in stola, violenter clamat cum fortitudine: Ego loquor justitiam et judicium salutaris. Quare rubra sunt tua vestimenta? et indumenta tua, sicut de calcato torculari pleno percalcato? Et ex gentibus non est vir mecum. Et conculari eos in furore meo, et confregi eos quasi terram. Et deduxi sanguinem eorum in terram, et omnia vestimenta mea inquinari. Dies enim retributionis venit eis, et annus redemptionis adest. Et respexi, et non erat adjutor; consideravi, et nullus erat qui præberet auxilium. Et liberavit eos brachium meum et furor meus advenit; et conculcavi eos ira mea, et inebriavi eos furore meo, deduxique sanguinem eorum in terram.

Sapienter et artificiose prophetica oratio reditum in cælos omnium nostrum Servatoris Christi tantum non depingit. Virtute enim dispensationis in carne ad finem perducta, ad cœlestem Patrem ac Deum ascendit, apparuitque supremis potestatibus, non solum in specie nostra, id est, ut homo, sed etiam passionis signa monstrans. Neque vero dicimus, post resurrectionem e mortuis penetrationes clavorum et cætera stigmata in sancta carne adhuc fuisse, sed illud potius: quemadmodum Thomas, parum credenti sanctis apostolis dicentibus se vidisse Dominum ex mortuis, impressiones clavorum et latus ostendit¹²: ita intelligimus quo nunc principatibus et auctoritatibus, in cœlestibus, varia et multiplex Dei sapientia, quam in Christo propter Ecclesiam declaravit, innotesceret, cum signis passionis rediisse, inusitatam et insolitum omnino supremis potestatibus exhibuisse spectaculum. Stupebant enim cum viderent eum adventare, et dicebant: « Quis hic est, qui advenit ex Edom? » Græca autem lingua si quis Edom interpretetur, « ignem » vel « terrestre » significat. Bosor, « carnis » vel « carnalis. » Quis est igitur hic, inquit, ex terra vel terrestris? « Rubor vestium ex Bosor? » Id est, tinctus veste, **878** quasi ex carne aut sanguine. « Hic formosus in stola. » Nam potestates, utpote subtiles et sapientes, ac divina gloria plenæ, viderunt Christum, quantumvis esset in carne, robore certe in-

¹¹ Matth. xxiii, 38. ¹² Joan. ix, 25.

(1) Verbis τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν in exemplari Vaticano adnexa erant: Ἐν ἄλλοις, καὶ ἐρράφη τῷ κατακινήματι αὐτοῦ τὰ ἱμάτιά μου, quæ a nobis ideo sublata sunt quia in textum irrepsisse non immerito suspicati sumus. Quæ autem sequuntur, καὶ

πάντα τὰ ἐνδύματά μου ἐμόλυνα, etiam apud Procopium nomine Theodotionis et Symmachi margini sunt apposita cum asterisco.

(2) Καὶ ἐμέθ... μου desunt in LXX.

victo præditum. Hoc namque credo subindicare A spectaculum. Interrogantibus itaque angelis, vel inter sese quærentibus : « Quis est hic ? » respondet et inquit : « Ego loquor justitiam et judicium salutis. » Justitiam vocat, vel evangelicam et divinam prædicationem, vel quod omnis Dei oratio justa sit. Salutis judicium appellat, quod de nobis est judicium. Indicavit enim orbem et Satanam qui eum injuria oppresserat, servavitque intolerabili tyrannide gravatos, et imperio in illos suo deiecit apostatam et alienum. Itaque dixit : « Judicium nunc est hujus mundi. Nunc princeps mundi hujus ejicietur foras. Et ego si exaltatus fuero de terra, omnes traham ad meipsum ¹². » Hæc itaque Christo dicente, rursus percunctantur, et aiunt : « Quare rubra sunt vestimenta tua et indumenta tua, velut ex torculari pleno calcato ? » Hic mihi repete memoria quod patriarcha Jacobus dixit : « Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ amictum suum ¹³. » Tincta enim sanguine indumenta apparebant, et tanquam musto colorata rubore. Deinde iterum Servator : « Et ex gentibus nemo fuit mecum. » Cohærent cum oratione hæc, et connectuntur cum superioribus. « Ego enim, inquit, loquor justitiam et judicium salutaris, et ex gentibus non est vir mecum. » Nemo, inquit, patienti mihi adfuit. Nemo ex ulla gente condoluit. Et quantum ad homines attinet, omni prorsus auxilio destitutus fuit, cohorte militum et immanitate ministrorum insultante : qui etiam, ut evangelista narrat, illum ad Caiphæ adduxerunt. « Tum omnes discipuli, inquit, eo relicto, fugerunt ¹⁴. » Verum illud etiam prædixit Christus : « Ecce enim, inquit, venit hora et adest, ut quisque dispergamini ad sua, et me solum relinquantis. Et non sum solus, quia Pater mecum est ¹⁵. » Dixit etiam Iyra Psallentis : « Improperium expectavit anima mea, et miseriam ; et expectavi qui simul contristaretur, et non fuit, et qui consolaretur, et non inveni. Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me ¹⁶. » Itaque « Nemo, inquit, mecum erat ex omnibus gentibus. » An igitur, cum solus esses et adjutoribus destituereris, manu hostili victus es ? Num superarunt, et tuis virtutibus expugnatis tanquam victoria potiti gaudent ? Nequaquam, inquit. Etsi enim neminem haberem assessorem et opitulatorem, conculcavi tamen illos, ac ut terram confregi, deduxique sanguinem eorum in terram. Post reditum enim Christi in cælos, omne genus intolerandæ calamitatis ex divina ira Judaico populo indictum est. « Dies enim retributionis, inquit, advenit illis. » Nam quibus licuit fidem arripere, et per eam locupletari gratia, cum tamen facti essent pigri, imo arrogantes et insolentes, et prope Deo bellum indicere :

δόξης ἐμπλεοὶ κατεθέοντο Χριστὸν, εἰ καὶ ἦν ἐν σαρκί, καὶ μὴν καὶ ἰσχύος ὄντα μεστὸν τῆς ἀμάχου, τοῦτο γὰρ, οἶμαι, τὴν θείαν (1) ὑπεδήλου. Ἐρομένων δὲ οὖν τῶν ἀγγέλων, ἡ τάχα που καὶ πρὸς ἀλλήλους τὸ « τίς οὗτος ; » διηγορευκῶς ἀποκρίνεται, καὶ φησιν : « Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύνην, καὶ κρίσιν σωτηρίου. » δικαιοσύνην δὲ φησιν, ἡ τὸ εὐαγγελικὸν καὶ θεσπέσιον κήρυγμα, ἡγουν ὅτι Θεοῦ πατρὸς λόγος δίκαιος· σωτηρίου δὲ κρίσιν τάχα που τὸ ἐφ' ᾧ μὲν ὀνομάζει κρίμα, δεδίκασκε γὰρ τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ τῷ ταύτῃ ἀδικήσαντι Σατανᾷ, καὶ τοὺς ταῖς ἀφορτοῖς πλεονεξίαις κατηγχισμένους σέσωκεν· ἐκδέδληκε δὲ τῆς κατ' αὐτῶν ἀρχῆς τὸν ἀποστάτην, καὶ ἀλλότριοι· ἔφη γοῦν νῦν ὅτι « Κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου. Νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβλήθησεται ἔξω, καὶ ὡς ἐάν ὑψωθῇ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν. » Ταῦτα δὲ εἰπόντος τοῦ Χριστοῦ, πάλιν ἀναπνυθάνονται, καὶ φασί : « Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ ἱμάτια, καὶ τὰ ἐνδύματά σου ὡς ἀπὸ πατητοῦ ληνοῦ πλήρους καταπατατημένης ; » Ἐνταῦθά μοι μέμνησο τοῦ πατριάρχου λέγοντος Ἰακώβ τὸ : « Πλυνεῖ ἐνοίμῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. » Πεφοινιγμένα γὰρ τῷ αἵματι τὰ ἐνδύματα κατεφαίνετο, καὶ οἶον ἐξ οἴνου κατακεχωσμένα πρὸς τὸ ἐρυθρόν. Εἶτα πάλιν εὐθὺς ὁ Σωτὴρ : « Καὶ τῶν ἐθνῶν οὐκ ἔστιν ἀνὴρ μετ' ἐμοῦ. » ἔχεται τοῦ λόγου, καὶ συνάπτει κατόπιν καὶ ταῦτα : « Ἐγὼ γάρ, ἔφη, διαλέγομαι δικαιοσύνην, καὶ κρίσιν σωτηρίου, καὶ τῶν ἐθνῶν οὐκ ἔστιν ἀνὴρ μετ' ἐμοῦ. » Οὐδεὶς γὰρ μοι πάσχει παρίστη, φησιν, ἐξ οὐδενὸς ἦν ἐθνους ὁ συναλγὼν, καὶ τὸ γε ἦχον εἰς ἀνθρώπους, ἀνεπικούρητος ἦν παντελῶς, ἐπιπηδῶσης αὐτῷ τῆς τε σπειρας τῶν στρατιωτῶν, καὶ τῆς τῶν ὑπηρετῶν ἀγριότητος, « οἱ καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς Καϊάφαν, καθὰ φησιν ὁ εὐαγγελιστὴς, τότε πάντες ἀφέντες αὐτὸν οἱ μαθηταὶ ἔφυγον, » πλὴν καὶ τοῦτο προηγόρευσεν ὁ Χριστός· ἔφη γάρ : « Ἰδοὺ ἔρχεται ὥρα, καὶ ἐλήλυθεν, ἵνα ἕκαστος σκορπισθῇ εἰς τὰ ἴδια, καὶ μὲν μόνον ἀφῇτε, καὶ οὐκ εἰμὶ μόνος, ὅτι ὁ Πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἔστιν. » Ἐφ' ᾧ δὲ καὶ διὰ τῆς τοῦ Ὑάλλοντος λύρας : « Οὐνειδισμὸν προσεδόκησεν ἡ ψυχὴ μου, καὶ ταλαίπωρίαν, καὶ ὑπέμεινα συλλυπούμενον, καὶ οὐχ ὑπῆρξε, καὶ παρακαλοῦντα καὶ οὐχ εὔρον, καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρωμά μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δόξαν μου ἐπότισάν με ὄξος. » Οὐκοῦν· Οὐδεὶς ἦν μετ' ἐμοῦ, φησιν, ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν. « Ἀρ' οὖν, ἐπεὶ μόνος ἦσθα, καὶ τῶν συναθλούντων ἔρημος, ἤττων γέγονας τῆς τῶν πολεμούντων χειρός ; » Ἄρα κεκρατήχασαι, καὶ τῆς σῆς ἰσχύος κατευμεγεθήσαστες, χαίρουσί τε λοιπὸν, ὡς νενικηκότες ; Οὐδαμῶς, φησὶ. Καίτοι γὰρ ἔχων οὐδένα τὸν παραστᾶτην, κατεπάτησα αὐτούς ἐν θυμῷ, καὶ κατέθλασα αὐτούς ὡς γῆν, κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν· μετὰ γὰρ τοὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀναφορτὴν τοῦ Χριστοῦ, πᾶν εἶδος ἀφορήτου συμφορᾶς τοῖς Ἰουδαῖον δῆμοις ἐκ θείας

¹² Joan. xii, 31, 32. ¹³ Gen. xlix, 11. ¹⁴ Matt. xxvi, 56, 57. ¹⁵ Joan. xvi, 32. ¹⁶ Psal. lxxviii, 21, 22.

(1) Numfred. legisse videtur θέαν, et infra lin. 12, ἀλέθριον pro ἀλλότριοι.

ὁργῆς ἐπενήνεκται. « Ἡμέρα γὰρ ἀνταποδόσεως, » φησὶν, « ἐπῆλθεν αὐτοῖς. » Οἱς γὰρ ἐξὶν ἀρπάσαι τὴν πίστιν, καὶ τὴν δι' αὐτῆς καταπλουτήσαι χάριν, εἰτα ῥάθυμοι γεγονότες, μάλλον δὲ ἀλαζόνες, καὶ ὕβρισται, καὶ μέχρι παντὸς θεομάχοι, πῶς οὐ σφόδρα εἰκότως παντὸς εἰσω γεγόνاسι κακοῦ; Πλὴν ὁ τῆς ἐκείνου ἀνταποδόσεως καιρὸς, λυτρώσεως ἦν τοῖς ἐπεγνωκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ. Ἐν ταυτῇ γὰρ ὁ μὲν ἐξήνιος ἐκολάζετο, ὁ δὲ εὐπειθὴς καὶ ὑπειμένος ἐλυτρώθη παρὰ Χριστοῦ. « Ἐπέδλεψα γάρ, » φησὶ, « καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθός· προσενόησα, καὶ οὐδεὶς ἀνελάβετο· » καὶ ἐρρύσατο αὐτοὺς ὁ βραχίον μου, καὶ ὁ θυμὸς μου ἐπέστη. « Καὶ κατεπάτησα αὐτοὺς τῇ ὁργῇ μου. » Ἔοικεν ἐν τούτοις τῆς τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων ῥαθυμίας ποιεῖσθαι καταδύην, οἱ τετάξαντο μὲν εἰς τὸ καθυγεῖσθαι λαῶν, καὶ ἀπευθύειν αὐτοὺς εἰς δικαιοσύνην, καὶ παιδαγωγεῖν εὖ μάλα πρὸς τὸ Θεῷ δοκοῦν. Ῥάθυμοι δὲ ἦσαν οὕτω, καὶ ἀναπεινωκότες, ὥς ἐπικουρεῖν μὲν οὐδενὶ τῶν ὑπερβεβηκότων, καὶ ταῖς νοθεύσεσσι ἐπανορθοῦν, ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων καὶ ἀποκομίζειν εἰς ἀπιστίαν. Τετολμήκασι γὰρ εἰπεῖν περὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ· « Ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι Μωσὴς λελάληκεν ὁ Θεός, τοῦτον δὲ οὐκ οἶδαμεν πόθεν ἐστὶ. » Καὶ ἄλιν· « Δαιμόνιον ἔχει καὶ μαίνεται, τί αὐτοῦ ἀκούετε; » Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ οὐδεὶς ἦν, φησὶν, ὁ βοηθὸν, ἡ ἀντιλαμβανόμενος, σέσωκε μὲν ἐκείνους ὁ ἐμὸς βραχίον, τούτεστι, δύναμις, πλείστοι γὰρ, ὥς ἔφην, ἐξ Ἰουδαίων πεπιστεύκασι. Τοῖς γε μὴν οὐκ ἐβελήσασι βοηθεῖν ὁ θυμὸς μου ἐπέστη, γεγόνاسι καταπάτημα τῆς ὁργῆς. Κακοὶ γὰρ κακῶς διολώλασι, καὶ ἰσορρόπους τοῖς αἰτιάμασιν ἐξήτηνται δίκας.

Τὸν ἔλεον Κυρίου ἐμνήσθη, τὰς ἀρετὰς Κυρίου ἐν πᾶσιν, οἷς ὁ Κύριος ἡμῖν ἀνταποδίδωσι. Κύριος κριτὴς ἀγαθὸς τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ, ἐπάγει ἡμῖν καὶ κατὰ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ.

Θεοῦ λέγοντος ὥς ἐπέστη μὲν τοῖς ἀπειθήσασιν ὁ θυμὸς, κατεπάτησε δὲ αὐτοὺς ἡ ὁργή, καὶ ὅτι κατεχομίσθη τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν, διὰ μέσου κεχώρηκεν ὁ προφήτης, καὶ ἀπογινώσκειν οὐκ ἐξ τοῦς καθ' ὧν οἱ λόγοι, μέτεισι δὲ τὸ γῆρμα, καὶ λίαν εὐτέχνως. Ἐμνήσθη γὰρ, φησὶ, κατ' ἐμαυτὸν, ὥς ἔστιν οὐκ ἀπηγὴς ὁ τῶν ὅλων κριτής. Οἶδα γὰρ τὸν ἔλεον καὶ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ, τούτεστι, τὰς δυναστείας ἐν πᾶσιν, οἷς ἀνταποδίδωσιν ἡμῖν. Εἰ γὰρ καὶ ἀπέστραπται, φησὶ, πεπαιρημένη τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπειθεῖν ἡρημένον, καὶ οἷον ἀνταποδίδωσιν ἡμῖν τὰ ἐξ ὁργῆς, οὐκ ἀκράτου μάλλον, ἀλλ' ἡμερότῃ κεκρατημένης, ἀλλ' οὖν εὖ ἐπίσταμαι τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ, τούτεστι, τὰς δυναστείας γεγενημένας κατὰ καιροὺς ἐπὶ τῇ λυτρώσει τοῦ Ἰσραὴλ. « Ἔσται τοίνυν, » φησὶν, « ὁ Κύριος κριτὴς ἀγαθὸς τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ, » οὐκ ἀκριβὴς μάλλον, ἀλλὰ χρηστός, ἡγουν ἀγαθός. Δικαστοῦ μὲν γὰρ ἀκριβοῦς ἔργον ἂν γένοιτο, τὸ δίκας αἰτεῖν τοὺς ἡμαρτηκότας ἀναλόγως ἐχούσας τοῖς αἰτιάμασιν ἀγαθοῦ γε μὴν, τὸ ἐλεεῖν ὥς ἡσθενηκότας. Οὐκοῦν ἐπειδὴ περ κριτὴς ἀγαθός, ἐπάγει ἡμῖν κατὰ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, τούτεστι, συμμετρήσει τὰ ἐξ ὁργῆς, καὶ ἀναμὶξ ἐλέψ ποιήσει τὴν ἀγανάκτησιν. Πλῆθος

A quidni in omne genus malorum devenirent? Verum retributionis tempus illis, erat redemptionis dies his qui ejus apparitionem agnoverunt. Simul enim et hic effrenis punitus est, et ille obediens ac submissus a Christo redemptus est. « Respexi enim, » inquit, « et non erat adjutor; consideravi, et nemo erat qui praeberet auxilium. » Et liberavit eos brachium meum, et furor meus invasit eos. « At conculcavi illos ira mea. » Videtur his verbis contra socordiam Scribarum et Phariseorum vociferari, qui constituti sunt ut praesentent populo, et ad justitiam dirigerent, et ad Dei placitum probe instituerent. Sed adeo socordes erant ac desides, ut his qui subditi jugo fuerunt nullam opem afferrent, nullis monitis corrigerent: sed e contrario, etiam ad infidelitatem abducerent. Ausi sunt enim dicere de omnium nostrum Servatore Christo: « Nos quidem novimus Moysi locutum esse Deum; hunc autem laud novimus unde sit. » Et iterum: « Daemonium habet et insanit, quid illi auditis? » Itaque quia nemo, inquit, erat qui succurreret, vel auxilium praeberet, servavit eos brachium meum, id est, potentia. Complures enim, ut dixi, ex Judaeis crediderunt. Qui vero volebant succurrere eos, furor meus invasit, factique sunt conculcatio irae. Mali enim male perierunt, et dignas sceleribus poenas dederunt.

B Vers. 7. Misericordiae Domini recordatus sum, virtutum Domini, in omnibus quae nobis retribuit. Dominus judex bonus domui Israel adducit nobis secundum misericordiam suam, et secundum multitudinem justitiae suae.

Deo dicente advenisse incredulis furorem, et illos ira conculcatos, sanguinemque eorum deductum in terram, intervenit propheta, nec sinit eos animum despondere, contra quos haec verba dicta sunt. Resque haec valde artificiose interposita est. Recordatus sum enim, inquit, apud me, non esse inclementem universorum Judicem. Novi siquidem misericordiam et virtutes ejus, id est, potentiam, in omnibus quae nobis retribuit. Eisi enim, inquit, Israel em debacchatum et inobedientem aversatus sit, et velut retribuit nobis iram, non quidem impotentem et immoderatam, sed clementia temperatam, scio tamen virtutes ejus, id est, potentiam variis temporibus in liberatione Israelis exhibitam. « Erit itaque, » inquit, « Dominus judex bonus domui Israel, » non severus, ac benignus et bonus. Judicis enim severi officium est poena sceleribus conveniente afficere peccantes, boni autem, misericordiam capere, ut infirmorum. Itaque bonus judex cum sit, inducit nobis pro misericordia sua, id est, iram moderabitur, et indignationem cum misericordia temperabit. Inest enim ei multitudo justitiae, id est, ad summam omnis justitiae sortem pervenit. Hinc, et

¹¹ Joan. ix, 29. ¹² Joan. x, 20.

quidem non immerito, non omnino impunitum dimittet Israel, sed clementia potius, uti dixi, iram temperabit. Servatæ sunt enim reliquæ.

VERS. 8-10. *Et dixit Dominus: Nonne populus meus est? filii mei non reprobabunt. Et ipse factus est eis saluti, ex omni afflictione eorum. Non legatus, non angelus, sed ipse Dominus servavit eos, eo quod diligeret eos, et parceret eis. Ipse redemit eos, suscepit, eiecit omnibus diebus sæculi. At illi non crediderunt, et exacerbaverunt Spiritum sanctum ejus; et conversus est eis in inimicitiam, Dominus ipse oppugnavit eos.*

Rursus mihi spectat Dei personam statim introductam, tantum non clamantem contra inobedientiam Israel. Dixit enim, inquit, Dominus, id est, ipse universorum Deus: Nonne pro filiis habui populum? Cum autem hoc verum sit: dixit enim: Filius primogenitus meus Israel: nemo poterit dubitare quin durus fuerit et immorigerus. **881** Sed tamen vitulum ablegatum recipiet. Sed nonne hoc tandem evenit, nec frustratus est spe qui omnia novit? Sciebat enim futura, nihilque eum prorsus latet. Verum humano more formatur orationis habitus. Hæc Deo dicente, occupat propheta, et stupiditatis simul et ingratiitudinis accusat Israel, ostenditque illum bonorum sibi collatorum prorsus fuisse immemorem. « Factus est enim, » inquit, « illis saluti, ex omni afflictione eorum. » Nemoque præterea eos servavit, non legatus, non angelus, sed ipse Dominus per seipsum. Miracula enim operatus est in Ægypto, sequestre quidem Moyse, verumtamen ipse erat, qui illa opinionem mentemque excedentia operabatur. Unde cum vitulum fabricasset Israel, offensumque esset Deus, ac denuntiasset se angelum cum ipsis missurum, moleste tulit Moyses, dicens: « Nisi tu ipse præceas mihi, ne educa me hinc ¹⁰. » Ipse itaque per seipsum servavit eos, non quia in illis quidquam inveniret, sed tantummodo quod diligeret eos curamque eorum haberet. Quod evidens argumentum est incomparabilis humanitatis, et placabilitatis divinæ. Liberavit ergo illos e domo servitutis, suscepit, eiecit. Idque, opinor, est, quod principio dixit: « Filios genui et eieci, » id est, educavi, vel insignes reddidi: « sed illi me repudiaverunt ¹¹. » Illud, omnibus diebus sæculi, significare potest, jugiter et perpetuo. Adeo bonus in illos fuit universorum Deus: sed illi inobedientes exstiterunt, et sanctum ejus Spiritum irritare non destiterunt. Quod docet divinus David, inquit: « Quoties exacerbaverunt eum in deserto? ad iram concitarunt eum in terra siticulosa ¹²? » Vel exacerbaverunt Spiritum Christi, duri et immites, effrenes et inobedientes. Non enim obedierunt illi ad salutem vocanti. « Versus est » igitur « illis in inimicitiam, et pugnavit

A γὰρ ἔνεστιν αὐτῷ δικαιοσύνης, τουτέστιν, εἰς λῆξιν ἀπάσης διελήλακε δικαιοσύνης. Ταύτητοι, καὶ μάλ᾽ εἰκότως, οὐκ ἀθῶον εἰσάπαν ἀφήσει τὸν Ἰσραὴλ, ἡμερότητι δὲ μᾶλλον, ὡς ἔφην, κεράσει τὰ ἐξ ὀργῆς. Σέσωσται γὰρ τὸ κατέλειμμα.

Καὶ εἶπε Κύριος. Οὐχ ὁ λαὸς μου; τέκνα μου οὐ μὴ ἀθετήσουσι. Καὶ ἐγένετο αὐτοῖς εἰς σωτηρίαν ἐκ πάσης θλίψεως αὐτῶν· οὐ πρέσβυς, οὐκ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἐσωσεν αὐτούς, διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτούς, καὶ φείδεσθαι αὐτῶν· αὐτὸς ἐλυτρώσατο αὐτούς, καὶ ἀνέλαβεν αὐτούς, καὶ ὑψωσεν αὐτούς πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος. Αὐτοὶ δὲ ἡπειθήσαν, καὶ παρώξυναν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ· καὶ ἐστράφη αὐτοῖς εἰς ἐχθρὰν, Κύριος αὐτὸς ἐπολέμησεν αὐτούς.

B "Ἄθρει δὴ μοι πάλιν τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσωπον εἰσεκομισμένον εὐθὺς, μονονοῦχῃ κατακεκραγὸς τῆς τοῦ Ἰσραὴλ ἀπειθείας. Εἶπε γὰρ, φησὶ, Κύριος, τουτέστιν, αὐτὸς ὁ τῶν ὄλων Θεός· Οὐκ ἐν τάξει τέκνων καταλογισάμην τὸν λαόν; Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἐστὶν ἀληθές· ἔφη γὰρ, ὅτι Υἱὸς πρωτότοκος μου Ἰσραὴλ· οὐκ ἂν ἐνδοιάζει τις, ὡς οὐκ ἔσται σκληρὸς, καὶ ἀπειθής. Προσδέξεται δὲ μᾶλλον ἀποσταλέντα τὸν Υἱόν. Ἄλλ' οὐκ ἐκθέβηκε τοῦτο πρὸς πέρας, καὶ οὐκ ἡμαρτεν ἐλπίδος ὁ πάντα εἰδὼς· ἡπίστατο γὰρ τὰ ἐσόμενα. Λανθάνει δὲ αὐτὸν παντελῶς οὐδέν. Πέπλασται δὲ ἀνθρωπίνως τοῦ λόγου τὸ σχῆμα. Ταῦτα Θεοῦ λέγοντος διαλαβὼν ὁ προφήτης ἀναισθησίας τε ὁμοῦ καὶ ἀχαριστίας γράφεται τὸν Ἰσραὴλ, ἀποφαίνει δὲ καὶ ἀμνημονήσαντα παντελῶς τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς ἀγαθῶν. C Ἐγένετο γὰρ αὐτοῖς, ὡς φησὶν, ὁ εἰς σωτηρίαν ἐκ πάσης θλίψεως αὐτῶν· ἕτερος δὲ παρ' αὐτὸν οὐδεὶς σέσωκεν αὐτούς, οὐ πρέσβυς, οὐκ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς Κύριος δι' ἑαυτοῦ. Θαυμαματούργηκε γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ μεσολαβοῦντος μὲν τοῦ Μωσέως, πλὴν ἐνεργῶν αὐτὸς τὰ παράδοξα. Καὶ γοῦν ὅτε μεμοσχοποίηκεν ὁ Ἰσραὴλ, εἶτα πρὸς τοῦτο λελύπηται Θεός, καὶ συνεκπέμψεν αὐτοῖς ἄγγελον ἐπιγγέλλετο, δεδυσφόρηκεν ὁ Μωσῆς λέγων· « Εἰ μὴ σὺ αὐτὸς πορεύσῃ μετ' ἐμοῦ, μὴ με ἀναγάγῃς ἐντεῦθεν. » Αὐτὸς οὖν ἄρα δι' ἑαυτοῦ σέσωκεν αὐτούς, ἐσχηκὼς μὲν παρ' αὐτῶν τὸ σύμπαν οὐδέν, μόνον δὲ διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτούς, καὶ κτῆδεσθαι αὐτῶν. Τοῦτο δὲ ἐστὶν ἀπόδειξις ἐναργῆς τῆς ἀπαραελήτου φιλανθρωπίας, D καὶ γαληνότητος τῆς θεοπροποῦς· ἐλυτρώσατο τοίνυν αὐτούς ἐξ οἴκου δουλείας, ἀνέλαβεν, ὑψωσε· καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶν ὅπερ ἐν ἀρχαῖς ἔφη, « Υἱοὺς ἐγέννησα, καὶ ὑψωσα, » τουτέστιν, ἐξέθρεψα, ἡγουν ἐπισήμους ἀπέφηνα, « αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. » Τὸ δὲ πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος κατασημήνειεν ἂν, τὸ ἀκαταλήκτως, καὶ διηνεκῶς, ἀλλ' ἦν μὲν οὕτω περὶ αὐτοὺς ἀγαθὸς ὁ τῶν ὄλων Θεός, αὐτοὶ δὲ γερόνασιν ἀπειθεῖς καὶ παροτρύνοντες οὐ διαλελοίπασιν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο διδάξει λέγων ὁ θεοσπίσιος Δαβὶδ· « Ποσὸς τις παρετίκρναν αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ, παρώργισαν αὐτὸν ἐν γῇ ἀνύδρῳ; » H τὰχα παρώξυναν τὸ Πνεῦμα Χριστοῦ, σκληροὶ καὶ

¹⁰ Exod. xxxiii, 13. ¹¹ Isa. i, 2. ¹² Psal. lxxvii, 40.

ἀμελικοὶ γεγονότες, ἐξήνιοί τε καὶ ἀπειθεῖς; Οὐ γὰρ ὑπῆκουον αὐτῷ καλοῦντι πρὸς σωτηρίαν. « Ἐστράφη » τοίνυν « αὐτοῖς εἰς ἔχθραν, καὶ πεπολέμηκεν αὐτούς »· ἔδει γὰρ, ἔδει τοὺς τῶν παραδόξων ἀμνήμωνας, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον ὠφελημένους, δι' ὧν ἦν εἰκὸς εἰς πᾶν ὅτιον ἐλάσαι τῶν ἀνδραγαθημάτων, καὶ φειδοῦς, καὶ ἀγάπης ἀπολισθεῖν τῆς παρὰ τοῦ

Ἐμνήσθη ἡμερῶν αἰωνίων. Ποῦ ὁ ἀναβιδάσας ἐκ τῆς γῆς (1) τὸν ποιμένα τῶν προβάτων; ποῦ ἔστιν ὁ θεὸς ἐν αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; ὁ ἀναγαγὼν τῇ δεξιᾷ Μωσῆν; ὁ βραχίων τῆς δόξης αὐτοῦ κατίσχυσεν ὕδωρ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, ποιῆσαι αὐτῷ ὄρομα αἰώνιον· ἤγαγεν αὐτούς διὰ τῆς ἀδύσσου, ὡς ἱκανοὶ δι' ἐρήμου, καὶ οὐκ ἐποκίασαν, καὶ ὡς κτήνη διὰ πεδίου· κατέβη πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς· οὕτως ἤγαγεν τὸν λαόν σου, τοῦ ποιῆσαι σε αὐτῷ ὄρομα δόξης.

Εἰς ἔχθραν αὐτοῖς μεταβληθῆναι λέγων τὸν φειδοὺ καὶ ἀγάπῃ τὸ πρὶν κατευφραίνοντα, τὰς τοῦ πράγματος αἰτίας ἐξηγεῖται χρησίμως. Διευνημένοι γὰρ, φησὶν, ἤγουν ἀνεπώλησε τὰς ἡμέρας τὰς αἰωνίους, τουτέστι, τὰς διευνημένους, διὰ τὸ ἐν αὐταῖς πλεῖστά τε ὅσα καὶ ἐξαιρετα γενέσθαι θαύματα. Τίς δὲ ὁ μνημονεύσας; ὁ ἀναβιδάσας ἐκ τῆς γῆς τὸν ποιμένα τῶν προβάτων; « Ἔοικεν ἐν τούτοις τῆς ἀναστάσεως ποιεῖσθαι μνήμην τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ· ὁ γὰρ ἀναβιδάσας, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, ὁ ἀναστήσας ἀπὸ γῆς τὸν πάντων ἀρχιποιμένα, ἀναστήσας δὲ οὐχὶ πάντως ἐκ νεκρῶν, ἀλλ' ὅλον ἀναβείας ἐξ ἀνθρώπων· γέγονε γὰρ ὡς εἰς ἐξ ἡμῶν, γέννησιν ὑπομείνας τὴν κατὰ σάρκα ἐκ γυναικὸς ὁ μονογενὴς τοῦ Πατρὸς Λόγος. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς ἔφην, ἀμνημόνευτα εἰσάπαν τῆς παρὰ Θεοῦ μεγαλουργίας ἐθεάτο τὸν Ἰσραὴλ, μονομουλὴ κατατέθηκεν ὁ προφήτης, καὶ εἰς τοῦτο πεσόντας ἀναισθησίας ὁλοφύρεται λέγων· « Ποῦ ἔστιν ὁ θεὸς ἐν αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, » τουτέστιν, ὁ ἐπιστήσας ἐν αὐτοῖς τὸ θεῖον αὐτοῦ καὶ σωτήριον Πνεῦμα. Κατέβη γὰρ Πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς, φησὶν. Ἐφ' ἧς καὶ ὁ θεοπέσιος Δαβὶδ, ὅτι « Ἐξαπέστευλε τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἰάσατο αὐτούς. » Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμα ἐστίν, ἐνεργεῖ γὰρ διὰ τοῦ ὁμοουσίου Πνεύματος. Ποῦ τοίνυν ἐστίν; ἀντὶ τοῦ, ἐπελάθοντο, καὶ οὐκ ἐξεζήτησαν αὐτόν, διὰ τοῦ μεμνήσθαι δηλονότι, καὶ ἀγαπᾶν αὐτόν. Ποῦ ὁ ἀναγαγὼν τῇ δεξιᾷ τὸν Μωσῆν; Μέγας ἦν ὁ Μωσῆς ὁ διαδόχος τε καὶ ὠφελὴς ἐν εὐκλείᾳ· ὑπεμφαίνει δὲ τοῦτο τὸ, ἀναγαγὼν, ἐνεργούσης δι' αὐτοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ δεξιᾶς. « Ὁ βραχίων τῆς δόξης κατίσχυσεν, » ἢ κατηγωνίστατο, καὶ νενίκηκε τὴν τῶν ὕδατων φύσιν συμψήσας αὐτά. Ἐπάγει γὰρ ὡσεὶ τεῖχος τὰ ὕδατα, φησὶν, ἤγουν αὐτὰ κατίσχυσε τὰ ὕδατα, ὥστε καὶ πῆξιν ὑπομείναι, καίτοι φύσιν ἔχοντα τὴν ὑγρὰν. Πεπλήρωκε δὲ καὶ τοῦτο, φησὶν,

contra eos. » Oportuit enim, oportuit eos, qui horum mirabilium facinorum immemores erant, nihilque utilitatis ex iis ceperant, per quæ ad omnes virtutes eos perducere æquum fuit, a misericordia et dilectione ejus qui servare vult, excidere, eumque illis iniquam hostibus deinceps resistere.

σώζειν ἐθέλοντος, ὥστε καὶ ἐν τάξει πολέμιου λοιπὸν

882 VERS. 11-14. Et recordatus est dierum æternorum. Ubi est qui eduxit de terra pastorem ovium? Ubi est qui posuit in eis Spiritum sanctum? qui eduxit dextera Moysen? Brachium gloriæ suæ superavit aquam a facie ejus, ut faceret sibi nomen sempiternum. Duxit eos per abyssum, tanquam equum per solitudinem, et laboraverunt, et sicut jumenta per campum. Descendit spiritus a Domino, et dux eorum fuit. Sic duxisti populum tuum, ut faceres tibi nomen gloriæ.

Cum dixerit se conversum esse in inimicitiam illis, qui prius eos misericordia et charitate sublevavit et exhilaravit, causas hujusce rei commode exponit. In memoriam revocavit enim, inquit, animoque volutavit dies æternos, id est, semper inemorablem, propter multa et eximia in illis præstita miracula. Quis autem recordatus est? Quis ille qui eduxit de terra pastorem omnium? Videtur hic resurrectionis omnium nostrum Servatoris Christi mentionem facere. Qui eduxit, inquit, vel ascondere fecit, pro : Qui excitavit e terra omnium summum pastorem, qui excitavit, inquam, non solum ex mortuis, sed velut erigens ex hominibus. Factus est enim tanquam unus ex nobis, ortum habens ratione carnis de muliere, unigena Patris Sermo. Sed quia, ut dixi, conspicuus est propheta Israelæ omnino oblitum divinæ magnificentiæ, tantum non stupore confusus est, et eo stupiditatis lapsos deplorat, dicens : « Ubi est qui posuit in illis Spiritum sanctum? » id est, qui inseruit illis divinum suum ac salutarem Spiritum? Descendit enim Spiritus a Domino, et duxit eos. Porro divinus David ait : « Emisit Verbum suum, et sanavit eos²². » Dominus autem spiritus est²³. Operatur enim per Spiritum qui æqualis est substantiæ. Ubi est ergo? pro, Obliti sunt, et non quæsierunt eum, recordando scilicet et diligendo eum. Ubi est qui eduxit dextera Moysen? Magnus fuit Moyses, percelebris et dignitate sublimis. Idque subindicat : Eduxit, operante per ipsum divina dextera. « Brachium gloriæ suæ superavit, » vel expugnavit, et vicit naturam aquarum, sistens eas. Inducit enim velut murum aquas, inquit. Vel ipsas aquas repulit, **883** ac superavit, ita ut sibi se paterentur, etiamsi naturam habeant humidam. Implevit hoc, inquit, ut sibi nomen sempiternum acquireret. Sive enim hoc factum est, sive etiam

²² Psal. cvi, 20. ²³ Joan. iv, 24.

(1) Θαλάσσης LXX.

administratum fuerit per sapientissimum Moysen hoc in gloriam Dei factum est. Sistens, inquit, aquas ceu equum, vel ceu iumenta duxit per mare, veluti per campum. Hoc item Psalmus docet, cum inquit : « Et eduxit tanquam oves populum suum, et duxit eos tanquam gregem in deserto ¹⁵. » Dux autem eorum fuit, uti dixi, Spiritus Domini. Sic duxisti populum tuum, ut comparares tibi ipse nomen gloriosum. Duo enim facta sunt eodem tempore. Non enim modo servatus est Israel, et e manu opprimentium liberatus est : sed etiam rerum admirabiliter gestarum finis universorum dominatori Deo gloriam convenientem peperit.

VERS. 15-17. Convertere de caelo, et vide de domo sancta tua, et gloriæ tuæ. Ubi est zelus tuus, et fortitudo tua? Ubi est multitudo misericordiæ tuæ, et miserationum tuarum, quia sustinuisti nos? Tu enim es Pater noster, quia Abraham non novit nos, et Israel non agnovit nos. A principio nomen tuum super nos. Cur seduxisti nos, Domine, a via tua; obdurasisti corda nostra, ne timeremus te?

Hic deinceps propheta pro universa gente preces fundit, et sub persona Israelitarum rogat et supplicat. Orat enim ut ab ira in illos sua desistat, et odio supersedeat, et ad ipsos quasi revertatur, qui ab illis discesserat : ut qui non sit terrestris quispiam, sed Deus verus, et cælum tanquam domum gloriosam habens. Etsi autem dicatur in caelo habitare Deus, nihil tamen in eo corporale intelligendum est. Non enim in loco et circumscriptione divinitatem esse dicimus, quod ea simplex sit et incorporea, ac compleat omnia. Quia autem in supremis spiritibus tanquam sanctis conquiescit, hinc dicimus solum et domum ejus esse cælum. Convertere igitur, inquit : « Ubi enim est zelus tuus, et fortitudo tua? » Nec dixerit, opinor, quispiam his caruisse universorum Deum; sed quia jam illis non fruerentur, hæc dicunt. Zelo namque et divina fortitudine usus servavit Israelem. Puta : servierunt ⁸⁸⁴ Egyptiis, qui vitam eorum luto et latere amixerunt, et exactorum crudelitate vexarunt. At zelo accensus est universorum Deus. Dixit itaque : « Æmulatus sum Jerusalem et Sion zelo magno, et furore magno irascor gentibus conspirantibus. » Pro eo quod ego parum iratus sum, illi conspirarunt simul ad mala ¹⁶. Deinde rursus mirabilia operatus est. Babyloniorum enim regionem, licet invictam et insuperabili potentia præditam, vastitati tradidit. Immisit enim in eos Cyrum Cambysis filium. Hac misericordia frui cupientes : « Ubi est, » inquit, « zelus tuus, et furor tuus? Ubi est multitudo misericordiæ tuæ, et miserationum tuarum, quia sustinuisti nos? » Sitiant

ἵνα αὐτῷ περιποιήσῃ ὄνομα αἰώνιον· εἴ τι γὰρ γέγονεν, ἤγουν καὶ ἐνηργήθη διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως, τοῦτο εἰς δόξαν πέπρακται Θεοῦ. Πήξας δὲ τὰ ὕδατα, φησὶν, ὡς ἵππον, ἢ ὡς κτῆνη, ὠδήγησε διὰ θαλάσσης, ὡς διὰ πεδίου. Τοῦτο καὶ ὁ Ψαλμῶδης διδάσκει λέγων· « Καὶ ἀνήγαγεν ὡς πρόβατα τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ὠδήγησεν αὐτοὺς ὡς ποιμνιον ἐν ἐρήμῳ. » ὠδήγησε δὲ αὐτοὺς, ὡς ἔφην, Πνεῦμα Κυρίου. Οὕτως ἤγαγες τὸν λαὸν σου, τοῦ ποιῆσαι αὐτῷ ὄνομα δόξης. Δύο γὰρ ἐπράττετο κατὰ ταυτὸν. Οὐ γὰρ σέσωσται μόνον ὁ Ἰσραὴλ, καὶ τῆς τῶν πλεονεκτούντων ἐλυτρώθη χειρὶς, ἀλλὰ γὰρ καὶ τῶν παραδόξως τετελεσμένων τὸ πέρας τῷ τῶν ὁλῶν κρατοῦντι Θεῷ τῇ αὐτῷ πρέπουσαν δόξαν ἐπραγματεύετο.

Ἐπιστρέψον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἴδε ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ ἁγίου σου, καὶ δόξης σου. Ποῦ ἐστὶν ὁ ζῆλος σου, καὶ ἡ ἰσχὺς σου; Ποῦ ἐστὶν τὸ πλῆθος τοῦ ἐλέους σου, καὶ τῶν οἰκτιρῶν σου, οἱ ἀνέσχου ἡμῶν; Σὺ γάρ εἰ ἡμῶν Πατήρ, οἱ Ἀδράμ οὐκ ἔγνω ἡμᾶς, καὶ Ἰσραὴλ οὐκ ἐπέγνω ἡμᾶς (1). Ἀπ' ἀρχῆς τὸ ὄνομα σου ἐφ' ἡμᾶς ὅστι. Τὴ ἐκκληνησας ἡμᾶς, Κύριε, ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου, ἐσκληρυνας ἡμῶν τὰς καρδίας τοῦ μὴ φοβεῖσθαι σε;

Ἐνταῦθα λοιπὸν ὁ προφήτης τὰς ὑπὲρ παντὸς τοῦ ἔθνους ποιεῖται λιτάς, καὶ ἐκ προσώπου τῶν ἐξ Ἰσραὴλ ἀνατείνει τὴν ἱκετηρίαν· καταλῆξαι γὰρ παρακαλεῖ τῆς ἐπ' αὐτοῖς ὀργῆς, παῦσαι τε τὴν ἀποστροφήν, καὶ οἶον ὑπονοσῆσαι πρὸς αὐτοὺς τὸν ἀποκρίτησαντα αὐτῶν, ὅτε δὴ καὶ οὐχ ἕνα τινὰ τὸν [Ισ. τῶν] ἐπὶ γῆς ὄντα, Θεὸν δὲ μᾶλλον ἀληθινόν, καὶ ὡς οἶον δόξης ἔχοντα τὸν οὐρανόν. Εἰ δὲ λέγοιτο πῶς κατοικεῖν ἐν οὐρανῷ Θεός, μὴδὲν νοεῖσθαι σωματικόν ἐπ' αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἐν τόπῳ, καὶ περιγραφῇ τὸ θεῖον εἶναι φαιμέν, οἱ καὶ ἀπολοῦν ἐσσι καὶ ἀσώματον, καὶ πάντα πληροῦν. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς ἄνω πνεύμασιν, ὡς ἀγίοις ἐπαναπαύεται, ταύτητοι φαμεν θρόνον τε καὶ οἶκον αὐτοῦ τὸν οὐρανόν. Ἐπιστρέψον τοίνυν, φασίν· « Ποῦ γὰρ ἐστὶν ὁ ζῆλος σου, καὶ ἰσχὺς σου; » Καὶ οὐ δὴ πῶς φαίη ἂν, οἶμαι, τίς, ὡς ἦν ἐν σπάνει τῶν τοιούτων ὁ τῶν ὁλῶν Θεός, ἀλλ' ὡς οὐκέτι μετέχοντες αὐτῶν τὰ τοιαῦτα φασί. Ζήλω γὰρ ἀεὶ, καὶ ἰσχύϊ τῇ θεοπρεπεί χρώμενος σέσωκε τὸν Ἰσραὴλ. Οἶόν τί φημι, δεδουλεύκασιν Αἰγυπτίοις οἱ καὶ κατωδύνοντες αὐτῶν τὴν ζωὴν [αἱ. κατώδυνον τὴν ζωὴν αὐτῶν] πληρῶ, καὶ πλενθεῖα, καὶ τῇ τῶν ἐργαζομένων ὁμότητι κατατρύχοντες, ἀλλ' ἐζήλωσεν ὁ τῶν ὁλῶν Θεός. Ἐφη γοῦν· « Ἐζήλωκα τὴν Ἰερουσαλήμ καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν, καὶ θυμῷ μεγάλῳ ἐγὼ ὀργίζομαι ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη τὰ συνεπιτιθέμενα. » Ἀνθ' ὧν ἐγὼ μὲν ὀργίσθην ὅλιστα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακὰ· εἴτα πάλιν εἰργάζετο τὰ παράδοξα. Καίτοι γὰρ ἀθραυστον οὖσαν τὴν Βαβυλωνίων, καὶ δυσαντήτῳ δυνάμει χρωμένην, δέδωκεν εἰς ἐρήμωσιν. Ἐπαφῆκε γὰρ αὐτοῖς τὸν Καμβύσου Κύρον. Τῆς τοιαύτης φειδοῦς ἀπολαῦσαι γλιτχομένοι φασί τῷ

¹⁵ Psal. LXXVII, 52. ¹⁶ Zachar. I, 14.

(1) LXX addunt, ἀλλὰ σὺ, Κύριε, Πατήρ ἡμῶν ῥῦσαι ἡμᾶς.

« Πού ἐστι ὁ ζῆλος σου, καὶ ὁ θυμὸς σου; Πού ἐστι τὸ πληθος τοῦ ἔλεους σου, καὶ τῶν οἰκτιρμῶν σου, ὅτι ἀνέσχου ἡμῶν; » Διψῶσι δὲ πάλιν τὸν ἔλεον, καὶ τὴν ἐπὶ πολλοῖς παραπτώμασι δοθεῖσαν αὐτοῖς ἡμερότητα, καὶ φιλανθρωπίαν. Ἦνέσχετο γὰρ αὐτῶν, καὶ οὐ φορητῶς ἔσθ' ὅτε παροτρυνόντων αὐτῶν αὐτὸν κατελάλησαν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐξεπείρασαν αὐτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν λέγοντες, Μὴ δυνήσεται ὁ Θεὸς ἐτοιμάσαι τράπεζαν ἐν ἐρήμῳ, ὅτι ἐπάταξε πέτραν, καὶ ἐρρύησαν ὕδατα, καὶ χεῖμαρροι κατεκλύσθησαν; Μὴ καὶ ἄρτον δύναται δοῦναι; Καὶ πρὸς τοῦτοις ἐτι μεμοσχότηκασιν ἀπόντος Μωσέως, πλὴν ἠλέηται παρακαλοῦντος αὐτοῦ. Ἀνέσχου τοίνυν ἡμῶν, φασί, καίτοι πλειστάκις προσκεκρυότων. « Σὺ γὰρ εἶ Πατὴρ ἡμῶν, ὅτι Ἀβραὰμ οὐκ ἔγνω ἡμᾶς, καὶ Ἰσραὴλ οὐκ ἐπέγνω ἡμᾶς. » Οὐκ ἀρνοῦνται τοὺς πατέρας. Ἀσυντελὲς γὰρ τοῦτο αὐτοῖς πρὸς μετάγνωσιν. Οὐ γὰρ ἐκδέδληνται δι' αὐτοὺς, ἀπονέμουςι δὲ μᾶλλον τῷ φιλαγάθῳ Θεῷ τὸ πλεονεκτεῖν εἰς φιλοστοργίαν, καὶ τοὺς κατὰ σάρκα πατέρας. Πατὴρ γὰρ ἐστὶ πατέρων (1). Γεγόναμεν γὰρ ἐξ αὐτῶν, φασί, πλὴν οὐ τεθάναναι ἡμᾶς. Σὺ γε μὴν οὐ διαλέλοιπας τὴν Πατρὶ τῷ φιλόπαιδι πρόπουσαν εἰς ἡμᾶς ἀποσώζων, καὶ φειδῶ, καὶ ἀγάπῃν. Ῥῦσαι τοίνυν ἡμᾶς. ἐπεκλήθη γὰρ ἡμῖν τὸ ὄνομα τὸ σὸν. κληρὸς γὰρ σου, καὶ λαὸς χρηματίζομεν. Ἐπειδὴ δὲ διὰ πολλὴν ἀπειθειαν, καὶ σκαιότητα τρόπων ἐμπαρονίσαντες τῷ Χριστῷ ἐκπαπτύκασι τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος, πνευματικῆς δηλονότι, καὶ ἀμέτοχοι γεγόνاسι τῶν παρ' αὐτοῦ χαρισμάτων, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας οὐκ ἔγνωσαν τὴν ὁδόν ταύτην, καὶ μάλα εἰκότως, θρηνοῦντες φασίν. Ἰνα τί ἐπλάνησας ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου, ἐσχλήρυνας ἡμῶν τὴν καρδίαν, τοῦ μὴ φοβεῖσθαι σε; Ἐσχλήρυνας μὲν γὰρ αὐτοὶ τὰς ἑαυτῶν καρδίας. Εἰρηται γοῦν πρὸς αὐτοὺς διὰ τῆς τοῦ προφήτου φωνῆς. « Διαβρῆξατε τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ μὴ τὰ ἱμάτια ὑμῶν. » Πλὴν καταμαλθάξαι δυνάμενος ὁ τῶν ὁλῶν Θεός, ἀπηνῆ καὶ ἄθραυστον ἔχειν αὐτοὺς συγκεχώρηκε νοῦν. Καὶ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, ὅτι μὴ τρυφεράς ἀπέφηνεν αὐτάς, αὐτὰς σκληρῦναι λέγεται, τοῖς δὲ τοῦτο πεπονημένοι πᾶσά πως ἀνάγκη καὶ τὸ ἕτερον ἐπελθεῖν, φημί δὴ τὸ ἔξω τοῦ θείου γενέσθαι φόβου. Βλέπει δὲ μίζει ψυχάς.

Ἐπιστρέψον διὰ τοὺς δούλους σου, διὰ τὰς θυλάς τῆς κληρονομίας σου, ἵνα μικρὸν τι κληρονομήσωμεν τοῦ ὄρους τοῦ ἁγίου σου. Ἐγερόμεθα ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε οὐκ ἤρξας ἡμῶν, οὐδὲ ἐπεκλήθη τὸ ὄνομά σου ἐφ' ἡμᾶς.

Αἰτοῦσι πάλιν τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐπιστροφὴν, τὴν διὰ γε φημί γαληνότητα, καὶ φιλανθρωπίαν. Δούλους δὲ καὶ κληρον εἶναι φασίν. οὐχ ὡς πεπραχότες τι δουλοπρεπές, ἡγουν ταῖς αὐτοῦ ζευγαῖς ὑποσχόντες τὸ ἀύχένα, ἀλλ' οὐδὲ ὡς τελούντες εἰς κληρον τὸν ἐκνεμηθέντα αὐτῷ μελετήσαντες τὸ εὐήνιον. Ἐπειδὴ δὲ ἅπαξ κεχηματίκασι αὐτοῦ, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν

denuo misericordiam, et in multis delictis exhibitam sibi clementiam et humanitatem. Sustinuit enim eos: etiam cum nonnunquam ipsum irritarent intolerabiliter. Oblocuti sunt in solitudine, et tentarunt ipsum in cordibus suis, dicentes: Num poterit Deus parare mensam in solitudine? quia percussit petram, et fluxerunt aquæ, et torrentes inundaverunt. Num et panem poterit dare? Præterea, Moyse absente, vitulum fabricaverant, verumtamen, eo rogante, misericordiam consecuti sunt. Sustine igitur nos, inquit, etiamsi multoties offenderimus. « Tu enim es Pater noster, quia Abraham haud novit nos, et Israel non cognovit nos. » Non negant patres. Parum namque proficit hoc ad resipiscentiam: non enim ejecti sunt propter illos, sed tribuunt potius Deo amanti bonorum, quod pietate et indulgentia etiam carnales patres superet. Est enim Pater patrum. Nati quidem sumus, inquit, ex illis: at non viderunt nos. Tu autem non intermisisti misericordiam et amorem in nos patre et liberorum amante dignum retinere. Erue igitur nos, Nomine enim tuo vocati sumus, ac sors tua et populus tuus nuncupamur. At quoniam propter multam inobedientiam et sinistram malitiam in Christum bacchati sunt, exciderunt conjunctione quæ cum ipso est, spirituali videlicet, et ejus donorum expertes fuerunt, viamque evangelicæ conversationis haud noverunt. Hinc meritissimo flentes dicunt: Quare seduxisti nos, Domine, a via tua? obdurasisti corda nostra, ne timeremus te? Obdurarunt enim sua ipsorum 885 corda. Itaque dictum est illis voce prophetæ: « Disrumpite corda vestra, et non vestimenta vestra ». Verum cum emollire potuisset universorum Deus, permisit illis ut mentem præfractam haberent et contumacem. Hac de causa, quia tenera et mollia ipsa non reddidit, ipse obdurare dicitur. Quibus autem hoc accidit, his omnino necesse est aliud obvenire, ut, inquam, Dei metu careant. Spectat quoque hoc ad interitum, et in profundum inferni animas deturbat.

VERS. 18, 19. Convertere propter servos tuos, propter tribus hereditatis tuæ, ut modicum possideamus montis sancti tui. Facti sumus sicut a principio, quando non dominareris nostri, neque invocatum est nomen tuum super nos.

Iterum petunt ut redeat ad se, per serenitatem, inquam, et humanitatem. Servos et hereditatem esse dicunt se, non quasi aliquid quod servos decot egerint, aut cervicem ejus iugo supponerent, nec quod hereditate illa potiti præstarent obedientiam, sed quia semel ejus dicti sunt, et conjunctionem cum ipso ab initio inquamque necessitudinem ha-

¹⁷ Joel. II, 13.

(1) Αἱ πνευμάτων.

buerunt, propter hoc et quidem solum servari pe-
tunt. « Revertere enim, inquit, ut modicum possi-
deamus montis sancti tui. » Montem sanctum,
Ecclesiam dicunt sæpenumero sacræ Litteræ: cujus
exigua quædam portio exstiterunt Israelitæ. Si enim
admisissent fidem quæ est in Dominum nostrum
Iesum Christum, Ecclesiæ cœlus magna ex parte
e: illis coactus fuisset: adjuncta ipsis etiam gen-
tium multitudine. Sed quoniam propter insignem
inobedientiam posteriores gentibus facti sunt, et
harum turba est numerosior, hi autem pauci ad-
modum: (servatæ sunt enim reliquæ: ²⁸) propterea
exiguam portionem in monte sancto, id est, in Ec-
clesia, possederunt. Si quis autem dicat supremam
civitatem, cœlestem Ecclesiam, sanctorum matrem
et nutricem, dici ab ipsis montem sanctum, ibique
eos velle hæreditatis portionem consequi: recte
hoc etiam modo intelliges: Factos esse dicunt se ut
a principio, quando non dominabatur eorum, neque
erat nomen ejus super ipsos invocatum. Est autem
valde consentanea hæc oratio. Cum enim excidis-
sent semel ab ejus **886** misericordia et prote-
ctione, in pristinum statum reversi sunt. Quid tan-
dem illud erat? Servierunt Ægyptiis luto et lateritio
opere, hisque diu laboribus excruciatii sunt. Nunc
autem pedibus diabolicis succubuerunt, et carnis
affectibus mundique cupiditatibus cumulati sunt.
Hæc enim lateritia opera quædam occulta intelli-
gi possunt. Servierunt in Ægypto spiritibus malis:
nunc in ipsis est spiritus immundus. Idque Servator
ipse nos docuit, de illis loquens: « Cum immundus
spiritus exierit ex homine, ambulat per loca arida,
querens quietem, nec invenit. Tunc ait: In do-
mum meam revertar, unde egressus sum. Et cum
venit, invenit eam vacuum et purgatum. Tunc
assumit, inquit, alios septem spiritus nequiores se,
et ingrediuntur, ac ibi habitant, suntque novissima
hominis illius pejora prioribus. Sic erit, » inquit,
« generationi huic malæ ²⁹, »
γίνεται τὰ ἔσχατα τοῦ ἀνθρώπου ἑκείνου, χεῖρονα
τῇ πονηρᾷ. »

CAP. LXIV. VERS. 1-3. Si aperueris cælum, tremor
apprehendet ex te montes, et liquescent, ut cera a
facie ignis liquefit: et comburet ignis adversarios, et
illustre erit nomen tuum in adversariis. A facie tua
gentes turbabuntur. Cum feceris gloriosa, tremor
apprehendet ex te montes.

In more est sanctis prophetis fundere preces pro
Israele, delinquente aliquoties, et scelerum pœnas
luito: et amota ira, in alios eam emitte rogabant,
et in alienigenarum capita converti. Siquidem di-
vinus Modulator septuagesimo octavo psalmo, va-
statam Jerusalem desens, inquit: « Deus, venerunt
gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum
sanctum tuum ³⁰. » Aliisque interjectis, ait: « Ef-
funde iram tuam in gentes quæ te non noverunt,

οἰκαιοῦντα πεπλουτήκασιν ἐν ἀρχαῖς, διὰ τοῦτο καὶ
μόνον αἰτοῦντες τὸ σῶζεσθαι. « Ἐπίστρεψον γάρ, »
φησὶν, « ἵνα μικρόν τι κληρονομήσωμεν τοῦ ἔρους
τοῦ ἁγίου. » Ὅρος μὲν οὖν ἄγιον τὴν Ἐκκλησίαν
πλεισταχοῦ φησι τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν, ἥς γεγενῆσθαι
βραχύ τι μέρος οἱ ἐξ Ἰσραὴλ· εἰ μὲν γὰρ παρεδέξαντο
τὴν πίστιν, τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν
Χριστόν, συναγέγερτο ἂν ἐξ αὐτῶν εἰς πολὺ τι μέρος
τῆς Ἐκκλησίας τὸ σύστημα, προσεπενεχθείσης αὐ-
τοῖς καὶ τῆς τῶν ἐθνῶν πληθύος. Ἐπειδὴ δὲ διὰ
πολλὴν ἀπειθειαν κατόπιν γεγενῆσθαι τῶν ἐθνῶν, καὶ
ἀριθμοῦ μὲν κρείττων ἢ ἑκείνων ἐστὶ πληθὺς, αὐτοὶ
δὲ δὴ κομιδῇ βραχεῖς· σέσωσται γὰρ τὸ κατάλειμμα·
διὰ τοῦτο μικρόν τι κληρονομήκασιν μέρος ἐν τῷ
ὄρει τῷ ἁγίῳ, τούτῃ, τῇ Ἐκκλησίᾳ. Εἰ δὲ ὅς τις
λέγοι τὴν ἀνω πόλιν, τὴν ἐν οὐρανοῖς Ἐκκλησίαν,
τὴν τῶν ἁγίων μητέρα καὶ τροφὴν, ὅρος ἄγιον ὀνο-
μάζεσθαι παρ' αὐτῶν, καὶ ἐν αὐτῷ βούλεσθαι κλήρου
μέρος λαγεῖν, ὀρθῶς συνήσεις, καὶ κατὰ τοῦτον τὸν
τρόπον· γενέσθαι δὲ φησι τὸ ὡς ἀπαρχῆς, ὅτε οὐκ
ἤρχεν αὐτῶν, οὔτε μὴν ἐπεκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπ'
αὐτούς· ἔχει δὲ πολὺ τὸ εἰκὸς ὁ λόγος· ἐκπεπαιω-
τες γὰρ ἅπας τῆς παρ' αὐτοῦ φειδοῦς, καὶ σκέπης
ὑπενώστησαν εἰς τὸ ἐν ἀρχαῖς. Καὶ ποῖα ταῦτα ἔστιν;
Ἐδούλευον Αἰγυπτίοις πηλῷ καὶ πλινθείᾳ, καὶ τοῖς
εἰς τοῦτο καμάτοις καταιχιζόμενοι διετέλουν· πε-
πτώκασιν δὲ καὶ νῦν ὑπὸ πῶδας διαβολικῶν, καὶ τοῖς
τῆς σαρκὸς πάθεσι καὶ κοσμητικαῖς ἐπιθυμίαις κατα-
μαίνονται· πλινθεία γὰρ αὕτη νοοῖτο ἂν εἰκότως ἢ
κεχυρμένην. Ἐλάτρευον ἐν Αἰγύπτῳ πνεύμασι πο-
νηροῖς, καὶ νῦν ἐν αὐτοῖς ἔστι πνεῦμα τὸ ἀκάθαρ-
τον. Καὶ τοῦτο αὐτὸς ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ ἐδίδαξε λέγων
περὶ αὐτῶν, « Ὅταν ἐκ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐξέλθῃ
ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, πορεύεται δι' ἀνθρώπων τόπων
ζητοῦν ἀνάπαυσιν, καὶ οὐχ εὕρισκει. Τότε λέγει·
Εἰς τὸν οἶκόν μου ἐπιστρέψω, ὅθεν ἐξῆλθον. Καὶ
ἐλθὼν εὕρισκει σχολάζοντα, καὶ σεσαρωμένον· τότε
παραλαμβάνει, φησὶν, ἕτερα ἑπτὰ πνεύματα πονη-
ρότερα ἑαυτοῦ, καὶ εἰσελθόντα κατοικεῖ ἐκεῖ, καὶ
τῶν πρώτων. Οὕτως ἔσται, » φησὶ, « τῇ γενεᾷ ταύτῃ

Ἐὰν ἀνοίξῃς τὸν οὐρανόν, τρόμος λήψεται
ἀπὸ σοῦ ὄρη, καὶ τακήσονται, ὡς κηρὸς ἀπὸ
προσώπου πυρὸς τήκεται· καὶ κατακαύσονται πῦρ
τοῦς ὑπεραντίους, καὶ φανερόν ἐσται τὸ ὄνομα
Κυρίου ἐν τοῖς ὑπεραντίοις. Ἀπὸ προσώπου σου
ἔθνη παραχθήσονται, ὅταν ποιήσῃς τὰ ἐνδοξα.
Τρόμος λήψεται ἀπὸ σοῦ ὄρη.

Ἔθος τοῖς ἁγίοις προφῆταις τὰς ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ
ποιεῖσθαι λιτάς, πλημμελοῦντος ἐσθ' ὅτε, καὶ εἰς-
πράττεσθαι μέλλοντος τῶν αἰτιαμάτων τὰς δίκας,
ἀποσκευαζόμενοι δὲ ὥσπερ τὰ ἐξ ὀργῆς, εἰς ἑτέρους
αὐτὴν πέμπεσθαι παρεκάλουν, καὶ εἰς τὰς τῶν ἀλ-
λοφύλων τρέπεσθαι κεφαλὰς. Καὶ γοῦν ὁ θεοπέσιος
Μελεῶδης, ἐν ἐβδομηκοστῇ καὶ ὀγδόῃ ψαλμῷ, πε-
πορθημένην ἐβρόνχει τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ δὴ καὶ
ἐφασκεν· « Ὁ θεός, εἰσῆλθον ἐθνη εἰς τὴν κληρο-

²⁸ Rom. ix, 27. ²⁹ Matth. xii, 43-45. ³⁰ Psal. lxxviii, 1.

νομίαν σου, ἐμίκταν τὸν νοὸν τὸν ἀγνόν σου. » Ἐτερεὰ A
 τε πρὸς τοῦτοις ἐπινεγκῶν διὰ μέσου φησὶν· « Ἐκχεον
 τὴν ὀργὴν σου ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ γινώσκοντά σε,
 καὶ ἐπὶ βασιλείας, αἱ τὸ ὄνομά σου οὐκ ἐπεκαλέ-
 σαντο. » Τοιοῦτόν τι καὶ νῦν ὁ προφήτης φησὶν·
 « Ἐάν γὰρ ἀνοίξῃς τὸν οὐρανόν, » τῇ καθόδῳ τῆς
 ὀργῆς δηλονότι, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐν τῷ καιρῷ
 τοῦ κατακλυσμοῦ· ἀνεψύχθησαν γὰρ οἱ καταράκται
 τοῦ οὐρανοῦ· τότε τρόμος λήφεται ἀπὸ σοῦ ὄρη, καὶ
 τακῆσονται, « ὡς κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρὸς ἐτήκα-
 ται. » Ὅρη δὲ φησιν ἐν τοῦτοις, οὐχὶ δὴ που πάντως
 τὰ αἰσθητά, δυνάμεις δὲ μᾶλλον τὰς πονηράς, διὰ
 πολλὴν ἄγαν ὑπεροψίαν, ὅρσει τοὺς ὑψηλοτάτους εὐ-
 μάλα παρεικαμένους. Ταῦτας δὲ ὅς τας τῆς ἀλαζο-
 νείας συντρόφους δυνάμεις πρόμος λήφεται. « Κατα-
 τακῆσονται γὰρ ὡς ὑπὸ πυρὸς. » Ὑπεναντίους ὄντας B
 τοὺς σοὺς δηλονότι θεοπίσμασι, πυρὸς δίκην ἐμπί-
 πτουςα κατακαύσειεν ἂν ὀργή. « Καὶ φανερόν ἐσται
 τὸ ὄνομα Κυρίου ἐν τοῖς ὑπεναντίοις. » Καὶ τί δὴ
 τοῦτό ἐστι; Θαυματοουργεῖ μὲν γὰρ πλειστάκις ὁ τῶν
 ὄλων θεὸς, τῆς ἐνοῦσης δυνάμεως αὐτῷ καὶ ὑπερ-
 οχῆς τὸ μέγεθος ἐναργὲς καθιστάς. Διὰ τοῦτου ἐκό-
 λαζε, καὶ ἀμαρτωλοὺς ἐσθ' ὅτε, καὶ διὰ τῆς ἐπ' αὐ-
 τοὺς ὀργῆς ἐναργῆ καθιστάς ἑαυτὸν· ὁποῖόν τι γέ-
 γονεν, ὅτε Σοδομίταις ἐπηφίετο πῦρ, ἤγουν ὅτε τὸν
 ἀπόπληκτον Φαραῶ πολλὰς καὶ ἀφορήτους ὑπετίθει
 πληγαῖς. Οὐκοῦν, ὦ Δέσποτα, φασί, μὴ φανερώσης
 τὴν σεαυτοῦ δόξαν ἥτοι τὸ ὄνομα, διὰ τῆς καθ' ἡμῶν
 ὀργῆς· ἐπάγαγε δὲ μᾶλλον αὐτὴν δυνάμει πονηραῖς,
 πολλῆς ἄγαν ὑπεροψίας παρενηνεγμένοις εἰς τοῦτο.
 Ἐνδοξα, τρόμος λήφεται ἀπὸ σοῦ ὄρη· καὶ πάλιν

Ἄπὸ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἤκούσαμεν, οὐδὲ οἱ C
 ὀφθαλμοὶ ἡμῶν εἶδον θεὸν πλὴν σοῦ, καὶ τὰ
 ἔργα σου, ἃ ποιήσεις τοῖς ὑπομένουσιν ἔλεον·
 συναντήσεται γὰρ τοῖς ποιοῦσι τὸ δίκαιον, καὶ
 τῶν ὁδῶν σου μνησθήσονται.

Ἀόρατον μὲν τῇ φύσει τὸ θεῖόν ἐστι· « Θεὸν γὰρ
 οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, » κατὰ τὸ γεγραμμένον·
 θεωρεῖται γε μὴν τοῖς τῆς διανοίας ὁμμασιν, ἐξ ὧν
 ἂν ἐργάζεται παραδόξως, καὶ ὑπὲρ λόγον. « Τὰ γὰρ
 ἀόρατα αὐτοῦ, » φησὶν, « ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς
 ποιήμασιν νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε αἰδὶος αὐτοῦ
 δύναμις τε καὶ θεϊότης· » ἐπιγινώσκεται δὲ πλειστά-
 κισ, καὶ δι' ὧν ἂν εὐεργετῇ, καὶ τῆς ἐνοῦσης αὐτῷ
 γαληνότητος ποιεῖται τὴν ἐνδειξιν, διασώζων ἀδοκῆ-
 τως τοὺς ἐξ ἀπάσης ἐλπίδος ὠλισθηκότας, καὶ χεῖρα
 νέμων σωτήριον τοῖς χαμαὶ που, καὶ ὡς ἐν γῇ κει-
 μένοις. Τοιοῦτόν τι φασιν οἱ τὴν προκειμένην λιτὴν
 ἀναφέροντες. Ἄπὸ γὰρ τῆς τοῦ κόσμου καταβολῆς
 οὔτε ἤκούσαμεν, οὔτε μὴν τεθεάμεθα τοιοῦτόν τινα
 θεόν, πλὴν ἄρα σοῦ τε καὶ μόνου· τοῖς γὰρ ὑπο-
 μένουσι σε, τουτέστι, τοῖς εἰς σὲ πεποιημένοις τὴν
 ἐλπίδα, ἐπιδαφιλεῖται τὸν ἔλεον· ἐφέται γὰρ πάντως
 τοῖς τῆς δικαιοσύνης ἐργαταῖς, κάκεινοις αὐτὸν ἀρ-
 μόσει λαβεῖν, ὅπερ ἂν εἴεν ἐν μνήμῃ τῶν σῶν ὁδῶν,
 τουτέστι, τῶν σῶν θελημάτων ἀποτελεσθαί· ὁδοὺς
 γὰρ Κυρίου φαμὲν εἶναι τὰς ἐντολάς αὐτοῦ. Καὶ γούν

et in regna quæ nomen tuum non invocaverunt. »
 Tale quiddam etiam nunc propheta dicit : « Si enim
 aperueris cœlum, » descensu videlicet iræ, sicuti
 nimirum tempore diluvii : apertæ enim erant cata-
 ractæ cœli : tum invadet tremor montes abs te, et
 liquescent, « ut cera a facie ignis liquescit. » Montes
 hic vocat non simpliciter, qui percipiuntur sensibus,
 sed potestates malas, propter insignem elationem,
 montibus 887 celsissimis optime comparatas. Has
 igitur superbæ alumnas potestates, tremor invadet.
 « Liquescent enim tanquam ab igne. » Adversantes
 tuis scilicet oraculis, ira ignis instar decedens com-
 buret. « Et illustre erit nomen Domini in adver-
 sariis. » Quid istud est? Miracula enim sæpe edit
 universorum Deus, potentiæ et præstantiæ suæ
 magnitudinem patefaciens. Hinc nonnunquam in
 peccatores animadvertit, et per iram in illos seipsum
 patefecit. Cujusmodi factum est, cum in Sodomitas
 demisit ignem, et cum Pharaonem stupidum multis
 et intolerabilibus plagis subiecit. Itaque, o Domine,
 inquirunt, ne illustres gloriam tuam, vel nomen
 per iram in nos : sed inducito potius illam, et
 indigito malis potestatibus, et palam tuæ majestati
 repugnantibus, et ex insigni superbia ad hoc ad-
 ductis. Eris enim etiam sic conspicuus. Quando
 enim feceris gloriosa, tremor abs te montes in-
 vadet. Rursus illos montes dicit, quos modo dixi-
 mus.

ἤγουν τοῖς ἀναφανδὸν τῇ σῇ μαχομένοις δόξῃ, καὶ ἐκ
 Ἔσῃ γὰρ καὶ οὕτως ἐμφανής. Ὅτε γὰρ ποιήσης τὰ
 ἐκεῖνα τὰ ὄρη φησὶν, ὧν ἐμνήσθημεν ἀρκτίως.

VERS. 4, 5. A sæculo non audivimus, neque oculi
 nostri viderunt Deum præter te, et opera tua, quæ
 facies expectantibus misericordiam. Occurret enim
 facientibus justitiam, et viarum tuarum recorda-
 buntur.

Inspectabilis quidem est natura divinitas :
 « Deum enim nemo vidit unquam, » secundum id
 quod scriptum est. Cernitur tamen animi oculis
 ex his quæ gesseris et admirabiliter et ineffabiliter.
 « Invisibilia enim ejus, » inquit, « a creatione mundi
 per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur,
 æterna scilicet ejus potentia ac divinitas. » Co-
 gnoscitur etiam non raro ex his quæ benigne facit,
 et suæ quasi serenitatis ac placibilitatis edit speci-
 men : dum præter opinionem eos servat qui omni
 spe exciderunt, et humi et velut in terra jacentibus
 manum salutarem præbet. Simile est quod dicunt
 qui hanc precessionem effundunt. A mundi enim
 constitutione neque audivimus, neque vidimus talem
 Deum, præter te, et quidem solum. Expectantibus
 enim te, id est, spem in te collocantibus, largitur
 misericordiam imparties. Sequetur namque semper
 operarios justitiæ, eosque eam consequi par est, qui
 recordabuntur viarum tuarum, id est, qui voluntates
 888 tuas exsequuntur. Domini enim vias, præ-
 cepta ejus dicimus. Siquidem divinus David psallit

¹¹ Psal. LXXVIII, 6. ²¹ Joan. I, 18. ²² Rom. I, 20.

alibi: « In via tua vivam. » Alibi rursus: « Viam A mandatorum tuorum cucurri, cum dilatasti cor meum²⁶. »

ὁ θεοπίσιος ψάλλει Δαβὶδ, ποτὲ μὲν, ὅτι « Ἐν τῇ ὁδῷ σου ζήσομαι, » ποτὲ δὲ πάλιν· « Ὅδον ἐντολῶν σου ἔδραμον, ὅταν ἐπλάτυνας τὴν καρδίαν μου. »

TOMUS VI.

TOMOS Γ'.

Vers. 6, 7. Ecce tu iratus es, et nos peccavimus. Propterea erravimus, et facti sumus velut immundi omnes nos, et tanquam pannus menstruatus mulieris omnis justitia nostra. Defluximus autem tanquam folia, propter iniquitates nostras. Sic ventus auferet nos ut pulverem, et non est qui invocet nomen tuum, et cogitet apprehendere te. Quia avertisti faciem tuam a nobis, et tradidisti nos propter peccata nostra.

Ἰδοὺ σὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμῶς ἡμάρτομεν. Διὰ τοῦτο ἐπλανήθημεν, καὶ ἐξητήθημεν ὡς ἀκάθαρτοι πάντες ἡμεῖς, καὶ ὡς ῥάκος ἀποκαθημένης πᾶσα ἡ δικαιοσύνη ἡμῶν· καὶ ἐξεφύθημεν ὡς φύλλα διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν· οὕτως ἀνεμὸς ὀσσεῖ ἡμᾶς ὡς χόυν (1), καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἐπικαλούμενος τὸ ὄνομα σου, καὶ ὁ μνησθεὶς ἀντιλαβεσθαι σου, ὅτι ἀπέστρεψας τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἡμῶν, καὶ παρέδωκας ἡμᾶς διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν.

Visum est quibusdam interpretum, alium sensum his verbis apponere. Invertunt enim dictionum ordinem et sententiarum vim, ut ad hunc modum se habeat, quod dictum est: « Ecce nos peccavimus, et tu iratus es nobis. » Non enim, inquit, causa illis delinquendi fuit ira divina: at quia illi furiose bacchati sunt, Deus iratus est. Timent enim, ut videtur, necubi peccati auctor divinus furor intelligatur. Illud arbitrator dicendum esse, iram divinam condemnari propterea non debere, si qui ei sunt obnoxii, non satis virium habeant ad effugiendum peccati insultum. Quandiu enim Servator in nobis voluptatem capit, peccatum vincimus, et a vitiorum sordibus recedentes, spiritualis fortitudinis insignibus strenue coronamur. At ubi fortitudinis suppeditorem, et roboris ac virium subministratorem exacerbamur, in debilitatem corruimus, et infirmam ac reclinatam mentem nostram inveniemus. Deus enim est virtutum Dominus²⁷. Et quidem Christus ait: « Sine me non potestis quidquam facere²⁸. » Dixitque ei divinus David de omni sancto: « Gloria potentis eorum tu es²⁹. » Alibi quoque, quod possit boni aliquid promerere, 889 non sibi, sed Dei potentiae attribuens, psallit et inquit: « Non in arcu meo sperabo, et gladius meus non servabit me. Servasti enim nos ab his qui affligunt³⁰. » Ut igitur supernae clementiae favor nos reddit fortissimos, et nervosos facit ad resistendum malo: pari ratione cum divinae irae subijcitur, tum vitiosis voluptatibus serviliter succumbere, omnino est necesse. Iratus es ergo, eo quod videlicet bacchati crudeliter sumus, et peccatores ac nefarii existimus, adeo ut omnis justitia nostra, inquit, panno menstruato mulieris esse similitis videatur, id est, abominanda sit et impura. Nec enim facile videris justitiam apud Israelitas, maxime nunc post impietatem in Christum, quae non reprehendatur et irrideatur. Nam qui peccata habent divino et intelligibili lumine omnino nudum et vacuum: qui fieri posset ut semitam recta ad sacras leges deducentem videant? aut quomodo justi

Ἐδοξε τοῖς τῶν ἐξηγητῶν, καθ' ἑτέραν ἐννοίαν τοῖς προκειμένοις προσβαλεῖν. Ἀναστρέφουσι γὰρ τῶν λέξεων τὴν ἀπόδοσιν, ἥτοι τῶν ἐννοιῶν τὴν δύναμιν, ἵνα τοιοῦτον ᾖ τὸ λεγόμενον· « Ἰδοὺ ἡμεῖς ἡμάρτομεν, ὠργίσθης δὲ σὺ. » Οὐ γὰρ τοι, φασί, παρ- αίτιος αὐτοῖς τοῦ πλημμελεῖν ἡ θεὰ γέγονεν ὀργή. Ἐπειδὴ δὲ αὐτοὶ πεπαρωνήκασιν, ὠργίσθη θεός, δεδίασι γὰρ κατὰ τὸ εἶδος μὴ ἄρα πως ἀμαρτίας πρόξενος ὁ θεὸς νοεῖται θυμός. Οἶμαι δὲ δεῖν ἐκτεῖν εἰπεῖν, οὐ γὰρ τοι κατάρρησιν ἔχει τῆς θείας ὀργῆς, τὸ τοῦς ὑπ' αὐτῇ γεγονότας ἀνικάνως ἔχειν πρὸς γε τὸ δύνασθαι διαφυγεῖν τῆς ἀμαρτίας τὴν ἐφοδόν. Ἐως μὲν γὰρ ἐφ' ἡμῖν ὁ σώζων εὐφραίνεται, κατευμεγε- θούμεν τῆς ἀμαρτίας, καὶ τῶν ἐκ φαυλότητος ῥύπων ἀποφοιτῶντες εὐσθενῶς τοῖς εἰς εὐανδρίαν πνευμα- τικὴν αὐχῆμασι στεφανούμεθα. Καταπικραίνοντες δὲ τῆς ἰσχύος τὸν χορηγόν, καὶ τῆς εὐανδρίας τὸν πρύτανιν, πίπτομεν εἰς τὸ ἀναλκι, καὶ ἀδρανῆ πως, καὶ παρειμένον τὸν ἐαυτὸν εὐρήσομεν νοῦν. Θεός γάρ ἐστιν ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος. Καὶ γοῦν ἔφη Χρι- στός, ὅτι· « Χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν. » Ἐφ' ἧς δὲ πού καὶ ὁ θεοπίσιος Δαβὶδ πρὸς αὐτὸν περὶ παντὸς ἀγίου, ὅτι· « Τὸ καύχημα τῆς δυνάμεως αὐ- τῶν σὺ εἶ. » Καὶ μὴν καὶ ἐτέρωθι πού τὸ δύνασθαι τι τῶν ἀγαθῶν κατορθοῦν, οὐχ ἑαυτῷ μᾶλλον, ἀλλὰ καὶ ταῖς τοῦ Θεοῦ δυνάμεσιν ἀνατεθεὶς ψάλλει, καὶ φησιν· « Οὐκ ἐπὶ τῷ-τόξῳ μου ἐλπῶ, καὶ ἡ βομφαία μου οὐ σώσει με. Ἐσωσας γὰρ ἡμᾶς ἐκ τῶν θλιβόν- των ἡμᾶς. » Ὅσπερ τοίνυν τὸ τῆς ἀνωθεν ἡμάρτη- τος εὐμενές, ἀλκιμωτάτους ἡμᾶς ἀποφαίνει, καὶ διανευροὶ πρὸς ἀντίστασιν τοῦ κακοῦ· κατὰ τὸν ἴσον τουτοῦ τρόπου, ὅταν ὑπὸ θεῷ πίπτωμεν ὀργῇ, τὸ τῆς νικηδὸς πᾶσά πως ἀνάγκη δουλοπρεπῶς ὑποτί- ρεσθαι ταῖς εἰς τὸ φαῦλον ἡδοναῖς· ὠργίσθης τοίνυν ἐφ' οἷς δηλονότι πεπαρωνήκαμεν, καὶ γεγόναμεν ἀμαρτωλοὶ, καὶ βέβηλοι, ὥστε καὶ πᾶσαν ἡμῶν, φησὶ, τὴν δικαιοσύνην ῥοικνεῖν ῥάκει γυναικὸς ἀποκαθ- ημένης, τουτέστι, βδελυρὰν εἶναι καὶ ἀκάθαρτον. Οὐ γὰρ ἐστὶ δικαιοσύνην ἰδεῖν παρὰ τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, νυνὶ δὲ μάλιστα μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν

²⁶ Psal. cxviii, 14, 15. ²⁷ Psal. xxiii, 10. ²⁸ Joan. xv, 5. ²⁹ Psal. lxxxviii, 18. ³⁰ Psal. xliiii, 7, 8.

(1) Ὡς χόυν LXX delent, nec in versione Hunfredi reperitur.

ἀσέβειαν, ἄμωμόν τε καὶ ἀκατάσκοπον· οἱ γὰρ ὅλως φωτὸς τοῦ θεοῦ καὶ νοητοῦ γυμνὴν καὶ ἐρήμην ἔχοντες τὴν καρδίαν, πῶς ἂν εἶδεν τὴν εὐθὺ τῶν ἱερῶν νόμων ἀποφέρουσιν τριβὸν; ἢ πῶς ἂν δίκαιοι κατὰ τὸ ἀληθὲς τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων ἡμοιοῦνται, δι' ὧν ἐστι μαθεῖν τῆς ἀξιαγάστου πολιτείας τὴν ὁδόν; ἀκάθαρτοι δὲ οὖν, καὶ εἰ δοκοῦν εἶναι τινὲς χρηστοὶ καὶ ἐπικαιεῖς. Ὡς περὶ δὲ φύλλα πεπτῶκασιν ἐκ φυτοῦ, καὶ οὐδὲν ἀπαικὸς εἰ τοῦτο παθόντες, καὶ διαρρίπτεισθαι πανταχοῦ προσδοκῶσιν οἱ τάλαρες· εὐπαρακόμιστον γὰρ ἐσχῆκασιν τὴν καρδίαν, καὶ ὅλον παντὶ περιφερομένῃν πνεύματι, καὶ οὐδεὶς ἐστι παρ' αὐτοῖς ὁ γνησίως ἐπικαλεῖσθαι Θεὸν εἰδώς, ἡγουν διὰ μνήμης ἔχων, ὅτι χρὴ τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος ἀντιλαβέσθαι νεανικῶς· πεπτῶκαμεν δὲ, φασί, πρὸς τοῦτο ταλαιπωρίας, « ὅτι ἀπεστρέψας τὸ πρόσωπόν σου ἀπ' ἡμῶν, καὶ παρέδωκας τοὺς ἀποστροφὴν ὑπομειναντας τὴν παρὰ Θεοῦ, ἀλλ' ἦν πᾶσά πως ἀνάγκη παντὶ περιπεῖσθαι κακῶς τοὺς ταῖς οὕτω πολλαῖς ἁμαρτίαις κατηχισμένους.

Καὶ νῦν, Κύριε, Πατὴρ ἡμῶν σὺ εἰ. Ἡμεῖς δὲ πηλός, ἔργα τῶν χειρῶν σου πάντες ἡμεῖς. Μὴ ὀργίζου ἡμῖν σφόδρα, καὶ μὴ ἐν καιρῷ μνησθῆς ἁμαρτιῶν ἡμῶν. Καὶ νῦν ἐπίβλεψον, ὅτι λαὸς σου πάντες ἡμεῖς, πόλις τοῦ Ἁγίου σου.

Παραιτοῦνται σφόδρα τὸ εἰσάπαν ἀπολισθεῖν τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος. Ἐπειδὴ δὲ διὰ πολλὴν ἁμαρτίαν κατηνέχθησαν εἰς τοῦτο, πλέκουσι πως ἀρίστη τέχνῃ τὰς λιτάς· οὐ γὰρ ἔχοντες ἐξ ἔργου καὶ ἐξ ἀμωμῆτος ζωῆς ἐκδωσώπῃσαι τὸν σώζοντα, ἐφ' ἑαυτὸν τι βαδίζουσι. Παρακαλοῦσι γὰρ ὡς Δημιουργὸν ποιημάτων ἰδίων θέσθαι τινὰ λόγον, καὶ νείμαι φειδῶ τοῖς περ' αὐτοῦ παρενηνεγμένοις εἰς τὸ εἶναι, καὶ ζῆν. « Πατὴρ γὰρ ἡμῶν κεχηρημάτικας, » φησὶν, « ἐσμέν δὲ ἡμεῖς τῶν σῶν ἔργα χειρῶν. Οὐκοῦν μὴ ὀργίζου ἡμῖν σφόδρα. » Οὐκ ἀγνοοῦσιν, ὅτι προσκεκρούκασιν, ὁμολογοῦσι δὲ μᾶλλον, ὅτι καὶ δικῆς ἀξιόους ἑαυτοὺς ἀπέφηναν, παπαρφηνηχότες ἀγρίως εἰς τὸν Υἱόν· διὰ τοῦτο μονονουχὶ κολάζουσι (1) τὴν λιτήν, καὶ οὐκ ἐλευθέραν παντελῶς ποιοῦνται τὴν πρόσδοσιν· βραχὺ δὲ πως τὴν παρρησίαν συστειλαντες, οὐ τὸ μηδὲ ὅλως ὀργίζεσθαι κατ' αὐτῶν αἰτῶσιν ἐλεεινῶς τὸν Θεόν, ἀναπλέκεσθαι δὲ μᾶλλον γαληνότητι τὸν θυμόν. Ἀξιοὶ μὲν γὰρ ὀργῆς ὁμολογουμένως, φησὶν, οἱ τοῖς οὕτως δεινοῖς ἐνισχημένοι κακοῖς, ἀλλὰ τῆς σῆς ἡμερότητος ἄξιον γένοιτο ἂν τὸ κολοβοῦν ἐφ' ἡμῖν, καὶ τὰ ἐκ δικαίας ὀργῆς. « Ἐν καιρῷ » τοίνυν θλίψεως, φησὶ, « μὴ μνησθῆς τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἐννοῶν ὅτι ὁ λαὸς σου πάντες ἡμεῖς, καὶ πόλις τοῦ Ἁγίου σου, » τουτέστιν, ἐν ἣ τὸ σὸν ἅγλασμα. Σημαίνουσι δὲ διὰ τούτων τὸν νῦν.

Ἐγενήθη ἔρημος Σιών, ὡς ἔρημος ἐγενήθη Ἱερουσαλὴμ, εἰς κατάραν ὁ οἶκος τοῦ ἁγίου ἡμῶν, ἡ δόξα ἦν ἐλύθησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἐγενήθη πυρκαυστος, καὶ πάντα τὰ ἐνδοξα

A vere sint, qui evangelica praedicatione carent, unde liceret praeclara conversationis viam discere? Impuri igitur sunt, etiam si boni et probi esse videantur. Ac tanquam folia ceciderunt de arbore; nec mirum est si cum hoc illis accidat, etiam abjectum iri se plane sperent miseri. Labilem namque et lubricam mentem habuerunt, quae omni vento circumfertur. Nec quisquam eorum est qui germane ac genuine sciat Deum invocare, aut qui meminerit, conjunctionem quae cum ipso est, apprehendendam et amplectendam prompte et quasi juveniliter. Cecidimus autem, inquit, eo miseriar, « quia avertisti faciem tuam a nobis, et tradidisti nos propter peccata nostra. » Non enim beati esse poterant, a Deo rejecti; at omni malo transigi plane oportet eos, qui adeo multis peccatis onerati sunt.

VERB. 8, 9. Et nunc, Domine, Pater noster tu es, nos autem lutum; opera manuum tuarum omnes nos. Ne irascaris nobis nimis, et ne memineris in tempore peccatorum nostrorum. Nunc ergo respice, quia populus tuus omnes nos, civitas Sancti tui.

Valde deprecantur, omnino a conjunctione cum Deo excidere. Quia vero propter multa peccata ad hoc deducti sunt, 890 preces optimo artificio texunt. Cum enim non possint operibus et inculpata vita. Servatorem placare, ad aliud se conferunt. Rogant enim ut Creatorem, ut sui signum rationem habeat, et misericordiam conferat in eos qui ab ipso in rerum naturam et vitam producti sunt. « Pater enim noster, » inquit, « nuncuparis, nosque sumus opera manuum tuarum. Itaque ne irascaris nobis graviter. » Non ignorant se offendisse, imo confitentur, quod se poena dignos effecerint, immaniter debacchati in Filium. Idcirco etiam precreationem tantum non consciunt, nec liberum sibi accessum aditumque faciunt, sed aliquantulum loquendi fiduciam contrahunt, Deumque orant miserabiliter, ne omnino sibi irascatur, sed ut furorem placabilitate contemperet. Digni quidem, inquit, sumus plane ira, adeo gravibus malis implicati; at tua clementia dignum est iram etiam justam in nos minuire et decurtare. « Tempore » igitur afflictionis, inquit, « ne memineris peccatorum nostrorum, sed cogita populum tuum nos omnes esse, et civitatem Sancti tui, » id est, in qua tuum est sanctuarium. Significat autem his verbis templum.

VERB. 10-12. Facta est deserta Sion; quasi solitudo facta est Jerusalem, exsecratio domus sancta nostra, gloria cui benedixerunt patres nostri, igne combusta est, et omnia gloriosa conciderunt. Et super

¹ Jac. 1, 6.

(1) Hunfred. legisse videtur κολάπτουσι.

his omnibus tu sustinueristi, Domine, et tenuisti, et A humilisti nos valde.

Cum præsignificari animi mala, prædixerintque se peccatis irrelitos, instabiles, et soliorum instar omni statu huc illuc jactatos esse; commemorant deinceps et externas calamitates quæ illatæ sunt, ac videntur Hierosolymorum vastationem deplorare, templique incendium. Nam post Servatoris crucem, hæc omnia effecta sunt. « Et deserta, » inquit, « facta est Sion, » quæ adeo speciosa fuit aliquando, celebris illa et populosa. « Factaque est execratio domus sancta nostra. » Execrationem dicunt, pro contradictione et convicio Drum ignorantibus. Caltores enim demoniorum, cum sancti, aut qui aliquo modo adherent Deo patiuntur supplicium, profuse rident et effertur, et majestatem ejus qui servat illos ludibrio habent. **§§** Putant enim fortassis manum ejus laborare, nec posse illos servare; nec cogitant eos pænæ ideo subiectos esse, quod ea patravertint quæ illi displicent. « Execratio » igitur « facta est domus sancta nostra. » Sanctum enim fuit apud illos templum. Et igne combustum est, inquit, quod voce sanctorum patrum adeo decantatum, celebratum ac prædicatum est. Concidisse aiunt omnia gloriosa. Nulla enim erat omnino veneratio sacrosanctorum vasorum, quæ in divino templo posita fuerant, nulla reverentia his qui illa diripiunt et incendunt. « At sustinueristi, » inquit, « in his omnibus et contineuisti, nosque ad solum usque prostravisti. » Quia enim repellere poterat hostilem incursum, permisit tamen eos invalescere, et in ipsum etiam templum irruere: colligunt inde se propter iram et peccata despectos esse, iramque his de causis concipiunt. Qui enim potest injuriam prohibere, prætermittit tamen, et res adversas et asperas ad finem usque progredi et procedere permittit, acerbam iram procul dubio in eos distillasse et effundisse eum, manifestum est; ita ut etiam suam gloriam neglectui habuerit, et ludibria hostium sustinuerit. Quandoquidem bene accedit eos pœnas dare, quos par est ob multa peccata supplicio affici.

CAP. LXV. VERS. 1, 2. *Manifestus factus sum his qui me non quærebant, inventus sum non interrogantibus me. Dixi: Ecce ego genti, quæ non appellavit nomen meum. Expandi manus meas tota die, ad populum incredulum et contradicentem, qui non ambulavit in via vera, sed post peccata sua.*

Necessario jam prædictis hæc inferuntur. Nam quoniam dixerunt: « Quid seduxisti nos, Domine, a via tua? obdurasti corda nostra, ne timeremus te¹⁰; » adjeceruntque: « Facta est deserta Sion, quasi solitudo facta est Jerusalem, et execratio domus sancta nostra: » deinceps necessario Christi ipsius persona inducta est, causas referens, cur hæc

συνέπεσε. Καὶ ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις ἠνέσχου, Κύριε, καὶ ἐκτείνῳσας, καὶ ἐταπεινῳσας ἡμᾶς ὡς σφόδρα.

Τὰς ἐν ψυχῇ ζημίας προπαγγέλλαντες, καὶ ὅτι γεγῶνασι ταῖς ἁμαρτίαις εὐάλωτοι προηγορευόμενοι, εὐπαράφοροι τε καὶ φύλλων ἕλκην ὑπὸ παντός πνεύματος τῇδὲ τε κάκεισε διαβρῦπτούμενοι, διαμνημονεύουσι λοιπὸν καὶ τῶν ἐξωθεν αὐτοῖς ἐπινηνεγμένων συμφορῶν. εἰκόασι δὲ τὴν τῶν Ἱεροσολύμων πόρθησιν ὀλοφύρεσθαι, καὶ τὸν ἐμπρησμὸν τοῦ ναοῦ· μετὰ γὰρ τοὶ τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρὸν, ταυτὶ δὴ πάντα τετέλειται· « Ἐρημος δὲ οὖν ἐγενήθη ἡ Σιών, » φησὶν, ἡ διαπρεπὴς οὕτω, καὶ διαδόχτος, καὶ πολυανδρούσα ποτὶ. « Γέγονε δὲ καὶ εἰς κατάραν τὸ ἅγιον ἡμῶν. » τὸ δὲ, κατάραν φασὶν, ἀντὶ τοῦ, εἰς κατάρρησιν καὶ λοιδορίαν τοῖς οὐκ εἰδόσι Θεόν· οἱ γὰρ τῶν δαιμονίων θεραπευεταὶ πασχόντων ἁγίων, ἤθουν τῶν καθ' ὀνεινασὺν τρόπον ἀνακειμένων Θεῷ, πλατὺ γελῶσι, καὶ κατεκαίρονται, καὶ τὴν τοῦ σῶζοντος αὐτοὺς διασφύρουσι δόξαν. Οἴονται γὰρ ἴσως τὴν αὐτοῦ χεῖρα παθεῖν τὴ μὴ ἰσχύσαι σῶζειν αὐτούς, καὶ οὐκ ἐννοοῦσιν, ὅτι πεπτωχασιν ὑπὸ δίκην πεπραχέναι τινὰ τῶν ἀπεχθόντων αὐτῶν. « Εἰς κατάραν » τὸν οἶκος τὸ ἅγιον ἡμῶν. « Ἅγιος γὰρ ἦν παρ' αὐτοῖς ὁ ναὸς, γέγονε δὲ καὶ πυρίκαυστος, φησὶν, ὁ διὰ φωνῆς τῶν ἁγίων πατέρων, ὥστε περιφανής, καὶ ἀσπίς προσηγγελμένος· συμπεπτωκέναι δὲ φασὶ πάντα τὰ ἐνδοξὰ σέβασμα γὰρ ἦν ὁ ναὸς οὐδὲν τῶν ἐν τῷ ναῷ καίμενων σκευῶν ἱερῶν, τοῖς διαρπάζουσιν αὐτὰ, καὶ καταπιμπρᾶσιν. » **C** Ἡνέσχου δὲ, » φησὶν, « ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις, καὶ κατεστίγης, καὶ κατεκόμισας ἡμᾶς ὡς ἐδάφους. » Ἐπειδὴ γὰρ ἀποσοδῆσαι δυνάμενος τῶν πολεμίων τὴν ἐφοδον, συγκιχρώρηκε ἰσχύσαι, καὶ καταδραμεῖν, καὶ αὐτοῦ τοῦ νῦν, διατεκμαίρονται λοιποὶ, ὅτι παρεώρανται δι' ὀργὴν, καὶ ἁμαρτιῶν ἐπὶ χεῖρα, τὴν ἐπ' αὐτοῖς δὴ τοῦτοις σιγὴν ἐσχῆκασιν. Ὡ γὰρ ἐνὸν εὐκόλως ἀποστήσει τὴν ὕβριν, εἴτα τοῦτο μεθεῖς, καὶ προελθεῖν εἰς πέρας ἐφίετ' τὰ θεινὰ, δηλὸς ἂν εἴη δηπουθεν δριμύτην αὐτοῖς ἐπιστάξας ὀργὴν, ὡς καὶ δόξης ἰδίας ὑπεριδεῖν, καὶ ἀνασχέσθαι γέλωτος ἐχθρῶν, ὅταν ἐκδαίη καλῶς τὸ ἐκτινύναι δίκας τοῖς οἷς ἂν πρέποι καλῶσθαι διὰ πολλὴν ἁμαρτίαν.

D Ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐδρέθη τοῖς ἐμὲ μὴ ἐκρωτῶσιν. Εἶπα· Ἰδοὺ εἰμι τῷ ἔθνει, οἱ οὐκ ἐπεκαλλέσαντο τὸ ὄνομα μου. Ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου ὅλην τὴν ἡμέραν πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα, καὶ ἀντελλέγοντα, οἱ οὐκ ἐπορεύθησαν ὁδῷ ἀληθείας, ἀλλὰ ὁπίσω τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν.

Ἀναγκαίως τοῖς ἤδη προειρημένους ἐπιφέρεται ταῦτα. Ἐπειδὴ γὰρ ἐφασκον· « Τί ἐπλάνησας ἡμᾶς, Κύριε, ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου; ἐσκήρυνας ἡμῶν τὰς καρδίας τοῦ μὴ φοβέσθαι σε· » προσεπὶ γὰρ δὲ, ὅτι· « Ἐγενήθη Ἐρημος Σιών, ὡς Ἐρημος ἐγενήθη Ἱερουσαλήμ, εἰς κατάραν ὁ οἶκος ὁ ἅγιος ἡμῶν, » λοιπὸν ἀναγκάτως τὸ αὐτοῦ πρόσωπον ἐστρέψε καὶ τοῦ Χρι-

¹⁰ Isz. Lxiii, 17.

στοῦ, τὰς αἰτίας ὥσπερ ἀπαγγέλλων, ἐφ' αἷς εἰκό-
τως ταυτὶ πεπονθότες, οὐχ ἑαυτοῖς μᾶλλον ἐπιγρά-
φουσι τὰς αἰτίας, ἐγκαλοῦσιν, ὥσπερ τῇ τὴν ἰσθ-
ρόπον αὐτοῖς ἐπάγοντι δίκην. « Ἐμρανῆς γὰρ γέγονα, »
φησὶ, « καὶ τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, εὐρέθην τοῖς ἐμὲ
μὴ ἐπαρωτῶσιν » αὐτόματος γὰρ ὁ Σωτὴρ εἰστρέχων
ἐν ταῖς συναγωγαῖς, ἐδίδασκεν αὐτοὺς κηρύσσων τὸ
εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας, καὶ θεραπεύων πᾶσαν
νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῇ λαῷ, καθὰ γέ-
γραπται. Τί γὰρ οὐ πέπρακται παρ' αὐτοῦ τῶν
ἐπέκεινα καὶ λόγου καὶ θαύματος; Ἀππλάττοντο
λεπροὶ, καὶ χειρὸς ἀφῆ, καὶ νεύματα τῷ θεοπρεπεί,
ἠγέρθησαν ἐκ μνημάτων νεκροὶ, τυφλοὶ τὸ τριπόδη-
τον ἐδέχοντο φῶς, ἀνεσκήρτισαν ὡς ἑλαφοὶ τῷ ποδὶ
λελωθημένοι. Καὶ γοῦν τοῖς ταῦτα τεθεαμένοις
ἔφασκεν ὁ Χριστός· « Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πα-
τρός μου, μὴ πιστεύετε μοι· εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ
πιστεύητε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε. » — « Εἶπον »
τοῖνυν, φησὶν, « Ἐγὼ εἰμι τῷ ἔθνει, οἱ οὐκ ἐκάλεσαν
τὸ ὄνομά μου· » εὐρίσκειται γὰρ ποτὲ μὲν λέγων,
« Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, » ποτὲ δὲ πάλιν,
« Εἰ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πινέτω. Ὁ πι-
στεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς ἔειπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς
κοιλίας αὐτοῦ βέουσιν ὕδατος ζῶντος· » ἄλλ' οὐκ
ἤθελον ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καίτοι διαβρόχθην
τὸ « Ἐγὼ εἰμι » λέγοντος πλεισταχοῦ. Ὅτι δὲ γεγό-
νασιν ἀνουθέτητοι καὶ ἐν ἱσθ τάχα που τοῖς οὐκ
ἔχουσιν ὤτα, σκληροὶ τε καὶ ἀπειθεῖς, διαδείκνυσιν
λέγων, ὅτι « Ἐξέπτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν
ἀπειθοῦντα, καὶ ἀντιλέγοντα· » κατεθίλαμεθα γὰρ
ἀσίπως τοῖς ἀνηκόοις προσδιαλεγόμενοι μετὰ βοῆς
τὰς χεῖρας ἀπλοῦν, καὶ πλείστην ὄσσην κατ' αὐτῶν
ποιεῖσθαι τὴν ἐπίκλησιν· « ἄλλ' οὐκ ἐπορεύθησαν, »
φησὶν, « ὁδῷ ἀληθινῇ. » Παρεδέξαντο γὰρ οὐδαμῶς
τὸ σωτήριον κήρυγμα, « εἶποντο δὲ μᾶλλον ταῖς ἑαυ-
τῶν ἀμαρτίαις, » τούτεστιν, ἀσχέτῃ φορᾷ κατεφέροντο
πρὸς ἀτημελῆ καὶ ἐκνομωτάτην ζωὴν, δίκης τε αὐ-
τοῖς καὶ ὀλέθρου πρόξενον. Τοῦτο πάλιν ὁ Σωτὴρ
αὐτοῖς εὐρίσκειται λέγων· « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ
πιστεύητε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν
ἀποθάνεισθε. » Ἀντεπράττοντο γὰρ νοουθετούμενοι,
παρηγγέλλον δὲ καὶ τοῖς ὑπὸ χεῖρα λέγοντες· « Δαιμό-
νιον ἔχει, καὶ μαίνεται, τί αὐτοῦ ἀκούετε; » Ναὶ μὴν
κἀκεῖνο πρὸς τούτῳ βοῶντες· « Περὶ καλοῦ ἔρ-
γου οὐ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ περὶ βλασφημίας, ὅτι οὐ
ἄνθρωπος ὢν ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν. »

Ὁ λαὸς οὗτος ὁ παροξύνων με, ἐνώπιον ἐμοῦ
αὐτοὶ διὰ καρδίας. θυσιάζουσιν ἐν τοῖς κήποις,
καὶ θυμῶσιν ἐν τοῖς κληθροῖς τοῖς δαιμονίοις,
ἀ οὐκ ἔστι. Καὶ ἐν τοῖς μνήμασι, καὶ ἐν τοῖς
σπηλαίοις κοιμῶνται δι' ἐνύπνια, οἱ ἐσθλοτερες
κρεῖα δεῖνα, καὶ ζωμὸν θυσιῶν, μεμολυσμένα πάντα
τὰ σκεύη αὐτῶν· οἱ λέγοντες, Πόρρω ἀπ' ἐμοῦ,
ὅτι καθαρὸς εἰμι, μὴ ἐγγίσης μοι. Οὗτος ὁ κακὸς
τοῦ θυμοῦ μου, πῦρ καίεται ἐν αὐτῷ πάσας τὰς
ἡμέρας.

Ἀνοσίους ὄντας ἐλέγχει τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ οὕτι
που μόνον κατὰ τὸν τῆς ἐπιδημίας καιρὸν, ἀλλὰ γὰρ

A merito passi fuerint. Non sibi causas ascribant, sed
in crimen vocant fere illum, qui dignam illis poenam
inducit. « Apparni, » enim, inquit, « me non que-
rentibus, inventus sum me non interrogantibus. »
Sua namque sponte Servator ingressus in synagogas.
892 docuit illos, prædicans Evangelium regni, et
curans omnem morbum et omnem infirmitatem in
populo ⁴¹, sicuti scriptum est. Quid enim non factam
est ab eo, quod non superet omnem et orationem et
admirationem? Leprosi manus tactu et nutu divino
liberati sunt; excitati e monumentis mortui; cæci
oplatissimam lucem receperunt; exsiliierunt voluit
cervi pede capti ⁴². Hæc spectantibus dixit Christus :
« Si non facio opera Patris mei, nolite mihi credere ;
sin facio, etsi mihi non credatis, operibus meis
B credite ⁴³. » « Dixi » igitur, inquit : « Ego adsum
genti, quæ non appellavit nomen meum. » Invenitur
enim dicens nunc : « Ego sum lux mundi ⁴⁴; » nunc
rursus : « Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui
credit in me, sicuti dicit Scriptura, flumina de
ventre ejus fluent aquæ viventis ⁴⁵. » At noluerunt
appellare nomen ejus, quantumvis diserte diceret,
et quidem sæpe : « Ego sum. » Fuisse autem eos
admonitionis impatientes, et similes his qui aures
non habent, duos et inobedientes, ostendit cum ait :
« Expandi manus meas ad populum inobedientem
ac contradicentem. » Solemus enim semper cum
refractorios alloquimur, et immorigeros, cum el-
amore manus extendere et graviter in illos invehi.
C « Sed non ambulaverunt, » inquit, « in via vera, »
Nullo enim modo admiserunt salutarem prædicationem,
« sed peccata sua secuti sunt, » id est, effreni
impetu ad solutam vitam maximeque legibus contra-
riam devoluti sunt, quæ poenam ipsis et interitum
accersivit. Hoc rursus Servator illis dicere invenit-
ur : « Amen dico vobis : Si non credideritis quod
ego sim, in peccatis vestris moriemini ⁴⁶. » Admoniti
enim renitebantur, ac denuntiabant subjectis manui
sue : « Dæmonium habet et insanit, quid ipsum
auditis ⁴⁷? » Illud insuper clamantes : « Non propter
bonum opus lapidamus te, sed propter blasphemiam,
quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum ⁴⁸. »

Vers. 3-5. Populus hic exacerbens me, in con-
spectu meo semper. Isti sacrificant in hortis, et ad-
olent incensum super lateres dæmonibus, qui non sunt.
Et in monumentis ac speluncis dormiunt propter in-
somnia; comedunt carnes suillas, et jus hostiarum;
polluta omnia vasa eorum : dicunt, 893 Longe a
me, quia mundus sum, ne appropinques mihi. Iste
fumus furoris mei, ignis ardet in eo omnibus diebus.

Impios Israelitas arguit, nec solum adventus tem-
pore, sed retro, et velut ab ipsa stirpe et ex patri-

⁴¹ Matth. iv, 23. ⁴² Matth. xi, 5; Isa. xxv, 5, 6. ⁴³ Joan. x, 37, 38. ⁴⁴ Joan. viii, 12. ⁴⁵ Joan. viii, 37, 38. ⁴⁶ Joan. viii, 24. ⁴⁷ Joan. x, 20. ⁴⁸ ibid. 33.

bus, qui divina ejus lege rejecta, et Moëisicis præceptis tantum non vale dicto, idolis servierunt, et falso nuncupatis diis sacrificarunt, et immundorum spirituum cultores existerunt. « Hic populus, » inquit, « est qui semper me exacerbat. Sacrificarunt enim indesinenter, » id est, longo tempore, « in conspectu meo. » At quomodo latere poterant, cum Deus omnia inspicit? Dixit enim per quemdam ex sanctis prophetis : « Deus appropinquans ego sum, dicit Dominus⁴⁰, et non Deus e longinquo. An me cohabitavit quidquam? » Si ergo nihil eum coelestis, quomodo latuerunt quidam suffutur facientes in hortis, vel in silvis, montibus et lucis? Quid igitur significat, « In conspectu meo? » Scilicet in ipso templo quod mihi consecratum est. Simile quiddam enim dixit voce Jeremiæ de Jerusalem. « Quam abominationem fecit dilecta in domo mea⁴¹? » Abominationem nominare consueverunt sacræ Litteræ idolum. Itaque et ob oculos meos « suffutur faciunt, » inquit, « et in hortis, » id est, in montibus, uti dixi, « sub quercu, et populo, et arbore umbrosa⁴², » secundum id quod scriptum est. Sacrificabant, ut videtur, Græcorum morem secuti, quibusdam dæmonibus, nymphas illi vocant, hamadryadas, et oreas. Sed non sunt, inquit, non quod non subsistant exiliis dæmones; sed quod non sint dii, prout illi qui sacrificant illis opinantur. Sacrificarunt etiam in monumentis et speluncis, necromantica quædam, ut videtur, exercentes. Dormiebant etiam in monumentis, insomniis quibusdam et spectris decepti, et notitiam rerum futurarum indagantes. Ejusmodi sunt enim impietatis Græcorum inventa. Calcasæ autem eos quoque legis præcepta, demonstrat inquit : « Comedunt carnes suillas. » Interdixit enim hæc Israelitis. Absorbabant etiam Jus sacrificiorum, omni impuritate repleti, sordes non eluendas habentes, putantes deinde ad summum omnis puritatis gradum se pervenisse, adeo ut dicerent appropinquare volentibus, 894 « Longe a me, ne appropinques mihi, quia purus sum. » Mali enim et impuri dæmones, persuadent his qui se adorant, quod etsi omnia præter æquum et bonum agant, imo etiam res inquinatissimas, futuri sint puri, fuce illis prælucente, et igne circumeunte, vel etiam aquarum abstersione, et fabulis anilibus incantantibus. Ceterum hæc omnia, inquit, impie et flagitiose ab illis perpetrata, « Fumus sunt furoris mei, et ignis ardet in eo omnibus diebus. » Scimus autem, cum ignis accendendus est, exoriri prius fumos. Itaque ante Servatoris adventum, cum in sordibus versaretur, quem modo diximus, Israel, velut fumi quidam et initia divinæ iræ apparuerunt. Postquam vero prioribus suis impietatibus addiderunt etiam debacchationem in ipsum universorum Servatorem et Redemptorem : interfecerunt enim principem vitæ⁴³, furor deinde accensus est, et in flammam quodammodo fumi conversi sunt.

ἄνωθεν, καὶ οἷον ἐκ βίβης, καὶ ἐκ πατέρων οἱ τὸν θεὸν αὐτοῦ περιστάμενοι νόμον, καὶ μονονουχὶ τὸ ἐβρώσθαι φθάσαντες ταῖς διὰ Μωσέως ἐντολαῖς, λελατρεύκασιν εἰδώλοις, καὶ τεθύκασιν τοῖς ψευδυνύμοις θεοῖς, καὶ πνευμάτων ἀκαθάρτων γεγόναι θεραπευταί. « Οὗτος ὁ λαὸς ἀεὶ γέγονε, » φησί, « παροξύνων με. Τεθύκασιν γὰρ ἀκαταλήκτως, » τούτέστιν, ἐν χρόνοις μακροῖς, « ἐνώπιόν μου. » Εἰτα πῶς ἦν δύνασθαι λαθεῖν αὐτοὺς, καίτοι πάντα ἐφορῶντος Θεοῦ; Ἐφη γάρ πού, καὶ δι' ἐνὸς τῶν ἁγίων προφητῶν · « Θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι, λέγει Κύριος, καὶ οὐχὶ θεὸς πόρρωθεν, μὴ ἀπ' ἐμοῦ κρυβήσεται τι; » Οὐκοῦν εἰ μὴ δὲν ἀπ' αὐτοῦ κρύπτεται, πῶς ἀνέλαθον τινὲς θυμῶντες ἐν κήποις, ἤγουν ἐν δρυμοῖς, ὁρεσί τε καὶ νάπαις; Τί οὖν ἄρα τὸ ἐνώπιόν μου, » δηλοῖ, ἀντὶ τοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἀφιερωθέντα μοι νεών. Ἐφη γάρ τοι τοιοῦτον καὶ διὰ φωνῆς Ἱερεμίου περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ · « Τί ἡγαπημένη ἐν τῷ οἴκῳ μου ἐποίησε βδέλυσμα; » Βδέλυσμα δὲ τὸ εἰδωλον ὀνομάζειν ἔθος τοῖς ἱεροῖς Γράμμασιν. Οὐκοῦν κατ' ὀφθαλμοὺς ἐμοῦς « θυμῶσι, » φησί, « καὶ ἐν τοῖς κήποις, » τούτέστιν, ἐν δρεσιν, ὡς ἔφη, « ὑποκάτῳ δρυὸς, καὶ λευκής, καὶ δένδρου συσκιάζοντος, » κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἐθνον δὲ, κατὰ τὸ εἶδος, τοῖς Ἑλλήνων ἀκολουθήσαντες θυμοῖς, δαίμοσι τισίν, ἃς νύμφας ἐκεῖνοι καλοῦσιν, ἀμαδρυάδας καὶ ὁρειάδας · ἀλλ' οὐκ εἰσι, φησὶν, οὐχ ὅτι μὴ ὑπάρχουσιν οἱ ἀλιτήριοι δαίμονες, ἀλλ' ὅτι θεοὶ μᾶλλον οὐκ εἰσι, κατὰ γὰρ τὰς τῶν θυόντων αὐτοῖς ὑπονοίας. Ἐθνον δὲ καὶ ἐν μνήμασι, καὶ ἐν σπηλαίοις, νεκρομαντείας τὰς καλουμένας ἐπιτηδεύοντες κατὰ τὸ εἶδος. Ἐχοιμῶντο δὲ καὶ ἐν μνήμασιν, ὀνειροπομπεῖσις τισὶ καὶ φάσμασιν ἀπατῶμενοι, καὶ τῶν ἐσομένων πολυπραγμονοῦντες τὴν γνῶσιν. Τοιαῦτα γάρ πῶς εἰσι τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀνοσιότητος τὰ εὐρήματα. Ὅτι δὲ καὶ τὴν τοῦ νόμου πεπατήκασιν ἐντολὴν, διαδείκνυσιν εἰπών, « Ἐσθλόντες κρέα ὑεῖα⁴⁴ » ἀπείρητο γὰρ τὰ τοιαῦτα τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ · ἐξεβρόφουν δὲ καὶ ζωμοὺς θυσιῶν, ἀπάσης ἀκαθαρσίας ἀναπιμπλάμενοι, καὶ δυσσπότριπτον ἔχοντες μολυσμόν · εἰτα νομίζοντες, ὅτι καὶ εἰς λῆξιν ἀπάσης ἐληλάκασιν καθαρότητος, ὥστε καὶ λέγειν τοῖς ἐγγὺς εἶναι θέλουσιν αὐτῶν · « Πόρρω ἀπ' ἐμοῦ, μὴ ἐγγίσῃς μοι, ὅτι καθαρὸς εἰμι. » Οἱ γὰρ πονηροὶ καὶ ἀκάθαρτοι δαίμονες ἀναπελθουσι φρονεῖν τοὺς προσκυνοῦντας αὐτοῖς, ὅτι πάντα δρῶντες, καὶ τὰ πέρα νόμου, καὶ πάσης ἐπεικειας, μᾶλλον δὲ τὰ εἰς ἄκρον ἥκοντα μολυσμοῦ, ἔσονται καθαροί, δαδὸς ἀφθελίας παρ' [αἰ. ἐπ'] αὐτοῖς, καὶ κύκλῳ πυρὸς περιθέοντες, ἥ τάχα πού, καὶ ὕδατος βαντισμοῦ, καὶ μυθολογίας γρασπρεποῦς ἐπαδομένης αὐτοῖς. Ἀλλὰ ταυτὶ σύμπαντα φησί, τὰ δυσσεβῶς τε καὶ ἀνοσίως παρ' αὐτῶν γεγόναι · « Καπνὸς εἰσι τοῦ θυμοῦ μου, καὶ πῦρ καίεται ἐν αὐτῷ πάσας τὰς ἡμέρας. » Ἰσμεν δὲ, ὅτι πῦρ ἐξάπτεσθαι μέλλοντος προανίσχουσι καπνοί. Οὐκοῦν πρὸ μὲν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας, ἐν μολυσμοῖς ὄντος τοῖς ἀρετίαις ἡμῖν εἰρημένοις τοῦ Ἰσραὴλ, καπνοὶ τινες ὥστερ, καὶ ἀρχαὶ τῆς θείας ὁργῆς ἀνεφαίνοντο. Ἐπειδὴ δὲ

⁴⁰ Isa. l.ii, 6. ⁴¹ Jer. xi, 15. ⁴² Osee iv, 13. ⁴³ Act. iii, 15.

ταῖς προτέραις ἑαυτῶν δυσσεβείαις προσεπήγαγον, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν παροινίαν τὸν τῶν ὄλων Σαυῆρα καὶ Αὐτρωτὴν ἀπεικόνισαι γὰρ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, ἐξήφθη λοιπὸν ὁ θυμὸς, καὶ εἰς φλόγα τρέπον τινὰ μετέστησαν οἱ καπνοί.

Ἰδοὺ γέγραπται ἐνώπιόν μου· Οὐ σιωπήσω ὥς ἂν ἀποδῶ, καὶ ἀνταποδώσω εἰς τὸν κόλπον αὐτῶν τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν, καὶ τῶν πατέρων αὐτῶν, λέγει Κύριος· οἱ ἐθυμίωσαν ἐπὶ τῶν ὀρέων, καὶ ἐπὶ τῶν βουνῶν αὐτῶν ὠνείδισάν με· ἀποδώσω τὰ ἔργα αὐτῶν εἰς τὸν κόλπον αὐτῶν.

Ὅμοιον ὡς εἰ λέγοι· Τὰ εἰς λύπην ἐμὴν παρὰ τε τῶν πατέρων αὐτῶν, καὶ παρ' αὐτῶν ἀνοσίως γεγενημένα, μονοουχὶ καὶ ἐν πίνακι γεγραμμένα θεωρῶ, καὶ ἐν τοῖς ἑμοῖς εἰσὶν ὀφθαλμοῖς, ἥ πῶς ἂν ἀνασχολήσῃ τῶν οὕτω δεινῶν, καὶ ἀπαρδολήτων κακῶν; Ἀποδώσω πάντως εἰς τὸν κόλπον αὐτῶν, δεχόμενος ἐν μηνίμασι καὶ τοὺς πατέρας αὐτῶν. οἱ ἐθυμίωσαν ἐπὶ τῶν ὀρέων, καὶ ἐπὶ τῶν βουνῶν, ὧν ὠνείδισάν με. Ἐπιτῆρσον, ὅτι θυμῶν αὐτοὺς ἐν κήποις εἰπὼν ἐπὶ τῶν ὀρέων καὶ τῶν βουνῶν, ἐνθάδε φησὶ κήπους, οἶμαι, λέγων τοὺς ἐν ὄρεσι δρυμοὺς, καθὰ προειρήκαμεν. Θυόντες δὲ τοῖς ἀκαθάρτοις δαίμοσιν, εἴτα τὴν ὀφειλομένην τῷ Θεῷ δόξαν, ὀλίγου παντελῶς ἀξιούντες λόγου, μονοουχὶ καὶ ὠνείδισον αὐτὸν ὡς οὐκ ὄντα Θεόν. Τὸ γὰρ ὅλως τοῖς οὐκ οὕσι θεοῖς προσκίεσθαι θέλειν οὐδὲν ἕτερον εἶη ἂν, πλην ὅτι τὴν θείαν καὶ ἀνωτάτω περιυβρίζειν δόξαν. « Ἀποδώσω » τοῖνυν, φησὶ, « τὰ ἔργα αὐτῶν εἰς τὸν κόλπον αὐτῶν » ἀποπειτώκασιν γὰρ ἀγαθοῦ παντός, δειναῖς τε καὶ ἀφύκτοις ἐνλοισθήσαντες συμφοραῖς, κακοὶ κακῶς διολώλασιν.

Οὕτως λέγει Κύριος· Ὅν τρόπον εὐρεθήσεται ῥὰξ ἐν τῷ βότρυνι, καὶ ἐρῶσιν· Μὴ λυμήνῃ αὐτόν, ὅτι εὐλογία ἐστὶν ἐν αὐτῷ· οὕτω ποιήσω ἕνεκεν τοῦ δουλεύοντός μοι. Τοῦτον ἕνεκεν οὐ μὴ ἀπολέσω πάντας. Καὶ ἐξαρῶ τὸ ἐξ Ἰακώβ σπέρμα, καὶ τὸ ἐξ Ἰούδα, καὶ κληρονομήσουσι τὸ ὄρος τὸ ἁγίον μου, καὶ κληρονομήσουσιν οἱ ἐκλεκτοί, καὶ οἱ δοῦλοι μου, καὶ κατοικήσουσιν ἐκεῖ.

Ἐπηνέχθη μὲν Ἰουδαίους τὰ ἐκ θείας ὀργῆς, καὶ ἰσοστάθμους τοῖς ἑαυτῶν πλημμελήμασιν ἐκτέλικας δίκας, πλην οὐκ ἄρδην ἅπαντες, καὶ ἀδιακρίτως διολώλασι. Δίκαιος γὰρ ὁ κριτὴς, καὶ οὐκ ἂν τοῖς ἀσεδέσι συναπολέσαι τοὺς ἀγαθοὺς· εἰκόνα δὲ ὥσπερ ποιεῖται λαμπρὰν, καὶ ἐν τάξει παραδείγματος δέχεται βότρυν, μίᾳς ἐν αὐτῷ σωζομένης βραγδὺς, καίτοι τῶν ἄλλων τεθαυμασμένων· εἴτα τὸν γηπόνην, ἥγουν τὴν τοῦ χωρίου δεσπότην εἰσχομίζει λέγοντά τινι· « Μὴ λυμήνῃ αὐτόν, ὅτι εὐλογία ἐστὶν ἐν αὐτῷ· οὕτω ποιήσω, » φησὶν, « ἕνεκεν τοῦ δουλεύοντός μοι, » τοῦτέστιν, ἀκριβεῖς τοσαύτῃ κεχρήσομαι, ὥστε καὶ ἐν πόλει μίᾳ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀπονευσάντων εἰς τὸ ἐξίτηλον, εἰς καὶ μόνος εὐρίσκηται πιστός, καὶ εὐήνιος, οὗτος τεύξεται φειδοῦς, καὶ οὐκ ἂν τοῖς ἑτέροις συγχινδυνεύσει καθ' ὧν ἂν τοῖς κρίματι δικαίως. « Οὐ γὰρ μὴ ἀπολέσω πάντας, » φησὶ. Κατέθορε γὰρ ὥσπερ τῆς Ἰουδαίων ἀλαζονείας ὁ τοῦ Κυρίου θυμὸς, μονοουχὶ καταφλέγων τὸν ἀπειθῆ καὶ δυσάγων· ἐσώζετο δὲ προνοία Θεοῦ, πᾶς εἰ τις ἦν ἐν αὐτοῖς τῆς διὰ Χριστοῦ σωτηρίας ἄξιος· καὶ γοῦν ὁ θεοσπέσιος Παῦλος

VERS. 6, 7. *Ecce scriptum est in conspectu meo : Non tacebo, donec reddam et retribuam in sinum eorum peccata sua, et patrum suorum, dicit Dominus. Qui adolebant incensum super montes, et super colles probis offererunt me. Reddam opera eorum in sinum suum.*

Perinde est ac si dicat : Quæ cum offensione et dolore meo a patribus eorum et ab ipsis impie facta sunt, propemodum in tabula depicta contemplor, et obversantur meis oculis. Quomodo hæc tam gravia et inconsolabilia mala pati potero? Reddam omnino in sinum eorum, memoria etiam tenens patres eorum, qui suffimenta fecerant in montibus et in collibus, quibus probis affecerunt me. Observa, quod cum dixerit illos suffitus adolere in hortis, hic dicat in montibus et collibus : hortos, arbitror, vocans, silvas in montibus, quemadmodum supra diximus. Sacrificantes autem impuris dæmonibus, deinde gloriam Deo debitam minimi facientes, tantum non probis eum, perinde ac si Deus non esset, affecerunt. Velle enim in totum non diis adhærescere, nihil aliud est, quam divinam et supremam majestatem conspurcare. « Reddam » igitur, inquit, « opera eorum in sinum suum. » 895 Ab omni enim bono deciderunt, illapsique in graves et inevitabiles calamitates, mali male perierunt.

VERS. 8, 9. *Sic dicit Dominus : Quo modo invenietur acinum in botro, et dicent : Ne perdas illud, quia benedictio est in eo : sic faciam propter eum qui servit mihi, cujus causa non perdam omnes. Et tollam ex Jacob semen, et ex Juda, et hæreditabit montem sanctum meum. Et hæreditabunt electi et servi mei, et habitabunt ibi.*

Divina ira Judæis inflictæ est, et dignas pro ratione delictorum pœnas dederunt. Verum non funditus omnes et sine discrimine perierunt. Justus enim iudex est, nec cum impiis simul perdet bonos. Illustrem autem adhibet quasi imaginem, et exempli loco sumit botrum, uno acino servato, vel aliis admirabilioribus et insignioribus. Deinde agricolam, vel dominum prædii inducit dicentem euidam : « Ne perdas eum, quia benedictio est in eo : sic faciam, » inquit, « propter eum qui servit mihi, » id est, adeo præcise agam, ut etiamsi in una civitate alii omnes ad ignaviam declinent, si tamen unus solus invenietur fidelis et sequax, hic consequetur misericordiam, et cum aliis in periculum non vocabitur, quibus juste intentatur iudicium. « Non enim perdam omnes, » inquit. Insiliit enim veluti contra Judæorum arrogantiam Domini furor, tantum non comburens inobedientem et refractarium. At providentia Dei servatus est, quisquis inter illos erat salute per Christum dignus. Nimirum divinus Paulus capturam secundum ele-

ctionem gratiæ faciam fuisse dicit, et delectu velut ex omni Judæorum regione habito, reliquias Israelis ad fidem irretitas et illaqueatas ²². « Non » ergo, inquit, « perdam omnes, sed tollam ex Jacob semen et ex Juda. » « Tollam, » hic intelliges, non, Perdam; sed excelsum et suscipiendum reddam. Tollere namque interdum est, evelhere. Tales exstiterunt, quoad gloriam, inquam, divini discipuli sublimes et spectabiles omnibus ubilibet, et tanquam civitas in monte sita, et lucerna super candelabro posita, ac lucens omnibus qui in domo sunt ²³, secundum ipsius vocem Servatoris. Hoc igitur est semen ex Jacob et Juda. **896** « Possidebit, inquit, montem sanctum nreum, » nempe Ecclesiam. Sic enim eam designat alibi ipse sapientissimus Isaias, loquens de vocatis per fidem in Christo ad divini ejus naturæ participationem sive communionem: « Quia bibent lætitiā, et bibent vinum, ungent unguento in monte isto. » Trade hæc omnia gentibus. Decretum enim hoc ad omnes gentes pertinet. In monte igitur isto, inquit, hæreditas erit meis electis, et inter illos habitabunt omnes, quicumque regni mei jugum subeunt. Nilil absurdi erit, si dicas supremam civitatem cœlestem Jerusalem, montem nominari in quo sanctorum sors est ²⁴, Deo illis distribuyente bona, quæ nec mens, nec oratio potest capere. « Oculus » enim, inquit, « non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascendit, quæ paravit Deus diligentibus se ²⁵. »

Vers. 10. Et erunt in saltu ovilia gregum, et Achor, in requietem armentorum populo meo, qui quæsiuit me.

Solemne est Scripturæ divinitus inspiratæ, nonnunquam silvis spississimis et floribus densis populosas urbes et regiones comparare. Nam quidam e sanctis prophetis dixit, velut ad Judæorum matrem, Jerusalem, inquam: « Aperi, Libane, fores tuas, et devoret ignis cedros tuas. Ululate, quercus Basan, quia succis id est saltus consitus ²⁶. » Nemo autem dixerit jubere illum pinus et quercus plorare, est enim id plane ineptum; sed, ut dixi, assimilare dignatur lignis innumerabilem eorum qui in urbibus sunt et regionibus multitudinem. Ulularunt autem Judæi, cum hostium gladiis subjicerentur, propter impietatem in Christum. Psallitque divinus David, utpote apparituro mox Christo in mundo: « Tunc exsultabunt omnia ligna silvæ, a facie Domini, quia venit ad judicandum terram ²⁷. » Itaque, « In silva, » inquit, id est, in multitudine gentium, seu in urbibus eorum et regionibus, « ovilia erunt gregum, » Christi videlicet Ecclesiæ: « et vallis Achor requies armentorum populo meo, qui quæsiuit me. » Achor hic oriundus est ex semine Israel; deleta autem Jericho, deinde jubente Deo **897** omnia quæ in ea fuerant

λῆμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γενέσθαι φησὶ καὶ ἀπολογάσθην, ὡς περ ἐξ ἀπάσης τῆς Ἰουδαίων χώρας σαγγελεῖσθαι πρὸς πίστιν τὸ κατὰλειμμα τοῦ Ἰσραὴλ. « Οὐκοῦν οὐ μὴ ἀπολέσω πάντας, » φησὶν, « ἀλλ' ἐξαρῶ τὸ ἐξ Ἰακώβ σπέρμα, καὶ τὸ ἐξ Ἰούδα. » Τὸ δὲ « ἐξαρῶ, » συνήσεις ἐνταῦθα, οὐ τὸ ἀπολέσω μᾶλλον, ὠφηλὸν δὲ καὶ ἀπόδλεπτον ἀποφανῶ· τὸ γὰρ ἐξαίρειν ἐστ' ὅτε τὸ ὠφελὺν ἐστί. Γεγόνασι δὲ τοιοῦτοι, κατὰ γε φημὶ τὴν δόξαν, οἱ θεοσέπειοι μαθηταὶ ὠφελῶν καὶ περίοπτοι τοῖς ἀπανταχοῦ, καὶ οἷα πόλεις ἐν ὄρει καίμεναι, καὶ λύχνος ἐπὶ λυχνίαν κείμενος, καὶ φαίνων πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος φωνήν. Τοῦτο δὴ οὖν τὸ ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἐξ Ἰούδα σπέρμα· « Κληρονομήσει, » φησὶ, « τὸ ἕρος τὸ ἁγίον μου. » δῆλον δὲ ὅτι τὴν Ἐκκλησίαν. Οὕτω γὰρ αὐτὴν καὶ ἐτέρωθι που κατασημαίνει λέγων αὐτὸς ὁ πάνσοφος Ἡσαίας περὶ τῶν διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ κεκλημένων εἰς μέθεξιν, ἦγουν καὶ κοινωνίαν τῆς θαλάς αὐτοῦ φύσεως· « Ὅτι πίνονται εὐφροσύνην, καὶ πίνονται οἶνον, χρίσονται μύρον ἐν τῷ ὄρει τούτῳ. » Παράδος ταῦτα πάντα τοῖς ἔθνεσιν. Ἡ γὰρ βουλή αὐτῇ ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη. Ἐν τούτῳ δὴ οὖν τῷ ὄρει, φησὶ, κληρὸς ἐσσι τοῖς ἔμοις ἐκλεκτοῖς, καὶ ἐν αὐτοῖς κατοικήσουσι πάντες, ὅσοι τὸν τῆς ἐμῆς βασιλείας ὑποτρέχουσι ζυγόν· τὸ δὲ ἀπεικὸς οὐδὲν, καὶ τὴν ἀνω πόλιν τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσαλήμ ἕρος ὀνομάζεσθαι λέγειν, ἐν ᾧ τῶν ἁγίων ὁ κληρὸς διανέμεντος Θεοῦ τὰ ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον αὐτοῖς ἀγαθὰ. « Ὑψαλμός, » γὰρ, φησὶν, « οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, καὶ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. »

Καὶ ἐσονται ἐν τῷ δρυμῷ ἐπαύλεις ποιμνίων, καὶ φάραγξ Ἀχὼρ εἰς ἀνάπαυσιν βουκολίων τῷ λαῷ μου, ὃ ἐζήτησάν με.

Ἔθος τῇ θεοπνευστῇ Γραφῇ δρυμοὶ παρεικάζουσιν εὐδενδροτάτοις, καὶ ἀνθεσι τοῖς δασέσι τὰς πολυσανδρούσας πόλεις, ἢ χώρας ἐστ' ὅτε, καὶ γοῦν ἐφη τις τῶν ἁγίων προφητῶν, ὡς πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων μητέρα, φημὶ δὴ τὴν Ἱερουσαλήμ· « Διάνοιξον, ὁ Ἀβναος, τὰς θύρας σου, καὶ καταφαγέτω πῦρ τὰς κέδρους σου· ἀλλολύξαιτε, δρυεὶς τῆς Βασανίτιδος, ὅτι κατεσπάσθη ὁ δρυμὸς ὁ σύμφυτος. » Καὶ οὐ δὴ που φαίη τις ἄν, ὡς πίτυσι τε καὶ μέντοι δρυσὶν ὀλοῦσθαι ἐντέλλεται· κομιδῇ γὰρ εὐθε; τὸ χρημὰ ἐστὶ ξύλοις δὲ, ὡς ἐφη, ἀφομοιοῦν ἅξιοι τὴν ἀριθμοῦ κρείττονα πληθὺν τῶν ἐν ταῖς πόλεσι τε καὶ χώραις. Ὀλόλυζον δὲ ταῖς τῶν πολεμίων μαχαίραις ὑποπίπτοντες Ἰουδαῖοι διὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀσέθειαν. Ψάλλει δὲ που καὶ ὁ θεοσέπειος Δαβὶδ, ὅτι δὴ μέλλοντος ἐπιφαίνεσθαι τῷ κόσμῳ Χριστοῦ· « Τότε ἀγαλλιάσονται πάντα τὰ ξύλα τοῦ δρυμοῦ ἀπὸ προσώπου Κυρίου, ὅτι ἔρχεται κρίναι τὴν γῆν. » Οὐκοῦν, « Ἐν τῷ δρυμῷ, » φησὶ, τοιτέστιν, ἐν τῇ τῶν ἐθνῶν πληθείᾳ, ἣτοι ταῖς αὐτῶν πόλεσι τε καὶ χώραις; « ἐπαύλεις ἐσονται ποιμνίων, » Ἐκκλησίαι δηλονότι Χριστοῦ, « καὶ φάραγξ Ἀχὼρ εἰς ἀνάπαυσιν βουκολίων τῷ λαῷ μου, ὃ ἐζήτησάν με. » Ἀχὼρ οὗτος, γέγονε μὲν τις

²² Rom. xi, 5. ²³ Matth. v, 14, 15. ²⁴ Sap. v, 5. ²⁵ I Cor. ii, 9. ²⁶ Zach. xi, 1, 2. ²⁷ Psal. xcv, 12.

τῶν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ· πεπορθημένης δὲ τῆς Ἰερριχῶ, εἶτα Θεοῦ προστάξαντος ἀναθεματίζουσαν πάντα τὰ ἐν αὐτῇ, κέκλωκεν ἐκ τοῦ ἀναθέματος. Ἐπειδὴ δὲ παρεδείχθη παρὰ Θεοῦ, πικρὰς ἐζήτηθη δίκας· ἀπόλλυλε γὰρ πανοικί, καθορίσαντος αὐτοῦ τὴν δίκην Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ. Ἦν οὖν ἄρα εἰς κατάραν ἢ φάραγξ ἡ Ἀχὺρ. Τοιαῦται δὲ πως καὶ αἱ τῶν ἐθνῶν χώραι· κεκατηραμέναι γάρ, καὶ θεομισεῖς, ὡς οὐδενὸς ὄντος ἐν αὐταῖς τοῦ τὸν φύσει Θεὸν εἰδότες· ἀλλ' ἡ ἐπικατάρατος χώρα, φησί, κατὰ τοὺς παλαιούς εἰς ἀνάπαυσιν ἔσται βουκολίων, τούτεστι, σηκοὶ προβάτων νοτῶν, ὑπὸ χεῖρα Χριστοῦ τοῦ πάντων ἀρχιποιμένου, ὡς τοῖς Ἰουδαίων δήμοις προπεφώνηκε λέγων περὶ τῶν ἐθνῶν, « Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης, χάκεινά με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ γενήσονται μία ποιμνὴ, εἰς ποιμῆν. » Ἐζήτησαν γὰρ αὐτὸν διὰ τῆς πίστεως οἱ ποτὲ πλανώμενοι, καὶ θὴ καὶ εὐρόντες, οἰκίαι γεγόνασιν αὐτοῦ, καὶ συμπόλται τῶν ἁγίων, καὶ συγχληρόνμοι τῶν ἐπηγγελμένων αὐτοῖς ἀγαθῶν.

Ἵμεῖς δὲ, οἱ ἐγκαταλιπόντες με, καὶ ἐπιλανθάνοντες τὸ ὄρος τὸ ἁγίον μου, καὶ ἐτοιμάζοντες τῷ δαίμονι τράπεζαν, καὶ πληροῦντες τῇ Τύχῃ κέρασμα· ἐγὼ παραδώσω ὑμᾶς εἰς μάχαιραν, καὶ πάντες ἐν σφαγῇ πεσεῖσθε, ὅτι ἐκάλεισα ὑμᾶς, καὶ οὐχ ὑπήκουσατε· ἐλάλησα, καὶ παρηκούσατε, καὶ ἐποιήσατε τὸ πονηρὸν ἐναντίον μου, καὶ οὐκ ἐβουλόμην, ἐξελέξασθε.

Ὡς περ γέγονεν οὐκ ἀζήμιον τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ τὸ ἀπειθῆσαι Χριστῷ, δέδονται γὰρ εἰς σφαγὴν, ἐλέψ Θεοῦ καὶ φιανθρωπία σεωσμένου τοῦ καταλείμματος, οὕτω καὶ ἐπὶ τῇ τῶν ἐθνῶν κλήσει συνήσεις. Οἱ μὲν γὰρ τὴν διὰ Χριστοῦ σωτηρίαν ἀρπάξαντες, ἔξω γεγόνασι καὶ πυρὸς, καὶ δίκης, καὶ τῶν ἐκ θείας ὀργῆς· οἱ δὲ ταῖς ἐαυτῶν ἀμαθίαις ἐναπομείναντες, καὶ ἀναπόνητον ἐσχηκότες τῶν ἀρχαίων αἰτιαμάτων τὸν μολυσμὸν, διὰ τοῦ προσκεῖσθαι θάλειν ταῖς τῶν εἰδώλων λατρείαις, δοθήσονται πρὸς σφαγὴν. Κατοιχήσονται γὰρ εἰς ἕδου, καὶ ἀτελεύτητον ἔξουσι τὴν διὰ πυρὸς ἀκοιμήτου κόλασιν. Ἵμεῖς τοίνυν, φησὶν, οἱ ἐγκαταλιπόντες με, τούτεστιν, οἱ μέχρι παντὸς ἀποστάται, καὶ οἷον εἰς λήθην κατηνεγμένοι παντελῇ τοῦ θρους τοῦ ἁγίου μου. Οὐ γὰρ ἀνέχονται τινες τῶν πεπλανημένων, καὶ τῶν τῇ κτίσει λατρευκότων, οὐδ' ὅσον εἰπεῖν εἰδέναι τὸ τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα· « οἱ τοῖς δαιμονίοις τραπέζας τελοῦντες, καὶ κέρασματα πληροῦντες τῇ Τύχῃ. » Ἐδρῶν δὲ τι τοιοῦτον οἱ διαβολικῆς ἀχλύος μεμεστωμένην ἔχοντες τὴν καρδίαν. Εἰς σφαγὴν παραδοθήσθε, κὰν εἰ τις ὅτου χάριν τολμήσῃ λέγειν, ἐρῶ πρὸς αὐτόν· Ἐκάλεισα καὶ οὐχ ὑπήκουσατε, ἀλλ' ἔμμενον καὶ ἀναπόλητον ἔχετε πονηρίαν, μόνα δρῶντες τὰ τοῖς ἔμοις ἀπάγοντα νόμοις, καὶ κατακίβδηλεύοντες μὲν πάντα τρόπον ἀγαθουργίας, ἀπόλεκτα δὲ ποιῆσθαι σπουδάζοντες, τὰ δι' ὧν ἂν τις γένοιτο παντὸς ἀνάμεσος ρύπου.

Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι φάγονται, ὑμεῖς δὲ πειράσσετε. Ἰδοὺ οἱ

A consecrare, furatus est ex anathemate. Manifestatus a Deo, acerbas pœnas dedit : nam cum tota domo perit, pœnam in illum statuente Jesu filio Nave. Itaque execrabilis facta est vallis Achor. Cujusmodi erant regiones gentium, execrationi devotæ, et Deo invisæ, utpote cum in illis nullas sit, qui natura Deum cognovit. Verum, inquit, hæc regio priscis temporibus execranda, requies erit armentorum, id est, stabula ovium intelligibilem, manui Christi principis omnium pastoris subjectionum, qui Judaicum populum allocutus est, dicens de gentibus : « Alias oves habeo, quæ non sunt de ovili hoc : quas etiam oportet me adducere, eritque unum ovile, unus pastor ». Quæsierunt namque illum per fidem, qui aliquando erraverunt : B quo invento, facti sunt ejus domestici, et concives sanctorum et cohæredes promissorum ipsis bonorum.

VERS. 11, 12. Vos autem qui reliquistis me, et oblitii estis montis sancti mei, et parantes dæmoni mensam, et implentes Fortunæ potionem : vos ego tradam in gladium, et omnes cæde cadetis ; quia vocavi vos, et non audivistis : locutus sum, et abaudivistis, et fecistis malum in conspectu meo, et quæ non volebam, elegistis.

Quemadmodum inultum non tulerunt Israelitæ, cum Christo non obedirent, traditi sunt enim occisioni, reliquis misericordia et humanitate Dei servatis : sic et in gentium vocatione intelliges. Qui namque salutem per Christum arripuerunt, immunes fuerunt ab igne, supplicio et divina ira. At qui in sua permanserunt ignorantia, et inquinamenta veterum scelerum non deleverunt, eo quod vellet idolorum adhærere cultibus, tradentur ad cædem. Descendent enim ad inferos, et supplicium æternum habebunt per ignem irrequietum. Vos igitur, inquit, reliquistis me, id est, semper apostatæ, et qui prorsus velut oblivioni tradidistis montem sanctum meum. Quidam enim qui erraverunt et creaturæ servierunt, ne nosse quidem, ut sic dixerim, sustinent nomen Ecclesiæ : « parantes dæmonii mensas, et potionem implentes Fortunæ. » Hoc fecerunt, quorum animus 398 diabolica caligine oppletus erat. Trademini ad cædem : Si quis causam audebit quærere, sic ei respondeo : Vocavi, et non audivistis, sed manentem habetis nequitiam, quæ non potest abjici, et ea sola patris quæ a viciis dissentiant legibus, omnemque honestatem adulteratis, et illa expetitis et eligitis studiose, unde possit quis omne genus turpitudinis contrahere.

VERS. 13-15. Quamobrem, hæc dicit Dominus : Ecce qui serviunt mihi comedent ; vos autem esu-

⁸⁹ Joan. x, 16.

riatis. Ecce qui serviunt mihi, bibent, vos autem A
sitiatis. Ecce qui serviunt mihi, lætabuntur, vos au-
tem confundemini. Ecce qui serviunt mihi, exul-
tabunt in lætitiis, vos autem clamabitis præ dolore
cordis vestri, et præ contritione spiritus ululabitis.
Reliquistis enim nomen vestrum, in saturitatem electis
meis. Vos autem interficiet Dominus.

Componit semper idque necessario cum coronis
æreanas, ut utroque modo adducat eos, ut sentiant
et faciant quæ ipsi placent. Nam sicuti præmia ad
virtutis desiderium inescant: sic pœnæ acerbitas
a vitiositate interdum deterret, et revocat ad me-
liora. Artificiosissime igitur in animos vocatorum
se insinuat, cum præmia illis promittens, tum pu-
nitionem minitans. « Comedent enim, » inquit, B
« qui serviunt mihi; at vos esuriatis. Et bibent
illi, et sitiatis vos. » Gaudentibus illis, vos igno-
minia afficiemini. Nam qui natura et vere Deum
agnoverint, et a falso nuncupatis diis resilierint,
verique cultus pulchritudinem admirati fuerint,
deliciabuntur vere superis benedictionibus, saginan-
tes corda, et accedentes ad vivificam mensam
omnium nostrum Servatoris Christi, et panem vitæ
edentes, et divinum potum bibentes, per quem
siant superæ voluptatis participes: purgat enim
peccata, ac dolorem eximit, supplicii que metum
non sinit animas nostras obruere. Lætatur enim
potius spe bonorum, quæ destinata esse diligentibus
Deum referunt sacræ Litteræ. « Sed vos, »
inquit, qui in errore mansistis, « clamabitis præ C
dolore cordis vestri, et præ contritione spiritus
ululabitis. » Descendente enim cœlitus omnium
nostrum Servatore Christo, 899 et cuique pro
operibus tribuente, plorabunt omnes, et lugebunt
qui Deum verum non agnoverunt, sed peccatis ipsi
suis immortui sunt. Reliquistis enim, inquit, no-
men vestrum ad saturitatem electis meis: vos au-
tem interficiet Dominus. Considera mihi rursum
sensus profunditatem. Solet Scriptura divinitus
inspirata saturitatem interdum vocare satietatem
et odium. Dixit enim Deus Israelitico sanguine
oriundis: « Non remittam peccata vestra. Facti
estis mihi in saturitatem⁶⁰. » Vos ergo, inquit,
qui a falso nuncupatis diis non descivistis, sed
in peccatis vestris mortui estis, nomen vestrum D
in saturitatem, vel in odium reliquistis electis meis.
Nemo enim eorum, qui semel electi sunt nomen super-
stitiosorum admittet. Refugit namque quisque vocari
Dei osor, simulacrorum cultor, impius, profanus:
cupitque magis dici populus sanctus, gens electa,
regium sacerdotium, secundum divini Petri vocem⁶¹.
Sin cui visum sit, hoc quod dictum est, Israelitis
accommodare, ut illis dicatur: « Reliquistis no-
men ejus in satietatem electis meis: » dicimus qui-
dem vocatum fuisse Israel, liberos Dei, ejusque
populum et sortem, sed postquam in effrenationem

δουλεύοντές μοι πλονται, ὑμεῖς δὲ διψήσητε.
Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι εὐφρανθήσονται, ὑμεῖς
δὲ αἰσχυνθήσεσθε. Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι
ἀγαλλιάσονται ἐν εὐφροσύνῃ, ὑμεῖς δὲ κεκράξετε
διὰ τὸν πόνον τῆς καρδίας ὑμῶν, καὶ ἀπὸ συν-
τριβῆς πνεύματος ὀλοῦνται. Κατελείψατε γὰρ τὸ
ὄνομα ὑμῶν εἰς πλησμονὴν τοῖς ἐκλεκτοῖς μου·
ὁμᾶς δὲ ἀνελεῖ Κύριος.

Ἀεὶ παρατίθῃσιν ἀναγκαίως τοῖς στεφάνοις τὰ
μοχθηρὰ, δι' ἁμφοῖν ἀποφέρων εἰς τὸ δεῖν ἐλθεῖν
τὰ ἀρέσκοντα αὐτῷ, καὶ φρονεῖν τε καὶ δρᾶν· ὥστε
γὰρ σαγηνεύει τὰ γέρα πρὸς ἀρετὴν ἀρετῆς, οὕτω
τῆς δικῆς τὸ πικρὸν ἐξίστησι μὲν ἐσθ' ὅτε τῶν τῆς
φραυδότητος τρόπων, μετασβεθεὶ δὲ πρὸς τὰ βελτίω.
Εὐτέχνεστάτα τοίνυν τὰς τῶν καλουμένων ὑποτρέχει
διανοίας, γέρα τε ὑπισχνούμενος αὐτοῖς, καὶ κολά-
σεις ἀπειλῶν. « Φάγονται γὰρ οἱ δουλεύοντές μοι, »
φησὶν, « ὑμεῖς δὲ πινάσκετε, καὶ πίνονται μὲν ἐκεῖνοι,
διψήσητε δὲ ὑμεῖς. » Εὐφραίνονμένων δὲ αὐτῶν, ὑμεῖς
αἰσχυνθήσεσθε· οἱ γὰρ τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς ἐπ-
εγνωκότες Θεὸν, καὶ τῶν ψευδωνύμων ἀποπηδήσαντες,
καὶ τὸ τῆς ἀληθοῦς λατρείας θαυμάσαντες, κάλλος, ἐν-
τροφήσουσιν ὄντως ταῖς ἀνωθεν εὐλογίαις καταπαι-
νόμενοι τὰς καρδίας, καὶ τραπέζῃ προσβάλλοντες τῇ
ζωοποιῷ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, καὶ τὴν
ἄρτον ἐσθιόντες τῆς ζωῆς, καὶ πόμα τὸ θεῖον, δι' οὗ-
περ ἂν γένοιτο θυμηδίας τῆς ἀνωθεν μέτοχοι· δια-
καθαίρει γὰρ ἁμαρτίας, καὶ ἐξίστησι τὸ λυποῦν, καὶ
τὸν ἐπὶ τῷ κολάζεσθαι φόβον κατισχύειν οὐκ ἔξ τῶν
ἡμετέρων διανοιῶν. Εὐφραίνόμεθα γὰρ μᾶλλον ἐπ'
ἐλπίδι ἀγαθῶν, ἢ τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν ὑπέρτερίσθαι
φησὶ τὸ Γράμμα τὸ ἱερὸν, « Ἀλλ' ὑμεῖς, » φησὶν, οἱ
μεμενηκότες ἐν πλάνῃ, « κεκράξεσθε διὰ τὸν πόνον τῆς
καρδίας ὑμῶν, καὶ ἀπὸ συντριβῆς πνεύματος ὀλοῦ-
ξετε. » Καταφοιτήσαντος γὰρ ἐξ οὐρανῶν τοῦ πάντων
ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ, εἰτα νέμοντος ἐκάστῳ κατὰ
τὰ ἔργα αὐτοῦ, θρηνήσουσι πάντες, καὶ κατοικιῶσου-
σιν οἱ μήτε Θεὸν ἐπεγνωκότες· τὸν ἀληθινὸν, ἐναπο-
θανόντες δὲ μᾶλλον ταῖς ἐαυτῶν ἁμαρτίαις. Κατελεί-
ψατε γὰρ, φησὶ, τὸ ὄνομα ὑμῶν εἰς πλησμονὴν τοῖς
ἐκλεκτοῖς μου, ὁμᾶς ἀνελεῖ Κύριος. Ἄθραι δὲ μοι
πάλιν τῆς ἐννοίας τὸ βάθος. Ἔθος τῇ θεοπνεύστῳ
Γραφῇ τὸ εἰς πλησμονὴν ἐσθ' ὅτε λέγειν, ἀντὶ τοῦ
εἰς κόρον, καὶ μίσος. Ἐφη γὰρ πού Θεὸς τοῖς ἐξ αἵ-
ματος Ἰσραὴλ· Οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν·
ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονὴν. Ὑμεῖς τοίνυν, φησὶν,
οἱ μήτε τῶν ψευδωνύμων ἀποστάντες θεῶν, ἐντε-
θνεῶτες δὲ καὶ ταῖς ἐαυτῶν ἁμαρτίαις, τὸ ὄνομα ὑμῶν
εἰς πλησμονὴν, ἤγουν εἰς μίσος κατελείψατε τοῖς
ἐκλεκτοῖς μου· τοῖς γὰρ ἅπασι ἐξελεγμένοις, οὐδεὶς
τὸ τῶν δεισδαϊμόνων ὄνομα ποιεῖται παράδεκτον.
Φεύγει δὲ ἅπας τὸ καλεῖσθαι θεομιθῆς, καὶ εἰδωλο-
λάτρης ἀνδρὶς τε καὶ βέβηλος· ἐφίεται δὲ μᾶλλον
τοῦ καλεῖσθαι λαὸς ἅγιος, ἔθνος ἐκλεκτὸν, βασιλεῖον
ιεράτευμα, κατὰ τὴν θεοσπελοῦ Πέτρου φωνήν. Εἰ δὲ
δὴ βούλοιτο τις τοῖς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ ἐφαρμόσαι τὸ
εἰρημένον, ἵνα πρὸς αὐτοὺς λέγῃται τὸ, « Κατελεί-

⁶⁰ Isa. i, 15. ⁶¹ I Petr. ii, 9.

ψατε τὸ ὄνομα ὑμῶν εἰς πλησμονὴν τοῖς ἐκλεκτοῖς μου· ῥα φάμεν, ὅτι τέκνα Θεοῦ, καὶ λαὸς αὐτοῦ, καὶ κληρὸς ἐκαλεῖτο μὲν ὁ Ἰσραὴλ· ἐπειδὴ δὲ κατώλισθον ἀσχέτως εἰς τὸ ἐξήνιον, ἐκπεπτώκασιν μὲν τῆς τοιαύτης δόξης αὐτοὶ, κεκληρονομήκασιν δὲ ὡς περ αὐτὸν οἱ ἐξ ἐθνῶν κεκλημένοι· καὶ τοῦτο, οἶμαι, ἐστὶν ὁ περ ἐφη Θεὸς διὰ φωνῆς Ὡσηέ· «Καλέσω τὸν οὐ λαὸν μου, σὺ.»

Τοῖς δὲ δουλεύουσιν αὐτῷ, κληθήσεται ὄνομα καινόν, ὃ εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς· εὐλογήσουσι γὰρ τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν. Καὶ οἱ ὀμνύοντες ἐπὶ τῆς γῆς, ὀμνύονται τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν· ἐπιλήσονται γὰρ τὴν θλίψιν αὐτῶν τὴν πρώτην, καὶ οὐκ ἀναθήσεται αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν. Ἔσται γὰρ ὁ οὐρανὸς καινός, καὶ ἡ γῆ καινὴ, καὶ οὐ μὴ μνησθῶσι τῶν προτέρων, οὐδ' οὐ μὴ ἐπέλθῃ αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν, ἀλλ' εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίαμα εὐρήσουσιν ἐν αὐτῇ.

Πάντα γέγονεν ἐν Χριστῷ καινὰ, καὶ λατρεῖα, καὶ ζωὴ, καὶ νομοθεσία· οὐ γὰρ σκιαῖς ἔτι καὶ τύποις ἀνοήτοις προσκείμεθα· τελοῦμεν δὲ μᾶλλον τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ τὴν ἐν πνεύματι τε καὶ ἀληθείᾳ προσκύνησιν καὶ λατρείαν. Χρηματίζομεν δὲ οὐ κατὰ γε τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, ὡς ἐκ τῶν γεναρχῶν, ἥτοι πατέρων, Ἐφραΐμ, ἢ Μανασσῇ, ἢ καὶ ὡς ἐξ ἐτέρας φυλῆς, ἀλλ' οὐδὲ τὴν τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων ἐρχόμεθα τρίβον, τὴν τοῦ γράμματος παλαιότητα τοῦ παντὸς ἀξιούντες λόγου, ἀλλ' ἐν καινότητι ζωῆς εὐαγγελικῆς προσίμεν τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ἀπ' αὐτοῦ κλήσιν, ὡς περ τινὰ στέφανον ἀναδοῦμενοι, χρηματίζομεν Χριστιανοί. Τοῦτο δὲ τὸ διαβόητον, καὶ εὐλογημένον ὄνομα κατὰ πᾶσάν ἐστι τὴν ὑπ' οὐρανόν. Ἐπειδὴ δὲ ἡὐλογήθημεν παρὰ Χριστοῦ, καὶ ἡμεῖς αὐτὸν ταῖς εὐλογίαις καὶ ἀκαταλήκτοις δοξολογίαις κατευφραίνειν σπουδάζομεν. Πάλαι μὲν γὰρ, ἥτοι πρὸ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, τοῖς οὐκ οὔσι θεοῖς ἐξυφανόντες τὰς ψῆδας, ἐγελώμεθα δικαίως. Ἐπειδὴ δὲ τὸν φύσει Θεὸν ἐγνωκάμεν, ὕμνοῦμεν αὐτὸν, καὶ καρπὸν χειλέων καὶ γλώττης αὐτῷ προσκομίζομεν, τὰς δοξολογίας αὐτοῦ μεμνημένοι, κἂν εἰ γένοιτό πως ἀνάγκη καὶ χρεῖα τῆς διὰ τῶν ὅρκων πληροφορίας, ἕφ' ὅτῳ οὖν τῶν πραγμάτων ὁμοῦνται τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν. Ἔθος μὲν γὰρ τοῖς τῶν εἰδώλων θεραπευταῖς, ὅρκιον ἔσθ' ὅτε ποιεῖσθαι τὸν οὐρανόν, ἢ καὶ ἕτερόν τι τῶν ἐν αὐτῷ στοιχείων. Οἱ δὲ τὴν πίστιν παραδεξάμενοι, καὶ τῶν εἰς τοῦτο πλημμελημάτων ἀποφοιτῶσι νεανικῶς· ὅρκιον γὰρ ποιοῦνται μόνον τὸν τῶν ὅλων Θεόν, αὐτὸν εἰδότες φύσει τε καὶ ἀληθῶς Δεσπότην, καὶ ἕτερον ἐπ' αὐτῷ παντελῶς οὐδένα. Τοῦτο καὶ ὁ διὰ Μωσέως προστέταχεν νόμος· «Κύριον γὰρ, φησὶ, τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ὀμῇ.» εἰτά φησιν, ὅτι «Ἐπιλήσονται τὴν θλίψιν αὐτῶν τὴν πρώτην, καὶ οὐκ ἀναθήσεται αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν.» καὶ θλίψιν ἔοικεν ἐν τούτοις ὀνομάζεσθαι, ἣν ὑπέστησαν μοχθηρίαν, ὅτε Θεὸν οὐκ εἰδότες τὸν ἀληθινόν, τῇ τῶν δαιμονίων σκατιότητι δεδουλεύκασιν. Προσέταττε

toio impetu proruerunt, hac tanta illi gloria exciderunt, eamque velut hæreditario jure possederunt qui ex gentibus vocati sunt. Et hoc est, opinor, quod dixit Deus voce Osee : « Vocabo non populum meum, populum meum : et dicam non populo in eo, Populus meus es tu ⁹¹. »

λαὸν μου, καὶ ἔρῳ τῷ οὐ λαῷ μου· Λαὸς μου εἶ

VERS. 16-18. At qui serviunt ei, vocabuntur nomine novo, cui benedicetur super terram; benedicent enim Deum verum. Et qui jurant in terra, jurabunt per Deum verum : obliviscentur enim afflictionis prioris, neque veniet in cor eorum. Erit enim cælum novum et terra nova, et non recordabuntur priorum, neque venient illis in mentem, sed lætitiā et exultationem invenient in ea.

Omnia facta sunt in Christo nova, cultus, vita, legislatio. Non enim jam umbris et typis inutilibus adhærescimus, sed Deo, qui supra omnes est, in spiritu et veritate cultum præstamus et venerationem. Neque appellamur ⁹⁰⁰ ut Israelitico sanguine oriundi, vel ut ex gentis principibus, aut patribus, Ephraim, vel Manasse, vel ex alia quas tribu, sed neque Scribarum et Phariseorum viam ingredimur, litteræ vetustatem summo habentes in pretio, sed in novitate vitæ evangelicæ ad Christum accedimus, et nomen ejus velut corōna insigniti et redimiti, Christiani nuncupamur. Hoc est illud celebratissimum et per omnem terram sub cœli complexu benedictum. Et quia nos benedicti sumus a Christo, studemus etiam nos illum benedictionibus et perpetuis laudibus oblectare. Olim enim, et ante fidem in ipsum, odas contextentes non diis, jure ridebamur. Postquam autem natura Deum novimus, illum celebramus, et fructum laborum ac linguæ ipsi offerimus, laudes ejus commemorantes : sique opus ususve fuerit jurisjurandi confirmatione, in re quapiam, jurant per Deum verum. Est enim in more idolorum cultoribus juramentum per cælum vel per aliud quoddam in eo elementorum nuncupare. At qui fidem receperunt, etiam juveniliter ac strenue a suis delictis recedunt : per solum enim universitatis Deum jurant, scientes ipsum naturā et vere Dominum esse, et præter ipsum neminem alium. Hoc etiam Mosaica præcepit lex. « Dominum enim, inquit, Deum tuum adorabis, et eum solum coles, et in nomine ejus jurabis ⁹¹. » Ait deinde : « Obliviscentur afflictionis prioris, et non veniet illis in animum. » Afflictionem videtur ille nominare, quas passi sunt ærumnas, cum Deum nescientes verum, dæmoniorum perversitati servierunt. Jubebant etenim sacrificare illis, non modo oves et boves, sed etiam fetus uteri sui, quemadmodum scriptum est : « Sacrificarunt igitur quidam filios et filias ⁹². » Tribulatio alio modo fuit, quod innumerabiles Deus

⁹¹ Osee II, 24. ⁹² Deut. VI, 43. ⁹³ Psal. CV, 37.

περιφανὲς ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ· ἡ τάχα που καὶ ἐτέ-
 ρως· Ἀγαλλίαμα καὶ εὐφροσύνην ἐμαυτοῦ θήσομαι,
 φησὶ, τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἡσθήσομαι γὰρ ἐπὶ τῷ λαῷ
 μου· καὶ τῆς θυμῆδός τὰς ἀφορμὰς ἐπιφέρει λέγων·
 Οὐκέτι μὴ ἀκουσθῇ ἐν αὐτῇ φωνὴ κλαυθμοῦ, οὐδὲ
 φωνὴ κραυγῆς· ὡς ἐκ διαβολῆς δὲ τῶν ἀρχαιοτέρων
 πραγμάτων τὸν τῆς Ἐκκλησίας ἔπαινον ἐξυφαίνει
 θεός. Πάλαι μὲν γὰρ οἱ τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς
 ἡγούμενοι, μετὰ δώρων ἔκρινον, καὶ οὐκ ἤδεσαν δι-
 καιοῦν ὀρφανὸν ἢ χήραν. Ἐπειδὴ δὲ ἦσαν λημμάτων
 αἰσχυρῶν ἑρασταί, ἀθώου καὶ δικαίου κατεψήφι-
 ζοντο, καὶ τοὺς ταῦτα πεπονηότας πᾶσά πως ἀν-
 άγκη, καὶ δακρυρρόειν, καὶ καταλοφύρεσθαι μετὰ
 κραυγῆς, ὡς ἡδικημένους. Εἴρηται γοῦν που περὶ
 τῆς Ἱερουσαλήμ διὰ φωνῆς Ἱερεμίου· «Ὁ πόλις
 ψευδής· ὅλη καταδυναστεία ἐν αὐτῇ. Ὡς ψύχει
 λάκκος ὕδωρ, οὕτως ψύχει κακία αὐτῆς. Ἀσέβεια
 καὶ ταλαιπωρία ἀκουσθήσεται ἐν αὐτῇ ἐπὶ πρῶτον
 αὐτῆς διὰ παντός.» Εἴρη δέ τις καὶ ἑτεροτέρων ἀγίων
 προφητῶν· «Καὶ ἐκονδύλιζον εἰς κεφαλὰς πτωχῶν,
 καὶ ὀδὸν ταπεινῶν ἐξέκλιναν.» Ἡσθήσομαι τοίνυν,
 φησὶν, ἐπὶ τῷ λαῷ μου, δικαιοσύνης ὄντα τῆς ἀληθοῦς
 ἐργάτην ὁρῶν. Δακρύσει γὰρ οὐδεὶς παρ' αὐτοῖς,
 θῆλον δὲ ὅτι πλεονεκτούμενος· κατακράζεται δὲ πάλιν
 οὐδεὶς, ὡς ἡδικημένος. «Καὶ οὐ μὴ γένηται ἐκεῖ,
 φησὶν, ἄωρος καὶ πρεσβύτης, ὃς οὐκ ἐμπλήσει τὸν
 χρόνον αὐτοῦ. Ἔσται γὰρ ὁ νέος ἑκατὸν ἐτῶν, ὁ δὲ
 ἀποθνήσκων ἀμαρτωλὸς ἑκατὸν ἐτῶν, καὶ ἐπικατά-
 ρατος ἔσται.» Οἶμαι δὲ ἐγὼ βούλεσθαι τι τοιοῦτον
 ὑποδηλοῦν τῆς προφητείας τὸν νοῦν. Ἄωρον μὲν γὰρ
 νομίζεν εἶκοι τὸν ἐξ ἐθνῶν ἔτι νέον λαόν, περὶ οὗ
 φησὶν ὁ Δαβὶδ· «Ὁ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν
 Κύριον.» τούτοις δὲ ἐπιστέλλει καὶ ὁ Χριστοῦ μα-
 θητῆς, λέγων· «Ὡς ἀρετὴ γέν[ν]ητα βρέφη τὸ λογικὸν
 καὶ ἄδολον γάλα ἐπιποθήτατε.» Οὐκοῦν ἄωρος ὁ νέος,
 πρεσβύτης γε μὴν ὁ ἐκ περιτομῆς, ἡγουν ἐξ αἵματος
 Ἰσραὴλ, ὅτε δὴ προσκεκλημένος, καὶ κατὰ γε τὴν
 νοητὴν Ἐκκλησίαν προσιληφώς· Ἀλλ' ἐν τῇ κλήσει,
 φησὶ, τῇ διὰ Χριστοῦ, καὶ ἐν καιροῖς τῆς ἐπιδημίας,
 οὔτε ἄωρος, οὔτε πρεσβύτης διαφορὰν ἔξουσιν τὴν κατὰ
 τοῦτο αὐτὸ πρὸς ἀλλήλους· πάντες γὰρ ἔσονται τέ-
 λειοι, καὶ πάντες ἐμπλήσουσι τὸν χρόνον, τουτέστιν,
 εἰς ἄνδρα τέλειον ἀναθήσονται, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας
 τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. Ὁ γὰρ νέος, τουτέ-
 στιν, ὁ ἐξ ἐθνῶν λαός, ἔσται ἑκατὸν ἐτῶν, ἀντὶ τοῦ,
 τέλειος, καὶ πεπολιωμένος τὰς φρένας, καὶ πνευμα-
 τικῆς ἡλικίας εἰς λῆξιν ἐλάσας· τελειότητος γὰρ
 σημεῖον, ἥτοι σύμβολον, ὁ ἑκατὸν ἐτῶν ἀριθμός. Εἰτά
 φησιν, ὅτι «Ὁ δὲ ἀποθνήσκων ἀμαρτωλὸς ἑκατὸν ἐτῶν,
 καὶ ἐπικατάρατος ἔσται.» Διαδείκνυσιν ἐν τούτοις, ὅτι
 καὶ ἡ κατὰ νόμον τελειότης, ἀνόνητος τοῖς ἔχουσιν αὐ-
 τὴν, οὐ προστηκαμένους τὴν πίστιν τὴν διὰ Χριστοῦ,
 καὶ τὴν διὰ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος λύτρωσιν, δι' ἧς
 καὶ μόνως τοὺς ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἀποτριβόμεθα λογι-
 σμούς. Οὐκοῦν καὶ εἴ τις ἑκατὸν ἐτῶν ὑπάρχων, φησὶ,
 τουτέστι, τὴν τελειότητα τὴν κατὰ τὸν νόμον ἔχει·
 εἰτα τελευτήσειν ἀμαρτωλός, τουτέστι, τὴν ἐν πίστει

tationem, inquit, et lætitiā constituam meipsum
 Jerusalem. Gaudebo enim de populo meo : causas-
 que voluptatis infert, dicens : Non ultra audietur in
 ea vox luctus, neque vox clamoris. Ex accusatione
 quasi rerum antegressarum, Ecclesiæ laudem con-
 textit Deus. Olim enim Judaicæ Synagogæ præfecti,
 propter dona judicabant : neque norant juste judicare
 orphanum et viduam, sed quia turpis lucri cupidi
 erant, innocentem et justum condemnabant. Qui
 autem hæc passi sunt, eos utpote oppressos necesse
 omnino erat lacrymari, et cum clamore lugere.
 Dictum itaque est voce Jeremiæ de Jerusalem : « O
 civitas mendax, nihil nisi violentia in ea. Ut pu-
 teus refrigerat aquam : ita frigidam facit malitiam
 suam. Impietas et miseria audietur in ea contra fa-
 ciem ejus semper ⁶⁶. » Dixit item alius e prophetis
 sanctis : « Et pulsabant capita pauperum, et viam hu-
 milium depravarunt ⁶⁷. » Lælabor ergo, inquit, de po-
 pulo meo, cum videro illum veræ justitiæ esse ope-
 rarium. Lacrymabitur enim ex illis nemo, videlicet
 injuria affectus : et rursus clamabit nemo, quasi
 oppressus. « Et non fiet illic, inquit, immaturus
 et senex, qui non impleat tempus suum. Erit enim
 adolescens centum annorum : at qui moritur pecca-
 tor centum annorum, etiam execrabilis erit. » Hoc
 sibi vult prophetia, ut ego quidem arbitror. Imma-
 turum enim videtur existimare eum, novum adhuc
 populum ex gentibus, de quo David : « Populus qui
 creatur laudabit Dominum ⁶⁷. » Illosque in epistola
 affatur Christi discipulus, dicens : « Tanquam modo
 nati infantes lac rationale et doli nescium concupi-
 scite ⁶⁸. » Itaque immaturus est qui novus ; senex,
 qui ex circumcisione, et ex sanguine Israel : utpote
 ascitus et ad intelligibilem Ecclesiam assumptus.
 Sed in vocatione, inquit, per Christum, et temporib-
 us adventus, neque immaturus neque senex inter
 se different. Nam omnes erunt perfecti, et omnes
 implebunt tempus, id est, in virum perfectum eva-
 dent, et ad mensuram ætatis plenitudinis Christi.
 Adolescens enim, id est, gentilis populus, erit cen-
 tum **903** annorum, pro, perfectus, et mente canus,
 et ad spiritualis ætatis summum gradum deductus.
 Perfectionis namque signum seu symbolum est,
 centum annorum numerus. Deinde addit : « Moriens
 peccator centum annorum, etiam execrabilis erit. »
 His verbis ostendit legalem absolutionem fore inuti-
 lem, eam habentibus, si fidem per Christum non
 admisefint, et per sacrum lavacrum redemptionem,
 per quam et quidem solam peccati inquinamenta
 delemus. Proinde etiamsi, inquit, quis centum an-
 norum exsistat, id est, perfectionem legalem adeptus
 sit, maneat tamen peccator, id est, justitiam per
 fidem non accipiat, erit etiam execrabilis, pro,
 etiam legis transgressionibus obnoxius deprehende-
 tur. Nemo enim inter Judæos talis ac tantus existi-
 tit, qui non aliquo modo ad legem impegerit.
 « Omnes enim peccaverunt, inquit, et egent gloria

⁶⁶ Jerem. vi, 6. ⁶⁷ Amos ii, 7. ⁶⁸ Psal. ci, 19. ⁶⁹ Petr. ii, 2.

Dei, justificati gratis ipsius gratia ⁹⁹. » Quod autem ex lege perfectis et consummatis, Christi gratia non adjuncta, inutile sit illud studium, pulcherrime demonstrat sapientissimus Paulus, quibusdam scribens, se pro stercoribus habuisse quæ in lege sunt omnia, ut Christum lucretur, et inveniat in ipso non habens suam justitiam, hoc est legalem, sed quæ per fidem est Jesu Christi ¹⁰⁰. Judæos etiam insinuat quasi amentiar, sic dicens: « Ignorantes enim Dei justitiam, et suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti. Finis enim legis Christus, ad justitiam omni credenti ¹⁰¹. » Rursus dixit: « Nos natura Judæi, et non ex gentibus peccatores; scientes autem non justificari hominem ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi: et nos in Christum credimus ¹⁰². » Ideoque dictus est Christus maledictio, ut a legis maledictione eximeret, qui ei fuerunt obnoxii. Scriptum est enim: « Maledictus omnis qui non manet in omnibus quæ scripta sunt in lege libri hujus, ut ea faciat ¹⁰³. »

Χριστοῦ, καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν ἐπιστεύσαμεν. » Κεχρημάτικε δὲ διὰ τοῦτο κατὰρα Χριστὸς, ἵνα τῆς τοῦ νόμου κατάρας ἐξέλθῃται τοὺς ὑπ' αὐτῇ γεγονότας· γέγραπται γάρ, ὅτι « Ἐπικατάρatos πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ νόμῳ τοῦ

VERS. 21-24. *Et ædificabunt domos, et ipsi inhabitabunt; plantabunt vineas, et ipsi comedent fructum earum. Et non ædificabunt, et alii inhabitabunt; et non plantabunt, et alii comedent. Nam ut dies ligni vitæ, erunt dies populi mei: opera manuum suarum inveterascent. Electi mei non laborabunt frustra, neque filios generabunt in maledictionem: quia 904 semen benedictum est a Domino. Et fiet, antequam clament ipsi, ego exaudiam eos. Adhuc loquentibus illis, dicam, Quid est?*

Pacem illis quæ non labefactabitur, misericordiam, propitiationem, bonitatem et humanitatem adpromittit. Antiquitus enim ex sanguine Israel oriundi, insigni insania, multiplicibus vitiis, et quod recte vivere nollent, continenter universorum dominatorem Deum irritabant; hanc ob causam multis modis puniti sunt. Nunc etenim quæ in agris erant corrumpébantur: et rei rusticæ sudores frustra tolerantes, fame cingebantur. Scriptum est enim: « Dedi ærugini fructus eorum et labores eorum locustæ ¹⁰⁴. » Dictum est etiam illis per unum e sanctis prophetis: « Tu seres, et non metes; tu premes oleam, et non ungeris oleo; vinum, et non bibes ¹⁰⁵. » Et rursus: « Domos politas ædificabitis, et non habitabitis in eis; vineas desiderabiles plantabitis, et non bibetis vinum earum ¹⁰⁶. » Ingruebant enim interdum hostium impressiones, ut partim gladiis eorum consumerentur, partim hæc supplicia metuentes, e domo sua ac patria effugerent, et ad alias sedes se reciperent. Sed hæc prisca illi passi sunt, nec semel, propter multa peccata. Qui vero

δικαιοσύνην οὐ λαβὼν, ἔσται καὶ ἐπικατάρatos, ἀντὶ τοῦ, καὶ ταῖς τοῦ νόμου παραβάσεσιν ἔνοχος εὐρεθήσεται. Οὐδεὶς γὰρ γέγονε τοσούτος ἐν Ἰουδαίοις, ὡς κατὰ μηδὲνα τρόπον διαπασεῖν· « Πάντες γὰρ ἡμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, δικαιοῦμενοι δωρεάν τῇ αὐτοῦ χάριτι. » Ὅτι δὲ ἀνόνητος καὶ ταῖς κατὰ νόμον τετελειωμένοις ἢ εἰς τοῦτο σπουδῇ, τῆς διὰ Χριστοῦ χάριτος οὐ προσελημμένης, διαδείκνυσιν εὖ μάλα τισὶ γεγραφώς ὁ πάνσοφος Παῦλος, ὅτι σκύβαλα μὲν ἡγήσατο· τὰ ἐν νόμῳ πάντα, ἵνα Χριστὸν κερδάνῃ, καὶ εὐρεθῇ ἐν αὐτῷ μὴ ἔχων τὴν αὐτοῦ δικαιοσύνην, τουτέστι, τὴν ἐν νόμῳ, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Γράφεται δὲ ὡς περ ἀνοίας τοὺς Ἰουδαίους, οὕτω λέγων· « Ἀγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν ζητοῦντες στήσαι τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν. Τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι. » Ἐφη δὲ πάλιν· « Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἀμαρτωλοί· εἰδότες δὲ ὅτι οὐ δικαιοῦται ἀνθρώπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ

Καὶ οἰκοδομήσουσιν οἰκίας, καὶ αὐτοὶ ἐνοικήσουσι· καὶ καταφυτεύσουσιν ἀμπελῶνας, καὶ αὐτοὶ φάγονται τὸν καρπὸν αὐτῶν. Καὶ οὐ μὴ οἰκοδομήσωσι, καὶ ἄλλοι οἰκήσουσι· καὶ οὐ μὴ φυτεύσωσι, καὶ ἄλλοι φάγονται. Κατὰ γὰρ τὰς ἡμέρας τοῦ ἔξου τοῦ ζῶντος ἔσονται αἱ ἡμέραι τοῦ λαοῦ μου· τὰ ἔργα τῶν πόνων αὐτῶν καλαιώσουσιν. Οἱ δὲ ἐκλεκτοὶ μου οὐ κοπιήσουσιν εἰς κενόν, οὐδὲ τεκνοποιήσουσιν εἰς κατάραν· διὸ σπέρμα εὐλογημένον ὑπὸ Θεοῦ ἐστί. Καὶ ἔσται πρὶν κεκράξαι αὐτοὺς, ἐγὼ εἰσακούσομαι αὐτῶν. Ἐτι λαλοῦντων αὐτῶν, ἐρῶ· Τί ἐστίν;

Εἰρήνην αὐτοῖς τὴν ἀκράδαντον, φειδῶ καὶ εὐμείναιαν, χρηστότητα καὶ φιλανθρωπίαν ἐπαγγέλλεται. Πάλαι μὲν γὰρ οἱ ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, διὰ πολλῆς ἄγαν ἀπονολας, καὶ πολυεθοῦς φαυλότητος, καὶ τοῦ μὴ ἀνέχεσθαι ζῆν ὀρθῶς, παροτρύνοντες διετέλουν τὸν τῶν ὅλων κρατοῦντα Θεόν· ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας κατὰ πολλοὺς ἠκίζοντο τρόπους· ποτὲ μὲν γὰρ κατεφθείροντο τὰ ἐν ἀγροῖς, καὶ τοὺς ἐπὶ ταῖς γηπονίαις ἰδρώτας ὑφιστάμενοι μάτην, λιμῶ κατετρύχοντο· γέγραπται γάρ, ὅτι « Καὶ ἔδωκε τῇ ἐρυσίῃ τοὺς καρποὺς αὐτῶν, καὶ τοὺς πόνους αὐτῶν τῇ ἀκρίδι. » Εἴρηται δὲ που πρὸς αὐτοὺς καὶ δι' ἐνὸς τῶν ἀγίων προφητῶν· « Σὺ σπερεῖς, καὶ οὐ μὴ ἀμήτεις· σὺ πείσεις ἐλαίαν, καὶ οὐ μὴ ἀλεῖψῃ ἐλαίον, καὶ οἶνον οὐ μὴ πίητε. » Καὶ πάλιν· « Οἴκους ἑστοὺς οἰκοδομήσετε, καὶ οὐ μὴ κατοικήσητε ἐν αὐτοῖς· ἀμπελῶνας ἐπιθυμητοὺς φυτεύσετε, καὶ οὐ μὴ πίητε ὅν οἶνον αὐτῶν. » Ἐπεφύροντο γὰρ αὐτοῖς ἐσθ' ὅτε καὶ πολέμων ἐμβολαὶ, ὥστε τοὺς μὲν τοῖς αὐτῶν δαπανᾶσθαι ξίφεσι, τοὺς δὲ τὸ παθεῖν δεδιότας, καὶ οἰκῶν αὐτῶν καὶ τῆς ἐνεγκούσης ἀποπηδᾶν, καὶ εἰς ἐτέρας

⁹⁹ Rom. iii, 23. ¹⁰⁰ Philipp. iii, 8, 9. ¹⁰¹ Rom. Galat. iii, 10. ¹⁰² Psal. lxxvii, 46. ¹⁰³ Mich. vi, 15.

x, 5, 4. ¹⁰⁴ Galat. ii, 15, 16. ¹⁰⁵ Deut. xxvii, 27; ¹⁰⁶ Amos v, 11.

μετανίστασθαι χώρας· ἀλλὰ ταυτὶ μὲν οἱ παλαιοὶ πεπνόνθασιν, καὶ οὐχ ἄπαξ, διὰ πολλὴν ἁμαρτίαν· οἱ γὰρ μὴν ἐν Χριστῷ τὴν διὰ πίστεως ἀρπάσαντες χάριν, καὶ τοὺς ἐκ τῆς ἁμαρτίας ἀπονιψάμενοι μολυσμοὺς διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, οὐ τοῖς ἐκείνων περιπεσοῦνται κακοῖς, οὔτε μὴν τῶν αὐτοῖς πεπονημένων πνευματικῶς ἀδόκητον ὑπομενοῦσι ζημίαν· ἐν τρυφήσουσι δὲ μᾶλλον τοῖς ἑαυτῶν κατορθώμασι, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς ὑμνούμενον· «Τοὺς πόνους τῶν καρπῶν σου φάγεσαι·» καρπῶν λεγομένων τῶν κάτωθεν τῆς παλάμης σαρκῶν. Ἐκβάλλει γὰρ αὐτοὺς οὐδεὶς· οὔτε μὴν ἀποσοθήσει ποτὲ τῆς δοθησομένης αὐτοῖς παρὰ Θεοῦ μονῆς. Πολλοὶ γὰρ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ· ἀλλ' οὐδ' ἂν ἀποπεσοῦνται τοῦ κλήρου τοῦ δοθησομένου καὶ πρέποντος ταῖς νοηταῖς αὐτῶν εὐκαρπίαις· ἔσται γὰρ, φησὶν, ἡ ζωὴ αὐτῶν κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, τουτέστιν ἁγία[ν]. Τοιαύτη γὰρ ἦν πρὸ τῆς παραβάσεως ἐν τοῖς πρωτοπλάστοις, ὅτε καὶ ἔζην αὐτοῖς ἐν μεθέξει γενέσθαι τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, οὕτω τῆς βδελυροτάτης καὶ θεομισοῦς ἁμαρτίας λαβούσης τόπον ἐν αὐτοῖς. Προσπάγει τι τοιοῦτον καὶ ἕτερον τῆς προφητείας ὁ λόγος· «Τὰ γὰρ ἔργα, φησὶ, τῶν χειρῶν αὐτῶν παλαιώσουσι,» τουτέστιν, ἀναμετάβλητον ἔξρουσι τὴν τῶν πρακτέων ὁδόν. Οἷον δὴ τί φημι. Δέδοται μὲν γὰρ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ διὰ Μωσέως ὁ νόμος· ἀλλ' ἦν ἐν αὐτῷ σκιά καὶ τύπος, ἔχων μὲν τῆς ἀληθείας τὴν μόρφωσιν, πλὴν οὕτω καὶ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐπέλαμψεν ὁ Χριστὸς, μετέβαλον οἱ τύποι πρὸς ἀλήθειαν, καὶ οἷον μετεκλήθησαν αἱ σκιαὶ καὶ πεπαλαῖωνται, τουτέστιν, οὐ μέχρι παντὸς κεκρατήκης τῆς ἐν νόμῳ πολιτείας ἡ δύναμις. Οὐκοῦν οἱ μὲν ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ οὐκ ἐπαλαίωσαν τὰ ἔργα αὐτῶν (ἀνόνητος γὰρ ἡ νομικὴ λατρεία, τό γε ἦσαν εἰς τύπους), παλαιώσουσι δὲ οἱ ἐν Χριστῷ. Οὐ γὰρ ἕτερος αὐτοῖς δοθήσεται νόμος, ὥς μεθιστῆν ἐπὶ τὸ ἄμεινον τῶν εὐαγγελικῶν θεοπισμάτων τῶν δύναμιν. Εἴρηται γὰρ που πρὸς τὸν τῶν δλων Σωτῆρα Χριστὸν διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος φωνῆς· «Ἡ δικαιοσύνη σου δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια. — Οἱ δὲ ἐκλεκτοί μου, φησὶν, οὐ κοπιᾶσουσιν εἰς κενόν, οὐδὲ τεκνοποιήσουσιν εἰς κατάραν.» Διδάσκει πάλιν ὡς ἐκ παραθέσεως, ἡγουν ἀντεξαγωγῆς τῶν πάλαι συμβεδηχότων τοῖς Ἰουδαίωιν καθηγηταῖς· Γραμματεῖς δὲ οὗτοι καὶ Φαρισαῖοι, οἱ τὸν νόμον ἀφέντες, καὶ διδάσκοντες διδασκαλίαν ἐντάλματα ἀνθρώπων, πατέρες μὲν γεγόνασι τέκνων τῶν κατὰ μάθησιν δηλονότι, πλὴν εἰς κενόν, καὶ εἰς κατάραν· ἡμᾶς καὶ τοῦτο ἐδίδαξεν ὁ Σωτῆρ, τοῖς Γραμματεῦσι καὶ Φαρισαίοις ἐπιτιμῶν· ἔφη γὰρ, ὅτι «Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι περιάγετε τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηρὰν, ποιῆσαι ἓνα προσήλυτον· καὶ ἂν γέννηται, ποιεῖτε αὐτὸν υἱὸν γεέννης διπλότερον ὑμῶν.» Οὐκοῦν ἐκεῖνοι μὲν ἐτεκνοποίησαν εἰς κατάραν καὶ εἰς κενόν· οἱ δὲ ἐκλεκτοί μου, φησὶ, τουτέστιν, οἱ θεσπέσιοι μαθηταί, ἡγουν καθάπαξ οἱ τῶν ἐμῶν θεοπισμάτων ἱεουργοί, οὐκ εἰς κατάραν τεκνοποιήσουσιν, οὔτε

A gratiam Christi per illum arripuerunt, et sordes peccati per sacrum lavacrum abluerunt, in illorum mala non incident, nec eorum, in quibus elaboraverunt spiritualiter, damnum inexpectandum sustinebunt; sed delectabuntur suis præclare factis, secundum id quod in Psalmis decantatum est: «Fructus laborum tuorum manducabis»: laborum, qui ab inferioribus corporibus tolerantur. Nemo enim illos ejiciet, nec unquam a danda ipsis a Deo sede detrudet. Multæ enim sedes sunt apud Patrem. Sed nec a sorte danda et quæ spirituali eorum fecunditati convenit, decident. Erit enim vita eorum, inquit, ut dies ligni vitæ: id est, sancta. Talis enim erat, ante transgressionem, in primis parentibus, cum etiam liceret illis ligni vitæ fieri participes, exsecratissimo et Deo invisio peccato nondum locum in illis habente. Aliud non dissimile adjungit prophetica oratio. «Opera enim, inquit, manuum suarum inveterascent, id est, 905 cursum in rebus gerendis certum habebunt et immutabilem. Quod dico, ita se habet. Data est enim Israelitis per Moysen lex; sed in illa erat umbra et typus, speciem veritatis habens, nondum tamen ipsam veritatem. Illucescente Christo, mutati sunt typi in veritatem et umbæ velut inclinarunt et inveterarunt, id est, non semper robur suum habuit legalis conversationis virtus. Itaque Israelitæ opera sua inveterascere non fecerunt (inutilis quippe est legalis cultus, quod ad typos attinet), at qui in Christo sunt durabunt. Non enim alia illis lex dabitur quæ evangelicorum oraculorum virtutem in melius commutet. Dictum est enim per universorum Servatorem Christum, voce Psallentis: «Justitia tua, justitia in sæculum, et lex tua veritas». — «Electi autem, inquit, mei non laborabunt frustra, neque liberos gignent in maledictionem.» Rursus docet, velut ex contentione et oppositione eorum quæ quondam præfectis Judæorum contigerunt: hi autem sunt Scribæ et Pharisei, qui, lege relicta, et docentes doctrinas, mandata hominum, patres quidem exstiterunt liberorum, per disciplinam, scilicet: at frustra, et in maledictionem. Hoc etiam nos docuit Servator, Scribas et Phariseos reprehendens. Dixit enim: «Væ vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia circuitis mare et aridam, ut faciatis unum proselytum: et cum fuerit factus, facitis illum filium gehennæ, duplo magis quam vos estis». Itaque illi liberos genuerunt in maledictionem et in vanum: sed electi, inquit, mei, id est, divini discipuli, vel omnino meorum oraculorum administri, non gignent liberos in maledictionem, neque frustra suos posteros. Semen enim benedictum erit, semen eorum et benedictum a Deo. Quod autem illis adhærebit, elementer et humaniter illis omnia largiens, et precibus eorum paratissimam aurem præbens, ostendit, cum dicit: «Priusquam clament illi, ego

⁷⁷ Psal. cxxvii, 2. ⁷⁸ Psal. cxviii, 142. ⁷⁹ Matth. xxiii, 15.

exaudiam eos. Adhuc loquentibus illis, dicam: Α μὴν εἰς κενὸν, κατ' ἐκσίνους· σπέρμα γὰρ εὐλογη-
 Quid est?)
 Θεοῦ. Ὅτι δὲ προσκίσεται λίαν αὐτοῖς, τὰ ἐξ' ἡμερότητας καὶ φιλανθρωπίας δωρούμενος, ἐτοιμότατον
 τε τὸ οὗς ὑπέχων ταῖς παρ' αὐτῶν ἐκτεταῖς, διαδείκνυσιν εἰπὼν, ὅτι « Πρὶν κεκράξαι αὐτοὺς, ἐγὼ εἰς-
 ακούσομαι αὐτῶν. Ἐτι λαλούντων αὐτῶν, ἔρῳ· τί ἐστίν; »

VERS. 25. Tunc lupi et agni pascentur simul, et
 leo quasi bos comedet paleas, et serpens terram,
 quasi panem. Non nocebunt, neque corrumpent in
 monte sancto meo, dicit Dominus.

906 Bifariam hæc accipies. Vel enim duorum
 populorum per fidem unionem significare potest
 sententia prophetica; vel qui quondam agrestium
 ferarum more sanctis insultaverunt, et Ecclesias
 insectati sunt, serpentibus non dissimiles, cum
 illis in unum affectum animique consensionem
 coalescent, vinculo pacis etiam colligati per Chri-
 stum, qui iustificat impium et quod dispersum est
 colligit, ac luce divina, tenebris involutum col-
 lustrat, omniaque convertit in melius. Facit enim
 omnia, et transformat, uti scriptum est ⁹⁰. Hædi
 ergo et agni ex lege erant sacrata et munda
 animalia, adeo ut ad divinum altare adduceren-
 tur, et in odorem suavis fragrantiae Deo offerren-
 tur. Lupus autem et leo, profana ac immunda, et
 his quæ nominavimus infesta. Serpens præterea,
 homini inimicissimus, et naturæ legibus ad hoc
 incitatus. Verum cum his qui in Christo purga-
 ti sunt, et sanctam et eximiam vitam institue-
 runt, per evangelicam prædicationem in unam ani-
 morum consensionem, quæ est in fide, coale-
 scent, etiam hi detestandi quondam et immundi,
 et belluina crudelitate pectus refertum habentes:
 « Hi nihil nocebunt, » inquit, neque perdent quem-
 quam in monte sancto meo, id est, Ecclesia.
 Comedent enim cum mansuetis offerata. Deliciæ
 vero illis Christus (panis vivus, de cælo descen-
 dens), et vitam dans mundo ⁹¹. Nutrit autem
 tum carne propria, ad immortalitatem ac vitam
 nos refingens, tum suis prædicationibus, id est evan-
 gelicis. « Non enim in solo pane vivet, inquit,
 homo, sed in omni verbo quod prodit ex ore
 Dei ⁹². » Observa autem agnos et hædos leonum et
 luporum cibos non edere. Neque enim dixit: Co-
 medent carnes, sed lupi et leones mansuetis uten-
 tur cibis cicurum animalium, quæ pælearum nomi-
 ne significantur. Non sequentur autem immundos
 mundi: neque illorum institutum ac vitam æmuli-
 labuntur, sed profani potius milium et purorum pro-
 bitatem imitabuntur.

CAP. LXVI. VERS. 1-3. Sic dicit Dominus: Cæ-
 lum mihi solium, ac terra scabellum pedum meo-
 rum. Qualem domum ædificabitis mihi? aut quis
 locus requietis meæ? Omnia enim hæc fecit ma-
 nus mea, sunt mea hæc omnia, dicit Dominus.
907 Quem respiciam, nisi ad humilem et quietum, ac
 timentem sermones meos? At iniquus qui sacri-

Τότε λύκοι καὶ ἄρνες βοσκηθήσονται ἅμα. καὶ
 λέων ὡς βοῦς φάγεται ἀχυρά, ὄφεις δὲ γῆν ὡς
 ἄρτον. Οὐκ ἀδικήσουσιν, οὐδ' οὐ μὴ λυμανοῦν-
 ται ἐπὶ τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ μου, λέγει Κύριος.

Κατὰ δύο τρόπους ἐκλήφη καὶ ταῦτα· ἡ γὰρ τῶν
 δύο λαῶν τὴν διὰ πίστεως ἑνωσιν κατασημῆνειεν ἂν
 τῆς προφητείας ἡ δὴναιμς, ἡγουν ὅτι καὶ οἱ ποτὲ θη-
 ρίων ἀγρίων δίκην τοῖς ἁγίοις ἐπιπηδήσαντες, καὶ
 διώξαντες τὴν Ἐκκλησίαν, ὀφείων τε διενεγκόντες οὐδὲν,
 συμῆθονται πρὸς αὐτοὺς, κατὰ διάθεσιν καὶ ὁμοφυλίαν
 τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης κατεσφιγμένοι πρὸς τοῦτο
 διὰ Χριστοῦ, τοῦ δικαιοῦντος τὸν ἀσεβῆ, καὶ συλλέγον-
 τος τὸ ἐσκορπισμένον, καὶ φωτὶ τῷ θείῳ καταφαι-
 δρύνοντος τὸ ἐσκοτισμένον, καὶ τὰ πάντα μεθιστών-
 τος ἐπὶ τὸ ἁμεινον. Ποιεῖ γὰρ πάντα καὶ μετασκευά-
 ζει, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἐριφοὶ μὲν οὖν καὶ ἄρνες,
 ἱερά τέ ἐστι καὶ καθαρὰ ζῶα κατὰ τὸν νόμον, ὥστε
 καὶ τῷ θεῷ προσφέρεσθαι θυσιαστηρίῳ, καὶ εἰς ὁσμήν
 εὐωδίας ἀναφέρεισθαι τῷ Θεῷ· λύκος δὲ καὶ λέων,
 ἀνίερα, καὶ ἀκάθαρτα, καὶ ἐχθρὰ τοῖς ὀνομασμένοις·
 ὄφεις δὲ πρὸς τοῦτοις ἀνθρώπῳ πολεμιώτατος, καὶ
 τοῖς τῆς φύσεως νόμοις εἰς τοῦτο ἡκονημένος, ἀλλὰ
 τοῖς ἐν Χριστῷ κεκαθαρμένοις, ἱερὰν τε καὶ ἐξηρη-
 μένην ἐσχχόσι ζωὴν, διὰ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγ-
 μάτων συμῆθονται, πρὸς ὁμοφυλίαν τὴν διὰ
 πίστεως, οἱ βδελυροὶ ποτε καὶ ἀκάθαρτοι, καὶ ὁμό-
 τητος θηριοπρεποῦς μεστήν ἔχοντες τὴν καρδίαν.
 « Οὗτοι, φησὶν, οὐδὲν ἀδικήσουσιν, οὐτε μὴν δια-
 λυμανοῦνται τιτι τῶν ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ μου, »
 τοῦτέστι, τῇ Ἐκκλησίᾳ. Φάγονται γὰρ οὖν τοῖς
 ἡμέροις τὰ ἄγρια· τροφὴ δὲ αὐτοῖς ὁ Χριστὸς ὁ ἄρ-
 τος ὁ ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, καὶ ζωὴν δι-
 δοὺς τῷ κόσμῳ· τρέφει δὲ καὶ σαρκὶ τῇ ἰδίᾳ, πρὸς
 ἀφθαρσίαν ἡμᾶς ἀναμορφῶν καὶ ζωὴν, καὶ τοῖς
 ἑαυτοῦ κηρύγμασι, τοῦτέστι, τοῖς εὐαγγελικοῖς· οὐ
 γὰρ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος,
 ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος
 Θεοῦ. Ἐπιτήρησον δὲ ὅτι οὐκ ἄρνες καὶ ἔριφοι, τὰς
 τῶν λεόντων καὶ λύκων ἔδονται τροφάς (οὐ γὰρ ἐφη·
 Φάγονται κρέα), ἀλλ' οἱ λύκοι καὶ λέοντες ταῖς τῶν
 ἡμέρων κεκρήσονται, αἱ δὲ τῶν ἀχύρων σημαίνον-
 ται· οὐχ ἔψονται δὲ ἀκαθάρτοις αὐτοῖς μᾶλλον οἱ
 καθαροὶ, οὐδὲ τὴν ἐκεῖνων ζηλώσουσι πολιτεῖαν καὶ
 ζωὴν· ἀλλ' οἱ βέβηλοι μᾶλλον, ταῖς τῶν πρῶων καὶ
 κεκαθαρμένων ἐπιεικταῖς ἀκολουθήσουσιν.

Οὕτω λέγει Κύριος· Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος, ἡ δὲ
 γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῖον οἶκον οἰκο-
 δομήσετέ μοι; ἢ ποῖος τόπος τῆς καταπαύσεώς
 μου; Πάντα γὰρ ταῦτα ἐποίησεν ἡ χεὶρ μου,
 καὶ ἐστὶν ἐμὰ πάντα ταῦτα, λέγει Κύριος. Καὶ
 ἐπὶ τίνα ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινόν, καὶ
 ἡσύχιον, καὶ τρέμοντα τοὺς λόγους μου; Ὁ δὲ

⁹⁰ Apoc. xxi, 5. ⁹¹ Joan. vi, 53. ⁹² Luc. iv, 4.

ἄνομος ὁ θύων μοι μόσχον, ὡς ὁ ἀποκτείνων ἄ
κύνᾳ· ὁ δὲ ἀναφέρων σειμίδαλι, ὡς αἷμα ὕειον·
ὁ δὲ διδοὺς λίθον εἰς μνημόσυνον, ὡς βλάσ-
φημος.

Ἐξυφήνας ἀποχρώντως τὸν πρὸς γὰρ ἔθνη λό-
γον, μεθίστησι τὴν μυσταγωγίαν πρὸς αὐτὸν ἤδη τὸν
Ἰσραήλ. Βούλεται γὰρ καὶ αὐτοὺς τῆς κατὰ νόμον
ἀποστήσαι κακίας (1), καθάπερ ἀμέλει κακείνους
ἀποποιεῖν ἐκέλευε τῆς ἀρχαίας ἀπάτης, καὶ τῆς ἐν
τῷ πλανᾶσθαι βεβήλου ζωῆς· ὅτι τοίνυν τῆς ἐν
πνεύματι λατρείας μεταποιεῖται μάλλον, λόγου δὲ
ἀξιοὶ παντελῶς οὐδενός, τὴν ὡς ἐν σκιαίς καὶ τύποις
διδάσκει σαφῶς· βούλεται δὲ τι πρὸς τοῦτω καὶ
ἕτερον αὐτοὺς εἰδέναι, ὡς καὶ ἄνω αἰρουνσι τὴν
ὀφρὺν, καὶ ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἀναγκαίων πεφρονήκασι
μέγα, τὸν ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἀναστήσαντες ναόν·
ῥοντο γάρ, ὅτι καὶ τότῃ περιληπτὸν τὸ θεῖόν ἐστι,
καὶ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ περιεκτικῶς,
καθὰ καὶ οἱ τῶν ἐθνῶν ψευδώνυμοι, καὶ οὐδὲν ὄντες
παντελῶς, πλην ὅτι ξύλα τε καὶ λίθοι· καὶ διὰ τοῦτό
φησιν· Ὡς τῆς θείας δόξης οὐκ εἰδότες τὴν ὑπερ-
οχὴν! Ὡς τῶν ἐμοὶ προσόντων ἀξιωματῶν οὐκ ἐν-
νοοῦντες τὸ μέγεθος! Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ
ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετε
μοι; ἡ ποῖος τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; Ὁ
Πληροὶ γὰρ τὰ πάντα τὸ θεῖον· μετὰ δὲ αὐτοῦ γῆ τε
καὶ οὐρανός; Εἰρήσθω δὴ ἀνθρωποπρεπῶς, ὅτι θρό-
νον ἔχων τὸν οὐρανόν, ὑποπόδιον δὲ ὥσπερ τι ποιεῖ-
ται τὴν γῆν. Ποῖος οὖν αὐτὸν δέξεται χώρος; ἡ ποῖος
οἶκος ἀρκέσει περιληπτός; Ὁ Πάντα γὰρ ταῦτα,
φησὶν, ἐποίησεν ἡ χεὶρ μου· καὶ ἔστιν ἐμὰ ταῦτα
πάντα. Ὁ Ποῖα δὲ ταῦτα; Ἀἴλων δὲ ὅτι, καὶ τὰ ὀρώ-
μενα, καὶ τῶν ὀρωμένων ἐπέκεινα· καὶ αὐτοῦ γὰρ
ἡ κτίσις ἅπαντα, καὶ τοῖς αὐτοῦ νεύμασι παρήχθη
πρὸς γένεσιν τὰ οὐκ ὄντα ποτέ. Τί τοίνυν αὐτῷ
προσόισμεν ὡς οὐκ αὐτοῦ; τοιοῦτόν τι φησι καὶ
διὰ τῆς τοῦ Ψάλλοντος φωνῆς· Ὁ Ἐὰν πεινάσω, οὐ μὴ
σοι εἴπω· ἐμὰ γὰρ ἐστὶ πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ,
κτῆνη ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ βόες. Ἐγνώκα πάντα τὰ
θηρία τοῦ ἀγροῦ, καὶ πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ,
καὶ ὠραιότης ἀγροῦ μετ' ἐμοῦ ἐστίν. Ὁ Ἐπὶ τίνα
δὴ οὖν ἐπιβλέψω, φησὶν; ἡ πάντως που ἐπὶ τὸν
ταπεινὸν καὶ ἡττοῦχον, τουτέστι, τὸν εἰκτικὸν καὶ
πρῶτον, καὶ τῶν ἐμῶν θελημάτων γνήσιον ὑπουργόν,
ὥστε καὶ τρέμειν τοὺς οἵπερ ἂν γένοιτο παρ' ἐμοῦ
λόγοι; Σημαίνει δὲ διὰ τούτων τὸ εὐαγγελικὸν καὶ
σωτήριον κήρυγμα· τοιοῦτος ἐφορᾷ ἀξιοί, καὶ ὡς
ταπεινοὺς ἐπισκέπτεσθαι. Θρασύς γάρ καὶ ἀλαζών
ὁ τοῖς θεοῖς αὐτοῦ νόμοις ἀντανιστάμενος, καὶ διὰ
πολλῆς ἀπειθείας, γαυρὸν ὥσπερ τινὰ καὶ σκληρὸν
ἀνατείνει αὐτῷ τὸν τῆς ἑαυτοῦ διανοίας αὐχένα· ὅτι
δὲ ἀπαράδεκτον ποιεῖται τὴν διὰ νόμου λατρείαν, καὶ
διὰ μίσους ἔχει, σαφηνεῖ λέγων· Ὁ θύων μοι μό-
σχον, ὡς ὁ ἀποκτείνων κύνᾳ· ὁ δὲ ἀναφέρων σεί-
δαλιν, ὡς αἷμα ὕειον· ὁ δὲ δοὺς λίθον εἰς μνημό-

ficat mihi vitulum, quasi qui occidat canem;
qui autem offert similitam, quasi sanguinem suil-
lum; qui dat thus in memoriale quasi blasphemus.

Cum abunde sermonem suum ad gentes pertexue-
rit, mystagogiam ad ipsum jam Israel convertit.
Vult enim eos a legali etiam umbra desciscere, sicuti
videlicet illos quoque jussit, a pristino errore, sedu-
ctione et profana vita recedere. Aperte itaque docet,
se spiritualem potius cultum aestimare et curare;
umbratilem et typicum nihili facere. Vult porro illos
et aliud scire, quod supercilium erigant et de re
nihili altum sapiant, qui Hierosolymitanum templum
excitarunt. Existimarunt enim loco contineri divini-
tatem, et in manufactis templis circumscripse et
definite habitare: sicut illi falso nuncupati dii, qui
revera nihil sunt, quam ligna et lapides. Idcirco
ait: O vos qui divinæ majestatis præstantiam igno-
ratis, qui dignitatis meæ magnitudinem non consi-
deratis: « Coelum mihi solum est, et terra scabellum
pedum meorum. Qualem domum ædificabitis mihi?
Aut quis locus requietis meæ? » Implet enim omnia
divinitas, et plena ejus sunt terra et cælum⁹⁹.
Humano more dictum sit, solum eum habere cælum,
et scabellum velut quoddam sibi terram supponere.
Quis enim locus eum capiet? aut quæ domus satis
erit ampla ad comprehendendum? « Omnia enim hæc,
inquit, fecit manus mea, et mea sunt hæc omnia. »
Quæ autem hæc? Videlicet quæ cernuntur, et quæ
cerni nequeunt. Ejus enim est omnis creatura;
ejus nutu creata et orta sunt quæ aliquando non
erant. Quid igitur ei offeremus, quod ejus non sit?
Tale quiddam dicit etiam voce Psallentis: « Si esu-
riero, non dicam tibi: meæ enim sunt omnes ani-
mantes agæ, jumenta in montibus et boves. Novi
omnia volatilia cœli, et pulchritudo agri mecum
est¹⁰⁰. Quem igitur respiciam? » inquit: « om-
nino ad humilem et quietum, id est, sequacem et
mitem, et meæ voluntatis ingenuum ac germanum
effectorem, ut ad verba mea contremiscat. Significat
autem his evangelicam ac **908** salutarem prædica-
tionem. Hos dignatur intueri, et velut humiles inspi-
cere. Audax enim et arrogans, qui divinis ejus resi-
stit legibus et ex magna inobedientia, superbam
velut et durum cervicem mentis suæ contra illum
extollit. Legis vero cultum se non recipere, et odio
habere, palam faciet cum inquit: « Qui sacrificat
mihi vitulum, est perinde ac is qui occidit canem;
qui offert similitam, quasi qui sanguinem offert suil-
lum; qui dat thus, ad memoriam sui, est quasi bla-
sphemus. » Considera igitur eum non solum non
admittere quæ in umbris ac typis posita sunt, sed,
ut dixi, odisse. Vituli enim cædem, canis mortem
existimat, et rem impuram, similitam oleo consper-
sam. Significat enim hoc, ut opinor, dum eam san-

⁹⁹ Psal. Lxi, 49. ¹⁰⁰ Psal. xliix, 10-12.

(1) Hunfr. σκιάς

guini suis comparat. Impura est autem sus, ex legis præscriptio. Et thuris fumos pari loco habet, quo vocem blasphemam. Transfert igitur his verbis eos, ut velint non juxta umbram legis, sed evangelice vivere.

τῷ σὺς αἵματι παρεικάζειν αὐτήν· ἀκάθαρτον δὲ κατὰ τὸν νόμον ὁ ὕς· τοὺς δὲ γε ἐκ λιθάνου καπνοὺς, ἐν ἱσφί τίθεται παλιμψήμου φωνῆς. Μεθίστησι τοίνυν ἀγγελικῶς, καὶ οὕτως [Ἰσ. οὔτοι] που μᾶλλον κατὰ

VERS. 4. *Et ipsi elegerunt vias suas, et abominationes suas, quas anima eorum voluit. Et ego eligam ludibria eorum, et peccata eorum retribuam eis. Quia vocavi eos, et non obedierunt, et egerunt malum in conspectu meo. Et, quæ nolebam, elegerunt.*

Rursus adornat apologiam, causamque aperte reddit, cur repudiatus fuerit Israel, quantumvis primogenitus dictus, et sors Dei nuncupatus. « Elegerunt enim, inquit, vias suas, et abominationes suas, quas anima ipsorum voluit. » Cum dicit, « Elegerunt, » declarat eos judices esse non rectos in rebus necessariis, sed potius « Dicere bonum malum, et vertere tenebras in lucem, et lucem in tenebras, amarum in dulce, et dulce in amarum⁸⁵. » Cum enim licuisset ipsis per oracula evangelica ad omnes virtutes præclarissimas adduci, cumque penes ipsos esset vitia relinquere, amplecti quod est utile: illi, inquit, voluerunt vias suas, a lege alienas, quæ in rete mortis et in profundum inferni eos adducunt. Revocat autem illis in memoriam pristina eorum peccata. Fuerunt enim olim idololatræ et abominationum cultores. « Quia igitur vocati sunt, inquit, et non audiverunt, » 909 neque attende-
runt verbis illis quæ ad ipsos feci; dixi enim: « Ego sum lux mundi, et qui credit in me, etiamsi moriatur, vivet⁸⁶; » ac iterum: « Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos⁸⁷: » hinc feram in illos hanc sanctam sententiam, et ego eligam ludibria eorum, id est, qui ludifcent, ac in ipsos debacchentur. Designat autem eos qui vastarunt Judæam et concremarunt sanctam quondam et celebrem civitatem, nempe Romanorum duces. « Retribuam enim, inquit, illis peccata sua⁸⁸. » Nam quæ ego odi et nolui, ipsi elegerunt.

Δηλοῖ δὲ πάντως τοὺς πεπορθηκότας τὴν Ἰουδαίαν, καὶ κατεμπερήσαντας τὴν ἁγίαν ποτὶ καὶ διαδόχων πόλιν· δῆλον δὲ ὅτι τοὺς Ῥωμαίων στρατηγούς. « Ἀναποδώσω γὰρ αὐτοῖς, φησὶ, τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. » Ἄ γὰρ μεμίσχηκα, καὶ οὐκ ἠδουλόμην, ἐξελέξαντο.

VERS. 5. *Audite verbum Domini qui tremitis sermonem ejus; dicite, fratres nostri iis qui oderunt vos, et abominantur, ut nomen Domini glorificetur, et appareat in lætitia eorum, et illi confundentur.*

Transfert orationem ad omnem humilem, et quietum, ac trementem sermones ejus: quorum quidem primitiæ et p:imi fuerunt, et secretionem quadam selecti, divini discipuli. Protrahitur autem vis præcepti ad omnes qui deinceps præficiuntur populo, qui

Α συνον, ὡς βλάσφημον. Ὁ Ἄθρει δὲ οὖν ὅπως τὰ ὡς ἐν σκιαῖς καὶ τύποις, οὐκ ἀπόδλητα ποιεῖται μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ μεμίστηκεν, ὡς ἔφην· τὴν γάρτοι μόσχου σφαγὴν, κυνὸς ἡγείται θάνατον, ἀκάθαρτον δὲ καὶ σεμίδαλιν ἐλεόδευ[σ]τον. Δηλοῖ γὰρ, οἶμαι, τοῦτ' ἐν τούτων αὐτοὺς εἰς γε τὸ βούλεσθαι διαζῆν εὐ- γε τὴν οὖσαν ἐν τῷ νόμῳ σκιάν.

Καὶ οὗτοι ἐξελέξαντο τὰς ὁδοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ βδελύγματα αὐτῶν, ἃ ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἠθέλησε. Κιτῶν ἐκλέξομαι τὰ ἐμπαίγματα αὐτῶν, καὶ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν ἀνταποδώσω αὐτοῖς, ὅτι ἐκάλεσα αὐτοὺς, καὶ οὐκ ὑπήκουσαν, καὶ ἐποίησαν τὸ πονηρὸν ἐναντίον μου. Καὶ ἃ οὐκ ἠδουλόμην, ἐξελέξαντο

Ἄπολογεῖται πάλιν, καὶ ἐμφανῆ καθίστησι τὴν αἰτίαν, ἐφ' ἣ καὶ ἀπόπεμπος γέγονεν ὁ Ἰσραὴλ, καίτοι πρωτότοκος ὀνομασμένος, καὶ κληρὸς Θεοῦ χρηματίσας. « Ἐπελέξαντο γὰρ, φησὶν, αὐτοὶ τὰς ὁδοὺς αὐτῶν, καὶ τὰ βδελύγματα αὐτῶν, ἃ ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἠθέλησε· » τὸ δὲ, « Ἐπελέξαντο, » λέγων, οὐκ ὀρθῶς ἀπέφηνε δικαστὰς ἐν ἀναγκαίοις πράγμασιν. « Εἰπόντας δὲ μᾶλλον καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν, καὶ θεμενούς τὸ σκότος εἰς φῶς, καὶ τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν. » Ἐξὼν γὰρ αὐτοῖς διὰ τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων πρὸς πᾶν ὁτιοῦν ἀποφύγεσθαι: τῶν ἀρίστων ἀνδραγαθημάτων, καὶ προκειμένης αὐτοῖς ἐξουσίας ἀποστῆναι μὲν τῶν τῆς φαυλότητος τρώπων, ἀνθελέσθαι δὲ τὸ πεφυκὸς ὠφελεῖν· αὐτοὶ, φησὶν, ἠθέλησαν τὰς ὁδοὺς αὐτῶν τὰς ἐξω νόμων τῶν ἱερῶν, τὰς παγίδας θανάτου, καὶ εἰς πέταυρον ἔδου κατακομιζούσας αὐτούς· ἀναβαίνει δὲ καὶ εἰς ἀνάμνησιν ἀρχαιοτέρας αὐτοῖς ἀμαρτίας· γεγόνاسι γὰρ κατὰ καιροὺς, καὶ εἰδωλόατρα, καὶ βδελυγμάτων προσκυνηταί. « Ἐπειδὴ τοίνυν κέκληνται, φησὶ, καὶ οὐκ ὑπήκουσαν, » οὐτε μὴν προσεσχέκασιν, οἷς πρὸς αὐτοὺς πεποίημαι λόγους. Ἐφην γὰρ, ὅτι « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, κἀν ἀποθάνῃ ζήσεται· » καὶ πάλιν· « Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. » Ταύτῃ τῇ ψήφῳ λοιπὸν κεχρήσομαι τῇ κατ' αὐτῶν ὁσίᾳ, καγὼ ἐκλέξομαι τὰ ἐμπαίγματα αὐτῶν, τουτέστι, D τοὺς ἐμπαίζοντας, ἦγον ἐμπαροινούντας αὐτοῖς. καὶ κατεμπερήσαντας τὴν ἁγίαν ποτὶ καὶ διαδόχων πόλιν, ἐξελέξαντο.

Ἀκούσατε τὸ ῥῆμα Κυρίου, οἱ τρέμοντες τὸν λόγον αὐτοῦ· εἰπατε, ἀδελφοὶ ἡμῶν, τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς καὶ βδελυσσομένοις, ἵνα τὸ ὄνομα Κυρίου δοξασθῇ καὶ ὀφθῇ ἐν τῇ εὐφροσύνῃ ὑμῶν, κακῆϊνοι αἰσχυρῶνθῃσονται.

Μεθίστησι τοὺς λόγους ἐπὶ πάντα ταπεινὸν καὶ ἡσύχιον, καὶ τρέμοντα τοὺς λόγους αὐτοῦ, ὧν δὴ καὶ γεγόνασιν ἀπαρχὴ, καὶ πρωτοί, καὶ ἀπολέγδην ἐξελεγμένοι οἱ θεσπέσιοι μαθηταί. Τρέχει δὲ τῆς ἐντολῆς ἡ δύναμις καὶ ἐπὶ πάντας ἐφεξῆς τοὺς λαῶν

⁸⁵ Isa. v, 20. ⁸⁶ Joan. xi, 26. ⁸⁷ Matth. xi, 28. ⁸⁸ Prov. xii, 14.

ηγουμένους, οἱ ψήφῳ θεῖῳ χειροτονήνται τῶν ἁγίων Ἐκκλησιῶν, καὶ τῶν ἱερῶν κηρυγμάτων ἱερωργοί. Τούτοις ἐπιτάττει λέγων· « Εἰπατε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς καὶ βδελυσσομένοις· Ἀδελφοὶ ἡμῶν. » Ἡ γὰρ πρῶτος αὐτοῦς βούλεται καὶ ἀνεξικάκους εἶναι, κατὰ γε τὰς εὐαγγελικὰς παραδόσεις, καὶ διὰ τῆς εἰς λῆξιν μακροθυμίας σαργνεύειν εἰς οικειότητα πνευματικὴν, τοὺς ἀνανεύοντας, καὶ παραιτουμένους τὴν πρὸς αὐτοὺς κοινωσίαν· ἥγουν ἐκεῖνό που τάχα διακελεύεται, τὸ κηρύξαι, φημί, τοῖς ἔθνεσι, καὶ καλέσαι πρὸς θεογονώσαν τὴν ἀληθῆ, τοὺς πεπλανημένους, καὶ τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων προσκυνητὰς Ἰουδαίους, ὅτι μὴ κατ' αὐτοὺς ἐδέχοντο τὴν πολυθεῖαν, ἓνα δὲ καὶ φύσει καὶ μόνον ὠμολόγουν Θεόν· ἀλλ' εἰ καὶ « Μεμισήκασι, φησὶν, ὑμᾶς, βδελυροὺς εἶναι καταλογιζόμενοι, προτεινέσθω καὶ οὕτως αὐτοῖς ὁ παρ' ὑμῶν λόγος, καὶ ἐν τάξει καταλογιζέσθωσαν ἀδελφῶν, ἵνα τὸ ὄνομα Κυρίου δοξασθῇ. » Σεσαργνεύεται γὰρ τῶν ἐθνῶν ἡ πληθὺς εἰς δόξαν Χριστοῦ, καὶ γέγονεν ἐμφανὴς ἐν τῇ εὐφροσύνῃ αὐτῶν· εὐφραίνονμένων γὰρ τῶν ἐθνῶν ἐπὶ τῇ παρ' αὐτοῦ χάριτι καὶ σωτηρίᾳ, κατησχύνθησαν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ὡς ἀπόβλητοι, καὶ μεμισημένοι, καὶ ἀμέτοχοι παντελῶς τῆς τῶν ἁγίων ἐλπίδος, καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ δεδωρημένων τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν· εἰδέναι δὲ ἀναγκαῖον, ὅτι νομικὴν λέλυκεν ἐντολὴν, ἀδελφοὺς ὀνομάζειν κελεύσας τοὺς ἐξ ἐθνῶν. Ἀπειρητο γὰρ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τὸ συναναπλέκεσθαι φιλεῖν τοῖς πεπλανημένοις. « Οὐ γὰρ λαλήσεις αὐτοῖς εἰρηνικά, » φησὶν ὁ διὰ Μωσέως νόμος, « οὐδὲ μὴ ἐπιγαμβρεύσεις αὐτοῖς· τὴν θυγατέρα σου οὐ δώσεις τῷ υἱῷ αὐτοῦ, οὐδὲ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ λήψῃ τῷ υἱῷ σου· ἵνα μὴ ἀποστήσῃ τὸν υἱόν σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ πορευθεὶς λατρεύῃ θεοῖς ἑτέροις. » Ἀλλ' ἐν Χριστῷ γέγονε τὰ ἀμφοτέρω, καὶ λέλυται τὸ μεσότοιχον ἐντολῶν ἐν δόγμασι· « Καὶ γὰρ ἐστὶν αὐτὸς ἡ εἰρήνη

Φωνὴ κραυγῆς ἐκ πόλεως, φωνὴ ἐκ ναοῦ, φωνὴ Κυρίου ἀνταποδιδόντος ἀνταπόδοσιν τοῖς ἀντικειμένοις.

Εἰπὼν, ὅτι· « Κἀγὼ ἐκλέξομαι τὰ ἐμπαίγματα αὐτῶν, καὶ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν ἀνταποδώσω αὐτοῖς, » διαδείκνυσιν εὐθύς τῶν ἀπειληθέντων τὴν ἐκβασιν, καὶ ὡς ἦδη τῶν πολεμίων τὴν τε πόλιν αὐτῶν, καὶ τὸν ναὸν ἡρηκότων, φωνὴν ἐκ πόλεως, καὶ φωνὴν ἐκ ναοῦ γενέσθαι φησὶν, ὡς ἀναμὲλ κλαιόντων ἱερωγῶν, καὶ συνθρηγούντων ἀλλήλοις τῶν λαῶν· καὶ γὰρ ἦν εἰκὸς, τῆς τοῦ πολέμου συμφορᾶς κατακρατούσης αὐτῶν, θρηγεῖν τε καὶ ὀλοφύρεσθαι· οὐ γὰρ ἦν ἀπόνευσις τοῦ καχοῦ, Κυρίου δὲ φωνὴν γενέσθαι φησὶν « ἀνταποδιδόντος ἀνταπόδοσιν τοῖς ἀντικειμένοις, » οἷον ἐπιτάττοντος καὶ διακελευομένου τοῖς ὀλοφρευταῖς, φεῖδεσθαι τῶν ἀλόντων οὐδενός, ἐπιπλῆξιν δὲ μᾶλλον ἀγρίως τοῖς ἀντικειμένοις, καὶ οὕτω πᾶντως ταῖς τῶν πολεμούντων ὁρμαῖς, ἀλλὰ γὰρ θελήμασι τοῖς δεσποτικοῖς· τοῦτο γὰρ αὐτοῖς γέγονε πρόξενον τοῦ καὶ ἀλῶναι, καὶ παθεῖν.

Πρὶν ἢ τὴν ὀδύρουσαν τεκεῖν, πρὶν εἰλεῖν τὸν

A divino calculo deliguntur sanctarum Ecclesiarum et divinorum premiorum administri : his in mandatis dat, inquit : « Dicite iis qui oderunt vos, et abominantur, fratres nostri. » Aut enim vult eos mites esse et malorum tolerantes, secundum traditiones evangelicas, et summa patientia, ad spirituales conjunctionem inescare eos qui renuunt et refugiunt ipsorum sodalitiū; aut illud fortassis mandat ut prædicent, inquit, gentibus, et vocent ad veram Dei cognitionem eos qui erraverunt, Judæosque immundorum spirituum cultores; quia non hi, ut illi multorum deorum cultum receperunt, sed unum et natura ac solum Deum confessi sunt. Sed etiamsi, inquit, « odio prosequantur vos, et credant vos esse abominabiles, proferatur tamen sic apud eos oratio, et fratrum loco ducantur, ut nomen Domini gloriose prædicetur. » Irretita enim est gentium multitudo ad gloriam Christi, et in earum lætitia apparuit. Lætantibus enim gentibus de gratia ejus et salute, confusi sunt Israelitæ, ut rejecti 910 et odio habiti, ac omnino expertes spei sanctorum, et eorum quæ data sunt ab ipso credentibus. Sciendum autem est necessario solvisse eum legis præceptum, cum jubeat nominare fratres eos qui sunt ex gentibus. Interdixit enim Israelitis, ne commercium haberent cum his qui in errore versati sunt. « Non enim loqueris pacem illis, inquit lex Mosæica, nec elocabis illis filiam tuam, nec dabis filio ejus, nec filiam ejus accipies filio tuo, ne avertat filium tuum a me, et abeat serviatque diis alienis 91. » Verum in Christo facta sunt ambo unum, et solum interstitium maceræ, et abolita est lex præceptorum in dogmatis. « Est enim ipse pax nostra 92. » τοῦ φραγμοῦ, κατήργηται δὲ καὶ ὁ νόμος, τῶν ἡμῶν. »

VERS. 6. Vox clamoris de civitate, vox de templo, vox Domini retribuētis retributionem adversariis.

Cum dixerit : « Et ego eligam ludibria eorum, et peccata eorum retribuam illis, » statim ostendit eorum quæ comminatus est exitum, et jam quasi hostium civitatem ipsam et templum devastantium, vocem de civitate, et vocem de templo editam esse dicit, et ministrorum simul cum populo silentium, et inter se complorantium. Nam cum belli calamitatibus ferendis pares non essent, flere eos par fuit et plorare. Nulla enim erat mali evitatio. « Domini autem vocem fuisse dicit, retribuētis retributionem adversariis, » et præcipientis ac imperantis vastatoribus ut nullius captivi misericordiam capiant, sed ut crudeliter insiliant in adversarios; nec tantummodo bellantium impetu, sed et domini voluntate. Hoc enim illis in causa fuit, cur caperentur et affligerentur.

VERS. 7-9. Antequam parturiens pariat, antequam

91 Deut. vii, 2. 4. 92 Ephes. ii, 14.

veniat labor parturiginum, effugit, et peperit masculum. Quis auditit tales? et quis vidit sic? Num parturivit terra uno die, aut etiam condita est gens tota simul, quia parturivit, et peperit Sion liberos suos? Ego autem dedi expectationem hanc, et non recordata est mei, dixit Dominus. Nonne ego parientem et sterilem feci, dixit Dominus?

Iterum docet non funditus perditum iri Israel. Postquam enim in universum praelixit Jerusalem captivitatem; rursus 911 facit mentionem reliquiarum ex electione. Servata est enim non exigua multitudo, per fidem videlicet in Christo. Hoc autem significare vult: Debacchati enim sunt in ipsum Iudæi, et principem vitæ interfecerunt. Postquam autem revixit, calcata morte, rediitque ad celestem Patrem ac Deum, prædicarunt eum divini discipuli, alloquentes omnes, etiam qui debacchati sunt, et vocantes ad resipiscentiam ac salutem per fidem, et remissionem peccatorum per sanctum lavacrum. Dixit enim Petrus: « Et nunc, fratres, novi vos ex ignorantia fecisse, sicut et principes vestri⁹¹. Pœnitentiam igitur agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, et accipietis donum Spiritus sancti. Vestrum enim sunt promissiones, et filiorum vestrorum⁹². » Hæc loquente divino Petro, multi crediderunt. Scriptum est siquidem in Actis sanctorum apostolorum adjectas esse die illo animas plus minus ter mille⁹³. Semper itaque divini discipuli instabant, monentes Israelitas, et ad fidem convertentes. Tempore deinde interjecto, inflata est demum Judæorum regioni ipsisque Hierosolymis divina ira, ingressis jam his qui ad moderatiorem vivendi rationem vocati sunt. Hi vero fuerunt reliquiae: quod docet, cum inquit: « Antequam parturiens pariat, antequam veniat labor dolorum partus effugit, et peperit masculum. » Nam priusquam instarent dura tempora, et veluti acres bellicæ calamitatis dolores incumberent Hierosolymis, effugit, id est, ante periculum peperit masculum: qui partus præclarus est et optatissimus. Nam quæ pariunt, solum masculum alieri præferunt; vel forte masculus est editus: non enim effeminatur mollitia Christianus populus. Sensus enim virili præditus est et juvenili. Cujus testis est beatus Paulus, scribens: « Qui Christi carnem crucifixerunt cum affectibus et cupiditatibus⁹⁴. » Dein quasi divina potentia hanc rem insignem operante, miraculum extollit, dicens: « Quis vidit sic? Num parturivit terra uno die, aut etiam condita est gens tota simul, quia parturivit et peperit Sion liberos suos? » Quis enim auditit, inquit, vel quis vidit terram, vel regionem totam, uno die germinantem eos qui eam implere valeant? Num enim semel, id est, 912 uno momento gens tota unquam nata est? At sic, inquit, « Sion peperit liberos suos. » Etenim uno die tria millia animarum adjecta esse, et spiritualem regenerationem per fidem et sacrosanctum baptismum suscepisse: quidni

A πόρον τῶν ὠδίνων ἐξέφυγε, καὶ ἔτεκεν ἄρσεν. Τίς ἤκουσε τοιοῦτον; καὶ τίς ὥρακεν οὕτως; Εἰ ὠδινε γῆ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, ἢ καὶ ἐτέθ[χ]η ἔθνος εἰσάπαξ, ὅτι ὠδινε καὶ ἔτεκε Σιών τὰ παῖδια αὐτῆς; Ἐγὼ δὲ ἔδωκα τὴν προσδοκίαν ταύτην, καὶ οὐκ ἐμνήσθη μου, εἶπε Κύριος. Οὐκ ἰδοὺ ἐγὼ γεννώσαν καὶ στεῖραν ἐποίησα, εἶπε Κύριος;

Ὅτι μὴ δολόβριζος ὁ Ἰσραὴλ ἀπολείται, διδάσκει: πάλιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁλος προαναπεφώνηκε τῇ Ἰερουσαλὴμ τὴν ἄλωσιν, διακείμενται πάλιν τοῦ κατ' ἐκλογὴν καταλείμματος· σέσωται γὰρ οὐκ ὀλίγη πληθὺς, διὰ πίστεως δὲ δηλονότι τῆς ἐν Χριστῷ· βούλεται δὲ τι τοιοῦτον ὑποδηλοῦν· πεπαρμνηκασί γὰρ εἰς αὐτὸν Ἰουδαῖοι, καὶ ἀπεκτόνασι τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἀνεβίω, πατήσας τὸν θάνατον. B ἀναπαφύττει τε πρὸς τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς Πατέρα καὶ Θεὸν, διεκρήρυττον αὐτὸν οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ προσαλλοῦντες ἅπασιν, καὶ τοῖς πεπαρμνηκόσι, καὶ καλοῦντες εἰς μετάνωσιν, καὶ εἰς σωτηρίαν τὴν διὰ πίστεως, καὶ εἰς ἄρεσιν ἁμαρτιῶν τὴν διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Ἐφη γὰρ ὁ Πέτρος· « Καὶ νῦν, ἀδελφοί, οἶδα, ὅτι κατὰ ἄγνοιαν ἐπράξατε. ὥσπερ καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν. — Μετανοήσατε οὖν, καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ λήψεσθε τὴν δωρεάν τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Ἐγὼ γὰρ εἰσιν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν. Ταῦτα λέγοντος τοῦ θεσπεσίου Πέτρου πεπιστεύκασι πολλοί. Γέγραπται γοῦν ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἁγίων ἀποστόλων, ὅτι προστετέθησαν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ψυχὰι ὡσεὶ τριταχίλια. Διατετελέκασι C τούτων οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ νοθετοῦντες τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ σαγγενεοῦντες εἰς πίστιν· εἰτα χρόνου διαγεγονότος, ἐπηνέχθη λοιπὸν τῇ τε τῶν Ἰουδαίων χώρᾳ, καὶ αὐτοῖς δὲ τοῖς Ἰεροσολύμοις τὰ ἐκ θείας ὀργῆς, ὡς εἰσθεθιγόντων ἤδη, καὶ κεκλημένων τῶν ἐπεικεστέρων, ἦσαν δὲ οὗτοι τὸ κατὰλειμμα· τοῦτο διδάσκει λέγων· « Πρὶν ἢ τὴν ὠδίνουσαν τεκεῖν, πρὶν ἔλθειν τὸν πόνον τῶν ὠδίνων ἐξέφυγε, καὶ ἔτεκεν ἄρσεν. » Πρὶν γὰρ ἐπιστεῖναι τὰ δεινὰ, καὶ οἷόν τινας πικρὰς ὠδινὰς τὰς ἐκ τοῦ πολέμου συμφορὰς κατασκήψαι τῆς Ἰερουσαλὴμ, ἐξέφυγε, τουτέστι, πρὸ τοῦ κινδύνου ἔτεκεν ἄρσεν, ὃ ἐστὶ κύημα καλὸν καὶ τριπόθητον· ταῖς γὰρ τικτούσαις ἄρβεντοκία μᾶλλον θατέρου προτέταται· ἢ τάχα που καὶ ἄρσεν τὸ τεχθέν· οὐ γὰρ θηλύνεται πρὸς μαλακισμοὺς D ὁ ἐν Χριστῷ λαός. Φρόνημα γὰρ ἀνδροπεπὲς ἐστὶν ἐν αὐτῷ καὶ νεανικόν, καὶ τούτου μάρτυς ὁ μακάριος Παῦλος γράφων· « Οἱ δὲ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν, σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. » Εἰτα τῆς θείας δυνάμεως τὴν ὑπερβολὴν, ὡς ἐνεργησάσης καὶ τοῦτο, πολὺ θαῦμα ποιεῖται λέγων· « Τίς ὥρακεν οὕτως; εἰ ὠδινε γῆ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, ἢ καὶ ἐτέχθη ἔθνος εἰσάπαξ, ὅτι ὠδινε καὶ ἔτεκε Σιών τὰ παῖδια αὐτῆς; » Τίς γὰρ ὁ ἀκούσας, φησὶν, ἢ τίς ὥρακε γῆν, ἥτοι χώραν ὁλόκληρον, ἀναβλαστήσασαν ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ τοὺς πληρῶσαι δυναμένους αὐτήν; Ἄρα γὰρ εἰσάπαξ, τουτέστιν, ὅφ' ἐν

⁹¹ Act. III, 17. ⁹² Act. II, 38. ⁹³ ibid. 41. ⁹⁴ Galat. v, 24.

ἔθνος ὅλον ἐτέχθη πώποτε; ὅλλ' οὕτω, φησὶν, « Ἡ Σιών ἔτεκε τὰ παιδία αὐτῆς. » Τὸ γὰρ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ τρεῖς χιλιάδας προστεθεῖναι ψυχάς, καὶ πνευματικὴν ἀναγέννησιν ὑπομεῖναι διὰ τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, πῶς οὐκ ἐναργῶς εἴη ἂν ἔθνους ὁλοκλήρου κύσιν καὶ ἀπότεις; Ἄλλ', « Ἐγὼ, φησὶ, δέδωκα τὴν προσδοκίαν ταύτην. » Προεῖρηται γὰρ καὶ τοῦτο διὰ φωνῆς ἁγίων προφητῶν, καὶ προεπηγήγεται Θεὸς αὐτῇ τὴν πολυπειδίαν. « Πλὴν οὐκ ἐμνήσθη μου, φησὶ Κύριος, καίτοι στείραν καὶ γεννώσαν ἐγὼ πεποίηκα. » Ὁ δὲ τούτων ἔχων τὴν ἐξουσίαν. πῶς ἂν ἀπαιδα γενέσθαι συνεχώρησεν αὐτὴν, εἴπερ ἠθέλησε, τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν προσηκαμένην, πολύπαις τε καὶ εὐπαις ὀφθῆναι τοῖς ἀνά παῖσαν τὴν γῆν; ἐπειδὴ δὲ γέγονεν ἀπειθής, σκληρὰ, καὶ δυσάγωγος, ἐστεῖρώθη μὲν αὐτὴ, γεγέννηκε δὲ ἡ τῶν ἐθνῶν χώρα τὸν ἀριθμοῦ χρεῖττονα καὶ ἐπέκεινα λαόν· καὶ αὐτὸ δὴ τοῦτ' ἐδιδάσκει λέγων ὁ Θεοπείσιος προφήτης Ἡσαΐας, ὡς πρὸς γε τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν· « Εὐφράνθητι, στείρα ἡ οὐ τίκτουςα, ῥῆξον καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μάλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. »

Εὐφράνθητι, Ἱερουσαλήμ, καὶ πανηγυρίσας ἐν αὐτῇ, πάντες οἱ ἀγαπῶντες αὐτήν. Χάρητε χαρᾷ πάντες ὅσοι πενθεῖτε ἐπ' αὐτῆς, ἵνα θηλάσητε καὶ ἐμπλησθῆτε ἀπὸ μαστοῦ παρακλησίσεως αὐτῆς, ἵνα ἐκθηλάσαντες τρυφήσητε ἀπὸ εἰσοδίου δόξης αὐτῆς. Ὅτι τάδε λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐρὼ ἐκκλίνω ἐπ' αὐτοὺς ὡς ποταμὸς εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάρρους ἐπικλύζων δόξαν ἐθνῶν.

Χαίρειν ἐπιτάττει τῇ νέᾳ καὶ νοητῇ Σιών, ἥγουσαν Ἱερουσαλήμ, ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζώντος, ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ παρέστησεν ὁ Χριστὸς ἄσπιλον καὶ ἄμωμον, ἐκ τῶν Ἰουδαϊκῶν ταγμάτων, καὶ ἐκ τῆς τῶν ἐθνῶν ἀγέλης. Συνήψε γὰρ τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάξας τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἑνὶ σώματι πρὸς τὴν Πατέρα. Πρέπει δ' ἂν τὸ χαίρειν αὐτῇ· μεμέστωται γὰρ ἐλπίδων τῶν ὑπὲρ νοῦν καὶ λόγον. « Οὐ γὰρ εἶδεν ὀφθαλμὸς, φησὶ, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· » ἡσθῆναι γε μὴν προστέταχέ τοὺς τε θντας ἐν αὐτῇ καὶ ἀγαπῶντας αὐτήν· εἶεν δ' ἂν οὗτοι πάλιν οἱ ἀνέχοντες ὥσπερ αὐτήν, καὶ ταῖς ἀμωμήτοις διδασκαλαῖς σολυτρόπως στηρίζοντες, καὶ ὅσοι πενθοῦσιν ἐπ' αὐτῆς, κατὰ γε τὴν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος φωνήν· « Μακάριοι, φησὶν, οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται. » Τὸ δὲ γε πένθος ἐν τούτοις τὴν τῶν εὐαγίων ἀνδραγαθημάτων ὑποφαίνει κατόρθωσιν· ἰδρῶτα γὰρ ἔχουσι τὸν ὀνησιφόρον, καὶ τληπαθοῦσι νεανικῶς, οὐχ ἵνα τι τῶν ἐπιγείων κερδάνωσιν, ἀλλ' ἵνα τῶν παρὰ Θεοῦ χαρισμάτων ἀνακιμπλάμνοι, θυμηδίας ἀπάσης γένωνται μέστοι· τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ὑπισχέται λέγων· « Ἴνα θηλάσητε καὶ ἐμπλησθῆτε ἀπὸ μαστοῦ παρακλησίσεως αὐτῆς. » Πρόσωπον δὲ ἀπαξ γυναικὸς περιθεὶς τῇ νέᾳ Σιών, ἐπιμένει τῇ τοῦ λόγου τροπῇ, καὶ τὴν ἐν αὐτῇ παρακλήσιν τὴν διὰ γε, φημὶ, τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μαστοῖς παρεικάζει καὶ γάλακτι. Εἴρηται γὰρ πού

A manifeste sit integræ gentis fetus et partus? Sed « Ego, inquit, dedi expectationem hanc. » Prædictum est enim hoc voce sanctorum prophetarum, et promisit ei Deus fecunditatem. « Verum non recordata est mei, inquit Dominus, etsi sterilem et generantem fecerim. » Qui hæc potest, quomodo permisit eam orbam fieri? Si voluisset fidem in ipsum admittere, et copiosa et pulchra prole dotata apparuisset omnibus terræ incolis; sed quia immorigera fuit, dura et refractaria, facta est sterilis ipsa; gentium autem regio multo maximum et innumerabilem populum generavit. Hoc ipsum docet quoque divinus propheta Isaias, velut alloquens gentium Ecclesiam: « Lætare, sterilis, quæ non paris, erumpe et clama, quæ non parturis, quia plures liberi desertæ sunt, quam ejus quæ habet virum. »

Θεοπείσιος προφήτης Ἡσαΐας, ὡς πρὸς γε τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν· « Εὐφράνθητι, στείρα ἡ οὐ τίκτουςα, ῥῆξον καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μάλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. »

VERS. 10-12. *Lætare, Jerusalem, et conventum facile in ea omnes, qui diligitis eam; gaudete gaudio, omnes, quicumque lugetis super eam, ut sugatis, et impleamini ubere consolationis ejus, ut postquam suzerilis, delectemini introitu gloriæ ejus. Quia hæc dicit Dominus: Ecce ego declino ad eos tanquam flumen pacis, et quasi torrens inundans gloriam gentium.*

C Gaudere jubet hanc novam et intelligibilem Sionem, seu Jerusalem, quæ est Ecclesia Dei viventis, quam ipse Christus sibi representavit, immaculatam et inculpatam, ex tribubus Judaicis et ex congregatione gentium. Conjunxit enim duos populos in unum novum hominem, constituens pacem, et reconcilians utrumque in uno corpore apud Patrem⁹⁶. Et merito gaudere potest, cum spe plena sit, quam nec complecti mens queat, nec oratio. « Non enim oculus vidit, inquit, nec auris audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quæ paravit Deus diligentibus se⁹⁷. » Lætari jubet qui in ea sunt, et eam diligunt. Hi demum sunt ejusmodi, qui eam tanquam sustentant, qui inculcata doctrina multifariam confirmant, quicumque etiam eam **913** deplorant, secundum Servatoris vocem: « Beati enim, inquit, qui lugent, quia ipsi consolabuntur⁹⁸. » Luctus hic subindicat sanctarum actionum emendationem. Sudorem enim patiuntur utilem, et labores tolerant strenue ac juveniliter, non ut aliquid terrenum lucrentur: sed ut divinis donis referti, omni voluptate compleantur. Hoc enim illis promittit, dicens: « Ut sugatis, et impleamini ubere consolationis ejus. » Cum autem personam mulieris semel novæ Sionis attribuerit, in sermonis tropo permanet, et consolationem in ea, sancti Spiritus, inquam, uberibus et lacti comparat. Dictum est enim ei in Cantico canticorum: « Meliora sunt ubera tua vino⁹⁹. » Primus enim cibus infantibus conveniens, admittentibus fidem in Deum

⁹⁷ Isa. LIV, 1. ⁹⁸ Ephes. II, 15, 16. ⁹⁹ I Cor. II, 9.

⁹⁶ Matth. v, 5. ⁹⁹ Cant. I, 4.

nostrum Jesum Christum porrigitur, id est, tener et simplex sermo catecheseos. Sic enim Paulus quosdam alloquens, ait: « Lac vobis ad potandum dedi, non cibum. Nondum enim poteratis, sed nec adhuc quidem potestis¹. » Quod autem non semper infantes et esse et videri conveniat eos, qui semel catecheseos sermonem imbibunt, sed in virum perfectum et in mensuram ætatis plenitudinis Christi evadere oporteat², ut exactam et exquisitam ejus cognitionem deinceps consequantur, docuit, cum adjecit: « Ut, postquam suxeritis, delectemini introitu gloriæ ejus. » Ubi suxeritis, dicit, pro, cum ab uberibus et mamma abstracti estis, vel cum ablactati estis, id est: non infantes manetis, sed velut in ephebis jam et viris numeramini, et solidum cibum expetentes, delectabimini introitu gloriæ ejus. Gloriam vocat Christum; sic enim et Psaltes de eo: « Ut habitet gloria in terra nostra³. » Introitum vero, dispensationis in carne mysterium. Deus enim natura, factus est homo, et velut ingressus est hunc mundum propter incarnationem. Delectantur igitur qui hunc sermonem de illo ad unguem tenent, et quemadmodum in orbem intravit gloria, id est, Christus, cognoscunt. Propterea et divinus propheta statim et e vestigio apparitionem ejus cum carne manifestam ac perspicuam facit. Personam enim ejus loquentem facit: « Ecce declino in eos tanquam flumen pacis, **914** et tanquam torrens qui inundat gloriam gentium. » Flumen igitur pacis et torrens deliciarum est, Christus. Sic enim illum divinus David vocat, cum inquit: « Quam multiplicata est misericordia tua, o Deus! Filii hominum in umbraculo alarum tuarum sperant. Inebriantur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos⁴. » Et iterum: « Fluminis impetus lætificat civitatem Dei⁵. » Declinavit vero et uberrimis rivulis inundavit gloriam gentium, id est, quod est inter gentes pretiosum et omnino gloriosum. Non enim omnes crediderunt, neque gloria evecti sunt, sed ut Paulus dicit de Deo et Patre: « Quos præscivit, et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, hos et vocavit. Quos vocavit, eos et glorificavit⁶. » Cum dicit, « Declino, » illud subindicat: Recta via et iter ei fuit ex proposito et voluntate Patris, ad Israelitas. Itaque ait: « Non missus sum nisi ad perditas oves domus Israel⁷. » Cum vero illi fidem respuerint, declinavit ab illis, sicut scriptum est, et gentium congregationem ex sacris rivulis consolatione perfudit, id est, evangelica et salutari prædicatione, per quam pacem apud eum lucrificerunt, et per quem spiritali societate conjuncti sunt cum Deo et Patre.

εστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου ἐκκλινεν ἀπ' αὐτῶν καθὰ γέγραπται, καὶ ταῖς τῶν σιν ἔχαρισατο, τουτέστι, τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα, δι' οὗ τὴν πρὸς αὐτὸν εἰρήνην κακερ-
θήκασιν, καὶ δι' αὐτοῦ συνήφθησαν κατ' οἰκειότητα τὴν πνευματικὴν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί.

Α πρὸς αὐτὴν καὶ ἐν τῇ τῶν Ἀσμάτων, ὅτι « Ἀγαθαί-
μαστοί σου ὑπὲρ οἶνον. » Πρώτῃ δὲ πάντως τοῖς τὴν
πίστιν προσιεμένοις τὴν εἰς τὸν Θεὸν ἡμῶν Ἰησοῦν
τὸν Χριστὸν νηπιόπρεπτης προσάγεται τροφή, τουτέ-
στιν, ὁ τρυφερὸς καὶ ἀπλοῦς τῆς κατηχήσεως
λόγος· οὕτω γὰρ ποὺ καὶ ὁ Παῦλος προσπεφώνηκε
τισιν, εἰπών· « Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα· οὐπω
γὰρ ἠδύνασθε, ἀλλ' οὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε. » Ὅτι δὲ
οὐκ ἀεὶ νηπίους τε εἶναι καὶ ὁρᾶσθαι πρέπει, τοὺς
οἵπερ ἂν ὅλως τὸν τῆς κατηχήσεως ἐκπίνουσι λόγον,
χρῆναι δὲ μᾶλλον ἀναφοιτᾶν, καὶ εἰς ἀνδρα τέλειον.
καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ,
ἵνα τὸν ἀκριθεῖ καὶ ἐξητασμένον ἐπ' αὐτῷ λόγον
συνιέναι δύνωνται λοιπὸν, διδάξαι προστιθεῖς· « Ἵνα
ἐκθηλάσαντες τρυφήητε, ἀπὸ εἰσόδου δόξης αὐτῆς. »
B Τὸ ἐκθηλάσαντες δὲ φησιν, ἀντὶ τοῦ, μαστῶν ἔξω
καὶ θηλῆς γεγονότες, ἡγουν ἀπογεγαλακτισμένοι,
τουτέστιν, οὐκ ἔτι μένοντες νήπιοι, τελοῦντες δὲ
ὥσπερ ἐν ἐφήβοις ἤδη καὶ ἀνδράσι, καὶ τῆς στερεᾶς
ἐπιέμενοι τροφῆς, ἐντρυφύσῃτε ἀπὸ εἰσόδου δόξης
αὐτῆς· καὶ δόξαν μὴ ὀνομάζει Χριστὸν (οὕτω γὰρ
ποὺ καὶ ὁ Ψάλλων φησὶ περὶ αὐτοῦ, « Τοῦ κατασκη-
νῶσαι δόξαν ἐν τῇ γῇ ἡμῶν »)· εἰσόδον δὲ, τῆς μετὰ
σαρκὸς οἰκονομίας τὸ μυστήριον· Θεὸς ὢν φύσει
γένεον ἀνθρώπος, καὶ οἷον εἰσδέθηκεν εἰς τόνδε
τὸν κόσμον διὰ τὴν σάρκασιν. Ἐντρυφώσι τοίνυν οἱ
τὸν ἀκριθεῖ τῆς περὶ αὐτοῦ πίστεως εἰδότες [αἱ.
δόντες] λόγον, καὶ τίνα τρόπον εἰσδέθηκεν εἰς τὴν
οἰκονομένην ἡ δόξα, τουτέστι Χριστὸς, μαθάνοντες·
C διὰ τοῦτο καὶ ὁ θεσπέσιος προφήτης εὐθύς, καὶ παρ-
εξευγμένως, τὴν ἐμφάνειαν αὐτοῦ τὴν μετὰ σαρκὸς
καθίστησιν ἐναργῆ· Ἰσθησι γὰρ τὸ αὐτοῦ πρόσωπον
λέγοντος, ὅτι « Ἰδοὺ ἐκκλίνω ἐπ' αὐτοὺς, ὡς ποτα-
μὸς εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάρρους ἐπικλύζων δόξαν
ἐθνῶν. » Ποταμὸς μὲν οὖν εἰρήνης, καὶ χειμάρρους
τρυφῆς, ὁ Χριστὸς (οὕτω γὰρ αὐτὸν καὶ ὁ θεσπέσιος
Δαβὶδ ὀνομάζει λέγων· « Ὡς ἐπλήθυνας τὸ ἐλεός σου
ὁ Θεός! εἰ δὲ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐν σκέπη τῶν πτε-
ρύγων σου ἐλπιούσι· μεθυσθήσονται ἀπὸ τῆς πί-
ντος τοῦ οἴκου σου, καὶ τὸν χειμάρρουν τῆς τρυφῆς
σου ποτιεῖς αὐτούς. » Καὶ πάλιν· « Τοῦ ποταμοῦ τὰ
ὀρμήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ »)· ἐκκλ-
κλινε δὲ, καὶ οἷον ἀμυλαφεστάτοις νάμασιν ἐπέκλυσε
τῶν ἐθνῶν τὴν δόξαν, τουτέστι, τὸ τίμιον τῶν ἐθνῶν.
D ἦτοι τὸ δεδοξασμένον ἅπαν. Οὐ γὰρ πάντες πεπι-
στεύκασιν, οὔτε μὴν ἐδοξάσθησαν, ἀλλ' ὡς ὁ Παῦλος
φησι περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, « Οὗς προέγνω
καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ Ἰϋοῦ
αὐτοῦ, τούτους καὶ ἐκάλεσεν· οὓς δὲ ἐκάλεσε, τού-
τους καὶ ἔδωκε. » Τό γε μὴν, « Ἐκκλίνω[ν], » λέγων,
δίδωσι τοιοῦτον ἐννοεῖν· Ἡ μὲν γὰρ δόξς αὐτῷ καὶ
πορεία, κατὰ πρόθεσιν καὶ εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς πρὸς
τούς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ· ἐφη γοῦν ὅτι· « Οὐκ ἀπ-
Ἰσραὴλ. » Ἐπειδὴ δὲ ἀπεώσαντο τὴν πίστιν, ἐξ-
ἐθνῶν ἀγάλαις τὴν ἐκ τῶν ἱερῶν ναμάτων παρακλή-
την.

¹ I Cor. iii, 2. ² Ephes. iv, 13. ³ Psal. lxxxiiv 10. ⁴ Psal. xxxv, 8, 9. ⁵ Psal. xlv, 5. ⁶ Rom. viii, 29, 30. ⁷ Matth. xv, 24.

Τὰ παιδία αὐτῶν ἐπ' ὤμων ἀρθήσονται, καὶ Ἀ ἐπὶ γόνατα παρακληθήσονται. Ὡς εἰ τινα μήτηρ παρακαλέσει, οὕτως κατὰ παρακαλέσω ὑμᾶς. Καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ παρακληθήσεσθε, καὶ ὤψεσθε, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία, καὶ τὰ ὀστέα ὑμῶν ὡς βοτάνη ἀνατελεῖ. Καὶ γνωσθήσεται ἡ γῆ Κυρίου τοῖς σεβομένοις αὐτόν.

Ἀμφιλαφεστάτην ἡμῖν τὴν παράκλησιν ἐπαγγέλλεται, καὶ φειδοῦς ἀπάσης ἐπίδοσιν, ὥστε καὶ πόνον διχα παντὸς κατορθοῦν δύνασθαι τὸ ἀρέσκον αὐτῷ. Οἱ γὰρ εἰσι νηπιᾷζοντες ἐν αὐτοῖς, φησί, καὶ τὰς φρένας οὕτω τετελειωμένοι, βρέφειν ἐν ἰσφ μικροῖς ἐπ' ὤμων ἀρθήσονται, καὶ ἐπὶ γονάτων παρακληθήσονται. Ἔθος γὰρ οὕτω μητράσιν ἐπιμελεῖσθαι νηπίων. Ὅλιγα τοίνυν, φησί, παραχωρήσω μητρὶ, παρακαλέσω δὲ οὕτω τοὺς ἀδρανῆ τῶς ἔχοντας νοῦν, ὡς ἔλλειψαι μηδὲν τῶν τελούντων εἰς ἀνάπαυσιν αὐτοῖς. τιθηνοῦμενοι δὲ οὕτω, φησί, καὶ διὰ πάσης ἰόντες φειδοῦς καὶ ἀγάπης, ὤψεσθ' τε διὰ καιροῦ καὶ τὴν ἀνω πόλιν τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσαλὴμ πλησθήσεσθε θυμῶν, καὶ ὡς ἐν τάξει πόας ἀναβαλῇσιν τὰ πάντων ὑμῶν ὀστέα. Ἐγερθήσονται γὰρ οἱ νεκροί, καὶ ἀναστήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, τὴν παρὰ Χριστοῦ πλουτήσαντες δρόσον, τουτέστι, τὸ πνεῦμα τὸ ζωοποιόν. οὕτω γὰρ ποῦ φησιν ὁ Ψάλλον πρὸς τὸν Θεὸν περὶ τῶν ἐν γῇ κειμένων. « Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Ὡς περ οὖν τὰ ἐν ἀγροῖς ἀνθήσαντα μετὰ βραχύ πίπτει, καὶ μαραινέται· ἐαρινὸν γε μὴν ἐνστάτος καιροῦ, πάλιν ἀνίσχει· καὶ φαίνεται· οὕτω τὰ ἐν τῇ γῇ τῶν τεθνεώτων λείψανα, κατὰ τὸν τῆς παλιγγενεσίας καιρὸν ἀρρήτην δυνάμει Θεοῦ πάλιν ἀνατελοῦσιν. Ἐγερθήσονται γὰρ, ὡς ἔφη. « Τότε δὴ, τότε γνωσθήσεται ἡ χεὶρ Κυρίου τοῖς σεβομένοις αὐτόν. » Χεὶρά γε μὴν ἐν τοῦτοις, ἢ τὴν δύναμιν αὐτοῦ φησιν, ἥγουν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα. Δι' αὐτοῦ γὰρ πάλιν καὶ ἡ τῶν νεκρῶν ἀναβίωσις. Ἀποτέλεσμα γὰρ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως εἴη ἂν, καὶ τὸ ἰσχύσαι παρενεγκεῖν εἰς ὑπαρξιν τὰ οὐκ ὄντα ποτὲ, καὶ πεπονθότα τὴν φθοράν, ἀνακαινίσει πάλιν εἰς τὸ ἐν ἀρχαῖς.

Καὶ ἀπειλήσει τοῖς ἀπειθοῦσιν. Ἰδοὺ γὰρ Κύριος ὡς πῦρ ἦξει, καὶ ὡς καταίγῃς τὰ ἄρματα αὐτοῦ, τοῦ ἀποδοῦναι ἐν θυμῷ ἐκδίκησιν, καὶ ἀποσκορακισμὸν ἐν φλογὶ πυρός. Ἐν γὰρ τῷ πυρὶ Κυρίου κριθήσεται πᾶσα ἡ γῆ, καὶ ἐν τῇ ῥομφαίᾳ αὐτοῦ πᾶσα σὰρξ. πολλοὶ τραυματῆαι ἔσονται ὑπὸ Κυρίου, οἱ ἀγνιζόμενοι καὶ καθαριζόμενοι εἰς τοὺς κήπους, καὶ ἐν τοῖς προθύροις ἔσθοντες κρέα ὧν καὶ τὰ βδελύγματα καὶ τῶν μῦθων, ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀναλωθήσονται, εἰπὼς Κύριος. Κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν καὶ τὸν λογισμόν αὐτῶν ἐπίσταμαι.

Ἀποχρώντως παρακαλέσας τοὺς ἐν τῇ νέᾳ Σιών, τουτέστι, τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ διαρκεστάτην αὐτοῖς ἐπαγγελάμενος τὴν παράκλησιν, καὶ πνευματικῶν

VERS. 12, 14. *Parvuli eorum in humeris tollentur, et super genua consolationem habebunt. Quemadmodum si quempiam mater consoletur, sic et ego vos consolabor. Et in Jerusalem consolationem habebitis, et videbitis; et gaudebit cor vestrum, et ossa vestra sicut herba germinabunt. Et innotescet terræ Domini colentibus eum.*

Largissimam consolationem et omnis misericordiae cumulum nobis adpromittit, idque circa omnium laborem, ut quod ipsi placet, possis exsequi. Qui enim adhuc, inquit, infantes sunt, et animo nondum perfecti, velut parvuli infantes in humeris tollentur, et super genua consolationem habebunt. Solent enim matres curam gerere parvulorum. Non multum ergo, inquit, matri cessero, sed consolabor sic eos qui infirmos sunt et dejecto animo, ut nihil illis desit ad requiem. Sic nutriti, sic omni misericordia et charitate tractati, videbitis 915 tempore, supremam etiam civitatem cœlestem Jerusalem, et complebimini voluptate, et quasi herba, omnia vestra ossa reflorescent. Excitabuntur enim mortui, et resurgent qui in monumentis sunt, locupletati per Christum rore, id est, spiritu vivifico. Sic enim dicit qui ad Deum psallit, de his qui in terra jacent : « Emittes spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ ». Perinde igitur, ut quæ in agris floruerunt, paulo post occidunt et marcescunt, verno autem tempore instante, rursus oriuntur et apparent : sic reliquæ mortuorum in terra, tempore regenerationis ac instaurationis, ineffabili potentia Dei rursus exorientur. Excitabuntur enim, uti dixi. « Tunc, tunc innotescet manus Domini colentibus eum. » Manum hic vocat, vel potentiam suam, vel Dominum nostrum Jesum Christum, per quem omnia, et in quo omnia. Per illum enim rursus est resuscitatio mortuorum. Hoc est enim potentia ejus non leve indicium, posse et in lucem proferre quæ aliquando non erant, et quæ passa sunt corruptionem restaurare, ita ut ab initio fuerunt.

VERS. 15-17. *Et minabitur contumacibus : Ecce enim Dominus quasi ignis veniet, et quasi tempestas currus ejus, ut reddat in furore ultionem, et increpationem in flamma ignis. Nam in igne Domini judicabitur omnis terra, et in gladio ipsius omnis caro. Multi vulnerati erunt a Domino. Qui purificantur, et mundantur in hortis, et in liminibus, comedentes carnem suillam, et abominationes, et murem, simul consumentur, dixit Dominus. Ego vero opera eorum et cogitationem eorum scio.*

Abunde consolatus eos qui in nova Sion, id est, Ecclesia, et affluentissimam consolationem ac spiritualium bonorum subsidium pollicitus, et præter-

ea resurrectionem e mortuis, et supremas sedes, ac quæ ibi est, gloriam non impune fore dicit inobedientibus hoc audax contra illos institutum. Veniet enim, inquit, quasi ignis. Descendet namque cœlitus in gloria Patris sui cum sanctis angelis. Hic enim est currus ejus, sicuti et in Psalmis celebratum est : « Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium ¹⁰. » Veniet autem redditurus ultionem in furore, et increpationem in flamma ignis. **916** Increpato denotat abjectionem. Dicit enim his qui in peccatis mortui sunt : « Disceditis a me, maledicti, in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis ejus ¹¹. » Judicabitur enim, inquit, omnis terra, et tanquam gladio divinæ iræ percussi, multi vulnerabuntur. Hi demum sunt qui pœnas pendunt inevitabiles, et in flammam currunt inextinctam, catenisque suorum peccatorum constricti, maxime vero aliorum subijciuntur supplicio, inquit, expiati et purgati in hortis, id est, rejicientes redemptionem per Christum, et contemnentes gratiam per sacrosanctum baptisma, quæ justificat impium, omnique errato absolvit peccatis conspurcatis, amantes denique in errore potius et ignorantia versari, et non deos adorare, qui etiam usi sunt lustrationibus impuris et immundis. Expiantur enim ut existimant, cum erga seipsos falluntur; vel enim aspergebantur aquis, vel faces igneas tanquam in orbem circumferentes, animas suas vitiorum inquinamenti fœdatis abstergere se putabant. Quod autem munditiam omnem ac probitatem prorsus neglexerint, et ne humana quidem mente præditi fuerint, sed jumentis insipientibus assimiles, ostendit, cum dicit : Expiantur in hortis, id est, in nemoribus vel silvis, sub quercu et populo et arbore umbrosa. Extruebantur namque illic ab ipsis aræ et delubra dæmonibus, in vestibulis autem delubrorum carnibus suillis vescebantur. Quod quidem argumentum est luxuriæ. Adorabant abominabiles et murem. Eo enim stultitiæ lapsi erant superstitiosi aliquot, ut etiam murium statuas ac figuras haberent. Sed hi omnes, inquit, simul consumentur, id est, pariter cum Israelitis qui inobedientes fuerunt. Etenim « Ego novi opera eorum, et cogitationem eorum. » Cogitationem dicit ratio-cinia, quæ secuti, fœda hæc facinora invenerunt : unde istæ etiam abominabiles irrepserunt, cum unum natura et vere Deum colere oportuisset.

τὸ αὐτὸ ἀναλωθήσονται, τούτέστιν, ὁμοῦ τοῖς ἀπειθήσασιν ἐξ Ἰσραὴλ. « Ἐγὼ γὰρ ἐγνων τὰ ἔργα αὐτῶν καὶ τὸν λογισμὸν αὐτῶν. » Λογισμὸν δὲ φησι ρημάτων γηγόνασιν εὐρεταί, δι' ὧν αὐτοῖς καὶ ἡ τῶν βδελυγμάτων γέγονεν εἰσφορὰ, καίτοι δέον ἐν τῇ φύσει καὶ ἀληθῶς λατρεύειν Θεῷ.

VERS. 18, 19. Venio ut congregem omnes gentes et linguas. Et venient, ac videbunt gloriam meam : et dimittam super eos signum : **917** et emittam ex illis qui salvati fuerint ad gentes, et ad Tharsis, et in Phud, Lud, Mosoch, et Thobel, et in Græciam, et insulas remotas, qui non audierunt nomen meum,

ἀγαθῶν χορηγίαν, ἔτι τε πρὸς τοῦτοις τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, καὶ τὰς ἄνω μονάς, καὶ τὴν αὐτόθι ἰδῆσαν οὐκ ἀζήμιον ἔσεσθαι φησι τοῖς ἀπειθεῖν ἐλομένοις αὐτῷ τὸ ἐπὶ τοῖς ἐγγεῖρημα. Ἦξει γὰρ ὡς πῦρ, φησί· καταθήσεται γὰρ ἐξ οὐρανῶν, ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων. Τοῦτο γὰρ τὸ ἄρμα αὐτοῦ, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς ὑμνούμενον, « Τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιάδες εὐθηνούντων. » Ἦξει δὲ ἀποδώσων ἐκδίκησιν ἐν θυμῷ, καὶ ἀποσκορακισμὸν ἐν φλογὶ πυρός. Ὁ δὲ ἀποσκορακισμὸς δηλοῖ τὴν ἀποβολήν· ἐρεῖ γὰρ τοῖς θεθεῶσιν ἐν ἀμαρτίαις· « Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, κατηραμένοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ· » κριθήσεται γὰρ οὕτω, φησὶν, ἡ σύμπασα γῆ, καὶ ὥσπερ ἀπὸ βρυφαίας τῆς θείας ὀργῆς πληγέντες πολλοὶ τραυματίζονται γυνήσονται. Οὗτοι δ' ἂν εἴεν οἱ τὴν ἀφυκτον δεχόμενοι δίκην, καὶ εἰς ἀσβεστον τρέχοντες φλόγα, καὶ σειραῖς τῶν ἰδίων πλημμελημάτων κατεσφικμένοι· μάλιστα δὲ τῶν ἄλλων ὑπενεχθήσονται τῇ δίκῃ, φησὶν, οἱ ἀγνιζόμενοι καὶ καθαριζόμενοι εἰς τοὺς κήπους, τούτέστιν, οἱ παρωσάμενοι μὲν τὴν διὰ Χριστοῦ λύτρωσιν, καὶ τὴν διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ἀτιμάσαντες χάριν, δικαιούσαν τὸν ἀσεβῆ, καὶ παντὸς αἰτιάματος ἀπαλλάττουσαν τοὺς ταῖς ἀμαρτίαις μεμολυσμένους : ἀγαπήσαντες δὲ μᾶλλον τὸ ἐν πλάνῃ καὶ ἀγνοίᾳ περιπατεῖν, καὶ θεοῖς τοῖς οὐκ οὔσι προσκυνεῖν, οἱ καὶ κέχρηται περιβρῶντηριοῖς ἀκαθάρτοις καὶ βυπαροῖς. Περιγνίζονται γὰρ, ὡς γοῦν ὁφονται, κατὰ σφᾶς αὐτοὺς πλανῶντες καὶ πλανώμενοι. Ἡ γὰρ ὕδασι κατεβράβινοντο, ἤγουν δᾶδας πῦρ περιενεγκόντες κύκλῳ, διασμήχειν τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς τῶν ἐκ φαυλότητος λογισμῶν [αἱ μολυσμῶν] ζῶντο. Ὅτι δὲ κοσμιότητος καὶ ἐπεικειας οὐδέστις παντελῶς παρὰ γὰρ τοῖς τοιοῦτοις ὁ λόγος, ἀλλ' οὐδὲ νοῦς ἀνθρωποπρεπῆς, παρασυνοβλήθησαν δὲ μᾶλλον τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, διαδείκνυσιν εἰπὼν, ὅτι ἀγνίζονται μὲν ἐν κήποις, τούτέστιν, ἐν τοῖς ἄλσεσιν, ἤγουν δρυμοῖς, ὑποκάτω δρυὸς καὶ λεύκης, καὶ δένδρου συσκιάζοντος. Ἐξφοκοδόμηται γὰρ παρ' αὐτῶν αὐτότε βωμοὶ καὶ τεμένη τοῖς δαιμόσιν, ἐν δὲ τοῖς προθύροις τῶν τεμενῶν ἡσιον κρέας ὕειον. Ἀπόδειξις δὲ καὶ τοῦτο τρυφῆς. Προσκύνουν δὲ καὶ τὰ βδελύγματα καὶ τὸν μῦν. Καθ' ἵκοντο γὰρ ἰσως εἰς τοῦτο φρενοβλαθείας τῶν δεισιδαιμόνων τινές, ὡς καὶ μῦν ἔχειν ἐν σηκοῖς ἰδρύματα τε καὶ τύπους. Ἄλλ' οὗτοι πάντες, φησὶν, ἐπὶ

Ἐρχομαι συναγαγεῖν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ τὰς γλώσσας. Καὶ ἤξουσιν, καὶ ὀψονται τὴν δόξαν μου, καὶ καταλείψω ἐπ' αὐτοὺς σημεῖα, καὶ ἐξαποστελῶ ἐξ αὐτῶν σεσωσμένους εἰς τὰ ἔθνη, καὶ εἰς Θαρσεῖς, καὶ Φοῦδ, καὶ Λοῦδ, καὶ Μοσὸχ, καὶ Θοβέλ, καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ εἰς τὰς νή-

¹⁰ Psal. LXXVII, 18. ¹¹ Matth. XXV, 41.

σους τὰς πόρῳ, οἱ οὐκ ἀκηκόασι μου τὸ ἔνδοξα, A neque viderunt gloriam meam, annuntiabuntque gloriam meam inter gentes.
οὐδὲ ἐωράκασι τὴν δόξαν μου, καὶ ἀναγγελοῦσι μοι τὴν δόξαν ἐν τοῖς ἔθνεσιν.

Ἀνακεφαλαίωσιν ὥσπερ τινὰ τοῦ παντὸς λόγου, καὶ ἀπάσης προφητείας διὰ τουτουὶ ποιεῖται Χριστός, καὶ ὡς ἐν βραχείῃ καὶ συνεσταλμένοις ἀπαγγέλλει τὰ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, καὶ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὴν δύναμιν. Παμέμνηται γὰρ καὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν, καὶ τῆς τῶν ἁγίων ἀποστολῶν ἀναδείξεως, καὶ ὅτι προσκυνηθήσεται παρὰ πάσης τῆς ὑπ' οὐρανόν. Ὁ μὲν γὰρ πάλαι νόμος, ἐν καὶ μόνον συνηγάγεν ἔθνος, δῆλον δὲ ὅτι τὸ ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ μίαν ἐκάλεσε γλῶσσαν. Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς οὐχὶ μόνους τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ, τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονομίας τὴν δύναμιν ἐχαρίζετο, ἀλλὰ γὰρ ἔθνει παντὶ καὶ ἀπάσαις γλώσσαις. Ἐφη B dixit per Iram Psallentis : « Audite hæc, omnes gentes; auscultate omnes qui habitatis orbem¹². » Proinde omnes, inquit, congregabo. « Venient, et videbunt gloriam meam. » Nam per fidem vocati sunt, et qui quondam aberant procul, facti sunt propinqui, et contemplati sunt gloriam ejus. Qui et quomodo? Audiverunt enim ex Evangelii prædicatione, eum æqualem tum operibus tum potentia Deo et Patri esse, et ea gessisse quæ explicari verbis non possunt, adeo ut mortuos excitaret e monumentis, et cæcis lumen immiserit, aliaque ad hæc operatus fuerit, quæ nec enarrare nec admirari satis possumus. Vel alio modo : viderunt gloriam ejus, instituti et edocti, Deum esse Verbum et hominem esse factum. Non enim, ut Judæi, sic C gentes dixerunt : « Quare tu cum sis homo, facis te ipsum Deum¹³ ? » Imo cum agnovissent ejus mysterium, sacras illas resonant voces : « Tu es Christus Filius Dei viventis¹⁴. » Et illud porro, quod a sanctis apostolis dictum est : « Vere Dei Filius es¹⁵. » Editum est quoque signum apud eos. Nam, ut Paulus ait : « Obsignati sumus spiritu promissionis, et omnium cordibus impressus et informatus est Christus participatione sancti Spiritus¹⁶. » Ex iis qui salvati fuerint, inquit, emitam ad gentes alias atque alias. Sunt enim gentes hæ, partim ad occidentem, partim ad orientem, 918 quædam in plagis ad aquilonem vergentibus, et in regione Græcorum ac insulis ulterioribus. « Illic, inquit, D annuntiabunt gloriam meam. » Non enim siluerunt discipuli, sed ubique Evangelium regni et sacræ prædicationis virtutem prædicarunt.

Καὶ ἀξουσιν τοὺς ἀδελφοὺς ὑμῶν ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν δῶρον Κυρίῳ μεθ' ἱππῶν καὶ ἀρμάτων, ἐν λαμπήναις ἡμῶν μετὰ σκιαδίων, εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν Ἱερουσαλὴμ, εἰπε Κύριος, ὡς ἂν ἐνέγκαισαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐμοὶ τὰς θυσίας αὐτῶν μετὰ ψαλμῶν εἰς τὸν οἶκον Κυρίου, καὶ ἀπ' αὐτῶν λήψομαι ἱερεῖς καὶ λευῖτας, εἰπε Κύριος.

VERS. 20, 21. Et adducent fratres vestros ex omnibus gentibus donum Domino cum equis, curribus et lecticis mulorum, cum umbraculis in sanctam civitatem Jerusalem, dixit Dominus : quasi afferant filii Israel mihi hostias suas cum psalmis in domum Domini, et ex eis sumam sacerdotes et levitas, dixit Dominus.

¹² Psal. XLVIII, 2. ¹³ Joan. x, 33. ¹⁴ Matth. xvi, 16. ¹⁵ Matth. xiv, 33. ¹⁶ Ephes. i, 13, 14.

Quod efficax omnino futura sit et fructuosa sanctorum apostolorum prædicatione, apud gentes quas diximus, et in earum regionibus, his verbis demonstrat: « Vestros enim, fratres, inquit (ut oratio ad Israelitas credentes habeatur), ex gentibus adducent dona Domino. » Nam velut anathema et munus ad gloriam Dei consecratum erat, gentium multitudo, per fidem ab omnibus vitiis absoluta, et per sacrum lavacrum omnibus abjectis sordibus, et quasi xenium ac donarium apostolicæ industriæ, Deo oblatum. De hoc itaque gloriantur, gaudium eos suum et coronam suam nominantes. Facillimam autem fore ac levem, sine omni sudore, industria et labore, gentium ad Deum reversionem, declarat aperte, velut exemplo a nobis sumpto, cum dicit adducendas esse cum equis, curribus, lecticis, et umbraculis. Nam ut qui his rebus iter suum conficiunt, nullo labore expediunt, sic qui e græcanico errore ad Deum redeunt, via plana et trita veniunt, ac tantum non vecti, et Deo omni eos requietis genere dignante. Venient autem quonam? in sanctam civitatem, nempe Jerusalem, quæ est Dei viventis Ecclesia. Eruntque adeo jucundi et accepti, qui accedunt ad Deum, perinde quasi hostia, inquit, adduceretur cum odis et rerum divinarum celebratione. Imo et « Ex illis sumam sacerdotes et levitas. » Ex quibus? Nec enim satis constat utrum ex iis qui missi sunt ad vocandum gentes, an ex illis qui vocati sunt. Verumtamen invenimus et hoc et illud esse. Nam sacerdotes oraculorum Christi exstiterunt quoque divini discipuli: vocati autem sunt ex Græcanico grege multi, et adhuc vocantur ad sacerdotium, Deo illos ad novitatem vitæ et mentis transferente. Nam fides velut refingit ad id quod ei placet, electos.

κλῆνται δὲ πρὸς ἱερωσύνην, καὶ εἰς δεῦρο καλοῦνται ἰσθάντος εἰς καὶνότητά ζωῆς καὶ γνώμης αὐτούς. κοῦν τοὺς ἐξελεγμένους.

VERS. 22, 23. *Quem admodum enim cælum novum et terra nova, quæ ego facio, in conspectu meo manent, dicit Dominus: ita stabit semen vestrum et nomen vestrum, erit que mensis ex mense, et Sabbatum ex Sabbato. Veniet omnis caro, ut in conspectu meo adest in Jerusalem, dixit Dominus Deus.*

Firmitatem spei in omnibus bonis pollicetur diligentibus se, et apparitionem suam agnoscentibus. Utenim inquit, cum novos cælos et novam terram fabricaverim, ita sinam manere, nec ea ullum tempus delebit: ita semen et nomen vestrum stabit in conspectu meo. Novos enim cælos et novam terram ac promissiones ejus expectamus, secundum id quod scriptum est ¹⁷. Sanctorum autem spem saturem semper et permansuram, sapientissimus Paulus confirmabit, scribens ¹⁸, dona et vocationem Dei esse sine penitentia. Semen itaque benedictum, illud a sanctis apostolis Deo oblatum, servabitur perpetuo, nulloque modo interibit, ac velut cum cœ-

A Ὅτι πάντα τε καὶ πάντως ἐνεργὸν ἔσται καὶ ἔγκαρπον τὸ διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων κήρυγμα παρὰ τοῖς ὀνομασμένοις ἔθνεσι καὶ ταῖς αὐτῶν χώραις, διαδείκνυσιν ἐν τούτοις. « Τοὺς γὰρ ἀδελφοὺς ὑμῶν, » φησὶν, ἐν ὃ λόγος ἦ πρὸς τοὺς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ πιστεύσαντας, « ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἄξουσιν δῶρον τῷ Κυρίῳ. » Ἀνάθημα γὰρ ὡς περ εἰς δόξαν Θεοῦ τῶν ἐθνῶν γέγονεν ἡ πληθὺς, ἀπληθαγμένη μὲν πυνθὸς αἰτιάματος διὰ τῆς πίστεως, καὶ πάντα ῥύπον ἀποβαλοῦσα διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, ξένιον δὲ ὡς περ ἀποστολικῶν σπουδασμάτων προσκομισθὲν τῷ Θεῷ. Καυχῶνται γοῦν ἐπ' αὐτῷ δὴ τούτῳ, χαρὰν αὐτοὺς καὶ στέφανον ἑαυτῶν ὀνομάζοντες. Ὅτι δὲ ἀπονότητι λίαν, καὶ ἰδρώτος δίχα παντός, καὶ ἀγῶνος, καὶ πόνων ἡ πρὸς Θεὸν ἐπιστροφή τῶν ἐθνῶν, καθ- B ἴστησιν ἐναργῶς, ὡς ἐκ παραδείγματος τοῦ καθ' ἡμᾶς λέγων, ὅτι ἀχθίσονται μεθ' ἱππῶν καὶ ἀρμάτων ἐν λαμπήναις καὶ σκιαδίοις. ὡς περ γὰρ οἱ διὰ τούτων ὀδοποιρεῖν ἐλωθέτες, ἀπονότητην τὴν προκειμένην αὐτοῖς κατορθοῦσι τρίθον· οὕτως οἱ ἐκ πλάνης Ἑλληνικῆς πρὸς Θεὸν ἐπιστρέφοντες διὰ λείας ὡς περ καὶ ἐστρωμένης ἤξουσιν ὁδοῦ, καὶ μονονουχί καὶ δορυφορούμενοι, καὶ ἀπάσης αὐτοὺς ἀναπαύλης ἀξιοῦντος Θεοῦ· ἤξουσιν δὲ, τοῦ; Εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, ἡγουν Ἱερουσαλήμ, ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζώντος· ἔσονται δὲ οὕτως ἡδεῖς καὶ εὐπρόσδεκτοι προσόντες Θεῷ, ὡς ἀνελὶ καὶ θυσία προσαγομένη, φησὶ, μετ' ὥδης καὶ δοξολογίας. Ἀλλὰ καὶ « Ἀπ' αὐτῶν λήψομαι, φησὶ, καὶ ἱερεῖς, καὶ Λευίτας. » Ἀπ' αὐτῶν δὲ, τί- C νων; Οὕτω μάλᾳ σαφές, πότερον ἐκ τῶν ἀποσταλέντων εἰς τὸ καλεῖσθαι τοὺς ἐξ ἐθνῶν, ἡγουν ἐξ αὐτῶν τῶν κεκλημένων· πλὴν ἀληθὲς ὃν εὐρήσομεν τοῦτό τε κάκεῖνο. Ἱερούργοι γὰρ γεγόνاسι τῶν διὰ Χριστοῦ θεοπισμμάτων καὶ οἱ θεοσέσιοι μαθηταί· καὶ πολλοὶ τῶν ἐξ ἀγέλης ὄντες Ἑλληνικῆς, Θεοῦ μεθ- Ἀναχαλκεύει γὰρ ὡς περ ἡ πίστις εἰς τὸ αὐτῷ δο-

Ὅν τρόπον γὰρ ὁ οὐρανὸς καινός, καὶ ἡ γῆ καινὴ, ἃ ἐγὼ ποιῶ μένει ἐνώπιόν μου, λέγει Κύριος· οὕτως στήσεται τὸ σπέρμα ὑμῶν, καὶ τὸ ὄνομα ὑμῶν, καὶ ἔσται μὴρ ἐκ μηνός, καὶ Σάββατον ἐκ Σαββάτου. Ἦξει πᾶσα σὰρξ ἐνώπιόν μου προσκυνῆσαι ἐν Ἱερουσαλήμ, εἶπε Κύριος ὁ Θεός.

D Τὸ ἀκράδαντον τῆς ἐλπίδος τοῖς ἐφ' ἅπασιν ἀγαθοῖς ὑπισχνείται Χριστὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, καὶ τοῖς ἐπεγνωκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ. Ὡς περ γὰρ, φησὶ, καινουργήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, οὕτω μένειν ἕασω, καὶ οὐδαὶς αὐτὰ καταλύσει χρόνος· οὕτω τὸ σπέρμα ὑμῶν, καὶ τὸ ὄνομα στήσεται ἐνώπιόν μου. Καινοῦς γὰρ οὐρανούς, καὶ καινὴν γῆν, καὶ τὰ ἐπαγγέλματα αὐτοῦ προσδοκῶμεν, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ὅτι δὲ καὶ ἡ τῶν ἁγίων ἐλπίς στήσεται ἀεὶ καὶ διαμενεῖ, πιστώσεται γράφων ὁ πάνσοφος Παῦλος, ὅτι ἀμεταμέλητα τὰ χαρίσματα, καὶ ἡ κλῆσις τοῦ Θεοῦ. Οὐκοῦν τὸ σπέρμα τὸ εὐλογημένον τὸ διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων προσκομισθὲν τῷ Θεῷ,

¹⁷ II Petr. III, 13. ¹⁸ Rom. XI, 29.

σωθήσεται διὰ παντός, καταφθαρήσεται γὰρ κατ' οὐδένα τρόπον, ἀλλ' ὅσον οὐρανῷ τε καὶ γῇ συνδιαμενεῖ, συνέχοντος εἰς τοῦτο τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ. Ὅτι δὲ καὶ εἰς ἐπίδοσιν αἰεὶ μερίζονα ἡ τῶν πιστευσάντων αἰεὶ προβήσεται πληθὺς, διδάσκει λέγων, ὅτι « Μὴν ἐκ μηνὸς, καὶ Σάββατον ἐκ Σαββάτου, ἤξει πᾶσα σὰρξ ἐνώπιόν μου προσκυνῆσαι ἐν Ἱερουσαλὴμ. » Οὐ γὰρ διαλελοίπασιν οἱ πιστεύσαντες εἰς Χριστὸν, ἀλλ' ἐξ ἐκείνου τοῦ καιροῦ, καθ' ὃν διεκήρυξαν οἱ θεσπέσιοι μαθηταί, καὶ εἰς δεῦρο βαδίζουσιν, οἱ μὲν ἐκ τῆς πολυθέου πλάνης τὸ τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας διψῶντες φῶς, οἱ δὲ καὶ ἐκ ταγμάτων Ἰουδαϊκῶν, εἰ καὶ καθ' ἓνα, καὶ οὐ πολλοί. Πλὴν ἤξουσιν καὶ αὐτοί, κεκλήσονται γὰρ ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος καιροῖς, ὅταν τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, καθά φησιν ὁ πάνσοφος Παῦλος.

Καὶ ἐξελεύσονται οἱ ἄγιοι, καὶ βύθονται τὰ κῶλα τῶν ἀνθρώπων τῶν παραβεβηκότων ἐν ἔμολ. Ὁ γὰρ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσκει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται εἰς δρασιν πάση σαρκί.

Ἔοικε διὰ τούτων τὰς ἐπενεχθείσας τοῖς Ἰουδαίοις συμφορὰς βούλεσθαι δηλοῦν, ἃς ὑπομεῖναι φαινομεν αὐτοὺς διὰ τῆς Ῥωμαίων χειρὸς, καταδηλωθέντος δηλονότι τοῦ ναοῦ, καὶ ὠμοσάτην σφαγὴν ὑπομεινάντων ἀπάντων. Γεγόνασιν γοῦν ταῦτα παθόντες, καὶ εἰς ὄρασιν πάση σαρκί, καὶ μονονουχί τὴν δίκην ἀτελεύτητον ἔχουσιν. Τοῦτο γὰρ ἴσως ὑποδηλοῖ μῆτε τεθνῆξασθαι λέγειν τὸν σκώληκα αὐτῶν, μῆτε μὴν κατευνασθῆναι τὸ πῦρ. Βούλονται δὲ τινες, καὶ εἰς τὸν καιρὸν τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τοὺς περὶ τούτων ἀνακομίζειν λόγους, ὅτε τῶν παραβεβηκότων οἶονεῖ τὰ κῶλα ριφῆσεται πεμπόμενα εἰς κόλασιν, καὶ εἰς φλόγα τὴν ἀτελεύτητον. Ἐκεῖ γὰρ ὁ σκώληξ τῶν κεκολασμένων ζήσει διηνεκῶς, καὶ οὐκ ἂν σβεσθῇ τὸ πῦρ. Ἡμᾶς δὲ τούτων ἀπάντων ἀπαλλάξει Χριστὸς, δι' οὗ, καὶ μεθ' οὗ ἡ δόξα τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ σὺν ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

¹⁰ Rom xi, 25.

A lo et terra permanebit, omnium nostrum Servatore Christo illud continente et conservante. Quod autem credentium multitudo semper in majorem accessionem provehatur et amplificabitur, docet, inquit: « Mensem ex mense, Sabbatum ex Sabbato, veniet omnis caro, ut in conspectu meo adoret in Jerusalem. » Nunquam enim venire cessarunt credentes in Christum, ab eo tempore, quo divini discipuli prædicarunt et ad hunc usque diem veniunt: alii ex multiplici deorum errore, veræ Dei cognitionis lucem sitientes, alii ex tribubus Judaicis, licet viritim, non turmatim. Venient tamen et illi, extremis enim mundi temporibus vocabuntur, cum plenitudo gentium intraverit, ut ait sapientissimus Paulus ¹⁰.

VERS. 24. *Et egredientur sancti, et videbunt membra hominum qui prævaricati sunt in me. Vermis enim eorum non morietur, 920 et ignis eorum non exstinguetur, eruntque in visionem omni carni.*

Videtur hic inferendas Judæis calamitates velle significare, quas passos eos dicimus a Romanorum manu, devastato scilicet templo, omnibusque crudeli occisione sublati. Hæc passi sunt, eruntque spectaculum omni carni, et supplicio tantum non æterno afficiuntur. Hoc enim fortassis innuit, cum dicit, vermem eorum non moriturum, et ignem non extinctum iri aut consopitum. Sunt qui volunt verba hæc ad tempus consummationis sæculi referre: quando prævaricantium veluti membra projicientur qui relegati sunt ad supplicium et flammam sempiternam. Illic enim vermis supplicio afflictorum vivet perpetuo, et ignis non exstinguetur. Nos autem omnibus his liberabit Christus, per quem et cum quo sit gloria Deo et Patri cum sancto Spiritu, in omnem sæculorum perpetuitatem. Amen.

AD TOMUM II SUPPLEMENTUM.

FRAGMENTA EX CATENIS

IN JEREMIAM, BARUCH, EZECHIELEM ET DANIELEM PROPHETAS.

IN JEREMIAM.

(Ex catena Michaelis Ghislerii in Jeremiam. Lugduni 1625, 3 tom. fol.)

III, 23. Vere in mendacium erant colles et fortitudo montium; etc.

Montium et collium meminit, quoniam in eis per prisca illa tempora fana delubraque exstruentes et aras erigentes, dæmonibus quam gratissimas victimas offerebant.

III, 24. Confusio autem consumpsit labores patrum nostrorum ab adolescentia eorum.

Confusionem vocant vere turpissimum et inglorium Idolorum cultum et versantem in eo errorem, qui et patrum suorum labores comedit: insumpserunt enim oves suas et vitulos, dæmonibus sacra peragentes, prudentiæque damnum una cum bonis subierunt.

V, 1. Heu mihi! quia deficit anima mea super interfectis. Circumcurrite in viis Jerusalem.

Viden' occisorum causa nimis dolentem lubentissimeque Jerusalem misereri appetentem, sed quodammodo a seipso impeditum, et tantum non revocantem divinam benignitatem ob iniquitatis excessum, quærentem tamen iniquitatibus commiserationem volentemque per unum avertere iram? Unum enim hominem ab his qui percurrerant monstrari sibi jubebat.

V, 4. Et ego dixi: Fortasse inopes sunt, quia, etc.

Qui majores erant et ampliori sacerdotio fungentes apud Judæos merito pro miserioribus habentur; quibus etiam ira abundantior effusa est. Quod planum facit Christus, inquit, Vae vobis, Scribæ et Pharisei hypocritæ, quia circumitis mare et aridam ut faciatis unum proselytum, etc.

VI, 10. Ad quem loquar et contestabor?

Opprobriis enim verbum Christi impetebant cum de illo dicerent auditoribus, Dæmonium habet et insanit. Quid ipsum auditis?

VII, 17. Nunquid non vides quid ipsi faciunt in civitatibus Juda?

A Ὅτως εἰς ψεύδος ἦσαν οἱ βουνοὶ καὶ δύραμις τῶν ὄρεων, κ. τ. λ.

Διαμέμνηται ὄρων καὶ βουνῶν, ἐπείπαρ ἐν αὐτοῖς κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους; καιροὺς ἱερά τε καὶ τεμένη δεινόμενοι καὶ βωμοὺς ἀναστήσαντες, τοῖς δαιμονίοις χαριστάτας προσεχόμενον θυσίας.

Ἡ δὲ αἰσχρὴ κατανάλωσεν τοὺς μόχθους τῶν πατέρων ἡμῶν ἀπὸ νεότητος αὐτῶν.

Αἰσχρὴν λέγουσι τὴν ἀπλοῶς ἀκλεᾶ καὶ ἀδοξοτάτην εἰδωλολατρείαν, καὶ τὴν ἐπὶ τούτῳ πλάνησιν, ἥ καὶ τοὺς μόχθους τῶν πατέρων αὐτῶν κατανάλωσεν· δεδαπανήκασιν γὰρ ἱεουργοῦντες τοῖς δαίμοσι τὰ πρόβατα αὐτῶν, καὶ τοὺς μόσχους αὐτῶν, καὶ φρονήσεως ζημίαν ὁμοῦ τοῖς οὖσιν ὑπέμειναν.

B Οἱ μοι! οὐκ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τοῖς ἀνηρημένοις. Περιδράμετε ἐν ταῖς ὁδοῖς Ἱερουσαλήμ.

Ὅρᾳς ἐν τούτοις ὠδίνοντα μὲν ἐπὶ τοῖς ἀνηρημένοις, καὶ προχείρως μὲν ἐλεεῖν ἐθέλοντα τὴν Ἱερουσαλήμ, εἰργόμενον δὲ πως ὑφ' ἑαυτοῦ, μονονουχὶ δὲ καὶ ἀνασειράζοντα τὴν θεοπρεπῆ γαληνότητα διὰ τὸ τῆς ἁμαρτίας ὑπέρογκον ζητοῦντα δ' οὖν ὁμῶς τὸ κατοικτεῖρειν τὰς ἁμαρτίας, καὶ ἐφ' ἐνὶ θέλοντα καταλύειν τὰ ἐξ ὀργῆς; Ἐνα γὰρ ἄνδρα τοὺς περιθέοντας ἐπιδεικνύει πιστὸν ἐν αὐτῇ διετάττετο.

Καὶ ἐγὼ εἶπα· ἴσως πτωχοὶ εἰσι, διότι οὐκ ἐδυνήθησαν, κ. τ. λ.

C Τὸ προὔχον καὶ ἱερώτερον ἐν τοῖς Ἰουδαίοις ταλανίζεται μὲν εἰκότως, βαγδαιοτέραν δὲ τὴν ὀργὴν ἐπήνηλυσεν αὐτῷ. Καὶ τοῦτο σαφηνεῖ λέγων αὐτὸς ὁ Χριστὸς, Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, οὐκ ἐπερίεργον τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηρὰν, ποιῆσαι ἓνα προσήλυτον, κ. τ. λ.

Πρὸς τίνα λαλήσω καὶ διαμαρτύρομαι;

Κατωελδίζον γὰρ τὸ ῥῆμα Χριστοῦ, τοὺς ἀκρωμένους περὶ αὐτοῦ λέγοντες· Δαιμόνιον ἔχει καὶ μαίνεται· τί αὐτοῦ ἀκούετε;

Οὐχὶ ὁρᾷς τί αὐτοὶ ποιοῦσιν ἐν ταῖς πόλεσιν Ἰούδα;

Ὅσα δὲ οὖν τετιμώρηνται ψήφῳ. Ἀναθέντες γὰρ Α καίσεις τὸ σίδας, καὶ τοὺς ἔργοις τῶν ἰδίων χειρῶν λατρεύσαντες, αὐτοὶ ταῖς ἰδίαις ἐπήνελησαν κεφαλαῖς τὰ ἐκ θείας ὀργῆς. Οὐ γὰρ ἀδίκως ἐκτείνεται δίχτυα περὶ τοὺς, κατὰ τὸ γεγραμμένον.

Ἥσχυνθησαν σοφοί.

Σοφούς εἰσιν ἐν τοῦτοις ὑποδηλοῦν τοὺς τῶν ἑλλήνων λογάδας, ποιητάς τε καὶ συγγραφείας· οἱ γλῶτταν μὲν ἔχουσιν εὐφυῆ καὶ περιειργασμένην, καὶ ταῖς τῶν λόγων κομψαίαις ἐξηκμημένην εἰς τὸ ἐπίχαρι, φρονήσεως δὲ τῆς ἀληθοῦς ἀμέτοχοι τὴν καρδίαν. Ὡς γὰρ ὁ πάνσοφος γράφει Παῦλος, «Ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. Φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν, καὶ ἐξῆς. Οὐκ οὖν σοφοὶ μὲν, τὸ γὰρ ἔχον εἰς φωτὴν καὶ γλῶτταν, ἀσοφοὶ δὲ εἰς τὴν καρδίαν. Ἡ δὲ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστὶ, κατὰ τὸ γεγραμμένον.

Ἐλαίαν ὠραίαν ἐθσκιον τῷ εἶδει.

Ἀχρεῖοι γὰρ ὀλοτρόπως τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν τὸ ἀποφοιτῆσαι Θεοῦ καὶ ἀμοιρῆσαι παντελῶς τῆς παρ' αὐτοῦ χάριτος καὶ ἐπικουρίας. Φοβερόν γὰρ τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζώντος.

Πρὸς σέ ἐδρη.

Εἰ γὰρ καὶ γεγόνασιν ὕδριςται καὶ ἀπειθεῖς, καὶ ἀτυνεσίας ἐμπλεω τὴν διάνοιαν ἔχοντες, ἀλλ' οὖν σῶνται καὶ δοξάζονται παρὰ Χριστοῦ. Ἀπαρχὴ δὲ τούτων γεγόνασιν οἱ ἀθλοφόροι μάρτυρες, ὧν τῆς εὐκλείας ἡ φαιδρότης δὴν ἀστράπτει τὴν ὑπ' οὐρανόν.

Καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον.

Οὐ γὰρ ἐπὶ πλουτέῃ μέγα φρονεῖ, οὔτε μὴ διακένων δοξαρίων ἐκτὸς γεγονώς τὴν ὀφρὺν ὑψηλὴν (sic)· εἰκαϊότητος γὰρ ταῦτα, καὶ ἔτερον οὐδέν. Καὶ γὰρ ἐστὶν ἀσφαλὲς ἐνέχυρον εἰς σωτηρίαν, τὸ ἐπὶ Θεῷ πεποιθέναι τῷ πάντα ἰσχύοντι· τὸ δὲ ἐφ' ἐτέροις τισὶ ποιεῖσθαι τὴν ἐλπίδα, μάταιον καὶ ἀνωφελές.

Ἰδοὺ ὡς ὁ πηλός.

Μεταπλάττει γὰρ εὐκόλως ἐφ' ᾧ περ ἂν ἔλοιτο τὸ παρ' αὐτοῦ γεγονός.

Οὐκ ἰδοὺ οἱ λόγοι; κ. τ. λ.

Πῦρ ὀνομάζει τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον κήρυγμα, ἡ καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ ἀγίου Πνεύματος μέθεξιν, ἧ καὶ πυρὶ παρεικάζεται. Καὶ γοῦν ὁ πάνσοφος Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς περὶ αὐτοῦ τε καὶ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ οὕτω φησὶν· Ἐγὼ ὑμᾶς ὕδατι βαπτίζω εἰς μετάνοιαν, κ. τ. λ. Ὁρθῶς οὖν ἐφη ὁ Χριστός· Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήσθη;

Καὶ ὑποστρέψατε.

Ὁρᾷς ὅπως οὐκ ἀνέγεται τῶν τύπων ἀθετουμένων, μᾶλλον δὲ αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἐξυδρισμένης ὡς ἐν σκιαῖς ἔτι; Ἀμετυμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλησίς τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Τοὺς δὲ ἀνεθέτας· ἀπαξ ἀνόπιν ἔλκοντες Ἰουδαῖοι, καὶ τοῖς τῆς δουλείας αὐθὺς ὑποφέροντες ζυγοῖς, τὸ

Justa poena mulctati sunt. Cum enim rebus creatis cultum exhibuissent, suarumque manuum opera ut Deum adorassent, in sua capita divinam concitaverunt iram. Non enim injuste retia volatilibus extenduntur, juxta id quod scriptum est ¹.

VIII, 9. *Confusi sunt sapientes.*

Sapientes videtur significare in his præstantissimos Græcorum poetas et scriptores, linguæ quidem apititudine et ad proferendum versatilis et ad lepidam sermonis elegantiam accommodatæ pollentes, sed cor habentes vere prudentiæ expers. Sicut enim omni scientia præditus Paulus ait², *Evanuerunt in cogitationibus suis, et insipiens eorum cor obtenebratum est; asserentes se esse sapientes, stulti effecti sunt*, et reliqua. Sapientes igitur quod attinet ad linguam et vocem, corde vero insipientes. *Sapientia enim hujus mundi stultitia*, ut ex Scripturis habemus ³, *apud Deum est.*

XI, 16. *Olivam pulchram, bene opacam.*

Omnino enim hominis animum inutilem reddit a Deo recedere ejusque penitus gratia suffragioque privari. *Horrendum enim incidere in manus Dei viventis* ⁴.

XVII, 19. *Ad te gentes.*

Quamquam enim injuriosæ factæ sint et inobedientes plenamque insipientiæ mentem habentes, salvantur tamen et glorificantur a Christo. Primitiæ autem earum fuerunt victoriæ præmia æsecuti martyres, quorum gloriæ claritas universum illustrat orbem.

XVII, 8. *Et erit tanquam lignum.*

Non enim superbit in divitiis, neque inanum quarundam gloriarum compos factus attollit supercilium; plena sunt enim hæc futilitatis, et nihil aliud. Etenim tutum pignus ad salutem est, in Deo, qui omnia potest, confidere; et in aliis quibusdam spem ponere, futile et inutile.

XVIII, 6. *Ecce sicut lutum figuli.*

Transformat enim absque ulla difficultate in quodcumque sibi collubitus fuerit rem a se factam.

XXIII, 29. *Nonne ecce verba? etc.*

Ignem appellat evangelicam salutaremque prædicationem, vel et ipsam Spiritus sancti participationem qui et igni assimilatur. Quare et sapientissimus Joannes Baptista de se ipso et omnium nostrum Salvatore Jesu Christo sic ait: *Ego vos baptizo in aqua ad poenitentiam* ⁵, etc. Recte igitur dixit Christus: *Ignem veni mittere super terram, et quid volo nisi ut accendatur* ⁶?

XXXIV, 16. *Et reversi estis.*

Vides ut ægre patiaturs figuras contemni, imo veritatem ipsam adhuc sub umbra contumeliis affici. *Sine poenitentia enim sunt dona et vocatio Dei*, secundum quod scriptum est ⁷. Semel vero dimissos retrahentes Judæi subque servitutis jugo mittentes, τὸ *Sine poenitentia* non observarunt;

¹ Prov. i. 17. ² Rom. i. 21. ³ I Cor. iii. 19. ⁴ Hebr. x. 31. ⁵ Marc. i. 7. ⁶ Luc. xii. 49. ⁷ Rom. xi. 29.

quapropter offenderunt, mysterii vim inhonorantes, et si adhuc in figuris erat. Justificamur autem quia gratis per gratiam nihil offerentes pro vita quæ in Christo est, nec empta libertatis gloria, humanitate Domini et benevolentia in homines rem hanc lucratur.

XLII, 15. Si vos dederitis, etc.

Nam quia Ægyptiorum copiis auxiliisque freti se opponebant Babyloniis, Idcirco dolentes post Hierosolymam et Samariam expugnatas, bellam illis intulerunt, et facile victoriam reportarunt.

XLIV, 14. Ut revertantur, etc.

Cum Deus insequitur, nullus periclitanti salutem ferre potest; sed ubicunque quis fuerit, ibi iræ obvius erit.

XLVI, 25. Ecce ulciscar Ammon.

Cyrilli simul et Apolinarii. Per Ammon autem sunt qui Alexandriam intelligant, ita olim vocatam, ut et in Nahum habetur: *Nam melior es tu Ammone quæ habitat in fluminibus? Aquæ circa ipsam, cujus abundantia mare, et aqua muri ejus; Æthiopia fortitudo ejus, et Ægyptus, et non constitutus est fugæ terminus; et Libes venerunt in auxilium ejus, et ipsa in transmigrationem proficiet*⁹. Verum hæc tempora priora sunt adificatione Alexandri. Fortasse ergo ante Alexandrum urbs ibi erat, et destructam restauravit. Quidam vero aiunt Jovem ab Ægyptiis Ammonem vocari, unde et Ammoniaca regio nuncupatur, quem filium C illius vocat, tanquam ab ipsa diis ascriptum; statua enim est manu artificis confecta, quam, ait, Babylonii capient cæterosque illorum quos memorat deos. Illud vero super Pharaonem et Ægyptum commune verbum habet ulciscar.

XLIX, 10. Et angelos ad gentes misit.

Munitionem autem dixit quos Jeremias angelos, et Symmachus nuntium exposuit; intelligi autem potest obsidio. Convocat vero adversus Idumæam Dei nutus gentes multas, et motos a se angelos vocat. Moti quippe a Deo ad bellum, mutuo se sollicitabant, ut Abdias ait; aggressæ enim sunt cum Israele Idumæam et circumpositæ gentes. Ad Idumæam porro conversus ait: *Ecce parvulum dedi te in gentibus, et tamen factus contemptibilis, in ipsis calamitatibus insolescebas, ignorans quod capieris, licet exaltes tanquam aquila habitationem*. Illi vero, *Et erit Idumæa deserta* et quæ sequuntur, similia dixit Abdias⁹⁻¹⁰: *Et erit domus Esau in stipulam, et accendetur in eos, et non erit ignifer in domo Esau*. Quod etiam profanis scriptoribus adagii loco est, *Ne ignifero quidem parvitum*, de his qui ad interfectionem cæsi sunt. Præibat enim quidam ferens ignem et lustrans ante pugnam acies; lexque erat neminem illi hostilem injicere manum.

⁹ Nahum iii, 8. ¹⁰ Abdias, 18.

ἀμεταμέλητον οὐ τετηρήκασι· προσκεκρούκασί τε διὰ τοῦτο, τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν ἀτιμάζοντες, εἰ καὶ ἦν ἐν τύποις ἔτι. Δικαιούμεθα δὲ ὅτι ὠρεῖν διὰ χάριτος τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς ἀντάλλαγμα προσεγγκόντες οὐδὲν, ἀλλ' οὐδὲ τὴν τῆς ἐλευθερίας ἐκπριάμενοι δόξαν, ἡμερότητι δὲ καὶ φιλανθρωπῆαι Δεσποτικῇ τὸ χρῆμα κερδαίνοντες.

Ἐὰν ὑμεῖς δώτε, κ. τ. λ.

Ἐπεὶ γὰρ ταῖς Αἰγυπτίων ἐπικυρταῖς ἐπιθαρσήσαντες ἀντεφέροντο τοῖς Βαβυλωνίοις, ταῦτη τοι λελυπημένοι μετὰ τὴν τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῆς Σαμαρείας ἄλυσιν, ἐτράποντο κατ' αὐτῶν, καὶ ἀμογήτῃ νενικήκασιν.

Τοῦ ἐπιστρέφειν, κ. τ. λ.

Ὅταν διώκῃ θεός, οὐδεὶς ἀνασώσει τὸν κινδυνεύοντα· ἀλλ' ἐνθάπερ ἂν εἴη τις, ἐκεῖ περιτεύξεται τῷ θυμῷ.

Ἰδοὺ ἐγὼ ἐκδικῶ τὸν Ἀμμών.

Κυρίλλου τὸ αὐτὸ καὶ Ἀπολινάριου. Ἀμμών δὲ οἱ μὲν τὴν Ἀλεξάνδρειαν λέγουσιν, οὕτω πάλαι καλουμένην, ὡς καὶ ἐν τῷ Ναοῦ μνησθῆναι· *Μὴ κρείττων εἰ σὺ τῆς Ἀμμών, τῆς κατοικοῦσης ἐν ποταμοῖς; Ὑδωρ κύκλῳ αὐτῆς ἥς ἡ εὐπορία θάλασσα, καὶ ὕδωρ τὰ τεῖχη αὐτῆς· Αἰθιοπία ἰσχύς αὐτῆς καὶ Αἰγύπτος, καὶ οὐκ ἔστι πέρας τῆς συγῆς· καὶ Αἰθιοὶς ἐγένοντο βοηθοὶ αὐτῆς, καὶ αὐτὴ εἰς μετοικίαν πορεύσεται*. Ἀλλ' οἱ παρόντες καιροὶ τῆς Ἀλεξάνδρου πρεσβύτερου κτίσεως. Ἰσως οὖν πρὸ Ἀλεξάνδρου πόλις ὑπῆρχεν ἐκεῖ, καὶ παυσανέην ἀνέκτισε. Τινὲς δὲ φασιν ὡς Ἀμμωνᾶν τὸν Δία καλοῦσιν Αἰγύπτιοι, ἀφ' οὗ καὶ Ἀμμωνιακὴ προσγορεῖται χώρα· ὃν αὐτῆς υἱὸν καλεῖ ὡς παρ' αὐτῆς θεοποιηθέντα· χειροποιήτον γὰρ τὸ ἄγαλμα, ὃ δὴ, φησὶν, οἱ Βαβυλώνιοι παρατήφονται, καὶ τοὺς ἄλλους αὐτῶν οὐς ἐπάγει θεοὺς. Τὸ δὲ ἐπὶ Φαραῶ καὶ Αἰγύπτου, κατὰ κοινὸν ἔχει τὸ ἐκδικῶ.

Καὶ ἀγγέλους εἰς ἔθνη ἀπέστειλε.

Περιοχὴν δὲ εἶπεν οὗς Ἱερεμίας ἀγγέλους, καὶ Σύμμαχος ἀγγελίαν ἐξέδωκεν· νοοῖτο δ' ἂν καὶ πολιορκία. Καλεῖ δὲ κατὰ τῆς Ἰδουμαίας ἔθνη πολλὰ τὸ θεῖον νεῦμα, καὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ κίνησιν ἀγγέλους εἶπε. Κινηθέντες γὰρ ἐκ Θεοῦ πρὸς πόλεμον, ἀλλήλους ἠρέθιζον, ὡς φησιν Ἀβδίου· *συνεισέβαλον γὰρ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ εἰς Ἰδουμαίαν καὶ τὰ περίοικα τῶν ἐθνῶν. Πρὸς Ἰδουμαίαν δὲ μεταστρέψας, φησὶν· Ἰδοὺ μικρὸν ἔδωκά σε ἐν ἔθνεσσιν, ἀλλ' ὅμως εὐκαταφρόνητος γενόμενος ἐφρόνεις εἰς μέγα ἐπὶ ταῖς δυσχερεσίαις, ἀγνοῶν ὡς ἀλώση κἀν ὑψώσης ὡς ἀετὸς τὴν κατοίκησιν*. Τῷ δὲ, καὶ ἔσται Ἰδουμαία εἰς ἄβυσσον, καὶ τοῖς ἐφεξῆς, συνιδοὶς πάλιν ἐφησεν Ἀβδίου· *Καὶ ἔσται ὁ οἶκος Ἡσαὺ εἰς καλᾶμην, καὶ ἐκκαυθήσεται εἰς αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἔσται πυρφόρος ἐν τῷ οἴκῳ Ἡσαὺ*. Ἡ δὲ παροιμία καὶ παρὰ τοῖς ἔξω κρατεῖ· *Οὐδὲ πυρφόρος ἐλείφθη, ἐπὶ τῶν ἀρδην ἀπολλυμένων*. Προηγείτο γὰρ τις πῦρ ἔχων, καὶ περικαθαίρων πρὸ τῆς συμβολῆς τὰ στρατεύματα, καὶ νόμος ἦν μηδένα κατὰ τοῦτου χεῖρα φέρειν πολέμιον.

Ἰατρύσαμεν τὴν Βαβυλῶνα.

Βαβυλῶνα τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐν τούτοις κατονομάζουσιν, ὡς τὰ ἐκείνης μιμεῖσθαι σπουδάζουσιν, καὶ οὐδὲν ἀποδέουσιν τῆς τῶν ἐθνῶν χώρας, τὸ γε ἔχον εἰς ἕξιν τελείαν, καὶ τὸ μὴ ἀνέχεσθαι τιμᾶν τὸν νόμον, ἥτοι τῆς προφητικῆς παιδαγωγίας τὸ ἐπωφελές.

A LI, 9. *Curavimus Babylonem.*

Babylon hic vocatur Jerusalem, quippe quæ illam imitata est, nihilque differebat a locis gentilium, quod attinet ad perfectum animi statum et voluntatem non honorandi legem vel instructionis prophetice utilitatem

IN LIBRUM BARUCH.

(Ex eadem Ghislerii catena in Jeremiam, tom. III, p. 233.)

καθήμενος εἰς τὸν αἰῶνα.

Ἄει γὰρ καὶ ἐν παντὶ χρόνῳ φθαρτὴ ἐστὶν ἡ πεποιημένη φύσις, καὶ τῶν γεννητῶν ἐν τούτοις τὸ μέτρον. Κάθεται δὲ ἡ πάντων τεχνίτις καὶ δημιουργὸς σοφία, τούτέστιν ἀκλόνητον ἔχει τὴν ἐν ταυτοῦτητι διαμονήν. *Καὶ πάλιν*· Ἡμῶν γὰρ κάθισις ἐν τούτοις τὸ ἀκράδινόν τε καὶ ἰδρυμένον τῆς ὑπάρξεως, καὶ διαμονῆς τῆς ἀνωτάτω πασῶν οὐσίας ὑποδηλοῖ· τὸ δὲ, *ἡμᾶς ἀπόλλυσθαι τὸν αἰῶνα*, τὸ εἶναι φθαρτοὺς κατὰ πάντα καιρὸν, τὸ γε ἔχον εἰς τὸν τοῦ πεποιῆσθαι λόγον· εἴπερ ἐστὶν ἀληθές ὅτι πᾶν τὸ ἐν γενέσει, καὶ παρενεχθὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι, πάντῃ τε καὶ πάντως ὑπόκειται τῇ φθορᾷ.

B III, 5. *Quia tu sedes in sempiternum.*

Semper enim et quovis tempore natura creata corruptioni obnoxia est, et ea quæ facta sunt has habent mensuras. Sedet autem omnium artifex. et effectrix sapientia, hoc est inconcussam habet in eodem statu permanentiam. *Et rursus* : Sessio enim in his immotam firmamque rationem existendi et perennitatis substantiæ omni præstantissimæ significat; illud vero, *nos perire in ævum*, omni tempore corruptibiles esse eo quod conditi sumus : siquidem verum est omne quod generatur, et ex non ente ad esse transit, necessario corruptioni subjacere.

IN EZECHIELEM *.

(Ang. Mai, *Bibliotheca nova Patrum*, II, 467, Romæ 1844, in-4.)

Καὶ τέσσαρες πτέρυγες τῷ ἐνί.

(Cat. Ezech. f. 192. b.) Ἐστήχασιν γὰρ αἱ πτερὰ αἰνεῖν καὶ ἀνὰ δυνάμεις, οὐκ ὀκλάζουσαι πρὸς τὰ κλισίω, ἀλλὰ τὴν ὀρθὴν καὶ ἀμώμητον τῆς αὐταῖς πρεπούσης ζωῆς διάττουσιν τρίβον.

Καὶ ἔσονται ἐπὶ τῶν ὀρέων ὡς περισσεύει.

(Cat. f. 198. b.) Οἱ μακάριοι μαθηταὶ· περιτλήθον γὰρ πᾶσαν ὑπ' οὐρανόν, τὸ Χριστοῦ λαλοῦντες μυστήριον, καὶ ψῶν καὶ λύριν ἔχοντες αὐτό.

Καὶ ἔαν ὦσιν οἱ τρεῖς ἄνδρες οὗτοι ἐν μέσῳ αὐτῆς, Νῶε, καὶ Δανιήλ, καὶ Ἰώβ.

(Cat. f. 203. b.) Ἐπειδὴ οἶμαι δεῖν οὐκ ἀδισανίστους εἶναι τὰς τοῦ προφήτου φωνὰς, φέρε λέγωμεν εἰ δὴποτε, Νῶε καὶ Ἰώβ καὶ Δανιήλ τεθνεώτων ἦδη,

C I, 6. *Et quatuor alæ uni.*

Stant semper intellectuales supernæque virtutes, haud equidem ad turpia labantes, sed quia potius rectam et inculpabilem convenientis sibi vitæ viam decurrunt.

VII, 16. *Et erunt super montes ut columbæ.*

Beati nimirum discipuli; hi enim universum mundum circumierunt, Christi prædicantes mysterium, idque instar cantici et lyræ habentes.

XIV, 14. *Et si fuerint in medio ejus tres viri, Noe, Daniel et Job.*

Quia arbitror non esse sine examine prætereundas prophetæ voces, age dicamus eurnam, mortuis jamdiu Noacho ac Jobo, et ipso fortasse Daniele

* Cyrilli in minores prophetas commentarii exstant editi; item in Isaiam. In Jeremiam vero multi sunt loci Cyrilli in Ghislerii edita Græce et Latine catena. In Daniele locos Cyrilli edidimus nos cum catena Vaticana, *Script. vet. t. I (Bibl. Nov. II, 467).*

Denique ad Ezechielem magnam legimus Patrum catenam in codice quodam Vaticano, ubi tamen nonnisi pauca, quæ hic exhibemus, Cyrilli fragmenta comperimus, quamvis aliunde constat Cyrillum more suo in Ezechielem late scripsisse. Mai.

nihilominus salvandos eos fore dicit ob suam justitiam, quamquam reliqua omnis terra, adversus quam mortis decretum infligeretur, corrupta esset. Videtur Noacho comparare eos qui ob suam fidem bene de Deo meriti erant : Danieli autem sapientes et contemplantes : denique Jobo eos, qui ob patientiam in omni re bona apud eum gratiosi fuerunt.

XVII, 22. *Et sumam ego de electa parte cedri, ex vertice.*

Cedris comparat sublimibus et pulcherrimis Israelitis quorum pars electa, et quodammodo cor, beatus David fuit, ex quo sumens Deus Pater, Emmanuel plantavit, qui in proceram cedrum evasit, omnesque sub umbram suam excepit : moxque agnovit universa terra omnipotentis Dei virtutem et potestatem. Humiliavit enim lignum viride, oriri vero et germinare lignum aridum jussit (id est ethnicorum Ecclesiam) quod antea diaboli violentia defloratum fuerat.

XX, 25. *Et ego dedi illis praecepta non bona.*

Quod quidem attinet ad spiritalem divinarum rerum doctrinam, lex sancta est, mandatum item sanctum et bonum. Quod tamen pertinet ad actionum levitatem, et umbratilem tantummodo cultum, haud bona erant praecepta, neque aeternam vitam datura. *Nemo enim, uti scriptum est¹, justificatur in lege.*

XXXIV, 3. *Ecce lac manducastis.*

Cum enim (levitae) exigenter legales decimas, primitias, oblata pro gratiarum actione, aliisque populorum donis luxuriose fruerentur, nullam tamen salutis illorum curam gerebant.

XXXIV, 18. *Non satis vobis fuit, quod bona pascua depasti estis?*

Legis periti cum essent levitae, et optimum veluti pascuum sortiti, puramque et limpidam aquam habentes Moysis doctrinam, unde facile veritatem possent haurire, conculcabant quodammodo id pascuum, sordidabant etiam aquam, crassam quamdam et caenosam immunditiaque plenam apponentes doctrinam his, qui ovium instar sequebantur eos tanquam arietes.

XXXIV, 25. *Et suscitabo illis pastorem unum serum meum Davidem.*

Quod haec de Christo dicat propheta, haud arduum est cognoscere : nam jamdiu mortuo et in tumulis jacente beato Davide, vaticinabatur beatus Ezechiel. Promittebat autem Deus Pater rem futuram per tempora, non rem jam peractam; de futuris enim fiunt promissa, non de praeteritis.

τάχα δέ που καὶ αὐτοῦ τοῦ Δανιήλ, σωθήσεσθαι φησιν αὐτοὺς ἐν τῇ ἰδίᾳ δικαιοσύνῃ, καὶ τοὶ τῆς ἄλλης ἀπάσης γῆς, καθ' ἧς ἂν ἡ τοῦ θανάτου ψῆφος ἐκφέροιτο, καταφθειρομένης. Ἔοικε τοίνυν τῷ μὲν Νῶε παρεικάζειν τοὺς διὰ πίστεως τῆς εἰς Θεὸν εὐεργετοῦντας αὐτῷ· τῷ γε μὴν Δανιήλ τοὺς σοφοὺς τε καὶ διηρατικούς· Ἰὼβ δὲ πάλιν τοὺς διὰ γε τῆς ὑπομονῆς, δῆλον δὲ ὅτι τῆς εἰς πᾶν ὁτιοῦν τῶν ἐπαινουμένων, εὐαρεστοῦντας αὐτῷ.

Καὶ λήψομαι ἐγὼ ἐκ τῶν ἐπιλέκτων τῆς κέδρου ἐκ κορυφῆς.

(Cat. f. 208.) Κέδροις μὲν ἀπεικάζει ταῖς ὑψηλαῖς καὶ εὐκοσμοτάταις τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ἐν οἷς τὸ ἐπιλεκτον, καὶ οἰονεῖ τις καρδία γέγονεν ὁ μακάριος Δαβὶδ, ἐξ οὗ λαβὼν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ κατεφύτευσε τὸν Ἑμμανουήλ, ὃς καὶ εἰς κέδρον ἀνέστη μεγάλην, καὶ εἰσεδέξατο πάντας εἰς ἰδίαν σκιάν· ἔγνω τε λαὸν ἡ ὑψηλὸς σύμπασα τὴν τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ δύναμιν τε καὶ ἐξουσίαν. Τεταπείνωκε γὰρ τὸ ξύλον τὸ ὑγρὸν, φῦναι δὲ καὶ ἀναβλαστῆναι παρῆσκεύασε τὸ ξύλον τὸ ξηρὸν, τούτεστιν ἐξ ἐθνῶν Ἑκκλησίαν, ταῖς τοῦ διαδόλου κλεονεξίαις κατευνανθέν (ita cod.).

Καὶ ἐγὼ ἐδῶκα αὐτοῖς προσταγμάτων οὐ καλῶν.

(Cat. 210. b.) Ὅσον μὲν γὰρ ἦκεν εἰς θεωρίαν πνευματικὴν, ὁ νόμος ἅγιος καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθὴ. Ὅσον γε μὲν εἰς τὴν τοῦ πράγματος εἰκαιότητα, καὶ μόνην τὴν ἐν σκιαῖς λατρείαν, οὐ καλὰ τὰ προσταγμάτων, ἀλλ' οὐδὲ ζωῆς τῆς αἰωνίου πρόβλεπα. Δικαιοῦνται γὰρ οὐδεὶς ἐν νόμῳ, κατὰ τὸ γεγραμμένον.

Ἰδοὺ τὸ γάλα κατεσθίετε.

(Cat. f. 224.) Ἐξαιτούντες γὰρ κατὰ τὸν νόμον δεκάτας, ἀπαρχὰς, εὐχαριστήρια, καὶ ταῖς ἐκ λαῶν δωροφορίαις ἐντροφῶντες ἀσώτως, οὐδένα τῆς σωτηρίας αὐτῶν ἐποιοῦντο λόγον.

Καὶ οὐχ ἱκανὸν ὑμῖν ὅτι τὴν καλὴν νομὴν ἐνέμεσθε;

(Cat. f. 224. b.) Νομομαθεῖς γὰρ ὄντες οἱ ἐξ αἵματος Λεὐὶ, καὶ καλλίστην ὥσπερ νομὴν, λεπτόν δὲ καὶ διειδὲς ἔχοντες ὕδωρ τὴν διὰ Μωϋσέως παιδευσιν οὐκ ἀνικάνως ἔχουσιν ποδηγεῖν εἰς ἀλήθειαν, κατεπάτουν τρόπον τινὰ τὴν νομὴν· συνετάραττον δὲ καὶ τὸ ὕδωρ, παχεῖάν τινα καὶ ὑλώδη καὶ γαῖωδους ἀκαθαρσίας ἀνάπλων παρατιθέντες διδασκαλίαν τοῖς ἐν τάξει προβάτων ἀκολουθοῦσιν αὐτοῖς ὡς κριοῖς.

Καὶ ἀραστήσω ἐπ' αὐτοὺς ποιμένα ἕνα... τὸν δοῦλόν μου Δαβὶδ.

(Cat. f. 225.) Ὅτι δὲ περὶ Χριστοῦ τὰ τοιαῦτά φησιν, ἀταλαίπωρον ἰδεῖν· προτετελευτηκότος γὰρ ἡδὴ τοῦ μακαρίου Δαβὶδ καὶ ἐν τάφοις ἡδὴ κειμένου, προεφήτευσσε μὲν ὁ μακάριος Ἰεζεκιήλ. Ἐποιεῖτο δὲ τὴν ὑπόσχεσιν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ ὡς ἐσομένην κατὰ καιροῦς, καὶ οὐχ ὡς ἡδὴ τετελεσμένην· ἐπὶ γὰρ τοῖς ἐσομένοις αἱ ὑποσχέσεις, οὐκέτι τοῖς ἡδὴ πεπραγμένοις.

¹ Gal. iii, 11.

Catena Latina in Ezechielem a Vittalpando edita (Romæ 1596, 3 vol. fol.) nonnisi paucissima Cyrilli fragmenta exhibet; ea etiam ita proprio scopo accommodavit catenæ editor ut non jam Cyrillus loquatur, sed ipse Vittalpandus. EDIT. PATR.

IN DANIELEM PROPHETAM.

(Ang. Mai, *Biblioth. nov. Patr.* II, 467.)

Τοῦτο δ' ἦν ἕτερον οὐδὲν πλὴν ὅτι μεγαλαυχεῖν Ἀ κατὰ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, καταπαίρεσθαι τε τοῦ προσεσηκότος τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς κατὰ μηδένα τρόπον ὀνῆσαι δεδυνημένον τὸν ἴδιον λαόν.

Βίβλοι ἠνεψύχθησαν.

"Ὅτε γὰρ ἐν εἵδει γέγονε τῷ καθ' ἡμᾶς ὁ Μονογενῆς, τότε καὶ βίβλους ἀνέψεν ὁ Πατήρ· καὶ ἀνῆκε μὲν τοῦ κρίνεσθαι τοὺς ἐνόχους ἀμαρτίαις, ἐφῆκε δὲ τοῖς ἀνδριζομένοις τὸ ἐγγράφεσθαι τε καὶ ἐναριθμεῖσθαι λοιπὸν τοῖς ἄνω χοροῖς καὶ ἐν μνήμῃ κτεῖσθαι.

Καὶ τί ἐστιν, "Ἐως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἐφθασεν;

"Ἄρα τοπικῶς; Εἴτα πῶς τοῦτο οὐκ ἀμαθές; ὅτι μὴ ἐν τόπῳ τὸ Θεῖον· πληροὶ γὰρ τὰ πάντα. Τί οὖν ἐστὶ τὸ, "Ἐως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἐφθασεν; Β Εἰς τὴν δόξαν τοῦ Πατρὸς δηλονότι ἐφθασεν ὁ Υἱός. Καὶ πόθεν τοῦτο ἐστὶν ἰδεῖν, ἐφη πάλιν αὐτὸς ἐφεξῆς· Ἀδεῖψ ἐδόθη ἡ τιμὴ καὶ βασιλεία. "Ἦκουσε γὰρ τοῦ Πατρὸς λέγοντος· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

¹ Psal. cix, 1.

V, 2. Nihil aliud hoc erat quam contra Dei majestatem jactantia, dum adversus Israelis protectorem extollitur, quasi is populo suo nulla re prodesse potuisset.

VII, 10. *Libri aperti sunt.*

Cum in forma nostra Unigenitus apparuit, tunc libros Pater aperuit; omisssaque reorum damnatione, copiam fecit frugi hominibus semet inscribendi adnumerandique cœlestibus choris atque in album referendi.

VII, 13. Quid est, *usque ad Antiquum dierum pervenit*? Num de loco sermo est? Atqui hoc nonne absurdum sit? Quoniam Deus in loco non est, sed omnia implet. Quid ergo est, *usque ad Antiquum dierum pervenit*? In gloriam scilicet Patris pervenit Filius. Quod ipsum unde innotescat idem postea propheta dicit: *Traditus est ei, honor et regnum.* Audivit enim Patrem dicentem: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*¹.

INDEX ANALYTICUS

RERUM ET VERBORUM QUÆ IN COMMENTARIO IN ISAIAH INVENIUNTUR.

Revocatur Lector ad numeros typis grandioribus expressos.

A

Abelis sanguis licet voce carens ad Dominum clamavit, 295.

Abior fluvius Gozan, 139.

Abraham primus pater filiorum Dei per fidem justificatus est, 456. Abraham semen dilectum quodnam intelligatur, 528.

Achasus, mortuo patre Joatham, rex Juda creatus, 114, 263, 272. Apostata, 212. Idolorum cultor, 116, 120. Liberos suos dæmonibus sacrificavit, 120, 158. Achasis in domo sua gradus quosdam arte confici curavit qui velut horas numerarent et cursum solis decursu umbræ in illis factæ metirentur, 496.

Adamus dictus principium generis, 370. Adamus a muliere in transgressionem inductus, 381. Adami lapsus Deus ante constitutionem mundi prævidit, huicque medellam, nempe Christi incarnationem, prælinivit, 524.

Adolescentuli suapte natura ad metum et fletum propensi, 329.

Adrianus, Romanorum imperator, Judæam oppugnavit, 112.

Ægyptii, populi superbi, sævissimi, idololatæ, 272. Omnibus et superstitiosiores, 294. Persas et Assyrios errore et superstitionibus vicerunt, 253, 281. Etiam animalibus ratione carentibus honores Deo dignos tribuerunt, 294. Gens desperata et populus conculcatus cur dicti in Scriptura, 272. Ad Deum reversi nunc intentissima in Christum charitate præditi sunt, 280, 292, 294, 296. Ægyptii victos videntes Israelitis putarunt deos suos præstantiores esse Deo Hebræorum, 438. Statim perierunt, 458. Ægyptii muscis comparati, 126.

Ægyptus insula dicitur, 302. Cineta pluribus fluminibus magnisque paludibus, 272. A Deo exsiccata, 185, 272, 286. Ægyptus ab Assyriis diversis temporibus capta, 300. Ægyptiorum terra sanctis Ecclesiis, et religiosis viris castisque virginibus nunc fervet, 614.

Æterna vita quoniam potenter, 459.

Æthiopia flumina, id est septem ostia per quæ Nilus, Ægypti fluvius, in mare influit, 274.

Afflictio ad Deum et ad agnitionem offensarum reducit, 567. Afflictio mutat quos verba non juvant, 266. Afflictionis tempore maxime salus est sanctis, 452.

Agallim urbs eximia Moabitarum in extremis oris regni sita, 252.

Agareni populi iidem ac Saraceni, 310.

Agni ex lege munda erant animalia, 906. Agni gentiles intellecti, 91.

Alexandria urbs olim sic dicta prope Ægyptum sita, 274. Mercatura celebris, 274. Alienigenis lege Mosai- ca vetitum hostias Deo offerre, 844.

Amos rex Israel filius Manassia, 125. Pius vixit, 125. Bello in Pharaonem suscepto necatus, 125.

Angeli administrant sunt illi qui hæreditatem salutis accepturi sunt, 107. Angelorum auxilia Israelitis quædam quasi spes fuerunt, 375. Angelus una nocte centum octoginta quinque millia occidit, 51, 270, 278, 492. Angeli nubes dicti, 81. Angeli intelligibiles qui, 597. Anima Deo conjuncta ab ipso perpolitur et rebus præclarissimis ornatur, 70.

Annus mercenarii, id est exacte et præcise ad calculos revocatus, 315.

Anistites sacrorum mysteriorum fluvii comparati, 445. Quomodo alæ terræ dicantur, 344.

Apes sibilo e nidis evocantur et reducuntur, 99, 126.

Apostoli primitiæ credentium in Christum, 388. Apostoli et evangelistæ erant filii Judæorum, 624. Scribarum et Phariseorum suffecti, 30. Patres fidelium fuerunt, Israelitæ fuerunt, 74. Filii Dei vocati, 74. His intelligibilis est data sermonis potentia, 754. Pædagogi fuere Judæorum, 394. Per totum orbem terrarum Evangelii prædicationem disseminarunt, 315. Gentes ab idololatria et errore ad gratiam et Christi confessionem ad-

duxerunt, 343. Ad peragrandum totum orbem pro prædicatione Evangelii navi usi sunt, 207. Crebro in Scripturis, propter Evangelii prædicationem, calumnias, hostium Dei insidias, laboresque et sudores multos perpessi sunt, 395. Gaudebant de his qui fide in Christum probati erant, 529. Maxime de errantium conversione, 529. Cur dicti amici Dei, 155. Cur medici spirituales dicti, 566. Et fluviales rivi cur dicti, 463. Montes dicti, 431. Bellatoribus armatis comparati, 224. Saphyri quomodo dicti, 767. Item fundamenta terræ, 767. Apostolorum filii qui sunt, 582. Aqua cælestis sermo appellatur in Scriptura, 451. Et sanctorum mystarum prædicatione. Aqua fidelis, id est sacrosanctum baptismus, 460.

Aram, id est Syrus, 203.

Architectus sapiens quis dicatur in Isaia, 56.

Ariel exponitur leo Dei, 407.

Arnon urbs munitissima Moabitarum contermina, 251.

Arrogantia Deo multum exosa, 43.

Asedec id est, justitiæ civitas, una ex quinque Ægypti urbibus quæ primum prædicationem Evangelii receperunt, 293.

Asinus immundum est animal secundum legem, 451, 452. A Deo rejectus fuit, 472. Per hunc gentes significantur, 452. Asinus ponitur pro rationis inopia, 574.

Assyriorum natio fastuosa et dissolutissima, 221. Superstitiosissima, 584. Deo invisa, 304, 384. Assyrii, Israelitis captivatis, quomodo ipsi captivi facti fuerint, 228. Assyriorum regio a Persis et Medis devastata, 458. Item a Romanis, 251. Assyriorum reges superbi erant, 157. Samariam vastarunt, 157. Israellem captivum abduxerunt, 157. Assyrii apibus assimilati, 126. Variiegatas vestes magno pretio habebant, 126. Assyriorum rex intelligibilis Satanas, 153, 158, 463.

Augustus Cæsar Romanorum imperator Judæam devicit, 209. Quomodo Ægyptum sibi subiecerit, 209.

Aurum facit raritas pretiosum, 222.

Avaritia radix est omnium malorum, 43.

Aves mysticæ quoniam sint, 474.

Azarias filius Amasæ rex Israel, 100, 240. Pius et religiosus fuit, 100, 240. Superbus evasit, 210. Sacrificandi munus usurpavit, 240. Lepra percussus a Deo, 100, 114. Eo regnante Deus propheta non est allocutus, 101. Azotus regio Judææ vicina, 300.

B

Babylon, urbs Assyriorum, reliquarum regina, 259. Inclyta dicta, 225. Ejus muri spatiosissimi fuerunt, 530. Præ idolorum multitudine terra sculptilium nominata, 216, 308. Babylon terræ universæ nalleus dicta ab Jeremia, 308. Babylon funditus a Cyro eversa, 307. Babylonii mortaliū crudelissimi dicti, 214. Præstigiis et idololatriæ deditissimi, 216, 220. Potentes et inexpugnabiles, 218. Idumæam vastarunt, 311. Quanta calamitate afflicti, 229. In eos divina ira armata fuit, 220. Babyloniorum terra a Persis et Medis conjunctim devastata, 252. Balachus rex Moabitarum, 247. Deo juvante potens et terribilis fuit, 248.

Balbuties est quædam nihil posse in gloriam Dei, sed in falso nominatis diis verba consumere, 444. Balbuties fuit Israelitis non sustinere loqui Christi mysterium, sed garrere semper legem, 444.

Balthasar, rex Babyloniorum, sacris vasibus cum pellicibus in convivio solenni usus est, 257. Hujus regnum prædixit Daniel Persis ac Medis divisum fore, 258. Nullus ei ex sua stirpe superstes fuit, 258.

Baptismus piscina salutaris est, 117. Baptismi lavacrum abstergit peccatorum omnium maculam, 18, 451. Conferat gratiam et justificat impium, 916.

Barba et capite derasos conspici infamiae aliquando fuit, 127. De eo lex a Moyse instituta, 127. Barbae crines in Scriptura pro intelligentia et mente præditis sumuntur, 128.

Barbarorum infestationes et expeditiones solum ad spoliationem et rapinam tendunt, 225.

Basan nunc Basanæa, locus in Judæa, 48.

Belli tempore cuncta perturbata sunt, 556.

Benedictiones Christo pro benedictionibus ab ipso concessis rependuntur, 900.

Bethsaida B. Philippi et Nathanaelis civitas mari Tiberiadi adiacebat, 150.

Blemmyes qui sunt Æthiopes barbari populi telis venenatis torquendis peritissimi sunt, 301, 302. Accolæ Thebanorum, 301.

Boni in suprema ibunt habitacula, improbi ignis alimenta erunt, 502, 540. Bonorum spiritualium expertes esuriunt et sitiunt, 822.

Bos mundum est animal secundum legem, 421. Huic Judæi assimulantur, 451.

Bosor quid significet, 468.

C

Cædar oppidulum Arabiæ, 545.

Caiphas sacerdos prophetavit Christum pro omnibus redimendis moriturum, 206, 209.

Calamitatibus alienis non lætandum, 253. Sed potius condolendum, 254.

Calvitium ignominie symbolum, 249.

Carmelus mons maximus in Judæa fuit, 415, 449. Eum incoluit Elias Thesbita, 449. Chermel et Carmelus idem significant, 449.

Catecheseos sermo primus est cibus admittentium fidem Christi, 913. Catecheseos sermones argentum appellantur in Scriptura sacra, 25.

Cervus est animal serpenticida et aquarum fontes libenter frequentans, 471.

Chaldeorum gens invicta et insuperabilis erat, 216. Idololatra, 221. Eorum regio maxima, 219, 221. Orbis terrarum dicta, 219. Chaldæi in Judæarum depopulatione aliis crudeliores exsistunt, 215. Chaldeorum gens ad eam vastitatem redacta ut, combustis Sodomis et Gomorrhis, equalis reddita fuerit, 225. Luti barathrum effecta, 239.

Chanaan confinis est Ægypti, 293. Chananæa lingua, id est Syrorum vel Palæstinorum, 293. Chananæi vocati quicunque idolorum cultores erant et non ex semine Israelitico, 331.

Charitas complementum legis, 817. Charitatis impletio erga proximum, 817. Charitatis in Deum ardore perficimur, 102.

Christianus nova creatura est, 565. Christiani genus electum, gens sancta, populus acquisitus, 862. Christiani ad apostolatam et ministerium ferventiores quam veteres sancti, 109. Vere ad obediendum Deo prompti, 145. In eo omnem spem ponunt, 145. Prudentissimi sunt; divinorum oculorum aversionem timent, 145, 144. Christi fideles quibus malis expertes, 904. Christianorum primitiæ apostoli, 145. Christianorum et Israelitarum quanta sit differentia, 900 et seq. Christianis qualiter Judæorum concursus evitandus, 757.

Christus imago et tanquam facies est Dei Patris, 142, 613, 851. Voluntas Patris, 525. Ejus dilectus, 77. Brachium Dei Patris dicitur, 153. Fortitudo, 153. Dextera Dei est, 140, 590, 915. Potentia divina, 531. Universorum Dominus constitutus, 205. Magni consilii Angelus, 15. Sacerdos magnus, 205. Israelis sanctus, 214, 365, 418, 521. Expectatio gentium, 554, 523, 541. Finis legis et prophetarum, 132, 903. Mediator Dei et hominum, 364, 760, 764. Homo et frater hominum, 764. Sponsus celestis 82, 472. Fundamentum Ecclesiæ, 59, 612, 768, 597, 595. Cur ita dictus, 595. Petra est, 460. In ea Ecclesiæ quasi quedam spelunca sita est, 461. Testamenti novi factus est administrator, 542. Omnium pastor, 549. Fons omnis boni et rivus ab essentia Patris emanans, 772. Omnium spes, 555. Vita est et vitæ auctor, 61, 385. Lux, 39, 77, 297, 206, 548, 410, 596, 869. Sol justitiæ, 361, 505, 542. Panis vitæ, 75, 427, 906. Vestis salutis, 75, 427. Aqua vivifica, 427, 428. Quæ cum sudore et labore invenitur, 428. Fons vitæ et puteus aquæ vivæ, 474. Flumen pacis, 442, 914. Torrens deliciarum, 42, 472, 474, 914. Vera vitis est cujus nos palmites sumus, 827. Salutare est, 212. Sanctus sanctorum, 857. Justitiæ omnis administer, 442. Justitia et judicium, 449, 454. Nostra est justitia, sanctificatio et redemptio, 553. Salus, 462. Pax, 259, 555, 364, 590, 450, 910. Veritas, 77, 558, 562. Caput credentium, 560. Pro salute nostra passus, 744. Redemptor etiam Israelis quomodo dictus maledictio, 903. In Scriptura dictus carunculus, 766, 767. Urbs munita et salutaris, 557. Fluviorum et fossarum loco est in civitate Ecclesiæ, 463. Christus cur incarnatus, 405. Exinanivit se ut genus hu-

manum servaret, 76. Nubi comparatus, 77. Pro vita omnium contra Satanam in certamen descendit, 176. Eum pedibus sanctorum substravit, 176. Submisit et absque pompa ulla in mundum venit, 136. Christus ex domo David natus est secundum carnem, 121. Natus ex Virgine secundum carnem, non humano tamen modo, sed virtute Spiritus sancti, 122. Ex tribu Juda, 124. Exstiterit licet caro, peccato superior fuit, 124. Homo factus nostrum judicavit judicium et inter nos et Satanam tyrannum arbitrum interposuit, 398. Satanam spoliavit, destruxit idololatriam, 228, 356, 357. Homines tyrannide diaboli exsolvit, 860. Christus afflictis et spiritualium bonorum egenis umbraculum exstitit, 351. Per biennium universam Judæam peragravit, 408. Per baptismum sordes animi deterisit, 17. Mansuetudine legis mundum universum illaqueans, 502. Judæorum lege posthabita cum malis cibum cepit, 105. Ab Herode contemptus, 743. Cur interroganti Pilato et calumniantibus Judæis nihil respondit, 746. Agno comparatus, 747. Pro vita omnium voluntariam mortem est perpassus, 202, 565. Resurgens factus est via humanæ naturæ ad interitum propulsandum, 354. Ascendit in cælum cum signis passionis, 827. Omnia hominibus bona opulenter distribuit, 59. Gloria coronat diligentes se, 59. Donis spiritualibus suorum animas locupletat, 59. Fidelibus omnem thesaurum misericordiæ spondet, 77. Rebus ipsis certo fidem fecit se natura et vere Deum esse, 215. Opera ultra omnem admirationem ab eo præstita, 214. Carboni ardenti assimilatus, 107, 108. Item et leoni, 440. Christus dicitur justus bene serviens multis, 755. Christi passio toti terrarum orbi facta est salutis occasio, 557. Christi sermones occulti sunt et velut in enigmate et parabolis, propterea dictus est ab Isaia profundæ vocis, 462. Christi nomini omne genu flectitur et omnis lingua illi confitebitur, 201. Ante incarnationem Christi demon vice Dei colebatur, 103. Arte Christi adventum homines creaturis et mundi elementis gloriam Deo convenientem tribuerunt, 441. Christo homine facto, omnes uni iugo paruerunt spiritualiter Dei, corporaliter autem Romanorum, 298. In Christo nova omnia facta sunt, 563. In Christo est omnium redemptio et spiritualis cum Deo conjunctio, 558.

Clerus, id est populus qui est sors Domini, 565.

Cælum pugnabit cum persecutoribus electos Dei, 401.

Concisus. Per concisas res quid David propheta intelligat, 402.

Cogitationes pravæ mentem hominis pervertunt, 54. Confessionem fidei Deus in remunerationem donorum accipit, 773.

Consilium cum Deo capere dicitur quisquis plus est et bonus et justitiæ amans, 419.

Consolatio spiritus quomodo pluvia dicitur, 429.

Conyza spinarum genus, 741.

Cornu sumitur in Scriptura pro fortitudine, potentia et gloria regia, 78. Alibi editus et excelsus locus intelligitur, 79.

Creaturæ omnes cum suprema Dei voluntate ad puniendos impios concurrunt, 222.

Credentes Dei sunt sors et portio, 583. Credentes quomodo conformes Deo fiunt, 755. Credentes Deus coronabit spe et gloria futurorum bonorum, 388. Credentium caput Christus, 560.

Crux signum Christi, 224. Mediatrix inter Deum et hominem fuit, 205. Nobis est murus infractus, 294. Cruce erecta facta est captivorum intelligibilium remissio, 205. Cruce semper usi sunt Christiani ad perfringendos omnes diaboli impetus, 294.

Cyparissus planta odoratissima, 741.

Cyrus, Cambysis et Mandanæ filius, rex Persiæ et Mediæ, 160, 216, 335, 454. Dei veri cultum in suis regionibus promulgavit, 600. Babylonem funditus everit, 507. Babylonis subactis, Israelem captivum dimisit, 160, 217, 226, 227, 235, 269, 354. Regionum principibus mandavit ut securum deducerent, 227. Quomodo vocatus fuerit christus, 601. Cyrus Cambysis pater Israelem captivitate liberavit et templum Jerosolymitanum fundavit, 611.

D

Dæmones animas virtute exultas captare et venari non minus quam aucupes passerem eximios capere gestiunt, 70.

Damasceni populi Deo rebelles idololatræ et Assyriis æquales impietate fuerunt, 262.

Daniel et ejus socii a Nabuchodonosore rege Babyloniorum captivi abducti et in domo ejus spadones seu eunuchi fuerunt, 502.

Damascus metropolis Syriæ, 264. Eversa fuit, 264.

David divinus, 65.

Deliciarum libidines et intemperantia concomites sunt,

45

Delicta cuique sua perniciem causant, 33. Ignis erunt delinquentibus, 33.

Deus spiritus est, 143. In spiritu et veritate adorandus, 143. Deus solus magnus est et aeternus, 339. In se indivisus est, 103. Deus inaccessibilis est, 887. Deus ex pulchritudine creaturam quodammodo noscitur, 353. Secreta detegit et occulta cognoscit, 100. Falsum dicere nequit, 1. Virtutis amans est, 448. Est vita omnium, 363. In eo movemur et sumus, 363. Humanitate et clementia debet homines antecellere, 377, 378. Pietate et indulgentia carnales patressuperat, 884. Punire non vult licet possit facillime, 121. Improbis ad se revertentibus misericors, 39. Ad humanitatem promptus et ad miserendum paratissimus, 427. Omnes vult salvos esse et in agnitionem veritatis venire, 266. Auxilium præstat rite colentibus se, 439. Christianis arma et arx fortitudinis est, 140. Fideles servat ut gallina pullos suos, 440. Omnibus modis ad id quod expedit nos perducit, 92. Nunc suppliciorum minis, nunc præmiorum pollicitationibus ad melius reducit, 399. Post minas hortatur ad bonum, 400. Animas et corda rore spirituali irrigat, 82. Facile transformat ad quodcumque voluit quod a se factum est, 415. Deus medico comparatus, 400, 494. Miseretur eorum quos diligit et supplices orationes admittit, 495. Priusquam irascatur in delinquentes, prolixè benignitatem suam in eos confert ut convertantur, 436. Cuicumque pro suis meritis digne satisfacit, 144. Perditos conservat, 211. Nihil est quod ejus nutui non cedat etiam invitum, 232. Molestè admodum fert contemptui haberi, 28. Artifici æs excoquenti comparatus, 29. Cum superbis bellum gerit, 356. In impios creaturas armat, 2. Improbiorum punitionem ad tempus differt, 6. Qua ratione errantes ad rectam semitam revocat, 399. Israeli contra hostes scutum fuit, 91. Omnia novit, nutu sustentat, et in ortum educit, 44. Annuit petentibus, sed non statim omnibus, 819. Relinquit animam honorum operum fructibus vacuam, 448. Deus non irritandus, 93, 96. Ipso offenso poenitentium, 96. Dei proprium est omnia scire, 331, 364. Dei dextera quæ, 527. Dei consilia cogitatis humanis longe supereminent, 46. Ejus oculi consilia dicuntur, 46. Dei vox ad fidem sufficit, 366. Dei manus paradoxorum et incredibilium effectrix est, 499. Dei vox causa efficiens et concilians omnia bona homini, 297. Dei timor via ad salutem, 418. Deo soli adhærendum, 317. Deo subditi in spiritu ambulant, 169.

Deum nescire imitatio ei umbra mortis, 151. Deum offendere gravissimum est, 159, 423. Calamitates omnes consciscere, 261, 306. Deum studiosè colentes omnibus hostibus evadent superiores et e contra, 268, 317. In Deo nihil corporale, 885. Deo differente poenas impiorum vita occultatur, puniente vero supplicio affectorum facies ac persona detegitur, 333. Deo destituuntur qui illum non verentur offendere, 129. Ei obedire quam utile sit, 151. A Deo discedere ejusque gratia et auxilio privari maxime noxium est, 375.

Diaboli imperium totum concidit, 33, 38.

Dies Domini quis dicatur in Scriptura, 47, 431.

Diluvii causa, 763.

Discipuli Domini ex Israelis propagine orti, 10, 30, 210. Judæorum credentium primitiæ, 807. Celeriter Christo crediderunt, 150. Fuere divinarum administrum dogmatum, 381. Passim per totum orbem Evangelium Christi prædicarunt, 918. Messoribus lætis comparati et spolia dividendis, 151.

Divinitas principio et fine caret, 103. Divina natura igni crebro in Scriptura comparatur, 107. Divina bonitas erga Judæos, 881. Divinæ naturæ est semper bono adhærere, 125.

Dives vir est quiddam insatiabile, 84. Quod vult facile perfit, 84. Divites avari, 84. Luxuriosi, 87. Facultatum coacervationi perpetuo student, 84. Bonis proximi semper inhiant, 85, 87. Etiam ea quæ nihilum existunt appetunt, 87. Pestes dicti, 90. Exempla sunt aliis viæ execrabilis, 90.

Doctores incommodum afferunt, nisi rerum meliorum amantes efficiant eos quos instituunt, 67.

E

Ecclesia terra Domini, 236. Quam grave sit contra eam se attollere, 236. Mons Sion, 281, 372. Specula et pacis visum, 348, 353. In alto gloriosè fastigio collocata, 201. Sauctum tabernaculum, 464, 769. Castæ virgini assimilata, 35. Sancta et immaculata est, 33. Monti comparatur, 33, 36, 281. Supra res terrenas est, 36, 281. Divina

luce plena est, 36. Ecclesia cur sterilis ab Issaia dicta, 753, 756. Item et vidua, 756. Quomodo Judæa dicatur, 398. Ecclesia Carmelo monti comparatur, 457. Frequenter montibus assimilatur in Scriptura, 457. Est quoddam quasi ovium stabulum, 460. Super petra, Christo firmiter stabilitum, 460. Omnes omni tempore recipit, 848. Ecclesia civitas Dei, 123, 138, 440, 918, 850. Pro ea Deus pugnat, 440. In justitia edificata, 768. Urbs munita et salutaris est, 358. Veluti gemino muro cum angelorum, tum Dei præsidio munita, 358. Domus secunda, 790. Mons sanctus, 791. Hortus Christi, 823. Ecclesiæ fundamentum Christus, 612, 768. Propugnacula et portæ quænam sunt, 767. Divitiæ et splendor, 901, 902. Ecclesiæ qua ratione dicuntur insulæ, 521, 544, 549, 616.

Echini seu erinacei mures sunt spina vestiti, 469.

Ela, filius Osæ, successit Phacee in regno Samaritæ, 115.

Elamitæ gens barbara, camelis vehi solita, 307.

Elementa ante incarnationem Christi adorabantur, 345, 346.

Elitachim rex in Judæa constitutus a Nabuchodonosoro, 126. Regnavit undecim annos, 126.

Emmanuel in Bethlehem natus, 428. Emmanuel, salus mundi, 332.

Esau, filius Isaac, cognominatus Edom, id est terrenus, 309, 466. Ex eo orti Idumæi, 466. Cibo solo vendidit primogenitum, 467.

Euphrates fluvius Judæam ad orientem et austrum terminans, 382.

Evangelium lux vera est, 361. Justitia et veritas dicitur, 362. Evangelium absque metu, libere et clara voce prædicandum, 508. Evangelii gloria quæ, 21. Evangelii prædicatores fluvius comparantur in Scriptura, 443.

Evangelica doctrina donum Christi, 822. Evangelicæ oracula viæ Christi sunt, 612. Evangelica lex virtutem amplectendam prædicat, 208. Non typicum et umbratilem, sed spirituale et verum cultum inducit, 358. Evangelicæ prædicationis testamentum æternum, 775. Spiritus salutis ad mentem et cor loquitur, 369, 504. Evangelicæ prædicatione docet credentes justitiam su præ legem ut constanter veritatem retineant, 358. Evangelicæ et salutaris prædicatione per omnes gentes pervagata est, 599. Evangelicæ prædicationis utilitas, 774. Evangelicæ viæ aditus est purgatio per fidem, 37. Evangelicæ politæ virtus in lege tanquam in umbris reperitur, 454. Evangelicæ prædicationis ministerio fungentes tauris assimilantur, 420. Evangelicam prædicationem cur David significavit per concisas res, 402. Per evangelicam prædicationem vocatæ sunt gentes ex omnibus terræ partibus, 917. Spirituali societate conjuncti sunt homines cum Deo, 914. Per evangelicam conversationem solum Deo placemus, 575. Evangelicum sermonem ubique prædicantes pii sunt, 443. Evangelicis sermonibus non est negligenter attendendum, 402. Evangelicæ viventes mansueti rite nominantur, 807.

Evangelistæ medici spirituales dicti, 366. A peccato vulneratos curant, 366. Evangelistæ montes dicti, 431.

Expectare Deum est ejus nutui obsequi et pro pietate certamina libentissime sustinere, 143, 144.

Ezechias rex Israelis, 158. Successor, 158. Achai filius justus et pius fuit, 477, 494.

F

Fames intelligibilis est fames audiendi verbum Domini, 147.

Femina prona semper ad metum et fletum, 329.

Feræ in locis desertis degere amant, 226.

Fideles Deo chari, 144. Fideles fructus apostolorum sunt, 376. A beato Paulo gaudium et corona vocati, 376. Fideles Dei servi quibus donati præmiis, 898. Per solum Deum jurant, 900. Noe comparati, 541. Fideles Deus servat dum eos insolentibus fluctibus non sinit obui, 472. Fidelium arma in Sathanam quæ, 737. Fidelibus magnum est et gloriosum nomen Christi, 463.

Fides radix et nutrix cognitionis et aditus ad pietatem, 740. Fides per cognitionem est et per fidem cognitio, 366. Fides refingit ad id quod Deo placet electos, 919. Fidei verbo justificamur, 360.

Figura inefficax veritate demonstrata, 46.

Filius Dei suum Spiritum in nos effudit, 144. Domesticos et intimos nos fecit, 144.

Frates filii Dei naturalis, 144.

G

Gabaonitæ in Israelæ prællantes lapidibus grandinis partim obruti, partim caesi, 400.

Galilæa ponitur pro regione gentium, 456. Galilæa mare in Scriptura lacus Tiberiadis est, 149. Ibi divini discipuli piscatorum artem exercebant, 119.

Gamaliel erat legis præceptor et doctor apud Judæos, 411.

Gaza, vox Persica est denotans divitias et facultates, 501.

Generatio intelligibilis ea est quæ sit per aquam et spiritum, 608, 610.

Gentes ad Ecclesiam sola Dei gratia vocatæ, 36, 378. In locum Israelis assumptæ, 560. Gentium populus sanctificatus est per fidem, 451. Vetera illius peccata sancto baptismo abluta, 451. Gentium multitudo ad Christi fidem mansuetudine irretita est, 909. Gentium derelictio an brevis fuerit, 763. Gentium regio deserto et terræ aquis carenti comparata, 530.

Gentiles assumpti et sanctificati per Spiritum divinæ naturæ facti sunt participes, 415. Antea erant carentes Deo in mundo, 416. Omnium virtutum penuria laborabant, 416. Gentiles agni dicti, 91. Feris comparati, 793.

Gepharæ populi idololatriæ finitimi.

Gigantes, id est viribus insignes, 232.

Græci sapientiæ nomine superbi, 56. Elementa colunt, 36. Græci negant resurrectionem mortuorum, 751. Græcorum fallacia in Scripturis exponendis, 773, 774. Græcorum poetæ et oratores innumerabiles, 593. Deos celebrabant, 549.

Gratia per Christum data est omnibus, 402. Peccantes justificat et omni labe liberat, 759, 765. Gratia per sacrum baptismum collata justificat impium et omnibus peccatis absolvit, 916. Gratiæ mensura unicuique a Deo data, 55.

H

Hæretici a charitate et pietate alieni cum Christianis fraternitatem simulant, 513, 514. Iram Dei et penas dignas incurrunt, 514. In hæreticos Deus manu secreta bellum gerit, 272.

Homo a Deo, non verbo ut cæteræ creaturæ, sed manus ipsius artificio conditus, 44. Præfectus toto orbi constitutus, 44. Spiritu vitæ ornatus, 44. Homines natura sua humiles non nisi humilia cogitant, 46. Hominum nullus reprehensione caret, 748.

Hortus irrigatus fontibus arboribus densus est et fructu uberissimus, 52.

Hostiæ spirituales Deo gratissimæ, 15. Quænam sint, 15. Humerus appellatur fortitudo, 153.

I

Idola præter materiam inanem nihil sunt, 425. Idolorum cultus Deo intolerandus, 45. Idolorum cultores per cælum vel per elementa jurant, 900. Extremæ stupiditatis et dementiae quomodo arguuntur, 588, 589. Idololatriæ dæmoniorum oraculo adherent, 146. Idololatria, scelus grave, 174. Iram Dei semper accersit, 174, 211.

Idumæa vastata a Babyloniis, 511. Idumæa ponitur pro Judæa, 466. Idumæi orti ex Esau filio Isaac, 309. Idumæi impii et sævissimi in Judæos exstiterunt, 510, 511.

Immolatio victimarum non fuit Deo semper accepta, 15. Non ideo constituta quod esset ei grata, 15.

Impii radicibus de terra perdentur, 253. Impiorum labores inutilles sunt et infructuosi, 450.

Impenitentes nummularii improbis comparantur, 91. Incarnationis Christi tempore quanta sæculi perversitas, 764. Ante incarnationem perpetua nox fuit, 361.

Indici lapides pretio habiti quod pauci et rari sint, 222.

Inobedientem carnalis voluptas et ardens cupiditas incendit, 169.

Ira divina demittitur instar grandinis maximi et torrentis rapidissimi, 386. Ira divina in universum semen improprium grassatur, 258. Iram coercens semper moderatus est, 827.

Isaias propheta quandiu prophetavit, 1. Isaias jussu Dei mediam Jerusalem transit nudus et discalceatus, 500. Maximo gaudio afficitur quod Christi mysterium plane agnovit, 158. Persuadet gentibus ut Christi mysterium cognoscant et docentes illud benigne audiant, 158, 159. Isaias Judæorum dicacitatem qua usi sunt in Christum spiritu prophetico increpat, 568. Isaiæ oratio pro Israelitis, 885.

Israel sanctus populus, portio et sors Dei dictus, 216. Eum idola colentem tradidit Deus in manus hostium, 216. Israel solus Dei sors et portio aliquando fuit, 560. Per gratiam receptus, 5. A Deo genitus dicitur, 5. A Deo tanquam a patre indulgentissimo nutritus, 5, 8. Asino et bovi comparatus, 4. A brutis mansuetudine et probitate superatus, 4. Israel selectus erat ex omnibus gentibus,

418. Vineæ fuit Domini Sabaoth, 9, 78, 572. Per Moysen ad agnitionem et cultum Dei vocatus, 214, 551. Præcepta ejus neglexit, 551. In idololatriam delapsus, 551. Semen maleficum quomodo ab Isaiæ dictum, 5. A spe in Christum decidit, 12, 458, 461. Et a conjunctione quæ est cum Deo, 415, 416, 461. Punitus fuit quod Deo neglecto idolorum cultui se addiderit, 425. Captivus abduetus a Babyloniis, 508. A servitute Ægyptiorum post septuaginta annos liberatus, 453, 440. Ingratitudinis et stupiditatis a Deo reprehensus, 881. Ante Christi adventum in sordibus versabatur, 894. Israel noluit a peccatis per Christum emundari, 6. Destitutus fuit præsidio et superua misericordia, 573. In omne genus impietatis prorupit, 578. Israel populus interitui destinatus, 467. Cur a Deo repudiatus, 908. Non perit in totum totus, 111, 587, 416, 418, 449, 910. Dominum tandem cognoscet et colet, 121, 418. Israel monti comparatus, 35. Israel intelligibilis est mens, 72. Israelis reliquæ salvæ factæ sunt per fidem, 468. Israel, id est mens videns Deum, 615. Israelis filii veri qui sint, 624. Israelitis in deserto increduli, 11. A Deo declinarunt, 266. Dæmonis sacra fecerunt, 2, 5. Solem et lunam adorarunt, 5. Idola pro arbitrio sibi fecerunt, 299. Pudore affecti in idolis suis, 55. Inimici Dei facti, 41. A Deo puniti, 266. Præda Satanæ effecti, 595. Bello afflicti ab Idumæis, Persis, 41. Babyloniis, 46. Elamitis et vicinis quibusque gentibus, 46. Captivi ducti a Babyloniis, 15. Liberati ab eorum servitute post 70 annos, 15. Assyriis servierunt, 224. Israelitis quomodo fuerint ex Ægyptiorum tyrannide liberati, 542, 545. Israelitæ multi adventum Christi ardenti animo sitiebant, 532. Multi in Christum crediderunt, 850. Quomodo se dixerint servos et hæredes Dei, 885. Israelitis olim fuerunt Christianis molesti, sed statim multitudine credentium victa est eorum superbia, ita ut se felicissimos putarent, si pace cum ipsis digni habiti fuerint, 455. Israelitæ circa finem mundi ad Christum revertentur, 16, 112, 298. Israelitarum assumptio insignis, 2. Israelitis cum errantibus conversari vetitum, 910.

J

Jacob filius Isaac, cognominatus Israel, probus et dolus nescius, 509. Originem ex eo duxerunt Judæi, 509. Domus Jacob, id est Judæi, 142.

Jaser, urbs Moabitarum, 257.

Jacobus derelictio exponitur, 116.

Jechonias filius Eliachim regnavit in Judæa, 126, 421.

Jeroboam filius Nabal, rex Israelis, ex tribu Ephraim, 261. Impulit Judæos ad juvenas aureas adorandas, 261.

Jerusalem, civitas sancta, typus est Ecclesiæ Christi, 493, 114. In monte sita fuit, 55. A Romanis exusta et solo æquata fuit, 112. Vallis Sion dicta quod in radicibus montis Sion sita sit, 516. In eam omnes gentes coactæ, 56. Olim Jebus vocata, 407. Casæ vineæ et tugurio in cucumerario relicto comparata, 9, 407. Jerusalem olim Deo repugnans, 29. Deos alienos coluit, 29. In Salvatorem furiose bacchata, 27, 29. In ea voces velut angelorum desolationem ipsius prænuntiantes audite, 9. Jerusalem Judæorum mater, 585. Monti frequenter in Scriptura comparatur, 385. Perditissimis urbibus, 15. Domini interfectrix, 15. Jerusalem sensibilis differt ab intelligibili, 54. Ab ea excessit lex Dei, 57. Idololatriæ dedita fuit, 46. Jerusalem intelligibilis Ecclesia, 223. Jerusalem colitur propter mysteria Dominicæ passionis, 292. Jerosolymitanum templum hostiarum et fumorum domus, 845. Templo Jerosolymitano plura et opulentiora Christo consecrata, 257.

Jesus filius Josedec sacri ordinis præfectus, 205, 228. Israelæm et captivitate reduxit, 255, 440.

Jesus filius Nave sortito dedit terram promissionis Israelitis, 422. Quinque reges gentium cepit et in spelunca conclusis exitum et effugium lapidibus obstruxit, 547. Typus Christi fuit, 5, 8.

Joathan filius Osia, rex Juda, 262.

Josedec, pontifex maximus, 228.

Josias, rex Israel, filius Amos, 125.

Juda fuit ex tribu Ephraim, 585.

Judæa terra saucia et Deo deputata, 216. Judæa capta et devastata, a Romanis funditus deleta, 32, 68, 91, 112, 171, 291. Assyriis, 171, 205. Ægyptiis, 8, 205. Syris, 51. Moabitis, Persis, Medis et Philistinis, Idumæis, 125. Palæstinis, Elamitis, 205. Chaldæis et Babyloniis, 205. Judæa in extremam solitudinem tradita fuit, 471. Superuæ misericordiæ prorsus experts, 471. Judæa mulieri derelictæ comparata, 761, 762. Terebintho, 115.

Judæi dicti sors Dei, portio ejus et funiculus, 413.

Translati sunt a sapientia in extremam stultitiam, 415. Legem Mosis habentes reliquis gentibus sapientiores habebantur, 477. Quandiu Deum recte coluerunt celebres, divites et invicti fuerunt, provocata vero suis flagitiis ira Dei, ad extremam miseriam redacti fuerunt, 58, 102, 142, 260. Adversus Idumæos, Elamitas, Syros, Philistinos pugnarunt, et vicerunt, 170. Judæi Deo inobedientes, 76. Beneficiorum Dei immemores existere, 262. Relicto Deo, idola coluerunt, 31, 32, 42, 44, 45, 83, 272, 314, 365, 532, 533. Pro foribus idola statuebant quasi servatores et domorum custodes, 800. Fame spiritali laborarunt, 394. Metu Babyloniorum in speluncis se abdiderunt, 46. Deos suos secum occultarunt, 49. Contra legis præscriptum suillis carnibus vesciebantur, 916. A Persis in captivitatem abducti, 82. A Medis, 82. Captivitate a Cyro liberati Jerosolyma redierunt, templum reædificaverunt et simul omnes cohabitaverunt usque ad Christi Domini adventum, 269, 503, 597, 599. Putarunt Deum templo Jerosolymitano contineri et circumscribi, 907. Deo neglecto, ab hominum subsidiis frustra salutem expectarunt, 316. Deo neglecto, contra Assyriorum regem ab Ægyptiis opem implorarunt, 420. Mosaicis præceptis mordicus adhærentes verbum Christi rejecerunt, 402. Auditores Christi effecti nihil tamen audierunt, 110, 363. Ejus miraculorum spectatores fuerunt, 110, 363. Cæci facti. Ad doctrinas et mandata hominum aversi sunt, 412, 416. In Christum continuo blaterabant, 74, 206, 829. Christum Samaritanum et ebriosum et fabri filium appellarunt, 362, 583, 417. Lenitatem Domini in occasionem risus verterunt, 596. In Christum debacchati sunt, 394, 409. Impii propterea dicti, 409. Eum vitæ principem neci dederunt, 17, 394, 409, 414. De ejus resurrectione maxime erubuerunt, 364. Pari rubore suffunderent cum eumdem judicantem in gloria Patris cum sanctis angelis intuebuntur, 364. Judæi prophetas lapidarunt et occiderunt, 390, 108, 382. Variis modis sanctos apostolos persecuti sunt, 139, 435. Dignas sceleribus pœnas dederunt, 935. Non omnes perierunt. In prædam traditi Satanae, 465. Tum ferro, flamma cum fame, obsidione et seminarum ac puerorum captivitatibus consumpti, 52, 89, 98, 382. Mentis et animi bonis orbat, 382. Judæi quia Christo credere noluerunt, sanctificationis omnino expertes fuerunt, 141. Judæi superbi, 97. Avari et libidinosi, 92, 750. Ventri ac gula indulgentes, 87. In voluptatibus consecrandis effrenati, 88. Judæi matrem Domini puellam non Virginem vocant, 121. Judæi cum infructuosa et silvestri terra collati, 80. Judæi Ephraim dicti et Israel, 114. Judæi et Idumæi sanguine propinqui et regione vicini fuerunt, 310. Judæorum exiti quæ causa, 41, 447. Judæorum extrema impietas, 810. Cæcitas, 833 et seq. In Christum scelus quotuplex, 744. Opprobria, 798, 835. Judæorum gubernatores sacerdotio, divitiis et honore insigni illustres fuerunt, 469. Judæorum proceres et Scribæ et Pharisei impietatis in Christum ac proinde cladis et interitus origo et occasio populo subdito exstiterunt, 384, 417. Principatu et imperio delapsi misere perierunt, 470. Judæorum Synagoga quondam nutrix suavium fructuum facta est spinarum parens, 456. Judæorum finitimæ gentes illis afflictis insultarunt et Deum conviciis lacerarunt, 326, 329, 331, 332, 333. Illius arrogantia pœnas dederunt, 535. Judæorum et gentium vocatio quam differens, 762 et seq. Judæis solis data lex Mosaica, 402.

Judaica Synagoga olim fidelis et justitiæ operatrix, 24, 25, 70. Cultu divino neglecto, in apostasiam conversa est, 24. Dei leges irritas fecit, 26. Fidem Christi admittere noluit, 26. Attraxit Christi sanguinem in caput suum, 24. Prophetis inimica, 24. Cauponi assimilata, 23. Lascivæ mulier comparata, homicidæ comparata, 24. Judaicæ Synagoga præfecti olim probissimi et æquissimi fuerunt, 25. Mercede postea corrupti inique judicabant, 20, 26, 95, 853. Continue contra majestatem Christi pugnarunt, 853. De his ultio a Deo sumpta est, 28, 30. Fuerunt causa vastationis Jerusalem, 27. Scandalum populi facti sunt, 27. Judaice vivere, id est secundum legis umbram, 145. Judicare recte gloria Evangelii est, 21.

Judicis officium quod, 426. Judicis severi et boni discernimen, 880.

Judicium a Christo expectandum, 598. Judicium Dei inevitabile, 48. Judicium ponitur in Scriptura pro justitia, 360. Judicii extremi tempore quanta sit futura calamitas, 340, 342. Judicio proprio non est præsidendum, 94.

Jurandum per solum Deum, ex præcepto legis Mosaicæ, 900.

Justificatio per fidem res concessa dicitur, 402, 405. Justitia, id est evangelica prædicatio, 878. Justitiæ

amans consilium cum Deo capere dicitur, 419. In justitia ambulans æterna vita potietur, 459.

Justus unicus afflictorum erga Deum patronus et defensor, 837. Justi quanta sit securitas, 769.

L

Labor sanctis æternorum honorum conciliator est, 452. Labor sumptus pro invidia, 829.

Laudatio Dei in ore peccatoris indecora, 105. Laudes Dei puris labiis celebrandæ, 106.

Leo infestum animal et ex lege Mosaica immundum, 906. Leo, fame incitante, priusquam pecora aggredietur magno et terrifico rugitu perterret, 439.

Leprosus ut immundus juxta legem Mosaicam ex hominum consortio emittendus erat, 101.

Levítica tribus apud Isaiam cor dicitur, 6.

Lex erat Judæis quasi pædagogus, 607, 817. Lex antiqua typicum et umbratilem tantum cultum inducebat, 358, 362. Quomodo vinculum dicta, 401. Non omnibus datur, sed tantum ex Israelitico sanguine oriundis, 353, 354, 917. Lex per Moysen Israelitis data, 903. Umbra tantum erat speciem veritatis habens, 905. Lex inefficax erat ad emundationem peccatorum, 403. Lex Mosaica quomodo thesaurus salutis et justitiæ, 454, 455. Prædixit fore ut Israelitæ qui fidem Christianam non admiserunt omnium turpissima et indignissima paterentur, 475.

Lex Mosaica misericordiæ expers, 807. Lex Mosaica malum fugiendum, lex evangelica virtutem amplectendam prædicat, 20. Lex non justificat homines, sed gratia per sacrum baptismum comparata, 343. Lex Dei mentem a terrenis ad cælestia elevat, 79. Veritas dicitur, 836. Rerum agenda arbor, 57. Salutaris et vera est, 146. Idem quod oraculum evangelicum, 146. Lex in adjumentum, id est evangelica, 146, 147. Lex evangelica quantum præstat Mosaica, 504, 507. Lex Christi et justificationis nil laboris habet, 398. Legis in umbris occultatur Christi mysterium, 610. Legis finis Christus, 903. Legis complementum charitas, 817. Legis erant quidam studiosi præceptores et doctores, 411. Quomodo adulteri dicti, 798. Per legem cum non posset homo justificari, apparuit Christus justificationem per fidem proponens, 403. Legem Moysis rejiciens convictus a duobus aut tribus testibus, reus erat mortis, 390. In lege Mosaica est et sapientiæ et scientiæ et pietas in Deum, 454. Legibus divinis resistens audax et arrogans, 908. Legibus divinis et humanis necesse est urbes, pace vigente, administrari, 536. Legalis cultus virtus nulla est nisi evangelico confirmetur, 744, 405. Legalis cultus nihil ad remissionem peccatorum poterat, 744. Libanus mons ingens in Phœnicia cedris densissimus, 415, 436, 473, 848. Huic Judæorum Synagoga in Scriptura comparatur, 848. Libanus dicitur sæpe Jerusalem et Carmelus ipsum Dei templum, 473.

Libera cuique voluntas ad bonum aut malum amplectendum a Deo data est, 22.

Libidines carnis maxime vitandæ, 90.

Ignem Christi, id est crucem, 203. Mediatrix fuit inter Deum et homines, 205.

Litteræ superficies externa in Scriptura non omnibus modis vera, 356. Intelligentia litteræ adjuuncta magis consideranda, 356.

Lucifer stella lucidissima, 233. Ante auroram paululum oritur, 233.

Lupus profanum animal, 906.

Lux Domini prædicatio evangelica, 40. Lux sapientiæ mentem illustrat, 119.

Luxuriosorum animæ ad infernum descendant, 89.

Luxus temporarii finis lacrymæ, 97, 88, 89.

M

Madianitæ populi finitimi Jerusalem pravi et idololatæ, 844.

Mali in iniquitate perseverantes damnabuntur, 897. Maleficia similia similibus pœna sequitur, 174.

Malum non est naturale in homine, 22. Mala graviora menti caliginem offundunt, 99.

Manasses Ezechiæ filius, rex Israel, 499. Impius et nefarius, 125.

Manichæi negarunt Verbum carnem factum esse, 154.

Manna intelligentiæ quæ, 543.

Manus, id est potentia, 915. Manus Domini Sabaoth intelligitur omnipotens voluntas Dei, 291. Manus omnipotens Dei est Filius per quem et in quo omnia, 601.

Mare ponitur pro partibus occidentalibus, 207. Maris aqua posita pro gentium multitudine, 342, 543.

Martyres sancti Salanam virtute Christianæ pietatis oppugnaverunt, 517.

Masculus omnis octo dierum circumcidendus erat juxta legem Dei, 43.

Mens humana parva lucerna est respectu divinæ et ineffabilis lucis, 566. Mens hominis proclivis est ab adolescentia ad malum, 576. Carnis voluptatibus absorpta ad Deum nequit elevari, 88. Mentem Domini nemo comprehendere potest, 511. Mentis desertæ et desolatæ dicuntur in quibus non habitat Deus per spiritum, 469.

Meodach, filius Ladam loco Nochordam regnavit, 500.

Meretricis forma et flos corporis laqueus est et cassis intuitibus, 333. Fjus animus instabilis ac fluctuans, 68.

Moabitæ populi barbari, sævi, superbi, 249, 256. Idololatæ, 247. Artis magicæ studiosi, 247, 269. Israelitis infestissimi, 269. Majestatem Dei probris asperserunt, 248. Inter superstitionissimos annumerantur, 408. Nullus eorum verum Deum agnovit, 249, 408. Eorum urbs metropolis noctu concussa, 248, 249, 259. Deleti a Babylonis, 259, 260. Funditus perierunt, 254, 258.

Monachorum laus, 866, 867.

Mons sanctus, id est Ecclesia, 201. Mons Sion, id est Ecclesia, 281, 372. Montes et colles dicti apostoli et evangelistæ, et omnes sacrorum mysteriorum administrati, 431. Et principes, 97. Per montes aliquando significantur qui in iis habitant, 415.

Moses servus Domini, 159. Magnus et dignitate sublimis, 882. Exili voce præditus erat et tarda lingua ideoque tuba utebatur, 385. Israellem ab Ægyptiaco cultu demigrantem ad veri Dei agnitionem traduxit, 293. Judæis ad Christum pædagogus erat, 13. Moyses et Elias sacerdotium et lex intelliguntur, 133. Moyses et prophetæ famulorum tantum vice fungebantur, 777. Mosaica, id est legalia, 405. In lege Mosaica quæ contingunt figuræ sunt rerum verarum, 407.

Mors ut sæva fera rapuit primum omnium parentem Adamum, 354. Mors cur probrum populi dicta, 54. Mortis metus ad turbandum animum sufficiens, 254.

Muliebres genus rebus prosperis est quodammodo gloriosum et ostentabundum, 67. Mulier Adamum in transgressionem induxit, 381. Mulieres probæ et honestæ unum sibi propositum habent ex bonis factis laudem consequi, 68. Mulieres Jerosolymis obsessæ liberos suos ederunt, 89. Mulierem non parere maximo probro erat apud Judæos, 72, 73. Mulierum personam sæpe Scriptura vel urbibus vel etiam villis apponit, 446. Mulieribus sanctis Christus post resurrectionem statim apparuit, 381. Cur eis potius quam discipulis, 381. Eisdem præcepit Christus resurrectionem suam evangelizare, 388, 381.

Mundus mari assimilatus, 542, 549.

Myrtus planta odoratissima, 741.

Mystagogæ seu sacrorum administrati montes et colles dicti, 431.

N

Nabuchodonosorus, Assyriorum rex, 125, 263. Superbus et crudelissimus exstitit, 125. Judæam cepit, 169. Jerosolymam vastavit, 125, 160, 421, 522. Templum Salomonis cremavit, 421. Expeditionem fecit contra Ægyptios post bellum gestum adversus Tyrios, 421. Maximam calamitatem tandem perpessus, 225. Quomodo perivit, 236. De ejus interitu læti fuere Assyrii, 228. Cum Lucifero collatus, 233. Ex eo natusque ad Balthasarum omnes paternæ crudelitatis et impietatis imitatores fuerunt, 257.

Natura divinos nutus sequitur, 331.

Nebrum, urbs Moabitum ultima mari Rubro vicina, 251. Bellicosissima, 251. In concavo loco sita, 252.

Nechotha, id est suffimentorum et gazarum domus, 501.

Nochordam filius Sennacherim fuit et ejus regni successor, 500.

Necromantiis seu falsis præstigatorum verbis attendere stultum est, 146.

Nubes levis intelligitur sancta Christi humanitas, 282. Etiam beata Virgo, 282. Figura est sancti baptismi, 283. Nubes sumptæ pro prophetis et angelis, 81.

O

Obedientiæ fructus qualis sit, 22.

Onocentauri, id est onagri, in desertissimis locis gaudent, 469.

Oola idem ac Jerusalem, 762.

Optimates populi debent et divina edicta colere et transgredientes reprehendere, 44.

Opuentia stimulat ad voluptates, 87.

Oseas Elæ filius, rex Israel factus, 158. Regnavit in Samaria, 265. A Salmanasare Assyriorum rege captus et in loco servi habitus, 119.

Ossa animi intelligibilia quæ, 823.

Ozias primus captivos duxit alienigenas, 242. Tributa imperavit, 242, 243.

P

Palæstini populi contermini sunt Ægyptiis, 293.

Pastophorium locus quidam templi, 322.

Pax donum Dei est, 364. Pax Dei custodit corda et cogitationes eorum, 169. Pace facta cum Deo et dissoluta inimicitia homines in civitatibus sunt requietis et æternæ voluptatis, 450.

Peccatum a Dei cognitione separat, 828. Peccata supplicia dicta, 93. Peccati pater Satanas, 295, 346.

Peccator Christi gloriæ nullo modo particeps erit, 363.

Persecutio sanctis gloriam parit, 452.

Persequentes Christi servos sibi melius exitium parant, 452.

Petra, oppidulum Arabiæ, 545.

Petrus (S.) a Christo vocatus et adductus se peccatorem confessus est et cum sancto esse horruit secundum Judæorum consuetudinem, 105. Petrus et Paulus apostoli occidentalibus partibus Christum annuntiaverunt, 207. Divi Petri fides immota fuit, petra ipsa super quam ædificata est Ecclesia, 593. Divi Petri prima statim prædicatione ter mille Israelitæ ad Christum conversi et baptizati, 911, 912.

Phaces, filius Romeliæ, rex Israel in Samaria, 114, 115. Bello inito contra Achasum et Judam centum viginti millia hominum una die intereunt, 115, 116, 117.

Pharao Nechao rex Ægypti, 125, 138. Impius, 2. Devoluti infensus, 138. In Assyrios bellum intulit, 138. Judæam expugnavit, 126. Eam totam incendit, 126. Captivum Israellem cepit, 126. Vasa sacra abstulit, 126. 138. In mare submersus cum toto exercitu, 50. Pharisæi arrogantia et fastuosa verba in Christum jactabant, 409. Quid eis propterea contigerit, 409.

Pii sunt qui evangelicum sermonem his qui per universam terram sunt administrant, 445. Piorum labores fructuosi sunt, 450.

Pilato interroganti cur Christus non respondit, 746.

Pluvia intelligibilis est consolatio spiritus quæ corda coelestium Deum recreat et fecundat, 429.

Poenæ acerbitas a vitis deterret et revocat, 896.

Poenitentia placat iram Dei, 171.

Portio tenuis cum timore Domini melior quam multi proventus cum injustitia, 85.

Possidendi plura studium inane est, 86.

Potestates malæ omnes cum Satana orco reclusæ a Christo, 412, 521. Potestates supremæ quomodo sapiant, 103.

Prædicatione evangelica dæmones fugavit et mores hominum in melius reformavit, 436.

Præfecti populorum spiritualibus bonis prius implentur ut habeant unde juvent subditos, 430.

Præmia ad virtutis desiderium inescant, 890.

Præstigatorum vocibus credere noxium, 257, 289.

His intenti omnino Dei amore vacui erunt, 290, 263.

Primates regni caput dicuntur, 6.

Principes mali gravius supplicio condemnabuntur quam subditi et cur, 93.

Profani et peccatores sanctorum consortio lege Moysis interdicti, 105, 106.

Promissionis terra opima, 79.

Prophetæ fuerunt amici Dei et pietatis ornamentis pulchre ornati, 361. Sæpe pro Israele preces fuderunt, 364. Prophetæ testes divinæ eminentiæ et gloriæ, 565.

Diversas habebant diversis temporibus revelationes, 417.

In sermone obscuri, 383. Non clam redarguebant, 241.

Persæpe hominum animos tum supplicii tremore cum pramiorum pollicitationibus ad vitam recte instituendam inducunt, 391. Prophetæ Jesum prædicaverunt, 55.

Sermoni de adventu Christi vocationem gentium plerumque attexerunt, 544. Lapidati et occisi a Judæis, 582, 590.

Prophetæ spirituales medici dicuntur, 361. Prophetæ nubes intelligibiles, 8. Prophetarum sermones Dei sermones sunt, 1. Prophetarum de Christo sermo frequens, 740. Prophetia ex Judaica Synagoga sublata, 55.

Propheticus sermo profundus est viis occultis serpens, 556. Omnium animis utilisissimus, 22.

Proselyti qui, 770.

Punitiones purgant delinquentes, 76. A multis interdum delictis liberant, 76.

Pusillanimes et mente tardi jumentis comparantur, 430.

Puteus Elim, urbs inclita Moabitum in terminis regionis locata, 252.

R

Rapsaces legatus regis Sennacherim Jerosolymam obsedit, 270. Non tamen cepit, 278. Impius et blasphemans in Deum, 270, 334. Expertus est durum esse contra supremam maiestatem se attollere, 270.

Regenerati per Spiritum filii Dei sunt et regeneratio per Christum facta, 770, 771.

Reges omnes licet profani olim oleo inungebantur, 601.

Religiosi et pil cervis comparati, 471, 474.

Resurrectio mortuorum a Græcis negatur, 751. Resurrectionis Christi mysterium, 813, 883.

Resurrecturos sperantes fore mortuos, non illos lacrymis immoderatis prosequimur, 354.

Rhaason, rex Syriæ, Judæam obsedit, 114, 264, 476. In Judæam conspiravit, 114.

Rhembo, urbs Moabitarum ab Arabibus capta, 252.

Rhinocretarum civitas prima omnium Ægypti urbium predicationem Evangelii recepit, 293.

Robustissimi quique fere in Scriptura gigantes dicuntur, 55. Robustissimos muris et urbibus sæpe confert Scriptura, 347, 350.

Romanæ reipublicæ tranquillitas quæ fuerit, 59.

Romani instar ferarum cæteris gentibus maximo terrore erant, 38. Post affixum cruci Christum, Judæam prorsus vastarunt, 373. Templum Jerosolymitanum devastarunt, 920. Romanis rerum gentiumque omnium dominis factis, pax toto orbe terrarum maxima fuit, 58, 206. Transitus datus evangelizantibus Christum, 206. Romanus exercitus igni omnia devoranti comparatus, 250.

S

Sabaim, id est populi Iudici, 614, 516.

Sabba regio sita prope mare Rubrum, 844. Thure, auro et lapidibus Iudici fertilissima, 844.

Sabbatismus spiritualis quid sit, 477, 478, 480, 825, 826 et seq. 827.

Sacerdotum admonitionibus populus instituitur, 461.

Salmanazar rex Assyriorum, 115.

Salomonis templum divina gloria replebatur, 104. Immensum fuit, 104.

Samarita a Salmanasaro Assyriæ rege post triennium obsidionis capta, 158. Samaritani ab Assyriis facile victi, 265.

Sancti sponso et sponsæ qua ratione comparati, 868. Sancti lapidibus pretiosis comparati, 767. Bellatrici genti comparati, 224. Cum iis, Christo duce, angeli in idololatrias pugnant, 224. Sanctorum fragrantia ex pura conversatione est, 550. Sanctorum mater nutrix Ecclesia, 758. Sanctorum multitudo proceris arboribus comparata, 849. Sanctorum vigilantia admirabilis, 369, 370. Sanctorum vita quæ, 454. Sanctis afflictio salutaris est, 452. Sapiens perfecte nullus, 502. Sapiens vir non improbitatis pessimorum, sed probitatis bonorum imitator est, 141. Sapientes magi dicuntur, 288. Sapientes cum Daniele collati, 341. Sapientia reprehensionis impatiens erat, 94. Sapientia divinæ opus præcipuum quod, 758.

Saraceni et Arabes populi fuerunt superstitiosissimi et apostate, Judæa finitimi, in lata solitudine degentes, 545. Equestres sagittarii asperi et inflexibiles, 519.

Saron sive Saronas locus in Judæa campos habens ad agriculturam valde accommodos, 456.

Satanas hostis Dei immanissimus, 224, 213. Pater superbiam, 176. Extractor peccati dicitur, assiduitatem requirens a singulis, 230. Draco et serpens nominatur, 371, 454. Princeps malorum, 454. Hominum animas quibus modis deprædatur, 45. Satanas cum immanissima fera collatus, 379, 457. Ad occum pulsus ignem et flammam ibi hæreditario consecutus, 457. Muro comparatus, 347.

Scribæ et Pharisei sacerdotes legales et populi Iudæi primates, 524, 552, 385. Iis præceptores, 62. Lucro dediti et per Judæorum domos oberrantes, blanda verba ferebant quo facilius donaria et decimas ex eis elicerent, 64. Scribæ et Pharisei sapientes et cordati videbantur, 415. Imprudentes existerunt et cæci mente et intelligentia, 414. Scribæ et Pharisei Israelis velut corona et gloria fuerunt, 385. Facti sunt corona injuriæ et insolentiæ, 385. Floribus marcescentibus comparati, 385. Scribæ et Pharisei, seu legis doctores Judæorum quamplurimos nescientes Christum esse Dei Filium deceperunt et cum scirent esse ipsi non consuluerunt, 462. Mente, sermone, conatibus omnibusque prodigiis machinantibus contra Christum instantes fuere, 385. Ple-

bem in Christum perpetuo concitabant, 148. Fastuosi Judæorum populum sibi subditum extimulaverunt ad cruciandum Dominum, 461. Quam misere perierint, 461. Judæa funditus eversa fame consumpti sunt, 367. Scribarum apud Judæos officium quod, 170. Quam corrupti fuerint, 170. Visitationis dies in Scriptura dicitur belli tempus, 170. Scribarum et Phariseorum oratio argentum non probatum fuit, 25.

Scriptura sacra divinitus inspirata est, 89. Obscuritatibus obducta, 135. Figuris et metaphoris crebro utitur, 135. Tota Scriptura sacra unus liber est et ab uno sancto Spiritu prodita, 402. Deum diversis nominibus appellat, 134. Scriptura sacra modo supplicii terrore, modo mercedis ostentatione animos flecit, 391. Scripturæ sensus historicus observandus, 114. Scripturæ de Christo testificantur, ut ipse ait, 411.

Sedechias Judææ regno Jechoniæ successit, 126. Oculis exsectis et trucidalis liberis, captivus ab Assyriis abductus est, 317.

Seir mons ingens est Idumææ, 511.

Seniores vocantur mente integri et perfecti, 348.

Sennacherim, rex Assyriorum, bellum Judææ induxit, 259, 271. Samaritanorum urbes plurimas cepit, 271. A propriis filijs trucidatus, 270.

Seraphim solum Dei undique circumstantes et hymnum canentes vidit Isaias, 104. Seraphim missus ad Isaiam carbonem habens intelligitur Christus qui se propter nostram salutem in sacrificium spirituale purissimum obtulit, 107. Seraphim ignitus et fervens exponitur, 102.

Sermones prophetarum sermones Dei, 1. Sermonibus et promissis Dei statim annuendum, 119.

Sessio Dei firmitatem et stabilitatem illius significat, 102.

Sion, id est Jerusalem, 548. Sion in monte sita fuit, 35; 79. Sion deserta facta fuit, ita ut in ea aves et feræ commorantur sint, 469. Sion intelligibilis Ecclesia, 51, 77, 205, 213, 397, 440, 442, 454, 475, 869, 912.

Signum Christi crux, 224.

Siloam, fluvius cuius aqua placide et sine ullo sonitu fluit, 137. Christus intelligitur, 137, 138. Siloam vertitur missus, 137.

Sirenes, volucres sunt quæ vocem et ululatum lugubrem noctu edunt et interdiu desertis in locis commorantur, 470.

Sodomam decem iusti servare potuissent, 15. Sodomitæ intemperantia et immoderatione cupiditatum effrenate laborarunt, 60.

Solitudo cur ponitur pro gentium regione, 449.

Sol et luna militia oculi, 3. Sol ab Israelitis adoratus, 5.

Somorra caput Ephraim dicitur, 119. Prima civitas est Samariæ, 119.

Somnas custos fuit ærarii et quæstor sacerdotii, 322, 323.

Sorec, id est electa vitis, 79.

Spes in Christum est quasi quædam civitas torri probe defensa et prorsus indelebilis, 357.

Speculatio spiritalis intelligentiæ oculos maxime colustrat, 115. Cordatissimos efficit, 113.

Spiritus ardoris quis intelligendus, 76. Spiritus celestes montibus comparati, 784. Spiritus iudicii quis, 75. Spiritus salutis est evangelicæ prædicationis, 369. Spiritus sanctus lumen in nos miasum, 142. Eo obsignati Deo notissimi et mundo conspicui evadent, 142, 143. Ignis intelligibilis, 76. Spiritus sanctus aquæ comparatur, 581. Lux fuit Israelis, 883. Spiritibus malis gratum est in desertis locis versari, 470. Spiritualis cultus umbratilis et typicum destruit, 907. Spirituali homini ratiocinationes animi quæ ipsum beatum prædicant fugiendæ, 64, 65.

Stæba spinarum genus, 741.

Superbia odio habenda, 175. Deo exosa, 175. Superbi, miseri et projecti a Deo efficiuntur, 175. Sapientibus exosi, 45, 46.

Sus impura ex legis præscripto, 908. Sus voluptatem significat, 374. Sullæ carnes Judæis interdixit, 895.

Sylva dicitur horridum et agreste nemus cuius usus est combustio, 449.

Synagoga Judaica mulieri lascivæ comparata, 25, 798. Cultu divino neglecto, in apostasiam conversa est, 24. Illius interitus causa, 801. Synagogæ præfecti inique iudicabant, 902.

T

Templum Dei qui dicantur, 768.

Tentationes vehementes pluvii ac nimbi comparata.

77. Fluvio rapidissimo, 445, 559. Carnis in tentationibus et motibus non timendum, sed fortiter resistendum, 271, 272.

Terra universa cognitione Christi Domini repleta, 201. Terra Domini Ecclesia, 236. Contra eam se attollere gravissimum est, 236. Terra promissionis opima, 79.

Testamentum vetus neminem secundum conscientiam perficiebat, 131. Abrogatum a Christo, 131. Testamentum novum cur sic dictum, 542. Testamenti novi sequester Christus, 131, 542. Testamenti novi et veteris differentia, 775.

Testimonia ex lege et prophetis citata fidem auditoribus faciunt, 108.

Thanata, dux regis Assyriorum, Azotum oppugnavit, 500.

Tharsis civitas in Cypro celebris, 846.

Theglaphallabassus, Assyriorum rex, Damascus et Syriam cepit, 476. Achasus regem bello victum ad veltigalia sibi pensitanda coegit, 243, 476. Damascus cepit, 115. Rhaasson trucidavit, 115, 119, 242.

Themam, id est Auster, 313.

Terebinthus arbor dum flores suos servat decora est, amissis vero foliis, arida et multum deformis, 32, 113. Thesauri iniquis non proderunt, ex Scriptura, 86.

Timor atterit hominem, 497. Timor Dei via est ad salutem, 418.

Toparcha quid, 478.

Tristitia pro mortuis concepta instar ignis cor exurit, 537.

Tyrri populi mercaturæ studiosi superbi, 530, 327. Idololatæ, 334. Israelitis profligatis insultarunt, 326, 331, 332. Divinam majestatem contumeliis afficientes, 329, 332. Maximam cladem perperci, 328. In fidei gratiam vocati fuerunt, 329, 334. Negotiationis suæ questum Deo consecrarunt.

Tyrus olim insula fuit, 227, 326. Ex insulis orientalibus fortissima, 327, 331, 328. Tyrus omnibus regnis terræ emporium fuit, 334. A Babylonis capta et devastata, 230, 334. Quæ causa ejus ruinæ, 152. In priorem dignitatem restituta fuit, 234. Tyrus meretrici vetulæ comparata, 533.

U

Unguentum intelligitur sancti Spiritus unctio, 535. Urias propheta fuit, 132.

V

Ventriloqui quinam intelliguntur, 896.

Verbum Dei Unigenitum æquale Deo Patri, 457. Quomodo ex Deo Patre genitum; nemini manifestum, 748. Caro factum, 55. Ut hominem sceleribus exsolveret, 581. Verbum Dei habitat in cordibus nostris per fidem, 507. Conservat et vivificat, 508. Permanet in æternum, 508. Verbum Dei aqua dicitur, 212.

Veritas lex Dei dicitur, 836.

Vespertilioes in locis obscuris frequentes, 50.

Via recta et plana est consociatio cum Christo per fidem, 64. Via ad salutem semper est Dei timor, 418, 530, 573. Via sancta et pura est evangelicæ conversationis virtus et purificatio spiritus, 475. Viæ Christi sunt evangelica oracula, 612. Beata Virgo prophetissa dicta, 133. Viro liberis carere maximo probro fuit apud Judæos, 72.

Vita sancta et virtuti consentanea via est ad salutem, 550. Qua ratione instituenda, 507. Vita sæculi futuri est in incorruptione, sanctificatione et justitia, 540.

Vinum exhilarans cor hominis intelligitur prædicatio de Christo, 150. Vinum in visceribus largiter bibentis quoddam excitat incendium, 87. Vinum ponitur pro mystica benedictione et incruento missæ sacrificio, 353.

Vivendum non secundum carnem et voluptuarie, sed magis evangelice, 450.

Voluptas fœda vana meliorum pollicitatione decipit, 800. Animam hominis labefactat, 18.

Voluptatis carnalis fructus est interitus, 87. Voluptates hominem ad peccandum inducunt, 57.

Z

Zabulon tribus Tiberiadi stagno confinis fuit in extremis Galilææ partibus, 149, 150. Ex ea plerique apostolorum orti, 149.

Zacharias Barachis filius, sacerdos et legis doctor, 152.

Zacharias, pater Joannis, de Christi adventu prophetavit, 535.

Zorobabel, typus Christi fuit, 205. Israellem a captivitate reduxit, 205, 440.

Zythus quidam potus Ægyptiorum frigidus et turbidus, 288.

PHILADELPHIA
DIVINITY SCHOOL

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. CYRILLUS, ALEXANDRIÆ ARCHIEPISCOPUS.		Tomus IV.	755
COMMENTARIUS IN ISAIAM PROPHETAM.	9	Tomus V.	811
LIBER PRIMUS.	9	LIBER QUARTUS.	858
Proœmium.	9	Oratio I.	858
Oratio I.	14	Oratio II.	918
Oratio II.	66	Oratio III.	978
Oratio III.	110	Oratio IV.	1034
Oratio IV.	158	Oratio V.	1091
Oratio V.	206	LIBER QUINTUS.	1145
Oratio VI.	258	Tomus I.	1145
LIBER SECUNDUS.	303	Tomus II.	1191
Tomus I.	303	Tomus III.	1238
Tomus II.	346	Tomus IV.	1287
Tomus III.	395	Tomus V.	1343
Tomus IV.	450	Tomus VI.	1399
Tomus V.	502	FRAGMENTA EX CATENIS, ab editore Patrologiæ	
LIBER TERTIUS.	555	addita.	
Tomus I.	555	In Jeremiam.	1451
Tomus II.	623	In librum Baruch.	1457
Tomus III.	687	In Ezechielem.	1458
		In Danielelem.	1463

FINIS TOMI SEPTUAGESIMI.

AD BIBLIOTHECAM
MUSEI HISTORICO-NATURALIS
PARISIENSIS

3 2044 073 501 991

✓ THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY

3 2044 073 501 991

THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY

3 2044 073 501 991

✓ THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY

